400
250
8
5
£5.0

SIMON NEUMANN
Alleinverkauf für Österreich Ungarn
den Verlag der Buchdruckerei
GEBR. ROM, WILNA
TARNOW (Gal.)

SIMON NEUMAN
Buchhandlung
TARNÓW

ספר

אהל יעקב

על

חמשה חומשי תורה

בית מלא כל הון יקר באורים דרושים ומשלים מתוקים מדבש ונפת צופים, מאת גאון-האגדה ואבי המושלים, ראש הדרשנים, הרב הגדול בתורה, צדיק ואיש קדוש, תהלתו מלאה הארץ,

בקש"ת **יעקב דובנא** זצוק"ל.

נאספו נלקטו ונסדרו בחכמה ותבונה ועבודה ובה מלקוטי כ"י הרב המחבר ז"ל, הקצרים והמפוזרים וכתובים ברמז ראשי מלים רק למזכרת עצמו, בלי תאר ספר, וישלה אברהם את ידו לזקקם ולצרפם לחבר אחת אל אחת מאמר אל מאמר וענין לענין, במיטב הגיון ובהרחבת דברים ותוספת חדושים ברובי הענינים והדרושים שלמים בגוף הספר, והערות יקרות **יריעות האהל ושפת היריעה.**

כל אלה פעל ועשה תלמידו, נוטה אהלו ומקים יריעותיו, הרב המאוה"ג, כליל הדרשנים ותפארת המגידים, פה מפיק מרגליות,

בקש"ת **אברהם בערוש פלאהם** זצוק"ל.

בהוצאות במה"ס של האחים בני הר' נפתלי ז"ל משכיל לאיתן ממינסק.

ספר בראשית

וואַרשא

ОГЕЛЬ ЯКОВЪ

Респонзы Якова изъ Дубны.

Тип. ЛЕВИН-ЕПШТЕЙНЪ Павлинная 38.
ВАРШАВА. 1909.

הקדמה

מבן המחבר בהדפסה הראשונה

ה׳ צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה

קול קורא

שמעו רודפי צדק מבקשי אמת מוצאי חכמה ומפיקי תבונה האמונים עלי התורה והחוזים תמונתה מבעד לצמתה כי המכתב מכתב אלהים האמנם הוא שפה אחת ודברים אחדים המה נושאים כוונות שונות כפולות ומכופלות צפונות וגנוזות. וכדברי המשורר האלהי ע״ה (תהלים ס״ב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי ויתחלפו בהבנתם כהתחלפות השכלת המעיינים והשתנות הכרתם איש איש לפי השגתו ורוח מבינתו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו ולהורות נתן הוא ית׳ בלב השרידים אשר חלק להם בבינה העומדים בסוד אלוה אשר נטע ה׳ אותם ושתלם בכל דור דור ודורשיו דור דור ומנהיגיו להטעימנו מנועם המושכלות הפנימיות הגנוזות בחדרי משכיתה והטמונות בסתר אהלה. זה יכתוב ידו לה׳ בפשטי התורה וזה ברמזים, זה נאה דורש וזה מגלה סוד ומוציא לאור תעלומה כאשר בספרתם שמו אתותם אותות, איש לפי אכלו לחם אבירים ושתותו מפלג אלהים מים האדירים. ומחמלתו ית׳ לא אפס לנצח חסדו יביע אומר לדור ודור עד כי גם לעת כזאת ברדתנו פלאים ממעלת בני קדם היותנו עניי הדעת דלי ההשגה רזי הבינה שוכני צחיחה דבר שלח ה׳ ביעקב, ה״ה כבוד אא״מ ה״ב הדרשן הגדול מו״ה יעקב זללה״ה, וימלא אותו רוח אלהים ביתרון דעת החכמה להיות משוטט בבינתו צפתה וימה הן קדם יהלוך ויבין תעלומות חכמה במקראות סתומים ובמדרשים נעלמים מצא את לבבו הרחב מני ימים ביאורים נפלאים ורמים השמיע חדשות ונצורות לא שערום הראשונים מתוקים מדבש נעימים מנופת, משמחים לב מאירים עינים, עתקו וגם גברו חיל לירות תוך לבב איש חץ מוסר ודעת תבערת מוסריו כל סיג לב צורפת לבת תוכחתו כאש התתוף חתף וכל ערב שואפת והיה כל אשר יצא מדלתי שפתיו מפתחי פיו יעשיר עניי הדעה אביוני הבינה ירפא משובת פתיים הוללות אוילים:

הן רבים מישני אדמת עפר האולת הקיץ לחיי עולם נשב באפם רוח חיים וימטר עליהם גשם נדבות מארובות שמי השגתו טל אורות ממבוע חכמתו ויחליפו כח לרעות על שדי תבונתו:

אהה אבי נועם אהה! הגיתי בכל פעלך הכמתך ותום דרכך באנחתי אתהלך תמס אתכם בצעיף יגונים ואתעלף כי מה אני ומה חיי הלהוכח מלים אחשוב לרעות ביעקב עם ה׳ אלה. האקו תת שמחה בלבם מאת דגן תבונתי האוחיל לרוות נפשות הצמאים מיין מסכתי הלא נפשי כארץ עיפה בחרבוני קיץ נבערה מדעת ולולא תורתך שעשועי כו׳ כי רבות עשית אתה אבי הפלאת אמרי נועם בזרועך אספת המה מדרשיך הנעימים חקותם בספר לזכרון לך לזכר עולם היו במו מצאתי און לי ומעט מזור לרפיון בינתי כי בקראי הרשום בכתב אמת ליעקב כמו בין עפאים דמות מראהו על פני יחלוף וכאלו כבוד הדרתו וזוהר יפעתו עומד ממולי ויורני בר לקחו ומלמדני להועיל:

מה טובו אהליך יעקב מה נעמו משכנותיך אבי בהם עולם אשב לחזות בנועם אמריך ללמד מהם ארחות יושר כל מעגל טוב ולבשר צדק בקהל רב לכל באי שער עירי. ה׳ עליהם יחיו:

עתה קוראים מאושרים ידידים נעימים נפשי יודעת מאד כי מוזר הוא בעיניכם אשר אחרתי עד כה לשלם את נדרי אשר פציתי פי לה׳ ומראש הבטחתי במגלת ספר כתוב עלי בהקדמתי לספר קול יעקב על חמש מגילות ממר אבי המנוח זללה״ה לאמר. בשיגמר ה׳ בעדי לבצע מעשי הדפסתו אשובה אראה לאסוף באמרים וללקט אורות הענינים המאירים אל עבר פני תורת משה ולקבעם בדפוס על סדר פרשיות התורה ואנכי הכהדתיה עד כהיום. דעו לכם אחי כי אפסה המנוחה כי הכביד עלי משא הטורח כתרוני עסקים שונים סבבוני מניעות רבות מאורעות ופגעי הזמן לא נתנוני השב רוחי לא הרפוני עד מעט מזער. (גם כי התעוררתי פעמים רבות להשליך העסקים מנגד עכ״ז לא יכולתי הפיק זממי הטוב אל הפועל להיות הענין כבד ממני עשוהו כי מכתבי מר אבי ז״ל בלתי ערוכים בסידור נכון כאשר הודעתי מלפנים בהקדמה הנזכרה) עד כי היה מרצון האל ה׳ לתור לי מנוחה בעיר מגורי אבי זללה״ה היא העיר ההוללה כעזריטש (הסמוכה לבריסק) יע״א. כי זה חמש שנים שנתקבלתי אליהם לדובר צדק מגיד מישרים. כי יבוא אלי העם לדרוש להם מדי שבת בשבתו דבר בעתו מחידושי מר אבי ז״ל, אשר הניח לי מורשה המונים המוגים חבלים נפלו לי בנעימים אף נחלת יעקב אבי שפרה עלי כי מלפנים היה הוא ז״ל מגיד מישרים בעיר העליזה הלזו וגם אותי צוה ה׳ למלא לכהן תחת אבי ועל משמרתו

העמידני

העמידני לפרוש להם על פי. תת אמת ליעקב ובחסדו ית"ש נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר ולדלות מים עמוקים ממקור בינתו כהקיר ביר מימיה וכפלגי מים בציון:

ואף גם בג' שנים הראשונות ערן הייתי עמוס הטרדות נבוך בסבכי הרעיונות בלתי שאננות עד הניח ה' לי לתתי שלו בביתי שלאנן באהלי אמרתי העת בא העת לעשות את נדרי ואקח מועד זה שנתים להיותי עוסק בעסק הנכבד הזה לאסוף ולכנוס הדרושים השייכים לפרשיות התורה ולסדר אותם בסידור נכון ויאות לחובר חבר והעתקתיו ע"י איש מהיר ומבין ה"ה האברך הישר הרבני מוהר"ר אברהם דוב נ"י מילידי קהלתנו הנה ארשו ארש מטוהרה ולשונו נעים וצח כאשר עיני הקורא יחזו מישרים. הוא כתב על הספר כאשר מלאתי לו בפי ובשפתי בע"ה כי מכתבי מר אבי ז"ל הנם כתובים בתכלית הקיצור ככותב רק למזכרת עצמו:

והנה בהתחלת ההעתקה היה בדעתי לסדר על כל התורה ולעשותו כרך אחד אולם בגמר ההעתקה מס' בראשית ראיתי והנה הוא לבדו כדי ספר עולה לכרך בפני עצמו ואם אוסיף עליו עוד יכבד עלי הוצאות הדפוס בל אוכל שאתם ומה גם על כל התורה ע"כ אמרתי אחלקם ביעקב ואשימם לשלשה חלקים. ספר בראשית להיותו גדול ורב מכולם יהיה כרך בפ"ע הוא החלק הראשון והחלק הב' יהיה ספר שמות ויקרא בכרך אחד. והחלק הג' במדבר דברים בכרך אחד. וקראתי שם הספר אהל יעקב ע"ש מחברו „יעקב" שהיה יושב אוהלים אהלי תורה ועוד כי סדר הדפסת ספרנו זה יבוא ממש ע"ד עשיית האהל שהוא עומד להתרחב בנקל עם המשכת יתדות היריעות מהלאה לארבעת צדיהם כן אהל זה נטעתי אקוה לאלהי מושיעי כי יתנני מהרה מרחיב אהלי וחפצי ישלים חיש קל להוסיף עליו עד כי אפרוש האהל על כל חלקי התורה והיה האהל אחד:

אחלי מאת כל קורא בספר זה שלא יקראנו במרוצה כדרך הקוראים בספרי אגדה קורא ודולג ומקפץ בינות העמודים אבל יקראם בשום לב ובעיון נמרץ ידעתי כי כל עוד יוסיף להעמיק בהם ירוה נפשו דשן ולבו יקבץ דעת ואף גם זאת עתירתי כי כל קורא בו יעיין במדרש בפנים על כל מאמר הבא מבואר בס' הלזה כי מרוב הוצאות הדפוס לא העתקתי זולת ההכרחי אבל המעיין בפנים יוסיף דעת בקודם ובנמשך:

עוד זאת ראיתי להודיע אודות החיבורים אשר מקרוב באו בדפוס ממחברי זמננו בהם מצאתי איזה ענינים מחידושי מר אבי המנוח זלה"ה. אשר כתבום מפי השמועה מאנשים אחדים ממהדורי מילי ואנכי לא רציתי למשוך ידי גם מהחידושים ההם מבלי לקבעם בדפוס כי למה אחדול את מתקי שמצאתי באמתחות מכתביו (גם אם מצער הוא) זולת אותם שלא מצאתי במכתביו הנחתים. ויהיו כמו שהם בספרתם, ודי בהערה זו:

ואני תפלה מהעוזר האמתי יהיה בעוזרי לבצע מהרה מעשי החבור הנחמד הלז על כל התוה"ק. אשיב ידי אכתוב לכם עוד רובי תורה מבטן תם יצאו כמה חבורים מועילים נוסדו על מוסרים ותוכחות לקחת חכמה ומוסר השכל הנדתים והשמעתים במקהלות בעז"ה:

דברי בן המחבר עבד ליראי ה' יצחק קראנץ מ"מ בק"ק מעזריטש יצ"ו.

אמר בן הרב המחבר הגליון הזה הנשאר חלק הנה הוא נאה כי כתוב דבר מה שהגבלתי לו מקום בפתח האהל ועתה פה יבוא:

הנה מר אבי ז"ל ביאר מאמר המשורר ע"ה (תהלים קמ"ה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון. אשר מלת ומשביע היא חסרה הביאור אבל הנה ממשפט איש נדיב ושוע כי יתן מלחמו לדל ויפיק לרעב נפשו בבואו אל ביתו רעב ועיף ובאם יקרה שישיב אותו הדל (כשישאלנו הבעה"ב אולי תאכל בלחמי) אינני תאב לאכול כעת בלתי אם רצונך הנדיבה לתת לי כוס יין חמר או אז אולי יערב לי אכול הלא יענהו למה אעשה כזאת לתת לך מה שירעיב אותך. הוא הוא ממדת ה' ית' להשפיע טובו להמיחלים לחסדו ולנפש תדרשנו והוא אך באם הדורש הוא מהשמחים בחלקם משא"כ באם הוא רחב לבב כאותו שאמרז"ל יש לו מנה רוצה מאתים כו' הלא הוא ית' יקפוץ ידו ממנו כי מה שיתן לו יהיה הסבה להוסיף תאותו וזהו ומשביע לכל חי רצון והבן. והנה מו"ר, אנכי לא נהגתי את עצמי במנהג הישר ההוא עם הספר הנכבד הזה שהבאתי לכם היום כי ירהיב אתכם באכלכם מפרי תבונתו, לומר מי יאכילנו עוד ומה ימריצנו החבור על ספר בראשית לבד. אבל אחי ורעי תדעו ותאמינו כי עוז לי בה' אלהי יעקב שיהיה עמדי להשלים החבור היקר הזה על כל חמשה חלקי התורה. ואתם קוו לכם ברכה כהיום ממש שהשלותי תת לפניכם ובקרב אי"ה אשלים חפצכם וה' יגמר בעדי:

,קדמה להדפסה החדשה מתלמידו הרב המלקט והמסדר.

החכם מכל אדם אמר (משלי ח) הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה בראש מרומים עלי דרך וגו' הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב שמעו כי נגידים אדבר וגו' כי אמת יהגה חכי וגו' בצדק כל אמרי פי אין בהם נפתל ועקש כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. ויען ידענו כי ממשפט המתהלל שלא יתהלל מפי עצמו רק מפי אחרים כמאמר החכם בעצמו (משלי כ"ז) יהללך זר ולא פיך וגו'. נפשי שמתני עויין בכתבי קודש האלה. כי איך תתהלל החכמה מפי עצמה אכן עיני ראתה כי אין במאמרים האלה דברי התפארות אבל רק דברי התגלות כי כבר יזדמן חכם בא לעיר ויבשר צדק בקהל רב ודבריו לא נתקבלו על לב השומעים ויענה הוא ויאמר הלא אנכי החכם הנודע לשם ולתהלה אשר כל דברי זכו משמן אין זה כי אם לאשר לא הטו אוזן ולא שמו לב להתבונן בדברי היקרים כמשפט לדברי חכמה ותבונה. והם לעומתו יאמרו מה לך תדכא עמי לכוף את השומע להתבונן ולהאזין כל פרטי הדברים אשר תדבר ולהעמיק בהם מה יועילו לנו ההתבוננות אם ראינו בתחלת הענין שאין בהם מה לשמוע. ואם יחדו יעמדו למשפט דברי מי יאמנו אם דבריו יאמנו או דברי העם. אכן פשר דבר זה כך הוא. למשל אם אנשי העיר ההיא המתווכחים עם החכם נתקיים בהם מאמר כלנו חכמים כלנו נבונים וכו' עכ"ז באין מנוס ימצאו בעיר ב' וג' אנשים מצויינים מעולים בחכמה יתר על כלם הנה על פי שני אנשים האלה ועל פי דבריהם ראוי להוציא לאור משפט אם גם הב' או הג' הנבונים האלה יאמרו כי דבריו דלים ורקים אז הדין עמהם אולם אם הב' וג' אנשים הבחירים האלה יפליגו בשבחו יביעו תהלתו אז צדיק החכם בהתווכחו ונאמן במלאכתו. ויפה צוח ואמר הלא אמרתי אליכם האזינו לקולי התבוננו ושימו לב לרדת אל עומק הדברים. זאת ראיתי כפי השערתי אשר עד"ז היה ענין הצעת המאמרים אשר לפנינו. הלא חכמה תקרא ותבונה תתן קולה וגו' הבינו פתאים ערמה וכסילים הבינו לב לאמר שמעו והתבוננו מאד שמעו כי נגידים אדבר ומפתח שפתי מישרים כי אמת יהגה חכי גו' בצדק כל אמרי פי גו' ואין דבר חסר רק אם תאבו ושמעתם ותשימו לב להתבונן. והמופת כי הלא כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. שאל נא את המבין האמתי מה משפטו על דברי כי לכל תכלית הוא חוקר שמע נא מה יאמר הוא על דברי היקרים. כן וכן אקרא בקול לעומת כל פותח שער המחברת הזאת הבינו אנשים ערמה וקוראים הבינו לב. לא כמשפט הממהרים לעבור על מחברת חדשה משער לשער ברגע קטן יקראוהו ובשאט נפש יניחוהו. אחי אל תרעו כי בעוה"ר גם אנכי ידעתי את העם הזה אשר בדורנו כי נתקיים בנו מאמר החוזה (ישעיה כ"ט) כי נסך ה' רוח תרדמה כו' ותהי חזות הכל כדברי הספר החתום אבדה חכמת החכמים ובינת נבונים נסתרה. והשרידים בעם אשר כרתו ברית עם החכמה החמודה לפתוח שעריה ולבקר בהיכליה ראיתי אותם והמה מעטים. לכן זה הסדכם אשר תעשו עמדי ועם מו"ר הצדיק וחסיד נ"ע אם תקחו מועד לקרוא בספר זה התבוננו והתבוננו מאד כי לא לקלי המרוץ לשפוט ולא להולך בחפזון מעגל ופלס. אבל שימו ושימו לב אם גם אחר ההתבוננות לא יערבו הדברים אבל קוראים ידועים וענתה בי צדקתי מאמר החכם הנבחר ע"ה כלם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת. כי בחסד צורי וגואלי הייתי בחצרות קודש של החכמים האמתים גאוני הדור ראשי אלפי ישראל שרי התורה והתעודה החכמה והמדע. הייתי במעונות אריות גדולי החוקרים בין הררי נמרים אבירי הפילוסופים שמה צדק בשרתי שמה חידתי חדתי בשלום נכנסתי ובשלום יצאתי כלם ענו אחרי בצדק כל אמרי פיו אין בהם נפתל ועקש. לא יחשדוני מליצי רעי כי העתרתי דברים להתפאר ח"ו אבל כתבתי זאת לעומת השופטים הנזכרים כי כמשפטם לא ישפטוני פלס ומאזני צדק בידם לא נתנו. ישרים דרכי החכמה לישרים בלבותם אך לא לנלוזים במעגלותם. וכמליצת מו"ר ז"ל כמו שאין להכניס חרב עקומה תוך תער ישרה כן אין להכניס חרב ישרה אל תוך תער עקומה. כי בהיות החרב ישרה מהצורך לתתה לתוך תער ישרה. כן וכן יושר החכמה לא יערב אך לנפש ישרה. וכבר אמר החכם ע"ה (משלי כ"ב) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב. ר"ל הלא ראית ובחנת כי איש מהיר במלאכתו הוא לפני מלכים יתיצב שמה יהיה לו מצב כי המה יכבדו אותו ומבינים על שלמותו. אבל בל יתיצב לפני חשוכים כי המה לא יעריכו את ערכו ולא יטעמו את מתקו ויהיו דבריו אצלם כמו שר בשירים על לב רע (עי' בהקדמתי לספר דבר אליהו כי שם כתבתי באור נכון ונעים על מאמר זה). אמנם ההבחנה בין טוב החכמה הטהורה לאשר איננה טהורה נאבדה מקצת אנשים לאשר בלקחם מועד למישרים לעיין בספרים לא יבחרו בספרי הראשונים ז"ל, רמב"ן, רשב"ם, ראב"ע, אברבנאל, וכדומה, הנקיים כסולת, טהורים כעצם השמים, פשטנים, מבארים, חוקרים על תכלית כל דבר. אבל בחרו להם החדשים אשר מקרוב באו ומדרך הפשט המה רחוקים מאד:

אמת מה נהדר היה פני התורה הטהורה ומה גדול היה כבודה בימים הראשונים אשר המבארים הקדושים הראשונים שמו הצניף הטהור על ראשה, באור הרמב"ן והרשב"ם וכו' הוד והדר שוו עליה כל דרכיהם דרכי נועם ונתיבותיהם שלום, בכל

בכל כחם חתרו לבאר בדרך קרוב סלול וישר. ומאז החלו המחברים לרוב על פני האדמה והבורים יולדו להם נתבלבלו הענינים ברוב ההצעות וההקדמות שעושים הדרשנים וכל אחד בונה על קמת חבירו בדרכים רחוקים למרבה ההצעות והאופנים אשר ישאו לעומתם. וכבר אמר החוקר אם נחזה אופנים רבים אל השגת חפץ מבוקש לא מרוב חכמה הוא כי אם מחסרון ידיעת האופן הנבחר להשגת החפץ ההוא. כמ"ש הגאון מו"ה שלמה איגר ז"ל בהקדמתו לספר דרוש וחידוש ע"ע *). ומה גדלו חסדי ה' עלינו אשר הטיב עמנו בדור האחרון הזה בשלחו אלינו אביר יעקב הוא אדמו"ר הצדיק נ"ע הוא החזיר העטרה ליושנה לקח לעצמו דרך הקודש אשר אל הראשונים ז"ל להבין כל דבר קשה על עומק פשוטו בלא הקדמות בלא אריכות והצעת ענינים. וישא משלו והניף ידו אל המקום סגור חותם צר והנה אור האמת נגה עליו כאשר ראיתם ושם לבכם בחידושיו היקרים אשר לקטתי מבין כתבי הליקוטים אשר כתב לעצמו להיות לו למזכרת. כי הוא ז"ל לא כתב כדרך מחבר ספר להוציאו לאור רק כתבי רשימות לזכרון דברים. והן אמת כי גדול אחד מגאוני הזמן שאל אותו על כך מדוע אינו כותב כסדר על התורה או על נביאים ומדרשים. השיב בחכמתו ואמר כי זה ההבדל בין איש עשיר וחשוב האוכל על סעודת מרעים ובין איש עני הנמצא שם ומשיג גם כן ממאכל שלחנם. כי העשיר והחשוב הלא הוא מהקרואים ובבואו קורא המשמש בקול ברוך הבא ר' פלוני ויתן לו כסא להסב אל השלחן ומגישים אליו מאכלים כסדרן תחלה דגים ואח"כ צלי וכדומה מן המאכלים העולים על השלחן אשר ראשון ראשון ואשר אחרון אחרון. לא כן העני הוא בבואו אל המשתה הלא בין הקרואים לא היה הוא לא ישמע קול קורא ברוך הבא ואל השלחן לא יזמינוהו רק יעמוד מרחוק וצופה ומביט אולי יתעורר אחד ויושיט לו דבר. הנה זה נותן בידו חתיכת צלי הוא חוטף ואוכל. אח"כ בא זה ונותן לו חתיכת דגים מלוחים וזה נותן לו דגים מבושלים את הכל יקח מן הבא בידו. איככה יוכל הוא לסדר לו סדר אל המאכלים. כן הדבר בגאון ישראל אשר אותו הזמין ית' כביכול אל השלחן הטהור אשר לפני ה' לפניו הלא יערכו מערכת מנת כוסם על הסדר תחלה תורה שבכתב תורת משה תורת הנביאים אח"כ תורה שבע"פ הכל כסדר. לא כן אנכי כי עני ואביון אנכי עיני נשואות רק להושיט לי רק מזמרת הארץ ע"ד נדבה וחסד ע"כ כאשר מושיטים לי חידוש בדברי חבקוק הלא באהבה רבה אקבלהו ואח"כ בדברי ישעיה ואח"כ בפרשת בלק ופ' נח. (שמעתי אשר הדברים האלה אמר אל רבינו הקדוש הגאון החסיד רבינו אליהו מווילנא נ"ע). אמנם את כל חדושיו רשם רק לעצמו בקיצור כפי שעלו ברעיוניו. וכל הרואה עתה החיבורים אשר חברתי מתוך הליקוטים ההם ויראה ג"כ הכ"י ממו"ר ז"ל לא יאמין אשר הוצאתי חבורים יקרים כאלה מתוך מעט הרשימות. אבל ראיתי כי חסדי ה' גברו עלי לבוא אל עומק כוונת מו"ר ז"ל ולחבר ולקשר מאמר אל מאמר עד כי קבצתי כל לקוטיו ועשיתי מכלם חיבור יקר ונעים על התורה. וקראתיו בשם **אהל יעקב** ע"ש מו"ר ז"ל. ולרגל המלאכה הבאתי חדושים הרבה אשר שמעתי מאחרים דבר בשם אומרו. כלם חדשים מקרוב באו. כי בכתבי מו"ר ז"ל לא נזכר זולת הגר"א מווילנא ז"ל. וכבר נדפס הס' ב"ה כמה פעמים ויצא שמעו בכל הארץ לשם ולתהלה ולתפארת וכלם יענו ויאמרו מה טובו אהליך יעקב:

ותודות לגואלי חי שהחייני וקיימני עד שמצאתי את שאהבה נפשי ה"ה הרב החריף השלם בחכמה ומדע מוהר"ר נפתלי בן הרב הגאון הגדול בעל **משכיל לאיתן** ז"ל ונדבה רוחו אותו להדפיס עוד הפעם ספר אהל יעקב על כל חמשה חומשי תורה. ומכרתי לו את כל זכותי והתעוררתי לתת לו הוספות, קראתים בשם **יריעות האהל**. **שפת היריעה**. החדושים אשר באו להוסיף מיא וקמחא אל אותו הענין המדובר בפנים תוספת הסבר והמתקה או באורי כתובים ומאמרי חז"ל חדשים העולים בקנה אחד עם הענין הנאמר בפנים ורוח אחד להמה. אותם קראתי **יריעות האהל**. והחדושים אשר אין להם כל יחס אל הדרוש הפנימי כי אם נזכרים ובאים דרך אגב יען כי החדושים נמשכים ומתיחסים אל המאמרים המובאים פנימה ע"ד שתא דאתית להכא נימא בה מילתא. אותם קראתי שפת היריעה. גם החדושים הבאים למלאות הדברים הנאמרים ביריעות האהל ע"ד הגה"ה ג"כ תחת דגל שם שפת היריעה יבואו שם יחנו ושם יסעו. גם נתתי כעת הוספות חדשות לפנים הספר חדושים ממו"ר ז"ל שלקטתי מחדש מלקוטיו

---

*) אשר על זאת יתפלל כל חסיד שלח אורך ואמתך המה ינחוני במעגלי צדק ומישרים המה יורו לפנינו דרכי התורה והחכמה שמה יאירו עינינו על דבר אמת וענוה צדק. ולא יוסיפו עוד לשגות באמרי דעת להעמים בשם כל הטועה על רוחם. ומזה ימצאו מקום לסור מדרך סלול וישר דרך דרכו בו אבותינו מעולם הלא במרירות תואנת נפש מבקש אמונה על קרן אור התורה והמצוה בכתר המדרגה. אשר לדעתי היה זאת עתירת שהע"ה (שה"ש) מי יתנך כאח לי כו' אנהגך אביאך אל בית אמי תלמדני אשקך מיין הרקח כו', אשר אות ת' ממלת תלמדני אינה נוכח אל דודה כמשפט נוכח לזכר. רק אות ת' הוא פה לנקבה נסתרת. ר"ל כאלו הרעיה מבקשת פני דודה שילך מפה ממקום שהוא בו רק ילך עמה לבית אמה ואמה ברוב חכמתה ובטוב לקחה תלמד את בתה איך לעשות מטעמים אשר יערבו לחכו. וזהו אנהגך אביאך אל בית אמי ובית תלמדני איך אשקך מיין הרקח מעסיס רמוני. וכפי הנמשל היתה בקשתו להשיב נדחים ממקום ששם להביאם אל בית אמם ירושלים עיר הקדש עיר ואם בישראל. אשר על ירושלים נאמר (ישעיה ב') כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים. ואז יאירו עינינו באור האמת. ואז נדע מה נעבוד את ה' הנכבד. וזהו אנהגך אביאך אל בית אמי ובית תלמדני אשקך מיין הרקח כו':

מלקוטיו המפוזרים שלא נדפסו עוד. גם זאת לדעת כי להיות אשר סדור כל חלקי האהל יעקב נמשכו כמה עשרות שנים והדפסת חלק אחד עד השני עברו רבות בשנים מפני דלותי ועניי ומפני חולשתי ורפיון כחי. וכשהדפסתי חלק אחד הייתי כמתיאש מהדפיס עוד חלק אחר כי מאין יבוא עזרי ומפני הרחק השנים מהדפסת חלק אחד עד השני באו כפולים הרבה בהדפסות הקודמות חדושים שנכפלו ונשלשו במקומות הרבה ומה שנאמר בחלק אחד נשנה גם בחלק אחר. גם הרבה חדושים נסדרו ונדפסו שלא על מקומם העקריי מחמת הסבות הנזכרות. ואת כל אלה תקנתי בחסד ה' בפעם הזאת כל החדושים נדפסו על מקומם ונעתקו ממקום למקום אחר היותר ראוי ונאות להם. גם מחקתי את הכפולים ולא יזכרו ולא יפקדו רק פעם אחת. ומעתה יהיו כל החלקים מזוקקים שבעתים. ולאשר ידי אסורות וכבדות לא אוכל עוד לעבוד עבודתי כבימים מקדם בימי נעורי. וקשה עלי גם לאחוז קסת הסופר בידי. על כן קם ידידי הרב ר' נפתלי הנ"ל והתעודד לעזור לי בכל התקונים ההם. ואתה רוכב שמים עזרת ללא כח עד הנה עזרני ואל תטשני גם לנצח. מלא את ידי ואמץ את זרועי לעבוד עוד עבודתך בקדש למען אוכל להוציא לאור כל יתר החיבורים אשר חננתני. וזכות מו"ר קדוש יעקב ז"ל יעמוד לי ולידידי הרב מוהר"ר נפתלי נ"י הנ"ל. יתברך בגופו ומאודו. וכל בית כבודו. יהיה באושר ועושר בברכה וחיים. ממעוני שמים. מעמל נפשו יראה ישבע נעימות. עוז ותעצומות. יהי שלום בחילו שלוה בארמונו. ברכה בהונו. הצלחה בממונו. ויהי ביתו נאמן עד עולם. עד ישובו בנים לגבולם:

ולי אני עבדך עני וכואב עיני נשואות השמים לעורר עלי זכות מו"ר ז"ל וזכות אבותי הקדושים. ולעת זקנה אל תשליכני. ואחר כבוד תקחני. שלח נא עזרי מקודש ומציון תסעדני להשיב הנדחה לחבוש הנשברת לאסוף הצולעה. והנני
בבינה השכל ודעה לפ"ק, לובלין:

אלה דברי עבד עבדי ה' **אברהם בערוש פלאהם** מ"מ פ"ק הנ"ל נין ונכד להגאון מוהר"ר שאול וואהל ז"ל והגאון מהר"מ פאדווא ז"ל והגאון מהר"י מינץ ז"ל. ומגזע קדוש ה' מכובד הגאון החסיד המפורסם מוהר"ר אברהם אבוש ז"ל אבד"ק פראנקפורט דמיין וכותם יגן עלי לקיים בי מאמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך כו' אמר ה' מעתה ועד עולם:

הערה

אמר הכותב אציגה נא עמכם הגיון לבי על מאמרים אחדים למען יהיו לי כסות עינים לכל יפטירו בשפה להתגולל ולהתנפל עלי כי אלה הדברים אשר אני נותן לפניכם היום מחידושי הרב המנוח ז"ל ריחם נמר וטעמם לא עמד בם כאשר יצאו מפי חכם זה על אשר שניתי ואשר הרעותי שמעו נא את אשר הכתוב אומר (ירמיה ל"ו י"ז) ואת ברוך שאלו לאמר איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. והרגש מבואר מה שאלו אותו ומה ענה להם הידוע לא נדע כי כל הכתוב בספר אם לשבט ואם לחסד שמועה טובה או חזות קשה בדיו חרות על הגליון לא במים עוד טעמו וראו אלה דברי דוד האחרונים (ש"ב כ"ג) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אשר המבארים יחדוהו לכפל ענין במ"ש המנס דע כי כל חומר מוכן לקבל צורה ולפשוט צורה ולקבל צורה אחרת עץ היער מוכן לקבל צורת השלחן ולפשוט צורה זאת ללבוש אח"כ צורת הכסא וכן שארי החמריים ומוחלט ג"כ כי בעת קבלתו את צורתו השנית בהכרח ישתנה החומר או בכמותו או באיכותו כי יפול בו פעלות מחשוף הלבן יתארהו במחוגה כן דבר העתקת ספר מלשון אל לשון שהוא הפשטת צורתו הראשונה לעדות צורה אחרת תחתיה הנה בהכרח

יגיע אליו אותו השתנות המחוייב לאומר שינה צורתו אשר באין מנוס ישתנה או בכמותו או באיכותו לכן יפה שאלו עתה את ברוך בן נריה הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו כי כבר יש לחשוב אשר ירמיה בלשון אחרת הגיד לו ניב שפתיו אך ברוך בן נריה בחר לו לשון ערומים מליצה וחידות וא"כ יקרא את הספר ההוא כמקרא האומר שינה צורתו ועל זאת ענה ואמר מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ר"ל מלה במלה באו אלי הדברים מסורים מפי ירמיה ואני (רק) כותב על הספר בדיו ר"ל כי אני לא נקראתי רק למעשה הכתיבה עצמה. והנה הוא ג"כ מאמר משיח ה' רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני ר"ל לא תחשבו כי אנכי אדברה רק את העולה על רוחי וערום בא אלי כרוח ממרום מבלי לבוש ומעטה המלות הנאותים אל הרעיון ההוא רק רוח ה' דבר בי וגם ומלתו בעצם תומו על לשוני. עתה ברוכי ה' הנכם רואים כי לא אל איש גם מאנשי הרוח להתהלל כי יעשה כוונים אל רעיון זולתו לבלי יטה ימין ושמאל בשנותו את חמרו ולבושו כי באין מנוס פעם יוסיף נוספות ופעם יגרע וכדומה מהשינויים ההווי' ומה אומר אני כי כבר ידעתם אשר החידושים ההיו לי למורשה ממו"ר המנוח זלה"ה המה כעיר פרוצה אין חומה ערום התילכו מבלי לבוש ואלהי יעקב היה עמדי כי אספתים כעמיר גורנה את האובדים אבקש ואת הנדחה אקבץ והבאתי אותם אל מקומם ואל אהליהם אהליך יעקב. ומפני קצור דברי הרב ז"ל היה ההכרח אתי להרחיב הענינים כפי כחי פעם בהרחבת החקירה עצמה ופעם בהוספת מאמרי הנביאים ומדרשי חכמים לחזק יסודותיו ולאמן פנותיו אהל בל יצען:

דברי עבדכם **אברהם דוב בעֶרוש** פלאהם:

בראשית ברא אלהים את השמים וכו' *) דע כי מושכל מפי חכמינו ז"ל אשר הזמן עצמו הוא נברא ומחודש כי הבורא יתברך הוא למעלה מן הזמן ומן המקום כמאמר המשורר (בשיר היחוד ליום ג') כל היצורים גבול סבבתם אל ראשיתם ולאחריתם. כי כל הברואים בגבול שמתם ולימי צבאם גבול הקפתם. ולך אין גבול ולימיך ולשנותיך ולעצמך. וברצותו ית' לברוא את העולם ברא מקודם הזמן כי חלקי ההוויי' תלוי' בזמן. והזמן הוא הנושא שלהם כמאמר שהמע"ה (קהלת

לכל

יריעות האהל

*) **במדרש** (ב"ר י"ב) מתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים שיתף עמו מדת הרחמים ולא עוד אלא שהקדים מדת הרחמים למדת הדין שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. וראוי אלינו להתבונן כפי קט שהשגתנו במהות ענין השיתוף ופעולתו אם הוא כלשון בני אדם שנים שהטילו לכיס או ע"ד אחר. ומה יורה ענין מאמר ולא עוד אלא שהקדים מדת הרחמים למדת הדין. הקדמה זו מה היא ומה פעולתה. אמנם היטבנו אשר דברנו בזה בספרנו שמן המור (בששי מבני) ע"ד מאמר חז"ל בגמ' (פסחים קי"ח) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו הודו למי שגובה חובתו של אדם בטובתו לעשיר בשורו לעני בשיו כו'. באור זה כי הנה מטובה ומפואר הוא ית' בפי נביאיו כי הוא טוב לכל ורחמיו על כל מעשיו. אכן חכמינו ז"ל העירו אותנו עוד חדשות ודבר גבורות. כי לא זאת לבד כי גדול חסדו על האדם בעת רצון וביום ישועה אבל עוד זאת כי גם בעידן רתחא יהיו הכל בחסד והכל ברחמים והוכיחו כן מסדר הנגעים תחלה נגעי בתים ואח"כ נגעי בגדים ואח"כ נגעי אדם מכאן שאין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה (ויקרא רבה י"ז) היינו כי גם בעת העונש יתחסד ית' לבל יפגע בהאדם עצמו אבל יפגע בממונו ברכושו והונו ובזאת יתן לאלהים כפרו (עי' כוזרי בכ"ח לשני). אכן דע כי יש עוד חסד היותר גדול והיותר נפלא מזה והוא ברצותו ית' כי האדם נתחייב בחנותו כמאמר החנות פתוחה והחנוני מקיף והמדת הדין ינקש עליו לפרוע הקפתו ולקחת ערובתו והקב"ה רואה בהאיש הזה כי ריקה נפשו מכל וכל ומאומה אין בידו וכאשר ישלך אליו שלוחי הדין והגבאין המחזירין יהיו מוכרחים לפגוע בו בעצמו יתחסד עמו ית' באופן נפלא היינו כי יעכב המשפט ויאריך אפו ולא יתבענו כלל אבל ישבב עליו כי יעשר וכי יקום חילו בכסף ובזהב ובקניינים ואחר היות העושר ההוא בידו אז ישלח אליו הגבאין המחזירין וימצאו בידו מן הרכוש ויקחוהו על חשבון חובו והיתה נפשו לו לשלל והדברים האלה אינם מלבי אבל מפי רבותינו ז"ל (בילקוט תשא) ארך אפים ורב חסד משל למלך שהיה אחד חייב לו מאה מנה שלח אליו שליח ואמר לו בוא ועשה עם המלך חשבון היה מיצר כו' שלח אליו שליח אחר כו'. מה עשה המלך הלך בלילה ונטל בידו כיס אחד ונתן לתוכו מאה מנה וזרק לו דרך החלון עמד וקבל הכיס והתחיל להיות שמח למחר שלח אליו שליח בוא ועשה עם המלך חשבון הלך ופרע מה שהיה חייב לו נמצא זה פורע חובו והמלך נוטל את שלו א) כך הבריות עשה אדם עבירה וחייב עליה מיתה והקב"ה ממתין לו וכו' הא לך מבואר כדברינו. (ודוגמת זה מצאתי מאמרם ז"ל במקום אחר (במדרש ריש קדושים) ה' נתן וה' לקח כשהוא נותן אינו נמלך בבריה שנאמר ה' נתן וכשהוא נוטל נמלך שנא' וה' לקח. הנה המדרש הזה הוא ממש מאמר הילקוט מה עשה המלך הלך בלילה ונטל בידו כיס אחד כו' והליכתו בלילה בחשאי הוא כמאמר המדרש כשהוא נותן בעצמו נותן ואינו נמלך עם ברי' רק בחשאי לא כן כשהוא נוטל וה' לקח). וזהו מאמר הודו למי שגובה חובתו של אדם בטובתו ר"ל שהוא מיטיב עמו תחלה למען יהיה בידו מה לגבות ממנו. וזהו מאמר המדרש מתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים שיתף עמו מדת הרחמים היינו שילכו שניהם יחדו המדה"ד ילך לעשות משפט והמדה"ר ילך עמו להציל את נפשו שלא לגבות רק מהונו ורכושו לא לפגוע בנפשות תחלה ולא עוד אלא שהקדים מדה"ר למדה"ד היינו אם הקב"ה רואה בו שאין בידו מאומה לגבות ממנו אז הקב"ה מקדים ומתחסד עמו ונותן לו שפע למען יהיה בידו לתת לאלהים כפרו וזהו שהקדים מדת הרחמים למדת הדין:

שפת היריעה

א) ובזה זכינו להבין מאמר הגמרא (ראש השנה י"ז) איפלא רמי כתיב ורב חסד וכתיב ואמת אלא בתחלה אמת ולבסוף ורב חסד. הקשה הרי"ף בע"י היה לו לכתוב בהיפך תחלה אמת ואח"כ ורב חסד ותירוצו דחוק מאד ע"ש והמהרש"א ז"ל כתב כי כאשר יש לאדם מחצה עונות ומחצה זכיות ולית ליה לדידיה להכריע, הקב"ה עושה עמו חסד אח"כ להכריע הכף של זכיות משלו עכ"ל. ואנכי בעניי אין אני מבין דבריו הקדושים. דא"כ אימתי מדת אמת משמשת שלא כאשר הקב"ה רואה אותו מחצה על מחצה יתחסד עמו ויכריע הכף של זכיות. וביותר למה נכתב בתורה בהיפך בתחלה ורב חסד ואח"כ ואמת. והגאון מליסא ז"ל בס' נחלת יעקב כתב ע"ד מאמר המדרש (פ' בחקותי) משל למלך שכעס על בנו ונשבע להכניס עליו אבן גדולה. וכאשר נחם אח"כ צוה לפוצץ את האבן לחתיכות דקות והשליך על ראשו חתיכה חתיכה וקיים שבועתו והבן לא ניזק. וזהו מעיקרא אמת היינו שתוכחת הדין כפי המגיע באמת רק אותו הדין נתנהג ברב חסד שהוא נפרע מעט מעט וזה הכל למעלה אבל הכתוב הגיד לנו כמו שעינינו רואות למטה ניכר ורב חסד תחלה ולבסוף כשנעשה העונש במעט מעט נגמר האמת עכ"ל. וגם זה רחוק ודחוק. כי עינינו רואות את הנעשה בפלוני הוא עונש ויסורין רח"ל אבל ורב חסד אין עינינו רואות ולמעלה שלות תחלה אמת ולבסוף ורב חסד. אמנם עם דברי הילקוט שזכרנו ימתקו הדברים מאד מתחלה אמת ולבסוף ורב חסד כי למעלה הקב"ה רואה כי פלוני חייב לו וצריך לשלם באמת וכשבא לגבות החוב צריך הקב"ה לתת לו תחלה למען יהיה בידו מה לקחת ממנו. וזהו ולבסוף ורב חסד שנותן לו עושר בדרך צדקה לגבות החוב שלא ליטול נפשו ממנו. אכן התורה הקדושה כתבה כמו בעינינו רואות למטה ולמטה עינינו רואות תחלה איך פלוני השיג עושר הקב"ה זרק לו דרך חלון היינו ורב חסד ואח"כ עינינו רואות ואבד העושר ההוא בענין רע והקב"ה נטל את שלו והחוב נפרע וזהו ורב חסד ואח"כ ואמת:

ג') לכל זמן וכו' וא"כ ע"כ הזמן נברא קודם בריאת כל חלקי המציאות ואח"כ נבראו כל חלקי ההוי' התלויים בזמן והוא מקיף אותם היינו כי בלעדי הזמן לא יצוייר ראשית ואחרית והוה. ר"ל תחלה ותכלה ומשך המציאות וא"כ תשאלך נפשך איכה מרומז בריאת הזמן. אמנם כהיום תמצאון אותו מבואר במאמר הראשון בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. כלומר אחר אשר ברא הזמן ונתהוה הראשית (כי בלא זמן אין ראשית ואין אחרית ולא הממוצע בינים הוא הזמן של עתה רק בחידוש הזמן ובריאתו נתהוה הראשית) ובאותו הראשית ברא את השמים וכו' וא"כ כבר הודיע אותנו הכתוב כי הראשית היא נברא ומחודש מהמחדש בטובו מע"ב:

בראשית ברא אלהים כו'. מדרש ר' הושעיה רבה פתח ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום וגו' אמון פדגוג אמון מכוסה אמון מוצנע. הנראה לדעתנו כוונתם בזה ע"פ מדרשם ז"ל (ש"ר כ"ח) א"ר ברכיה הלוחות היה ארכן ששה טפחים כביכול היה ביד מי שאמר והיה העולם שני טפחים ובידו של משה שני טפחים ושני טפחים היו מפרישים בין יד ליד. והנה אם אמנם המדרש הזה הוא ענין נעלם וגבוה מאתנו עכ"ז נוכל להבינו אפס קצהו. והוא כי התוה"ק כלולה מג' חלקים נגלה נסתר נעלם. הנגלה הוא זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל והמה התרי"ג מצות שצונו ית' לשמור ולעשות והאמנם אין אתנו יודע מהותם וטעמם וסודם ופעולתם עכ"ז מחוייבים אנחנו לשמוע בקול ה' ית' לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל אף בלי ידיעת טעמי וסודי המצות וכענין הכתוב (בא) ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה'. והחלק הנסתר הוא טעמי המצות וסודם ופעולתם וכאשר נזכה לעשותם ולקיימם לשם ה' כאשר צונו אז הוא ית' יאיר עינינו ויגלה לנו נפלאות מתורתנו הקדושה ויחננו דעה בינה והשכל להבין גם עמקי טעמיה וסודותיה וכמחז"ל (אבות ו') ר"מ אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כו' עד ומגלין לו רזי תורה וכמ"ש דהע"ה (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם ובגמרא (ברכות י"ז) לעושים לשמה. והרצון כי ראשית עבודתנו מחוייבת להיות אך מצד יראת ה' גם בבלתי מושג אל השכל ואחר שיעמוד האדם על משמרת עשיתם יגל ה' עיני השכלתו ויראה בעיניו ולבבו יבין גם עמקי סודותיה. וזהו ג"כ היתה כוונת ישראל במעמד הנבחר לאמר נעשה ונשמע ר"ל כל אשר דבר ה' נעשה ועי"כ נזכה גם לשמוע כלו' להבין כהוראת מלת נשמע ברוב על ההבנה. אמנם יש חלק עוד נסתר בהתוה"ק הצפון ונעלם מעין כל חי אשר רבותינו ז"ל (ברכות ל"ד) קראוהו יין המשומר בענביו ועליו נאמר עין לא ראתה כו' אשר בעוה"ז לא נוכל לזכות להתגלותו כ"א הוא משומר בענביו לע"ל וכמאמר המדרש על ישקני מנשיקות פיהו עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים לע"ל ויושב עמהם כחצי גורן עגולה ולומד עמהם תורה. וזהו שכוונו ז"ל במדרש הנזכר הלוחות היה ארכן ששה טפחים רומז על ג' חלקי התוה"ק שאמרנו שני טפחים ביד מי שאמר והיה העולם מוסב על חלק הנסתר לגמרי וכמוס אתו ית' עד עת מועד במהרה אשר אז נזכה לשמוע חדשות ונצורות מפי הקב"ה ושני טפחים ביד משה מוסב על חלק הנגלה אשר מסר לנו מרע"ה לעשותם בלתי ידיעת סוד פעולתם ושני טפחים היו מפרישים בין יד ליד רומז על חלק הנסתר מאתנו עתה והוא טעמי המצות וסוד פעולותיהם העומדים להתגלות אחר עשיה לשמה *) וזהו ג"כ הכוונה במאמר שלפנינו ואהיה אצלו אמון אמון פדגוג כו' רומז ג"כ על ג' חלקי התורה הנזכרים ואמר אמון פדגוג לרמז אל חלק הנגלה המלמדנו דעת ומדריכנו בדרך נלך והמעשה אשר נעשה ממש כמו הפדגוג המדריך צעירי הילדים בדרך תכליתם. ועל חלק הב' אמר אמון מכוסה אשר באפשר לגלות ולהסיר המכסה מעל המכוסה כן העושה מצות ה' ית' בלב ונפש יגל ה' את עיניו להביט באור החכמה וסוד התורה. ועל חלק הג' אמר אמון מוצנע ר"ל נעלם אשר אין מי שידע מקום כבודה בלתי ה' לבדו הבין דרכה עד יערה עלינו רוח ממרום:

עוד שם ד"א אמון אומן התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה בנוהג שבעולם מלך בו"ד בונה פלטין אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא מדעת אומן והאומן אינו בונה אותו מדעת עצמו אלא דיפטראות ופנקסאות יש לו איך הוא עושה חדרים כו' כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם והתורה אמרה בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא תורה המד"א ה' קנני ראשית דרכו. לכאורה הדברים מבהילים לב כל קורא ספר כי היאות לומר שהקב"ה היה מביט בתורה ובורא את העולם הלא את מי נועץ ויבינהו והיא גם היא בריאה מאתו ית'. גם מה שסיימו ז"ל והתורה אמרה בראשי' ברא אלהים לא ידענו מה רצונם בזה. אולם הדברים מובנים ע"ד פשוט בשנצרף לזה עוד מאמר החכם (משלי ח') בהתפארות

*) **והוא** מה שאמר שהע"ה (משלי ד') שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי התורה המסורה בידנו עתה היא רק כמוסר אב המלמד את בנו לאמר כה תעשה וייטב לך וכמאמר (ישעיה מ"ח) אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך ואנחנו מקיימים מצות ה' ית' רק מאמונתנו בלי הבנת תוכן ענינם ולזאת הבטיחנו ואמר שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כלומר אחר שתשמעו ותעשו תזכו לדעת בינה ותהיה מלת והקשיבו ע"ד חברים מקשיבים בהוא ענין המתנה:

התורה לי עלה ותושיה כו׳ ובמדרש (ילקוט במקומו) בי נתייעץ הקב"ה וברא את העולם. הנה מלבד התמיה הקדומה הנופלת גם במאמר הלז עוד מהקשו׳ הוא כי לפי הדרש היה מהצודק שיאמר הכתוב בי עלה. והבנת הענין הוא ע"פ מה שאמר שהע"ה (קהלת ג׳) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כו׳ והאלהים עשה שייראו מלפניו. ולכאורה היה ראוי לומר כי כל אשר עשה האלהים כי על העבר ידבר אולם רצונו בזה להבינגו דעת על מה לא ברא ה׳ ית׳ את עולמו באופן בל יהיה כרוך בעקבה ההעדר והכליון. ר"ל שיהיה האדם חי לעולם ויהיה מסולל מכל פגעי הזמן ותחלואות מכאיבות וכל הטובות המושגות לאדם יהיו קיימות בלתי נפסקות כמשפט לפועל נצחי שיהיו גם פעולותיו נצחיות וקיימות בל יתערב בם מהכליון והקלקול. ע"ז השכיל אותנו אשר הכליונות וההעדרים המתהוים בעולם אינם מפאת חולשת הפועל כי באמת לפי איכות בוראם הממציאם היה החיוב שיהיו ברואיו בתכלית השלימות והנצחיות. וזהו כל אשר יעשה האלהים כלו׳ לפי חיוב השלימות הראוי למה שיעשה האלהים הוא יהיה לעולם אך היה מרצון חכמתו ית׳ לכונן עולמו באופן שתהיה עלולה להפסד וכליון למען הפחיד לב באי עולם בל יעברו חוק התורה ומצותיה וזהו והאלהים עשה הכליונות שייראו מלפניו (והארכנו בזה בק"י קהלת שם). ומעתה הדבר הזה הוא לעד נאמן אשר כל עיקר בריאת העולם ומלואה איננה מכוונה רק בשביל התוה"ק ולעילה זו היה החיוב כי יתכנו אופני יצירת ותכונת אישים לעומת צרכי התוה"ק היינו להכין מוסרים ותוכחות לייסר עוברי תורות והחולפים חוק למען יראו רבים וייראו ויעמדו על משמרתה:

עוד קח לך מופת נאמן על האמור כי כפי הראוי לתהלוכות ברואי ה׳ ודתות הנהגותיהם יתחייב שלא יהיה בין בני אדם שום תואר בעלים או אדנות וממשלה כמו שאין תארים האלו בנבאי מעלה בלתי לה׳ לבדו הוא השליט על יצוריו וכמו כן בברואי מטה בבע"ח שיד כולם שוים בהתחלקות הטרף והמזון כן היה מהראוי שיהיה האדם כאחד מהם ושתהיה יד הכל שוים בכל שפע וברכה שבעולם לבל יצוייר מאמר האומר זה חלקי והזולת לרעהו. אבל מי כהחכם בורא עולם יתברך שהבדיל את האדם בנימוסו מכל הברואים למען רבות בו משפטי התורה ולהעמיסו בעול מצותיה כמו גניבה גזילה חמדת קנייני רעהו בצדקה וגמ"ח וזולתם. (וכבר ביארנו הענין באורך בק"י אסתר בבאור הכתוב ויצא המן חמה ע"ש):

ומעתה ראה כי צדקו דבריהם ז"ל שהיה הקב"ה מביט בתורה ובורא העולם כי לולא תוה"ק היו באי העולם מחולפים בתכונת חוק בריאתם וכמדובר והוא ממש כמי שלוקח אל ביתו חרש חכם לעשות לו איזה מלאכה יקרה אשר מהצורך להכין לו בית מיוחד למכון ועריכת כלי המלאכה לא ימלט אם שישאל להבעל מלאכה אודות זה או שישער בעצמו כל צרכי הבע"מ לתיקוני מלאכתו כן הדבר בענינגו אחר כי כל תכלית בריאת העולם איננו רק למען תכון התוה"ק ומצותה וע"י עושיה ולומדיה שיער ית׳ עריכת העולם ותכוני׳ להיותה קצובה וערוכה כפי צורך התורה ושלמו לה פרטי חקותיה בלי מגרעת. וזהו שאמרה התורה אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה כו׳ עד כך היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם (והוא אך ע"ד המליצה) וכדברינו. וזהו ג"כ לי עלה ותושיה ובא מדרשם ז"ל בי נתייעץ הקב"ה וברא את העולם ממש ע"ד הרוצה לעשות מלבוש לבנו מוכרח להיות מביט ורואה במדת ארכו ורחבו עבור לכוון המלבוש כמדו כן העולם ומלואה נברא כלבוש הנמדד לתורתנו הקדושה וכמדובר וזהו לי עלה כלומר בשבילי לכן בי נתייעץ כו׳. וזהו שסיים המדרש והתורה אמרה בראשית ברא אלהים אין ראשית אלא תורה כלו׳ הכל נברא בשביל התורה שנקראת ראשית ע"כ היה מהצורך לברוא העולם כמדה. ולדברינו אלה יהיו מורים דבריהם ז"ל (בסמוך) כ"ו דורות היה האל"ף קורא תגר לפני כסא של הקב"ה אמר לפניו רבש"ע אני ראשון של אותיות ולא ברא׳ עולמך בי א"ל הקב"ה העולם ומלואה לא נברא אלא בזכות התורה שנאמר ה׳ בחכמה יסד ארץ למחר אני בא ליתן תורה לישראל ואיני פותח תחלה אלא בך. אשר לכאורה עדן לא ידענו במה תתקרר דעת אות הא׳ על מה שלא ברא עולמו בו. אולם הכוונה הפשוטה כי אחר שהעולם איננה עיקריית בבריאתה מצד עצמותה זולת להכין ולסבב קיומי התורה והמצוה ע"כ אין להאל"ף לקרוא תגר על אשר לא בו ברא הקב"ה עולמו אם הוא בא ראשונה במה שהוא ראשית ועיקר הבריאה וזהו שאמר ואיני פותח תחלה אלא בך (לשון בינוני) כלומר הלא באמת הפתיחה העיקריית היא בך:

עוד יש להעמיק בהבנת הענין בהזכיר עוד מאה"ת (משלי ח׳) ה׳ קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. אשר לכאורה מלות קדם מפעליו מאז נראים מיותרים. אבל ידענו ממאמרם ז"ל בכ"מ אשר משפט הבריאה הוא להיות הטפל מוקדם בזמן להעיקר ומהם הקש לתבואה הקליפה לפרי וכן כל הנבראים קדמו לאדם וכאשר האריך בזה הזוה"ק. ועילת הדבר הוא ע"ד מליצת רש"י ז"ל הנכנס ראשון יוצא אחרון והוא כי הפרי היא ראשיית ומוקדמת אצל מחשבת הנוטע או הזורע כי אליה הוא נושא את נפשו בעמלו אך מטבע וחוק הבריאה מוסד שהראשון יצא אחרון ותקדם לו הטפל והקליפה. ועד"ז ממש הענין עם תורתנו הקדושה כי גם היא ראשיית ועיקריית לבריאת העולם וכאשר עלה ברצונו ית׳ להצמיח פרי תנובתה ולהפיץ ענן אור התגלותה תוך העוה"ז כמו כן חייבה חכמתו ית"ש להתחיל בבריאת העולם שהיא כקליפה הטפלה לפרי

ויוצא

ויוציא אלהים את כל הנמצאים בעולם ואחר תצמח ותתגלה פרי תבואתה. ומעתה הלא מקום לשאול על התפארות התוה"ק בקדימתה במאמר ה' קנני ראשית כו' אם המונח קיים כי המאוחר חשוב יותר. אבל הבנת הדבר הוא ע"ד דמיון ב' נערים היו מריבים זע"ז אמר אחד להב' איככה מלאך לבך להעיז נגדי ולדבר אלי קשות הלא ידעת מאבי כי מעודו הוא ראש הקהל מנהל העדה ענהו הלא ידעת כי לעת כזאת לאשר רבו הגייסות והשערורות בוחרים בעיר הפחותים בעם לשומם ראשים עליהם למען יבאו בראש לסבול משא ועול הגייסות א"ל חבירו שכל האם אך עתה הושם לראש זכר נא כי גם מלפנים בהיות העיר בשלותה מאז הושם לראש וקצין בעם והוא לעד על יקרת ערכו ומעלתו כי ראוי הוא לכל הגדולה והכבוד. נמצא כי הפרנס הזה אם לעת כזאת לא היה ממונה לראש היה חשיבותו בכפלים עבור היותו ראש והשוב בזמן הקדום. כן הדבר בעניננו כי מאז הוסד ארץ על מכוניה מוטבע בכל דבר להיות הטפל מוקדם בזמן להעיקר והמאוחר קודם במעלה וטרם נתהווה העולם היה אז המוקדם קודם במעלה וזהו שאמרה התורה ה' קנני ראשית דרכו אך לא עתה שהמאוחר חשוב כ"א קדם מפעליו מאז וכאמרם ז"ל במדרש שני דברים קדמו לבריאת העולם התורה וכסא הכבוד אבל איני יודע איזו מהן קודם אר"א התורה קדמה לכסא הכבוד שנאמר ה' קנני ראשית דרכו קודם לאותו שנאמר בו נכון כסאך מאז. אולם לעת עלה ברצונו ית' להפיק ולגלות אור יושר תוה"ק על פני תבל אשר המוסד והמוטבע הוא להיות המאוחר בעולם יתחשב יותר מהקדום עשה כן לתורתנו להקדים העולם ומלואה לתורה. וזהו תשובתו ית' לאות הא"ף העולם ומלואה לא נברא אלא בזכות התורה כלומר טפלים אל התורה אשר ע"כ קדמו בבריאתם וא"כ מהלך איפה לקרוא תגר הלא למחר אני בא ליתן תורה לישראל ואיני פותח תחלה אלא בך כלומר אתה תהיה בראשונה למה שהוא ראשית ועיקר הבריאה ובריאת העולם הקדומה אך טפלה היא אליה. והבן:

מדרש אימתי נבראו המלאכים רי"א בב' נבראו רח"א בה' נבראו הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל הי' מותח בדרומה של רקיע וגבריאל בצפונה והקב"ה ממדד באמצעו אלא אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מיאתי מי אתי כתיב מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם. ד"א כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך בנוהג שבעולם מלך בו"ד מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו מפני שנושאין עמו במשאו אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם הוא לבדו מתקלס בעולם הוא לבדו מתהדר בעולמו ע"כ. ותכלית כוונתם ז"ל בזה הוא עם מה שהזהירה התורה (משפטים) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו ופירשו הרמב"ן ז"ל וזולתו מהמפרשים כי הוא מוסב על מערכת השמים ושרי מעלה העומדים ממעל לו ית' אשר על פיהם מורק ומשתלשל שפעת הטובות מאתו ית' אלינו. כי מכבר נודע אשר מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא וכן ממשפט מלכי בו"ד כי רבים אשר אתם שרים וסגנים ראשיים שניים ושלישיים אשר על ידם ינהל צבא חילו כן גם למעלה יש שרים ממונים זה למעלה מזה שעל ידיהם ירד מטה כל פרטי הטובות המושפעות מאתו ית' לברואיו וכבר ידענו מהחכמים הקדמוני' שידעו והבינו התמונות השרים למחלקותיהם על מה כל אחד ממונה וידעו ג"כ איזהו הדרך הקרוב להם להשגת תועלתם ממנו אם בעשיית דמותו וצלמו להשתחוות אליו או להסך עליו נסך או לזבוח ולהקטיר לפניו כמבואר בדברי המורה ז"ל באורך. וע"ז הזהירה אותנו התוה"ק זובח לאלהים כו' לבל נהיה משוכים אחריהם להקריב להם קרבן ולא נכבדם בכבוד ומורא ח"ו בלתי לה' לבדו. וכי ישאלך לבבך לאמר למה לא יחפוץ ה' ביקרם הלא המה מובחרי ברואיו נצבי מרום רואי פני המלך ולא כן הוא ממשפט מלך בו"ד כי יאהב ויחפוץ ביקר לגיונותיו. התשובה בזה כי מלך בו"ד לא תכון מלכותו כ"א באמצעות שריו ויועציו כי המה לו לעזרה להנהגת המדינה ובלעדם לא יעצור כח אף להנהגת עיר אחת קטנה ע"כ הקילוס יתחייב להם מצד הדין כי גם עליהם עול וכובד משא המדינה ע"כ המשפט על המלך לחלק להם מכבודו ושיתקלסו בקילוסו כל אחד לפי ערכו וכח ענינו. לא כן מלכותו ית' שאיננו צריך לשום סעד ועזר ח"ו משום נברא ולכן אין מקום לשרי מעלה שישיגו ההידור והקילוס מבני אדם. וזהו מ"ש המדרש הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו כו' אלא אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי כו' עד מי היה שותף עמי בבריאתו של עולם. והנמשך מזה בנוהג שבעולם מלך בו"ד מתקלס במדינה וגדולי המדינה מתקלסין עמו מפני שנושאין עמו במשאו כי הוא צריך להם להחזיק במעוזו למען תכון מלכותו ע"כ ראוי הקילוס גם אליהם אבל הקב"ה אינו כן אלא הוא לבדו ברא את העולם ולכן הוא לבדו מתקלס ומתהדר בעולם:

ומעתה יפול בלב האדם שאלה להקשות ולשאול על עיקר הוויתם אם המוחלט הוא אשר המה לא לעזר ולא להועיל אליו ית' להנהגת עולמו. ונאמר בתשובת השאלה הזאת ע"פ מה"כ דוגמת המוזכר וזה תארו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני (יתרו) ובמדרש (ילקוט במקומו) אחרים שמאחרי' את הטובה מלבוא בעולם אשר לכאורה לא ידענו מה ראו רז"ל להוציא מלת אחרים מפשוטה ולדרשה לשון איחור ואחשוב בזה כי הם ז"ל כוונו בדבריהם להשיב על השאלה הנזכרת וכמו שנבאר והוא על ב' פנים הא' עם הנודע והמפורסם כי השפע המואצלת מידו ית' אין ערוך לגודל קדושתה ובהירות:

וזכיותה

רוחניותה וזוהר דקותה כי מנוגה נגדו אור לה מסביב עד שעבור גודל יקרת ערכה וזיוה והדרה אין די כח והשגת יד אנושי לסבול שפעת אלהים המאירה. אשר על זאת ראה ית' להכין עבורנו דרך ומבוא איך איפה יושג שפעתו אלינו לחיותנו כיום הזה והוא להושיע טוב שפעתו אל צבאי מרום העומדים בין ה' ובינינו ועל ידי השתלשלות הרקת ההשפעה מיד ליד לממונים שונים זה למטה מזה וכולם יקחו ערובתם ממנה בזאת ימעטו וישוחו גבהי רום ערכה הנכבד ותורק מבשמי מגדים השמימיים ותלבש מעטה העולמיי לאט לאט עד כי יהיה בכח יד האדם לקבלה בהיותה נעשית ראוי' לו כמדו (ואין לנו להאריך בזה כי בכמוה נאמר במופלא ממך אל תדרוש). ולך נא ראה קורא ישר כי המשורר האלהי ע"ה העמים דברינו אלה במאמר קצר (תהלים פד) כי שמש ומגן ה' אלהים דימה הוא ע"ה הממוצעים הממונים להוריק ההשפעה (המתוארים על תואר אלהים כמוזכר למעלה) למגן החוצץ בין השמש לעין הרואה בכדי שיוכל ליהנות מאורה לבל תבהיק נוכחו יותר מכדי כח יכלתו לקבל אורה כן הממונים להריק ההשפעה על ידם המה אללנו למגן ומחסה מבריקת אורה כי קרן פניה וזהו כי (בבחינת) שמש ומגן כן ה' אלהים. המורם מדברינו כי לעילה גדולה פקד ה' צבאי מרום במרום ולטוב מועיל ברא אלהים אך עכ"ז אינם ראויים לחלק כבוד שלמעלה גם כי מרבים הם עשות עמנו טובה וחנות. ויתבאר הענין ע"פ דמיון להמזמין על שלחנו כמה קרואים והושיבם על השלחן ממעלה עד למטה מגדולם עד קטנם והביאו הקערה עם המנות לפניהם לוקח הבעה"ב הטוב והמובחר ממנה ואח"כ הוא מושיטה להיושב סמוך לו והוא גם הוא בורר לו חלק היפה והנותר מושיט אל מי שאחריו וכן כולם עד כי להאחרון יגיע חלק הפחות והגרוע מכולם. פעם נזדמן אשר האחרון הזה היה מאור עינים ולא ראה ולא ידע כל זאת ויהי בהגיע אלינו חלקו מיד חבירו שלפניו החל להחזיק לו טובה על שהגיע לו חלקו אמרו לו מיודעיו הלא תדע כי כולנו משל בעה"ב אכלנו והוא (ר"ל המושיט אליך) הקדים ואכל ממנה את כל חלבה ואשר הותיר משבעו נתן גם לך לכן אתה על מה עתה באת להחזיק לו טובה אם על מה שאכל לעצמו הטיב ואם על מה שהגיע אליך הלא איננו שלו טוב טוב לפניך ליתן תודות לבעל הסעודה כי מטובו שבענו. כן הדבר בעניננו כי כל מלאך הממונה להריק הברכה אלינו נהנה בראשית מטוב דקות רוחניותה וזיו קדושתה ואחריו לשני לו וכן כולם ולפי רוב השתלשלותה מדרגה למדרגה שלמטה ממנה כן תשיגנה הדלות והרזות כי הממוצעים ימוצו חלבה ממנה ואחר מסילין אותה אל העולם השפל הנוכחי ומובאת אל האדם בהיותה ראוי' אליו כפי קט כח קבלתו. ואם כן למי ראוי להחזיק טובה אם אל המקבלים

הממוצעים הלא לעצמם מקבלים אם על הנשאר המגיע לנו הלא טוב לנו לתת ההודאה לבעלים. וזהו טעם לא יהיה לך אלהים אחרים מוסב על איסור ההקרבה וההקטרה לאמצעיים הנבדלים המתוארים ע"ש אלהים כי אינם כדאי לקבל חלק מכבודו ית' כענין הכתוב אני ואפסי עוד. וכי תאמר הלא המה מריקים שפעת ה' ית' להאדם בל תדמה בנפשך כי הוא ית' צריך להם כי מכבר נאמר אנכי ה' עושה כל כו' אבל כל עילת מציאותם הוא אך למען יאחרו התכת ההשפעה מבוא בעולם עד אשר תהיה ראויה לבני אדם וזהו שביארו במדרשם ז"ל אחרים שמאחרים את הטובה מלבוא בעולם כלומר לעילה זו נוצרו מראש להיותם מאחרים טוב ההשפעה מלבוא בעולם מטעם המדובר. והבן

הפן הב' עם מה שידענו כי הוא ית"ש איננו רק פועל טוב וחפץ חסד ומרבה להטיב וכל הברכות והטובות הנובעות ממקורו המבורך אין ערוך להפלגת עדנם ועולם טובם בריאות ומלאות והן לזאת ראה אלהים ויוכח מאז כי לא טוב היות האדם לבדו המקבל הברכה והטוב מאתו יתברך מבלעדי הממוצעים שיעמדו בין ה' ובינו. ממש כהאב החפץ בבנו להרבות לו מכל הטוב והערב מהמאכלים ערבים וכדומה והוא אך אם הבן חזק הטבע בריא המזג שיוכל שאתם לא כן אם הוא מרגיש בו כי הוא חלש בטבעו אשר בקל יזיקו לו המאכלים הערבים משפטו להמעיט ולהקטין טובותיו כפי כח סבלו. הוא הדבר והוא הענין באבינו הקדוש ית"ש כי בהשקפתו על האדם אשר בארץ שאין ידו משגת לקבל רוב הטוב המושפע ובא מידו הרחבה והמלאה כי על נקלה ימוטו עליו און ויחטיאו אותו לה' ח"ו כענין הכתוב וישמן ישורון ויבעט ואף גם זאת כי מניעת הטוב תייסר הולכי ארחות עקלקלות כאשר הועד בכתובים. ולאשר כי זאת איננה ממפעלי הי"ת כי מאתו לא תצא הרעה ומגמתו וחפצו הוא אך להטיב קיימה חכמתו ית' להמציא לנו אמצעיים נבדלים המה מערכת השמים וצבאיהם למען יקבלו שפעתו יתברך כמות שהיא בגנזיו והמה יחלקו שללה אל שוכני ארץ ותאחז במשפט ידם להעריך מנת איש כפי הראוי לו וכאשר יוכל שאת ולמנוע מהראוי למניעת הטוב. וכאשר יעידון ויגידון דברי המשורר ע"ה המוזכרים למעלה כי שמש ומגן ה' אלהים כו' והרצון כמו שעילת המגן הוא לחצוץ בעד אור השמש להמעיט אורה הבהיר למען לא תחשכנה עיני הרואה מראות בקרני אורה כן מציאות מערכת השמים לעילה זו הוא כי אין בכח האדם לסבול ולקבל רב הטוב הבא מאתו ית'. וזהו כי שמש ומגן כן ה' אלהים חן וכבוד יתן ה' כלומר אין מעצור לה' מליתן כי זהו מגמתו וחפצו אבל המניעה הוא מפאת קוצר יד המקבל כי עבורו מהצורך אליו לצמצם מתן שפעתו ע"י השתלשלות המערכת והעד. לא ימנע טוב להולכים בתמים כלומר אשר

ידעם

ידעם כי כחם רב לקבל ודאי כי לא ימנע מהם. ומעתה נבוא אל הענין ע"פ דמיון עשיר אחד היה לו בן במרחקים ללמדו אומנות וכמוהם והיה משלח לו תמיד עם העוברים ושבים כסף לצורך הוצאותיו והיה מחזר תמיד אחר עובר ושב אולם משפטו היה כאשר הודיעו אותו מאיש ישר ונאמן הנוסע לשם שתק ושחק ולא שת לבו לזה ובהתוודע אליו מאיזה איש כילי ורע עין אשר אין להוציא כל מאומה ממנו כ"א בקושי גדול חרד לקראתו לשלח מעותיו על ידו ויהי המה כמשתוממים לדעת מה ראה על ככה ומה הגיע אליו כי לא יחפוץ בנדיבים ונאמנים ויבחר בכילי הזה אמרו לו הלא ידעת כי יעבור על בנך ימים או עשור טרם יכלה לקחת הכסף ממנו אחת אחת כי תת לא יוכל ועינו רעה בשל אחרים ענה ואמר תדעו ותאמינו כי אך ע"י כילי הזה טוב לי לשלוח הכסף לבני כי לא יוכל בני לבזבז על ענינים פחותים כדרך הנערים כי בטורח רב יוציא מכילי הזה לרעבון נפשו יום יום לא כן אם אשלח ביד נדיב ושוע החרד להשיב כסף לבעליו ובני להיותו להוט אחר הוללות האווילים וחמדת התעלולים יבזבז כל הכסף על שעה אחת לשמוע קול שרים ושרות וירבה במחול משחקים ודומיהם. הנמשל מובן מאליו כי לולא מערכת המזלות והוברי שמים אשר על ידם יתאחר ויתעכב ההשפעה היתה לצור מכשול לבני אדם כי קצר כח סבלם לקבלה כמות שהיא בערכה הרב לבל תטרידם משבילי צדקתם כי בקל יחטא האדם ויאשם על ידה. גלל כן היתה עצתו אמונה ית' לשלחה לעוה"ז באמצעות צבאיו והם יעצרו על ידה ויאחרו פעמים מבוא רק בזמנים קצובים ולבני אדם פרטיים ויקפצו ידם מתת לאדם יותר מכפי כח סבלו ויכלתו. וזהו דברי הילקוט לא יהיה לך אלהים אחרים והטעם דרשו ז"ל שמאחרים את הטובה מלבוא בעולם כלומר כל עיקר מציאותם הוא רק עבור שמאחרים את הטובה מלבוא וכנ"ל ולזאת אין מקום שישיגו ההידור וההודאה בעולם זולת לו ית' נאוה התהלה כי אין מעצור לו מתת ברכתו מיד ליד והמניעה היא אך מצד המקבל וכמדובר *):

אמר הכותב לאשר ראיתי רבים מהמפרשים ע"ה נתלבטו בהבנת הכתוב הבא ראשון בתורתנו הקדושה והעמיסו בו כוונות שונות כפולות ומכופלות זה בכה וזה בכה לזאת נפשי שמתני לילך ולבקש באשר אמצא גם אני להיישיר עקבי ומרוכסי הלחץ והדחוקים ממלת בראשית כי רבו וראיתי כי טוב לסמוך אשורי ופעמי מלה זו על דרוש ערוך בדברים מועילים בעניני הראשיות ועל ידו אולי יתן ה' אומר בפי ולמרחב ממצר תצא לנו הוראת הכתוב והוא:

החכם מכל אדם אמר (קהלת א') מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש. הנראה כי כוון בזה להורנו דעת ודרך תבונות למען נחדל מלחפש בדק במעשי בורא עולם ית"ש ולבלתי בוא בסוד המקשים לשאול על פעולותיו הקדמוניות והוא כי נודע ומוסכם מכל חקרי לב כי הדבר הכלה והנפסד לא יתואר ע"ש טוב גם לעת מציאותו אם לא יתמיד בהווייתו וכל הטובות הנפסקות מאפס ותוהו נחשבו אם לא לעולם יהיו. וכאשר הועד על מובחר הנבראים אדם אם כו' או אלף שנה יחיה כלא היה יהיה (זולת הדבר המתמיד בטובתו ותועלתו ותכונתו לא יחליפנו ולא ימירנו אליו יאתה תואר הטוב אשר ע"כ החליטו חז"ל אין טוב אלא תורה שאין בסוג הזה דבר זולתה) ואם הדבר כן יש לשאול על אלוה עושנו ית' על כל אשר עשה עמנו להפליא מטובות גאולת מצרים וירושת הארץ ובנין בהמ"ק. וכאלה רבות הנודעות אשר אין זכרון להם וכולם תמו עברו לא השאירו שריד והיו כלא היו וכמ"ש הנביא (ישעיה ס"ג) למצער ירשו עם קדשך כו' היינו מעולם לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם והוא ית' הרבה להתפאר בהם וצוה וזירז אותנו על התמדת זכירתם ולהרבות בהודאתם ולשיש בשמחתם ככתוב וכמפורש וכעת לשמחה מה זו עושה. ומה גם כי על עיקר מציאות וחידוש העוה"ז ויצירת הנבראים למיניהם שהפליג עליהם הכתוב ואמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד הנה הנביא אמר בשם ה' (שם נ"א) כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה ואיך התהלל ית' במעשים כאלה אם לכל תכלה

יריעות האהל ראה

*) דע כי אחד היה אברהם אשר זכה בהוד מפעליו והדרת צדקותיו לקחת מתן זוהר שפעת אלהים מאתו ית' בלתי ממוצע שיעמוד בין ה' ובינו. ומטעם זה מתוארה ברכת אברהם ע"ה בכל כלומר כליל כאשר היא באמנה אתו ית' באוצרו הטוב בלי מחסור ע"י הממוצעים (ואחריו נתברך גם יצחק בברכה זו ושלו מתוארה מכל ושל יעקב כל שהם השיגו מקור הברכה ומעין שפעת הטובה כאשר היא למעלה במעונה הלא אין נגרע ממנה דבר). ומה נמצא בזה דברי יושר מדרשם ז"ל (פ' חיי) וה' ברך את אברהם בכל מי יעלה בהר ה' זה אברהם ומי יקום במקום קדשו זה אברהם כו' עד ישא ברכה מאת ה'. הרצון כי אברהם ע"ה עם בר לבבו ונקיון כפיו זכה כי היה לאל ידו לעלות ברום המעלות לקבל שפעת אלהים מידו ית' הנדיבה ממש בלי ממוצע כלל וזהו ישא ברכה מאת ה'. ובזה יתכן מה שסיימו ז"ל אברהם היה מברך את הכל ומי מברך את אברהם הקב"ה אשר לכאורה יפלא מאד מה ששאלו ומי מברך כו' האם יעלה על הדעת כי תבוא הברכה מהזולת ח"ו. אבל לפי המדובר יצדק מאד כי שפעת ברכת אברהם ע"ה היתה שלולה ממערכת הוברי שמים ובעצמו היה עולה ונושא הברכה מאת ה' בלי אמצעי כלל והוא היה האמצעי בין ה' ובין עמי הארץ להריק להם הברכה והטוב (וכאשר יתבאר במקומו) וזהו אברהם היה מברך את הכל ומי מברך את אברהם הקב"ה כלומר מידו הנדיבה ממש:

ראה קן וביותר יפלא כי הלא המקובל אצלנו הוא כי פעולות פועל נצחיי יחוייב להם תכלית השלימות והנצחיות ואיככה יאומן כי יבלו בחייו חלילה. והנה לזאת בא החכם ע"ה להרגיענו ולהבינגו כי מעשי הי"ת בהוויות הדברים ובהתחלפותם נדקו יחדו ומשפט אחד להם כי כל מה שנעשה מראש גם כי חלפו עברו הנם מתמידים בטובתם ותועלתם והוא בדמיון כאשר יחפוץ אחד לקנות מרעהו הרבה סחורה ואין לאל ידו לבלע מעשה המקח והקנין מיד אם מפאת היותו עדנה חסר מסך המחיר או כי הסחורה צריכה עוד עיבוד וכדומה המשפט כי יתן הקונה ערבון לאשר קנה מאתו והוא להבטיחהו על מקחו כי לא יכחש אחר שמכבר החל בתשלומים ומאז עוז לו בו כי ודאי גאול יגאל דבר מקנתו. הוא הדבר והוא הענין בכל הטובות והפלאים הראשונים שהפליא הי"ת לעשות עמנו מאז נעשתה הארץ ונתהוה העולם אינם מכוונים ממנו יתברך לעצמיות הוויתם כי אין די בהם שישתבח בם יוצרם ויתפאר בהם ממציאם להיותם מעותדים לכליון והפסד ולא יתפאר פועל נצחי בדבר אשר לו תכלה חלילה אבל כל עילת מציאות' לא היה זולת ע"ד הערבון וההתחלה אל צרור הטובות העתידות לנו במהרה נצחיות וקיימות לעד אשר התחדשותם איננו אפשרי בלתי במה שקדם ית' עשות דוגמתם בזה ולהמציא הווייתם ומאז תקותנו באמנה כי לעתיד יחדש אותם ית' ויכוננם לעד לעולם כי האמנם כל היום כביע אומר המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית אין הרצון על חידוש יש מאין ממש כי זאת לא עשה ית' זולת בששת הימים שברא וחידש כל העולם מאין ואפס מוחלט ומאז לא יחודש כ"א יש מיש כמו חטה אחת תצמיח רב תבואות ובלי זריעת הגרעין לא יעלה כל עשב (ע' ק"י קהל' שם ע"ת מה שהיה גו' וכ"כ לעתיד כי אז לא יפליא ית' עשות לברוא ולחדש ענינים מחודשים מאפס מוהלט מה שלא היה מעולם זולת את שנתהווה כבר אותו ישמור לעשות ולחדשו בקיום עולמיי אשר ע"כ היה ההכרח להמציא בעוה"ז מעין כל העתידים לע"ל למען יוכלו להתהוות בימים העתידים *) ומעתה כל אשר שם ה' ית' והתפאר בהמציאו טובותיו ונפלאותיו הראשונים ואשר צוה אותנו לשמוח בהם לא היה מכוון לעצמותם כ"א עבור כי מהם יחודש ויתהווה טובות העתידות עולמיות ונצחיות. וזהו שרצה החכם להודיענו ברוח קדשו במאמר מה שהיה הוא שיהיה כלומר כל מה שנתהווה בעולם עיקר המכוון בהם הוא שיהיה כלומר למען יוכלו להתהוות לעתיד ומה שנעשה הוא שיעשה כלומר אך בשביל שיוכל להעשות אחר כך ואמר בטעם הדבר כי אין כל חדש תחת השמש כלומר שיחדש ה' יתברך דבר מכל וכל רצוני מאפס מוהלט לזאת ראה והקדים עשות דוגמתם וכנ"ל. כלל דברינו כי כל מה שפעל ועשה ית' טובות מופלאות אשר הטיבו לשעתם היו בבחינתם ממש ע"ד הזריעה והנטיעה כי אחר שהזרע תהיה טמונה ומונחת בעפר הארץ עד שתשיג הכליון והרקבון אזי מהכליון וההפסד הזה תצמיח הארץ ותעשה פרי תבואה. כן חייבה רצון חכמתו ית' להמציא פלאים הראשונים ולכלותם ולהפסידם כי מהם וכליונם הטובות הנצחיות צומחות ועולות לע"ל. ואעידה לי עדים נאמנים מה שפירשו רבים מהמפרשים ע"ה משנתם ז"ל (אבות ד') הילודים למות והמתים להחיות. כי רבים ישאלו על האדם שעשה אלהים בארץ שהתפאר בו עושהו במאמר אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי וכבר צווח ד"ה ע"ה על מה שוא בראת כל בני אדם מי גבר יחיה ולא יראה מות. לזאת באו הם ז"ל להבינגו עילת בריאת האדם וכליונו שהוא מקבל במה נחשב הוא ולומר שהכוונה המכוונת ברצון הבורא ית' בבריאת האדם הוא אך ההויה החדשה המקווה והתחיה הנצחיית שלע"ל שהוא דבר הכרחי (כפי ידיעתו ית') להיות אחר הלידה ואשר הוא חי על האדמה ימים מספר ואחר ימות וישוב העפר אל הארץ הנה מזה יסובב כי ינוב תנובת תחיתו הנצחיית וזהו הילודים למות והמתים להחיות וכמו כן כל מה שהפליא ה' יתברך עשות בחידוש העולם וזולת הטובות המכוון בהם היה למען היות להם ניר לעולם המקווה במהרה. ועתה הטה אזנך ושמע פרטי הדברים שנזכיר דבר דבר על אפניו כיד ה' הטובה עלינו:

ראשון הוא לנו לדעת כי השמים והארץ אשר מתחם אלהים כאהל עד כהיום הזה לא בם מתפאר הקב"ה לאמר (ישעיה מ"ה) אנכי עשיתי ארץ כו' אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי. אבל הוא הדבר אשר אמרנו כי כל תכלית מציאות וחידוש העוה"ז הוא אך למען כי ימצא העולם החדש שכולו טוב המיועד במאמר הנביא (שם ס"ה) כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה כו' מה שאין מקום למציאותו בלתי בשיוקדם העולם השפליי הזה כהוראת רצון חכמתו ית'. אי לזאת קדם ועשה מראש שמים וארץ וכל אשר בהם והכינם שיעמדו בקיומם עד עת מועד הידוע לו ית' ואחר כבגד יבלו ויחלופו ומכליונם והפסדם יושתלו השמים החדשים והארץ החדשה. והוא מה שרצו ז"ל במדרש (פרשתנו) בראשית ברא אלהים את השמים ריה"ג אומר אפי' אותן שכתוב בהם כי הנני בורא שמים חדשים כבר הם ברואים מששת ימי בראשית (לאשר הוקשה לו מלת השמים בה"א הידיעה) אשר בההשקפה הראשונה דברי הדרש מתנגדים למה"כ כי הנני בורא שהוראתו יעוד העתיד. ולדברינו יצדק מאד כי ממה שהמציא ית' וברא שמים וארץ הנוכחיים

*) **ומטעם** זה מצאנו לרז"ל במדרש (ב"ר ע"ז) שאמרו את מוצא כל מה שעתיד הקב"ה לעשות לע"ל הקדים ועשה ע"י הצדיקים בעוה"ז הקב"ה מחיה את המתים ואליהו מחיה את המתים כו' ע"ש:

הנה מזה הוכנו השמים החדשים והארץ החדשה. ממש כצמח האדמה שהוא בכח הזרע הנזרע הטמון בארץ העלולה להוציא רב תבואות אחרי התמוגגותה ברביבים כן השמים והארץ החדשים המה עתה בכח שו"א האלו. וזהו שמסיים הה"ד כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה (ישעיה ס"ו) הארץ חדשה אין כתיב כאן אלא הארץ החדשה. וזהו הנרמז במה"כ בהתימו לספר מעשה כל יום אמר ויכלו השמים כו' כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. כלומר מכל אשר ברא להיות' עומדים להעשות ולהתחדש ע"י הוויתם העול' החדש המקווה. וע"ד מה שנעשה הוא שיעשה וכנ"ל:

ועד"ז ממש היה ענין גאולת מצרים אשר הפליא ה' עשות נוראות להוציאנו מעבדות לחירות והרבה והעמים אותנו בטובות נשגבות (הנודעות) ומה הטיבו לנו בפעולתם הלא לעומת שבאו כן הלכו להם ואנחנו נטושים גרושים בארץ לא לנו. ויותר פליאה את אשר דרוש דרש ית' מאתנו הזכרון וההודאה עליהם פעמים אין מספר הזאת היא מן ההוד וההדר לשבח פועל נגהי בטובות נפסקות. אבל לפי המונח יתבאר כי הצור תמים פעלו והוא כי גאולת מצרים ג"כ לא בה בחר ה' ולא אך אתה עמה הוא מתפאר אולם היא היתה ממש בבחינת ערבון שהוא רק חלק והתחלת הקנין כן היתה גאולת מצרים רק ההכנה על הגאולה העתידה במהרה. וכן כל הנסים והטובות שעשה ית' ופעל עמנו אז הן הנה רק קצות ומעט קט מעין הגאולה והטובות העתידות וכמה"כ (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (ואין לנו להאריך בזה כי כבר דרכו בו רבים מגדולי המפרשים ע"ה). כלל הדבר כי גאולת מצרים וכל הנסים היו רק ההכנה אל הגאולה והטובות העתידות אשר ע"כ מוסד ברכתה אשר גאלנו וגאל את אבותינו כי אף אותנו גאל עמהם. והוא שרמזו ז"ל (במד' וארא) במאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי כו' אין לכן אלא שבועה נשבע הקב"ה שאין מניח את ישראל בין האומות. כוונתם כי ע"י שיתחיל בגאולת מצרים שהוא פועל דמיון וחלק מגאולה העתידה בזאת בטח לבנו כי יבלע יתב' את מעשהו בגאולה המקווה במהרה והוא אצלנו בבחינת שבועה כי ודאי נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם אם מכבר עשה לה ניר בגאולת מצרים. ומה לנו להאריך בזה אם הוא מאמר מפורש מפי עליון ית' למרע"ה על שאלתו ואמרו לי מה שמו כו' כה תאמר כו' אהיה אשר אהיה. והוא כי נודע אשר הקב"ה לפי מעשיו ופעולותיו הוא נקרא (כמבואר שם במדרש) ועל זה שאל משה רבינו ע"ה מה שמו למען ידע ע"י אמיתת פעולתו יתב' ולמה הוא מכוון במעשהו ומה משפט הגאולה. (וכאשר יתבאר במקומו אי"ה באורך) ע"ז ענהו יתב' אהיה אשר אהיה. כלומר מה שאהיה עמהם בגאולה זו הוא אך למען אהיה עמהם בגאולה העתידה וע"ד מה שהיה הוא שיהיה:

וכמו כן כל הנסים והנפלאות והמופתים שהפליא ית' בימים מקדם גם המה היו מכוונים אך למען יתהוו בעולם. ועי"ז יוכלו להתהוות לעתיד בתוספת העוז והאומץ ולא יהיו מחודשים וע"ד מה שנעשה הוא שיעשה וכנ"ל. וזהו הנרצה בדברי דהמע"ה (תהלים מ"ד) אלהים באזנינו שמענו כו' פועל פעלת בימיהם בימי קדם כו' עד צוה ישועות יעקב רצונו הלא כל אשר פעלת בימיהם היה אך למען יתהווה בימי קדם ויהיו מוכנים להתהוות ולהתחדש לעת מועד ע"כ צוה ישועות יעקב: *)

ואח"ז חנן ה' ית' אותנו במעמד הנבחר בגילוי שכינה כנודע וגם היא חלפה ועברה כרגע ואין רואה. אך הוא ג"כ ע"ד שאמרנו כי אחר שהיה ענין זה בעולם תקותנו חזקה כי לעתיד יגלה ה' עינינו וכולנו נחזה באור פני מלך עולם ית' וכאשר יעד הנביא (ישעיה מ') ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כו'. עוד תשוב תראה כאשר עשה יתב' עמנו חסד ונדבה וטובה במתן תורתו היקרה והנה הכתוב הפליג ליתן אומר עליה (איוב י"א) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ולעינינו הוא כי היא גבוליית. אבל האמת הוא ג"כ כי זאת התורה אשר

*) **ודעת** לנבון נקל אשר על כן בדיבור הראשון מעשרת הדברים הפליג הכתוב ביחום נכיי יציאת מצרים יותר מכל אשר הפליא ה' לעשות בעולם (כאשר כבר העירו בזה גדולי המפרשים) ואמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וכמוהו רבים בתורה ובנביאים אבל הוא הדבר המדובר כי ע"י שיציאת מצרים הוא שורש ויסוד למטע הטוב הגאולי וההכנה לצמיחת קרן ישראל לע"ל ובה נדע כי הוא יתברך בחר בנו לעם עולם (אשר ע"כ יכונה ית' בדברי הנביא (ישעיה מ"ד) מלך ישראל וגואלו) היא העילה לקדם פנינו בהשמעת גזירת מלך עולם ית' בנכוי יציאת מצרים כי בזאת יכירו וידעו כי האמירנו ה' ית' לו לעם נחלה לעד ולנצח וכדאי הוא לקבל אלהותו ועול מצותיו הנכבדות. ואולי זהו הרצון במ"ש דהע"ה (תהלים קיט) קרוב אתה ה' וכל מצותיך אמת קדם ידעתי מעדותיך כי לעולם יסדתם. כי הנה הרמב"ן ז"ל כתב (בפרשת ואתחנן) בביאור מלת עדות כי הואל עדות יאמר על מצות שהמה לזכרון נסים ונפלאות כמה"כ (בס קיא) זכר עשה לנפלאותיו כמו פסח ליציאת מצרים סוכה ודומיהם. ונודע כי עילת מה שצוה והעיר אותנו יתברך על זכירתם הוא אך לבעבור כי עדנה לא נשלם ענינם עד עת מועד במהרה שיגאלנו ה' ית' גאולת עולם וע"כ צוה אותנו ית' להתמיד בזכירתם (וכאשר יבואר עוד) וזהו קדם ידעתי מעדותיך כלו' ממה שצוית אותנו מצות עדותיות לזכר הנפלאות מאז ומקדם ידענו כי לעולם יסדתם ר"ל שהנסים והנפלאות אינם זולת התחלות וסיבות יסודיות לעולם המקווה במהרה:

בידינו כהיום איננה זולת ע"ד הערבון והתחלת הקנין אשר הואיל ה' והחל תת לפנינו קצתה אבל עוד יבוא יום ה' ויגמר הקנין הנבחר הזה. והוא כי לעתיד יגלה ה' נפלאות וסודות נעלמות ועמוקות הרמוזות והצפונות בתוה"ק וכמוזכר במדרש בכ"מ (ובגמרא סוף תענית) עתיד הקב"ה לעשות מחול לצדיקים לע"ל ויושב עמהם כחצי גורן עגולה ולומד עמהם תורה. אשר ע"כ ב' דברות הראשונות היה קול אלהים מדבר אלינו פא"פ למען אשר דבר אלהינו יקום לעולם המקווה ובזה אזנים כרה לנו לשמוע חדשות מפיו הקדוש במהרה וע"ד מה שהיה הוא שיהיה וגלל כן מתוארה קבלת תורתנו הקדושה זו ע"ש אירוסין ולעתיד תתואר ע"ש נשואין כנודע וכאשר נבאר: ולכה נא לקראת אמרתם ז"ל במדרש (ריש תרומה) וז"ל ד"א תורה צוה לנו משה מורשה אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה מלמד שהתורה ארוסה היא לישראל שנאמר (הושע ב') וארשתיך לי לעולם (עיין בפנים במדרש) והכוונה להמשיל תועלת המושג לנו כעת מקבלת תורתנו ממש לתועלת המושג לארוס עם ארוסתו. כי האמנם לא הועיל הארוס לעצמו מאומה במה שארש אשה ולא לקחה כי עדנה אסורה לו עדי יכנס אתה לחופה עכ"ז הועיל הרבה במה שאסרה על אחרים ולבו בטח כי היא מיועדת ומזומנת אך לו. כן הועילה קבלת תוה"ק בשגם לא השגנו ממנה מאומה בלתי המזון הנגלה ועדנה היא רחוקה מאתנו על דוגמת הארוסה עדי יגיענו ה' ית' למועד נשואינו עכ"ז הועילה לנו במה שאסרנוה על כל העולם כי כבר יעדנוה לנו ולבנינו והיא שמורה עד התור הנכבד ומועד שמחתנו ולזה רמזו חז"ל למה נקרא הר סיני שירדה שנאה אל עמון ומואב כלומר שם הוחלט שלא תהיה התורה אל הזולת כ"א אלינו היא מיועדת. וזהו הנרצה במה"כ (משלי ג') שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו ודרשו ז"ל (שם במדרש) אל תעזבו את המקח שנתתי לכם. והוא כי מאז קבלנו התוה"ק אין אתנו זולת הנגלות ממוסרים והוראת משפטים הישרים ודרכי הצדק אבל עדנה לא באנו בסודה ובינת מסתרה. לזה אמר שמעו בנים מוסר אב תואר על הנגלה ממנה והקשיבו לדעת בינה כלומר הקשיבו והמתינו עד יערה רוח ממרום ללמד תועים בינה במושכלות הפנימיות שבתורה (וכאשר הארכנו בזה למעלה) וזהו כי לקח טוב נתתי לכם ממש ע"ד כאשר יתן איש אל רעהו דבר ארוך אחר שקיבל רעהו ואחז בקצהו יפול עליו לשון לקיחה כי בידו למשוך ולהשיג אליו כולו ע"י הקצה האחוז בידו. וזהו כי לקח טוב נתתי לכם כלומר מה שנתתי לכם איננו זולת אופן אשר ע"י תוכלו לקחתה וזהו מ"ש המדרש אל תעזבו את המקח שנתתי לכם ר"ל כי עלינו להשתדל להחזיק אצלנו אותו החלק בל נרף ידנו ממנו כי עי"כ בטוחים אנחנו על כלל התורה היינו הסודות הצפונות הנסתרות למעלה בחיק הבוי"ת ממש כדמיון הזה שאם האוחז קצה הדבר יניח ידו ממנו אז בל יוכל עוד הגיעהו אליו כן אנחנו באם חלילה נרפה ידינו מהלקח אשר נתן לנו אלהים מאז איך נוחיל להשיג אוצר מחמדה כאשר היא בחיק הבורא ית'. ובזה יתכן ראשית דברי הנביא הנזכר (שם) והיה ביום ההוא נאם ה' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי ודרשו רז"ל (פסחים פ"ז) ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה כי ההבדל בין הנשואה לארוסה הוא כי הארוסה איננה בתדירות אצל בעל' ולא תבוא אליו זולת ע"ד עראי ומקרה לפרקים מיוחדי' וכן כשהיא מדברת עמו זה דרכה לצפון אמרי פיה מחמת הבושה ומקצרת באמריה ע"כ היותר וכן לא כל דבר הטמון בחובה תגלה לו שאין מדרך המוסר אל הכלה לגלות מצפוניה וסודותיה אל הארוס. לא כן הנשואה כי משכנה ודירתה אצל אישה בתדירי ואיננה חוזרת עוד לבית אביה וכן בדברה עמו תפרש לו כל דבר באר היטב במראה ולא בחידות וכן לא תעלים ממנו דבר ותגד לו את כל לבה (עיין זוהר משפטים צ"ט) כן התוה"ק עדנה היא אצלנו אך כע"ד מקרה ולפרקים כי איננה מתגלית לע"ע לכל ההמוניים בשוה כ"א ליחידי סגולה והשרידים בעם וכן המושג ממנה הוא קטן ומעט נגד המושכלות הפנימיות אשר בה כי היא קצרה במלותיה וארוכה מארץ מדה בענינה וכמאמר הנסתרות לה' אלהינו וע"כ זה המעט שהאדם משיג הנה הוא אחר מרבית העמל והיגיעה וכמו שהארכנו בפ' יתרו בבאור (משלי ד) יצפון לישרים תושיה. לא כן לעתיד נאמר (ישעיה י"א) ומלאה הארץ דעה את ה' כו' ולא ילמדו עוד איש את רעהו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם (ירמיה ל"א) כלומר כי התוה"ק יהיה משכנה אצלנו בהווה ממש כנשואה בבית אישה. וזהו שסיים הנביא הנ"ל וארשתיך לי לעולם כלומר כי ראשית ארוסותינו היתה אך למען נהיה נכונים למועד המיועד ולשמוח בשמחת נשואינו לעולם. וע"ד מה שהיה הוא שיהיה וכמדובר למעלה:

והן על בחינה זו היה ג"כ ירושת ארץ ישראל לבאי הארץ כי האמנם עתה הלא נטושה היא מאתנו והרחקנו נדוד ממנה ואיה איפה שבועתו ית"ש אל אבותינו הראשונים ואיה הבטחתו אליהם כמה פעמים על ירושת א"י. וביותר יתחמץ לבב איש על דברי הכתוב (דברים ל"ד) זאת הארץ אשר נשבעתי כו' לאמר לזרעך אתננה ובמדרש אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לאבות שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם ואם כההוראה הפשוטה יפול לבב האדם בנופלים ח"ו לאמר כבר יצא המקום ב"ה ידי חובתו לאמת דבר הבטחתו ומה נוחיל עוד. עוד חובה עלינו להתבונן בדברי הכתוב (שם ו') ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ כי הדברים משוללי הביאור כי די היה לומר למען הביא אותנו או למען תת לנו את הארץ אולם

אחר ביאה אינו נופל לשון נתינה. אמנם האמת אצלנו המאמינים כי מה שהביא יתב' אותנו לא"י על זמן מוגבל לא היה ביאה זו הכוונה המכוונת לעצמותה כ"א למען תת לנו ערבון ובטחונות מופתיות על ירושת עולם בקרב אי"ה במה שיהיה לנו בה אחוזה התחליית (וכדברינו למעלה) וכמליצת הכתוב כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם בו לכם נתתיו. והוא כדמיון שר גדול שקנה לו אחת העיירות הרחוקות משפטו שישים שם משכנו ודירתו בראשית שנות מקנתו למען ילחץ רגלי אנשים הלוך בנימוסו ולכבשם תחת יד ממשלתו ואחר יפן אל מקומו הראשון והעיר ממילא על שמו תקרא. כן ממש עבור כי חפץ בנו ה' לחזק תוחלתנו על ירושת עולם המקווה נדיבות יעץ להכניסנו לתוכה על שעה מוגבלת וזאת תהיה אצלנו לערבון ובטחון מבכר ומשגב כי ממנה תצמח ירושת עולם. ומעתה כל כוונתו יתברך בהביאו אותנו לא"י היתה למען יוכל תת אותה לנו אח"כ (וע"ד מה שהיה הוא שיהיה). ומה נמרצו עתה דברי הכתוב הנזכר ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ כלומר למען הביא אותנו על זמן מוגבל כדי שיוכל לתת לנו אח"כ לירושת עולם. וזהו ג"כ זאת הארץ אשר נשבעתי כו' לאמר לזרעך אתננה ולא אמר לזרעך נתתי. אבל הרצון כי מעתה ההבטחה קיימת ועומדת במבטח עוז לאמר לזרעך אתננה כלומר לעתיד וע"ז אמרו ז"ל אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לאבות שבועה שנשבעתי לכם כבר קיימתיה לבניכם. כוונתם למה שאמרנו כי אחר שהכניסם ה' לתוכה כבר החל בזה קיום ההבטחה אבל השלמת וגמר ההבטחה נוחיל עוד עד קץ הימין. ואולי הוא הנרצה בדברי המשורר (תהלים סח) חייתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים הפליג בהודיה והשיר על הארץ ישבנו בה ואמר חייתך כו' והפעולה המכוונת בזה הוא תכין בטובתך לעני אלהים כלו' הנה מזה הוכן הירושה המקווה אלינו עם עני וכואב הדור האחרון:

ועי"ז האופן סובב הולך ג"כ בנין בה"מ כי הלא נודע מרוב השמחה ששמח שהע"ה וכל ישראל אתו בהבנותו וביותר כאשר זכה לחנכו וכנאמר (מלכים א' ח') ויעש שלמה בעת ההיא את החג כו' שבעת ימים ושבעת ימים כו'. וכי יעלה על דעת אדם אשר שלמה ע"ה איש אשר רוח אלהים בו לא ידע את העתיד לבוא והכי נעלם ממנו חורבנו וכליונו וא"כ לשמחה מה זו עושה. אבל הוא הדבר שאמרנו כי גם הבית הזה אשר בנוהו ידי אדם לא הוא היה רצוי ומכוון בעיני ה' ית' מפאת עצמותו ולא בו שמחו כל העם בכלות מלאכתו זולת בהבית העליון העתיד להתבונן ע"י ה' ית' בכבודו ובעצמו מה שאין מקום לחידושו בלתי במה שנעשה ממנו דבר בעוה"ז וכביאורנו במאמרו מה שהיה כו' *) וכאשר נחפש ונבקר בדבריו המושכלים נמצא כי הוא ע"ה בעצמו דעת שפתיו ברור מללו כל מה שאמרנו והוא אז אמר שלמה ה' אמר לשכון בערפל בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים (מלכים א' ח') ור"ל הבית זה בניתי גם כי יחרב עכ"ז רבות עניתי כי ממנו הוכן והוסד הבית עולמים וזהו מכון לשבתך עולמים כלו' מכון והכנה יסודיית למושב אלהים העליון המקווה. וכן לעילה זו הפליג לשמוח בהכילו בנין הבית ולחוג חג שבעת ימים ושבעת ימים כי לבו ראה הבית עולמים מקדש ה' כבר הוכן יסודתו. ועל הכוונה הלזו שר לה' (תהלים קכ"ז) שיר המעלות לשלמה אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו כוון בזה להשריש בקרבם היחול והתקוה להי"ת על בית עולמים לומר היעלה על לבבכם כי לריק עמלה נפשי ולשוא יגעתי בו ח"ו אם לא מדעתי כי הבית זה בניתי הנה הוא מכון ויסוד הבית המקווה ע"כ שישו אתו משוש ושירו לה'. ומעתה ראו והתבוננו כי מרע"ה בשירתו על הים יחסו הכתוב ואמר אז ישיר משה כו', ובמדרש שר לא נאמר אלא ישיר כו'. והנה על פי הדברים והאמת האלה אין בזה מן התימה, כי כל מה שפעל ועשה ה' יתב' בגאולת מצרים וכן כל המופתים והנוראות שהפליא עמנו המה היו מכוונים אך למען היות אבן למוסדות מציאות הוויות יסודיות שיסובב מהם ההוויות החדשות הנצחות בתוספת העוז והאומץ. וכאשר הארכנו כבר מביאור ענין זה מה שיש בו די. ולכן כל שירת מרע"ה ושמחת לבו בגאולת מצרים היה בעבור כי הוכן יסוד גאולה העולמית וכמאמר הנביא הנ"ל כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. וזהו אז ישיר משה וזהו שסמכו ז"ל לפסוק הזה (במדרש במקומו) הה"ד ואני אשיר עזך וארנן לבוקר חסדך ואני אשיר עזך לע"ל שנא' הנה אל ישועתי וכו' והוא מבואר כדברינו. כי השכילו דעת אשר כל אלה ידו יתב' עשתה לכונן ישועת עולמים וגאולה נצחיית וזהו ואני אשיר עזך לע"ל כלומר שרו על הטוב המקווה לעתיד. **) וזהו ג"כ עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ובמדרש (שם) יהיה לי אין כתיב כאן אלא ויהי לי

ירויעות האהל ... לישועה

*) **והוא** שאמרו במדרש (פ' ויצא) מלמד שהראה הקב"ה ליעקב בה"מ בנוי וחרב ובנוי מה נורא המקום הזה בנוי אין זה חרב כי אם בית אלהים בנוי ומשוכלל לע"ל. ואולי רצו בזה כי מבנין בית המקדש וחורבנו וכליונו יעלה צמח בית עולמים הבנוי והמשוכלל לע"ל ממש כזרע הזרוע אשר אחר התמוגגותה צמחה תברך וע"ד שכתבנו בביאור הילודים למות והמתים להחיות (ואם שניתי כו'):

) **וזהו מ"ש המשורר (מקודם לפסוק הנ"ל) אלהי חסדי יקדמני הנה שאל מאתו יתברך להקדים לו החסד והרחמים למען יכין נדיק ישועה לדורות עולם לע"ל אי"ה וע"ז סיים ואמר ואני אשיר עזך וכמו שאמר במדרש לעתיד לבוא כלומר כל מגמתי לא יהיה בשמחתי כי אם על מה שהוכן עזרת ה' וישועתו לזמן העתיד:

לישועה היה לי ויהיה לי. והרצון כי מלת ויהי היא מהופכת מעתיד לעבר ע"י הוא"ו, והוא כי כן היה רצונו יתב' להקדים עשות את אשר עתיד להיות למען ליסד ולהכין מערכת גאולה העתידה וכאשר ביארנו למעלה מאמרו יתב' אל משה אהיה אשר אהיה. והוא שרמזו ז"ל במלת ויהי היה לי ויהי לי כלומר היה למען שיהיה וע"ד שכתבנו בביאור מה שהיה כו'. וזהו שסיים ואמר תבאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' כלל בשירתו טוב חסדו יתברך בהביאו אותנו להר חמד אלהים לשבתו ותאר ההבאה זו ע"ש נטיעה אשר יחכה בה הנוטעה כי לעת קצוב תהיה לגפן פורחת ויבשילו אשכלותיה ענבים ככה תצמח ג"כ הירושה העולמית והנצחיית במה שהחלו הם לנטוע במדרך כף רגלם וכנ"ל. וזהו ג"כ מכון לשבתך פעלת ה' מוסב על בנין בה"מ ואמר מכון לשבתך כו' כלומר הבית שיבנו ישראל לשעתו הוא מכון ויסוד לבנין בית עולמים וכל מה שפעלת איננו רק ההכנה על העתים (וברצות ה' עתידים אנו לבאר פרטי הענינים אשר זכרנום כל אחד על מקומו הנאות לו באורך):

ובהקבץ דברינו אלה נתבונן בינה על כל פרטי הענינים הנזכרים למקומותם במושבותם ונמצאם כי כולם מתוארים ונקובים בשם ראשית. והוא על הכוונה שאמרנו כי ידענו אשר מלת ראשית יאמר על דבר שהוא ראש והתחלה שביית אל המסובב ממנו שורש ויסוד אל אשר ממנו צומח ומסתעף מכח גזעו הראשיי כמו אב שהוא מתואר ראשון מצד בנו הבא מכחו והיוצא מגזעו וכן זרע הזרוע הוא ראשון לצמחיו העולים על ידו *). ונזכירם אחת אחת:

התורה הקדושה אשר בידנו עתה תואר ראשית לה כמאמר הכתוב הנ"ל ה' קנני ראשית כו'. וכבר ביארנוהו כי התורה הנוכחיית היא לנו לראשית והתחלה שביית אל התורה החדשה הנמשכת ממנה המיועדת במאמר הנביא כי תורה מאתי תצא כו' והיא העולה לנו על ידי חלקה הראשיי הנאחז במצודתנו. וכאשר נחרוש בתלמיה ונשדד שדמותיה בקיום מצותיה וחקותיה תעלה לנו צמיחת פרי המושכלות הצפונות הרמוזות בה כלה כמות שהיא בין אישים העליונים (וכנזכר למעלה) ממש בזרע הזרוע אשר תואר ראשית לו אל מה שגדל ונצמח מכחו:

יציאת מצרים כמו כן נקראת ראשית כמאמר הכתוב (פ' בא) החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. אשר לכאורה מלות כפולות דבר הכתוב ראש חדשים ראשון הוא כו' (וכאשר העירו בזה רבים מהמפרשים ע"ה) ובמדרש ראש חדשים אמר הקב"ה אין לכם חודש אחר גדול מזה לפיכך נקרא ראשון שנאמר ראש חדשים ע"כ. והדרש מבואר הלא עדן לא הוחלט על החודש הזה שום מעלה וגדלות ממה שאין חודש אחר גדול ממנו. אבל לפי המדובר יצדק מאד כי החודש הזה עם היותו מעוטם במרבית הנסים והמופתים הנפלאים והעצומים נעשה בו רמז תשועה וקצה סגולת הרוואה עד שהוא כשורש פורה לכל הנסים והטובות הנפלאות העתידים לעורר מן הוא והלאה בחדשים המקיפים אחריו כי ממנו צומחות והוא האב לכלם כי האל לעשות תשועה בארץ וזמנו היה לסגולה כי גם היום יצוה ה' חסדו עלינו ובחדשו נמצאנו. והוא שאמרו במדרש (שם) החדש הזה לכם כו' משבחר הקדוש ב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ומשבחר ביעקב ובניו קבע ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידים ליגאל כו' ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם לתשועה. וע"כ החדש ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים הוא ראשיתיי ונכבד בשתים. א' מצד היותו ראש וראשון אל הסגולה החדשה הנמשכת ממנו לכל חדשי ניסן הבאים אחריו. והב' להיותו ראשון להחדשים להמקיפים בשנה והנמנה תחלה. וזהו שייחסו הכתוב החדש הזה לכם ראש חדשים כלומר הוא ראשיתיי בסגולתו לכל חדשי ניסן בשנות העולם כי בו נרמז תשועת ישראל עוד זאת כי ראשון הוא לכם לחדשי השנה פי' כי הוא הנמנה תחלה. וזהו שרצו ז"ל אין לכם חדש אחר גדול מזה כלומר גם כי בשנים המקיפים כלול גם החדש ניסן והוא הגדול והמעולה שבהם לאחד בו חידושים המקווים עכ"ז החדש ניסן שבו יצאו ישראל ממצרים הוא היותר נעלה וגדול יתר מאד מפאת היותו התחלה שביית לירות במו חצי סגולתו. וזהו לפיכך נקרא ראשון שנאמר ראש חדשים כלומר הוא להם לראש וראשון מפאת הנמשך ממנו אליהם, והבן:

ועתה הסכת ושמע נא עוד מאמר רז"ל (שם בסמוך) ד"א ראשון הוא לכם כביכול הקב"ה נקרא ראשון שנאמר אני ראשון וציון נקראת ראשון שנאמר ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן יבוא הקב"ה שנקרא ראשון ויבנה ביהמ"ק שנקרא ראשון שנאמר כסא כבוד מרום מראשון ע"כ. הנה ממאמר הנכבד הזה נצטיידנו בלקח טוב כי גם הבה"מ וציון מתוארים ראשונים והאמנם לא עמדנו בסוד ה' לבוא עד תכלית רצונם ז"ל במה שקראו להם ע"ש ראשון (ע"פ עזרת ועדות הכתובי') עכ"ז הקרוב אצלנו לומר כי הוא נמשך אל דברינו למעלה

*) **והוא** המוזכר במדרש ז"ל (רים מגילת אסתר) משה ראש לנביאים אהרן ראש לכהנים. שהכוונה בזה מובן לכל משכיל כי המה היו כנהל נובע להשפיע להמשפיעים למוץ משד מבועם הנאמן ולתת מהודם עליהם ומהם הורק ונשתלשל לנביאים ולכהנים הבאים אחריהם ומכחם האצילו בעדם וכמו שיתבאר בארוך על מקומו בע"ה:

למעלה. כי אחז הלוך הלכנו בגבולותיה וגירש אותה ואת בנותיה גם הוא לעתיד הוכן כי עוד יבוא יום ונשוב לבצע מעשה הירושה ולגמור עניינה (וכמה שכתבנו בביאור למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ) והן לכוונה זו תתואר תחלת ביאתנו לתוכה ע"ש ראשון יען כי היא ההתחלה וסבה גורמת אל הירושה העולמית *) :

והוא הדבר ג"כ בבית המקדש כי הבית ההיה לנו מלפנים הוא היה ההכנה ויסוד אל בית העולמים העתיד להתכונן ע"י ה' ית' בעצמו וע"פ הטעם האמור למעלה ע"כ הודק כי יקרא ראשון כלומר ראשון אל המסובב ממנו. ואולי שזהו ג"כ הרצון כמה"כ שהביאו ז"ל במאמר הנ"ל כסא כבוד מרום מראשון כלומר הבית העליון המקווה בנינו יתהווה ויחודש מכח הבית הראשון הוא הבית שבנה שלמה שתיארוהו ז"ל ראשון. וזהו כסא כבוד מרום מראשון (נמשך למה שאמר (שם ג') בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה') כלומר יתרומם ויתנשא מסיבתו :

וטרם נסיימה קצי למה שרצינו לבאר בדרושנו זה אביא עוד אליכם עד נאמן על נושא עניננו כי אמת ויצב הוא והוא מאמר רבותינו ז"ל (חגיגה י"ב) אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כיון שנסתכל הקב"ה בדור המבול ובדור הפלגה וראה שמעשיהם מקולקלים עמד וגנזו מהם שנאמר וימנע מרשעים אורם ולמי גנזו לצדיקים לע"ל ע"כ. אשר לכאורה מן התימה הוא על קורא הדורות מראש שיברא דבר מה שהצורך יהיה למנעו מן העולם ולגנזו מהם יבכר ממנו מלבראו לצדיקים לע"ל אור חדש ולא לבראו בששת הימים ולגנזו וכמו כן דברים זולתי' המובאים ברז"ל הגנוזים לזמן העתיד מבהמות ולויתן כנודע. אבל הוא הדבר שאמרנו כי לע"ל לא יפליא ית' עשות להמציא ענינים מחודשים אשר לא היו מעולם כי אין כל חדש כו' וכנ"ל וע"כ היה חיוב הבריאה לחדש ולהמציא הויתם ולסיבת רעת האדם שאיננו כדאי לשמש בהם עמד וגנזם לע"ל :

ומעתה הקרוב אצלנו לומר כי על זאת התוה"ק פתחה דבריה במאמר בראשית ברא אלהים את השמים כו' ובדרש את השמים לרבות תולדותיה ואת הארץ לרבות תולדותיה. להורות כי השמים והארץ וכל ההוויות והטובות שנתהוו בעולם אינם זולת ראשיות והתחלות יסודתיות וסיבות גורמות אל ההוויות העתידים להתחדש לעתיד והכינם ית' להכן מוס'זת למציאת העולם החדש שכולו טוב שהוא עיקר הבריאה ברצון האל ית'. וכמו שביארו ז"ל במדרש את השמים שמים החדשים ואת הארץ הארץ החדשה ורצונם כי ההוויות העתידים להתחדש בזמן העתיד המה עיקרי הבריאה וכל סיפורי מע"ב הנוכחיים המה ספורות למו כי את כל אלה ידו יתברך עשתה לכונן השמים והארץ החדשים וכל תולדותיהם אשר מהם יצמיח מוצא חידושם. אשר ע"כ אמר הנביא ע"ה (ישעיה סה) ביעודיו הנפלאים כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות. תואר על חלקי התחליות והראשיות שמשמשים ובאים עד היום אבל תוחלתנו כי בקרוב יחדש ית' עולמו בתשלום שלימות הבריאה. וזהו ג"כ מ"ש (שם מג) אל תזכרו ראשונות וקדמוניות אל תתבוננו הנני עושה חדשה עתה תצמח מוסב על כל הנסים והטובות הנעשו כבר והמה אך ראשיתיים ויסודיים למה שיתהווה לעתיד ועליהם אמר אל תזכרו ראשונות כי כל עצמיות הזכירה הוא על כי עדן לא נגמר ענינם מכל וכל. כמשפט הבע"ח המשלם מקצת חובו אשר מהצורך להם הזכירה או רשימה בפינקסם על כמות הנתינה ועל מותר החיוב אבל אחר תשלום החוב כולו אזי אין מקום לזכירה. כן לע"ל ישלים ית' מעשיו הנפלאים ואז לא תזכרנה הראשונות כי אין מקום עוד לזכירתם. וזאת אשר דיבר שהע"ה על שניהם (כנושא דרושנו) מה שהיה הוא שיהיה מוסב על מה שהמציא וחידש יתברך בבריאת העולם היה אך כדי שיוכלו להתהוות אח"כ וכנ"ל ומה שנעשה מוסב על הנסים והפלאים שחידש ה' גם המה אך למען שיעשה וע"כ סיים ואמר אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו לא יהיה להם זכרון עם שיהיו לאחרונה ומוכן כדברינו :

והארץ היתה תהו ובהו. מדרש (פרשה ב') מתחלת ברייתו של עולם צפה הקב"ה במעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים. והארץ היתה תהו ובהו אלו מעשיהן של רשעים. ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהן של צדיקים אבל איני יודע באיזה מהן חפץ אם במעשה אלו ואם במעשה אלו כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשי צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהן של רשעים **). המחברים ז"ל כבר האריכו למעניתם בביאור מאמר נפלא זה אבל הסכת

יריעות האהל ושמע

*) **ואולי** הוא הרצון בדברי הכתוב שזכרנו ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן (ישעיה מ"א) כי התחלת אחיזתם וירשתם א"י הנה הוא ענין לראשיתיי והכנה יסודיית אל הירושה העתידה וזהו ראשון לציון הנה הנם מוסב על הירושה הראשונה ולירושלים מבשר אתן כלומר מן הירושה ההיא צומחה ג"כ הבשורה לירושלים על הזמן המקווה וזהו ולירושלים מבשר אתן כלומר לעתיד :

) **וטהורים אמרי נועם מפי ידידי הרב מו"ה אליהו מ"ל דפה נ"י כי למעלה ממאמר זה בסמוך אמרו רש"ל פתר קרא במלכיות תוהו זה מלכות בבל וכו'. והכוונה בזה ע"ד מאמר הנביא ע"ה (מלאכי ב' י"ז) הוגעתם וכו' באמרכם כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ או איה אלהי המשפט.

ונפדים

ושמע אשר נראה לעדתי בביאורו ע"ד מאמרם ז"ל (ריש קדושים) קדושים תהיו הה"ד ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה והדברים סתומים ותתומים. אמנם דע כי הנה אל הקב"ה ב' דרכים להתגדל ולהתקדש בעולם אחד מה שנאמר (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר כי הרואה המעלות ומדות חמודות הטהורות והקדושות אשר בישראל שכתוב בהם כי חלק ה' עמו מה שהם רק אפס קצהו ממה שחלק ה' מהודו לבו"ד כש"כ איך יערוך גדולתו וקדושתו של הקב"ה לאין סוף ותכלית אשר ממנו נאצלו המדות האלו וכמו שמצאנו לרז"ל (ויקרא רבה י"ג) אלכסנדר מוקדון כד הוי חמי לשמעון הצדיק אמר ברוך אלהי שמעון הצדיק. הדרך הב' כאשר ישראל חייבים ח"ו אז יתגדל ויתקדש ע"י עשותו בהם דיניו ומשפטיו כמאמר (תהלים ט') נודע ה' משפט עשה וכמאמר (משלי ט"ז) כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה כי מיום רעה אשר אל הרשע יסובב ג"כ פעולה טובה למענהו ית' וכמאמר (ישעיה כ"ו) כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל. ומעתה יפה שאל הקב"ה מאתנו דבר אל כל עדת ב"י ואמרת אליהם קדושים תהיו כלומר הלא טוב טוב לכם לבחור הדרך הראשון שתהיו אתם קדושים וע"י קדושתכם תקדשו את שמי וביאר ואמר כי קדוש אני ה' אלהיכם ר"ל כי לפני יש ב' דרכים להתקדש בעולמי אם ברחמים ואם בדין ומשפט וזהו הדא הוא דכתיב כי הדברים האלה הלא הם כתובים במקרא אחר ויגבה ה' צבאות במשפט הוא דרך אחד והשני והאל הקדוש נקדש בצדקה כאשר ישראל יתנהגו במישרים בקדושה ובטהרה וא"כ טוב לכם לבחור את החיים ואת הטוב וקדושים תהיו וע"י קדושתכם תקדשו את השם הנכבד. ומעתה יצא אמרו רז"ל תהו ובהו אלו מעשיהן של רשעים אור אלו מעשיהן של צדיקים אבל איני יודע באיזה מהן חפץ יותר פי' אחר כי אותו קידוש שם שמים המושג ע"י רשעים הוא גדול יתר מאוד על אחת שבע מהמכובד ע"י צדיקים כמו שהפליג הכתוב במשפט הרשע וכו' ישראל ישמעו ויראו וכו' אבל כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב וכו' והדמיון בזה לדאקטאר שנעשה סוחר וכל רואיו התפלאו עליו לאמר היעלה על לבו להתעשר גם מן מסחרו כמו שהצליח תחלה בהיותו דאקטאר ויענה ויאמר הלא תדעו הלא תבינו מה בא לנגד עיני אז ומה בא לנגד עיני עתה הלא אז הייתי רואה את הנגע וכל מחלה עתה עיני רואות כל אבן יקרה וכל כלי חמדה אז היה כל עסקי עם השוכבים על דמשק ערש בהם עור ופסח כל צרוע וכל זב עתה אני עוסק עם אנשים סוחרים מכובדים הלוקחים כל עין. וזה ממש חקירת רז"ל ואיני יודע באיזה מהן חפץ יותר כי באמת ע"י מעשה רשעים ומשפטם המר יש רווח יותר כמאמר וכל ישראל ישמעו וכו' אבל עם מי יעסוק הקב"ה עם הזבים ומצורעים אבל ברבות הטובה במעשה הצדיקים יעמיק הקב"ה עם תמימים וישרים וזהו כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי חפץ הקב"ה במעשיהן של צדיקים גם כי אין הרווח גדול כ"כ ואינו חפץ במעשיהם

יריעות האהל

ונקדים לזה עוד מאמר המדרש (איכה א') היו צריה לראש יכול על מגן תלמוד לומר על רוב פשעיה והמאמר פלאי אבל הנראה בזה עם מאמרם ז"ל (חגיגה י"ג ב') בנבוכדנצר שהשליטו הקב"ה על כל העולם כולו שלא יאמרו אוה"ע ביד אומה שפלה מסר הקב"ה את בניו ולכן היו צריה לראש כי המיצר לישראל נעשה ראש (סנהדרין צ"ח ב') וכמאמר (איכה ב') ויםמה עליך אויב הרים קרן צריך אבל אפשר היה לחשוב כי אנחנו אין לנו נ"מ מזה ואין בצע ויתרון אלינו בין אם אנחנו מסורים ביד אומה שפלה או ביד מלך אדיר וזהו יכול על מגן שאין לנו נ"מ מזה ת"ל על רוב פשעיה. והוא ע"ד שכתב האלשיך ז"ל על מאמר (משלי י"ט) נהם ככפיר זעף מלך וכטל על עשב רצונו פי' שלא יקשה אלינו אם אנחנו רואים ההצלחה הגדולה אשר היתה בנבוכדנצר ונחשוב לומר כי הקב"ה מתנקם בנו ח"ו עד כי הוא משלם טובה תחת הרעה אשר עשה עמנו לא כן הדברים כי ההצלחה וההתנשאות אשר היתה לו היא כטל על עשב רצונו כי מטר סוחף כאשר ירד על עשב הלא יפסיד את העשב כי יפילהו לארץ אבל הטל על העשב הוא מקיימו ומחזיקו כן תדע ותבחין כי התנשאות הצרים הוא טוב ונחשב כטל על עשב כי לולא כן היה מהצורך להוסיף ביסורים בפועל ממש עד אשר ינוקה העון ופשע רב לכן נדיבות יען הקב"ה שלא להרבות במכאוב הצרות רק להרבות הצלחת השונאים להגדיל הצער רק בלבבנו למען אך זה לבדו יטהרנו מעונינו ולא נצטרך לקבל יסורים בפועל ממש וזהו יכול על מגן שאין לנו בזה מאומה מה שהיו צרינו לראש ע"ז נאמר על רוב פשעיה ר"ל ואנחנו אין בנו כח לסבול רוב הצרות והיסורים הראויים עליהם לכן הוא ית' מצער אותנו בהצלחת הצר ועיין קול יעקב במקומו משל נכבד ע"ז והעתקתי הדברים פה כי שמתי בהם נוספות. ומעתה הנה הספק הזה בצלמו ובדמותו היה על גולי בבל בראותם הצלחת השוכה בם והצדיקים היו לבז ולמשסה והיה עולה על לבם פן ח"ו מאס בהם הקב"ה והוא מתנהג עמהם עתה ע"ד הנוקם ונוטר ומרים קרן הצרים ובהם הוא חפץ לעשות על ידם נקמתו וזהו באמרכם כל עושה רע טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ וזהו ממש מאמר ואיני יודע באיזה מהם חפץ פי' אם הוא אוהב אותנו אז הוא בוחר יותר במעשה הצדיקים למען יגינו עלינו במעשיהם הטובים או ח"ו בהיפך שהקב"ה מאס בנו ח"ו ורוצה להתנקם ע"כ הוא רוצה במעשה רשעים אבל כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי חפץ הקב"ה במעשיהן של צדיקים כמאמר (מגילה י"א) לא מאסתים בימי כשדים ולא געלתים בימי חשמונאי ובניו לכלותם בימי המן :

במעשיהם של רשעים :

ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור. מדרש ר"י בר סימון אמר לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו והיה אור אין כתיב כאן אלא ויהי אור כבר היה. להבין תכלית כוונתם נקדים עוד מה"כ (וירא) וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר אשר הרגש מבואר הלא גם בו"ד לא יהולל בקיימו את דברו אך יגונה באם יחל דברו ופה אחז הכתוב לדבר בשבח המקום ב"ה וה' פקד כו' כאשר אמר לשבח בורא עולם ית' במה שלא יעורך גם בשבחי בו"ד וביותר כשנפקח עין לראות מדרשם ז"ל (במקומו) וז"ל וה' פקד את שרה כאשר אמר לא כהדין דאמרין ולא עבדין אלא אני ה' דברתי ועשיתי והיכן דיבר למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן ועשיתי ע"כ. הנה הם ז"ל עוד הוסיפו לאמץ פליאתנו זו במה שאמרו לא כהדין דאמרין כו' וכי בזאת ישתבח אלהינו ית' במה שאינו כהדין דאמרין ולא עבדין גם מלת ועשיתי בסיום דבריהם נראה כמו זר. ואען ואומר כי באמת דבר גדול דברה התורה ושבח נורא הוא אליו ית' והוא כשנעמוד על מאמר בלעם דוגמת זה (בפ' בלק) לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם ההוא אמר ולא יעשה כו'. אשר גם הוא לא ידענו מה היה לו להעריך שבח להקב"ה בזה. אמנם הענין כך הוא כי מניעות הכזב והעדר קיום הדיבור אשר יקרה בבני אדם לשנות מוצא שפתם הוא לבעבור כי מעשה איש מובדל ומרוחק ממאמרו ואינו פועל מאומה בעקימת שפתיו הקודמים למעשיו על כן אפשר שיקרהו אחת הסיבות המונעים אותו מהפיק זממו ומפריעים לו קיום דברו אולם לא כן מדת אלהינו שהוא אומר ועושה גם יחד כי אמירה דיליה הויה עשיה והכל עשה באמרי פיו כמ"ש בדבר ה' שמים נעשו ע"כ אין מקום אתו ית' שיאונה אליו דבר שלילת קיום הדיבור ח"ו כי מיד כשהדבר יוצא מפיו ית' כבר נעשה ונגמר מכח דיבורו. וזהו לא איש אל ויכזב כו' כלו' אין הכזב אללו במניאות כלל והטעם ההוא אמר ולא יעשה ר"ל האם לו דרך בו"ד שמעשהו מאוחר להדיבור אשר ע"כ אפשר שיגיעהו דבר המונעו מלעשות מה שאמר. אבל לא כן הקב"ה כי אמירתו ועשיתו יתלכדו ולא יתפרדו ודבריו אשר יצא מפיו לא ישיב ריקם כי כבר עשה מה שחפץ. והן לזאת כוון ג"כ הפסוק וה' פקד את שרה כאשר אמר כלומר הפקידה היתה כבר בעת שאמר הבטחתו ויעש ה' לשרה כאשר דבר כלומר אז בעת שדיבר וזהו שביארו ז"ל לא כהדין דאמרין ולא עבדין ר"ל בעת שאומרים עדן לא עושים מאומה אלא אני ה' דברתי ועשיתי כלומר אללי האמירה והעשיה באים כאחד ומאז דברתי עשיתי. אבל כ"ז הוא בדבר אשר ביד ה' לעשותו בלתי יד בו"ד בהתמצע כמו כל מה שעשה ה' בשמים ובארץ בהבראם וכמוהם מהענינים אשר מעשיהם מיוחד בלתי לה' לבדו אזי האמירה והעשיה מתהוי' כאחד אשר רעותה לא פקדו. לא כן הדבר שעשיתה הוא ע"י אמצעי והוא בו"ד אזי ההכרח שיתאחר קיום המעשה בפועל עד בא עת המוכשר והראוי לשום להבטחת רצונו מולא כפי הכנת והשגת כח מקבלו וטבע אנושותו. והוא הענין בהבטחת ה' ית' לשרה ליתן לה בן כי הגם מצדו ית' היה מכבר נגמר הדבר אבל הנה קיום המעשה הוא באמצעות בו"ד היא האשה הנאחזת בטבעי נשי גילה בהארכת זמן הריון ואחר תלד. ע"כ היה מההכרח להתאחר הדבר כפי טבעיית אנושותה וחוק בריאתה. וזהו שכוון הכתוב במ"ש למועד אשוב אליך כעת חיה ולשרה בן כלומר מצדי היה נגמר מכבר מאז יצא הדבר מפי אבל אתה הנך אחוז בחבלי טבעי אנושיות וכמו כן שרה אשתך ע"כ ארחיב לך זמן וזהו למועד אשוב אליך כלו' בעבורך יאוחר הדבר וזהו מ"ש המדרש אבל אני ה' דברתי ועשיתי והיכן דבר למועד אשוב אליך כו' וסיים במלת ועשיתי להורות כי מפאת הפועל ית' כבר נעשה מעשהו כלה אך נעצר מפאת הממוצעים בהדבר :

עתה נבוא אל ביאור המאמר שלפנינו והוא בשנתבונן תחלה בשימושי מלות ויהי והיה. ובביאורם ועל פיהם נעמוד עוד על מרז"ל (ב"ר עיי"ן) אמר לו הקב"ה ליעקב אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים חייך כל ברכות וטובות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה שנאמר והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול. עיין בפנים במדרש כי הוא מונה והולך כמה נחמות המיועדות בלשון והיה. דע כי מלת ויהי שרשה עתיד ומהופכת לעבר ע"י תוספת אות וא"ו ומלת והיה שרשה עבר והוא"ו מהפכה לעתיד. וכי ישאלך לבבך מדוע ישמש הכתוב לדבר במלת ויהי על ענין העבר מלה המהופכת מעתיד הלא יותר מהנכון וכשר לפניו הוא שיאמר היה וכמו כן על ענין העתיד למה יאמר בו והיה מלה מהופכת מעבר מדוע לא יאמר יהיה. דע לך כי כשידבר הכתוב על ענין העתיד ממש אומר בו יהיה גם על מה שעבר ממש יאמר היה אבל בשידבר הענין ממה שהיה ראוי להיות בעתיד וכבר הוא אומר בו ויהי מלה מהופכת מעתיד לעבר יען כי במקרה הזה קרה להדבר שהענין דובר בו שבהזדמן הוקדם מה שראוי היה להתאחר. וכמו כן בהדבר המחוייב הוי' קדומיית והתאחר מבוא מאיזה סבה נופל עליו מלת והיה שהיא גם כן מהופכת מעבר לעתיד. אשר ע"כ כל יעודי הנחמות והטובות מהמקום ב"ה אלינו אשר מצדו ית' אין מעצור לו להביאם מכבר (כענין הכתוב היום אם בקולו תשמעו) וכולם נכונים ושמורים אתו ית' להוריקם אלינו יום יום אבל הנם עצורים מבוא מסבתנו להיותנו עדן בלתי מוכשרים לקבלם (ממש כאיחור הבטחתו ית' לשרה שהיה אך מסבתה. כמדובר) ע"כ יאמר בספר עליהם מלת

והיה

והיה מלה מהופכת מעבר לעתיד לומר והיה מה שהוא בהווייתו מכבר ושמור אתו ית' עד כי נהיה ראויים להשיגם. והנה עתה יזהירו דברי המדרש לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את העולם אלא בדבר ה' וכבר שמים נעשו. כלו' לא כמדת בו"ד שיתאחר אצלו מעשהו מדבורו כי הצורך אליו העמל והיגיעה לעשות מעשהו ולא כן ה' ית' כי בדבר ה' וכבר שמים נעשו וע"כ יצדק בסיפורי הבריאה מלת ויהי כי כבר היה את אשר להיות בלי איחור ועיכוב מה. וזהו שסיימו והיה אור לא נאמר אלא ויהי כבר היה. והבן:

ויקרא אלהים לאור יום כו'. מדרש ויקרא אלהים לאור יום אלו מעשיהם של צדיקים ולחושך קרא לילה אלו מעשיהם של רשעים ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים ויהי בוקר אלו מעשיהם של צדיקים יום אחד שנתן להם הקב"ה יום אחד ואיזה זה יום הכפורים. הנה מהראוי לקרב מה ענין יו"כ לכאן ומה גם הדרשות הכפולות שהעמיסו ז"ל במלות השונות מאור לבוקר ומחושך לערב לא ידענו תכלית רצונם בזה ואחשוב כי ראשית מדרשם ידבר מצדיקים גמורים ורשעים גמורים הנדמים ממש לאור וחושך זה לרשעו וזה לתומו. ואחר דברו מצדיקים ורשעים האינם גמורים המשולים בענינם לבוקר וערב כמו לעת הבוקר בהופיע השחר אשר מכלל לילה יצא ולכלל יום לא בא כן הצדיק שאינו גמור יצא מחשכת הרשע ולאור הצדק לא בא. והרשעים האינם גמורים נדמים בענינם ממש לערב שאינו לא יום ולא לילה ועליהם המליצו ז"ל ויהי ערב ויהי בוקר. ומעתה לא נפלאת היא מה שדרשו יום אחד זה יו"כ כי הנה הצדיקים הגמורים אינם צריכים לכפרת יו"כ כי לא יחשוב ה' להם עון. והאמנם כי גם המה מקיימים יו"כ הוא אך לאשר כי כן צוה המלך ית' ועשהו חוק *) (יבואר במקומו) אבל לפעולתו ולתועלתו מה להם כי אינם צריכים לטהרתו וכמו כן הרשעים הגמורים אליהם לא יפעל יו"כ כל מאומה כי אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה. ועיקר יום הכפורים ותועלתו הוא להבינונים וכמרז"ל בינונים תלויים ועומדים עד יוה"כ וביוה"כ מתקיים מליצת הכתוב יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק. ומה נמרצו עתה דברי המדרש ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים ויהי בוקר אלו מעשיהם של צדיקים והוא מדבר מבינונים כנ"ל ואליהם נתן ית' יום אחד המכריעם לצדק או להיפך. וזהו שסיים יום אחד שנתן להם הקב"ה יום אחד ואיזה זה יוה"כ:

ויעש אלהים את שני המאורות הגדולים גו'. גמרא (חולין ס"ב) ר' שמעון ב"פ רמי כתיב שני המאורות הגדולים וכתיב את המאור הגדול ואת המאור הקטן אמרה ירח לפני הקב"ה אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד אמר לה לכי ומעטי את עצמך אמרה לפניו רבש"ע הואיל ואמרתי לפניך דבר הגון אמעיט א"ע כו'. והמאמר פלאי כי מי הוא שיבוא אחר המלך את אשר כבר עשוהו ועל פועל ידיו יצוהו לאמר לא כן הוא היאמר מעשה לעושהו פעלך אין ידים לו ומה גם להתפאר ולומר דבר הגון אמרתי. ולדעתי הבנת הענין הוא ע"פ דבריהם ז"ל (חגיגה י"ב) אור שברא הקב"ה ביום ראשון אדם צופה בו מסוף העולם ועד סופו כו' עד עמד וגנזו לצדיקים לע"ל. והוא הוא מה שייעד הנביא ע"ה (ישעיה ל') והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים והרצון שלא יחודש אורם מאומה רק ישובו לאיתנם כמו שנבראו בשי"ב וע"ד מאמר החכם (קהלת א') מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש רצונו אשר כל מה שנראה לעתיד התחדשות בכל הענינים נדע כי לא חדשים המה אך הראשונות הנה באו ומה שהיה אז בששת הימים יחודש לנו כמקדם ומעתה הקרוב אצלנו אשר בעת שנבראו החמה והלבנה היה אור החמה שבעתים מכמו עתה ואור הלבנה היה כאור החמה עתה ובעת שהקטין ה' ית' אור החמה וגנזו נשארו החמה והלבנה שוים באורם אז אמרה הלבנה רבש"ע אפשר שישתמשו ב' מלכים בכתר אחד וכל מגמתה ותפלה היה להחזיר אור החמה ולהניחה בגדולתה והיא טענה הגונה והשיבה ית' לומר איעצך לכי ומעטי את עצמך כי בזאת תעדיף אור החמה אז אמרה וכי בשביל שאמרתי לפניך דבר הגון בעד השמש יהיה השכר לפעולתי מה שאמעיט את עצמי וע"כ ליתובא דעתה אמר הקב"ה הביאו עלי כפרה על שמעטתי את הירח **):

ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. מדרש במי נמלך ר"א אמר במלאכי השרת נמלך ואמר להם נעשה אדם בצלמנו א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם נעשו מהש"ר כתות כתות חבורות חבורו' מהם אמרו יברא ומהם אמרו אל יברא כו' ר"ש ברבי אמר עד שמלאכי השרת מדיינים אלו עם אלו ומתעסקים אלו עם אלו בראו הקב"ה אמר להם מה אתם מדיינים כבר נעשה אדם א)

הנה

יריעות האהל

*) **ואולי** זהו שכוון הכתוב במ"ש והיתה זאת לכם לחקת עולם כו' (פ' אחרי) לומר שיהיה ענין יו"כ אצלנו אך ע"ד החוק רצונו שלא נצטרך לתועלתו:

) **ואותנו חייב ית' להביא קרבן כי לסבת מעשינו הרעים ראה שאין אנחנו ראויים להשתמש באותו אור לכן גנזו לכן הצריך אותנו להביא קרבן כפרה על שמעטתי את הירח ושמעתי כי קצת גדולים רוצים להגיה הביאו אלי כפרה ולדעתי אין צריך להגיה:

שפת היריעה

א) ובספר כליל תפארת מביא בשם מו"ר המגיד מדובנא ז"ל כאור אחר יפה אף נעים על מאמר זה. אשר לכאורה יש לתמוה

אחרי

הנה ההוראה מדבריהם הוא שהם ז"ל מפרשים מלת נעשה על לשון נפעל לומר כבר נעשה והוא מתנגד אל הפשוט המורה על המלכתו יתברך עם מלאכי מעלה וכמו שזכרו הם ז"ל . והיותר תמוה וכי מהצורך היה להקב"ה לעצתם הלא מכבר אמר הנביא (ישעיה מ') את מי נועץ ויבינהו כו' ומי יאמר לו מה תעשה . ובגמרא (סנהדרין ל"ח) בשעה שביקש הקב"ה לברוא את האדם ברא כת של מלאכים אמר להם רצונכם נעשה אדם אמרו לפניו מה אנוש כי תזכרנו הושיט אצבעו ביניהם ושרפן וכן כת שניה שלישית אמרו לפניו ראשונים שאמרו לפניך מה הועילו כו'. עד כל מה שאתה רוצה לעשות עשה כיון שהגיעו אנשי דור המבול ודהפ"ל שמעשיהם מקולקלים אמרו לפניו רבש"ע לא יפה אמרו ראשונים אמר להם ועד זקנה אני הוא כו' עד אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ע"כ . וגם במאמר הזה אנו רואים בו לכאורה מן הזרות כי מה ראה ית' לברוא כת אחר כת ולהמלך עמהם לבלתי שמוע לקול עצתם ומה הועילו בתשובתם . ולבי אומר לי כי אבינו מעולם עשה זאת לטובת האדם ולקיומו והוא מהחסדים הנפלאים והרמים שבלעדו היה העולם כבר חרב ח"ו וההכרח היה כי יתיעץ עמם גם כי לא יאבה ה' לקבל עצתם ולהסכים עמהם.ויתבאר הענין ע"פ משל שר אחד נוה לאשר על ביתו לנסוע לעיר ידועה על יום השוק לקנות לו איזה חפץ יקר או כלי מפואר והזהירו לבל ישוב ריקם לביתו ויהי בבואו העירה התחיל לחקור ולחפש איה ימצאנו לקנותו ולא מצא כ"א אחד בעיר ביד סוחר אחד והסוחר היה מעלהו בדמים יקרים (כמשפט הדברים כבדי המציאות) והאיש ההוא היה הולך הלוך ושוב שוקד על דלתות הסוחר לישא וליתן עמו ויהי קרוב לגמר המקח נתוודע הדבר אל סרסור אחד ויבקש עילה כי יהיה לו דבר עמהם בענין המו"מ הזה ובא אל הסוחר לאמר לו הלא ידעת אחי כי גם אנכי כמוך ידעתי מהחסרון והמגרעת הנמצא בהכלי ועתה אם לא תפייסני ברבי כסף אלך ואגלהו לאזני הקונה ויקפוץ ידו מקנותו וירע הדבר מאד בעיני הסוחר ויחר אפו ויאמר לו לא אוכל לא אתן לך כל מאומה ולא נח לב הסרסור וילך ויגד להקונה מאתו החסרון הנמצא בהכלי והאיש ההוא עם כי מתחלה אחרי שמעו הוסג אחור מלקנותו אולם אחר יום או יומים נחם אל לבו כי אין לבוא אל בית השר בלתי אם הכלי אתו וילך אל הסוחר ויתן דמי הכלי כחפצו ויהי בשובו לבית השר עם הכלי לא רצה השר לקבלו כי אמר כבר מצאתי אחר נאה הימנו או אי אפשי בכלי יקר כזה אז הנ"ך חושים ובא העירה אל הסוחר ואמר לו קח לך כליך והחזר לי מעותי ראה גם ראה מהחסרון אשר מצאתי בו השיב לו הסוחר מה לי ולך מאומה הלא הוגד לך מראש מהסרסור טרם נתת דמיו ואתה רצית בו וקנית . הנמשל כי מן הנודע הוא שכל תכלית בריאת האדם הי' לכבודו ית' לירא מפניו ולשמור מצותיו כמאמר (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו כו' וחיוב טבע הבריאה הוא להיות האדם ישר נקי מכל חטא . והיה כי יחטא ואשם לעבור את פי ה' אחת דתו להחזיר העולם לתוהו ובוהו כי לא על תנאי זה הטבעו אדני ועמודי העולם שיהיו מעשי ידי יוצר מכעיסים לפניו . ולפי שורת מדת הדין גם תשובה לא תועילנו (כמ"ש החסיד בהקדמתו לשער התשובה) ואלהינו מרחם להיותנו קורא הדורות מראש ומרחוק נראה אליו כי רבה רעת האדם מנעוריו ואין אדם שליט ברוחו לעשות טוב ולא יחטא . לכן טרם עשה את האדם ראה והכין לו אופן קיומו בארץ (כענין שאמרו ז"ל במדרש פרשתנו) מתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים שיתף מדת הרחמים למדת הדין כו' *) בל יפגיעו בו

הדוברים

יריעות האהל

*) **והכוונה** בזה הוא מה שרמזנו בפנים כי לפי מה שהיה ראשית הרצון לברוא העולם במדת הדין היה שהוטא מבולל התיקון ונעדר התקומה כל עיקר . אבל מרוב טובו יתברך הוא שוקד לתקנת האדם ולתועלתו והכין לו התשובה על כל אשר יעשה האדם לאשמה וחי בה והוא אך ממדת החסד והרחמים

כמרז"ל

שפת היריעה

אחרי שהקב"ה לא חשש לדברי המלאכים ואמר כבר נעשה אדם וגמר מלאכתו בעוד הם מדיינים זה עם זה א"כ לאיזה צורך נמלך כלל במלאכים . אבל יתבאר הענין עפ"י משל למלך שצוה לצייר אמן לצייר על הכותל בהיכלו ציור דמות שר פלוני כשהוא כועס וכחרי אף . בכדי שיתביים השר ההוא בבואו אל היכל המלך בראותו את תמונתו בפנים זועפים . מה עשה הצייר הלך אל השר ההוא והקניטו בדברי הדודים עד שנתקצף השר ונתמלא עברה ובא לכלל כעס גדול עד שהכהו על הלחי ובעת הכותו אותו מכה אחר מכה הביט הצייר בפניו והסתכל בו למען יוכל לצייר פרצוף פניו בהיכל המלך . וכל מה שהוסיף להסתכל בפניו יותר הכהו השר על הלחי . והנה העומדים ורואים את הדבר יתפלאו הפלא ופלא על הצייר הלזה למה הוא עושה ככה לתת גוו למהלומות ולמכהו לחי . אבל הצייר עצמו הוא יודע אל נכון וטעמו ונמוקו עמו כי זה עצמו מה שסבר הוא בחמה וקצף גדול זהו גופא לצרכו ולהועלתו והוא תכלית חפצו שיקח מזה ציור אל התמונה שיצייר בהיכל המלך . הנמשל כי הקב"ה חפץ לברוא את האדם הזה שיהיה כלול מכל הנבראים למעלה ממוזג מכל המדות הנמצאים למעלה . והנה האדם הלזה היה מוכרח שיברא גם במדת הכעס והחמה אשר תכלית המדה הזאת כדי שינקום מעוברי עבירה ולשפוך עליהם חמה אפו . וידוע מאמרם ז"ל (ברכות) כי אין כעס ותחרות בפמליא של מעלה ואין למצוא את המדה הזאת בעליונים מה עשה הקב"ה הלך ונמלך במלאכים. וזה מדרכי הנאספים לשבת יחדו להמתיק סוד ולהתיעץ באיזה ענין כי יתחלקו הדעות זה בכה וזה בכה עד שמתווכחים ומדיינים זה עם זה , ובאותה העת והרגע שיתחילו המלאכים מדיינים זה עם זה ימצא ברגע ההיא למדת הכעס שורש ומציאות למעלה ויעשה פרי למטה בארץ לעשות כמתכונתו . וז"ש עד שמדיינים אלו עם אלו ומתעסקים אלו עם אלו כו' אמר להם מה אתם מדיינים כבר נעשה אדם . ר"ל בזה הרגע שאתם מדיינים נעשה האדם כי ההתווכחות שביניכם היא שעשתה שורש למעלה וענף למטה ולזה הייתי צריך ולא לשמוע חוות דעתכם ורוב הדעות אם תסכימו לבריאתו אם לא. והדברים נחמדים .

הדוברים עליו עתק וקטגורי'. והוא להתייעץ עם המלאכים ולהמלך עמהם על בריאתו והם יענו ולעומתו יאמרו עתיד הוא לחטוא ואחרי כי יזכירו לפניו מה שבלבם יעשה כרצונו וכחפצו ויברא את האדם. ועילת הדבר הוא כי מאז אף כי יחטא האדם ואפס אין מקום לבע"ד לקטרג ולדבר דבר אם מראש הזכירו גנותו לפני הי"ת כי הוא מעותד לחטא ועכ"ז בראו אלהים. וזהו מאמר הגמרא כיון שהגיע לדור המבול ולדהפ"ל כו' אמר להם הקב"ה ועד זקנה אני הוא אני עשיתי ואני אסבול כלו' הלא קדם ידעתי מגנות האדם וחסרונו ועכ"ז עשיתיו לכן ואני אסבול. וזהו מ"ש המדרש בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם נעשו מהש"ר כתות כתות חבורות חבורות מהם אומרים יברא ומהם אומרים אל יברא ועילת הרצון בזה היה אך למען שיזכירו רעת האדם וחסרונו. וע"כ אחר שהזכירו עמד וברא וזהו מ"ש מה אתם מדיינים אלו עם אלו כבר נעשה אדם. כלומר לא נמלכתי עמכם למען עשות כדבריכם גם לא שאלתי על עצתכם זולת להתוודע ולהגלות ולהזכר רעת האדם על פיכם ואני הטוב בעיני עשיתי:

מדרש ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ר"י פתח אחור וקדם צרתני וגו' אר"י אם זכה אדם נוחל ב' עולמות שנאמר אחור וקדם צרתני ואם לאו בא ליתן דין וחשבון שנאמר ותשת עלי כפכה. עוד שם אר"נ אחור לכל המעשים וקדם לכל העונשים. להבין כוונת דבריהם נקדים דברי דהע"ה (תהלים קמ"ה) פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ואח"כ אמר רצון יראיו יעשה. הנראה כי כוון בזה להורות לנו ההבדל בין האדם לבעלי חיים בענין הבחירה והרצון והוא כי נודע אשר כל הנבראים המה משוללי הבחירה ורצון ההשכליי וכל מעשיהם ועסקיהם אינם ע"פ בחירתם כ"א פעולתם בכחותם ומוטבע בכל אחד רצונו ההכרחי מה שיחפוץ ימי היותו ועי"כ כל הנהגתם ותנועתם שבתם וקימתם הכל מוטבע בם ואין להם בחירה רק טבע ההכרחי. וזהו שאמר ומשביע לכל חי רצון אלת משביע הוא תואר ע"ג דבר משוער ומוגבל ר"ל ששיער הקב"ה והשביע לכל חי כחותיו ורצוניו הטבעיים שישמש בהם ימי היותו לא יחליפנו ולא ימירנו. לא כן האדם מבחר הנבראים אליו לא חלק ית' רצונו עם מחצב בריאתו כי אז היה האדם מוכרח במעשיו והיה נופל ממנו השכר והעונש אבל רצונו תלוי בו ובבחירתו להטותו למה שיחפוץ ויבחר והוא ע"י התוה"ק המלמדת לאדם דעת ואורח משפט לבחור בטוב לפני האלהים ולמאום ברע *) וזהו רצון יראיו יעשה ולא אמר עושה להורות שהאדם הישר איננו הולך אחר חפץ הטבעיי כי לא יאבה זולת מה שחפץ ה' ובמה שהעירו עליו בתורה במאמר ובהרת בחיים וע"כ נופל בו מלת יעשה לומר כי עדן לא יצא רצון יראיו אל הפועל מעת הולדם אבל הוא נמשך אליהם אחרי כי יהגו בתורה שעל ידה יבחרו עשות לקרב ולרחק לאהוב ולשנוא:

ובאשר נתבונן עוד נמצא כי הבע"ח כולם המה מחולקים בטבעם ומובדלים במדותיהם ובכחותיהם והאדם כלול מכולם מכל חילוקי טבע תכונתם ומדותם ומשמש בהם כפי שיבחר. אשר ע"כ היה מרצון חכמתו ית' שיהיה בריאת האדם אחר כל מע"ב למען לכלול בו חלקי כל חי למיניהם כמבואר ברבותינו ז"ל (אבות דר"נ) שהאדם הוא עולם קטן וכל מה שיש בעולם יש דוגמתו באדם. וביותר מבואר הדבר בספר הזוהר (פנחס רל"ח ב') ויאמר אלהים נעשה אדם בתר דאשלימו לעבידתייהו כל אומן ואומן אמר לון קב"ה אומנתא חדא אית לי למעבד דיהא שותפות לכולנא אתחברו כולכו כחדא למעבד בי' כל אחד ואחד מחולקא דיליה ואנא אשתתף עמכון למיהב מחולקא דילי והיינו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו ע"כ. המבואר מדבריהם אשר מאמר נעשה אדם היה מדובר אל כל מע"ב כי כולם יתנו חלקיהם לבנין האדם ושיהיה בנוי ומשוכלל מפרטי חלקיהם ומדותיהם. כי בהיותו כלול ממדות וכחות שונות יהיה חפשי בעניניו ועסקיו לשמש באשר יבחר להרע ולהטיב **) וכמו כן מצינו

במדרש

יריעות האהל

במרז"ל (ילקוט תהלים כ"ה) טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך שאלו להכמה ולנבואה הנפש החוטאת מה ענשה אמרו הנפש החוטאת תמות שאלו להקב"ה אמר יעשה תשובה ע"כ. הא לך כדברינו שכל עיקר תיקון התשובה הוא אך ממדת הרחמים וזהו שרמזו ז"ל ראה כו' ושיתף מדה"ר כו':

*) **ואולי** על זאת ירמוז המבורר ע"ה (תהלים א') כי אם בתורת ה' חפצו כו'. אשר לכאורה היה מהנודק שיאמר כ"א תורת ה' חפצו. אבל הוראת הב' הכלי הוא לומר שרצון וחפץ איש ישראלי הוא מונח בהתורה הקדושה כי לא יאבה זולת מה שהיא התירה אליו וירחיק עצמו ממה שהזהירה ממנו והיא לו לעינים ללכת באורה וזהו כ"א בתורת ה' נוטה חפצו וע"פ ובתורתו יהגה יומם ולילה למען דעת מה שירצה ובמה יבחר:

) **כי הברואים כמספר המצות וכמספר אבריו וגידיו של אדם כמ"ש רבותינו ז"ל (בזוהר תולדות קל"ד ב') לית לך כל שייפא ושייפא דלא הוי לקבלי' ברי' בעלמא מקיימא בי' בבר נש כנ"ל. וכבר מלתי אמורה בס' שמן המור (בעליבי מרחשון) בבאור מאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד הנה הוסיף הכתוב ב' מלות אחר בריאת האדם ממה שנאמר בכל מעשה בראשית כי בכולם נאמר רק וירא אלהים כי טוב ופה אמר והנה טוב מאד ויותר יפלא על מ"ש וירא אלהים את כל אשר עשה הלא ביום הששי לא ברא רק את האדם לבדו ועל כל הברואים כבר נאמר במעשה כל יום וירא אלהים כי טוב ולדברינו ימתק מאד כי בחמשה ימים הראשונים נברא בכל יום בריאה פרטית ע"כ נאמר על הפרט וירא אלהים כי טוב אבל ביום הששי שבו נברא

הכולל

במדרש (פרשתנו) נעשה אדם במי נמלך במעשי שמים וארץ נמלך במעשי כל יום ויום נמלך ובאין ספק דבריהם מכוונים למאמר הזוה"ק הנ"ל כי הוא ית' נמלך עמהם על בריאת האדם על היותם מוכרחים להאציל מכח חלקיהם להשתתף בבריאתו למען יהיה האדם כלול מכחות כל הנמצאים בעולם ועילת הדבר הוא כי עיקר ותכלית מציאות העולם איננו אך לבעבור שע"י הנבראים כולם יהולל שמו ית' ויתגדל כבודו אם בהודאת פיהם ושבח שפתותיהם או בטוב מעשיהם ובעבודה אשר יעבדוהו. והנה הבע"ח כולם להיותם נעדרי הבחירה כי חולק לכל אחד טבעו וכחו ומדתו כנ"ל איככה יעבדו את ה' הלא המה מוכרחים במעשיהם ועסקיהם וכל אשר הם עושים מחוק וטבע הבריאה הם עושים ואם הדבר כן איך יכונו בקיומם בחייתם ומציאותם אם אין אתם חלק וזכות בעבודת הי"ת וספור תהלתו ונעדרים מה שעיקר הבריאה תלוי' בו. לזאת אלהי עולם ית' ברב טוב חסדו על מה שעשו ידיו עשה עמהם ברכה באשר יצר את האדם הכולל פרטי כחותיהם משותף ומורכב מחלקי הנבראים כולם למען אשר על פיו יזכו גם המה ומברכתו כולם יתברכו במה שיעבוד הוא את ה' עם כל פרטי החלקים ובמדות הכלולים בו הלקוחים והנאצלים מהנבראים. ממש ע"ד ומשפט בני אדם אשר לכל א' סך מועט שאיננו מספיק לעשות מו"מ כל א' לעצמו עושים שותפות וכיס אחד לכולם העולה לסך גדול ובוחרים א' מהם שיהיה נושא ונותן עם כל הסך ומה שיעלה ריוח יזכה כל אחד לפי חלקו. כן ממש כל הבע"ח האצילו כל אחד מחלקו אל האדם למען יהיה הוא כלול מכל המדות והכחות וישרת בהם את הי"ת ועל ידו יזכו גם המה (ובמה שהאדם מתקן ומקדש כל פרטי חלקיו בעבודת ה' על פיהם יתוקנו כל פרטי הבע"ח מפאת חלקם הנמצאים והכלולים בו) נמצא כי האדם מטיב ומזכה לכל הבע"ח בטובו. ובהעוותו גם המה ירעו וישחיתו דרכם על הארץ. ממש כהנבחר מהשותפים לעשות המסחר עבור כולם בשירויח בו ירויחו גם המה ויפסידו בהפסדו אשר ע"כ בדוה"מ כי היה רעת האדם רבה וגדול עונו נתפעלו ע"י כל הבע"ח מפאת חלקיהם שנתמזגו בו. כאשר יעידון ויגידון דברי הכתוב (בראשית ו') וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ ר"ל רעת האדם היה ניכר ונראה בארץ כלומר בכל הבע"ח ההולכים עליה כי המה רשעו נגד פניו יענו:

ומעתה יבואו על נכון דברי המדרש אחור וקדם צרתני אחור למע"ב וקדם לכל העונשים כלומר מחצבו ובריאתו היתה מחוייבת אחר כל הנבראים יען כי מהם השתעף הרכבתו ובזאת הנה הוא קדם לכל העונשים כי גם השחתיות הנמצאות בנבראים הוא ישאם על כתף יסבלם והוא בא לפניהם לקבל ענשם. וכמאמר הנביא (עמוס ג') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם כלו' כי על ידיכם נתהווה הרעה בכולם ע"כ אפקוד עליכם (וכזה מלות את כל מדוייקים) וזהו ראשית דברי המדרש אחור וקדם צרתני זכה אדם נוחל ב' עולמות ואם לאו עתיד ליתן דין וחשבון שנא' ותשת עלי כפכה ומבואר כדברינו. ומה נמרצו בזה דברי דהע"ה (תהלים צ"ו) יעלוז שדי וכל אשר בו אז ירננו כל עצי יער מלפני ה' כי בא לשפוט את הארץ אשר לכאורה לא ידענו לשמחה מה זו עושה ועל מה ירננו. אבל הנה ידענו ממאמרם ז"ל (חולין ס') אר"י ב"ל כל מעשי בראשית בקומתן נבראו ובדעתם נבראו ובצביונם נבראו שנאמר ויכלו השמים כו' אל תקרי צבאם אלא צביונם. והרצון כי כולם בחרו להם דמותם ומהות תכונתם ויאותו בבריאתם. והנה מהראוי לחקור מה ראו שלא בחרו להם צלם ודמות האדם ותואר צורתו ודקות ענינו בחכמה ודעת מושל בנבראים כולם. אמנם ידענו כי לפי רוב הכבוד וההתנשאות אשר לנברא על זולתו כן עודפות לו נטל המקרים ומשא התלאות והמכאובות הנכונים לעומתו והיה השפלתו שבעתים כי כשהאדם מתנהג בחכמה ודעת יגדלנו ה' וקרנו ירים בכבוד ויתנהו עליון על כל ובהיפך שבעתים יוקם והיה למשלא הניו ולמרמס אפו כמאמר החכם (קהלת א') כי ברוב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב כי לפי רוב עליתו כן הוכן לו ירידתו באם ימיר דתו. והוא שעלה על רוחם לאמר הן אמת כי האדם הוא מובחר הנבראים מתואר במחוגה אלהית ואימתו וממשלתו על כל חייתם אולם לפי יקרותו יותר הוא עלול להפסד ואנוש ענוש הוא מעותד לכל העונשים וחלי שדי זאת ראו ובחרו באשר יחפצון *). ומעתה הטה למשל אזנך ב' סוחרים מעיר אחת עוסקים במו"מ אחד אי היה

מדרכו

יריעות האהל

הכולל בו ובמה שבתוכו כל מעשי בראשית הנה הקב"ה בהביטו על האדם ראה כל מעשי בראשית איך הם קבועים בו יפה נאמר עליו וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וזהו שדרשו במדרש (במקומו) והנה טוב מאד אדם (אותיות של מאד כאותיות אדם) היינו כי מכל הפרטים הרבים ועצומים נעשה בריאה הכוללת הכל:

*) **כי** הלא לעינינו הוא כי הדומם עם גסות ענינו עד שהוא משולל ההרגשה מהווייתו אין לו גם הרגשת הצער והמכאוב מכליונו כמו הפירת האדמה וחטיבת העצים וניפוץ האבנים וכמוהם והחי מבהמות שדי וחיתו יער להם חלק הבורא ית' הרגשות ומוחשים והעלה אותם מבחינת הדומם וצומח להיותם מבחינים בעשבי השדה ומרגישים טעמי הלמאים לעומת זה הכין להם הרגשת הצער והמכאוב במכת מכיהם וליותר בהעדרם והאדם שהוא המעולה מכל הנבראים להיותו מדבר ולו לב מבין וחכמה ודעת ענינו כן ירבו עליו התלאות והוא משמם:

בעול

מדרכו לסחור אך במעט הכסף אשר לו ולא חפץ להתעזר בהלואות ובהקפות הב' היה מרבה בסחורה במה שהרבה ללוות מכמה אנשים ולקח סחורות הרבה בהקפה ויהי המה בדרך עם סחורתם קדם הסוחר הא' בנסיעתו ונטה ללון באחת האכסנאות ויוליך עגלתו תוך החצר החיצונה ויתן תבן ומספוא לחמורו והוא לן בבית האכסניא בשכבו וישמע הבעה"ב קול המית דהרות סוסים ושאון מרכבות נוסעים ובאים לעומת שער החצר התחיל לדפוק על משכב הסוחר להקיצו משנתו ויאמר אליו קום לך חיש מהר אסור חמורך למשוך עגלתך חוצה ופנה מקום לסוחר הבא כי גדול ורב הוא כבד מאוד בסוסים וחמורים מושכים מרכבות טעונות סחורות לרוב ויקם האיש ממשכבו ויצא החוצה ויבט לקראת הבא לדעת מי הוא וירא והכיר בו כי הוא האיש שהרבה מסחריו בהקפותיו הרבים וירע הדבר בעיניו למאוד שיהיה מוכרח לסור ממקומו למענו ולפנות מקום עבורו ועכ"ז לא דבר מאומה וישם לפיו מחסום לימים הקיפוהו הנושים בו על דבר הקפותיו עד כי נתנוהו במאסר ויהי כלוא בכבדות ויתיעצו מיודעיו לשבב עבורו על פתחי נדיבים ויהי בלכתם סרו גם אל הסוחר הא' ויספרו לו את כל התלאה אשר מצאתהו ויזכור את אשר עשה לו מלפנים ויען ויאמר הלא קדם ידעתי כי באחריתו יהיה ככל והחל ליתן תודות לה' על כי מעודו שמח בחלקו והסתפק במתן גורלו ולא חמד את שאינו שלו. הנמשל כי כל הנבראים האמנם מעט הוא מנת חלקם וכוסם חלושי כח חסרי דעת ולשון מדברת ובידם היה לברור למו היפה והמובחר שבילורים הוא האדם. עכ"ז מיאנו בכזה באמרם הלא כמה מהחבלים וצירים קצובים ועומדים ממעל לו והאדם הוא בא ומילא את לבבו לאמר טוב לי להיות מובחר הנבראים כולם ולמשול במשפחות האדמה למיניהם ואישיהם והרבה לנבור אסיפת חלקי הנבראים ולקח באמנה פרטי מדותיהם וכחותיהם למען יהיה כלול מכולם כמוזכר למעלה ואותו לקח ה' והמשילו על כל צבאם ואת כל נתן בידו כמאמר הכתוב תמשילהו במעשי ידיך כו' והוא מלך בתחתונים ומוראו עליהם כמאמר ומוראכם וחתכם יהיה כו' ועושה בם כחפצו והאמנם לע"ע רע להם המעשה אולם לעתיד ביום הדין הגדול והנורא אשר ה' במשפט יבוא עם האדם על כל נעלם מטוב ועד רע אז הנבראים כשמעם עומק הדין יתרועעו אף ישירו בגילת ורנן על שבחרו להם בהמיותם ודלת איכותם. וזהו יעלוז שדי וכל אשר בו כולל כל חית השדה והמוני הנבראים וגם אז ירננו כל עצי יער לפני ה' על שבראם כמו שהם והטעם כי בא לשפוט את הארץ ויראו כי קו הדין מתוח לשפוט העובר להכותו מכה רבה יגילו וירננו למפרע על דלות ערכם :

ובזה נעמוד על הבנת דבריהם ז"ל (שם בסמוך) אר"ש אף בקילוס אינו בא אלא באחרונה הה"ד הללו את ה' מן הארץ תנינים וכל תהומות כו' עד מלכי ארץ וכל לאמים כו' בחורים וגם בתולות כו'. וראוי להתבונן למה יהיה האדם אחרון בקילוסו. ונבין הענין בהקדם דברי המשורר ע"ה (תהלים קג) ברכו ה' מלאכיו כו' ברכו ה' כל מעשיו בכל מקומות ממשלתו ברכי נפשי את ה'. והדמיון בזה לשר אחד נוסע למרחקים עם אשתו ובניו ובני ביתו ומשרתיו אשר משפטם בבואם לאכסניא יפרדו איש איש למאכלו ומשתהו זה ללחום לחם וזה למזון וזה למעדנים כי המשרתים לא יאכלו בלחם השמור להשר אבל יאכלו פת בגם לבדם ולא יבואו אל שלחן אדוניהם וכשיבוא בעל האכסניא לתבוע מה שאכלו משלו יצוה אדוניהם להם לאמר בואו חשבון עם בעה"ב ואחר שחישב עם כל א' כפי ארוחתו מביא סכום החשבון מכולם אל השר והוא משלם בעבור כולם. הנמשל כי האדם הוא השר והמושל בכל הנבראים וכולם נבראו לצרכו ולשימושו כמרז"ל (ברכות ו') כי זה כל האדם כל העולם לא נברא אלא בשביל זה וכאמרם ז"ל (קדושין פב) כל אלה לא נבראו אלא לשמשני. וא"כ על האדם למלא מחסור העבודה המוטלת על כל הנבראים והשבח לאל יוצרם כי המה נעדרים מזה להיותם מוכרחים בטבעם כנ"ל ומה גם כי הדיבור אין בהם והוא להיותו שליט ברואו עליהם ואסף בחפניו חלקי בהמה ורמש וחיתו ארץ להשלמת הרכבתו קדם יהלוך על פני כל הנבראים בהשלמת העבודה גם על המגיע עליהם ובפיו יתן תודות לאל גם עבורם ועל ידו תושלם עבודתם של כל ברואי מטה. וזהו ברכו ה' כל צבאיו כו' ברכו ה' כל מעשיו כו' כלו' מחוייבים אתם בעבודה והלל יה כולכם יחד אולם אני אשלים העבודה וההודיה מה שנגרע מכם מפאת חסרון שלמותכם ועלי לשלם הקפותיכם. וזהו ברכי נפשי את ה' כלומר מה שאתם חייבים להלל יה על ידי יושלם. וזהו כוונת דברי המדרש הנ"ל אף בקילוס אינו בא אלא באחרונה נמשך למה שאמרו קודם אחור וקדם צרתני אחור למע"ב וקדם לכל העונשים. ולבאר דבריהם סיימו ז"ל ואמרו אף

יריעות האהל

בעול ובמשא כבד יכבדו ממנו כמו בקשת טרפו ומזונו כמה מהליאות והעמל תשיגנו עדי יביא אוכל לפיהו ולבוש על בשרו כידוע. לא כן הבהמה ובע"ח זולתים כי על נקלה ימצאו אוכל למו על נאות דשא ולין השדה מבלי מלאכה וטורח מאומה. וכמו כן האדם מרוב חכמתו ודקות עיניו כמה מהשלמות ימצא אם ירוק אים בפניו וישמע קול אלה דבר גם אלי דבר שהוא נגד כבודו הלא ירבה להכלם ויבוש ויאלם. והכלל בזה לפי רוב המעלות והחשיבות אשר להאדם על זולת הנבראים כן עודפות לו המכאובות והתלאות העוברים על ראשו

אף בקילוס אינו בא אלא באחרונה ואין כוונתם שהוא האחרון בקילוסו כ"א הכוונה שהוא בא אחרון בספר מהללי יה יען כי עליו נופל השלמת חשבון טובת תהלתם וכנ"ל. ע"כ הקדים דוד הע"ה בהזכרת הנבראים כולם ואמר הללו את ה' מן הארץ תנינים כו' ואח"כ אמר מלכי ארץ וכל לאמים כו' ממש כמשל הנ"ל:

עוד נוסיף נופך בזה והוא ע"ד שר העיר הוציא משקים שלו ע"י כמה מוזגים נבחרים שבעירו וכל מוזג ומוזג קיבל עליו לקבל ממנו במחיר כך וכך מדות לשנה פעם בא אחד לפניו ואמר לו אדוני הנה נא על ידי כל מזיגותי ומשקים שאתה מספיק ע"י כמה מוזגים ואני אשלים לך מחיר הקצוב בעדם השר התקשר עמו ע"ז ורשם בכתב שהוא מקבל על עצמו לקבל ממנו מזיגה לשנה כסכום שקבלו כל המוזגים ויהי לקץ השנה בבוא עמו השר לחשבון פתח לו פנקסו משנה אשתקד והראה לו מוזג פלוני הוציא כך וכך מדות בשנתו וכן שני וכן שלישי עד תומם והיה מחוייב האיש ההוא להשלים לו כפי אשר היה מוציא והרויח על ידם. כן הדבר בענינינו כי החוב הוא על כל הנבראים להודות לה' ולעבוד עבודתו כמשפט יציר ליוצרו, אבל מסיבת כי הבע"ח המה נעדרי הבחירה וההכרה ולא חלק להם בבינה *) ע"כ האדם הוא הוא הבע"ח הכללי כי עליו לשלם תודות הנבראים כולם הנעדר מהם מסיבת שלמותו ותיקונו. וזהו הללו כו' תנינים כו' מונה והולך חשבון פרטי הנבראים מה שהם חייבים מההודאה וההלל אבל אין אתם לשלם מסיבת כי נגרע מהם השלימות הצורך לזה והוא מפאת האדם וסיבתו כנ"ל. ע"כ אחרי עמדו על חשבון חוב ההודאה המגיע מאתם דבר ויקרא את האדם לאמר אבל אתה הוא הנתפס בחוב הנבראי' ועליך לשלם העבודה וההודאה המגעת מהם. וזהו שהמליץ הדרשן האלהי ר"ש ע"ה ואמר אף בקילוס אינו בא אלא להאחרונה הה"ד הללו את ה' מן הארץ וגו' ואומר כל הפרשה ואח"כ אומר מלכי ארץ וכל לאמים בחורים וגם בתולות כו' ע"כ ומבואר כדברינו:

מדרש (פרשה ח') א"ר סימון בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם נעשו מה"ש כתות כתות חבורות חבורות מהם אמרו יברא ומהם אמרו אל יברא הה"ד חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים אמת אומר אל יברא שכולו שקרים צדק אומר יברא שהוא עושה צדקות שלום אומר אל יברא דכולא קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ הה"ד ותשלך אמת ארצה. הנה רבים וכן שלמים נתקשו אם רצונו יתב' היה להשליך אחד מהמחייבים למען ירבו המזכים מה ראה להשליך דוקא אמת ארצה ולא אחד מהמחייבי' זולתו. והנראה פשוט עם מ"ש (בק"י שה"ש על מאמה"כ מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה) בביאור המדרש הזה והמורם מדברינו שם כי בכל מקום שמזכיר הצדקה מקדים להזכיר המשפט ומהם (ישעיה נ"ו) שמרו משפט ועשו צדקה (תהלים צ"ט) משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (שם קי"ט) עשיתי משפט וצדק. והוא כי האמנם מצות צדקה גדולה ויקרה מאוד בעיני השם ית' עכ"ז מהצורך שיהיה המשפט אליה ליסוד ואבן פנה ר"ל כי מי שסגל את אשר לו בצדק ובמשפט אזי מה שנותן לדל משלו הוא נותן לא כן מי שעושה עושר ולא במשפט ונותן צדקה במה שגזל בכמוהו נאמר (ישעיה ס"א) אני ה' שונא גזל בעולה ע"ש באורך. ובזה יאותו לנו דברי המד' כי כל דעות המקטריגים בשגם בטענתם המה מתנגדים לדברי המזכים אבל עכ"ז לא עקרו ולא בטלו בטענתם דעת שכנגדם רק כוונו להחזיק ולהעמיד דעתם הקטרוגיי. משא"כ מדת האמת באמרו אל יברא שכולו שקרים עוד הרס ועקר טענת מי שלעומתו הוא החסד והצדק (באמרם שכולו מלא חסדים ושהוא עושה צדקות) כי אחר שהחליט שכולו שקרים ואין אמת ואין משפט בארץ חסד וצדק כליל יחלופו כי מה לחסד וצדקה הבאים אחרי העושק והגזל והצווחים על אדמת השקר. נמצא אחרי טענת האמת מלבד קטרוגו נופלים ב' דעות מהמזכים ומעתה אף אם ישליך הקב"ה אחד מהמחייבים הזולתיים עכ"ז ירבו המחייבים על המזכים אם אמת ישאר על עמדו. לכן השליך ה' ית' אמת ארצה ואז יכונו חסד וצדקה לב' מזכים וירבו בזה על המחייבים, והבן:

וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. מדרש (מובא בילקוט) זו מדת הטוב מאד זו מדת יסורין וכי מדת יסורין טוב מאד אלא שעל ידיהם הבריות באים לחיי עוה"ב שנא' ודרך חיים תוכחות מוסר. והנה בשגם המדרש בעצמו שואל ומשיב בענין עכ"ז לא ידענו מה טובם של יסורים להיותם מתוארים במאד מה יבצר אם אך על הטוב יזכר שמם. ואחשוב בזה כי הם ז"ל רצו לבאר מלת כל הנראית בכתוב ללא צורך כי מה מנו יחלוף אם יאמר וירא אלהים את אשר עשה כו'

*) **והוא** כי כן חייבה טבע בריאתם אחר היות עיקר מציאותם עבור האדם כי על ידם ישיג תועלותיו וצרכיו בעולם הסוס לרכוב השור לעול החמור למשא וכמוהם שיש בהם תיקון ענינו. ולו ברא אלהים בחכמה ובדעת או בפה דובר מה יתרון היה להאדם בהם כי לא יחפצו להטות שכמם תחת עולו הכבד והיה מהורס בזה מעמד האדם וקיומו בעולם אבל ע"ז היה מחסד אלהים לברוא אותם בענין שהם עבור לעשות אתם מה שמפיק תיקון העולם ומערכותיו ככל אשר אנחנו עושים בהם היום איש כל הישר בעיניו. ואת האדם אותו ברא האלהים בחכמה ודעת ולב מבין בעל בחירה ונטע בו כל המעלות אשר מנע מנבראים זולתו לתיקונו ולתועלתו:

אי על זאת שמו אל הדרש פניהם לדרוש מה שדרשו. והוא כשנעיר עוד על עדות הכתוב על מעשי הי"ת כי טובים הם אשר לכאורה לאין צורך הוא הלא אדם יראה לעינים כל טובות ה' ויבחינם מעצמו כמו עושר כבוד שקט שלוה שלימות ובריאות וכמוהם ומי זה בא ויכחיש לדבר עליהם סרה וא"כ העדות מה זו עושה. אבל מה שהעידה תוה"ק על כל אשר עשה אלהים כו' הוא אך לסיבת הדברים אשר עין הרואה ידין עליהם כי המה דלות ורעות ע"ז בא הכתוב להעיד עליהם כי גם המה מן הטובות המאודיות. והוא כי הנה מלבד הענינים הרעים ומקריים שונים הנראים ועומדים מהמכאובות והיסורים המעיקים נפש האדם עוד זאת כי גם הטובות המושפעות להאדם המה בלתי קיימות ועלולים לקבל הפסד וכליון. ויש בזה מחסד ה' ורחמים גדולים כי לולא כן היתה נעדרה היראה מהאדם והחי לא יתן אל לבו פן יתיסר או יעני או ימות וילך שובב בדרך לבו. אבל מדעתו הכליונות והיסורים המוכנים ועומדים לבוא להממרה פי ה' ידע להזהר עוד ועי"כ תהיה הטובה שמורה אתו ונחלתו לעולם תהיה. וזהו שהעיד הכתוב ואמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כלומר גם הרעות המושגות להאדם אשר כראות אנוש בעיני בשר ידין עליהם שהמה רעות בהחלט בינצוניותם אף הם לטובתו נבראו כי על ידיהם יתקיים הטוב בבני אדם וע"ד שאמרו ז"ל במדרש כשם שאין הדלת מתקיים אלא בשגמיו כך האדם אינו מתקיים בלתי יסורים. וזהו מ"ש המד' הנ"ל וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד טוב זו מדת הטוב מאד זו מדת יסורים כלומר כל עיקר עדות הכתוב הוא אך על המקריים הרעים והיסורים ועליהם העיר לבב האדם לבל ידבר סרה על מציאותם. וזאת הוציאו ז"ל ממלת כל שאמר הכתוב שכוון בזה לכלול בו גם כל חלי וכל מכה והיסורים ועל כולם העיד ואמר כי לטוב מועיל נבראו וכמדובר:

ומעתה נשאר עלינו לבאר עוד מה ראו ז"ל כי תארו היסורים במלת מאד האם קטן בעיניהם תואר הטוב לתארם בו ונאמר כי לתארם ע"ש טוב לא יתכן מצד כי המה רעות מכאיבות זולת תואר המאודיי יצדק עליהם. כי המה בבחינתם ממש כהמאכלים הרעים ומרים בעצמותם אשר לא תאכלנה מרוע כמו מלח ופלפלין תבלין וכדומה ממינים החריפים אשר בבלתי מאכל אחר לא יאכל לכל אדם אך בהצטרפותם אל המאכל הטוב כמו בשר ודגים וכמוהם הגם כי טובים המה בעצמותם עכ"ז בלעדם אינם טוב מאד. וע"ד היאכל תפל מבלי מלח אך בהצטרף אל המאכלים ההם מעט מלח או תבלין מתקנים וממתיקים את הטוב להיות טוב מאד. כן ממש היסורים והתוכחות והכליונות שברא יתברך האמנם מרים ורעים בעצמותם עכ"ז רע טוב עשה במה שבראם כי טובה היא הצטרפותם אל הטוב שברא ועל ידיהם יתוקן הטוב ויעמוד טעמו בו עד כי יהיה הטוב טוב מאד כי בלעדם לא יכון הטוב ולא יתקיים באדם וכנ"ל. ואולי ע"ז יורה לשון הכתוב וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כלומר שאין הקב"ה מקלס היסורים בעצמותם כ"א הוא משבח טוב פעולתם כאשר טוב פעל ועשה במה שבראן והמציאן כי מסיבתם ייראו מלפניו יתברך ויתקיימו הטובות בבני אדם:

ילקוט טוב זה מלאך החיים מאד זה מה"מ. ולקרב הענין אל השכל נראה בשום לב אל מוצא הטוב והרע נמצא כי מוצאם ומובאם מקום אחד להם וממקור א' נובעים. והוא כאשר נתבונן בעסקי האדם במאכלו ומשתהו השיעור הראוי מהם הוא משובח והמותר אך זה חלי וכן גם במשאו ומתנו אם יצא בהם מהשיעור הראוי לא ינקה רע כמאה"ח אץ להעשיר לא ינקה ומהם תקיש על כל עניני האדם ועסקיו שהשיעור הראוי בהם משובח והמותר הוא מקור משחת מבוע הרעה. וזהו טוב זה חיים כלומר אם תקח מן העולם רק כדי הטוב והיאות הוא חיים. מאד ר"ל אם תבקש מותרות המגודרים בתואר מאד תפול ברעה וזהו מאד זה מה"מ כי הוא מבקש לך מצודים וחרמים:

וליתר ביאור נציע עוד לשון הילקוט טוב זה יצר הטוב מאד זה יצה"ר וכי יצה"ר טוב מאד אלא שלולא יצה"ר לא בנה אדם בית ולא נשא אשה ולא הוליד בנים ולא נשא ונתן. ונקדים לזה מרז"ל (ברכות י"א) שאמרו בנוסח ברכות ק"ש עושה שלום ובורא את הכל ושינו לשון הכתוב שאמר ובורא רע משום לשנא מעליא *) וכלל הענין הוא שקב"ה בבריאתו היצה"ר לא כוון חיו להרע בו לכ"א

יריעות האהל

*) **דע** כי הר"ת כתב בספר הישר שלו טעם מספיק למה נבראו הרשעים וכתב שהי' מציאותם ע"ד הצמחים העולים אחר הזריעה אשר כוונת הזורע רק אל החטים וטבע הצמיחה להוציא עם החטין תבן וקש עם מוץ כן הבורא יתברך היה המכוון בפעולתו בריאת הצדיקים ומציאת הרשעים היה מטבע הבריאה והרב מוהר"א ז"ל הוסיף דמיון לזה העושה משתה גדול ביום כלולת בנו וכוונתו לשמוח רק עם אוהביו ואחוזת מרעיו ועכ"ז באין מנוס יהיה שמה גם אותו שאין רוחו נוחה הימנו ולא ידחפהו חוצה הן האמנם כי כוונת הקב"ה היה להזמין אל שלחן הבריאה רק הצדיקים עכ"ז בכלל הבריאה נבראו גם רשעים וזה מנדיבת הבורא ית' שאינו מתאכזר להמיתם ולדחפם חוצה וזהו עושה שלום ובורא רע ולא תאמר מדוע ברא רע לזה אמרו ובורא את הכל בדרך כלל נבראו גם אלה כדרך הזריעה שכתב הר"ת ז"ל וכמאמר (ישעיה ס"א) כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' אלהים יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים ר"ל כי צמיחתם וגדולתם באה ממילא ע"י הצדיקים. אמנם על העתיד נאמר (צפניה א') הס מפני ה' גו' כי הכין ה' זבח הקדיש קרואיו ר"ל

לב"א כי מאתו לא תצא הרעות אבל הקב"ה ברא לטוב מועיל כי על ידו יתנהג ויתקיים העולם הנוכחי בעניניו והם התאות הגופניות מהמאכל והמשתה והמשגל ובקשת העונג ואסיפת ההון וכמוהם כי בלעדי היצה"ר שיריצהו להאדם לרדוף אחריהם ודאי כי לא היה נפתה להם מעולם כי ערבותם הוא ענין מדומה וכוזבי ואין בם מועיל ולאשר כי בלעדם אין מקום לקיום העולם (כמ"ש הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לזרעים לולא המשתגעים היה העולם חרב שאין בעולם שגעון דומה לשגעון האדם) המציאו יתב' לתיקוני עניניהם. אבל הורה אותנו וילמדנו דעת תורתו הק' בל נאבה לו ולא נשמע אליו כ"א כפי משקל השיעור המוגבל הצורך לקיום המין ויתרם תאכל חית השדה. נמצא שע"י היצר נתקיים ישובו של עולם ותיקון עניניהם כפי חוק טבע הבריאה. וע"ז יסדו ז"ל ובורא את הכל תמורת ובורא רע כי הם ז"ל דברו מטובות הבריאה בכללה שהרע גם הוא עיקר מתיקוני העולם ע"כ כללוהו במלת הכל כלומר את הצורך לקיום הכלל. אבל עוד מהצורך למצוא טעם ודעת במה שתארו ז"ל היצה"ר במאד ואין די לו בהמיר עליו רע בטוב. ויומלץ לנו הענין בעז"ה בהקדים מרז"ל (שבת קכ"ח) גבי בהמה טמאה אמרו לא מרחקא ולדא ואם מרחקא לא מקרבא והוא ע"ד מה"כ (ישעיה מ') מי שקל בפלס הרים וגבעות במאזנים וביארו המפרשים ע"ה כי במקום שהתהום חזק מאד נתן הקב"ה עליו הר גבוה וחזק לכבוש אותו ובמקום שאיננו חזק כ"כ המעיט עליו הכיסוי. הוא הדבר בענינו שהקב"ה נטע בטבע אם כל חי לרחם על בנה והוא כענין כל תאות הגוף שתאותה להיותה משרכת ונקשרת אחר ולדה. והנה הלא לעינינו הוא כי הרבה יתב' בתשוקה הזו בבהמה הטמאה מבטהורה אם לא כי הבהמה הטהורה אכזריותה מועטת ובשגם תתאכזר לפעמים על ולדה מעט במעט קט תשוב ותרחם ע"כ לא נטע בה הבורא יתב' תשוקה היתרה. לא כן הטמאה שאכזריותה רבה עד אשר כשתרחק פעם ולדה לא תקרבהו עוד ע"כ היה מהצורך להרבות בה כח התשוקה והרחמנות לעומת גודל מדת האכזריות שבה. וזהו אבל בהמה טמאה לא מרחקא ולדא ואי מרחקא לא מקרבא כלומר זה תלוי בזה כי מסיבת אם היא מרחקא ולדא לא מקרבא לכן נטע בה הקב"ה שלא תהיה מרחקא. והנה מזה נקח דמיון על כל פעולות הי"ת שהמה שקולים בפלס ומאזני הבחינה הכל כפי הצורך לקיום העולם ותיקוני הברואים כמו שאנו רואים במבחר הנבראים הוא האדם שהוטבע בלבו לאהוב עניני עוה"ז ותענוגיו והם האכילה והשתיה והמשגל וכאלה מה שיש בהם צורך וקיום העולם. הנה תמצאם חלוקים באיכות האהבה כי עניני אכילה ושתיה תאותם רפויה בלב האדם מעט כי אינם ענינים מגונים כ"כ ע"כ לא היה מהצורך להרבות התאוה אליהם כי גם בלעדי התאוה ישמש האדם ויאהבה בהם. אולם המעשים המגונים ביותר כמו המשגל וכדומה ראה ית' להעמיס בהם התאוה יתר מאד כי בלעדה היו בני האדם בדלים מהם ונסו לקולם. ובזה נבוא אל ביאור המאמר שלפנינו אבל נמתיק עוד הענין בדמיון לפונדקית מבשלת מאכלים למכור אשר בהזדמן אצלה הרבה בשר חי וירם תולעים ויבאש משפטה להרבות עליה מיני תבלין לבשמה כי בסבתם לא יהיה מורגש ריח הבשר. אבל המשכיל יבין לאשורה כי מה שהרבתה בתבלין הוא אך להדוף ריח הרע ורב שיהיה ריחו נודף הוא לו לאות ולמופת כי הוסרח הבשר כי לולא כן מה לה להרבות בתבלין הנותנים קטורה כ"כ. הוא הדבר והוא הענין בכל תאות העולם וחמדותיו המדומיים מה שנפש האדם מתאוה להם ביותר הוא האות על גודל ערותם ורוב גנותם אשר בלעדי התאות והתשוקות אשר ברגליהם תעכסנה לכל מראה עיני האדם היו ב"א פונים אליהם עורף ויען כי יש בזה מתיקוני העולם וקיומו ראה ית' להרבות ולהוסיף הכח התאוני. וזהו מליצת רז"ל סעודה שהנאתך מרובה משוך ידך הימנה כי באין ספק רבה קלקולה שע"כ חולק עליו מתיקות וערבות כזה. והוא הנרמז בדברי החכם (משלי א') עד מתי פתיים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם שלבעבור שהליצנות מגונה יותר מן הפתיות ייחד אליה לשון חמדה שהוא יותר חזק מן אהבה. וזהו דברי המד' שלפנינו טוב זה יצר הטוב מאד זה יצה"ר כלו' כשתראה דבר בעולם שהוא טוב מאד דע לך שזהו ממפעלי היצר הרע ע"כ לא תקח ממנו כ"א המשוער והמותר הכרס :

ויכלו השמים והארץ וכו' ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה כו' כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. מדרש מלאכתו לא כן א"ר ברכיה משום ר"ש לא בעמל ולא ביגיעה ברא הקב"ה את עולמו ואת אומר מכל מלאכתו אתמהה אלא להפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה וליתן שכר טוב לצדיקים שהם מקיימין את העולם שנברא כולו בעמל וביגיעה ומה נברא לאחר שבת שאנן ונחת ושלוה והשקט. המאמר כולו פלאי א' התשובה על

שאלת

יריעות האהל

ר"ל כי עתה בבוא השפע יבואו כל ב"א ויקבלו כזריעה המוציאה גם פסולת אבל לעתיד יתבטל הפסולת כי עתידה א"י שתוציא גלוסקאות כו' ואז גם מקבלי השפע מן הבלתי ראויים יתבטלו וזהו הכין ה' זבח הקדיש והזמין אל הזבח והשפע רק קרואיו ואוהביו לא את הזולת כמ"ש רז"ל (ב"ב ע"ה) מאי ועל מקראה (ישעיה ד') לא כירושלים של עוה"ז ירושלים של עוה"ב ירושלים של עוה"ז כל הרוצה לעלות עולה ירושלים של עוה"ב אין עולים לה אלא המזומנים לה :

שאלת לא בעמל ולא ביגיעה אלא להפרע כו' שנברא בעמל וביגיעה ב' השאלה מה נברא לאחר שבת אין לה שהר וביותר מה שסיים הכתוב אשר ברא אלהים לעשות מ"ת לעשות חסרה הבנה וכבר הרגישו בזה גדולי המפרשים. (ועיין להלן בחלק ה' פ' האזינו מה שכתבנו שם בבאור מאמר זה).
אמנם הענין כך הוא כי הקב"ה ברא העולם ומלואו בשרשיו הכוללים שמהם ישתעפו הענפים ע"י עמל האדם ועסקיו היינו שרצונו ית' הי' שלא להחיות איסי עולמו בלחם שמים בלי הצטרפות מעשה איש ופעולתו ועבודתו אבל רצונו יתב' היה לייגע את האדם ושיהיה מעומס בעמל העולם כמאמר אדם לעמל יולד ובדרש זכה לעמלה של תורה לא זכה לעמלו של עולם וכמאמרם ז"ל המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול דרך ארץ. ההוראה שראשית הכוונה מאתו ית' שיהיה עמל העולם על האדם. והוא המבואר במדרש (פרשתנו י"א) כל מעשה בראשית צריכים עשיה החרדל למתק החטים להטחן כוונתם על המלאכות שעל האדם לעשותם בתיקוני התבואה עד שיהיו ראויים לאכילה והפשתן למלבוש. וזהו שאמר אשר ברא אלהים לעשות כלומר כל מה שברא אלהים הוא באופן שיצטרך האדם עוד לעשות בהם ולעסוק בתיקונם. ממש ע"ד כאשר יעשה האומן בית למלאכתו ומכונותיו וכלי מלאכה אשר באמצעותם ועל ידם יוציא כלי למעשהו כן מעשה ה' ית' בששת הימים המה אך מלאכות יסודיות אשר הצורך אליהם עוד העמל והיגיעה ומהם ובהם יעסוק האדם ובעמלו ובעבודתו יוציא לחם מן הארץ. וזהו הכוונה בדברי המדרש אלא להפרע מן הרשעים הרוצים להשיג העולם בלי עמל ויגיעה כי הוא ית' עשה את העולם על אופן שיתנהג בעמל ויגיעת האדם ובעבודתו עלי ארץ יוציא לחמו נמרו שמנו כו'. וזהו שמאבדים את העולם שנברא כולו [illegible] מלות בעמל וביגיעה אינם מוסבים על הבורא יתב' אבל הרצון כי אדני העולם הטבעו ונבראו על אופן שיהיה עוד הצורך אליה העמל והיגיעה. וע"ד זה הוא ג"כ ביאור הכתוב ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה מלת מלאכתו לא תוסב על פעולת הקב"ה ח"ו לקרותה ע"ש מלאכה אבל הרצון הוא כי כבר פעל ועשה הקב"ה הכל עבור האדם להכין לו כל השרשים הכלליים להיות מלאכתו נעשית בלי מחסור. וזהו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ומלת לעשות מוסב על האדם וכנ"ל. והנה כ"ז הוא בהשגת צרכי ימי החול אבל ביום השבת הוא להיפך בו נאמר ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כלומר ברכו וקדשו ונתן בו כח אשר בו יושג צרכי האדם ויושפע מבלי שום עמל ויגיעה כ"א מסיבת המנוחה והשביתה. וזהו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות כלומר בו פעל יתב' הפעולה השביתיית אשר השביתה והמנוחה תהיה מקור הברכה לאדם היפך מימות החול אשר בראם אלהים לעשות בהם כמה"כ וברכתיך בכל אשר תעשה. ומעתה אחר אשר השביתה בשבת פועלת השגת הטוב כמו היגיעה בחול שהוא בריאה מאת ה' על השגת חפצי העולם שלא יהיו רק ע"י עמל ויגיעה כן השביתה בשבת ג"כ אינו מוסב על הבורא יתב' כ"א שברא אשר השגת הטוב ביום השבת לא יהיה ע"י המנוחה והמרגוע נמצא שהשביתה היא ג"כ בריאה מאת ה'. וזהו וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה כלומר ברא בו כח שביתיית. וזהו מ"ש המד' ומה נברא לאחר שבת שאנן ונחת שלוה והשקט ר"ל כמו שבימי החול מושפעת הברכה ע"י המלאכה והיגיעה כן בשבת מושפעת הברכה ע"י המנוחה והמרגוע. ובזה יתכן מה שהקדים הכתוב לאזהרת השבת ששת ימים תעבוד כו' אשר לכאורה הוא ללא צורך אולם כוונת הכתוב לומר שכמו שבחול תריק המלאכה ברכ' לעושי' כן המנוח' בשבת תשפיע ברכה מאת ה' וזהו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת כו'. וזהו מ"ש שהע"ה (משלי י') ברכת ה' היא תעשיר ודרז"ל על יום השבת וזהו ג"כ מרומז במאה"כ והיתה שבת הארץ לכם לאכלה הנא' אבל שמיטה כלומר השביתה תשפיע לכם הברכה:

ולהבין הענין ביתר ביאור נקדים לבאר מ"ש ד"ה ע"ה (תהלים ק"ד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית, עוד מ"ש בנו שלמה הע"ה (משלי כ"ט) מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה. דע כי האמנם יכולת הי"ת היה בבריאתו האדם על הארץ להצמיח לו מזונו ולבושו בלי עמל האדם מאומה ושיהיה הכל אך ע"ד גזירה כאשר גזר על הסלע ויזובו מים אבל כוונתו יתב' וחפצו היה שיתנהג העולם בחכמה ובתבונה ובעמל האדם אשר בזעת אפו יחרוש שדהו ויפתח וישדד תלמיה ומן השמים יריקו טל ומטר להוציא לחם לאוכל וזרע לזורע. יען כי היה מרצון חכמתו יתברך להעמים עליהם מצות תבילות בחרישה בזריעה בנטיעה בקצירה בבצירה ובטחינה עד האפיה נעשים מצות חבילות חבילות לרוב וכמה דינים פרטיים בכל מלאכה עד אשר יתן האוכל לפיהו. ובכח המצות הנתקיימים בלחם האדם הנה בזה הוא פועל הרקת ההשפעה מאוצרו הטוב מן השמים ולא יעצר הגשם והשלג מן השמים, והאדם המעולה העוסה באשר הוא עמל כפי חוק התורה ומשפטיה בכח ההוא יענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן והתירוש והיצהר. והוא ממש ע"ד אבן השעות המורה עתים ורגעים ע"י פרטי חלקיו וגלגליו שעל ידי האדם המשכיל המעמידו על מכונתו ומריץ רתוקתו על סידור מהלכו ותנועתו ועי"ז יתראה בו השעה וחציה שליש ורביע. כן ממש הקב"ה ברא עולמות עליונים ותחתונים שמים ושמי שמים וגלגליהם וצבאיהם אשר כלם נמשכים בתנועתם ובמרוצתם ובסיבובם אך ע"י האדם אשר על האדמה אשר כח מעשהו

עולה

עולה הוא למעלה מגיע השמימה ומניעם על מכונתם כאשר יהיה האופן בתוך האופן ובזאת עושים פעולתם להריק גשמי ברכה וטל חיים ע"ד ההשתלשלות מאוצר הכבוד ב"ה עדי תתראה הברכה על פני הארץ. אמנם הכסיל החושב להביא טרפו בסיבת הגזל והחמס ולעשוק אהב נמשל לכלי הלזו ביד האויל אשר לא ידע מהותה ואיכות פעולתה חושב בלבו אשר ההכרח לקחת תמיד המחוגה ביד ולתתה על רשימת השעות ואך בזה יחווה עתיו באם ימשמש בו כל שעה להעמידו על רשימת השעה שאחריה והיה משפטו כאשר שמע מאחרים או מזייגר העיר הנותן בקולו קול עוז להשמיע על כל העיר מספר השעות היה גם הוא הולך והניע באצבעו המחוגה והוליכה אל מקום רשימת השעה זו וכן בכל שעה ושעה ויהי כראות אדם אחד מה משפט מעשהו והנהגתו עם הכלי ההוא אמר אליו סכל על דעתך על חנם הרבה האומן המשכיל בחלקים דקים הקבועים בו ולשוא צרף צורף גלגליו ועניינים שונים כאשר עיניך יראו יביטו בו כי אחד מושך חבירו ואיש את רעהו יעזורו וכפי סכלותך די במטרה העליונה שהשעות חרותים עלי' והמחוגה על גבה ואתה באצבעך תסבב המחוגה באצבעך כל שעה. כן הרשע אשר כפו מלאה החמס והגזל וחכמה ומוסר נאץ לבו עליו המליץ הכתוב (איוב כב) ואיש זרוע לו הארץ כלומר אם כדעתו וכפי משפטו היה די שיברא הקב"ה אדם מתהלך על שטח הארץ (ולא יותר) שישיג עליה צרכיו וחמודותיו בבלתי אמצעות כל רצוני מבלעדי החכמה והדעת וכשרון המעשה אך בזרועו ועוצם ידו יעשה חיל למצוא תאות לבו. אולם ישא נא את עיניו ויביט השמימה ויראה ויתבונן בצבאי השמים וגלגליהם ומזליהם המשמשים תמיד בתנועתם ובמרוצתם עבור האדם שנבראו עבורו ולתועלתו ולמה הרבה ית' כ"כ במעשים נפלאים כאלה אם לא כי רצון חכמתו יתב' הוא שיתנהג העולם על סדרי החכמה ואוצר השכל הטוב לפני אלהים שעל ידו יניעו הגלגלים להריק אליהם הברכה והטוב וכנ"ל. וזהו מ"ש שהע"ה מלך במשפט יעמיד ארץ כלומר מגמת מלך עולם יתב' ורצונו היה שיתנהג העולם על סדרי החכמה והמשפט כאשר הורה אותנו בתורתו הק' ואיש תרומות יהרסנה כלומר יהרוס יסודי מעמד העולם ומצבה כי על דעתו יתרון עשה ית' במה שהמציאה ובראה כי די לו שטח הארץ כנ"ל. וזהו ג"כ מ"ש (שם ג') ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה כלומר כוננם ויסדם על מוסדות החכמה והתבונה שעל פיהם ינוהגו ובחקותיהם ילכו בתנועתם ושימושם למהלקותיהם. והוא מ"ש דהע"ה מה רבו מעשיך ה', והוא כשואל וכמתמה על רוב המעשים שעשו ידיו יתברך מהמשרתים והכדורים הסובבים והגלגלים המקיפים עד אין מספר אף הוא השיב אמרי' לעצמו לאמר כולם בחכמה עשית כלו' המכוון בהם היה לנהג העולם בחכמה וכדברינו. והבן:

עוד במדרש ויכלו השמים והארץ וכל צבאם הה"ד לכל תכלה ראיתי קץ אמר דוד לכל יש סיקוסים שמים וארץ יש להם סיקוסים חוץ מדבר אחד שאין לו סיקוסים ואיזו זו התורה שנאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ע"כ. הנראה בהבנת המאמר ע"פ מרז"ל (שבת ע"ז) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה ברא שבלול לכתית כו'. והרצון כי כל פרטי הברואים שעשה הי"ת הנה הנם מכוונים בשיעור ומדה אך כפי הצורך להעולם לא פחות ולא יותר. והאמנם כי רואים אנו דברים רבים משוללי התועלת ונעדרי הצורך לא לעזר ולא להועיל אולם מכבר החליט החכם ע"ה ואמר (קהלת ה') ויתרון ארץ בכל הוא ובמדרש (במקומו) אפילו דברים שאתה רואה אותם מיותרים בעולם בכלל הווייתו של עולם הן. פי' כי בשגם במקומות האלו אינם לצורך הנם מוצרכים במקומות זולתים או בעתים פרטיים והוא כי ברואי הי"ת נתכנו מראש כפי הצורך לכלל העולם וקיומו ותיקונו כענין מחז"ל אין לך דבר שאין לו מקום ואין לך דבר שאין לו שעה. זהוא ממש כאדם הנוסע למרחקים או פורש לים הגדול הנה מלבד שיקח עמו דברים הצריכים לו בהווה עוד יעלה על לבו לקחת אתו אף דברים אשר אין מדרכו בביתו לשאול עליהם מדאגה פן יקרנו מקרה שיצטרך להם. כך הי"ת מלבד שהכין עבורנו כל הדברים ההכרחיים והמתמידים בשימושם עוד ברא אלהים ענינים אשר עלו על רעיוניו ית' אולי ע"פ מקרה והזדמן יהיה הצורך אלי הם הכינם ובראם והם כל עניני רפואות וסגולות וכאלה *) (עיין ק"י קהלת בבאור הכתוב הכל כאשר לכל). ומעתה נבוא אל הענין והוא בשנעמוד תחלה על ההבדל בין כלי תשמישיים והכרחיים לכלי חמודות ושעשועים כי בכלי תשמישיים המשפט לקמץ ולהמעיט אם בכמותם ואם באיכותם ומהם כלי חרס וכלי שופכים ודומיהם שלולא הצורך הגדול אשר לבעליהם לא היה חפץ להביאם הבית ע"כ יראה להסתפק אך במה שההכרח יביאהו אליהם ובמה שלא יספיק לו בלעדם. לא כמוהם כלי החמד והשעשועים שאין שיעור ומדה אליהם לא למספרם ולא למדת גדלם ומשקלם כי הריבוי בהם הוא משובח. הוא הדבר והוא הענין בכל הוויות העולם כי כולם אינם מכוונים בבריאתם לעצמיותם זולת כל פעל ה' אך עבור התוה"ק

*) **ואולי** שזהו המכוון במאמר הי"ת (ירמיה ז') ובנו במות התופת כו' לשרוף את בניהם כו' אשר ולא עלתה על לבי כלומר לא עלה על לבו ית' להכינו ולהמציאו עבור תועלתו וסגולתו ו זמנית כי היטב אין אתו והכל הוא מעשה תעתועים:

ושמים כמאמר (ירמיה ל"ג) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וכמאמר בראשית ברא כו' ובדרש בשביל התורה שנקראת ראשית. והמה ממש בבחינת כלי התשמישים וההכרחיים להאדם אשר עשה אלהים כאשר החליטו ז"ל אין דבר בעולם מה שאין בו צורך האדם ותיקונו וכנ"ל וע"כ המשפט כי יהיו מוגבלים במשקל ובשיעור ההכרחי אם בכמותם ואם באיכותם באין עודף כל מאומה. לא כמוהם התוה"ק שעליה אמר הכתוב (משלי ח) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום החיוב אליה כי תהיה בלתי גבוליית כי בכלי החמד והשעשועים הריבוי בהם הוא משובח. וזהו שרצו ז"ל במאמר הנ"ל לבאר לשון ויכלו השמים והארץ וכל צבאם הורה הכתוב שכל פרטי צבאי וברואי העולם נבראו בשיעור מוגבל כפי הצורך כי לא יפול לשון כלות המעשה רק בדבר משוער וגבוליי. וזהו ויכלו השמים כו' וע"ז בא מדרשם ז"ל הה"ד לכל תכלה ראיתי קץ אמר דוד לכל יש סיקוסים יען כי המה נבראו במשקל השיעור הצורך ולא יותר. אבל רחבה מצותך מאד כי התוה"ק להיותה כלי שעשועים אצלו ית' המשפט שתהיה מסוללת השיעור והגבול. והבן:

ויצו ה' אלהים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל כו' עד כי ביום אכלך ממנו מות תמות. הנה מהראוי להבין מה שדייק ואמר כי ביום ומלות מות תמות מקור עם הפעולה כי די היה שיאמר כי באכלך ממנו תמות. ונעיר עוד במ"ש הלאה והנחש היה ערום כו' ויאמר אל האשה אף כי אמר אלהים לא תאכלו כו' שלכאורה הוא חסר המובן. עוד בתשובת האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל כו' עד ולא תגעו בו פן תמותון לא ידענו מדוע שינתה לומר פן תמותון ומה גם אזהרת הנגיעה שהוסיפה מדעתה מה שלא הזהיר הי"ת כאשר מכבר העירו הקדמונים ע"ה בזה. עוד יש להרגיש במאמר הנחש לא מות תמותון יפלא ג"כ המקור והפעולה מדוע לא אמר לא תמותון. עוד במאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל כו' יפלא מאד מה ראתה עתה אחרי שמעה דברי הנחש ומה נתחדש לה מה שלא ידעה קודם. ונציע עוד דבריהם ז"ל במדרש (פרשתנו) ויאמר אלהים אל הנחש הה"ד איש תהפוכות ישלח מדון איש תהפוכות זה הנחש שהיפך דברים על בוראו ונרגן שריגן דברים על בוראו ואמר לא מות תמותון יפריד אלוף שהפריד אלופו של עולם מן העולם. ולכאורה הדברים מסוללי הביאור מה ראו ז"ל שתארו הנחש איש תהפוכות ומה ענין ריב ומדון הנעשה על ידו ולהבין כ"ז נחקורה נא בענין שכבר חקרו בו גדולי' חקרי לב ע"ה ויסודתו במדרשי רז"ל והוא מה ענין אזהרות מלכנו ית' ופקודיו עלינו ופרעת ענשם ויעוד מתן שכרם על איזה אופן נבנים וזה יתבאר לנו בשנתבונן על אזהרות המזהירים להמוזהרים למחלקותיהם. ונאמר כי

תחייב לנו החלוקה בהכרח לשני סוגים אזהרה שהיא ע"ד הגזירה ואזהרה שהיא ע"ד עצה וכבארם לאחדים. האזהרה ע"ד גזירה היא גזירת המלך על עמו והאדון על עבדו שכל עיקרה הוא מפאת משלו והדנותו כי גדול שמו בגוים ואימתו שרה עליהם להזהירם ממה שיחפוץ ואשר היא בדרך עצה טובה היא אזהרת הרופא להחולה שאין מהראוי לכנותה ע"ש גזירה יען כי עיקרה הוא מפאת כי הוא היודע (מהדברים המבריאים ומהמפסידים הבריאו') והמוזהר הוא הבלתי יודע ועתה נעמוד על פרטי החילוקים וההבדלים בין ב' סוגי האזהרות האלה:

ההבדל הראשון הוא לטובת מי מכוון המזהיר באזהרתו. הנה באזהרת הגוזר כל ענין האזהרה הוא אך לטובת עצמו ולתועלתו ואין בה תועלת המוזהר כל מאומה כי מה מהטוב יגיע להמוזהר בשישמע חוק גזירתו אבל עוד מהכרם יטה שכמו לסבול עול האזהרה ומשא הגזירה. לא כן אזהרת הרופא כל מגמתו וכוונתו הוא אך לטובת המוזהר ולתועלתו בהיות הוא היודע מהות מחלהו ומבין הדברים העלולים לרפאותו ומועילים להצלתו ינוהו ע"פ דרכו ותכונתו גם יודיעהו הענינים העלולים להזיקו למען יזהר מהם. והנה אזהרות מלך עולם ית' בתוה"ק ממ"ע ול"ת חלילה לנו לדמות כי הנם ע"ד הגזירה כאדון הגוזר על עבדיו לעשות מעשהו לתיקונו ולתועלתו אבל החיוב עלינו להאמין כי הם אך לטובתנו וכי מאהבתו אותנו צונו והזהירנו כזאת לאשר הוא היודע ומכיר בטובת נפשותינו כמ"ש (תהלים א') כי יודע ה' דרך צדיקים לכן מייעץ אותנו ממש כעצת הרופא לאמר זאת עשו וחיו. וכאשר יעידון ויגידון דברי המשורר האלהי ע"ה (שם ט"ז) אברך את ה' אשר יעצני וכענין הזה הוא ית' קדם פנינו בתוה"ק (בשלח) ויאמר אם שמוע תשמע כו' עד כי אני ה' רופאך וכמוהו במשנה תורה (האזינו) כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים כו'. והרצון במ"ש כי לא דבר רק הוא מכם כלומר לא ע"ד ובחינת אזהרת הגוזר אשר הדבר שהזהיר עליו הוא ריק ונעדר התועלת מצד המוזהר כי איננו מכוון באזהרתו למה שמפיק טובת המוזהר אבל אזהרת ה' ית' הכוונה המכוונת בה היא אך למה שיש בה מתועלת ותיקוני המוזהרים וזהו כי לא דבר רק הוא מכם דייקא מכם מצדכם המוזהרים כי הוא חייכם כו'. ובמדרש (ב"ר מ"ד) אמרת ה' צרופה ד"א לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה איכפת ליה להקב"ה אם אתה שוחט מן הצואר או אם אתה הורג מן העורף הוי לא ניתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות וכמאמר (איוב ל"ה) אם צדקת מה תתן לו או מה מידך יקח. והוא מה שאמר דהע"ה (תהלים כ"ה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך כו' ר"ל כי כל אזהרותיו ית' אלינו המה אך מפאת רב טובו וישרו כי חפץ חסד הוא להדריכנו בנתיבות הישרים

והנכוחים מה שיש בהם תיקוני נפשותינו וזהו שסיים ואמר כל ארחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו. והוא ג"כ מאמר הנביא (ישעיה מ"ח) אני ה' מלמדך להועיל כו' *) ובזוהר הקדוש תאנו ז"ל כל התרי"ג מצות ע"ש תרי"ג עטין (ואין להאריך בזה כי הוא ענין ידוע לכל). ועפ"י הכלל המונח הזה יתבארו דבריהם ז"ל (ברכות ל"ג) אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים בלבד אשר לכאורה לא ידענו מה להקב"ה לבקש עוד יותר ולא ביקש גם מלת בלבד חסרת הביאור. אבל לדברינו יתכן כי בשיצוה האדון על עבדו לעשות לו מעשהו זר מעשהו והעבד מיראתו אותו שומע לקולו ועושה מה שחפץ ממנו הנה הוא מרויח בזה שני ענינים א' מה שנתמלא חפצו שאמר ונעשה רצונו אשר בזאת יתוודע ויתפרסם כי מוראו עליו וכי הוא המושל להכריחו לפקודתו והריוח הב' הוא עצמיות המעשה ופעולתה ותועלתה אמנם מה שצוה ית' והעיר אותנו בתוה"ק אף כי ייעד עליהם השכר והעונש עכ"ז איננו מרויח רק מה שירויח האב הנותן לפני בנו הקטן מאכל טוב וערב והנער להיותו מסולל הדעת הוא מתחטא לפני אביו וממאן במאכל והאב לוקח שבט מוסר בידו להפחידו בו לאמר אם לא תאכל אעשה בך שפטים ומיראת השבט שומע הנער לקול אביו ויאכל וישתה הנה בזה לא ירויח האב זולת מורא בנו ופחדתו מפניו אבל פעולת הדבר ותכלית טובתה נשארה בחיק הבן. וזהו שאמרו ז"ל אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים בלבד כלומר לא נשאר לפני אדוננו יתברך בלתי אם יראתנו מפניו מה שאנו חרדים על דברו אבל פעולות המצות ותכלית תיקונם אך לנו הוא וזה בא מבואר גם כן במאמר הכתוב (ואתחנן) ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו כלומר היראה שעל פנינו היא הפעולה לה' יתברך אבל טובת המצוה ותועלתה לנו היא וזהו לטוב לנו כו'. (ועיין מזה בקול יעקב שיר השירים בבאה"כ לבבתני אחותי כלה). ובזה יאותו לנו דברי הכתוב (עקב) ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה כו' והקשו ז"ל בגמרא אטו יראה מלתא זוטרתא היא אבל לדברינו יתכן כי מלת מה תהיה נמשכת אל סוף המאמר מה ה' אלהיך שואל מעמך כו' אשר אנכי מצוך היום לטוב לך ממש כדברינו:

והההבדל השני בין ב' האזהרות שאמרנו הוא באיכות השכר והעונש כי באזהרת הגוזר השכר המגיע להנזהר או העונש המגיע להעובר עליו הוא מוטבעים בטבע המעשה ותכונתו כי אין בכחו להרע ולהטיב אבל כל עיקר סיבתם הוא מרצון והסכמת המזהיר והגוזר לגמול הטוב להשומע ולענוש העובר. לא כן באזהרת הרופא שאין סיבת הטובה והרעה תלוי ברצון ודעת המזהיר כי לא מלבו הוא כ"א באיכות הדבר ועצמותו אשר כשישמע לעצת הרופא לאכול ולשתות מה שצוהו יצמח לו מעצמיות הדבר רפואתו והצלתו וכמו כן כשיעבור דברי הרופא לאכול ממה שהזהירו לבלתי אכול ממנו אזי מהאכילה ההיא יגדל מחלהו או כי ימות. כן מצות הי"ת ואזהרותיו המה בבחינתם עצות אמונות המפיקים טובת הנזהרים בהם האמנם כן ייעד אותנו עליהם בשכר ועונש אינם ע"ד הגמול מלבו ורצונו ית' אבל השכר והטוב הנה הוא צומח לנו מהמעשה הטוב והרעה ממעשה הרע כמבואר ברבותינו ז"ל (מ"ר ריש ראה) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה אר"א משאמר הקב"ה הדבר הזה בסיני מאותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא מאליה הרעה באה לעושה הרעה והטובה באה אל עושה הטובה ע"כ והוא מ"ש הנביא (ישעיה ג') אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו הוראתו שהשכר הוא פרי המעשה הטוב כפרי הנצמח מזרע הזרוע וכן אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו. וכמאמר (איוב ל"ד) חלילה לאל מרשע כו' כי פועל אדם ישלם לו כלומר הרעה המגעת את הרשע היא באה מאליה מכח מעשהו הרע ומר (כענין הכתוב תמותת רשע רעה) ואיננו כלל מסיבתו יתברך. ועם הכלל המונח הזה יתבארו דברי רז"ל במדרש (מוקדם להנ"ל) אמר הקב"ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות אלא להודיעם איזהו דרך טובה שיבחרו אותה כדי שיטלו שכר מנין ממה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם כו' ע"כ וכדי לבוא אל תכלית כוונתם ז"ל נחקורה נא עוד בב' סוגי האזהרות הנ"ל והוא:

ההבדל השלישי בין אזהרת הגוזר לאזהרת הרופא הנה באזהרת הגוזר האמנם כי העובר עליה הוא הגורם רעה לעצמו במה שלא שמר חוק האזהרה אולם גם להמזהיר חלק ברע המגיע להעובר וגם הוא לו בגרם ההיזק יען כי לולא אזהרתו אין שום מכשול והיזק בטבע הדבר ועצמותו אבל הוא באזהרתו עשאו למכשול ולאבן נגף לכל אשר יעבור עליו. לא כן באזהרת הרופא שאין להמזהיר שום חלק וגרם ברע המגיע להעובר כי גם בלעדי אזהרתו יגיענו ההיזק והרעה המוטבע בטבע הדבר ההוא שהזהיר ממנו ואין להמזהיר

*) ונפליא בזה דברי המשורר ע"ה (תה' קי"ט) חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך. כי הנה העבד העובד את אדונו ועושה במלאכתו אין מדרכו להזדרז ולעורר השחר ולא יעשה עמו עולם [illegible] ונותן הקצוב להפועלים מבוקר עד עת הערב. אבל לא כן האדם העושה בשלו ולתועלת עצמו מפפנו לזה [illegible] נבהרים ולהעריב יותר ויותר. וזהו חצות לילה אקום להודות לך על משפטי צדקך כלומר על הצדקה [illegible] עמנו במה שהודיענו אותם לטובתנו ולחיותנו כיום הזה:

זולק וגרס כ"א בהלד הטוב הנומח ובא להמוזהר מאזהרתו בשישמע לדבריו כי על ידי אזהרתו יירא וסר מרע וזהו מ"ש המדרש אמר הקב"ה לא לרעתם נתתי להם ברכות וקללות כלומר לא מסיבת מה שהזהרתי אתכם ילמח הרע וההיזק להעובר ולא שתהיה נתינתי לכם התורה והמלות הסיבה להגיעכם להקללה והעונש כמשפט גזירת הגוזר כי גם אם לא נתתי ולא הזהרתי עליהם בהכרח יכשלו בם עושיהם ויהיה למו לפוקה ממש כהאוכל דבר המזיק בטבע ואין הפעולה באזהרת הי"ת בלתי הפעולה הטובה להשומע במה שידע להזהר וזהו אלא להודיע להם איזהו דרך טובה שיבחרו אותה. והבן. וזהו שסיים המדרש מנין ממה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום כו' כי היה קשה להם ז"ל מלת היום גם השתנות לשון הכתוב את הברכה אשר תשמעו ולא כן אמר בהקללה כ"א והקללה אם לא תשמעו. ולדרכינו יבוא הכל על נכון בשנחקור עוד בחילוקי הב' סוגי האזהרות והוא:

ההבדל הרביעי ביניהם למתי יהיה לומח עונש העובר ואיזה עת מולאו הנה באזהרת הגוזר נלמחת הרעה מעת האזהרה כי מאז שהזהיר פעל ועשה שבט מרדות להעובר. לא כן באזהרת הרופא שאין העונש והרע לומח להעובר בלתי בשעה שעבר יען כי הרעה שתשיגנו אין לה שום התייחסות אל מזהירו כי לא אזהרתו תסבב הרעה. אמנם שכר הטוב המגיע להחולה בשישמע לאזהרת הרופא ויח' מחליו הוא לומח מעת שמעו אזהרת הרופא כי מאז באה לו הידיעה הגאותה מה שטוב לו ומה שמועילו. וזהו ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה כלומר מהיום נמשך ונלמח ומבאר ואומר את הברכה אשר תשמעו כלו' הברכה נובעת ולומחת תיכף כאשר תשמעון רלוני מיום זה שהזהרתיך בו שתדע מהיום הדברים המועילים לתיקוני נפשך *) והקללה אם לא תשמעו כלו' הרעה והקללה תהיה אז אם לא תשמעון וזהו שסיים המדרש מנין ממה שקרינן בענין ראה אנכי נותן לפניכם היום וגו' וכדבריט והבן. ועפ"פ דרכנו יוכל להיות ג"כ כוונת הכתוב (הושע ז') ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי עתה סבבום מעלליהם נגד פני היו. כי הנה אם יגזור המלך גזירה על עמו הלא יחוייב אשר ברבות הימים ובסגות הזמן תחלש ותתמעט גזירתו מעט מעט כמאמרם ז"ל (כתובות ג' ב') עבידא גזירה דבטלה. אמנם כי ירבו הימים והגזירה היא בתוקה ותקפה כבראשונה הוא לאות ולעד על הגוזר כי עז הוא ועברתו כי קשתה לא כן כשיזהיר הרופא על איזה דבר לאמר את זה לא תאכלו ואם אחר זמן רב יאכלו אדם ויזיקנו היתכן לתמוה על אומץ ותוקף אזהרתו לאמר כבר עבר זמן רב ולא נגרע דבר מגזרתו אחרי אשר לא מסיבת רלונו ואזהרתו לומחת הרעה וההיזק כ"א הוא ענין ממילא וטבע תמידיית בל ישונה. וזהו ובל יאמרו ללבבם כל רעתם זכרתי כלו' שיאמרו ללבבם הלא מאז הזהיר הלפו עברו כמה אלפים שנה ועל כל זה בשיעבור אדם עליה גם היום ילכד ברעה ואין זה כ"א מסיבת עולם הפלגת קנאת המזהיר. לזה בא להבינם ולומר שאין סיבת ההיזק והרעה מפאת אזהרת המזהיר בימים מקדם כ"א עתה סבבום מעלליהם כלומר עון עקבם יסובם אשר העונש והרעה הוא מסיבתם כאכילת הסמים הרעים ולא מזמן אזהרתי ולא מסיבתה אך נגד פני היו כבר להזהירם ולהודיעם ממה שמזיק בטבע:

עתה נשוב לבאר המשך הכתובים בדברי ד"ה ע"ה אשר דברנו למעלה טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך כו' עד למען שמך ה' וסלחת לעוני כו'. אשר לבאורה מופלאים בהתכתם ובקישורם ומה ראה להזכיר פה ענין סליחה וכדי לבא אל הביאור נחפשה דרכנו ונחקורה עוד בכ' האזהרות הנ"ל והוא:

ההבדל החמישי ועל ידו נבוא אל הענין. והוא באם כבר עבר המוזהר על חוק האזהרה אם בידו לבקש על נפשו מהמזהיר לבל תגיענו הרעה וההיזק הנה באזהרת הגוזר אפשר שהעובר יבקש ממזהירו לאמר הנה נא עברתי חוק אזהרתך ואתה כחסדך עשה עמי טובה בל יפגיעני העונש וההיזק ובקל ימחול לו ולא יש גנו עונש המלך המזהירו וע"ד מאה"ח מענה רך ישיב חמה. אבל באזהרת הרופא כשיעבור החולה ויאכל או ישתה מה שמרבה חליו ומגדיל מכאובו הימצא מענה בפיו לבקש מהרופא לבל תשיגנו הרעה וההיזק אחרי כי הוא דבר החלטיי המוטבע בתכונת הדבר והרעה מגורה בקרבה. ומעתה לפי המונח אשר כל אזהרת הש"י המה בבחינתם ע"ד אזהרת הרופא תפול שאלה על ענין התשובה והחרטה שידענו כי היא תחיה אם בעליה כמ"ש שובו וחיו ואיככה איפה גוזה ועברה מהות הרעה הממוזגה ומוטבעה בזרות המעשה הרעה (ואם אמנם לא באנו בסוד ה' עכ"ז נקרב הדבר כפי קולר השגתנו) כי הלא ידענו כי גם בכתו זה הרופא המשכיל הרבה יועילנו להחולה והוא שבחכמתו ורוחב בינתו ימליא לו דבר מה שעומד מנגד האוכל הרע אשר אסף לתוכו ולא יניחנו עשות פעולת רעתו ובשגם אין אתו להחליף ולהמיר כח טבעיית רעת הדבר עכ"ז בהשכלתו ימלא אמלעיים ממיני סמים ותחבושת ויעלה לו ארוכה באמלעות הסמים האחרים המועילים להעמידו על מכון בריאותו אך בתנאי שיהיה נזהר מיום ההוא בתוספת הזריזות מלהתגאל עוד בדבר

*) **ולבעבור** זה התוה"ק נקראת אור כמאמר נר מלוה ותורה אור כי בלעדה אנהנו כעורים בדרך נת ידענו אבל התורה מאירה לנו את הדרך נלך בה ולא נכשל. וכמבואר במדרש (ריש תנ"ה) נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי משל למי שעומד באפלה ונר בידו ראה אבן ולא נכשל ראה ביב ולא נפל:

כזה כי אז תהיה רפואתו וארוכתו יותר כבדה. כן תמש דרכי אלהינו ית' כי באם ח"ו יעבור האדם דבר אזהרתו האמנם ההכרח שישיגנו העונש מפאת רעת העבירה בעצמיותה אבל מי כהאכם רופא הנאמן יתברך תמניא למזור טרף ובחסדו הנדיבה מצרף ומטהר תחלואות הנפשות כמה"כ (משלי י"ז) מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות ה' ר"ל יצמיח לו צמח תרופה למחלת נפשו למרק אותה ולצרפה כצרף כסף לטהרה מחלאתה. והוא ע"ד הנאמר לב טהור ברא לי אלהים כו' ר"ל כי בשגם המוחלט הוא אשר העבירה תפעל רעתה ופעולתה אבל ה' ית' הלא בידו לחדש נפש האדם ולעשותה ע"ד בריאה חדשה. וזהו כוונת הכתובים הנ"ל טוב וישר ה' כו' עד כל ארחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו וכאשר זכרנו למעלה אשר אזהרותיו ית' המה ע"ד עצה טובה כענין הרופא אבל למען שמך ה' וסלחת לעוני כלומר עכ"ז בל תשיב את פנינו ריקם בשאלנו ממך הסליחה ותיקון הנפש אחר החטא וזהו למען שמך ה' תואר על היותו מהווה כל הוויות כן אנחנו בידך לחדש בקרבנו רוח חדשה ולברוא לנו לב טהור:

ומעתה נעמוד על ענין מוקשה בפ' יפת תואר כי תצא למלחמה על אויביך כו' עד ולקחת לך לאשה אח"כ נאמרה פ' כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה אח"כ נאמר כי יהיה לאיש בן סורר ומורה כו' ודרשו רז"ל (קידושין כ"א) ולקחת לך לאשה לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר אם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור אבל אם נושאה סופו להיות שונאה שנאמר אחריו כי תהיה לאיש וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה (רש"י במקומו) והענין כולו מוקשה כי משמעות המאמר לא דברה כו' כאלו שואלים היתר על יפ"ת ומשיב הקב"ה ההכרח אתי להתירנה מדאגה פן תשאנה באיסור אבל תתגלה לכם רעתה בימים הבאים כי תלד בן סורר ומורה הלא יפלא מאד לאיזה תועלת התירה התוה"ק יפ"ת אם הוא ענין מתנגד לרצונו ית' ומי הוא שיבוא אחרי המלך ית' ויתאו יפיה אם תהי' אסורה ע"פ אזהרת ה' ומדוע לא היה החשש הזה על כל שאר איסורין שבתורה כאשת איש נדה וכמוהם מוטב שיעשה הדבר בהיתר כו'. אבל כל זה יותר לנו בשנעמוד על חלוקינו והוא:

ההבדל הששי בין ב' האזהרות הנ"ל כי הנה באמרנו החילוק החמישי באם כבר עבר המוזהר על אזהרת המזהיר עתה נמצא החילוק הששי באם יחפוץ המוזהר לבקש מהמזהיר שיניחהו לעבור על אזהרתו ולא תשיגהו הרעה וההיזק אם יש מקום ומוצא להפקת רצונו בזה. הנה באזהרת הגוזר יכול המוזהר לבא בתחנה לבקש מהמזהיר שיתירהו הדבר כי אחר שהוא יתיר לו עשות חפצו יהיה לבו בטוח כי לא תגיעהו רעה משום זה כי הדבר בעצמותו אין אתו להרע. אבל לא כן באזהרת הרופא להחולה על איזה מאכל לא תאכלנו כי הוא יזיקך הימצא את לבבו לבקש מהרופא שיתיר לו הדבר ולא יהיה ניזוק בו אחרי שאין בכח הרופא למנוע היזק ההכרחי. אמנם הלא לעינינו הוא כי לפעמים יזדמן אשר הרופא יתיר להחולה איזה דבר עם רוב הפצרתו בו הנה בזה חכמתו עמדה לו. כי הלא אם החולה היה מבין ומשכיל על עצת הרופא שכל מגמתו ליעצו אל טובתו ותועלתו וכי אין בידו להפוך ולשנות דבר המזיק בטבעו ודאי כי לא יעלה על לבו לבקש מאתו על איזה דבר שהזהירו עליו אדרבא עוד יטה אוזן לשמוע ויחרתם על לוח לבו לזכרון לבל יעברם אבל בשמוע הרופא הפצרת החולה בו להתיר לו מה מאזהרתו הנה בזאת סכלותו על פניו יענה כי על דעתו הדבר תלוי בגזירת הרופא ואזי הרופא יכריע במאזני השכלתו להתיר לו איזה דבר למען יבחנו דבריו אבל החולה וידע כי אך בטובתו הוא חפץ וכי הוא שוקד על תועלתו ואחרי שיראה החולה המוזהר ההיזק הגדול שיגיענו אז ישכיל ויבין אמיתת הענין שכל דברי הרופא נוטים למה שטוב לו ולהזהירו מן הרע לו ומן הוא והלאה לא יתנגד עוד לעצת חסדו הנדיבה. כן הדבר בענין אזהרותינו מפי עליון ית' כי האמנם הוא אך כיועץ להודיענו את הטוב לנו ולהזהירנו מן הרע אמנם אנחנו מרוב סכלותנו לא כן נדמה כי נדמה לנו אזהרת תוה"ק כגזירת המושל ולא כעצת הרופא והיצה"ר אשר בקרבנו מתגורר תמיד לאמר מדוע כך גזר יתברך עלינו והזהירנו מן הטוב והערב לגויתנו אשר ע"כ היתה עצת חכמתו ית' להתיר לנו דבר שנפשו של אדם מתאוה לו ביותר והוא יפ"ת במלחמה למען יבחנו דברי אזהרות מלכנו ית' כי כולם עצות אמונות מרוב רחמיו וחסדיו לשמירת נפשותינו וחיותנו כי יהיה להם עד נאמן מהאחת שיצאה מכלל האזהרות ואליה ישגיחו ואליה יתבוננו כי אותה התיר הש"י וכמה מהרעה מצא האדם על ידה עי"כ ישפטו צדק על כל מה שהזהירו הש"י שאינם מריעים מפאת אזהרתו וגזירתו עליהם כ"א מפאת רעת הדברים בעצמותם ואיכותם והמופת יפ"ת במלחמה כי יצאה מכלל האזהרות והרודף אחריה לא ינקה רע וזהו כי תצא למלחמה כו' וחשקת בה ולקחת לך לאשה כלו' אני מתירה לך אבל תראה מה יגיעך על ידה וכי רע ומר עזבך עצתי כהוראת סמיכת הפרשיות. עתה מה נמרצו דבריהם ז"ל לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר כלו' לא התירה התורה אלא למען העמידנו על האמת באחת וממנה נדין על השאר *):

ומעתה יופיעו הכתובים הנלבים בפתח דבריט

*) **ועל** פי דברינו עד הלום זכינו להבין מה"כ (איוב כ"ח) אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה. ונקדים עוד מאמר מרע"ה (האזינו) הלה' תגמלו זאת

עם

שנעמיד עוד על שאלת רבים מהמפרשים ע"ה מדוע לא בא הנחש להסית לאדם בלתי לחוה ובוא אל הענין עם מה שנקח בידינו עוד דבר העומד ומפריד בין אזהרת היועץ לאזהרת הגוזר, והוא.

ההבדל השביעי מי ומי הוא המחוייב לעמוד על משמרת האזהרה הנה אזהרת הגוזר לא תהיה בלתי על מי שהיה מרצונו לגזור עליו ולא על זולת מהשומעים והיודעים חוק הגזירה כי כן צוה המלך יען כי לא כוון אליהם לא כן אזהרת הרופא היועץ הטוב שהזהיר ואומר השמרו לכם בסם פלוני כי הוא עלול להזיק אוכלו רעה תבוא עליו הלא שחיוב על כולם מהשומעים והבלתי שומעים הקרובים והרחוקים לקיים עצתו להזהר ולעמוד על נפשם בשיודע אליהם אזהרתו ולא יאמרו ללבם הלא דעת הרופא המזהיר לא היה עלינו עת נתן אומר אזהרתו כי אין הרעה באה מסיבת המזהיר וגזירתו כ"א מרעת הסם בעצמותו. ובזאת יאותו לנו הכתובים בהתכתם ובקישורם כי הנה הקב"ה הזהיר לאדם ואמר מכל עץ הגן אכל תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות. הוראת מלת ביום שהמיתה לא תצמח כ"א ביום האכילה אשר בסיבתה תמשוך ותגרום מיתתך ולא מסיבת אזהרתי אותך גם לא מעת שצויתיך (וכאשר בארנו בהחילוק הרביעי) וע"ז יורה ג"כ הוראת מלות מות תמות המקור עם הפעולה כלומר מיתה טבעיית והכרחיית מסיבת האכילה ולא ע"ד העונש שענינה תלוי אך ברצון המעניש (וכאשר הוכחנו למעלה על כל אזהרות התוה"ק

יריעות האהל

עם נבל ולא חכם כו' זכור ימות עולם כו' שאל אביך ויגדך כו' ובתרגום עם נבל ולא חכם עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו. וכבר נוהו בו קמאי דקמאי. ואחשוב בהבנת הענין בשנבקר עוד בחילוקי האזהרות ובהבדליהם יעלה לנו עוד מה שנקח ממנו להיישיר עקבי הכתובים האלה. והוא

ההבדל השמיני בין ב' סוגי האזהרות הנ"ל אם ביד האדם וכח השגתו לעמוד מעצמו על אזהרת מזהירו בלתי הערתו עליה. הנה באזהרת הגוזר המוחלט הוא שאין ביד המוזהר לעמוד על מה שיזהיר אותו מזהירו כי האדם לא יראה ללבב לדעת שעולה על רוח המושל ומה שירצה ממנו. לא כן באזהרת הרופא והיועץ הטוב האפשרי ביד האדם הנלבב והמבין לעמוד מעצמו על ענין אזהרת היועץ בהיות גם הוא משכיל על דרכיו ולבו לב חכם ופקוח עינים לראות בהטוב והמועיל. הוא הדבר והוא הענין באזהרת התוה"ק שאבותינו הראשונים ע"ה קיימו המצות עד שלא נתנה התורה כמבואר ברז"ל בכמה מקומות. ואם יחשוב אדם לומר שהמה אך גזירות ע"ד גזירת המלך על עמו איך היה האפשרי בידם להשיג מה שיעלה על רצון הגוזר שהוא ענין מבולל השגה בהחלט כמה שהנחנו. אבל הוא הדבר שביארנו שכל מצות הי"ת ואזהרותיו אינם רק עצות אמונות לטוב לנו ולחיותנו כמאמר המשורר ע"ה (תהלים קי"ט) גם עדותיך שעשועי אנשי עצתי (ממש כאשר ישאל איש לחכמי לבב להגיד לו אופנים מדרכי תיקונו וענייני תועלתו) ולכן האפשרי ביד האדם הישר כי רוח מבינתו יענהו לבוא מעצמו על ענין האזהרה בלתי מצוה ובלתי מי שיעירנו עליה רק מחכמתו ומוב השכלתו וידיעתו מהו הטוב לו ומה שמועילו. (ממש כצרכי הגוף ותועלותיו מושגי' אל האדם ומשתוקק ונמשך אל כל חלקה טובה שבידה להועיל להחזקת קישורי הרכבתו כן האיש אשר חלק לו בבינה הנה עם הערת רעיוניו הלטושים והבהירים הוא יודע ומבין מהות יקרת הנפש ומאין תקח ערובתה ומאין תשאב מימי חיותה והמעלים ארוכתה) וע"כ האבות הקדושים ע"ה שהיה לבם פתוח כפתחו של אולם השיגו כל מצות הי"ת ואזהרותיו ע"פ זכות חכמתם ובינתם בלי הערת אוזן עליהם וכאמרם ז"ל במדרש על אברהם ע"ה שנעשו שתי כליותיו כשתי מעיינות נובעות חכמה וכאמרם (במד' פרשתנו) שבלת חכמה עליונה זו תורה. ועל כן מאז נשמטו הלבבות אחר מות האבות הראשונים הוא יתב' ברב חסדו נדיבות יען להעיר לנו אוזן להשמיענו דברי עצתו לבל נהיה כעורים המגששים קיר והולכים בתוהו. וכמאמר המשורר (שם שם) פתח דבריך יאיר מבין פתיים כלומר למן היום שנבערו האישים וגברה הפתיות עד שאין בכח האדם לעמוד מעצמו על צרכי הנפש ותיקוניה באה אלהים ללמדנו דעת ואזנים כרה לנו לשמוע תורה מפיו למען נשמור ונקיים אזהרותיו מגד היראה מפניו לבלי נמר בו אם כי חסרנו החכמה המעולית הזו. וזהו אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה כלומר ראה בבני האדם כי נתמעטה חכמתם ונשתכלה עצתם יען עלינו לתת בידינו התורה והמצוה ויספר אזהרותיו לנו וזהו ויספרה כו' ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה כלו' מה שאשמיעכם ואטה עליכם משאת מוראכם ותכם ממני תדעו שהוא רק ענין חכמה וסור מרע הוא בינה והיא עלולה להיותה נובעת בלב האדם הישר והמשכיל היודע את הטוב לו. וזהו מ"ש מרע"ה הלה' תגמלו זאת כלומר האם כשתמרו את פי ה' לעבור על דברו תהיה העבירה הזו בבחינת העובר אזהרת המלך הגוזר שהוא פועל בזה נזק המלך עם נבל ולא חכם. וזהו שתרגם עמא דקבילו אורייתא ולא חכימו כלומר מסיבת העדר חכמתם היה מהצורך אליהם לקבל התורה שיהיה תיקוניהם ע"ד האזהרה ומזה יבחן שאינם זולת עצות כי בעת שהיו ברי הלבב שלא היו צריכים לקבל עצה לא ניתנה התורה. וזהו שאמר זכור ימות עולם כו' שאל אביך ויגדך כו' כלו' הלא המה ידעו כמו כן מכל המצות וקיימום אך מפאת השגתם וחכמתם עד שלא נתנה התורה ע"כ תדעו ותאמינו כי היא בכללה עצת ה' הטובה עלינו. ומה מתקו בזה דברי הכתוב הנאמר הלאה כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה. כלומר ראו והתבוננו רוע לבבכם כי מעצמכם לא תשיגו דבר מהעדר התבונה ואשר ייען עליכם ה' תאבדו גם כן. וזהו כי גוי אובד עצות המה ואין בהם תבונה. והבן :

התוה"ק ולכן חוה כשמעה דברי ה' אלא בשגם לא אליה דבר ולא אותה הזהיר עכ"ז היתה גם היא נזהרת מלאכלו ואמור נשונה גם מליגע בו כמשפט להתרחק משם המות וזולת הדברים המריעים בטבעם והנחש להיותו ערום מאוד בא בערמומיות אל חוה ואמר אליה אף כי אמר אלהים כו' כלו' גם כי אמר אלהים לא תאכלו כו' מה בכך הלא לא אותך הזהיר ולא אותך מנע אלהים מאכול ממנו כ"א האדם באשר הזהירו ולא כן את וא"כ מדוע לא תאכלנו (וכוונתו בזה כי מה שהזהיר הקב"ה לאדם איננה בלתי ע"ד הגזירה אשר איננה חלה אלא על מי שנגזר עליו) ופ"ז השיבה אותו חוה לאמר מכל עץ הגן כו' עד אמר אלהים לא תאכלו ולא תגעו בו פן תמותון אחזה בלשונה לשון רבים תאכלו תגעו גם לשון ספק פן תמותון ממש כאזהרת הרופא על אוכל המזיק הגם כי ידבר ליחיד יסוב מלתו גם על הרבים על היות אזהרתו כוללת כל האוכלים . גם לא יאמר לשון ודאי כ"א דרך ספק פן תמות כלומר קרוב הדבר לזה ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון הוראת המקור והפעולה פ"ד האמור כלומר בל תחשוב כי המיתה ע"י אכילת עה"ד היא טבעיות והכרחיית מפאת עצמיות המאכל לא כן הדבר כי אם הקב"ה גדר בעד האדם לבל יאכל מהעץ וחרץ עליו משפטו בעונש מיתה ואין העונש על הזולת ממנו . ואמר הטעם כי יודע אלהים כו' ונפקחו עיניכם והייתם כאלהים יודעי טו"ר ולא יחפוץ בזה שתהיו כמוהו לדעת טוב ורע ע"כ גזר עליו בעונש מיתה . וזהו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל כו' כלו' אחרי הודיע אותה הנחש אשר אין דבר רע והיזק בהעץ בעצמיותו אז הבינה שאין הענין נוגע אליה כל מאומה כי לא עלה עליה חוק הגזירה ותקח מפריו ותאכל ואולי יכול להיות שעבור כך היה אדה"ר נפתה לדברי חוה אחר שנתחדש לו על ידה אשר המיתה היא ע"ד העונש מהגוזר ב"ה ובאופן כזה מקום אתו למצוא כופר נפשו בהתחננו אליו וישיב חמת הגוזר מעליו וכמוזכר למעלה . משא"כ מקודם חשב שהמיתה היא לו הכרחיית מפאת טבעיית רעת האוכל ואז אין לו הצלה משום צד . וזהו כוונת דברי המדרש איש תהפוכות ישלח מדון זה הנחש שהיפך דברים על בוראו רצו בזה לבאר מהות רוע ענינו לומר שבוא דרך אחרת לו באזהרותיו יתברך שלא כוון נכס ע"ד העלה רק כגוזר ח"ו . וזהו ישלח מדון פי' שאמר אשר הוגעת הרעה אל העובר הוא אך מחמת מדון וכעס המזהיר ובזה הפריד אלופו של העולם מן העולם לומר שאינו דורש טוב עולמו זולת ענייני עצמו :

ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו כו'. הנראה מזה המאמר כי עיקר מציאות מין אנושי הוא האדם ואך בו היתה רצון אלהים יתברך בבריאת שמים וארץ וצבאם אבל האשה איננה זולת עבור כי ראה ה' בהאדם ויוכח עליו כי לא טוב היותו לבדו עשה לו עזר כנגדו . ואם הדבר כן נעמוד על פיהו על כוונת מרז"ל (ברכות ל"א ב') והנה היא מדברת על לבה אר"א על עסקי לבה אמרה לפניו רבש"ע כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה עינים לראות אזנים לשמוע פה לדבר כו' דדים להניק בהם הדדים הללו שנתת על לבי למה לא להניק בהן תן לי בן ואניק בהן . וראוי להבין מה שדייק לומר כל מה שבראת באשה אם מכבר החליטו חז"ל ואמרו לא ברא הקב"ה דבר אחד לבטלה ובמדרש אצל יצירת האדם ג"כ אמרו אמר הקב"ה אני וב"ד נמלכתי על כל אבר ואבר ובראתיו שלא יאמר אדם אילו היה לי ג' עינים כו'. ואחשוב בזה בשנעמוד על ההבדל (מובא למעלה) בין כלי חפצים לכלי הכרחיים והוא כי הכלי אשר מלבד תשמישה ותועלתה עוד היא עלולה להתהדר ולהתנאות בה מיקרת יפיה ועוצם יפעתה מדרך האדם החפץ במעשי' להוסיף בנתחים ופרחים וכמוהם בהעניינים למען רבות ביקרה וליפותה כפי השגת יד בעלי' . לא כן הדבר הנעשה מפאת ההכרח אשר לא יספיק שימושי האדם בלעדה ומהם כלי בישול וכלי מים כלי שופכים וכמוהם אשר לא יקחם האדם ולא יאספם הביתה אם לא מפאת הכרחיותו אליהם למלאות צרכיו בכמוהם ממשפט האדם למעט בהם ולצמצם בל יעדיף מהם יותר מכפי הכרחיותו וצרכו אליהם אם בכמותם ואם באיכותם, וכמו כן העושה לעצמו בגד חדש משפטו להרבות במעשהו במיני ציורין ועל שפתו יוסיף כמה קשוטים והידורים וכל אשר ירבה בו אפילו יותר מהצורך יהיה מסובב בתכלית ההוד וההדר . אבל אם בהזדמן לאדם קרע בבגדו ויהיה מוכרח לתקנו באיזה טלאות והסחבות למען יורכסו ב' צדדי הקרע אז ימעיט ויצמצם במדת הטלאה בל תהיה כי אם במדת הקרע ולא יותר עבור כי גם הוא דבר מגונה מאוד אל הבגד אך בלעדה יותר מגונה בשיהיה הקרע מפולש ע"כ יצמצם בה אך כשיעור ההכרחי . כן הדבר בעניננו כי עיקר המציאות בבני אדם על הארץ המה הגברים והזכרים ואותם ברא הקב"ה כהוראת רצונו וחפצו לתורה ולעבודה וע"כ יתואר אצלו (ע"ד הנעתע) ע"ש כלי חפץ כי חפץ במו ה' לחדש מציאותם . אבל האשה לא ברא המקום ב"ה כי אם מפאת ההכרח המבואר לא טוב היות האדם כו' ולולא זאת לא היה שוקד לבראה ודאי כי במחשבה ובבריאתה צמצם ית' מאוד אך כשיעור ההכרחי והצורך לקיום העולם במבחרי ועיקרי הברואים המה הגברים העובדים את ה'. וזאת אשר דברה חנה ע"ה כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה . ודברים סובבים ע"ד האפשריות לומר האמנם אשר גם באיש לא ברא ית' שום דבר לבטלה עכ"ז לו יונח שבו ברא ית' דברים נוספים על שיעור ההכרחי לא היה מן התימה להיותו אצלו ית' בבחינת כלי חפץ וכנ"ל . אולם האשה כי אותה ברא אלהים אך

מפאת

אמת ההכרח ודאי יחוייב שלא יהיה במציאותה דבר אחד לבטלה וא"כ הדדים שלנו למה נוצרו כי על חנם :

ועם דברינו אלה קרוב לומר טעם הגון על מה דקיי"ל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות . ולכאורה הדבר בלי מובן למה יגרע גורל האשה במ"ע שהזמן גרמא . אבל הכלל בזה כי האמנם ידענו אשר התרי"ג מצות בכלליותם המה עצת עליון לנו עם קרובו אשר בהם ישיגו נפשות עם בני ישראל השלימות והתיקון המעולה כנודע למשכילים עכ"ז בפרטם ראינו כי כל הנבראים וכל ההויות שבעולם מוכנים חיותם ותיקונם על ידיהם וע"י האדם השוקד על קיומם (וכמוזכר למעלה באורך) ומהם מצות התלויות במקום המה מחיות את המקום כמו כל מצות התלויות בארץ היתה הארץ מתעלית ומבורכת בטוב התיקון והשלימות מקיום מצות התלויות בה . וכמו כן כל הבע"ח אשר הוקרב מהם קרבן לה' על ידיהם היה מושג שפעת חיותם וקיומם איש איש למינהו . ומהם רבים מהמצות התלויות בזמן מן הזמנים המה לתועלת ולמחית הזמן ותיקונו כי גם הוא נברא ומחודש ככל הנבראים . כלל הדבר כי האדם הוא המורם מהעולם ומלואו וכל ההוויות ע"י מעשיו יכוננו וע"י ישיגו מחיתם וקיומם ותיקוני מעמדם . ואחשוב עוד כי כל בכא דור פרטי לו חלק ה' תיקונו המסוגל לזמן שהוא בו (כהוראת ידיעת רצונו ית') וכמאמרם ז"ל מלמד שהראה הקב"ה לאדה"ר דור דור ודורשיו כו' . שהוראה כי כן חייבה הבריאה שיהיה כל דור בזמן הנאות והמסוגל אליו וכפי ההשלמה והתיקון הנורך אל הזמן בעתותיו הפרטיים מאישיו מבחרי מין האנושי במעשה מצות הזמניות . ובזה נבוא אל הענין והוא ע"ד דמיון סוחר נוסע ועבדו נוסע עמו לשרתו הנה על הסוחר יאמר איש הזה נוסע למקום פלוני ובזמן פלוני על כי נסיעתו תלויה בהזמן והמקום והמה מחייבים נסיעתו עבור תיקון עניני ומסחרו והיא לא תצלח בזולת מהזמנים והמקומות כי רק לעת כזאת ובמקום ההוא יחרוץ בענין חפצו ולא לעת אחר ולא בזולת מהמקומות . לא כן עבדו הנוסע עמו לשרתו אין נסיעתו תלוי בהזמן ובהמקום כ"א בבעליו כי למתי שיבחר הוא ואל אשר ישאנו רוחו ללכת שמה הוא נוסע עמו ולא יתכן לומר על העבד שהוא נוסע למקום פלוני או בזמן פלוני כי אין נסיעתו עיקריית כ"א טפלה אל נסיעת אדונו . כן הדבר בעניננו כי הנה האדם מובחר מין אנושי אותו ברא אלהים בכוונה מכוונת ועיקריית להעמיסו בעול התורה והמצוה מה שיש בהם תיקון העולם בכללו. ע"כ האישים והגברים מציאותם והוויתם מתייחם אל הזמן כי הזמן גורם מציאותם לעתות הפרטיים דור ודור בזמנו כי לא כל הזמנים שוים בסגולתם ובעילת תועלתם ותיקונם לאישיהם וכמו כן עסקיו בעבודת ה' לתיקון העולם מהם המתייחסים אל הזמן כי התיקונים תלויים בזמנים המסוגלים ועל כן שייך בו מצות שהזמן גרמא . משא"כ האשה אחרי שמציאותה איננה עיקריית כ"א טפלה ואך לטובת ולעזרת האדם ואין מציאותה מתייחם אל שום פעולה עיקריית ולא נחשבה מראש להשלים על ידה תכונת נבראי העולם וחיותם אף לא תיקוני הזמניות לעתותם א"כ איך יתכן אצלה מצות הזמניות שהוראתם על תיקונים מיוחדים ומציאה עיקריית :

לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו. מהראוי לעמוד על העדר הטוב בהאדם בשיהיה לבדו ומה עניינו ומה בא לו בסיבתה גם מלת עזר וכנגדו שהם ב' הפכים וכמד הרגישו ז"ל ודרשו (יבמות ס"ג) זכה עוזרתו לא זכה כנגדו . וכדי לבוא אל הביאור נקדים מרז"ל (מדרש אמור) אך הבל בני אדם כזב בני איש במאזנים לעלות המה מהבל יחד בנוהג שבעולם מה הבריות אומרים איש פלוני נושא פלונית אך הבל בני אדם כו' המה מהבל יחד אר"ח עד שהמה עשויין הכל במעי אמן הם יחד . ולהבין כוונתם ז"ל נקדים עוד דברי הנביא (מיכה ו') הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כו' וכלל הענין הוא עם מה שידענו כי מלבד מה שהאדם עלול לחטא מרחם אמו כמ"ש דהע"ה (תהלים נא) הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי וכמאמר (איוב י"א) ועיר פרא אדם יולד . עוד זאת רעה חולה ורבה היא על האדם מה שאיננו מכיר בגנות מעשהו ואיננו מבחין בדרכיו הרעים וכמ"ש החכם ע"ה (משלי כ"א) כל דרך איש ישר בעיניו וכמליצת רז"ל כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו . ממש כאשר יפול שחרורית על פני האדם הנה מעצמו לא ידע בו ולא ירגישנו בלתי אם אחרים יודיעו אותו אבל רפואתו והצלתו קרובה משני פנים האחד בשישמע לקול מורים ולמוכיחים שהם רשעו נגד פניו יענו ויורו אותו הדרך הטוב והאמת . וכדי להקל הענין על האדם שלא יצטרך לשמוע גערת חכם והלמות לדיק בא שהע"ה ויעץ עליו עוד אופן הב' והוא מ"ש (שם ד') עיניך לנוכח יביטו כו' . כלומר אשכילך ואורך האמת שאין האדם רואה חובה לעצמו במופת כי רעך אשר כנפשך הנה גם הוא איננו מרגיש בחסרון מעשהו ואיננו מבחין ברעתו מפאת כי דרכו ישרה לעיניו . אבל אתה תחזה ועינים לך לראות ברעתו (כי מהנקל הוא לאדם להרגיש במעשי זולתו ולא כן במעשי עצמו כנודע) וא"כ שפוט נא כי גם אתה שגית ברואה מה שלעיניך דרכך ישר וטוב . וזהו עיניך לנוכח יביטו כלומר תביט על מעשי אישים הנוכחיים ותראה בהם שאינם מבחינים מאומה מרעת מעשיהם ובזאת וכל דרכיך יכונו כי מהם תדין על עצמך ממש כהסתכלות במראה שלטושה שפעולתה לחוות לאדם דמותו . וזהו הגיד לך אדם מה טוב כלומר אך ע"י אדם זולתך תעמוד על הטוב והאמת

וזהאמת א) . והארכנו בזה בספרנו ספר המדות בפ' שמיני משער האהבה עיי"ש בשיורי המדות (בט"ו מסני) בספרנו שמן המור . והן זאת היתה מרצון חכמתו ית' במ"ש לא טוב היות האדם לבדו כי ע"י שהאדם בעצמו איננו רואה נגותו מוכרח להטות אוזן לשמוע כלמודים דברי זולתו או אם בעיניו יראה את זולתו כי גם הוא הולך חשכים ואינו מרגיש חסרונו וידון ממנו על עצמו . וזהו אעשה לו עזר כנגדו פי' או שתהיה לו לעזר ע"י מה שיביט בעיניו על זולתו וידון דין על עצמו או אם לא ישכיל ע"ז יצטרך להטות אוזן לתוכחת מגולה . וזהו שדרשו ז"ל זכה עוזרתו לא זכה כנגדו כלומר שתוכיחנו על פניו . ובזה יצדק מאמרם ז"ל במדרש הנ"ל והוא כי ידענו שזווג האדם נעשה למעלה בתחילת יצירתו וכמאמרם ז"ל (סוטה ב') ארבעים יום קודם יצירת הולד ב"ק יוצאת ואומרת בת פלוני לפלוני ופה בעה"ז יזדווגו ע"י סרסרות שדכנים המעריכים ג"כ לומר פלוני ישא פלונית . והאמנם כי על ידיהם יבצע הקב"ה את מעשהו אבל אינם יודעים ואינם מבינים אל פעולות ה' כי המה יעריכו משפחה מול משפחה או נדיב לקראת רעהו וכמוהם וכל זה הבל ודבר כזב כי למעלה העריכו זו אל זה להיותם או לעזר או להתנגד ושוקלים בפלס ומאזני המשפט זיווגם של ב"א איך פלוני ראוי לפלונית ממש כמערכת הרפואה להחולה . וזהו דברי המדרש אך הבל בני אדם כו' כנוהג שבעולם מה הבריות אומרים פלוני ישא פלונית כו' במאזנים לעלות כלומר מרבים הבל וכזב במה שהוא ענין גבוה העולה הוא למעלה במאזני ה' ושם בדבר ה' נעשה זיווגם העליוני . וזהו המה מהבל יחד עד שהמה הבל במעי אמן הם יחד כלומר נתהווה הזיווג למעלה ושם נערך עזרם ומנגדם :

ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו . ראוי להבין מדוע הקדים הכתוב במאמר וכל אשר יקרא לו כו' טרם היה קורא יותר מהנכון היה שיאמר הכתוב אחרי אשר קרא להם שמות וכל אשר קרא לו האדם הוא שמו . ויתבאר לנו הענין ע"פ מדרשם ז"ל (במקומו) אמרו מהש"ר מה טיבו של אדם אמר להם הקב"ה חכמתו מרובה משלכם הביא לפניהם את הבהמה ואת החיה כו' אמר להם זה מה שמו ולא היו יודעין העבירן לפני האדם אמר זה שור וזה חמור כו' . ומהראוי להתבונן גם בזה כי מה זאת להם למלאכי מעלה שנעדרו ידיעה זו והאדם ידע . אבל כלל הענין בזה הוא ע"פ מה שבארנו למעלה באורך אשר כל הכחות והמדות הטובות והרעות נחלקו לברואי מטה אשר כל אחת תשמש בכחותיה ומדותיה הפרטיים המוטבע בהם ולא תעשה מה שחולק לאחרת כי אין לה בחירה ורצון רק טבעה המכריחה להנהגותיה ולתנועותיה כמארז"ל (עירובין ק') אלמלא לא נתנה התורה היינו למדין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה . והאדם הוא הכלול מכולם מכחותיהם וממדותיהם ובידו נתן הקב"ה הבחירה שיבחר לשמש באשר יחפוץ ועל כל אלה יביאהו אלהים במשפט . עוד ידענו כי שם כל נברא הוא לפי בחינתו ושימושו ומדותיו הפרטיים כמארז"ל למה נקרא שמה חסידה שעושה חסד עם חברותיה אנפה שמנאפת עם חברותיה כו' . והאדם אחרי שהוא כלול מכולם

מכל

שפת היריעה

א) ועם דרכנו זה יתבאר לנו יפה אף נעים מאמר צופר הנעמתי (איוב י"א) ואיש נבוב ילבב ועיר פרא אדם יולד . וכזה מאמר סתום ורז"ל אמרו בביאורו (ב"ב י"ב ב') קודם שיאכל אדם וישתה יש לו שתי לבבות לאחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד . ומה שהועילו רבותינו ז"ל אל באור המקרא לא ידענו איך נמשך לזה מאמר ועיר פרא אדם יולד . אבל את נא עיניך וראה מה שכתבנו בספר שמן המור (בהמשך שער מסני) בביאור מאמר (משלי כ"ז) שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעצת נפש . כי הנה כבר מפורסם מליצתם ז"ל כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו והקיים בו מאמר שלך אי אתה רואה אבל אתה רואה של אחרים . וכל זה בא אל האדם עם מה שמוחלט אצלנו מפי חז"ל (סוטה ג' א') אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות . היינו כי רוח התאוה המתנוססת בו תאפיל אור עיניו מראות ברע עד כי יתרשמו בו נגדי ההיתר והאומר מותר ע"ד שכתב החכם בס' המדות (בשני לשביעי) כי התאוה אשר ישלטו בו התאות אין בו דעת כ"א סברא . היינו בעבור התגברות כח המתעורר יעשו דמיונו לחשוב סברא גרועה להיתר . וכן כתב בעל העקרים ז"ל (בשבעה עשר מרביעי) כשיתחיל הכח המתאוה לתאוות יתעורר הכח השכלי לחשוב מחשבות ולבקש דרך לזה שיוכל להשיג תאותו וימציא בשכלו סברות בדויות והיתרים כי נכון לעשות כן . אמנם כ"ז הוא בהזדמן לאדם התאוה על עצמו ויתעורר בקרבו כח המתעורר יתכן לומר כי עם התגברות התאוה ישבו דמיונו לצדד ויאמר מותר אולם כשיזדמן שיתאוה ראובן על שמעון כי איככה יעורר אותו כח המתעורר שיעשה זולתו א"כ בעת שרואה ראובן את מעשה שמעון אז יבין האמת כי ברע הוא . ויפה אמרו כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו . ומה נעמו בזה דברי פי החכם שהע"ה (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע לא יוחן בעיניו רעהו . ר"ל גם כי נפש רשע תתאוה אל הרע עכ"ז כאשר יראה מעשים כאלה אצל זולתו לא יוחן בעיניו רעהו . לכן יפה העיר אותנו הנביא ע"ה ואמר (מיכה ו') הגיד לך אדם מה טוב ר"ל יותר נכון לפניך כי יגיד לך אדם אחר מה טוב ומה ה' דורש ממך . כי עצת הזולת עליך עבורה היא מכל נד כמאמר ומתק רעהו מעצת נפש . אכן לבל יתעקש האחד ולבל יעמוד להתווכח לאמר מה זאת לי שאשמע הנכי לעצת הזולת אין אני צריך אליו גם לי לבב חכם כמוהו ומה יתן ומה יוסיף איש אל לבו מלב איש זולתו . ע"ז המליץ שהמע"ה בחכמתו הנפלאה ואמר הלא שמן וקטרת ישמח לב כמאמר (יומא ע"ו ב') חמרא וריחני פקחין מה שאינו רק מן ממיני הנמהים והם פועלים בנפש המשכלת אשר באדם בהיר הנבראים . ומעתה דון ק"ו אם שמן וקטרת ישמח לב והאדם יתפעל ככה ממינים גשמיים לטהר רעיוניו לבררם וללבנם כמ"כ ומתק רעהו מעצת נפש כמ"כ שתתפעל נפש המשכלת מן נפש המשכלת וימתק לו יותר עצת הזולת מעצת נפשו והוא פי' יקר לנכון דעת . (ועי' בס' שמן המור שהארכנו עוד במאמרים אהדיכ) . ומעתה השכל הזה בעצמו בגלמו ודמוהו לקח צופר הנעמתי להוכיח את איוב לבל יתיאש לומר מי יתן מכור משמא גו' ע"ז השיב לו ואמר הלא עיניך רואות ואיש נבוב ילבב קודם שאכל אדם יש לו שתי לבבות ואחר שאוכל ושותה אין לו אלא לב אחד . ומעתה עמוד והתבונן אם גם מדברים גשמיים יקבל האדם תועלת לנפשו כבר הוכח שאמין כי גם מן עיר פרא אדם יולד אם אתה הבינות לכך והענין ידוע :

אבל המדות והכחות אלו מוכנים ועומדים כל בשמות מברואי מטה לפי עת השתמשו בהמדה מהמדות אשר לה יאות השם ההוא. וע"כ יעקב ע"ה בברכו את בניו ע"ה חלק להם תארים נפרדים שונים זה מזה גור אריה יהודה דן נחש וכן זולתם והוא מפאת הכרתו והבחנתו בבחינת כל אחד והמדה אשר הוא משמש בה ביותר קראו בשם הנאות אלי'. והנה ידענו כי האישים העליונים גם להם חלק הקב"ה לכל אחד ואחד מדותיו וכחותיו והמה מובדלים ומופרדים במדותיהם יש בזה מה שאין בזה אשר על כן החליטו רז"ל אין מלאך אחד עושה שתי שליחות שהוא מסיבת היותו משולל ממדות הפכיות ומהם הכעס והרצון רחמים ורוגז וכמוהם. אבל הש"י נטע בהם בכל אחד כח פרטי שישמש בו כל ימי היותו בל יעתק ממנו ומה שהוא הפך מכחו וממדתו אין לו בה הבחנה ממהותה ואיכות פעולתה ולא ירגיש במה שמתנגד להמוטבע בו. וכן לעילה זו היו מלאכי השרת משוללים מידיעה זו לנקוב שמות הנבראים יען היותם נעדרים ההבחנה בכח כל אחד ומדתו. לא כן האדם עם היותו כלול ומשוכלל ממדות וכחות הפכיות עיניו תראינה תכונת המוני הנבראים והתבונן במהותם ואיכות פעולתם ומדתם של כל אחד מפאת היותם בלולים ונמצאים גם בו ע"כ ידעם בשם. וזהו כוונת הכתוב ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו ומבאר סיבת קריאתו לאמר וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו כלומר גם לו מוכן ויאות השם ההוא בעבור כי המדה ההיא כלולה גם בו ולכן לכלם בשם יקרא:

המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת. הנה מהראוי להעיר על יתורי המלות אשר צויתיך לבלתי כו' מה מנו יהלוך אם יאמר המן עץ הדעת אכלת. ונבין הענין ע"פ משל לסוחר אחד שבא לשבות אצל אכסנאי אחד והיה אתו ארגז קטן אשר בו היה מונח צרור כספו ומחמת איסור הוצאה בשבת לא היה יודע מה לעשות בהמפתח לתתו במקום משתמר ויתיעץ לתתו תוך הארגז ולהסגירו בו ויהיה שמור והתום במסגרתו תוך הארגז עד אחר השבת ואז יקרא לבע"מ ויפתח המסגרת בדבר קל והבעה"ב נתנו עיניו בממונו ויהי אך יצוא יצא הסוחר מביתו בדק הבעה"ב בין מפתחותיו ויתפש בהם וימצא אחד המסוגל לפתוח בו הארגז וילך ויפתחהו ויוציא הכסף והארגז סגר אחריו ויהי אחר השבת קרא הסוחר לבע"מ לפתוח לו הארגז וירא והנה המפתח שמור בתוכו וצרור הכסף איננו וישתומם על לבו מאד לאמר אם המפתח היה סגור איככה נפתח הארגז. הנמשל כל התאות והחמדות המוטבעות באדם לטוב והערב נתהוו מסיבת אכילת האדם מעץ הדעת כי כן נקרא שמו עץ הדעת טוב ורע על היותו הפותח שער למבוא התאוה והחמדה ובלעדו לא היה האדם יודע ולא היה מבחין בין טוב לרע. אשר על כן הבורא ית' קדם פני אדה"ר ויצוה ואמר מכל עץ הגן כו' ומעץ הדעת כו' לא תאכל למען יהי' לבו ריק מכל חמדת העולם המדומיים והכוזביים כי לא יהיה לו הבחנה בין הטוב והרע ובזאת עשה יתב' מפתח התאוה מאת פניו ויסגור אותו במחבואות מסגרת אזהרתו. והאדם טרם אכל מפריו עודנה היה מפתח התאוה נסגר ממנו ע"ז בא ית' ושאלו לאמר מאין נמצא אתך החמדה והתאוה לאכילת העץ אם עודך היית משולל ונעדר התאוה טרם אכלת ממנו. וזהו המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת (ויהיה הה' במלת המן ה' התימה) כלומר מאין נמצא תאותך ותשוקתך לאכילת העץ עצמו. ענה ואמר האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי כו' כלומר זה היה מסיבת מפתח אחר כי היא פיתני ואפת. וכמבואר במדרש שהיתה מיללת עליו עד שאכל ואח"כ אמר אלהים גם אל האשה מה זאת עשית ולא אמר למה עשית אבל המכוון הוא כפי דברינו בהמשל איככה נפתח הארגז באם המפתח היה מסוגר. וזהו מה זאת עשית כלומר ספר נא ענין וסיבת עשיתך כי איככה אשר לא בחן בטוב יתאוה לטוב ותאמר הנחש השיאני. ובמדרש נישואין היתה לו בה והיינו שהטיל בה זוהמתו ובזאת נפתח הארגז במפתח אחר וכח אחר מעורב בה:

ויאמר ה' אל הנחש כי עשית זאת כו' עד על גחונך תלך כו'. מהראוי להבין איך נמשך מאמר על גחונך תלך למאמר הקודם כי עשית זאת. והנראה עם מה שידענו מקדמונינו ע"ה אשר קודם חטא האדם היה היצה"ר עומד מנגד וחוץ ממנו וכחו היה בפה לפתות האדם בחלק שפתיו ממש כאשר ידבר איש אל רעהו ואחר החטא נתמזג בהאדם ונעשה מגורו בקרבו ומסיתו בקרב לבו למרות פי ה' ית'. ובזה נבוא אל הענין והוא ע"ד דמיון אחד נסע לדרכו על אודות מסחרו ויהי בעברו דרך עיר אחת פגע בו נער אחד והוא מקרוביו מסכן ודל ושחר פניו לאמר הן נתקשרתי בתנאים עם ב"ג והעדר המלבושים עכר עלי מבוא בנשואין עמה זה זמן כביר הבטיחו הסוחר שיביא לי נותיני משי ורקמה על זוג בגדים בשובו מדרכו דרך שם ויהי בשובו בא לפניו וחותמו ופתילו בידו א"ל הסוחר מה אלו בידך א"ל כבר היה לי נישואין עם מה שסמכה דעתי עליך הנדיב כי תלבישני בגדי כבוד כמה שהבטחתני א"ל הסוחר מעתה מה לי ולך מאומה אחרי כי מכבר זוגתך נשואה לך ידעתי כי לא יגרשוך בעבור העדר המלבושים. הנמשל כי קודם חטא האדם שלא היה להנחש כח להסית ולהדיח אלא בפיו ממש כסרסור המפתה ללוקח ומשבח הסחורה לפניו (אם ישמעו אליו ואם יחדלו) אז היה הצורך אליו הדרת הקומה ותואר הפנים וההילוך והדיבור כבני אדם אבל אחרי אשר ניתך זוהמתו והטיל בו ארס תכונתו ורעתו עד אשר האדם, היה נמשך אל החטא מסיבת עצמו ורוע

לבו מה להנחש עוד להדרת התואר והקומה. וזהו מ"ש ית' כי עשית זאת כלומר אחר שכבר כלית במעשה ההוא להטיל בו רוע זוהמתך ובקרבו תשים ארבך א"כ מה לך עוד להתואר והקומה כי המה אך למותר כי ידך רב לך לבלע מעשיך גם אם על גחונך תלך:

עוד ביאור ע"ז בשניר עוד במאמרם ז"ל (סנהדרין כ"ט ובמדרש פרשתנו) ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת עם כולם נשא ונתן עם אדם נשא ונתן עם חוה נשא ונתן ועם הנחש לא נשא ונתן אלא קפץ עליו ופסק לו את דינו. וכדי לקרב הדבר מדוע לא הניחו ית' לטעון נאמר בהבנת הדבר ע"פ מאמר רז"ל (סנהדרין כ"ד) חבל על שמש גדול שנאבד מן העולם שאלמלא נתקלל הנחש היה כל אחד מישראל מזדמנין לו שני נחשים ושולח אחד לאספמיא ומביא לו אבנים טובות ולא עוד אלא שמפשיל לו רצועה תחת זנבו ומביא עפר לגינתו ולחורבתו. אשר הוראת דבריהם הוא שהיה עיקר מציאות הנחש לסיבת תשמיש האדם ויהיה בזה מן התימה כי אחר שישמש בו האדם ענין יקר ונכבד ישוב יקחנו לעבודה בזויה ופחותה וענין בזמיו וא"כ מהראוי לדעת מדוע עשה ה' ככה במחלב בריאתו. אבל הבנת הענין כך הוא כי נודע להמעיין בדחז"ל אשר קודם החטא היה האדם זך ובהיר מכל סוגי התאות והחמדות מקודש ומטוהר כאחד מלאכי מרום דמי לבר אלהין אשר אז היה הראוי אליו אך המנוחה והמרגוע כעיר וקדיש ולסיבת טרפו ומזונו והזולת מהצטרכותיו ברא לו אלהים הנחש אשר על ידו יעשה כל מעשהו למגדול ועד קטן. אבל אחר שהטיל בו הנחש זוהמתו הרעה ועשהו פלול לחטא ראה ית' כי לא טוב עוד המנוחה אליו הכין לו עבודה רבה ושוא בקשת טרפו ומזונו והזולת ממחסורי האדם מטעם שמבואר בחז"ל (אבות) שיגיעת שניהם משכחת עון. וזהו שאמר יתברך ארורה האדמה בעבורך למען הרבות לו עבודתו ויגיעתו וכאמרם במדרש (ב"ר ל"ד) אר"א מי גרם להם שימרדו כי לא על ידי שהיו זורעים אחת למ' שנה מכאן ואילך עוד כל ימי הארץ זרע כו'. ומעתה נבוא אל הענין והוא ע"פ דמיון לעשיר גדול שהיה לו בן יחיד רך ועטג למאד והיה אביו מניח לו מכל עסקיו הרבים אשר לו בבית ובשדה ויעזוב את כל אשר לו על יד נאמן ביתו בא בשכרו והוא היה העוסק בכל עניני מסחריו וקניניו, פעם נלוה האיש הזה אל בן העשיר בערמה והיה מבהילו ומפחידו בדמיונות רעות וידבר על לבו משאות שוא ומדוחים המפחידים אזן שומעם ויהי כי נעצב הבן וירא אביו וידע את אשר עשה לו חבורתו את האיש ההוא וישאל ברופאים להגיד לו עילת הפגת פחדתו ויראתו ועצבותו ויאמרו הרופאים הנה רפואתו והצלתו קרובה כשיהיה מעומס ברב היגיעות וכובד במלאכות וגודל העסקים ושיהיה משאו ומתנו עם הבריות ואך בזה ינוס לעזרה כי ידיח משאות הכוזביות מקרב לבו ויגרש מרוחו הרגז במה שיהיה עליו משא הטורח מעניינים כאלה, האב בשמעו דברי הרופאים אמר לאשר על ביתו גש הלאה כי אין לך עוד חלק בהעסקים אשר לי מסיבת הפחדתך לב בני, והאיש ההוא דימה בנפשו כי בעונש בא עליו מה שעשה אתו רעה התל להתנצל לפניו ולהוכיח בא מתלאות כי אינגו חייב בדבר אמר לו העשיר הלא בין כך ובין כך הפסדת כי גם אם אינך חייב בדבר לא תעבוד עוד עמדי כי כל עסקי לבני אתן יען כי רפואתו ותועלתו קרובה מסיבתם וא"כ מה לך עוד בביתי. הנמשל מובן מדברינו הקודמים. וזהו מ"ש ית' אל הנחש כי עשית זאת כלומר יהיה איך שיהיה אבל אחרי עשותך זאת שזוהמתך הרעה כבר נתמזגה בהאדם אשר מעתה הצורך אליו היגיעה ורוב עבודה א"כ מעתה אין מהצורך לשירותך ולשימושך ולזאת ארור אתה כו' ואין מקום להנחש דבר מאומה ולטענת נגדו ית' כי מה יתן ומה יוסיף:

ונעמיק עוד יותר בהבנת הענין בשום לב אל מה שהפליג ז"ל באבידת שימוש הנחש באמרם חבל על שמש גדול שנאבד כו', גם מה שדייקו ואמרו היה כל אחד מישראל מזדמנין לו שני נחשים ולא הסבו דבריהם אל כלל מין האנושי לומר היו מזדמנים לכל אדם שני נחשים. וכדי לבא אל הענין נקדים מאמר הנביא (הושע י"ד) כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. דע כי כל חפצי העוה"ז כלולים מב' סוגים והם ערב ומועיל ומתבקשים אל האדם ע"י ב' עילות והם החכמה והתאוה כמו עסק מסחר יש העוסק במסחרו עבור תועלתו למען השיג בו מחיתו ומחית ביתו ויש עוסק מפאת תאותו כי חפץ בהון ועושר וכן נשואי אשה ורבים כאלה שיארך זכרם. והן על ב' סוגים האלה דיבר הנביא ע"ה ואמר צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. ובזה נעמוד על דברי החכם ע"ה (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר. כי הנה המבחן בזה לעמוד על מחשבת העושה אם הוא מכוון לתועלתו או לערבותו, הקרוב לדעת באם יאונה אליו דבר מה שעל ידו יוכל לעמוד על השלמת העסק המועיל בקיצורו ויחדל מעשות עוד בעסק הזה זהו לעד שאיננו רוצה במעשהו זולת התכלית הטוב והמועלה. כמו מורה השעות שהוא נושא ב' סוגים הנזכרים כי זולת התועלת הרב המושג ממנו עוד הוא דבר רב היופי והדרת הקנינים ובאם יבקש אחד לקנות זייגר לביתו ודאי כי נוכל לדונו על ב' פנים אם מפאת חפצו בהשגת התועלת ממנו גם מהקרוב לשפוט עליו כי כוונתו להשביע תאותו ולהתפאר בהדרתו. והדרך הקרוב לבא אל תוכן כוונתו הוא באם באותו העת לקח שכנו הקרוב אל ביתו מורה השעות אשר יתן בקולו קול עוז להשמיע גם אליו מספר השעות ומחציתם וכמוהם הנה בזה יבחנו

עתותם

בשתוקת האיש ההוא כי אם יניח ידו עוד מלחזור אחר כלי ההוא יוכיח על פניו כי כל מגמתו ותשוקתו לא היה בלתי אל טוב תכליתו ותועלתו. משא"כ אם עוד ירבה לבקש על קניית הכלי הנ"ל גם אחרי הושג אליו התועלת התכליתיי בזה יתנכר כי מגמתו ותשוקתו אך למה שמפיק ערבותו ומזה תתשיל על כל עניני וחפצי העולם הזה. וזהו צדיק אוכל לשובע נפשו כלומר איננו דורש באכילתו זולת השובע ושבר הרעבון וע"כ בהשיגו תועלתו גם בלי הערבות הנה הוא שמח בלבו. לא כן הרשעים כי יבקשו ערבות אכילתם וכל מגמתם וחפצם למלאות תאותם ואשר ישאלו עיניהם וגם אחר השגתם התועלת הצורך עוד בקשה נפשם ערבות הדבר אבל סגר עליהם בטנם בלי לקבל עוד. וזהו בטן רשעים תחסר כלומר נגרע להם מהבטן כי קטן הוא מלקבל כשיעור חפץ תאותם:

ועד"ז נבין דברי הנביא מה שייעד לנו (יואל ב')

ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם. ונמתיק הענין במשל אחד היה לו ב' בנים במרחקים דרים בעיר אחת אחד עשיר והשני איש מסכן ודל, והעשיר עם רב הגעגועים שהיה לו לבוא להתעלס באור פני אביו עסקיו הרבים עצור עצרו על ידו ולא נתנוהו הלוך גם מקיר העיר וחולה פעם החליט בדעתו וגמר אומר יהי מה יגה בקרב הימים אשליך כל עסקי אחרי גוי ואעלה אל אבי אחיו הדל גם הוא עם ראותו כי כלתה אליו לחיצת הזמן אמר בלבו מעתה ההכרח אתי להרחיק נדוד ולשוט בארץ לקבל מתת הנדיבים ולמען העלם יעלים את הדבר מאנשי עירו גלל על שפתיו ואמר אהה כי עבר עלי עדן עדנים ופני אבי לא ראיתי השקט לא אוכל עדי אקום ואתהלך אל בית אבי וכוונתו היה אשר בדרך לכתו יסור אל נדיבי העם בכל עיר ועיר עדי בואו אל עיר אביו. וכמו כן בשובו העשיר בהתוודע אליו מאחיו העני כי חפץ לנסוע אל אביו שלח אחריו ואמר לו הלא אני כמוך אזרו נסיעתי לאבינו עתה לכה עמדי ויסעו וילכו יחד אל אביהם. והנה מגמת וכוונת כל אחד מחולפות בטוחות זה לכבד אביו וזה לקבץ ממון ויבחנו לאמיתן ויתברר ענינם באם אביהם גם הוא געגועיו הרבים העירוהו לנסוע ולבוא אל בניו והם כבאתם את העיר לא הרחיקו ללכת וישאו עיניהם והנה אביהם נוסע לקראתם אך אז תתוודע ותתברר כוונתם לעין כל כי העשיר כראותו את אביו מה מאוד ירבה לשמוח בפגעו בו עודו הריב אל ביתו לא כמוהו אחיו הדל כי כפגעו באביו נפרע מועלותיו ומחשבותיו אשר חשב כי כל עיקרו בנסיעתו היה אך להרבות

בנסיעות לקבוץ על יד נדבות המתנדבים. הנמשל כי הצדיק כל מגמתו וחפצו באכילתו אך להחיות את נפשו ולשבור רעבונו והרשע בשגם גם הוא אוכל לרעבונו אולם עודו מחזיק בדרך אכילתו יסור ויקבץ און לו היינו להתעדן באכילתו ולחוש במטעמים כאות נפשו התאונית. והבחינה על שניהם היא באם יפגעם השביעה טרם ירבו לאכול כי הנה הצדיק אם יקרה לו שיהיה שבע גם מאכילה קטנה וקלה מה מאוד ישבע גם נחת כי מה לו להרבות בענין בהמיי כזה. אבל הרשע לרעה יחשבהו כי חפצו לאכול ולהתעדן עוד ובטנו העומד על מילואו עצר עליו (וכאשר באמרו ובטן רשעים תחסר) וזהו ואכלתם אכול ושבוע. (וע"ד מה שדרשו חז"ל אוכל קימעא ומתברך במעיו) והללתם את שם ה' אשר עשה עמכם להפליא כלומר תהללו ה' על הפלא הנורא ההוא שתשבעו מאכילה מועטת ומאז ולא יבושו עמי לעולם כי עי"ז יתוודע טוב כוונתם אשר אינם רוצים במאכלם מפאת ערבותו כ"א מפאת תועלתו *):

ומעתה נבוא לביאור המאמר הנ"ל כי הנה הקב"ה ברא עולמו באופן שגם הרשעים ימלאו ערבותם ובמה למלאות תאותם אשר ע"כ ברא ית' בהמות וחיות איש איש למלאכתו אשר במה עושים השור לחרישה החמור למשא הסוס לרוץ וכאלה. ומה שיעשו הם לא יעשה העבד כי ידיו רב לו לישא וליתן בעסקים נכבדים לשלחו למרחקים להביא לו אבנים טובות וכמוהם והוא אך למען הגדיל מעשיו ולהרבות באודותיו למען השביע עינו ולבו השואלים תענוגות בני אדם עד למרבה. אבל האיש הישראלי היה מהראוי שלא יהיה לו כ"א משרת אחד משכיל ומצליח לכל עבודה גדולה וקטנה ויהיה מעט הכמות ורב האיכות. ולעילה זו ברא ה' ית' הנחש שיעבוד האדם ושרת אותו בכל הענינים היינו לשלח אותו לאספמיא להביא לו אבנים טובות ומרגליות, ולא עוד אלא שמפסיל לו רצועה תחת זנבו ומוציא עפר לגינתו ולחורבתו שהוא ממעשי השור והחמור למען המעיט עליו הטרדות והעסקים ולמען ינוח מרוב העבודה וכמו שביארנו בדברינו הקודמים. וזהו שדייקו אבל על שמש גדול כו' היה כל אחד מישראל מזדמנים לו ב' נחשים לא אל הזולת כי אליהם אין הקיצור בעניני תענוגי עוה"ז משובח כי במה ימלא תאות לבו אם לא בהשיגו כל חפציו דבר דבר על אפניו. והנה כל זה היה כביכול ראשית רצונו יתב' שלא היה עדיין היצה"ר שולט באדם אבל אחר החטא ראה יתברך כי טוב להעמיסו ביגיעות ובעסקים רבים כמחז"ל שיגיעת שניהם משכחת עון וכמדובר למעלה א"כ לא יצלח עוד

*) **ועד"ז** היה ה' יתב' מנהיג אותנו במדבר הנורא כי המטיר עלינו דגן שמים מה שהוא מעט הכמות ורב האיכות. רצוני לומר מין פרטי והיה כלול מכל הטעמים כי הפץ בנו ה' שנשיג חפץ המועיל ע"ד השקט המשובח באמנם האספסוף התאוו תאוה לאמר מי יאכילנו בשר כלומר ולא שנטעם בהמן טעם הבשר:

שמש גדול כזה שיעשה כל המלאכות שאל האדם לעשותם. וזהו ויאמר ה' אלהים אל הנחש כי עשית זאת ארור אתה כו'. והדמיון בזה לאחד שהיה לו משרת נאמן רוח רק היה מטבעו לישן הרבה מאד והיה קשה מאד להקיצו משנתו עד כי גם בקומו ממשכבו היה דעתו בלתי צלולה ובלתי מיושבת עליו כראוי והיה הולך ומתנמנם מה עשה אדונו עת שהעירו משנתו היה מרבה לייגעו בעסקים ובמלאכות זרות למען הסר שנה מעיניו ותנומה מעפעפיו. והנה ראשית מלאכתו עליו בכל יום בבוקר להדליק לו הנר והיה מהצורך לו להוציא האש באמצעיים דקים המיוחדים לזה והיה משפט אדונו לפזר האמצעיים האלה בכל פנות הבית למען יצטרך המשרת לחפש אחר כל דבר פרטי ולחשמש בחושך במקומות שונות ובכלים מכלים שונים ובתוך כך יתעורר היטב משנתו ומתרדמתו, פעם הביא אחד למכור כלי העלולה להוציא אור עם נגיעה קלה ובמעשה כל דהו והיו רבים עליה הקופצים לקנותה אך הבעה"ב הזה לא הניח אותו בוא הביתה למען לא יראנו משרתו עם הכלי ההוא כי אליו יאתה אך היגיעה והעבודה בענין הזה. הנמשל כבר מובן מדברינו למעלה וזהו כי עשית זאת כו' כלומר אין מקום לטענתך כי כמוך כבר לא תצלח:

ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך כו' ארורה האדמה בעבורך כו' עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת. מדרש אמר הקב"ה קומץ עפר שנבראת ממנה לא גזולה היא בידך. הנה הוראת דבריהם הוא כי כוונו לתת טעם על גזירתו ית' על האדם שישוב אל האדמה למען לא יהיה קומץ עפר גזולה בידו וא"כ מה יאמרו אלו לא חטא האדם בעץ הדעת והיה חי לעולם לא היה קומץ עפר גזולה בידו. ונקדים לזה עוד מדרשם ז"ל (פרשתנו) ארורה האדמה בעבורך וז"ל כדאמרי אינשי לייטין ביזייהו דהדין מניק. וביאורו הוא ע"ד דמיון כשיחלה תינוק יונק שדים אשר מהצורך אליו לקבל רפואות והוא להיותו קצר רוח מהכיל מזורי הסמים החדים והמרים. המשפט לתת הרפואות למניקתו והילד עם המוצו חלבה יתפעל ממנה ושב ורפא לו. כן הדבר בענינינו כי בעת ברא אלהים אדם על הארץ שלא אמרתו עדי' כי תוציא ברכתה להאדם על צד המילוא והריוח למאד למען יהיה מאכלו בריאה ומשתה שמנים דשנים ורעננים ומבלי ליאות ועמל האדם מאומה כי כן היה ראוי אליו קודם החטא וכמדובר למעלה, אבל אחר החטא כי לא טוב עוד היות האדם מתעדן מחלב הארץ היתה עצתו ית' לקלל האדמה בעבור האדם ולמנוע הפלגת ברכתה הרבה למען לא ירוה נפשו דשן כי ע"י כן יסור לבבו מתטוא וכל"ל באורך. וזהו ארורה האדמה בעבורך אבא מליתה לייטין ביזייא דהדין מניק. כלומר הוא יתברך קלל האדמה יען כי היא המספקת מזון האדם והוא מקבל מחיתו ממנה ההכרח להיותם מקבלת קללה עבור תועלתו ותיקונו. והנה מכבר הוכחנו למעלה אשר האדם הוא משותף ומורכב מחלקי כל חי ומדותיהם וכחותיהם למען אשר על ידו ישיגו שפעתם ומחיתם ומברכתו כולם יתברכו. ומאז דבר אלהים נעשה אדם שמתו ונאספו יחד להאציל חלקי המדות והכחות לתתם להאדם אשר עשה ה' ובשמחתם לא יתערב תוגה עד כהיום יען כי גם היום משיגים טובתם ע"י האדם וזכות מעשיו. אך הארץ להיותה מוכרחת אחר החטא לקבל קללת ה' לתקנת האדם ולתועלתו אמר ה' ית' אל האדם קומץ עפר שנבראת ממנה לא גזולה היא בידך. והוא ע"פ משל עשיר אחד נולד לו בן זכר והיה צריך למינקת ונזדמנה אליו אשה מינקת דלה ואביונה הסובבת על פתחי נדיבים אשר בבואה לפני העשיר הלז ועמדה על פתח ביתו הכיר בה שהיא מינקת אמר רצונך להניק בני משך הזמן הצורך אמרה הן אם תתן שכרי העשיר ענה עזות לאמר היעלה על רוחך עוד קשת המשכורת מאתי הביטי נא וראי מה לקטת היום גם תמול היש בו להשביע נפשך העיפה ועתה מה תעשה כי תשבי שלאנן בביתי ותאכל מכל כאחד אוכלי שלחני ותשכב במטה מוצעת כאחת השרות תדעי כי לא אאספך הביתה כי אם כשתפייסני עוד לתת לי איזה סך מכיסך השיבה אמריה כנים דבריך כנים אבל מה אתן לך ומאומה אין בידי אמר אם תתן ערבון ותורד שקה מעליה ותוציא אחת השמלות מהבגדים החמודות אשר אתם לשבת ויו"ט ותתן לו ותהי לו למינקת. לימים נחלה הילד וישאל לרופאים על מהות מחלהו אמרו כי חלב המינקת כבד ממנו מהכיל וזאת העצה למנוע ממנה כל חלקה טובה כל מאכל דשן כמו בשר חמאה וחלב ויין ושכר לא תביא לתוך פיה וגם להאכילה איזה מהסמים העלולים להקל חלבה ויהיה הילד בריא וחזק ויעש כן, ואז מצאה המינקת את לבבה לשאול על ערבונה להשיבה אליה באמרה הלא מכבר עבור עצרו ע"י מהתענג ומרוך בשמניכם וארוחתי קטן ודל כמשפט העניים. הנמשל כל ברואי מטה נתנו חלקיהם להאדם למען אשר על ידו יזכו גם המה ועל ידו ישיגו שפעתם וברכתם (וכאשר הארכנו בזה בדרושים הקודמים) וכמו אז כן גם עתה בכלו הם חיים וקיימים. לא כן האדמה אשר ארורה ה' ית' עבור האדם (מטעם המבואר למעלה) מני אז שורת הדין הוא שיחזור האדם וישוב לאדמתו לתת לה בחזרה עכ"פ קומץ עפרה שנבראה ממנה. וזה מ"ש ית' עד שובך אל האדמה כי ממנה לקחת. וזהו שביארו במדרש קומץ עפר שנבראת ממנה לא גזולה היא בידך כלומר אחר שאיננה משגת מאתך הטוב והתועלת אבל עוד קללת אלהים בא אליה מסיבתך למנעה מתת ברכתה כחפצה ע"כ קומץ עפרה גזולה היא בידך:

אל האשה אמר הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי

תלדי בנים ואל אישך תשוקתך. מהראוי להעיר על מה שמסמיך הכתוב מאמר ואל אישך תשוקתך לקללת הרבה ארבה עצבונך. ואחשוב בזה ע"פ מה שכתבנו למעלה (בביאור המדרש טוב מאד זה יצה"ר) כי התאוה והתשוקה אשר באדם מסיבת היצה"ר לא נבראו כ"א עבור קיום העולם. אשר ע"כ לא נטע הקב"ה תאוה יתרה באדם יותר מהצורך לקיום המין ר"ל כי אל הדברים האינם מגונים על עושיהם המעיט ית' בהתאוה והתשוקה אליהם. אבל הדברים המגונים ביותר אשר מבלעדי התאוה לא היה אדם פונה אליהם היתה עצת הבוי"ת להרבות התאוה ולהוסיף בהתשוקה אליהם למען יתרצה לקבל על עצמו אחרית הדברים איך שיהיה עבור ראשיתם כי ישגה מאד ערבותם ונעימתם. ובזה נבוא אל הענין כי הנה ה' ית' גזר על האשה צער העיבור וצער לידה וצער גידול בנים ולולא שהרבה יתברך בתשוקת האשה לאיש באין ספק לא היתה נפתה לאיש מעולם מסיבת העצבון הגדול שתשיג לאחרונה. אבל מי כהחכם בורא עולם ית' אשר לשבת יצרה להרבות תשוקת האשה ולהגדיל תאותה עד למרבה למען יהיה העולם נוהג בקיום תמידיי. והוא המבואר במדרש ואל אישך תשוקתך בשעה שהאשה יושבת על המשבר היא אומרת עוד איני נזקקת לבעלי מעתה והקב"ה אומר לה תשובי לתשוקת אישך ממש כדברינו. וזהו הרבה ארבה עצבונך והרונך כו' ולבל תאמר ללבבה הלא בידי להנזר ולסכך בעד העצבון הזה לבל יפגעני ע"ז אמר הכתוב כי עוד זאת אעשה לך ואל אישך תשוקתך:

ויחר לקין מאד ויפלו פניו ויאמר ה' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלוא אם תיטיב שאת *) ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ כו'.

הנה

יריעות האהל

*) **ואשר** אחזה אנכי בבאור הדברים הסתומים והתומים האלה כך הוא. כי הבל לא עלה על לבו להביא מנחה לה' מרוב ענותנותו מסבת שפלת ערכו כי מה האדם ומה הודו איך יגש להקריב את פני מלך הכבוד ית' שמו ומה גם וכי הקב"ה צריך ח"ו אל ברואיו שיביאו לו מנחה הלא כבר נאמר אם ארעב לא אומר לך וגו' וכמו שמצאנו בראש הכהנים אהרן קדוש ה' שהיה בוש לגשת אל המזבח להקריב קרבן לה' עד שאמר לו מרע"ה מה אתה בוש לכך נבחרת כך היה ענין הבל כי היה פחות מאד בעיני עצמו לא כן קין כי מגודל לבב עשה זאת כי היה בעיני עצמו נכבד מאד לכן אמר בלבו כי נכבד כמוהו אם יביא מנחה גם מן הדברים הפחותים עכ"ז תהיה מקובלת להיותה מיד איש נכבד ומעולה לכן הביא מפרי האדמה מנחה לה' והבל גם כי תחלה לא הרהיב בנפשו עוז להביא מנחה לה' אולם אח"כ כאשר ראה כי קין הביא מנחה אמר א"כ מוכרח אני ג"כ לקחת מנחה וזהו והבל הביא גם הוא ע"י ראותו שהביא קין הביא גם הוא אבל עשה בחכמה בדרך כבוד מבכורות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו פי' בעבור כי הבל היה אהוב בעיני ה' בעבור הכנעתו וישע ה' אל הבל לכן שעה ג"כ אל מנחתו ואל קין ואל מנחתו לא שעה בעבור כי לא שעה אל קין לכן לא שעה אל מנחתו ויחר לקין מאד על מעלת הבל אחיו ורוב חשיבותו אבל ויפלו פניו היינו בעיני עצמו נפל מרום לבבו ויאמר ה' אל קין למה חרה לך על חשיבותו של הבל ולמה נפלו פניך מדוע נפלת בעיני עצמך הלא אם נפלו פניך ונפשך יודעת מאד כי הסכלת עשה למה א"כ חרה לך על הבל אשר החמה והכעס מורים כי עודך מחזיק ברום לבבך וברוב גאונך כי ע"כ יחרה אפך מדוע לא נתקבלה מנחת נכבד ומעולה כמוך הלא מה שעבר עבר ומעתה ראוי להשית לב לתקן עצמך. הלוא אם תיטיב מעתה את מעשיך שאת. ישובב לך נשיאת עון. ואם לא תיטיב. דע כי לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו כו', הגיע לפניו כח היצה"ר וגדרו כי גדר גדר בעדו שלא יבוא אל הבית לפתות את האדם לעבירה רק על פתח הבית יעמוד כעני על הפתח, כאמרם ז"ל (סוכה נב) מתחלה הלך ואח"כ אורח כו' וכמ"ש בפנים. ויאמר קין אל הבל אחיו פי' כי קין חשב כל מה שהגיע לו עתה מן הקלון ומן הבזיון היה סבל ע"י הבל אחיו שנכנס ג"כ לעשות כמוהו והביא ג"כ מנחה כי לולא שהקריב הבל מנחתו ודאי היתה מנחתו מתקבלת, **ויהי** בהיותם בשדה פי' כל המעשה הזה היה בהיותם בשדה היינו שניהם יחד לכן ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו א). ואחשוב עוד כי הקרבנות שהביאו קין והבל היו ע"ד הקרבנות שהביא איוב שהביא עולות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני והבל חשש לזה מאד לכן הביא מבכורות צאנו ומחלבהן, אבל קין לא חשש לזה כל כך ע"כ הביא מן הבא בידו, וכאשר לא שעה ית' אל מנחתו חרה לו אחר שאינו יודע מחטא, אמר לו ית' אשכילך ואורך דרך היצה"ר כי לא ירפה ידו מן האדם בכל עת, אשר ע"כ אמרו חז"ל לעולם ירגיז אדם יצה"ט על יצה"ר. ואמר לעולם שרה כי האף אמנם נדמה בעיניו שהיצר אינו אורב עליו איש אויב ולא מבקש רעתו ואינו מפתהו לשום חטא דע כי זה שקר היינו אין לאדם דרך ממוצע כלל כמ"ש החסיד ז"ל בחובת הלבבות (ברביעי משלישי). רק או אם תיטיב תקבל שכר ואם לא תיטיב תדע בטח כי לפתח חטאת רובץ היצה"ר עומד ומשמר לך כי מיד כאשר תתעלם משמירתך ממנו יכנס אליך ויחטיא אותך כמ"ש החסיד ז"ל (בחמישי מחמישי) בן אדם ראוי לך

לדעת

שפת היריעה

א) וחוץ לדרכנו יש לפרש עוד מאמר הלוא אם תיטיב שאת כי קין היה חרה לו על היצה"ר אשר נמצא באדם כמו שנתבאר בפנים ע"ז השיב לו ית' כי הוא קרוב לשכר ורחוק מהפסד. כי אם תיטיב תהיה המצוה והטוב רם ונשא ביותר ויהיה שכרו גדול מאד לא כפי ערך המעשה למטה רק כפי ערך הפעולה למעלה. ע"ד שפירשו הראשונים ז"ל מאמר לדקדק בשכרי אל. ואם לא תיטיב לפתח החטאת רובץ החטאת ירבץ למטה כמו שבוא ולא יעלה שמים להעריכו יותר מאשר למטה והוא כאמר בדור המבול וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כי גם בארץ הוא רב גדול ורבה ידים:

שגם לכאורה לא ידענו מה היה לו לקין ומה הגיע אליו כי יחר אפו ומה גם מה שהוא ית' שאלו למה חרה לך כו' כביכול כמתגלגל לפניו אתמהה. ואחשוב בביאור הענין עם מה שביארנו למעלה ההבדל בדבר השחתת היצר בין קודם החטא לאחריו. כי טרם שחטא היה היצה"ר עומד מנגדו וחוץ ממנו ולא היה כחו אלא בפה לפתות האדם בחלק שפתיו אבל בקרב לבו לא הי' מעורב כח אחר ושמץ מהתאוה והחמדה למה שהזהירו הבורא ממנו ומאז חטא ואשם נתהווה ברוחו רמיה ותאוה זרה מה שממשיכו לרע לו רצוני לעבור תורות ולהפר חק הבורא ית'. והנה בזאת האדם הוא נבדל מכל ברואי מטה ויתרון להבהמה מן האדם כי טבע כל אחד מרחיקו ממה שמזיקו ומקרבו למה שמועילו ואין עליהם כ"א לשמור עצמם מפגיעת זרים מהבל ציד ומהטורפים וכמוהם. אבל לא כן האדם כי מהצורך אליו לשמור עצמו גם מפגיעת עצמו כי יצר לבו שולט בו לרע לו ומטבעו הוא כרוך בעקבי אויבי נפשו ודורשי רעתו המה תאות לבו וחמדתו ותשוקתו אל מה שמתנגד לתועלתו. ואם ירצה האדם לעמוד נגד תאותו הרי הוא לוחם מלחמת עצמו ועליו אמרו ז"ל איזהו גבור כו' עד ומושל ברוחו כו' וכאמרם בטל רצונך מפני רצונו והוא מן הקשות

על האדם שהוא צריך ללחום עם רצונו ולעשות ההיפך ממה שיחייבהו הוא טבעו והוא נושא בנפשו אויב אורב לו כארי במסתרים. והוא מ"ש דהע"ה (תהלים קמ"ב) הביט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מנוס ממני. ירצה כי מפגיעת אחרים בהאדם נקל עליו לשמור עצמו בסיבות שונות גם אח לצרה יולד שיעמוד לעזר לו יען כי פגיעה כזו גלויה ונראית בעליל לארץ יראו רבים ויהיו לו לעזרה. משא"כ ההיזק אשר יפגיע להאדם מיצרי לבו אין רואה ואין יודע כי מי יראה ללבב. וזהו הביט ימין וראה ואין לי מכיר ר"ל אין מכיר ברעתי שאני משיג מעצמי ובשרי וגם אבד מנוס ממני כלומר מעצמי כי אנה אברח מפני. וזהו ג"כ מ"ש (שם י"ז) שמרני כאישון בת עין כו' אויבי בנפש יקיפו עלי כלומר אויבי אשר בנפשי המה יקיפו עלי. וזהו מה שאמרו (אבות א') אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני כלומר כי איש זולתי איננו מכיר ברעת נפשי אשר בקרבי וגם כשאני לעצמי כלומר ואם אמרתי כי אני אשתדל בעדי להיישיר עצמי ולפקוח עיני על מעשי מה אני. כלומר מה אועיל לנפשי בשכבר החליט החכם ע"ה (משלי כ"א) כל דרך איש ישר בעיניו וכנ"ל *). וזהו ג"כ מ"ש (איוב ט') אדברה ולא איראנו כי לא כן אנכי עמדי נקטה נפשי בחיים כו'

יריעות האהל

לדעת כי השונא הגדול שיש לך בעולם הוא יצרך הרע ואתה מתעלם ממנו והוא אינו מתעלם ממך ואם תהיה אחר ממנו תגלגל ותמלט. וזהו ואליך תשוקתו בתמידות לא ירף עין ממך רק ואתה תמשל בו כי יש בכחך למשול בו להרגיז היצ"ט עליו. א"כ הקרבן מוכרח כי יש לאדם לדאוג תמיד כדאגת איוב אולי חטאו כו'.

*) ועל פי דרכנו נעמוד עוד על מאמרם ז"ל (במד' תהלים כ"ה ומובא בילקוט) פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וכי יחיד היה דוד כו' וכי עני היה דוד כו' אלא אמר דוד לפני הקב"ה לפי שמשחתני למלך על בניך עיניהם תלויות בי ועיני תלויות בך ואני יחיד כנגדם כו'. והנה תכלית מוצא דבריהם נמשך ממש שאמר דוד פנה אלי שהוראת מלה זו בכמה מקומות פנה לך מכל עסקיך. וכאשר יבקש אחד העניים את פני הנדיב לאמר הנני אנכי הראוי למתת נדבת ידך יתר על עניים זולתיים העומדים על ידך כמו כן הוא הוראת מאמר ד"ה ע"ה פנה אלי. וכדי להבינו על מה זה הפליג ככה לבקש חנות אל באו הם ז"ל במדרשם הלז לבאר הענין ואמרו אלא כך אמר דוד כו'. והדברים מובנים פשוט עם המונח בפנים אשר אין אדם בארץ יחזיק במעוזו מפאת הכרת עצמו והנהגתו ביצרי לבו כי ברע הם כי דרך כל איש זך בעיניו מפאת התאוה והחמדה המשימים מסוה על פניו מהביט בגנות מעשיו. אבל יתברר לו ענינו ע"י זולת האנשים ממורי הדרך ברי הלבב וכאשר כלל שהע"ה במאמר הולך את חכמים יחכם ובדז"ל עשה לך רב כו'. והן לזאת נדיבות יען בוראנו ית' להקים לנו נביאי הדור למען יהיו עיניהם פקוחות וצופות על דרכנו לבל נלך בנתיבות הישרים והזכים לעינינו. ולעילה זו הקדים יתברך ועשה ע"פ נביאו הצדק מרע"ה עת היותו במדבר שרי עשרות שרי חמשים שרי מאות ושרי אלפים למען ידריכום בדרך ילכו (ועי"כ נקראו עיני העדה כמאמרם ז"ל מה הגוף הולך אחר העינים אף ישראל הולכים אחר גדוליהם) ובזאת היה כל איש ישראל שמור בדרכיו בל יט ימין ושמאל יען כי מושגחים מכמה ממונים ופקידים משרי העשרות עד האלפים. ואולם שרי העשרות להם היה נחסר ממונה א' ממספר הממונים והמשגיחים אשר לעם להיותם בעצמם שרי העשרות הממונים עליהם ולהם אך משרי החמשים עד האלפים ולשרי החמשים היה נגרע עוד ממונה א' ולא היו מושגחים כ"א ממי שלמעלה מהם וכן כולם עד שרי האלפים לא היו עוד גבוהים עליהם. ומעתה לפי רוב היתרון אשר להממונים מאחד על הזולת כן ימעט משם שרי העם המשגיחים העומדים על משמרת בני ישראל וליותר אותו שהוא פקיד ונגיד על עם ה' להיותו מלך לכולם הוא משולל ההשגחה מהשרים בעם והמשגיחים כל מאומה להיותו גבוה מעל גבוה. ע"כ הרהיב ומילא פיו דהע"ה לשאול מאת הי"ת פנה אלי וחנני כלומר יותר ראוי אליך פנות אלי לחנני בעין השגחתך יותר מאל הזולת והטעם כי יחיד ועני אני. כי הנה העני אשר לו קרובים ומיודעים ומכיריו רבים איננו מדוכא כל כך כהעני המשולל מכל קרוב ונעדר כל מכיר כי ממי יבקש עזרה. כן ממש המלך על עם ה' כי האמנם כל אדם הוא משוגה מיצרי לבו עכ"ז ישועתו קרובה לבוא ע"י מיודעיו וקרוביו והמכירים

ס'. הפלא לקבול על פתויי היצר כי הוא משונה מזולת המפתים אשר מהצורך להמפתה לדבר על לב הנוכחו שירצה ויסכים לעצתו ואם המפותה לא ישמע לקול עצתו לא יצר לו מאומה אחר שעשה כחפץ לבו. ולא כן היצה"ר שבוא תאוה בקרב לב איש ונפשו מתאוה למה שיצרו מפתהו. וזהו אדברה ולא איראנו כלומר אלו לא היה יראת ה' ית' על פני הייתי דובר גבוהות על רוע מזגי ועל ענין הרע אשר נתן אלהים באדם והוא כי לא כן אנכי עמדי כלומר אין אני נכון עמדי ואני מתנגד לעצמי. (ויהיה מלת כן ע"ד הקשבתי ואשמע לא כן ידברו). ואמר נקטה נפשי בחיי כלומר מהצורך אלי ללחום מלחמת עצמי ולהתקוטט עמדי. ועד"ז יתבארו דבריהם ז"ל (במדרש פרשתנו) האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל ואכלתי אינו אומר אלא ואוכל אכלתי ואוכל. אשר לכאורה מן הזרות הוא שיאמר יציר ליוצרו כדברים האלה להמרותו ח"ו. אולם ע"פ דרכנו יתכן שהיה אדם הראשון מרגיש התאוה הנתנוססה בו מאז אכל מהעץ והיה קובל ונאנח על עצמו לאמר מאז אכלתי מפריו רוח אחרת נהיתה בי ורוח המושל עלה על לבי הוא היצה"ר השולט באדם לרע לו וזהו ואוכל. ובא מדרשם אכלתי ואוכל כלומר מה שאכלתי הוא מסיבת האשה כי היא נתנה לי. אבל מאז אכלתי רואה אנכי כי הנני נאחז בסבכי התאות והתשוקות לאמר מי יאכילני עוד:

ומעתה הקרוב לומר כי זה היה ענין החרון שהיה לו לקין כי היה לבו חולה עליו על אודות שליטת היצה"ר באדם כי הוא היה המרגיש הראשון בשליטת היצה"ר שבאתהו מסיבת אמו שקלטה זוהמתו ונשתרבב ממנה אל תולדתה והוא הראשון לקבלה. (וביותר יתכן לפי המבואר במדרש שכולם אכלו מפרי עה"ד) והיטב חרה לו לאמר מה האדם שיהיה נקלה ועבד למלך זקן וכסיל הזה ולא יהיה הוא המושל ברוחו. וזהו ויחר לקין מאד ויפלו פניו ע"ז אמר לו ית' למה חרה לך כו' הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ. ביאורו שמעתי בשם אדוננו רשכב"ה הגאון החסיד המנוח מוהר"ר אליהו מווילנא זצוק"ל כי אין ליצה"ר שליטה על האדם להטותו מדרך הטוב כ"א במקום שפתח פתוח לפניו ופרצה עומד נגדו כמליצת רז"ל פרצה קורא לגנב. רצוני שהדבר שעלה על רוחו לעשותו לה' עדנה היה בלבו על צד הספק אם לעשותו או לא ולבו לא נכון עמו או אז מקום להיצר לבא להשתרר עליו ע"י הפתח הזה ועל נקלה יכריענו לרצונו הרע אם לא יכבשנו בחזקה. לא כן אם האדם דעתו ורצונו שלם אתו ותמים עם ה' עשות מה שצוה עליו ודאי כי אין מקום להיצר לבא אצלו. אשר ע"כ נשבעו דוד ובועז ליצרם כדרש רז"ל אך למען החליט הדבר להסיר הספק מלבם כי הספק הוא פתח ותבוא ליצה"ר שיבוא וזהו לפתח חטאת רובץ. ועד"ז מצינו לרז"ל (סנהדרין ק"ג) שדרשו א"ר ירמיה ב"א מ"ד ונגע לא יקרב באהלך שלא תמצא אשתך ספק נדה בשעה שתבוא מן הדרך. וכתב רש"י ז"ל כשימצא את אשתו ספק נדה יותר קשה עליו מנדה ודאית שעל ספק הוא מיצר ויצרו תקפו ואומר טהורה היא ועל חנם אני מונע ע"כ. והוא מ"ש ית' לקין למה חרה לך כו' כלומר על דעתך כי אין בידך עוד לבחור בטוב לפני אלהים דע לך כי לא כן הוא כי ככחך אז כחך עתה רק כי מעתה מהצורך עליך לסגור הדלת בעד בואו לבל יעבור פתח ומפתן הבית רצוני שיהיה לבך שלם עם ה' לעשות רצונו. כי כשתפתח לו פתח להיות כמסתפק במצות הי"ת אם לעשות אתה בעצמך תשליטהו עליך. וזהו לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו כלומר תשוקתו אליך שתתחיל אתה לפתוח לו אבל בלעדי סיבת פתיחתך יהיה נכון לבך בטוח כי לא יקרב אליך ולא תגור ממנו *) עוד זאת כי ואתה תמשל בו. ונמשיל משל וימתק כל הענין בע"ה אחד בא לעיר והביא עמו מיני סחורות והיה רצונו לסבב בעיר מבית לבית מחנות לחנות למכור סחורתו עמדו עליו סוחרי העיר והזמינוהו לדין יען כי לא נתנוהו לקפח פרנסתם ויצא המשפט כי ברשות אתו ללכת על

פתחי

יריעות האהל

והמכירים בו המה שרי העם עיני העדה מורי הדרך המגידים להם טעותם ולא כמוהם המלך. וזהו שאמר עיני תמיד אל ה' כלו' אך בה' עוז לי כי הוא יוציא מרשת (היצר) רגלי, וע"ז אמר פנה אלי והנני והטעם כי יחיד ועני אני כלומר בלא מכיר ובלא משגיח. וזהו מ"ש המדרש וכי יחיד היה דוד כו' אלא אמר דוד לפני הקב"ה לפי שמשחתני למלך על בניך עיניהם תלויות בי א) ועיני תלויות בך ואני יחיד כנגדם כו' לכך כי יחיד ועני אני ומבואר כדברינו. וזהו ג"כ שדייק ואמר הביט ימין וראה ואין לי מכיר כלומר אך לי משא"כ זולתי:

*) **ואולי** זהו שכוונו רז"ל (ילקוט שופטים) תמים תהיה עם ה' אלהיך כשתהיה תמים תהיה עם ה' אלהיך כלומר אם יהיה לבב האדם תם ושלם למצות ה' ית' ודאי עוז לו בה' שיוכל להפיק זממו בטוב אל הפועל ולא יבוא השטן לשטנו:

שפת היריעה

א) הנה במאמר עיניהם תלויות בי כוון דהע"ה אל כוונת מאמרו במק"א (תהלים ה') ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך. ר"ל כי להיותו מלך והכל רואים ומביטים בו להתנהג כמנהגיו דאג ופחד מאד שלא יכשל בדבר אשר כמאמר שגגת תלמוד עולה זדון כי ההמון יסמכו עליו לאמר כי בת"ת עושה כן. לכן שאל מאתו ית' נחני אתה בצדקתך ושמרני מכל חטא למען שוררי כי עיני ההמון תלויות בי ומה שהם רואים אני עושה יעשו ג"כ ע"כ נחני בצדקתך למען שוררי והישר לפני דרכך:

פתחי יחידי העיר אחר השלימו ג' תנאים. האחד שלא יכנס לבית זולת כשיהיה פתחו פתוח, הב' שלא ידבר על לב מי לשבא סחורתו או לפתות את הקונים כ"א כשישאלנו אדם על הסחורה או אז ישיב, הג' גם כשיכנס לבית כפי התנאים האלו ויתחילו לשאת ולתת עמו ויקרבוהו ויעלוהו למרומי ארמונם אם אח"כ ירצו לדחפו חוצה לא יצטרכו להוליכו עד הפתח שבא בו כ"א הרשות בידם לדחפו ממקום מעמדו להוציאו חוצה דרך פתח המקום ההוא שיהיה בו. הנמשל מובן מאליו כי הקב"ה דבר על לב קין לאמר אל תירא ואל תחת הנך גם היום כמאז ובידך לבחור החיים והטוב באין מוחה והוא בשיהיה אך לבבך שלם עם ה' ויכלת עמוד. וזה כלול במ"ש לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו וכאשר ביארנוהו. ועוד זאת כי ואתה תמשל בו כלומר בשגם כבר פתחת לו פתח וכרע רבץ במשכן לבך חדר לפנים מן החדר (וכמליצת רז"ל (סוכה נ"ב) מעיקרא הלך ואח"כ אורח ולבסוף איש) עכ"ז תוכל אתה להדיחו ולדחפו ממקומו בשעה קלה ולא תצטרך עסוק בדחייתו כימים שעסקת בקרבתו כי גם בכמעט קט בידך להמיש אותו ולהפרידו ממך כי דלת פתוחה לשבים ועוז ימינו פשוטה לקבלם. והוא שאמרו רבותינו ע"ה (שבת ק"ד) קו"ף קדוש רי"ש רשע מאי טעמא כרעי' דקו"ף תלויה דאי הדר ביה ליעול וליעול בהאי מסייע ליה לר"ל כו' הבא לטהר מסייעין אותו. והרצון כי הקב"ה המציא לבע"ת דרך קרוב. עד שבשעה קלה יהיה בוקע ועולה עד כסא הכבוד. וזהו דאי הדר ביה ליעול כלומר בשביל הקרוב ממש כהבא בארמנות מלכים ושרים כי גם אם יכנס חדר לפנים מן החדר בכמה סדרים ברצותו לצאת חוצה אין מהצורך אליו לחזור דרך כל אותם החדרים עד הפתח שבא בו כי גם ממקום היותו ימצא דלת פתוחה לפניו לצאת בו *). וכבר רמזו רז"ל במדרש על מאמר הנביא (ישעיה נ"ב) התנערי מעפר קומי וז"ל כהדא תרנגולתא דמתנערא מן קטמא. פי' כמו התרנגולת גם אם כל היום תחבק אשפתות ותתפלש בעפר עכ"ז אם אך נוע תנועה עצמה להתנער מעפרה בכמעט קט תעמוד נקיה. ועד"ז ממש עם בני ישראל גם אם ארכו להם חלילה ימי החטא בתנועה קלה יתנערו ויהיו נקיים. והוא מה שרצינו בביאור מאמרו ית' לקין ואתה תמשל בו אשר תוכל לשוב בתשובה לה' ואל אלהינו כי ירבה לסלוח:

עוד באור על מאמר ויאמר ה' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך הלא אם תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטא' רובץ ואליך תשוקתו וכו' **). באור זה בהקדים מאמר (ישעיה כ"ו) ה' בצר פקדוך צקון לחש

יריעות האהל

*) **ובזה** אני מבין מ"ש הנביא (ירמיה ד') אם תשוב ישראל אלי תשוב אשר לכאורה מלות אלי תשוב אין להם שחר. אבל לפי האמור בפנים יצדק מאד כי הנה האיש המותעה בדרכו ללכת ארחות עקלקלות בשיתודע אליו הדרך הישר הצורך אליו לחזור ולשוב לעומת שבא ומשם יתחיל ללכת בנתיב האמת והישר. אבל לא כמוהו התועה לבב לא ידע דרך ה' אם באשר הוא שם ישים עינו ולבו לשוב עד ה' הנה משם יקחנו ית'. וזהו אם תשוב ישראל אלי תשוב כלומר בשעה קלה תבוא ותגיע אלי. וזהו ואם תסיר שקוציך מפני כלומר אין עליך כ"א להסיר שקוציך וע"ד יעזוב רשע דרכו. וזהו ולא תנוד כלו' לא יהיה הצורך להיותך נודד ובא אל התשובה כי ממקום מצבך אם אך לבך לה' יקחך אליו כי ביד האדם לקנות עולמו בשעה אחת:

) **ובגמ' ברכות (ס"א א') יצה"ר דומה לזבוב שנאמר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח ושמואל אמר כמין חטה שנאמר לפתח חטאת רובץ. והמאמר אומר הביאני ויפה אמר ידידי הרב מו"ה אליהו מו"ל דפה כי זה משפט יצה"ר לא לבד שהוא מסית את האדם לדבר עבירה אבל גם זאת לו שהוא מכניס עצמו גם בעסק המצות ומורה זיקים חציו בלב האדם לחשוב בהם פניות אשר הם כמו זר וזהו ועומד בין שני ספתחי הלב היינו שהוא עומד באמצע ודולג פעם לימין פעם לשמאל וזהו שמביא מאמר זבובי מות כו' כי יש בו ב' מיני זבובים וב' סוגי פעולות א' יבאיש היינו מה שהוא מסית ומדיח האדם לדבר עבירה ודבר מגונה ומכוער ב' יביע שמן רוקח היינו שהוא מקלקל את הטוב והמשובח ושמואל אמר יצה"ר דומה לחטה בא לבאר כי עוד זאת יעשה היצה"ר בערמה כי מן העבירות יעשה מצות כמו שמצינו בעכן שנאמר בו (יהושע ז') וארא בשלל שביארו חכז"ל ראה מה שנאמר ואכלת את שלל אויביך והיה נראה בעיניו כאלו עשה מצוה גדולה ולזאת המשיל יפה להטה כי הנה מי אשר לו בחדרו חטים ורוצה לתת גם בחדר זה שעורים הוא צריך לעשות ביניהם מחיצה באמצע למען לא יתערבו יחד החטים עם השעורים לא כן אם אינו מאסף בחדר הזה רק חטים לבד מה לו למחיצה להפסיק אחר שהכל מין אחד. כן מעשי האדם בעולם הלא ב' סוגים הם הלוקים זה מזה עד שנאמר עליהם לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו כי סוגי המצות הם מכח ימין וסוגי העבירות הם מכח שמאל ובא היצה"ר לאמר לאדם ראה נא החטה הזאת הלא נראים בקועה באמצעה כאלו היא חלוקה לשתים ובאמת הלא מזה ומזה עכ"ז רק סוג אחד רק חטה כן מעשי בני אדם הגם שהמה נראים הלוקים אבל בתכליתם המה רק סוג אחד כי גם מן העבירה הוא עושה מצוה ורמז לזה במאמר לפתח חטאת רובץ כי הנה קין הביא מפרי האדמה מנחה לה' ואמרו הכז"ל שהביא זרע פשתן כי ידוע אשר פשתן הוא ענין גדול בקדושה אשר הכהן גדול ביוה"כ לא נכנס אל בית קדש הקדשים רק בבגדי פשתים לכן בחר קין להביא מנחה מן ענין יקר כזה אכן כמה גדול העמל והיגיעה בטרם יצא הפשתן מן הכח אל הפועל כי הוא נעשה מן נבשלים כמאמר (יהושע ב') בפשתי העץ. לא כן שבל הביא מבכורות צאנו ומחלבהן כי שמה אינם

צריכים

לחש מוסרך למו כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך ה'. דע כי רבותינו ז"ל אמרו (ב"ר ס"ו) צדיקים תחלתם יסורים וסופם שלוה והרשעים תחלתם שלוה וסופם יסורים. וטעם הדבר נראה עפ"י מאמרם ז"ל (שבת ל' ב') טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שהוא משחק עם הרשעים בעוה"ז. והדבר צריך טעם כי הלא יש מקום אל הרשעים שיאמרו וכי משוא פנים יש בדבר אבל דע כי הוא ית' עושה הכל לטובה לצדיקים ולרשעים כמאמר

יריעות האהל ורחמיו

צריכים לעמל ויגיעה בטרם יכנס אל הקודש ע"כ ויחר לקין מאד למה לא נתקבלה מנחתו מדבר שיוכל לבוא לפני ולפנים ומנחת הבל נתקבלה דבר שמעולם לא יוכל לבוא אל הקודש פנימה וע"ז השיב לו ית' למה חרה לך וכו' הלא אם תיטיב שאת פי' כי לעסוק בענינים כאלו אם תיטיב מעשיך ותגמור אותם כראוי וכנכון ודאי שאת תוכל לבוא למעלות רמות ונשגבות אבל אם לא תיטיב הלא לפתח חטאת רובץ היינו כי כאשר לא תכנע מעשיך אל הטוב לא תגיע ואת הקדושה לא תשיג ולא ישאר בידך רק פתח דברך ותחלת מעשיך. ותחלת מעשיך הלא נבזה הוא כי אינו רק עץ בעלמא ולדעתך הוא קדש קדשים ואליך תשוקתו מה שיצה"ר פותה אותך להביא מנחה זאת אין כוונתו רק לתפוש אותך בחרמו. ובזה זכינו להבין מאמר חכז"ל (סוכה נ"ב) לעתיד מביא הקב"ה יצה"ר ושוחטו בפני הרשעים ובפני הצדיקים הצדיקים נדמה להם כהר והרשעים נדמה להם כחוט השערה:

והוא פלא איך יהיו ב' הפכים בנושא א' ולדברינו הדבר מובן מאוד כי הצדיק אשר במצותיו ית' חפץ מאד אליו יבוא היצה"ר בערמה לצוד אותו בעבירה ומסביר לו פנים בהיפך שזה מצוה גדולה כמאמר הנזכר והראה בשאול ראה מה שנאמר ואכלת את שלל אויביך וא"כ מצוה היא וע"ז יתפלא הצדיק איך הייתי יכולת לנצח אותו ולבור מן המצוה הלא לנגד עיני הבחנתי הייתי רואה רק מצוה ולא עבירה אם לא כי יד ה' עשתה זאת לנצור אותו ממצות כאלו. והרשעים להם הוא נדמה כחוט השערה כי אל הרשע אין ליצה"ר עבודה כי אותו הוא מסית אל עבירה גלויה לכל וא"כ יבכו הרשעים איך לא יוכלו לכבוש אותו הלא בעינינו ראינו כי השערה אסרתו משא"כ הצדיקים אליהם נדמה כהר כי אליהם בא והציע מצוה גדולה. ועכ"ז התחכמו כנגדו כי שקר בימינו ויתפלאו ויאמרו איך יכולנו לכבוש הר גדול כזה. והבן. ועם דרכנו זה יתבארו דברי המדרש (ב"ר פ"ד) וישב ראובן אל הבור והיכן היה בשקו ובתעניתו היה עסוק אמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחלה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה ואיזה זה הושע שנא' (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלהיך כי כשלת בעונך. והדבר פלא וכי ראובן היה הראשון שעשה תשובה הלא אדה"ר עשה תשובה ועוד כמה שעשו תשובה קודם ראובן וכן בנביאים וכי הושע היה הראשון שהעיר על התשובה. אמנם לדרכנו יתכן כי ראובן היה הראשון באופן אחר מן אותם שעשו תשובה לפניו כי המה עשו תשובה על עבירות שעשו והוא עשה תשובה על מצוה שעשה כי כל ענין מעשהו חשב רק לשם מצוה כאמרם ז"ל עלבון אמו תבע וזהו שאמר לו הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני פי' אשר אני לבדי יודע שהוא חטא אבל הזולת חושב שהוא מצוה ובכ"ז עשה תשובה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחלה שנאמר שובה ישראל וכו' כי כשלת בעונך פי' עוית ושגית בהותו ענין אשר עשית כי אתה חשבת שהוא מצוה. והנה התוכחה היקרה הזאת אמר אל הצדיקים כי אליהם לא יבוא היצה"ר בעבירות גלויות רק עם מצות מזוייפות וזהו שאמר אליהם שובה ישראל וכו' היינו הגדולים והטובים אח"כ דבר גם אל הבינונים כי גם אליהם שכיח הדבר שיבוא היצה"ר בערמימות אמר אליהם קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב פי' כל הענין הרע אשר היה באותו מעשה תשא וקח טוב פי' הכח הטוב אשר היה באותו מעשה אותו קח לך. והדברים יקרים. ומה יקרו לי בזה דברי הגאון מו"ה אליעזר חרל"פ ז"ל בבאור מאמר (דברים ל"א) הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם ה' ואף כי אחרי מותי אשר הראבונים ז"ל נתעוררו על ק"ו זה מהנהו אבריוני דהוו בשיבבותי' דר' זירא אשר אחרי מות ר"ז אהדרו בתיובתא אמרו כי אין להם עוד מי שיגין עליהם (סנהדרין ל"ז) עיין מ"ש המהרש"א ז"ל שם. אמנם עתה יתכן כי הק"ו כן הוא כי גם בימי מרע"ה היו מן האנשים שהביאו והעלו לפני משה מצות מזוייפות ומשה אמר להם שאין זה מצוה רק עבירה כמו שנתווכחו עמו על טלית שכולה תכלת וכדומה מן המעשים ומרע"ה הלא הוא היה המקבל הראשון שקבל התורה מפי הקב"ה ועכ"ז מלאו לבבם להתווכח עמו וכ"ש אחר מותו ומי יוכיח אותם ומי יתיצב כנגדם אם לא האמינו לקול המקבל הראשון ודאי לא יאמינו לקול המתווכח האחרון וזהו הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם ה' פי' באמרתם כי אתם התמימים עם ה' ואך אתם הדבקים עם ה' ועם תורתו אף כי אחרי מותי ודאי תאמרו כל אשר יעלה על רוחכם ותאמרו כי אתם עושים רק מצות כמו שעינינו רואות בדור האחרון הזה כי קמו אנשים רעים וחטאים הרסו גדר התורה ובפיהם הם אומרים כי הם הם הדבקים בה' ובמצותיו הם הפלים מאד. וכבר יש מי שביאר בזה מאמרם ז"ל במדרש בפתיחה למגלת איכה אמר הקב"ה הלואי אותי עזבו ואת תורתי שמרו פי' כי ההולכים דרך עקלתון עוד הם מתפארים ואומרים שכל מה שעושים עושים לשם שמים לזה אמר הקב"ה הלואי אותי עזבו ר"ל אני מוחל לכם על מצות כאלה רק ואת תורתי שמרו ראו מה שכתוב בתורה וכן תעשו לא לבדות דברים מלב ולומר עליהם שהם מצות וזהו לפתח חטאת רובץ היינו כאשר אתה תפתח ותפרוץ גדר התורה ותתן לפני יצה"ר פתח ותגיד להטוב שהוא מצוה אז החטאת רובץ:

ורחמיו על כל מעשיו. משל למלמד יש לו ב' תלמידים משכיל וסכל לימים שכלו שניהם בלימוד אחד ואת מי יכה הרב יותר הנה דבר זה תלוי בכוונת ההכאה אם כוונת הרב להכות בדרך עונש ירבה בעונש המשכיל יותר מאוד על עונש הסכל כי הוא פשע ביותר כי אם היה נותן לבו היה יודע ואם כוונת ההכאה שיקחו מוסר על העתיד יכה את הסכל יותר כי המשכיל יקח מוסר גם מהכאה קטנה כמאמר (משלי ט"ז) תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה. אמנם לדעת כוונת המכה על איזה אופן הוא הנה כאשר יפשע המשרת נגד בעליו באמצע הזמן והוא מכה אותו מיד ואינו מוציאו לחוץ כוונתו במכות האלה שיקח מוסר להשכיל ולהיטיב את מעשיו בימים שיבואו אבל אם הוא שותק ודומם על כל דבר פשע אז הוא קופץ על יד אחת לאחת למצא חשבון ערוך בסוף הזמן ואז מכה אותו על הכל ומוציאו לחוץ אז נתברר כי כוונתו רק לעונש. ומעתה אם ידין השי"ת את הרשע בעולם הזה מיד כאשר יחטא הנה כוונתו למען ייטיב דרכיו בעתיד אז יצטרך ליסורים רבים כמאמר מהכות כסיל מאה ע"כ הוא ית' מעניש אותו לבסוף דרך עונש ובדרך עונש אין העונש שלו גדול כ"כ כאשר ראוי להעניש את הצדיק וכנזכר ולהיפך הצדיק אם יעניש אותו בסוף יהיה דרך עונש ויענש עונש גדול ועצום לכן ייסרהו למשפט ואלהיו יורנו בעוה"ז מיד בעת חטאו למען יקח מוסר ויתקיים בו מאמר תחת גערה במבין ודי לו ביסורים קלים. וזהו מאמר שהע"ה (משלי י"ז) גם ענוש לצדיק לא טוב להכות נדיבים על יושר ר"ל לא טוב להכות אותם בדרך עונש כי לענוש יגיע אליהם עונש מופלג אבל זהו הוא הטוב להם להכות נדיבים על יושר שיתישרו מעתה להנעים מעשיהם ולהיטיב מעלליהם. ולכן אמרו חכז"ל על שלשה דברים נשים מתות וכו' נפל תורא חדד לסכינא תפוש תירוס אמתא בחד מחטרא ליהוי (שבת ל"ב) והטעם בזה כי כבר ידענו כי נשים דעתן קלות ואמרו עוד הני נשי דאכלי ושתי עיוה"כ עם חשכה לא אמרינן להו ולא מידי וכדרך הכסילים ואם ילקו מיד בחטאם לקבל תוכחה על העתיד ירבו מאוד היסורים עליהם ע"כ מקבץ ית' חטא על חטא וכד תפוש תירוס אמתא בחד מחטרא ליהוי בדרך עונש ויהיה די במקל אחד. וזהו מאמר ה' בנר פקודך נקון לחם מוסרך למו וכו' כי עוד הבדל גדול מצאנו בין המוכים האלה כי המוכה למען ידע להזהר עוד להשכיל להיטיב משפטו יצעק על מכהו לאמר רב לך אדוני אהיה זריז מעתה להיטיב דרכי ומעללי אשובה ארחה אשמור ככל המצות אשר עלי. אמנם המוכה בדרך עונש הוא צועק וגונח אוי אוי וזהו ה' בצר פקדוך ר"ל אינם זוכרים אותם כ"א בדרך הכסילים אשר רק אחר רדתם אל הגיהנם הנמלץ עליו כמאמר (איוב ל"ו) ואף הסיתך מפי צר צקון לחש מוסרך למו כי הצועק הא' הנזכר מספטו להרים קולו אל אזני בעליו להתפיס ולהשבע לו כי יתקן את אשר שחת ויבקשהו שיפסיק מלהלקותו וכן אצלו ית' גם כי יקשיב וישמע גם דברים שבלב עכ"ז טובה הצעקה וידעו רבים ויבקשו עליו רחמים וכל זה כאשר יש לפניו תקוה להסיר המלקות מעל גופו ע"י מה שיקבל עליו מהיום להשכיל ולהיטיב. אולם המוכה מסוג הב' למה יצעק ולמי יצעק אבל הוא גונח בלחש ע"ד הנאמר (משלי ה') ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי כי מוסר ותוכחה יתכן באופן אחד בהיות כוונת המכות והיסורים שייטיב מעשיו אח"כ כמו (משלי א') תשובו לתוכחתי שמעו מוסר וחכמו (שם ח') ואז יש לו לצעוק כנזכר אבל זה העונש באחריתו בגיהנם לא יצעק או מה יועילנו הצעקה אבל יכהוס ע"ד הגונח על יסוריו ומתחרט איך הייתי נבער מדעת ושנאתי מוסר ותוכחה והיה לי תועלת בתשובה וזהו ונהמת באחריתך כו' וזהו צקון לחש מוסרך למו כי אף אחר גנוחם לא ילכו היסורים מהם והטעם כי הם כאשה הרה תקריב ללדת תחיל ותזעק בחבליה על כל אשר עשתה מנעוריה עד עתה כמאמר תפוש תירוס אמתא וכו' כן היינו מפניך ה' אשר ההכאה הוא בדרך עונש וזהו מאמרו ית' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך כי קין חרה לו על יסוריו שלא נתקבלה מנחתו אמר לו ית' למה חרה לך הלא אני מתחסד עמך מכל צד אם תיטיב היינו אם אתה מן החכמים שע"י היסורים תיטיב דרכך. שאת. ר"ל ודאי אין לך לדאוג על עלבון המוסר כי תהיה גערה אחת במבין ותתרומם ותתנשא ע"י המוסר והמכאוב להצדיק את מעשיך ולקבל שכר גדול יתר מאד ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ היינו אתחסד עמך ג"כ שלא תקבל עונש רק על פתח גיהנם ואז יהיה בדרך עונש ויהיה עונש מצער אחר שאתה מן הכסילים וא"כ למה חרה לך ולמה נפלו פניך וזהו מאמר (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס יוסיף דעת יוסיף מכאוב ר"ל כי הנה החכם הגדול אם יחטא לאדוניו יש לו לכעוס עליו מאד לאמר חכם כמוך איך יעשה אולת כזאת אבל עכ"ז בפועל לא יענישא הרבה כי הוא ברצועה אחת ירגיש יותר ממה שירגיש הכסיל במאה ודי לו בזה כי מהיום ישים אל לבו ויביט את אשר פקר וזהו כי ברב חכמה רב כעס אבל לא רב עונש כי יוסיף דעת יוסיף מכאוב רצה לומר הוא היותר מרגיש גם מדבר קל והענין נכבד:

או יאמר ע"ד אחר לפתח חטאת רובץ ואליך תשוקתו. דע כי הנושים או המבקשים יתחלפו בביאתם אל האישים המבוקשים כי יש שיעמוד על פתח הבית ויש שיבוא אל תוך הבית ויש שישא את רגליו וילך בבית עד מושב האדיב בראש פנה. והנה לפי התחלפות מצב רגלי האנשים האלה כן תתחלף שאלתם ובקשתם כי העומד על מפתן הבית ישאל לחם לשבר רעבונו והבא אל תוך הבית יתגבר

לאדם מעולה ונכבד שאין מדרכו לשאול זולת מתנה הגונה והולך נבית בשוה עם בעה"ב לעד כי הוא יותר מעולה ונכבד ומבוקשו יותר גדול מאד. והוא מ"ש הכתוב להפליג רעת הנחש ועברתו כי קשתה ואיך על האדם לשמור עצמו מחלק אמריו הרכו משמן והמה פתיחות. וזהו לפתח חטאת רובץ כלומר עומד כעני בפתח ואעפ"כ אל תאמן לו כי לא דבר ריק הוא שואל מעמך כי אליך תשוקתו כלומר לצוד ציד נפשך היקרה כי כן משפט היצר להחל לבקש מהאדם ענין היותר קל כעני בפתח ואח"כ מרבה ומוסיף לשאול לאט לאט עד שיעתיקנו אל היותר חמורות כמרז"ל היום אומר לו עשה כך כו' עד למחר אומר לו לך עבוד ע"ז. וזהו שרמזו ז"ל (סוכה נ"ב) מעיקרא הלך ואח"כ אורח ולבסוף איש ומובן כדברינו. וזהו לפתח חטאת רובץ כלומר מתחלה ולבסוף ואליך תשוקתו:

ויצא קין מלפני ה' מדרש יצא שמח כו' פגע בו אדה"ר א"ל מה נעשה בדינך א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדם מטפח על פניו אמר כך כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת. המאמר פלאי ונקדים לזה מאה"כ (תשא) אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. הנה מלבד מה שלא ידענו ענין האות ומהותו עוד מהראוי להבין מהו הטעם לשלא תדחה מצות שבת מפני מלאכת המשכן אשר ממנו הענין מדבר ונציע לזה לשונם ז"ל בילקוט (שם) לדעת כי אני ה' מקדשכם לעוה"ב כגון קדושת שבת שהיא מעין עוה"ב וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת (ע"ש עוד יותר). ולהבין המאמרים האלה נזכירה נא עוד מאמרם ז"ל (שבת י') לדעת כי אני ה' מקדשכם א"ל הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל לך והודיעם מכאן ארשב"ג הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו מה עביד ליה כו' עד אר"פ שאיף ליה מאותו המין. ויש להעיר בזה מהו שאמר לך והודיעם מדוע לא יאמר מתנה טובה יש לי כו' לך ותן להם ויותר יפלא כי הלא מצות שבת במרה נצטוו והפסוק לדעת נאמר אצל מלאכת המשכן כנ"ל ואף גם זאת לא ידענו מה שתאר ית' מצות שבת מתנה טובה יותר על כל מצות שבתורה גם מ"ש בבית גנזי אינו מובן. אבל הענין כך הוא כי אם אמנם מצות שבת היא רק מצוה אחת ככל מצות עשה שבתורה אולם מכבר אמרו רז"ל גדולה שבת ששקולה כנגד כל המצות והקרוב אצלנו לומר אשר ע"כ יקרה היא בעיני ה' להיותה שקולה כ"כ יען היות ענינה אחד מששים לעוה"ב כמרז"ל וכמוזכר בדברי הילקוט הנ"ל. והנה הקב"ה בבחרו אותנו לעם סגולה ונתן לנו תורתו הקדושה ובה יעודים נפלאים על מתן השכר לעושיה ולמקיימיה וכמאמר להנחיל אוהבי יש אך אין אתנו יודע מהותו ואיכות טובו כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ואין אנחנו כהיום בגדר ההשגה להשכיל ולדעת מהות ענינו כדברי רז"ל (ברכות ל"ד) אבל לעוה"ב עין לא ראתה כו', והשי"ת ברצותו להודיענו מרב טוב הצפון ולגלות לנו קצהו (כי כן מטבע העבד כי ישאף לדעת מהות משכרתו) היתה עצתו יתברך להפיק רצוננו במתן השבת שהוא מעין עוה"ב ועל פיה נשכיל לדעת מהות העוה"ב. ועתה קורא ישר לך נא ראה כי כל המאמרים הנזכרים עולות בקנה אחד ולדקו יחדו והוא כי העוה"ב עליה אומר הקב"ה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה בעבור שהוא יום שכולו שבת ובעבור שהיא מתנה גנוזה עד עת מועד לע"ל וכמה"כ מה רב טובך אשר צפנת כו'. וזהו דברי הגמרא הנ"ל לדעת כי אני ה' מקדשכם אמר לו הקב"ה למשה מתנה טובה יש לי בבית גנזי ושבת שמה ואני מבקש ליתנה לישראל מוסב על עולם הבא לך והודיעם. ומזה הוכיחו ז"ל ואמרו הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנא' לדעת כי אני ה' מקדשכם כלו' כי כן חייבה גם רצונו ית' להודיענו ממהות מתנתו המעותדת לנו. וזהו ג"כ הנותן פת לתינוק צריך להודיע לאמו ג"כ מההוכחה הלזו כי גם אנחנו כהיום כעוללים ויונקים קטני הדעת קצרי ההשגה וכאמור ומסיים ואמר מה עביד ליה א"ר פפא שאיף ליה מאותו המין כי כן ממש עשה עמנו ית' ברצותו להטעימנו מטובו הצפון והגנוז נתן לנו את השבת שהיא אחד מס' לעוה"ב וכאשר סידרו לנו ז"ל מענגיה לעולם כבוד ינחלו טועמיה חיים זכו. ודברינו אלה מבוארים בילקוט הנ"ל באמרם לדעת כי אני ה' מקדשכם לעוה"ב כגון קדושת שבת שהוא מעין עוה"ב וכן הוא אומר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת. ומעתה יתכן כי תהיה זאת נתינת טעם על אשר מצות שבת לא תדחה מפני מלאכת המשכן וזהו אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם לדעת כי אני ה' מקדשכם וכדברי הילקוט לעוה"ב ולכן אין להעריך ערכה. ומעתה נבוא אל הענין כי הלא לעינינו הוא המבואר בדברי הנביא (ישעיה נ"ו) ואל יאמר בן הנכר הבדל יבדילני כו' ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי כו' עד והביאותים אל הר קדשי כו' הא לך כי שמירת השבת ידה רב לה להביא בעליה למתן שכר הגנוז לעוה"ב וכדרש רז"ל (שבת קי"ח) כל השומר שבת כהלכתה אפילו עע"ז כדור אנוש מוחלין לו שנאמר כל שומר שבת מחללו א"ת מחללו אלא מחול לו. ובזאת מתוארה אצלנו מצות שבת ע"ש אות ממש כאשר יתן איש אל רעהו אות או מופת לאמר לך נא והגד אות זה לפלוני והוא יתן לך חפץ פלוני ככה אצלנו מצות שמירת שבת כי שומריה לאות עולם היא להם כי המה מבני עוה"ב כמדובר. ומעתה מה שאדה"ר דימה בנפשו כי תוחלתו לעוה"ב אבודה ממנו אין בזה מן הזרות כי חטאתו נגדו תמיד לאשר לא ידע

מתיקוני

מתיקוני התשובה מדין והגה ירא על נפשו לשמור השבת לבלא יהיה נידון כגונב את מחבירו לקבל מזולתו חפץ המסומן אשר עונו גדול מנשוא (עיין בילקוט הנ"ל מה שאמר על מי שאיננו מנוחלי עוה"ב ושומר השבת) אולם כאשר פגע בקין וראהו שמח ושאלו מה נעשה בדינך ואמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי וכאשר אמרו ז"ל במדרש וישם ה' לקין אות אות הוא לבעלי תשובה כי הוא היה השב הראשון וע"כ כאשר נתוודע לאדה"ר תיקון התשובה התחיל מטפח על פניו ואמר כך כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת ליום שכולו שבת (כדברי הילקוט) על היותו עדן בכלל שומרי השבת המעותדים לקבל חלקם בחיים הנצחיים לעוה"ב :

ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה ויקחו להם נשים כו' ויאמר ה' לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר כו' ובמדרש בשגם הוא משה הושבגא דדין כהושבגא דדין . וכדי לקרבו אל הפשוט נאמר שהכתוב מדבר בהתגלגלות אדה"ר ולסכך בעדו בל ירדו באי העולם לדבר עליו עתק. והוא כי ידענו שע"י אכילת האדם מעה"ד נתהווה בו זוהמת הנחש ונעשה כלול מטוב ורע ועלול לחטא ומן הוא והלאה שאפו כולם הזוהמא מכחו. והנה אם נניח שבזולת חטא האדם לא היה חוטא בעולם רק היו כולם כדוגמת האישים העליונים שאין חטא ביניהם וגם כי אחר שחטא אי אפשר להיות אדם צדיק בארץ אוי קלקולו רב מאד וגדול מנשוא כי הוציא בני אדם מבחינת הטוב והאושר האמיתי לרע מוחלט אבל אם ימצא אשר גם בני עלי' נעדרי היצה"ר יעשו הרע בעיני ה' וגם אנוש אנוש ילוד אשה יהיה נקי מכל חטא או אז תשקוט התלונה מכל ותנוח מזעפה.והן אמת כי כן נמצא כן היה כי הנפילים שהיו בארץ עשו תועבות גדולות וכאשר הפליגו ז"ל במדרש עם כי בני אלהים המה משוללים מיצה"ר . ועוד זאת כי משרע"ה היה איש אלהים עם היותו כאחד האדם ילוד אשה אחינו בשרנו בעל בחירה . ומעתה שתי אלה דוברות התנצלות על אדה"ר כמדובר . וזהו ויראו בני אלהים את בנות האדם כי טובות הנה ס' כלומר מלאכי מרום השחיתו התעיבו דרכם על הארץ והוסיפו סרה על האדם כמו אז ראה אלהים ויוכח על אדה"ר ויאמר לא ידון רוחי עוד באדם לעולם כלומר לא אדון אותו עוד בשביל העולם מאומה אם רוח עברה גם על משוללי היצר לעשות הרע . ועוד בשגם הוא בשר כלומר משרע"ה גם שא היה בו"ד ואחז צדיק דרכו לבחור בטוב לפני אלהים ועל כן סרה התלונה על אדם הראשון מכל וכל :

פרשת נח

אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים היה בדורותיו . מדרש אר"י כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק התיבון ליה והא כתיב אחד היה אברהם א"ל אף הוא לא תברה דהא ר"ל בשם ר"ל אמר בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו ר"ח ור"י אמרו בן מ"ח שנה הכיר אברהם את בוראו ומה אני מקיים היה שהיה מתוקן להדריך כל העולם כולו בתשובה . הנה לכאורה לא ידענו תשובתם ז"ל שהיה מתוקן כו' הלא עכ"ז יצא מהכלל שהניחו כל מי שנאמר בו היה מתחלתו ועד סופו הוא צדיק . ונקדים לזה עוד מדרשם ז"ל (ריש פ' לך) הה"ד עמך נדבות ביום חילך עמך הייתי בעת שנדבת לשמי לירד לכבשן האש ביום חילך בעת שהכנסת לי כל החיילות והאוכלוסים בהדרי קודש מהדרו של עולם הקדשתיך מרחם משחר מרחמו של עולם שחרתיך לי לך טל ילדותך לפי שהיה אברהם ע"ה מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד ע"ז כל השנים הללו אמר לו הקב"ה לך טל ילדותך מה הטל הזה סימן ברכה לעולם אף אתה סימן ברכה לעולם מה הטל הזה פורח אף אתה עונותיך פורחות . וגם במאמר זה מהראוי לשית לב איה איפה היו ימי ילדותו לו לסימן ברכה אם עבד ע"ז כל השנים הללו . וכדי לבוא אל הביאור נזכיר מ"ש (קול יעקב רות) ותלכי אל עם אשר לא ידעת תמול שלשום ובמדרש (במקומו) אלמלי באת תמול שלשום לא היו מקבלים אותך כי היום הוא שנתחדשה ההלכה בבהמ"ד עמוני ולא עמונית כו' . וכלל הענין הוא כי יש חילוק והבדל גדול בין רות לשאר גרים כי כל הגרים האמנם שכרם אתם מעת נתגיירו ובאו בברית אבל עכ"ז נגע למו הימים הראשונים שהיו בגיותם כי יפלו ויאבדו . לא כמוהם רות כי כמו שהגליוה ועשתה פרי מעת נתגיירה כן תקבל שכר על שלא באה להתגייר בימים הראשונים כי לא היו מקבלים אותה אלו באתה קודם וע"כ כל סיבת גירותה היה אך ממה שלא באתה מקודם וכמבואר שם ע"ש . וכענין הזה היה תשובתו ית' אל אברהם לאמר אין לך לפחד על הימים שהיית עובד ע"ז בהם כי זולת מה שלא יגיעך עונש עליהם עוד המה לך לסימן ברכה ועוד בעבורם שכרך הרבה מאד וכמו שנבאר :

דע כי אין תוכחת המוכיח מוצלחת כ"א בשיוכיח רעהו הדומה לו בכל עניניו כאשר ירמוז מה"כ (קדושים) הוכח תוכיח את עמיתך ר"ל רעך הדומה לך . אשר ע"כ אמרו ז"ל (יומא ל"ה) הלל מחייב עניים רבי אליעזר בן חרסום מחייב עשירים כי כשיבוא העשיר להוכיח המסכן והדל יענה ויאמר לו מה תמשילני לך ולכמותך כי ארוחתך ארוחת תמיד נכון יהיה גם אם לא תכין בחוץ מלאכתך לא כן אנכי אם אמנע כפי מיגיעתי כל היום לא אשיג גם לחם לפי הטף . וכמו כן אם יוכיח העני על פני העשיר יענהו עזות ויאמר לו מה מעשיך כל הימים הלא הנך פנוי מכל מלאכה בבית ובשדה ואין עליך שום עסק יטרידך מעבודת שמים

מים לא כן אנכי עסקי הרבים והנשגבים יטרידוני בל ימי לא יתנוני השב רוחי להרגיע גם רגע ומתי אעשה אנכי לבית ה' הא לך שאין התוכחה מועלת כ"א מן הדומה לדומה ומה לנו להרחיב הדיבור בזה אם מכבר הוא ענין מבואר ברז"ל (מדרש קהלת) וז"ל אילו אחר אמר הבל הבלים כו' אלא זה שלמה לזה נאה לומר הבל הבלים. אילו אחר אמר זה הפסוק עתה ידעתי כי גדול ה' כו' אלא זה יתרו שלא הניח ע"ז בעולם שלא עבדה לזה נאה לומר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים ע"כ *) :

ומעתה יוזהירו דברי המדרש עמך נדבות כו'. והוא כי אברהם ע"ה שהיה מכניס נפשות רבות תחת כנפי השכינה כמ"ש ואת הנפש אשר עשו בחרן אלו היה עובד ומכיר הי"ת מנעוריו באין ספק כי לא היה מצליח במעשהו מאומה כי איה איפה היה בידו להוכיח על פניהם על תועבותיהם ועל עצביהם כי לא אלהים המה כי הלא נגד פניו יענו מאין נודע לך כל אלה האם בחנת בנת במו לדעת מהותם ועילוי יראתם וכאשר ענו עובדי כו"ם לנביאו ית' (ירמיה מ"ד) ומן אז חדלנו לקטר כו' חסרנו כל כו'. אמנם אחרי שגם הוא במשך מ"ח שנה עבד את כולם ובחן בהם ובמשפטיהם וחקותיהם היו ידיו רב לו להוכיח על פניהם כי הבל המה מעשי תעתועים והם שמעו דעתם וגנותם והאמינו לקול דברו וזאת היתה הסיבה הקרובה להמשיך לבותם לקרבם לאמונת הי"ת. וע"כ המשפט הוא שיהיה לאברהם משכורת גם על הימים הראשונים שעבד בהם ע"ז וגם הם יעלו לחשבון ימי צדקתו. וזהו עמך נדבות ביום חילך א) עמך הייתי בעת שהכנסת לי כל החיילות והאוכלוסים בהדרי קודש מהדרו של עולם הקדשתיך מרחם משחר מרחמו של עולם שחרתיך לי כלומר טרם מרחם יצאת הקדשתיך לי להודיע שמי בעולם וע"כ לך טל ילדותך לפי שהיה אברהם ע"ה מפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד ע"ז כל השנים הללו אמר לו הקב"ה לך טל ילדותך מה הטל הזה סימן ברכה לעולם אף אתה סימן ברכה לעולם כלומר לא זאת שלא תענש עליהם אבל עוד המה לך לברכה וכמדובר :

ומעתה יתבארו גם דברי המדרש שלפנינו ונאמר שהנחתו קיימת כל מקום שנאמר בו היה מתחלתו עד סופו הוא צדיק ומה אני מקיים אחד היה אברהם והלא עד מ"ח שנה לא הכיר את בוראו ע"ז באה התשובה שהיה מתוקן להדריך העולם כולו בתשובה מה שאין מקום לזה בלתי במה שעבד ע"ז בימים הראשונים וע"כ גם המה יעלו במספר ימי צדקתו וכנ"ל :

ויאמר אלהים לנח קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם והנני משחיתם את הארץ. הנה כדי לפרש מלת הארץ כפשוטה מוסב על האדמה כהוראתם בכל מקום נאמר בזה ע"ד המליצה וע"פ דרכנו נעמוד על טעם קללת האדמה בעבור האדם וכאמרם במדרש והנני משחיתם את הארץ אפילו ג' טפחים של עומק המחרישה נמוחה ונטשטשה. והוא כי הנה הקב"ה הטביע בכח הארץ להצמיח צמח לחיות כל חי אשר על פני האדמה והוא רק ע"י קיומי המצות אשר יעשה אותם האדם ועל ידו כל הנבראים ישיגו מחיתם וכמו שהארכנו בזה בפרשה הקדומה. אשר ע"כ בעת אשר בני האדם ירעו וישחיתו דרכם וגוזלים וחומסים זמ"ז אזי הארץ תחמוס הכל ותשים לפיה מחסום בלי להוציא מאומה ממש כאדם העושה סעודה בעבור קרואיו ומושיט לכל א' מנתו לפי כבודו וכמושבם על הלחם התחילו כל א' לפשוט יד למנת חבירו וחטפו זה מזה עלה על רוחו לחמוס מכולם בלי להושיט להם מאומה. כן אם רואה הוא ית' גזל בעולם יביע אומר אל הארץ שלא תתן יבולה ולא תוסיף תת כחה להם. והאמנם מתחלה אין החמס רע רק למקצתם ר"ל להנעשקים

יריעות האהל ויפה

*) **ומה** נמרץ בזה דברי החכם מכל אדם (קהלת ז') טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים. אשר ההרגש מבואר כי לפי התכת פתח דבריו טוב לשמוע כו' מהצודק היה שיאמר אח"כ מלשמוע שיר כסילים והיה מדבר מהתמורות וחילופי הפעולות טוב ברע. אבל לדברינו יאמר כי האיש אשר משדו הוא מתהלך בתומו יושב אהלים פרוש מעניני העולם הוא איננו מוכשר להוכיח ההמונים יען כי איננו יודע בסוג מעשי הבוערים בעם ובתהלוכותיהם ובמשפטיהם כמה ברע המה כי רע לא ידע. לא כן האיש אשר מנעוריו הלך בעצת נבערים ובדרך התעלולים ואת כל אשר הם עושים הוא היה עושה ואח"כ נחם אל לבו ויעזב דרכו ושב עד ה' הוא הראוי להוכיח במישור להיותו יודע דרך הרשעים ובקי בערמומיותיהם וחרוש מעשיהם. וזהו טוב לשמוע גערת חכם (ומלת חכם יהיה תואר הפעלה ולא הפועל וע"ד אם חכם לבך) מאיש שומע ש' כלומר מאותו איש שהיה שומע מעודו שיר כסילים והוא מואס על עצת כסילים הנבערה :

שפת היריעה

א) ועל דרך הפשט נוכל לבאר כמאמר אשר כוונת הכתוב לבאר לנו ההבדל בין אבינו אברהם ע"ה ובינינו. והזכיר לאברהם מעלה יקרה מה אשר אתנו אין לנו מאומה מן המעלה הזאת והזכיר ג"כ אצלנו מעלה מה שלא היתה באברהם אבינו. כי הנה אברהם אבינו ע"ה היה לו מעלה אשר בין שלש שנים הכיר את בוראו שנאמר עקב אשר שמע כו' [נדרים לב:] כמבואר עקב ואנחנו נאמר אצלנו כי הילדות והשחרות הבל [קהלת יא] ואנחנו יש לנו מעלה מה שלא היה לאברהם כי אנחנו נולדים בקדושה מלידה ומבטן לא כן אברהם כי אביו היה תרח ואמו אמתלאי בת כרנבו [ב"ב צא א] וזהו שאמר בשבח זרעו של אברהם עמך נדבות ביום חילך שהמה בהדרי קודש מרחם משחר מלידה ומבטן מאת לא היתה לאברהם. והזכיר לאברהם מעלה שאינה אצלנו לך טל ילדותך כי הוא היה לו גם ימי הילדות כי בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו ואנחנו ענינו אמר הכתוב כי הילדות והשחרות הבל.

זיפה להעושקים והחומסים אולם אחר שהארץ תחמוס הכל אז רע לכולם יחד. וזהו קץ כל בשר בא לפני ר"ל קץ כל ב"א ובע"ח והטעם כי מלאה הארץ חמס מפניהם ר"ל מפניהם וע"י מעשיהם מלאה הארץ חמס ומוכרחת לחמוס את כל לבלתי תת כחה להם ומאז רע לכולם:

ובזה יתכן מה שאמרו ז"ל במדרש והנני משחיתם את הארץ משל לבן מלך שהיה לו מינקת כל זמן שהיה סורח היה מניקתו נרדית כך הנני משחיתם את הארץ כו'. והוא כי הארץ להיותה המגדלת את כל חי והמכינה צרכי האדם והנבראים כולם ובעת הבריאה היה ברכתה ר"ב מאד עד שעל ידה נטו כולם מדרך הטוב כי שמנו עשתו ויבעטו בכבוד ה' יתי' ע"כ היה הצורך להמעיט ולהקטין הטובה הלזו לקלל האדמה עבורם ממש כהמשל שהביאו ז"ל. וע"כ אחר המבול אמר ה' יתי' לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו כו'. כי הנה רעת האדם הוא ע"ד ובחינת הזרעים והנטיעות אשר רעת גידולם הוא לא' מב' סבות אם בעבור רעת הזרע הנזרע והשורש הרע אשר בארץ או ע"י העדר השגחת בעל השדה שלא סייר נכסי' ועלה קמשונים כן רעת האדם על הארץ אם שהוא מפאת תולדתו כענין הכתוב זורו רשעים מרחם או שנתקלקל מסיבת מגדליו ואומניו אשר לא חסרו לנפשו מכל מה ששאלו עיניו ובזה הקשיא לבבו מיראת ה' כמאמר וישמן ישורון ויבעט. והנה האדם אשר עשה אלהים מראש העיד עליו הכתוב ואמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד כי האלהים עשה את האדם ישר וטוב באין ספק אבל קלקולו לא היה זולת ע"י רוב הטובה כמאמר המדרש (פרשתנו) עוד כל ימי הארץ זרע כו' מי גרם להם שימרדו בי לא ע"י שהיו זורעים ולא קוצרים יולדים ולא קוברים כו' והיו זורעין אחת למ' שנה. וזהו מ"ש (בראשית) וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כלומר ע"י הארץ ומסיבתה שהיה ברכתה מרובה ולעילה זו נתקללה הארץ בדור המבול ונמח ממנה ג' טפחים לא כן אחר המבול שכבר נשארה זוהמת מעשיהם הרעים ונשתרבבה לבבאים אחריהם (אשר ע"כ לא חזר העולם לשלימותו שהיה קודם המבול אבל עוד נתחדשו חליים ונתקצרו שנות האדם כמבואר במדרש (שם) מעשה באחד מגדולי הדור שהיה חושש את ראשו אמר אמי מאי עביד לן דרא דמבולא) אמר הוא יתי' לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי אין רעתו עוד מסיבתה כי יצר לב האדם רע מנעוריו כלו' כבר הוא רע מתולדתו ומה לי עוד להאדמה:

קץ כל בשר בא לפני א) מדרש כתיב מרוב עשוקים יזעיקו ישועו מזרוע רבים מרוב עשוקים יזעיקו אלו הנעסקים ישעו מזרוע רבים אלו העושקים אלו רבים על אלו ואלו רבים על אלו. אלו רבים על אלו בחימוס ממון ואלו רבים על אלו בחימוס דברים עד שנתחתם גזר דינם ולפי שהיו שטופים בגזל נמחו מן העולם קץ כל בשר בא לפני הגיע זמנן להקצן הגיע קטגורי' שלהם לפני כל כך למה כי מלאה הארץ חמס מפניהם ע"כ. הנה האמנם כי רצו ז"ל לבאר כפל המלות בפסוק מרוב עשוקים כו' לדרוש כי הוא מדבר מנעסקים ועושקים אבל הדבר צריך ביאור וכי מה אשמת הנעסקים שיהיו כלולים עם העושקים ומה גם כי לא ידענו מה היה קשה להם ז"ל במאמר קץ כל בשר לדרוש עליו מה שדרשו גם מה שסיימו הגיע קטגורי' שלהם לפני. וכדי לבוא אל ביאור המאמר נקדים מ"ש יתי' (פ' וירא) זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד אשר יש בו מן הקשות במ"ש זעקת סדום כו' כי ממה שזעקו עדן לא הוחלט על רעתם כי רבה היא (אשר ע"כ הוכרחו רז"ל לומר זעקת ריבה אחת כו' כי לולא כן אין אשמת דבר בהזעקה). גם מ"ש הלאה ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה ואם לא אדעה הנה לכאורה אנו רואים בו מן הזרות ח"ו כי מי איכא ספיקא קמי קוב"ה. ולבוא אל הענין נקדים עוד מאמר הנביא (מיכה ו') הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד וגו'. דע כי התוה"ק היא כלולה ממצות שבין אדם למקום ובין אדם לחבירו והנה המצות שבין אדם למקום אין אתנו להשכיל לדעת ישרם וטוב תכליתם ותועלתם וסודם ופעולתם אולם אשר בין האדם לחבירו מהנקל הוא על האדם לעמוד על אושר תועלתם ופעולתם יען כי כל אחת איננה נעשית בלתי

שפת היריעה

א) ובמדרש [ב"ר לא] הגיע זמנם להקצן הגיע זמנם לעשות בהם הגיע קטגורי' שלהן לפני. מאמר זה נתבאר יפה אצלנו בס' עין השיב ע"ד מאמר [ישעיה א] על מה תכו עוד תוסיפו סרה. משל לנער א' עשה מן הדברים אשר לא יעשו ונאשר נתודע הדבר אל אביו וימר לו מאד ויחר אפו ובקצפו הכה אותו מכה גדולה על הרעה אשר עשה ולרגעים אחדים נשמע קול נוהם בעיר על אבי הנער הזה כי נחלש ונתעלף כי לבו היה כואב עליו על שהכה את בנו. וירץ הרב ויקח את הנער והביאו בשבע למכה ולהרפה והנער שואג וצועק הלא כבר אבי היקר עשה בי שפטים ויען הרב ויאמר לו אביך הכה אותך ע"ד החטא אשר עשית ואני מייסר אותך על דבר המכות אשר הכה אותך אביך הרחמן אשר אתה גרמת לו שיקנוף ויתאכזר עליך באשר ידאב לבו ע"ז. וזהו על מה תכו ע"ז עצמו אשר אתם מוכים ולוקים בזה עצמו תוסיפו סרה מה שאתם מסבבים במעשיכם שיתאכזר הקב"ה כביכול עליכם להכות אתכם כל כך: הלא הוא אבינו המרחם עלינו מעולם. ועתה מאמר המדרש מבואר מאד מה שכפיל דבריו ג' פעמים, כי באו חכמינו להורות על שלשה דברים שגרמו בעונותיהם ב' למטה וא' למעלה, א' הגיע זמנם להקצן, ב' הגיע זמנם לעשות בהם הוא הורבן העולם בכלל כמאמר להפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם וא' למעלה עד שבכו במעשיכם עד שיכתוב הכתוב ויתעצב אל לבו, וזהו הגיע קטגורי' שלהם לפני ובכבו במעשיהם הרעים שיכתוב הכתוב ויתעצב אל לבו המחה את האדם מלך חפץ בחיים.

בלתי ע"י פועל ומקבל הפעולה הן ממצות עשה כולל צדקה גמ"ח השבת אבידה וכאלה וממצות לא תעשה ובהם גניבה גזילה אונאה השגת גבול וזולתם. והאמנם יקרה אשר בבוא המצוה ליד הפועל יסוג אחור ממנה כי ירע עינו מתת מחיה לאחיו העני או להשיב האבידה לבעליה וכדומה הוא אך מפאת יצרו הרע העומד על ימינו לשטן לו ומסמא ומחשיך את עיניו מראות בטוב המצוה ומהביט בעולם ישרה ומחבב לו עשרו וסגולתו לקפוץ ידו מאחיו האביון וכמו כן במצות לא תעשה להזהר ממנה כבד לבו מהבין רוע ענינה וגנותה אולם המקבל הפעולה הטובה אם רעה עיניו רואות וצופות היטב על אושר פעולת המצוה וטוב ישרה ונעימתה ולבו ישכיל לדעת המצוה כי טובה היא וכי תערב לנפש בעשיתה וההיפך בהיפך. וזהו שיען הנביא ע"ה ואמר הגיד לך אדם מה טוב כלומר הצורך אליך להטות אוזן לכל אשר יגיד לך אדם זולתך רצוני המקבל פעולת המצוה כי הוא בוחן בטוב יושר המצוה ומכיר חנות אל ית' במה שהעיר אותנו עליה וממנו תלמד ותקנה לב גם אתה לבחון יושר המצוה וערבותה:

כלל הנראה מדברינו הוא כי רק מקבל הפעולה הוא הבוחן על המעשה אם לשבח ואם לגנאי ומי שעושה עם רעהו רעה אז טחו עיניו מראות בזר מעשהו לא כן אם ישיגנו כאלה מאישים זולתו אזי ישקיף וירא בעליל ולבבו יבין רוע המעשה וגנותה וירבה לבחון ולהעריך הפלגת אשמת רעהו בו. והנה אם בהזדמן יעשה הוא אח"כ לזולתו כהדבר שהשיג מרעהו אזי עונו גדול מנשוא ותכבד אשמתו שבעתים יען כי מאתמול כשהשיג הדבר מזולתו אז היו עיניו מאירות והיטיב לראות גנות הדבר הרע הזה ויתאבל עליו וכהיום עשה כן לאחרים. הוא הדבר והוא הענין בחטאת סדום כי ידענו שכל החמס והגזל ההיה בסדום לא היה בלתי מאנשי סדום עצמם שעשקו וחמסו זה מזה ולא ליוצא ולבא ממקומות זולתם כי הלא שבת מהם עובר אורח ואם כן היה כל אחד פעם עשוק ופעם עושק ובודאי כל אחד כשהיה עשוק היה רואה בעין יפה גנות הדבר שהשיגו ופער פיו לבלי חוק לזעוק חמס ולקלל עושקו בקללות נמרצות להאבידו ולהכרית מארץ זכרו ולמחר עשה גם הוא לרעהו כדבר הזה ממש אין מהצורך עוד לדין ודיין לשאול מהם המשפט אחרי שהוא בעצמו החליט וחרץ עליו העונש אתמול וכמשפטו יעשה לו וכמליצת הכתוב אם לא כאשר דברתם באזני כן אעשה לכם ואין מהצורך להדיין להעריך דין ומשפט זולת באם המעשים אינם שוים (רצוני מה שעשה הוא לאחרים למה שרעהו עשה לו) בפחות ויתר. וזהו מ"ש ית' לאברהם זעקת סדום ועמורה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד כלומר אותם שזעקו והלילו על הרעה שהשיגו מאחרים הלא המה עשו אח"כ מעשים כאלו לאחרים ובזאת תכבד אשמת האנשים האלה מאד יען כי כל אשר הם עושים הוא עם הבחנת והכרת לבבם בזרות המעשה וגנותה כי כל אחד בהיותו עשוק וחמוס היה מבין ומביט בטוב העיון רעת הדבר ולבו היה נגרש קולו כים ואחר ההבחנה הגדולה הזו חטאו על נפשותם במעשים ההם. לזאת ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה כלו' אותם אשר ממש כהדבר שצעקו עליו עשו גם הם (ויהי' הה' ממלת הכצעקתה ה' המתקיימת) ומעשיהם שוים ממש למה שהשיגו הם מאחרים שכבר פסקו דין עליהם לכמוהם אין לי מהצורך לערוך דין ומשפט עליהם כי כאשר דברו כן אעשה להם. וזהו הכצעקתה כו' כלה כלומר אכלם כרגע בלי שום מערכת דין ומשפט כ"א יקבלו המשפט היוצא מפיהם. ואם לא ר"ל אם אינם שוים במדותיהם בפחות ויתר אדעה כלומר אדע ואערוך משפטם כפי ערך מעשיהם:

ואחר המונח הזה נאמר כי מאמר ה' ית' לנח קץ כל בשר בא לפני סובב הולך ג"כ על דרך שאמרנו. כי מבואר במדרש אנשי דור המבול לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל והוא כי באין ספק היה ג"כ כל אחד מהם פעם חומס ופעם חמוס וע"כ לא היה מהצורך להעריך עליהם דין ולעיין במשפטם וע"ז יהיה הוראת מלת קץ כהענין הנגמר עד קצהו *) כלומר כבר נגמר הדין עליהם והטעם כי מלאה הארץ חמס מפניהם כלו' כולם מלאים החמס והגזל וע"כ באין מנוס כל אחד מהם הוא חומס וחמוס. והוא שהביאו ז"ל במדרש כתיב מרוב עשוקים יזעיקו דייק הכתוב לומר מרוב כו' וכן ישועו מזרוע רבים ולא דבר מאיש יחידי ועושק פרטי כי בהיות עושקים פרטיים ויחידים אין להחליט על העושק כהיום שהיה עשוק מאתמול וע"כ עדן לא נגמר דינו על פיו אבל בשיהיו העושקים רבים אזי הקרוב שיהיה כל אחד עשוק ועושק כי דרך אחד לכולם ובכמוהם מכבר יצא הדין על פיהם שהיו שופטים חומסיהם כמדובר. וזהו מ"ש המדרש מרוב עשוקים יזעיקו אלו הנעשקים כי מלת יזעיקו הוא פועל יוצא כלומר העושקים יזעיקו להנעשקים ישועו מזרוע רבים אלו העושקים כלומר אח"כ הם מחליפים מעשיהם והנעשקים עושקים עושקיהם עד שגם הם מר צורחים. וזהו אלו רבים על אלו בחימום ממון ואלו רבים על אלו בחימום דברים כלומר פעם רבים העושקים על הנעשקים בחימום ממון והנעשקים רבים עליהם בחימום דברים כלומר מרימים עליהם קול אלה ומעריכים משפטים ופעם להיפך עד שנתחתם גזר דינם כלומר על פיהם.

יריעות האהל וזהו

*) **ובנביא** (יחזקאל ז') קץ בא הקץ כו' עד ולא תחוס עיני עליך ולא אחמול כי דרכיך אתן ירצה שאין לי לחפש ולבקר אחר המשפט כי כדרכיך עליך אתן:

אהו ששייתו ז"ל הגיע קטגורי' שלכם לפני וכל כך למה כי מלאה הארץ חמס מפניהם כלומר שלם חומסים זא"ז. והבן:

קנים תעשה את התבה כו' ביארנוהו בחיבורנו (קול יעקב שה"ש בבאור המאמר מה יפו פעמיך בנעלים) עיין עליו:

ויזכר אלהים את נח כו' גם זה מבואר שם (איכה) בבאור הכתוב תבוא כל רעתם:

וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התבה כו'. מדרש כתיב אם רוח המושל תעלה עליך

מקומך אל תנח מדבר בנח אמר נח כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות כך אין אני יוצא אלא ברשות בא אל התיבה ויבא נח צא מן התיבה ויצא נח ד"א כתיב לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים **זמן** היה לנח ליכנס לתיבה שנאמר בא אתה וכל **ביתך** אל התיבה וזמן היה לנח שיצא ממנה שנא' **צא** מן התיבה. הנה כדי לבוא אל תכלית הבנת **המאמר** נקדים מאמרו יתב' (פ' אחרי) איש איש **מבית** ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה **ואל פתח** אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה' **כו'** דם יחשב לאיש ההוא דם שפך כו' למען אשר **יביאו** בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על **פני** השדה והביאום לה' כו' ולא יזבחו עוד את זבחיהם כו' חקת עולם תהיה זאת להם לדורותם. ויש להעיר בזה רבות ומאהבת הקיצור לא רציתי לפרטם. דע כי התרי"ג מצות שצונו ה' יתברך האמנם בכללם אנו מוצאים בהם ג' סוגים מהם חקיות שאינם אך כגזירת המקום ב"ה ואין אתנו יודע בהם עד מה מטעמם ופעולתם וסודם ומהם שמעיות שטעמם בא מבואר בתוה"ק כמו פסח ע"ש שפסח כו' סוכה כי בסכות הושבתי כו' ורבים כאלה ומהם שכליות המובחנים ומקובלים אצלנו מפאת השכלתנו והכרתנו בהם ובטעמ' ופעולתם וטוב ישרם כמו גניבה גזילה ודומיהם. עכ"ז נדע אשר מבלעדי הטעם המבואר והמושכל עוד לאלהים ית' טעמים צפונים וסודות גנוזות עליהם כאשר העידו רז"ל בזוה"ק ואביא לכם עדים נאמנים ע"ז מצד השכל והא כי המצוה שהיא גם מהשכליות כמו גניבה שעניינה מוסד על אדני המשפט ויושר אנושי וטעמה גלוי וידוע לכל הנה בשנתבונן על פרטיה והלכותיה התלויים בה והמסתעפים ממנה ילאה כל משכיל למצוא טעם ודעת בהם. כי מצד השכל יחוייב כי יגדל העונש לפי גודל הגניבה וכפי דלת הנגנב ורז"ל כבר החליטו דין פרוטה כדין מאה ואין הבדל בין העונש המגיע להגונב מעשיר ש"פ להגונב מהעני פרוסת לחם אשר אליה הוא נושא את נפשו ומעתה הנה שבה המצוה השכליית להיות גם היא חקיית. (ואל אלהינו ית' טעמים נסתרים ורמים שעל פיהם מחוייבים גם פרטי ההלכות התלויות בה) וכאשר רמז המשורר האלהי ע"ה (תהלים קיט) אתה צויתה פקודיך לשמור מאד אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך. מלת מאד הוראתה על רוב הפלגת השמירה גם למה שהוא מתנגד להטעם המושכל כמו דין פרוטה כדין מאה והמעמן עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים ואמר האמנה כי המצוה בכללה היא מבוארת הטעם עכ"ז בהתבוננותי בפרטיה המה רחוקים ממני ועניינם רק ע"ד החוק וזהו אתה צויתה פקודיך לשמור מאד כלו' בשמירה יתירה ורבה מאד (וכוון על פרטי ההלכות כי עמקו ונשגבו) אמרתי כי כל מצות ה' המה אך חקיים וגזירת הגוזר ב"ה ע"כ אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך כלומר יכונו דרכי לשמור כל מצות ה' על גדר החקים ולא בבחינת מושכלים:

ובמדרש (ריש וארא) הה"ד ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו. הפסוק הזה נאמר על שלמה ועל משה ע"ה על שלמה כיצד כשנתן הקב"ה תורה לישראל נתן בה מצות עשה ומצות לא תעשה ונתן למלך מקצת מצות שנאמר ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו עמד שהע"ה והחכים על גזירתו של הקב"ה ואמר למה אמר הקב"ה ולא ירבה לו נשים לא בשביל שלא יסור לבבו אני ארבה ולבי לא יסור כו' לסוף מה כתיב ביה ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו כו' ולכך אמר שלמה על עצמו ופניתי אני לראות חכמה ודעת והוללות וסכלות אמר שלמה מה שהייתי מחכים על דברי תורה והייתי מראה לעצמי שאני יודע דעת התורה אותה הבינה ואותה הדעת של הוללות וסכלות הי' כו' עד לפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי ע"כ. ותכלית רצונם ז"ל בזה למצוא מענה על חכם כמוהו שיהיה מוטעה בעצמותו ויעריך עצמו לדבר שלא יעמוד בו לאמר אני ארבה ולא אסור ודבריהם מבוארים כפי מ"ש אשר גם המצוה שהכתוב בעצמו מבאר טעמה איננו אליה טעם עיקר וכולל אבל לאלהים ית' עוד טעמים נסתרים גבוהים ורמים. וע"כ גם אם לפעמים יקרה שאין מקום לטעם המצוה הבא מבואר בכתוב מאיזה סבה עכ"ז חלילה לנו לדחות ולבטל המצוה כי גם בלעדי הטעם המפורש עוד אליה טעמים וסודות נסתרות המחייבים עשייתה. כמו שמצאנו ברז"ל (נדה ל"ג ב') שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה אמרה תורה מילה בשמונה השיבם כדי שלא יהיו כל העולם שמחים ואביו ואמו עצבים. ומה יענה בשיהיה אביו מת או אמו ילדתו בזוב וכדומה מהסבות המתנגדים לטעם ההוא אם לא כי זולת הטעם הזה יש עוד טעמים נסתרים. והוא מה שעלה על לב שלמה ע"ה כי היה חושב כי מ"ש ית' לא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו הוא עיקר הטעם ואין עוד מלבדו ואחר שהוא היה בטוח שאיננו ירא לנפשו מהטעם ההוא אזי תפול האזהרה ממנו אבל אחרי שובו נחם אל לבו ואמר חטאתי כי לא ידעתי ענין המצות ושגיתי בתכונת טעמיהם בחשבי שאין למו זולת הטעם המבואר אבל האמת כי עוד גבוהים עליהם וכנ"ל. וזהו שסיים ולפי שהרהרתי נכשלתי

שכשלתי כלומר ע"ד העונש (וכל דברינו אלה מכוונים במדרש כשתעיין בו):

המורם מדברינו כי האמנם יש בהמצות מה שהכתוב בעצמו מבאר טעמיהם או השכל יעיד עליהם איננו זולת ע"ד כלל אבל פרטי ההלכות המה רק ע"ד גזירה מאתו ית' וע"כ מצאנו ראינו בכמה מצות שבתורה מהשמעיות או מהשכליות שעיקרם ושרשם הוא מוסד על טעם נגלה ומפורש ולאחר שפרט הכתוב הלכותיהם ודקדוקיהם סיים האזהרה בלשון חוק. ונביא לדוגמא מ"ש במצות קרבן פסח שטעמו עמו על שום שפסח וכשפרט הלכותיו מתחיל ואומר זאת חקת הפסח כל בן נכר לא יאכל בו תושב ושכיר כו' בבית אחד יאכל כו' ועצם לא תשברו בו וכאלה רבים אשר הטעם המבואר והמושכל איננו מחייב פרטי ההלכות התלויות בה *) לכן אומר בהם זאת חקת הפסח כו' גם כי יסוד המצוה ושרשה הוא ע"פ טעם הנגלה והמבואר. והוא מה שזכרנו כי לכל מצוה טעמים נעלמים וסודות נסתרות והם המחייבים גם פרטי הלכותיה ודקדוקיה מלבד הטעם הנגלה שאיננו מספיק זולת על כללית המצוה (עוד כתבנו בזה דברי נועם בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פ' וישלח על הכתוב כנען בידו מאזני מרמה):

ומעתה נתנה ראש לבוא לביאור הכתובים הנזכרי' והוא עם מה שידענו כי הקרבנות מביאים בעליהם לידי חיים כמחז"ל (ילקוט תהלים כ"ה) הנפש החוטאת תביא קרבן ותתכפר. ובזה נבוא אל הענין והוא ע"ד דמיון עיר קטנה שנפל באישיה חולי גדול ב"מ וחלו בה רבים ושלחו למרחקים אל רופא מומחה ושלח להם רפואות אך כשיעור הצורך להחולים ולא יותר. והנה באין ספק כל חיות האנשים האלה תלויים בשמירת הרפואות ואם יבוא אחד ויקח כלי מלא רפואות וישפכם ארצה הרי הוא הורג בזה נפש אחד או שנים שיחסר מהם הרפואות וימותו מחליים. אולם אם שלח רפואות יותר מכדי הצורך אזי אין השופך אלא כעובר על בל תשחית. הוא הדבר והוא הענין בהקרבנות שעלו לרצון על מזבח ה' המה היו הרפואות תחלואות הנפש אשר חלה בה החוטאת בעברו את פי ה' ועל ידי קרבנו אשר העלה לה' עולה או זבח נרפאו נגעי לבבו ונסלח לו. וע"כ הזהיר הכתוב ואמר איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב כו' ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן לה' כו' דם יחשב לאיש ההוא דם שפך כי הוא ממש כשופך רפואות בחוץ. וזהו מ"ש למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה והביאום לה' כלו' ע"כ הוא נחשב כשופך דם כי בידו היה לעשותו קרבן לה' **). והנה כפי הנחת הכתוב סוד האזהרה הלזו בנוי על אדני מושכלות המקובלות ג"כ על לב אנושי. אבל כל זאת הוא במי שאין לו אלא קרבן א' להתכפר בו והוא שחט ארצה וזבחו בחוץ הרי הוא כאלו דם שפך אבל מה נאמר במי שיש לו הרבה בקר וצאן ומקריבן בפנים ורוצה להקריב עוד א' בחוץ האמנם כבר איננו כשופך דם ועכ"ז הזהירה התוה"ק גם על אופן זה במ"ש ולא יזבחו עוד את זבחיהם ירצה בשגם הקריב דיו בפנים ורוצה להקריב עוד א' בחוץ גם זה אסור. והוא ענין בלתי מובן ואיננו אך חוק הבורא וגזירתו וע"כ סיים הכתוב ואומר חקת עולם תהיה זאת להם לדורותם. והבן:

נשמע מכל האמור שגם מצות השמעיות והשכליות נפלאים ורמים מאד מהשגתנו ורחוקים מבינתנו כי זולת הטעם המושכל או המפורש עוד להם טעמים גדולים ועצומים ונוראים והוא שאמר דהע"ה (תהלים קיא) גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם כלומר גם כי החפץ לבקר בהמצות ימצא מה שמחייב עשייתם בטעם מושכל ונגלה

וידרוש

יריעות האהל

*) **ובזה** אני מבין מה שמסדר בעהג"ד שאלת ארבעה בנים ומהם שאלת החכם מה העדות כו' אשר צוה ה' אלהינו אתכם ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. אשר כבר הרגישו המפרשים ע"ה בענין השתנות שאלת החכם משאלת הרשע מה העבודה הזאת לכם אשר באמרו לכם הוציא את עצמו מן הכלל ולא כן החכם עם אמרו מלת אתכם. אמנם לפי הכלל המונח בפנים יתבאר הענין בטוב אי"ה. והוא כי הנה מצות הפסח ביארה לנו התורה הקדושה שהיא לזכר עולם שפסח הקב"ה על בתי ב"י כו' וכן מצות מצה ע"ש שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ כו' וכמו שפירשו ז"ל מ"ש (תהלים קיא) זכר עשה לנפלאותיו שהקב"ה צוה אותנו כמה מצות למען יהיו לזכרון הנפלאות שעשה. אבל לא כמוהם פסח מצרים שנצטוו באכילתו טרם הכה ה' כל בכור במצרים כי מכת הבכורים היה בחצות הלילה ומערב כבר נצטוו לאכול הפסח על מצות ומרורים. והן על זאת בא החכם בשאלתו מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם כלומר מה ענין הצווי לכם אתם יוצאי מצרים לעשות הפסח טרם פסח ה' ולאכול מצה עד לא יצאתם ממצרים והלא כל עיקר המצוה הוא אך לזכרון לדורות. ובאה התשובה ואף אתה אמור לו כהלכות הפסח כו', כלומר זכהו נא והגד לפניו הלכות הפסח הפרטיים כי מהם יקנה דעת כי אין העיקר בנושא המצוה הוא הטעם המבואר בכתוב לזכרון הנס לבד כי לולא כן מה ענין הלכות הפרטיים אשר כמו זר נחשב לטעם הזכרון אם לא כי לה' ית' עוד טעמים נעלמים ונסתרים אשר על פיהם היה החיוב גם ליוצאי מצרים להקריב הפסח גם טרם הונח לזכרון. וזהו אף אתה כו' הזכיר הלכה אחת לדוגמא אין מפטירין כו' שהיא זרה אל טעם הזכרון וכמו כן שאריתם, והבן:

) **ומה מתקו בזה דבריהם ז"ל (זבחים ק"ו) אין השוחט בחוץ חייב אלא על שכבר בפנים ומובן כדברינו:

ודרוש כתם כחפלו עכ"ז עלינו להאמין כי עוד להם טעמים גדולים וסודות רמות ונשגבות וזהו גדולים מעשי ה' עם כי המה דרושים לכל חפציהם ומ"ב היטיב אשר דבר הוא ע"ה אהלי יכונו דרכי לשמור חקיך הכנים כל המצות תחת תואר החוק (כמ"ש למעלה) יען כי כולם צפונות וגנוזות בטעמם וסודם אתו יתברך ועלינו לקיימם ע"ד חוק וגזירת המלך ית' *) וכמו כן כל מעשי הי"ת ונפלאותיו שהפליא מראש הנה הנם ממש ע"ד זה וכאשר יפילון ויגידון דברי המשורר ע"ה (שם צ"ב) מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך. ירצה עם כי לעינינו הוא כי מעשי אלהינו גדולים ונפלאים אנחנו מאמינים כי עוד מאד עמקו מחשבותיו ולו יתברך טעמים נסתרים ונוראים מלבד מה שאנו מבינים ומשכילים איכות המעשה ותועלתה על צד הנגלה :

והן עד"ז היה ג"כ מה שצוה ית' לנח על בנין התיבה כי האמנם כפי המושג ללב האדם היתה התיבה לנח הצלה טבעיית אבל הנה כבר נודע ברז"ל כי הצלתו היתה אך בנס וז"ל (במדרש פרשתנו) אמר ר"ח ב"א נגר היית ולולא בריתי שהיתה אתך לא היית יכול ליכנס לתוכה. הורו לנו ז"ל כי לולא בריתו ית' ועזרתו עמו להצילו לא היה במעשיו מאומה מכמה ענינים (כמובא ברש"י) אבל כל עיקר הצלתו היתה נסיית. ואם כדבר כן יש מקום לשאול הלא לא יבצר ממנו ית' מהציל את נח ע"ד נס גם מבלעדי התיבה ולמה צוה עליו עבודה כזו על חנם. אבל מזה יאומת כי היה צורך בנין התיבה לכוונה עמוקה ונפלאה וע"פ טעמים נוראים אשר ידעם הוא ית'. והכ"מ הוא כי כשנאמר כי הצלת נח היתה אך טבעיית לא היה לו מהצורך להמתין ולהיות בתיבה עד שיצוהו ית' לצאת מתוכה רק כשיראה כי קלו המים ויוכל לצאת יפנה ויצא ממנה. לא כן אם כוונתו ית' נעלה מזה והרי הוא חוק נסתר מאת ה' להסגירו א"כ אין לו רשות לצאת ממנה עד שיצוהו ית' לצאת. וההכרעה היא ממה שצוהו ית' על הכניסה לתיבה שזה מורה שהיה חוק הכורח שנכנס לתיבה לא לבד להנצל שאם היא רק הצלה טבעיית מה צורך להצווי הלא מעצמו יכנס כאשר יאלצהו ההכרח. וזהו שכוונו ז"ל במדרש שלפנינו כתיב אם רוח המושל תעלה עליך ר"ל שנצטווה מה' יתברך שיכנס לתיבה וא"כ ודאי כי להקב"ה ע"ז טעם נסתר וסוד כמוס ולכן מקומך אל תנח ר"ל ההכרח היה לו להמתין עד שיצוהו ית' לצאת מתוכה. וזהו אמר נח כשם שלא נכנסתי בתיבה אלא ברשות כך לא אצא אלא ברשות בא אל התיבה ויבא נח צא מן התיבה ויצא נח. ר"ל ממה שצוהו ה' על ביאתו לתיבה הבין כי הצלתו איננה טבעיית אבל לה' ית' טעמים נסתרים עליה ע"כ אין לו לצאת עד כי יצונו ה' וע"ז סיימו ז"ל כתיב לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים זמן היה לנח ליכנס לתיבה כו' והוא מבואר כדברינו כי אם היה ענין הצלתו אך ע"ד הטבע אין נופל בו זמן כניסה ויציאה וע"כ שהוא ענין גבוה מעל גבוה מה שהוא מחוייב להיות בעתות חקות ומוגבלות וזהו שהביאו לכל זמן ועת לכל חפץ כו'. והבן :

ויחל נח איש האדמה ויטע כרם. מדרש נתחלל ונעשה חולין למה ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה כו' אלא ויטע כרם. אר"ח ב"א בו ביום נטע בו ביום שתה בו ביום נתבזה. להבין דבריהם נקדים לבאר עוד מאמרם ז"ל (במדרש פרשתנו) ויהיו בני נח היוצאים מן התבה כתיב והוא ישקיט ומי ירשיע ויסתר פנים ומי ישורנו ועל גוי ועל אדם יחד והוא ישקיט נתן שלוה לדור המבול ומי בא וחייבם וכשהסתיר פנים מהם מי אמר לו שלא עשית כשורה על גוי זה דור המבול ועל אדם זה נח יחד שממנו הושתת העולם ירוע כבירים לא חקר הרעו אנשי דור המבול במעשיהם הרעים ויעמד אחרים תחתם אלו בני נח. וכלל הענין הוא עם מה שאמרו ז"ל במדרש ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה ונח כו' אף נח שנשתייר לא היה כדאי אלא שמצא חן. אשר לכאורה יפלא מה

*) ובזה יאותו לנו דברי הכתוב (קדושים) איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אשר מכבר העירו רבותינו ז"ל על סמיכות ב' מצות אלו והתחברותם בכתוב אחד אבל ידענו כי מצות מורא אב ואם גם שיא מן השכליות כי בן יכבד אב מצד הטבע ועכ"ז הפליגה התוה"ק לצוות עליה בעה"ד עד שהוקש כבודם לכבוד המקום. והוא אך להודיענו שלא נקיים אותה מצד הטבע כ"א מחוק הבורא ואזהרתו עליה ויתרון המקיים מצוה ע מפאת חוק על המקיימה מצד הטבע כי מצד הטבע לא יכבד הבן לאביו ולא יהיה מוראו עליו כ"א בעוד הוא צעיר לימים בעבור צרכו לאביו ובעבור רב הטוב שעושה עמו לא כן כשיגדל ויהיה לאיש ויהפרנס ממעשי ידיו או אז יאמר לאביו ולאמו לא ראיתיו וע"ז מזהיר הכתוב ואומר איש אמו ואביו תיראו והוראת מלת איש על גדול ובעל היכולת כידוע. והנה על זה האופן בעצמו אמר ג"כ יאת שבתותי תשמורו כי שמירת השבת היא ג"כ ענין ערב מצד הטבע לנער ורך בשנים אשר גם בחול איננו יודע מכל מלאכה ויגיעה בעולם ובבוא יום השבת ילבישוהו שני ומכלול וילחם במטעמים יהיה שש ושמח מאד ויקרא לשבת עונג לא כן כשיגדל ויהיה לאיש ויעלה עליו עול וכובד הפרנסה אז תערב לו היגיעה כי על ידה ישבע לחם וימר לו השביתה והבטלה ובהגיע יום השבת אם יניח ידו מעשות כל דבר וישמור השבת כהלכתה אזי שכר שמירת שבת בידו. וזא שמסמיך הכתוב וכלל יחד ב' מצות אלו במלת איש לאמר איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו כלומר בהיותו איש אז יעשה המצוה ע"פ דעת המצוה עלי' ולא מדרך טבע לבד :

ראה ית' לכלול גם את נח בכלל הגזירה ולחייבו מתחלה ולהמציא לו חן אח"כ הלא לא בן אדם הוא וינחם טוב טוב היה להצדיקו מיד. אבל ידעת מדת השי"ת כי כשהוא מעניש לאדם ומעיר עליו חמתו אח"כ כשב אפו ממנו מרבה וכופל עליו רחמים וחסדים גדולים על אחת שבע. כמ"ש הנביא (ישעיה נ"ד) ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך כו' וכמ"ש דהע"ה (תהלים ל') כי רגע באפו חיים ברצונו וכן מצינו (איוב מ"ב) וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו וזהו שאמר הנביא (ישעיה י"ב) אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני כלומר בכפלים *). והנה ברצותו יתברך להרבות זרע נח אחר המבול ולבנות העולם ממנו והביטו במעשיו כי המה דלים ומועטים ולא יעלו לו לזכותו בזה היתה עצתו ית' לכלול גם אותו בדין דוהמ"ב יען כי התגברות החסדים הבאים לאחר החמה והכעס רב חילם לפעול טוב נשגב ולהטות אליו חסד להרבות זרעו גם אם איננו ראוי לזה ע"פ מעשיו. ואולי זהו הרמז במה שסדרו ז"ל וגם את נח באהבה זכרת כלומר מפאת אהבתו ית' את נח נדיבות יען לזכור גם אותו בהתעוררות הדין על דו"ה ועי"ז ותפקדהו בדבר ישועה ורחמים בהביאך את מי המבול לשחת כל בשר כו' כלומר גם אותו ע"כ זכרונו בא לפניך להרבות זרעו כעפרות תבל כלומר כי עי"כ גבר עליו חסדו ית' ואמונתו שבעתים. וזהו מ"ש המדרש והוא ישקיט ומי ירשיע נתן שלוה לדור המבול מי בא וחייבם וכשהסתיר פניו מהם מי אמר לו שלא עשית כשורה כלומר מדתו יתב' איננה כמדת בו"ד שעושה דבר לפנים ולבו בל עמו כי מי יאמר לו מה תעשה ועכ"ז על גוי ועל אדם יחד על גוי זה דוהמ"ב ועל אדם זה נח יחד ר"ל הקב"ה כלל גם אותו בדין דוהמ"ב שממנו הושתת העולם ר"ל מה שכלל אותו עמהם הוא היה הסבה שנתברך להרבות זרעו כו' וזהו ירוע כבירים לא חקר ויעמד אחרים תחתם:

עתה נבוא אל ביאור המאמר שלפנינו בשנקדים עוד מאמרם ז"ל (במדרש בראשית) ויברך אלהים את יום השביעי כתיב ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה ברכת ה' היא תעשיר זה יום השבת ולא יוסיף עצב עמה זה האבל. ויתבאר הענין ע"פ משל אחד היה בדרך פגע בצדיק אחד אשר ידע בו כי ברכתו ברכה אמר לו רבי ברכני אמר לו יהי רצון שהעסק הראשון שתתחיל לעסוק בבואך לביתך יהי מבורך ומוצלח מה עשה זה גמר אומר בלבו אלך לביתי ואקח צרור כספי למנותם ולשקלם ובהם תחול הברכה שברכני הרב. ויהי כבואו לביתו אמר לאשתו מהרי ותני לי צרור הכסף והיא לאשר לא ידעה מה ברצונו היה נחשב בעיניה למשתגע ולא נתנה לו ויגער בה התחילה לקללו ויוסף לאררה עד כי הריב שביניהם גדלה והצליחה וירב המדון ויעלם למאד לבעבור כי הוא היה העסק הראשון בבואו לביתו. הנמשל כי שלא ידענו שכל ששת ימי החול וברכתם מושפע ובא מברכת יום השבת. כי הוא מבוע הברכות וכמבואר בספר הזוהר כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין כו' בגין דיתברך מתורא כל שית יומין כו'. והוא כי כל המעשים שהאדם עוסק בהם בשבת מושפע בהם הברכה ועי"כ יהיו מבורכים גם בימי החול וזהו חמדת ימים אותו קראת כלומר כל הימים חומדים ומשתוקקים אליו כי ממנו יבורכו וזהו ויברך אלהים את יום השביעי כו' כלו' חלק לו מקור הברכה ומעין השפע אשר ממנו יניקו ששת הימים. וע"כ החוב עלינו עב"י שיהיה יום השבת כלול בכל הטוב לשמים ביראת ה' כל היום ולענגו באכילה ושתיה ועי"כ יושפע בהם ברכת ה' בכל ימי החול. וזהו שהביאו ז"ל ברכת ה' היא תעשיר זה יום השבת כלומר השבת הוא מקור הברכה לכל המעשים ולכן יזהר האדם שלא יוסיף עצב עמה זה האבל כי בזאת יהיה גורם לעורר ח"ו דרך עוצב על כל ימי השבוע:

והן עד"ז היה ג"כ ענין מטע נח. כי אחר המבול היה תגבורת מדת הרחמים והחסד מאת הי"ת על העולם לבנותו כמקדם ולכוננו על מלואו כמ"ש לא אוסיף לקלל עוד את האדמה כו' ולכן היה הדין נותן כי העסק הראשון שיתחיל האדם לעסוק בו מה שהוא מתיקוני העולם יהיה מבורך ומוצלח בהפלגה רבה ועצומה. ונח לא עשה כן וירא ראשית לו לנטוע כרם ועסק במטע תחלה ובאה הברכה בעסק זה כמרז"ל בו ביום נטע בו ביום שתה בו ביום נתבזה. וזהו מ"ש המדרש ויחל נח כו' נתחלל ונעשה חולין (גם רז"ל הביאו מלת ויחל על פשוטה שהוראתה התחיל נח אך אמרו נתחלל ונעשה חולין) כלומר ע"י שהתחיל במטע זה בראשית עסקיו נעשה חולין. וזהו שביארו למה ויטע כרם לא היה לו ליטע דבר אחר של תקנה כו':

פרשת לך לך

ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך כו' מדרש (מובא ברש"י) לך לך להנאתך ולטובתך. הנה האמנם דבריהם מוכרחים מלת לך המיותרת

*) **והמדה** הזאת נמצאת גם למטה בבני אדם גשמיים כמ"ש התוס' ז"ל (תענית כ' א') בד"ה ונעתרות נשיקות שונא וז"ל. נאמנים פצעי אוהב כאשר אוהבים עושים מריבה ביניהם ונעשו שונאים זא"ז השנאה נאמנת וקיימת וחזקה מאד. וכן להיפך ונעתרות נשיקות שונא. פי' אם השונאים עושים שלום ביניהם יהיה השלום והאהבה והאחוה בהפלגה עצומה והיינו נעתרות נשיקות שונא כלומר שונא בעת שעושה שלום ונהפך לאוהב אז אהבתו עזה מאד מאד.

ידע הכלל הזה מי אתה ויענה ויאמר גם אנכי כן דמיתי ואמרתי לו וגליתי את אזנו כי אני מבני ביתך ואז הרבה במכאובי כי אמר מה לך להפחידני באדוניך אז. לכן קנאה בחמת אפו וימהר וירץ ויעשה בו שפטים ויקנא קנאה גדולה. כן ממש היתה עצת מרע"ה להעלות חמה לנקום נקם בפרעה ועמו אמר ויספר לפני הקב"ה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך ואז הרע לעם הזה יותר מאד וכמו שנתבאר למעלה ע"ש. ונתבונן עתה בהעשיר הזה שהתעורר עתה לקחת נקמה מיד המכה אשר הכה את משרתו אם שהכה אותו בעבור משרתו רק שע"י פגיעתו בכבודו התעורר להעלות חמה או שכל עיקר הכעס והנקמה לא היה רק על אשר חרף אותו ועל אשר ביזה אותו בעצמו ולא בעבור נקמת משרתו והנ"מ אם המשרת צריך לתת לבעליו תודה על זה כי אם קנא בעבור משרתו מחוייב המשרת לתת לו תודה על זה משא"כ אם מה שעשה עשה רק למענו ולמען כבודו מה לו אל המשרת להודות לו. המנם יש דרך אל המשרת שיתברר לו ענין הנקמה מה זה ועל מה זה והוא כי העשיר נתודע אל הבליעל המכה הנ"ל כי כאשר כועס עליו והוא מתעורר לבוא עליו במשפט הקדים א"ע וימהר וירץ אל בית העשיר בהכנעה גדולה ויבך ויתחנן לו שימחול לו על הנבלה הזאת ועכ"ז לא נתפייס ויקם עליו ויסרהו למשפט ויכהו מכה רבה אז כבר נתברר אל המשרת כי לא על כבוד עצמו הוא עושה רק בעבור נקמת משרתו ואז הוא יודע כי ראוי להודות לו על זאת. כן הדבר בהמכות שהביא ית' על פרעה יש להסתפק בהם אם שהיו בעבור אשר חירף כלפי מעלה ואמר מי ה' כו' ולא למעננו ואז אין אנחנו חייבים להודות על ההכאות האלה שהכה את פרעה כי לא היו בגללנו או שהיו רק בעבורנו. וזה נתברר לנו כי הלא הרשע הזה אחר אשר קבל חמשה מכות נכנע מפני ה' ואמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים ועכ"ז הוא ית' לא הביט על זה ויכהו עוד מכה רבה מוכח בע"כ כי רק בעבורנו בא עליו כל מה שבא וא"כ מחוייבים אנו לשורר ולזמר לתת תודה לאלהים ית' *). וזהו נודע ה' כדכתיב וידעו מצרים כי אני ה' ר"ל שכבר נודע ה' וכבר הכירו המצריים כחו ואלהותו ית' ועכ"ז משפט עשה בע"כ כי בפועל כפיו נוקש רשע ר"ל בעבור ישראל שהם פועל כפיו של הקב"ה רק בעבורם בא עליו המוקש ולא בעבור נקמת ה' רק נקמת ישראל וא"כ הגיון סלה מה עלינו לעשות אלא לומר שירים וזמרים:

עוד במדרש. ד"א אז ישיר משה הה"ד (תהלים ס"ח) קדמו שרים אחר נוגנים אמר ר"י בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקב"ה באותה הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחם הקב"ה א"ל לגיונותי נתונים בצרה ואתם אומרים לפני שירה כו' וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה אמר להם הקב"ה יקדימו בני תחלה הה"ד אז ישיר משה אז שר לא נאמר אלא אז ישיר שהטב"ה אמר ישיר משה ובני ישראל תחלה וכן דוד הוא אומר קדמו שרים אלו ישראל אחר נוגנים אלו המלאכים ולמה כך אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדימו תחלה אלא מפני שבו"ד יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם אבל אתם כל זמן שאתם מבקשים אתם חיים וקיימים ע"כ. וטרם נבוא אל ביאור דבריהם נבין תחלה הטעם במה שתיארו ז"ל את ישראל ע"ש שרים וכן מצינו במדרש וז"ל שיר השירים נאמר שירים ושבחים למי שעשה אותנו שרים בעולם. והוא ענין פשוט בדברי הנביא (ישעיה מ"ג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו הכוונה כי אותנו פקד ית' לשורר עוזו ולהלל כבודו בעד כל הנבראים מה שלא עשה כן לכל גוי וזהו תהלתי יספרו כלומר תהלתי המחוייבת לי מכל סוגי הנבראים יספרו הם. והדבר הזה הוא המופת האמתי שאנחנו העיקריים בכל ביתו וכל פעולותיו אך למעננו הם וכתלית המשורר מושיבי עקרת הבית כו' **) וזהו (תהלים פ"ד) אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה

יריעות האהל עד

*) **וזהו** ויושע ה' ביום ההוא את ישראל כו' כלומר הכירו בהדבר כי כל מפלת מצרים היה אך בעבור תשועת ישראל והמופת וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים כלומר יותר מן הראוי אחר כי כבר הכירו והודו לה' וע"כ וייראו העם את ה' ויאמינו כו', אז ישיר כלומר הכריעו בדעתם לומר שירה וזהו נוסח בירתם עזי וזמרת יה וכפירש"י ז"ל וזהו הוראת הי' הנוספת במלת **עזי** לומר כי עוז התשועה הזאת בא בשבילי וזהו ויהי לי לישועה א) והבן:

) **וזהו הרצון בדברי המשורר ע"ה (תהלים קמ"ד) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו. כיון בזה לספר אושר הצלחת ישראל במה שהם נבחרים לגור בבית ה' ואמר כי טובתם כפולה ומכופלה כמו כשיתן המלך אל אחד לבוש מלכות וכליל תפארת לסימן על גדולתו וחשיבתו בעיניו הנה גם אם יהיה שלבוש הזה מהדברים הנמכרים בזול עכ"ז סימנא מילתא הוא כי גדלו המלך וכי נשאו על כל השרים ומה גם אם יהיה הלבוש הזה יקר בעצמו רצוף בזהב ורב פנינים אזי תהיה מתנתו כפולה. וזהו שבא המשורר ע"ה להעריך מתת מלכנו הקדוש ית"ש בשתים ואמר אשרי העם שככה לו היינו אשר זכו למתנה יקרה ונכבדת כזו לקבל תורת אלהים חיים ולעבוד עבודתו ולברכו, הב' אשרי העם שה' אלהיו כי על ידי זה יבחן במופת נאמן כי הוא אלהינו ואנחנו עמו:

א) ובמדרש [שמות רבה כ"ג] עזי הסרם יה ויהי לי לישועה עזי סוס ועמרם לגלגל וכוא כתי ויהי לי לישועה יהי אין

עד כי הפליגו רז"ל בגודל חשיבותנו אצלו ית' שצוה להקדים שירת ישראל אל שיר המלאכים וזהו אמר להם הקב"ה יקדימו בני תחלה שנאמר קדמו שרים אלו ישראל אחר נוגנים אלו המלאכים. אבל עכ"ז מהצורך לנו לתת טעם. בדבריהם ז"ל שסיימו ולמה כך אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם כו' אלא מפני שבו"ד יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם. אשר לפי דבריהם מעתה מה יתפאר עוד האדם ומה יתהלל באשר לו משפט הקדימה בשיר. ממש כאשר אורחת אנשים באים אל הבית הנה הנכנס ראשון תהיה כניסתו לאות ולעד כי הוא היותר נכבד מכלם אולם אם יהיה האיש הזה לבוש קרועים הולך ערום ויחף מצטער מן הקור אין להוכיח מקדימת כניסתו מאומה על חשיבותו ותתבטל ממנו התפארות בדבר זה. כן מה ענין חשיבות והתפארות קדימת שיר ישראל אל המלאכים אחר אשר הוא אך מדאגה פן ימות *). אמנם כבר בא המשורר ע"ה והתיר זאת במ"ש (שם ק"ד) אשירה לה' בחיי כו' יערב עלי שיחי כו' ירצה כי עכ"ז הרבה מן הטוב השיג האיש ההוא בכניסתו תחלה אל הבית כי הכניסה עצמה היא לו לתועלת נמרץ להציל אותו מן הקור. כן ענין קדימת שירת האדם אל המלאכים וזהו אשירה לה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי כלומר כל עוד שאני חי מטעם האמור במדרש הנ"ל ואל תאמר שאין זה שבח להתפאר בקדימה כזו ע"ז אמר יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה' כלומר שכ"ז הוא זכות גדול אל המקדים בדבר יקר כזה וכדאי לי הדבר הרבה בהיות שיחתי ערב לפני ה' ית' ומשתוקק אליה:

עוד יותר רמזו לנו ז"ל. כי באמת הוא ית' חפץ בבניו להקדים שירתם גם לולא הדאגה הנ"ל והוא כמה שדרשו קדמו שרים אלא ישראל אחר נוגנים אלו המלאכים אשר לפי דבריהם היה מהצורך שיאמר הכתוב ואח"כ נוגנים. אבל ההוראה בזה כדברינו כי הנה האיש הזה ההולך ערום גם כי אין להחליט עליו החשיבות מצד קדימת כניסתו כי מקום לומר אשר מפאת הרחמנות הניחוהו ליכנס תחלה אבל כל זאת באם גם הוא היה בתוך הבאים ונכנס תחלה אולם אם היו כלם סמוכים ועומדים אצל הפתח ואחד נתעכב מלבוא עמם והולך אחריהם וממתינים כלם שיבוא הוא ויכנס תחלה הנה בזה ההכרח לומר כי הוא מצד כבודו וחשיבותו. כן הדבר בעניננו כי המלאכים רצו לומר שירה מיד בעלות ישראל מן הים והיו יכולים לגמור שירתם טרם יגיע העת שעוררו בו ישראל לא כי ישראל אמרו שירה עד כי פלט הים את המצריים וראו אותם מת על שפת הים. ועל זה יורה לשון המדרש וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה כלו' ביקשו להקדים ולגמור שירתם טרם יגיע עת שירת ישראל אמר להם הקב"ה יקדימו בני תחלה הה"ד אז ישיר משה שהקב"ה אמר ישיר משה ובני ישראל תחלה כלומר כי הוא ית' צוה להמלאכים שימתינו עד עת בוא זמן שירת ישראל ואז יקדימו הם שירתם תחלה ואח"כ נתעכבו המלאכים הרבה עד בוא העת שיוכלו ישראל לשור ואז תהיה שירתם קודמת לשירת המלאכים וזהו ראיה נאמנת על הפלגת חשיבות ישראל בעיני ה' ית'. וזהו שסיים המדרש וכן דוד אומר קדמו שרים אלו ישראל אחר נוגנים כלו' אף כי באו אחר הנוגנים אלו המלאכים וכמדובר:

עתה נשאר עלינו להשיב על שאלתנו הנ"ל במה שסיימו ז"ל ולמה כך א"ל הקב"ה לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדמו תחלה אלא מפני שבו"ד יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם. אשר לכאורה הסירו בזה נציץ ההתפארות מעל ראש הבו"ד מכל. אמנם הענין יתבאר היטב בהקדים מאמר דהע"ה (תהלים קמ"ד) ה' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו אדם להבל דמה כו' אשר לכאורה יפלא מה ראה ע"ה לקטרג על האדם ולאמר אל יוצרו למה תדעהו אתמהא. ונעיר עוד במאמרם ז"ל (חולין צ"א) חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת (שאין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה) אשר לכאורה יותר מהנכון היה שיאמר גדולים ישראל כו'. אבל הנה לדעתי כללו ז"ל בזה כוונה נאה כי הנה באמת כבר חלקו בזה מהם אומרים כי המלאך חשוב יותר מן האדם וראייתם מיהושע שנאמר ויפול יהושע אל

פניו

יריעות האהל

*) **הן** זה לא יהיה ניכר רק לעתיד שיתקיים מאמר בלע המות לנצח. וזהו אשירה לה' קודם המלאכים יכול להיות בחיי מהמת כי עתה אני חי. אזמרה לאלהי קודם המלאכים יכול להיות בעודי בעוד נשמתי בגופי לכן מוכרח אני למהר א"ע ואין קדימה זאת מסבת המעלה רק בהיפך אני מוקדם מסבת החסרון אשר בי, ומתי אדע כי יערב עליו שיחי יותר מן המלאכים זה יתברר רק כאשר יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ויתבטל המות ועכ"ז ברכי נפשי את ה' אז יתברר כי שיחי ערב לו ית' יותר:

שפת היריעה

אין כתיב כאן אלא ויהי לי כיה לי ויהי לי. באור הדברים כי ישראל הודו ואמרו כי לא כחם ועוצם ידם עשה להם החיל הזה רק את כל אלה עשה להם הבוי"ת בנדבה והסד, וזהו עזי כוה ועצרם לראפי והוא כחי ואני בכח ידי וזכותי לא עשיתי מאומה ולכן מובטח אני ויהי לי לישועה, יהי לי אין כתיב כאן אלא ויהי לי היה לי ויהיה לי, והכוונה בזה ע"ד בבכאתי בס' חסד לאברהם על הגדת פסח בהור הגאון ז"ל על מאמר עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו ה' אלהינו לנצח, כי ההבדל בין התובע חוב ובין המבקש נדבה כי בחוב אין מקום לתבוע כ"א כאשר יש לו עוד עליו איזה מספר מה בסיה נשאר חיוב אבל כאשר ישלם לו עד פרוטה אחרונה לא יוכל לתבוע אותו עוד, לא כן המבקש נדבה כי אליו לא יוכל העשיר להשיב כבר נתתי לך נדבה שלא מה שנתן נתן בנדבה תן גם עתה בנדבה. וזהו עד הנה עזרונו רק רחמיך ולא **עזבונו רק חסדיך לא ע"ד פורע חוב ולכן אל תטשנו ה' אלהינו לנצח. וזהו שאמר אחר כי עזי כוה והוא כחי אך בנדבה לכן היה לי ויהיה לי לישועה:**

והתשוקה כדי ליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה והוא עם הכלל המונח למעלה כי שכר ביאתו לארץ לא יגיע לו אלא כשיבוא שמה כי אז יהיה נשלם פעולת הילוך אולם בעבור פרידתו מארץ העמים והתרחקותו מהם יתחייב לו שכר מיד בהעלותו ובפרידתו מהם וכל עוד שירבו מספר צעדיו ותרב ההרחקה יגדל שכרו כי בכל פסיעה הוא פועל הרחקה יתרה . ע"כ בעבור שלא לקפח שכרו היתה מחכמתו ית' להעלים ממנו ושלא לגלות את אזניו במצות ביאת הארץ כי אם היה מגלה לו אוזן על זאת שוב היה נפקד ממנו שכר יציאתו מחוץ לארץ בהיות יציאתו כבר מוכרחת בשביל לבוא לא"י ע"כ אמר לו ית' לך לך מארצך כו' אל הארץ אשר אראך ולא גלה לו עתה כ"א דבר ההליכה ומצות ההרחקה כדי ליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה המגיע לו מפאת מצות ההרחקה :

ובדברי לבאר דברינו עוד יותר נזכיר עוד מאמרם ז"ל במדרש לך לך אני פוטר מכיבוד אב ע"ש אשר ההוראה בזה הוא שרצה ית' להפריד א"א ע"ה ממולדתו להשכיחו אבותיו ומשפחתו ויהיה כגר ויתום שאין לו אב ואם . והנה מזה נקח לבאר מאמר בעל הגדה מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו שנאמר ויאמר יהושע אל כל העם כה אמר ה' בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם כו' ואקח את אביכם את אברהם גו' ואולך אותו בכל ארץ כנען . ההערות בזה רבות ונזכיר קצתם א' מ"ש מתחלה עובדי ע"ז היו אבותינו מהראוי היה לומר מתחלה היו אבותינו עובדים ע"ז (כי הלשון שאומר עתה יורה כי עובדי ע"ז לא היו זולת אבותינו וכאשר דייקו ז"ל אדם אתם אתם קרואים אדם כו' שהוא ג"כ מוכרח אך ממה שהקדים מלת אדם למלת אתם לשלול הזולת מתואר הזה משא"כ אם היה אומר אתם אדם כמו כן פה כשאומר עובדי ע"ז היו אבותינו שולל בזה זולתם לומר כי אך הם עבדו ע"ז אתמהה). ב' בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם מלת מעולם חסרה מובן. ג' ואקח את אביכם את אברהם היה לו לומר ואקח את אברהם אביכם . ונבוא אל הענין בהזכיר מדרשם ז"ל (וישלח) ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק הא לעשו לא אלא הבוחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם אני מתקיים עליו כו' . הורו לנו ז"ל שלא היה ביד עשו לומר אלהי אבי אברהם כו' כי אינם נחשבים לאבות זולת אל הבנים האוחזים מעשיהם הטובים בידיהם ולא אל האוחז מעשים זרים והולך בדרכים אחרים כי הוא מפריד ממנו קרבת אבותיו וע"כ כמו שיצחק לא היה מכונה אבי עשו מצד שעשו עבד ע"ז כמו כן מאז הכיר אברהם את בוראו נפרד מתרח מהיות עוד נקרא אבי אברהם ע"י מה שהוא עבד ע"ז וכדברי המדרש שזכרנו לך אני פוטר מכיבוד אב ·

ומעתה גם אנו נאמר על כולנו ב"י אשר **קודם** מתן תורה היינו מכונים ע"ש בני נח על אשר ממנו נבנה הארץ אחר המבול אמנם מאז קבלנו התורה אבדו כחם ומאברהם ולמעלה אין להם שם אבות כי נפסק החבל נמצא אשר קודם מ"ת היו נקראים אבותינו גם מאברהם ולמעלה עד נח אולם מזמן מ"ת אין אנו חושבין האבות אלא מאתנו עד אברהם ולא ממנו ולפניו כי נפרדו איי הגוים האלה מאתנו . וזהו מ"ש מתחלה ר"ל קודם מ"ת עובדי ע"ז היו אבותינו כלומר גם העובדים ע"ז היו מכונים אצלנו ע"ש אבותינו ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו ומאז נוטל הכבוד הזה מהם מלהקרא עוד אבותינו וזהו שאמר שנאמר כו' בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם כלומר אותם אשר מעולם היו אליכם לאבות והוא קודם מ"ת . ואמר תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים ואקח את אביכם את אברהם כלו' מאז לקחתי את אברהם להיות היא אביכם ומלת ואקח הוא ע"ד ואקח את הלוים כלו' אותו בחרתי והוא יהי' לכם לאב והבאים אחריו וזהו ואקח את אביכם את אברהם ואולך אותו בכל ארץ כנען כו' כלו' הבדלתיו מבית אביו ולקחתיו להיות הוא אביכם :

עוד ביאור על מדרש הנ"ל בשנביא לשונם ז"ל **עוד** יותר והוא ולמה לא גלה לו הארץ מיד כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה הוא דעתיה דר"י דאמר ר"י ויאמר קח נא את בנך את יחידך כו' ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור דאמר ר"ה משהא הקב"ה ומתלא עיניהם של צדיקים ואח"כ מודיע להם טעמו של דבר כך אל הארץ אשר אראך על אחד ההרים אשר אומר אליך וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך קום לך אל הבקעה ושם אדבר אתך . וכדי להבין טעם הענין נקדים חקירה קטנה במצות מעשר בהמה שאמר הכתוב (בחקותי) כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קודש לה' ובגמ' (בכורות נח) כיצד מעשרן כונסן לדיר ועושה להם פתח קטן כו' ומהראוי לחקור בטעם הדבר מה יבצר אם יקח האדם מעדרו אחת מעשר או עשרה למאה ויהיה קורא עליהם שם מעשר ומדוע צותה התורה דוקא ע"י פתח קטן . אבל כלל הענין הוא עם מה שידענו כי עבודתנו את ה' ית' מתוארה עבודה בחיריית לבעבור כי אין להאדם בעבודתו זולת הבחירה ורצון הטוב והסכמתו לעשות רצון מצוהו אבל המעשה עצמה איננה נגמרת בלתי עם עזר אלהי ית' כמרז"ל (שבת ק"ד) הבא לטהר מסייעין אותו ולנו אין לנו חלק בעבודתנו כי אם רצון הלב וחפץ הנפש לבחור בטוב לפני אלהים . וז"ש המשורר ע"ה (תהלים קי"ט) חלקי ה' אמרתי לשמור דבריך כלומר כל חלקי בעבודתי הוא אך מה שאמרתי וגמרתי בלבי לשמור דבריך . אשר ע"כ מחשבת האדם ידה רב לה עשות חיל להרע ולהיטיב וע"י בחירתו והסכמתו בלב כל מעשיו עולים ויורדים

כמו הקרבנות וההקדשות נדרים ונדבות מעלתם אינה זולת מפאת מחשבת האדם היושר ובחירתו הטובה אשר נדבה רוחו ולבו אותו. וע"י מחשבתו והסכמת לבבו נעלה הדבר והיה קודש וכמו כן כל עניני מוקצה לע"ז או מפגל בקדשים הכל הוא ע"י דעת האדם ומחשבתו כי גדול ורב חיל המחשבה להרע ולהיטיב :

ומעתה הקרוב אצלנו לומר טעם הגון בתיקוני הבהמות המעושרים אשר קודם עישורם היה איסור טבל עליהם ובלתי מתוקנים ואחר שנתעשרו העשירי היה קודש והתשעה גם הם נתעלו ויצאו מכלל טבל הבלתי מתוקן לכלל חולין מתוקנים אשר לכאורה לא ידענו מאיזה סבה נתעלו התשעה ומה עילת תיקונם הלא לא נעשה עמם דבר. אבל לדברינו יתכן כי לבעבור שלא ידע מקודם איזה מהם יצא עשירי וגמר בלבו ומחשבתו הטובה על כל אחת ואחת אם יעלה עשירי יהיה קודש ולבעבור שהיו כולם בכלל ספק והסכמתו בלב נתעלו גם הם ונתקנו יען כי רצונו הטוב היה חופף על כולם בהסכמה מוחלטת לתת לה' מה שיעלה. לא כן אם מתחלה ידע האדם ויקדים מחשבתו רק על אחת הידוע לו שיהיה מעשר על כולם מאיזה צד יתעלו התשעה אם לא היה דעת בעלים עליהם לשום צד קדושה ולכן היה ההכרח שיהיה עישורם ע"י פתח קטן כמו שזכרו רז"ל :

ובזה נבוא אל ביאור מדרש ז"ל הקב"ה משהא ומתלא עיניהם של צדיקים ואח"כ מודיע להם טעמו של דבר. הרצון כי מדרכו ית' לסתיר עצה ומגיד לאדם באופן שלא יתברר לו מהות רצונו ית' ואופן וסבת קיומו על איזה צד שיהיה ועבור כך רבות מחשבות בלב צדיק לחפש ולחקור בדבר ה' מה הוא שואל מעמו ויעלה במחשבתו אולי כך חפץ ה' ומסכים בדעתו לעשותו עודו מדבר אל לבו והנה יבוא במחשבתו אולי באופן אחר רצה ה' וגמר בלבו גם עליו ובין כך לבו מלא הסכמות לעבודות שונות כפולות ומכופלות ועי"ז שכרו רב מאד כפי רוב המעשים שהכין עצמו אליהם. משא"כ אם הוא ית' יגלה לו הדבר מיד ויאמר לו מגמתו ורצונו באר היטב אזי לא יהיה בלבו זולת הבחירה ורצון הטוב לאותו דבר פרטי ואין לו אלא שכרו המגיע לקיום מצוה זו *) וזהו מ"ש המדרש ולמה לא גלה לו הארץ מיד כדי ליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה ר"ל כי בשיגלה ית' את אזנו היא איפה יהיה הליכתו אזי בחירתו והסכמתו תהיה גבוליית אך אל הדרך שאמר לו ה'. וה' ית' להיותו חפץ חסד היו דבריו אל אברהם ע"ה בלתי מבוארים ואמר לך לך כו' אל הארץ אשר אראך ואברהם לאשר לא נתברר לו הדרך אשר אמר ה' שעבד והכין עצמו והסכים בדעתו על דרכים שונים ע"כ הספק למלאות רצון יוצרו אל כל אשר יתפנה ובזאת שכרו הרבה מאד. וחזו שסיימו ז"ל דאמר ר"ה הקב"ה משהא ומתלא עיניהם של צדיקים ואח"כ מודיע להם טעמו של דבר אל הארץ אשר אראך על אחד ההרים אשר אומר אליך כו' וכל הנזכרים ומכוון למה שאמרנו :

והן זאת היתה ג"כ כוונתו ית' בצווחו את אברהם על אודות בנו כי אם היה אומר לו מיד קח את יצחק לא היה נמצא אתו זולת ההסכמה על יצחק אבל עתה היה לב אברהם כלול הסכמות שונות. כי כששמע מאמר ה' ית' קח נא את בנך היה לבו על א' מב' בניו או א' מהכנסות אשר עשה כי גם המה נקראים בניו וכמבואר במד' וגמר בדעתו על כולם את שיבחר ה' יקריב אליו. ואח"כ כשאמר לו את יחידך עדיין לא ידע מי מכוונו כמאמר המדרש זה יחיד לאמו וזה יחיד לאמו עד שגמר אומר את יצחק. וזהו למה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור כלומר כי כל דבור היה נושא כוונות כפולות והוא גמר והסכים על כולם ע"כ מגיע לו שכר על כל דבור ודבור :

מדרש (פרשתנו ובפ' וירא) אהבת צדק ותשנא רשע ע"כ משחך כו' ר"ע פתר קרי' באברהם בשעה שעמד אברהם אבינו לבקש רחמים על סדומיים כו' עד השופט כל הארץ לא יעשה משפט אם עולם אתה מבקש אין דין כו' ומה אתה תופס החבל בתרין ראשין בעי עלמא ובעי דינא אם לית את מוותר כבר לית עלמא יכיל קאים כו' עד אמר לו הקב"ה אברהם אהבת צדק ותשנא רשע אהבת לצדק את בריותי שנאת מלחייבם ע"כ משחך כו' שמנח ועד אצלך עשרה דורות ולא דברתי עם אחד מהם אלא עמך. הנה כדי להבין מה היה ענין תפלת אברהם ועילת מה שהשיג דבר ה' ית' ממה שהיה מצדיק עולמו גם מ"ש שמן ששון שהוא חסר המובן נקדים מה שכתבנו במ"א בביאור מה"כ (איוב ד') האנוש מאלוה יצדק ואם מעושהו יטהר גבר אשר מהמדוקדק הי' שיאמר האנוש לפני אלוה יצדק. אבל הנה ידענו כי העבודה הראויה והנאותה אליו ית' כפי גדולתו ועוצם רוממותו תקצר נפש איש חומריי להגיע אליה ומה גם כי אילי מרום העומדים ממעל לו אינם משיגים ואינם עומדים בעבודתם כפי העבודה הראויה לערכו ית' כמאמר (שם ט"ו) מה אנוש כי יזכה כו' הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו. אבל מחמלתו ית' ורוב חסדו עלינו יקח מידנו עבודתנו אך כפי ערך יכולת הכו"ד להגיע אליה

יריעות האהל

*) **ואולי** ע"ז ירמוז מאמר משה רע"ה (בא) ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' כלומר לא שכל לא נדע מהות עבודתנו והיכותה בשום פעם ועי"ז יתכן מלת נדע שאמר שהוראתה עתיד ולא אמר ואנחנו אין אנו יודעים :

עליה ומעריך אותנו כפי דלת השגתנו ויערבו לו
מפשינו ושמח בעבודתנו בשגם היא גבוליית
ותכליית באשר זוכר שפלותנו גויתנו והדמתנו
כמאמר זכור כי עפר אנחנו. והן זאת עלתה לנו
מעתירת אבינו היקר אברהם ע"ה שהמליץ ואמר
אתה תופש האבל בתרין ראשין בעי עלמא ובעי
דינא כלומר תחפוץ בישובו של עולם ובעבודת ילודי
אשה ואם תתבע מאנוש אנוש כפי דין ומשפט
העבודה הראויה אליך לית עלמא יכיל קאים והוא
ע"ה פעל ועשה בתפלתו שיקבל הקב"ה מאתנו
עבודתנו כפי ערכנו המעט והפחות. וז"ש דהע"ה
(תהלים נ') אוכיחך ואערכה לעיניך כלו' לא אדין
אותך כ"א כפי ערכך השפל ולעומת זה אמר איוב
באנוש מאלוה יצדק כלו' האם מצדו ית' ולפי ערכו
יוכל איש למצוא צדק' או אם מעושהו יטהר גבר וזהו
הן בעבדיו לא יאמין כו' אך חסד ה' עלינו לאמר
למעשי ידינו די עם שאין די לפי מה שראוי אליו ית':
ובגמרא (שבת קי"ב) אם הראשונים בני מלאכים
אנו כבני אדם ואם הראשונים כבני
אדם אנו כחמורים כו'. ומהראוי לחקור על קוטב
ומשקל דבריהם ז"ל אשר באין ספק לכוונה עמוקה
ירמזון מליהם. אבל הדברים נמשכים עם מה
שאמרו ז"ל במדרש (ריש ויקרא) נקראו הנביאים
מלאכים שנאמר וישלח מלאך ויוציאנו. והבנת
הענין הוא ע"ד משל אחד בא לחנות חבירו וראהו
מוכר חפץ בעד עשרים כסף ואח"כ ראה אותו
מוכר חפץ כזה לאיש אחר בעד ט"ו כסף אזי יהיה
מסתפק בלבו לומר אם שהראשון לא שילם רק כדי
שויו ולא יותר והב' הוא שפיחת מהשיעור הראוי
או בהיפך שהשני שילם לו שיעור דמיו אבל הראשון
ויתר הרבה ונתן יותר מכדי דמיו. והן הספק
הזה בדמותו וצלמו הוא הנופל אצלנו כי אנחנו עם
דלת ערכנו העבודה המושגת לה' ית' מאתנו קטנה
ודלה ובהשקפתנו על דורות הראשונים והקדושים
אשר בארץ המה מהם נביאים מהם חכמים
וחסידים שבאו בסוד אלוה אשר כמונו כמוהם
ילודי אשה חצובי החומר וקטנם עבה ממתנינו.
ע"ז חקרו רז"ל ואמרו אם הראשונים כמלאכים
כלומר ויתרו בעבודתם לשלם לה' יתברך יותר
משיעור החיוב להאדם ועלו במדרגת מלאכים אזי
אנו כבני אדם כלומר עם כי נגרע מאתנו ערך
עבודתם עכ"ז עוד עמדנו על שיעור העבודה אשר
על האדם. אבל אם הראשונים כבני אדם כלומר
לא הוסיפו מאומה על העבודה האנושיית הרי אנו
כחמורים כי נפקד מאתנו גם העבודה הראויה
לבני אדם. ואחשוב כי רז"ל במדרש שאמרו נקראו
הנביאים מלאכים כוונו לדבר על לבנו לפקח
עצבוננו להחליט שהנביאים היו בבחינת מלאכים
והוסיפו על העבודה המחוייבת על האדם וע"כ לא
נגרע מאתנו מלהקרא בשם הנכבד אדם:
ועתה נבוא אל ביאור דברי המדרש שלפנינו
בשנבאר תחלה ההבדל בין ב' הקונים
שזכרנו. והוא אם נאמר כי השני נתנו בעד החפץ
ט"ו כסף שילם כדי דמיו ולא פיחת לו מאומה אזי
יחוייב להמוכר גיל ונחת על הקונה הראשון לאשר
השיג ממנו יותר מהשיעור הראוי. אבל אם נחליט
כי הראשון לא שילם רק כדי דמיו אין לו לשמוח
עליו אך יהיה נעצב על הב' שפיחת מדמי שויו.
וזהו הענין אצל אברהם ע"ה כי טרם עמד להתפלל
על סדומיים היה ה' חפץ מעולמו עבודה מעולה
כיאות לערכו הגדול והקדוש ית"ש ואז לא היה לו
לשמוח בעבודת אברהם ובהפלגת צדקתו ורב
שלימותו כי לא ויתר מאומה אך כביכול הי' לבו
רגז וכעסהו חסרון עבודת זולתיים. אבל אחרי
אשר פלל אברהם ע"ה ואמר בעי עלמא ובעי
דינא וכאשר ביארנו ובזאת הקטין האיפה והמעיט
העבודה מעל האדם מאז ישאר לו גיל וששון
מאברהם עבדו על כי מעשיו עודפים על מעשי
כולם ע"ד הוותרנות להתחסד עם קונו. וזהו
שאמר המדרש אמר הקב"ה אהבת צדק ותשנא
רשע כלומר בשגם אתה אהבת הצדק למאד ותשנא
הרשע ועכ"ז אהבת לצדק את בריותי ושנאת מלחייבן
כלומר אבית להקטין חוב עבודתם ע"כ משחך
אלהים אלהיך שמן ששון מחברך כלומר אשוב לשוש
עליך על רוב הצדקה והחסד אשר לך יתר על
חברך ולכן זאת אעשה לך כי אייחד עמך הדבור
וזהו שמנח ועד אצלך עשרה דורות ומכולם לא
דברתי אלא עמך. והבן. (ועיין מ"ש עוד בבאור
המאמר הזה בחלק ד' ריש פ' בלק).
וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט
מדרש וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וגו'
ולוט טפל לו. ויש להתבונן לנו מה חדשו מה שאיננו
מבואר בכתוב ואחשוב בביאור דבריהם כי הוקשה
להם ז"ל בכתוב מלת אתו מדוע לא אמר וגם
לוט הלך עמו לזה אמרו ולוט טפל לו. והוא בדמיון
הסוחר נוסע למקום השגת מסחרו יאמר עליו
פלוני נוסע למקום פ' עבור מסחרו יען כי מסחרו
הוא סבת נסיעתו ולפעמים יזדמן אחד אשר
מסחרו קטן מהכיל ההוצאה הרבה אל מקום
המסחר ואין לאל ידו לנסוע לשם בעצמו זולת
בשיקרה לפניו אחד אז דרכו למחוז ההוא ונלוה
גם הוא עמו אז יאמר סוחר פלוני נוסע למקום
פ' וגם האיש ההוא נוסע עמו יען כי כל אחד
נוסע על אודותיו להשגת מבוקשם אבל על המשרת
הנוסע עם הסוחר לשרתו עליו יאמר הוא נוסע
את הסוחר (כי מלת את הוראתה על דבוק המחובר
והמקושר לא כן מלת עם. כי הוראתה על דבוק
הנפרד) כי נסיעתו איננה אך על אודות הסוחר
למענו והוא טפל לו. הוא הדבר בענייננו כי
אברהם ע"ה אותו צוה המקום ב"ה שילך אל ארץ
ישראל ולוט הלך גם הוא ולמען לא יעלה על דעת
אדם לומר כי גם לוט היה חפץ לבוא לא"י אך
מפאת כי לא מצאה ידו הפק זממו עד כי הלך
אברהם ויקל עליו הדרך הלך גם הוא עמו ע"י

בא הכתוב ואמר וילך אתו לוט כלומר לא שהלך לדעת עצמו ורצונו לבא לא"י אבל הליכתו היה עבור היותו את אברהם ונקשר אחריו. וזהו שבארו ז"ל וילך אברם כאשר דבר אליו ה' כלו' הוא הלך ע"פ דבר ה' ולוט היה אך טפל לו כלו' אברהם לקחו אתו וכמ"ש ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו:

ועפ"י דברינו יתבאר לנו מה"כ ויאמר אברם אל לוט כו' הלא כל הארץ לפניך הפרד נא מעלי כו' אשר לכאורה מה שהקדים לומר לו הלא כל הארץ לפניך הוא אך למותר והיה די לומר הפרד נא מעלי ומה גם כי לא ידענו מה היה לו להפליר את לוט כ"כ כאלו הדבר תלוי רק בלוט הלא לא יבצר ממנו שיפרד הוא ויעתק ממקומו להימין או להשמיל. ולדברינו ילדק מאד והוא ע"ד אם יפגשו ב' עגלות זו לעומת זו אחת טעונה משאות ואחת הולכת ריקם אשר המשפט כי בעל העגלה הקלה יטה עגלתו מדרך הרבים אל נתיב הסמוך לו כי עליו נקל הדבר לא כן עם עגלה טעונה הנוהגת בכבדות אין להטותה ימין ושמאל. כן הדבר באברהם ולוט כי אברהם ע"ה לאשר נלטוה מאתו ית' על ההליכה זו ובאין ספק הוא ית' הליב לו ליונים דרך ילך בו כמסע ישראל במדבר שהועד עליהם על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו. (ומה גם לפי הנודע והמפורסם כי כל ארחות הלדיק הזה היו מוכרחים לתיקונים גדולים ונשגבים כמאמר ויבוא עד מקום שכם ובדרש להתפלל על בני יעקב וכן ויעתק משם ההרה כו' ויבן שם מזבח כמו שזכר רש"י ז"ל כי בכל מדרך כף רגלו פעל פעולה ותיקון לו ולבניו אחריו וכאשר יתבאר בסמוך באורך אי"ה ע"כ לא היה בידו לנטות מדרך המלך ית' ימין ושמאל לא כן לוט להיותו אך נטפל אל אברהם כנ"ל. וזהו הלא כל הארץ לפניך הפרד כו' כי בידו היה להטות עצמו אל כל אשר יחפוץ ולא כן אברהם. וזהו שאמרו ז"ל במדרש וז"ל אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה אמר ליה אם את לשמאלא אנא לדרומא ואם אנא לדרומא את לשמאלא אר"י לב' בני אדם שהיה להם ב' כורים א' של חטים ואחד של שעורים אמר ליה אם חטים דידי שעורים דידך ואם שעורים דידך חטים דידי מן כל אתר חטים דידי כך אם השמאל ואימנה ואם הימין ואשמאילה אר"ח ואשמאילה אין כתיב כאן אלא ואשמאילה מן כל אתר אנא משמאיל להאי גברא. והרצון אשר לא ככל החלוקות כי בשיקח אחד את זה יקח השני הב' וכן בהיפך אבל המשילו דבר אברהם עם לוט לב' בני אדם שהיה להם חטים ושעורים והחטים מוכרחים בהחלט לאחד אזי על השני לקחת השעורים מדעתו ושלא מדעתו כן היה מאמר אברהם אל לוט הימין לי הוא בהחלט ואת אם תרצה בשמאל מוטב ואם לאו על כרחך אשמאילך:

ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו. מדרש ר"פ ברס"ר אמר הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו לא וכבוש את הדרך לפני בניך את מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתיב וירד אברם מצרימה ובישראל כתיב וירדו אבותינו מצרימה כו' עד באברהם כתיב ויצו עליו פרעה אנשים וישלחו אותו ובישראל כתיב ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ. עי' בפנים במדרש כי הוא מונה והולך כמה כתובים מה שנאמר באברהם דומים למה שנא' בבניו וכדי להבין תכלית כוונת דבריהם נליע עוד מאמרם ז"ל (במדרש פרשתנו) ויחלק עליהם לילה אמר הקב"ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה. ואימתי במצרים שנאמר ויהי בחצי הלילה. אשר לכאורה הדברים מתמיהים לב כל קורא כי אחר התשועה הגדולה אשר עשה ית' עם אברהם להפיל לפניו ארבעה מלכים גבורי חיל במעט אנשים שהיו עמו יאמר ה' אביהם פעל עמי אתמהה. וטרם נבוא לביאור המאמרים האלה נירו לכם ניר במאמר הי"ת אל לבו (פ' וירא) וזה תארו וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול כו' אשר בההשקפה הראשונה לא ידענו איך יחייב מה שאברהם יהיה לגוי גדול לשלא יכסה ית' ממנו מה שהוא עושה הכי עבור כך המשפט לאלהים להודיעו דרכיו. פליאה. אבל הענין יתבאר היטב עם מה שידענו כי מדרכי אלהינו ית' לבלתי הענוש עוברי רצונו עד שהוא מודיע לאנשי סודו לאמר כך עלה על רוחי כאשר הועד בנביא (עמוס ג') כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים ובמדרש (ש"ר י"ב) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה (איוב לו) וז"ל שהוא מורה דרך לעשות תשובה. הורו לנו ז"ל כי מדתו ית' איננה כמדת בו"ד כי בשירצה בו"ד לעשות לחבירו רעה הוא מסתיר דבריו למען לא יתודע הדבר אליו ויתן מועצות בנפשו להחיש מפלט לו אבל מדת הקב"ה לא כן הוא כי איננו חפץ לדכא את מעשיו ולייסר בריותיו ע"כ מדרכו להודיע אלינו את אשר עם לבבו לאמר כי רעה אני עושה ח"ו למען יחרדו על דברו ויקחו מוסר ולא יהיה הדבר ולא יבוא. וכמ"ש דהע"ה (תהלים עו) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה ובדרש (שבת פ"ח) מתחלה יראה ולבסוף שקטה כלומר ע"י מה שהשמיע ה' ית' כי יבוא במשפט עם בני האדם לעשות עמהם רעה זאת היתה הסבה שינחם ה' על הרעה אשר דבר כי שמעו רעתם, פחדו פחד ולקחו מוסר. כלל הנראה מדברינו הוא כי הקב"ה ברב חסדו שולח לנו עבדיו הנביאים השכם ושלוח טרם בא הדבר והוא לאחד מב' סבות אם כי הנביא בשוט לשונו יעורר לבות האנשים לשוב עד ה' או כי ישא בעדם רנה ותפלה ויהיה להם לפה ולמליץ מול האלהים להשקיט חמת מדה"ד ותנוח מזעפה. והן עד"ז ממש היה מאמר ה' יתברך המכסה אני מאברהם אשר אני

עושה וכמו שאמרו במדרש (במקומו) אברהם זה נביא הוא ואיני מגלה לו. ולעניננו הוא כי כשמעו דברי ה' כי כלה הוא עושה אתם כמה הרבה והפציר בתפלה לבקש רחמים עליהם בזכות הצדיקי' הנמצאים בהם ואמר אולי יש חמשים צדיקים כו' ואח"כ פיחת ואמר אולי ימצאון שם ארבעים עד עשרה וה' אמר לו לא אשחית בעבור העשרה:

ואחרי הכלל הנאמן הזה נחפשה דרכנו ונחקורה עוד כי כל זה היה מהצודק באם היה בסדום עשרה צדיקים ויהיו כולם מוצלים בזכותם החרשנו בראותנו הפעולה הטובה והגדולה שפעל אאע"ה בתפלתו עליהם אשר בעבור עשרה צדיקים נשא ית' לכל המקום בעבורם. אבל אחרי כי לא היה בסדום עושה טוב גם אחד יפול ספק גדול בפעולת תפלת אברהם ע"ה מה היא ומה טובה ומה הועיל ית' באשר לא כסה מאברהם מעשהו. אמנם בהתבונן בדברי הכתוב הנה הוא בעצמו בא כמבאר הפעולה הטובה והתועלת המושג מסיבת מודעה זו ומתפלת אברהם ע"ה והוא במה שסיים ואמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול כו'. אך הסכת ושמע נא ביאור כמה מאמרים המה יבנו מוסדות על מה שכוונו בביאור ענין זה. והם רבותינו ז"ל אמרו (יבמות ס"ד) הקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים. הנה לכאורה לא ידענו למה יתאוה ית' לתפלתם הלא אם יהיה להם דבר להתפלל מה' הזקה כי יתפללו לעת הצורך ואם לא יצטרכו למה יתפללו. ונזכיר לזה עוד מאמר דוד המלך ע"ה (תהלים כ"א) ה' בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגל מאד תאות לבו נתתה לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה גם מ"ש (שם ק"ב) פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון כו'. וכ"ז יתבאר עם מאמר הנביא (ישעיה י"ב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה והוא עם מה שידענו כי מעשי הי"ת ונפלאותיו הנעשים בזמן מן הזמנים ע"י תפלת הנצרכים פועלים ישועות בקרב הארץ לעד ולנצח. רצוני לא כמדת בו"ד העושה עם רעהו טובה וחנות תהיה הפעולה ההיא מיוחדת אך להאיש ההוא המקבל הפעולה ואך זמנית ולא לאישים זולתו ולא לעת אחרת. אבל מעשי ה' ית' אם יחדש בעולם ענין פלאי ונסיי בשגם ידומה כי המעשה ההיא מוגבלת אך לזמן ההוא לדור ההוא או לאדם פרטי אולם האמת כי הדבר הבא לכלל הויה ואל המציאות יקום לעולם וחסדם לא ימיש כמאמר החכם (קהלת ג') ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם והישועה שעשה יתברך לאישים פרטיים ובזמן פרטי קמה וגם נצבה לעד ולדורות. וזה אשר יקראו לה תשועת עולמים והוא בנביא (ישעי' מ"ה) ישראל נושע בה' תשועת עולמים על היותה עולמיית ונצחיית (וכאשר רמזנו מזה בחיבורנו קול יעקב אסתר על מאמר והימים האלה נזכרים ונעשים) וזהו ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה ממש כאשר יבוא אחד לארץ ציה ועיף ויצמא שם למים ויזרז עצמו לחפור באר ומצא מים חיים וישת לרויה וילך לדרכו אשר בהשתדלותו פעל פעולה כללית ונצחיית לכל העובר דרך שם ימצא מים לצמאו. כן נפלאות ה' ית' וישועותיו גם אם לעת חידוש הווייתה ידומה כי פעולתה ותועלתה הוא אך לזמן ההוא ולאיש פרטי אבל האמת כי היא תעמוד לישע רבים כי מאז היתה בעולם כל באיה ישאבו ממבועה הנאמן ומקורה המבורך. וזהו שתיאר ע"ה ישועות ה' ית' מעיני הישועה על היותם בבחינת מעינות הנובעות ישועה לדורות עולם. וזהו שכוונו ז"ל במאמר שזכרנו הקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים והוא כי הי"ת בהיותו קורא הדורות מראש ויודע עתידות למו כי יהיה הצורך אליהם לישועה ועזרת מצר וזכות מעשיהם לא יהיה כדאי לחדש להם נסים חדשים ולחצוב להם בארות ומעינות ישועה שלא היו מעולם. לכן מחסד ה' ורב טובו ראה וחישב עליהם להכין מאצבם ומוצא חידושם בעת שהיו בעולם אבותינו הראשונים גבורי כח. בשגם בימיהם לא היה מקום וצורך להם עכ"ז סיבב עליהם מה שיהיו מוכרחים לשאול עזרה מה' ואחר כי תתהוה התשועה תעמוד בקיום נאמן לעד ולדורות והיה כל מבקש ישועה בקול יהיה דולה מים בששון ממעין הישועה אשר כרוה נדיבי עמנו. ממש כאשר יבואו הולכי ארחות לבאר מים החפורה מאז קל מהרה ירוו צמאונם באמצעים קלים לא כן בשיצטרכו לחפור באר יהיה כבד מהם הדבר וילאו למצוא מבוקשם. והוא הטעם במה שאמרו הקב"ה מתאוה כו' רצו בזה כי הקב"ה מתאוה לתפלתם למען כי על ידם יתאוה ויתוקן המעין האלהי השופע ישועה ורחמים לנצח. והוא ג"כ מה שאמר דהע"ה (תהלים מ"ד) פועל פעלת בימיהם בימי קדם אשר מלות בימי קדם לכאורה הוא שפת יתר אבל רמז בזה לדברינו כי הוא ית' פעל ועשה ישועות בימי האבות הראשונים טרם הי' הצורך אליהם למען יהיו מוכנים ועומדים לעת הצורך *):

וזהו מ"ש דהמע"ה ה' בעזך ישמח מלך ובישועתך

*) **ודע** כי ע"כ היתה עצת חסדו יתב' להעיר אותנו ולצוות עלינו להתמיד בזכירת נסיו ונפלאותיו כי עם זכרון הנסים והנפלאות הראשונים מעוררים אנחנו אותם החסדים להריק אלינו ישועות הנעשו' מאז ועד"ז באו מסה"ת במליצתם מ"ש לאברהם אבינו הוא יעננו כו'. ובזה נעמוד על דברי הנביא (ישעיה סה) והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע אשר מהראוי לקרב איך יתכן ליתן מענה ללא שואל גם מה יהחל לאמר והיה טרם יקראו כו' שמשמעותו שיענם ה' גם בזולת הקריאה ואחרית דבריו מורים לא כן באמרו עוד הם מדברים כו'. אבל לדברינו יהיה יעוד הכתוב הזה ע"ד מאמרו שזכרנו ושאבתם מים בששון כו'

ימה יגל מאד. רצה בזה לבאר עולם יקרת פעולת ישועת ה' יתברך וע"ד שזכרנו היינו כי בשיצטרך הצדיק להשיג ישועת ה' יתפעל בזה ישועת עצמו וישועה לדורות. וזהו ה' בעזך ישמח מלך מוסב על ישועת עצמו ובישועתך מה יגל מאד כלומר עוד יגל בזה על העתיד ומבאר בעצמו ואמר כי כפלים לישועתך אחד תאות לבו נתת לו ר"ל ישועת עצמו ב' כי וארשת שפתיו בל מנעת סלה כלומר מה שפעל בתפלתו הוא שמור ובא גם לאחרונים שיהיו:

ומעתה נבוא אל ביאור מאמר ה' ית' שזכרנו ואברהם היו יהיה לגוי גדול כו'. ואשא משלי ועל ידו יומתק כל הענין בעז"ה ב' סוחרים היו נוסעים בדרך על אודות מסחרם אחד היה צעיר ורך בשנים והב' שיבה זרקה בו בא בימים ויהי כבואם לעיר גדולה ראו חנויות מוכרות בגדים לרוב אמר הזקן מה מאוד כלתה נפשי לקנות לבני בן זקנים איזה בגד נאה ומשובח אבל יראתי פן לא יזדמן כמדו אמר הב' אני אקח ב' וג' מהם אמר לו הזקן מה תעשה אם לא יהיו מוכשרים לבניך אמר לו אתה לאשר אין לך כ"א הבן זקונים הצדק אתך כי משכת ידך מלקנות כי אם לא יהי' כמדו למי תלבישהו לא כן אני כי חנני אלהים בכמה ילדים צעיר ורב וגם צעיר אנכי לימים ואם לא יוכשר לאחד יוכשר להשני או להבנים אשר יולדו. הנמשל כי כל אשר פעל ית' את אאע"ה שמור לדורות הבאים אחריו (וכמו שיבוא עוד אי"ה) וע"כ ברצותו ית' לשפוך על סדום סוללה אמר המכסה אני מאברהם כו' והרצון לגלות על אזני אברהם עבור יתפלל עליהם וכדברינו למעלה. והגם כי ידע ה' כי אין מקום לתפלתו עליהם וכנ"ל עכ"ז לא היתה ח"ו לריק ולא שבה ריקם כי ארשת שפתיו לא מנע ה' ופעולתו תעמוד דורות וזהו שסיים ואמר ואברהם היו יהיה לגוי גדול כלומר הלא יוליד רבות ע"כ גם אם עתה אין תועלת בתפלתו תועיל לדורות הבאים. ולדעתנו יהיו דברינו אלה נעמסים במה"כ הנז' פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם ערער רומז על אברהם כאשר קרא עצמו ואנכי הולך ערירי. וסיפר לנו המשורר חסדי המקום ב"ה איך המציא עצמו לתפלת אברהם (כהוראת מלת פנה) ולא בזה את תפלתם. כלומר בשגם לא פעל מאומה בתפלתו על סדומיים עכ"ז לא בזה אותה כי היא ערוכה ושמורה לדורות. וזהו תכתב זאת לדור אחרון כלומר פעולת תפלתו תעמוד לדורות והיא כתובה בספרתו ית' להיותו נעתר גם להם בשיקרה להם כמקרה הזה כאשר נעתר לאברהם. וזהו ועם נברא יהלל יה כלומר המה יודו לה' חסדו במה שפנה אל תפלת אברהם:

ובנביא (ישעיה מ"א) מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו כו' עד ירדפם יעבור שלום אורח ברגליו לא יבוא מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא. וכשנתבונן בדברי הנביא בטוב העיון נראה ונדע כי המה דוברות מה שאמרנו והוא בהזכרת מדרשם ז"ל (בפרשתנו) מי העיר לבם של מזרחיים שיבואו ויפלו ביד אברהם צדק יקראהו לרגלו מי עולמים שהוא מאיר לו בכל מקום כו' ע"ש. והוראתם לבל יעלה על דעת אדם לומר כי מפלת המלכים ביד אברהם היה אך ענין מקרה והזדמן כדרך מלחמות זולתיים כ"א הקב"ה העיר לבב המלכים האלו ללחום עם אברהם והוא הסבה לכך וזהו שאמרו מי העיר לבם של מזרחיים שיבואו ויפלו ביד אברהם. והנה אמרו ג"כ במדרש (שם בסמוך) ויחלק עליהם לילה הלילה נחלקה מאליה ורבנן אמרו יוצרה חילקה אשר כפי הנראה הי' ענין חלוקת הלילה באחד מפלאי ה' ונסיו אשר רק גבוה מעל גבוה שומר עליו באשר הוא יודע לכוין עתיו ורגעיו. והנה לא מצאנו זאת כ"א פה במלחמת אברהם וגם ביצ"מ במכת בכורים כאמר ויהי בחצי הלילה וה' הכה כו' וגם על העתיד רמזה לנו התוה"ק שהיא שמורה לכל ב"י ולכן אין לנו לעמוד על טעמה וסודה מאיזה צד לא נלחה זולת מהעתים רק חצות לילה ממש א) כמ"ש הוא ית'

יריעות האהל

כו' והרצון כי בימים הבאים ובזמנים העתידים בהצר להם לא יצטרכו לבקש חדשות מאת ה' כ"א יזכירו הישנות והראשונות אשר בהו מאז. וזהו והיה טרם יקראו ואני אענה כלומר הדבר שישאלו מפני מצבר עניהם ומוכנת ואך בזכרון וסיפור הנסים הראשונים ישאבו בששון ממעיני הישועה האצורים מאז ע"י תפלת הצדיקים וזהו עוד הם מדברים כו' כלומר אך ישמע על פיהם זכר נפלאותי הראשונות ובקל ישועתם קרובה לבוא. וזהו שסדרו לנו ז"ל טרם נקרא אליך עננו כדבר שנאמר והיה טרם יקראו כו' כי אתה ה' העונה בעת צרה כו' אשר אות הה' ממלת העונה היא מיותרת. אולם רצו בזה ע"ד שזכרנו והוא טרם נקרא אליך עננו ותמכו שאלתם זו (הנראית ע"ד הפלגה) על יעוד הנביא בשם ה' כדבר שנאמר והיה טרם יקראו כו' וכביאורנו. והוסיפו לתת טעם ע"ז כי אתה ה' העונה כו' כלומר כאשר אתן מענה לאחד ביום צרתו והושיעהו בזה אתה פודה ומציל בכל עת צרה וצוקה כי תשועתו היתה לנצח ועד עולם היא:

שפת היריעה

א) ולולא דמסתפינא הייתי אומר בטעם הדבר כי הנה מכבר אמר החכם (קהלת ג') לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים. רצונו כי יש עתות קבועות לכל מעשה אשר ועשה אלהים להרע או להיטיב דבר דבר בזמנו עת רצון ועת רעה כנודע כמבואר בזוה"ק (תרומה קע"ג) כראשיתא דליליא דינין מתערין בעלמא כו' עד בפלגות ליליא כדין וכו' ורחמין מתערין. והנה בהזדמן דבר אלהים הנושא טוב ורע רצוני טוב לזה ורע לזה לא תמצא זולת חצות לילה ממש כי הוא זמן הממוצע ועומד בין דין ורחמים ומסוגל ב' הבחינות גם יחד. גלל כן מלחמת אברהם שהיה ענין הנושא ב' פעולות הפכיות טובת הנוצח ורעת המנוצח לא הוכשר

גם

ית' כחצות הלילה אני יוצא כו' ורק הוא יודע עתותיו הנאותים לפעולותיו. אך מכל זה נדע אשר הענין מרוס ונשגב ולא יכלו בנ"י להשיג גאולתם ממצרים אם לא בחצי הלילה ממש והנה היא שמורה ומוכנת גם לעתיד לבוא. ובעבור כי צפה הקב"ה וראה מאז דלת ערך עם ב"י גולי מצרים כי לא יהיה זכות מעשיהם כדאי וראוי לכך לחדש להם ענין נשגב כזה לחצות להם לילה ברב חסדו ית' ראה לסבב ולהתגולל על אברהם ע"ה שנצטרך גם הוא לחלק לו לילה ואחר שיעשהו ויחדשהו למען אברהם אוהבו יצפון לישרים תשועה עד עת הצורך להם בצאתם ממצרים. והוא הוא המרומז לדעתנו בכתוב (בא) ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים כלומר הכינה ית' והיתה שמורה אתו מאז חילקה בעבור אברהם למען הצורך לה עתה להוציאם מארץ מצרים ומעתה היא שמורה עוד לדורות עולם להגאולה המקווה במהרה. וזהו הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם וכדברי הנביא (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. ומה נמרצו עתה דברי המדרש ויחלק עליהם לילה הלילה נתחלקת מאליה ורבנן אמרי יוצרה חילקה אמר הקב"ה אביהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה ואימתי במצרים שנאמר ויהי בחצי הלילה והוא מבואר כדברינו. וזהו שדייקו ואמרו אף אני פועל עם בניו לשון בינוני ולא אמרו אפעל (כמו שאמרו בסמוך אברהם יצא בחצי הלילה אף אני אצא כו' והוא אך על הכוונה שאמרנו) כלומר בזאת הנני פועל תשועת בניו. וז"ש הנביא הנ"ל מי העיר ממזרח כו' וכדברי המדרש (שם בסמוך) מי העיר לבם של מזרחיים שיבואו ויפלו ביד אברהם ר"ל שאינו ענין מקרה והזדמן רק ה' ית' העיר לבם על זה. וזהו אורח ברגליו לא יבוא כלומר הלך אורח אשר לא הוצרכו רגליו לדרוך בו אבל מי פעל ועשה קורא הדורות מראש כלומר הצופה עד סוף כל הדורות ראה וידע אז כי עם ב"י יצטרכו לנפלאות נשגבות ולא יהיה לאל ידם להשיגם לכן הקדים ית' להמציאם מאז ע"י גלגולי הסיבות אשר קרה את אאע"ה וממנו יעמוד רוח והצלה לבניו אחריו וזהו שסיים אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא:

ומעתה נשאר עלינו לבאר לשונם ז"ל אביהם פעל עמי אשר שאלנו הלא הוא יתב' היה הפועל עם אברהם. וכדי לבוא אל הענין נקדים דבריהם ז"ל (במד' פרשתנו) אל תירא אברם אנכי מגן לך לפי שהיה א"א מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי למלחמות מלכים ונצחתי תאמר שקבלתי כל שכרי בעוה"ז כו' אמר לו הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך וכל מה שעשיתי עמך בעוה"ז חנם עשיתי עמך אבל שכרך מתוקן לע"ל שכרך הרבה מאד המד"א מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. וגם בזה יש להעיר א' מ"ש וכל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך הוא דבר מתנגד למאמרם במ"א כל האומר הקב"ה ותרן כו'. ב' כי על פחד אברהם ע"ה שמא קבל כל שכרו היה הנכון להשיבו אל תירא הנה שכרך אתך בשלמותו ומה שעשיתי חנם עשיתי עמך. אולם מ"ש אבל שכרך הרבה מאד מורה כי עוד הוא עומד למתן שכר יתר מאד עבור הנסים שעשה השי"ת עמו. וכל זה יותר לנו בשנחקור על גלגולי הסבות והקורות שאירעו לאבותינו הקדושים ע"ה. אברהם בכבשן האש ברעבון במלכים וכן יצחק ויעקב בחיר האבות כל ימיו לא נח ולא שקט הכי קרה אותם כאלה ע"פ מעשיהם ח"ו ואכלו פרי מעלליהם אבל הוא הדבר שביארנו כי כל מה שפעל אתם הי"ת היה אך למען בניהם אשר יקומו אחריהם וכאשר העידו רז"ל מעשי אבות סימן לבנים *) ובמ"א מעשי אבות ירשו בנים והוא כי בהשקפתו ית' על הדורות האחרונים שעתידים למקרות ופגעי התלאות ותקצר נפש העם מהפיק ממנו ית' ישועות נסיות היה מחכמתו ית' להקדים ולהמציא דוגמת אותן המאורעות להאבות

יריעות האהל

*) לך נא ראה מ"ש הרמב"ן ז"ל (פ' לך) על מאמר ויעבור אברם בארץ וז"ל. אומר לך כלל תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירו אותו רבותינו ז"ל בדרך קצרה ואמרו כל מה שאירע לאבות סימן לבנים כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבוא לזרעו כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזירה מתקיימת על כל פנים ולכן יעשו הנביאים מעשים בנבואות כמאמר ירמיה שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הס' הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל כו' (ירמיה נ"א) וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם (מלכים ב' יג) שלש פעמים תכה את ארם עכ"ל הזהב. וכדברים האלה כתב הרמב"ן ז"ל בביאור מאמר אשר לקחתי מיד האמרי בחרבי ובקשתי שעשה יעקב כדרך שעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצים כדי שתהיה אח"כ נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע ויאמר אלישע ירה ויור, וזהו אשר לקחתי אני מיד האמורי בחרבי ובקשתי. כי מאז לקח הארץ שתהיה נכבשת לבניו (ע"ש בפ' ויחי):

שפת היריעה

נזה זולת חצות לילה ממש וכמו כן מכת בכורים שהיא רעת מצרים והטובה הגדולה לישראל. ואחר כתבי זאת מצאתי מבואר בזוהר (פ' בא ל"ז ב') וז"ל כתימרות עשן סליק חוור ואוכם אוף הכי כלא כליל בפלגות לילא ולמעבד נימוסוי בחד שעתא חוור לישראל ואוכם למצרים והאי לילא אי לא אתפלג לא עבד נמוסוי מנלן מאברהם דכתיב ויחלק עליהם לילה ואתפלג למעבד נמוסוי הרי מבואר מה שאמרנו·

להאבות הראשונים אשר ברב אונס ואומץ ידם יעשו חיל ויכרו בארות ומעינות ישועות ונפלאות למען יהיו שמורים לזרעם אחריהם. וזהו מעשי אבות סימן לבנים מוסב על הקורות והפגעים העברו עליהם היו לעד אשר יקרה כן לבניהם ומעשי אבות ירשו בנים מוסב על מעיני הישועה זו חפרו לטובתנו ולחיותנו כיום הזה (והמעיין במדרש ויסלח יראה בעיניו ולבבו יבין כי כנים דברינו כי הם ז"ל הסבו כל תפלות יעקב ע"ה ביום צרתו על צרות בניו כמ"ש הצילני נא מיד אחי מיד עשו הצל את בני מיד בני בניו הבאים בכחו של עשו ורבים כמוהו וכאשר נאריך אי"ה בביאור ענין זה על מקומו בישע אלהים). וזה שסידרו ז"ל עזרת אבותינו אתה הוא מעולם (ובזה הנה אתה) מגן ומושיע לבניהם אחריהם בכל דור ודור:

וזהו שרצו ז"ל במאמר אנכי מגן לך כו'. כי הנה אברהם ע"ה עת ערכו המלכים אתו מלחמה דן א"ע כי הוא ראוי לזה ע"פ מעשיו וכפועל ידו השיב לו הי"ת כי כן הוא מדת ה' דיקים להצדיק דין שמים כמליצת רז"ל (ברכות ה') לא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא. וע"כ אחר כי הצילו ה' מידי המלכים (וכמו כן בכבשן האש וברעבון) פחד ואמר יגורתי שמא קבלתי כל שכרי בעוה"ז כמרז"ל ואם עושים לו נס מנכין לו מזכיותיו. אבל לפי האמת הוא ע"ה לא היה ראוי לתהפוכות כאלה ע"ד הגמול חלילה כי כל אלה ידו ית' עשתה לטובת הדורות העתידים והוא סבל מה שסבל על חנם ע"כ לא זאת שלא ינוכה לו דבר מזכיותיו אבל עוד יחוייב לו מוהר ומתן הרבה מאד להיותו נאחז בסבכי המקרים על חנם. וזהו מ"ש ית' לאברהם אל תירא אנכי מגן לך וכל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך בלומר לא כגמולך הסיבותי כל אלה עליך כ"א על חנם וע"כ לא זאת שאין נגרע דבר מזכיותיך אבל עוד תקבל ע"ז רב טוב וזהו אבל שכרך מתוקן לע"ז וזהו שסיימו ז"ל שכרך הרבה מאוד המד"א מה רב טובך אשר צפנת כלומר רב טוב פעלת ותשועה לדורות עולם צפנת. והנה עתה יזהירו דבריהם ז"ל שזכרנו. אביהם פעל עמי בחצי הלילה כי באם היה אברהם ע"ה ראוי לקורותיו אשר מצאו אותו ע"פ מעשיו והי"ת יעשה עמו חסד ונדבה בהצילו מהם. אזי היה הקב"ה הפועל עם אברהם. אבל אחרי שאברהם ע"ה על חנם סבל מה שסבל אך הוא ית' סיבב עליו מה שע"י יכין צדיק תשועה לדורות הנה בזה היה אברהם ע"ה הפועל עם הקב"ה. וזהו שאמרו אברהם פעל עמי בחצי הלילה אף אני פועל עם בניו בחצי הלילה, וכאשר ביארנו למעלה:

ומה נעמו לי בזה דברי רז"ל במדרש (ויקרא כז) אר"י בר"א עתידה בת קול להיות מפוצצת בראשי ההרים ואומר כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו. הה"ד כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. כלומר כל מי שעל ידו ועמו עשה ית' טובה וחנות לעולם יבוא ויטול שכרו כי גם הזולת מהקדושים אשר בארץ היו למטרה לחצי ה' ית' לטובת העולם כולו (כי את אשר יאהב ה' יוכיח) למען הפקיד על ידו לב ההמונים ויראו יביטו בו ויקחו מוסר. וזהו שסיימו ז"ל הה"ד כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל כלומר אם כי לעת פגעם המקרים והמכאובות היו לזרה בעיני הרואה אולם יגיע העת ויתבוננו מאד מה רבה ית' בפעולותיו הללו. וזהו כעת יאמר כו' מה פעל אל:

והנה עתה פתח דברינו יאיר. אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך כו'. והוא כי צפה ית' בבניו עב"י עת יהיו תחת יד פרעה מלך קשה ומדינה קשה עמוסים בכובד הגזירות ועול השעבוד ויצטרכו לנסי השי"ת היתה עצתו ית' להקדים למו גרות אברהם ע"ה שמה וגלל עליו שמץ מכל הקורות אשר מצאתם וכל אשר סבבם נגד פניו היה למען יבקש רחמים עליהם ויפיק רצון ותשועה מאתו ית' והיא תעמוד גם לזרעו אחריו בגרותם. ולך נא ראה קורא ישר בפנים במד' כמה כתובים לקטו ומצאו ז"ל מה שנאמר באברהם דומה להנאמר בבניו מכל גלגולי הסבות שפגעם מעת בואם למצרים עד צאתם והוא מכוון למה שביארנו. וזהו צא וכבוש ממש כאשר עושים דרך חדש הרצוף באבנים מנוצנות ההדים ביותר כל אשר יעבור עליו ראשון ימחץ רגליו זולת אחר אשר יעברו עליו עגלות עמוסות המהלכות בכבדות המה בכבדותם מרבילים ומחליקי' האבנים וחד פניהם יקלקלו כמו אז ההולך רגלו לא יגוף אף לא יכשל. וזהו שאמר ית' לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך:

ויאמר אברם הן לי לא נתתה זרע כו' ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה כו' כה יהיה זרעך. ילקוט אמר אברהם נסתכלתי באצטגנינות שלי וראיתי שאין אני מוליד אמר ליה הקב"ה צא מאצטגנינות שלך מאותו כוכב שאתה רואה שאין אתה מוליד אני מראה לך שאתה מוליד. והמאמר תמוה מאד א' הכי אברהם ע"ה טעה באצטגניניו הלא מכבר אמרו ז"ל אצטגנינות גדולה היתה בלבו של אברהם, ב' מ"ש מאותו כוכב שאתה רואה שאין אתה מוליד אני מראה לך שאתה מוליד כי גם אם נחליט שכוונו בזה על סידור המערכת בשגם הוראת הכוכב הוא עתה שלא יוליד ישוב ויראה לו בו שיוליד וע"ד שאמרו ז"ל (שבת קנ"ו) מאי דעתך דקאי צדק במערב מהפכינא ליה כו' א"כ היה מהראוי שיאמר מאותו כוכב כו' אני אראה לך שאתה מוליד והיה מדבר מתמורת וסידור הכוכב שיעשה עבורו אבל מ"ש אני מראה לך מורה כי עתה הוא ית' מראה את אברהם ומגלה לו שהוא מוליד ואברהם ראה בהיפך

אתמהה. ונקדים לזה דברי הנביא ישעיה לחזקיהו המלך (מלכים ב' כ') צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה. ובדרש (ברכות י') כי מת אתה בעוה"ז כו' אמר לו אמאי א"ל משום דלא עסקת בפו"ר כו' א"ל א"כ הב לי ברתך אפשר דגרמא זכותא דידי ודידך והוו לי בנין דמעלי אמר לו כבר נגזרה גזירה אמר לו בן אמוץ כלה נבואתך וצא כך מקובלני כו' עד אל ימנע אדם עצמו מן הרחמים. והנה כדי לבוא אל ביאור המאמרים נציע עוד דברי הנביא (יחזקאל כ"א) ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך דרך תימנה והטף אל דרום והנבא אל יער השדה נגב ואמרת ליער הנגב שמע דבר ה' כו' הנני מצית בך אש כו' ואומר אהה ה' אלהים המה אומרים לי הלא ממשל משלים הוא ויהי דבר ה' אלי לאמר בן אדם שים פניך אל ירושלים והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל ואמרת כו' הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה והכרתי ממך צדיק ורשע. ומהראוי להתבונן על השנות סגנון הנבואה אשר אחת דברו ושתים שמענו. גם מהראוי להבין מה ענין התערה שאמר ומה מליצתה אבל הבנת הענין הוא עם מה שידענו כי סגנון הנביאות נאמרו ברוב ע"ד משל חידה ומליצה רצוני שלא נאמרו גלויים ומפורשים לאמר כה יהיה וכזאת יבוא אך תבוא ברוב מעוטף ומוצנע תוך מחבואות החידות והמליצות. ועילת הדבר הוא עם המוזכר בדרוש הקודם על מאמר הנביא (עמוס ג') כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים. והוא כי כל כוונתו ית' בשלחו אמרתו ארץ ע"י עבדיו הנביאים איננו אך למען ישמעו וייראו ויחדלו מדרכיהם הרעים ולא יהיה הדבר ולא יבוא. ויען אשר ברית כרותה לשפתים גם לב"א כמוזכר ברז"ל (סנהדרין ק"ב) כי הדבור רב חילו לעשות פעולתו גם בלא דעת אשר ע"כ שוט לשונו יחביא תוך ענינים זרים מבלי להשים לדבריו מוצא באם חמה וכעס עניינו רק ילבישם רמיזות וחידות ישים כסותם. ומה גם לדברי פי מלך עולם ית"ש אשר כל פעל במאמרו וכאשר הפליג הנביא (ישעיה כ"ה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם. וכמאמרו ית' הלא כה דברי כאש נאם ה' (ירמיה כ"ג) וכמוהו רבים. ע"כ מרוב חנותו וחסדו ית' מסתיר ענין הנבואה האיננה טובה תוך מעטפות החידות והדמיונות למען לא תפעל קל מהרה חלילה *). ואעידה לי עדים נאמנים על דברינו כי כנים הם כי בשדברו הנביאים טוב על ישראל יהיה אמרתם מפורש באר היטב בלי שום משל ומליצה רק עצמיות הנבואה אבל ברצותו ית' להעיר על עם ב"י בתשובה ושלח להם עבדיו הנביאים ליעדם על החזיון הקשה אז מרוב חמלתו יעטוף למו החזות במחלצות והם החידות והמליצות. והוא ממש ע"ד אם יכה איש את זולתו בלהט החרב הבלתי לוטה ומוצנע תוך תערה בקל יכהו נפש אבל ברצותו להקל מעליו ולהמעיט מכת החרב אזי יתננה תוך תערה ויכהו ובזה תהיה התערה מפסקת ותחצוץ בעד המוכה ממכת מכהו. כן ממש הקב"ה מחמלתו עלינו נתן דבר הנבואה כמוס ומוצנע ומעוטף במעטה החידות והמשלים למען לא יעשו פעולתן קל מהרה לא כן אם ישלח ידו על פי הנביא ויתן לו החזיון בפיו באר היטב ופשיטנה ערומה בלי שום משל וחידה הוא ממש כמו שמוציאים חרב מתוך תערה. וזהו (ישעיה מ"ט) וישם פי כחרב חדה. **) והנה בעת עלה אף הי"ת וחמתו להשחית קודש הקדשים ביה"מ וירושלים ולפגוע בנאמני ארץ כביכול אמר אל לבו ית' לנצור על דל שפתיו בלי להוציא דברים כאלה מפורש בחזיון נגלה ומבואר לכן היה דברו ית' אל הנביא ע"ד משל והשומעים במעט התבוננות ידעו ויבינו הענין הנרמז בו וימהרו ויתנו לב לשוב מדרכיהם הרעים. וזהו שאמר בן אדם שים פניך דרך תימנה הרומז על ירושלים והנבא אל יער השדה

*) **והוא** מה שאמרו ז"ל (מדרש פרשתנו) עשרה לשונות נקראות נבואה כו' קשה שבכולם חזון שנאמר חזות קשה הוגד לי ע"ש. אשר הוראתם ז"ל לדעתי הוא כי הנביאות לא ישתוו תמיד בסגנון אחד אבל ישתנו לפי העת רצוני בהשקפתו ית' על עמו אשר אם אך ישמיעם דבריו ע"י הנביא מיד ישובו לתוכחתו אז היה מלפין דבר הנבואה בחידה רחוקה ובסגנון צרור וחתום אבל בראותו כי כבד לבם מהשיב אזי יגלה ענין הנבואה מעט יותר והוא ע"י משל וכדומה. והנה הם ז"ל מנו עשרה לשונות זו מזו והם לפי כבדות הנבואה והתגלותה ביותר ומעטם המדובר:

) **ושא נא עיניך וראה כי כל דברינו אלה נקבצו באו יחדו בסיפור הנביא ע"ה (ירמיה י"ח) הדבר אשר היה אל ירמיהו מאת ה' לאמר קום וירדת בית היוצר ושמה אשמיעך את דברי וארד בית היוצר כו' ונשחת הכלי אשר הוא עושה כו' ושב ויעשהו כלי אחר כו' ויהי דבר ה' אלי לאמור הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם כו' עד ושב הגוי ההוא מרעתו כו' ונחמתי על הרעה כו' שובו נא כו' ואמרו נואש כו' עד כה אמר ה' הלוך וקנית בקבק יוצר חרש כו' עד ושברת הבקבק לעיני האנשים כו' ואמרת כו' ככה אשבור את העם הזה כו' כאשר ישבור את כלי היוצר אשר לא יוכל להרפה עוד כו' ע"ש. והענין מבואר פשוט כי מתחלה היה הוא ית' מגיד דברי החזיון במשל כלי היוצר אשר ביד העושה במלאכת לשוב ולעשות כלי אחר גם אחר משחתו כן בידו ית' להנחם עוד על הרעה אשר הוא חושב עליהם בשובם מדרכם. אבל אחרי כי לא שמו לב אל החזיון הקל הזה ואמרו נואש שלח ית' אליהם חזות קשה ונפרץ בדמיון הבקבק אשר אנוש לשברו ולא יוכל להרפא עוד. וימתקו הדברים להמעיין בפנים בדברי הנביא:

נגב רומז על בית המקדש הנני מצית בך אש ואכלה בך כל עץ לח וכל עץ יבש רומז על צדיקים ורשעים. אבל אחר שהיה להם דברי ה' ית' כמהתלות ואמרו הלא ממשל משלים הוא אז אמר ית' בן אדם שים פניך אל ירושלים והטף אל מקדשים והנבא אל אדמת ישראל. כלומר צוה ית' להגיד להם חזון נפרץ מבואר ומפורש בלי שום חידה ומשל. וזהו והנבא אל אדמת ישראל ואמרת לאדמת ישראל כה אמר ה' הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה ובזאת והכרתי ממך צדיק ורשע כי חזיון כזה עלול לפעול בקל כמשפט החרב הבלתי נתונה בתערה:

ומעתה נבוא אל ביאור המאמרים שלפנינו אבל עוד אשא משלי עליהם ויומתקו בע"ה.

כפרי אחד היה לו כלי כסף וזהב ותכשיטים הרבה מאד והיה ירא ופחד עליהם להניחם אותו בביתו ויתנם לרעהו אשר לו בעיר הקרובה אליו למען יהיו שמורים אתו כמוסים בסתר אהלו. ויקר מקרה כי באו גנבים שודדי לילה ויוציאו משם כל כספו וזהבו וסגולתו ויהי בבוקר שלח העירוני הלז שליח מיוחד להכפרני להגיד לו מקרהו ויהי בשמעו את הדבר הרע הזה וירז אנשיו אשר אתו וירק את חניכיו לשלח אותם על הדרכים והנתיבות אלה מפה ואלה מפה לחפש אחרי הגנבים אולי ימצאו הגנבים. השליח בראותו זאת ענה ואמר לדעתי הרפו והניחו ידכם מזה למה זה לריק תעמלו נפשכם להפסיד גם הכסף הנמצא אתכם. א"ל הכפרני הלא תגיד לי למה באת הלום ויאמר הנה רעך העירוני שלחני להודיעך אודות הגניבה. אז ענהו הכפרני אך עתה בינה אעריך והשכילה מולא שפתיך כי הנה למה זה הלך הוסים לשלחך להגיד אלי ולהודיעני הדבר אם לא כי לבבו יבין אשר בעמל נפשי בחיפוש הגניבה עוד בידי למצא אותה והנה עתה ביאתך הוא ענין מתנגד לעצתך הנבלה ודבריך כחשים. הנמשל הוא מה שאמרנו כי כל כוונתו ית' בשלחו אלינו נביאו להגיד לנו בשמו דבר הנבואה הוא אך למען נחפש על מוצאה ומאין תבוא. (רצוני לבקר אחר העילה המסבבת הנבואה) ונשרש אחרי' ע"י שובנו עדיו יתברך בתשובה. והן עד"ז ממש שלח הקב"ה את ישעיה הנביא לחזקיהו ע"ה לאמר לו צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה על שלא עסק בפו"ר וכשמוע חזקיהו את דבריו אמר א"כ הב לי ברתך וישעיה ענהו כבר נגזרה גזרה. ע"ז אמר לו חזקיהו בן אמוץ כלה נבואתך וצא. כלומר הלא כל עיקר בואך אלי אינו אך להודיעני מדבר הנבואה א"כ כלה נבואתך וצא כי הלא לך לב לדעת אשר עוד לאל ידי למלא חסרוני ולהפריע החזיון המיועד כי לולא כן למה זה שלח אותך ית' אלי על חנם ולמה לו להודיעני אם מכבר הדבר מוחלט:

והנה עתה יופיעו דברי הילקוט הנ"ל. כי ברצותו ית' להודיע את אברהם על אודותיו ואין עוד נביא היתה מחכמתו ית' להודיע ע"פ כסילי ומזרות השמים ומשמשיהם. והרצון בזה היה (ע"ד שאמרנו) למען יבקש מלפניו ית' על בנים וכאמרם ז"ל למה היו אמותינו עקרות מפני שהקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים לכן הראה אלהים אותו בכוכבים שאיננו מוליד. ואברהם הבין ג"כ כי הוראת הכוכבים חוק הוא שאין לעבור גבולו. וזהו שאמר נסתכלתי באצטגנינות שלי וראיתי שאין אני מוליד. ע"ז אמר לו ית' צא מאצטגנינות שלך, כלומר לא ידעתי ענין הוראת הכוכבים ואיכות רמיזתם כי אדרבה אתה הראת לדעת ולהשכיל היפך. וזהו מאותו כוכב שאתה רואה שאין אתה מוליד אני מראה לך שאתה מוליד. כי אם כדעתך למה לי להראות ולהודיעך דבר אשר לא תחליפנו ולא תמירנו:

ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל כו' כה יהיה זרעך.

ראוי לעמוד על שפת יתר שאמר הבט נא השמימה וספור מה יבצר אם היה אומר ספור הכוכבים אם תוכל כו'. גם אם נחליט שהכתוב מדבר מרב הכמות מהראוי היה שיאמר כמוהם יהיה זרעך אבל לא מלת כה שאיננה נופלת זולת על איכות הדבר ותכונתו כנודע. ואחשוב בהבנת הענין עם המוחלט אצלנו כי שלילת המספר מהכוכבים איננו מפאת עוצם כמות מספרם אבל מניעת המספר הוא מצד תנועתם ותהלוכתם אשר יסבו בלכתם וכאשר מצאנו ראינו ברז"ל (סנהדרין ל"ט) אמר ליה קיסר לרבן גמליאל כתיב מונה מספר לכוכבים ואנא מצינא למימני כוכבי' אייתי חבושי שדינהו בארבילא וקא מהדר להו אמר ליה מנינהו א"ל אוקמינהו אמר ליה רקיעא נמי הכי הדרא. פי' גם המה יסבו בלכתם ע"י תנועת גלגלי השמים ואל מקום שהם הולכים שם הם שבים ללכת. וזהו שדייק הכתוב ואמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ר"ל כי בשגם אצטגנינות גדולה היתה בלבו ע"ה לשער כמותם על ידי כללי המופתיים מחכמת תכונת השמים וקביעת מזליהם. אולם לספרם במבטת השמים לא יאומן כי יסופר מצד התחלפותם ותמורתם בשימושם ובתנועתם. והן עד"ז הבטיחו ואמר לו כה יהיה זרעך מלת כה רומזת על איכות מניעת הסיפור בזרע אברהם והוא כי יהיו עב"י משוללי ההעדר גם בשיפגע בהם ח"ו חסרון מצד יוותרו מצד אחר וממקום הזולת. ממש ע"ד אם מונה הרבה מעות על השלחן הנה הבא למנותם לוקח אחד אחד מן המקובץ ומחסרם עד תומם משא"כ אם אחר עומד מצד הב' ותחת כל אחד שלקח הוא מהכלל מצד זה מוסיף אחר תחתיו מעבר השני הלא אז אין מקום לעמוד על מספרם. ועד"ז היתה הבטחתו ית' לאברהם כי יתקיימו בניו עד נצח על מתכונת הרבוי ובשגם יקרה ח"ו שיהיה נגרע מה מהם הלילה מעונש המקום ב"ה עכ"ז

אין

אין מחסור לעם בני ישראל ולא נגרע מאומה ממספרם המעולה. וכמאמר החכם (קהלת א') וזרח השמש ובא השמש ובדרש עד שלא שקעה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי. וזהו הבט נא השמימה כו' כה יהיה זרעך, וכדברינו:

ואולי זה יהיה הנרצה במ"ש הנביא (הושע ב') והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד כו' עד יאמר להם בני אל חי. אשר רבותינו ז"ל (יומא כ"ב ב') הקשו כתיב והיה מספר בני ישראל כו' וכתיב אשר לא ימד ולא יספר. ולדברינו יהיה הרצון ביעוד הזה גם כן על איכות שלילת הסיפור בעב"י כי גם אם המה בכלל מתי מספר עכ"ז הסופר ילאה למצוא מספרם וטעם הנזכר. וזהו והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר. כלומר מספר עב"י יהיה בבחינת חול הים כי האמנם גם לחול הים יש מספר אבל לא ימד ולא יספר מצד מניעות האפשרית כן יהיה מספר ב"י. ומבאר הטעם והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם. כלומר גם אם נגעה יד ה' בהלה מזה יפריח ית' ויעמיד אחרים תחתם במקום אחר. וזהו יאמר להם בני אל חי:

ויאמר ה' אלהים במה אדע כי אירשנה. מדרש לא כקורא תגר אלא אמר לו באיזה זכות.

הנה הם ז"ל הורו אותנו כי שאלת אברהם ע"ה במה אדע לא היתה ח"ו מפאת קוצר אמונתו בהבטחת הי"ת בירושת א"י אבל שאל באיזה זכות. ואם הדבר כן יש לשאול למה נענש אברהם ע"ה בידוע תדע אחרי כי לא נמצא בו עון אשר חטא במה ששאל במה אדע וא"כ הלא מהראוי היה להעלים ממנו ענין כזה ולכסות מעליו כמו שהעלים ממנו מעשי עשו. וכדי לבוא אל ביאור הענין נזכיר מדרשם ז"ל על כפל המלות ידוע תדע מקור עם הפעולה וזה לשונם ידוע שאני מפזרם תדע שאני מכנסם ידוע שאני משעבדם תדע שאני גואלם. וע"פ דבריהם אלו נאמר כי שאלת אע"ה במה אדע ענינה ממש כאשר ישאל החולה אל הרופא שהבטיחו לרפאותו מחליו לאמר אמצא חן בעיניך להגיד לי אופני רפואתי ולהודיעני מה תעשה עמדי להעלות ארוכתי והוא אך למען יהיה הדבר מקובל מאד על לבו ומאומת אצלו יותר בשיבין מהות הסמים ואיכותם ותכונת מזורם. ועד"ז ג"כ היה שאלת אברהם ע"ה במה אדע לא כמסתפק חלילה כ"א אדרבה מרוב ששונו ושמחת לבו בהבטחת אל אמונה לא עצר כח מלשאול מאת ה' ית' לבינו איכות וסבת הירושה הגדולה הזו וזאת היתה העילה להודיע אותו גלות בניו וגרותם בארץ לא להם. והוא עם המקובל אצלנו כי כמו החרישה והזריעה המה מוכרחים קודם הצמיחה כך הגלות ועוני השעבוד שהיה לנו במצרים היה ענין הכרחי קודם ירושת א"י. וכאשר העידו רז"ל (ברכות ה') ג' מתנות טובות ניתנו לישראל וכולם לא ניתנו אלא ע"י יסורים כי היסורים ועול הגלות היו חורשים להצמיח על ידיהם טובות הנשגבות ירושת ארץ ישראל והזולת שזכרו רז"ל (שם) וכמ"ש המשורר (תהלים קכ"ו) הזורעים בדמעה ברנה יקצורו *). וכבר דברנו מזה בארוך בק"י בכ"מ. ומעתה האמנם כי היה מרצונו ית' להעלים מאברהם ע"ה ענין הגלות ועוני מצרים. אבל אחרי כי שאל במה אדע ומגמתו היה להבין עילת וסבת הדבר איך ומה הוא (כאשר ביארנו) אז היה ההכרח שיודיענו ית' גלות בניו וגרותם בארץ נכריה. וזהו שרמוז בכפל לשון ידוע תדע וכמו שביארו ז"ל במדרש הנ"ל:

והנה הרמב"ן ז"ל דרך אחר היה לו בזה. וכתב כי על כן שאל אברהם ע"ה במה אדע יען כי אין הבטחה לצדיקים בעוה"ז מדאגה פן יגרום החטא וכמוזכר במדרש. והנה ע"פ דרכו לא היה החיוב להודיעו גלות בניו עבור אמרו במה אדע. וכדי לבוא אל התרת הספק הזה נקדים כלל אחד מה שנקח ממנו לבאר כמה מאמרים ואח"כ נעמוד על עניננו. והוא כי ידיעת כל דבר מטוב עד רע פועלת באדם מעט קט ושמץ מני עלם הדבר כמו בשיוודע לאדם אשר לזמן ידוע ישיג איזה טובה וגדולה אזי ירגיש שמחה בלבו מכח הידיעה ההיא גם טרם יבואנו הדבר בפועל. וכן אם יוודע לאיש אשר אחר יום או יומים שבט המושל יעלה עליו ויעשה בו שפטים אזי יהיה לבו נהפך בקרבו וכמעט ירגיש דאבון נפש גם כי עדן לא נעשה עמו דבר. והוא הנרמז במאמר החכם (משלי י"ד) לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר. ירצה כי כל אברי האדם גם אם נחרץ עליו להכותו מכה רבה לא ירגישו דבר עד כי יעלה השבט על גביהם לא כן הלב מרגיש בידיעת הצער טרם בוא הדבר. כן אם האדם מיועד לאיזה טובה כמו אכילה שתיה או ללבוש שני ועדנים אזי יגיל לבבו בו גם טרם בא הדבר מפאת הידיעה הטובה. וזהו לב יודע מרת נפשו כלומר מרגיש תחלה הרעה אשר תמצאנו וגם ובשמחתו לא יתערב זר כי הוא המרגיש שמחת הטובה ראשון לכל האברים **). וזה לך האות על דברינו

יריעות האהל

*) **ואולי** זהו הרצון במאמר הי"ת אל משה (שמות ג') ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ כו' זבת חלב ודבש אשר מלות מעני מצרים נראים מיותרים. ולדברינו יאמר ע"ד האומר מן העיסה הלז אעשה לחם או מן הסחורה זו אעשה בגד כן ממש העוני וסבל הגליות המה הולידו והצמיחו טובת ירושת הארץ:

) **ועם דברינו אלה נבין מאמרם ז"ל (ביצה ל"ב) המצפה על שלחן אחרים עולם חשך בעדו. והוא כי ההבדל בין בעה"ב ובין האורח הוא הידיעה טרם בא הדבר כי הבעל הבית יודע אשר לעת האוכל יהיה מוכן:

דברינו כי כנים הם מה שאמרו ז"ל (יבמות ל"ז) אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו פת בסלו. ועילת הדבר הוא אך הידיעה כי היודע בבירור כשירעב יאכל בלחמו השמור אתו הנה זאת יועילנו מעט להמעיט ולהקטין רעבונו לא כן מי שאין לו פת בסלו כי יפחד גם טרם ירעב ללחם:

והנה עם הכלל הנאמן הזה נשכיל לדעת כי לפעמים יגמול הוא ית' את האדם בשכר ידיעת הטוב ויעניש אותו עם ידיעת הרעה. והוא מ"ש רבותינו ז"ל (ברכות נ"ה) לאדם טוב אין מראים לו חלום טוב ולאדם רע אין מראים לו חלום רע אשר לכאורה הדברים האלה אין להם שחר. אבל יתכן כי יהיו דבריהם נמשכים למ"ש (שם) חלמא טבא חדוויה מסתייה חלמא בישא עציבותיה מסתייה. והוא כי בשיחלום לאדם חלום טוב שהוא נהנה ושמח מידיעת הטובה מאז כבר נתבטלה הטובה מבוא בפועל וכן להיפך. אשר ע"כ לאדם טוב אין מראים לו חלום טוב אחר שהוא יתברך רוצה שישיג הטובה בפועל. ועוד מראים לו חלום רע כדי שיענש בידיעה ולא תשיגנו הרעה בפועל. לא כן אדם רע אין מראים לו חלום רע למען לא יהיה נפטר בעונש הידיעה אך ישיג ענשו בפועל ובהיפך בהטובה למען לא תבוא אליו בפועל מראים לו אותה בחלומו למען ישמח מידיעתה *):

והטעם בזה הוא עם מה שאמר החכם (קהלת ח') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואם מידי עבירה יצא מידי הרהור לא יצא וכמו כן הרשע באין מנוס היה לו הרהור טוב באיזה זמן. ע"כ הוא ית' כמעשה ידיהם ישיב גמולם להם לאדם טוב שלא חטא זולת ברעיון לבו מראים לו חלום רע למען יענש ברעיוניו וכן לאדם רע שכל הגמול הטוב הראוי אליו הוא אך עבור הרהור הטוב שהי' לו מראים לו חלום טוב **). ומה נמרצו בזה דברי המשורר ע"ה (תהלים י') בגאות רשע ידלק עני יתפשו במזמות זו חשבו. והוא כי הקב"ה מסבב שיהיה הצדיק נרדף מהרשע והצדיק יתעצב אל לבו מרגשת רודפו והרשע הרודף ישמח ויאמר האח האח אשר בזאת גם שניהם פרי מזמותיהם יאכלו הצדיק יתיסר בידיעה על העדר רעיון הטוב והרשע ישמח בידיעה על הרהור הטוב שהיה לו. וזהו יתפשו במזמות זו חשבו. וזה הרצון במה"כ (שמואל א' ג') והגדתי לו כי שופט אני את ביתו כו' בעון אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם. כלומר בעבור זה אני מודיע לעלי משפט בניו אחריו על אשר ידע כי מקללים להם בניו ולא כהה בם ויען כי חטא בידיעה המשפט כי יענש בידיעה:

ומעתה אחרי המוכח הזה אשר הידיעה מטוב או רע רב אילה לפעול קלת ומעט קט מעצם הדבר. הקרוב לומר כי כמו עוני מצרים ועול הגלות הולידו והצמיחו לזרע אברהם עונג ירושת הארץ בפועל כן ידיעת אמיתת הטובה ההיא שרצה אברהם אע"ה מאתו ית' לא היה מקום שתהיה מושגת עליו בלתי באמצעות ידיעת היגוני וצער הגלות שיוקדם אליה. ולכן אחר ששאל אאע"ה במה אדע כו' שלא היה הדבר מאומת אצלו בהחלט פן יגרום החטא (כמו שזכר הרמב"ן ז"ל) אמר לו ית' אם רצונך שיאומת אצלך ידיעת ההבטחה הטובה הזו ההכרח אתך שתדע כי גר יהיה זרעך כו'

יריעות האהל

מוכן לפניו לאכול לשבעה משא"כ האורח כי איננו יודע מאומה. וזהו שהמליצו עליו עולם השך בעדו כלומר איננו רואה ואיננו יודע עד כי ישימו לפניו לאכול. וזהו ג"כ מ"ש החכם (קהלת ה') ברבות הטובה רבו אוכליה ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו ר"ל כי בשתתרבה הטובה בעולם הקרוב כי גם זרים יאכלו בלחמו ומה כשרון לבעליה כי אם ראות עיניו כי הבע"ה עינים לו לראות את העשוי לפניו והמוכן עבורו לא כן האורח:

*) **ועל** זאת ירמוז דברי המשורר ע"ה (תהלים צ"א) יפול מצדך אלף כו' רק בעיניך תביט ושלמת רשעים תראה. והיא כי לפי ראות אנוש בעיני בשר יפלא על מדותיו ית' אשר לפעמים יפחד הצדיק בהמון רשעים רבים אשר סביב שתו עליו ולדמו יארובו ואה"כ הושיענו ימינו ויהיה מפלט לו והמונס יהדוף ורוח הפאה הלא על זאת יתאמן לבב אים לאמר טוב טוב היה לנגור עליו שלא יקומו הרשעים נגדו בל יערון מפניהם ולבל יתמה מגערתם. אבל עילת הדבר הוא מה שזכרנו בפנים כי הקב"ה מעניש הצדיק רק בידיעה רעה ביגוני שיהיה עולה על רוחו ויחשוב בדעתו כי דמו הנה נדרש ובזאת ינקה רע וזהו יפול מצדך אלף כו' אליך לא יגש רק בעיניך תביט כלומר כל זאת מסב ית' אך למען תביט ותגור מפחד אויב ותתיסר בידיעה וזהו תפלתו (שם ס"ב) מפחד אויב תצור חיי:

) **ע"ד שראיתי בס' לקוטי תורה להאר"י הקדוש ז"ל על מאמר (תהלים קכ"ז) שוא לכם משכימי קום מאחרי שבת אוכלי לחם העצבים. היא מליצה נפלאה על העמלים בעמל רב ויגיעות גדולות בזעת אפם למרק עוונותיהם כן יתן הקדוש ברוך הוא לידידו והוהבו דרך למרק אותו מעונותיו בשעה שהוא ישן על מטתו כי הצדיק לא חטא בפועל ח"ו רק מידי הרהור לא יצא. ע"כ זהו עונש שלו שמראים לו בחלום שהוא עולה על הסולם ונופל ממנו או פלוני רודף אחריו ומכה אותו ומפילו ומזה לבד יתמרק עונותיו. ועפ"ד דבריו הקדושים אמרתי כי זהו הכוונה במאמר הנז' חלמא טבא חדוויה מסתייה חלמא בישא עציבותיה מסתייה. כלומר כי החלום הטוב לאדם רע והחלום הרע לאדם טוב אינו להורות לו מה שיהיה ומה אשר יהיה נעשה עמו רק החלום בעצמו הוא הוא הפעולה התכליתית שאין עוד אחריו מאומה שיהיה החלום רומז עליו. וזהו חלמא טבא חדוויה מסתייה כו' ודוק:

כו'. וזהו ביאור מלות ידוע תדע המקור עם הפעולה וכמדובר למעלה:

ויהי השמש לבוא כו'. עיין ק"י שה"ש על מאמר דודי שלח ידו מן החור:

ותרדמה נפלה על אברם והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו. ראוי לשית לב אל סיפור הלז ותרדמה נפלה והנה אימה כו' כי המה ענינים מתנגדים זל"ל כי בשיהיה לב האדם מהול בדאגה ומה גם באימה ופחד הלא אז נגזלה שנתו גם בלילה לא שכב לבו. אבל בשנפקח עין במאמר הזה נראה ונדעה אשר סוף הענין מוכיח על תחלתו כי חזות קשה היה לאברהם ע"ה מה שהוא מרמז על דורות הבאים וכנודע במדרשים אשר עבור כך חרד כל החרדה הזאת. ואחשוב בענין תרדמת אברהם ע"ה ורמיזותה עם מה שידענו ממשפטי הנבואה שהיה הקב"ה משמיע להנביאים אפס קצהו ודמיון מהמעותד לבוא כמו שאמר ית' לנביאו (ישעיה כ') ונעלך תחלוץ מעל רגלך ויעש כן הלוך ערום ויחף ויאמר ה' כאשר הלך עבדי ישעיהו ערום ויחף כו' כן ינהג מלך אשור כו' וכמוהו רבים ביחזקאל שאמר לו הי"ת (י"ב) עשה לך כלי גולה וגלה יומם לעיניהם כו' עד אמור אני מופתכם כאשר עשיתי כן יעשה להם בגולה. והקרוב כי גם את אברהם הראה ה' ית' דבר מאשר להיות בדור האחרון הנוכחי והוא כי מלפנים בישראל עוד היה קול נביא נשמע בינינו קול מגיד מוסרים ותוכחות על עון. אף אמנם כי קרה למו לפעמים מאורעות מבהילות מאיזה צד היה נביא הדור מגיד להם פשעם ומעלם אשר מעלו בה' ית' והיה מביאם להתעוררות התשובה או כי ישא בעדם רנה ותפלה ובזאת נרפא משובתם קל מהרה. לא כן עתה כי אין עוד נביא אין קורא אל ה' או מי שיעיר לב העם להשיבם לתוכחתו כמ"ש אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה ואנחנו נגועי התנומה מוכי התרדמה ושנת האולת וסבל ועול הגלות דופק עלינו עולה על צוארינו ואין מתעורר אל התשובה. והן זאת רמז ית' לאברהם בתרדמה זו בעודנו עומד לפני ה' עוד קול אלהים מדבר אליו ותעף אליו התנומה ותרדמה נפלה על אברהם. וע"ז אחזתו רעדה וחרד למאד ואימה חשכה גדולה נופלת עליו כי ע"י מה שקרה אותו דבר כזה לעת כזאת היה חתת אלהים עליו לאמר אין זה כי אם מעשה אבות סימן לבנים אחר לעת יהיה קול דודי דופק פתחי לי כו' תרדמה תפול עליהם וירבו לנום. וז"ש במדרש ויהי השמש לבוא ר"י בשם ר' לוי אמר תחלת מפולת שינה דמך ליה ולא לעי באורייתא דמך ליה ולא עביד עבודה רב אמר ג' תרדמות הן כו' תרדמת נבואה ויהי השמש לבוא ותרדמה נפלה על אברם ותרדמת מרמוטה שנאמר ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ כי כולם ישנים כי תרדמת ה' נפלה עליהם רבנן אמרי אף תרדמה של שטות שנאמר כי נסך עליכם ה' רוח תרדמה כו':

ותקרא שם ה' הדובר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלם ראיתי אחרי רואי. רבו בזה הפירושים ואלקי אמרה נפשי בזה עם מה שידענו כי האמנם מכבר אמר (איוב ל"ד) כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו שהוראתו כי לפי מעשי האדם הטובים אם רעים לפיהם ימציאנו ית' כל עניניו וגלגולי סבותיו. עכ"ז הנה מצאנו ראינו אשר לפעמים ישיג האדם משאת מאת פניו ית' גם ע"י גררא ובאמצעות אחרים כמו בן בזכות אביו כמאה"ח (משלי כ') מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו וכמו כן לצדיקי הדור אשר ינהרו אליהם פלגי השפע יתנו מהודם גם אל הנלווים אליהם ובזכותם ובאמצעותם יזכו גם זולתם וכמאמר המשורר (תהלים ל"ד) חונה מלאך ה' סביב ליראיו. ובדרש (ילקוט במקומו) לסביביו ליראיו. אבל המושפע באמצעות צדקת הצדיק ואושר זכותו הוא איננו בכח להשפיע מן הוא והלאה רצוני לזולתו כנודע. ובזה נבוא אל הענין כי הנה הגר גם כי ראתה מלאכים עודה בבית אברהם אין לנו להוכיח מזה כי היה ע"פ זכות עצמה כי מקום לומר שזכתה באמצעות זכות אברהם אדונה וכמו כן אם אברהם היה רואה מלאכים גם בחו"ל שאיננו מקום מוכשר לנבואה הקרוב לומר כי זה היה מסבת מה שראה בא"י וכמאמר (יחזקאל א') היו היה דבר ה' אל יחזקאל ודרשו ז"ל (ילקוט במקומו) היו שנדבר עמו בארץ היה שנדבר עמו בחו"ל. אבל עתה כי הגר ראתה מלאכים במדבר מקום הבלתי מוכשר לנבואה. ההכרח אתנו לומר כי מה שראתה בא"י בעודה בבית אברהם היה אך בזכות עצמה אשר ע"כ ראתה גם בחו"ל אגב גררא. משא"כ אם נאמר שלא ראתה כ"א בזכות אברהם ובאמצעותו א"כ מה שראתה מלאכים במדבר בשל מי הוא אחרי כי גם בא"י לא ראתה כ"א ע"י אברהם. וזהו ותקרא שם ה' הדובר אליה כלומר הדובר אליה מאז אתה אל ראי כלומר מכחי וזכות עצמי ראיתיך. והעד כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי. כלומר גם פה במדבר ראיתי אחרי רואי בבית אברהם ואחרי כי גם פה זכיתי לזה מוכרח אשר שם בבית אברהם ראיתי אך בזכותי וכח מעשי עשה לי הכבוד הזה:

ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים ואתנה בריתי ביני ובינך וארבה אותך במאד מאד. הנה הוראת מאמר ויהי אברם כו' וירא ה' אל אברם כו' הוא כאלו לא נראה אליו ה' ולא דבר אתו מאומה עד עתה והלא מכבר הרבה הכתוב והזכיר כמה חזיונות ודברות מה' ית' אל אברהם. גם לא ידענו מ"ש ביני ובינך מה הוא כי מהצודק היה שיאמר בינינו גם ב' השמוש ממלת במאד חסרה מובן מה מנו יהלוך אם יאמר וארבה

אותך מאד מאד. וטרם נבוא אל ביאור הכתובים נביא משנתם ז"ל (סוף קידושין) ר' נהוראי אומר מניח אני כל האומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה כו' אבל התורה משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו בנערותו מהו אומר וקוי ה' יחליפו כח ובזקנותו מהו אומר עוד ינובון בשיבה וכן הוא אומר באברהם ע"ה ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל מצינו שעשה אברהם את כל התורה כולה עד שלא ניתנה שנא' עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי כו'. והמאמר אומר הבינני כי איככה נמשך מאמר מצינו שעשה כו' לענין שלמעלה. וכדי להבין הסמיכות הזה נעמוד תחלה על השתנות לשון הכתוב הנאמר באברהם למה שנאמר אצלנו כי בו נאמר עקב אשר שמע כו' ועלינו אומר והיה עקב תשמעון כו' לשון עתיד:

אמנם כ"ז יתבאר בשנחקור בההבדל אשר בינינו ובין האבות ע"ה כי הנה מצאנו ראינו כי האבות הק' לא השיגו ברכת ה' יתב' בנערותם ובימי ילדותם כ"א לעת זקנותם כמ"ש ואברהם זקן כו' וה' ברך כו' וכן זולתו אשר ראשיתם היה מצער. ולא כן בניהם אשר קמו אחריהם כי הרבה יתב' והפליא עמהם טובות נשגבות גם טרם עלה עליהם עול עבודתו ית' וטרם קבלו מצותיו ומהם נסי יציאת מצרים ואשר על הים וכאלה נסים נוראים ועצומים. ונאמר כי ההבדל שבינינו ובין האבות הוא אשר בין ב' בעלי מלאכה אחת ואחד מעשהו אצל בעה"ב אשר לקחו לביתו לעשות לו כלים או לבושים מסחורת בעה"ב והב' קונה סחורה לעצמו ועושה מהם כלים או בגדים ואח"כ ישאם ברחובות קריה לבקש איש אשר יאותו אליו ויחפוץ לקנותם. והוא כי העושה בשל בעה"ב האמנם שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף עכ"ז אם יגרע לו לחם חקו טרם עמדו על כלות מלאכתו או איזה דבר אשר יחסר לו מהצורך למלאכתו ודאי אם דרוש ידרוש מאת בעל הבית לא יקפוץ את ידו מתת לו די מחסורו כי עי"ז יוכל למלא את ידו להשלים מעשהו בהחל וכלה משא"כ הב' העושה משלו איננו רואה כל מאומה בידו עד כי יגמור מעשהו כי ממי ידרוש או את מי יבקש. הוא הדבר והוא הענין העומד בינינו ובין האבות ע"ה כי אנחנו הננו ממש בבחינת הפועל העושה בשל בעה"ב כי אותנו צוה ה' וקרבנו לעבודתו ורצה בנו לעשות מצותיו לכן בשגם עדן לא סגלנו מאומה מצות ומע"ט פעל ועשה עמנו טובות נשגבות כי הלא לקח אותנו לביתו לעבוד עבודתו ולשרת בשמו ע"כ מהצורך היה לו יתב' להשלים חסרוננו לבל יהיה נגרע מאתנו דבר למען נהיה נכונים אל התורה הנכבד לקבל התורה והעבודה. וז"ש ית' אל משה (שמות ג') על שאלתו וכי אוציא את בני ישראל ממצרים וביארו ז"ל (מדרש במקומו) באיזה זכות השיב לו יתב' בהוציאך את העם ממצרים תעבדון כו' כלומר גם אם עוד הם דלי הזכות עכ"ז ההכרח אתי לתת להם מחסורם באמנה ובהקפה בעבודה אשר יעבדו עמדי אח"כ. וכמו כן אחר כי קיימו וקבלו התוה"ק היה הצורך אליהם עוד מקום הנאות והמוכשר לעבודת הקודש שעליהם הוא א"י וירושלים כענין מאמרם ז"ל אוירא דא"י מחכים כו' וכמאמר (ישעיה ב') כי מציון תצא תורה כו' עשה עמנו כחסדו והעלנו לתוכה טרם עמדנו על קיום התורה והמצוה. וזהו מ"ש (תהלים ק"ה) ויתן להם ארצות גוים כו' בעבור ישמרו חקיו כלו' כדי שיוכלו להשלים שמירת חקותיו. וע"כ נאמר אלינו והיה עקב תשמעון את המשפטים כו' ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד כלו' לבעבור היותכם מעותדים לשמוע מצות ה' מאז אתם ראוים לקבל הברכה והחסד למען העמיד אתכם על מכונות עבודתו ית' וזהו עקב תשמעון כלומר כדי שתוכלו לשמוע *). אבל לא כן האבות ע"ה שהם היו ע"ד בעל מלאכה העושה בשלו כי אברהם ע"ה הכיר את בוראו מעצמו וקיים כל התורה עד שלא נצטוה עליה מאתו ית' לזאת אין לו לדרוש מאומה מה' עדי גמרו מלאכתו עד גמירא ובא לפני ה' לעת זקנתו ובידו מלאכה מפוארה היא משמרת התורה והמצוה כאשר לו ית' יאתה אז כאשר ישרה עבודתו בעיני ה' ית' ברכו בכל. וזהו שאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי כלומר אחרי השלמתו כל מלאכתו על תכליתה או אז בא אליו השכר הטוב מאת ה' יתברך:

ומעתה הנה הנם מבוארים דברי המשנה שזכרנו כי הנה אמרו אבל התורה משמרתו בנערותו ובזקנותו והביאו ראיה מהכתובים ואמרו עוד וכן הוא אומר באברהם ואברהם זקן כו' וה' ברך כו' שהוא ראיה לסתור כי מ"ש ואברהם זקן כו' מורה שבנערותו לא נתברך עד עת זקנותו. על זאת ביארו ואמרו מצינו שעשה אברהם את כל התורה עד שלא ניתנה שנאמר עקב אשר שמע כו' וכאשר ביארנו:

יריעות האהל עתה

*) **ועד"ז** מצינו עוד מאמר מבואר בתורתנו הקדושה וכתוב הדר הוא (פ' ראה) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה כו' את הברכה אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם ולא אמר אם תשמעו כמ"ש בקללה והקללה אם לא תשמעו. אבל הרצון כי ה' יתב' מה שהוא נותן כהיום לעושי מצותיו איננו ע"ד השכר כאשר המליצו (עירובין כב) היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם אבל עיקרו הוא אך למלא ידינו היום ברכה מה שעל ידה נוכל לעמוד על משמרת עבודתו ית'. וזהו שדייק ואמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה והעילה את הברכה אשר תשמעו כלומר שהיא ההכנה והסבה הגורמת שתשמעו ותעשו מצות ה':

עתה נבוא אל ביאור הכתובים בנושא דרושנו בהקדים עוד דבריהם ז"ל במדרש (פרשתנו) אל תירא אברם אנכי מגן לך לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי כו' תאמר שקבלתי כל שכרי בעוה"ז אמר לו הקב"ה אל תירא אנכי מגן לך כל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך כו'. והנה מכבר הערנו למעלה כי לכאורה המאמר הזה (חנם עשיתי עמך) הוא ענין מתנגד למאמרם ז"ל כל האומר הקב"ה ותרן. ונאמר בהבנת הענין כי אברהם ע"ה בעבודתו את ה' ית' היה דומה ממש לאחד הבא אל עיר נכריה אל בית נדיב ושוע לבקש מלפניו לתתו משרת בביתו או במרכולתו אמר לו העשיר לא אוכל כי הלא נכריים אנחנו אנכי עדן לא ידעתיך אם אתה איש משכיל ומצליח לעניני ועסקי וגם אתה לא ידעתני עם תהלוכות ביתי אם אנכי טוב לך. והנה לרוב הפצרת האיש אמר לו העשיר אם יש את נפשך תשב אתי איזה זמן תאכל בלחמי ובין כך תראה ותתבונן בעסקים אשר לי בבית או בשדה ואתה גם אתה בעתים הנאותים בהזדמן דבר לפניך תעשהו ובו אדע זריזותך והשתדלותך או אז נשתוה יחד אודות מבוקשך ויעש כן. והנה אחר זמן ידוע הוטב הדבר לפני שניהם ולקחו העשיר לשרת אותו ואת ביתו וקצב לו שכרו ויכתבו בספר כל הנעשה בין שניהם אודות העבודות אשר עליו לעשות לבעליו ואודות המשכורת המגיע לו ממנו. ומתחלה נכתב אשר בין הבעה"ב להמשרת היינו את שהבעה"ב צריך להשיג ממשרתו מהעבודה והשירות כפי הצורך אליו ואח"כ אשר בין המשרת להבעה"ב והוא אודות הגמול והמשכורת המגיע לו ממנו. והנה ההבדל בין ב' העתים הללו (היינו קודם השוואתם יחד אל העת שאחריה) הוא כי האמנם גם מאז היה עובד את בעה"ב והוא גם הוא עשה עמו טובה וחנות בהספקת מחסוריו אבל לא היו אז בגדר החיוב זע"ז ולא היה נערך פעולת המשרת ממש מול מה שהשיג מאת בעה"ב כי פעם היה שירותו יותר על השגת גמולו ופעם להיפך כי מעשה שניהם היה עדיין אך ע"ד החסד והנדבה. ועוד זאת כי לא היה אז מקום אל הקפדה והכעס היינו גם אם לא הוטב שירותו בעיני הבעה"ב אין מקום לכעוס ולדבר עליו עתק כי הלא איננו מחויב בהדבר עדיין וכן להיפך. משא"כ אחר השוואתם והתקשרותם כי אז יחקו בספר וחתום עדים על אודותם זע"ז ותכבד ההקפדה אם יעבור עליו לכל דבר כי כן קיימו וקבלו עליהם. הוא הדבר בדמותו וצלמו באברהם ע"ה כי ברוח בינתו הכיר את בוראו מעצמו ובא להסתפח אל כהונת ה' ולעמוד על משמרת עבודתו רק מהשכלתו ובר לבבו אשר נדבה רוחו אותו. והאמנם עדן לא היה מגיע לו שכר מהשי"ת על מעשיו הטובים כי לא צוה אותו אלהים דבר עכ"ז בהשקפתו ית' על אוהבו הנאמן כי תחת מסבות יתהפך כמקרה הכבשן אש ומלחמת מלכים וזולתם עמד על ימינו לעזרו כהחיש מפלט לו. אבל הצלתו היתה אך ע"ד חסד ונדבה מאתו ית' ואז לא היה נערך עבודתו מול השגתו מה' ית' כי הוא ע"ה עבד בחנם מנדבת לבו כענין הכתוב ומצאת את לבבו נאמן לפניך והקב"ה גם הוא עשה עמו טובה וחנות לעתים מיוחדים. וזהו שאמרו ז"ל לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי כו' תאמר שקבלתי כל שכרי בעוה"ז אמר לו ית' אל תירא אברם אנכי מגן לך כל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך. כלומר כל הטובות שגמלתיך לא היו חלף עבודתך כי הלא הפקדתיך על משמרת עבודתי רק אתה מצאת את לבבך הנאמן לעמוד לפני ולשרת בשמי ולמה אחשוך גם אנכי מהושיעך בגר לך ע"ד הנדבה והחנות. עוד זאת כי מאז החל אע"ה לבוא לגשת נוכח פני ה' ולשרת לפניו מהערת עצמו לא היה עדנה מקום להקפיד עליה גם אם היה נגרע ממנו דבר מהמצות אשר על האדם לעשותם אחר שאיננו מחוייב בם. אבל אחרי כי הגיע אל תור זקנתו ורואה בו ית' כי לא חסר את נפשו כל מאומה מהעבודה המאושרה הנאותה אליו יתברך אז בו חשק ה' לקרבו אל המלאכה לעשות אותה וכרת עמו הברית להיותו עבד נאמן בבית ה' וייעד לו השכר בעבודה שיעבוד עמדו ומאז כפל עליו החיוב בלי להפיל דבר מכל אשר יעבור תחת הברית הכרותה אתו וכן ה' ית' לא יחסר ולא יוותר מאומה כ"א לעומת פעולתו לפיהם ישוב גמולו. וזהו דברי הכתוב ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה וירא ה' אל אברם ויאמר אליו אני אל שדי כביכול כאשר הבעה"ב ברצותו להתוודע עצמו אל אשר יקראו לביתו לשרת אותו יאמר אני אני הוא אשר לאל ידי לתת לאשר ישר בעיני כאות נפשי וזהו אני אל שדי התהלך לפני כלומר מהיום שכור שכרתיך לעבוד עמדי והיה תמים כלומר אך עתה אין נגרע מעבודתך דבר. ואמר ואתנה בריתי ביני ובינך כלומר נכרתה ברית על מה שאנכי אשיג מידך ממשמרת עבודתי וזהו ביני וגם אשר עליך להשיג מאתי לתת לך משכורתך וזהו ובינך ומאז וארבה אותך במאד מאד (ויהי הב' ממלת במאד ב' התמורה כמו ויקרא כ"ז טוב ברע או רע בטוב) כלומר מעתה לא אוותר עמך ע"ד חסד ונדבה כ"א בעבודה שתעבוד עמי ואם תחפוץ רב טוב עליך להרבות בעבודתך. וזהו וארבה אותך במאד מאד כלומר חלף עבודתך בשתהיה מאד יהיה גם שכרך רב מאד. והבן:

ועם דברינו אלה יתבארו דבריהם ז"ל בגמרא (ברכות ז') א"ר שמעון בן יוחאי מיום שברא הקב"ה את העולם לא היה אדם שקראו להקב"ה אדון עד שבא אברהם וקראו אדון כו' ואף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר כו' עד למען אברהם שקראך אדון. והמאמר מבקש ביאור ונמתיק הענין במשל שר אחד שנפלה לו עיר א'

בירושה

בירושה והוא להיותו מנעוריו איש שקט לא ידע מאומה ממשפטי השרים מאת עריהם וחוק נמוסיהם במסים וארנוניות וכמוהם בא אחד לפניו והודיעו מנמוסי השרים ותהלוכותיהם ומשפטיהם ואופני הכנסותיהם מגביית המסים וכדומה. ויהי בשמעו עצת האיש הזה נתן דת ויפקד פקידים על אנשי עירו להיות כל א' מביא סך מסויים אל גנזי השר איש איש ממלאכתו אשר המה עושים ולענוש העובר ע"ז באיזה קנס. לימים רבים ויקר לנכד האיש הזה לעבור חוק השר ויתנהו בכלא ויהי זקן אחד בעיר ההיא אשר זכר כי הפקידה הזו נתחדשה לו מאת אבי אביו הלך אל השר לבקש מלפניו על העובר לאמר אדוננו האמנם מהראוי להעובר על פיך להענישו עכ"ז זכר נא מי הסב החוק ההוא הלא אביו הזקן הוא יעץ עליך טובות לחדש בעיר גביית המסים האלה אשר מעולם לא היו ע"כ הלא עליך לעשות עם נכד היועץ הטוב הזה לפנים משורת הדין לבלתי הענישו אותו במשפט הנחרץ אך מאתו. הנמשל עד אברהם ע"ה היה הוא יתב' מנהג עולמו בחסד חנם ובריותיו ברחמים ע"ד נדבה לא לפי מעשיהם. אולם אברהם ע"ה הכיר את בוראו וקבל עליו עול מלכותו ויהי למס עובד ומאז הי' ית' מתואר אדון בעבור אברהם עבדו ומה גם מאז כרת אתו הברית (כמוזכר למעלה) נעשה מדה"ד בעולם. רצוני שיתנהג העולם כפי שורת הדין ע"פ מעשי ב"א אם טוב ואם רע ולא ע"פ חסד חנם וכמבואר במדרש (פרשתנו) וישובו אל עין משפט עין שעשתה מדת הדין בעולם זה אברהם ע"כ. וזהו ששאל דניאל ע"ה למען אברהם שקראך אדון כלומר הלא הוא אשר המציא המדה הזאת בעולם ואך על ידו נקראת אדון לכן כדאי הוא שתהיה נושא פנים לזרעו אחריו להכנס עמהם לפנים משה"ד:

פרשת וירא

וירא אליו ה' כו' מדרש ותתן לי מגן ישעך זה אברהם וימינך תסעדני בכבשן האש ברעבון במלכים וענותך תרבני מה ענוה הרבה הקב"ה לאברהם שהיה יושב והקב"ה עומד. הנראה בזה כי דבריהם ז"ל נמשכים למה שאמרו (במדרש לך) אל תירא אברם אנכי מגן לך כל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך וכבר ביארנוהו על ב' פנים (בפ' הקודמה) ועוד לאלוה מלין בע"ה. והוא בהזכרת מדרשם ז"ל (ריש פ' ראה) ראה אנכי נותן לפניכם היום מיום שנאמר פסוק הזה בסיני באותה שעה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא מאליה הרעה באה על עושה הרעה והטובה באה על עושה הטוב. והענין הוא כי ההבדל בין קודם מתן תורה לאחר מ"ת הוא ע"ד בן הסמוך על שלחן אביו ומספיק לו כל צרכיו בעודנו נער אבל בעמדו על דעתו לדעת עניני מו"מ אזי ממשפט האב לתת לו איזה סך שישא ויתן בו ויתפרנס ממעשי ידיו. כן עלינו עב"י נאמר (הושע י"א) כי נער ישראל ואוהבהו וממצרים קראתי לבני והרצון כי טרם יצאנו ממצרים היינו בבחינת הנער ורך בשנים חסרי התבונה לא ידענו מה נעבוד ה' ואז נהג יתב' אותנו אך במדת החסד והרחמים ולא ע"פ מעשינו הדלים והרעים. אבל מאז יצאנו ממצרים ונתן לנו יתב' לב לדעת אלהותו ויראתו בהראותו אותנו האותות והמופתים הגדולים והנוראים וכמאמר (בשלח) וירא ישראל את היד הגדולה כו' וייראו העם את ה' כו' אז קרבנו לפני הר סיני ונתן לנו תורה ומצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ממש כהמתפרנס ממעשי ידיו. וזהו כי נער ישראל ואוהבהו כלומר קדם ומאז היו אצלי בבחינת נער ורך אשר פרטי מחסוריו מעומסים על אביו יסבלם מצד אהבתו וחמלתו. וממצרים קראתי לבני כלומר מאז באו לידי הבחנה והשכילו דעת אלהים מנעתי מהם החסד והנדבה כי מאז יחיו מעמל נפשם בתורה ומצות. וזהו ראה אנכי נותן לפניכם היום כו' בא מדרשם שאמר הקב"ה הדבר הזה בסיני מפי עליון לא תצא הרעות והטוב אלא מאליה הרעה באה על עושה הרעה והטובה על עושה הטוב כלומר העושה באשר הוא עמל ימצא טוב שפעתו לא ברחמים וחסד חנם *):

אמנם עכ"ז מצאנו ראינו אשר לפרקים וזמנים מיוחדים הוא ית' עושה עמנו נסים נוראים ורמים ורק מפאת נדבת ידו וטוב חסדו. ממש כמשפט האב עם בנו הגם שחלק לו חלקו ונתן לו סך מסויים מה שיתפרנס בו ע"י עסק נו"מ עכ"ז לעת צרכו לדבר גדול כמו לנדן בנו או בתו או לבנות בית או מקרה חולי ב"מ אזי אביו יתחסד עמו ויתמכהו ברצי כסף כי בשיקפוץ ידו ממנו מלעזור לו יתרושש ולא ישאר כל מאומה בידו לפרנס א"ע וילידי ביתו. כן ממש הגם כי מאז קבלנו התוה"ק נחפש כל צרכנו אך מעמל נפשנו בתורה ובמצות עכ"ז לעת הצורך לנו לפלאי ה' ונסיו אזי ברוב חמלתו יתב' כביכול הוא מוותר מאוצר מתנת חנם ונותן משלו ואיננו מנכה מפרי מעשינו ומזכיותינו כי לא ישאר לפני אדוננו בלתי

*) **עוד** זאת כי מיום קבלנו התורה היה ענין הנהגתו ית' על דוגמת אב שיש לו ב' בנים אחד דעתן וזריז הב' בן לא חכם. משפטו למסור כל הונו ורכושו ביד בנו הא' ויצוהו ויאמר לו ראה נתתיך אמון על אחיך ועל פיך ישק הוא וביתו. כן העולם ומלואו מתקיים אך בעבור התורה הקדושה וקיום מצותיה כאמרם ז"ל על ג' דברים העולם עומד על התורה כו' וכמאמר (עמוס ג') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה כו'. וזהו מ"ש המשורר (תהלים קי"ז) הללו את ה' כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו כלומר יהללו את ה' בעבור חסדו עלינו במתן תורתו הנחמדה כי ממנה תוצאות חיים לכולם ·

אם גויתנו ובמה נחיה ונפרנס אותנו וזולתנו היינו כל הבע"ח . והוא הענין ג"כ באברהם ע"ה שהיה עליו כמה מאורעות כגון האש רעבון ומלכים והיה צריך להצלה נסיית לכן היה מתפחד ואומר שמא קבלתי כל שכרי בעוה"ז השיבו ית' אל תירא אנכי מגן לך ומלת מגן ביאורה כפשוטה ע"ד ואתה ה' מגן בעדי והם ז"ל ביארו ואמרו כל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך כלומר להיות לך לעזר ולמגן ע"ד החסד והנדבה :

וזהו דברי המדרש שלפנינו וירא אליו ה' כתיב ותתן לי מגן ישעך כלומר אחר שזכה אברהם לחזות בנועם אור פניו ית' אז הרחיב פיו בקול תודה לספר חסדי ה' עמו כי גדלו והוא ותתן לי מגן ישעך כלומר בחנם וכדברי המדרש הנ"ל . וימינך תסעדני בכבשן האש ברעבון במלכים כלו' אך אתה בימין חסדך הושעתני ולא בנכיון זכיותי והמופת וענותך תרבני מה ענוה הרבה הקב"ה לאברהם שהוא יושב והשכינה עומדת . כלו' אחרי כי זכה לכל זאת הבין כי כל הנסים שהשיג מכבר אלהים חשבם לצדקה וחסד לאברהם ועדן שכרו אתו בשלמותו להיות עיניו רואות ה' ית' נצב עליו וזהו שסיימו ז"ל הה"ד וירא אליו ה' ע"ש :

והוא יושב פתח האהל כו' מדרש פתח טוב פתחת לעוברים ושבים פתח טוב פתחת לגרים א) שאלמלא את לא בראתי שמים וארץ שנאמר וימתחם כאהל לשבת כו'. הנה הוראת דבריהם הוא שרצונם בביאור פתח האוהל שהוא תואר על שמים וארץ המגודרים במאמר הנביא וימתחם כאהל לשבת (ואמרו שאלמלא את לא בראתי שו"א והוא נמשך למה שאמרו (נדרים ל"ב) גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ) אבל מהנכון לדעת ענין הפתח מהו שאמרו על אברהם פתח טוב פתחת כו'. ואחשוב בזה כי הוא ית' להיות מצות מילה גדולה ויקרה אצלו כל כך עד שעליה מתקיימים שמים וארץ כי היא עיקר ויסוד לקיום התורה והמצוה כנודע מצא את לבבו להקל על האדם עניה ואופני קיומה למען לא יבעטו בה ולא תהיה רפויה בידם ח"ו . והוא כי צוה על הבן הילוד לח' ימים ימולו אותו ואם כי יתחמץ לבב אביו מרוב חמלתו עליו עכ"ז אין עליו כ"א לכבוש רחמיו לעשות רצון יוצרו והילד עם שהוא המקבל המכאוב אין בידו למחות ולמאן בדבר ובזאת על נקלה יהיה כל אדם חתום באות ברית קודש . לא כן אם היה זמן מצותה בשיגדל ויהיה לאיש . אבל מכבר אמרו רז"ל המול ימול מכאן למוהל שיהיה מהול יא"כ איה איפה יהיה נימול הילד אם לא ע"י אביו (או אחר) הנימול וההכרח כי הראשון יהיה נימול בגדלותו כי ע"י אביו הערל לא היה נימול בילדותו וא"כ מי זה היה בא ראשון למול עצמו בגדלותו . והנה אברהם ע"ה בהמולו בשר ערלתו הוא אשר פתח פתח ומבוא לקיים מצוה זו במה שהיה הוא הראשון להמול בגדלותו ומן הוא והלאה כל א' נימול לשמונה ימים ע"י אביו הנימול והוא בדוגמא בית מלא כל טוב חתום ונעול שאין מקום להשיג דבר מתוכו ובא איש מהיר ומבין ועשה פתח ומבוא להבית הלא המשפט על כל הבא אל הבית להחזיק לו טובה כן אברהם ע"ה הוא היה הפותח שער ומבוא למצות מילה כנ"ל. וזהו פתח טוב פתחת לעוברים ושבים אולי הוא תואר על דורות עולם שהמליץ עליהם החכם (קהלת א) דור הולך ודור בא וזה ג"כ פתח טוב פתחת לגרים כלומר לכל הבאים בברית ה' :

ויאמר ה' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך . הנה בהשקפה הראשונה יפלא מאד על אברהם ע"ה (האמנם הוא יתברך מרוב ענותנותו ממציא עצמו לכל קוראיו אבל) איך ערב אל לבו לבקש גדולות כאלה לומר אל נא תעבור כו' ומה גם כי שאלתו הוא ענין מתנגד אל המאומת כי מלא כבוד ה' כל הארץ . ובגמרא (שבת קכ"ז) אמר ר"א מדת בו"ד אין קטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבוא אצלך ואלו בהקב"ה כתיב ויאמר אל נא תעבור מעל עבדך . הנה ההוראה מדבריהם הוא שהם ז"ל רצו למצוא מרפא לשבר קושיתנו לומר כי בו ית' יתכן שיבקש אדם ממנו אל נא תעבור אבל עדנה לא נחה שקטה דעתנו עד כי נבקר על עילת הדבר מה היא מדוע במדת בו"ד אין קטן יכול לומר לגדול המתן משא"כ בו ית' הלא דבר הוא . אבל הבנת הענין הוא עם המקובל והמאומת אצלנו מפי קדמונינו ע"ה וברא"ש הרב המורה ז"ל כי הקב"ה נעלה ומרומם מכל השינויים והתנועות והעתק מקום ובשגם מצינו בסיפורי הכתובים וירא אליו ה' ויבוא ה' כו' אין הרצון בו חלילה שהקב"ה נעתק וסר ממקומו ובא להתראות אל מקום ומצב מי שנראה אליו אבל כל התקרבותו ית' והתגלותו אל האדם תלוי אך בהתקרבות האדם אליו כמאמר (שיר וא"ו ג') אני לדודי ודודי לי. וזהו שאמר (שם ז' י"א) אני לדודי ועלי תשוקתו כלומר תשוקתו ית' אלינו הוא דבר התלוי בידינו כי לפי רוב ההכנה שיכין האדם את עצמו להפרד מעניני העולם ולהפשיט מעיל החומריות ויקבוץ כל מדעו ותבונתו לחזק יראתו ולאמץ אהבתו ויכסוף אליו ית' עם עולם התשוקה ובחמדה נמרצה להדבק בו ית' יערה עליו רוח ממרום ויהיו עיניו פקוחות לחזות בנועם אור כבודו ית' כענין מ"ש (משלי ח') אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני :

שפת היריעה
אמנם

א) אמר הכותב הנה המחברים חתרו לבאר דברי המדרש מה הוא הפתח הטוב אשר פתחת לגרים . אמנם דברי תורה עניים במקומם ועשירים במק"א . כי מצאתי מאמר זה במס' גרים שאלמלא אתה הנימול לצ"ט שנה היה דואג כל גר הבא להתגייר פן לא יקבלו אותו על שלא בא קודם לכן בימי נערותו . ועתה אשר אברהם נמול לצ"ט שנה ונתגדל הלא כל גר שיבוא להתגייר בנותיו פתוחים ממספר צ"ט שנה . וזהו פתח טוב פתחת לגרים .

אמנם הנה מכבר זכרנו למעלה (פ' נח) כי כל עבודתנו את ה' אין אתנו בהם זולת הבחירה וההסכמה הטובה למה שחפץ ה' יתב' ממנו ועל אלהי ישענו להביא רצון לבבנו הטהור אל הפועל כמאמר רבותינו ז"ל (יומא ל"ח) הבא לטהר מסייעין אותו . ומה גם בענין נורא ונשגב כזה כי תקצר נפש איש חומריי להגיע אליה אבל הרואה ללבב במבטו כי האדם הלז למאה נפשו לאלהים ולבו נכון עמו אזי הוא יתב' עוז ימינו תעוז לו לקרבו אליו *) ולגלות עיניו לראות עוזו וכבודו . ולכוונה זו אמר הכתוב וירא אליו ה' יען כי הוא אך מצד עזרתו יתב' שהמציא האדם לזה וע"ז תרגם ואתגלי' ליה יקרא דה' ר"ל הקב"ה גלה עיניו והסיר העורון ממנו לראות ביקרא דה'. ובזה נבוא לביאור המאמר הנ"ל כי אברהם ע"ה עם עוצם דבקותו בו ית' אתגליה ליה יקריה עם עזר אלקים (כמו שהנחנו) ובתוך כך נזדמנו לו האורחים ונידד להכניסם אל ביתו וטבוח טבח והכן מה שיאכלו אתו האנשים והיה ירא על נפשו שלא יפול ממדרגה זו ויתנתק מאוסר דבקותו בו ית'. ע"ז בא בשאלה לפניו ית' ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא כו' כוון בזה (גם כי אחז בלשונו אל נא תעבור הוא ע"ד שזכרנו בביאור וירא אליו ה' שהוא מדבר על ההארה הבאה מאתו יתב' אל עיני האדם ומושיעו שיוכל לראות בכבודו ית' כן מ"ש אברהם אל נא תעבור הוא) לבל יסיר עזרתו מאתו ולא ינתק מדבקותו בהיותו מוטרד בהכנסת האורחים :

ובעתה מה נמרצו דבריהם ז"ל שאמרו מדת בו"ד אין קטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבוא אצלך מטעם כי בו"ד תסוב שאלתו על פעולת זולתו היינו כי האיש הנוכחי יעמוד על עמדו ולא יסור עד בואו אצלו ולכן אין כיד הקטן לומר לגדול המתן כי יהיה פוגע בכבודו . ואלו בהקב"ה כתיב אל נא תעבור מעל עבדך יען כי עצמיות הענין המבוקש מוסב על השואל והמבקש לומר שיהיה הוא יתברך בעזרו לבל יעבור הוא ולא יהיה נפרד מדבקותו בו ית'. וזהו שהעיד הכתוב בסוף הענין על הפלגת דבקותו בה' ואמר ואברהם עודנו עומד לפני ה' כלומר עסקיו הרבים עם האורחים לא הטרידוהו דבר והיתה נפשו קשורה באלהיו . ולדברינו יתכן מה שאמרו ז"ל (מדרש במקומו) ואברהם עודנו עומד לפני ה' תיקון סופרים יש כאן אשר לאורה יפלא להפך ולכתוב דבר מה שהוא היפך האמת . אבל לפי האמור יצדק מאד והוא כי האמנה מהראוי היה לכנות העמידה אליו ית' כענין שנאמר וירא אליו ה' ומה גם כפי דברי אברהם שאמר אל נא תעבור אבל אחרי כי הדברים מוסבים והולכים על האדם המשיג כמו שביארנו הנה פה יאות יותר להניח הדבר על האמת לבל יהיה נגד כבודו ית'. והבן :

יקח נא מעט מים כו'. מדרש אמר הקב"ה לאברהם אתה אמרת יקח נא מעט מים חייך שאני פורע לבניך הה"ד כו' אתה אמרת ורחצו רגליכם חייך שאני פורע לבניך כו' אתה אמרת והשענו תחת העץ חייך כו' . עיין בפנים כי הוא מונה והולך כל דבר פרטי שעשה אברהם עם המלאכים ועל כולם אמר חייך שאני פורע לבניך . והנה מהראוי לשום לב מה ראו ז"ל לחלק המצוה הזאת לנתחים ולמעשים פרטיים הלא בכללה אחת היא וזה אשר יקראו לה הכנסת אורחים והם ז"ל בקשו חשבונות רבים ובעקידת יצחק ז"ל עשו ג"כ כמשפט הזה והוא (במדרש פרשתנו) ויחבוש את חמורו תבוא חבשה של אברהם ותעמוד נגד חבשה של בלעם כו' ויבקע עצי עולה בשכר ב' בקיעות שבקע אברהם עצי עולה זכה להבקע הים לפני בני ישראל ובילקוט (במקומו) ויקח את המאכלת באותה שעה התקין הקב"ה שני כבשים אחד בבוקר ואחד בין הערבים . אשר גם פה נפלאים מעשיהם כי נתחו מצות העקידה לנתחים וחלקוה לחלקים הלא עיקרה הוא ענין אחד ומה לנו לחשוב דברים הפרטיים ההיו נכללים בה מה שאינם בלתי הכנות ואמצעיים אשר על ידם היה נשלם מעשה העקידה כמו לחבוש החמור ולבקע עצים ולקוח המאכלת אתמהה ונעיר עוד הלא הסכימו ז"ל קיים אברהם כל התורה כולה כו' ומדוע לא מצינו בשום מצוה שעשה שיהיה מתן שכרה מיועד לבניו אחריו בלתי בב' מצות הנזכרים :

ונקדים לזה מאמרם ז"ל (ב"ב ט"ו) גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם דאלו באברהם כתיב עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ובאיוב כתיב איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע. והדברים נפלאים כי מי לנו גדול מאברהם ע"ה לכן לבי אומר לי שהם ז"ל לא כוונו בזה שיהיה מדרגת איוב יותר גבוה ממדרגת אע"ה כי לולא כן היה מהנודק שיאמרו גדול היה איוב יותר מאברהם ומה זאת להם שאמרו גדול הנאמר באיוב כו' ומזה יבחנו דבריהם כי להם כוונה אחרת בזה וכאשר נבאר בע"ה דע כי כל הדברים ותשמישים הנעשים בעולם חפצים מלבושים וכלים המה על ב' סוגי' מהם הנעשים רק מגולם אחד ונקובים בשמותם הנאותים לפעולותם איש איש על שמו ומהם דברים מורכבים מחלקים רבים כמו בית מלבוש וכאלה

*) **והוא** הנרצה במ"ש דהע"ה (תהלים ס"ג) דבקה נפשי אחריך בי תמכה ימינך ר"ל אחר כי יהיה נפש האדם דבוקה בו ית' דבקות נמרץ ותוקף התשוקה אזי הוא יתב' ימלא את ידו וימינו יתמוך בו על מה שאין בכחו עוד לבוא אליו וע"ד שאמרו ז"ל (יומא ל"ט) אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה מלמטה מקדשים אותו מלמעלה שהרצון אחר כי יקנה האדם בהשתדלותו מה שבכחו יהיה ה' בעזרו על מה שאין בכח אנושי להשיג עוד :

ולהם ב' סוגי שמות אחד שם הכולל כמו בית בגד פלוני כלי פלוני והשם הלז כולל כל פרטי החלקים כולם והב' שמות הפרטיים כי כל חלק וחלק נקוב בשם לבד כמו כותל חלון גג דלת וכאלה רבים. אבל ב' סוגי השמות האלו להם עתות מוגבלות אשר בזמן שישמש הא' לא ישמש הב' והוא כי הדבר אשר בנינו הוא ע"ד ההרכבה מחלקים פרטיים ועדיין לא בא לכלל שלמותו ולא נגמר מעשהו כמו אז רבים השמות אשר לו. רצוני הוא נקרא על שמות חלקי הרכבתו כמו איש כי יבנה בית וישאלהו אחד על אודות מעשהו ישיב אמריו לו הנה יריתי אבן למוסדות הבנין ומדת כותליו נסמן נטיתי עליהם קו ואחרי כי יכיל מעשה הכותלים והחלונות יפרט עוד יותר ויאמר כבר בניתי גם כותלי הבנין וקרעתי לו חלוניו ועד כי יעמוד על גמר מעשהו כמשפט שלימותו לא ישמש כי אם בשמות החלקים הפרטיים הכלולים בהרכבתו כפי יתרון העושה באשר הוא עמל כן ירבו השמות אבל אחר כלותו מעשהו מכל וכל אזי שמות הפרטיים יחליפם ויחלופו כי יהיו כל חלקי הפרטיים כלולים בשם הכולל הכל ויהיו נשואים בתואר בית. ומעתה נחזה אם המוחלט הוא כי הדבר הקרוא והנקוב בשמות רבים הוא מחוסר השלמות בהחלט אף הנו נאמר כי מה שהכתוב מונה באיוב כמה תארים מעולים תם וישר יר"א כו' הוא לעד כי עדן לא בא לכלל השלמות שהיה לאברהם ע"ה. והוא כי הנה האיש אשר נדבה רוחו אותו לבחור בטוב לפני האלהים לא קל מהרה ידאה כנשר ויגביה עוף לעלות במעלות הצדיקים השלמים אבל יעלה ויבוא בהדרגה לאט לאט וע"כ בהחילו לדבק במדות טובות עדן לא יקרא צדיק ושלם אבל יתארוהו ע"פ פרטי המדות אשר בו וכל עוד שירבה בהם כן ירבו תאריו וכן יתוספו עד כי יבוא למדרגת הצדיק השלם או אז תאריו הרבים כליל יעבורו ויהיה מתואר ע"ש הכולל צדיק או ירא אלהים. והוא הדבר באיוב כי אצלו רבו התארים והכלולים וע"כ המליצו ז"ל גדול הנאמר באיוב יותר ממה שנאמר באברהם דאלו באברהם כתיב עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה שהוא תואר הכללי אל כל שלימות הצדיק ובאיוב כתיב איש תם וישר ירא אלהים וסר מרע ומזה יבחן שלא הגיע עדיין אל שלימותו (ועמ"ש בזה בפ' ותהי על מאמר לכן אמור לב"י כו' *):

ואחרי המונח הזה נבוא אל ביאור המאמרים שלפנינו כי הנה מכבר אמרו ז"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וע"כ כל המצות שעשה אברהם ע"ה אשר כולם נעשו ונגמרו בשלימותם הנה כל מצוה ומצוה נקראת על שמה הכללי הנאות אליה כמו מילה ציצית תפלין שבת וזולתם וע"כ שכרם צפון וגנוז לעוה"ב כאמרם היום לעשותם ולמחר לעוה"ב לקבל שכרם לא כאלה ב' מצות הנזכרי' עקידת יצחק והכנסת האורחים (רצוני מלאכי האלהים) אשר בדבר העקידה לא רצה ית' מאת אברהם רק בחירתו והסכמתו הטובה למה שצוהו וע"כ בהביטו ית' על אמון לבו וטהרת מחשבתו ועוצם זריזותו כי נכון הדבר מאתו וממהר לעשותו אמר לו ית' רב לך אל תשלח ידך אל הנער כי עתה ידעתי כו'. ובזאת עצמיית המצוה לא נגמרה ולא באתה אל הפועל בלתי טהרת לבו ורצונו הטוב ע"כ לא תכונה זולת על שמות פרטי מעשים וחלקים כמו וישכם אברהם בבוקר ויחבוש ויבקע עצי עולה ויקח את המאכלת וזולתם ורבו בה התארים יען כי לא באה לכלל קיום במעשה וכמו כן הזדמנות האורחים לתוך ביתו לא היה אך למען הרגיע לב אברהם כמבואר במדרש והמלאכים אינם רעבים גם לא צמאים וע"כ מצוה זו גם היא היתה נעדרה המעשה ולכן אין לה תואר הכללי הכנסת אורחים רק תארי פרטי חלקים מה שהיה הוא ע"ה חרד עליה לקיימה ולעשותה למענו ית' והם יקח נא מעט מים ורחצו והשענו ואל הבקר רץ. והן זאת היתה העילה לב' מצות אלו לתתם גם אלינו ולחלק משכרתם לנו ולבנינו מה שנאכל מטובם פה בעוה"ז ממש כהאופה גלוסקאות למכור בשוק משפטו שלא לתת מן היפות לבניו הקטנים להיותם ראויים ועומדים למכור להרויח בהם זולת בשיזדמן בהם אחת שאיננה ראויה למכרה מסיבת איזה קלקול שנפל בה אותה ידבנו לבו לוותר לבניו לתת לכ"א חלק ממנה. כן כל המצות שעשה אברהם ע"ה ונגמרו בתכלית השלימות מכונים כ"א בשמם ושכרם צפון וגנוז רק לעוה"ב ולנו אין לנו עתה ליהנות מהם בעוה"ז. אבל לא כאלה חלק ב' מצות הנזכרים כי המה נעדרים המעשה ופעולה העיקריית ע"כ היתה עצתו ית' לחלקם ביעקב למען נשבע מטובם גם בעולם הנוכחי. אבל בל יעלה על דעת אדם ח"ו לומר שהזמין ית' לאברהם מצוה הפועלת

*) **וכי** יבהלך לבבך הלא גם באיוב נאמר ירא אלהים שהוא תואר שלימות אברהם ע"ה. דע לך כי באמת יקרה לפעמים גם בטרם ישלים מעשה הבית יתארהו בעליו בש"ם בית ע"ד המקרה והזדמן. כמו כבירנה למכרו בחצי מלאכתו והיה דבריו אל הקונה קנה לך ביתי וזה ישאלנו מה לך בביתך ישוב ויאמר הן לי בביתי הכתלים הרבעתם גם חלונות דלתים ובריח וכמוהם. והוא כי ההכרח אתו לתת לו תואר ושם ע"כ יתארהו בשם המושאל המעותד לו כי יקרא בית אבל מההכרח אתו לפרוט לו עוד חלקיו הפרטיים. משא"כ בהיותו עומד על גמרו בשלימותו אין נגרע דבר לא יפרט אל הקונה גם לא יזכיר שום חלק ממנו אך יאמר קנה לך ביתי. והוא הענין באיוב כי הנה בהחל האדם לאחוז בסנסני מדות התרומיות והמעולות גם הוא יתואר יר"א יען היות לו חלק ממנה אבל מהצורך עוד להזכיר להרבות ולהפריט חלקי מדותיו הפרטיים. אולם בבואו אל תכלית שלימותו בלי מחסור דבר אזי די לו התואר יר"א לבד ויהיה נושא כל חלקי מדותיו הפרטיים:

רק בעוה״ז כי באמת הוא ע״ה מצד בחירתו והסכמתו הטובה להפיק רצונו ית׳ לא נעדר מאהל הדבר בפועל גם בעקידת יצחק גם בהאורחי׳ שהכניס כי על דעתו היה כי ב״א המה להם לכן שכרו אתו בשלמותו לעוה״ב כמרז״ל (קידושין מ׳) חשב אדם לעשות מצוה כו׳ מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. זולת ע״י מה שע״פ האמת היה עסקיו על חנם כי לא באו אל הפועל בשלמות המעשה כנ״ל הנה מטעותו של אבינו נחיה זרע גם אנו לחיותנו כהיום הזה. לא כמוהם מצות זולתיים כי לא היה נגרע מהם דבר שנוכל ליהנות מהם פה בעוה״ז והנם שמורים אתו ית׳ עד עת מועד במהרה לעולם שכולו טוב:

וירא וירץ לקראתם מפתח האהל וישתחו כו׳ עד אל נא תעבור מעל עבדך. הנה לא על חנם הודיע הכתוב אותנו מרוצת אברהם לקראת האורחים והפצרתו אותם אם לא להבינגו גדרי מצות הכנסת האורחים ואופני השלמתה שעליה הפליגו ז״ל ואמרו (שבת קכ״ז) גדולה מצות הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה והוא בהזכרת מאמרם ז״ל (ביצה ל״ב) המצפה על שלחן אחרים עולם חשך בעדו אשר לכאורה לא ידענו איככה החליטו ז״ל על האוכל על שלחן אחרים כי העולם חשך בעדו הלא לפעמים יהיה עוד מכובד ומתנשא בעיני ב״א עי״ז בשיזמינו איזה נכבד קצין עם וכענין שמצאנו בגמרא (חולין מ״ה) ר׳ זירא כי הוו מזמנים לי׳ אזיל אמר אתייקורי הוא דמתייקרי בי. אבל דע לך כי אכילת האדם על שלחן אחרים הוא נושא א׳ מב׳ סוגים כבוד או בזיון והוא כי בשיקדים הבעה״ב פני האורח לאמר עשה נא שאלתי וכבדני נא לאכול אתי על שלחני אזי ישיג האורח כבוד גדול ויהיה יושב אצל בעה״ב בפנים מאירות וייטיב גבה אבל אם הבעה״ב יעלים עינו מן האורח עד כי יצטרך האורח בעצמו לבוא לבקש מאתו אז גם אם יזמינו על שלחנו יהיה יושב נכאה לבב ושבע בחרפה ויחשכו עיניו. וזהו נאות לשונם ז״ל המצפה על שלחן אחרים כלומר כשיהיו עיני האורח נשואות וצופות שיזמינו אחד על שלחנו אז עולם חשך בעדו ועל זאת בא הכתוב להורנו דעת למען נלך בדרך טובים ובעקבי הנהגת אבינו אברהם ע״ה לחזור אחר האורח ולבקש מאתו שיהיה נדמה כאלו האורח עושה עמו טובה וכענין מה שאמרו (מדרש רות) יותר ממה שהבעה״ב עושה עם העני העני עושה עם בעה״ב (ועיין ק״י רות על מאמר אל תלכי ללקוט בשדה אחר):

ואקחה פת לחם כו׳ גם בזאת התוה״ק העירה לבותינו על איכות עשיית המצוה והשתדלו׳ האדם בה. כי הנה ממשפט בני אדם כשיתארח אל אחד איש הגון ונכבד לאמר הן היום הקרה ה׳ לפני אורח יקר כזה אלך ואצוה לאשר על ביתי לעשות לו מטעמים ויאכל למעדנות אבל לו חכמו ישכילו זאת יבינו כי העולה על רוחם איננו מצד הערת היצה״ט כ״א ההיפך והיתה כוונתו בזה כי כשירבה לפזר בהכנסת האורח הנכבד הזה יהיה סוגר הדלת אחריו בלי לאסוף עוד איש הביתה. וזהו שזכר הכתוב מאמר אברהם ע״ה ואקחה פת לחם כו׳ ובזאת לא ימצא היצה״ר מקום להטריד אותו ממצות ה׳ ית׳ בשום פעם:

וסעדו לבכם אחר תעבורו כו׳. הנה לכאורה מהראוי היה שיאמר אחר כן תעבורו. ואולי הרצון בזה כי הנה מדרך ב״א שלא לאכול זולת לעת האוכל היינו כאשר ירעבו גם לא יאכלו כ״א את אשר תאוה נפשם. וא״כ יש לשאול על אברהם ע״ה שאמר ואקחה פת לחם. א׳ אולי אינם רעבים. ב׳ הלא לא יבצר ממנו מהעלות על דעתו אולי לא יחפצו בפת בגו זולת בשר הבריאה. אמנם הוא ע״ה בדעת שפתו התיר הב׳ שאלות האלו והוא כי ידענו שלפעמים יאכל אדם גם טרם ירעב וגם מן הבא בידו ומה שיזדמן. והוא ממשפט הולכי ארחות בידעם הדרך שאין אכסנאות מצויות בו ימצא אוכל למו אזי במקום שימצאו מה לאכול יאכלו גם כי איננו עת האכילה וגם יאכלו כל מה שיתנו לפניהם כפי ההזדמנות יען כי אחר שיפנו וילכו מזה לא ימצאו מאומה לכן יקדימו ויאכלו גם טרם ירעבו בשביל אח״כ רצוני למען ישבעו אחר נסעם מזה. והוא הדבר בעניננו כי אחד היה אברהם ע״ה שהכניס אורחים לתוך ביתו וע״כ כל הולכי ארחות סרו אליו מן הדרך לאכול גם בטרם ירעבו כי מן הוא והלאה אין עוד מאסף הבית וז״ש ואקחה פת לחם וסעדו לבכם אחר תעבורו. כלומר מהצורך אליכם לסעוד אצלי על אחר עברכם מזה למען תשבעו אח״כ וע״כ עליכם לאכול גם אם אינכם רעבים ומההזדמנות הנמצא גם לחם לבד. וזהו כי על כן עברתם על עבדכם. כלומר כן משפט כל עובר אורח לסור אצלי ולאכול אתי א):

ואל הבקר רץ אברהם. מדרש רץ לקדם אותה אומה שכתוב בה (הושע י׳) אפרים עגלה מלומדה אוהבתי לדוש. הקרוב לדעתנו בתכלית

כוונתם

שפת היריעה

א) והיותר נכון בעיני כי מאמר כי על כן עברתם כו׳ הוא רק התנצלותו של אברהם ע״ה נגד המלאכים שאמר להם וסעדו לבכם אחר תעבורו, מה בלא יאות לנדיב כמוהו לאמר כדברים האלה אל האורח לך אכול אח״כ תלך לדרכך כי אולי ירצה האורח ללון פה הלילה ולאכול גם בסעודת הערב ולמה אמר להם אחר תעבורו. לזה התנצל ואמר להם כי זאת אמרתי לכם בעבור כי ראיתי כי תלכו לדרככם במהירות כאותו שהוא נחפז ללכת, וכאשר הגעתם לפני ביתי לא עמדתם לסור אלי כמשפט כל עוברי דרך לסור אלי לסעוד לבכם ואתם עברתם הלאה כמשפט להנחפז בנסיעתו, לכן אומר לכם אכלו מעט ואח״כ תעבורו ולא אעכבכם, אבל מצדי אין אני נדחה אתכם ח״ו ותוכלו לשבת עמדי ככל אות נפשכם. וזהו וסעדו לבכם אחר תעבורו, ולמה אני אומר לכם אחר תעבורו כי על כן עברתם כו׳ בעבור שראיתי שעברתם הלאה. והבן:

כוונתם ז"ל עם מה שנזכיר מרז"ל (ב"מ פ"ו) לקח ג' פרים כדי להאכילן ג' לשונות בחרדל. והענין הוא כי נודע ומפורסם ההבדל בסדרי הילוך ההשפעה בין ימי קדם עת ישבנו על אדמתנו להימים הנוכחיים כי מלפנים בזמן היה בהמ"ק קיים והיינו עולים לרגל לירושלים היינו מקבלים משם ההשפעה כבן הסועד על שלחן אביו ונתקיים בנו מה"כ ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כלומר שהיינו משיגים ההשפעה מידו ית' לידנו ממש ומאתנו השיגו כל הנבראים שפעת מחיתם. לא כן עתה כי נחלתנו נהפכה לזרים ר"ל כל סדרי ההשפעה באים אל זולת וכמבואר בזוהר (תרומה קל"ב) ע"ש באורך ואנחנו ניזונים מהתמצית הוא הנותר הנשאר מהם. וכמאמר המשורר נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו כלומר בעת יברך ה' את אדמתם ברב תבואות יש לנו לשמוח כי הם יותירו משבעם מה שיספיק לשבר רעבוננו. וע"כ ה' ית' בחסדו הגדול מרבה בשפעת ברכתם כפתה יתר מאד למען אשר אנו עם ב"י נחיה בנותר וכמאמר רשב"י ע"ה (שם) והשתא דישראל אינון בגלותא עאכ"ו דנטלי מזונא על חד תרין כו'. ודע כי רז"ל הסכימו שכל מחיתנו ופרנסתנו בזכות מעשי האבות וביותר בזכות מעשה אע"ה עם המלאכים. ובמדרש רבה (פ' מ"ח) הורו אותנו אשר אאע"ה בכל המעשים אשר עשה עם האורחים הכל רמז על העתיד, והרמב"ן ז"ל בפ' לך כתב בזה דברים ארוכים ונעימים. והנה מה שרמז אאע"ה בלקחו בעבור המלאכים שלשה בהמות להאכילם שלשה לשונות הוא ע"ד מכניסי אורחי' שיש בהם שני סוגים יש מכנים אורח ויתן לו סעודתו ויאכל וישבע אמנם יש מכנים אורח אשר לאהבת האורח יכנים גם אנשים אחרים ויעשה סעודה גדולה למען יראה האורח כמה תיקר נפשו בעיניו וכמה הוא מפזר בשבילו. כן ממש ירא עינינו וישמח לבנו על גודל אהבתו ית' את ישראל עמו אשר למענם הוא זן ומפרנס אל עמים אחרים למען יתפרנס ישראל מן הנותר מהם. והיכן נמצא דמיון זה אצל אברהם ע"ה. אם לא עתה שלקח ג' בקר כדי להאכילם שלשה לשונות גם אם את כל בשר הבהמות ישליך חוצה וכמוהם. עי"ז זכה שיוותר ית' עם בניו עבור המעט המושג להם לכלכל המוני ונבאי הנבראים כולם בלחם רב למען יותירו משבעם לחיותנו עתה. וזהו רמז לקדם אותה אומה שכתוב בה אפרים עגלה מלומדה כו'. ר"ל העגלה דשה ונושאת בעול והדישה הוא לבעליה והוא ניזון ע"י עמל העגלה כך ההשפעה יורדת בשביל ישראל ולהם לא יגיע רק המעט וע"ד שהמליץ שהע"ה (משלי י"ד) רב תבואות בכח שור. כלומר הוא המסב התבואות בעול שבלו ואיננו משיג לפיו בלתי המזון:

ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן ויאמר ה' כו' האף אמנם אלד ואני זקנתי היפלא מה' דבר למועד אשוב אליך כעת חיה כו'. ראוי להעיר בזה, א' וכי שרה אמנו היתה ח"ו מקטני אמנה, ב' מלת היתה חסרה מובן כי מהראוי היה שתאמר אחרי בלותי תהיה לי עדנה, ג' הלא מכבר אמרו רז"ל (בבא מציעא פ"ז) שבאותו יום פרסה שרה נדה. (וכבר העירו בזה מגדולי המפרשים ע"ה) עוד מהנורך לשית לב אל מה שאמרו ז"ל (שם) שינה הכתוב מפני השלום כי שרה אמרה ואדוני זקן וה' אמר למה זה צחקה שרה כו' ואני זקנתי כי יפלא מאד להפך ולשנות ולומר מה שלא אמרה היא גם אם מפני השלום. גם מה שסיים הכתוב למועד אשוב אליך כו' לכאורה שפת יתר הוא כי מה יבצר במאמר היפלא כו'. ונאמר בהבנת הענין נהזכרת מאמרם ז"ל (ברכות ל"ב) ארבעה צריכים חיזוק ואחד מהם תפלה שנאמר קוה אל ה' כו'. וטעם הדבר הוא כי לא כמדת בו"ד מדת אלהינו יתברך. כי בשר ודם כשיצטרך להושיע את רעהו ולהיות לו לעזרה מאיזה מקרה שקראהו כמו להוציאו מן הבור שהוא אסור שם ומבתי כלאים או בחלותו להמציא מזורו מדרכו ליתן תועלות בנפשו באופני שבת הצלתו להחיש מפלט לו ולמהר רפואתו טרם תכבד מחלהו עליו וטרם יבואו המים עד נפש כי אז תהיה רפואתו והצלתו רחוקה ממנו. אבל לא כן מדתו ית' כי לאל ידו לתת נדבת ישועתו במעט קט ובפתע פתאום וכמבואר (במד' ואתחנן) בנוהג שבעולם בו"ד עושה לו פטרון שהוא מתקיים עליו והוא נתפס באנקלוטיא הלכו ומצאו לפטרונו ואמרו לו נתפס בן ביתך אמר להם אני מתקיים עליו יצא ליהרג היכן הוא והיכן פטרונו. אבל הקב"ה אינו כן אמרו לפניו מלאכי השרת משה בן ביתך נתפס אמר להם אני מתקיים עליו אמרו לו הרי הוא עומד לפני פרעה הרי הוא נידון ליהרג אמר להם אני מתקיים עליו יצא ליהרג והצילו הקב"ה מנין שנאמר ויצילני מחרב פרעה. כלומר כשהיה כבר החרב על צוארו אז הצילו ית' ועשה צוארו כעמוד השן כי כן הוא מדתו ית' להושיע ברגע האחרונה וכהרף עין *). וע"כ דקו רז"ל במה

*) **אשר** ע"כ אמר המשורר (תהלים ז) יגמר נא רע רשעים כו' מגני על אלהים כלומר הקב"ה ממתין להרשעים שיתעוללו עלילות ברשע ויעשו פעולת שקר עד כי יעמדו על גמר הענין ואז ישלח עזרו מקודש ויכונן צדיק:

ובמדרש אגל בקיעת הים שצעקו ישראל לה' טרם נבקע לפניהם והוא ית' אמר אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו (בבלה) ואמרו רז"ל (במקומו) אין לכם אלא ליסע מן היבשה אל הים. ואם כי לכאורה יפלא על עם ה' מדוע לא נפתחת אלם כי עשה יעשה ה' עמם תשועה אחרי רואם המופתים

שאמרו ארבעה צריכים חיזוק כו' כלומר הבוטח בה' מהצורך אליו התחזקות הלב ואמונה גדולה יען כי לא תתראה ישועת ה' עד גמר הענין. הוא הדבר והוא הענין בשרה אמנו כי באין ספק האמינה בהבטחת הי"ת אבל היא גם היא היתה חרדה ונמהרה לראות צמח ישועתה מאתו יתברך טרם עמדה על הפרק ועתותי הריון החרוצים ממנו ית'. ועל דעתה היה כי הישועה תתראה ע"ד ובחינת ישועת בו"ד שהיא צומחת בהדרגה לאט לאט (כמו הרופא העוסק ברפואת החולה הנה ארוכתו תבוא אליו מעט מעט) והיא ביום נתבשרה על בשורת הזרע פרסה נדה בעודה בקמטי בלותה בשדים צומקים, כמשפט הזקנות. ע"כ היה הדבר בעיניה לפליאה וצחקה ואמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה. כלומר עודי בבלותי בקמטי הזקנה והיתה לי עדנה הלא אם רצונו ית' הוא לתת לי הריון כבר היה ראוי כי יתעדן עורי ובשרי ויתחדשו עלי ימי נערותי מעט מעט ותראה ילדותי. ועוד גם זאת ואדוני זקן (וכאשר ביארו ז"ל במדרש שהיה טוחן ולא היה פולט) וראוי היה כי גם הוא יחדש כנשר נעוריו וישוב לילדותו. וזהו שאמרו ז"ל (במדרש תנחומא ומובא ברש"י) ותצחק שרה בקרבה מסתכלת במעיה ואמרה אפשר הקרבים הללו טעונות ולד השדים הללו שצמקו מושכות חלב. כלומר מהראוי כי כבר תתראה בי הילדות. וע"ז אמר הוא ית' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי. כלומר הלא כבר קרבו ימי ללדת ועדנה זקנתי. היפלא מה' דבר. כלומר האם דרך בו"ד לי שאין סיפק בידו ולכך הוא מוכרח להקדים מעשיו כל עוד שהיכולת בידו הלא אני רב להושיע גם בבוא העת להכיל הדבר. וזהו למועד אשוב אליך כו' ולשרה בן. כלומר לאותה הרגע שיהיה הצורך אליך להזריע ושרה גם היא עת בא עת הריונה אז גם שניכם תשובו לילדותכם. ומעתה יתכן אשר שינה ית' מעט מפני השלום כי היא דברה על עצמה גם על אדונה והוא ית' הסתיר א' מפני השלום:

וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול כו'. (ולשון רש"י ז"ל וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה'. וביארו באונקלוס ארי גלי קדמי בדיל כו'. והנה רש"י ז"ל מאן בזה וכתב אם תפרשהו כתרגומו כו' אין למען נופל על הלשון. ולבי אומר לי דרך קרוב בהבנת הכתובים האלו ויהי' מלת למען נופל על הלשון כמו שפי' האונקלוס והוא כשנעיר עוד על מה שסיים הכתוב ושמרו דרך ה' מדוע לא אמר וישמרו כאשר אמר למען אשר יצוה. ונאמר בהבנת הענין כי הכתיב בא להצדיק צדיק ע"ה בל יפול בלב האדם להקשות ולשאול עליו מדוע לא שם לבו על הסדומיים להוכיחם בתוכחות ויראו את עונם. וכענין שמצינו ברבותינו ז"ל (שבת נ"ה) אמר ליה ר' זירא לר' סימון לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא אמר ליה לא מקבלי מינאי כו' עד אמרה מדה"ד לפניו אם לפניך גלוי להם מי גלוי. וא"כ אפשר שהיה אברהם ע"ה עוד ראוי לעונש ח"ו על שלא הוכיח הסדומיים כי אם לפניו ית' גלוי כו'. על זאת בא הכתוב ואומר כי ידעתיו: למען אשר יצוה כו' להבינינו בזה עילת הדבר מדוע לא היה ביד ויכולת אברהם ע"ה להוכיחם וכמו שנבאר. ונקדים לזה מאמר רבותינו ז"ל (יבמות ס"ה) כשם שמצוה על האדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על האדם שלא לומר דבר שאינו נשמע ר' אבא אמר חובה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך (משלי ט'). והנה מהראוי להתבונן בטעם בדבר מדוע הפליגו ז"ל כל כך בדבר שאינו נשמע. עוד ראוי להבין למה העתיקו ז"ל כל הפסוק ככתבו וכלשונו הלא לראייתם יספיק התחלת הכתוב אל תוכח לץ ולא יותר ומה גם כי על בעל המאמר בעצמו (הוא שהע"ה) יפלא מה לו להשמיענו הוכח לחכם כו' אם מכבר מקרא מלא דבר הכתוב (קדושים) הוכח תוכיח כו'. אבל לדעתנו השמיענו בזה דרך המועיל להתוכחה וסבה הגורמת שתהיה מוצלחת ומקובלת על לב השומע. והוא בשיהיה המוכיח נוצר על דל שפתיו מהוכיח ללצים כי בשיזהר האדם על עצמו שלא לומר דבר שאינו נשמע אז בשיוכיח לחכם יהיו דבריו נשמעים ומקובלים על לבו מסבת מוראו עליו ובשתו מפניו משא"כ אם יוכיח ללצים ויהיו מלעיבים ומלעיגים בו כאלו ידבר מהתלות בלעגי שפה ולשון אחרת הנה זאת תהיה הסבה כי יהיו גם החכמים

יריעות האהל מעיזים

הנוראים פעמה בפרעה ובכל מצרים לעיניהם. אבל באמת הם האמינו בה' ובטחו בישועתו אך היו חרדים על הישועה ונחפזו לראותה עד לא בא העת (על דוגמת ישועת בו"ד) והעולה על רוחם היה כי מי הים יתמעט וילך הלוך וחסור לאט לאט טרם יבואו אל חוף הים. ואחר כי קרבו אליו וראוהו מלא על כל גדותיו אין נגרע ממנו דבר רעדה אחזתם לצעוק ולהתפלל ולא עצרו כח להמתין עד כי יתנו כפות רגליהם בו. על זאת אמר ית' מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו ובא' במדרש אין לכם אלא ליסע מן היבשה אל הים. כלומר הלא עוד יכולים אתם להתקיים גם אם תבואו אל הים הכי מהצורך אלי להקדים עשות ענין נסיי כל עוד שיספיק דרך הטבעי. וזהו שדייק הכתוב ואמר דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך כו' ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה. כלומר אחר כי יבואו אל תוך הים ינתקו מי הים ותראה היבשה המוזכר שם במדרש שבאו במים עד הזמן נבקע הים. כלומר כשלא היה מקום להם להתקיים בדרכי הטבע או אז היה הים לחרבה ויבקעו המים. (ובגלות ה' יבואר ענין זה באורך על מקומו):

תעיזים נגדו להמר בו לבלתי שמוע בקול תוכחתו. והן זאת היתה עצת החכם ע"ה במ"ש אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך כלו' למען יהיו דבריך יקרים ומקובלים על לב חכמים באמרם מי זה האיש אשר מלאו לבו למרות את פיו ולהקל בכבודו וזהו הוכח לחכם ויאהבך כלו' שתהיה אהוב בתוכחתך לאיש חכם *). ומעתה מה נמרצו דבריהם ז"ל שאמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. יען כי זה תלוי בזה כי בשיאמר דבר שאינו נשמע רצוני יוכיח ללצים לא יהיה עוד מוכשר לומר דבר הנשמע וכמדובר. וזהו שבא ר' אבא ואמר חובה שנאמר אל תוכח לץ כו' וכדי להטעים דבריו להבינכו מגרעת הדבר וחסרונו הביא גם הוא ז"ל סוף דברי הכתוב ג"כ הוכח לחכם ויאהבך וכו':

הנה עתה יזהירו דברי הכתובים שלפנינו המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול וכפי' רש"י ז"ל וכי ממנו אני מעלים והרי הוא חביב לפני. ואם יחשוב אדם לומר כי היה לו אשמת דבר במה שלא שם לבו להוכיח על פני הסדומיים בא הכתוב כמתנצל בעדו ואמר כי ידעתיו למען כו' (וכאשר תרגם ז"ל ארי גלי קדמי כו') כלומר יודע ומכיר אני בו כי מדעת עשה זאת למען אשר יצוה את בניו כו' ושמרו דרך ה' כלו' כי בזאת תהיה צוואתו לבניו מוצלחת ושמרו דרך ה':

ויאמר ה' זעקת סדם ועמרה כי רבה וחטאתם כי כבדה מאד. הנה מכבר זכרנו למעלה (בפ' נח על מאמר קץ כל בשר בא לפני) מה שיש להעיר בזה וביארנוהו שם על נכון בע"ה ועוד לאלוה מלין בזה. והוא לבאר מלת כי הא' שהוא אך למותר ואחשוב בהבנת הענין עם מה שנודע מחילוקי טבעי בני האדם ודתיהם כי שונות זמ"ז יש אשר מעודו לא נסה בסבלת המכאובות והתחלואות אף לא חלו בו ידים ולא שמע קול נוגש מעולם ומשפטו אם יתן אדם ידו עליו ויפער פיו ויצעק הוי הוי וישמיע בחוץ קולו כאלו הכאו מכה רבה. לא כן האיש אשר עדו ועברו עליו כמה פגעים וקורות מכאיבות לא תהיה נשמעת שאגתו בלתי אם תכבד עליו מכת מכהו למאד. והנה בסוג הא' האמנם כי יחרץ לשונו וירעים בקול מקולו לא יחת אדם ולא יחרד לבוא אליו לראות ברעתו מדעתו כי מטבעו כן הוא להיות צועק וגונח ואין רע לא כן הב' אם יתן בקולו רבים יחרדו לעומתו ויאתיו אליו מידעם כי אין מטבעו להיות כ"כ מר צורח אם לא כי נגע בו חרב עד הנפש. וכמו כן בדבר שבממון רצוני בעשיקת הנעשקים ראינו ג"כ ההבדל הזה כי האדם היושר אשר מעודו לא פגע בשל אחרים כל מאומה בכמוהו אם יגזול אדם ממנו דבר יהי מה יהיה נפשו ירעה לו וירבה בזעקה לא כן האיש אשר ידיו דמים מלאו לעשוק אהב אם לפעמים יהיה הוא עשוק מאחרים הוא לא יצעק זולת על דבר גדול והשומע בקל יבחין כי לא דבר ריק הוא. והן עד"ז עצמו היה ענין הסדומיים כי כולם גזלו וחמסו איש את רעהו ואיש את אחיו כמוזכר למעלה וא"כ ודאי כי לא היה מדרכם לצעוק כ"א על רעה רבה וזהו זעקת סדום ועמורה כי רבה כלו' אם בסדום יזעיקו מרה כל כך באין ספק וחטאתם כי כבדה מאד עד כי אין מקום להכילם:

ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע כו' עד ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה. הרגש מבואר כי מתחלה לא שאל מה' זולת על הצלת הצדיקים אשר בסדום ואח"כ נתן אומר ולא תשא למקום בעבורם וכבר העירו בזה גדולי המפרשים ע"ה. והנראה בזה ע"פ מ"ש ז"ל (תענית כ"א) בסורא הוי דברתא בשיבבותי' דרב לא הוי דברתא סבר מינה משום זכותא דרב אתחזי להו בחלמא רב נפישא זכותי' טובא אלא משום ההוא גברא דשיילא מרה וחצינא כו'. והקשו המפרשים ז"ל מה יגבר או מה יגרע כח רב ע"ה אם

יריעות האהל

ובזה נעמו לי בזה פתח דברינו ע"ה יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו אל תוכח לץ כו'. בהקדים עוד מאמרם ז"ל (אבות ה') לא יתן ולא יתנו אחרים רשע אשר הדבר לאוק מאד שלא יספיק לו מה שלא יתן הוא אבל עוד יהיה מסית לאחרים בל יתנו גם הם. אמנם כי במדה האחרונה שזכרו ז"ל יתן ולא יתנו אחרים יתכן כי מגמתו וחפצו הוא שלא יתן איש זולתו אבל הוא בעצמו יספיק מחסורי העני עבור הגדיל שכרו ועי"ז המליצו עינו רעה בשל אחרים. משא"כ מדת לא יתן [illegible] אחרים לא ראינו מקום לה לכאורה. אבל דע כי הבלתי נותנים ב' סוגים להם. א' אם ישאלנו אדם מדוע ירע עינך ולא תפק לרעב נפשך יענה התנצלות ויתן אמתלאות כי אין בכחו ליתן. וי"ש רשע רע כי יתן דופי בהעני השואל ויחפש עליו עולות לאמר אינגו ראוי לחום ולרחם עליו. והבדל ביניהם כי הא' עם כי רעה עינו באחיו האביון ולא יתן לו הנה יתנו לו אחרים. משא"כ הב' כי רבה רעתו שבעתים כי גם אחרים לא יתנו לו מסיבתו אחרי שהטיל דופי בהעני. ועליו אמר המשורר (תהלים ק"ט) יען אשר לא זכר עשות חסד וירדף איש עני ואביון ונכאה לבב למותת. כלומר הוא פועל שיהיה העני מרודף גם מאחרים וימות ברעב. וזהו לא יתן ולא יתנו אחרים רשע. כלומר שלולא נתינתו היא סבה גורמת לשלא יתנו אחרים גם הם. ושוה הענין ג"כ בהתוכחה ללצים או לרשעים כי ברעתם לתת אמתלאות על מה שאינם משימים לב לתוכחת המוכיח ירבו לדבר עליו עתק בגאוה ובוז לאמר אינו ראוי להוכיח. וכענין שאמר הנביא (עמוס ה') שנאו בשער מוכיח ודובר תמים יתעבו. כלומר יטילו דופי בו. ובזה גורמים כי גם אחרים לא יאבו ולא ישמעו אליו. וזהו יוסר לץ לוקח לו קלון ומוכיח לרשע מומו וע"כ יען אל תוכח לץ פ' ויסיב הסבה הוכח לחכם ויאהבך וכאשר נתבאר בפנים, והבן:

אם נחשוב ונאמר כי הצלתם היתה בזכותו ומה גם כי כל שכן הוא כי בכלל מאתים מנה. והשיב בזה הגאון רבינו יהונתן זצלה"ה בספרו קשת יהונתן ואמר כי הצלת הרשעים בזכות הצדיקים איננו אך מדאגה כי כשיתן הוא ית' המשחית לבוא לנגוף ברשעים יפגע גם בהצדיק מהם להיותו בלתי מבחין בין טוב לרע אשר ע"כ באם הצדיק הוא שלם בצדקתו והוא תמים עם אלהים אשר גם אם יפול מצדו המון רשעים רבים לא יאונה אליו כל רע כי רב חילו לבלי תת המשחית לפגוע בו אז לא ינצלו הרשעים עבורו. ומעתה לפי מה שחשבו כי משום זכותי' דרב לא היה הדבר בשיזבותי' הנה בזאת הקטינו צדקת האלהי הזה רב ע"ה ע"כ אתחזי להו בחלמא דב נפיש זכותי' טובא כלומר הוא היה יכול להנצל גם אם היה הדבר בשיזבותי' אלא משום ההוא דשיילא מרה וצינא ע"כ, ודפח"ח:

והוא הענין ג"כ באנשי סדום כי גם הצדיקים והטובים שהיו בהם באין ספק שלא היו גמורים ולא היו יכולים להנצל מהמשחית אם יגוף ברשעים אשר סביבם יתהלכו אי לזאת שאל אברהם ע"ה את פני ה' ואמר האף תספה צדיק עם רשע אולי יש חמשים צדיקים כו' וא"כ הלא מההכרח הוא ונשאת לכל המקום בעבורם כי לולא כן יהיה מקרה אחד לצדיק ולרשע וזהו חלילה לך מעשות בדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כלו' ולא צדיק גמור:

הנה נא הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר. הנראה בזה עם מה שפירשו ז"ל עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו ה' אלהינו לנצח והוא כי אם נחליט על ישועות ה' ית' עמנו בימים מקדם היו בזכות מעשינו הטובים א"כ היה לנו ח"ו לפחוד לעת כזאת כי נגרע מאתנו צדקותינו ושלמותנו שהיה לנו מאז. אבל אחרי כי באמת גם מלפנים לא היינו ראויים להשיג תשועה מאת ה' ע"פ זכות מעשינו אך צדקה וחסד עשה עמנו. וא"כ נוחיל ונוחיל עוד כי גם היום יגבה ה' חסדו עלינו וזהו עד הנה עזרונו רחמיך כלו' אך בעבור רוב חמלתך ולא עזבונו חסדיך וע"כ נקוה כי אל תטשנו גם לנצח. והוא שרצה אברהם ע"ה במ"ש הנה נא הואלתי לדבר כו' כלו' אם מה שהואלתי לדבר לפניך היה מפאת רוב זכיותי וע"פ מעשי הטובי' א"כ אחר כי כבר כלה עשיתי במיעוט מעשי אינני כדאי עוד לדבר לפני ה'. אבל ידעתי בנפשי כי גם מאז הואלתי לדבר אל ה' ואנכי עפר ואפר כלו' לא הייתי נחשב למאומה אך אתה ה' ענותך תרבני והנה זאת תעמוד לעולם:

במדרש אמר הקב"ה אתה אמרת ואנכי עפר ואפר חייך אני נותן לבניך ב' מצות בהם אפר פרה ועפר סוטה. כדי לקרב הדבר מעט אל הפשוט איככה נמשך הצטוות ב' מצות אלו מסבת מאמרו ע"ה ואנכי עפר ואפר. כאמר מה ע"ד אחד עשה משתה גדול והזמין קרואיו והיה ביניהם איש ישר נקי וצדיק נשוא פנים אשר לו נאה לשבת בראש הקרואים. אבל מסבת היותו עניו מאד בחר לו מושב השפל והמורד. הבעה"ב להיותו חפץ ביקרו העלה על לבו להושיב אצלו כל החשובים ובזאת הגביה השפל וקרנו הרים בכבוד. הוא הדבר באברהם ע"ה כי מפאת היותו שפל בעיניו בענוה צדק אמר ואנכי עפר ואפר והקב"ה להיותו חס על כבוד הצדיק היקר הזה אמר חייך שאני עושה עפר ואפר לענין יקר ורב החשיבות וזהו חייך שאני נותן לבניך ב' מצות בהם:

ויבואו שני המלאכים סדומה כו' וירא לוט וירץ לקראתם כו' ויאמר הנה נא אדוני סורו נא אל בית עבדכם כו'. מדרש אפי' איני כדאי עקמו עלי את הדרך. עוד שם ויפצר בם מאד הכניס בם אף וצרה. והמאמר פלאי וכדי לבוא אל ביאור הענין נעיר עוד במה שאמר הכתוב ויסורו אליו ויבואו אל ביתו כי הוא כפול הדברים במלות שונות. גם במה שאמר סורו נא אל בית עבדכם מדוע לא יאמר בואו נא אל בית עבדכם. אבל דע לך ההבדל וחילוק השימוש בין מלת סורו למלת בואו כי כאשר ישאל אחד פני רעהו לאספו אל ביתו עבור מה שמפיק טובתו יהיו אמריו אליו יבוא נא ידידי לביתי יען היות העיקר בשאלתו להביאו אל ביתו כי חפץ ביקרו ולא לזרז אותו שיעזוב מקומו. אבל שימוש מלת סורה יהיה נופל באחד העומד במקום העלול למכשול וכדומה ורצה ברצותו לזרז אותו שיעתק ממקומו ידבר ויקרא אליו סורה נא ממקום מצבך יען כי איננו חפץ ממנו להביאו אל מקום ידוע בלתי לסור ולעזוב מקומו שהוא בו וכענין הכתוב (קרח) סורו נא מעל אהלי האנשים הרשעים האלה:

והוא הדבר בלוט במה שאמר להאנשים סורו נא כו' ולא אמר בואו נא כי הוא לא היה רצונו ועיקר מגמתו להאספם אל ביתו ולשקוד על ביאתם אצלו ע"ד מכניסי האורחים רק בראותו אותם לעת ערב מועד בא השמש על אם הרחוב יען עליהם לאמר מהצורך אליכם לסור ממקומכם וכמבואר במדרש כך התנו אנשי סדום ביניהם כל אכסנאי שהוא בא לכאן יהיו בועלים אותו ונוטלים את ממונו כו' ולמען הציל אותם מפגיעת הסדומיים קרא להם ואמר הנה נא אדוני סורו נא אל בית עבדכם וע"ז בא מדרשם אפילו איני כדאי עקמו עלי את הדרך כלו' גם כי אינני כדאי והגון שתתארחו אצלי עכ"ז סורו לביתי מדאגה פן יפגעו בכם אנשי המקום וזהו עקמו עלי את הדרך שלא יראו אתכם הולכים אצלי. וזהו שהשיבו אותו דבר ויאמרו לא כי ברחוב נלין כי אם היה ענין שאלת לוט מהם כי יבואו אל ביתו ויתארחו אצלו כיון הראוי שישיבו לא נלך אבל אחרי כי הוא לא כוון אך למען הצילם מרעת יושביו על זאת ענו אותו לא כי ברחוב נלין כלומר לא נירא מכם. וזהו שאמר אח"כ ויפצר בם מאד ופירשו ז"ל ענין ההפצרה

ההפלגה מה היא ואמרו הכנים גם אף וגרה. כלו׳ אחר כי ראה שאינם שמים על לב התחיל לפחדם יותר עם מה שהפליג לפניהם רעת אנשי העיר וגנות מעשיהם עד כי יגר להם ללון ברחוב. ובזה יתכן מ״ש ויסורו אליו ויבואו אל ביתו נגד מה שאמר לוט סורו נא אל בית עבדכם שהעיקר היה גרצונו להסירם ממקומם ומה שאמר אל בית עבדכם הוא אך להורות לפניהם איה איפה יסורו והוא אך טפל אל שאלת סורו נא ולעומתו יאמר הכתוב ויסורו אליו וע״ד אגב ויבואו אל ביתו. והבן:

או יאמר ע״ד אחר עם מה שנתבונן מה ראה ית׳ על ככה שיבואו המלאכים אל לוט בדמות אנשים ושיתארחו אצלו האם יבצר מהם מעשות דבר השליחות בזולת זה. אבל הבנת ענין זה הוא עם מ״ש המשורר האלהי ע״ה (תהלים ז׳) יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק והוא כי לפעמים יעשו הרשעים פעולות שקר לארוב על דם נקי וצדיק ואח״כ כל מועצותיהם ופעולותיהם נהפכו אליהם כקשת רמיה וישוב עמלם בראשם. והוא בכוונה מכוונת מאתו ית׳ להשלים צדקת הצדיק והרשע ברשעתו. רצוני כי יתמלא סאתו לקבל ענשו עושה שניהם ה׳ בסבה אחת היינו מה שנותן בלב הרשע לרדוף הצדיק ובזה ימלא סאת רשעתו והצדיק גם הוא בהיותו נרדף ואחוז בחבלי הפחדים והמגורות יוסיף עוז ואומץ ביראת ה׳ ית׳ ועבודתו ובבטחונו בו וזהו יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק כלומר בסבה אחת יפעלו שניהם. ועד״ז ג״כ היה ענין שליחות המלאכים אל סדום למען ימלאו סאת הסדומיים ולזכות את לוט ויהי כדאי להנצל והוא עם מה שנתראו שם בדמות אנשים הולכי ארחות ולוט נדבה רוחו אותו לאספם אל ביתו ואנשי סדום עוד הוסיפו סרה רעה על רעה כמבואר בכתוב ויצ״כ נתמלא סאתם. וכאמרם ז״ל במדרש (מובא ברש״י) עוד מי לך פה עד כאן היה לך רשות ללמד עליהם זכות הורו לנו ז״ל כי בסבתם נתמלא סאת הסדומיים וגם ללוט הועיל העסק הזה בעצמו לזכותו להיותו ראוי להנצל ומה גם לפי הטדע והמפורסם כי כל דבר ניכר יותר מפאת הפכו כמו שכלי הנאה והמשובח אם יזדמן אצל המגונה והפחות יתרבה בזה יפיו והדרתו שבעתים וכמו כן הכלי המגונה יתגנה יתר מאד כן כל מה שהתאמן לוט והפציר המלאכים שיתארחו אצלו הרבה בזה לגנות הסדומיים ולהוכיח על רעתם חדון לבם. וזהו ויפצר בם מאד ובא מדרשם ז״ל הכנים בם אף וגרה כלומר עם רב הפצרתו בם הכנים בם אף וגרה וחמה יתרה על סדומיים:

ויאמרו גש הלאה גו׳ האחד בא לגור וישפוט שפוט. הגראה בהבנת מלות הכפולות וישפוט שפוט ע״ד המליצה עם מה שאמרו ז״ל במדרש (פרשתנו) שאלו המלאכים את לוט אמרו לו אנשי העיר מה הם אמר להם בכל אתר אית טבין וביסין ברם הכא סוגיהון ביסין. רצונם בזה להפליג רעת הסדומיים יתר מאד על כל עושי עול כי האמנם הוא ית׳ כל איש חוטא נבזה בעיניו נמאס עכ״ז איננו מתועב כהחטאים האלה כי יש עובר במקרה מסבת התגברות התאוה עליו לאיזה שעה ח״ו ואחרי שובו ינחם ויתעצב אל לבו ויהיה מודה ועוזב ויש המשוקע בתאוה גם בתדירי ועכ״ז יודע ומבחין רעת מעשהו. אבל לא כאלה הסדומיים כי עליהם וכמוהם אמר הנביא (ישעי׳ ה׳) הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וכמליצת החכם ע״ה (משלי כ״א) נפש רשע אותה רע כי עשו סייג וגדר למעשיהם ומנהגיהם הרעים שלא ימושו מהם והוא כי נתנו עליהם שופטים שיהיו עיניהם פקוחות וצופות על שמירת דרכיהם הרעים והכוזביים ושמם מוכיח עליהם קץ שקר רב שקר כמוזכר במדרש *) וזהו שאמר לוט בכל אתר אית טבין וביסין ברם הכא סוגיהון ביסין כלומר מעשיהם הרעים אינם ע״ד מקרה והזדמן כ״א ע״פ דתות הנימוסים ותיקוני העיר. והנה ביום באו המלאכים אל לוט מינוהו הסדומיים עליהם לשופט והוא לשמור פקודת הדתות וחקי התיקונים השקריים והכוזביים כי זה דרך השופטים אשר להם וזה משפט מעשיהם כל הימים. ועתה בראותם אשר לוט עצר על ידם מלעשות בהאורחים כרצונם ולא נתנם להרע עמהם פערו פיהם עליו ויאמרו האחד בא לגור וישפוט שפוט כלו׳ משפט הנכון והצדק שאיננו מחוק נימוסנו וכמבואר במדרש כאשר אמר להם דברים שאינן ערבים עליהם אמרו האחד בא לגור כו׳:

ויתמהמה כו׳ מדרש עושר שמור לבעליו לרעתו כו׳ ביארנוהו בחבורנו ק״י (ריש אסתר) על מאמר כל מקום שנא׳ ויהי בימי אינו אלא צרה:

אל תביט אחריך כו׳. דע כי המלאכים היה רצונם להמציא זכות אל לוט להצלתו כי הנה אם יבוא אחד ויתנבא ויאמר על עיר כלילת יופי כי למחר תתהפך ותהי לגל של אבנים יצטרך השומע אל אמונת אומן שיאמין לו וע״כ סיפר הכתוב ויצא לוט וידבר אל חתניו לוקחי בנותיו ויהי כמצחק בעיניהם. ובלשון המדרש שאמרו עיר שוקטת מלאה שמחה ושירים כו׳ איך תתהפך. וא״כ זה בעצמו זכות גדול אל לוט. אבל המלאכים חשבו אולי גם הוא איננו מאמין במוחלט רק יאמר בלבו למיחש מיהא בעי ויירא גם מפני הספק. ע״כ עשו בחינה ואמרו לו אל תביט מאחריך. אכן אשתו יצאה עמו רק מצד הספק ובלבה היה אולי הוא שקר ודבר נמנע ע״כ הביטה בכל פעם אחורנית לראות אם יש אמת בדברי

*) ובבמותם כמליץ הנביא ע״ה (ירמיה ח׳) הנה לשקר עשה עט שקר סופרים. כלומר שוקדים על הרע והשקר שיהיה עמהם בקיום נאמן לנצח. יחוקו בספר לזכרון ויפקידו עליהם נוצרים לבלתי סור מהם:

בדברי שמלאך ופ"כ ותהי נלב חלה כי מעתה אין לה זכות להנצל :

ויסע משם אברהם כו' ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי . הנה לכאורה מלת רק מיותרת בכתוב ואתשיב בהבנת הכתובים ע"ד מ"ש הנביא (ירמיה ו') כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו לכן יפלו בנופלים והוא כי ידוע שאין מקום להחוטא שיהיה בוש במעשיו ולהכלם בפועל ידיו בלתי אם הוא בין בני אדם ישרים ותמימים . לא כן אם הוא בין חבל רשעים ולהקת החוטאים ומה גם כל אנשי עירו רשעים כי ממי יתבייש אם מעשה אחד לכלם וע"כ אחרי שהחליט ואמר כי מקטנם ועד גדולם כלו בוצע בצע אמר גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו *) :

ומעתה נבוא אל ביאור מאמר אברהם ע"ה כי אמרתי רק כו' והוא להשיב על שאלת רבים הכי יקל עליהם רציחה יותר מאשת איש אם לא שהוא מסבת בשתם מאחרים ולא מיראת ה' ע"כ הרציחה יעשו באופן שלא יראה אדם ולא תשורנו עין ולא כן מעשה זנות . אבל כ"ז לא יתכן שלא באם הם רשעים היושבים בין הצדיקים שיבושו מהם וזהו שאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה כוון אל השאלה שזכרנו לומר מה ראית לדון עליהם כי יחושו על איסור אשת איש ולא על הרציחה . ע"ז אמר כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה כלומר אבל סביבותיהם הם יראי אלהים וע"כ מסבת בשתם מהם יהרגוני על דבר אשתי והיה במחשך מעשיהם משא"כ מעשי זנות ·

וה' פקד את שרה כאשר אמר מדרש זש"כ (יחזקאל ט"ז) וידעו כל עצי השדה כי אני ה' השפלתי כל עץ גבוה הגבהתי כל עץ שפל וידעו כל עצי השדה אלו הבריות המד"א כי האדם עץ השדה כי אני ה' השפלתי עץ גבוה זה אבימלך הגבהתי עץ שפל זה אברהם הובשתי עץ לח אלו נשי אבימלך דכתיב כי עצור עצר ה' כו' הפרחתי עץ יבש זו שרה אני ה' דברתי היכן דיבר למועד אשוב אליך ועשיתי הה"ד ויעש ה' לשרה כאשר דבר . עוד שם וה' פקד את שרה יבש אגיר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם יבש אגיר נבל ציץ יבש אגירו של אבימלך ונבל ציצו ודבר אלהינו יקום לעולם וה' פקד את שרה כאשר אמר ע"כ . המאמרים מוקשים לעיני כל קורא ואין מהצורך להעיר עליהם אבל תכלית רצונם ז"ל בזה להבינו התפארות הכתוב שאמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר שהוא ענין אשר נס בו"ד לא

יהולל בו אבל יתגנה בהכהדו ועל זאת הביאו והליצו ז"ל הכתובים האלה ודרשו מה שדרשו וכמו שנבאר אי"ה . אך נקדים עוד דבריהם ז"ל (שם בסמוך) וה' פקד את שרה רשב"כ פתח לא איש אל ויכזב ובן אדם ויתנחם בשעה שהקב"ה גוזר להביא טובה לעולם לא איש אל ויכזב ובשעה שהוא גוזר להביא רעה ההוא אמר ולא יעשה כו' עד בשעה שאמר הקב"ה שוב אשוב אליך לא איש אל ויכזב אלא וה' פקד את שרה . וכלל הענין הוא כי האמנם מאז יסד ה' ארץ ושמים היה מרצון חכמתו ית' להנהיג עולמו על דרכי הטבעיים ההטבעו בכל פרטי מעשי בראשית שלא ישנו את תפקידם ולא יעברו חק עולם. עכ"ז לעתות פרטיות וזמנים מיוחדים הלא שינה ית' והעביר חקם והחליף טבע שימושם לאיזה סבה מהסבות כנודע. אבל דע לך כי כל השינויים שעשה ית' בטבע המוטבע ביצירת בראשית בכמה דברים פרטיים היו. אך ע"ד הלוואה ושאולים היו אתו ית' לעת היה הצורך להחליף ולשנות את טבעם אולם אח"כ החזיר הדבר להשלים סדרי הטבעיים כמו הפך המים לדם והדם למים מטה לנחש ונחש למטה . וכמו כן מצאנו לרז"ל שאמרו (חולין נ"ח) ויזרח לו השמש וכי שמש לו לבד זרחה והלא לכל העולם זרחה א"ר יצחק שמש ששקעה בעבורו זרחה בעבורו. והרצון כי השמש על ששקעה שלא בעונתה שהוא ענין השתנות סדרי מע"ב היה ההכרה שתקדים זריחתה ב' שעות להשלים שיעור ההשתנות ובנביא (ישעיה ל"ח) הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחורנית עשר מעלות וכן בדור המבול עשה ית' מן היבשה ים ולהשלמת הטבע עשה אח"כ הים ליבשה לעת הצורך . ואולי זהו הרצון במאמר הנביא (שם ל"א) הוי היורדים מצרים לעזרה כו' וגם הוא חכם ויבא רע ואת דבריו לא הסיר ירצה שלא יבטח הרשע בעשרו וגבורתו שיתמיד בהם. מצד כי אין מדרכו ית' להפך סדרי הטבעיים ולשנות את חקם ע"ז אמר הלא הוא חכם ויבא רע כלומר עם חכמתו הנפלאה יסיר הרשע העריץ מטבעו וסדרי הצלחתו וגבורתו ועכ"ז לא ישנה מאומה מסדרי הטבע וחק העולם כי מה שחיסר מזה יעדיף וישלים לאחר . וזהו ואת דבריו לא הסיר וכמ"ש המשורר (תהלים ע"ה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים ובדרש (ילקוט במקומו) מלכות משפיל ומלכות מרים מה הקב"ה עושה נוטל מזה ונותן לזה וכן חנה אומרת ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם באף שהוא מביא על זה הוא מרומם את זה ע"כ ומבואר כדברינו (ועוד לאלוה מלין בענין זה ויתבאר בפ' יתרו אי"ה) :

המורם מדברינו כי כשהקב"ה משנה לפעמים סדרי הטבע אין ההשתנות בהם זולת ע"ד

*) **חדש** בסייעתא ואמר לכן יפלו בנופלים כלומר תוך הנופלים . (ויהי את בי"ת ממלת בנופלים בי"ת הכלי) כלומר כלם יפלו כי בשאין כולם נופלים אזי הנופל הוא עוך מותם שלא נפלו משא"כ אם כולם נופלים אזי כל אשר יפול מהם הוא עוך כמנהגים :

ההלוואה כי למועד הגאות תשלי' ית' ומחזיר טבעי הדברים ליושנם אם בהדבר עצמו כמו שמש ששקעה בעבורו וכמו כן בקיעת הים וכנ"ל *) ויש שמשלים ית' הטבע ע"י אחר וכמו שזכרנו . והוא הדבר בענינינו כי שרה אמנו היתה עקרה כמ"ש (נח) ותהי שרי עקרה כו' וה' ית' עשה עמה להפליא ושינה בה חוק הטבע ויפתח רחמה ע"ז באו הם ז"ל ואמרו האף אמנם כי שינה יתברך סדר מע"ב אבל שרה שנפקדה עכ"ז איננו השתנות בהחלט אך אתה עמה היה השלמת הטבע כי מכבר עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך והוא שינוי בסדרי הטבע ובשרה נתמלא הדבר כי נפקדה ללדת עם היותה עקרה בטבע . וזהו שדרשו וה' פקד את שרה הה"ד וידעו כל עצי השדה אלו הבריות כי אני ה' השפלתי כל עץ גבוה זה אבימלך הגבהתי עץ שפל זה אברהם הובשתי עץ לח אלו נשי אבימלך דכתיב כי עצור עצר ה' כו' הפרחתי עץ יבש זו שרה ומבואר כדברינו . וזהו ג"כ שאמרו בסמוך וה' פקד כו' יבש הגיר נבל ציץ יבש אזירו של אבימלך ונבל ציצו ודבר אלהינו יקום לעולם וה' פקד את שרה כלו' גם שלילות חוק הטבע שהיה באבימלך וביתו השלימו ית' והשיב אותו לאיתנו במה שפקד את שרה שהיתה עקרה בטבע וזהו ודבר אלהינו יקום לעולם :

וזהו שסיימו ז"ל אני ה' דברתי ועשיתי והיכן דבר למועד אשוב אליך . והוא כי הנה לפי המונח היה מקום להקטין ענין הנס בזה באשר מכבר היה ההכרח לחזור הטבע ליושנו ולמלאת חסרונו . אבל הלא ידענו כי הבטחתו ית"ש לאברהם על הזרע היה קודם בזמן טרם עצר כל רחם באבימלך ובשרו עליה במאמר שוב אשוב אליך שהוא מקור עם הפעולה לומר הנה בעבורך אעשה דבר בהשתנות הטבע ומה שיהיה מהצורך אללי להשיב ולהשלים אשיב אותו אליך . וזהו שוב אשוב אליך כלו' אך בך אשוב ואשלים מחסור הטבע והשתנותו שאעשה באבימלך וזהו ג"כ למועד אשוב אליך . ואולי ע"ז יורה מאמר הכתוב וה' פקד את שרה כאשר אמר כו'. ירצה בל נאמר ללבבנו כי פקודת שרה אמנם היה אך מסבת כי מכבר עצר ה' באבימלך והיה החיוב להשלים ההשתטות והשלים ותילא בשרה . לזאת בא הכתוב להגיד כי עיקר הנס היה בפקודת שרה וזהו וה' פקד את שרה כלו' אותה פקד ה' ומה שעשה באבימלך וביתו היה אך למענה כתליכת הכתוב כי עצור עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה כו' **) וזהו שדייק וה' פקד את שרה והעד כאשר אמר כלו' כי מכבר היה מאמר הי"ת אל אברהם שוב אשוב מה שמורה על המדובר וכנ"ל . וזהו שסיימו והיכן דבר למועד אשוב אליך כלומר כי מאז גלה ית' לאברהם כי עשה יעשה דבר בשידוד הטבע ואליו ישוב וימלא בו להעמיד הטבע על איתנו הראשון :

ומעתה עוד נשאר עלינו לבאר מה שסיימו ז"ל לא איש אל ויכזב כו' כי רצו בזה להשיב על ספק גדול והוא שלא באבימלך תיכף ומיד

ירִיעות האהל נתבטל

*) **ובזה** אני מבין מאמרם ז"ל במדרש (ש"ר כ"ג) אז ישיר משה ובני ישראל הה"ד פיה פתחה בחכמה. אמר ר"י ב"פ מה ראו ישראל לומר שירה באז אלא אמרו מתחלה היה הים הזה יבשה ועמדו דורו של אנוש והכעיסו לפניו באז שנאמר אז הוחל לקרוא בשם ה' ועשאו הקב"ה ים ופרע מהם שנאמר הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ ועכשיו ים הוא ונעשה לנו יבשה נקלסנו באז שהפך לנו ים ליבשה . הוי אז ישיר משה ובני ישראל. ואין אז אלא לשון בטחון שנאמר אז תלך לבטח דרכך . והמאמר כולו פלאי, א' מה אשמעת מה ראו ישראל לומר שירה באז כו' הכעיסו לפניו באז נקלסנו באז וכי אז אז תפס הדרשן האלהי ר"י ע"ש בעבור שהוותם באותיות ובמבטא אחמהה ומה גם מה שסיים ואומר ואין אז אלא לשון בטחון איככה הוא נמשך לדבריו הקודמים . אבל ע"פ הכלל המונח בפנים ילדק מאד כי עם חכם ונבון הגוי הקדוש הזה השכיל על נפלאותיו ית' ההיו מאז והנעשים בימות עולם היינו מה שעשה בימי אנוש היבשה לים להציף גוים ועי"ז סמך לבם במבטח עוז כי עוד ישיב יתברך ידו על הים לעשותו יבשה למען השלים סדרי מע"ב וע"כ עליהם לשיר שירת הים באז יען כי הוא ענין הראוי לשורר עליו גם מאז מעת עשה היבשה ים . וזהו אז ישיר עשה הה"ד פיה פתחה בחכמה . ר"ל כי בדעת שפתם ושכל פיהם פתחו השיר במלת אז לרמז כי מאז היה ראוי לשיר . וזהו שביארו ואמרו מה ראו ישראל לומר שירה באז אלא אמרו בתחלה היה הים הזה יבשה כו' ועשאו הקב"ה ים ופרע מהם ועכשיו ים הוא ונעשה לנו יבשה נקלסנו באז כו' כלומר חוייבנו לשורר מאז מפרע . וזהו הוי אז ישיר משה כו' וכנ"ל (וכמו שיתבאר עוד בהג"ה שאח"ז). וזהו שהמליצו ז"ל ואין אז אלא לשון בטחון כלומר כי מאז עשה ית' היבשה ים לבם בטח כי ישוב ויעשה הים לחרבה, והבן :

) **וכי יהיה דבר עם לבבך להקשות ולשאול היפלא מה' לפקוד את שרה לשמיר בה הטבע מתחלה ולהשלים אח"כ ולמה החריד כל כך להקדים לעצור בבית אבימלך. נשיב בזה כי אם היה הוא ית' מפנה באברהם דרכי הטבעיי' טרם שינה בעלתו היה ענין אברהם ע"פ ע"ד מאמרם ז"ל ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו משא"כ אם מתחלה יעצור באבימלך לא יפדד ית' מערכת הטבעיי' בעבור אברהם יען היות כבר הצורך אליו להשלים ולמלא חוק הטבע בין כך . ועי"כ לא ינוכה לו דבר משכרו . ולדעתי זה היה ג"כ ענין בקיעת הים כי גם שם לולא שהיה החיוב להחזיר ולהשלים סדרי מע"ב אולי לא היה מגיע כח זכותם של הנס והפלא הגדול ההוא ועל הכוונה הזו שרו לה' באז (כמוזכר למעלה) כי נתנו הודות לו על מה שעשה מאז והכין הדבר, ודו"ק :

נתבטל הדבר ונרפא מעצירתו ושב ובא בעצמו אל סדר דרכי הטבע ע"י תפלת אברהם. ע"ז אמרו ז"ל לא איש אל ויכזב כלו' כשידבר להביא טובה על האדם כי אחר שהבטיח ה' יתברך את אברהם על הזרע אף אמנם כי נרפא אבימלך לא שבה ההבטחה ריקם כענין שאמרו ז"ל (ברכות ז') כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו. ואולי זהו מרומז בכתוב ויתפלל אברהם אל האלהים וירפא אלהים את אבימלך כו' וה' פקד את שרה כאשר אמר כלומר אף כי נרפא אבימלך לא חזר ית' מהבטחתו הטובה ופקד את שרה וזהו כאשר אמר. (ועי' למעלה (בראשית) כי שם כתבנו בע"ה דברים נמרצים בביאור וה' פקד כו' ובמדרש לא כהדין דאמרין ולא עבדין כו'):

ותאמר מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה. מדרש מי אמר מי דבר אין כתיב אלא מי מלל רמזו שהוא מוליד למאה שנה מנין מ'ל'ל'. עוד שם וה' פקד את שרה הה"ד מושיבי עקרת הבית זו שרה שנאמר ותהי שרי עקרה אם הבנים שמחה שנאמר היניקה בנים שרה. המאמר אומר הבינני כי איך שייך ענין עקרת הבית למלת עקרה וכדי להבינו נזכיר עוד דבריהם ז"ל (שם בסמוך) היניקה בנים שרה היניקה בן אין כתיב אמנו שרה היתה צנועה יותר מדאי אמר לה אבינו אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי דדיך כדי שידעו הכל שהתחיל הקב"ה לעשות לנו נסים מיד גלתה את דדיה והיו נובעות חלב כשני מעינות והיו מטרוניות באות ומיניקות את בניהן ממנה כו' ע"ש. מהראוי לעמוד ע"ז מדוע הפליא ית' עשות נוראות כאלה ללא צורך הלא גם זה הוא לה מן המופתים הנוראים מה שתיניק בנה יצחק לבדו. אבל כלל הענין בזה הוא עם מ"ש ז"ל במדרש בשעה שנפקדה שרה נפקדו הרבה עקרות עמה ואם הדבר כן יפול ספק בינותם לומר מי נפקד עבור מי היינו מי יבוא ויעיד על שרה אמנו שע"י פקודתה נפקדו גם המה כי מקום להם לומר שהיא נפקדה ע"י זולתה. אי לזאת היה מההכרח להוכיח על פניהם ולברר כי רק ע"י שרה נפקדו כולם והוא מה שהשפיע ית' לשרה חלב כדי הספקת כל הילדים שנולדו מסיבתה. ממש ע"ד אם יבוא נכרי וזר לבית א' ויראה כמה אנשים מסובים על השלחן איש איש חלקו ומנתו לפניו וברצותו לדעת מי בהם הבעה"ב אזי ימתין עד כי יביאו הקערה אל השלחן או אז יראה כי תנתן לפני הבעה"ב והוא יושיט לכל אחד מנתו. כן הדבר בפקודת שרה אמנו ע"ה כי בעבור שהיו כולם נבוכים בשל מי היתה פקודה הזאת היתה עצתו ית' להשפיע לה חלב מה שיספיק לכל הילדים הנולדים בזכותה והוא לעד כי היא היתה עיקר בהפקידה ופקידת כולם הי' אך באמצעותה והיא האם לכל הבנים וע"כ אמר אברהם אין זו שעת הצניעות אלא גלי דדיך וידעו הכל שהקב"ה עשה לנו נסים כלומר הנס

שעשה ית' לנו הוא ועבורנו נפקדו כולם. והוא מ"ש המדרש היניקה בנים שרה היניקה בן אין כתיב אלא היניקה בנים כי מזה יבחן אשר אך באמצעות פקידתה נפקדו הם. וזהו שאמרו ז"ל וה' פקד את שרה הה"ד מושיבי עקרת הבית זו שרה שנאמר ותהי שרי עקרה כלומר היא היתה העיקרית בפקידת ה' והעד אם הבנים שמחה שנאמר היניקה בנים שרה כלומר היתה כאם לכל הבנים כנ"ל. וזהו מי מלל לאברהם היניקה בנים שרה כלומר מי יברר הנס לאברהם היניקה בנים שרה כלומר מה שהיניקה בנים רבים היה לו לאות ולמופת כי חסד הנס לאברהם הוא רצוני מיוחד אך אליו ולא לזולת מהנפקדים. וכל זה רמז הכתוב במ"ש מי מלל (ולא אמר מי דבר או מי אמר) מכוון מאה לרמז על הנס הנעשה עבורו:

מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם. עיין רש"י ואולי יתכן כי הנה בדבר הנס הזה שנזדמנו מים בעבור ישמעאל יש ספק גדול אם היה זה לסיבת מעלת ישמעאל עצמו כי הוא בנו של אברהם אבינו או שהיה זה רק בעבור הגר למען לא תצטער ולא תתעצב במות הילד. אמנם המבחן בזה כי אם היו המים רק בזכות הגר היה מהראוי שיזדמנו המים אצלו במקום אשר היא יושבת שם ובאמת לא כן היו שנזדמנו המים אצל ישמעאל וזהו כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם שמה נמצאו המים מזה יש לך מופת קומי שאי את הנער כו' כי לגוי גדול אשימנו ונמצאו המים רק בעבורו:

והוכיח אברהם את אבימלך על אודות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך. הנראה בכוונת המאמר ע"ד מ"ש החסיד ע"ה (תהלים קי"ט) צמתתני קנאתי כי שכחו דבריך צרי. דע כי דהמע"ה אמר מדרגה נפלאה עד מאד באהבתו את הבוי"ת כי הנה אם יקח איש חפץ מאת חבירו בגניבה או בגזילה שתים רעות הוא עושה אחת אל הנגזל כי גזל ממונו שנית כלפי מעלה כי עבר על אזהרת הקב"ה לא תגזול וכפי הטבע כאשר יתעצב הנגזל יזעק ויצעק הלא לא יצעק רק על ההיזק אשר עשה לו הגזלן לא על שעבר הגזלן על אזהרתו ית' כי אדם בהול על ממונו לא כן אם יגנוב בן אצל אביו בזה אפשר שיתעצב אביו על הרע שעשה לשמים יותר מעל הרעה אשר עשה אליו עם הנזק שנחסר ממונו. ז"ש דוד המע"ה צמתתני קנאתי כי שכחו דבריך צרי הגם שהמה צרי ואויבי לי עכ"ז אינני מצטער על צרת עצמי רק על כי שכחו דבריך. כן זאת היתה תוכחת אבינו אברהם ע"ה כאלו אין הדבר נוגע אליו כלל כאלו לא עשו לו שום נזק ולא הוכיח אותו על צער עצמו רק על אודות באר המים אשר גזלו כו' איך עשו הרעה הגדולה הזאת לחטוא לשמים וכן היה מאמר יעקב ע"ה אל הרועים הן עוד היום גדול לא עת האסף המקנה. עי' ספורנו:

ויהי

ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה כו׳. עי׳ ק״י ק״ג שם תמצא ביאורו:

ויאמר אליו קח נא את בנך את יחידך כו׳. מדרש בבקשה ממך קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ולמה לא גלה לו מיד כדי לחבבו בעיניו וליתן לו שכר על כל דבור ודבור. הנה אם נאמר כי היה ענין הנסיון שלם גם אם יאמר אליו ית׳ קח את יצחק ולא יותר אזי יהיו רובי הדברים אך למחסור ומה גם כי לא יהיה כבר מקום אל השכר על כל דבור ודבור אם לא שנאמר אשר המה הגדילו והשלימו נסיון העקידה ועבורם היה החיוב להרחיב מתן שכרו יתר מאד ואם הדבר כן עלינו לחפש ולבקר לדעת עילת הדבר מהו. ובקצרה נוכל לומר כי ה׳ ית׳ רצה בזה לירות תוך לבב אברהם ע״ה אבן פנה להטות עליה קו חן ולמבנה אהבה וחבה על בנו יצחק ע״ה. והוא כי בהשמיע ית׳ את אברהם על אודות בנו לאמר קח את יצחק והעלהו כו׳ אכן רוח היא באנוש תאדיב לב האבות במכאובי בניהם ומה גם על בן יקר יצחק כי יקר דמו בעיניו וימר מאד לאכול חצי בשרו. ולמען המעיט מגינת לבו ולהקטין דאבון נפשו הלא ירבה מועצות ויתעשת להפך בגנות יצחק ח״ו כי בזאת יכבה רשפי אהבתו ולהב חמלתו וכבר נודע אשר ביד האדם להטות דמיוניו כפי רצונו ואל כל מה שיחפוץ. וע״כ מה נקל לו לומר ללבבו אך עתה רואה אנכי כי רק עיני בשר לי ולא עמדתי על מצפוני לבבו אבל ה׳ רואה ללבב כי לבו לא נכון עמו או יודע עתידות לו כי בבואו בימים ישגה בדרכו ח״ו. ומה גם כי מקום אתו להעלות על רוחו לאמר הלא הוא ית׳ הבטחתו קיימת אשר יצא ממעיך הוא יירשך אם כן ודאי יוסיף שנית ידו ויחננו בבן אחר הטוב ממנו והוא ימלא אחרי. והנה אם חלילה היה עולה על לב אברהם ע״ה כאלה מה בצע לו בנסיון העקידה ומה יתרון בכל מעשהו והשתדלותו והפלגת זריזותו כי כבר ענין הנסיון קטן ודל. ע״כ היתה עצתו ית׳ לאמר לו קח נא את בנך כלומר ואף כאשר מטבע כל אב לאהוב את בנו ולחמול עליו ולא להפך בגנותו. ב׳ את יחידך ר״ל אך זה לך בן ולא תוסיף עוד להעמיד אחר תחתיו. ג׳ אשר אהבת כלו׳ עם אהבתך המופלגת בשלימות כמקדם כי כדאי הוא לאהבה אותו כי אותו ראיתי צדיק לפני ותמים עמי מעודו וגם כי יזקין לא יסור ממנו ואף עתה קחהו נא אלי והעלהו לי לעולה ואל תפל דבר מאהבתך וחמלתך עליו. וזהו שדייק ואמר לו קח נא כו׳ לשון בקשה כלומר צוה אותו על דבר הענין ואף זאת בקש ממנו לבל יקטין דבר הנסיון בדמיונו וכאמור:

ועם דברינו אלה ימתקו לנו דבריהם ז״ל (במדרש פרשתנו) וישלח אברהם את ידו הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות דמעות ונופלות לתוך עיניו של יצחק מרחמנותו של אבא ואעפ״כ הלך שמח לעשות רצון יוצרו עד כאן. ולכאורה הדברים מפליאים כי יהיה אברהם ע״ה מוריד דמעות עם עשותו מצות יוצרו היפך ממ״ש עבדו את ה׳ בשמחה. ומה גם כי דבריהם בעצמם הם כסותרים זא״ז במה שסיימו ז״ל ואעפ״כ הלך שמח כו׳ כי אם הוא היה שמח וטוב לב לא היו עיניו מורידות דמעות. אבל ע״פ המוזכר יצדק מאד והוא כי רצו ז״ל להבינו עוצם הפלגת נסיון אברהם ע״ה בדבר העקידה אשר בהעלותו על המזבח לא היה מצדד להמעיט ולהקטין אהבת בנו אבל עוד בשלחו ידו לקחת המאכלת העיר את רוחו באהבה נפלאה ועזה וחמלה מאודיית על בנו יחידו יצחק עד שעל ידי כן היו עיניו מורידות דמעה כנחל אבל גבר וכבש האהבה הזאת עם מה שנתעורר לאהבת ה׳ ית׳ עד שאף עפ״כ הלך שמח לעשות רצון יוצרו. וזהו שסדרו ז״ל כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו מבן יחידו כו׳ הרצון לא שהקטין אהבת בנו והמעיט רחמיו ממנו אבל מאהבת קונו כבש רחמי בנו, והבן:

ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק. מדרש כתיב (הושע ו׳) יחייט מיומים ביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו זה יום שלישי של אברהם שנאמר ויהי ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. המאמר פלאי והנראה בהבנתו עם מה שנעמוד תחלה על שאלת קדמונינו ע״ה בדבר העקידה והוא מדוע יתייחס אצלנו הנסיון הגדול הזה לאברהם ע״ה יותר מאל יצחק וכמאמרנו בכל מקום כמו שכבש אברהם אבינו את רחמיו כו׳ והלא יצחק ע״ה במה שהיה פושט צוארו כשה לטבח לשלשים ושבע שנים גדול נסיונו יתר מאד. אבל הענין הוא עם מה שידענו כי האמנם כל שלמות קיום המצות הוא אך עם כוונת הלב וחפץ הנפש והתשוקה הגדולה (ע״ד שאמר דוד המע״ה (תהלים קי״ט) כי למצותיך יאבתי עכ״ז מכבר הסכימו חז״ל שכוונת הלב הוא אך למצוה ולא לעכובא כמ״ש ז״ל בזוה״ק (יתרו צ״ג) ואע״ג דלא מכוין זכאה הוא דעביד פקודא דמרא כו׳ ע״ש:

והנה רז״ל אמרו (עירובין כ״ב) היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא זולת מפירות המצות אנו אוכלים בעוה״ז וכמאמר (ישעיה ג׳) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו ובמדרש (ריש עקב) אמר הקדוש ב״ה לישראל מצות שאתם עושים מפירותיהן אתם אוכלים עכשיו אבל שכרן בעקב אני נותן לכם. והקרוב אצלנו לומר בענין קרן המצות ופירותיהם כי מעשה המצוה ופעולתה תכונה ע״ש קרן יען שהיא עיקריית המצוה וגוף הקרן ועליה אמרו ז״ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וכמאמר המשורר (תהלים ל״א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. אבל ההידורים והקישוטים הנלוים אלית רצוני טהרת הלב וזכות המחשבה והכוונות המעולות והזריזות והמהירות המה מתוארים ע״ש פירות כי אינם עיקריים וגופי המצוה אף לא לעכובא כ״ש

פרחו ויגלו על ידי האדם הלבוש אשר לבו נכון עמו לעשות קטורה באפיו ית' מבכורות מזומותיו ומחלביהן מטובם נאכל פה בעוה"ז. ממש ע"ד סוחר הנוסע למחוז חפצו לוקח עמו צרור הכסף במספר כפי הצורך על סחורתו ומשפטו שלא להוציא ממספר הלז בהזדמן לפניו מחפצי שעשועים כדומה לקנותם עבור בני ביתו בלתי אם ירויח שמה איזה סך מה שלא עלה על דעתו ולא חשב עליו כמו מחילוף מטבע וכדומה את זאת ימלא לבבו להוציא לשעשועי בניו. כן ממש גוף המצוה ועצמיות המעשה הוא הקרן ממנו לא יגרע יתברך מאומה עבורנו בעוה"ז אך כרב טובו יצפינו לתתו שמור באוצרו הטוב להשביענו מטובו בעולם שכולו טוב וארוך אבל פרי המצוה רצוני טהרת הלב והתשוקה והזריזות מה שהאדם פורה ומוסיף מדיליה את זאת יאכיל יתברך להאכילנו בעולם הנוכחי :

ובזה נבוא אל הענין כי הנה אברהם ע"ה בלותו ית' על אודות בנו להעלהו לעולה גם אם לא ישכים בבקר למעשהו רק בעצלתים ובבכי ילך בשעה שדרך בנ"א ללכת עכ"ז היה בידו עצמיות גוף המצוה ופעולתה העיקריי' כי חפץ ה' עשה וכמו שהלעגנו. אבל אברהם ע"ה עם לבבו הנאמן מנה עצמו להתחסד עם קונו ברב המהירות וגודל הזריזות עד שהעיר השחר וחבש חמורו בעצמו וכמו שאמרו ז"ל (ב"ר נ"ה) אהבה מקלקלת השורה והלך שמח וטוב לב כהולך בחליל כאמרם ז"ל במדרש אברהם היה דומה כמי שמוליך את בנו לחופה הלא זה הוא הסידור והקישוט הגדול למצות ה' יתברך שמטובו אנו אוכלים בעוה"ז אבל עצמיות מעשה המצוה וגוף הקרן קיים לעוה"ב כמדובר למעלה. אמנם יצחק ע"ה לא ידע אתו מאומה מכל מה שסיבב אברהם בב' ימים הראשונים ומה בלבו ודעתו עד יום השלישי ששאלו הנה האש והעצים כו' עד אלהים יראה כו' לעולה בני. ומעתה האף אמנם עיקר הדבר מה שיצחק מסר עצמו בכל לבבו ונפשו לה' לעולה וזכה גדול יתר מאד מנסיון אברהם ע"ה אבל אנו אין לנו להזכיר נסיונו כי מה ממנו נקח אם שכר מעשה המצוה ועיקריית הפעולה שמורה אתו ית' לעוה"ב. אולם אברהם ע"ה הוא אשר הרבה עשות חסד בהידורי המצוה ופארותיה בשני ימים הראשונים מפריו נאכל פה בעוה"ז. וזהו שהביאו ז"ל על ביום השלישי וישא כו' כתיב יחיינו מיומים כלו' מב' ימים הראשונים שהלך אברהם ע"ה לעקוד את יצחק אבל ביום השלישי כלומר מה שפעל ביום השלישי שהוא קרן וגוף המצוה יקימנו ונחיה לפניו כלומר שמור אתו ית' לחיים הנצחיים לע"ל, והבן :

ע"פ דרכנו נעמוד עוד על מה שאמרו ז"ל (במד' פרשתנו) וירא את המקום מרחוק אר"י עתיד המקום לירחק מבעליו. והדברים נמשכים עם מה שהם ז"ל נתנו טעם במדרש על מה שנשתהה אברהם ג' ימים בדרך כי השטן עכב על ידו ועשה נהר לפניו (ע"ש). ועדיין גם על טעמם אצטריך ליתן טעם כי לכאורה יפלא מדוע היה ביד השטן לעכבו הלא ה' ית' לא ימנע טוב להולכים בתמים. אבל לפי המוכח שכל ענין ועסק אברהם ע"ה והשתדלותו וזריזותו עד בואו אל המקום המה יעמדו לנו לברכה ולחיותנו כיום בגלות החיל הזה כי למחיה שלחו אלהים ית' לפנינו. והנה ה' יתברך היודע עתידות לנו ולפניו היה גלוי אריכת זמן הגלות היתה עצתו לעכב אבינו ע"ה בלכתו לעקוד את יצחק למען ירבה בעסקיו הנכבדים ויעשה פרי למעלה עד למרבה כי בזה יפרה ישע לבניו אחריו מה שיספיק להם גם בהעטיף הזמן בשיארכו ימי גלותם משא"כ אם היה הולך ובא אל המקום בשיעור הראוי. ועל כן אחר שהוסיף הוא יתברך להרחיב זמן הליכתו תצדק הוכחת הדורש האלקי הזה ר"י ע"ה כי עתיד השכינה לירחק מבעליו. והוא ממש כאשר יראה איש אחד ברעהו שהוא שולח שליח לאיזה מקום ורוצה לדעת אם המקום קרוב או רחוק ישים עינו אך על סך המעות שהוא נותן לו על הוצאות הדרך ולפי גודל הסך ידע ויבין כי רב הדרך ממנו :

וישלח אברהם את ידו ויקח את המאכלת כו'. גמרא (חולין ט"ז) יתיב רב ור"ח קמי דרבי ויתיב רבי וקאמר מנין לשחיטה שהיא בתלוש שנאמר ויקח את המאכלת אמר לי' רב לר"ח מאי קאמר אמר ליה וי"ו דכתיב אאופתא קאמר והא קרא קאמר קרא זריזותיה דאברהם קמ"ל. והמאמר פלאי מה ראה ר"ח להמשיל דברי רבי לוי"ו דכתיבא אאופתא. והנראה כי לכאורה יפלא על עיקר ההוכחה שהשחיטה היא בתלוש ממה שלקח אברהם המאכלת אולי לא כוון בזה מאומה להדר עליו זולא רק נזדמנה לו שם ולקחה אם לא שנא' שרמז בזה שבכוונה הקדים ולקחה מביתו לכך אזי ההכרח לומר שהשחיטה אסורה במחובר. והנה ההוכחה על זה הוא מן הוא"ו ממלת ויקח שהוא הורא על היפך העתיד לעבר לומר מאז בלאתו מביתו הקדים ולקח המאכלת והכינה טרם היה צריך לשחוט. וזהו שרצה רבי ע"ה במ"ש מנין לשחיטה שהיא בתלוש שנאמר ויקח כו' וכוון להוכיח מאות וא"ו של ויקח וכדברינו. ועל זאת השיב ר"ח לרב תשובה נכחת כי הנה הלא לעינינו הוא כי כל הפרשה מראשה ועד סופה נכתבה בווי"ן המהפכים מעתיד לעבר כמו וישכם ויחבוש ויקח וילך וכאלה רבים לא נעדרה עשיה אחת מלהיות בוא"ו המורה ע"ז וא"כ הלא נופל הדרש מן הוא"ו של ויקח את המאכלת (ואין כאן הוכחה שהשחיטה מוכרחת להיות בתלוש) כי א"כ כל המלות אשר המה בווי"ן מה תהא עליהם. אלא ע"כ מהכרח למצוא טעם המספיק על כולם וגם מלת ויקח יבא בתוכם ועל זאת אחז ר"ח אין מלילתו וא"ו דכתיב אאופתא קאמר. והוא כי הנה אם תראה רוטם אחד על

פנן

העץ או על הכלי הקרוב לומר שהוא נעשה לאיזה כוונה אולם בקעת הכמלאת מלאה חריצות ורשימות מושכות קוין קוין (כמשפטה להיות מלאה חריצות מאז נבקעה מן העץ) ויבא אחד ויאמר על אחד מחריצותיה שהוא לאיזה כוונה הלא כל שומע יצחק לו לאמר אם תבוא לתת טעם על א׳ ע״כ תתן טעם גם על כולם. וזהו שהמליץ ר״ח ע״ה וא״ו דכתיב שאופתא קאמר ירצה הלא כל הפרשה כתובה עם ווי״ן המהפכים מעתיד לעבר והוא מפריד אחת מהם וקא דריש עליה ועל דעתו מה יענה בכולם. וע״ז אמר לו רב והא קרא קאמר אמר ליה קרא זריזותיה דאברהם קא משמע לן כלומר זה וכן כולם רומזים על זריזותיה דאברהם אשר בכל מעשיו הקדים את אשר להיות ונזדרז להקדים את שהיה ראוי לו לאחר כמו וישכם ויחבוש וכן כל פרטי מעשיו נתהפכו מעתיד לעבר כי הקדים המועד עם גודל זריזותו לבצע מעשה המצוה ופקודתה בכל פרטי מעשי׳ טרם יחייב חוק הזמן עליהם, והבן:

ויאמר אל תשלח ידך אל הנער כו׳ כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה כו׳. הנה מכבר העירו המפרשים ע״ה כי לא יתכן על בוחן לבבות שיאמר עתה ידעתי והשיבו על פי דרכם בקודש וחלקי אמרה נפשי בהתרת הספק הזה ע״ד קרוב. והוא עם מ״ש החכם ע״ה (קהלת ח׳) אין אדם שליט ברוח מ׳ הראה לדעת כי בשגם בעניני ועסקי הגוף החיוב על האדם לחזק בטחונו ולאמץ לבבו ברב היחול והתקוה לאלהים יתברך כמאמר המשורר (תהלים ל״ז) והתענג על ה׳ כו׳ השלך על ה׳ יהבך כו׳ (שם כ״ה) ורבים כאלה ואין על האדם להעלות על רוחו שום פחד ודאגת מחר. אבל לא כן הוא בעניני הנפש אשר עליהם אמר שהע״ה (משלי כ״ח) אשרי אדם מפחד תמיד כו׳ שזהו מוסב על מגורת הנפש ועל זה אמרו רז״ל (אבות ב׳) אל תאמין בעצמך כו׳ כי אין אדם שליט ברוחו לעשות טוב ולא יחטא. וכמה שידענו מאבותינו הראשונים ע״ה כמה פחדו ורעדו ויראו תחת אלהים עליהם פן יתנו מגרעת בצדקתם ויסוגו אחור מרום מעלת מדרגתם. וכן מצינו בדוד מלך ישראל שאמר (תהלים כ״ז) לולא האמנתי לראות בטוב ה׳ ובגמרא (ברכות ד׳) פן יגרום החטא ומטעם זה אמרו ז״ל (בתנחומא פ׳ ויצא) אין הקב״ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם. אבל זאת ידעני ממאמרם ז״ל (שבת ק״ל) כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה עדיין היא מוחזקת בידם וכן זה הוא אחד מהטעמים לה׳ ית׳ במה שהוא נותן להצדיק נס להתנוסס כי ע״י מה שהוא יעמוד על עצמו וימסור נפשו עליה הנה נכון לבו בטוח על ענין זה והדומה אליו שלא יעברנו כל ימי חיותו. וזהו הענין באברהם ע״ה שהרבה הוא יתברך בנסיונותיו ומסר נפשו על כולם ע״כ אמר לו הוא ית׳ עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה דיבר הכתוב ע״ד לשון ב״א כאשר יצא על אחד עוררים על איזה דבר אשר תחת ידו אחר שינצחם ויבוא כאגמון ראשם אז יאמר עתה ידעתי כי הדבר שלי הוא. כן ממש כל ימי האדם על הארץ נופל עליו מלחמת היצר וכאמרם ז״ל (סוכה נ״ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום שנאמר צופה רשע לצדיק כו׳. וכן מצינו אצל אברהם ע״ה שאמרו עליו במדרש (ריש לך) אחות לנו קטנה זה אברהם ושדים אין לה שלא הניקוהו מצות ומע״ט כו׳ עד אם חומה היא אם מעמיד דברים כחומה כו׳ ואם דלת היא אם דל הוא ממצות ומע״ט כו׳ עד אמר אברהם אני חומה אני מעמיד דברים כחומה ע״כ. אולם אחרי עמדו על כל הנסיונות אז אמר ית׳ עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה כלומר עתה בטוח בו כל הטוב אשר בידו ויראתו הטהורה תעמוד לעד:

ויקרא מלאך ה׳ אל אברהם שנית מן השמים ויאמר בי נשבעתי נאם ה׳ כי יען אשר עשית את הדבר הזה א) ולא חשכת את בנך את

שפת היריעה

א) ובמדרש [במקומו] נסיון עשירי הוא וקורא אותו הדבר הזה למדת שאם לא עמד בזה אבד את הכל וגם על מאמר קח נא את בנך כו׳ אמרו כן [סנהדרין פט ע״ב] בבקשה ממך עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו הראשונות לא היה בהן ממש. באור זה כי העמים הבלתי יודעים מה מטהור לב הצדיק הזה היה להם מקום לומר על הנסיונות כי עשה אותם בעבור ההבטחות ואעשך לגוי גדול כו׳ והיה ברכה, ונסיון של אור כשדים שלא היה בו הבטחה יאמרו כי עשה ע״פ שכל כמו שקיים כל התורה ע״פ שכל לבד, אבל מעשה העקידה אין מקום לומר שעשה ע״פ השכל כי הלא באמת הוא היפך השכל כי הלא נצטוה אל תשלח ידך אל הנער, וזהו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא חשכת את בנך את יחידך ממני. כלומר למעני עשית זאת לא מסבתך והשכלתך. ובמדרש עתה ידעתי עתה הודעתי לבריות כי ירא אלהים אתה רצונם לתקן מלת ידעתי שהוראתה לשון עבר, אם לא כי באמת הקב״ה ידע גם מכבר ומה היה לו לנסותו אמנם מאמרו ית׳ כך היה בהנסיון הזה הודעתי לבריות את אשר ידעתי מכבר, וזהו יען אשר עשית את הדבר הזה כי ברך אברכך כו׳ אשר בההספקה הראשונה לא ידענו מדוע דוקא בעבור הדבר הזה יגיע לו טוה״ז אמנם הענין כך הוא כי התשעה נסיונות הראשונות אינם מבוררים לעיני הזולת כי עשה אותם למען שמו ית׳ באהבה רק הצופה נסתרות הוא לבדו יודע תעלומות ובוחן כליות*) ולב שלא עשה לתקות פרס, לכן ראוי לשלם לו שכרו ג״כ בדרך זה שלא יראה עין הזולת כמאמר מה רב טובך אשר צפנת כו׳ למען לא יהיה קטרוג עליו, אבל במעשה העקידה ראו כלם והגידו צדקתו והכירו שלמותו נכון וראוי ג״כ לשלם לו שכר גלוי לעיני הרואים בטוה״ז שלא יהרהרו אחר מדת הדין, וזהו יען אשר עשית את הדבר הזה כי ברך אברכך:

הערה

*) ויש להמתיק הדברים עוד יותר ויתבאר מאמר ולא חשכת את בנך את יחידך ממני כי הנה מה שאמר לו הקב״ה בבקשה ממך עמוד לי בנסיון זה שלא יאמרו הראשונות אין בהם ממש, כוונתו ית׳ היתה להגדיל אליו ענין הנסיון לאמר לו ידעתי כי בני אדם אומרים כל הנסיונות הקודמים לא היה בהן ממש אחר שהצלתיך מכלם ולא נגע בך רעה וזהו ידעת בתחלה דאית אלהא די יכול לשיזבותך, אבל אם יתברר שיצמח רעה מהנסיון לא היה עומד בו, ע״כ שמע בקולי וקח את בנך והעלהו לעולה וידעו הכל כי אתה מוסר עצמך למיתה גם אתה גם את זרעך. ופרלך בהצעה זאת אם יעשה רק לגלאי ידו

יחידך כי ברך אברכך כו'. הנה מכבר העירו רבים מהמפרשים ע"ה על השנות קריאת המלאך אל אברהם פעמים כי מה תתן או מה תוסיף קריאה ב' על הא' גם מדוע יפקד בקריאה השנית מלת אתני. וכדי לבוא אל הענין נזכירה נא דבריהם ז"ל במדרש (פרשתנו) אל תשלח ידך אל הנער התחיל אברהם מתמיה אתמול אמרת כי ביצחק יקרא לך זרע חזרת ואמרת קח נא את בנך עכשיו אתה אומר אל תשלח ידך אתמהה א"ל הקדוש ב"ה אברהם לא אחלל בריתי ומוצא שפתי לא אשנה כו' העלהו אמרתי לך אסיקתיה וקיימית דברי ועתה אחתיני' ע"כ. וכלל הענין הוא כי האמנם חפצו ית' היה באברהם שיעמוד על הנסיון הנורא ההוא להקריב בנו יחידו לפניו עכ"ז היה יקר דמו בעיניו כמאמר (תהלים קט"ז) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. אבל הנה שתי אלה אין מקום להם שיתקיימו יחדו כי אם רצה ית' באברהם לנסותו אם ימצא לבבו נאמן בדבר הזה ההכרח הוא לחשוך את יצחק ולקפוד כאורג חייו אולם אם היה באפשרי שיעמוד אברהם בנסיונו וגם יצחק יעמד חי לפני כי אזי היה לו ית' גיל ונחת על אודות שניהם. והדרך לזה הוא עם מאמר רז"ל (קידושין מ') חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. ובודאי אין כוונתם ז"ל על רעיון הלב שעבר עליו לעשות איזה מצוה שיהיה נחשב כאלו עשאה וכאשר האריך בזה הרמב"ם ז"ל ואחריו כל אדם משכיל ימשוך כי העברת הרעיונים מאפס ותוהו נחשבו ואינם פועלים מאומה וכמליצת הנביא ע"ה (יחזקאל כ') העולה על רוחכם היו לא תהיה. אבל רצונם ז"ל על המחשבה וההסכמה ההחלטיי' שגמר בדעתו לעשות המצוה וחפץ בה בכל לבו ומשתוקק לעשותה וכבר הסב והתנועע אליה אך ע"י איזה מקרה נאנס לא הספיק לעשותה או אז מעלה עליו ית' כאלו עשאה. והן עד"ז היה ענין אברהם בנסיון העקידה כי אם היה ענין העקידה ביד א"א ע"ה כמוכרח לעשותו באין מנוס ובלא רצון עכ"ז היינו יכולים לומר שעמד בנסיון ועשה מצות ה' ית' גם שהיה כמוכרח ועומד כי לא פורש איך יעשה המצוה אם מאהבה או מיראה או מוכרחי בלא רצון רק אם היה אברהם מוכרחי לא היה מקיים המצוה בלתי בעשותו המצוה בפועל כי אם לא בפועל אין בידו מאומה כי מחשבה לא היה לו שיהיה מקום לומר מחשבה כמעשה והיה ההכרח לעשות עכ"פ המעשה ואז היה יצחק נשחט ואבד צדיק מן הארץ. אמנם בנסיון זה ראה הקדוש ב"ה באברהם כחו הגדול שיהיה מעתה מקום שיתקיימו שניהם ביד אברהם תהיה המצוה בשלימות וגם יצחק ישאר חי כי אחר שהשמיעו יתברך מה הוא שואל מעמו כמה זירז את עצמו ואיך היה חרד על דברו יתברך לעשותו ברב המהירות והזריזות עד שהעיר השחר למהר ולהחיש מעשהו מרוב תשוקתו לעשות נחת רוח ליוצרו. ואחר כי ראה יתברך בלכתו מעדנות בשמחה וגיל כהולך למשתה בנו (וכמוזכר למעלה) ובידו מאכלת אש ועצים ועיניו נשואות וצופות על המקום אשר אמר אלהים בתשוקה נפלאה ובבואו שמה ערך העצים והאש ועקד בנו כשה לטבח ולקח המאכלת לשחטו והי"ת בהשקפתו כי נכון הדבר מעמו וממהר לעשותו קרא ואמר לו רב לך אל תשלח ידך אל הנער כי כבר רצה אלהים את מעשיך ולמה עוד על חנם תחשוך מעתה בנך הרך והיחיד מעולם יחיה לעבודת שמים. וזהו כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה כלומר כבר ידעתי וגלוי לפני תום לבבך ומה לך עוד עשות הדבר בפועל ולפגוע בהנער. וזהו דברי המדרש העלהו אמרתי לך אסיקתיה וקיימית דברי אחתיני' כלו' אין עוד מהצורך לדבר יותר כי כבר נשלם נסיונך בעבור המעשים שעשית עד הנה עם נקיון רוחך ובר לבבך. משא"כ אם לא היה אברהם ע"ה מזרז עצמו חושים בתשוקות מאושרות כאלה אך ילך בעצלתים ובבכי יבוא אל המקום ההוא ודאי לא היה נשלם נסיונו בלתי עדי עמדו על גמר מעשהו בפועל והיה מההכרח לחשוך את יצחק וכמדובר. וע"ז הוסיף ה' ית' לשלוח אמרתו שנית אל אברהם בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה כלומר עמדת על הנסיון הזה והנה הוא בשלמותו גם ולא חשכת את בנך את יחידך כלומר גם את בנך יצחק לא חשכת מן העולם ועוד הוא נשאר חי ושלם לפני. לכן לא אמר ממנו כמו שאמר תחלה וזאת היתה לך ע"י אהבתך מצות בוראך מתשוקתך לקיים מצותיו בשמחה ובטוב לבב נחשב זאת למעשה לא כן אם היית הולך בלא רצון רק כמוכרח לא היה נשלם המצוה כי אם במעשה בפועל ואם הייתי אומר לך אל תשלח ידך אל הנער לא היה בידך מאומה לא מחשבה ולא מעשה עתה המצוה עשית כמעשה בפועל וגם יצחק נשאר

הערה

ידי הבריות שלא לקלקל הראשונות ושלא יכפרו כלם בצדקתו או כאשר ישלח אליו מלאך לומר לו אל תשלח ידך אל הנער וגו' מקום אל אברהם להרהר מה יאמרו הבריות עתה ודאי יאמרו שהיה חס על בנו יחידו וממילא לא נשאר לו מכל הנסיונות כי בהראשונות ידע כי יצילהו אבל ענין רע לא יאהב לעשות למענו ית'. אכן אברהם עם בר לבבו לא שת לבו גם לזאת ועשה כדברי המלאך ולא שלח ידו לבנו אשר מזה מוכח שעשה הנסיון רק למען כבודו ית' ולא לצאת ידי הבריות, וזהו אל תשלח ידך אל הנער כו' כי עתה כאשר לא תעשה לו מאומה ידעתי כי ירא אלהים אתה שאין אתה ירא רק מפני האלהים ולא חשכת את בנך את יחידך מלהקריב אותו רק ממני ומהכתו מפני כבוד שמי לא מפני מאמר הבריות, כי אם הכאת אותו אולם מפני הבריות לא היית שומע לקול מאמר אל תשלח ידך אל הנער. ומעתה הראה אברהם אבינו ע"ה בנסיון זה ב' אמיתים א' כי רצה לשחוט את בנו יחידו ב' במה שלא שחטו ולא היה דואג על דברי הדוברים על צדיק עתק. וזהו יען אשר עשית את הדבר הזה הוא הנסיון השני מה שלא שחטו ולקח איל תמורו. וגם אשר לא חשכת את בנך אלים מפלם לשחוט אותו, כי ברך אברכך ברכה כפולה ומכופלת.

נשאר אי על ב' אלה המשפט הוא כי יהיה שכרך כפול ומכופל וזהו כי ברך אברכך כו':

ועם דברינו אלה יתבארו דבריהם ז"ל (ילקוט במקומו) בשעה שלקח אברהם ע"ה את המאכל' התקין הקב"ה שני כבשים אחד של שחרית ואחד של ערבית וכל כך למה שבשעה שישראל מקריבין קרבנות וקורין את המקרא הזה צפונה לפני ה' זוכר הקב"ה עקידת יצחק ע"כ. אשר לכאורה לא ידענו ענין התיחסות הב' כבשים אל מעשה העקידה גם מה עילת זכירת העקידה אל הקרבנות שיקריבו הם. וכדי לבוא אל ביאור המאמר נקדים דברי המשורר האלהי ע"ה (תהלים מ"ד) לא נסוג אחור לבנו ותט אשורינו מני ארחך כי דכיתנו במקום תנים ותכס עלינו בצלמות. ובההשקפה הראשונה שאת כפול הדברים במלות שונות ומשוללי המובן. ובגמרא (ברכות י"ז) ר' אלכסנדרי בתר דמצלי אמר גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה ושעבוד מלכיות. וכלל הענין הוא עם מה שידענו כי עיקר שלימות המצוה הוא בהצטרף אל המעשה מחשבה הטובה והטהורה וכוונות רצויות ומעולות. אך מרב טובו וחסדו ית"ב הלא לקח מידינו גם מצוה הנעשית בלי טהרת הלב וזכות המחשבה (וזאת עלתה בידינו מעתירת חסידו ית' דהע"ה (תהלים צ"א) ומעשה ידינו כוננה עלינו וביארו ז"ל בספר הזוהר (יתרו צ"ג ב') אפילו אי לאו תמן רעותא דלבא כו' ע"ש וכמו שמובא למעלה גם אם אין להאדם רק המחשבה הטובה והסכמת הלב והמעשה שלילה מאתו על ידי איזה סיבה כאשר יעידון ויגידון דבריהם ז"ל (קדושין מ') חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה:

והנה ב' חלקי המצוה (המעשה והמחשבה) להם ב' סוגי מפסידים והמפסיד המחשבה אין בידו להפסיד המעשה וכמו כן המפסיד המעשה לא יפסיד המחשבה בלתי אם ב' המפסידים האלו יקבצו ויבואו יחדו אזי כל אחד עושה את שלו ופועל פעולתו ועי"ז יהיה נפקד גם המעשה גם המחשבה. והוא כי מכבר ידענו אשר על הרוב אין ביד היצה"ר כ"א להפסיד טוב המחשב' וטהרת הכוונה אבל לא יפתה את האדם לעשות זר מעשהו או לבלתי עשות איזה מצוה מהמצות לאכול ביוה"כ או חמץ בפסח וכדומה. אמנה חלק המעשה אליה מפסידים אחרים אשר יניאו אותה ומה גם כי מיום גלינו מארצנו אדמת הקודש חסרנו רבים מהמצות המעשיו' התלויות בארץ ותורת כהנים וכאלה אשר חרש אין להם גם קיום נעדרו ע"י מניעת האפשרי ימי היותנו בארץ נכריה. וע"כ כעתה כלא שניהם כאחת יפגשו זה יעוד ליד המחשבה וזה ילכד המעשה עד כי לא נשאר כל מאומה לפנינו. וז"ש ר' אלכסנדרי האלהי ע"ה גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה כו' כלומר מסבת שניהם ערומים נותרנו מכל. וזהו שבא המשורר ע"ה בקובלנא ואמר לא נסוג אחור לבנו (מוסב על חלק המחשבה וכוונת הלב) כלומר מצד עצמנו לא היה נפקד מאתנו זכות המחשבה וטהרת הלב גם ותט אשורינו מני ארחך (ומלת לא תשרת לשניהם כמ"ש הראב"ע ע"ה) כלומר בפועל כי גם שלילות חלק המעשה גם היא איננה מצדנו ומסיבתנו. ואמר בטעם הדבר כי מפסידים רבים סבבונו המה יכלו לנו והמה היו בעוכרינו הא' כי דכיתנו במקום תנים כלומר על אדמת זרים וזה הוא העילה לשתעדר המעשה והב' ותכס עלינו בצלמות הוא היצר הרע (כמבואר במדרש ריש מקץ) הנמסך ברוח האדם לטמא המחשבות *).

ומעתה יזהירו דברי הילקוט הנ"ל בשעה שלקח אברהם אבינו את המאכלת התקין הקב"ה שני כבשים והוא עם הכלל הנאמן המונח אשר עיקר שלמות המצוה הוא בהשלמו לה ב' החלקים המחשבה והמעשה ולא כן היה באברהם ע"ה כי לא באה מחשבתו הטובה לידי מעשה בפועל בדבר העקידה. אי לזאת ראה ית"ב והתקין ב' כבשים בלקחו את המאכלת ממש ע"ד כשיעשה אחד לעצמו בגד חדש ונשאר ממין סחורה ההיא כאמתים ושלש מדרכו שלא להפסידו אבל יצפינו ויתכנו שמור אתו עד כי יצטרך לעשות לבוש לאחד מבניו הקטנים או אז יקח בחנות עוד מעט מזה המין ויצטרף גם הנותר מאז ויעלה לבגד שלם. כן הדבר בענין העקידה כי אברהם ע"ה התקשט עצמו לעשות אותה עם עוצם תשוקתו וטהרת לבבו במחשבות מעולות לעשות רצון יוצרו ית"ב (כמובא למעלה) אבל הוא ית' עיכב על ידו מלבצע מעשהו ולהביאה אל הפועל. ולזאת היתה מחשבתו היקרה והמעולה הזו מרחפת ומעופפת על בלי מה כי לא נתנה אלהים לנוח על גמר המעשה. ע"ז ראה ית' והכין מאז לבניו אחריו עבודת הקודש מעשי הקרבנות והם גם כי מקוצר השגתם ודלת ערכם לא יהיה בידם לצאת ידי חובת המחשבה והכוונה הרצויה הצורך אליהם (כאשר הפליגו ז"ל בהם) הוא ית' יצרף למעשי ידיהם מחשבת אבינו היקר

*) וזהו שסיים ע"ז ואמר אם שכחנו שם אלהינו ס' הלא כו'. כלומר בא ליתן מופת חותך אשר מסיבתו לא היה נגרע דבר והעד כי המצוה שהיא חפשיית מב' המפסידים האלה הלא היא מסורה ועומדת ביד כל אדם והוא מצות ידיעת אלהותו ית' והאמונה בו שאין בכח בו"ד לשלוט על רעיון לב האדם שמאמין והמכיר להפסידה ממנו וגם מיצה"ר היא חפשיית כמו שאמרו ז"ל יצרא דע"ז נכים ומזה יבחן כי אף כמעט היו שלמים אתנו במעשה ובמחשבה לולא ב' המפסידים האלה. וזהו לא נסוג כו' ותט כו' ובעד אם שכחנו כו' הלא אלהים יחקר כו', והבן:

אע"ה ועל ידה תשלם עבודת קדשנו במחשבה ובמעשה ויחדו יכוננו. וזהו בשעה שלקח אברהם את המאכלת התקין הקב"ה שני כבשים וכל כך למה שבשעה שישראל מקריבין קרבנות וקורין במקרא הזה צפונה לפני ה' זוכר הקב"ה עקידת יצחק כי בקריאתם צפונה לפני ה' בא הרמז הלא עם ה' הוא המחשבה המעולה הצפונה אתו וכמוס עמו מאת אבינו אברהם ע"ה ע"כ צפונו ישבעו בניו ויתרונו לעולליו אחריו. ולך נא ראה קורא ישר איך דברינו אלה יכונו יחדו לעומת המחברת מבעל המסורת (בפרשתנו) לשחוט ב' ויקח את המאכלת לשחט את בנו לשחוט אליהם העולה (יחזקאל מ') והרצון כי ענין העקידה ימלא מעשי הקרבנות בשלמות הנרצה. ויצדק בזה מה שחסר הכתוב במלת לשחט בעקידת יצחק לכותבה בלא ו' על כי נעדרה השחיטה בפועל ושם בשחיטת הקרבנות כותב לשחוט מלא ו' יען כי עבודת הקרבנות ושחיטתם מתמלאת ונשלמת בתכלית עם מחשבה טובה המצורפת להמעשה מסבת כי נגרע מעשה השחיטה בהעקידה. והבן:

עוד באופן אחר יתבאר מה שהכפיל הכתוב בקריאת המלאך אל אברהם פעמים ועל מה שחסר מלת ממני בקריאה הב' בשנעיר תחלה על שאלה אחת קטנה והיא עם המוזכר למעלה מהפלגת ששון אברהם בעקידת יצחק עד שאמרו במדרש היה דומה בעיניו כאלו מוליכו לחופה (ומה גם לפי דברינו (בק"י באבל כבד) כי אברהם ע"ה חשבה לטובה נפלאה מאת הי"ת יען כי כל ישעו וכל חפצו להעמיד תולדות היה אך להניח אחריו בן כמותו שימלא אחריו בעבודת שמים למען ינחת בו יוצרו ויען כי אין האדם בטוח בעצמו כל מספר שני חייו כמארז"ל (אבות ב') אל תאמין בעצמך כו' ע"כ כאשר צוה אותו אלהים קח נא כו' להקריבו לריח ניחוח לפניו ית' שמח לבו ויגל מאד כי בשעה קלה ישיג תכלית הנרצה מה שיכבד על האדם להשיג בכמה שנים) וא"כ מקום לומר כי ח"ו לא יתחייב לו שכר על מעשה העקידה בשכבר החליטו ז"ל (אבות ה') לפום צערא אגרא. וכבר זכר הרמב"ם ז"ל (בשמונה פרקים פרק ו') דעת התורנים עם שכנגדם מי הוא הראוי לקיבול שכר יותר אם החסיד המעולה שנפשו אותה מעודו לכל הטוב לפני אלהים או המושל ברוחו וכובש את יצרו וסמכו לעתם במאמר הנזכר לפום צערא אגרא א):

ונאמר בהתרת השאלה הזאת האף אמנם המושל ברוחו ראוי הוא להרבות מתן שכרו לפי צערו הגדול המגיעו עד כי יעשה איזה מצוה מהמצות ויביאה מכח אל הפועל עכ"ז החסיד המעולה מעריך אותו יתב' לעומת המושל ברוחו על כל הפחות. ונבינהו בדמיון שר א' היה צריך איש משכיל ומצליח להפקידו על אודותיו ועסקיו וכל יש לו בבית ובשדה למען יכלכל דבריו במשפט ושידע לגדל ולדות מבהמות ועופות ולאסוף תבואות לצבור בר ולחם ומזון יין ושמן וכדומה עד שלא יצטרך לקוח דבר מאחרים. ויתן השר מועצות בנפשו איה איפה ימצא איש מעולה כזה ואיככה ינסהו בכל אלה ועלה על רוחו לשוט בארץ ולהתהלך בה אולי יזדמן לפניו איש כזה. ויהי בדרך במלון בבית אחד מהפחות הכפריים שאל ממנו לערוך לו שלחן מיני מאכלים ומשקים לרוב כמשפט השרים ויעש לו כן ויאכל וישת וייטב לבו ויהי בבוקר שאלו כמה הוצאת עבורי וערך לו חשבון מכל דבר ודבר מהעופות ובשר בהמה חמאת בקר וחלב צאן יין ושכר וכמוהם והעלה אותם בדמים באמרו הן קניתי כל דבר מן השוק. ויסע השר הלאה ויע ג"כ אל אחד הפחותים ללון שם ועשה לו כמשפט הראשון וכאשר שאל אותו על סכום ההוצאות השיבו מה אשאל מאת אדוני או מה אחשב אם לא הוצאתי מאומה כי לא קניתי שום דבר מן השוק אך מעמל נפשי היה לי כל אשר שאלו עיניך ובתבונות כפי עשיתי לי כל החיל הזה. השר בשמעו דברי האיש שמח לבו ויגל מאד ויאמר אליו הלא אצלתי לך ברכה פקיד ונגיד תהיה על ביתי ועל פיך ישק כל הנלוים אלי כי אותך ראיתי משכיל בתהלוכות עניני עסקי בבית ובשדה כאשר חפצתי. אח"כ אמר השר אל לבו הלמען אשר זה האיש הטיב עמדי במה שלא הוציא עליו מכספו יקופח שכרו הלא נחת לי מזה יותר מן הראשון על גודל השכלתו ורוחב לב בינתו כי בכמוהו חפצתי ואם כי אין אתי לשער על מה שמגיע לו בעבור לא הוציא מאומה עכ"ז למה יגרע הוא עוד מן הראשון אשר גמלתיו בכסף מלא כפי הוצאותיו יבוא גם הוא

שפת היריעה ויטול

א) מדי דברי בזה עלה על לבי באור נחמד על מאמר דהע"ה [תהלים קיט] הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך. דע כי הרמב"ם ז"ל בא ועשה פשר דבר בין התורניים עם דעת החולקים להכריע ואמר [בשמי משמונה פרקיו] אשר במצות שכליות כמו גניבה גזילה טוב שלא יתאוה כלל כמאמר [תהלים יא] ואוהב חמס שנאה נפשו כלומר אע"פ שאינו עושה. לא כן מצות שמעיות היינו שהמה רק דרך חוק אשר שמירת החקים מורים על יראתו את אלהים יתב' כמ"ש הספורנו על מאמר [קדושים] את חקותי תשמורו כי הכוראה אל יראת אלהים היא שמירת החוקים כי השומר מצות בנודעים בטעמם וישרם עליו לא יגיה אור ושביבי יראתו ואמונתו כי אולי הוא עושה כל אלה מסבת שערת שכלו ובינתו לבד, לא כן השומר את החוקים באין ספק נתעורר אל שמירתם רק מסבת יראתו ואמונתו, וכמו שכתבנו בחבורנו על ההגדה באור מאמר [סנהדרין קיא] לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק למי שלא קיים אפי' חוק אחד כי אחר שאינו חפץ בדבר שאין שכלו מחייבו זה יורה שאין בו יראה שמים ומה שהוא מקיים המשפטים הוא רק בעבור חכמתו ובכלו לא מצד מוראו את השם הנכבד [עיין ברית אבות דפוס וואַרשא יו"ד א'] לכן יפה שאל ואמר הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך היינו היה בעזרי לקיים המצות אשר ליראתך היינו לקיים החוקים אשר הוראתם על יראה כי במצות השכליות לא יתכן לבקש עזר כי במצות כאלה הלא ראוי לאדם שלא יתאוה כלל כמאמר שנו' ואוהב חמס שנאה נפשו, לא כן בשמירת החוקים ככר אמרו אל יאמר אדם אי אפשי בבשר חזיר אבל אפשי ואפשי ואבי שבשמים גזר עלי.

ויטול שכרו על כל הפחות כסכום אשר לקח הראשון. הנמשל כי האדם הכובש את יצרו אשר נפשו מתאוה אל הפעולות הרעות וכסף אליהם ומתנגד בפעולותיו אל מה שיעירוהו אותו כחותיו ראוי הוא לשכר גדול לפי צערו שמשיגו עדי יעשה אחת ממצות ה'. ולא כן החסיד המעולה הנולד בטוב אשר מעודו נפשו מתאוה לכל הטוב בעיני ה' עד די יערב לו כל דבר גם מהקשות לקוותם קנין עצמי בנפשו והיה הראוי להמעיט בשכרו עליהם כי על נקלה יעשה אותם בטוב לבב בלי עמל כביכולת סיכר. אולם הלא יערב לו יתב' וימתק לו עצת נפשו של החסיד ומעשיו ופעולותיו הרבה יותר מהכובש את יצרו גלל כן הקב"ה מעריכו נגדו לכל הפחות כי מדוע יגרע הוא ממנו ולמה יקופח שכרו בשגם לא טרח ועמל על עבודתו:

הנה [illegible]ר באברהם ע"ה בשגם הלך שמח לעשות [illegible]כון מצוהו ונפשו אותה לעשות מעשהו עכ"ז [illegible] נגרע דבר מרב השכר הראוי בענין כזה לאיש אחר המושל ברוחו כי לא נופל הוא ממנו וכמדובר. וע"כ אחר שאמר לו יתב' אל תשלח ידך כו' כי עתה ידעתי כו' וכביאורנו למעלה פרט לו עוד ואמר בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה ר"ל אתה. עם אמון לבבך היה ערב עליך הדבר לעשותו ולא חשכת את בנך את יחידך כלומר מפאת נדבת לבך הטהור ולא מצד ההכרח מה ששמתי עליך הדבר לחוק (אשר ע"כ לא סיים במלת ממני שהיה הוראתה כי אך למענו ית' עשה הדבר) לזאת הנה שכרך אתך כי ברך אברכך כו' גם כי היה הדבר לאברהם עוד לטובה וחנות מאת ה' ית' (וכמו שזכרנו בפתח דברינו) כי אך את זה חפץ ה' ואך בכזאת יתפאר וכנ"ל:

ועם דברינו אלה מה ימתקו בפינו דברי המדרש (ריש חיי) למה נסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לומר לך כי על ידי בשורת העקידה שנודמן בנה לשחיטה פרחה נשמתה ומתה. אשר לכאורה לא ידענו צורך הסמיכות בעבור הוראה כלזו כי מה יתן ומה יוסיף דעת בזה. אבל לפי כאמור אשר אברהם ע"ה גם כי עליו היה דומה דבר נסיון העקידה כזולת ממצות ה' במאזנים ישאו יחד עכ"ז ה' יתב' העריכו במתן שכרו נגד אדם אחר כמה תכבד עליו הדבר וכמה היה הצורך אליו לכבוש את יצרו והצער הגדול שהיה פוגשו בענין כזה. עתה הנה אל מי ידמהו ואל מי יעריכהו כי מי כמוהו רחום ומי הוא זה שחננו ה' לאהב בנו בבן יקר כיצחק ומי כהחכם יתב' יודע פשר דבר להעריכהו מול שרה אם יצחק כי כמוהו כמוה והיא בשמעה מבנה שנודמן לשחיטה פרחה נשמתה ומתה מהפלגת הצער. וא"כ אם הצער הלז הסב כל כך על שרה אמנו להיותה בלתי מצטוית מאת ה' דון מינה כי גם אם היה מצוה יתברך לאדם בלתי נלבב כמוהו ולא נאמנה את אל רוחו כל כך גם אם היה עושה מצות ה' אבל בלתי ספק כי היה מרגיש הפלגת הצער ההוא והיה מהצורך לו לכבוש את יצרו ולסבול כל הצער ההוא בשביל לקיים מצות ה'. וכזאת הוערך אברהם ע"ה ועל זאת יורה הסמיכו' להעריך ולהגדיל חפץ אברהם במצות ה' והפלגת שמחתו בה ואיך יערך שכרו. והבן:

עוד ביאור ע"ז בשום לב אל מה שנתברך פה והרבה ארבה את זרעך אשר מכבר ברכו יתי' בזה (פ' לך) ושמתי את זרעך כעפר הארץ ש וזולתו וא"כ לברכה מה זו עושה הלום. ונקדים לזה מאמר רבותינו ז"ל (בילקוט יתרו) ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה אמרה כנסת ישראל רבון העולם כל מה שאתה מצוה אותנו כבר קיימו אבותינו כו'. ולכאורה יפלא מה ראו ז"ל להוציא מלת נעשה מההוראה הפשוטה ולפרשנה על בנין נפעל כבר נעשה אתמהה. ואחשוב כי גם הם ז"ל הניחו מלת נעשה על ההוראה הפשוטה אבל הורו לנו בזה כוונה עמוקה כי הלא יש לשאול על עם ב"י איך מלאו את לבבם ואיך ערבו אל נפשם לדבר גדולות כאלה כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מי לנו גדול מיעקב ע"ה שנענש על אמרו וענתה בי צדקתי ביום מחר כמבואר ברז"ל וכמאמר אל תאמין בעצמך כו':

אבל הבנת הענין הוא עם מה שידענו ממאמרם ז"ל מעשי אבות סימן לבנים ובמ"א מעשי אבות ירשו בנים. והוא כי מבואר במדרש בשעה שגדרה שרה אמנו את הערוה אצל אבימלך ממנה זכו כל בנות ישראל לגדור ערותן במצרים וכן יוסף וכל הקדושים אשר בארץ העמדו בנסיונות הקלו על בניהם אחריהם וכעדות החכם (משלי כ') מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו וכמאמר (תהלים י"ז) חלקם בחיים כו' עד והניחו יתרם לעולליהם כלומר חלקם וכח זכות מעשיהם הוא נשאר ועומד בין החיים כי על נקלה ילכו גם המה לבטח ודרכיהם בנתיבות זו הלכו ובעקבותם הנודעו וע"ד שזכות אבותם מסייעתם. והוא מה שאמרו (במדרש שה"ש) שחורה אני ונאוה שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי כלומר לא היינו נחשבים מאומה במעשינו לולא שאבותינו הקדושים שפעת אור מעשיהם מתנוצץ בנו וזורח עלינו כי המה המציאו בנו פרי דרכם בקודש ומאז דרכנו סלולה לפנינו ועל נקלה נלך בה. וזהו שרצו ז"ל בילקוט הנ"ל כל אשר דבר ה' נעשה אמרה כ"י רבון העולם כל מה שאתה מצוה אותנו כבר קיימו אבותינו רוצים בזה להבינינו איך מלאו את לבבם להשיב כדבר הזה יען כי סמוך לבם ובטוח כי יהיה לאל ידם לקיים כל אשר ידבר ה' באמרם כל מה שאתה מצוה אותנו כבר קיימו אבותינו ובזאת כבשו הדרך ויסולו המסלה לפנינו כי מעשי אבות ירשו בנים וכמדובר ואולי זהו הרצון במרז"ל (שבת פ"ח) ההוא צדוקא דחזיא לרבא כי אמר ליה עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו ברישא איבעיא לכו למשמע אי מציתו קבליתו ואי

לא

לא לא קבליתו אמר ליה אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן (משלי י"א) תומת ישרים תנחם כלומר תומת הישרים (המה האבות) תנהל את בניהם בדרך אשר דרכו בה:

והוא הענין בנסיון העקידה כי אין לנו לחשוב אשר אך לבעבור נסות אותו בא אלהים כי אל דעות ה' אבל רצה באברהם ע"ה בכל הנסיונות אך למען יכין צדיק וינים יתרונו לבניו אחריו וכנ"ל. וזהו המרומז במ"ש לו יתב' עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה הרביב המאמר מהוה והעבר כי מלת ידעתי הוראתה מכבר ידעתי להורות מה שעשית עתה אנכי ידעתיה מאז (וכמו שפירש השר אברבנאל) והיה הנסיון בזה אך למותר אבל הרבה טוב פעלתי בזה לבניך אחריך ולמענס הסבותיך לכל אלה. וזהו בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה כו' כלומר האמנם למעני לא היה הצורך לנסות אותך כי רואה אנכי וידעתי את אשר עם לבבך אולם עיקר תועלת הנסיונות הוא לבעבור בניך אשר יקומו אחריך והוא אך עם מה שעשית בפועל לא כן עם בר לבבך בלעדי המעשה לא היית פועל מאומה לבניך. וזהו יען כי עשית את הדבר הזה כלומר בפועל כי ברך אברכך והרבה ארבה את זרעך וכדברינו:

וישא אברהם את עיניו וירא והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. מדרש מהו אחר אחר כל הדורות אחר כל המעשים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכים בצרות וסופן ליגאל בקרניו של איל. וכדי להבין תכלית כוונתם ז"ל במה שאמרו נאחזים בעבירות כו' נקדים לבאר דברי המשורר ע"ה (תהלים פ"ה) אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו כו' עד גמירא. דע כי האדם הוא מורכב מגוף ונפש והבוי"ת מאז חברם יחד ראה והכין להם מזון ומחיה הנאות לכל אחד לפי תכונתו הגוף יהיה ניזון מאכילה ושתיה וכמוהם והנפש מלחם אבירים תאכל מזון הרוחני והוא התורה והמצוה ומע"ט כנודע. ולמען הרגיע אותם ולא תהיינה מורת רוח זל"ז כי מה שיבקש הא' הוא ענין מתנגד אל הב' (כי הנפש זה דרכה בקודש לשקוד על התורה והעבודה וקרבת אלהים לה טוב והגוף יאהב אך ענינים זרים מאכול ושתות ותענוגות בני אדם) היודע פשר דבר הפליא עצה לשתף עם מזון הגוף ופרנסתו ומחייתו רבים מהמצות כמו קנין בתים ושדות בהם גופי תורה הנודעים החרישה והזריעה נעמסים בלא תחרוש בשור וחמור כו' כלאי זרעים כלאי הכרם וכאלה הקצירה והבצירה במתנות עניים תרומה מעשר חלה וכזאת עד כי יתן האדם אוכל לפיהו ימלא ידו בתורה ומצות לרוב ומעט מן הלחם אשר יאכל הוא בלול ומעורב עם תורה ומצוה וכמצינת המסורה ע"ה (תהלים מ') ותורתך בתוך מעי. ועי"כ הגוף והנפש לקחו ערובתם גם יחד זה באכלו מחלב הארץ וטוב שמנה והנפש מקדושת הלחם והמזון הרוחני. והיה ענינם ממש ע"ד עיר קטנה שהיו בה ב' עשירים קציני עם והיה המחלוקת רב ביניהם ואנשי עירם היו נחשבים מאנשיהם אל האחד וזולתם אל הב' ועי"כ היו מרבים ריב ומדון עד מאד והיה שם איש אחד חכם ומבין ורצה לעשות שלום ביניהם ועלה על רוחו לקרב אותם ע"י בן ובת אשר להם כי בשיתחתנו ביניהם בתו יקח לבנו יהיו אהובים ושלמים זה עם זה כרע כאח. כן הדבר בהאדם אשר עשה אלהים המתואר עיר קטנה (במדרש קהלת) ואליו ב' שליטים והם התאוה והשכל וירגנו באהליהם ויגנו שניהם והעושה שלום עמו אמונה לקרב אותם לאחדים וערך להם לחם הטוב והנאות לשניהם למען הפיק שלומם וטובתם. וזהו אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו כו' ר"ל הוא ית' ידבר שלום אל עמו לבל ירידו הרוח והגויה לנצח ובל ישובו לכסלה במה שהנפש תמצא ערובתה עם שפעת מזון הגוף ומחיתו. ואמר אך קרוב ליראיו ישעו כו' (עיין ק"י קהלת על מאמר הגדלתי מעשי בניתי לי בתים כו') חסד ואמת נפגשו כו' כלומר חסד ה' (המה טובות הגוף) יפגש את אמת ומשפט עמו ועי"כ צדק לפניו יהלך כו' כלומר התורה והמצוה המשותפת בצרכי הגוף יהלך לפניו ועי"כ הגוף והנפש יחדו ירונו הלקם:

אמנם כ"ז היה מלפנים עת ישבנו בארצות החיים על אדמת הקודש איש תחת גפנו כו' חוברו יחדו אל עמק שוה חיות הגוף ומזון הנפשי יען כי בכל מוצא מזון הגוף ופרנסתו נתקיים חלק רב מהתורה והמצוה כנ"ל והיו הגוף והנפש שלמים ושקטים זע"ז. משא"כ עתה עלינו אומר המקונן (איכה ג') ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה כלומר למן היום נשנו אלהים הטובות הראשונות ההיה לנו בא"י מאז אין שלום לנפש האדם וריב לה עם הגוף כי מה שיבחר הגוף הוא כמו שער בנפש. וכמ"ש הנביא (יחזקאל ד') ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים כי זה לחמנו מגואל הוא כי בטרם ישיגנו האדם לא יחדל פשע מהאונאה והסגת גבול וכדומה וכל עמל האדם לפיהו ונפשו עליו תאבל כי עסקיו ועניניו כולם המה לשכים בעיני' ולצנינים בצדי'. וז"ש הנביא (הושע ד') כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת כו' אלה וכחש כו' ודמים בדמים נגעו כו' כרובם כן חטאו לי כלו' לפי מרבית עשרם כן תרב חטאתם. וזהו שאמר הלאה חטאת עמי יאכלו כלומר כמו בהיותנו על אדמתנו לא היינו אוכלים לחם עד היינו מקיימים חבילות מצות כן עתה להיפך אוכל פיהם בלול ומעורב בחטאים, ומן הקצות הוא על האדם לעזוב דרך רע הלזה אם רב אוכל יצא ניר החמס והעול. והוא ממש ע"ד מריש הגזול שקבעו בבנין שהוא קשה להשיבו לבעליו כן החטאים המה כעתה העמודים והמכונות אשר טרפנו ומחיתנו

נשען עליהם כל משען לחם כו'. והוא מ"ש (איוב ו') מאנה לנגוע נפשי המה כדוי לחמי ירצה כי כמה הרחקות וגדרים גדרה התוה"ק להבדל ממעשקות והונאות והסגת גבול ושנאת אחים וכדומה והנה עתה בעוה"ר כל מעמד מחיתנו הוא עומד עליהם. וזהו מאנה כו' המה כדוי לחמי כלומר יערכו לי שלחני וכפי' רש"י ז"ל:

וזהו שרמזו ז"ל במדרש שלפנינו מהו אחר אחר כל הדורות ישראל נאחזים בעבירות כלומר אברהם ע"ה נשא עינו ולבו וראה למרחוק הוא הדור האחרון שיהיו עמוסים בכובד החטאים וכטל העונות ובחבלי חטאתם ימשכו ויעלו שבר רעבונם ולא יהיה בידם להשליך נעלם ולנתק מוסרותם. וזהו נאחזים בעבירות כלומר נאחזים ונשענים עליהם ועי"כ ומסתבכים בצרות וסופן ליגאל בקרנו של איל בב"א:

ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה. הנראה בזה ע"ד המוסר ע"פ מה שאמרו ז"ל במד' (פרשתנו) מלמד שהראה הקב"ה לאברהם בה"מ בנוי וחרב ובנוי ה' יראה הרי בנוי המד"א שלש פעמים בשנה יראה בהר זה חרב שנאמר על הר ציון ששמם ה' יראה בנוי ומשוכלל לע"ל כענין שנא' כי בנה ה' ציון נראה בכבודו. והוא כי אברהם ע"ה צוה עלינו וזירז אותנו אשר בכל עת וזמן חורבן הבית יהיה עיקר מגמתנו בתפלתנו והזכרתנו לפניו יתברך עקידת יצחק אך על בית ה' החרב והשמם. ממש כהנותן דבר יקר הערך לצעירי הילדים יו"ש ויאמר להם ראו והתבוננו מאד ביקרת הדבר השמרו לכם פן תחליפו ותמירו אותה בכלי חמודות מדומות זולת אם כבר יהיה לכם ההכרח למוכרה תקחו מחירה דבר המשובח והמועיל. כן אברהם ע"ה אחרי אשר בצע מעשה העקידה פלל לפניו יתב' שיזכור עקידת יצחק לזרעו אחריו ויהיה עפרו נראה תמיד ע"ג המזבח כמבואר במדרש. וזהו ויקרא אברהם את שם המקום ההוא ה' יראה מורה על דבריו ואותנו צוה אשר יאמר היום בהר כלומר בעת חרבנו שנדמה להר (כמדרשם) ה' יראה כלומר אך אל הבית הזה יהיו עיניכם ולבכם כל הימים כשתזכרו לפני ה' יתב' מעשה העקידה ולא תשמשו הזכרון הנכבד הזה ולא תפסידו אותו על ענינים זולתיים:

פרשת חיי שרה

ויהיו חיי שרה כו' ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר גר ותושב אנכי עמכם. הנה מכבר העירו ז"ל אם גר אינו תושב ואם תושב אינו גר א) והקרוב בזה לדעתנו כי רצה הכתוב להבינכו חכמת דברי אברהם ע"ה איך צרופה אמרתו מאד אשר גם במקום הראוי לבנית מפני השלום שמר לשונו ונצר על דל שפתו בל ידבר דברים שקרים. אבל השכיל פיהו לדבר מאמר הנושא ב' פנים ובזה נתן מקום להשומע לטעות בדבריו ולחשוב את הרצוי בעיניו ולמה שדעתו נוטה ואתו עמו כוונה אחרת וגם אליה ירמז מלתו. והוא הנרצה במאמר שמואל אל שאול (ש"א ט"ו) קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך וכאשר העלה אותו שאול בבעלת אוב שינה את טעמו ואמר (שם כ"ח) ויקרע ה' את הממלכה מידך ויתנה לרעך לדוד. ובמדרש (ריש אמור) אמר ליה ולית הללו מלין קדמייתא דהוית אמר לי כד הוית גבי הוית אמר ונתנה לרעך הטוב ממך וכדון את אמר לי לרעך לדוד אמר ליה כד הוינא גבך הוינא בעולם דשקר והוית שמיע מני מלין שקרין דהוינא דחיל מינך דלא תקטלונני וכדון דהכא בעולם דקושטא לית את שמיע מני אלא מלין דקשוט. ומהראוי להתבונן בדברי המדרש א' מה ראה שאול לשאול את שמואל על שנותו הלשון שאמר קודם כי מה יוסיף דעת ההבדל שבין שתי הלשונות ב' מה שאמרו בתשובת שמואל כד הוינא גבך בעלמא דשקר הוית שמיע מני מלין דשקר הלא מהראוי היה שיאמר אמינא לך מלין דשקר כי שמיעת השומע הוא דבר הנמשך אך מדברי המשמיע ואם המדבר ידבר אמת ישמע גם השומע אמת ואם המדבר ידבר שקר ישמע גם השומע שקר. וכמו כן מה שסיימו ז"ל וכדון לית את שמיע

מני

שפת היריעה

א) ורבותינו ז"ל [במדרש] אמרו אם תרצו הריני גר ואם לאו מארי ביתא שכך אמר לי הקב"ה לזרעך נתתי את הארץ הזאת. וראוי לבאר מליאות דבר זה איך תלוי בזה אם ירצו אז אברהם רק גר ואם לא ירצו אז הוא תושב, אבל הדבר יתבאר מאד עפ"י משל לאחד שהיה לו בית חומה נשגבה והעלה בדעתו לעקור דירתו מעיר מושבו ואת ביתו נתן לאיש ידוע וכתב ונתן בידו זכות שהבית הוא שלו ובתוך המכתב הזה היה רשום כל זכות ויפוי כח כמשפט הכתבים הנעשים לקיום הדברים רק בתוך הדברים היה כתוב תנאי שלא יהיה עז פנים, והאיש הזה נתן לו את הבית ואת הכתב והוא נסע אל אחת המקומות וישב שם כמה שנים ויהי באחרית הימים נתן דעתו לשוב לשבת בעיר מולדתו ויסע ויבוא אל העיר הזאת ויסר אל בית החומה שלו ויהי כי ישב שם ב' או ג' שבועות היה קשה בעיני האיש הנ"ל ויאמר אליו אמור אמרתי אך יום או יומים שתארח אצלי והכנסתי אותך לביתי ועתה מה לך פה ויענה ויאמר אליו הלא זה ביתי אשר בניתי לי ויאמר אליו הלא בחזקת היד אהדוף אותך הולה כי הבית שלי הוא עד כי בא הדבר לפני ב"ד ויאמר השופט להביא לפניו הכתב אשר לו על הבית הזה וירץ והביא את הכתב לפני ב"ד ויאמר הזקן קראו נא היטב את הכתב אשר נתתי לו, ויהי הם קוראים את הכתב וזה עומד וצועק על הזקן אז אמר אליו השופט כבר אין לך זכות בבית הזה כי כן כתוב בו בתנאי שלא תהיה עז פנים ואין לך עז פנים גדול מזה כי מה הוא מבקש רק מקום ללון להשלים ימיו וזה עשה עמך טובה גדולה להנחיל לך נחלה גדולה ורחבה ואיך תעיז נגדו כל כך א"כ צא אתה מן הבית והוא הוא הבעה"ב. הנמשל גם כי הקב"ה הנחיל את הארץ לאברהם ואמר לו לזרעך נתתי כו' עכ"ז נתן זכות אל הכנענים לשבת בארץ ואמר לאברהם ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה א"כ יפה אמר אברהם אני מבקש מכם רק דבר קטן תנו לי אחזת קבר עמכם כו' ואם תרצו הנה אתם אנשים ישרי לב ואני רק גר ואם לא תרצו הלא אתם עזי פנים וכבר נשלם עון האמורי ואני מארי ביתא. ודפק.

אמי כו' ג"כ היה מהראוי לומר לא אמינא לך . אמנם הדברים מובנים פשוט עם מה שהנחנו והוא כי בעת מאס ה' ית' בשאול ממלוך על עמו באין ספק כל ישעו וכל חפץ שאול היה אשר יונתן בנו ישב על כסאו והוא ימלא אחריו ולא תכרת המלוכה מביתו (וכענין שאמר אל יונתן (שם כ') כי כל הימים אשר בן ישי חי על האדמה לא תכון אתה ומלכותך) ומה גם כי ימר לו מאד אם תנתן המלכות לדוד . אשר ע"כ שמואל ע"ה בבואו אל שאול להגיד לו מה דבר ה' היה ירא וחס להזכיר לו שם דוד כמו שזכרו ז"ל במדרש הנ"ל לכן הניח לו מקום לטעות בדבריו והוא במה שאמר לו קרע ה' כו' ונתנה לרעך הטוב ממך ושאול ע"ה היה אומר בלבו כי באור המאמר הטוב ממך הטוב בעיניך ועוד בידו לבחור את הטוב והישר בעיניו להמליכו תחתיו וע"כ הי' בדעתו כי ימליך את יהונתן בנו . משא"כ ההוראה האמיתיית במ"ש הטוב ממך היה כמוס עמדו במצפון לבו היינו הטוב יותר ממנו או כי מעלת וזכות דוד להמליכו היה בעבור שהיה נרדף מפני שאול ולא השיב לו גמול כמאמרם ז"ל (וי"ר כ"ז) דוד נרדף מפני שאול ובחר הקב"ה בדוד . וזהו הטוב ממך שהוא טוב מסבתך מפני שאתה רודפו והוא נרדף ממך . אבל אח"כ כשהעלהו ע"י ב"א אז דעת שפתיו ברור מללו במאמר ויקרע ה' כו' ויתנה לרעך לדוד ולא נתן לו עוד מקום לטעות בדבריו וזהו שאמר לו שאול כד הוית גבי הוית אמר ונתנה לרעך הטוב ממך וכדון את אמר לי לרעך לדוד אמר ליה כד הוינא גבך בעולם דשקר והוית שמיע מני מלין שקרין ר"ל אני דברתי ולא שניתי כמאז כן גם היום אבל בחיי נתתי לך מקום לטעות בדברי ולחשוב בהם באור שקר. וכמו שמצאנו בגיטין(ס"ב) רב כהנא אמר לע"א שלמא למר ול' רש"י ז"ל ולא היה מתכוין לברכו אלא בלבו היה לרבו אך עתה אנכי בעלמא דקושטא לית את שמע מני אלא מלין דקשוט כלו' אך היום הנני אומר לך דברי באר היטב לבלתי העלים תכלי' רצונם כאשר היה עם לבבי מאז . (ועיין מ"ש עוד בזה בפ' אמור) . והוא הדבר בענינו כי אברהם ע"ה בדברו עם בני חת לא היה יכול לומר גר אנכי כי כבר הבטיחו ית' ירושת ארץ וגם היה ירא על נפשו לומר תושב אנכי ע"כ גלל על שפתיו דברי נכבדות ונתן להם מקום לטעות בהם במאמר גר ותושב אנכי עמכם שה־לון אני ואתם מכונים גר ותושב והם ישמעו ויבינו כדעתם שהמה התושבים ואברהם הוא הגר והאמת היה אתו שהמה הגרים והוא התושב כי לו הארץ כהבטחתו ית' רק אתר להם דברים משתמעים לתרי אפי אשר בין שניהם א' גר וא' תושב :

וזה יהיה הנרמז במה"כ (בהר) כי גרים ותושבים אתם עמדי והוא עם מחז"ל העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העוה"ב התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין . כי כל ימי האדם בארץ

(עי) (ח"א)

הוא כגר בארץ נכריה וכאורח נטה ללון וכמאמר (תהלים קי"ט) גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך כלומר כל עיקר הווייתי בעולם הוא כגר בארץ לא לו ואך למען אקבץ על ידי תורה ומצות כדי לבוא אתם לעולם הבא ולכן אחלי אל תסתר ממני מצותיך . וע"כ החיוב כי האדם ישליך אחרי גוו כל עניני ועסקי העוה"ז ויהיה תורתו קבע ומלאכתו עראי . ואולי זה רומז הכתוב והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ כלו' גם מה שהכנסתי אתכם לא"י לא שתהיה אצלכם לצמיתות כ"א למען היות לכם מקום המוכשר לקנין השלימות במספר הימים אשר אתם גרים בארץ ולא שתשימו עניניכם ועסקיכם בעוה"ז בקביעות כמעשה התושב והעושה בשלו . וזהו שסיים ואומר כי גרים ותושבים אתם עמדי כלו' בין שנינו אחד גר ואחד תושב כי כשנהיה אנחנו בבחינת גרים בארץ ויהיה מלאכתנו עראי אזי יהיה הוא ית' בבחינ' התושב כי תורתו הק' ומצותיו יהיו אצלנו עיקריים ועניני קבע והיפך בהיפך וכמה"כ (בחקותי) אם תלכו עמי בקרי :

שמענו אדוני נשיא אלהים אתה בתוכנו . מדרש הה"ד יפיפית מבני אדם זה אברהם נתיפית בעליונים שנאמר הן אראלם צעקו כו' נתיפית בתחתונים שנא' נשיא אלהים אתה בתוכנו . הבנת המאמר הוא עם הנודע, כי הכבוד והיקר הראוי לאדם מעולה ונכבד יתחייב לו כפי איכות יקרותו ותכונתו מדותיו המאושרות ולא לפי יתרונו על שכיניו לבד וכאשר רמז החכם ע"ה בקוצר דברים (משלי י"ב) לפי שכלו יהולל איש . וקח לך דוגמא מגדול הדור אשר מעודו היה רב ומורה בעיר גדולה רבת עם ולעת זקנתו שבתו יתן בעיר קטנה ואנשים בה מעט אם יתארח שמה אחד וישאל עליו ועל אודותיו כשיענהו אחד מתושבי העיר לאמר הלא זה הוא נשיא עירנו מורה דרכנו הנה בשגם מגמתו לספר בשבחו ובפיו יתן אומר כבוד עכ"ז הלא באמת הוא פוחת כבודו הרבה כי לפי יקרותו ורוחב לב בינתו אין מעצור לו להיות רב ומורה בקהל רב בעיר גדולה מלאה חכמים וסופרים אבל מהצורך אליו להשיב אל השואל לאמר הלא זה הוא רב ונשיא עיר גדולה אך לע"ע הוא יושב בתוכנו . והוא הדבר ממש בבני חת ברצותם להפליג שבח אברהם ע"ה אשר לא זאת לבד שהוא עולה על גביהם בהדרת מדותיו ומעשיו הטובים אבל עוד הוא גבוה מעל גבוה המליצו ואמרו נשיא אלהים אתה בתוכנו כלומר נשיאותך ורוממותך רב ועצום מאד גם אם תעלה במעלות בני עליה גם שם לך יד ושם טוב להיות נשיא ורם יתר מכולם וזהו נשיא אלהים אתה בתוכנו כלומר אך כעתה הנך בתוכנו . וזהו שביארו ז"ל הה"ד יפיפית מבני אדם כלומר נעלית מתואר היופי הנערכים בו בני אדם . ומלת יפיפית ענינו ע"ד ירקרק או אדמדם שהרצון בהם ירוק מן הירוק אדום מן האדום כן יפיפית יתבאר הנך יפה מן היפי' עד כי אין ערוך אליך

ביופי

ביופי וחשיבות הבו"ד וזהו יפיפית מבני אדם. וזהו שהמליצו ז"ל נתיפית בעליונים כלו' יפיך ויפעתך הוא גם בעליונים שנא' הן אראלם צעקו חוצה וזהו נתיפית בתחתונים שנא' נשיא אלהים אתה בתוכנו וכנ"ל:

עוד יתכן בזה עם מה שנזכיר עוד מדרש ז"ל נשיא אלהים אתה בתוכנו נשיא אתה עלינו מלך אתה עלינו אלוה אתה עלינו. והוא שהמה אמרו לו מה לך לקחת אחזת קבר במחיר הלא אך לך המלוכה ונשיא אתה עלינו מלך אתה עלינו ע"כ במבחר קברינו קבור כו' כלומר בידך לבחור גם במבחר קברינו ואיש ממנו לא יכלה כו' כי כן הוא משפט המלך מאת העם (ש"א ח') שדותיכם וכרמיכם הטובים יקח. ובזה יצדק מה שאמרו נשיא אלהים אתה בתוכנו בהקדים מאמר הנביא על נבוכדנצר (חבקוק ב') שבעת קלון מכבוד אשר לכאורה לא ידענו איככה ישבע אדם קלון מכבודו ונזכיר עוד מאה"ח (משלי ג') כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. וכלל הענין בזה הוא כי ידענו שיש ב' סוגי מכובדים רצוני מכובדים בעיני הבריות מסבות הפכיות כי יש מכובד מפאת רוב שלימותו וחכמתו ויראתו את ה' וטוב לבו עם אנשים ויש מצד היותו איש רע ובליעל מעיק לבריות ע"כ בני אדם יראים ממנו וחרדים על דברו ומכבדים אותו למען לא יעשה עמם רעה וידרוש שלומם וטובתם. והנה ההבדל בין ב' המכובדים האלו הוא כי המכובד מסבת מעלותיו ומדותיו הנה הכבוד הרב המושג לו יעיד על גודל יקר ערכו וכל עוד שיתכבד ביותר יבחן (לעיני הרואה בכבודו) יקרותו וחשיבותו בחכמתו וצדקתו. משא"כ המכובד והוא מסוג הב' כי כל עוד שיראה בכבודו ישכיל לדעת זדון לבו ושאט נפשו כי ברע הוא. וזהו כבוד חכמים ינחלו כלומר אליהם הכבוד בבחינת נחלה כי מפאת יקרותם ואושר מעלתם יחוייב אליהם הכבוד בהחלט (והוא שרצה ע"ה במלת ינחלו שהוראתה לעתיד כי כל עוד שירב כבודם יהיה הוא הסבה ליתן ולהוסיף עוד ביקרם יתר מאד כי הרואה בכבודם יוכיח על רוב צדקתם ותום דרכם) וכסילים מרים קלון כלומר הכבוד וההתנשאות שמשיגים מבני אדם הוא נהפך אליהם לבוז וכבודם ימירו בקלון כי ע"י השגת כבודם תגלה רעתם בקהל וכנ"ל. ופי' הפסוק כך הוא כבוד חכמים ינחלו הכבוד אשר נותנים אל החכמים יהיה להם לנחלה וכסילים פי' אבל אם נותנים כבוד לכסילים הכבוד הזה מרים עליהם קלון כי יהיו עי"ז ללעג ולקלס. וזהו שהמליץ על כ"כ אשר עם זדון לבו הכביד עול סבלו על פאתי ארץ אומר בו שבעת קלון מכבוד ומבואר כדברינו:

ומעתה היטיבו אשר דברו בני חת את אברהם לאמר לו מלך אתה עלינו ובחר לך ממיטב אחוזתנו כי לך הארץ וכנ"ל. ולמען לא ידומה כי זרועו מושלה לקחת בחזקה את אשר יבחר ואת שייטב בעיניו אי לזאת הסכילו פיהם ואמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו ר"ל אתה ראוי לכל ההתנשאות והכבוד עבור היותך איש אלהים. ע"כ הנהג נשיאותך כי לך יאתה:

וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת. מדרש הה"ד נבהל להון איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו. נבהל להון איש רע עין זה עפרון ולא ידע כי חסר יבואנו שחסרתו התורה ו'. הנה מהראוי לשית לב אל חסרון הלז מה זו עושה לעפרון או מה יחוש בזה. וכדי לבוא אל הענין נסוב את פנינו מול רובי הזכירות שהזכיר הכתוב את בצלאל בן אורי עד שאמר עליו ראה קראתי בשם בצלאל כו' ובמדרש (ש"ר א') ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים משה ואהרן מיוכבד בצלאל ממרים והוראה מכל זה הוא שהיה לבצלאל ע"ה חנות וזכי' מופלגת לפניו ית' למעלה ראש ומהנכון לעמוד על ענינו לדעת מה הוא כי הכתובים לא הגידו דבר. אבל עילת הדבר הוא כי בצלאל זכה להיות לו יד ושם במלאכת בית קדשו ית' וידיו עשו מסכן ה' וכליו על מתכנתם לשכון יה אלהים בו וע"כ כל אימת שיעלה זכרון הבית לפניו ית' גם זכרונו יעלה לטוב. ממש ע"ד בני אדם המביאים תשורה ויקריבו אשכר למלך מהם כלים יקרים ומהם מרכבות מלכים וכמוהם בהענינים. הנה זכרון האנשים האלה יעלה על לב מלכם רק לעתות פרטיים בהשתמשו בהכלים האלה אבל האיש אשר נדבה רוחו אותו לבנות ארמון מפואר למושב המלך יעלה זכרון האיש ההוא על לב המלך בתדירי כי הלא תמיד עיני המלך בו והוא הסבה שיהיה לבו עליו ויתמיד בזכרונו כל הימים. הוא הדבר והוא הענין מה שזכה בצלאל ע"ה כי הוא ית' מלא אותו רוח אלהים בחכמה ותבונה להיותו חרש וחושב במלאכת המקדש וכליו לתת משכנו ולהשרות שכינתו בתוכו אשר תמיד עיני ה' אלהים בו. הנמשך מזה כי גם הוא ע"ה לזכר עולם יהיה ועד"ז מצינו לרז"ל (במדרש ויקהל) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה כו' עד אבל בני עשו לי מקדש וירדתי ושכנתי בתוכם. וכמו כן על חירם מלך צור אמרו רז"ל כי הרע לנפשו במה שעשה עצמו אלוה כי לולא זאת היה חי זה כמה. והוא אך בעבור עמדו לימין שהע"ה לעזור אותו לבנין בית אלהים ושלח לו מארזים ועצי ברושים וכמוהם המבוארים בספר מלכים גלל כן היה מהראוי להיות לו חלק וזכרון תמידי בהיכל ה'. והן לעילה זו היה גם עפרון ראוי ועומד לזכרון תמידי כמוהו כמוהו אחד יען כי בחלקת שדהו ספונים אבות העולם ע"ה אשר זכרם לא יסוף מזרעם ועי"ז היה נזכר גם הוא לטוב נצח. אולם גם הוא נפשו ירעה לו במה שהיה נבהל להון והיה נחפז לקחת שקלי אברהם ע"ה מחיר שדהו ומערתו ובזאת חיסר את נפשו מטוב תמידיי ונצחיי כי מכבר אבד זכותו במה שמכרה ולא יקרא עוד שמו עליה כי קמה וגם

וגם נבנה לאברהם לאחוזת עולם וכמ"ש ויקם השדה והמערה כו' לאברהם למקנה *) :

והנה אחר דברינו אלה בי עפרון במה שנתן עיניו בממון חשך את נפשו מטוב הזכרון המעולה הנ"ל יפול ספק הלא חירם מלך צור לקח גם הוא הרבה מתנות וסגולות מלכים מאת שהע"ה כמבואר ועכ"ז היה לזכר עולם (לולא שעשה עצמו אלוה וכנ"ל) וא"כ למה יגרע עפרון ויהיה נופל ממנו. ונאמר בתשובת השאלה הזאת עם מה שנבין תחלה משנתם ז"ל (אבות א' ב') אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס. והוא ע"ד דמיון שר גדול נתאכסן אצל אחד ללון ופינה לו בית לכל כליו ומקום לעבדיו ומושכי מרכבתו ועשה לו מטעמים כאשר אהב ויאכל וישת וייטב לבו ובאור הבוקר שאל אותו על המגיע לו אמר כך וכך ויתן לו ויסע לדרכו ולא זכר עוד את האיש ההוא (גם כי טוב בעיניו עשה לו אבל אחרי שהוא עשה עמו אך לטובת עצמו (כמשפט בעלי האכסנאות) והוא גם הוא נתן לו שכרו אין עוד לזה על זה מאומה). לימים בא השר הגדול ההוא אצל איש אחר ובבדו בכל הטוב כמשפט ובלבו היה כי עשה יעשה עמו בחנם על רוב שעשועיו שהיה לו ממה שבא אל ביתו לאכול בלחמו כי הדבר הזה היה יקר בעיניו מכל לא יערכנה זהב וזכוכית. ויהי טרם נסע השר קרא אל בעל האכסני' להגיד לו מה משכרתו בא לפניו ואמר אדוני מה אספר מהפלגת שעשועי לבבי במה שבאת לביתי ובמה שזכיתי לשרת אותך ואיך אבקש מאת אדוני כסף או זהב. וכשמוע השר את דברי האיש נתעורר בלבו רוח אהבה וחבה יתירה על האיש ההוא ויפצר בו שיקח מאתו מאות ומתנות בגונות שהיו עולים שבעתים על ערך השכר המגיע לו ומן הוא והלאה זכרון האיש ההוא נשאר חקוק על לוח לבו לפקוד אותו ואת ביתו במתנות יקרות כל ימי צבאיו. הוא הדבר בדמותו וצלמו בב' סוגי העובדים שהזכירו חז"ל כי העובד עבור תקות השכר וכשכיר יקוה פעלו האמנה עבודתו רצויה בעיני ה' ית' עכ"ז אין לו אלא שכרו. לא כמוהו העובד הנאמן השמח במה שזכה לעבוד עבודת מלכנו הקדוש ובה' תתהלל נפשו במה שבחר בו לשרתו ולברך בשמו ולא יתן עיניו ולבו על שכר העבודה הוא עומד לרב טוב יתר מאד לעד ולנצח ומה הוא בחנם כו'. ומעתה אם זו היא העילה להביא האדם לשכר גדול ורב באם יהיה עובד עבודת הי"ת ע"ד החסד והנדבה בהיותו חושב לעצמו טובה וחנות מה שזכה להיות אחד מהמשרתי' את פני המלך הקדוש ית"ש. זהו שאמרו ז"ל אל תהיו כעבדים כו' אלא על מנת שלא לקבל פרס כי עי"ז יהיה יקר ואוהב בעיני הי"ת להרבות לו מאוד מוהר ומתן ע"ד הנדבה והחסד. ועד"ז היה ענין חירם מלך צור מה שהיה מעותד לטובה עולמיית ונצחיית (לולא שעשה עצמו אלוה) כי האמנם שהע"ה הרבה לו מתנות אבל הוא לא היה דעתו על המתנות ולא עבורם ולא על מנת כן פעל ועשה מה שעשה רק ע"ד מתחסד ומפאת רוחו הנדיבה ע"כ היה מהראוי שיהיה זכור לטוב כל הימים מגד חסד ה'. משא"כ עפרון שהיה נבהל להון לקוח מאת אברהם ע"ה כסף מלא בעד שדהו בזאת היה לבו חסר ממנו נבער מדעת ולא ידע כי חיסר את עצמו מטוב תמידיי ונצחיי כי אם היה מלא את לבו לתת המערה לאברהם ע"ד החסד והוותרנות כמעשה חירם מלך צור היה ענינו הטוב נצב סלה לפניו ית' לגמול עמו ג"כ ע"ד הוותרנות וחסד חנם. ומעתה מה נמרצו דברי המדרש נבהל להון איש רע עין זה עפרון. כלומר מפאת עינו הרעה נבהל ונחפז לקבל מיד מחיר אחוזתו. ולא ידע כי חסר יבואנו. ר"ל לא ידע החסרון הגדול שעשה לעצמו כי חיסר א"ע מחסד ה' שהוא קיים לדור דור ועל רוב גנותו ופחיתתו המליצו ז"ל שחסרתו התורה ו' לרמוז על חסרונו :

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. מדרש מי יעלה בהר ה' זה אברהם כו' ומי יקום במקום קדשו זה אברהם נקי כפים ובר לבב כו' עד ישא ברכה מאת ה' כו' עד אברהם היה מברך את הכל שנאמר ונברכו בך ומי ברך את אברהם הקב"ה מברכו הוי וה' ברך את אברהם בכל ע"כ. הנה תכלית רצונם ז"ל בזה נראה פשוט כי כוונו להתיר ספק גדול בענין ברכת אברהם ע"ה. והוא כי מכבר ידענו מרב טובו ית' וחסדו על העולם במה שחלק מציאות צרכיהם מהאכילה והמלבושים וכמוהם כל דבר ודבר על מקומו המוגבל אליו ומשם יובא אל מקום העדרו כמה שידענו כי אין עיר גם מדינה שלא יחסר בה דבר ויש בזו מה שאין בזו והוא העילה לעסוק במסחרים וקניינים ולהרבות משאם ומתנם כי בעלי המסחר וכנעני הארץ המה ימשכו ויעלו ממקום הזול למקום היוקר ומביאים ממקום גידולם ומציאותם למקום העדרם. ומה לנו להאריך בזה אם מכבר האריכו בזה קדמונינו ע"ה וברשם החסיד ז"ל (בחובת הלבבות פרק ה' מ"ב) וז"ל אלו היה הרבה מהם אצל כולם לא היו מגיעים בהם אל חפץ כו' ע"ש באורך**). וכבר רמזו ז"ל

ירִיעות האהל בנוסח

*) **והקרוב** אצלי כי לכוונה זו הרד יעקב ע"ה על המערה ונתן לעשו הון עתק למען לא יהיה לו חלק וזכות בהמערה וכמ"ש (ויהי) בקברי אשר כריתי לי. ובמדרש (מובא ברש"י) נטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן ועשה אותו כרי ואמר לו טול זה בשביל חלקך במערה, ודו"ק :

) **ובזה אני מבין מאמר חכמינו ז"ל על יעוד הנביא (זכריה י"ד) ולא יהיה כנעני עוד בבית ה' צבאות ביום

בנוסח בורא נפשות רבות וחסרונן כי יש לנו להודות לה׳ חסדו על העדר וחסרון דברים פרטיים בעל מציאות זולתם כי גם זה הוא מפלאי ה׳ יתב׳ וטוב נשגב מאד מה שיש בו תקון העולם בכלל. וכמו כן בבני אדם חלק ה׳ יתברך אם ביודעי בינה חלקו של זה איננו כשל זה. וכמאמרם ז״ל במדרש (ויקרא רבה ט״ו) הה״ד (איוב כ״ח) לעשות לרוח משקל ומים תכן במדה אמר ר״א אפילו רוח הקודש ששורה על הנביאים איננו שורה אלא במשקל יש שמתנבא ספר אחד ויש שנים אר״י בר״ש אפילו דברי תורה לא נתנו אלא במדה יש זוכה למקרא ויש זוכה למשנה ויש לתלמוד כו׳. וכן בעניינים זולתיים מהחכמה והגבורה והעושר הי׳ מחכמתו ית׳ להלקם ולהפילם מבלי אשר לא ימצא האדם את כולם יחד כי ע״י זה אחד באחד יגשו ואיש את רעהו יעזורו ויהיו אחוזים ודבוקים איש באחיו :

ואחר המונח הנאמן הזה יש לשאול על אברהם ע״ה שברכו ה׳ בכל באין מחסור דבר מה שהוא ענין מתנגד אל תהלוכות סדרי העולם. והן זאת הוקשה לבעלי המדרש ע״ה שע״ז הוכרחו לומר הברהם היה מברך את הכל ומי מברך את אברהם הקב״ה וכמו שיתבאר. והוא כי הנה ממשפט בעלי מלאכות שיהיה נמצא אתם אך הכלים הנאותים למלאכתם כמו העושה במעשה מחט החיוב כי ימצא אתו כלי תפירה מהמחטים ודומיהם ואצל החורש נחושת וברזל כשיל וכילפות ומקבות וכאלה. ואם בהזדמן יראה אדם אצל החייט כלי החורש או אצל החורש מחטים וזולתם מכלי התפירה הלא באין ספק יתמה על החפץ. אבל לפעמים יקרה שיראה אדם אצל אחד הרבה כלי מלאכה כלים מכלים שונים מכלי האורג והתופר והחורש והצורב וזולתם ועכ״ז לא יהיה הדבר בעיניו לפליאה ולא יתמה עליה. והוא כי האדם הלז שהכלים האלו תחת ידו הוא חנוני אשר כל בעלי מלאכות באים אליו לקנות כלים הנאותים איש איש למלאכתו אשר המה עושים. ולכן ההכרח כי יהיה אתו עמו כל הכ יש אשר יעשה בהם מלאכה למען אשר החפץ ימלא את ידו במה שהוא נאות אליו. כן הדבר בענינו כי הקב״ה חלק לכל אחד ואחד חכמתו ומדותיו ומעלותיו הפרטיים ומה שיחסר לו ידרוש מזולתו וכמדובר. אבל אברהם ע״ה שבו נאמר והיה ברכה וכאמרם במדרש עד כאן הייתי זקוק לברך את עולמי מכאן ואילך הרי הברכות נמסורות בידך. והוראתם שהקב״ה מסר בידו מבוע הטוב הכללי אשר ממנו יהיה נשפע כל שואל ומבקש ברכת ה׳ ועל ידו יבורכו ועבור כך צלחה אליו ברכת בכל. וזהו שאמרו אברהם היה מברך את הכל כלומר הוא היה המשפיע לכולם ומי מברך את אברהם הקב״ה הוי וה׳ ברך את אברהם בכל. כלומר ע״כ אליו יאתה ברכת בכל :

וכדי לבוא אל ביאור פתח דבריהם מי יעלה בהר ה׳ זה אברהם וכו׳ עד ישא ברכה מאת ה׳. נקדים לבאר מאמרי כתובים המוקשים בהתכתם ובקשורם והם (מלכים א׳ ג׳) בגבעון נראה ה׳ אל שלמה כו׳ ויאמר אלהים שאל מה אתן לך כו׳ עד וייטב הדבר בעיני ה׳ כי שאל שלמה את הדבר הזה ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר כו׳ ושאלת לך הבין לשמוע משפט הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון כו׳ וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד כו׳. ולא נאריך בהצעת הערות כי המה מורגשות. ונאמר בהבנת הענין עם מה שידענו כי מדרכי אלהינו ית׳ לבחור בכל דור ודור המובחר והמעולה שבכולם לתתו משביר ומשפיע על יתר העם ואשר על ידו יורק וישתלשל שפעת הטובות מאוצרו הטוב מן השמים לכולם. יען היות הם קצרי יד ודלי הזכות לפתוח למו ארובות שמים מעל ולהריק אליהם ברכה וטוב מאת אוצרו הנחמד ע״כ מחמלתו ית׳ הכין לכל דור ודור השרידים אשר דבר ה׳ קורא אליהם למען יהיו לעם מול האלהים והמה יעלו השמימה לקבל הברכות והטובות מידו הרחבה והמלאה ית׳ ויחלקו שללם אל יתר העם. והנה בימי קדם בימי האבות הראשונים ע״ה היה כל השתלשלות הברכות ושפעת הטובות על ידם כי המה עם נקיון כפם ובר לבבם נתנם ה׳ עליון להיותם מקבלים ההשפעה מידו הקדושה כפי הצורך אל כל הדור. וכנאמר (נחמיה י״ט) אתה הוא ה׳ האלהים אשר בחרת באברם והרצון כי בו בחר ה׳ יתברך לתתו משפיע לכל עם הארץ. וזהו ושמת שמו אברהם שהוראת השם ההוא על היותו אב ומשפיע לכל המון גוים כנודע. וזהו ומצאתו את לבבו נאמן לפניך וכמו שיתבאר בסמוך. ואחריו היה יצחק ויעקב וכנאמר בכולם בכל מכל כל המורה על האמור. וכמו כן משה ע״ה נאמר בו (בהעלותך) בכל ביתי נאמן הוא

יריעות האהל ההוראה

ביום ההוא. ובדרש (פסחים נ׳) אין כאן עני אפר לכאורה הוא ענין רחוק מאד לחלק מלת כנעני לשנים לדורשה נוטריקון אין כאן עני. אבל הדברים מובנים היטב עם המונח בפנים כי ההעדר מדברים ידועים במקומות פרטיות הוא הוא המסב טוב המשא ומתן והמסחר כי הדבר שאיננו פה במציאות יהיה תוצאותיו ממקום אחר ע״י כנעני ארץ. אמנם על העתיד כבר מובטחים אנחנו שיהיה מלאים כל טוב באין מחסור דבר כאשר העידו ז״ל (שבת ל׳) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת וכמוהם. וכמו אז יהיה המו״מ אך למותר. וע״כ היכינו אשר דברו ז״ל ולא יהיה כנעני עוד. והטעם אין כאן עני כלומר אין נגרע דבר ע״כ לא יהיה מהצורך אל המסחר כי יהיה העולם מלא כל טוב בכל מקום :

הוראה שהיה אמון על כל טוב ביתו ואוצרו וכאשר תארו המשורר ע"ה (תהלים ק"ו) משה בחירו וכנ"ל. ומן הוא והלאה היה הקב"ה משפיע הטובות והברכות בפלגות כי הפרידם לנאמניו אחת אחת אחר הנסיון והמבחן בהם אשר לחכמה לחכמה ואשר לעושר לעושר וכן לזולת מהטובות ואוצר המעלות היה שוקל בכלם ומאזני הבחינה ליד מי יתנהג לטובת הכלל ואשר יהיה בין ה' ובינם להשפיע להם שפעת ברכתו ית' וכמאמר (תהלים י"א) ה' צדיק יבחן :

והנה במלוך שע"ה היה מרצונו ית' לתתו בכור ועליון על כולם בחכמה ועושר ולתתו משביר להריק על ידו לכל ישראל וכמה"כ (מלכים א' ד') ויתן אלהים חכמה לשלמה כחול אשר על שפת הים. ודרשו ז"ל (ילקוט במקומו) שנתן לו חכמה כנגד כל ישראל. והבחינה והנסיון על ב' אלה הוא סובב על ב' הפכים והוא כי החכמה יתן ה' להדורש והמבקש אחריה וכמאמר (תשא) ובלב כל חכם לב נתתי חכמה. וכמ"ש שהע"ה (משלי ב') אם תבקשנה ככסף כו' אז תבין כו' וההיפך בעושר כי האוהב ההון והחומד העושר הקב"ה מונע מאתו *) כמאמרו (קהלת ה') אוהב כסף לא ישבע כסף ואותו לא יתן יתברך לנאמן בית. והיה מהצורך לנסות את שלמה בב' נסיונות אחד על החכמה אם הוא חפץ בה ב' על העושר אם הוא מואס בו. ומי כהחכם ית' כי הפליא עצה לאמר לו שאל מה אתן לך. ובזה יבחן על ב' הנסיונות כאחד והוא כי בשיענה תן לי עושר וכבוד אז גם עושר גם חכמה לא ינתן לו אחר כי לא בחר בחכמה ויט לבבו אחר העושר. אולם אחרי כי הוא ע"ה השיב ונתת לעבדך לב שומע כו' ולא שת לבו לבקש לו עושר וקנינים הנה זאת היתה לו נס להתנוסס על שניהם כי נאמן הוא עליהם. וזהו וייטב הדבר בעיני ה' כו' ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה כו' ולא שאלת לך עושר כו' הנה עשיתי כדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון כו' וגם אשר לא שאלת אתן לך גם עושר גם כבוד כו' כלומר עושר אתן לך בעבור אשר לא שאלת עליו וכנ"ל. ולך נא ראה קורא ישר כי כל דברינו אלה באים מבוארים בדבריהם ז"ל (מדרש קהלת) אמר לו הקב"ה החכמה שאלת ולא שאלת לך עושר וכבוד לפיכך החכמה והמדע נתון לך ועי"כ גם עושר ונכסים וכבוד אתן לך ע"כ ומובן פשוט כי כוונו ז"ל למה שביארנו :

ומעתה יאירו דברי המדרש מי יעלה בהר ה' זה אברהם וכו' והוא כי ה' ית' מצא את לבבו נאמן על כל ורצה בו שיהיה הוא המריק הברכות והטובות כולם מאת ה' מן השמים לטובת הכלל. וזהו וה' ברך את אברהם בכל הה"ד מי יעלה בהר ה' זה אברהם וכו' נקי כפים ובר לבב זה אברהם כו' עד ישא ברכה מאת ה' כו' כלומר הוא היה הנושא הברכה מרום שמים ועל ידו הורק ההשפעה לכל העולם. וזהו אברהם היה מברך את הכל ומי מברך את אברהם הקב"ה הוי וה' ברך את אברהם בכל מבואר כדברינו :

ועם דברינו אלה יתבארו דברי רבותינו ז"ל (במד' לך) אל תירא אברם אנכי מגן לך כל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך כו'. והוא כי אברהם ע"ה בדורותיו היה ענינו דומה ממש לעיר גדולה שיש בה כמה סוחרים וסחורתם מובאת ממרחקים ואיי הים ויען כי אין ביד כל אחד לזרז נסיעתו לשם משפטם כי יתלנו מאתם איש אחד מהיר וזריז אשר יצא לפניהם ואשר יביא הסחורות לכל אחד כחפצו וכל הוצאות ואחריות הדרך נופל עליהם והמשולח גם הוא מביא חלקו כפי הצורך למסחרו מבלעדי שום הוצאה ואחריות הדרך. כן הדבר באברהם ע"ה כי הוא היה העולה בהר ה' והוא היה המשולח הנבחר מכל בני דורו שישא הברכה מאת ה' להביאה למטה לארץ למען ישבעו מטובה ויקחו כולם ערובתם ממנה. וע"כ היה מהראוי כי אברהם ע"ה ישא חלקו בחנם (שלא ינוכה לו דבר משכרו הטוב כ"א יהיה שמור ובא לעולם המקווה במהרה) רצוני להיות הוא בחור מכל בני דורו המשפט אליו כי יהיה נעזר ממקריו בחסד אל כל היום לטובת הכלל. וזהו לפי שהיה אברהם מתפחד ואומר ירדתי לכבשן האש ונצלתי כו' תאמר שקבלתי כל שכרי בעוה"ז אמר לו הקב"ה אל תירא אברם אנכי מגן לך כל מה שעשיתי עמך חנם עשיתי עמך כו' וכדברינו. ובזה יצדק מה"כ המוזכר בדברי המדרש שלפנינו ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו. שהרצון בו על ב' סוגי ההשפעות שהיו נשואות ע"י אברהם ע"ה א'

*) **והטעם** בזה כי מה שהוא ית' חונן האדם באיזה טובה יתר על כל ההמון הכוונה המכוונת בזה הוא אך לטובת ותועלת הכלל שיהיה הוא המשפיע לכולם וממנו יחיל טובם. וזאת הבין דהע"ה במה שאמר (שמואל ח' י"ז) גם את הארי גם הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם. כלומר לא על חנם חנני ה' בגבורה יתירה אם לא להצמיח על ידי ישועה וטוב הכללי. ובנביא (ירמיה ט') אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו כו' עד כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי כו'. ירצה כי ההכם או העשיר לא יאמר ללבבו כי ההכמה תעוז רק לו או העושר אך לו הוא למנה ואין לזרים אתו. וזהו אל יתהלל חכם בחכמתו כו' עד השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ כלומר עם הכלל. וזהו כי באלה חפצתי כלומר כל עיקר מה שהרביתי לאחד במעלה ידועה על יתר העם לא היה המכוון אך לטובתם ולתועלתם ובהם חפצתי שיהיו כולם מושפעים מסבתו ובזאת יתהלל המתהלל כי זכה להיות בחור בארץ שיהיה הוא המשביר והמשפיע לאיפי וגבאי ההמונים :

הברכה הכללית עבור כל המוני הברואים וזהו ישא ברכה מאת ה' מוסב על ברכת העולם בכללו והב' וצדקה מאלהי ישעו מוסב על מנת חלקו שהיה מגיעו ע"ד החסד והצדקה מאתו יתב' כנ"ל. וזהו זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה ר"ל כי גם כהיום הנהו עדת יעקב המבקשים את פני ה' והנחנו הנבחרים מכל המוני הברואים להריק אליהם הברכה והטוב וכמה"כ (תבוא) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך ובדז"ל אין טובה יורדת לעולם אלא בשביל ישראל:

מדרש ואברהם זקן בא בימים בא באותן הימים שכתוב בהן עד אשר לא יבואו ימי הרעה והמאמר פלאי. וכדי לבוא אל ביאורו נקדים לבאר מה"כ (איוב י"ד) אם ימות גבר היחיה כל ימי צבאי איחל עד בא חליפתי והוא כי בשנתבונן בענין מיתת בני האדם אשר כמה פעמים מצינו בכתובים שמפחידים בה ב"א ובתוכם דברי החכם שזכרנו (קהלת י"ב) עד אשר לא יבואו ימי הרעה ורבים כמוהו והוא בעצמו אמר (שם ט') טוב שם כו' ויום המות מיום הולדו ורבותינו ז"ל (מדרש בראשית) טוב מאד זה המות. והנה לכאורה מקום לומר כי המאמרים מתנגדים זה לזה הם ושלום. אמנם הבנת הענין הוא עם מה שנתבונן בפעולת המות והנמשך ממנו שהוא עושה ב' סוגים א' מה שמוציאו מן העוה"ז הב' כי הוא העילה להביאו לחיי עד. אשר ע"כ העדר הרשעים יכונה מות עדה"כ (תהלים ל"ד) תמותת רשע רעה וכמליצתם ז"ל כלי חרס שבירתם זו היא מיתתם כלומר כליונם כן הרשעים מיתתם מיתת עולם וכמ"ש שהע"ה (משלי ב') ורשעים מארץ יכרתו ובוגדים יסחו ממנה כלומר כל עילת מיתת הרשעים הוא אך לדחותם מחיי עוה"ז וכאשר בארנו בקול יעקב (בהבל כבד ע"ש). לא כן מיתת הצדיקים שכל עיקרה הוא להביאם לחיים הנצחיים לעוה"ב תואר פרידתם הוא גויעה אסיפה כמו (בפרשתנו) ויגוע ויאסף כו':

ומעתה דע לך כי המבקש והמחפש אחר דבר מה יתואר הולך ומשהשיגו נקרא בא אצל מבוקשו לא כן מי שבא אליו דבר שאיננו חפץ בו יאמר הדבר בא אליו כמו (ירמיה ב') רעה תבוא אליהם בבוא עליכם צרה וצוקה (משלי א') אשר ע"כ הרשעים שאינם חפצים במות אבל הוא הולך ורודף אחריהם נאמר בם (תהלים נ"ה) ישיא מות עלימו אבל לא אצל הצדיקים אשר מדרכם לבקש ולחזור על יום פרידתם לבוא לאור פני מלך חיים אמר הכתוב (איוב ה') תבוא בכלח אלי קבר ממש כהבא אל מבוקשו*). והוא המרומז בדבריהם ז"ל (מדרש ריש ויחי) כצל ימינו על הארץ ואין מקוה (ד"ה א' כ"ט) וז"ל אין מי שיקוה שלא ימות כו' עד יעקב אמר ושכבתי עם אבותי. ומהראוי לעמוד על כוונתם ז"ל מה הוסיפו ומה חידשו במה ששינו והחליפו מלת מקוה וכתבו אין מי שיקוה. והנראה כי ההוראה הפשוטה בכתוב הוא שהם רוצים שלא ימותו אך אינם מקוים על העדר המיתה יען כי המלך יתב' כבר עשהו חוק שאין לעבור גבולו כמאמר המשורר (תהלים פ"ט) מי גבר יחיה ולא יראה מות. והאמת לא כן הוא כי הצדיקים אסיפתם הוא אצלם ענין המבוקש כי אותו יום יום ידרשו ויבקשו. על זאת באו ז"ל ותיקנו בצחות לשונם אין מי שיקוה שלא ימות כלומר כי אין רצונם וחפצם להשאר פה בעוה"ז רק מצפים ומחכים למות. וזהו אין מי שיקוה שלא ימות הכל אומרים בפיהם שהם מתים אברהם אמר אנכי הולך כו' יצחק אמר ואברכך לפני מותי יעקב אמר ושכבתי כו' (עיין מדרש). וז"ש איוב אם ימות גבר היחיה כלומר אם הוא רק מות כשמו בלי הצטרף אליו גויעה או אסיפה רחוק הוא שיחיה אבל לא כן אנכי עמדי כי כל ימי צבאי איחל עד בא חליפתי. המורם מדברינו אשר הצדיקים מחזרים אחר המות והרשעים המות מחזר אחריהם לכלותם מעל הארץ לכן אצל הצדיקים נא' באים בימים כלומר באים אל מבוקשם לא כן ברשעים נאמר (תהלים ל"ז) ה' ישחק לו כי ראה כי יבוא יומו. והוא מ"ש שלמה ע"ה זכור את בוראך כו' עד אשר לא יבואו ימי הרעה ר"ל אשר לא יבואו אליך המבקשים את נפשך כי אם אתה תבקש אחר הזוקן ותהיה אתה בא בימים. וזהו ואברהם זקן בא בימים ובא מדרש ז"ל בא באותן הימים שנא' בהם עד אשר לא יבואו כו' כלומר הוא היה זריז על עצמו ושמר על נפשו עד שכינה עליו הכתוב בא בימים כלומר בא אליהם כי היה מבקש עת האסף לבוא לאור באור פני מלך חיים:

מדרש רודף צדקה וחסד כו' זה אברהם שנאמר ושמרו דרך ה' לעשות צדקה כו' אמר לו הקב"ה

*) **ואולי** זהו הרצון במה"כ (שמואל א' י"ד) ויאמר יהונתן אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו ולא נעלה אליהם ואם כה יאמרו עלו עלינו ועלינו כי נתנם ה' בידנו וזה לנו האות. והרצון בזה על דרך מאמרם ז"ל (שבת קכ"א) נזדמנו לו נחשים ועקרבים הרגן בידוע שנזדמנו לו להרגן לא הרגן בידוע שנזדמנו להרגו ונעשה לו נס. כן הזדמנות הלוחמים על ישראל הוא על אחד מב' אלה או להרוג או ליהרג ואם שבאם להרוג מהראוי כי יבואו אל הנלחם כי הנלחם הוא המבוקש והמה המבקשים. ואם באים ליהרג אזי המה המבוקשים ומה שנזדמנו ובאו אל המבקשים מה' היתה נסיבה. וזה אם כה יאמרו אלינו דמו עד הגיענו אליכם ועמדנו תחתינו לא נעלה אליהם. כי מזה יבחן שסבת הזדמנותם הוא לבקש איתנו ואנחנו המבוקשים ואם כה יאמרו עלו עלינו כו' הוא לאות והוראת סימן מאתו יתב' שאנחנו העולים עליהם וסבת הזדמנותם ליהרג והמה המבוקשים, והבן:

הקב"ה אני אומנותי גומל חסדים תפסת אומנותי בוא לבוש לבושי ואברהם זקן בא בימים. עוד שם עטרת תפארת שיבה והיכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא ממי אתה למד מאברהם שכתוב בו למען אשר יצוה כו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לזקנה ואברהם זקן בא בימים. וכדי להבין תכלית כוונתם ז"ל בזה נעיר עוד במאמרם ז"ל (ילקוט במקומו) אברהם תבע זקנה אמר לפניו רבש"ע אב ובנו נכנסים למקום אין יודעים למי מכבדים ומתוך שאתה מעטרו בזקנה ושיבה אדם יודע למי יכבד אמר לו הקדוש ב"ה חייך דבר טוב תבעת וממך הוא מתחיל מתחלת הספר ועד כאן אין בו זקנה וכיון שעמד אברהם נתן לו זקנה הה"ד ואברהם זקן בא בימים. אשר לכאורה יפלא מי זה יבוא אחרי המלך אשר כבר עשוהו משבח ואומר על כל אשר עשה והנה טוב מאד ובמד' (בראשית) בוראן משבחן מי מגנן. עוד שם אמר הקב"ה שלא יאמר אדם אלו היו לי ג' עינים ג' ידים כו' היה טוב יותר אמר הקב"ה אני וב"ד המלכתי על כל אבר ואבר ובראתיו גם מאמר שהמע"ה (קהלת ג') ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף כו' א"כ יפלא על אברהם ע"ה איך ערב אל לבו לתבוע זקנה כאלו מצא חסרון ומגרעת בבריאת האדם. אבל הענין כך הוא כי הנה האדם מורכב מגוף ונפש והגוף מיום יצירתו וראשית מצבו הוא בשלמותו באבריו וגידיו וחושיו המשלימים אותו וכאמרם ז"ל (ברכות ל"א) עינים לראות פה לדבר אזנים לשמוע כו' וכמו כן כל צרכי הגוף הנם הכל בשלמות מעת הבריאה אין נגרע דבר. אבל צרכי הנפש והם חכמה ודעת ויראת ה' עוד צריכים תיקון ועשיה כמארז"ל (מגילה כ"ה) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כי האדם מעמל נפשו זוכה לקניינים האלו עם החיפוש אחר חיפוש כמאמר (משלי ב') אם תבקשנה ככסף כו' אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא ואמר (שם) כי ה' יתן חכמה כו' ולא אמר נותן חכמה יען כי הקב"ה לא יקדים ליתן החכמה להאדם טרם ישאל עליה וטרם יבקשנה. והנה ידענו אשר לכל עניני וצרכי הגוף משובח להם הילדות והשחרות בעוד האדם רענן בכחו אבל הזקנה הוא לו לחסרון גדול לעיני הבריות כי רבים יבחרו בנער מבזקן אם לישא אשה או לעמוד לשרת וכמוהם. זולת אם להוכיח לרבים ולהודיעם דרכי ה' לזה מוצלחת יותר הזקנה והשיבה כמש"כ (האזינו) שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך וכמליצת (איוב ל"ב) אמרתי אך ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה כי ישאו פנים לזקן ויתנו מקום לדבריו:

ועתה דע לך כי כל הדורות שהיו עד אברהם ע"ה היו מכעיסים ובאים וכל עסקם היה אך בעניני העולם וגם אם לפעמים היה בהם עושה טוב לא היה שם עינו ולבו כ"א על עצמו ולא להשכיל ולהיטיב לזולתו. והמופת נח ע"ה כי צדיק תמים היה ולא העלה על רוחו להוכיח בני דורו ולייסר דרכם וע"כ עד אברהם ע"ה לא היה מקום לזקנה כי מה יתרון לאדם על ידה אדרבה לכל עניניהם ועסקיהם רבה כמו רבה גנות הזוקן וחסרונם עצום מאד. אולם אאע"ה הוא החל להיות מוכיח לרבים להורותם ידיעת ה' כנודע וכאמרו ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ (רש"י) אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי ארץ שהרגלתיו בפי הבריות כו'. אשר ע"כ היה הצורך אליו הזקנה כי ע"י יוכל לבצע מעשהו הטוב כי ישמעו רבים לדבריו וישאו אליו פנים וע"כ מצא את לבבו לשאול אותה מאתו ית' ואמר אב ובנו נכנסים למקום אין יודעים למי מכבדים. הנה אם כהוראה הפשוטה יפלא מאד שיעלה על לב צדיק כמוהו לבקש שבח להיות מכובד בעיני הבריות אם לא שכוון שיתנו מקום למוסריו ותוכחתו אשר לזה צלחה הזקנה והשיבה וכו'. וזהו שהשיב ית' חייך דבר טוב שאלת וממך הוא מתחיל כלומר אך בך תחל הזקנה ואך כעתה הגיע עתה להמצאה בעולם משא"כ עד היום היה ענינה אך למחסור וכמדובר. וזהו דברי המדרש שלפנינו רודף צדקה וחסד כו' זה אברהם שנאמר למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' כלומר עשה צדקה עם באי העולם להיישירם בדרכי ה'. וזהו אני אומנותי גומל חסדים (עד"כ תהלים כ"ה טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך) תפסת אומנותי בוא לבוש לבושי כמליצת הכתוב (דניאל ז') ועתיק יומין יתב ולבושה כתלג חור ושער ראשה כעמר נקא כי גם לך יאתה הזקנה להיותך מורה ומצדיק הבריות. וזהו שהביאו ז"ל בסמוך עטרת תפארת שיבה והמליצו ואמרו והיכן היא מצויה בדרך צדקה תמצא. הרצון היכן מצויה שתחשב הזקנה והשיבה לעטרת תפארת זאת לא תמצא כ"א בדרך צדקה כלומר במצדיקי הרבים. וז"ש וממי אתה למד מאברהם שכתוב בו למען אשר יצוה כו' זכה לזקנה כלומר לבעבור זה היה הצורך לו תפארת הזקנה למען יהיה מוצלח במצותו להם דרכי ה' ואצלו נחשבה לעטרת תפארת אבל לא אצל הזולת:

הנשמע מכל האמור כי הי"ת ברב חסדו יעמוד לימין הפונים לעבודתו לעזרם ולהועילם שיוכלו להפיק זממם הטוב אל הפועל כאמרם ז"ל (שבת ק"ד) הבא לטהר מסייעין אותו רצוני כי יזמין לידו כל העילות והאמצעיים המסבבים לו קיום מעשהו והמועילים להשלמתה. ובזה נבוא אל ביאור דברי רז"ל (שבת קי"ט) אמר ר"ח ב"א פעם אחת נתארחתי אצל בעה"ב בלודקיא והביאו לפניו שלחן של זהב כו' עד אמרתי לו אשריך שזכית לכך וברוך המקום שזיכך לכך. והכלל בזה הוא כי האמנם ידענו כי הקב"ה אינו מקפח שכר כל בריה ויתן גם לרשע חלקו תמור' מעשיו הטובים אבל ההבדל רב ועצום בין השכר המגיע להרשע להמגיע להצדיק כי אל הרשע יתן ה' תענוגות

בני אדם שיתענג בם בעוה"ז ולעולם הבא לא ישא את כל מאומה בידו רצוני השכר נאבד ונשחת שם ולא ימצא לו מאומה ע"י לטוב הנצחיי *) לא כן הצדיקים כי מה שמשיגים מאת ה' יתברך בזה הוא להם לברכה שעי"כ יוכלו להוסיף עוז ואומץ בעבודת ה' ובזאת יהיה השכר ההוא להם לסבה להגדיל ולהעדיף שכרם יתר מאד. וזהו המרומז במאמר חז"ל (אבות ג') הוי רץ למצוה קלה כו' ששכר מצוה מצוה כלומר שכר המצוה שמגיעך יהיה מסב אליך עוד מצוה. והנה איש צודקי' הנזכר כבד השבת כפי כחו ובמה שבידו כמבואר שם שהיה משפטו לבחור בבהמה היותר נאה לשבת והקב"ה הפליא לעשות עמו והרבה עשרו וסגולתו עד שזכה לכבד השבת בכבוד היותר נבחר ומעולה הוא שלחן הזהב ועליו כל מיני מגדים ומאז היה שכרו יותר עצום ורב מסבת השכר הקדום. וז"ש ר"ח אשריך שזכית לכך ר"ל שזכית לזה ע"י מעשיך הקודמים וברוך המקום שזיכך לכך כלומר זיכה אותך בדבר המצמיח והמרבה שכרך שבעתים :

ועד"ז יהיה ענין מאמר ה' יתברך לאברהם (פ' לך) אל תירא אברם אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד. והוא כי אברהם ע"ה היה דואג על עצמו פן ינוכה לו משכרו הטוב מסבת רוב הנסים שהפליא ה' עמו וכמו שזכרו ז"ל במדרש (במקומו) ע"ז היה דבר ה' אליו אל תירא אנכי מגן לך. כלומר כל הנסים שעשיתי עמך עוד המה לך למגן ועזר שתוכל לבצע טוב מעשיך להכניס נפשות עמים תחת כנפי השכינה אחרי ידעם ויתברר אצלם אמיתת ענינך על ידי מה שהפלאתי עמך בכבשן האש ובמלכים וראו כולם כי שם ה' נקרא עליך וילוו אליך וישמעו דבר מאמריך. ובזאת השכר שהשגת הוא ההכנה והעילה כי עוד ירבה שכרך למאד כי עי"כ תהיה בכל דרכיך משכיל ומצליח וזהו אנכי מגן לך ועי"ז שכרך הרבה מאד. וזהו ג"כ מ"ש ית' לאברהם (שם) ואברכך ואגדלה שמך והיה ברכה כלומר ע"י מה שיהיה שמך גדול בגוים תצליח במעשיך ותשיג עי"ז ברכת עולם וזהו ברוך אברם לאל עליון כו' אשר מגן צריך בידך וכנ"ל. וז"ש אליו עוד (שם) וארבה אותך במאד מאד אשר מכבר הערנו למעלה על ב' השימוש מלת במאד שהוא לאין צורך כי מהראוי היה שיאמר וארבה אותך מאד מאד ולדברינו יאמר כי מעצמיות הברכה והשכר יצמח עוד רב טוב ועצום מאד וזהו במאד מאד כלומר על ידי מאד תוליד עוד ברכות רבות למאד וזהו גם כן המרומז בכפל לשון (וירא) כי ברך אברכך. ואולי זהו ג"כ המרומז במה"כ (שמות) וייטב אלהים למילדות וירב העם כו' אשר רבים העידו מהו ההטבה למילדות במה שהיו העם רבים והולכים ולדברינו יתכן כי האלהים יתברך אנה לידם דבר המרבה בשכרם מאד כלומר זכו ליותר מאשר זממו לעשות :

וע"פ דרכנו נעמוד על מאמרם ז"ל במדרש (בסמוך) ואברהם זקן בא בימים הה"ד אורך ימים בימינה לע"ל בשמאלה עושר וכבוד בעוה"ז ואפי' שהוא בא להשמאיל לאדם עושר וכבוד ממי אתה למד מאברהם על ידי שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט זכה לזקנה. הנה לכאורה דברי המאמר מסוללי הביאור במ"ש ואפילו שהוא בא להשמאיל לאדם שאיננו ממדתו ית'. והקרוב בזה לדעתנו כי הוא מוסב על האדם. היסר הרוצה ללמד לאדם זולתו דעת ויראת ה' והוא עם מה שאמרו ז"ל (שבת ס"ג) למיימינים בה אורך ימים איכא וכש"כ עושר וכבוד למשמאילים בה עושר וכבוד כו' אשר מהצורך לתת טעם אל התפארות הכתוב בעושר וכבוד מה שהוא ענין ההבל והפחות כאשר הפליג בהם החכם מכל אדם בכ"מ. אבל דע לך ביאור מיימינים ומשמאילים הוא לשמה ושלא לשמה (כמו שכתב רש"י ז"ל) כי כמו שימין האדם היא יותר בריאה ברב אונים על שמאלו כי היא דלת הכח בטבעה ואיננה אך לעזרת הימין ולתמוך בה. כן העוסק בתורה ומצות לשמה ולעשות בהם נ"ר ליוצרו הוא הדרך הימיני והעיקרי והעוסק בתורה ומצות שלא לשמה מתקות השכר וכדומה הוא הולך בדרך שמאלי. אך עכ"ז לא יגונה בשכבר החליטו ז"ל לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה כי זהו הדרך והמבוא להמדרגה המעולה לשמה ממש כיד השמאלית שהיא עומדת לעזרת הימנית וכאשר האריך בזה החסיד ז"ל בחו"ה (פרק ד' מ"ד) ע"ש. וליותר המוכיח בשער אם ירצה להעיר לב איש המוני אל התורה והמצוה בתוכחות ומוסרים קשים יהיה כבד ממנו הדבר זולת במענה רך בהזכרתו לפניו הפלגת היעודים להיטיב לטובים כמו (משלי ח') עושר וכבוד אתי הון עתק וצדקה וכאלה רבים הנודעים והיא העילה היותר קרובה להטות לבבו אל הדרך הטוב והישר ואחר כי ישים אל הדרך הטוב פעמיו גם כי יכוון בו שלא לשמה ממילא יבוא אל העבודה המעולה לשמה כי מתוך שלא לשמה כו'. וזהו המרומז במאמר החכם (משלי כ"ב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה כי הוא ע"ה בא ללמד דעת להמוכיח הנערים והבוערים לדבר על לבם ולחנך אותם במה שערב להם מהעושר והכבוד וכדומה. וזהו חנוך לנער על פי דרכו ומאז גם כי יזקין לא

*) **והוא** אלי המכון במה"כ (דברים ז') ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כו'. ר"ל כי הי"ת ממהר שכר הרשע וגמולו הטוב בהיו למען הבהיתו ולהאביד אותו בעניניס מדומיים ולא יאחר כל מאומה בידו לעוה"ב. וזהו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כלומר להאביד השכר ע"כ לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו :

יסור ממנה כי מתוך שלא לשמה בא לשמה. וע"כ המשפט כי המוכיח להמונים יהיה משופע בעושר וכבוד למען יהיו דבריו מקובלים על לב השומעים ויאמינו לקולו ברואותם כבוד עשרו וסגולתו. וזהו אורך ימים בימינה כו' ואפי' אם בא להשמאיל לאדם כלומר להוכיח לאחרים כי האף אמנם הוא מן המיימינים לשמה עכ"ז ברצותו להוציא יקר מזולל אין לו דרך אחר רק לזכותם ע"ד שלא לשמה וזהו אפילו אם בא להשמאיל לאדם עושר וכבוד. וזהו שהוכיחו ואמרו ממי אתה למד מאברהם ע"י שכתוב בו ושמרו כו' זכה לזקנה וכאשר בארנו למעלה אשר לענין הצוואה והתוכחה היה הצורך שיהיה מעוטר בהוד הזקנה שע"י ישלים מעשהו וכאשר נתבאר באורך כמו כן מהצורך שיהיה המוכיח מהודר בעושר וכבוד כי הוא דבר המועיל שיהיה מוצלח בתוכחתו לבריות וכמדובר. ואולי זהו הרמוז במה"כ (וירא) למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' כו' למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו כלומר למען יוכל לצוות את ביתו וישמרו דרך ה' למען יביא ה' הטובות אשר דבר לאברהם עליהם והוא העבודה שלא לשמה ועי"ז בא לשמה ומזה זכה לזקנה וברכת בכל:

ויקח העבד עשרה גמלים מגמלי אדוניו כו' ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים לעת ערב לעת צאת השואבות. מדרש אמר רב הונא בשעה שאדם הולך ליסא אשה ושמע קול כלביא מנבחין הוא מצית מה איגון אמרין כו' ע"ש. דברי המדרש מסוללים הביאור ואולי הרצון בזה כי הנה ממשפט הולכי ארחות להיות מתאכסנים בבית אנשים מהוגנים כמוזכר ברז"ל נקיי הדעת שבירושלים זולת ההולך ליסא אשה מה שכל עיקר מגמתו והפצו לבקר על אודותיה ומדותיה או על מומים שבסתר וכדומה משפטו לסור לבית אנשים בזויים הולכי רכיל השולקים פיהם ברע כי על ידיהם יתודע לו כל ריב וכל נגע משא"כ בבית אנשים מהוגנים כי על פיהם לא ידע דבר להיותם נוצרים על דל שפתם מדבר מגנות אדם. וזהו שכוונו ז"ל ויברך הגמלים מחוץ לעיר כו' לעת צאת השואבות בשעה שאדם הולך ליסא אשה ושמע קל כלביא מנבחין כו' והוא לתת טעם על מה שבחר לו אליעזר ליסב על הבאר ולא סר אל אחת האכסנאות יען כי על הבאר הוא מקום קבוצת אנשים פחותי הערך משואבי מים ורועי צאן. וזהו שהמליצו ז"ל שמע קל כלביא מנבחין תואר על מספרי לה"ר הוא מצית מה איגון אמרין כלומר כי על ידם יוכל לעמוד על תכלית ענין המבוקש:

ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם. מדרש מי בכם ירא ה' שומע בקול עבדו מי בכם ירא ה' זה אברהם שומע בקול עבדו אשר שמע ה' בקולו של עבדו הוא אליעזר כו'. ד"א מי בכם ירא ה' זה אליעזר שומע בקול עבדו בקול אברהם שהיה עבד להקב"ה שנאמר כו' אשר הלך חשכים בשעה שהלך להביא את רבקה ואין נוגה לו ומי האיר לו הקב"ה כו' יבטח בשם ה' וישען באלהיו ויאמר ה' אלהי אדוני אברהם ע"כ. הנראה בתכלית כוונת המאמר כי בא להודיענו אשר עבדות אליעזר לאברהם ע"ה ושמיעתו למצותיו היה אך מפאת הכרתו את ה' יתב' ויראתו אותו ואת עבדיו ע"ד את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח. והוא שאמרו ז"ל מי בכם ירא ה' זה אליעזר שומע בקול עבדו בקול אברהם שהיה עבד להקדוש ב"ה כלומר לא כהעבדים המשמשים את רבם עבור הגמול שישיגם או מצד היותם משועבדים מאבותיהם אבל לא כמוהם אליעזר כי מיראתו את ה' נדבה רוחו אותו לשרת משרתי ה'. וכמו שזכרו הם ז"ל (שם במדרש) אמר אליעזר כבר קדמתני קללת נח עבד עבדים יהיה לאחיו מוטב שאשתעבד בביתו של אותו צדיק (ואם כן היה אליעזר נתעלה בשמעו מצות אברהם ממש כשומע אל ה' יתברך) והעבד הנאמן ע"ז כי הנה העבד העובד את רבו מפאת ההכרח כי אכף עליו פיהו כמשפט כל העבדים אם יצוה עליו רבו דבר אשר בידו לפטור עצמו ממנו כמו לבקש אבדתו בשוק הלא נגד פניו יענה אם תודיעני איה איפה היית בסוד מרעים ואנה פתחת אזור מתניך וכדומה מהתשובות וע"ד שאמרו הכשדיים אל כ"כ הלמא יאמר לעבדוהי ופשרה נהחוה. משא"כ העבד הנאמן אשר מגמתו ותשוקתו למלאות רצון אדונו ולהשלים חפצו גם בשיפול מעליו חיוב ההכרחי לאשר הדבר יוצא מגדר האפשרי עכ"ז מאהבתו את אדונו יתן מועצות בלבו ותחבולות יעשה עד כי יפיק רצון אדונו. הוא הדבר באליעזר כי בצוותו אברהם ע"ה לך וקח אשה לבני כמה זירז את עצמו והלך חשכים דרך לא ידע אורח ברגליו לא יבוא עם השענו על אלהי אברהם אדונו שיורהו הדרך וינחהו במעגלי צדק. ואף גם זאת כי נשאו לבו להתפלל מאת ה' הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדוני אברהם הנה מזה יבחן כי אליעזר היה איש ירא ה' וחפץ מאד במצות אברהם אדונו לשמור ולעשות ככל אשר יצוה עליו ולמלאות חפצו בלי להפיל דבר. וזהו מי בכם ירא ה' זה אליעזר שומע בקול עבדו בקולו של אברהם שהיה עבד להקדוש ב"ה וכאשר בארנו והמופת אשר הלך חשכים ואין נוגה לו יבטח בשם ה' וישען באלהיו וכנ"ל ומזה יאומת ויבחן טוב לבו ואומן רוחו בעבדותו עבד ה' ית':

ויאמר ברוך ה' אלהי אדוני אברהם כו' אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני. מדרש ממה שקפצה לי הדרך הייתי יודע שבדרך נחני ה' בית אחי אדוני. רבים מבינים כי מפאת חסד ה' בקפיצת הדרך שפט במאזני בהינתו שהמקום ב"ה יגמור בעדו להזמין לו זווגו אמנה אחר ההשקפה הנאותה יעלה לנו כוונה היותר קרובה בע"ה. והוא ע"ד אחד שכר בעל עגלה לנחותו אל אחת העיירות

הסמוכות

הסמוכות ויאסור לו מרכבתו ויתן עמו משרתו להנהיג העגלה והמשרת היה איש אלם לא ידע דבר אמר הסוחר אל בעל העגלה מה עשית לי ותנהג אותי ע"י אלם הזה אשר לא יוכל דבר אלי מאומה אמר לו ומה בכך האם לא יספיק לך בלתי אם תדבר אליו א"ל הסוחר הלא לכה"פ אצטרך לשאול מאתו אם עוד רב הדרך אל העיר חפצי שמה ובאיזה מקום ארד ממרכבתי כי הלא נכרי נחשבתי בעיר ההיא וגם אם אבוא בתוכה לא אדע אם זאת היא אשר חפצתי בה ענה אותו הבע"ג דע לך כי בכל הדרך לא יתן מנוח לרגלי מושכי המרכבה עד כי יבוא לעיר ההיא ולמחוז חפצך וא"כ במקום אשר יעמיד המרכבה תדע כי שם כלה הדרך וזה לך האות. הנמשל אליעזר עבד אברהם הלך לקחת אשה ליצחק בדרך לא ידעו ולא דרך בה מעולם (וכאשר זכרנו למעלה הלך אשכים כו') ולא ידע מקום זווגו של יצחק אך הלך לחפש באשר ימצא. ובזאת אם היה הליכתו כדרך כל הארץ אזי ודאי לא היה יודע מדבר השגת מבוקשו עדי עמדו על גמר הענין אבל אחרי שהיה מחסד הי"ת להיותו נשא כעל כנפי נשרים אל המקום אשר דבר אדונו מגיע ואך כמעט קט שט וידא על כנפי רוח והועמד במקום ההוא מזה הבין אשר אך פה כלה הדרך ופה ימצא דבר מבוקשו. וע"כ יצדק מה שנתן אליעזר המתנות לרבקה טרם ששאלה דבר כי מכבר היה נכון לבו בטוח אשר מצא מבוקשו ממה שקפצה לו הדרך ולכן מיד נתן אומר כבוד והודיה לה' יתברך ואמר ברוך ה' אשר לא עזב חסדו וכו' אנכי בדרך נחני ה' בית אחי אדוני. וע"ז בא מדרש ז"ל ממה שקפצה לי הדרך הייתי יודע שבדרך נחני ה' בית אחי אדוני וכדברינו. ובזה יתכן מה שסיפר לפניהם ואבוא היום אל העין ודרשו היום יצאתי והיום באתי אשר לכאורה מה ראה להודיעם ענין זה אבל כוון בזה להודיעם כי נכון הדבר מעם ה' וממהר לעשותו ממה שהפליא עשות עמו בקפילת הדרך למען לא יערבו אל לבם להתנגד אל רצון ה' חלילה וכאשר מלאו עם פיהם לאמר אם מה' יצא הדבר לא נוכל דבר:

ואומר אל אדוני אלי לא תלך האשה אחרי. רש"י אלי כתיב בת היתה לו לאליעזר והיה מחזר למצוא עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו. הנה רבים העירו מה ראה הכתוב לרמז על זאת במאמר אליעזר אל לבן ובתואל ולא בדבריו הקודמים אל אברהם אדונו כי שם נאמר אולי לא תאבה מלא בוי"ו הלא יותר מהמודק היה לרמז במי שאליו נוגע הדבר הוא אברהם. והן אמת כי במדרש סמכו הדרש הזה על אולי הראשון שאמר אליעזר לאברהם וז"ל המדרש (במקומו) ויאמר אליו העבד הה"ד כנען בידו מאזני מרמה לעשוק אהב כנען זה אליעזר בידו מאזני מרמה שהיה יושב ומשקיל את בתו ראויה היא או אינה ראויה לעשוק אהב לעשוק אהובו של עולם זה יצחק אמר אולי לא תאבה ואתן לו את בתי. ולכאורה לא ידענו מדוע רש"י ז"ל דקדק על אולי השני. וכדי לבוא אל ביאור הענין נתבונן עוד מה היתה זאת לאליעזר ומה ראה על ככה לגלות זאת על אוזן לבן ובתואל לספר לפניהם מה ששאל את אברהם אדונו. והנראה לקרב הענין ע"ד דמיון סוחר אחד שהיה מבחרו ממרחק תמיד ע"י משולחו והיה מביא לו סחורה משם בהקפה מהסוחר הכללי ולזמן קצוב היה שולח לו ע"י שלוחו מחיר סחורתו והיה לוקח עוד סחורה בהקפה והיה זה משפטו כל הימים. לימים עלה על רוחו לשלוח שלוחו אליו לקוח ממנו סחורה עד למרבה שיעלה לסך גדול ולא ישיב עוד המחיר לבעליו ולא יוסיף שלוח עוד אליו (ע"ד לוה רשע ולא ישלם ר"ל על דעת כן שלא ישלם). וכאשר הגיע דבריו לשלוחו לא הוטב בעיניו הדבר כי לא יעשה כן כו' א"ל השליח על דעתי כי לא ירצה עוד הסוחר לתת סחורתו באמנה ובהקפה. ענה אותו בעזות מדוע לא יאבה כעתה לשלוח מה שלא עשה כן מקדם ומאז. השליח להיותו מוכרח לקיים דברי משלחו הלך ובא אליו ואמר לו אדוני שאל ממני כי אלך אליך לקחת עוד ממך סחורה הרבה בהקפה כמאז ואמרתי לו כמדומה לי שלא ירצה הסוחר אמר לי אעפ"כ הסוחר השכיל על הדבר מה שאמר לו שפת יתר כמדומה כו' והבין מזה כי משתמא בעלילה בא עליו לקחת סחורה בהקפה ולא ישוב אליו עוד ולא אבה הסוחר לשלוח על ידו והוא אך מסבת השליח שגלגל על שפתיו דברים שדיבר לאדוניו כדי שהסוחר יבין מזה ולא ירצה לתת. הוא הדבר באליעזר כי היה מחזר למצוא עילה שלא ירצה לבן או שלא תאבה האשה למען השיאו בתו והוא תכלית מאד בשיזכיר לפני לבן ובתואל מה שאמר לפני אברהם אולי לא תאבה מזאת ירגישו הם כי יש לפחד בדבר כי לולא כן אין מקום להסתפק כי מי זה לא יאבה לתת בתו ליצחק אם לא שיש בו ענין כמום ומוצנע שע"כ עלה על לב העבד לומר אולי לא תאבה. ועתה יצדק כי בעלי המדרש ז"ל סמכו הדבר על אולי לא תאבה שאמר לאברהם שהיה מגמתו ותשוקתו שלא תאבה האשה ללכת למען אשר בתו יתן לבנו ליצחק אך הכתוב בא להוכיח ולרמז על הדבר כי כן הוא כי חפץ בבן אברהם ממה שחזר וסיפר כדברים האלה בפני לבן אין זאת כי להורות נתן בלבו סימאן בדבר ואך זאת היא לאות ולמופת גם על דבריו הראשונים לאברהם. וזהו הרמז במאמר אליעזר ללבן ואומר אל אדוני אלי לא תאבה וכתב חסר יען כי עיקר הדרש מוכרח מהסיפור הזה. וזהו שפירש רש"י ז"ל אלי כתיב כו', והבן:

פרשת תולדות

אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק. מדרש גיל יגיל אבי צדיק ויולד חכם

ישמח

ישמח בו כו׳ עד בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני כו׳ עד האבות עטרה לבנים שנאמר ותפארת בנים אבותם הבנים עטרה לאבות שנאמר עטרת זקנים בני בנים ע״כ. הנראה בהבנת המאמר בהקדים דברי דהע״ה (תהלים קי״ב) אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד גבור בארץ יהיה זרעו כו׳. דע כי מטבע האדם ותכונתו להוליד בצלמו ודמותו דומה אליו באיכותו ומזגו וגזרת תארו כי כן הוא כח האב להיות הנצר משרשיו יפרה כמוהו כמוהו אחד בתואר. ואם האב הוא איש לבן בעור בשרו בהיר וזך אזי יצהיל ג״כ עור תולדותיו והיפך בהיפך. אבל הנה לפעמים יקרה כי האיש הבהיר והנא יוליד תולדה הכהה בעור בשרה והעילה לזה הוא כי זכות האב ובהירתו איננו מעצם תולדתו בלתי מצד הרבותו בכיבוסי׳ בנתר ובורית עד כי הלבין עצמו למראה עיני אדם. אולם התולדה אשר יוליד ההכרח שתהיה כפי איכות תולדתו ותכונתו כי היא נשארה אתו במשמר. וכמו כן הוא הדבר באיכות שלימות הנפשיות כי אם יהיה המוליד בר הלבב נקי וצדיק מרחם אמו יצמיח צמח טוב ושלם בעדות החכם מכל אדם (משלי כ׳) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו הוראת מלת בתומו על איש התם מעודו והוא הסבה לשיהיה אשרי בניו אחריו. אבל לא כן האיש אשר כחותיו הנפשיות נוטים לעבור את פי ה׳ ח״ו ואל מה שמתנגד לרצונו אך הוא לוחם עמהם ומתגבר עליהם ומכריח עצמו למצות ה׳ ית׳ ועבודתו מיראת העונש אזי יהיו תולדותיו כלולים בתכונת נפשותם מה שבנפש מולידם ואין בידם מאומה מטובו החיצונית. והוא שהפליג המשורר האלהי ע״ה בשבח הצדיקים ברי הלבב הטפלים ומשתוקקים באות נפשם אל מצות הי״ת ואמר (תהלים קי״ב) אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד והעילה בזה גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך:

ובזה יתבארו הכתובים הנזכרים לפנינו גיל יגיל אבי צדיק ר״ל הן אמת שיש לאבי הצדיק להתמיד בגיל גם אם צדקת בנו הוא אך מפאת ההכרח והיראה אבל ויולד חכם כלומר אם עוד זכה שיהיה בנו חכם ומהיר לעבודת שמים מתולדתו ישמח בו כלומר יש לו להרבות בשמחה וגיל יתר מאד כי הפעולה תעיד על פעלו וניכר כח האב מהבן כי ממנו יחיל טובו. וזהו שהביאו ז״ל עוד בני אם חכם לבך כו׳ כי המשכיל על דרכי ה׳ מבחינתו והכרתו מעצם תומו ותולדתו הוא מתואר חכם לב כענין הכתוב (משלי י׳) חכם לב יקח מצות כלו׳ יקחם מאהבתו אותם ותשוקתו אליהם. וזהו בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני כלומר כי ע״י בנו יתנכר טוב לבו גם הוא. וזהו שסיימו ז״ל האבות עטרה לבנים שנאמר ותפארת בנים אבותם כלומר תפארת הבנים הוא אך מסבת כי האבות נתנו מהודם עליהם והבנים עטרה לאבות שנאמר עטרת זקנים בני בנים כלומר צדקת הבנים ותום דרכיהם ובר לבביהם המה יתנו נדיון על אושר האבות וטוב שלמותם והמה אליהם לנזר תפארה. ועל כל זאת כוונו ז״ל במה שסמכו הכתובים האלה למאמר שלפנינו אלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק:

ועם דברינו אלה יתבארו לנו דבריהם ז״ל (נדרים פ״א) מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מביניהם ת״ח רב הונא אמר מפני שאין מברכין בתורה תחלה דאמר ר״י אמר רב מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת כו׳ עד ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ע״כ. והנה לכאורה לא ידענו מאיזה סבה יהיה נמשך לאשר לא ברכו בתורה תחלה שלא יצא מביניהם תלמידי חכמים. וכדי לבוא אל ביאור הלימוד הזה נעיר עוד במאמר הנביא שהביאו ז״ל כי בההשקפה הראשונה יש בדבריו שפת יתר במ״ש אשר נתתי לפניהם כי מה יבצר במאמר על עזבם את תורתי. אבל ע״פ האמור יצדק מאד אשר העובד הנאמן החפץ במצותיו ית׳ מאד מעצם תולדתו יוליד בנים מאושרים נזירים מבטן ולא כן העובד מפאת ההכרח מיראת העונש וכנ״ל. ובזה נבוא אל הענין והוא ע״ד דוגמא יש אשר לבושו שני ועדנים עבור אהבתו לבוש הנאה והמשובח ויש לובשם לא מאהבתו אותם כ״א מפאת ההכרח שלא יגיעהו מן הבזיון והבושה נגד המלובשים בהם והמבחן בהם לדעת מי הוא הלובשם מאהבה ומי מההכרח באם יפגעו ב׳ אלה בהרוקם המשכיל אשר המציא ואשר עשה מין היקר ההוא. כמו אז יבחנו גם שניהם ויתברר ענינם לעיני כולם כי הלובש רקמות מאהבתו אותם ומחמדתו אליהם יאהב למאד הממציאם ועושיהם וירבה לו תודות נמרצות על רוב חכמת לבו ותבונת כפיו הנשואים במלאכת האריגה ההיא לא כן הב׳ כי עוד יטיח דברים נגדו יען כי לולא הוא שהמציאם לא היה מוכרח לפזר עליהם כי לא היה לו ממי להכלם. ועד״ז ממש העובד מאהבה המשתוקק למצות הי״ת ב״ב ונפש הוא יודה לה׳ חסדו על שחנן אותנו בתורתו הקדושה וישמח בה מאד בגיל ורנן משא״כ העובד מפאת ההכרח והיראה כי היה לו נחת יותר באם לא היתה נתנה מראש והיה חפשי ממנה ומעול מצותיה. וזהו מפני מה תלמידי חכמים אין מצויין לצאת מביניהם תלמידי חכמים מפני שאין מברכין בתורה תחלה כי כל עיקריית הברכה היא להודות לה׳ על בחרו אותנו וקרבנו לפני הר סיני מאז כמבואר בטור א״ח (סי׳ מ״ז). וע״כ העושה מיראה ומההכרח ודאי כי איננו מברך ה׳ על ראשית נתינתו התוה״ק אלינו ולכן המשפט להם שלא לצאת מביניהם תלמידי חכמים וכאשר זכרנו. וזהו ויאמר ה׳ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם כלומר הגם שהם מקיימים אותה אבל המה תוהים על ראשית הנתינה (ועיין עוד בע״י

מה

מה שכתב בזה בשם החסיד רבינו יונה זלה"ה) :

ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו. מדרש ר' יוחנן אמר ששפך תפלתו בעושר לנכח אשתו מלמד שהיה יצחק מתפלל ואומר רבש"ע כל בנים שאתה נותן לי יהיו מן הצדיקת הזו ואף היא אמרה כן. כדי לבוא אל ביאור המאמר נקדים מ"ש דהע"ה (תהלים ל"ה) ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי ותפלתי על חיקי תשוב. דע כי ממשפט המבקש דבר מאת המלך שלא ירבה לשאול גם לא להגדיל בקשתו אבל יצמצם מאד בשאלתו לבקש רק המועט ההכרחי כמליצת רז"ל (קידושין י"ז) תפסת מועט תפסת. אבל זה איננו כ"א בשיבקש עבור עצמו לא כן אם יבקש עבור זולתו ידיו רב לו להרחיב פיו לבקש גדולות ולא יבוש. ועד"ז הוא ג"כ משפט הצדיקים עת יבואו לבקש מאתו ית' על הפקת צרכיהם לא יפטירו בשפה להרבות בבקשתם דבר נוסף על ההכרחי אבל יצמצמו כל מה שאפשר משא"כ בהתפללם על אחרים. ובזה נבוא אל הענין כי הנה רבותינו ז"ל אמרו (ב"ק צ"ב) המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה. ולפי זה המתפלל על זולתו ירויח הרבה יותר מאם יתפלל על עצמו אשר לא היה מלאו לבו לשאול כעל זולתו. וזהו ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי כלומר הרביתי עליהם התפלה בשקי ובתעניתי וזה לי לתועלת כמרץ ותפלתי על חיקי תשוב כלומר מה שפילל עליהם ישוב אליו. והוא הדבר ג"כ ביצחק ע"ה שהרבה והפציר בתפלה כהוראת מלת ויעתר (עיין רש"י) אשר ע"כ לא אמר ויתפלל. וזהו שהמליצו ז"ל ששפך תפלתו בעושר כלומר ברבוי והטעם לנכח אשתו ר"ל שהיה בבחינת המתפלל' על חבירו וככ"ל ועי"כ ויעתר לו ה' כלומר עתירתו שבה אליו כי גם הוא היה צריך לאותו דבר כמאמר רז"ל (יבמות ס"ד) שהיו שניהם עקרים :

ויעתר לו ה'. גמרא (יבמות ס"ד) לו ולא לה לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו'. הנה לכאורה מלת תפלת היא אך למותר כי די היה שיאמרו לפי שאינו דומה צדיק בן צדיק כו'. ואחשוב בזה כי הנה המתפלל על חבירו לא ימלט אם שהמתפלל הוא הגדול על הקטן או להיפך ובזה יפול ספק אם שמעלת המתפלל גדול וחשוב בעיני הי"ת לשיקובל תפלתו על הנצרך או שמעלת הנצרך יותר גדולה והיא המועילה להמתפלל להעלות תפלתו. והנה לכאורה מקום לומר אשר מעלת הנצרך רבה היא ממעלת המתפלל ובה תלוי עיקר קבלת התפלה מצד שהוא הנענה והמשיג מחסוריו אבל אם נאמר כן היה מהראוי שיאמר הכתוב ויעתר לה ה' אחר כי היא היתה מתפללת על יצחק והוא הנצרך זאת לעד כי גדול ורב חשיבות המתפלל יותר מהנצרך. וזהו שרמזו ז"ל לו ולא לה ר"ל אחרי כי ה' יתב' היה נעתר ליצחק ולא לה מזה יבחן כי הוא ית' דורש חשיבות המתפלל וזהו לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כו' משא"כ אם נאמר כי גדול ורב יותר מעלת הנצרך היה מהצודק שיאמר הכתוב העתירה אליה :

ויתרוצצו הבנים בקרבה ותאמר אם כן למה זה אנכי ותלך לדרוש את ה' ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך כו'. ראוי להעיר בזה כי הלא התשובה איננה מעין השאלה כי היא שאלה על אודות הפלגת צער הריונה ומה זה ירגיענה מאמר ב' גוים בבטנך כו' ולאם מלאם יאמץ ורב יעבוד צעיר כי לכאורה עדנה אין בזה לפקח עצבונה הגדול. ובמדרש ותלך לדרוש את ה' הלכה לבית מדרשו של שם ועבר. וכדי לבוא אל תכלית הענין בזה נקדים לבאר מאמר ה' ית' לקין (בראשית) למה חרה לך ולמה נפלו פניך אשר לכאורה לא ידענו שאלת למה נפלו פניך כי איננה צודקת אחר שאלת למה חרה לך כי הלא מכבר ההכרח הוא אשר ברוע לב יפלו פנים. אבל דע לך כי המשיגים קורות ופגעי הזמן ב"מ אנחותם ומגינת לבם חלוקים לב' בחינות מהם אשר יתאוננו על המקרה והיסורים לבד והוא ממדת הנבערים והפתיים אבל לא כן הוא מדת הישרים והנבונים כי מדרכם להצדיק דין שמים ולקבלהו בשמחה כי לא חשיד קוב"ה כו' אך יהיו דואגים על מעשיהם אשר חטו אלה ויפשפשו בהם על מה זה עשה ה' ככה אליהם. והבדל בין ב' סוגי התוגות האלה הוא כי הא' צערו ויגונו לא לעזר ולא להועיל אבל עוד יבוא אליו המכאוב ודאבון נפש מסבתה כמאמר (משלי י"ז) ורוח נכאה תיבש גרם. לא כן המתאונן על חטאיו והמתאבל על עונותיו שהמה הסבו לו פגעיו ומקריו הרעים הנה מזאת יגהה מזורו וארוכתו מהרה תצמח בשובו מחטאיו ובזאת יהיה מתנחם בצערו ויצהיל פנים וייטיב גהה. וזהו שאמר ית' לקין למה חרה לך והוא כמוכיח על פניו במופת נאמן אשר עברתו ותוגתו הוא מרוב כעסו וחמתו על שלא עלתה מנחתו לרצון לפני ה' ולא ע"ד המצטער והדואג על מעשיו ומפשפש בהם לבוא בתשובה לפניו ית' והעד כי נפלו פניו ורעים למאד וזהו למה חרה לך ולמה נפלו פניך :

וההבדל השני בין ב' סוגי המתאוננים הנזכרים הוא בבקשת המזור ורפואת תעלה למחלת מקריהם כי הא' מדרכו לדרוש ברופאים להעלות ארוכתו ע"י סמים מועילים וכדומה. לא כמוהו הב' כי יהיה זריז ומהיר לדרוש בהקרובים אל ה' לבקש מאתם מזור נמרץ במה שיורו אותו דעת להשכיל להיטיב וידריכו אותו בדרכי התשובה על מעשיו הקודמים ובזאת יכופר עונו ושב ורפא לו. ועד"ז היתה רבקה ע"ה היטיבה דרכיה לבקש ולשאול על ענין מכאובי הריונה מהחכמים וגדולי המורים להגיד לה עילת הדבר מה היא ולא דרך נשים לה לבקש רפואה טבעיית מהרופאים או המילדות וכדומה אבל באה לבהמ"ד לבני שם ועבר. ומה גם לפי המוזכר במדרש עברה

על

על פתחי ע"ז עשו מפרכס לצאת והביאה מזה כי היא הרה עובר רע וטוב ע"ז שאלה מה הועילה תפלת יצחק כל בנים שאתה נותן לי לא יהיו אלא מן הצדיקת הזו אם גם בקרבה יתנוצן איש רשע. וזהו ותאמר אם כן למה זה אנכי כלומר מה אנכי טוב לו ומה יתרוני על נשים זולתי וע"ז ותלך לדרוש את ה' כי הם יעמידו אותה על תכונת הדבר מה הוא :

וזהו שהשיבו אותה ע"פ ה' שני גוים בבטנך כו' ובזה התירו שאלתה בטעם מספיק וכמו שנבאר והוא בהזכרת דבריהם ז"ל (בילקוט שופטים ג') ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל משל למה"ד למלך שנטע כרם והיו בתוכו ארזים גדולים וקוצים אמרו לו עבדיו אדונינו המלך הקוצים שאוחזים בבגדינו למה הנחתם אמר להם אם אין קוצים במה אני גודר את כרמי כך ישראל כרמו של הקב"ה שנאמר (ישעיה ה') כי כרם ה' צבאות בית ישראל וכו' עד כדי שישמרו ישראל את התורה שנאמר ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ע"כ. והוא לעינים אשר ה' ית' ראה והכין מאז רצועה מרדות לישראל להיישירם ולהטותם הדרך הטוב לפניו על ידו וע"ד שאמרו ז"ל (מגילה י"ד) גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים כו' וכאשר רמז החכם ע"ה (משלי ט"ז) כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה אשר ע"כ אמר המשורר בשם ה' (תהלים פ"א) לו עמי שומע לי כו' כלומר לי בעצמי בלי הצטרפות הנוגשים כמעט כו'.

ולעילה זו היה שורת הדין נותן שיהיה נולד עשו עם יעקב יחדו כאחד יען כי למענו נברא. וזהו שאמרו ז"ל במדרש שני גוים בבטנך שונאיהן דבנים במעיך ולאם מלאם יאמץ כלומר אחד יתאמץ בעבודתו ע"י הב' ורב יעבוד צעיר כמאמר המדרש זכה יעבוד לא זכה יעבד. והן בזאת נתקררה דעת רבקה אמנו ע"ה אחרי כי הגידו שו"ע מה הוא לה וכי הצורך גם לעשו למען יעקב עבור תיקונו ותועלתו. ומה נמרצו בזה דבריהם ז"ל (במדרש במקומו) ויקראו שמו עשו הא שוא שבראתי בעולמי (פי' כי מציאותו איננה כ"א עבור יעקב ואולי כוונו עוד) והוא כי האמנה תולדות עשו יהיה לצורך בני יעקב ובכ"ג אבל יעקב ע"ה בעצמו לא היה הצורך לו לעשו כי היה מתהלך בתומו וזהו הא שוא שבראתי כלומר זה הראשון ודאי לשוא ולחנם הוא נברא :

ויצא הראשון אדמוני. עיין קול יעקב רות על מאמר יתן ה' לכם ומצאן מנוחה :

ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו א) ורבקה אוהבת את יעקב ב) מהראוי להתעורר בזה מה זאת אל הזוג הקדוש הזה יצחק ורבקה שהיה להם שני בנים היה הוא אוהב את זה והיא את זה הלא דבר הוא. אמנם הענין כך הוא כי יצחק ע"ה נולד בבית צדיק חוסן רב אצל אברהם ושרה בית שלא נשמע בו רק אמת לאמתו וקיים בעצמו מאמר לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה כו' וכאשר לקח יצחק אשה ונולד לו הבן הזה עשו והתחיל

שפת היריעה

א) והנה יש מהמפרשים ז"ל אשר באר מאמר כי ציד בפיו של יצחק וסמכו עצמם על תרגום אונקלוס, ארי מצידי' הוה אכיל. ומזה הוכיח הראב"ע ז"ל שלא היה ממון ליצחק [עיין ראב"ע על ויבז עשו את הבכורה] והיה אוהב את עשו מפני [illegible] אליו שיפרנס אותו, והרמב"ן ז"ל כתב עליו ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה כי הנה אברהם נתן לו הון רב ואח"כ הזר והשיג עושר גדול בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי פלשתים, אמנם הציד אשר היה בפיו כן יעשו השרים והמלכים בוחרים בציד מכל מאכל ע"ש. אמנם לדעתי בעניה אין מהצורך אל כל הדחוקים האלה כי מעולם לא היתה כוונת התרגום אונקלוס שהיה יצחק אוכל מצידו של עשו כי למה תספר לנו התורה ספורים כאלה וכי יש כבוד ליצחק מזה או איזה מדה טובה נלמד לנו מן הספור הזה. אמנם דע כי התורה הק' ספרה אלינו הסבה על מה ולמה אהב יצחק את עשו [וכבר רמזנו זאת בספרנו שמן כמור בי"ד מפליאי ושמעתי שהקדימני בזה הגאון ר' אליעזר הרנ"פ ז"ל] לאמר כי יצחק אהב את עשו בעבור המדות טובות אשר ראה בו כי כבוד אב של עשו גדול ומהולל מאד בפי רבותינו ז"ל והיה מנהגו של עשו ע"ד שספרו חז"ל על ר' פנחס בן יאיר [חולין ז' ב'] מיום שעמד על דעתו לא נהנה מסעודת אביו, כן היה מנהג עשו שלא הכניס אל תוך פיו דבר משל אביו רק מה שהיה צודה בשדה יער מגיע כפיו זאת היה אוכל אבל משל אביו לא רצה ליהנות, הוא שתרגם אונקלוס ארי מצידי' הוה אכיל פי' מה שהיה צודה בעצמו ביגיע כפו הוה אכיל ולא משל אביו, ומעתה מאמר כי ציד בפיו מוסב על עשו לא על יצחק.

ב) ויתכן עוד בביאור מאמר ויאהב יצחק את עשו ורבקה אוהבת את יעקב, כי כבר קבלנו כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ע"כ אמר ויאהב יצחק לשון עבר לא לשון בינוני והטעם כי ציד בפיו שאכל מצידו והיה אהבה התלויה בדבר אבל רבקה אוהבת בהווה את יעקב ולא בטלה כי איננה תלויה בדבר.

עוד יתכן בזה ע"ד מ"ש במדרש [פ' בראשית] האדם נברא ביום הששי אחר כל מעשה בראשית כי הכל נברא רק בשבילו משל לא' שעשה סעודה הוא מכין תחלה את הסעודה ואח"כ הוא מכניס הקרואים כן הכין ית' תחלה כל צרכי האדם ואח"כ ברא את האדם כי הוא העיקר בכל צבאות הבריאה לכן בא באחרונה, כן ממש עשו נברא לצורך יעקב כמאמר [ישעיה ס"א] ועמדו זרים ורעו צאנכם כו' ואתם כהני ה' תקראו כו' היה צריך לבוא קודם יעקב ויעקב בעבור שהוא העיקר יצא באחרונה. אמנם דע כי יש שני כלים אשר האחד סבה לחבירו כמו הגעלייג אל הזייגער ודאי ירצה להשיג תחלה את הגעלייג ואח"כ הזייגער והמאוחר הוא העיקר, אבל שני הפנים אשר האחד איננו נעשה למלאכת הב' כמו הבונה ב' בניינים הדבר בהיפך כי בנין הראשון הוא משובח יותר מבנין השני כמאמר ותברון בבא שנים ננהג כו' [עיין רש"י] כי פסולת הנשאר מבנין הראשון הוא נותן בשני, ולכן בכל שני בנים אשר האחד איננו סבה אל השני הראשון משובח והבכור הוא קודם במעלה כמאמר ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת וכו', לכן היה יצחק אוהב את עשו כי הוא הבכור והוא המשובח כמשפט בני האדם בכל העולם אשר הראשון משובח, אבל רבקה ידעה האמת כי בשני בנים האלה המאוחר הוא הבכור והוא הקדוש והמשובח כי הלכה לדרוש את ה' ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך כו' ורב יעבוד צעיר כי הראשון נברא בעבור השני ולצרכו ע"כ רבקה אוהבת את יעקב ולכן יצחק לפי שיטתו ראוי ליעקב לכבד אחיו הגדול ע"כ אמר בברכתו אשר חשב בדעתו שהוא מברך את עשו הוה גביר לאחיך, אבל הקב"ה סבבים לשיטת רבקה לברך את יעקב שיהיה גביר לעשו לקיים מאמר ורב יעבוד צעיר. מפי הרב מו"ה אלקנה ז"ל נכד מו"ר ז"ל. והוסיף עוד ואמר כי זהו מאמר יעקב אל עשו מכרה כיום את בכורתך לי

אשר

והתחיל לדבר בא אל אביו ושאל אותו אבי היקר הגד לי איך מעשרין את התבן איך מעשרין את המלח התפלא ואמר מובטח אני בזה שיהיה מדקדק במצות לאין שיעור אכן רבקה נולדה אצל לבן הארמי והיתה רגילה ובקיאה בדברי הרמאים והצבועים היא הבינה זאת כי ערום יערים ורמי' בפיו לכן יפה אמר ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו ויצחק לא הבין זאת כי לא הורגל בזה ורע לא ידע אבל רבקה אוהבת את יעקב :

ויאהב יצחק את עשו כו' ורבקה אוהבת את יעקב. מדרש כל שהיתה שומעת קולו היתה מוספת לו אהבה על אהבתו א) ביאור הענין עפ"י מה שכתבנו בארוכה בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פ' תולדות בבאור הכתוב (מלאכי א') אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במאהבתנו הלוא אח עשו ליעקב נאם ה' ואהב את יעקב ואת עשו שנאתי. והוא כי יש שני סוגי חשיבות יש החשוב מצד עצמותו ויש החשוב רק בבחי' ההצטרפות כשנערוך הדבר ההוא לעומת הגרוע ממנו. והנה חשיבות ישראל הוא ג"כ על ב' האופנים האלו. אם הם צדיקים ושלמים אז חשיבותם הוא מצד עצמותם ואם הם ח"ו במדרגה פחותה אז מאהבת ה' את עמו יעריכם נגד זולתם הגרועים יותר ואז הם משובחים בבחינת הצרוף. אולם גם בהיותם בגדר המעלה והשלמות אשר הנם חשובים בעצם יוסיף ה' להעריכם גם נגד הזולת למען ב' ענינים א' לטובת ישראל למען תהיה חשיבותם מכופלת גם בחינת ההצטרפות למען יתראו עליהם שתי החשיבות יחד הב' למען תגלה אז ערות הזולת ויהיה ניכר חסרונם כשיהיו נערכים נגד המשובחים מהם ושני אלה יפעלו זה על זה. וזהו אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו כלומר במה יודע אפוא עד היכן היא מגעת הלוא אח עשו ליעקב כלומר אקרבם זל"ז (ע"ד אחות לנו) ויהיה ההבדל ביניהם רב ועצום מאד וזהו ואוהב את יעקב כלו' באהבה נוספת על אהבתו. ואת עשו שנאתי כלומר לא זאת שעשו יכתיר את יעקב אבל עוד יעקב יעיר קנאה על עשו ועל ידו תתגלה רעתו עוד יותר וזהו שכיים וקראו להם גבול רשעה. וכענין הזה היה בחינת אהבת רבקה ע"ה את בנה יעקב כי מלבד חשיבותו מעצמותו מהפלגת שלמותו ותמימותו המחויבים לו אהבתה עוד היה לו אהבה נוספת מסבת רעת וגנות עשו. וזהו ורבקה אוהבת את יעקב לשון בינוני ובא מדרשם ז"ל שהיתה מוספת תמיד אהבה על אהבתו כלומר העצמיית :

עוד ביאור ע"ז תמצא בחבורנו קול יעקב שה"ש על מאמר הביאני אל בית היין ע"ש :

ויזד יעקב נזיד ויבא עשו וגו'. מדרש אמר לו מה טיבו של נזיד זה אמר לו שמת אותו זקן אמר אף באותו זקן פגעה מדת הדין א"כ לא מתן שכר ולא תחיית המתים ורוח הקודש צווחת אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכה להולך (ירמיה כ"ב) אל תבכו למת זה אברהם בכו בכה להולך זה עשו. ולכאורה דברי המדרש חסרי הביאור אמנם הם מובנים פשוט עם דבריהם ז"ל בסמוך את מוצא אברהם חי קע"ה שנה ויצחק ק"פ ובאותו יום בא עשו על נערה מאורסה והרג את הנפש אמר הקב"ה כבר הבטחתי לאברהם ואמרתי לו ואתה תבוא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה וכי זו היא שיבה טובה שהוא רואה בן בנו עובד ע"ז ומגלה עריות ושופך דמים מוטב לו שיפטר בשלום הה"ד (תהלים ס"ג) כי טוב חסדך מחיים ע"כ. הנה מבואר מדבריהם כי עשו הסב קדימת מות אברהם ה' שנים וזהו אמר עשו אף באותו זקן פגעה מדת הדין מלת פגעה יורה על ענין קדום טרם בא העת וע"ז השיבה רוה"ק אל תבכו למת זה אברהם כלומר לא מסבת עצמו נפטר קודם זמנו אך אתה עשו עם זדון לבך פגעת בו ואתה הסבות עליו קדימת מיתתו וזהו בכו בכה להולך זה עשו :

ויאמר עשו אל יעקב הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כי עיף אנכי על כן קרא שמו אדום. מדרש מן האדום האדום ר' יוחנן ור"ל ר' יוחנן אמר מניה ומן פטרוני' ר"ל אמר מניה ומן דכוותיה הוא אדום ותבשילו אדום כו' הוא אדום שנאמר ויצא הראשון אדמוני ותבשילו אדום הלעיטני נא מן האדום ע"כ. הקרוב אצלי כי הם ז"ל חשבו בביאור כפל המלות האדום האדום להיות א' מוסב על התבשיל והב' על עצמו והוא עם מה שאמרו ז"ל סומקא חלף סומקא פי' כי כל מין מחזק את הדומה לו ומבריאו ומסייע אותו כמליצתם ז"ל נפש משיב נפש. וע"ז בקש עשו הלעיטני נא מן

שפת היריעה

אבר המפרשים ז"ל בקשה נפשם לבאר מאמר כיום מה הוראהו, אמנם עתה יצדק מאד מלת כיום, כי יעקב ע"ה בעוד שלא ראה מאת עשו שיתגאה כנגדו לא נתעורר לעשות עמו מסחר בעסק הבכורה אבל היום הזה שמצא יעקב כי עשו מדבר בהוצפה גדולה הלעיטני נא כו' ולא אמר כלשון בני אדם תן לי לאכול אבל בזדון לבו רצה שיעקב ישמש אותו וישרתהו ועשו עומד וחובק ידיו מאחוריו ולא רצה להטריח יד לקחת המאכל אל פיו רק שיעמוד כך ידיו לאחוריו ויפתח פיו ויעקב ילעיטהו, אז התעורר יעקב ואמר מכרה כיום את בכורתך לי עתה נתעוררתי לקנות ממך הבכורה אחרי ראותי כי רצונך שאהיה אצלך משרת, ע"כ אמר אח"כ ויעקב נתן לעשו לחם כו' לא שהוא משמש את עשו.

א) נוכל להמתיק דברי המדרש ע"ד דמיון ציר שקבלו להם רב חדש ויהללו אותו מאד, וזה אפשר להיות על ב' אופנים או שהוא באמת נחל נובע מקור חכמה מחדש חידושי גפ"ת חדשים לבקרים או שהוא בעצמו איננו חריף רק שמע איזה חדושים מאחרים ונוהג כמרמה אשר מגפש הרב הזה שיהיה כבודו פוחת והולך כי כאשר יגיד לפניהם כל הדברים אשר שמע אין עוד, לא כן מעין הנובע יום ליום יביע אומר ויחוה דעת הלא יוסיפו בכבודו יום אחר יום כי איך כזה מגיע עצמו רק במושבו עמהם יכירו אותו בכל פעם יותר ביתר שאת ויתר עז. וזהו ויאהב יצחק את עשו בעבור ואח"כ נפחת והטעם כי ציד בפיו כי רמה אותו כמ"ש רש"י ז"ל ע"כ נפחתה האהבה, אבל רבקה אוהבת את יעקב כל מה שהיתה שומעת קולו כלומר היתה מוספת אהבה על אהבתו כי כן היה גם הוא מעין המתגבר בתורה ומצות ובכ"ע יום אחר יום ביתר שאת

מן האדום האדום הזה כלומר הלעיטני ממה שהוא דומה לי *) והנ שביארו מניה ומן דכוותיה יען כי הדבר שהוא דוגמת תכונתו תועילנו לעייפותו. ובזה יתכן מה שסיימו ז"ל הוא אדום שנאמר כו' ותבשילו אדום שנאמר הלעיטני נא מן האדום האדום הזה אשר לכאורה עדנה אין הדבר מוחלט שתבשילו אדום ממה ששאל עדשים שבישל יעקב ולדברינו יהיה עיקר ראייתם על תבשילו שהוא אדום ממה שפרש ואמר מן האדום האדום הזה שהוראה כי ימצא מין את מינו. ובזה יצדק מה שסיים הכתוב ויאמר על כן קרא שמו אדום כי הנה ממשפט בני אדם הוא שלא לכנות שם גנאי לחבירו בלתי אם הוא בעצמו גלל על שפתיו אותו הכינוי או אז כולם יקראוהו במה שכינה את עצמו. וכמו כן עשו אשר בו נאמר ויצא הראשון אדמוני ובדרש מוכן לשפיכת דמים והנה מי הוא זה שהיה ערב אל לבו לקרותו בתואר ההוא אבל מאז תאר הוא את עצמו בכינוי הלז במה שאמר מן האדום האדום הזה וכנ"ל הותרה הרצועה להיותו נקרא אדום בפי כל וזהו על כן קרא שמו אדום:

ויעקב נתן לעשו לחם ונזיד עדשים ויאכל וישת ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה.

הנה מהראוי לשום לב אל סיפור ויאכל וישת שאיננו מענין מה שרצה להודיענו כי הלא העיקר בהסיפור הזה הוא להודיענו מהפלגת בזיון הבכורה בעיני עשו גם מאמר ויקם וילך לכאורה הוא ללא צורך. אבל לבי אומר לי כי מה שהרבה הכתוב בספורים האלה הוא אך למען נעמוד על ידם על זדון לב עשו ועל רוב זלות הבכורה אצלו. והוא כי הנה בדבר המכירה יש מקום להסתפק ולומר אם שהבכורה היתה קלה בעיניו למוכרה בעד דבר מועט ופחות או כי היה נזיד העדשים יקר בעיניו כל כך עד שהיה אצלו המאכל והבכורה על משקל א' וע"ד שמצינו ברז"ל (יומא כ"ג) ללמדך שקשה עליהם טהרת כלים יותר משפיכות דמים איבעיא להו שפ"ד הוא דזיל גבייהו אבל טהרת כלים כדקיימא קיימא או דילמא ש"ד כדקיימא קיימא אבל טהרת כלים הוא דחמירא. וענין שאלתם הוא מה שאמרו קשה עליהם טהרת כלים יותר משפ"ד עילת הדבר מהו כי מקום לומר אשר הוא בעבור כי שפ"ד היא קלה אצלם אבל טהרת כלים קמה וגם נצבה אך בערכה הראוי והמחוייב או שהוא לאשר טהרת כלים היא אצלם בחומרא יתירה ושפ"ד קמה בערכה ובחומר שבה. וכמו כן הדבר באם יתן אחד חפץ יקר והמועיל בעד ארוחת ירק יש לדון על ב' פנים אם שמגודל רעבנו לא שם עינו ולבו על יקרת החפץ גם כי הוא נכבד אצלו כמשפטו או לאשר איננו יודע בטיב החפץ ויקרותו וחשיבותו ומרוב זלותו אצלו נתנו בעד דבר הפחות. והדרך הקרוב לבוא על בירור מעשהו והוא אם אחר כי יאכל לשובע נפשו ינחם ויתחרט מאד על אבדת חפץ יקר כזה (כמשפט כל הרודפים אחר תענוגות ב"א אחר שימלאו תאותם יתעצבו וינחמו) לעד כי מה שעשה היה אך מפאת חשיבות המאכל כי אכף עליו פיהו. אבל עשו אחר אכלו ושתו מחיר בכורתו לא נחם על מעשהו ולא נעצב אל לבו כי נשללה ממנו יקרת נזר חמדת עולם עבור נזיד העדשים הנה מזה יאומת הפלגת בזותו הבכורה כי מאסה ותהו נחשבה לו. וזהו ויאכל וישת ויקם וילך כלומר הלך לדרכו שמח וטוב לב מזה הוכרע ויבז עשו את הבכורה כלו' לא מפאת חשיבות המאכל כ"א מפאת זלות הבכורה. והוא שאמרו במדרש ויאכל וישת הכניס עמו כת של פריצים אמרו ניכול דידיה וניחוך עליו כי עוד היה בלבו כי הוא עקב את יעקב:

ולדברינו יצדק מאד מ"ש הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים והוא כי עד נתברך יעקב מיצחק אביו דן על הבכורה שהיא עלולה להרע לבעליה ולהביאו אל המיתה כאמרו ואנכי הולך למות אך אחרי ראותו כי היא הסיבה ברכת יעקב מטל השמים ומשמני ארץ מאז השכיל על יקרת הבכורה כי ידה רב לה להביא בעליה גם לתענוגי העולם והבין מה אבד במכירתו אותה וזהו ויעקבני זה פעמים כלומר אך עתה נתודע לי מה שעשה לי בערמימותו:

ויהי רעב בארץ. מדרש יודע ה' ימי תמימים זה יצחק ונחלתם לעולם תהיה גור בארץ הזאת לא יבושו בעת רעה ברעבו של אבימלך ובימי רעבון ישבעו ויהי רעב בארץ לא ירעיב ה' נפש צדיק זה יצחק גור בארץ הזאת כו' ע"ש. המאמר פלאי והנראה בתכלית רצונם כי באו להשיב על מה שאמר הי"ת אל יצחק גור בארץ הזאת אם מכבר כרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעך נתתי כו' והוראת מלת נתתי הוא על החלט הדבר (כמ"ש רש"י ז"ל) אשר ע"כ אמר לבני חת גר ותושב אנכי עמכם ובדרש אם תרצו כו' ואם לאו הריני תושב (ומה גם כפי מה שביארנו שם ע"ש) וא"כ מדוע יאמר הכתוב ביצחק גור כו' שהוא תואר גרות. ועל זאת שמו ז"ל אל הדרש פניהם יודע ה' ימי התמימים זה יצחק ונחלתו לעולם תהיה כו' וכאשר נאמר. והוא בהזכרת מאמרם ז"ל בילקוט (תהלים ק"ד) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שנאמר ישמח ה' במעשיו שמח לא נאמר אלא ישמח ישראל לא שמחו בעולם שמח ישראל בעושיו אין כתיב אלא ישמח שעתידים ישראל לשמוח בהקב"ה. ורצונם בזה להבינו מה שהקב"ה מעכב ומאחר שלות ישראל לעוה"ב ומקדים לזולתם ממש כמשפט בעל אכסניא שמקדים להאורח

יריעות האהל

*) **שוב** ראיתי פי' הטור על התורה כתב כן וז"ל יש מפרשים שהאדום האחרון חוזר אל עשו שלפעמי' נא מן האדום האים האדום הזה וקורא הוא את עצמו אדום:

לכאורה היותר נחפז לנסיעתו לילך לדרכו ומאחר לאשר בדעתו להתבושש מה (וכאשר יבואר אי"ה בארוך במ"א) והוא שאמר ית' ליצחק גור בארץ הזאת ובא מדרשם ז"ל יודע ה' ימי תמימים זה יצחק ה' גור בארץ הזאת. לרמז כי האמנם הבטחת הקב"ה קיימת בירושת הארץ עכ"ז לא ימכר אלא יפיש להושיבם עליה כי עוד חזון ומועד להם ולבניהם אחריהם. וזהו ונחלתם לעולם תהיה כלומר עוד יאריכו ימים ויקבלו ערובתם ומנת חלקם משא"כ זולתם כי חלוצים יעברו מן הארץ ויסחו ממנה ע"כ ההכרח למהר ולבהל להם חלקיהם ומנותיהם:

ומעתה נעמוד על מה שסיימו ז"ל לא יבושו בעת רעה ברעתו של אבימלך לא ירעיב ה' נפש צדיק זה יצחק גור בארץ הזאת. אשר לכאורה הוא כדברים שאין להם שחר. אבל לדברינו רצו ז"ל בזה להודיענו מחסדי הי"ת עם חסידיו כי עצמו והוא כי בשעלה על רצונו ית' להביא רעב על הארץ הזאת היתה מחכמתו ית' לצוות ליצחק על ישיבתו בארץ במאמר גור וכו' כוון בזה לתארהו גר בארץ למען לא יהיה נכלל עם תושבי הארץ בגזירת הרעב. וזהו נחות מדרשם ז"ל ויהי רעב בארץ יודע ה' ימי תמימים זה יצחק ונחלתם לעולם תהיה וכאמורנו והתועלת מזה לא יבושו בעת רעה ובימי רעבון ישבעו. וזהו שסיימו לא ירעיב ה' נפש צדיק זה יצחק גור בארץ הזאת כלומר למען שלא להרעיב נפש צדיק אמר לו גור בארץ כו' להוציאו מכלל התושבים ואשר נגזר עליהם:

ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אתי ותשלחוני מאתכם ויאמרו ראו ראינו כי היה ה' עמך. הנראה בביאור הכתובים ע"ד שאמרו במדרש (וירא) ויאמר לוט אלהם אל נא אדני כו' שני בני אדם אמרו דבר אחד לוט וצרפית צרפית אמרה כו' עד לוט אמר עד עכשיו הקב"ה רואה מעשי ומעשי בני עירי ואני צדיק ביניהם עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על שלי כו' וזהו אחרי הפרד לוט מעמו כלו' מהיות עמו (וע"כ לא אמר ממנו). וזהו ג"כ דברי אבימלך אל יצחק לך מעמנו כלומר מהיות מושבך עמנו. כי המה דנו עליו אשר כל חשיבותו בעיני ה' הוא אך מסיבת רעתם וגנותם ורק המה יכתירוהו וזהו כי עצמת ממנו מאד כלומר מסבת היותך עמנו. וזהו שאמר להם יצחק מדוע באתם אלי כו' ותשלחוני מאתכם כלומר מהיות אתכם לבל אתחשב בעיני ה' ית' על ידכם (ולכן לא אמר מכם) אבל הם בראותם כי גם אחרי הפרד יצחק מאתם הי' בגדלותו וחשיבותו הביטו למפרע כי גם בעת שהיה עמהם לא היה חשיבותו בהצטרפות גנותם אבל היה חשוב מעצמותו. וזה שדייקו ואמרו ראו ראינו כו' כללו בינוני ועבר כלומר כי כהיום נתברר אצלנו למפרע כי היה ה' עמך כלו' מפאת חשיבותך העצמיית וכאמר תהי נא אלה כו' עד אתה עתה ברוך ה' כלומר מתה שגם עתה הנך מבורך ומוצלח יבחן עניך אצלנו כי עצמך וגדלך וחשיבותך לא היה מסבת גנותנו גם מאז ע"כ אין עלינו לקנא בך ונכרתה ברית עמך. והבן.

עוד באופן אחר היותר קרוב בהזכרת דבריהם ז"ל (במדרש פרשתנו) כי עצמת ממנו כל עצמות שעצמת לא ממנו הוא. והרצון בזה כי הנה יש בבני אדם ב' סוגי הצלחות טבעיות ונסיית הטבעיית היא ע"ד ההדרגה לאט לאט וממדרגה למדרגה אבל הנסיית היא פתאומיית מהקצה אל הקצה. וההבדל ביניהם הוא כי המצליח ע"ד הטבע רבים יקנאו בו באמרם לולא הוא שעסק במסחר הלז או במלאכה ההיא היינו מרויחים אנחנו מה שהרויח הוא כי גם לנו יד ושם בעסק ההוא משא"כ ההצלחה הנסיית היא רק כמו אחד יש לו במרחקים אב נדיב ושוע ושולח לו בכל חודש למאות ולאלפים היעלה על לב אדם לקנא בו כי את מי עשק כו' *). והוא הדבר ביצחק ע"ה לאשר כי ענין הצלחתו הי' ע"ד ההדרגה כאשר אמר ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד ע"כ הפלשתים מצאו את לבבם לאמר לו לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד כלומר עושם הצלחתך באה לך עם מה שהסרת אותנו בהשגת גבול וכדומה. וזהו שביארו כל עצמות שעצמת לא ממנו הוא אבל אחרי ראותם כי גם בהיותו נפרד מהם עוד הוא בכל דרכיו משכיל ומצליח וה' עמו והם לא השיגו מאומה מן התועלת בהפרדו מעליהם ובעמדם יעמודו כמו אז הבינו למפרע כי גם ההצלחה שהיה לו בשבתו עמהם היה אך מפאת כי ה' אלהיו עמו והוא הוא שהטעים אותו בכל הטוב כעתה כמאז. וזהו שאמר מדוע באתם אלי כו' ותשלחוני מאתכם ע"ז השיבו הם ראו ראינו כי היה ה' עמך כו' עד אתה עתה ברוך ה' וכמדובר למעלה:

ורבקה אמרה אל יעקב בנה לאמר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד ועשה לי מטעמים גו' בעבור אשר יברכך. ראוי להבין מה שהקדימה לו לאמר הנה שמעתי כו' הביאה כו' שהוא לכאורה לאין צורך ומה גם כי על יצחק ע"ה בעצמו יפלא מאד מה ראה

*) **ואל** תשאלני ממאמר ויזרע יצחק בארץ ההיא וימצא גו' מאה שערים כי גם זאת היתה נוטה בשמלת הטבע כי ברכהו באה לו עם זמן ועת האסיף שבואת השנה אחרי עמדה במדה כשיעור הקצוב הידוע (כאשר יורה מאמר וימצא בשנה ההיא) משא"כ אם היה ענינו מושב ע"ד נסיי ממש מן הראוי שיהיה ע"ד שנאמר (באיוב א') הבקר היו חורשות והאתונות רועות על ידיהם או יזרע היום ויקצור למחר. ועדש"כ (ישעיה י"ז) ביום נטעך תשגשגי כו':

לטעמים את עשו בענין הזה האם יבצר ממנו מלברכו מבלעדי המטעמים שיעשה לו אתמהה . אבל כלל הענין הוא כי יש דבר הנקנה בנפש האדם לעשותו מצד תכונת הלב בעצם וראשונה . ויש אשר לבו לא יהלוך לזה רק יעשה הדבר ע"י שיפעול בעצמו התעוררות חיצוניות משל לשני בני אדם שהיה דרכם לאכול תמיד בצוותא חדא פעם אחת אחרי אכלם אמר א' אל השני דע ידידי כי מן הסעודה שאכלנו היום אני מרגיש כי אינני בריא אולם כיום וישאל לו השני איך תאמר כדבר הזה שלא אכלת היום כאשר אכלת תמיד לא נגרע דבר. ויען הראשון ויאמר לא כן ידידי בכל יום תמיד הייתי אוכל מצד הרעבון ותאות האכילה וזה היה לי האות כי האצטומכא בריא ושלם ומעכל את המזון כראוי אבל היום לא התאויתי לאכול רק עשיתי פעולה מלאכותית לעורר בקרבי הרעבון היינו כי שתיתי כוס מלא יי"ש ולולא זה לא יכולתי לאכול זה העד על קלקול העיכול בהאצטומכא ועל חסרון הבריאות . והוא הדבר ביצחק עליו השלום ברצותו לברך את עשו כי הוא הבכור אבל לא נשאו לבו לתת מברכתו עליו ולהעמיסו בברכת ה' מה שאינו ראוי אליה על זאת נתן מועצות בלבו לבקש לו סבות מועילות להעיר א"ע לדבר זה והוא מה שאמר לו וצא השדה כו' ועשה לי מטעמים בעבור תברכך נפשי כלומר למען אברכך בנפש רצויה *) . והוא שאמרה רבקה ע"ה אל יעקב בנה למען חזק ואמץ את לבו שלא יתעצל בדבר הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו אחיך לאמר הביאה לי ציד כו' ובינה מזה כי אין נפש אביך ודעתו שלמה לברך את עשו כי לולא כן מה זה ועל מה זה דרוש דרש ממנו על מעשי המטעמים טרם יברכהו לכן שמע בקולי א) :

לך נא אל הצאן. מדרש לך וקדש אומה שנמשלה לצאן שנא' ואתנה צאני צאן מרעיתי . עוד במד' ויחרד יצחק חרדה גדולה גו' ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד אמר יצחק מי היה סרסור ביני ובין המקום שיקבל יעקב הברכות כלפי רבקה אמר . עוד שם מי אפוא מי הוא זה שעתיד ליאפות בגיהנם אני או בני יעקב א"ל הקב"ה לא אתה ולא בנך יעקב אלא הוא הצד ציד . וכדי לבוא אל תכלית כוונת דבריהם מהצורך לנו לתת טוב טעם על מוצא הדבר שלא רצה יצחק לברך את יעקב בברכות האלו ומה גם על יעקב בעצמו שאמרו עליו במדרש וילך ויקח ויבא אנוס וכפוף ובוכה שהוראה מזה שלא אבה לקבל הברכות כ"א מפאת ההכרח לאשר כן צותה עליו רבקה אמו . ויתר מזה יש לשאול איה אפוא הם הברכות שנתברך יעקב הלא אנחנו כהיום דלים ורקים . אבל תכלית כוונת יצחק ע"ה ברצותו להפריד יעקב מטוב עוה"ז למען לא ינוכה לו משכרו דבר בעולם הנוכחי רק יהיה שכרו שמור אתו

יריעות האהל

*) ואולי זהו הוראת הכתוב ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו. כלומר מסבת מה בזירו א"ע תמיד להכין לו מטעמים כאשר אהב הנה בזה נתעוררה אליו אהבתו וכאמרם במדרש כי ציד בפיו של יצחק טעמא סבא לפומי' כסא סבא לפומי' :

שפת היריעה

א) ויש להמתיק הדברים יותר כי מה שהיה זאת ליצחק אבינו ע"ה מה שלא מצאנו כן בצדיקים אחרים כמה שברך יעקב את בניו ובברכת מרע"ה את ישראל לא אמרו לתת להם תחלה מאכל ומשתה אם לא כי שם הענין כהרהי מפני ג' סבות, א' כמ"ש בפנים שלא הי' עשו ראוי לברכה וע"כ בקש התעוררות לזה מן המזון לנאצית עשו וברכה שיברכהו ב' לתת לבני עשו מצות כבוד אב למען אשר בזכות מצוה זאת יהיה ראוי להתברך , ג' כי מן השמים היתה זאת שיאמר לעשו לעשות לו סעודה שלא ימהר לברך אותו ובטרם יכין עשו את הסעודה יוכל יעקב לקבל הברכות. ומעתה הבט ימין וראה המשך דבריה אל יעקב הם לטעם הא' ועתה בני שמע בקולי ולא נאמר שמע קולי יען כי מלא בקולי מורה ע"ד שנא' כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ברוח הקודש שבה וכוונת רבקה לומר לו שלא אתה רואה ממה שמבקש התעוררות מן החוץ ע"כ מה שהוא חפץ לברך את עשו אין זה ע"פ רוה"ק לא כן אני שמע בקולי כי הנני מגיד לך ע"פ רוח הקודש שבי שהברכה שלך היא . ונוכל להמתיק הדברים יותר כי פיה פתחה בחכמה ואמרה אל יעקב הנה שמעתי את אביך מדבר אל עשו כו' כי הנה ידענו אשר רבקה היה לה אהל בפני עצמה כמאמר ויביאה יצחק האהלה שרה אמו והאהל הזה היה לה לצניעות שלא להשמיע קולה ושלא להראות פניה לאיש אחר ובאין ספק היה אהל רבקה נפרד מאהל יצחק למען לא יהיה נשמע באהל זה הדברים שמספרים באהל זה והעד מה שסיפר הכתוב ע"ד מקרה ושרה שומעת פתח האהל כו' ומדוע נזדמן פה שמעה רבקה הדברים אשר דבר יצחק עם עשו אם לא כי ברוח הקודש שמעה את הכל , וזהו ורבקה אמרה אל יעקב הנה שמעתי את אביך מדבר כו' ואיככה נזדמן לי שאשמע באהלי מה שהוא מדבר בתוך אהל שלו אם לא כי מאת ה' היתה זאת שאשמע ב' דברים האלה אם הביאה לי ציד למען אשמע ואפרוש אותו ממאכלות אסורות כמאמר עשו לצוד ציד להביא מן הגזל והנבלה ואם שאשמע מאמר ואברכך לפני ה' למען אעשה אני מה אשר ברצוני שיבוא יעקב ויקבל הברכות ועתה בני שמע בקולי ברוח הקדש שבי . שנית אמרה לו לאשר אני מצוה אותך היינו כי הדברים אשר אדבר אליך אינם ע"ד עצה רק בגזירת כבוד אם כי אני מצוה אותך ותהיה ראוי לברכה ע"י מצוה זאת , ואם לטעם השלישי לך נא אל הצאן מן המוכן בידי וברשותי ותוכל לקבל הברכה בטרם יבוא עשו מן השדה , ואמרה לו שני גדיי עזים טובים להשביע את יצחק מאד עד שימאס במאכל עשו ולא יהיה נכשל במאכלות אסורות . ויעקב השיב ואמר אל אמו אולי ימושני אבי וגו' והבאתי עלי קללה ולא ברכה מאמר ולא ברכה הך למותר . אבל דע כי שלא עוד היה ליעקב להקשות ולשאול את אמו שנא אח"כ יבוא עשו מן השדה ויתודע ליצחק הרמאות אשר עשה יעקב ואז יקלל את יעקב . אמנם יעקב חשב בנפשו כי לא יהיה כחק בדבר כי יצא הפסדו [בקללה] בשכרו בברכה שברכו תחלה וקיים מצות אמו רק זאת שאל אולי ימושני אבי והבאתי עלי קללה ולא ברכה רק הקללה לבדה ולא שום ברכה היפך ממה שחשבת להיטיב לי , ותאמר לו אמו עלי קללתך בני כלומר הנני ערבה לך במה כי הברכה היא ודאית ומה אשר אתה דואג דע גם כי יבוא עשו אח"כ ויתברר הרמאות ותהיה גם קללה אח"כ לא כן בוא רק עלי קללתך בני מה אשר בדבר הזה יגרום קללה ורעה יהיה עלי ולא עליך כ"כ. כי הרעה אשר נמחה ליעקב מזה שהיה מוכרח לגלות מפני עשו ונתרחק מבית הוריו זאת היתה רעה יתרה לרבקה מאשר ליעקב כי לא ראתה עוד את פני יעקב כל ימי חייה כמאמר ויבוא יעקב אל יצחק אביו כו' ולא אל רבקה אמו .

אמו לעולם שכולו טוב גם לשלא יתגאל בפת בג בעוה"ז ולהתענג בכלי חמודות כ"א ע"ד שאמרו חז"ל כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' וכמאה"כ וישמן ישורון ויבעט. אך רבקה ע"ה ראתה (ברוה"ק שבה) כי גדול ורב תועלת הברכות בשיתברך יעקב בהם גם אם לא יהיה בידו לשבוע מטובם וללחום במנעמיהם טוב תת אותם לו למען יקרא שמו עליה (ושיהיה הוא המריק הברכה והטוב מן השמים על ידי זכות מעשיו ותפלותיו וכמאמר רז"ל אין טובה יורדת לעולם אלא בשביל ישראל) והוא למען יהיה בידו ליתן ערבון עת יתהי"ב בדין שלמעלה ח"ו ואם חלילה וחלילה עת צרה ליעקב ממנה יושע רצוני יהיה נושע על ידה במה שימשכנה על חובו לתתה כופר נפשו וע"ד נחלתנו נהפכה לזרים. והדמיון בזה למדינה שהיה בה מלחמה אשר אנשי הצבא בזזו איש לו כל מה שאלו עיניהם ונתיעצו סוחרים וכנענים להכיל עסק מסחרם ולבנות ממו"מ באמרם למה לריק נייגע כל היום אם יעמדו זרים ויאפו חילינו. חכם אחד היה בתוכם אמר להם מה זה הבל תהבלו כי אך בהיום מהצורך לכם לעסוק במו"מ לקבל על יד רב הכסף כי בזאת תחישו מפלט לכם לכפר על נפשותיכם ושמתם פדות בהון והעושר והיתה לכם נפשכם לשלל. הנדמה מובן מאליו כי עיקר הרצון במה שניתנו הברכות ליעקב היה למען יהיה בידו במה לכפר פנים של זעם המדה"ד בשיקבלם ית' מידו ויתנם לזולתו ובזה אך את נפשו ישמור. וע"ז אנחנו עם ב"י מתוארים ע"ש צאן כי הצאן מעשרות בעליהן בגיזה וחלב והמשפט כי יחיה אדם צאנו אם הם משפיעים צמרן וחלבן ואם לאו לטבח יובלו. כמו כן אנחנו בזאת השאיר לנו ית' שארית בארץ להחיותנו כיום הזה במה שסיבב על יעקב ע"ה שיקבל הברכות ושיהיה הוא המקבל והנושא הברכה מה' ית' כמאמר המשורר (תהלים כ"ד) ישא ברכה מאת ה' כו' זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה (וכאשר נבאר בסמוך) בזאת יהיה בידנו למנות כופר נפשנו וכמדובר*):

וזהו שאמרה רבקה ע"ה לך נא אל הצאן וקח

מדרשם לך וקדם אומה שנמשלה לצאן כלומר קדם פניהם להריק להם ברכה להגינם ולהצילם ממה"ד דוגמת הצאן כאמור. ויצחק ע"ה בהתוודע אליו אשר יעקב נתברך מטל השמים כו' חרד ואמר מי אפוא כי נודע אשר אברהם ע"ה בחר לו הגלות ושע"ת מבגיהנם וזהו מי הוא שעתיד ליחות בגיהנם אם אני שברכתי אותו או בני יעקב השיבו יתב' אל תירא כי לא ישאר בידו מאומה מברכות וטובות העוה"ז וכמדובר וזה א"ל הקב"ה לא אתה ולא בנך יעקב אלא הוא הצד ציד, והבן**):

עוד נשכיל לדעת יתרוננו במה שיעקב בחר ש

יה להתברך מטל השמים ומשמני הארץ עם מה שנשית לב אל מאמרם ז"ל (במדרש פרשתנו) לא יחרוך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ כדי שיבוא יעקב שהוא יקרו של עולם ויטול את הברכות שמעיקרו של עולם חרוצות לו. והענין הוא כי נודע אשר כל דבר היותר קרוב אל שרשו הוא יקר ומעולה מן הרחוק ממנו כמו עצי השדה כל מה שהמה מרוחקים וגבוהים מהאדמה יתמעטו בעובים עד אשר ראשי האילנות דלים ודקים מאד מפני מיעוט לחותם להיות מרוחקים מן השורש מרחק רב וכמו כן הדבר בברכות השמים מעל כי האיש אשר המלך יתברך חפץ ביקרו לתתו למשביר ולמשפיע לעולם ושהוא ישא משאות הברכות מאת פניו עבור הכלל אתו עמו הברכה ביתר שאת ויתר העוז יען כי הוא הקרוב אל שורש הטוב ומעון הברכה. והוא שאמרו במדרש (חיי) מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו זה אברהם נקי כפים כו' עד ישא ברכה מאת ה' וה' ברך את אברהם בכל פי' אברהם ע"ה היה העולה בהר ה' והוא היה הנושא הברכה והטוב מאת ה' ית' לטובת הכלל ועל כן נתברך בכל (וכבר הארכנו בביאור ענין זה על מקומו) וכמו כן מן הוא והלאה אנחנו עם ב"י המריקים שפעת ה' וטובותיו לכלל העולם וזהו שסיים זה דור דורשיו מבקשי פניך יעקב סלה וזהו מה שאמרו ז"ל שיבא יעקב שהוא יקרו של עולם ויטול הברכות שמעיקרו של עולם חרוצות לו ר"ל שיקבל הברכות מידו הרחבה ית' וממקור העליון. ואולי הוא הרצון במאמר הכתוב (תבוא) ברוך תהיה מכל העמים ממש כענפי האילן אשר שפע האדמה יינקו באמצעות האילן השולח הלחות אל יונקותיו כולם ממה שקיבל הוא משד האדמה אשר לו משפט רב האיכות ויתר היקף בעביו ובדומו לבעבור אשר כל כח האדמה ולחותה הבאה אל הענפים מסלות לה בלב האילן ותעבור דרך בו ע"כ מדי עברה בקרבו היא מרוה מטב האילן דשן. כן ממש שפעת כל הנבראים בא אליהם באמצעות עב"י וכנ"ל ע"כ ערובתם יקחו גם הם

*) **ואולי** יש"ה עפ"ז מליצת הכתוב (וישלח) ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי ויאמר למצוא חן בעיני אדוני. אשר לכאורה מלת לך מיותר והיה מהראוי שיאמר מי כל המחנה כו'. אבל עפרש"י שהיל עשו מתמה על רב כגולת עשרו של יעקב שהוא כמו ענין זר אשר להיות איש תם יושב אהלים מובדל ומופרש מעניני העוה"ז. וזהו מי לך כל המחנה הזה כו' ע"ז השיבו למצוא חן בעיני אדוני, והבן.

) **ובזה יאותו דברי המדרש הקול קול יעקב כו' אר"פ קולו של יעקב מכנים והידים ידי עשו מרמזים ליה והוא אתא. ממש בדמיון ב' קבצנים א' פקח ואחד סומא אשר מפספס בבואם על פתחי נדיבים הסומא שואל והפקח פושט ידו ומקבל כן קולו של יעקב מכנים ההשפעה בתפלתו ובקשתו מפי ה' וידי עשו מקבלים וכמושכל:

זה שהושפע ובא עבורם יען כי היא עוברת והולכת דרך ידינו וזהו ברוך תהיה מכל העמים: ועד"ז הוא ג"כ ירושלים עיר הצדק בתוך כל ערי הגוים והמדינות כי היא מקום ירידת השפע ואשר כל טובות העולם מורקים אליה והיא המחלקת שלל אל כל העולם והשולחת צדה להם לשובע (וכאשר יתבאר בסמוך) ובזאת היא מבורכה יתר מאד על מקומות זולתה השואפים למזון משד טובה ומקורה המבורך. והוא הנרצה במאמר המשורר (תהלים קמ"ז) שבחי ירושלים את ה' כו' ברך בניך בקרבך כלומר בני ציון מקבלים תמצית ברכתם ממקור הברכה ובקרבה נתברכו משא"כ מקומות זולתה אשר עיניהם נשואות לקבל מה שירושלים הותירה משבעה. וזהו השם גבולך שלום תואר על טובה וברכתה שהוא בשלימות המעולה בשרימה את כל אלבה ממנה וזהו חלב חטים ישביעך והטעם השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו כלומר בשלחו ית' שפעתו הטובה למטה לארץ ירושלים היא העיר הקרובה אשר בה ירוץ קדמוניות דברו הטוב וכנ"ל, והבן:

על פי דרכנו נעמוד על מדרשם ז"ל (במקומו) ויתן לך האלהים מטל השמים כו' יתן לך ברכות ויתן לך כיבושיהון רא"א יתן לך ברכות ויתן לך אלהותו כו' מטל השמים זה ציון כו' ומשמני הארץ אלו הקרבנות דגן אלו הביכורים ותירוש אלו הנסכים כו' ע"ש. והוא ע"פ משל עשיר גדול שהיה לו כמה מיני מו"מ שדות וכרמים ועבודה רבה ויהי בבואו בימים שער בדעתו כי אין טוב מאשר יבחר אחד מבניו למסור לו כל סגולת עשרו ועסקיו והוא יהיה משק הבית תחתיו קרא לבניו ויאמר אליהם מי בכם החפץ אמלא את ידו בכל אשר לי בבית ובשדה וכל בני ביתי יהיו נזונים על פיו ויאמן כל אחד באמרו איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם מוטב אהיה גם אנכי מן הניזונים ולא מן העושים והמפרנסים. בן חכם היה בתוכם ענה לאביו ואמר אני אני אקבל עלי לפרנס את אחי ואת כל בית אבי אך יקים אבי את דברו הטוב ויתנני ויפקידני על כל אשר לו ויהי כאשתם החופה שאל אותו אחד ממיודעיו לאמר מה ראית אחי ומה הגיע אליך כי בחרת בסבל הזה הלא כבד הוא ממך ענה ואמר לו השכילה נא ובינה מולא תועלת שיגיעני עי"ז כי רב הוא. א' שימסור לי אבי כל כלי הבתים והחניות אשר יעשה בהם כל מלאכה וכל השתמשות מהם של כסף וזהב ומהם נחשת וברזל בדיל ועופרת. הב' מה שיורני דעת בעניני מו"מ וכל מלאכה מעשית הרקמות וכדומה ועבודת הכרמים והשדות וכמוהם בהעניינים מעסקי הבית את כל זאת יורני וילמדני ולבי יקנה הרבה חכמה ודעת לא יעריכנה זהב ופז. הנמשל כי כל הברכות וטובות העולם מושגים אך על ידי התוה"ק כי ממנה תוצאות החיים והטוב כאשר הפליג עליה הכתוב (משלי ד') כי לקח טוב נתתי לכם כו' ובמדרש (ריש תרומה) יש לך אדם לוקח מקח יש בו זהב ואין בו כסף יש בו כסף כו' אבל התוה"ק יש בה כסף ויש בה זהב יש בה שדות ויש בה כרמים כו'. והרצון כי התורה היא שורש פורה כל הברכות והמעין שממנו נובעים כל הטובות אשר על זאת יורה כינוי התוה"ק ע"ש לקח על היותה אמצעות אל לקיחת הטובות להיותם מושגים מסבתה. ולהכין אותה ולסעדה הביאה יתברך אל מקום הנאות והמוכשר לקיום מצותיה הוא ציון וירושלים וכמאמר (ישעיה ב') כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ושם בנה לנו מכון לשבתו וכאמרם ז"ל (שם) ביהמ"ק של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה והשלחן והמנורה ולחם הפנים והקרבנות והקטורת המה האמצעיים העלולים להריק שפעת הטובות והברכות מאת ה' מן השמים. ואליהם באר עוד בהכהנים הקדושים ברי הלבב (העומדים בסוד אלוה והמשיגים ידיעת אלהותו) לשרת בקודש וכאמרם במדרש (פרשת תצוה) ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הה"ד ממנה פנה ממנה יתד כו' ובכל אלה נשלמה עבודת ה' יתב' מלאכת הקודש על משפטה וחקה ועל ידה השגנו טוב ברכתו מאתו ית' ומאתנו נתפשטה גם לזולתנו וכמאמר (תבוא) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כלומר כל הברכות יהיו מושגים אליך לטובת הכלל. וזהו מ"ש הכתוב (יתרו) והייתם לי סגלה מכל העמים כו' ממלכת כהנים כו' כלומר כמו שהכהנים מיוחדים להריק ברכה אליהם שעליהם אמר המשורר (תהלים ס"ה) אשרי תבחר ותקרב כו' כן אנחנו עב"י נגד כל העולם נקראים עם קרובו (שם קמ"ח). וזהו שאמר המשורר שבחי ירושלים את ה' כו' ברך בניך בקרבך כו' (וכמו שנתבאר למעלה) עד מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי למסור להם כלי ההשפעה ומעון הברכות המה ירושלים בה"מ מזבח וקרבנות ועבודת כהנים ומשפטים בל ידעום הוא התורה והחכמה אשר על ידו מתנהג העולם ומלואו. והוא שאמר עוד (תהלים קי"א) טרף נתן ליראיו יזכור לעולם בריתו כלומר ברצותו יתברך לכלכל ברואי עולמו כמדת בריתו מאז נותן כל הפקת צרכיהם ליראי ה' והקרובים אליו ומהם ועל ידם ישיגו כולם וע"כ כח מעשיו הגיד לעמו כלו' התורה שהיא כלי אומנותו יתב' ובה פעל ועשה כל המעשים (כמוזכר במדרש ריש בראשית ואהיה אצלו אמון אומן כו') נתנה אלהים לנו למען אשר על ידה נשיג את כל הצורך לקיום העולם וזהו לתת להם נחלת גוים היא א"י מקום המוכשר לקיומה וכנ"ל ומבאר בעצמו מה הוא הכח מעשיו ואמר מעשי ידיו אמת ומשפט כלומר התוה"ק שהיתה כלי אומנותו יתב':

והן זה הוא אחד מהטעמים אשר לפ' ית' נתב שסיבב על יעקב ע"ה שיתברך מטל השמים כו' לא בעבור עצמותם רק לתתו לנאמן ביתו פקיד ונגיד

ונגיד על אוצרו הטוב ומעון הברכות אשר הצורך לזה הפלגת החכמה ודעת התורה והשגת ידיעת אלהותו ית׳ ועבודת המקדש. וכל זאת הוכיחו ז״ל אך מתוספת אות וא״ו של ויתן לך לרמוז יתן לך ברכות ויתן לך כיבושיהן כלומר מקורם ושרשם כמנום אתו יתב׳ באוצרו הטוב (עי׳ רש״י ברכות י׳ בד״ה כבשי דרחמנא) יתן לך הברכות ויתן לך אלהותו רומז על מושכלות ידיעת אלהות (עדה״כ דעת אלהים תמצא) שהוא ענין הכרחי לעבודת הקודש וכנ״ל. והנה על זאת ירמוז אות ו׳ מתלת חיתן לומר כי עיקר ותכלית הברכה המה אך היתרונות הנלוים אליה והאמצעיים המריקים אותה וזהו שסיימו מטל השמים זה ציון כו׳ ומשמני הארץ אלו הקרבנות ורוב דגן אלו הביכורים ותירוש אלו הנסכים רומז על דברינו (והדברים נכוחים וישרים להמעיין בפנים):

ועפ דרכנו נעמוד עוד על מדרשם ז״ל (בפרשתנו) ויהי רעב בארץ הה״ד (תהלים ל״ז) יודע ה׳ ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה זה יצחק לא יבושו בעת רעה ברעתו של אבימלך ובימי רעבון ישבעו כו׳ לא ירעיב ה׳ נפש צדיק זה יצחק והות רשעים יהדוף זה אבימלך. וכבר נתבאר המאמר על מקומו ועוד לאלוה מלין בזה ומתוכם נעמוד עוד על התועלת הרב בהברכות שנתברך יעקב ע״ה. דע כי מאז עשה אלהים אדם על הארץ וימלא פני תבל בכלאי הנבראים למיניהם ראה והכין למו הספקת צרכיהם וספוקיהם וחמש את הארץ בהכנת מזון ומחסור כל חי ועמד וימודד שפעתם כמכסת הנפשות וכפי הצורך אליהם ומשפיע להם על ידי השרידים בעם. וכאשר נתבאר למעלה אשר אברהם ע״ה בדורותיו היה הוא הנושא הברכה מאת ה׳ והמקבל השפעת הטובות עבור הכלל (וכאשר העמסנו במדרשם ז״ל (חיי) מי יעלה בהר ה׳ זה אברהם עד ישא ברכה מאת ה׳ ואחריו היה יצחק הנבחר מכל דורו. ובזה נבוא אל הענין ובוא ע״ד המקבל נחלת אבותיו ונכסיו לפרנס את כל אחיו אם ימות אחד מהם או יקרה לא׳ תקרה חולי ב״מ אזי חלק החולה הזה כאמר אצלו. כן ממש ברצותו יתברך לגזור רעב על איזה עיר או מדינה או אישים פרטים אין מדרכו יתברך לתת מגרעת בהשפעת הטובות ולהמעיט מדתם עבור כך וכאמרם ז״ל (חולין ס׳) אלהא דילן מיהב יהיב מישקל לא שקיל אבל ההשפעה תהיה במשאה בשלמה כפעם בפעם ומה שלא יקבלו הם יהיה עודף על חלק הצדיק המקבל השפע מידו ית׳ ואצלו הוא נשאר. אשר ע״כ בעת היה הרעב בארץ פלשתים יצחק ע״ה עם היותו המקבל השפע והנושא הברכה מה׳ ית׳ הוא ירש חלקם ע״כ היה הצלחתו יתר מאד וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד. וז״ש ז״ל ויהי רעב בארץ הה״ד יודע ה׳ ימי תמימים זה יצחק כו׳ לא יבושו בעת רעה ברעתו של אבימלך אבל עוד ובימי רעבון ישבעו כלומר יקבלו גם חלקם של רעבים. וזהו שהביאו עוד כתיב לא ירעיב ה׳ נפש צדיק זה יצחק והות רשעים יהדוף זה אבימלך כלומר גם ברצותו יתברך להדוף הרשעים ולהעיק נפשם ברעבון עם כל זה לא יתן מגרעת במדת ההשפעה שהוא מעמים לבחירו אבל חלקיהם יהיו עודפים על שלו וזהו ג״כ המרומז במשה״כ (עקב) ברוך תהיה מכל העמים, והבן:

ויגש יעקב אל יצחק אביו וימושהו ויאמר הקול קול יעקב והידים ידי עשו ט׳ ויברכהו. הנראה בהבנת הענין ע״פ מאמרם ז״ל (מדרש דברים) לפיכך כשנכנס יעקב אצלו מה יצחק אומר לו הקול קול יעקב והידים ידי עשו בירך אותו ויצא לו ובא עשו ונכנס אצל אביו כו׳ עד באותה שעה התחיל עשו צווח ואומר בוא וראה מה עשה לי התם הזה שכתוב בו ויעקב איש תם יושב אוהלים ע״כ. ראוי לעמוד על כוונת מאמר בוא וראה מה עשה לי התם הזה א) הלא אם גנותו היה דורש מהנכון היה שיאמר מה עשה לי הרמאי הזה. אבל יתכן בשנתבונן עוד על שפת יתר שאמרו ז״ל תחלה לפיכך כשנכנס יעקב מה יצחק אומר לו

הקול

שפת היריעה

א) והנה רש״י ז״ל כתב מי שאינו חריף לרמות קרוי תם אבל יעקב וכי יעקב אבינו לא היה חריף בכל חלקי התריאגם
שלא אמר אל רחל כי אחי אביה הוא (עי׳ רש״י שם) ויצחק אבינו ע״ה אמר בא אחיך במרמה כו׳. והחכם הנבחר ע״ה אמר (משלי י״ג) דבר שקר ישנא צדיק ורשע יבאיש ויחפיר ביאר בזה כי לא כדעת ההמונים בעם החושבים על התמימים עם ה׳ והמה יושבים כל ימיהם בבתי מדרשות לתורה ולתעודה ובעיני ההמון הם נחשבים כבהמות שבלתי יודעים דבר מדבר עלם ותחבולה וערמה בא שבע״ה והעיר את אזנם לאמר כי לא כן הדברים רק כי דבר שקר ישנא צדיק מסבת שנאתו את השקר לכן אינו משקר אבל הוא חריף ויודע התחבולות יותר ממך ואינו עושה אלא רק משנאתו את השקר. וזהו דבר שקר ישנא צדיק ורשע יבאיש ויחפיר אותו אבל הוא בטעות כי אין זה מסבת העדר ידיעתו ותכמהו אל הרמים רק מסבת שנאתו. אבל כוונת מאמר ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה ויעקב איש תם יושב אהלים נראה בעיני על אופן אחר. כי כבר נתבאר בכמה מקומות אשר שהאדם הוא כלול כל הכחות מכל מעשי בראשית שע״כ נקרא עולם קטן [עיין מורה נבוכים ע״ב מראבון] וכמאמר חז״ל [אבות דר״נ פ׳ ל״א] כל מה שברא הקב״ה בעולם ברא באדם וכבר כתבנו ענינים יקרים בכחות נפש האדם בספר שמן המור [בג׳ וד׳ מראבון]. והנה בין בנמצאים בטבע״כ שלא נמצא אבן המאגנעט שיש בו כח המושך ובע״כ גם כח זה נטבע באדם כמבואר שבאדם יש בו הרכבה כל חלקי הנבראים כי כל נמצא נתן חלק ומהחלקים האלה נעשה האדם כאמרם ז״ל בספר הזוהר [פנחס רל״ח ב׳]. ובאמת כי האדם יש לו כח שמושך להמשיך לבות בני אדם אצלו שיהיה מובלע ומעורב עם הבריות. רק לא כל בני אדם שוים בזה כי החכם והישר הוא ממשיך לעצמו התמימים והישרים והלץ מושך ידו את לוצצים. וזהו המשך המאמר ויהי עשו איש יודע ציד (את) איש שדה כלומר היה לו בטבע כח המושך להמשיך אליו את איש שדה מי שהוא פרא אדם כמוהו ויעקב היה יודע ציד את איש תם יושב אהלים כלומר כי אל יעקב היה כח נפלא זה לצודד נפשות טובות להמשיכם אחריו ועם מי היו עסקיו עם איש תם עם יושב אהלים כי עשו היה ארח לחברה עם פועלי און ויעקב בהיפך, וכבר ספרו ז״ל על אבינו ראשה שהיה רמאי במלות שמע בצבור שסקים מעות לצדקה והוא שתק את״כ נתן כנגד כלם, והבן:

הקול קול יעקב והידים ידי עשו ובירך אותו שלכאורה הוא לאין צורך. אמנם הרצון בזה כי עשו כוון לגנות את יעקב מפאת תמימותו לאמר לקח לו דרך התמימים למען אשר בתמימותו יצליח ברמאות כדרך הצבועים והעד כי גם יצחק היה כמסתפק עליו ואמר הקול קול יעקב כו' ועכ"ז ברכו אם לא שהעמיד את יעקב על חזקתו כי ודאי לא יעשה עולה ומעשה רמאים כי תם וישר הוא ומעתה כל עיקר הצלחת הרמאות היה לו אך מסבת חזקת תמימותו. וזהו דברי המד' כשנכנס יעקב יצחק אומר לו הקול קול יעקב כו' וברך אותו כלומר אך בעבור תום חזקתו באותה שעה בא עשו ואמר בוא וראה מה עשה לי תם הזה וכדברינו :

ולהרחיב הדברים יותר בבאור דברי המדרש (פ' דברים) ובבאור כל דברי הפרשה נבין עוד מאמר בפלא (פרשתנו) בא אחיך במרמה אמר רבי יוחנן בא בחכמת התורה ולכאורה לא ידענו מה מהחכמה עשה בזה הלא לא עשה כ"א את אשר אמרה לו אמו לך נא אל הצאן כו' ונבאר תחלה מאמר שהמע"ה (משלי ח') אני חכמה שכנתי ערמה אשר לדעתי הורה אותנו בדבריו אלה ע"ד שאמר הנביא ע"ה (ישעיה ג') כי יתפוש איש באחיו בית אביו שמלה לכה כו' והמכשלה הזאת תחת ידך ובגמרא (שבת ק"כ) דברים שאין אדם עומד עליהם אלא אם כן נכשל בהם. באור זה כי כבר כתבנו על מאמר (קהלת ז') טוב לשמוע גערת חכם מאיש שומע שיר כסילים כי להוכיח אנשים ולהישירם מוצלח יותר אותו שהיה תחלה קצת מעורב עם הבוערים בעם כי עי"ז נעשה בקי בתהלוכותיהם ובעניני מנהגיהם ויודע על מה להוכיחם ולגדור פרצותיהם וזהו טוב לשמוע גערת חכם מפי אותו איש אשר היה תחלה שומע שיר כסילים (עיין למעלה ריש פ' נח) ולכן מי שהוא צדיק וחסיד גדול אבל הוא פרוש ונזיר מן העולם ומעודו לא היה לו עסק עם אנשים פחותים אינו מוצלח להיות מורה דרך ומוכיח לרבים וזהו שאמר כי יתפוש איש באחיו בית אביו כלומר היודע כל תהלוכותיו ובקי במנהגיו כי היה אחיו ברמאות וזהו והמכשלה הזאת תחת ידך דברים שאין אדם עומד עליהם אא"כ נכשל בהם כי הצדיקים מרחם אמם אינם מוצלחים לזה כ"כ וזהו מאמר אני חכמה שכנתי ערמה כלומר גם כי התם דרך רחוק הוא מן ערמה ומן תחבולה עכ"ז שכנתי ערמה כמחזיק אצלו שכן מן השכנים כי משפט השכן שלפעמים שואלים כלי מעמו כך תחזיק הערמה להיות בקי בערמומיות כי ברוב הימים תמצאנו שיש לך צורך גדול בזה בלתי דברים שנאמר עליהם (ישעיה ל') תזרם כמו דוה צא תאמר לו ובגמרא (שבת פ"ב) צא תאמר לו הכנס אל תאמר לו הוראתו במלת תזרם כי הנה מדרך בני אדם אם יראה איש דבר לנגדו ואינו צריך לו עתה עכ"ז אינו משליכו לאברים במקומות מפוזרות כי אם מקפלו ומניחו במקום מוצנע כי אולי ביום מחר או לזמן אחר יצטרך לזה וימצאהו במקום שהניחו אבל הדברים הפחותים אשר אין מועיל בם כל מאומה למה לך להקפילהו להניחו במקום משתמר כ"א תזרם כמפרר וזורה לרוח למקומות הרבה עד שלא תמצא אותם לעולם וזה צא תאמר לו עתה והכנס אל תאמר לו לעולם :

ובדי לבוא אל הענין נבאר כל דברי הפרשה

ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד ויאמר מי אפוא הוא הצד ציד כו' ואברכהו כו' כשמוע עשו את דברי אביו ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד. והדבר פלא כי לא נזכר במקרא מהות הצעקה אשר צעק עד אח"כ הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים כו' א). ב' מה הוסיף יצחק במאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך הלא כבר אמר ואברכהו גם ברוך יהיה. ג' מ"ש את בכורתי לקח שלא הבכורה מכר לו ברצונו הטוב. אבל כלל הענין הוא בהתעורר עוד מה היה בדעת יצחק לברך כל ברכותיו את בנו האחד ולא להשאיר מאומה אל השני כמו שהשיב אל עשו הן גביר שמתיו לך כו' ולכה אפוא מה אעשה בני. אבל הנה כבר נתבאר מפי סופרים וספרים כי יצחק ע"ה רצה לחלק לבניו ב' העולמות ועלה בדעתו כי ראוי וישר לברך את יעקב אשר חשב עליו עתה שהוא עשו הבכור בעוה"ב כי הוא קדוש והעבודה בבכורות ואבינו יעקב בהיותו עומד מתחפש עתה בדמות עשו והרגיש כי יצחק רוצה לברך

שפת היריעה

א) הגאון לדרכנו ראוי לדקדק מ"ש עשו הכי קרא שמו יעקב וכי יעקב עצמו קרא שמו יעקב הלא אביו קרא לו שם בשם בזה וא"כ היה לו לומר ליצחק הכי קראת את שמו יעקב בלשון נוכח ליצחק. אבל הנראה בזה ע"ד עני חשוב ומיוחס שיו לו קרובים במרחקים ונתנו לו יקירי העיר מליצה מפוארה וכלם חתמו א"ע בכתב ידם כי זה האיש יוסף בן שמעון הוא מגזעם וממשפחתם אשר היה לבם בעיר כזאת ויהי בדרך שהתחבר עמו עוד עני אחר ללכת עמו ובלילה גנב מכיסו את כתב המליצה הזאת ויעבס בערמה ויבוא אל הקרובים הנ"ל והקדים א"ע בחפזון טרם בא לשם בעלוב האומר והקרובים נתנו לו מעות הרבה כי לא ידעו מי הוא. ויהי כאשר הקריב בעלוב הזה לבוא אל העיר אשר קרוביו בה והנה חבירו לקראתו נוסע בחזרה מבית קרוביו וידע את אשר עשה לו הגנב הרמאי הזה ויתפוש בו שילך עמו אל הב"ד ויאמר אליו הגנב מה עויתי לך גם עתה אני אתן ואשיב לך את המליצה ואתה תוכל לנסוע אליהם בנפשך ויבן העני ויאמר הוי נבל אם אתה לא היית משנה את שמך והיית אומר בפניהם אשר שמך טודרוס הוא השם אשר קרא לך אביך הייתי מסע ובא אל קרובי אבי ואתן לפניהם את כתב המליצה כי אני יוסף בן שמעון אחי אביכם אבל אתה אשר הוא קרא את עצמו לפני קרובי בשם יוסף בן שמעון והוא לקח את הכסף המתוקן עתה אני אנס אני בא. זאת היתה טענת עשו כי יעקב עשה מרמה ונכנס ליצחק ונתברך ובהתוודע שדבר לפניו צעק צעקה גדולה ויאמר הכי קרא שמו יעקב כי כאשר בא לפניך אם היה אומר לך כי הוא יעקב ודאי לא היית מברך אותו עם הברכות אשר הכינות בעבורי אכן שלא הוא גם קרא א"ע [illegible] יעקב ויבוא ואמר כי הוא עשו א"כ כבר נתת לו הברכות אשר היו שמורות בעבורי וזהו הכי קרא [יעקב את] [illegible] יעקב שלא הוא קרא א"ע עשו וא"כ ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי :

לברך אותו בעוה"ב הראוי לברך בזה את בן הבכור ושיתברך הוא עתה בעוה"ב היה זה אצלו אך למותר. כי הוא איש תם יושב אהלים ועל גמול זה הלא הברירה בלבו שבכר נאמר ע"ז להנחיל אוהבי יש וא"כ אל העוה"ב יוכל כל אדם להגיע אליו מעצמו לכן התעסת כי יותר טוב לו שיתברך בעוה"ז. אמנם היה אפוא יסובב כן שיברכהו יצחק בעוה"ז הלא יצחק חשב שזה העומד לפניו הוא עשו הבכור ולו נאה העוה"ב התחכם יעקב ויספר אל אביו בלשון עשו כאלו עשו מספר שמכר הבכורה ליעקב וא"כ ראוי לברך את הבכור בעוה"ז כי עשו כבר איננו הבכור האמתי רק יעקב בא במקומו ובזאת צדד יעקב שיברכהו בברכת עוה"ז כי יצחק יחשוב שהוא עשו שמכר בכורתו ליעקב וכשאמר יצחק ואברכהו גם ברוך יהיה חשב עשו כי יעקב בא בלא מרמה כלל בלתי כי שמע מרעבון אביו והביא לו מטעמים ויברכהו וא"כ אחר כי ידע בו שהוא יעקב ודאי ברכו בברכת עוה"ז הראוי אל הצעיר ע"כ ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד כי כל ישעו וכל חפצו היה רק בעוה"ז ולהוציא דבריו מן הכח אל הפועל לא היה יכול כי היה בוש מפני אביו :

עיר אחד גנב כלי חמדה ויקרה עד מאד מבית חבירו ויטמון אותה תוך אהלו ובלילה באו גנבים ויגנבו אותה משם והוא הולך ובוכה גונח וצועק הה נגנב ממני דבר יקר וכאשר שואלים אותו מה הוא ומה סימניו הוא דומם כאבן לא יענה מאומה רק יצעק ויבכה כן עשו היה בוש להגיד בפני אביו צרתו כי צר לו על חמודי העוה"ז כי ציד היה תמיד בפיו מתחפש בדמות איש קדוש ואיך עתה ירעיש ארץ על חמודים חמריים לכן צעק במר נפשו ואמר ברכני גם אני אבי סתם ולא פרט מהות הברכה ויאמר לו אביו בא אחיך במרמה ויקח ברכתך היינו הראויה לך. עשו כשמעו זאת התנחם מעט מעצבו ומרגזו וחשב כי אחר שבא יעקב ברמאות ואמר שהוא עשו הבכור ודאי לא נתברך רק בעוה"ב הראוי אל הבכור ונשאר לו העוה"ז כחפץ לבבו כי עשו לא העלה על דעתו כי גילה יעקב ליצחק ממכירת הבכורה וא"כ לפי המרמה שחשב יצחק שהוא עשו ודאי ברכו בעוה"ב או שמא עשו על מאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך כי עתה נתחדשה אליו ידיעה חדשה כי לא בא יעקב אל אביו בתורת יעקב רק במרמה התחפש ואמר שהוא עשו ולקח הברכה הראויה אל עשו א). וזהו שאמר במדרש בא בחכמת תורתו כי הותר לו לאמר אנכי עשו בכורך אחר כי הוא במקומו כי לקח הבכורה ממנו ע"כ אמר עשו אל יצחק הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי לאמר כי לא טעית אבי אבל בדין ברכת אותו בברכת עוה"ב כי הוא הבכור ולי נאה לברכני בברכת עוה"ז :

וזהו ת"ש ויאמר הלא אצלת לי ברכה וכלשון המדרש (במקומו) מן הנצולות ר"ל הגם כי ברכת עוה"ז הוא מן הברכות הפחותות כי היה ציד בפיו עכ"ז אחר כי מן הדין אין לי לדרוש יותר מזה ב). ויאמר אליו דע בני כי טעית כי אנכי ברכתי אותו בעוה"ז וזהו הן גביר שמתיו לך כו' ולכה אפוא מה אעשה בני כ"א לברך אותך בעוה"ב אין זה דינך כי כבר מכרת הבכורה ליעקב ואז וישא עשו קולו ויבך אחר כי ראה כי כלתה אליו הרעה ואבד ברכת עוה"ז שהיא העיקר אצלו זה שהתפלא עשו ואמר אל יצחק ראה מה עשה לי התם הזה אשר תמימותו עמדה לו להצליח בערמה זאת אשר לולא תמימותו הייתי נזהר בי שלא יקרה אותי כזאת :

ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאד כו' ואברכהו גם ברוך יהיה כשמוע עשו כו' ויאמר הלא אצלת לי ברכה כו' הן גביר שמתיו לך כו' עד ולכה אפוא מה אעשה בני. ולא נצריך בהצעת הערות כי המה מורגשות. ובמדרש הלא אצלת לי ברכה מן הנצולות. והוא חסר המובן. וכדי לבוא אל ביאור הענין נעיר עוד על שאלת רבים מגדולי המפרשים ע"ה מה ראה יצחק ע"ה לבחור את עשו לברך אותו בטובות נשגבות כאלה מטל השמים ומשמני הארץ הלא גם אם נחליט שלא היה מחזיק אותו לאיש רשע עכ"ז הכי לא ידע כי אחיו הקטן טוב ממנו וא"כ מדוע משך עצמו מלברך את יעקב

איש

שפת היריעה

א) וכי תאמר מה היה עשו עושה אם לא נזדמנה אליו המקרה הזאת ולא היה יעקב נתברך רק עשו היה נכנס כאשר נוה לו אביו ודאי היה מברכו בעוה"ב כמשפט אל הבכור. דע כי לולא המקרה הזאת לא דאג עשו מאומה כי כאשר ירגיש באביו שרצונו לברך אותו בעוה"ב היה אומר לו דע אבי כי מכרתי הבכורה ליעקב אחי והצילה לי מהטוא לנגוע במה אשר לאחי ובזה היה נשאר לפני יצחק נקי וצדיק :

ב) עוד אפשר בכוונת מאמר זה כי עשו חקר זאת בדעתו אם גילה יעקב ליצחק שלקח הבכורה מיד עשו אם לא והכריע הדבר והוכיח כי ודאי לא גילה לו ויאמר לי העוה"ז כי הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים בתמיה ממש פ"ד אחד בא לקנות חפץ מחבירו וזה אין רצונו למכור עד כי עשה בערמה ורמה אותו בדברים וגינה את החפץ בעיניו עד כי מכר לו החפץ לימים הלך הקונה ויתן את החפץ על יד אומן לנכעו בגוונים ידועים ולמשוך אותו בבשר וא"כ הלך ומכר החפץ בדמים פחותים אל המוכר עצמו והכיר בו כי זה הוא אשר מכרו לו ועכ"ז לא האמין א"ע לאמר אם באמת זה הוא החפץ שלי מה זאת כי"תה לו כי רמה אותי פעם לקנות מידי ועתה חזר ורמה אותי בה שנית למכור אותה לי אם אין זה החפץ בה למה הפליג בי לקנותה מידי. כן אמר עשו הלא יעקב רמני תחלה כי לקח מידי הבכורה בהסוראה מזה כי נתן עיניו בעוה"ב ואם אומר כי גילה זאת לאביו ואביו יברך אותו בעוה"ז כי התחפש ובא בדמות עשו שאין מגיע לו רק עוה"ז כי מכר הבכורה ליעקב א"כ מה זאת טיפה לו לעקבו פעמים על לא דבר לא היה לו לקנות הבכורה החלה אבל הסברא לא רמני מאומה אחר כי כל מגמתו והפלו היה לקנות מידי הבכורה ואת בכורתי לקח לצריך מתה בסברה לנפש ברכתי במיוחדת לי שהיא עוה"ב ולכן הוצרך לרמות את אביו שיחשוב עליו יצחק כי הוא עשו הבכור ויברכהו בעוה"ב כדינו וע"כ אמר הלא אצלת לי ברכה כלומר הראוי' לי והוא העוה"ז

איש תם בברכות וטובות העולם. ואחשוב בהתרת הספק הזה ע"ד עשיר גדול שהיה לו כמה עניני מסחר ואמרכלאות הרבה והיה לו ג"כ בית אכסניא מוכרת מאכלים ומשקים ולא היה עוד בעיר ההיא בית אכסניא זולתו ע"פ משפט שר העיר והיה לו ב' בנים אחד חכם וישר והב' זולל וסובא מבזבז נכסיו ויהי ביום הנחילו את בניו את אשר לו נתן לבנו השכור כל נכסיו ולבנו הב' לא נתן בלתי בית משתה היין אשר לו וישאלוהו על עילת הדבר ענה ואמר הלא ידעתם כי מטבע האב לחוס על בנו גם כי נבל הוא בן מביש להיותו עצם מעצמיו ובשר מבשרו ע"כ יעצתי בחכמה להשביע אותו עכ"פ על זמן מועט בהון עשרי וסגולתי אמנם ידעתי גם ידעתי כי לא לו יהיו כי לקץ הימים יהיו הכל ביד בני החכם והנבון כי זה יתן בכוס עינו. ולבו שם כל הימים כדרכו מאז וזאת לא ימלא בלתי ביד בן המשכיל וכל אשר לו יתן בעד משתהו לא כן אם אתן כל הוני ורכושי לבני החכם ולו את בית היין מה ממנו ישיג כל ימי צבאו כי מעודו לא יחפוץ ולא יבקר אחר מסך. הוא הדבר והוא הענין ביעקב ועשו שעליהם נאמר ולאם מלאם יאמץ ר"ל כח ועונם האחד הוא מסבת דלות הב' ורפיונו היינו כי בשיהיה האחד ראוי לאבד סגולת טובותיו ע"פ רעת מעשיו יקחם ית' ויתנם לאחיו הטוב ממנו. ע"כ עלה על לב יצחק ע"ה לברך את עשו ברב ההון ולתת כל טוב העולם בידו ואת יעקב יברך בכאשר תריד רצוני כשיחטא עשו יקח יעקב ברכתו ממנו וקרוב הדבר כי עשו יחטא ואשם כל שעה להיות כל המעשים רעים נמשכים לרגלו וכרוכים בעקבו ומדי עברו יאציל מברכתו ליעקב עד כי לזמן קרוב יהיה כל טוב עשו ביד יעקב ואך בזאת ימלא רצון שניהם איש איש כברכתו הנאותה אליו לא כן אם בהיפך. וע"כ אחר כי נתוודע אליו שיעקב נתברך בטובות העולם ולא נשאר לפני עשו בלתי ברכת כאשר תריד מה שהוא ענין רחוק מאד כמאמר לא הביט און ביעקב חרד ואמר מעתה במה אברך את עשו. וזהו ויחרד יצחק חרדה גדולה כו' מי אפוא כו' ואברכהו גם ברוך יהיה ר"ל הלא הכל ישאר בידו ועשו לא ישיג כל מאומה ממנו. וכשמוע עשו את דברי אביו ויצעק כו' ויאמר בא אחיך במרמה ויקח ברכתך ר"ל ברכה אשר הכינותי עבורך וזהו ברכתך ויאמר הכי קרא שמו יעקב כו' והנה עתה לקח ברכתי כלומר ההגונה לי ויאמר הלא אצלת לי ברכה ר"ל במה שרצית לברך את יעקב עתה תן לי חלקו. וזהו מ"ש המדרש הנ"ל מן הנצולות כלומר גם כי אינם טובים אלי כל כך עכ"ז האציל אותם בעדי כי טוב לי בהם מלא דבר. ע"ז אמר לו יצחק הלא הברכה אשר אצלתי ואשר הכינותי ליעקב לא תצלח לך כל מאומה וזהו הן גביר שמתיו לך כו' ודגן ותירוש סמכתיו כלומר את הכל נתתי בידו ואגוש תוחלתך להשיג ממנו דבר וזהו ולכה אפוא מה אעשה בני ועם כל זה נוח ותאמר הברכה אתם היא לך אבי או או בהכרח אמר לו והיה כאשר תריד כו':

ועם דברינו אלה יתבארו דברי הנביא ע"ה (עובדיה א') כה אמר ה' אלהים לאדום כו' הנה קטן נתתיך בגוים בזוי אתה מאד זדון לבך השיאך שוכני בחגוי סלע מרום שבתו כו'. והוא עם מה שידענו אשר גם הבעלי חיים המה חלוקים ונפרדים במציאות מזונם ומחיתם ע"ד עשירות ודלות וכמאמר רז"ל (שבת קנ"ה) לית דעניא מכלבא ולית דעתיר מחזירא. כי מהם שמזונותיהם בא אליהם בקושי גדול ומהם בקלות ויש מהנבראים אשר ימצאו בית ויקננו בארזים הגבוהים ומהם שוכני בתי חומר או בעץ נרקב ויש אשר ישימו בסלע קנם ובנקרת הצור ושמה יבקשו אוכל למו ממה שיטחנו בשיניהם והוא מן הדלי דלות. ועד"ז ממש היה ענין ברכת עשו והיה כאשר תריד כו' כי הוא מיעוטא דלא שכיח כי רחוק הדבר שיחטא איש תם. וזהו שהמליץ עליו הנה קטן נתתיך בגוים כו' שוכני בחגוי סלע כלומר נדמה בענינו לחלושי הנבראים השוכנים בחגוי הסלע אשר כבד עליהם מציאות טרפם יותר מאד אבל עכ"ז מרום שבתו. והוא ע"ד קינה כקובל ומתמה על רום הצלחתו בעוה"ר שהמה הכתירוהו וחטאיו הגביהו מושבו:

ומעתה נבוא לבאר מה שאמר לעשו הנה משמני הארץ יהיה מושבך כו' כי לכאורה כאו"ר נחשב בשכבר אמר לו ולכה אפוא מה אעשה בני וההוראה שלא השאיר לו כל ולקול בכיתו והפצרתו נעתר ואמר לו הנה משמני הארץ יהיה מושבך. ומה גם כי הדברים אינם ע"ד וסדר נוסח ברכה אך נדמו במוכנס ע"ד אם יבקש אדם דבר ויחפש אחריו ורעהו יעננו ויאמר לו מה זה תבקש הלא נגד עיניך הנה הוא. גם מהראוי להבין מה ראה יצחק ע"ה לכלול ברכת עשו דבר קללה וארור במ"ש ואת אחיך תעבוד. וכאמר בהבנת הענין בהזכרת מאמרם ז"ל (במדרש פרשתנו) ולכה אפוא מה אעשה ברם לך פיתך אפויה אשר גם דבריהם מסוללים הביאור וקשים להולמם. אבל נבין הענין ע"ד שר גדול אשר לו עיירות וכפרים רבים ולהם שדות וכרמים גנות ופרדסים ומשפטו לבחור איש מהיר וזריז להפקידו עליהם ועל עסקיהם ועל אודותיהם למען יהיה הוא על מקומו לעיין במעשיהם ותהלוכותיהם והוא יהיה יושב מנוח ומרגוע בלב שקט בל יטרידו דבר למען יהיה נקי לתור במושכלות ולשוט בארץ ולטייל בה כמשפט השרים ומוסר בידו כל יש לו העיירות והכפרים וחצריהם ואסמיהם וכדומה אשר מן הידוע הוא כי כמעט יהיה רב משאת הפקיד הזה חמש ידות על של השר עצמו יען כי את הכל עוזב בידו ולא ידע אתו מאומה. כן הדבר בענינו כי הקב"ה הסב על יעקב שיתברך מטל השמים ומשמני הארץ יעבדוך עמים כו' והוא כי חפץ בו

יפ'

יתי׳ להרגיעו מכל מלאכה וכל עבודה גשדה למען נקי יהיה לתורה ועבודת שמים ומלאכתו תהיה עשויה ע״י אחרים ואחר כי עשו יהיה העובד עבודתו בשדות ובכרמים והוא יהיה משק ביתו ודאי ידיו רב לו להשיג שבעתים כבעל חלק בעליו כי יעקב לא ידע אתו דבר. וזהו שאמר יצחק לעשו הן גביר שמתיו לך ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים ודגן ותירוש סמכתיו כלומר אחר כי תעבוד לאיש משופע כזה ועל פיך ישק הוא וביתו והוא אך גביר ואדון יקרא (וזהו הן גביר כו׳) מה יבצר עוד ממך ומה תבקש עוד הלא כל טוב אדונך יהיה בידך. וזהו ולכה אפוא ובא מדרש ז״ל ברס לך פיתך אפויה וע״כ מה אעשה לך עוד בני. ועשו לפיותו איש בער הסר לב לא הבין עדיין מאמר אביו הן גביר כו׳ ולעק הברכה אחת כו׳. או אז אמר לו באר היטב הנה משמני הארץ יהיה מושבך כו׳ ואת אחיך תעבוד כלומר הלא משמני הארץ וטל השמים הנם מעותדים ועומדים לפניך במה שתעבוד אחיך הגביר וכנ״ל. אך מדאגה פן יעקב יסיר מעליו ח״ו עול התורה והעבודה ויפנה אל הכרמים ואל היוגבים ויתן עינו ולבו על עבודת האדמה ויפריע עבודתך וידל כבודך על זאת ידי תכון עמך והיה כאשר תריד מעבודתך ותצטער כמו אז ופרקת עלו מעל צוארך:

בא אחיך במרמה. אולי כוון בזה להצדיק את יעקב שלא החל הוא בהרמאות כי באין ספק רמית אותו תחלה בדבר מה וכאשר עשית לו עשה גם הוא וע״ד (תהלים י״ח) עם עקש תתפתל וכמו שאמר יעקב בעצמו (ויצא) כי אחי אביה הוא ובמדרש אם לרמאות כי אחי אביה הוא ואם צדיק וכי בן רבקה הוא. וזהו בא אחיך במרמה כלומר אחיך ברמאות להשיב לך כמעשיך עמו וע״ז השיב הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים כלו׳ כבר עקב ורמה בי פעמים כי זה דרכו מעולם ושמו מוכיח עליו כי הוא איש רמאי מתולדתו:

יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. יש להתעורר הלא לפי הקבלה לא כן היה כי עשו שלח את אליפז בנו להרוג את יעקב ועוד היה יצחק חי ואולי יתכן עם מה שידענו כי אברהם ע״ה נחסר משנותיו כדי שלא יראה בן בנו יוצא לתרבות רעה ואין זו סיבה טובה שהבטיחו ית׳ ומכש״כ שאין זו סיבה טובה שיראה יצחק הריגת בנו יעקב בחייו וא״כ בהכרח יתקצרו שנות יצחק שלא יראה זאת. וזהו יקרבו ימי אבל אבי כמחליט ואומר ודאי יקרבו ימי אבל אבי יען ואהרגה את יעקב אחי ואין זו סיבה טובה ליצחק אבל זאת לא היתה כוונתו מעולם להמתין על מיתת אביו:

וישבת עמו ימים אחדים כו׳. ביארנוהו בחיבורנו קול יעקב (איכה) על מאמר נשקד עול פשעי ע״ש:

ויקרא יצחק אל יעקב ויברך אותו כו׳ ויתן לך את ברכת אברהם לך ולזרעך אתך לרשתך כו׳. יש להעיר בזה א׳ הלא מכבר ברכהו ויתן לך כו׳ ומה חסר עוד. ב׳ מ״ש ויתן לך את ברכת אברהם לא ידענו מה היא. והנה רבותינו ז״ל (במדרש וישלח) גילו לנו מעט מענין ברכת אברהם. וזה לשונם. אמר לו בוא ואברכך ברכה של גליות ע״כ. אבל עכ״ז אין דבריהם מספיקים כי לא ביארו דבר ממהות ברכת גליות לדעת מה היא. ג׳ מלת לרשתך אין לה שחר. ואחשוב בהבנת הענין עם מה שידענו כי לאלהים ית׳ ב׳ סוגי הנהגות במה שהוא מנהג אותנו עכ״י הא׳ הנהגה טבעיות הב׳ הנהגה נסיית ובההנהגה הטבעיות היה ה׳ ית׳ מנהג אותנו עת היינו על אדמתנו והיה לנו בהמ״ק ומזבח וקרבנות העלולים להריק שפעת ברכתו ית׳ ע״פ עבודתנו בקודש וכמוזכר למעלה באורך. והיה ענינו ממש כאשר יתן האב לבנו הגדול סך משוים ויורנו עשות מקנה וקנין ועסקי מו״מ או ילמדנו אומנות למען יפרנס א״ע מעמל נפשו. אבל טרם הביאנו ית׳ אל המנוחה ואל הנחלה היה השגת טובותינו מאתו ית׳ ע״ד ההנהגה הנסיית כמה שידענו מנסי הים והמדבר וכאלה רבים הטדעים וכן כל הימים שאנו מתגוררים בארץ ואין לנו חלק ונחלה לא מטל השמים כו׳ ממש כבן קטן הסמוך על שלחן אביו ומספיק לו כל פרטי מחסוריו כן לעת כזאת שאין בידנו במה לעבוד את ה׳ כי אבדנו כל כלי העבודה וההשפעה ע״ד ההנהגה הטבעיות אבינו מעולם מנהג אותנו כרב חסדו בהנהגה המיוחדת הנסיית למעלה מן הטבע וכנודע *). וגם את אבותינו הראשונים ע״ה נהג ית׳ כמו כן בב׳ סוגי ההנהגות האלה כי אברהם ע״ה היה גר בארץ נכריה שנים רבות וקרה אותו העקת פרעה ואבימלך וכמוהם מקרים שונים הידועים וה׳ ית׳ עשה עמו להפליא למעלה מן הטבע וכאמרם (במדרש ריש וירא) ותתן לי מגן ישעך זה אברהם וימינך תסעדני בכבשן האש ברעבון במלכים (וכל פעולות הרמות והגבוהות למעלה מהטבע מתייחסות אל הימין כנודע וכמ״ש (תהלים קי״ח) ימין ה׳ רוממה כו׳ וזהו וימינך תסעדני) והנהגה הנסיית הזו היתה מתנהגת אצלו עד בואו בימים ונתברך בכל היינו כי הוא ית׳ נתן בידו מכלל הברכה והטוב שיתפרנס מהם כהעוסק במסחר וקנין ולא היה עוד מהצורך אליו שיפליא ית׳ עמו ע״ד ההנהגה הראשונה וכענין הזה ברך ה׳ את יצחק בנו והוא את יעקב. אבל בעת שהיה יעקב ע״ה מוכרח לברוח ולהרחיק נדוד

*) **וזהו** שאל דהע״ה את פני ה׳ (תהלים קי״ט) רחמיך רבים ה׳ כמשפטיך חייני. ירצה האמנה כי גם עתה יקימנו ונחיה לפניו ית׳ ברחמים גדולים ונסים נוראים אבל הלא טוב לנו אשר מעמל נפשנו מהטבע במה שנעבוד עבודת הקודש בבית ה׳ וזהו כמשפטיך חייני כלו׳ על משפט סדרי הטבעיים.

מפני אחיו ולהיות ג"כ גר בארץ נכריה היה מהצורך אליו עוד אותה הנהגה עצמה שנהג ית' את אברהם טרם ברכהו בכל. וזהו שאמר ויקרא יצחק אל יעקב כו' ויתן לך את ברכת אברהם כו'. ונמתיק הענין ע"פ דמיון לאחד גדול בתורה ובחכמה ממשפחות המיוחסות היה הכרח אתו לעזוב מקומו להרחיק נדוד לחזר בעיירות לקבץ על יד מתת הנדיבים לפרנסת ביתו והיה עמו מכתבים מאנשי עירו אנשי השם אשר נתנו עדיהם עליו על יקרת ערכו ומעלותיו המעולות ומדותיו המאושרות למען אשר בכל מקום בואו יצאו לקראתו לכבדו בכל הטוב ולהרבות לו מתן. לימים הצליח ה' את מעשהו ונתעשר בהון עתק ויהי ביום הנחילו את בניו את אשר לו חלק להם לכל אחד חלק הראוי ובתוך כך עלה בידו דלוסקמא עם מכתבי המליצות הנ"ל אמר לבניו מי חפץ באלו ויהי כמצחק בעיניהם לאמר יגן עלינו ה' מעסקים כאלה ענה אחד מהם ואמר אל אביו אם מלבד חלקי בין האחים יהיו המכתבים עודפים על שלי תנה אותם לי האמנה כי אקוה לה' כי לא יעזבני לבקש לחמי על ידם עכ"ז מה אני יהלוך אם יהיו שמורים אצלי כמוסים עמדי ומי יודע מה ילד יום. הנמשל אברהם ע"ה בימי עלומיו היה מתגורר בארצות זרים וה' ית' עשה עמו נפלאות ונסים בכל עת לתת עיני השגחתו עליו ע"ד ההנהגה הנסיית לתת חנו בעיני כל רואיו ולהצילו מיד כל פגע ומקרה וכנזכר. ובבואו בימים ונתברך בכל לא היה עוד הצורך אליו ישועות הנסיות כי כבר היה בידו ההנהגה הטבעית והיא ברכת בכל והוא ע"ה הנחיל אותה ליצחק והוא ליעקב כנ"ל. אולם בעת היה יעקב ע"ה נחפז לברוח מארצו וממולדתו להיות גולה בארץ נכריה היה מהצורך אליו עוד אותה ההנהגה הראשונה שהיתה באברהם טרם נתברך בכל ויהיה ה' עמו בכל מקום בואו כאשר היה עם אברהם. וזהו ויתן לך את ברכת אברהם כו' לרשתך כו' כלומר נוסף על רשתך ארץ מגורך. וזהו שאמרו במדרש אמר לו בוא ואברכך ברכה של גליות. והבן:

ועוד נוסיף נופך בהענין המדובר ועל פיהו נעמוד גם על מה שזכר הכתוב מלת ולזרעך מה שלא זכר בברכות הקודמות (כי הבנים כלולים בהאב כהשבטים בהאילן) גם מה שאמרו (במדרש הנזכר) לפי שראה יצחק ברוה"ק שעתידים בניו להגלות בין אוה"ע אמר לו בוא ואברכך ברכה של גליות שיחזור עליך הקב"ה ויקבץ מבין הגליות ומה הן הברכות בשש צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע בשוט לשון תחבא כו'. אשר לכאורה דברי המדרש חסרי מובן כי לפי מה שהחל לדבר מאודות בניו לפי כו' שעתידים בניו להגלות כו' והיה הנכון לומר אח"כ שיחזור על בניך כו'. והענין הוא כי לכאורה יש מקום לשאול מדוע סבב ית' כזאת על יעקב אבינו שיהיה גולה ונודד ממקומו מפני עשו אם מכבר מצא חן בעיניו להתגולל עליו ברכות מאושרות כאלה מטל השמים ומשמני הארץ. אבל סבבת הדבר הוא ע"ד מליצת הכתוב (ישעיה ט') דבר שלח ה' ביעקב ונפל בישראל. והוא כי נודע ומפורסם מאמרם ז"ל מעשי אבות סימן לבנים. ובמדרש (הנזכר) להודיע שכל הברכות שבירך יצחק את יעקב כנגדו ברכו הקב"ה מלמעלה יצחק אמר ויתן לך האלהים מטל השמים והקב"ה ברכו בטל ומטר שנאמר (מיכה ה') והיה שארית יעקב בגוים בקרב עמים רבים כטל כו' יצחק אמר לו משמני הארץ והקב"ה ברכו בתבואה שנאמר (ישעיה ל') ונתן מטר זרעך כו' יצחק אמר יעבדוך עמים והקב"ה אמר והיו מלכים אומניך כו' (שם מ"ט) הראה לדעת אשר מעת נתברכו אבותינו ע"ה מאז נצמחו והוכנו גם לנו ולבנינו במה שהכינו הם לבניהם אחריהם וממעשיהם ומכחם ירשו בניהם וע"ד חלקם בחיים כו' והניחו יתרם לעולליהם. וכמו כן כל גלגולי הסבות שקרה לאבותינו הראשונים היה לנס שיקרה דוגמתם לבניהם והי"ת עשה כן בחכמתו למען אשר בזכות מעשיהם ובחין תפלתם יעשו ישועות בארץ והם יעמדו עד דור האחרון (וכבר הארכנו בביאור ענין זה מה שיש בו די (פרשת לך) ידרוש המבקש שמה) ע"ד שאמרו במדרש ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך לך וכבוש את הדרך לפני בניך והוא כי כל מה שאירע לאע"ה בגלותו למצרים ולפלשתים וזולתם והיה ה' עמו הכין בזה ישועה והצלה לדורות עולם וכאשר נתבאר במקומו. וכמו כן יעקב בחיר האבות ע"ה סיבב עליו ית' להיותו בורח מפני אחיו שט בארץ כאחד הגולים בארצות הגוים הבטיחו הנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך כו' כי בזאת יעשה עם בניו אות לטובה *) וזהו לפי

*) והקרוב לומר אשר כל עניננו והצלחותינו מאז היינו לגוי עד היום הזה את הכל פעל ית' מראש עם אבותינו ע"ה ופעולותיהם שונות זמ"ז. כי אברהם ע"ה לפי המדובר אשר בראשיתו היה מתנהג בהנהגה נסיית עד אשר בא בימים ונתברך בכל היה ענינו ע"ד משפט הטבע כן נהג ית' אותנו ימי היותנו גולים במצרים כי אז היה הי"ת מפליא עשות חסד למעלה מהטבע ואח"כ כשקבלנו התורה ובאנו לא"י היה עניננו על משפט סדרי הטבעיי' ממש כהמתפרנס ממעשי ידיו וכאשר ביארנו. וזאת היא פעולת אברהם ע"ה כי הוא ממש כהנהגתו ית' עמו מתחלה ע"ד הנהגה נסיית ואח"כ הנהגה טבעיית אולם יצחק ע"ה האחרון באבות הוא פעל עמנו עוד תועלת רב ועצום יתר מאד ממנהגי אברהם ע"ה ממש ע"ד האב הראוי של בנו בשגם כבר חלק לו מהונו ורכושו להיות עוסק במו"מ לפרנס עצמו עכ"ז בשיקרה אליו הפסד במשא ויאבד מה שבידו ישוב האב להחזירו אליו להסמיכו על שלהגו כמשפטו מאז. כן ממש הקב"ה גם כי [illegible]

אברהם יצחק ברוה"ק שעתידים בניו להגלות לבין אוה"ע אמר לו בוא ואברכך ברכה של גליות שיחזור עליך הקב"ה ויקבץ מבין הגלות ומבואר כדברינו לכל המעיין בדבו' המדרש. וזהו שסיים ומה הן הברכות בשם צרות יצילך ובשבע לא יגע בך רע בשוט לשון תחבא כו' כלומר שיהיה הקב"ה עמך וישמרך בכל אשר תלך ויצילך מכל הרעות אשר יפגשוך ושיבך בשלום ובזה ישועתך תעמוד לבניך אחריך :

פרשת ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. נתלבטו רבים מהמפרשים בהבנת מלות הכפולות ויצא וילך ובמדרש (מובא ברש"י) מכאן שיציאת צדיק מן המקום עושה רושם. ולבי אומר לי שהבדל המלות שהמה מכוונות לעומת ב' סוגי ההליכות הנמצאות בבני אדם והוא כי ההולך ממקום למקום יהיה הליכתו לאחד מב' סבות אם בעבור צרכו ללכת למחוז חפצו או להיותו מוכרח לעזוב מקומו. והנה על ההולך למחוז חפצו שהעיקר אצלו ההליכה למקום ידוע עליו נופל מאמר וילך ולא ויצא יען כי יציאתו היא אך טפלה אל מה שהעיקר והמוכרח אצלו היינו ללכת ולבוא למחוז ההוא ובאותו שהליכתו היא טפלה ליציאתו והעיקר אצלו אך ההעתקה ממקומו לאיזה סבה עליו יאמר ויצא ולא וילך שהוא יחוס אל הטפל ליציאתו כי מסבתה הוא הולך למקום שיזדמן. והנה ב' סוגי ההליכות האלה נקבצו באו יחדו באבינו יעקב ע"ה א' שהיה מוכרח לברוח ולצאת ממקומו מפני עשו והב' כי היה מוכרח אליו לבוא לבית לבן לישא אשה וכאמרם במדרש יש הולך אצל זווגו ויש שזווגו בא אצלו יצחק זווגו בא אצלו יעקב הלך אצל זווגו וא"כ היציאה גם ההליכה שניהם היו אצלו ענינים עיקריים ע"כ פרט עליהם הכתוב ויצא כו' וילך חרנה :

מדרש ר' שמואל בר"נ פתח שיר למעלות אשא עיני אל ההרים למלפני ולמעבדני מאין יבוא עזרי אליעזר בשעה שהלך להביא את רבקה מה כתיב ביה ויקח העבד כו' ואני לא נזם אחד ולא צמיד אחד חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן ברוי ח"ו לית אנא מוביד סברי מן ברוי אלא עזרי מעם ה' כו'. ראוי להעיר בזה האמנה כי סוף דברי יעקב ע"ה היו מן המאמינים השלמים להיות לו מבטח עוז בה' ית' לאמר ח"ו לית אנא מוביד כו' אלא עזרי מעם ה' אבל עכ"ז ראשית דבריו מה שאמר תחלה מאין יבוא עזרי וכו' מפליאים מאד כי ההוראה הוא כי היה ח"ו מפחד ודואג מאין ימצא עזרה והוא אך מדרך חסרי הבטחון והאמונה באלהים יתברך אתמהה. וכדי לבוא אל ביאור דבריהם נקדים מאמר הנביא (ישעיה ס"א) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני אשר לכאורה לא ידענו מה הם הבגדי ישע ומעיל הצדקה ומה תליצתם. אבל הבנת הענין עם מ"ש (בפ' הקודמה) מב' ההנהגות אשר לאלהינו ית' אתם עב"י הטבעיות והנסיית הטבעיית היא ע"ד אב הנותן לבנו עושר ונכסים שיפרנס עצמו ממה שישב ויתן בהם והנסיית היא ע"ד אב המחזיק בנו על שלחנו ומספיק לו כל צרכיו (ושם נתבאר באורך) והנה ידענו כי אין מדרגו ית' לעשות ענינים נסיים למעלה מן הטבע כל עוד שיספיקו הטבעיים זולת בשאין מקום כלל להנהגה הטבעיית או אז הוא יתברך יפליא עשות נוראות למעלה מהטבע ע"פ ההנהגה המיוחדת הנסיית (וכמו שכתבנו למעלה פ' וירא בביאור היפלא מה' דבר למועד כו' ע"ש) ועל ההנהגה הגבוהה הזו המליץ הנביא פ"ה כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני. ובזה נבוא אל הענין והוא ע"ד דמיון עשיר אחד שנתן לבנו סך מסויים שישא ויתן בו לפרנס אותו ואת ביתו והבן לא הצליח במעשיו ובמסחריו וילך הלוך ודל ומחיתו היה בצמצום מאד פעם סיפר עניינו אל אביו ויגער בו לאמר מה לך עוד אלי הלא כבר אצלתי לך מהוני ונתתי לך חלקך ועתה הספק עצמך במה שבידך וכפי השגת ידך זולת אם ארחה כי לא יהיה בידך כל מאומה ותאבד כל תוצאות וסבות מחיתך או אז יהיה ההכרח אתי לקחתך אלי ותהיה כאחד מאוכלי שלחני. לימים יצאה אש בשערי העיר ותיקד סמוך לבית חנותו אשר שם מעט סחורתו באו אליו ממיודעיו ומכיריו להעיר אותו ולזרזו למען ימהר ויחיש להציל סחורתו וימאן ויאמר טוב לי אם תהיה למאכולת אש מאשר אציל יען כי עתה אעלה אל אבי העשיר ואהיה מאוכלי שלחנו כי יראה לעינים כי לא נשאר לפני כל

יריעות האהל

בגדיבם חלק לנו מס שממנו נתפרנס על משפט הטבע וכמדובר אבל מעת אבדנו כל מה שבידנו כל כלי עבודתנו המספיקים מחיתנו הלא השיבנו אליו להתנהג בנו כמרלם בההנהגה המיוחדת הנסיית. וזאת עלתה לנו ע"י אחרון האבות יעקב ע"ה כי גם הוא אחרי היותו מבורך בכל מה שהוא ממנהגי הטבעיים קראו מה שסבב לו גלות בארץ נכריה ולחדש לו ההנהגה הראשונה המיוחדת למעלה מן הטבע והוא ברכת אברהם וכאשר בארנו. וזאת היא מה שכוונו כי כסדר מנהגנו ית' עם אברהם נהג ית' אותנו ממצרים עד הביאנו לארץ ישראל (וזהו מ"ש המדרש לך וכבוש את הדרך לפני בניך) ומארץ ישראל ועד הנה הוא ע"ד סדרי ההנהגות עם יעקב ע"ה. אשר ע"כ בכל תפלותינו אנו מזכירים לפני ה' ית' מה שעשה עם יעקב כמו (תהלים מ"ד) אתה הוא מלכי אלהים צוה ישועות יעקב יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב (שם ך') וכאלה רבים והוא לעורר אותה ההנהגה אשר יעקב ע"ה קדם פנינו והכין עבודנו לעתות כאלה וכה"ל. והבן כזה :

בל מאומה. והנמשל הוא מה שאמרנו כי כל עוד שיש ביד האדם להתקיים בדרך הטבע גם כי הוא רע למאד עכ"ז לא יעשה עמו ית' דבר מה שהוא למעלה מהטבע זולת עם ראותו בנו כי כבר ספו תמו דרכי הטבעיים מכל וכל כמו אז רבת שבעה לה נפשנו כי מלחם אבינו נאכל ושמלת ישועתו נלבש. ועי"כ אותם אשר עדן לאל ידם למצוא טשאי קיומם ע"ד הטבע אך בדאגה ובעצבון מאד הנה בכלות להם כל העילות והאמצעיים הטבעיים ישמח לבם ויגילו מאד וירבו תודות לה' יתב' כי ראו אז ישועתם קרובה לבוא נורא מאד למעלה מן הטבע וזהו שוש אשיש בה' כו' כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני וכדברינו:

והוא הדבר ביעקב ע"ה כי טרם הלך לדרכו ברכו אביו בברכת גליות היינו שיעשה ית' עמו מה שהוא למעלה מהטבע ע"ד ההנהגה המיוחדת הנסיית וכמו שנתבאר במקומו ועי"כ בלכתו בדרך חפש ובדק א"ע אם נכון הוא להתגולל עליו ישועה הנסיית (רצוני אם כבר הוא ריק מכל מה שבידם להפיק לו תשועה טבעיית) ואחר כי לא ראה את כל מאומה בידו חיזק את לבו במבטח עוז ונאמן כי הוא יתב' יערה עליו ממרום ברכת אברהם הנזכרת. וזהו שאמרו ז"ל אשא עיני כו' מאין יבוא עזרי כלו' חשב בנפשו אולי עוד באפשרי אתו להשיג מאיזה מקום עזרו ולהסתפק בדרכי הטבעיים. ע"כ אמר אליעזר כו' ואני לא נזיד אחד ולא כוס אחד כלומר אין בידי מאומה חזר ואמר מה אנא מוביד סברי מן ברויי לית אנא מוביד סברי מן ברויי אלא עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ. כלומר אך עתה הנני הולך לאבי שבשמים ותושיעני ימינו ע"ד ההנהגה הגבוהה למעלה מהטבע ויקיים בי ברכת אברהם וזהו תחלת דברי המדרש אשא עיני אל ההרים למלפני ולמעבדני. והבן:

ויפגע במקום. מדרש נלי בבהמ"ק אריב"ל אבות הראשונים התקינו ג' תפלות אברהם תקן תפלת שחרית כו' יצחק תקן תפלת מנחה יעקב תקן תפלת ערבית שנאמר ויפגע במקום ואין פגיעה אלא לשון תפלה שנא' (ירמיה ז') ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי וכן הוא אומר ואם נביאים הם ויש דבר ה' אתם יפגעו נא בה' צבאות ע"כ. ובגמרא (ברכות כ"ה) אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר וישכם כו' אל המקום אשר עמד שם כו' יצחק תקן תפלת מנחה שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה ואין שיחה אלא תפלה שנאמר תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו יעקב תקן תפלת ערבית ע"כ. הנראה לדעתנו בהשתנות תארי התפלה באבות ע"ה באברהם עמידה ביצחק שיחה ביעקב פגיעה ע"ד שמצאנו ברבותינו ז"ל (סנהדרין מ"ד) לעולם יקדים אדם תפלה לצרה. הורו לנו ז"ל כי החיוב על כל איש להתפלל לה' יתב' בהיותו שליו ושקט שלא יגישהו ח"ו מהרעות המתרגשות לבוא ויביא

ה' מגן בעדו מכל מקרה ופגע רח"ל ועי"ד שאמר דהע"ה (תהלים ס"ט) ואני תפלתי לך ה' עת רצון כלומר אינני ממתין להתפלל לה' עד אשר יבוא הזעם ויצא הקצף ח"ו אבל שוקד אני על תפלתי אליו ית' עדן בעת היותו רצוי אלי וכענין הכתוב (ישעיה נ"ה) דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב:

ובמדרש (פ' נא) דניאל היה שוחר ומתפלל למקום כו' ערב ובוקר וצהרים ולמה היה שוחר ומתפלל כדי שירחם הקב"ה על ישראל ועליו אמר שלמה ע"ה (משלי י"א) שוחר טוב יבקש רצון ונמצא להם האלהי' בעת צרתם שנאמר (משלי ח') אני אוהבי אהב ומשחרי ימצאונני ע"כ. ולכאורה לא ידענו מה הודיעו אותנו רז"ל ומה כוונתם בזה. ונזכיר עוד דבריהם ז"ל בגמרא (ברכות ל"א) יכול משבא לגולה הוחלה ת"ל כל קבל דהוא עביד מקדמת דנא. והנראה על פי דרכנו כי כוונו ז"ל להתיר בזה מה שיש לשאול לכאורה על קביעות התפלות מאבות הראשונים (וגם על דניאל שכתוב בו וזמנין תלתא ביומא כו') הלא לא יבצר מהאדם להתפלל איש איש נגעי לבבו עת יעיקו אליו ולעת הצורך. לזה למדו אותנו דעת כי גדול ורב תועלת התפלות הקבועות למען כי תקדם התפלה לצרה וכנ"ל וזהו יכול משבא לגולה הוחלה כלומר אחרי היותו בצרה אז התחיל לקרוא ולהתפלל לה' ולא קודם ת"ל כל קבל כו'. וזהו דברי המדרש דניאל היה שוחר ומתפלל כו' והוראת מלת שוחר הוא על ענין הקדום טרם הגיע עתו ועל זאת שאלו ז"ל למה היה שוחר ומתפלל כלומר אם עדיין לא השיגו מאומה מה שיהיה מהצורך להתפלל עליו ע"ז באה התשובה כדי שירחם הקב"ה על ישראל כלומר הקדים תפלה לצרה שלא תבוא ושיהיה ית' תמיד ברחמים על ישראל. וזהו ועליו אמר שלמה שוחר טוב יבקש רצון כלו' יבקש מאת ה' התמדת הרצון הטוב על עב"י ובזאת נמצא להם בעת צרתם כלומר בתפלתו מאז פעל ישועות לעתות בצרה וזה סמכו לזה מאמר שלמה המע"ה ומשחרי ימצאונני כלומר המשחרים פני קודם העת הצורך ימצאונני בצר להם:

והן על העיקר הגדול הזה העיר אותנו אברהם ע"ה כי השכים בתפלה לה' ית' טרם התעורר הדין וזהו שרמזו ז"ל אברהם תקן תפלת שחרית שנאמר וישכם אברהם כו' (אשר ע"כ היא מתוארה שחרית ע"ד שזכרנו בביאור שוחר טוב) וע"ד שאמרו בגמרא (סנהדרין שם) שאלמלא הקדים אברהם תפלה לצרה לא נשתייר כו'. ויצחק עשה עמנו טובה וחנות שיהיה לאל ידנו לבוא בתפלה לה' יתב' גם אם לא הקדמנו תפלה לצרה ולא היינו מתעוררים להשכים ולשחר פני ה' עכ"ז יעתר לנו בשנרבה בשיחה ובתפלה כי יצחק ע"ה גם הוא התפלל אחר עקדתו במות שרה אמו ע"ה וכנאמר בו ויצא יצחק לשוח בשדה ע"ד (תהלים קמ"ב) אשפוך

אשפוך

אשפוך לפניו שיחי ופעל בזה שיהיה בידנו להפיק רצון מה' יתברך גם בשנהיה ח"ו משוקעים בנבכי הצרות וגלי היגונות כי מעשי אבות ירשו בנים. וזהו שהבינו ז"ל לראיה על תפלת יצחק שנאמר (שם ק"ב) תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו כלומר הנתאחר להתפלל (ויהיה מלת יעטוף ע"ד (ויצא) העטופים ללבן) עד שבאתהו הצרה ח"ו כלא או מהצורך אליו לשפוך שיחו יותר מאד וז"ש הלאה ה' שמעה תפלתי כו' אל תסתר פניך ממני ביום צר לי כלומר גם כי אחרתי עד בא יום הצרה עכ"ז אל תסתר פניך ממני:

וכדי להבין תואר תפלת יעקב ע"ה ע"ש פגיעה נעיר תחלה על שאלה הידועה אם מכבר מאמרו יתברך קיים (תהלים נ') יקראני ביום צרה כו' יקראני ואענהו (שם צ"א) הלא יום יום הוא ית' קרוא בתחנות ובקשות נמרצות על עילוי כבודו ית' ועל קיבוץ גליות ועל בנין בה"מ יומם ולילה לא דומיה לנו ועדנה לא השגנו מענה עליהם מאתו ית' ולא נעשה עמם דבר אך עוד הוא ית' מפליא לשאול אותנו ע"י נביאו (ישעיה נ') מדוע באתי ואין איש כו' הקצור קצרה ידי מפדות ואם אין בי כח להציל אתמהה. ונאמר ביישוב הדבר בהקדים מאמר הנביא (ירמיה כ"ט) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לכל הגולה כו' עד וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם. אשר מלות והלכתם והתפללתם אלי המה אך למותר אחרי אמרו וקראתם אותי ומה גם מלת והלכתם אין לה שחר. אולם בזה הורה לנו הנביא הדרך והבנת הענין והוא ע"ד אחד שחטא עליו בנו ויגרשהו מביתו והיה נע ונד בארץ והאב עם גודל מגמתו ותשוקתו שישוב בנו מדרכיו הרעים כי נכמרו רחמיו להשיבו אליו היה יושב ומצפה על בוא בנו אליו או כי ישלח דברו ע"י אחר כי נחם אל לבו וכי הוא נעצב על מעשיו הראשונים ומתחרט עליהם אבל הבן עם קשיות ערפו לא בא אליו גם לא הריץ דבריו ע"י שליח ובתוך כך קרה כי היה טבע ובא אחד מאנשי העיר שנתגורר הבן ההוא שמה להעיר שאביו יושב בה על אודות מסחריו וקניניו ונשא ונתן גם עם אבי הבן ההוא ובתוך הדברים נתגלגל על שפתיו ענין הבן ההוא אמר לו האיש מתי תשיב את בנך אליך אמר לו כשיבקש ממני או ישלח שליח א"ל אם הדבר תלוי בבקשה אבקשך אני עבורו והלא אנכי טוב לך מעשרה שלוחים אמר לו האב דבריך לא בדעת וצאתך לא בהשכל כי הלא כל ישעי וכל חפצי בבקשת בני הוא אך לאשר מדברי בקשתו בשיתנפל לפני יתברר אצלי אמיתת ענינו בלב עמוק אם הוא נחם על מעשהו מודה ועוזב וכמו כן אם יגיעוני דבריו ע"י שלוחו היה לי ג"כ לעד נאמן כי נחם מרעה לבו אחרי השתדלותו לשלוח אלי ציר מיוחד לא כן אתה כי באת הלום אך עבור מסחרך וע"ד מקרה פגעת בי ועלה על רוחך לבקש אותי עבורו הלבעבור זאת ארצהו או העל זאת אשא פניו. כן הדבר בעניננו כי אם היינו משימים עיקר מגמתנו בתפלתנו לבקש מלפניו ית' על כבוד שמו הגדול ואם היינו מתעוררים הולכים בכוונה ובאים לבתי כנסיותינו אך להתפלל על בנין ביהמ"ק וירושלים ודאי כי היינו נענים קל מהרה. אבל הנה עתה בעוה"ר עלינו צוח הנביא (ישעיה ס"ד) אין קורא בשמך בצדק מתעורר להחזיק בך ר"ל שאין אדם מתעורר מעצמו להיותו קורא לה' על כבוד השכינה אך לאשר מכבר נקבעים תפלות מסודרות מאנשי אכנה"ג בהם מבקשת הטרף והמזון והסליחה והרפואה וכאלה ובתוכם לוטה גם תפלה על בית המקדש וירושלים ומלכות בית דוד ומדי דברנו בבקשת מחיתנו מתגולל על שפתינו גם הבקשות האלה (ממש כאותו שפוגע בחבירו ומבקש ממנו דבר מה ע"ד אגב):

והוא מ"ש הנביא (הושע ז') ולא זעקו אלי בלבם כי יילילו על משכבותם על דגן ותירוש יתגוררו יסורו בי. והרצון כי יש הולך או נוסע למחוז חפצו ונסיעתו לשם הוא אצלו הכוונה העיקרית ולפעמים יזדמן אשר בעודו בדרך בעבור עניני יסור גם אל מקום אחר בעבור היותו סמוך למקום ההוא אשר ע"כ אמר אברהם אל נא תעבור מעל עבדך כי ידע שהמלאכים באו רק אליו ובשבילו אך בראותו כי החלו לסוג אחור (כמרז"ל כד חזיוהו דהוי שרי ואסר כו') אמר אל נא תעבור מעל עבדך וזהו כי על כן עברתם על עבדכם כלו' בכוונה מכוונת באתם אך אלי. לא כן לוט שהיה דן על עצמו כי לא בעבורו באו המלאכים ע"כ אמר סורו נא אל בית עבדכם כלומר אחר היותכם כבר קרובים אל ביתי סורו נא גם אלי ע"ד אגב. וזהו ולא זעקו אלי בלבם (אלי דייקא) כלומר אינם שמים על לב לזעוק על הנוגע אלי ולא לזה מורה הבן פנת מעמד תפלתם. ומבאר ואומר כי יילילו על משכבותם כלומר גם אם אמנם מרבים ביללה וזעקה על דגן ותירוש יתגוררו כלו' עיקר התאספם בתפלתם הוא אך בעבור מה שמפיק תועלתם וצורכם. יסורו בי כלומר אגב יסורו גם בי ומתפללים כל המסודר לפניהם ממש כהפוגע הנ"ל. והן ע"ז רמז הנביא ע"ה בשם ה' וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי הוראת מלת והלכתם לומר שתתעוררו בכוונה ללכת להתפלל ושיהיה עיקר השתדלותכם ולכתכם אל מקום התפלה להתפלל על מה שנוגע אליו ית' וזהו והתפללתם אלי וע"ז אמר ושמעתי אליכם כו' כי תדרשוני בכל לבבכם ונמצאתי לכם *):

ירִיעות האהל וזהו

*) **אמנם** קול נביא מבשר ואומר (ירמיה נ') בימים ההמה ובעת ההיא נאם ה' יבואו בני ישראל המה ובני יהודה יחדו הלוך ובכו ילכו ואת ה' אלהיהם יבקשו ציון ישאלו דרך הנה פניהם כו' ידלג כי עת' יפיר

וזהו הענין בעצמו ביעקב אבינו ע"ה בלכתו חרנה ועבר מקום הקודש ולא שת לבו אל המסלה אשר דרך בה אך כאשר הרחיק ללכת זכר את אשר עשה ואמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי כמוזכר ברז"ל ולולא שעבר דרך שם לא היה מחייב עצמו להתפלל גלל כן תתואר תפלתו ע"ש פגיעה יען כי אך פגיעתו (במקום הקודש) הסבה תפלתו. וזהו שסמכו ז"ל ואתה אל תתפלל בעד העם הזה והטעם אל תפגע בי כלומר הלא אין אתה מצווה מהם לבקש מלפני עליהם (ע"ד ששלח חזקיהו אל ישעיהו ונשאת תפלה בעד השארית הנמצאה ישעיה ל"ז) זולת ממה שאתה פוגע בי בהיותי מדבר דברי אליך תמיד נשאך לבך להתפלל עליהם לכן אל תפגע בי (כהפוגע הנזכר). וזהו שהביאו עוד מאמר הנביא אל נביאי השקר (ירמיה כ"ז) ואם נביאים הם ויש דבר ה' אתם יפגעו נא בה' צבאות כו' כלומר אם לאל ידם להיות דבר ה' אליהם הלא לא יבצר מהם מלפגוע בה' לכה"פ ע"ד אגב להתפלל על הכלים לבלתי יבואו בבלה. והבן:

ויחלם א) והנה סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה. מדרש סלם זה הכבש מוצב ארצה זה מזבח כמד"א מזבח אבנים תעשה לי וראשו מגיע השמימה אלו הקרבנות שריחן עולה לשמים והנה מלאכי אלהים אלו כהנים גדולים כו' ע"ש. מהראוי לשית לב אל המאמר הסתום הזה כי לא פורש ענינו לדעת מה הוא ומה ענין הסלם שראה יעקב מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומה זאת להם לרז"ל לדורשו על בית המקדש ומזבח וזולתם. וכדי לבוא אל ביאור המאמר נקדים דבריהם ז"ל במדרש (ריש תרומה) ר' ברכיה פתח לך ה' הגדולה כו' כי כל בשמים ובארץ את מוצא כל מה שברא הקב"ה למעלן ברא למטן למעלה זבול כו' למטה זבול שנאמר בנה בניתי בית זבול לך למעלה שרפים עומדים למטה עצי שטים עומדים למעלה כרובים למטה כרובים כו' ע"ש עוד יותר. וכלל הענין הוא עם המבואר למעלה בארוך אשר עד קבלת התורה היה ה' ית' מנהג אותנו בחסד ורחמים גדולים

יריעות האהל

יעיר ה' את רוח עב"י שיהיו מתעוררים להתאסף יחד לבקש פני ה' ויעלו בבכי על עילוי כבודו והנשא מלכותו ית' וזהו בימים כו' יבואו ב"י ובני יהודה יחדו כלומר נוסדו יחדו לבקש על כבוד ה' ועל משיחו וזהו הלוך ובכו ילכו כלו' ילכו להתפלל בכוונה מכוונת לא עבור טובת עצמם בלתי ואת ה' יבקשו להשוות בללו. וזהו ציון ישאלו דרך הנה פניהם כלומר כל מטרת כוונתם בתפלתם מאת ה' תהיה אך לרומם קרן ציון ולכוננה עד עולם וזהו שסיים בואו ונלוו אל ה' ברית עולם לא תשכח מורה על דברינו:

שפת היריעה

א) **ראוי** להתעורר על נאמר ויחלום כי הלא כל הנביאים השיגו נבואתם עד"ז כמ"ש בחלום אדבר בו ולא נאמר בהם ויחלום. וביצחק ע"ה נאמר [בראשית כ"ו כ"ד] וירא אליו ה' בלילה ההוא ועכ"ז לא נאמר ויחלום. ואולי יתכן כי נבואה זאת היתה נבואה ראשונה ליעקב כי עתה הפעם הראשון שהשיג חזון מאתו ית', וכן מצאנו במרע"ה בנגלה אליו תחלה בקולו של אביו עד שאמר לו הקב"ה אנכי אלהי אביך [ע"ש במדרש] וכן שמואל נגלה אליו בקול עלי הכהן וע"כ בא אל עלי, ואמר לו [ש"א ג'] הנני כי קראת לי, וכל זה שלא להפחידם, וכן יעקב בפעם ראשונה נדמה לו כעין חלום. ובזה יתבאר מאמר חז"ל [ברכות ד'] כתיב והנה אנכי עמך ושמרתיך כו' וכתיב ויירא יעקב מאד הלא אמר שמא יגרום החטא. אבל בהשקפה הראשונה הוא נגד מאמר כל שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר, אבל בהיות שנדמה לו שענין החלום בעצמה והחלום הולך אחר הפותר כאמרם ז"ל [ברכות נ"ה] לאדם טוב מראים לו חלום רע ולאדם רע מראים לו חלום טוב כי אם רשע היה מראים לו חלומות כוזבות ומהתלים בו, ואם לפעמים יבוא חלום אמת יהיה הוא עצמו סבה אל בטולו כמו שאמרו [שם] חלמא טבא הדוותיה מסתייה, אבל לצדיק מראים לו חלומות צודקות ואין משחקין ממנו ותלומותיו אמתיים כחלומות יוסף ע"ה וכדומה הרבה ברז"ל אחזי ליה בחלמא, וכן דאג יעקב ע"ה שמא יגרום החטא שלא יתקיים חלומו כי הוא חשב שאין זאת נבואה רק חלום, ומה גם כי כבר אמרו ז"ל אין מראים לאדם אלא מהרהורי לבו, היה חושב בדעתו יען כי הוא הולך בדרך נוסע ומתרחק מאביו ואמו וארץ מולדתו והולך בדרך מסוכן מאד מעשו וכבר רדף אחריו אליפז ודאי על כל פסיעה ופסיעה היה לבו לשמים להשיבו בשלום אל בית אביו אשר ע"ז מורה מאמר ויפגע במקום ולא פירש הכתוב באיזה מקום פגע והתפלל אך בא לסורות כי בכל מקום אשר לעדו רגליו היה מתפלל ולכן היה חושב כי עיי הרהורי לבו חלם לו חלום זה אבל אינו אמת *] ואולי יתכן ויפגע כמו [שמואל א' כ"ב] סור אתה ופגע בכהנים כו' ויפגע הוא בכהנים [ישעיה ס"ד] פגעת את שש, ותהיה הכוונה במאמר ויפגע במקום כי קרה לו פגע רע בדרך כי בא אליפז ורצה להרגו ונטל ממונו לכן וילן שם כי בא השמש הבן עליו השמש, ע"ד הנאמר [ישעיה י"ג] חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו כי מרוב צרותיו נדמה לו כי חשך היום לערוב ושמש וירח קדרו ונחשך כשה ארץ עד כי אפסו כחותיו ולא יכול ללכת עוד, וישכב במקום ההוא ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו כי לא היה לו עוד כר וכסת כי אליפז לקח את הכל ומתוך דאגה ישן ויחלום לו חלום זה:

הערה

*] אמנם ידעתי כי אחר הדברים האלה תשאלן נפשך איך איכשר ראה בחלומו סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלהים עולים כו' שלא היו כלל מהרהורי לבו. אבל דע כי יעקב ע"ה ברוב ענותנותו שפט ואמר כי זאת גרם לו המקום הזה אשר שכב עליו ע"ד הנאמר באלישע [מלכים ב' י"ג] וילך ויגע בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו, אשר באמת האיש הזה לא היה ראוי לנס זה של תחיית המתים רק קדושת המקום אשר אלישע שכב בו גרם לו שיעמוד וילך ממנו, וכמעשה הזה היה פה במחשבות יעקב ע"ה כי לגודל ענותנותו אמר בלבו כי ע"כ הראו לו בניו קדושת המקום הזה כדי שיתרחק ממנו. וזהו וייקץ יעקב משנתו ומדוע לא נאמר בפרעה וייקץ פרעה משנתו להורות כי יעקב ע"ה התעורר באמצע שנתו ויעמוד משם ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי וישנתי פה ע"כ הראו לי מן השמים קדושת המקום למען אלך ואתרחק מפה. כל זה נדמה ליעקב שלא צדקותיו גרמו לו החלום הזה רק הרהוריו וקדושת המקום, רק עכ"ז היה כמסתפק ע"כ נדר ואמר אם יהיה אלהים עמדי ויתקיימו כל דברי החלום אז והאבן הזאת כו' יהיה בית אלהים כו'. אבל באמת היתה זאת נבואה גמורה רק שהיתה פעם ראשונה נאה ע"ד חלום למען לא יפחד:

גדולים ע"פ ההנהגה הגבוהה הנסיית להשפיע לנו כל הטובות מן השמים אף אם לא היה בידנו להשיגם מעצמנו אבל משנתן לנו תורתו הקדושה צוה אותנו על המקדש וכליו ועבודתו בקודש ומאז היה עניננו ממש כהאב המאכיל איזה סך מהונו לבנו הגדול ומלמדו עניני מסחר וקנין מה שיתפרנס ממנו כי מאז היה בידנו להשיג כל הטובות מן השמים מעצמנו ע"י עבודת המקדש והקרבנות וכאשר נבאר :

ונקדים דברי הנביא (ישעיה מ') קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלהינו (ושם, כ"ז) סלו סלו פנו דרך כו'. גם בזה ראוי להתבונן איזוהי הדרך ואיזוהי המסלה אשר עליה הקול קורא לאמר פנו דרך וישרו מסלה ונאמר כי היעוד הזה והקול הזה קורא ומבשר על בית מקדשנו עם הגלויס אליו. והוא כי פעולת המקדש ועבודתו אצלנו ממש בבחינת הדרך והמסלה כי פעולת הדרך הוא אשר בו ועל ידו מובאים ומושגים מחסורי המקומות ממקום מציאותם למקום העדרם כמו מדינה המגדלת צמר ופשתים ואין לה בעלי מלאכות מהרוקמים והאורגים ובמ"א יש בני אדם חושבי מחשבות עושי פשתים שריקות צמר לרקמות אבל הצמר והפשתים בידם אין. הדרך הוא הסבה הקרובה להשלמת חסרון ב' המקומות כי את אשר ישנו פה ע"י הדרך יובא למקום העדרו ומשם מה שחסר פה ועי"כ לא תחסר כל בשניהם. הוא הדבר והוא הענין במשכן ה' יתברך וכל כליו כי השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם וידענו כי הברכות והטובות משכנם בשמים ממעל בגנזי מרומים והשירות והתשבחות לה' יתב' על הארץ מתחת כמאמר (ישעיה מ"ג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו אשר ע"כ מכונים הכהנו בשם שרים (תהלים ס"ח) קדמו שרים. והנה אלינו מהצורך את אשר בשמים כענין הכתוב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים ובמעוני שחקים החמדה והתשוקה אל הרנה ואל התפלה וזמרת הארץ רצוי למנעמי זמירות ישראל כמאמר (שיר ח') חברים מקשיבים לקולך השמיעני. וע"ז ראה יתי' להכין לפנינו דרך ומסלה יעלה מהארץ עד רום רקיע אשר דרך בו יושג ויובא כל סוג ממקום מציאותו למקום העדרו והוא הביה"מ שלמטה הנאמר עליו מכון לשבתך פעלת ה' כלומר מכוון ועומד נגד בהמ"ק שלמעלה מזבח מול מזבח וזולתם. וכשם שהכהן עומד ומקריב מלמטה כך מיכאל עומד ומקריב מלמעלה כמבואר במדרש ור"ל כי ע"י עבודתנו בקודש למטה תתעורר ג"כ עבודה שלמעלה ממעל לו ית' הנותנת קטורה באפיו וריח ניחוח לפניו להפיק רצון וכל טוב מידו הרחבה והמלאה. ובזאת יש להבהמ"ק בחינת הדרך בדמותו וצלמו ודרך הקודש יקרא לו להעלות עבודתנו למעלה ולהוריד שפעת הטוב והברכה למטה :

והנה המרומז במאמר דהע"ה בראותו ברוח קדשו הפעולה הטובה הנמשכת מהבית הגדול והקדוש אמר (ד"ה א' כ"ט) לך ה' הגדולה והגבורה כו' כי כל בשמים ובארץ כלומר מעתה אין נגרע דבר ולא יחסר כל כבשמים כבארץ. ומבאר ואומר לך ה' הממלכה כו' כלומר אליך ה' מושג מאתנו עבודת עול מלכותך והעושר והכבוד (מושגים אלינו) מלפניך (אשר ע"כ לא אמר והעושר והכבוד לפניך) וזהו שאמר המדרש כי כל בשמים ובארץ כל מה שברא הקב"ה למעלה ברא למטה למעלה זבול וכו' למעלה שרפים עומדים כו'. והרצון כי ע"כ הוא המסלה העולה בית אל במרום להעלות עבודת ותפלת ישראל עד ה' ולהוריד על ידו שפעת החיים והטוב מאוצר הברכות אלינו ע"י כי את זה לעומת זה עשה אלהים :

ודע כי כמו הדרך איננו מוכשר ומוצלח להשיג על ידו טוב פעולתו אם לא ע"י מושכי הרכב ומנהיגי העגלה כי בלעדם לא יפעל הכנת הדרך מאומה כמו כן לדרך הקודש הנזכר היה מהצורך עוד לבעלי ההנהגה אשר יעלו ואשר יביאו ממטה למעלה וממעלה למטה והם הכהנים הקדושים המשרתים את פני המלך ה' צבאות בטהרת הלב וזכות המחשבה המה היו האמצעיים העומדים בין ה' וביננו כי בם בחר ה' לשרתו ולברך בשמו ועליהם נאמר (אמור) כי את לחם אלהיך הוא מקריב וכדברי המשורר (תהלים ס"ה) אשרי תבחר ותקרב כו'. ועל דעתי כי את כל זאת הראה ית' ליעקב ע"ה במקום הקודש במראה הסולם וזהו והנה סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה כי הבית הזה העליון הוא ממש על בחינת הסולם אשר הוא האמצעי לעלות על ידו על מרומי קרת ולירד בו ממעלה למטה כן הבית המקדש הוא הממוצע בין השמים ובין הארץ להעלות ולהוריד וכמדובר (וכנודע לכל המעיין בזה"ק פ' תרומה). וזהו שדרשו סולם זה הכבש כו' מוצב ארצה זה המזבח וראשו מגיע השמימה אלו הקרבנות שריחן עולה לשמים והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו אלו הכהנים. והדברים מבוארים כדבריגו :

וע"כ מאז נחרב הבהמ"ק הורס והודש נשא המקונן את קינתו (איכה א') דרכי ציון אבלות גדר דרכי בגזית נתיבותי עוה (שם ג') ממש ע"ד שר גדול שהניא מעבר העובר דרך שדותיו דרך קצר מסולל וישר אשר ע"י כן ההכרח לסבב הרים ובקעות על גבי קוצים מכאיבים. כן היינו מפני ה' כי בהיותנו על אדמתנו היה דרכנו אל ה' קרוב מאוד סלולה וישרה רצוני כי כל תפלותינו ובקשתנו כצאתם מפתחי פינו לא הרחיקו עלו בסערה השמימה ונעשו עטרה למלכנו יתב' וכמאמר (מ"א ח') כל תפלה וכל תחנה כו' ואתה תשמע השמים מכון שבתך את תפלתם ואת תחנתם. וכמו כן נתת ברכתו יתב' היתה מושגת לנו ממש ע"ד מיד ליד וכמאמר הכתוב (תבוא) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך לא כן עתה כי רב הדרך ממנו ורכש

סגרד

בורר ונתיבותינו טועים (וע"ד שביארנו בק"י שה"ש על מאמר הגידה לי שאהבה נפשי מה"כ רחוק מישועתי כו'). וזהו דרכי ציון אבלות כלו' הדרכים הקרובים שהיו לנו לבוא עד ה' והם עבודת הכהנים אומללו והתאבלו עד כי ההכרח אתנו לסבב ולהקיף דרך קמשונים וצנינים וזה שאמר גדר דרכי בגזית כו'. וזה שבשר לנו הנביא ע"ה על עת מועד ב"ב קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לאלהינו ר"ל כי לעתיד אי"ה יסקלו לפנינו נתיבות העולם ויהיה דרכנו ישרה לפנינו אל ה' כמלפנים ובמסלה נעלה :

מדרש ר' יהושע ב"ל פתר קרי' בגליות ויצא יעקב המד"א שלח מעל פני ויצאו וילך חרנה המד"א כי הוגה ה' ביום חרון אפו ויפגע במקום עד אפס מקום כי בא השמש אומללה יולדת שבעה כו' בא שמשה ויקח מאבני המקום תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות. הנה במעט ההתבוננות מובן לכל קורא ישר כי דברי המדרש מכוונים לדברינו בביאור ויקרא יצחק אל יעקב כו' ויתן לך את ברכת אברהם (פ' תולדות ע"ש) והוא אשר אבותינו ע"ה כבשו הדרך ויסולו המסלה לפנינו בכל קורות ומאורעות אשר מצאתם ויצילם ה' כי הצלתם וישועתם המה לנו לבניהם אחריהם להושיעם בצר להם וזהו ריב"ל פתר קרי' בגליות ויצא יעקב שלח מעל פני ויצאו ר"ל הקב"ה הסב על יעקב ע"ה דוגמת המקריים העתידים עובר עלינו בגלותנו וזהו וילך חרנה כי הוגה ה' ביום חרון אפו כו'. ואין להאריך בזה כי מכבר נתבאר הענין מה שיש בו די בדרושים הקודמים :

והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים. ילקוט כתיב ואתה אל תירא עבדי יעקב ואל תחת ישראל מדבר ביעקב דכתיב ויחלום והנה סולם כו' והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו אלו שרי אוה"ע מלמד שהראה הקב"ה ליעקב שרה של בבל עולה שבעים חווקים ויורד ושל מדי עולה חמשים ושנים ושל יון מאה ושמונים ושל אדום עולה ולא ידע כמה באותה שעה נתיירא יעקב אמר תאמר שאין לזה ירידה אמר לו הקב"ה אל תחת ישראל כו' הה"ד אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה' ע"כ. הנה כדי לעמוד על טעם הדבר מדוע לא הראה ית' ליעקב גם זמן שרה של אדום עד כמה הוא עולה נקדים לבאר מדרשם ז"ל (בשלח פ' כ"ה) מלך ביפיו תחזינה עיניך אמרו ישראל רבש"ע איך אנו רואים פניך והלא מסרתנו ביד אדום אמר להם אל תיראו מהם שעתידים אתם שתאמרו לי היכן הם הה"ד את עם נועז לא תראה ואתם רואין שמחתה של ציון שנאמר חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלים נוה שאנן. וכלל הענין הוא עם מה שביארנו למעלה (תולדות) מאמר רבותינו ז"ל (במדרש אחרי) אמר הקב"ה להרשעים הצדיקים לא שמחו בעולמם ואתם מבקשים לשמוח כו' עד יעקב לא שמח בעולמו שמח ישראל בעושיו לא נאמר אלא ישמח עתידים הם לשמוח במעשיו של הקב"ה לע"ל כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שמח ה' במעשיו אינו אומר אלא ישמח ע"כ. ואמרנו שם כי רצונם ז"ל להבינגו עילת מה שהוא יתברך מעכב ומאחר שלות ישראל ומקדים להזולת (וכמבואר במדרש עשו נשא אשה בן ארבעים שנה ויעקב בן פ"ד שנים הא למדנו שהקב"ה מעכב לצדיקים ומקדים להרשעים) ממש כמשפט בעל אכסניא שבאו אליו אורחים הרבה כאחת ואינו מספיק להאכיל את כולם על שעה אחת שמקדים להאורח היותר נחרד לנסיעתו וירצ הדרך לנגדו ומאחר לאשר בדעתו להתמהמה מה. כן הדבר באדום אשר נבא לו עלי ארץ מהצורך לקבל מנת חלקו כי עוד מעט ואיננו לא כן יעקב אשר לפני שמש ינון שמו וזרעו לעד יכונו אליהם מעכב ומאחר הוא ית' חלקיהם ומנותיהם. וזהו ישראל לא שמחו בעולמי ישמח ישראל בעושיו עתידים ישראל לשמוח לע"ל כלומר אחר שהמה מובטחים בהתמדת קיומם מה לו לה' ית' למהר בהשלמת ששונם ושלותם וכענין הכתוב (תהלים מ"ב) מה תשתוחחי נפשי כו' כי עוד אודנו ישועות פניו כלומר הלא עוד חזון ומועד לעולם שכולו טוב וארוך. וזהו שסיימו כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שנאמר יהי כבוד ה' לעולם כלומר ע"י מה כי כבודו יתברך הוא מתמיד לעולם ע"כ איננו שוקד על שמחתו וישמח ה' במעשיו לע"ל במהרה : ומעתה מה נמרצו דבריהם ז"ל אמר להם הקב"ה כו' שעתידים אתם שתאמרו לי היכן הם כלומר חלוצים יעברו מן העולם וישחו ממנו ע"כ ההכרח לקדם פניהם להשביעם מטוב העולם ככל אות נפשם וחפץ לבבם ותשוקתם *) :

והקרוב אללנו עוד בטעם הדבר ע"ד מליצת הנביא (עמוס ז') מי יקום יעקב כי קטן הוא והוא כי עניננו עתה הוא ממש על דוגמת הקטן שהנאילו אביו מלבושים נאים ויקרים שאיננו ראוי ללובשם עד כי יגדל ויהיה לאיש. כן כל הברכות הרמות והגבוהות מאבותינו ע"ה הננו כהיום קטנים מהכילם בל יחטיאו אותנו כי בקל נבעט על ידם ח"ו כענין הכתוב (האזינו) וישמן ישורון ויבעט כו' ולעתיד אי"ה שנהיה יכולים לקבל רוב טובה ולא נבעט על ידה או אז הוא ית' יתן ויחזור ויתן וכמ"ש הנביא (יואל ב') ואכלתם אכול ושבוע והללתם כו' כלומר רוב הטוב לא יזיק אליכם ומאז

ולא יריעות האהל

*) **וזהו** שהמליצו ז"ל (עירובין נ"ד) ההי עלמא לבי הלולא דמיא. כי כן ממש ממשפט בעל השמחה הקדים ולקרב ביותר פני הרחוקים ולכבדם באכילה ושתיה וכדומה עד כי ילכו לבתיהם שמחים וטובי לב אז אז ירבה בשמחה וגיל ויתעלס באהבים עם בני משפחתו והקרובים אל ביתו :

ולא יבושו עמי לעולם *):

המורם מדברינו כי הב' עילות הנזכרים הן הנה היו לבני ישראל בדבר שלילת טובות עוה"ז מהם ולהיותם נתונים לעם אחר. והנה עלת חסדו יתב' היתה עתה לחלק טובות עוה"ז לכל העמים לכל א' זמנו הקצוב ואחריו לאחר עד עת בוא דברו הטוב להרים קרן משיחו. ובזה נבוא אל הענין והוא ע"פ דמיון לאחד שהניח אחריו בן קטן והנחילו בית אכסניא טובה ורחבה ב"ד העמידו לו אפוטרופוס שישכיר הבית לאחר עד אשר יגדל הנער ורבו עליה הקופצים והעלו אותה בדמים אמר להם אשר על הבית מה זאת תריבון זע"ז מה יבצר מכם אם תשכרו אותה כולכם בשותפות ותחלקו ביניכם לכל אחד זמן קצוב עד כי יגדל הנער וישמעו לו ויעשו כעצתו ויכתבו בספר להיות לראי' על הדבר מקביעות הזמנים לכל אחד ראשיתו ואחריתו ואשר בכלות זמן הא' הוא התחלת זמן הב' (כי כשלא יהיה רשום בכתב סוף זמן הא' באיזה כח יבוא זולתו לדור בבית) אבל לאותו שזמנו הוא אחרון לכולם לא כתב לו האפוטרופוס זולת התחלת זמנו למתי יכנס לתוך הבית ולא אחריתו יען כי במשך הזמן המוגבל ממשכירי הבית יגדל העלם ויהיה לאיש וע"כ מה לו לכתוב בספר סוף זמן האחרון הזה כי הלא הבעה"ב אין מהצורך אליו להיות נעזר לכנוס תוך שלו עם מה שיהיה רשום אחרית זמן המוגבל כי ידיו רב לו להוציא מביתו כל מי שיהיה בו. הנמשל מובן מאליו כי הקב"ה בהשקפתו עלינו עב"י כי הננו דלים ורכים מהתענג ומרוך בטובות העולם מטעם המוזכר למעלה כדיבות יעץ למסור אותם לשרי אוה"ע עד אשר נהיה מוכשרים לקבלם וכוכל שאתם בל נבעט בם. ובחכמתו יתב' חלק לכל אחד זמן שליטתו על הארץ וקצב לכל אחד ראשיתו ואחריתו יען כי הגבלת אחרית זמן הא' פועלת התחלת ממשלת הב' וירידתו של זה תהיה סבה אל עליית זולתו. אבל לא כאלה המולך לאחרונה הוא אדום אליו לא היה מהצורך לרשום אחרית זמן ממשלתו כי אז הממליך מלכים לבדו ימלוך ובעצמו יקח הממשלה מידו כמ"ש ועלו מושיעים כו' והיתה לה' המלוכה. וז"ש הילקוט הנ"ל והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים הראה הקב"ה ליעקב שרה של בבל עולה שבעים חווקים ויורד ושל מדי כו' ושל אדום עולה ולא ידע כמה באותה שעה נתיירא יעקב ואמר תאמר שאין לזה ירידה א"ל הקב"ה אל תחת ישראל כו' הה"ד אם תגביה כנשר כו' משם אורידך נאם ה' כלומר אני בעצמי וע"כ אין מהצורך לסמן ירידתו למתי היא אם אני בעצמי אורידנו. (עוד כתבנו דרך אחר בבאור המאמר הזה הלא הוא בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פ' בא):

והנה ה' נצב עליו. מדרש י"ח פעמים נזכרים האבות בתורה וכנגד זה תיקנו י"ח ברכות בכל יום ואם יאמר לך אדם י"ט הם אמור לו והנה ה' נצב עליו אינו מן המנין. והוא פלאי מדוע לא יהיה והנה ה' כו' מן המנין ועוד מה ראו ז"ל להזכיר ראשית הכתוב והנה ה' כו' ולא אמרו סוף פ' אני ה' אלהי אברהם אינו מן המנין. וכדי לבוא אל הביאור נקדים מאמרם ז"ל (ברכות כ"ט) הני תמני סרי תשסרי הוויין אר"ל ברכת הצדוקים ביבנה תקנוה וגם המאמר הזה הוא תמוה למאד וכי עבור שתקנוה בזמן מאוחר אח"כ לא תהיה כלולה במספר הברכות. ואחשוב בהבנת הענין כי הנה ידענו אשר כל הברכות המסודרות מפי אנשי כנה"ג ז"ל המה לברך ולהודות לה' ית' על טובותיו וחסדיו שבכל עת עמנו כמאמרנו ברוך חונן הדעת רוצה בתשובה מרבה לסלוח רופא חולים וזולתם ולא כאלה ברכת הצדוקים שהיא נוסדה להודות לה' על העדר הרעה רצוני על העדר המינות רח"ל ועל היותו שומר אמונתנו אשר ע"כ לא תקנוה אנשי כנה"ג כי בימיהם בימי קדם לא היה במציאות כ"כ רוח עועים הלזו עד שבאו רבותינו ז"ל ביבנה כי בימיהם הוחל לרוב בבני אדם המינות והכפירה ב"מ עמדו ותקנו ברכת הצדוקים. ומעתה גם כי ברכת הצדוקים היא ברכה יקרה בעיניו ית' כמוה כמוהם אחד עכ"ז לא כללוה רז"ל במספר הברכות על כי עיקרה היא אך על מניעת ההפסד והעדר הקלקול. ממש כאשר לא יכלול הסוחר בסך הרווחים מה שקבל והוציא מאשר נושה בו והוא איש קשה וכילי גם כי הסך ההוא נחשב לו למציאת דבר האבוד עכ"ז על שלא הרויח בו מאומה לא יכלול אותו במספר הרווחים כן הענין הזה וכן הברכה הזו גם כי היא מן השבחים הגדולים עכ"ז איננה שוה לזולת הברכות לכוללה בכלל מספרם כי עיקרה היא אך בלתי להודות לשמו ית' על מניעת ההפסד ולא על שום טובה המתחדשת. וזהו שרמזו ז"ל במה שאמרו י"ח פעמים נזכרים האבות בתורה וכנגדם תקנו י"ח ברכות בכל יום ובאין ספק כל הזכות המנוי' בהאבות מכוונות ורומזות כל אחת על ברכה הנאותה לפי ענינה. והקרוב לומר כי ההזכרה הלזו והנה ה' נצב עליו כו' רומזת על ברכת הצדוקים והוא כי ע"ד הרמז בשרוהו עליו ועל זרעו כי הוא ית' באמונתנו בו יהיה נצב על מצבו בקיום נאמן בל נט משבילי אמונתנו בו ולכן

יריעות האהל גם

*) **וכל** זאת רמז יעקב אבינו ע"ה בדבר אליו עשו לאמר נסעה ונלכה ואלכה לנגדך ובמדרש אמר לו מבקש את שאהיה שותף עמך בעולם אמר לו יעקב אדוני יודע כי הילדים רכים כו' יעבר נא אדוני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי (עי' במדרש) עד אשר אבוא אל אדוני שעירה אמר רבי אבהו חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב אבינו אצל עשו להר שעיר מימיו אלא אימתי הוא בא אצלו לע"ל הה"ד ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו כו' והדברים מכוונים למה שאמרנו.

גם כי בין כולם המה י"ט הזכרות זו אוננה מן המנין. והבן:

והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך כו׳ כי לא אעזבך כו׳. מדרש רבנן אמרי על הכל השיבו ועל הפרנסה לא השיבו אם יהיה אלהים עמדי הנה אנכי עמך ושמרני ושמרתיך ושבתי והשיבותיך אמר ר׳ איסי אף על הפרנסה השיבו שנאמר כי לא אעזבך כו׳. ראוי להעיר על דעתייהו דרבנן מדוע לא השיבו על הפרנסה א) ומה גם על דעת ר"א יפלא אם גם על הפרנסה השיבו מדוע לא השיבו באר היטב לאמר אתן לך לחם ע"ד שהשיבו על הזולת משאלותיו. ונקדים לזה מדרשם ז"ל (וישלח) כל הברכות שברך יצחק את יעקב כנגדו ברכו הקב"ה מלמעלה כו׳ (הבאנוהו למעלה) ואף רבקה אמו ברכתו כנגדם וכך אמרה לו כי מלאכיו יצוה לך וגו׳ כיון שאמרה בלשון הזה ברכתו רוח הקודש יקראני ואענהו כו׳. והדברים בלתי מובנים אך תכלית כוונת המאמר הוא עם דברינו למעלה (סוף תולדות) אשר לאלהים ית׳ ב׳ הנהגות עמנו עב״י טבעיית וגסיית הנסיית היא ע"ד בן הסמוך על שלחן אביו המפיק לו כל פרטי מחסוריו והוא מה שנהג ית׳ את אבינו אע"ה טרם נתברך בכל כי מאז מסר בידו מכלל הטובות והברכות שיתפרנס מהם כאדם העושה בשלו מאז היה ענינו ממש ע"ד ההנהגה הטבעיית ובזאת ברך את יצחק והוא את יעקב. אבל בעת שהיה יעקב ע"ה מוכרח לברוח מפני עשו היה מהצורך אליו עוד אותה ההנהגה הקדומה שנהג ית׳ את אברהם טרם נתברך בכל שהיה ענין התנהגותו והצלתו ממקריו ע"ד נסיי כבן הסמוך על שלחן אביו אשר כל אחריות פרטי מחסוריו מוטלים על אביו וזהו שברכו יצחק ויתן לך את ברכת אברהם כו׳ וכמו שנתבאר במקומו. ורבקה אמו גם היא נפשה בשאלתה שיהיה מושגח משמים ע"ד ההנהגה הגבוהה הנסיית מאת ה׳ וזהו ואף רבקה אמו ברכתו כנגדם כו׳ כיון שאמרה בלשון הזה ברכתו רוה"ק יקראני ואענהו. ובזה נבוא אל הענין מדוע לא השיבו ית׳ על הפרנסה ואיך לדעת ר"א תהיה נכללה תשובת הפרנסה במלות כי לא אעזבך. והוא ע"פ דמיון אחד היה שולח בנו למרחקים והכין לפניו כל הדברים אשר הצורך אליהם בדרך מהבגדים וכלים וכמוהם גם הכין צרור הכסף לתת בידו להספקת הוצאותיו ובתוך כך נתוודע להם כי הדרך משובש בגייסות אמר האב מעתה הכרח אתי ליסע בעצמי עם בני עבור לשמרו מכל פגעי הדרך ויהי בעלותם המרכבה אמר הבן אל אביו איה צרור הכסף אשר הכינות תנה נא אותו על ידי על הוצאות דרכי אמר לו אביו מה לך לשאל מאתי על הוצאות הלא אתך אנכי נוסע ומידי תבקש מחסורך כל אימת שיחסר לך לפי העת. כן הדבר ביעקב ע"ה כי כבר נתברך בברכת בכל והוא ההנהגה הטבעיית כבן הנעתק משלחן אביו להתפרנס ממעשי ידיו אולם אחר כי היה ההכרח שיהיה הקב"ה עמו בדרך זו הלך לשמרו ולהצילו מכל רע ולהספיק לו מחסוריו ע"פ הנהגתו המיוחדת הנסיית לא היה עוד מהצורך לתת בידו מאומה מטוב ברכתו. וזהו ואף רבקה אמו ברכתו כנגדו כו׳ כי מלאכיו יצוה לך כו׳ כלומר לחדש עליו ההנהגה הנסיית כיון שאמרה בלשון הזה ברכתו רוה"ק יקראני ואענהו כלו׳ אם כן הוא לא אתן לו עתה מאומה מברכתו כ"א לעת צרכו יקראני ואענהו כי הלא אהיה עמו בכל דרכיו וזהו שהבטיחו ית׳ ליעקב מיד בצאתו הנה אנכי עמך ושמרתיך כו׳. ומעתה יתכן מה שאמרו ז"ל על הפרנסה לא השיבו כי לא היה מהצורך להשיבו ולהבטיחו על הפרנסה כי הלא מלחם אביו ית׳ יאכל ור׳ איסי בא כמבאר ונותן טעם לומר אף על הפרנסה השיבו שנאמר כי לא אעזבך כלומר הלא אנכי אהיה עמך תמיד תקרא ואני אענה וכדברי הכ"ק יקראני ואענהו וכנ"ל:

וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה׳ במקום הזה כו׳ ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים כו׳. הנה מהראוי להבין כפל הלשון אכן יש ה׳ במקום הזה מה נורא המקום הזה וביותר יש להתבונן כי מאמר אין זה כו׳ הוראתו כאלו אחרים מתווכחים עמו בדבר בדעות שונות ובא הוא להחליט ולומר אין זה כמה שאמרתם כ"א בית אלהים. והנראה כי הוא בא להתיר שאלת רבים מהחוקרים מה נשתנה בה"מ ממקומות זולתיים אם המוחלט כי הוא מלא כל הארץ כבודו (וכמו כן יקשה על מאמר יעקב ע"ה אכן יש ה׳ במקום הזה) אבל הוא ע"ה התיר השאלה הלזו בעצמו במה שסיים ואמר מה נורא כו׳ אין זה כו׳. והוא ע"פ דמיון אחד בא לעיר מלוכה ויסובב בשוקים וברחובות לראות בבנינים המפוארי׳ וירא ארמון מבצר משגב ומפואר להלל מאד שאל למי הוא השיבו לו ואמרו הוא ארמון המלך ויגש אל החצר החיצונה והביט על רוב הבתים פרטיים הנמצאים בו וישאל עליהם למי הם אמרו לו על כל אחת וא׳ זה למושב רופא המלך וזה ליועציו ושריו

שפת היריעה

א) ובקצרה נוכל לומר כי על הפרנסה לא היה מהצורך להשיבו. והוא עם מה שאמרו במדרש כי יעקב אבינו בלכתו חרנה היה מתפחד שלא יפול מרום מדרגתו והוא צדקתו עם התחברותו אל לבן הרע אשר אך על זאת פלל לאלהיו ואמר ושמרני בדרך הזה ובדרש מע"ז וג"ע וש"ד ע"ש ולכן היה נכנס בלבו גם דאגת פרנסתו עד שבתפלתו על שמירת נפשו כלל ג"כ תפלה על הפרנסה. אבל אחר שהשיבו ית׳ הנה אנכי עמך ושמרתיך כו׳ שהרצון בזה להבטיחו על תום צדקתו וכמבואר במדרש ויבוא יעקב שלם בגופו ובתורתו מאז היה מובטח על פרנסתו ג"כ כעדות הכתוב [תהלים ל"ז] ולא ראיתי צדיק נעזב כו׳ וא"כ לא היה מהצורך להשיבו על הפרנסה. וזהו כי לא אעזבך והוא להבינו טעם הדבר מדוע לא השיבו כי יספיק בלעדה וזהו שסיים המדרש ואין עזיבה אלא פרנסה שנאמר ולא ראיתי צדיק נעזב וכדברינו:

ושריו וכדומה עד כי בא אל הפלטין אשר המלך יושב בו ושאל גם עליו ויאמרו לו זהו בית המלך וישתומם מאד לאמר הלא מכבר אמרתם על הארמון כולו כי הוא ארמון המלך ובעתה תאמרו אך על הבית הזה כי הוא בית המלך ויענו אותו לאמר האמנם כנים דברינו כי הארמון כולו הוא ארמון המלך עכ"ז הנה המלך נתן דת גם לזולתיו לדור בחדריו החיצונים וחלק גם להם משכנות כפי הצורך אל כל א' וא' אבל הבית הזה עליו יאמר כי הוא אך של המלך כלומר מיוחד אך לו לבדו ואין לזרים בו כל מאומה והוא כי לא יערב שום אדם לגשת תוך הבית בלתי רשות ועת הקצוב לו מאת המלך ואך בלבשו מלבושים הנאים הנאותים לכבוד המלך. כן הדבר בעניננו כי האמנם כבוד אלהים ית' מלא עולם עכ"ז הארץ נתן גם לבני אדם וזולת הנבראים כולם ישכנו ארץ ובתוכם ה' כמה"כ השוכן אתם בתוך טמאותם אבל המקום בו בחר ה' לשכן שמו בו נאמר וכל זר לא יבוא באהל מועד והוא מיוחד בלתי לה' לבדו (אשר ע"כ צוה ית' גם על הכה"ג לאמר (אחרי) דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש כו' בזאת יבא אהרן אל הקודש כו'). כלל דברינו כי לה' הארץ אך גם לבני אדם חבלים בה ובהמ"ק הוא מיוחד אך לה' לבדו וזהו וייקץ יעקב משנתו ויאמר אכן יש ה' במקום הזה ומבאר ואומר מה נורא המקום הזה והוא כמתמה על מורא מקדש מלך יתר מאד ממקומות זולתיים. אך הוא השיב אמרים לעצמו ואמר אין זה כי אם בית אלהים כלומר המיוחד אך אליו ולא לבלעדו:

מדרש מלמד שהראה הקב"ה ליעקב בה"מ בנוי וחרב ובנוי מה נורא המקום הזה בנוי אין זה חרב כי אם בית אלהים בנוי ומשוכלל לע"ל. המאמר אומר הבינני כי איככה הוציאו ז"ל ממאמר אין זה שראה חורבנו שהרצון בו הוא להוכיח להחליט על המקום כי קדוש הוא לה'. וכדי לבוא אל כוונת המאמר (ע"ד לחות) נקדים מאמר הנביא (ישעיה מ"ה) אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע והוא עם מה שכתב החסיד ז"ל בחו"ה (שה"ב) וז"ל ואם יבקש אדם בזמן הזה לראות מה שהוא דומה לענינים הנסיים הראשונים יביט בעיון האמת היותנו בין העמים מעת הגלות מסדור עניננו ביניהם עם מה שאנו בלתי מסכימים עמהם כו' ע"ש ובחבורנו כוכב מיעקב בהפטרה לשבת הגדול כתבנו בזה דברים נכונים ובארנו שזהו מ"ש הנביא (מלאכי ג') אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם כלומר מה שאתם בני יעקב לא כליתם זהו העד כי אני ה' לא שניתי ועוד גם היום חסדי עליכם ע"ד ואף גם זאת כו'. אך ההבדל הוא בין הטובות והחסדים הראשונים אל מה שמתחסד עמנו עתה כי אז היו הטובות גלויות לעין משיגם והיה כעס ככהן כבער כמבין כולם ראו מעשי השי"ת ונפלאותיו לא כן עתה הטובות המה מסותרות ומכוסות מעין

הרואה בלתי מוחשות זולת את פני מבין חכמה והמביט בעיון נמרץ ובוחן בסדורי עניננו ישכיל לדעת גם היום בהשגחה הנפלאה כי רבה היא. וזהו אכן אתה אל מסתתר כו' כלומר נפלאותיך ומחשבותיך אלינו כהיום אין רואה ומכיר בהם זולת הבוחן בעין ההשכלה יבין כי גם עתה אלהי ישראל מושיע:

עוד נקדים כלל אחד והוא כי הדבר אשר מהותו ואיכותו נגלה לעין כל אין מהצורך להביא ראיה עליו ולהוכיח כי כן הוא כי מי הוא המתנגד לזה לא כן הדבר הבלתי נגלה ובני אדם מתווכחים בו בדעות שונות זה בכה וזה בכה אזי מהצורך לראיה והוכחה לאמת הדבר. והוא הדבר בעניננו כי בזמן הגאולה הלא אז נגלה כבוד ה' וחסדו וטובו נראה לכל הראיה והמופת על הטובה והחסד אך למותר משא"כ עתה מהצורך לאיש הלבוב לתת ראיות מופתיות לחזק דעות אנשי אומתנו למען יאמינו לקול האות והראיה. והן על ב' הזמנים האלו רמז יעקב אע"ה מה נורא כו' רומז על זמן הגאולה אשר עיני כולם רואות מעשה ה' כי נורא הוא. ועל זמן החורבן רמז ואמר אין זה כי אם כו' והוא כמכריע בין הסותרים בהוכחות וראיות מופתיות על דבריו כי כנים הם וזהו שאמר אין זה כ"א ב"א וממילא אחר שהוצרך להוכחה מוכרח שראה חורבנו:

עוד ביאור על מאמר אין זה כי אם בית אלהים בהקדים מדרשם ז"ל (תולדות) ראה ריח בני הרי בנוי המד"א ריח ניחוחי תשמרו כריח שדה הרי חרב כמד"א ציון שדה תחרש. והדברים סתומים אין חזיונם נפרץ ואולי יהיה הרצון בהם עם מה שידענו כי העבודה הרצויה בעיניו ית' הוא אך בהצטרף טהרת המחשבה וכוונת הלב אל המעשה. ובמעט התבוננות מובן כי הדבר הערב אל גוף האדם ומתקו לו רגבי פעולות המצוה כמו מצות עונג שבת ויו"ט וכמוהם יכבד מאד על האדם שיהיה מחשבתו וכוונתו במעשה המצוה אך לעשות נ"ר ליוצרו אם גם גופו שייך בגווה. לא כן המצוה שאין לגופו ערבות בה כל מאומה ומה גם אם המה מדברים המתנגדים לו כעינוי יו"כ וצדקה וכמוהם בכאלה על נקלה יכוון בהם האדם הכוונה הרצויה והנאותה. ומעתה דע לך כי בעבודת בהמ"ק נקבצו באו יחדו ערבות הגוף והנפש כענין הכתוב לבי ובשרי ירננו אל אל חי והוא עם המוזכר למעלה כי הבה"מ היה כסולם מוצב ארצה וראשו השמימה להריק על ידו הברכה והטוב מאוצר העליון ובאין מנום מלא הגוף עריבתו בעבודה היקרה הזו בידעו כי ממנה תוצאות החיים והברכה וכל טוב. וע"כ היה כבד מאד על העובד בקודש לשמור על עצמו בלי לכוון במעשהו התועלת הערב והעריבות המושג ע"י כי מטבע האדם להשוב במה שמספיק טובתו ותועלתו ויניח המחשבה הנאותה אל כבודו ית'. והקרוב לומר אשר זאת החריבה את בתינו:

כי

בי לא מצינו שנתנו ח"ו איזה מגרעת בהעבודה מבלי להקריב קרבן ה' במועדו וכדומה אם לא על היות כוונתם ע"ד שאמרנו וכמבואר בבית שני אשר הכהנים מגמתם וכוונתם היתה אך לתועלת עצמם ולטובתם והיה אצלם מעשי המקדש כא' העילות והסיבות להבאת הטרף והמזון כביכול ממש בבחינת השדה אשר כל היום יחרוש אותה החורש להוציא לחם מן הארץ. וזהו שהפליג המקונן ואמר ציון שדה תחרש כלומר ציון היא להם בבחינת השדה אך להבאת הטרף והמזון. וכן ע"ז לפה יצחק ע"ה ורמז ואמר ראה ריח בני הרי במי כמד"א ריח ניחוחי תשמרו כלומר אם תשימו עיקר מגמת לבבכם לעשות ריח ניחוח לה' יהיה הבית מתואר בנוי. כריח שדה הרי חרב וכדברינו. וזהו שרמז יעקב אבינו ע"ה מה נורא המקום הזה כלומר הרבה יש ליהא ולדאוג בעבודת המקום המקודש הזה כי להיותו עלול למה שערב לגוף האדם יהיה כבד ממנו לצאת בו י"ח שמים וזהו מה נורא כו' אין זה כ"א בית אלהים כלומר החיוב הוא שהבית הזה יהיה עליון ומקודש רק לעבודת שמים ולשכון יה אלהים ולא לעילה אחרת:

וידר יעקב נדר כו' והיה ה' לי לאלהים והאבן הזאת כו'. הנה לא ידענו מהו שנדר כי לא פורש בכתוב ורש"י ז"ל הרגיש בזה וכתב מ"ש ודברי תורה כפטיש כו'. ונציע דבריהם ז"ל במד' (פרשתנו) וז"ל נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים א"ל הקב"ה אתה אמרת והיה ה' לי לאלהים חייך כל ברכות וטובות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה שנא' והיה ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסים כו'. ומהראוי לחקור על יתרוננו במה שברכותינו מתחילים בלשון והיה. וכדי לבוא אל הענין נזכר מדרשם ז"ל ושמרני בדרך הזה מע"ז וג"ע וש"ד ההוראה מדבריהם כי עיקר מה שפחד יעקב ע"ה בלכתו חרנה פן ילוה אליו לבן הרשע להטותו מדרך הטוב והאמת אל דרך הרע והשקר וע"כ פלל לאלהיו ושמרני כו' שיהיה ה' עמו לתמוך בימין צדקו ולשמרו מלבן בל ירע לו התחברותו עמו. ועכ"ז ידע בלבבו שההכרח יהיה אתו לתת מגרעת בעבודתו את ה' בשיעבוד עבודת לבן כי אי אפשר לעבוד ב' אדונים כאחד אי על זאת נתן מועצות בנפשו בעמדו לפני ה' בתפלה לנדור נדר לה' בשיהיה ה' בעזרו להשיבו בשלום אל בית אביו ולא יעבוד אדם עוד אז ירבה בעבודת שמים בהפלגה ובתוספת העוז והאומץ יתר מאד להשלמת השנים ההיה גר בהם אצל לבן ועסק במלאכתו. וזהו מעושם במ"ש והיה ה' לי לאלהים והוא עם דברינו למעלה (בראשית) אשר מלת והיה היא מהופכת מעבר לעתיד ע"י אות וא"ו והרצון שקיבל ע"ע שלעתיד ישלים עבודת העבר וזהו והיה ה' לי לאלהים כלומר מה שמן הראוי היה להיות כבר יהיה אח"כ. וה' יתברך כשמעו את דברי יעקב שקיבל ע"ע תשלום עבודת העבר בימים העתידים ולהוסיף כדי חסרונם הבטיחו ית' להתנהג ככה עם בניו רצוני כל מה שנגרע מאתנו כעתה מהברכות והטובות להשלים חסרונם בימים הבאים במהרה נוסף על הברכות המיועדות כענין הכתוב (ישעיה ס"א) תחת בשתכם משנה וכלמה ירונו חלקם לכן בארצם משנה יירשו. וכדברי הנביא (יואל ב') ושלמתי לכם השנים אשר אכל הארבה כו'. וסיים ואכלתם אכול ושבוע כו' עד אשר עשה עמכם להפליא פי' כי ירבה יתב' ברכתו בהפלגה עצומה כ"כ עד שיושלם לנו גם בעד העבר וזהו ולא יבושו עמי לעולם כלומר למפרע. וע"כ כל נחמות וברכות וטובות המיועדות מתחילים בלשון והיה מלה מהופכת מעבר לעתיד כלומר חסרון העבר יהיה עודף על חלק העתיד ומה שהיה ראוי להיות כבר הוא יהיה אח"כ. וזהו נכות מאמרם ז"ל נטל הקב"ה שיחתן של אבות ועשאן מפתח לגאולתן של בנים ר"ל כי פתח טוב פתחו להניח ברכה לבניהם ע"ד ההשלמה וזהו אתה אמרת והיה חייך כל ברכות וטובות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה והענין נכון. ועם דרכנו נעמוד עוד על מאמר הנביא (הושע ב') והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר והיה במקום כו' והוא עם מה שהקשו רז"ל (יומא כ"ב) כתיב והיה מספר וכתיב כחול הים אשר לא ימד ולא יספר ל"ק כאן בזמן שעושים רצונו של מקום כאן בשאין עושין רצונו ש"מ. והקשו בזה רבים היתכן שכתוב אחד ידבר מב' זמנים שונים זמ"ז ולדברינו יצדק מאד כי הכתוב בא להורות יעוד תוספת העתיד יותר מן הראוי להשלמת החסרון העבר בשלא היו עושים רצונו של מקום כי אז יהיה גם צדקותינו ועבודתנו את ה' בהפלגה רבה ועצומה למאד עד כי תושלם בהם חסרון העבודה מהעבר (וע"ד שזכרנו ביעקב ע"ה כי מעשי אבות ירשו בנים) וע"כ יהיה המשפט לאלהים להרבות אומתנו כ"כ גם בעד העבר עד כי יהיו רבים ועצומים מאד משוללי המספר. וזהו והיה (מלה מהופכת מעבר לעתיד ע"ד שכתבנו) מספר בני ישראל כלומר תחת שהיה מספר לבני ישראל המשפט כי יהיו אח"כ כחול הים כו' אשר לא יספר והטעם והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם כו' כלומר תחת שלא היו עושים רצש"מ יהיו נקראים אח"כ בני אל חי מה שהיא מדרגה מעולה עד בלי די היא העילה לשתהיו מרובים כ"כ לאין מספר:

ובמדרש (שמיני) חכמות בנתה ביתה זה בה"מ חצבה עמודיה שבעה אלו ז' שנים של גוג דאר"י כל אותן ז' שנים מסיקין ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים ושל סכינים הה"ד ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והשיקו בנשק ומגן וצנה בקשת ובחצים כו' ואותן שבע שנים הן הן פרטגמיא של צדיקים לע"ל וכדי להבין תכלית

היעוד

היעוד ההוא נקדים לבאר מה"כ (ואתחנן) והיה
כי יביאך כו' ערים גדולות וטובות אשר לא בנית
ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת כו' השמר
לך פן תשכח כו'. והוא מבואר כאשר דברנו כי
מדרכי אלהינו ית"ש להשלים הטוב הנחסר מאתנו
לזמנים פרטיים כי לעולם ה' דברו נצב בשמים
וכנ"ל. אשר ע"כ כל הטוב שחסרו ישראל עת
היותם במצרים שילם להם ית' עת בואם אל ארץ
נושבת מהשדות והכרמים והבנינים הכל הוכן לפניהם
טרם באו שמה ע"ד תערוך לפני שלחן נגד צוררי
וכמאמר ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים
יירשו. וזה היה למופת חותך שהוא להשלמת זמן
הקדום כי ע"כ היה החיוב שישיגו מה שהשיגו בלא
לאות ועמל ועבודה לא יעבדו בהם מאומה (ולא
עוד כ' וברכתיך בכל אשר תעשה שהוא מדבר
מהשגת טובות העולם שאינם ע"ד השלמה) ולכן
אמר כי היה הטוב ההוא מוחלט להם להשלים זמן
העבר אין לשלול אותו מהם גם בשיבעטו על ידו
כי מורשה הוא להם מימים הראשונים. ולא כמוהם
הברכות המיועדות במאמר אם בחקותי תלכו
וזולתו שהמה ע"ד התנאי לזכותם בהם בשילכו
בחקות ה' ואם ח"ו לא לא וע"כ מדאגה פן יבעטו
ישראל ע"י רוב הטוב המושג אליהם בעד העבר
אמר כי תבואו אל הארץ כו' ערים גדולות וטובות
אשר לא בנית (ואולי ירמז הכתוב אשר לא בנית
כלומר תחת שלא בנית עד הנה) וכנ"ל ולקחת
אותם ממכם בעוניכם אי אפשר להיותם להשלמת
זמן העבר ע"כ השמר לך פן תשכח כו'. ועד"ז
ממש אנו מחכים לה' יתברך כי בשיגאלנו גאולת
עולם במהרה ישלים לנו הטובות הנעדרות מאתנו
עתה וזהו שייעד הנביא ע"ה ויצאו יושבי ערי
ישראל והשיקו במגן וצנה בקשת ובחצים כו' והוא
לעד כי יושלמו הטובות שחסרו בשנים קדמוניות.
והוא ע"פ דמיון בשיתארח א' באחת האכסניאות
ויקנה מאת בעה"ב בשר דגים וזולתם בשירצה
לבשלם וישאל מאת הבעלים כלי בשול ועצים
וכדומה ודאי כי לא ימנע ממנו יען כי גם המאכל
קנה מאתו לא כן בשיקנה המאכלים אצל שכנו
הקרוב אל ביתו ויביאם לבית האכסני' לבשלם
הלא אז הבעלים נגד פניו יענו לך לך אל מי
שקנית ממנו הבשר והדגים והוא יתן לך גם העצי'
וכלי הבישול. הנדמה כי הקב"ה מספיק מחסורי
עולמו בתדירי מהמאכלים והמכשירים ודומיהם
והוא כי הכין יער צומח עצים להספיק לבישול
המאכלים ולהכשירם מכל זמן בזמנם. והנה לעתיד
אי"ה כי יתן ויוסיף לנו התשלומים משנים הקדומות
הברכות והטובות שנעדרו בהם על אלה יחוייב כי
לא יעלה הכורת על עצי היער ממשך הזמן ההוא
להספיק עצים להכשיר הטוב מזמן העבר כי ממקום
מאכל הטובות מהראוי ג"כ לאכול מכשיריו. וזהו ובערו
והשיקו בקשת ומגן כו' וזהו שמפרש המד' טעם הדבר
מהו כי הן הן פרטגמי' של צדיקים לע"ל וכדברינו:

ועם דברינו אלה נעמוד עוד על מאמר הנביא
(ישעיה ל"ה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה
ושמחת עולם על ראשם כו' ובמד' (פ' בשלח) צעקו
וה' שמע שתי ירושות הנחיל יצחק לבניו הנחיל
ליעקב הקול שנאמר הקול קול יעקב והנחיל לעשו
הידים כו' עשו היה מתגאה בירושתו שנאמר פן
בחרב כו' יעקב מתגאה בירושתו שנאמר ונצעק אל
ה' כו' ולעה"ל שניהם נוטלים שכר עשו נוטל שכרו
שנאמר כי רותה בשמים חרבי הנה על אדום תרד
ויעקב נוטל שכרו שנאמר עוד ישמע בערי יהודה
ובחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה כו'. דע כי
נחלת יעקב אבינו ע"ה רצוני „הקול" משמשת אצלנו
על ב' ענינים א' ביום טובה לתת שבח והודיה
לבעל הגמול תודה וקול זמרה הב' בעת צרה ח"ו
נשמיע קולנו אליו ית' בתפלה ותחנונים ויכן לקול
שועתנו ויוציאנו למרחב. והן על בחינה זו כל
שימושינו בהקול כהיום כי אין רגע כו' ואנו נושאים
קול תחנה לעורר רצון העליון ב"ה והוא מה שאמר
דהע"ה קולי אל אלהים ואצעקה פי' הקול הכפל
בחבלי הוא משמש והולך על הצעקה והזעקה בלבד.
אמנם על העתיד ייעד אותנו הנביא ע"ה (ירמיה
ל"א) מנעי קולך מבכי כלומר לא תהיה עוד פעולת
הקול אצלנו כאשר אנו עושים פה היום כ"א קולנו
יהיה בסוג קול רנה וישועה וכמאמר (שם ל"ג)
עוד ישמע כו' קול ששון וקול שמחה כו' קול אומרים
הודו את ה' צבאות. וזהו מ"ש המד' לעה"ל שניהם
נוטלים שכר והוא בהקדים עוד דבריהם ז"ל (מדרש
בראשית) ביום ברוא ה' אלהים כו' בתחלה עלה
במחשבה לברוא העולם במדת הדין ראה שאין
העולם מתקיים שיתף עמו מדה"ר אשר ע"כ העוה"ז
מתנהג תמיד חציו מדה"ד וחציו מדה"ר ותמיד
שקולים המה במאזנים ישאו יחד כזה כן זה. אשר
ע"כ החליט החכם ע"ה ואמר (קהלת ז') ביום
טובה היה בטוב וביום רעה ראה כו' והרצון כי
לפעמים מדה"ד והרחמים ישמשו בהאדם שניהם
כאחד והוא דרך הממוצע עומד בין הדין והרחמים
ולפעמים ישמשו בזה אחר זה רצוני מקצת שני חייו
ישמש בהם מדה"ד לבדו ולאח"כ יערה עליו רחמים
גדולים והוא מדרך הצדיקים שתחלתן יסורים
וסופן שלוה וכענין הכתוב והיה ראשיתך מצער
ואחריתך ישגה מאד ולפעמים בהיפך כנודע. וזהו ביום
טובה היה בטוב וביום רעה ראה כלומר לעומת
חלק הטוב שהשגת מעותד אליך חלק מדה"ד וזהו
שסיים גם את זה לעומת זה עשה האלהים כו'.
ודע כי לפעמים יקבל אחד ויהיה נושא בעול מדה"ד
גם בעד זולתו וע"ד שמצינו ברבותינו ז"ל (ברכות
י"ז) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' כי יען
היותו מעוטם הרבה ממדה"ד לעומתו זכה העולם
כולו לטוב הרחמים. וכמו כן נמצא (במדרש ויחי)
רבינו י"ג שנה חשש בשיניו וכל אותן י"ג שנה לא מתה
חיה בארץ ישראל ולא הפילה אשה עוברה כו' עד
משעה שנתת יקד עליה נתרפא באותה שעה אמר
ר'

ר' חייא אוי לכם חיות שבארץ ישראל אוי לכם עוברות שנא"י. מבואר כדברינו אשר בעבור שסבל היסורים שסבל הצדיק פעל בזה שיהיו אחרים שרויים בטובה כל אותו הזמן. וכן אנחנו עכ"י על בחינה זו כהיום כי אותנו לקח ה' והעמיסנו בסבל מדה"ד משא לעיפה וכמוזכר בנביא (ישעיה נ"ג) אכן חלינו הוא נשא ומכאובינו סבלם כו' והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו מוסר שלומנו עליו ובחבורתו נרפא לנו. עוד (מלאכי ג') ועתה אנחנו מאשרים זדים גם נבנו עושי רשעה כו' וע"כ המשפט הוא כי בשיגאלנו ה' במהרה נהיה מרוחמים ברחמים גדולים וחסד עולם ולא יתערב זר (רצוני שום השתתפות מדת הדין) בטוב שלותנו. וזהו לדעתנו שמחנו כימות עניתנו כלומר שתהיה שמחתנו ברחמים מרובים בלי שום סיג והתערבות התוגה כמו שבימי ענינו היתה התוגה נעדרה השמח' מכל. וכענין היעוד המבואר בנביא (ישעיה נ"א) כה אמר אדוניך כו' הנה לקחתי מידך את קבעת כוס התרעלה את קבעת כוס חמתי לא תוסיפי לשתותה עוד ושמתיה ביד מוגיך כו'. ומעתה נבוא אל ביאור ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ובדרש שמחה שמעולם אשר לכאורה לא ידענו מהו השמחה שמעולם. ונבוא אל הענין ע"פ דמיון מדינה שגזר עליה המלך בל יהיו משיאים לבניהם בלתי כשיהיו במספר שנים הקצובות ויהי טרם בא התחלת זמן הפקידה ההיא רבו כמו רבו נשואי בנים קטנים ובתוכם היה עשיר מופלג השיא גם הוא לבנו הרך ויחיד עלמה קטנה והרבה בפיזורי הנשואים מאד כמשפט הנגידים והרוזנים וכאשר עברו יומים או שלשה ימים אחר חתונתם ויפרדו זה מזו זה לבית אביו והיא גם היא לאביה ואמה כדרך צעירי הילדים כי ישתעשעו תמיד בחיק אמותם והעשיר ההוא נעצב אל לבו מאד לאמר כמה פזרתי על יום חתונת בני ותהי שמחתי לי לאכזב והנה בעבור עליה' ג' וד' שנים והגיעו אל תור הנשואים חוברו יחדו ואבותם שמחו ונאספו בגיל ורנן והראו לנפשם טוב נגד הדאגה על הפיזור הרב בלי נחת ולאשר עתה השיגו נחת בלא הוצאות. הנמשל הוא מה שאמרנו למעלה שהקב"ה ישלים ויעדיף הטובות הנעדרות מאתנו כהיום במועד שמחתנו במהרה ונקבל פי שנים במדה"ר בעד מה שסבלנו במדת הדין ורע לא נדע כל מאומה. וזהו ופדויי ה' כו' ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם כלומר בעד זמן העבר ע"כ ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה כלומר אך שמחה וטוב בלי התערבות ההיפך. ודברי המדרש הנ"ל (שאמר לע"ל שניהם נוטלין שכר כו' עד קול ששון וקול שמחה) מובנים בקל מעצמם לפי דברינו:

ויאמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה כו'. להבין מלת אך נראה ע"ד מאמר אדה"ר על חוה אשתו זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי. בורה בזה אחר כי הוא העיקר כי עליו נאמר נעשה אדם בצלמנו כו' וחוה היא רק חלק מן הכל יתכן לומר עליה כי היא עצם מעצמיו בשר מבשרו. וכן בשני קרובים עשיר ועני העשיר הוא העיקר והוא ראש המשפחה והעני נקרא עצם מעצמיו של עשיר לא בהיפך. וכדבר הזה תמצא במדרש על מאמר (ואתחנן) אשר לו אלהים קרובים עליו לא כמדת בו"ד אשר אם יש לו קרוב עני הוא אומר פלוני מתקרב לי אבל הקב"ה אלהים קרובים אליו עושה לישראל עיקר. והנה לבן אחר אשר חבק ונשק את יעקב וידע שהוא עני ודל ובא אצל לבן לבקש עזרה אמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה. כאומר אתה כטפל אלי כי אני הוא העיקר שאין אני עצם מעצמיך רק בהיפך אתה הוא עצם מעצמי כי עני אתה ואין לך דבר רק מה שאתה עצמי ובשרי ולזאת נתן לו לאכול חודש ימים בחנם אח"כ חזר בו ואמר הכי אחי אתה ועבדתני חנם. לאמר למה אפרנס אותך בחנם בעבור קורבתנו וכי אתה בעבור כי אחי אתה תעבדני חנם אם אבקש ממך איזה עבודה הלא לא תרצה כן גם אנכי למה אפרנס אותך בחנם בעבור הקורבה. לא כן הגידה לי מה משכרתך ואפרנס אותך בעבור העבודה. ויתכן עוד ע"ד שכתב רש"י ז"ל אשר גם החודש הזה היה רועה צאנו רק מלת ועבדתני היא עבר לא כמו ותעבדני. אמנם הבאור כך הוא למשל אחד בא לקנות קרובו עצמו ובשרו ואמר לו אזכור אשר לפני שתי שנים נתת לי על מלבוש בחנם וד' ישלם לך עתה אני צריך עוד למלבוש ובאתי לקנות ממך בכסף, וכוונתו בהקדמה זאת שימכור לו עתה בזול אחר אשר מאז נתן לו בחנם מצד קרבתו. כן היה מאמר לבן אל יעקב הכי אמנם אתה אחי ועבדתני עד הנה חנם עכ"ז עתה אין רצוני שתעבוד בחנם רק בשכר הגידה לי מה משכרתך. ובזה העיר אותו למען יתרצה בדבר מועט.

ויאמר לבן ליעקב הכי אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה משכרתך וגו' ועבדתני חנם אפשר כן. מהראוי לדעת מהות התמי' מאין תבוא כי מדוע היה רחוק בעיניו שיעקב יעבדנו חנם. אבל הנה באמת לבן בעצמו נותן טעם מספיק על דבריו בל יהיו מוזרים והוא מה שמבואר במד' ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא כו' אם לרמאות כי אחי אביה הוא ואם צדיק וכי בן רבקה הוא. והקרוב כי היא גילתה זאת לאביה וע"כ כהתוודע אליו כי יעקב איש יודע לרמות כמוהו היה דן עליו כי ודאי לא יעבדנו חנם והיה ירא לנפשו כי בערמימותו יעשה פעולות שקר לקחת שבע על עבודתו שיעבוד אתו ע"כ אין טוב לפניו כ"א לקצוב עמו ויהיה בא בשכרו וזהו שאמר הכי אחי אתה ועבדתני חנם אפשר כן ע"כ הגידה לי מה משכרתך:

ויאסף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה. מדרש כינס כל אנשי מקומו כו' אמר להון בעיין אתון אנא מרמא ביה א"ל עביד מאי דהני לך אמר להון הבו לי משכון דלית חד מנכון

מנכון מפרסם ויהבין לי' משכנין אזל ואייתי עליהון חמר משח וקיפר. כדי לקרב הדברים שלא יהיו כדברי נביאות כאמר שהוציאו דבריהם ממה שאמר הכתוב ויאסף לבן כו' ויעש משתה שהוא היפך מהסדר כי משפט עשית המשתה והכנתו הוא טרם התאספות הקרואים וכנאמר (מלכים א' א') ויזבח שור ומריא כו' ויקרא לכל בני המלך וכמאמר יבוא המלך והמן אל המשתה אשר עשיתי לו וא"כ מהנכון היה שיאמר ויעש לבן משתה ויאסוף אנשי מקומו אם לא שמציאת המשתה והכנתו באה מסבת ההתאספות את אנשי מקומו וזהו ויאסוף לבן כו' ויעש משתה ומזה הוציאו רז"ל דבריהם הנ"ל:

ויאהב יעקב את רחל כו' ויהיו בעיניו כימים אחדים כו'. (עי' קול יעקב רות על מאמר חי ה' שכבי עד הבקר שם באריכות על נכון בע"ה):

וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה. הנה מהראוי לשום לב אל מאמר ויפתח את רחמה הלא מטבע וחוק הבריאה הוא שיהיה רחם אשה פתוח להוליד לצורך קיום העולם ע"כ אין מהנכון לומר בכזה ויפתח את רחמה אבל להיפך עצירת הרחם הוא ענין השתנות בטבע עדה"כ וה' סגר רחמה. ובמדרש כי שנואה לאה שהיתה אמורה לשונא ורחל עקרה עיקרה של בית עוד שם במדרש קודם לזה ויהי בבוקר והנה היא לאה א) אמר לה מאי רמייתא בת רמאה לאו בלילא הוה קרינא רחל ואת ענית לי א"ל אית ספר דלית ליה תלמידים לא כך היה צווח לך אביך עשו ואת ענית ליה. הדברים מפליאים כי האם אמנו ע"ה דיברה ליעקב דברי קנטורים. עוד שם וז"ל ועיני לאה רכות שהיו אומרים כך היו התנאים הגדולה לגדול והקטנה לקטן והיתה בוכה ואומרת יהי רצון שלא אפול בגורלו של עשו אר"ה קשה היא התפלה שביטלה את הגזירה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה. וגם בזה יש להעיר אחר שכבר היו התנאים הגדולה לגדול איככה מלאה את לבבה להתפלל עוד כי תהיה תפלתה תפלת שוא. וכדי לבוא אל ביאור המאמרים נקדים לבאר מה"כ (תולדות) ויאמר אבי ויאמר מי אתה בני ויאמר אנכי עשו בכורך כו'. ומכבר נתלבטו המפרשים בהבנת דברי יעקב אנכי עשו שלכאורה הוא ח"ו כדובר שקרים אבל בהתבונן בדבריו בטוב העיון לעינינו הוא כי יעקב ע"ה דיבר האמת כמו שהוא ושמר על נפשו מלדבר כזב והוא מה שרצה בשפת יתר שאמר אנכי עשו בכורך והלא על שאלת יצחק מי אתה בני יספיק להשיב "עשו„ מלה אחת ולא יותר אם לא שכוון בזה להאמית ענינו. והוא ממש ע"ד ראובן שמכר לשמעון שט"ח שיש לו על לוי ושמעון בא לתבוע החוב מלוי אמר לו לוי מי אתה א"ל אנכי ראובן שאתה חייב לו אמר לו הלא ידעתיך בשם כי שמעון אתה וממך לא לויתי אמר לו גם אם שמעון אנכי עכ"ז עתה בעסק גביית החוב אנכי ראובן הנושה בך כי קניתי שטר חובו ממנו ומכחו אני בא. כן הדבר בעניננו כי מכבר כתבנו מה שבדעת יצחק ע"ה ורצונו הי' לברך את עשו מטעם כי הוא הבכור והוא קודם לברכה וכמבואר במדרש במקומו וע"כ כאשר בא יעקב לפניו שאלו לאמר מי אתה בני כי היה ירא לנפשו פן יפגע בבנו הצעיר והמשפט לברך הבכור כבכורתו כו' לזאת יעקב בידעו כי קנה כבר הבכורה מעשו השיבו אנכי עשו בכורך כלו' אם גם אני הוא מי שהוא עכ"ז לענין הבכורה אנכי עשו וזהו אנכי עשו בכורך כי אני הוא במקומו לקבל הברכה ההגונה אל הבכור. וזהו מה שצווח עשו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים את בכורתי לקח והנה עתה לקח ברכתי כלומר אך עתה ידעתי מה שעשה לי בערמימותו כי כל עיקר לקחו הבכורה ממני היה בעבור לקחת עתה את ברכתי וזהו שאמרו במדרש אר"ל לפי שהיה אבינו יצחק מתפחד ואומר תאמר שעשיתי את שאינו בכור בכור כיון שאמר את בכורתי לקח אמר א"כ יאות ברכתיו:

ומעתה נבוא אל ביאור המאמרים כי כמו שהברכה מחוייבת להיותה מבוהלת אל הבכור כן גם לאה להיותה הגדולה שבבנות היתה שמורה ומיועדת אל הבכור ולולא שלקח יעקב הבכורה

שפת היריעה

א) זה לשון המדרש וכל ההוא לילא הוה צווח לה רחל והיא עניא ליה בלפרא והנה היא לאה אמר לה מאי רמייתא בת רמאה לאו בליליא הוה קרינא לך רחל ואת ענית לי. וראוי להבין מאמר המדרש וכל ההוא לילא הוה צווח לה רחל וכי מה מהצורך היה לו ליעקב לקרות אותה כל הלילה רחל רחל אתמהה. אמנם דע כי יעקב אבינו ע"ה עשה את הכל בחכמה ותבונה כי יודע היה את לבן הארמי והיה דואג מאד כי גם אחר העבודה שעבד ז' שנים ברחל יעשה רמיה ויחליף לו לאה ברחל מה עשה יעקב היה נוהג א"ע ע"ד עשיר אחד שהיה חייב לו פלוני סך ידוע והיה לו מכתב ממנו כי ביום חמשה עשר באב בנסעו ללייפציג יעבה דרכו דרך עירו ויראה להכין לו הסך ההוא בבוא הייב לו, וכן היה כי בחמשה עשר באב בלילה היה אחד דופק על הפתח לפתוח לו הדלת וישאלהו לאמר מי אתה ויען ויאמר יוסף בן שמעון בבעל חוב שלך והבב השיב לי כעת הסך ההוא, ובאישון חושך אין בעל הבית מכיר את האורח אם באמת הוא יוסף בן שמעון או אולי ברמיה בא אליו ושקר בפיו. העלה לזה שלא למסור לו המעות תיכף רק להכין לפניו מכתב נאמר לו לך שכב מעט כלא עוד יש עת לנוח מעט ואח"כ אמסור לך המעות ותסע לדרכך וכאשר ירגיש בו שכבר נשתקע בשינה יקרא ויאמר יוסף יוסף אז יהיה לו סימן אם באמת הוא יוסף בן שמעון בעל חובו ודאי יענה אותו אבל אם הוא איש אחר ושמו חיים ודאי לא יענה אותו. אמנם אם באמת שמו חיים והוא קורא יוסף והוא עונה לקול הקורא מהצורך שיהיה רמאי בן רמאי גנב בן גנב שיהיה הרמאות נשרש בו בתולדה אשר גם באמצע שנתו הוא זוכר את שם השקר. כדבר הזה עשה אבינו יעקב ע"ה כי בלילה כאשר נסע יעקב אל חדר המטות קרא אותה לאמר מי את ותאמרה אנכי רחל פעם ב' ואמרה רחל. אמר יעקב אמתין עוד עד שתהיה נשתקעת בשינה ואז קרא אותה רחל רחל והיא עניא ליה, אז התפלא ואמר מאי רמייתא בת רמאה אשר הרמאות נשרש כך בתולדה כי כל ההוא לילא הוה צווח לה רחל בתוך השינה וגם בהיותה משוקעת בשינה היתה זוכרת את שם השקר :

הבכורה מעשו היה עשו המתברך והנושא את לאה בהחלט אך מאז לקח יעקב הבכורה מעשו ונתברך על ידה אין הדבר מוכרע מי מהם יהיה נושא ללאה אם יעקב כי הוא הגדול מפאת קחתו הבכורה וקם על שם אחיו או עשו כי עכ"ז הוא הבכור מעצם תולדתו וע"כ היה ללאה מקום להתפלל . וזהו מ"ש המדרש שכך היו התנאים הגדולה לגדול כו' כלומר לא נקבו בשמות לאה לעשו ורחל ליעקב רק התנאים היו על דרך סתם הגדולה לגדול והקטנה לקטן ולכן היתה בוכה ואומרת כו' אחר שהתנאים אינם מבוררים וזהו קשה היא התפלה שביטלה את הגזירה ולא עוד אלא שקדמה לאחותה כלומר תפלתה הועילה לה לדון את יעקב לבכור לקחת גם אותה וגם להקדימה לאחותה . ומעתה מה נמרצו דברי המדרש הקדוש לפי שכל הלילה הוה צווח לה רחל והיא עניא ליה בצפרא והנה היא לאה אמר לה רמייתא בת רמאה כו' אמרה ליה כו' לא כך צווח לך אביך מי אתה בני ואת עניא ליה אנכי עשו בכורך והוא מטעם היותך קם על שם אחיך בקחתך הבכורה ממנו וא"כ גם לאה נבררת אליך וכמדובר וזהו שאמרה אית ספר דלית ליה תלמידים כלומר ממך למדתי זאת . אבל אם כי לאה פעלה בתפלתה שתהיה ליעקב מפאת היות לו הבכורה עכ"ז רחל ע"ה אם שהיא הקטנה גם היא היתה ליעקב ולא נדחה מאתו . ואולי על זאת ירמז הכתוב במ"ש ויבוא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה לומר כי ראשית ועיקר הנשואים היה את לאה אך לצדקת רחל ע"ה ראה אלהים ונוכח וסיבב עליה שתהיה גם היא אשה ליעקב וזהו ויבוא גם אל רחל אך יעקב ע"ה באהבתו אותה חשבה לו לעיקר (כמ"ש בני רחל אשת יעקב ערש"י) וזהו ויאהב גם את רחל מלאה כלומר עם כי היתה אך טפלה חשבה לעיקר באהבת נשיו :

ומעתה נבוא אל ביאור הכתוב בנושא דרושנו וירא ה' כי שנואה לאה כו'. והוא ע"פ משל לעיר קטנה שנבחרו בה ג' פרנסים ע"פ שלטונם והיה בעיר ההיא איש אחד החפץ מאד להיות א' מן הג' פרנסים והשלטון לא חפץ בו מה עשה נסע אל מקום משכן שר העיר ובידו מנחה לרצותו על הדבר ויפנה השר אל האיש ואל מנחתו וכתב לו ונתן בידו מגילת ספר לפקידו השליט היושב בעיר ההיא שיכלול אותו בין השלשה ראשים ויהיה כאחד מהם ושיעביר אחד מהממונים לתתו בוא תחתיו ונשתהה הדבר איזה זמן טרם כלה מעשהו בתוך כך נזדמנה איזה עלילה בהעיר ויכבוש השלטון הג' ראשים וישימם במאסר ויהי בהיותם אסורים בבית כלאם בא האיש ההוא אל השלטון ויתן לו מכתב השר ויהי כקרוא השלטון בו אמר לו כן תעשה אתה תהיה אחד מהראשים וצוה לשומו בבור ואת האחר להריצהו נקי לביתו · הנמשל כי מהמוחלט היה שיהיו אמותינו עקרות ע"פ טעם הכמוס אתו ית' והנה אברהם ע"ה לא היתה לו רק אשה אחת ואותה סגר ה' בעד רחמה וכמו כן יצחק אבל יעקב שהיו לו ב' נשים רחל ולאה היה מהצורך להסגיר אותה שהיא עיקריית נשואיו וגברת ביתו ולאה להיות עיקר וראשית הנשואים אך בה וכמדובר היה המשפט להסגיר אותה ולעצור בעד רחמה . וכאשר העידו רבותינו ע"ה (ב"ב קכ"ג) ראויה היתה בכורה לצאת מרחל אלא כו'. אבל אחרי כי יעקב ע"ה אהב את רחל מלאה וחשב אותה לו לעיקר המשפט לאלהים הוא לפתח מסגרת לאה ולהסגיר את רחל במקומה . וזהו וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ורחל עקרה וע"ז בא מדרשם ז"ל כי שנואה שהיתה אמורה לשונא כלומר יעקב חשבה אך לטפלה בנשיו ולהיות היא האמורה לשונא הוא עשו ורחל עקרה עיקרה של בית כלומר לבעבור כי יעקב ע"ה החזיקה לעקרת הבית הנה בזאת פעל להיות היא העקרה בבנים . ולך נא ראה קורא ישר כי כל דברינו באים מבוארים גם בספר הזוהר (ויצא קנ"ד) וירא ה' כי שנואה לאה וגו' רא"פ מושיבי עקרת הבית אם הבנים שמחה מושיבי עקרת הבית דא רחל דהיא עיקרא דביתא אם הבנים שמחה דא לאה והכוונה כי ראשית הרצון היה להסגיר רחם לאה על היותה עיקריית נשואי יעקב אולם הוא ע"ה בהטותו את לבבו אחר רחל לתתה גברת הבית פעל בזה ללאה פתיחת הרחם וזהו מושיבי עקרת הבית דא רחל דהיא עיקרא דביתא לכן אם הבנים שמחה דא לאה . עוד יותר מבוארים דברינו ברז"ל (ילקוט שמואל א' ב') עד עקרה ילדה שבעה זו לאה שהיתה עקרה ורבת בנים זו רחל שהיתה ראויה שיעמדו ממנה רובן של בנים אומללה הלא מבוארים דברינו . ובמדרש (פרשתנו) מצאנו ראינו מאמר זה בשינוי לשון וז"ל עד עקרה כו' זו לאה שהיתה עיקרה של בית . והמפרשים ז"ל הגיהו כלשון הילקוט ולדברינו יצדק גם לשון המדרש כי כוונתם שהיתה תחלה עקרת הבית ואז היתה עקרה אולם אח"כ סיבב הקב"ה ההיפך והעקרה ילדה שבעה וכנ"ל . והבן :

ויאמר אליו לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה' בגללך ויאמר נקבה שכרך כו'

ויאמר אליו אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך כו' וראוי להתעורר בזה כי אין זה דבר ראוי ליעקב לספר ללבן הספורים האלה אם גם לבן בעצמו אינו מכחיש זאת כי הוא עצמו הודה ואמר נחשתי ויברכני ה' בגללך אמנם באור הדבר כך הוא למשל סוחר גדול היה עושה מסחרו ע"י משולחים ומשרתים רבים זה לנסוע ללייפציג וזה לדאנציג זה לכתוב חשבונות וזה לכתוב אגרות והיה נותן לכל א' שכרו הקצוב בכל שבוע והסוחר עצמו היה יושב בבית מדרשו עם עשרה בטלנים שהיה נותן גם להם סך קצוב בכל שבוע ובעסק מסחרו לא התערב מאומה והקיפו הימים וילך הלוך וגדול מאד ויתלחשו המשולחים

המשכילים והמשרתים שרצונם להשיג הוספה על הסך שהם מקבלים עתה ויתאספו ויבואו כלם לביתו זה אחר זה ובפיהם התנצלות זה נולד לו בן והוא צריך למינקת וזה בת זה עשה נשואין לבתו והזוג סמוכין על שלחנו וכן כלם ויתפלא הגביר מאד הלא כמה שנים אתם במסחרי והשכר הקצוב לכם היה די לכם ומדוע עתה תעשו חדשות ולא ענה אותם דבר על שאלתם וילכו לאהליהם ויהי כי עברו עשרה ימים ועשרים יום וחודש ימים ואין איש פונה אל המסחר ואגרות באות מכל מקומות המסחר ואין עונה ראה הגביר כי הוא מוכרח לפייס את אנשיו והלך בעצמו וקרא לפלוני ולפלוני ועשה להם סכום אחר כרצון איש ואיש וישובו אליו והתחילו לעסוק במסחריו וכאשר ראו הבטלנים בבית המדרש את זאת ויעשו גם הם בערמה ויתאספו כלם ובאו אל הגביר והציעו לפניו התנצלות שיוסיף להם על דמי השבוע וישחק להם מאד ויאמר הוי לכם שוטים מה אתם חושבים אשר ע"י הבטלנות שלכם הנני מוצלח הלא הצלחתי באה ע"י עבודת עבודה ועבודת משא סבלת המשרתים הנאמנים א"כ כאשר המה מבקשים הוספה הנני מוכרח להוסיף כאשר תאוה נפשם אבל אתם עם הבטלנות לא ידעתי גם לא אתם ידעתם מה יש לי מזה הרפו ממני. הנמשל מובן מאד כי לבן אמר אל יעקב נחשתי ויברכני ה' בגללך כאומר בזכות שאני מחזיק בטלן בתוך ביתי השגתי ברכה ומשפט הענקה אשר מעניקין את הבטלן כבר נודע ומפורסם לזאת אמר לו יעקב שאין זה בזכות הבטלנות כי הלא אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך בהשתדלות רב בשמירת הצאן ואת אשר היה מקנך אתי חבשתי הצולעה והנשברת ארפא וגרשתי מהם כל דורס וכל טורף ויברך ה' אותך לרגלי היינו במה שנשאתי רגלי לרוץ ולרדוף אחר כל שה ואחד כל עז להצילו ולהביא אל העדר וא"כ מהצורך להעניקני בהענקה אחרת לא כמו שאתה חושב :

אמנם להמתיק הדברי' יותר דע כי הברכה תבוא לב' סבות א' בסבת מצות מעשר והצדקה כמאמר (תענית ט) עשר בשביל שתתעשר ב' העוסק עם מי שהשעה משחקת לו כאמרם ז"ל (פסחים קי"ב א') הוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו ואמרו עוד פסחים שם כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך *) והנ"מ בין ב' סוגי ההצלחות כי לסבה השנית שאמרנו יפה אמר יעקב אל לבן למה אעבוד אצלך ואתה תאכל ותשבע ההצלחה אשר מסבתי יותר יכשר לפני כי אעסוק לעצמי ומי יאכל ומי יחוש חוץ ממני לזאת בא לבן הארמי ואמר ליעקב כי לא כן הדברים אבל רק על אשר נתן מלחמו לרעב ואסף את יעקב לביתו והאריחו אצלו נתברך בזכות הצדקה אבל יעקב אינו בעל מזל שיתברך הוא בפני עצמו וזהו נחשתי ויברכני ה' בגללך לשון הנאמר בצדקה כי בגלל הדבר הזה יברכך וע"ז אמר לו יעקב אתה ידעת עבודתי אשר עבדתיך ולא בחנם נתת לי מזונות על שלחנך לא כצדקה ולא בחסד רק בעבודה אשר עבדתי ויברך ה' אותך לרגלי בעבור הייתי רץ ככלבי בשמירת צאנך בביתי לא ישכנו רגלי. ומשל על כל זה לבעל מלאכה שלקח אצלו פועל ללמדו המלאכה והנער היה מהיר במלאכתו עוד יותר מבעליו ויהי מקץ ג' שנים אשר קצב עמו אמר החייט אל הנער אני רואה כי מאת ה' הוא שלא אפריד אותך ממני כי לולא זריזותך ושקידתך הייתי חושב לעזוב אותך בהשלמת ימי העבודה ועתה ההוראה היא כי מן השמים הוא שלא לעזבך ושלא אפרידך מביתי השיב הפועל ואמר אל החייט אני רואה ההיפך כי מן השמים הוא שאצא מעמך ואהיה כאדם העושה בשלו ויהיה כל יגיעי לעצמי לא לאיש אחר . הנמשל כי לבן אמר אל יעקב אשר הצלחתו באה מסבת הצדקה והחסד אשר עשה עם יעקב והוא סבה שיהיה עוד אצלו ואמר לו נקבה שכרך עלי ואתנה ויעקב אמר לו בהיפך כי הסבה היא בעבור היות יעקב איש מצליח זריז ונשכר וזהו ויברך ה' אותך לרגלי היפך מדבריך אשר אמרת כי מן השמים הוא שאהיה אצלך ואני רואה ההיפך כי מן השמים הוא שאשא רגלי ללכת ולצאת מעמך וזהו ויברך ה' אותך לרגלי למען אלך לביתי ואהיה כאדם העושה בשלו וזהו מתי אעשה גם אנכי לביתי מלות גם אנכי הוא לאמר הגם כי מזלי טוב עכ"ז המזל לא יעשה רק עם מעשה האדם כמאמר יכול ישב בטל ת"ל בכל אשר תעשה אבל גם אני אעשה מעט והמזל יעזרני הרבה וזהו גם אנכי ויאמר לבן אל יעקב מה אתן לך כאומר הגד אתה אופן נאות שיהיה טוב לשנינו ויאמר יעקב לא תתן לי מאומה ואין אופן לי להתברך כי אם באופן זה הסר משם

כל

יריעות האהל

*] כי מי שהשעה משחקת לו כל העוסק עמו והנוטל פרוטה ממנו מתברך ממנו . וכל הבא בצל קורתו כלם מתברכים בגללו ובהיפך המקולל כל ברכותיו שהוא מברך אינם מתקיימים וקללותיו מתקיימים כמאמר [שבת י"א] תחת חבר ולא תחת יתום ואלמנה כי קללותיהם יתקיימו . וזהו כי ידעתי את אשר תברך מבורך היינו הוא מבורך גם מבלעדיך רק ואשר תאור יואר . וזהו ג"כ ואברכה מברכיך ר"ל הברכם תחלה בעבור תתברך מפי מוצלח ובהיפך ומקללך אאור אח"כ . וזהו באמר יתברך אל בלעם לא תלך עמהם כו' כי רצון בלעם היה ללכת והיה בדעתו כי עשה יעשה וגם יוכל לג' סבות או יקללם ויתקיים ואם לא יהיה לו רשות לקללם אז יברך אותם וממילא יהיה בהיפך כמ"ש אצל רבקה כדי שלא יאמרו אשר ברכותיהם עשו פירות , וכמ"ש הגאון מהרע"פ ז"ל על מאמר ברוך תהיה מכל העמים ואעפ"כ לא יהיה בך עקר ועקרה , הג' כי יברך את בלק והמואבים ויכבדו אותו על ברכו אותם , לזאת כאשר השיב בלק בן צפור שלח אלי אמר לו ית' לא תלך עמהם כי כבר כמה יודעים ונתברר להם כי את אשר תברך מבורך הוא מכבר ולא תהיה תפארתך אם תברך ותתקיים , ואם רצונך לקלל את ישראל לא תאור את העם , וכלשון רש"י ז"ל ולא תאמר א"כ אברכם כוונתו היתה אברך אותם וממילא יתקללו ע"ד שברכו את רבקה אחותנו את היי לאלפי רבבה , ע"ז אמר לו כי ברוך הוא ולא תצליח גם בזה . מפי מהר"א ז"ל :

כל שה נקוד וכו׳ ויהיה בשכרי דבר שאין לו קצבה לא כן אם שכרי יהיה קצוב רק כך יכך איך תשרה הברכה בדבר המסויים. ויאמר לבן הן כו׳ והיה בטוח כי תוכל לפרנס את בנותי אבל לבן טעה בזה כי מאז לא הצליח רק יעקב והוא ירד מטה מטה כמאמרם ז״ל (פסחים קי״ג ב׳) הוי משתדל עם אדם שהשעה משחקת לו אמר רב פפא לא למיזבן מני׳ ולא לזבוני לי׳ אלא למעבד שותפות בהדיה והטעם כי בשותפות יתברכו שניהם זה בעבור מזלו הטוב ובשלומו יהיה שלום גם לרעהו אבל מכירה אין מזה לזה מאומה. כן הדבר פה כי תחלה היתה כל פרנסת יעקב לחמו ולבושו אצל לבן היה ההכרח שיצליח לבן שלא יקמץ בהספקת צרכי יעקב ומברכת יעקב ממילא באה הברכה בבית לבן אבל עתה שכבר היה יעקב כאדם העושה בשלו הנה ע״י מזל יעקב שוקע מזל לבן. וגם לפי מה שאמרו שם בגמרא והשתא דאמר רב שמואל בר יצחק מאי דכתיב מעשה ידיו ברכת כל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך אפילו למזבן מני׳ ולזבוני לי׳ שפיר דמי היינו למשל אם הקונה הוא בעל מזל טוב גם כי נתן אל המוכר בעד חפץ יקר מעות מעט והמוכר עצב עכ״ז במעט המעות שלוקח ממנו ירויח הרבה לא כן פה נאמר שא נא עיניך וראה כל העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים ממילא ע״י ברכת יעקב יפסיד לבן את הכל וזהו שאמרו לקח יעקב את כל אשר לאבינו:

אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך. מדרש צפה הקב״ה מה לבן עתיד לעשות עם אבינו יעקב והיה גר נורה כיוצא בו אם כה אמר אין כתיב אלא יאמר. ביאורו פשוט בהקדים מה״כ (יתרו) משה ידבר והאלהים יעננו בקול אשר מהצודק היה שיאמר משה מדבר אבל הנה רבותינו ז״ל (ברכות מ״ה) אמרו מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנאמר משה ידבר כו׳ עד בקולו של משה והתוס׳ ז״ל ביארו שם כי מסתמא משה בכל כחו היה עונה כדי להשמיע קולו לכל העם אבל הקב״ה לא היה צריך להרים קולו למשה בלבד ואפילו הכי היה מגביה קולו כדי שלא יהא קולו של משה המתרגם רם יותר מקולו של הקב״ה שהיה קורא ע״ש. וזהו משה ידבר כלומר שיער ית׳ כחו של משה כאשר דבר ידבר הוא אל העם כן ענה אותו בקול שוה לקולו (ואולי עד״ז תהיה הכוונה במלת יעננו לשון עתיד כלומר כפי השתוות קול משה בהמשכת הדברים כן שיער ית׳ קול ענותו לענות למשה) ועד״ז תהיה צלת חסדו ית׳ בהביטו אל לב לבן הארמי כי הוא מלא מרמות ותוך שעתיד להחליף משכורת יעקב ע״ה עשרת מונים ראה ית׳ לצור צורת הצאן כמראה וכתבנית שיבחר לבן לאחרונה. וזהו מ״ש המדרש צפה הקב״ה מה לבן עתיד לעשות כו׳ והיה גר נורה כיוצא בו פי׳ כפי שיבחר בסוף והעד אם כה אמר אין כתיב אלא אם כה יאמר כלו׳ כאשר יאמר באחרונה:

ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי כו׳ ותען רחל ולאה כו׳ כי כל העשר אשר הציל אלהים כו׳. הנה מהראוי להבין מדוע יהיה עושר יעקב מוגדר ע״ש הצלה. עוד יש להעיר בתשובת יעקב ע״ה ללבן מה פשעי כו׳ זה עשרים שנה כו׳ טרפה לא הבאתי אליך כו׳ עד את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש. אשר לכאורה עוד השיבו דבר המורה זיקים חצים בתוך לבב לבן חץ מוסר ודעת כי היא הנותנת לעורר את רוחו להמשיכהו אליו לשמור צאנו למען לא יפגעוס הפגעי׳ שהזכיר (וכמ״ש בעצמו נחשתי ויברכני כו׳). גם מ״ש ויוכח אמש לא ידענו מה היתה ההוכחה וביותר מהראוי להתבונן וכי יעקב ע״ה יתנהג ברמאות כנאמר ויקח לו יעקב מקל לבנה כו׳ ומה גם כי מן השמים הסכימו עמו כמ״ש ויאמר אלי מלאך האלהים כו׳ עד כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך. ומהראוי להבין הענין ואחשוב בהתכת הכתובים האלו עם המבואר במדרש (במקומו) אנכי אחטנה אני הייתי חוטא על הארי שכך גזר הקב״ה לארי שיהיה טורף ואוכל מצאן לבן בכל יום ואם תאמר שאם היה רועה אחר היה מצילם ת״ל כאשר יהגה האריה והכפיר על טרפו אשר יקרא עליו מלא רועים מקולם לא יחת ומהמונם לא יענה. ובזה נבוא אל הענין בהקדים משל לחייט גדול ששכר פועל לעשות עמו במלאכתו וימאן החייט הזה לקצוב עם פועלו ע״ד משפט הנהוג בבעלי מלאכה זו היינו החתיכות הנופלים והנשארים מבגדי החופש והרקמות וכאלה יהיו למשכורת הפועל רק קצב לו שכרו לשלם לו מכיסו דינר זהב להודש וכדומה והשירים יהיו שלו ויהי ביום החודש תבע הפועל דמי משכרתו ודחה אותו על החודש הב׳ וכן מחודש לחודש ויהי בצאת השנה ופעלו לא נתן לו הזמינו לדין ותבעו כל שיורי החתיכות הנותרים מהבגדים הנעשו במשך השנה ההיא (כי עודפות הרבה על סך המעות שקצב לו) אמר לו בעה״ב מה לך ליתורי החתיכות הלא קצבתי לך מעות תחתם ענה השופט ואמר להבע״מ לו יהיה כדברך אבל אתה הגם כי חלפת משכרתו הראוי לו על מעות מעט הלא גם המעות לא נתת לו אי לזאת תשוב משכרתו לאיתנה מאז לתת לו כל יתור וריוח שיורי הבגדים כמשפט כל הפועלים מאת בעליהם. הנמשל כי מאז ברא אלהים כל היצורים למיניהם מבהמות שדי וחיתו ארץ ורמש האדמה חלק להם מזונם וטרפם לרגל המלאכה אשר הם עושים מהם יבקשו אוכל למו על נאות דשא ומהם בורע הארץ ומהם צודים וטורפים ציד נפשות כמו הארי והזאב וכמוהם שכל מחיתם ופרנסתם הוא ממה שיטרפו בזרוע עוזם אביוני הנבראים בכבשים ובעזים וכמ״ש בו תרמוש כל חיתו יער כו׳. וזכות יעקב ע״ה הועילה וגם עמדה לו ללבן עוד כי בכל משך זמן עבודתו אצלו לא קרה לצאנו כמקרה העדרים טרף חיה או זולת

המקריים הנופלים בצאן (וע"ד בהמה ממשכלת עדרים מדלות צאן מצמיתות *) וזהו שאמר יעקב זה עשרים שנה אנכי עמך רחליך ועזיך לא שכלו כו' טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה וביארו הם ז"ל אני הייתי חוטא נגד הארי שכך גזר הקב"ה לארי שיהיה טורף ואוכל מצאנו של לבן בכל יום כלומר כי זהו ארוחתו ארוחת תמיד הניתן לו מאת המלך ית' ואנכי במה שעמדתי נגדו להציל מפיו הנה בזה הייתי חוטא נגדו . והנה מהראוי היה כי כל הניזולים מהמקריים הנזכרים ע"י זכות יעקב ע"ה לו יהיו כי כחו ועוצם יד זכותו עשה הצלתם אך לבן במה שקצב לו שכרו היו הניצולים לו לשלל ויעקב אין לו אלא שכרו ולו הקים לבן דברו לתת ליעקב משכרתו הקצוב לו ודאי כי הניצולים היו מגיעים אליו בהחלט . אבל הוא היה סובב בתמורת משכורת יעקב כדלת על צירה וזהו והחליף את משכרתי עשרת מונים מאז ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי כלו' נתן לי הניצולים וזהו ג"כ כי כל העשר אשר הציל אלהים מאבינו לנו הוא . וכן זאת היתה תשובת יעקב ללבן זה כ' שנה כו' כלומר מה לך אפוא כי חרדת כל כך על רוב עשרי חשוב נא כל הניצולים על ידי מיום הייתי שומר צאנך טרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה ר"ל אנכי הצלתי הצאן מהטורפים וכנ"ל במדרש לזאת את עניי ואת יגיע כפי ראה אלהים ויוכח אמש כלומר הוכיח למפרע כי הניצולים לי הם ואך זאת היתה כוונת יעקב במעשה המקלות והמעשה מעשה אלהים הוא אך להחזיר אליו את הניצולות למפרע :

יש לאל ידי לעשות עמכם רע כו' א) ועתה הלוך הלכת כי נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי אמר למה גנבת כאלו הוא יודע בברור מהגניב' אמנם הנה בההשקפה הראשונה יפלא למה היה מהצורך עוד לאמר ללבן השמר לך מדבר עם יעקב כו' כי אחר אשר רצונו ית' כך הוא שלא יעשה ליעקב רע ודאי לא יוכל לבן לעשות . אולם התשובה בזה כי יעקב היה מתיירא כי הוא לא ידע אם ינצל מידו לכן אמר אל לבן השמר לך מדבר כו' . אבל עוד יקשה היה לו להקב"ה לומר זאת אל יעקב שלא יפחד מלבן ושלא יגור ממנו רק מסבת התרפים שהיו אצל יעקב לא נתגלה ליעקב ומזה עצמו הוכיח לבן ואמר ואלהי אביכם אמש אמר אלי כו' ולמה לא נתגלה לך מזה יש לי בירור כי התרפים עמך הם ויפה אמר ועתה הלוך הלכת כו' למה גנבת את אלהי :

פרשת וישלח

וישלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו אחיו כו' כה תאמרון כו' עם לבן גרתי ואחר עד עתה ויהי לי שור וחמור כו' ואשלחה להגיד לאדני למצא חן בעיניך . הנה רבים מהמפרשים ז"ל העירו על ענין השליחות הנכלל במאמר עם לבן גרתי ב) לדעת מה הוא ומה רצה בזה גם מ"ש

 ויהי

*) **ועיין** במדרש (פרשתנו) ותמצא מבואר שיעקב ע"ה היה מתפלל על זאת וז"ל מה היה אומר ריב"ל אמר ט"ו שיר המעלות שבספר תהלים היה אומר הדא הוא דכתיב לולי ה' שהיה לנו יאמר נא ישראל ישראל סבא ע"כ :

שפת היריעה

א) כבר התעוררו המחברים ז"ל מה ראה לבן לומר כדברים האלה בשגם הוא סותר את עצמו איככה אמר יש לאל ידי לעשות עמכם רע אם הוא עצמו הודה ואמר ואלהי אביכם אמש אמר אלי השמר לך כו'. אמנם כבר כתבנו במקום אחר מחבורנו כי לבן אמר אל יעקב יש לאל ידי לעשות עמכם רע . אנכי אוכל לעשות כפי בחירתי אשר אבחר אנכי . והעד ואלהי אביכם אמש אמר אלי השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע ואנכי מדבר ואינו סוגר את פי א"כ כמו שיש יכולת בפי לדבר כן יש יכולת בידי לעשות בפועל :

ב) והוין לדרכנו נוכל לומר בזה ע"ד הפשט כי יעקב צוה לאמר אל עשו כי הברכות אשר ברכו יצחק אביו לא נתקיימו בו כי מחשבת יצחק היה שהוא מברך את עשו ע"כ צוה יעקב אל המלאכים שיאמרו לעשו כי הברכות נתקיימו רק בך ועליך נאמר הוה גביר לאחיך ומה שיש לי שור וחמור אינו מן התימה כי עם לבן גרתי זמן כביר ואחר עד עתה בעבודתי אותו ומזה היה לי שור וחמור והמה מועטים כ"כ עד שהוכל לכלול אותם בלשון יחיד שור והמור . ואולי יתכן עם לבן גרתי שהוא היה עשיר מופלג מפורסם וע"כ היה גם לי שור והמור כו' כי עסקתי עם איש דקיימא לי' שעתא ונתברכתי בגללו אבל ברכות אבינו לא נתקיימו בי רק בך ואשלחה להגיד לאדני כי הרוחתי למצא חן בעיניך כי אחר שאני עבדך ומה שקנה עבד קנה רבו ולזאת אשלחה להגיד לך בשורה טובה ואם הייתי מרויח קודם זמן זה ודאי הייתי מקדים ג"כ להגיד לך כי כן משפט העבד שהוא חייב להגיד לאדוניו בשורה טובה במהירות כמאמר [מלכים ב' ז'] ויאמרו איש אל רעהו כו' יום בשורה הוא ואנחנו מחשים וחכינו עד אור הבקר ומצאנו עוון , לזאת אמר יעקב כי אנכי לא כן עמדי רק אחרתי עם לבן עד אשר יהיה בידי דבר לבשר את אדוני בו , ועתה הנה אשלחה להגיד כו'. ויתכן עוד כי אמר עם לבן גרתי ואחר עד עתה ע"ד שכתב רש"י ז"ל על מאמר כראות פני אלהים שרמז לו שראה את השר שלו למען ידע עשו אם מפני שרו היה יכול לעמוד כש"כ שיכול לעמוד כנגדו עד"ז אמר עתה עם לבן גרתי כלומר עם רב הרמאים גרתי ואחר עד עתה אשר לא הי' אפשר לזולתי להתעכב אצלו גם ימים אחדים ואני הייתי עמו עד עתה זה עשרים שנה זמן כביר כזה, ולא עוד כי המשפט בבוא אורח אל אחד הנה ביום בואו הוא אצלו אורח וגר ומאכילו פטומים ואוהב אותו מאד . וכל אשר ירבו עליו הימים בהאכסני' התמעט האהבה ואני עשרים שנה הייתי אצלו והייתי בכל משך הזמן כגר ובחשיבות האורח בשעה ראשונה . וזהו עם לבן גרתי ואחר עד עתה ומזה תבין כי גם אני אינני יניק ותם ממש רק אהיו אני ברמאות וע"כ לא יכול לי והרוחתי שור וחמור כו' ואשלחה להגיד לאדני עם היותי גבור ובעל תחבולות עכ"ז רצוני לבוא אתך בברית לקבל אדנותך למצא חן בעיניך והיית לי לאדון ושר . וישובו המלאכים אל יעקב לאמר באנו אל אחיך אל עשו ר"ל דאינו כעשו ב' פנים פנים של אהוה כי פעם היה נדמה שאוהב אותך כאח *] ופעם היה נדמה כעשו . וגם הולך לקראתך ר"ל

הערה

*] **ואולי** יתכן עוד במאמר באנו אל אחיך אל עשו גם מאמר וגם הולך לקראתך אשר מלת וגם אין לה מקום כי יותר ראוי

ויהי לי שור כו' הוא מאמר המובן כי כלשון הזה לא הונח בלתי על הויה החדשה אם בעיקרי ויסודי הברואים כמו ויהי אור וזולתם או בענין המאורע ומקרה מחודש כאשר זכרו הכתובים בכ"מ משא"כ על עניני קניינים ומהמדוקדק היה שיאמר ולי שור וחמור. ולכן אומר לי בהבנת הענין בשנעיר עוד על שאלה עצומה והוא איך היה עולה על לב יעקב ע"ה למצוא חן בעיני עשו עם מה שיגיד לו רוב עשרו וסגולתו הלא זה הוא הסבה להבעיר בו עוד רוח קנאה על הברכה אשר ברכו אביו בראותו כמה מהטוב בא אליו מסבתה. אמנם כ"ז יותר לנו בהזכיר מ"ש באורך למעלה (פ' ויצא) כי לאלהים יתב' ב' סוגי הנהגות הא' הנהגה טבעיית והב' הנהגה נסיית ובהנהגה הא' נהג ית' את אברהם ע"ה טרם נתברך בכל ומעת שנתברך אברהם ע"ה מאת פני ה' וממנו יצחק והוא את יעקב היה ענין הצלחתם על דרכי וסדרי הטבעיים. אך בעת שהיה יעקב ע"ה מוכרח לברוח מפני עשו להיות גר בארץ נכריה ברכו יצחק ואמר לו ויתן לך את ברכת אברהם כו' והוא מוסב על ההנהגה שנהג יתברך את אברהם טרם נתברך בכל. ואף גם זאת זכרנו למעלה (שם) כי הטבעיית והנסיית אינם שוים בדרכי הצלחתם וסדרי עליתם כי הטבעיית לא תצליח בעליה מהדלות לעשירות ביום או יומים אבל תוליכהו לאט לאט עד כי בהאריך הזמן יעלה ויבוא להון עתק (וזהו ויגדל האיש וילך הלוך וגדל כו' כלו' ע"ד הדרגה כמבואר במקומו) לא כן ההצלחה הנסיית כי היא תביאהו מעלה מעלה ברגע אחד ובשעה קלה בפתע פתאום. ומעתה נבוא אל הענין כי הנה כשירחיק איש עני ודל לאיי הים וכדומה ויעשה שם כמה שנים ויבוא לביתו בהון רב נשפטהו כי הצלחתו באה לו עם דרכי הטבעיים בעסקי מסחר שהרבה במשך הזמן ההוא או במלאכת עבודה וכדומה וכשיזדמן כי יבוא לביתו עם ההון ההוא בזמן קצר ומעט אחרי רבע שנה וכדומה ודאי נדין אותו כי הצליחו ה' על דרך נסיי וענין מקרה אם ע"י מציאה והזולת מעניינים הנסיים. אמנה לפעמים יזדמן אשר עם הימים הרבים שהיה שם לא הרויח מאומה עד שהיה כבר מוחלט בדעתו לשוב ולחזור לביתו ריקם ולא ישא את כל מאומה בידו ואך כמעט קט טרם נשא רגליו ללכת משם הצליחו ה' בעושר מופלג מאד. והנה בבוא האיש הזה לביתו לבעבור כי אין איש יודע מענינו כל משך הזמן ההוא באין ספק ידונו אותו כי הון עשרו והצלחתו באה לו על דרכי הטבעיים עם מה שנשא ונתן וקבץ על יד עד שעלה לסך גדול כי אורך הזמן יוכיח עליו הלא המשפט על האיש ההוא לגלות על אזנם איך ומה היה ענין הצלחתו למען לא יאמרו ללבבם שוא ודבר שלא היה ולא יעשו גם המה כמוהו להרחיק נדוד על חנם ולא יסמכו על הנס. כן הדבר ביעקב ע"ה כי נשתהה זמן כביר אצל לבן וחזר לביתו במחנה כבד מבקר וצאן ועשו בהתוודע אליו מרוב ההצלחה הזו הלא יעיר קנאה ויתן בקולו כאשר מאז על יעקב ע"ה בראותו כמה מהטוב אשר מצאה ידו ע"י הברכות שברכו אביו מטל השמים כו'. אבל באמת לא כן היה כי כל הצלחת יעקב היה אך ענין נסיי וכאשר ביארנו למעלה ע"כ עלה על לב יעקב להודיע ולגלות ענין הצלחתו על אזן עשו כי איננה טבעיית באמצעות הברכות בלתי ע"ד נסיי והעד כי כל משך הזמן שהיה בבית לבן לא הצליח מאומה וכל הימים הרבים לא הועילו לו דבר כמ"ש לולי אלהי אבי אברהם כו' כי עתה ריקם שלחתני נמצא כי כל מוצא הצלחתו היה אך ענין נסיי וע"כ אין לו לעשו לשנוא אותו על אודות הברכות. וזהו כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר כו' עם לבן גרתי

ואחר

שפת היריעה

ר"ל כמו שיש בלבבך עליו כן לבבו אליך כמאמר [משלי כ"ז] כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. והאמנם כי אתה תשתדל בפני עשו להראות לו פנים של אהבה אבל באמת אין בלבך לדרוש שלומו וטובתו לעולם מזה תדע כי גם הוא שני לנכות בקרבו עליך והוא הולך ממש לקראתך ע"ד צורה הנראית במראה מלוטשת אשר התקרבות הצורה תלויה בהתקרבות האדם אל המראה. והרב מוהר"א ז"ל הוסיף ואמר וגם הולך לקראתך שהדבר תלוי ברצונך ע"ד [משלי ט"ז] ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, ומזה כל המקבל עליו עול תורה פורקין ממנו עול מ' וד"א. וזהו הולך לקראתך לפי ערך שתעבוד עבודת הקודש אם רב ואם מעט, כי מאמר הולך לקראתך הוא נאמר משתמע לתרי אפי אחד כמאמר וגם הוא יוצא לקראתך הנאמר אצל אהרן, ב' ויצא מלך אדום לקראת ישראל כו'. ומזה ויירא יעקב מאד ויצר לו בנתקבצו בו ב' הפכים בנושא אחד כי אם יכין עצמו לשלום פן ילך עשו רק למלחמה ואם יכין עצמו בכלי מלחמה לירות קשת והאיש ללחום כנגדו אולי הולך עשו לקראתו לקבל פנים בתרועה ולדבר שלום לו, וע"כ נתייעץ ויחץ את העם כו'. במחנה הראשונה הכין לשלום וכאשר יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו אז והיה המחנה הנשאר לפליטה:

הערה

ראוי לומר והוא הולך לקראתך, גם מאמר ויירא ויצר ירא שלא יהרג ויצר לו שלא יהרוג הוא את אחרים והקשו רבים בלא הבא להרגך השכם להרגו [ונוכל לומר ויצר לו שהיה צר לו ממאמר אמו למה אשכל גם שניכם יום אחד וא"כ גם אם יעקב יהרוג את עשו בלא בהכרח יהיה נהרג גם יעקב]. אבל דע כי הנה יעקב שלח אל עשו מלאכים ממש לא שלוחים מבני בו"ד כי הוא היה צריך לדעת את הסימן אשר נמסרה לו אמו עד אשר תשוב חמת אחיך כו' ולזאת יכשר יותר מלאך ממלאכי עליון לא כן בו"ד. אמנם כבר מקובל אצלנו כי מחשבה אשר בלב גם המלאכים אינם יודעים והמלאכים ראו בעשו ידים מוכיחות לכאן ולכאן יש מקום לדונו שהוא את לאחיו, ויש מקום לדונו שהוא נוהג עמו כעשו הרשע. וזהו באנו אל אחיך וגם אל עשו יש לדונו כך ויש לדונו כך. וגם הולך לקראתך יש בזה ג"כ ספק כי מקום יש לומר שהוא הולך לקראתך לקבלת פנים כמשפט כבוד המגיע לאדם גדול אך מקום לדון שכוונתו למלחמה, וכשמוע יעקב הדברים האלה באו בלבו שני הפכים בנושא אחד, כי אמר אם יכין א"ע לשלום היה ירא פן עשו למלחמה ואם יכין א"ע למלחמה היה צר לו פן הולך עשו לשלום ויהרוג הוא את ההרים על לא חמס, לכן כיתת עצתו ויחץ את העם לשתי מחנות ולא הכין א"ע למלחמה רק אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו אז ע"כ אלחם עמו:

ואחר עד עתה כלומר ע"י חנם אך ויהי לי שור וחמור כלומר עתה נתהווה עשרי ע"ד נסיי וכמ"ש את עניי כו' ויוכח אמש וכביארנו למעלה ומזה יבחן שאיננה מצד הברכות כ"א הצלחה נסיית ע"כ ואשלחה להגיד לאדני למצוא חן בעיניך:

באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך. מלת וגם חסרה ביאור והנה מצאנו ראינו לרז"ל במדרש באנו אל אחיך כו' רב הונא פתח מחזיק באזני כלב עובר מתעבר על ריב לא לו. משל לארכיליסטיס שהיה ישן בפרשת דרכים עבר חד ושרי מעיר ליה כו' קום ושרי מקפח בי' כו' א"ל דמיך הוה ועוררתיני' כך א"ל הקב"ה לדרכו היה מהלך ואתה משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב ע"כ. ההוראה מדבריהם כי יעקב ע"ה בעצמו גירה עליו כלבא רשיעא הזה במה ששלח אליו המלאכים כי בלעדי זאת היה הולך לדרכו וז"ש המלאכים אל יעקב באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך כלומר מה שבאנו אליו היה הסבה לשילך גם הוא לקראתך:

ובמדרש וישלח יעקב. ריב"ס פתח מעין נרפש ומקור משחת צדיק מט לפני רשע אמר ר' יהודה בר' סימון כשם שאי אפשר למעין להרפש ולמקור להשחת כך א"א לצדיק למוט לפני רשע וכמעין נרפש וכמקור משחת כך צדיק ממיט עצמו לפני רשע אמר הקב"ה עשו לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ע"כ. והדברים מפליאים לב כל קורא כי אחר שהחליט ואמר כשם שאי אפשר למעין כו' כך כו' חזר ואמר וכמעין נרפש כו' וכבר העיר בזה בעל הידי משה במדרש ע"ע וביותר ראוי להתבונן בדברי הכתוב עצמו מה ראה לבחור בדמיון הזה. וכדי לבוא אל ביאור ענין זה נחקרה נא בדבר הנשאל מרבים חקרי לב על ענין התפלה לאלהים ית' אם המאומת אצלנו הוא כי ה' הוא המשגיח והמחיה את כולם הלא אין מעצור לפניו ית' מהשפיע ברכתו וטובתו מבלעדי שאלתנו עליהם. ומה גם כי לעיני בשר ידומה שהתפלה ידה רב לה לפעול הטוב לבעליה וגם להשבית ולבטל את אשר נגזר עליו ותעשה ידיה תושיה וא"כ יהיה חלילה מקום לומר שיהיה שינוי רצון אצלו ית' (וע"ד השואל והמבקש ממלך בו"ד אשר עם שאלתו הוא פועל בלב הנשאל להפך ולשנות רצונו ממה שהיה) וכבר נאמר (מלאכי ג') אני ה' לא שניתי. וחלקי אמרה נפשי בזה עם מה שידענו כי השפעת הטובה והישועה מתוארה ע"ש מעין והוא בנביא (ישעיה י"ב) ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה כי הנה המעין הטוב אשר מימיו נאמנים כל מבקש לרוות צמאונו ילך אל עין המים ובאמצעיים קלים יהיה דולה מימיה מקרקעיתה או ישוח עצמו וישאב דיו. ועד"ז ג"כ הוא ישועת ה' כי היא ממש בבחינת המעין ותעמוד לעד במצב הקרוב לבוא אל דורשיה חיש ומהר וכענין הכתוב (ישעיה נ"ו) כי קרובה ישועתי לבוא וכמאמר (תהלים ע"ג) אך קרוב ליראיו ישעו ואין שום השתנות רצון אצלו ית' ח"ו גם לא שינוי זמן בנדבת ישועתו כי מקום אתה לשכון כבוד לימין הדורשה והמבקשה. אך שלילות ביאתה בעתים פרטיים הוא אך מסבת הדורש הישועה כי לבו חסר ממנו לקרב עצמו אליה ואיננו תמים עם ה' בחוזק היחול והתקוה והאמונה בו ית'. והוא ממש כאשר יביט אחד במראה הלטושה כל עוד שיתקרב אליה תתקרב גם הצורה הנראית בה ותתרחק עם התרחקותו על שיעור אחד. ולפי הנראה יתדמה כי התרחקותם זמ"ז הוא מעשה שניהם אבל האמת כי כל הרחקת הצורות והתקרבותם הוא רק ביד א' היינו בהתקרב האדם המביט אל המראה יתדמה כאלו תתקרב גם הצורה המתנגדת לעומתו והיפך בהיפך. כן ממש תשועת ה' יתב' עומדת במצב נאמן וקרובה לבוא אל המאמין השלם העומד על המצפה ומקרב עצמו אליה ברב היחול והתקוה ומחכה עליה שתבוא *). ומה שיקרה לפעמים כי תעמוד מרחוק ותתעלם לעת צרה ח"ו הוא אך מסבת כי הדורש והמבקש הישועה לבו בל עמו במבטח עוז להשליך על ה' יהבו. וע"כ לפי רוב התרחקותו מהתוחלת ומהתקוה בלבו ונפשו כן תתרחק ותסוג אחור עזרתו וישועתו. וכאשר רמז המשורר האלהי במאמר קצר (תהלים ל"ג) יהי חסדך ה' עלינו כאשר יחלנו לך כלומר כפי ערך עוצם בטחוננו ותוחלתנו כן יהי חסדך עלינו **).

יריעות האהל והוא

*) **והוא** שאמר דהע"ה (תהלים כ"ח) בו בטח לבי ונעזרתי ואמר עוד (שם יג) ואני בחסדך בטחתי יגל לבי כו' כלומר אם נכון לבי בטוח בחסד אלהים הנה מאז יגל לבי בישועתך כי באין ספק אתה מושיע להבוטחים בישועתך:

) **ודע כי המופת באדם על חוזק בטחונו ואומץ לבבו הוא מנוחת הנפש ושמחתה כאמר (שם לג) כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו ירצה עם בטחוננו בשם ה' ירון וישמח לבנו כי ודאי ימינו תושיענו. וזהו שסיים יהי חסדך ה' עלינו כו' כלומר הלא המוחלט הוא כי מדרכך לתת ישע להמיחלים לך ע"כ יש לנו לשמוח גם טרם בוא הישועה משא"כ אם יהיה להאדם דרך עוצב ומורך הלב לפחוד ולדאוג הלא אז יבחן כי איננו בוטח בחסד אלהים והוא יהיה הסבה כי תתרחק הישועה מאתו אשר ע"כ אמר הנביא ושאבתם מים בששון כו'. ועוד אמר בזה (ישעיה ל') בשובה ונחת תושעון בהשקט ובבטחה תהיה גבורתכם כלומר מנוחת נפשכם ומרגוע רוחכם יהיה לכם למעוז ישועות לא כן רכות הלב. וזהו שהזהירה התורה הקדושה (שופטים) והיה כקרבכם אל המלחמה כו' שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה כו' אל ירך לבבכם אל תיראו כו' ומי האיש הירא ורך הלבב כו' ולא ימס את לבב אחיו כלבבו הא לך שכל אזהרת התוה"ק על היראה

וזהו הענין בהתפלה לה' ית' כי אין עיקרה ויסודה לעשות את שאינו רצוי רצוי ולשנות מה שקדם ברצון הבוי"ת ח"ו. אבל התפלה היא להוכיח על אומן תוחלתו ותקותו וכי הוא ית' מעוזו ולה' הישועה אשר עי"כ נשאו רוחו ונדבה אותו ערוך חין תפלתו אל המושיע ועי"י השתדלותו והתאמצותו ללכת לבטח דרכו להתפלל אליו ית' ה' לו בעזרו ויוציאנו למרחב. והוא הוא שאמרו ז"ל (ברכות ל"ב) ארבעה צריכים חיזוק כו' תפלה מנין שנא' (תהלים כ"ז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך כו' ומובן כדברינו:

ומעתה מה ימתקו בפינו דברי המדרש הנ"ל מעין נרפש כו' צדיק מט כו' והוא כי הנה המעין בשגם הוא נובע מים חיים מתחת (רצוני מה שהתהום מעלה מקרקע הבור) עם כל זה עיקר קיומו ומבועו הוא רק באם מחצבו חזק לירכתים סביב וצלעותיו קשים כסלע ולא הודש מעולם אז הוא משתמר ומימיו נאמנים. לא כן אם ירכתי הבור סביב המה רפויים ושבורים מפילים עפר הלא אז מהנקל הוא שיתקלקל המעין ומבוע הטוב מעצמו כי יהיה נרפש ונשחת מגושי רגבי האדמה שיכסו עפר על נקבי התהום ויכזבו מימיו. כן ממש בהאיש הלבוש אשר עוז לו באלהים ומחסהו בתוקף היחול והתקוה אז יזנק לו מי ששון ממעין הישועה. לא כן אם בטחונו הוא קטן ורפוי והוא מפחד כל היום ורעדה לו מסביב הנה הפחדים האלה ישחיתו ויאמרו מימי ישועתו. וזהו נחות לשונם ז"ל כשם שאי אפשר למעין להרפש ולמקור להשחת כלומר מעצמו כך א"א לצדיק למוט לפני רשע אך מה שיקרה כי לפעמים ימוט גם הצדיק בצדקתו הוא אך בהיותו ע"ד מעין הנשבר אשר לא יכיל המים. וזהו שסיים וכמעין נרפש וכמקור משחת כך צדיק ממיט עצמו לפני רשע כלומר כי הטה את רגלו וסר משבילי הבטחון וגור יגור מזעף הרשעים הנה מזה נמשך לו כי תבואנו מגורתו וזהו ממיט עצמו וזהו שסיימו ז"ל אמר הקב"ה עשו לדרכו היה מהלך והיית משלח אצלו ואמר לו כה אמר עבדך יעקב, והבן:

והנה עתה יתבאר מה שסיימו ז"ל ר' יהודה בר' סימון פתח מה תאמרי כי יפקוד עליך ואת למדת אותם עליך אלופים לראש עשו לדרכו היה מהלך כו'. והוא כי יעקב ע"ה מה שהרבה השפלתו והכנעתו לפני עשו זאת לא הוטב בעיני ה' כאמרם במדרש אמר הקב"ה אתה השפלת עצמך וקראת לעשו אדוני ח' פעמים חייך אני מעמיד מבניו ח' מלכים קודם לבניך וזהו ואת למדת אותם עליך אלופים לראש והוא נמשך אל מה שאמרו במקום אחר מעשי אבות סימן לבנים. ואולי זהו הנרצה במ"ש הכתוב ויירא יעקב מאד ויצר לו כלומר אחר שנתוודע לו מפי המלאכים כי הוא בעצמו העיר את לב עשו שילך לקראתו (ושיגור ממנו פן יבוא והכני כו') היה מיצר א"ע ונחם על מעשהו כי שגה בדבר השליחות להסב עליו המורא הגדול הזה וזהו ויירא יעקב מאד ויצר לו כלומר היה מיצר ודואג על המורא שגרם הוא לעצמו:

מדרש ד"א וישלח יעקב כו'. ז"ש שלמה (משלי י') ברכות לראש צדיק ופי רשעים יכסה חמס ברכות לראש צדיק זה יעקב ופי רשעים יכסה חמס זה עשו הרשע אבריהם הצדיקים שמתברכים בארץ ומתברכים בשמים וכך היא המדה אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן ע"כ. הנראה בהבנת המאמר כי הנה הברכות והטובות המושפעות מאת ה' יתברך אל האדם האמנה כי אין בהם התערבות זרות נקיים מכל סיג עכ"ז באפשרי שיתהפכו באדם לרע לו. והוא כי בהשיגו הטובות המאושרות מההון והעושר וכמוהם ויש לו סבה לעבודת שמים ועסק התורה ומצות צדקה וגמ"ח הרי הוא מתברך בשמים ממעל כמו בארץ ומה רב טובו שיצפין ית' עבורו לעולם שכולו ארוך אבל באם ישימם האדם סבה לעבור את פי ה' ולמרות עיני כבודו ח"ו עדה"כ (האזינו) וישמן ישורון ויבעט בכמו זה תתהפך הברכה לקללה *). ועי"כ בעת ברך ית' לאברהם אמר לו הברכה במלות כפולות (וירא) כי ברך אברכך כו' כלומר ברכותיך יהיו ברכות עולם ולא ישנו את טעמם אבל כל ברכה תצמיח ותוליד עוד ברכות נוספות. ועד"ז ברך יצחק ע"ה את יעקב במ"ש ואברכהו גם ברוך יהיה כלו' שברכתו תהיה לברכה. וזהו שאמרו ז"ל ברכות לראש צדיק זה יעקב כי הם ז"ל רצו להבינגו טעם הדבר מה שיעקב בחר לו יה להתברך מטל השמים כו' ולא הסכים על עשו ע"ז דרשו ברכות לראש צדיק זה יעקב כלומר הוא ראוי לברכה כי אצלו יהיו הברכות לברכות ולא ימירו ולא יחליפו ענינם. משא"כ אם היו לעשו היה הפכם ועשה מהם קללות ע"י מה שהיו מוסיפים תת כחם לו להרבות עמל

וכעס

יריעות האהל

ומורך הלב כי היא הבוללת הישועה וכמ"ש (איוב ג') כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגרתי יבוא לי כלומר מסבת מה שפחדתי ויגורתי על כן קרני כמקרה הזה וזהו שסיים לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי (עי"כ) ויבוא רגז:

*) **ואולי** זהו הרמוז בדברי רבותינו ז"ל (ב"ר פ' ל"ג) אוי להם לרשעים שהם הופכים מדת הרחמים למדת הדין אשריהם הצדיקים שהם הופכים מדת הדין למדת הרחמים. והוא כי הצדיקים גם אם הקב"ה מייסר אותם לפעמים ומונע מהם הברכה והטוב עכ"ז לא יתנו מגרעת בעבודתם חלילה אבל עוד יוסיפו עוז ואומץ בירא' ואהבת ה' ית' ושמירת מצותיו ובזאת מהפכים גם המדה"ד לרחמים גדולים. לא כן הרשעים כי גם אם המה מושפעים בטוב הרחמים והשלוה עוד יוסיפו סרה ויעשו תועבות גדולות כי יש לאל ידם ועי"כ המה מהפכים גם המדת הרחמים שעליהם לדין גמור:

וכעס והיה מלא חמס מפניהם וזהו שהמליצו ופי רשעים יכסה חמס זה עשו. וזהו אשריהם הצדיקים שמתברכים בארץ ומתברכים בשמים וכך הוא המדה אשר המתברך בארץ יהיה מתברך באלהי אמן הוראת מלת אמן על אומן קיום הברכה בל יתגולל על ידה מה שמביא לסור ח"ו מאחרי המקום ב"ה וזהו מתברך באלהי אמן:

ונעמיק עוד יותר בהבנת הענין בשנבאר תחלה כמה מאמרים החכם מכל אדם אמר (משלי י"א) בטוב צדיקים תעלוץ קריה ובאבוד רשעים רנה (ושם י') ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. וכלל הענין הוא כי ברכת האדם והצלחתו תהיה על ב' פנים האחת אהובה והאחת שנואה והוא כי יש מתעשר ע"י עסק מלאכה או ע"י משאו ומתנו באמונה והוא מסוג הא' והב' ברכה שהיא מסבת הקללה כמו העושה עושר ולא במשפט ויש בסוג הזה הגנבים והבוזזים והחומסים אשר ע"י קללת אחרים המה מבורכים. והבדל רב ועצום בב' סוגי ההצלחות האלה כי הברכה שהיא מסוג הא' אזי רבים ישישו ויגילו בטוב הצלחתו ואוהבי העשיר ההוא רבים מה שאין כן בההצלחה שהיא מסוג הב' רבים יזעיקו עליו מרוב עשוקים שעשק אותם כי ברכתו קללה היא לאחרים וזהו הנכלל במאמרו ע"ה (שם כ"ט) ברבות צדיקים ישמח העם ובמשול רשע יאנח עם ממש כדברינו *). וז"ש ה' יתברך לאברהם (פ' לך) ואברכך ואגדלה שמך כלומר אברך אותך בברכה שהכל שמחים בה ויהללו בשערים מעשי' כי זכית אליה. וזהו ג"כ ואברכה מברכיך כו' כלומר סבת ברכתך תהיה גם עם ברכת אישים זולתך לא כן ברכת הרשעים כי ע"י סבת ברכתו ילבש קללה זולתו. וזהו ג"כ מברכיך ברוך כלומר ממקום שתשיג ברכתך גם שם תהיה הברכה מצויה. ומטעם זה הפליג שלמה המע"ה בשבח הצלחת הצדיקים המושפעים מברכת ידו יתב' ואמר ברכת ה' היא תעשיר כלומר לא תפעול זולת טוב העשירות לבעליה ולאדם זולתו לא יצמח מסבתה קללה והיזק כל מאומה וזהו ולא יוסיף עצב עמה כלומר לזולתו. וזהו בטוב צדיקים תעלוץ קריה כו' כלומר כל העיר יחד שמחים בטובתם משא"כ רנת רשעים לא ירונו בלתי הקרובים אליהם:

ועם דברינו אלה יתבארו דבריהם ז"ל (בילקוט ויצא) והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו אלו שרי האומות אמר הקב"ה עולים הם ועליה יש להם אלא שכל אחד ירוד מחבירו. והרצון בזה לדעתנו שהראה יתברך ליעקב כי הנהגת האומות הוא ע"י השרים שלמעלה לא כאלה חלק יעקב כי אנחנו מושגחים מעצם כבודו ית' ולא נתננו אלהים תחת מערכת המזלות ושרי מעלה כמאמר (ואתחנן) פן תשחיתון ועשיתם לכם פסל כו' וראית את השמש ואת הירח כו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים כו' וכאשר נתבאר ברמב"ן ז"ל ע"ע. וטעם הדבר הוא כי הוא ית' להיות הוא אמת ומדותיו ופעולותיו אמיתיים ותמימים כמאה"כ (האזינו) הצור תמים פעלו והברכות והטובות היוצאים ובאים מידו הנדיבה המה שלמים ותמימים מכל צד באופן טובם ע"כ בנו בחר ה' להיותנו מושגחים ע"י יתברך בכבודו ובעצמו ולהושיע אלינו טוב שפעתו ממש מיד ליד. משא"כ עשו ודוגמתו הנאמר עליהם ועל חרבך תחיה וכל עילת ברכתם הוא אך ע"י קללת זולתם ע"כ הבדילם ה' ונתנם תחת השגחת הוברי שמים ומערכת המזלות. וזהו והנה מלאכי אלהים עולים אלו שרי או"ע וביארו הטעם (למה אינם מושגחים מכבודו ית' בלתי ע"י צבאי מרום) עולים הם ועליה יש להם אלא שכל אחד ירוד מחבירו. כלומר עליתו והצלחתו של זה הוא דבר הנמשך מירידת זולתו לכן חלק להם צבאי השמים לתתם שרים עליהם לעשות כדברים האלה ע"פ חוק הוראתם ותפקידתם ולא להנהיגם בדרך הזה בהשגחת כבודו יתברך להיותו דבר המתנגד למדת טובו. וכאשר זכרנו בביאור ברכת ה' היא תעשיר כלומר ברכתו יתברך אין בסוגה בלתי הפעולה הטובה להמשיגה ולא נעשה עמה דבר אל הזולת וזהו ולא יוסיף עצב עמה (כלומר עם סבתה). אבל על עצמו ראה יעקב ע"ה והנה ה' נצב עליו כלומר איננו זז מהשגיח על יעקב וזרעו בכבודו ובעצמו וזהו ג"כ והנה אנכי עמך:

ובגמרא (יומא נ"ד) בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים כו' הוציאו אותן לשוק ואמרו ישראל שברכתן ברכה כו' יעסקו בדברים כאלו. והמאמר פלאי וכי בעבור שברכתם ברכה אין מקום להם שיתעסקו בדברים כאלו. אמנם הענין מובן פשוט עם מה שכתבנו בטעם השגחת ישראל רק ע"פ כבודו ית' יען כי הברכה הנאצלת מאור פניו יתברך היא ברכה שלמה מכל צד אבל זולתם אשר טוב ברכתם מהול עם מה שהוא ההיפך ממנו כנ"ל המה מתנהגים ע"י מערכת המזלות אשר ע"כ משפטם לעשות כוונים לצבאי השמים פסל ומסכה לקטר עליהם כאשר כתב הרמב"ן ז"ל בביאור אשר חלק ה' אותם לכל העמים וכנ"ל. ועל כן

ירועות האהל הנכרים

*) והוא הנגלה במ"ש (איוב כ') כי רננת רשעים מקרוב ושמחת חנף עדי רגע ר"ל כי הגזלן והחמסן בבואו לביתו שמח וטוב לב על העושק אשר עשק וב"ב גם הם ישישו וישמחו על טובהו שהשיג הלא שמחה כזו לא תהיה בלתי אצל החומס ההוא וקרוב אל ביתו אבל בהתרחק מעט יהיה נשמע קול צווחה בעיר ואנחות הנעשקים על ידו. וזהו כי רננת רשעים מקרוב ולעומת זה אמר ושמחת חנף עדי רגע כלומר כמו שמקום שמחתו מוצער הוא כן זמן שמחתו הוא ג"כ אך עד ארגיעה כי היא לא תגלה וכנאמר (תהלים ק"ט) ויאהב קללה ותבואהו ולא חפץ בברכה ותרחק ממנו רומז על המדובר:

הגברים בבואם אל היכל ה' אשר שם צורת הכרובים המה ראו כן תמהו ואמרו ישראל שברכתן ברכה ט' כלומר אשר ע"כ המה מושגחים ע"י ית' בעצמו יתעסקו בדברים כאלו, והבן. ומעתה פתח דברינו יאירו בהקדים עוד מה"כ (איוב ט"ז) על לא חמס בכפי ותפלתי זכה ובגמרא כל מי שיש בידו גזל תפלתו עכורה ובמדרש (שמות רבה פ' כ"ב) וז"ל וכן איוב אומר על לא חמס בכפי ותפלתי זכה אמר ר"י בר"כ וכי יש תפלה עכורה אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל כו' למה כו' ע"ש. והוא כי המצליח בכף רמיה ולעשוק אחב ולחמוס הבריות הנה תפלתו עכורה כי הברכה שהוא מבקש מאת ה' היא מסבבת קללת אחרים וזהו שאמר על לא חמס בכפי ע"כ ותפלתי זכה כלומר איננה מעורבת עם רעת זולתו. וזהו דברי המדרש ברכות לראש צדיק זה יעקב כלומר לעילה זו הסבה יתברך על יעקב שיקבל הברכות יען כי אתו עמו תהיה הברכה נקיה מכל סיג ולא יתערב זר בתוכה רצוני שיהיה נמשך ממנה רעת אחרים. וזהו שסיימו ז"ל ורוח הקודש צווחת יקראני ואענהו אבל ופי רשעים יכסה חמס כלומר כל מוצא הצלחתם הוא נמשך אך ע"י העושק והחמס וע"כ החמס אשר בכפיהם הוא מכסה על פיהם בל יהיה נשמע קולם:

ויירא יעקב מאד ויצר לו כו'. נתלבטו המפרשים ע"ה בהבנת הכתוב הזה והקרוב אצלי בזה הוא עם מה שנזכיר עוד מדרשם ז"ל באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו שהוא בא מרחוק ותלה עיניו למרום ובכה ובקש רחמים מלפני הקב"ה ושמע תפלתו והבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו בזכותו של יעקב שנאמר יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב (כן הנוסחא במדרשים שבידינו) והדברים מפליאים מאד ומהראוי להעיר בהם. א' מ"ש ראה את עשו שהוא בא מרחוק מה הודיעו לנו בזה ומה הנ"מ אם מרחוק או מקרוב. ב' מ"ש תלה עיניו למרום וכי מה היה לו לעשות אם לא להתפלל ולשפוך תחנה לפני ה' וכי היה לו דרך אחר שיספיק לו בלעדי התפלה וביותר יפלא הלשון והבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו בזכותו של יעקב. אבל כלל הענין בזה הוא עם מ"ש למעלה מאמרם ז"ל מעשי אבות סימן לבנים כי כל מקרה ופגע שקרה את אבותינו ע"ה היתה לנס והוראת סימן לדורות שיקרה גם לבם כמקרה הזה בדמותו וצלמו וזאת היתה ממדת טובו ית' לגלגל המקריים האלה בזמניהם בעבור כי היה חילם רב לפעול להם תשועה עם אוצר תפלתם והישועה והגאלה היא קמה וגם נצבה בקיום מתמיד לדורות עולם. ובזה נבוא אל הענין והוא ע"ד עיר אחת שהיו בה כמה חולים ב"מ ורופא אין שם ושר העיר היה יושב בעיר אחרת והיה עמו רופא חכם ונאמן אבל היה רחוק מאד והיה רב הדרך מהם והיה בעיר ההיא איש אחד עשר ונכבד אבל חשר למאד אשר עבורו יכבד השר לשלוח הרופא אצלו אך האיש ההוא לא היה חולה לו דבר ולא הרגיש בעצמו שום מיחוש ויהי היום וחלה את ראשו בכאב מעט אשר היה באפשרי אתו להמציא ארוכתו על נקלה אבל אמר ללבו והחליט בדעתו לכלכל מחלהו ולהגדיל ה[illegible]נין והיה גונח וצועק הוי ואבוי וחיש מהר שלח [illegible]ח אל השר לשלוח הרופא אצלו וישתוממו על ה[illegible]ב ויתפלאו אמר להם אוילים חסרי לב האם שאני צועק על מחלתי ועל מכתי והאם בעבורי אנכי שולח אחר הרופא גם אנכי כמוכם ידעתי כי יש[illegible]י קרובה לבוא בדבר קל אבל אנחות נפשי ומגינת לבי הוא אך עבור אנשי עירי כי אנוש לשברם נחלה מכתם ומי ישלח ידו וירפאם בלתי אם יבוא הרופא עבורי יחיש מפלט גם להם וירפאו מסבתי. הנמשל כי הקב"ה הביט על דורות הבאים ועל הקורות המעותדים עליהם וראה כי לא יהיה זכות מעשיהם כדאי להפיק רצון מאתו יתברך להושיעם מצרתם ע"כ ברב חסדו קדם פניהם לגלגל דוגמת המאורעות האלו על אבות העולם עליהם השלום והם בארשת שפתם וחין תפלתם ישיגו ישועות מאתו יתברך ומה שיעשה ה' הוא יהיה לעולם גם לבניהם אשר יקומו אחריהם. והנה בשגם כי אבותינו ע"ה היתה היכולת בידם להושיע את עצמם ולעשות בשונאיהם כרצונם ומה גם יעקב אבינו ע"ה שהיו עמו כמה אנשים גבורים כמבואר ברז"ל (במדרש פרשתנו) שהיה לו כמה רבוא עדרים וכלבים ורועי צאנו מלבד גבורתו וגבורת בניו ועכ"ז היה גולל על ה' דרכו וביקש מלפניו הצילני נא מיד אחי כו' כאלו היה חלילה רפה ידים ואלו שבחלשים אין זאת כי ראה והבין בכל מה שמצא אותו כי המה אך סמן דבר מאשר יקרה לדורות האחרונים על כן הפיל לנפשו חבלים העתידים עורר לבניו כי אמר האמנם כי יש לאל ידי להושיעני עם כחי ועוצם ידי אבל מה יעשו בני אחרי ולעילה זו השליך על ה' יהבו כי תושיענו ימינו תשועה נסיית ואחר כי תתהוה התשועה עבורו תעמוד בקיום נאמן לעד ולדורות. וזהו לחות מדרשם ז"ל באותה שעה נשא יעקב את עיניו וראה את עשו שהוא בא מרחוק כלומר מרחוק נראה אליו אשר בהעטיף הזמן והתרחקות יבוא וילחץ את בניו. תלה עיניו למרום כלומר עם כי היה אתו לחפש ולמצוא לו עזרה בכח ואומץ ידו עכ"ז תלה עיניו אך למרום שיהיה טעם בה' למען תהיה ישועתו ישועת עולמים גם לבניו אחריו. וזהו ובכה וביקש רחמים מלפני הקדוש ב"ה כלומר ביקש רחמים על הגלה נסיית וזהו ושמע תפלתו והבטיחו שהוא מושיען מכל צרותיו בזכותו של יעקב כלומר שמע תפלתו ובזה כבר הבטיחו שהוא מושיעו מכל צרותיו מוסב גם על צרות בניו אחריו וזהו בזכותו של יעקב הלומר כי ישועתו תעמוד גם לבניו כי מעשי אבות ירשו בנים וכנ"ל. וזהו שסיימו ז"ל שנאמר יענך ה' ביום צרה והוא

ע"ד ההבטחה כלומר ודאי יענך ה' ביום צרה והטעם, ישגבך שם אלהי יעקב כלומר יצוה עליך ישועות יעקב העומדות מכבר (ונלאתי ראיתי בספר נזר הקודש מעתיק כלשון הזה והבטיחו שהוא מושיעו את בניו מכל צרותם בזכותו וכתב שכך מצא בספרים ישנים ואנשנו לפי ראות עינינו במדרשים שהגיעו הגדנו). והוא המרומז במה שאמר ישעיהו זפלתו ה' האומר אלי שוב לארצך כו' ואיטיב יותיך אשר לכאורה היה יותר מהראוי שיאמר וה' כה לך. אולם לדברינו יצדק מאד כי יעקב ע"ה הבין כי כל הישועות וההצלות שעשה ית' עמו היו (מכוונים אך למען יכין צדיק ישועה לבניו אחריו וכמ"ש במדרש ויאבק איש עמו ר"ח ב"ח אמר שרו של עשו היה. משל למלך שהיה לו כלב אגריון וארי כמירון והיה המלך נוטל את בנו ומלבבו בארי שאם יבוא הכלב להזדווג לו יאמר לו המלך ארי לא היה יכול לעמוד בו ואתה מבקש להזדווג לו כך כו' יאמר להם הקב"ה שרכם לא היה יכול לעמוד בו ואתם מבקשים להזדווג לבניו. וזהו ואיטיבה עמך כלומר הבטחתני שתיטיב לבני עמדי היינו שאהיה אנכי הממוצע להכין להם טוב ישועתם ע"כ הצילני נא. וז"ש במדרש הצילני נא מיד אחי מיד עשו הצל את בני לעתיד לבוא מיד בני בניו הבאים עליהם בכחו של עשו הורו לנו ז"ל כי כל מה שפחד יעקב וחרד על קורותיו והפציר בתפלה עליהם לא כוון בזה על עצמו מאומה כ"א על הצלת בני בניו יען כי כל מאורעותיו היו לאות והוראת סימן לבניו וכנ"ל. ע"כ גם כי אמר הצילני ופרט תפלתו על עצמו היתה כוונתו בזה כאשר תצילני ותושיעני מיד עשו תהיה ההצלה ההיא שמורה וערוכה גם לבני בני וזהו הצל את בני לע"ל כו' וזהו שסיים ואתה אמרת היטב איטיב עמך כנ"ל כלומר איטיב לאחרים על ידך. ואמרו עוד (שם בסמוך) ורוח תשימו בין עדר ובין עדר אמר יעקב רבש"ע אם יהיו צרות באות על בני לא תביא אותם זו אחר זו אלא הרווח להם מצרותיהם (ועי' עוד בספר ק"י קהלת על מה"כ כי גם לא ידע האדם את עתו):

הנשמע מכל דברינו אלה כי כל מגורת יעקב ע"ה ופחדתו מכל מה שקרה אותו לא היה מפאת מה שהיו מעיקים אליו אבל לבו היה חולה עליו כי כל המקרים האלה עתידים עבור על בניו ועל בני בניו בעתים הבאים כי מעשי אבות סימן לבנים ועליהם זירז א"ע ושת לבו לשפוך שיחו לפני ה' לעשות תשועה לדורות. ועתה הסכת ושמע נא ביאור מאמר הכתוב הנ"ל ויירא יעקב מאד ויצר לו ונבינהו בדמיון לאחד שעלה על לבו לנסות את מזלו אם טוב הוא ואיך יעלו לו כל ימיו ושאל בחכמים יודעי העתים אמרו לו כשיגיע אל היום שנולד בו יעשה ענין המשחקים בקוביא וכדומה ואם יצליח ביום ההוא ידע את עתו כי יצליח בכל ימי צבאו ובהיפך בהיפך ויהי היום וילך לשחוק עמהם ולקח עמו צרור כספו והיה מפסיד פעם אחר פעם ב' וג' דינרים והנה על ההפסד ההוא עדן לא יצדק לומר כי היה מיצר על הפסד מעותיו אבל יפול בו מאמר ויירא מאד יען כי ההפסד ההוא הוא אות ומופת על רוע מזלו אולם אח"כ כאשר האריך עוד בשחוק (למען יבחן ענינו יותר ויותר) עד שהפסיד כל מה שבידו אזי נופל בו מאמר וירא וייצר כי לבו חולה על שתיהם א' על בחנו רוע מזלו על כל ימי שני חייו כי רע הוא למאד וגם צר לו עתה כי ריק הוא מכל ולא נשאר מאומה בידו. הוא הדבר והוא הענין ביעקב ע"ה כי כל הקורות והמאורעות שאירעו את יעקב בתחלה כמו לברוח מפני עשו אחיו ומעשה אליפז ברדפו אחריו במצות אביו ומה שקרה אותו בבית לבן הנה בכולם לא שת לבו להצטער עליהם בלתי היה מתיירא ומפחד על רוע הוראתם ורמיזתם מה שיעשה לבניו באחרית הימים. אך עתה בהתוודע לו ע"י המלאכים כי עשו הולך לקראתו וארבע מאות איש עמו ובמד' כי כולם היו מלכים קושרים כתרים או ארבע מאות ראשי גייסות אז נקבצו באו יחדו היראה והצער וזהו ויירא יעקב מאד מוסב על רמיזת המקרים העתידים כי יהיו קשים מאד ממה שאירע אותו כדבר הזה וזהו ויירא מאד (כההוראה האמיתית ממלת ויירא שהוא מפני העתיד לבא) וגם ויצר לו כלומר היה צר לו גם עתה פן תדבקנו הרעה ח"ו ויכהו אם על בנים:

ועפ"י דרכנו יזל כטל מאמר רז"ל במדרש ויבוא יעקב שלם שיר המעלות רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל (סבא) א"ל הקדוש ב"ה ויכלו לך א"ל גם לא יכלו לי על גבי חרשו חורשים כו' והוא חסר המובן. וכדי להבינו נעיר במ"ש הכתוב מלות כפולות רבת צררוני מנעורי רבת צררוני כו' אמנם לדברינו למעלה היה ענין יעקב ע"ה ממש ע"ד כאשר האכר יפתח וישדד אדמתו ויזרע אותה למען הצמיח ע"י פרי תבואה דשנים ורעננים. כן כל גלגולי הסבות והמאורעות שהסב יתברך על יעקב היו חורשות על גביו להצמיח ע"י צמח ישועה לחיות זרעו על פני הארץ בימים העתידים כי כל הישועות שהשיגו אבותינו היו נדמים בענינם ממש לזרע הנזרע בארץ אשר בעת שהזורע יוציא השדה זרע רב ויפיץ קצח וכמון יזרוק ידומה ענינו כי הוא שחת ארצה כל הזרע ההוא אבל כשיצוה ה' את הברכה בשדהו ותוציא רב תבואות או אז יבוא ברנה ויקח אלומותיו וישמח על מה שהפסיד מקודם כי המה הולידו והצמיחו לו הברכה הגדולה ההיא. כן האבות ע"ה מה שקרה אותם היו נראים כמו זר אליהם כי לא היו ראויים לזה ח"ו ע"פ מעשיהם (וכמו שזכרנו בפ' לך ע"ש) אך לאחר שראו הפעולה הטובה הבאה מסבתם בימים העתידים והישועה הנשגבה שהורישו לנו ולבנינו נבחן ענינם למפרע. ואל דברינו אלה ירמוז מאמר הכתוב (בלק) כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל כעת יאמר ליעקב ולישראל

ולישראל מה פעל אל ובזוהר הקדוש (פרשתנו) כי לא נחש ביעקב בקדמיתא ביומי דלבן ולא קסם בישראל לבתר ביומי דבלעם. הרצון מסבת מה שהאלים יעקב ע"ה את הנחש והקסם פעל בזה עם בניו שלא ישלוט בהם קסמי בלעם וזהו כי לא נחש ביעקב כו' כלומר ממה שעין בעין נראה אליהם פעולות הי"ת עם יעקב כמה הועילו להם בימי בלעם כמו אז נתוודע למו כי מעשי הי"ת עם האבות היו מכוונים לטוב מועיל מאד וזהו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. והן אמת כי יעקב ראה את כל זאת בעיני השכלתו וברוח בינתו ועליהם שר בשירים רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל כו' על גבי חרשו חורשים כו' וכביאורנו. אך כדי לבוא אל ביאור מלות הכפולות ודברי המדרש נקח דמיון לרופא חכם שראה איש בריא וחזק והיה מייסרו עד שהפילו למשכב ואח"כ בתחבולות והשתדלות גדולות המציא לו רפואתו להבריאהו כמקדם הנה האיש ההוא אין מן הדין לחייב אותו שיתן תודות להרופא על רפואתו כי טוב היה לו באם לא ימחצנו ולא ירפאנו אולם לפעמים יקרה שהאיש המוכה מאת הרופא הכיר בו הרופא המבין ההוא כי אתו עמו מחלה מסותרת העתידה להתעורר בו עם בואו בימים אחרי בלותו אשר אז יחלשו טבעי הרכבתו ויתמעט לחותו וידל בכחו ותהיה רפואתו והצלתו רחוקה ממנו ומהבחנתו את זאת פעל בו להעיר מחלהו אשר כמוס עמדו בעודו בימי עלומיו עוד הוא רענן בכחו בריא המזג למען כי כחותיו העלומים יועילו לו עם הסמים להסיר מחלהו ממנו להעמיד אותו על שלימות הבריאות. הנה האיש הזה בקומו ממשכבו החיוב עליו להודות להרופא על חסדו פי שנים כבעל הרפואה כבעל המכה. כן ממש לולא שהעיר ה' יתברך כל המקריים האלה על אבותינו הראשונים רק ימתין עד שיגיע העת לגלגל עלינו הקורות ההם כמה תכבד ההצלה ובקשת המזור למחלת נפשותינו עם דלת ערכנו וקוצר השגתנו אבל בחסדו יתב' עשה עמנו אות לטובה להעיר המקרים המכאיבים האלה בימי האבות ע"ה המה הגבורים אשר מעולם אשר כחם רב לסבול תמרוקת הסמים המרים הפועלים ישועה ורפואת תעלה עד הדור האחרון. וזהו שאמר יעקב ע"ה רבת צררוני מנעורי כלומר הוא היה שר לה' על דבר אשר קדם פניו בהמקרים העתידים לבני בניו ומלת מנעורי תהיה הוראתה על הכוונה שאמרנו כי כל מה שקרה לאבותינו היתה בחינתם טכחנו ע"ד המקרים שיעברו על האיש בימי עלומיו בעודו ברב אונים וכנ"ל. ולבל ידומה כי הודה לה' חסדו רק על הצלתו ולא על צרתו לזה באו ז"ל וביארו אמר לו הקב"ה ויכלו לך. והנה אם נאמר כי לא היתה הודאתו בלתי על ההצלה שהשיג היה די שיאמר לא יכלו לי אבל הוא ע"ה בלל ואמר עוד בפעם רבת צררוני כו' גם לא יכלו לי להורות כי על שניהם הודה לאלהים יתב' גם על מה שצרו והציקו לו גם על הצלתו מהם. ואמר הטעם על גבי חרשו חורשים כלומר כל המאורעות והפגעים שאירעו אותי המה היו עלי ע"ד כאשר יחרוש החורש תלמי שדי וכביאורנו למעלה. וזהו שאמרו ז"ל בסמוך רבות רעות צדיק ט' רבות רעות זה עשו ואלופיו צדיק זה יעקב ומכולם יצילנו ה' ויבוא יעקב שלם וכו' עד ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם כלומר מה שהציל ית' את יעקב מעשו ואלופיו היתה הצלה נצחיית וזהו מעתה ועד עולם:

ועם דברינו אלה יתבאר לנו מאמר דוד המע"ה (תהלים כ') יענך ה' ביום צרה כו' והוא עם מ"ש ז"ל (סנהדרין מ"ד) לעולם יקדים אדם תפלה לצרה. וטעם הדבר ביאר לנו החכם מכל אדם ע"ה (משלי א') גם אני באידכם אשחק כו' בבוא עליכם צרה וצוקה אז יקראונני ולא אענה ישחרונני ולא ימצאונני. אשר לכאורה מלות כפולות דבר החכם וביותר יקשה מלות ולא ימצאונני כי באם מציאותו יתב' הוא ע"ד ובחינת מציאת בו"ד הלא המאומת אצלנו הוא כי ה' ית' הוא מסולל מריחוק והעתקת מקום אבל הוא יתב' נמצא בחדירי לכל קוראיו ודורשיו והוא קרוב אליהם בכל עת ואין לתאר עליו שינוי רצון או שינוי מקום ח"ו. אך כל התקרבותו ית' אל האדם תלוי בהתקרבות האדם אליו היינו אם תפלת האדם זכה ובהירה ודורש את ה' בלב ונפש ובוטח בישועתו אז קרובה ישועתו לבוא וכמאמר דוד המע"ה (תהלים י') תכין לבם תקשיב אזנך וכמ"ש (נצבים) ובקשתם כו' ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך כו'. ולכן באם ימתין האדם להתפלל לאלהיו עד עת שמצאה אותו הרעה ח"ו הלא אז יהיה כבד ממנו להשיג ישועה יען כי לבו יהיה מהול ביגונות ורעיונות הבלתי שאננות המשביתים לו אמונתו בה' ומפריעים בטחונו בו. וז"ש גם אני באידכם אשחק כו' בבוא עליכם צרה וצוקה אז יקראונני ולא אענה והטעם ישחרונני ולא ימצאונני כלומר לא אהיה מצוי אצלם בלבם כיאות בקראם אלי ביום צרתם כי לא ימצאו את לבבם נאמן לפני ה' וכנ"ל. ומעתה היטיבו אשר דברו ז"ל לעולם יקדים אדם תפלה לצרה. וע"ז בא דהמע"ה ויתנפל לפני ה' ית' שיעננו ביום קראנו אליו גם אם כבר נהיה לכודים ח"ו בפח הצרה עם מה שיעורר אלינו הישועות הנעשו מאז עם אבינו יעקב ע"ה וזהו יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב (וע"ד שביארנו מאמר טרם יקראו ואני אענה למעלה בפ' לך):

והקרוב עוד בהבנת המאמר הנזכר רבות רעות צדיק כו' עם מה שנבאר תחלה מה"כ (תהלים נ"ה) פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי. והענין עם מה שזכרנו כ"פ כי השפעת הברכות והטובות מושגים על ידי השרידים אשר בכל דור ואת שיבחר הוא יתברך יקריב אליו להיות הוא הנושא הברכה והשוג

אשת

תחת ה' מן השמים ויגרו אליו פלגי השפע ממקור
העליון לחלק שלה להנלוים אליו והחיים בכלו
והוא מוגדר ע"ש צדיק יסוד עולם. ודע כי כמו
שרז"ל הפליגו ואמרו (סוכה נ"ב) כל הגדול מחבירו
יצרו גדול ממנו כן גם האיש אשר יתן מהוד שפעתו
לרבים מב"י ואשר יקבלו ערובתם על ידו עליו
נופה השטן ביותר להפילו במכמוריו ומבקש אמיתו
למען יהרוס היסוד וממילא יפול הבנין אחור וחללים
רבים יפיל לא כן איש ההמוני עליו לא יגביר היצר
כ"כ כי גם בשיפול הוא האישים זולתו יהיו נקיים
ולא יעשה עמם דבר. ומעתה אחר אשר כל עוצם
התגבורת היצר ומלחמתו על איש היסודי הוא עבור
המוני האנשים הנלוים אליו הנה הוא לוחם אתו
אך מלחמת אחרים ובכמו זה מהראוי שיעזרהו
ה' ולתמוך בו בל ידחו פעמיו. ואולי זהו הרצון
במה"כ (תהלים קי"ח) דחה דחיתני לנפול וה'
עזרני אשר מהראוי היה שיאמר ליפול תמורת לנפול
שהוא לשון נפעל אבל כוון בזה לומר כי רוב
התגברות היצר עליו הוא עבור להפיל רבים על
ידו ולכן יצדק מ"ש דחה דחיתני לנפול לשון נפעל
כי מסבת מה שיפול הוא יכפולו רבים אתו וע"כ
היה המשפט וה' עזרני וז"ש פדה בשלום נפשי מקרב
לי כי ברבים היו עמדי. והדמיון בזה אחד הנוסע
לדרך במרכבה טעונה ואין לו עליה כ"א מעט מן
המעט מה שהוא שלו בלתי רבים ממכיריו שלחו
על ידו משאות אל המקום שהוא נוסע שמה להשלמת
נשואיהם והקפתם או להביא אשכר לקרוביהם
ואוהביהם. והנה איש הלזה אם היה נוסע רק
בהמעט אשר לו היתה נסיעתו בטח מפגיעת הגנבים
והשודדים כי לא היו משימים לב עליו אך עתה
ע"י רוב עשרם וסגולתם נופל עליו אחריות הדרך
מסבת מה שתהיה העגלה נראית בעליל גבוה
ותלול יתעוררו עי"ז לשלול שלל ולבוז בז ועל ידי
כן מהצורך אליו להעמיד שומרים אתו בתדירי
להגן עליו ועל העגלה והמשפט הוא שיתנו הם
שכר השמירה מכיסם יען כי כל עצמיות השמירה
היתה הכרחיות אך מסבתם. הנמשל מובן מאליו
מדבריו הקדומים וזהו פדה בשלום נפשי מקרב
לי כי ברבים היו עמדי כלומר ה' ית' יעשה שלום
לי לשמרני ממלחמה וקרב אשר לי ע"י אישים זולתי
וזהו כי ברבים היו עמדי כלומר ע"י כי הטובות
אשר לאנשים רבים המה היו עמדי. והוא הענין
כמו כן ביעקב ע"ה בחיר האבות כי הוא אבן פנת
יסוד בנין בית ישראל כמש"כ (ויחי) משם רועה
אבן ישראל ובעת יצא עשו לקראתו ועמו ארבע
מאות איש בא גם השטן בתוכם שהוא שר של
עשו ואין ספק כי רצה להפוך הקערה על פיה
ולהרוס היסוד ואבן בוחן שכל בית ישראל נשען עליו
והמוזכר במד' (פרשתנו) כי השתות יהרסון (תהלים
י"א) זה יעקב שהוא משתיתו ויסודו של עולם.
ואשר שהמלחמה הגדולה הלזו נתעוררה עליו אך
עבור שנטפלים אליו והמסתעפים ממנו היה החיוב
כי ישלח יתב' עזרו מקודש ויסך בעדו וזהו שאמר
ואמר ה' האומר אלי שוב לארצך כו' ואיטיבה עמך
כלומר הלא אתה בחרתני לתת אותי ממוצע להיטיב
ע"י לכל ישראל ולכן מהראוי כי תושיעני ימינך
יען כי השטן מתעבר בי על ריב לא לי. וזהו
קטנתי מכל החסדים כו' כלומר הלא הנני קטן
מהשיג טובות נשגבות כאלה אשר עשית ע"ע
עמדי כי מה אני אולם ידעתי כי לא בעבורי היו
לי בלתי להצמיח על ידי צמח ישועה ומרפא לבני
אחרי והנה גם עתה עוסקי האדם סביב שתו עלי
לעשות רעה לדורות ח"ו ממש כמכה האם עבור
להמית הבנים וזהו הצילני נא כו' פן יבוא והכני
אם על בנים וזהו ואתה אמרת היטב איטיב עמך
וכנ"ל. והנה עתה יזהירו דברי המדרש רבות רעות
זה עשו ואלופיו צדיק זה יעקב כלומר רעות רבות
יותר מהראוי אירעו ליעקב מסבת היותו הנושא
הברכה והטוב לכל בית ישראל וזהו צדיק זה
יעקב כלומר הוא יסוד העולם והשטן ערך אתו
מלחמה וקרב עבור זולתיים ועל כן היה החיוב
שיצילהו ה' וז"ש ומכלם יצילנו מלה העתידה (במקום
עבר או בינוני) כלומר כן היה מגיע לו מאשר
יתברך שיצילנו:

אבל עוד נשאר עלינו לבאר מלת ומכולם שאמר
כי גם בה יש כוונה נוספת ונמתיקנו בדמיון
ב' משרתים היו בעיר אחת אצל ב' עשירים והכה
אחד את חבירו וקבל עליו בפני השופט וזה דרכו
של השופט מאז לענוש המרים יד בזולתו אך כסף
ידוע אבל לאשר ב' העשירים האלה היו לשכים
בעיניהם הלך הבעה"ב של המוכה אל השופט לבקש
מלפניו כי יחרוץ המשפט לגרש את המשרת מן
העיר למען הרגיז לב בעליו ובהתוודע הדבר אליו
הלך הוא אצל השר והרבה גם הוא לתת אליו
שוחד עד שפטר את משרתו מכלום נמצא ע"י מה
שהיה מרצון איש ריבו לחרוץ המשפט יתר על
החיוב היתה הסבה שיצא נקי אף מכדי חיובו. כן
הדבר ביעקב ע"ה כי השטן היה עורר מדנים עליו
יותר מאד מכפי ערך חטאותו וכאשר ביארנו ואחר
כי היה המשפט לאלהים יתב' לעמוד לימינו לעזרו
להושיע לו גם על חלק מלחמתו אשר היה החיוב
עליו להלחם מול לוחמו וזהו רבות רעות זה עשו
ואלופיו צדיק זה יעקב וכנ"ל כלומר המאורעות
שאירעו אותו היו רבות ועצומות מאד והרויח מזה
כי מכולם הצילו ה':

ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו כו'. הנה מכבר
הרגישו ז"ל מלות מן הבא בידו שאין להם
שחר עד שדרשו ז"ל במדרש כמה דרשות (מהם
מובא ברש"י). ולבי אומר לי דרך קרוב בזה
בשנקדים ליתן טעם במצות מעשר בהמה שאמר
בה הכתוב (בחקותי) העשירי יהיה קדש לה'
ורבותינו (בכורות נ"ח) כיצד מעשרין מכניסן לדיר
ומוציאן ע"י פתח קטן והיוצא עשירי הוא קודש
אשר מהצורך לתת טעם מדוע הפליגו ז"ל שהכים
הכתוב

בשנוי דוקא עכ"ז מה יבצר אם יקח א' מעשר איזו שיבחר ויהיה קורא עליה שם מעשר. אבל עילת הדבר הוא עם מה שידענו כי כל דבר גם מהדומם והצומח והחי בהיותו מוטפל ומקורב אל שום צד קדושה יש לו עילוי ותוספת מעלה. מהדומם מצאנו שהעיד הכתוב על המערה שקנה אברהם מאת בני חת ואמר (פ' חיי) ויקם השדה והמערה כו' ובדרש תקומה היתה לו כו' וכמו כן באבנים שהניח יעקב תחת מראשותיו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו כו'. ואצל החי מ"ש אליהו ז"ל לנביאי הבעל (מלכים א' י"ח) ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד ואמרו רז"ל (ילקוט שם) אותו הפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל נביאי הבעל ד' מאות וחמשים איש וכולם לא יכלו לזוז רגלו מן הארץ עד שאמר לו אליהו לך עמהם כו' כשם ששמו של הקב"ה מתקדש עי"ז כך הוא מתקדש על ידך. וע"כ צדקו רז"ל במה שהורו אותנו צדדי העישור ע"י פתח קטן דוקא כי אין בכח ורשות יד הבעה"ב לבחור את אשר יחפוץ הוא לקרוא עליו שם מעשר וזולתו ישאר חולין כי מאי חזית דדמא דהאי כו' ע"כ אין בכח האדם לברר ולחלק על פיו *) איזה לקודש ואיזו לחולין אך יכניסם לדיר ואת שיבחר ה' ויוציאנו עשירי יהיה קודש. והנה פה בהמנחה ששלח יעקב לעשו היה הדבר בהיפך שהיה מהצורך אליו להפריד ולהאציל מעדרי צאנו אשר הנם ביד מלך לתתם אל יד חנף והדיוט וע"כ לא היה יכול לקחת בידו את שיבחר כי מה חזית כו' ע"כ תחבולות עשה איה איפה תבאנה כצאן ושאר הבע"ח לידו בעצמם ע"י איזה סבה ואותו שבא לידו ע"י הסבה ההיא הפריש אותו לעשו וזהו ויקח מן הבא בידו כו':

ואמרתם כו' כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני ואחרי כן אראה פניו אולי ישא פני ותעבר המנחה על פניו כו'. מהראוי להתבונן מה ראה יעקב ע"ה לקדם פני עשו במנחה הגדולה ההיא בשכבר פלל לאלהים הצילני נא כו' האם אין ספק בידו ית"ב להפך אויב לאוהב מבלעדי המנחה אתמהה. ויותר פליאה מה שאמרו ז"ל במדרש (מובא ברש"י) ותעבור המנחה על פניו על פניו של יעקב שהיה שרוי בכעס על שהוצרך לזה ואנחנו לא נדע סבת הצטרכותו. אמנה החכם מכל אדם אמר (משלי כ"ז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם ור"ל כי כפי התקשרות לב האחד בזולתו תפעל כי יהיה גם לב רעהו קשור בו על ערך הזה וכמו כן בשיהיה עם לבבו שנאה עליו יהיה גם בלבו על משקל אחד. והוא שביארו המפרשים במאמר רבקה אל יעקב (תולדות) וישבת עמו ימים אחדים כו' עד שוב אף אחיך ממך ושכח את אשר עשית לו שהרצון בזה כי היא ע"ה מסרה סימן ליעקב למתי יוכל לבוא מבית לבן ולא יגור עוד מאפו וחמתו של עשו והוא בשיאבד יעקב השנאה מלבו שהיה לו על עשו על מה שאמר יקרבו כו' ואהרגה את יעקב אחי בשישוב האף ההוא מלבו יהיה לאות ולמופת כי עשו גם הוא שכח מה שהיה בלבו על יעקב וזהו עד שוב אף אחיך ממך כלומר עד שלא תרגיש עמך שום אף וחמה על אחיך זה לך האות ושכח (גם הוא) את אשר עשית לו או אז ושלחתי ולקחתיך משם. אבל יעקב ע"ה עם כל הימים הרבים שהיה בבית לבן עדנה היה בלבו על עשו כמאז ותכלית שנאה שנאו ולא שינה את טעמו כל מאומה. והנה עתה בשובו אל בית אביו הגיעה השעה לבקש אהבתו על צד ההכרח למען יהיה בטוח מפגיעתו בו ולא יעשה עמו רעה. והאמנם כי ביד ה' יתברך להשלים אויבו אתו עכ"ז היה מהצורך גם ליעקב להתראות לפני עשו כמו אהוב כדרך תאומי בטן והוא אצלו דבר זר מאד כי היה נבזה בעיניו נמאס. ע"כ היה לו מהצורך לחפש סבה לירות תוך לב עשו חצי אהבה וידידות אם כי לא מלבו המה עכ"ז יתנו מסוה על פניו ויכסו את עיניו ויחשוב וידמה בלבו כי שוא אוהבו והוא פה מה שיראה המתנה הגדולה שהאציל ממבחר קנינו בעבור לתת משאת לאחיו הגדול. וז"ש הכתוב טעם על מה ששלח יעקב מנחה גדולה ורבה כזו כי אמר אכפרה פניו במנחה ההולכת לפני כו' כלומר המנחה תהיה ענין אמצעי ומסך מבדיל לפני פני לכפר בה פני זעמו. וזהו ותעבור המנחה על פניו ובא מדרש על פניו של יעקב כלומר לכסות השנאה שבלב יעקב ולהעלימה מן העין לבל תהיה מורגשת לעין עשו:

ויותר יעקב לבדו. מדרש אין כאל ישרון ר"ב בשם ר' יהודה בר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון הגאים והמשובחים שבהם את מוצא כל מה שהקב"ה עתיד לעשות לעתיד לבוא הקדים ועשה ע"י הצדיקים בעוה"ז הקב"ה מחיה מתים ואליהו החיה את המתים הקב"ה פוקד עקרות ואלישע פוקד עקרות כו' עד ר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון ישראל סבא מה הקב"ה כתיב בו (ישעיה ב') ונשגב ה' לבדו ביום ההוא אף יעקב ויותר יעקב לבדו ע"כ. והדברים מפליאים מאד כי אחר שהכתוב אומר אין כאל שאלו הם ז"ל ומי כאל אתמהה וגם מהראוי להבין דבריהם הקדמים

*) **וכי** תאמר נפשך על נדרים ונדבות שהנודב בעצמו הוא מפריש בידו ומחלק על פיו ואומר זה יהיה עולה זה שלמים. כי בכאלה כל קדושת הבהמה ועליתה לה' הוא מאשר נשאו לבו ונדבה רוחו אותו מעצמו להביא קרבן לה' עולה או זבח ע"כ הרשות בידו לבחור את הטוב בעיניו משא"כ קדושת מעשר שהוא קדשי שמים אין ביד האדם וכחו לבחור איזה מהם יהיה קודש ע"כ הם ז"ל החזירו כביכול מאוס [illegible] ית' יקדים הוא את שלבו חפץ שיש איזה מהם שיוציא עשירי:

לאיזה תועלת הגידו ומה הודיעו לנו בזה. ונקדים לזה מאמר רבותינו ז"ל (בילקוט בשלח) זה אלי ואנוהו. הוי דומה לו מה הוא רחום וחנון אף אתה רחום וחנון וכו'. וגם במאמר הזה מהראוי להשית לב כי לכאורה הדרש הוא רחוק מאד מן הפשט בביאור מלת ואנוהו אמנם כלל הענין הוא עם מה שידענו מפי קדמונינו ע"ה על מאמר דהע"ה (ד"ה א' כ"ח) דע את אלהי אביך כו' שהרצון בו על הידיעה השכליית וההתבוננות להשכיל לדעת ולהכיר אלהותו ואחדותו ית' (ואין לנו להאריך בזה כי כבר הוא מבואר בספרים). והנה ידיעת אלהותו מצד עצמותו ילאה כל בריה לבוא עד תכונתו כי הוא סתום וכמוס ועמוק מכל רעיון ולב בלתי חקר אלוה ימצא מצד פעולותיו ומדותיו הידועים והגלוים כמליצת המשורר (בשיר היחוד) לא מצאנוהו ולא ידענוהו אך ממעשיו הכרנוהו. וכמו כן כל התארים הנמצאים בדברי הנביאים הוא רק בהשאלה מתארי הנבראים וכמו שכתב החבר (מאמר ב' ב') וז"ל שמות הבורא כולם חוץ מהמפורש הם מדות ותכניות טפליות נלקחות מהפעוליות הברואים כו' ע"ש. ובדברי המורה ז"ל (חלק א' מ"ד) כל מה שיתואר בו הבורא ית' הוא אך על צד הדמיון בשלמותינו המובנות אצלנו. וע"כ החיוב עלינו עב"י שנהיה אחוזים ודבוקים במדותיו ית' בכל מה שבא בספורי שבחיו הנשגבים וכמאמר (דברים י') ובו תדבק ובדרש (ילקוט במקומו) הדבק במדותיו למען שיהיו חלקי המדות האלו כלולים בנפשותינו לבחון תכונתם ולהכיר מהותם ועל ידם תשלם בנו ידיעת והכרת אלהותו ית'. ממש כאשר הסומא אשר מעודו לא ראה אור אם יאמר לו אדם על האור כי טוב הוא לא ידע מה טובו אם ישאל על צבע הלבוש ורעהו יענהו שחור או אדום או ירוק וכדומה עכ"ז לא ידע ולא יבין מהות צבע הלבוש אחרי כי מעודו לא ראהו שיהיה הצבע ההוא מצוייר ברעיוניו שידע לשער צבע הלבוש מחמת דמיונו. כן אנחנו עב"י אשר חוק דבר המלך ית' ודתו עומד עלינו לדעת עם לבבנו ידיעה אמיתיית אחדות הבורא ית' וכח אלהותו ופאר מדותיו המעולות והיככה תבוא הידיעה ההיא בלבנו אם אין אתנו יודע עד מה מהמעלות והמדות שהוא ית' ישובח בהם ואין לנו שהבחנה בטוב ישרם ואושר תכליתם וכאשר החליט החוקר השלם אין חכם כבעל הנסיון. ע"כ החיוב עלינו להיות דבוקים בדבקות נמרץ בכל המדות הבאות בספורי שבחיו ותאריו ית' למען יבחן אצלנו טעמם ופעולתם וערבותם ויושרם ומאז עת נספר תהלות ה' ית' והשבחים שיתואר בהם יהיה נקל עלינו לדעת ולהבחין אחדותו ואלהותו מצד פעולותיו ומדותיו ומצד תאריו שיהולל בם. ומה מתקו עתה דברי הילקוט זה אלי ואנוהו וביאורו כפשוטו כלומר אפארנו בכל תארי שבחיו אך הם ז"ל ביארו איכות הפאר ההוא איה איפה יהיה ואמרו הוי דומה לו מה הוא רחום כו' כלומר כשנהיה שלמים וכלולים בחלקי המדות האלו שיתואר בהם ית' או אז נהיה הגונים וראוים להללו ולשבחו ית' בשנדע תכונת טובם ומהות אושר פעולתם. והבן:

והנה הדמיון הנכבד על חקר אלוה איננו במציאות בלתי אתנו עב"י כי מסבתנו יהיה לאדם אות ומופת על ה' ית' לדעת ענין אלהותו ויקרת מדותיו מה הם אחרי ראותו טוב עניינו וסדרי תהלוכותינו כולם נכוחים וישרים ושכולה אין בהם ועכ"ז איננו נגדו ית' אך כמלא נימא נגד כל אויר העולם מזה יבחן וידע כח מדותיו יתברך. ראה זה מצאתי אמרם ז"ל (במדרש ויקרא) אמר ר"י בר"ם משל לאחד שהיה יושב ועושה עטרה למלך עבר אחד עליו אמר לו מה אתה עושה א"ל אני עושה עטרה למלך אמר לו כל מה שאתה יכול לקבוע בה אבנים טובות ומרגליות קבע זמרגדין קבע למה שעתידה להנתן בראשו של מלך כך אמר לו הקב"ה למשה כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל שבח לגדלן ולפארן פאר למה שאני עתיד להתפאר בהן שנאמר (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר ע"כ. והכוונה בזה מפולשת עם דברינו והוא כי אם ישימו בני האדם עיני בחינתם להתבונן בעם ה' אלה וקצות דרכם בקודש צדיקים וישרים חכמים רחמנים וכדומה מהמעלות והמדות התרומיות שאינם אצלנו רק מעט קט וחלק מן הכלל כמאמר (האזינו) כי חלק ה' עמו הלא כמה ירבו להעריך ולהגדיל גדולת הבורא ית' שממנו נאצלו המדות האלו בנפשותינו ומהחלק ישפטו על הכלל וזהו ישראל אשר בך אתפאר. ובמדרש (פ' עקב) מעשה בר' שמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאלי אחד הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן טובה אחת הלך והחזירה לו וקרא עליו אותו הישמעאלי ברוך אלהי שמעון בן שטח הוי מאמונתו של בו"ד אתה יודע אמונתו של הקב"ה ע"כ. הא לך כי מה שקרא עליו הישמעאלי ברוך אלהי שמעון בן שטח היתה כוונתו בזה לומר שהמדה ההיא היא נמצאה בו מפאת היותו חלק וחבל הבורא ית' ולפי גודל יקרת החלק מהנקל להעריך יקרת הכללי וזהו שסיים מאמונתו של בו"ד אתה יודע אמונתו של הקב"ה אשר אתו עמו האמונה ביתר שאת ויתר עוז מפאת היותו בעל הכחות כולם *) ובזה יתבאר

*) ומה נעמו לי עתה דברי המדרש המוזכר למעלה זה אלי ואנוהו הוי דומה לו מה הוא רחום אף אתה רחום וכו' כי הם ז"ל הורו אותנו שהעיקר מה שאנו נותנים פאר וכבוד לה' ית' הוא עם המדות והמעלות המאושרות הנמצאות בנו ובהם נביע תהלתו גם באין אומר ואין דברים כי המעשים הטובים והמדות הישרות יתנו כבוד אלהיך ותהלתו יגידו גם בלתי תנועת השפתים. וזהו זה אלי ואנוהו וביארו ז"ל איך ומה הוא הנוי והפאר שיבוא לנו"ת מסבתם לזה אמרו הוי דומה לו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' כלו' אך אתה הדבק במדותיו

מה"כ (תהלים פ"ז) הושיענו כו' עד להשתבח בתהלתך כלומר אחר שהוא ית"ב מתהלל ומתפאר על ידנו ע"י חלקי המדות שנמצאות בנו אשר יעידון ויגידון על עולם תהלתו ית' הנה הלא עי"ז תהולל גם נפש איש הישראלי כי מסבתו נתוודע כבודו ית'. וזהו דברי המדרש שזכרנו למעלה גדול כחן של נביאים שמדמים הצורה ליוצרה :

המקובץ מכל כי החיוב עלינו עב"י להיות שלמים ודבוקים בכל פרטי מדותיו ית' ולהתדמות אליו כפי אל ידנו וכח השגתנו למען הודיע ולפרסם אמונתו וחסדו וישרו כי מהחלק ידונו על הכלל וכאשר ביארנו. אשר ע"כ היתה עצתו ית' לעשות ע"י נביאיו ע"ה בזמן הקדוש מה שהוא עתיד לעשות לע"ל למען השרש בלב אומתנו אמונת חוסן ישועתו ית' אחרי כי עין בעין ראינו נפלאות כאלה מידי בו"ד שאיננו רק חלק מהכלל כטפה מן הים הגדול. וזהו שאמרו בנושא דרושנו את מוצא כל מה שהקב"ה עתיד לעשות לע"ל הקדים ע"י הצדיקים בעוה"ז אליהו מחיה את המתים ועוצר גשמים אלישע פוקד עקרות ממתיק את המר כו' והוא מטעם שאמרנו. ומעתה יופיעו פתח דבריהם ז"ל אין כאל ומי כאל ישורון הגאים והמשובחים שבכם והוא עם מה שהצענו כי החוב עלינו להתדמות אליו ולאחוז בסנסני פארות תפארת מדותיו עד אשר כל המדות המתוארות בו יתברך יהיו מתוארים גם בנו ולעילה זו מודיעים לנו ממדותיו ית' כדי שנדמה לו ללכת בדרכיו ולבחור בכל ענייניו. והנה אחר שהכתוב מספר מעלה על הקב"ה אין כאל מהצורך גם אלינו להתדמות אליו במעלה ההיא היינו שנהיה יחידים בעולם הזה וזה נמצא על כלל אומתנו כמאמר רבותינו ז"ל (ברכות ו') אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם שנאמר שמע ישראל כו' ה' אחד אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם שנאמר ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. אך זהו על כלל אומתנו נגד אומות זולתנו אמנם החוב הוא גם על כל איש פרטי שיתגבר במעלותיו ובמדותיו עד שיהיה יחידי בדרכיו כענין שאמרו ז"ל (סנהדרין ל"ז) למה נברא האדם יחידי כדי שיאמר כל אחד בשבילי נברא העולם פי' שהחיוב על כל איש ישראלי להיות תם בדרכיו ושלם במדותיו עד שיהיה להעולם די בקיומו לבד כי די לעולם באיש אחד ישר ושלם וכמאמר כי זה כל האדם. ועפ"ד זה היה ענין אברהם ע"ה הנאמר בו (ישעיה נ"א) כי אחד קראתיו מפאת היותו תמים במעשיו ושלם בכל המדות וכמו כן יצחק ואחריו יעקב כאשר תארו הכתוב ויעקב איש תם כו' ר"ל שהיה תמים ושלם בכל עד שהיה גם הוא מוגדר בתואר יחיד והיה מקיים בזה הוי דומה לו. וזהו מ"ש המדרש אין כאל ישורון כלומר יחיד הוא בצדקתו ובמדותיו ואין דומה לו והעילה המביאה לספר המעלה ההיא עליו ית' כדי שנדמה לו גם אנו להיות חשובים כל כך עד שלא יהיה דומה אלינו אשר בזאת נהיה חשובים אצלו ית' יתר מאד מכל המתדמה לו. וזהו שאלו ומי כאל במעלה ההיא לזה אמרו הגאים והמשובחים שבכם שגם עליהם יאמר המספר בשבחם אין כמוהם והמה יחידים במעשיהם ור' ברכיה פורט יותר ואמר אין כאל ומי כאל ישראל סבא מה הקב"ה נאמר בו ונשגב ה' לבדו כך יעקב ויותר יעקב לבדו רומז כי הוא ע"ה היה מתואר ג"כ בשבח המקום ב"ה כי הוא לבדו היה די לעולם וכנ"ל :

עוד ביאור ע"ז בהקדים מאמרם ז"ל (ילקוט בשלח) כי יד על כס יה אין הכסא שלם ואין השם שלם עד שימחה זרעו של עמלק והדבר צריך טעם. ונזכיר עוד מאמר הנביא (ישעי' ס') כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה גם מה"כ (זכריה ב') הס כל בשר מפני ה' כי נעור ממעון קדשו. וכדי לבוא אל ביאור כל המאמרים האלה נקדים לבאר מאמר (בא) כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור כו' ועברתי בארץ מצרים כו' אני ה' ובמדרש ועברתי אני ולא מלאך כו' עד אני הוא ולא אחר אשר לכאורה לא ידענו למה שייס עוד לאמר אני הוא ולא אחר בשכבר פרט למעט מלאך ושרף ושליח. ואחשוב בזה כי הם רצו להבינכו איה איפה היתה סבת מכת הבכורים ע"י הקב"ה הלא המוחלט קיים כי מאתו לא תצא הרעות וכל הפעולות הרעות מסוללות מאתו ית' אי על זאת יסדו הדרש הזה אני הוא ולא אחר וכאשר נבאר. דע כי משפט כבודו ית' שלא יהיה בעולם ממשלה זולת ממשלתו ית' וכמאמר (ישעיה מ"ה) למען ידעו ממזרח שמש כו' כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד אשר ע"כ תארו חכמי האמת לכלליות הבריאה נמצא כבודו ית'. ובענין הזה הקיצור משובח. אך ע"ד כלל נאמר כי כל הכבוד והרוממות וההתנשאות הנמצא בפרטי האדם וכחותיו הוא ממה שהאציל ית' וחלק מכבודו לברואיו בעבור קיום העולם כאשר הועד (ד"ה א' כ"ט) כי ממך הכל כו' ונוסח הברכה אשר חלק מכבודו כו' וכמו כן ענין הבכורה וחשיבותה היא נאצלת מכבוד העליון כנודע. ועתה דע לך כי כל חלק נבדל הוא נמשך אחר הכלל עם התקרבותו אליו כאשר תראה בהתקרב נר קטן אצל לבת אש ידעך אור הנר כי כח יקוד הלהב הגדול ימשיך וישאף אליו. כן הדבר בענינו כי לעת עברו ית' במצרים

יריעות האהל

מהחיוב

שהאשר בדרכיו ובזאת תתן אומר כבוד לה' ית'. ואולי זהו הרצון גם במק"כ (ישעיה מ"ג) עם זו יצרתי לי שהגבי יספרו כלומר שיתוודע על ידם תהלתו ית' גם מבלעדי הדבור למלל הודו ותהלתו בפה ויהיה מלת יספרו ע"ד (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל כו' אין אומר כו'. וכבן :

מהחיוב היה שידעך אור הבכורים עם התגלות אשו הגדולה אור כבודו ית' ולשעה קלה ספו תמו ונכרתו יען כי מעלתם וגדולת חשיבותם היא עם עצמיית תולדתם מראשית און מולידם או מפטר רחם אמותם ע"כ היה מהכרח כי כליל יחלופו . והו כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור כו' כלומר ממילא ידעך נרם וזהו ועברתי בארץ מצרים כו' עד אני ה' ובא מדרשם אני הוא ולא אחר כלומר כשאני בעצמי אעבור במצרים מהכרח יהיה להתבטל מציאות גדולת זולת וזהו שדרשו אני ולא מלאך אני ולא השליח כו' והטעם אני הוא ולא אחר כלומר אך זאת היא סבת מיתתם ולא כן היה אם הייתי שולח מלאך . אולם שרי מצרים והשליטים ומלכם בראשם עליהם אמר משה וירדו כל עבדיך אלה אלי והשתחוו לי לאמר צא' והוא כי ההתנשאות וההתרוממות אשר אליהם איננה מעצמיית תולדתם רק נלוה אליהם בהסכמת רצונו ית' לתת מכבודו ולחלק מלוכה וממשלה לבו"ד ע"כ לא מתו רק עם התגלות כבודו יתברך הוסר מהם הצניף הנכבד והורידו עדים מעליהם הייני קרן כבודם וממשלתם והתרוממותם ובאו והשתחוו למשה כאישי ההמונים וההדיוטים . כלל הדבר כי כל ממשלת המון לאומים הוא אך מסבת מה שהוא ית' נתן ועזב מכבודו לבו"ד והגביה אור כבודו כביכול לשמי מרומים למען נתון מקום לממשלת בו"ד וכמאמר (תהלים קטו) השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם . אמנה לעתיד אי"ה שיתגלה כבודו ית' לעיני כל בשר ותנשא מלכותו וממשלתו בכל או אז יתקיים מאמר הנ"ל כי אפס בלעדי . וזהו הס כל בשר מפני ה' כי נעור ממעון קדשו ר"ל כי ה' יתברך יעיר א"ע לכונן מלכותו וממשלתו ע"כ מהראוי כי יסוגו אחור המושלים באדם וידעו מרום מדרגתם כי הי"ת לבדו ימלוך בשמים כבארץ ומעתה לא נפלאת היא מה שאמרו ז"ל אין הכסא שלם ואין השם שלם עד כו' כי עד הזמן ההוא לא נשלמה כסא מלכותו וכבוד אחדותו וכמאמר (עובדיה א') ועלו מושיעים בהר ציון כו' והיתה לה' המלוכה כו' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד :

והנה עתה נבוא אל ביאור מאמר הנביא הנ"ל כי הנה החשך יכסה ארץ כו' ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. והוא כי אחר המוכח הזה אשר בהגיע התור הנכבד במהרה תשיב המלוכה למלך עולמים ית' לבדו ולא יהיה עוד דבר חוצץ לאחדותו והיה הוא אחד ושמו אחד ולא יהיה עוד צריך לגדולת וממשלת זולתו גם בארץ מתחת

וכאשר זכרנו מיעודי הנביאים ע"ה יש מקום לשאול איה איפה יכונו עדת הישראלי ואיך יהיה קיומם וממשלת מלכם המיועד במאמר הנביא (יחזקאל ל"ז) ועבדי דוד מלך עליהם אבל התשובה בזה הוא עם מה שאמרו ז"ל (חולין פ"ט) אמר הקב"ה לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם לפני נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר למשה ואהרן ונחנו מה לדוד ואנכי תולעת כו' אבל אוה"ע כו' ע"ש . ורצונם כי כל הגדולה והכבוד והממשלה שחלק ית' למלכנו ע"ה לא לקחו לעצמם שמץ מנהו להתהדר ולהתיהר בו ח"ו אבל כל ענינם היה לשמור כבודו ית' מלך המלכים והיו פקידים ונגידים על עם ב"י ללמדם חכמה ומוסר ומושכלות אלהות וכמאמר (שופטים י') וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר כו' למען ילמד ליראה את ה' וזהו שאמר דהע"ה (ד"ה א' כ"ט) לך ה' הגדולה והגבורה כו' הרצון כי מה שחלק ית' כבוד וגדולה לבחירי העם הכוונה המכוונת בזה הוא אך לשמירת דתו ולהשגיח על תורתו הקדושה ומצותיה ולמען הגדיל והעדיף הכבוד העליון ית' וזהו לך ה' הגדולה כו' כלומר כל הגדולה המושגת אלינו היא חוזרת אליך ה' ולא לנו ומעתה לא זאת שמציאותנו איננה חוצצת ולא תמעיט ח"ו כבוד העליון יתברך ואחדותו אבל עוד תעדיף ויתגדל כבודו על ידנו וכמדובר נוסף לזה עם מה שתהלתו בפינו תמיד וספורי עזוזו ונפלאותיו וכמאמר (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר וכאשר ביארנו למעלה כי ע"י מה שאנו דבוקים במדותיו והולכים באורחותיו יתפאר ויתהדר על ידנו . וזהו כי הנה החשך יכסה ארץ כו' ועליך יזרח ה' והטעם וכבודו עליך יראה כלומר לא לבד שמציאותך איננו דבר המתנגד וחוצץ להרס כבוד ה' ית' ואחדות אלהותו אבל עוד כבודו על ידך יראה *) וזהו שהעמידו ז"ל בכתוב אין כאל שכוונתו אין כאל בכבודו שכל הכבוד והממשלה יתבטל ואך לו יתברך הממשלה וקיום הנצחי וע"ז אמרו ומי כאל ישורון הנאים והמשובחים כלומר גם הם יתמידו בקיומם לעד ולנצח יען כי מציאותם איננו דבר המתנגד והחוצץ לאחדות אלהותו ית' אבל עוד ירימו קרן כבודו יתר מאד כי בישראל יתפאר וכנ"ל . וכדי להאמית הענין אמרו את מוצא כל מה שהקב"ה עתיד לעשות לע"ל הקדים ועשה ע"י נביאיו והיתה כוונתו בזה למען יתהדר ויתפאר על ידנו כי מהחלק יש לשפוט על הכלל וכנ"ל באורך . ור' ברכיה ביאר הענין יותר ואמר אין כאל ומי כאל ישורון ישראל סבא מה

הקב"ה

יריעות האהל

*) **ובנביא** (ישעיה ב') כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם כו' ונשגב ה' לבדו ביום ההוא והוא כי אחר שיגלה ית' כבוד מלכותו ימחה כל גאה ורם כי המה מתנגדים כביכול לאחדותו ולרוממותו ית"ש וכמאמר רבותינו ז"ל (סוטה ה') כל המתגאה עליו אומר הקב"ה אין אני והוא יכולים לדור בעולם משא"כ אם בני ישראל הממעטים את עצמם גם עם רב כבודם וגודל הצלחתם נאמר עליהם (ישעיה נ"ז) אשכון את דכא ושפל רוח :

בקב"ה כתיב בו ונשגב ה' לבדו אף יעקב נאמר בו ויותר יעקב לבדו. כוונתו בזה כי השי"ת גלגל על יעקב ע"ה שיהיה מתואר ע"ד התארים המוזכרים בו ית' וזהו ויותר יעקב לבדו וכשם שעליו ית' נאמר כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם כו' ונשגב ה' לבדו כן גלגל ית' על יעקב שיהיה מפיל שרו של עשו שנזדמן לו שם כמאמר (הושע) וישר אל מלאך ויוכל כו' והיה בזה לאות עולם ולהוראת סימן לבניו שיתקיימו נצח וכי אף הם לבדם יותרו בארץ וכמאמר (ירמיה ל') ואתה אל תירא עבדי יעקב כו' כי אתך אני כו' כי אעשה כו' ואותך לא אעשה כלה כי על ידנו תכון מלכותו וכבוד אלהותו. וזהו אף יעקב ויותר יעקב לבדו רומז על הימים העתידים וכנודע אשר מעשי אבות המה סימן לבנים:

ויאמר מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי. לשכנו תדרשו בפרשת ויצא:

כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים כו'. ר"ל כמו שמביאים עולות ראיה אליו ית' הגם כי הכל שלו כמאמר (דה"א כ"ט) ומידך נתנו לך עכ"ז תחשב לצדקה אל המביא כן הגם כי אני עבדך ושלי שלך עכ"ז אבקש שתקח מנחתי מידי גם כי הינה שלי ועכ"ז ותרצני וזהו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך כאחד שגנב מן העשיר ואח"כ התנחם ובא עם הגניבה אל העשיר ואמר לו קח נא את גנבתי אשר הבאתי לך כן יעקב כי תחלה לקח הברכה ממנו ועתה אמר לו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך ואתה אדוני כאלו אתה המתברך ולכן מנחתי שלך ויהיה נא הטוב בעיניך כאלו משלי נתתי לך וכאלו נתתי לך כל הוני ורכושי כי הכל שלך וזהו ולא יראו פני ריקם ר"ל שתביא אלי דבר מועט ואצלי יהי' המעט הזה חשוב ומקובל כאלו איש כמתנת ידו כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך היינו שיהיה חשוב אצלו ית' כאלו נתת משלך ממש מכחך ועצם ידך וזהו כמתנת ידו ועוד זאת כברכת ה' אלהיך אשר נתן לך היינו כאלו נתת כל הברכה אשר ברכך ה' ונתן לך את הכל נתת לו ואולי יתכן כי אות כ"ף ממלת כמתנת ידו הוא כמו הכ"ף של כמוך כפרעה כאלו היה כתוב איש מתנת ידו יהיה חשוב ומקובל ככל ברכת ה' אשר נתן לך כי אצלו ית' שניהם שוים אחד המרבה וא' הממעיט ובלבד כו':

ויאמר נסעה ונלכה כו'. ביארנוהו בספר קול יעקב (אסתר) על מאמר ויהי כאמרם אליו יום ויום ע"ש:

וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה. ראוי להעיר על מודעה שלזו מה הוראתה מה מנו יהלוך אם לא נדע יום חזרתו של עשו אם ביום ההוא או בימים זולתו. וכדי לבוא אל הביאור נזכיר עוד מאמר אליעזר ללבן (כ"ד) אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי אשר גם פה יש להעיר כי אדרבא כי תשובתו היתה נכונה באם היה כבר מתעכב בדרך יותר מהשיעור הראוי להנסיעה ההיא והם ישאלו ממנו עוד שיתאחר עמהם איזה זמן עד שיכם יענה ויאמר אל תאחרו אותי כי כבר התמהמהתי בדרך יותר מהראוי אבל אחרי שהצליח ה' דרכו וכמ"ש ואבוא היום אל העין ובדרש היום יצאתי והיום באתי אין מקום לתשובתו אל תאחרו אותי. ולכאורה יפלא ג"כ מה ראה אליעזר לספר לפניהם כל מה שהפליא עמו ה' ולומר ואבוא היום אל העין וכמדרשם. אמנם בהתבונן במשפט הנוסעים למחוז מגורי קרוביהם ובני משפחתם לדרוש שלומם וטובתם ולהתעלם באהבתם הנה נמצאם חלוקים בשיעור עיכובם ומושבם עמהם כי מהם ישבו שם ימים רבים ומהם ימים אחדים ויש שימעטו עוד יותר והוא אך כפי ערך זמן נסיעתם והתעכבותם בדרך כי אותם שהדרך רב מהם על כמה פרסאות אשר נסיעה כזו לא תהיה בהם זולת לעתים מיוחדים ע"כ בבואם אל אהוביהם ירבו להתעכב שמה לשבועות או לחדשים לפי ערך רוב טורח ומרחק הנסיעה לא כן אותם שאין ביניהם אלא כאלפים אמה או גם א' וב' פרסאות אשר מהנקל על האדם הלוך ונסוע הדרך הקרוב הזה באיזה שעה משעות היום ע"כ ימעיטו עיכובם עמהם כי אחר יום או יומים הנקל להם ללכת עוד הפעם. הוא הדבר באליעזר כי שער בנפשו שישאלו ממנו להתעכב עמהם ימים ידועים כיאות לדרך הרחוק הזה אך הוא השכיל על דרכי הרמאים אשר מטבעם להחליף דברימו עשרת מונים ע"כ נתן מועצות בלבבו להקדים ולומר להם ואבוא היום אל העין עבור לגלות על אזנם שלא ארכה לו נסיעתו וכמו שדרשו ז"ל היום יצאתי והיום באתי וע"כ כאשר שאלו אותו תשב הנערה אתנו כו' אמר אל תאחרו אותי וה' הצליח דרכי כלומר בל תדמו בנפשכם כי התמהמהתי בנסיעתי כי ירט הדרך לנגדי כי היום יצאתי כו' ואחר שלא התמהמהתי בדרך כ"א ערך יום א' די גם פה בלינה אחת (ובזה יצדק מלת דרכי ולא אמר וה' הצליח בדרכי שהיה מורה על ענינים זולתיים ולא על קפיצת הדרך והוא ג"כ שאמר תחלה בתפלתו אל ה' אם ישך נא מצליח דרכי כו'). ובזה נבוא אל הענין כי הנה עם כל הנסים הנפלאים שעשה ית' ליעקב עד שהפך לו אויב לאוהב וכמ"ש ויפול על צואריו וישקהו הלא יהיה עוד מקום לבע"ד לחלוק ולומר כי עשו לא העלה על רוחו לחוס עם יעקב אדרבא לאשר לא ראה אותו ימים כבירים ועתה שמע כי הולך הוא וכי הצליחו ה' לקח אחוזת מרעיו ארבע מאות איש והלך לקראתו לשוש אתו כמשפט האחים אי על זאת הודיעה אותנו התוה"ק את העבור בעומק זדון לבו הרע לאמר וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה כי מזה יבחן ענין הליכת עשו כי לו היה דרכו ונסיעתו ע"ד שלום וריעות הלא לא יבצר ממנו להתעכב אתו זמן מה להתעלם עמו עכ"פ ימים או עשור כי על הכוונה הזו היה

נוסע

נוסע כל הדרך הרחוק הזה. וזהו וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה כלומר ומזה יתברר כי גם בלכתו לקראתו לא שב אפו ממנו והיתה ידו נטויה לעשות אתו רעה אך לא נתנו אלהים להרע עמדו ואחרי כי הפריע ה' עצתו חלץ א"ע חושים ושב ביום ההוא לדרכו שעירה:

ויבא יעקב שלם. מדרש רבות רעות צדיק כו' רבות רעות זה עשו ואלופיו צדיק זה יעקב ומכולם יצילנו ה'. המאמר צריך ביאור (וכבר הערנו בו למעלה) ותמצאנו מבואר בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת וישלח על הכתוב וריב לה' עם יהודה:

ובני יעקב באו מן השדה כו' ויחר להם מאד כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה. מדרש וכן לא יעשה אפילו באומות העולם שמשעה שלקה העולם בדוהמ"ב עמדו וגדרו עצמן מן העריות ע"כ. והמאמר מבואר פשוט ע"ד מ"ש (קדושים) תבל עשו כו' ר"ל אשר מלבד מה שהוא מתנגד לרצונו יתברך עוד הוא ענין נבזה ונמאס גם לעיני בו"ד וע"ד הכתוב (איכה א') כל מכבדיה הזילוה כי ראו ערותה *) כן מעשה שכם עם דינה כי זולת רעת וגנות הדבר בעצמו לשכב את בת יעקב יקר ונכבד כמוהו עוד גם הדבר עצמו הוא מתועב גם בפני בני אדם אפילו באומות העולם. אבל עוד מהראוי להתבונן מדוע החלו בגנות הגדול (לשכב את בת יעקב) וסיימו בגנות הקטן והפחות הלא מהבודק היה שיאמרו ראשונה כי נבלה עשה גם לעיני אוה"ע ומה גם לשכב את בת יעקב. ונבין הענין ע"ד אחד נתארח אצל בעה"ב מוכר משקים ויהי בלילה קם ממשכבו וילך בהחבא אל הכלים שהמשקים בהם ובתוך כך הפיל מכון ומעמד הכלים ונשברו ככלי יוצר ויהי בהשמע הדבר לבעה"ב ותבע אותו על נזקו אמר מה חטאתי לך הלא באונס לא הייתי יודע להשמר מדבר זה ויגא המשפט לחקור עליו לאיזה סבה הלך אל הכלים אם היה מגמתו ללכת אך אל המים לרוות צמאונו ובהליכתו ובתנועתו באישון לילה בא לידי אונס זה אין להבע"ה עליו מאומה אבל אם כוונתו היתה לסאוב יין או שכר למלאות תאותו בשגם בדעתו עתה לשלם בעד היזקו עכ"ז מגלגלין עליו את הכל אחר אשר עיקר הליכתו באפלה היה דרך רשעים. הנמשל שכם בן חמור נתן עיניו לזנות בבנות הארץ ופגע בבת יעקב והאמנם כי מהראוי היה לדונו כשוגג בדבר הפגם הגדול הזה כי אולי לא היה מתכוין דווקא אליה וגם לא היה מבחין הנבלה הגדולה הזו על שלא ידע מהותה ויקרת מחצבה ואיכות חשיבותה. אבל כ"ז יתכן באם המעשה עצמה היתה הגונה לו ע"פ מנהג ונימוס המדינה אולם הדבר לא כן הוא כי כולם גדרו עצמן מזנות מן המבול ואילך ולכן היה החיוב לגלגל עליו את הכל אחר שהתחלתו היתה ג"כ ברשע. וזהו שאמרו בני יעקב כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב כלומר רעתו רבה מאד במה שפגע בבת יעקב ורב ההיזק וכן לא יעשה אפילו באוה"ע כלו' שאין מקום גם לעצמיות המעשה. גלל כן רעתו ועונו גדול מנשוא וכמדובר:

וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אותה לו לאשה נו' עד ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם. ולכאורה מלות יתירות דיבר הכתוב אשר טמא כו' בשכבר זכרו המעשה ההוא בפסוקים הקודמים אבל בשנתבונן מעט היו בני יעקב ע"ה מכוונים בזה להקהות שיני הרשעים האלה ולהוכיח על פני שכם גודל ערותו וזדון לבו. והוא כי באין ספק דנו ב"י על פגיעתו באחותם שהיתה מלפניו כשגגה ולא כוון לחלל בתולת בת יעקב אך למלאות תאותו ביפת תואר וטובת חן ולא לפגוע בבת גדולים וע"כ אין להאשים אותו כל כך וכמדובר למעלה. אבל חמור בבואו לפניהם לבקשם שיתנו אותה לבנו לאשה רצה להודיעם משפט בנו ומעשהו כי אין ענינו כאותם שיתנו עיניהם בהוד הבתולות אך נפשו חשקה להדבק בבת טובים והיתה כוונתו בזה להמציא לו חן בעיניהם למען יתנו לו בתם. וז"ש שכם בני חשקה נפשו בבתכם כלומר כל חפצו בה הוא אך על היותה בתכם ממיוחסי העולם (וכמו שיתבאר עוד אי"ה) ובני יעקב כשמעם זאת שהיתה מגמתו מתחלה לחלל זרע קודש ומדעת עשה מה שעשה ויחר להם מאד וזהו אשר טמא את דינה אחותם. והוא ע"ד אחד עשה משתה גדול והזמין קרואיו והושיבם הבכור כבכורתו כו' ונתן לפניהם קערה מלאה מנות קפץ הפחות שבהם ונטל מנה היפה שבכולם ויחר לבעה"ב מאד אבל היה מחריש כי חשבו לשוגג בדבר באשר לא כוון דוקא אליה רק כך עלה בידו עבור היותה יותר קרובה אליו ויהי בהביא עוד איזה מאכלים לפניהם והנה הנבל ההוא הושיט עוד את ידו כברא'שונ' ויחפש ויהפך אחר היותר טובה ובריאה שבהם והבעה"ב בראותו כי הוא שונה באולתו כעס עליו מאד ואמר מתחלה אמרתי עם לבי אולי משגה הוא בידו ולא מפאת הבחנתו בין טוב ובין רע אבל אחרי רואי כי הוא מסיר ומפנה הנתחים הבינונים ומחפש אחר המשובח והיפה ביותר מדוע לא יבחין ברעתו

*) **והוא** שאמר הי"ת (האזינו) הם קנאוני בלא אל כעסוני בהבליהם. ממש ע"ד אחד שמאן במצות אביו אין עליו אלא העדר מצות כבוד אב אולם אם יכה איש את אביו עד כי הפילו למשכב תהיה רעתו רבה מאד וגדול מנשוא כי גם זולת מה שהוא אביו עוד הוסיף סרה להכות נפש נקי על לא דבר. וזהו שהוכיחם הם קנאוני בלא אל כלומר גם מלבד מה שאני אלהיהם ועברו על מצותי עוד כעסוני בהבליהם מה שאינו ממשפט מעשי בני אדם:

ופחיתותו כי אינכו ראוי לזה. הוא הדבר בענינכו כי האמנם מתחלה חשבוהו לשכם כי לא מלבו עשה מה שעשה אך היה שוגה בדבר פגימת כבוד בת יעקב אולם לפי דברי חמור שכם בני חשקה נפשו בבתכם כלומר חשק בבת גדולים וכנ"ל ובדעת פנה אך אליה מעתה חובתו רב ועצום וזהו אשר טמא את דינה אחותם :

ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו כו'. הנה לכאורה מלת במרמה למותר כי אלה הדברים בעצמם יוכיחו אם במרמה או לא ומה גם מלת וידברו חסרה תוכן. והנראה כי בא הכתוב להשיב על בני יעקב אשר לא חשו לתת מענה בפני אביהם יעקב הלא תמה אמרו ז"ל (מדרש רבה) ותען רחל ולאה ותאמרנה לו למה מתה רחל תחלה שדיברה בפני אחותה וע"כ לדבר במקום האב וע"ז בא הכתוב להגיד אותם בדבר הזה והוא עם מלת במרמה שאמר. כי הנה ממשפט הבן הוא לכבד פני אביו בלכתו שנו ברחוב העיר וכדומה שילך הוא אחורי האב ולא קודם לו וכמו כן בכניסתו לבית יניחנו להאב שיכנס ראשון והוא אחריו אמנם לפעמים יזדמן אשר בן יכבד אב בלכתו לפני אביו והוא באם המקום שהם הולכים שמה הוא מקום חמר וטיט או אז הנכון כי יקדים הבן ללכת לפני אביו למען הכין מעגל לפעמי אביו עם מה שירבין מעט רגבי הטיט. כן ממש האמנם שאין מדרך הבנים לדבר במקום אביהם אך להחריש עד דבר ידבר הוא אולם בענין ועסק הזה שהיו עסוקים בדבר מרמה כבדו אביהם לענות במקומו למען הציל אותו מדבר מרמה וזהו ויענו בני יעקב כו' במרמה לכן וידברו כלומר קדמו לדבר בפני אביהם למען לא יצטרך הוא להחל דברו :

ולא אחר הנער לעשות הדבר כי חפץ בבת יעקב. ראוי לעמוד על השתנות הלשון מחשק לחפץ כי חמור אמר שכם בני חשקה נפשו כו' והכתוב מסיים ואומר ולא אחר כו' כי חפץ בבת יעקב עוד ראוי להבין מה הודיענו הכתוב בזה שלא אחר הנער כו'. והנראה עם מה שנודע חלוקת החוקרים כל דבר לב' סוגים ערב ומועיל כי כשיעשה אדם מעשהו לאיזה תכלית ותועלת מצד חכמתו ועיונו תכונה ע"ש מועיל ואשר הוא מבלי חקירה ועיון כלל כ"א מצד תאותו הגוברת עליו ומכרחת אותו עשות הדבר היא נקראת בשם ערב. ועל הרוב מה שהוא מועיל איננו ערב והערב איננו מועיל אבל יש מעשים פרטיים הנושאים ב' הסוגים האלה גם יחד וביותר מצות תוה"ק כמו עונג שבת ויו"ט וכמוהם כמה מצות הנודעות. והנה הנסיון והמבחן בהם לעמוד על כוונת העושה אם הוא מבקש ערבותו או טוב תכליתו הוא כי הדבר שהאדם מסכים בלבו ומצפונו לעשותה עבור תכלית הטוב והמועיל מהנקל אצלו לדחותה זמן מה עד כי יבקר הענין על תכלית פעולתה ותועלתה יען כי הפסק הזמן ההוא גם היא עילה אל תועלתו אשר טמון עליו לא כן הדבר שיעשהו מסבת התשוקה והתאוה לא ישקוט ולא ינוח עד אם כלה הדבר תיכף ומיד כי תאותו לא תרפה ממנו גם רגע (ועיין מזה בק"י רות על מאמר חי ה' שכבי עד הבקר). ומעתה דע לך ההבדל בין מלת חשק למלת חפץ כי מלת חשק ברוב תפול על דבר החשוק על האדם מצד תועלתו וסבת החשק נצמח בלב החושק מפאת עצמיית דבר החשוק ותועלתו כענין הכתוב (עקב) רק באבותיך חשק ה' כו' וכאמרם ז"ל (חולין פ"ט) אמר הקב"ה חושקני בכם כו' לא מרבכם מכל העמים חשק כו' (ואתחנן) נפשי חשקה בתורה (קידושין ל"ג) וכמוהם רבות. אבל תואר מלת חפץ יונח על דבר שאין הרצון בו מצד עצמיית דבר האהוב כ"א האוהב חפץ בו וחומד אותו מסבת תאותו כמו (מגילת אסתר) כי אם חפץ בה המלך כו' ובדברי החכם (משלי ג') וכל חפציך לא ישוו בה. והנה חמור ברצותו לתת חן לשכם בנו בעיני יעקב למען יאבה לתת את דינה בתו לו לאשה אמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם כלומר לאשר היא בתכם וראויה היא לאהוב אותה ולחשקה עבור עצמותה ויקרותה כדי להדבק בבת טובים ולא מפאת היותו נותן עיניו בהוד יפיה והדרתה וכנ"ל וזהו שדייק ואמר שכם בני חשקה כו'. אבל הכתוב מעיד עליו כי לא כן היה עם לבו רק אש תאותו בערה בו מפאת עולם יפיה וטוב תארה והעד וכי לא אחר הנער לעשות הדבר ואם היה דעתו עליה אך בעבור עצמותה ויקרת תועלתה ולא עבור ערבותה הלא לא יבצר ממנו מלעמוד על עצמו איזה זמן עד כי ירבה בעיון וחקירה אם נכון וכשר הדבר לפניו כ"כ עד כי יהיה כדאי לו להדאיב נפשו עבורה להמול בשר ערלתו אכן הוא היה נחפז מאד למהר ולהחיש מעשהו מזה יבחן כי לא כון מאומה רק להשביע יצרו הרע. וזהו ולא אחר הנער לעשות הדבר ומזה ההוכחה כי חפץ בבת יעקב כלומר חפץ התאוני ולא חשק התועלת כאשר הפריז עליו חמור :

וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו כו'. הנה רבותינו ז"ל במדרש הוקשה להם מלת עוד וז"ל עוד ר' יוסי בר חנינא אמר עוד כבראשונה מה הראשונה ע"י מלאך כו' ר' ברכיה אמר עוד איני מייחד שמי על בריה אלא עליך ולא על אחר שנאמר וארא אל אברהם כו' ולא אחר עמם. דברי ר' ברכיה מתפלאים מאד כי לא ידענו איה איפה מוכרח הדרש הזה ממלת עוד. ובגמ' (ברכות ז') אמר ר"י שלשה דברים ביקש משה מלפני הקב"ה ביקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר הלוא בלכתך עמנו בקש שלא תשרה שכינה רק על ישראל ונתן לו שנאמר ונפלינו אני ועמך. וגם במאמר הזה אנו רואים בו מן הקשות לכאורה כי הלא אם יהיו האוה"ע ראויים להשראת שכינה מדוע ימנע הקב"ה מהם הלא כבר נאמר (תהלים פ"ט) לא ימנע טוב להולכים בתמים ואם לא איך

עלה על דעתו כי הוא יתב' ישרה שכינתו עליהם עד שהוצרך להתפלל ע"ז. (וזאת שאל מאתי הרב הגאון המפורסם המנוח מו"ר ישעיה ברלין זצוק"ל בהיותי בברעסלויא). ואמרתי בהתרת הספק הלזה ע"פ משנתם ז"ל (אבות ב' א') הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות אשר לכאורה היה די לומר שאין אתה יודע שכרן של מצות ועוד איך יתכן לשונם תחלה קלה וחמורה אחרי שאין ידוע מתן שכרם א). אמנם כלל הענין הוא עם מה שידענו כי מדרכי אלהינו יתב' לוותר ולהוסיף מדיליה על השכר הטוב המגיע לשומרי מצותיו כמאמר המשורר האלהי ע"ה (תהלי' ס"ב) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. ירצה כי בנתנו יתב' לאיש כדרכיו מטוב שכרו עוד יתחסד עמו וְיִתֵּן לו תוספת על המגיע לו (ויהיה מלת כי משמש במקום כאשר) ממש כדרך משפט בני אדם אשר הסוחר יוותר ויוסיף להקונה מאתו ויעדיף לו מאותו המין או יתן לו איזה מתנה. אבל מה נפלאו ומה יקרו חסדי ה' יתב' עם הטוב לפניו עד כי נדבת תוספתו מרובה על העיקר עשר ידות כמבואר ברבותינו ז"ל (מדרש חיי) בר קפרא אמר תוספתו של הקב"ה מרובה על העיקר קין עיקר והבל ע"י שהוא תוספת שנאמר ותוסף ללדת נולד הוא ושתי תאומותיו יוסף עיקר ובנימין ע"י שכתוב בו תוספת הוא מעמיד עשרה כו' עיקר שנת של איוב לא היה אלא ע' שנה ונתוסף לו מאה ומ' שנה ע"ש. וכענין הזה אמרו עוד (במד' בא) כשביקש הקב"ה להביא מכות על מצרים מכת בכורים אמר להביאה תחלה שנאמר הנה אנכי הורג כו' התחיל אומר מי ה' כו' אמר הקב"ה אם אביא עליו מכת בכורים תחלה משלחן אלא מביא אני עליו מכות אחרות ובעקב זאת אני מביא את כולם לפיכך דהע"ה מקלס (תהלים ע"ז) בים דרכך ושבילך במים רבים ועקבותיך לא נודעו דברים שאתה עושה בעקב מי יודע ע"כ. והוא מבואר כדברינו כי כן דרך מדתו יתב' לוותר ולהוסיף בשביל העיקר ומזה תלמד על טובותיו יתב' ושכר המצות שאנו מקיימים כמאמר רז"ל מדה טובה מרובה כו' ודאי כי אין ערוך לתוספת הגדול שיעדיף יתב'. והנה התוספת הזה שהוא בא בעקב עיקר השכר ובשבילו הוא מתואר ע"ש מתן שכר כי הוא בא במתנה עם עיקר השכר *) וכן זאת כוונו ז"ל במה שאמרו שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות כלומר האמנם כי נודע לפעמים עיקר השכר הקצוב לאיזה מצוה אבל לא נודע תוספתו וע"ד ועקבותיך לא נודעו כלומר תוספותיך שאתה מוסיף ונותן עקב כל דבר המה לא נודעו.

ועתה דע לך כי משפט התוספת והוותרנות יהיה על ב' פנים יש אשר אותו הצדיק בעצמו שמקבל עיקר השכר מקבל גם התוספת כמו שהוסיף הקב"ה לאברהם ע"ה בנים על יצחק ולפעמים יתן ה' יתב' התוספת להצדיק על בחינה אחרת והוא לאשר בזכותו ועבורו זוכים גם אחרים כמוהו וע"ד שאמרו (במדרש וירא) בשעה שנפקדה שרה הרבה עקרות נפקדו עמה. וכמו כן אם יזכה האדם ע"פ מעשיו הטובים לחזות בנועם אור כבודו יתב' ולהיות מכון להשראת השכינה הלא רבים יעלו אתו כי יתן מהוֹד רוחו עליהם וע"ד שזכתה הגר אצל שרה כנודע והוא מפאת תוספת מתן זוהר שפעת האלהות עקב מה שבא בשכרו וכמוהם מצינו הרבה. וכן זאת בקש משה רבינו ע"ה מאתו יתב' כי עלה על רוחו פן יזכו על ידנו גם זולתנו להשראת שכינתו יתב' מצד התוספת הגדול הבא עוד עם עצמיית קרן השכר ע"ז ביקש ואמר ונפלינו אני ועמך וזהו שלא תשרה שכינה רק על ישראל כלומר שלא יזכו זולתם עבורם ועל ידם רק המה ישיגו הכל גם העיקר גם התוספת:

והנה עתה נבוא אל ביאור המאמר שלפנינו והוא עם מה שזכרנו כ"פ אשר כל מעשי האבות סימן לבנים כי כל מעשיהם וענייניהם היו רומזים עלינו כאשר הארכנו בביאור ענין זה מה שיש בו די וא"כ גם את זאת פעל יתב' מקדם עם יעקב ע"ה

שפת היריעה

א) **וְהָרֵץ** לדרכנו נבאר משנה זו על דרך קצר קרוב בשנעיר עוד על מה שסיימו ז"ל שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות אשר לכאורה מלות של מצות היא שפת יתר מה יצלר במאמר שאין אתה יודע מתן שכרן. אבל הרצון בזה כי לעושי מצותיו יתב' יש ב' סוגי השכר האחד הצפון וגנוז לעוה"ב כאמור עליו (תהלים ל"א) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך הב' מה שהקב"ה מזמין לפניו בכל עת מצות הבילות עם מה שקדם ועשה תחלה מבחירתו הטובה. וזהו שאמרו ז"ל (אבות ד') הוי רץ למצוה קלה כו' שמצוה גוררת מצוה כו' והוא מחסדי אלהינו יתב' שחפץ להרבות בשכר הבוחרים בטוב לפניו הוא מזמין לפניהם ענין מצוה שיהיה השכר עצמו מצמיח ומוליד שכר הרבה וע"ד שזכרנו בבאור אנכי מגן לך כו' ע"ש. וזהו שמביים שבשכר מצוה מצוה וזאו והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות ומצות של מצות הוא ע"ד לשון בני אדם בגדי משי כלי כסף שהרצון העשוי ממשי או העשוי מכסף כן יתפרש מ"ש מתן שכרן של מצות כלומר המצות שיתגם יתב' לשכר עבור המעשים טובים שעשה האדם תחלה ואין ענינם ידוע לב"א איזה מהמצות יזמין ה' בשכר מצוה הקלה אולי החמורה שבחמורות וזהו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות וכנ"ל:

יריעות האהל

*) **ובילקוט** (תהלים י"ט) גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב כל המאמר אומן אין סוף למתן שכרו בעו' אין סוף לתוספת הבא במתנה עקב השכר ובשבילו וזהו (עקב רב וזהו ג"כ) למתן שכרו:

ע"כ שלא נתן מיתרון תוספתו לאדם זולתו רק הוא ע"כ אסף בחפניו את כל וכנ"ל. וזה יהיה מרומז במלת עוד שאמר הכתוב וירא אלהים אל יעקב עוד כו' כלומר גם התוספת המתואר עוד כנודע גם הוא היה אך עם יעקב. ומה מאד יצדק עתה התכת הכתוב שאמר מלת עוד אחר מלות אל יעקב לומר אשר התוספת המתואר עוד אל יעקב היה וזולת זה יותר מהראוי היה שיאמר הכתוב וירא עוד אלהים כו' ואז היה מלת עוד מוסב אל מלת וירא והיה ההוראה כי עוד פעם נראה אלהים אולם עכשיו אשר נאמר אל יעקב עוד ההוראה כי גם המראה העודיית (רצוני התוספת) גם היא היתה אל יעקב. וזהו נאות לשונם ז"ל וירא אלהים כו' עוד אמר ר' ברכיה עוד איני מייחד שמי על בריה אלא עליך ולא על אחר שנאמר וארא אל אברהם כו' ולא אחר עמם עי' במדרש וימתקו הדברים:

פרשת וישב

וישב יעקב בארץ מגורי אביו. מדרש כתיב בזעקך יצילוך קבוציך תניא כינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו ואת כלם ישא רוח יקח הבל זה עשו ואלופיו והחוסה בי ינחל ארץ זה יעקב ובניו כו' ע"כ. מהראוי להתבונן מה רצו ז"ל בהבאת דבריהם האלו ומה גם דברי הכתוב עצמם אינם מובנים כי הלא מלת בזעקך כוונתו בהתכנסך (וכ"ד ויזעק ברק (שופטים ד') או ויזעק סיסרא) והוא ענין קיבוץ ואיך שייך לומר בזעקך יצילוך קבוציך. אבל תכלית כוונתם ז"ל הוא להבינו ההבדל בין מלחמות ישראל לזולתם. כי מלחמות האומות גבורתם הוא אך עם גבורת בעלי המלחמה וכחם ואומץ ידם ובכלי קרב וכדומה וכל עוד שירבו כלי מלחמתם ואנשי המלחמה מהנקל להם לנצח אויב שכנגדם. לא כאלה עם בני ישראל אשר עליהם נאמר (זכריה ד') לא בחיל ולא בכח יגבר איש כ"א לה' הישועה לעמוד על ימינם להפיל אויביהם לפניהם ולעשות בשונאיהם כרצונם. והן לעילה זו היה מקום לומר שאין מהצורך להיות במלחמת ישראל רבים מהעם ולא גבורי חיל כאשר אין מהצורך לכלי מלחמה (ואשר מצינו לפעמים כי לקחו כלי מלחמה הוא אך לחזק לבם. ואין כאן מקומו) וזולתם אחרי כי ה' הוא הלוחם לפניהם ובידו אין מעצור להושיע בהמעט כבעם רב. ובאמת זה היתה דעתו של יהושע שלא לקח כל ישראל אתו בלחמו על עי. אמנם אח"כ צוה אותו ה' לקחת את כולם. והטעם בזה כי האמנם אין התשועה תלויה בידנו עם רוב גבורת אנשי מלחמתנו בלתי לה' לבדו עכ"ז הלא אלהים יתב' דורש זכותם של ישראל שיהיו ראוים להשיג תשועה לכן רצה בנו שנהיה גם אנחנו קרבים למלחמה להתאסף המון אנשי אומתנו כולם במערכות המלחמה למען כי כרובם כן תרב מעלתם ואוצר זכותם כי זכותא דרבים עדיף וכמאמר (איוב כח) הן אל כביר ולא ימאס. ומעתה גם נכון המון הישראלי תלוי ברוב הקיבוץ אך עכ"ז לא ידמו אל זולתם כי המה קשת וכידון יחזיקו ומגן גבורים ובהם יעשו חיל לא כאלה חלק יעקב כי יוצרם הוא לוחם עם השקפתו על רוב זכותם וגודל אמונתם במה שמשליכים אליו יהבם ונשענים בו בלבם ונפשם ברב היחול ומאמינים בכח ישועתו הנה בזאת יצליחו במלחמתם ואך אסיפת גדודם על מקום אחד היא כל עצמיות הצלתם *). וזהו בזעקך יצילוך קבוציך כלומר בהתאסף עם בני ישראל למלחמה תהיה הצלתם אך מפאת אסיפתם ועמידתם יחד בלב בוטח ונאמן לפניו ית' ואך רב זכותם עמדה להם. והן עד"ז היתה ג"כ הצלת יעקב ע"ה. וזהו כינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו כלומר האמנם כי הכין עצמו למלחמה וחלק מחנהו לשתים עכ"ז לא עשה מאומה בלתי זכותו וזכות בניו שבטחו בה' ובישועתו זאת הצילם מיד עשו. וזהו ואת כלם ישא רוח יקח הבל זה עשו ואלופיו והחוסה בי ינחל ארץ זה יעקב וכאמור:

וישראל אהב את יוסף מכל בניו כו' ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם מכל אחיו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום. הנה רבים העירו על אות למ"ד ממלת לשלום שהוא אך למותר כי ראוי היה לומר ולא יכלו דברו שלום א). עוד יש להרגיש בזה מדוע לא זכר הכתוב הזולת מהדברים

יריעות האהל

*) **ובזה** אני מבין מה"כ (שמואל א' ל') ויען כל איש רע ובליעל מהאנשים אשר הלכו עם דוד ויאמרו יען אשר לא הלכו עמי לא נתן להם מהשלל אשר הצלנו כו' ויאמר דוד לא תעשו כן אחי את אשר נתן ה' לנו וישמור אותנו כו' כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדו יחלוקו. אשר לכאורה יפלא מה ראה לקראם ע"ש בליעל אבל כי האנשים אשר העירו את עצמם לריב על החלוקה היתה דעתם כי ידי עושי המלחמה המה המנצחים והמה עשו כל החיל הזה בזרוע עוזם ולא ה' פעל כל זאת ע"כ יתחייב כי יתן השלל לעורכי המלחמה מאנה על היושבים על הכלים. וזהו ויען כל איש רע ובליעל כו' ויאמר דוד כו' כלומר כי הוא ע"ה נגד פניהם ענה ואמר האם תדמו בנפשכם כי ידי אדם עשות מלחמה ונצחים לה' הם פעל כ"א זכותא דרבים וקטנם והתאספותם וע"כ חלק הלוחמים וחלק היושבים על הכלים יחדו יחלוקו כי כמה שוים בפעולתם:

שפת היריעה

א) ועל דרך הפשט נראה כי יפה אמר הכתוב דברו לשלום ולא דברו שלום, כי באמת גם מלה דברו קשה שנאמר ע"כ

מהדברים שהיו גורמים לו שנאתם כמוזכר במדרש ומכולם לא זכר רק העילה הזו ויראו אחיו כו'. אבל יתכן בשנזכיר מאמר הכתוב (קדושים) לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. והרצון בזה הוא כי הנה ידענו אשר אם תפול שנאה בלב בני האדם איש את אחיו ואיש את קרובו כל עוד שתהיה השנאה טמונה בלבו העמוק ולא ידלגה על דל שפתיו ובמו פיו לא כהה בהשנאה לו להוכיח על תרמית ענינו הלא בקרב לבו יקבץ און לו וחמת מדנים יפריא עד כי יגדיל שנאתו בכל עת. אבל לא כן באם לא יעצור השנאה תוך לבו אך ילך מיד ויוכיח על פניו רשעו אזי באפשר כי קל מהרה תשקוט המית שנאתו אם הנוכחי יעמידנו על אמיתת ענינו ויברר לו כי שקר הועד עליו וכדומה עד כי יעשו שלום ביניהם. וזהו לא תשנא את אחיך בלבבך כ"א הוכח תוכיח את עמיתך וזאת תהיה הסבה ולא תשא עליו חטא כלומר ע"י שתוכיח אותו האפשר שיתגלה לך אמיתת הדבר כי הוא מנוקה מן העון. והנה השבטים ע"ה שנאו את יוסף אחיהם עבור ענינים שונים כנודע ושגם על כל הדברים היה באפשר אצלם לדבר אתו ולהוכיחו עליהם אולי יש את נפשו מענה נכונה אך על מה שאותו אהב אביהם מכל אחיו מה אתו להשיב להם כי אביהם הוא הוא המסבב השנאה על כן לא יכלו לדבר אתו ולבקש שלומו. וזהו שלא הזכיר עילה אחרת מהממשיכים שנאתם וקנאתם בלתי את זאת ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם כו' כי בלעדי הסבה הזאת היה בידם לדבר אתו ולהוכיח אותו כנ"ל. וזהו וישנאו אותו ולא יכלו דברו לשלום כלומר לא יכלו להתווכח עמו מה שהוא עילה אל השלום: **שמעו** נא החלום הזה אשר חלמתי. מדרש אמר להם כך יהיו הנביאים מוכיחים אתכם שמעו נא את אשר ה' אומר, והמאמר פלאי. והנראה בזה כי הם ז"ל באו להמליץ על יוסף ע"ה ולהתיר בזה ספק גדול מה שיש לשאול עליו והוא כי לכאורה יפלא מאד מה ראה לספר חלומותיו לפניהם ולומר שמעו נא כו' אשר מזה ידומה כי היה ח"ו מתהלל ומתפאר בהן והיה מחכה מתי תבוא העת שיהיה מלך עליהם וכי זאת היא ממדת הצדיק אתמהה *). ובמדרש ויגער בו אביו אמר הקב"ה כך תהיו גוערין בנביאכם שנאמר ועתה למה לא גערת בירמיהו הענתותי. וכלל הענין הוא עם מ"ש למעלה (פרשת וירא) כי לא כמדת בו"ד מדת הקב"ה כי מדת בו"ד כשהוא רוצה לעשות לחבירו רעה הוא מסתיר דבריו למען לא יתודע אליו הדבר ויבקש סבה להנצל מרעתו ויחיש מפלט לו. לא כן הקב"ה שהוא מודיע סודו ע"י עבדיו הנביאים ומגלה על ידיהם את אשר דבר לעשות לעמו למען יתעוררו ויעמדו על נפשם לבקש מה שיגין עליהם ולא יהיה הדבר ולא יבוא. וע"ד הכתוב (תהלים ע"ו) משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה ובדרש (שבת פ"ח) מתחלה יראה ולבסוף שקטה (וכאשר הארכנו שם בביאור ענין זה ע"ע) וכן ע"ז היה מדרך הנביא לבוא אלינו ולומר (מיכה ו') שמעו נא את אשר ה' אומר ע"ד בקשה לומר שימו לב על הדבר הלא בידכם להפריע בשתשובו מדרכיכם הרעים. וז"ש (ישעיה מ') הלוא ידעת אם לא שמעת כו' כלומר אם לא תרצו להתייסר בשמיעה לבד הלא ההכרח יהי' שתדעו הדבר בפועל היינו בבואו עליכם. וזהו ג"כ מ"ש (ישעיה ו') שמעו שמוע ואל תבינו לכן יהיה העונש וראו ראו ואל תדעו כלומר על אשר לא נתייסרתם בידיעת הדבר ההכרח שתראו אותו בפועל וזהו וראו ראו ואל תדעו**). וזהו ג"כ (ירמיה ב') מנעי רגלך מיחף כו' כלומר קחי מוסר ע"י השמיעה ובזה תהיה מונע את עצמך מפגיעת הדבר

יריעות האהל

*) **וזהו** שהבין הרמב"ן ז"ל במאמר ויוסיפו עוד שנוא אותו על חלומותיו ועל דבריו. כלומר מלבד השנאה שהיתה בלבם על חלומותיו עוד הוסיפו שנוא אותו על דבריו כלומר על מה שסיפר חלומותיו לפניהם כי דנוהו למתכבד בקלונם ושהוא שומר ומצפה מתי ירים עול מלכותו עליהם:

) **ובנביא (עמוס ד') הכיתי אתכם בשדפון ובירקון כו' ולא שבתם עדי שלחתי בכם דבר כו' ולא שבתם עדי הפכתי בכם כו' ולא שבתם עדי לכן כה אעשה לך ישראל עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל. והוא ממש ע"ד כאשר הרב יניח השבט בפני תלמידיו להפחידם בה והמשכיל אך כראותו השבט ביד רבו ייראה ויחת ויקנה מוסר והסכל עדן לא יוסר בזה עד אם ישלוט בו לרע לו ויכהו על גבו. ויש אשר גם השבט לא יועילנו גם אם יכהו מכה רבה וע"ד מ"ש החכם (משלי כ"ז) אם תכתוש את האויל כו'. וזהו הכיתי אתכם בשדפון כו' ולא שבתם עדי כלומר את כל אלה הודעתי אתכם ולא שבתם ולא נתייסרתם בידיעה לכן כה אעשה לך ישראל כלו' בפועל. וזהו שביקש מהם ואמר עקב כי זאת אעשה לך הכון לקראת אלהיך ישראל כלומר לכל הפחות הכינו עצמכם לקראתו ית' בשיבוא הדבר בפועל ולא תהיו כאותו שנאמר בו אם תכתוש כו':

שפת היריעה

ע"כ אמרתי לדבר מעט בזה. כי הבאור האמתי בזה כי יוסף הצדיק עליו השלום כאשר הרגיש השנאה בלב אחיו אליו היה מגדד בכל כחם לבקש אהבתם והיה הולך בכל פעם ואמר להם לפרא טבא שבתא טבא וכדומה מדברי שלום ואמת וכמה מסבת שנאתם אותו לא יכלו לסבול לשמוע מפיו לפרא טבא וזהו וישנאו אותו ולא יכלו (לסבול) דברו (שדבור שלו) לשלום, כי חשדו אותו כי לבבו לא כן ידמה לשלום וידבר עמם אחד בפה ואחד בלב:

שדבר בפועל. והנה ידענו כי החלום הוא אחד מס' בנבואה והצדיק הזה יוסף ע"ה בודאי לא היה מחזיק עצמו שהוא הנכבד בעיני ה' מכל בית אביו עד שמרוב זכותו יתנהו עליון עליהם להיות הוא המלך והמה אליו לעבדים אבל היה דן את עצמו כי אותו הראה אלהים ענין הזה למען ילך ויגד הדבר לאחיו להפחידם ולהביא מורך בלבם למען יחפשו את דרכם וישובו וייטיבו דרכיהם ומעלליהם לפני ה'. וע"כ מיד אחר ראותו מראה החלום הלך אל אחיו ואמר שמעו נא את החלום הזה אשר חלמתי (ועל דרך בקשה) למען יוסרו בדברים ולא יתקיים החלום בפועל. וזה שאמרו ז"ל אמר כך יהיו הנביאים מוכיחים אתכם שמעו נא את אשר ה' אומר והרצון בזה להודיענו כי יוסף ע"ה לא ע"ד התפארות סיפר לפניהם החלום ח"ו כ"א ממש ע"ד כאשר יאמר נביא הדור שמעו נא ה' כך הוא ע"ה במ"ש שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי רצה בזה שיקחו מוסר ויתייסרו בידיעה למען לא יבוא הדבר. וביותר כי ע"י היראה והעצב שיגיעם ידיעת החלום ג"כ יתבטל הדבר ולא יבוא כענין שאמרו ז"ל (ברכות נ"ה) חלמא בישא עצבותי' מסתייה *). וכי ישאלך לבבך למה באמת לא נתבטל החלום הלא המונח קיים חלמא בישא עצבותיה מסתייה אף אתה אמור לו כי השבטים ע"ה לא עצבו על החלום מאומה כי אמרו ללבבם כי החלום יתבטל גם מבלעדי עצבותם אך מפאת שמחת יוסף והתפארותו בו (כי כן חשדוהו) וכמרז"ל (שם) חלמא טבא חדוותי' מסתייה וע"כ תוחלתם היה כי יתבטל ע"י שמחת יוסף. ובאמת יוסף ע"ה לא שמח בו מאומה כי על דעתו היה ענין החלום ע"ד מראה נבואה לנביא הדור וכנ"ל**). וע"כ לא היה שום סבה שיתבטל החלום הוא לא שמח והם לא עצבו. וזהו מתק לשונם ז"ל שמעו נא החלום כו' אמר להם כך יהיו הנביאים מוכיחים אתכם כלומר כאשר ידבר הנביא בשם ה' ע"ד המודיע וכנ"ל. אבל הם לא דימו כן ועוד שנאו אותו כי על דעתם היה כי הוא מתהלל ומתגאה עליהם ממש כאשר ישראל לא שמעו לקול נביאיהם. וזהו שאמר בסמוך ויגער בו אביו אמר הקב"ה כך תהיו גוערין בנביאיכם שנאמר למה לא גערת בירמיה הענתותי:

ויאמרו לו אחיו המלך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. הנה מכבר העירו המפרשים ז"ל על כפל הדברים שאמר הכתוב ונאמר בזה (ע"ד קרוב כי נודע ההבדל בין מלוכה לממשלה כי המלך יהיה ע"פ בחירת העם והסכמתם עליו בעבור העדפת יקרת ערכו על זולת האנשים והמושל יהיה מפאת עצמו ורום לבבו לשלוט על הפחותים מערכו ולהרים עולו עליהם בכחו ועוצם ידו***). ומעתה נאמר כי אחי יוסף ע"ה לא באו לסתור דבריו מכל וכל אבל הודו לו ע"ד כלל שהחלום מורה שיהיה לו התנשאות עליהם אבל לא כמו שהוא חושב שימליכו אותו עליהם ע"פ בחירתם ורצונם כ"א אולי ימשול עליהם מעצמו. וזהו המלוך תמלוך עלינו לשון תמיה אם משול תמשול בנו כלומר אם לא שתמשול עלינו מדעת עצמך ותהיה מלת אם ע"ד אם לא ותבירו בנביא (ירמיה ח') הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם. שהרצון שאין מניעת הרפואה מצד חסרון הסמים המרפאים כי אדרבא יש צרי וסמים הרבה אם רופא אין שם כלומר אם לא זאת כי רופא אין שם והוא מליצה על שאינם משימים לב לדברי הנביא ומוסריו:

עוד באופן אחר עם מה שאמרו ז"ל (מדרש פ' נח) למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין עצמו לפיכך זכה לגדולה וכן והוא הצעיר שהיה מצעיר מעשיו לפיכך זכה לגדולה ועוד אמרו ע"ד כלל (ילקוט שמואל א' י"א) כל הרודף אחר השררה השררה בורחת ממנו וכל הבורח מן השררה כו'. והנה אחי יוסף לאשר הוכיחו עליו מדבר ספורי חלומותיו כי הוא מבקש הכבוד ורודף אחריו (וכאשר זכרנו למעלה) ענו ואמרו לו המלוך תמלוך עלינו כלומר היעלה על דעתך כי תמלוך עלינו אחר אשר אתה משתרר עלינו הלא בהכרח יקויים בך

*) **נהעד** הנאמן על דברינו כי כיס שם הוא מ"ש הכתובים (מקץ) ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם ולא אמר אשר חלם לו יען כי יוסף הצדיק לא עלה על רוחו כי הוא ית' רוצה בו להמליך אותו עליהם מפאת רוב זכותו. אך הדבר היה בעיניו ע"ד מראה נבואה להעיר לב אחיו ולהפחידם בדברים וכאשר נתבאר בפנים וכל עיקר החלום היה אך עבורם וזהו אשר חלם להם:

) **ואשר ראה בחלומו כי הוא ימלוך עליהם דן הדבר אך ע"ד מאה"כ (שמואל א' ב') ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם ודרשו ז"ל (במדרש פ' מטות) באף שהוא משפיל לזה מרים לזה. וכוונתם בזה כי לפעמים ברצות ה' לייסר איזה איש ולהשפילו אזי בעבורו ובשבילו מרים את חבירו ומגביהו עליו ונותן בו כח וממשלה לעשות בו כחפצו. ובכגון זאת הנה עיקר כוונתו ית' להשפיל ולהוריד את הא' ואגב זה מגביה את הב'. וזהו משפיל אף מרומם כלומר שעיקר הוא השפלת הא' ואגב מרומם הב' וזהו אף מרומם. וזאת כיונו גם רז"ל במדרש באף שהוא משפיל לזה כלומר עיקר הענין הוא הכעס מאת המקום ב"ה להעניש את הא' והתרוממות הב' הוא אך מסבתו וע"ד אגב (ובעז"ה יבואר גם הענין באורך במקומו):

***) **והוא** שאמר המשורר ע"ה (תהלים כ"ב) כי לה' המלוכה ומושל בגוים. ירצה כי הי"ת הוא אצלנו בבחינת מלך כי אנחנו עבדיו ממליכים אותו עלינו ברצוננו ובבחירתנו הטובה ומקבלים עול מלכותו עם כלים שלב וחפץ הנפש באהבה נפלאה לא כן עולמנו שהוא ית' אצלם רק כמושל בעמים ממש:

מאמר החכם (משלי כ"ט) גאות אדם תשפילנו. וזהו המלוך תמלוך עלינו כלומר הכי תאפשר זאת אם משול תמשול בנו עתה:

ונעמיק עוד יותר בהבנת הענין ונאמר כי אחי יוסף השיבו לו ע"פ דרכי התורה וגם ע"פ המושכל ונבארם לאחדים. הא' כי הנה המקובל והמאומת בלב אומתנו הוא כי אך לה' המלוכה בשמים ובארץ רק הוא ית' חלק מכבודו ליראיו ונתן שבט מושל בידי אדם למען תכון תבל במשפט וצדק ולרדות באנשי רשע בל יעברו גבול עולם. וכמאמר הנביא (ישעיה י"א) הן לצדק ימלך מלך כו' רצה לומר להורות לפני העם דרכי הצדק וארחות יושר אשר ע"כ הזהיר הכתוב ואמר (פרשת שופטים) וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' כו' כי הוא היה המורה דרך לעם לצוות להם על הטוב ולהזהירם ולשמרם מן הרע. וזהו שאמר שהע"ה (משלי כ"ד) ירא את ה' בני ומלך כלומר כי יראת שניהם אחת היא על היותו ממונה ללמד לאדם דעת ויראת ה'. וזהו שנא' בו לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאול כלומר שלא ישתמש במלכותו לכבוד עצמו להתפאר ולהתהלל בה כי מלכותו היא חלק ממלכות שמים אשר חלק ה' אותה לבחירו והושיבו על כסא מלכותו לעשות משטרו בארץ להכריח העם על קיום התורה והמצות. וע"ד הנאמר בשלמה המע"ה (ד"ה א' כ"ט) וישב שלמה על כסא ה' ר"ל כי לא העלה על רוחו ח"ו להתפאר ולהתגאות במלכותו בידעו כי מלכותו נאצלת ממלכות מלך עולמים ית' לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו. וז"ש דהמע"ה (תהלים קמ"ה) מלכותך מלכות כל עולמים אשר לכאורה היה יותר מהראוי שיאמר אתה מלך עולמים אבל הרצון כי כל המלכים שהעמיד הקב"ה בארץ היו רק למען ישמרו עול מלכות שמים וע"כ כל עצמיות מלכותם אליו ית' היא ולכבודו. וזהו מלכותך כו' וזהו הממליך מלכים ולו המלוכה כלומר אך בשבילו (ועיין עוד מזה בק"י אסתר בביאור על כסא מלכותו). וכענין הזה מצינו בגמרא (ברכות ה') לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני. אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשלי' כדי לטהר אשה לבעלה. העיד על עצמו שלא היתה המלכות אצלו לעטרה להתהדר ולהתפאר בה אבל ידע כי לה' המלוכה ואיננו אלא פקיד על עם ה' להורותם הטמא והטהור האסור והמותר *).

ולעילא זו כל המלכים אשר מלכו מאומתנו השרידים אשר ה' קורא היו ממאנים בקרן המלוכה כנודע משאול ע"ה שהיה נחבא אל הכלים וכמו שאמר (ש"א ט') הלא בן ימיני אנכי מקטני שבטי ישראל וכן דוד וזולתם. יען כי לא העריכו את עצמם שיהיו ראויים לענין נשגב כזה להיות משוח על עם ה' והיו יראים פן יגרעו חקם וכמו שאמר שלמה המע"ה (מ"א ג') כי מי יכול לשפוט כו'. ועי"כ בחרם אלהים וקרבם לתת אותם נגידים על עמו:

ולאות ולעד על דברינו הסכת נא ושמע דברי המדרש (ריש ויקרא) אז דברת בחזון לחסידיך מדבר בדוד כו' לחסידיך שנאמר שמרה נפשי כי חסיד אני וכו' הרימותי בחור מעם זה דוד שנאמר (תהלים ע"ח) ויבחר בדוד עבדו כו'. והדברים מכוונים למה שאמרנו כי ע"י מה שצפה הקב"ה בדוד כי לא יחפוץ במלוכה להתהדר בה ע"כ בחר בו. וזהו אז דברת בחזון לחסידיך שנא' שמרה נפשי כי חסיד אני וכמוזכר למעלה לזאת הרימותי בחור מעם שנאמר ויבחר בדוד עבדו כו' לרעות ביעקב עמו כו'. ועוד יותר אמרו (שם בסמוך) דבר אחר אז דברת בחזון לחסידיך מדבר במשה כו' לחסידיך כו' הרימותי בחור מעם לולי משה בחירו את מוצא בשעה שנגלה הקב"ה למשה מתוך הסנה היה מסתיר פניו אמר הקב"ה לכה ואשלחך כו' אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם ביס עמד לו מן הצד אמר לו הקב"ה ואתה הרם את מטך ובקעהו לומר שאם אין אתה בוקעו אין אחר בוקעו באהל מועד עמד לו מן הצד אמר לו הקב"ה עד מתי אתה משפיל עצמך אין השעה מצפה אלא לך תדע לך שהוא כן שנאמר ויקרא אל משה ע"כ. הא לך מבואר כי כל עילת בחרו ית' במשה להפקיד אותו להמליכו על בניו הוא רק בעבור מה שהיה בורח ועמד מן הצד ולא חפץ בכוד המלכות ע"כ בחר בו כי ודאי נאמן הוא עליה שלא ישמש בה לכבוד עצמו מאומה. לא כן אם היו המלכים האלה ע"ה חרדים על דבר המלוכה וחפצים בה היה הדבר לעד כי דורשים המלכות אך לכבוד עצמם וגדולתם. וזהו שאמרו השבטים ליוסף המלוך תמלוך עלינו אם משול כו' כלומר אם אתה חפץ בהמלוכה והממשלה להתפאר ולהתגאות בה היא הסיבה שימאסך ה' ממלוך:

ועתה נחפשה דרכנו ונחקורה עוד מה שיש בתשובתם גם ע"פ מופת השכלי. ואומר שהם הבינוהו דעת שלא יגיעהו כבוד המלוכה אחר שהוא חפץ בה ורודף אחריה כפי שיעיד סיפור החלום כי עיניו נשואות וצופות מתי יהיה מוכתר

בכתר

ידיעות האהל

*) **וזה** היה משפט כל נשיאי ישראל טרם הפרדם מן העולם כמו שמואל ע"ה היה מתנצל לפני כל ישראל שלא נהג בהם שררה ולא התפאר בכבודו כמ"ש (שמואל א' י"ב) הנני ענו בי כו' את שור מי לקחתי כו' וכן מרע"ה אמר (דברים א') לא חמור אחד מהם נשאתי כו' וכן ד"ה ע"ה טרם סילוקו אמר (ד"ה א' כ"ט) לך ה' הגדולה כו' כלומר כל מעשי עם ישראל לא היו לכבוד עצמי כ"א לכבודך שעשיתי:

בכתר מלכות וא"כ גם אם יגיע אל תור גדולתו ומלכותו יהיה כבודו תלוי מנגד ולא יתכבד בה מאומה. והוא מה שהכפילו דבריהם המלוך תמלוך מקור עם הפעולה לומר גם בשתמלוך אינכה מלוכה וכמו שיתבאר. הנה רבותינו ז"ל אמרו במדרש (שם בסמוך) כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב (משלי כ"ה) ר"ע אמר הרחק ממקומך ב' וג' מושבות ושב עד שיאמרו לך עלה כו' מוטב שיאמרו לך עלה עלה ואל יאמרו לך רד רד וכן הלל אומר השפלתי היא הגבהתי הגבהתי היא השפלתי ע"כ, ותכלית כוונתם ז"ל לבאר דברי החכם ע"ה מה חידש בהם והוא כי הכבוד איננו ניכר לאמיתו זולת אם הנכבד היה מובדל ומרוחק ממנו ולא דרש אחריו אבל המכבדים אותו שחרו פניו שיהיה מקבל כיבודם אותו. ולהיפך אם הוא מבקש ושוקד אחר הכבוד הנה בשישיגהו עוד ירבה קלונו מאד כמו אם יבוא אחד אל מקום מסבת אנשים עוטרים אל השלחן לא יחליט על היושב בראש כי הוא הנכבד מכולם כי אולי הוא בא ראשון וקדם להם ובחר לו המקום ההוא בראש פנה כמשפט לעזי נפש והאפשר כי המסובין עוד יערימו עליו סוד להוריד אותו מרום שבתו ובזה מקום כבודו נגד פניו יענה על פחיתות ערכו וקלות ענינו. אך למתי יתודע אליו אמיתת כבודו באם ראה בו שבא אחר כולם וישב בשפל המושבות במורד והמה יענו בקול רבינו מה לך לשבת שם במושב שפל ופחות קום נא ושבה למעלה ראש כמשפט לכבודך הנה בזאת יעמוד על אמיתת ענינו כי הוא היותר נכבד בהחלט. וזהו נאות לשונם ז"ל (ילקוט שמואל א' י"א) גאות אדם תשפילנו ושפל רוח יתמוך כבוד כל מי שבורח מן השררה השררה רודפת אחריו שאול ברח מן השררה בשעה שבא למלוך שנאמר הנה הוא נחבא אל הכלים ורדפה אחריו שנאמר הראיתם אשר בו בחר ה' כי אין כמוהו בכל העם. הא לך מבואר כדברינו כי לבעבור שברח מהמלוכה ושאל על עצמו מי זה אנכי למלוך על עם ה' (כמבואר בילקוט שם) עי"כ היה ניכר כבוד מלכותו ואשר אך לו המלוכה. וזהו הראיתם אשר בו בחר ה' כלומר מזה ניכר שהוא הנבחר האמיתי ואך בו חפץ ה' מכולם. וכמו כן משה רע"ה וכמו שזכרנו דבריהם ז"ל את מוצא כו' בסנה ויסתר משה פניו אמר הקב"ה לכה ואשלחך כו' בים עמד לו מן הצד אמר הקב"ה ואתה הרם כו' בסיני עמד לו מן הצד אמר לו עלה אל ה' באהל מועד כו' ויקרא אל משה. וזהו שהמליצו ז"ל הכבוד רודף אחריו כלומר כי בשיתכבד הבורח מן הכבוד או אז יתברר אמיתת כבודו וכי הוא ראוי אליו ולהיפך הרודף אחר הכבוד הכבוד בורח ממנו כלו' גם באם ישכון כבוד איננו הוא לכבוד אבל עוד לבזיון גדול *). וזהו מ"ש (הושע ד') כרבם כן חטאו לי כבודם בקלון אמיר ר"ל הכבוד שעשיתי להם עד הנה הוא נשאר להם עתה לקלון כי אינם ראויים עוד אליו ואיננו כמדתם ממש כאשר ילבש הקטן בגד גדול יהיה סרוח רובו על הארץ כן הכבוד להאוילים. והוא שהורה לנו החכם ע"ה במ"ש כי טוב אמר לך עלה הנה מהשפילך לפני נדיב ובא מדרשם ז"ל הרחק ממקומך ב' וג' מושבות ושב עד שיאמרו לך עלה וכן הלל אומר השפלתי היא הגבהתי הגבהתי היא השפלתי. כלומר שאין הכבוד נראה ונגלה על תכליתו כ"א להנסוגים אחור ממנו והבלתי בוחרים בו לא כן המשתדל ומחפש אחריו כבודו עוד לקלון יראה. וזהו שאמרו השבטים ע"ה ליוסף המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו כלומר גם בשתמלוך עלינו לא תהיה מתכבד ומתהדר בהמלוכה אחר היותך שוקד עליה וכנ"ל א):

ונראה מה יהיו חלומותיו. ביארנוהו בדרוש רחב בק"י (סוף אסתר) ידרוש המבקש שמה:

ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו: ההרגש מבואר הכי היה בדעתם להרויח ממון עם הריגת יוסף אשר

יריעות האהל

*) **ומה** נמרצו בזה דברי שהע"ה (משלי ג) כבוד חכמים ינחלו וכסילים מרים קלון. ירצה כי החכמים עבור מה שהם בורחים מן הכבוד ועכ"ז משיגים אותו יהיה נראה כבודם כאלו הוא נחלתם וכי אך המה ראויים אליו משא"כ הכסילים בקחתם הכבוד לעצמם הנה מלבד מה שאיננו אליהם לכבוד עוד ישבעו בוז וקלון. וזהו וכסילים מרים קלון וזהו ג"כ מ"ש בנב"כ (חבקוק ב') שבעת קלון מכבוד:

שפת היריעה

א) וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם. מדרש [ב"ר פ"ד] שהלכו לרעות את עצמם. באור זה דע כי מאמר רועה מוסב גם על נשיאי ישראל כמאמר לרעות ביעקב עמו וגם בו ית' נאמר ה' רועי משם רועה אבן ישראל ומאמר אבן רומז על אב ובן. וכמו שדרשו ז"ל מאמר גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה. הנה נקראו ישראל בני יעקב ובני יוסף. וזהו שאמר להם יוסף כי למחיה שלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ ולהחיות לכם לפליטה גדולה, הורה בזה ג' תועליות א' כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כמ"ש ויוסף הוא השליט הוא המשביר, ב' לשום לכם שארית בארץ כי אם לא בא יוסף תחלה למצרים לסקל לפניהם המסלה היו ישראל משוקעים ח"ו בטומאת מצרים, וכאמרם ז"ל [במדרש שה"ש] על מאמר גן נעול אחותי כלה בשעה שגדר יוסף את הערוה במצרים זכו כל ישראל לגדור ערותן במצרים עד שנאמר עליהם גן נעול אחותי כלה, כי לולא כן היו מתערבים בין המצריים והיו משוקעים עד עולם וזהו לשום לכם שארית בארץ, ג' ולהחיות לכם לפליטה גדולה בים סוף כמאמר הים ראה וינס מה ראה ארונו של יוסף דכתיב ביה וינס ויצא החוצה כו'. והנה בני יעקב ע"ה כל הימים שהיו בבית אביהם הי' אביהם רועה אותם במדעה והנהגה באהבות יוצר, ועתה מספר הכתוב וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם מקום רחוק מבית אביהם, וביארו ז"ל הטעם כי הלכו לרעות את עצמם היינו להתנהג כפי חפץ לבם וכפי בחירתם, לכן נתגלגל להם שמכרו את אחיהם וכמעט נהרג על ידם:

אשר ידבר הוא מה בצע כו' אתמהה ואונקלוס תרגם מה ממון ניתהני לנא אין אתנו יודע כוונתו גם מ"ש וכסינו את דמו לא ידענו מה בכך אם יכסו דמו או לא. ורגע אדבר בביאור מה"כ (פ' אמור) ואיש כי יתן מום בעמיתו כאשר עשה כן יעשה לו שבר תחת שבר עין תחת עין כו' כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו. הנה מכבר העירו רז"ל (בבא קמא פ"ד) על יתור הכתוב כאשר יתן כו' עד שדרשו שיהיה ענוש בממון דבר הניתן כו' אבל נעיר עוד על אמרו כאשר יתן כי עכ"פ היה מהצודק שיאמר כאשר נתן מום באדם כו'. אמנם הענין כך הוא כי הנה בדבר האזהרה הזו עין תחת עין יש מקום לחקור ולומר אם שהיא דרך נקמה ותוכחה בהמכה להרגיע נפש המוכה בשיראה לעיניו נקמת מכהו וא"כ יהיה ענשו עבור העבר להשיב גמולו בראשו. או שנאמר כי העונש הוא אך למיגדר מילתא על העתיד שלא יעשה כן עוד לא הוא ולא אחרים וכענין הכתוב (תצא) וכל העם ישמעו ויראו כו' אבל הדברים הראשונים יפלו. אמנם בשנתבונן בכתובים נקנה דעת איזהו הדרך הישר בענין העונש הזה רצוני העילה המסבבת העונש מה היא. והוא במאמר המשורר ע"ה (תהלים י"ט) משפטי ה' אמת צדקו יחדו ר"ל כל משפטי ה' ית' עיקרם הוא אך אמת וצדקה למען הצמיח על ידם תוכחות ומוסרים לכלל ההמון כשיראו וביטו עונש העובר וגם הוא עצמו יזהר עוד מן הוא והלאה וכמו שאמר עוד (שם כ"ד) כי עד צדק ישוב משפט וכמאמר הנביא (ישעיה כ"ו) כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל. אשר ע"כ אמרו ז"ל (סנהדרין מ"ג) כרוז היה יוצא פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית ומיתתו היתה במעמד כולם ולעיני כולם. ומזה יבחן שכל עיקר העונש איננו חלילה ע"ד לעשות נקמה בהעובר כי מה תועלת בזה אבל הכוונה המכוונת בו הוא לעשות גדר על העתיד וכמ"ש וכל העם ישמעו ויראו. ומעתה אחרי אשר עיקר ותכלית העונש הוא אך לגדור גדר על העתיד צדקו רז"ל במה שדרשו עין תחת עין דמי עין כי גם בעונש דמים ימצא חפץ התכליתי ויוסרו גם בו. ואולי רז"ל הבינו עוד כי בצע ויתרון לעונש הממון מעונש יד או עין ממש. כי עין ממש אין לענוש כ"א פעם ושתים ואם ישוב ויעשה עוד כדבר הזה במה איפה יענש משא"כ עונש ממון כי הוא דבר שאפשר לקנוס בו כל הימים. וזהו שרמז הכתוב איש כי יתן כו' עין תחת עין כו' וכדרש רז"ל דמי עין והטעם כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו כלומר שאין המשפט ע"ד הנקמה על העבר ועל מה שנעשה כבר כ"א כאשר יתן כו' כלומר לבל יתן ויוסיף עוד על רעת מעשהו לעילא זו כן ינתן בו וע"כ יותר טוב להעניש ממון. ובזה נבוא אל הענין כי הנה מה שעלה על לב השבטים הקדושים להרוג את יוסף אחיהם חלילה לנו לדמות שהיה ענינם ח"ו ע"ד הרציחה לשפוך דם נקי וצדיק אבל באין ספק הם דנוהו למיתה ע"פ דת תוה"ק וכמבואר בכ"מ ברז"ל. וע"ז ענה יהודה ואמר האמנם כי האמת אתכם שהתורה חייבה אותו מיתה עם כל זה ראו והתבוננו הלא משפטי התורה אינם ע"ד הנקמה ח"ו כ"א למיגדר מילתא ולהצמיח תוכחת מגולה על הכלל אשר ע"כ המשפט לפרסם העונש לעין כל למען יראו ויקחו מוסר. ואתם הלא הנכם היום נעדרים הפעולה הטובה ההיא כי מההכרח לכם לכסות על דם הנער בל יודע לאיש וא"כ אין בידכם להענישו ולעשות בו דבר המשפט. וזהו ויאמר יהודה מה בצע כי נהרוג את אחינו (אחר שההכרח הוא) וכסינו את דמו:

וישבו לאכל לחם. מדרש (בתנחומא פ' תשא) אמרו נאכל ונשתה כו' באו לברך כו' אין אנו מברכין אלא מנאצין. ביאור זה המאמר תמצא בפ' שמיני:

ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו: מדרש בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל א"ל כפרת יהודה שקרת יהודה ותועבה נעשתה בישראל יהודה נעשה חולין כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב. והמאמר סתום וחתום מבלי בא שעריו ונזכיר עוד דבריהם בסמוך ויהי בעת ההיא עוד היורש אבי לך יושבת מרשה כו' עד עדלם יבוא מלכם וקדושם של ישראל עד עדולם יבוא כבודם של ישראל דכתיב ויט עד איש עדלמי. עוד שם רשב"נ פתח כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל כו' השבטים היו עסוקים במכירת יוסף ויוסף היה עסוק בשקו ותעניתו ראובן בשקו ותעניתו ויעקב היה עסוק בשקו ותעניתו יהודה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח. ולא נצריך בהצעת הערות כי המה מורגשות למבינים ונעמוד תחלה על מאמר פלאי. במדרש (ריש פ' ראה) אין מפסיקין בקללות אלא אחד קורא את כולם למדונו רבותינו למה אין מפסיקין בקללות אמר ר"ח ב"ג לפי שכתוב מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו אל תעש את התוכחות קוצים קוצים. אשר הפליאה נשגבה מה ראו ז"ל לעקור הכתוב מהוראה הפשוטה לדרוש מלת תקוץ קוצים קוצים. והנראה בהבנת המאמר עם מה שנזכיר עוד מאמרם ז"ל (ברכות נ"ד) חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה וביארו בגמרא לקבליהו בשמחה ובאין ספק יש להם ז"ל בזה כוונה עמוקה (כי לא דבר ריק הוא להזהיר אותנו לשמוח על הרעה כמו על הטובה) וראוי לדעת מה הוא. ונאמר כי אלהינו ית' מתת נדבתו הטובה לפעמים תהיה גלויה וידועה כמו איש אשר יתן לו אלהים עושר ונכסים וכבוד וכדומה מה שעיני כולם רואות כי מתת אלהים הוא לטוב מועיל. ויש אשר הקב"ה יעסוק עמו בטובתו באמצעות שונות הנראה לעין איש דלות ורעות אך הוא ית' יודע טיב פעולתם ותכליתם

ותכליתם ותועלתם. ממש כאשר החייט השלם יקח חטיבת היריעות ממיני משי ורקמה ויחתוך אותה לנתחים לעשות מהם לבושי פאר והדר והסכל בשראה זאת יחשב אותו למפסיד ומקלקל. או כאשר החרש העוסק במלאכת הבנין יקח ארזים גבוהים מפוארים מאד ויחטבם בקרדומות כפי מדת אורך ורוחב הבנין ומהם דקים וקטנים מאד למסגרות וכדומה אשר כשיראה האויל מה שהוא עושה להארזים ההם ידינהו למשתגע כי הוא מקלקל ארזים יקרים כהם לחתכם במגרה ולמלאות אותם חורים ונקבים וכמוהם. אולם האיש אשר תבונה בו ידע ויבין כי כל המעשים ההם שהוא עושה המה הכרחים אל השלמת בנין הארמון על משפטו ואשר בקישורם והרכבתם א' אל א' יצא בנין מפואר להלל מאד. כן ממש עילת כל העילות ית' אין חקר לתבונתו ואין ביד נברא לשער הכוונה העמוקה המכוונת בפעולותיו הרמים והנשגבים כי לפי הבנתנו והשכלתנו בהם נראים לפעמים מרים כלענה והן הנה סבות ועילות צומחות אחריהן טובות וברכות נשגבות רק ההכרח כי הרעות יוקדמו להטובות כחרישה וזריעה המוקדמים לקצירה. וז״ש ז״ל חייב אדם לברך על הרעה יען כי גם הרעות המה משובלים בטובות רמות במלואותם כמשפט הבונה הנ״ל. אבל נחפשה דרכנו ונחקורה עוד לשמחה מה זו עושה מה יבצר אם לא נשמח עד כי נעמוד על גמר ענינם ונראה מה תהיה טובתם ותכלית תועלתם. אמנם הדבר מובן פשוט כי בשנקבל המקרים והמאורעות בשמחה ובטוב לבב ובאמונה בו יתב' לעילה זו יתפוך בנו ה' להיטיב אחריתנו ולגמור מחשבתו אשר זמם. משא״כ אם לא יקבלם בשמחה ועוד יהיה לבו רגז ויקצוף על מקריו ויתרעם על מדותיו ית' ח״ו האפשר כי הוא יתב' יניח ידו ממנו באמצע הענין בלי לבצע מעשהו ואת הרעות יקבל ואת הטוב לא יקבל. ממש כאשר בעל הבנין הסכל בראותו כי העושה במלאכה יקצץ מבחרי ברושיו לחתיכות דקות כפי הצורך להרכבת הבנין ויתן עליו בקולו מה לך כי תשחית עצים מפוארים ויקרים כאלה הנה מרוב שיחו וכעסו ירף ידו מעסוק עוד בבנין הזה ואז ישארו העצים והאבנים שטוחים ומהורסים ויעמדו בקלקולם כי אין עוד מי שיחברם. כן ממש המתרעמים על מדותיו יתברך ויקצפו על קורותיהם ויבעטו בהם יניח ית' ידו מהם ולא יגמור המלאכה על תכליתה וישארו אך נגועים ומוכים. ומה נמרצו בזה דברי המשורר ע״ה (תהלים כ״ח) כי לא יבינו אל פעולות ה' ואל מעשה ידיו ר״ל ע״י שאינם מבינים ואינם משכילים אל פעולות ה' על כן המה מתרעמים על ראשיות המאורעות וע״י כן יהרסם ולא יבנם כלו' יהיו נשארים הרוסים ועזובים בחצי מלאכתם בלי לבצע מעשה בנינם. ומעתה יזהירו דברי המדרש כי גם הם ז״ל הניחו הכתוב על פשוטו אל תקוץ בתוכחתו אל תמאס בתוכחתו כלומר שלא יתרעם האדם על מדות הי״ת. אולם הם ז״ל באו להבינו עילת המיאוס בתוכחות והצומח מסבתו ואמרו אל תקוץ בתוכחתו אל תעש את התוכחות קוצים קוצים כלומר כשתמאס ח״ו מוסר ה' ותקוץ בתוכחתו ירף ויניח ידו מלגמור הבנין הטוב וישארו הפעולות הראשיות קוצים קוצים וכמו שפירש בעל המ״כ ז״ל חתיכות מקוצצים. וזהו ההוראה הפשוטה בכתוב הנ״ל כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל כו' אשר לכאורה יפלא מי הוא זה שלא ידע מחשבתו במה שהוא עושה גם טרם כלותו מעשהו כי כבר החליטו סוף מעשה במחשבה תחלה. אבל לדברינו יהיה הרצון בזה לומר כי כראות אנושי בעיני בשר ידומה ענין הקורות והמאורעות לרע מוחלט ולכאב ממאיר להיותנו קצרי המדע מהעמיק בתכונתם לדעת מהותם בלתי הוא ית' הפועל החכם היודע והמכיר בהתועלת הטוב הצומח ובא מסבתם וזהו כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם כ״י מחשבת שלום ולא לרעה:

והנה כהענין הזה בדמותו וצלמו היה מה שנסב ית' את אבינו יעקב ע״ה בכל פרטי עניניו מצרת יוסף ושמעון ובנימין וכמבואר במד' וישלחהו מעמק חברון וז״ל הלא אין חברון בתוכה אלא בהר אלא הלך להשלים אותה העצה העמוקה שנתן הקב״ה בינו ובין חבר הנאה שהי' קבור בחברון ועבדום וענו אותם ע״כ. והרצון בזה כי הוא ית' התגולל על יעקב ע״ה לבנות ממנו בנין בית ישראל עם בינות למען יקבלו תורתו הקדושה ושיבואו אל הארץ הטובה אשר הבטיח לאברהם ולהשרות שכינתו בתוכם וכל זאת לא יכלו להשיג בלתי היותם קודם לזה משועבדים במצרים כמאה״כ (הושע י״א) וממצרים קראתי לבני וכמו שאמרו רז״ל (ברכות ה') ג' מתנות טובות ניתנו לישראל וכולם לא ניתנו אלא ע״י יסורים תורה ארץ ישראל ועוה״ב (וכאשר כתבנו בביאור ידוע יתדע כו' ע״ע) וז״ש ז״ל (במדרש פרשתנו) ויוסף הורד מצרימה משל לפרה שהיו מושכים אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה כך היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות ובקולרים אמר הקב״ה בני בכורי הוא ואני מורידו בבזיון אלא הריני מושך את בנו לפניו והוא יורד אחריו ע״כ. הא לך מבואר כי ה' יתב' גלגל על יעקב את כל אשר קרהו מיוסף ושמעון ובנימין עד שבא הוא וזרעו למצרים שהוא ההכנה והיסוד הנאמן לצמיחת קרן הטוב המעולה וכמ״ש הנביא (ישעיה כ״ז) הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל. אולם יעקב ע״ה גם הוא לא הבין תכלית ענין מאורעותיו וע״כ בכל דבר שאירע לו רבו דאגותיו והיה מצר עליהם עד שאמרו במדרש (בראשית רבה צ״א) ויאמר ישראל למה הרעותם לי כו' הוא דכוה אמר (ישעיה מ') למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' כו' הלא ידעת כו'

כו' אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ כו' אין חקר לתבונתו. ירצה כי מה שהאדם מהרהר אחר מדותיו יתברך נראה ממנו כאלו הוא יודע ומכיר דרכי ה' מעולם אך הדבר הזה הוא עומד מנגד וחוץ מהשכלתו והכרתו. והוא ממש ע"ד אם יבוא לבית אומן גדול איש המוני שאין לו ידיעה כל מאומה בטיב המלאכות ואופני מעשיהם וימצאהו עושה מלאכה על האבנים וישאלהו על דבר אחד למה תעשנו כך הלא נגד פניו יענה עזות ויאמר האם לך לב אומן כי תשאלני טרם כליתי מלאכתי הלא כאשר אגמור הדבר תשוב תראה כי כל מה שפעלתי עד הנה לא היה דבר ריק אבל היו מוכרחים בהחלט להשלמת הכלי. וזהו למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' כו' הלא אלהי עולם ה' בורא קצות הארץ כלומר איך יערב לבך להרהר טרם ראותך גמר ותכלית המעשה וזהו בורא קצות הארץ כלומר מה שקרה אותך אינם ענינים תכליתיים מה שאין עוד אחריהם מאומה כ"א אמצעיים וראשיות מעשיו להכין לך ולזרעך הטובות העתידות וזהו אין חקר לתבונתו (אבל יעקב ע"ה דימה בנפשו כי ימות המשיח היה בימיו וכאשר זכרו רז"ל במדרש שהוא תכלית כל הטובות ע"כ מלא את לבבו להצטער על מקריו הרעים כי היה ירא על נפשו פן גרם החטא). וזהו שכוונו ז"ל במאמר הנ"ל וירד יהודה מאת אחיו הה"ד כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל מחשבת שלום ולא לרעה לומר כי כל פרטי המאורעות שקרה אותם כולם היו מכוונים אך למען הצמיח מהם הטובה הכלליית כנ"ל. אך יעקב ובניו לא ידעו ולא הבינו טוב תכליתם ופעולתם וזהו השבטים היו עסוקים במכירתו של יוסף ויוסף עסוק בשקו ותעניתו ראובן בשקו ותעניתו ויעקב בשקו ותעניתו ויהודה עסוק ליקח לו אשה והקב"ה עוסק ובורא אורו של מלך המשיח :

ונעמיק עוד יותר בהבנת הענין בשנעיר עוד על מאמר הנביא (עמוס ד') כי הנה יוצר הרים ובורא רוח ומגיד לאדם מה שחו אשר מלת מה לכאורה היא אך למותר. אמנם בהתבונן מעט כקנה דעת כי דבר גדול דבר הכתוב והוא מהנפלאות העמוקות והוא כי מצאנו לרז"ל שאמרו על כמה אנשים שנתנוצץ בהם דבר נבואה כמו יעקב ע"ה אמר רדו שמה רמז בזה על משך זמן גלות מצרים פרעה באמרו (שמות א') ועלה מן הארץ רמז בדבריו גאולת ישראל וכמוזכר במדרש (שם) כשישראל בירידה התחתונה הם עולים וניבא ואינו יודע מה ניבא. וכמוהם רבים הנודעים אשר אין לחשוב ולומר שהיו מתנבאים בעת ההיא כי מה נאמר על הבלתי ראוי לנבואה כמו פרעה ועדת קרח באמרם לא נעלה וזולתם. אבל האמת כי הם אמרו מה שאמרו לפי תומם ולפי רצונם האנושית אך מאת ה' היתה זאת שיאמרו ענינם במלות האלה למען רמוז על מה שהוא ברצונו ית' וכמום עמו ובהגיע תור דבר ודבר שהיו רמוזים בדבריו בבלי דעת או אז מודיעים אותו משמים מה רמז בדבריו הקודמים וזהו מגיד לאדם מה שחו כלו' מודיעו מה שרמז כבר במלתו ושיחתו. עוד זאת ידענו כי הקדוש ב"ה מושל באדם גם על המחשבה רצוני לומר כי מה שיחשוב האדם במעשהו לרצונו ולתועלתו היא המחשבה בעצמותה מה שחשב ה' לבצע על ידו מזמתו כמו השבטים דימו בנפשיהם כי כל מה שהם עושים עם יוסף המה אמצעיים לבטל ולהפריע חלומותיו ובתחבולות עשו עד שמכרוהו ממכרת עבד והיא היתה הסבה לכונן גדולתו ומלכותו וכמ"ש בעצמו (ויחי) אתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה. וזהו כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל כלומר מחשבותי על לבבכם ממש כהנושא משא על כתף חבירו (ועי' בק"י סוף אסתר) ועד"ז עצמו היה מעשה יהודה עם תמר וזהו שסמכו ז"ל הכתוב הנ"ל אל וירד יהודה מאת אחיו לומר כי בשגם יהודה חשב מה שחשב אבל האמת כי מה' היו מצעדי יהודה כוננו והוא העיר את לבבו ללכת אל תמר כלתו למען הוציא ממנה אורו של משיח. וזהו שהביאו ז"ל עוד היורש אבי לך כו' עד עדלם יבוא כבוד ישראל (מיכה א') עד עדלם שנאמר ויט עד איש עדלמי. רמזו בזה כי הוא יתברך הסב על יהודה להטות ולבוא עד איש עדלמי למען הצמיח קרן מלך המשיח הנאמר בו ג"כ עד עדלם יבוא כבוד ישראל שהוא מהיעודים הנשגבים העתידים במהרה :

ומעתה נבוא אל ביאור המאמר בנושא דרושנו וירד יהודה מאת אחיו. הה"ד בגדה יהודה כו' והוא עם מה שאמרו עוד ויראה יהודה כו' אמר ר"י בקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך הממונה על התאוה אמר לו יהודה היכן אתה הולך מהיכן מלכים עומדים מהיכן גואלים עומדים ויט אליה אל הדרך בע"כ שלא בטובתו ע"כ. עוד שם מלמד שהיתה מטפחת על כרסה ואומרת מלכים אני מעוברת גואלים אני מעוברת ובסמוך ויאמר יהודה צדקה ממני יצתה בת קול ואמרה צדקה ממני פי' ממני היתה זאת והמבואר מכל זה הוא כי מאת ה' היתה העילה שיהודה יבוא לתמר למען העמיד ממנה מלכים וגואלים. אמנה אם נלך ונתור עוד בדבריהם ז"ל נמצא מה שמתנגד להמונח המאומת הזה והוא אמר הקב"ה ליהודה אתה רמית לאביך בגדי עזים חייך שתמר מרמה בך בגדי עזים ובסמוך הכר נא למי החותמת אר"י אמר לו הקב"ה ליהודה אתה אמרת לאביך הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא ע"כ. הא לך כי דבריהם ז"ל נראים לכאורה סותרים זא"ז כי אחר אשר הוא ית' בעצמו הסב עליו ענין זה איככה יהיה נחשבה לו לעונש מענה פי תמר. אבל כלל הענין בזה הוא כי ה' ית' רצה לגלגל

על

על יוסף שיבוא למצרים אשר עבורו יבוא גם יעקב וכל זרעו אתו (כי היא העילה לצמיחת קרן הטוב הכללי כנ"ל) והאמנם כי מהנקל היה אצלו יתברך להתגולל על יוסף שיבא למצרים ע"י כמה סבות עכ"ז היה מרצון חכמתו לפעול הדבר ע"י אחיו על כי הם חשבו מחשבות ועשו תחבולות להפר ולבטל הוראת חלומותיו לקחם ה' לסבה לגמור על ידיהם מגמת רצונו וכנ"ל. והנה השבטים ע"ה דימו אותו להרוג לא באלה חפץ ה' וגם ראובן עם אמרו לא נכנו נפש וחשב בלבו להשיבו אל אביו עדנה גם הוא לא היה קולע אל מטרת כוונתו ית' בלתי יהודה הוא הוא פגש עם העולה על רצון חכמתו ית' ממש במ"ש לכו ונמכרנו לישמעאלים אשר על ידם בא יוסף למצרים. ולעילה זו עלה ברצונו ית' לכבד פני יהודה להוציא ממנו אורו של משיח תחת אשר על ידו נשלמה מחשבתו יתברך אשר זמם ולכן אחר שנמכר יוסף למצרים שהיא ההתחלה הסביית להמשיך לרגלה פרטי הענינים המסתעפים מסבתה הנה אז היה מהצורך לכונן לעומתה קרן אור המשיח גואל הצדק.. וכמבואר במדרש ויהי בעת ההיא וירד יהודה בטרם תחיל ילדה קודם שנולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון מה כתיב למעלה והמדנים מכרו אותו אל מצרים ולא היה צריך קרי' לומר אלא ויוסף הורד מצרימה ומפני מה נסמך פרשה זו לזו (פי' כי מתחלה היה הראוי לגמור ענין יוסף מה נעשה עמו ואחר כך לספר מעשה יהודה) ר"י אמר כדי לסמוך הכר להכר ע"כ. והרצון כי מדרכי אלהינו יתב' לברוא הרפואה קודם למכה וזהו שהביאו ז"ל בטרם תחיל ילדה כו' ובזה נאמרו הפרשיות על הסדר כי מיד אחר מאמר והמדנים מכרו אותו אל מצרים שהוא העילה המסבבת ביאת יעקב וכל זרעו למצרים היה החיוב לברוא הגואל קודם התחלת השעבוד ולהקדים הכנת הרפואה טרם תהיה המכה והוא ע"י יהודה. וכאשר ביארנו:

אבל עוד מקום לשאול אחר כי הוא ית' היה חפץ ביקר יהודה לכבד פניו במתן נבחר הזה הכי לא מצא עילת כל העילות ח"ו סבה מפוארה לענין נכבד ההוא מה שמפיק כבוד יהודה והדרו ולא לגלגל עליו דבר שיאמר עליו פן נהיה לבוז ועליה היה קול דברים הנה הרה לזנונים אתמהה. ונאמר בישוב הדבר ע"פ משל נמרץ עשיר א' עשה נשואין לבנו החכם ושנון והיה המשפט כי הרב אשר בעיר ההיא יכתיר החתן ביום חתונתו לקרוא אותו מורנו והרב ביום חופתו כתב לכבוד הגביר ההוא פאר המורנו יפה וברה ועשה לה זר סביב מציצי השיר ופרחי המליצה ובה הריס גם קרן בנו בכבוד והדר מאד אולם אך בזה שגה כי כתב הכו מנה המפוארה הלזו על נייר מחוק ומשחת וישלחה עם משרתו ליד אבי החתן ההוא ויהי כראותו את המכתב עודו בכפו והנה הוא כהה מאד וחשך משחור תארו בהרות בהרות וירע הדבר בעיניו מאד אך עכ"ז לקחו לבלי הרגיז לב הרב ויפתח אותו וירא והנה נכבדות מדובר בו כאות נפשו ויערב לו הדבר מאד (מבית אבל לא נבחון) ואמר בלבו שלא לריב עמו מאומה כי עכ"פ עוקר ותוכן הענין נאה לו מאד אך עלה על רוחו להשיב גמולו בראשו היינו שבהגיע העת לשלוח לו משאת מאת פניו כמשפט להרב לקח ממבחרי המגדנות והמרקחות וגם ערך עשרים כסף ונתן כל זאת על טבלא של עץ אשר מצואתו לא רוחץ וגם נתן מכסה עליהם מפה מזוהמה ושלח לו ע"י עלם אחד הנבזה והנמאס ויהי הוא מביא כל זאת לפני הרב וימלא חמה ועכ"ז לקח מידו וירא כי טוב הוא למאכל וכי תאוה לעינים אך לא נחמד למראה. אחר כמה ימים פגעו זה בזה וישאל הרב את הגביר לאמר הלא תגיד לי מה בלבך מה זאת עשית לכבדני בתשורה יקרה מעוטפה באחת הסחבות השיבו הלא גם אתה ככה עשית עמדי בשלחך מכתב יקר ונחמד על גליון מחוק ופחות. הנמשל כי האמנם אליו ית' כמה סבות איך לגלגל על יוסף שיבוא למצרים אולם לאשר אחיו שנאו אותו ורצו לבטל חלומותיו הניח ית' שיתלגל הדבר על ידם וכנ"ל באורך. ומעתה עיקר ותכלית המעשה שיעץ יהודה בענין מכירת יוסף היתה רצויה מאד בעיניו ית' אך למראה העינים היה ענינם ע"ד בגידה ומעשה תעתועים. וביותר בבואו לפני יעקב אביו ואמר לו הכר נא הכתנת בנך היא כו' ורימה בו בדם גדי עזים הנה כמשפט הזה ממש עשה לו ית' והשיב גמולו בראשו לתת לו אשכר נכבד ויקר מחוספס בבלויי הטלאות היינו עם היות תכלית הדבר יקר הערך ורב החשיבות מה שמפיק טובות ישראל בכלל והוא שממנו יולד ויצמח גואל האחרון עכ"ז אלהים אנה לידו הדבר ע"ד חרפה ותועבה כי לעיני הבריות היה נדמה מעשיהן כמעשה הזנות. ומעתה כל המאמרים האלה צדקו יחדו כי בתחלה אמרו על יהודה בקש לעבור וזימן לו הקב"ה מלאך הממונה על התאוה ואמר לו יהודה היכן גואלים עומדים מהיכן מלכים עומדים גם [illegible] יצתה בת קול ואמרה צדקה ממני יצא [illegible] והוראת דבריהם אלו כי מן השמים העירוהו לזה אך לבל נשאל מה ראה ית' לתת לו המתנה הטובה ההיא ע"ד זה ולא ע"ד כבוד ע"ז אמרו: אמר הקב"ה ליהודה אתה רמית לאביך בגדי עזים חייך שתמר מרמה בך בגדי עזים אתה אמרת לאביך הכר נא חייך שתמר אומרת לך הכר נא כלו' גמלתיך כמעשיך ומדדתי גם אנכי כמדתך. הנה מה מתקו עתה דברי המדרש הנ"ל וירד יהודה מאת אחיו בגדה יהודה ותועבה נעשתה בישראל. רצונם בזה לומר כי האמנם מעשה יהודה עם יוסף היתה יקרה בעיניו ית' אבל הלא לעיני ב"א היה ענינה ע"ד בגידה וכנ"ל תחת כן ותועבה נעשתה בישראל כלומר המעשה היקרה והנלהיית (והיינו בריאת אור מלך המשיח) היא ג"כ ע"ד תועבה. וזהו שהמליצו ז"ל

ז"ל שקרת יהודה ותועבה נעשתה בישראל כלומר זה לעומת זה וזהו יהודה נעשה חולין כי חלל יהודה קודש ה' אשר אהב כלומר הגם כי מעשה יהודה היתה קודש ואהובה לפני ה' עכ"ז היה מעשיו ע"ד חולין :

ויאמר מה הערבון אשר אתן לך ותאמר חותמך ופתילך ומטך כו'. ראוי להעיר בזה כי מאמר יהודה מה הערבון כו' מורה שלא הי' בידו דבר לתת לערבון בידה והיא בקשה ומצאה בידו חותמו ופתילו הלא לא יבצר ממנו מתת לה את אלה מעצמו מבלעדי שאלתה עוד יש להעיר במ"ש אח"כ וישלח יהודה את גדי העזים כו' ולא מצאה וישב אל יהודה ויאמר לא מצאתיה כו' ויאמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה אשר לכאורה שפת יתר דבר הכתוב במ"ש הנה שלחתי כו'. אבל הענין מובן פשוט בהזכרת מאמרם ז"ל במדרש חותמו ופתילו טליתו שהוא מתעטף בו ותפילין שבראשו. ובזה נבוא אל הענין כי הנה ממשפט הממשכן לחבירו איזה חפץ להבטיחו על חובו שיהיה המשכון שוה עוד יותר מכפי שיעור חובתו כי אז יהיה המלוה בטוח בהלוה כי גאול יגאל את ערבונו. אולם לפעמים יזדמן שיקבל המלוה מיד הלוה דבר שאינו שוה אף חצי דמי הלואתו והוא לאשר הדבר ההוא הוא נצרך מאד אל הלוה שלא יספיק לו בלעדו כמו מפתחות חנויות וחותמות וכדומה כי בשגם אצל המלוה אינם נחשבים למאומה עכ"ז יקבלם בערבונו בהיותו בטוח בהלוה שבודאי לא יניחם בידו. וההבדל ביניהם כי המשכון היקר אשר שוה יותר מהחוב באם הלוה לא ישיב לבעליו דמי החוב ויחליט אצלו ערבונו לא יפסיד אך לעצמו אבל המלוה עוד ירויח על ידו לא כן המשכון הב' באם לא יגאלנו הלוה גם שניהם יפסידו כמלוה כלוה כי אצל המלוה המה לאין תועלת כי מה יקח עבורם וגם הלוה הפסדו רב כי אבד כלי מחמדיו אשר בלתי אפשר לו להיות בלעדם. והנה יהודה חשב כי מה שאמרה תמר אם תתן ערבון מגמתה ותפלה הוא שיהיה הערבון שוה לכל הפחות דמי הגדי וערבון כזה לא היה אתו ע"כ אמר מה הערבון אשר אתן לך כלומר אין אתי במה להבטיחך על הגדי אז אמרה חותמך ופתילך. וכאשר ביארו במדרש טליתו שמתעטף בו כו' כי ידעה ביהודה שחותמו ופתילו חביב עליו כגופו ובודאי לא יניח אותם בידה. וע"כ בשלחו אח"כ הגדי ולא מצאה אמר יהודה תקח לה פן נהיה לבוז כלומר גם כי הפסדי גדול מאד עכ"ז יראתי פן אהיה לבוז ולקלון ועוד היה מצר ודואג על תמר כי היא גם היא תפסיד המגיע לה ממנו כי הערבון שבידה אין שוה לה מאומה כי מה לה לטלית ותפילין וזהו שאמר הנה שלחתי הגדי הזה ואתה לא מצאתה :

היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר כו'. מדרש היא מוצאת אמר ר"י מכאן שנאבדו והמציא הקב"ה אחרים תחתיהם המד"א או מצא אבדה. הקרוב אצלי כי תמר רמזה זאת ליהודה במה שאמרה הכר נא למי החותמת ולא אמרה של מי החותמת והוא כי אם יהיה בידך כלי שהפקיד אצלך חבירך אם ישאלך אדם עליו תאמר לו של פלוני הוא אבל אם אותו הכלי שהפקיד אצלו נאבד ועשית לו אחר תחתיו הנה בשישאל השואל מה טיבה תענהו לפלוני עשיתיו ולא תאמר לו של פלוני הוא כי מלה זו לא תפול בלתי על אותו הדבר ממש שהפקיד אצלך או אז תאמר של פלוני הוא כי שלו הוא בעצמותו וזהו שרמזה תמר ליהודה במאמר הכר נא למי החותמת כו' כלומר עבור מי המציאם הקב"ה (והוא נמשך אל מה שאמרו הם ז"ל כי נאבדו והמציא הקב"ה אחרים תחתיהם) וזהו שאמרו (בסמוך) בקש לכפור אמרה לו הכר נא שלך ושל בוראך הן כלומר אחר אשר בוראך המציא לי כאלה תחת ערבונך ההוראה מזה הוא כי הוא מבקש הודאתך :

ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו כו' וימאן ויאמר כו'. מדרש וימאן יהודה ברבי אמר בדבר מצוה ממאנין בדבר עבירה אין ממאנין בדבר מצוה ממאנין שנאמר מאן יבמי בדבר עבירה אין ממאנין בתמי' והמאמר פלאי א). וכדי לבוא אל

שפת היריעה

א) ולהמתיק הדברים יותר אמר הרב מ' אלקנה ז"ל כי רז"ל במדרש היה קשה להם מאמר וימאן שהוא אך למותר כי הכתוב מבאר לנו התשובה אשר השיב על דבריה הן אדוני לא ידע אתי מה בבית כו'. אמנם לבוא אל הכוונה נקדים לבאר תחלה מאמר והנה לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו שזה מן הזרות שהכתוב יתלה המצות בחפץ האדם ורצונו וכמו שכהננו בפנים הלא המצות המה גזירות המלך על עבדיו. אמנם דע כי בורא העולם בחכמתו ית' נטע התאוה באדם לדבקות איפות עם היות כדבר בפני עצמו מגונה מאד כמאמר ז"ל בג' דברים האדם נדמה לבהמה אוכל ושותה כבהמה פרה ורבה כבהמה כו' והפילוסוף אמר חוש המשוש הרפה הוא לנו. עכ"ז לסבת היותו ענין הכרחי לקיום העולם שמהו הי"ת נגר ממטעי הטבע. אבל אין כח התאוה שוה בכל בני אדם כי זה יבחר לו את זאת ויבזה הבנית ויש בהיפך יבחר לו הבנית וירחיק הראשונה כאמרם ז"ל חן אשה על בעלה כי לולא כן היה העולם פרוץ בזנות ועתה כי יש במציאות גם התאוה גם גדר סביב כתאוה יתקיים העולם, ומה גם כי כל הנושא אשה בידו לבחור היפה בנשים לפי דעתו והסכמתו עד שלא יחמוד עוד לאחרת, ואף שאין בידו לבחור מן האסורות היינו הקרובות או שיש עליהן איסור אשת איש עכ"ז גם בעלים האלו ברוב נגד המותרות ולא יתאוה אל האסורות, אבל ע"כ אמרו ז"ל אסור לאדם לקדש אשה עד שיראנה כי יש לחוש פן יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו ויתאוה לאחרת והיה האשה קלקולו לא תיקונו, ומעתה הנה במצות יבום אשר המצוה היא לקחת רק זאת בלא בהירה יהיה נשאר הרעותא הנ"ל שלא יקיים נמה לבבו ויגרה ויהיה פרוץ בזנות, ע"כ נתן ית' בזה ג"כ ברירה אם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו יחלוץ. אמנם יותר יתכן בהקדם מ"ש בספרנו שמן המור [בי"ע משליטי במור והלות אות ה'] כי התשוקה אשר בחושים אינם על גדר אחד רק יתחלפו בכמותם בגדרים מתחלפים כי יש הראות והוש השמע תשוקתם דקה וקלה מחוש הטעם יען יספיק לקיים מינו

אל ביאור המאמר נקדים לבאר פרשת יבום ונעמוד על מה שיש להעיר שם והוא (פ' תצא) כי ישבו אחים יחדו כו' יבמה יבוא עליה כו' ואם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו כו' ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל לא אבה יבמי וקראו לו זקני עירו כו' לא חפצתי לקחתה ונגשה יבמתו אליו כו' וירקה בפניו כו'. ויש להעיר בזה א' מ"ש ואם לא יחפוץ כו' מן התימה הוא מה נשתנה מצוה זו מכל מצות תורתנו הקדושה שלא נתנה בהם הבחירה להאדם ב' מאן יבמי להקים כו' לא אבה יבמי. יקשה כפלי המלות ג' מדוע שינה הכתוב ואמר אצל היבם לא חפצתי לקחתה ואצל היבמה ואמרה כו' לא אבה יבמי מדוע לא יאמר גם הוא לא חפצתי יבמה. וכלל הענין בזה הוא עם המבואר מפי סופרים וספרים אשר תכלית שלמות המצוה הוא עם זכות המחשבה וטהרת הלב שיכוון בה האדם אך לעשות נ"ר ליוצרו. וידענו כי הדבר הערב אל גוף האדם כמו מצות עונג שבת ויו"ט וזולתם יכבד על האדם לכוון רצונו ומחשבתו בלתי לה' לבדו יען כי גם הגוף חפץ בהם משא"כ במצוה המתנגדת אל רצון וטבע הגוף כמו מצות הצום והצדקה ודומיהם מהנקל על האדם לעשותם בכוונה רצויה ומיוחדת אך לשם ה' וכאשר הארכנו בביאור ענין זה פ' לך בביאור מה"כ זכור את יום השבת לקדשו כאשר צוך כו' שהרצון לבל יתערב במצות עונג שבת שום מחשבה חיצוניות וגופניות לענג א"ע ח"ו. ומעתה אם במצות עונג שבת הזהירה התוה"ק אותנו כ"כ מה תהיה עוד במצות יבום שעצמיות המעשה בנויה על אשת אח שאיסורה איסור כרת בלתי במות אחיו וזרע אין לו צוה ית'

שפת היריעה

ומציאותו מן המעט מן התשוקה ג"כ יבחר ויאבה לשמש עם החושים האלה כי החושים האלה חוש הראות וחוש השמע מיוחס ע"ד השיתוף גם למעלה וירח ה' את ריח הניחוח כי ראה ה' בעניי וישמע ה'. אמנם חוש הטעם מה שהוא א' מן השלשה דברים אשר האדם נדמה בהם לבהמה אוכל ושותה כבהמה [חגיגה טז] אשר זולת התשוקה הגדולה היה בורח מזה היה א"כ מן הצורך בעבור קיום העולם להעדיף בהם כח התשוקה וחוש המשוש שהוא חרפה לנו עד מאד היה מהצורך להעריך נגדו שיעור יותר גדול מן התשוקה כי לולא כן היה העולם חרב. ומעתה דע כי לא תתכן התשוקה רק בדבר שבידו לעשותו בבחירתו לא בדבר שהוא מוכרח לעשותו ע"י כפיה שכופין אותו לעשותו ואינו בבחירתו, כי זאת היתה עצת אחשורוש והשתיה כדת אין אונס רק לעשות כרצון איש ואיש למען יאכלו וישתו בבחירתם ובתשוקתם ויערב להם. וא"כ במצות יבום שהוא ענין הכרחי באין ברירה אין מקום אל החפץ ואל התשוקה ובאין תשוקה נשאר הדבר כמאמר הנזכר חרפה היא לנו והוא מגונה מאד ויהיה מהנמנע לקיים המצוה להקים לאחיו שם בישראל, לזאת נתן ית' ברירה אל האדם אם לא יחפוץ לקחת יחלוץ ואחר אשר הברירה בידו מה לבחור יש ביד התשוקה להכריע ויש מקום אל האדם לטות עצמו אל קיום המצוה, ואז אחר כי יש ברירה בידו ועכ"ז לא יחפוץ לקחת את יבמתו בע"כ שהוא ממאן להקים לאחיו שם בישראל ורק עי"ז לא אבה יבמי, אז ועלתה יבמתו השערה ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל ע"ד וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כו' ע"כ לא אבה יבמי ולכן וירקה בפניו דרך בזיון ככה יעשה לאיש כו'. ומעתה הנה הברירה שנתנה התורה במצוה זאת היא ע"ד הברירה אשר נתנה התורה במאמר כי תצא למלחמה כו' וראית בשביה אשת יפת תואר כו' ולקחת לך לאשה כי שמה נתנה הברירה למען לא יהיה אנוס מן היצר ויוכל לעמוד נגד היצר ולא ישאנה כן פה אין הכוונה באמת שיחלוץ רק כי על ידי הברירה יהיה מקום להתעורר ולבחור בה וישאנה:

ומעתה תתבונן נפלאות בתשובת יוסף הצדיק בדבר מצוה ממאנין בדבר עבירה אין ממאנין כי כבר מבואר במדרש [ב"ר פ"ז] שאמרה לו ליוסף אם לא תשמע לי כופפת אני את קומתך מסמא אני את עיניך כו' והגם שאמרו בג"ע יהרג ואל יעבור אבל אין בן נח מצווה על קדוש השם [עיין מזה בפ"ד שהאריך] וא"כ היה יוסף אפשרי על ענין זה באין עון כ"כ. אבל הצדיק הזה השכיל פיהו ואמר לה למשל איש רך וענוג היזדמן או היתכן שיעשה מעשהו זר מעשהו בדברים פחותים ומגונים לגרוף תנורים וכירים וכדומה ואם במקרה יזדמן שיעשה לפעמים כזאת אפשר שעשה זאת בעבור היותו לעסק נכבד לדבר מצוה בהיותו קרוב לבית הכנסת ולבית המדרש אבל לא לדבר הרשות וכש"כ שיהיה נמנע מלעשות זאת בהיות בו עוד דבר עבירה כמו בשבתות וימים טובים. וזה היה מאמר יוסף הצדיק ע"ה בדרך בירור כי מצד הטבע לבד אין בכחו לעשות זאת כי היא באה אליו בהכרח לכוף אותו על כך הלא ראי נא אם בדבר מצוה ממאנין שנאמר ואם לא יחפוץ כו' כי אם היה הכרח לייבם לא תהיה התשוקה גומרת המצוה ובהעדר התאוה נשאר הדבר מאוס ומגונה ולא יהיה בכחו לעשותו עם היותו מצוה כש"כ בהיות בו דבר עבירה תרתי לריעותא דבר מגונה שהאדם קץ בו והוא עבירה ג"כ ודאי מהנמנע הוא אל האדם לעשותו ע"ד הכפיה וההכרח. ואמר עוד הן אדוני לא ידע אתי מה בבית כו' ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים *] מאמר הזאת מורה כי יש עוד רעה אחרת רק היא קטנה בערכה גם למה איחר העיקר והקדים הטפל הלא מאמר וחטאתי לאלהים ראוי היה להקדימו קודם מאמר הן אדוני לא ידע כו', [עיין הג"ס נתבאר יפה] אבל הוא הדבר שאמרנו כי בן נח אינו מצווה על קידוש השם כמאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל א"כ לא היה לפניו מקום כל כך להשיב וחטאתי לאלהים במקום מאמר אני הורגך אני נולבך, לכן בהכרח אמר לה הן אדוני לא ידע אתי מה בבית כו' איננו גדול בבית הזה ממני פי' מלת איננו כי גם הבעה"ב איננו גדול ממני בבית הזה ואינו מחזיק עצמו כבעה"ב נגדי בבית הזה לרוב חשיבותי בעיניו ולא חשך ממני מאומה כ"א אותך באשר את אשתו ואמר אשר יתודע אליו כי גזלתי את אשתו ממנו ינקום בי ויהרגני והאף אמנם כי גם את תפחידני בהריגה עכ"ז הלא את הנצרך להתגולל עלי דין ודברים אבל הוא יהרגני מיתה מחויבת וא"כ את כי הקיפה עליו ההריגה מבני נדדים א"כ וחטאתי לאלהים אם אשמע אליך ובעלך יהרגני כי יהיה בזה חיוב מיתה משא"כ על ידך אם אתה תהרוג אותי אהיה נשאר עומד בצדקי ומוטב למות מיתת זכאי ולא למות מיתת חייב:

הערה

*] ובמדרש [ויקרא רבה כ"ג] ואיך אעשה כו' וחטאתי לאלהים לאלהים אני חוטא ואיני עושה הרעה הגדולה. ועיין מפרשי המדרש שנדחקו מאד ויפה אמר הרב מ' אלי' מ"ן ז"ל כי הנה אשת פוטיפר באה אל יוסף בטענה שהיא ראתה בכוכבים שעתידה להעמיד תולדות מיוסף והכוכבים היו לה לאלהים והוא אשר אלהים רוצה כן אין ליוסף למאן בדבר זה ע"ז ענה יוסף כי איננו חושש לזה ומוכן הוא לחטוא לאלהים זה ובלא לשמוע לו. וזהו לאלהים [שלך] אני חוטא ואין אני עושה הרעה הגדולה וזהו ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת ועל טענתך אני אומר וחטאתי לאלהים שאמר כי ואזי אני חושש על הדברים שתאמר לי בשמו:

ית' לייבם אשתו לבנות בית אחיו וודאי כי בכמוהם החיוב על האדם לאזור חיל לבל יתערב זרות במחשבתו חלילה לעשות מצוה זו למלאות תאותו ולהשביע יצרו כי בקל יהיה כפוגע באשת אח שלא במקום מצוה. אשר ע"כ אמרו ז"ל (בכורות י"ג) מצות יבום קודמת למצות חליצה בראשונה שהיו מתכוונים לשם מצוה עכשיו שאין מתכוונים לשם מצוה אמרו מצות חליצה קודמת למצות יבום. ומעתה מה שכתבה התוה"ק ואם לא יחפוץ האיש כו' איננו ע"ד ברירה ח"ו אך זאת היתה מחכמתו ית' עם השקפתו יצרי לב האדם ובחנו בהם כי יהיה כבד ענינה על האדם לקיימה על שלמותה בכוונה הרצויה הצורך אליה ולאו כל אדם זוכה למדרגה כזו ואין הקב"ה בא בטרוני' עם בריותיו ע"כ מצא את לבבו להקל ענינה על האדם בחליצה והיא אך להאדם אשר ירגיש בנפשו כי לא יוכל לעמוד בדבר לכוון הכוונה הנאותה אליה:

ודע כי מצוה הלזו מתוארה ע"ש יבום והוא באם לב האיש המייבם תמים אתו לעשותה אך למען הקים לאחיו שם בישראל לא כן באם יגרע ממנו כח העז הטוב וילוה אליו כח המתאוה לעשות הדבר על דרך גבר בעלמה ולשם אישות או אז מוגדר ענינו ע"ש לקיחה עד"כ כי יקח איש אשה. ובזה נבוא אל ביאור הכתובים כי ישבו אחים כו' יבמה יבוא עליה ולקחה לו לאשה ויבמה רמזה התוה"ק במלת ויבמה אשר מגמתו לא יהיה לזולת בלתי ליבמה ולקיים המצוה וע"ז אמר ואם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו ר"ל לא ע"ד הממאן במצות ה' אדרבא מאד חשקה נפשו לקיים מצות יבום אבל הוא ירא על עצמו פן יפגע בה ע"ד לקוחין. וזהו ואם לא יחפוץ האיש לקחת כו' אי על זאת היה מהצורך להודיע אמתלאותיו מדוע הוא נסוג אחור ממצוה זו וזהו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים ואמרה מאן יבמי להקים לאחיו שם בישראל כלומר על דבר שאיננו בבחינה זו שיהיה מכוון מחשבתו אך להקים לאחיו שם בישראל ע"כ לא אבה יבמי מדאגה פן יפגע בי ע"ד הלקוחין. וזהו וקראו לו זקני עירו כו' ואמר לא חפצתי לקחתה וכנ"ל ואחר כי הגיע אמתלאותיו ונגשה יבמתו כו' וירקה בפניו כו'. כי אין לארוץ משפטו בעונש גמור כי אתו עמו טעם מספיק ואיננו כמסרב ח"ו אך עכ"ז הוא ראוי לבזיון כי מדוע לא יגביר שכלו על יצרו לעשות המצוה עם הכוונה הנאותה אליה. וזהו וענתה ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו כלומר אין בגדר לכוון אך בעבור לבנות בית אחיו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל כלומר זה הוא שאין בכחו לייבם בלתי לחלוץ. ומעתה דברי המדרש מובנים פשוט כי הנה מבואר במדרש כי שאלת אשת פוטיפר את פני יוסף לאמר שכבה עמי לא היתה ע"ד פריצות כמשפט הזונות אבל באתה אליו בדברים של טעם כי ראתה באיצטרלוגין שלה שעתידה להעמיד ממנו בן ולא ראתה יפה כי הדברים מגיעים לבתה. והנה יוסף ע"ה ידע כי אם ידיח דבריה בלי נתינת טעם לא יוכל לה כי כפי הנראה היו דבריה בתם לבבה לכן היה מהצורך ליוסף לתת לה מענה במועצות ודעת למען לא תחשבהו כממאן בעלמא לאמר האמנם שאתה חוזה בכוכבים שתעמיד ממני בן הביטי נא וראי במצות יבום אשר נצטוינו עליה בתורה נאמר בה ואם לא יחפוץ כו' מיראתו פן יתערב לו איזה מחשבה זרה כן אנכי לבי הומה לי פן לא יהיו רעיונותי אמונות אתי בל תהיה כוונתי לזולת רק להעמיד ממך תולדות וזהו לדבר מצוה ממאנין לדבר עבירה אין ממאנין בתמיה. והבן:

ויהי כדברה אל יוסף יום יום. מדרש בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה נסן שוה ויהי כדברה אל יוסף יום יום ויהי כאמרם אליו יום ויום ולא שמע אליהם גדולתן שוה ויסר פרעה את טבעתו ויסר המלך את טבעתו ע"כ. ולבוא אל הבנת המאמר נעיר עוד במה"כ ויהי כהיום הזה ויבוא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש ובמדרש לעשות מלאכתו לחשוב חשבונות של רבו רשב"נ אמר לעשות צרכיו אלא ואין איש בדק עצמו ולא מצא עצמו איש איקונין של אביו ראה וצינן דמו דכתיב משם רועה אבן ישראל מי עשה כן מאל אביך ויעזרך. הנה מה מאד יפלא על רבותינו ז"ל באמרם לעשות צרכיו נכנס לו יהיה כדבריהם אם התוה"ק כסהו למה יגלוהו ומה גם כי ההוראה מסיפור הכתוב הוא להפליג צדקת יוסף ע"ה ולפי דבריהם תתמעט צדקתו הרבה במ"ש כי הוא נכנס לדבר עבירה ואך מן השמים עכבוהו. עוד יותר יפלא כי הלא המוחלט הוא שהאדם הוא חפשי בבחירתו להטות עצמו אל מה שיחפוץ וכמאמר' ז"ל (מגלה כ"ה) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וא"כ איך עכב ית' על יוסף והפר בחירתו. ובגמ' (סוכה נ"ב) אמר ר"ש ב"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום שנאמר צופה רשע לצדיק כו' ואלמלא הקב"ה עוזר לו אינו יכול לו שנאמר ה' לא יעזבנו בידו. והנה גם במאמר הלז קשה קושיתנו הנ"ל הלא הכל בידי שמים כו'. ונזכיר עוד שאלת רבים מהקדמונים ע"ה על מה שהפליגה התורה לספר מרעת פרעה מלך מצרים וכבדות לבו הלא ה' פעל כל זאת כאמור ויחזק ה' כי אני הכבדתי וזולתם וא"כ מה פשעו ומה חטאתו ומה גם כי יפלא מדוע הפר ית' בחירתו ורצונו. אמנם עילת הדבר כך הוא כי פרעה הפליג מאד לעשות רעה מצד רוע בחירתו וזדון לבו אבל בעת נגעה בו יד ה' והפליא את מכותיו עד כי לא היה יכול שאתם והיה קשה עליו כח הסבל הגם כי אז עלה על רוחו לעזוב מרי רשעתו ע"י הכרחת היסורים ולחץ המכאובות לא רצה ית' בהטולה על רוחו ולא קיבל כחומו. יען כי אין תשובתו מצד הערת רוחו ועצמיית בחירתו רק זרה היא אצלו וכח אחר מעורב בו היינו המכות

והמכאובות אשר הלה ה' בו אשר מסבתם היתה תשובתו הכרחיית אבלו אי על זאת הוא ית' הוסיף את כחו לו לסבול מחלתו ויחזקהו במסמרות בל ימוט מרוע בחירתו וינהגהו בכבדות להעמידו על מצב רשעתו למען יפעלו בו מגפותיו שינחם ויתעצב אל לבו לעזוב דרכו הרע (וזהו ויחזק את לבו ר"ל שישאר על דרכי בחירתו *). ועד"ז ג"כ משפט הנהגתו ית' עם חסידיו שכל מגמתם ובחירתם אך לטוב לפני האלהים בלתי כי היצה"ר מבקש הדיחם להטותם מבחירתם ושרירות לבם הטוב ויום יום יתגבר עצמו עליהם ביתר שאת ויתר עוז וילך הלוך וגדל. וכל עוד שיש בכח הצדיק לאזור חיל מול יצרו ודאי לא יעזרהו ה' כי הוא בכלל הכל ביד"ש חוץ מיר"ש אבל בראותו ית' שכבר נלחם אתו כפי יכלתו ואין לאל ידו עוד יותר והיצה"ר מוטות כנפיו הרחיבו הגביהו ית' מאד מה שאין בכח אנושי עוד לכבוש אותו ולהנצל מרשתו או אז ישולח עזרו מקודש וימין ה' תתמך בו למען העמיד אותו על אומן בחירתו הטובה. וזהו שאמרו ז"ל (יומא ל"ח) הבא לטהר מסייעין אותו וזהו שרצו ז"ל במאמר הנ"ל יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום כו' ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. ר"ל אם הוא כבר בבחינה זו שאם לא יעזרהו ה' לא יוכל לו מעצמו כי לא נותר בו עוד כח ללחום עמו ולעמוד נגדו או אז ה' לא יעזבנו בידו. ומעתה יתכן כי גם ר' שמעון בר"כ ע"ה שאמר כי יוסף לעשות צרכיו נכנס הנה הוא גם הוא רצה להודיענו רוב צדקת יוסף עד היכן היה כובש את יצרו עד כי תם כחו והעד כי ה' עזרהו וכנ"ל. וזהו דברי המדרש מי עשה כן מאל אביך ויעזרך הרצון כי מזה יבחן טוב בחירת יוסף ע"ה אך היצה"ר פרש עליו רשתו יותר מכפי כח וסבל האנושי כי ע"כ נושע בה':

אך עתה מהצורך אלינו עוד לחקור מה זאת עשה אלהים ית' בתתו כח להיצר לעשות חיל יותר מכדי יכולת שכל אנושי עד שיצטרך לעזר אלהי. נשוב בזה עם מה שנבאר תחלה מאמר פליאה בדברי רבותינו ע"ה והוא במדרש (פ' תרומה) עלית למרום שבית שבי כל עלוייך לא היו אלא מן המרום (הוכרחו לזה ע"י אות למ"ד ממלת למרום הנקודה פת"ח שהוא משמש במקום ה"א הידיעה וכאלו יאמר להמרום) והמאמר סתום וחתום אין חזיונו נפרץ. ונזכיר עוד מאמר הכתוב (תבוא) והיית רק למעלה ולא תהיה למטה אשר לכאורה מלת רק אין לה שחר גם מ"ש ולא תהיה למטה נראה אך למותר כי ידענו ידיעת ההפכיים אחת היא. אבל כל זה יותר לנו בשנחקור על מצב האנושי וענין הרכבתו האמור בו (בראשית) נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וברז"ל (ילקוט במקומו) אמר הקב"ה אם אני בורא אותו מן העליונים הוא חי ואינו מת ואם אני בורא אותו מן התחתונים הוא מת ואינו חי אלא הריני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים אם יחיה ימות ואם ימות יחיה. וכלל הענין בזה הוא כי מה שהתפאר ית' בבריאת האדם בפני המלאכים הוא עבור היותו כלול מכחות שונות וטבעים שונים המתנגדים זה לזה. כי חומריותו ועפריותו הותך בו כח התאוה והחמדה לתענוגי בשר וכל עניני העולם הזה ונפשו האצולה מן העליונים מתחת כסא כבודו ית' כל מגמתה ותשוקתה למה שמפיק רצון אלהים וכחות הגופיות והנפשיות שקולים הם על משקל אחד למען לא יהיה מוכרח לא' יותר מאל הב' ובזאת הוא חפשי בבחירתו להטות עצמו ולהכריע את שיבחר הוא. וזהו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כלומר שיהיה אדמיותו ועפריותו מזוג עם צלם דמות העליונים (וכאשר ביאר הרב המורה ז"ל ענין זה באורך פרק א'

יריעות האהל

*) **ואחר** אשר הספת בהפני מדעך הדברים היקרים האלה אמרתי אכבדך לבאר לך ע"ד זה מאמר תמוה בגמ' (ע"ז ב' ב') כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוהו כמו שעשית לישראל מיד אומר להם הקב"ה שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם אשר הפליאה נשגבה אם כן מתחלה מאי קסבר למה בא אליהם ליתן להם התורה אמנם דע כי לתת בכפיה אין זה נתינה אבל הכפיה אשר כפה את ישראל לא היה אונס כמ"ש הרמב"ם ז"ל (הובאו דבריו בתוס' יו"ט פ"ט דגיטין) בטעם גט המעושה בישראל כשר כי הוא אנוס מדעתו הרעה ואמר כי לעשות כל המצות הוא רוצה רק יצרו תקפו שלא לגרש וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני כבר גרש לרצונו עכ"ל וא"כ הדבר בהיפך מה שהיה צורך לכופו זה היה אונס כמאמר יצרו אנסו כי נפש הישראלי כל רצונו בתכלית להתדבק במצות בוראו ית' רק היה לו הזדמנות אונס היצר וזה הוא אונס. ע"כ לישראל כפה הר כגיגית לדחות אונס היצר ובא אונס כפיית ההר ודחה אונס כפיית היצר ונשאר בנפשם הרצון הטבעי מחפץ הלב והנפש. לא כן ישמעאל ושעיר המה מאנו לא באונס רק מבחירתם וחפץ לבבם כמאמר (תהלים נ"ח) זורו רשעים מרחם א"כ מה זו טענה כולם כפית עלינו הר כגיגית הלא שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם וא"כ רחוקים אתם בעצם מן התורה ואין מקום אצלכם אל הכפיה. כלל הדברים כי בישראל לא היה כפיה רק לדחות אונס היצר וא"כ נשארו עומדים על רצון הטבעי וא"כ ישרים דרכי ה' כי גם בפרעה לא שהכביד הקב"ה את לבו ח"ו להסיר אותו מבחירתו רק בהיפך בחירתו ורצונו היה שלא לשלח את ישראל רק ע"י אונס המכות היה מוכרח לומר לכו עבדו את ה' ע"ז הכביד את לבו שלא יתפעל מן אונס המכות ושיהיה נשאר עומד על בחירתו. והבן הדברים כי נכונים הם למבין (ועיין עוד מ"ש בחבורנו במן המור בתשעה עשר משליש במור ואהלות אות ה' בביאור בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו כו' למען שתי אותותי אלה):

א׳ מא׳). וע״כ אחר כי כחות הגופניות והנפשיות הם ממש כבמאזנים על שיעור אחד ותלויי׳ לוכרע כפי הכרעת בחירת האדם הנה מאז מה שיבחר האדם ויכריענו אם לצדק כח נפשו יעלה ויגבר בו. וכשיעור עלית הנפש כן תרד הכף השניה. רצוני כחות ותאות הגוף ירדו ויחלשו עד כי עם רוב התמדתו להגביר ולהעלות כח הנפש ולכבוש תאות הגוף יעלה ברום המעלות עד כי יהיה מבני העליה המופשטים ממהלכות הגשמיות וילבש מעטה אור בהיר מקרני הודו יתב׳ וע״ד הנאמר (דניאל י״ב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע. וכחות הגוף וזוהמתו כן תרדנה ויתמעטו ילכו עד כי יחלפו כליל וע״ד מאמר דהע״ה (תהלים ק״ט) ולבי חלל בקרבי וכנודע מרבים מן הנביאים הראשונים. ולהיפך בעניני העולם ותענוגות הגוף הוא מגביר עליו כח התאוני עד כי עם התמדתו בהם יהיה משולל אור וחיות הנפש. והוא שאמרו ז״ל רשעים בחייהם קרויים מתים יען כי אין נפשם אתם כי חללו תפארתה ואינם בלתי גופים חומריים שעליהם המליץ המשורר ע״ה (תהלים מ״ט) נמשל כבהמות נדמו*):

המורם מדברינו כי מאחר האדם והרכבתו הוא מב׳ סוגים הפכיים עליוני׳ ותחתוניי והמה שקולים בפלס משפט במאזנים ישאו יחד ועל האדם לבחור ולהכריע את שיחפוץ. וע״כ האדם השלם המגביר שכלו על יצרו עד כי ימעטו וישוחו ילדי חלק התחתוני הנה כפי רוב ירידתם והשפלתם כן יהיו כחות הנפש פורחות ועולות עד אשר אם כחות הנפשיות הרימו קרן למעלה ראש או אז אינכו למטה כל מאומה רק למעלה וז״ש הכתוב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה וע״ד ולבי חלל בקרבי **). והן עד״ז היה ענין ובחינת מרע״ה אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים כי היה מורק ומטוהר מכל סיג החומריות ומופשט הגשמיות בהיר וזך כאראלי מרום והיה רק למעלה וגם בהיותו מוצב ארצה קרן כבודו היה במרומי שחקים וע״כ בעלותו ההרה לא נתעלה יותר מכמו שהיה קודם. וזהו שאמר המדרש עלית למרום בניקוד פת״ח תחת הלמ״ד שהוא כמו להמרום רצוני הידוע כלו׳ למקום שהיה עומד שם גם בהיותו למטה בארץ וזהו כל עלוייך לא היו אלא מן המרום כלומר עליתו להר אלהים היה ג״כ מן המרום היינו מרום מדרגתו. וזה שהביאו ז״ל לזה ומשה עלה אל האלהים ומשה נגש אל הערפל כי לכאורה היה ראוי לומר ויעל משה כו׳ ויגש משה כו׳ אולם לדברינו יתכן כי עלית משה רע״ה אל אלהים היה ממש ע״ד אחד שיש לו ארמון גדול רום הקומה ובו תחתיים שניים ושלישים בשיעלה הבעה״ב אל חדר העליון איננה נחשבת לו לעליה כי גם בעודו מטה עלייתו קרובה כי לו הבית והעליה. כן זה משה האיש אשר גם בהיותו למטה בארץ היה עליון וראשו בשמים ע״כ לא יפול עליו מאמר ויעל משה שהיתה הוראתו ע״ד סיפור ההפלגה וענין מחודש אבל אמר ומשה עלה אל האלהים כההולך לתומו עם המשכת הטבע בדרך ישר וסלול יען כי עליתו היתה מן המרום וכאשר ביארנו:

והנה עתה נשוב לבאר את אשר הערנו מה ראה יתן׳ לתת כח ליצה״ר שיתגבר באדם יותר מכפי כח שכלו ויכלתו. אמנה ע״פ המונח הזה נקנה דעת כי זה היה מכוון לעיקר גדול ולהעלות נפשותינו ברום המעלות ולתת מהודו יתב׳ עליהם וכמו שנבאר. והוא הנביא אומר בשם ה׳ (ישעיה מ״ח) אני ה׳ מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך הראה לדעת כי משפט הנהגתו ית׳ אתנו עב״י הוא ממש ע״ד הרב עם תלמידו אשר משפטו תמיד לתת לפניו איזה ענין מהמושכלות הכבד ממנו מה שלא יוכל להבינו מבלעדי עזרתו עמו עד כי יחרוץ בבינתו (ע״י עזר הרב) להבין גם מאליו למודיות כאלו אז יעלהו הרב לענינים היותר עמוקים ונשגבים ולא יוכל גם להם והרב יועילנו עוד ויסייע אותו להרגילנו גם במושכלות ההם ומהם יעתיק אותו עוד להיותר חמורות וכה משפטו כל הימים עד

*) **והוא** שאמרו ז״ל (ברכות ס״א) צדיקים גמורים יצר טוב שופטן כלומר כי הגבירו כח נפשם המשכלת על זוהמת תאותם עד כי לא השאירו לה שריד ואין מושל בם בלתי יצרם הטוב והרשעים גמורים יצה״ר שופטן כי הרשע הגמור שהוא רק רע משולל ונעדר מחלק יצה״ט מכל וכל אין דן דינו בלתי יצרו הרע והאוחז בשתיהם פעם יכריע עצמו לצד זה ופעם לזה עליו אמרו בינונים זה וזה שופטן:

) **ואולי זהו פרשו ז״ל במדרש במקומו) והיית רק למעלה יכול כמוני תלמוד לומר רק גדולתי למעלה מגדולתכם אשר לכאורה לא ידענו איככה היה עולה על הדעת לומר יכול כמוני. ולדברינו נוכל להבינו ע״ד נאות והוא ע״ד קטן המתווכח עם גדול מי הוא הגדול ביניהם ויעמוד הגדול על רגליו והעמיד אצלו הקטן ואמר לו ראה כי לא הגעת אף למתני מה עשה התינוק עלה על השלחן וקרא אל הגדול ואמר ראה שאני גדול כמוך אמר לו הלא אין אתה אלא מהשלחן ולמעלה אבל ממנו ולמטה היך כלום אבל אנכי הנני מן הארץ עד למעלה. כן הדבר בהאדם הרוצה להיות עולה במעלות בני עלי׳ הלא מהצורך אליו שלא יהי׳ לו למטה חשיבות כל מאומה כי אין בכחו לאחוז בשני הקצות היינו שיהיה לו עסק בעניני העולם ובעניני שמימיים. וכמליצתם ז״ל הרוצה שיחיה את עצמו ימית ע״ע ואמרו עוד אין התורה מתקיימת אלא במי שעושה עצמו כמי שאינו וע״כ בשלא יהיה נחשב למטה כל מאומה או אז יעלה למרום שיאו ויהיה חשוב כעליונים ע״ד מי מושל בי צדיק. וזהו שדייק ואמר והיית רק למעלה ולמטה לא תהיה נחשב למאומה משא״כ הוא ית׳ כי ידו בכל לנהל בעליונים ובתחתונים ואליע במטה ובמעל וזהו גדולתי למעלה מגדולתך:

אשר לא יצטרך עוד לעזרת הרב ותועלתו. הוא הדבר והוא הענין בהנהגתו ית' אתנו אשר רבותינו ז"ל (יומא ל"ח) העידו הבא לטהר מסייעין אותו והוא כי ברואתו ית' את האדם בוחר בטוב לפניו ומואס ברע ומגביר שכלו על יצרו להייסיר דרכו כמו אז יוסיף ית' עוד היצה"ר בתוספת העוז והאומץ. ובשגם אין בכח ויד האדם לעמוד בו ולהנצל ממנו הלא אלהים יענה את שלומיו (בשכבר תם כחו ממנו וכאשר ביארנו למעלה) ועוז ימינו תעוז לו לסייענו לנצחו עד כי יעמוד בכח ההוא מאליו אז יגביר ית' כח יצרו עוד יותר למעלה מערכו ויהיה ג"כ בעזרו עד כי יהיה הנצחון הזה קנין מוחלט בנפשו ובכח בחירתו או אז יגדילנו עוד יותר. וזהו הבא לטהר מסייעין אותו כלו' הוא ית' מזמין לפניו תגרת היצר עודף על כח שכלו ומסייע אותו כי ע"י זה יתגברו כחותיו הנפשיות בכל פעם ויעלו מעלה מעלה עד כי לא יצטרך לעזרה. וזהו אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך כלומר מתחלה יועילנו וילמדנו עד כי יהיה בכחו ללכת מעצמו בדרך צדיקים *). וזהו יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום כו' וה' לא יעזבנו בידו וכאשר ביארנו למעלה ותכלית הרצון הוא עבור להעלהו ממדרגה למדרגה היותר גבוהה:

ומעתה נתנה ראש לבוא אל ביאור המד' נושא דרושנו ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה כו'. הוראת כ"ף הדמיון ממלת כדברה רומז כי יוסף ע"ה נתפעל על ידי דבורה עד שיום יום היה מגביר עצמו על יצרו בתוספת העוז והאומץ. וזהו ויהי כדברה כו' ולא שמע אליה כלומר כל מה שהרבתה היא לדבר ולהגדיל יצרה ותאותה כן גם הוא הוסיף עי"כ והעדיף כח ואומץ בהתגברותו עד שהוסיף להתרחק ממנה אפי' מלהיות אתה בבית לא לבד לשכב אצלה עד שאמרו במדרש שהיתה מסבבת עליו שעל כל הפחות יתן עינו עליה להביט בה ומאן גם בזה ומזה יבחן כי יוסף ע"ה היה הולך וכובש יצרו יום יום על אחת אפים. וזהו דברי המדרש בכיס של רחל כשן שוה כלומר נסיונן שוה כי כמו שנאמר ביוסף ע"ה ויהי כדברה אליו יום יום כן נאמר במרדכי ויהי כאמרם אליו יום ויום כו'. והרצון בו ג"כ כל עוד שהרבו לדבר על לבו ולהסית אותו כן עוד יותר לא שמע אליהם וכמבואר שם בתחלה לא נאמר כ"א ומרדכי לא יכרע ולא ישתחוה ואח"כ נאמר ולא קם ולא זע לכן גדולתן שוה כמו שהיו שוים בערך צדקתם ואמונתם. ובקצרה נוכל לומר בטעם הדבר עם מה שאמרו רבותינו ז"ל (סוכה נ"ב) כל הגדול מחבירו יצרו גדול ממנו והוא כי ענין התגברות היצר באדם יהיה כפי ערך מעלתו וגדולתו ויקרותו על יתר העם. כי יש אדם ישר שעמלו בחכמה ודעת וכשרון המעשה אבל אך לעצמו ועל אחרים לא יתן עינו ולבו כלל להייסירם ולזכותם ויש גדול ממנו המתואר צדיק יסוד עולם להיותו מזכה הרבים בזכותו כי יתן את רוחו עליהם ויהיה לעם מול האלהים להריק להם ברכה וטוב מאת ה' מן השמים. וההבדל ביניהם כי הא' עליו לא יתגבר היצר כ"כ כ"א כפי ערכו ולא יותר משא"כ הב' כי עליו צופה השטן ומבקש המיתו ומתגבר עליו יותר מכפי כח שכלו עבור המון אנשים רבים הנלוים אליו והחיים בצלו כי בשיהרס יסודתם יפול הבנין אחור. וזהו שאמר צופה רשע לצדיק כו' מלת צופה הוראתה כדברינו שהוא צופה ומביט ואורב מרחוק על צדיק יסוד עולם שע"י יפלו כל המסתעפים מכח גזעו היסודיי. אבל מי שהוא מסוג הזה המשפט לאלהים הוא להיות לו לעזרה בל ילכד ברשת היצר להיותו לוחם את מלחמת אחרים אך בתנאי אם יתאמץ תחלה ללחום חלק מלחמתו בהיצה"ר ואז על ה' ישענו על מה שהוא נלחם בעבור אחרים וכאשר ביארנו הענין באורך למעלה (וישלח) ע"ש. וכמו כן יוסף ע"ה הוא היה היסוד ואבן פנה למשען בית ישראל. ע"ד הכתוב (עובדיה) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה וכנודע ועל ידו נשתלשלו כל טובות העולם וברכות יעקב ובניו כמאמר (ויגש) וכלכלתי אותך שם והוא היה עקרן של שבטים כמאמר אלה תולדות יעקב יוסף ועי"ז נקראת רחל עקרת הבית שממנה נולד יוסף שהוא היסוד לבית ישראל ולכן פרץ עליו היצה"ר יתר מאד למען הפיל כל הבנין. וע"כ אחר כי התגבר עצמו ללחום ביצרו כפי ערך חלקו היה המשפט כי על המותר יעזרהו ה' כי היא מלחמת אחרים. וזהו מרומז בדברי הכתוב (ויחי) בן פורת כו' וימררוהו ורובו וישטמוהו כו' רומז על הסתת היצר כמוזכר במדרש ותשב באיתן קשתו ויפוזו זרועי ידיו כלומר בכח ואומץ ידו נלחם ביצרו. מידי אביר יעקב משם רועה אבן ישראל כלומר לאשר התגבר עליו היצר ללחום עוד מלחמות זולתיים עבור היותו אביר יעקב ואבן ישראל אי על זאת מאל אביך ויעזרך כלומר היה החיוב אליו שיהיה נושע בה' וישגבנו שם אלהי יעקב:

וירא שר האופים כי טוב פתר ויאמר אל יוסף אף אני בחלומי. ראוי להעיר על מלת בחלומי מדוע לא אמר גם אני חלמתי וכדומה מהלשונות. ואולי הרצון בזה ע"פ מה שאמרו ז"ל במדרש שכל אחד ראה חלומו ופתרון חבירו ע"כ כשמעו מה שפתר יוסף לשר המשקים ענה בו כי טוב פתר כי הוא ראה כן בחלומו וזהו וירא שר האופים כי טוב פתר והטעם ביאר במ"ש אף אני בחלומי כלו' כן ראיתי בחלומי:

עוד יתכן בזה כי השר האופים העלה על רוחו כי הב' חלומות שוים בפתרונם כמו שהם שוים וקרובים בסגנון המראה זה ג' שריגים וזה ג' סלים. וכהוראת לשון הכתוב ויחלמו חלום שניהם

ירי עות האהל איש

*) **וזהו** מכתב רש"י ז"ל (פ' נח) את האלהים התהלך נח ובאברהם הוא אומר אשר התהלכתי לפניו נח היה צריך סעד לתמכו לא כן אברהם שהיה מתחזק והולך בצדקו מאליו ומובן כדברינו:

איש חלומו בלילה אחד לומר כי החלום אשר לשניהם הוא רק אחד ולכן לא אמר ויחלמו שניהם חלומות (ואולי יהיה מוסב גם מלת אחד על מלת חלום כאלו אמר חלום אחד) וגם אח"כ בדברם אל יוסף אמרו כלשון הזה חלום חלמנו ופותר אין אותו. ולכן כראותו כי טוב פתר לשר המשקים דן את עצמו כי הוא גם הוא עומד אל פתרון כזה וכלל גם חלומו עם של חבירו ואמר אף אני בחלומי. אולם יוסף לא כן פתר וזהו ויען יוסף ויאמר זה פתרונו:

ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. הנה מכבר העירו המפרשים ע"ה כפל הדברים ולא זכר כו' וישכחהו הלא ידיעת ההפכיים אחת היא. עוד יותר יפלא איככה יגונה שר המשקים על שכחו את יוסף אחרי כי הוא אצל האדם כענין האונס הנעשה בלי דעת ומה גם כי על יוסף בעצמו יקשה שאמר לו כי אם זכרתני כו' והזכרתני כו' הלא הזכירה איננה בבחירתו שיוכל להחליט עליו כי אם זכרתני וזולת זה לא ידענו כפל המלות זכרתני והזכרתני כו'. ובגמ' (פסחים ק"ו) זכור את יום השבת לקדשו זוכרהו על היין והנה לכאורה לא ידענו מאין הוציאו ז"ל לדרוש זוכרהו על היין ממלת זכור וגם על הפסוק עצמו יש להעיר מה שהזהיר האדם זכור כו' הלא הזכירה איננה בטוחה בבחירתו כנ"ל. אבל כל זה יתבאר בשנקדים מאמר רבותינו ז"ל (ילקוט קדושים) אמר הקב"ה לישראל הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי אתכם לפיכך היו קדושים כשם שאני קדוש ע"כ. ותכלית רצונם ז"ל בזה הוא כי הנה האדם להיותו מורכב מגוף ונפש הוא מקורב ומחובר אל העולם הזה מאד ובכלל מאד כמו הגוף חומד ומתאוה לטובות ותענוגי העוה"ז עד שכמעט אין דבר בעולם שלא יהיה לו קרוב ומכיר בגוף האדם וחושיו אשר גם מעצמם הם מתעוררים אליהם בכל פעם מבלעדי מי שיזכירם ויעירם כמו לאכול לרעבונו לשתות לצמאו וזולת מעניני הגוף כי על כולם לא תעבור ההעלמה והשכחה לכסות עליהם אבל כולם חקוקים בטבעו ובמזגי הרכבתו. לא כן עניני הנפש והם התורה והמצוה אין שום מכיר וקרוב בגוף האדם שיתעורר להחזיק בהם לדרוש קרבתם ולבקש אהבתם. ועילת הדבר הוא כי הנה האיש היושב בעיר שנולד בה יהיו אהוביו ומכיריו רבים מאד אביו ואמו ובית אבי אביו וכמוהם מהקרובים לא כן הנולד באיים רחוקים ושבתו יתן בא' המקומות הרחק מאד מעיר מולדתו אין לו שום קרוב עמהם ויהיה ביניהם כגר בארץ נכריה ואם יאמר לו אחד מהם שהוא קרובו ודאי לא יאמין לדבריו ולא יקבל ממנו. כן הדבר בגוף האדם להיות גזעו ושורש מחצבו מחבור העולם נתח מנתחיו הוא קרוב אל העולם והעולם לו והיו לאחדים. לא כן הנפש האצולה ממרומים ונחצבה מן העליונים והיא בעולם כגר בארץ לא לו ע"כ היא מתנכרת להם ואין לה דבר עם חפצי העולם מאומה כי כולם זרים אצלה ואין התחברותה וחפצה בלתי בתורת אלהים ומצותיו כי היא גם היא קדומה לעולם אלפים שנה ומעונתה בשמי מרומים ונקבע דירתה בארץ ע"כ גם היא אין לה קירוב עמהם. ולכן גם אם יראה אדם כי דבר מעניני וחפצי העולם יתקרב אל נפשו לאמר גואל אנכי וטובה אני לך בל יאמין לו ויהיה זורה אותה הלאה. וכמ"ש החכם (משלי ז') אמור לחכמה אחותי את ומודע לבינה תקרא כלומר אך המה הקרובים אל נפש האדם ולא זולתם כי יבואו לפניו חנפים ללכוד אותו במוקשם. וזהו נחות לשונם ז"ל קדושים תהיו כו' והוא כמדבר אל נפש הישראלי שלא תחל לזנות אחר תענוגי וקניני העולם ושלא תתקרב אליהם ובא מדרשם הואיל ונתקדשתם לשמי עד שלא בראתי אתכם היו קדושים כשם שאני קדוש. כלומר אחרי כי ראשית מחצבך הקודש היה טרם בריאת העולם עליך לדעת שאין לך בו שום קרוב או גואל וע"כ הפרד נא מהם וזהו קדושים תהיו כלומר בדלים ופרושים. המורם מדברינו כי עניני וחפצי הגוף הטבעו בו כחות המתאוים והמעוררים אותו אליהם עד שאין מהצורך אליו הערת אחרים כל מאומה כי הוא תובע חלקו מעצמו ובחוק טבעו לא כן עניני הנפש אין שוקד עליהם להעיר את האדם לתבוע צרכה כי דורש אין להם במזגי ויסודי גופו להיות נמשך אליהם בטבעו. ע"כ הוא ית' בצוותו אותנו על זכירת יום השבת ושמירת קדושתו מה שאיננו מוחש ומורגש בלתי אל הנפש ובקל היא עלולה להשתכח אמר זכור את יום השבת לקדשו והוראת מלת זכור איננה ע"ד הצווי (בשכבר אמרנו כי לא יאות לצוות על הזכירה) אבל הוא מקור בקמ"ץ והכתוב הורה לנו כי מהצורך אלינו לחפש עילות ולעשות תחבולות מה שיביאו לזכרון קדושתה. וזהו שדרשו זוכרהו מאחר שבא להשכיחו ממש כמשפט בני אדם אם יהיה להם דבר מה לחוק אותו על זכרונם ומדאגה פן ישכחוהו יעשו להם אותות במה שעומד ומתמיד נגד פניהם אם ברשימה בחרט או כדומה מהאותות והסימנים המסבים זכירת הדבר עם הבטתם עליהם. כן מצות שבת רבת החשיבות שעליהם הפליגו ז"ל שקולה היא נגד כל המצות ולבל תעבור עליה השכחה ח"ו להיותה בלתי מוחשת ומורגשת אל גוף האדם היתה עצתו ית' לתת אליה אות ומופת מה שיביא את האדם לזכירתה. וזהו זכור כו' זכנ"ל וביארו ז"ל מה תהיה העילה המסבבת זכירתה זוכרהו על היין כי היין להיותו ענין האהוב ונחמד לגוף האדם ע"כ בהשתתף הוא אל קידוש היום הנה מאז יהיה זכרונו חקוק וחרות בלב כל איש כי הגוף יגוש אותו על חלקו ויקרא לשבת עונג והוא העילה להתענג גם על ה'. ומעתה נבוא לבאר הכתובים שלפנינו כי אם זכרתני אתך כו' והוא כי יוסף ע"ה רצה בשר המשקים שיזכיר אותו לפני פרעה וזכירה כזו לפני מלך לאו בכל

יומא

יומא זמנא אף לא בכל שעה כ"א לעתים פרטיים כשיהיה עסוק בענין הראוי להזכירו כזאת. ע"כ היה ירא על נפשו פן יארכו לו הימים ובתוך כך ישכח אותו ויסירו מלבו ומאז גם בשיזדמן עת הראוי להזכיר אותו אל פרעה ידום ויחריש בהיותו כבר נשכח מלבו. לזאת היתה עצתו אליו לאמר הלא מהחיוב עליך לזכרני על כל טובה פרטיית שייטיב המלך אתך וייטב לבך עליך לומר הלא זה בא לי אך מסבת חסדי יוסף אשר פתר חלומי לטוב ולולא הוא כבר הייתי נעדר התענוגים האלה ועל ידי שיזכרהו תמיד ממילא יתגלגל הדבר שיזכיר אותו לפני פרעה בעת הראוי והנכון. וזהו כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך כלומר בתדירו ועי"כ יסובב והזכרתני אל פרעה. וזהו שחייב הכתוב את שר המשקים וסיפר בגנותו ולא זכר שר המשקים את יוסף כלומר בטוב לו ועי"כ וישכחהו לעת הצורך ולא חייבו על השכחה בלתי על מה שלא שמע לעצתו :

פרשת מקץ

ויהי מקץ שנתים ימים. מדרש קץ שם לחשך וגו' זמן נתן לעולם כמה שנים יעשו באפלה ומה טעם קץ שם לחושך שכל זמן שיצה"ר בעולם אופל וצלמות בעולם דכתיב אבן אופל וצלמות נעקר יצה"ר מן העולם אין אופל וצלמות בעולם. הנה מה מאד ראוי לשום לב לבוא אל תכלית כוונת דבריהם במ"ש שכל זמן כו' אופל וצלמות כו' מה ענין האופל והצלמות (שאין לומר שכוונו ז"ל ע"ד שאמרו (ב"ב ט"ז) הוא היצר הרע הוא המס"מ בשככר החליטו (במדרש בראשית) טוב מאד זה מה"מ). ונזכיר לזה מאמרם ז"ל במדרש (בראשית רבה כ"ב) יצר סמוך תצור שלום שלום כי בך בטוח (ישעיה כ"ו) ואם תאמר שאינו ברשותך תלמוד לומר כי בך בטוח כבר כתבתי בתורה ואליך תשוקתו ואתה תמשל בו ע"כ. ונקדים עוד משנתם ז"ל (אבות ד' א') איזהו גבור הכובש את יצרו כו' ומושל ברוחו מלוכד עיר. ונאמר שהם ז"ל לא כוונו בזה ע"ד משל ומליצה אבל דברו האמת כמו שהוא מבלעדי שיתוף הדמיון כלל והדברים נמשכים אל מה שאמר החכם (משלי כ"ז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם וכמו שנבאר. דע כי הסכימו ז"ל כמו שאין חטא האדם בא כ"א ע"י היצה"ר כן העונש המגיעו הוא רק על ידו וכמאמרם ז"ל הנזכר הוא השטן הוא היצה"ר הוא מה"מ. וכל המאורעות הרעות המגיעות את האדם ע"י נחלי בליעל מהגנבים והחומסים ודומיהם את כולם ישא רוח יצרם הרע לעשות זר מעשיהם לפרוע פרעות מאת החוטא. וכמו שיצרו הרע הסית אותו על אחרים כן הוא מסית אחרים עליו וזה תלוי בזה היינו באם ישלוט האדם ביצרו וירגיז עליו יצרו הטוב שלא יפתנו לרע ממילא אותו היצה"ר לא ישלוט באחרים להרע לו. ואם כי אין הדבר מוכרע מצד השכל עכ"ז הוא מאומת מן המקובל כצרות רז"ל (ברכות כ') זרעו של יוסף אין עין הרע שולטת בהן עין שלא רצתה לזון ממה שאינו שלו אין עין הרע שולטת בו. הא לך יען שלא רצה להשביע יצרו הרע לזון עינו ממה שאינו שלו לא ימצא עין שולטת עליו מיצרי אחרים. ובמדרש (וישלח) אמר ר"ל לרבי לא תיסב מן בר איניש כלום ולית את יהיב כלום ע"כ והרצון כי בשלא יחמוד הוא ממון אחרים לא יחמדו אחרים ממונו. וזהו ג"כ (איוב ל"א) אם נפתה לבי על אשה ועל פתח רעי ארבתי תטחן לאחר אשתי ועליה יכרעון אחרין ועילת הדבר היא כי אות' המעש' שעשה מפאת שליטת יצרו עליו היא פועלת בזולתיים שיעשו לו במתכונתה ומדויל ידי' משתלים *). והוא ששאל דוד הע"ה (תהלים י"ז) שמרני כאישון בת עין כו' מפני רשעים זו שדוני אויבי בנפש יקיפו עלי ירצה שישמרהו ה' מאויבי נפשו ומיצרי לבו ובזאת יהיה בטוח מפגיעת רשעים וזהו שמרני כו' מפני רשעים זו שדוני והעילה אויבי בנפש יקיפו עלי :

ומעתה עמוד והתבונן נפלאות כי ביד האדם לכבוש ולכנע כל אויב ואורב כהקרובים כהרחוקים גם כי לא ידעם שידע להזהר מהם עכ"ז ידיו רב לו להיות יושב שקט ושאנן בל יתיצב איש נגדו ולא יריע אויב לו. והוא באם לבו שלם אתו ולא נתן מקום לשליטת יצרו הרע בנפשו הנה בכח ההוא ידיח ויהדוף ממנו המוני הרשעים המעיקים מפאת רוע יצרם עד שלא יצטרך לקשת וכידון וכדומה. וכאשר הפליג המשורר ע"ה ואמר (תהלים מ"ו) לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שמות בארץ משבית מלחמות עד קצה הארץ קשת ישבר כו' מלת שמות תתבאר ע"פ דרכנו ענין שליטה ואדנות כמו שביארו ז"ל מאמר (שופטים) שום תשים כו'. והרצון כי אין מהצורך אל האדם לערוך מלחמה וקרב על אויביו אף לאשר בקצוי ארץ כי אין עליו כ"א לכבוש ביצרו ובזה יכבוש הכל גם

 מבלעדי

*) **והוא** שאמר החכם ע"ה (משלי י"א) רע ירוע כי ערב זר כלומר הרע שהאדם עושה לזולתו ירוע כלו' אותה הרעה תתהפך אליו והטעם כי ערב זר כלומר אותו יצה"ר יתלבש אח"כ בזולתו להשיב גמולו בראשו והוא הוא הערב בדבר להשיב לו כמפעלו. וזהו מאמר המשורר ע"ה (תהלים קכ"ה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים בתנאי למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם וזהו היטיבה ה' לטובים כו' והמטים עקלקלותם יוליכם ה' את פועלי האון (ולא אמר פועלי און) אמר בה"א הידיעה את פועלי האון לומר כי באותו דבר שהבליע יצרו על נפשו עשות רעה באחרים בכמוהו יענש וזהו יוליכם ה' את פועלי האון כלומר שעושים אותו האון ממש שעשה הוא :

מבלעדי קשת וחנית וזהו הרמוז במלת משבית ולא אמר כובש וכדומה . ומה נמרצו עתה דברי החע"ה כמים הפנים לפנים כו' כי הנה כל התנועות שירצה האדם לעשות בדמות והצורה הנראית תוך המים יעשה התנועות ההם בעצמו במראה פניו וכאשר יעשה בצורת עצמו כן יעשה בה כן ביד האדם עשות לב רעהו אליו אם לטוב או להיפך באם רחוקים המה זה מזה מרחק רב לא יבדיל ביניהם . וזהו כמים הפנים לפנים ר"ל כמו כל התנועות שיתפעלו במים הוא רק תנועת האדם המביט בה כן לב האדם אל האדם ר"ל כל מה שבלב זולתו עליו הוא רק מה שבלבו על רעהו . וברצות אדם לעשות לב זולתו' עליו לטובה לא יצטרך לפעול כל מאומה עם לב זולתו אך יפעל בלבו טוב על אחרים ובזה יפעל גם לבב אחרים עליו לטוב . ומעתה דברי רז"ל יתבארו פשוט איזהו גבור הכובש את יצרו ומושל ברוחו מלוכד עיר כלומר עם משלו ברוחו וכבישת יצרו הוא גבור בארץ משבית מלחמה עד אפסי ארץ . וזהו עצת הנביא ע"ה יצר סמוך תצור כלומר אם רצונך להשמר ולהנצל מיצרי אחרים הרחוקים ממך עליך לשמור יצר הסמוך והקרוב בלבבך ומאז גם המה יעשו שלום לך . וזהו שלום שלום כלומר כאשר יהיה לאחרים שלום מיצר לבך יהיה גם לך שלום מיצרי אחרים וזהו כי בך בטוח וע"ז בא מדרשם ז"ל ושמא תאמר אינו ברשותך ת"ל כי בך בטוח כבר כתבתי בתורה ואתה תמשל בו ולא כן יצרי אחרים שאינם ברשותך :

כ"ל העניין הוא כי האדם לעמל יולד להתייסר מיצר הרע אבל הבחירה בידו אם להתייסר מיצר לבו היינו ללחום עמו ולהתגבר עצמו עליו או להתייסר מיצרי אחרים *) . וההבדל כי האדם שיטה שכמו לסבול עול מלחמת יצרו ויתייסר ממנו עליו אין להוסיף לא כן בשיפול ליד יצרי אחרים הלא ירבו להתגולל עליו להכאיבו יותר ממה שהיה מתייסר באם היה לוחם עם יצרו . אשר ע"כ שאל דהע"ה (תהלים כ"ה) ראה אויבי כי רבו ושנאת חמס שנאוני כ ומר המה מוסיפים להרע אתי יותר מאשר סבלתי מיצרי באם הייתי לוחם עמו . וזהו ראה אויבי כי רבו כלומר האמנם ההכרח אתי להתייסר ולהיות נגוע מיצרי אחרים עכ"ז למה ככה ירבו עלי מאד וזהו ושנאת חמס שנאוני כלו' שנאתם אותי איננה ע"ד הגמול רק שנאת חמס כלומר מרוע לב . וזהו ג"כ (שם מ"ג) שפטני אלהים וריבה ריבי מגוי לא חסיד אשר לכאורה יפלא מאד מה עון מצא בהם במה שאינם חסידים . ולדברינו יצדק מאד כי בהכירם אותו על שלא סבל יסורי יצרו המה מתדמים כנוקמים נקמתו יתברך ועוד נדבו לבם ליתן ולהוסיף על המגיע לענשו וע"ד הכתוב (זכריה א') אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה וזה ידומה למדת חסידות כהמתחסדים עם קונם . וזהו שפטני כו' מגוי לא חסיד כלומר שאין כוונתם בזה למלאות רצונו ית' ע"ד הוותרנות אבל מה שעושים עמדי הוא אך עם זדון לבם ותאותם (וע"ד שכתב הרמב"ן ז"ל פ' יתרו בביאור אשר זדו עליהם) והמה מתנכלים עצמם לומר כי תובעים הם עלבון ה' יתב' . וזהו שקובל הנביא (ירמיה ד') הנה כעננים יעלה כו' השמיעו על ירושלים נוצרים באים כו' כשומרי שדי היו עליה מסביב כי אותי מרתה כלומר מתנכלים שמגמתם לקחת נקמת ה' מישראל שחוטאים לפניו ממש כשכיר המשגיח והשומר שדי בעליו . וזהו שסיים ואמר דרכיך ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך כלומר רע ומר התיסרך מיצרי אחרים כי יוסיפו שבע על רעתך :

והנה עתה נשוב לבאר דברי המדרש בנושא דרושנו קץ שם לחשך כו' והוא כי הוראת הכתוב שהקב"ה חלק זמן קצוב אל החושך הוא חשכת ואופל היצה"ר כי כולם לבשו קדרות על ידו אם מפאת הלחמם אתו והנם מדוכאים מעול יסוריו ופתוייו או מצד היותם מעותדים לקבל עונש ויסורים מיצרי מעללי אישים זולתים וכנ"ל . וזהו קץ שם לחשך ולכל תכלית הוא חוקר כלומר תכלית רצונו יתב' הוא עבור הייסיר לבות בני אדם מדאגה פן יפגעם חמת יצרי זרים המשלמים שבעתים כגעל רעתם . וזהו נאות לשונם ז"ל קץ כו' זמן נתן לעולם כמה שנים יעשו באפלה שכל זמן שיצה"ר בעולם אופל וצלמות בעולם דכתיב אבן אופל וצלמות . והוא כי היצה"ר מתואר ע"ש אופל על היותו מחשיך עיני הרואה להטותו ארחות עקלקלות ושל המעניש יכונה צלמות תואר על מזורת הרשת וכלי מות . וזהו אבן פי' היצה"ר שכינהו הכתוב אבן כמ"ש (יחזקאל ל"ו) והסירותי את לב האבן כו' אופל וצלמות כלו' ב' סוגים האלה נקבצו בו יחדו ונמשכים לרגלו . וז"ש כל זמן שיצ"ה בעול' אופל וצלמות בעולם רצונם לבאר כי גם העונש בא מסבתו ומגירא דיליה נעקר יצה"ר מן העולם אין אופל וצלמות בעולם כלו' אין חוטא ואין מעניש ושלום בעולם כמא' לא ירעו ולא ישחיתו כו' :

עוד באופן אחר בהקדים מאמר רז"ל (חגיגה ה') ומצאוהו רעות רבות וצרות עבד שרבו ממציא לו רעות וצרות תקנה יש לו . ונקדים עוד מה"כ (תבוא) גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב בספר התורה הזאת כו' והפליאה כשגבה האם קצרה היריעה מלכתוב אותם בספר . ואחשוב בהבנת העניין כי הנה כל הרעות והצרות הבאות בעולם והיסורים המשיגים את בני האדם אשר כפי ראות אנוש בעיני בשר ידומה כי המה אך כעתה נצמחים

ונעשים

יריעות האהל

*) **והוא** הנרמז במאמר החכם (משלי כ"ט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון . כי הרשע בראשיתו הוא סר אל דברי היצר ויט אליו לשמוע כל אשר יעצנו ולסוף יסכסך ית' בו יצרי אחרים וזהו ואחריתו יהיה מנון היינו שיפול ביד יצרי אחרים אם לא היה הכן ביסורי עצמו :

ונפשיה ע"י חטאת האדם וטרם שחטא לא היו במציאות כלל. ממש ע"ד האוכל דבר המזיק ונחלה שההחלט הוא כי סבת מחלהו בא לו רק ע"י רעת המאכל ואך עתה נתהוה. אולם המקובל והאמת אצלנו הוא כי אין כל חדש תחת השמש גם הטובות גם הרעות כולם נמצאים ועומדים בעולם וממונים עליהם כאמרם ז"ל (ב"ר פ' יו"ד) אין לך כל עשב שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל ומה גם תהלוכות עניני העולם מטוב עד רע. ואת הכל עשה אלהים בששת הימים כמרז"ל (שם) טוב מאד אלו יסורים וכמ"ש החכם (קהלת ג') והאלהים עשה שייראו מלפניו. זולת בעת כי רבה רעת האדם בארץ אז הרשות נתונה לאשר על אשפת חצי היסורים ונגעי המכאובות לירות זיקים חצי' לפרטי ב"א ח"ו או אל הכלל וכמרז"ל חליים רעים ונאמנים נאמנים לעשות שליחותם. ואולי זהו הרמוז במאמר המשורר ע"ה (תהלים קי"ט) לעולם ה' דברך נצב בשמים כו' כוננת ארץ ותעמוד למשפטיך עמדו היום כלו' את הכל כוננת מאז ותעמוד ואך לעת המשפט יעשו פעולתם. אבל עוד נשים לב להתבונן כפי קט השגתנו איככה היה נערך מדת היסורים הנבראו מאז אם עדנה לא היה נערך חטאת האדם אם מעט ואם הרבה ואיה איפה היה משוער שאת מעשי האדם לברוא היסורים במדתם. ואען ואומר כי הרעות והיסורים נערכו ונבראו כפי כח יצר הרע הניתן באדם ומשוערים כמדו. אבל דע שכמו שיש שיעור לצדקת הצדיק אשר בעשותו את כל מה שחייבה התורה יקרא צדיק ויש ביד האדם להגדיל מעשיו יותר מהחיוב והוא מדרך החסידים שעליהם אמרו ז"ל איזהו חסיד המתחסד עם קונו. כן הרשעים משוער רעתם כפי כח טבע יצרם הרע המסיתם ויש שיפליג ויגדיל רשעתו יותר מאד עד אין שיעור כאשר תארו ז"ל מגרה יצה"ר בנפשו וכאמרם (סנהדרין ק"ז) אבר קטן יש באדם כו' וכמו כן בכל העבירות יגדיל יצרו ותאותו עם התמדתו עליהם עד שיצא ויעבור הגבול הטבעיי *) וע"כ בשגם הרעות והיסורים שנבראו לענוש בם בני אדם נמדדו לערך מדת כח היצה"ר וכפי שיעור רוע טבעו להחטיאם אמנה בהוסיפם להגדיל ולהעדיף היצר עליהם יותר מן השיעור המוגבל ההכרח להוסיף ולהמציא רעות ועונשים יתר על הראשונות. ממש ע"ד מלך שקבץ אנשי חיל לצבא מלחמתו למאות ולאלפים ולהספקת צרכיהם צוה מס על סוחרי המדינה אגורת כסף מכל חפץ שיהיה נמכר וכדומה מהמסים ושיער והעריך הדבר עם ידעו מספר בעלי המלאכות הנמצאים במקומות ממשלתו וכמות הסחורות היוצאים מתחת ידם בכל חדש אשר באין ספק כולם נמצרים כן העריך חשבון המס וכפיהו עשה חוזי חייליו. וכאשר ירבה בבעלי המלאכות כי ידם יצליחו עשות על אחת אפים ויגדל המסחר ויתרבה סכום המס יקבץ עוד על נקבליו. כן הדבר בעניננו כי הקב"ה ברא אדם על הארץ בעל בחירה כלול מכחות הפכיות יצר טוב ורע למען ילך בכאשר יבחר והכין למולו שבט מוסר ותוכחת יסורים נערכים בפלס ונתכנו בזרת למדת כח ותכונת רעת היצר. אבל כראותו ית' את האדם כי הולך שובב בדרך לבו עד כי פרץ יותר מהשיעור ושטף ועבר הגבול והלאה הלא אזי מהצורך לעשות חדשות **). ומעתה יצדק מאמר גם כל חלי וכל מכה אשר לא כתוב כו' ר"ל כי תוספת מציאות הרעות מה שלא היו בחוק הבריאה לא נתנו לכתוב כמו שתוספת החטאים יתר על כח וטבע היצר הרע אינם בכתובים כי הוא ענין רחוק מאד אך בשיזדמן לפעמים כי תרב אשמת האדם או אז מהצורך להמציא לו רעות נוספות על הראשונות הכתובות וזהו גם כו' אשר לא כתוב כו'. וזהו ג"כ ומצאוהו רעות רבות וצרות מלת ומצאוהו רומז על רעות וצרות מחודשות וע"כ ר' יוחנן כי מטי להאי קרא בכי אמר עבד שרבו ממציא לו צרות כלום תקנה יש לו כלומר המעט מהאדם להתייסר ביסורים המוכנים והעומדים מאז עד שירמז הכתוב עוד צרות מחודשות. והנה עתה יזהירו דברי המדרש הנ"ל קץ שם לחושך כלומר הקב"ה ברא החושך והיסורים בשיעור מוגבל בקץ ותכלית ושאלו ז"ל ומה טעם קץ שם לחושך כלומר איך ומה היה השיעור למדת הרעות והצרות

*) **וזהו** הרמוז במאמר חז"ל (אבות ב') אל תהי רשע בפני עצמך ובמאמר החכם (קהלת ז') אל תרשע הרבה כלומר על כל פנים לא תרשע יותר מכח וטבע היצה"ר הנמזג בכלל ההמון. ובזה יותר קושית רז"ל (שבת ל"א ב') אל תרשע הרבה הוא דלא לירשע אבל מעט לירשע ע"ש וכמה שידענו כי ה' ית' כביכול הוא מתהרע על בריאת יצה"ר כמאמר (מיכה ד') ואשר הרעותי ובזה הוא מפיק זכות ישראל וטובתם להקל מהם משא העונש וכמבואר ברז"ל (סוכה נ"ב) אלמלא ג' מקראות כו' יצה"ר דכתיב ואשר הרעותי משא"כ אם האדם יעמיק סרה יותר מגדר הטבעי אין לו הצלה משום צד:

) **ומה נעמו לי בזה דברי המשורר ע"ה (תהלים ז') אם לא ישוב חרבו ילטוש כו' ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל הנה יחבל כו'. ירצה כי האמנם מוכנים ועומדים מאז רבים מכאובים לרשע עכ"ז לפעמים עוד מהצורך להמציא לו חדשים יען כי הראשונים תכנם ית' במדה כפי ערך כח היצר. אבל בשיזדמן רשע רע הפורץ גבול יותר ממה שמוטבע ביצרי לב אנושי הלא אז מהצורך להוסיף עוד על הראשונים וזהו ולו הכין כלי מות כלומר מאז ועליהם עוד חציו לדולקים יפעל כלומר להדולקים והעוברים שיעור המוגבל יפעל עוד חדשים (וזהו שאמר יפעל מלה העתידה) והטעם הנה יחבל און והרה עמל וילד שקר כלומר שלא הוא מוליד וממציא רעות חדשות לכן מהצורך לפעול עבורו חצים חדשים

שיהיה הצורך אם עדן לא נתברר חטאת האדם וע"ז אמרו שכל זמן שיצה"ר בעולם אופל וצלמות בעולם כלומר כאשר נברא היצה"ר להחטיא את האדם לפי ערכו נברא כל ריב וכל נגע ולעת הצורך יתפעל עוד וכנ"ל. וזה מרומז בכתוב ולכל תכלית הוא חוקר אבן אופל וצלמות וכמו שנתבאר למעלה אופל הוא תואר החטא וצלמות הוא העונש וזה לעומת זה עשה אלהים. רצוני לפי העת כי כשיזדמן שהאדם יפרוץ גבולו לחדש מעשים רעים הנה לעומתו יחודש רעות רבות וצרות. נעקר היצה"ר מן העולם אורה ושמחה בעולם:

מדרש אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים ע"י שאמר לשר המשקים כ"א זכרתני והזכרתני נתוסף לו שתי שנים. הדברים מפליאים מאד כי התחילו בשבח יוסף וסיימו בהיפך (וכבר העירו בזה המפרשים ע"ה). וכדי לבוא אל ביאור המאמר נגיע הכתובים החונים עליו (תהלים מ) קוה קויתי ה' ויט אלי וישמע שועתי ויעלני כו' ויתן בפי שיר חדש כו' יראו רבים וייראו ויבטחו בה' אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו כו'. אשר מהראוי להתבונן בהתכת הכתובים ועל קישורם לפי הדרש הזה שהענין מדבר ביוסף. ואחשוב בהבנת הענין עם מה שידענו מקדמונינו ע"ה מגדרי הבטחון באלהים ית' שלא יבטח האדם במעשה נסים אבל ישתדל ויעסוק בסבות ואמצעים מהמלאכה והמו"מ וכדומה מהסבות ויהיה בוטח בה' כי ע"י הסבות האלה ישיג חפצו. וכמאמז"ל (ספרי) וברכתיך יכול יהיה יושב ובטל ת"ל בכל אשר תעשה וכמו כן אמרו ז"ל (ברכות ל"ה) הרבה עשו כר' שמעון בן יוחאי ולא עלתה בידם. והן לעילה זו יוסף ע"ה האמנם היה סמוך לבו בטוח בה' לא חטא מאומה במה שביקש עילה וסבה לצאת מן הבור שהיה אסור שם כי כך היא המדה אמנם מגרעת אחרת היתה בו. והוא ע"ד דמיון שר גדול אשר לו כפרים ועיירות רבות ונתן עיר אחת קטנה במתנה לאחד מאוהביו ושיהיה הוא השליט עליה לאסוף ולכנוס כל המסים והארנוניות ויהיו שלו כל ימי חייו ובתוך כך היה איש אחד שהפיק רצון מאת השר לפטרו מהמסים האלה וכתב ונתן לו מכתב חתום בחותמו כי הרשות אתו לשבת בכל העיירות אשר ת"י באיזה מהם שיבחר ויצא האיש לבקש לו בעיירות ההם ויבחר לשבת בהעיר היא הנתונה במתנה לאיש זר ויהי כשבתו בה איזה זמן בא הנושה והנוגש על המס המוטל על יושבי העיר ותבע גם אותו לקח בידו המכתב אשר לו מאת השר ובא לפני הפקיד הנ"ל ויראהו כי השר עשה אותו חפשי מכל המסים. ענה הפקיד ואמר לו צדקת צדקת אולם הלא הסכלת עשו הכי קצור קצרה ידך לבחור מקום לשבתך בזולת מערי השר הרבות שאינם נתונים לזולתו ובחרת בעיר קטנה הזו שאיננה עתה ברשותו כי מתנה נתונה היא אלי על כל ימי חייו. הנמשל כי ה' ית' הכין בעולם יצירים נבדלים ונבראים שונים וכולם בחירתם ביד ה' כי הוא השליט ברוחם להטותם אל כל אשר יחפוץ זולת האדם הלז אליו חלק ית' לכל ימי צבאיו בחירתו ורצונו להטות עצמו אל מה שיבחר ואל מה שייטב בעיניו. ומעתה הבוטח בה' האמנם כי מהצורך אליו לבקש עילה וסבה אך בשיבחר בזולת מהנבראים ויקחם לאמצעי לבצע מגמתו וחפצו על ידם יהיה נחשב בעיני ה' לבוטח השלם אחרי כי גם מה שלקח לו לסבה הוא מהעומדים תחת רצון הבורא ית' והוא המניע אותם בבחירתו ורצונו. משא"כ אם הבוטח יתעולל עלילות ויבקש סבות מאת ב"א הנעתקים מאת ממשלת רצון ובחירת ה' ית' (כי האדם הוא חפשי בבחירתו ורצונו) או אז לא יהיה בטחונו בה' שלם כמאמר הנביא (ירמיה י"ז) ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו כלומר לוקח אותו לו לסבה והטעם ומן ה' יסור לבו כלומר האדם המבטיח אשר הבוטח לקחו לסבה לבו מוסר מה' כי רצונו ובחירתו הוא רק בידו. ומעתה יוסף ע"ה האמנם כי בטחונו בה' היה שלם בלב ונפש עכ"ז הרע לעצמו במה שלקח לו לסבה את שר המשקים בעל בחירה ע"כ נתוסף לו ב' שנים מרוע לב ובחירת שר המשקים שלא רצה להזכיר את יוסף כמאמר ולא זכר כו' (וכמו שנתבאר למעלה). וז"ש קוה קויתי ה' כלומר בטחונו בה' היה שלם והמופת ויט אלי כו' אך עכ"ז נתוספו לו ב' שנים עבור שלקח לסבה את שר המשקים וזהו ויתן בפי שיר חדש כו' כלומר להודיע חדשות יראו רבים וייראו ויבטחו בה' כלומר רק בה' ולא יקחו ב"א לסבה. וסיים ואמר אשרי הגבר כלומר זהו שלמות הבטחון שישים האדם מבטחו בה' אך בתנאי ולא פנה אל רהבים כו' כלומר שלא יקח לסבה בני אדם אשר התוחלת מהם נכזבה להיותם נוטים אחרי רצונם ובחירתם. וזהו שאמר המדרש אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים כלומר אך לא היה לו לפנות עצמו אל שר המשקים לקחת אותו לאמצעי. והבן:

ופרעה חולם. מדרש וכל הבריות אינם חולמים אתמהה אלא חלום של מלך של כל העולם כולו הוא. הנראה כי הוקשה להם ז"ל בלשון הכתוב ופרעה חולם כי ממשפט דרכי הספורים להזכיר תחלה הסבה המחודשה טרם יזכיר המסובב כמו ויעש פרעה ויצו פרעה וזולתם ופה הפריז הכתוב והחל בבעל הסבה ופרעה חולם כאלו עיקר הסיפור וענין המחודש הוא מה שחלם את פרעה ע"ז אמרו בטעם הדבר כי חלום המלך של כל העולם כולו הוא. ובזה יצדק מה שרבים ישאלו מה היה לשר המשקים (שידע כבר מחכמת יוסף כי ישמע חלום לפתור אותו) שלא הלך בלט אצל יוסף לספר לו לאמר חלום חלמתי עוד והנה שבע פרות כו' והנה שבע שבלים כו' ומה שיפתור אותו יוסף ילך ויגיד לפרעה והיה בזה יקר וכבוד בעיני

פרעה

פרעה לעשות עמו כמעשה יוסף. אבל כי באמת גם השר המשקים הבין זאת כי חלום המלך הוא על כל העולם ע"כ אמר ללבו מה בצע אם אבוא במרמה אל יוסף ויפתור החלום כיאות לאיש המוני אם איננו ממשפט הפתרון הראוי לחלום המלך:

מדרש כי בא החלום ברוב ענין. אמר פרעה מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי אמר לו אתה על אלהיך אמר ר"י הרשעים מתקיימים על אלהיהם ופרעה חולם והנה עומד על היאור אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם והנה ה' נצב עליו ע"כ. והמאמר סתום והתום מאד ולבי אומר לי בזה דרך קרוב ויהיה כל הדרש הזה מיוסד על מלת על האמור בכתוב בהזכיר דבריהם ז"ל על מה"כ (תבוא) אלה יעמדו לברך את העם כו' ואלה יעמדו על הקללה בקללות לא נאמר לקלל את העם כמ"ש בברכות לברך את העם רק ואלה יעמדו על הקללה. כי ישראל עליונים על הקללות וכובשים אותם כי המה עודפים וגבוהים עליהם ע"כ. ומעתה דע לך כי אלהים ית' עשה את האדם בארץ למען הגדיל כבודו ומלכותו על ידו כמאמר (ישעיה מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו כו' והאדם גם הוא כל עיקר קיומו אך עם חסד ה' וטובתו המספקת כל מחסוריו וסדרי עניניו וידענו כי כמו במלך בו"ד יש שרים וסגנים הגלוים אל ממשלת כבוד מלכותו הפקידים על צבאי חייליו לוחמי מלחמתו ואין להם דבר מעבודת עבודה ועבודת משא ומנת חלקם וכוסם ניתן מאת המלך הרבה מאד ויש עבדים עושים עבודות קשות וכבדות ואין להם בלתי הלחם אשר בדאגה ובעצבון יאכלו. הנה בהם ראוי לומר כי המלך מתקיים עליהם כי כל משענת שבט מלכותו הוא עומד ונשען עליהם ועל ידם תכון כסא ממלכתו. לא כן הראשון כי מה שהמלך נעזר מסבתם איננו עשירית ממה שישיגו הם מטוב המלך. כן ממש מלכות הבורא ית' ערוכה ושמורה רק ע"י עבדיו העושים מצותיו ודבקים במדותיו כי על ידיהם יתהלל ויתפאר שמו הגדול בעולם וכמאמר (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר. (וכמו שהארכנו למעלה בביאור ענין זה) הרי שהקב"ה כביכול כבוד מלכותו מתקיים עליהם. והמה לא יערבו לנפשם מאומה ממגד טוב העוה"ז כמו שאמרו ז"ל (כתובות ק"ד) ברבינו הקדוש שבשעת מיתתו זקף עשר אצבעותיו ואמר גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מן העולם הזה אפילו באצבע קטנה וכמו כן אמרו ז"ל (תענית כ"ד) כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש. לא כן הרשעים כי יתנו עינם ולבם אך למה שהוא נוגע לנפשם להתענג בתענוגות בני אדם וכל טוב העוה"ז ולא ישימו על לב לחפש ולבקר אחר מה שהוא מפיק כבוד ה' ית' ותפארת מלכותו. ועכ"ז הוא ית' כל

מה שישאלו פניהם לא יאציל מהם עליהם אמרו ז"ל הרשעים מתקיימים על אלהיהם אבל הצדיקים אלהיהם מתקיים עליהם:

והנה עתה יתבאר ג"כ מה שהם ז"ל הציבו ציון מאמרם על דברי החכם (קהלת ה') כי בא החלום ברוב ענין אשר לכאורה לא ידענו מה רצו ז"ל בכתוב הזה ומה ענינו פה. אבל נבינהו במשל עשיר אחד שהיה מסחרו גדול עד כי כל החנונים מהעיירות הסמוכות באו אליו לקנות סחורה מאתו ומשפטו היה להתאחר בכל יום בבית התפלה עד קרוב לחצי היום פעם בא אחד מעיר נכריה לביתו ושאל עליו ותאמר לו אשתו עדנה לא בא מבית המדרש סר וילך ויהי כבואו לביתו ותספר לו לאמר הן בא אלי איש אחד ושאל עליך ואמרתי לו כי אין האיש בביתו גער בה לאמר מדוע עזבת את האיש היה לך לקרוא לי מבית המדרש. ויהי לימים אחדים בא איש זר לביתו ושאל עליו ותאמר לו שבה ידידי אלך וקראתיו ויבוא לביתו ונתן לו שלום ושאלו על אודותיו ויספר לו כי הוא איש עני ודל שואל עזרה מנדיבי העם ומצד ההכרח נתן לו איזה מתנה ויפן וילך ואח"כ חרק שן עליה מאד לאמר שלוח שלחת אלי לפגעי וקראתני לחבורתי ותאמר לו הכי לא צוית עלי מאז לקרוא לך בשיבואו אורחים לביתי. ענה ואמר לה הלא עליך לשאול אותו תחלה מה שאלתו ובקשתו וכאשר תשמע ממנו מה שהוא לטובתנו תקראני ואם בא לקבל מתנה תענהו אין האיש בביתו. הנמשל פרעה היה נבוך ומוטעה בחלומו ולא ידע אל מה ירמוז אם אל מה שמפיק טובתו או רעתו. והנה רז"ל אמרו (ברכות נ"ה) חלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מתקריא ואמרו עוד (שם) כל החלומות הולכים אחר הפה כי כל עוד שלא נפתר החלום הוא כאגרת החתום לא יועיל ולא יזיק. ומעתה האמנה כי פרעה היו עיניו נשואות וכלות מאד לדעת פתרון חלומו עכ"ז היה ירא על נפשו מלספר אותו לאדם פן יפתור אותו לרעתו משא"כ בשלא יהיה נפתר אין לפחד מאומה. ע"כ כבוא יוסף לפניו הקדים ואמר לו אשמיעך חלומי ואתה לא תפתור אותו לי בלתי אם לבך יגיד לך כי הוא לרמוז על מה שמפיק טובתי לא כן אם תבין בו כי הוא רומז לרעתי יהיו הדברים עצורים בלבך ולא תוציאם על דל שפתיך. ומה נמרצו עתה דברי המדרש במה שהביאו מאמר כי בא החלום ברוב ענין כלומר לבעבור כי החלום נוטה לענינים רבים לטוב ולרע וכל אימת שלא נפתר אין לחוש על רעתו ע"כ פרעה בפעמון רוחו הקדים ואמר אל יוסף מי מתקיים על מי אני על אלהי או אלהי עלי. כלומר אם שהחלום רומז על גדולתי והתרוממותי שאשיג מאתו או להיפך עד שהשיבו יוסף אתה על אלהיך כלומר אני מבין כי יתרומם קרן מלכותך על ידו וכמ"ש אלהים יענה את שלום פרעה וכן היה כי על ידי הרעב כל זהב הארץ בא אליו:

ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא כו' ויהי כאשר פתר לנו כן היה אותי השיב על כני ואותו תלה. הבנת הכתובים לדעתנו הוא עם מה שביארנו למעלה מאמר ויחלמו חלום שניהם כו' שהמה חשבו כי חלומותיהם דומים זל"ז ושוים בפתרונם אשר ע"כ כששמע שר האופים פתרון שר המשקים אמר אף אני בחלומי (וכמו שנתבאר במקומו) וזהו מה שהפליג שר המשקים לספר לפני פרעה ונחלמה חלום בלילה אחד כו'. אמר חלום ולא חלומות להורות על עוצם התדמותם אחד אל אחד עד שיהיו שניהם מוגבלים בשם א' (וכמוזכר ברש"י ז"ל פ' תשא לחת אבן) וכבר כתבנו כי מלת אחד מוסב על מלת חלום כאלו אמר ונחלמה חלום אחד ועכ"ז יוסף השכיל עליהם ברוב בינתו והפריד ביניהם ופתר להם ממש דבר והפוכו אין זאת כ"א רוח אלהים בו:

ויהי כאשר פתר לנו כן היה אותי השיב על כני ואותו תלה. ראוי להעיר במ"ש אותי השיב כו' בשכבר ידענוהו והיה די במאמר ויהי כאשר פתר כן היה. אולם גם בזה כוון שר המשקים להפליג את יוסף ולומר כי רק ע"י פתרונו נעשה הדבר כי הנה לפעמים יזדמן כאם יתחייבו ב' בני אדם ראשם למלך אחר שהומת אחד מהם יהיו מוחלים להב' יען כי כל עיקר הדבר הוא לגדור גדר על העם למען ישמעו ויראו ולא יקלו עוד בכבוד המלך ואחר שהומת האחד הלא מכבר כבוד המלך יבוא על מקומו כי כבר יקבלו העם מוסר עם ראותם מיתת הא' ולמה ישפוך עוד דם הב' על חנם. ואם הדבר כן גם פה מקום לומר כי גם לשר המשקים היה משפט מות אך מסבת מה שהומת כבר השר האופים ע"כ ויתר על מיתתו אבל פתרון יוסף לא הועיל אליו מאומה לזה אמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה כלו' מסבת פתרונו היה כן והעד סדר המעשים אותי השיב על כני תחלה ואח"כ ואותו תלה ומזה יבחן כי אך פתרון יוסף עמד לי כי אם לא כן היה החיוב להיות הדבר להיפך היינו לתלות תחלה שר האופים ואח"כ להשיב אותי:

עוד יתכן בזה ע"פ אמרם ז"ל (ברכות פ' הרואה) ג' חלומות מתקיימים ואחד מהם חלום שחלם עליו חבירו. וא"כ גם פה מקום לומר כי מה שנעשה עם שר המשקים ועם שר האופים לא היה מפאת פתרון יוסף רק מסבת כי פתרון כל אחד חלם עליו חבירו כמבואר במדרש (על מ"ש איש כפתרון חלומו חלמנו) אי על זאת הוכיח שר המשקים לפני פרעה ונתן מופת לדבריו כי מה שנעשה אתם היה רק מסבת יוסף עבור שפתר כן והוא שאמר פרעה קצף על עבדיו ויתן אותי במשמר כו' אותי ואת שר האופים כלומר אותי תחלה ונחלמה כו' אני והוא אשר לכאורה מלות יתרות הן אבל דייק לספר לו סדר חלומותם אני והוא כלו' אני תחלה ואח"כ הוא. ולכן הוכיח ואמר ויהי כאשר פתר לנו כן היה כלומר אך כפתרון יוסף כן נתקיים והמופת אותי השיב על כני תחלה ואותו תלה כלומר אח"כ. ואם מה שנעשה אתנו היה מפאת חלום חבירו היה מהראוי שיוקדם משפט שר האופים לשל שר המשקים כסדר החלומות כי תחלה חלם לשר המשקים שיתלו לשר האופים ואח"כ חלם לשר האופים כי שר המשקים ישוב על כנו ומזה יאומת כי הכל היה ע"פ פתרוני יוסף וכנ"ל. ובזה אני מבין דברי הכתוב (סוף וישב) וישב את שר המשקים על משקהו כו' ואת שר האופים תלה כאשר פתר להם יוסף אשר לכאורה מלות יתרות דיבר הכתוב כי כבר הוא ידוע שכך פתר יוסף. ובמדרש וז"ל וישב את שר המשקים כו' אירע לזה מה שנאמר לו ולזה מה שנאמר לו אשר לכאורה לא ידענו מה רצו ז"ל ומה חדשו בזה הלא מקרא מלא דבר הכתוב וישב כו'. אולם לדברינו כוונו לומר אירע לזה מה שנאמר לו כלומר מה שראה בחלומו על עצמו וכפתרון יוסף ולא מסבת מה שראה חבירו עליו והם ז"ל באו לבאר דברי הכתוב שאמר וישב כו' ואת שר האופים תלה כאשר פתר להם יוסף כלומר לא מסבת חלום חבירו כ"א לאשר יוסף פתר כן. וזהו שאמרו אירע לזה מה שנאמר לו ולזה מה שנאמר לו כלומר מה שנאמר לו מפי יוסף רמיזת חלומו הנראה אליו. והבן:

וישלח ויקרא את כל חרטומי מצרים ואת כל חכמיה כו' ואין פותר אותם לפרעה. מדר' פותרים היו אותו אלא שלא נכנס באזניו שבע פרות הטובות שבע בנות אתה מוליד שבע שבלים הטובות שבע מלכיות אתה כובש כו' הה"ד ביקש לץ חכמה ואין אלו חכמי פרעה ודעת לנבון נקל זה יוסף ע"כ. הנה מהראוי להעיר בזה מה כוונו ז"ל במה שהביאו הכתוב הזה הלא לא בסתר דבר הכתוב וקראם חכמים כמ"ש ואת כל חכמיה. אבל נבין הענין ע"פ משל מלך אדיר היה לו בן לא חכם רך ויחיד ויתן אל לבו לאמר הלא בני ימלוך אחרי והוא ישב על כסאו והוא ריק מכל מדע וחכמה החליט בדעתו לשלח אותו למקום ידוע למען ילמד שם חכמות ומושכלות והיה שם כמה שנים עד כי למד חכמות הרבה וכמו אז הריץ אגרות אל אביו המלך למען ישלח אחריו ויקח אותו משם לביתו כי כבר הוא מלומד בכל הצורך וישלח המלך אחריו מגדולי שריו ויביאו אותו אל המלך ומרוב שמחת לבו בבנו עשה משתה גדול לכל שריו ויועציו ויהי כטוב לבם ביין עלה על לב אחד מהשרים לבחון חכמת הבן והשכלתו ושאל אותו על כמות החכמות שלמד שם אמר לו מדידה ומשוער וחשבון וכמוהם. ויקח השר בידו טבעת עגול ויקפוץ את ידו והושיטה אליו לבחנו אם יכיר מה בידו ויאחז בכפו ושיער בה והתבונן ע"פ כללי הלמודיים אשר ידעם ואמר כי יש בידו דבר עגול חלול באמצע סביב הקיפו והאיש משתאה לו מאד ולא עצר כח מלשאול אותו עוד לאמר לו כן אמת צדקת בדברך אך הגד נא

מה

מה זה הדבר העגול והחלול באמצעיתו - אמר לו הלא מופתי הח׳כמה וכללי הלמודיים אינם מודיעים הדבר כ״א ע״ד כלל אם הוא מרובע או עגול חלולה או מלאה אבל לא להודיע פרטיית הדבר מה הוא ואיזהו. אמר לו השר ועכ״ז הלא מהשכל הוא לשער זאת מעצמו מבלעדי כללי הלמודיים עמד הבן ההוא כרגע ואמר הנה הוא אבן הטוחן (לאשר מעשהו הוא כתבניתו וציורו) ובזאת הראה והודיע עולם פתיותו ואולת לבו מעצמותו האמנ׳ הוא מלומד מושכלות וחכמות כללי המופתיים אולם לדעת ולהבין מעצמו איכות הדבר אל מה יתכן יותר לדמהו הוא ריק השכנה בער ולא ידע כי הוא דבר התלוי בחכמת התולדיית ולא במושכלות הלמודיות. הנמשל החרטומים היו יודעים חכמת פתרון החלומות ע״פ מופתיים הלמודיים וע״פ כללי חכמתם וכבר דברנו כי החכמה אינה מלמדת כ״א ע״ד כלל כמו ז׳ פרות טובות רומזות על איזה שבע ענינים טובים וכן השבלים הטובות והיפך בהיפך וע״כ עלה על לבם כי שבע פרות רומזות על ז׳ מדינות ומלכיות וכדומה. אך עוד מהצורך היה להם לשקול בפלס ומאזני בחינתם התולדיית לאיזה מהענינים יתכן יותר לדמות הדבר כי הלא יותר קרוב הדבר שיהיו שבע השבלים הטובות רומזות על שבע שני שובע והפרות הטובות כמו כן וכמו שמוזכר ברש״י ז״ל כי בימי השובע הבריות נראות יפות אבל בזאת שגו ברואה יבערו ויכסלו. וזהו שאמר המדרש בקש לך חכמה ואין כלומר בקשו חכמת לבם והכרעת בחינתם מה שהוא בתולדה ואין ודעת לנבון נקל זה יוסף:

אבל עוד מהצורך אלינו לחקור על עילת הדבר מה ראו החרטומים החכמים הלמודיים ומה הגיע אליהם שעזבו ההוראה הפשוטה בהחלום להיות השבלים הטובות רומזות על שני שובע והרעות על שני רעב. עוד ראוי להבין מה שהפליג פרעה וכל עבדיו בשבח יוסף ומהללו כשמעו פתרונו עד שאמר הנמצא כזה כו׳ מה ראה בו כי פתרונו יותר יאומת מפתרון החרטומים. ואחשוב בביאור הענין עם מה שכתבנו למעלה (פ׳ לך) בביאור דברי הנביא (יחזקאל כ״א) ואומר אהה ה׳ אלהים המה אומרים לי הלא ממשל משלים הוא כו׳ כה אמר ה׳ הנני אליך והוצאתי חרבי מתערה. והמור׳ מדברינו שם כי הנבואה הבאה מאתו ית׳ לנביאו להשמיע קשות ח״ו תהיה ברוב מעוטפה במעטה המליצה לוטה בשמלת החידה והמשל יען כי הוא ית׳ צופה ומביט אולי ישובו מדרכיהם ע״כ יסתיר ענין הנבואה ויתביאנה במשל וחידה למען לא תפעל קל מהרה וכמרז״ל (סנהדרין ק״ב) ברית כרותה לשפתי׳ ומה גם לדברי פי מלך עולם ית׳ שנאמר בו (ישעיה נ״ה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי לא ישוב אלי ריקם ואז תהיה הנבואה ממש כהמכה לאחד בחרב הנתונה בתערה. אולם אחר שהיו מלעיבים בו לאמר ממשל משלים הוא או אז אמר כה אמר ה׳ הנני אליך כלומר בנבואה מפורשה וזהו והוצאתי חרבי מתערה. וזהו שאמר הנביא (ישעיה מ״ט) וישם פי כחרב חדה כי הנבואה שהיה הנביא מדבר על ימים רבים ולעתים רחוקות היה מרצונו ית׳ לכסות עליה בל תפעל בתוך כך דבר ואולי בתוך הזמן ההוא יתנו לב לשוב עד ה׳ ולא יהיה הדבר ולא יבוא לא כן הנבואה שהיתה קרובה לבוא היה הנביא משמיע אותה באר היטב מפורש מבלעדי מעטה החידה והמשל וזהו וישם פי כחרב חדה. ועד״ז ג״כ היה משפט סגנון החלומות שעליהם אמרו ז״ל חלום א׳ מס׳ בנבואה כי כן הוא מדרך החלום לבוא ברוב ענין וברוב דברים אשר מהצורך אליו לפותר חכם שידע ויבין מה הוא העיקר שבו ומה רמיזתו כי אין להפותר לפתור אותו בלתי ע״ד רמז ודמיון רחוק כאמרם ז״ל (ברכות נ״ו) הרואה שמן זית יצפה לחכמה וכמוהו רבות. ממש ע״ד סגנון הנבואה אשר הוראתה העיקריית היא נחבאת אל כלי החידות הרחוקות. והנה החרטומים הלמודיים שידעו משפט סגנון החלומות וחכמת פתרונם על איזה צד שיהיה רצוני מובדל ומרוחק מדבר החלום ע״ד הרמז והחידה דימו בנפשם כי גם חלום פרעה הוא כן וכחלום נבו״כ שראה בחלומו צלם ופתרונו היה כי כל אבר ואבר מורה ורומז על ענינים שונים נבדלים כן חשבו בחלום פרעה כי השבע פרות רומזות על ז׳ מדינות וכדומה מהרמזים הרחוקים ובאמת היה חלום פרעה ממש הדבר בעצמו המעותד לבוא לא ע״ד הדמיון והחידה בדרך רחוק ונבדל בלתי עצמיית הדבר אשר להיות. וזהו שאמר יוסף אל פרעה חלום פרעה אחד הוא את אשר האלהים עושה הראה את פרעה כלומר אותו הדבר ממש ולא ברמז. וזהו שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ושבע השבלים הטובות שבע שנים הנה כלו׳ ולא שיהיה החלום רומז על דבר אחר ממה שנראה בו כי הקב״ה הראה לפרעה התבואות ותואר הבריות חב׳ הזמנים ויוסף ע״ה נתן טעם לדבריו מדוע ישונה החלום הזה מכל סגנון החלומות כי הדבר תלוי באם הדבר הרמוז הוא יעוד על עתים רחוקות יבוא גם החלום מלובש ומעוטף בדמיונות רחוקות למען לא יפעול ענינו קל מהרה משא״כ באם הדבר נכון מעם האלהים וממהר לעשותו ונוה עליה בחזקה כמו אז יבוא החלום ערום מכל במראה ולא בחידות. וזהו הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עושה הראה את פרעה כלו׳ לעילה זו בא החלום נגלה ומבואר ולא ברמז כי הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים כלומר לבעבור כי הדבר הוא קרוב וממהר לבוא (כהוראת מלת באות שהוא בינוני וגם השובע והרעב יהיה על צד ההפלגה והחוזק ע״כ הראה אותך אלהים הדבר גלוי ומבואר מבלעדי המעטפות. ומעתה היה פתרון יוסף דומה ממש ע״ד מי שנאבד לו איזה חפץ והולך במר לבו לבקש אחריו. נלוים אליו ממכיריו זה אומר אולי אבדת אותו בשוק וזה

אומר

אומר אולי ברחובות וזה אומר אולי בבית מלונך על מרבדי משכבך ותשם עליה השמיכה ומשכיל א' היה בתוכם ואמר לו אולי משגה הוא שלח נא ידך אל אמתחות לבושך שאתה לבוש בו אפשר הוא מונח כמו שהיה. כן הדבר בחלום פרעה כי החרטומים בידעם משפט סגנון החלומות אשר הוראתם הפשוטה הוא ענין שוא ודבר כזב אך כמוס ומוצנע בתוכם מה שהוא רמוז ע"ד החידה ע"כ ביקשו כל אחד למצוא הדבר הרמוז בו ולא מצאו כי לא למצוא יען שהחלום בעצמו הוא הוא הדבר אשר להיות. וזהו שאמרו ז"ל בקש לך חכמה ואין כלומר אך בזאת האפילו החרטומים חכמתם כי הם בקשו חכמות ומועצות שונות לפתרון החלום ואין כלומר לא היה בו מקום להתחכם כי פתרונו הוא ההוראה הפשוטה מספורו. ודעת לנבון נקל זה יוסף כלומר הבין ברוח בינתו כי החלום הזה איננו ע"ד הזולת מהחלומות וע"כ אמר פרעה הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו כי איננו אך כמתנבא:

ועם דברינו אלה נעמוד על מאמר יוסף ע"ה אל פרעה ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם כו'. אשר רבים מגדולי המפרשים ז"ל העירו מה ראה יוסף לתת עצה ללא שואל. עוד ראוי להבין מ"ש אח"כ וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני עבדיו לא ידענו מה נעשה יקר וגדולה אל יוסף מזה שהוטב פתרונו גם בעיני עבדיו הלא העיקר הוא מה שהיו דבריו מקובלים על לב המלך ומה לו אל העבדים א). ונאמר בזה (ע"ד הצחות) כי יוסף ע"ה האמנה כי מבטח עוז היה לו בה' יתברך שיתירהו מאסיריו עכ"ז היה מסב שיתגלגל הדבר על דרכי הטבעיים. והוא ע"ד דמיון לבן מלך שהיה חולה מאד וישלח המלך אחר כל גדולי הרופאים אשר במדינות מלכותו ונוסדו יחדו לבקש לו מזורו וילאו למצוא רפואתו. והאמנה כי אין ממשפט ונימוס המלך שיבוא לחדר בנו כל מי שיחפוץ עכ"ז אחרי ראותו כי אבדה תקותו אמר מעתה כל הרוצה ליכנס יבוא ויכנס בחשבו אולי בהזדמן יבוא איזה איש המוני ויגיד דבר המועיל אם ע"ד סגולה או לחש או על ידי סמים פרטיים וכדומה מהענינים. והנה רופא אחד חכם ומבין היה בעיר המלך איש עני ודל (לאשר לא היה מוצלח כ"כ במעשהו ולא היה מוחזק לרופא חכם) והרופא ההוא האמנם כי מאז שמע מחלת בן

המלך

שפת היריעה

א) אמנם בקצרה נוכל לומר כי באמת יפלא מדוע לא נכנס באזני פרעה הפתרון של החרטומים שבע בנות כו' שבע מדינות, אבל יתכן כי פרעה ראה בדברי הפתרון כי חסרו וגרעו התחלת החלום כי התחלת החלום היה והנה עומד על היאור ומה ענין בנות או מדינות אל היאור לכן בא יוסף והתחיל הפתרון בסדר חלומו אין נגרע דבר וכה אמר לו אשר האלהים עושה הגיד לפרעה לאמר כי ע"כ נגלה אליך חלום זה בסגנון עמידתך על היאור אשר היאור היה לו לאלהים לצייר לו ענין ודבר אלהי, כי אלהים ית' זה דרך טובו וחסדו מעולם שהוא זן ומפרנס ומכלכל ועתה רצה הקב"ה להעיר את לבבך שתזדרז אתה לעשות כמעשהו. וזה אשר האלהים עושה הגיד לפרעה לעשות כמוהו [ומה גם לפי דעת חכמי האמת ז"ל אשר מדת יוסף נקראת נהר ורצונו ית' היה כאשר יבואו בני ישראל למצרים לא תהיה מתייחס ע"ד השפעת שר של מצרים רק ע"י הקב"ה בהשתלשלות ע"י הצדיק להמשיך השפע ממקום קדוש וע"י נהר לכן ראה בחלומו והנה עומד על היאור כמ"ש רק הכסא אגדל ממך] וביאר ואמר שבע פרות הטובות שבע שנים הנה ודבר זה אינו נוגע לך כלל אין מהצורך להודיעך כי מה לך בזה אם השובע יהיה גדול אם לא. אכן הלא השבע השבלים הרקות יהיו שבע שני רעב ותהיה סכנת מות ר"ל לכן היה מהצורך להודיעך גם השובע של שבע שנים הקודמות למען יצבור פרעה בר ויהיה האוכל לפקדון. וביאר ואמר הנה שבע שנים באות היכף ומיד שבע גדול לכן ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם כי אם יתעכב הדבר ימים או עשור יכלה מספר רב מן התבואה ויחסר אח"כ בשנות הרעב:

ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך. ביאור הדברים כן הוא כי הנה יש בעולם בתי למוד אל למוד החכמות חכמת מדידה או חכמת החשבון חכמת האיצטגנינות וחכמת פתרון חלומות. אמנם מי שהוא מלומד בחכמה אחת אין להוכיח מזה שהוא בקי גם בחכמות אחרות. אמנם יוסף אשר כבר נשמע אל פרעה כי הוא נער עברי עבד ודאי לא למד בבתי הלמודים אל פתרון חלומות רק מן השמים כבדו אותו ואלהים עליון הודיע לו סודו א"כ אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת ודאי אין עוד נבון וחכם כמוך אתה כבר מלומד בכל לכן אתה תהיה על ביתי בעניני תכסיסי מלכות ועל פיך ישק כל עמי בדברי תכסיסי מלחמה. והנה פרעה אחרי שהגדיל את יוסף כל כך ומבית הסורים יצא למלוך היה מביט בפני יוסף ולא ראה בפניו שום השתנות אחר הגדולה הגדולה הזאת כי לפי דעתו היה צריך לרנן ולרקד בשמחה ובשירים אבל הצדיק הזה לא נתפעל מאומה והיה פרעה חוקר ואומר בלבו הנה הנער הזה עומד ומתריס כי לבבו נכנע מאד כי הוא עבד מלומד בסבל ובשעבוד כמאמר הסירותי מסבל שכמו כפיו מדוד תעבורנה ואיך איש כזה יתאזר עוז בסוד מלכות. התעורר ואמר אל יוסף ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים לאמר לא עת עוד להראות הכנעה ושפלות ע"ד מאמרו ית' אל משה רבינו ע"ה ראה נתתיך אלהים לפרעה. פי' עדה נא גאון וגובה ועשה בו שפטים כן מאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים ויסר פרעה את טבעתו כו' ויוסף עוד הוא עומד במעמדו ואינו רואה בו שום השתנות היה פרעה חוקר מה זאת ליוסף שהוא לא נתפעל מאומה השליט ואמר בלבו אולי יש בלב יוסף דאגה מה יאמרו השרים אשר בכל מלכות מצרים אולי ימאנו גם לזאת הוסיף ואמר לו אני פרעה כלומר אין אני מתייעץ עם השרים רק כל מה שאני עושה הנני עושה מדעת עצמי ומי ימחה בידי ואולי תדאג פן יקשרו עליך קשר דע לך כי ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים לא ירים איש את ידו לקחת כלי זיין אם לא ע"י ידיעתך ואת רגלו לא ירים ללכת אל בית הועד רק בכל ע"י ידיעתך בהסכמתך ואולי תדאג עוד אולי יועצו המתנגדים שלהם במחשבה סתר ויבואו ויכסו נפש בשלי, גם ע"ז הסכים פרעה ויקרא פרעה את שם יוסף צפנת פענח לאמר כי לפניו הנסתרות כנגלות וא"כ מי זה ירים עוד ידו הלא כלם יפחדו גם במסתרים כי מי יסתר מפני צפנת פענח. אמנם עוד דאגה אחת היתה בלב פרעה אשר היה חושב על יוסף שהוא מהרהר בזה אשר ע"כ עוד לא נתפעל מכל המאמרים האלה כי יוסף דואג כי כאשר ירכב יוסף במרכבת המשנה ברחוב: העיר יעמוד פוטיפר ויתפאר ויאמר הראיתם האיש הזה העובר עלינו הלא אנכי היה עומד אצל הדוד להחם לי מים לכן גם על זאת הסכים פרעה ויתן לו את אסנת בת פוטיפרע כהן און לאשה ואחר שיהיה חותנו ודאי ינצור על דל שפתיו ויאהב להתכבד עמו:

המלך הבין יפותו וארוכתו מה היא עכ"ז לא נשאו לבו ללכת במקום גדולי הרופאים כמוהם ושער בנפשו כי לא יתנוהו לבוא אל בית המלך אבל אחרי שמעו כי כבר פתח המלך פתח ביתו לכל הרוצה לבוא בא גם הוא בתוך הבאים וילך אל משכבו וירא והתבונן בו מעט וראה בלבו כי לאל ידו להמציא ארוכתו קל מהרה ע"י סמים היותר עלולים למצוא הגדלים על כל מים ואגמים וכדומה אבל חשב בנפשו אם ידבר דבריו בפני רופאים נכבדים וגדולים כאלה הלא נגד פניו יענו עזות וירבו ללעוג עליו ולומר נבל איך לא יראת מדבר כזאת בפני רופאים חכמים כמונו שכבר חקרנו על כל מיני סמים יקרים המובאים ממרחק היותר עלולים ומוצלחים להעלות ארוכה לחולים ועכ"ז לריק יגענו ואתה תדבר דברים כוזביים כאלה. אי על זאת נתן מועצות בנפשו להגיד ענין הרפואה ע"ד פייטיב גם בעיניהם ועמד ואמר הנה אנכי משפתי את כלי בינתי הדלים ומצאתי תרופה למחלת בן המלך ע"י סמים ידועים ובשגם קרובים הם לנו ומציאותם הוא בכל מקום אבל הלא מהצורך אליהם רופא מהיר ומבין על דרכי עשייתם ועריכתם ואופני שחיקתם להתיכם ולצרפם על אחת שבע והאיש אשר בחכמתו ובתבונתו ירקח כמוהו ראוי הוא שיהיה המלך חפץ ביקרו. ויהי בהשמע דבר הרופא ההוא לפני חכמי הרופאים לבשו שמחה וענו ואמרו כנים דבריו כנים כי כל אחד דימה בנפשו כי אותו יבחר המלך לבצע מעשה הסמים ועריכתם ע"כ החשו כולם. הנמשל כבוא יוסף לפני פרעה ועבדיו וחכמיו עוטרים על ידו עומדים ממעל לו אמר אל לבו אם הוא יפתור החלום ויגיד דבר הוראתו הפשוטה הלא ירבו עליו מאד לעג וקלס לבזותו עם חכמתו לאמר כן רבים עתה היושבים לפני המלך אשר לבם יהגה חכמות ומושכלות עמוקות בפתרוני החלומות ויביעו בהם רמזים רחוקים וילאו בעצתם ואתה עתה איככה ערב לבך לדבר כדברים האלה הפשוטיים בהוראתם אשר לא כן הוא משפט הפותר (וכמו שנתבאר למעלה). ע"כ לב חכם השכיל פיהו לדבר לפני המלך ענין הוראת החלום ולצרף לדבריו ועתה ירא פרעה כו' כלומר אני אמרתי פתרון החלום ע"ד כלל אבל עוד מהצורך אל איש נבון וחכם לשית אותו על ארץ מצרים ויצבר בר כו'. והנה בזאת היה נותן רסן וחכה בפי חכמי פרעה שלא יהרסו דבריו עם מה שאמר כל אחד בלבו כי אותו יבחר המלך ויהיה משנהו וזהו וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו:

הנה שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע בארץ מצרים כו' ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן. ראוי להעיר בזה א' ונשכח כל השבע הוא ענין מתנגד אל הטבע כי היום יעיד ההיפך כי כל עוד שיגדל הרעב יותר יהיה מוזכר השובע שהיה בימים הקדומים והעד (איכה א') זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו לה מימי קדם, ב' הלא מ"ש וקמו שבע שני רעב אחריהן ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה כלשון רש"י ז"ל ואיככה ידומה שכחת השובע לבליעת הפרות כי שם הפרות הרעות אכלו את הטובות והשבלים הטובות נבלעו בשבלים הרעות ולא היו עוד משא"כ בדבר הפתרון כי שבע שנים הטובות יהיו נמשכים כל הזמן ההוא באושר טובם באין מחסור דבר עד כי יבואו שבע שני הרעב אחריהן או אז מסבת גודל הרעבון יהיו נשכחים אח"כ כמו שאמר הכתוב ולא יודע השבע בארץ כו' אחרי כן, ג' כי לכאורה מקרא מסורס הוא ויותר מהנכון היה שיאמר ואחרי כן לא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא. ואחשוב בהבנת הענין כי הנה באין ספק כל מה שאמר יוסף לפרעה לא היה בו מאומה מן היתרונות זולת את שראה בחלומו והנדמה לו ממש אותה הגיד לפרעה למען העמידו (על נכון) על גדרי המראות שראה בחלומו למחלקותיהם. ומעתה נתבונן בדרכי ב"א ובסדרי ענייניהם כי בעת שיברך ה' את הארץ בדגן תירוש ויצהר ויהיה שבע גדול בארץ הלא אז ייטיבו לבם לאכול לשבעה מכל אשר תתאוה נפשם וכל מה שישאלו עיניהם לא יאצלו מהם וישבעו ויתענגו מכל חלב הארץ וכמליצת החכם (קהלת ז') ביום טובה היה בטוב. והנה ברצותו יתברך להביא על הארץ שבע שני שובע ואחריהן רעבון ומבלי יודיעם על הדבר היו המבורכים בימי השובע מתענגים ע"ד פורנות כמשפט ברבות הטובה ויאכלו מכל על צד המלוי והריווח ולא ידעו להזהר להכין להם צדה לעת הרעב. ע"כ הוא ית' ברב חסדו הראה כל זאת את פרעה בחלומו והודיעו על הדבר למען ידעו כולם להזהר בשני השובע. וזהו נחות לשון יוסף ע"ה הנה שבע שנים באות שבע גדול כו' ועכ"ז אין ביד האדם למלא משאלות לבו לאכול מברכתו כמשפט בימים המבורכים יען וקמו שבע שני רעב אחריהן ע"כ ונשכח כל השבע כו' כלומר בל יעלה על לבבם כי הימים ימי שובע. והוסיף עוד לבאר דבריו ואמר ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן ומלות ולא יודע אינם ע"ד המגיד עתידות אבל ע"ד האזהרה וכמצוה לבל יתוודע ענין השובע בארץ אף בימי השובע מסבת ידיעת הרעב שיהיה אחרי כן. היינו כי גם בימי השובע לא יאכלו יותר מכדי סיפוקם אבל ימעיטו בכסם מהתענג ומרוך כי מהצורך לאסוף ולכנוס בר ולחם ומזון עבור ז' שני הרעב. ועתה יבוא הפתרון דומה ממש אל החלום אשר הפרות והשבלים הרעות בלעו הטובות כמו כן יהיו שני השובע מובלעים בפחד הרעבון שיהיה אחרי כן כי גם בימי השובע לא ערבו אל נפשם לאכול לשבוע. וזו שכתב רש"י ז"ל ולא יודע השבע בארץ הוא

פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה כי כן היה עצת יוסף ולא יודע השבע כו' שלא תהיה השובע ניכרת בארץ. ועם דברינו אלה יותר שאלת קדמונינו ע"ה על מ"ש יוסף ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם כו' האם שאל ממנו עצות ולדרכנו יתכן כי לא היו דבריו ע"ד העצה כ"א הוא פתרון הבליעה כי זולת זה למה ראה מראה הבליעה בחלומו ומלות ועתה ירא פרעה המה גמר דבריו בפתרונו, והבן:

והנה בשנתבונן בדברי יוסף ע"ה נראה בעליל כי בעת שפקד עליהם לקבץ אוכל השנים הטובות רמז להם שאיננו בטוח בהתבואות שלא ירקבו. והוא שסיימו ז"ל במדרש הנ"ל ותחלינה נכנסו חולניות כו' בקשו אפילו פת קיבר על השלחן ולא מצאו אמרו לא כך אמר יוסף והיה האוכל לפקדון ע"כ, אשר לכאורה הנראה מדבריהם הוא שכוונו לגנות את יוסף והוא תמוה כי הלא לעיניהם ראו כי נעשו דבריו בתבניתם וצלמם. וביותר יפלא לשון הכתוב ותחלינה כו' כאשר אמר להם יוסף, א' כי הוא אך למותר מי לא ידע זאת שיוסף אמר כן, ב' כי הוראת הכתוב הוא כי הכל היה כמו שאמר יוסף אין נגרע דבר הלא הוא אמר והיה האוכל לפקדון וסוף הדבר היה שנרקב כל מה שנקבץ על ידם וכאשר ביארו ז"ל מלת ותחלינה. אמנם יוסף ע"ה בדעת שפתיו רמז להם בעצמו כי אין הדבר מוחלט אללו שיהיה האוכל שמור בקיומו לשנות הרעב רק ע"ד האפשרי אמר להם. אשר ע"כ לא גמר אומר ויהיה האוכל לפקדון כ"א והיה כו'. והוא בשום לב על מה שהגיד אליהם יוסף פעולת ענין הקיבוץ מה שאין ממשפט המצוה זולת לומר דבר הצואה ולא יותר וכאשר הרופא בשיצוה על החולה משפט הנהגתו במאכלו ומשתהו הנה הפעולה תשאר בכח הידיעה של המצוה ולא יאמר לו דבר מהצומח מסבת אזהרתו. אבל הנה לפעמים מצינו שהמצוה יציע להמצווה פעולת דברי הצואה והוא באם הרופא איננו בטוח בהסמים שצוה אותו עליהם שיהיו פועלים בו בהחלט לחבוש מזורו הלא אז משפט הרופא לומר אל החולה ראה אנכי מצוה עליך דברים ידועים והם באפשרי כי יועילו לך אם תהיה זהיר בעצמך מהדברים המקלקלים מחלת החולים ותחזור אחר מה שמסבב שלמות הבריאות או אז יעשו הסמים פעולתם וכל תועלתם אך בידך הוא. ועד"ז ממש היה מאמר יוסף אל המלך יעשה פרעה ויפקד כו' וחמש את ארץ גו' והיה האוכל לפקדון כלומר בל תדמו בנפשכם כי אחר שתעשו כן יהיה האוכל שמור לפקדון בהחלט אבל עוד מהצורך לכם זכות ורחמים גדולים שיהיה קיבוץ התבואות שמור בקיומו. וזהו והיה האוכל ע"ד אפשרי כלומר יוכל להיות שיהיה האוכל לפקדון באם תפיקו רצון מה' לבל ירקבו *) ומעתה יצדקו דברי המדרש אמרו לא כך אמר יוסף והיה האוכל לפקדון. והרצון כי הם לא כוונו להאשים את יוסף וללעוג על דבריו כי נכזבו אבל הודו בפיהם כי יוסף רמז להם בדבריו שאינו כמבטיח וכמחליט שהאוכל יהיה לפקדון אשר ע"כ לא אמר ויהיה האוכל כו' רק והיה וכנ"ל וזהו לא כך אמר יוסף והיה כו'. ועל פי דבריהם ז"ל הקרוב לומר כי זהו הרמוז במאמר כאשר אמר להם יוסף שהוא מוסב על מלת ותחלינה כפי מדרשם ז"ל נכנסו חולניות שאפילו פת שבסל נרקב ולבל נשאל עליו הלא צוה לצבור בר ואיה איפה עצתו ע"ז סיים הכתוב כאשר אמר להם יוסף כי באמת גם הוא אחז בלשונו מלה אפשריית ולא החלטיית, והבן:

ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש כו'. מדרש מאני של בו"ד את למד אני של הקב"ה מה אני של בו"ד ע"י שאמר פרעה אל יוסף אני פרעה היה לו כל הכבוד הזה לכשיבא אני של הקב"ה (ישעיה מ"ו) אני עשיתי ואני אשא וגו' על אחת כמה וכמה ע"כ. ותכלית כוונת המאמר הוא עם מה שכתבנו למעלה (פ' וישב) כי הוא ית' חלק מכבודו לבו"ד אם להשתרר או להיות מולך בעמים למען כי עבורו יתכבד ויתרומם שמו הגדול והיה כשבתו על כסא ממלכתו עיניו יחזו ויבחנו בני אדם להיישיר אותם בדרכי האמת והצדק כל מעגל טוב. וע"י מלכות בו"ד תשוב אליו ית' כי על ידי השגחת המלך ההוא יכון עול התורה והמצוה וכמאמר דהע"ה (תהלים מ"ה) מלכותך מלכות כל עולמים כלומר מלוכת כל המלכים חוזרת אליך ה' אשר ע"כ אמר בנו החכם ע"ה (משלי כ"ד) ירא את ה' בני ומלך כלומר להחזיק במעוז יראת ה' מהצורך אל יראת המלך (הבו"ד) להיותו מורה הדרך לפני העם להשלים עבודת המלך הקדוש ית'. וזהו שכוונו ז"ל מאני של פרעה אתה למד אני של הקב"ה כי פרעה אמר אל יוסף אני פרעה כלומר אני הוא המושל ושבט המלכות בידי ואנכי צויתיך פקיד ונגיד על עמי אשר בלעדיך לא ירים איש את ידו. נמצא כי גדולת יוסף היתה לעד על גדולת פרעה ועל ידו היה ניכר רב מלכותו וכבוד גדולתו וקרן ממשלתו מזה נלמד אני של הקב"ה שנא' בו (ישעיה מ"ד) אני ראשון ואני אחרון שכל המלוכה והממשלה הוא אך לו ית' והוא הוא הממליך מלכים למען העדיף כבוד גדולתו ועול עבודת מלכותו:

ירועות האהל וזהו

*) ועד"ז היה מאמר ה' יתברך אל נח (בראשית ו') והקימותי את בריתי אתך כו' ובמדרש (מובא ברש"י) ברית היה צריך על הפירות שלא ירקבו ויעפשו ואח"כ אמר אליו עוד ואתה קח לך מכל מאכל אשר יאכל ואספת אליך והיה לך ולהם לאכלה. הא לך כי מ"ש והיה לך כו' איננו כע"ד ההחלט בשבבר אמר ברית אשה צריך כו' אך לאחר שאמר לו ית' והקימותי ט' יתכן לשון והיה ע"ד האפשרי. והבן:

וזהו שסיימו ז"ל לכשיבוא אני של הקב"ה אני עשיתי ואני אשא כו'. והוא על פי מ"ש בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פ' בראשית בבאור מאמר הנביא (ישעיה מ"ב) החרשים שמעו והעורים הביטו לראות מי עור כי אם עבדי וחרש כמלאכי אשלח. והמורם שם כי הוא ית' מנהג עולמו ומקים חפצו ע"י מלכי אדמה להיטיב לטובים או להכניע זדים כי הקב"ה מכניס רצונו בלב המלך וכמאמר (משלי כ"א) פלגי מים לב מלך ביד ה' כו' וכמאמר (ישעיה י') הוי אשור שבט אפי (ושם מ"ד) האומר לכורש רעי וכל חפצי ישלים וע"כ מהראוי להפועל ומקבל הפעולה שיבינו את זאת הן לטוב והן לרע ח"ו כי לא נעשה דבר מבלעדי רצונו ית' וע"ז מוכיח הנביא החרשים שמעו כו' ר"ל הפועל והמקבל הפעולה אשר טח מראות עיניהם ואזנם הכבד ר"ל שיטעו לחשוב כי לא ה' פועל כל זאת עליהם אומר החרשים שמעו והעורים הביטו לראות ר"ל התבוננו ודעו כי הכל מיד ה' ומבאר ואומר מי עור כי אם עבדי הוא המקבל הפעולה וחרש כמלאכי אשלח הוא הפועל המלאך המשולח מאת ה' לעשות חפצו כי שניהם לא יתלו בהקב"ה. אמנם לעת העתיד אי"ה אשר עיני העורים תאורנה ואזני החרשים תפתחנה או אז כולם יעמדו על אמיתת הדבר כי כל הנעשה בעולם מאיזה סוג שיהיה הוא רק מפאת ה' ית' כי הוא המדבר והמצוה עליהם שיהיו וכחפצו הוכיחנו וברצונו ינחמנו. וזהו דברי המדרש לכשיבוא אני של הקב"ה אני עשיתי ואני אשא כו', והבן:

ויאמר יעקב לבניו למה תתראו. ובגמ' (תענית י"א) ומובא ברש"י באותה שעה עדיין היה להם לחם אבל למה תתראו בפני עשו וישמעאל. וראוי לחקור הטעם מה זאת אשר היה להם לחם יותר מכלם הלא כבר נאמר ויהי רעב בכל הארץ. אמנם הלא ראוי לחקור עוד על מה אשר צוה יוסף לשום כסף איש בפי אמתחתו וכי ראוי אל נאמן בית אל המלך שיעשה כן. אבל דע כי כבר נתבאר מפי חז"ל אשר הרעב היה לב' סבות. א' למען יבואו יעקב ובניו למצרים כמ"ש לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. הב' כדי לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. והכ"מ כי לטעם הב' לא היה מהצורך שיהיה רעב בארץ ישראל ובפרט בבית יעקב כי לא יגיע אל בית יעקב ריוח מזה מאומה ממש כענין סוחר אשר לו חנות סחורות רבות היוזמן אליו כאשר הוא צריך אל מלבוש ילך אל חנותו וישלם למי ישלם והוא נותן רק מידו האחת אל השנית אבל לטעם הא' לגלגל על יעקב שיבוא למצרים היה ההכרח שיהיה הרעב גם אצלו, והנה זה דרכו ית' להכין הרפואה קודם למכה (מגילה י"ג) ולזאת רצה ית' להקדים ולהכין הרכוש ע"כ היה הרעב למען כל הארץ יבואו מצרימה לקנות ויעקב ובניו היה להם לחם כי הם אינם צריכים לתת להרבות הרכוש רק יעקב אמר להם למה תתראו בפני עשו וישמעאל. ואח"כ בבוא הזמן להמשיך את יעקב למצרים היה ההכרח שיהיה הרעב גם אצל יעקב. אבל הלא כבר אמרנו לפניך כי הסוחר הנ"ל כאשר יצטרך הוא לקחת סחורה בחנותו לעשות לו מלבוש ודאי לא ישלם כי אל מי ישלם הלא הכל שלו ולכן צוה יוסף לתת כסף איש בפי אמתחתו אם הכל שלהם:

ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו. ראוי להעיר על מלת זאת כי היא מיותרת בכתוב מה יחסר בשיאמר מה עשה אלהים לנו. והנראה בביאור הענין עם מה שידענו כי הנהגתו ית' אתנו היא על ב' בחינות. א' המובנת והמקובלת על לבותינו והב' עומד מנגד וחוץ מהשכלתנו וההנהגה הא' היא להיטיב לטובים ולהאדיב הרשעים וכמוזכר ברבותינו ז"ל (ברכות ז') צדיק וטוב לו רשע ורע לו והב' צדיק ורע לו רשע וטוב לו והוא דבר מופלא מהשגתנו וכבר חקרו בזה רז"ל (שם) ולנו אין לנו לבקר בעניינים כאלה וכמאמר (בסב"ס) במופלא ממך אל תדרוש. ועתה דע לך כי בני יעקב ע"ה העיד עליהם הכתוב שהיו שלמים ותמימים מנוקים מכל עון. אבל מעת שמכרו את יוסף אחיהם היו חרדים ועצבים שלא יגיעם העונש בעון מכירתו וכאמרם במדרש (וישב) וירד יהודה מאת אחיו אמר בואו ונפור עצמנו שכל זמן שאנו מכונסין השטר מצוי להגבות. ולכן כל מה שהיה מגיע אליהם מאז אם טוב או הפכו לא היה זר בעיניהם כי הטובה ראויה להם מפאת טוב ישרם וצדקתם וכמו כן בהשיגם איזה מקרה אשר איננה טובה היו מקבלים אותה לדין ומשפט מאתו ית' על מכירת יוסף וכמו שאמר ראובן הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש. אולם עתה מה שחרדו איש אל אחיו ויתמהו על המעשה שעשה אלהים להם היה בזה עילה אחרת והיא הסבה להם שיתפלאו על המקרה אשר אלהים ית' אנה לידם. והוא כי מציאת כספיהם באמתחותיהם היה ענין מורכב מב' סוגים טוב מצד ורע מצד. לא כזולת מהעניינים אם טוב היא ואם רעה אין להאדם אלא מה שעיניו רואות כמו אם יברך אלהים את האדם באסמיו וכדומה אין לדון על הדבר בלתי טוב מוחלט וכמו כן באם ח"ו יקרה לאחד איזה מהמאורעות הדלות והרעות תתואר אך רעה. משא"כ מציאת כספיהם היתה מקבלת שני התארים כאחד על היותה טובה מצד עצמיות המציאה כי כספיהם בא אליהם במשקל ורעה מצד פחדתם ויראתם אולי מדעת נעשה זאת להם להתגולל עליהם לקחתם לעבדים. וזהו שאמר הכתוב ויחרדו איש אל אחיו לאמר מה זאת עשה אלהים לנו. כלומר תמהו ויתפלאו על תור הדבר הנעשה עמם וחרדו על איכותו כי לא ידעו מה

הוא

הוא להם אם לטוב היפלא מה' מתת מתן טובתו באופן כל תהיה לוטה בשמלת העצב והחרדה או גם אם ח"ו להיפך ג"כ לא יבצר ממנו עשות כל אשר זמם לעשות :

ומעתה הסכת ושמע נא דברי המליץ אשר בינותם כי הוא השיב להם דברים נמרצים מה שיש בהם לפקח חרדתם ולהרגיע השמית לבם. והוא ויאמר שלום לכם אל תיראו אלהיכם ואלהי אביכם נתן לכם מטמון באמתחותיכם ובמדרש בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם מ"מ כספכם בא אלי. הנה הם ז"ל רצו להשיב על מלות ואלהי אביכם כי המה מיותרים בכתוב ע"ז בא מדרשם אם בזכותכם אם בזכות אבותיכם אבל עכ"ז יקשה על בעל המאמר בעצמו מה ראה לחקור ולבקר אחר דעת ה' יתברך באיזה זכות נתן להם המטמון. אבל הדברים מובנים היטב עם מה שנזכיר עוד מאמרם ז"ל (במדרש רות) כתוב אחד אומר (שמואל א' י"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכתוב אחד אומר (תהלים צ"ד) כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו לא יעזוב אמר ר' איבו כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו וכשאין ישראל זכאין בעבור שמו הגדול ורבנן אמרי בארץ ישראל בשביל עמו ונחלתו ובחוץ לארץ בעבור שמו הגדול. ומהראוי להתבונן מה לנו הנפקותא בזה הלא בין כך ובין כך ה' הצדיק יתן ולא יחשוך. וכלל הענין בזה הוא עם מ"ש המשורר האלהי ע"ה (תהלים ס"ז) אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה. ירצה כי אנחנו עב"י אצלו ית' ממש כבן אצל אביו אשר כשילך הבן בתומו וטוב ישרו יושיבהו תמיד על ימינו וירבה להתעלס אתו ויט אליו אוכל כל חלקה טובה ובריאה באהבה נפלאה. לא כן הבן אשר כעס לאביו ממנו גם בשיתמלא את לבבו לתת לו לחם רעבונו לא יתן לו מידו אבל יזרוק המאכל על פניו ולפעמים יפול גם לארץ ויהי' נפחת ונמאס בעבור כי רעה עיניו בו להאדיב נפשו בל תערב לו אכילתו. כן ממש בהיותנו במכון שבתנו על אדמת קדשנו היה אבינו ית' נותן הברכה ממש מיד ליד בעין יפה בטוב לבב מרוב שעשועיו בבניו היקרים וכענין הכתוב (תבוא) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך ממש כהאב המושיט מנה ליד בנו. לא כן עתה בעוה"ר בשגם לא אפס חסדו מאתנו גם היום עכ"ז הלא מחיתנו ופרנסתנו היא עתה בקושי גדול וע"י סבות רחוקות ובעצבון מאד וכמ"ש (יחזקאל י"ב) לחמם בדאגה יאכלו והוא לעד כי לא מאהבתו אותנו עושה עמנו מה שהוא עושה כ"א מחסדו הגדול ומשמרו את השבועה אשר נשבע לאבותינו. וזהו ששאל דוד המע"ה אלהים יחננו ויברכנו כלומר שנהיה מבורכים בעין יפה יאר פניו אתנו סלה שיתן לנו ברכותיו בפנים מאירות ומצהילות ולא בפנים זועפות *). ומעתה נבוא אל ביאור המאמר אלהיכם ואלהי אביכם כו' והוא כי מנשה ע"ה ברצותו לנחם אותם ולדבר על לבם אלהיכם נתן לכם מטמון לבל ישיבו אותו דבר איך תנחמנו הבל הלא אם רצונו יתב' היה להעניקני מתנת ידו הנדיבה היבצר ממנו מתת אותה בלי התערבות החרדה והעצב. אי על זאת השכיל פיהו ואמר אלהיכם ואלהי אביכם לרמוז בין בזכותכם בין בזכות אבותיכם מ"מ כספכם בא אלי ירצה לבל יתפלאו על הדבר אשר ה' אנה לידם שיש בו פנים לטוב ולרע כי אולי אין הקב"ה חפץ להיטיב עמכם מצד יושר מעשיכם עד שיתן לכם טוב ברכתו ע"ד מתנת האוהב אבל הוא מהנה לכם רק בזכות אבותיכם וע"כ באה אליכם ע"ד זה שתבהלו על רוחכם ולא תערב לנפשכם :

ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש. מדרש אשרי הגבר אשר תיסרנו יה אשר תיסרנו ה' אין כתיב אלא אשר תיסרנו יה כזה שהוא נידון לפני הדיין צועק ומתחנן יה יה די די כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורין די הוא יאמר ליסורי די שנאמר ואל שדי יתן לכם רחמים ע"כ. הנה מה מאד ראוי להתבונן מה ראה יעקב ע"ה לומר מי שעתיד לומר כו' ולהקדים ולעורר החסדים המעותדים אלינו מה שלא מצאנו כן בכל תפלות ישראל כי על הרוב יהיה ענינם להזכיר ולהעיר החסדים הראשונים שהיו מלפנים כמאמר (תהלים כ"ה) זכור רחמיך ה' וחסדיך כי מעולם המה וכעתירתנו מי שענה כו' הוא יעננו ויעקב אבינו ע"ה היה מסב תפלתו על הערת את אשר עתיד להיות הלא דבר הוא. עוד שם בסמוך על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא (תהלים ל"ב) לעת מצוי היום לעת מצוי הדין לעת מצוי החשבון כיון שראה יעקב אבינו שנתמלא החשבון התחיל

*) **ומה** נמרץ בזה דברי הכתוב (עקב) ואהבך וברכך כו' שגר אלפיך כו' לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך. כי נגה בשיתאכסן לאחד אהוב יקר ונאמן מרוב שמחתו בו יבקש מועלות נמרצות איך ומה הביע נפש אהובו כפי כל השגת ידו וכמו כן לפעמים יזדמן שיתארח אצלו איש חמס רע ובליעל ועל צד ההכרח יאספהו אל ביתו ויזמינו על שלחנו ויאכל מכל. והאמנם ההבדל בין ב' אלו הוא הכמוס בקרב לבו עכ"ז מהנקל לעמוד עליו ממה שנראה לעין והוא כי הא' מרוב אהבתו אותו וחפצו למלא אותו שמחה וגיל ובוצע נחת שלא ישתדל לקרב גם הגלוים אליו ממשרתיו והבעל עגלה ולתת מספוא למוסכי המרכבה משא"כ הב' אשר גם אותו לא יקרב הבעה"ב זולת מצד ההכרח ע"כ משרתיו וזולתם לא יתן עינו ולבו עליהם כל מאומה וזהו שהפליג הכתוב ואהבך וברכך כו' שגר אלפיך כו' לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך כלומר שנהיה מבורכים [illegible] יתברך מפאת רוב אהבתו אותנו ועל ידי זה תהיה הברכה גדולה ורחבה כל כך עד אשר גם הבהמות יבורכו בעבורנו :

שופך תחנונים ואל שדי יתן לכם רחמים (דרשו ז"ל אלת מצוה ע"ד שתית אנית) וגם במאמר הלז ראוי להעיר מה רצו ז"ל במה"כ על זאת יתפלל כו'. עוד שם ר' יהושע בן לוי פתר קרי' בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים ויתן אותם לרחמים לפני כל שוביהם לפני האיש זה הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה ע"כ הלא גם המאמר הזה יפלא בעיני כל קורא. והכלל בזה הוא כי הנה מכבר זכרנו מאמרם ז"ל (בפ' וישלח) מעשי אבות סימן לבנים וכמ"א מעשי אבות ירשו בנים והוא כי כל מה שאירע לאבות היה לאות והוראת סימן שיקרה לבניהם בדבר הזה והישועה שהשיגו הם מאת ה' ית' בכח זכותם ואוצר צדקתם היתה לנצח עד הדור האחרון (וכאשר הארכנו בביאור ענין זה שם ע"ע) אשר ע"כ יעקב ע"ה הרבה והפציר בתפלה על כל דבר ודבר עם ידעו כי כל הבא עליו הוא לאות ולעד שיקרה כה לבניו אחריו. וזהו שרצה הדרשן האלהי ריב"ל ע"ה במה שפתר קרי' בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים ויתן אותם לרחמים כו' כי האמנם יעקב ע"ה התפלל על בניו שיתן ה' להם עתה רחמים לפני האיש אמנה הלא ידע כי התשועה שישיגו כעת תהיה עד עולם והיא תעמוד גם להם בעת היותם בצרה בשביה שיתגם ה' לרחמים לפני שוביהם. וזהו ג"כ לפני האיש זה הקב"ה כי בשגם יעקב ע"ה באמרו לפני האיש כוון על אדוני הארץ המושל במצרים אבל רמז בדבריו גם תשועת העתיד שתהיה נומחת מסבת תשועתם עתה וכנ"ל. וזהו לפני האיש זה הקב"ה כלומר כי ישועת ה' אשר יעשה לכם היום היא תעמוד לפניו גם לדורות הבאים להזכיר להם ישועות הנעשו מכבר כנודע. ומעתה יתבארו המאמרים הנ"ל אבל נקח דמיון אליהם מאחד שנחלה אצלו תינוק יונק שדים וידרוש ברופאים ויגידו לו כי רפואתו קרובה לבוא בשיתן למניקתו סמים ידועים העלולים אל הקאה והילד עם המוצו חלבה ממנה יתפעל על ידה וירבה בהקאה ויתרפא ויהי כהביא הסמים לפני המינקת בשגם היה מר לה מאד עת בא העת לקחת מהם מלא כף אחת עכ"ז באמרה אל לבה הלא באלה יהיה נרפא הילד וחי בהם קבלה על עצמה סבל המרירות לטובת הילד והצלתו ויהי אחרי שתה עד חציו ויותר התחילה לחנן במר נפשה פני הרופא ותדבר לפניו אולי יהיה די לרפואת הילד במה ששתיתי והמותר החרם אמר לה הרופא לא כן בתי הלא מהצורך שתמלה חשתה כל הסמים ויהי אחרי כלותה לשתות והילד בהגיקו חלבה פעמים ושלש התחיל להקיא מאד עד כי תם כחו ויקרא אל הרופא ובואו הודה ואמר הלא שגיתי במה שצויתי על מניקתו לשתות השיעור הגדול הזה אבל עכ"ז יש בידו להועילו וילך והביא כמה טיפין חריפין ויתנם אל פי הילד ותעמוד הקאתו. המינקת כראותה זאת התחילה בוכה ומיללת לאמר למה זה אנכי שבעתי מרורים הלא אמרתי אליכם שיהיה די להילד במחציתם ולמה סבלתי כל זאת ללא צורך. כן הדבר בעניננו כי אבותינו הראשונים ע"ה סבלו כמה מאורעות על חנם מה שלא היו ראויים אליהם מצד מעשיהם ח"ו אבל הוא יתברך הסב עליהם כל אלה למען הכין ישועה לבניהם אחריהם אשר שפע ישועתם יינקו ומימיהם הנאמנים ישאבו לעתות בצרה. ומה גם יעקב ע"ה בחיר האבות זה האחרון הכביד ית' עליו נטל המקרים והעמים אותו משא לעיפה מכל המאורעות שישיגו בניו עד הדור האחרון וכנודע וע"כ האמנם כי היה רע עליו המעשה עכ"ז קיבל על עצמו הסבל הזה לטוב לנו ולחיותנו כיום הזה. אבל עת התגולל עליו ענין יוסף והמסתעפים מסבתו וראה כי רבו צרותיו כל כך עד כי אין להכילם ובידעו כי כל מה שקרה אותו חינם אלא אפס קצהו ממה שיארע לבניו אחריו אמר בלבו אם חלילה יתגלגל על בני דוגמת צרותי אלה הרומזות שבעתים על אשר אתי הלא ודאי לא יהיה בכחם לסבול ויתפללו אל ה' וישבור עולם מעל צואריהם ויחיש מפלט להם*) ואם כן היתה לו טענה צודקת לאמר הלא ידעתי כי תעשה עם בני כחסדך בלי לבלע עומק הוראת ורמיזת מאורעותי וא"כ מה לך להרבות עלי משא התלאה ללא צורך. וזהו דברי המדרש אשרי הגבר אשר תיסרנו יה אשר תיסרנו ה' אין כתיב אלא אשר תיסרנו יה כזה שהוא נידון לפני הדיין צועק ומתחנן ואומר די די כך אמר יעקב מי שעתיד לומר ליסורין די הוא יאמר ליסורי די. כלומר לא שהיה חלילה מבעט ביסוריו אבל התחנן ואומר די כי הלא תאמר די ליסורי דורות הבאים וזהו מי שעתיד כו' הוא יאמר כו'. וזהו שסיימו ז"ל שנאמר ואל שדי יתן לכם רחמים כלומר הלא יתן לעתיד וא"כ ירחם גם עתה. וזהו שהביאו ז"ל על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא הרצון כי יעקב ע"ה אם שהיה מתפלל לה' ית' על מקריו לא היה בזה כמבעט ביסורים ח"ו אבל תפלתו היתה לעת מצוא ובא מדרשם לעת מצוי הדין לעת מצוי החשבון כיון שראה יעקב אבינו שנתמלא החשבון כלומר יותר מדי התחיל שופך תחנונים:

הם יצאו את העיר לא הרחיקו כו' ואמרת אליהם למה שלמתם רעה תחת טובה הלוא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו הרעותם אשר עשיתם ויאמרו אליו כו' הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבנו אליך גו' ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב וימהרו כו' עד ויאמר להם יוסף מה

המעשה

*) **כי** כן הוא ממדתו ית' להנחם על הרעה כמאמר (תשא) וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו וכמו שאירע לדוד הע"ה שקיבל ג' ימים דבר ואח"כ נאמר (ש"ב כ"ד) ויתן ה' דבר מהבוקר עד עת מועד כו' וינחם ה' על הרעה ויאמר למלאך רב עתה הרף ידיך:

המעשה הזה אשר עשיתם הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני. רבו בזה ההערות והמה מורגשות אך ע"ד כלל נעיר על מה שעלה על לב יוסף להביאם לידי עלילה באמצעות הגביע הכי שלם מהנלווים אליו גדולת עשרם וחשיבותם וא"כ מי פתי יאמין לקולו על דבר הגביע וכי מה היה משקלו או מה היה יקרותו בעיניהם ואם להתעולל עמהם יותר טוב היה לתת באמתחותם דבר היותר יקר מאבנים טובות וכדומה. ונזכיר לזה עוד מאמר יהודה אל יוסף וזה תארו. ויאמר יהודה מה נאמר לאדוני מה נדבר ומה נצטדק. ובמדרש מה נאמר בכסף ראשון ומה נדבר בכסף שני ומה נצטדק בגביע. והפליאה נשגבה מה הגיע אליהם להתודות על דבר שאין נוגע ולא נושא עליו וכבר העירו בזה גדולי המפרשים ע"ה א). ונראה בהבנת הענין (ע"ד הצחות) כי יוסף ע"ה התחלה בא עליהם בעלילה בצוותו לשום כסף איש בפי אמתחתו ועל דבר זה יאמינו כולם כי רעה עינם לתת כסף מלא בעד משא י' חמורים מרוב יוקר התבואות (ובקל יוכל אדם להורות לפניו היתר על ענין כזה לומר אין דבר גם אם לא אשלם מחיר התבואה כבעת היוקר) ע"כ מצאו את לבבם לגנוב את שלהם. אך עלילה זו לא צלחה בידו כי השיבו כספם אליו על כן תחבולות עשה להתגולל עליהם עלילה זו באמצעות הגביע היינו כי מה שהשיבו הכסף הראשון והשני היה אך מסבת כי פחדו פחד פן ינחש בהגביע והוא יגיד לו עלבון מעשיהם ע"כ אמרו לכו ונכחידו ממעשה נחושו עם מה שנקח ממנו הגביע והיה כאחד האדם ואז יהיה לאל ידם לקחת כספיהם בחזרה ולא יודע לאיש. אשר ע"כ אמרו תחלה אל אשר על הבית הן כסף כו' ואיך נגנוב כו' ולאחר שראו כי הגביע בפי אמתחתם האזו ולא מצאו פיהם דבר עוד כדברים האלה כי ראו כי כלתה אליהם עצתו הרמיה. ומעתה מה נמרצו דברי הכתובים למה שלמתם רעה תחת טובה הלוא זה אשר ישתה אדוני בו והוא נחש ינחש בו. כלומר הכי היתה מגמת לבבכם אך על הכלי מה הוא חשוב בעיניכם כ"כ שלא נתתם לב אל דברים נכבדים ממנו ואם תאמרו לגנבם לנחש בו אך שוא תוחלתכם כי לא יועיל לזולת. וזהו והוא נחש ינחש בו כלומר הוא ולא אחר ומזה יבחן שלא נתתם עיניכם כי אם בכספכם הראשון והשני אשר השבתם מיראת אדוני כי ינחש בגביע ע"כ באתם לקחת אותו ואת כספכם עמו. וזהו הרעותם אשר עשיתם כלו' אך עתה הרעותם מעשיכם הקודמים שהיה מקום לדונם לצדק וליושר אבל עתה ידעתי כי גם המה היו במרמה. וזהו ג"כ דברי יוסף אליהם מה המעשה הזה אשר עשיתם הלוא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני כלומר רק כמוני ולא מאנשים זולתים ולמה הוא לכם אין זאת כ"א לחרוץ בחזרת הכסף. וז"ש לו יהודה מה נאמר לאדוני בכסף ראשון ומה נדבר בכסף שני ומה נצטדק בגביע כלומר מסבת הגביע הננו רעים וחטאים גם על הכסף וכנ"ל:

פרשת ויגש

ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני כו'. ההרגש מבואר הלא את מי דבר עד עתה לא אתו ומה זה שאמר ידבר נא כו' כאלו הואיל עתה לדבר לפניו אתמהה. ובמדרש כתיב (משלי כ"ה) תפוחי זהב במשכיות

כסף

שפת היריעה

א) והקשיב לומר עוד בזה כשנעיר עוד על מאמר גם עתה כדבריכם כן הוא הלא הוא לא אמר כדבריהם הם אמרו אשר ימצא אתו ומת וגם אנחנו נהיה עבדים והוא לא אמר כן רק אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים. עיין רמב"ן וספורנו מה שתרו לבאר זאת ולא נתבאר יפה, ואולי באור הדברים כך הוא כי הנה האיש אשר על ביתו אמר אליהם למה שלמתם רעה תחת טובה הנה שתפים כלם בשוט לבונו ושיים ואמר הרעותם אשר עשיתם כלל שאמרו את כלם אבל הם השיבו ואמרו לו הן כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו כו' ואיך נגנוב כו' ואין לך לחשוד אנשים כשרים כאלה כי כבר אנחנו מוחזקים לפניך נאמנים ע"ז השיב להם גם עתה ר"ל גם עתה אחר שנגנב הגביע בחזקתייכו קיימיתו וכדבריכם כן הוא כי אתם אנשים כשרים ונאמנים אבל עכ"ז אשר ימצא אתו הוא יהיה לי עבד כי מה תועלת יש בחזקה נגד עין הרואה ואני אתחשד עמכם כי גם אותו אשר אמצא הגביע בידו לא יומת רק יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים מכח הקל וחומר אשר אמרתם. ויחפש בגדול החל כו' וימצא הגביע כו' ויאמר להם יוסף מה המעשה הזה אשר עשיתם, פי' הלא אתם זה דרככם רק לתרץ תירוצים על שנכנסתם בעשרה שערים אמרתם לבקש אחיכם האבד מכם, ועל הכסף אמרתם מצאנו בפי אמתחותינו ומה המעשה הזה היינו מה אתם משיבים על זה. ויאמר יהודה כי הוא היה הערב וכבר הרגיש מדברי שאלתו כי גם שאלות הראשונות לא נתיישבו בעיניו יפה מה נאמר לאדוני בכסף ראשון ומה נדבר בכסף שני ומה נצטדק בגביע. ודע כי מה שאמר יוסף אליהם הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני הוסיף בזה על דברי אשר על הבית כי הוא אמר והוא נחש ינחש בו הוא ולא אחר ועתה הוסיף יוסף ואמר כי נחש ינחש איש אשר כמוני היינו גם בלא גביע זה כי אוכל לנחש גם בכלי אחרת אם אכה בה אבל אתם גם כי הכו בגביע כל היום לא תדעו מאומה. ויהודה אמר מה יועיל בזה התנצלות אחר כי האלהים מצא את עון עבדיך ומן השמים הם נתפשים על העון אשר בידם מכבר [חטא מכירת אחיהם] לכן הם מוכרחים לקבל דין שמים יען כי לעבד נמכר יוסף הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו. עיין מפרשים שנתעוררו על מה שאמר שני פעמים גם. אמנם יהודה השכיל פיהו ואמר שני פעמים גם לפי שיטת יוסף ולפי שיטתו לפי שיטת יוסף אמר גם אנחנו כי אצלך בנימין הוא הגנב וא"כ עיקר העונש ראוי עליו וגם אנחנו נהיה נטפלים אליו בדבר העבדות, ואנכי לא כן דעתי רק גם אשר נמצא הגביע בידו כי אנחנו העיקר כי אנחנו יש בידנו עון לא כן בנימין שלא היה עמהם בעת מכרו את יוסף א"כ הוא נתפס רק מסיבתנו ע"ז השיב יוסף חלילה לי מעשות זאת כו' וכוונתו ע"ד מה שאמר שלהם [פרשת ויחי] ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני. ר"ל וכי אני עומד להיות שבט ארחם ביד שמים הדין ע"ד שנאמר אשור שבט אפי אין זה רק אל ערלי נפש. לא כן אני אם יש בכם עון הרשע שלוהים למקום ומה לי ולכם עלו לשלום אל אביכם.

כסף דבר דבור על אפניו מה אופן זה מראה פניס לכל צד כך היו דבריו של יהודה נראים לכל צד בשעה שדיבר עם יוסף. וראוי לדעת מה ראו רז"ל להוציא מלת אפניו מפשוטה לדרשה כמו אופן המתגלגל. ובסמוך ד"ה ויגש אליו כו' כתיב (משלי כ') מים עמוקים עצה בלב איש וגו' לבאר עמוק מלאה נובן ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה בא אחד וקשר חבל בחבל משיחה במשיחה ודלה הימנה ושתה כך לא זז יהודה משיב ליוסף דבר על דבר עד שעמד על לבו. וגם דברי המאמר הזה לכאורה הם סתומים במובנם. וטרם יצמחו נטעי הביאור ופרחי ההבנה נירו לכם ניר בדבריהם ז"ל (במדרש שלח) ותשא כל העדה ויתנו את קולם זשה"כ (ירמיה י"ג) נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה כו' עד ומן אותה שעה נגזר על ביהמ"ק שתתחרב כדי שיגלו ישראל לבין האומות שכן הוא אומר (תהלים ק"ו) וישא ידו להם להפיל אותם במדבר ולהפיל זרעם בגוים ולזורותם בארצות נשיאות יד כנגד נשיאות קול ע"כ. ולכאורה גם המאמר הזה הוא חסר ההבנה אבל נזכיר לזה עוד משנתם ז"ל (ברכות כ"ח) ר' אליעזר אומר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים ובגמרא מאי קבע כל שאינו אומרה בלשון תחנונים. והנה ממאמר הזה יוצץ לנו כוונה עמוקה וממנה נקח לבאר כל המאמרים אשר לפנינו. דע כי המלות שידבר האדם אל האדם יתחלפו במובנם לפי תנועת לשון הברתו והרמת אמרתו כמו בשיאמר הנער לאביו ראה להשביעני מרעבוני לכסותי מערומי הנה אם ישיק שפתיו ויניעם בנחת וקול דממה דקה הנראה ממנו כי הוא מכוון בדבריו לבקש מאביו עין השגחתו עליו. משא"כ בשיגביה קולו בהדברים ההם כמשפט המתרעם נדין עליו כי הוא מטיח דברים על אביו ומרים קולו לאמר אכזרי הוא לא ירחם על בן אונו. והן ע"ז באו רז"ל ולמדו אותנו דעת במה שאמרו אל תעש תפלתך קבע כו' כי החיוב על האדם בעמדו בתפלה לפניו ית' שתהיה תפלתו בנמיכת רוח וענוה נדק רק שפתיו נעות וקולו כאוב מארץ בלב נשבר ונדכה כי אז יתראה למבקש רחמים מאת המקום ב"ה לחנותו אף ע"פ שאינו ראוי *) לא כן בהרימו את קולו ויגביה שאגו מעט יותר מן הראוי להמתפלל ומתנפל לפני ה' יהיה ענין תפלתו ע"ד המתרעם והמטיח דברים על העדר משכרתו הטוב המגיעו מכבר בחוק מוחלט מאת ה' וזהו מאי קבע כל שאינו אומרה בלשון תחנונים. ולבוא אל הענין נקדים עוד כלל אחד כי לפעמים יהיו ב' ענינים הפכיים מוסבים והולכים תחת תואר אחד ומהם יד ה' שהוא נופל בתואר ברכת ידו יתב' כמו (תהלים קמ"ה) פותח את ידך כו'. וכמה פעמים מצינו תואר הזה על תוקף הדין וכליון חרון כמו (וארא) הנה יד ה' הויה במקנך כו' ויד ה' היתה בעם להומם כו' (דברים) וישא ידו להם (תהלים ק"ו) והאמנה כי אין אתנו לבאר ענין העמוק הזה כי הוא מהנסתרות אשר לה' אלהינו עכ"ז נקרב הדבר מעט כפי קט השגתנו. והוא עם מ"ש למעלה (סוף מקץ) בביאור מאמרם ז"ל (במדרש רות) כתיב כי לא יטוש ה' את עמו כו'. והמורם מדברינו שם כי בעת שישבנו בא"י היה מושג אלינו שפעת הי"ת וברכתו בחן ובכוד כהאב המקדים פני בנו במבחרי המשאת מיד ליד. משא"כ עתה היה ענינינו ממש כהאב אשר לבו רגז על בנו כי בשגם לא ימנע ממנו לחם חקו כפעם בפעם אבל לא יושיט לו עוד מנת חלקו מידו ליד בנו בלתי יזרוק המאכל בכעס אל המקום אשר הוא שם ובקל יפול לארץ ויהיה נפסד ונשחת. וההבדל בין נתינה לזריקה הוא אך בתנועות היד ובהרמתה כי בנתינה יהיה הנותן מושיט ידו ליד המקבל לא כן הזורק שהוא נושא ומרים ידו לירות הדבר הלאה. כן הדבר בהספקת מחית עב"י בח"ל על אדמת נכר מרוחקים מעל שלחן אבינו יתברך כי האמנם אין מעצור בשפעת ברכתו ויום יום יעמס לנו מחסורנו אבל היה ענינה ממש ע"ד הזורק הזה כי הוא יתב' זורה אותה הלאה ורחוק מאתנו עד כי מהצורך אלינו לבקשה בחיפוש אחר חיפוש ובאמצעים רחוקים נבזים ודלים עדי בנפשנו נביא לחמנו. וזהו וישא ידו להם להפיל אותם בגוים ולזורותם בארצות הנה תאר הכתוב מתנת ידו ית' ע"ש נשיאות יד כמשפט הזורק הנושא ידו למעלה וכמדובר. וכ"ז נמדד לנו מדה כנגד מדה יען כי גם בכיות עב"י היתה מתוארה בנשיאות קול כמ"ש ותשא כל העדה כו' כי גם שם האמנם עצמיית בכייתם איננה מהדברים הזרים והמגונים ועוד מקום לומר כי בכו על שמעם כי עז העם היושב עליה ונפלה אימתם עליהם וכאמרם אנה אנחנו עולים אחינו המסו כו' והיו בוכים מתוך היראה והחרדה ע"ד המבקש ישועה לאמר יואל נא ה' ויושיענו מהעזים האלה **). אבל אם נאמר כן היה הראוי והנכון להם שיתנו בכיתם וישפכו שיחתם לפני ה' ברוח נשברה בעטוף לבם ושחוח נפשם מבלעדי שאון והמיה. אולם הכתוב העיד עליהם ואמר ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויבפו ההוראה שהרעימו בקול ענות כמשפט המתרעם והמטיח דברים על ה'

יריעות האהל

*) ובאמרם ז"ל (במדרש ואתחנן) מכאן אתה למד שאין לבריה כלום אצל בוראו שהרי משה רבן של כל הנביאים לא בא אלא בלשון תחנונים:

**) והאמנם כי גם זאת אך למותר כי אין משפט הבוטח השלם לבכות ומה גם אם כבר שבטיח ית' להם לבוא לרשת את ארצם ובדברי הטובים שבהם עלה נעלה כו' כי יכול נוכל אך עכ"ז לא היה נחשב להם הדבר לשון כ"כ:

ה'. וזהו דברי המדרש ותשא כל העדה ויתנו את קולם וסה"כ נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. הרצון שלא היה כעס אף ה' על עצמיות בכיתם זולת על מה שהרימו קולם כי זה דרך המתרעם על ה' וזהו נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה. וזהו שסיימו וישא ידו להם כו' ולזרותם בארצות נשיאות יד כנגד נשיאות קול וכאשר ביארנו. ומעתה נבוא אל המאמרים שנעמוד עוד על תועלת הטעמים והניגונים הבאים בתורת אלהינו יתב' והוא מובן פשוט עם הנחתנו זו כי הנגינות המה עיקריים ויסודיים לנושא הנלוון מפי האומר אל לב הנאמר לו. ממש כדברת לשון בני אדם כאשר ישאל איש דבר מחבירו וחבירו משיבו הנה בשגם תשובתו תהיה מוגבלת במלותיה כחפץ השואל עכ"ז אם יורה בה איזה תנועה ונגינה יעמיקנה או יגביהנה מעלה הנה בזאת ישנה את טעמה והשומע ידין בה כפי הוראת קול המדבר החזק הוא הרפה וכפי רמיזת הנגינה. וכדי להבינך הדבר יותר קח לך דמיון כאם ישאל איש מרעהו איזה דבר מהמסכורת וכדומה והוא משיבו אתן לך אם בקול הברה פשוטה ההוראה היא כי יתן לו באמת ולפעמים יטעים המלות האלו באיזה תנועה ונגינה או יהיה קורץ בעיניו יהיה הוראתו אך ההיפך וע"ד המתמיה ולפעמי' גם ככועס והכל הוא לפי רוב הטע' והנגינה:

וזאת ליהודה באמרו אל יוסף ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. והוא כי הנה המדבר עם חבירו דברים פשוטיים בהוראתם כפיו כן לבו אין חילוק והבדל אם ידבר דבריו ע"י עצמו או ע"י אמצעי או ירשום אמריו בגליון. לא כן החפץ לדבר בלב ולב דברים עקובים ומורכבים מפנים הפכיים עם רמיזות שונות ונגינות מובדלות או אז לא יחרוץ במעשהו בלתי ע"י עצמו אשר בשוט לשונו יראה פנים ורמזים על מה שבלבו. ולעילה זו לא רצה יהודה לדבר דבריו אל יוסף ע"י המליץ שהיה ביניהם עד הנה כי רצה לירות תוך לבו חצי מדון וכעס ולמען לא יחטיא מאמר החכם (משלי כ"ה) אל תצא לריב מהר כו' השכיל פיהו לשמור כבוד המלך בל יגרה מדון בשפתיו אבל דבר עמו דברים עקובים המורים חן וכבוד מבחוץ וכאש מתלקחת מבפנים כמתלהלה היורה זיקים חצים בחלקלקות והוא אך עם תנועת המלות ורמיזת נגינתם וכנ"ל (וזהו שאמרו במדרש ויגש אליו יהודה רי"א הגשה למלחמה כו' הגשה לפיוס כו' הגשה לתפלה. והרצון כי דבריו הקשים היו במשכיות דברי פיוס ורצוי וכאמרם בסמוך כי כמוך כפרעה ממך אני מתחיל ובפרעה רבך אני מסיים. ושם בי אדוני ביו' את מעביר עלינו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו וכי זו היא שימת עין נהפך הדבר שאמרת לסמות עיניים פ"ש. והאמנם לא אמר לו כדברים האלה מפורש אבל קול דבריו כי כמוך כפרעה ווולתם ושטוף כונה זו ע"י הנגינה ורמיזות התנועה) וכמו כן היו פני יהודה נשואות לדלות ולשאוב כל עצת סומק לב יוסף והוא עם שמשו תשובותיו איך יוצאים מפיו ואיך המה נדברים בטעמם ובנגינתם. וזהו שאמר יהודה ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני כלומר אדבר אליך לא ע"י מליץ שיעמוד בינינו. וע"ז בא מדרשם ז"ל עילת הדבר מדוע היו דבריו אל יוסף מוכרחים להיות ע"י עצמו ולא ע"י מליץ ואמרו תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אפניו מה אופן זה מראה פנים לכל צד כך היו דבריו של יהודה נראים לכל צד בשעה שדיבר עם יוסף. הנה באמת גם הם ז"ל הניחו מלת אפניו על פשוטה אבל המליצו על יהודה מן אופן זה מראה פנים לכל צד כו' כלומר דברי יהודה היו מושכלים ושנונים כל כך עד שהיה מורגש מהם ענינים הפכיים רמוזים ונשואים בדעת שפתיו ואת כולם ישא קול נגינתם וקריאת רמיזת תנועתם אשר ע"כ היו דבריו אל יוסף מוכרחים אך ע"י עצמו מבלעדי המליץ. וזהו שאמרו עוד כתיב מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה לבאר עמוק מלאה צונן כו' חבל בחבל משיחה במשיחה ודלה הימנה כך לא זז יהודה משיב ליוסף דבר על דבר עד שעמד על לבו. כלומר וגם מטעם זה היה ההכרח אתו לדבר עם יוסף בעצמו ולא באמצעות המליץ יען כי עצת איש היא עמוקה וטמונה בירכתי לבו ובפיו ידבר מה שהוא מורה כוונה אחרת. אולם המשכיל על דבר ימצא את העצור בלבו ע"י הוראות רמיזותיו ונגינת ותנועת מלותיו וזהו כך לא זז יהודה כו' עד שעמד על לבו. והבן:

במדרש אמר ר' סימון בנימוסין שלנו כתיב ואם אין לו ונמכר בגנבתו וזה יש לו. השאלה הזאת נפלאה מאד מה להם להקשות לו ממה שכתוב בנימוס שלהם הלא המה חשבו עליו שהוא איש מצרי ומה לו לאיש מצרי דת ישראל ונימוס ישראל (אמר הכותב והמסדר נשאל נשאל מו"ר ז"ל השאלה הזאת מאת אחרים והתנו עמו שיאמר באור על מאמר זה בלא משל. וזהו אשר השיב להם) כי השבטים לא טענו לדון אותם בדין תורה ודת ישראל כי מה למצרי דת ישראל רק טענתם היה לדון אותם בדין שכלי וענין שכלי הלא גם בעלי דתות אחרות לא ירחקו מה שהשכל מחייב אותו. כי הנה אנחנו עם ב"י הגם שאנחנו מאמינים בתורה שהיא אלהית תורה מן השמים עכ"ז הלא היא נחמדת גם לשכל אנושי כמאמר פקודי ה' ישרים משמחי לב כלם נכוחים למבין כו'. והנה פה כתבה התורה ענין נגד השכל ואם אין לו ונמכר בגנבתו מי יאבה לקנות אותו מי יאבה להכניסו בביתו הלא יגנוב ממנו כל אשר לו בבית ובע"כ מוכרחים לומר שיזדמן קונה גם עליו והטעם כי אצלו לא יגנוב כי תחלה גנב בעבור שלא היה לו במה לפרנס את עצמו ומפני דחקו היה גנב, וכבר יש עליו התנצלות גדולה מפי שהע"ה (משלי ו') לא יבוזו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב משא"כ עתה כאשר יהיה סמוך על שלחנו ויספיק

לו

לו כל מחסוריו למה יגנוב. אמנם כל דבר התנצלות זאת יש להשיב רק על הגנב מפני דחקו עליו יש לומר כאשר לא יהיה לו דוחק לא יגנוב. זהו טענת השבטים כתיב בנימוסין שלנו ואם אין לו ונמכר בגנבתו לא כן בנימין זה הלא יש לו הלא הוא עשיר ועכ"ז גנב וא"כ למה לך גנב כזה לקחת אותו שיהיה עבד בביתך הלא יגנוב מתך כל אשר יש לך וא"כ בע"כ מוכח הדבר שאתה יודע האמת שאינו גנב ח"ו רק בעלילה באת עליו. והענין נחמד.

ועתה כבואי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו ונפשו קשורה בנפשו והיה כראותו כי אין הנער ומת. ראוי להעיר על שפת יתר שאמר והיה כראותו כו' כי די היה שיאמר ועתה כבואי כו' ומת. עוד מהראוי לשית לב על מלת ועתה שהוראתה כי אחר ההצעה הזו שפרש לפניו החלט הוא כבואו אל אביו כו' ומת. והנראה כי במה שאמר יהודה לא יוכל הנער לעזוב את אביו ועזב את אביו ומת כו' ונאמר לא נוכל לרדת כו' וכל הענין היתה כוונתו בכל זה לגדור בעד יוסף לבל ישיב אותו לאמר הלא כל עונש יקרת הנער אצל אביו איננו אך מפאת טוב מעשהו ויושרו ושלמותו במה שמעשי אבותיו בידו אשר ע"כ חרד עליו כל החרדה הגדולה הזאת והורדתם כו'. אולם כבואכם אליו ותגידו לו כי שלח ידו לגנוב מאתי גביעי כסף הנה מאז באין ספק יהיה נבזה בעיניו נמאס ולא יעלהו עוד על לבו לעולם כי מה לו לאב יקר ושלם כמוהו לבן מביש. אי על זאת יהודה ע"ה השכיל פיהו במה שדוחה תשובתו הזו והוא במה שאמר ונאמר אל אדוני לא יוכל הנער לעזוב את אביו כו' פן יקרנו אסון וכמקרה יוסף גם הוא יהרגנו (וכמ"ש רש"י ז"ל) כי מעת הפרד בנימין מאתו היה דואג ומפחד לאמר מי יודע אם ישוב עוד בני אלי. ועתה כבואי אל עבדך אבי והנער איננו אתנו כו' והיה כראותו כי אין הנער ומת כלומר מיד בהביטו בבניו שאין בנימין ביניהם יגוע וימות כי רעיון דמיונו יכריע כי כבר קרהו אסון ולא יעצור על רוחו להתמהמה מה עד כי נספר לו את אשר נעשה עמו במעשה הגביע וכמעט קט יהיה בכל רע ח"ו:

ולא יכלו אחיו לענות אותו כי נבהלו מפניו. מד' אבא כהן ברדלא אמר אוי לנו מיום הדין אוי לנו מיום התוכחה בלעם חכם של הגוים כו' יוסף קטן של שבטים היה ולא היו יכולים לעמוד בתוכחתו הה"ד ולא יכלו אחיו לענות אותו כו' וכשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא שנאמר (תהלים נ') אוכיחך ואערכה לעיניך על אחת כמה וכמה ע"כ. הנראה בתכלית רצונם ז"ל ע"פ מאמר החכם ע"ה (משלי כא) כל דרך איש ישר בעיניו והוא כי האמנה יצר לב האדם אך להרע ולתאוה יבקש ועכ"ז כל עוד שעיניו פקוחות על דרכיו לבחון את הרע ואת הטוב ומבין ומכיר גנות החטא לא במהרה הוא חוטא. וכאשר הועד ברבותינו ז"ל (סוטה ג') אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות היינו אם עבר עליו רוח עועים ותכם על עיניו מהביט ומלבחון רעת המעשים וגנותם עד שנדמים לו כדבר רשות ולפעמי' אף למצוה ולענין ישר וטוב וזהו שהחליט החכם ע"ה כל דרך איש ישר בעיניו. אבל כשנתבונן על ב' סוגי הדרכים רע וטוב הגם כי שניהם לא יבחר האדם בלתי אם יראה לעינים טובם ויושרם עכ"ז ההבדל רב ועצום ביניהם. כי דרכי התורה והמצוה במעמד היושר יעמדו על לב הבוחר בהם עד נצח משא"כ דרכי הרשע אשר יושרם הוא מצד אולת לב הבוחר אותם כי טח עיניו מראות בגנות ענינם אם מפאת גודל לבבו ורוב גאונו וכדומה וכענין שזכרו רז"ל (אבות) הקנאה והתאוה והכבוד כו' (כי שלש אלה הם חלקי השרשים הכוללים כל ענפי מדות הרעות ומהם תפרחנה והם ידיחו וימישו את האדם מדרך הטוב והאמת אל דרך הרע והשקר). אמנם בסור הסבה ממנו כמו כי שקעה אש גאותו ושח רום לבבו וכדומה אז יראה בעיניו ולבבו יבין כי היה תועה בדרכו והלך חשכים. והחכם ע"ה כלל כל הדברים האלה במאמר קצר (שם שם) הפכפך דרך איש וזר כלומר הזר דרכו מהופך כמה שנדמה לו ליושר אבל עתיד לעמוד על סכלותו ואולתו בשיאבד הסבה המסבבת לו הפתיות אבל וזך ישר פעלו כלומר בתדירי. ומעתה נבוא אל הענין והוא ע"ד דמיון לאחד שהיה מונה מעות להשלמת החוב המגיע ממנו לשר העיר וכדומה ואשתו ובניו עוטרים על ידו והיה מעלה בחשבונו סכום כל מטבע יותר מן הראוי באמרו אני אבוא אל השר בכמה אמתלאות והתנצלות מה שבעבורם יתחייב שיקבלם ממני בסכום ההוא ואז בשבתו ברום לבו אם יסתרו אשתו ובניו את דבריו הלא ימלא חמה עליהם לאמר אנשי דמים אתם לי שונאים טובתי ותועלתי. אולם בבואו לפני השר וירא בתמונת כבוד גדלו ושרים רבים ונכבדים עומדים למולו הלא יפול מוראו עליו וירעד ויפחד ויבלום פיו מדבר דברים כוזביים כאלה בלתי האמת ההכרחי. הנמשל הרשעים אבירי הלב יושבים שאננים באהלם שמחים וטובי לב תלאים מרמות ותוך ואמתלאות כוזביות ואומרים לרע טוב ולטוב רע אבל בעמדם לפני כסא הדין הלא יפול עליהם מורא ופחד ויעמדו מרעיד ולא ימצאו עוד פיהם ולבבם להגיד אמתלאותם הסכליים והכוזביים כי שם יעמדו על אמיתת הענין ויבחינו רעת מעשיהם וגנותם וידעו דרכם בגיא מה עשו. והעד ע"ז אחי יוסף כי חלילה לנו לחשוב עליהם כי הזידו במעלליהם והמירו הטוב ברע ח"ו אבל האמת כי היה אתם טעמים רבים וגדולים מה שעל פיהם היו מעשיהם כעשיית הישר והטוב ועכ"ז בעמדם לפניו נפתחו דבריהם וחלפו ועברו טענותיהם ואמתלאותיהם. וזהו ולא יכלו אחיו לענות אותו כלומר לא מצאו מענה להשיב אותו כי נדקו במעשיהם מפאת טעמם

הכמוס

הכמוס אתם מקדם כי נבהלו מפניו והבדו את שהיה
עם לבבם וזהו אוי לנו מיום הדין כו' וכנ"ל :

אבל נתבונן עוד במה שסיימו ז"ל ויוכיח כל אחד לפי מה שהוא שנא' אוכיחך ואערכה לעיניך שלכאורה הוא חסר המובן. ונקדים לזה מאמר הכתוב (יתרו) ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו אשר מכבר העירו ז"ל (במד' משפטים) והרי כתיב ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה. ונקדים לבאר מאמר הכתוב (איוב ד') האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר הן בעבדיו לא יאמין כו' אשר מהנכון היה שיאמר האנוש לפני אלוה יצדק. אבל כלל הענין הוא עם מה שידענו מפני החוקרים הראשונים ע"ה כי המתנה מהנותן אל המקבל תתחשב על ב' פנים אם מפאת עצמותה ויקרותה תהיה חשובה אצל המקבל או אם גם המתנה היא קטנה וקלה בעצמותה ואין די בה שתעלה לפני שר ונגיד אבל לפעמים גדולה היא מאד וערך הנותן אם דל הוא ואין ידו משגת לגדולה ממנה. ככה הננו קרואי החומר בעבודתנו את ה' הנכבד והנורא כי העבודה הראויה אליו יתברך אין בכח אנושי להגיע אליה וכמ"ש (איוב ט"ו) מה אנוש כי יזכה כו' הן בקדושיו לא יאמין כו' אך מרוב טובו וחסדו עלינו הוא מעריך ענין עבודתנו וצדקתנו כפי דלת ערכנו וקוצר רוחנו. וזהו שהתנצל דהע"ה (תהלים קמ"ד) ה' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו אדם להבל דמה כו' כי חלילה לנו לחשוב ולומר שהוא מרעים על האדם לאמר ליוצרו למה תדעהו אבל הוא ע"ה בא להבינינו כי כל חשיבות האדם אשר ידעו ה' איננו מפאת כי ידיו רב לו לעבוד עבודה כיאות לערכו יתב' בלתי כי מחסדו הגדול הוא מקבל מאתו מעשה עבודתו ותהיה רצויה בעיניו מפאת דלת תכונתו ושפלת ענינו. וזהו ה' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו כלומר מה כחו כי ייחל להיות חשוב בעיניך כי במה נחשב הוא זולת כל חשיבותו הוא מסבת כי להבל דמה כו'. וז"ש עוד (שם ל"ט) בתוכחות על עון יסרת איש ותמס כעש חמודו אך הבל כל אדם סלה ר"ל גם בהוכיחו ית' את החוטא אין העונש (לפי ערך הפגם והקלקול הנעשה על ידו בעולמות העליונים) בלתי לפי מה שהוא איש. וזהו אך הבל כל אדם סלה וזהו אוכיחך ואערכה לעיניך כלומר כפי ראות עיני בחינתך והשכלת לבך *). וזהו שרצה הכתוב האנוש מאלוה יצדק והוא ממש ע"ד איש עני בא לחנות לקנות לו איזה מלבוש ושאל את הסוחר כמה הוא רוצה מחירו אמר לו ערך עשרים כסף אמר לו העני איננו שוה לי זולת עשרה כסף וכדומה נשבע לו הסוחר כי בכסף ההוא קנהו גם שוה ואיננו רוצה להרויח בו מאומה הריק העני כל כספו מכיסו ויאמר אל הסוחר אין בידי כ"א הכסף הזה קח ממני ונמכרו רחמי הסוחר עליו ואמר די ולקח כספו מאתו ונתן לו המלבוש. העני בא לביתו עם המלבוש וסיפר בפני ב"ב אין לשקר נשבע הסוחר כי תחלה אמר כך וכך נתן מחירו ואח"כ אמר די על פחות מסך ההוא ויענו ויאמרו לו שכל האם כוון באמרו די אשר לפניו די הלא הוא הפסיד הרבה אך בעבור כי ראה בך שאין לך עוד יותר אמר די בעבורך מצד חמלתו וחסדו עליך. הנמשל מובן מאליו וזהו האנוש מאלוה יצדק כו' כלומר האם יעלה על הדעת שיצדק אנוש על ערך העבודה הנאותה אליו ית' הלא גם בעבדיו לא יאמין כו' אף כי אנוש רמה אולם מה שהוא מקבל מאתנו מעט עבודתנו ואומר די הוא אך בעבור השקפתו עלינו ועל דלת ערכנו כי אין בידנו להשיג יותר. ומעתה הנה הנם מבוארים דברי המדרש הנ"ל לשיבוא הקב"ה ויוכיח כל אחד לפי מה שהוא כו' כי הנה מכבר אמרו ז"ל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. והיינו כי הוא יתב' איננו דן את בני האדם במשפט אחד לכולם זולת ע"ד מאה"ח (קהלת ד') ברב חכמה רב כעס כו'. ועילת הדבר הוא כמה שאמרנו כי העבודה הראויה והנאותה אליו יתב' היא לאין תכלית ומרוב טובו וחנותו הלא לקח מידנו העבודה שהיא כפי קט ערכנו וקוצר השגתנו. וע"כ האיש אשר מלא אותו אלהים בחכמה ותבונה ראוי הוא שיעבוד ה' בתוספת עבודה במעלה יתרה מהזולת כפי יתרון השגתו עליהם משא"כ הפחותים מהם עמהם איננו מדקדק כ"א כפי קוצר השגתם. וזהו לכשיבוא הקב"ה ויוכיח את כל א' וא' לפי מה שהוא שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך וכנ"ל. ור"ל כאשר יראו יביטו אז כי נתנו מגרעת כל אחד גם לפי מיעוט השגתו גם בעבודה אשר לאל ידם לעבדה ולשמרה הלא אז ירבו להכלם יבושו ויבהלו. ומה נמרצו בזה דברי דהע"ה (תהלים ל"ב) אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה אשר לכאורה מלות לא יחשוב משוללים הביאור גם איככה נמשך סוף המאמר (ואין ברוחו רמיה) לתחלתו. אמנה ע"פ הנחתנו זו הנה מהראוי לאדם להקטין עצמו ולהשפיל רוחו ויתבונן בקלות ענינו ובחסרון שלמותו ופחיתותו. ומאז במדה שהוא מודד בה מודדים לו כי אחרי שהוא מעריך עצמו ללא כלום יעריך ה' ית' מעשה עבודתו ג"כ כפי הראוי לשפל היצורים כמוהו. וזהו אשרי אדם לא יחשב ה' לו עון והעילה לזה ואין ברוחו רמיה כלומר בהיותו שפל בעיניו לערוך עצמו לאין משא"כ אם הוא רום עינים ומעריך עצמו אל החכמים השלמים כי אז יוכיח רעתו על פניו. ואולי זהו הרמוז במאמר

*) **והוא** מה שפתח ואמר אלה עשית והחרשתי וכרז"ל (ילקוט תהלים נ"ן) אלה עשית אלה אלהיך ישראל במדבר החרשתי לכם כו' דמית היות אהיה כמוך דמיתם נוחה ליוצרה ואת הנטיעה לנוטעה כלומר הפגם שפגמתם הוא גדול מאד אבל עכ"ז אוכיחך ואערכה רק לעיניך כלומר אך כערך בינתך וידיעתך :

כלל (במדרש ויקרא) הגבהתי היא השפלתי השפלתי היא הגבהתי *):

ואחר דברינו אלה יצדק מאה"כ הנ"ל ולא תעלה במעלות כו' בהזכיר עוד מאמרם ז"ל (ברכות י') אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל אלא במקום נמוך שנאמר ממעמקים כו' עד לפי שאין גבהות לפני המקום. והדמיון בזה לאחד שהזמינו בעל חובו למקום המשפט ותבע ממנו סך גדול ורב והיה בידו לשלם לו החוב אבל הרבה וחפש מועלות ותחבולות שונות איככה יפטור את עצמו מלשלם החוב הגדול ההוא וישאל עצה באוהביו ומכיריו אמרו לו אין עליך להפטר כ"א בטענת אין לי אם תשבע בפניו שאין לך לשלם וייטב בעיניו דבר עצתם וילך לביתו שמח וטוב לב לאמר אזרז נסיעתי למקום המשפט ואהיה נשבע ונפטר וצוה לאשר על ביתו להכין לו מרכבת כבודו ולקפל לו בגדיו החמודות אשר ילבשם רק לעתים פרטיים להתהדר בהם. ויהי כראות אשתו את אשר הוא עושה הרימה קולה עליו לאמר נבל מה תתהדר עתה במבחרי לבושיך ותתייפה בהוד מרכבת כבודך הלא הם יהיו בעוכרך בעמדך לפני השופט ויראה כי הנך לבוש שני ועדנים מעוטף כאחד הרוזנים ואיך תמלא את פיך לדבר ולטעון לפניהם דלותי ואין לי לשלם הסר נא בגדי החמודות מעליך והלבש אותך בגדיך הקרועים המטולאים וקח לך עגלה פחותה ובזויה ואסור בה סוס אחד שינהג אותך בכבדות כמשפט העניים ובזה יתנו מקום לטענתך ויאמינו לקולך בשתאמר אין לי. כן הדבר בענינינו כי העבודה המוטלת עלינו והראויה לבוראנו ית' רבה היא מאד אבל כל אמתלאותינו הוא לאמר ראה עמידתנו דלים ורקים ר"ל כי קטן כח והשגת יד אנושי מהגיע אל העבודה הרמה והנשגבה הזו. ע"כ המשפט עלינו כי בעמדנו בתפלה לפניו ית' עלינו להתראות לפניו בלב נשבר ונדכה וברוח נשברה ויבוש על קיצורו בעבודה המגיע ממנו. וזהו שרמזו ז"ל אל יעמוד אדם במקום גבוה ויתפלל כו' לפי שאין גבהות לפני המקום. ומה גם כי יקרב האדם אל המזבח להעלות עליו קרבן לה' על חטאתו למען יהיה נרצה לו לכפר עליו מה מאד היה הצורך אליו לבוא אל מקום הקודש באימה וביראה וללבוש כסות הענוה ומעטה ההכנעה לפני ה' לאמר ראה דלת ערכי וקוצר השגתי האף עלי פקחת עיניך להביאני במשפט עמך. כי אז אם יהיה אל האדם שום גבהות ח"ו להעריך עצמו לבעל המעלות והשלמות הנה בזה יגלה רעתו ופחיתותו כי הוא חסר העבודה הנאותה אליו ית' וכמליצת החכם (משלי כ"ט) גאות אדם תשפילנו. וזהו ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו. והבן.

ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כו' וישלחני אלהים לפניכם כו' ולהחיות לכם כו' ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים. הנה מהראוי להתבונן בהתכת הכתובים כי לכאורה אנו רואים בהם שפת יתר במ"ש ועתה לא אתם שלחתם אותי כו' בשכבר אמר ועתה כו' כי למחיה שלחני אלהים כו'. וטרם נבוא אל ביאור הכתובים נעמוד על מאמר דהע"ה (תהלים פ"ו) עשה עמי אות לטובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה כו' אשר לכאורה לא ידענו מ"ש עשה עמי כי יותר מהצודק היה שיאמר עשה לי אות ונזכיר עוד דבריהם ז"ל בגמ' (שבת ל') מ"ד עשה עמי אות לטובה אמר דוד רבש"ע מחול לי על אותו עון אמר לו מחול לך אמר לו עשה עמי אות בחיי א"ל בחייך איני מודיע בחיי שלמה בנך אני מודיע כשביקש להכניס ארון כו' עד כיון שאמר ה' אלהים אל תשב פני משיחך זכרה לחסדי דוד עבדך מיד נענה באותה שעה נהפכו פני כל שונאי דוד כשולי קדרה כו' ולא יפה אמר שלמה ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים כו' ע"כ. וכלל הענין בזה הוא בשנחקור בשאלת דהע"ה יראו שונאי ויבושו כי הנה ידוע כי הדבר שנתקלקל ונתקן כמו בגד שנקרע האמנם כי החייט השלם בתבונת כפיו יעשה תפירה מסותרה בל יתוודע מה עכ"ז לא תהיה חשיבותו אחר התיקון ממש כמו טרם שנתקלקל ומה גם שלא יתכן לומר שיתחשב אחר תיקונו יותר מכמו שהיה בשלמותו קודם הקלקול. כן גם האיש החוטא ושב על חטאיו בתשובה נאותה בשגם עונו מחול לו עד בלתי השאיר ממנו רושם כלל עכ"ז טוב טוב היה באם לא חטא ולא שב. ואם הדבר כן ראוי להתבונן מה יהיה בושת שונאי דוד גם כי יראו לו עונו מחול כי עכ"ז הלא יותר טוב היה לו אם לא חטא כלל. אמנה אחר החקירה תשוב תראה כי הדבר בהיפך כי דוד ע"ה היתה חשיבותו אחר החטא שבעתים כמקדם טרם שחטא והוא בהזכרת מאמרם ז"ל (שבת נ"ו) כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר (ש"א יח) ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו. ונאמר כי ענין דוד הע"ה היה דומה ממש לשר גדול שהיה לו אבן ספיר יקר מאד ונפל איזה פחת על פניו מלמעלה כמו בקע או חריץ משהו ונתייעץ השר עם בעלי מלאכות שיודעים טיב מלאכת אבנים יקרים ולטושתם אם ימצאו לו תיקון ואמרו גם בשיתוקן יהיה נשאר רושם מה עד כי בא אומן אחד חכם ומבין מאד ואמר לו איעצך הנה האבן הלז גם כי הוא יקר ונכבד גם עתה אבל הלא עוד יותר יתחשב באם אנהו בפתוחי צורות

יריעות האהל — מזהירות

*) **ובענין** הזה אמרו ז"ל בגמ' (תענית פ"ב) סדר תעניות כיצד מוציאים את התיבה כו' ונותנים עפר על גבי ראש הנשיא וכל אחד ואחד נותן בראשו. והוא ע"ד (תהלים ק"ג) זכור כי עפר אנחנו וכמו שאמרו שם בגמרא כי הוא עיקר ויסוד התגלותנו לפניו יתברך וע"ד הכתוב (איוב י"ד) אף על זה פקחת עיניך כו':

מזכירות מאשכולות וציצים ופרחים וכדומה אם תשמעני אני אעשה לו כן ואפתח עליו חותם שמך במפואר ודע כי ראשית מלאכתי יהיה מאותו הארץ כי ממנו ימשכו קוי הציור האלה לירכתים סביב אשר המוחלט הוא כי האבן ההוא הפחות והגרעון הנפל בו הוא היה הסבה להרבות חשיבותו כי אחרי תיקונו בכל הפרטים האלה יהיה יקר ומהודר שבע על יקרותו קודם. כן ממש מקרה דהע"ה את בת שבע אשר רבותינו ז"ל העידו עליו ואמרו (ע"ז ד') לא היה דוד ראוי לאותה מעשה אלא כדי להורות תשובה ליחיד וכאמרם (שם שם) נאם דוד בן ישי ונאם הגבר הוקם על שהוקם עולה של תשובה. ואם הדבר כן אין מקום לכנות מקרהו על תואר חטא ח"ו. והוא מה שהעידו רז"ל במאמר הנ"ל כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וה' עמו כלומר מאת ה' היתה זאת למען יהיה הוא המורה תשובה ליחיד ומעתה היתה חשיבותו אחר שב יתר מאד כעל אשר מקודם כי עם תשובתו פתח פתח ומבוא לכל השבים להורות לפניהם דרכי התשובה עד שאין ערוך לכל הטוב ההוא שעשה בעולם עם הענין הזה. והוא מה ששאל דהע"ה עשה עמי אות לטובה שלא הספיק עצמו במה שמחל לו יתב' על חטאו אבל ביקש עוד שיתברר ויתוודע טוב מעשהו שהוא היה בעולם לאות ולמופת להורות תשובה ליחיד וזהו עשה עמי אות לטובה. וזה שהשיבו ית' בחייך איני מודיע בחיי שלמה בנך אני מודיע בשעה שביקש שהע"ה להכניס הארון לבית קה"ק דבקו שערים זה בזה ואמר כ"ד רננות ולא נענה עד שאמר זכרה לחסדי דוד אבי מיד נענה. הנה מזה נתברר עניננו אצליהם כי אחר תשובתו עלה קרן מעלתו על צדיקים זולתים וכמו שסיימו ז"ל יצאת בת קול ואמרה ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה ואין עוד אות גדול מזה *). והן עד"ז ממש היה ענין מה שקרה לשבטי יה בדבר מכירת יוסף כי היא גם היא היתה נסבה מאתו ית' למען הביא יעקב וכל זרעו למצרים וכנודע. וזהו שאמר אליהם יוסף ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כו' עד להחיות לכם לפליטה גדולה. ולבל יאמרו ללבם כי עכ"ז היה ענינם אך ע"ד הדבר שנתקלקל ושב לתיקונו היינו כי תחלת מעשיהם אתו היה אך להרע רק כי אח"כ הוא יתב' גלגל על ידם טובתו. אי על זאת הוסיף ואמר ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כלו' הלא כפי הנגלה עתה עיני כולם רואות ושכל כל לב יעיד כי אך ה' יתברך הוא הוא שהסב כל זאת ולא אתם:

ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם

וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות אשר שלח יוסף כו' ותחי רוח יעקב אביהם. מדרש אמר להם יוסף אם יאמין לכם הרי מוטב ואם לאו אתם אומרים לו בשעה שפרשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק הה"ד וירא את העגלות ותחי רוח כו' ויאמר ישראל רב רב כחו של יוסף בני שכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא עומד בצדקו הרבה ממני שחטאתי ואמרתי נסתרה דרכי מה' ובטוח אני שיש לי כמה רב טובך ע"כ. הנה יש להעיר בזה רבות אבל נזכיר אך קצתה להעיר לב הקורא א' מ"ש יוסף ואם לא יאמין לכם תגידו לו כשפרשתי כו' מדוע לא יאמין יעקב לקול בניו עד שיצטרכו לסימן ב' מה שסיימו ז"ל רב כחו של יוסף בני שכמה צרות הגיעוהו ועדיין הוא עומד בצדקו יפלא מאד איה איפה נתאמת לו כל זאת מדברי הסימן. והנראה בהבנת הענין עם מה שכתבו המפרשים ע"ה על מה"כ (עקב) את ה' אלהיך תירא כו' ובשמו תשבע כי עיקר ותכלית רצונו ית' במה שצוה והעיר אותנו לשבע בשמו הנכבד יען כי מזה יבחן טוב לב איש הישראלי כי הוא תמים עם ה' ושלם באהבתו כי כן הוא משפט האדם ברצותו לאמת ולחזק דבריו בפני רעהו ישבע בדבר היותר יקר אצלו והמעולה על כל חפציו כי הוא יעלה על דל שפתיו ראשונה לכל אשר יבטא בשבועה. כמו אם בנו הרך והיחיד שוכב על ערש דוי ישא ידו עליו ויאמר כן יבורך בני זה במרפא וחיים וכדומה מהענינים היקרים בעיני האדם. וע"כ האיש הנלבב העוזב כל חפציו ומבחרי קניניו החמודים אצלו נשבע בשם ה' הוא לאות ולמופת שאין שוה לו אהבת כל חפציו כאהבת ה' כי ע"כ גלל על לשונו שם ה' יותר מענינים זולתים**). ועד"ז מצאנו ראינו לרז"ל הקדושים שאפילו בעת שעסקו בעניני העולם לא משו מלבם אהבת התורה והוא בגמרא (שבת מ"ו) רב אוי' איקלע לבי רבא כו' יתיב אפוריא דרבא איקפד רבא בעי לצעוריה א"ל מאי טעמא שרגא דנפט שרי לטלטולא כו'. הא לך כי בשגם היה אתו לצערו בדבר זולתו לא עלה על רעיוניו ראשונה בלתי דבר הלכה. (וכדמיון הזה תמצא רבות בדברי רז"ל וכולם לא נאמרו ונשנו כ"א להורות לפנינו

*) **ואולי** זה הרמז במה"כ (מלכים א ח) וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו (ורז"ל הביאוהו שם ודרשו מה שדרשו) והרצון בזה לדברינו כי היה בזה טובה כפולה לדוד שנמחל לו עונו ולישראל כי אות היא להם על התשובה:

) **ויש לכוון הדברים האלה במאמר הכתוב (ואתחנן) ואהבת את ה' כו' והיו הדברים האלה כו' על לבבך. הרצון שיהיה שמו הנכבד ומצותיו מונחים על לבבך בתדירי עד שאהבתם תעלה ותכסה על אהבת ענינים זולתים המדומיים:

דרכי אהבת ה' יתב' והתשוקה אל מצות תורתו הקדושה עד שלא יהיה מנוח בלב אומתנו לכף רגלי אהבת זולתיים). הוא הדבר והוא הענין ביעקב ויוסף ע"ה כי כל עצמו שפחד יעקב על יוסף לא היה זולת פן ע"י גירותו בין העמים והתערבותו עמהם ילמד ממעשיהם או כי טורח ומשא העוני והסבל שיהיה לו ביניהם המה יחטיאו אותו לשוב מאחרי ה' ח"ו. אשר ע"כ אמר (וישב) כי ארד אל בני אבל שאולה ולא אמר על בני אבל פחד ואמר שיהיה בנו בגיהנם ע"י מעשיו הרעים והוא ירד אליו בעבור היות הוא הגורם והמסבב עליו כל זה. ואם הדבר כן היה העיקר בבשורת בני יעקב כי עוד יוסף חי ועומד בצדקו ממש כמאז וזהו שאמרו אל יעקב עוד יוסף חי וכי הוא מושל כו' כי המושל במצרים היה ידוע ומפורסם שהוא איש יקר וצדיק (לשמע החלומות שפתר לפרעה ועבדיו מה שיעיד עליו כי ה' אתו להודיעו סודו) וזהו וכי הוא מושל כו' כלומר הוא הוא המושל הידוע בטובו וישרו. וע"כ ויפג לבו כי לא האמין להם כי הוא ענין המסור אל הלב ואין לזרים לבוא ולעמוד על סגור לב הנקי והצדיק וזהו ויפג לבו כהמסתפק באיזה דבר שלבו נוקפו לאמר מי יודע אם הדבר הוא כן. עד כי וידברו אליו את כל דברי יוסף וירא את העגלות כו' וכרמז המדרש שהגידו לו הסימן שמסר להם כי כשפרש מאביו היה עסקו בפ' עגלה ערופה. וע"כ כששמע זאת התנחמה נפשו וחיה כי ודאי עודנו עומד בצדקו כמאז ולבו קשור באהבת התורה והמצוה והעד כי גם ברצותו לתת לאביו מזכרת אות ומופת לא עלה על רעיוניו דבר מעניינים זולתיים ממה שאכל ושתה או ממה שדיבר עמו וכדומה מהענינים העלולים לסימן אבל זה יצא ראשונה מדלתי שפתיו להגיד סימן לאביו ממה שלמד טרם הפרדו מאתו הנה מזה בחן אותו כי עוד הוא ישר ושלם ועומד בצדקו כאשר היה באמנה אתו:

אבל נחפשה דרכנו ונחקורה עוד במה שסיימו ז"ל כשפרשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק אשר הוראת לשונם הוא ע"ד המתווכח והמביא ראיה להחליט על דבריו כי כנים הם כי לולא כן היה מהצודק שיאמר כשפרשתי ממך הייתי עוסק בפ' ע"ע וא"כ עלינו לחקור על עילת הדבר מה היא. אמנה ע"פ המונח הנאמן הזה שכל עיקר פחד יעקב על יוסף היה שלא ימוט מדרכי צדקתו וא"כ גם אם יאמרו השבטים ליעקב כי עוד יוסף חי עדנה אין בזה להשקיט מגנת לבו ע"ה בלתי אם ידע אם הוא ישר ושלם. ויוסף ע"ה האמנה כי רצה להודיע את אביו כי עוד הוא מתהלך בתומו אבל הדבר היה קשה עליו בשכבר אמר החכם (משלי כ"ז) יהללך זר ולא פיך אי על זאת מצא את לבבו לאמר לאביו כשפרשתי ממך כו' ובזה תלה הדבר בו יתב' (כי זה דרכו תמיד מאז הלא לאלהים פתרונים אלהים יענה כו' ובמדרש תלה הגדולה בבעליו) וכמו שנבאר. ובגמ' (ברכות ה') אלו הם יסורים של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה ותפלה. ביאור המאמר כי האמנם מכבר אמרו ז"ל אין יסורים בלא עון עכ"ז לפעמים יזדמן שהקב"ה מעניש את הצדיק ע"י עון אחרים וכמ"ש (ישעיה נ"ג) והוא מחולל מפשעינו כו' עד והוא חטא רבים נשא כלומר הוא נושא עול המדת הדין למען הקל על אחרים וע"ד שמצאנו ברז"ל (ברכות י"ז) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו'. ולפעמים יהיה עונש הצדיק להפחיד על ידו לב העם ויראו ויקחו מוסר וכמאמר (ישעיה כ"ו) כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל. וע"ד הכתוב (תהלים ס"ח) נורא אלהים ממקדשיך ובדרש ממקודשיך. ומעתה יצדק הסימן שנתנו ז"ל איזהו יסורים של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה ותפלה והוא ע"ד בשיבוא אחד לחנוני היושב בחנותו ויבקש ממנו שילך עבורו אל איזה מקום מה שהוא מפיק טובתו ותועלתו אשר החיוב על השואל הזה לעמוד ולשמור חנותו מכל מקרה והיזק עד בוא בעליו יען כי מסבתו הלך לו ועזב חנותו פתוח. כן הדבר בהצדיק הסובל יסורים על חנם למען זכות את בריותיו אזי השומר אמת לעולם עומד על ימינו לשמרו לבל יפגעהו מחסור בעבודתו על ידיהם כי כך הוא המדה להיותו מתייסר על ריב לא לו. וזהו אלו הם יסורים של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה ותפלה כי ממה שלא יתן מגרעת בעבודתו ובתורתו יבחן כי יסוריו אינם ע"פ מעשיו חלילה והעד כי ה' שומרהו. והוא הענין בעצמו אצל יוסף כי הוא ע"ה כל קורותיו שגלגל עליו ית' היה אך למען יבא יעקב וכל זרעו למצרים להתיך מהם זוהמתם להכשירם לקבלת התורה וכנודע להמעיין בספרים *) ולא היו ח"ו לעונש על מעשיו וע"כ היה מגיע לו מאתו ית' שיהיה עמו לשמרו בל ימוטו פעמיו ע"י סבלת התלאות האלו וכנ"ל:

יריעות האהל ודע

*) **וזהו** שהמליצו ז"ל (במדרש ויגש) והעליתם את עצמותי מזה אתכם. מושלים אותו למה הדבר דומה ללסטים שנכנסו למרתף של יין נטלו קנקן אחד ושתו הליץ עליהם בעל המרתף אמר להם יערב לכם יבושם לכם ימתק לכם שתיתם את היין החזירו את הקנקן למקומו כך אמר הקב"ה לשבטים מכרתם את יוסף החזירו עצמותיו למקומן ע"כ. והרצון כי השבטים ע"ה היו צריכים שיהיה יוסף נמכר למצרים ושיקרה לו כל מה שיקרהו יען כי מסבתו צמחה הפעולה הטובה הכללית כנ"ל וע"כ אחר כי נשלם הדבר כי בא יעקב וכל זרעו למצרים ועשו שם עד כלות הזמן הידוע בצאתם משם היה הראוי להחזיר את יוסף למקומו כי אחר שכבר שאבו הישועה ממעינו ושתו יין פעולתו המשפט להחזיר עצמותיו למקומו:

ודע כי מה שצותה התורה חיוב הכפרה על העיר הקרובה אל החלל אינו להחליט אשר החלל נרצח מן העיר ההיא כי אין הדבר מוכרע. אבל עילת הדבר הוא כי בשגם נאמר שהרוצח הוא ממקום אחר עכ"פ מי הביא את האיש ההוא שמה להיות נרצח קרוב אליהם אם לא כי אלהים ית' אנה לידם שיהרג זה סמוך להם בעבור שהמה צריכים לפעולת מיתתו להתכפר על ידו (ועיין בספר ק"י (באבל כבד) כי שם ביארנו פרשה זו על נכון). והנה רז"ל אמרו (במדרש איכה) רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם רבי ור"י בר' יוסי היו יושבין ופוסטין במגילת קינות עת"ב שיירו בה אלפא ביתא אחת אמר אנו גומרים אותה למחר וכשעלה רבי לביתו נכשל באצבעו קרא על עצמו רבים מכאובים לרשע אמר ליה ר"י בר"י אלו לא היינו עוסקים בענין הזה כך הייתי אומר עכשיו על אחת כמה וכמה רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם. והרצון כי רבי ע"ה הצדיק עליו את הדין כי נכשל באצבעו בעונו אבל ר"י בר"י הבינו לומר הלא גם אם לא היינו עוסקים בענין הזה כך היינו אומרים שלא נכשלת בעונך כי אם בעון אחרים על אחת כו"כ שאנחנו עוסקים עתה בפסוק הזה רוח אפינו משיח ה' נלכד בשחיתותם הוא לעד על המכשלה הזאת שפגעה בך שהיא רק בעון אחרים. ומעתה הלא לעינינו הוא כי היה בדוק ומובחן אצלם עסק למודם לסימן מאורעותיהם ותכונת מקריהם לאיזה סבה הוא ומה זה ועל מה זה. וכן גם יוסף ע"ה טרם שלחו אביו מעמק חברון נזדמן הדבר שלמד אז פרשת עגלה ערופה ולכן שער בנפשו כי באין ספק ענין מקרהו סובב הולך על בחינת ענין ע"ע היינו מה שהוא משולח מאביו ונעזב אל קורות מכאיבות כאלה הוא רק בעבור פעולת אחרים וכי כך הסב עליו ית' ולקח אותו לאמצעי לכונן על ידו טובת הכלל (ממש כענין העגלה ערופה וכנ"ל) וז"ש יוסף כשפרשתי ממך לא בפרשת עגלה ערופה הייתי עוסק כי הוא ע"ה ברצותו להודיע את אביו כי הוא עומד בצדקו היה תולה הדבר בהקב"ה לאמר כי הוא יתברך שמר אותו כמשפט להנתיסר בעבור אחרים. וזהו שמסיים ויאמר ישראל רב רב כחי של יוסף בני שכמה צרות הגיעוהו ועדיין עומד בצדקו הרבה ממני שחטאתי ואמרתי נסתרה דרכי מה' ובטוח אני שיש לי במה רב טובך. ר"ל כי יעקב ע"ה היה גונח וקובל תמיד על מאורעותיו ואמר נסתרה דרכי מה' (וכמו שנתבאר באורך בפ' וישב) וכשמעו מדברי יוסף איך הוא ברב צדקו קיבל כל מקריו באהבה עם ידעו כי כן הוא מרצון עילת כל העילות ית' לטובת כלל ישראל אז אמר רב כחו של יוסף בני הרבה ממני כו' ובטוח אני שיש לי במה רב טובך:

הנה כל זאת כתבנו בביאור דברי המדרש שאמרו כי העגלות הוא ענין רמז על פרשת עגלה ערופה כי הוקשה להם ז"ל מה ראה יעקב בהעגלות ומה שמח בהם כאלו היו מן הענינים הנשגבים שאין למעלה מהם עד שבעבורם החיה את רוחו. אולם הלא לנו דרך קרוב בזה ב"ה ויהיו העגלות כפשוטם עגלות ממש ועכ"ז לא יתפלא מה שהפליג יעקב ע"ה בהם. והוא בהזכיר עוד הפסוקים הקדומים ויאמר פרעה אל יוסף אמור אל אחיך זאת עשו כו' ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות כו' ויעשו כו' ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה כו' עד וישאו בני ישראל את יעקב כו' בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אותו. והפליאה נשגבה מה ראה פרעה להקפיד לשלוח עגלות אחר יעקב למצרים האם לא היה מוצא עגלות בארץ כנען לבוא מצרימה. ומה גם מה שהזהיר את יוסף ואתה צויתה זאת עשו כו' ר"ל שיאמר לאחיו דוקא בשמו קחו לכם מארץ מצרים עגלות לא ידענו לכאורה למה חרד והקפיד ע"ז כ"כ כי מה יבצר ממנו אם אחי יוסף יחשבו כי יוסף שלח העגלות מדעת עצמו עד שהקפיד הכתוב וכפל ואמר ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה אתמהה. וביותר יש להעיר במה שסיים ואמר הלאה ויעלו כו' ויגידו כו' ויפג לבו כו' וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וירא את העגלות כו' ותחי רוח יעקב אביהם. כי מה ראה יעקב ע"ה בהעגלות אשר עבורם החיה את רוחו הלא דבר הוא. וכדי לעמוד על הבנת ענין זה עמדו ושמעו דברים נמרצים בביאור מאמר רז"ל במד' (ש"ר משפטים) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא כו' כו' (ישעיה נ"ו) כי קרובה ישועתכם אינו אומר אלא ישועתי יהי שמו מבורך אלולי שהדבר כתוב אי אפשר לאומרו א"ל הקב"ה לישראל אם אין לכם זכות בשבילי אני עושה כביכול כל ימים שאתם שם בצרה אני עמכם שנאמר (תהלים צ"א) עמו אנכי בצרה ואני גואל לעצמי שנאמר (ישעיה נ"ט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו כו' וכן הוא אומר (זכריה ט') גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא ומושיע אין כתיב כאן אלא ונושע הוי אפילו אין בידכם מעשים עושה הקב"ה בשבילו שנאמר כי קרובה ישועתי עד כאן. ויש להרגיש בזה א' מה שהכתוב מכריז ואומר כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה מי זה יסור הנה לשמור משפט וצדקה אם הוא סיים דבריו כי קרובה ישועתי כו' שהרמז בזה אפילו אינם עושים רצ"ש הוא יתברך יעשה בשבילו וכלשון המדרש הזה וכמ"ש הכתוב (ישעיה מ"ח) למעני למעני אעשה כו' ואחר כי בין כך ובין כך הישועה קרובה לבוא הלא לא יטרדו כ"כ על שמירת המשפט ועשית הצדקה. ב' מה שסיים הכתוב אשרי אנוש יעשה זאת כו' עד סוף הענין איככה הוא נמשך אל הכתוב שלמעלה. ג' ראוי להעיר בכתוב הב' שהביאו ז"ל במה שסיים ואמר

צדיק

צדיק ונושע הוא עני ורוכב על חמור מה ענינו לפי הדרש הזה. והכלל בזה הוא כי האמנם נקוה לה' ית' כי בין כך ובין כך נזכה לגאולה אם למענו ית' כדברי המד' הנ"ל ואם למעננו אולם ההבדל ביניהם הוא בשני דברים א'. בזמן הגאולה והב' באיכות הגאולה היינו מי ומי יהיו הגאולים. והוא כי אם למעננו יגאלנו ה' ובזכות מעשינו הטובים אין מעצור גם היום וכמ"ש (תהלים צ"ה) היום אם בקולו תשמעו. ב' כי בשיקרא דרור לשרידי עמו גם את כולם ישא רוח נדבתו ויקחם על אברתו כהקטנים כהגדולים הקרובים גם הרחוקים ממנו ולא יבדיל ביניהם כי יהיו כולם נמשכים עם זכות הצדיקים ולא ידח ממנו נדח כנאמר במצרים וגם ערב רב עלה אתם וכענין הכתוב (ישעיה כ"ז) ואתם תלקטו לאחד אחד בני ישראל וכמוהו הרבה בנביאים. משא"כ באם ח"ו תהיה הגאולה הכרחיית אך למענו יתב' אין בידנו לעמוד על סוד הקץ וכאשר הפליגו רז"ל (סנהדרין צ"ט) לבא לפומא לא גליא כו'. גם הבדל יבדיל ה' בין הטובים להבלתי טובים וכמאמר (יחזקאל כ') וברותי מכם המורדים והפושעים בי כו' וכמ"ש (ירמיה ג') ולקחתי אתכם אחד מעיר ושנים ממשפחה והבאתי אתכם ציון *). ומה נמרצו עתה דברי הנביא הנ"ל כה אמר ה' ממש ע"ד נותן עצה ואמר שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא. ר"ל האמנם לא אכחד מכם שיש מקום שתגאלו למען כבודו ית' (וכרמוז בתלת ישועתי ישועתך לא כאמר וכנ"ל במדרש) עכ"ז הלא טוב לכם שתגאלו בזכות מעשיכם. ומבאר הטעם ואומר אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה כלו' שתהיו גורמים הגאולה מסבת מעשיכם הטובים (והזכיר שומר שבת מחללו כי נודע שזכות שמירת שבת מקרב הגאולה כמרז"ל אלמלי שמרו ישראל ב' שבתות מיד היו נגאלים) לא יבדיל מהם כל מאומה. וזהו ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש כו' כי כה אמר ה' כו' ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם כו' עד נאם ה' אלהים מקבץ נדחי ישראל עוד אקבץ עליו לנקבציו. כלומר כי מרוב צדקותינו ילוו אלינו גם רבים מזולתנו ויתוספו על קבוצנו משא"כ אם לא נגאל ח"ו בלתי למענו יתברך, וכמו שנתבאר לפנינו:

ובזה יתכן ג"כ מה שסיימו ז"ל וכן הוא אומר

גילי מאד בת ציון כו' צדיק ונושע הוא כו' אבל כתר לי עד ארגיעה ונשיב על ההערות שהערנו בהכתובים שלפנינו בנושא דרושנו. והוא בהזכיר דבר אחד ממה שכתבנו למעלה (ריש פ' וירא) בביאור דבריהם ז"ל (ביצה ל"ב) המצפה על שלחן אחרים עולם חשך בעדו והמורם מדבריהו שם כי הסועד על שלחן זולתו לפעמים ירבה בזה כבודו ולפעמים עוד ירים קלונו והדבר תלוי במי שמהדר אחר מי כי בשיהיה הבע"ה מהדר אחר האורח לבקש מלפניו לאמר כבדני נא וסעוד אצלי הנה בזה יפיק כבוד האורח וע"ד שמצאנו ברז"ל (חולין מ"ה) ר' זירא כי הוי מזמנין ליה הוה אזיל אמר אתיקורי הוא דמתייקרי בי משא"כ אם האורח עיניו נשואות וצופות שיזמינו הבע"ה אל שלחנו עליו המליצו ז"ל המצפה על שלחן אחרים עולם חשך בעדו. ומעתה נחקרה נא על ענין ביאת יעקב אל פרעה למצרים שיכלכל אותו ואת ביתו אשר לכאורה הוא לו ענין זר ודבר בזיון למאד שיהיה הוא מאוכלי טוב פרעה. אמנה האמת אתנו כי יעקב ע"ה לא היה חלילה בבחינת המצפה שיבוא אל פרעה אבל פרעה היה המצפה על ביאתו אליו וכמה שידענו מרב החשיבות שהיה להאבות הקדושים בעיני אוה"ע אברהם אצל פרעה ואבימלך וכן יצחק ויעקב אצל לבן וכאשר אמר נחשתי ויברכני ה' בגללך וכן נא' ביוסף ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף. ועד"ז היה ג"כ מגמת ותשוקת פרעה במה שהיה נחפז כל כך להביא את יעקב מצרימה ברואותו כמה נתברך בגלל יוסף חלק ושריג אחד מן האילן מה יהיה עוד בשישיג גזע ושורש האילן עם כל הענפים אשר ע"כ אמר והקול נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה כו' ויאמר פרעה אל יוסף אמור אל אחיך כו' וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי. וא"כ היה ענין יעקב ע"ד אתיקורי הוא דמתייקרי בי כי פרעה היה צופה ומביט על ביאת יעקב אליו והעד הנאמן ע"ז הוא העגלות אשר שלח פרעה אחריו כי אם היה יעקב אך כמבקש רשות מאת פרעה לגור בארצו היה די לפרעה אם היה משיבו בוא אלי וגור בארצי אבל אחר ששלח אחריו

עגלות

יריעות האהל

*) **ואולי** זהו הרמוז במאמר המסורה (פ' וארא) פדות ג' (תהלים ק"ל) יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות ושמתי פדות בין עמי ובין עמך למחר יהיה האות הזה (ושם קי"א) פדות שלח לעמו צוה לעולם בריתו. והרצון כי בין כך ובין כך יחל ישראל אל ה' כי עם ה' החסד והרבה עמו פדות כלומר למענו אם לא למעננו אבל בא להודיענו ההבדל ביניהם ואמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ ושמתי פדות בין עמי ובין עמך כלומר גם כי ישים פדות אם גם לא יזכו ח"ו הלא יבדיל ביניהם לקחת אך הקרובים אליו והנאמנים בבריתו ולא זולתם וזהו בין עמי כו'. והב' למחר יהיה האות הזה כלומר לזמן הבלתי ידוע היפך ממאמר היום אם בקולו תשמעו אמנה פדות שלח לעמו כלומר בשיבלת פדות בעבור עמו ונחלתו הלא אז צוה לעולם בריתו כלומר אל כולם:

עגלות יבחן הדבר כי פרעה היה המצפה על יעקב ממש כמשפט בעל האבדה שמחפש ושולח אחר המבוקש (וזה היה ליעקב לכבוד גדול שהמלכיות מתכבדים ומתפארים בו). והוא שהקפיד פרעה ואמר ליוסף ואתה צויתה זאת עשו ר"ל שיאמר הדבר אל אחיו בשמו כי אם יחשבו אחי יוסף כי מדעת עצמו הוא שולח העגלות איה איפה היה מובחן כי פרעה חפץ ביקרו כי המשפט הוא בן יכבד אב. ע"כ היה מהצורך אליו להזכיר בפני כולם כי פרעה צוה עליו לשלוח העגלות להיות לעד ולמופת שהוא מתייקר ביעקב. וזהו שכפל הכתוב ואמר ויעשו כן בני ישראל ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה ואמר עוד וישאו בני ישראל את יעקב אביהם גו' בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אותו כי בזה היה נכבד ומתפאר בעיני הבריות. ומעתה מה נמרצו דברי הכתוב ויגידו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא מושל כו' ובאין ספק שספרו לו מיד כי באו עגלות מאת פרעה להביאו מצרימה ועל זה אמר ויפג לבו כי לא האמין להם. ר"ל היה קשה עליו להאמין שיחפוץ פרעה להתפאר בו עדי ויספרו אליו את כל דברי יוסף ר"ל מה שאמר להם בשם פרעה שהקפיד עליו לשלוח העגלות על שמו דוקא גם וירא את העגלות כו' או אז ותחי רוח כו'. והוא ע"פ משל עיר אחת ממדינת ספרד קבלו עליהם לרב ומורה איש אשכנזי (וב' מדינות אלו הלא אנשים שונאים זא"ז כנודע אך מפאת ההכרח קבלו אותו עבור רוב חכמתו ויראתו) והתנו עמו שלא יביא אתו כ"א בניו ובנותיו הקטנים הצריכים לעין השגחתו והגדולים ישארו בארצם ועל כן כשלחם עגלה אחר בני ביתו יבחרו עגלה קטנה ומצומצמת שתספיק אך עבורו ובניו הקטנים ולא יוותרו לשלוח מרכבה גדולה ורחבה מדאגה פן יעלה עליה עוד אחד מבניו הגדולים או אחד מהקרובים. כן יעקב ע"ה ברצותו לעמוד על העצור בלב פרעה גמר בלבו לראות בהעגלות אשר שלח אם נהג בהם מנהג וותרנות מה שהוא לעד על טוב לבו כי חפץ בו בכל מאווי נפשו עד אשר עבורו יבקש גם הנטפלים אליו אזי ירד ויסע למצרים וכשיראה בהם מה שיעיד כי רעה עינו בו ואך מצד ההכרח שולח אחריו להפיק רצון יוסף ימאן וישב בארצו. וזהו שהעיד הכתוב כי פרעה היה חפץ ביעקב בלב ונפש (כמאמר אמור אל אחיך זאת עשו כו' וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי כו' ואתה צויתה כו' ועינכם אל תחוס על כליכם כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא) אשר ע"כ ויתר לשלוח עגלות רחבות ויפות עבורו ועבור כל הנלוים אליו וזהו וירא את העגלות אשר שלח פרעה הנה מזה ותחי רוח יעקב:

והנה עתה לכו ונשובה לביאור דברי המדרש הנ"ל מ"ש וכן הוא אומר גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע ומושיע אין כתיב אלא ונושע הוי אפילו אין בידכם מעשים הקב"ה עושה בשבילו שנאמר כי קרובה ישועתי לבוא. הנה הנביא זכריה ע"ה הלך בעקבי ישעיה ע"ה לבשרנו כי הגאולה היא הכרחיית אם למענו ית' ואם למעננו וזהו הנה מלכך יבוא לך כלו' בהחלט גם אם חלילה לא תזכו מעצמכם ואמר הטעם צדיק ונושע הוא וכדברי המדרש. אבל הוא ע"ה החליף מליצתו ובלשון אחרת ידבר לבאר הבדל בין ב' סוגי הגאולות והוא מה שכלה לדבר עני ורוכב על חמור והוא מליצה שימעט ית' מספר הקבוץ בשתהיה הגאולה אך למענו ית' ח"ו. והוא ממש ע"ד בן כפר הנולד לו בן זכר ושולח עגלות העירה למען הביא משם הקרואים לשמחתו משפטו לשלוח עגלות כערך השגת ידו אם הוא עשיר ישלח עגלות גדולות ורחבות באמרו אולי יחפוץ עוד א' לבוא לשמוח בשמחתי ואם איש עני הוא שולח אחת הקרונות הקטנות שלא תקבל כ"א מתי מעט האנשים ההכרחיים ואם הוא מדלי דלות שולח רק חמור אחד לעיר אך למרכב המוהל ולא יותר. כן הדבר בקבוץ המון אומתנו לעתיד אי"ה כי אם יחפוץ בנו ה' ויגאלנו למעננו מפאת מעשינו וצדקתנו הלא אז ישולח רכב אלהים רבותים לקבץ נדחי עמנו כולהם. וכענין שאמר הנביא (ישעיה ס"ו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים גו' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים גו' על הר קדשי ירושלים אמר ה' וכמ"ש (זכריה י') אשרקה להם ואקבצם כי פדיתים ורבו כמו רבו כלו' יהיו מקובצים באותו מספר הרב כמו שהיו בל יפקד אחד מהם. לא כן אם ח"ו לא נהיה זכאים להגאל מצד מעשינו רק הוא ית' למענו יעש אזי ימעיט המספר ולא יקח כ"א המובחרים כנ"ל. וזהו הרמוז במליצת עני ורוכב על חמור כלומר לא ירבה לו מרכבותיו רק כפי הצורך לאחד מעיר ח"ו אמנה נוחיל לה' יתברך כי יקיים בנו עוד אקבץ עליו לנקבציו:

ואת יהודה שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו כו'.

מדרש כתיב (ישעיה ס"ה) זאב וטלה ירעו כאחד ואריה כבקר יאכל תבן בוא וראה כל מה שהכה הקב"ה בעוה"ז מרפא אותם לעתיד לבוא העורים מתרפאים שנא' (ישעיה ל"ה) אז תפקחנה עיני עורים והפסחים מתרפאים שנאמר (שם שם) אז ידלג כו' ואף החיות מתרפאות שנאמר זאב וטלה ירעו כאחד, ע"כ. ודברי המאמר סתומים וחתומים מאד. אבל הסכת ושמע נא ביאור דברי הנביא ע"ה ועל פיהם יוצג לנו כוונה נמרצה בהבנת המאמר הנ"ל והוא (ישעיה י"א) וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ כו' ופרה ודוב תרעינה יחדו כו' לא ירעו ולא ישחיתו כו' כי מלאה הארץ דעה את ה'. שהוראת הכתוב הוא כי לבעבור שתמלא הארץ דעה יחוייב ממילא שיהיה שלום בין הנבראים וזה צריך טעם. אמנם הבנת הענין הוא עם מה שודענו כי הקב"ה לא ברא את עולמו כ"א לזכות אותנו בקיום התורה והמצוה ולא כוון

בבריאת

בבריאת עולמו כ"א להיטיב לברואיו וכמ"ש הנביא (תהלים פ"ט) כי אמרתי עולם חסד יבנה. ואם ישאלך לבבך על כמה נבראים בעולם המעיקים והמזיקים ומהם כל בעלי ושלוחי הדין מלאכי מרום וכל החיות הרעות הדורסים והמזיקים למטה בארץ. אף אתה אמור לו כי כל פעל ה' למענהו וגם בריאת המשחיתים האלה גם היא לטובתנו ולתועלתנו היינו כי המה מוכנים ועומדים להעיר לבבנו ליראתו יתברך על כל פנים יראת העונש וכאשר הפחיד אותנו בתוכחת מגולה (בחקותי) והשלחתי בכם את חית השדה כו' וזולתו וכמ"ש החכם (קהלת ג') והאלהים עשה שייראו מלפניו. והוא מה שאמרו ז"ל (במדרש קהלת) ויתרון ארץ בכל הוא אפילו דברים שאתה רואה אותם מיותרים בעולם בכלל הויית העולם הן כי כולם המה צורך העולם ותיקונם אשר ע"כ התהלל ית' על כל הנמצא בעולם גם מהטורפים והמשחיתים ואמר (ישעיה כ"ד) בראתי משחית לחבל *). ומעתה אחר שכל עילת מציאותם הוא רק לבעבור תהיה יראת ה' על פנינו ע"כ בעוה"ז שהאדם עלול לחטא על ידי יצרי לבו כי ברע המה מהצורך הדברים המפחידים את האדם למען יגור מהם ולא ישלח ידו לרעה משא"כ לזמן העתיד אשר יעד אותנו הנביא ע"ה (יחזקאל ל"ו) והסירותי את לב האבן מבשרכם כו' ואין שטן ואין פגע הלא אז אין מהצורך עוד למשחית לחבל ע"כ יסיר ית' כעס הטורפים וארס עברתם כי גם מבלעדי אימתם ופחדתם יהיה לב האדם מלא יראה ודעת אלהים. וזהו שיעד הנביא וגר זאב עם כבש כו' לא ירעו ולא ישחיתו כו' והטעם כי מלאה הארץ דעה את ה'. וזהו דברי המדרש כל מה שהכה הקדוש ב"ה בעוה"ז מרפא אותם לעתיד לבוא העורים מתרפאים הוא תואר על עורון עיני השכל אשר היצר סגר עליהם מראות יושר כל מעשה וכן הפסחים הוא תואר על המונע רגליו מלכת בדרכי ה'. וע"כ לעתיד כשיתרפאו כולם תחוייב רפואה להמזיקים והטורפים כי אין עוד מהצורך לקנאתם ועכס רעתם וזהו ואף החיות מתרפאות:

והנה עתה נתבונן במה שסיימו ז"ל הכל מתרפאים
מי שהביא מכה על הכל אינו מתרפא אלא
ונחש עפר לחמו למה שהוא הוריד הבריות לעפר. ובמדרש בראשית וז"ל לעתיד לבוא הכל מתרפאים חוץ מהנחש שנאמר (ישעיה ס"ה) ונחש עפר לחמו. ומהראוי לקרב הדבר מדוע יחרוץ ית' משפט הנחש כ"כ עד שתהיה מכתו אנושה לעד ונזכיר לזה עוד דבריהם ז"ל בגמרא (תענית ח') לעתיד מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרים לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך.

וכדי לבוא אל הבנת המאמרים נקדים לבאר מאמר ה' ית' אל האדם (בראשית) המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת ומ"ש אל האשה מה זאת עשית כו' ואל הנחש כי עשית זאת. ובמדרש (במקומו) כל מה שעשית בשביל זאת כל פעולה שלך לא בשביל זאת ושם עם כולם נשא ונתן עם אדם נשא ונתן עם חוה נשא ונתן ועם נחש לא נשא ונתן. והנה לכאורה לא ידענו דבר מהתועלת שהקב"ה נשא ונתן עמהם. ואחשוב בביאור העני' עם מה שידענו כי כמו שהמצוה המעולה היא בהצטרף המחשבה הטהורה אך לעשות נ"ר ליוצרו ולא לתקות השכר וכדומה. כמו כן העבירה הנתעבה והנאלחה שאין לה תיקון לעתיד הוא אך בשיכוון בה בעליה להכעיס ולמרוד בה' ית' ולמרות עיני כבודו וכמו שאמר הנביא (ישעיה ס"ו) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כו' עד והיו דראון לכל בשר. משא"כ אם העובר לתאוה יבקש ואיננו מכוון אך להשביע יצרו ולמלאות תאותו תקטן מדת פורעניותו כפי אשר ישית עליו השופט האמת וכלה לא יעשה עמו ולא יחרוץ עליו הדראון והאבדון. ואולי זהו הרצון במ"ש (שם א') ושבר פושעים וחטאים יחדו כו' כי יפלא מאד שהחוטא בשוגג יהיה שוה בענשו להפושע והמורד אבל יתכן כי העובר עבירה ב"מ מעשהו כלול מחטא ופשע כי מצד מה שחסר ופגם בעצמו ובנפשו תתואר מעשהו ע"ש החטא שהוא לשון חסרון כמאמר (משלי ח') וחוטאי חומס נפשו ונגד מה שהמרה את פי ה' תתואר ע"ש פשע כלומר שפשע בה'. והנה המכוון במעשה העבירה אך להנאות את עצמו אין לתאר מעשהו זולת ע"ש חטא והפשיעה תהיה ממילא מסבת השלמת תאותו אבל אם כוון בה להכעיס ה' אזי כלולים במעשהו גם שניהם כי המעשה עצמה הוא לפשוע בה'. וזהו ושבר פושעים וחטאים יחדו ועוזבי ה' יכלו. והוא הנרמז במה"כ (וירא) ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלה כו' כי השטן מקטרג במרום ומביא לפני ה' אך הפשיעה הצומחת מהמעשה וע"ז אמר יתברך ארדה נא ואראה הכצעקתה הבאה אלי עשו כלומר אראה כוונת מעשיהם אם היא כקול צעקת הנשמע במרום והיינו שכוונו לפשוע בה' אעשה כלה כמשפט להמורדים והפושעים ואם לא אדעה. וזהו ששאל ית' לאדה"ר המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת כלומר אם כוונת להמרות את דברי לעשות ההיפך ממה שצויתיך ומסבת שצויתיך לבלתי אכל ממנו עבור כך אכלת לפשוע נגדי וא"כ לא היה לו תרופה ח"ו. ע"ז אמר האשה אשר נתתה עמדי כלומר ולא להכעיסך אכלתי וגם לאשה שאל

*) **ואולי** זהו הרצון במ"ש המשורר (תהלים כ"ג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו. רצה במ"ש גבורי כח על שלוחי הדין של מעלה עושי דברו לשמוע כו' כלו' אשר סבת מציאותם הוא לעשות דבר שליחותו ית' להכריח ולכוף ב"א לשמוע בקול דברו:

ית' כזאת לאמר מה זאת עשית כלומר מה כוונת במעשיך והיא גם היא אמרה לא רק הנחש השיאני. אבל הנחש לא כוון רק להכעיס את המקום ב"ה ומעשהו ומחשבתו יחדו מכוונים למרוד ולפשוע בה' יתברך ואין זר ביניהם. והוא שאמר לו ית' כי עשית זאת וביארו במדרש כל מה שעשית בשביל זאת *). כלומר כל מעשיך שפעלת נגד רצוני לא עשית אלא בשביל זאת היינו להמר בו ית' ע"כ ארור אתה ולא יהיה לך תקומה לעולם כמשפט הפושעים וכדברי המדרש (שם) איש לשון בל יכון בארץ זה הנחש שאמר לה"ר על בוראו. ומעתה מה נמרצו דבריהם ז"ל לעתיד מתקבצות ובאות כל החיות אצל הנחש ואומרים לו ארי דורס ואוכל כו' אתה מה הנאה יש לך. כי כל החיות בשגם הם טורפים ודורסים (כטבע בריאתם כנ"ל) אבל הלא מגמתם וחפצם הוא אך להשביע את עצמם ולמלאות תאותם ואינם מכוונים להעיק וכמאמר (תהלים ק"ד) הכפירים שואגים לטרף ולבקש מאל אכלם. משא"כ הנחש שכל כוונתו הוא אך להשחית ולהאביד הבע"ח והעד כי עפר לחמו פי' גם באכלו בשר אינו טועם בלתי טעם עפר וא"כ מה לו לשחת כל בשר אשר בו רוח חיים על חנם אם לא יהנה מהם מאומה. וע"כ לא תהיה לו תרופה לעתיד בשיתרפאו כל החיות ויברא להם ית' מזון אחר כמ"ש ואריה כבקר יאכל תבן אבל הוא ישאר על עמדו וחליו סלה ולחמו אך עפר כמעולם. וכדי להצדיק עליו דין שמים על שלא יתרפא עמהם יאמרו אליו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל אתה מה הנאה יש לך ולכן משפטו אמת. וזהו כוונת דברי המדרש (בראשית) הנזכר לעתיד הכל מתרפאים חוץ מן הנחש שנאמר ונחש עפר לחמו מוסב על רשעתו כלומר לאשר הוא אך עפר לחמו הנה הוא משחית הבריות בזדון שלא להנאתו ע"כ יהיה נמדד במדת הפושעים שלא יתרפא. וזהו לשון המדרש שלפנינו הכל מתרפאין מי שהביא מכה על הכל אינו מתרפא אלא ונחש עפר לחמו מוסב על ענשו כלומר ישאר על תכונתו וביארו הטעם למה שהוא הוריד הבריות לעפר כלומר בלי הנאת מאומה וכנ"ל (ועיין מה שכתבנו עוד בענין זה בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פ' בראשית בבאור הכתוב הוגיא עם עור כו'):

ויבואו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכחד מאדוני כי אם תם הכסף כו' למה נמות לעיניך גם אנחנו גם אדמתנו קנה אותנו ואת אדמתנו בלחם ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ותן זרע כו' ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כו' ותהי הארץ לפרעה. הנה מה מאד ראוי להעיר במלות היתרות שאמרו ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה בשכבר אמרו קנה אותנו ואת אדמתנו כו' ואחר שקנה אותם ואת אדמתם הלא בהכרח המה עבדים לפרעה. גם מה שגמר אומר ותהי הארץ לפרעה ג"כ מיותר אחר שכבר קנה אותה. ואף גם מ"ש הכתוב הלאה ויאמר יוסף אל העם הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע כו' והיה בתבואות ונתתם כו' הלא יפלא לשון הכתוב הן קניתי אתכם כו' כמודיע להם חדשות. גם מה שדייק ואמר והיה בתבואות כו' הוא תשולל הבנה כי היה די לומר הא לכם זרע וזרעתם את האדמה ונתתם חמישית לפרעה כו'. וביותר יפלא מאין היה זאת להם לאמר תן זרע כו' והוא גם הוא אמר הא לכם זרע וזרעתם כו' הלא לא בסתר דבר יוסף אל אחיו לאמר כי זה שנתים הרעב כו' ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר. כן אמת כי רז"ל במדרש אמרו שמעת שירד יעקב אבינו למצרים נפסק הרעב בשבילו והקבלה נקבל אבל עכ"ז הלא התורה היא כפטיש יפוצץ סלע ע"כ נחקרה נא בדבר כפי קט השגתנו ואת אשר ירחש לבי בעזר האל אותו אדבר. ואחשוב בהבנת הענין עם מה שזכרנו למעלה כי רעב מצרים היה למעלה מן הטבע כבריאה חדשה מאת ה' כמו שאמר הכתוב ותחלינה שבע שני הרעב לבוא ובמדרש נכנסו חולניות שאפילו פת שעל השלחן נרקב מיד בהכיל שנות השובע (וכאשר ביארנוהו במקומו) ועילת הדבר כי היה מרצון ה' ית' להכין ולקבץ כל הרכוש וללקט את כל הכסף לשום אותו תחת יד פרעה עבור לקיים מאמרו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כנודע. וע"כ השב להכביד ולחזק הרעב למעלה מהטבע להרקיב כל התבואות שגנזו ואצרו עובדי האדמה וזולתם בלתי האוצרות אשר פקד עליהם יוסף ע"פ פרעה מלבד שלא שלט בהם הרקבון אבל עוד שרתה בהם ברכה כמבואר בדבריהם ז"ל (במדרש מקץ) הדא אמרו שהברכות נתונות באוצרות וכל זאת למען יבואו כלם לשבור אל יוסף בעד הכסף אשר הם שוברים. ומעתה הגם כי היה רבה רעת הרעב בארץ לכל האדם והבהמה והחיה. אולם אל פרעה וביתו היה ענינו לטוב נשגב כי לקט כל הכסף וגנז כמה אוצרות כמוזכר במדרש. ואם הדבר כן לא יקשה מה שאמר יוסף כי עוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר כי על פרעה לא היה נופל גזירה זו אבל עוד היה מרצונו ית' לברך אסמיו למען רבות כספו וזהבו לאסוף ולכנוס לתת לטוב לפני אלהים לקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וכמו

*) **ואולי** הכוונה כי עשית זאת כלומר מה שאמרתי לאדם פן כוון הוא במעשהו לפשוע הנה עתה נתברר כי אתה עשית זאת וזהו שביארו ז"ל כל מה שעשית בשביל זאת כלומר לא עשית בלתי בשביל לפשוע וזשו בשביל זאת ותהיה מלת זאת רומז על אותה המחשבה ששאל עליה תחלה לאדם ותוה:

שכל מה שגנזו ואצרו המצרים זולתם נרקב ונשחת ובאוצרות פרעה לא שלט הרקבון אבל עוד נתברכו כן גם מה שזרעו הם לא צמח מאומה כי אררם ה' אולם אדמת פרעה היתה נזרעת ומצמחת כי ברכת ה' אתו. והוא שאמרו המצריים אל יוסף לאמר למה נמות לעיניך כו' קנה אותנו ואת אדמתנו ובזאת ונהיה אנחנו ואדמתנו עבדים לפרעה ואחר שנהיה לפרעה ושמו יקרא עלינו ועל אדמתנו נחיה זרע. וזהו שדייק ואמר ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה כו' ותהי הארץ לפרעה *). וע"כ טרם נתן להם יוסף זרע הארץ אמר להם הן קניתי אתכם כו' כאלו הבינם הטובה הנפלאה שעשה עמהם במה שקנה אותם לפרעה להקרא על שמו. וזהו הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה הא לכם זרע וזרעתם את האדמה כו'. וז"ש והיה בתבואות ונתתם כו' כי אם היה אומר להם ע"ד סתם הא לכם זרע וזרעתם את האדמה ונתתם חמישית לפרעה היו מחלקים אדמתם לחמשה חלקים ויבררו לפרעה חומש חלקו בחלקת השדה ויזרעו עבורו את הנברר אליו וארבע ידותי' יזרעו לעצמם ואז לא היה להם כל מאומה אחר שיהיה נברר בחלקי השדה איזהו לפרעה ואיזהו למצרים לא יצמח זולת במה שנברר לפרעה ואשר יזרעו על שמם לא יעלה בה כל עשב. ע"כ נדיבות יעץ לאמר להם וזרעתם את האדמה כלה על שם פרעה בלתי והיה בתבואות ונתתם חמישית לפרעה כו', והבן:

פרשת ויחי

ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה. הנה מכבר העירו המפרשים ע"ה על הפרט הזה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה הלא מהצודק היה שיאמר אך מספר הכללי ויחי יעקב מאה וכו' ולא יותר. והקרוב אצלי בזה הוא עם מ"ש ז"ל (בכ"מ) צדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוה. ובכתובים (איוב ח') והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד. והוא כי ממדת טובו יתברך למלא ולהשלים ימי האדם הראשונים לכל בהם חיי צער ומכאובי המקרים יתן ויוסיף לו באחרית ימיו מנה אחת אפים להשלים כדי חסרונם כאלו ימים יוצרו להיטיב בהם להטוב לפני האלהים מדת יום ביומו אשר החיוב בהעדר הטוב מקצה הימים יחיל טובם

בימים הבאים אחריהם. וזהו שאמר ואחריתך ישגה מאד וההוראה במלת מאד הוא שיעדיף ית' וישלים מה שהיה נגרע בימים הראשונים. וזהו הרמוז במאמר (שם מ"ב) וה' ברך את אחרית איוב מראשיתו כלומר מלא אותו במה שהיה חסר בראשיתו. **) ועל דרך זה עצמו היה הדבר ביעקב אבינו עליו השלום שבאחרית ימיו נמלאו כל ימי חייו מה שהיה מעומם בהם בגטל המקרים ומשא היגונות והצרות מיוסף ושמעון ובנימין וכמוהם ונשלם החסרון הזה בימים שהיה במצרים. וזהו ויחי יעקב בארץ מצרים כו' כלומר בארץ מצרים היה חיותו בטוב המעולה כ"כ עד ששלמו לו ימיו הראשונים והיו ימיו מאה כו' כלומר עם הימים האלו נמלאו ונשלמו אתו כל הימים אשר חי. ואחר הכלל הנאמן הזה עלינו להאמין כי עוד היום יבוא והוא יתב' כאב את בנו ירצנו וימלא ימינו בטובות הנעדרות מאתנו והננו נתונים למאכל חציו ולמרמס אפו. אבל בשיבחר ה' בציון וינהלנו לתוכה יתן ויוסיף בברכותינו וטובותינו להשלים מה שחסרנו עתה. ממש כאשר נהג ית' את אבינו יעקב ע"ה וכאשר העידו ז"ל מעשי אבות סימן לבנים ובנביא (ישעיה ס"א) תחת בשתכם כו' לכן בארצם משנה יירשו ושמחת עולם תהיה להם ועוד (יואל ג') ושלמתי לכם את השנים כו' ואכלתם אכול ושבוע כו':

ומעתה דע לך כי כמו כל שלמות הטוב והושר השלוה שהיה לאבינו יעקב באחריתו צמחו וגדלו על שדי קוצים המעיקים והמכאיבים הלא המה מקריו הרעים והנאמנים אשר קדמוהו. אשר בעת פגעו בו הרבה לשאוג עליהם בחשבו כי פגיעתם רע מוחלט וכמ"ש עליו (ישעיה מ') למה תאמר יעקב כו' נסתרה דרכי מה' כו' עד שהבינו ית' כי המה לו בבחינת החרישה והזריעה להצמיח לו צמח צדקה וכמו שנתבאר למעלה (פ' וישב) באורך. כן גם הנהגתנו עתה מאז שלחנו ית' אל ארץ אחרת ועדו עלינו כמה מאורעות וקורות מכאיבות הנה בשגם כי הנראה והנגלה מהם הוא כי רבה רעתם. אבל האמת אצלנו מאשר שמענו ונדעם כי תוכם רצוף טוב נשגב כי המה בבחינתם כזרע הזרוע להצמיח פרי תבואה. ממש כאשר האכר יפתח וישדד תלמי השדה והוא פנים יקלקל בחפירתו וחרישתו הלא זר הוא לחשוב עליו כי הוא מקלקל אדמתו וזרע הזרוע כי הוא חושב במעשהו על טוב מוחלט שיצמח ע"י כי עי"כ ישבע לחם. (ועיין מ"ש

ירִיעות האהל בספרנו

*) **ואולי** זהו הרמוז במה שהקדים יוסף ואמר לפרעה טרם השמיע אותו פתרונו לאמר בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה. כלומר בשגם הדבר בפתרון חלומך מה שהוא ענין רע ומר לכלל המדינה אבל אתה הנך נבדל ועומד בחוץ מן הכלל כי אליך יהיה הדבר לטוב ושלום:

) **ואולי זהו הרמוז במאמר הנביא (ישעיה ס"ה) לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו. יהרצון ימלא את ימיו בטובות המגיעות לו להשלמת החסרון בימים הראשונים.

בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פרשת אחרי משל כמרץ לזה) כן ממש כל המקרים וילדי הזמן העוברים עלינו כולם מכוונים מאת ה' יתברך להצמיח על ידיהם טובות מאושרות. וכאשר כלל המשורר ע"ה במאמר קצר (תהלים קכ"ו) הזורעים בדמעה ברנה יקצורו*):

ועפ"י הדברים האלה נעמוד אי"ה על ביאור כמה מאמרים. במדרש (פרשת בשלח) עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה. יהי לי אין כתיב כאן אלא ויהי לי לישועה היה לי ויהיה לי. והמאמר צריך ביאור וכדי להבינו נזכיר עוד מדרשם ז"ל (שמות פ' ב') הה"ד (תהלים ק"ג) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו. בו"ד מדותיו ועלילותיו מעוותות הן אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן שנאמר רחום וחנון ה' ואותן המדות הודיע למשה שנאמר וחנותי את אשר אחון הוי רחום וחנון ה', ע"כ. והמאמר מובן פשוט עם דברינו כי הנה כשיכעום מלך בו"ד על עבדו ויצוה להכותו מכה רבה ותהיה מגמתו ומחשבתו בעת ההיא אך להכאיבו ובאם אח"כ יתפייס עליו מאיזה סבה וירצהו אזי נהפך עליו לבו ודעתו ורצונו שינו את טעמם מאויב לאוהב והמיר הרע בטוב. אבל לא כן הדבר במדותיו ית' כי גם בהוכיחו נפש עבדיו הנה בזה עצמו הוא מפיק שלומם וטובתם. וזהו מדותיו ועלילותיו של בו"ד מעוותות הן אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן שאין שום שינוי רצון חלילה בין תחלת מעשיו לאחריתם כי את הכל הוא עושה בטוב ישרו ומרוב חנותו. וזהו ואותן המדות הודיע למשה שנאמר וחנותי את אשר אחון כלומר וחנותי אותו בדברים המסבבים את אשר אחון. וזה שכוונו ז"ל במדרש הנ"ל ויהי לי לישועה יהיה לי אין כתיב כאן כי בשיאמר יהיה לשון עתיד היה ההוראה על ענין מחודש והשתנות הרצון שיהיה מה שלא היה. אבל בשאומר ויהי מלה מהופכת מעתיד לעבר ההוראה כי מה שיהיה הוא עצמו מה שהיה כלומר אותו הרצון בעצמו היה תחלה. וזהו היה ויהיה לי כלומר גם בעבר גם בעתיד הוא לי לישועה בלי שום השתנות רצון ח"ו**). ומה נמרצו בזה דברי הכתוב (פ' תבוא) והיה כאשר שש ה' עליכם להיטיב אתכם ולהרבות אתכם כן ישיש ה' עליכם כו'. והדבר פלאי שישמח ה' ית' ברעה אשר ימצא את עמו ח"ו הלא מצינו לרז"ל שאמרו (במדרש שמות) א"ל הקב"ה למשה אי אתה יודע שאני מרגיש בצערן של ישראל כמו שהם מרגישים

*) ובמאמר המשורר ע"ה (תהלים קכ"ו) בשוב ה' את שיבת ציון היינו כחולמים אז ימלא שחוק פינו כו'. והוא כי המאמין גם היום אנו שמחים ביסורים ומאמינים בה' ית' שהוא מצמיח ישועה על ידיהם. עכ"ז אין שמחתנו בשלמות אבל ממש ע"ד החולם חלום והפותרים יפתרוהו כי הוא מורה על טובות נשגבות המעותדות לו שאין נפשו עליהם בבטחון קיים ומוחלט אחר שעדנה לא ראה מהם דבר. הוא הדבר אצלנו כי המאמינים הנביאים ע"ה יעדו אלינו והבטיחונו אותנו הטובות העתידות אבל לב האדם בהם כדלת תסוב על צירה. וזהו היינו כחולמים אבל אז ר"ל בהגלות אלינו הטובות היעודות ימלא שחוק פינו וכו' עד הזורעים בדמעה ברנה יקצורו. וזהו שאמר (שם קמ"ט) שירו לה' שיר חדש תהלתו בקהל חסידים ישמח ישראל כו'. ר"ל כי כהיום אנו מודים אליו ית' על חסד ההבטחות הגדולות וגם על כל הקורות אותנו מבטחוננו שהם חורשים להצמיח על ידיהם הטובות העתידות ואין זה כ"א ממדת חסידות להודות על הטובה טרם ראותנו מוב למיהתה ונאסוף את תבואתה וזהו תהלתו בקהל חסידים כלומר עתה אבל לעתיד ישמח ישראל בעושיו כו' ויהללו שמו במחול בשיעמדו על אמיתת הענין וידעו ויבינו כי רוצה ה' בעמו כלומר בתדירי כי גם היום חופף עלינו רצונו וחסדו להצמיח הטוב המקווה:

והוא באור מאמרם ז"ל במדרש (שמות רבה כ"ג) אמר להם הקב"ה לישראל בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת זה אלי אבל לעתיד לבוא אתם אומרים אותו דבר ב' פעמים שנא' ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' כו'. באור הדברים ע"ד שכתבנו בספר המדות (בחמישי משער התפלה) כי בעוה"ז נאמר עלינו (ישעיה מ"ה) אכן אתה אל מסתתר. כי לפי ראות עינינו רק עמל וכעס נביט כי נתקיים בנו מאמר בערב תאמר מי יתן בקר כו' והיסורים מתגלגלים ובאים יחד עלינו יתמלאון. לכן אין אנחנו אומרים שירה רק על השגת טובה וישועה אבל לעתיד יתברר אלינו אמתת הענין אשר כל הרעות והצרות המה רק הכנות אל הטובות כמו החרישה והזריעה אל הקצירה. וזהו בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת זה אלי היינו רק על השגת טובה אבל לעתיד אתם אומרים אותו ב' פעמים שנא' ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו ר"ל אותו המנהיג אשר חשבנו עליו למתנהג במדת הדין והיינו כמתגעגעים ומבקשים לרחמיו ולהושיענו הלא זה ה' קוינו לו הלא היה רק רחמים גמורים, ואז נשיר שני פעמים גם על החרישה והזריעה גם על הקצירה:

**) והוא שרצה הנביא ע"ה (ישעיה י"ב) ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני הנה אל ישועתי אבטח ולא אפחד כו' עד ויהי לי לישועה. ר"ל כי גם על הכעס ראוי להודות כמו על הרצון הנגלה כי אין דבר מפריד ביניהם בלתי תוכחת המגולה ובאמת היא אהבה מסותרת. וזהו אודך ה' כי אנפת בי כו' והטעם הנה אל ישועתי כלומר בהוה על כן אבטח ולא אפחד וכו' עד ויהי לי לישועה וכאשר ביארנו:

(וגם הם ז"ל בעצמם הרגישו זאת עד שדרשו הוא אינו שם אבל אחרים משים). ובנבואה (ירמיה א') מה אתה רואה ירמיהו ואומר מקל שקד אני רואה ויאמר ה' אלי היטבת לראות כי שוקד אני על דברי לעשותו. גם פה יש להתבונן הכי הוא ית' המרחם על כל מעשיו ישקוד חלילה על הרעה. אבל נכון הענין במשל עשיר אחד מתה עליו אשתו והיה בעירו אשה אחת גברת חיל להלל מאד אשר מעט מת בעלה היה עסקה במו"מ אך כי לא היה לה דבר מעלה לקחה סחורה באמנה ובהקפה ותיטב האשה בעיניו לקחתה לו לאשה ויקרא אליה וידבר על לבה לאמר הלא אנכי לא אקח ממך מאומה אך עכ"פ מהצורך שתהיה נקיה מבעלי חובותיך הנושים בך מחיר סחורתם ולא תהיה חתימת ידך יוצא מיד מי לתבוע איזה חוב שלא אצטרך לשלם בעדך והרחיב לה זמן עד כי תכלה מסחרה ותשבון כנעניה ונושיה למען לא יהיה לה דבר עוד עם אדם. אולם האשה ההיא היתה ממשכת הזמן ולא גמרה ענינים אלה כדרך הבע"ח שמשמט עצמו מהם אשר שמה עלילות דברים לאמר לא נתחייבתי מעולם ומהם אשר כפרה במקצת וברצותם להזמין אותה לדין הסתירה עצמה מפניהם למען ילאו להשתדל עוד על נשיונם ויתרצו לקבל ממנה כפי הודאתה הפחות. וירא העשיר כי ארכו לו הימים וירע הדבר בעיניו מאד והיה הולך בלט אצל בעלי החובות הנושים בה והיה נותן להם עצות ואופני תחבולות איה איפה יפרעו ממנה קל מהרה. ויהי בהתוודע הדבר אל האשה באתה אליו ותדבר לו לאמר אם ככה אתה עושה לי כהיום מה תעשה עוד עמדי אחר הנשואין אמר לה הלא לך לב לדעת כי אין כוונתי במעשי להרע עמך ח"ו בלתי כל מה שאני עושה עמך כהיום הוא אך מפאת רוב אהבתי אותך וכי שוקד אני למהר לקחתך אלי לשום בשמחתנו. הנמשל הוא מה שאמרנו כי כפי ראות אנוש בעיני בשר ידומה כי הקב"ה חושב במקרים העוברים עלינו עצמיות הרעה והכאב ח"ו. אבל האמת בלב אומתנו הוא שהמה העילות והאמצעיים לצמיחת קרן הטוב העתיד אי"ה אשר ע"כ שוקד ית' להביאם מכה אחר מכה עבור למהר ולהחיש הטוב הצומח מהם. והוא מה שהראה ית' לירמיה מקל שקד לרמוז לו כי שוקד הוא על הרעה להביא חיש ומהר וירמיה פחד ע"ז מאד ויאמר לו ה' היטבת לראות כלומר הרעות שאתה רואה הלא המה משובלים בטובות רמות ונשגבות העתידים לצמוח מסבתם. וזהו כי שוקד אני על דברי לעשותו כלומר מה שאני שוקד על הרעות איננו מפאת רוע לב אבל מרוב חנותי אותם להביא עליהם הטוב המעותד ע"כ הנני שוקד על בוא הרעות ולהעבירם חיש ומהר למען הקדם ביאת הטובות לרגליהם. וזהו כי שוקד אני על דברי לעשותו כלומר דברי הנחמות וישועות הנבואות:

ובגמרא (ברכות כ"ט ב') הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור יהיה צרכיהם לפניך וביארו ז"ל מאי פרשת העבור אמר ר"ח אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה יהיו כל צרכיהם לפניך. והמאמר פלאי כי מה ענין אשה עוברה פה אם להמשיל לדבר המלא הלא לא יבצר מהם לדמות לנאד מלא יין וכדומה. אמנה כפי המונח אשר כל הקורות והמאורעות המכאיבים אותנו כולם מולאם ומובאם אך למען יעריכו מערכה להצמיח צמחי הטובות העתידות כארץ תוציא צמחה ילדקו רז"ל במה שאחזו דמיון הזה. והוא כי מטבע אשה הרה עת בואה בירחים שבהם יתנכר עוברה בשיפגענה איזה מכאוב מהריונה נפשה תגיל בה ותשבע נחת. יען כי מכאובות האלו יעידון ויגידון כי בנים במעיה ולכן תשבר במבטח עוז וכל מה שירבו הירחים והריונה יהיה מורגש לה ביותר ותוסיף מכאוב כן תרבה בשמחתה ובהלתה עדי ימלאו ימיה ללדת ויאחזו אותה חבלים וצירים הנקובים חבלי לידה הלא גם אז חשים נפשה בכפה ותאמץ את לבבה לקבל בשמחה המכאובות ההם יען כי בעקבותם וברגליהם תבוא תוחלתה הנכבדה ותהיה חובקת בן. וכן אל האשה ההיא נמשלנו בדברי הנביא (ישעיה כ"ו) כמו הרה תקריב ללדת כו' כן היינו מפניך ה'. הנה תאר ע"ה כל הקורות המכאיבות אותנו בגלותנו ע"ש חבלי לידה *). וכמו כן גאולתנו ופדות נפשנו העתידה במהרה מתוארה ע"ש לידה וכמ"ש (שם ס"ו) בטרם תחיל ילדה כו'. והנה אם הדבר כן הלא יש מקום לשאול על מה אנחנו שואגים להשבית ולהסיר מאתנו המכאובות האלו אם המוחלט אצלנו כי המה בחבליהם תשלחנה ילדיהן היינו הטובות הגדולות היעודות. אמנם הנביא ע"ה במאמר הנזכר התיר השאלה הזו והוא כמתגלגל לפני ה' ית' על מה שאנחנו מתנפלים לפניו להקל היסורים האלה. והטעם כי גם ההרה עת ימלאו ימי

יריעות האהל הריונה

*) **והוא** שאמר הלאה הרינו חלנו כמו ילדנו רוח כו'. ממש כאשר יקרה לפעמים גם לאשה הרה אחר כל המכאובות הרבות שסבלה כל עת הריונה וחבלי הלידה תפיל ח"ו בן בטנה אשר כמו אז מר תבכה לאמר על מה שוא נכאבתי עד הנה אחר כי כאבי נעכר. ועד"ז ממש הננו כהיום כי כבר רבת שבעתנו מרורים סבלנו חבלים וצירים ולא פעם ולא שתים קרבה העת ללדת וכמאמר רבותינו ז"ל (ברכות ד') ראויים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם בימי יהושע אלא שגרם החטא וזהו הרינו חלנו כמו ילדנו רוח ישועות בל נעשה ארץ. ועד"ז אמר ג"כ (שם כ') אלי קורא משעיר שומר מה מלילה כו' אמר שומר אתא בוקר וגם לילה כלומר לא פעם ולא פעמים אתא עת הבוקר ועכ"ז הוא לילה:

הריונה ותקרב ללדת ויקיפוה המכאובות האמנם כי נפשה יודעת כי עוד מעט והנה ילד יולד לה בן נתן לה עכ"ז תחיל תזעק בחבליה ותדרוש ברופאים להקל היסורים מעליה. כן גם אנחנו בשגם ידענו כי הרעות והיסורים מסבים אלינו הטוב המעולה עכ"ז נפרוש כפינו אל ה' לאמר הלא כל יכול אתה ולא יפלא ממך להושיע ביסורים מועטים כמו ברבים והלא כשל כח הסבל. וזהו כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כו'. וזהו נאות לשונם ז"ל הושע ה' את עמך את שארית ישראל בכל פרשת העבור וביארו ז"ל אפילו בשעה שאתה מתמלא עליהם עברה כאשה עוברה *). ר"ל אשר העברה היא רק ע"ד ובחינת אשה עוברה שהיא רק ההכנה אל הטוב הגמור עם כל זה יהיה צרכיהם לפניך להקל מעליהם כפי שיוכלו שאת:

ועל פי דרכנו נעמוד עוד על מליצת המשורר ע"ה (תהלים י"ג) עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר את פניך ממני כו' הביטה ענני ה' אלהי האירה עיני פן אישן המות. וכמאמר המקונן ע"ה (איכה ה') למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים. אשר על שניהם יפלא השאלה על השכחה למה עד אנה הלא השכחה היא אך ענין אונס מה שלא יגביל אותה הזמן עד כמה או לשאול עליה למה. גם מה שהאל בשכחה נצחיית למה לנצח תשכחנו וסיים בעזיבה תכליתיית תעזבנו לאורך ימים. ונזכיר עוד מ"ש (שם קמ"ב) זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד. והבנת הדברים הוא ע"פ משל לאיש שיבה שלא היה לו כ"א בת אחת קטנה וקודם מותו קרא לאחד מאוהביו ושאל מאתו שיהיה אפוטרופוס לכל מה שיוריש לבתו והבטיחו ע"ז אבל הזהיר אותו ואמר לו שלא יתן מהירושה השיא דבר לא על הספקת מזונות הבת ולא על מלבושים וכדומה רק תבקש לחמה מעמל נפשה בעבודה אשר תעבוד בבית בעליה וכל מה שבידו יהיה שמור אתו למועד נשואיה. ויהי אחרי מותו ויקח האפוטרופוס כל אשר לו והעלמה בקשה פרנסתה מכל אשר מצאה ידה לימים בא אחד מהקרובים אל האפוטרופוס ואמר לו הן ראיתי פני הנערה רעים מאד מסבת מיעוט פרנסתה ומהצורך לתת לה מהכסף אשר אתך להוסיף לה על לחם חקה אמר לו לא אוכל לתת כי כן צוה עלי אביה. ויהי עוד הפעם ובאו אליו אנשים והגידו לו לאמר הלא היא הולכת ערום ויחף ולא ענה אותם דבר. ויהי אחרי איזה זמן נפלה היתומה למחלה מסוכנת והיה ההכרח לפזר עליה מעות לדרוש ברופאים באו אל האפוטרופוס לצורך הוצאות הרפואות וענה אותם כמשפט הראשון לאמר לא אוכל הפר מה שצוה עלי אביה המת אז ענו אותו עזות לאמר לו יהיה כדברך אבל אם תעצור על ידה לבלתי תת מהכסף כהיום על הוצאות הרפואות את מי תשיא או את מי תכנים לחופה הלא היא קרובה למות ואם לא תתן עתה למתי תשמור כספה. הנמשל הוא מה שאמרנו למעלה כי כל הטובות הנצחיות המעותדות נומחות ועולות מיסורי ומכאובי הגלות החיל הזה אשר ע"כ פקד עלינו ית' לבל נהיה חרדים לבהל ולמהר זמן הגאולה כמאמר הנביא (ישעיה כ"ח) המאמין לא יחיש וכמאמר שהמע"ה (שיר השירים) השבעתי אתכם בנות ירושלים כו' עד שתחפץ. ובמדרש (במגלה זו) השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו על הקץ. ממש כפרי העץ כל עוד שתעמוד מחובר בנוף האילן תגמר בטוב הביכור והבישול כן כל מה שירבו הימים ויתאחר זמן הגאולה ויסורי הגלות יגבירו כח כן לעומתם תחזקנה הטובות העתידות המיועדות וישלמו באוצר שלמותם **). ולעילה זו אמר הנביא ע"ה (ישעיה ס') ושלמו ימי אבלך. אולם שאגתנו אל ה' הוא כי המכאובות והתחלואות עצמו מאד עד כי אין להכילם אשר כפשע בינם ובין המות ומה ימריצנו טוב העתיד כי מה יתן ומה יוסיף. וזהו זעקתי אליך ה' אמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים כלומר כשהייתי צועק על קורותי הייתי משיב אל לבי ואמרתי אתה מחסי חלקי בארץ החיים כלו'

*) **ובזה** יתבארו גם דברי רש"י ז"ל בכל פרשת העבור בכל עניני פרשת העבור כגון עברה ועוברה. ולכאורה המה משוללים המובן אבל הכלל בזה הוא כי המאורעות וקורות הרעות הבאות מאתו ית' ישתמשו על ב' פנים אם לענוש בהם עוברי רצונו וליסרם בתוכחות על עון או ע"ד שאמרנו בפנים שהמה המעריכים והמכינים הטוב המקווה על בחינת אשה הרה. וזהו בכל עניני פרשת העבור כגון עברה הוא הפן האחד ועוברה הוא הפן הב' כלומר האמנם אנחנו לא ידענו על מה ולמה הם באים אם להכאיב ולהעיק ע"ד העונש או להצמיח הטוב העתיד הנה בשניהם יהיה צרכיהם לפניך. והבן:

) **אשר על זאת אמר המשורר ע"ה (תהלים נ') שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה ירחא כו'. והוא ע"ד בשיבוא אחד לביתו ויאמר לאשתו מהרי לתת לי לחם כי רעב אנכי ותאמר אליו אבל כתר לי זעיר ואעשה לך מטעמים כאהבת נפשך והתחילה לעסוק בהכנתם ובתיקונם ותתמהמה במעשיה ויאמר לה עד אנה תכין ארוחתי הלא אני רעב ועיף מאד ותאמר אליו עוד אך שמע נא והמתן עוד ותאכל מכל ויחל עד בוש אז אמר לה הלואי שתאכילני אה"כ כערך זמן המתנתי ושיעור אורך הכנתך. כן הדבר בעניננו כי הרעות ועוני הגלות המה המכינים אלינו הטובות העתידות אבל אנחנו רעבים גם צמאים אל הטובות היעודות ייגינו נשואות מתי יהיו מושגים לידינו וה' ית' אומר אלינו לבל נמהר עצמנו יען כי עם אריכות הימים האלה

אוחיל בדבר התוחלת הטוב. כי עי"כ יפרצו ילכו ויתוספו בטוב שלמותם. אבל לא כן עתה הקשיבה אל רנתי כי דלותי מאד ואם לא עכשיו אימתי. וזהו ג"כ למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים כלומר אם תעזבנו לאורך ימים הלא בהכרח נהיה שכוחים לנצח כמת מלב. וזהו ג"כ עד אנה ה' תשכחני נצח עד אנה תסתיר כו' הביטה ענני ה' אלהי האירה עיני פן אישן המות ומובן כדברינו (ודע כי תפלת דהמע"ה נוסדה ברוב רק על עניני וצרכי הנפש וכן עליהם מר צורח האירה עיני מוסב על עיני השכל) וזהו ג"כ שאמר (שם קמ"ג) מהר ענני ה' כלתה רוחי אל תסתר פניך ממני ונמשלתי עם יורדי בור:

ויקרא לבנו ליוסף כו' שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת כו' א) הנה מכבר העירו רבותינו ז"ל במדרש וכי יש חסד של שקר אלא חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת ב). ולפי [illegible] ה' דרך קרוב בזה בהקדים מה"כ (מיכה ז') תתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם. הנה גם במאמר הזה יש להעיר על כפלי הדברים במלות שונות מחסד לאמת. אבל הבנת הדברים הוא ע"ד אחד רצה לתת לאוהבו מתנה גדולה והגונה אחר זמן ידוע ומדאגה פן תסרב אשתו בדבר חשב בנפשו לכתוב לו שט"ח על הסך ההוא שעלה על לבו לתתנו לו וחתם עליו עדים כמשפט בעבור שבהגיע זמן הנקבע בשט"ח יהיה מוכרח לשלם לו כסף נשיו ע"פ כפיית ב"ד ואשתו לא יהיה לה פה לדבר מאומה כי ב"ד יכפוהו לשלם. הנה בדבר הזה יתואר פריעת החוב ע"ש חסד ואמת כי לעת התביעה שתבעו בשט"ח בב"ד יהיה נופל עליה תואר האמת על היותו מחוייב באמת לשלם ככל הכתוב בשטר ועכ"ז הוא חסד מה שהתחייב עצמו מראש לכתוב לו שט"ח בחסד ונדבה. וכענין הזה היה מה שכרת ה' את אברהם ברית ונשבע לו לאמר לזרעך אתן את כל הארצות האל כי התחלת הדבר מה שנשבע יתב' אליו על הטובה הנשגבה ההיא היה ע"ד החסד והצדקה אבל אחר כי כבר נשבע הנה הדבר כחוב גמור כי מהצורך אליו ית' לאמת שבועתו ולקיים דברו. ועי"כ בצדק שאל הנביא ואמר תתן אמת ליעקב כלומר מהראוי אליך ה' לאמת ולקיים דברך הטוב לשלם החוב אולם לא נכחד מאדוננו כי עיקרו הוא חסד מה שהקדמת להבטיח אבינו אברהם ולשבע לו על הדבר הזה. וזהו חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם כלומר ראשית השבועה לאבותינו היה בחסד ונדבה *). והוא מה ששאל יעקב מאת יוסף ע"ה ועשית עמדי חסד ואמת כי אלו לא נשבע יוסף ליעקב היה מעשהו מתואר רק ע"ש חסד אבל יעקב ע"ה בקש ממנו שיחייב א"ע על הדבר בשבועה עד שיהיה הדבר מתואר גם ע"ש האמת כי יהיה ההכרח אתו לאמת שבועתו. וזהו שים נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת ועילת הדבר הוא כי ידע בפרעה שלא יניחהו ללכת אל ארץ כנען בלתי אם יהיה מושבע ועומד וכאשר פקד יוסף אל פרעה אבי השביעני לאמר כו' והוא גם הוא אמר עלה וקבור את אביך כאשר השביעך (ועיין רש"י ז"ל):

ויקח יוסף את שניהם את אפרים בימינו משמאל ישראל כו' וישלח ישראל את ימינו וישת על ראש אפרים כו' שכל את ידיו כי מנשה הבכור. ראוי להעיר על הנתינת טעם שאמר כי מנשה הבכור

יריעות האהל

יושלמו הטובות בתכלית השלמות ובבוא יום המועד נאכל למעדנות. אי על זאת אנו שואלים אליו ית' שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה כלומר אחר כי ממתינים אנחנו כל הזמן הארוך ההוא המכין אלינו הטוב המקווה המשפט שתשמחנו על ערך הימים הרבים האלה למען יעמוד לנו הטוב והשמחה ההיא להפיג מכאובנו וסבלנו אשר לנו כעתה. וזהו יראה אל עבדיך פעלך כו' כלומר שיראה אלינו הפעולה הטובה הצומחת ממשך אריכת הזמן ההוא:

*) **ואולי** זהו שהמליצו ז"ל (במדרש וארא) לכן אמור לבני ישראל כו' אין לכן אלא שבועה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי. ולפי דברינו יש לומר שהוקשה להם ז"ל מלת לכן שהוראתה על גמול ותשלום דבר בעד דבר כמו בעבור למען. והמאומת הצלנו הוא שאין לאדם על הבורא מאומה וכמו שזכרו הם ז"ל (בפ' ואתחנן) אי ע"ז המליצו ואמרו אין לכן אלא שבועה כלומר אחר השבועה הקדומה להאבות ע"ה יצדק מלת לכן יען כי ההכרח הוא לקיים חוק דבר השבועה. וזהו שאמר הכתוב וארא אל אברהם כו' וגם הקימותי כו' לכן אמור כו':

שפת היריעה

א) עיד הפשט יש מקום לומר בבאור ועשית עמדי חסד ואמת ע"ד שכתב רש"י ז"ל על מאמר גר ותושב אנכי עמכם אם תרצו הריני גר כו' עד"ז אמר לו יעקב אם תרצה תעשה עמדי חסד ואם לאו עשה עמדי בדין כי בני אתה ומצות כבוד אב עליך:

ב) הנה רבותינו ז"ל סתמו דבריהם ולא נתנו טעם מפני מה הוא חסד של אמת רק רש"י ז"ל הוסיף דברים בזה שאינו מצפה לתשלום גמול וכבר יש שהעירו בזה הלא גם ע"ז יש תשלום גמול כאמרם ז"ל (נדרים פ"ג ב' וכתובות ע"ב) דספיד יספדוני' כו' ודחקו עצמם לומר שעכ"ז אינו מצפה הגמול ממנו בלתי מאחרים אשר הלקם בחיים, ולכן קרוב לומר בכוונת המדרש ע"ד שכתבנו (בקול יעקב איכה) על מאמר טוב ה' לקוו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו, אשר כל עניני הגוף אינם ידועים אם המה טובים בהחלט ובהיטיב אדם עם רעהו אינו מוכרח שהוא טובה בהחלט אולי יתגלגל בזה ח"ו רעה גדולה. אבל החסד שעושים עם המתים הוא חסד באמת כי הוא צריך לארון מטה ותכריכים ור"ת אמת ארון מטה תכריכים. מפי הרב ר' אלקנה ז"ל נכד מו"ר ז"ל:

הבכור הלא אדרבא לאשר מנשה הוא הבכור יותר מהראוי היה לשום יד ימינו על ראשו (ופי' רש"י ז"ל ידוע אבל לדברי האונקלוס שתרגם אחכמינון לידוהי ארי מנשה בוכרא תהיה תמיהתנו קשה מאד) עוד יש להעיר במאמר יוסף אל אביו לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו וימאן אביו ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. אשר לכאורה לא ידענו ענין כפלי המלות ידעתי בני ידעתי. ואחשוב בהבנת הענין בהקדים מאמר רבותינו ז"ל במדרש (פ' במדבר) ואני הנה לקחתי את הלוים תחת כל בכור כו' וז"ל ואני מוסיף אני על חיבתם ה"ה בשמחה וכן הוא אומר (פ' שמות) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו ע"כ והמאמר הוא משולל הבנה למאד. וכלל הענין הוא כי לא כמדת בו"ד מדת הקב"ה כי בשירצה האדם לבכר בנו הקטן על פני בנו הבכור לתתו יורש פי שנים אזי מההכרח יגרע חלק הבכור ע"י העדפת אחיו הקטן ממנו. אבל לא כן מדתו ית' בשירצה להגדיל ולהעדיף חלק הקטן על הגדול לא יפחות ולא יגרע דבר מחלק הגדול להעדיף בו חלק הקטן כמרז"ל (חולין ס') משמיא מיהבי יהבי משקל לא שקלי. אולם מדת טובו ית' הוא להניח הגדול על מנת חלקו אשר לו אבל הוא מוסיף ומגדיל חלק הקטן מאוצרו הטוב. והוא שאמרו ז"ל במדרש (שם בסמוך) לפי שהוא אומר ואני הנה לקחתי את הלוים תחת כל בכור שומע אני מיום ההוא ואילך לא יהיו הבכורות קדושים ת"ל לי יהיו מלמד שהם צריכים פדיון. ר"ל כי הקב"ה רצה לחבב לו הלוים ולקדשם תחת הבכורים ולאשר כי מדרכו ית' אך למיהב ולא למשקל ע"כ לא גרע מאומה מקדושת הבכורים וחיבתם אבל נשארו ביקרת קדושתם כאשר היו אשר ע"כ יהיו צריכים פדיון וללוים נדבה רוחו אותו לחבבם ולקדשם בתוספת על הבכורים מדיליה. והוא שרצו ז"ל (ואני בוא"ו הנוספת) מוסיף אני על חיבתם כלומר אוסיף ללוים משלי מבלי לגרוע ולקחת מהבכורים חלק קדושתם וע"ז אמרו הנה בשמחה. ממש כאשר האב ימעיט ויגרע מבנו הא' עבור להוסיף על חלק הב' לא יתוסף בלבו שמחה לאשר נתנדבה חלק בנו אם התוספת הזה הוא בא מפאת מה שחסר את בנו האחר לא כן אם היה ברכת ה' את בנו מבלעדי מגרעת גורל אחיו הנה בזאת ישמח האב ויגל מאד כי העדפת ותוספת חלק הא' לא פעל מגרעת לזולתו. וכמו כן אם הי' הקב"ה מחסר חיבת הבכורים ויקרת קדושתם להוסיף ללוים לא היה מקום אל השמחה כי תוספת הלוים הוא בא מחסרון הבכורים אבל אחר כי הי' מנדבת ידו ית' להוסיף ללוים מדילי' אזי יעלוז כבודו ית' *). וזהו ואני מוסיף אני ולכן הנה בשמחה:

ומעתה נבוא אל ביאור הכתובים שלפנינו ונאמר כי יוסף עליו השלום בראותו באביו כי שת יד ימינו על ראש מנשה חשבו למוטעה לומר אם הוא עושה זאת מדעת על ראותו בנבואה שהקטן ראוי לגדולה הלא לא יבצר ממנו מלהחליף גם מעמדם להעמיד מנשה לשמאלו ואפרים לימינו. אבל האמת כי יעקב ע"ה עשה הכל בדעת ובבינת הלב כי אם היה רום קרן אפרים מפאת שלילת גדולת מנשה היה הדין נותן להעמיד אפרים לימינו ומנשה לשמאלו על כי הוא נגרע מערך גדולתו ואפרים הוא יבוא על מקומו. אבל באמת הדבר לא כן היה כי מנשה לא נגרע מאומה מחלק בכורתו וגדולתו ולאפרים הוסיף הקב"ה מדיליה להרים קרנו למעלה על קרן מנשה לכן היה המשפט כי מנשה ישאר על עמדו לימין יעקב כי הוא הבכור וגדולתו שמורה אתו בשלמותה אין נגרע דבר אך אפרים קרן גדולתו יהיה מרום יותר וזרעו יהיה מלא הגוים. וזהו שרמז יעקב ע"ה בהרכיבו ידיו דרך עקלתון להשית יד ימינו על ראש אפרים שכל את ידיו כלומר ולא החליף מעמדם והטעם כי מנשה הבכור וכנ"ל. וזהו שהשיב יעקב ליוסף ידעתי בני מה שהעמדתם כסדר הזה וגם ידעתי מה שהנחתי יד ימיני על ראש אפרים כי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ר"ל מגדולת מנשה אין נגרע דבר אולם אחיו הקטן יגדל ממנו ע"כ השכלתי את ידי לרמוז כי גדולת הקטן תעדיף על גדולת הגדול:

ויקרא יעקב אל בניו ויאמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים.

מדרש בקש לגלות את הקץ ונסתלקה שכינה הימנו. הנה האמנם לא עמדנו בסוד ה' להבין עילת ההסתרה הזו מכל נביא וחוזה וכמ"ש (דניאל י"ב) ואתה דניאל סתום הדברים וחתום עכ"ז נאמר בטעם הדבר ע"פ קט השגתנו וע"פ המקובל אצלנו ממאמרי רבותינו ז"ל שנזכיר. והוא בילקוט (חבקוק ב') על משמרתי אעמודה כו' התחיל צווח עד אנה ה' שועתי כו' אמר לו הקב"ה הוי רב את יוצרו חרש את חרשי אדמה הלא בן תורה אתה ולא עם הארץ אתה לך כתוב אל"ף בלוח ואח"כ תאמר הודיעני את הקץ וכן הוא אומר (שם) ויענני ה' ויאמר כתוב חזון ובאר על הלוחות ע"כ. והמאמר סתום וחתום מאד ונקדים לזה עוד מאמרם ז"ל אמרה כנסת ישראל רבון העולם הנפש הזאת שהיא מקלסת אותך עד מתי תהיה נתונה בעפר אמר הקב"ה חייכם יגיע הקץ ונפשותיכם שמחות. והנה גם במאמר הזה לכאורה אנו רואים בו מן הקשות כי התשובה איננה מעין השאלה כי גם הם מאמינים שיבא הקץ אך שואלים עד מתי. אבל הענין כך הוא כי הנה בשנתבונן בשמחות בני אדם ועת ששונם וכמו כן בעתות צרתם והעקת נפשם באין מנוס כל שמחה מהול בתוכה הדאגה והתוגה וכל אנחה ודאגה כרוך בעקבה הששון והשמחה. ונבארם

ירִיעות האהל לאחדים

*) **והוא** אולי הכוונה במ"ש שהע"ה (משלי י') ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה, והבן:

לאחדים כי הנה השמחה המוגבלת על ימים ידועים כל מה שיעבור עליה יום או יומים קרובה היא לימי חליפתה וע"כ כל עוד שימשך זמנה ויתאחר יותר לא תערב השמחה אל נפש האדם ולא תהיה מוחשת אצלו עוד עם ידעו כי עוד מעט ימי העדרה קרבו יאתיון. וכמו כן היגון והאנחה אשר בלבו על האדם השולטים בו לרע לו הנה כל יום שיעבור ויחלוף ממספר הימים הנקובים עת ישועתו קרובה לבוא והוא הולך ומתקרב גם בכל שעה אל העדר יגונו ולזאת ירגיש מעט שמח' בלבו כל יום ביתר שאת ויתר עוז. אמנה כל זה הוא בשמחה המוגבלת בזמנה ויגון המוגבל בזמנו לא כן השמחה המתמדת והנצחיית כי תערב להאדם גם בהעטיף הזמן כי שמחת עולם היא לו ולא תהיה נעדרת ממנו גם בשיארכו הימים. והוא שבשר לנו הנביא ע"ה (ישעיה ל"ה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ולעילה זו ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה ר"ל לא ידאגו על חליפתה כי עד עולם היא. וכמו כן הדבר בצער ויגון היסורים אם לא נודע אל האדם עת חליפתם וחושב בלבו שיתמידו בו כמכת בלתי סרה אזי יהיה יגונו ואנחתו קשה עליו בתדירי על משקל אחד כי איננו מייחל על העדרם. ולך נא ראה קורא ישר כי דברינו אלה באים מבוארים בדברי רבותינו ז"ל (בילקוט תהלים מ"ז) למנצח על ידותון וז"ל כשהקב"ה מראה לנביאים הצרות הבאות על ישראל הם עומדים ומתרעמים שנאמר קולי אל אלהים ואצעקה וכן את מוצא בחבקוק שאמר על משמרתי אעמודה אזעק אליך חמס מאנה הנחם נפשי למה היא ממאנת להנחם שאינה יודעת עד מתי תודיעני עתך ואני מתנחמת אדם בא להכות את בנו אמר לו עשרה רצועות אתה לוקה הכהו אחד אמר לו עוד תשע שנים א"ל עוד שמונה מתנחם והולך ואימתי אינו מתנחם בזמן שאינו מודיעו כמה עליו ללקות כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה מאנה הנחם נפשי למה שאיני יודעת את הקץ שנאמר (תהלים ל"ט) הודיעני ה' קצי. הא לך מבואר כדברינו:

והן זה הוא אחד מטעמי חכמתו ית' להסתיר קץ גלותנו כי חפץ בנו ה' שיהיה אבלנו וצער גלותנו באחרית ימי הגלות כבימים הראשונים עת הגלה יהודה שלא יהיה נגרע דבר וכמאמר הנביא (ישעיה ס') ושלמו ימי אבלך. יען כי היגון והצער המה עיקריים לכפרת חטאתינו (ומה גם כי השמחה הנצחיית העתידה היא צומחת רק מסבתם וכמו שהארכנו בזה למעלה) אי על זאת חייבה רצון חכמתו ית' שלא לגלות את הקץ כי לו ידענו זמנו היה האבל וצער הגלות הולך ומתמעט אצלנו כל יום וכל עוד שנתקרב אליו יהיה מורגש מהשמחה כפי רב הגשת ימי הגאולה עד שלא נרגיש בסוף ימי הגלות האחרונים כל מאומה מהיגון וצער הגלות והוא דבר המתנגד אל העיקר המחוייב כפי ידיעת רצונו יתב' וכנ"ל. ומה מתקו עתה דברי המדרש אמרה כנסת ישראל רבון העולם הנפש הזאת שהיא מקלסת אותך עד מתי תהיה נתונה בעפר א"ל הקב"ה חייכם יגיע הקץ ונפשותיכם שמחות כלומר איככה הוא באפשרי לגלות לכם זמן הקץ הלא בשתדעו אותו הנה בשיהיו ימי הגאולה קרובים לבוא יהיו נפשותיכם שמחות ולא ישלמו ימי האבלות ע"כ ההכרח להעלים אותו מכם. והבן. ומעתה יחוורו גם דברי הילקוט מה שהשיב יתב' לחבקוק לך כתוב אל"ף בלוח ואח"כ תאמר הודיעני את הקץ. והוא כי הקב"ה הבינו טעם ההעלמה הזו במשל האות הכתובה על הגליון כי הנה המשפט בכתיבת האות להניח סביבו חלק ושיהיה מוקף גויל כי ע"י הגויל המקיף את האות הוא ניכר שהוא בשלמותו בכתיבה תמה. לא כן כשיהיה האות כתוב על גליון מצומצם רק כמדת גוף האות אזי לא יהיה ניכר אם האות הוא בשלמותו הצורך כי אולי מקוצר הגויל ומחסרון הגליון קצר בו הכותב וגרע קצהו ממנו (אשר ע"כ כתיבה זו איננה תמה בסת"ס) נמצא כי הגויל המקיף עם שאיננו מעצמיות וגוף האות עכ"ז הוא מחוייב אל הכתיבה כי הוא יתן מופת על הכתיבה שהיא תמה כנ"ל. כן ממש זמן גלותנו ואבלנו מהצורך שיהיה מוחש אצלנו עודף על גוף הזמן כי ע"י מה שידומה אלינו כי הוא יותר מאמיתת הויתו יהיה העודף הזה משלים ומתאים גוף הזמן באבלו ויגונו הצורך משא"כ אם יהיה קצו מוגבל בידיעתנו הלא יהיה נגרע האבלות מגוף הזמן. והבן:

שמעון ולוי אחים כו'. ביארנוהו בחבורנו ק"י (רות) על מאמר יתן ה' לכם ומצאן מנוחה:

בסודם אל תבוא נפשי כו'. מדרש (מובא ברש"י) זה מעשה זמרי. הנה מהראוי לעמוד ע"ז איככה יהיה ענין זמרי נשוא במאמר בסודם כו'. עוד יש להעיר במה שסיים ואמר כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור כי מלת ברצונם חסרה מובן הכי יעשה אדם דבר מבלעדי הרצון הממשיכו אליו אתמהה. ובמדרש וברצונם עקרו שור לעשות רצון יצרם עקרו שורן של גרים. וגם המאמר הזה צריך ביאור ובגמרא (סנהדרין פ"ב ב') זמן זמרי בן סלוא שהסליא עון משפחתו (עיין רש"י ז"ל שפירש לשון הכרעה). וכלל הענין הוא עם מה שידענו כי האדם מעודו נופל עליו מלחמת היצר הצופה ומבקש להדיחו ממצות הי"ת אם מעצמיות המעשה או יפסיד טוב מחשבתו בעשייתה שיכוון בה להתפאר או לתקות השכר וכדומה מהמחשבות הזרות. ועל האדם לערוך אתו מלחמה וקרב ולהרגיז יצרו הטוב ולנצח אותו עליו וכמרז"ל (ברכות ה') לעולם ירגיז אדם יצה"ט על יצר הרע *). ולעילה זו יותר מהנכל

*) ואולי זהו שכוונו ז"ל (ב"ר ס"ו) צדיקים תחלתן יסורים וסופן שלוה והרשעים תחלתן שלוה וסופן יסורים

על האדם לעשות מצוה המתנגדת אל רצון ותאות הגוף כמו הצום והצדקה וכדומהם שלא יתערב זר במחשבתו בלתי לכוון בהם לעשות נ"ר ליוצרו. יען כי דבר אין להם עם גוף האדם שיהיה נמשך אליהם בטבעו ויכוון בהם להנאת עצמו וע"כ תקל בהם המלחמה עם היצר. אבל לא כן המצות שגם הגוף ימצא ערבותו בהם כמו מצות עונג שבת ויו"ט וזולתם הלא תכבד המלחמה מאד על האדם שיצריך עצמו להטות רצונו ומגמתו אל הכוונה הרצויה והנאותה אך לעשות נ"ר לה' ית' שצוה עליה כי בקל יהרסו מזמותיו לכוון בעשייתם להתענג ולהתעדן בהם. וקרוב הדבר אשר גם הוא יהיה תועה בעצמו ולא ירגיש מהות כוונתו כי כמו שיצרו הטוב מזרז אותו אל מהירת עשיית המצוה ולענג השבת כן גם יצרו הרע ירילהו למהר לענג את גופו וא"כ מי יכריע הדבר בעבור איזה מהם הוא עושה מעשהו אם ליוצרו או ח"ו ליצרו. אשר ע"כ הזהירה התוה"ק (ואתחנן) שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך (וכאשר הארכנו בביאור ענין זה ריש פ' לך יבוקש מסם) והעד ע"ז מצינו בדברי רבותינו ז"ל (הוריות י"ב) כשנמשח אהרן בשמן המשחה נרתע כו' אמר אוי לי שמא מעלתי בשמן המשחה כלומר דאג פן התערב זר בשמחתו יען הי"ת משיחתו גם דבר הערב להתהדר ולהתפאר בה (וכמו שמוזכר בק"י שה"ש על מאמר שחורה אני ונאוה):

והן עד"ז ממש היה ענין מעשה שמעון ולוי עם שכם שחגרו כלי מלחמה והרגו עם רב כאיש אחד כי ה"א דבר העומד בין ב' בחינות האלו. היינו אם לקנא קנאת ה' צבאות כי נבלה עשה בישראל כו' והוא ממעשי היצר הטוב או לעשות רצון טבע לבם הרגז אך להשביע אפם וחמתם לעשות בהם כרצונם האנושיי להתנקם בהפוגעים בכבודם וכמאמר וידברו אשר טמא את דינה אחותם. ויעקב ע"ה היה חוקר בבניו לעמוד על נפשם וסודם אם כוונו לקנא קנאת ה' או להרגיע רצונם וחפץ לבם לעשות בהם נקמה. ובהיות ענין זה דבר המסור אל הלב עמד ואמר בסודם אל תבוא נפשי ר"ל הכוונה הצפונה בלבם המתוארה ע"ש סוד. והוא כי יעקב ע"ה בבאו ענין על מעשה זמרי הי' מכריע ע"י והיה עומד על לבם וסוד מצפונם מה הוא. כי הנה רבותינו ז"ל אמרו (שבת ק"ל) כל מצוה שמסרו ישראל נפשם עליה עדיין היא מוחזקת בידם וכענין שאמרו ז"ל מעשי אבות סימן לבנים וכאמרם בשביל שגדרה שרה את הערוה אצל פרעה עמדו וגדרו כל נשי ישראל את הערוה במצרים ובשביל יוסף שגדר את הערוה גדרו האנשים במצרי'. וכש"כ פה אלו היו מעשיהם באמת ובתמים לקנא קנאת ה' היה ממש כמעשה פנחס והיה הראוי כי יעמוד הזכות הזה לבניהם אחריהם להגן עליהם שלא יקרה כדבר הרע הזה (עכ"פ) במשפחתם וא"כ היה מעשה זמרי לעד ולמופת להכריע אותם לחוב ולומר שלא היו מעשיהם בלב תם וישר. וזהו שרמזו ז"ל בן סלוא שהסליא עון משפחתו כלומר הוא הכריע משפחתו לחוב וע"כ אחרי רואו מעשה זמרי מה שהוא אות על סוד לבם כי לא טוב היה החליט ואמר כי באפם כו' וברצונם עקרו שור ר"ל כי כן חייבה להם רצונם הכעסני. וזהו שביארו ז"ל לעשות רצון יצרם עקרו שור כלומ' אך מסבת יצרם וחמתם. ומעתה מה שסמכו ז"ל ודרשו בסודם זה מעשה זמרי איננו זולת לתת מופת על מצפון לבם וסודם כי לא טוב היה וכמדובר:

ארור אפם כי עז ועברתם כי קשתה כו'. מדרש אפילו בשעה שקללם לא קלל אלא אפם. הנה רבים העירו על ענין קללת האף שהוא לכאורה אך דברי הבאי ואחשוב כי באמת יעקב ע"ה כוון לקללה נמרצה אבל נצר על דל שפתיו מלהפריט במו פיו הקללה על בניו וישת אל אפם פניו. והוא כי העשיר אם הוא איש חמה ולבו לב רגז וחפצו תמיד להרבות עמל וכעס על ב"א הנה אצלו לבו הכעסני מרומים ישכון בהיותו שליט ברוחו לדכא אנשים תחת רגליו ולשפוך עליהם כוס חמתו כאות נפשו. לא כן אביוני האדם אם יהיו כעסנים וזועמים אשר אין לאל ידם להפיק זממם לעשות כרצון אפם וחמתם הנה באלה תהיה החמה והכעס מאורר ומקולל. וזהו ענין המארה שקלל יעקב אף בניו ואמר ארור אפם כי עז לאשר ידע בם כי המה אנשים מעוכסים וזועמים מאד קלל אפם ועברתם היינו בל יוכלו לשום לחפץ רצונם מוצא וביאר ואמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל וכמד' שיהיו עניים וסופרים כו' ובזאת יואר עברתם כנ"ל:

ברכות אביך גברו על ברכות הורי עד תאות גבעות עולם. הנה המפרשים ז"ל הדחיקו עצמם בביאור מלת תאות עד שחברוה עם (במדבר ל"ג) והתאויתם לכם לגבול קדמה (עי' רש"י) ואולי יהיה רצון הכתוב למה שנאמר ויהיה ביאור מלת

תאות

יריעת האהל

יסורים. והוא כי הצדיקים מתחלה המה מתיסרים ביסורי המלחמות מיצרם הרע ואחר כי רואה יתברך תום דרכם אזי ישלים אתם את יצרם וכמרז"ל (ב"ר נ"ד) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו (משלי ט"ז) זה יצר הרע. וזהו תחלתן יסורים וסופן שלוה כלומר שלום יעשה להם מיצר הרע (וזהו שרמזו ז"ל במלת שלוה ולא אמרו דבר המורה על טוב הזולת כמו עושר כבוד וכדומה) לא כן הרשעים אשר מתחלה המה סרים לעצתו הנבלה יקויים בהם מאמר החכם (משלי כ"ט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנון וזהו רשעים תחלתן שלוה וסופן יסורים. וזהו שהורו אותנו ז"ל (אבות ב') עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו ר"ל כי מתחלה החוב על האדם ללחום מלחמת היצר ולכבשו בחזקה וזהו עשה כו' כדי שיעשה רצונך כרצונו כלומר כי אח"כ יהיה ה' בעזרך ויבלים האויב אתך ולא תהיה נמשך ברצונך בלתי אל מה שירצה ה':

תאות ע"ד הפשוט לשון תאוה וחמדה ונקדים לזה מרז"ל (שבת קי"ח) כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים שנאמר כו' עד והאכלתיך נחלת יעקב אביך לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולא כיצחק שכתוב בו כי לך ולזרעך אתן כו' אלא כיעקב שכתוב בו ופרצת ימה וקדמה כו'. אשר לכאורה עדנה לא ידענו מה יתרון במאמר ופרצת ימה וקדמה כו' על מאמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ולדעתנו יהיה מובא הדרש הזה אך ממלת ופרצת האמור ביעקב. והוא בהזכיר עוד דבריהם ז"ל במדרש (פ' בראשית) ר' יוחנן סליק למשאל שלמא דר"ח אשכחיה דיתיב ודריש בהדין פסוק (ירמיה ג') בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' אמר ליה רבי וכי מחזקת היא ירושלים כסא ה' אמר לו הקב"ה אמר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך הה"ד (ישעיה נ"ד) הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשוכי למה כי ימין ושמאל תפרוצי כו' ויקרא אלהים ליבשה ארץ למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה ר"ל בשם ר"א אמר אני אל שדי אני שאמרתי לשמים ולארץ די שאלמלא כן היו מותחין והולכין עד עכשיו ע"כ. ותכלית רצונם ז"ל בזה להבינכו בשורת הנביא ע"ה הרחיבי מקום אהלך שהרצון כי לעתיד אי"ה תהיה הארץ מתרחבת ומותחת לצדדים ארבעתם כפי הצורך להחזיק יושביה. לא ע"ד שאנו עושים היום באם הצורך להרחיב המדינה ההכרח להוריש ולגרש הסמוכים לגבולותיה ובזה תתוסף המדינה ההיא משא"כ לעתיד. וזהו הרחיבי מקום אהלך כלומר מקום וקרקע האהל יהיה נמתח ונרחב וזהו שאמר ויריעות משכנותיך יטו אל תחשוכי כלומר לא כמו עתה כי החפץ להרחיב אהלו מהצורך אליו להתירו ולהסיע יתדותיו ולתקעם בריחוק מקום כפי השיעור שהוא רוצה להרחיב אהלו אבל לעתיד יהיה האהל מתרחב מעצמו עם קרקעיתו בעמדו עם יתדותיו התקועות בארץ וזהו ויריעות משכנותיך יטו ועכ"ז אל תחשוכי ממקומה. וזהו מבואר בדברי הנביא (שם ל"ג) חזה ציון קרית מועדנו כו' אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו. וזהו שאמר המדרש וכי מחזקת היא ירושלים כסא ה' א"ל הקב"ה אמר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך הה"ד הרחיבי מקום אהלך והוא מבואר כדברינו. וזהו שסיימו ז"ל למה כי ימין ושמאל תפרוצי ומלת תפרוצי תתפרש מרחב נפרץ באין גבול כי הארץ תהיה מתרחבת וממותחת כל שעה. וכי תשאלך נפשך לאמר הלא מכבר החליט החכם ע"ה ואמר (קהלת א') אין כל חדש תחת השמש לזה הודיעו אותנו ז"ל שאין הדבר ענין מחודש כי כבר היה כן. וזהו שסיימו למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה אני אל שדי שאמרתי לעולמי די שאלמלא כן היו מותחין והולכין עד עכשיו כי בעת אשר ה' יתברך נתן אומר על בריאת הארץ היתה הולכת ומותחת ומתרחבת מכח מאמר האלהי עד שגער בה ית' ואמר די וזהו למה נקרא שמה ארץ שרצתה לעשות רצון קונה. והן לא על חנם רמז הכתוב הענין הזה שהארץ היתה מתרחבת ומותחת עד שגער בה ית' אם לא להודיענו כי כן יהיה בימים העתידים אי"ה וכאשר יורו דברי החכם הראשונים מה שהיה הוא שיהיה וכמו שביארנוס למעלה (בפ' בראשית) ע"ע. והוא מה שרמז יתברך בברכתו ליעקב אבינו ע"ה ופרצת ימה וקדמה כו' ומלת ופרצת ענינה ע"ד שאמרנו שתהיה ארצו מתמתחת והולכת בלי גבול וכנ"ל. וזהו שכוונו ז"ל כל המענג את השבת נותנים לו נחלה בלי מצרים שנאמר והאכלתיך נחלת יעקב אביך לא כאברהם שכתוב בו קום התהלך כו' ולא כיצחק שכתוב בו כי לך ולזרעך אתן כו' אלא כיעקב שנאמר בו ופרצת כו'. וזהו ברכות אביך גברו על ברכות הורי עד תאות גבעות עולם רצונו לומר כמו שחמדה הארץ ורצתה מקדם כנ"ל *):

במדרש ר' יוחנן מפקד ואמר לא תלבישוני לא חיוורין ולא אוכמין אלא מאנין דבריקא אם מתבעינא עם צדיקים לא ידעון בי רשעים ואם איתבעית עם רשעים לא ידעון בי צדיקים ר' יאשי' הוה מפקיד ואמר הלבישוני מאנין חיוורין אמרו ליה רבנן אמרי כדין ואת אמרת כדין אמר מה אנא בעית בעובדאי. ויפה אמר בטעם הדבר ידידי הרב מו"ה אליהו נ"י מו"ל דפה כי ר' יוחנן להיותו מנהיג הדור כאמרם ז"ל (תענית כ"א) מלך ר' יוחנן. היה דואג על עצמו פן יהיה נתפס להגיהנם בעבור החטאים אשר באחרים כי היה בידו למחות וכמו שהובא בר"ש בן שטח (עיין רש"י סנהדרין מ"ד ע"ב) באחד שהיה בגיהנם ואמר עד שימות שמעון בן שטח ויכנס תחתיו מפני נשים מכשפות שיש באשקלון ואינו עושה בהם דין. וכבר יש מי שביאר בזה מאמר ר' יוחנן על ר' חנינא בן דוסא (ברכות ל"ד ב') הוא דומה כעבד לפני המלך אני דומה כשר לפני המלך היינו כי העבד אינו נידון לפני המלך רק על המעשים אשר הוא עצמו עושה אם טוב ואם רע אבל לא ידינוהו בעבור חטאת אחרים לא כן השר הוא נידון לפני המלך על החטאים אשר באחרים ולכן תפלת ר"ח בן דוסא היתה ראויה יותר להתקבל כי עליו אין קטרוג בתפלתו ומעתה גם צדיק גדול כר' יוחנן אמר על

יריעות האהל עצמו

*) **ואולי** גם לזאת כוון יעקב ע"ה במה שהחל ואמר טרם ברך בני יוסף אל שדי נראה אלי בלוז כו'. והוא להבינו אמיתת הדבר כי מה שברכו ה' ופרצת כו' הינו ענין מחודש על העתיד אבל כן היה מאז דבר ויקרא ארץ. וע"ז רמז במה שהזכיר אותו ית' בתואר אל שדי שהוראתו שאמר לעולם די ולולא שגער בה היתה מותחת גם היום:

עצמו שאינו בטוח מעונש הגיהנם והיה מסופק ודואג ע"ז שלא יהיה נתפס בעון אחרים לכן זוה לא להלבישו חוורין ולא אוכמין אבל ר' יאשיה היה כאחד העם לא התנשא בנשיאות והיה איש בפני עצמו לא היה דואג לכן צוה להלבישו מאנין חיוורין ואמר מה אנא בעית בעובדאי והענין נכון:

ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו. הנראה בהוראת דבריהם שהם ע"ה היה לבם בטוח ביוסף אחיהם שלא יעלה על לבו עשות עמהם רעה אבל היה בלבם מורך ודאגה פן יקיים מאמר רבותינו ז"ל (יומא כ"ג) כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש אינו תלמיד חכם. וענין נקימה ונטירה הוא שאם יצטרך לטובתו יקפוץ את ידו וימנע ממנו כן חשבו על יוסף אולי ישיב ידו מהיטיב להם והרעה תבוא עליהם ח"ו ממילא וזהו לו ישטמנו יוסף והשב כו' וכמו שנבאר. והוא בהקדים מאמר דהע"ה (תהלים ל"ח) ה' אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני כי חציך נחתו בי ותנחת עלי ידך אין מתום בבשרי כו'. והרצון בזה הוא ע"ד כשיקצוף אחד על איש בריא וירצה להכותו ולהכאיבו יהיה מהצורך אליו להכותו מכה רבה לא כן החפץ להאדיב איש נגוע ומוכה על כל בשרו אשר נמקו חבורותיו אין לו לחפש אחר דברים המכאיבים כמו מקל יד או שבט וכדומה כי. אם יתן ידו עליו אך בהכאה קלה יזעק מר על כאבו כי אנושה מכתו וכולו דוי. ועד"ז ממש ענין עב"י בעת גלותם כי בעוה"ר הפלא ה' את מכותם בחלים רעים ונאמנים וכמאמר (שם ע"ג) ואהי נגוע כל היום כו' וע"כ אם יוסיף ה' תת ידו עלינו רק לנגוע בנו הלא גם בזה מכאובנו ירבה ח"ו וישגה מאד כי בשרנו כמו רצא. וזהו ה' אל בקצפך תוכיחני ובחמתך תיסרני כלומר מה לך להרבות לבקש בעבורנו אמצעיים המכאיבים בחמה וקצף כי הלא מכבר חציך נחתו בי וא"כ אם לא תוסיף מעתה בלתי הנחת ידך עלי הלא רב לך וזהו ותנחת עלי ידך והטעם אין מתום בבשרי כו' הבאישו נמקו כו' וכדברינו:

ומעתה נבוא אל הענין בשנבאר עוד מ"ש (שם מ"ד) אף זנחת ותכלימנו ולא תצא בצבאותינו. כי הנה ידענו אשר אליו ית' ב' פנים בעונש האמרים בו אם ביסורי ההשגחה כענין שנאמר (ויקרא כ') ושמתי אני את פני כו' (שם כ"ו) ונתתי פני בכם. או שיהיה העונש מצד הסתרת הפנים והעלמת ההשגחה ע"ד הנאמר (דברים ל"א) ועזבני והפר את בריתי כו' וחרה אפי בו כו' ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו כו' ר"ל כי בשיהיו נעדרים עין השגחתו ית' הטובה המסבבת שלומם וטובתם ממילא יפגעו בהם האורבים לדמם והדורשים רעתם כי סר צלו יתברך מעליהם.

והוא ממש ההבדל בחרדת ב"א כי הבריא והשלם לא יירא ולא יתעצב כ"א בעבור הרע שישיגנו מזולתו אבל אם אך סמוך לבו בטוח שלא יעשה עמו רעה בפועל כ"א מה שיעלים עצמו ויסתיר פניו ממנו מהיטיב עמו לא יחוש ע"ז מאומה כי גם מבלעדי השגחתו עליו והשתדלותו על אודותיו לא יקרנו דבר. אבל לא כן הדבר באיש חולה אם ירגיז לב הרופא בשגם לא יעשה עמו דבר רק הסתר יסתיר פניו מהשתדל בעיונו להתבונן במחלתו ולהגיד לו מוצא ארוכתו הנה בזאת יעשה עמו רעה בהחלט כי יהיה כאבו נעכר או ירדם ויתעלף. וזהו מ"ש (תהלים כ"ח) צורי אל תחרש ממני פן תחשה ממני ונמשלתי עם יורדי בור כלומר ע"י הסתרת הפנים ושלילות ההשגחה. וזהו אף זנחת ותכלימנו כלומר בשגם לא עשית עמנו רעה מאומה רק זנחתנו ולא תצא בצבאותינו הנה גם בזה הרבית כלמתנו. והוא הדבר בעצמו בחרדת בני יעקב כי האמנם שהיו בטוחים ביוסף אחיהם שלא יעשה אתם רעה בפועל זולת ההסתרת פנים (כמשפט הת"ח וכאשר זכרנו למעלה) הלא די למו כי ראו בהמצריים אשר לבם כל עמם כמתמול ואך ההכרח אתם לישא פנים אל יוסף ע"כ יראו לנפשם פן יסתיר יוסף פניו מהם מהשגיח עליהם ואזי ממילא יפגעם פגיעת המצריים. וזהו לו ישטמנו יוסף כלומר רק נטירה בלב וממילא יסובב עלינו כי השב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו:

ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה כו' להחיות עם רב. הנה יוסף הצדיק ע"ה הפליג לנחם אותם ולהפיס דעתם לבל יעצבו מאומה על מה שעשו אתו. כי הנה ידוע הדבר שנתקלקל ונפסד לא יתוקן באופן שישוב לאיתנו ושלמותו הראשון טרם פגע בו הקלקול בלתי אם ירבה עליו אמצעיים המועילים יתר מאד על ערך קלקולו. כמו בנפול מעט מצבע שחור על יריעה לבנה או אדמדמת אם יתן על מקום הכתם סמים המלבנים כערך ומשקל השחרורית שנפל בו לא יועיל בזה שיתלבן המקום ההוא וישוב לתארו הקדום בלתי בשיתן ויוסיף עוד בכפלים על ערך השחרורית או אז מרוב מראה הלובן יהיה מראה הכתם השחור נאבד ויתבטל מעיקרו והיה כלא היה. ועד"ז ממש היה יוסף עליו השלום מרבה לנחם את אחיו לומר אם היה ערך הגדולה והטוב המושג לו על ידם רק כערך וכמות הרעה אזי היה כתם רעתם עמד בעיניו ויהיה נכתם לפניו לזכור להם מה שעשו. אבל הדבר לא כן הוא כי רעתם היא מצער ומוגבלת בשיעור קטן ומעט וזהו אתם חשבתם עלי רעה כלומר רק עלי ואלהים חשבה לטובה להחיות עם רב וע"כ לעומת גודל ערך הטובה הנפלאה שעשיתם החיוב שלא ישאר עוד שריד מכתם הרעה אשר חשבתם. והבן:

ינחם

ינחם אותם וידבר על לבם והרי דברים ק"ו ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבן של שבטים כך נחמו לכשיבוא הקב"ה לנחם את ירושלים על אחת כמה וכמה הה"ד (ישעיה מ) נחמו נחמו עמי יאמר אלהיכם ע"כ. והדבר רחוק מאד זה מזה ונקדים מאמר הנביא (שם נ"ד) אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו כו'. וכלל הענין בזה הוא עם מה שהארכנו למעלה אשר כל קורות הרעות והמכאובות המעיקים אותנו לעת כזאת כולם מכוונים מאת ה' ית' להכין בעבורנו הברכה והטוב באחרית הימים והמה מוכרחים להיות מוקדמים אל טוב העתיד כאשר לא יקצור הקוצר מבלעדי החרישה והזריעה המוקדמים לה. וכמ"ש (שם ס"א) כי כארץ תוציא צמחה כו' כן ה' אלהים יצמיח כו' ובמאמר (ירמיה כ"ט) כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה לתת לכם אחרית ותקוה. ומעתה דע לך כי המגרש אשתו מסבת הריב שהיה ביניהם אם גם לאחר זמן העיר את רוחו להשיבה אליו ופייסה ודבר על לבה עכ"ז תכסנה בושה על זמן העבר שהיה לב בעלה רגז עליה והיה מתעבר עמה. אבל הנה לפעמים יקרה איש ואשה השלמים זע"ז מעולם בלתי מחמת שלא הולידו שאל לחכמי הרופאים והגידו לו כי ההכרח אתו לגרש אשתו ולהפרידה ממנו זמן ידוע ואח"כ כשישוב אליה תתעבר ותלד. וביום שמעו עצתם היה נפשו מאד לשלחה מביתו עד כי נמלאו הימים שאמרו הרופאים לקחה אליו ותהי לו לאשה כמאז הנה האשה ההיא אין לה להכלם מאומה בשובה אליו על שהיתה גרושה מאת בעלה כל משך הזמן ההוא כי האם בשנאה או באיבה הדפה הלא אדרבא מסבת האהבה הגדולה כי פרידתה כל הזמן ההוא הוא הסבה לכונן אהבתם עד עולם. ואת הדבר כמו כן בכל הקורות וילדי זמן העוברים עלינו אשר לפי ראות אנושי בעיני בשר המה ח"ו מסבת כעסו ית' עלינו וע"כ גם בשישיב ה' את שבותנו ויביאנו אליו עכ"ז יהיה לנו בושה על כי היינו מרוחקים ומשולחים ממנו ית' כל משך הזמן ההוא. אי על זאת אלהינו מרחם ית' בא לדבר על לבנו לאמר אל תיראי כי לא תבושי כו' כלומר כשיתגלה לנו לעתיד פעולת ההרחקה הזו ומה שהולידו והצמיחו הקורות והפגעים ההם או אז לא יהיה מקום אל הבושה והחרפה כי כל זאת היה אך מפאת רוב טובו וחסדו להכין מוצא אל הטוב הנצחי. וזהו כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו כלומר כ"ז היה מכוון לעשותנו ולהשלימנו שנהיה מוכשרים אל הטוב המקווה וכמרז"ל (ברכות ה') ג' מתנות טובות נתנו לישראל וכולם לא נתנו אלא ע"י יסורים. וזהו שסיים ברגע קטן עזבתיך כו' בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גואלך ה':

ועד"ז יתבארו עוד דברי הנביא (שם ל"ה) ופדויי ה' ישובון כו' ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה אשר מלת ונסו אין לה שחר. אמנה מליצת הנביא ע"ה היא ע"ד מ"ש (פ' בלק) לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך כו' ועתה ברח לך אל מקומך. כי הנה בשובא הרופא אל החולה ולא ימציא תרופתו עכ"ז המשפט להחזיר אותו למקומו בכבוד כי התחת אלהים הוא. אמנם אם נתוודע שלא ידע הרופא מאומה ממהות מחלהו ומלבד מה שלא העלה לו ארוכה עוד הוסיף החלותו בהסמים הזרים אליו הנה בשובו לביתו יאמרו עליו כי הוא ברח בחרפה ובוז. וזהו לקוב כו' והנה ברכת ברך כו' ועתה ברח כו'. הוא הדבר בעניננו כי הנה עתה רבתה בנו האנחה והתוגה על המקרי' העוברים עלינו ולעתיד אי"ה נראה עין בעין בפרטי הטובות מאין יבואו ומבטן מי יצאו ואי זה מקום למיחסם שהוא רק מהמאורעות שהרבינו עליהם יגונות ואנחות וא"כ יתגלה אשר למפרע לא היה מקום אל האנחה. וזהו ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ובדרש שמחה שמעולם כלו' ישמחו למפרע על שבל הרעות וזהו ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה וכנ"ל וזהו שהביאו ז"ל במדרש מאמר הנביא (ירמיה ל"א) והפכתי אבלם לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם אשר לכאורה לא ידענו איככה יתהפך האבל אל הששון ולדברינו יצדק מאד כי לעתיד יתגלה אשר היגון והאבל היו כמו אבוב כי היה ראשית ושורש השמחה וזהו והפכתי כו':

והנה כדבר הזה בדמותו וכצלמו היה אצל יוסף ע"ה כי כל מה שהסבו עליו אחיו לרעה הלא לעינים ראה והבין כי המה חרשו על גבו להצמיח אליו הטובות המאושרות שהשיג והשכיל והבין על כל מאורעותיו שהיה לו ע"פ אחיו כי לא ברע היו אבל עשו אתו אות לטובה. וע"כ החיוב כי לא יטור בלבו שנאה עליהם אדרבא עוד חייב את עצמו להודות להם חסדם כי זרעו לו לצדקה ואם כי לא כוונו כן במחשבתם בעשותם עמו מה שעשו הלא מה לו ולמחשבתם שידרוש נקמה עליה. וזהו שדייק ואמר ויאמר אליהם יוסף אל תיראו כי התחת אלהים אני כלומר שאתן נקמתי בכם ולענוש אתכם על מחשבתכם שהיתה זרה אל טוב מעשיכם וזהו ואתם חשבתם עלי רעה הלא אלהים חשבה לטובה כלומר הרעה עצמה היתה התחלה שרשיית אל הטובה *) ע"כ ועתה אל תיראו מעונש אבל עוד אתם

יריעות האהל

*) **אשר** ע"כ המליצו ז"ל (במדרש וירא) אין רע יורד מלמעלה כלומר שלא יהיה עיקר פעולת הדבר להרע בעצם אבל יבוא להצמיח מכחו ושרשו הטוב והאושר הנצחי:

אתם ראויים ועומדים אל גמול הטוב וזהו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם. ומה מתקו בזה דברי המדרש וינחם אותם וידבר על לבם והרי דברים קל וחומר ומה יוסף שדיבר דברים רכים על לבן של שבטים כך נחמו לכשיבוא הקב"ה לנחם את ישראל על אכו"כ כו'. והוא כי הנה באמת גם אחר הנחמה הגדולה ההיא שדבר יוסף על לבם עוד לא יבצר מהם מהתפעם רוחם בקרבם ומהיות עוד בלבם דרך עוצב בידעם בעצמם רעת מעשיהם וגנות המחשבות שהעמיקו עליו בכל דבר פרטי. וע"כ האף אמנם כי אמר להם יוסף אתם חשבתם כו' אלהים חשבה לטובה עוד היה מקום אתם לדאוג על מעשיהם ונכליהם אשר נכלו על יוסף. ועכ"ז בראותם כמה הוא דואג ובוכה על צרתם ומבקש אהבתם ונחמתם ואומר להם כי אל דעות ה' הוא הסבב המעשים שעשו אתו ולא היה בהם מאומה מן הרע כ"א טוב מוחלט נתפייסו בזה ונחמו. כש"כ כשיבוא הקב"ה לנחם אותנו על המקרים הרעים שהתגולל עלינו ועל מה שאנחנו עזובים ממנו כל משך הזמן ההוא ויאמר כי כולם היו לתכלית הטוב ולחסד עולם למען לא נבוש על בושת עלומנו וחרפת אלמנותנו. וודאי כי תתנחם נפשנו בשנשמע כדברים האלה מאת הפועל המרחם יתב' בעצמו היודע המחשבות שהוא חושב עלינו מחשבות שלום ולא לרעה לתת לנו אחרית ותקוה במהרה בימינו אמן:

תם ונשלם ספר בראשי

ספר

אהל יעקב

על

חמשה חומשי תורה

בית מלא כל הון יקר באורים דרושים ומשלים מתוקים מדבש ונפת צופים, מאת גאון-האגדה ואבי המושלים, ראש הדרשנים, הרב הגדול בתורה, צדיק ואיש קדוש, התלתו מלאה הארץ,

כקש"ת **יעקב דובנא** זצוק"ל.

נאספו נלקטו ונסדרו בחכמה ותבונה ועבודה רבה מלקוטי כ"י הרב המחבר ז"ל, הקצרים והמפוזרים וכתובים ברמז ראשי מלים רק למזכרת עצמו, בלי תאר ספר, וישלח אברהם את ידו לזקקם ולצרפם לחבר אחת אל אחת מאמר אל מאמר וענין לענין, במיטב הגיון ובהרחבת דברים ותוספת חדושים ברובי הענינים וחדושים שלמים בגוף הספר, והערות יקרות **ירִיעות האהל ושפת היריעה**.

כל אלה פעל ועשה תלמידו, נוטה אהלו ומקים יריעותיו, הרב המאוה"ג, כליל הדרשנים ותפארת המגידים, פה מפיק מרגליות,

כקש"ת **אברהם בערוש פלאהם** זצוק"ל.

בהוצאות במה"ס של האחים בני הר' נפתלי ז"ל משכיל לאיתן ממינסק.

ספר שמות

ווארשא

ОГЕЛЬ ЯКОВЪ

Респонзы Якова изъ Дубны.

Тип. ЛЕВИН-ЕПШТЕЙНЪ Павлинная 38.
ВАРШАВА. 1909.

פתח האהל

מאז ברא אלהים אדם על הארץ. והערה עליו רוח ממרום. הוצק חן חכמה בקרבו. והתבונה בנפשו נטעה. למען ילטוש עיניו לו להביט באור המושכלות. ללכת לנוגה החכמות. לבלי יכשל באבן האולת. ולבלתי יתן לכל דבר ישר כתף סוררת. — ולהורות לפניו דרך נתיבה ואורח צדקה. נגלה בכבודו על הר סיני. והשמיע את הוד קולו להנאמנים בבריתו. והציב להם ציונים בדרך תורתו. כי באורה יראו אור. ונוגה להם מסביב. — והתבונן נפלאות צורנו. אשר שגיא כח לא מצאנוהו. כי עמד וימודד תכונת כל איש. כח השגתו. ורוח מבינתו. והעריך כמדו התגלות יקר התורה. כי אצילי בני ישראל אשר מעלתם נכברת. המה חזו נפלאות. והבינו מהנסתרות. ואל שארית העם העריך כמו כן התגלות כבודו וכבוד תורתו לפי ערך כח השגתם. אשר על הכוונה הזאת יורה מאמר חכז"ל (שמות רבה ה׳) מלמד שנגלה לכל אחד ואחד לפי כחו:

ועל דרך זה עצמו תשוב תראה. כי בהקים ית׳ רועים על ישראל. וימן להם נביאים וחוזים. בחר כמו כן באנשי הרוח. אשר להם לב חכם לבחון תכונת כל איש וערכו. לנהל אותו ע"פ דרכו. אשר ע"ז קרא יתב׳ למשה אדון הנביאים ע"ה מן ההר לאמר (שמות י"ט ג׳) כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל. ובבאורם ז"ל כי אל בית יעקב קטני הדעת אליהם תאמר רכות. ותגיד קשות לבני ישראל. היינו שלמי הדעת. וכן שאל ע"ה טרם אסיפתו (במדבר כ"ז ט"ז) יפקוד ה׳ אלהי הרוחות לכל בשר וגו׳. וביארו ז"ל מנה עליהם מנהיג שיהיה סובל כל אחד לפי דעתו. ועל היותר היה מוכרח ענין זה בנביא הדור והמוכיח בשער. כי הוא בא בדבר ה׳ אל העם כלו. להישירם ולהטותם הדרך. אמנם מדרגות האנשים שונות זה מזה. והיה ההכרח אליו להיות לו לשון חכמים. למען יכלכל דבריו במשפט. באופן שיבין בהם כל אחד כפי הנאות לו. אשר ע"ז התפאר הנביא ע"ה (ישעיה נ׳ ד׳) ה׳ אלהים נתן לי לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר וגו׳ בבקר וגו׳ לשמוע כלמודים. ר"ל כי בכחו לפלס מעגל דבריו. באופן אשר גם העייפים היינו פחותי ההרגשה ידעו כמו כן מדברי תוכחתו. וזהו בבקר בבקר יעיר וגו׳ לשמוע כלמודים. היינו ממש ע"ד למודי התורה. אשר יתחלקו מובניה כפי ערכי שומעיה ולומדיה:

ואחרי כי פסו הנביאים ונסתם החזון. עוד היו בישראל חכמים גדולים. עד ימי רבינא ורב אשי אשר אספו דבריהם וכתבו אותם על ספר. הוא תלמוד בבלי שבידינו. ובספר התלמוד הזה ובמדרשיהם. ערכו שלחנם אף מסכו יינם, גם בדינין. גם במדות ודעות. בתוכחות ומוסרים. אשר רוב האגדות נוסדו ע"ז:

אמנם הם ז"ל נהגו בדבריהם כמנהג החכמים הקודמים, ומהשבותיהם הרחבות לאין חקר העמידו במלות קצרות וסתומות. מבלי תצאינה פרצים מגדרי התורה. ומבגורם מסביב פן יתעללו במו ערלי לב. אשר חכמת מה להם. ויראת שדי לא בחרו. ועתה פן ישלחו ידם לאכול מפרי עץ הדעת והי׳ לורא באפם. וימסכו רעל בכוסם הרויה. ויאמרו שלחן ה׳ מגואל. [עיין מורה נבוכים ע"א מהקדמה]:

התחכמו המה להלביש אגדותיהם מחלצות ומעטפות. ולתת על פניהם מסוה. למען לא יהרסו לראות בהודם. ולא יעפילו להביט בקרן אורם הנבלים ההמה. — ולא כתבו דבריהם רק לחכמי לב הנאמנים. והשרידים בעם. אשר כח להם לראות כוונתם גם מבעד לצמתם. והחכמים המבינים בם היו מרחיבים בחן שפתותיהם כל ענין וענין ולמדום לכל העם מדור דור:

אולם ברבות הימים. הדלו אנשי הרוח בישראל חדלו. ספו מביני מרע. אין עוד דורשי תושיה. עד אשר כמעט סך בדלתים ים החכמה. התלכדו פני תהום התבונה. וארחות האגדות נשכחו מני רגל. ומסלותיהם נשמו מבלי עובר. וברב חסדו ית׳ דבר שלח ביעקב להתר חרצובות האגדות. ולנתק מוסרותיהם, פעם במשל. פעם במליצה. ופעם במחקר עיוני. ופעם החזיק יד אגדה אחת באגדה זולתה כענין שזכרו ז"ל (ירושלמי ר"ה פ"ג) דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. ואשר חסר בלמוד. זה מלא אותו בלמוד אחר. כי כן ימלאו תמרוקי החכמה. וכן תרוממנה קרנות התבונה*):

והן

*) **ומה** יקרו לי בזה דבריהם ז"ל (ראש השנה כ"ו ב׳) לא הוו ידעי רבנן מאי סלסלה ותרוממך (משלי ד׳ ח׳)

והן זאת היתה תפארת האדם הגדול המחבר ע"ה. והדר גאונו. כי עשה לו כנפים להגביה עוף על מרומי שדי הלמודים. ידלג על הרי המדרשים. יקפץ על גבעות האגדות. ירוץ עליהם כגבור. ברצוא ושוב. וכל מאמר וכל אגדה אשר עוז פניה ישונה. לא נמצא טעמה בה. הנה ממרחק הביא לחמה. ומריח מי פלגיו הפריחה. ופניה לא היו לה עוד:

ועל כל אלה מי כמוהו דורש חכם ישכיל פיהו לעומת השומעים כלם למחלקותיהם. אנשי לבב הם שמו בכליהם מפרי עץ הדעת ושושני המושכלות. חדשים לבקרים. אביוני האדם ודלת העם. אליהם המתיק רגבי חכמתו ותוכחתו במשל ומליצה. כי יוצרו נתן לו לשון למודים לדעת לעות את יעף דבר. ועל דרך שאמרנו:

וכענין מאמר דהמע"ה (תהלים מ"ט) שמעו זאת כל העמים וגו'. גם בני אדם גם בני איש יחד עשיר ואביון. פי ידבר חכמות וגו'. אטה למשל אזני וגו'. רצה בזה להשמיעם אשר מה שידבר הוא נכון לכל אדם כגדול כקטן להטות אוזן לשמוע אמריו. ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש. ערער בערבה. ולא בינת אדם לי. ומה יסכון לי החכם בחכמתו או מה יועילני ברוחב בינתו. בהיות כל דבריו דקים שבעתים מוזקקים. ואני בהם כחרש לא אשמע. ידבר ולא אבין לו. אי על זאת קרא להם ואמר אשר עם אישים כאלה יתנהל לרגל המלאכה אשר לפניהם. היינו לבאר להם תכלית כל דבר ע"פ משל ודמיון מטיב העולם ועסקיו. ולצייר להם דקות ענייניו על נושא הגס. באופן שיבינו כלם. והוא מה שאמר. שמעו זאת כל העמים וגו'. גם בני אדם גם בני איש וגו'. היינו מכל סוגי המדרגות. והציע לפניהם התכלית. פי ידבר חכמות והגות לבי תבונות. לאמר כי לא על דבר ריק יקראם. בלתי להשמיעם מושכלות יקרות. ולבל יוזרו אחור ממנו אישי ההמון. קרא ואמר אטה למשל אזני וגו' ותבינו גם אתם:

ככה גם קול המחברת. תשמיע דבריה ואומרת. שמעו אבירי עם. האזינו שוקדים בתבונה. אלה מזה. ואלה מזה. גשו הנה. אביאכם באהלי יעקב. שמה תשבעו לחם החכמה. שמה תשתו לרויה מימי הלמודים. תתענגו מפרי האגדות. דודאי המדרשים. הכל נתון מאתי עלי יריעות אהלי. חתום באוצרותי. — גם דלי ההשגה. אביוני הבינה. גושו חושו נא. אל תפחדו ואל תרהו. לאמר מה לנו כי נעמול נפשנו. הלא אנחנו כאלמים הוזים שוכבים לא ידעו דבר. כי תתום הוא

יומא חד שמעוה לאמתא דבי רבי דהוות אמרה להדין גברא דהוה קמסלסל בשעריה אמרה ליה עד כמה אתה מסלסל בשערך ע"כ. אשר הדברים מפליאים מה בלע אלינו בספור זה או מה מנו יהלוך אם נחשוב שהרבנן היו יודעים מאי סלסלה עד שהוכרחו ז"ל להעיר אותנו ולומר לא הוו ידעי רבנן כו'. ומה גם כי ראוי להתבונן במהות הלמוד שלמדו ע"י מאמר ההוא. אבל הדברים יתבארו על נכון בהצעת הקדמה אחת. דע כי גדר כל עצם להיות נקוב בשמו מצד התכלית אשר לו כי כן גדר השם להיות מצד התכלית, כמו המנורה אשר גדר שם מנורה מצד התכלית אשר בעצם שהוא מוכשר לקבל הנר או השמן והפתילה, אולם בעוד לא נשלם העצם בגמר מלאכתו לכל מעשהו ואין עוד בו תכליתו לא יהיה מתואר בשם מנורה רק גולמי כלי עץ או גולמי כלי מתכת, עוד זאת ידענו אשר גדר העצם השלם הוא ראוי להיות שלמותו מעצמותו ולא שיצטרך לבקש שלמותו מזולתו השלם כי בהיותו בלתי שלם בעצמו רק בהצטרפות זולתו א"כ עוד לא השיג תכליתו:

ומעתה נחקורה בגדר שם הספר הנכבד אשר בידינו מפי ה' ביד משה המגודל בשם תורה. אשר בהכרח התנאים האלה הנה הנם בגדר השם כי גדר העצם בשמו מצד התכלית הטוב אשר בו להורות לאדם דרכו וללמדו מישרים, וכן העצם הוא שלם מעצמותו, היינו כי התורה היא שלמה מעצמותה בתכלית כל השלמות ואין נורך אליה לבקש השלמתה מדברים זולתים כמאמר חז"ל (אבות ה' כ"ב) הפוך בה והפוך בה דכולא בה, ר"ל גם הדבר הנראה בעיניך כי הוא מכוסה מלמעלה הפכהו מעבר אל עבר ויבוא ענין זה וילמד על זה וזהו דכולא בה היינו שאין לה נורך לבקש השלמתה מלמודים זולתים ומחכמות אחרות. כי לולי כן יהיה שלמות העצם אך ע"י הזולת ואנהנו קבלנו (תהלים י"ט ח') תורת ה' תמימה ר"ל שלמה בעצמותה:

והנה בזמננו אנו רואים כמה חכמים מלומדים אשר בהגיעם אל מאמר בתורה הבלתי מובן. יבקרו אחר כללים מחכמות זולתיות להסיר בהם העקוב, ובאין ספק רבותינו בעלי התלמוד להיותם חכמים גדולים בכל שבע החכמות אם היו רוצים היו יכולים לכלול חלקי הלמודים ההם בגדרה להבין על ידיהם מאמריה הקשים והסתומים. אכן הם ז"ל שמו לבם לחקור בכוונת מאמר שהע"ה סלסלה ותרוממך כי אפשר לבארו בב' פנים. למשל אם יאמר לך אחד אני באתי מבית פלוני ושם הייתי מסלסל את השלחן, השומע לא יבין מה הוא אומר, היינו כי יש לחשוב בכוונת מאמרו ב' פנים, או שהשלחן עומד באמצע הבית והוא הלך ועשה הקפות סביב השלחן כענין המסלסל דבר בדבר היינו שהוא מקיף ומסבב העצם בדבר אחר, או שהיה מסלסל את העצם עצמו היינו כי עשה אותו נפתל ופתלתול עד כי הגיע קצה אחד אל קצהו השני, וא"כ היה להז"ל הספק הזה על מאמר סלסלה כו'. כי נסתפקו על מניח הלשון על מה יסד הוראתו בעצם והשונה, אם שרצונו סלסול דבר בדבר וא"כ לסלסל התורה יהיה הצורך להשית סביב לה למודים זולתים ולהקיפה

הוא אל אישים כגילנו . — לא כן הגברים. דעו נא וראו מי ילד לכם את אלה. הלא תשפטו כי גם לכם נתן האהל הזה למורשה . כי יטה במשל חמיון ומליצה . עד כי יפתח שעריו לכל באי חדריו :

ונפשי דלפה מתוגה מדי העלותי נועם זכרו ברעיוני . וכי אפקוד גבר חכם בעוז כמוהו . הה , הוא אשר האיר לארץ כלה באור חכמתו . ובנוגה תבונתו גם בלבבות מאפליות יופע נהרה . אם להוכח מילים יחשוב . רוכסי אנשים ישים למישור . כי מעולם חצי תוכחותיו לא שבו ריקם . עברו משכיות לבב. לא החטיאו המטרה . — ואם לעת ספוד יאבה לעורר לויה, הלא כאפיק נחלים וכשטף נוזלים היו המים המוגרים מעפעפי השומעים. ואם עגומים לנחם . יין שמחות ושמן ששון ימסוך להשקות מרי נפש . עד כי שכחו רישם. ומצאו נחומים . כי יש לדל תקוה . — אם מועף מאשר מוצק לו . שמש צדקה הופיע הרחיב לו . — וגם כל הנשוך מפגעי הזמן . וראה אותו וחי :

אולם מה אוסיף דבר אוסיף מלל . אם רבות שבחיו . כח מעשיו ופועל ידיו גם באיים רחוקים נודעו . ומי לנו גדול מרבינו הגאון החסיד רבן של כל בני הגולה רבינו אליהו מווילנא זצוק"ל . אשר הפליג בשבחיו עד להפליא. באגרותיו אשר שלח אליו לק"ק דובנא (נדפסו בבאורו להגדה ש"פ) לבקש אותו לבוא אליו להשתעשע אתו ולשוש באהבתו , הה . הן אך זאת מותר החכם מאישים זולתו *) . ואם להלל יקר הספר. הלא כל חכמי לב יראו עין בעין סגלתו ותפארתו . ואהיה כמהלל השמש בצהרים . אשר תראה בהדרה לכל אשר לו עינים :

אמנם מי יתן תבוא שאלתי ותהי זאת נחמתי מיגוני ואנחתי . כי יהיה אלהים עמדי למלא את ידי . ולאמץ את זרועי . להשלים המלאכה אשר החלותי . ולפרוש האהל הזה על כל התורה . כי כוונתי רצויה להפיץ מעינות חכמתו חוצה . להגדיל כבוד התורה . ולמען ספות הרוה לנפש צמאה לדברי אמת ליעקב . כי עילה זאת היתה בעוררי נפשי לקרבה אל המלאכה לעשות אותה עם היות המלאכה גדולה וכבדה . כי מכתבי הרב זללה"ה אין להם סדרים לא ע"פ סדר המקראות . ולא ע"פ סדר מאמרי רז"ל . כי הוא ז"ל לא התוה אותם בלתי ע"ד הכותב לקוטים מאגדות מפוזרות ומכתובים נפרדים לא קרב זה אל זה :

גם החדושים בעצמם המה כדברים מיוחדים . ואין להם דודים . להיות עמהם אגודים . בלתי במקומות מועטות כתב חדושיו ע"ד המשך מעט . אמנם את הכל כתב בתכלית הקיצור . ככותב לזכרון דברים למזכרת עצמו. ועל כל אלה כל כתבי חדושיו נעדרים ציוני מראה מקומות . לא למקרא ולא לגמרא ולמדרש :

וברב חסדו ית' שמו עזרני ללקט מהחדושים ההם . ולאסוף אותם כעמיר גורנה . לסמוך מאמר אל מאמר. לענוד ענין אל ענין. אחר החקירה בהם . עד שיהיו העניינים מתאימים איש אל רעהו . ותושע לי זרועו לחבר מהם האהל הזה . ולקרוע לו חלוניו . המה ההערות הרבות אשר עשיתים זר סביב האהל . וגם כי רובם הוספתי מחידושי. עכ"ז לא

בחכמות אחרות להבין על ידיהם מאמריה הקדמים, אף שרצונו היה בעלם ובראשונה במאמר סלסול על סלסול העולם עצמו וא"כ מה שהזהיר ואמר סלסלה וגו' לסלסל התורה כוונתו לסלסל התורה עצמה ולהפוך בה עד כי יתערבו חלקי ענייניה ומה שחסר לו בזה יתגלה לו ע"י מקום אחר. וזה למדו מאמתא דבי רבי. כי השתמשה במאמר סלסול על המסלסל בשערו שהוא סלסול בעלם עצמו, וא"כ מה שאמר שלמה סלסלה כוונתו כמה שאמרנו שאין לנו לחפש ולבקר בלמודים אחרים כי אין צורך אל התורה לבקש דבר מחכמה זולתה, והבן:

*) ומה נעמה בזה מליצת החכם ע"ה (קהלת ו' ח') כי מה יותר לחכם מן הכסיל מה לעני יודע להלוך נגד החיים. אשר בהשקפה הראשונה הוא כדברים שאין להם שחר. ויתכן כי מאמר זה נמשך למה שאמר תחלה פעמים רבות בדרך כלל כי מקרה בני האדם ומקרה הבהמה כו' והכל הבל ואין יתרון לחכם על הכסיל (וכוונתו בזה רק על ענייני עוה"ז כמו שאמר כמות זה כן מות זה אבל על ענייני הנפש הלא בפה מלא אמר מי יודע רוח בני האדם העולה היא למעלה כו') והנה הוא עצמו ע"ה ביאר לנו במקום אחר אשר גם בענייני הגוף יהיה יתרון אל החכם על הכסיל, והוא (משלי י"ח ט"ו) לב נבון יקנה דעת כו' עד ולפני גדולים ינחנו, ר"ל כי החכם ידיו רב לו לעמוד בפני גדולים ולהתיצב לפני חכמים ולהתוועד באסיפתם לא כן הכסיל שאמר עליו (שם כ"ד ז') ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח פיהו:

והנה בקהלת במאמר הנזכר היתה כוונתו כמו כן לבאר היתרון הזה. אך הוסיף עליו משל נמרץ כדרכו בכל ספריו הטהורים. והוא, כי הנה כבר מוחלט אצלנו עני חשוב כמת (נדרים סד). והוא שוה אליו ממש ועכ"ז יש אל העני יתרון על המת שהוא יכול ללכת בין החיים והמת שוכב בין המתים, כן ממש גם כי החכם והכסיל שוים המה במקרי העולם עכ"ז רב ההבדל ביניהם, והוא שאמר כי מה יותר לחכם מן הכסיל ממש אותו היתרון מה לעני על הדומה לו שהוא יודע להלוך נגד החיים כן החכם זה יתרונו שהוא יכול לעמוד באסיפת חכמים והבן:

לא אביתי להזכיר שמי עליהם. כי רק על שדה חקירתו צמתו. ועשיתי הכל בסדר נכון ובלשון רחב וצח:

גם הצבתי ציוני המאמרים המובאים בבאוריו. ממאמרי הנביאים. ואם ממאמרי חכמינו ז״ל בש״ס ומדרשים. איש איש על דגלו באותות למקומותם במושבותם. כאשר עיני הקורא יראו יביטו במחברת הזאת גם במחברת הראשונה על ספר בראשית. רבת עמלה לה נפשי עד כי גלותי את אבן הקיצור מעל פי באורו. והחלק הא׳ כבר יצא לאור בדפוס ע״י הרב המגיד המפואר גבר חכם בעוז מהור״ר יצחק זלה״ה בן הרב הצדיק יעקב איש תם, הה. אמרנו זה ינחמנו מעצבוננו. זה יחבוש פצעי לבבנו. והשמש אשר באה תזרח עוד הפעם. הן בהיותו חי עמנו. עומד מול הארון. מבשר צדק בקהלנו. אמרנו לא מת יעקב, חי חי הנהו. יצחק ידבר וקול יעקב קולהו כי האלהים חנן אותו לשון למודים. וישם את פיו כחרב חדה. ומה אומר אני. כי כמשוטט על הרי בשמים הייתי. ולמתהלך בעדן גן אלהים דמיתי. כל הימים אשר את קולו שמעתי, הה, נפש עדינה, נעמת לי מאד. אך עתה לבי כחלילים יהמה על הפרח הנחמד הזה. כי נקטף בלא עת. ומת מיתת שמואל הרמתי בגוע אחינו לפני ה׳ (בשנת ה׳ תקנ״ח). ואתה אלהים ראה עניי ועמלי. מעמל נפשי אראה אשבע נעימות מתורתך. והדריכני בנתיב מצותיך. והושיעני למען שמך. וזכות הרב הצדיק המחבר זלה״ה יעמוד לי ולזרעי, ואהיה בריא אולם לתורתו ועבודתו ית״ש כל הימים

דברי הצעיר עבד עבדי ה

אברהם בערוש בן לאאמ״מ מהור״ר **דוד פלאהם** יצ״ו

מילידי ק״ק מעזריטש

ה׳ צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה

פתיחה

במדרש ואלה שמות כו׳ הה״ד (משלי י״ג) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר ללמדך שכל המונע בנו מן המרדות סוף בא לתרבות רעה כו׳ עד ואוהבו שחרו מוסר זה הקב״ה על שאהב את ישראל הוא מרבה אותם ביסורים את מוצא ג׳ מתנות טובות ניתנו לישראל וכלם ע״י יסורים וכו׳ ע״כ. ונזכיר עוד מאמרם ז״ל במד׳ (פרשתנו) ה׳ צדיק יבחן בדק לדוד בצאן ומצאו רועה יפה שנאמר ויקחהו ממכלאות צאן מהו ממכלאות כמו ויכלא הגשם היה מונע הגדולים מפני הקטנים והיה מוציא הקטנים לרעות כדי שירעו עשב הרך ואח״כ מוציא הזקנים כדי שירעו עשב הבינוני ואח״כ מוציא הבחורים שהיו אוכלים עשב הקשה אמר הקב״ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבוא וירעה בעמי הה״ד מאחר עלות הביאו לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו ע״כ. ומהראוי לחקור תכלית המבחן הזה מה הוא ומה הוראתו. אבל דע כי פועלי הרחמים עם רעיהם יתחלקו לב׳ סוגים היינו כי יעשו מעשיהם לאחד מב׳ פנים. יש ירחם כי נדבה רוחו אותו להטיב עם אנשים וחפץ חסד הוא לשקוד בטובת זולתו. ויש כי יתנדב אך מצד רכות הטבע כי לא יכול לראות בצרת רעהו, וכמו שזכר החסיד ז״ל בחו״ה (בהקדמת שער הב׳) בכוונת החומל על העני שהוא מכוין בה לדחות הצער מעל עצמו אשר מצאהו מעגמת נפשו למי שחמל עליו והוא ממש כמי שמרפא כאב שמצאהו ע״כ. והנה ב׳ סוגי המרחמים האלה יבחנו לאמתתם בהזדמן לפניהם איש נגוע ומוכה אשר מהצורך לעסוק ברפואתו באכזריות כמו לחתוך ממנו איזה אבר וכדומה מהיסורים, הנה אז תראה כי השני הזה לא יאבה ולא ישתדל לעסוק ברפואתו מאומה יען כי כל מה שהוא עושה לפעמים טובה לבני אדם אינו מחמת היות חפצו להטיב בלתי להסיר רעה חולה מעצמו כי לבו עליו דוי בראותו רעהו ברעה, ולכן פה בהיות דרכי הרפואה עוד סבה להוסיף על דאבון נפשו כאשר יראה ענויים זרים כאלה הלא ישא כנפי שחר ויפנה אליו עורף גם כי באמת היסורים האלה המה לטובת החולה אבל הנה המדה הזאת נעדרת אצלו כי לא חפץ חסד הוא. לא כן הא׳ אשר כל מגמתו וחפצו להטיב בעבור אהבתו הבריות, הוא הלא ירבה להשתדל ולהשתתף בצרתו ולסבול במכאובו יען כי זה הוא הדרך המביא אותו אל רפואתו ואל הצלתו. הנה אשר הפריז המשורר ע״ה ואמר טוב וישר ד׳ ע״כ יורה כו׳, כלומר לא כמדת המטיב הנזכר שכל עיקרו הוא אך עבור הצלת עצמו לבקש לו מזור לכאב לבו על צרת חבירו ולא מצד טובו וישרו. אבל לא כן הוא מדת אלהינו ית׳ כי טוב וישר הוא ע״כ גם יורה חטאים בדרך כלומר יביא יסורים על החוטאים להטותם הדרך כמשפט לאוהב השלום שזכרנו*):

ומעתה דע כי מה שהחליטו חז״ל שהקב״ה בוחן ובודק רועי ישראל בצאן, הוא לעילה גדולה היינו שיתברר אם הם דבוקים והולכים במדותיו ית׳ לכלכל ענייניהם במשפט על דרך שאמרנו. היינו לאיזה סבה יפעול הרועה רחמיו, אשר קל מהרה אפשר לבחון זאת במרעה הצאן. כי האיש שהוא רחמני בטבע עד שאינו יכול לעשות רע לשום בריה הוא אינו מוכשר להיות רועה צאן כי הוא יוציא הילדות והזקנות יחד והוא ענין רע אל הילדות. לא כן העוצר בעד הזקנות ומונע אותם מלרעות עד אשר יאכלו תחלה הילדות הנה מזה יבחן כוונתו וטוב לבו באמת שהוא דורש אך טובת הצאן, אשר ע״כ הוא עושה דבר גם נגד טבעו היינו לגרש הזקנות עבור יאכלו הילדות תחלה לכן ההוא יקרא רועה נאמן. וזהו ויבחר בדוד עבדו ויקחהו ממכלאות כמו ויכלא הגשם היה מונע הגדולים כו׳ אמר הקב״ה מי שהוא יודע לרעות הצאן איש לפי כחו יבא וירעה בעמי וזהו לרעות ביעקב כו׳ ובישראל כו׳ כלומר לכל אחד לפי שיעור הכנתו וכח יכלתו:

ובזה יתבאר לנו מאמר (ירמיה לא) הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד על כן היו מעי לו רחם ארחמנו נאום ה׳. בהזכיר מאמר רבותינו ז״ל (שמות רבה ב׳) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו בשר ודם מדותיו ועלילותיו מעוותות הן אבל מדותיו ועלילותיו של הקב״ה רחמניות הן הוי רחום וחנון ה׳ **). אמנם כלל

*) והוא שקיים כל ארחות ד׳ חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו. כלומר כל עיקר מגמתו לעשות חסד ולהפיק טובת מקבל הפעולה וא״כ יכונה מעשהו בשם חסד ואמת ר״ל חסד של אמת. לא כן החסד הבו״ד כי ע״פ האמת אינו חסד כלל בהיות עיקר כוונתו לטובת עצמו, וזהו כל ארחות ה׳ חסד ואמת לנוצרי בריתו כי החסד נשאר דבוק אצל מקבל הפעולה:

**) ובקצרה נוכל להמתיק המאמר כי הנה מדות לחוד ועלילות לחוד. מדה היא הפעולה המכוונת בתכלית. ועלילה היא הסבה להביא את התכלית. כשוכר עגלה וסוסים לנסוע לדרך. אין העגלה התכלית ולא הסוסים רק הריוח אשר ירויח בנסיעתו. וא״כ טלטול הדרך הוא לו למורת רוח כי למה זה לו. רק בהכרח יתעסק בזה כי אין לו דרך אחר להפיק זממו לסבב התכלית. ואחר כל העלילות ואחר כל היגיעות הלא יזדמן גם ההיפך. לא הרויח בדרך ועוד הפסיד ההוצאות. וא״כ עסק בעלילה ואל התכלית לא בא. וזהו מאמר המדרש בו״ד מדותיו ועלילותיו מעוותות הן. שנאמר ושם לה עלילות דברים. פי׳ שאין העלילה מכוונת אל התכלית ולא התכלית אל העלילה. שנאמר ושם לה עלילות דברים. הוא עסק בסבה לסבב עליה

שם

בכל הדברים הוא כי אם תבחין ותתבונן על מעשי בני אדם תראה בהם דבר והפכו והם תמיד כסותרים את עצמן, כי לפעמים האדם מטיב עם רעהו ולפעמים בהיפך ומכוון להזיק. לא כן מדת הקב"ה כי כל עסקיו רק להטיב, רק הטוב נחלק כפי המקבל ממש, עד"ד העושה סעודה גדולה לפני בני אדם הרבה והיו שם אנשים בריאים במזגם והיו אוכלים וערב להם והטיבו לבם והחלשים שהיו שם לא היו תאבים לאכול, מה עשה בעל הסעודה הלך והביא להם סמים מרים להריק מעיהם ולזכך אותם עד אשר התאוו תאוה לאכול. אז נתן להם המטעמים אשר עשה. והנה בשני הכתות כל מעשיו רק חנינה והמלה רק אלה מזה אכלו תיכף ואלה הלא הביא להם סמים למען יוכלו אח"כ לאכול. וזהו יודיע דרכיו למשה והטיב עמו תיכף כי הוא בריא המזג יכול לקבל הטוב, ולבני ישראל עלילותיו היינו האכילם תחלה לענה וראש להריק הרע מהם שיוכלו אח"כ לקבל הטוב ולכן נקראו עלילות אבל עכ"ז דרך אחד לכלם כי הלא כוונתו ית' בכלם רק להטיב. וזהו מאמר המדרש בו"ד מדותיו ועלילותיו מעוותות הן כי העלילות אינם מתאחדים עם המדות רק הם דבר והפכו, כי כאשר מדתו להטיב הלא כאשר תביט על העלילות תראה ההיפך, אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן גם המדות גם העלילות. וגו' ואותן מדות הודיע הקב"ה למשה שנאמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, כלומר אני הונן את האדם ביסורים ודינים אותו את אשר אחון אח"כ לכלכל אותו טוב השפעתי ולהשביעהו מטובתי היינו כי יעסוק עמו בעלילות לסבב מהם הרחמים הגמורים. וזהו האי רחום וחנון ה':

וזה בעצמו מאמר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים, לקח משל לילד אשר אביו סובל ממנו צער הרבה מעמל גידולו והוא משתעשע בו, הנעלה על הדעת כי מעשיו של עתה ערבים לאביו כל כך, רק האמת כי האב מתנחם בו במה שעתיד להיות כאשר יגדל ויהיה לאיש. וזהו כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד כלומר כל שעשועי בזכרי כי לימים עוד איך יפאר מעשיו והנהגותיו על כן המו מעי לו רחם ארחמנו כלומר כל מה שאני מגדלהו וכל אשר אני עושה עמו עתה הוא רק סבה אשר ארחמנו אח"כ ואוכל להטיב עמו בגדלותו:

הוא הדבר אשר כוונו ז"ל להשמיענו בפתיחת הספר הזה. אשר בכללו הוא מדבר מגלות אומתנו במצרים ואת כל התלאה אשר מצאתם בדרך בצאתם ואח"כ הטובה הנפלאה אשר השיגו מאתו ית' מימינו אש דת למו ושארי הטובות הידועות. לאמר כי כל עיקר הגלות היה מאהבת ה' את עמו ישראל ומפאת היותו שוקד תמיד בתקנתם ותועלתם כ"כ עד כי גם כאשר תחייב חכמתו הנפלאה להאדיב את נפשותינו למרק אותם מכל סיג וערב הלא ימציא לנו מצד אהבתו צרות רבות ורעות (עם היות ענין זה דבר המתנגד אל מדת טובו ית') בידעו שאין תרופה למחלת נפשינו בלעדם וכמאמר כי כאשר ייסר איש את בנו כו'. ואת כל אלה יד ה' עשתה למען הוסיף שלמות בנפש אומתנו עד כי נהיה מוכשרים לקבל מתת אלהים קדושים לכן גלגל עלינו להיותנו גולים באר"מ נתונים בכור הברזל למען התך מאתנו זוהמת הנחש ולטהרנו מכל ערב וסיג. ממש כהגו סיגים מתוך כסף למען נהיה מוכשרים לקבל התורה ולעבוד עבודת אלהים חיים. וזהו שכללו ז"ל בפתיחת הספר הה"ד חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר ללמדך כו' עד ואוהבו שחרו מוסר זה הקב"ה על שאהב את ישראל הוא מרבה אותם ביסורים את מוצא ג' מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל וכלם ע"י יסורים תורה א"י וכו':

שם רע. והנה נתברר כי שקר בפיו כי הלא ואלה בתולי בתי. אבל מדותיו ועלילותיו של הקב"ה רחמניות הן. פי' גם העלילות גם המדות יחד מתאימות לסבב התכלית. וכענין אמרם ז"ל במ"א (שמות רבה נו"ן) בו"ד מכה בהזמל ומרפא ברטיה. אבל הקב"ה במה שהוא מכה בו הוא מרפא. שנאמר [ירמי' למ"ד] כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך. כי המכה עצמה היא המרפאת ג"כ. וזהו שבארו שם בסמוך לבני ישראל עלילותיו. שעשה עלילותיו במצרים כדי שיספרו ישראל עלילות שעשה הקב"ה במצרים. וא"כ גם המכות שהשיגו המצרים גם הם היו מכוונות לתכלית הרפואה. כמאמר (ישעי' י"ט) נגוף ורפוא. פי' שיתרפאו ישראל על ידיהם ויבואו אל האמונה השלמה. כמאמר וירא ישראל את היד הגדולה כו' וייראו העם את ה' כו'. כי המכות שהשיגו המצריים לא נקראו מכות רק נגד פרעה ועבדיו. אבל מצד ישראל נקראו אותות ומופתים להכשירם ליראת שמים. וזהו יודיע דרכיו למשה. כי מרע"ה מצד עצמו לא היה צריך אל עלילות לסבב לו היראה והאמונה. אבל הודיעו דרכיו תיכף. אבל לבני ישראל היה מהצורך להראות עלילותיו:

ואלה שמות ב"י הבאים מצרימה את יעקב וגו'. ראוי להעיר על מאמר את יעקב שהוא לאין צורך. והנראה בהבנת הענין עם מה שהתעוררו רבים מה ראה ית' לסבב על יעקב ע"ה שיבוא למצרים כי הלא אמנם גלות כלל העם היה מוכרח כאשר החליט רשב"י ע"ה (ברכות ה') ג' מתנות טובות ניתנו לישראל וכלם לא ניתנו אלא ע"י יסורים (וכמו שכתבנו בפתיחה) אבל יעקב ע"ה מדוע זה יתגלגל עליו שיבוא הוא למצרים ויהיה גולה בארץ לא לו עד שאמרו ז"ל בגמ' ובמדרש ראוי היה לירד למצרים בשלשלאות ובקולרין הלא דבר הוא. אמנם הדבר מובן פשוט עם מ"ש ז"ל (ב"ר צ"ד) אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אותך ואת כל הצדיקים כיוצא בך. והרצון בזה כי הוא ית' סיבב על יעקב שיבוא למצרים תחלה וראש לגלות בניו ולהבטיחו להעלהו משם למען אשר עלייתו ממצרים תעמוד לנס ותהיה מורשה לבניו אחריו כי יפליא ית' חסדו עמהם להעלות גם אותם מבור גלותם. וכאשר החליטו ז"ל מעשי אבות ירשו בנים (וכמו שהארכנו בזה בח"א) והוא המבואר בדברי הנביא (ירמיה ל"א) שמעו ה' וגו' ואמרו מזרה ישראל יקבצנו וגו' כי פדה ה' את יעקב. לומר כי יש להם לבטוח בה' שיקבץ נדחיהם מבין הגליות כי מכבר פדה את יעקב אביהם ועל היות כח הבנים כלול בהאב הלא היתה גאולת יעקב מורשה לבניו ולבני בניו לדורות עולם וז. אנכי אעלך גם עלה אותך ואת כל צדיקים כיוצא בך. כלומר אשר לעילה זאת מההכרח אתך לרדת למצרים ולעלות משם כי עלייתך תהיה סבה גורמת עליית בניך. ומעתה היה ענין ירידת יעקב למצרים דבר מוכרח אל כלל האומה הנבחרת אשר בלעדה לא היו יכולים לבוא למצרים עבור יקנו התועלת הנ"ל מדאגה פן ישתקעו שם לנצח אבל אחר כי יעקב ע"כ ירד עמהם ועלה מן הארץ הנה העליה הזאת היתה מורשה לבניו. וזהו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב. לומר כי היה בידם לבוא מצרימה עם יעקב היינו בעבור שהלך גם הוא עמהם היו בטוחים בבואם כי ישובו לארצם משא"כ בלעדו:

וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וגו' ויקם מלך חדש וגו'. הנראה בזה עם מאמרם ז"ל כל זמן שאחד מן השבטים היה קיים לא היה שעבוד כ"א אחר שמתו כלם נתחדש עליהם הגזירה והתחילו לשעבדם בחומר ובלבנים. ודע כי רז"ל החליטו כי ע"י שבל הגלות נתקלקל הדור ובענין ויתערבו בגוים וגו' וכמו שביארו הקדמונים מאמר וירעו אותנו המצריים. והנה קורא הדורות ית' בהשקפתו על הענין הזה אשר ע"י סבלת גלותם יתקלקלו בתכונתם ויאבדו שלמותם ראה מאז להרבות אותם כ"כ עד אשר רוב מספרם ישלים השלמות הראוי לאדם ישר ושלם וכמ"ש במ"א (כוכב מיעקב הפטרת תבא) בבאור וכאשר יענו אותו וגו'. וזהו וימת יוסף וכל אחיו וגו' ובני ישראל פרו וגו' (עבור השלמת ישרת האדם בין כלם) ויקם מלך חדש. כלומר על כי מיתת יוסף ודורו היתה הסבה הראשיית לעוני השעבוד הנה מאז הוא יתברך ברב חסדו הקדים התיקון ההוא טרם הוקם עול מלך החדש וזהו ובני ישראל פרו וגו' ואח"כ ויקם מלך חדש וגו':

ותיראן המילדות את האלהים. מדרש עליהם אמר שלמה (משלי ל') אשה יראת ה' היא תתהלל. הנראה בכוונת דבריהם ז"ל עם מ"ש בח"ד (ריש פ' בלק) בבאור מדרשם ז"ל (תשא) והביטו אחרי משה חד אמר לגנאי וחד אמר לשבח אשרי יולדתו. וכלל הענין מהמבואר שם הוא כי צדקת הצדיק תהיה לאחד מב' פנים אם שהוא נולד בטובו ויושרו מרחם אמו כענין מ"ש הרמב"ם ז"ל (בשמונה פרקיו פ"ו) וע"ד מאמר (ירמי' א') ובטרם תצא מרחם הקדשתיך או שהגיע אל אושר צדקתו אחר רוב שקידתו ויגיעתו. וכביאורנו שם על מאמר (תהלים ט"ו) עושה אלה לא ימוט לעולם שהרצון מי שעושה וקונה על יד המדות המאושרות האלה בכח ידו ויגיעתו ושקידתו בטוח הוא שלא ימוט לעולם. *) והנה ההבדל ביניהם הוא כי אותו שצדקתו באה לו אחר רוב יגיעו ועמלו לכבוש את יצרו ולהפך מדותיו הגרועות אל טוב מועיל הוא ראוי בעצמו אל השבח ואל היקר. לא כן הנולד בטובו מרחם אמו הוא אינו ראוי להלל בשערים מעשיו כי אינם אך מסבת מולידיו הישרים אשר משרשם הטוב התגולך טובו ויושרו. וזהו וחד אמר אשרי יולדתו כלומר אין האושר שלו כי לא טרח על צדקתו אבל באה לו מסבת מולידיו הטובים. וזהו שרצה הכתוב לבאר צדקת המילדות ואמר

*) **ובזה** אני מבין מדרשם ז"ל (ילקוט משלי כ"ב) חזית איש מהיר במלאכתו זה משה לפני מלכים יתיצב זה פרעה בל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו. והוא כי משה ע"ה התאמץ מאד נגד פרעה ודיבר עמו קשות וגבוהות ע"ד הפלגה כמבואר והיה מקום לחשוב ולומר שהיה מעיז נגדו מצד טבע תולדתו כי עז הוא. אולם אם נשים לב אל רוב ענוותנותו לפני יתרו למה שהיה אחד משרי פרעה ועבדיו הנה מזה יבחן כי עמידתו לפני פרעה והמרותו בו היה אך מצד אומץ בחירתו לקיים דברי ה' ולעשות מה שצוהו. וזהו חזית איש מהיר במלאכתו ר"ל ולא בטבעו לפני מלכים יתיצב זה פרעה. כלומר מה שהיה נגב לפני פרעה והעיז בו לא היה מפאת טבע תולדתו כ"א עבור היותו מהיר במלאכת ה' אחר מרבית העמל והיגיעה. והעד בל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו כלומר ראה נא רוב ענוותנותו לפני יתרו והבן:

ואיראן המילדות את האלהים. כלומר כשרון מעשיהם היה מסבת יראתם את ה' וחרדתם על דברו ולא מצד טבע תולדתם. וזהו שהמליצו ז"ל עליהם אמר שלמה אשה יראת ה' היא תתהלל כלומר היא בעצמה ולא ייחדו התהלה למולידים:

וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים את בריתו כו' וירא אלהים את ב"י וידע אלהים. מדרש וירא אלהים שלא היה בידם מעשים טובים שיגאלו בשבילם וכן הוא מפורש ע"י הנביא (יחזקאל ט"ז) רבבה כצמח השדה נתתיך כו' לא היה צריך לומר אלא ושערך צמח ואח"כ שדים נכונו שקודם בא סימן התחתון מן העליון אלא שדים נכונו זה משה ואהרן שהיו נכונים לגאלם ושערך צמח הגיע הקץ של גאולה ואת ערום ועריה בלא מעשים טובים לכך אמר וירא אלהים את ב"י שאין בידם מעשים ליגאל בהם וידע אלהים ידע שעליו לגאלם למען שמו בעבור הברית שכרת עם האבות ע"כ. הנה מהראוי לעמוד על תכלית כוונת הנעה זאת וכן הוא מפורש ע"י יחזקאל רבבה כו' ושערך צמח. ומה גם כי יפלא איך יוסר שאלתם הלא הסימן התחתון בא קודם לסימן העליון. ואחשוב בהבנת הענין כי הם ז"ל היה קשה להם התכת הכתובים שלפנינו שאינם על הסדר כי מהנכון היה לומר וירא אלהים את ב"י כו' ויזכור אלהים את בריתו להורות כי מה שראה ית' בעוני ישראל זה היה סבה עצמיית לזכור להם ברית אבות. והן על זאת באו ז"ל להעיר אותנו במדרשם זה על חסדי ה' הגדולים אשר עליהם המליץ הנביא ע"ה שדים נכונו ושערך צמח וכמו שנבאר. ועם דרכנו נוכל לתת טוב טעם על מה שהאליטו ז"ל (מגילה י"ג) אין הקב"ה מכה את ישראל אלא א"כ בורא להם רפואה תחלה שנאמר (הושע ז') כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים א) אשר לכאורה אין להחליט ממקרא זה כלל ענין קדימת הרפואה אל המכה כי הכתוב לא אמר רק ונגלה עון כו'. והקרוב אצלי כי דבר זה היה מקובל בידם שכן הוא מדת טובו ית' לברוא הרפואה קודם למכה אבל הם ז"ל בקשו לתת טעם אל הענין המקובל הזה. והוא כי ה' ית' בהשקפתו על גלות אומתנו (שעיקרו הוא מכוון לרפאות אותנו ולטהרנו) הוא מחליש אותנו עוד יותר *) וע"ד (תהלים ק"ו) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. הקב"ה להיותו שוקד בטובת ישראל זה דרכו להכין הרפואה קודם אל המכה היינו שהוא מכין הגואל קודם העת מדאגה פן בהקרב עת הגאולה לא נהיה ראויים להגאל ח"ו. וכמבואר במדרש (ב"ר פ"ה) בטרם תחיל ילדה קודם שנולד משעבד הראשון נולד גואל האחרון. וזהו טעם אמרם ז"ל אין הקב"ה מכה את ישראל אלא א"כ בורא להם רפואה תחלה שנאמר כרפאי לישראל ונגלה עון אפרים כלומר בהיות גלות ישראל (המכוון בעצם וראשונה למרק אותם ולרפאות אותם) סבה להוסיף סרה ולגלות עונם. א"כ בהכרח הוא מכין לנו הישועה תחלה כל עוד שנמצא אצלנו זכות מה טרם יהיה הכאב אנוש:

ומעתה דבריהם ז"ל במדרש אלא שדים נכונו אלו משה ואהרן מספיקים מאוד להשיב על שאלתם מדוע הקדים הסימן העליון להתחתון. והוא ע"פ דמיון לב' בתולות שנשאו אחת פרנסה אביה העשיר ואחת יתומה שפרנסוה בני משפחתה זו שפרנסה אביה הכין לה מלבושים כמשפט הנהוג וכסדר הצורך היינו תחלה בגדי חול ואח"כ בגדי שבת ויו"ט ואח"כ בגדי החופה, לא כן אותה שפרנסוה בני משפחתה הנה מדאגה פן לא יספיק על כל זה משפטם אשר המוכרח מוכרח קודם היינו להכין תחלה בגדי חופתה והוצאות החתונה ואח"כ בגדים כפי מסת ידם והעילה לזה כי הדבר היותר מעכב הנשואין הוא קודם להבלתי מוכרח כ"כ. וזהו מאמר הכתוב רבבה כצמח השדה נתתיך כלומר מה שהיית רבבה כצמח השדה היה אך מה שנתתי אני לך ע"ד נדבה וחסד ולא מסבתך ובזכות עצמך. והעד כי הכין ית' הגואלים הרמוזים במאמר שדים נכונו טרם הגיע עת הגאולה שעליה יסוב מאמר ושערך צמח הנה מזה יבחן רוב חנותו יתברך כי חפץ חסד הוא להקדים ולהכין פועלי הגאולה ומוצא הרפואה טרם תכבד המכה ויתמעט הזכות אשר אז אין דן דינם למזור. וזהו דברי המדרש וירא אלהים את ב"י שלא היה בידם מע"ט שיגאלו בשבילם וכן הוא מפורש ע"י יחזקאל כו' לא היה צריך לומר אלא ושערך צמח כו' אלא שדים נכונו זה משה ואהרן שהיו נכונים לגאלם. והן את כל זאת רמז הכתוב פה במ"ש וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים כו' את אברהם כו' ולבל נחשוב לומר כי נאקתם היתה סבה עצמיית להזכיר להם ברית אבות ולחדש הגאולה סיים ואמר וירא אלהים את בני ישראל לומר כי הוא ית' ראה הדבר מראש וידע אלהים שעליו לגאלם

יריעות האהל

*) **וכמו** שאל דהע"ה (תהלים קמ"ג) ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי, ר"ל שלא יביא עליו יסורין שלא יצדיקו אותו אבל יחטיאו אותו יותר ויותר, וכענין שזכרו ז"ל (ברכות ה') אלו הם יסורים של אהבה כל שאין בהם ביטול תורה וזהו ג"כ וצדקנו במשפט כלומר ולא שיתקלקלו ע"י המשפט:

שפת היריעה

א) ובקצרה נוכל לומר בזה ע"ד מאמרם ז"ל אני ה' קודם שיחטא כו' והבאור בזה ע"ד שכתבנו ביריעות האהל (ריש בראשית) על מאמר מתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין כו' על דרך שמצאנו לרבותינו ז"ל בילקוט תשא על מאמר ארך אפים ורב חסד. משל למלך שהיה אחד חייב לו מאה מנה כו' מה עשה המלך נטל בידו ארנקי של מאה מנה וזרקו לו דרך הלון למחר שלח אליו שליח בא ועשה עם המלך חשבון נמלא זה פורע הובו והמלך נוטל את שלו. וזהו ג"כ מאמר המדרש [ריש קדושים] ה' נתן כשהוא נותן בעצמו נותן (ממש כדברי המשל הנ"ל) הלך בלילה בחשאי לינו נמלך בבריה וכי לקח הוא ובית דינו. וזהו אני הוא קודם שיחטא וקודם שיתחייב מכין ית' הרפואה קודם למכה.

מבלעדי זכות ונאקת הנאקים והעד כי הגואלים (המה משה ואהרן) היו מוכנים ועומדים טרם נשמע קולם. וזהו שמסמיך ואומר ומשה היה רועה ובמדרש כל מי שנאמר בו היה הוא מתוקן לכך כלומר היה מוכן ועומד מכבר כי ידע ית' שעליו לגאלם למען שמו:

ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים כו'. הנה מלות אשר במצרים נראה מיותרות לכאורה כי מה לו לסמן היכן הם וביותר ראוי לשים לב על כפלי הדברים (פעמים ושלש) במלות שונות ראה ראיתי ואת צעקתם שמעתי כי ידעתי כו'. ונקדים לבאר מאמר המשורר (תהלים מ"ה) שמעי בת וראי והטי אזנך הנה הכתוב הכפיל שמושי החושים שמעי וראי שהוא לכאורה ללא צורך. אבל יתבאר הדבר בהזכיר מאמר החכם (משלי כ') אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם, באור הדבר כי הנה בשנתבונן בהחושים אשר באדם הנה חוש הראות הוא סבה לראות דבר הסמוך והקרוב וחוש השמע משמש על דבר הבלתי אפשר לראותו עין בעין והוא נבדל ומרוחק אם במקום ואם בזמן והנה הדבר הזה יקבל האדם מן השמיעה מאוזן לאוזן ממי שראה אותו בעיניו. וכי תאמר אשר אל הדבר שתוכל לראותו בעיניך השמיעה היא ללא צורך אל תאמר כן כי באין מנוס יקרה את האדם שיצטרך לשמש בב' החושים גם יחד. כי הנה נבוא אליך דבר הנראה לעין כל כי אך טוב הוא מתחלתו ועד סופו אין במגורו רע לא בנראה ולא בנסתר הנה אז יספיק לך ראיית העין לבד לא כן בהזדמן דבר הנראה לעין שהוא טוב אבל סופו רעה מוחלטת או להיפך או שיהיה סתרו בלתי מתדמה אל הנגלה ממנו אז לא יספיק לך ראיית העין מבלעדי שמיעת האוזן אל אשר יגידו לך היודעים והמכירים אמתת הדבר הזה ע"פ חכמתם ובינתם. וזהו שהחליט החכם ע"ה אזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם כלומר העינים לראות והאזנים לשמוע בראם אלהים שישמשו שניהם גם יחד:

ודע כי עיקר הכלל הזה אמר שלמה על דרכי התורה ומשפט עבודת האדם והיישרתו כי כבר החליט ואמר (שם י"ד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. כי בלכת האדם אחר ישרת עיניו הלא בקל ישגה ויראה און ולא יתבונן כי כל דרך איש ישר בעיניו. וזהו שיען הכתוב ואמר שמעי בת מקודם אל המורים בעם ואח"כ וראי כי אחר אשר ישמעו אזניך תחלה מפי המורים הכללים האמתיים המקובלים אז גם עיניך יראו יביטו היושר האמתי ולא תשגה בזרות *). ואולי אל הכוונה הזאת הקדים ג"כ שהע"ה שמיעת האוזן אל ראיית העין ואמר אוזן שומעת ועין רואה כו'. וזהו הרמוז במדרש ז"ל (אסתר ג') וירא המן כו' אמר ר' איבו תחשכנה עיניהם של רשעים לפי שמראית עיניהם מורידת אותם לגיהנם כו' אבל מראית עיניהם של צדיקים מעלה אותן למעלת העליונים הה"ד וישא עיניו וירא. הכוונה כי הרשעים הולכים בלתי אחר מראית עיניהם ותור לבבם ע"כ שגו ברואה לא כן הצדיקים נושאים עיניהם להתבונן תכלית אושר כל דבר מתחלתו עד אחריתו וזהו וישא עיניו וירא:

והנה עתה נבוא אל הענין כי אם תראה אחד מכה רעהו מכה רבה הנה הכאב והצער מורגש ונראה לעינים אמנם אם תהיה המכה קלה רק היא מפחות הערך והמוכה הוא גדול הערך הנה אז כאב המכה בלתי מוחשת כ"כ אל העין כמו שהיא נשמעת מפי המוכה שהוא צועק בקול אוי לי אשר נבל כזה ירים ידו עלי וישלוט בי לרע לי. ולפעמים יהיה אשר גם המוכה אינו מכיר יקרת ערכו כמו שמכירים אותו אחרים מהזקנים וכדומה מהיודעים ערך משפחתו הרמה. הם הם ירגישו צערו יותר וכענין מליצת רז"ל הכל לפי המבייש כו'. והנה כל הג' בחינות אלו כלל הקב"ה במאמר הזה, א' ראה ראיתי את עני עמי כו' ר"ל כאב הצרות עצמן, הב' ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו אשר תעלולים כאלה ימשלו בם וכדי בושה וכלימה וגם מלבד מה שהם מכירים את עצמם הנה אנכי מכיר אותם יותר ויותר וזהו כי ידעתי את מכאוביו:

עוד יתכן בזה בהקדים מאמר המשורר ע"ה (תהלים מ"ב) כאיל תערוג על אפיקי מים כו' צמאה נפשי כו' מתי אבוא ואראה פני אלהים. דע כי השואלים רפואה מאת הרופא יזדמנו בב' פנים אם שהחולה יוכל להראות בעצמו לפני הרופא ויגיד לו

את

*) **ועד"ז** יתבארו דברי הכתובים (במדבר כ"ג) וירא בלעם כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל כו' נאם בלעם כו' ונאם הגבר שתם העין נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים. אשר לדעתי היתה כוונתו בזה להשיב אל בלק שהעלהו ראש הפעור למען העיר עליהם חימה ויהיה מקום אל הקללות לחול עליהם אולם בלעם הודה על עצמו שאין בחינת הבחנת ראייתו מספקת לעמוד על אמתת האומה ותכונת סגולתה ולשקול בפלס עין בחינתו כי המה ראויים לקללה ח"ו. וכדי שלא יאמר בלק א"כ איך אתה מבחין לצד זה ואיך יעלה לבך לברך אותם אם אינך מבין תכונתם לזה אמר נאם שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה כלומר לא שיערתי ע"י עין בחינתי לדונם לפי ראות עיני אבל הקשבתי ואשמע אמרי אל שלומד זכות והתגלות על ישראל ואח"כ שבתי וראיתי בם ע"כ הרבה זכות מצאו לפני. וזהו הצעת הכתובים ותהי עליו רוח אלהים וישא משלו ויאמר נאם בלעם בנו בעור כיוון בזה להגיד לבלק כי עין השגתו סוגרת ומסוגרת מלבוא עד תכלית תכונת האומה וזהו ונאם הגבר שתם העין בלתי אני הגבר השומע אמרי אל ואחר אשר מחזה שדי יחזה או אז נופל וגלוי עינים כלומר נפקחו עיני לראות תכונת הדבר עד תכליתו. וזהו שאמר הלאה נופל וגלוי עינים אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב כלומר גם הנה אני רואה אותם לא כמו שהם עתה אבל עיני נשואות להביט למרחוק כמה יתרומם קרנם בכבוד לזמן העתיד והחל לספר קצת מזה ויאמר דרך כוכב מיעקב וקם שבט כו':

והוא

את הליו הו שהחולה בעצמו לא יוכל ללכת אל הרופא רק יכתוב לו את ענין מחלהו על הגליון והרופא ישלח לו עי"ז הסמים המפיקים מזור ורפואת תעלה. אמנם יש הבדל גדול בב' אלה כי לפעמים החולה בעצמו לבו בל עמו להבחין תכונת מחלאו ואינו יודע אמתת הדבר המעיק אותו הנה השני ההוא לא יפעול מאומה בדברי האגרת בהיות שאלתו חלוף ממה שהוא צריך לשאול ואולי ישלח לו הרופא עוד דבר המתנגד לתועלתו. לא כן הא' הבא בעצמו לפני הרופא הנה הרופא יראה בעיניו ולבבו יבין מהות מחסורו אשר יחסר לו ויושיע לו במה שראוי אליו. וזהו ממש מאמר צמאה נפשי לאלהים כו' מתי אבוא ואראה פני אלהים *) לומר כי בזמן גלותנו גם כי אנחנו שולחים אגרות קול תפלה וקול תחנה למעון קדשו אל השמים עכ"ז הרבה יש לדאוג עליהם כי צרות לבבנו הרחיבו כ"כ עד שאנחנו נעדרים ידיעת תכלית רעתנו והבחנת מחסורנו. לכן יפה שאל ואמר צמאה נפשי כו' מתי אבוא ואראה בעצמי פני אלהים אשר אל תכלית כל דבר הוא חוקר והוא יודע ברעתי מה הוא לי. וזהו ג"כ מליצת הכתוב (דניאל ט) הטה אלהי אזנך ושמע אבל עוד פקח עיניך וראה כו'. ולך נא וראה כמה תפלות שהעתיר דהע"ה וכלם בלשון קול שמע ה' קולי אקרא קולי אל ה' ואצעקה וזולתם ועוד המליץ ואמר (שם ה') אמרי האזינה ה' בינה הגיגי רצה בזה כי בהיות ישראל בלתי מבחינים במר נפשם תכלית העצמיים המעיקים לפרוט אותם בפיהם ובשפתותיהם רק צועקים מכאב לב לכן שאל ע"ד כלל שמע ה' קולי אקרא כלו' מה שאני מרים קולי לצעוק. וזהו אמרי האזינה ה' אבל עוד בינה הגיגי יתר על שאלתי. **) וזהו ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים כי שם ע"י קוצר רוחם מעבודה הקשה והפלגת השיעבוד לא ידעו כמו כן עיקר מחסורם ולא היה מי מהם מכיר רוע קלקולם (בלתי ית' בעצמו כמאמר וירא אלהים כו') וזהו ראה ראיתי את עני עמי ר"ל אשר על העניי הזה אין מבין בהם לזעוק עליהם ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כלו' מה שצועקים על מכאובים שהשיגו מלוחציהם. ויען כי הנגישה זאת אין בה ענין נסתר והבלתי מוחש אמר בה שמעתי לא כן העוני הנ"ל בהיות עניינה בלתי מוחש ואין בה משמיע צעקה אמר בה בלשון ראיה. ואמר עוד כי ידעתי את מכאוביו להפליג ענין צעקתם אשר באין ספק משבר רוח יילילו כי נוגשיהם נגעו בם עד הנפש, וזהו כי ידעתי כו' ר"ל מכבר מאז התחיל הגלות רבים מכאובים להם ולא נשמע צעקה כזאת כ"א היום לכן הנה עתה עת בא העת לפקוד אותם וזהו ואת צעקתם שמעתי כו' כי ידעתי כו', ועי' מ"ש מזה פ' וירא (בבאור מאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה כו') וימתקו הדברים:

ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים מדרש הה"ד (איוב י"א) כי הוא ידע מתי שוא ידע הקב"ה העם העתידים לעשות שוא כו' אלא וירא און ולא יתבונן כו' וכן כשהיו ישראל במצרים ראה הקב"ה מה שעתידים לעשות הה"ד ויאמר ה' ראה ראיתי ראיתי לא נאמר אלא ראה ראיתי אמר הקב"ה למשה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה שתי ראיות אתה רואה אותם באים לסיני ומקבלים תורתי ואני רואה אותם מקבלים תורתי זהו ראה ראיתי זהו ראית מעשה העגל שנאמר ראיתי את העם הזה וכו' ואעפ"כ איני דנם לפי מעשים העתידים לעשות אלא לפי ענין דהשתא הוי ראה ראיתי כו' ע"כ. והפליאה נשגבה וכי מה בצע בשתי ראיות אלה שאמרו שראה

יריעות האהל יח'

*) **והוא** הרצון ג"כ במאמר (תהלים כ"ב) אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי והוא כי כהיום שאנחנו נעדרים ההכרה האמתית במחסורנו וכל משאלותינו עוד המה עניינים מתנגדים אל שלמותנו ע"כ על ה' לשכון כבוד בארצנו להשגיח במחסורנו כביכול ע"י ראות עיניו וע"ד שאמר שוב נא הבט משמים וראה ופקוד כו'. וזהו אלי אלי למה עזבתני ר"ל למה נהיה נעזבים ורחוקים מאור פניך ה' וכי תאמר הלא בידינו לשלוח אגרות היינו להשמיע קול שאלתנו ושועתנו לזה אמר רחוק מישועתי דברי שאגתי כלומר הלא אנכי שואל מה שהוא רחוק מישועתי והמתנגד לתועלתי:

) **והוא ג"כ מאמר (תהלים כ"א) ה' בעזך ישמח מלך כו' תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל מנעת כו'. סיפר בזה חסדי ה' בשתים, הא' שהוא נותן לאיש כפי ארשת שפתיו היינו מה שהוא שואל בפיו, הב' את הנסתר בקרב לבו ולא זכר על לשונו מפאת קוצר הבחנתו בתכונת רעת הדבר וזהו תאות לבו כו' וארשת שפתיו כו'. ולהמתיק הדברים יותר נבאר ג"כ מאמר (שם ל"ד) זה עני קרא וה' שמע מכל צרותיו הושיעו גם מאמר (אסתר ה') ומה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך כו' הנה הכפיל הכתוב וחילק הדבר לב' עניות והוא מובן עם מה שכתבנו בקול יעקב (אסתר ז') במהות גדרי השאלה והבקשה. ושם נאמר כי גדר השאלה הוא חפץ השואל שמפרש בשפתיו כי אין החפץ ההוא תכלית מבוקשו רק שעל ידו ישיג מבוקשו ובקשה יסוב על תכלית המכוון המושג מהשאלה כמו תינוק שואל מאביו פרוטה לקנות בה מגדנות הנה השאלה היא הפרוטה והבקשה (היינו התכלית המכוון) הם המגדנות והאמנם כי יש ביד האב למלאות בקשתו מבלעדי שאלתו היינו לתת לו תיכף מגדנות עכ"ז מצד אהבת בנו יקיים שניהם כי יתן לו כסף כפי מה ששאל וכי יתן לו בקשתו ר"ל התכלית המכוון. וזהו כפל מאמר מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך כו' ותעם כלומר כי את כל הפצך אמלא גם השאלה גם הבקשה, וזהו תאות לבו נתת לו מוסב על תכלית הבקשה וחפץ הלב וארשת שפתיו בל מנעת כו' מדבר מהלקי האמצעיים שעל ידיהם ישיג מבוקשו והם מה שהוא מפרש בשפתיו. וזהו ג"כ זה עני קרא וה' שמע ומכל צרותיו הושיעו וזהו ג"כ רצון יראיו יעשה ואת שועתם ישמע כו':

ית׳ והלא עוד הוא סבה לגלגל קטרוג על העם ואם להפליא חסדו עמנו שלא יתן עינו ולבו על הרע העתיד להעשות הלא זאת קדם ידענו ממעשי בראשית כי כבר נתנו אומר (ב״ר ח׳) ודרך רשעים תאבד הפליגה מכנגד פניו אשר לולא זאת אין מקום לקיום העולם ומעתה הספור הזה מה הוא עושה אתמהא. אמנם תכלית הבנת הדברים הוא עם המבואר מפי קדמונים ע״ה אשר המצריים שיעבדו את ישראל בגוף ובנפש כמאמר (דברים כ״ו) וירעו אותנו המצריים ויענונו. הכפיל הכתוב ואמר וירעו ויענונו לעומת ב׳ סוגי השעבוד שהיה להם במצרים. ואמר וירעו אותנו על קלקול הנפש הבא אל האומה מסבתם וכמ״ש (תהלים ק״ו) ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם. ויענונו מדבר מעוני הגוף מהעמל והלחץ שהיו המצריים לוחצים אותם לכל עבודה. ובאמת מה שחרד ית׳ כ״כ למהר להוציאם מן הארץ ההיא טרם שלמו להם ימי הגלות שאמר לאברהם לא היה מכוון אל הצלת הגוף כמו אל הצלת הנפש. וע״ז רומז הכתוב פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם מלת אתכם מוסב על עצמיותם והוא קלקול נפשם. וכמבואר בחכמי אמת ז״ל על מאה״כ (בא) ולא יכלו להתמהמה כי אילו היו במצרים עוד מעט היו משוקעים בטומאת הארץ והיו משוללים התיקון לנצח. וזהו וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים ובמדרש ידע שעליו לגאלם כלומר ראה והבין בהם כי לא יוכלו להתמהמה עוד מצד קלקול נפשותם. ודע כי גם מה שהציל ית׳ את העם ממצרים והוציאם משם לא היה ענין זה חפשיית אמתית אל הנפש כמו אל הגוף. כי מעוני הגוף נעשו חפשים מיד בכלות השיעבוד לא כן שיעבוד הנפשות כי פגם הנפש וקלקולה שנתקלקלה במצרים הוא שורש פורה כל הרע הנעשה בכל הימים. אשר ע״כ הזהיר הכתוב פעמים רבות (ויקרא י״ח) כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה כו׳ וכן (דברים כ״ט) כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים כו׳ פן יש בכם שורש פורה כו׳ והדבר הזה נסתבך בקרבנו והיה בעוכרנו גם במעשה העגל כי דרכיהם ומעלליהם במצרים עשו אלה להם כבכרה קלה משרכת דרכיה:

ומעתה נאמר אשר העגל שהיו ישראל עתידים לעשות במדבר שהוא אות ומופת על גודל השחתת הנפש שנשחתו במצרים זה היה הסבה העיקרית אשר על ידה החיש ית׳ לפדותם משם קודם הקץ ואך זאת ראה אלהים ויבא לגאלם. חיש מהר. *) וזה יהיה ענין הספור ראה ראיתי וכבאורם ז״ל אני רואה שתי ראיות שהכוונה בזה לומר שהיה מן ההכרח לראות בעון העגל שעתידים לעשות במדבר שעיקר סבתו הוא עוני הנפש שהיה להם במצרים שזאת היא סבה הכרחיית למהר ולהחיש לגאולתם והצלתם למען תת שריד אל הנפש טרם תכבה נרה מכל וכל. ומעתה הנה המאמר הזה יביע נפלאות נוספות עליו ית׳ כי לא זאת שהוא מפליג הרע מכנגד פניו אבל לעתות בצרה עוד הוא עמל וכעס יביט. ומשים נגד פניו כל הרע העתיד להעשות למען החיש מפלט לישראל. וזהו כי הוא ידע מתי שוא ידע הקב״ה העם העתידים לעשות שוא כו׳ וירא און ואעפ״כ לא יתבונן. וזהו ראה ראיתי מקור עם הפועל ר״ל כי לא הפלגתיה מכנגד פני אבל מהכרח ראיתיה ושמתי הדבר נגד עיני ולעילה זאת ואת צעקתם שמעתי:

עוד יש לכוון בזה בהזכיר מדרשם ז״ל (דברים רבה ד׳) ד״א כי ירחיב זה שאה״כ (תהלים ל״א) אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי ידעת בצרות נפשי מדבר בישראל אמרו ישראל אגילה ואשמחה בחסדך שעשית עמנו שאלו נפרעת מן המצריים ולא נתת לנו את ממונם היינו שמחים שמחה וגילה יש לנו שנתת לנו את ממונם אשר ראית את עניי אלו ישראל כו׳ עד העמדת במרחב רגלי שהרחבת את גבולי ע״כ. ואחשוב בהבנת דבריהם ז״ל עם מה שידענו כי החילוק וההבדל בין הרעה המוצאת אותנו ח״ו להמוצאת אומה זולתנו כי אצליהם יהיה ענין מפלתם ע״ד מקרה היינו שהקב״ה לא יעשה עמהם דבר בלתי הוא מסיר השגחתו מהם והרעה תבוא עליהם מאליה כמ״ש רש״י ז״ל במאמר נטית ימינך תבלעמו ארץ. לא כן בני ישראל עם קרובו שכל קורותיהם וגלגוליהם הכל הוא בהשגחה פרטיית מאת ה׳ כמאמר (שיר ב׳) שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני כלומר כי גם שמאלו שהיא מדת דינו היא בהשגחה ממש כאשר יתן האב לבנו סמים לרפאותו מחליו. וכל זה כלול במאמר הנביא (ירמיה כ״ט) כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אני חושב עליכם בית ישראל כו׳ לתת לכם אחרית ותקוה. אמנם האומות לא כן יאמרו ולבבם לא כן ידמה אבל חושבים כי כמונו כמוהם אחד נתונים למקרים מתחלפים. ודע כי כאשר יעשה ה׳ דין עמו ויריב ריבם מיד שוביהם הנה אז מאהבתו את ישראל

*) **והן** אמת כי מבע״ה תפס ענין זה במלילתו אחר מעשה העגל באמרו למה ה׳ יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים ובמדרש (ש״ר מ״ג) מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים אלא אמר משה רבון העולמים מהיכן הוצאת אותם ממצרים משל לחכם כו׳ עד כך אמר משה רבה״ע הנחת כל עולם ולא שעבדת בניך אלא במצרים שהיו עובדים טלאים ומהם למדו בניך ועשו את העגל. ובסמוך ד״א מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים אר״י ב״ר שלום משל למה הדבר דומה כו׳ עד בעבד רע אתה לקחתני ותבקשני עבד טוב כך אמר משה רבון העולם לא כך אמרת לי ראה ראיתי את עני עמי. וזהו קולו של עגל קול ענות אנכי שומע שעד שלא גאלתם אמרת לי שהם עושים את העגל ועכשיו שעשו אותו אתה מבקש להרגן לכך הזכיר יציאת מצרים בסנגורים שלו:

יכה לריס ההור גם כן בהשגחה כמו שידענו ממה שעשה ה' בפרעה וכל מלרים כי הפלא ה' את מכותם בהשגחה נפלאה למעלה מהטבע. והנה המלריים אשר אמת הגידו ולא כחדו כי מכת אלהים היא ולא במקרה הנה ע"ז מוכרחים לומר שהוא מכוון לעשות בהם נקמה מלד החימה והכעס ולא מאהבתו את ישראל לומר גם אם ישראל רעים וחטאים בעיני עכ"ז מה לכם לדכא עמי ולהתעבר על ריב לא לכם *) אמנם לו חכמו ישכילו הדבר ממה שנתן לנו את ממונם כי כל מעשיו ונפלאותיו אשר הראה במלרים כלם היו מרוב אהבתו וחסדו עלינו. ובחון הדבר בהפוגע באחד גוזל מעות מיד הגנב הנה גם כי ירבה עמל וכעס על הגזלן ההוא ויקח הכסף מידו לאמר רשע מה לך כי תעסוק עכ"ז לא ישיב הכסף ליד הגנב משא"כ אם יהיה הנגזל הזה נקי ולדיק הלא ודאי ישיב הכסף לבעליו. הוא הדבר בעניננו כי אם היה משפט פרעה אך ע"ד הנקמה והכעס לאמר מה לכם תדכאו עמי וכנ"ל א"כ הכסף של מלרים גם לנו גם להם לא יהיה. אולם אחר כי נתן לנו את ממונם הוא האות והמופת על אהבתו יתברך אותנו כ"כ עד שנתן פניו בנפשות הפטאים האלה ועשה בהם שפטים בהשגחה פרטיית. וזהו אגילה ואשמחה בחסדך אשר ראית את עניי ידעת בלרות נפשי כלומר עשית הכל בהשגחה והעד העומדת במרחב רגלי וכדברי המדרש שנתת לנו את ממונם. וזהו ראה ראיתי את עני עמי אשר במלרים ואת לעקתם שמעתי מפני נוגשיו אשר לעילה זו נכמרו נחומי לפקוד אותם ואת העשוי להם אך מפאת אהבתי אותם ולא להתנקם בפרעה ובמלרים. וזהו כי ידעתי את מכאוביו כלומר כי את כל אלה ידי עשתה בהשגחת מדת טובי וע"ד אשר ראית את עניי ידעת בלרות נפשי וכנ"ל:

ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והולא את עמי בני ישראל ממלרים ויאמר משה אל אלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוליא את בני ישראל ממלרים. הנה מהראוי להעיר בזה א' על אות וי"ו ממלת והולא שהיא משוללת המובן כי הוראתה לחלק המאמר אל הנאמר לו כאלו שתים מבקש יתברך ממנו והיה מהנכון לומר להוליא. וכמו כן בתשובת משה אל ה' מי אנכי כי אלך כו' וכי אוליא כו' הנה התשובה נכפלת במלות שונות. אמנם הענין יתבאר לנו בטוב טעם בהקדים דברי המדרש לכה ואשלחך אל פרעה וז"ל אמר ר"א לכה ודאית ה"א שבסוף התיבה לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם.

יריעות האהל

ולבוא אל כוונת דבריהם נמתיק עפ"י משל לא' שבקש את הנוסע ללייפליג לקנות בעדו סחורה על זוג בגדים ולשלם מכיסו והנוסע דחה א"ע בשתי תשובות א' כי אינגו מבין על מיני משי ורקמה ב' כי אין בכחו להכניס כספו בעדו. ע"ז השיב לו המבקש הנה על הטענה הא' שאינך מבין בהסחורה הנה יש עמך שם פלוני המבין ויש לך לסמוך עליו. ועל הטענה הב' תדע כי תיכף בשובך הביתה אשלם לך בלי המשכה. הוא הדבר בעניננו כי הקב"ה רלה לשלוח אל פרעה להוליא את עמו ממלרים ואם היה בידם זכות להגאל אין הבדל בהמשולחים מי ומי הם לא יבצר מהם מלבלע מעשה השליחות על אפניו. אבל באמת לא היה ביד העם זכות להגאל כמאמר (יחזקאל ט"ז) ואת ערום ועריה ורלה הקב"ה לזכות אותם עם שלחו בשליחות ההוא אלילי העם גדולי הזכות המה משה ואהרן וכמו שזכרו ז"ל במדרש (שמות רבה ט"ו) על החודש הזה לכם הה"ד אלה שני בני היצהר העומדים על אדון כל הארץ. אמר ר' לוי מלמד שהיה הקב"ה מבקש זכות ולא מצא עד שמלא זכות של משה ואהרן. וזה שדייק ית' ואמר אל משה לכה ואשלחך כי אם היה אומר לך בלא ה"א יהיה הרצון ההליכה לבדה אבל אמר לכה בה"א (עי' מ"ש רש"י ז"ל במאמר ולכה לישועתה לנו תהלים פ') להורות כי לו לו תהיה הגאולה ואך בזכותו א"כ לא יצלח שליח זולתו לעסק ההוא. וזהו שאמר המד' לכה ודאית הה"א שבסוף התיבה לומר אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם כלומר לא אוכל לשלוח שליח אחר לזה. וזהו ועתה לכה כו' והולא כו' הנה שתים שאל יתב' מאתו א' הליכתו לפרעה בשליחותו הב' והולא כלומר הוליאם אתה בזכותך. וע"ז השיב משה בענוותנותו ואמר מי אנכי כי אלך כו' וכי אוליא כו'. כלו' גם ההליכה לבדה אל מלך גדול כפרעה היא בלתי אפשרית אללי וכי אוליא כו' כ"ו ומה גם כי תשאל ממני לגאלם בזכותי. וזהו שאמרו במדרש (מובא ברש"י) וכי אוליא באיזה זכות כי מרוב ענוותנותו החזיק עלמו לקטן הזכות ודל המעשים. ועל שניהם השיבו ה' על ראשון ראשון כו' על אמרו מי אנכי כי אהיה עמך ואין ספק תלליח את דרכך והאות ע"ז כי אנכי שלחתיך ומן הסתם בחנתי את מי לשלוח ועל הטענה הב' על מיעוט זכותו אמר לו כי בהוליאך את העם ממלרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ותיכף יהיה להם זכות עלמם ונלרך זכותך לזמן מועט. ובזה יובן לנו סדר הכתובים (וארא) הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוליאו

את

*) **ובענין** מאמר הנביא (ישעיה ג') מה לכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו שהוא ע"ד מ"ש דהע"ה (תהלים כ"ז) בקרוב עלי מרעים לאכול את בשרי לרי ואויבי לי כו'. דייק ואמר ואויבי לי להורות תקירת הרמב"ן ז"ל על מאמר (יתרו) אשר זדו עליהם לומר האף אמנם כי הגזירה היתה על ישראל להיות משועבדים במלרים עכ"ז הוא יתברך ידע את זדון לבם ועריצת נפשם שכוונתם לא היתה למלא רלונו בלתי מפאת היותם הפלי רעות ודורשי הוות. וזהו לרי ואויבי לי כלומר אשר כוונתם אך להרע עמדי מסבת שנאתם אותי. ולעילה זאת המה כשלו ונפלו. וזהו שדייק מה לכם תדכאו עמי כלומר מה לכם להתעבר ולעשות בזדון לב גם אם הדבר עלמו הוא משפט מאת ה':

את בני ישראל כו' הם המדברים אל פרעה כו' הוא משה ואהרן אשר פעם הקדים אהרן למשה ופעם להיפך ובדרז"ל מלמד ששניהם שקולים זה כזה אשר עכ"ז עדן אין הדבר מוכרע כ"כ. אבל לדברינו יצדק מאד כי הנה דברנו אשר בשליחות הזה רצה הקב"ה ב' דברים. א' ללכת לפרעה ולהתווכח עמו בדברים לטובת ישראל. הב' לתת מזכותם אל הגאולה. והנה בדבר הזכות יש לנו מקום לומר כי גדול ורב חלק זכות משה איש אלהים מזכות אהרן ע"כ בא הכתוב ואמר הוא אהרן ומשה אשר אמר ה' להם הוציאו הקדים את אהרן באמרו להם הוציאו את ישראל והיינו בזכותם וכנ"ל. אמנם בדבר השליחות לדבר עם פרעה יש מקום לתת הגדולה לאהרן א) כמאמר הוא יהיה לך לפה כו' ע"כ כתב בזה הם המדברים אל פרעה כו' הוא משה ואהרן ומבין שניהם נשמע שהיה זה שוה לזה בזכות וזה לזה בדבור :

עוד יתכן בכוונת דבריהם ז"ל אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם וכלל הענין בזה הוא כי הראשונים ז"ל נתנו טעם על מעלת גאולת מצרים שלכאורה היה ענינה ללא כלום כי עוד היום הננו גולים בתוך העמים והוא יתברך כמו כן אמר אהיה אשר אהיה. אמנם הטעם בזה כלול בכתוב ולא יכלו להתמהמה כי אם היו במצרים עוד מעט היו משוקעים בטומאת מצרים כנודע וכמאמר (המגיד) אלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים הרי אנו ובנינו משועבדים כו' אשר לכוונה זאת חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים וזהו אשר גאלנו וגאל את אבותינו. ומעתה כל יקרת גאולת מצרים ומעלתה הוא אשר ע"י נוכל להגאל גאולה שלימה לחרות עולם וזה כלול במאמר אהיה אשר אהיה. וא"כ צדקו דברי המדרש אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם כי משע"ה הבין שאין תועלת בגאולה זאת כשיהיו עוד גולים אחרים אשר ע"כ אמר שלח נא ביד תשלח ע"ז אמר לו ית' לכה וראית כי אם אין אתה גואלם עתה אין אחר גואלם לעתיד כי לא יזכו עוד לגאולה וא"כ שלך גדול כשלו. (עוד כתבנו בביאור הכתובים האלה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה כו' בחבורנו כוכב מיעקב בהפט' פ' יתרו שים עינך עליהם ותמצא נחת) :

מי אנכי כי אלך אל פרעה כו' וזה לך האות כו'. עיי' מ"ש בק"י שה"ש בבאור הכתוב שחורה אני כו' ושם על מאמר קול דודי הנה זה בא :

לך ואספת את זקני ישראל ובמדרש לעולם הזקנים מעמידים את ישראל כו' אימתי ישראל עומדים כשיש להם זקנים שנאמר שאל אביך ויגדך כו' שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל. הנראה לדעתנו רצונם בזה להבינגו עיקר גדול בין נביא האמת לנביא שקר והוא החילוק בעצמו בין המלך המלקט ומקבץ חיילות לבין קשר המורדים והבוגדים. כי המלך ברצותו לאסוף אליו אנשים לצבא משפטו לעשות תחלה שרים שרי אלפים ואח"כ שרי מאות והמה מאספים ומלקטים לאחד אחד אישי ההמון עד כי יהיו לצבא רב, לא כן קשר המורדים החרדים ומתפחדים לעשות דבר בנגלה משפטם לאסוף וללקט תחלה אנשי ההמון עד שהם רבים ואח"כ יתנו עליהם ראשים. כן הדבר בנביא האמת כי הקב"ה יפקיד אותו על כל הדור כמו שפקד את משה על בני דורו והזהיר אותו לבלי יתחיל לגלות נבואתו לפני פחותי הערך כדרך הנביאים הבודים דבר מלבם המתחילים לדבר תחלה על לב ההמונים קלי הדעת (שנאמר עליהם פתי יאמין לכל דבר) עד שיתרבו בדעות על הראשים ואח"כ יכופו גם את הראשים שיסכימו עמהם. אבל לא כן דרך הנביאים האמתיים כי מיד בקבלם הנבואה מיד הקב"ה יבשרו צדק אל הזקנים בעם ראשי העדה העומדים בסוד אלוה והמה יאספו אליהם כל ההמון ויגידו להם מה דבר ה'. ואין ביניהם רק אלו מתחילים מלמעלה היינו יקבלו הנבואה מהשם וממנו אל הקרובים אל ה' ודרך הכוזבים הוא להיפך שהתחלת נבואתם הוא מן הקליפה והולכים כסדר מלמטה למעלה. וזהו שאמר ית' למשה לך ואספת את זקני ישראל והם יאספו אליהם כל העדה וזהו שהורו ז"ל במדרש לעולם הזקנים מעמידים את ישראל כו' שכל מי שנוטל עצה מן הזקנים אינו נכשל. והן החלוקה הזאת היתה ג"כ אצל המרגלים אשר משה ע"ה שלחם בעצת ה' שאמר לו שלח לך אנשים ר"ל שלא ישתף עמו עצת העם אבל ישלחם על פיו לבד כי זה משפט המלך שלא לגלות ענייניו אל העם. וכן בשובם היה ראוי שלא יבואו בלתי לפני משה לבדו להשיב לשולחם דבר ולא לזולת והם לא עשו כן אלא וישיבו אותם דבר ואת כל העדה היינו כי מתחלה הלכו אל אנשי ההמון לדבר על לבם להסיר לבבם מאחרי ה' ויאספו כל העדה טרם באו אל משה. ואולי זהו שדרשו ז"ל על וילכו ויבואו מקיש הליכתן לביאתן כו' אשר יפלא מאין יצא להם הדרש הזה. ולדברינו יהיה מאמר וילכו ויבואו ע"ד מה שדרשו ז"ל ברות ותלך ותבא (מדרש במקומו) שהלכה ובאה עד שמצאה אנשים המהוגנים לה כן מאמר וילכו ויבואו האמור ברגלים יתפרש שהלכו ובאו בסתר אצל ההמון עד שנתאספו אצל משה ואחרי כן באו גם הם. ועוד"ז באו רז"ל לתת טעם למה הלכו תחלה אל ההמון אם לא כי מתחלה לא הלכו לקיים דברי משה אבל הלכו במועצותיהם מצד הקליפה ומשם הלכו כסדרן מלמטה למעלה :

ואגב נבאר דברי המדרש בסמוך תדע לך כששלח בן הדד אל מלך ישראל שנאמר כו' כי אם כעת מחר אשר אשלח את עבדי אליך וחפשו כו'

והיה

א) כי משה אמר לא איש דברים אנכי ודברים בגימ' אהרן. ולזה השיבו ית' אהרן אחיך יהיה נביאך :

והיה כל מחמד עיניך ישימו בידם ולקחו כו' (מ"א כ') מהו כל מחמד עיניך דבר שהיא חמדה מתוך חמדה זו התורה שנאמר (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב. ראוי להעיר בזה כי עדיין הדבר צריך ביאור איככה החליטו ז"ל על מחמד עיניך שהוא מוסב אך על התורה וגם מאמר חמדה מתוך חמדה לא ידענו באורו. ותחלה נשים לב אל מאמר המשורר שהביאו ז"ל הנחמדים מזהב ומפז רב אשר מלת רב לכאורה אך למותר, אבל הענין הוא עם מאמרנו (בק"י איכה על מאמר זכרה ירושלים) בבאור דברי רבותינו ז"ל (סוכה מ"ו) מדת ב"ו כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק אבל מדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר והיה אם שמוע תשמעו אם שמעת תשמע ואם"ל לא תשמע. והוא כי כל מחמדי ותענוגי העוה"ז לא יערבו לנפש האדם בלתי טרם השיגו הדבר שהוא נכסף אליו. אבל כהשיגו הדבר יופג ממנו ערבותו ונעימתו וכמו כן הדברים מעוטי המציאות המה גדולים בחשיבות ורובי המציאות חשיבותם מועטת. וקח לך דמיון מב' גננים שהיו אצל המלך אחד היה אומן חכם בנטיעות לנטוע עץ כל פרי הדר וכל מגדים כפרים עם נרדים וכדומה והב' היה איש כפרי מעשהו בירקות וזרעוני גנה ויהי בתחילת ימי הקיץ באו שניהם אל המלך ומנחתם בידם הנוטע והכורם הביא מבכורי ענביו ומחלביהם והב' הביא גם הוא מפרי האדמה מהירקות ודומיהם המפליאים רואיהם בעת ההיא (להיותם חדשים ובלתי נמצאים עדיין) וימצאו חן בעיני המלך ויט אליהם חסד ויאכל מפריהם ויתן להם מתנות וילכו ויהי בצאתם הלך הכורם אל בית היין לשתות ולשמוח והכפרי הזה אחריו לאמר אחי נעשה נא לנו בירה גדולה ונתעלסה באהבים. גם יחד אמר לו הא' מה לי ולך נבל הלא אתה ובית אביך עובדי אדמה מעולם ואני מלומד בחכמה יקרה מלאכת הנטיעה וההרכבה ויען ויאמר לו הלא עיניך רואות כי מלאכתי עלתה על שלחן המלך ובה אכבדה כמוני כמוך ענה ואמר לו הרף ממני ימים אחדים או אז תראה מה בין מלאכתי ומלאכתך ויתמהמה עד עת שהירקות מצויות לרוב ונמכרים בשוק אגודות אגודות קרא לבעל הירקות הזה ואמר לו הלא תדע כי אנכי אכין תשורה למלך מתבואות הכרם וגם אתה עתדה בשדה וקום ולך אתי אל המלך השיב ואמר לו לא יום תשורה עתה להביא מיני ירקות ועשבים לפני המלך כי כבר נמצאים ביד כל אדם יחד עשיר ואביון אמר לו הנה עתה דע נא וראה ההבדל במעשינו כי מלאכתי תעמוד בחשיבותה העצמיית בכל הימים ובכל זמן להיותה יקרה בעצמותה כי היא חיי כל רוח במתק טעמה וריח ניחוחם לא כן מעשיך גם כי העלו חן לפני המלך הלא היה סבתם העדר מציאותם בזמן ההוא ולכן עתה כי רבו כמו רבו לא עמד טעמם בם והיו לזרא. הוא הדבר שאמרנו שכל החמדות והתשוקות אשר באדם וכל חשיבות חפצי העולם הזה הוא אך מצד העדר וקושי מציאותם והעדר כי כאשר ירד מציאותם יתמעט חשיבותם כאשר כלל שהע"ה ואמר בדרך כלל (משלי כ"ז) נפש שבעה תבוס נופת כו'. אמנם לא כאלה חלק תורה החמודה כי כל מה שירבה מציאותה יתרבה חשיבותה כי דדיה ירוו נפש האדם דשן בכל עת, וכמליצת רז"ל למה נמשלו דברי תורה לדדים מה הדד הזה כל זמן שהתינוק יונק מוצא בה טעם כו' ולכן היא יותר חמודה אצל לומדיה ומחזיקיה כי כל עוד שיעמיקו בה תוסיף תת כחה להם וכל עוד שיתמידו בלמודה ירבה אליה תשוקתם. וזהו הנחמדים מזהב ומפז רב כלומר תבחון חמדת התורה לעומת הרבה זהב ופז אשר רבויים הוא סבה להמעיט חשיבותם כמאמר (מ"א י"ד) אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה לא כן התורה. כי אפילו כל הארץ תתמלא דעה וכלם יהיו אנשים חכמים ומלומדים הנה עוד יוסיפו ביקרת התורה וחשיבותה. וכבר המשילו רז"ל לומדי התורה לדגים שאף כי הם תמיד במים ואעפ"כ הם משתוקקים לטפת מי הגשמים. וכל זה כלול במאמר הנ"ל מדת ב"ו כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק ומדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק א). ומעתה דברי המדרש מובנים פשוט אשר מאמר וכל המחמד עיניך אינו מדבר מהזולת רק מהתורה. כי הנה כל החפצים הנאים והמשובחים שיזדמן לעיני האדם בבואו לבית שר וקצין משפטו כי יתמה על החפץ ולא תשבע עינו לראות ולא כן בני הבית הרואים ביפים תמיד כבר המה רגילים בחפצים ההם. אבל התורה היא בהיפך כי אם תבוא למקום תורה שמה תראה כמה היא חביבה בעיני לומדיה אשר באהבתו ישגו תמיד ואצל האדם שלא למד כלל איננה חביבה א' מני אלף כי לא טעם את נעימותה ואינו יודע את מתקה. ומעתה הכרעת המאמר כך הוא כי אם יסוב מאמר וכל מחמד עיניך על חפצי העוה"ז אשר משפטם שהרואה אותם מחדש אצלו חביבים יותר מאצל מי שרואה אותם תמיד א"כ הלא היה מהצורך שיאמר וכל מחמד עיניהם. וזהו שדייקו ז"ל מהו מחמד עיניך שהוראתו על דבר החביב בעיני בעליו בישן יותר מבחדש ע"כ החליטו אין זה כ"א התורה שהיא חמדה מתוך חמדה כלומר כי החמדה אשר אל התורה הולכת ונוספת חמדה אחר חמדה היינו מדי השגתו ממנה יותר יחמוד יותר והבן:

עוד באור ע"ז כי הנה כל סוגי החמדות לא תהיינה נמצאות כ"א מן נושאם והלאה ולא בהנושא עצמו כמו בהשמע קול כלי שיר או המרנן בצוארו הנה יחרדו ויתאוו כלם לשמוע שיריו וזמריו ויפורו לשלם לו ע"ז מעות הרבה וכן בכדומה מן הדברים החמודים אצל ב"א כמו בתי טרטיאות וזולתם אשר

רואיהם

שפת היריעה

א) משל לסרסור כל זמן שלא נגמר המקח הוא מצוי אצל הסוחר לא כן אחר אשר גמר המקח אין לו עוד דבר עמו. וכמ"ש בקול יעבב באורך ע"ש.

רואיהם ישלמו אל המראה אותם ויגמלו אותו גמול רב. והנה אל נושא המעלה החמודה ההיא בעצמו היא שגוֹאה ומאוסה שע"כ לא יעשה זאת מבלעדי התשלומין וא"כ תהיה חמדת המדומים חמדה מתוך שנאה היינו שנואים אל נושאיהם ובעליהם. לא כן הדבר בחמדת התורה כי המלמד לאחרים הוא עצמו יחמוד ויאהב אותה יותר מכלם וכנ"ל ולכן היא חמדה מתוך חמדה. וזהו שאמרו ז"ל וכל מחמד עיניך ר"ל דבר שהוא נחמד אל בעליו עצמו אין זאת כ"א זו התורה שהיא חמדה מתוך חמדה מה שאין כן בנושא מעלות אחרות המדומות שהמה שנואות אל בעליהם וחמודות אל רואיהם מחדש:

ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליך ה'. ראוי להבין מה שהכפיל הכתוב דבריו פעמים ושלש במלות שונות כי מאמר והן לא יאמינו לי כולל שארית המאמר כלו. ולבוא אל באור הדברים נקדים מאמרם ז"ל (ברכות כ"ט) שאמר רב קטינא ידע אובא טמי' האי גוהא מהו א"ל אמאי לא ידענא בשעה שהקב"ה זוכר את בניו שרויים בצער כו' מוריד שתי דמעות לים הגדול וקולם נשמע כו' אמר רב קטינא אובא טמיא כדיב הוא ומיליה כדיבין. דע כי השקר יש במינו ב' סוגים כמו אם יאמר אדם שראה ארי בדרך אפשר שיהיה הענין שקר על ב' פנים או שלא ראה כלל והוא בעצמו יודע בלבו כי שקר בפיו או שהיה רואה כלב או דבר אחר וחשב שהוא ארי ועל אופן כזה לא יהיה ספורו לשקר רק הוא שקר באמתתו כי לא ראה מה שהוא חושב ועיניו הטעו אותו. ואלו הב' פנים היו אצל אובא טמיא שאמר בשעה שהקב"ה זוכר את בניו שרויים בצער כו' והבין רב קטינא שגם הוא אין בלבו כמו שהוא אומר בפיו ואין דעתו מכרעת אותו להחשיב את ישראל כ"כ ולהגדיל מעלתם בעיני ה' רק שהוא מגזם דבריו לפני רב קטינא כדי להחניפו לומר לו דבר הטוב לפניו ומה שהוא רוצה בו. וזהו שאמר אובא טמיא כדיב פי' שאומר דבר לא מלבו ומלבד זה ומיליה כדיבין פי' כי גם גוף הענין הוא שקר. ומעתה דע לך מה שכתב רבינו סעדיה גאון ז"ל כי נבואת שקר תהיה ג"כ באלו ב' פנים או שהזיד הנביא להמציא דבר שקר מלבו או שעיניו הטעו אותו וראה ולא ידע מה שהוא רואה לאמתתו *) וכדברי הנביא ע"ה (יחזקאל י"ג) מחזה שוא חזיתם כו'. וזה ענין כל נביאי הבעל הנזכרים בדברי הנביאים וביותר בצדקיה בן כנעני שאמר (מ"א כ"ב) ויעש לו צדקיה בן כנעני קרני ברזל ויאמר כה אמר ה' באלה תנגח את ארם כו' וכרז"ל (סנהדרין פ"ט) מאי הוה ליה למעבד רוח נבות אטעיתיה דכתיב ויאמר מי יפתה את אחאב כו' ותירצו הוה ליה למבדק כו'. וע"כ כתב הוא ז"ל שהנביא בבוא אליו הנבואה מאת ה'. לא היה רשאי להאמין ולקבל הנבואה בלתי בבוא לו מופת עם הדבור כמו שנאמר (תהלים צ"ט) משה ואהרן בכהניו כו' בעמוד ענן ידבר אליהם כי הענן היה דבר ידוע להם על התגלות כבודו יתברך וכל מקום שהענן שם שם השכינה שורה. וגם רבותינו ז"ל אמרו במדרש (ש"ר ב') וירא מלאך ה' ר' יוחנן אמר זה מיכאל ר' יוסי הארוך כל מקום שהיו רואים אותו היו אומרים שם רבינו הקדוש כך כל מקום שמיכאל נראה שם הוא כבוד השכינה. ומכלל הדברים תדע אשר קריאת המלאך בכל מקום קודמת למאמר ה' אל הנביא ואות אך לתת מופת בלב הנביא כי השם מדבר עמו ולא אחר. וזהו שאמר משה לפני ה' והן לא יאמינו לי ר"ל שיחשדו אותי שאני בודה שקר מלבי הב' ולא ישמעו בקולי כי יאמרו כו' כלומר גם אם יאמינו כי שאיני משקר עכ"ז לא ישמעו בקולי כי יחושו פן טעיתי והנבואה באה מסטרא אחרא וזהו כי יאמרו לא נראה אליך ה' כלומר אמת הדבר כי נראה אליו אבל לא ה'. ומעתה יתכן ג"כ מה שהוצרך משה ע"ה לב' מופתים א' למען יאמינו בו שלא בדה הדבר מלבו וזה יבחן ע"י מופת התהפכות המטה לנחש כי כשם שאין יכולת ביד האדם לעשות התהפכות כזה מעצמו כן הדברים אשר דבר לא בדה מלבו. והמופת הב' לאמת הדבר שהנבואה באה מאת ה' ולא מצד אחר והוא מופת עונש הצרעת שהשיג על אמרו לה"ר על ישראל שהוא מופת גדול והוראה עצומה שאין הדבר מסטרא אחרא כי אם מאת ה' האוהב את עמו ישראל ודן את דיניהם:

ויאמר משה אל ה' בי אדוני לא איש דברים אנכי גם מתמול כו' כי כבד פה וכבד לשון אנכי. יש להתעורר בנתינת טעם הזה שאמר כי כבד פה כו' שלכאורה ענינו אחד עם מה שאמר לא איש דברים אנכי ויקשה הכפל. והנראה שבא משה להתנצל על עצמו לאמר הן אמת כי הוא גם הוא לא היה מסופק אם יכולת ביד ה' לעשות עמו נסים ולתת לו פה ולשון אבל עכ"ז אמר לא איש דברים אנכי. כי הנה אם יבקש אחד את פני עני ודל ההולך למקום ידוע ששם מצוי סחורות הרבה ויאמר לו אשאל ממך בהיותך שם קנה לי סחורה פלונית והיא סחורה יקרה למאד. הנה אל העני ההוא ב' סבות המעכבים אותו מעשות זאת א' שאין לו מעות לתת מחירה אף אם זה יחזיר לו המעות

*) **וזהו** שאמר הנביא (יחזקאל י"ג) יען דברכם שוא וחזיתם כזב הנה כלל בדבריו ב' הסוגים האמורים בפנים אשר מהם שבודים שקר מלבם וזהו יען דברכם שוא ומהם אשר עיניהם יחזו שקר וזהו וחזיתם כזב. וזהו ג"כ מ"ש (ירמיה י"ד) ויאמר ה' אלי שקר הנביאים נבאים בשמי כו' ולא דברתי אליהם חזון שקר וקסם ואליל ותרמית לבם המה מתנבאים לכם כלומר כי מתחלה עיניהם הטעו אותם וחזו חזות שקר ואחר הרגלם בזה בדו עוד דבריה מלבם. וזהו ותרמית לבם המה מתנבאים לכם וזהו ג"כ מ"ש (יחזקאל שם) הלא מחזה שוא חזיתם ומקסם כזב אמרתם כלל בזה ג"כ ב' הסוגים וכנ"ל.

בשובו מדרכו הנ׳ גם אם יתן לו מעות מיד עכ״ז יש לו התנצלות לאמר שהוא אינו מבין על הסחורה ההיא כי מעולם לא קנה אותה לעצמו. הוא הדבר במשה שאמר לפני ה׳ לאמר אף אם יעשה אותו כבריה חדשה בפה ולשון חדים וקלים עכ״ז הלא השליח בדבר הזה צריך שיהיה לו בפיו דברי חן ומליצות נחות להנעים דבריו אל הנוכחי דבר דבר על אופניו והוא לא הורגל מעולם לדבר עם אנשים מסבת היותו כבד פה וע״כ אינו איש דברים ובלתי ראוי לשליחות ההוא. וזהו שאמר בי ה׳ לא איש דברים אנכי ר״ל להטעים דברי אליו והטעם כי כבד פה וכבד לשון אנכי כלומר מאז וכנ״ל:

ויאמר ה׳ אליו מי שם פה לאדם או מי ישים אלם או חרש כו׳. ראוי להבין מה שהתחיל הכתוב בלשון עבר מי שם פה וסיים בלשון עתיד או מי ישים אלם. עוד יש להתבונן במה שהוא מונה והולך או חרש או פקח כו׳ הלא ידוע מי שיש בידו לעשות אחת יעשה את כלם. והנראה בזה עם מ״ש ז״ל במד׳ ויברח משה כו׳ א״ר ינאי וכי אפשר לב״ו לברוח מן המלכות אלא כו׳ אריב״ל נעשו כל הסנקלוטים שהיו יושבים לפני פרעה מהם אלמים מהם חרשים מהם סומים והיה אומר לאלמים היכן משה ולא היו מדברים לחרשים ולא היו שומעים לסומים ולא היו רואים זהו שאמר הקב״ה למשה מי שם פה לאדם מי שם פה לפרעה שאמר בפיו הביאו את משה לבימה להורגו או מי ישים אלם מי שם הסגנים אלמים חרשים יסומים שלא הביאוך ומי עשה עצמך פקח שלא תברח הלא אנכי ה׳ שם הייתי עמך והיום אני עומד לך ע״כ. אשר מהראוי לחקור בדבר הנס ההוא שאירע למשה שהצילו ית׳ מחרב פרעה כי יש להסתפק ולומר אם שניהם (היינו המסירה וההצלה) היו בכוונה מכוונת מאת ה׳ שהתגולל עליו ית׳ שיבוא ליד פרעה כדי לעשות לו הנס הזה. או יש לומר שהמסירה היתה מקרה רעה מאת המוסרים שהלשינו אותו וה׳ עשה עמו רק ההצלה. והנה יש לעמוד על זה מתה שנכפל הנס היינו שמקצתן נעשו אלמים ומקצתם נעשו סומים אשר יפלא למה הרבה ית׳ כ״כ בנסים ללא צורך הלא כבר ידענו לא עביד קוב״ה ניסא למגנא. אין זאת כ״א שרצונו יתברך היה לעשות הנסים ההם בעיני פרעה ובעיני עבדיו למען ידעו ויאמינו שהקב״ה הצילו ועשה עמו נסים כאלה והתועלת בזה כדי שאם יבוא משה ויעמוד לפני פרעה אז יזכור פרעה את הנעשה לי מאז ויפחד ממנו. וז״ש במדרש (ש״ר ט׳) כשהיה משה יוצא מאצל פרעה היה אומר אם יבוא אצלי בן עמרם אני הורגו אני צולבו אני שורפו וכשהיה משה נכנס מיד נעשה פרעה מטה. וזה כלול בתשובתו ית׳ אל משה על אמרו מי אנכי כי אלך כו׳ ויאמר כו׳ כי אהיה עמך. וזהו מי שם פה לאדם כו׳ כי הנה גם משה ע״ה לא היה נסתפק ח״ו בזה שאין מעצור לה׳ מלעשות לו פה אבל עכ״ז שאל ואמר שלח נא ביד תשלח למען לא יצטרך לעשות לו נסים ועכ״ז השיבו יתברך הלא כבר עשיתי בעיני פרעה נסים גדולים אף עבורך היינו ששמתי לו פה לבקש לדון אותך למיתה כדי שיעשה אלם וסומא וחרש כדי להגדיל מוראך עליו וא״כ מוכן אתה מאותה שעה לכך. וזהו מי שם (בעבר) פה לאדם יבא מדרשם מי נתן בפיו של פרעה כו׳ ומי ישים אלם כלומר כדי לעשות אלמים הלא אנכי ה׳ שהכינותיך מראש לגאול את ישראל וכאמרם במדרש (ש״ר ב׳) ומשה היה כל מקום שנאמר בו היה מתוקן לכך:

עוד יותר יתבאר הענין עם מ״ש ז״ל במדרש (פרשתנו ג׳) ויאמר ה׳ אליו מי שם פה לאדם אמר לו אם אין אתה איש דברים אל תחוש הלא אנכי בראתי כל פיות שבעולם ואני עשיתי אלם מי שחפצתי וחרש ועור כו׳ ואם חפצתי שתהיה איש דברים היה כמו כן אלא עשות בך נס אני חפץ בעת שתדבר שיהיו דבריך נכונים שאני אהיה עם פיך הה״ד ואנכי אהיה עם פיך מאי והוריתיך ר׳ אבוהו אמר מורה אני דברי לתוך פיך כד״א או ירה יירה כו׳ ע״ש. גם אל המאמר הזה ראו לשים לב אם הדברים כפשוטם למה להקב״ה לומר למשה כזאת מי הוא אשר לא ידע בכל אלה ומה חידש לו בדברים האלו. עוד ראוי להבין במ״ש הלא אנכי בראתי כל פיות מהו הרבוי במלת כל. ואחשוב בהבנת הענין עם מה שנקדים דבריהם ז״ל (דברים רבה כ״ג) שאלה מטרוניתא אחת את ר׳ שמעון בן חלפתא לכמה ימים ברא הקב״ה את העולם אמר לה לששה ימים אמרה לו מאותה שעה עד עכשיו מה הוא עושה אמר לה יושב ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה. אשר לכאורה אין טעם בהשאלה גם בהתשובה כי מה לה לשאל מאותה שעה מה הוא עושה מי הגיד לה כי הוא מוכרח לעשות דבר שתשאל עליה מה הוא עושה ומה השיב לה ר״ש יושב ועושה סולמות. ולבוא אל הביאור נחקורה נא בהמקריים העוברים על פרטי האדם והשתנות ענייניהם אי מזה באו. כי יש להסתפק ולומר אשר בריאת העולם היה ע״ד פרט היינו שהוא ית׳ מדד לכל איש ואיש מנת חלקו וכוסו אם בדברים העצמיים מהמעלות והשלמות ואם בהמשותפים מהקניינים ודומיהם הכל כאשר לכל שקל בפלס ותכן במדה בששת ימי בראשית עד כי מאותה שעה מפי עליון לא תצא עוד הרעות והטוב אם דל ואם עשיר אם בריא ושלם ואם בעל מום הכל היה בכח בריאת מע״ב. או מקום לומר כי בששת ימי המעשה נברא העולם אך על דרך כלל סוגים למחלקותיהם וחלקי השלמות אשר לכל מין יקיף את המין כלו בשוה אמנם השינויים ההוים המה מתחדשים עתה מרצון הגוזר ב״ה. והשכל ישפוט ע״ז ממאמר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד וע״כ שבסדר הבריאה לא היה דל ולא בעל מום ולא שום חסרון מה שאין הראוי לומר עליהם כי טוב אבל כל המקרים המה עניינים מהודשים בעתם וכמבואר בדרז״ל שמביאים הטפה ושואלים מה תהיה עליה עשיר או עני חכם או טפש כו׳ הא לך שהשינויים

ק

כן הנה חידושים הנעשו עתה איש איש למה שראוי לו. וזהו שאלת המטרונה מאותה שעה מה הוא עושה כלומר היש לו עוד דבר לחדש גם עתה בעולמו כי אפשר לומר שכל המקרים העוברים כלם נעשו מראש בזמן הבריאה כנ"ל. וע"ז השיב לה ר"ש יושב ועושה סולמות מעלה לזה ומוריד לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים פי' שכל החדושים העוברים על אישים פרטים המה נעשים כעת כפי הוראת רצונו ית'. וההבדל בין ב' החלוקות הנ"ל אם יש לחקור אחר מי שנתחדש לו מקרה ולשאול על אדותיו כמו אלם או חרש וכדומה כי אם הדבר נעשה משי"ב אין לשאול עליו מדוע ישתנה זה מכל אישי המין מב' טעמים. א' כי זה הוא מפלאי מע"ב הנעלמים מעיני כל בשר ואין לבוא בסודם וכאמרם ז"ל כבוד אלהים הסתר דבר זה מע"ב. הב' מפאת שלא נעשה בו שום השתנות כ"א שלא נתן בו כח הדבור ונשאר אלם, או שלא נתן בו כח השמע ונשאר חרש או שלא נשפע בו מזל הפרנסה ויהי לדל. אבל אם נאמר שבששת ימי בראשית נברא הפה לכלם בשוה ופרנסה לכלם שוה אך כעת נתחדשה עליו הגזירה להוציאו מסדר הכל ולעשותו אלם הנה ע"כ צריך הדבר טעם לאמר מה גבר בגוברין לשנות אותו מכלל המין ולאיזה סבה הוא. ובזה נבוא אל הענין כי הוא יתברך רצה להבינו למשה כי בכוונה עשה אותו אלם למען יהיה מקום לעשות בו נס אח"כ לעת הצורך. וז"ש המדרש הלא אנכי בראתי כל פיות שבעולם הרצון בזה לבל יאמר ללבבו שכל השינויים המה מששת ימי בראשית לא כן כ"א אנכי בראתי כל פיות שבעולם כלומר בראתי את כל האדם בשוה בפה דובר וזהו ואני עשיתי אלם למי שחפצתי כלומר האלמים אשר אתה רואה דע לך כי אני אני הוא עשיתים כעת עבור השלם חפצי על ידם. וזהו ואם חפצתי שתהיה איש דברים היה כמו כן כלומר לא הייתי צריך לעשות אתך מאומה כ"א היית כמו כן פי' נשאר עומד על הבחינה הראשונה שוה לכל איש אלא לעשות בך נס אני חפץ כו' וכמדובר. וזהו ג"כ כוונת הכתוב מי שם פה לאדם (בעבר) כלומר בשעת הבריאה או מי ישים אלם (בעתיד) המה המקרים המתחדשים הלא אנכי ה' כלומר אנכי חסרתי ממנו עתה מה שנתתי לו כבר וע"כ כי יש לי בזה כוונה מסותרת. וזהו ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר ובא מדרשם מורה אני דברים לתוך פיך וכנ"ל:

וילך משה ואהרן ויאספו את זקני בני ישראל מדרש גדולה הזקנה אם זקנים הם חביבים לפני הקב"ה ואם נערים נטפלה בהן הילדות. באור הדברים תמצא בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת חיי שרה:

וישב משה אל ה' ויאמר ה' למה הרעות לעם הזה כו' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך כו'. הנה רבותינו ז"ל במדרש אמרו כי משה רע"ה חטא בזה על שהקשה לדבר כאלה. ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע ובידינו לקרב הדבר כפי קט השגתנו בהקדים מאמר המדרש (בפרשתנו) ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע וגו' אמר ר"פ אמר לפניו שמך הגדול גבור ונורא הוא וכל העולם כלו מתייראים ממנו ופרעה הרשע שמע שמעך והזיד ע"כ. אשר לכאורה לא ידענו תכלית רצונם בזה אבל נעיר תחילה על מה שדייק הכתוב ואמר ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך שאין מהצורך אליו כלל להזכיר לפני ה' כי בשמו דבר אל פרעה ודי היה לו לומר ומאז באתי אל פרעה הרע כו'. והקרוב כי הוא ע"ה כיוון בזה לטובת ישראל ורצה בזה להעיר חמתו ית' על פרעה לעשות בו כליון חרוץ למען שמו להודיע את גבורתו. והוא ע"פ משל לב' עשירים שהיו בעיר והיו שונאים זה את זה מחמת קנאה ויהי היום והכה א' את משרתו של העשיר הב' והמשרת ההוא אמר בלבו להחריד את העשיר המכהו בבטחונו בבעליו כי יריב ריבו ואמר הלא ידעת די כי אנכי משרת את אדוני הגביר תדע כי יקח נקמתי ממך והעשיר בשמעו זאת אמר בלבו מדוע יפחידני הנבל הזה בנקמת אדוניו ויוסף להכותו על אלה מכה רבה הכה ופצוע ויהי הוא בא לבית אדוניו סר וזעף נעצב על מכתו ולא הגיד דבר וישאלהו בעליו לאמר מדוע פניך כ"כ רעים נגועים ומוכים אמר לו ולמה זה תשאלני האם בידך להושיעני ויאמר לו עכ"ז הגד נא לי מי עשה בך המכות והפצעים האלה אמר לו מי ומי יכני יותר מהעשיר ההוא א"ל אפשר כי לא ידע אותך ואת אדוניך אז ענה המשרת ואמר הלא גם אנכי כן שגיתי וכן דמיתי אשר בהתוודע אליו שם אדוני גור יגור וירף ממני ועתה הלא כל תודות גמול מכותי אלה לך הם אדוני ובעבורך רבו פצעי חנם כי אותך זכרתי לפצעי ושמך לחבורתי כי מדי הזכרתי לו שם אדוני עלה עשן באפו להכות אותי עד דכא העשיר הזה בשמעו כל זאת נתמלא עברה ותבער כאש חמתו ויאמר עתה תראה מה אעשה לו ויקף עליו מצודות וחרמים עד כי שלם לו שבעתים על אשר עשה וכל זאת סבבה חכמת לב המשרת שהציע לפניו כי כל מה שהרבה להכותו היה מסבת זכרו לפניו שם אדונו ע"כ חייב א"ע לתבוע עלבונו ממנו ולהשיב אל חיקו חרפתו ולא בעבור אהבת המשרת. כן הדבר וכן הענין בדברי משה ע"ה אל ה' יתברך כי הלא נודע אשר בזמן הגאולה בקשו למעלה זכות ישראל שיהיו ראויים להגאל וכן כת המקטרגים באו בטענה הללו עובדי ע"ז והללו כו'. ומי כהחכם רועה הנאמן משה ע"ה ומה נעמה מליצתו לפני ה' שהסיאו בה לדבר אחר ויצת אש החימה והכעס על פרעה הרע הזה כי הנה הוא ית' אמר לו בשלחו אותו אל פרעה ואמרת אליו ה' אלהי העברים נקרא עלינו ר"ל אנחנו משולחים מתקיף ובעל יכולת והוא הזיד ואמר מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי כו' מעתה הלא מהצורך אליו ית' לעשות בו נקמה למען כבוד שמו גם אם לא מאהבת ישראל. וזהו ה' למה הרעות לעם הזה כו' ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע כו' כלומר

עיקר

עיקר התעוררותו להגדיל עוני העם ולהכביד עבודתם הוא הך מסבת שדברתי אליו דברי בשמך וא"כ קנא לשמך הגדול *) ומה לך לבקש עתה זכות בענין הזה. וזהו דברי המדרש אמר לפניו שמך הגדול גבור ונורא הוא וכל העולם כלו מתייראים ממנו ופרעה הרשע שמע שמעך והזיד והן על השאלה ההיא נעתר ית' ויאמר אליו עתה תראה אשר אעשה לפרעה כו' כלומר אקח נקמתי ממנו למען שמי ואין צורך שוב לזכות ישראל וע"כ נאמר פעמים רבות וידעו מצרים כי אני ה' למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ:

למה הרעותה לעם הזה כו' ויאמר ה' אל משה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כו', מדר' במלחמות פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמה של ל"א מלכים שיעשה בהם נקמה יהושע תלמידך מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ. והדברים מפליאים מה היה לו לבעל המאמר לייחס הדבר אל המקבל ולא אל הפועל לאמר שנתן הקב"ה דין למשה כו'. והיותר קשה הלא רז"ל הסכימו במדרש (דברים רבה ב') בטעם הדבר שלא נכנס משה לארץ כדי שיקומו עמו מתי מדבר וזה לשונם שם כי לא תעבור את הירדן הזה אמר לו הקב"ה למשה אם אתה נקבר כאן אגלם בזכותך הם באים עמך אר"ל משל למה"ד כו'. הנה ההוראה מזה שלא היה למשה חטא משפט מות במדבר וא"כ יהיו המאמרים מתנגדים זל"ז. ונזכיר עוד מדרשם ז"ל (שם ז') אמר לו הקב"ה למשה אין אתה יודע מה לעשות אתה רוצה לאחוז החבל בשני ראשין אם אעברה נא אתה מבקש לקיים בטל סלח נא ואם סלח נא אתה מבקש לקיים בטל אעברה נא כיון ששמע משה רבינו כך אמר לפניו רבש"ע ימות משה ומאה כיוצא בו ולא תתנזק צפרנו של אחד מהם. ולכאורה גם דבריהם אלו נעלמים הכוונה אבל נבוא לבאור המאמרים בהקדים דברי המדר' (סמוך להנ"ל) ועל דבר זה בקשה מדת הדין לפגוע במשה ולפי שנסתכל הקב"ה שבשביל צער ישראל דיבר כן לא פגעה בו מדת הדין ויאמר ה' אל משה עתה תראה ע"ש. ונמתיק הענין ע"פ דמיון לב' עניים שבאו לעיר אחד נער ואחד זקן ויריבו שניהם ויקם הזקן והכה את הנער הכה ופצוע ויבא הנער אל השופט ויאמר השופט למה הכית את העלם הזה ענה ואמר דע נא אדוני כי אני דודו גואלו וקרובו ואביו מת ואנכי גדלתיו על ברכי והנה עתה הוכחתי בשבט פשעו כאשר ייסר איש את בנו למען ילך בדרך טובים וישמור ארחות יושר והעלם הזה שאט בו לאמר שקר בפיו כי נכרי וזר הוא מבני משפחתי אך זה ימים אחדים שנתוועדנו בדרך במלון ועתה בא אתי אל העיר הזאת והרבה פצעי חנם לכן ישפט נא אדוני ביני וביניו מה לי ולו לאהוב אותי ולהוכיחני בשבט מוסר מה עשה השופט קנס את הזקן בכמה סלעים ומהם צוה לעשות מלבוש מהודר לעלם הזה וכה אמר אליו אם האמת כדברי העלם שאין אתה קרובו אתה ראוי באמת לתת חנם דמי בשתו ואם כדבריך שאתה דודו הלא ראוי אליך לקיים גם את מצוה הזאת מבשרך לא תתעלם. הנמשל כי הקב"ה צפה בדור המדבר שיצטרכו לצדיק אחד שיהיה נקבר ביניהם למען העלותם ולהחיותם עמו לעתיד כדברי המשל המובא במדרש הנ"ל אמנם עדיין אין הכרע מי מהצדיקים יהיה הנבחר לזה וראה ית' במשה כי הוא הרועה ישראל הנאמן העומד בפרץ תמיד לפניו בעבורם ונתן נפשו עליהם בעגל ובמרגלים וזולתם מה שהוא הוראה על רוב אהבתו אותם ודבקותו בהם. אך עכ"ז מקום למשה לומר מה אתה רואה אותי לאוהב גדול כ"כ לתתי קבור עמהם וכמו שאמר אעברה נא כו' ועל זה בא מדרשם ז"ל אמר הקב"ה למשה אין אתה יודע מה לעשות אם אעברה נא אתה מבקש בטל סלח נא כלומר מה היה לך להשתדל בעבורם כ"כ לבקש סליחתם ואם סלח נא אתה מבקש הנך חפץ בטובתם והצלתם בטל אעברה נא למען תהיה קבור עמהם. אבל ע"י הדבר הזה שאמר משה למה הרעותה נתנוצץ הכרעה היותר קיימת כי רק משה נבחר לזה בהחלט כי הלא לעינינו הוא כי דיבר קשות אל צור ישראל מה שלא מלא לבב כל נביא וכל חוזה עד שעי"כ ביקשה מדת הדין לפגוע בו בלתי כי הוא ית' הרואה ללבב ידע שבשביל צער ישראל דיבר כן ומגודל אהבתו אותם ככ"ל במדרש וא"כ מי הוא הנאמן באהבתם והמצטער בצרתם כמוהו. ומה נמרצו עתה דבריהם ז"ל מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ כלומר הנה מסיבת הדבר הזה נטלו בהכרה באין מנוס אם מצד העונש על מאמר הקשה הזה ואם לא היה בזה עון וחטא כי מאהבתו את ישראל דיבר כן הנה ראוי אליו לעשות גם את זאת בעבורם, והבן:

עוד יתכן בדרך אחר בהקדים דברי המדרש (ריש וארא) אני כתבתי עליך שאתה עניו ואתה מקפיד על דברי חייך יש לך לידע מה שנאמר (קהלת ז') טוב אחרית דבר מראשיתו טובה אחריתן של ישראל מראשית שנתתי להם במצרים. עוד שם בסמוך ר' מאיר אומר משל למלך ב"ו שהיה משיא בתו קרא לקרתני אחד להיות סרסור ביניהם התחיל מדבר בגסות כנגדו אמר המלך מי הגיס את לבך לא אני שעשיתיך סרסור כך אמר הקב"ה למשה מי גרם לך שתרבה דברים הללו אני הוא שגדלתי לך ורי"א כך אמר משה בשעה שאמרת לי

*) **ובענין** תפלת חזקיה ע"ה (ישעיה ל"ז) הטה ה' אזנך ושמע כו' אשר שלח סנחריב לחרף אלהים חי וישלח ישעיהו כו' כה אמר ה' כו' יען התרגזך אלי כו' עד קנאת ה' צבאות תעשה זאת כלומר גם מבלעדי זכות ישראל יקנא באויביהם למען שמו הגדול:

לך ואשלחך אל פרעה במדת הרחמים אמרת לי שאתה עתיד לגואלם שמא עד שבאתי נהפכה למדת הדין אמר לו הקב"ה אני ה' במדת הרחמים אני עומד. ונאמר בהבנת הדברים כי מה שאמר ית' למשה עתה תראה כו' ובא הדרש באותה שעה נטל משה דינו כו' אין הדבר על צד העונש בלתי זו היא התשובה על שאלתו למה הרעותה ומההכרח נתוודע לו שלא יכנס לארץ וכמו שנבאר. והוא כי רז"ל במדרש אמרו (פרשתנו ג') אותה שעה נתברר משה על עסקיו כו' באותה שעה היה מבקש שיודיענו הקב"ה את השם הגדול כו' אמר הקב"ה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא כו' עד וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה' כו' ע"ש. ובאין ספק גילה לו כל ההנהגה של גאולת מצרים והן זאת היתה הסבה להרהר אחר מדותיו ולומר למה הרעותה כי הנה כבר ידענו כי כל ההנהגה שנהג יתברך אותנו במצרים ומה שהשליט כ"כ יד פרעה לרדות בנו להכביד עבודתו עלינו כל זה היה מחכמתו ית' קורא הדורות מראש לצרוף ככור סיגם ולהסיר כל בדילם כהגו סיגים מתוך כסף עד אשר כל הנשאר בהם קדוש יאמר לו. והוא ע"ה אחר שגילה לו ית' הנהגת הגאולה הכלולה בשם ה' כנ"ל שיער בעצמו כי כבר הוא בא בסוד ה' ותכלית כל דבר הוא חוקר עד שכאשר ראה בישראל דבר מתנגד אל הגאולה כמו מה שהכביד פרעה עולו עליהם והכבידם בקושי מילא את לבו לאמר הנה גברה מדת הדין ובטלה את הכל כמאמר המדרש שזכרנו שמא עד שבאתי נהפכה למדת הדין *) וכמו שכתבנו בקול יעקב בבאור מאמר הקב"ה למשה היה לך לידע מ"ש טוב אחרית דבר מראשיתו טובה אחריתם של ישראל מראשיתם שהיה להם במצרים. ר"ל כי בכוונה עשה ית' והתעולל עליהם כאלה למען השלם אותם בזמן העתיד לבער הרע מקרבם כשיהיו על אדמתם אדמת הקודש והעד ע"ז כי משה הציל אחד מהם מן החומה ועשה פסל מיכה הנה מזה יבחן כי כל פעל ה' למענהו לברר הפסולת מתוך האוכל שלא יתקלקלו אח"כ ע"י חברתם עמהם. וכמו כן יש לשפוט על כל הקשות והרעות שאירע להם טרם באתם כלם היו מכוונים להמשיך לרגליהם טובות נשגבות באחריתם וכמליצת ר"א (חולין כ"ד) חמין ושמן שסכתני אמי בילדותי המה עמדו לי בעת זקנותי. והטעם שלא גלה לו יתברך למשה תכלית הענינים ההם ותועלתם כי לא גלה לו רק הנהגתם מגאולת מצרים עד שיבואו לארץ ולא עד בכלל כי לא יכניס אותם לארץ על כן הידיעה בזה יתירה היא לו כי לא גלה לו רק אשר יהיה בימיו. ומעתה מה ישרו דברי המדרש שזכרנו אמר הקב"ה למשה מי גרם לך שתרבה דברים הללו אני הוא שגדלתי לך. הנה באו ז"ל לזכות את משה על ששאל והרהר אחר הנהגותיו יתברך כי אם לא היה יודע כלום מהנהגתו ית' את ישראל לא היה מהרהר בלתי במה שהודיעו סדר הנהגת הגאולה כנ"ל ויחפש ומצא ענינים זרים אל הגאולה מצא את לבו לאמר לפני ה' למה הרעותה. וע"ז באה התשובה ויאמר ה' אל משה עתה תראה כו' ודרשו ז"ל במלחמות פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמות ל"א מלכים והיא תשובה נכונה על שאלתו למה הרעותה לאמר אחרי שאינו רואה זולת מה שהוא עתה ולא מה שעתיד להיות אח"כ ע"כ הדברים האלה נעלמים ממנו כי אין פעולתם וסגולת תועלתם כ"א אחר זמן חליפתו וכנ"ל. נמצא ממילא נתוודע לו ע"פ הדברים האלה שלא יכנס לארץ ולא בעונש ח"ו רק גרם לעצמו שיודיעהו יתברך מזה במה ששאל למה הרעותה והוכרח יתברך להשיב לו על שאלתו. ומה

*) והוא ממש כמו שדרשו ז"ל (במדרש שיר השירים) אל יעקב ע"ה במאמר למה תאמר יעקב ותדבר ישראל נסתרה דרכי מה' כו' כי הוא גם הוא ע"ה ערב לבו להרהר במדותיו ית' במה שהוא מתנהג אתו טרם לאותו השלמת הדבר עד תכליתו ע"ש במדרש. ואנחנו הרחבנו הדבור בזה בחלקנו הא' (פ' וישב) על מאמר וירד יהודה מאת אחיו. וכדברים האלה אמרו ז"ל במדרש הנ"ל אמר הקב"ה למשה היה לך לידע מה שנאמר טוב אחרית דבר מראשיתו ובאורו כבר כתבנו בקול יעקב (קהלת שם):

והן להוכיח את משה על הדבר הזה בא דבר ה' אליו לאמר וארא אל אברהם כו' עד וגם הקימותי את בריתי כו' ובמדרש אמר לו הקב"ה למשה חבל על דאבדין ולא משתכחין הרבה פעמים נגליתי עליהם באל שדי ולא הודעתי להם כי שמי ה' כשם שאמרתי לך ולא הרהרו אחר מדותי אמרתי לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה ביקש לקבור את שרה ולא מצא כו' עד ולא הרהר אחר מדותי ולא שאל אותי מה שמי כשם ששאלת אתה ולבסוף אמרת ומאז באתי אל פרעה לדבר וגו' וע"ז נאמר וגם הקימותי את בריתי שנתנה להם כמו שאמרתי להם ולא הרהרו אחרי. אשר מהראוי להתבונן במה שסיימו ז"ל וע"ז נאמר וגם הקימותי כו' שלכאורה אין לו טעם לענין שלמעלה וביותר יפלא מה שאמרו שנתנה להם כמו שאמרתי להם והלא עדיין לא היה נתנה להם עד זמן שנכנסו ישראל לארץ וכמאמר רז"ל בגמרא (ברכות י"ט). אבל כוונת המדרש הוא להגדיל התוכחה למשה למען יקח חכמה ומוסר מהאבות שלא שאלו מה שמו ולא הרהרו אחר מדותיו וכדי שלא יתגלגל משה לומר כי היא הנותנת כי האבות בעבור שלא ידעו דבר ממעשי הנהגות ה' א"כ עיניהם לא ראו ג"כ ענינים המתנגדים וע"כ לא מצאו את לבבם להרהר. ע"ז אמר וגם הקימותי את בריתי אתם ובא מדרש הקימותי שנתנה להם כמו שאמרתי להם כלומר הלא גלוי וידוע לפני שהיה מוחלט אצלם לקיום אמתי וחזק שכבר נתתי להם את הארץ (וזהו הוראת מאמר וגם הקימותי) ואח"כ גם עיניהם ראו ענינים המתנגדים ועכ"ז לא שאלו אותי מאומה על קורותיהם וגלגוליהם שהלכו וגלו מגוי לגוי וממלכה לממלכה באין הרהור מאומה:

נמרצו עתה דברי המדרש מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ כלומר נטל לו ידיעת דינו בהכרח במה ששאל שאלתו אף כי רצונו יתברך היה להעלימו ממנו :

פרשת וארא

וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם . הנה רז"ל במדרש ביארו פרשה זו באופן תהיה נמשכת לענין שלמעלה להשיב תשובה על שאלת משה ע"ה למה הרעותה כו' ואנחנו כמו כן נלך בעקבותם כפי שיורנו ה' . ונאמר כי הוא יתב' בא להשיב את משה כל יפלא בעיניו מה שראה בדבר הגאולה הזאת ענין זר והיפך מן הראוי כי השכל ישפוט אשר בהתקרב ימי הגאולה עכ"פ יקל העוני ויתמעט השיעבוד *) והנה פה לא מלבד שלא נגרע מעבודתם דבר . עוד הוסיף והרע אל העם יותר מהעבודה הקודמת טרם נשמע בשורת הגאולה . ולבוא אל באור הענין נזכיר דבר אחד האמור עם הספר קול יעקב (קהלת על מאמר ביום טובה היה בטוב) בבאור הכתוב (איוב ב') כדבר אחת הנבלות תדברי גם את הטוב נקבל ואת הרע לא נקבל וכלל הדברים מהמבואר שם כי כוונת הבריאה בכלל לא היתה למען יתענג האדם מטובה כ"א להיות עמל העולם עליו ויתיסר ביסורים ממדת הדין . ומדת הרחמים לא ניתן בעולם זולת למען יוכל העולם שאת את מדת הדין כמבואר במדרש (ריש בראשית) מתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדה"ד וראה שאין העולם מתקיים שיתף עמו מדת הרחמים . וזהו שתמה איוב ואמר גם את הטוב נקבל אשר הטוב אינו אלא נטפל אל הרע (ע"כ נופל בו מלת גם) ואת הרע לא נקבל מה שהוא עיקר בכוונת הבריאה . וע"כ אותו שהקב"ה רואה בו שיש בכחו לסבול משא מדת הדין הוא מכלכלהו ביסורי מדה"ד מבלי שתוף טוב הרחמים כמרז"ל (ברכות י"ז) ותנינא בני די לו בקב חרובים מע"ש לע"ש . וכמו כן האבות הראשונים ע"ה הטו שכמם לסבול ביסורי מדת הדין בכל ימיהם עד כי יעקב ע"ה בחיר האבות אמר לא נחתי ולא שלותי כו' (ב"ר פ"ד) וזהו שהשיב ית' למשה על שאלתו למה הרעותה . דע לך כי המובחר בכל הטוב שאני מתנהג עם בני הוא הדין שאני עושה בהם מרוב חנותי וחסדי למען טהרם ולקדשם ולהביאם אל תכלית כל הטובות בעתיד וכל לחץ העם ועוני השעבוד ממדת הדין הוא מהטובות הנשגבות ומהחסדים הגדולים שאין להרהר אחריהם . וזהו וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' ר"ל גם המדת הדין (הכלולה בשם אלהים וכמבואר פה במדרש) שאני עושה בעולם הוא מכוון לטוב נשגב שראוי ליחס אותו אל שם ה' שכלו רחמים כי הטוב אינו כ"א טפל להמתיק הרע שיוכלו שאתו . והעד וארא אל אברהם כו' באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם כלומר לא אצלתי להם חלק בטוב כל מאומה מפאת ידיעתי חילם הרב שיש ביכלתם לסבול המדה"ד כלו מבלעדי שתוף הרחמים . כן מה שהיו ישראל במצרים היה עיקר הכוונה לענותם בסבלות המדת הדין **) . בלתי אחרי ראותו יתברך תוקף הדינין כ"כ עד שלא יכלו לסבול עד הקץ הנאמר לאברהם אביהם וכמאמר ולא יכלו להתמהמה שההוראה שהיה עליהם להשתעבד עד כלות ארבע מאות שנה (רק לא יכלו) היה ההכרח להוציאם משם קודם הקץ וע"כ היה המשפט לעשות בהם מעת שקרבה הגאולה כל מה שאפשר לעשות . ממש כהרופא העוסק ברפואות עם החולה ורואה בו שלא יוכל לסבול לקבל ככל הצורך ויהיה מוכרח להפסיק . עכ"ז כל מה שיוכל לזרוק לתוך פיו מן הרפואות טרם יפסיק יתן לו . כן הדבר בגאולת מצרים אחרי כי הקב"ה החליט להפסיק מן הגלות קודם הקץ ע"כ טרם צאתם הרבה והעמיס אותם ביסורי הגלות כל מה שאפשר :

*) **והן** אמת כי מדתו ית' מוחלפת בענין זה ממדת ב"ו . כי הנה זה הוא משפט ב"ו הצריך לאיזה ישועה לצאת מבית האסורים או להתרפאות מחליו הוא יחפוץ ויפקוד להצמיח ישועתו מעט מעט היינו כי ישתדל למהר ולהחיש מעשהו וכמו כן האדם המושיע משפטו להיות נחפז במעשהו טרם תכבד מחלהו אשר אז יהיה כבד ממנו להבוא מזורו . אמנם לא כן הוא מדתו יתברך כי רב אונים הוא לתת ישועתו הגדולה במעט קט ובפתע פתאום וכן היה הצלת משה ע"ה כנאמר ויצילני מחרב פרעה כלומר בהיות כבר החרב על צוארו או אז הצילו ה' כי כן היא מדת ה' להושיע כהרף עין וברגע האחרונה . אשר מטעם זה אמרו ז"ל (ברכות ל"ב) ארבעה צריכים חיזוק ואחד מהם בטחון יען כי לא תתראה ישועת ה' עד גמר הענין וכמו שהארכנו בזה בחלק הא' (פ' וירא במאמר ותצחק שרה בקרבה) וכמו כן פה רמז הכתוב ואמר אני ה' כו' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כלומר בעוד אתם נתונים תחת סבלות מצרים אוציאכם ברגע וזהו והצלתי אתכם מעבודתם . כלומר בעוד תעמדו על העבודה אשר עליכם כי הוא ית' רב להושיע בפעם אחד מן הקצה אל הקצה ולא מעט מעט :

) **ומה גם לפי המבואר בגמ' (ברכות ה') ג' מתנות טובות ניתנו לישראל וכלם לא ניתנו אלא על ידי יסורין תורה וא"י כו' וכמו שזכרנו בכמה מקומות אשר כמו החרישה והזריעה המה הכרחיים והכנה אל הצמיחה כך הגלות ועוני השעבוד שהיה לנו במצרים היה ההכנה וההכשר לקבלת התורה וירושת הארץ . וכמו שבארנו בחלק א' (פ' לך על מאמר במה אדע כי אירשנה) באור הכתוב (שמות ג') ואומר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ כו' זבת חלב ודבש שהרצון בו כי מהעוני והשעבוד נצמחה ירושת הארץ וכל הטובות שהשיגו כנודע :

ועתה נשים פנינו אל התבת הכתובים וארא כו׳ וגם הקימותי את בריתי אתם לתת כו׳ וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל כו׳ אשר לכאורה אין קשר אל הגמי״ן האלה. עוד מהראוי להבין במה שסיים ואמר לכן אמור לבני ישראל כו׳ אשר תאמר לכן הוא בלתי נקשר אל הדברים הקודמים. אמנם לדרכנו כלל הכתוב תשובה נכונה על שאלת משה למה הרעותה כו׳ ומאז באתי כו׳ הרע לעם הזה וכמו שאמרנו. והוא כי עיקר שאלת משרע״ה היה לפי שראה ענין המתנגד אל הטבע כי מצד הטבע יחוייב אל כל העושים במלאכה אשר בהתקרב המלאכה אל גמרה ימעטו מעשיהם ויתרשלו ידיהם מן העבודה ופה היה בהיפך כי כבר שמעו והאזינו שהקב״ה פקד אותם לגאלם והעבודה עוד הולכת ונוספת בקושי גדול. אולם העילה לזה כי באמת אם היתה גאולתם מפאת כי בא הזמן וקץ הגלות ודאי היה החיוב שתתמעט העבודה לאט לאט. אמנם אחרי כי הקץ עדיין לא הגיע אליהם אך מבלתי יכולת העם להתמהמה עוד במצרים היה ההכרח להוציאם טרם בא הקץ ע״כ היה החיוב עליהם טרם צאתם שיעבדו עבודה כפולה ובקושי. ממש כפועלים שכירים עושי מלאכת הבנין וכדומה להשלימה לזמן מוגבל הנה בגשת גמר מלאכתם העבודה עליהם בכל עת קטנה וקלה מתמעטת והולכת. אולם אם יקרה שיקח אותם שר העיר למלאכתו בעודם בעסק הזה בחצי המלאכה הנה מדרכם בהיפך אשר בשמעם זאת יחרדו איש אל רעהו לעשות מלאכתם בזריזות ומהירות למען הרבות בהעסק הזה כל עוד שהוא תחת ידיהם. הוא הדבר בגלות מצרים וקושי השעבוד שהיה להם כי עיקר סבתו הוא בעבור שהיו מוכרחים לצאת קודם הקץ לזאת מן הראוי היה שכל עוד שהם במצרים תכפל עבודתם בהפלגת הקושי בהיות גם העוני והשעבוד ענין הכרח ועיקר גדול. וזהו הרמוז בהכתובים שלפנינו וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כו׳ כלומר אשר להקים ברית הזה מהצורך להשלים שיעבודם וכנ״ל. אולם וגם אני שמעתי את נאקת ב״י כו׳ כלומר ואינם יכולים להתמהמה עוד פן יטבעו בטומאת מצרים וההכרח לגאלם ע״כ ההכרח אתם להשתעבד בקושי כל עוד שאפשר להם. וזהו לכן אמור לבני ישראל אני ה׳ (רומז אל הדברים האמורים בהנה״ה) והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כו׳ כלומר מוכרחים אתם לעבוד בקושי ובסבל רב טרם תצאו מזה וזהו ולקחתי אתכם לי לעם כו׳ והבאתי אתכם כו׳ וכמדובר. וזהו וידבר משה כן אל ב״י כלומר גם הוא השיב להם כן על שאמרו ירא ה׳ עליכם כו׳ והבין אותם כל זאת אשר קושי השעבוד הוא לטובתם אבל עכ״ז לא שמעו אל משה מקוצר רוח כו׳ וכלשון רש״י ז״ל לא קבלו תנחומים:

ועוד יתכן בדברי התשובה על שאלת למה הרעות עם דבריהם ז״ל במדרש (ש״ר כ׳) אמר לו הקב״ה למשה שמי אתה מבקש לידע לפי מעשי אני נקרא פעמים באל שדי בצבאות באלהים בה׳ כו׳ וכשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי וכשאני מרחם על עולמי אני נקרא ה׳. והכלל בזה הוא עם מה שאמרו ז״ל עוד (ב״ק נ׳) כל האומר הקב״ה וותרן כו׳ עד מאריך אף וגבה דיליה וכמאמר (ר״ה י״ז) עון עצמו אינו נמחק. אשר ההוראה מכל זה שאין המדה לוותר על העונות כי אם להאריך האף אם לזמן קצר ואם לזמן ארוך וכמאמר (תשא) ארך אפים ורב חסד כו׳ ונקה לא ינקה. ואם הדבר כן לא יקשה מאמר האבות ע״ה (שבת פ״ט) ימחו על קדושת שמך כי זה מדבר מאחרית הימים שעליה אמר הנביא (מלאכי ג׳) ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע כו׳. כי בעולם הזה אין הדבר ניכר לעין מפאת היותו מאריך אף גם לרשעים לא כן בזמן הקץ. ממש כהסוחר אשר כל ימי עסקו במסחרו מקום להקונים מאתו בהקפה לבקש מאתו ולומר לו המתן לי ויעתיקו אותו מזמן לזמן משא״כ בשיפסק מלישא וליתן עוד לא שייך עוד לבקש המתנה מאתו כ״א או לשלם או לוותר ולמחול. כן עד זמן העתיד שייך הארכת אף לא כן לקץ הימין שעליה אמר שלמה (קהלת י״ב) והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ ודרשו רז״ל (שבת קנ״א) ימים שאין בהם לא זכות ולא חוב ר״ל שלא יהיה נשאר עוד שום חוב בבני אדם כ״א או למחול לחלוטין או לפרוע מהם. וזהו תשובתו ית׳ על שאלת משה למה הרעותה כו׳ ומאז באתי כו׳ הרע ואמר וארא אל אברהם כו׳ באל שדי וכדברי הדרש כשאני תולה על חטאיו של אדם אני נקרא אל שדי. כי הנה בזה גילה יתברך למשה שאין גאולתם זו גאולה שלימה שאין עוד גלות אחריה בלתי כל עיקרה היא מפאת גודל הלחץ והדחק שאין ביכלתם למלא זמן השעבוד הנאמר לאברהם וכנ״ל. ע״כ בהכרח הוציאם יתברך לשעה מוגבלת ואמר לו לוותר אי אפשר כי לא הבטיח מעולם אל האבות שיוותר לחלוטין. וזהו ושמי ה׳ לא נודעתי להם בלתי הוא מוותר ומאריך אפו להמתין מזמן לזמן היינו שישלימו חק העבודה שעליהם בגלות שאחריה. ומעתה נבין הענין ע״פ משל לאחד שהיה חייב לרעהו סך גדול אשר לא השיגה ידו לשלם לו בעתו והיה המלוה מטיב עמו ליטול ממנו כפי מה שהשיג ידו והנה המותר ההוא כל אחד חושב בו מחשבה אחרת המלוה אומר בלבו אקבל ממנו עתה כפי השגת ידו והמותר ישאר חוב אצלו ולימים עוד אגוש אותו גם על המותר והלוה לא כן ידמה כי על דעתו כבר נפטר מכל החוב בהסך ההוא שנתן לו. והחילוק בזה כי כפי מחשבת הלוה יותר טוב לפניו להמעיט במה שהוא נותן לו עתה ולקמץ כל מה שיוכל ויפטר חובתו בסך קטן ומעט אולם אם הלוה יודע מחשבת ודעת המלוה הלא יכשר לפניו יותר לדחוק עצמו לתת להמלוה יותר ויותר כפי כל אשר תמצא ידו למען המעיט

כתוב

כחוב הנשאר. כן הדבר במשה כי הוא ע"ה דימה בנפשו כי העם ישיגו גאולה שלימה ע"כ בראותו בה' ית' כי הוא דולג ומקפץ להמעיט גלותם ולמהר גאולתם מפאת ראותו בעוני העם כי רב הוא עד כי לא יוכלו שאתו ע"כ היה בעיניו כמו זר קושי השעבוד הנתוסף בם מאת האל להיות שליח בעסק הזה ושאל למה הרעותה כו' ומאז באתי כו' הרע לעם הזה. ע"ז השיב לו ית' לא כשם שאתה סבור כו' א) כי אין אני מוותר עמם לחלוטין בלתי אני ממתין להם שישלימו שעבודם לזמן אחר וע"כ טוב להם מה שאקח מהם עתה כפי כחם למען ישאר חוב קטן. וזהו וארא אל אברהם כו' באל שדי וכא מדרשם כשאני תולה על החטאים כו' היינו ממתין להם לאחר זמן וע"כ כל מה שיש בידי לגבות מן החוב זה עתה הוא טובה גדולה אחרי כן לבניהם וכנ"ל:

לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם כו' והצלתי אתכם כו' וגאלתי כו' ולקחתי כו'.

מדרש אין לכן אלא שבועה שנאמר לכן נשבעתי לבית עלי נשבע הקב"ה שיגאלם והוצאתי אתכם ד' גאולות יש כאן והוצאתי והצלתי וגאלתי ולקחתי כו'. וכנגדם תקנו חכמים ד' כוסות בליל הפסח לקיים מה שנאמר כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא ע"כ. הנה כדי להבין מה מקום לשבועה במקום הזה נעמוד תחלה על הבנת ד' שמות הגאולה שהם ז"ל תקנו כנגדם ד' כוסות. והענין הוא עם מ"ש בחלק הא' בחלוקי השמות בחפצים המורכבים אשר לפעמים נקראים בשם הכולל כל חלקיו כמו שם בית שהוא יקיף כל חלקי הרכבת הבנין מהכותלים והקורות והחלונות והדלתים וזולתם. ולפעמים אינם נקראים בלתי בשמות פרטיים היינו בשם כל חלק וחלק כמו כותל חלון גג ודומיהם. ואמרנו שם כי הדבר הנקרא בשמות רבות הוא מפאת כי לא בא עדיין אל גמר שלמותו לקנות שם הכולל ע"כ ישמשו בו בשמות חלקי הרכבתו. אולם הדבר הבלתי נקרא זולת בשם אחד הוא לעד כי יש לו גמר כל השלמות אשר יאות לקרותו בשם הכולל. ועיין באור הדברים באורך פרשת וירא על מאמר יוקח נא מעט מים. ומעתה אחרי המוכח הזה אשר רובי השמות מורים כי הדבר חסר השלמות יתבאר לנו ד' שמות הגאולה כי הם לאות ולמופת בישראל שהיא חסרת השלמות ושיהיה עוד אחריה שעבוד. ע"כ אין מן הראוי לקרותה גאולה סתם כ"א לנתח אותה לנתחים ולקרא כל חלק בשם לבד וכמו שאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים כלומר גם כי נהיה עוד בגליות עכ"ז לא נהיה תחת יד מלך קשה ואומה קשה כפרעה וכעמו. וזהו ג"כ והצלתי אתכם מעבודתם כלו' גם כי נהיה עבדים אבל עבודה קשה כזו בחומר ובלבנים לא נעבוד עוד וכדומה שמות ישועות פרטיות. משא"כ גאולה העתידה אי"ה שתהיה גאולה שלימה לא יהיה לה בלתי שם גאולה לבד כמאמר ובא לציון גואל. (וכי ישאלך נפשך הלא גם בגאולת מצרים אמר לשון וגאלתי הנה כבר הכינותי התשובה בזה בחלק הא' שם) והשם הזה כולל הכל גם חירות גם הצלה ולקיחה. ולכן רז"ל מצאו מקום לתקן ד' כוסות כנגדם לזכרון *) ועי"ז מביא המדרש כתוב כוס ישועות אשא ט' והוא ע"פ משל לחולה אחד אשר מחלהו הולידה והצמיחה לו עוד ענפים הרבה כמו כאב ראש ואבדת טעם האוכל נדידת שינה וכדומה מהדברים הבאים מסבת החולי ובבואו לפני הרופא משפטו אם הוא רואה בו שיכול לרפאותו מכל וכל אזי לא ירבה עמו דברים כ"א יאמר לו אל תירא הנה חיש קל תתחזק ותתרפא ותהיה בריא כאחד האדם לא כן אם הוא רואה בו שאין ביכלתו לרפאותו עתה עד אשר יגיע עת מסוגלת לקבלת הרפואה כמו בחודש זיו וכדומה ואך אז יוכל להתרפא ממחלתו האנושה אולם כעת לא יוכל להועילו בלתי להקל מעליו המכאובים הפרטיים המסתעפים מחליו הנה אם לא יעשה עמו דבר ויאמר לו לך עתה ותבוא לפני לזמן ההוא הלא יפחד ויתעצב מאימת מות ע"כ משפטו לומר אליו אל תירא אחי הנה אסיר כאב ראשך מעליך ועוד יערב לך אכול ושתות וגם שינה ינעם לעיניך ומספר והולך כמה תועליות פרטיות שיעשה עמו עתה אולם לדברים כאלה עוד יחרד לב השומע בשמעו כמה הוא פורט בשפתיו ויבין מזה כי אך הרופא דן דינו למזור כי היה די שיאמר לו דברים קצרים תדע אחי כי תתרפא ותהיה בריא ע"כ המשפט אל הרופא טרם יאמר לו כל אלה לדבר על לבו ולנחם אותו לאמר הלא תאמין לדברי שאני נשבע לך כי בבוא הזמן המסוגל אל הרפואה תתרפא בשלמות מכל וכל אך עתה אועילך על דברים ההם. הוא הדבר בעניננו כי בכוונה הזכיר הכתוב גאולה זו בכינויים הרבה וחלק אותם לד' לד' לשונות של גאולה להבינם בזה שאין זו גאולה שלימה אך הצלות פרטיות וכמוזכר למעלה ולמען לא יחושו לומר אבדה התקוה ח"ו להשיג גאולה אמתית ע"כ הקדים תחלה מאמר לכן אמור לבני ישראל אני ה' וכלשון המדרש נשבע להם שהוא גואל

יריעות האהל אותם

*) **וזה** תלוי ג"כ בחסרון שלמות הגאולה כי אם היתה שלימה זכרון למה כאשר בפיהם הבע"ח כל הוכו אין מקום לזכירה עוד, וזהו שדרשו במדרש (איכה ג') השביעני במרורים בלילי פסח הרוני לענה בליל ט"ב לומר כי יש לנו לדעת מהם שלוה אותנו על מרורים לזכרון גלות מצרים שזה לרמז שאין זו גאולה שלימה אבל עוד יהיה אחריה גלות:

שפת היריעה

א) רק עתה תראה אשר אעשה לפרעה. כלומר אך עתה תראה הטוב הנשגב שיצמח מזה כי ביד חזקה אשר כחזיק מישראל ובכביד עליהם העבודה עי"ז ישלחם ויגרשם. ואני פוקד על גאולתם והצלתם.

אותם לעת קץ גאולת עולם ובעת והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וכנ"ל. וע"כ שקדו ז"ל לתקן לנו ד' כוסות כנגד הד' לשונות של גאולה לזכר הפעולות פרטיות שעשה יתברך במצרים וסדרו לנו לזכירה ההיא שיר ושבח להלל אותו על העבר ולהתפלל על העתיד כנוסח הברכה אשר גאלנו (בעבר) כו' כן יגיענו כו' שמחים בבנין עירך כו'. וזהו שמביא המדרש כוס ישועות אשא כלומר ממה שהרבו לנו ד' כוסות לזכרון ד' חלקי ישועות שגאולה הנה מזה אדע כי עוד ידו נטויה להגלות אותנו ולגאלנו לכן ובשם ה' אקרא כלומר אתפלל לה' לגאלנו חיש מהר:

ועם דברי המדרש האלה נשבע להם הקב"ה שיגאלם נאמר טעם הגון על סמיכת גאולה לתפלה שחייבו ז"ל (ברכות ט') ממ"ש יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגואלי וסמיך ליה יענך ה' ביום צרה ויתכן ג"כ מה שכתוב בש"ע או"ח (קי"א א') דבשבת אין צריך לסמוך גאולה לתפלה הואיל דנפקא לן מיענך ה' ביום צרה ובשבת לאו יום צרה אבל נעיר תחלה על הכתוב עצמו מה ראה להזכיר תוארים כאלה צורי וגואלי אצל שאלת יהיו לרצון. ונקדים לזה עוד דברי טעם על מ"ש בש"ע (שם רי"ח ה') מי שנעשה לו נסים הרבה בכמה מקומות בהגיעו לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות אשר לכאורה לא ידענו מה לו להזכיר הנסים שהיו במקומות אחרים הלא גם על זה איננו מברך מבלי שהגיע למקומו. ונבין הדבר ע"פ דמיון להולך בדרך ופגע בגזלן וניצל ממנו ולמחר פגע בו ארי ורצה לטרפו הנה עתה לא יחשוב עוד למאומה מה שניצל מן הגזלן כי מה לי אם יהרג ע"י גזלן או ע"י ארי אמנם אם ינצל גם מן הארי הנה שניהם כאחד טובים. וכדמיון הזה תמצא עד הרבה נסים הנעשים לאדם וכאשר ינצל מתשעה ויפול בעשירי אבד את כלם. לכן מה צדקו עתה דבריהם ז"ל אשר בבוא האדם להודות על אחד צריך להזכיר כל הנסים שנעשו לו כי לולא הצלתו ממקרים האחרים גם זה היה לשוא:

ומעתה נבוא אל הענין כי הנה כבר בארנו בח"א (בראשית ד') כי גאולת מצרים היתה אצלנו רק הבטחה נאמנה על הגאולה העתידה וכמו שאמרנו במדרש שלפנינו נשבע הקב"ה שיגאלם וכמאמר אהיה אשר אהיה ובדרש אהיה עמהם בגלות זה כו' כלומר כי במה שיהיה עמהם בגלות זה לגאלם יהי סמוך לבם בטוח כי יגאלם לעתיד. ובכלל הזה מובטחים אנחנו בכל מי המקרים הרעים השוטפים עלינו כי יעלנו ויצילנו ממצולותם ולא יתן אותנו לרדת פלאים ח"ו כי אם תאבד חלילה שארית העם הזה פעם אחד איך יקיים בנו עוד הבטחתו והבאתי אתכם ציון ועל שוא תהיה גאולתנו ממצרים. וזהו שהזכיר דוד ע"ה (בתוארי ה') בבקשת הצלה מאויבים ומרודפים ה' צורי וגואלי כלומר הלא אתה מקדם אלהי גואלי ממצרים למען הכין עבורנו תשועת עולמים וא"כ עליך לעננו ולהצילנו מכל צרה וזהו ענין סמיכות גאולה לתפלה כי סמוך לפסוק זה נאמר יענך ה' ביום צרה ומובן כדברינו:

ובזה עלה בידינו טעם ישר על דבריהם ז"ל שאין דין סמיכות הזה בלתי בימי החול ולא ביום השבת. כי הנה ההבדל בין בקשות התפלה שבימות החול לבקשות יום השבת כי בימי השבוע אנו שואלים ללחם ולמזון והזולת ממחסורי האדם שלא יוכל להתקיים בלעדם (כאשר תדקדק בבקשות הי"ח הנה הנה כלם ישבו ילכו על צרכי האדם שבסוג הזה) לא כן בשבת שאנו מקיימים בו הרחב פיך כו' לשאול שמחה ועונג שלוה והשקט וכאשר הפריז הנביא (ישעיה נ"ח) אז תתענג על ה' כו' וא"כ התבונן בעצמך שאין מקום לסמיכות גאולה לתפלה בימי השבתות. והוא ע"פ משל לאחד שהיה בדעתו לנסוע למדינה רחוקה אשר שם גוי לא ידע לשונו ויהי טרם הקריב לגבול המחוז ההוא ויחפש איש היודע לשונו ולשון המדינה למען יהיה לו לפה ולמליץ בכל מקום בואו וירא שם בן אשה אלמנה מסכנת והוא לה בן יחיד ויבקש ממנה את בנה לנסוע עמו בדרך הזה ולא רצתה עד שהיה מוכרח לתת לה ערבון ובטחון חזק אם לא יביאנו אליה ויצג אותו לפניה יהי לה כל כבוד ביתו עשרו וסגולתו ותתנהו לידו ויסע עמו לדרכו והיה האיש ההוא שומר אותו כאישון עינו מכל חתחתים בדרך בעלותם על כל גבעה גבוה. גם ברדתם לעמק ימינו תתמוך בו עד שכמעט נשא אותו על זרועותיו כאומן את היונק והנער ההוא דימה בנפשו כי כל אשר עשה עמו הוא מרוב אהבתו אותו וחשיבותו בעיניו ויהי בדרך במלון אמר הסוחר לאשר על הבית לעשות לו מטעמים כאשר אהב ולנער אשר אתו צוה לתת לו לחם ומעט ציר או ממיני ירקות הגסים וכדומה ויהי הנער ההוא מחריש משתאה לו לחקור אחר אשר יקרה נפשו בעיניו כ"כ יאמר לתת לו מאכל גם אשר יאכלו הנערים ולא יכלכלהו כמשפט לאוהב יקר ולא עצר כח עד כי שאל אותו לאמר אמור נא מדוע תכבדני בכל ענייני הדרך רק במלון אתה מקמץ במה שתתן לפני, ענה ואמר לו הלא לך לב לדעת כי כל אשר אני עושה עמך בשמירתך איננו מפאת אהבתי אך מפאת הערבונות והבטחונות שנתתי לאמך בעבורך ע"כ אצרך בכל הדברים אשר חייך תלויים בהם עד שובך אל אמך מדאגה שלא יקרך סכנת הדרך לא כן ענייני אכילה ושתיה כי תוכל לחיות גם בלחם ומים. הנמשל מובן מעצמו כי הבקשות שאנו מבקשים על חיותנו וקיומנו מפגיעת כל צרה וצוקה שהם בקשות ימי החול יש בהם דין סמיכות גאולה לתפלה יען כי הדברים האלה המה מהענינים המעכבים הגאולה בשיפגעו בעם ח"ו וכנ"ל א"כ המה סמוכים לעד ותלויים זה בזה. לא כן בקשות יום השבת שהמה

על

על דברים תענוגיים אינם בכלל הסמיכות גאולה לתפלה כי גם בלעדם נוכל להגאל ברצותו יתברך וזהו שרמזו יהיו לרצון כו' צורי וגואלי וסמוך לזה יענך ה' ביום צרה אבל מה שתשאל ביום שמחה ותענוג אין לו יחוס הסמיכות וכנ"ל:

וידבר ה' אל משה בא דבר אל פרעה כו' מדרש המשל אומר מן סטייא לית הנייא אלא מן קניא עי' בפי' המ"כ ויד"מ ז"ל שנדחקו בביאורו. עוד שם וידבר ה' אל משה כו' ויצום אל בנ"י ואל פרעה כו' משל למלך שהיה לו פרדס ונטע בו אילני סרק ואילני מאכל אמרו לו עבדיו מה הנאה יש לך באילני סרק הללו אמר להם כשם שאני צריך לאילני מאכל כך אני צריך לאילני סרק שאלולי אילני סרק מהיכן הייתי עושה לי מרחצאות וכבשונות לכך נאמר אל בני ישראל ואל פרעה שכשם שקילוסו של הקב"ה עולה מגן עדן מפי הצדיקים כך עולה מגיהנם מפי הרשעים שנאמר כו' מה הם אומרים אמר ר"י יפה אמרת יפה דנת כו'. ונקדים לזה מאמר פליאה (ב"ר ב') והארץ היתה תוהו ובוהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים אבל איני יודע באיזה מהם חפץ אם במעשי אלו ואם במעשי אלו כיון דכתיב וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהם של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהם של רשעים. וכדי לבוא אל באור המאמרים נזכיר דברי המשורר ע"ה (תהלים א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים כו' והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו כו' לא כן הרשעים כו' ובילקוט (במקומו) אמר הקב"ה לרשעים אני אמרתי יהי כן ואתם אומרים לא כן אני אמרתי לא כן ואתם אומרים כן חייכם לא כן ע"כ. והמאמר סתום וחתום. ולבי יחשוב כי באו ז"ל להשיב על ההבדל הזה שאמר בין הצדיק והרשע לא כן הרשעים כי אם כמוץ כו' אשר לא יתכן לחלק בין ב' דברים בלתי בשישתוו מצד וחלוקים מצד וכמו שנאמר על ב' עשירים והאחד גדול מחבירו הנה גם פלוני זה הוא עשיר אבל לא כן כמו חבירו פי' אמנם בין עשיר גדול למסכן ודל אין מקום לחלק כי המה הפוכים מהיפך אל היפך ורחוקים תכלית ההרחק ופה אחרי ספרו הפלגת אושר הצדיק עד קצה הטוב דיבר על מפלת הרשעים שהוא מן הקצה אל הקצה ואמר בהם לא כן הרשעים שלא יתכן מאמר זה בנעדרי ההשתוות מכל אתמהה. וכן על זאת באו ז"ל ומצאו מקום לדמותם בצד מה עד שיתכן בהם לומר לא כן הרשעים וכמו שנבאר. דע כי האמנם פעולת הצדיקים ידוע אשרם וטובם ותיקונם בעליל

יריעות האהל

לארץ ולא כן הרשעים במעשיהם הרעים כי אפס ותוהו נחשבו עכ"ז כאשר נתבונן מעט יש פעולה טובה ונפלאה גם בעמל הרשעים כי הנה כשיטיל המלך מס על הארץ מכל הסחורות הבאים ממדינה אחרת ואחד יגנוב המכס אין להחליט עליו כי בגניבתו זאת הוא פועל נזק המלך לא בפעם ולא בשתים כי הלא אם הוא נמצא בפעם הג' ישלם שבעתים על המכס שגנב. כן הדבר ברשעים גם כי נראה מהם שיתנו כביכול מגערת במכסם לה' ויגנבו דיים בסכום מעשה עבודתו ית"ש עכ"ז אין נגרע מהעבודה דבר על ידם אבל עוד יוסיפו תת כח בעבודת השי"ת ביתר שאת ויתר עז ממש כבושת גנב כי ימצא כי בהלכד רשע אחד במזורי הרשת במכמורי המשפט הלא ינהם ככפיר ושאגה לו כלביא יפה דנת יפה חייבת (כנ"ל במדרש) וישבע לה' באמת עד דור העשירי להזהר עוד ממעשים כהם ויפיל בקרב מחנהו אימה ופחד על האנשים כלם ויהי מורא שמים עליהם. וכאשר כלל שהע"ה ואמר (משלי ט"ז) כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה ר"ל מיום רעה אשר להרשע ג"כ יסובב פעולה טובה למענהו ית' וכמאמר הנביא ע"ה (ישעיה כ"ו) כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל. וזהו מ"ש המד' כשם שקילוסו של הקב"ה עולה כו' מפי הצדיקים כך עולה מפי הרשעים יפה אמרת יפה דנת כו' וכמ"ש *). וזהו ג"כ דברי המאמר הב' שזכרנו והארץ היתה תוהו ובוהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים אבל איני יודע באיזה מהם חפץ כו' כי אחר שכל מה שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו וכשהוא עושה משפט ברשעים נאמר והתגדלתי והתקדשתי כו' (עי' במדרש ריש קדושים) וא"כ היה אפשר לומר שיחפוץ הקב"ה במעשיהם של רשעים כי באמת ע"י הרשע יסובב בנקל קידוש שם שמים יתר מאד מהמסובב ע"י מעשי צדיקים כמו שדייק הכתוב במשפט הרשע וכל העם ישמעו וייראו. וזהו כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי חפץ הקב"ה במעשיהם של צדיקים ואינו חפץ במעשיהם של רשעים כלומר אם אמנם מעשי הרשעים פועלים בעולם עכ"ז אינו חפץ בהם וכמאמר (יחזקאל י"ח) החפץ אחפוץ במות רשע כו' הלא בשובו מדרכיו וחיה ר"ל גם כי ע"י מיתת הרשע ומפלתו היה נצמח תועלת המוסר לרבים עכ"ז הוא חפץ יותר בתשובתו וזהו כשהוא אומר וירא אלהים את האור כי טוב הוי במעשיהם של צדיקים חפץ ואינו חפץ במעשיהם של רשעים **):

אמנם ההבדל בין ב' סוגי הפועלים האלה שזכרנו

היינו

*) **עוד** פעולה יתירה נצמחת ע"י הרשעים והוא פעולת הנסיון אל הצדיקים כי כבר נאמר (קהלת ב) וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך כלומר כי אין כל דבר ניכר היטב בלתי מפאת הפכו וכמאמר אין חכם כבעל הנסיון ואיך יבחנו הם בעצמם נסיון כזה אם לא על ידי הרשעים בראותם כמה מהרעה תבוא עליהם מסבת חטאתם וכי רע ומר עזבם דרכי ה':

) **ומה נעמה לי בזה מליצת הנביא ע"ה (מלאכי ג') ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם

ממב

(הנה בין הפעולה הנומחת מטוב הצדיקים ורעת הרשעים) הוא רק א' יהיה הבדל בשם הפעולה ב' בזמן הפעולה והוא המבואר בדברי החכם ע"ה (משלי י') פעולת צדיק לחיים תבואת רשע לחטאת. והוא ע"ד מליצת הנביא (יחזקאל ט"ו) מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער כי הנה כל עץ גם עצי השדה גם עצי היער יש בכל אחד פעולה טובה לבעליו בעצי מאכל הפעולה בהם כי יתנו פרי הלולים המשמחים אלהים ואנשים ועצי היער ישמשו כמו כן להבעיר בהם אש. אמנם החילוק בהם כי הפעולה הבאה מעצי הגפן הנה הפעולה תהיה בעת קיום העץ בעמדו על שרשיו ויעשה פרי ויחיה הוא וחי בעליו עמו לא כן פעולת עצי היער כי כל עוד שהוא עומד קיים מחובר לארץ אין שום פעולה לבעליו ממנו כ"א כאשר יכרת משרשיו ויהיה נתון על האש לאכלה או אז אחר כליונו ישיג בעליו פעולתו ממנו. וזה עצמו הוא ההבדל בין פעולת הצדיק ופעולת הרשע כי הצדיק הוא פועל פעולתו בעת קיומו ואשרו והצלחתו כי הוא מגין בזכותו על בני דורו ויחיו בצלו וכן פרי מעלליו יהיה כמו זרע לצדקה בלב כל אדם ויאמר אעשה גם אנכי כמו שעשה הצדיק הזה ואהיה כמו כן מבורך ומוצלח כמוהו לא כן הרשעים כי כל עוד שהם עומדים בקיומם והצלחתם אין תועלת בהם כל מאומה והלואי שלא יזיקו כי אם אחרי משחתם וכליונם יצמח על ידם פעולת המוסר ותועלת התוכחה בכל ההמון. וזהו שסיים הנביא שם לכן כה אמר ה' כלומר אחר שהם בבחינת עצי היער אעשה בהם דבר המסבב פעולתם ממש כהדבר המסבב פעולת העצים והוא הכליון וההפסד וזהו ונתתי את פני בהם כו' והאש תאכלם וידעתם כי אני ה' בשומי את פני בהם כלומר אחר אשר אתן את פני בהם ויהיו למאכולת אש אז תבוא על ידיהם הפעולה. וזהו הנכלל בדברי החכם הנ"ל פעולת צדיק לחיים כלומר הוא יפעול פעולתו בעמדו על קיומו בחיים ואושר ושרוי בטובה תבואת רשע לחטאת כלומר פעולת הרשע הוא בהיפך בהפקד מקומו ואיננו. וזהו גם כן כל פעל ה' למענהו וגם רשע (אבל לא יפעל פעולתו אך כאשר יגיע) ליום רעה:

ומעתה יצא לנו כוונת דברי המשורר הנ"ל אשרי האיש כו' והיה כעץ שתול על פלגי מים אשר פריו יתן בעתו כו'. הסתכל כי אחז במליצתו ממש דברי המשל שזכרנו לאמר כי הצדיק הוא ממש בפעולתו כדוגמת עץ הגפן השתול על פלגי מים וחי הוא ופעולתו נעשית גם לאחרים *) אבל לא כן הרשעים כי האמנם גם הם פועלים בעולם אבל לא כן כמו הצדיקים הפועלים בעת קיומם כ"א בהיותם כמוץ אשר תדפנו רוח כלומר אחר אשר הרוח ישאם ויכלו ויאבדו או אז יסובב על ידם פעולת המוסר. ומעתה מה ישרו דברי הילקוט אמר הקב"ה לרשעים אני אמרתי יהי כן ואתם אומרים לא כן והוא בהקדים עוד ההבדל בשם הפעולה אשר יעלצו. ונאמר כי הפעולה אשר מסבת מעשי הצדיקים ורוב אשרם וטוב הצלחתם נקראה בשם כן ר"ל הם פועלים בהזולת שיעשה כן כמו שעשו הם אבל הפעולה הנצמחת ממעשי הרשעים וממנת כוסם זה אשר יקראו לה לא כן לאמר הבדלו מעשות כמעשים ההם. וזהו אני אמרתי כן ר"ל הוריתי אתכם הדרך ואמרתי אליכם עשו כן ואתם אומרים לא כן ועשיתם ההיפוך וכדי לעצור על שארית העם לבלתי יעשו כמעשיכם על כן חייכם לא כן כלומר עקב זאת יעשה עמכם דבר לפעול על ידכם פעולת לא כן *). וזהו מליצת המדרש הנ"ל בא דבר אל פרעה המשל אומר מן שטיא לית הנייא אלא מן קליא כי פרעה הרשע מתחלה בבוא משה אליו בשליחותו ית' פער פיו לדבר עתק ואומר מי ה' אשר אשמע בקולו אשר ע"כ ראה ית' להרבות בו אותותיו ולהפליא את מכותיו למען ידע שמו וגדולתו וכמ"ש וידעו מצרים כי אני ה' למען תדע כי אני ה' וכמו שהודה בסוף בעצמו ואמר ה' הצדיק כו' ובזה הוא ממש כהאטד הזה אשר כל זמן שהוא מחובר אין הנאה מושג ממנו בלתי אחרי אשר יעלה הכורת עליו. וזהו נ"כ המשך דברי המדרש אח"כ ויצום אל בני ישראל ואל פרעה משל למלך כו' אמר להם כשם שאני צריך לאילני אאכל כך אני צריך לאילני סרק כו' לכך נאמר אל בני ישראל ואל פרעה. כוונתם כאשר דברנו כי אל בני ישראל צוה אותם לדבר דבריו בשמו כי הוא פוקד אותם לגואלם והם יאמינו וכמ"ש ושמעו לקולך ואל פרעה לגלות לו כי

נכונו

יריעות האהל

ממש כמי שרוצה ללכת ביום סגריר והמקום מקום חמר הנה בגדיו יוכל לשמור שלא יתלכלכו על ידי שיגביהם אבל עכ"ז אי אפשר שלא יטנף את רגליו אכן אם הוא דואג גם ע"ז וגם את רגלו הוא רוצה לשמור מכל טיט וחמר הנה העצה לזה לקחת אפר ולפזרו מלמעלה למען אשר בלכתו לא ידבק בו הטיט. כן הדבר בהצדיקים גם כי המה זריזים בעצמם לבלתי יגיעו כתמי העונות בלבושי צדקתם עכ"ז מדאגה מדבר שלא ימחצו רגליהם בחמר העונות שאדם דש בעקביו אשר בהכרח יגיע לרגלו לכלוך מה והקב"ה בחסדו רגלי חסידיו ישמור גם מזה והוא מפזר אפר תחת כפות רגליהם הוא מליצה נאה על עונש הרשעים כי ע"י ראותם עין בעין כמה רע ומר עונש הרשע יהיו זהירים בעצמם וחרדים מאד לפלס מעגל דרכם לבלי יתגאלו בעונות שאדם דש בעקביו גם כן וזהו ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם והבן:

*) וזהו וכל אשר יעשה יצליח כי הוא יפעול תקונו בעת אשר יעשה ויעמוד על קיום מצבו:

*) וזהו על כן לא יקומו רשעים במשפט למען יתגלגל גם על ידם פעולת לא כן ויבוא גם מהם ענין לכבוד עבודת הבורא ית':

נשמו לכן שפטים למען ידע את חטאתו ויכיר את שם ה' ויכלתו וזהו כשם שקילוסו של הקב"ה עולה כו' מפי הצדיקים כך עולה מפי הרשעים והענין נכון:

כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת מד'

ר' פנחס פתח מגיד מראשית אחרית ומקדם אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף שכן הוא אומר למשה וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ כו' מהו וכל חפצי אעשה שהוא חפץ להצדיק בריותיו כו' ואינו חפץ לחייב בריה שנאמר כו' וכן אתה מוצא שהגיד הקב"ה למשה מראשית אחרית אם ידבר אליכם פרעה אין כתיב כאן אלא כי ידבר עתיד הוא לומר לכם כן ור"י בר"ש אמר כהוגן הוא מדבר תנו לכם מופת וכן אתה מוצא בנח אחר כל הנסים שעשה לו הקב"ה בתיבה כו' התחיל מבקש סימן עד שאמר הקב"ה את קשתי נתתי בענן ומה נח הצדיק היה מבקש סימן פרעה הרשע על אחת כמה וכמה א). ראוי להבין מה ראו ז"ל להצדיק את פרעה הרשע ולומר עליו כי כהוגן שאל פרעה מופת. גם יש להתבונן מדוע סיימו במלות תנו לכם מופת הלא שפת יתר הוא כי דבריו ידועים ומה לבעלי הדרש לזכרם לאין צורך ודי היה להם לומר כהוגן הוא מדבר ומה נח שאל מופת. וביותר ראוי להשים לב אל עיקר הדרש הזה מגיד מראשית אחרית הקב"ה מגיד מראשית מה יהא בסוף מה תועלת יש בזה ומה יתרונו. אמנם הנראה כי תכלית המאמר הזה בא להשמיענו כי בכוונה הקדים הכתוב לספר בהרעות שעתידים ישראל לעשות לימים רבים ולעתים רחוקים למען הצדיק אותם לעתיד לאמר מאתי היתה זאת להם. וכענין שאמרו (סוכה נ"ב) אלמלא ג' מקראות כו' עד ואשר הרעותי הנה הוא יתב' כביכול תולה הדבר בעצמו כדי להצדיקנו ולהצילנו מעונש הדין. וגם פה הכוונה כן כי כבר ידענו כי מאמרו יתברך מכריח ומבטל כח הבחירה אשר באדם כמו שכתבו המפרשים ז"ל בבאור אלו צדיק ורשע לא קאמר ולעילה זאת לפעמים הוא מקדים ומגיד מראשית אחרית. וזהו שאמרו שכן הוא אומר למשה וקם העם הזה וזנה כו' מה שעתידים לעשות אחר מיתת יהושע כי בזאת הוא מחליש כח הבחירה בהם לזכותם אחר כך בהפרס הברית. וזהו שדרשו וכל חפצי אעשה שהוא חפץ להצדיק בריותיו ואינו חפץ לחייב בריה. הוא הדבר בפרעה כי באין ספק ביקש לבבו לשאול מופת כי אלהי העברים נקרא עליהם. ומדאגה אולי יתעשת ולא ישאל מופת כי הדבר תלוי אך בבחירתו ע"כ הקדים יתב' והגיד מראשית כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת ואחר שהדבר יצא מפיו יתברך הנה מאז כבר הוא מוכרח לשאול מופת בהחלט. וזה שכוונו ז"ל אם ידבר פרעה אינו אומר אלא כי ידבר פרעה עתיד הוא לומר כן. ואין הוכחתם ממלת כי לומר שמשמע ההוראה עתיד הוא לומר כן כי הלא כ"פ מצינו מלת כי משמש גם על דבר בלתי מוכרע ועומד בספק והמה רבים בכתובים כמו כי תצא למלחמה כי ישאלך בנך כי ינצו אנשים. אבל פה החליטו ז"ל כי עתיד הוא לומר כן מצד היותו כבר מוכרח על פי דבר ה' כי הגיד כן מראש. ועילת הדבר שרצה ית' שישאל פרעה מופת הוא מאותו טעם עצמו ששאלו נח ויחזקאל וזולת מהצדיקים כי חלילה לדמות שהיתה זאת להם מפאת העדר אמונתם אבל האמת כי יראו על נפשם פן יגרום החטא ויתבטל הטוב המיועד להם וכמאמרם ז"ל אין הבטחה לצדיקים בעוה"ז כו'. והעצה המועילה לזה היא שאלת המופת כי הדבר שכבר יצא עליו מופת בעליל ודאי לא ישנה את טעמו ובזה נדקו כל שואלי מופת על הבטחת ה' ית'. ומעתה גם פה ביציאת מצרים היה כמו כן מן הראוי למשה ואהרן שישאלו מופת על הבטחתו ית' על הגאולה והם לא שאלו דבר לזאת נתן יתברך בלב פרעה לשאול מופת והוא לטובת ישראל לאמת אליהם הגאולה. והעד הנאמן אשר מאת ה' היתה זאת הוא מה שאמר תנו לכם מופת אשר מהראוי היה לומר תנו לי מופת אבל הרמז בזה כי עיקר שאלתו על מופת הוא סבה מאת ה' לטובת ישראל ובשבילם. ומעתה מה נמרצו דברי המדרש אם ידבר פרעה אינו אומר אלא כי ידבר עתיד הוא לומר כן וכאשר בארנו שהקב"ה במאמרו הכריחו לשאול מופת לטובת ישראל. וע"ז בא הדורש ר"י בר"ש ואמר כהוגן הוא מדבר תנו לכם מופת כלומר מדבריו יבחן האמת כי הוא יתב' נתן דבר בפיו לדבר כן ע"כ דיבר כהוגן כפי הצורך לטובת ישראל ואמר תנו לכם מופת כ"א היה שואל המופת בבחירתו מהצורך היה שיאמר תנו לי מופת וכנ"ל:

ויאמר

שפת היריעה

א) וחוץ לדרכנו נוכל להמתיק כוונת ר"י אשר כהוגן שאל פרעה מופת. והוא ע"פ דמיון לאחד שהיה מחזיק אצלו משרת כמה שנים ובכל פעם שהיה צריך להלוות לו מעות אצל רעהו כשעביר שלח אליו משרתו זה ועל פיו ועל ידו שלח לו הכסף שהגיע תור המשרת הזה להתחתן לקח אל ביתו משרת חדש ולאיזה ימים שלח גם את המשרת הזה אל רעהו להלוות לו סך ידוע ויהי בבוא המשרת אל המלוה אמר לו לא אתן לך כסף עד אשר תביא שט"ח מאת אדונך וילך אל ביתו ויספר לו כדברים האלה ויתפלא מאד עליו ויבא את רגליו וילך בעצמו אל רעהו וישאל אותו מה יום מיומים ויען ויאמר דע אתה כי איש נאמן היה לי מעולם המשרת הראשון אשר כבר ידעתי אותו כי הוא נאמן ביתך הנה מאתו לא דרשתי להביא ראיה על הלואה לא כן הבחור הזה כי עוד אין אני מכיר בו מי הוא ומי אדונו א"כ כהוגן שאלתי מאתו להביא ראיה. כן הדבר בפרעה כי מבואר במדרש (ש"ר ה') אשר בבוא משה אל פרעה ואמר אליו כה אמר ה' כו' כפס ויאמר מי ה' כו' לא ידעתי כו' אבל המתינו לו עד שאחפש בספר שלי מיד נכנס לבית ארמון שלו והיה מביט כל אומה ואומה ואלהיה התחיל קורא אלהי מואב ואלהי עמון ואלהי צדון ואלהי ישראל לא מצא אמר משה למה"ד לכהן שהיה לו עבד שוטה ויצא הכהן חוץ למדינה הלך העבד לבקש את רבו בבית הקברות אמרו לו אנשי העיר שוטה מה לכהן בבית הקברות כך אמר משה אלו שאתה אומר מתים הם אבל אלהינו הוא אלהים חיים ומה לו בבית הקברות. וא"כ כהוגן שאל פרעה מופת כי עוד לא היה יודע ממנו וכנ"ל:

ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה כו' לך אל פרעה כו' עד והנה לא שמעת עד כה כה אמר ה' כו'. הנה לעמוד על כוונת מאמר כה נזכיר דבריהם ז"ל (בילקוט מטות) זה הדבר אשר צוה ה' מגיד שכשם שנתנבא משה בכה כך נתנבאו הנביאים בכה מוסיף עליהם משה שנתנבא בזה הדבר. והנראה לדעתי בהבדל הדברים כי מאמר כה יונח על איכות הדבר ופעולתו בתכלית וגדר שימוש מאמר הוא כאשר ירצה אחד דבר מזולתו והוא איש הבלתי מוכרח לסור אל משמעתו ולעשות כל מה שיאבה ממנו משפטו כי ישאל תחלה איכות הדבר ותכלית ענייני ופעולתו וזה יאמר לו כה וכה. אמנם מאמר זה הדבר יונח על נושא המאמר בדרך כלל כמו כאשר יצוה המלך על עבדיו לעשות לו איזה דבר אליהם אין מן הראוי לשאול איכות הענין ופעולתו ותכונת רצונו ותכליתו כי גם אם יהיה מה שיהיה מחוייבים הם להזדרז ולהכין עצמם לעשות ככל אשר ירצה מהם. וזה עצמו הוא ההבדל בין משה ע"ה לשאר הנביאים כי הוא ע"ה להיותו מקובל אצל ישראל לציר נאמן העומד בין ה' וביניהם כאשר העיד עליו הכתוב בכל ביתי נאמן הוא בגלל כן בבוא אליהם משה והגיד להם כי בידו חזון מאת ה' לא היו שואלים אותו להגיד להם תחלה איכות הדבר כי קיימו וקבלו עליהם כל אשר יאמר להם יהי מה *) וזהו בחינת מאמר זה הדבר שהוא מאמר המקיף הענין בדרך כלל. לא כן שאר הנביאים היה החיוב על העם להתבונן תחלה בענין החזון אשר ביד הנביא אם הוא דבר המשתווה אל דת תורתנו המקובלת מסיני ואם ראו בו דבר זר וענין מתנגד לא קבלוהו ומשפטו מבואר בתורת משה איש האלהים (דברים י"ח) כי יקום בקרבך נביא כו' ועל כן היה הנביא מוכרח לברר להם דבריו לאמר כה אמר ה' אשר מאמר זה מוסב על איכות הענין המדובר היינו כי הורה לפניהם כי חזונו הוא ענין משתווה אל דרכי התורה ודו"ק. הוא הדבר בפרעה כי מתחלה בשלחו ית' את משה אליו צוה עליו לאמר לו ה' אלהי העברים שלחני אליך לומר כי בשמוע פרעה כי אדון כל העולם ית' שלחו אליו הלא יחרד על הדבר לעשות דבר השליחות איש קל. וכאשר אמר מי ה' אשר אשמע בקולו לא ידעתי כו' שההוראה מדבריו כי כאשר ידע את ה' ויתברר לו אמתת מציאותו ישמע לקולו הנה על תשובתו זאת צוה יתברך לעשות לפניו מופתים הפיכת המטה לנחש והמים לדם אשר מהם יתברר לו אמתת מציאות ה' ית' ע"י ראותו השתנות הטבעיים. ומאז היה החיוב כי יספיק לו בשמעו זה הדבר אשר אמר ה' כי יחלץ חושים לקיים דבריו ולא יהיה מהצורך לברר אליו תכונת הדברים ואיכותם (ומה יהיה אם לא ישמע שזהו בחינת מאמר כה אמר ה' כלומר כה יהיה וכה יעשה לך עי' מ"ש בהג"ה) אמנם אחר כי הכביד את לבו גם אחרי ראותו המופתים והשתנות הטבעיים והיה מההכרח שוב להתרות בו וליעד אותו על מכות גדולות ופגעים רעים וקשים הנה מאז גם כי ישמע מצד הכרח המכות עכ"ז אין ספק כי לא ישמע עד כה היינו עד אשר יתברר לו תחלה תכונת כל התראה ופעולת כל מכה וכבדת סבלותה וזהו והנה לא שמעת עד כה לכן כה אמר ה' והענין נכון:

ויאמר ה' אל משה השכם בבוקר והתיצב לפני פרעה מדרש הה"ד (משלי כ"ב) חזית איש מהיר במלאכתו זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן לפיכך לפני מלכים יתיצב לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה כו' בל יתיצב לפני חשכים זה פרעה שהחשיך הקב"ה לו ולארצו ע"כ. והדברים מפליאים לב כל קורא אם בסמיכות הדרש למאמר שלפנינו ואם בהוציאם דברי החכם בל יתיצב כו' לדבר רחוק מן הפשט. והנראה כי בא הדרש הזה להפליא צדקת משה ע"ה וחסדו גם עם גויי הארץ כי הנה לכאורה יקשה מאד מה צורך היה לאמר למשה השכם בבוקר הלא גם מבלעדי זאת יחייב עצמו מכח זריזותו להשכים לעשות רצון ה' יתברך וכמו שמצינו באברהם שאמר לו ית' קח נא את בנך כו' ולא הגביל לו זמן ונאמר וישכם אברהם בבוקר ופה אמר ית' למשה השכם כו' מה שיורה חלילה על היותו עצל בדבר ה'. והן על זאת באו ז"ל והמליצו חזית איש מהיר במלאכתו זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן לומר כי היה מהיר וזריז בכל עבודת מלך עולם ית' ואך פה בשליחות פרעה היה

*) **ובענין** שאמר האי צדוקא לרבא (שבת פ"ח) עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו ברישא איבעיא לכו למשמע אי מציתו קבליתוהי לא קבליתו א"ל אנן דסגינן בשלימותא כו'. ר"ל אנו אין לנו לבקש תחלה איכות הדברים ואחר שנשמע אותם נדע אם לעשות או לא כי כך קבלנו עלינו בברית נאמן להכין עצמנו אל כל המעשים שיצוה השם וכמו שמצינו במדרש (ב"ר ל"ט) אמר רב הונא משהא הקב"ה ומתלא עיניהם של צדיקים ואח"כ הוא מגלה להם טעמו של דבר כך אל הארץ אשר אראך על אחד ההרים אשר אומר אליך וקרא אליה את הקריאה אשר אני דובר אליך קום לך אל הבקעה ושם אדבר אתך. ההוראה בזה שאין מהצורך אליו ית' להעיר אוזן הצדיקים להגיד מיד את אשר הוא שואל מהם כי על כל האופנים יכינו את עצמם למלאות דבר ה' ככל אשר יגיד להם אח"כ וזה מ"ש הקב"ה משהא ומתלא כו' ואח"כ הוא מגלה להם כו'. וזהו ג"כ מ"ש (כאן) ואנחנו לא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה כלומר כן משפט עבודתנו שלא לדעת מהותה עד בא זמן פעולתה (ובזה יתכן מלת נדע שההוראה עתיד כלומר כן משפטנו תמיד) אמנם לא כן האומות כי לא יקבלו שום דבר בלתי אחרי שמעם איכות הדבר אם ישמעו ואם יחדלו והיה הנביא מוכרח לומר להם כה אמר ה' להורותם איכות הדבר (ומה יסובב להם באם לא ישמעו):

מהצורך לזרזו על המהירות והוא לסבה אחרת. והוא כי הנה זה כלל גדול אשר כל נביאי ישראל היה לבם חולה עליהם בהנבאם חזות קשה על האומות כמבואר כ"פ בדברי הנביאים ובמדרש (במדבר רבה כ') ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אוה"ע כו' ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת הרחמים על ישראל ועל אוה"ע שכן ירמיה אומר (מ"ח) לבי למואב כחלילים יהמה כו' ואם כן עצלותו להרע לאומה גדולה תביאהו לאחר נבואתו. וזהו הענין במשה ע"ה כי מהצורך היה לאמר לו השכם בבוקר למען לא יתעצל מהרע לפרעה וזהו שביארו ז"ל חזית איש מהיר במלאכתו זה משה לפני מלכים יתיצב לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה כלומר בכל עבודת ה' היה זריז מאד ועכ"ז פה היה מהצורך להזהיר אותו על המהירות והטעם בל יתיצב לפני חשכים זה פרעה שהחשיך הקב"ה לו ולארצו כלומר בענין כזה היה מתעצל ונמנע מהרע לכך היה צריך הכתוב לזרזו והבן:

העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים וברד כו' ויאמר אליו משה כו' הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד כו' וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא. ראוי להבין כי לשון הכתוב מורה כי סבת חטאו היה ממה שראה שחדל המטר כו' הלא מזה יתחייב להיות בהיפך אחר שנתאמת לו כחו של משה שהוא פועל מה שהוא אומר בשם ה'. ואולי יתכן כי פרעה היה לו מקום להכביד את לבו ע"י ראותו איזה השתנות ממה שאמר משה והוא עם מה שנעיר בסדר מאמר וירא פרעה כו', כי אמר שראה פרעה כי חדל המטר והברד ואח"כ הקולות הלא תחלה אמר הכתוב שהיה הסדר בהיפך והוא שאחר תפלת משה נאמר ויחדלו הקולות ואח"כ והברד ומטר לא נתך ארצה וכן פרעה עצמו אמר כן תחלה למשה העתירו כו' ורב מהיות קולות ואח"כ הזכיר ברד ומשה הבטיחו ג"כ בסדר הזה הקולות יחדלון ואח"כ והברד לא יהיה עוד וא"כ איך אחר שסיפר הכתוב שגם הקב"ה עשה כן בסדר הזה כמ"ש ויחדלו הקולות ואח"כ והברד ומטר לא נתך ארצה יראה פרעה הסדר בהיפך אתמהא. אבל כל זה יתבאר על נכון בשנעמוד עוד על מאמר משה לפרעה הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד שהוא בלתי מובן שהיה נכון לו לכלול המינים יחד ולומר הקולות והברד יחדלון ולאיזה סבה דייק ואמר לא יהיה עוד אבל הסכת ושמע: כי הנה כאשר נעתר הקב"ה למשה לחדול הענינים האלה הנה באין מטס שיער משה בנפשו כי הקולות יהיו נחדלים מיד אולם הברד והמטר להם אי אפשר כי יהיו נחדלים יחד בעת שיחדלו הקולות כי הלא אותן טיפי מטר ורגבי ברד אשר כבר היו נעתקים ממקומם ומאוצרותם המיוחדות להם למעלה ויצאו משם לרדת וליפול למטה לארץ הנה אותם הטיפים בהכרח כי ירדו בהחלט גם אחר כי יחדלו הקולות. וזהו שהבטיח משה לפרעה הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד

היינו כי עוד לא יצא ברד מן המקור וממקום אוצרו רק אותן שכבר יצאו ונעתקו ממקומם הנה על נס גדול כזה לא עלה על לב משה לבקש מהקב"ה כי יהיו נשארים גם הם למעלה תלויים באויר וזהו הקולות יחדלון והברד לא יהיה עוד. אכן הקב"ה הוסיף בזה נס חדש במה שנחדלו הברד והמטר בעת שנחדלו הקולות והיינו שנשארו למעלה תלויים ועומדים באויר וזהו ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות והברד ומטר לא נתך ארצה. אכן פרעה לא הבין ולא השכיל ענין נס כזה שיהיה אפשר שיהיה הברד והמטר נשארים תלויים אחרי צאתם ממקורם ומאוצרותם וא"כ לדעתו גם אחר שראה כי חדלו הקולות עכ"ז עוד שיער בנפשו כי באין מנוס גם אחר כי חדלו הקולות עוד ירד איזה שעה ברד ומטר מה שכבר היו נעתקים ממקומם והתחילו לרדת טרם התפלל בע"כ כי הם ירדו רק לרגליהם לא יהיה נמשך עוד מטר חדש כי האוצרות שוב יהיו סגורים אחר תפלתו. וזהו וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות היינו גם כי באמת נפסקו שלשתם בפעם אחד אבל פרעה הבין כי בע"כ המטר והברד נפסקו תחלה ואחר כך הקולות כי לולא כן היה מהמחוייב כי יהיה מטר וברד גם אחרי הקולות ממה שכבר נעתק לצאת ולרדת וא"כ כאשר ראה שלא ירד כלום בעת חדלו הקולות בע"כ הברד והמטר נפסקו תחלה והרגיש (לדעתו הנבלה) איזה השתנות ממה שאמר משה ואם כן היה לו מקום לתלות שלא חדלו מסבת תפלת משה ולא מאליו וזהו וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא (ענין זה הוא מחדושי הרב המסדר נ"י) ודו"ק:

פרשת בא

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו כו' מדרש הה"ד (משלי כ"ז) כובד אבן ונטל החול וכעס אויל כבד משניהם. הנה מהראוי לשים לב מה רצו ז"ל במה שהביאו הכתוב הזה ויותר יש לעמוד על דברי החכם עצמו בבאור מליצתו כובד אבן ונטל החול ומה ראה לדמות אליהם כעס האויל. והנראה כי דבריהם ז"ל נמשכים אל מה שסיימו פרשה הקודמה וזה לשונם וירא פרעה כי חדל המטר והברד והקולות ויוסף לחטוא כך הן הרשעים כל זמן שהם בצרה הם מכניעים עצמם משהצרה עוברת חוזרים לקלקולן כו' ע"ש. ועתה הסכת ושמע. דע כי יש בבני אדם ב' סוגים יש כבד לב וערל אוזן ויש רך הלבב וקל הדעת. הקשה לב הוא אדם חכם איננו מאמין אל שום דבר עד כי יעמוד על אמתתו ויחקור אותו עד תכליתו והקל הדעת הוא הנוטה אוזן אל כל מי שידבר אליו ויקבל ממנו אם טוב אם רע לא יבדיל כמליצת החכם (משלי י"ד) פתי יאמין לכל דבר וערום יבין לאשורו. והנה לכל אחד יש מעלה מצד וחסרון מצד

כי

בי הקשה לב האמנם כי אל המדבר על לבו והרוצה שיאמנו דבריו אצלו רע עליו המעשה כי לא יקבל ממנו איש קל אמנם לאשר לא קיבל הדבר עד כי נתברר אליו ע"פ מופתים חזקים לכן אחר כי נאמנו לו דבריו וקבלם ממנו לא ישמע עוד לקול מלחשים הרוצים להכחיש ולהגיד לו ההיפך ועוד לא יסורו ממנו לעולם. לא כן אותו שהוא רך הלבב וקל הדעת להאזין ולשמוע כל אשר יגידו לו אם אמנם נוח להמשמיע להכניס דבריו בלבו על נקלה אמנם קרובים ג"כ לצאת בשיפגע באחר ויגיד לו ההיפך וכענין שזכרו ז"ל קשה לשמוע וקשה לאבד מהיר לשמוע ומהיר לאבד. ודע כי זה הוא משפט אומתנו הקדושה לבלתי האמין עד אשר ירבו לחקור תכלית כל דבר ואחר שתהיה האמונה מקובלת על לבם לא תזוז מהם לעולם כמליצת רז"ל (במד' תשא) כי עם קשי עורף הוא א). תמן אמרו או צלוב או יהודי (כי בעבור זה עשה ה' מדת העקשות נצר ממטעי הנפש האנושי יען נמצא בו דבר טוב לעקש נגד החולקים על האמת והצדק כנודע) וזה יהיה כוונת חז"ל במאמר (ילקוט שמות) בשעה שאמר משה להקב"ה והן לא יאמינו לי אמר לו הקב"ה הם מאמינים ובני מאמינים. אשר לכאורה המה מחולקים מהיפך אל היפך אבל לדברינו יתכן כי משה ע"ה ידע את העם כי קשים הם לקבל ולהאמין דברי המשמיע ע"כ אמר והן לא יאמינו לי וע"ז אמר לו יתברך אתה תדין זאת לגנות ולחסרון הלא בזה אני קורא אותם מאמינים בני מאמינים כי באמת הוא עיקר גדול אל האמונה לבלתי האמין לדברי החוזה עד אשר ירבו לדרוש ולחקור אמתת ענייני אמנם זאת ידעתי כי אחר שיהיו דבריך מקובלים אצליהם יהיו תקועים בלבם כיתד במקום נאמן משא"כ הרשעים כי קלים הם להאמין היום כך ולמחר ההיפך *). וזהו מאמר המשורר (שיר ח') מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה כו' כלומר אמונת ישראל ואהבתם את ה' הוא דבר העומד לנצח משא"כ אהבת העכו"ם.

וזהו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו כלומר יזכרו לו הצד הפחות והגרוע אשר במהירות אמונתו כי עוד מעט יתקצף וקלל במלכו ואלהיו:

והנה עתה אחר שביארנו ב' הסוגים האלה לכו וראו מפעלות אלהים איך רבותינו ז"ל שמו להם שמות בארץ ומצאו להם תוארים נאותים בלשון המקרא לזה כמשפט הראוי לו ולזה כנכון לו. והנה אל הקשה לב יחדו תואר כובד אבן ואל האויל קל הדעת יחדו תואר נטל החול כי הנה האבן הגדול רב המשא הוא כבד על האדם להסיעו ממקומו וכן הר גדול שכלו חול ועפר נמוח גם הוא כבד לשאת אותו ולהרימו. אולם ההבדל בין האבן ובין ההר הוא כך כי האבן גם כי הוא כבד להסיעו ממקומו עכ"ז אם בהזדמן יהיה נמצא אדם שהוא רב אונים ואמיץ כח ויוכל להרימו על כתפו אז ישאהו כלו גם שאינו אוחז בו רק קצהו מה שנכנס בפאת ידו עכ"ז להיותו עצם אחד מחובר בדבקות חזק אין צורך להקיף את כלו בידיו כי גם אפס קצהו שיאחוז בידו יספיק לו לשאת אותו בעת. לא כן הר החול שיש בו חסרון אחר כי גם אם יזדמן גבור גדול שיוכל לשאת משא גדול עכ"ז לא יוכל לו כי אל ההר אין די במה שתאחז ידו בקצה ממנו כי ההר בכללו אינו רק חלקים דקים ונפרדים וא"כ מה יועילנו מה שיאחז בקצהו הלא גם המעט הזה לא יהיה נשאר בידו בלתי בהקיף את ההר כלו עד שלא ישאר כמלא נקב קטן כי לולא כן יפלו חלקיו וישארו על מקומם ואי אפשר לקחתו ולנטלו. נמצא כי אצל האבן היתה המניעה כבדותו ורוב משאו אשר לזה אפשר כי יזדמן נושא שיש בכחו לשאת משא גדול לא כן הר החול כי בו המניעה היא הנטילה כי אין אופן לנטלו כי יפול ויהיה מורק מן היד כנ"ל. כן ממש קשה הלב גם כי הוא קשה להמשיכו לדברי המשמיע עכ"ז הלא הדבר תלוי באדם המדבר היינו אם יבוא אליו משמיע שהוא בריא אולם בראיות צדקות ומופתים ברורים ונאמנים

יריעות האהל

*) **והוא** הרצון במאמר (דברים ה') וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי ויאמר ה' אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך היטיבו כל אשר דברו מי יתן כו'. שהוראת הלשון הוא כי משה ע"ה לא הביא דבריהם לפני ה' מטעם כי גם מתחלה כאשר שאלו ממנו רצוננו לראות את מלכנו. היה בוש לאמר הדבר לפני הקב"ה כמבואר במדרש (שיר א') ע"פ משכני כו' ומה גם עתה להביא מאמר החזרה שאינם רוצים עוד לשמוע הדברות מפי אלהים. וזהו וישמע ה' (בעצמו) את קול דבריכם בדברכם אלי אבל אנכי לא מלאתי את לבי להגיד דבריכם אל האלהים כי מתחלה בעליה באו אחרי רואם הנפלאות הגדולות והנוראות שעשה משה לעיניהם וידעו כי הוא נאמן בבית ה' ועכ"ז העמיקו שאלה רצוננו לראות את מלכנו והיה הדבר קשה בעיני משה על ראותו בהם כי כבד לבם מהאמין ומלקבל דברי השמועה והאלהים הסבה לטובה ויאמר ה' אלי היטיבו כל אשר דברו והלואי מי יתן והיה לבבם זה להם כלומר כמו שהקשו ערפם עתה מלהאמין עד שיראו בעיניהם כן יהיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים כי יקשו את ערפם נגד כל הבאים להכהים הקבלה ולסתור האמונה:

שפת היריעה

א) וז"ל במדרש (שמות רבה מ"ב) אתה סבור שהוא לגנאי והינו אלא לשבחן או יהודי או צלוב. וכן הנביא ע"ס התמרמר על בהינתנו עתה במאמרו בשם ה' ית' [ירמיה י"ב] היתה לי נחלתי כאריה ביער. באור זה כי כבר אמרו במד' [שמות רבה כ"א] יונתי בחגוי הסלע אמר הקב"ה מה כתיב בישראל ויהי הפרים כיונה פותה אין לב. אצלי הם כיונה פותה אבל נגד אחרים המה כחיות גור אריה יהודה בנימין זאב יטרף כו' לפי שרוצים להעבירם מאמונתם ונעשים לפניהם כחיות. לכן עתה התפלא הקב"ה ואמר היתה לי נחלתי כאריה שכבר הם מתיצבים נגדי כמו אריה כי לא יקשיבו לקול מורה ואיך נתהפכו כו'

אמר

ונאמנים עד אשר יקחהו ותאחז ידו בו היינו שיקבל ממנו דבריו הנה מאז הוא בטוח עד עולם כי הוא נאמן ביתו ולנצח לא ישקר ולא ינחם מקבלתו . לא כן הכסיל כי אין באפשר לנטלו ולנשאו כי גם אם יטה אזנו וישמע ממנו ויקבל דבריו הנה כפתע יקויים בו אבדה האמונה ונכרתה מפיהם כי אין להחליט עליו ע"י אמונתו לדברי המשמיע ביום שמעו שהדברים לא יסורו ממנו לעולם יען כי דעתו ובחירתו בהימים הבאים היא בלתי נקשרת ונאחזת אצלו בבחירתו עתה להיותו הפכפך בדרכו ואמונתו כמשפט מ"ש פתי יאמין לכל דבר וא"כ הצורך אל המשמיע שלא לזוז ידו ממנו לעולם והוא ממש כמו נטל החול הייט נטילת ולקיחת החול שהוא מן הנמנעות מסבת היות החלקים נפרדים בלתי דבוקים איש באחיהו . ומעתה מה יפה המליצו ז"ל במאמר זה שיחסו אותו אל פרעה כי בהרשע ההוא נזדמנו יחד שני סוגי החסרונות אשר בשנים סוגים הנ"ל כי מתחילה בבוא משה אליו בשם ה' לא רצה להאמין ואמר מי ה' כו' לא ידעתי את ה' אשר כל אלו הינם חסרונות כל כך אצל המאמין השלם כמו שאמרנו כי המאמין האמתי מהראוי אליו שלא לקבל אמונתו עד אשר יתברר לו על פי חקירה ודרישה ובמופתים וכנ"ל . ולזאת העניק אותו משה רבינו ע"ה במופתים גדולים (דם צפרדע כו') עד כי אחר שנתברר לו אמתת מציאותו ית' האמין בה' והודה ואמר ה' הצדיק כו' ואחר כל אלה המופתים והבירור הגדול שהיה לו הנה כרגע בצאת משה מאת פניו נתרוקן מכל ויכבד לבו הוא ועבדיו וכחש בה' ובמשה . וזהו שהביאו ז"ל הה"ד כובד אבן הוא תואר הקשה לב ונטל החול הוא תואר אל אמונת ההפכפך וכעס אויל כבד משניהם כלומר כי בפרעה הרשע נזדמנו יחד הקשות והכבדות הנמצא בשניהם והבן :

בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו כו' . יש להעיר בזה איך יתכן לתת טעם הסותר עיקרו של ענין כי אם יודע השליח שהולך על חנם ולא יפעול דבר הלא ימנע עצמו מהלוך אל אשר היו פני בעליו לשלחו וא"כ אחרי כי הוא יתברך גלה למשה כי הוא מכביד את לב פרעה ולא יפעול בהליכתו דבר לטובת ישראל (וכבר אמר תחלה ומאז באתי כו' הרע כו') א"כ מה יתרון במה שיבוא אל פרעה . ובמדרש ולמען תספר באזני בנך גילה הקב"ה למשה מה מכה יביא עליהם וכתב משה ברמז ולמען תספר באזני בנך זו מכת הארבה כמה דתימא (יואל א') עליה לבניכם ספרו כו' . והפליאה נשגבה מה לנו ולרמז הלא מקרא מלא דיבר הכתוב הנני מביא מחר ארבה בגבולך א) . והנראה אחר שנעמוד תחילה על ענין המכות ועל מה שהתעולל

ית' עם פרעה גם שאין בידינו לתת טעם על כל מכה בפרטות עכ"ז בדרך כלל נאמר שעיקר סבתם לא היה אך לעשות נקמה בפרעה בלתי ג"כ למלא לב בני ישראל יראה וחכמה והשגת אלהות למען יהיו נכונים ומוכשרים לקבלת התורה . ושתהיה יראתם קודמת להכמתם וכעדות הכתוב (דברים ו') ויתן ה' אותות ומופתים גדולים ורעים בפרעה ובכל ביתו לעינינו . מלת לעינינו מורה כי פעל עמהם כל זאת למען אשר עינינו יראו ויביטו בכל המופתים ההם לקנות על ידם הידיעה השלימה וההכרה האמתית כי הוא האלהים וכל העולם ומלואו שלו ומושל על הטבעיים ועל המזלות כאשר נתפרסם כל זה בעת ההיא בראותם עין בעין פעמים רבות שידוד התמערכות וכניעת המזלות . אשר לעילה זאת פתח דבריו יתברך האירו בעשרת הדברים (יתרו) אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים יען כי ע"י הנפלאות הנעשו לעיניהם ביציאת מצרים הכירו את כבודו ואת גדלו וכח אלהותו וכדברי הכתוב (דברים ד') או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות כו' ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך . וזהו שכלל הכתוב ואמר אחר השלמת הגאולה (בשלח) ויושע ה' ביום ההוא כו' ומבאר ואומר וירא ישראל את מצרים מת כו' וירא ישראל את היד הגדולה כו' וייראו העם את ה' ויאמינו כו' . ממש כהעוסק במו"מ זמן ידוע ובכלות המו"מ מחשב חשבונו ורואה סכום הריוח מכל העסק כך העיד הכתוב אחר כל המעשים איך גדלו והצליחו ועשו פרי וזהו ויושע ה' כו' ומה היה הריוח וייראו העם את ה' כו' :

והנה לפי דברינו אלה אשר כל המעשים ההם היה עיקרם בעבור פעולת עם בני ישראל ע"כ נהג הקב"ה להתרות את פרעה לעיני העם והוא ע"פ משל לשופט שצלה לקחת משכונות מאחד על עשותו איזה מעשה רעה והאיש ההוא בהתוודע אליו כי דבר השופט נחוץ וילך בלאט אל השופט ואמר לו הנה אתן לך בסתר כל אשר תצוה עלי אך אל תעשה עמדי רעה לפרסם אותי ברבים אמר לו השופט כלום אני מכוון על עצם הקנס הלא רק לעשות גדר אל העם שלא יעשו גם הם כמעשיך וא"כ כל אשר יגדל קלונך ותרב חרפתך יהיה הגדר יותר חזק . הנמשל כבר מובן מדברינו הקודמים . ועתה דע כי הנפקותא בזה כ"א נחליט על המכות שלא היו כ"א רק ע"ד נקמה בפרעה א"כ אין חיוב לזכור ולספר בכל דור ודור כי אחר שכבר נגאלו והנקמה כבר נעשית מה עוד אל הזכרון ואל הספור . לא כן אם עיקר סבתם להרים קרן היראה ולהגביר מבוע החכמה והאמונה הנה

מה

שפת היריעה

א) אמר אברהם בערוש המסדר . פה לבבי אשיחה אשר רצון רז"ל להשיב על ענין גדול כי הכתוב אמר בא אל פרעה כי אני כו' ולא פירש מה יעשה לפרעה כמו שביאר בכל שארי המכות רק אח"כ כתיב ויבוא משה ואהרן אל פרעה כו' הנני מביא מחר ארבה בגבולך . הלא הקב"ה לא אמר לו ולא כלום . ע"ז אמר המדרש שהודיע הקב"ה למשה איזה מכה יביא עליהם וכתב אותה משה ברמז ולמען תספר כו' . וכן מצאתי בפי' הרמב"ן ז"ל .

תה נפלא הספור הזה ומה רב תועלתו כי עוד היום בתת האדם אל לבו הנפלאות ההם ויתבונן בהם בעיון נמרץ הלא יוסיף את כח ועוז ביראתו ואהבתו את ה' ית'. ולך נא וראה כמה פעמים נכפל בתורה הזכרון הזה ואי אפשר לפורטם כי רבים הם והכל עבור הכוונה שאמרנו. וזהו ממש מאמר ה' ית' למשה בא אל פרעה כי אני הכבדתי כו' ולמען תספר כו' הנה בזאת השיב ית' למשה בל יקשה עליו הליכתו לפרעה בחנם כי אינו פועל בהליכתו דבר. ע"ז אמר לו האם אני מכוון בשליחותך לעשות בו נקמה ולבוף אותו אל הגאולה הלא העיקר אצלי לפעול בלב ישראל ידיעת אלהותי וא"כ רבות עשית בכל פעם בואך לפרעה ובכוונה אני מכביד את לבו למען השל בו בכל התראה ובכל מכה למען עיני ישראל יראו יביטו כל הנפלאות ההם ויקומו ויספרו גם לבניהם אחריהם. וזהו בא אל פרעה כי אני הכבדתי כו' למען שיתי כו' ולמען תספר כו' עד וידעתם כי אני ה' כלומר את כל אלה פעלתי בכוונה למען יתקלף עליך ויקשה לבו למען הרבות בו מכותיו והפעולה הנמשכת מזה כי עי"כ תדעו את שמי ואת גדולתי וזהו וידעתם כי אני ה':

וכי יהיה דבר עם לבבך לאמר הייטב בעיני ה' להכות את פרעה וכל עמו עבור פעולת ישראל ותועלתם. דע כי כבר השיב הכתוב ע"ז (נחמיה ט') ותתן אותות ומופתים בפרעה ובכל עבדיו כו' כי ידעת כי הזידו עליהם. אשר יותר מהמדוקדק היה שיאמר כי זדו עליהם מבנין הקל והזידו הוא מבנין הפעיל שפעולתו יוצאת אל השני. אבל באור הדברים ע"פ משל לאחד שהיה מחזיק אצלו מינקת עבור הילד אשר לו לימים חלה הילד ושאל ברופאים והגידו לו כמה סמים לתתם אל המינקת והתינוק יתפעל ממנה בהמיצו חלבה אמרה המינקת מה לי ולילד הנכרי הריתיהו או ילדתיהו אמרו לה הרופאים הלא תדע כי כל חולי האדם הוא אך מסבת המאכלים הבלתי ראויים והילד הזה ידעת בעצמך שלא אכל מאומה ומאין הוא חולה אבל באין ספק חולי הילד הוא אך מסבת המינקת באכלה דברים המזיקים וא"כ הדין נותן כמו שהיא סיבבה לו מחלהו ע"י אכילתה כן תסבב לו ארוכתו באכלה הסמים אשר מהם תצמח רפואתו. הוא הדבר בפרעה כי הוא ית' הכניס ישראל למצרים למען יתבררו ויתלבנו ויקנו דעת אלהים וכמבואר למעלה. ובאמת עד הזמן ההוא נתפעלו ישראל עד כי כבר נתברר להם אמתת ה' ית' וכח יכלתו וכמ"ש (שמות ד') ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' כו' ויקדו וישתחוו. אמנם אח"כ בבוא משה לפרעה ואמר לו כה אמר ה' כו' ונתמלא חימה ואמר תכבד העבודה על האנשים הנה בזה המעיט מדרגתם והקטין אמונתם עד כי אמרו למשה ואהרן ירא ה' עליכם וישפוט כו' ולא שמעו עוד אל משה. וכמבואר במדרש (שמות רבה כ"ג) אמר ר' אבוהו אע"פ שכתוב כבר האמינו כו' שנאמר ויאמן העם חזרו ולא האמינו כיון שבאו אל הים וראו גבורתו של הקב"ה איך הוא עושה משפט ברשעים כו' מיד ויאמינו בה'. ולעילה זאת היה החיוב שיקבלו מכות ויסורים למען העלות ארוכה ומרפא אל עם ב"י להחזיר אותם אל מעמד אמונתם על ידי ראותם האותות והמופתים שעלה בהם ה'. וזהו ותתן אותות ומופתים בפרעה כו' והטעם כי הזידו עליהם כלומר החטיאו והזידו אותם לעשות כתועבותם ע"כ היה החיוב להצמיח הרפואה מסבתם:

ומעתה נבוא אל באור דברי המדרש וכתב משה ברמז ולמען תספר והיא מכת הארבה שנאמר עליה לבניכם ספרו כו'. כי הנה התופת היותר חזק על מכות הארץ ההיא ותחלואיה שעיקר סבתם עבור פעולת ישראל ולא לנקמה בפרעה הוא רובי המכות והשתנותם מזו אל זו כי אם לנקמה לבד היה די במכה אחת שתשמש אצלו משך הזמן ההוא ששמשו המכות כלם וכשאלת המדרש (בפרשתנו) וכי לא היה הקדוש ב"ה יכול להציל את ישראל מיד מצרים במכה ראשונה אם לא שהיתה הכוונה בהם כמו שאמרנו. ממש כהמבשל או האופה מאכלים הנה יש מבשל לעצמו ויש מבשל למכור לאחרים וההבדל כי המבשל לעצמו איננו מרבה במיני תבשילים כ"א א' או ב' רק יראה לשער המאכל איש כפי אכלו לא כן המבשל לקונים הבאים לביתו נוח לו להרבות במיני תבשילים כפי השתנות רצון הקונים כי יש חפץ במין זה ויש במין אחר לכן הוא מרבה במינים למען ימצא כל אחד מה שלבו חפץ *). הנמשל אם היו המכות רק לנקמה ולהכריח אותו אל הגאולה אין מהצורך להחליף ולשנות ממכה למכה כי יקחו דיים ממכת דם או צפרדע וזולתם. לא כן אם הטעם בהם להפליא עיני הרואים ולמען יספרו עוזו ונפלאותיו אשר עשה יותר טוב להרבות בחלקי מכותם מינים ממינים שונים יען כי לבות האנשים אין שוה להם לזה יפלא מכת דם ולזה צפרדע ולזה מין אחר וברבות המכות תתרבה ההפלאה בין כלם. והעד היותר נאמן ע"ז הוא מכת הארבה שהוא ממש כמו שאוכלים איזה מאכל ושוטפים הקערה ומעלין עוד הפעם אותו המאכל בעצמו שהוא אך להשביע עין הרואה כך הברד הכה התבואה ואחריו בא הארבה ואכל הנשאר ממנו

*) **ומה** נעמה בזה תוכחת משה רבינו ע"ה (דברים ד') בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך. באור זה ממש כמו שאמרנו כ"א ליסר בלבד היה די במין מן א' הרעות והצרות א"כ יש בו די לענות נפש אמנם כאשר יגיעך מאמר ומצאוך כל הדברים האלה ואי הכונה להעיר ולעורר אותך ושבת עד ה' אלהיך. ולכן הקב"ה מרבה בהעונשים מכל הדברים האלה למען ושבת עד ה' אליך כי זה יתפעל משונש פלוני וזה מעונש פלוני כי אין לבב כל האנשים שוים וכמו שנתבאר בפנים והוא מוסר יקר:

הגה פס ג׳ מינים ופועלים רק דבר אחד הנה מזה יבחן כי עיקר הכוונה היה אך להרבות במופתים להפליא לבב רואיהם וכנ״ל כי אל המוכה אין חילוק בהדבר. וזהו דברי המדרש גילה הקב״ה מה מכה מביא עליהם וכתב משה ברמז ולמען תספר באזני בנך זהו מכת הארבה שנאמר עליה לבניכם ספרו כלומר במאמר ולמען תספר רמז לבאר לנו כוונת המכות היינו לבל יאמרו ללבבם הדור ההוא כי רק בשבילם באה המכה לקחת נקמתם מפרעה כי א״כ למה תהיה מכה אחת מתחלקת לכמה מינים אין זאת כ״א בעבור יפלא בעיניהם ולמען יספרו לדור אחרון. וזה שסיימו ז״ל למען תספר זהו מכת הארבה שנאמר עליה לבניכם ספרו כי שם מבואר הענין מפורש עליה לבניכם ספרו ובניכם לבניהם כו׳ ואמר הטעם יתר הגזם אכל הארבה ויתר הארבה אכל הילק וכו׳ בוא לעד על אמתת כוונת הספור וכנ״ל והבן:

ויאמר ה׳ אל משה עוד נגע אחד כו׳ אחרי כן ישלח אתכם מזה כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה. הנה מלות מזה שהוסיף הכתוב פעמים לכאורה לאין צורך. והנראה כי הם באים להורות על ענין גדול כי האמנם מתחלה לא רצה ית׳ ממנו בלתי דרך ג׳ ימים ילכו במדבר ואחר כי נכנע ע״י המכות ההם לשלחם הנה מקום לומר כי הסכים פתה על אותו תנאי שלא רצה בו מתחלה היינו אך דרך ג׳ ימים ולא יותר. אבל באמת מעיד הכתוב כי ע״י המכות הנפלאות אשר חילה ה׳ בו היה לו העם למוקש עד כי החליט בדעתו לגרשם מארצו לבלי שיבואו שוב אליו עוד וכמאמר המשורר (תהלים ק״ה) שמח מצרים בצאתם כי נפל פחדם עליהם. וזהו כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה מורה שלא ישלח אתכם דרך ג׳ ימים לזבוח במדבר ואחר תשובו אבל גרש יגרש אתכם מזה שלא יאבה בכם שתהיו עוד במקום הזה. ובאמת כבר הקדים יתברך כדברים האלה למשה (שמות) עתה תראה אשר אעשה לפרעה כו׳ עד יגרשם מארצו. והוא הטעם במ״ש וה׳ נתן את חן העם בעיני מצרים וישאלום ובמדרש (מובא ברש״י) אף מה שלא היו שואלים מהם היו נותנים להם אתה אומר אחד טול שנים ולך ממש כמאמר המשורר הנ״ל ויוציאם בכסף וזהב כו׳ שמח מצרים בצאתם. והוא בהזכיר מקירתנו במקום אחר כי כבוד ה׳ יתברך יחייב את האדם להודות על משפטו שהוא עושה עמו בשמחה ובטוב לבב. והנה אם האדם ההוא עקש ונלוז במדותיו לבלי לקבל הרעה בשמחה מי כהחכם יתברך שהוא מסבב עליו מה שמכפיל יגונו שבעתים. כמו הקב״ה רוצה לקחת מהאדם מאה כסף ויודע בו שיתעצב ולא יקבל הדבר בשמחה מה הקב״ה עושה מזמין עליו גנבים שודדי לילה וגונבים ממנו כעשרת אלפים כסף ואח״כ הוא מצליח אותו כרדפו אחר הגנב להשיגו וימצא הגניבה בידו וישמח מאד גם כי הוציא הוצאות על בקשת הגניבה ערך מאה כסף יהיה כאין נגדו נגד הכסף הנגנב נמצא שהוא נותן כבוד לה׳ על הדין והאמת הנעשה עמו ע״י מה שהרבה עצבונו מתחלה כי אם יאבדו לו מראשית רק לערך ההוא הלא יתעצב ויתקצף. וכמשפט הזה היה פה כי הקדים יתברך על פרעה ועל עמו העצב הרב והאימה הגדולה עד אמרם כלנו מתים ועי״ז היתה שמחתם לאין חקר בצאת ישראל מארצם וכנודע להמעיין במדרש עד אשר הפצירו בהם לקות משאות מהם וזהו ויוציאם בכסף וזהב והסבה שמח מצרים בצאתם וזהו וה׳ נתן את חן העם בעיני מצרים וישאילום ובא הדרש אף מה שלא שאלו אתה אומר אחד טול ב׳ ולך והוא אך מרוב שמחתם בצאתם. וכל זאת רמז ית׳ אל משה מאז שלחו אל פרעה (שמות ג׳) ואמרתם אליו כו׳ נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר כו׳ ואני ידעתי כי לא יתן אתכם כו׳ ושלחתי את ידי והכיתי כו׳ ואחרי כן ישלח אתכם (וכבאור המדרש אין שלוח אלא לשון לויה והכל מרוב חרדתו למען יציאתם) ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים כו׳ כלומר אחר כי לא ירצה לתת אתכם להלוך דרך ג׳ ימים בלתי בשלחי את ידי בם הנה עקב זאת תמצאו חן בעיניהם להעמים אתכם בכל מה שישאלו פניכם למען תהיו נמהרים לצאת:

והנה עתה עלינו להשיב על קושיא עצומה מדוע צוה ית׳ מתחלה למשה לשאול מאת פרעה רק דרך ג׳ ימים אשר הפליאה נשגבה הלא רצונו ית׳ היה להוציאם משם לחרות עולם וא״כ האם להטעות את פרעה רצה חלילה. ונעיר עוד על מאמר ולא יכלו להתמהמה אשר יפלא מאד כי מאמר זה לא יתכן כ״א בבוא אחד מרחוק לאיש בריתו ולשעה קלה זירז נסיעתו וישב לדרכו שזה יפלא בעיני הרואים מדוע לא התמהמה עד בוש להתעלם עמו איזה ימים אחר ההוצאה שגדולה שהיה לו בדרך בכזה יתכן להשיב ולומר כי לאיזה סבה לא היה יכול להתמהמה ולהתעכב יותר אבל פה בבתי כלאיש החשבים האלה הכי מהצורך לתת טעם על עת צאתם ולומר ולא יכלו להתמהמה. אמנם בשנתבונן מעט הנה יהיה באור ענין זה ע״ד מאמרם ז״ל (סוטה ט׳) אין הקב״ה נפרע מן האומה עד שתתמלא סאתה שנאמר (ישעיה כ״ז) בסאסאה בשלחה תריבנה וא״כ אחרי שאנו רואים כי מפלתם היה ביום ז׳ של פסח הנה בע״כ יבחן כי ביום ההוא נתמלא סאתם בשלמות וא״כ מה זאת היה להם לישראל למהר יציאתם בשביל ז׳ ימים ומדוע לא המתינו במצרים עד ז׳ ימים של פסח וממילא היה מקויים בהם המאמר הפח נשבר ואנחנו נמלטנו. ועל זה אומר הכתוב ולא יכלו להתמהמה וכמו שכתבו חכמי האמת ז״ל שכבר היו ישראל משוקעים במ״ט שע״ט ואם נשתהו עוד רגע אחת במצרים היו משוקעים בטומאה להלוטין וכמאמר ואלו לא הוציא הקב״ה את אבותינו ממצרים כו׳. ובזה נבוא אל הענין ע״פ דמיון לאחד שהגה בית מתבירו והבית הזה היה מושכר לאיש אחד על

משך שנה והקונה הזה גם כי היה ברצונו לבוא לדור בביתו עכ"ז לא היה יכול כי השוכר עצר עליו באמרו לו הלא הבית מושכר ומשועבד אלי עד תום שנתי מה עשה הקונה שכר מן השוכר ההוא הבית הזה על משך הזמן שהבית משועבד לו לדור בתוכו והנה הרואה אותו שהוא מפייס את הדר בתוכו ושוכר הבית ממנו משתומם ומתפלא לאמר אחר כי אתה קנית הבית והוא שלך למה לא תקחנו ממנו בחזקה אמנם הוא יבין האמת כי גם שהוא קנה הבית עכ"ז על הזמן ההוא הוא משועבד אל השוכר ע"כ מהצורך אליו לפייסו על זה. כן ממש אם היו יכולים ישראל להתעכב במצרים עד יום ז' של פסח לא היה מהצורך אל ישראל לישאל מהם דבר אחר כי ביום ההוא כבר נתמלא סאתם לקבל כליון וממילא הכל של ישראל אמנם המצריים עוד היה עליהם שם בעלים עד יום ז' של פסח וא"כ עדיין היה הרכוש משועבד להם א"כ היו ישראל צריכים לפייסם ולדבר על לבם שישאילו להם כלי כסף וכלי זהב על משך הזמן ההוא מיום הראשון של פסח עד יום השביעי ואחר יום הז' (כשיקבלו המצריים כליונם) ממילא הכל שלהם:

ובענין הזה דיבר המשורר ע"ה במפלת גוג ומגוג לעתיד אי"ה (אשר כפי המבואר במדרש (פרשתנו) יהיה מפלתו ממש על דוגמת מפלת מצרים כמאמר הנביא כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות) ואמר (תהלים ב') למה רגשו גוים כו' יושב בשמים ישחק כו' אז ידבר אלימו באפו כו' וכמו כן אמר (שם ל"ז) ועוד מעט ואין רשע כו' ה' ישחק לו כי ראה כי יבא יומו. והוא ע"פ דמיון לעשיר אחד שהלך בשוק עטוף בגדי כבוד מאד ובנו אחריו פגע בו שכור אחד ויתפשהו בבגדו לאמר שלי הוא גנוב הוא אתך השיב לו בנחת ובמענה רך לאמר חלילה לי ידידי לגנוב מביתך מאומה אבל הבגד הזה שאול שאלתיהו מאתך להתעטף בו אך עד יום המחרת ונתפייס בזה השכור והלך לו ויאמר אליו בנו מה לך אבי כי ענית אותו כזאת האם אמת הוא כי זה בגדו ואתה שאלתיהו השיב לו בני מה לי לריב עמו על חנם הלא טוב לי לדחותו על מחר ולמחר בהפיג יינו ממנו הוא בעצמו יבוש ויכלם ולא יחרץ לשונו עוד. הנמשל כי גם גוג לעתיד כמוהו כפרעה יערוך מלחמה על ה' ועל משיחו ויושב שמים ישחק לו לאמר אז ידבר אלימו באפו כלומר הלא עוד מעט ויבער אפו בהתמלא סאתם ומה לו להקדים הרוגז וזהו ג"כ ה' ישחק לו כי ראה כי יבא יומו וכמדובר:

דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו כו' גמרא (ברכות ט') אין נא אלא לשון בקשה בבקשה ממך כו' כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם. וכבר העירו בזה גדולי המפרשים ז"ל עי' הלא גם אם לא יאמר אותו צדיק ועבדום כו' עכ"ז כאם אין מהצורך אליו ית' לקיים דבר הבטחתו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. והנראה ע"פ משל ב' מלכים עשו מלחמה ימים רבים ואחר כך הסכימו ביניהם לבלי להשחית עוד ולהמית אנשים רבים מעורכי המלחמה רק לבחור איש אחד איש אחד לצבא וב' אלה ילחמו זה את זה ועל פיהם יקום דבר היינו אותו שינצח הנה מלכו יעלה ויתפוש ממלכת הב' ויעשו כן ויבחרו השנים ויכרו בור עמוק להתגושש מי בהם יוכל לשאת את הב' להפילו הבורה ויעמדו שני המלכים לראות בהאבקם יחד מי ומי ינצח וילך הא' ויחזק ידו בהב' וישאהו על שכמו להפיל אותו הבורה ויהי כי הקריבו אל שפתו ויתחזק השני ההוא על משאו עד כי השליך אותו אל תוך הבור ויעל מלכו ויתפוש המלוכה אח"כ ענה המלך על בחירו זה לא אכזב בך כי איש חיל אתה להכות צרים אחור אבל עכ"ז תדע את חטאתך מה שנתת לו להחזיק בך להרים ולשאת אותך על כתפו עד שפת הבור כי בראותי כי הסכן הסכנת לרדת אל ירכתי בור הכני לבי מכה על מכה באמרי אבד מנוס ממני ואני וממלכתי חטאים. הנמשל הקב"ה הבטיח לאבינו אברהם ע"ה כי גר יהיה זרעך כו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול והנה ידעת כי ביזת מצרים לא היתה נחשבת נגד ביזת הים כמאמר המדרש על תורי זהב נעשה לך זה ביזת הים עם נקודות הכסף זה ביזת מצרים וא"כ עבור קיום ההבטחה לא היה מהצורך אל העם למהר שלל ביזת מצרים כי יקחו את שללם על הים בטח (ומה גם לפי מ"ש במ"א כי גמר הגאולה היתה ביום ז' של פסח בהתמלא סאת מצרים לקבל דין ענשם בלתי כי ישראל לא יכלו להתמהמה גם עד היום ההוא כמו שידוע בספרים וא"כ בצאת ישראל ממצרים בי"ד בניסן עדיין לא הגיע זמן הבטחת וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לקיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול) אבל מדאגה שלא יאמר אותו צדיק לע"ע בראותו כי יצאו ממצרים ריקם ועבדום כו' קיים וא"כ כו' לא קיים בהם ע"כ היה מהצורך לצוות דבר נא כו' וישאלו כו' כדי שלא יאמר אותו צדיק נואש על ההבטחה טרם ראותו קיומה:

עוד יתכן בזה בשום לב אל מה שדייקו ז"ל כדי שלא יאמר כו' קיים בהם ואחרי כן כו' לא קיים בהם אשר מלת בהם פעמים היא לאין צורך ועוד יותר מהנכון היה שיאמרו כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום כו' קיים ואחרי כן כו' לא קיים והיה מוסב הענין על הפועל והמבטיח לאמר את זאת קיים ועשה וזאת לא קיים אבל במה שסיים ואמר קיים בהם מורה שהענין מדבר לא מהפועל בלתי מהמקבל הפעולה. וזה יתבאר עם מה שכתבנו למעלה אשר מבלתי יכולת העם להתמהמה במצרים למלאות ת' שנה שנא' לאברהם הוציאם ית' קודם הקץ והעבודה הנשארת חוב עליהם הטיל ית' עלינו בגליות האלה עד כי נזכה אי"ה לגאולה שלימה במהרה. ועתה דע לך כי מה שאמר ית' לאברהם בהבטחתו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול

שב:

הנה זה קיומה בעת תשלום עבודת ה' מאות שנה כמ"ש ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה כו' וע"כ לא היה מהצורך עוד כי יבוזו העם במצרים ויצאו ברכוש גדול בעוד לא שלמה עבודת גלותם. אולם עילה אחרת היתה בזה אשר עבורה הצריך יתברך ואמר למשה דבר נא כו' וישאלו כו' וכבאור הדרש כדי שלא יאמר אותו צדיק והוא ע"פ משל לאחד שעלה בדעתו להיות מתפרנס מאשר יהיה טבח ומחלק המטות בסעודת אנשים וכדי להתלמד הדבר שאל מאותם הרגילים לבוא על כל סעודה ועל כל שמחה להגיד לו סדר וקדימת המאכלים איזה מהם עולה ראשון על השלחן ואיזה הבא אחרון ויגידו לו כי בראשונה נותנים דגים ואח"כ צלי עם חזרת ויהי בעיר איזה סעודה והוא בא ועומד לפניהם להושיט להם המאכלים כמשפט שהגידו לו והנה על השמחה היו קרואים הרבה מסובים על ב' שלחנות זה מול זה והנה בהגישו לפניהם הדגים לקח בידו ב' קערות דגים ויגיש א' על שלחן זה וא' על שלחן הב' ויהי בעלותו הצלי והחזרת לקח כמו כן קערת הצלי בידו האחת וקערה עם חזרת בידו השנית ויגיש הצלי על שלחן אחד והחזרת על שלחן הב' ויהי בעיניהם כמצחק לאמר מה לך איפוא לתת לפנינו החזרת אחר כי לא נתת לפנינו הצלי. בנמשל מובן מאליו כי האמנם עדן לא היה מגיע זמן הבטחת רכוש גדול לגולי מצרים בלתי לאותם שיושלם הגלות על ידם עכ"ז היה מקום לבעל דין לומר הנה גולי מצרים יאכלו המרורים קושי השעבוד והדור האחרון יקחו חלקם ברכוש וזהו שדייקו ואמרו כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם מורה על הגולים ההם אשר כבר שבעה נפשם מן המרורים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם כלומר בלתי בדור אחר אשר לא עמל בו כעמל הדור ההוא:

בחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים ומת כל בכור עי' מ"ש בחלק הא' פ' וישלח על מאמר ויותר יעקב לבדו:

החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. ובמדרש ראשון הוא לכם **כביכול** הקדוש ברוך הוא נקרא ראשון שנאמר כו' וציון נקרא ראשון שנאמר כו' ועשו נקרא ראשון שנאמר ויצא הראשון כו' יבוא הקדוש ברוך הוא שנקרא ראשון ויבנה בית המקדש שנקרא ראשון ויפרע מן עשו שנקרא ראשון בחודש הראשון שנאמר כו'. באור הדברים כי כבר נודע אשר מלת ראשית יאמר על דבר שהוא ראש והתחלה אל המסובב ממנו והבא מכחו כמו האב יקרא ראשון לבנו והזרע אל הצמחים וכמו כן התורה היא ראשונה אל כל אוצר הטוב וההצלחה כי ממנה נשפעים כלם וכמוזכר במדרש (ריש תרומה) הה"ד כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו יש לך אדם לוקח מקח יש בו זהב ואין בו כסף כו' אבל סחורה כזו שנתתי לכם יש בו כסף ויש בו זהב יש בו שדות ויש בו כרמים כו'. והקב"ה הוא הסבה הראשונה אל כל ההויות והבית המקדש הוא השורש והראשון אל כל הצדק והיושר ועשו הוא שורש כל הרע שממנו נשפע אל כל רשע רע כמבואר בארוך בס' כוכב מיעקב (בהפטרת בראשית) במאמר הוציא עם עור כו' וזהו שהמליצו ז"ל (מדרש תולדות) ויקראו שמו עשו הא שוא שבראתי בעולמי כלומר הוא אב השוא והשקר אשר כל הרעות מסתעפים ממנו. וזהו יבוא הקב"ה שנקרא ראשון כמאמר ונגלה כבוד ה' ויבנה ביהמ"ק שנקרא ראשון ויפרע מעשו כו' כלומר ימרק יתב' העולם כלו מזוהמת הרע ויבער אותו עד תומו כי בהעדר השורש יעדרו הענפים כלם וכל הרשעה כלה כעשן תכלה. והוא כמו כן הטעם בהחדש ההוא להיות נקרא ראש וראשון יען כי הוא אב ושורש וממנו נובעים כל הישועות וכל הנסים ההווים בעולם מן הוא והלאה וכבר מבואר כי כל הגאולות היו כלולות בגאולת מצרים כמאמר (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. וכן אמרו במדרש משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ומשבחר ביעקב ובניו קבע ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידים ליגאל כו'. וזהו החדש הזה לכם ראש חדשים הוא מורה באצבע על החודש הנוכחי שבו יצאו ממצרים שהוא ראש לכל חדשי ניסן שיהיו אחריו כי הסגולה שבהם הוא אך דבר הנמשך מכח החדש הזה. ואמר עוד ראשון הוא (לשון נסתר) לכם לחדשי השנה להורות על חדש ניסן המקיף בכל שנה שהוא ראש לחדשי שנתו (וקרוב לזה כתבנו בחלק הא' (בראשית) וע"ע כי שם הרחבנו ענין זה על נכון ומה שכתבנו פה הוא בשביל דבר שנתחדש):

עוד באור על דברי המדרש הנ"ל יבוא הקב"ה שנקרא ראשון ויפרע מעשו כו' בהקדים מאמרם ז"ל במדרש (ריש בראשית) ר"י בר"ל פתח כח מעשיו הגיד לעמו וגו' מה טעם גלה הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון וביום שני מפני אוה"ע שלא יהיו מונים את ישראל ואומרים להם אומה של בוזזים אתם וישראל משיבים אותם העולם ומלואו של הקב"ה כשרצה נתנה לכם וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו הה"ד לתת להם נחלת גוים וגו' ע"ש. ויש להעיר בזה שהוראת הכתוב הוא שהגיד לנו כח מעשיו להתנצל מתלונותינו ולא מתלונות האומות והם ז"ל הביאו הכתוב הזה להסיר התלונה מלב האומות. והנראה כי מאמר כח מעשיו כו' בא האמת להתנצל בשתים היינו מתלונותינו על ה' ומתלונות האומות עלינו כי הנה מה שלקח יתב' את הארץ מיד האומות ונתנה לנו אין לתמוה כי הוא מחמת שלא רצו לקבל התורה ואנחנו קבלנוה אמנם זאת יפלא בעינינו מה שלקח ית' אח"כ את הארץ מיד ישראל ונתנה להאומות כי האף אמנם שלא קיימו התורה עכ"ז הלא עכ"פ האומות בלתי טובים מהם אולם הזכות שלהם הוא מחמת שכבר היה הארץ בידם טרם זכו בה ישראל. משל מי שיש

בידו

עדיו חפץ למכור ושנים רוצים לקנותו אחד נותן עשרה כסף והב' י"א יתן החפץ אל השני הזה שנותן יותר אולם אם גם הב' לא יתן אך עשרה הנה יתחייב החפץ אל הראשון ואין ביד השני לסלקו בלתי בהוסיפו על הסך שנותן הוא. כן אנחנו מצאנו א"י ביד האומות ישבו בה מלפנים ולא היינו יכולים לסלק אותם כ"א בתוספת הזכות יותר מהם והוא בקבלת התורה אמנם אחר כי ישראל לא קיימו התורה ואבדו הזכות שהוסיפו על האומות הנה המשפט להחזיר הארץ לבעלים הראשונים ואינם צריכים להוסיף דבר כל עוד שאין לנו זכות יותר מהם יען כי הם זכו בה תחלה. וזהו כח מעשיו כו' שאם יאמרו האומות בוזזים אתם יאמרו העולם ומלואו של הקב"ה כו' כלומר על כי הוסיפו זכות בקבלה התורה ע"כ היה המשפט לתת להם נחלת גוים ומזה נדע ג"כ כי אחר שיקחנה מאת ישראל ויתננה אל יד האומות שמעשי ידיו אמת ומשפט גם כי אינם טובים מהם כי אחר שאין לנו זכות יותר מהם ממילא המשפט להחזיר הארץ לבעלים הראשונים. המורם מדברינו כי אין להאומות כח וזכות בארץ כ"א מפאת היותם ראשונים בשבתם עליה אמנם לעתיד אי"ה יתגלה כבודו יתב' שהוא ראשון לראשונים וכמליצת הכתוב מי הקדימני כו' ויקח את הארץ מידם. וזהו יבוא הקב"ה שנקרא ראשון ויפרע מעשו שנקרא ראשון:

אמנם עוד יותר יתבארו הדברים ע"פ משל ב' עניים הולכים מעיר לעיר אחד היה בריא וחזק מאד שלם בכל אבריו מעודו לא נסה בכל כאב וכל מכה אף לא חלו בו ידים והב' היה בהיפך לא חסר בו כל מחלה וכל נגע מכף ראשו ועד רגלו אין בו מתום פצע וחבורה הולך על ארבע והיה הבריא בוזה אותו ולועג על רפיונו ומתפאר למולו בבריאותו ושלמותו והיה החולה הזה מוסר דינו לשמים לאמר אתה השם זכור חרפתי מני נבל זה הבאת יום להתגולל עליו אשר תקפו וגבורתו תהיה סבה למפלתו וכן דלותי ומחלתי תהיה סבה לתשועתי ולרומם קרן הצלחתי ויפן אלהים לקול שועתו ויהי הם באים אל עיר מלוכה ונזדמן כי מת אחד מגבורי המלך אשר לא נמצא גבור בארץ כמוהו והיה גדול וחשוב מאד בעיני המלך והשרים עוד קרה להם בזמן ההוא כי מת רופא אחד אבי כל חכמי הרופאים ונעצב המלך על שניהם עד מאד ויפקד פקידים בכל מדינות מלכותו לבקש ב' אנשים האלה תחת הראשונים למלאות חסרון הגדול הזה וימצאו מבוקשו באחת מערי ממלכתו ויביאו אותם אל המלך וייטב בעיני המלך לנסות אותם אם כח להם למלא ולעמוד תחת הראשונים אם לא ענה הגבור לפני המלך יביאו לפני איש אחד בריא מאד חזק ורב אונים והמת אמיתהו בתתי עליו אצבעי אך בנגיעה קלה והרופא אמר יביאו לפני איש נגוע ומוכה מדוכא בחליים ואני אעלה ארוכה לו וממכותיו ארפאהו ויהיה כאחד האדם

ויצו המלך על עבדיו לבקש כאשר ימצאו להוציא הדבר אל הפועל והנה הרצים יצאו בדבר המלך ויפגשו בב' העניים האלה ויעלו אותם אל המרכבה להביא אותם אל המלך ויאמר הבריא אל הב' ראה נא עתה כי אך בעבורי חרדו הרצים האלה ולמי יחפוץ המלך לעשות יקר אם לא לאיש כמוני והחולה ההוא מחריש שופך לבו נוכח ה' ויהי המה מובאים לפני המלך ויוטב בעיניו לנסות בהם את בחיריו ויתן את הבריא הזה לפני הגבור להראות בו כחו ועוצם ידו ויעש בו כאשר אמר ויקחו את החולה הנגוע ויתנוהו על יד הרופא וירפאהו מכל מכאוביו והיה ככל האדם. הנמשל כי כהיום יש במין האדם הומים פתיות ודוברים עתק לאמר מי ה' ומה שדי וכמאמר (תהלים י"ד) אמר נבל בלבו אין אלהים אבל לעתיד במהרה אי"ה יקויים ונגלה כבוד ה' וידע כל פעול את פועלו. ובמה איפוא יודע הדבר לכל העמים ובמה יכירו כח מלכותו יתב' אם לא בעשותו דברים הבלתי מושגים על דרכי הטבע והם להשפיל גאים עדי ארץ ולהגביה שפלים עדי מרום וכדברי הנביא (עובדיה א') אם תגביה כנשר ואם בין כוכבים שים קנך משם אורידך נאם ה'. והמופת הב' בקחתו האומה השפלה בעת היא גוי ממושך וממורט וירים קרנו בכבוד ויכוננהו עליון לתתו עם נורא מן הוא והלאה והשני מופתים האלה יעידו ויגידו לכלם כי ה' אחד ושמו אחד (ובמדרש ריש וישלח אמר הקב"ה דוד בני אפילו אתה מקימני כמה פעמים איני קם ואימתי אני קם בשעה שתראה עניים נשדדים ואביונים נאנקים שנאמר משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'. ואולי זהו הרצון במאמר רז"ל (פסחים קי"ח ב') דלותי ולי יהושיע אע"פ שאני דלה מן המצות לי נאה להושיע כלומר אע"פ שאיני כדאי בזכות מעשי להושע עכ"ז לי נאה להושיע מצד כי דלותי מאד שעי"ז יתפרסם כח אלהותך בעולם וכנ"ל). והוא מה שאמר המדרש הנ"ל יבוא הקב"ה שנקרא ראשון כלומר הנה ימים באים שיבוא הקב"ה ויפרסם עצמו וכח אלהותו כי הוא הראשון לראשונים ועילה שיתפרסם על ידה א', ויבנה בית המקדש שנקרא ראשון שהוא עתה שפל ומורד ויפרע מעשו שנקרא ראשון כלומר על ידי שניהם (אשר זה ישפיל העמק שאלה וזה ירים למעלה ראש) יתודע ויתפרסם כי יד ה' היא הפועלת כל מפעל וכי אך הוא ית' אדון כל המעשים ראשון לראשונים ואחרון לאחרונים:

מדרש דבר אחר החודש הזה לכם הה"ד אשרי הגוי אשר ה' אלהיו משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ושנים וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידים להגאל שנאמר (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות ובו קיבל יעקב את הברכות ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם לתשועה שנאמר ראשון הוא לכם ע"כ. וראוי להבין סמיכות הדברים האלה אל מאמר אשרי הגוי ש'

שלכאורה

שלבחירה כמו גר הוא. עוד יש לפרש כי מאמר החדש הזה מורה דבר חדש הנתחדש מעתה (וכמו שהביאו חז"ל בילקוט במקומו) והם ז"ל זכרו לזה נסים אשר כבר היו. והנראה כי עיקר הדרש בנוי על מלת לכם שההוראה שהוא חדש רק לכם ולא לאחר ולא ידענו את מי בא למעט ובארו ז"ל המעוט על הקב"ה. כי הנה מדינה שנתנו עליהם מלך יהיה הדבר חדש בשני הקצוות, א' מצד המלך כי עד הנה לא מלך ועתה נעשה מלך. ב' מצד המדינה שעד הנה היו בני חורים ועתה במלוך עליהם מלך נעשו עבדים לו. וזהו שאמר הקב"ה החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם כלומר גם כי אתם ממליכים אותי זה עתה עכ"ז אין התחדשות אצלי כי אני הייתי מלך (גם עד שלא נברא העולם וכמסודר אדון עולם אשר מלך בטרם כל יציר נברא וגם) על אבותיכם והרבה הפלאתי עמהם בחדש הזה ואין התחדשות כ"א לכם שנעשיתם עם סגולתי לחדש גם עמכם נסים ונפלאות. וזהו שדייק החדש הזה לכם ובארו ז"ל הה"ד אשרי הגוי אשר ה' מעולם הוא אלהיו ואין התחדשות בלתי במה שבחר העם עתה לנחלה לו:

עוד נוכל להמליץ בזה כי באו ז"ל לתת אות ומופת על אמתת הבטחת הנביאים ע"ה כי לא יטוש ה' עמו ולא יעזוב את נחלתו וכמאמר הנביא (ישעיה נ"ד) כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה וחסדי מאתך לא ימוש וברית שלומי לא תמוט אמר מרחמך ה'. וכבר מצינו במדרש (ב"ר מ"ד) אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם אחר הרהורי דברים שהיו שם מי הרהר אברהם הרהר אמר לפני הקב"ה רבון העולמים כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו עמדתי וסיגלתי מצות ומע"ט יותר ממנו ודחתה בריתי לבריתו תאמר שאחר עומד ומסגל מצות ומע"ט יותר ממני ותדחה בריתו לבריתי אמר לו הקב"ה מנח לא העמדתי כו' אבל ממך אני מעמיד כו'. וכדי שיהיה לבבנו נכון בטוח על מעמד קיומנו לנצח לבלי תת מקום לדאוג ולומר כי אהבתו יתברך את ישראל עיקרה הוא מיום קבלו התורה ועול מלכותו וע"כ אחר כי יתנו איזה מגרעת בקיום התורה אפשר כי ח"ו יפר בריתו אתם כאשר הפר ברית נח בימי אברהם וכמוזכר. על כן באו ז"ל במופת נאמן וחזק כי האמירנו לו לעם נצח ולא יעזב בנו עד עולם וכבר נענש הושע הנביא ע"ה על אמרו החליפם באומה אחרת כנודע. והעד כי הלא מאז ברא אלהים ארץ ושמים ישראל עלו תחלה במחשבה כמאמר בראשית ברא אלהים. ודרש לא נברא העולם אלא בשביל ישראל שנקראו ראשית ומאז בחר אותנו לו לסגולה ולעם נחלה (ואשר כרת ברית את נח היה אך עד כי יתכונן ויגיע עת דודים לכרות ברית חדשה עם אבינו אברהם ע"ה) וא"כ מובטחים אנחנו כי לא יגרש אותנו מפניו לעולם. והמופת הזה הוא מבואר במאמר שלפנינו החדש הזה לכם ראש חדשים משבחר הקב"ה בעולמו קבע בו ראשי חדשים ומשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידים ליגאל ובו רמז להם שהוא ראש להם לתשועה. הנה לעינינו הוא כי מראש ומקדם נתן ית' כח גאולה וישועה בחדשיו והכין עבורנו חדש מיוחד שהוא ראש לתשועה אשר בו נגאלו ובו עתידים ליגאל ומזה יבחן כי מאז לקח אותנו לעם עולם וברית שלומו לא תמוט לנצח:

עוד נמתיק לזה מאמר הנביא ע"ה (שם שם) אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בושת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד כי בועליך עושיך ה' צבאות שמו וגואלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא. ואמר עוד (שם ס"ב) כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך. אשר מהראוי לשים לב אל כוונת דברי הנביא ומה מליצתם. אבל הנראה כי הוא מדבר על לב אומתנו כי ידעו ויאמינו כי גאולת עולם תהיה להם ובשמחה יבואו ציון בגיל ורנן ולא יעלו על לבם יגון ואנחה לאמר מי יודע אם לא ברגע קטן יקבצם ועוד יוסיף להגלותם כאשר כבר גאלנו כמה פעמים והגלנו אחרי כן ומה גם כי לא תערב השמחה אחרי הבושת והגיל אחר החרפה. והן לזאת אחז מליצתו ע"ה כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך כו' כי הנה המשפט בבני אדם הנושא בתולה הוא מוצא בה קורת רוח ומרבה בשמחתו כמשוש באשת נעורים לא כן הנושא אשה גרושה מבעלה הראשון וכש"כ אלמן שנושא אלמנה תהיה השמחה ללא כלום מדאגה פן יקרנו כמקרה הראשון. כן יש מקום לומר חלילה איה איפה תהיה שמחתנו לעתיד שלימה בשוב אלינו בעלנו הראשון אחר כי כבר כמה פעמים שלחנו מגוי אל גוי ממלכה לממלכה גלות מצרים וגלות בבל וזולתם. וע"ז בא הנביא ע"ה לחזק את לבבנו ואמר כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך. והענין הוא עם מה שאמרנו כבר אשר גאולת מצרים לא היתה גאולה באמת אבל עיקרה היה למען לא ילאו ויוכלו לסבול הגלות הבא אחריו בהשיגם מנוחה מעט וכמאמר אהיה אשר אהיה כלומר אהיה עמהם עתה למען אהיה עמהם בגלות שאח"כ (וכמו שכתבנו בקול יעקב איכה על מאמר השביעני במרורים ע"ש) וכל מה שפעל ית' עמנו בגליות הקודמים היו רק הכנות המוכרחות אל הגאולה המקווה במהרה. ונקדים לזה משל לאחד שהיה לו בת יחידה והיתה חביבה אצלו עד מאד וישא עיניו וירא בחור אחד בעירו חכם ומופלג להלל מאד וגמר בדעתו לתת את בתו לו לאשה אבל לא עלתה בידו כי הלך הבחור ההוא למרחקים ללמוד ויהי כי ארכו לו שם הימים ובתו הגיע עתה עת דודים ומדאגה אולי לא תאבה לשבת גלמודה עוד התקשר עם בחור גרוע ופחות הערך כדי שלא יתקיים הזיווג כ"א זמן מועט כי היתה נקלה ומגואל בעיניה וכן היה כי שהתה עמו איזה זמן ונפלה מריבה ביניהם עד כי גרשהו מביתו

ותתך

ויתן בת הבחור הנ"ל לביתו וילך האיש לדבר על לבו שישא את בתו ולא אבה לקחתה באמרו אולי כמקרה הזה גם אני יקרני כי תגרשני מהסתפח בכבוד ביתך ותגזול את בתך מעמי. כשמוע האב הדברים האלה קרא אותו אל ביתו ויגד לו את כל לבו לאמר דע בני כי על אפי ועל חמתי היו לי הנשואים הראשונים כי למן היום הכרתיך נתתי את לבי לתת את בתי לך לאשה ומעולם לא היה בדעתי לתת אותה לאיש אחר אך מסבת כי הרחקת נדוד נתתי אותה לבעלה הראשון אך לבלות זמנה עד שובך פה. ולתת לו מופת ע"ז הכניסו בחדר מיוחד והראה לו כי הוא מלא כלו בגדי חמודות וכלם עשויים כמדו מכבר קודם הנשואים הראשונים ועל כל אחד מצוייר שמו מעשה רוקם והחדר ההוא היה סגור לא שזפתו עין ובעלה הראשון כל זמן שהיה עמה לא זכה לראותם אף כי ללבשם ומזה האמין כי כל מחשבתו לא היה כ"א עליו וכי הוא הוא זווגה באמת מעולם ממש כנושא בתולה. הנמשל מבואר בדברי הנביא שזכרנו אל תיראי כי לא תבושי כו' כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד. כלומר כי אז יתגלה לנו אשר כל הבא בגאולות הקודמים וכל הישועות שהשגנו עד עתה היו רק להכין מוסדות אל הגאולה העתידה ואם כן יהיה ענייננו אז ממש כבחור הנושא בתולה. וזהו שסיים כי בועליך עושיך כו' אלהי כל הארץ יקרא כלומר אז יבינו כלם אשר ראשית הכוונה לא היתה כ"א על הגאולה ההיא והיא תכלית כל דבר אשר סוף מעשה הוא במחשבה תחלה. והמופת ע"ז בהראותו ית' אותנו לעתיד אוצר המלתחה היינו כל הנסים והנפלאות שהקדים ועשה בגאולת מצרים אשר רבים מהם היו ענינים בלתי מוכרחים לזמן ההוא כמאמר (מיכה ז') כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. הוראת מלת אראנו לאמר כי אז תפקחנה עינינו להכיר פעולת כל נס שהיה ללא צורך בזמן ההוא אבל עיקר המכוון בהם היה להכין נסים וטובות הגאולה העתידה וכאשר יתבאר אי"ה בארוך פ' בשלח וא"כ יש מזה לאומתנו מופת גדול כי הוא אלהינו מקדם ולא יתעמר בנו ח"ו עד הדור האחרון. וזהו שסמכו ז"ל מאמר אשרי הגוי אשר ה' אלהיו כו' לדבריהם אחר כך משבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה שבו נגאלו ישראל ממצרים ובו עתידים ליגאל שנאמר כימי צאתך מארץ מצרים כו' ובו רמז להם לישראל שהוא ראש להם לתשועה. (והכוונה כבר בארנו) כלומר כל הנסים וההכנות האלו יתנו עדיהן כי מעולם ועד עולם כל מחשבותיו ית' עלינו לתת לנו אחרית ותקוה בגאולה העתידה במהרה :

עוד במדרש (בסמוך) דבר אחר החדש הזה לכם ר' מאיר אומר לי ולכם היא הגאולה כביכול אני נפדיתי עמכם שנאמר (ש"ב ז') אשר פדית לך ממצרים כו' וקבעו החדש הזה לי ולכם שנאמר כו' ותהא שמחתכם שלימה אפי' מי שהוא עני כו' תמיד לשמו של הקב"ה שנאמר הצור תמים פעלו. וראוי לעמוד על כוונת מאמר ותהא שמחתכם שלימה ומה גם איך הדבר תלוי במ"ש אח"כ אפי' עני שבישראל. ותחלה מהצורך אלינו לתת טעם על מה שצונו ית' בכל עת שמחה וזמן ששון לשמח גם העניים והאביונים וכמו שנאמר (נחמיה ח') ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו וכן (אסתר ט') ימי משתה ושמחה כו' ומתנות לאביונים. וכבר דרשו ז"ל ע"פ עשיתי ככל אשר צויתני שמחתי ושימחתי. אבל טעם הדבר הוא כי מטבע האדם עת יתעצב אל לבו מצוקר רעה ויגון לא די כי לא ישמח ולא ילבש גיל כמדו בראותו בעת ההיא ממולו איש שמח וטוב לב אשר ההצלחה משחקת לו. כי נהפוך הוא כי אז יתגבר עליו עצבונו עוד יותר ויותר, לא זו כי לא ישתנה מיגון לשמחה משמחת זולתו אלא אף זו כי עוד יגבר עצבונו ויגונו. ממש כמו הרעב ללחם כי יראה מי שהוא יושב ממולו ואוכל לשובע נפשו מעדנים וממתקים הלא לא די שלא ישקיט רעבונו כי עוד יתגבר עליו רעבונו ותשוקתו לאכילה ביתר שאת וביתר עז. כן בענייני עצבות ושבר רוח. הנשמע מזה כי אם ישמח העשיר ויתעדן בטובה שהשיג מאת ה' הנה בזה יאדיב נפש העני ויכפיל אנחת האביון בחשבו עם לבו כי הוא ריק וערום מכל, נמצא כי יש בתענוגיו ב' פעולות הפכיות משמחות אותו ומעצבות את אחרים וזהו היפך הוראת תמים (שהוא כענין שמחתי ושימחתי) וכדברי החכם (משלי י') ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה כלומר שלא יסבב בשמחתו עצב אל העני וזהו שתהא שמחתכם שלימה אפי' עני שבישראל וסיים תמיד לשמו של הקב"ה שנאמר הצור תמים פעלו :

ומעתה יתבארו פתח דבריהם ר' מאיר אומר לי ולכם היא הגאולה כביכול אני נפדיתי עמכם ותהא שמחתכם שלימה אשר משמעות המאמר כי ע"כ ישוה העני בשמחת כלם בעבור כי לי ולכם הגאולה ולכאורה הדבר בלתי מובן. והנראה אחר שנקבל הדברים כפשוטם מה שאמר כביכול אני נפדיתי עמכם שנאמר אשר פדית לך כו' הכוונה אשר גאולת מצרים היתה אך בעבור שמו הגדול שהיה כביכול עמהם בגלותם וכענין שאמר יתברך ליעקב אנכי ארד עמך מצרימה וכמאמר הזוהר (ריש פ' שמות). ואנו מיחלים גם כן על גאולה העתידה בדרך הזה, כמאמר הנביא (ישעיה מ"ח) למעני למעני אעשה כו' *) וכבר מבואר בכמה מקומות

יריעות האהל

*) **ובנביא** (ירמיה ל"א) מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד כו' מורה ג"כ כי גאולת העתיד תהיה כמו כן למען שמו ולמען זכות האבות וזהו ואהבת עולם אהבתיך כלומר לא בעבור עצמך כ"א אהבת האבות אשר מעולם (ועי' מזה בקול יעקב שה"ש על מאמר קול דודי הנה זה בא)

מקומות במדרש שלא היו ישראל ראויים להגאל מצד עצמן כמאמר ואת ערום ועריה. וא"כ צדקו רז"ל שחייבו השמחה להיות בכלם בשוה והוא ע"פ דמיון לעניים ההולכים בחבורה ממקום למקום לקבץ מחייתם ונושאים עמהם מעט סחורה מה שדרך העניים לשאת כמו ציצית מזוזות וכדומה אשר כפעמים יזדמנו למלון בבית נדיב ושוע ונותן להם במתנה איזה סך ולפעמים יבואו לבית כילי ויקנו מהם מהסחורה שבידם. וההבדל כי המעות שנותנים להם בעד סחורתם גם כי יתנו המעות ליד אחד מהם עכ"ז הם יחלקו ביניהם כפי המגיע לכל אחד בעד סחורתו לא כן אם בנדבה ישיגו יחלקו ביניהם בשוה כי להמתנה ישתוו כלם כזה כן זה. כן הדבר בענייננו כי אם היו משיגים הגאולה בזכות מעשיהם הטובים היה כל אחד שמח לפי חלקו ולפי ערכו לא כן עתה שהגאולה היתה אך למענו יתברך שפדה את עצמו כביכול ואגב פדה גם אותנו ע"ד החסד והנדבה א"כ המשפט שיהיה יד כלם שוים בהשמחה. וזהו ר' מאיר אומר לי ולכם הגאולה כביכול אני נפדיתי עמכם וקבעו החדש הזה לי ולכם ותהיה שמחתכם שלימה אפי' עני שבישראל יהיה שוה בשמחת כלם וזהו שסיים תמיד לשמו של הקב"ה. וזהו שיעד כמו כן בשמחת העתיד אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו כי כפי המדובר שם הנה גם גאולת העתיד תהיה אך למען שמו הגדול (וכמ"ש בהג"ה שלפנינו) ע"כ המשפט ג"כ כי יהיו כלם שמחים בשוה עם הגאולה כנער כזקן כיונק כאיש שיבה משא"כ אם בזכות המעשים טובים הנה יחלק העם למדרגות חלוקות כי לא כערך השב ערך העלם הרך:

ואכלתם אותו בחפזון. מדרש בעוה"ז אכלו אותו בחפזון שנאמר וככה תאכלו אותו ע"ש כי בחפזון יצאת מארץ מצרים אבל לע"ל כי לא בחפזון תצאו כו' (ישעיה נ"ב) למה הדבר דומה לסוחר שנכנס לשרות בפונדק בלילה נטל כל אשר לו ויצא לדרכו עמדה הפונדקת בבוקר והתחילה צווחת ראו הפרגמטוטוס עמד בלילה ונטל כל אשר לי ויצא לו שמע אותו הפרגמטוטוס ואמר מי גרם לי לשווע כך אלא מפני שיצאתי בלילה לפיכך נשבע אני שלא אצא בלילה עוד כך התקינו ישראל עצמם בלילה לצאת בהשכמה עמדו המצריים ואמרו נרדוף אחריהם מפני שנטלו כל אשר לנו אמר להם הקב"ה מי גרם לכם כל אלה חפזון שיצאתם בו מכאן ואילך כי לא בחפזון תצאו ע"כ. והדבר פלאי הלא לא עשו ישראל דבר מעצמם כ"א ע"פ ה' ומצותו וכמאמר וככה תאכלו אותו כו' ואכלתם אותו בחפזון וכמו כן נאמר (דברים ט"ז) כי בחדש האביב הוציאך ה' ממצרים לילה ואם כן מה זה בא לחוב אותם לאמר מי גרם לכם זה חפזון שיצאתם בו. והיותר נפלא בעיני מה שקבע הכתוב חוב על האדם לאכול הפסח בחפזון מטעם כי בחפזון יצאת ואם כההוראה הפשוטה הנה שעה קטנה הזאת מה זו עושה הכי על שעה או שתים קודם הבוקר כדאי לשים חק וזכרון להכפיל כ"פ בתורה כי בחפזון יצאת. והקרוב אצלי כי ענין החפזון הזה בא להורות ענין היותר לח והוא עיקר גדול המלמדנו התגלותו יתב' על איזה ענין וכמו שנבאר. דע כי כבר חקרו ז"ל מאין נמצאו ד' גליות כי לפי הנראה לא גילה ית' לאברהם כ"א גלות אחד ומעולם לא כיסה יתברך מאברהם את אשר הוא עושה. אבל הנה תכלית ענין זה מבואר במליצתם ז"ל (ברכות ס"ד) כל הדוחק את השעה השעה דוחקתו היינו כי אם היה הדור ההוא ממתין ומתעכב במצרים עד תום ד' מאות שנה שאמר ית' לאברהם לא היה עוד גלות אחריו אבל הם דחקו השעה ויאנחו מן העבודה ויזעקו עד כי גדלה צעקתם את פני ה' והיה ההכרח למהר ולהקדים הגאולה טרם בא הקץ וכאשר רמז הנביא ע"ה (ישעיה מ"ט) מהרו בניך מהרסיך ומחריביך ממך יצאו מורה כי אשם בראשם במה שדחקו השעה למהר הגאולה טרם הגיע זמנה *).

אמנם

יריעות האהל

וזהו שסיים שם ואמר אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדו והפכתי אבלם לששון כו' הרצון בזה כי לכאורה יש לשאול אם גאולת העתיד תהיה אך למען שמו הלא יפלא מאד מדוע יארכו ימי הגלות כ"כ הלא אין בצע ויתרון בימים הבאים מהימים האלה כי גם היום יש לה' ית' לקנא קנאה גדולה למען שמו ולמען כבודו. והן ע"ז אמר והפכתי אבלם לששון כו' ממש כענין גאולת מצרים אשר לא היתה כ"א אחרי שלא היה יכולת בידם להתמהמה ולהשתעבד עוד כן יהיה לעתיד. ועילת הדבר הוא ממש כאשר יזדמן לפעמים כי יבא עני אחד לעיר ולא יהיה מרחמים עליו בשום דבר וכאשר יחלה אז יקחו אותו לבית תעלה מיוחד וישתדלו ברפואתו עד שיתרפא מחליו ויהיו מתחסדים עמו אח"כ לכלכלהו בכל מחסוריו ממאכלים ומשקים ומלבושים ימי פעל וגרם לו כל זאת הלא מחליו אשר קרה אותו. והוא הענין בגאולת ישראל כי כל עוד שיש כח להתקיים גם בנבכי מי צרות ההכרח להם לסבול בלתי בואו המים עד נפש ויכבד אבלם ויגונם הנה אז יערה עליהם רוח רחמים לשלם נחומים להם עד כי יקחו חלקם בשמחה שבעתים. וזהו והפכתי אבלם לששון כלומר בשיתמהמהו כ"כ עד כי יתאבלו הנה אז אהפוך להם האבל לששון ונחמתים ושמחתים מיגונם. וזהו ג"כ (ישעיה י"ב) אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני כי בבוא הנחמה אחר החימה תהיה הנחמה כפולה ומכופלת וכנ"ל:

*) **ומטעם** זה יתכן מה שהזכיר הכתוב בגאולת מצרים כח גדול ויד חזקה אשר לכאורה הדברים קשים להולמם כי זה יתכן בבו"ד בהזדמן לידו דבר כבד לפי כחו וטבע גבורתו אשר מהצורך אליו הזדרז ביתר כח ויתר עז אל הצלחת העסק הזה לא כן הבורא יתב' בעל הכחות כלם עושה הכל במאמר ויערך לעשות דבר בכח גדול התמהה. אבל דע כי כבר מבואר במדרשים גודל הקטרוג של מדת הדין בצאת

ישראל

אמנם התורה העידה עלימו לאמר ולא יכלו להתמהמה כי לא היה עוד אפשר בידם לסבול עול השעבוד וצערו מגודל הלחץ והדחק ובהכרח גאלם ית' עתה אבל נשאר עלינו החוב להשלים השעבוד בגליות המלכיות כמבואר במדרש משל למלך שכעס על בנו ראה אבן גדול ונשבע שהוא זורקו עליו כו'. וזהו הרמז במאמר אהיה אשר אהיה ודרשו בזה כי בישרו ית' על גליות אחרות והיה הדבר קשה בעיני משה עד שאמר דיה לצרה בשעתה. ולדברינו יתכן כי הוא ית' היה צריך להתגלגל כל הגליות האלו ולומר שאינו מוסיף דבר על מה שאמר לאברהם בלתי מה שחסר בגלות מצרים ישלים אח"כ. והיה צריך הקב"ה להודיע זאת למשה אהיה אשר אהיה כלומר עוד אהיה עמהם בגלות אחר חלוף מה שאני צריך להיות עמהם עתה כי עתה אין בכחם לסבול עוד. ולעילה זאת צוה יתברך לאכול הפסח כאותו שנחפז לנסיעתו וירע הדרך לנגדו נעלו ברגלו מקלו בידו לרמז בזה אל העם היוצאים כי יציאתם היא תוך זמן גלותם בחפזון ובמהירות ועליהם להשתעבד עוד וזהו מה שהזכיר הכתוב פעמים רבות כי בחפזון יצאת כו' ואין הכוונה על השעה קלה כזאת שלא המתינו עד אור הבוקר ויצאו בלילה כי גם חפזון הרגעים האלה היו סבה מאת ה' אך להורות להם כי קודם זמן הגאולה הם יוצאים. אמנם לעתיד אי"ה יעד הנביא ואמר (ישעיה ס') ושלמו ימי אבלך כלומר ימי הגלות ישלמו עד תכליתם (אשר ע"כ פקד עלינו ית' לבל נהיה חרדים לבהל ולמהר זמן הגאולה כמאמר הנביא (שם כ"ח) המאמין לא יחיש וכמאמר שהע"ה (שה"ש) השבעתי אתכם בנות ירושלים כו' עד שתחפץ. וכמדרש (במקומו) השביע הקב"ה את ישראל שלא ידחקו על הקץ). וזהו דברי המדרש ואכלתם אותו בחפזון בעוה"ז אכלו אותו בחפזון ע"ש כי בחפזון יצאת מארץ מצרים אבל לע"ל כי לא בחפזון תצאו משל לסוחר שנכנס כו' אמר להם הקב"ה מי גרם לכם כל אלו החפזון שיצאתם בו כלומר מה שיצאתם ממצרים טרם בא זמן הגאולה ע"כ כביר מצאה יד פרעה (ויד שר של מצרים) לרדוף אחריכם (וכמו שכתבנו בהג"ה שלפנינו) לא כן לעתיד אי"ה לא תהיה הגאולה כ"א בזמנה וזה מכאן ואילך כי לא בחפזון תצאו. ובזה יתכן דברי הכתוב כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי מלת תצאו מוסב על יציאתם ממקומם כמו ותצא מן המקום (רות א') ומלת תלכו מוסב על הליכת כל שטח הדרך ממחוז למחוז. והנה בגאולת מצרים היה הליכתם במנוסה ובמרוצה (מרדיפת המצרים אחריהם) (וכמו שדרשו ז"ל ריש בשלח על מאמר שוביהם החזיקו בם מאנו שלחם) כי יציאתם היתה בחפזון אולם בגאולה העתידה אשר בעת הגאולה כבר יהיו בני חורין ולא תהיה יציאתם בחפזון ע"כ

גם

יריעות האהל

ישראל ממצרים וכן אמרו על מאמר והנה מצרים נוסע אחריהם זה שר של מצרים שרצה לעכבם וכל זה היה מפאת יציאתם קודם הזמן הראוי (וכמו שנתבאר בספרנו חסד לאברהם בבאור עבדים היינו כו') ובדין היה רוצה לעכבם וכביכול היה מהצורך אליו ית' לעשות הדבר בכח גדול וביד חזקה כי אין קשה לפני הקב"ה כ"א כאשר יצטרך לעשות נגד מדה"ד כי אין המדה הזאת דבר מה שהוא חוץ ממנו כי עצמות המדה מעצמותו ית' וזה נודע אל המעיין בספרים. ודברינו אלה מבוארים בילקוט (ואתחנן) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי מהו מקרב גוי כאדם שהוא שומט את העובר ממעי הבהמה למדנו צער לנשמט מנין אף לשומט שנא' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל כאדם שהוא נוטל את האש לא בצבת ולא בסמרטוטים. ע"כ הא לך מבואר כדברינו. וזהו שהמליצו ז"ל כאדם שהוא שומט את העובר ממעי אמו ממש כפרי העץ אשר בגמר בישולה תפול מהענף מעצמה לא כן קודם גמרה היא דבוקה בהענף דבקות חזק עד שיצטרך האדם להפרידה מהענף בכח ידו וכמו כן העובר בהתמלאת ירחיו הוא עומד ויוצא לאויר העולם מעצמו ועל נקלה משא"כ טרם ימלאו הימים ללדת יהיה העובר נשמט בכח גדול כן היה ענין גאולת מצרים כי הוא ית' גאלם והוציאם משם כהשומט את העובר בכח גדול טרם שלמו להם ימי הגלות. וזהו ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים הרצון כי הוא ית' הוציאם בעודם עבדים ובעוד חוב השעבוד עליהם כי לא נשלם זמן גלותם ועליהם להשלימו אח"כ וכמו שנתבאר למעלה:

והוא מה שהביאו ז"ל במדרש (ריש בשלח) מאמר הנביא (ירמיה נ') כה אמר ה' צבאות עשוקים בני ישראל ובני יהודה וכל שוביהם החזיקו בם מאנו שלחם גואלם חזק ה' צבאות שמו כו'. אולי הבינו ז"ל כוונת הכתוב ע"ד שבארנו כלומר עדיין ישראל המה בבחינת עשוקים כי לא נשלם זמן גלותם לכן שוביהם החזיקו בם מאנו שלחם מוסב על רדפם אחריהם אבל גואלם חזק ה' כלומר בכח גדול וביד חזקה הכניע קטרוגם והוציאם לחרות תוך זמן גלותם. וזהו ג"כ מה שאמרו במדרש (פרשתנו) היו יודעים שהעבירה שאני עובר קשה היא (א). וכן ישראל אומר ויהי ה' מסבב לכך מסבב לעשות בצרה כלומר עדיין עת צרה היא ועת גלות שלא שחיוב אבל הוא יתב' השגיב בכחו הגדול לעשות בצרה וכנ"ל:

שפת היריעה

(א) פי' מה שאני מקדים זמן הגאולה קשה הוא לכם בעי"ן ילמה גלות אח"כ וזהו וכן ישראל אומר ויהי ה' מסבב לכך מסבב לעשות בצרה. ר"ל לא ברצון ה' נעשה הקדימה רק מסבת מהירת ופקידת ישראל, וגרמו בזה מסבב לעשות בצרה שנתחלקה הצרה לכמה עתות, וכמ"ש במד' משל למלך שכעס על בנו להשליך עליו אבן גדולה אח"כ התנחם וצוה לבוגן את האבן הגדולה לעשות ממנו אבנים קטנים כדי שלא יזיקו את הבן כאשר יזרוק עליו כחתיכות זו אחר זו.

גם בהליכתם לא ילכו במנוסה וזהו כי לא בחפזון תצאו ולכן ובמנוסה לא תלכון :

עתה נשאר עלינו לבאר דברי הנביא (ישעיה ס׳) אני ה׳ בעתה אחישנה שלכאורה ההוראה מזה שימהר ית״ב׳ גאולת העתיד ואיך יהיה כזאת אחרי כי הזהיר ית׳ אותנו לבל נהיה נמהרים ומה גם כי מלות בעתה אחישנה מתנגדים זל״ז וכבר הרגישו רז״ל בזה ודרשו זכו אחישנה כו׳. אמנם נבין הדבר ע״פ משל לאורח שנתאכסן בבית אכסנאי אחד פעם בא מן השוק טרם הגיע עת האוכל המשוער בחצי היום בעבור שהיה לו דבר נחוץ אחר כלות השעה ההיא והוצרך להקדים מאכל שלחנו קודם זמנו ויהי בבואו הביתה ויבקש לאכול אמרה לו המבשלת מה אעשה לך אחרי כי עדן לא הבשילו המאכלים ומרוב הפצרתו בה ערכה לו שלחנו ותתן לפניו לאכול ויהי הוא מביא המאכל לתוך פיו ולא ערב לו כי לא היה מבושל כל צרכו אמרה לו המבשלת הלא אמרתי אליך אל תחיש עלי ואתה מהרת עצמך על כן המאכלים משחתם בהם ואין טעמם בם כראוי ויהי למחרת ויקר מקרה להמבשלת שהיתה מוכרחת ללכת אל איזה מקום בחצות היום וקראה לאורח ההוא לתת לו ארוחתו בשעה הקודמת ויאכל ויערב לו אז אמר לה האורח הלא אמרת לי שאין טעם בהמאכל הבא במהירות וכהיום מהרת לתת לי קודם הזמן ואעפ״כ ערבו לי המאכלים לא חסר בהם מאומה ותאמר אליו הלא תדע ההבדל כי אתה אם תמהר ותחיש על המאכל אין טוב כי הלא אתה אין לך עסק בבישולי המאכלים לדעת מתי הם מבושלים על גמרם אך אתה מסבת רעבונך תחפוז לתתם לפניך ע״כ לא יערב על ידי מהירתך כי עדן לא נתבשלו כראוי משא״כ מה שמהרתיו אני הוא לבעבור ראותי כי נגמרו בטוב בשולם וכן מהירתי ופחזותי גם המה סבות גורמות אל המאכלים להקדים בשולם טרם יגיע עת האוכל. נמצא ההבדל בין מהירת האורח למהירת המבשלת כי הוא ממהר לתת לו להאכול אף טרם גמר המאכלים ומהירת המבשלת הוא למהר על המאכלים שיגמרו קודם זמנן. הנמשל כי בגאולת מצרים היו ישראל נמהרים אל הגאולה מסבת רוב הדחק טרם נשלם זמן הגלות ע״כ לא היתה הגאולה שלימה בתכליתה משא״כ לעתיד אשר באמת קץ הימין משוער לזמן ידוע אליו ית׳ מתי שיטהרו ישראל ויתבררו ויתלבנו מכל חלאת וזהמת מעשיהם אשר האפשר כי יזדרזו ישראל וימהרו ויחישו לשוב בתשובה שלימה חיש מהר אזי הוא ית׳ ימהר ויקדים לגאלם ומה גם כי כל זאת הוא בידו ית׳ וכמאמר הנביא (יחזקאל ל״ו) ונתתי לכם לב חדש כו׳ ואת רוחי אתן בקרבכם כו׳. וזהו שהנביא מקדים תחלה ואומר ועמך כלם צדיקים כו׳ הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום אשר בשמות האלו מורים על אושר שלמותם וטהרתם ברצותו ית׳ כי כבר נגמרו בשלמות ובגיע עתם עת דודים ימהר ויגאלם. וזהו שדייק אחר כך אני ה׳ כלומר אך לי נאה למהר ומבאר ואומר בעתה אחישנה כלומר כי יכולת בידי לעשות סבה המביא העת להיות קודם. נמצא ההבדל בין מהירת ישראל למהירתו יתברך כי בשימהרו ישראל הנה ממהרים על גאולתם והצלתם אף אם טרם הגיע העת לא כן הוא ית׳ ממהר על העת שתגיע קודם וזהו אני ה׳ בעתה אחישנה והבן :

והיה הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם. הנה כבר העירו ז״ל על מלת לכם שהיא לאין צורך עד שדרשו לכם לאות ולא לאחרים לאות. וכדי להבין ענין זה נקדים מאמר הנביא (יחזקאל ט״ז) ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואמר לך בדמיך חיי וגו׳. ובמדרש (פרשתט) הקב״ה עובר ונוטל כל אחד ואחד ונושקו ומברכו שנא׳ ואעבר עליך כו׳ ואומר לך בדמיך חיי וגו׳ חיי בדם פסח חיי בדם מילה. ותכלית כוונת הדברים הוא עם מאמר רז״ל (שבת נ״ה) והתוית תו על מצחות האנשים (יחזקאל ט׳) אמר הקדוש ב״ה לגבריאל לך רשום על מצחן של צדיקים תי״ו של דיו שלא ישלוט בהם המשחית ותי״ו של דם על מצחות הרשעים כדי שישלוט המשחית בהם. הא לך כי סימן הדם הוא לתת שליטה אל המשחית ופה היה בהיפך כי היה הדם להם לאות שלא יבוא המשחית בבתיהם לנגוף ואין זאת כ״א חק דבר המלך וגזירתו שיהיה הדם להם אות חיים בזכות עשותם רצון ה׳ ית׳ ושפכו דם עצמם בהמול בשר ערלתם. לא כן הרשעים המגואלים בדם אחרים כמאמר (ישעיה א׳) ידיכם דמים מלאו ע״כ אות הדם מעורר עליהם דין משחתם. וזהו מאמר הנביא הנ״ל ואעבר עליך כו׳ בא להגיד להם חסדי האל ה׳ כי הפך בהם הוראת המערכת אשר מדת אות הדם הוא לעורר דין מות והצליהם פעל אות הזה ההיפוך. וזהו ואעבר עליך ואראך מתבוססת בדמיך כלומר כי תשפוך דמך למען הקים מצות האל והיה זה שכרך ואמר לך בדמיך חיי כלומר כי אך בך יהיה סימן הדם אות לטובה וחיים משא״כ באחרים הבוססים דמי זולתם. וזהו שדייק גם פה והיה הדם לכם לאות ודרשו ולא לאחרים לאות וכמו שמובא במדרש כי המצריים היו מטמינים בכוריהם בבתי ישראל ואעפ״כ שלט בהם המשחית הנה מזה יתנכר אל כי המצריים האלה היה אות הדם להעיר עליהם המשחית וזהו לכם לאות כו׳.

עוד באור רחב ע״ז עי׳ בק״י :

כי בעצם היום הזה הוצאתי כו׳ ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חקת עולם עי׳ קול יעקב אסתר על מאמר והימים האלה נזכרים כו׳ :

והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם כו׳. כבר התעוררו בזה רבים מהמפרשים מדוע החליפו ז״ל (בסדר ההגדה) תשובות השאלות מסדר שהם כתובים בתורה כי תאמר והגדת לבנך כו׳ אמרה התורה לשאינו יודע לשאול

לשאול והם ז"ל לקחו מאמר זה לתשובה על שאלת הרשע לי ולא לו. גם ראוי להבין מדוע החליטו ז"ל על השואל הזה לכם ולא לו ולא אמרו כן בשאלת מה העדות כו' עד אתכם מה יתרון במלת אתכם על מלת לכם. אבל הנראה לדעתנו כי הם ז"ל לא החליטו לכם ולא לו ע"י דיוק מלת לכם אבל החליטו זאת ע"י הוכחה היותר מוכרחת. כי הנה אם יראה אדם בבית רעהו שעושה המשרת ענין זר שהוא נוקב כותלי הבית וכדומה הנה אם לו לב חכם ישאל אל המשרת בזה"ל אמור נא ידידי למה צוה עליך אדוניך המלאכה הזאת. והוא כי החליט תחלה בלבו אשר באין ספק לא היה עושה המשרת העסק הזה מלבו אם לא כי מוטל עליו לסור אל מצות אדונו ואל משמעתו לכן הוא שואל את פיו להגיד לו הטעם והסבה שכוון בזה אדונו. אמנם האויל יעיז ויאמר אל המשרת למה אתה עושה כן ומדוע תעמול בזה. והוא כי טפש לבו מהבין כי בעלות על המשרת רוח המושל מחוייב לעשות ככל אשר יצוהו. ועתה ראה איך רמז הכתוב ענין ההבדל הזה בנחת לשונו וכמו שזכרו ז"ל חכם מה הוא אומר מה העדות כו' אשר צוה ה' אלהינו אתכם. מורה בלשונו כי הוא שואל לאביו אולי אתה יודע מה היתה הסבה אל אדונך שצוה עליך כן (וזה מובן מעצמו שהוא מחליט על העבדים אשר אחר דברי אדוניהם לא ישנו וא"כ כלל בזה גם את עצמו) ולכן קבע לו הכתוב תשובה כנכון להעיר אותו על טעם המצוה והוראתה. לא כן שאלת מה העבודה הזאת לכם ההוראה כי השואל מחליט ואומר מדוע המלאכה הזאת בידכם ומה לכם העבודה הזאת וזה אינו מעלה על לבו כי עלה עלינו עול מצות אדון כל הארץ שאין לנטות עוד ימין ושמאל וא"כ ממילא ע"י שאלתו זאת הוא מחליט ואומר לכם ולא לו כלומר שאין צריך כלל לעמול בעניינים כאלה *) ולזאת הלבישו אותו קללה כמדו ורמזו לו תשובה בעבור זה עשה ה' לי כו' לי ולא לו. והאף אמנם כי ביחוד נאמר זה אל הבלתי יודע לשאול עכ"ז נרמז בו תשובה גם לבן רשע במה שדייק בעבור זה עשה ה' לי להורות לי ולא לו. ויפה המליץ עליו המגיד ואף אתה הקהה את שניו כו'. אלו היה שם לא היה נגאל כי אחר שהוא מחליט בלבו דעות נפסדות כאלה היה נשאר במצרים לדראון עולם. וזהו ואמור לו בעבור זה כו' ר"ל אין לך לחוש להתעבר עמו ולאמר לו באר היטב אתה אין לך חלק במצוה ולא נחלה בתורה כי עי"ז תהיה בטוח שלא יבוא אליך פעם שנית. והם הם דברי דהמע"ה (תהלים קל"ט) הלא משנאיך ה' אשנא ובתקוממיך אתקוטט תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי. דע כי ההנהגה הראויה אל מבקש שכל ונוהג בחכמה כי בהמצא לפניו אדם רשע עקש ונלוז במדותיו יתן בלבבו לשנא אותו כמאמר אוהבי ה' שנאו רע אבל לא יריב ולא יתקוטט עמו שזהו ללא צורך וכבר הזהיר (שם ל"ז) אל תתחר במרעים כו'. אכן בהמצא לפניו אפיקורוס חרוץ שהוא מחליק דבריו ולוכד חכמים בערמה אין די שישנא אותו אבל מהצורך אליו להתעבר עמו ולעשות ריבה עד שיהיה האפיקורוס שונא אותו. והדמיון בזה לאחד שיהיה טוב הלבב מאד עם כל אדם. גם אל שונאיו לא חרה אף פעם בא גנב לביתו וירבה להתקוטט עמו מאד וישאלו אותו מה לך זה היום כי תרבה אף וכעס על הגנב הזה אשר לא ראינו ממך כזאת מעולם אמר להם מעולם היה די מה ששנאתי הרשעים בלבי אבל לא כן הגנב הזה אשר מהצורך אלי לסוך בעדי שלא יגנוב דבר מעמדי ע"כ אין די מה ששנאתיהו בלבי אבל ההכרח אתי להרבות עמו ריב וקטטה עד שיהיה הוא שונא אותי וירף ממני מבוא אלי הביתה. וזהו הלא משנאיך ה' אשנא כלומר רק שנאה בלב. אבל ובתקוממיך היינו האפיקורסים אתקוטט ותכלית שנאה שנאתים עד כי לאויבים היו לי ר"ל שישנאו אותי:

ויהי בחצי הלילה כו'. מדרש הה"ד (ישעיה מ"ד) מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים שעשה עצה עם אברהם בשביל הדבר הזה אימתי כשבאו המלכים ורדף אותם אמר לו הקב"ה דייך. עד חצי הלילה בא ונחלוק הלילה אני ואתה שנאמר ויחלק עליהם לילה כיון שהגיע השעה שלמה העצה הוי ויהי בחצי הלילה. הדברים העמוקים האלה יש לנו לקרב כוונתם עם מ"ש בחלק הא' (פ' לך) על

יריעות האהל מאמר

*) **והוא** הרצון במאמר החכם מכל אדם ע"ה (משלי כ"ו) אל תען כסיל כאולתו כו' ענה כסיל כאולתו כו'. וכבר העירו ז"ל (שבת ל') ואמרו שהוא סותר דברי עצמו כו'. ולדרכנו יתכן כי הנה הרשעים יתחלקו לב' סוגים יש רשעים כי יחפרו אחר טעמי מצות כי כל עוד שאינם יודעים איזה טעם המצוה בעיניהם כמו זר ויהיו מלעיבים במצות השם ית' רק אחר אשר ידעו טעם המצוה ותהיה מקובלת על לבם יעשו אותה כהלכתה. והאמנם כי הוא דרך רע ומעשה כסילות עכ"ז יען החכם ע"ה ואמר ענה כסיל הזה כאולתו והטעם פן יהיה חכם בעיניו לומר כי אך לי לב חכם ואני הוא החוקר על פעולת כל מצוה ולא כהפתאים המאמינים לכל דבר שעושים ואינם יודעים מה עושים. אמנם יש עוד רשע רע הרבה גרוע מן הא' אשר בבואו לשאול טעם המצוה עיקר רצונו להשבית מעשה המצות וללעוג עליהם אך למען היות לו כסות עינים בפני הנשאל יאמר דבריו באופן שיובנו כי הוא שואל טעם המצוה. ודבר זה מסר החכם ע"ה לעיני בחינת הנשאל לעמוד על מגמת השואל ההוא וכאשר יבין כי ברמיה הוא בא ותואנה הוא מבקש איך לפטור ולהתגלל הזהירו הכתוב אל תען כסיל כאולתו. כי לא תפעול מאומה אבל יהיה לועג גם על דבריך ופן תשוה לו גם אתה היינו כי אתה עלול להכות ב[illegible] לשונו ולהלכד בחרמי פיו:

מאמר ויגש אליו פרעה אנשים וישלחו אותו בבאור ליל שמורים כו' והמורם מדברינו שם כי דק חצות לילה ממש היתה שעה המסוגלת לגאולת מצרים ויען כי לפה יתב' בדלת ערך גולי מצרים שלא יהיה להם זכות לחדש להם ענין נשגב כזה לחלק להם לילה התגולל יתברך על אברהם ע"ה שיצטרך הוא לחלוקת לילה כמאמר ויחלק עליהם לילה ומאז היתה החלוקה שמורה עד עת הצורך בצאת ישראל ממצרים. וזהו ליל שמורים הוא לה' היינו מיום שנתחלקה בעבור אברהם למען להוציאם מארץ מצרים כלומר למען הצורך לה עתה להוציאם מארץ מצרים ומעתה היא שמורה עוד לדורות עולם אל גאולת העתיד וזהו הוא הלילה הזה לה' שמורים כו' לדורותם. וזהו ויהי בחצי הלילה הה"ד מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים שעשה עצה עם אברהם בשביל הדבר הזה כו' כיון שהגיע השעה שלמה העצה. ועי' בחלק הא' ויתבאר לך הענין היטב: והגדת לבנך כו' בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים. עיי' מ"ש להלן פ' האזינו:

פרשת בשלח

ויהי בשלח פרעה את העם כו'. מדרש בשלח פרעה את העם מי צווח ווי פרעה מ"של למלך שהיה בנו הולך למדינה אחת הלך ושרה אצל עשיר אחד וקיבל העשיר בנו של מלך בעין טובה כיון ששמע המלך מי קיבל בנו ובאיזה מדינה הוא היה שולח אגרות אל אותו האיש ויאמר לו שלח את בני כו' עד שהלך והוציא לבנו בעצמו התחיל אותו האיש צועק על שיצא בנו של מלך מתוך ביתו אמרו לו שכניו למה אתה צועק א"ל כבוד היה לי כשהיה בנו של מלך אצלי שהיה המלך כותב אגרות לי והיה זקוק לי והייתי ספון בפניו עכשיו שנמשך בנו של מלך מאצלי אינו נזקק לי בדבר לכך אני צועק כך כך אמר פרעה כשהיו ישראל אצלי היה הקב"ה זקוק לי והייתי ספון בפניו היה משלח לי אגרת בכל שעה ואומר כה אמר ה' אלהי העברים כו' כשירד הקב"ה למצרים והוציא את ישראל התחיל פרעה צועק ווי ששלחתי את ישראל לכך נאמר ויהי בשלח פרעה. והמאמר הזה מפליא לב כל קורא ואין מהצורך להעיר בו כי הלא טדע מהות האגרות אשר שלח יתב' לפרעה. ולבוא אל כוונת הענין נעיר עוד במאמר ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו אשר כמו זר נחשבו במ"ש מה זאת עשינו במעט מהם המכות הגדולות שהשיגו ומה גם אשר אלת מעבדנו אך למותר. ומזכיר עוד לזה מאמר רז"ל (ברכות ט') וינצלו את מצרים חד אמר עשאוה כמצולה שאין בה דגים וח"א כמצודה שאין בה דגן. והכלל בזה הוא עם מה שאמרו ז"ל כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם והאמנם שהוא דבר שאין הפה יכול לדבר אבל רבותינו ז"ל כללו בזה הנהגתו יתברך בהשפעת טובות העולם כי כביכול שעבד הקב"ה כל הברכות וכל הטובות אל עמו ישראל וכמאמר רז"ל אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל וכל מקום שהם שורים שם הברכה מצויה. והנה בהיותנו בארץ ישראל נתקיים בנו כמאמר התורה ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך ר"ל כי אנחנו היינו משיגים כל טוב ההשפעה מידו יתברך לידינו ומאתנו השיגו כלם מחייתם ושפעתם לא כן בזמן הגלות נתקיים ההיפוך נחלתנו נהפכה לזרים היינו כי ההשפעה מושגת אל יד זולתנו כ"כ עד אשר נוכל לחיות ממותר שלהם כמאמר המשורר (תהלים ד') נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו כלומר ה' יתברך בחסדו הגדול הוא מרבה בשפעת ברכתם כעתה יתר מאד לנ...ן אשר אנחנו עב"י נחיה בנותר. (ועי' בחלק הא' וירא על מאמר ואל הבקר רץ אברהם) ממש כאשר היה נתפס בבית האסורים בן עשיר גדול ואביו שולח לו מאכלים ומשקים הנה לא ישלח לו כפי השיעור שנתן לו בביתו כי בהיותו קרוב אליו היה בטוח במנת חלקו שיהיה לו לבדו ואין לזרים אתו אמנם בשבתו תוך מאסר אם ישלח לו אך כפי אכלו לא יגיע אליו דבר ע"כ מהצורך אליו לשלוח עד אשר יאכלו כלם לשובע ובנו יחיה בנותר. וזהו מ"ש המשורר (שם י"ד) הלא ידעו כל פועלי און אוכלי עמי אכלו לחם ה' לא קראו בהקדים דברי הנביא (ירמיה י"ד) מקוה ישראל ה' כו' למה תהיה כאיש נדהם כו'. והרצון כי הנביא התרעם על הפסק ההשפעה ועל העדר התקרבותו אלינו כאלו קצרה יד ה' ח"ו ובאה התשובה ע"ז במאמר (ישעיה ס"ה) נדרשתי ללא שאלו כו' כלומר הקב"ה מתנצל ראו כי אני משפיע לכל האומות הבלתי שואלים ממני הרבה מאד עד כי יאכלו וישבעו ויותירו גם לכם. וזהו נמצאתי ללא בקשוני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי וזהו הלא ידעו כו' כלומר היה להם לדעת אוכלי עמי אכלו לחם כו' מורה כפשוטו כי ההשפעה חוזרת אל האומה שאנו גולים אליהם וזהו ה' לא קראו כלו' אין קוראים בשמו ומשיגים רב טוב *) (ועי' בק"י איכה על מאמר יתומים היינו ואין אב בבאור תשיבנו אחור מני צר ומשנאינו שסו למו:

*) והוא מה ששאל הנביא ע"ה (יואל ב') חוסה ה' על עמך כו' למה יאמרו בעמים איה אלהיהם והוא ע"פ משל לאיש כפרי אחד נדיב והוא נתן בנו אל העיר הקרובה אל מלמד אחד ודיבר עמו כי ישלח מביתו פרנסת בנו מלחם ומזון ובשר ודגים וכדומה ויושם כל זאת אל בית המלמד ההוא ואכלו המלמד בפיקוני המאכלים האלה כמשפט ויהי הבן ההוא בבית הספר בעיר ואביו שלח לו כזאת מכל מאכל אשר יאכל ומכל משקה גם פזר נתן והלה לו יותר מכפי צרכו מאיים בנו למען העניק גם לבני הבית אמנם האנשים אשר

ומעתה הנה הנם דברי המדרש שלפנינו כי הלא נודע מהפלגת הצלחת פרעה וכל מצרים מעת גלו ישראל לשם ואיך הברכה והטובה היתה מצוים אליהם וכאשר הפליג הכתוב כגן ה' כארץ מצרים וכל זאת מפאת התקרבותו יתב' אל עם בני ישראל הגרים ביניהם על כן בצאת ישראל ממצרים ונעדרו כל אלה צווחו ווי וזהו מי צווח ווי פרעה משל למלך כו' כך אמר פרעה כשהיו ישראל אצלי היה הקב"ה זקוק לי והייתי ספון בפניו והיה משלח לי אגרת בכל שעה. הענין מובן כי המליצה בזה על אבדת ההשפעה הגדולה והמתשלה על ידי התקרבות ה' ית' שהיה במצרים עבור היות ישראל גולים שמה. וזהו באור המאמר הנ"ל וינצלו את מצרים ח"א עשאוה כמצולה שאין בה דגים והוא כפשוטו להגיד חורבן מצרים ומפלתה וח"א כמצודה שאין בה דגן אחז מליצה נאה על קוטב הענין שבארנו כי כמו הדגן שבמצודה הוא עיקר הסבה לצוד ציד חיה ועוף כי אך בשביל הדגן נכנסים העופות אל המצודה כן על ידי היות ישראל במצרים נמשך לשם כל השפע והברכה והתקרבות אלהותו יתב' כענין מ"ש (ישעיה מ"ג) למענכם שלחתי בבלה וכמו כן פה נאמר אנכי ארד מצרימה ובזה היה למצרים בחינת המצודה ולישראל בחינת הדגן וכשיצאו משם נשארו מצרים כמצודה שאין בה דגן וכבר סר צלו ית' והתקרבותו מעליהם והוסר ממשלתם והצלחתם. ובזה יתכן מה שאמר אחר כך ויהפך לבב פרעה ועבדיו כו' ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו. והוא ע"פ משל לעשיר אחד שעשה משתה גדולה ונתן כל המאכלים על יד מבשלת אחת שתקח אותם לביתה לעסוק בתיקונם ובבישולם עד גמרם ולעת הזמנת הקרואים ישלח משרתיו להביאם משם לתתם לפניהם והנה משפט המבשלת לעסוק בתיקוני המאכלים לאט לאט כדי שיתעכבו בידה איזה זמן יותר כי כל עוד שהם ברשותה גם היא אוכלת מהמטעמים ההם ותגנוב גם בעד בניה ויהי להמבשלת ההיא איזה סבה שהיה ההכרח אתה ללכת אל איזה מקום על שעה או שתים ותנח בתה הקטנה להשגיח על המאכלים עד בואה ולשמרם מאיזה הפסד והנערה ההיא ברצותה להראות השתדלותה וזריזותה בפני אמה מהרה בעוז מתניה ותלך ותלקט עצים יבשים ותערוך על האש ומפח בידה עד כי נתבשלו המאכלים חיש קל ויבואו המשרתים ויקחו המאכלים כלם לבית המשתה ויהי בבוא המבשלת לביתה ותרא את אשר עשתה לה בתה ותרגז עליה מאד לאמר מה זה מהרת על המאכלים אמרתי אני בלבי לקחת מהם מה בשבילי וגם לך אתן מהם ועתה גם לי גם לך לא יהיה. הנמשל מובן מאליו כי הקב"ה נתן ישראל ליד מצרים למען ישיגו שם התיקון וההכשר הגדול שיוכלו לקבל התורה וכמו שהארכנו בזה בדרושים הקודמים. והנה כל עוד שהיו ישראל במצרים היתה הברכה באה לרגליהם וכמו שידוע הפלגת הצלחת מצרים למן היום באו ישראל שעריה והנה הקב"ה אמר לאברהם ע"ה ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה כי כן שיערה חכמתו זמן ההכשר ההוא אמנם פרעה הרשע הכביד עליהם עולו הקשה והיה רודה בם בפרך וזה היה סבה גדולה להכשיר אותם בגמר התיקון ק"ל שנה קודם הזמן ההוא כמאמר המדרש (ש"ר ט"ו) אמר משה רבון העולם ת' שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא שלמו אמר ליה כבר שלמו ובזאת קלקלו לעצמן כי ע"י שהיו ממהרים על תיקון ישראל אבדו שפעת ברכתם והצלחתם. וזהו שהתנחמו ואמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו כלומר מסבת שהיינו מעבידים אותם בקושי:

בילקוט דבר אחר מי קרא ווי המצריים קראו ווי למה הדבר דומה לרופא שהיה במדינה והיה אדם נפצע והיה מרפא אותו כיון שיצא הרופא מן המדינה התחילו בני המדינה קוראים ווי כך היה במצרים כשהיתה המכה באה על מצרים היו באים אצל משה ומבקשים ממנו והוא מתפלל ומרפא את המכה כשיצאו ממצרים אמרו המצריים ווי ששלח פרעה. והדבר פלא מה עוד להם אל הרופא בהעדר המכה בהם. ואולי הרצון בזה ע"ד הצחות כי הנה כל מכה ומכה

שהביא

יריעות האהל

השלימו מאת הנער ההוא כל מבחרי המטעמים ששלח לו אביו וכל חלקה טובה השאירו לעצמם ואל הנער ההוא נתנו מאכלים פחותים אשר לא נסה בם מעולם ובראות המלמד כי העלם קץ במאכליו עשה עצמו כמתמיה ואמר מה לאביך כי הקפין ידו מלפרנס אותך בריוח כאשר בהיותך אצלו והנער ההוא מחרים משתאה לו כי ידע בלבו האמת כי באין ספק הוא שולח לו מכל והמלמד וביתו בוזזים היש לו לימים בא הנער ההוא אל ביתו וראה אביו כי הוא ככה דל ופניו רעים ויאמר לו הלא תגיד וכי אנכי מקמץ הלילה במחיית פרנסתך הכי לא שלחתי לך כזאת וכזאת בריוח מאד ופורס לפניו כמה מיני מאכלים יקרים. ויען הנער ויאמר ידעתי אבי ידעתי הכל חמסי על המלמד שנתת אותי אליו כי העלם יעלימו הוא ואשתו כל המאכלים הערבים אשר תשלח לידם ולא יתנו לי כי אם לחם נקודים מגואל ועל היותר יכאיבו את לבי כי עוד יניע ראש לנגדי ויתפלאו עלי לאמר איה אביך האכזר איה עשרו וסגולתו מדוע מונע ממנו ברכתו ורוב סגולתו. הנמשל כי אנחנו עתה בדמיון הנער ההוא והקב"ה שולח השפעתו הנדיבה אל מקום שאנחנו גרים בו ולמעננו הוא שולח השפעתו ברוב עד הכפי הספקת הדודים בנו וככ"ל אבל המה ימלאו את כליהם מכל מבחר ההשפעה ואותנו יכלכלו אך לחם דאגה יען כאלו נתמעטה חלילה השפעת אבינו יתברך ויתמהו עוד איש אל רעהו לאמר מה זה לאביהם כי עצור נגד כל השפעה טובה מאת בניו וזהו למה יאמרו בעמים איה אלהיהם כאלו לא ידעו דבר מהשפעת השם יתברך:

שהביא ית' על המצריים באין מסם היה מסוגה גם מקודם אבל אישים אחדים כי במדינה גדולה כזו לא יבצר מהיות בהם בעלי שחין וכנים וכדומה. והנה בבוא הסוג הזה בבחינת מכה על כל המדינה ומשה העתיר עליה אל ה' הנה בצאת דבר ה' שלא יהיה עוד שחין (וכדומה מהמינים) במצרים נרפאו גם אותם שהיו מנוגעים בו מאז וכמאמר לא נשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים. והנה בסור מהם הרופא הגדול הזה צווחו ווי כי הרוויחו הרבה ע"י הרופא כי מי ירפא אותם ממקרים כאלה הנופלים בפרטי האדם:

במדרש ויהי בשלח פרעה הה"ד שלחיך פרדס רמונים אר"ל משל לאחד שהיה לו שדה והיה בה גל של צרורות עמד ומכרה לאחר עמד אותו האיש שקנאה והעביר את הגל מתוכה ומצא תחתיו מים חיים נטעה גפנים עשאה שורות שורות נטע בה כל מיני בשמים נטע בה רמונים העמידה על קנים בנה מגדול בתוכה והושיב בתוכה שומר כל מי שהיה עובר עליה היה משבחה עבר עליה אותו איש שמכרה ראה אותה מלאה כל טוב אמר אוי לי שכך מכרתי אוי לי שכך הוצאתי מידי כך היו ישראל במצרים גל של צרורות שנאמר גן נעול אחותי כלה גל נעול מעין חתום כיון שיצאו נעשו פרדס רמונים כו' כגפן היין נעשו שורות שורות כו' כל הימים שהיו הבריות רואים את ישראל היו משבחים אותם כו' התחיל צווח ואמר אוי לו לאותו איש שכך יוציא מתחת ידו ע"ש. הנראה בתכלית כוונת מליצתם ז"ל עם מ"ש למעלה כי העיקר מה שהגלה ית' את ישראל למצרים היה מכוון למען הכשר אותם אל קבלת התורה כי במשך הזמן ההוא ראו עין בעין נפלאות ה' ית' והשגחתו הטובה בהטתו צריו אחור במכות נוראות ואותם הציל בנסים נפלאים אשר מזה קנו בלבם ידיעת והכרת אלהותו יתברך ואמתת מציאותו וכח ידו. והאמנם כי בעודם במצרים לא היה ניכר בהם פנימיות הקנין היקר הזה היתה העילה בזה מה שהיו שורים בין העמים מגואלים בטומאת הארץ מבחוץ. ממש כהמרפא המוכה בראות עיניו בבית אפל הנה גם כי נרפאו עיניו עד אשר יטיב לראות עכ"ז בבית אפל ההוא לא יוכל לראות כי אין בו אור. כן האף אמנם כי עלתה ארוכת העם להשכיל לבוטה עכ"ז טרם הוציאם ה' ממחשכי גלותם לא היה ניכר בהם הכח ההוא כי לא בקרו אותו אל דבר כי עדיין לא היה נופל עליהם נכבדות ממצות ועבודות ה' יתברך. אמנם בצאת העם מערפלי גלותם והסירו מעליהם הבגדים הצואים ודבר ה' החל לפעמם הנה אז נתוודע הקנין הנחמד ההוא אשר בלב עמוק עד כי כל בינה וכל דעת היה נקל להם וכמאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים כו' ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. וזהו שהמשילו ז"ל את ישראל אל גל של צרורות המכסה על מבוע המים אשר בסור הצרורות

מעליו יתן תימיו מים נאמנים:

ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. ראוי לתת טעם איככה ימשך מקריבת הדרך שלא לנהלם דרך ארץ פלשתים. והענין הוא עם מה שאמר שהע"ה (קהלת ג') לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים עת ללדת ועת למות עת לטעת ועת לעקור נטוע ומונה והולך כמה דברים והפוכם. והנראה כי החכם ע"ה השמיענו דבר גדול ברוח קדשו והוא נמשך למאמר המדרש (ויצא) מלאכי אלהים עולים ויורדים בו עולים הם ועליה יש להם אלא שכל אחד ירוד מחבירו. דע כי כמו היום והלילה הם זוג אחד אשר בהעלות הא' יבא הב' וכמליצת רז"ל (ברכות ב') כשיף יממא ואתא ליליא כמו כן כל הטוב והרע והחיים והמות הממשלה והירידה כלם הם זוגים זוגים אשר בהעדר הא' יבוא הב' וכשזה קם זה נפל. וכדברי המדרש (ריש ויצא) הקב"ה יושב ועושה סולמות משפיל לזה ומרים לזה ומוריד לזה ומעלה לזה הוי אומר (תהלים ע"ה) כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים. הרצון כי השפלת וירידת הא' היא סבה גורמת על עליית הב' ולזה מביא המדרש וכן חנה אמרה (שמואל א' ב') ה' ממית ומחיה ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם באף שהוא משפיל לזה הוא מרומם את זה. וכמו שמצינו ברז"ל (שבת ל') אמר דוד אמות באחד בשבת אמר ליה כבר הגיעה מלכות שלמה בנך ואין מלכות נוגעת בחברתה כו' וכן דרשו ולאם מלאם יאמץ לא נתמלאת צור אלא מחורבנה של ירושלים כי כשזה קם זה נופל. וזה הענין בעצמו בפרעה כי בעת ההיא היה פרעה לישראל כמו צור לירושלים אשר כל אחד ירוד מחבירו כי מאז היתה ירידה לישראל (כמאמר רדו שמה וכמו ירוד ירדנו) היתה התחלת עליית פרעה וכן ירידתו היתה מיועדת לעליית ישראל וכאשר ענה בפיו ועלה מן הארץ. והנה אם היתה הגאולה בזמנה הראוי לא היה החיוב כי יתלכדו הזוג הזה היינו ירידה למצרים ועליה לישראל לעלות תיכף ומיד לא"ו אבל לא כן היה כי ישראל יצאו ממצרים קודם זמנן וכמ"ש למעלה ולכן גם כי נתמלא סאת מצרים להפילם עד רדתם עכ"ז עדיין לא הגיע זמן עליית ישראל וכניסתם אל הארץ כמאמר הפח נשבר ואנחנו נמלטנו. כלומר כי לולא נתמלא סאת מצרים להאבידן עדיין לא היו ישראל ראויים להמלט ולצאת ממצרים קודם זמנם ע"כ לא נשאר בהם סדר פעולת הזוג. ואולי יהיה זה כלול במאמרם ז"ל כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה אשר לכאורה הלשון אינו אלא צרה הוא בלתי מובן כי די היה לומר היא צרה. אבל לפי דברינו הנה הצרה והשמחה כמו אחות זה לזה אשר בהסתלק זמן האחד יבוא הב'. אבל כל זה הוא אם ישמשו בזמנם ובעתם כמ"ש שהע"ה לכל זמן ועת כו' עת לטעת ועת לעקור נטוע. אולם אם היה דוד ע"ה מת כמה שנים קודם לא היה בהדבר

ההוא

הואה רק צרה לבדה הבלתי משותפת עם שמחה שצומחת אחריה כי עדיין לא הגיע זמנה . כן הדבר בענייננו *) וזהו כלול במאמר ויהי בשלח כו' אשר מלת ויהי היא מהופכת מעתיד לעבר ע"י הוי"ו המהפכת לומר כי זמן צאתם היה ראוי להיות לעתיד ונתהפך לעבר ע"י התמלא כוס פרעה (ומה גם כי גם מלת בשלח מורה כי יציאתם ממצרים היה אך מסבת פרעה וכי הוא שלחם מארצו קודם הזמן בהכבדת עול שעבודו עליהם) והנה לעילה זאת עקם ית' את הדרך ולא נחם דרך ארץ פלשתים . וזהו כי קרוב הוא כלומר עדיין לא שלמו ימי אבלם ולא הוכשרו לבוא לידי עליה הגבוהה הזאת לרשת ארץ הקדושה ע"כ ויסב אלהים את העם :

בילקוט ולא נחם אלהים דרך ארץ דרך ארץ מים מלמעלה ולחם מלמטה ברם הכא הלחם מלמעלה שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והמים מלמטה אז ישיר ישראל את השירה הזאת עלי באר . הבנת הדברים הוא ג"כ ע"ד שכתבנו כי הנה ידענו כי לאלהינו ית' ב' הנהגות שהוא מנהג אותנו בהם טבעיות ונסיית ובהנהגה הטבעיית היינו מתנהגים עת היינו על אדמתנו והיה לנו ביהמ"ק ומזבח וקרבנות העלולים להריק ברכה ע"י עבודתנו בקודש . ממש כאשר יאציל האב לבנו הגדול איזו סך ומורה אותו דרכי המסחר שישא ויתן ויפרנס עצמו ממעשה ידיו . אבל טרם ביאתנו ה' אל המנוחה ואל הנחלה היה השגת טובותינו ע"ד הנהגה הנסיית ממש כבן קטן הסמוך על שלחן אביו ומספיק לו כל פרטי מחסוריו כי עד היום ההוא לא היה בידינו במה לעבוד את ה' לפרנס עצמנו מעמל נפשנו . והנה ידענו שאין מציאות לעניינים נסיים בלתי במקום שכלו בו כל דרכי הטבע ואין להתקיים עוד בהם א). וע"כ גם עתה בזמן הגלות שנעדרו מאתנו כל כלי עבודתנו ואין מקום להתפרנס בדרכים הטבעיים הנה בחסדו ית' ינהג אותנו בחסד ורחמים גדולים ע"ד הנהגה הנסיית וכאשר הפליא אתנו קודם בואנו לא"י. וכבר כתבנו רב מזה (פ' תולדות) דרשהו משם . וזהו הענין פה כי אם היתה הגאולה בזמנה היו באים מיד לא"י והיו מתנהגים בדרכי הטבע . אבל הנה מחמת דוחק השעה גאלם ית' אף קודם הזמן ולארץ ישראל לא היה בידם ליכנס מטעם שכתבנו למעלה נמצא ממצרים יצאו ולארצם לא באו וע"כ אין מקום אל תחנותם בלתי במקום שאין בו ישוב לבני אדם היינו במדבר ולנהגם ע"פ הנהגת הנסיית כי עוד לא היה להם חלק בהנהגת הטבע. וזהו ויהי בשלח פרעה את העם וכנ"ל שהיתה הגאולה אך מסבת פרעה שהכביד עולו על ישראל להעבידם בקושי. ולכן הוצרך הקדוש ב"ה להוציאם ממצרים קודם הקץ. ע"כ ולא נחם אלהים דרך ארץ וכדברי הילקוט דרך ארץ לחם מלמטה ומים מלמעלה כו' כלומר לא נהגם ע"פ דרכי וטבעי העולם כ"א בדרך נס :

עוד במדרש ד"א ולא נחם אלהים אע"פ ששלחם פרעה לא נתנחם הקב"ה משל למה הדבר דומה למלך שנשבה בנו והלך אביו והצילו מן הלסטים והרגן והיה הבן אומר לאביו כך וכך עשו לי כך וכך הכו אותי ושעבדו אותי אע"פ שהרגן לא היה מתנחם כך עשו המצריים שעבדו את ישראל כו' הביא עליהם הקב"ה י' מכות וגאל את בניו ואף על פי כן היה אומר איני מתנחם כו' וכתיב (יואל

*) **ועל** זה יורה מאמר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים כלומר כל עילת תשועתם היתה על ידי מצרים שהגיע זמנם למות וזהו וירא ישראל את מצרים מת כו'. וכמשפט הזה היה בכל הגאולות והישועות שהשיגו ישראל עד הנה בכלם הוקדם תחלה מפלת האומה המושלת עליהם כמו באשור ונב"כ וזולתם. וביותר מבואר הדבר בפרעה שאמר ית' למשה עתה תראה אשר אעשה לפרעה כו' והרצון כי העולה על לב משה היה כי התחלת הדבר יהיה בגאולה והצלה וע"כ היה בעיניו כמו זר מה שראה כי עוד הכביד עולו עליהם יותר ויותר. ע"ז השיבו ית' ואמר עתה תראה אשר אעשה לפרעה כלומר כעתה אין אני עוסק כ"א לעשות משפט פרעה ואחר כלות משפטו ותתמלא סאתו ע"י הכבדת עולו על ישראל אז תהיה הגאולה כענין הפח נשבר ואנחנו נמלטנו אשר באופן אחר לא היה לנו זכות להגאל אם מצרים ישאר על שלמותו. וזהו ענין תפלת המשורר ע"ה (תהלים קל"ח) על אף אויבי תשלח ידך (אשר מסבת זה) ותושיעני ימינך :

שפת היריעה

א) ובגמרא (שבת נ"ג) מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק ולא היה לו שכר מניקה ונעשה לו נס ונפתחו לו שני דדים כדדי אשה כו' אמר רב יוסף בא וראה כמה גדול אדם זה שנעשה לו נס כזה אמר אביי אדרבה כמה גרוע אדם זה שנשתנו עליו סדרי בראשית. הנה לכאורה יפלא לחלוק בפלוגתא רחוקה כזו שזה יאמר כמה גדול וזה יאמר כמה גרוע ואמנה. אבל יתכן הדבר ע"פ משל לבית אכסניא אחד שהיה עליון על כל אכסניאות שבעיר היינו כי שם מספיקים כל מיני מטעמים יקרים אל השרים הגדולים ובני המלכים המתארחים שמה גם מחללים בחלילים בתוף וכנור שמשיבים כל לב ומשמחים כל רוח וכל המתארח שם שעה או שתים משלם כמה שקלי כסף ואל אכסניא כזאת אין סוחר ואין בא להתאכסן שם רק מי שהוא עשיר גדול פעם ראו בעיר סוחר אחד הלך ונתעכב שם והתפלאו עליו לאמר איך ידו משגת לאכול ולשתות באכסניא יקרה בו שנה אחד מהם ואמר כבר אני רואה אותו ערך חדש ימים הולך לשם ערב ובקר ושוהא שם כמה שעות ויתמהו עליו לאמר כמה רב עשרו אשר יכולת בידו לשאת הוצאות רבות כאלה ענה השני ואמר כמה עני הוא זה כתהילו תמהים על דבריו הלא אם היה עני לא היה נשאו לבו ללכת לאכסניא כזו השיב ואמר האמת אתכם כי עשיר גדול היה אבל עדתו כמה יניח לו מן הדלות מעתה ואיך מהיום יתרושש מכל ע"י הפזור הגדול הזה. וזהו ממש מאמר אביי כי גם הוא היה מכריע כי אדם גדול הוא אשר שבכם לנס כזה אבל עכ"ז אמר כמה גרוע אדם זה כלומר כמה מעתה נתמעטו זכיותיו ע"ז כמאמר ולא עושים לו נס מנכים לו מזכיותיו :

נ׳) מצרים לשממה תהיה וגו׳. הנה מהראוי לשום לב ולמצוא בהנמשל דברים שזכרו בהמשל כך וכך עשו לי כך וכך שעבדו אותי שהוא מורה על דבר שנתוודע לו אח״כ בשכבר הוציאו מיד הלסטים וגם מהראוי לעמוד על טעם הנטירה והנקמה עד לנצח כמאמר הנביא ההוא מצרים לשממה תהיה. והנראה בבאור הענין עם מה שזכרנו למעלה בדרוש ראה ראיתי כו׳ כי ישראל היו מעונים ומרודים במצרים בגוף ובנפש כי כמו שהעבידו גופי אומתנו בכל עבודה קשה כן הרעו אל נפשותם ע״י עשותם לעיניהם מעשה תועבותיהם ועבודות עצביהם וכענין ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם וכמה״כ (דברים כ״ו) וירעו אותנו המצריים ויענונו הכפיל ואמר וירעו ויענונו לעומת ב׳ סוגי השעבוד ששעבדו בנו ואמר וירעו אותנו על קלקול נפשותינו ויענונו מוסב על עוני הגוף וזהו פקוד פקדתי אתכם (היינו עצמותכם ר״ל קלקול נפשותם) ואת העשוי לכם. ובזה נבוא אל הענין בהזכיר מאמר הכתוב (וארא) ולקחתי אתכם לי לעם וידעתם כי אני ה׳ המוציא אתכם כו׳ והוא ע״פ דמיון לבעל מלאכה יקרה שנתפס הוא וכליו לבית הסוהר וכמו שהיה הוא מעונה במכות ויסורים כן כל כליו היקרים שלטו בהם ידי זרים להשחיתם בעשותם בהם מלאכות זרות אולם ההבדל ביניהם כי העול והסבל שסבל הוא היה מרגיש אך בהיותו במאסר ויהי אך יצוא יצא מבית המאסר כבר נעשה חפשי ולא הרגיש עוד שום עוצב לא כן הפסד כליו כי גם אם בעודו במאסר הבין הפסדם עכ״ז לא היה הדבר מורגש ומוחש אללו להיותו בטל ממלאכתו ולא היה משתמש בהם מאומה אבל בצאתו מבית המאסר והתחיל לעסוק במלאכתו הנה אז ידע את כל אשר עשו לו בעלי הסוהר כי בכל עת אשר לקח איזה כלי למלאכתו ראה משחתו וגודל קלקולו והרגיש מעט מעט בכל פעם שהוצרך לשנות מכלי אל כלי ראה הפסדו יותר ויותר. כן ממש ישראל כל זמן שהיו במצרים היו מעונים בגופם בסבלות עבודתם ומיד בצאתם נחה שקטה כל עבודתם וכל סבלם לא כן שעבוד וקלקול נפשותיהם כי בעודם במצרים לא הרגישו דבר ממשחתם יען כי לא עסקו ולא השתמשו כלל בעניני הנפשות לבחון אותה מה טיבה אבל אחר כי יצאו והתחילו לעסוק במלאכת הקב״ה בתורה ובמצות בכל פעם שצוה לנו איזה דבר אשר מהצורך אליה איזה מדה טובה הנה אז נחפשו קלקולי הנפש והיה לה בקורת על כל משחת והיה מורגש כל טומאה שדבק בהם במצרים המעכרת אותם ומדותיהם. וזהו שבארו ולא נחם אלהים לא נתנחם הקב״ה משל כו׳ והוא ממש כמו ספור הבן לאביו לאמר כך וכך עשו לי כן אחר שכבר יצאו ישראל ממצרים מתגלה בכל פעם יותר ויותר מקלקול מדותיהם ותכונת נפשותיהם. וזהו ולקחתי אתכם לי לעם וידעתם כי אני ה׳ המוציא כו׳ ר״ל אחר אשר הקרב אתכם לעבודתי ותתחילו לעסוק במלאכתי או אז תדעו ותבינו אמתת פעולת הגאולה כי היא תועלת נפשיי לא בעבור הגוף לבד:

ויסב אלהים את העם כו׳. באדנוהו בק״י (שכ״ש) על מאמר הנגנים נראו בארץ:

ויקח משה את עצמות יוסף. מדרש עליו הכתוב אומר (משלי י׳) חכם לב יקח מצות שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף עמו אמר הקב״ה למשה עליך נתקיים חכם לב יקח מצות. וראוי להעיר בזה מה ראו ז״ל לבקש זכות משה מגנותם של ישראל שהם הטו אחר הביזה והוא לקח מצות ומה גם אם רצו לדבר בשבח משה ע״ה האם לא מצאו בו מדה אחרת הטובה ממנה עד שעליה קראו עליו חכם לב כו׳. ונקדים לזה מאמר המשורר (תהלים קי״א) אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאד הרצון כי יש חילוק והבדל גדול בעושי מצות השי״ת יש שיקיים המצות אך מצד היראה פן יפגעו בעונש ואינו שוקד להבין תכלית טובתם ותועלתם בזה ובבא ואשר אך לטובתנו ולתועלתנו צוה עלינו יתב׳ כמה״כ לטוב לנו כל הימים להיותנו כיום הזה והוא מדריגה הפחותה מאד כידוע. ויש בעלי הלבבות הטהורות אשר חלק להם בבינה להבין פעולת כל מצוה וטוב תכליתה וסגולתה וע״כ הוא אוהב וחפץ במצוות בכל לב מצד אהבת המצוה אותם. וזהו אשרי איש ירא את ה׳ אבל עוד במצותיו חפץ מאד באהבה גמורה. והנה בין ב׳ סוגי העובדים האלה אין חילוק נגלה שיוכיח הדבר לעיני האדם כי גם שניהם דומים במעשיהם. ורק אלהים הוא הרואה ללבב אבל הנה לפעמים יתחלקו גם במעשיהם ואת אשר יבחר האחד לא יבחר הב׳ ומזה יתברר תכונת חפצם ורצונם ובחירתם. והוא באם יפגעו ב׳ סוגי מצות במקום אחד א׳ ערב לנפש לבד ב׳ דבר מצוה הערב גם לגוף כמו עונג שבת ויו״ט הנה אז היא קל תראה ההבדל כי העובד אך מצד היראה מהעונש בשיהיו הדרכים שוים לפניו יבחר לו לאכול ולשתות ולהתענג בתענוגי הגוף אחרי שגם זאת למצוה תחשב לו כהיום כמאמר ר״א או כלו לה׳ או כלו לכם לא כן העושה מצות ה׳ מצד אהבתו וחפצו במצותיו יתב׳ יבחר לו יותר כלו לה׳ כי זה דרכו מעולם לבקר אחר עניני הנפש ולדחות מחמדי הגוף. ומעתה זהו דברי המדרש לאמר אף כי כלם היו עוסקים במצות ה׳ באותה שעה כי כן נצטוו לעסוק בביזת מצרים לצאת ברכוש גדול עכ״ז כלם לקחו עצמם אל הביזה ונטו אל השלל בהיותו דבר שנצטוו עליו לא כן משה הכם הלבב היודע דעת עליון ומבין יקרת סגולת כל מצוה בחר לו יותר לקחת עצמות יוסף מלבוז מצרים וזהו עליו אמר שלמה חכם לב יקח מצות שכל ישראל היו עסוקים בכסף וזהב ומשה היה עסוק בעצמות יוסף אמר הקב״ה למשה עליך נאמר חכם לב יקח מצות

כלומר

כלומר כי הקב"ה הבוחן לבבות הבין באמת בר לבבו וחכמתו של משה וכנ"ל:

דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו לפני פי החירות כו' לפני בעל צפון כו'. ובילקוט כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול אמר הקב"ה זו היא ההבטחה שהבטחתי לו כו' שכל כסף וזהב שכינס יוסף היה נתון בבעל צפון וכשחזרו נטלוהו כו'. וראוי לעמוד על זה מדוע פסל את ביזת מצרים ונזכיר מאמר רז"ל בגמרא (ברכות ט') דבר נא באזני העם וישאלו כו' בבקשה ממך כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן כו' לא קיים בהם וכבר ידוע מה שיש להעיר בזה. והנראה כי עיקר המאמר אינו כמשמעו לומר כי ישיגו במצאתם רכוש רב אבל יש בזה הוראה אחרת והוא עם מה שידענו (ממדרשי רז"ל) מחסדי אלהינו ית' כי ברצותו למסור אותנו לאיזה מלכות הוא מקדים ומגביה אותו למעלה ראש והראשון היה פרעה כי לקט יוסף כל הכסף וישם תחת יד פרעה ובזאת נקבץ כל הכסף והזהב למצרים עבור ישראל היינו לרומם ולנשא קרן מלכם הרודה בם. וזהו המרומז במאמר (יתרו) ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל כלומר כי ראה משה את יתרו מצטער על מפלת מצרים ועל אבדת רכושם כמוכח ממאמר ויחד יתרו על כן הקדים ואמר לו אל יפול לבבך על השפלתו ועל ירידתו כי כל גדולתם מתחלה לא היתה כ"א על אודות ישראל. ולכן הבטיח הקב"ה לאברהם כי כאשר יצאו ישראל ממצרים יצא עמם כל הכינוס בעבורם וזהו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול כלומר גם הרכוש שיכנס בעבורם יצא עמהם. אמנם הנ"מ בזה כי אם נפרש המאמר כפשוטו כי בישרו ית' שיתעשרו עושר גדול א"כ האפשר לקיים הדבר בכל כסף שישיגו לא כן כמו שאנחנו מפרשים עתה שהבשורה היתה על הכסף שלקט יוסף א"כ לא תתקיים הבטחה עד שיטלו הכסף הזה דוקא מה שהיה טמון אצל פי החירות וזהו מאמר הילקוט כאן נתקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וזהו אמר הקב"ה זו היא הבטחה שהבטחתי לו כו'. אמנם אברהם ע"ה הבין המאמר כפשוטו וע"כ היה מקום אליו חלילה להרהר כי יש כזב בהבטחה ע"כ ביקש ית' את משה לאמר דבר נא באזני העם וישאלו וזהו כוונת לשונם ז"ל כדי שלא יאמר אותו צדיק כו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים אשר זה במאמר יסוב לפי דעתו על ביזת מצרים אבל כפי הכוונה שהבין השי"ת בהבטחת ואחרי כן יצאו כו' לא היה מצורך להחריד על ביזת מצרים כלל כי תתקיים באוצרות שגנז יוסף והבן:

וידבר ה' כו' דבר אל בני ישראל וישובו ויחנו כו' ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם כו' וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם. הנה מהראוי לשום לב בזה מדוע צוה עליהם ית' לשוב לאחוריהם. והוא יחזק לב פרעה לרדוף אחריהם אשר לכאורה כמו זר נחשב כל הענין הזה ומה זה ועל מה זה ורבותינו ז"ל במדרש כבר הרגישו זאת וז"ל ויצעקו בני ישראל אל ה' ולמה עשה הקב"ה להם כך אלא שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתם אריב"ל למה"ד למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים שמע המלך והצילה לאחר ימים ביקש לישא אותה לאשה והיה מתאוה שתדבר עמו ולא היתה רוצה מה עשה המלך גירה בה הלסטים כדי שתצעק וישמע המלך כיון שבאו אליה הלסטים התחילה צועקת למלך אמר לה המלך לכך הייתי מתאוה לשמוע קולך כך ישראל כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם התחילו צועקים ותולים עיניהם להקב"ה התחיל הקב"ה מוציאם משם ביד חזקה והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצים מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם שנאמר ופרעה הקריב מיד ויצעקו בני ישראל אל ה' באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם ע"כ. ולכאורה גם המאמר הזה כתפל מבלי מלח כי למה לו יתברך לסבב עליהם כל אלה בשביל תפלתם מה בצע בתפלה ההיא ולמה יתאוה לה. עוד יש להתבונן במאמר משה אל העם אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום מלת היום הלא היא מיותרת. גם מ"ש אח"כ כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם כו' הנה זה יתכן למבקש את החולה שיקבל רפואות לומר לו דוס אך הפעם וקבל הסם הזה ולא תצטרך עוד משא"כ פה כי לא הוצרכו ישראל לכל זה אך הוא יתב' גלגל עליהם המקרה הזאת ומה זה ינחמם כי אשר ראיתם כו'. גם מה שסיים ואמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון אשר לפי הכוונה הפשוטה היה מהראוי שיאמר ואתם החרישו והיה מדבר מענין המלחמה ההוה עתה אבל מ"ש תחרישון מורה כי יחרישו בעתיד אתמהא. ובילקוט ה' ילחם לכם לא לשעה אלא לעולם שנאמר ה' ילחם לכם ר' אומר ה' ילחם לכם המקום יעשה לכם נסים וגבורות ואתם תהיו עומדים ושותקים. ונקדים עוד דבריהם ז"ל במדרש (ש"ר ה') ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' ובמה האמינו על סימן הפקידה שאמר להם שכך היה מסורת בידם מיעקב שיעקב מסר את הסוד ליוסף כו' כל גואל שיבא ויאמר פקוד פקדתי אתכם הוא גואל של אמת וכבר עמדו בזה גדולי המפרשים ז"ל ז"ל למצוא טעם הכמוס במאמר פקוד פקדתי אשר עבורו יבחן הגואל אם הוא גואל האמת:

ולבוא אל באור כל המאמרים נזכיר מה שכתבנו פ' מסעי באורך בבאור דברי המשורר ע"ה (תהלים ק"ו) אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך כו' אשר בהשקפה הראשונה הנה הפליג דוד ע"ה בגנות ישראל כי לא השכילו נפלאות השם ולא זכרו חסדיו הרבים וחלילה למשיח ה' מדברים כאלה. אמנם בהשקפה הנאותה נוסיף לקח כי הוא ע"ה כיון עוד להגיד התגלגלותם והוא בשנדייק מ"ש

לא השכילו אשר מהראוי לומר לא הביטו או לא ראו וכדומה מהלשונות אבל הדבר הוא כמו שנבאר. כי הנה באמת יש לתמוה על יוצאי מצרים שהיה תוקף בלבבם ופחדו פחד בראותם מצרים רודפים אחריהם שלא היה זאת ראוי להם אחרי ראותם המסות הגדולות האותות והמופתים שעשה ה' בפרעה ובכל מצרים כי מאז היה ראוי להם לבטוח ולהאמין בשור משגבם כי לא יפלא ממנו דבר. וכן על זאת בא המשורר ע"ה בהתגלות ואמר אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך כו' לומר כי לא היו מבינים בהנפלאות למה הם באים כי היו דברים מיותרים לעיניהם היינו שיהפך יתברך לב פרעה לרדוף אחריהם ולעשות להם אח"כ נסים נוראים להצילם מידו הלא טוב טוב היה להם שלא ירדפם ולא יצטרכו לישועה וכמו כן כל הנסים שעשה ית' עמהם אחרי כן בלכתם במדבר בים במן ובאר וכדומה הנה כלם היו אך למותר כי זה כל אדם אין דבר נחשב בעיניו כ"א לפי ערך ההכרח שילחצהו אליו כמו בהקרה לאחד איזה מקרה רעה אם בגופו וכדומה ויבא הרופא וירפאהו הנה לבבו יבין כמה מההודאה הוא מחוייב אל הרופא ההוא וכמה הוא מחוייב להשתדל בגמולו הטוב אמנם לא כן באם הרופא הוא הוא אשר סבב לו מקרהו הנה אין טובת הרפואה שעושה עמו הרופא אחר כך נחשב בעיניו למאומה אף כי לחסד ולנדבה כי יותר טוב היה שלא יצטרך לבקש רפואה ממנו. כן העם הזה וכן הגוי הזה אשר הפליא ית' עמהם נסים רבים במקום שהיו יכולים להתקיים בלעדיהם כי טוב וכשר היה לפניהם באם הלכו דרך ישר דרך ארץ פלשתים סלול וקרוב והיו מתפרנסים בדרכי הטבע מבלעדי הנסים ההם ולכן היה הדבר אצליהם נגד השכל המקובל כי למעט בניסא עדיף. וזהו אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך ע"כ ולא זכרו את רוב חסדיך וימרו כו' כלומר היה קשה בעיניהם למה יביאם ית' לתוך הים שיצטרכו לנסים וזאת היתה העילה להקטין אמונתם וימרו על י"ס:

אולם תכלית הדבר מבואר אצלנו בכמה מקומות כי להיות הקב"ה קורא הדורות מראש וראה מה שעתידים ישראל להשתעבד עוד עד עת קץ הימין וכי באחרית הימים יהיו דלי הזכות בלתי ראויים להעשות להם נסים ומי כאלהינו החושב בעזרת בניו כי הכין מראש כל הנסים והנפלאות שיצטרכו ישראל בגאולה המקוה בהיות העת ההוא עת רצון ומוכשרת לחדש להם ענייני נסיים וכל דבר נסיי הבא לכלל הויה והמציאות תתמיד סגולתו לעולם ונמצא בקל לעת הצורך אשר ע"כ התגולל וסיבב עוד עליהם כמה סבות למען יצטרכו לבקש רחמים על נסים וישועות והכל להכין ישועה אל דור האחרון (וזהו עזרת אבותינו אתה הוא מעולם מגן ומושיע לבניהם אחריהם כו'). (ועיימ"ש באורך פ' מסעי ויתבשמו הדברים) ומעתה דברי המדרש מבוארים ולמה עשה הקב"ה להם כך אלא שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתם משל למלך כו' כך ישראל כשהיו במצרים כו' והיה הקב"ה מבקש לשמוע את קולן פעם אחרת מה עשה גירה לפרעה לרדוף אחריהם ר"ל כי על ידי תפלתם וישועתם עתה יוכן תשועה לדורות *). כלל הנשמע מדברנו כי נסי הגאולה בכלל האמנם כי לפנים היו לזמן ההוא לבד אבל מי שיש לו לב לדעת מה פעל אל היה לו הוראה עצומה כי עתידים ישראל להגלות עוד אשר ע"כ הכין ית' בחסדו כל פרטי נסים שיהיו שמורים ועומדים לעת הצורך בגאולת העתיד **) וכמאמר

*) וזהו שסיים המדרש מיד ויצעקו בני ישראל אל ה' באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם. הרצון בזה הוא ע"ד מה שאמרו ז"ל במדרש (ריש תולדות) ויעתר יצחק לה' כו' ויעתר לו ה' משל לבן מלכים שהיה חותר על אביו ליטול ליטרא של זהב והיה זה חותר מבפנים וזה חותר מבחוץ כו', באור הדברים כי המלך גם הוא כל מגמתו למלא חפץ בנו ולתת לו כל משאלות לבו וע"כ בשמעו כי בנו חותר חתירה לקחת ממנו ליטרא של זהב היה גם הוא חותר מבפנים ויגש לו מבוקשו כן הדבר ביצחק כי באין ספק רצה הקב"ה לתת לו זרע ויען כי הוא מתאוה לתפלתם של צדיקים עצר בעדו לבלתי נתן לו זרע עד אשר יבקש ממנו וע"כ מיד בהחילו להתפלל והעתיר לה' הושיע לו ית' מבוקשו כנגדו וזהו ויעתר לו ה'. כן ממש בצעקת ב"י על הים כי אם היה צעקתם בשביל איזה מקרה אשר קרה אותם לרגלם כמשפט כל מבקש ישועה על ענין המאורע לא היה ית' נעתר להם עד כי יתאמצו בתפלה להשקיט ולהרגיע הדינים שלמעלה. אבל פה כל ענין מקריהם אשר אנה ית' לידם לא היה דבר הנוגע אליהם. עתה כי רצה ית' להוליכם בדרך הזה לחרוש על גביהם להצמית הנסים המוכרחים בגאולת העתיד ע"י מה שיצעקו להושיעם ממקריהם עתה הנה אין עליהם להאריך בתפלה כי זה כל ישעו וכל חפצו להושיעם מכל אשר יציק להם וזהו באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם וזהו שאמר מיד אל משה מה תצעק אלי דבר אל בנ"י ויסעו ובמדרש עת לקצר ועת להאריך ע"ש:

**) ואולי זהו הרצון במאמר וירא ישראל את היד הגדולה כו' וייראו העם את ה' ויאמינו כו' ובמדרש אמר ר' יצחק היו רואים כל אותן נסים שנעשו להם ולא היה להם להאמין. אבל ע"פ דברינו בפנים יפיה המשך המאמר כך כי מתחלה חשבו ישראל שהיה גאולה עולמית אמנם אחר כי ראו נסים גדולים ורבים עודפים על הצורך הבינו מזה שעתידים עוד להגלות ועתידים להגאל וזהו וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' (כלומר מתחלה יראו ולבסוף בקשו וזהו) ויאמינו בה' שיגאלם. וזהו שנאמרה השירה בלשון עתיד אז ישיר ובמדרש הס"ד והני אשיר עוזך לע"ל שנאמר הנה אל ישועתי כו' וארנן לבקר חסדך. בוקר הוא כינוי על זמן העתיד. והרצון כי הבינו המסודרים האלה כי נסי הגאולה הוו המה

(מיכה ז׳) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות כלומר שלא יתחדש דבר רק יתוודע ויתגלה להם מה שלא הבינו עד הנה. וכבר מבואר במדרש בכמה מקומות כי נסי גאולת העתיד ישתוו ממש לנסים הקודמים בגאולת מצרים וזהו שאמרו ג״כ במדרש (בא פ׳ י״ח) והפכתי כסא ממלכות כו׳ (חגי ב׳) כשם שהפכתי את מצרים כך אני הופך את הממלכות שנאמר (ישעיה ס׳) והגוים חרב יחרבו אולי יהיה הוכחתם ז״ל ממלת חרב שהיא אך למותר אבל ההוראה בזה כענין מה שדרשו (ברכות מ׳) אם שמוע תשמע אם שמוע בישן תשמע בחדש כן מאמר חרב יחרבו (מקור עם הפעולה) כלומר כבר הם חרבים בכח ממפלת מצרים ולעתיד יתגלה הדבר בפועל. ומעתה זהו המרומז במאמר פקד פקדתי ובדברי המדרש (ש״ר ג׳) פקוד להבא פקדתי לשעבר (כהוראת מקור עם הפעולה) כלו׳ הפקידה אשר להיות בעתיד פקדתיה עתה בגאולת מצרים ולזאת היה להם לעד נאמן כל גואל שיאמר פקידה כפולה הוא גואל האמת כי באמת זאת לא נתגלה כ״א למשה שאמר לו ה׳ אהיה אשר אהיה ר״ל אהיה עמהם עתה במה שאצטרך להיות עמהם לעתיד. ולך נא ראה קורא ישר כי כל דברינו מבוארים במאמר קצר ברבותינו ז״ל (בילקוט פרשתנו) ויסב אלהים את העם מפני מה כדי לעשות להם נסים וגבורות. והרצון כמו שאמרנו כי האמנם כי יכולת היה בידו ית׳ לנחותם מישרים דרך ארץ פלשתים הנה בכוונה הסיבם דרך המדבר כדי שיצטרכו לעשות להם נסים וגבורות להכין לפניהם נסי הגאולה העתידה וכנ״ל:

וזהו ויאמר משה אל העם אל תיראו כי העם פחדו ורעדו מחמת ראותם דברים מיותרים אל הגאולה כי מה היה להם ללכת בדרך הזה ולשוב לצד מצרים לגרום להם שיהיו רודפים אחריהם שאין זה כלל מענין הגאולה לזה בא משה להבינם סבת רבוי הפעולות ואמר התיצבו וראו כו׳ אשר יעשה לכם היום. כלומר ראו והתבוננו מאד אשר יעשה ויגמור ה׳ ביום הזה עבור הזמן העתיד כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם כלומר כל הדברים הנעשו עתה עם מצרים לא תוסיפו לראות עוד מהמלחמות והרדיפות ההם רק מהיום ה׳ ילחם לכם ואתם תחרישון כלומר גם מבלעדי תפלתכם (וכמ״ש בחלק הא׳ פ׳ לך על מאמר ויצו עליו פרעה כו׳ ביריעות האהל במאמר והיה טרם יקראו כו׳) כי מכבר הגאולה מוכנת ונגמרת מהיום בכל פרטי חלקיה. וזהו מאמר הילקוט ה׳ ילחם לכם לא לשעה אלא לעולם ובא ר׳ וביאר הדבר עוד יותר המקום יעשה לכם נסים וגבורות ואתם תהיו עומדים ושותקים ומבואר כדבריט:

עוד יתכן במאמר אל תיראו התיצבו וראו את ישועת ה׳ אשר יעשה לכם היום כו׳ לא תוסיפו כו׳ בהקדים דברי המשורר הנ״ל אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך כו׳ עד ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל כו׳. והוא ע״פ דמיון עשיר גדול ומיוחס היה לו בת וראה אל עני אחד בחור מופלג ומהולל מאד והחליט בדעתו לקחתו לו לחתן ויהי ביום הנשואים החליף שמלותיו כאשר ילבשו בני הרוזנים מוכתר בכסף וזהב ואבני חפץ וערך את ביתו בכלים יקרים והזמין על המשתה כל גדולי משפחתו הפרתמים והעריך השלחן בכל מיני מגדים וכל המטעמים וכל זה עשה למען יראה החתן ויכיר בכבוד חותנו ופאר משפחתו ורוב עשרו וסגולתו אבל החתן ההוא מסבת רעבונו כי עני הוא ותאב למאכלים ערבים לא שת לבו להתבונן כלל לא בעשרו ולא ביקר משפחתו רק נתן עיניו אל הלחם אשר הוא אוכל ויהי לקץ הימים עלה על לבו לחקור על מהות חותנו ועשרו ובני משפחתו ויתקצף עליו חותנו לאמר מדוע לא התבוננת אז בעת שהראיתי לך את אשר לא ראו עיניך ואבות אבותיך. כן הדבר בנסי מצרים כי ידע ית׳ כל הספקות וכל השאלות והנסיונות שעתידים ישראל לנסותו לדעת כחו וגבורתו וע״כ הראה ית׳ במצרים כמה מופתים נוראים המעידים על יכלתו יתב׳ וכמ״ש ולמען תספר כו׳ את אשר התעללתי כו׳ וידעתם כי אני ה׳. אבל ישראל מפאת סכלות דעתם בעת ההיא לא נתנו אל לבם להתבונן במעשים ההם כ״א על ענין חרותם והפשיותם לבד וכמליצת רז״ל משל לאחד כו׳ עד הוציאני היום ואיני מבקש כלום ולכן בהיותם במדבר הנה אז עלה על לבם לנסות את ה׳ לדעת איהו ואת אלהותו ותבער כאש חמתו וכמאמר (במדבר י״ד) ועד אנה לא יאמינו בי בכל האותות אשר עשיתי בקרבו כו׳ כי כל האנשים הרואים את כבודי ואת אותותי אשר עשיתי במצרים כו׳ וינסו אותי זה עשר פעמים. ר״ל מתחלה לא רצו לתת עין ולב אך זה עתה יתפשו עולות לנסות אותי להכירני וזהו אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך כו׳ כלומר לא העירו א״ע להתבונן ולהשכיל בנפלאות השם ע״כ נתגלגל ויתאוו תאוה במדבר וינסו אל בישימון:

וזהו שהזהיר משה את העם בעת קרבו אל הים ואמר אל תיראו כי ידוע אשר היראה והפחד תפריע את האדם מההתבוננות ושום שכל. ממש כמשפט הבורח בפחד ורעד נמנע ממנו שימצא איזה מניאה כי בחפזו לא ישגיח כלל גם על מה שעומד נגד עיניו לכן אמר אל תיראו אבל התיצבו בלב נכון ובטוח באין מורך וראו את ישועת ה׳ אשר יעשה לכם היום. והטעם כי אשר ראיתם את מצרים היום כלו׳

הנסים

יריעות האהל

שכוונים אך אל גאולת העתיד וזהו (תהלים ק״ו) ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו כלומר האמינו כי עתידים לשורר תהלתו וזהו ג״כ מה שרמזו ז״ל במדרש עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה יהיה לי אין כתיב אלא ויהי לי לישועה שיה לי ויהיה לי כלומר במה שהיה לי במצרים פעל שיהיה לי גם לעתיד וכמאמר אהיה אשר אהיה וכבר האריכו בזה בדברים נמרצים בחלקנו הא׳ (בראשית) ע״ש:

הנסים והגבורות אשר אתם רואים שנעשו עתה עם מצרים לא תוסיפו לראותם כו' כלומר כי לאחר זמן תבקשו ענינים נוראים כאלה לנסות את אלהיכם אבל לא תמצאו לכן עליכם לפקוח עינים עתה להטיב לראות את הנסים והישועות הנפלאות שהוא עושה עמכם היום הזה :

ויאמר ה' אל משה מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו. ראוי לתת טעם על מלת אלי המיותרת בכתוב כי די היה לומר מה תצעק דבר כו'. וכמד' דבר אל ב"י ויסעו אין לכם אלא ליסע מן היבשה לים וראוי לשום לב בזה כי מאמר מה תצעק מורה כי תמה ית' על צעקת משה לאמר הלא אך בהרימך את מטך על הים הנה על נקלה יתבקעו המים כי זה יתכן באם היה גם כח בו"ד מספיק לזה ודאי היתה צעקתו אך למותר אמנם אחרי כי זהו מן הנפלאות העצומות שפעל ית' ברוב חסדיו ועשה נתיבה במים עזים אשר לא נסה אלהים לבוא לקחת לו גוי במופתים כאלה מה זה יתפלא ויאמר מה תצעק אתמהה. (ונבחן הדבר בהמעיר והמקיץ את הרופא בחצות הלילה עבור חולה אחד ויבוא אליו ויראה כי לא חסר לו דבר הנה יחרה אפו לאמר מה לכם הלאות אנשים להעיר אותי משנתי על חנם אמנם אם יבוא אל החולה ויראה אותו כי הוא מוכה חולי אך הוא ברוב חכמתו היה לו לעזר באיזה טיפים מהסמים ורפא ממחלתו היתכן כי יתרגז ויאמר מדוע תטרידוני על הטיפים המועטים האלה כי יאמרו לו וכי בשביל שאתה בכח ההוא להושיע על נקלה לא היה לנו להקיץ אותך הלא עכ"ז עסק רב הוא כי הצלת את החולה מרדת שחת). אמנם הדברים מובנים היטב עם הכלל הנזכר בחלק הא' כי אין ממשפט הנהגתו ית' לעשות ענינים נסיים למעלה מן הטבע כל עוד שיספיקו הטבעיים בלתי כשאין מקום כלל להתקיים בהנהגה הטבעיית או אז יפליא לעשות נוראות למעלה מן הטבע ע"כ החיוב על האדם להשתדל בעסקיו בהתחזקות הלב כל עוד שהוא יכול להתקיים ולהסתפק בדרכים הטבעיים וכמו שכתבנו בבאור מרז"ל (ברכות ל"ב) ארבעה צריכים חיזוק כו' (עי' פ' וירא על מאמר ותצחק שרה בקרבה). ובזה נבוא אל הענין והוא ע"פ דמיון לעשיר אחד שהיה לו בן רך ויחיד והיה מחזיק אותו על שלחנו בתמידית ויאמר האב אל לבו הנה עתה לא ידע בני שום עסק מסחר ומו"מ ומה יעשה עמו באחרית הימים ואם אומר לו לא ועסוק במו"מ והשתדל בפרנסתך יהיה כבד ממנו הדבר להרויח כדי פרנסת עצמו ואשתו ובניו וצרכי ביתו וכדי להמשיכו ולהרגיל אותו למו"מ עשה מאמר עם בנו לאמר לא ועסוק בכל שבוע עד כי תרויח ששה כסף וכאשר תביאם אלי ביום הששי הנה אנכי אשלים לך עד שלשים כסף אכן דע לך כי כל עוד שלא תביא אלי הששה כסף משלך לא אתן לך מאומה משלי ויעשו כמשפט הזה כמה ימים פעם עסק הבן ההוא והיה לו ששה כסף חסר פרוטה אחת ותקטן בעיניו לחזור אחריה להשלים הסך ההוא והלך אל אביו להשלים לו עד למ"ד אמר לו אביו ספור נא אתה הסך שבידך. ויספר לו ששה כסף חסר פרוטה אמר לו אביו הנה לדעתך קלה בעיניך הפרוטה מחמת מיעוטה ואין בה כדאי לעכב הסך הגדול התשלום עד למ"ד אולם הלא תדע כי הסך שלי יותר קל על היותו שמור ומזומן תחת ידי ולכן יותר היה עליך להשתדל על השלמת הסך בכל מה שתוכל כי יקר הוא ע"י איכות מציאותו אצלך לעכב הסך הגדול אשר לי קל המציאות. הוא הדבר בענייננו כי אם היו ישראל באים עד כרחוק דרך יום מן הים ולא יוכלו ללכת יותר עד אשר יבקע הים הנה יהיה מהלך הטבעיי הזה מעכב את הנס. כי כן מדרכו ית' בלי להקדים הנס אף רגע כל עוד שאיננו מוכרח ויש מקום להתקיים בלעדו והנה אחרי בואם אל שפת הים נדמה בעיניהם כי כבר כלתה אליהם יכולת הטבעיי וראויים אל הנס וע"כ בראותם כי הים הולך על מלואו כפעם בפעם צעקו לד' על דבר הנס בכלות קיום הטבע אבל באמת עוד היה יכולת אתם ללכת גם בתוך הים עד חוטמם אך קטן הוא בעיני בני אדם ודומה בעיניהם שאין כדאי לעצור הנס בשביל זה וע"ז אמר הקב"ה מה תצעק אלי כלו' על החלק אשר עלי לעשותו הלא שלי יותר קל מהמעט שלכם ע"כ יש בו כדאי לעכב הנס. וזהו דבר אל בני ישראל ויסעו וכדברי הדרש אין לכם אלא ליסע מן היבשה לים כלו' אותו המעט שתוכלו להתקיים בטבע ראוי הוא לעכב הנס ואתה הרם את מטך וכמאמר במד' אתה ברשותי והים ברשותי וכבר עשיתיך גוזר עליו. והשלמת הדברים עי' בחלק הא' שם :

במדרש מה תצעק אלי אמר הקב"ה למשה מה אתה עומד ומתפלל כבר קדמה תפלתם של בני לתפלתך. עוד שם הה"ד צעקו וד' שמע. מהו כן אלא שתי ירושות הנחיל יצחק לשני בניו הנחיל ליעקב הקול וכן הוא אומר הקול קול יעקב כו' ולכך כתיב צעקו וה' שמע. לפי שצעקו בני ישראל על הים שמע הקב"ה תפלתם ואמר למשה מה תצעק אלי כבר שמעתי צעקתם. כונת הענין ע"פ דבריהם שם בסמוך. ד"א מה תצעק אלי הה"ד (איוב ל"ו) היערוך שועך לא בצר מהו כן אמר ר' אלעזר בן פדת המשל אומר כבד את רופאך עד שלא תצטרך לו. והכלל בזה הוא כי נביאי ישראל היו ממש בפעולתם כפעולת הרופא הגדול כי שתים הוא עושה לבעליו. א' שהוא שומר אותו ומזהירו מדברים המביאים לידי חולי וגם אם בהזדמן יתנוצץ בו איזה חולי הנה בחכמתו הוא מבין ומכיר בו ומגיד לו דרכי הצלתו טרם תכבד עליו מחלתו. כן היו הנביאים לישראל. א' כי היה עיניהם צופות על דרכיהם ומעלליהם לשמור אותם ולהזהירם מכל רע וגם אם לפעמים תתעורר מדת הדין היו יודעים ורואים כי הדין מתוח והיו עומדים בתפלה ובתחנה טרם תכבד עד כי בטלו הגזירה. וזהו מליצתם ז"ל כבד את רופאך עד שלא תצטרך לו כלומר הזהר בדברי הנביא השוקד בטובת שלומתך ולא תצטרך לטובתו במחלת מוקדך. אמנם כל זה

הוא

הוא טרם התגלות מדת הדין אל עיני העם או מהצורך אל הנביאים העומדים בסוד אלהים והם יקדימו תפלה לצרה מיד בראותם איזה התעוררות הדינים חלילה מה שאין כלל ההמון יודעים מזה מאומה שיתפללו טרם בוא הצרה אבל אחר כי תבוא הצרה בפועל וכלם מרגישים מר מקריהם וקוראים אל ה' הנה כבר נאמר צעקו וה' שמע ואין מהצורך עוד לתפלת הנביא וזהו לכך כתיב צעקו וה' שמע לפי שצעקו בני ישראל על הים שמע הקב"ה תפלתם ואמר למשה מה תצעק אלי כבר שמעתי צעקתם דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך כו' ממש כפעולת הרופא להגיד לאדם מחלהו טרם שירגיש הוא אבל בהעיק אותו עד כי הוא בעצמו מבין מחלהו אז אין על הרופא כ"א לעסוק ברפואתו דבר שהוא אך בידו ולא ביד זולת וזהו ואתה הרם את מטך :

עוד במדרש ד"א מה תצעק אלי הה"ד והיה טרם יקראו ואני אענה שני פעמים הוא אומר בפסוק ואני ואני כו' אלא כל מי שעושה רצון המקום ומכוון את לבו בתפלה שומע לו בעוה"ז וכן לעתיד לבוא שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה בעוה"ז ולעתיד לבוא הם מדברים ואני אשמע כו' כך אמר הקב"ה למשה א"כ מה תצעק אלי והיה טרם יקראו ואני אענה בו"ד אם שומע דברי אדם עושה דינו ואם לא שמע אינו יכול לכוון דינו אבל הקב"ה אינו כן עד שלא ידבר אדם הוא יודע מה בלבו ע"כ. להבין דבריהם הנפלאים האלו נקדים להתיר שאלת הקדמונים ע"ה בדבר התפלה לאלהים (וזכרה הרב החכם מהר"י אלבו בי"ח מרביעי) והוא כי אם המוחלט והמאומת אצלנו הוא כי הקב"ה רואה ויודע נגעי לבב כל איש מבין מחשבות כל אדם למה הצריך להתפלל אליו ומדוע לא יתן לאיש כלבבו מבלעדי שאלתו. והנראה לדעתנו בטעם הענין כי כמו כל מצות ה' ית' עיקרם הוא לזכות אותנו ברב צדקו כן התפלה היא תזכה את המתפלל להיותה כמו כן מצוה מן המצות וכמרז"ל (ספרי עקב) ולעבדו בכל לבבכם איזה עבודה שבלב זו היא תפלה וע"כ מלבד אשר יעשה המקום בקשת המתפלל עוד ישאר לו זכות על המצוה שעשה וצדקתו עומדת לעד. וזהו מ"ש המשורר (תהלים כ"א) תאות לבו נתת לו וארשת שפתיו בל מנעת סלה ר"ל כי שתים הוא ית' עושה עמו. א' מה שהוא נותן לו משאלות לבו הב' כי ארשת שפתיו בל מנעת סלה כלומר שמור לעד לעולם כמשפט הזולת מהמצות. וזהו דברי המדרש הנ"ל שני פעמים הוא אומר בפסוק ואני ואני כו' אלא שכל מי שעושה רצון המקום ומכוון את לבו בתפלה שומע לו בעוה"ז וכן לעתיד לבוא :

ודע לך כי אם נאמר כי התפלה היא אך ע"ד האמת שלא יתן תאות לב האדם אם לא יבקש הנה יהיה הפנאי ההוא כולל כל האדם ויקיף כל הזמנים שלא יענה בלא תפלה לשום אדם ובשום זמן משא"כ אם נחליט כי הקב"ה היה עונה בלא תפלה רק עיקרה היא לזכות המתפלל יהיה הראוי כי לא כל אדם ישתוה בזה ולא כל עת ראוי לזה כיצד אם רואה הקב"ה אדם שאם יצטרך לאיזה דבר יאלץ חושים להתפלל אליו אזי יקיף עליו מה שיכוף אותו להתפלל (וכאשר רמזו ז"ל הקב"ה מתאוה לתפלתם של צדיקים) למען זכות אותו במצות התפלה לא כן אם רואה הקב"ה שאף כי יחסר לחמו לא יתפלל ועוד יתקיים בו כמליצת הנביא והיה כי ירעב והתקצף כו' אז יתן לו הקב"ה טרם יתפלל כמו דור המדבר שהתרעמו ונתן להם הקב"ה המן טרם ששאלו ואין זאת כ"א מפאת ידיעתו שלא יתפללו לאשר עוד לא נשרש בלבם הידיעה והאמונה. וזה יהיה ענין תשובתו ית' על התרעמות הנביא (ישעיה ס"ד) העל אלה תתאפק ה' תחשה כו' ובאה התשובה נדרשתי ללא שאלו כו' אמרתי הנני אל גוי לא קורא בשמי. הכוונה כי הנביא התרעם על שאין הקב"ה עונה את ישראל בקראם בצר להם והשיב ית' לא כשם שאתה סבור שהיא מעלה גדולה ואות לטובת השואל מה שהוא נענה במהרה לא כן הדבר כי לפעמים הקב"ה עונה גם טרם יתפלל כמו דור המדבר הנ"ל וזהו נדרשתי ללא שאלו כו'. אולם אותו שהמקום רוצה בו לזכות אותו בתפלתו לא יתן לו עד שיתפלל וגם שיאריך בתפלה מרוב חפצו בו להרבות בזכותו וזהו שכיון הנביא במ"ש והיה טרם יקראו ואני אענה כלו' כך היה ראוי מצדי לענות גם טרם הקריאה ומבאר המדרש בשר ודם אם שומע דברי אדם כו' אבל הקב"ה אינו כן עד שלא ידבר האדם הוא יודע מה בלבו אמנם כל עיקר רצונו לזכות את האדם ע"י תפלתו שתהיה מצות תפלתו שמורה לו לעתיד לבוא וזהו עוד הם מדברים ואני אשמע וכבאור המדרש והיה טרם יקראו ואני אענה בעו"הז ולעתיד לבוא הם מדברים ואני אשמע שנאמר אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו כו'. כך אמר לו הקב"ה א"כ מה תצעק אלי כלומר אחר כי התפלה אינה כ"א לזכות את המתפלל הנה בשעה דחוקה הבלתי מסוגלת לתפלה ודאי כי יענה אף זולתה וזהו שאמר המד' אח"כ אמר לו הקב"ה למשה עת לקצר ועת להאריך בני שרוים בצער הים סוגר והאויב רודף ואתה עומד ומרבה בתפלה דבר אל בני ישראל ויסעו ואתה הרם את מטך כו' והבן :

עוד באור על מה תצעק עי' בקול יעקב שה"ש על מאמר הנצנים נראו בארץ :

ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה והמים להם חומה כו' ויט משה את ידו על הים כו' וינער ה' את מצרים בתוך הים כו' ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה כו' והנה ידוע דרש רז"ל חמה כתיב חסר מלמד שנתמלא הים חמה כו'. והאמנם כי כל דבריהם בקבלה ואין להשיב עליהם עכ"ז לא ידענו מדוע נאמר בפסוק הראשון חומה מלא. ונוכל להבינו ע"פ פשוטו בשנעיר על מאמר ובני ישראל הלכו ביבשה כו' הנאמר בפעם הב' שהוא כלו מיותר כי כבר נאמר ויבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה וכן כבר נאמר ויכסו את

הרכב

הרכב ואת הפרשים כו' ומה הוא הוזר פוד לענין הראשון ובני ישראל הלכו כו'. אבל הקרוב אצלי כי הכתוב בא לקרב לנו הדבר אל השכל כי מה שהרעישו המים בשאון ורגש יותר מהראוי להם לפי טבעם (כהודאת וינער כו' ויכסו וכו') הוא מסבת היותם עומדים מתחלה כמו נד אחד ויחשו גליהם בגזירת המקום היפך הטבע. כי הנה משפט הדבר המוטבע על התנועה ועל הרעש אם יעצרוהו על איזה שעה מחק שימושו ואח"כ ירפו ידיהם ממנו ויניחוהו לחזור על שימוש טבעו משפטו שלא ישוב אך אל סדר תנועתו הראוי לו לפי טבעו אבל בחמה יתגבר ועוד יעדיף ויכפיל תנועתו כפלי כפלים. וביותר תמצא זאת במי נהרות כי יותר ירוצו בשאון ורעש אחרי היותם עצורים מעט מהמושכים בתדירי בחק טבעם וזהו שסדר הכתוב ואומר ויבואו בני ישראל בתוך הים כו' והמים להם חומה כלומר נצבו כמו נד ואמר אח"כ ויט משה את ידו על הים וישב הים כו' וינער כו' וישובו המים ויכסו כו' והעילה לזה ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים והמים להם חמה. כלומר מסבת היותם תחלה עומדים עצורים כחומה לעבור ישראל ביבשה הנה מזה גברו המים אח"כ בשובם להיתנם לרוץ ברב חימה לנער ולכסות את המצרים וזהו הרמוז במלת חמה הכ' הכתובה חסר והבן :

ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבואו אחריהם ואכבדה בפרעה ובכל חילו כו' וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה. הנה מהראוי לשום לב אל הכפל הזה ואכבדה בפרעה כו' בהכבדי בפרעה והנראה בזה עם דברי המדרש ואני הנני מחזק משל לב' אחד חלש ואחד גבור נצח הגבור לחלש ונטל עטרה בראשו מי גרם לגבור ליטול העטרה לא החלש כך מי גרם להקב"ה ליטול שבח וכבוד לא פרעה שניערו לפיכך ואכבדה בפרעה. באור הדברים כי האמנם יושב בשמים שחק למצרים ולעג למו כמאמר את אשר התעללתי כו' וקיים בו אם ללצים הוא יליץ עכ"ז זיכה את פרעה לענין יקר ומעולה וטוב נשגב והוא מה שהכיר אלהותו ית' והודה על כחו וגבורתו כמ"ש כי ה' נלחם להם במצרים וכי תשאלך נפשך על עילת הדבר מאין זכה הרשע הזה לבוא אל השגה נכבדת הזאת דע כי כבר המליצו ז"ל (מגילה כ"ו) אורח ארעא למשבק איניש גולפא ומשכא באושפיזי. זה אמרו גם להמשלם שכר לבעל אושפיזא עכ"ז ראוי להגהותו ממה שהשתמש בתוך ביתו וכן משפט הסוחר הנתאכסן אצל בעה"ב ומוכר בביתו סחורותיו אשר עמו כי אחרי מכרו את הכל יהנה אותו מאותו המין שמכר בביתו. הוא הדבר בפרעה כי האמנם העמיק סרה על ה' ועל עמו עד כי הפליא ה' את מכותיו ואת מכות מצרים אבל האמת ידענו כי בזה היה אליו ית' מסחר יקר המעלה ריוח הרבה כי ע"י כבדות לבו וע"י המופתים שעשה בו נתפרסם אלהותו לעיני כל הגויים כמאמר שמעו עמים ירגזון כו' וכמו שהארכנו למעלה בבאור ויתן ה' אותות כו' בפרעה ובכל ביתו לעינינו כי ע"י היות המופתים האלה לעיני ישראל נתפעלו בלבבם להכיר אלהי עולם בידיעה אמתית וכמאמר וירא ישראל כו' וייראו העם כו' ואח"כ ראוי היה פרעה אחרי כלות המו"מ הגדול הזה שנעשה בביתו ועל ידו להגהותו ולזכותו ממין המסחר ההוא היינו לחלק לו גם הוא מהידיעה וההכרה המעולה הזאת וזהו שאמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו כו' ידעו מצרים כי אני ה'. והדמיון בזה כי משפט העשיר בעשותו משתה גדול אשר זה צריך הכנה גדולה למלוח הבשר ולהכשירו ולבשל ולאפות וללנות וכדומה מהענינים הצריכים כמה חדרים לזה. זה דרכו לתת כל המינים האלה אל יד מבשלת אחת לביתה ואחר אשר יהיו המאכלים ערוכים ומתוקנים בטוב גמרם יבואו המשרתים ויביאו הסעודה בשלמות מבית המבשלת אל בית המשתה. אמנם הלא ידעת גם שמעת כי גם בבוא המשרתים לקחת הסעודה מאת המבשלת האם את הכל יקחו ולא ישאירו שריד הלא אין זה מדרך המוסר אבל בהכרח ישאירו אל המבשלת מכל מאכל גם מן הדגים גם מן הבשר כמו מן הכנפים והקורקבן וכדומה. הנמשל מובן מעצמו כי הקב"ה כביכול עשה לעצמו הכנת משתה גדול בבית פרעה היינו כי הביא אותו באש ובמים והכל עבור שילמה ממנו ועל ידו פרסום כח אלהותו ית' והשגחתו וכנ"ל וע"כ כאשר היתה המשתה בגמר כל השלימות אין עוד מדרך המוסר מלהעניק גם את המבשלת בעצמה הוא פרעה. וזהו ממש מאמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' לומר כי ע"י המופתים האלה יבואו מצרים גם הם להכירני והטעם בהכבדי בפרעה כו' ר"ל הלא כל עיקר פרסום כבודי וידיעת אלהותי נצמח רק מסבתו. וזהו ממש מאמר המדרש מי גרם להקב"ה ליטול עטרה לא פרעה שניערו לפיכך ואכבדה בפרעה (ע' במפרשי המדרש שנתקשו בהבנת סיום דבריו לפיכך ואכבדה בפרעה אבל יצדק יפה לביאורנו) כלו' יען כי עיקר ידיעת אלהותי היה ע"י פרעה לפיכך ואכבדה בפרעה היינו כי ישיג גם הוא חלק בידיעת שמי וכבוד אלהותי :

וישובו המים על מצרים כו'. ילקוט והמים להם חמה שירד סמאל ואמר לפניו רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים והיה משמיע קולו לשר של ים ונתמלא עליהם חימה וביקש לטובען מיד השיב לו הקב"ה שוטה שבעולם וכי לדעתם עבדוהו והלא לא עבדוהו אלא מתוך שיעבוד ומתוך טרוף דעת כיון ששמע שר של ים אותה החימה שנתמלא על ישראל החזירו על מצרים שנא' וישובו המים ששבו מישראל על מצרים. ראוי להבין כוונת מאמר אותה החימה כו' מהו דיוק מלת אותה. ונקדים לזה מאמר המשורר (תהלים ט) נודע ה' משפט עשה בפועל כפיו נוקש רשע כו' ישובו רשעים לשאולה כו'. ובילקוט (במקומו) נודע ה' משפט עשה בדין שעשה במצרים שנאמר וידעו מצרים כי אני ה' בפועל כפיו נוקש רשע זה פרעה ומצרים כו' ישובו רשעים לשאולה אמר ר' באו לדיוטא התחתונה

שבשאול

שבאהול ע"כ. והנראה בתכלית כוונת הדברים כי באו ז"ל להורות לנו דבר חדש אשר מלבד שנענשו המצריים על ישראל שעבדו ע"ז ע"י כפייתם כאלו עבדו הם בעצמם הנה עוד הוסיף ית' והכביד משפטם יותר ויותר על המגיע להם על עבודת עצמם. כי כבר אמר החכם ע"ה (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס כו' כיוע שאין משפט הזולת מאומתו על העבירה שעבר כמשפט איש הישראלי כי אלו לב חכם ורוח דעת להכיר רעת העבירה וגנותה כי הבל היא מעשה תעתועים וע"כ בהתהפך אותה החימה שהיתה על ישראל על המצריים הי' משפטם כפלי כפלים על העונש המגיע להם בעד מעשי עצמם. וזהו נודע ה' משפט עשה כלומר נודע ה' עם המשפט שעשה וכדברי הדרש בדין שעשה במצרים. ומבאר סבת חריצת המשפט מה הוא ואומר בפועל כפיו נוקש רשע כלו' אתן מוקשים לרשע בעבור החטיאו פועל כפיו המה ישראל וזהו שדרשו בפועל כפיו נוקש רשע זה פרעה ומצרים ומבאר עוד איככה נתודע זאת ואמר ישובו רשעים לשאולה ודרשו לדיוטא התחתונה שבשאול אשר מזה יבחן כי הוא ית' העמיק עליהם המשפט כ"כ אך בעבור החטיאם את ישראל ונהפך עליהם משפט הישראלי *). וזהו דברי הילקוט הנ"ל מיד השיב הקב"ה וכי לדעתם עבדוהו והלא לא עבדוהו אלא מתוך שיעבוד קשה ומתוך טרוף הדעת מיד אותו החימה שנתמלא על ישראל החזירו על מצרים כלו' עשה בהם אותו המשפט עצמו הראוי על חטאת ישראל והפך עליהם את הדין:

ולהמתיק הענין יותר נקדים לבאר מאמר הילקוט (יואל ד') וקבצתי את כל העמים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי כו' יכול על ע"ז וג"ע וש"ד ת"ל על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו כו'. והדבר פלאי מה חדשו ז"ל אם מקרא מלא הוא אבל באור המאמר ע"פ משל לעשיר שנתדלדל ונשאר בעל חוב לנושים רבים ולא נגשוהו מאומה מפני הרחמנות ונתחסד עמו סוחר אחד ולקחו שיהיה אצלו משולח ויסע עם סחורותיו וימכרם בהקפה לשלם לזמן ידוע. ויהי בבואו שמה לגבות המגיע מהם ולא היו להם לשלם ויגוש אותם ויתפסם והכה אותם בחמת רוחו ואחד מבעלי החובות האלה היה קרובו של הסוחר ויכתוב אגרת אל הסוחר על כל הדברים הרעים אשר עשה עמהם. ויהי כבוא המשולח לביתו תפשוהו בעלי חובות שלו ויסרו אותו בשפטים גדולים ויתפלא עליהם מאד לאמר למה תעשו כה לעבדכם הכי נעלם מכם רוע מצבי כי בביתי אין כל ויענו ויאמרו רשע מדוע עשית אתה הדבר הזה עם פלוני ופלוני אשר גם המה אין בידם לשלם כן הרשעים עובדים ע"ז וג"ע וש"ד ועכ"ז הוא יתב' מרחם עליהם לאמר הלא יצרם גבר עליהם למלאות תאותם רק בהיות ישראל אצלם בגלות ואין מרחם עליהם ועוד עזרו לרעה כמאמר (ישעיה מ"ז) ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד וכל התנכלותם כי עושים שליחות ה' יתב' ליגוש אותנו על עונותינו אז גם ה' ית' יגוש אותם על ע"ז ג"ע וש"ד וזהו וקבצתי כו' והורדתים אל עמק יהושפט כו' יכול על ע"ז ג"ע וש"ד שעשו בעצמם א"כ מדוע דוקא אז כאשר ישראל יהיה נושע בה' אלא על עמי ונחלתי כו' ע"כ ישפטם על ע"ז ג"ע וש"ד. וזהו מיד אותה החמה שנתמלא על ישראל מחזירו על המצריים. כי כאשר הם נוגשים אותנו שאנחנו נשלם חובותינו מיד אותה החמה תתגלגל עליהם שישלמו הם חובותיהם:

עוד יותר נוכל להעמיק בכוונת המאמר הנ"ל נודע ה' משפט עשה בהקדים מאמר יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים כי בדבר אשר זדו עליהם. הנה לדעתי היתה כוונת יתרו בזה לתת מופת נמרץ על השגחת הש"ית בתחתונים כמו בעליונים ושם רסן בפי המינים הדוברים עתק לאמר כי הוא רק אלהי השמים משגיח בעליונים לבד. כמאמר רם על כל גוים ה' ר"ל שהם יחליטו עליו ית' כי הוא ישכון מרומים ואין כבודו להשגיח בעולם השפל הזה וזהו על השמים כבודו לומר כי כן יחייב כבודו להשגיח רק ברום שמים ולא למטה בארץ וכבאור בעל עקידה ז"ל (תהלים קל"ט) אשר יומרוך למזימה. ועל היותר גברה הדיעה הזרה הזו בפרעה ועמו עד כי משה ע"ה הוכרח לברר לו ע"פ מופת ואמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ ושמתי פדות בין עמי ובין עמך היינו כאשר יראה עונש הקב"ה בהרשעים וברכתו וטובתו בהצדיקים הנה מזה יתברר לו כי הוא יתברך הוא העושה משטרו בשמים כבארץ. אך עכ"ז יש מקום לבע"ד לחלוק ולומר שאין ראיה משכר הצדיקים ועונש הרשעים מטעם כי כבר מבואר מפי סופרים ומפי ספרים כי השכר והעונש אינם הסכמיות מאת הגומל אבל הם מוכרחים בטבע כי השכר כרוך בעגולת המצוה והעונש בהעבירה ממש כהאוכל סם המזיק (וכבר הארכנו בבאור ענין זה בחלק הא' פ' בראשית על מאמר ויצו ה' אלהים על האדם

בהבדל

*) וזה יהיה הרצון במאמר וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה'. והוא כי בראותם גודל הפלגת העונש שהשיגו המצריים עבור חטאת ישראל אחזה גם אותם רעדה ופחד ממש כאשר יפתה האחד את חבירו לאיזה מעשה רעה לגנוב או לגזול וכדומה וכאשר רצו לעשות בו שפטים התנצל ואמר דעו כי לא מלבי הוא אבל חבירי זה פיתני ואפת ויצא הדין שיקבל המפתה המשפט הנחרץ מב"ד אבל חייבו את המפותה ההוא לעמוד ולראות במשפטו למען יקבל מוסר בראותו המכות הראויות אליו לולא שחבירו היה בשכריו. וזהו וירא ישראל את היד הגדולה כלומר יותר מן הראוי להענישם על מעשה עצמם הנה מזה הבינו כי הוא אך בעבור החטיאם אותם וע"כ וייראו העם את ה' וכו':

ואולי

בהבדל השמי שם) וא"כ מקום להם לומר שאין הוכחה מהעונש והשכר על השגחת ה' למטה יען כי הם פועלים בטבע. אמנם באמת היה למשה עוד היותר נאמן להוכיח על אמתת השגחתו ית' וכי לו השמים אף הארץ לעשות בהם כרצונו והוא כי מדת הדין שהיתה מתוחה על ישראל נהפכה על מחטיאיהם ונתן מצרים כפרם על כי המה הזידו וגרמו להם כל המעשים שעשו *). הנה מזה יבחן בהכרח כי הוא ית' השופט כל הארץ והמשגיח לענוש החייב ולזכות הבלתי חייב גם כי ידיו עשו הרעה כי לולא כן וישאר השכר והעונש אך בטבע ככל דברים המזיקים בעצמותם א"כ איככה היה מתהפך נזק העוברים בפועל על הגורמים חטאתיהם הלא אם יכוף אחד את חבירו ויתן סם המות לתוך פיו ודאי כי ימות האוכל לא המאכיל ופה היה מתהפך עונש חטאת ישראל על מצרים גורמי עונותיהם הנה מזה נתאמת אצלם כי הוא יתברך המשגיח אל כל יושבי הארץ לגמול את כל איש כפי בחירתו הטובה אם רעה. וזהו מ"ש יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים (ובדרש מכירו הייתי לשעבר ועתה ביותר) כלומר ישנו בהשגחתו גם למטה בארץ והעד כי בדבר אשר זדו עליהם כלומר כי בדבר אשר זדו להחטיא את ישראל נתהפך עליהם. וזהו נודע ה' משפט עשה כלומר ע"י המשפט הגדול הזה שהאריך על מצרים נתוודע אמתת השגחתו בעולם השפל הזה. ומבאר בעצמו סבת ההוכחה ואמר בפועל כפיו נוקש רשע כלו' על חטאת ישראל נוקשו המצריים וכנ"ל ואם יהיה העונש אך כטבע כל דבר המזיק לא היה מקום אל המשפט הזה אם לא כי זאת היתה מאתו ית' השופט צדק בידעו כי הם הזידו עליהם כנ"ל:

ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים והוא פלא כי משמעות המאמר אשר עד היום ההוא לא נושעו ישראל מיד מצרים והדבר לא כן הוא כי כבר היו חפשים בצאתם כי גורשו ממצרים אך הוא ית' סיבב על פרעה שיחזק את לבו לרדוף אחריהם אשר לפי בחירתו כבר היה מתכבד ויושב בביתו וכן נאמר בעצם היום הזה הוציא ה' כו'. גם במאמר משה אל העם אל תיראו כו' כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד כו' ראוי להעיר מה היה לו לדבר על לבם לא תוסיפו כו' כי מהיום ההוא והלאה מה להם לדאוג יותר על מלכות מצרים מעל זולת מהממלכות אחר כי כבר הם מבחוץ. והנראה עם מה שזכרנו למעלה כי ישראל יצאו ממצרים קודם הקץ הנאמר לאברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה והיתה הסבה לזה מה שלא יכלו לסבול עוד מושב הארץ ההוא כמאמר ולא יכלו להתמהמה והוא מבואר בארוכה בספרי האמת אשר ע"כ הוצרכו ישראל להשלים השעבוד הזה בגלות המלכיות כי לא נגאלו כ"א לזמן להרגיע אותם מעט כמספר השנים הרמוזים במאמר ונושנתם ואם היה מצרים קיים בזמן ההוא היה הוא היותר ראוי אל השלמת השעבוד הזה כי הוא החל להיות נוגש על חוב ועבדום וענו אותם ונשאר השע"ת בידו והקב"ה רצה להצילנו מידו הקשה שלא ישעבד בנו עוד לעולם על כן קיים בו מאמר הפח נשבר ואנחנו נמלטנו. וזהו שקראו ז"ל במדרש על גאולת מצרים מאמר נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים היינו העומדת ליצוד מעצמה וע"כ גם אם העוף הנלכד יהיה ניצל פעם מתוך המוקש עכ"ז כל עוד שהפח קיים אינו בטוח שלא ילכד בו פעם אחרת בלתי כאשר יהיה הפח נשבר כן לולא כי שיבר ית' גאון מצרים עודנה לא היינו בטוחים מהם גם כי נמלטנו ממצודתם והוא ע"י מה שסבב יתברך עליו לרדוף אחר ישראל ויטבע בים. וזהו מאמר משה התיצבו וראו את ישועת ה' אשר יעשה לכם היום ולבל יאמרו ישראל עכ"ז מה לנו לצרה הזאת טוב היה יותר באם לא רדף כלל לזה אמר כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם כו' כלומר בכוונה סבב על מצרים כן למען הציל אתכם מידם שלא ישעבדו בכם עוד. וזהו ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים א) כלומר אך ביום הזה שנטבעו בים הושע ה' את ישראל מידם תשועת עולמים

יריעות האהל

*) **ואולי** זהו הרמוז במאמר ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל כלו' איך עשה שפטים במצרים על הזידם להחטיא את ישראל. וזהו ג"כ (נחמיה ט') ותרא את עני אבותינו במצרים ודרשו ז"ל זהו פסל מיכה וע"ז שעשו ואעפ"כ ואת זעקתם שמעת על ים סוף ותתן אותות ומופתים כו' כלומר הפכת ועשית עונש בפרעה ועבדיו והטעם כי ידעת כי הזידו עליהם כלומר הם גרמו לישראל לעשות התועבות ההם:

שפת היריעה

א) **ותקרוב לומר** בזה ע"ד מאמר שהמלאכים אל לוט [פ' וירא] אל הבט אחריך עיי' רש"י שלא ניצל לוט בזכות עצמו רק בזכות אחרים אינו ראוי לראות במפלתם. *] וא"כ אם היו ישראל בגלות מצרים ארבע מאות שנה בשלימות היה נתמרק עונם מכל וכל והיתה הגאולה בזכות עצמם אבל כשהיו רק ר"ו שנה מקום לומר שלא נגאלו רק בזכות אבות וא"כ היככה ראו במפלת מצרים. ע"ז הקדים ואמר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים היינו תשועתם היתה מסבת מפלת מצרים וכמו שנתבאר לפנינו כי נתקיים בהם מאמר הפח נשבר ואנחנו נמלטנו כי הגיע הזמן שיקבלו כליון ואבדון כי נתמלא סאתם ע"י קושי השעבוד אשר הטילו עליהם. ועי"ז כבר היה נחשב רד"ו שנה לארבע מאות שנה. ולכן וירא ישראל את היד הגדולה וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים, מפי מסר"ה ז"ל.

הערה

*] **ויתבונן עוד כי** שהמלאכים היה רצונם להמציא זכות על לוט שיהיה ראוי להנצל, כי הנה אם יבוא א' ויתנבא ויאמר אל **עיר כלולת יופי כי** למחר תתהפך והפי למעי **תהלה** יצטרך השומע אל אמונה אומן שיאמין לו, וע"כ שיפר **כבשת**

ניגש

עולמים כי מהיום בטוחים הם גם אם ישתעבדו עוד לא ישתעבדו אל מלך קשה ועם קשה כפרעה ומצרים:
אז ישיר משה. מדרש הה"ד נופת תטופנה שפתותיך אמר משה רבון העולמים במה שחטאתי לפניך בו אני מקלסך משל למדינה כו' כך אמר משה לפני הקב"ה יודע אני שחטאתי לפניך באז שנאמר ומאז באתי אל פרעה והרי טבעת אותו ליס לכך אני משבחך באז הה"ד אז ישיר משה. ומה מאד ראוי לשית לב אל המאמר הנפלא הזה כי מה ענין תיקון החטא שהיה באז במלת אז ישיר אם לא כי כוונת והבנת מלת אז רב לה לתקן המעוות הזה וראוי לחקור על זה. ומתחלה נעמוד על מאמר המגיד ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה חישב את הקץ לעשות כו' אשר לכאורה לא ידענו מהות ענין המחשבה והעשיה שאמר. ונקדים מאמר הכתוב (נח) קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם גם מאמר הנביא (מלאכי א') כי תאמר אדום רוששנו ונשוב ונבנה חרבות כה אמר ה' צבאות המה יבנו ואני אהרוס וקראו להם גבול רשעה כו' אשר מאמר גבול רשעה הוא מסולל הביאור. אבל הכלל בזה הוא עם מאמר המשורר (תהלים קי"ט) לכל תכלה ראיתי קץ אשר הכלל הזה יקיף כל הנבראים וכל ההוויות לומר כי כלם המה משוערים ומוגבלים עד מועד ידוע ואחר כך יקבלו כליון והפסד כמו כל הכלים והאפנים ישמשו בקיומם כפי ערך כחם שנתן בהם פועלם בעת הרכבתו אותם אשר בכלות מהם הכח ההוא יהיו כלים ונפסדים. וכמו כן האדם מבחר הנבראים הנה הוא יתברך שם לו קץ שבעים שנה שהוא זמן אפיסת כחותיו והסרת החום והליחה התולדיים המשוערים למספר השנים ההם וגם העולם הזה בכללו יש לו קץ ידוע אליו יתב' והאמנם הקץ הזה לא השיגהו עין לבא לפומא לא גליא עכ"ז מלבד הנסתרות והנעלמות אשר לה' אלהינו יש דבר המגביל קצו אשר עליו אין להוסיף והוא מה שאנחנו מקוים כי ימלאו כלם על גמרם ועל שלמותם כי הצדיקים עוד לא נגמרו בטוב צדקתם עד עת העתיד במהרה אשר אז יגיעו אל קצה השלמות וכן הרשעים אינם גמורים עתה ולא נתמלא עדיין סאתם. ועל העתיד נאמר (מלאכי ג') ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע כי אז יתקיים בשניהם מליצת המשורר (תהלים ז') יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק והוא הקץ המשוער אל העולם הזה בהגמרו ב' הסוגים האלה על תכלית וקצה השלמות ויגיעו שניהם אל הגבול הצדיקים עד גבול הצדק היינו שאין ביכולת להצטדק יותר והרשעים עד גבול הרשע. ודע כי כמו כל הדברים הכלים והנפסדים לקץ המשוער לא יתקיימו עד הקץ הזה בלתי באם לא יהיה שימושם באין עודף על דרכי הטבע אולם אם ישמשו בהם בחוזקה ובהכבדה הנה ישיגו כליונם המעותד להם קודם זמנם וימהר עליהם הקץ וכמו כן בנין האדם כי לא יתקיים עד הקץ המשוער לשבעים שנה באם ישתנו עליו סדריו ויפגענו איזה מקרה ממקרי התחלואים ויתקלקלו מזגיו וכחותיו כי גם בימי עלומיו יגיע לבחינת הרפיון הראוי לימי הזקנה. כן הדבר ברשעים כי האמנם גם להם קץ וזמן משוער למתי יתמלאו סאתם עכ"ז בשיפליגו ברעת מעשיהם הרבה מאד הנה בזה יקרבו הקץ לבוא עליהם קודם הזמן וכמאמר (שם נ"ה) ואתה אלהים תורידם כו' אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם יען כי כבר נגמרו בשלמותם ואין בכח העולם לסבול עוד יותר מעל הגבול הזה. וזהו וקראו להם גבול רשעה היינו שלא ימשך רשעתם עוד הלאה ועל זה מורה מאמר גבול לאמר עד פה תבוא. וכמו כן היה מקרה דור המבול כי הוסיפו את כח ברשעתם בזריזות כ"כ עד כי נתמלאה סאת רשעתם ולא היה יכולת העולם לסבול ולהתעכב עד הקץ המשוער באחרית הימים אבל הקץ בא לקראתם קודם זמנו הראוי לפי סדר הבריאה. וזהו שהפליג הכתוב ואמר קץ כל בשר בא לפני כי מלאה הארץ חמס מפניהם כלומר נתמלאה הארץ מפני הפלגתם ברע עד כי הקריב הקץ ובא קודם כענין מ"ש (יחזקאל ז') קץ בא הקץ ממש כמשפט אנשי דמים ומרמה הנ"ל כי ינקש עליהם המות קודם זמנם:

ובענין הזה היה קץ מצרים כי הוא יתב' הגביל לאברהם זמן ארבע מאות שנה באופן שיהיה השעבוד כמנהג וכטבע כל העבדים העובדים לאדוניהם והשיעור הזה יקיף כח הסבל אשר לישראל בארבע מאות שנה אבל הנה המשעבד הזה בזדון לבו הרע הכביד העול עד אשר לא יכלו שאת והנה בזה הקריב את הקץ והביאו קודם היינו כי נתמלא סאת רשעתו עד אשר לא יכלו שאת יותר וכמאמר ולא יכלו להתמהמה ומעתה ראשית החסד היה מאת ה' בשליחות משה אל פרעה להכניס עזות ורשע בלבו למען אשר יתרגז ויכביד העבודה עד כי לא יוכלו לסבול שעל ידי זה נתקרב

הקץ

הערה

ויצא לוט וידבר אל חתניו לוקחי בנותיו ויהי כמצחק בעיניהם וכלבון המדרש שאמרו פיר סוקטת מלאה שמחה ובזיזים איך תתהפך וא"כ זה בעצמו זכות גדול אל לוט, אבל המלאכים השבו אולי גם הוא איננו מאמין בהחלט רק יאמר בלבו למיתוק מיהא בעי וירא גם מסתפק ע"כ עשו בחינה ואמרו לו אל תבט אחריך. אכן אשתו ילאה עמו רק מצד הספק ובלבה היה אולי הוא שקר ודבר נמנע ע"כ הביטה בכל פעם אחריה לראות אם אמת דברי המלאכים ע"כ והיה נציב מלח כי מעתה אין לה זכות להנצל. עוד יתכן ע"ד שני עניים באו על פתח בית עשיר ובבואם שברו כלי זכוכית יקרים וימסרו וילכו מהולה והעשיר היה אז בחדר הפנימי ובשמעו קול השבירה וירא כי אין איש רץ בחוצה, והעניים האלה עשו בערמם ודברו איש אל רעהו נבעה ונלכה לפניו, לא נביט אחרינו כי כאשר נביט מאחרינו יבין העשיר כי אנחנו עשינו לו היזק ורצוננו לראות אם רודפים אחרינו אז לא נוכן יכשר יותר לבל נביט אחרינו רק נלכה הלאה, הוא הדבר באנשי סדום כי היו רעים והטאים ומזיקים הרבה אליו יתב' ולוט היה ג"כ בתערובתם רק בזכות אברהם באו המלאכים והצילו אותו, לכן יפה אמרו אליו אל תבט אחריך כי אם יביט אחריו אז ירגישו המשחיתים [illegible] חייב וירדפו גם אחריו:

הקן *) וזהו נרמז בזה שהקב"ה חישב את הקץ לעשות כו'. וזה יהיה תשובתו ית' למשה על שאלתו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה ע"ז השיבו עתה תראה אשר אעשה לפרעה כלומר תשוב תראה מה שאפעל בו ע"י הכבדת עולו כי עי"ז עוד לא יצטרכו ישראל להתעכב עד הקץ שאמרתי לאברהם כ"א עוד כעתה תראה את אשר אעשה לו (אבל עכ"ז לא נתברר לו הדבר עד ראותו תכליתו) ומעתה מה נמרצו דברי המדרש הה"ד נופת תטופנה שפתותיך מה ראו ישראל לומר שירה באז. ר"ל כי כלשון הזה ראוי לשמש אל כותב התורה לספר לנו עתה מה שהיה בזמן העבר ולומר אז אמרו שירה אבל המשוררים ההם שהתחילו שירתם אז ישיר יפלא מה ראוי לומר שירה באז כאלו ישוררו על זמן העבר וע"ז המליצו אמר משה רבון העולמים במה שחטאתי לפניך בו אני מקלסך יודע אני שחטאתי לפניך באז שנאמר ומאז באתי אל פרעה והרי טבעת אותו לים לכך אני משבחך באז הה"ד אז ישיר משה. פי' כי כן אמר משה לישראל כי לא חלבד שראוי לשורר עתה על הנסים שעשה לנו אבל גם בשעה שנתן בלב פרעה להכביד עולו עלינו הנה אז היה ראוי לשורר השירה הזאת כי זאת היתה הסבה הגדולה לקרב קץ הגאולה וזהו יודע אני שחטאתי לפניך באז כי אחרי צאת הדבר אל הפועל הבין והודה בעצמו כי שגה במה שהיה קובל לפני ה' לאמר ומאז באתי לכן הריני מקלסך באז אז ישיר משה כלומר אז בעת ההכבדה היה לו לשיר.

והשלמת הדברים עי' בק"י סוף מגלת אסתר:

מדרש ד"א אז ישיר הה"ד פיה פתחה בחכמה מה ראו ישראל לומר שירה באז אלא אמרו מתחלה היה הים הזה יבשה כו'. עי' באורו פ' וירא ביריעות האהל על מאמר וה' פקד את שרה:

עוד במדרש ד"א אז ישיר משה הה"ד (תהלים כ"ט) ואני אשיר עוזך וארנן לבוקר חסדך ואני אשיר עוזך לע"ל וארנן לבוקר חסדך כו' כי היית משגב לי באדום ומנוס ביום צר לי בגוג ומגוג. הנה כדי לבוא אל תכלית כוונת דבריהם ז"ל שהסבו משמעות מאמר ואני אשיר על נסים העתידות וגם להבין מאמר וארנן לבקר כו' נקדים מאמר המשורר (שם י"ג) ואני בחסדך בטחתי יגל לבי כו' אשירה לה' כו' עוד מה שכתוב (שם כ"א) ה' בעזך ישמח מלך ובישועתך מה יגל מאד. באור הדברים כי אנחנו עב"י מצווים על ב' דברים אשר האחד יכחיש ויסתור את הב' והם הבטחון בהאלהים והשמחה בישועתו. ואת כי כבר כתב החסיד ז"ל בחו"ה כי תשפט הבוטח השלם להיות תמיד בשמחה במה שיש יכולת ביד הבורא ית' להטיב לאדם וכל כך יחליט השמחה בלבו כאלו כבר השיג הטובה עד שלא יהיה אצלו חילוק כלל בין טרם השגתו מחסוריו לאח"כ וכאשר אמר הנביא ז"ל (ישעיה ס"ה) כי אם שישו וגילו עדי עד אשר אני בורא. ממש כבן העשיר שהוא שש ושמח מתפאר בעושר אביו אף כי אין בידו מאומה בהיות מוחלט אצלו כי כל העושר הזה שמור בעבורו ולא ימנע ממנו אביו מאומה. אמנם המצוה הב' היא סותרת מופתי שלמות הבטחון והוא מה שאנחנו מוזהרים להודות לו על כל דבר ודבר ולתת לו בכל יום מעין ברכותיו ולשמוח על כל טובה שנשיג ממנו ית"ש כמאמר ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך אשר מכל זה יתנכר כי בלבו היה ההיפך. כמו הנושה מעות מאנשים הרבה ומהם בטוחים ונאמנים גדולים שאין בלבו ספק כלל על גביית חובותיהם ומהם אנשים קשים לא יאבו לפרוע חובות הקפתם אשר באם יבוא אחד לבשר לו כי ראה אחד מבעלי חובותיו מכין מעות לפרוע לו חובו הנה משפט המבשר ההוא מן הנושה יהיה כך אם האיש הזה המכין המעות הוא מהאנשים הבלתי פורעים חובותיהם והנושה כבר התייאש ממנו הנה יעיר א"ע לתת להמבשר תשורה על בשורתו כי הכנים בלבו שמחה חדשה מה שלא עלה על לבו כלל אבל לא כן באם המכין מעות החוב הוא איש בטוח ונאמן גדול הפורע חובו תמיד בזמנו כי לבשורה זו ולשמחה מה הוא עושה. כן הדבר בהבוטחים באלהים כי אותו שהוא מקטני אמנה וכל זמן שאין הטובה בידו לא תפעל בו מאומה להעיר עצמו אל השמחה אבל עוד הוא דואג ומצטער הנה בתת ה' אליו טובתו מה מאד ירבה לשמוח ולשוש עד כי תחייב אותו שמחתו להודות ולהלל לה' על הטוב שגמלו אחרי שלא עלה על לבו שמחה ובטחון מקודם. אבל מי שלבו שלם עם ה' ובוטח בישועתו עד היותו מלא שמחה בעוז ויכולת המקום ב"ה כאלו כבר השיג טובתו א"כ איה איפא תתעורר שמחה בלבו בתת לו ה' דבר בהיות הטובה ההיא בלתי מוחשת אצלו כלל לענין מחודש. והן אמת כי על זאת התפאר המשורר על עצמו ואמר ואני בחסדך בטחתי יגל לבי בישועתך כלומר אני בחסדך בטחתי אף טרם השגתי הישועה בפועל ועכ"ז לא מנעתי עצמי משמוח אח"כ וזהו יגל לבי בישועתך וזהו ג"כ ה'

*) **וזהו** מליצת החכם (משלי כ"ה) אם רעב שונאך האכילהו לחם ואם צמא השקהו מים כי גחלים אתה חותה על ראשו וה' ישלם לך ודרז"ל ישלימנו לך. ביאור הדבר הוא ממש כבריה קלה הנותנים על בשר האדם למוץ ולשאוב דם אשר סבת נפילתה בהתמלאות חפץ השואבת והפקת זממו הוא סבה גורמת ירידתו. וזהו עצת החכם אם רעב שונאך כו' ירצה כי לפעמים יהיה נגרע אל השואב ההוא איזה דבר מה בעל ידו לא יוכל לבלע מעשה רשעתו אשר עי"ז התעכב מפלתו ע"כ על האדם להטות אליו האמצעים האלה אם רעב יאכילהו ואם צמא ישקהו וזהו כי גחלים אתה חותה על ראשו כלומר כי בזה תקרב קצו וזהו וה' ישלם לך ישלימנו לך:

בעזך ישמח מלך כלומר על היות הדבר אצלך בכח וגם ובישועתך מה יגל מאד כלומר אחרי כי תבוא התשועה בפועל ואמר הטעם תאות לבו נתת לו. והוא כי באמת יש לשאול על עילת הדבר הזה היינו מאין יתבונן בלב הבוטח ההוא מה שיעיר אותו אל השמחה בהשיגו טובתו אחר כי היתה אצלו מוחלטת כאלו כבר היתה בידו. אבל נקח דמיון ע"ז מאורח שהזמין אותו בעה"ב לסעודתו ואחרי אכלם אמר לו הבעל הבית תדע כי גם למחר אני מזמינך אצלי והודה לו האורח על בשורתו ועל טובתו ויהי ממחרת אחרי כלותם לאכול ויברך האורח את בעה"ב ההוא בקול גדול והודה לו על טובתו ועל חסדו אמר לו הלא מאתמול הזמנתיך וגם ברכתני תמול על הבשורה הזאת ועתה מה לך עוד לברכני היום אמר לו האורח אתמול הגיעתני הבשורה אחרי כי שבעה לה נפשי במאכלי מאכל בסעודת הצהרים ואף כי האמנתי וידעתי כי למחר אהיה רעב ואתה תטיב עמדי להשביעני עכ"ז עודנה לא היה מורגש בלבי צער הרעבון גם לא טובת השביעה של מחר לא כן עתה הנה הייתי רעב וצמא ואתה בחסדך השבעתני מטובך הנה אני מרגיש ערבות טובתך ומוחשת אצלי בשלמות ע"כ כהיום אודך בכל לב. כן הדבר בהבוטח כי המאמין הוא שש ושמח בישועת ה' בלב נאמן לאמר באם יחסר לי איזה דבר לא ימנע ממני יתב' ואם חלילה יפגעני איזה מקרה יצילנו ה' עכ"ז עדן אין הצער ההוא מורגש לו כלל גם לא טובת ההצלה ולכן אחר כי יחסר לו איזה דבר ויחננו ה' כי יפגעו בו המקרים בפועל וירגיש בם ויצילנו ה' הנה אז ודאי יתחדש ויתעורר בשמחה היותר גדולה בהיותו מרגיש אז יקרת וטובת ההצלה כמה היא (וזהו שהמליצו ז"ל ברכות ה' בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו כלומר לא מן העתיד לבוא כי אין טובתם מורגשים אצלך עדיין) וזהו ה' בעזך ישמח מלך ר"ל במה שיש יכולת ועוז בידך להושיע ועכ"ז ובישועתך מה יגל מאד כלומר אחר כי תושיע לו בפועל יגל וישמח ביותר והעילה בזה תאות לבו נתת לו כלומר כי יותר מוחש אצלו הדבר אחר כי נכסף לו והשיג תאות לבו. וזהו ג"כ ואני בחסדך בטחתי ועכ"ז יגל לבי בישועתך וכנ"ל והטעם אשירה לה' כי גמל עלי. וזהו ג"כ ואני אשיר עוזך כלומר על הכח והעוז שיש בידך להושיעני ועכ"ז וארנן לבוקר חסדך כלומר אחרי בוא התשועה בפועל והטעם כי הייתי משגב לי ומנוס ביום צר לי וע"כ התשועה יותר מורגשת מאשר בתחילה:

ומעתה מה נמרצו דברי המדרש אז ישיר משה הדא הוא דכתיב ואני אשיר עוזך כי הנה כבר זכרנו למעלה כי בגאולת מצרים היתה כלולה גאולת העתיד עם כל פרטי הנסים העתידים להעשות ועי"ז יורה מאמר אז ישיר שר לא נאמר אלא ישיר לומר כי השירה הזאת עיקר תכליתה ופעולתה עתידים ישראל לשורר לעתיד וכמאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה ובדרש היה לי ויהיה לי. וזהו שסמכו ז"ל הדא דכתיב ואני אשיר עוזך לעתיד לבוא כלומר כעתה אמרו שירה על כח ועוז גאולת העתיד המקווה הכלולה עתה בגאולה זו ועוד וארנן לבוקר חסדך כלומר עכ"ז הכפיל לשורר בבוקר בהתחדש הנסים האלה לע"ל והטעם כי היית משגב לי באדום ומנוס ביום צר לי בגוג ומגוג כלומר לכן בעת תושיעני מידם יהיו אז הנסים יותר מורגשים מאשר בתחלה. וזהו ג"כ הרמז במ"ש אז ישיר כו' ויאמרו לאמר כלומר החליטו בלבם לשיר עוד אחר כך בבוא הנסים אל הפועל בעתיד:

עוד במדרש ד"א אז ישיר משה הה"ד נודע ה' משפט עשה מדבר במצרים שעשה הקב"ה בהם משפטים במצרים ועל הים כו' ומהו נודע ה' כדכתיב וידעו מצרים כי אני ה' כו' בפועל כפיו נוקש רשע זה פרעה מה אמר כל הבן הילוד אף הקב"ה עשה לו כשם שעשה כו' מה הגיון סלה אמרו ישראל מה עלינו לעשות אלא לומר שירים וזמרים שנאמר אז ישיר משה. והמאמר מסולל הבנה אבל עכ"פ יורה פשטות הדברים כי ישראל בעצמם לא ידעו מתחלה מה לעשות אם לומר שירה ואם לחדול ואחרי שובם התנחמו והחליטו בלבם לשיר וכמאמר אז ישיר שהוראתו כפי המבואר שראו אז איזה דבר מה שהכריעו על ידו לשורר השירה הזאת. ואם כן עלינו לחקור בהדבר ההוא מדוע נסתפקו תחלה ומה נתחדש להם אחר כך. ואחשוב בהבנת הענין כי הנה עון מצרים היה תחלה נגד ישראל כמ"ש ויעבידו מצרים את בני ישראל כו' ולסוף הרבו לפשוע נגד ה' עד שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו ונמשך המרד הזה עד מכת בכורים כמבואר בכתוב. והנה עתה יש לנו ספק בראותנו כי יד ה' היתה בם עד תומם אם היתה בעבור נקמת ישראל או בעבור נקמת שמו הגדול. והנ"מ אם לומר שירה על מפלתם, כי אם עיקר ענין מפלת מצרים היה אך בעבור שמו יתברך ותשועת ישראל באה להם ממילא א"כ אין הראוי להם לומר שירה כנודע *) והוא ע"ד משרת שהיה בבית עשיר יצא לשוק לקנות חפץ בעבור בעליו ויפגשהו אחד מאנשי העיר ויכהו הכה ופצוע ויודע הדבר אל בעליו העשיר ויתמה על החפץ ויאמר אל משרתו אולי לא

*) **וזהו** המרומז במאמר המשורר הללו את ה' כל גוים כו' כי גבר עלינו חסדו. כלומר אין להם להודות לה' על חסדו שהשפיע בעולם בלתי בנוסח הזה כי גבר עלינו (על עכ"י) חסדו ואגב יגיע מן טובות גם להם ולא שיודו לה' כי גמל עמהם כמאמרם (במדרש איכה) אין טובה בהם לעולם אלא בשביל ישראל וכמ"ש לא עשה כן לכל גוי אבל עלינו אמר יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו:

ידע הנבל הזה מי אתה ויענה ויאמר גם אנכי כן דמיתי ואמרתי לו וגליתי את אזנו כי אני מבני ביתך ואז הרבה במכאובי כי אמר מה לך להפחידני באדוניך או. לכן קנאה בחמת אפו וימהר וירץ ויעשה בו שפטים ויקנא קנאה גדולה. כן ממש היתה עצת מרע"ה להעלות חמה לנקום נקם בפרעה זעמו אמר ויספר לפני הקב"ה ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך ואז הרע לעם הזה יתר מאד וכמו שנתבאר למעלה ע"ש. ונתבונן עתה בהעשיר הזה שהתעורר עתה לקחת נקמה מיד המכה אשר הכה את משרתו אם שהכה אותו בעבור משרתו רק שע"י פגיעתו בכבודו התעורר להעלות חמה או שכל עיקר הכעס והנקמה לא היה רק על אשר חרף אותו ועל אשר ביזה אותו בעצמו ולא בעבור נקמת משרתו והנ"מ אם המשרת צריך לתת לבעליו תודה על זה כי אם קנא בעבור משרתו מחוייב המשרת לתת לו תודה על זה משא"כ אם מה שעשה עשה רק למענו ולמען כבודו מה לו אל המשרת להודות לו. אמנם יש דרך אל המשרת שיתברר לו ענין הנקמה מה זה ועל מה זה והוא כי העשיר נתודע אל הבליעל המכה הנ"ל כי כאשר כועס עליו והוא מתעורר לבוא עליו במשפט הקדים א"ע וימהר וירץ אל בית העשיר בהכנעה גדולה ויבך ויתחנן לו שימחול לו על הנבלה הזאת ועכ"ז לא נתפייס ויקם עליו וייסרהו למשפט ויכהו מכה רבה אז כבר נתברר אל המשרת כי לא על כבוד עצמו הוא עושה רק בעבור נקמת משרתו ואז הוא יודע כי ראוי להודות לו על זאת. כן הדבר בהמכות שהביא ית' על פרעה יש להסתפק בהם אם שהיו בעבור אשר חירף כלפי מעלה ואמר מי ה' כו' ולא למעננו ואז אין אנחנו חייבים להודות על ההכאות האלה שהכה את פרעה כי לא היו בגללנו או שהיו רק בעבורנו. וזה נתברר לנו כי הלא הרשע הזה אחר אשר קבל חמשה מכות נכנע מפני ה' ואמר ה' הצדיק ואני ועמי הרשעים ועכ"ז הוא ית' לא הביט על זה ויכהו עוד מכה רבה מוכח בע"כ כי רק בעבורנו בא עליו כל מה שבא וא"כ מחוייבים אנו לשורר ולזמר לתת תודה לאלהים ית' *). וזהו נודע ה' כדכתיב וידעו מצרים כי אני ה' ר"ל שכבר נודע ה' וכבר הכירו המצריים כחו ואלהותו ית' ועכ"ז משפט עשה בע"כ כי בפועל כפיו נוקש רשע ר"ל בעבור ישראל שהם פועל כפיו של הקב"ה רק בעבורם בא עליו המוקש ולא בעבור נקמת ה' רק נקמת ישראל וא"כ הגיון סלה מה עלינו לעשות אלא לומר שירים וזמרים :

עוד במדרש. ד"א אז ישיר משה הה"ד (תהלים ס"ח) קדמו שרים אחר נוגנים אמר ר"י בקשו המלאכים לומר שירה לפני הקב"ה באותה הלילה שעברו ישראל את הים ולא הניחם הקב"ה א"ל לגיונותי נתונים בצרה ואתם אומרים לפני שירה כו' וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה אמר להם הקב"ה יקדימו בני תחלה הה"ד אז ישיר משה אז שר לא נאמר אלא אז ישיר שהטב"ה. אמר ישיר משה ובני ישראל תחלה וכן דוד הוא אומר קדמו שרים אלו ישראל אחר נוגנים אלו המלאכים ולמה כך אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני מספיל אתכם אני אומר שיקדימו תחלה אלא מפני שבו"ד יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם אבל אתם כל זמן שאתם מבקשים אתם חיים וקיימים ע"כ. וטרם נבוא אל ביאור דבריהם נבין תחלה הטעם במה שתיארו ז"ל את ישראל ע"ש שרים וכן מצינו במדרש וז"ל שיר השירים נאמר שירים ושבחים למי שעשה אותנו שרים בעולם. והוא ענין פשוט בדברי הנביא (ישעיה מ"ג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו הכוונה כי אותנו פקד ית' לשורר עוזו ולהלל כבודו בעד כל הנבראים מה שלא עשה כן לכל גוי וזהו תהלתי יספרו כלומר תהלתי המחוייבת לי מכל סוגי הנבראים יספרו הם. והדבר הזה הוא המופת האמתי שאנחנו העיקריים בכל ביתו וכל פעולותיו אך למעננו הם וכתליצת המשורר מושיבי עקרת הבית כו' **) וזהו (תהלים פ"ד) אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה

יריעות האהל

עד

*) **וזהו** ויושע ה' ביום ההוא את ישראל כו' כלומר הכירו בהדבר כי כל מפלת מצרים היה אך בעבור תשועת ישראל והמופת וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים כלומר יותר מן הראוי אחר כי כבר הכירו והודו לה' וע"כ וייראו העם את ה' ויאמינו כו', אז ישיר כלומר הכריעו בדעתם לומר שירה וזהו נוסח שירתם עזי וזמרת יה וכפירש"י ז"ל וזהו הוראת הי' הנוספת במלת **עזי** לומר כי עוז התשועה הזאת בא בשבילי וזהו ויהי לי לישועה א) והבן :

) **וזהו הרצון בדברי המשורר ע"ה (תהלים קמ"ד) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו. כיון בזה לספר אושר הצלחת ישראל במה שהם נבחרים לגור בבית ה' ואמר כי טובתם כפולה ומכופלת כמו כשיתן המלך אל אחד לבוש מלכות וכליל תפארת לסימן על גדולתו וחשיבותו בעיניו הנה גם אם יהיה שלבוש הזה מהדברים הנמכרים בזול עכ"ז סימנא מילתא הוא כי גדלו המלך וכי נשאו על כל השרים ומה גם אם יהיה הלבוש הזה יקר בעצמו רצוף בזהב ורב פנינים אזי תהיה מתנתו כפולה. וזהו שבא המשורר ע"ה להעריך מתת מלכנו הקדוש ית"ש בשתים ואמר אשרי העם שככה לו היינו אשר זכו למתנה יקרה ונכבדת כזו לקבל תורת אלהים חיים ולעבוד עבודתו ולשרתו, הב' אשרי העם שה' אלהיו כי על ידי זה יבחן במופת נאמן כי הוא אלהינו ואנחנו עמו :

שבת היריעה

הן

א) ובמדרש [שמות רבה כ"ג] עזי תמרת יה ויהי לי לישועה עזי הוא ועשרה לדהא והוא כתי ויהי לי לישועה יפי א

אין

עד כי הפליגו רז"ל בגודל חשיבותנו אצלו ית' שצוה להקדים שירת ישראל אל שיר המלאכים וזהו אמר להם הקב"ה יקדימו בני תחלה שנאמר קדמו שרים אלו ישראל אחר נוגנים אלו המלאכים. אבל עכ"ז מהצורך לנו לתת טעם. כדבריהם ז"ל שסיימו ולמה כך אמר הקב"ה למלאכים לא מפני שאני משפיל אתכם כו' אלא מפני שבו"ד יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם. אשר לפי דבריהם מעתה מה יתפאר עוד האדם ומה יתהלל באשר לו משפט הקדימה בשיר. ממש כאשר אורחת אנשים באים אל הבית הנה הנכנס ראשון תהיה כניסתו לאות ולעד כי הוא היותר נכבד מכלם אולם אם יהיה האיש הזה לבוש קרועים הולך ערום ויחף מצטער מן הקור אין להוכיח מקדימת כניסתו מאומה על חשיבותו ותתבטל נזמנו התפארות בדבר זה. כן מה ענין השיבות והתפארות קדימת שיר ישראל אל המלאכים אחר אשר הוא אך מדאגה פן ימות *). אמנם כבר בא המשורר ע"ה והתיר זאת במ"ש (שם ק"ד) אשירה לה' בחיי כו' יערב עלי שיחי כו' ירצה כי עכ"ז הרבה מן הטוב השיג האיש ההוא בכניסתו תחלה אל הבית כי הכניסה עצמה היא לו לתועלת נמרץ להציל אותו מן הקור. כן ענין קדימת שירת האדם אל המלאכים וזהו אשירה לה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי כלומר כל עוד שאני חי מטעם האמור במדרש הנ"ל ואל תאמר שאין זה שבח להתפאר בקדימה כזו ע"ז אמר יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה' כלומר עכ"ז הוא זכות גדול אל המקדים בדבר יקר כזה וכדאי לי הדבר הרבה בהיות שיחתי ערב לפני ה' ית' ומשתוקק אליה: עוד יותר רמזו לנו ז"ל. כי באמת הוא ית' חפץ בבניו להקדים שירתם גם לולא הדאגה הנ"ל והוא במה שדרשו קדמו שרים אלא ישראל אחר נוגנים אלו המלאכים אשר לפי דבריהם היה מהצורך שיאמר הכתוב ואח"כ נוגנים. אבל ההוראה בזה כדברינו כי הנה האיש הזה ההולך ערום גם כי אין להחליט עליו החשיבות מצד קדימת כניסתו כי מקום לומר אשר מפאת הרחמנות הניחוהו ליכנס תחלה אבל כל זאת באם גם הוא היה בתוך הבאים ונכנס תחלה אולם אם היו כלם סמוכים ועומדים אצל הפתח ואחד נתעכב מלבוא עמם והולך אחריהם וממתינים כלם שיבוא הוא ויכנס תחלה הנה בזה ההכרח לומר כי הוא מצד כבודו וחשיבותו. כן הדבר בענייננו כי המלאכים רצו לומר שירה מיד בעלות ישראל מן הים והיו יכולים לגמור שירתם טרם יגיע העת ששוררו בו ישראל לא כי ישראל אמרו שירה עד כי פלט הים את המצריים וראו אותם מת על שפת הים. ועל זה יורה לשון המדרש וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה כלו' ביקשו להקדים ולגמור שירתם טרם יגיע עת שירת ישראל אמר להם הקב"ה יקדימו בני תחלה הה"ד אז ישיר משה שהקב"ה אמר ישיר משה ובני ישראל תחלה כלומר כי הוא ית' צוה להמלאכים שימתינו עד עת בוא זמן שירת ישראל ואז יקדימו הם שירתם תחלה וא"כ נתעכבו המלאכים הרבה עד בוא העת שיוכלו ישראל לשור ואז תהיה שירתם קודמת לשירת המלאכים וזהו ראיה נאמנת על הפלגת השיבות ישראל בעיני ה' ית'. וזהו שסיים המדרש וכן דוד אומר קדמו שרים אלו ישראל אחר נוגנים כלו' אף כי באו אחר הנוגנים אלו המלאכים וכמדובר: עתה נשאר עלינו להשיב על שאלתנו הנ"ל במה שסיימו ז"ל ולמה כך א"ל הקב"ה לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדמו תהלה אלא מפני שבו"ד יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם. אשר לכאורה הסירו בזה נניף ההתפארות מעל ראש הבו"ד מכל. אמנם הענין יתבאר היטב בהקדים מאמר דהע"ה (תהלים קמ"ד) ה' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו אדם להבל דמה כו' אשר לכאורה יפלא מה ראה ע"ה לקטרג על האדם ולאמר אל יוצרו למה תדעהו אתמהא. ונעיר עוד במאמרם ז"ל (חולין צ"א) חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת (שאין מלאכי השרת אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה) אשר לכאורה יותר מהנכון היה שיאמר גדולים ישראל כו'. אבל הנה לדעתי כללו ז"ל בזה כוונה נחה כי הנה באמת כבר חלקו בזה מהם אומרים כי המלאך חשוב יותר מן האדם וראייתם מיהושע שנאמר ויפול יהושע אל

*) הן זה לא יהיה ניכר רק לעתיד שיתקיים מאמר בלע המות לנצח. וזהו אשירה לה' קודם המלאכים יכול להיות בחיי מהמת כי עתה אני חי. אזמרה לאלהי קודם המלאכים יכול להיות בעודי בעוד נשמתי בגופי לכן מוכרח אני למהר א"ע ואין קדימה זאת מסבת המעלה רק בהיפך אני מוקדם מסבת החסרון אשר בי, ומתי אדע כי יערב עליו שיחי יותר מן המלאכים זה יתברר רק כאשר יתמו החטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ויתבטל המות ועכ"ז ברכי נפשי את ה' אז יתברר כי שיחי ערב לו ית' יותר:

שפת היריעה

אין כתיב כאן אלא ויהי לי היה לי ויהי לי. באור הדברים כי ישראל הודו ואמרו כי לא כחם ועוצם ידם עשה לנס החיל הזה רק אך כל אלה עשה נס הבוי"ת בנדבה וחסד, וזהו עזי הוא ועטרה לראשי והוא כחי ואני בכה ידי וזכותי לא עשיתי מאומה ולכן מובטח אני ויהי לי לישועה, יכי לי אין כתיב כאן אלא ויהי לי היה לי ויהיה לי, והכוונה בזה ע"ד שכתבתי בס' חסד לאברהם על הגדת פסח בבאור הגאון ז"ל על מאמר עד הנה עזרונו רחמיך ולא עזבונו חסדיך ואל תטשנו ה' אלהינו לנצח, כי ההבדל בין התובע חוב ובין המבקש נדבה כי התוב אין מקום לתבוע כ"א כאשר יש לו עוד עליו איזה מספר מה בהיה נשאר חייב אבל כאשר ישלם לו עד פרוטה אחרונה לא יוכל לתבוע אותו עוד, לא כן המבקש נדבה כי אליו לא יוכל העשיר להשיב כבר נתתי לך נדבה כלא מה שנתן נתן בנדבה הן גם עתה בנדבה. וזהו עד הנה עזרונו רק רחמיך ולא פגענו רק חסדיך לא ע"ד הפורע חוב ולכן אל תטשנו ה' אלהינו לנצח. וזהו שאמר אחר כי עזי הוא והוא כחי אך נגדעה אך בחסד לכן היה לי ויהיה לי לישועה:

פניו ארצה וישתחו ויאמר לו מה אדוני מדבר אל עבדו ויש מביאים ראיה להיפך כמו שאמרו כי מלאכיו יצוה לך לשמרך כו' מי גדול השומר או הנשמר כו'. ועל זאת באו ז"ל במאמר הנ"ל וגמרו לאמר חביבים ישראל יותר ממלאכי השרת היינו גם כי מצד עצמם המלאכים יותר גדולים ומי מבשר ודם ידמה להם ומי ישוה להם בבחינתם להיותם נבדלים רוחניים מלאכי מעלה אבל עכ"ז מעשי ב"א חביבים יותר בעיני הקב"ה לפי ערך כח העושה. והוא כי ידוע אשר חשיבות דבר המצוייר והמתחפש תהיה שבעתים על חשיבות דבר שהוא מראשית מהלכו ובטבע בריאתו כמו אם יעשה אחד דמות אדם מעץ או מאבן ויתחכם בהרכבתו [illegible] שתמצאינה בו תנועות אדם חי למשמש בידיו ללכת ברגליו או לדבר איזה מלות וכדומה הנה כל רואיו יתפלאו עליו וישתוקקו כלם לראות אותו ואת תנועותיו לאשר הוא באמת אך עץ ואבן ונמצאים בו תנועות של אדם חי. הוא הדבר בהמלאכים כי המה עצמיים נבדלים גבורי כח מצד הבריאה א"כ אין להתפלאות על גדולתם וחשיבותם ושלמותם לא כן האדם אשר מצד בריאתו הוא קרוץ מחומר חרש את חרשי אדמה אבל הוא פועל ומתחפש עצמו בהשתדלותו וזריזותו להשיג חלקי השלמות הראויים בעצם אל המלאכים ע"כ הוא מעלה חן לפני ה' ואהובים וחביבים מעשיו יותר ממעשי המלאכים. וזהו שרמזו ז"ל במתק לשונם חביבים ישראל יותר ממלאכי השרת כלומר גם כי אין להם ערך ודמיון כלל אל גדולת המלאכים עכ"ז מעשי האדם אהובים יותר כי הלא נודע אשר ענין החביבות לא יהיה דוקא אל דבר הגדול והחשוב כי לפעמים יחבב אדם דבר קטן יותר מדבר הגדול והיקר וכענין שאמרו ז"ל חביב ושאינו חביב חביב קודם. וזהו ה' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו והוא כשואל ומתמיה על יקרת האדם וחביבותו אצל ה' אף הוא השיב אחריו לעצמו ואמר אין זאת כי אם מפאת היות האדם להבל דמה ימיו כצל עובר ועכ"ז הוא מצליח ועושה מעשים מעולים הראויים אל המלאכים. ומעתה מה נמרצו דברי המדרש ולמה כך אמר להם הקב"ה לא מפני שאני משפיל אתכם אני אומר שיקדמו תחלה כי באמת אין חקר לגדולתכם ומי בשפלים ידמה לבני אלים אלא מפני שבו"ד יאמרו תחלה עד שלא ימות אחד מהם כלו' לעילה זאת חביב עלי להקדים שיר הבו"ד להיותו דל הבריאה קצר ימים ועכ"ז יטיב נגן שירים נכבדים כאחד הנוגעים ע"כ הוא חביב במעשיו ובתהלותיו יותר מן המלאכים:

את השירה הזאת. מדרש כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבה לומר מה הנקבה הזאת מתעברת ויולדת וחוזרת ומתעברת כך הן הצרות באות עליהן והיו אומרים שירות בלשון נקבה לכך עמדו בבל מדי יון אדום ושיעבדו את ישראל אבל לעתיד לבוא אין עוד צרות בו שנאמר (ישעיה ס"ה) כי נשכחו הצרות הראשונות וכתיב (שם ל"ה) ששון ושמחה ישיגו וגו' באותה שעה אומר שיר לשון זכר שנא' (תהלים קמ"ט) שירו לה' שיר חדש ע"כ. להבין דבריהם נקדים מאמר הנביא (ישעיה כ"ו) כמו הרה תקריב ללדת תחיל תזעק בחבליה כן היינו מפניך ה'. וכלל הענין הוא כי אנחנו מתפארים לפניו ית' ואומרים (שם שם) אף אורח משפטיך ה' קוינוך לשמך ולזכרך תאות נפש לא כאותם שנא' עליהם (שם ח') והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו. משל לב' נשים עגונות המצפות שי[illegible] בעליהם אחת צופה שיבוא הוא וצרור הכסף בידו אשר אם יאמר לה המבשר בא בעלך אבל לא הביא עמו דבר הנה תתהפך שמחתה לאבל. והב' אוהבת את בעלה ותקוה לראותו הנה היא תשמח עמו גם אם יבוא בידים רקניות. כן אנחנו האף אמנם כי יעדו לנו הנביאים חזות קשות על ימות המשיח עכ"ז אנו מחכים ומצפים עת [illegible] וזהו אף ארח משפטיך ה' קוינוך והטעם לשמך ולזכרך תאות נפש כלומר כי עיקר מגמתנו ותאות נפשנו להתעלם באהבים עם בעלנו עושנו. וכי יקשה עליך לאמר מדוע בבוא איזה צרה יהמו יצעקו מכאב לב הלא היסורים שאנחנו סובלים הוא סבה להתקרבות הגאולה הנה ע"ז החריץ הנביא ע"ה ואחז דמיון על צעקתנו מאשה הרה כי היא גם היא כל רצונה וכל חפצה להתעבר ועכ"ז בהקרב חבלי הלידה תחיל תזעק מר על כאבה יען כי זהו מטבע הכאב שיהיה המרגיש בו צועק וצווח עליו. וזה כמו הרה תקריב ללדת כלומר שהיא מקרבת עצמה להתעבר ולהוליד גם כי נפשה יודעת כי תחיל תזעק בחבלים עכ"ז תבחר ותחפוץ בתכלית הדבר היינו מפניך ה'. ומעתה הבנת דבריהם כך [illegible]א כי הנה הזכר והנקבה שניהם פועלים להביא זרע הוולד אבל אין חלקיהם שוה כי הנקבה תשמח בו אחר אשר תסבול עצבון הרונה וחבלי לידתה לא כמוה [illegible] שהוא מקבל השמחה בלי שום צער ובאין אנחה [illegible]. וזהו החילוק בעצמו בין שמחת העוה"ז לשמחת העתיד כי לע"ד אנחנו שמחים על כמה מקרים מכאיבים נפאת אמונתנו כי על ידם יסובב טובותינו ממש כשמחת הנקבה אבל לעתיד נהיה שמחים רק על טובות אמתיות בלי סבל שום צער כמאמר ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה ולכן מדמה שירת העתיד אל שמחת הזכר שאינו סובל שום צער בסבת השמחה. ומעתה מה נמרצו דברי המדרש כל השירות שנאמרו בעולם לשון נקבה כו' כך הן הצרות באות עליהן כו' אבל לע"ל אין עוד צרות בו כו' וכתיב ששון ושמחה ישיגו וגו' באותה שעה אומר שיר לשון זכר שנאמר שירו לה' שיר חדש. רצה המשורר ע"ה במ"ש על העתי' שירו לה' כו' תהלתו בקהל חסידים כלומר עד היום היתה שירתנו אך ממדת חסידות שהיינו מקבלים הרעה בשמחה לא כן לעתיד כי יהיה המשפט להללו על טובותיו האמיתיות וזהו ישמח ישראל בעושיו כו' (ועי' תוס' פסחים קי"ו ב' בד"ה ונאמר כו' שהביאו שם דברי המד' שלפנינו והביט המאמר בדרך אחר קצת ע"ש):

ובזה

ובזה יתבאר דבריהם ז"ל בסמוך ויאמרו לאמר נהיה אומרים לבנינו ובנינו לבניהם שיהיו אומרים לפניך בשירה הזאת בעת שתעשה להם נסים. יש להעיר ע"ז כי מאמר זה היה ראוי לכתוב אחר גמר השירה לאמר כמעשה השיר הזה ישירו גם בניהם ובני בניהם אבל לא יתכן להקדים לקבל על דורות הבאים טרם שאמרו הם בעצמם. ומה גם כי הדרש הזה כבר הוכיחו ז"ל ממאמר אז ישיר שר לא נאמר אלא ישיר להורות כי כן קבלו עליהם לשיר תמיד על כל הצלה ועל כל גאולה שישיגו וא"כ מה צורך עוד אל מאמר שלפנים. אבל הנראה כי המאמר הזה בא להתנצל על מה שיש לשאול עליהם מדוע אמרו השירה בלשון סתום ואך ע"ד כלל כמו כי גאה גאה כו' עזי וזמרת יה כו' הלא יותר מהראוי היה לומד השירה בפרטות ולתת תודה על כל דבר ודבר ששבלו במצרים וניצלו מהם כי זה כלל גדול כי הברכה הפרטיית חשובה מן הכלליית כי בכל ברכה והודאה החיוב על האדם לבאר דבריו היטב ע"ד הפרט. וע"ז בא כמתנצל ואומר כי ההכרח היה לסדר השירה הזאת ע"ד כלל יען כי יסדו אותם גם על הצלות העתידות ממש כהעושה בגד לעצמו או לאיש ידוע הוא מתקנהו כמדת לובשו לא כן העושה בגדים למכור לכל מי שיזדמן ודאי כי הוא עושה בלא מדה. כן אם היה ענין השירה אך על שעה ההוא ולא לדורות היו. פורטים כל ענייניהם והצלותיהם איך ומה היו אמנם אחרי כי סדרו השירה הזאת גם לדורות לכל מי שיצטרך לשיר א"כ לא יכלו לשיר אותה כ"א ע"ד כלל לספר מעשי ה' וישועתו. והמשך המאמר כך הוא אז ישיר כו' (וכדברי הדרש שר לא נאמר אלא ישיר) לרמוז כי השיר הזה עתידים ישראל לשורר אותו גם לדורות ולכן ויאמרו לאמר כלומר אמרו השירה בלשון שתהיה ראוי' להאמר עוד אחרי כן. וזהו שבארו ז"ל ויאמרו לאמר נהיה אומרים לבנינו ובנינו לבניהם שיהיו אומרים לפניך בשירה הזאת כו' ומטעם זה נאמרה ג"כ בלשון נקבה וכנ"ל:

אשירה לה' כי גאה גאה. הנה מכבר העירו רז"ל במד' על הכפל הזה גאה גאה א) והנראה לדעתי בבאור הדברים בהקדים מאמר המשורר (תהלי' כ"ח) ה' עזי ומגני כו' ויעלז לבי ומשירי אהודנו. הנה ההוראה מלת ומשירי כי ההודאה והשיר המחוייב על הטובה הוא בלתי מתנגד אל טבע ורצון משיגה אבל כן הוא מטבע וחק האדם כי מדי השתעשעו בטובתו שהשיג ירחש לבו רנה ושיר ויתבונן בו תודה וקול זמרה. אבל התוס"ק באה אך להורות לפנות למי יודה ולמי ישבח לומר כי יש לו להודות למי שכל הטובות באות ממנו ולא לעסוק בשבח עצמו או אחרים האינם בלתי אמצעים בין המטיב ובין המקבל כי הלא יותר טוב ונאה להודות אל הסבה הראשונה וזהו ה' עזי ומגני כו' ונעזרתי ויעלוז לבי כלומר אחרי כי נעזרתי היה לבי עלז ורוחש שירים ומשירי אהודנו כלו' אמרתי השירים האלה המתעוררים בי מוטב להודות בם את הראוי אל ההודאה:

ומעתה נבוא אל הענין כי הנה אחרי בא אל ישראל טובת גאולתם והצלתם ממצרים נתנו לבם לשורר ולהלל על הגדולה ועל התשועה שהשיגו. וכפי משפטי השיר היה ראוי אליהם לסדר נוסח ומליצת השירה מהדברים הנעשים עמם במצרים ולכלול בה כל התלאה שהיה להם בעבר ולשורר על כל הטוב שהשיגו עתה ויהי השיר שב אל עצמות המשוררים כענין ברכת אשר גאלנו וגאל את אבותינו והם לא עשו כן אבל הסבו כל השיר והשבח בספורי פרסום שמו וגדולתו ית'. אמנם הטעם בזה הוא כי כל טובות העוה"ז אין אמתת ענינם ידוע אל בעליהם אם לא יהיה טובם לאכזב ויש לחוש בהם פן ישנו את תפקידם ומה גם טובת הגאולה אשר כפי שזכרנו למעלה הנה המשוררים ההם הבינו בעצמם כי טובתם וגדולתם איננה בטוחה להם כי יתמידו בה לנצח וכי אין זאת טובה עולמיית כי עוד עתידים להיות גולים לאחר זמן גלל כן לא רצו לתת פני השיר אל עצמם היינו לשורר על טובתם העתידה להתבטל אבל אמרו שירתם על כבוד שמו וגדולתו ית' שנתפרסם ע"י המופתים הנוראים שעשה במצרים שזהו ענין העומד קיים לעד. ממש כב' מחותנים שנתקשרו ע"י שדכן ועשו סעודת אירוסין וכטוב לבבם ביין התחילו להתווכח בין שלשתם לאמר שמחת מי גדולה מחבירו וגמרו אומר כי שמחת השדכן עודפת במעלה על שמחתם כי האמנם קטנה היא נגד שמחת המחותנים אבל ודאית היא כי כבר בידו מעות השדכנות לא כן המחותנים כי אולי יזדמן כי אח"ז יתפרדו זמ"ז ואין להם שמחה למפרע. הנמשל מובן מאליו וזהו אשירה לה' כי גאה גאה כלו' ע"כ נטיתי קו שירתי לשורר לה' היינו מהדברים שפעלו פרסום גדולתו וגבורתו כי גאה גאה כלומר כי הגאון והגדולה שנתגאה ה' בעת ההיא הנה עד כהיום הוא בבחינה הזאת. וזהו שרמזו המשוררים האלה בסוף השירה ואמרו ה' ימלוך לעולם ועד כלו' כבר נכון כסאו עד עולם והסיבה לזה כי בא סוס פרעה כו' אשר עי"ז נגמר פרסום גאונו וגדולתו והבן:

עזי וזמרת יה. ילקוט אין עזי אלא תורה שנא' ה'

פוז

שפת היריעה

א) ובקצרה נוכל לבאר הכפל הזה עם מליצת הפייטן בגאוה והגדולה לחי עולמים והוא עם מה שכתבנו בחלק הא' (פ"ד) בבאור המלוך תמלוך עלינו אם משול כו' כי כן משפט החכמה העליונה אשר כל שמתגאה נשפל וכמאמר המדרש (פ' נח) למה נקרא שמו יקטן שהיה מקטין את עצמו לפיכך זכה לגדולה והמשפט הזה יקיף כל הנבראים מלבד הבורא יתברך כי בעשותו גאות יתגדל ויתכבד כפי כלם כמאמר זמרו ה' כי גאות עשה כו'. וזהו שדייק במתק לשונו ואמר הגאוה והגדולה לאומר שתי אלה לא המתגאה מוכרות בלתי להיי עולמים כי אך אלו יתברך הבוא הגדולה אחר הגאוה ולא אל זולת. וזהו אשירה לה' כי גאה גאה כלומר אשירה לפי שמתגאה ונתגאה היינו מתרומם ומתכבד ע"י הגאות:

שז לעמו יתן ד"א אין עזי אלא תוקף שנאמר ה' עזוז ומגני כו' עוזר אתה ומסמך לכל באי עולם אבל לי ביותר עשאני אמירה שנאמר וה' האמירך היום ואף אני עשיתיו אמירה דכתיב את ה' האמרת היום והרי כל האומות שבחו את מי שאמר והיה העולם אבל שלי נעים לפניו שנאמר ונעים זמירות ישראל. ישראל אומרים שמע ישראל כו' ה' אחד ורו"הק אומרת מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ ישראל אומרים מי כמוך ורו"הק אומרת אשריך ישראל מי כמוך כו' ישראל אומרים כו'. ראוי לשום לב בזה כי כפי הנראה מדבריהם כיוונו ז"ל לומר כי שבח ישראל אל הקב"ה ושבח הקב"ה אל ישראל ענינם אחד ותלויים זה בזה ויש עלינו לחקור איך ומה הוא. ובסמוך זה אלי ואנוהו הוי נדמה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה תהא רחום וחנון והדרש הזה הוא רחוק מאד. ולבוא אל באור דבריהם נקדים דברי המשורר ע"ה (תהלים ע"ג) אך טוב לישראל אלהים כו' גם מאמר (שם ק"ד) אשירה לה' בחיי כו' יערב עליו שיחי כו' גם מאמר הפייטן נאה לקדוש פאר מקדושים. אשר לדעתי הכוונה בכל זה לתת טעם על מה שיחד הקב"ה את ישראל וחייב אותם להתפלל על הטובות והשפעות וגם להודות ולברך על כל דבר ודבר כמרז"ל (ברכות מ') בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו מה שלא חייב כן אל הזולת המתענגים כפלי כפלים. אבל הנה ידענו כי החכמה תחייב את האדם להבדיל בין הטוב האמתי ובין הטוב המדומה. כמו כבוא אחד אל הנות לקנות סחורה ויראה כמה סחורות יפות הצבע נאות למראה אם לו לב חכם לא יביט אל מראיהן אבל יבדקם בטוב עצמותם אם טוב יקבל ואם רע לא יקבל כי זה דרכו מעולה לדרוש תכלית כל דבר אבל האויל יתן עיניו אך על דברים היפים ונחמדים למראה גם כי לא יתקיימו כ"א ימים אחדים. וא"כ הבורא ית' אשר עמו החכמה האמתית ודאי כי הוא מואס הדברים המשובחים לזמן מוגבל וסופן לקבל כליון והפסד והיו כלא היו אבל יבחר ויאהב רק הטוב המתקיים והנצחיי וע"כ כמו שאין הקב"ה חפץ בטובת רשעים כי הם ומעשיהם וטובותיהם ותענוגיהם כאין בעיניו כן איננו חפץ בקילוסם והודאתם על הטובות המשיגות אותם כי אין טובתם טובה שיהיה ראוי אל כבודו ית' לקבל הודאה עליה. וכן לעילה זאת אמר המשורר (תהלים קי"ז) הללו את ה' כל גוים וגו' כי גבר עלינו חסדו ואמת ה' לעולם כלומר שבחוהו על היותו משפיע אלינו (עב"י) בחסדו מה שהוא טוב ואמת מוחלט אבל את ישראל חייב בברכה והודאה כי טובתם טובה באמת כי ילכו בכח הטובה ההיא לעבוד עבודה המתקיימת לנצח. וזהו המבואר בברכת ההלל יהללוך ה' אלהינו כל מעשיך וחסידיך צדיקים כו' וסיים כי לך טוב להודות כו' ר"ל אך צדיקים יודו את שמך על הטובות וההשפעות המשיגות אותם וזהו כי מעולם ועד עולם כו' כלומר על היות אתה נצחיי וגם טובותיך אל הצדיקים המה נצחיות וקיימות ע"כ טוב ונאה לך שירתם והודאתם. וזהו אשירה לה' בחיי כו' כלומר אך אנכי לה' אנכי אשירה על טובותיו ולא אחר והטעם יערב עליו שיחי אנכי אשמח בה' כלו' ההודאה שלי ערבה עליו מפאת כי שמחת עולם על ראשי בהטובות המשיגות אותי לא כן ההודאה על טובת הזולת. והטעם יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם כלומר הם וטובותיהם יתמו ויאבדו. וזהו שדייק אך טוב לישראל אלהים כו' משא"כ אל הזולת כמאמר המדרש (אסתר א') רשעים אין להם טובה שנאמר (קהלת ח') וטוב לא יהיה לרשע:

ומעתה נבוא אל הענין כי הנה טובות הרשעים לא מלבד שאין הראוי אל כבודו לקבל הודאה עליהם מפאת היותם טובות כוזבות ונפסקות אבל עוד כביכול גנאי הוא לקבל הודאות כאלה יען כי טובתם קללה להאביד כל זכר למו כמאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וכבר המליצו ז"ל (ברכות מ') כל שהוא מין קללה אין מברכים עליו כי בהיותו ית' משפיע אל הרשע ויתן לבו תאות לבו הנה זאת תהיה אלו הסיבה הגדולה להוסיף סרה בגאוה ובוז להיות סורר ורודה באף אישי ההמון ותהיה ברכתו סבה אל קללת אחרים כמאמר החכם (משלי כ"ט) ובמשול רשע יאנח עם ומה יתפאר הוא ית' בקילוס הרשע הזה שהוא מודה ומשבח לה' על הצלחתו בחמס וגזל ב"א ומוריד הבריות עד עפר כמאמרם ז"ל (ב"ק נ"ד) הרי שגזל סאה חטים כו' אין זה מברך אלא מנאץ. והיפוך בהצדיקים כי טובתם טובה לעולם כמא"הח (שם) ברכות צדיקים ישמח העם וזהו נאה לקדוש פאר מקדושים (ועיין מ"ש עוד בבאור המאמר הזה בח"ג פ' ויקרא). וזהו ג"כ המרומז בברכת יהללוך הנ"ל כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר ר"ל טוב אל המקבל ההשפעה להודות כי טובתו שלימה וגם אליו ית' נאה ההודאה ההיא כי ע"י יתפאר. וזהו נהות דברי הילקוט עוזר ומסמיך אתה לכל באי עולם אבל לי ביותר עשאני אמירה שנאמר וה' האמירך היום להיו[ת] לו לעם סגולה כו' עד לתהלה ולשם ולתפארת ואף אני עשיתיו אמירה. ר"ל כי האמנם הוא משפיע ומטיב לכל הבריות עכ"ז יתרון עשה אל עמו ישראל כי האמיר אותם לו לסגולה להשתבח בתפלתם ולהתפאר בהודאתם מה שלא יתכבד כן מהודאת הזולת. וזהו שאמר והרי כל האומות שבחו את מי שאמר והיה העולם אבל שלי נעים לפניו שנאמר ונעים זמירות ישראל וזהו ישראל אומרים מי כמוך באלים ה' כלומר משבחים מעשי ה' וישועתו ורו"הק אומרת מי כמוך עם נושע בה' לומר הן אמת כי אין כמוהו רב להושיע אבל מי כמוך עם נושע היינו מי בעמים להתפאר ע"י תשועתם וטובתם (כי אין תשועתם תשועה ולא טובתם טובה) כמו ע"י סגולת ישראל. וזהו ישראל אומרים כי תפארת עוזמו אתה ור"הק אומרת ישראל אשר בך אתפאר וא"כ שבח המקום ב"ה ושבח ישראל משולבות ומעמדות.

ומלותדות אשה אל רעותה. ומעתה מה ישרו דבריהם בסמוך זה אלי ואנוהו. התנאר לפניו במצות כו' אבא שאול אומר הוי דומה לו כו' הנה גם הם ז"ל הניחו מלת ואנוהו על פשוטה אבל באורו אל האדם העולה שעל ידה יפאר שמו ואמרו הוי דומה לו מה הוא רחום כו' כלומר במה שיהיה האדם מעוטר ומכולל במדותיו ית' הנה בזאת יהיה שמו הגדול מתפאר ומתנאה ע"י הטובות שהשפיע אליו וכנ"ל:

אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל. ילקוט זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן ללמדך שאין מוקדם ומאוחר בתורה. הנה מה מאד ראוי לשום לב לעמוד על טעם וחשיבות מאמר אמר אויב ארדוף עד שיהיה ראוי להקדימו בתחלת הפרשה ומדוע לא יאבו בסדר שנכתב בתורה שמתחלת השירה באז ישיר כאשר יחייב משפט השיר וסדרי מליצותיו. והנראה בזה כי הנה משפט וסדר השיר ראוי להיות כפי סדר הנסים שישוררו עליהם והנס הנעשה ראשון ראוי להקדים ספורו ראשונה והב' אחריו וכן כלם. ומעתה נחקורה נא בדבר רדיפת פרעה אחרי ישראל אם נאמר כי היתה מחוייבת אליו ע"פ הדין והטבע כאשר תדון בעצמך במה שאמרו לו דרך ג' ימים נלך במדבר ועל דעת זאת שלחם שישובו אליו אחר ג' ימים וע"כ בבוא האקטורים והגידו לו כי ברח העם לחלוטים נתמלא חימה הוא וחילו ורדפו אחריהם וא"כ לא יהיה התחלת הנס כ"א כשנטבעו בים. אמנם הנה ההוראה מספורי התורה לא כן היא שנאמר ויהפך לבב פרעה כו' ויחזק ה' את לב פרעה וירדוף כו' הא לך כי רדיפת פרעה היתה מאת ה' והיא היתה ראשונה והיה ראוי להקדימה בתחלת השירה. אולם הדור ההוא שקדמה יציאתם אל קריאתם בתורה לא היה להם לדון כ"א לפי הסברא והסברא נותנת כי לא שלחם כ"א לחוג דרך ג' ימים אשר ע"כ השאילום כלי כסף וכלי זהב אמנם אל משה גלה ית' הנס הגדול הזה ועוד כפול ומכופל והוא במה שאמר לו עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים אחרי כן ישלח אתכם מזה לומר לא כאשר תדמו בנפשכם כי סבת שלחו אתכם הוא אל המקום הראוי לזבוח אבל כל מגמתו יהיה כי תלכו מזה למען לא תהיו לו עוד למוקש. וזהו שהוסיף לבאר ואמר כלה גרש יגרש אתכם מזה כלומר לא יהיה בדעתו עוד כי תשובו אליו לאחר ג' ימים ועכ"ז דבר נא באזני העם וישאלו כו' הנה יהיה נס בתוך נס כי האמנם ידעו המצריים כי לא יוסיפו שוב אליהם עוד עכ"ז ישאלו גם מסבת החן ואם מסבת המורא (עי' למעלה על מקומו) וכמו שיורה מאמר דהע"ה (תהלים ס"ח) מלכי צבאות ידודון ידודון ונות בית תחלק שלל ר"ל ידעו המצריים כי בלב ישראל לצאת ממצרים לחלוטין (וזהו הוראת הכפל ידודון ידודון ועכ"ז ונות בית תחלק שלל וכמאמר בע"ה השאילום. והמופת הגדול על ענין זה הוא מה שאמר האויב ארדוף אשיג אחלק שלל ואם היחר הנתינה בתחלה אך בדרך שאלה להחזיר להם אחר ג' ימים א"כ איך יתכן לקרוא השאלה ההיא שלל ולומר אחלק כו' כי לא יפול בזה משפט החלוקה אבל בהכרח כל אחד יטול בחזרה את שלו אם לא כי גם מתחלה היה כל נותן מחליט בדעתו כי לא ישובו עוד למצרים והיה כל א' מסיח דעתו מהם וממה שנתנו להם וע"כ אח"כ כשנתנו לבם לרדוף אחריהם היה בעיניהם כאלו יבוזו בז כמשפט כל שלל המושג במלחמה. והנה כל זאת הראה ית' אל משה במראות רוה"ק וא"כ אחר כי המוחלט הוא שהיה רדיפת פרעה ענין חדש ע"ד נס א"כ מהראוי אל השבח הזה שיהיה מוקדם בספורי הנסים המוזכרים בשירת ישראל כי הנס הזה קדם לכל הדברים וזהו שהחליטו ז"ל וגמרו אומר אמר אויב ארדוף כו' זה היה תחלת הפרשה ולמה נכתב כאן ללמדך שאין מוקדם כו' והבן:

מי כמוך באלים ה'. ילקוט מי כמוך באלו שאחרים קוראים אותם אלהות ואין בהם ממש ועליהם נאמר (תהלים קט"ו) פה להם ולא ידברו עינים להם ולא יראו עד לא יהגו בגרונם אלו פה להם ולא ידברו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אמר שני דברים בדבור אחד מה שאי אפשר לבו"ד לומר כן שנאמר (שם ס"ב) אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי ע"כ. הנה מה שדרשו מי כמוך באלו שאחרים קוראים אותם אלהות הוא בעצמו מאמרם ז"ל (בילקוט יתרו) לא יהיה לך אלהים אחרים וכי אלהות הן הלא כבר נאמר כי לא אלהים המה ומה תלמוד לומר אלהים אחרים שאחרים קוראים אותם אלהים אמנם עכ"ז ראוי לשום לב על כלל המאמר מי כמוך כו' איך יתכן לקחת מופת על גדולת אלהותו ית' מפאת היותו נעלם ומרומם מאלהי זרים מעשה ידי אדם וחלילה חלילה להעריך כן אלהי כל הארץ ולבוא אל הענין נעמוד תחלה על מאמר המשורר (שם קי"ג) ממזרח שמש עד מבואו מהלל ה' גם מאמר הנביא (מלאכי א') כי ממזרח שמש עד מבואו גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי אשר מלת שם נראית אך למותר כי מה יחסר כשיאמר ממזרח שמש עד מבואו מהלל ה'. אבל בהתבונן מעט הנה לא היה יכול לומר מהלל ה' יען כי באמת יש ויש כמה עובדים לכוכבים ומזלות השמים וכדומה מהעצבים אבל במ"ש מהלל שם ה' נכלל בזה כוונה אחרת. והוא ע"פ דמיון לגדול אחד שהיה מהולל ומפורסם בכל פאתי ארץ ויהי איש מרמה נסע מעיר לעיר ורימה את העולם ואמר על עצמו שהוא הגדול ואסף הון רב ועשו לו כבוד גדול וכאשר שמע הגדול ההוא מעשי הרמאי הזה שמח מאד לאמר הלא עכ"פ הנה שמי נכבד הוא עד כי כל המתלבש והמתהדר בשמי יתכבד באנשים ע"י טעותם לאמר כי אני הוא. כן הדבר בהעובדים ע"ז כי האף שהמה מוטעים בדרכם ויקראו אלהים ללא אלהים עכ"ז הלא העילה בזה היא מפני שחושבים על הע"ז שזהו האלהים האמת וא"כ הלא

בינך יתכבד שם האלהות. וזהו ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' ר"ל גם אותם שמכבדים לע"ז הוא בעבור שטועים וחושבים שהוא ה' וא"כ גדול שם ה' וזהו כי גדול שמי בגוים ובכל מקום מקטר מגש לשמי. ומעתה זהו שרצו ז"ל במאמר שלפנינו מי כמוך באלים מי כמוך באלו שאחרים קוראים אותם אלהות כי הנה לפי דברינו מקום לומר כי יש התנצלות להעובדים ע"ז לומר כי מ"מ למען שמו עשו כל מה שעשו. לזה אמרו מי כמוך באלו שאחרים קוראים אותם אלהות ואין בהם ממש ועליהם נאמר פה להם ולא ידברו כו' אלו פה להם ולא ידברו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אמר שני דברים בדבור אחד כו' אשר מהראוי להבין שפת יתר שאמר הכתוב פה להם ולא ידברו כי די היה לומר לא ידברו לא יראו לא ישמעו. אבל המאמר נחלק לב' דברים כי הנה כל מה שנזכר בו ית' פה ועין ואוזן וכדומה כלם הם לשבר את אוזן האדם מה שהוא יכול לשמוע אבל באמת אינו גוף ואין לו שום דמיון כלל וכמו שכתב החבר (מאמר ב' ב') שמות הבורא כלם נלקחות מפעולות הברואים. וא"כ תתגנה הע"ז בשתים. א' במה שיש לה פה והב' כי גם עם הפה לא תדבר יש לה עין וגם לא תוכל לראות וזהו עצבי הגוים כסף וזהב כו' פה להם ומלבד הגנות הזה גם ולא ידברו עינים להם ולא יראו. וזהו שסיים הילקוט ועליהם נאמר פה להם ולא ידברו אלו פה להם ולא ידברו כלומר גם פה להם גם לא ידברו אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא אמר שני דברים בדבור אחד :

עתה נחזור על דברי המשל הנ"ל פעם היה אחד מתחפש ברמאיה ואמר על עצמו שהוא הגאון המפורסם ועשה מעשה הנבזים הלובשים לבושי צניעות גם לא הסתכל מד' אמותיו וספרו בידו ודבריו מועטים. וכאשר שמע הגאון את כל הכבוד שעשו לו לא האשים אותם בזה מאומה כי רק עיני בשר להם אבל נתן האשמה בהנבל הנבזה הזה שרימה בהם לימים בא אחד מלובש כאשר ילבשו ההוללים מתנהג בקלות זולל וסובא לא תואר ולא הדר לו לא תורה ולא חכמה ואמר על עצמו שהוא הגאון הנ"ל והאמינו לקול דברו והרבו לו מאד מוהר ומתן וכבוד גדול כששמע הגאון הדבר הזה נתן האשמה עליהם לאמר האמנם כי גם הא' רימה בהם וטעו בו עכ"ז נתן להם מקום לטעות במה שהיה מתדמה למעשי ועניני אנשי הרות לא כן הנבל הזה אחרי ראותם נבלת עניניו איך עלה על דעתם לטעות בו ולחשוב עליו כן. הוא הדבר בהעובדים אלהים אחרים כי אם היתה יראתם מתדמית בכל מה לערך האלהות אף שבאמת אינה כלום עכ"ז היה ראוי לזכותם ולומר הלא טעו ושגיאות מי יבין אבל אחרי כי אין להם דמיון כלל וכלל כי לאלהיהם יש פה גם עינים גם אזנים ועוד זאת כי גם עם הפה אינם מדברים ועל הקב"ה נאמר אחת דבר אלהים שתים זו שמעתי מה שאין הפה יכול לדבר וא"כ האשמה בראש השוגים ההם כי אין דבר בו שיהיה מקום לטעות על ידו וזהו מי כמוך באלים ה' וכדברי הילקוט הנ"ל כלו' ואיך יתכן לטעות בדבר רחוק כזה :

תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' כו'. עי' בחלק הא' (ריש בראשית) כי שם בארנוהו על נכון :

ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה כו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך. הנה מכבר העירו רבים בזה אם אין מכה רפואה למה. והנראה בבאור הענין בהזכיר פי' המפרשים על בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות כו' והוא כי צרכי האדם נחלקים לב' סוגי' מהם הכרחיים שלא יספיק לו בלעדם כמו מים לחם ומזון וכדומה מהדברים שאין להתקיים בהעדרם ויש מהם דברים תענוגיים אשר בהעדרם לא יחסר אל האדם מהשלמת קיומו דבר אבל הוייתם אך לתת עונג ועדן אל בעליהם. וזהו בורא נפשות רבות וחסרונם מוסב על דברי ההכרחיים אשר העדרם הוא חסרון אל הקיום ועל כל מה שברא להחיות מדבר מן המותרות. ומעתה נחקורה נא אל מי מב' סוגיות האלה נייחד התורה והמצוה שנתן לנו ית' היינו אם שהיא אצלם הכרחיי להחיותנו אשר בלעדה לא היינו יכולים להתקיים כלל או כי גם בזולת התורה והעבודה היינו מתקיימים בעוה"ז כמו שיש קיום לכל הנבראים אבל הוא ית' חפץ חסד והפליא טובתו אתנו להוסיף שלמות על שלמות הראוי (כענין יפיפית מבני אדם) לזכותנו ברב טוב הצפון לעו"הב וכמאמר להנחיל אוהבי יש. והנפקותא בזה אם יש מקום אל האדם להתפאר בתורתו ולהשתבח בעבודתו כי אם יהיה אל התורה בחינת קנין עודף לגדל ולרומם קרן האדם יותר ממה שראוי אל בחינה האנושית הנה יש לו להתפאר ולהרחיב בנפשו עוז בהיות לו יתר שאת ע"י התורה לא כן אם מבלעדי התורה היה האדם חסר השלמות ונעדר התקומה והתורה משלמת ומעמדת אותו על כנו הראוי לו איך א"כ יתגאה במה שהוא נעדר החסרון כאשר לא יתגאה הבלתי מחוסר אבר ולהיפך הרשע ראוי אליו קלון וחרפה במה שהוא חסר מהראוי להיות כבושת כל בעל מום *). ואל החלוקה הזאת רמז הכתוב (איוב יו"ד) אם רשעתי אללי לי וצדקתי לא אשא ראשי. ר"ל כי בצדקותיו אין לו להתפאר שלא קנה על ידיהם קנין עודף בלתי העדר החסרון וכמאמר אם למדת תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת היינו כי רק

יריעות האהל בהשלימך

*) **וזהו** כוונת דברי הנביא (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו כו' מלת ואמרתם תהיה נווי כמו ואמרתם זבח פסח ור"ל כי יש עליכם להתבונן במהות האהבה ולא תעלו על דעתכם כי מסבת מעלתכם העודפת על כל ע"כ הקב"ה אוהב אתכם לא כן הדבר כ"א הקב"ה שמח בכם במה שאין ההם

בשלימך התנאי הזה כשלם יצירתך ואם יחטא ויאשם הנה אוי לנפשו כי משחתה בה. והכ"מ הב' אם היה יכולת בידינו להסתפק בעולם הזה באין תורה אזי (בשגם כי הוא תוסיף שלמות ברוח האדם עכ"ז) היתה עלינו למשא וכמליצתם ז"ל לא מעוקצך ולא מדובשך כי בוודאי על כל פנים ולכל הדעות לא יפול דבר מכל אשר דברו חז"ל זכה נעשית לו סם חיים לא זכה נעשית לו סם המות לא כן אם בלעדה היה האדם מגואל נגוע ומוכה והקב"ה בחמלתו שקד על רפואתו והצלתו כמאמר (משלי ד') כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא ודאי כי אין לאדם לקוץ בתורתו ית' ועוד יחייב את עצמו להתאמץ בכל עוז ללמוד וללמד לשמור ולעשות להשלמת רוחו ונפשו. וכן אל טונה זאת הסכימו רז"ל במה שאמרו (ברכות ד') כל העוסק בתורה יסורין בדלים ממנו בהוראה כי אם לא יעסוק בתורה אין לו להתרעם על הקב"ה לומר שהוא מביא עליו יסורים אבל הנה היסורים מוכנים ועומדים אתו מכבר בלתי בעסקו בתורה הוא פועל בעצמו כי יבדלו היסורים וזהו כל העוסק בתורה יסורים בדלים ממנו. וזאת הקדים ית' לדבר אלינו טרם קרבנו לפני הר סיני ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך והאזנת כו' כל המחלה כו' לא אשים עליך כי אני ה' רופאך כלומר במה שתקבלו תורתי תשיגו רפואת תעלה מכל מחלה ומכל יסורים:

עוד באור ע"ז בהקדים מאמר הנביא (ישעיה נ"ז) שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו.

באור הדבר דע כי מה שזכרו הנביאים ז"ל מאמר רפואה וארוכה מחלה ונגע אינם מדברים ממחלת הגוף ומרפואתו אבל עיקר עסקיהם היה מענייני הנפש אשר בהיות הנפש בלתי מטוהרה מחלאת זוהמתה והיא נכתמת ומגואלת בהבלי מדות הרעות תארו אותה ע"ש חולה כמו שזכר החכם ע"ה פעמים רבות חולה רעה ראיתי כו' וכן אחר שתתכבס תעונה וסר ממנה נגע חטאתה יפול עליה מאמר רפואה כמו (הושע י"ד) ארפא משובתם וכמאמר (ישעיה ו') השמן לב העם כו' פן יראה בעיניו כו' ושב ורפא לו. ועתה דע לך כי זה כלל גדול כל היותר רחוק מן התורה ומן הקדושה הוא יותר מוצלח ויותר שבע ומעונג בטובות העוה"ז כמה שידענו מהשגת פרנסת הנבראים שהיא יותר קלה מהשגת המדברים וכן העמים יותר מעב"י הקרובים אליו ית' והשגת הכהנים מועטת מהשגת הזרים עד כי הנביאים הקרובים והנאמנים בכל ביתו מרוחקים מן העוה"ז מכל עד שהיה אליהו לבוש אדרת שער ומאכלו לחם זמים. ואם אין טעם הדבר מבואר אצלנו בפרט עכ"ז בדרך כלל ידענו מן החכמים הראשונים כי כמו שהאדם החולה מצמצם מאכליו ומשקיו שלא להשחית גופו כן משפט הקרובים אל ה' בעלי הנפשות הקדושות כי שקד ית' על שמירתם להבדיל אותם מכל התענוגים המדומיים שלא יתגאלו בפת בגם ושלא יכתימו נפשם בתלאות התאוות החומריות והנביא ע"ה ייחד הדבר הזה אל הרפואה. וזהו שאמר שלום שלום לרחוק כלומר הרחוקים מהשם מושלמים ומוצלחים בשפע רב ובכל תענוגי עוה"ז ולקרוב אמר ה' ורפאתיו כלומר לישראל עם קרובו המעיט התענוגים המדומיים למען הפק רפואה לנפשם היקרה וזהו שהזהיר ית' אותנו בדרך כלל ויאמר אם שמוע תשמע כו' כל המחלה כו'. והוא ע"פ דמיון לאחד שהיה מבקש להיות משרת אצל קצין גדול אמר לו בעליו אבל תדע כי אם נתת את לבך לשרת בביתי למען תהיה מאוכלי בשר הבריאה ולהתענג בדשן המטעמים הנה תהיה נחדל גם מלחם ומזון אבל מהצורך אליך שלא לתת לב כלל אל התענוגים כ"א לשרת אותי ולשמור עבודתי בתמידית ולסוף ממילא יגיעך התכלית הטוב. כך אמר הקב"ה לישראל אם שמוע תשמע כו' כלומר אם רצונך להקשיב ולשמוע לקול ה' אלהיך (וזאת הוראת שמוע תשמע מקור עם הפעולה) והישר בעיניו תעשה והאזנת למצותיו כלומר אם כן תקבל עליך הנה זאת אני עושה עמך כל המחלה אשר שמעתי במצרים לא אשים עליך הכנים כל התאוות הזרות והפלגת השלוה והתענוגים המדומיים תחת שם מחלה להיותם בעוכרי הנפש והמסבבים מחלתה וזהו אשר שמתי במצרים לא אשים עליך. ר"ל לא ארבה לכם מותר התענוגים כמו שהרביתי להאומות והטעם כי אני ה' רופאך השוקד על שלמותך והצלתך:

ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר לכם לחם כו' דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא. הנה מהראוי לשית לב מה ענין המן להיות נסיון על ידו אם ילכו בדרכי התורה אם לא. ונזכיר לזה דברי המדרש ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו הה"ד ברוך ה' יום יום. אמר הקב"ה לישראל במדה שאדם מודד בה מודדים לו אני נתתי לכם את התורה שתהיו עוסקים בה יום יום שנאמר (משלי ח') אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום וכן (ישעיה נ"ח) ואותי יום יום ידרשון חייכם שאשביע אתכם לחם מן השמים דבר יום ביומו. ולבוא אל באור הענין נעמוד תחלה על באור הכתוב שזכרו ז"ל אשרי אדם שומע לי אשר מהראוי היה שיאמר שומע בקולי או לדברי. והנראה בזה עם מה שידענו כי כמו שהכין ית' מזון הגוף מהמאכלים והמשקים והזולת ממחסוריו כן ראה והתקין מזון הנפש מאין תקח ארוכתה ומאין תשאב מימי חיותה והוא התורה והמצוה והמעשים טובים וכמאמר לכו לחמו בלחמי כו' וכמו שהגוף אם ירצה יסתפק

במיעוט

יריעות האהל

אתם חסרים מאשר ראוי להיות והעד הלא את עשו ליעקב כו' ואת עשו שנאתי כלומר אם קיום התורה הוא ענין מהמותרות על שלמות הראוי אין מהראוי לשנוא את הבלתי שומרה אם לא כי הוא נעדר ומחסר השלמות הראוי:

במיעוט ההכרחי מה שלא יספיק לו בלעדו כן במזון הנפש יש שיסתפק בתורה בשיעור ההכרחי לבד מה שאי אפשר בלעדו ולא יותר, וכענין שאמרו ז"ל (מנחות צ"ט) אפילו לא קרא אדם אלא קריאת שמע שחרית וערבית קיים לא ימוש ספר התורה כו'. וזהו משפט הממונים להסתפק במיעוט ההכרחי הזה אבל לא כך אמר המשורר (תהלים קי"א) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד, היינו כי נפשו כמהה ונוקקת לדבר ה' ית' עד כי יהיה לו הלילה למשמר והיום למלאכה וכל הימים אשר הוא-חי לא יספיקו לו למלא חפץ לבבו כאשר שאל דהמע"ה (שם צדי"ק) למנות ימינו כן הודע ונביא לבב חכמה. וזהו מה שאמר (שם כ"ז) אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש כו' ירצה כי בחפצי העוה"ז אם ישאל אדם דבר מאת הקב"ה ויתן לו שאלתו לא יבקשהו עוד אחרי כי כבר השיגו *) אבל דהע"ה שאל דבר

נפשיו

יריעות האהל

*) וכי תשאלך נפשך הלא מכבר אמרו ז"ל (במדרש קהלת) אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מנה רוצה מאתים מאתים רוצה ארבע מאות הסכת ושמע את אשר אשכילך ואורך בענין זה. ראשונה מהצורך אלים להעיר על עיקר הדבר איה איפוא יתגונן כן בלב אנוש אשר עד עולם לא יוכל להשביע נפשו ולומר די על מה שבידו הלא כבר התלונן דהמע"ה ואמר (תהלים קי"ט) לכל תכלה ראיתי קץ היינו כי כל עצם מחפצי עוה"ז יש לו קץ וגבול תוך השלשה מרחקים וא"כ יתחייב מצד הטבע כמו שהעצם ההוא יש לו גבול וסוף ותכלית כן היה מהראוי אשר החמדה והתשוקה אשר יהיה לאדם אל עצם זה יהיה ג"כ גבולי ותכליתי כאשר העיד החכם ואמר (קהלת ז') גם את זה לעומת זה עשה האלהים היינו כי המדות נמדדות כפי ערך העצמיות לכל בכן חיי האדם וא"כ מדוע יגדל כח החמדה אשר אל העצם מערך העצם עצמו אלף פעמים ככה ומעולם לא מת אדם וחצי תאותו בידו. אבל לעמוד על חקירתנו זאת נזכיר דברי שהע"ה (משלי א') חכמות בחוץ תרונה כו' עד מתי פתיים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם אשר מאמר עד מתי הוא חסר הבאור כי מהצודק היה שיאמר למה פתיים תאהבו פתי כי מאמר עד מתי מורה כי עד היום הזה אין לשאול למה אהבתם את הפתיות רק הוא שואל ואמר הגידו לי עד מתי הלא דבר הוא (ועי' בזה בספר קול יעקב קהלת על מאמר יקר מחכמה מכבוד ותמלא דברים נכחים):

דע כי כל הכחות והמדות הנטועות בנפש האדם כמו החמדה והתשוקה וההשתדלות והחריצות כלם נוצרו באדם בעצם וראשונה רק עבור ענין מיוחד בתכליתו למעלה ראש היינו לתורה ולתעודה לעבדה ולשמרה לאהוב התורה ולחמוד אותה להשתוקק לדבקותו ית' ולמצותיו הטובים ולהשתדל בהם בחריצות שונות ולא היתה הכוונה בנטיעות הכחות היקרות האלה בעבור ירדוף האדם בהן אחר תאוות עוה"ז ותענוגת הגוף שאין מי יכחיש זה בכל המדברים. אבל הלא עכ"ז יתחמץ לבב אנוש לחשוב ולומר אם הדבר כן מדוע זה כל האדם יתאוה תאוה לרדוף אחר תענוגי הגוף ומעולם לא ישבע בהם ורב שיהיה עשרו וסגולתו יחפוץ יותר ויותר א"כ מקום לומר חלילה כי האדם מוטבע על זאת היינו כי הכחות והחמדות נוטעו בו לתכלית פחות הזה לאהוב תענוגי הגוף ולרדוף אחריהן בחמדה גדולה כאשר עם נפשו. אמנם בהתבונן מעט נקנה דעת כי עי"ז עצמו מה שהאדם אוהב תענוגי העולם מזה עצמו יתברר לו מופת נמרץ על אמתת אמונתנו וקבלתנו שאין לאהוב את התענוגים מאומה וכל הכחות והחמדות לא נוטעו בנפש רק בעבור התורה והמצוה. כי הנה ידוע אשר התאוה והתשוקה מחולפת בין האנשים זה ירדוף למלא גרונו בדברים ערבים ולהתענג בתענוגים וזה אוהב כלים מכלים שונים וזה ללבוש שני עם עדנים וזה רודף אחר הכבוד וגדולה וזולת מהתאוות המדומות מה שאין מקום כלל להסתפק ולומר כי כן היתה כוונת הבריאה שזה יחמוד סוג זה מן צרור ההבלים וזה בהבל אחר הלא כבר העיד הכתוב ואמר (קהלת ז') אשר עשה האלהים את האדם ישר רק והמה בקשו חשבונות רבים א"כ בע"כ נחליט ונאמין כי אלהים ית' הטביע באדם רוח תאוה המתנוססת בקרבו לחמוד ולחפוץ ולרדוף להשיג שלל חלקי המציאות המגיעים את האדם אל האושר וההצלחה רק מפאת העדר ידיעתם והכרתם נבוכים הם באושר הטוב האמתי ויבחר כל א' בדבר זולת דבר כ"א היה כל אחד קולע אל עצם המאושר באמתו היו משתוים כלם בחמדותיהם ותשוקותיהם אבל הנה האמת אינו רק אחד והשקרים וההבלים הם רבים ולכן בהטותם א"ע מן האמת כבר יתחלקו במיני תשוקותיהם זה להבל זה וזה להבל אחר ע"ד מאמר (משלי א) תחת כי שנאו דעת ויראת ה' לא בחרו, וכמו שאמר הנביא (ישעיה ה') הוי אומרים לרע טוב ולטוב רע היינו לא שמו לב לחקור תכלית כל דבר להשות תשוקתם ותאותם אל דעת התורה ולבחור ביראת ה' שזהו תכלית הכוונה בעצם וראשונה בבריאת האדם:

אמנם העדים הנאמנים על הכלל הזה א' הוא מה שזכרנו כי החמדה היא תמיד יותר גדולה מן העצם המבוקש כמו שתראה כי יתאוה אדם לבירה גדולה העולה לסך גדול הנה הנאתו ושמחתו עדי רגע והפסיד לעצמו כמה סלעים עי"ז, הנה זה יהיה לך למופת נמרץ כי עיקר החמדה והתאוה והתשוקה היה בעצם וראשונה רק בעבור עצם יקר ונכבד הוא התורה שנאמר עליה יקרה היא מפנינים כו'. וא"כ בעבור עצם יקר כזה היה מהצורך לבנות ולנטוע בנפש האדם כח התשוקה באופן נפלא גדול מאד במדתו למען יהיה משוער כפי החמדה המתחייבת לסגולת התורה היקרה ואת זה לעומת זה עשה האלהים וכנ"ל. ולכן אם היה אדם הולך עם החמדה הגדולה הנפלאה הזאת לשקוד על התורה היקרה מכל כלי חמדה ודאי היה משתוה כח ומדת החמדה לעומת העצם הנכבד אכן להיותו כמתעתע הולך ורודף ומעלה חרס בידו א"כ על ידי זה יסובב שתהיה התשוקה יותר גדולה מן העצם המבוקש. ממש כנער קטן הלובש לבוש אביו יהיה סרח העודף פנים ותאור גם

נפשו אשר גם אחרי כי יפתר לו ה' לעשות שאלתו עכ"ז נפשו לא תשבע ולא ירף ממנו מלבקש עוד על הדבר ההוא בעצמו כי מדי תתבונן נפשו ויגדל שכלו יוסיף אומץ בתשוקתו ולצעוד משלמות אל שלמות וזהו אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש היינו אבקש אותה אף אחר שאשיגה (ועיי' דבר זה באורך בחבורנו ק"י איכה במאמר זכרה ירושלים) וזהו אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי כו' לשמור מזוזות פתחי. והוא ע"פ דמיון למשרת העומד בבית החיצון ואין לו רשות ללכת לנפשו רק להיות עומד מוכן אולי יצטרך לו אדונו עבור איזה דבר הנה בקל יקראהו וימצאהו ויש שיבוא אל אחד איזה סוחר עם סחורה וזה היה לו דבר עם אנשים ואמר אל הסוחר עמוד נא בחדר החיצון וכאשר אצטרך לך אקראך אלי. והבדל בין ב' אלה כי המשרת מוכרח לעמוד שם פן יקרא אליו אדונו אבל הוא עצמו חפץ יותר שלא יקרא אותו ולא יטריח בשימושו לא כן הסוחר הזה כי כל ישעו וכל חפצו לשמוע דבר ממנו כי הוא קורא אותו להשתכר בסחורתו. וזהו הוראת אשרי אדם שומע לי ר"ל נוטה אוזן ומצפה לשמוע אולי אני קורא אותו והיא מליצה על העובד מאהבה שהוא דורש ומבקש חפש מחופש לחייב נפשו בעבודה יותר ויותר מאשר הוא עובד עתה וזהו אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי כו' לשמור מזוזות פתחי ר"ל שהוא ממציא עצמו בכל לבו ונפשו לשמוע דבר ה' עוד יותר והאמנם כי הבחינה הזאת לא תתראה באדם בהנגלה ממנו כמו שהיא בקרב

לבו הנה יש מופת נאמן שעל ידו יתברר יושר סתרת לעין כל והוא בהזדמן לפניו דבר המטריד אותו מתורתו או מעבודתו ובא אחר וקבל על עצמו לבצע מעשה הדבר ההוא בהשתדלותו בעבורו כי אז תראה כמה תחשב לו לצדקה מה שרעהו פרק ממנו הטרדה ההיא לא כן הדבר באיש מנוחה והאדם בטל כי אם תפגעו איזה מלאכה תהיה אצלו למניאה גדולה לבלות זמנו בה וזה היה ענין המן שכלכל יתב' את ישראל במדבר באין טורח כלל ובזה היה להם נסיון אם לבם שלם באהבת התורה והמצות יחוייב כי יערב לנפשם העדר טורח בקשת המזונות להיות נקי לבית ה' לתורה ולתעודה. וזהו ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו הילך בתורתי אם לא כי אם הם חפצים בשקידת התורה יחוייב כי ישבעו נחת מן המתן הזה. וזהו דברי המדרש במדה שאדם מודד כו' הקב"ה נתן לנו התורה לעסוק בה יום יום כו' חייכם שאשביע לכם לחם מן השמים יום ביומו למען אנסנו כו' וכמו שבארנו:

ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק. מדרש למה יהושע אמר לו זקינך אמר את האלהים אני ירא ובזה כתיב (תנא) ולא ירא אלהים יבוא בן בנו שאמר את האלהים אני ירא ויפרע ממי שנאמר עליו ולא ירא אלהים. והדבר פלאי וכי בעבור שאמר יוסף את אלהים אני ירא טוב מהצירך אל מי שנאמר בו ולא ירא אלהים ליפול בידו דוקא הלא באמת כל שבטי ישראל גם כי לא נאמר אצליהם את אלהים אני ירא עכ"ז מקובל

ומאומת

יריעות האהל

באורכו גם ברחבו. הנמשל מובן כבר מעצמו. והמופת הב' הוא מה שהערנו עליו מדוע לא תשבע נפשו גם אחרי השיגו תאותו ועוד הוא מתאוה יותר כי אחרי שיהיה לו המאתים ירצה ארבע מאות. אבל הנה מזה יבחן אמתת הענין כי עיקר כח התשוקה היא רק בעבור התורה ולכן היה מהצורך אליו ית' לנטוע התשוקה באופן נפלא כל כך בלי גבול ובלי תכלית למען תהיה מדת התשוקה נמדדת אל התורה שנאמר עליה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים כי כן ראוי אליה כי תתוסף ותתרבה התשוקה עם תוספת השגתו כמ"ש למעלה. כי אלא כן היה מקום אל האדם אחר אשר ילמוד איזה פרק או הלכה אחת לומר כבר שבעה לה נפשי לא אלמוד יותר לכן היה ההכרח לנטוע כח התשוקה באופן שלא יוכל להשביע נפשו למען ישתדל בשקידה אחר שקידה וכמאמר רחבה מצותך מאד ולכן אם היה האדם הולך בכח התשוקה הזאת אל התורה לא היה מוצא בהתורה את שביעתו. ואחר היותו סר ומשתולל בתענוגי הגוף יחוייב ג"כ מאמר אוהב כסף לא ישבע כסף כי הכח הנטוע בנפש לא ישנה את טבע פקודתו אשר הפקד עליו לבלי ימצא את שביעתו בעבור התורה הארוכה והרחבה וכמו שביארנו. והדמיון בזה כאשר יזדמן אחד שיהיה לבו כואב ונתעלף והולך לביתו ואומר כמדומה לי שאני רעב תנו לי לאכול ואוכל ואינו משיב נפשו ואומר עוד שהוא צמא ויצוה לתת לו משקה ושותה ורוחו לא שבה אליו. והסבה לזה כ"א היה באמת רעב או צמא הנה בהכרח אחרי אכלו ושתותו יחוייב כי יסור כאב לב ממנו אבל האיש הזה באין ספק לבו חולה עליו על ענין אחר ולכן יכאב לו אחר האכילה כאשר בתחלה. כן אם באמת היתה התשוקה המתנוססת בנפש האדם בעבור המנה או המאתים יחוייב אליו באין מנוס להשביע נפשו כאשר ישיג תשוקתו. אכן כאשר לא ישבע יבחן מזה כי לבו חולה עליו לסבה אחרת והיא התורה אשר אך עבורה היה מהצורך להטביע תשוקה נפלאה לאין תכלית להיותה גם היא בלתי תכלית. וזה יהיה הרמוז במאמר שהע"ה עד מתי פתיים תאהבו פתי כלומר כאשר היה לך מנה שאלת מאתים מאלת מאתים תבקש ד' מאות מדוע יהיה כזאת בעניני עוה"ז שכלם תכליתיים ותשוקתך אליהם תהיה לאין תכלית הלא את זה לעומת זה עשה האלהים. ועוד תתבונן שנית ולצים לצון חמדו להם התהכם הכתוב ויחפש בין כל חמדי ותאוות עוה"ז את הכחות והגרוע שבכלם כי מה בצע אל הלץ כאשר יליץ ועכ"ז אם יהפוך אחד לבלוס פיו במתג ורסן לא יוכל לו וא"כ תוכל לבחון כי התשוקה היא תמיד יותר גדולה מן העצם המבוקש. וזהו ולצים לצון חמדו להם חמדה היא עזה מאהבה ואין בזה כדאי לאהבה אך כי להמדה אם לא כי עיקר הכחות האלה המה לעניינים יקרים באמת. וזהו תשובו לתוכחתי הנה אביעה לכם רוחי אודיעה דברי אתכם בעבור מה התעתדו הכחות האלה. והענין נחמד ונעים ללב מבין:

ומאומות אצלנו שהיו יראי אלהים באין ספק כלל רק אצל יוסף היה מהצורך אל הכתוב לכתוב כן מפני ההזדמנות ואם כן אין מההכרח אל עמלק ליפול ביד יוסף דוקא. והנראה כי באו ז"ל להשיב בזה על מה שיש לשאול לכאורה במה שהאשים הכתוב את עמלק ואמר עליו ולא ירא אלהים מי זה אמר אשר הנכרי אשר לא מזרע ישראל הוא מחוייב להיות ירא אלהים עד שתהיה שלילות היראה נחשב לו לעון וחטא הנה על זאת הוכיחו ואמרו יבוא בן בנו של מי שאמר את האלהים אני ירא כו'. והוא ע"פ משל לשני אחים שהיו בעיר אחד עשיר ואחד עני והיה העשיר מפרנס את העני והיה מספיק לו כל מחסוריו ממאכלים ומשקים ומלבושים וכדומה והיה דרכו תמיד לתת לאחיו העני המלבוש אשר הפשיט מעצמו אחרי בלותו ואחרי אשר נהפך הודו למשחית והעני הזה בלובשו את המלבוש ההוא אחר איזה ימים ראה אותו העשיר והנה המלבוש תלוי עליו ולבו מגולה החוצה ובטנו נראה לחוץ ושאל אותו העשיר על זאת ויתנצל ויאמר מה אעשה אחי כי נתת לי הלבוש הזה אחרי משחתו וכבר אין בו קרסים לחבר את שוליו ויתעשת העשיר לבחון את אחיו ולנסותו ויקחהו וילך עמו אל סוחר אחד ויקח אצלו ממין אחד על ב' מלבושים א' בעבורו והב' בעבור אחיו אחר ימים אחדים פגע בו בשוק והנה הוא הולך עוד כדרכו מעולם ויהי העשיר מתווכח עמו לאמר הבט נא וראה כי עתה נעשו המלבושים בזמן אחד ואותו שאני לבוש בו הוא ביפיו והדרו ובטוב תארו ויען העני בשחוק ויאמר האם רצונך לשנות חקי הטבע הלא זהו משפט וחק הטבע אל העני להיות כנפי כסותו פתוחים בלתי מחוברים העשיר הזה בהכרח קבל תשובתו ויהי היום והיו שניהם על סעודת נשואים והיה הבדחן מתחפש ובא בדמות עני במלבושיו ובכל תנועותיו ויחרדו לקראתו כל הקרואים לראות אותו ומעשהו והליץ בו גם העשיר ההוא וירא והנה שוליו מחוברים בקרסים אז אמר אל העני עתה אין לך תשובה כי הבדחן הזה מתחפש עתה ונוהג מנהגי העני בכל הדברים וכנפי כסותו מחוברים יבחן בזה כי גם העני באמתו הולך כן כי כן דרך המתחפש לבלי השאיר שריד מכל המעשים והתנועות המיוחדים לאותו שהוא מתחפש בדמותו. הנמשל כבר מובן כי הכתוב האשים את עמלק והפליג ואמר עליו זכור את אשר עשה כו' עד ולא ירא אלהים. אך כדי שלא יתנצל לאמר כי הנכרי אינו מחוייב להיות ירא אלהים בשום דבר ואינו ראוי ע"ז לעונש כלל הנה המכריע על זאת הוא יוסף שהיה מתנכר במצרים ומתחפש בדמות נכרי עד שלא הי' מדבר עם אחיו כ"א ע"י מליץ ועכ"ז לא נגר על דל שפתיו מלאמר את האלהים אני ירא. ואם היה משפט הנכרי שלא להיות ירא אלהים איך א"כ הוציא יוסף דבר זה מפיו הלא יהיה נתפס ע"ז ליהודי אם לא כי גם הנכרי מחוייב להיות בו יראת אלהים וא"כ מגיע עונש לעמלק ורק ע"י יוסף. וזהו יבוא בן בנו שנא' בו את אלהים אני ירא ויפרע מאותו שנאמר בו ולא ירא אלהים והבן:

פרשת יתרו

וישמע יתרו כו' את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל כו' עד ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל. ההרגש מבואר מה זה היה לו למשה לספר ליתרו אחרי כי כבר שמע. והנראה כי יתרו הבין כי כל המעשים שנעשו לישראל כלם היו בזכות משה שהיה שקול כנגד כל ישראל. והאמת הוא בהיפך כי כבר אמרו ז"ל (ש"ר מ"ב) אמר הקב"ה למשה לא בשביל כבודך אתה עולה לכאן אלא בשביל כבוד בני כו'. וזה ידוע כי מעלת הכלל היא עודפת על מעלת הפרט וא"כ מבואר כי כל גדולת משה היה אך בעבור ישראל. וזהו וישמע יתרו כו' את כל אשר עשה אלהים למשה כו' ר"ל כי אליו באה השמועה אשר כל הכחות האלה היה עיקרם בעבור משה וממנו זכו גם ישראל וזהו למשה ולישראל. ובא משה ע"ה והעיר אותו על ההיפוך וזהו ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים היה אך על אודות ישראל היינו בזכותם לבד ולא בעבורי. וביררו לו הדבר במופת ואמר את כל התלאה אשר מצאתם בדרך והוא ע"פ משל לא' שבא לבית מחותנו וראה אצלו כמה יקרים מכסף וזהב ולימים חזר ובא אליו ולא ראה אותם וירא את פני מחותנו והנם רעים כי הוא נעצב ונכלם מפניו וישאל אותו לאמר מדוע אתה ככה נכלם מפני ובתוך הדברים שאלו גם כן על כליו היקרים אמר הלא זה הוא כלימתי כי נתמשכנו כלי היקרים ואינם בעבור סך ידוע שלויתי עליהם אמר לו אחי אין זה בושה הלא עוד זאת היא נחמתי כי עתה ידעתי כי הכלים שלך הם מה שהייתי דואג ואומר בלבי אולי שאולים הם אצלך. הנמשל כי מקובל ומאומת אצלנו מי שמטיבין לו בזכותו הנה יעדרו ממנו בהעותו ויתמשכנו טובותיו בחטאיו (עיי' רמב"ן על מאמר ויחשבה לו צדקה) לא כן אם בזכות אחרים אין מקום לקחתם ממנו כמאמר רז"ל (ברכות ז') רשע וטוב לו רשע בן צדיק היינו בהיות טובותיו בזכות אחרים לא יתמשכנו על רוב עונותיו *). וזהו ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים (היה רק) על

*) **ואולי** זהו מ"ש (שמואל ב' ז') וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם כו' אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים כו' וחסדי לא יסור ממנו כו'. ולכאורה אין לזה טעם מדוע לא יסיר יתב' ממנו את החסד כאשר סר מאת שאול ונתן המלוכה אל הטוב ממנו. ועם הכלל הנאמן שזכרנו יתכן מאד כי הקב"ה הבטיח כלן

אודות ישראל היינו בזכותם והעד את כל התלאה אשר מצאתם בדרך כלומר כי תיכף ומיד כאשר קלקלו מעשיהם בנסותם את ה' יגנשו בפגיעת לוחמים רבים וירדו מגדולתם ונתמשכנה מעלתם אשר מזה יבחן כי רק בזכות עצמם הפלא ה' בגדולתם והצלתם:

עוד יתכן בזה בהקדים מאמר רז"ל (ברכות נ"ד) חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה. שהוראת לשונם הוא כי שתיהם לפניו והוא מברך על הטובה מחפץ לבבו והעירו הם ז"ל לברך גם על הרעה וע"ד מ"ש (תהלים ק"א) חסד ומשפט אשירה כו'. והוא כי יש ב' בחינות בנותני הודות על הצלתם ממקריהם יש יודה על הצלתו ולבבו יחשוב לו כי עיקר דבר המאורע היה למותר ולמה לו המקרה שיצטרך אל הצלה. ויש שיחייב עצמו להודות גם על המקרה כי הוא מכיר שהכל בא אליו מאתו יתברך לטובתו ולתועלתו להטיב אחריתו כמאמר (שם ק"ג) הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי. וזהו חסד ומשפט אשירה כלומר כמו שאני מודה על חסד ההצלה והישועה כן אני מודה על המשפט. וזהו חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה ר"ל כשם שהוא מברך על הטובה עתה כן הוא חייב לברך על שסבב עליו מתחלה את המקרים כי אף הם היו מפיקים טובתו ותועלתו. וכן נאמר על העתיד (ישעיה י"ב) ואמר ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני כלומר נודה לעתיד על המקרים כי המה סבבו הטובות והנחמות העתידות במהרה. ומעתה יתכן כי יתרו לא השיג בשמועתו רק טובת ההצלה ולא חשב חסדי ה' כ"א מאת האל ית' לפקוד בנסי הגאולה וזהו וישמע יתרו כו' את כל אשר עשה ה' ט' כי הוציא כו' אולם הגלות וסבל השעבוד הפליג מכנגד פניו כי חשב זאת לענין מקרה והזדמן. וע"ז בא משה ע"ה והחכים אותו כי כל מה שקרה אותם במצרים מתחלה היה הכל בהשגחה ובכוונה מכוונת להפיק טובת ישראל. וזהו ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל למען השרש בקרבם רוח יראה ואמונה לקרב אותם אל הקדושה ואל קבלת התורה וכנ"ל. וזהו שסיים אחר כך ויחד יתרו על כל הטובה ט' ובדרש (מובא ברש"י) על כל הטובה זו התורה ממש כדברנו:

ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה ואת שני בניה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי כו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי. ראוי להבין לאיזה תועלת זכר הכתוב פה שמות הבנים הלא כבר ידועים גם מספור לידתם בפרשת, שמות ומה גם כי יפלא על זכרון טעמי השמות מה ענינם פה כי יתכן לתת טעם בעת שנקראו בשמות האלו לומר כי המה מכוונים אל ענין המאורע (וזה כבר נכתב כמ"ש ותלד בן ויקרא שמו כו' כי אמר כו') עוד ראוי לשום לב אל מה שאמר אח"כ אני חותנך יתרו בא אליך ואשתך ושני בניה עמה ובמדרש עשה בגיני ואם אין אתה עושה בגיני עשה בגין אשתך ואם אין אתה עושה בגינה עשה בגין שני בניך. והאמנם כי הדרש הזה מוכרח מלשון הכתוב שהכנים מלות בא אליך באמצע המאמר אשר מהראוי היה לכתוב אני חותנך יתרו ואשתך ובניה באים אליך אולם על הכתוב בעצמו יפלא מדוע לא אמר כלשון הזה. ואחשוב בהבנת הענין עם מה שאמרו ז"ל בילקוט אחר שלוחיה אחר שפטרה הימנו בגט ומעתה היה לו ליתרו להעלות על לבו מה לו ללכת עם בתו וב' בניה אל משה כאלו היא אשתו הלא כבר גרשה מביתו ודבר אין לה עוד עמה אבל בשומו אל לבו מה שם בני בתו אשר שם האחד גרשם ושם האחד אליעזר שהם למזכרת המקרים שאירעו לאביהם להיות לו לנס לזכר עולם ואם כן באין ספק לא שאט בבנים המזכירים חסדי ה' כאלה. וזהו ויקח יתרו חותן משה את צפורה אשת משה אחר שלוחיה כלומר שיער בנפשו כי עוד היא אשת משה גם כי כבר שלחה ממנו בגט. ואמר עוד ואת שני בניה והעילה לזה אשר שם האחד גרשם כי אמר גר הייתי כו' ושם האחד אליעזר כי אלהי אבי בעזרי כו' וא"כ יקרים הם אלו להיות זכרונים האלה רשומים בשמותם ובאין ספק עוד ישוב ויפרוש כנפיו על אם הבנים. וזהו שפקד אח"כ למשה ואמר אני חותנך יתרו בא אליך חלק המאמר לשנים לומר לבבי ידמה כי יקר אנכי בעיניך לצאת בגיני וא"ל צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא בגין אשתך צא בגין שני בניך והבן:

ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך, מדרש ר' יהושע אומר שלח לו ביד שליח ר"א שלח לו אגרת כו' ר' אליעזר אומר הקב"ה אמר לו צא ויאמר אל משה אמר לו הקב"ה אני הוא שאמרתי והיה העולם כו' אני הוא שאני מקרב אני הוא שאני מרחק שנאמר (ירמיה כ"ג) האלהי מקרוב אני נאם ה' ולא אלהי מרחוק אני הוא שקרבתי ליתרו ולא רחקתיו אדם זה שבא אצלי לא בא אלא לשם שמים ולא בא אלא להתגייר אף אתה קרבהו אל תרחיקהו. הנראה בתכלית כונתם ז"ל עם מה שאמר הפייטן הטוב ומטיב לרעים ולטובים והוא כי

הטובות

יריעות האהל

ואם לדוד אביו ואמר לו והגיד לך ה' כי בית יעשה לך ה' כי יקים ממנו בית המלכות ויכון כסא ממלכתו עד עולם והיינו בזכות דוד א"כ שוב אין להסיר המלוכה מבניו. ממש כהמחייב מעות לסוחר והוא מלובש בבגדים שאולים אין הדין נותן שיקח זה המלבושים שעליו להיות לו משכון על חובו כי אינם שלו. וזהו טעם שענין שאמר אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים כו' היינו גם אם יחטא בעונשים אחרים אבל חסד המלוכה לא אסיר ממנו בהיותה כסא דוד. וזהו שסיים שם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך כסאך יהיה נכון עד עולם.

הטובות המושפעות מאתו ית׳ להטובים לפניו יש מקום לדון עליהם ולומר כי הם באים מפאת יושרת מקבליהם כי ראויים הם שתחול עליהם הברכה והטוב. אבל באמת הדבר לא כן הוא כי מה נאמר על הטובות שמשיגים הרשעים הנה מזה יבחן כי כל ההשפעות וכל הטובות באות מאתו ית׳ מפאת טובו וחפצו להטיב עם הבריות וזהו הטוב ומטיב לרעים ולטובים כלו׳ מצד היותו מטיב גם לרעים ניכר כי הכל בא מפאת טוב המשפיע ולא מצד המקבל. וכאשר כלל המשורר ע״ה ואמר (תהלים קמ״ה) טוב ה׳ לכל ורחמיו על כל מעשיו פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון ר״ל כי כן הוא רצונו וחפצו להטיב לכל ברואיו. וכי תאמר שלא אט רואים כי הרחיק ית׳ והבדיל את העמים מאת התורה מבוע החיים וכל הטוב, אשיבך בזה כי הקב״ה התחסד עמהם להרחיקם למען טובתם והצלתם ממש כהמכין סעודה גדולה עבור הרבה אנשים ורואה ביניהם בלתי בריאים חולי האצטומכא הנה מדרכו להרחיק מהם כל חלקה טובה וכל מאכל שמן וערב ואין להם להתרעם על מעשהו שהוא מפריד ומשנה בין המסובים נותן לזולתם כשר הבריאה ולהם כל מאכל דל ורזה יען כי מחלתם גרמה להם למנוע אותם מהתענג בדשן נפשם. והכלל הזה סובב כל ההרחקות שהרחיק ית׳ את הרשעים כי לולא ידיעתו שהתורה היא להם סם המות לא היה מונע אותה מהם וא״כ גם הריחוק הכל הוא מחסד אלהים להטיב לכל אחד במה שיוכל שאת. וזהו אני הוא שאני מקרב אני הוא שאני מרחוק כלו׳ אני הוא בעצמי המטיב גם בהיותי מרחוק וזהו כוונת הנביא הנ״ל האלהי מקרוב אני ולא אלהי מרחוק וכדברינו. ולראיה על דבריהם אמרו אני הוא שקרבתי ליתרו ולא רחקתיו כו׳ כי הנה המופת החזק על אמתת הדבר הוא גר הבא להתגייר שיש בו שני הפכים בנושא אחד היינו כי המשפט לרחקו ולדחותו תחלה בכל היכולת ר״ל לספר לפניו כל האומרות שבתורה כמאמר (יהושע כ״ד) לא תוכלו לעבוד את ה׳ כי אל קנא הוא לא ישא לפשעכם וגו׳ ולאחר שנתגייר עלינו לקרבו בכל היכולת כידוע. ואין זה כ״א מטעם שכתבנו כי מתחלה טוב לו ההרחקה כי אולי לא בא זולת בעבור תקות השכר הטוב שיהיה לו בעוה״ז או בשביל כוונה אחרת נמצא שברוב הימים יתחרט ויהי תוהא על הראשונות מה שאין מזור למכתו ע״כ מזהירים ומפחידים אותו אולי יתחרט ואחרי שאנו רואים בו כי עכ״ז איננו מתחרט ולבו שלם להתגייר לשם שמים מוכרח הדבר שסופו להתקיים וע״כ מחויב לקרב אותו כי מהיום טוב לו הקירוב. (וזהו מרומז במאמר המשורר (תהלים ע״ג) כי הנה רחקיך יאבדו כלומר אותם שהרחקת הוא מסבת היותם עלולים להאבד מולת הריחוק ולכן הצמת כל זונה ממך היינו הבדלת אותם מן התורה. ולכן אמר אח״כ ואני קרבת אלהים לי טוב כלומר אותי קרב כי על היות קרבתו לי לטוב נשגב). הנשמע מכל

זה כי הנהגתו ית׳ שוה בכל באי עולם להתנהג עם כלם כפי כחם ועניינם אם לרחק ואם לקרב. וזהו אני הוא שאני מקרב אני הוא שאני מרחק והמופת ע״ז הוא משפט מצותו להתנהג עם הגר וכמו שכתבנו. וזהו שסיימו אני הוא שקרבתי ליתרו ולא רחקתיו כי המופת על המשפט כל הגרים כי כן הוא תקח מיתרו כי בבואו להתגייר היתה הטוב לקרבו תיכף ולא לרחקו יען כי הוא ית׳ ידע את לבבו כי נאמן הוא עם ה׳ ואין בו טעם לרחקו וזהו אני הוא שקרבתי ליתרו ולא רחקתיו אדם זה שבא אצלי לא בא אלא לשם שמים ולא בא אלא להתגייר אף עתה קרבהו אל תרחיקהו ועיין בחבורנו ק״ר רות על מאמר ותרא כי מתאמצת היא כו׳:

ויחד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה׳ לישראל. הנה מאמר ויחד יתרו נדרש ברז״ל לב׳ פנים הפכיים וישמח יתרו ונעשה בשרו חדודין חדודין מיצר על אבדן מצרים. וכדי לקרב הדבר שלא יהיה מתנגד אל הפשוט אמרתי עם לבי כי הדרש נעשה בשרו חדודין עיקר נושאו הוא מאמר על כל הטובה רק הם ז״ל המליצו וסמכו אותו על מלת ויחד. כי הנה משפט בני אדם הוא בהגיע לא׳ איזה טובה בלא שום הוצאות ובלי יגיעה גם כי תהיה קטנה שבקטנות עכ״ז תתעורר שמחה בלבו וישוש עליה כפי ערך השמחה הראויים לטובה ההיא לא כן אם יוציא הוצאות הרבה ובדרך רחוקה יעמול עבור השגת הטובה אזי לא ישמח בה בלתי אם תהיה גדולה כ״כ להספיק לו על הוצאותיו וכדאי להפיג צער שסבל טרדותו בבקשתה. והנה פה אמר ויחד יתרו על כל הטובה כו׳ ההוראה כי לא שמח כ״א בהצטרף הטובות כלהם והתבוננותו בהם מה שלא היה שמח על קצתם ועל מחציתם אם לא שאין בקצתם כדאי לעורר השמחה נגד רוב הצער שהשיג על אבדת פרעה ומצרים. ומעתה מלת ויחד כפשוטה וישמח יתרו ורז״ל הוכיחו ממאמר על כל הטובה וכנ״ל שבהכרח היה מיצר ובשרו נעשה חדודין:

ובילקוט ויחד יתרו על כל הטובה רי״א בטובת המן הכתוב מדבר אמר לו משה המן הזה שנתן לנו המקום אנו טועמים בו טעם פת טעם בשר טעם דגים טעם חגבים טעם כל המטעמים שבעולם. וראוי לתת טעם מה ראה יתרו להפליג בשמחה וגיל על ענין חומריי ודבר גשמיי ומה גם מה ראה משה ע״ה להפליג בשבח זה מה שהוא משתנה לכמה טעמים מה שאין דרך הפרושים האלהיים לתת שמחה בלבם מדברים כהם. והנראה בזה עם מאמר חז״ל (אבות ו׳) כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה אשר לכאורה לא ידענו מה הם הדברים שהוא מקיף אותם בכלל מאמר זוכה לדברים הרבה כי הדברים שהוא פורט אח״כ אינם צריכים להיות כלולים במאמר הכולל אחר שהוא מבאר בפרטות. אמנם יתכן לפי הכלל המבואר בספרים אשר חיות כל דבר ודבר הוא בא ממקום שרשו ומחצבו וע״כ מהטוך אל כל נברא

ומחודש להיות מחובר אל שרשו שממנו הוא יונק חיותו ואיכות חבורם הוא ע"י התורה הקדושה שהיא הממוצע בין הקב"ה ובין ברואי מטה והיא המחברת אותם אחד אל אחד והוא ע"י נעשה ונשמע כי ע"י נעשה תתחבר אל העוה"ז. היינו כי כל דבר יש לו אחיזה בהתורה ע"י המצות התלויות בו כמו תבואת השדה ע"י לקט שכחה כו' הטלית על ידי הציצית וע"י הברכה הצריכה להם וכדומה מהדברים. ולמעלה היא מחוברת על ידי נשמע שאנחנו שומעים ומקיימים ככל אשר צוה אלהינו ית' ובזאת היתה התורה ממש כסולם מוצב ארצה כו' לתת מהוד חיותה אל כל הנבראים. וזהו כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כי התורה היא שורש כל הדברים ומקור כל הטובות וממנה משיגים קיומם וכענין שאמרו ז"ל במדרש (ריש תרומה) כי לקח טוב נתתי לכם כו' יש לך אדם לוקח מקח יש בו כסף ואין בו זהב יש בו שד ת. ואין בו כרמים אבל המקח הזה יש בו כסף יש בו זהב יש בו שדות יש בו כרמים והוא מכוון לדברינו. וכן היה ענין המן שהוא לחם שמים (וכמו שאמרו ז"ל לחם אבירים לחם שאבירים אוכלים אותו) ודאי בהכרח הוא כלול מכל הטעמים המתחלקים בכל פרטי המאכלים יען כי יסודתם ומקור כל שרשם יתלכדו למעלה והיו לאחדים במקור העליון שמשם יושפע כל טעם וכל חיות *). (וזה היה ענין ברכת האבות בכל מכל כל כי הוא ית' נתן בידיהם מכלל הטוב כמו שהוא למעלה שהוא שורש אל פרטי ענפי טובות העוה"ז ומקור כלם וכן זאת היתה שמחת יתרו כי על ידי המן הכולל כל הטעמים נתברר לו כי הוא ית' ייחד לישראל מבוע ושורש הטוב כמו שהוא למעלה. וזהו ויחד יתרו על כל הטובה ר"ל על כלליית הטובות שנתן ית' ליד ישראל ובארו ז"ל בטובת המן הכתוב מדבר שהיה משתנה לכל הטעמים וכמדובר:

ומה נעמו בזה דבריהם ז"ל בגמ' (שבת ל') וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה ה' לדוד עבדו כו' שמחל לו על אותו עון. אשר לכאורה אין הדרש הזה מוכרח מלשון הכתוב אבל לדברינו יתכן כי הנה כבר הסכימו ז"ל מגלגלין זכות ע"י זכאי כו' ואם כן בע"כ הדבר תלוי בזכות הזכאי שהוא היינו כי אם יתגלגל על ידו זכות גדול בע"כ גם המזכה הוא גדול הזכות ומה גם אם יסובב על ידו זכות הכולל כל הטובות ומקור לכל הסגולות יתחייב מזה להיות גם המזכה זכותו בכל ואין צריך לומר שהוא מנוקה מעון ודופי. וזהו שהוכיחו ז"ל על כל הטובה פי' טובה כלליית (כי לולי כן היה ראוי לומר על הטובה) היינו בית המקדש שנבנה בזכותו ואם כן בהכרח אתה צריך לומר שהוא זכותו בכל ומה גם באין שמץ דבר מעון וחטא ומוכח מזה היטב שמחל לו על אותו עון והבן (ועיין בקול יעקב ריש אסתר):

ויאמר יתרו ברוך ה' אשר הציל אתכם כו' עתה ידעתי כי גדול ה' כו'. גמרא (סנהדרין צ"ד) גנאי הוא למשה ולס' רבוא שלא אמרו ברוך עד שפתח יתרו ואמר ברוך ה'. והדבר פלאי הכי נעלם ממשה רבינו ע"ה מה שנתגלה ליתרו אתמהא. והנראה בבאור הענין עם דבריהם ז"ל במדרש (ויקרא רבא כ') ר' לוי פתח אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אמר להם הקב"ה להרשעים הצדיקים לא שמחו בעולמי ואתם מבקשים לשמוח כו' עד שמח ישראל בעושיו אינו אומר אלא ישמח עתידים הם לשמוח במעשיו של הקב"ה לעתיד לבוא כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שנאמר ישמח ה' במעשיו שמח אינו אומר אלא ישמח עתיד הקב"ה לשמוח במעשיהם של צדיקים לע"ל. אשר לכאורה הדברים תמוהים וכי בעבור שהצדיקים לא שמחו עדיין בעולם יקלל הרשעים שמבקשים לשמוח אשר לדעתם גם הצדיקים ראויים לשמוח. אבל הכלל בזה הוא כי כמו שהיו כל מעשי שמים וארץ תלויים ועומדים עד שקבלו ישראל את התורה כמרז"ל (שבת פ"ח) נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה בשביל אנכי כיון שקבלו ישראל את התורה נתבסם העולם כן העולם הבא וכל טובותיו תלויים עד שתתקיים התורה בשלמות וכל הרשעה כליל תחלוף כי כל עוד שיש רשעים בעולם אין הבטחה גם לצדיקים פן יגרום החטא וכמו שזכרו ז"ל (ברכות ד') ביעקב ודוד שהיו מתפחדים פן יגרום החטא (וכמו שיתבאר אי"ה באורך בפ' פנחס). והוא הטעם בפחד ורעד הצדיקים שלא יערבו אל לבם לשוש בעבודתם ולשמוח בצדקתם יען כי עוד הם במקום שהוא עלול למוט ממדרגתם ע"י עמל הרשעים וכמאמר החכם (קהלת ט') וחוטא אחד יאבד טובה הרבה וזהו ארורים הרשעים הצדיקים לא שמחו בעולמי ואתם מבקשים לשמוח. והוא ממש כאחד העומד באיזה סכנה וכל בני משפחתו בוכים ומתאבלים מפחד הסכנה אשר עליו וכאשר יתוודע לבני אדם כי האיש המסתכן הוא בעצמו יושב בביתו בשמחה בגיל ורנן הלא יקבוהו ויאוררוהו לאמר הלא בני משפחתך שיש להם לשוש בשלותם ועכ"ז גדרו עצמן באבל מסבת סכנתך ואתה בעצמך תטיב לבך בשמחה. וזהו ארורים הרשעים (המסתכנים בעצמם) שמבקשים לשמוח

*) **אמנם** תנאי היה באוכלי המן לבלתי יגבילו אותו לייחד אליו טעם פרטי ואז היה מותם אליהם כל הטעמים שהיו כלולים בו משא"כ אם היה האדם מגביל עינינו ונמלם אותו להבדילו מענין כלליותו לטעום בו טעם פרטי יהיה מאיזה טעם שיהיה הנה בזה לא הטעיר בו בלתי הטעם שבחר אם בשר או דגים והזולת. וכן בהתורה הקדושה כלולת כל הטובות ישיג בה הלומד לשמה כל הדברים כל עוד שלא יכוין במחשבתו להשיג על ידה דבר פרטי כמו העושר והכבוד וכדומה ואם יעסוק בה לשמה הנה עמד בה עצמיי הכולל את הכל. וזה שרמזו ז"ל כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, והבן:

בעולם שלא הצדיקים המלאים כל טוב לא שמחו בעולמם מדאגת מפלת הרשעים והם בעצמם שמחים. וזהו נחות דבריהם ז"ל שמח ישראל בעושיו אינו אומר אלא ישמח עתידים הם לשמוח במעשיו של הקב"ה לע"ל יען כי כל עוד שהרשעים בעולם אין מעשי ה' וטובותיו המיועדות בטוחים אליהם להיותם עלולים להפסד ולהאבד ע"י החוטאים. וזהו יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם ברכי נפשי את ה' כלומר הנה אז כל נפש תברך על הטובות השמורות למענם כי לא יהיו נכזבות עוד לעולם וזהו גם כן כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שנאמר ישמח ה' במעשיו שמח אינו אומר כו' עתיד הקב"ה לשמוח במעשיהם של צדיקים לעתיד לבוא והוא ג"כ מטעם הזה כי כל עוד היות מעשי הצדיקים באחריות שיש לדאוג בהם פן יגרום החטא כביכול אין שמחה ושחוק לפניו ית'. וזהו יהיה כבוד ה' לעולם ר"ל אחרי כי יתאמת שיהיה כבוד ה' לעולם באין חלוף כלל היינו בשיתמו חטאים מן הארץ אז ישמח ה' במעשיו:

ומעתה מה נמרצו דברי המאמר שלפנינו גנאי הוא למשה וס' רבוא שלא אמרו ברוך עד שפתח יתרו ואמר ברוך ה' כו' והוא ע"פ דמיון ב' שעשו שידוכים ביניהם ע"י שדכן אחד ויהי בסעודת התנאים והנה השדכן מפליג לשמוח ולרנן יתר על המחותנים ועילת הדבר הוא כי המחותנים עודנה אין שמחתם שלימה עד אשר יראו גמר הענין מה שלא יתוודע להם כ"א אחר זמן רב כשיראו טוב תכליתם וכי טוב הדבר וכשר לפני הזוג לא כמוהם השדכן כי שמחתו שלימה מיד אחרי התקשרות הצדדים בקחתו כסף משקלו מוהר השדכנות. הוא הדבר במשה וישראל כי האמנם כבר השיגו מאתו ית' טובות רבות ונוראות בנסי מצרים ועל הים חולתם והעולה על כלם מתן התורה הקדושה עכ"ז עודנה לא היה בידם לומר ברוך ה' על המשא ומתן הגדול הזה עד אשר יראו תכלית כל דבר לעתיד בגמר כל המעשים וכל העסקים על השלימות. לא כן יתרו שקבל טובתו לעצמו מיד במה שנתגייר ונעשה יהודי כי עכ"פ הנה מסחרו טוב באין ספק שנתוודע לו לברור האמת מן השקר. וזהו ויאמר יתרו ברוך ה' כו' והטעם עתה ידעתי כי גדול ה' כלומר הרבה הרויח במה שקנה עתה הידיעה הנכונה מה שלא ידע מקודם. וזהו דברי הילקוט גנאי הוא למשה כו' שלא אמרו ברוך ר"ל שלא יכלו לומר ברוך על כי אין טובתם ודאית עד לעתיד במהרה משא"כ יתרו וכנ"ל:

וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם כו' מדוע אתה יושב לבדך וכל העם כו' כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי בין איש ובין רעהו והודעתי את חקי אלהים ואת תורותיו ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר אשר אתה עושה נבול תבול גם אתה כו' והזהרת אתהם את החקים והתורות ואתה תחזה כו' יראי אלהים ואת אנשי אמת שונאי בצע ראוי להתבונן בהשתנות הלשון כי משה אמר ליתרו ושפטתי בין איש כו' והודעתי את חקי האלהים כו' ויתרו אמר לו והזהרת אתהם כו' והודעת להם את הדרך ילכו בה כו'. וביותר ראוי לשום לב על עיקר התחדשות שחידש יתרו למשה אשר לכאורה אין אנו רואים בזה מאומה מן החכמה מי לא ידע כי כבד משופט אחד לשפוט עם כבד כזה. והנראה בהבנת הענין כי הנה המורים בעם יתחלקו לב' סוגים מהם המשיבים לשואלם דבר ע"ד החק אם בענייני איסור והיתר יאמר לו אסור או מותר וכן בזולת מהשאלות שלא ישיבו עליהם כ"א בדרך חק חייב או פטור טהור טמא בלא שום טעם. ויש אשר בבוא אחד לפניו באיזה שאלה ישיב לו התשובה עם כל הטעמים וכל הסברות וילמדהו אותו הדין בכל פרטי ענייניו מה שהוא מדאורייתא ומה הם הגזירות שהוסיפו החכמים וילמד עמו כסדר הזה עד שיוכל השואל ההוא לדון בעצמו ולהורות על הענין הזה כמו השופט והמורה. וההבדל ביניהם כי אם משיב לו בדרך חק ואינו מבינו טעם הדבר אזי אם יזדמן לפניו ענין זה פעם ב' או ג' עדן לא ידע מעצמו משפט הדבר ויצטרך ללכת בכל פעם אל השופט להגיד לו ככל חקות דבר משפטו לא כן אם ילמד אל השואל דרכי משפטו וכל טעמיו וסברותיו אז לא יצטרך עוד השואל הזה לשאול שאלה כזאת לעולם. נמצא כי ברוב הימים תתמעטנה השאלות מן השואלים כי בכל פעם יוסיפו לקח כפי התחלקות השאלות. וכי תאמר אם הדבר כן למה לא יבחרו במנהג הישר הזה כל שופטי ארץ. אבל דע לך כי זה תלוי במציאות השאלות בין רב למעט היינו אם יהיה המורה בעיר קטנה ואנשים בה מעט ולא תזדמן שאלה כ"א פעם בשבוע אז יש לו זמן ושהות ללמוד עם השואל מקור הדין על שרשו לא כן אם הוא בעיר גדולה רבת עם אשר בכל שעה מזדמנים ובאים כמה שואלים אז אין ביד המורה להשיב כ"א בדרך חק ואז ילאה השואל לשאול כל דבר ודבר בכל עת שיזדמנו וכ"ש המשיב יבול מלתת תשובה. ומעתה המשך המאמר כך הוא כי מרע"ה אמר כי יהיה להם דבר בא אלי ושפטתי כו' ר"ל כשפוט השופטים המגידים דבר המשפט מבלי שיסביר אל השואל טעם הענין אך יאמר המשפט כך הוא. וזהו והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו כלו' אני מודיע אותם התורות אך ע"ד החק. וזהו ויאמר חותן משה אליו לא טוב הדבר כו' נבול תבול גם אתה מלהשיב על כל דבר בכל פעם וגם העם הזה ילאו בשאלתם (כי לא היה הזמן מספיק למשה ללמוד טעמי התשובה על כל שאלה אל כל שואל הבא בהיות השואלים ס' רבוא ומורה אחד להם) ולזאת אמר לו יתרו עתה שמע בקולי איעצך כו' והזהרת אתהם כו'. כלומר לא תצליח בדרכי ההוראה אם ככה תתנהג להגיד אל העם רק בדרך חק אבל הנכון לפניך להבין ולהשכיל את כל שואל

ספס **וזשר** המשפט ומזה ידעו להזהר עוד מהיות בהיות דרכי המשפט מובנים אצלם ומקובלים על לבם. וזהו והזהרת אתהם את החקים ואת התורות והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה כו' וכמו שדרשו בילקוט ואת המעשה זו מעשה הטוב. ר"ל מפאת שיבינם המורה דרכי וטעמי התורות ידעו מהיום להטיב מעשיהם והנהגותיהם. ובימר לו העילה לזה ואמר ואתה תחזה כו' יראי אלהים כו' שרי אלפים כו' כלו' כי כאשר יהיה לכל עשרה אנשים שופט אחד יספיק להם הזמן להורות לכל שואל ולהביט טעמי ודרכי המשפט *). והוא הרצון ג"כ במאמר (דברים ט"ז) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וכמו שביארו ז"ל בכל עיר ועיר בכל פלך ופלך והתועלת בזה ושפטו את העם משפט צדק ר"ל כי יספיק הזמן להדיינים ללמוד לבעלי הדין הצדק של המשפט היינו הטעם והיושר וכח פנימיות כל דין משא"כ אם ימעטו השופטים וירבו המשפטים עד שלא יוכל השופט להורות כי אם בדרך חק זה חייב זה פטור הנה בזאת לא ילמד המתחייב יושר דבר המשפט כי לא ידע צדקת טעמו וזהו שהזהיר עוד לא תטה משפט כו' ולא תקח שוחד כו' צדק צדק תרדף. באור הדברים בהקדים מאמר המשורר (תהלים י"ט) משפטי ד' אמת צדקו יחדו גם מאמר הנביא ע"ה (ישעיה כ"ו) ארח לצדיק מישרים ישר מעגל צדיק תפלס:

דע כי החילוק בין השופט צדק להמטה דין כי הצדיק ישקול הדבר הבא לפניו בפלס ומאזני המשפט והיושר לחייב את החייב ולזכות את הזכאי. והדיין הרע דרכו בהיפך כי מעשה ההזדמנות תשקול את ישרו והיא תכריע את משפטו אם לחייב אם לזכות. כמו אם יזדמן שיהיה הבעל דין אחד מאוהביו יהיה מצדד בזכותו ואם הוא שונא לו: ידון אותו לחוב וישנה ויחלף בכל פעם דעתו ויושר הכרעתו. נמצא כי אצל דיין כזה יהיה המעגל וההזדמנות מפלס את ישרו היינו כי היושר אצלו כפי הזמן והמקום וישנהו ויחליפהו בדבר אחד להורות פעם כך ופעם להיפך לא כן הדיין האמת לא ישתנה ישרו לעולם כי חרפה לא ישא על קרובו. וזהו ארח לצדיק מישרים כלו' הצדיק יאחז דרכו היושר במשפטיו תמיד בשוה. ואמר הטעם ישר מעגל צדיק תפלס ר"ל היושר מפלס המעגל ולא כדרך הרשעים שהמעגל מפלס היושר ומורה בכל פעם כפי מעגל ההזדמנות. וזהו משפטי ה' אמת ר"ל אם יהיה השופט מורה לעם על פי ה' ותורתו יהיו כל משפטיו אמת לעולם היינו בלתי מכחישים זה את זה. וזהו צדקו יחדיו כלומר גם אם תקבץ משפטיו ששפט בכמה שנים ותתבונן בהם יהיו כלם מתאימים ותואמים יחדיו באין פירוד והתנגדות כלל. לא כן המטה דין כי אם תבקר ותחפש במשפטיו במשך זמן מה תמצא דבר אחד פעם חייב ופעם זכאי כי משפטיו תלויים במתת שוחד. וזהו שהזהיר ואמר לא תטה משפט כו' ולא תקח שוחד ועי"ז יהיה המשפט מתמיד בישרו לעולם ויוכל הבעל דין ללמוד דבר מדבר לדעת ההוראה בהזדמנות הב' והג' כי יהיו כלם מתאימים ונצדקו יחדיו. אבל לא כן בהלוקח שוחד כי ממנו אין ללמוד צדקת המשפט וישרו יען היותו סובב בהוראתו כדלת על צירה ומחליף ההוראה בכל פעם מהיפך אל היפך. וזהו לא תטה משפט כו' ואז צדק צדק תרדוף ר"ל אם תחייב לא' ילמוד ממנו גם הב' שלא לעשות כמעשהו. וזהו שמסמיך גם כן הכתוב שלפנינו והודעת להם את הדרך ילכו בה כו' וכנ"ל. אבל עוד ואתה תחזה מכל העם כו' יראי אלהים כו' שונאי בצע דוקא כי בזולת זה עדן אין תועלת במרבית השופטים והבן (ועוד ביאור ע"ז תמצא בפ' משפטים):

היה אתה לעם מול האלהים. ילקוט היה להם ככלי מלא דבורים דברים שאתה שומע תרצה ותבין להם. והמאמר חסר המובן ובאין ספק כוונה עמוקה לרז"ל בזה והנראה בהבנת הענין עם מאמרם ז"ל (שבת ק"ה) אנכי אמירה נעימה כתיבה יהיבה. דע כי הנה החילוק וההבדל בין מאמר הקב"ה לישראל ובין מאמר האדם לחבירו הוא ממש ע"ד הרופא שאומר אל החולה איזה רפואה אשר הדברים בעצמם אינם מרפאים כי אם מודיעים את החולה מה הם הדברים שיוכל להתרפאות בהם. אבל לא כן התו"הק מאמר אלהים חיים ית"ש כי מלבד מה שהיא לנו לעינים להורות דרך נלך בה והמעשה אשר נעשה לחיותינו כיום הזה הנה עוד הדברים בעצמם מפי המשמיע הם פועלים ברוח האדם השומע תועלת נמרץ כאשר הפריז הכתוב (ישעיה נ"ה) שמעו ותחי נפשכם. וכמו כן הלימוד והעסק בתורה הנה הלימוד עצמו מחיה לב בעליו כמאמר החכם (משלי ט"ז) מרפא

יריעות האהל

*) **ומה** נמרץ בזה דברי רז"ל (סנהדרין ז') ההוא דהוה קאמר דאזיל מבי דינא ושקלוהו לגלימיה לימא זמר וליזול אמר ליה קרא כתיב וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום, אשר לכאורה לא ידענו איככה נרמז זאת במאמר וגם כל העם הזה כו' שאיננו ענין לווי אך דברי עלה. אמנם לדרכנו יתכן כי זה כלל גדול שאחרית ישראל לא יעשו עולה והאמנם יזדמן כי יבואו בני אדם לדין ואחד נמצא חייב הוא אך מפאת שעותו כי לפי דעתו והכרעתו נראה לו כי הדין עמו. ומעתה יש עוד הבדל גדול בין ב' סוגי המורים שזכרנו בפנים והוא כי מי שחייבים אותו בדרך חק ואין מודיעים לו טעם הדין וישרו אזי ילך מבית הדיין סר וזעף מתקצף על משפטו לא כן אם משכילים אותו ומבינים לו טעמי המשפט ודאי ישמח בו שהציל אותו הדיין מחמס וגזל וכדומה מהאיסורים. וזה פיען יתרו אם את הדבר הזה תעשה כו' ויכלת עמוד וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום. כלו' עוד זאת תפעול ע"י עצתי כי כל בעל דין יקבל ממך המשפט בטוב לבב. וזהו שהמליצו ז"ל לימא זמר וליזול א"ל קרא כתיב וגם כל העם כו' כלומר הלא כן היה עצת יתרו עם שהסכים ית' על ידו:

מרפא לשון עץ חיים ובדז"ל המאור שבה מחזיר למוטב. וזהו המירה נעימה כתיבה יהיבה כלו׳ גם האמירה לבדה תשביע נעימות על ידי העסק בה. ואם הדבר כן יש עתה ההבדל גדול בין אם המשמיע הוא אדם ובין השומע מפי הקב"ה בעצמו כי הרופא האומר רפואת החולה אין נפקותא אל החולה אם ישמע מפי הרופא עצמו או מפי שלוחו הבלתי מכזב לא כן דברי התו"הק שהדבורים עצמם הם פועלים חיות וקדושה בנפש האדם על כן יתרון גדול אל השומע אם הקב"ה בעצמו הוא המשמיע. והן לטעם זה בקשו ישראל לשמוע הדברות מפי הקב"ה ולא ע"פ שליח וכמו שהפליגו ז"ל בכמה מקומות כיון ששמעו ישראל הדברות מפי הקב"ה נעקר יצה"ר מלבבם ונתבשמו כלם מה שלא היה נעשה ע"י משמיע ב"ו *). והוא הדבר שחלקו ז"ל (בילקוט מטות) כל הנביאים התנבאו בכה מוסיף עליהם משה שנאמר בו זה הדבר והוא כי כל הנביאים היו דומים בעניינם ממש אל השליח המוליך והמביא מעות מאחד אל הב׳ אשר המעות שקיבל מהאחד הוציא על סחורתו ואח"כ בבואו אל הב׳ נותן לו מכיסו כמספר הסך שקיבל. כן היה ענין הנביאים שהיו מקבלים הדברים מפי הקב"ה ואח"כ בבואם אל ישראל להגיד להם דברי ה׳ היו מוציאים דברים מפיהם ככל הדברים אשר דבר אליהם הקב"ה אבל עצם הדבור היה שלהם לא כן נבואת מרע"ה שהיתה השכינה מדברת מתוך גרונו נמצא הדבור עצמו מאת הקב"ה ולכך היה מתנבא בלשון זה הדבר שהוראתו שהוא הדבור עצמו מה שהקב"ה מדבר. ממש כהשולח מעות לבנו ע"י שליח ורוצה שישיג בנו המטבעות ההם בעצמן הוא צורר אותם באמתחתו וחותם אותו בחותמו כך היה הקב"ה מוסר דבריו לפיו של משה והיו טמונים וצרורים אצלו עד בואו לדבר אל ישראל ואז היה הקב"ה מדבר מתוך גרונו לישראל והיה משה מחזיק הדברים כאלו נתונים בכלי עד שימסור אותם לישראל ומעולם לא נתחלף אצלו הדבור ממאמר למאמר כי שמעו ישראל ג"כ מפי הקב"ה ע"י מעבר גרונו של משה. וזהו שאמר יתרו היה אתה לעם מול האלהים כלו׳ ממוצע בינם ובין אלהים ומה שישמעו מפיך יהיה כאלו שומעים מפי הקב"ה וזהו שדרשו היה להם ככלי מלא דבורים לא כמשפט שארי הנביאים שדברו בפיהם מה ששמעו מאת ה׳ אבל אתה יהיה דבר ה׳ **נפק** ככלי המלא דבורים:

עוד יתכן בזה בהזכיר מאמר החכם מכל אדם (משלי ב׳) בני אם תקח אמרי כו׳ להקשיב לחכמה אזנך תטה לבך לתבונה כו׳ אם תבקשנה ככסף כו׳ אז תבין יראת ה׳ כו׳ כי ה׳ יתן חכמה מפיו דעת ותבונה יצפון לישרים תושיה כו׳ כי תבוא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם. והנראה לדעתי כי החכם ע"ה בא להתיר בזה ספק גדול והוא מה שאנו רואים כל התורה וכל דברי הנביאים כלם דברו בלשון קצר וסתום בלתי מבואר עד שעי"כ רבתה המחלוקת בין החכמים דורשי הכתובים זה אומר בכה וזה בכה הלא לא קצרה היריעה מלכתוב התורה וחזיונות הנביאים בלשון רחב ומבואר עד שיבינו אותם באין יגיעה כלל ותהיה ההלכה מבוררת בפי כלם. והנה על מאמרי הנביאים וחזיונם בתוכחתם ובמוסרם יש לומר טעם פשוט כי סדרו דבריהם כן לתועלת נמרץ ממש כאשר יזדמן שיהיה לאחד בן מביש רע מעללים והוא רודה אותו בכל פעם שהוא עושה מעשהו זר מעשהו פעם הלך האב מביתו על כמה ימים והנה בבואו סיפרו לו כל המעשים שעשה בנו בזמן ההוא גמר האב בלבו לאמר אם אכנו על כל דבר ודבר ביחוד אין כחו לסבול המכות ואם אכה אותו בלתי על דבר אחד לבד מאין ידע בני להזהר משאר מעשיו שעשה מה עשה לקח את בנו והכה אותו מכה רבה ולא פרט לו שום דבר ממעשיו אבל אמר לו לך ותפשפש במעשיך ותדע את חטאתך שע"י הלותי הכותך והיה הבן ההוא מהרהר בכל יום וזוכר את מעשיו הרעות אחת לאחת וכל מעשה שעלתה בזכרונו אמר בלבו הלא בעבורה הכני אבי ולשעה נזכר מעשה אחרת אמר אולי על ידה הכה אותי ובין כך ובין כך נעשה זהיר בעצמו מכל המעשים שלא לבחור בהם עוד וכל זה מסבת שלא גילה אביו על עונו בעת יסרו אותו שעי"כ היה אל הבן ההוא להוכיח על מעשיו ולכלול את כלם במוסר אביו. הוא הדבר במוסרי ה׳ ית׳ כי אם היה רצון הכתובים להוכיח על כל המעשים רעים שאפשר להעשות ילאה הסופר ולא יכילם הספר וכן הקוראים ילאו ויבושו מלקרוא אותם ולכן זאת העצה היעוצה כי סתמו דברי המוסרים וסדרו אותם במלות הבלתי מוגבלות להורות

*) **והוא** שהמליץ החכם ואמר (שיר א׳) ישקני מנשיקות פיהו ודרשו ז"ל במדרש שהוא נגד מה שאמרו דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים נתחרטו באחרונה ואמרו ישקני כו׳ וכאמרם (שם) בשעה ששמעו אנכי ה׳ אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו למדים ולא היו משכחים כו׳ ע"ש. ע"כ המה מבקשים עתה ישקני מנשיקות פיהו היינו לשמוע תורה עוד הפעם מפי הקב"ה בעצמו. וזהו שהמליץ ע"ה ואמר לריח שמניך טובים שמן תורק שמך כלומר כי עתה אשר נמלאו דבריך על ידי שליח ואמצעי המה בבחינתם ממש כשמן הטוב המורק מכלי אל כלי שהוא מאבד כחו ומפיג ריחו. וזהו שאל משכני אחריך נרוצה כלומר לשמוע דבר מפי עצמך כי גדול כח השמיעה ההיא לתת און ועצמה אל השומעים שיוכלו לשמור ולעשות ולקיים. וזהו הרמז במה שדייקו ישראל ואמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה הרצון כי עיקר מבטחם הוא כאשר ידבר אליהם השם וישמעו התורה מפיו ית׳ בעצמו באין ספק יזכו לקיים וכענין מליצת הכתוב (ישעיה נ"ה) כן יהיה דברי אשר יצא מפי **כו׳ עד** והצליח אשר שלחתיו (ועיי׳ בק"י שה"ש על מאמר קמתי אני לפתוח לדודי בבאור ידוך ה׳ כל מלכי ארץ כו׳):

להורות אך אל דבר פרטי אבל השכילו פיהם במלות טוללות והניחו אל הקורא והמעיין בהם לבקר בעניניהם והוראותיהם וממילא כל א' יקח מוסר לעצמו על תהלוכותיו ועל עלילותיו בהיות דבר המוסר מקיף מעשה כל איש. אמנם יש טעם היותר מתקבל על סתימת הדברים גם בתורה גם בנביאים והוא בהקדים מאמרם ז"ל אינו דומה השומע מפי הרב לשומע מפי התלמיד אשר לדעתי כוונו ז"ל בזה לכוונה עמוקה יותר ממה שנראה פשוט. והוא כהזכיר מאמר החכם ע"ה (שם כ"ג) אל תלחם לחם רע עין כו' הראה לדעת שלא יאמר האדם שאין השביעה באה כ"א מהלחם והמזון ואין כ"מ במאכיל מי ומי הוא לומר כי אין יתרון בנפש האוכל אם המאכילו הוא טוב עין או לא כי לא תשבע הנפש כ"א מכח האכילה לכן הודיע אותנו בחכמתו שגם כח ורצון הטוב של המאכיל ישאף גוף האוכל וכפי טוב לבבו כן תשבע נפשו והיפך בהיפך וכמו שמצינו בנותני לצדקה שאם יתן הנותן בעין יפה ית' המקבל ממנו וכאמרם ז"ל באיוב (ב"ב ט"ו) מעשה ידיו ברכת מלמד שכל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך. ומזה דון בעצמך ק"ו בלמוד התורה כי תתחבר נפש ורצון המלמד ותשתתף עם תלמידו להאיר בו אור החכמה והבינה ולתת מהודו עליו להשיג במושכלות המקובלות אלו ק"ו מהנותן לחבירו דברים גשמיים שתשתתף נפש המאכיל ורצונו הטוב אל האוכל ותפיק טובתו ותועלתו כ"ש במשפיעי חכמות התורה שהוא כלה רוחניית. וא"כ יפה אמרו אינו דומה שומע מפי הרב כו' כי הרב להיות מגמתו וחפצו להביא החכמה בלב תלמידו הנה מלבד הלמוד שהוא מדבר עמו פה אל פה עוד ישפוך את רוחו להשפיע בו חכמה ותבונה בגודל רצונו וטוב עינו לא כן השומע מפי התלמיד שהוא משולל ההשפעה המעולה הזאת. ומעתה ק"ו שיש חילוק והבדל גדול בין הדור שקבלו התורה לדורות שאח"כ כי הדור הראשון שמעו התורה מפי ה' ית' ומפי משה עבדו וקבלו הארה גדולה ונמתקו ונתבסמו כלם כי באורו ראו אור לא כן הדורות האחרונים הרחוקים מהמקור הראשון ושומעים תורתם וחכמתם ע"י השתלשלות מדור לדור ומפה לפה הנה לא תפעל בהם השמיעה כפעולת השמיעה הראשונה מפי ה' ית' כי כבר חלף והלך לו הכח הגדול הזה עם רובי המשמיעים והמקבלים מהם מדור דור (ממש כשמן המורק מכלי אל כלי וכמו שזכרנו בהגה"ה). אבל מי כהחכם ית' היודע פשר דבר והחפץ בהצלחת הדורות כלם כהצלחת הדור ראשון כי הפליא עצה והגדיל תושיה להיות כלם לומדים מאת התורה הראשון ושיהיו כלם שואבים מי חכמתם מעצם המקור והיינו כי סתם ית' הדברים וחתם אותם וכל מי שילמוד לא ידע פירושם והוראתם עד שיצטרך להתבונן ביגיעה רבה ולבקש רחמים מהנותן חכמה לגלות עיני השכלתו להוציא תעלומה אורה (וכאמרם ז"ל כל העוסק בתורה לשמה כו'

עד ומגלין לו רזי תורה כו') ואחרי אשר מעצמו לא יוכל לבוא על מצפוני התורה בלתי מן השמים ישיגו אליו א"כ הנה הוא לומד תורתו מפי הרב הראשון:

ומה נעמו עתה דבריהם ז"ל שדרשו (שבת ק"ה) אנכי נוטריקון פנים ואחור אמירה נעימה כתיבה יהיבת יהיבה כתיבה נאמנים אמרים ר"ל כי ע"כ ניתנה התורה בכתב שלא תאבד נעימות המאמר וכח קדושתו מפי האומרו וישתו כלם מהמעיין הראשון כי גם אם הדברים עצמם כתובים ומסורים ביד כל אדם עכ"ז תוכם רצוף משכיות חמודות טעמיהם וסודותיהם מה שלא יתגלו לאדם בלתי אם יערה עליו רוח חכמה ממרום לא כן אם היתה ניתנה על פה היה נעימתה וערבותה הולך ומתמעט כפי רוב התרחקותו מהאומר הא' יען כי בדברים שבע"פ לא יוכל המשמיע להסתיר דבריו אל השומע ולהעלים מהם דבר מה (ועיין עוד בזה בק"י סוף קהלת). וזהו המשך הכתובים הנ"ל בני אם תקח אמרי כו' להקשיב לחכמה אזנך הו' אם תבקשנה ככסף כו' אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא כלו' מהצורך אל הלומד תורה לבקש ולחפש בה כמחפש מטמונים בעמל ויגיעה יען כי כן נתנה בלתי מבוארת ולא תשיגנה ידי אדם כ"א אחר רוב השקידה והיגיעה ואז יבין וימצא דעת אלהים היינו הטעמים הנעלמים והסודות הנסתרות אשר ידעם אלהים. וזהו כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה יצפון כו' רצה בזה לבאר ולומר למה עשה כן ית' כי לא נתן התורה די באר ומפורש והטעם כי רצונו ית' להיות הוא הנותן חכמה אל האדם בהווה ומפיו יתנבו תמיד דעת ותבונה וז"ש כי ה' יתן חכמה ולא אמר נתן חכמה לומר כי חפצו ית' שיהיה הוא תמיד הנותן והמשפיע החכמה והתבונה בכל דור ודור ע"כ יצפון לישרים תושיה כלומר הצפין ית' התורה בדברים סתומים (ממש כמאכל מבושם מכוסה כדי שלא יפיג טעמו ולא יחליף ריחו) הבלתי מושגים כ"א אל מי שיחפוץ הקב"ה להבינו. וזהו שסיים אז תבין כו' כי תבוא חכמה בלבך כלומר אחר אשר ע"י עמל ויגיעה תשיג המושכלות ומרחוק תבוא החכמה בלבך אז ודעת לנפשך ינעם כלומר ינעם ויערב לו כל דבר ממש כשומע מפי האומר הראשון. וזהו שרמז הנביא ע"ה (הושע ח') אכתוב לו רבי תורתי כמו זר נחשבו כלומר אם היתה התורה כתובה באופן שתהיה כלה מבוארת עד שלא יצטרך אל הלומד לחקור בסודה ולהתחדש לו דבר מעצמו א"כ כבר היתה נחשבת כמו זר ר"ל נעדרת הכח היקר והנעימות מכל וכל וכנ"ל. וקח לך דמיון על כל זה מיואב שלא רצה לכבוש רבת בני עמון וקרא לדוד שיכבוש הוא בעצמו למען יהיה לו לתפארת כן התורה וכל דברי הנביאים סתומים בעניניהם והניחו למשפט אלהים יורנו. וכל דברנו אלה מבוארים ברז"ל (ערובין כ"א) ויותר מהמה בני הזהר. הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה וכו' ושלא תאמר הואיל ויש בהם ממש מפני מה לא נכתבו

נכתבו עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר כו' כל ההוגה בה טועם טעם בשר והוא מכוון לדברינו. ומה נעמו עתה דברי הילקוט היה להם ככלי מלא דבורים דברים שאתה שומע תרצה ותבין להם. והוא כי בא המאמר לדבר על לב משה לבל ירע בעיניו על העצה הזאת לשתף עמו עוד אנשים ונשאו אתו בדבר ההוראה לזה הקדים יתרו ואמר לו כי אין נגרע מכבודך דבר ע"י מה שילוו אליך השופטים ההם יען כי הם לא ישפטו דבר זולת על פיך ועל פי התורה אשר תלמדם וא"כ כערך גדול מכתרם. וזהו שהמליץ ז"ל היה אתה לעם מול האלהים ככלי מלא דבורים שאין הדבורים מובנים בלתי ע"י מי שיסדר אותם לעשות מהם מאמר שלם וא"כ יהיו נתונים למי שרוצה להבינם כן היה משה ע"ה כי התורה כמו שניתנה מהר סיני היו ענינים סתומים בלתי מובנים אל העם אבל משה רע"ה שעליו אמרו ז"ל ותחסרהו מעט מאלהים היה הוא המורה והמלמד טעמי התורה פרטים ודקדוקים וסודות וממנו תצא תורה ודבר ה' לכלם. וזהו היה אתה לעם מול האלהים כלומר ממוצע בינם ובין האלהים ובארו ז"ל היה להם ככלי מלא דבורים דברים שאתה שומע תרצה ותבין להם. והענין נכון:

בחדש השלישי כו' ויסעו מרפידים כו' ומשה עלה אל האלהים. ראוי להבין כי כפי הת ונאות הלשון יותר מדוקדק היה שיאמר ויעל משה ט' א). והנראה בזה בהקדים דבריהם ז"ל במדרש באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה מה עשה הקב"ה

שפת היריעה

א) כבר האריכו למעניתם המפרשים ז"ל וביותר האלשיך הקדוש ז"ל כי עד בואם אל מדבר סיני לא נטהרו עוד מזוהמתם כמו אשר עד יעקב לא היה מי אשר היתה מטתו שלמה כן עד היום הזה לא פסקה הזוהמא וישראל בעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן. ונראה כי הכתוב מבאר ואומר ויסעו מרפידים וכאמרם ז"ל שרפו ידיהם מן התורה נסעו מזה ונתרחקו ממדתם הגרועה והפחותה, ויבואו מדבר סיני ומדבר סיני רמז למדת ענוה המחוייבת למתן תורה אם עושה עצמו כמדבר (נדרים נ"ה) והיא ג"כ מדת סיני כאשר דרשו ז"ל על מאמר (תהלים ס"ח) למה תרצדון הרים גבנונים בעלי מומין אתם. הסר חמד אלהים זה היה לשבתו על כי ישב במקומו ולא בא והיא מדת ענוה. עוד תנאי אחר המחוייב להיות במקבלי תורה ומצות שיהיו כלם כאיש א' חברים כמו אדם שלם הכולל אברים רבים אשר היד תעשה פעולתה בעבור הרגלים כלל הבנין. או העין רואה ופועל השמירה על כל האברים, כן כאשר יש בישראל אחדות יש בידם זכות כל התורה וכל המצות כי המצוה אשר ביד זה אין באפשר לקיים היא נעשית ע"י אחר כמו מי שאין לו בית אינו יכול לקיים מצות מזוזה ומצות מעקה וכדומה הרבה מצות וכאשר יש אחדות בישראל כל אחד עושה בשם כל ישראל *) וזהו שאמר ויסעו מרפידים ויחנו במדבר סיני הכל בלשון רבים ויסעו ויחנו וסיים בלשון יחיד ויחן שם ישראל נגד ההר כי כאשר נגשו וקרבו אל נגד ההר עלו ונתעלו ונזדככו עד כי נתדבקו בנפשות מאומדות בדבקות נמרץ עד כי נעשו כלם כאיש אחד בלב אחד ואחר ההתעלות הזה שנתעלו ישראל כמה נתעלה עוד משה רבן של ישראל, וזהו ומשה שבכבר היה משולה יותר מכלם נתעלה הוא עתה עד כי עלה אל האלהים אל שלמות ביותר נשגב, כי המנהיג הוא תמיד לפי ערך הדור כאמרם ז"ל יפתח בדורו כשמואל בדורו, אשר ע"כ נאמר למשה אחר מעשה עגל לך רד כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל וכאשר ישראל צדיקים המנהיג מתרומם ועולה עיי' במדרש [שמות רבה פ' מ"ב] א"כ כאשר הדור כלו עלו ונתרוממו היה ראוי אל משה שיהיה מאד נעלה, ומשה עלה אל האלהים ויקרא אליו כו' כה תאמר אל בית יעקב ותגיד לבני ישראל, כי דרך המוכיח בשער לכוון דעתו אל המון עם לא לאותם אשר שקידתם בתורה, ובאמת הדבר בהיפך כי אצל ההמון אינו פועל מאומה כי אינם מבינים את דבריו והחכם ישמע ויוסיף לקח כן ההתגלות של אתם ראיתם כו' גם שהוא ענין מוערך רק לבית יעקב היינו ההמון אבל בית ישראל גם בלא התגלות זו יקבלו דבריו באהבה, וזהו כה תאמר לבית יעקב אבל יודע אני כי ותגיד לבני ישראל אליהם יועיל הדבר ויפעול פעולתו. ובזה יתבאר מה שהתעוררו רבים מהקדמונים ז"ל על מה שכפה עליהם ההר כגיגית **) הלא כבר אמרו נעשה ונשמע רק בית ישראל הם קבלו באמת ברצון טוב, וגם כי כל העם ענו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה נמשכו העם בדבריהם אחר הרוב והרוב היה בית ישראל, לא כן העם נאמר עליהם ויפתוהו בפיהם כו', ואמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים. באור הדברים ע"ד שנתבאר בקול יעקב מאמר משכני אחריך נרוצה. ובמדרש ממה שנתת לי משכני ביזת מצרים וביזת הים אחריך נרוצה,

והמורה

הערה

*) הוא שאמר ר' שמעון בן חלפתא [סוף עוקצין] לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנא' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, כי הנה כבר נאמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה את הברכה אשר תשמעו הנה עינינו רואות כי כלי חמדה זאת היינו התורה היא סבת הברכה, וא"כ מי שאין לו בית אי אפשר לו לעשות מזוזה ולא מצא דרך לזה רק השלום והאחדות שנאמר ה' עוז לעמו יתן כאשר עלה ברצונו ית' לתת תורה לישראל, ה' יברך את עמו בשלום. וע"י השלום והאחדות השב על כל א' מישראל שהוא קיים כל התורה. וזהו שאמרו במדרש אתם נצבים היום כלכם למה נסמכה פ' נצבים לקללות לפי שכאשר שמעו ישראל צ"ח קללות שבמשנה תורה הוריקו פניהם ומיד בא משה לפייסן ואמר להם אתם נצבים היום כלכם משל לנוקים כשהם הרבה באגודה אחת הם חזקים כך אתם אם תהיו באגודה אחת תהיו נצבים ולא נופלים, הא לך כדברינו כי פחדו ואמרו שהמה מעותדים לקללה יותר מלברכה כי זהו מן הנמנע שיקיים א' את כל התורה כלה ע"ז השיב כי כאשר תהיו באגודה אחת כל אחד יעשה בעד כלל ישראל ויהיו כלם צדיקים:

**) ובגמרא [ע"ז ב' ב'] כלום כפית עלינו הר כגיגית ולא קבלנוה כמו שעשית לישראל כו' מיד אומר להם הקב"ה שבע מצות שקבלתם היכן קיימתם. באור הדברים ע"ד עשיר א' היה בנו ובן חורגו שניהם חולים והרופא בא ונתן רפואה אחת לשניהם שישתו שמן זית כל שעה כף אחת ולא אבו גם שניהם ויקח את בנו בחזקת היד ויפתח את פיו ויתן לו בעל כרחו ואל הבני לא עשה מאומה ולא שתה ונשאר בלא כח, אחר זמן שאל את העשיר מדוע לא כפית גם אותי כאשר כפית את בנך האף אמנם כי להכות וליסר אין המשפט רק באב לבנים אבל לכל הפחות היה לך לספק מעט אל פי כי כמה בנ"א מתענגים על שמן זית ואף כי אני חשבתי כי מר הוא אבל אחר הטעימה אם היה נתברר לי שאיננו מר הלא הייתי שותה, ויען ויאמר העשיר הלא אזכרה ימים קודם שנתתי לפניך דגים מלוחים עם שמן זית וטעמת והקיאות א"כ מה הייתי פועל עם הכפי' שהטעום ממנו. הנמשל העכו"ם יודעים שהמה אינם בנים למקום ואין להכריחם כמו לישראל שכופה אותם אל קיום התורה והמצות בתוכחות וצ"ח קללות רק טענתם כך היא כלא כתורה מתוקה מדבש ונופת צופים למבין את נועמה וטועים את מתקה רק אנחנו חשבנו כי מרה היא והיה לך לכפות ההר עלינו רק כעבור נקבל ונטעום את מתקה ואז ודאי היינו מקבלים אותה ע"ז ישיב הקב"ה כראשונות ישמיעונו ז' מצות שקבלתם היכן קיימתם הלא טעמתם כבר אם טעמה ואם מתקה ו[illegible] אותה ומה לי לכפות אתכם עוד:

הקב"ה נר קלסתורים של פניו של משה דומה לאברהם אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישים סימנו לא זה הוא שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו. וכלל הענין בזה הוא עם מה שכתבנו בחלק הא' (פ' וירא במאמר וה' פקד את שרה) כי כל השינויים שעשה יתברך לזמן באיזה דברים פרטיים בטבע המוטבע ביצירי בראשית היה אך ע"ד שאלה ולפי שעה לעת הצורך להחליף ולשנות את טבעם אולם אח"כ היה החיוב להחזיר הדבר להשלים סדרי הטבעיים כמו הפך המים לדם והדם למים מטה לנחש ונחש למטה וברז"ל (חולין נ"ח) ויזרח לו השמש וכי שמש לו לבד זרחה והלא לכל העולם זרחה א"ר י' שמש ששקעה בעבורו זרחה בעבורו ר"ל להשלים שיעור ההשתנות ותחת ששקעה קודם זמן זרחה אח"כ קודם זמן וכמו כן נאמר (ישעיה ל"ח) הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה במעלות אחז בשמש אחורנית עשר מעלות. הנה מכל זה אנו רואים כי גם אם נשתנה דבר פעם אחד החיוב כי ישתנה הדבר אח"כ בהיפך ובזה ישלמו סדרי הטבע. כן הדבר בענינינו כי הנה כבר אמרו ז"ל (שמות רבה י"ב) גזר הקדוש ב"ה שיהיו העליונים למעלה והתחתונים למטה שנאמר השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם. והנה במתן תורה לולא שכבר היה סבה מאת ה' שירדו המלאכים למטה אצל אברהם לא היה יכולת ביד משה לעלות למרום בלתי ע"י ההשתנות שהיה בהמלאכים בעבור אברהם היתה עליית משה מחוייבת להשלים הסדר. וזהו שאמר המדרש אמר הקב"ה למשה לא ניתנה לך תורה אלא בזכות אברהם שנאמר לקחת מתנות באדם ואין אדם אלא אברהם שנאמר האדם הגדול בענקים וזהו שסיים הוי ומשה עלה אל האלהים כלומר ועל כן לא נאמר ויעל משה אלא ומשה עלה כאלו הענין נמשך לענין שלמעלה ממש כי לא היתה ההתחלה ממנו לשנות חק הגזירה אבל כבר נעשה הדבר מקודם בימי אברהם והוא עלה להשלים שינוי הטבע. וזהו שהשיב ית' להמלאכים שהתפלאו לאמר מה לילוד אשה בינינו כלומר מה שהוא חלוף בחקי וטבעי מע"ב לזה אמר להם ית' לא זה הוא שירדתם אצלו כו' כלומר הלא כבר קדמה ההשתנות בכם לרדת מטה ע"כ הוא מחוייב לעלות להשלים תנאי הטבע:

עוד באור ע"ז ע"פ משל לשר צבא גדול שהיה חשוב ונכבד מאד בעיני המלך עד שלא היה עושה דבר כ"א ע"פ עצתו ויהי להמלך בן יחיד רך וענוג ובכל פעם שהיה מהצורך אליו להמתיק סוד עם שר צבאו צוה לבנו לסור מאצלו כי כבוד מלכים הסתר דבר ויהי שר צבא הזה מתפאר בפני כל שרי המלך לאמר הלא אנכי טוב לו גם מפרי בטנו כי בעבורי יפריד מאצלו את בן יקירו ויקח מועד להתבודד עמי בחדר היכלו ויגד לי את כל לבו והגיעו דבריו אלה לבן המלך ונעצב הבן ההוא על דברי השר צבא ועל רוב גאונו מאשר הוא יקר בעיניו ונכבד כ"כ יותר ממנו. והפליג כ"כ להתעצב עד כי נפל למשכב ויבואו הרופאים לבקר אותו ויכירו בו כי מחלהו באה לו רק ע"י היות בו דרך עוצב ואמרו כי לא יועיל לו שום מזור אם לא ע"י אשר יבקשו לו מיני שחוק והיתול שעי"כ יתפעל בעצמו לגרש עצבונו ויגונו ויצו המלך להביא לפניו הרבה בלי שיר המטיבים כל לב אבל לא פעלו דבר כי כבוד היה מורגל בהם

וכתורם מדברינו גם כי הוא ית' זכם אותנו בשני מעלות טובות המחוייבות אל אל עבודתו ית' והם היראה והאהבה, והנה מבוא היראה הוא ע"י פגיעת העונשים והוכח במכאובות אזי יביאנו ליראה את ה' ומבוא האהבה הוא כאשר תביאהו טובה מאתו ית' כדרך כל מקבל טובה שאוהב אל המטיב לו והקב"ה בחסדו המציא אל ב' מעלות אלה סבה אחת והיא גאולה את שתיהן והוא ע"י שנתן לנו ביזת מצרים וביזת הים ברכה וטובה אלינו ועונש וקללה לשכנינו ועי"ז נתעוררה בלבנו האהבה מסבת הטוב אשר השגנו אנחנו והיראה והפחד ממוראו יתברך ע"י העונש אשר הגיע לשכנינו וזהו אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים היה סבת היראה ואשא אתכם על כנפי נשרים היא סבת האהבה ובזאת והביא אתכם אלי. ועתה אם שמוע תשמעו קולי כו' והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ כו', ויפה המליץ בזה הרב מוסר"א ז"ל ע"ד רב גדול עשה חבור חמד ונסע אל עיר אשר שמה בית הדפוס והיה צריך מלון על זמן ידוע ב' וג' חדשים בא לבית אכסניא אחת ויפצר את בעל האכסניא לאמר אני רב פלוני המחבר ס' חדש ואני צריך אכסניא עד צאת ספרי מבית הדפוס שבעה"ב בשמעו ספרתו איך שואל ומבקש ממנו הבין מדבריו כי רצונו להתאכסן בחנם כי לולי כן מה ענין שאלתו ובקשתו בתחנונים ומה זה היה לו להפליא לפניו גדולתו חכמתו ויקר כבודו, אמר בלבו א"כ מה לי לצרה זאת ויענה ויאמר לא אוכל לעשות הדבר הזה כי צר לי המקום וילך לבקש בית אכסניא אחרת גם אל השלישי גם אל הרביעי וידבר אליהם כן ויענו אותו כמשפט הראשון, אח"כ נשמעו הדברים אל נדיב א' וירץ אליו ויחבקהו ויפול על צואריו ויבקש מאת הרב אם נא מצאתי חן בעיניך הנה ביתי לפניך הטוב בעיניך שב וכל מהצורך עלי וישב עמו עד אשר כלה מעשהו ויסע עם הספר למכור ונתעשר עד מאד פעם אחד בא אל עיר הנ"ל לאיזה סבה ויבוא שמה במרכבה גדולה וכבודה ושני נעריו עמו ויבוא עד לפני רחוב האכסניות אשר עם הקודם פנו אליו עורף, ועתה כלם נקבצו באו אליו כל אחד לבקש ממנו שיבוא אליו ולא הטה אזנו אליהם עד אשר בא אל מקומו מאז ויכירו ויבואו אליו כל יקירי הקהלה וכל א' מתנפל לפניו מדוע לא בא אלי להתאכסן בצל קורתי, ענם לא אוכל כבדך ויגער בהם ויאמר אם באמת נדיבים אתם למה לא הכנסתם אותו אז האם ... אתם אותי בלחם ומים רק באחרי ראותכם כי יש בידי הון יקר באתם אלי למען בלוע בלע. הנמשל הקב"ה ברצותו לבוא לשכון כבוד בארצנו בא תחלה הטהור אל ישמעאל עמון ומואב ובקש האכסניא מהם ותלה ברצונם ובחירתם והרגישו כי הכוונה היא בבקשה זאת עסקו עמו בנדבה לא על מנת לקבל פרס ונזורו אחור בתשובות שונות, מה כתיב בה לא תרצח כו', ובא אל ישראל ע גדלו והלכותו אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כו' והביא אתכם אלי, וכל הלא עשיתי לכם נכח גדול ויד החזקה אשר זכם ראיתם ועתה קבלו נא אותי בדירתכם, והנה לעתיד כאשר יפתח יתברך את אוצרו הטוב ויתגלה לעין כל כל חמדת גוים אל עבדיו הנאמנים אז יאמרו תנה לנו מרחם מדוע לא תשכון אצלנו, והקב"ה יבעט בהם לאמר מדוע לא ... אותי מאז, ע"ד כשרציתי לא רציתם, וזהו ועתה אם תשמעו בקולי כלומר עתה בעודי זר בהון מכיר בי ואין לי כוס אם הקבלו אותי ותשמעו בקולי ושמרתם את בריתי אז והייתם לי סגולה מכל העמים גם בעת יהיה לי כל הארץ האמים כלם בשם ה' ויתנו לי משכן לשכון בתוככם גם אז תהיו לי סגולה מכלם לא אבן אל מנחתם ...:

ויקרא

ויקרא המלך אל חכמיו ויועציו אולי ימצאו המה ברוחב לבבם איזה ענין חדש המשמח הנפש מה שלא ראה עוד בנו יחידו מעולם ויתיעצו ויאמרו למלך יצא דבר מלכות מלפניו על כל השרים והפקידים אשר בחצר המלך כי בכל יום יתחפש ויתחלף אחד מהם בצורת דוב וכדומה מבעה"ח ויבוא כך לפני בנך ובאין ספק כי יכיר את כל אחד בכבודו ופקידתו ועתה כאשר יראה אותו מצחק לפניו יתפעל להפליג בשחוק ושב ורפא לו ויהי כן ויהי היום והגיע הדבר על השר צבא הגדול הזה ובהכרח התחפש בדמות איזה בע"ח ובא אליו והיה מצחק ומרקד לפניו וזה הכירו וימלא פיהו שחוק והכנים בלבו שמחה עצומה ויהי בצאת השר ההוא חונה נלוו אליו שרי המלך ואחוזת מרעיו ויאמרו הנה עתה ראה גם ראה כי אין אהבת המלך אל זולת כאשר אל בנו כי הלא בחלותו הפליג לצוות עליך שתתחפש בצורה נכריה מה שהוא לך בזיון גדול עבור הפיק רפואה לבנו אהובו לתת שמחה בלבו. הנמשל כי המלאכים שרי מעלה הסתכלו בעצמם שאין ערך כלל לגדולתם וחשיבותם בין קרוצי חומר כי המה עצמיים נבדלים העומדים ממעל לו ית' ובן אדם לו הארץ והוא שפל ומורד לכן הפליגו ואמרו מה לילוד אשה בינינו תנה הודך על השמים ומי כהתכם ית' שביויר לפני המלאכים כי יכירו וידעו כי חביבת בו"ד גדולה יתר מאד מאהבת המלאכים וזהו מה עשה הקדוש ב"ה נר קלסתר פניו של משה דומה לאברהם ואמר להם אי אתם מתביישים הימנו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו כי בהיות אברהם דואג ומתעצב על שלא היו אורחים באים בהכרח באו מלאכים בדמות אנשים לאכול אצלו לחם מה שהוא בלתי נאות לשכל רוחניי כי אין לפניו לא אכילה ולא שתיה ועכ"ז מאהבת אברהם נוה עליהם לשנות הסדר ויאכלו הנה מזה יש להם לראות יקרת מין האנושי שהוא עיקר במעשי ידיו ית' ובנים המה לו. וזהו אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישים הימנו לא זה הוא שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו והבן:

עוד שם ומשה עלה אל האלהים הה"ד עלית למרום שבית שבי (תהלים ס"ח) מה עלית נתעלית נתגששת עם המלאכים שלמעלה בנוהג שבעולם הנכנס למדינה נוטל דבר שאין עין בני המדינה עליו ומשה עלה למרום ונטל את התורה שהיו הכל נושאים עיניהם עליה הוי עלית למרום שבית שבי יכול מפני ששבה אותה נטלה חנם תלמוד לומר לקחת בלקיחה רצנה לו כו'. וראוי לעמוד על תכלית כוונת הדברים. ועל כפל המלות שבית שבי. ונקדים לזה מאמרם ז"ל (שבת פ"ח) בשעה שעלה משה למרום אמרו מלה"ש לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו א"ל לקבל תורה בא כו' מה אנוש כי תזכרנו כו' א"ל הקב"ה למשה החזר להם תשובה כו' אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל פיהם א"ל אחוז בכסא כבודי וחזור להם תשובה כו' אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה כו' למצרים ירדתם כו' לא יהיה לך בין העמים אתם שרויים לא תרצח לא תנאף לא תגנוב קנאה יש ביניכם יצר הרע יש ביניכם מיד הודו לו כו'. ולכאורה לא ידענו איך לא השכילו המלאכים בעצמם שיצאחם משה בשאלות ההם הלא מי לא ידע את זאת שאין בהמלאכים לא גניבה ולא גזילה ודומיהם. אבל לדעתי כוונה אחרת היתה בזה כי הנה בבוא לעיר סוחר אחד עם סחורות הרבה ויבוא אחד וירצה לקנות סחורתו מלבד עשרה או ט"ו מינים והא' רוצה לקנות הכל בוודאי ימכור כל סחורתו אל השני אבל אם הראשון נאמן ובטוח והב' בלתי בטוח אם ישלם אז הראשון יותר ראוי כי גם שישאיר לו כמה סחורות פרטיות שלא יקחם עכ"ז מה שיקח ממנו בטוח שישלם לו באין גרעון דבר לא כן הב' גם כי יקח הכל אבל אפשר שלא ישלם כלל. וכדבר הזה היה ממש טענת המלאכים מה אנוש כי תזכרנו כו' אשר לכאורה מה להם לדבר קטגוריס על האדם הלא לעניננו יספיק לומר ה' אדונינו כו' אשר תנה הודך על השמים כלומר מה עול מצאת בנו להרחיקנו מהוד התורה ולקחת אותה מידינו. אבל המלאכים כוונו בזה לפיים אותו יתברך על דבר המצות (מעשיות) הנעדרות אצליהם ונמצאות בבני אדם (וכמו שזכרם משה כלום בין העמים אתם שרויים כו') לאמר האף אמנם כי יש מהמצות הבלתי שייכים להם עכ"ז ראויים היא שתנתן בשמים יען כי מה שיקבלו הם בטוח הוא ונאמן שלא ישתנה לא כן בבני אדם יותר קרוב הדבר שיאבדו הכל. וזהו שכללו במאמרם מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו היינו כי אין האדם בטוח כלל שיקיימם וע"ז אמר ית' למשה אחוז בכסא כבודי כו'. והרצון בזה אך להראות לעיני המלאכים כח משה וגדולתו שאחז פני כסאו מקום שאין ידם משגת*) ואחר כי ראו המלאכים כמה גדול כחו של משה וכי מדרגתו עודפת על מדריגתם א"כ כבר הוא בטוח כמו הם וא"כ יש בו עוד עתה ב' המעלות גם יחד כי הוא רוצה לקבל כל חבילות סחורות המצות גם לא תגנוב גם לא תרצח וכדומה מה שאין נאות למלאכים

יריעות האהל

*) **והדברים** נמשכים למה שאמרו ז"ל (נדרים ל"ח) לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו ועליו הכתוב אומר (משלי כ"ב) טוב עין הוא יבורך וא"כ כל העסק הזה שהיה עם המלאכים לא היה כ"א לתת התורה למשה שהוא שקול כנגד כל ישראל וע"כ כראות המלאכים גדולת משה שהוא מאחז פני כסא כבודו ית' לא היה עוד מענה בפיהם. ואולי שזה היה טעם משה שאמר מתיירא אני שלא ישרפוני בהבל פיהם ולא נהבב לו למען כאשר נחשב לכלל ישראל מה שיראו לשמוע קול הקב"ה בעצמו אבל גם משה אמר כן בכוונה מכוונת כדי שיאמר לו יתברך אחוז בכסא כבודי וגם הוא ית' כביכול רצה בזה להראות בפני המלאכים עד היכן כח האדם מגיע

למלאכים בסחורות כאלה ועוד זאת שהוא גדול בעושר ובטוח כמו המלאכים לכן חזרו והודו. וזהו אמר משה רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה כו' מיד הודו לו כו' שנאמר ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ ואלו תנה הודך על השמים לא כתיב. ולשון הודו מורה כי עתה נתברר להם ההיפך כי יתרון במעלת מתן התורה להאדם יותר מאילו ניתנה להם אחרי שגם האדם הוא רוב אונים ובטוח כמותם. הנה יש בו עוד מעלה עודפת כי הוא יקיים כל המצות גם לא יהיה לך גם לא תגנוב לא תרצח ודומיהם משא"כ המלאכים. ומעתה יתבאר הכפל עלית למרום שבית שבי אשר לדעתי הוא כענין שבארו ז"ל ושבית שביו לרבות כנענים שבתוכה היינו שהיו שבויים אצל בעליהם אשר לא מז' עממים כן יורה מאמר שבית שבי היינו שבית מה שהיה שבוי. כי הנה אם יקח אדם בשבי איזה דבר מיד בעליו כמו אשה מתחת בעלה או בנים מתחת אביהם יהיה הדבר רע מאד בעיני השבויים לא כן אם ימלט שבויים מיד שוביהם כענין שלקח חזקיה מאסור שבי מצרים או יוחנן בן קרח מישמעאל ודאי כי יערב הדבר לכלם. כן התוה"ק כל מגמתה וחפצה היה כי תבוא לידי משה נאמן ביתו ית', אבל היתה שבויה אצל המלאכים בע"כ. וזהו עלית למרום נתגששת עם המלאכים שבית שבי כלומר שהיתה כשבויה ביד המלאכים ומשה זכה בה ע"י שנלחם בטענותיו:

עתה נבין מה שסיימו ז"ל יכול מפני ששבה אותה נטלה תנם תלמוד לומר לקחת כו' והאמנם כי הדברים עמוקים ובסוד ה' לא עמדנו עכ"ז נקרב המאמר מעט כפי קוצר השגתנו ונאמר כי היה בה ב' הבחינות יחד שביה ולקיחה. והוא כי אם יתגבר איש על רעהו לקחת ממנו דבר בחזקה אם אח"כ יוכל לרצות ולפשר את בעליו לקנות הדבר מעמו להחליט לו הדבר וסיסכים עליו שהוא שלו ודאי יעשה ואף כי לו לבדו אין נפקותא ותועלת בזה כי גם מבלעדי זאת הדבר שלו כי זרועו מושלה לו. אולם אם ירצה לתת הדבר מידו במתנה לאיש אחר שבלתי תקיף הנה יחוש פן יבוא בעליו ויקח את שלו מידו ע"כ באין ספק ישתדל לפייס בעליו עד שיסכים ברצונו הטוב להחליט הדבר אצלו. כן משה ע"ה קבל התורה לעצמו כמוזכר בהגה"י וכחו ועוצם ידו עשה חיל והתגבר על המלאכים לקחת התורה מידם בחזקה. אבל ברצותו לזכות את ישראל בטוב עינו לתת התורה גם להם חשש פן יתגברו המלאכים ויתעוררו עליהם עוד לאמר מה אנוש כו' כי הם בלתי בטוחים כמוהם וכנ"ל לזה הכריע בדעתו כי טוב לקחת אותה אחר השביה היינו לרצותם למען יסכימו עמו ברצון טוב. וזהו עלית למרום שבית שבי ואח"ז לקחת מתנות באדם ר"ל עבור זה לקחה אח"כ בקנין כדי לתתה מתנה באדם כלומר כדי שיוכל לתת אותה גם לבני אדם זולתו:

ועתה נעמוד על סיום דברי המאמר כנ"ל מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ומסר לו דבר שנאמר עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות אף מלאך המות מסר לו דבר שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם כו' אי לאו דאמר ליה מי הוה ידע. ומהראוי לדעת ענין המתנות מה הם כי אם נאמר שמסרו לו סודות התורה כלום חסר בבית המלך שלמד מפי הגבורה וכבר אמרו ז"ל (ר"ה כ"א) נ' שערי בינה נבראו בעולם וכלם ניתנו למשה כו' שנא' ותחסרהו מעט מאלהים. אמנם מן הפרט נשפוט על הכלל והוא מה שאמרו מלאך המות מסר לו דבר והענין הוא כי התורה הקדושה בכללה היא סם חיים אל נפשות אומתנו עד שכל ההוגה בה הוא מוצל מכל רע ומכל מחלה ונגע כאמרם ז"ל כל העוסק בתורה יסורים בדלים הימנו וכמאמר כי אני ה' רופאך. אולם בעבור על האדם רוח שטים ויחטא לאלהיו ויעבור על מצות התורה ויפגענו באיזה עונש חלילה מלבד מה שהכין ית' רפואה למכתו ע"י התשובה יש עוד סגולות רבות להכלל מהתעוררות בעלי הדיוקים כמ"ש ז"ל (פסחים קי"א) איסרא דמזוגא נקיד שמיה איסרא דעניותא נבל שמיה וע"י הנקיות ינצלו ממנו וכדומה הרבה ברז"ל. וכמו כן הקטורת סגולתה לבטל הנגף כי המלאך הממונה ע"ז משפטו להתרחק ולברוח מן הקטורת וכן זולת מהממונים כל אחד יודע כחו ומהותו ומכיר הדבר שסגולתו להבריחו כנודע ודברים כאלו אינם כלולים בהתורה כי ההולך בדרכיה אינו צריך לבקש הצלתו על ידי ענייני הסגולות. ולדעתי כן הנה הדברים שגילו המלאכים למשה ורז"ל קראו להם מתנות וזהו שדרשו לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם לקחת מתנות. הנה לפי דרכנו כוונו ז"ל לבאר לנו יקרת המתנות ההם בעיני משה אשר באמת אינם חשובים אצלו לכלום כי שומר התורה כמוהו לא ישמש בענינים כאלה מעולם ולזה אמרו כי המתנות היו לו בשכר שקראוהו אדם. והוא ע"פ משל לעשיר גדול שהיה לו בת יחידה וסידך אותה לבחור אחד מופלג בשלמות ומהולל מאד ויהי קודם החופה יצא עליו שם שהוא נגוע ומוכה בגופו במומים שבסתר והיתה שמחת העשיר ההוא נכזבת והולך ומצטער מאד שנתן בתו לחתן כזה ויהי כי עברו כמה ימים אחר הנשואים בירר החתן את הדבר כי שקר העלילו עליו והוכיח ההיפך כי הוא בריא אולם כ"כ עד שהוא בטוח מפגיעת כל מחלה כל ימי חייו וישמח אבי הכלה מאד ויעש משתה גדול ושתו וישכרו עמו ויהי כטוב לבו אמר אל חתנו לך נא החדרה וחפש בכל כלי הנבחרים וכל אשר ישאלך לבבך קח לך וילך ויחפש וימצא כלים נאים וחמודים מלאים רפואות יקרות והיה בוש לבקש שיתנו לו הכלים ההם עם הרפואות מפאת החשד שחשדוהו לחולה אבל בא ואמר בפניהם הלא תדעו ותאמינו שאין לי צורך בהם כלל אולם כן אתם גמרתם אותי בלבבכם שאני חולה וצריך לרפואות והסכימו

דעתכם לסבול ממני הוצאות הרפואות אם כן לתה בעתה אפסידם גם כי אני איני צריך להם הנה אתן אותם לאחרים ואגמול טובות עם הצריכים להם. הנמשל משה ע"ה בעלותו למרום ונתגשם בעליונים היה הדבר כמו זר בעיני המלאכים עד שאמרו עליו מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כו'. ובאמת הלא לעיניהם ראו אח"כ כי איש אלהים הוא ממש כמלאכי מרומים וע"כ ברצותם אחר כך לפייס אותו בהמתנות הנ"ל שמסרו לו גם כי כמה לו אך למותר עכ"ז לקח המתנות מפאת שקראוהו תחלה אדם והיו ראויות לו לפי דעתם והסכמתם וע"כ עתה אם כי הוא אינו צריך להם יתחסד ויתנם לבני אדם הצריכים להם וזהו לקחת מתנות באדם בשכר שקראוך אדם והבן:

עוד נוכל להשיב על שאלתנו במאמר הנ"ל מה סברו המלאכים מתחילה ברצותם שתנתן התורה להם הלא באמת רוב המצות אין להם עסק בהם. אבל זה יותר מובן לנו בשנעיר בלשונם ז"ל אמרו מלה"ש לפני הקב"ה רבש"ע מה לילוד אשה בינינו אמר להם לקבל תורה בא אמרו לפניו חמדה גנוזה כו' אתה מבקש ליתנה לב"ו מה אנוש כו' ה' אדונינו כו' אשר תנה הודך על השמים, אשר באין ספק הוראת מלת הודך הוא רומז על ענין שגב. עוד מהראוי להתבונן בתשובת משה ע"ה אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אשר לכאורה מלות שאתה נותן לי המה שפת יתר כי די היה לו לומר מה כתיב בתורה אנכי לא יהיה לך כלום כו'. ולהבין כל זאת נזכיר מאמרם ז"ל במדרש (ש"ר מ') אז ראה ויספרה (איוב כ"ח) אמרו רבנן צריך האדם להיות נוטל משל לומר פרקו או אגדתו או מדרשו כו' אמר ר"א מן האלהים אתה למד כשבקש לומר תורה לישראל אמרה ד' פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל שנאמר אז ראה ויספרה הכינה וגם חקרה ואחר כך ויאמר לאדם וכן וידבר אלהים את כל הדברים האלה ואח"כ לאמר לישראל ע"כ. והנה אם דבריהם ז"ל האלה כפי הכוונה הפשוטה הוא דבר שאין הפה יכול לדבר וכי מהצורך היה לו כביכול לחזור התורה בינו לבין עצמו טרם אמרה לישראל. אבל הענין יתבאר בהקדים דברי המשורר ע"ה (תהלים קי"א) אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה גדולים מעשי ה' דרושים לכל חפציהם הוד והדר פעלו כו', אשר לדעתי כיוון בזה ע"ה להפליג בחינת התורה הקדושה וערכה ואיך היא מוצלחת לכלם למקטן ועד גדול. כי הנה בהתבונן בהמלאכות הנמצאות בעולם יש מלאכה יקרה ששכרה רב מאד כמו מלאכת הרקמה וכדומה ויש מלאכה פחותה ששכרה מעט מן מעט כמו מלאכת עבוד העורות או מלאכת הנפחים עושי קרדומות וכלי מחרישה וכדומה. וכי תאמר מדוע לא יבחר כל אדם ללמוד מלאכה יקרה כדי שיתפרנס ממנה בקל וגם מה שישתכר ביום אחד יעלה על שכר זולת בכל השנה אכן דע לך כי יתרון במלאכה הפחותה כי היא תחיה בעליה בכל מקום ובכל זמן יען כי כמעט אין אדם שלא יצטרך למלאכתו לא כן בעל מלאכה יקרה כי לא ימצא מקום שיש צורך במלאכתו כי אם בעיר גדולה מושב מלכים ושרים מחושקים כסף ואבני חפץ. אולם בבואו לעיר קטנה וכדומה מהמקומות שאין צורך במלאכתו ימות ברעב ובזאת יש לכל מלאכה מעלה מצד וחסרון מצד אמנם אם תמצא בעל מלאכה שיוכל לעשות כלים יקרים וגם בהזדמן לפניו מלאכה פחותה יוכל ג"כ לעשותם הוא הוא המשובח מכל צד כי יש בו כל חלקי המעלות אשר בהמלאכות ולא חסרונם. הוא הדבר בהתוה"ק שהפליג החכם ע"ה בהתפארותה (משלי ח') ה' קנני ראשית דרכו כו' ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום משחקת לפניו בכל עת משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם. ירצה כי באין ספק כל המשוש והשעשועים שהיה אצלו יתברך עם תורתו הוא לא עבור הסודות החמודות והאורות הצפונות בה שזה הוא הודה והדרה בשמים ממעל מה שהוא נעדר ההשגה אצל בו"ד ועכ"ז יש בה ג"כ הפנים הפשוטים מה שהוא מפיק ישרת וצדקת האדם וטוב ענינו. וא"כ תתפאר התורה בשתים כי אחרי היותה חמודה בעליונים בעלי הרוחניים מפאת הוד האורות והדר הסודות הרוחניות אשר בה והיא בכח לעשות שעשועים לאלהי שמים עוד היא מסוגלת לייפות ענינים לב"ו ולשעשע גם בעלי הגשמים קרוצי החומר והיא כלולה מב' כחות הפכיות רחוקות מגבהי שמים עד הארץ השפלה. וזהו ואהיה אצלו אמון כו' משחקת לפניו בכל עת עם ענינים דקים רוחניים המזהירים כזוהר הרקיע ואחר כל אלה משחקת בתבל ארצו ושעשועי את בני אדם. והוא ממש מאמר דהע"ה אודה ה' כו' ידוע כי ההבדל בין גדול ובין רם כך הוא מאמר גדול יסוב על אותו שהוא מלמעלה עד למטה ומאמר רם יסוב על אותו שהוא רק למעלה אבל למטה אינו מאומה. וזהו שהפליג אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה כלל בזה כל סוגי המדרגות וביאר ואמר גדולים מעשי ה' כלומר להיותם בבחינת גדולים ונמצאים גם בבחינות רמות גם בבחינות אשר למטה מהם ע"כ המה דרושים לכל חפציהם היינו כי כל החפץ יוכל למלא את ידו מדרושיה וענייניה. וביאר עוד ואמר כי מלבד אשר הוד והדר פעלו הוא סוד התורה שכלו הוד והדר מה שהוא נחמד ונורא בעליונים וצדקתו עומדת לעד כלומר גם זה נמצא בה שהיא פועלת צדק ויושר בבני אדם ונותנת חיים לעושיה בעוה"ז:

ובזה נבוא אל הענין כי כבר נודע כי התורה כלולה מד' פנים והם פשט רמז דרוש סוד.

והנה אצל הקב"ה היתה רק בסוד וברוחניות אש שחורה ע"ג אש לבנה אמנם ברצות ית' לתתה לבני אדם בעלי הגשמיים היה מהצורך שתתלבש כביכול בענין

בענין

שמען גם בכחי שיהיה בכח האדם לקבלה על כן העתיקה יתב' מאופן לאופן עד שעלה ממנה חלק הפשוט. וזהו שרמזו ז"ל במדרש הנ"ל כשבקש לומר תורה לישראל אמרה ד' פעמים בינו לבין עצמו עד שלא אמרה לישראל שנאמר אז ראה ויספרה כו' ואחר כך ויאמר לאדם, רצונה בזה על השתלשלות המדרגות ממעלה למטה מסוד לדרוש ומדרוש לרמז ומרמז לפשט עד שהיה יכולת ביד בני אדם קצרי יד לקבלה. והנה באין ספק לא העתיק יתב' את התורה אל דרך הפשט עד עת נתינתה כהוראת מלת אז וכמובא במדרש וידבר אלהים את כל הדברים האלה ואח"כ לאמר לישראל וא"כ עדנה לא ידעו המלאכים למעלה כ"א מהפנים הקודמים שכלו רוחניי ודק מה שהוא יאות אך לבעלי הרוחניים וע"כ כאשר שאלו על משה לאמר מה לילוד אשה בינינו והקב"ה השיב להם לקבל תורה בא באותה שעה התפללו המלאכים ואמרו חמדה גנוזה שגנוזה לך תתקע"ד דורות כו' אתה מבקש ליתנה לב"ו כי הם חשבו שהקב"ה נותן התורה למטה כלה כמות שהיא למעלה. וזהו שאמרו אשר תנה הודך על השמים כלומר לא יתכן לתת הוד אור התורה ומצפוניה וסודותיה בלתי על השמים ומה אנוש כי תזכרנו כו' ועל זה השיב משה ואמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה רמז בדבריו כי אליו לא ניתנה בפנים שידעו הם בלתי בפנים מתחדשים היינו המובן הפשטיי הראוי לבני אדם. וזהו שדייק תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה לא יהיה לך כלום בין העמים אתם שרויים לא תרצח לא תגנוב כו' מה שהוא אליהם כמו זר וזהו מיד הודו לו כו'. והדמיון בזה לאחד שנגנב ממנו בגד של משי ובלכתו בבתי העיר לחפש גניבתו בא אל אחד וראה בגד מקופל תולה על יתד ונדמה לו שהוא שלו כי על ידי היותו מקופל לא ראה פני הבגד מאיזה מין הוא ויאמר אל הבעה"ב מה לבגדי אצלך ויתלוצץ עליו בעל הבגד לאמר שלי הוא ויהי הוא מתעבר עמו וזה משיב לו על כל דבר בכמה ראיות כי לא גנוב הוא אתו וירא כי לא יכול לו אז אמר הלא תגיד מאיזה מין היה בגדך הנגנב אמר של משי וילך ויפתח את כנפי הבגד ויראהו כי הוא של צמר ומיד לא מצא עוד מענה בפיו ארץ ממנו. כן הדבר בהמלאכים כי באו בטענה להוכיח כי ראוי אליהם התורה יותר מלבשר ודם הבלתי מכירים הודה ויקר תפארתה ואמרו תנה הודך על השמים ואפשר שהיה ג"כ ביד משה להוכיח ההיפך כי אליו היא יותר מוצלחת מאל המלאכים וכמחבר למעלה אבל למען לא יהיה לו עמהם דין ודברים ולבלתי יתווכחו עמו עוד אמר תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה לומר כי לא לקח מחלק הראוי אליהם אז מיד לא נשאר להם שום טענה. וזהו מיד הודו לו וחזרו ואמרו בעצמם ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ כלומר אחרי התוודע להם כי בכח התורה לפעול גם מדות בארץ ולזכות את קרואי חומר אמרו מה טוב ומה נעים גורלה ומה אדיר שמך בכל הארץ. וזהו שסיים ואלו תנה הודך על השמים לא כתיב לומר שלא היה להם לישאל עוד תנה הודך כו' כי שם נשאר למעלה בחיק ית"ש וכמדובר:

ובזה נבין דבריהם ז"ל שם בסמוך אריב"ל בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא שטן ואמר לפניו רבש"ע תורה היכן היא אמר לו נתתיה לארץ הלך אצל ארץ א"ל תורה היכן היא אמרה לו אלהים הבין דרכה כו' עד א"ל לך אצל בן עמרם הלך אצל משה ואמר לו תורה שנתן לך הקב"ה היכן היא א"ל וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה. אשר מהראוי לשום לב וכי משה ע"ה הוציא חלילה שקר מפיו לאמר וכי מה אני שנתן לי הקדוש ב"ה תורה הלא באמת לקח אותה. אבל לדרכנו יתכן כי באין ספק כוונת שאלת השטן היתה דוגמת שאלת המלאכים ששאלו התורה באותו אופן שהיא למעלה וע"ז השיבה אותו הארץ אלהים הבין דרכה כלומר גם כי הפנים הפשוטים ניתנו בארץ עכ"ז החלק שאתה שואל אין מי שידע בלתי אלהים לבדו. וזה ג"כ תשובת משה וכי מה אני שנתן לי הקב"ה תורה והוא מוסב על חלק הנסתר והנעלם הנשאר בשמים:

עוד נאמר בתשובת השאלה הנ"ל (מה רצו המלאכים לעכב התורה שתשאר בעליונים בהקדם ידוע כי עיקר התורה הוא אך בעבור ישראל שקדמו במחשבה וכאמרם ז"ל (ב"ר א') מחשבתן של ישראל קדמה לכל דבר משל למלך כו' כך אלולי שצפה הקב"ה שאחר כ"ו דורות עתידים ישראל לקבל את התורה לא היה כותב בתורה צו את בני ישראל דבר אל בני ישראל ואם כן הלא לעינים ראו כי ישראל זכו בה מכבר) עם מ"ש ז"ל במדרש (דברים רבה ז') זה שאמר הקב"ה בני אם תקח אמרי ומצותי תצפון אתך מהו אם תקח אמרי אמר הקב"ה לישראל בני לא תהא תורתי עליכם כאדם שיש לו בת בוגרת והוא מבקש להכניס אותה אצל מי שמוצא מהו אם תקח אמרי אם יהא לכם זכות אתם מקבלים את תורתי שמלאכי השרת נתאוו לה ולא נתתי אותה להם מנין שנאמר מלאכי צבאות ידודון ידודון (תהלים ס"ח). ובאור הדברים ע"פ משל לגדול אחד שהיה רב ומורה בעיר גדולה כמה שנים ולעת זקנותו רצה לבקש לו מנוח לבלתי יטרד עוד בעסקי ההמון הגדול הזה ובמשפטיהם הרבים הכבדים ממנו ועלה בדעתו לכתוב לעיר קטנה הסמוכה אליו שיקבלוהו עליהם למורה כי שם ישב מרגוע בהיות אנשים בה מעט וקרא לראשי עירו וישאל אותם לחוות דעתם אם הם מסכימים עמו על הדבר הזה ויאמר לו רבינו כטוב לפניך עשה ויכתוב אל ראשי העיר ההוא לאמר אם תאבו קבלוני נא אליכם למורה והם נאספו יחד ויאמרו טוב הדבר ויבחרו מהם אנשים ויקחו עגלות וישלחו לשם לשאת אותו ואת ביתו ויהי כבוא העגלות ויתקבצו גדולי העיר ולא נתנו אותו

לכנוס

לגבוע מעמהם ויאמר אליהם הלא שלחתי את פיכם תחלה והסכימה דעתכם על הדבר ועתה מה לכם להתנגד ויאמרו אליו רבינו חלילה לנו מעשות כדבר הזה הנה העגלות לפניך קום ולך באות נפשך ויהי הבעה"ג אוסרים מרכבתו והם באים והכו אותם הכה ופצוע וינתקו המוסרות ויאמר את רבינו הגדול אתם באים לקחת מאתנו זוא לכם שוא וילכו הבע"ג לבית הרב ויספרו לו את אשר עשו להם אנשי העיר וישלח ויקרא אותם אליו ויאמר אליהם הלא תגידו מה לכם להתעבר עם האנשים האלה הלא הם בתם לבבם ובנקיון כפם באו הנה אחרי כי השלמתם לעצתי, ויאמרו לו רבינו אבל עליך לדעת כי בכוונה עשינו כן למען הפק טובתך לאמר הנה אתה כתבת אל אנשי עירם שיקבלו אותך אליהם ומי יודע מה הם אומרים ללבבם אולי הם דומים כי גדולי עירנו שאטו בך לגרש אותך מעמנו ע"י איזה סבה ועי"כ תהיה נקלה בעיניהם לאמר מי זה הוא הבא לגור ולשפוט שפוט ע"כ יעצנו לעשות כה למען יראו הם שאתה נכבדת בעינינו וכמה יקרת עד שלא נתרצה לתתך הלוך מעמנו כ"א בקושי גדול וידעו מעתה כמה להזהר בכבודך שכל עיקר מה ששלחנו אותך מפה הוא מסבת חפצנו למלא רצון רבינו להרגיעו מרובי העסקים המזדמנים בעיר רבת עם. הנמשל כי התורה הקדושה עת עלה ברצונו יתברך לתתה למטה בארץ ולזכות בני האדם מורכבי החומר והצורה הנה המלאכים גם כי ידעו כי התורה היא אך בעבור ישראל עכ"ז התאמצו לחמוד יפיה בלבם ואמרו תנה הודך על השמים לכוונה גדולה כי חבו המלאכים (היודעים יקרת התורה ואין ערכה יותר מבני אדם השפלים) פן אחרי שיקבלוה תהיה אצלם כמו גר בארץ לאמר אם היתה חשובה מדוע נתנוה העליונים לרדת מטה. (ומה גם כל הנפלאות הגדולות שעשה ית' עמהם במצרים ועל הים שהיו גלם על תנאי שיעבדו אלהים על ההר הזה ושיקבלו תורתו ואם שיש בה סגולת הטוב לא היה מהצורך להרהיב כ"כ נפש המקבלה כי מי פתי שלא יאבה בסגולת מלכים). ע"כ עשו בכוונה בעלות משה למרום לקבל התורה בקשו לפגוע בו וחזקו דברים עליו לאמר תנה הודך על השמים מה אנוש כו' למען ידעו ישראל כמה היא חמודה בעליונים בלתי למען זכות אותם נתנה למטה ועל ידי כן ידעו להזהר בכבודה והדרה. וזהו דברי המדרש בני לא תהא תורתי עליכם כאדם שיש לו בת בוגרת כו' שמלאכי השרת נתאוו לה כו'. וזהו ג"כ ביאור הכתוב המובא במדרש בנושא דרושנו עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם כלומר לקוח מה שייך ומוכן לבני אדם יהיה מהצורך למשה להתאבק עם המלאכים לקחתה בגדיה ושביה וכמדובר: **ובגמרא** (שם) ואמר ריב"ל בשעה שעלה משה למרום מצאו להקדוש ב"ה שהיה קושר כתרים לאותיות אמר לו משה אין שלום בעירך כו' אמר לו היה לך לעזרני מיד אמר לו ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר (עי' רש"י). ויש להעיר במלת ועתה שלכאורה היא בלתי מובנת פה גם מ"ש כאשר דברת לאמר. [illegible] כוונת המאמר כי משה ע"ה אמר כלשון הזה כדי לצאת ידי שניהם היינו כי הוא ע"ה היה מחזיק בדבריו הראשונים כלום יש עבד שנותן שלום לרבו וגם לקיים מאמר ה' ית' היה לך לעזרני וזהו שאמר ועתה יגדל נא כח ה' כאשר דברת לאמר כלומר לא מדעת עצמי אני עושה כן רק מפאת שדברת וצוי לאמר כן:

ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר כו' אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי, ילקוט ר' עקיבא אומר זה מתן תורה. והנראה בהבנת הענין בהקדים מה ששמעתי מפי קדוש אדוננו הגאון החסיד מהור"ר אליהו מווילנא זצוק"ל על מאמר הנביא (ישעיה נ"ב) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכון כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל כי הנה ההולך במהירות יהיה מרוצתו לאחד מב' סבות אם שהוא בורח מן הרעה שאחריו או שהוא נמהר ונחפז לבוא למקום חפצו מה שהוא לפניו. והנה על הבורח להמלט מרעה יפול מאמר מנוס והנחרד להשיג דבר טוב שלפניו יפול בו מאמר חפזון. והנה ב' בחינות האלו היו ביוצאי מצרים שהיו ממהרים וחרדים לנוס ולהתרחק מפחד המצריים הרודפים אחריהם וגם היו נחפזים (להתקרבות השכינה) לבוא ולהשיג מבטחם הנכבד שהבטיחם ה' תעבדון את אלהים כו'. אכן על גאולת העתיד יעד אותנו הנביא ע"ה שלא יהיה דבר המפחיד שיצטרכו הגאולים לנוס וכן לא יצטרכו להיות נחפזים לבוא אל השגת הטוב המקוה. וזהו שדיבר על שניהם ואמר כי לא בחפזון תצאו ר"ל למהר לבוא אל מקום השכינה ובמנוסה לא תלכון לברוח מן הרעה שאחריכם. ומבאר הטעם על ראשון ראשון כו' כי הולך לפניכם ה' כלומר בסמוך אליכם וזהו טעם על כי לא בחפזון תצאו ומאספכם אלהי ישראל כלומר הוא יתב' ילך אחריכם לשמור אתכם מכל רודף (ההולך אחרי המחנה נקרא מאסף עי' רש"י ז"ל) וזהו טעם על ובמנוסה לא תלכון כי לא יגורו משום דבר. ומעתה הנה בא המאמר הזה להבינו איך יקרה אצלו ית' נתינתו התורה לבני ישראל ומה רב תוכחה עד כי שקד לשאת אותם אל אדמת נשר וכאמרם ז"ל שבאו מרעמסס לסכות ק"כ מילין לשעה קלה וכל זאת למען הקדם הנשואים הנכבדים. ואל תאמר שזה היה למען ימהרו ינוסו מאת רודפיהם המצריים לזה אמר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כלומר שלא מכבר מוכים היו וטבועים בים ועכ"ז ואשא אתכם על כנפי נשרים אין זאת כ"א ואביא אתכם אלי וזהו שביאר ר"ע ואביא אתכם אלי זה מתן תורה: **ועתה** אם שמוע תשמעו בקולי כו' והייתם לי סגולה מכל העמים כו' ואתם תהיו לי

ממלכה

ממלכת כהנים וגוי קדוש. הנה מלבד שכל המאמר ואתה תהיו לי ממלכת כו׳ מיותר עוד יותר יקשה אלת ואתם שמהגכון היה לומר והייתם לי סגולה מכל העמים ממלכת כהנים. והנראה בזה ע״ד עשיר אחד שמתה אשתו ושיער בדעתו שלא לקחת אשה עשירה אבל בחר לו עלמה א׳ מהמשרתות הביתו ולקחה לו לאשה. וזה הדבר אשר דבר אליה דע בתי כי עד עתה היית כאחת השפחות והיום הזה נהיית לגברת כי תהיי לי לאשה אבל אני אומר לך די לא בהחלט עלית על כלנה במה שאתנך לגבירה על מ׳ונות אולם עוד מקום לומר כי יתרון לך אז מעתה יען כי בהיותך אמה בביתי לא היה תחת ידך בלתי דבר אחד שפקדתי אותכה עליו בי יחדתי לכל עסק משרתת לבד זאת על הכלים של כסף וזאת על של זהב וכן זולתם אשר כל אחת לא היה עליה זולת שמירת העבודה המיוחדת אליה וכמו כן את היה תחת ידך אך דבר מיוחד לא כן עתה כאשר את אשתי הנה החיוב עליך להשגיח על כלם ואחריות כל הבית וכל כליו עליך הוא והדבר הנגרע מאיזה משרתת אדרוש ממך להיותך עקרת הבית וכי תאמר א״כ מה זה אנכי ומה יתרון לי עתה בהיותי גברת בבית ובמה יודע איפה כי אתה אישי אמר לה איעצך ואודיע לך פשר הדבר הזה והוא כי נחלק הדבר בין שנינו היינו מהולתך וחשיבותך יהיה עמדי ואני אשתדל להטות לך חן וחסד להרים קרנך בכבוד למעלה ראש כיאות לגברת אמנם את לא כן תדמי אבל תתני בלבך כי נעשית שפחה כפולה ועבודתך מכופלת בשמירת כל הכלים וכל החפצים אשר לי ועי״ז הרבה ארבה גאונך וגאותך משא״כ אם את תגביה רוחך בקרבך ותגיס דעתך לאמר גברת אני ואת כל אשר לי תשליך אחר גיוך הנה כבודך בקלון תמירי. הוא הדבר בענייננו כי עלינו כאמר (ויקרא כ׳) ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי וההבדלה ההיא היא מקפת ב׳ דברים. א׳ האהבה הנפלאה ואתרוממות העלום וכאשר הפליגו ז״ל במדרש לא זז מחבבה עד שקראה אחותי בתי אמי היינו כי ארס אותנו יתב׳ לו לעם עולם מה שלא זכה לזה כל עם וכל לשון וכמ״ש ולתתך עליון על כל הגוים (דברים כ״ו). והב׳ כי עלינו לעשות ולקיים מצות התורה לעבדה ולשמרה עד שכל הנבראים שבעולם השית תחת ידי האדם הישראלי שישתדל בתיקונם וקיומם בתורתו ועבודתו ושינויי וקלקולי כל הדברים תלויים בו כמאמר (עמוס ג׳) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע״כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם וברז״ל (במדרש איכה) אין פורעניות באה לעולם אלא בשביל ישראל. וע״כ נדיבות יען יתב׳ והקדים לדבר על לב בני ישראל קודם מ״ת לאמר אם תשיתו לבכם להתפאר בגאון עוזכם ורום מעלתכם שהשגתם הלא תגרעו מהעבודה אשר עליכם ותתקלקל האהבה ועל כן החיוב עליכם להחליט בלבבכם כי נעשיתם עבדים ומשרתים ולהיות עיניכם פקוחות על עבודתכם בפקידה נפלאה ויגיעה רבה והאהבה וההתרוממות תהיה שמורה בלבי. וזהו אם שמוע תשמעו בקולי כלומר אם באמת רצונכם להתמיד בקבלת השמועה ושלא תאבד מכם (כהוראת מקור עם הסגולה) הנה אגיד לכם העילה הגדולה המועלת לזה היינו והייתם לי סגולה מכל העמים ר״ל אני אשתדל בלבבי בהתרוממות קרן סגולתכם ולהרבות כבודכם. אבל אתם לא תחשבו כן בלבבכם וזהו ואתם (תחליטו בדעתכם) תהיו לי ממלכת כהנים כלומר קבלתם עליכם חוב עבודה וכמאמר הנביא (ישעיה ס״א) ואתם כהני ה׳ תקראו משרתי אלהינו וכבאור הרמב״ן ז״ל ממלכת כהנים ממלכת משרתים:

עוד באור ע״ז בשנעמוד תחלה על קושיא עצומה מה שמבואר בתורה ובנביאים שיש על האדם להבדיל כל מחמדי העוה״ז וכל הטובות המדומות ולהרחיקם תכלית הריחוק עד שאמרו ז״ל כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו׳ וכן החכם ע״ה בכל ספר קהלת הפליג לדבר בגנות אכילה ושתיה עושר וכבוד. והלא כמה גופי תורה וכמה מצות נוסדו על עניני טובות העוה״ז כמו צדקה וגמילות חסדים והכנסת אורחים וכן גניבה וגזילה. אשר לכאורה אין מקום לזכות את הטובה גם לא לחייב העוסק על דברים פחותים כהם בלתי אם יגזול מרעהו איזה מצוה מהמצות כמו ציצית תפלין וכדומה והתורה הקפידה על גזילת ממון חבירו אפילו היא פרוטה וכמו כן גדולה מצות צדקה ולכאורה מה לקח ממנו או מה נתן לו אחרי כי הבל הוא. וביותר יש לתמוה על דבריהם ז״ל (במדרש רות) אלו היה יודע בועז שהקב״ה מכתיב עליו ותאכל ותשבע ותותר עגלות מפוטמות היה מאכילה והיתכן כי יבקש יתברך להנות האורחים במפוטמים אחרי כי טוה אותנו להתרחק מכל התענוגים המדומים. והנראה בהבנת הענין עם מה שידענו מפי קדמונינו ע״ה כי עיקר ותכלית המצות לברר ולזכך נפש אומתנו ושתקנה ע״י כל מצוה פעולה ותועלת ותקון עד שתמשך בטבעה אל כל מדה נכונה וכמאמרם ז״ל (ב״ר מ״ד) אמרת ה׳ צרופה לא ניתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות. ועל כן אם יעשה אדם דבר אשר מקורו ממדת רחמנות כמו צדקה וגמ״ח יפעל בנפשו שתתדבק במדת הרחמים והחמלה וכן בכדומה מהמעשים הטובים הנה כל מעשה תשאר ותתעלם בכח הנפש. ולהיפך העושה מעשים רעים כמו כן תתפעל נפשו מעתה לבקש מדות זרות וכענין שאמרו ז״ל (יומא פ״ז) עבר ושנה כו׳ נעשה לו כהיתר והוא מחמת קנין הקלקול והמשחת שנעשה בנפשו עד שתתאבה ותכסוף למדות רעות וכמאמר החכם (משלי כ״א) נפש רשע אותה רע. והן לעילה זאת צוה אותנו יתב׳ על עשיית החסד והרחמים גם בעניני וחפצי העוה״ז והזהיר אותנו ג״כ על החמדה שלא לחמוד אותם מיד הזולת. אמנם לא מצד יקרת מהותם

תלילה

חלילה אבל תלד היות הנפש עלולה לקבל פעולה נכבדת על ידי שתתרגל בבקשת המדות המאושרות והמשובחות וכן להיפך יהיה מושרש בכחה וטבעה בקשת הרעות והמגונות. ודברנו אלה נוכל לכלול אותם במסורה. ולמה זה לי בכורה (בראשית כ"ה) ולמה זה חרה לך על הדבר הזה (ש"ב י"ט) ולמה זה הבל תהבלו (איוב כ"ז) והוא לדרכנו בדרך שאלה ותשובה ומלת בכורה תתפרש לפי דברנו בדרך שאלה על חמדי העוה"ז כי הוא לשון חשיבות. וזהו ולמה זה לי בכורה לומר כי אין אל האדם הישר והשלם לבחור בדברים פחותים ומדומים כאלה. וא"ת אחרי שבאמת המה מהבל אלו יתברך למה יחרה אפו על הגונב אותם הלא לא גנב כלום כ"א ענין הבל ושוא וזהו ולמה זה חרה לך על הדבר הזה. ועז"ו בא הכתוב השלישי כמשיב ואומר ולמה זה הבל תהבלו כלומר לא תחשוב בענין הגניבה שהקב"ה כועס בעבור היזק הנגנב והנגזל לא כן כ"א על פגם והיזק הגונב כי בחמדתו ממון חבירו נשאר הרע מדובק בכח נפשו. וזהו למה זה הבל תהבלו כלומר למה תרגילו נפשותיכם לעשות רע וכמאמר הנביא (חבקוק ב') הוי בוצע בצע רע לביתו כלומר לנפש עצמו וזהו גם כן (משלי א') כן ארחות כל בוצע בצע את נפש בעליו יקח כלומר הבוצע נודה את נפש עצמו *) וכמו כן הדבר בהנותן צדקה והגומל חסד או החולק כבוד להראוי לו גם כי הדברים מצד המקבל הם דלי החשיבות עכ"ז טובתם ותועלתם ישגא מאד מצד העושה למי שיחפוץ בהם וכנ"ל. ומעתה נבוא אל הענין כי הוא ית' ברא עולם מלא כל טוב ומסר אותו ואת טובותיו בידינו ועכ"ז צוה והזהיר אותנו להתרחק מהם. ממש כמי שעושה לבנו בית אכסניא ומכין לו בו כל מיני מאכלים טובים וכל משקים יקרים למוכרם למי שיחפוץ בהם אבל אמר לו הנה נתתי בידך כל זאת לא למען שתעדן נפשך לנסך בשמחה מכל יין ושכר כאשר יעשו השכורים אבל אנכי הכינותי כל זאת אך עבור ההוללים ואנשי ההמון הבוחרים בהם אבל אתה בעצמך הנה טוב לך לבל תשגה בהם. כן הדבר בכל חמדות וטובות העוה"ז שהכינם ית' ופקד על האדם הישראלי שיהיה הוא המשתדל להריק שפעתם ולאצור ברכתם (כמאמרם ז"ל אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל) עד שיהיה העולם מלא כל טוב. הנה אין הכוונה שיתעדן הוא בעצמו בדשן התענוגים כי אליו יותר נאה הפרישות מטובות המדומות ועזיבת כל חמדה אבל מפאת היותו ית' טוב לכל ראה להכינם עבור יהיו מצויים לכל שואל ומבקש ולכלכל נפשות הדורשים

הפתאים שנאמר בהם (משלי י"ד) פתי יאמין לכל דבר אבל מהצורך אל המאמין השלם שיהיה קשה אותם אולם אתה אין לך עסק בכזה. וזהו והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ כלומר למען הפק טובת כל ברואי הארץ שיאות להם לבלות זמנם בתענוגים מדומיים ע"כ בחרתי בכם לסגולה שתהיו משתדלים ועוסקים להביא השפעת הטובות בעולם. אבל ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כלומר בדולים ופרושים מכל זה כי הוא אך כמשקה המשכר והמבלבל את האדם מכל יושר:

ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה'. הנה רז"ל בגמרא (שבת פ"ז) העירו בזה כתיב וישב משה את דברי העם וכתיב ויגד משה מה א"ל הקב"ה כו' ומה השיב משה כו'. ואולי יהיה הכוונה בזה עם מה שאמרו במדרש (שיר השירים) ישקני מנשיקות פיהו ר' יוחנן פתר קריא בישראל בשעה שעלו להר סיני משל למלך שבקש ליטא אשה בת טובים שלח אצלה שליח אמרה רצוני לשמוע מפיו כיון שחזר אותו שליח היה פניו שוחקות ושיחותיו אינן נשמעות אמר המלך דומה שאמרה רצוני לשמוע מפיו כך ישראל היא בת טובים השליח זה משה המלך זה הקב"ה בשעה ההיא וישב משה את דברי העם אל ה' ומה תלמוד לומר ויגד משה אלא ע"י שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך ויגד משה את דברי העם אל ה' אמר לו כך תבעו ע"כ. הנה הנראה מדבריהם כי מאמר וישב משה עם מאמר ויגד משה ענינם אחד בלתי כי מתחלה בבואו לפני המקום היה בוש להוציא הדבר בשפתיו כ"א מתוך שתיקותו ושחיקות פניו היה ניכר כי דברים עצורים יש בלבו. וזהו הרמז במאמר וישב משה כו' ממש כהמשיב דבר הניתן בכלי כן היו דברי העם עצורים אתו וכאלו הביא הדברים עצמם והראם לפני ה' ולא כדבר הנאמר מפה לפה. ואחר כי אמר לו ית' הנה אנכי כו' בעבור ישמע העם בדברי עמך הנה אז בהכרח אמר תשובתם באר היטב כך תבעו ועז"ו יבוא מאמר ויגד כו':

הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ראוי לדייק מלת בך אשר יותר מהנכון היה לומר וגם לך יאמינו ע"ד שאמר משה והן לא יאמינו לי וגם מלת לעולם היא לכאורה חסרת מובן. והנראה עם המבואר אצלנו (למעלה ריש פ' בא) באורך כי עיקר יסוד ושורש האמונה היא כבדות האמונה אצל המאמין. היינו שלא יקבל המאמין לקול השמועה חיש קל כאשר יאמינו

 לשמוע

*) **ומה** נעמה בזה מליצת רבותינו ז"ל (ברכות ה') היינו דאמרי אינשי בתר גנבא גנב וטעמא טעים. כי הנה אם היה עיקר החימה והכעס מפאת חסרון הנגנב היה הגונב מן הגנב ריק מכל עון אמנם אחרי שהגניבה היא סבה לפעול זכות בנפש הגונב א"כ אין נפקותא מי ומי הוא הנגנב כי מ"מ מתרגל נפשו לחמוד מה שאינו שלו וזהו בתר גנבא גנב וטעמא טעים כלומר טועם טעם גניבה ופועל בנפשו אותו הקלקול כאלו היה גונב מאת הבעלים עצמם:

לשמוע וכבד מהאמין עד כי ירבה לחקור ולדרוש תכלית הדבר אם איננו מתנגד חלילה אל הקבלה מפי מרע"ה. וכמו שהשיב ית' אל משה (על אמרו והן לא יאמינו לי) הם מאמינים ובני מאמינים כלומר על כן גדרתים בשם מאמינים על היותם כבדים לקבל האמונה. וזהו מאמר הנביא (ישעיה כ"ה) ה' אלהי אתה כו' אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחוק אמונה אומן ר"ל כי כן עשה בנפש הישראלי שלא יאבה להאמין ושלא ישמע לקול מלחשים הבודים דבר מלבם כי אם באותו שאמונתו מקובלת ונאמנת מפה לפה עד משה רע"ה שעליו העידה התורה בכל ביתי נאמן הוא ועל כן אותו שהיה מוסמך מיד משה לנאמן ראוי להאמין בו והוא גם הוא ראוי להסמיך לנאמן את הבא אחריו ועל דרך זה תבא האמונה בהשתלשלות מדור לדור ומחוזה לחוזה וכלם ממשה. וזהו בעבור ישמע העם בדברי עמך ועל ידי כן תהיה מקובל ומוחזק אליהם לנאמן וגם בך יאמינו לעולם רצה לומר בהשתלשלות אמונתך מדור לדור וגם בך יאמינו לעולם גם בך גם בנביאים העתידים לעמוד אחריך וכמדובר:

אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים,

הנראה לדעתי בהבדל הנרדפים אני אנכי שהוראת שימושם אחד הוא, ולעניננו הוא כי הגביל הכתוב לכל מאמר שימוש הנאות לו פעם במלת אני ופעם באנכי והבדל ביניהם אולי כך הוא. כי מאמר אני ישמש באותו שבא ממרחק נכרי וזר לא נראה ולא נשמע מעולם וכאשר ישאלו אותו מי הוא יאמר אני פלוני מעיר פלונית אבל בשיהיה האיש ההוא מפורסם בשמו גם במרחקים וכלם יודעים שיש אדם גדול בעיר ידועה ומכירים אותו בשמו ולא בדמותו אז כאשר יבוא האיש ההוא אל איזה מקום וישאלו אותו מי הוא יענה ויאמר אנכי פלוני (כלומר המפורסם והידוע לכם) וכמו שאמר שמואל לשאול (ש"א ט') אנכי הרואה כי גם השואלים האלה היו יודעים הרואה ומכירים שמו אך לא עצמותו ולכן ענה אותם ואמר אנכי הרואה כלומר אנכי הוא הרואה אשר ידעתם ואשר שמעתם. ובספרנו כוכב מיעקב בהפטרת בשלח בארנו כמה כתובים עפ"י הבדל הנרדפים האלה עיין שם). ודע כי כאשר יתן המדבר בעדו מופת והיכר על עצמו יתפוש תמיד מופת היותר קרוב ויעזוב מופת הרחוק כמו שאמר ית' ליצחק אנכי אלהי אברהם אביך ואל משה אמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם ומלת אביך תסוב על אביו עמרם כמבואר במדרש. והטעם כי המופת הבא מקרוב יעשה רושם יותר גדול בנפש השומע ממופת כבד ורחוק וע"כ בבואו ית' אל אומתנו להשמיעם עשרת הדברים פתח דבריו האיר במאמר אנכי ה' אלהיך כלומר הידוע אצלכם מפי אבותיכם ונתן היכר ומופת היותר קרוב אשר הוצאתיך מארץ מצרים כלומר אשר זה עתה מקרוב נגלה נגליתי עליכם וגאלתי אתכם בידי הגדולה ממצרים. (ובזה יותר קושית הקדמונים מדוע לא נאמר אנכי כו' אשר בראתי ארץ ושמים) והיא עילה גדולה לפעול בנפש השומעים רושם חזק ונפלא להכיר אלהיהם הכרה אמתית ושהוא כדאי לקבל עול מלכותו ועבודתו מה שעיניהם ראו ולא זר כחו וגבורתו ואחדותו ואלהותו. וכענין שאמר הנביא (ישעיה מ"ג) אנכי אנכי ה' כו' אנכי הגדתי והושעתי כו' הנה שימש הכתוב כ"כ במאמר אנכי להורות כי המדבר אליהם הוא עצמו אשר גאלם והושיעם מיד מצרים. ונמתיק גם כן מה שסיים ואמר ואתם עדי נאם ה' ואני אל והוא כי הנה כל הדברים המעידים לבעליהם על איזה דבר שיהיה יתחלקו לב' סוגים. יש שיאמר שדה פ' או חפץ פלוני שלי הוא ויעמיד עדים שיעידו בפני דין להחזיק הדבר בידו. ויש מראה עץ נטוע בקצה שדהו לסימן ולעד כי שלו הוא. והבדל ביניהם הוא כי האדם המעיד על איזה דבר אין העד הזה עד עצמותי היינו שיהיה עצמותו ותולדתו אך לסבת עדותו כי כבר נודע שהוא אדם נברא לכוונה הכוללת כל מין האנושי רק העדות הוא עתה במקרה שיודע עתה להעיד לא כן העץ הנטוע לסימן הנה הוא עד בעצמיות הוייתו ובעיקר מציאותו וכמ"ש עד הגל הזה ועדה המצבה כי לולא כוונת העדות לא היה אליו מציאות כלל במקום הזה. ומעתה זהו החילוק בעצמו בין האומה הנבחרת לזולתם כי כל האומות האמנם יש לכל אחת חלק באמונה אבל לא לכוונה זאת היה עיקר מציאותה כי עילת מציאותם הוא כמציאות כל הנבראים שיש בהם תיקון העולם וזיונו בכלל ונלוה להם גם זאת ע"י איזה הזדמנות שמאמינים ביראתם ועל כן אין לומר בהם שלולא אמונתם לא היו נמצאים כי יש להם עילה עיקריית למציאותם וחברתם כנ"ל. לא כן האומה הישראלית שכל מציאותם והוייתם אינו כ"א לאמונתם ולעבודתם כמאמר (ישעיה מ"ט) יוצרי בבטן לעבד לו ובזולת זה אין מקום אל מציאותם. (ובחון הדבר אם תרצה לבטל את אחד מאמונתו ימסור נפשו ויבחר מות מחיים יען כי בהעדר אמונתו הוא כאין וכאפס) וא"כ עם ד' אלה עדים הם בעצמות הוייתם וזהו ואתם עדי נאם ה' א) כלומר אתם בעצמותכם. אמנם היתרון בזה כי הנה העד הבלתי מעיד עם עצמותו והעדות בו הוא אך ענין מחודש ונוסף על עצמותו יש מקום לחשוב אולי הוא משקר עתה

א) ויש לכוין עוד במה שדייק ואמר ואתם עדי ולא אמר ואתם עדים. כי הנה אותו שמעיד לחבירו על איזה דבר לא יספן לייחדהו אל בעל החפץ לומר כי עד שלו הוא כי אין לו שום השתתפות עמו בעדות זה וביום יודע להעיד לזה ומחר לאיש אחר לא כן העד המעיד בעצמותו כמו גל ומצבה וכדומה הנה העד ההוא מיוחד בעדותו אך אל בעליו ולא לאחר בשום פנים. הוא הדבר מישראל אשר כפי שדברנו לפנים הנה עדותם בכה עצמותם ובמציאותם ואם כן עדותם מכוונת ומיוחדת בלתי לה' לבדו וזהו ואתם עדי, ודבן:

בעדותו כי בזאת ירויח אל עצמותו משא"כ אותו שהוא עד בעצמיית הוייתו איך יתכן לחשדו למשקר הלא לא ירויח מאומה ע"י שקרותו כי מי ישיג הריוח בזולת עצמותו. כן ממש האומות שכל אמונתם הוא ענין מחודש ונוסף במקרה אבל נושא עצמותם הוא דבר אחר א"כ מקום לומר שמשקרים בעדות אמונתם וטעם שקרותם כדי להרויח בחלקם העצמיי לא כן הישראלי אשר בזולת אמונתו ועדותו אין לו מציאות וקיום ואפס כלל וככ"ל איך א"כ יחשדוהו למשקר בהיותו משולל הריוח בחלקו העצמיי והבן. ועל אותה בחינה עצמה אמר ג"כ ואני אל. ירצה כי אין להסתפק חלילה אולי הוא רוצה להתהדר בהוד הזולת שזה לא יתכן להרהר בלתי על אחד מן המשרתים במרום שיאמר כי הוא אלהים נוכל לחשדו כי הוא מכזב למען הרבות בכבודו יותר ממה שראוי לו. לא כן אלהי האלהים ית"ש אשר כל הגדולה וכל הכבוד שלו הוא. וכבר מקובל ונאמן אצלנו על פי מופתים ברורים כי יש בעולם בורא שהוא המציא כל הנמצאים אין עוד מקום אל החשד שיתפוץ בכבוד יותר מהראוי לו כי הלא כל העולם שלו וכל הכבוד שלו ומה לו לשקר או מה ירויח בהשקר. והדברים כנים ועמוקים:

גמרא (שבת ק"ה) רבנן אמרי אנכי נוטריקון אמירה נעימה כתיבה יהיבה כתיבה נאמנים אמריה. דע כי התקשרות האדם בעוה"ז הוא על ידי החושים הנמצאים בגוף כמו הרעבון יעיר אותו אל האכילה והצמאון אל השתיה וכן כלם ועל ידי החושים האלה יפעול פעולותיו לקיום המין. אמנם התקשרות האדם עם התורה אינו דבר החקוק בטבע שעל כן לא תמצא הקשר הזה בכלל מין האנושי בלתי אם זהי שעוסק בתורה שע"י עסקו בה הוא קונה בנפשו כל המדות הישרות האהבה והיראה והענוה וכדומה ממדות הטובות המביאות בעליהן לידי מעשים טובים ועל ידיהם יהיה האדם דבוק ונקשר בהקב"ה ותורתו. וזהו מאמר (משלי ו') כי נר מצוה ותורה אור היינו כמו שטלטול האור בבית אינו כ"א באמצעית הנר כן המצות מעשיות המה האמצעים בין עושיהם ובין התורה אשר לולא המצות לא היה שום קשר והתחברות בין האדם עפר אדמה לבין אור התורה אשר בשמים ממעל שהוא אור המאיר מעצמותו יתברך באין ממוצע כלל (והעד שהיא קדמה לכל המעשים גם לכסא הכבוד כמבואר במדרש ב"ר א' וא"כ מי ומי היה הממוצע). וזהו ג"כ (שם ב') כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה כלומר מאת המקור והשורש הראשון. והן לטעם זה גזרה חכמתו ית' לתת התורה בכתב באופן שלא יפול בה שום השתנות לעולם אפילו באות אחת ואז יהיה הלומד הלומד התורה הכתובה בזמנו ממש כהלומד בהתורה הנתונה למשה בהיות הדברים עצמיים אותם שנאמרו מפי הגבורה. וזהו אמירה נעימה כתיבה יהיבה כלומר כדי שתעמוד בצחות הורה ובנועם זהרה ע"כ נתנה בכתב מחוקק ומוגבל שלא לשנות או להחליף איזה מלות. עתה נמתיק דברי המאמר יהיבה כתיבה נאמנים אמריה והוא עם הכלל המבואר כי כל האמונה אשר בבנים היא בקבלה מאבותיהם כי האב ימסור לבנו מה שקבל הוא מהאמונות והדעות מאבותיו והיא מוסכמת ומקובלת מצד החכמה ומצד הטבע כי כן משפט וטבע הבן שלא להרהר אחר האב כלל וזה יכלול אמונות ודתות כל העמים כי מצד הטבע הם אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם כמאמר (ירמיה ב') כי עברו איי כתיים כו' ההימיר גוי אלהים *). ותועלת השכל אל האמונה גם הוא לעיקר גדול לחקור אחר אביו אם אמונתו תתדמה אל אמונת וקבלת כלל האומה או פן היה בודא דברים מלבו וע"ד (איוב ט"ו) אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם ר"ל שע"כ ראוי לקבל מהם כי לא כחדו באמונת אבותם ר"ל שע"כ ראוי לקבל מהם כי לא כחדו באמונת אבותם ומלבד זה אין שום אופן להרהר אחר אמונת האבות כמאמר עין תלעג לאב כו'. ודע כי עיקר ויסוד אמונה ודת האלהית הוא תורה שבכתב שנאמין

אמונה

יריעות האהל

*) **וטעם** הדבר ביאר לנו שהע"ה (משלי כ"ג) שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זקנה אמך אמת קנה כו'. בא לבאר לנו הסבה להיות יסוד האמונה בנוי על כבוד אב ואם לאמר כי כמו כל קיום העולם בעניני הגוף בנוי על חסדי האבות המשתדלים בתיקוני תולדות לגדלם ולחנכם עד כי יביאום אל אושר האנושי כן יורו את בניהם דרכי האמונה המקובלת בידם מאבותיהם וימסרו אותם אל חכמים ומורים הנאמנים אצלם למען יקנו חכמת האמונה האמתית וח"ו אם יקל הבן בכבוד אביו הנה יפריע א"ע מהאמונתו וכמ"ש האברבנאל ביסוד מצות כבד את אביך כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה להאמין בה וכמ"ש. שאל אביך ויגדך כו' ע"כ. ולכן אמרו ז"ל (ב"מ ל"ב) הוקש כבודם לכבוד המקום ר"ל היקש עצמיי שענין כבוד המקום וענין כבוד אב ואם אחד הוא כאשר תקיש הפרוטה ללחם מהמת שבמחירה תקח לחם כן על ידי כבוד אב ואם יקנו הבנים האמונה לכבד המקום. וזהו שמע לאביך זה ילדך לומר כי הוא מחוייב מצד הטבע שהוא הוליד אותו ומצליח לו כל מה שמפיק הצלחת גדולו ושוקד בכל ידי טובתו וכמ"ש הרמב"ן ז"ל על מאמר הכתוב (דברים ד') והודעתם לבניך כו' וז"ל כי האב לא יעיד שקר לבנו ולא ינחיל אותו דבר הבל ואין בו מועיל ואמר עוד ואל תבוז כי זקנה אמך כלומר שידיעתו קודמת ומקובלת מאבותיו. והוא ההבדל בין מאמר (שם א') שמע בני מוסר אביך ובין מאמרו (שם ד') שמעו בנים מוסר אב היינו כי האף אמנם שיסוד האמונה הוא ענין העומד על כבוד האב עכ"ז גם אותו שאין לו אב גם הוא יש לו ממי ללמוד וממי לקבל האמונה האמתית והיינו כי ישמע מאבות אחרים המצווים את בניהם וזהו שמעו בנים מוסר אב כלומר מאותו שהוא אב לבנים כי בוודאי אב לא יכזב בבנו, והבן:

אמונה שלימה כי התורה שבידנו היא מן השמים בלי השתנות אות א' וראוי לומר עליה וזאת התורה אשר שם משה כו' וכמאמר הילקוט (וילך) משה כתב י"ב תורות לי"ב שבטים ואחת שהנה בארון שאם יבקשו לזייף דבר שיהיו מוציאים אותה שבארון. ואולי לכוונה זאת צוה ית' על מלך ישראל תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם והוא מדאגה פן נפל איזה זיוף בהתורות שבידם יתברר הדבר ע"י התורה הנתונה בארון וזהו יהיבה כתיבה נאמנים אמריה כלומר על ידי היות התורה בכתב נשארים אמרים נאמנים לעד לעולם :

לא יהיה לך אלהים אחרים על פני. א) ילקוט אחרים שמאחרים את הטובה מלבא בעולם עיי' בחלק הא' (ב' ב') כי שם ביארנוהו על נכון :

זכור את יום השבת לקדשו ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ויום השביעי שבת לה' אלהיך כו'. ראוי להעיר בזה, א' על כפל הדברים במלות שונות תעבוד ועשית כל מלאכתך. ב' מה הוא הוראת מאמר ששת ימים תעבוד כאילו מצוה על האדם לעבוד בששת הימים ולעשות בהם כל מלאכה והלא באמת אין המלאכה בחול כי אם רשות וא"כ מה ענין להקדים למצות שבת מלאכת ימי החול ולא היה לו לומר כ"א ביום השביעי תשבות. והנה הדברים האלה נאמרו ונשנו במשנה התורה (ואתחנן) וזה תוארם שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך ששת ימים תעבוד כו' ויום השביעי שבת לה' אלהיך כו'. ומלבד הדיוקים שזכרנו בהכתובים שלפנינו עוד יש להעיר בהם על שפת יתר כאשר צוך ה' אלהיך כי מה יבצר במאמר שמור כו'. גם מה שסיים למען ינוח עבדך ואמתך כמוך לכאורה אין מלת כמוך מדוייקת אם להשוות את העבד להיות אתו במנוחה היה מהנכון לומר למען ינוח עבדך ואמתך עמך כאשר אמר (ויקרא כ"ה) וחי אחיך עמך ומלת כמוך תתפרש על איכות הענין המדובר וא"כ ראוי לחקור על מהותו ואיכותו לדעת מה הוא. ורגע אדבר בבאור מדרשם ז"ל (ריש עקב) אמר ר"י בר"נ אימתי שמרו ישראל את השבת כשם שראוי לה. תחלה בשניתנה להם באלוש

מכין

שפת היריעה

א) לא תשתחוה להם כו' פוקד עון אבות כו' על שלשים כו'. ובגמרא (ברכות ז') כתיב פוקד עון אבות על בנים וכתיב ובנים לא יומתו על אבות כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם כו' והדבר נריך טעם וכי בעבור כן יגיע להם עונש כפול הלא ראוי לסקל גם עונש חטא עצמם כי הורגלו מאבותיהם וכמ"ש השל"ה ז"ל על מאמר וזכרתי את בריתי יעקוב שהוא באמצע התוכחה כי גם זה בין התוכחות כי אין מעניש כ"כ רשע הנולד מגזע מבוערת כמו שמענישים את הנולד מגזע ישרה בנית גדולים וטובים, אבל נקדים לבאר תחלה מאמר (איכה ה') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו *] גם מאמר (תהלים ע"ט) אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד. למשל אחד חייב לחבירו ת' אדומים וזה תובע אותו הקרן עם הרוחים התחיל להתגלגל אדוני יודע כי אין בידי לשלם בפעם אחת הקרן והרוחים אשלם מעט מעט סלע בכל שבוע, הנה תשלומין כאלה אינם תשלומין כי הרוחים יעלו בכל שבוע יותר ממה שנותן בכל שבוע ולא יהיה סוף לדבר כן אדם העומד באמצע ימיו ורוצה לעשות תשובה לפרוע חובותיו ולפרוע כל החוב בפעם א' אי אפשר רק מעט מעט להתענות מספר התעניות הקצובים וכדומה מן הסיגופים, ובזה הלואי שיגיע לפרעון הרוחים כי האדם חוטא בתמידות והקרן והרוחים בעמדם יעמדו, וזהו שאנו מבקשים אל תזכר לנו עונות ראשונים לא תדרוש מאתנו לשלם לך השטר חוב והרוחים רק מהר יקדמונו רחמיך לוותר הרוחים, היינו שתתן לנו לב טהור מעתה שלא יצמחו עוד רוחים בכל יום כתפלת יהי רצון שלא אחטא עוד כי דלונו מאד ואין לנו לשלם הכל ביחד. והנה כבר בארנו מאמר (איוב ל"ד) כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו (עיי' אהל יעקב ויקרא על מאמר אם הכהן המשיח) כי יש הולך דרך והוא תועה בשדה עוקש את עצמו וסר מן הדרך הישר איש זה לא קלקל לאחרים מאומה כי אם לעצמו. אמנם בהזדמן ענין זה אל סוחר גדול בנוסע עם עגלות טעונות משא לעיפה כאשר הוא יעקש דרכו ויסע ערך פרסה אחת כבר פעל בזה אשר גם אחרים יתעו ג"כ בהבו לא דרך כי יראו לפניהם דרך כבושה הנעשה ע"י הסוחר הנ"ל והסוחר הזה קלקל לעצמו וקלקל לאחרים ג"כ. וזהו כי פועל אדם ישולם לו היינו מה שיעשה האדם המוני. וכאורח איש היינו כאשר יחטא אדם גדול המהולל איש הוא יעשה אורח ברגליו ודרך כבושה לרבים כמאמר שגגת תלמוד עולה זדון וזהו וכאורח איש ימציאנו, ומעתה הנה רשע בן רשע ראוי הוא להקל בענשו ולהחמיר בעונש אביו כי עשה דרך כבושה לבנו וגורם הבן אל האב להכביד עליו את הדין. וזהו חטאנו עם אבותינו (ופי' מלת עם כמו מתרים שיתם עם ה') גם העוינו הרשענו כי העבירות אשר בין אדם למקום כל חטא הוא בחשבון אחד אבל בחטאים אשר בין אדם לחבירו כמו גניבה גזילה יש בחטא הגניבה שני חטאים. א' בין אדם למקום כי הקב"ה הזהיר לא תגנוב לא תגזול, ב' מה שחטא לחבירו וזהו חטאנו עם אבותינו שהגדלנו העונש על אבותינו כי הרשע סיבב להביא עונש על אביו ע"י מעשים רעים אשר עשה הוא והוא חוטא נגד אביו, גם העווינו הרשענו בין אדם למקום. וזהו מאמר (ישעיה ס"ה) עונותיכם ועונות אבותיכם יחדיו אמר ה' אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומדותי פעולתם ראשונה אל חיקם, ר"ל כי הרעות אשר עשו הם בעצמם ימדוד להם פעולתם ראשונה ואח"כ יעשה חשבון גם עם האבות הגורמים חטא בניהם עד כי נחשב להם כאלו חטאו כפלים. המורם מדברינו כי האב חייב יותר מן הבן כי הבן כמעט מוכרח מטבעו רק עכ"ז מעונש לא יפטור א"ע ועונש זה גרם לו אביו והדבר נראה כאלו הוא נענש בעד אביו, למשל אחד היה בעל תאווה לן היין שותה שכר והרגיל את בנו בכל מדותיו ויגדל הנער והגיע אליו כל מחלה וכל מכה כי היה מתגולל בקיאו ברחובות קריה וכאשר התעורר משנתו בכה ואמר אוי לי על שברי אבי היה בעוכרי הוא הכפישני באפר כן הרשע הזה אם נענש על חטאו נראה כאלו נענש על חטא אביו, וז"ש כאן כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם אז פוקד עון אבות על בנים שכל עונשם הוא בעד האבות :

וטעם

הערה

*] וחוץ לדרכנו נראה לבאר ע"ד מאמר (שבת נ"ה א') אין מיתה בלא חטא ואין יסורים בלא עון וא"כ מי אשר לו גם חטאים גם עונות הוא עצמו ימות בעבור החטאים והעונות נשארים אל בניו לסבול יסורים המגיעים על העומת וזהו אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. וימים רבים אחרי כתבי זאת הגיע לידי ס' לקוטי תורה מהאר"י הקדוש ז"ל ומצאתי זאת בלקוטי דניאל והוסיף לבאר בזה מאמר (דניאל ט') כי בחטאינו ובעונות אבותינו כו' ר"ל בחטאים אשר חטאנו אנחנו ובעונות אשר עשו אבותינו והחטאים של. האבות לא הזכיר וכן בנינו יסבלו עונותינו וחטאים שלהם. ובזה יתורץ מאמר לא יומתו אבות על בנים כו' איש בחטאו יומתו היינו השוגג יסבול בעצמו אך המזיד יסבלו גם הבנים ·

ומנין שנאמר (שמות ט"ז) וישבתו העם ביום השביעי א) ואת סבור שמא לרעתך נתתי לך את השבת לא נתתי לך אלא לטובתך כיצד אמר ר"ח ב"א את מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ומהנה את נפשך ואני נותן לך שכר מנין (ישעיה נ"ח) וקראת לשבת עונג וגו' מה כתיב אחריו אז תתענג על ה' כו' ע"כ. ולכאורה כמו זר נחשב כי מי הוא זה ואי זה הוא שיאמר כן שנתן יתברך את השבת לרעת האדם ח"ו שיאמרו ז"ל ואת אומר שמא לרעתך נתתי לך את השבת אתמהא. עוד ראוי לשום לב במה שסיימו ז"ל את מקדש את השבת במאכל ובמשתה כו' ומהנה את נפשך מה בא לרבות בהכלל זה זולת הפרטים הנזכרים. אבל ביאור הדברים לדעתי בשנחקור בשביתות ובמרגוע כמו האדם הנה ענינם חלוק לב' סוגים. א' שביתה רצונית והב' שביתה הכרחיית. כמו ההולך בדרך רחוקה והוא נחפז מאד לבוא למחוז חפצו וא"א לו ללכת ולנסוע בתמידות כל היום וכל הלילה אבל אחר איזה שעות יעמוד לנוח הוא ובהמותיו. הנה המנוחה הזאת היא הכרחיית ולא רצוניית כי לפי רצונו היה הולך ונוסע באין מנוח כלל אולם יעמוד לנוח מצד ההכרח והמנוחה ההיא מכוונת לפעולה שהכינו היינו כדי שיהיה לו ולבהמתו כח ללכת עוד. וע"כ תראה כי גם בשעה ההיא שהוא עומד לנוח ואת מספוא לחמורו כמעט לא ינוח ולא ישקוט וילך בכל פעם לראות אם כבר אכלו ושתו על כי הדרך ירוץ לנגדו. אמנם אחרי שובו לביתו ויחדל מלאכת לבוא עוד וישבות מכל תהיה המנוחה ההיא מנוחה רצונית באמת. הוא הדבר והוא הענין בהשובתים ביום השבת כי יש שובת ממלאכתו בשבת אבל כל היום חושב בדעתו כי למחר ישוב למלאכתו וכן יהרהר באיזה מלאכה יעסוק. וכבר חייבו ז"ל שיהא בעיניו כאלו כל מלאכתו עשויה. וכן זכרו ז"ל בגמרא (שבת ק"נ) מעשה בחסיד אחד שנפרצה לו פרץ בתוך שדהו ונמלך עליה לגודרה ונזכר ששבת הוא ונמנע אותו חסיד ולא גדרה. והכ"מ בזה כי השובת כך היינו שהחליט בדעתו כי כבר כל מלאכתו עשויה תהיה המנוחה לו למנוחה ושוע ישבע גם נחת לא כן מי ששובת בע"כ וכל היום הוא טרוד במחשבתו לעשות מעשהו והשביתה

יריעות האהל

מעכבתו הנה המנוחה לו ליגיעה ולמורת רוח (ואולי לזאת כיון הכתוב במ"ש כ"פ שבת שבתון כו' ר"ל שתהיה השביתה נחשבת לשביתה ומנוחה ולא שתהיה לעוצב ואנחה על בטול מלאכה וכלשון רש"י ז"ל (שמות ל"א ט"ו) שבת שבתון מנוחת מרגוע כו'). וזהו נאות לשונם ז"ל אילמלי שמרו ישראל את השבת כשם שראוי לה תחלה כשניתנה להם באלום מנין כו'. ואם יקשה להשומע איה איפה הם כל השבתות שאנחנו שובתים לזה באר ואמרו ואת סבור שמא לרעתך נתתי לך את השבת ר"ל שתהיה השביתה משבבת לך רעה ויגון אבל לא נתתי לך אלא לטובתך כיצד אמר ר"ח ב"א את מקדש את השבת במאכל ובמשתה ובכסות נקיה ומהנה את נפשך כלומר שירגיש בנפשו הנאה ותענוג מאת השביתה. והנה שמירה מעולה כזאת לא היתה בהם (לכבודת עניכה) בלתי באלום :

ומעתה אחרי המונח הזה אשר מצות שבת קשה היא כל כך על האדם א"כ יהיה הדבר הזה מתנגד לכאורה אל מאמר הנביא בשם ה' (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי והלא נוה עלינו מצות שבת כבידת השמירה עד מאד להזהר מכל מחשבה והרהור מלאכה כל יום השביעי. והן לכוונה הזאת בא הכתוב שלפניו להגיד אל האדם אופני השלמתה על נקלה והוא במה שהקדים ואמר ששת ימים תעבוד כו' כי בזה הקדים יתב' לאיש הישראלי מדה אחת שידבק בה מה שהיא שבה גדולה שתהיה שמירת השבת קלה עליו והוא הבטחון באלהים יתב' שיהיה מוחלט בלב האדם שאין לה' מעצור להושיע גם מבלעדי העסק בשבת הטרף וישב בטל וישליך יהבו על ה' *). כענין שאמר רשב"י ע"ה (ברכות ל"ה) אפשר אדם חורש כו'. טעמו וראו דברי משיח ה' (תהלים נ"ה) השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך. אשר לכאורה לא ידענו מאין היתה זאת לבהע"ה להיות מפליג כ"כ בדבר הבטחון וכי אין לאדם להשתדל מאומה באמצעים העלולים להביא פרנסתו רק להשליך יהבו על ה'. והנראה בטעם הענין ע"פ משל לעני שהיה הולך בדרך וחבילתו על שכמו וכמשא כבד יכבד ממנו ויפגע בו סוחר אחד נוסע במרכבה רחבה ויאמר אל העני עלה על המרכבה ויעל וישב

והסוחר

*) **ובדברים** האלה שמעתי אומרים בבאור דבריהם ז"ל (ראש השנה כ"ו) לא הוו ידעי רבנן מאי השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך (תהלים נ"ה) אמר רבה בר בר חנה יומא חד הוה אזלינא בהדי ההוא טייעא והוה דריגא טונא ואמר לי שקול יהביך ושדי אגמלאי. ר"ל כי הם ז"ל נסתפקו בגדר שלמות הבטחון אם להשתדל ולבקש סבה או לא וזהו לא הוו ידעי רבנן מאי השלך כו' וע"ז בא רבה בב"ח וסיפר כי ההדלט וסתריהם אך למוחר ואמר יומא חד כו' הוה דריגא טונא ואמר לי שקול כו' כלומר אנכי לא שאלתי אותו מאומה ולא הייתי עוסק בסבה אבל הוא בעצמו אמר לי שקול כו', והבן :

שפת היריעה ואעידה

א) וטעם שהוכחה ממאמר וישבתו כו' באלא שבתו אלא שבת אחד לכאורה הוא נפלא ובלתי מובן. ואולי כוונו ז"ל ע"ד שכתבנו בחלק הא' (ריש ס' ע) בבאור מאמרם ז"ל (יבמות ס"א) ואתן צאני צאן מרעיתי אדם אתם (יחזקאל ל"ד) אתם קרויין אדם ואין העובדי כוכבים קרויין אדם, שעיקר הדרש מוכרח ממה שהקדים מלת אדם למלת אתם לשלול הזולת מתואר הזה ולא כן אם היה אומר אתם אדם. כן הדבר פה כי הכתוב דייק ואמר וישבתו העם אך ביום השביעי ולא אמר וביום השביעי שבתו אם לא שהכוונה באה לומר שלא שבתו כ"א בגופו יום השביעי ולא יותר :

והסוחר נסע לדרכו ויפן הסוחר אח"כ לאחוריו עבור איזה ענין וראה כי העני יושב ומשאו על כתפו כאשר בתחילה ויאמר אליו מה לך עתה לשאת אותו הניחו בקרון והקל מעליך ויאמר העני די לך אדוני מה שתסבול משא גופי תסבול עוד משא חבילתי אמר לו סכל הלא גם בהיות המשא על שכמך מי ישא אותך ואת חבילתך. הנמשל אחר אשר כל העולם וכל הברואים עמוסים כלם כביכול עליו יתברך כמאמר אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואם כן אין לך לדאוג על משא חבילתך להניחהו ג"כ כמאמר מאן דיהיב חיי יהיב מזוני וזהו השלך על ה' יהבך והוא יכלכלך והבן. וכבר מבואר בספרים שיש להאדם לשמוח ביכולת המקום ב"ה כמו שהוא שמח על הדבר שכבר הוא תחת ידו. והנה עתה יש חילוק והבדל גדול בין הבוטח בה' באמת ומאמין בתשועתו וכח יכלתו לבני אדם אלתו, כי הבוטח השלם כל העסקים שהוא עוסק בכל ימי החול כמשא כבד יכבדו ממנו (ויהיו אצלו לחוק לקיים רצון ה' ית' שתלה הברכה בשבת מעשה ידיו כמ"ש (דברים י"ד) למען יברכך ה' אלהיך כו' בכל אשר תעשה) אחרי דעתו שאילו רצה הקב"ה היה מפרנס אותו מבלעדי שום עסק ובאין יגיעה כלל. ועל כן אין לכנות את מעשיו ועסקיו בשם מלאכה כהעושה מלאכה להתפרנס ממנה אשר עיקר מחייתו בא מסבתה אבל הם מכונים אצלו בשם עבודה כעבודת העבד העוסק במעשה אדונו לקיים גזירתו שאמר לו לא תסעד היום עד כלותך עבודה זאת שאין זה תלוי בזה. ואחרי שיהיה האדם בבחינה זאת אז בבוא יום השבת תערב עליו המנוחה למאוד כעבד העושה במלאכת אדונו בע"כ הנה יחמוד בלבו תמיד את יום השבת כי בו ינוח ויכפש מכל מלאכה ועבודה לא יעבוד. לא כן מי שמדת הבטחון נעדרת מאתו ובלבו הוא אומר כי בכחו ועוצם ידו יעשה חיל הם במלאכה ואם כמו"ת תהיה הצלחתו עם רוב השתדלותו במלאכתו הנה אליו תתמרמר השביתה כלענה והמנוחה תהיה עליו משא לעיפה כי גם אם

באבריו הפועלים ישבות הנה מחשבתו תחוג ותנוע מעסק אל עסק ותעוף ממלאכה למלאכה. והנה שהקדימה התוה"ק למצות שבת ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כלומר כל המלאכות שאתה עושה בימי החול יהיו אצלך בבחינת עבודה היינו כעבד העובד בע"כ ואז ויום השביעי שבת לה' אלהיך כלומר אחר היותך שלם בגדר המעולה הזה באין ספק בהגיע יום השביעי תקיים מצות שבת לה' אלהיך בכל חלקי השלמות. והנה במשנה תורה ביאר הכתוב ענין זה מעט יותר ואמר שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך כלומר הרבה שמירה צריך יום השבת עד שיהיה קדוש לה' כאשר צוה והפליג בקדושתו והיינו שלא להטריד המחשבה בהרהורי מלאכות ועסקי החול והעילה לזה ביאר ואמר ששת ימים תעבוד כו' וכנ"ל. ומבאר עוד יותר ואמר למען ינוח עבדך ואמתך כמוך *) ר"ל שתקבל בשבת שמחה ועונג כ"כ עד אשר תשתוה במרגוע נפשך אל מנוחת עבדך כי הוא הוא שובת מנוחה שלימה באין ספק. וזהו שסיים ואמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך משם כו' על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת. ירצה במלות ע"כ כלומר על אופן כזה צוך ה' כו' היינו שתדמה בנפשך כאלו אתה עבד ואדונך עשה אותך חפשי על איזה שעה שאין ערך ליקרת השעה ההיא ואל חביבותה. וזהו וזכרת כי עבד היית כו' ע"כ צוך כו' כלומר על בחינה זו צוך לעשות את יום השבת, והבן:

כבד את אביך ואת אמך. גמרא (קדושין ל"א) דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה מאי דכתיב (תהלים קל"ח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר אלא אמרי פיך בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו או"ה לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו למאמרות הראשונות. והמאמר פלאי כי מה איכפת להו למלכי האומות ומה ראו עינים גם אם הוא דורש לכבוד עצמו וכי גלתי ראוי הוא ס"ו לכבוד ומורא. ונראה לדעתי ש

רטותיט

ידיעות האהל

*) **ואעידה** לי עדים נאמנים על דברינו כי כנים הם כי באזהרת שמירת השבת בעשרת הדברים נאמר שם ובמשנה תורה לשון אחד ששת ימים תעבוד כו' מלבד כשהקדים אזהרת שבת למלאכת המשכן אמר (ויקהל) ששת ימים תעשה מלאכה. ולדברינו נפרש יפה מאד כי הנה אמרנו אשר מאמר עבודה יפול על דבר הנעשה מבלי שתקדם להעושה ידיעת תכליתו ומחשבת פעולתו כמעשה העבדים העושים במלאכת אדוניהם שאינם יודעים כי אם מתמם חק מצותו. אבל בעל מלאכה העושה מלאכתו בטוח מכוונת לפעולה ידועה ההיא תקרא מלאכה. ולכן מעשי המצות הם מכונים בתורה ע"ש עבודה כמ"ש ולעבדו בכל לבבכם ובדומה הרבה יען כי אין עלינו לעשות המצוה לשום כונה בלתי כאשר יעשה העבד כמהר"ל עשה דבריו לשם פועלם כו' וכמאמרם (חולין ה') אדם ובהמה תושיע ה' אמר רב יהודה אמר רב אלו בנ"א שהן ערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה פי' שאינם יודעים מה הם עושים בלתי ע"ד החק והגזירה. וע"כ אמר באזהרת השבת ששת ימים תעבוד כו' להורות את האדם אוצר הבטחון שלא יהיו עסקיו אצלו כמעשים מכוונים לפעולה תכליתם היינו להתפרנס מהם אבל ישים עצמו כעבד במלאכת אדונו וכמבואר בפנים. ומעתה כל זה יתכן בכל המעשים שהאדם עושה בימי החול לפרנסתו שייך להזהירו שיהיו אצלו בבחינת עבודה אמנם בהעושים במלאכת המשכן גם נכל לומר כך כי שם היה מצוה ומעלה גדולה לחשוב מחשבות (כמו שהפליג שכתוב בחכמת העושים במלאכתו) וע"כ אמר בו ששת ימים תעשה מלאכה, ודו"ק:

רבותינו ז"ל טובו בזה לכוונה עמוקה והוא עם מה שידענו מגדולי חקרי לב ע"ה כי האף אמנם כפי הנראה לעיני בשר הנה מצות השי"ת ופקודיו עלינו דומים בעינינו אל משפטי מלכי אדמה המטים לעבדיהם על מה שיש בהם צורך טובתם והשלמת תועלתם. אמנם המקובל והמאומת אצלנו הוא כי כל עיקר המצות הוא אך לטובתנו ותיקוני נפשותינו כמ"ש (ואתחנן) ויצונו ה' כו' לטוב לנו כו' לחיותנו כו' וכמאמר המשורר ע"ה (תהלים ט"ז) אברך את ה' אשר יעצני. ממש כהרופא והיועץ הטוב שמזהיר ואומר זה תאכל וזה לא תאכל וכמ"ש (בשלח) ויאמר אם שמוע תשמע כו' כי אני ה' רופאך (וכמו שכתבנו פ' בראשית על מאמר ויצו ה' אלהים כו' ע"ש באורך). והנה המופת ע"ז ביארו ז"ל במאמר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות (סוף מכות). והוא אך לתת טעם על כמה מצות הכתובות בתורה אשר האדם היה נזהר בהם מעצמו מצד הטבע כאכילת הנבילות והשקצים והרמשים וכדומה מה שנפשו של אדם קצה בהם וכן מצות כבוד אב ואם גם היא מחוייבת מצד הטבע. לזה אמרו כי הוא ית' צוה אותם וכתבם בתורתו למען זכות את ישראל בקבלת השכר עליהן וכענין שאמרו (קידושין ל"א) גדול המצווה ועושה כו' ולפיכך הרבה להם תורה ומצות גם שהיה האדם מקיים אותם מבלעדי מצות התורה. ומעתה הדבר הזה לאות ולמופת על כלל התורה שהיא מכוונת אך למעננו כ"א היו המצות לצרכו יתברך ח"ו ודאי לא היה מזהיר על דברים אשר גם מבלעדי האזהרה היו זהירים בהם מטבע עצמותם *). ובזה נבוא אל הענין כי אומות העולם שהקשו לדבר לכבוד עצמו הוא דורש גם הם לא היה מגמתם לדבר בגנות ח"ו אבל לעילה אחרת דברו כן. כי הנה ההבדל בין אזהרת האדון אל עבדו לאזהרת הרופא אל החולה אם ישמע אחד מה שהאדון מצוה ומזהיר את עבדו אין עליו להזהר בזה כי לא אותו צוה לא כן אם ישמע אדם חולה שהרופא מצוה לחולה זולתו איזה רפואה וגם הוא צריך לאותה רפואה או שהוא עומד אחורי הדלת ושומע דברי הרופא שאומר על דבר פלוני כי הוא סם המות היתכן שיאמר הוא הלא הרופא לא היתה כוונתו להזהיר אותי ובידי הוא לאכול הסם הזה ולא יגע בי רעה, הלא אחר שהדבר מזיק בטבע יזיק גם מבלעדי כוונת הרופא המזהיר. וזה הענין באומות העולם כי מתחלה בשמעם הדברות הראשונות מה שהשם ית' מדבר אל ישראל חשבו בדעתם כי מצות ה' דומים בעיניהם אל מצות האדון אל עבדו המכוון במצותו לתועלת עצמו וא"כ גם אם בהזדמן ישמע עוד אחד מרחוק את דברי המזהיר אין לו לחוש עליו ועל אזהרתו. וזהו שאמרו לכבוד עצמו הוא דורש כלומר הלא עיקר כוונתו במצותיו לצורך עצמו כמצות מלכי בו"ד ואם כן לא תסוב האזהרה כ"א על מי שנגזר עליו אמנם אחרי שמעם מפי השי"ת מצות כבד את אביך כו' הנה מיד הבינו האמת שהמצות אינם כ"א לטובת האדם לצרף בהן את הבריות וא"כ עליהם לזרז גם עצמם להזהר ולעמוד על נפשם. וזאת נתברר להם ממצות כבוד אב ואם שהיא מחוייבת בכל האדם מצד הטבע כנ"ל ולולא שרצה הקב"ה לזכות את האדם לא היה מהצורך לצוות ע"ז. וזה יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר כו' בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך אמרו אומות העולם לכבוד עצמו הוא דורש כיון שאמר כבד כו' חזרו והודו למאמרות הראשונות כלומר הבינו להודות על אמתת כוונת המאמרות כי נתברר להם אמתת הענין שהקב"ה הוא רק יועץ הטוב והוא מכוון באזהרותיו להפיק טובות השומע וכמדובר, והבן:

כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך כו'.

הנראה בבאור המאמר בהקדים דברי הנביא (ישעיה נ"ח) הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו כו' הלא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית. ובמדרש (ויקרא רבה ל"ד) ועניים מרודים אלו בעלי בתים שירדו מכבודם ומנכסיהם מי גרם להם שיהיו עניים על ידי שלא פשטו ידיהם לעניים וע"י שלא עשו רצון אביהם שבשמים. הנה מה מאד ראוי לשום לב בזה. א' מה ראה הנביא ע"ה ומה הגיע אליו להיות מונה והולך כ"כ תוארי האביונים למחלקותיהם ולכלם בשם יקרא מדוע לא אמר בדרך כלל אם רעב אחיך האכילהו ואם צמא השקהו וכי תראה ערום תכסהו וזה יכלול העניים המרודים והבלתי מרודים. וביותר יש להתעורר במה שסיימו ז"ל מי גרם להם שיהיו עניים כו' שאין זה כלל מענין המאמר לחקור פה בסבת עניים ומרודים הלא הענין כלו מדבר בצדקה ואדרבא בכדי להרהיב עוז בנפש האדם שיחרד על קיומה היה מהנכון לדבר בענין הצדקה ממעלת העניים וחביבותם בעיני השי"ת ולא בגנותם והם ז"ל חקרו פה מי גרם להם כו' על ידי שלא פשטו ידיהם לעניים כו' אתמהא. אמנם אחרי ההשקפה

*) ועל דעתי זהו שכוונו ז"ל במדרש (ויקרא רבה י"ג) זאת החיה כו' הה"ד אמרת ה' צרופה לא ניתנו המצות לישראל אלא לצרף בהן את הבריות, אשר לכאורה לא קרב זה אל זה כי מה ענין מאמר אמרת ה' צרופה והדרש לא ניתנו המצות כו' אל מאמר זאת החיה ומה חדשו בזה. אמנם עם המונח בפנים יצדק מאד כי הם ז"ל באו לתת טעם על מה שכתבה התוה"ק פרשה ארוכה בדיני שקצים ורמשים ונבלות אשר האדם קץ בהם והאזהרה עליהם אך למותר. וע"ז בא מדרשם הה"ד אמרת ה' צרופה לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות כנ"ל והאדי כי שהמצות מכוונות עבור תועלתנו ותקוני נפשותינו ע"כ הרבה יתברך תורה ומצות למען זכות אותנו יותר ויותר:

במאמרם הנה כוונה עמוקה לרז"ל בזה והוא בהזכיר עוד ובריהם ז"ל בסמוך אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח אמר ר' ירמיה בן אלעזר אפי' אותה שכתוב בה והארכת ימים מהרה תצמח. והאמר פלאי ואין מהצורך להעיר בו. אמנם הבנת הענין הוא כי ידוע שהאדם צריך למוסר ותוכחה להוכיח אותו על פניו והנה בקבלת התוכחה יחלק העם לחצי, יש שלא יתן לבו לקחת מוסר בלתי מן המצר אם יפגעהו בעונש ויסורים כענין שנאמר במנשה (דברי הימים ב' ל"ג) וכהצר לו חלה את פני ה' אלהיו ויכנע מאד כו', ויש שיקבל מוסר לעצמו על ידי התבוננותו בעונשי אחרים העושים כמעשהו כמו שזכר החסיד ז"ל בחו"ה וז"ל (שער התשובה פ"ו) והג' כשהוא רואה נסיון הבורא וחזק עונשו למי שהלך בדרך לצאת מעבודתו יזהר בו וישוב אל ה' וכענין מ"ש (משלי י"ט) לץ תכה ופתי יערים. ובאמת זאת היתה עצת החכם ע"ה (קהלת ז') ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה כו' כלומר כי הוא מלמד את האדם דעת כי גם בהיותו בחסנו ויקרו ובטוב שלותו יש לו לפקוח עיניו לראות ברעה המוצאת את זולתו ולקבל המוסר על ידו ולא יצטרך להתייסר בעצמו וזהו ג"כ מ"ש (שם שם) טוב ללכת אל בית אבל כו' והחי יתן אל לבו. ואולי זהו הרצון במאמר המשורר ע"ה (תהלים מ"א) אשרי משכיל אל דל ביום רעה כו' כלומר שמשכיל את נפשו בקבלת המוסר עם ראותו מכאובי הדלים והתבוננותו בעניים ומהפש. וזהו שאמר ה' ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ כו' בן לא תאונה אליו כל מקרה ופגע למען החרידו ולהעיר אותו אל המוסר כי יקח מוסר ע"י עונש זולתו וזהו שסיים ה' יסעדנו על ערש דוי כו' (ולא אמר דויו לכינוי על בעל המכאוב) כלומר על ערש דוי של מי שיהיה כי גם ע"י הזולת יתפעל בנפשו והיה ה' למסעד לו וזהו כל משכבו הפכת בחליו כלו' בחליו של איש אחר. והנה הנביא ישעיה ע"ה מצא עוד דרך ישר לפני איש היותר מוכשר והיותר מוצלח לפעול בלבו היראה והתוכחה והוא להביא אל ביתו עניים מרודים שירדו מכבודם על לא שמרם מצות ה' כראוי שמדרכם לספר תמיד ולהצדיק דין שמים ולהתוודות על דרכיהם ומעלליהם הרעים שנהגו בהם בזמן הצלחתם כמו שהתודה אדוני בזק (שופטים א') ויאמר אדוני בזק שבעים מלכים בהונות ידיהם ורגליהם מקוצצים היו מלקטים תחת שלחני כו'. ומעתה המשך המאמר כך הוא כי מתחלה בא להקטין ענוי נפשם בצום ותענית ואמר הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו כו' ונתן עצה היותר מועלת ומסוגלת ואמר הלא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כו' לומר כי על ידיהם יבוא האדם אל המוסר ויראת ה' על נקלם יותר מע"י ענוי הצום והתענית. וזהו שביארו ז"ל ועניים מרודים אלו בעלי בתים שירדו מכבודם ומנכסיהם מי גרם להם שיהיו עניים על ידי שלא פשטו ידיהם לעניים כו' כלומר כל זה יתברר לו ע"י התמדתם בספורי עשרם וגדולתם שהיה להם בימים מקדם והפלגת ירידתם עתה ע"י עוונותיהם הרבים *) ויקנה בשעה קלה (על ידי החרטות והוידויים ששומע מפיהם) אותה הפעולה שקנו הם בימים ארוכים. וזהו שסיים אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח ובא מדרשם אפילו אותה שכתוב בה אריכות ימים מהרה תצמח כלומר מה שחקרו הם באריכות ימיהם יתגלה לך מהרה גם בילדותך:

ועל דרך זה עצמו יהיה הדבר בענין כבוד אב ואם כי כבר זכרנו שכבוד אב ואם הוא יתד גדול ונאמן שכל עיקר שלימות האנושי תלוי בו כי בהיות האב יקר ונכבד בעיני בנו יאהבה ויאמין לכל מה שיורנו מהאמונות הנכונות והדעות המקובלות וכמ"ש שאל אביך ויגדך וכו'. ועל דרך כלל כל דרכי התורה והאמונה מכונים בשם ירושה כמאמר תורה צוה לנו משה מורשה והוא לכוונה נחלה כי הנה ידוע שאינו דומה עשיר שנתעשר זה ימים לא כבירים לעשיר מתולדתו שזה יש לו כלים ותכשיטים הרבה מאד מחמת אריכות זמן נוספת ממונו וכל עוד שיתארך זמנו יתרבה עשרו וסגולתו משא"כ הב'. אולם היורש רכוש גדול מאביו וישיג בילדותו מה שאסף אביו בכל ימיו מילדותו עד זקנתו הנה אריכות ימי מורישו המה המזכים אותו למצוא כל הון יקר בכמעט קטן. וכדבר הזה מצאנו גם כן בתכלית והושר האמתי כי הבא בימים באין ספק הוא יותר שלם בחכמה מהעלם הרך וכמו שאמר אליהוא בן ברכאל (איוב ל"ב) אמרתי ימים ידברו ורב שנים יודיעו חכמה וע"כ האדם אשר יארכו לו הימים ובכל יום יוסיף חכמה וירבה דעת הנה אחר כך יבוא בנו ולבו יקבץ דעת כל מה שקנה אביו בימים הרבים ויקויים בו מליצת המשורר (תהלים ל"ז) נער הייתי גם זקנתי כלומר גם בנערותו יקרא זקן על קנין החכמה והמדע שישיג מאת אביו שהוסיף בה עד עת זקנותו. וזהו שהסמיך הכתוב אריכות ימים אצל כבוד אב ואמר כבד את אביך ואת אמך למען יאריכון ימיך לומר כי כשיכבד הבן את אביו ויאהב את דבריו ויקבל ממנו מה שיורנו מן המושכלות שעמד עליהם עד זקנה ושיבה יהיו ימיו

יריעות האהל

*) וזהו שכוון המבדר ע"ה במאמר הנ"ל אשרי משכיל אל דל ביום רעה כו'. ר"ל כוא משכיל ומתבונן בפגיעת ומקרי הדלים על מה ולמה הם באים (כענין הכתוב דברים כ"ט על מה עשה ה' ככה כו' מה חרי האף כו') וזהו אשרי משכיל אל דל כלומר משכיל בסבות המקרים שאירעו את הדל כי ע"ז יעשה יתבונן עם נפשו פן יש גם בו שורש פורה ויתסבב מקרים כאלה וישוב אל אלהיו ויעזוב את חטאתו ובזו ה' ייתפש ויחייהו כו' וכנ"ל בפנים:

ימיו ארוכים. ויהיה ענין למען יאריכון ימיך על דרך שאמרו ז"ל (שבת ק"ה) וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע (יהושע כ"ד) ימים האריכו שנים לא האריכו, ולשון רש"י ז"ל ימים האריכו שכלו ימיהם בטוב דחשוב אריכות ימים כו' וכאמרם בגמרא (יומא ע"א) כי מיפטרי רבנן מהדדי אמרי הכי מחיה חיים. יתן לך חיים ארוכים וטובים ומתוקנים. וכל זה אינו מדבר מאריכות זמן החיים בלתי מהצלחת וסגולת הימים ורכוש הקנינים שהוא קובץ בהם כי כבר ידוע שלפעמים יהיו הימים ארוכים וקצרים ולפעמים קצרים וארוכים. וזהו (משלי ג') אורך ימים בימינה משל כשדה קטנה ותבואותיה מרובים משל גדולה וזהו למען יאריכון ימיך כלומר בפעולתם, וזהו ההבדל בין מאמר זה לבין למען ירבו ימיכם כי שם משמעו כפשוטו ומוסב על משך הזמן, והבן:

ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו. באור הדברים לדעתי בהקדים מ"ש בעל עקידה ז"ל (שער מ"ח) בבאור דברי המשורר ע"ה (תהלים ס"ח) אלהים בצאתך לפני עמך כו' ארץ רעשה כו' זה סיני כו' גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה כו'. והכלל מדבריו כי אלהים ית' אמר אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ולזה ראה שיהיה המעמד ההוא הנורא על צד החרדה וההשתוממות הנפלא מהזהירות בנקיות וקדושה וההזהר בכבוד ומורא והראות הקולות וברקים רב וענן כבד וקול שופר חזק מאד ודברות אלהים בלהבות אש אשר אלו הם חרדות נפלאות פשאם אלהים לפוצץ בם לבות האבן ולהמוח שם כל גיד נחושת וברזל וכדי להכין לב העם הרחוקים ולהקריבם אל שלמותם בפעולות ועניינים חדשים אשר לא נבראו בכל הארץ. וזהו שאמר אלהים בצאתך לפני עמך כו' ר"ל בצאתו לפני עמו במעמד הנכבד והנורא ההוא ובהכין בעדיו שם בארץ ישימון לעשות את הגדולות ואת הנוראות ההם מהרעשת הארץ והטפת השמים הכל היה להכין העם ההוא ולהכשירם אל קבלתם הפועל האות להם להצלחתם כמי שמכין הארץ העיפה אשר לא עובד בה זה כמה והוצרך להשתדלות רב להולידה ולהצמיחה. וזהו גשם נדבות תניף אלהים נחלתך ונלאה אתה כוננתה, תיאר כל העניינים הללו ע"ש גשם נדבות כטעפים על נחלה הנלאה והעיפה. ומבאר הנמשל חיתך ישבו בה תכין בטובתך לעני אלהים כלומר הנפלאות האלה היו להכין בטובתך עם עני להקריבו אליך אלהים. והנה הדור ההוא הרואים הקולות והלפידים נזדעזעו מהעניינים הנוראים האלה ולא יכלו שאתם כי נפשם נבהלה עד מאד וע"כ אמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. וע"ז בא משה ע"ה ודבר על לבם אל תיראו כלומר אל תיראו מאשר אמרתם פן נמות שאין הכוונה שימשך המות ע"י הפעולות האלה כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים כלומר כל זאת היא אצליכם נס להתנוסס בידיעת והכרת אלהות ולהכין אתכם ולהביאכם אל רום ההצלחה האמתית גבוה מעל גבוה, וזהו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם כו', והבן:

ולא תעלה במעלות על מזבחי. עי' באורו בחלק הא' ס' ויגש על מאמר ולא יכלו אחיו לענות אותו:

פרשת משפטים

ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. מדרש הפ"ד (תהלים צ"ט) ועוז מלך משפט אהב העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו ומה שכתוב אתה כוננת מישרים אתה כוננת ישרות לאוהביך שעל ידי המשפטים שנתת להם הם עושין מריבה זה עם זה ובאין לידי משפט והם עושין שלום ע"כ. הנה זה כל האדם יראה לעינים כי המאמר קשה הוא עד מאד ונכון היה לומר כשעושין מריבה נעשה שלום ביניהם ע"י המשפט ומה הוא אומר שעל ידי המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זה ע"ז אתמהא. ואחשוב בהבנת הענין עם מה שצוה ית' (דברים ט"ז) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך כו' ודרש (מכות ז') בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר אשר לכאורה יפול לבב האדם לחשוב ולומר כי האומות צדיקים יותר מישראל כי אצליהם לא נמצא דיינים קבועים כ"א במקומות ידועים וכי יהיה להם דבר יקומו ילכו אל מקום המשפט וגם שם אינם שופטים בלתי לזמנים ידועים ועכ"ז אין המשפטים מצויים ביניהם ובאומתנו הנבחרת הנה דיינים יושבים בכל פלך ופלך בכל עיר ועיר וכמעט כל מקום שיש שם עשרה אנשים הם בוחרים להם רב וב"ד לשפוט בין איש ובין רעהו ואף גם זאת כי כל דיין ודיין גם כי רבים הם יושב ושופט מבוקר עד ערב ובעלי הריב ודורשי המשפט רבים מאד עוד זה מדבר וזה בא וזה הוראה חלילה על העדר ישרת האומה וטוב תכונתה. אמנם אחר השקפה הנאותה נקנה דעת כי הענין בהיפך והוא בהקדים כלל אחד והוא ידוע כי ההרגשות אשר במעשיה אם בפעולות הנאותות ואם בהמגונות תהיינה לפי ערך הבחנת נפש הפועל אם מעט ואם הרבה כי בעלי הנפשות הטהורות למודי החכמות ומושכלות אלהיות הנה הם מרגישים בכל מעשה מן המעשים מה שלא ירגיש איש בער וחסר לב וכאשר כלל החכם ע"ה ואמר (משלי י"ב) דרך אויל ישר בעיניו כי טחו עיניו מראות השמן לבו מהשכל. ועל כן תראה כי הנפש החכמה עם רוב הבחנתה וטוב תכונתה בהישרת אנושית הנה בכל יום תרבה חכמה

ותוסיף

והוסיף דעת גם על ענין ומוחש דק מן הדק לא כן הנכנס הנכסה כי לא תחשב לה עון בלתי דבר מפורסם הגנאי והכעור כמו הגנוב רצוח ונאוף וכדומה מהמוחשים הגסים מפורסמים ברעתם וקלקולם. וכבר שיערו רז"ל בהופיע עליהם אור חכמת אלהות ואמרו (בב"מ נ"ח) כל המלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים דאזיל סומקא ואתי חיורא. וכן אמרו (שם) המכנה שם רע לחבירו אין לו חלק לעוה"ב וכדומה הרבה שאין כל אדם יבין לאסורם ובלתי מרגישים העולה והכעור שבהם וע"כ החליט שהע"ה ואמר (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. ולכן ההכרח אלצינו לשופטים רבים. וזהו שצותה התורה שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך וכדברי הדרש בכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. ומעתה דברי המדרש מובנים פשוט ועוז מלך משפט אהב העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו ומה שכתוב אתה כוננת מישרים אתה כוננת ישרות לאוהביך שעל ידי המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה זה עם זה ובאין לידי משפט והם עושין שלום כלומר שעל ידי המשפטים והאזהרות הרבות יתרבה הריב ויתרבה המשפט, והבן:

עוד ביאור ע"ז בהקדים מאמר הכתוב (שמות י"ח) וישב משה לשפוט את העם ויעמוד העם על משה מן הבוקר עד הערב וירא חותן משה את כל אשר הוא עושה לעם ויאמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מדוע אתה יושב לבדך וכל העם נצב עליך כו' ויאמר משה לחותנו כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים כי יהיה להם דבר בא אלי כו'. וראוי להתעורר בזה. א' כי על מה ששאל יתרו לא השיב משה כלום כי משה אמר אליו כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים כו' הלא בע"כ גם יתרו ראה והבין זאת בעצמו כי הרב האב"ד יושב ודן את הבע"ד ומשיב לשואלים דבר רק שאל את משה ואמר מדוע אתה יושב לבדך כו' ועל זאת לא מצאנו תשובה בדברי משה רע"ה. ב' מה שהרגישו המפרשים ז"ל במאמר כי יהיה להם דבר בא אלי אשר מהנכון היה לומר כי יהיה להם דבר יבואו אלי. אבל דע כי הקהלות והעיירות יתחלקו לב' סוגים יש עיר אשר אנשיה טובים וישרים רודפי שלום אוהבי צדק ויש בהיפך זה בעלי ריב ומדון מחזיקים במחלוקת. והבדל בין ב' המקומות האלה אם יש אתם להספיק עצמם באב"ד אחד הנה העיר המוחזקת שלום די לה הרב הזה לבד כי מתי יזדמן שם דין ונורה שיבואו אנשים למשפט כי המה זריזים בעצמם מזולותא דבי דינא ויתפשרו תמיד בין עצמם בטוב לבם. לא כן העיר השניה בעלי המחלוקת אין באפשר להם להסתפק עצמם עם רב אחד כי כן דרך המחרחר ריב לומר תוסיף אני עליכם דיינים וכן מהצורך אליהם שמשים רבים המכריחים את הבע"ד לבוא אל הב"ד למשפט כי מעצמם לא יאבו לבוא. והנה בבוא יתרו אצל משה ראה אלו ב' הספקים בנושא אחד כי בבואו לביתו לא ראה כי אם רב אחד היושב ומורה רק משה לבדו ולא ראה אצלו שום דיין גם לא שמש המכריח אל המשפט וא"כ ענין זה יורה על העם ההוא כי כלם אנשי יושר אוהבי צדק כנ"ל, וכשומו את לבו על הבאים לפניו למשפט ראה ההיפך כי לא יתנו אל הרב שום מנוחה ונופש אבל כל היום יתיצב בטענות ותביעות. וזהו כוונת מאמר יתרו מדוע אתה יושב (רק אתה) לבדך מה שיורה שלמות העם וכל העם נצב עליך מן הבוקר עד ערב. ואם המה צדיקים כ"כ שוקדים על הדין מעצמם מרוב ישרת לבם א"כ מה לצדיקים ולדיין הלא מהראוי להם להתכבד לשבת בביתם לעשות פשרה בין עצמם כי רובי המשפטים באנשים הוא הוראה עצומה עליהם כי יתעוללו עלילות ברשע. ועל זאת השיב לו משה ואמר כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים כי יהיה להם דבר בא אלי כו' אשר בזאת העיר את לב חותנו על תכלית ענין התילבות האנשים ההם ועל מרבית משפטיהם וכמו שנבאר. והוא בהזכיר מאמר המשורר ע"ה (תהלים י"ט) משפטי ה' אמת צדקו יחדו גם מאמר בנו החכם ע"ה (משלי ח') באורח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט:

והנה לבוא אל הענין נחקור במשפטים ודיני תורות הבאים בפני הב"ד אשר בהכרח יתחלקו לב' סוגים. יש כי יבואו שנים לב"ד ויריבו על החפץ זה אומר שלי הוא וזה אומר שלי הוא או זה אומר מנה לי בידך וזה אומר לא היו דברים מעולם. ויש כי יבואו שנים לב"ד ויתווכחו לפניהם על דבר ידוע זה יאמר לדעתי נראה כי דבר זה הוא של חבירי הנכחי וזה ישיב ויאמר לדעתי נראה כי שלו הוא ולא שלי כענין שספרו רז"ל (ויקרא רבה כ"ז) אלכסנדר מוקדון אזל למדינה דשמה אפריקי כו' עד דאינון יתבון אתי חד גברא לדינא קדם מלכא חדא אמר מרי מלכא הדין גברא זבינא מהאי גברא וגריפתה ואשכחי בה סימא ואמרית ליה סב סימתיך דחורבתא זבינית וסימא לא זבינית ואחרינא אמר כמה דלאת מסתפי מעונש גזל כך מסתפינא אנא כד זבינית לך חורבתא וכל דאית בה זבינית לך. והנה ההבדל בין ב' סוגי המשפטים האלה הוא כי משפט הא' סיבתו היא העולה כי ע"י היות חשק אחד לפגוע בממון חבירו ולבלוע בעולתה ידו רק הב' עומד כנגדו הנה העולה הזאת תביא אותם לאשמה *). לא כן הסוג הב' הנה

סבתו

יריעות האהל

*) **והנה** נכונו בזה מסגרתם ז"ל (אבות פ"ה) האומר שלי שלך ושלך שלך חסיד שלך שלי ושלי שלי רשע. אבל יפלא מאד וכי לא היה להם ז"ל הבדל אחר בין חסיד לרשע רק בדבר שלי שלך. ומכ"ש יפלא הלא על מלת הדבר מה שהוא קורא אותו חסיד הוא על אמרו שלי שלך והוא מוותר ודיבר כראוי לקרותו חסיד אבל

שם

סבתו הוא הלדק והיושר כי מרוב לדקת בעלי הדין ושנאתם הבלע ימשוך כל אחד את ידו מהדבר המוטל בספק מדאגה פן יפגע בממון שאינו שלו, וע"ז יורה מאמר התורה הקדושה אשר באין ספק היה רלונו ית' אשר כל המשפטים שיזדמנו בישראל לא יהיה על ידי סבת העולה רק ע"י סבת הלדק ולכן דייק הכתוב ואומר (דברים ט"ז) שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך ושפטו את העם משפט לדק. לאמר אמת שאני מזהיר אותך על שימת השופטים בכל עיר למען ישפטו לדק אבל אגיד עוד תנאי בדבר לדק לדק תרדוף כלו' כאשר תתן לך השופטים לא יהיה עיקר רלונך רק עבור זה אשר הרב יורה אותך את הלדק. וזהו לדק לדק תרדוף זאת היא אזהרה אל מבקש הדין אשר כל אחד יבוא לב"ד רק עבור זה להורות לפניו היושר והלדק ולא שיבקשו הבע"ד איש איש עולת חבירו וזהו שהכפיל ואמר לדק לדק תרדוף כאלו הוא מלוה לכל לד ולד מבעלי הריב. וזהו בארח לדקה אהלך בתוך נתיבות משפט כלומר מחמת מגמתי וחפלי ללכת בארח לדקה ע"כ אהלך בתוך נתיבות משפט ר"ל יגשו אל השופטים למען היישיר אותם אל אורח לדקתם. וזהו ג"כ דברי המשורר הנ"ל משפטי ה' אמת לדקו יחדו כלומר הב' לדדים גם יחד יתלכדו בכוונה אחת ומבקשים האמת והלדק :

והוא מה שהשיב מרע"ה ליתרו על שאלתו כי לא יתכן שיזדמנו משפטים רבים כ"כ בין אנשים ישרים. על זאת השיב משה ואמר הלא המשפטים הרבים שאתה רואה אין סבתם ח"ו מלד היותם בעלי ריב ומדון אנשי און ומרמה רק בהיפך להיותם חרדים על האמת והלדק ובורחים מן העולה. ע"כ יתרבו המשפטים כי הם דואגים על שום לד ספק וכנ"ל. וזהו מ"ש כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים כלומר לדרוש ולבקש האמת והיושר. והנה לתת לו מופת על תשובתו זאת סיים ואמר כי יהיה להם דבר בא אלי כי הנה ההבדל בין ב' סוגי בעלי דינים הנ"ל הוא אם יש הכרח לב' בעלי הדין לבוא שניהם לפני הב"ד להשמיע טענותיהם או שיש די באחד מהם. הנה אם יהיה המשפט מסבת העולה אשר ראובן אומר מנה לי בידך ושמעון אומר לא היה דברים מעולם אז יש הכרח שיבואו שניהם לבית דין למען הטעים דברי טענותיהם ולהשמיע אמתלאותיהם וכענין מאמר (משלי י"ח) לדיק הראשון בריבו ובא רעהו וחקרו. לא כן אותם שרודפים הלדק וכל מגמתם וחפלם לעמוד על האמת והיושר, אליהם אין מהלורך לבוא שניהם לב"ד להליע דבריהם כי יש די כאשר ישלחו לב"ד ליר אמונים בדרך שאלה להגיד להם איך ומה לעשות או כי אחד משני בעלי הדינין ילך בעלמו לשאול את פי הרב בדבר ההזדמנות כי בודאי לא יכזב איש ברעהו. וזהו ממש תשובת מרע"ה ליתרו כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים כלומר אך בעבור יראתם אלהים נתרבו המשפטים והראיה כי יהיה להם דבר בא אלי כלומר כי מב' בעלי הדין לא יבוא אלי רק אחד כי אינם חשודים זה אל זה אשר מזה יתברר סבת רובי המשפטים אללי שאינו רק לברר להם האמת והיושר וכנ"ל, ב) :

ומה מתקו עתה דברי המדרש אתה כוננת מישרים אתה כוננת ישרות לאוהביך שע"י המשפטים

שנתת

יריעות האהל

מה מן החסידות נמלא בו במאמר שלך שלך. וכן בחלוקה הב' אל הרשע הנה על אמרו שלך שלי ראוי לקרותו רשע אבל למה הרשיעו אותו על אמרו שלי שלי. אבל לדרכנו יתכן כי רז"ל כללו בזה הבדל גדול ע"ד שאמרנו היינו בהזדמן אל אחד ממון המוטל בספק אז תוכל להבחינו לדעת אותו ומהותו, כי בהיות הממון אל לדיק וחסיד באין מנוס יהיה אללו הרעיון הראשון על אותו סך שמסתמא אינו שלו והוא של חבירו וגם כי אינו יודע בבירור ויוכל להיות כי שלו הוא עכ"ז יתעשת ויאמר גם אם המעות שלי טוב לי באופן זה שיהיה גם שלי נשאר אללו מאשר אשאיר הסך ההוא לעצמי כי אולי הוא של חבירי. לא כן הדבר באדם רשע כי הוא יכריע מיד ויאמר הלא המעות הוא שלי מן הסתם גם כי אינו יודע בהחלט עכ"ז יותר נכון לפניו כי יהיה גם של חבירו נשאר אללו למען לא ילטרך לדאוג על שלו שמא ישאר אצל חבירו לכן יאמר גם אם אני טועה בי יותר טוב לי שאריה אנכי משל זולתי משירויח זולתי משלי א). וזהו ממש מאמר שלי שלך כלומר יותר טוב לפני שיהיה גם שלי שלך למען ושלך שלך היינו כדי שיהיה שלך נשאר אללך וידי לא תהי בו זהו ממדת החסיד. והרשע יכריע תמיד בהיפך וזהו שלך שלי ושלי שלי כלומר גם אם הוא שלך מוטב שישאר שלך אללי כדי ושלי שלי ר"ל מה שהוא שלי יהיה נשאר בידי בודאי :

שפת היריעה

א) ומה נעמו בזה דברי החכם ע"ה (משלי י"ב) מחשבות לדיקים משפט תחבולות רשעים מרמה, אבל לדיקים אמר מחשבות וברשעים אמר תחבולות, ולדברנו יתכן מאד כי בא הכתוב להעיר אותנו על ההבדל הגדול אשר בין זה לזה כי הלדק גם המושכל ראשון הוא טוב וחסד הללו כי ישפוט תיכף במחשבתו ויאמר אין הכסף שלי רק של חבירי, וזהו מחשבות לדיקים שוא ג"כ משפט והרשעים לא לבד המושכל ראשון שלהם הוא מקולקל אבל גם זאת להם כי גם אם יתיישבו ויחקרו בדבר היטב בכל התחבולות מן המרמה לא יסורו וזהו התחבולות רשעים גם הם מרמה :

ב) ויתכן עוד כי יתרו שאל על היותו דן יחידי ודיני ממונות בשלשה רק להורות הוראה באיסור והיתר סגי בחד והבדל כי בדבר הוראה יבוא רק אחד אותו שנזדמנה השאלה בביתו למען דעת האמת אם המאכל מותר או אסור לא כן בדבר המשפט בין איש לרעהו אשר שנים יבואו אל הב"ד וכל אחד יבקש לעשות עולה לחבירו ואם יהיה רק דיין א' יאמרו כי הדיין הוא אוהב את זה יותר מזה ע"כ מזכה אותו לכן תקנו דיני ממונות בשלשה, וזהו ששאל יתרו מדוע אתה יושב לבדך ע"ז השיב משה כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים היינו לדבר הוראה לא לדבר משפט ואני רק כמורה הוראה של איסור והיתר והעד כי יהיה להם דבר בא אלי רק אחד כדרך הבא לשאול שאלה :

שנתת להם הם עושין מריבה זה עם זה: ר"ל רובי המשפטים המזדמנים ביניהם אין שבתם אהבת הבלע וחמדת ההון אבל אדרבא מחמת אהבתם היושר והצדק וכל אחד ירא וחרד על נפשו אולי הוא פוגע במה שאינו שלו וזהו שע"י המשפטים כו' הם עושים מריבה כו'. וזה שסיימו ז"ל ובאים לידי משפט והם עושין שלום הנה בזה כוונו ז"ל לתת עוד מופת אחר על אמתת ישרת כוונת בעלי הריב בגשתם אל השופט והוא בהזכיר משנת חכמינו ז"ל (אבות א' י"ח) על ג' דברים העולם עומד על האמת ועל הדין ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם: ובירושלמי הוסיפו ז"ל ואמרו (ירושלמי תענית פ"ד מגילה פ"ג) על שלשה דברים העולם עומד כו' ושלשתם דבר אחד נעשה אמת נעשה דין נעשה שלום שנאמר אמת ומשפט שלום כו' והמאמר הוא מסולל הבנה למאד: אמנם הדברים מובנים מאד עם דרכנו והוא בשנבאר עוד הבדל אחד בין ב' סוגי המשפט שזכרנו היינו אם שיהיה המשפט מסבת שרצון בעלי הדין לשלוח בעולתה ידם או ששניהם צדיקים והם חפצים ביושר האמתי רק יבואו לב"ד ע"ד מאמרם ז"ל לאו כולי עלמא דיני גמירי לכן ילכו לב"ד שהם יבררו להם היושר והצדק. וההבדל ביניהם יהיה כך כי אותו שבא לדין מסבת היותו חומד לממון חבירו ואז גם כי באין ספק הב"ד יעמידו אותו על היושר עכ"ז ילך מבית הב"ד סר וזעף מתקצף על הב"ד ונעצב על משפטו כי לא נתמלא רצונו. לא כן מי שסבתו היא בקשת היושר בלתי כי הוא אינו בקי בדינין ויבוא לבית דין אך בדרך השואל שאלה. א"כ אחר שישמע מפי הב"ד כי הון בידו ירחיקהו ולא יחפוץ בו עוד ועוד ירבה שמחה וגיל על זאת שהב"ד העמידו אותו על היושר וכמו שהמליצו ז"ל (סנהדרין ו') דאזיל מבי דינא ליזמר זמר וליזול ועוד יפייס את חבירו על שהיה לו עמו דין ודברים על חנם וע"כ תראה כי אחר הדין יהיה ביניהם שלום וריעות. וזהו מאמר הירושלמי תמן תנינן על ג' דברים העולם עומד על האמת ועל הדין ועל השלום אשר מדברי המשנה עצמה היינו חושבים כי כל אחד הוא ענין בפ"ע ע"ז באו ז"ל בירושלמי ואמרו ושלשתן דבר אחד נעשה אמת נעשה דין נעשה שלום כלו' אם הסבה הראשונה של המשפט היה אמת שרצון כל אחד מבעלי הדין היה לעמוד על אמתת ישרם וצדקתם יהיה בסדר הזה, תחלה אמת היינו הסבה שהביאה אותם לב"ד ואחר כך משפט היינו דין היוצא מפי הב"ד ואח"כ שלום כי כל אחד יפייס את חבירו ויתן אלף תודות אל הב"ד ג"כ שהם העמידו אותו על הצדק והיושר. וזהו שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם כלומר כסדר הזה דוקא. לא כן אם הסבה הראשונה של המשפט יהיה עולה יהיה סדר אחר עולה משפט מחלוקת וכנ"ל לשנוא את התובע ואת הדיינים. וזהו מאמר המדרש שע"י המשפטים שנתת להם הם עושים מריבה כלומר כל עיקר סבת הריב הוא בקשת משפט האמת ובאים לב"ד והם עושים שלום כלומר מזה יבחן אמתת ישרת הבעלי דינים וכמדובר:

ועם דרכנו נעמוד עוד על דבריהם ז"ל במדרש (פרשתנו ל') עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי אמרו ישראל רבון העולם הסתכל שאנו מבקשים לעשות צדקה ומשפט ואנו מתייראים מן האומות אלא אל תמסרנו בידיהם הוי עשיתי משפט וצדק. אשר לכאורה הדברים מתמיהים מה היא המורא מן האומות בדבר המשפט הלא גם הם אין מדרכם לכוף אותנו חלילה על העושק ועל הגזל. וזה יותר בשנעיר עוד על שנותם סדר לשון הכתוב שמקדים משפט לצדקה כמ"ש עשיתי משפט וצדק והם אמרו הסתכל כו' לעשות צדקה ומשפט ובאין ספק כי כוונו בזה לכוונה עמוקה. והנה לפי דברינו יתכן מאד כי לע"ע אנו עושים משפט וצדקה היינו שהמשפט מביא אותנו לידי הצדק אבל באמת רצון לב איש הישראלי אינו כן רק להיות במדרגה הב' שזכרנו שיקדם בנו הצדק להיות סיבה אל המשפט (וכענין שנתבאר בהגה"ה מאמר שלי שלך ושלך שלך) אולם מתייראים אנו מן האומות שלא ישפטו אותנו במשפט אלכסנדר מוקדון כמו שזכרו ז"ל במעשה הנ"ל אתו תרי גברי לדינא קדם מלכא חד אמר חרובתא זביניתו סימא לא זבינית ואחר כא אתר חרובתא וכל דאית בה זבינית לך קרנא מלכא ליזד מנהון אמר ליה אית לך ברא א"ל הן קרא לאחריני א"ל אית לך ברתא א"ל הן א"ל זילו וינסבון דין לדין ויכלון תרויהו סימא שרא אלכסנדר מוקדון תמה א"ל מלכא מה את תמה לא דנתי טבית א"ל הן א"ל אלו הוה הדין דינא בארעכון מה הויתון עבדין-א"ל מריס רישא דדין ורישא דדין וסימא סלקא לבי מלכא. והדמיון בזה לב' עניים הולכים מעיר לעיר והיו אוהבים זא"ז עד מאד והיה משפטם בתת לפניהם לאכול היו מכבדים זה את זה במעט הנשאר בקערה זה אומר אכול אתה ואני כבר אכלתי די שבעי וזה אומר אכול אתה פעם היו מתארחים אצל בעה"ב אחד גרוע מאד ויהי כשמעו הפצרתם זה בזה וילך ויקח מלפניהם הקערה והמאכל ומן היום והלאה היו נזהרים עוד מלכבד זא"ז כהרגלם. וזהו ממש התגלגלות ישראל בעת היותם נתונים תחת יד ממשלת אדונים זולתים הסתכל שאנו מבקשים לעשות צדקה ומשפט כלומר אשר הצדק יהיה סבה קודמת אל המשפט כנ"ל רק אנו מתייראים מן האומות כלו' שלא יקחו את הכל מידינו. וזהו אלא אל תמסרנו בידיהם הוי עשיתי משפט וצדק כלומר בהכרת אנו מקדימים המשפט להצדק והטעם בל תניחני לעושקי, והענין נחמד למבין:

עוד ביאור על דברי המדרש בנוסא דרושנו ועוז מלך משפט אהב העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה שהוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל כו' בהזכיר דבריהם ז"ל בסמוך ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים מה כחוד למעלה שם שם לו חק

ומשפט כו' משל למטרונא שהיתה מהלכת והזין (הנשי חיל עם כלי זיינן) מכאן והזין מכאן והיא באמצע כך התורה דינים מלפניה ודינים מאחריה והיא באמצע. וכן הוא אומר בארח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט התורה אומרת באיזה נתיב אני מהלכת אהלך בדרכן של עושי צדקה בתוך נתיבות משפט התורה באמצע ודינים מלפניה ודינים מאחריה מלפניה שנאמר שם שם לו חק ומשפט ודינים מאחריה שנאמר ואלה המשפטים עד כאן, והמאמר אומר הבינני. וכדי לבוא אל באור המאמר נקדים דבריהם ז"ל בגמרא (ברכות ו') וכי מאחר דאפילו תרי תלתא מבעי מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא כו' קמ"ל דדינא נמי היינו תורה. והנראה בהבנת הענין עם מה שזכרנו פעמים רבות מפי קדמונינו ע"ה שאין בצע וגמול ממצות התוה"ק כי אם לעושיהם כמרז"ל (ב"ר מ"ד) אמרת ה' צרופה לא ניתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה אכפת ליה להקב"ה אם אתה שוחט מן הצואר או אם אתה הורג מן העורף כו' וכמאמר רחב"ע רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות וכמ"ש (איוב ל"ד) כי פועל אדם ישלם לו כו' ואמר עוד (שם ל"ה) אם צדקת מה תתן לו כו'. וגם מבלעדי זאת הנה האמת עד לעצמו הכי יעלה על לב איש שיש צורך להקדוש ב"ה בישראל ובמצותיהם שהם עושים. אמנם כל זה הוא במצות שבין הקב"ה לישראל אבל במצות שבין אדם לחבירו אפשר שיעלה על הדעת שמה שהזהירה התורה על הגזל ועל העושק ודומיהם אין הכוונה לטובת הנגזלן למען הציל אותו מעון בלתי עבור כוונת התיקון לכלל העולם. אבל באמת הדבר לא כן הוא כי לא חש הקב"ה על היזק הנגזל והנגנב כ"א על פגם והיזק נפש הגונב כי נפשו הוא חובל וכמו שהארכנו למעלה בבאור מאמר הנביא (חבקוק ב') הוי בוצע בצע רע לביתו כלו' לנפש עצמו. וא"כ עיקר תכלית המצות גם ממה שבין אדם לחבירו כלם מכוונים להפיק טובת עושיהם כמאמר רז"ל (אבות ו') גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעוה"ז ובעוה"ב. וזהו מאמר הגמרא מהו דתימא דינא שלמא בעלמא כלו' שאין לדינים שבין אדם לחבירו הרי למעלה ככל מצות התורה כ"א שרשם למטה לעשות שלום בין הבריות קמ"ל דדין נמי היינו תורה. ולבוא אל הענין נקדים עוד כלל אחד דע כי כמו שהמעשה הרעה שהאדם עושה בפועל הוא ענין רע ומגואל בעיני ה' נבזה ונמאס כן החפץ והתשוקה הרעה אשר בנפש גם היא מתועבת אצלו יתברך וכמ"ש הרמב"ם ז"ל (בח' פרקיו פרק ו') וז"ל ואע"פ שאינו עושה אותו מפני שתשוקתו לרע היא תכונה רעה בנפש. וכבר אמר שהע"ה (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע הנה קרא למי שמתאוה המעשים רעים רשע אע"פ שלא עשאם מדקאמר אותה ולא אמר עושה ע"כ, וכן אמר דהמע"ה (תהלים י"א) ואוהב חמס שנאה נפשו כלו' גם כי אינו עושה בפועל וכמו כן נאמר (ישעיה א') רחצו הזכו כו' שזה מורה על הזדככות הנפשות מהתערב בהן סיגי התאות והתשוקות *). וכן תמצא במאמר דוד לשלמה (ד"ה א' כ"ח) ואתה שלמה בני דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה, ר"ל שתהיינה כל הכחות הנפשיות מתוקנות כפי ארחות החכמה עד שיקבל הלב טבע שניה לחפוץ בדרכי החכמה מבלי שיצטרך להתאמץ נגד טבע היצר:

ודע כי ידיעת טעמי המצות היא סבה גדולה לטהר נפש עושיהם שיחפוץ ביקריהם ושלא לחמוד ולחשוק חלופיהם כי ע"י ידיעתו ובקיאתו בטובם וישרם יהיו מקובלים על לבו לעשותם ברוח נכון ובנפש חפצה וכמ"ש דהע"ה (תהלים קי"ט) הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל לב. ר"ל אחרי שיבין תכלית אושר פעולת המצות יתלבב יותר בנגירתם בשמירה יתירה. ולטעם זה ג"כ נצטוו ישראל על הדינים בעודם במרה עכ"ז הוסיף ה' דבר אל משה מחורב ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם והביאור בדרש (מובא ברש"י) כשלחן הערוך ומוכן לאכול כו' ר"ל להבינם ישרת ענייניהם וצדקת פעולתם אשר במרה לא היו יודעים אותם בלתי ע"ד החק כמ"ש שם שם לו חק ומשפט ר"ל המשפט היה אצליהם

יריעות האהל

*) **ומה** ישרה בזה מפנחס ז"ל (שם שם) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה כו' אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה כו'. וכבר התעוררו בזה רבים מגדולי המפרשים, ועל דעתי כללו ז"ל בזה מאמר הרמב"ם ז"ל (שם) בבאור דברי החכם ע"ה (משלי כ"א) שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפועלי און. כי החסיד המעולה הוא נמשך בפעולותיו אחר מה שתעיר אותו תאותו ותכונתו ויעשה הטובות והוא מתאוה ונכסף אליהם וע"כ ישמח וישיש בעשייתם, אמנם אותו שהוא עושה המצות ומתאוה אל הפעולות הרעות ונכסף אליהם הנה יצטער בעשיית המצות ויהיה נזוק בהם וזהו ומחתה לפועלי און ר"ל המשפט הוא להם למחתה כי הוא היפך טבעם ע"כ. וזהו ג"כ המרומז במאמר המשורר (תהלים קי"ט) שלום רב לאוהבי תורתך ואין למו מכשול והוא מובן כדברינו. וכמו כן כל האזהרות שבתורה היינו מצות ל"ת והפרישה מן התענוגים ועזיבת המותרות אם יעשה אותם האדם מצד ההכרח אשר עליו לבלתי סור מן המצוה ונפשו שוקקת כל עונג וכל עדן הנה בכל פעם שיעשה דבר מן הפרישות נפשו ירעה לו ולבו דוי. וזהו שהורו אותנו ז"ל כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' כלומר עליך להשכיל לדעת שכל התענוגים המה הבל יחד ואין יתרון לך אם תתעדן בדשן המטעמים מאשר תאכל פת במלח, וזהו שסיים ואמר אם אתה עושה כן ר"ל מפאת עצמך ומבינתך תעשה כן באין הכרח אזי אשריך וטוב לך וזהו אשריך בעוה"ז כו' משא"כ אם תתנהג כן בע"כ מצד ההכרח. והבן:

אליהם לדבר חקיו. והטעם כי בעת ההיא עודנה היו ישראל בלתי מטוהרים מחלאת ועופל זוהמת מצרים ולא נגה עליהם עדיין אור החכמה אפס בגשתם אל הר סיני והראם ית' את אשו הגדולה הנה אז פסקה זוהמתן ונפקחו עיניהם ובאורו ראו אור ואז צוה ואמר למשה אלה המשפטים אשר תשים לפניהם כשלחן הערוך הנותן חן המאכל בעיני אוכליו כן ימתיק בפיהם משפטי ה' בכדי שיבחינו יושרם ותועלתם וצדקתם ויקיימו אותם בטוב לבב ובנפש זכה. ומעתה עד הדבר הזה ועד המאמר הזה כי עיקר האזהרה שהזהיר הקב"ה על הגזל והעושק היא מכוונת להציל נפש העושק שע"כ הכפיל ואמר אלה המשפטים אשר תשים כו'. מלבד מה שהזהיר במרה בדרך חק כדי לתת דעה טהורה בנפש המקיימם לא כן אם נאמר שכוונת האזהרה היא לטובת הכלל לעשות שלום בעולם אין נפקותא כלל בין אם יעשו המשפטים ע"ד חק או ע"פ טעם וע"פ מושכל. כי מ"מ יהיו זהירים מעושק וגזל. וכל זה תמצא מבואר בדברי המדרש הנ"ל כי הנה אם תראה את אחד הולך בשוק ורבים מאנשי הצבא הולכים אחריו אין לעמוד על סבת הליכת האיש הזה אם שהוא שר וגדול שמדרכו ללכת בשמירה גדולה מפגיעת כל אויב ואורב או להיפך שהאיש ההולך הוא גנב וגזלן או רוצח ויתפשוהו להוליכו אל מקום המשפט וע"כ ילך הגדוד אחריו לשמרו שלא יברח ושלא יזיק אחרים כמשפט הגזלנים. אמנם המופת ע"ז יש לבחון במהות הנשמר הזה כי אם יהיה הנשמר נער ורך או חולה וחיל כבד הולך אחריו אז ההכרח לומר שלכבודו הם הולכים לשמרו מן ההיזק כי לולא כן רק שהם הולכים לשמור אותו שלא יברח א"כ היה די בא' או ב'. וזהו מאמר המדרש ואלה המשפטים מוסיף על הראשונים מה שכתוב למעלה שם שם לו חק ומשפט כו' משל למטרונא שהיתה מהלכת כו'. הנה הם ז"ל כוונו לתת טעם על כפל האזהרה פה אחר שכבר הזהירם במרה לומר שמזה יאומת כי הקדוש ב"ה חס על נפשות המוזהרים ולכן אין די במה שהזהירם במרה ע"ד חק אבל חזר עליהם עוד הפעם למען הבין אותם ישרת פעולתם ותכלית צדקתם. וזהו שכוונו ז"ל במה שהמשילו הענין למטרונא מהלכת והזין מכאן והזין מכאן והיא באמצע כי בע"כ אין זה כ"א לטובתה ולכבודה כי אם לשמור את העולם מפגיעתה בהם היה די (למטרונא) בשומר אחד ואם כן יורה משל המטרונא להכריע על כוונת שמירתה מה ומה היא. וזהו דברי המדרש כך התורה דינים מלפניה ודינים מאחריה והיא באמצע וכן הוא אומר בארח צדקה אהלך התורה אומרת באיזה נתיב אני מהלכת אהלך בדרכן של עושי צדקה. והוא כאילו ישאל השואל לאן אתה הולך היינו מהו תכלית כוונת המשפט והוא משיב בארח צדקה אהלך כלו' עיקר כוונת המצוה להיישיר אותי בארח צדקה והיינו לטובת הפועל ולא בעבור חשש הפסד העולם וזהו בארח צדקה אהלך בתוך נתיבות משפט כלו' תכלית סבת המשפט הוא למען להכין פעמי בארח צדקה ולא לסבה אחרת חלילה (והאומר בסבת המשפט שהוא לתיקון העולם הוא משים משפטי הי"ת לדת נמוסיי) והבן:

ומעתה מה ימתקו בפינו דברי המדרש בנושא דרושנו ועוז מלך משפט אהב כו'. הנה בדבריהם אלו כוונו ז"ל לתת מופת היותר חזק אל אמתת הענין המדובר שאין עילת המשפטים בלתי עבור השלמת ותיקון נפש הישראלי, כי אם נאמר כי הקב"ה שקד על המשפטים לתיקון העולם מה בצע בתת המשפטים לעם אחד המעט מכל העמים ומה בכך אם ינצל העולם מגזל יהודי שאיננו אך חלק א' משבעים אומות אשר ידיהם דמים מלאו. והוא שהוכיח המשורר ע"ה ואמר (תהלים קמ"ז) מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום ואין זה כ"א לזכות את ישראל לכן הללויה. וזהו נאות לשונם ז"ל ועוז מלך כו' העוז של ממ"ה הקב"ה והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו כלו' גם כי הקב"ה היה יכול להציל עשוק מיד עושקו עכ"ז מחמת שהוא אוהב את המשפט וכל כוונתו ללמד לאדם ישרו על כן נתנו לישראל שהם אוהביו. וזהו משפט וצדקה ביעקב אתה עשית כלומר מזה יאומת טוב כוונתך להשלים נפשות אומתנו ולא זולת והעד שלא נתתי משפטים לעם אחר בלתי ליעקב לבד וזהו משפט וצדקה (אך) ביעקב אתה עשית. וזהו מה שסיימו ז"ל אתה כוננת מישרים אתה כוננת ישרות לאוהביך כו' כלומר כל כוונת המשפטים שניתנו לישראל הוא רק להיישיר את לבבם ותכונת נפשם ולא בעבור תיקון העולם וכנ"ל:

מדרש אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון העולם עד מתי אי אתה עושה דין בעכו"ם אמר להם עד שתגיע עונתן ליבצר שנאמר ביום ההוא כרם חמר ענו לה כלום קוטף אדם את כרמו קודם שיתבשל אלא אחר שהוא מבושל הוא קוטפו ונותנו בגת ודורכו ומזמר והם עונין אחריו כך אמר הקב"ה לישראל המתינו לי עד שתגיע עונתה של אדום ואני דורך אותה כו' ואתם עונין אחרי כו' ע"כ.

הנראה בתכלית כוונת המאמר כי הנה זמן המשפט (אם ליחיד ואם לרבים) הוא לשני סבות אם בהתמלא סאתו או כשאחד מוסר דין עליו לשמים וכענין מה שכתב הטו"ז (בש"ע א"ח קי"ח סק"ב) בבאור ההבדל בין המלך המשפט לאוהב צדקה ומשפט. אמנם מי שהוא מעורר דין ומשפט על הרוב הוא מסתכן בעצמו שיהיה נידון עמו או שיקדימנו כמבואר (ר"ה ט"ז) המוסר דין על חבירו הוא נענש תחילה כי עי"ז יתבקר פנקסו למעלה אם הוא כדאי וראוי לכך לעורר דין על אחרים. ומעתה אם אנחנו נעורר דין על האומות כל עוד שאנחנו בלתי נקיים. אפשר שיתעורר מדה"ד לשלוט גם בנו ח"ו ועל כן מוטב לנו לשום דממה לפינו

לפינו עד שיתעורר עליהם הדין מעצמו היינו בהתמלא סאתם. וזהו מאמר הנביא (ישעיה כ"ז) חמה אין לי מי יתנני שמיר שית במלחמה אפשעה בה אציתנה יחד כו'. ירצה כי הוא ית' בא להבינכו כי יותר טוב לנו שלא לעורר דין עליהם. וזהו שאמר חמה אין לי כלו' מעצמי אין לי חמה עליהם כי לא נתמלא סאתם עדיין ואם אתם תעוררו עליהם את הדין אינכם בטוחים שלא ישלוט בכם כמו בהם. וזהו מי יתנני שמיר שית במלחמה כלו' כשאתעורר בדינים הנה אז אפשעה בה אציתנה יחד כלו' עם אותו שמעורר עליהם הדין *). וזהו שסיים ואמר או יחזיק במעוזי יעשה שלום לי כו' כלו' באם תהיו שלימים וטהורים מכל פגם ומכל סיג אז שלום יעשה לי כלומר שלום מן העכו"ם כי גם שתהיו מעוררים הדין עכ"ז אין היזק בדבר ושלום יהיה לכם. וזהו דברי המדרש אמר להם הקב"ה עד שתגיע עונתן ליבער כו' כלו' בהתמלא סאתם ועד אותה שעה אין לנו לעורר הדין עליהם וזהו המתינו לי כו' ואני דורן' ואתם עונים אחרי כלו' כי אז תהיו בטוחים מכל היזק מהתעוררות הדינים והבן בזה. (עוד ביאור ע"ז בק"י במגילת אסתר על מאמר ויהי כאמרם אליו יום ויום):

מדרש אמר הקב"ה לאוה"ע ישראל שלי והחימה שלי ישראל שלי כו' והחימה שלי כו'. ואתם מתמלאים משלי על שלי. עיין בחבורנו קול יעקב (אסתר) על וימלא המן חימה:

מדרש כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי כו' ישועתכם אינו אומר אלא ישועתי א"ל הקב"ה לישר.ל אם אין לכם

ירִיעות האהל

זכות בשבילי אני עושה כו'. עיי' בחלק הא' פ' ויגש על מאמר וירא את העגלות כו'.

וכי ימכור איש את בתו לאמה. מדרש בת אחת היתה לי ומכרתיה לכם שאין אתם מוציאים אותה אלא חבושה בקרון. הנראה בבאור המאמר בהזכיר מה"כ (בראשית) וייצר ה' אלהים את האדם עפר כו' ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חי. הנה הרמב"ן ז"ל העיר על אות למ"ד במלת לנפש שהיא מיותרת והיה די לומר ויהי האדם נפש חיה וכתב הוא ז"ל כי הלמ"ד תבוא בהפוכים כמו והיו לדם ביבשת וכן הטעם במאמר לנפש חיה כלו' שסב האדם להיות נפש חיים אחרי שהיה חרס את חרסי אדמה. ואולי יתכן בזה עם המקבל והמאומת אצלנו כי מעשי ה' ית' מובדלים ממעשי ב"א. כי האדם בעשותו איזה דבר הנה בעת שהוא עוסק במעשהו הוא נותן בו כל כח הרכבתו וחזקת קיומו מה שיספיק לו להתקיים עד זמן ידוע ואחר כלותו מלאכת הדבר תהיה המעשה נבדלת מן העושה והפטולה מן הפועל כי הדבר יעשה פעולתו מעצמו בכח פועלו שנתן בו מכבר. לא כן מעשי ה' ית' כי את כל אלה ידו עשתה ועל כלם עוד ידו נטויה להשפיע בהם החיות רגע אחר רגע ואילו יצוייר שתתעכב השפעת החיות כרגע מיד היו הבע"ח כלם כפגרים מתים. ממש כהנופח בכלי שפיו פתוח הנה כל עוד שיפיח בו ברוח פיו יהיה נפוח ובהתימו יצא הרוח. ומטעם זה אמרו ז"ל כל הנשמה תהלל יה עם כל נשימה ונשימה כו' וכן נאמר (נחמיה ט') ואתה מחיה את כלם. ובדז"ל (יומא ע"א) כי מפטרי רבנן מהדדי אמרי

הכי

*) **ומה** נעמו בזה דברי המשורר ע"ה (תהלים צ"ד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע. ומהצורך להבין למה הכפיל הדברים ב' פעמים נקמות אם לא כי יש באמת ב' סוגי נקמה. ולבאר זאת נקדים מאמר (ישעיה ל"ב) אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו הנה אלהיכם נקם יבוא גמול אלהים הוא יבוא ויושיעכם. בהור הדברים ע"ד מאמר המשורר ע"ה משוך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם אשר יותר מהראוי היה שיאמר משוך חסדך אתה רב חסד כי מדת קנא ונוקם אינו ענין כלל אל בקשת משוך הסדך. אמנם באור הדברים הוא ע"ד מאמר (תהלים קי"ב) קרנו תרום בכבוד רשע יראה וכעס, והרצון בזה ע"ד נער אחד עשה אל אביו איזה הפסד ויכעס האב מאד וחמתו בערה בו על הנער ועל מעשהו אבל לקחת מקל חובלים ושבט מוסר לא לקח כי לא נשא באלה להכות באגרוף ומה גם את בנו. אבל עכ"ז אם קדחה באפו והשתוקק לקחת נקמתו ממנו מה עשה רץ מהרה אל חנות של מיני משי ורקמה ויקח שמה סחורה על מלבוש בעבור בנו השני למען יראה הוא וידאב לבו ועוד לא שככה חמתו וירץ עוד והביא אל הנער השני כובע מפואר וחגורה חדשה וכל זה להתנקם בבנו על המעשה אשר עשה. הנמשל הרשע עושה מעשים אשר לא יעשו ולקחת מיד מקל חובלים להכותו על אלה מכה רבה הלא מדת הקב"ה אינו כן. אמנם כדי לשכך הכעס והחמה להתנקם ממנו יעשה הקב"ה כביכול אל הצדיק בגד מפואר כובע ישועה וחגורה חדשה והכל למען הדאיב לב הרשע וזהו קרנו תרום בכבוד רשע יראה וכעס והבן. וזהו מאמר אמרו לנמהרי לב חזקו אל תיראו הנה אלהיכם נקם יבוא וביאר ואמר באיזה אופן תהיה הנקמה אמר כי דרך הקב"ה כך הוא גמול אלהים הוא יבוא ויושיעכם, ברצותו לקחת נקמתו מן הרשע יבוא ויושיע את הצדיק כענין מאמר הנ"ל קרנו תרום בכבוד ורשע יראה וכעס. וזהו משוך חסדך ליודעיך אל קנא ונוקם כי ע"י מה אשר תמשוך חסד לישרים תהיה קנא ונוקם לרשעים:

ומעתה הנה להקב"ה ב' סוגי נקמות, א' בהתמלא סאת הרשעים עד שהמה מגיעים וראויים לקיים בהם מאמר הפח נשבר ואנחנו נמלטנו, ב' כאשר ישראל זכאים טהורים ושלמים ואז המה ראוים לישועה מצד עצמם גם אם לא נתמלא סאת הרשעים ראוים הם לקיים בהם מאמר קרנו תרום בכבוד רשע יראה וכעס וזהו שמשאל על שניהם אל נקמות ה' וכי תאמר עוד לא נתמלא סאתם הנה אל נקמות הופיע עלינו קרן ישועה וקיים בנו מאמר קרנו תרום בכבוד רשע יראה וכעס:

הכי מחיה חיים יתן לך חיים כלומר בהווה הוא משפיע בהם החיות לא כפועל בשר ודם אשר אחר גמרו מ. אכתו לא יפנה אליה עוד (וטעם הדבר אין כאן מקום לבארו והוא ידוע להמעיין בספרי האמת). וכי תאמר מעתה מה פעל ית' מתחילה בהרכבת האדם במה שהפיח בו נשמת חיים אחר שהוא צריך תמיד אל השפעת החיות מאתו ית' ולא יכון בלעדה. הנה עצמך כי גרגר הזרע הנתון בארץ הוא נותן כח אל הצומח לקבל שפעת צמיחתו אשר בזולת הזרע אין כח בארץ להמשיך שפע הצמיחה כן הנשמה שנתן ית' בגוף האדם היא סבה להמשיך אליו שפעת חיותו. וזהו רמז ויהי האדם לנפש חיה כלומר נעשה מוכן להיות נפש חיה היינו לקבל החיות מאת המחיה את כלם. ועל בחינה זו היא ג"כ התורה הקדושה אשר נתן אלהים לבני אדם האמנם כי בידם היא נתונה עכ"ז המה צריכים תמיד אל השפעת החכמה העליונה לערות עליהם רוח ממרום רוח חכמה ובינה השכל ודעת. כמ"ש (משלי ב') כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. לא אמר ה' נתן חכמה כי אם יתן כלו' יתן בהווה החכמה ומפיו ישפיע תמיד הדעת והתבונה יען כי עיקר סגולת התורה נשאר בשמים ממעל מהטעמים הנעלמים והסודות הצפונות גבוהות ורמות מה שאין בכח אנושי לבא מעצמו עד תכליתם כמו שידענו מדוד מלך ישראל ע"ה כמה הפליג ופלל לאלהיו (תהלים קי"ט) גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך. וזהו מ"ש (משלי ד') שמעו בנים מוסר אב והקשיבו לדעת בינה כי לקח טוב נתתי לכם כו'. הנה בזה הוא מדבר מההכנה וההכשר שצריך האדם בשקידתו על התורה והשתדלותו בהשגת מצפוניה ואמר כי לקח טוב נתתי לכם כלו' נתתי לכם כבה אשר על ידה תוכלו לקחתה. ממש כאשר יתן איש אל רעהו דבר ארוך הנה אחר שיקבל ותאחז ידו בקצהו יתכן בו מאמר לקח כי בידו למשוך ולהשיג החפץ כלו ע"י הקצה שהוא אוחז. כן חלק התורה אשר בידינו יקרא לקח על היותו סבה לקחת ולהשיג ע"י המושכלות הפנימיות שבה (וכמו שנתבאר בחלק הא' פ' בראשית בדרוש הראשית ע"ש). וזהו ג"כ המרומז במרז"ל (שבת פ"ח) בשעה שירד משה מלפני הקב"ה בא שטן ואמר לפניו רבש"ע תורה היכן היא אמר לו נתתיה לארץ הלך אצל הארץ כו' אמרה לו אלהים הבין דרכה כו'. אשר לכאורה יפלא איך השיבה אותו שוא ודבר כזב אבל אמתת הדבר כמה שאמרנו וכך השיבה לו גם כי החלק הפשטיי ישנו בארץ אמנם עיקר וגוף התורה היינו חלק הנסתר והנעלם אלהים הבין דרכה. וזהו שרמזו ז"ל במדרש שלפנינו בת א' היתה לי ומכרתיה לכם שאין אתם מוציאים אותה אלא הבושה כו' כלו' שאין בכח האדם להוציא תעלומתה לאור אבל היא צפונה וגנוזה ותבושה בלבושי הפנים הפשוטים והבן:

כל אלמנה ויתום לא תענון אם ענה תענה אותו כי אם צעוק יצעק אלי כו'. להבין דיוק מלת כל המיותרת בכתוב נקדים מאמר המשורר ע"ה (תהלים ק"ט) יען אשר לא זכר עשות חסד וירדוף איש עני ואביון ויאהב קללה ותבואהו כו'. ביאור הדברים כי הנה ידוע ומפורסם אושר ויקרת המטיב עם הבריות וכן בהיפך המציק לבריות אפילו בשליחות מאחרים כמליצת רז"ל מגלגלין זכות על ידי זכאי וחוב ע"י חייב. וכ"ת הלא כמה חכמים וגדולים המורים היו מענישים את בני אדם בעונשים קשים אם בגופם ואם בממונם בהמצא להם דבר כראוי להעניש עליו. דע לך כי גם הרעה והעונש שעשו לאיזה שעה היו מכוונים ופועלים בו טוב נשגב עם העולם כלו כמאמר (תהלים כ"ד) כי עד צדק ישוב משפט ובנביא (ישעיה כ"ו) כי כאשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל. והיינו כי על ידי המשפטים שעשו בהעוברים הולידו והצמיחו תוכחות ומוסרים בכל ההמון (וכמו שהארכנו בחלק הא' פ' וישב על מאמר מה בצע כי נהרוג כו'). אמנם כל זה הוא באם המריע והמעניש הוא אדם ישר ושלם מפורסם לצדיק ועושה חסד עם כלם. ולכן כאשר יראו ממנו שהוא עושה רעה ונקמה באחד אם בקנס או במלקות ידונו אותו כלם לזכות ויחליטו על משפטו שאיננו חלילה מרוע לבו בלתי מפאת חובת הנענש שהוא מכוון לקחת נקמת ה' ממנו ולפעול מוסר באחרים אשר ישמעון את משפטו וכמאמר (דברים כ"א) וכל ישראל ישמעו ויראו. לא כן אם יהיה המעניש הוא שונא ומציק לבריות הנה מעתה גם אם לפעמים יענוש את הראוי לעונש עכ"ז לא יאמינו בו שהוא זכאי בדינו אבל יתלו הדבר בזדון לבו ובצרינת נפשו כי כן דרכו תמיד לעשות רעה עם אחרים להכות נדיבים על יושר וא"כ מעולם לא יצא ממנו שום פעולה טובה אל כלל ההמון. וזהו מה שאמרו ז"ל במד' (פ' שופטים) שופטים ושוטרים שיהיה השוטר כשופט ושיהיה המעשה כנגד המקל והרצועה ושלא יהיה המכה צריך ללקות. והוא כי אם יהיה השוטר נקי וצדיק ויכה לא' ידעו כלם כי הוא עושה בו שפטים במצות השופט משא"כ אם הוא איש רשע וכן דרכו להכות אנשים על חנם אז לא יבינו הבריות שהמוכה חייב כי אולי הוא רודה בו על שוא *). ומעתה זהו שדייק המשורר יען אשר לא זכר עשות חסד ר"ל כי אין לו להתגדל על מה שהוא קופץ ידו עתה מתת צדקה לעניים לאמר שאינם מהוגנים ואינם ראויים לחון אותם יען כי דרכו ומדתו שמעולם

*) **ועל** דעתי זהו הרמוז בכתוב הנ"ל ובערת הרע מקרבך וכל ישראל ישמעו ויראו, ירצה כי בהיות המעניש מוחזק לישר וטוב נקי מכל רע הנה אז הוא פועל במשפטו להעובר יראה ומוסר בכל העם וזהו ובערת הרע מקרבך כלו' כאשר יבער השופט הרע מקרבו אז וכל ישראל ישמעו ויראו:

תעיד עליו כי אשמו בראשו. וזהו יען אשר לא זכר עשות חסד כלו' עינו רעה מעולם לבלתי עשות צדקה וחסד עם אדם ועתה וירדוף איש עני ואביון כו' אין זאת כ"א מחמת שהוא אוהב קללה וזהו ויאהב קללה כו' ולא חפץ בברכה כו' וע"כ וילבש קללה כמדו כלו' כמדתו שהוא מתנהג בה. וזהו שדייק הכתוב כל אלמנה ויתום לא תענון ירצה כי אם יתנהג האדם להיות תמיד מטיב וחונן לאלמנות מעודד ליתומים אז גם אם לפעמים יתנהג עם אחד באכזריות ידעו כלם כי הדין עמו שבאין ספק כיון במעשהו לאיזה עונש ותהיה הרעה סבה גדולה לצמיחת הטובה אם בהמוכה עצמו ואם באחרים וכי"ל, משא"כ אם יהיה מריע ומציק לכל אלמנה ויתום א"כ לא יצא ממנו שום פעולה טובה לעולם בלתי רעה על רעה. וזהו שהכפיל אם ענה תענה אותו כלומר שלא תחזירהו למוטב ע"י מה שתציק אותו כ"א תכוון אל עצמיית הענוי וזהו כי אם צעוק יצעק אלי כלו' אך הצעקה לבדה באין תשובה והודיה והבן:

אם כסף תלוה את עמי את העני עמך. הנה הכוונה הפשוטה בזה לדעתי כפי ענין המאמר שמצוה את האדם על גמילות חסדים עם הבריות ובאין ספק כל איש אשר רוח נדיבה בו יחפוץ וישתדל יותר להטיב לרבים מהטיב אל יחיד. ולזאת בא הכתוב לתת עצה נכונה איך ומה יתרון בטובתו ליחיד כמו לעם רב והוא להלוות לעני בשעת דחקו כי בזה ישתרבב הטוב ההוא שהוא עושה עם העני ויכלול את הרבים כי אם היה העני נשאר בדחקו היו הם צריכים לעזור לו במתת הצדקה וע"כ בהפיק האיש הזה נפשו אל העני הנה הוא גומל בזה את הרבים. וזהו אם כסף תלוה את עמי היינו שתרצה לגמול חסד עם הרבים אל תדמה בנפשך לחלק מה שביכלתך לפרוטות כדי להלוות לאנשים רבים אבל הכוון הוא את העני עמך כי בגמלך את העני תפעול גמול לרבים וכנ"ל:

או יאמר כי הכתוב בא להבינו ההבדל הגדול שבין הלוקח רבית להגומל חסד חנם כי האדם החונן ונותן לעני ממה שחננו ה' נמצא בשעה שהוא עוסק להשיג מעות לעצמו הנה אז גם העני עמו היינו כי ירבה ויקבץ על יד עד כדי מחיית עצמו ומחיית העני. אבל הלוקח רבית עניינו בהיפך כי כשיעסוק העני עם המעות שהלוה לו העשיר הנה יעמול עצמו מלבד מכדי פרנסתו עד שיספיק לו לתת להעשיר מוהר הרוחים. וזהו אם כסף תלוה את עמי לא תהיה אתה משותף עם העני בבקשת הפרנסה היינו שיעמול הוא גם עבורך כ"א את העני עמך כלו' כל צרכי העני יהיו משותפים עמך היינו שתרצה להרויח גם עד כדי הספקת העני. ואולי זהו שרמזו ז"ל במדרש אם כסף תלוה כו' הה"ד (תהלים קי"ב) טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט. ולכאורה הוא דרש נעלם ולדעתי מכוון הדרש אל מה שכתבנו כי הנה זה משפט הרודפים צדקה וחסד לאחוז במדת ההסתפקות בכל חפציהם מבלי לפזר על מותרות ותענוגים כדי שיוכלו להטיב מרכושם אל העניים. וזהו טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט כלו' דברים הצריכים לו ממאכל ומשתה יכלכל אותם בסדר הראוי (וזה מבואר) וזהו דברי המדרש אם כסף כו' את העני עמך כלו' שתשתתף את העני עמך בעסק פרנסתך. הה"ד טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט והבן:

עוד ביאור ע"ז בהקדים מאמר המשורר ע"ה (תהלים ס"א) ישב עולם לפני אלהים חסד ואמת מן ינצרהו. והביאור בדרש (מדרש פרשתנו) אמר דוד רבון העולם ישב עולמך (ובתנחומא הוסיף תיישב עולמך בשוה העשירים והעניים א"ל הקב"ה אם אעשה עולמי שוה (ויהיו כלם עשירים) חסד ואמת מן ינצרהו פי' למי יעשו צדקה (א). והנה לכאורה קשה מה ענין אמת אצל החסד הלא המה ענינים מתחלפים מהיפך אל היפך. אבל הענין יתבאר עם מה שכתבנו בק"י (קהלת) בבאור מאה"כ (קהלת ז') ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעומת זה עשה האלהים כו'. והוא עם מ"ש הגאון בעל תורת חיים ז"ל על מאמרם (ברכות י"ז) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין כו'. וז"ל ביאור הדבר ע"פ מאמרם ז"ל מתחלה עלה במחשבה לברוא העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים שיתף עמו מדה"ר ולכן העוה"ז מתנהג חציו במדה"ד וחציו במדת הרחמים ור' חנינא ב"ד סבל מדת הדין הרבה כדי שיזכה העולם בשבילו בטוב מדה"ר עכ"ד. והתבונן בזה חסדי אלהים ית"ש כי מרבה הוא להטיב לפנים משורת הדין היינו כי שורת הדין הוא שלא יחדל אביון מקרב הארץ כי הוא גלגל החוזר בעולם ומי שהוא עשיר עתה יהיה עני לאחר זמן וכן העני היום יהיה עשיר למחר והקב"ה רצה לזכות את העשיר שיעמוד בעשרו מבלי לגלגל עליו גלגל העוני לעולם ולכן הדין נותן שיסבול העשיר דין דלים להאציל אליהם מחלקו ומברכתו אשר ברכו

שפת היריעה

א) והנה לכוין הדרש במלת ישב אל פשוטו ולהחזיק הכלל המונח אין מקרא יוצא מפשוטו נאמר שהם ז"ל לא כוונו בזה בלתי לבאר קוצר לשון הכתוב. כי הנה ההבדל בין העניים והעשירים הוא ממש כמשפט המסובים בסעודה גדולה אשר היושבים על השלחן מקבלים חלקיהם ומנותיהם מאת בעל הבית והעניים אינם מסובים אבל עומדים על פתח מפתן הבית ועיניהם נשואות וצופות למה שיושיטו להם המסובים ואל מה שיותירו מבצעם. כן העשירים דומים בענינם כמסובים ויושבים ראשונה בשלחן אשר לפני ה' אשר חלק ה' ונחלתו יאכלון איש איש ע"פ מנות ידועות וחלקיהם ומנותיהם נתנו להם מיד ליד בכבוד וסדר והעניים מרחוק יעמודון אין להם חלק בין המסובים ולא נחלה בין הנוחלים ואינם ניזונים כ"א מהנותר מפי העשירים. ולזאת שאל דהע"ה ישב עולם לפני אלהים כלו' ישבו כלם סביב לשלחנך ויתפרנסו מידך בשוה וזהו שביארו ז"ל אמר דוד רבון העולמים ישב עולמך בשוה העניים והעשירים וע"ז השיבו ית' חסד ואמת מן ינצרהו כלו' מאין יזכו העשירים אם לא ע"י העניים:

ברכו ה' ולתת מנות לאין נכון לו כי בזאת ישתתף עם העניים לשאת בעול המדת הדין. וזהו מאמרו ית' לדוד חסד ואמת מן ינצרהו ר"ל שיהיה האמת (היינו המדת הדין) משתתף עם החסד גם יחד אצל העשיר וישא בעול העני ובזה יחשוב לו הקב"ה כאילו הוא עצמו היה מעונה במה"ד *). וזהו אם כסף תלוה את עמי את העני עמך כלו' יהיה אצלו ית' כאילו המדת הדין שאצל העני (וזהו את העני) הוא עמך היינו כאילו אתה בעצמך שרוי בעוני ודלות וזהו ג"כ (דברים ט"ו) נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' כו' והוא ממש כדברינו:

עוד יתכן בזה בשנעמוד על כוונת דבריהם ז"ל במדרש (בסמוך) מתן אדם ירחיב לו (משלי י"ח) משל לאחד שהיה לו עסק לפני המלך והיה לו סנגורין מפייסים עליו כך אדם עושה מצות והוא בן תורה וגומל חסדים והשטן עומד ומקטרג וסנגורין עומדים כנגדו ומלמדים זכות שנאמר מתן אדם ירחיב לו מה שהוא עושה עם העניים מסייעים אותו לכך נאמר אשרי משכיל אל דל ע"כ. והנה אם נניח המאמר בהוראה הפשוטה שהוא בא להשמיענו שבזכות הצדקה יחיש מפלט לו וימצא כופר ממדת הדין יפלא הלא מאמר מפורסם הוא מתן בסתר יכפה אף ובכמה (דניאל ד') וחטיך בצדקה פרוק גם המשל שהביאו לא' שהיה לו עסק כו' מורה שיש לרז"ל כוונה עמוקה בזה. ואחשוב בהבנת דבריהם כי הנה ידוע ממעלת הצדקה ויקרותיה עד שהיא מביאה את בעליה להון ועושר ובשעה שנפשו מלפלפת לצאת מתוך גופו הקב"ה משיבה אליו בזכותה וכאשר הפליגו ז"ל (ויקרא רבה ל"ד ע"ש). ועכ"ז יש עוד מעלה העולה על גביהן הוא מה שאמרו ז"ל עץ חיים היא למחזיקים בה (משלי ג') ובמדרש (שם כ"ה) אילו נאמר עץ חיים היא לעמלים בה לא היתה תקומה לשונאי ישראל אלא למחזיקים כו' וכן נאמר (קהלת ז') כי בצל החכמה בצל הכסף ר"ל שיש להנותן צדקה חלק ושותפות בתורת העני המקבל ממנו והקב"ה מעלה עליו כאילו הוא למד וכאילו הוא עשה המצות שעשה העני וכמו שסיימו ז"ל שם עתיד הקב"ה לעשות צל וחופות לבעלי המצות אצל בני תורה בגן עדן ואית ליה ג' קראין חדא כי בצל החכמה בצל הכסף כו' עץ חיים היא למחזיקים בה כו' ודכוותה שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך ע"י שהיה זבולון מפרש ועוסק בפרקמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר נותן לו שכר בעמלו ע"כ. ולמען שלא יתפאר על עצמו האדם החכם והמלומד לאמר הלא בעל תורה אנכי ובעל

מעשים טובים אין אני צריך להשתתף בתורת העני ובמעשיו ולא עלי נאמרו הדברים הנה על זאת באו ז"ל להביננו כי יהיה בצע ויתרון במעשים שיזכה האדם ע"י העני מאשר יעשה בעצמו. כי זה כלל גדול כי המשפט של מעלה לא לבד על הרשעים כ"א גם הצדיקים שקיימו כל התורה גם עליהם יפקח המה"ד מאד וכמארז"ל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. והטעם מבואר במאמר החכם (שם א') כי ברב חכמה רב כעס כו' כי כל מה שהאדם יותר גדול בחכמה ראוי הוא לדקדק בו יותר כי מעשי הצדקה ופרטיהם ודקדוקיהם ועומק כוונותיהם אין חקר להם כמאמר המשורר (תהלים קי"ט) לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד וכבר הפליגו ז"ל על יונתן בן עוזיאל (סוכה כ"ח) שכל עוף הפורח עליו מיד נשרף ולכן אמר כי ברוב חכמה רב כעס יען כי לפי גדולתו ויכלתו כן מוסיפים לדקדק עמו וכמו שאמרו כדבעי למעבד לא עבד. ומעתה מי שהוא בעצמו חכם בתורה ובעל מע"ט ומחזיק עניים ההוגים בתורה ומקיימי מצות באין ספק כי שלהם עלולים להתקבל יותר משלו כי עם העניים לא ידקדק מדה"ד כ"כ. וזהו דברי המדרש מתן אדם ירחיב לו משל לאחד שהיה לו עסק לפני המלך והיה לו סניגורין מפייסים עליו כך אדם עושה מצות והוא בן תורה וגומל חסדים והשטן עומד ומקטרג כלו' בא לבקר ולמצוא דופי בדקדוקי מצותיו וזהו וסניגורין עומדים כנגדו ומלמדים זכות שנאמר מתן אדם ירחיב לו מה שהוא עושה עם העניים מסייעים אותו כלומר המעשים שהוא משותף בהן עם העניים מסייעים אותו כי המה קרובים להתקבל בטח יותר ממעשי עצמו וזהו שסיים ולכך נאמר אשרי משכיל אל דל וכמו שביארנו. וזהו אם כסף תלוה את עמי את העני עמך כלומר בא כמייעץ אל האדם ולהעיר את לבבו לבלי יקפוץ ידו מאחיו האביון לאמר כי ע"י מה שתעביטנו די מחסורו תפעול בזה את העני עמך כלומר מה שעושה העני יהיה עמך היינו תשתתף עמו במצותיו ויהיה לך חלק בהן:

לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך. הנראה בענין סמיכות ב' האזהרות האלו כי המלוה ברבית גם שאינו מראה עצמו כפני הלוה הנה הנשך והמרבית נושים בעצמם את הבע"ח אחרי כי הוא נותן לאשר נושה בו בעד אריכות זמן הפרעון כפי הקצוב וכל עוד שיתוסף הזמן יתרבה החוב. וזהו לא תהיה לו כנושה לא תשימון עליו נשך לומר כי אם תשים עליו נשך ממילא תהיה לו כנושה:

מדרש אם כסף תלוה את עמי את העני עמך

ירועות האהל   לא

*) **ועל** דרך זה רמז המשורר ע"ה (שם מ"א) אשרי משכיל אל דל (ובמדרש נדרים מ' אין דל אלא חולה) ביום רעה ימלטהו ה' כלו' כי כבר קבל חלקו במדת הדין במה שהיה משכיל לדל. וזהו ה' ישמרהו כו' ה' יסעדנו על ערש דוי כל משכבו הפכת בחליו כלו' במה שהוא סובל ומכלכל מחלת העני ומבקר אותו הרי כאלו הוא היה החולה. וזהו מ"ש (שם ל"ה) ואני בחלותם לבושי שק כו' כלו' ועי"ז תגיל נפשי כי כבר שבעה לה במדה"ד של אלו ·

לא תהיה לו כנושה הדא הוא דכתיב (משלי י"ט) מלוה ה' חונן דל כו' עד היכן עבד לוה לאיש מלוה. הנראה בכוונת המאמר כי הם ז"ל באו בעצות נדיבות ללמד לאדם דעת כי המלוה לעני יותר טוב לו שלא לנגוש אותו על חובו ולא לתבוע אותו כלל ועיקר. והוא ע"פ משל לאחד שבא אצל חבירו וביקש ממנו איזה הלואה אמר לו אם יהיה לך ערב וילך והביא לו ב' אנשים והם קבלו ערבות על הלואה זאת א' היה עשיר גדול ונאמן רוח הב' היה בלתי בטוח מסכן ודל וכתב בשט"ח רצה מזה גובה רצה מזה גובה אשר באין ספק אם המלוה הוא חכם לב יבין את זאת כי טוב וכשר לפניו שלא להזכיר החוב הזה בפני הבלתי בטוח בשום פעם לעזוב אותו מלנגוש בו מאומה למען ידע חבירו הבטוח העשיר כי רק עליו הוא סומך ואליו הוא נושא את נפשו כי כאשר יראה העשיר שהמלוה רודף אחר העני יאמר א"כ החזק ידך בו ומה לך עוד אצלי. כן ממש בא הכתוב בעצה טובה אל האדם לאמר כי המלוה לעני הנה העני הוא חתום בשטר חובו אכן גם הקב"ה כביכול חתם א"ע ג"כ על השט"ח שלא יהיה הפסד אל המלוה וע"כ נתן הכתוב עצה טובה ואמר אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה והרף ידך ממנו מכל וכל שלא להתראות בפני העני שאתה נושה בו וכי תאמר מה יהיה בכסף ההלואה ע"ז דרשו הה"ד מלוה ה' ה' חונן דל כו' וא"כ החזק ידך בהעשיר הגדול הזה והוא ישלם לך גמולך באין ספק כלל, והענין נחמד:

מדרש בא וראה כל מי שהוא מלוה ברבית כו' ואינו מוצא מי שילמד עליו זכות שנאמר (יחזקאל י"ח) בנשך נתן כו' וחי לא יחיה. הקרוב לדעתי בטעם הדבר עם מ"ש ז"ל (בסמוך) בא וראה כל בריותיו של הקב"ה לוין זמ"ז היום לוה מן הלילה והלילה מן היום הלבנה מן הכוכבים כו' האור מן השמש והשמש מן האור כו' בריותיו של הקב"ה לוין זמ"ז ועושים שלום זה עם זה בלא דברים ובשר ודם לוה מחבירו ומבקש לבולעו ברבית ובגזל. ומעתה אם משפט המלוה הזה שלא לעשות טובה לזולתו אם לא ירויח טובה ממנו הנה כמשפט הזה יעשה לו וכאשר הסכימו ז"ל במדה שאדם מודד בה מודדים לו ולכן אף המלאכים כי גם הם יכולים לעשות עמו טובה ללמד עליו זכות עכ"ז למה יעשו עמו טובה בחנם שלא גם הוא אין מדתו להטיב בחנם:

מדרש כל אדם מישראל שמלוה לחבירו ואינו נוטל רבית כאילו קיים כל המצות שכן דוד הוא אומר (תהלים ט"ו) ה' מי יגור באהלך כו' וכתיב כספו לא נתן בנשך וגו' ע"כ. הנראה בביאור הוכחתם ז"ל כי הנה יש ב' דרכים להנצל מנשך ומרבית אם שלא להלוות לשום אדם או שילוה אבל יזהר בעצמו שלא יקח רבית. והחבדל ביניהם בי מי שאינו מלוה כל עיקר אינו מקיים הל"ת לא כן מי שמלוה ואינו נוטל רבית הוא מקיים מצות לא תשיך. וזהו שרצה המשורר ע"ה במה שסיים ואמר כספו לא נתן בנשך כו' עושה אלה כו'. כלו' לא שהיה זהיר מבלי להלוות לאדם אבל עושה אלה כלומר עושה ההלואה ונשך לא לקח ע"כ שכרו אתו שלא ימוט לעולם. וזה שהוכיחו ז"ל ממקרא זה כל אדם מישראל שמלוה לחבירו ואינו נוטל רבית כו' שכן דוד הוא אומר כו' וכתיב כספו לא נתן בנשך וגו' וכוונת המדרש במלת וגו' על מאמר עושה אלה וכמו שביארנו והבן:

אם חבול תחבול שלמת רעך כו'. הנראה בהבנת הכפל חבול תחבול כי הנה הממשכן את חבירו יהיה הממשכן על א' מב' פנים אם למשכנו מבעליו כדי שיפרע את חובו או שהמלוה נתן עיניו בהמשכון עצמו שישאר אצלו לחלוטין. והמופת ע"ז לעמוד על כונת המלוה הוא כך כי אותו שהעיקר אצלו להיות בטוח בכסף הלואתו וכל כוונתו במשכונו להכריח את הלוה לשלם לו זה משפטו בבואו לעבוט עבוטו לקחת דוקא דבר החשוב אצל הלוה אף שאיננו חשוב אצל המלוה לא כן הנותן עיניו במשכון שיהיה מוחלט אצלו הוא יקח דוקא דבר הבלתי חשוב אצל הלוה כדי שלא יחוש לפדותו ויחליטהו אצלו. וזהו שהזהיר הכתוב אם חבול כלומר בבואך לחבול ולעבוט תחבול שלמת רעך כלומר תראה לחבול דבר הבלתי חשוב אצלך וחשוב אצל הלוה וזהו שלמת רעך כי היא שמלתו לעורו כמדד אליו כמדתו ועי"ז תתברר טוב כוונתך שאין מגמתך בלתי לכוף אותו לשלם לך ולא שישאר אצלך:

אלהים לא תקלל. מדרש ושמעתי כי חנון אני מה כתיב אחריו אלהים לא תקלל ומה ענין זה לזה אמרו רבותינו מעשה בא' שהיה לו דין ובא אצל הדיין וזיכה אותו ויצא ואמר פ' השופט אין כמותו בעולם אחר ימים היה לו דין ובא אצלו וחייבו יצא מלפניו ואמר אין דיין שוטה הימנו אמרו לו אתמול היה משובח והיום שוטה לכך הזהיר לך הכתוב אלהים לא תקלל ע"כ. והדבר פלאי. א' כי עדן לא השיבה על שאלת הסמיכות מה ענין זל"ז. ב' כי גם המשל בעצמו הוא קושי' המציאות שלא הבע"ד כבר נתברר לו ע"י המשפט הראשון אשר הדיין הוא נקי וצדיק וא"כ יחוייב אליו בטבע כי יאמין אח"כ אל הדיין כאשר יחייב אותו כי בדין הוא מחייב אותו ומה גם איך יתכן שיקרא הבע"ד את הדיין שוטה שלא לפי דעתו ראוי אליו לקרוא אותו רשע. אמנם הקרוב בזה לדעתי בשנעמוד עוד על סדר הכתובים שלפנינו אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא תהיה לו כנושה כו' אם חבול כו' עד בוא השמש תשיבנו לו. וכלל הענין בזה הוא עם מאה"כ (דברים כ"ד) כי תשה ברעך משאת מאומה כו' ואם איש עני הוא כו' השב תשיב לו את העבוט כבוא השמש כו' ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך. ירצה שלא יחוש המלוה שהלוה לא יפרע לו לעולם אחרי כי הוא

חשיב

משיב לו משכונו בכל עת שהוא צריך לו. לזה אמר הלא באמת אנכי מצוה אותך שלא תכוין בהלואתך ע"מ שיחזיר לך אבל ראשית מחשבתך תהיה כי צדקה אתה נותן לו אך מפני הבושה תתן לו בתורת הלואה כמאמר טוב איש חונן ומלוה כו' וממילא אם ירחיב ה' את גבולו וישלם לבעליו הנה ירויח בזה ובבא. והוא הטעם במ"ש אם כסף תלוה את עמי את העני עמך כלומר שתלוה לו בינו ובינך (כי זה כל שלמות המצות לעשות בסתר כמאמר החכם מתן בסתר כו' ורז"ל הפליגו בזה הרבה בגמרא סוכה מ"ט ב' ע"ש) למען לא יתבייש העני כי הפרסום בזה הוא אך למותר אחרי שאינך רשאי ליגוש אותו וכאשר תשיג ידו ומצא כדי השיב לך ממילא יפרע לך ברצונו הטוב. וכי תאמר בלבבך עכ"ז יותר טוב לי לגלות הדבר בפני אנשים למען אוכל להזמינו לדין על ידיהם כי יתנו עידיהן ויצדיקו ישמעו ויאמרו אמת והב"ד יצוו לקחת משכונו ולתת בידך. לזה אומר הכתוב אם חבול תחבול שלמת רעך כלומר גם כי תחבול משכונו מה תרויח על ידו הלא כבוא השמש בהכרח תשיבנו לו וא"כ מה איכפת להלוה במה שיהיה המשכון נשמר תחת ידיך בעת שאין לו צורך בו אולי יותר נוח לו בשמירתך ממה שיהיה בידו:

ומעתה המשך המאמר מבואר מאד ושמעתי כי חנון אני מה כתיב אחריו אלהים לא תקלל ומה ענין זה לזה משל כו' כי הנה באין ספק לא יזדמן כלל בעולם שיהיה אחד שיבוא לפני הדיין פעם א' ויצא זכאי בדינו ובפעם הב' חייב אותו הדיין ויהיה הנידון הזה מעיז בו לקללו ולחרפו כי הלא כבר נתברר אליו ע"י המשפט הא' כי הדיין מפלס כל ענין בפלס ומאזני משפט וכאשר היה יכולת בידו להטותו לזכות היה מזכה אותו ועתה כאשר חייב אותו באין ספק לא מצא אופן לזכותו וא"כ מה לו לקללו. אבל הענין מדבר מבעל דין הבא לפני הדיין על איזה דבר ויצא זכאי וא"כ בא אליו פעם שנית על אותו דבר בעצמו והדיין חייב אותו אשר אז כפי ראות אנוש בעיני בשר ראוי הוא ודאי לקבותו על האולת הגדול הזה ועל זאת יבוא הכתוב להעיר אותנו במאמר שלפנינו כי הוא מחוייב מפאת החכמה העליונה. ונבאר עתה מציאות המשל הזה באופן שאמרנו כי יש א' בא אצל הדיין צועק על העני שהוא חייב לו מה עשה הדיין שלח שליח ב"ד לקחת משכנות וימסור את המשכון ליד המלוה וילך לביתו ויספר בפני אנשים טובת לב הדיין הזה שעושה את הכל ביושר ובמשפט אמת והוא מפליג להלל בשערים מעשיו כי נתן אומר אשר הלוה בעצמו יביא אלי את המשכון לעבוט אותו בחוצי. והנה לעת ערב כבוא השמש חזר העני הזה ובא לפני הדיין ויתכן קולו לפניו לאמר במה אשכב הלא המלוה לקח שמלתי לעורי והדיין בשמעו זאת הלא יצוה מיד אל השליח ב"ד ללכת אל המלוה לקחת ממנו את המשכון בחזרה והמלוה ההוא ברואותו זאת הלא יפער פיהו לבלי חק לאמר בוז לך לעג לך הפכפך אורח משפטיך וזר הלא אתה בעצמך אמרת תחילה לקחת המשכון ממנו ועתה תאמר להשיב לו ולא הייתי עליו רק כשומר. וזהו נועם מאמר הכתוב אם חבול תחבול שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני אבל אף עפ"כ אלהים לא תקלל כלומר גם כי הב"ד ידונו תחילה לקחת ואח"כ להחזיר לא יפלא כלל בעיניך. וזהו דברי המדרש ומה ענין זה לזה מעשה בא' כו' ובא אצל הדיין וזיכה אותו יצא ואמר פלוני דיין אין שופט כמוהו (הוא משל נמרץ על מ"ש לקחת משכנות) לזמן חזר אצלו לדין וחייב אותו (זהו משל נח על עת הערב שהדיין אומר להשיב המשכון) יצא ואמר אין שוטה כמוהו בעולם (כי אחר אשר ידע שיהיה ההכרח להשיבו לעת ערב מה תועלת בדבריו הראשונים שצוה לקחת המשכון ואינו רק שוטה וכסיל) לכך הזהיר הכתוב ואמר אלהים לא תקלל יען כי המשפט לאלהים הוא והוא מהדברים הנעלמים מבינת האדם וגבוה מעל גבוה שומר עליו שאין להרהר אחריו כלל, והוא ענין אמתי לדעתי:

מדרש בעוה"ז מי שהוא עושה מצות אינו יודע מתן שכרן אבל לעוה"ב כשיראו מתן שכרן של מצות הם תמהים כו' שאין העולם כולו יכול לקבל את השכר שנאמר (ישעיה ס"ד) ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה כו' הבט בספרנו כוכב מיעקב בהפטרה פ' שמות בבאור הכתוב את מי יורה דעה ותמצא באור מאמר זה כמין חומר:

מדרש אמר הקב"ה אדם הראשון צויתי אותו מצוה אחת כדי שיקיימנה והשויתיו למלאכי השרת שנאמר הן האדם היה כאחד ממנו אלו שהן עושים ומקיימים תרי"ג מצות כו' אינו דין שהן חיים וקיימים לעולם כיון שאמרו אלה אלהיך ישראל בא מות עליהם אמר הקב"ה בשיטתו של אדם הראשון הלכתם שלא עמד בנסיונו כו' אני אמרתי אלהים אתם והלכתם אחר מדותיו של אדה"ר אכן כאדם תמותון. ומהראוי לחקור מה ראו ז"ל לתלות המיתה באדם הראשון כאילו זולתו לא מת אדם מעולם ונזכיר עוד דבריהם ז"ל (במדבר רבה ז') בשעה שהוריד להם האלהים את המן עשה להם אלהים כמה נסים אמרו רבותינו לא היו נצרכים להפנות כדרך בני אדם ולמה כן אלא אמר האלהים יהיו בני נצרכים להפנות ואיך הכתבתי עליהם שהם אלהים שנאמר אני אמרתי אלהים אתם אלא כשם שאין המלאכים צריכים לדבר זה אף הן לא יצרכו לדבר זה עוד כו' התחילו אומרים ליצנות עליו כו' אכן כאדם תמותון ע"כ. וגם במאמר הזה יש להעיר. א' במ"ש אלא אמר אלהים יהיו בני נצרכים להפנות ואיך הכתבתי עליהם שהם אלהים שנאמר אני אמרתי אלהים אתם כו' ופלא מאד איך רמוז במקרא זה שלא יהיו צריכים להפנות, ב' וכי לא מצא הקב"ה לתת להם טובה היותר

נכבדת

נכבדת ממה שלא יצטרכו להפנות והלא יש באדם דברים מגונים יותר מזה והוא מוכרח בהם לעשותם. אבל כל זה יתבאר לנו בשנעיר עוד על כפל הדברים במלות שונות שבמאמר הכתוב הנ"ל אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם שהוא לכאורה אך למותר. אמנם הכלל בזה הוא עם המבואר ברבותינו ז"ל (ב"ר י"ד) ברא בו ד' בריאות מלמעלן וד' מלמטן אוכל ושותה כבהמה פרה ורבה כבהמה מטיל גללים כבהמה ומת כבהמה מלמעלה עומד כמלאכי השרת כו' אמר הקב"ה אם אני בורא אותו מן העליונים הוא חי ואינו מת מן התחתונים הוא מת ואינו חי אלא הריני בורא אותו מאלו ומאלו ואם יחטא ימות ואם לאו יחיה ע"כ. ומעתה מאז המטיר יתב' להם את המן מאכל הנבלע באיברים היו ישראל ג' מלמטה וחמשה מלמעלה וכבר מחוייבים הם להיות חיים ולא מתים (ויהיו ב' מלמטה וששה מלמעלה). ומעתה הנה הכתוב הנ"ל מובן פשוט אני אמרתי אלהים אתם כו' כי הכתוב בעצמו בא כמבאר איך ומה עשה יתב' שלא ימותו לזה אמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כלכם (הנה תיאר את הרוב ע"ש כל כידוע ברז"ל הרבה וע"כ אמר לשון כלכם) כלומר הנכם היום יותר מלמעלה על אשר מלמטה וא"כ מעתה החיוב להם החיים הנצחיים. וזה בעצמו שביארו ז"ל אמרו רבותינו לא היו נצרכים להפנות כו' ולמה כן אלא אמר האלהים יהיו בני נצרכים להפנות ואיך הכתבתי עליהם שהם אלהים שנאמר אני אמרתי אלהים אתם כו' שזה מורה כי חלקי היצירה שבהם מן העליונים עודפים על אותם שמלמטה וכאשר התחילו אומרים ליצנות עליו אמר להם אכן כאדם תמותון כי מאותה שעה היו ממש בבחינת אדם הראשון אשר הוא גרם לו המות ע"י עצמו וממנו והלאה הוא מחוייב לכל כמאמר מי גבר יחיה כו'. כן העם הזה וכן הגוי הזה אחרי שהיו במדריגה מעולה כזו שקראם יתב' אלהים והוסיף בהחלקים שהם מתדמים בהם להעליונים עד שאמר ובני עליון כלכם אשר מעתה ראויים הם להיות חיים ולא מתים כמשפט העליונים התאוו תאוה וקדוש ישראל התוו והתחילו להתלונן על המן ובזה העירו עליהם המות מחדש אחרי היותם כבר חפשים ממנו. וזהו אכן כאדם תמותון לומר כי אתם בעצמיכם גרמתם התחדשות הגזירה בכם כמו שגרם לעצמו אדה"ר ולא כדורות שאחריו שאליהם היה המות ענין מחוייב מפאת הגזירה

וזהו גם כן דברי המדרש שלפנינו אמר הקב"ה בשיטתו של אדם הראשון הלכתם כו' אני אמרתי אלהים אתם כו' וכמו שביארנו:

הנה אנכי שולח מלאך. מדרש אמר לו משה מלאך אתה משלח עמי כך היו התנאים לא אמרת וארד להצילו מיד מצרים כו' ולהעלותו כו' ועתה אתה אומר הנה אנכי שולח מלאך לפניך אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה אמר לו כי לא אעלה בקרבך אמר משה הרי אמרת מלאך ואני אומר אם אין פניך הולכים כו' אמר לו הקב"ה חייך פני ילכו והניחותי לך ורוח הקודש צווחת (קהלת ח') באשר באשר דבר מלך שלטון וגו' שומר מצוה לא ידע דבר רע ע"כ. והמאמר פלאי והנראה בהבנת הענין ע"פ חקירה אחת דע כי ענין הישועה ואופן ההצלה הוא על אחד מב' פנים. למשל אם שנים מתאבקים זע"ז ובא הג' לעזור לאחד מהם יש בידו לעשות העזרה בשני פנים אם כי ישתדל להוסיף לו כח וגבורה און ועצמה אשר ממילא יתגבר על שכנגדו להפילו, או שיעסוק באותו שכנגדו להחלישו והא' ינצח אותו ממילא. וב' סוגי הישועות האלו מצאנו ראינו כמו כן בהתשועות שהשגנו מאת ה' יתב' כי פעם הוסיף תת כח להאומה הנבחרת וזה היה בצאת ישראל ממצרים שהקיף אותם בעננים ובקע ים ויעבירם וכדומה מהאמצעים העלולים להרהיב עוז בנפש הנוצא ופעם היתה התשועה בפנים אחרים כי נתן מהומת מות בהקמים עליהם וכמ"ש (מלכים ב' י"ט) ויהי בלילה ההוא כו' ויך במחנה אשור כו' והנה כלם פגרים מתים וכמ"ש דברים כ"ח) יתן ה' את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך. והנ"מ בין ב' סוגי הישועות האלה הוא כך כי לעזור ולהרים יד ישראל זאת יעשה ית' בכבודו ובעצמו כמליצת הכתוב לך ה' הגדולה והגבורה לא כן ברצותו ית' לשלוח יד במבקשי רעתם ולהפיל שונאים חללים זאת הוא עושה ע"י שליח בהיות הדבר נגד כבודו יתעלה בשכבר נאמר מאתו לא תצא הרעות וכמו שנאמר במפלת אשור ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור ולא נאמר ויך ה' כו' יען כי הדבר הזה בלתי נאות לטוב לכל. ואולי שזהו הכוונה במה"כ (יהושע ה') וישא עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו כו' ויאמר לו הלנו אתה אם לצרינו. אשר לכאורה יפלא איך עלה על לב יהושע שבא המלאך לעזור לצריו ואויביו ולדברינו יתכן כי יהושע שאל על איכות הישועה אם להגביר אותנו או להשפיל צרינו וזהו הלנו אתה כו': א)

ומעתה

שפת היריעה

א) ובמקהלות המלצנו ענין זה בדרך אחר להתיר הספק הגדול אשר במאמר זה. והוא איך עלה על לב יהושע אשר המלאך יהיה נגד מתקוממינו עד ששאל אותו הלנו אתה אם לצרינו וכי לא ידע כי מלאך אלהים הוא מלאך מושיע ישראל אם לא כי היה ליהושע פני הוראות וידים מוכיחות עד כי היה לו מקום להסתפק גם נגד זה פן הוא לצרינו. עוד ראוי להעיר על תשובת המלאך ליהושע לא כי שר צבא ה' אני עתה באתי הנה מאמר עתה באתי אין לו מובן כלל (ודרש חז"ל ידוע על של עתה באתי) אמנם דע כי הנה השומר אשר יעמוד לפני החצר וחרבו בידו יהיה לב' פנים פעם יהיה לכבוד הנשמר כי בחצר זה עומד שר צבא גדול והמשפט כי לפניו יעמוד שומר אם בחרב או בחנית לשמור על אנשי השוק שלא יכנסו אצלו ולא לרמוס בחצרו ופעם יעמוד השומר הזה לבעליו לרעתו היינו כי בבית הזה יושב אחד אסור ותפוס ולפניו יהיה שומר לבלתי ימצא מקום לברוח. והנה אם תרצה לבחון ולהכיר בהשומר הזה תכונת שמירתו הטובה היא אם רעה בעיני אדוניו הוכל להכיר זאת בפני השומר היינו לראות בו לאיזה צד הוא עומד בפניו כי אם תראה אותו עומד ופניו נגד. החוץ בהכרת הוא עומד

לכבודו

ובעתה נחקורה נא איזה מקום הראוי שהקב"ה בעצמו יעסוק בעזרת ישראל ולמה יעשה התשועה ע"י מלאך היינו להכות ולהפיל הלוחמים עלינו. ונאמר בזה כי ב' סוגי הישועות האלה תלויים במשיגי התשועה ובהתחלפות מדרגותיהם והוא כי ידוע שיש ב' בחינות בערך מעלת ישראל אשר על ידיהם יהיו ראויים לישועה אם שהם כלם צדיקים גמורים ושלימים אשר אז המה חשובין מצד עצמן וראויים להשיג תשועה או בזמן שאינם שלמים ותמימים רק כל יקרת חשיבותם הוא מצד הצטרפות רוע מעשי שונאיהם ואשמת אויביהם וכאשר הוא ית' מעריך אותם נגד המונם הנה הם חשובין וטובים בערך לאומים כאלה. ולכן בהיות ישראל חשובין בערך עצמן בבלתי הצטרפות כלימת הגוים הלוחמים עליהם הנה אז ראויים הם כי הוא ית' יהיה עוזרם ומגנם ע"י עצמו להוסיף להם חיל וכח על הצר הצורר ובהיות כל חשיבותם בערך פחיתות שונאיהם אז יעזור אותם ע"י שלוחו ומלאך פניו יושיעם היינו כי יתן המשחית לבוא בהמונם לנגוף ולהדוף וישועת ישראל תהיה ממילא ממש כמו שכל זכותם וחשיבותם אינו כ"א מחמת רעת שונאיהם כן ראוי אל ישועתם שתהיה אך מסבת מפלת לוחציהם. ובזה נבוא אל הענין כי הנה ידוע אשר בימי משה היו ישראל שלמים ותמימים ממעלת עצמם בבלתי הצטרפות עון האומות כמאמר בלעם (במדבר כ"ג) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב כלומר שיש להם הבחינה האחת שהם טובים בערך עצמן ואינם צריכים להתחשב נגד האומות ולכן היו ראויים לישועת ה' יתב' ע"י עצמו היינו להוסיף להם כח וגבורה על המתקוממים נגדם. וזהו שאלת מרע"ה אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה כו' ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו כלו' במה יתוודע שאנחנו נושעים מפאת יקרת עצמנו ומאהבתך אותנו ולא מחמת שנאתך זולתנו וזהו ובמה יודע איפוא כי מצאתי חן כו' הלא בלכתך עמנו ונפלינו אני ועמך כו' כלומר ע"י לכתך עמנו בעצמך וע"י עשותך בנו פלאות להעדיף עוז אומתנו על כל העמים וזהו ונפלינו אני ועמך כו'. ועל זאת השיב ית' למשה פני ילכו והניחותי לך כלומר הקב"ה ילך בכבודו ובעצמו ומאז אופני תשועתם לא יהיו ע"י מפלת השונאים שאין זה נאה לצדיקים כמו שאמר דהע"ה (תהלים י"ג) אשירה לה' כי גמל עלי כלו' בהיות גמול התשועה מסבת הזרוע והעוז שהוסיף עלי עבור שלמותי וצדקתי ולא מפאת אשמת הרודפים. וזהו מה שדייק והניחותי לך ר"ל כי אייחד גבורתי אליך להוסיף תת לך עוז ואומץ עודף על הלוחמים. וזהו המשך לשון המדרש הנה אנכי שולח מלאך אמר לו משה מלאך אתה משלח עמי כו' אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה אמר לו הקב"ה חייך פני ילכו והנחותי לך וכמו שביארנו. וזהו שסיים ורוח הקודש צווחת באשר דבר מלך שלטון פי' שנצח משה בתפלתו שילך ית' בעצמו והטעם שומר מצוה לא ידע דבר רע כלומר שומרי המצות אין מהראוי אליהם שיהיו נושעים ממילא ע"י מפלת שונאיהם כ"א מפאת השקידה בהצלתם בכוונה מכוונת להוסיף להם עזרה ועוז. והבן:

פרשת תרומה

וידבר ה' אל משה לאמר כו' ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחושת כו'. ראוי להתעורר על מה שהכפיל הכתוב במאמר אחד ג"פ תרומה (ודרש חז"ל ידוע ודברי תורה כפטיש כו') ונקדים לזה מאמר דהע"ה (ד"ה א' כ"ט) ובכל כחי הכינותי לבית אלהי הזהב לזהב והכסף לכסף והנחושת נחושת כו' א) אשר לכאורה יקשה הכפל הזהב לזהב והכסף לכסף והנחושת כו'

שפת היריעה

לכבודו נשמור אותו שלא יבוא אצלו איש זר מבלי ידיעתו ואם תראהו עומד ופניו לצד הבית יבחן כי הוא לרעת הנשמר שע"כ יעמוד תמיד ופניו נגדו. אמנם הנה לפעמים אפשר כי תראה את השומר הוא עומד ופניו לצד פנים לצד הבית ועכ"ז יעמוד שם לכבוד הנשמר העילה בזה כי אתה ראית אותו בזו הרגע שבא ממקום תחנותו אל המקום הזה לעמוד על המשמר אשר אז בהכרח בבואו מן החוץ כל עומת שבא יהיה פניו לצד בית הנשמר ויעמוד כך מעט להודיע ולהגיד את בואו ואח"כ יסיב את פניו לצד החוץ. וזהו ממש שאלת יהושע ע"ה כי הכתוב אומר וישא יהושע את עיניו וירא והנה איש עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו והיה קשה לו אם שר צבא ה' אתה צריך אתה להיות מלאך מושיע מיד צרינו הלוחמים נגדינו וא"כ מדוע זה העמוד בחרב לנגדי היה לך לעמוד ופניך נגד הצרים וזהו והנה שר צבא ה' עומד לנגדו וחרבו שלופה בידו ולכן שאל אותו הלנו אתה וא"כ מדוע תעמוד בחרב נגדי אם לצרינו זה לא נאות למלאך של רחמים. ע"ז השיב לו ואמר לא כי שר צבא ה' אני ואל יפלא בעיניך כי תראה אותי עומד לנגדך עתה באתי כלומר להודיע אליך שבהכרח באתי ופני נגדך והבן:

א) והוא לדרכנו יתכן בזה עם מאמרם ז"ל (במדרש פרשתנו) אשר שם צפרים יקננו וכי תעלה על דעתך שהם צפרים היו מקננות אלא הצפרים שהיה כהן שוחט ומקריב בבית המקדש. אשר לדעתי ההוראה בזה לומר כי ביהמ"ק כל זמן שהיה עומד קיים קבלו כלם על ידו ברכה וחיות כי שם צוה ה' את הברכה וההשפעה לכל העולם ולכן לא נמצא שום דבר הצריך לעולם שלא יהיה נכלל במשכן ובית עולמים כידוע. וע"כ כל הבע"ח שהיו מעלין על המזבח הנה שקרבת כל מין היתה פועלת השפעה כל עוף למינו וכל צפור למינהו וכל הבהמה למינה. ממש כאחד מבני משפחה שהוא רגיל ועומד תמיד לפני המלך אשר המשפחה הבית תקח ערובתה מאת המלך בכל הצורך אליה ע"י האיש הזה הקרוב אליו. וזהו מה שהנביא ע"ה קובל עתה על עת חרבנו ואומר (יואל א') הלא נגד עינינו אוכל נכרת מבית אלהינו שמחה וגיל ר"ל כי בהעדר המין על המזבח גם ההשפעה נעדרת מלמעלה באותו המין (עי' זוהר פרשתנו קנ"ד) ויותר מבואר הדבר בנבואות חגי ע"ה. וזהו מאמר דהע"ה ובכל כחי הכינותי כו' הזהב לזהב כו' כלומר הזהב ישפיע הברכה למין הזהב והכסף למין הכסף כי כל אחד ישא ברכה על ידי החלק שיש ממינו בבית ה':

עוד יש לכוון בזה בנעיר על סיום דברי במאמר הזהב לזהב כו' ומי מתנדב למלאות ידו היום לה' שאין זה כלל מענין הספור •

אבל

כו'. אבל הכלל בזה הוא עם מה שביארנו בקול יעקב מאמר שהע"ה (שיר ג') אפריון עשה לו המלך שלמה כו' עמודיו עשה כסף רפידתו זהב כו' תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים. והמורם מדברינו שם כי מה שבחר הקב"ה כסף וזהב ודומיהם וצוה לעשות לו מהם משכן (ולא צוה לעשות לו משכן מאורות עליונים הנאותים לו) לא מאהבת ה' את הדברים האלה אך מחמת שהם יקרים בעיני האדם ובתת האדם דבר הנאהב לו נדבה לה' ממילא גם אהבתו ניתנה עמו. כי באמת אין לך דבר ואין לך מקום המובחר יותר להקב"ה כ"א אהבת ישראל ובהצטרף אהבת פרטי איש ישראל יעשה ממנו בית לשכינה (וכאשר ביארנו הקדמונים מאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם) והיה ראוי שיצוה הקב"ה שיתן כל איש ישראל חלק אהבתו את ה' לעשות ממנו משכן אך איך יצוייר הדבר לקחת ענין רוחניי היינו אהבת כל איש אשר בלב עמוק לזאת צוה הקב"ה שיתן כל אחד נדבה חפץ גשמי ובזה יהיה נותן חלק אהבתו את ה' כי אם יתן איש דבר שאהבתו אליו חזקה כמו כסף וזהב וכדומה נמצא שהוא נותן עם החפץ ההוא חלק אהבתו שיש לו על החפץ והוא מורה שאהבת ה' יותר גדולה אצלו ועודפת על אהבת החפץ כי לולא כן לא היה נותנו. וזהו מ"ש שהע"ה בדרך שאלה ותשובה אפריון עשה לו המלך שלמה כו' ולמה בחר בדברים פחותים כסף וזהב אשר מאפס ותוהו נחשב לו יותר היה לו לבחור באורות עליונים לאהל ולמשכן וע"ז אמר לא בחר ה' באלה כ"א בעבור שתוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים כלומר לא מפני שהשם ית' אוהב כסף וזהב רק מחמת שהבריות אוהבים אותן ובתתם מהם נדבה האהבה עמם תנתן. וזהו דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי כלומר עיקר התרומה מה שיש צורך בה לעשות משכן לכבודו ית' הוא רק נדבת הלב ורצון הטוב של ישראל אמנם וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב כו' כלו' והתרומה היקרה הזאת תוכלו לקחת מהם ע"י אשר תקחו מאתם עניינים גשמיים זהב וכסף כו'. אשר על כן הפליג הכתוב כ"כ לספר בשבח המתנדבים ומרוצתם כמ"ש ויבואו האנשים על הנשים כי איש את רעהו ידחקון כלם מגישי מנחה בצדקה בלב שמח ברוח נכון. ומעתה אחר אשר כל יקרת המשכן וחביבותו בעיני ה' היה מסבת כי תוכו רצוף אהבה וכנ"ל היה מהצורך שיתנדבו רק הדברים העצמיים שהיו ראויים למלאכת המשכן ולכל כליו ולא שיתנו מעות לקנות בהן הדברים הצריכים. יען כי הדברים ההם שנתנו היו נושאים אהבת ישראל לאביהם שבשמים בכלי טהור בית ה' ולכן היה מהצורך אשר הדברים בעצמם שהתנדבו ישראל באש אהבתם יאירו ויזהירו לנוגה ברק הרכבת המשכן ולא שיתנו מין אחד להחליפו לקחת תמורו דבר אחר. ומה נעמו עתה דברי משיח ה' ובכל כחי הכינותי כו' הזהב לזהב והכסף לכסף כו' כלו' הכין הדברים אשר מהם עצמן יעשה המשכן ולכל מלאכה הנעשית מזהב הכין אליה את הזהב והכסף לכסף. וזהו מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי כלומר שהקב"ה יקבל נדבת הלב המחייבת הנתינה בפועל וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף ונחושת כו' הנה הוא מונה והולך כל הדברים שהיה צורך בהן למלאכת המשכן ולכל כליו לאמר שלא יתנדבו כ"א אותן הדברים עצמן ולא שיתנדבו כלם כסף לקנות במחירו הדברים הראויים אל המשכן:

עוד יתכן בזה כי הנה מהצורך להבין מה שאמר הכתוב ויקחו לי תרומה מדוע לא אמר ויתנו לי תרומה ומה גם מדוע תלה הכתוב ענין זה בבחירת האדם ורצונו מה שלא מצאנו כן בכל מצות התורה. אמנם לדברינו יתכן מאד כי באמת אין חפץ לה' בכסף וזהב רק באהבת הלב ושלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה כי כאשר ירצה המלך לגבות מס מן המדינה אינו כותב להם אגרת אם תרצו שלחו לי מס כך וכך כי אז לא יתנו מאומה אבל ישים עליהם שרי מסים והם יגבו בע"כ שלא בטובתם. אבל הקב"ה הכסף והזהב אין צורך לו בהם צוה ואמר ויקחו לי תרומה היינו שיקחו הם בעצמם מממונם נדבה מאת כל איש אשר ידבנו לבו אם ירצה ויתעורר מעצמו. ומה נכון מאמרו ויקחו ולא אמר ויתנו כי הנה כאשר גובים מס מאת אנשי העיר הנה בעת אשר יקח הבעה"ב את הכסף ואת הזהב מתיבתו או מכיסו עוד לא עשה מאומה וגם בעת מסר הכסף ליד הגובה ג"כ עוד לא עשה מאומה כי יש לחוש פן לא ימסור אותו ליד הקהל וגם אם הכסף ביד אנשי הקהל עוד יש לחוש פן יהיה נפסד ביד הקהל בלתי אחר אשר שלמו הכסף אל יד סוכן המלך אז נשלמה דבר הפקודה. אמנם הוא ית' אשר הכסף עצמו הוא בעיניו כאין וכאפס והעיקר אצלו רק האהבה נדבת הלב של המתנדב. הנה זאת תתברר יותר בעת שיבואו הגבאים אצלו והוא מזרז עצמו בזריזות נמרץ ובאהבה רבה ונפלאה ישא את רגליו וירוץ אל תיבתו לקחת סך ידוע. וזהו ויקחו לי תרומה כי הוא ית' אצלו תהיה התרומה בעת אשר יקחו אל ידם בטרם יתנוהו על יד הסוכן והאמנם כי הכתוב לא נתן קצבה אל המתנות הנה רואים אנחנו כמה הרבו להתנדב עד שהיה מן הצורך להעביר קול במחנה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה כי מרבים העם להביא:

שפת היריעה

אבל יתכן עם מה שאמרו ז"ל (במדרש נשא) שבכל מלאכת המקדש היה רק זהב מזוקק ואיך היה שלמה עושה היה נוטל ככר זהב ונותנו לתוך האש לצרפו עד אלף פעמים ולא יצא מאלף ככרי זהב כ"א ככר אחד וא"כ היה הרב נחשב למעט. וזהו שאמר ובכל כחי הכינותי כו' הזהב לזהב כלומר הכינותי הזהב לעשות ממנו זהב (היינו מזוקק) עד שמאלף ככרים לא יצנה כ"א אחד. וזהו בסיים ואמר ומי מתנדב למלאות ידו היום לה' והיתה כוונתו בזה לזרז את העם שירבו להתנדב:

ומה נעמו לי בזה דברי המדרש (שמות רבה מט) מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה אם מתכנסין כל העמים לבטל את האהבה שבין הקב"ה לישראל אינם יכולים אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו אבל בני עשו לי מקדש של יריעות וירדתי ושכנתי בתוכם. משל לרב אב"ד בעיר גדולה והיה עשיר גדול וביום הפורים שלחו כלם משלוח מנות אל הרב ואחד היה בעיר קמצן גדול עכ"ז מפני הבושה שלח אל הרב ע"י משרתו ב' וג' אדומים ולשעה הלך בעצמו אל הרב לסעודת פורים והחזיר לו הרב הכסף הזה לאמר הלא כילי אתה יהי לך אשר לך אמר לו העשיר מה לך לדברים שבלב עכ"פ שלוח שלחתי כמשפט כל נגידי עירנו ויען הרב ויאמר הלא תדע כי דרך אנשים לשלוח זה לזה מנות שוה ח' או יו"ד גדולים ומה ישבע מזה המקבל רק יען כי יש בני אדם הרבה אשר יאהבו זה את זה עד מאד בכל לבבם ובכל נפשם ובמה יודע אפוא כי כרתו ברית יחד ובריתם נאמנת זה לזה אם בכל השנה לא יתן זמנם שיתאחדו להתעלס באהבים מפני הטרדות ע"כ יבחרו להם ביום זה לשמוח איש פני רעהו ושולחים זה לזה משלוח מנות ובזאת ישלח כל אחד אהבתו אל חיק רעהו. והמנחה היא מנחה מזכרת ברית אהבתם וחברתם והתאחדותם לא כן אתה ברית האהבה לא כרת עמי וכל כוונתך להשביעני והאסר כסף אנכי. וזה לעתיד לבוא יאמרו העמים אנו נותנים כל ממוננו בשביל האהבה זה הוראה עצומה על סכלותם לחשוב עליו ית' שיאצור כספם וזהבם כאיש חוטף מעדנים וזהו שהשיב ית' אם אתם נותנים לי כל ממונכם בשביל האהבה בושה היא לכם כי הלא בני עשו לי משכן של יריעות עזים וירדתי ושכנתי בתוכם כי גם הדבר הקל הזה היה סבה לעורר אהבה אליהם ודבר זה אינו אצליכם וא"כ למה לי ממונכם וכל הון ביתכם היפך מהנאמר אצל ישראל ויקחו לי תרומה כי אתם בעת תקחו הכסף מן התיבה הוא דבר שאין בו ממש אחר כי לבבכם רע עליכם רק ירצו להשביע אותו ית' עם הנתינה וזה אינו בחקו ית':

מדרש למה ניתנה פרשה תרומה אחר משפטים הה"ד (תהלים קי"ט) עשיתי משפט וצדק. ונקדים לזה מאמרם ז"ל במדרש (ריש משפטים) הה"ד (שם צ"ט) ועוז מלך משפט אהב העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו ומ"ש אתה כוננת מישרים אתה כוננת ישרות לאוהביך כו'. הנה תכלית כוונתם ז"ל בזה הוא להבינו למה שאט יתברך בהעמים לבלתי שום לפניהם משפטים ואמר ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא לפני ארמיים והלא עיקר המשפט הוא במה שבין אדם לחבירו אשר להישרת אנושי ישכים כל סוג האדם כעם ככהן כבער כמבין כלם יתנו עדיהן ויצדקו ויאמרו משפטי ה' אמת להיותם מובהקים באשרם ופעולתם ותועלתם (וכמו שזכרנו בחלק הא' פ' נח על מאמר קץ כל בשר) וה"כ למה מנע יתברך הטוב ההוא מהם. והן על זאת באו ז"ל ואמרו ועוז מלך משפט אהב כו' משפט וצדקה ביעקב אתה עשית העוז של מלך מלכי המלכים הקב"ה והוא אוהב את המשפט ונתנו לישראל שהם אוהביו אשר הדבר משמע כאלו כל התורה נתן הקדוש ב"ה לאוה"ע ולא מנע מהם כ"א המשפטים והלא הם שלולים מכל התורה בכלל ופרט ובע"כ צריכים אנחנו לומר כי יש חילוק והבדל בין המשפטים ובין כל התורה כי כל התורה היתה תלויה ברצונם כ"א היו חפצים בקבלתה לא היה הקב"ה מונע אותה מהם לא כן המשפטים לא רצה הקב"ה לתת להם גם אם יבקשו לקבלם וזה צריך טעם. אמנם הענין הוא כאשר נבאר. דע כי באחוזת נחלת חפצי העוה"ז יש הבדל בין ישראל לבין העמים כי ישראל אליהם נתן ית' בעצמו חלק בארץ כמאמר הכתוב תביאמו ותטעמו בהר נחלתך והיה מוליך לימין משה זרוע תפארתו והביאם אל המנוחה ואל הנחלה ונתן להם את הארץ בכלל וחלק לכל אחד חלקו הראוי לו ע"פ הגורל בפרט נמצא כי חלקי אומה הנבחרת מושגים אליהם ע"פ הצדק והיושר לא כן זולתנו כי את אשר להם אינגו כ"א מה שלקחו בחרבם ובקשתם בנצוח מלחמה ועליהם ימלץ כי בחרבם ירשו ארץ וזרועם הושיעה למו. ומעתה בינה אמתת הנחתנו כי מצות המשפטים אין לצוות כי אם לאותם אשר רכושם וכל קנינם שבידם עד הנה הוא שלהם מה שבא אליהם ביושר ובצדק להם נאה לצוות על המשפטים למען אשר מכאן ולהבא יהיו זהירים בעצמן לבלי יתערב דבר זר בגורל נחלתם היינו להתרחק מהגזילות והמעשקות וכדומה מהרבה גופי תורה הכלולים בסוג הזה משא"כ עמי הארץ אשר אחוזותיהם וקנייניהם אשר להם הכל בזזו מתחלה איך אם כן יצוה אותם על המשפטים. וזהו מאמר המשורר (תהלים קמ"ז) שבחי ירושלים את ה' כו' מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום כלומר כי אל האומות לא עשה כן להנחיל להם נחלה כמו שעשה לישראל (ויהיה מאמר לא עשה כן לכל גוי שב אל מאמר שבחי ירושלים כו') שנתן להם נחלתם כאב המוריש לבניו שעל כן יאות לצוות אותם על המשפטים וזהו לא עשה כן לכל גוי וע"כ ומשפטים בל ידעום. ונמתיק הענין ע"פ משל לעשיר אחד שהיה לו מלמד בתוך ביתו עבור בניו ללמדם סדרי ההנהגות בדרך ארץ במאכל ובמשתה בהליכה בישיבה וכדומה מהמעשים והתנועות המוגבלות בשיעורן ע"פ ההנהגות הנמוסיות פעם בא בחדרם עלם אחד מההוללים והבוערים בעם ויעמוד לשמוע למודי המנהגים האלה והוא היה מלמדם בעת ההיא הסדר הראוי בסעודה והתלמידים כראותם אותו באו להוציאו מהם ויהי הוא מבקש ומתחנן לפניהם לאמר מה לכם אם אעמוד פה לשמוע

כל יודי:

בלמודים הנאמדים ההם ויפצר בם והעתירו לו והרב מסדר ואומר לפניהם הנהגות הראויות בסעודה, א׳ להזהר מלכת לסעודה בהזמנת שליח אחד אך ע״פ שנים או ע״פ שלשה ב׳ שלא לשבת בראש הקרואים בראש פנה ג׳ שלא לפשוט יד בקערה תחלה ושלא לאחוז הקערה בידים וכדומה מאלו הנהגות הרבה והם פערו פיהם על העלם הזה וילעגו לו לאמר עתה הגידה נא מה בצע לך מהלמודים האלה המימיך הזמין אותך אחד על שלחנו או מי נתן לפניך מנה בין הקרואים לבד כמו שנותנים לפנינו לכל אחד מנה לבד הלא אתה זה משפטך תמיד לחטוף ולאכול הנותר מהמנות אשר לפני הקרואים ואם כן מה לך אפוא כי תשקוד על הלמודים האלה אשר אצלך כמו זר נחשבו. הנמשל מובן מאליו *) וזהו לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה ר״ל עלינו עב״י להודות לה׳ חסדו כי נפלינו מכל גוי ומכל לאום בתתו אלינו נחלתנו יד ליד כהאב המנחיל לבנו וכאשר ביארנו. וזהו דברי המדרש אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית מהו אתה כוננת מישרים אתה כוונת ישרות לאוהביך כלומר כי אליהם הנחלת נחלה מידך המלאה והרי היא שלהם ע״פ היושר ולכן שייך ללמדם משפט וצדקה אבל לא כן זולת:

ומעתה נבוא אל ביאור המאמר שלפנינו בהזכיר עוד מאמר החכם ע״ה (משלי ג׳) כי ה׳ יהיה בכסלך ובדרש (ב״ר א׳) אם נתת מכיסך צדקה הקדוש ב״ה הוא משמרך מן הפיסון כו׳ אשר לכאורה לא ידענו מדוע דקדק ואמר מכיסך ולא אמר סתם אם נתת צדקה. אמנם על פי דרכנו יתכן מאד כי הנה בהתבונן בדברי הנביאים נמצא כי בכמה מקומות נזכרו צדקה ומשפט ביחד כאחים תאומים ותמיד מקדימים משפט לצדקה כמאמר (תהלים צ״ט) משפט וצדקה ביעקב אתה עשית עשיתי משפט וצדק (שם קי״ט) וכמאמר (ישעיה נ״ו) שמרו משפט ועשו צדקה. והטעם לזה כי יסוד הצדקה הוא המשפט כי מי שהשיג את אשר לו בצדק ובמשפט הנה מה שנותן לדל משלו הוא נותן ותעמוד צדקתו לעד לא כן מי שעשה עושר ולא במשפט נמצא שמה שיש לו אינו שלו והוא נותן לעני בצע מעשקות וכבר נאמר (ישעיה ס״א) אני ה׳ שונא גזל בעולה. וזהו מה שדייקו ז״ל כי ה׳ יהיה בכסלך אם נתת מכיסך צדקה כלומר מכיסך דוקא שלא תהא מעורבת בבצע מעשקות (ועי׳ עוד מזה בק״י שה״ש על מאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה כי שם הרחבנו הדבור בעזרת השי״ת). וכזה נבוא אל הענין כי הנה כל עיקר הקנאה שהתקנאו בנו האומות היה אך בעבור כי לנו צוה ית׳ לעשות לו בית המקדש ולהם לא צוה כמאמר (תהלים ס״ט) כי קנאת ביתך אכלתני וכמבואר ברז״ל (מדרש נשא) כשראו האומות הביהמ״ק שבנו ישראל כנסו זהב הרבה שיעשו גם המה ביהמ״ק יען כי מצוה כזאת שאיננה למשא על הגוף כמו הפרישה ממאכלות אסורות והעריות ונדה וכדומה מהדברים שנפשו של אדם מתאוה להן לא כן מצות בנין ביהמ״ק כי על שבעים אומות כמה מהנכל הוא להם לבנות בית לשם ה׳ מהודר על אחת שבע. אבל הדבר ידוע כי הקב״ה לא בחר בנדבה הנראית לעין היינו הכסף והזהב כי הלא כל לבנות הוא דורש ולכן בחר בדבר אשר ממנו ראוי לעשות היכל לה׳ והוא מבחר כל הנתחים והיינו כי מבחר כל הברואים הוא האדם ומבחר האדם הוא הלב והמעולה בכחות הלב הוא הרצון הטוב והאהבה הגדולה אשר בהתנדב לתת משלו להקב״ה ולכן חפץ ית׳ שיתנדבו כל איש ישראל ממה שיש להם ויעשו ממנו משכן. ובע״כ לא מצא זאת כי אם בישראל כי אצליהם קדם המשפט אל הצדקה היינו כל מה שיש להם הוא מה שהשיגו ביושר ובמשפט לא כן הזולת שעשו עושר ולא במשפט עליהם נאמר אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו כי מה שיש לו אינו שלו. וזהו דברי המאמר שלפנינו למה ניתנה פרשת תרומה אחר משפטים הה״ד עשיתי משפט וצדק כלומר עשיתי תחלה משפט וממנו עשיתי צדקה לנדבת המשכן, והבן:

מדרש ויקחו לי תרומה הה״ד (משלי ג׳) כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו אל תעזבו את המקח שנתתי לכם. עיין באורו בת״א פ׳ בראשית ובקול יעקב קהלת א):

מדרש אמר הקדוש ב״ה לישראל מכרתי לכם תורתי

יריעות האהל

*) **ומטעם** זה מקדימים אשרי יושבי ביתך ט׳ קודם תהלה לדוד כי הקרואים יודו לבעה״ב לא המוטפים והיכר מי הם הקרואים כי הם יושבים סמוכים על השלחן בכבוד. והנה תהלה לדוד מלא הלולים רבים להורות כי אנהנו עיקר הבריאה ואמר הסימן ע״ז אשרי יושבי ביתך כי הושיב לכל שבט על נחלתו כדרך הקרואים ע״כ עוד יהללוך סלה אשרי העם שככה לו כו׳ שה׳ אלהיו והם עיקר הבריאה והמזומנים וע״כ תהלה לדוד וזהו מגיד דבריו ליעקב שהם קבלו התורה וכל הבריאה היתה בשבילם לכן חקיו ומשפטיו לישראל צוה אותם ההנהגה איך להתנהג בעוה״ז לא עשה־כן לכל גוי שלא היתה הבריאה בשבילם לכן משפטים בל ידעום ולכן הללויה. רק המזומנים והקרואים צריכין להודות לו ית׳ וזהו הללו את ה׳ כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו ר״ל כי המוטפים יתנו הודאה אל הקרואים אשר בעבורם נעשית הסעודה ועי״ז יש להם ג״כ וזהו הללו כו׳ כי גבר עלינו עם בש״י חסדו ועי״כ ואמת ה׳ לעולם כלו:

שפת היריעה

א) **עוד** נוכל לומר בכוונת זה המאמר כי כבר נתבאר אשר כל ענין המשכן ויקרו וחשיבותו לא להיות המשכן עשוי מזהב וכסף כי מה זה לפניו ית׳ אבל כל חשיבותו לצד יקר המתנדבים כי אהבתם ונדבת לבם וקדושתם וטהרתם זה היה בעלם

תורתי כביכול נמכרתי עמה שנאמר ויקחו לי תרומה משל למלך שהיתה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול לאשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידית היא לפרוש הימנה איני יכול לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי שכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצליכם שאיני יכול להניח את בתי כך אמר הקדוש ב״ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול לומר לכם אל תטלו איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנא׳ ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם עד כאן. והדברים קשים להולמם וכי מתחלה לא ידע המלך שלא יוכל לעזוב אותה וגם לא לעכבה מבעלה ומה נתחדש לו אחר הנשואין מה שלא היה קודם הנשואין. והנראה כי הדברים האלה רומזים על מה שאמרו רז״ל ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן וכיון שעשו את העגל חזרו לזוהמתן. והוא בהזכיר מאמרם ז״ל במדרש (פ׳ שמיני) חכמות בנתה ביתה זה העולם חצבה עמודיה שבעה אלו ז׳ ימי בראשית כו׳ עד מי פתי יסור הנה זה אדם שהניח דעתו של הקדוש ב״ה והלך אחר דעתו של נחש וחסר לב אמרה לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ותכלית מליצתם ז״ל בזה גם מה שדייק הכתוב ואמר חכמות בנתה ביתה ראוי לחקור על מהות החכמה המורכבת במאכב ההוא. ולדעתי יכוון בזה למה שאמרו ז״ל (במדרש בראשית) אחר שברא הקב״ה ג׳ בריות מלמעלה וג׳ מלמטה בא לבראות את האדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים הרי הוא חי ולא מת מן התחתונים הוא מת ולא חי מה עשה ברא אותו מן העליונים ומן התחתונים כדי שיהיה שוה לכל. וזהו ממש כוונת חנה שאמרה בתפלתה (שמואל א׳ א׳) ונתתה לאמתך זרע אנשים ובדרש (ברכות ל״א) זרע המובלע בין אנשים היינו שלא יהיה קרוב לשום מזל יותר מאל חבירו כ״א מובלע בשוה ועומד ממוצע בין כל המזלות כי אז יוכל לקבל ההשפעה מכלם לא כן אם יהיה קרוב לאחד ביותר הנה יהיה נמשך אליו בהכרח ויהיה משולה ונעזב מכלם. ומעתה דע כי האדם באכלו מן העץ נתקרב אל העפר היינו אל החלק שלמטה יותר משלמעלה. וזהו שרמזו ז״ל חכמות בנתה ביתה כו׳ כלומר הקב״ה יצר את האדם בחכמה שיהיה ממוצע ועומד בין העליונים והתחתונים כי בזה ישלם טובתו ותועלתו וכאשר נלכד במכמורי הנחש ואכל מן העץ הנה אז וחסר לב אמרה לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב וכנ״ל. והן מטעם זה לא היו ישראל ראויים לקבל התורה ולא היו בטוחים על שמירתם עד שעמדו על הר סיני ופסקה מהם הזוהמא שנדבקה בהן ע״י הנחש וחזרו להיות על אותה הבחינה שהיה בה אבינו הראשון קודם החטא היינו קרובים אל החיים העליונים כמו אל המות וכמאמר אני אמרתי אלהים אתם כו׳ ועל תנאי זה נתנה להם התורה כדי שישארו למעלה ברום מדרגתם ולא שיורידוה למטה עמהם כאשר היו במורד עד הנה. ומעתה יתכן כי המשל שהביאו ז״ל הוא דומה ממש אל הנמשל כי מ״ש בקש לילך לו לארצו רומז על חזרת ישראל לזוהמתן ושובם לעפרן. וזהו אמר לו בתי שנתתי לך כו׳ כך אמר הקב״ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה כלומר להורידה למטה ממש איני יכול לומר לך אל תטלה איני יכול אף שנתחלפו במדרגתם וחזרו לזוהמתן עכ״ז איני יכול לחזור לקחתה מהם ומה לעשות אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו ר״ל אקרב הקדושה שלמעלה אצליהם ואתן משכני בתוכם ובזה יהיו שוים אל הקדושה עם שהם למטה כי מה להם אם יקרבו ויעלו למעלה להשיג הקדושה או כי תתקרב הקדושה עליהם, והבן:

מדרש ד״א ויקחו לי תרומה הה״ד עלית למרום שבית שבי כל עלוייך לא היו אלא מן המרום (ביארנוהו על נכון בחלק הא׳ פ׳ וישב במאמר ויהי כדברה אליו יום יום ע״ש):

מדרש ר׳ ברכיה פתח לך ה׳ הגדולה והגבורה וגו׳ כי כל בשמים ובארץ אתה מוצא כל מה שברא הקב״ה למעלן ברא למטן זבול וערפל

שפת היריעה

עיקר מקום השראת השכינה כמאמר (ירמיה ז׳) היכל ה׳ המה. ומה שצוה ית׳ לבנות המשכן בפועל מעשה בני אדם מדברים גשמיים נוכל לומר כי הכמינו ז״ל רמזו נועם הדברים באמרם (פרשתנו י״ב שמות רבה ל״ג) כל מה שהקב״ה ברא למעלה ברא למטה למעלה שרפים עומדים למטה עצי שטים עומדים. באור זה כי ראה ית׳ את הדור בנבחר הזה דור דעה דור ישרים יבורך אשר פנים בפנים דבר ה׳ עמהם ולב כל העם היה תוכו רצוף אהבה אל אביהם שבשמים היה מחסדו ית׳ לגבור לאסוף הכחות הנכבדות האלה אשר בנפשותם לבנות ולנטוע מהן בנין עדי עד לכונן בפניהם עמידה וקיום מתמיד היינו לקחת מהם נדבות לבנין המשכן ויען כי בקחתם ובהניפם תרומה לה׳ הרימו בזה נדבת לבם ואהבתם ויושר לבבם כי כאשר נתן איש כסף וזהב ובדומה היה נותן עם החפץ הזה אהבתו אשר בלבו אשר אהבת ה׳ יותר גדולה אצלו ועודפת על אהבת החפץ כי לולא כן לא היה נותן את החפץ. וכאשר באו הכחות הפנימיות האלה אל הפועל היינו אל מעשה המשכן היה זה לישראל אור עולם וזכות מתמיד וקבוע כי הכחות הפנימיות בעודם בנפשות רק בכח כאשר יתנו כן יסעו ומה גם מה יהיה אל הדור אשר אחריהם. זה שהעירו אותנו חז״ל כי רצונו יתברך היתה לכונן מלמטה כענין מה שלמעלה כי למעלה יש שרפים עומדים היינו עומדים בתכונה מתמדת וקיימת כמאמר (זכריה ג׳) מהלכים בין העומדים האלה כן עשה ית׳ למטה קרשים עומדים וכמאמרם ז״ל (יומא ע״ב) עצי שטים שעומדים לעולם כי הכח היקר אשר הערה נפש המתנדב היה נשאר עומד קבוע לדור דורים. וזהו ויקחו לי תרומה שיהיה תרומתם נשאר אצלי וביאר ואמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי רק נדבת הלב של המתנדב היא היא תרומתי וזאת התרומה תהיה כאשר תקחו מאתם בפועל זהב וכסף כו׳ ואז ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. זהו שאמרו ז״ל ויקחו לי תרומה הה״ד פי׳ כדבר הזה ממש תמצא בכתוב אחר והה״ד כמאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו אל תעזבו את המקח שנתתי לכם ר״ל כי רצונו של הקב״ה שנהיה נשארים עומדים על מעמד הטוב והנאות וזהו אל תעזבו את המקח שנתתי לכם:

וערפל כו׳ למעלן שרפים עומדים לתתן עני שטים עומדים כו׳ למעלן אופנים כו׳. הנראה בביאור הענין עם מ״ש המשורר ע״ה (תהלים קמ״ז) השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו והכלל בזה עם מה שידענו מפי הקדמונים ע״ה כי המרכבה העליונה בכלל ובפרט היא כלולה באבות הקדושים ותולדותיהם אשר ראשי שבטיהם יתפקדו על מספר הי״ב מזלות וייחד להם עיר אלהים הר קדשו ובכתב מיד ה׳ עליהם השכיל לעשות תבנית הבית וצורתו עם סדר עבודותיו ומשרתיו הכל על צורת העולם העליון בכללו והלקיו וזה מבואר בספרים בארוכה (ובפרט בספר עקידה שער ל״א). והנה מלבד הטעמים המקובלים מפי הקדמונים ז״ל נוכל להטעים הדבר עוד כפי קט השגתנו ונאמר כי פעולת הדבר הזה הוא ממש בדמיון המלך שיש לו כמה מדינות ובכל עיר ועיר יש לו ארמון מפואר לפי כבודו גם עבדים ומשרתים גם רכב גם פרשים ומשפטו היה כאשר רצה לנסוע לאיזה מדינה שלח מקודם שיביאו לו מן המקום ההוא מרכבותיו הפקודות שם גם עבדים ומשרתים כפי הצורך וכאשר שאלו אותו על עילת הדבר אמר כי הוא מכוין בזה למען יוליכו אותו בשמחה ובטוב לבב כמשפט השב לביתו לא כן אם יקח מרכבה מן המקום שהוא בו כי האמנם הוא ישמח בבואו למחוז חפצו הנה יתעצבו הם בהתרחקם נדוד מביתם. הנמשל כל הדברים נמשכים בטבעם אל שרשם ואל מחצבם כמ״ש אתם ז״ל זרוק חוטרא לאוירא על עיקרא קאי ו״ל כן בשלחו ית׳ צבאי מרום למטה לארץ לעשות שליחותם יהיה הדבר אצלם נגד הטבע להתרחק ממעון אלהי קדם אשר שם חביון עוזו ושכינת כבודו לבוא ולשוט בארץ מאפליה. אמנם אחרי כי גם פה פעל ית׳ מכון לשבתו לשכון כבוד בארצנו והבית הזה בדמותו ותכונתו הוא מתדמה ונערך אל הבית העליון וכמארז״ל ביהמ״ק שלמטה מכוון כנגד ביהמ״ק שלמעלה מעתה גם בעשותו מלאכיו רוחות למטה לארץ הנה קל מהרה ברנה ירוצו כאשר ירוץ החוזר והשב אל שרשו *) וזהו השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו ומלת אמרתו תתפרש ע״ד שביארו ז״ל (במדרש איכה ב׳) בצע אמרתו בזע פרפורין שלו פי׳ קרע לבושי כבוד מלכותו והוא תואר אל המקדש שלמטה שהוא הלבוש הנחמד אל כבודו ית׳ שהוא מתלבש בו בשכנו בתוכנו כמאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. וזהו השולח אמרתו ארץ כלומר אחרי כי שלח למטה לארץ פרפורין שלו אז עד מהרה ירוץ דברו בהיות העולם הנכחי מתקשר ומתאחד בקדושת העולם העליון לא יבדיל ביניהם והבן בזה:

יריעות

עוד ביאור ע״ז בשום לב אל מה שדייק הכתוב ואמר ויברך דויד את ה׳ לעיני כל הקהל כו׳ לך ה׳ הגדולה כו׳ אשר לכאורה לא ידענו צורך הספור הזה שבירך דוד את ה׳ לעיני כל הקהל דוקא מה מנו יהלוך אם נחשוב שלא בירך כי אם בסוד ישרים ולא בעיני כל קהל עדת ישראל. ולבוא אל הענין נקדים דבריהם ז״ל (בילקוט תהלים פ״ה) אשמעה מה ידבר האל ה׳ בדין הוא מדבר או ברחמים הוא מדבר אמר לו הקב״ה למשה שלום אני מדבר להם אין בלבי על בני שנאמר כי ידבר שלום אל עמו כו׳ אך קרוב ליראיו ישעו כו׳ ע״כ. והנה גם בזה מהצורך לתת לב מה ראה משה להיות כמסתפק מה בלב הקב״ה על בניו עד שהוצרך לתשובה זו. ונזכיר עוד דבריהם ז״ל (במדרש פרשתנו) כי לקח טוב נתתי לכם כו׳ א״ר ברכיה בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ כו׳ הוא עצב עליו והקב״ה נתן תורה לישראל ושמח הוי כי לקח טוב. ומהראוי לחקור בזה במה הדבר תלוי אם להתעצב ואם לשמוח, אבל הבנת הענין הוא עם מה שכתבנו (בחלק הא׳ פ׳ ויחי על מאמר שכל את ידיו כו׳) בביאור דברי המדרש (פ׳ במדבר) ואני הנה לקחתי את הלוים תחת כל בכור ואני מוסיף אני על חיבתם הנה בשמחה. והמורם מדברינו שם כי הקב״ה לא גרע מאומה מקדושת הבכורים אבל נשארו על רום מדרגתם כמו שהיו (והעד כי עוד הם צריכים פדיון) וללוים נדבה רוחו אותו לתת להם קדושה וחיבה משלו לא שנטל מזה ונתן לזה כמשפט בו״ד אשר אם ירצה לבכר בנו הקטן על פני בנו הבכור לתתו יורש פי שנים אזי בהכרח יגרע חלק הבכור ע״י העדפת חלק אחיו הקטן אבל הקב״ה לא יפחות ולא יגרע מאומה מחלק הגדול להעדיף בו חלק הקטן כ״א הוא מוסיף ומגדיל חלק הקטן מאוצרו הטוב. וזהו ואני מוסיף אני על חיבתם כלומר אוסיף ללוים משלי מבלי לגרוע מהבכורים חלק קדושתם. וזהו שסיימו ז״ל הנה בשמחה ממש כי האב כאשר ימעיט ויגרע מבנו הא׳ עבור להוסיף על חלק הב׳ לא יתוסף בלבו שמחה לאשר נתרבה חלק בנו אם התוספת הזה בא מפאת מה שחסר את בנו האחר לא כן אם היה ברכת ה׳ את בנו מבלעדי מגרעת גורל אחיו הנה בזאת ישמח האב ויגיל מאד כי העדפת חלק הא׳ לא פעל מחסור לזולתו. כן אם היה הקב״ה מחסר חיבת הבכורים להוסיף ללוים לא היה מקום אל השמחה כי תוספת הלוים בא מחסרון הבכורים אבל אחר כי היה מנדבת ידו ית׳ להוסיף ללוים משלו אזי יש שמחה לפניו ית׳ וזהו ואני מוסיף אני ולכן הנה בשמחה. הוא הדבר בענינגו כי האמנם ה׳ יתב׳ נתן את

התורה

*) וזהו הנרמז במאמר הנביא (יחזקאל א׳) והחיות רצוא ושוב כו׳ גם במאמר החכם (קהלת א׳) אל מקום שהנחלים הולכים שם הם שבים ללכת הנה תארו הליכתם במשלחתם ע״ש סיבה וחזרה כאלו הם חוזרים אז אל שרשם אשר ע״כ יעופפו במרוצה זהו והחיות רצוא ושוב:

התורה למטה עכ"ז אינה שלולה בהעליונים אבל בסוף אור קדושתה מלמעלה עד למטה עד שגם התחתונים מתלוננים בצלה ומעתה אין מקום שיתעצבו העליונים אחרי שלמעלה לא נגרע דבר וכמבואר במדרש נשא (פ' י"ב) ויהי ביום כלות כו' מי אמר אוי המלאכים אמרו ווי אמרו עכשיו הקב"ה מניח אותנו ויורד ודר בארץ אעפ"כ פייסם הקדוש ב"ה ואמר להם חייכם העיקר למעלה הוא שכן כתיב כסה שמים הודו ואחר כך ותהלתו מלאה הארץ. וזהו דברי המדרש בנוהג שבעולם אדם מוכר חפץ למכירה הוא עצב עליו והקב"ה נתן תורה לישראל ושמח והוא מבואר כמו שאמרנו:

ומעתה יתכן מה שהיה משה ע"ה מסתפק אולי יש בלב הקב"ה עלינו כי חשב שהקב"ה הוריד השראת שכינתו מן העליונים מכל וכל וא"כ פן יש בלבבו על שהוצרך בעבורנו להוריד משמים לארץ תפארת שכינתו. אולם באמת אין כאן כ"א תוספת השראה גם למטה לא כמדת בשר ודם אשר בהעתקתו ממקום למקום יתחלף מצבו ממקום זה למקום זה לא כן בהקב"ה ואם כן אין מקום להיות בלבו עלינו דבר. וזהו דברי הילקוט אשמעה מה ידבר כו' אמר משה אשמעה אם בדין הוא מדבר כו' א"ל הקב"ה משה שלום אני מדבר להם אין בלבי על בני שנאמר כי ידבר שלום אל עמו כו'. וכדי להבינהו אמתת הענין סיים ואמר אך קרוב ליראיו ישעו כו' ממש כאשר יתן אחד לרעהו חפץ ידוע מידו ליד רעהו הנה יהיה בזה ב' פעולות א' מה שיצא החפץ ונעתק מיד הנותן הפעולה השנית מה שבא החפץ ליד המקבל אמנם אם הנותן הזה יתן ליד רעהו חפץ זה והוא עצמו אינו עוזב החפץ מידו רק שנותן מקום אל המקבל לאחוז בו גם כן הנה עתה לא נעשה זולת פעולה אחת מה שהמקבל אוחז ג"כ בחפץ זה. כן הדבר במשה כי מתחלה חשב אשר במתן תורה יהיו ב' פעולות הנ"ל א' ההעתק מן העליונים ב' מה שתבוא ליד התחתונים. וזהו אשמעה מה ידבר אם בדין הוא מדבר כו' א"ל הקב"ה משה שלום אני מדבר להם אין בלבי על בני שנאמר כי ידבר כו' אך קרוב ליראיו ישעו לשכון כבוד בארצנו כי באמת אור התורה לא נעתק ממרום כמאמר הנסתרות לה' אלהינו נשאר למעלה בחיקו ית' אך הנגלות לנו כו' וא"כ לא נעשה כ"א פעולה אחת מה שיד בו"ד תאחז ג"כ בה. וזהו דיוק מאמר אך קרוב כו' כלומר לא שנעתקה מן העליונים אך עיקר הפעולה היתה מה שנתקרבה גם למטה בארץ. והוא ג"כ מאמר הכתוב הנ"ל ויברך דויד את ה' לעיני כל הקהל לומר שצורך המאמר היה להודיע לאותי ההמון המבונים קהל כי ראשי העדה והזקנים המה מבינים מעצמם אמתת הדבר הזה שאין בהקב"ה העתקה ממקום למקום רק ההמונים למען שלא יחשבו הם כי סר צלו ית' מן העליונים ונעתק הנה למטה לזה אמר ברוך ה' אלהי ישראל מן העולם ועד העולם כו' וסיים כי כל בשמים ובארץ ר"ל שלא נשתנה בשמים מאומה רק שגם בארץ נתגלה קדושתו וזהו כי כל בשמים ובארץ וכדברי הדרש כל מה שיש בשמים יש בארץ כמו כן:

מדרש הה"ד (איוב ל"ז) שדי לא מצאנוהו שגיא כח בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל מתמיה ואומר כבודו של הקב"ה מלא עליונים ותחתונים כו' עד לא כשם שאתה סבור אני סבור אלא כ' קרשים בצפון וכ' בדרום כו'. ביארנו המאמר על נכון בקול יעקב במגלת קהלת עלה קי"ז דרשהו משם:

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (עי' קי' שה"ש על מאמר מה יפו פעמיך):

ואת המשכן תעשה כו'. ילקוט אמר הקב"ה למשה עשה לי משכן שאני מתאוה לשכון אצל בני כששמעו מלה"ש כן התחילו אומרים רבש"ע למה אתה יורד לתחתונים שבחך הוא שתהא בשמים שנא' תנה הודך על השמים אמר להם הקב"ה חייכם שאני עושה כשם שאמרתם אלא תהלתי מלאה הארץ ע"כ. והמאמר פלאי והנראה על פי מאמר חכמים מהר"י אלבו שהוכיח על פני האומרים שאין כבודו יתב' להשגיח בתחתונים לאמר אם דעתם להגדיל יקרו שאין כדאי בתחתונים להשרות שכינתו בתוכם כ"א בעליונים שהמה ראויים לזה אם כן עוד בזה כביכול המה מקטינים כבוד אלהים ית"ש כי באמת גם העליונים אינם חשובים לכלום בערכו אין סוף ב"ה והם באמרם שאין כבודו לשכון כ"א בעליונים הנה בזה הם נותנים חק וגבול אל כבודו יתברך כי העליונים ראויים שישכון בתוכם. וזהו מאמר הילקוט כששמעו מלה"ש כן התחילו אומרים רבש"ע למה אתה יורד לתחתונים שבחך הוא שתהא בשמים שנאמר כו' כלומר הלא זה הוא משפט הראוי אל כבוד השם להיות הודו על השמים. וע"ז אמר להם הקב"ה חייכם שאני עושה כשם שאמרתם כלומר גם עתה כשהשכינה שורה בעליונים אני עושה (נגד כבודי) כמו שאמרתם בהיותי משרה שכינתי בתחתונים כי גם העליונים אינם ראויים לזה כמו שהתחתונים אינם ראויים. וזהו חייכם שאני עושה כשם שאמרתם כלומר כמו שאמרתם על התחתונים אבל תהלתי מלאה הארץ כלומר שעי"כ יתברר כי ענוותנותו גורמת זאת. ועוד ביאור על זה תמצא בחבורנו קול יעקב שה"ש על מאמר אפריון לו ע"ש:

והבדילה הפרוכת לכם בין הקודש כו'. עי' קי' שם על מאמר תוכו רצוף אהבה:

פרשת תצוה

ואתה תצוה כו' ויקחו אליך שמן זית זך כו' ביארנוהו בחבורנו ק"י במגלת שה"ש על מאמר הנך יפה עיניך יונים ע"ש:

מדרש כתיב בצור (יחזקאל כ"ז) צור את אמרת אני כלילת יופי את אמרת אחרים אינם

אומרים אבל ירושלים הכל אומרים שבחה שנאמר הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי. ביאור המאמר מובן פשוט שאינו מדבר כ"א על היות כל הוסן וכל יקר של צור דבר המושפע ובא אליה ממדינות אחרות כמו שזכר הנביא (שם) ברושים משניר בנו לך כו' ארז מלבנון כו' אלונים מבשן כו' ועוד הרבה שמבאר על כל דבר ודבר מאין הוא בא אליה אבל היא בעצמה היתה ריקנית מכל הטוב כי היא יושבת בלב ימים רק שעשתה מסחור עם ארצות זולתה וכמ"ש רוכלת העמים אל איים רבים. ממש כהשואל כלים יקרים וחשובים משכניו לכבד בהם פני האורח אשר לפי ראות עיני האורח יחשבהו לקצין ואדיר אבל אם ישאל את פי השכנים שנה הם יספרו ויאמרו לו על כל דבר למי הוא וכל אחד יכיר את שלו. וזהו צור את אמרת אני כלילת יופי את אמרת אחרים אינם אומרים כי כל מדינה תעיד על חלקה המובא ממנה אל צור. לא כן ירושלים ענינה בהיפך כי לא תחסר כל בה ואדרבא כל המדינות היו מקבלים שפעתם וברכתם ע"י ירושלים וכמו שיתבאר אי"ה לפנינו וא"כ אחרים אומרים ומעידים עליה זאת העיר כלילת יופי:

ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. מד' הס"ד לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי כשאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך הרע לו אמר לו תורה שלי היתה ונתתיה לך כו' והמאמר פלאי. והנראה ע"פ מה שאז"ל (במדרש קהלת) יפתח בדורו כשמואל בדורו שאם היה שמואל בדורו של יפתח לא היה נחשב לכלום. והוא עם המבואר במדרש ז"ל (תשא פ' מ"ב) לך רד לא בשביל כבודך אתה עולה לכאן אלא בשביל כבוד בני כו' כשישראל צדיקים הם מתרוממים ועולים וכן שלוחיהן מתעלין עמהם וכשהם יורדים הם ושלוחיהן בירידה *). וההוראה מזה כי כמו שחסרון לראש הדור אם מדרגתו קטנה ממדרגת הדור כן איננו ראוי להיות עליהם לראש אם הוא גדול מהם יתר מאד ממש כהלבוש הזה שאינו ראוי ללבוש בו בלתי אם הוא כמדת לובשי לא ארוך ולא קצר. וזהו מה שאמרו יפתח בדורו כשמואל בדורו לא שחשיבות יפתח מחמת דוחק מציאות שמואל ודוגמתו לא כן הדברים כ"א כשם שאם ראש הדור קטן מאד איננו ראוי להיות בלתי מוצלח לשפוט את הדור כן אם הוא מופלג במעלה יותר מדאי מערך ההמון ג"כ אינו מוצלח לנהל אותם כי לא יעצרו כח ללכת אחריו ולהתדמות אליו בדמותיו ולכן יפה אמרו אילו היה שמואל בדורו של יפתח לא היה נחשב לכלום. ולכן אחר חטא העגל שירדו ישראל הרבה מרום מדרגתם אמר הקב"ה למשה לך רד

ר"ל מהמורך לך לרדת עמהם ותתמעט בבחינתך בכדי שתהיה ראוי להיות להם לראש כפי דלות ערכם:

ובזה נבוא אל הענין והוא ע"פ דמיון לגדול אחד שלקח לביתו מלמד עבור בניו ויהי לתקופות הימים ויגדל אללו ילד ויגמל והיה צריך להתרגל באותיות ונקודות וכדומה מלמודי הדרדקי ולקח מלמד עבור הילד הזה לבד אמר אליו המלמד הא' מדוע נתת עיניך בדרדקי הזה הלא לא נופל אנכי ממנו והלא כביר מצאה ידי ללמוד עם בחורים הגונים ק"ו עם הקטן הזה א"ל לדבריך יקשה ג"כ למה אין אני בעצמי לומד עם בני ומה לי ולך ובע"כ צריך אתה לומר מפני שאני גדול יותר מדאי בערך הבנים קצרי השגה כי לא להועיל אהיה להם וא"כ הוא הדבר והיא התשובה שגם אתה לא תוכל ללמוד עם הקטנים ביותר אשר שכלך גדול משכלו עד למרבה. וזהו תשובתו ית' למשה שאין לו להצטער כלל על שלא נבחר הוא אל הכהונה גדולה כי אינו ראוי לזה כלל מחב גדולתו ומעלתו יתר מאד על מעלת העם. ונתן לו דמיון על זה התורה לאמר התורה היתה שלי ונתתיה לך בכדי שתהיה אתה לעם מול האלהים ולמה לא למדתי עמהם אני בעצמי ובע"כ שאני אליהם גבוה מעל גבוה וכאשר אמרו בעצמם דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים כו'. וזהו דברי המדרש ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הה"ד לולי תורתך שעשועי כו' כלו' ע"י התורה נתנחם משה ע"ה על שלילות התקרבותו אל הכהונה ונצטוה להקריב את אהרן כי על ידה נתברר לו אשר מורה הדור צריך שיהיה במדרגה קרובה למדרגת העם וכדמיון הלבוש שזכרנו:

מדרש אשרי תבחר ותקרב כו' משל לחכם שנטל קרובתו ועשתה עמו עשר שנים ולא ילדה אמר לה בקשי לי אשה ואמר לה יכול אני ליטול חוץ מרשותך אלא שהייתי מבקש מנותנותך כך אמר הקב"ה למשה יכול הייתי לעשות לאחיך כהן גדול חוץ מדעתך אלא שהייתי מבקש שתהא גדול עליו ע"כ. הנראה בביאור המאמר בהקדים דברי המשורר ע"ה (תהלים קמ"ז) שבחי ירושלים את ה' כו' עד השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו. והכלל בזה כי כבר נודע ומפורסם אשר כל הנבראים מהעליונים והתחתונים כל אחד מקבל שפעתו מאשר למעלה ממנו וכן כלם עד אין סוף ב"ה המחיה את כלם כי ממנו תשתלשל ההשפעה מיד ליד ממעלה למטה וכל אחד מקבל מיד הסמוך לו עד אשר לפי הסדר הזה יושפעו כלם מהחיות הקודש עד נחשול קטן. ואם רצונך להבין טעם הדבר שלא תבוא ההשפעה בלתי על ידי ממוצעים

יריעות האהל ושלוחים

*) **ואולי** שזהו מאמר משה עליו השלום אל יהושע (בהעלותך) המקנא אתה לי ומי יתן כל עם ה' נביאים כו' אשר המפרשים ז"ל דחקו עצמן לפרש המקנא אתה לי בשבילי ולפי המאמר שהבאנו יוכל לפרש שלא לי כמשמעה. כי בהיות ישראל עולים ראשיהם עולים עמהם וא"כ אם יהיו כל עם ה' נביאים ודאי כי אז ישב' יוסיף למשה במעלת הנבואה נמצא כי קנאתו היא ג"כ למשה בעצמו וזהו המקנא אתה לי כו':

שלוחים הנה אפשר לנו לומר בזה ב' טעמים. אחד שאין יכולת הנברא להגיע אליו דבר מיד העומד ברחוק כי אם ע"י ממוצעים רבים העומדים בין הנותן ובין המקבל. אמנם להסביר הדבר גם בהענין שלפנינו עד"ז הנה תתן חלילה פגם וחסרון ביכולת של מעלה לאמר שאין ביכולת שתבוא ההשפעה מרם על רמים לנבראים שפלים בלתי ע"י ממוצעים וחלילה חלילה לומר כן הלא כבר נאמר היפלא מה' דבר. והמופת היותר חזק לשלילות הטעם הזה הוא ענין הנבואה אשר בשלחו יתברך מאמר נבואה אל הנביא הנה עד מהרה ירוץ דברו מאת גבוה על גבוה לנמוך שבנמוכים באין ממוצע כלל ובע"כ נאמר בטעם הדבר בפנים אחרים כי כל מגמת ה' יתברך ורצונו היה בזה לזכות את הממוצע והשליח עם אותו שנשתלח אליו. ממש כהשולח מתנה לרעהו ע"י שליח גם כי הוא היה יכול להושיט לו המתנה ע"י עצמו עכ"ז יאבה כמו כן לזכות השליח שיקח גם הוא שכרו כן הדבר בענינו כי כל מקבלי ההשפעה יריקו להסמוכים אליהם במדרגה בתנאי אחר שנתמלאו הם די צרכם וכמו שיתבאר ענין זה באורך בפ' ברכה אי"ה, וא"כ את שיבחר ה' יתברך להיות ממוצע בקבלת ההשפעה להשפיע לאחרים ודאי כי לא תשטוף ולא תעבור ההשפעה ממנו עד כי יתמלא הוא על כל אפיקיו. ומעתה המשך המאמר כך הוא שבחי ירושלים את ה' כו' ר"ל מהראוי שתתן תודה ושבח לה' ית' על נתנו אותך לממוצע לקבל הברכה וההשפעה מלמעלה להגיע ולהריק לכל הארצות (שע"כ היא נקראת כלילת יופי משוש כל הארץ) כי בודאי היתה הכונה העליונה גם לזכותך ע"י היות מערכת סדרי ההשפעה נערכים בסדר הזה להיות מסילות לה בשערי ירושלים. והוא כדי שתהיה מלאה ברכת ה' עד בלי די ותשבע ותותיר עד כי כל הארצות יאמרו די אל הנותר משבעה וזהו שבחי ירושלים את ה' כו' השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך (וכמו שנתבאר בחלק הא' פ' תולדות על מאמר לך נא אל הצאן) שאם לא תאמר כן כ"א שמההכרח תבוא ההשפעה אך ע"י אמצעים מיד ליד על כי קצור קצרה יד הנברא לקבלה ממקומה הראשון יקשה א"כ אל הנבואה. וז"ש והלא השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו אם לא שחפץ הקב"ה לזכות את הממוצע (ועי' מ"ש החכם בעל העיקרים זלה"ה בי"ח משלישי בביאור מאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם כו') וזהו המכוון בעצמו במאמר שלפנינו כי משה ע"ה היה רע בעיניו מדוע לא היה הוא הנבחר לכהונה גדולה ושיהיה הוא הצינור המביא ההשפעה להעם והשיבו הקב"ה הלא לאמונה כי שלך גדול משלו כי כמו שאהרן יתמלא ברכה וטוב ע"י מה שנעשה שליח להריק הברכה לישראל כן אתה תהיה מלא ברכת ה' ותתברך משמים קודם לאהרן אחרי אשר אתה הוא השליח לבחר בו ולמשוח אותו. וזהו מליצתם ז"ל משל לאדם שנטל קרובתו ועשתה עמו עשר שנים ולא ילדה אמר לה בקשי לי אשה כו' כך אמר הקב"ה למשה יכול הייתי לעשות לאחיך כהן גדול חוץ מדעתך אלא שהייתי מבקש שתהא גדול עליו כלו' לזכותך יותר ממנו במה שתהיה עליון עליו וקודם לו בקבלת ההשפעה. וזהו שהעמיסו ז"ל במקרא שהביאו אשרי תבחר ותקרב אשר לפי הפשט יותר מהמדוקדק היה שיאמר אשרי נבחר ונתקרב אבל לדברינו הנה המאמר הזה הוא מה שדיבר ית' על לב משה לאמר כמו שאשרי לאהרן שהוא הנבחר כן אשרי לך במה שאתה תבחרהו ולא אעשה זאת על ידי עצמי בלתי על ידך וזהו אשרי תבחר ותקרב כו', והבן:

מדרש ויקחו אליך שמן זית זך אמר הקדוש ב"ה למשה לא שאני צריך להם אלא שיאירו לי כשם שהארתי כו' משל לפקח וסומא שהיו מהלכים כו' כך הפקח זה הקב"ה שנאמר כי ה' עיניו משוטטות בכל הארץ והסומא אלו ישראל שנאמר נגששה כעורים קיר וכאין עינים נגששה כו'. הנראה בהבנת הכפל כעורים וכאין עינים כי הנביא ע"ה כיון בזה לשלול הב' סוגי הגלות שיש לאיש עור אחת בלכתו לנוע בתוך העיר בין אנשים פקחים שהמה ידריכו אותו מישרים וינחוהו במעגלי צדק אל כל אשר יחפוץ, והב' אם הוא זוכר את דרכו מעת היותו פקח הנה גם הזכרון הזה יועילנו כי ישרוך דרכו אל אשר הלך מאז. אמנם אותו אשר מעולם לא ראה אור ונמצא שהצלת הזכרון שלולה מאתו והוא גם הוא בין אנשים סומים והוא נמנע הישועה אפילו מאחרים אזי רעתו כפולה והוא רחוק ההצלה משום צד. וזהו נגששה כעורים קיר כלומר שכלם עורים אין רואה וגם וכאין עינים ר"ל כאלו לא היו עינינו פקוחות מעולם והוא להפליג על גודל העורון אשר לעיני הנפש מפאת היצה"ר המחשיך את אורה והקב"ה מוביל אותנו ביד בחסדו הגדול לבלתי נכשל במכמוריו וכמ"ש צופה רשע לצדיק כו' ה' לא יעזבנו בידו וזהו כך הפקח זה הקב"ה כו' והסומא אלו ישראל:

מדרש (בפרשתנו ובפ' שמיני) כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה. הה"ד (תהלים צ"ט) משה ואהרן בכהניו ר' ברכיה בשם ר' סימון מייתי לה מן הדין קרא בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים הוא ובניו עד עולם כו' ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי. וכתב הרב בעל ידי משה ז"ל ומדכתיב בניו יקראו על שבט הלוי ש"מ הוא בעצמו היה כה"ג ע"כ. והפליאה נשגבה מה ראה האלהי הזה ר' ברכיה ע"ה להוכיח הדרש ממקרא אחר ולא נראה לו המקרא הא' אשר שם מבואר הדבר באר היטב כי משה ואהרן גם שניהם היו כהנים כמ"ש משה ואהרן בכהניו והמאמר שהביא הוא מדברי הימים איננו מוכיח על הדרש כ"א ע"פ דיוק (וחוץ מזה מצינו הדינה בגמרא

אשר

אשר בהזדמן לפניהם ב' כתובים על ענין א' מקשה הש"ס מאי ואומר שהיא הוראה כאילו הוא בא לסתור הלימוד הראשון) . והנראה כי ר' ברכיה כיון בזה לבאר לנו ענין גדול והוא להתיר ספק עצום הנופל בדברי הדרש הזה. כי הנה כבר קבלנו בשעה שאמר הקב"ה למשה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך הרע לו וכאמרם ז"ל (שם בסמוך) כל ז' ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים כו' ובשביעי אמר לו שלח נא ביד תשלח אמר לו הקב"ה חייך שאני צוררה לך בכנפיך אימתי פרע לו כו' כל ז' ימי המלואים היה משמש משה בכהונה גדולה וסבור שלו היא בשביעי אמר לו לא שלך היא אלא של אהרן אחיך היא. אשר מכל זה אנחנו רואים שע"פ עונש לא היתה הכהונה למשה בלתי לאהרן ולא שימש משה בכהונה כ"א ז' ימים ואיך א"כ יאמרו כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר שימש משה בכהונה גדולה. וכן לזאת בא ר' ברכיה ע"ה והסיר הספק הזה במה שהביא מאמר בני עמרם כו' עד בניו יקראו על שבט לוי כי בזאת ביאר לנו פשר דבר ההוא וכמו שנבאר. והוא בהזכיר עוד מה שאמרו ז"ל (בסמוך) אמר ר' אלעזר בר' יוסי פשוט הוא לן שבחלוק לבן שימש משה במדבר (סך הגירסא בפסיקתא רבתי דרב כהנא פ' י"ד) ולכאורה אין אנו יודעים מה השמיע אותנו גם האלהי הזה כי מה יתרון למשה בחלוק לבן ובמה גדול כחו בענין זה. אבל הסכת ושמע:

חכמים הגידו ולא כחדו אשר ממלכות בו"ד יש לנו לקחת דמיון על מלכות שמים וכאמרם מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיעא וא"כ נחקורה נא בהלוכות צבאות מלכי בו"ד כי הנה זה משפט המלך להיות לו שרים רבים אשר יצבאו על עמו שרי אלפים שרי מאות וכדומה הרבה וכל אחד ממונה על עסק מיוחד ולכלם בשם יקרא בפי התחלפות ההתמנות אשר להם איש איש למלאכתו אשר המה עושים. והנה מלבד שרי צבאות שרים האלה. יש עוד אחד אצל המלך אשר אם תשאל עליו ועל פקודתו יאמרו לך שאין לו התמנות מאומה לא פקיד ולא נגיד ואין לו שם ותואר המורה על איזה התמנות אבל אם יתקוף אחד לברר לו תכלית גדר האיש ההוא ובחינתו הנה יאמרו לו כי מעלת האיש ההוא עודפת על כל שרי צבאות והוא יקר בעיני המלך נכבד מכלם והוא עליון עליהם ודיו רב לו לעשות כרצונו בכל העסקים המיוחדים לגדולי השרים אין דבר נעלם ממנו והסבה לזה להיותו ריע המלך מפליא עצה ממתיק סוד ולכן גם כי אין לו שום התמנות עכ"ז דעתו ומאמרו עודפת במעלה על דעות כל השרים. ומעתה נחקורה ההבדל בין כל השרים הפקידים ובין ריע המלך הזה הנה כל השרים הפקידים למחלקותיהם מיד כאשר ישיגו ההתמנות אשר להם ישיגו כמו כן ישנו תבנית המלבושים אשר ילבשו בהן ואך בצלם יחלקון אם בכמות המלבושים ואם באיכותם וכל א' מן השרים מצויין במלבושיו בצלם דמות תבניתם אין לבושו של זה נעשה כשל זה וכן אין מספר הבגדים של זה כמספר המיוחד לזה כי כל השרים ראוי אליהם להיותם רשומים ומוגבלים באפודותיהם ובמחלצותיהם ומגבעותיהם כפי התחלפות ההתמנות שעליהם. ועוד זאת כי כל אחד מן ראשי הצבא בעת אשר המלך יפקיד אותו יתן לו עתים מוגבלים למתי יוכל לבוא לפני המלך לא בכל פעם שיתפוץ הוא רק כפי החק המוגבל לעתים ידועים ולא יותר נמצא כי השר צבא אשר הונף ואשר הורם להתמנות ידוע הוא מחוייב לשמור ב' ענינים האלה שאמרנו ברצות לבוא לפני המלך. א' צלם ודמות אפודתו. ב' שצריך לכוין השעה ורק בעת מוגבל. אמנם לא כאלה אותו החשוב שאמרנו כי אליו לא נקבע עת מוגבלת מתי יוכל לבוא אל המלך כי הוא נכנס ויוצא אצלו בתמידות כבן בית ב' שאין מהצורך אליו להחליף שמלותיו ג"כ ולבוא לפניו בצלם ידוע כי לא נתייחד אליו מעולם שום צלם ודמות מהמלבושים שאין לו שום התמנות שיצטרך לבוא בתבנית מלבושים ידועים:

עתה הנה עלה בידינו תכלית חקירתנו כי המלך העליון יתב' היה לו שירות וכהונה אחת לתת אותה ליד ממונה ולהפקידו עליה והיא עבודת הכהונה גדולה. והנה החכמה העליונה חייבה לבחור את אהרן להתמנות זאת לקדשו ולכהנו וראה נא גם ראה כי מיד כאשר נבחר אהרן להתמנות המעולה הזאת הנה בכתב מיד ה' עליו השכיל (ויקרא ט"ז) ואל יבוא בכל עת אל הקדש, ב' בזאת יבוא אהרן אל הקודש כתונת בד כו' היינו כי הגביל את הממונה הנבחר הזה בזמן בואו ובצלם דמות מלבושיו הראויים להתמנות זאת לא זולת. לא כן מרע"ה עליו הפליג הכתוב ואמר (בהעלותך) בכל ביתי נאמן הוא ובמדרש (במקומו) שהיה עייל בלא בר (פי' נכנס בלא רשות) וכן דרשו על ואל יבוא בכל עת אל הקודש אהרן בכל יבוא ואין משה בכל יבוא. ונמצא א"כ כי בין אהרן למשה יש ההבדל הזה שאמרנו כי אהרן להיותו פקיד ונבחר בהתמנות זאת היה אליו מהצורך לשמור הב' התנאים הנ"ל, שעת המוגבל ואך בצלם הבגדים הרשומים לא כן משה ע"ה להיותו כביכול ריע המלך נאמן בבית ה' אין ספק אצלו שלא היה צריך לא עת ידוע ולא בגד ידוע כי לא נתמנה לכהן שיהיה צריך להיות מצויין במלבושיו הנאותים להתמנות זאת. וזהו כונת ר' אלעזר בר' יוסי הנ"ל שאמר פשוט הוא לן שבחלוק לבן שימש משה כו' והוא רק להפליג כחו ומעלתו של משה שהיה גדול וחשוב אצלו ית' כ"כ עד שהיה כבן בית ולא היה צריך הכהנה כלל וכלל כמו שהיה צריך אהרן ללבוש את הממונה בגדים ולהחליף מנהגו התמידי בגשתו אל קודש הקדשים אבל משה היה תמיד מתהלך לפני ה' בשוה והיה יכול לעבוד עבודה אך בחלוק לבן לבד. ומעתה מה ימתקו בסוף דברי

המדרש

במדרש שלפנינו כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה. אשר לכאורה יפלא אם רצונם ז"ל לומר כי בכל מ' שנה שימש משה ראוי היה להם לומר דבריהם בדרך קצרה כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר שימש משה בכהונה גדולה. מה ענין השלילה שאמרו לא נמנע משה כו'. אבל עתה לדרכנו יצדק מאד כי זאת לא היה אפשר כלל לומר כל ארבעים שנה שימש משה בכהונה גדולה כי חלילה לומר כן הלא אהרן היה נבחר לכהן ואיך יאמרו כי רק משה שימש כל ארבעים שנה, אכן זאת היה מהצורך אל רבותינו ז"ל להשמיענו שלא נטעה לומר כי בעבור שהיה אהרן הנבחר להתמנות הכהונה שוב היה משה נמנע מזה. מכל וכל ע"ז באו ז"ל להעיר אותנו לאמר חלילה לטעות כן על קדוש ה' מכובד כמוהו מי החריש את ים מצרים מי עלה למרום וכדומה מכחות החזקות אשר עשה משה ואיך יתכן לומר שהיה נמנע ממנו מלשמש בכהונה על זאת יפה אמרו כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש כו' כלומר גם כי באמת היה אהרן הנבחר אל ההתמנות עכ"ז לא היה משה נמנע עי"ז אבל ודאי בכל עת שהיה חפצו לשמש בכהונה היה משמש כי בכל ביתו ית' נאמן הוא וע"ז הביאו ז"ל מקרא מלא שה"ד משה ואהרן בכהניו כלומר גם כי באמת אהרן הוא הכהן הנבחר עכ"ז הכתוב הקדים את משה תחילה להיותו ריע המלך וכנ"ל ומדריגתו עודפת על מדריגת אהרן:

ומעתה הנה נשאר עלינו לתרץ א"כ מדוע הרע למשה בשעה שנאמר לו ואתה הקרב אליך את אהרן ומה גם איפה הוא העונש הנאמר עליו מאתו ית' לשלול ממנו הכהונה על שסרב ללכת בשליחותו למצרים אחרי אשר בין כך ובין כך כביר מצאה ידו לשמש בכהונה. והן זאת היתה כוונת ר' ברכיה ע"ה במה שהוכיח הדרש ממקרא הנאמר בדברי הימים כי שם מבואר היטב התפשרות הדברים היינו מוצא הדרש הזה ששימש משה בכהונה גדולה וגם עונשו מבואר שם איך ומה הוא. כי הנה האמנם למשה עצמו לא היה נפקותא כלל אם היה נבחר להתמנות הכהונה מאשר לא נתמנה כי ככחו אז כחו עתה עכ"ז יש נפקותא גדולה לבניו אחריו כי אותו שנתמנה ונעשה כה"ג נאמר בו והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם היינו שהבנים נכנסים תחת האבות בהתמנות זאת לא כן משה ע"ה גם כי הוא בעצמו שימש בכהונה גדולה אע"פ שלא נתמנה עכ"ז ביקש שיתמנה עליה עבור בניו שלא יהיו במדריגה זאת ולא ישמשו אפי' בח' בגדים וישארו לוים ככל בני שבטו ומעתה זה היה עונשו במה שלא נתמנה שישארו בניו לוים. וזהו נחות דבריהם ז"ל ר' ברכיה מייתי לה מן הדין קרא בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו כו' כלומר אותו הבדיל השם ית' וזיכה אותו בהתמנות הכהונה היתה הפעולה בזה הוא ובניו עד עולם ומשה איש האלהים כלומר וא"כ ודאי שאין להסתפק בו אם היה יכול לגשת לעבודת הכהונה גם כי לא נתמנה כי בכל בית אלהים נאמן הוא. ואם תאמר אם כן מה מנו יהלוך במה שלא נתמנה למה נצטער עליו הלא מדריגתו עודפת על אהרן הנה ע"ז מבאר ואומר בניו יקראו על שבט הלוי כלו' שיש לו נפקותא בבניו שלא יהיו נקראים בלתי על שם השבט, והענין אמתי ונחמד למבין:

ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך לכבוד ולתפארת ואתה תדבר אל כל חכמי לב כו' ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי. וראוי לעמוד בזה מדוע שינה הכתוב את לשונו אצל העושים במלאכת הבגדים שלא אמר בהם לכבוד ולתפארת כמו שאמר אצל משה. ולבוא אל הענין נזכיר מאמרם ז"ל (הוריות י"ב) כשמן הטוב כו' יורד על הזקן זקן אהרן כו' על דבר זה היה משה דואג אמר שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה יצתה בת קול אמרה כשמן הטוב וגו' כטל חרמון כו' ועדיין היה אהרן דואג אמר שמא משה לא מעל אבל אני מעלתי יצתה ב"ק ואמרה לו הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד (תהלים קל"ג) מה משה לא מעל כו'. והכלל בזה הוא עם מה שמבואר מפי החוקרים כי יש דברים המכונים בשם ערב כמו כל תענוגי עוה"ז ויש המכונים בשם מועיל היינו שאין בהם ערבות כלל כ"א תכלית טוב ולפעמים ימצאו דברים פרטיים שתרווייהו איתנייהו בהו יחד. וכמו כן תמצא במצות התוה"ק אשר קצתם בלתי ערבים על עושיהם ואדרבא עוד כמשא כבד יכבדו ממנו כמו מצות הצום ביוה"כ והצדקה וכדומה מהענינים המתנגדים אל טבע האנושי ויש שיהיה בהם בחינת שניהם ערב ומועיל ערב מחמת מתיקותן ומועיל מחמת קיום מצות השם כמו מצות עונג שבת ויו"ט יש מקיימין אותה מחמת תשוקות התענוג אבל באמת החסידים ואנשי מעשה אינם עושים כ"א מחמת מצות ה' לא לכוונת שום תענוג. וכבר ידוע כי המצוה אשר עשייתה מתנגדת אל יצרי לבו כמו מצות הצום וכדומה הנה לבעבור אשר המעשה כבדה עליו לעשותה א"כ ודאי שהוא עושה אותה למען קיים מצות ה' לא כן להתענג על ה' ביום השבת בעבור שהמעשה קלה מאד כי בעסקו בה גם שני היצרים כאחד נפגשו א"כ איה איפה יבחן עונג זה לשם מי הוא אם לענג את השבת וכל ערבות המאכלים מורגש לו מפאת יצרו הטוב הממתיק אותם בפיו או שכוונתו לענג א"ע במטעמים אשר אהב. וע"כ זהו הגדולה שבנסיונות שטוב התענוג לא יפסיד כוונת המצוה *) בלתי

ידיעות האהל האדם

*) **ועל** פי המונח הזה יתבארו דבריהם ז"ל במדרש (אסתר ג') כל מה שהיה המן מקטרג את ישראל למטה היה מיכאל מלמד עליהם סנגוריא מלמעלה אמר לפניו רבש"ע אין בניך מתקטרגין לא על שעבדו ע"ז ולא

האדם אשר חלק לו בבינה אף חכמתו עמדה לו למאום בתענוגים כל הימים וכל מתוק מר לו וכאשר הפליג המשורר ע"ה ולבי חלל בקרבי הנה עליו אין להסתפק אם ישמח ויתענג בשבת ויו"ט בוודאי במצות ה' הוא שמח. וכמו כן הדבר בענינגו כי גם המצוה הזאת למשוח את אחיו לכהונה גדולה נפגעו בה ערב ומועיל שניהם כאחד שהמשיחה היתה ערבה וחשובה מאד מצד מעלתה שיזכה על ידה לגדולה שאין למעלה הימנה וגם מועילה מאד מצד שיהיה הוא הנבחר לשרת בקודש כאשר הפליג עליו המשורר (תהלים ס"ה) אשרי תבחר ותקרב כו'. וע"כ משה ע"ה דאג פן התערב זר בשמחתו בהיות משיחת אחיו דבר הערב להתהדר ולהתפאר בה וזהו ועל דבר זה היה משה דואג אמר שמא ח"ו מעלתי בשמן המשחה כי זה משפט הצדיקים השלמים שאינם מאמינים בעצמם ולכן כאשר הרגיש שמחה בלבו בעשותו מצות השם דאג לאמר אולי השמחה הזאת מעורבת עם שמחת היצה"ר ח"ו מחמת הערבות והתענוג שיש בה (וכמו שכתבנו בחלק הא' פ' ויחי על מאמר בסודם אל תבוא נפשי). וע"ז יצתה בת קול ואמרה כשמן הטוב כו' כטל חרמון כו' מה טל חרמון אין בו מעילה כו'. וזהו ועדיין היה אהרן דואג אמר שמא משה לא מעל אבל אני מעלתי יצתה בת קול ואמרה לו הנה מה טוב ומה נעים כו' כלומר האף אמנם כי הדבר ערב עליך עכ"ז אחרי היותך תמים עם ה' לעשות מצותיו באהבה ושמחה וא"כ מה בכך אם מצוה זאת ערבה לך מלבד מה שהיא תועלת. וזהו דקדוק הכתוב הנה מה טוב מוסב על סוג המועיל ומה נעים מדבר מסוג הערב ור"ל למה יגרע כח המועיל שבמצוה הזאת ע"י היות בה גם ערבות וא"כ שבת אחים גם יחד מה משה לא מעל כו'. כי הכל הולך אחר מדריגת ובחינת לב העושה כי בוודאי קדוש ה' כמוהו שלל מלבו כל ערבות וכל עונג ולבו התאווני כבר היה חלל בקרבו וע"כ בהכרח לא היה כוונתו כ"א לקיים מצות בוראו ובה היה שמח. הוא הדבר ג"כ במה שצוה ית' למשה ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך כו' כי בזה היה ג"כ ערב ומועיל כנ"ל רק הקב"ה ראה ללבב כי האיש משה עניו מאד מכל האדם מואס בכבוד וגועל בתפארת ע"כ אמר לו ית' ועשית בגדי קודש כו' לכבוד ולתפארת כי נאמן הוא לו שבאין ספק יעשה המצוה למען שמו יתב' ולא לכוונת הגאון והתפארת. משא"כ אל העושים במלאכת הבגדים לא אמר משה לעשות הבגדים לשם כבוד אהרן ותפארתו כי האדם יראה לעינים ויחשבו את משה ח"ו שהוא רוצה להתהדר בתפארת אחיו החשוב כי ענותנותו לא נתוודע כ"כ לפרטי האדם על אמתתה וע"כ אמר ואתה תדבר אל כל חכמי לב כו' ועשו את בגדי אהרן לקדשו לכהנו לי והבן:

ועם דרכנו נעמוד על כוונת דברי הנביא ע"ה (ישעיה נ"ח) אם תשיב משבת רגליך עשות

חפציך

יריעות האהל

:לא על שגלו עריות כו' אלא אין מתקטרגין אלא על שהן משמרין דתותיך אמר לו חייך לא שבקת ולא אשבוק הה"ד (שמואל א' י"ב) כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול. והוא בהזכיר עוד מדרשם ז"ל (במקומו) כל מה שהיה המן מקטרג מלמטה היה השטן מקטרג מלמעלה. ומן הראוי לחקור על מהות הקטרוג שיש במ"ש (שם) שאוכלים ושותים ואומרים עונג שבת עונג יו"ט כו' וע"כ צריך לומר שהיה הקטרוג כך שעושים המצות שלא לשמן וביותר שבתות וימים טובים שעיקר מצותם הוא להתענג על ה' למען שמו הגדול שגם לנו על העונג הזה ולכן קטרגה מדה"ד לאמר שאינם מכוונים בלתי להענוג עצמם. ומעתה אם היה קטרוג מה"ד על שעובדים ע"ז וג"ע וש"ד ועוזבים המצות מעשותם כלל הנה הקב"ה הדן את דיננו תמיד מדה כנגד מדה היה מהראוי באמת שיעזוב אותם כמו כן אבל אחרי אשר באמת היו מקיימין המצות רק שעשו אותם שלא לשמן כ"א להתענג בדשן נפשם המשפט לאלהים הוא שלא לעזוב אותם גם כן בלתי כי תשועתם לא תהיה למענם כי אם למענו ית' כמו שהם לא כוונו בהמצות למענו כ"א למענם וכענין שאמרו ז"ל (במדרש רות) כתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכתוב אחד אומר כי לא יטוש ה' עמו ונחלתו כו' אמר ר' איבו כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו ר"ל כשעושים המצות לשמן גם הוא יתב' יעשה עמהם למענם וכשאין ישראל זכאין בעבור שמו הגדול ר"ל שמכוונים בהמצות לטובת עצמם גם תשועתם לא תהיה כ"א למען שמו הגדול. וזהו מאמר המדרש אמר לפניו רבש"ע אין בניך מתקטרגין לא על שעבדו ע"ז כו' אלא על שהם משמרים דתותיך והוא מוסב על מה שאמר תחלה שאוכלים ושותים ואומרים עונג שבת כו' כלומר מתענגים שלא לשם שבת. וע"ז אמר לו הקב"ה חייך לא שבקת ולא אשבוק ר"ל כי אושיע אותם למעני וזהו שסיים הה"ד כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול וכמו שביארנו:

ודע כי האמנם רבותינו ז"ל דברו על לבבנו כי בין כך ובין כך מובטחים אנחנו על הגאולה כמו שזכרנו מאמר המדרש כשישראל זכאין בעבור עמו ונחלתו וכשאין ישראל זכאין בעבור שמו הגדול. אולם יש הבדל גדול בין ב' בחינות אלה בדבר הגאולה והוא נרמז במאמר הנביא בשם ה' (ישעיה מ"ח) למעני למעני אעשה. והענין בזה לדעתי כ"א יזכו ישראל להשיג הגאולה למען צדקתם ולמענם הנה כאשר הוא יתברך יקרא דרור לברואי שמו הלא בעבור זכות הצדיקים יפדה את כולם לא כן אם תהיה הגאולה אך למענו יתב' הנה ימעט במספר הגאולים ח"ו אך כפי הצורך אל קיום העולם שאין העולם מתקיים אלא בשביל ישראל וא"כ יהיה די אליו כפי ההכרח לבד. וזהו הרמז במאמר למעני למעני אעשה כלומר כאשר לא אעשה כ"א למעני ולמען שמי לא אעשה רק כפי הצורך למעני היינו שלא לקחת רק כפי ההכרח.

חפציך ביום קדשי וקראת לשבת עונג כו' אז תתענג על ה'. כי הנה לפי הלעתנו מצות שבת היא מגדולה שבנסיונות מצד הכוונה שאיננה כבדה על האדם בכל המצות לכוון בהם לשם ה' כמו שהיא כבדה במצות עונג שבת ווי"ט אי על זאת בא הנביא ע"ה והמציא לנו מקום ועצה איך להתרצות לפני ה' במצוה זאת והוא ליחד לכבוד שבת תענוגים ידועים מה שהיה נעדר מהם כל ימי החול. כי כבר ידוע אשר כל החושים והכחות שבאדם המרגישים בהנאות לפי ריקותן מן הדבר כך הנאתן בהתמלא הדבר להם כמו שתראה אשר העני שהוא ריק מכל נפשו תאבה לכל ואחרי השיגו הדבר ימתק ויערב לו מאד והעשיר הוא להיפך שמפני המצא לו כל דבר ואיננו חסר מכל לכן באכלו ושתותו והתלבשו לא ירגיש אחד מני אלף מההנאות שמרגיש בהם העני. וע"כ זה הוא דרך ישר לפני איש למנוע עלמו מהתמיד בתענוגי העוה"ז שעי"כ יהיה עשיר בתענוגים בעת שהוא לריך להתענג כמו בשבתות וימים טובים שמצוה להתענג בהם יהיה בידו להתענג במאכל ובמשתה כברכת ה' אשר אתו וגם זה לו לתענוג גדול אחרי ענותו את נפשו בימי החול אשר בזה יעמדו הדברים בגדר דברים הנעדרים בתמידות ונמצאים לעתים רחוקות אשר באין ספק בעת פגעו בהם יהיו לו לנופת כמשפט הדברים כבדי המציאות. כמלא[illegible]י העונג והערבות שירגיש בשבת לא יהיה ההרגש מצד התולדה וכח הטבע אבל ההרגש הזה יהיה מתעשי ידי עצמו ע"י מה שגדר בעדו לענות א"ע ולחסום בעד כל עונג וכל טעם בכל הימים הנה עי"ז תתעורר לו תאוה חדשה לחמוד גם הדברים שאינם בגדר שיהיו ראויים להתאוות להם ולכן גם אם יאכל בשבת לכוונת השביעה לבד עכ"ז הוא משובח. ונמתיק הדבר ע"פ דמיון לעשיר אחד שלא רצה להחזיק אצלו משרת בלתי אם יזדמן לו אחד מקרוביו וכאשר שאלוהו על עילת הדבר אמר הלא ידוע כי המשרתים רובם ככולם גנבים בוזים הון בעליהם ואם יהיה עוד המשרת נכרי וזר ימר לי מאד גנבתו משא"כ אם הוא אחד מקרובי אתנחם כי עכ"ז נשארה גנבתי בבני משפחתי. הנמשל אם התאוה אשר לו בסעודות השבת תהיה מצד התולדה וישיש ויתענג מפאת שביעת התאוה הנה היא נכנה בהיכל ה' ובאוצר העבודה לא כן אם גם התאוה תהיה אך מצד בחרו בעבודת ה' כל הימים היינו ע"י מה שהרעיב עצמו וענה את נפשו בכל ימי השבוע עד שעי"ז גדלה תאותו לדבר זה בשבת נמצא כי גם תאותו היא מהקרובים לפני ה' ומחלקי העבודה החשובים והנאותים. וזה מאמר הנביא אם תשיב משבת רגליך ר"ל הדברים שהם בגדר ההרגל תמנע אותם ממך בכל ימי השבוע ויסובב לך מזה עשות חפציך ביום קדשי ר"ל כי אתה במלאך תעשה לך חפץ וחשק להתאוות אל דברים שאינם מעלמם בגדר זה וזה וקראת לשבת עונג כלו' איך שתכוון בהם תהיה משובח. וזהו שסיים אז תתענג על ה' כלומר גם תאוותך גם שביעתך כלם תבואינה מצד טוב בחירתך וע"כ לצדקה תהיינה לך לפני ה':

ובמדרש (ויקרא רבה ל"ב) הה"ד סביב רשעים יתהלכון (תהלים י"ב) סביב לצדיקים הרשעים מהלכים דכתיב כו' כיצד בשעה שהרשעים עולין מתוך גיהנם ורואים את הצדיקים יושבים בשלוה בתוך גן עדן נפשם מתמעגת עליהם ש' אימתי כרום זלות לבשירותם הקב"ה מצות בזוית בעולם מה לך יוצא ליסקל על שמלתי את בני מה לך יוצא לישרף על ששמרתי את השבת מה לך כו' על שעשיתי רצון אבי שבשמים הה"ד (זכריה י"ג) ואמר אליו מה המכות האלה בין ידיך ואמר אשר הוכיתי בית מאהבי מכות האלה גרמו לי להאהב לאבי שבשמים ע"כ. ולכאורה הדברים חסרים באור אמנם ע"פ דברינו יתבארו על נכון כי הנה זה ידוע שאנחנו מחוייבים להכביד עלינו עול העבודה הקדושה ולעבדו מחמת גודל היראה והרעדה בלב טהור ורוח נכון. ולכן אם אנחנו מקילין העול מעלינו ותהי יראתנו כמצות אנשים מלומדה הקב"ה מגרה בנו הרשעים המתנכלים להפריע אותנו ממצות התורה ע"י גזירות קשות אשר ימול את בניו יסקל ואשר ישמור את השבת ישרף וכדומה מן הגזירות ובזאת הם פועלים כי תכבד העבודה על העובדים כ"כ עד אשר גם הקלות יהיו אצליהם כחמורות. ממש כמלך שהיה לו שר המשקים והיה עומד לפניו בלא כבוד ומורא כמו שראוי להעומדים לפני המלך מה עשה המלך גזר עליו שלא יאכל שלשת ימים ברביעי צוה עליו שיבוא לפניו וכום המלך בידו להשקותו כפעם בפעם וישאלו אותו על עילת הדבר ויאמר לכר הלא ידעתם כי מלאכתו אצלי קטנה וקלה ומשכורת רב מאד כמשפט להמשרתים את פני המלך שראויים לשכר גדול אך בעבור הפלגת האימה אשר עליהם כאשר ישרתוהו שזה עולה על הכל כי חמת מלך מלאכי מות ולכן האיש הזה שלבו גם בו לא יחוג ולא יכוע ממורא המלך א"כ אפוא מאין יהיה ראוי לקבל שכרו ע"כ אמרתי שיבוא לפני רעב ועיף וישמשני ואז באין ספק תרפינה ידו ויעמוד מרעיד והעבודה תכבד עליו ועי"ז יהיה ראוי להשיג שכרו. כן הדבר בהעובדים למלך הקדוש ית"ש אשר כל שלמות ויקרת העבודה הוא שתהיה מכח גדול ויראה חזקה כענין שהביא המשורר ע"ה (שם כ"ה) בבית אלהים נהלך ברגש וע"כ המתרפים בעבודתם ועוסקים בה מבלי לאות ועמל במה אפוא יתרצו פני האדון ה' הגדול והנורא. *) ומי כבוראנו ית' השוקד לזכות שרידי בניו בכדי שיהיו ראויים לקבל

א) וכי האלך נכשך כי א"כ אפוא גם הפרידים כשם והחסידים שבלימים אשר לא אלסיהם הם עודדים מספת ערבות ומתיקות ילא

גמול מעשיהם הוא נותן שבט מושלים ביד הרשעים ובזה שהם גוזרים עלינו גזירות כדי להשבית חלילה התורה והמצות ואנחנו סובלים גזירותיהם בכל היכולת ואין נגרע מעבודתנו דבר הנה בזאת הם עושים אתנו ופועלים עמנו שנהיה ראויים לקבל השכר הגדול והצפון לצדיקים. ולכן מוליכים הרשעים סביב לצדיקים לאמר ראו כמה גרמתם אל הצדיקים להרבות במשכורתם יתר מאד. וזהו צחות לשונם ז"ל סביב לצדיקים הרשעים מהלכים כיצד בשעה שהרשעים עולין מתוך גיהנם ורואים את הצדיקים יושבים בשלוה בגן עדן נפשם מתמעגת (לשון עיגוי) עליהם. יען כי הם חושבים בנפשם מה זאת עשינו כי הכבדנו עליהם עול המצות ולגרום להם שכר גדול כזה (כי לולא כן מה שייכות להם להצטער על השכר הגדול אשר להצדיקים) וזהו אימתי כרום זלות לכשירומם הקב"ה מצות בזויות בעולם. מה לך יוצא ליסקל על שמלתי את בני כו' הה"ד כו' אשר הוכיתי בית מאהבי מכות האלה גרמו לי לאהבה לאבי שבשמים כלומר אשר בלעדם לא הייתי כדאי במעשי שאהיה אהוב אצל הקב"ה וכנ"ל:

ומה נעמו לי בזה דברי רבותינו ז"ל (בילקוט עובדיה א') לעתיד כשהקב"ה דן את עשו הרשע מה עשו עושה מתעטף בטליתו ובא ויושב אצל יעקב ויעקב אומר אחי לא תהא כיוצא בי שנאמר אהי דבריך מות גזירות שהיית גוזר עלי אילו הייתי עושה נתחייבתי מיתה בידי שמים ואי לא אתה הורג אותי. אשר לכאורה יפלא מאד הכי בזה ינוס לעזרה במה שיבוא וישב אצל יעקב ומה דעתו להנצל. אמנם לדברינו יצדק מאד כי עשו יבוא אצל יעקב לקבל שכרו על רב טוב הצפון שבא לו מסבתו אשר לולא גזירותיו והכבדת עולו אין אנחנו ראויים כלל לשכר גדול כזה וכן מעשינו לא היו רצויים כ"כ בהעדר המורא הגדול והאהבה הנפלאה והכוונה הטהורה המחוייבת בעשיית המצות. וזהו מה עשו עושה מתעטף בטליתו כו' ויושב אצל יעקב וע"ז יאמר לו יעקב אחי לא תהא כיוצא בי כו' והבן:

וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם. מדרש הה"ד (חבקוק א') הלוא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות כו' אתה גוזר ואומר קדושים תהיו כו' וכן זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם רבון העולם אתה מבקש שנהיה קדושים הסר ממנו המות שנאמר הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי לא נמות אמר להם אי אפשר ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו ע"כ. ומהראוי לשום לב על מהות השאלה והתשובה וכדי לבוא אל ביאור הענין נקדים מאמר החכם ע"ה (קהלת ח') אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח ואין שלטון ביום המות. והוא עם הכלל הידוע שההבדל בהנהגת אבינו הראשון בין קודם החטא לאחר החטא כך הוא כי מתחילה היה האדם זך ובהיר מכל סיגי התאוות והחמדות מקודש ומטוהר כמלאכי מרום דמי לבר אלהין וכל סדר ענייני הי' אך ע"פ הוראת השכל הישר והאמת. גם כי היה צריך לאכול ולשתות ולנהוג מנהג האדם עכ"ז את הכל עשה בצלם החכמה העליונה הנאצלת עליו מאתו יתב' כפי מה שיחייב חק ההכרח ולא מצד תגבורת הדמיון על השכל כמעשי הנבראים ההולכים אחר דמיונם כאחר היוצר כמו שאנו רואים היום בפרטי האדם המחרפים נפשם למות מרוב חמדת האכילה והשתיה וכדומה מסוג הזה אבל את הכל עשה יפה בשכל האלהי הנאצל עליו כמעשי המזבל והחורש שדהו והגודר את כרמו שכל מעשיו משוערים אצלו כפי מה שיבואהו מן ההכרח. אמנם אחר שבא הנחש על חוה הטיל בה זוהמת הבהמיות עד שיפול עליו מאמר (חגיגה ט"ז) ששה דברים נאמרו באדם שלשה כמלאכי השרת ושלשה כבהמה כו'. והכוונה במאמר כבהמה לומר כי מתחילה היה באלו הג' לא כבהמה אשר דמיונה מטעה אותה אבל התנהג בהם מפאת שכלו ודעתו בשיעור הראוי מה שאי אפשר להתקיים בלעדם. ולכן בהיות הנהגתו על אופן המעולה הזה לא פעל בנפשו שום פגם ע"י עסקו בפרנסת הגוף כ"א אדרבא בהתענג הגוף התענגה גם הנפש כענין שהיה בזמן המקדש שיבנה ב"ב שנאמר בו (תהלים פ"ד) מה ידידות משכנותיך ה' צבאות נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לבי ובשרי ירננו אל אל חי. ר"ל כי בהיות המקדש על מכונו הוא יתב' עשה שלום עלינו בין הגוף והנפש ותאכל היא והוא והתענגו על ה' כי תענוגי הקרבנות שנעשו בקדושה ובטהרה היו מוסיפים חיים לגוף ומרפא לנפש כי כמו שכחות הגוף היו נזונים מהבשר כן כחות הנפש לקחו ערובתם ונזונו מהקדושה וזהו דיוק לבי ובשרי כלו' הנפש והגוף. וזהו מאמר המדרש צמאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ציה כו' (שם ס"ג) כשם שנפשי צמאה לך כך רמ"ח אברים שבי צמאים לך: *)

יריעות האהל המורם

*) **ואולי** זהו מאמר (ירמיה ג') הלא מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה הינטור לעולם כו' ירצה שלא

שפת היריעה יהליט

ולא מפאת ההכרח לבלתי סור ממצות ה' ית' כ"א מאוות נפשם ומחסן לכנס הטהור מצד גודל התענוג והמתיקות שבהם כענין שזכר הכתוב באצילי בני ישראל ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו א"כ במה ראויים הם לקבלת השכר. אבל דע לך שזהו מצד הנסיון היינו שמכריחין עצמן לעשות כל מעשיהם לא מצד ערבות המצות כי אם מצד עבודה והכרה אף שהמצות מוטעמים אליהם בטעם טוב וערב. וכענין שהתפאר על עצמו משיח ה' (שם י"ט) הנחמדים מזהב כו' ומתוקים מדבש ונופת צופים ר"ל שנפשו מטוהרה כ"כ עד שבא אל ההרגשה האמתית וכבר החליט שאיננו טועם מתיקות בעולם כמתיקות התורה ואחר כל זאת גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. כלומר גם כי ערבו ונעמו עלי כ"כ עכ"ז אנכי זהיר בעצמי שלא לעבדם להוצאת רב טוב הצפון בעקבם והבא לרגליהם וזהו בשמרם (וכענין שאמרו השמר פן כו') עקב רב ר"ל לא עשיתים בעבור הכוונה הזאת כי היה בדרכיו משכיל לעשות כל המצות מפאת יראה את שמו ואת גדלו יתברך כי אלהים קדושים הוא:

המורם מדבריו כי קודם החטא היה האדם מנהיג ומכלכל את גופו על פי שכלו לבד ממש כמנהג האדון עם עבדו שמכלכל דבריו במשפט במדה ובמשקל ולא היה משמש כלל בהנאות המדומות ובבקשת המותרות. ועל כן לא היו שמשי הגוף שוים בנזק הנפש יען שלא הרגיש בהנאות מאומה כמשפט הבהמה ואם כן היו ידיו רב לו להיות קודש לה' מבואו ועד צאתו והיתה טורחו אל

יריעות האהל

יתגלים האדם לומר אשר מעתה הוא מוכרח להתנהג כבהמה בכל עסקיו וללכת אחר תאותיו ובאמת הדבר לא כן הוא וכמה שידענו מכמה חסידים השלימים שנהגו עצמן להחיות את גופם בשיעור ההכרחי לבד ולא המותר ההרימו וכמ"ש (משלי י"ג) צדיק אוכל לשובע נפשו. וזהו הלא מעתה קראת לי אבי אלוף נעורי אתה כלומר שתרגיל את גופך מנעורך להתנהג בקדושה וגם אנכי לא אמנע הטוב הצפון ממך וזהו הינטור לעולם שישמור לנצח. ומי כהחכם שלמה המלך ע"ה אשר לימד דעת את העם ואמר (קהלת ז') ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעומת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה הורה לנו בחכמתו הטהורה כי טוב לאדם להיות זהיר על עצמו מהתענג ומרוך בתענוגי העוה"ז ושלא לקחת מהם בלתי המוכרח לבד כי בזאת יתן שריד לעצמו כי ייטב לו באחריתו וכמו שנבאר. ונקדים לזה מליצתם ז"ל (ברכות ל') על מאמר (תהלים ב') וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה ובמדרש (קהלת ד') ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני זה יוסף שנתוספו לו ב' שנים להיות במאסר עד שחלם פרעה והמאמר סתום מאד. אבל ביאור הענין הוא בהקדים כלל הידוע מפי הגאון בעל תורת חיים ז"ל על מאמרם (ברכות י"ז) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש, וז"ל ביאור הדבר ע"פ מאמר המדרש (הביאו רש"י ז"ל פ' בראשית) מתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים שיתף עמו מדה"ר ולכן העוה"ז מתנהג חציו במדה"ד וחציו במדה"ר ור"ח ב"ד שסבל מדה"ד הרבה כדי שיזכה העולם בשבילו בטוב מדת הרחמים עכ"ד. ומעתה עמוד והתבונן ענין נפלא שנעשה עם יוסף אשר בעבור שפת יתר שאמר כ"א זכרתני כו' נתוספו לו ב' שנים להיות בבית האסורים ולולא שאמר כך היה יוצא ב' שנים קודם ובע"כ היה מוכרח להיות ג"כ חלום פרעה ב' שנים קודם והוא פלאי ורחוק מן הדעת כי הלא לבל זמן ובלי ספק הוקבע זמן אל ז' שני השבע והרעב מששת ימי בראשית והוא החלום ופתרונו וא"כ איך היה לו תלוי במאמר כי אם זכרתני שהוא דבר תלוי בבחירת האדם. אמנם ע"פ שנחתנו יצדק מאד כי רבותינו ז"ל במדרש (פ' שמות) אמרו על ויוסף היה במצרים כל מי שנאמר בו היה הוא מתוקן מששת ימי בראשית ויוסף היה מתוקן מששת ימי בראשית להיות פרנס דורו. והנה בחינת מפרנסי הדור היא בב' אופנים אם כדרך ר' חנינא בן דוסא שהיה הוא הסובל מדה"ד של כל בני דורו להסתפק בקב חרובין מע"ש לע"ש כדי שיהיו כלם ניזונים בשלוה די שבעם או כמשמעו היינו שיזון ויפרנס את הדור בחכמתו כמו שזן אותם יוסף באמת אחר הפתרון. והנה שתי אלה הבחינות היו אצל יוסף כי בעת היותו במאסר סבל מדה"ד כנגד כלם כי הוא לא חטא מאומה ואז התפרנסו הם בשלוה בזכותו ואחר צאתו מן האסורים היה מפרנסם כמשמעו. ומעתה היה הדבר באמת תלוי בו כי אילו לא חטא במאמר כי אם זכרתני היה כבר ראוי לפרנסם כמשמעו ואלו היה יוצא מבית האסורים אז היה השובע והרעב באמת שולטין מקודם אך בעבור השפת יתר שאמר כ"א זכרתני הוכרח לפרנסם עוד כדרך ר' חנינא ב"ד. ומעתה יובן המדרש ויהי מקץ שנתים ימים דהיינו שנתוספו לו ב' שנים והוקשה להמדרש ואיך היה הדבר התלוי בזמן תלוי במאמרו לזה אמר ראיתי את כל החיים המהלכים תחת השמש עם הילד השני זה יוסף. כלומר שהיה כל העולם כבמשקל אל יוסף במשקל השני דהיינו שסבל המדה"ד כנגד כלם ומעתה לא היה הדבר תלוי אלא בו דהיינו באיזה אופן יהיה המפרנס שאלו יצא קודם היה מפרנס כבר כמשמעו על פי השובע והרעב ועתה פיו הכשילו להיות מפרנסם כר"ח ב"ד אבל בהזמן לא היה שום השתנות כי מאז שהיה זמנו לצאת מן האסורים התחיל הזמן שיהיה הוא מפרנס והשפת יתר שאמר גרם לו להיות מפרנסם אלו הב' שנים כדרך ר"ח ב"ד וכנ"ל, ושכן :

כלל העולה שהעולם מתנהג תמיד כסדר הזה חציו במדת הדין וחציו במדה"ר ושקולים המה במאזנים יחד וכמ"ש זה לעומת זה עשה האלהים עד שאמרו במדרש (פ' ויחי) רבינו י"ג שנה חשש בשיניו וכל אותן י"ג שנה לא מתה חיה בא"י ולא הפילה אשה עוברה כו' עד מעשה שנתת ידך עליו נתרפא באותה שעה אמר ר' חייא אוי לכם חיות שבארץ ישראל אוי לכם עוברות כו'. והוא מבואר כמו שאמרנו כי לסבת שסבל היסורים שסבל הצדיק הרבה במדה"ד פעל בזה שיהיו אחרים שרויים בטובה וזהו ממש מאמר וגילו ברעדה לומר כי הלא המוחלט הוא אשר לפי ערך השמחה והגיל אשר במקום זה ישקל כנגדה במקום אחר יגון ואנחה (ומי יודע על מי יפול חלקו ביסורים נגד תוספת שלותו של זה) וא"כ זאת העצה אל האדם השרוי בשמחה שלא יערב השמחה אל עצמו ולשוש בה והאנחה והעצב יפליג מכנגד פניו אבל מהראוי אליו לשקול משקל שוה ויקיים בעצמו וגילו ברעדה והביאור בדרש במקום גילה שם תהא רעדה כלומר במקום השלוה שם תהיה האנחה ועי"ז לא יוסיף לדאבה עוד בזמן אחר ולא במקום אחר. וזהו נאות לשון שהע"ה ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה כלומר אל שתרחיב לבך ותמלאהו שמחה כדי שלא תמלא תוגה אחריה כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים ולא יותר מאומה והכל לפי החשבון. וזהו ביום טובה כו' וביום רעה ראה כו' והטעם על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה כלומר אחרי יום טובה לא ימצא מאומה מן הרע כי כבר היה עד שיך גם ביום טובה, ושכן :

אל מקומו ותשובתו למעונתו כמי שבא מן הדרך ושב לביתו בלי אסון (וזה היתה עלית חנוך ואליהו זכור לטוב). לא כן עתה שהנפש נוטלת חלק מן האכילה והשתיה והגאוה והמשובה ותתגאל בהם שנה כל עוד שהיא בגוף האדם לא תוכל להתרחץ מטומאתה ולבוא אל טהרתה כאשר היתה באמנה אתו יתברך טרם נתנה בו כ"א המות הוא הוא המפריד רוח הטומאה ממנה מסיר כל סיגיה מגריף כל בדיליה. ולכן אחר אכילת האדם מן העץ הוחלט לו המיתה לא בדרך עונש כ"א בדרך תיקון לתת לו שארית שיוכל לשוב ע"י כן לטהרתו הראשונה ולהיות נפרד מרוח התאוות המשותפות עמו במזגי הגוף כנ"ל. וזהו אין אדם שליט ברוח לכלוא את הרוח כלומר רחוק מאד שיהיה האדם מושל ברוחו לכלוא הרוח ממנו בעודו בחיים חיותו כדי שלא יצטרך למות כמו אליהו וחנוך וכאשר זכרו ז"ל (במדרש תזריע) על ובחטא יחמתני אמי שאפי' יהיה צדיק שבצדיקים אי אפשר שלא יהיה בו מה מן החטא וכמ"ש אין אדם צדיק בארץ כו' ולכן אין שלטון ביום המות ר"ל שישלוט בעצמו שלא ימות:

ומעתה מה ימתקו דברי המד' בנוסח דרושנו הה"ד הלא אתה מקדם כו' לא נמות אתה גוזר ואומר קדושים תהיו כו' הסר ממנו המות. והוא כי לפי הנהגתנו היו ישראל בזמן המקדש באותה בחינה עצמה שהיה בה האדם קודם החטא (וכפי מה שביארנו בחלק הא' (וירא) על מאמר והנה איל אחר נאחז כו' מאמר המשורר אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום אל עמו כו' אשר עיקר השלום הזה שאמר הוא מוסב על השלום והשלוה שהיה להנפש עם הגוף בזמן המקדש שהיו שניהם אוכלים מקערה אחת וכמבואר שם באורך) וא"כ היה בכח האדם להתנהג בגופו ונפשו כמו קודם החטא ולא היתה המיתה מוכרחת אליו להגות סיגים מתוך הנפש ולצרפה מהתערב בה רוח זרה מהתאוה והחמדה וכדומה וכאשר הפליג המשורר ע"ה על הזמן ההוא ואמר (תהלים מ') ותורתך בתוך מעי. וזהו הלא אתה מקדם ה' אלהי קדושי כלומר הקדשתנו עתה ממש באותה בחינה שהקדשתנו מקדם היינו קודם החטא ואם כן לא נמות. וזהו שביארו ז"ל אתה גוזר ואומר קדושים תהיו כו' וכן זה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם רבון העולמים כו' הסר ממנו המות וזהו שנאמר הלא אתה מקדם כו' וכנ"ל וע"ז השיב הקב"ה ואמר להם אי אפשר ה' למשפט שמתו וצור להוכיחו יסדתו. ביאור הדבר כי הנה פעולת המות היה על ב' פנים א' להפחיד בו את האדם קודם החטא היינו שלא יאכל מן העץ מאימת מות כמ"ש לו יתב' ביום אכלך ממנו מות תמות ולעילה זאת אם לא אכל האדם מן העץ מיד אחר שנצטוה עליו ממורא המות הנה היה המות אצלו למוכיח בכל הימים כי כל אימת שהיה מעלה על לבו לאכול מפריו היה ירא וחרד לבלתי יתקיים בו מאמר כי ביום אכלך ממנו כו' והיה

מונע עצמו מלאכול ממנו נמצא כי יסוד המות היה קודם החטא למען הוכח את האדם ולהפחידו בו שימנע עצמו מאכילתו אמנם עתה כשכבר עבר וחטא ונענש במיתה הנה נעשה מן התוכחה משפט ר"ל ענין מחוייב ע"פ המשפט שנחרץ. והן על שני בחינות אלו משמש המות גם עתה א' להעניש הרשעים במשפט והב' להוכיח ולהפחיד הצדיקים שלא ינקש עליהם המות טרם בוא קצם. וזהו מליצת הכתוב (תהלים ס"ח) האל לנו אל למושעות ולה' אלהים למות תוצאות והכוונה בזה לתת טעם על סיפור הקדוש שנתן יתב' תורת אמת אל אומתנו שלא יקשה ע"ז אם כן למה זה יגוע האדם וילך למות לכן אמר שיש למות ב' פעולות וזהו למות תוצאות ואם כן בין כך ובין כך הוא מחוייב להיות בעולם למוכיח גם אם לא למשפט. וזהו מאה"כ (יחזקאל י"ח) החפץ אחפץ מות רשע כו' הלא בשובו מדרכיו וחיה ר"ל כי באמת כל מגמתו יתב' במה שחייב את האדם למות לא מחמת הפני' חלילה במות המת לכונת המשפט אבל כל חפצו הוא למען יהיה המות למוכיח וזהו הלא בשובו מדרכיו וחיה והיינו מאימת מות. וזהו שבא המאמר שלפנינו להתגלל למפרע על מה שהוטבע האדם על המיתה לומר אם אמנם כי עתה הוא מחוייב עליו במשפט עכ"ז תחילת יסודו לא היה בלתי להוכח בו האנשים. וזהו שאמר הכתוב ה' למשפט שמתו כלומר עתה ועכ"ז הכונה הראשונה לא היתה כן וזהו וצור להוכיח יסדתו. ומעתה מה נמרצה תשובת הש"י על שאלתם הנ"ל אמר להם אי אפשר ה' למשפט שמתו כו' לומר כי אחר שכל עיקר יסוד המיתה היה מכוון מתחילה להוכיח בו אם כן גם עתה בהיות המקדש על מכונו גם שאינם צריכים עוד אל המיתה מצד החיוב והמשפט כנ"ל עכ"ז אי אפשר להעבירה ולבטלו. והוא ע"פ דמיון לאחד שהיה מזהיר את בנו לאמר אל תאכל דבר זה ולא שמע אליו ואכל וחלה שלח אביו אחר רופא אחד והכניסו לתוך ביתו והיה מרפא אותו ע"י סמים מרים מאד עד שהבריא והיה האב מחזיק אותו בביתו בדירה מיוחדת והספיק לו מזון ומחיה כל ימי חייו והאמנם שהדבר הזה מובן מאליו שאינו מחזיק את הרופא בלתי עבור בנו עכ"ז הוא מכוון לב' ענינים, א' כי בראות הבן את הרופא הוא זוכר תמיד מרירות הסמים שכלכל אותו במחלהו וע"י כן הוא מונע עצמו מכל המאכלים הרעים והמזיקים כדי שלא יפול עוד הפעם בידו, והתועלת הב' גם אם יאכל לפעמים מדברים המזיקים ויחלה הנה עד מהרה ירוץ הרופא וחיש קל ירפאהו ויחבשהו ולכן אפילו אם יעבור זמן רב שלא יחלה הבן עכ"ז לא ימנע האב מלהחזיק את הרופא אצלו כי מיראתו אותו הוא נזהר מהדברים המסבבים מחלתו. והנמשל מובן מדברינו הקודמים וזהו אמר להם אי אפשר ה' למשפט שמתו וצור להוכיח יסדתו כלומר האמנם כי כדבריכם כן הוא כי אינכם צריכים עתה אל

תועלת

.ה עלת המיתה כמו שנזכר למעלה פכ"ז אי אפשר לבטלו להיות עיקר יסודו למבנה המוסר והתוכחה יזהו יתר להוכיח יסדתו ולעילה זאת א"א להסירו גם היום, והבן :

וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליו לדורותיכם.

להבין כוונת הכפל אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה כו' נגיע לשונם ז"ל בילקוט (סוף פרשתנו) וז"ל וכפר אהרן על קרנותיו וגו' וסמיך ליה כי תשא ז"ש הכתוב (משלי י') כסף נבחר לשון צדיק זה הקב"ה שהבחיר את לשונו ואמר למשה כי תשא אמר משה לפני הקדוש ב"ה רבש"ע בשעה שיש להם זכות לישראל הנח להם ובשעה שאין להם זכות הנשא להם פעם אחת כדי שיבוא יום הכפורים ויכפר שנא' כי ביום הזה יכפר עליכם עד כאן. והמאמר סתום מאד ונזכיר עוד דבריהם ז"ל (במדרש פרשתנו) וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם הה"ד (תהלים קי"ט) לעולם ה' דברך נצב בשמים אל תאמר בשמים אלא כשמים כו' אף דבר שדברת לקדש את אהרן ואת בניו קיים לעולם שנא' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. וכונת המאמר להוציא ההוראה הפשוטה אשר מלת עולם תסוב אל החלוקה הב' היינו על מאמר ולזרעו ולא על מאמר לו הקדוש נמצא שאין מתקיים הבטחה הנצחיית באהרן עצמו בלתי בזרעו אחריו מדור דור ולכן פירשו ז"ל ענין המאמר כאלו נאמר והיתה לעולם לו ולזרעו כו' כלומר אף שלו קיים לעולם. והוא מובן עם מאמרנו בחלק הא' (בראשית) על מדרשם ז"ל (ריש אסתר) משה ראש לנביאים אהרן ראש לכהנים אשר משפט ראשית האמת הוא על דבר שהוא ראש והתחלה סביית אל המסובב ממנו שורש ויסוד אל אשר ממנו צומח כמו אב שהוא מתואר ראשון מצד בנו הבא מכחו וכן הורע הוא ראשון לצמחיו העולים על ידו. ועד"ז ממש היה משה ע"ה ראש לנביאים ואהרן ראש לכהנים ר"ל כי המה היו כנחל נובע להשפיע להשואפים למוץ משוד מבועם ונבואת משה ע"ה היתה כוללת מה שהתנבאו כל הנביאים ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כי הוא היה אביהם אשר מניצוץ נבואתו העליונה נמשכה הנבואה אל כל שאר הנביאים וכאמרם במכילתא מאותה שעה שעמדו ישראל על הר סיני זכו להעמיד להם נביאים אשר ע"כ אמרו (ב"ב ע"ה) פני משה כפני חמה כו' כי אור הלבנה והכוכבים נמשך להם ע"י השפעת אור השמש כן היה משה בענין הנבואה עם כל שארי הנביאים. וכן עבודת הכהנים כלם היו נזכרים ונעשים בקדושתו של אהרן ובכח זכותו שהאציל בעדם וכזה יקראו ע"ש ראש על כי מהם הורק ונשתלשל לכהנים ולנביאים שבאים אחריהם. וזהו מאמר המדרש וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם הה"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים אל תאמר בשמים אלא כשמים כו' אף דבר שדברת לקדש את אהרן ואת בניו קיים לעולם כלומר גם קדושת אהרן עצמו עומדת במרום לעולם. ובזה יהיו תואמים הדרש עם הפשוט אל תאמר בשמים אלא כשמים ר"ל קיים לעולם כשמים (ואיפה הוא קיים בשמים) וזהו שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם ומלת עולם תסוב גם על מלת לו כאלו יאמר והיתה הכהונה לו לעולם ולזרעו לעולם. וזהו שסמכו ז"ל הדרש הזה למאמר זה הדבר כדי לבאר מאמר זה הדבר כמשמעו כי מעשה משה שקידשם הפעם הזאת לכהונה הוא קיים לעולם כי האף אמנם שבדורות שאחריהם נתקדשו מחדש עם כל זה אין הדבר כי אם מכח קדושת אהרן כי הוא וזכותו קיים עמהם (וכמו שיתבאר ענין זה בארך אי"ה בפ' צו) :

וזהו ג"כ דברי הילקוט וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליכם לדורותיכם והוראת הכפל מובן היטב לדברינו. אחד כמשמעו שיעבוד בכל שנה פעם אחד או הוא או בניו וזהו וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה. הב' מדם חטאת הכפורים אחת בשנה יכפר עליכם לדורותיכם והוא להורות לנו ההבדל העצום שבין אהרן לכהנים זולתו אשר בכל דור לאמר כי מדם חטאת הכפורים שיקריב אהרן פעם בשנה יכפר עליכם לדורותיכם כלומר זכות קרבנו יהיה שמור לדורות עולם כי העבודה שעשה אהרן ביוה"כ הראשון היה כלול בו כפרת כל יוה"כ הבאים אחריו והמקיפים אחריו איכם כ"א כשואב מים מן הנחל ומביאים לביתו וזהו שפיים כי קודש קדשים הוא כלומר כל הכהנים קודש ואהרן קודש של כל הקדשים היינו קדושת אהרן הוא אב ושורש לכלם. וכאשר תתבונן מעט תמצא כל דברינו כלולים במאמר הילקוט שלפנינו וכפר אהרן כו' וסמיך ליה כי תשא זש"ה כסף נבחר לשון צדיק זה הקב"ה שהבחיר את לשונו ואמר למשה כי תשא. ר"ל כי הקב"ה נתן תנאי בדבר שלא נחשוב לומר כפי משמעות הפסוק (ולפי ביאורנו) שאין הכפרה תלויה כלל בהכהנים שבדורות אחרים ולא בעבודתם לא כן הדבר כי עבודת הכהנים שבכל דור היא הכרחית לעורר הזכות ולרומם את העם למעלה ראש בכדי שיהיו ראויים לקבל זכות עבודת אהרן שעבד כבר. והיה מאמר כי תשא כמו תנאי על מאמר לדורותיכם לאמר אימתי יהיה כך כי תשא כלומר לכשתרוממם מדרגתם בעבודת הכהנים שבדורותם או אז יתעורר עליהם זכות אהרן וכפרת עבודתו. וזהו אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בשעה שיש להם זכות לישראל הנח להם ובשעה שאין להם זכות הנשא להם פעם אחת כדי שיבוא יום הכפורים ויכפר שנאמר כי ביום הזה יכפר עליכם, והרצון כי לפי דברינו הנה ענין יום כפור הראשון והעבודה שעבד בו אהרן היה דומה ממש כמי שיש לפניו מטמון זהב ורב פנינים ובמסירה מועטת יכול להשיגו ולכן אם יתעגל

בבקשתו

בבקשתו הנה הוא עצמו מונע ממנו הטוב ההוא אמנם אם האיש ההוא אין בו כח אפילו לאמירה מועטת הזאת ורעהו עומד אצלו ומופר בשבילו באין ספק כי לטובה גדולה תחשב לו. וזהו אמר משה כו׳ בשעה שיש להם זכות לישראל הנח להם ובשעה שאין להם זכות כלומר שלא יעצרו כח אפילו אל המועט הזה היינו לעבוד עבודה נאותה בכדי שתעורר עבודת אהרן הנשא להם כלו׳ תהיה אתה בעוזרם להעיר להם הזכות הזה. וזהו כדי שיבא יום הכפורים ויכפר כלו׳ יוה״כ המוכן ועומד לכפרה מאז ועד עתה שאינו מחוסר כ״א קריבה והבאה משם לפה. וז״ש כי ביום הזה יכפר עליכם שהוא מורה באצבע על אותו יום כפור הראשון לומר שעיקר הכפרה תלויה בו והיו״כ שבכל השנים שאחריו אינם כי אם בכדי להעיר כח פעולתו של ראשון ולזכות את העם שיהיו ראויים להשיג פעולתו (ויהיה אות ב׳ ביום ב׳ הכלי לא ב׳ התוך), והבן:

ובעמדי במקהלות סיימתי את הדרוש הזה במאמר (שמואל א׳ ב׳) ויבוא איש אלהים אל עלי ויאמר אליו כה אמר ה׳ הנגלה נגליתי אל בית אביך כו׳ ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן כו׳ למה תבעטו בזבחי כו׳ לכן נאם ה׳ כו׳ אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נאם ה׳ חלילה לי כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו. אשר לפי הפשט ראוי לפרש אות ה׳ של הנגלה כמשפט ה׳ השאלה ומפרשי המקרא הסבו את הפשט מצד ההכרח וביארו הה״א לאמת הדבר כמו (מ״א כ״א) הרצחת גם ירשת. ולדעתנו יתבאר המאמר פשוט ויהיה הה״א ה׳ השאלה כמשפטו תמיד וגם המשך הפסוקים יתבארו על נכון ונקדים לזה מאמר הכתוב (שם י״ג) אחר הדבר הזה לא שב ירבעם מדרכו הרעה וישב ויעש מקצות העם כהני במות החפץ ימלא את ידו כו׳. אשר לכאורה דברי הכתוב סותרים זא״ז כי מתחלה אמר ויעש מקצות העם כהני במות שמשמעו שבחר בהחשובים שבהם כמו שבא ביאורם על מאמר בקצה המחנה בקצינים שבמחנה וכמו שזכרו המפרשים והשכל מחייב כך שלא לכהן בלתי אנשים מעולים וחשובים ולבסוף אמר החפץ ימלא את ידו כו׳ שההוראה שנתן רשות לאמר מי שירצה ימלא את ידו ויהיה כהני במות אתמהה. והנראה בעיני כי באמת תפס לשון ראשון ולא בחר כ״א בהחשובים (כי האף אמנם שהמרי והזדון היה טמון בחבו עכ״ז הלא היה צריך להחניף את העם ולצאת ידי הבריות שלא לקחת לעבודת הכהונה בני בלי שם) אבל הכתוב בא להבינגו איך ומה מלאה ידו להטעות את חכמי דורו בהפרת ברית הכהונה אשר מעולם לאהרן ולזרעו אחריו מדור דור ולבחור ולקרב אישים זולתם. וזאת אשר דבר על לבם הלא לכם לב לדעת כי רחוק מאד להיות החשיבות באדם להתקרב אצל הקדוש ב״ה מצד הירושה היינו בעבור שאבותיו היו גדולים וטובים בעיני ה׳ ית׳ שהוא נגד השכל ונגד הקבלה כי באמת הכל תלוי בכח הבחירה אם להתקרב ואם להתרחק כמליצתם ז״ל כתר תורה מונחת כו׳ (יומא ע״ב ב׳) *) וא״כ היתה טענתו מוצלחת מאד לפתות את ההמון להטות אחריו להפר הכהונה מזרע אהרן לאמר אחרי כי החשיבות אינו מצד הירושה מהאבות והוא דבר התלוי בחפץ האדם ובחירתו א״כ החפץ ימלא את ידו והן בטענה זאת החליק אל ההמון עד שהאמינו בדבריו וקבלום. אמנם פשר הדבר ההוא מבואר לאמתו בדבריהם ז״ל (פ׳ אמור) וז״ל הה״ד יראת ה׳ טהורה עומדת לעד מיראה שנתייראה אהרן מלפני הקדוש ב״ה זכה ונתנה לו הפרשה הזאת שאינה זזה ממנו ולא מבניו כו׳. הורו לנו בזה כי באמת לא בחר הקב״ה בזרע אהרן אפילו אם יהיו רשעים כמאמר כי מכבדי אכבד כו׳ כלומר בהכרח הדבר תלוי בבחירת האדם ויראתו הטהורה ומעשיו הטובים אבל עילת הדבר מה שבחר באהרן וזרעו וכרת עמהם ברית עולם הוא כך. כי הנה כבר ידענו שכמו שטבע האדם בעניני הגוף ממוזג כח האב בגוף הבן וע״פ רוב טבע האב והבן שוים בעניני הגוף כן במעלת הנפש וחסרונה תשוה נפש הבן אל נפש האב ונקל לפרי צדיק להיות צדיק כמ״ש בחלק הא׳ בביאור (משלי י״א) תומת ישרים תנחם כלומר תומת האבות הישרים תנהל את בניהם בדרך שדרכו בה הם וזהו ג״כ (שם כ׳) מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו. והנה הקב״ה ראה באהרן כמה טהורה יראתו כמה זכה עבודתו עד שבודאי תתנוצץ היראה הזאת גם בבניו אחריו ויהיו כלם אוחזים מעשי אבותיהם בידיהם בחר בו וכרת עמו ברית כהונת עולם וכעדות הכתוב (ויקרא ט״ז) וכפר הכהן כו׳ ואשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו כלו׳ שיהא צדיק דרכו ללכת בדרכי אביו שע״י כן יהיה ראוי לעבודה נבחרת כזאת. וזהו דברי המדרש יראת ה׳ טהורה עומדת לעד ר״ל לו ולזרעו ולדורות עולם וזהו מיראה שנתייראה אהרן מלפני הקב״ה זכה ונתנה לו הפרשה הזאת שאינה זזה ממנו ולא מבניו כו׳ ומאמר לא זזה נמשך אל היראה שנתייראה אהרן לא תסור מבניו לעולם כי כן משפט היראה הטהורה כי תעמוד לעד. ומעתה הנה לא בחר הקב״ה באהרן לבד ר״ל כי הסתפק עצמו בצדקת אהרן וטובו ויושרו עד כי מאהבתו אותו היתה בריתו אתו גם לבניו אחריו (יהיו איך שיהיו גם צדיקים גם רשעים) אבל כל עילת הבחירה באהרן היא מכוונת כי ממטע תפארה כזאת באין ספק יתנוצצו שריגי קודש ענפי חמד וכמליצת הכתוב לא ימושו מפיך ומפי זרעך כו׳ ועד עולם כי הבנים

ירי עות האהל ישתו

*) **והמופת** ע״ז שלא זכה ישמעאל ע״י אביו אברהם ויצחק לא זיכה את עשו כי אין אצל הקב״ה כ״א מי שבוחר בטוב ומואס ברע וזה מוכרח מכמה מקומות בנביאים ע״ה ובמדרשי חכמינו ז״ל:

ואולי

ישתו מהרי נחלי טוב לרקת אביהם. משל כבעל הכרם שהיו פירותיו טובים להלל מאד לקח שנים או שלשה מהם והביאם לפני המלך וייטבו בעיניו עד מאד מה עשה המלך נתן לו דמי כל כרמו וגם אותו החזיק אצלו והיה מאוכלי שלחנו למען ישמור את הכרם למלך והרואה את זאת יועלה על דעתו שנתן לו המלך את כל הרכוש וכל כבוד הזה בשביל מעט הפירות שהביא בידו כ"א מן המעט הזה הבין חשיבות הכרם בכללו ומה שנתן לו הוא מכוין בעד כל הכרם וכל הפירות שיעלו בו לעולם, הנמשל כבר מובן:

ומעתה מה נמרצו דברי איש אלהים שלפנינו ויאמר אליו כה אמר ה' הנגלה נגליתי אל בית אביך כו' ובחור אותו מכל שבטי ישראל לי לכהן כו'. כלומר כלום בחר רק באהרן לבד אפילו אם יהיה זרעו רשעים יספיק עצמו באהרן וזכותו לא כן הדברים כי אם שבחר באהרן להיות זרעו מסוגלים להתהלך לפני ה'. וזהו אמור אמרתי ביתך ובית אביך יתהלכו לפני עד עולם ועתה נאם ה' חלילה לי כי מכבדי אכבד כו' כלומר אחרי אשר שבתם מאחרי ה' ותבעטו בעבודתי חלילה לי מעתה להתערב בכם כי רק מכבדי אכבד ובוזי יקלו, **והבן**:

פרשת תשא

וידבר ה' כו' כי תשא את ראש בני ישראל לפקדיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' כו' ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. הנה מהראוי לשום לב בזה איככה ימשך הנגף מסבת המספר ומה סכנתו. ובמדרש כי תשא אמר לו הקב"ה למשה חייבין לי ישראל מה שלוו הימני שנאמר כי תשא כמה דתימא כי תשה ברעך אמור להם שיפרעו מה שהם חייבים לי כו' ואשלמה להם שנא' (הושע ב') והיה מספר בני ישראל כחול הים כו'. והמאמר סתום מאד אין מהצורך להעיר בו ורגע אדבר בביאור משנתם ז"ל (סנהדרין צ') כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר ועמך כלם צדיקים כו' נצר מטעי כו' אשר הרב בעל מדרש שמואל זלה"ה התעורר בזה מאין יתעורר הקורא להשתדל בעבודת השי"ת אחר שכבר נכון לבו בטוח בדברי חכמינו ז"ל כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שההוראה שיש חלק עוה"ב לכל אחד ואחד גם מבלעדי יגיעה כלל וא"כ מה בין עובד ה' לאשר לא עבדו א). אבל הענין מובן פשוט עם מ"ש ז"ל (אבות ג' ט"ז) הכל צפוי והרשות נתונה כו' וזה יתבאר כאשר נתיר ספק גדול בענין הגלות אשר לפי ההוראה מדברי הנביאים כל עיקרו הוא כמו מאסר ובית הכלא לאסרנו עד אשר נשוב מדרכינו הרעים והנה הנחמות היעודות סותרות המורא כי אחרי שמובטחים אנחנו מאת אבינו ית' כי לא לנצח יריב ולא לעולם יטור ויוסיף שנית ידו וגאל את ממכר בניו א"כ אין הגלות מכריח אותנו אל התשובה. אמנם הבנת הדבר הוא כך כי ההבדל בזה הוא בין הכלל והפרט הנגע עצמך כי כל עיר ועיר יש לה ב' שמות יחידים והוא שם הפרט וראשי הקהל הוא שם הכלל היינו הממונים על ההמון להשתדל בצרכיהם ולעסוק בתיקוניהם. והנ"ת כי לפעמים תמצא עיר שפרטיה עשירים כל אחד בפ"ע והקהל יהיו דלים ורקים היינו שאין להם מעות מיוחד אל הכלל וכאשר יקרה להם עסק הצריך אל הכלל לא יהיה בידם על הוצאות אפי' פרוטה אחד ולפעמים תמצא בהיפך אשר בפרטות יהיו כלם עניים ואביונים והקהל יהיו עשירים כי יש להם איזה הכנסה השייכת אל הכלל ולא אל הפרט והאמנם כי מאישים הפרטים נעשה הכלל עכ"ז לא יתפאר היחיד בהון המיוחד אל הקהל כי אולי לא יאבו בו עוד אל ההתמנות הזה להיות ממונה על הכלל לראש וקצין ועוד אין לו דבר עם הכסף הזה. כן הדבר בענייננו כי כל הברכות והנחמות היעודות נאמרו אל כלל האומה הנבחרת ולא על אישים פרטיים ולכך אין הרכוש הזה רשום ומיוחד אל הפרט זולת אל הקהל היינו כלל האומה בלתי אם יזכה כל אחד את ארחו להיות מאנשי הקהל יהיה בכלל מקבלי הנחמות ואם לא יתפרד ויצא מן הכלל ויזכו המצויים בלעדו *). וכמו

*) **ואולי** שזהו הרצון במאמר רז"ל (סנהדרין צ"ח) אין בן דוד בא אלא או בדור שכולו זכאי או בדור שכלו חייב. והוא לפי מה שהנחנו בפנים כי האמנם גאולת ישראל לא ישקר בברית הבטחתו ויקיים כל הנחמות שיעד על פי נביאיו הקדושים עכ"ז אין ההבטחה הזאת כ"א על הכלל שעתידים ישראל להגאל ולבא לארצם הקדושה אבל לא נתברר מי ומי ההולכים כי הדבר תלוי בתשובה ובזולת התשובה אין היחידים בטוחים מאומה כל אחד בפ"ע שלא יתקיים מאמר ולקחתי אתכם אחד מעיר כו' וכבר תיקן דהע"ה תפלה ותחנה מיוחדת בעבור היחידים כי אמר בלשון יחיד (תהלים י"ג) עד אנה ה' תשכחני נצח כו'. ומעתה הקרוב לומר כי רז"ל החליטו כן אין בן דוד בא כו' בהיות באמת חפץ השי"ת לבלתי ידח ממנו נדח וא"כ אם יבוא בן דוד בדור שמקצתם צדיקים ולא כולם פן ידחו הבלתי טובים ולא יגאלו רק הצדיקים לבדם אבל בדור שכולו חייב ולא יגאלו רק מחמת שכרת קיום שבועתו אם כן יזכו כלם בשוה וזהו או בדור שכולו זכאי או בדור שכלו חייב, והבן:

שפת היריעה

א) וחוץ לדרכנו יתכן עוד בכוונת המשנה שאת לשוכיח את האדם בהוכחה גדולה ולזרזו על שמירת התורה והמצות בכדי שלא יאבד מה שבידו כי הנה אם תאמר לאיש מסכן ודל שלא טוב לו שיך להסתפק במעט מן המעט עד כי תקבץ על יד הון גדול לבנות בעצמך בנין מפואר או חומה גבוה באין ספק לא יאבה ולא ישמע אליך לדחוק עצמו על זה כי אין כלל מדרך הטבע להצטער על שלא זכה להומה נשגבה ויענה ויאמר לא טוב אנכי מאבותי וכאשר שתגוררו הם אתגורר גם אני לא כן מי שיש לו חומה מה שהנחילו אביו ותאמר לו מה לך להסתפק בחיי צער עבור ביתך ותחיה עצמך בריוח שלא יענה ויאמר לך חלילה לי מתת נחלת אבותי. כן הדבר במשנה בשכר לעוה"ב כי אם יבעיתו את האדם לאמר שמור התורה והמצות ותגבה עי"כ לבנות

וכמו שאמר ית' למשה הרף ממני כו' ואעשה אותך לגוי גדול כו' כי אין מעצור לה' מהסתפק באישים אחדים הכשרים שבהם שיש די לקיום העולם בהם לבדם. וזהו הכל צפוי והרשות נתונה כלומר רשות ביד כל אחד להתקרב ולהסתפק אל הכלל להיות נמנה ומושגח בהשגחה המוגבלת ליראי ה' ולחושבי שמו. וזהו ממש כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר ועמך כלם צדיקים כו' והבן. כלל הענין חשיבות ישראל היא בשתים, א' חשיבות כל איש בפרט באם הוא שלם במעשיו ומדותיו ככל חקות התורה, והב' הוא ענין נפלה ונשא מזה היינו מה שאנו נחשבים לעם א' כמ"ש אתם נצבים היום כלכם כו' עד למען הקים אותך היום לו לעם. וכמו שהפליג המשורר ע"ה ואמר (שיר ב') ודגלו עלי אהבה ר"ל שעשה הקב"ה מכל ישראל בית נאמן מורכב מחלקי אישים הפרטיים וקרא לנו בשם בית ישראל ובהוראת מאמרי השיר הנבחר הזה שמפליג בשבח מהללנו ממש ע"ד השבח הראוי לבנין מפואר בית המלכות וכמ"ש (שם א') קורות בתינו ארזים כו'. ובהיותנו בבחינה הרמה הזאת אין ערך ותכלית אל חשיבותנו בעיניו ית' והוא בתוכנו כבעל הבית המתכבד ויושב בביתו ומתפאר בממשלתו אשר לא כן אנחנו היום בזמן הגלות כמו שאמר המן (אסתר ג') ישנו עם אחד מפוזר ומפורד כלו' כל חשיבותם אל השם על היותם עם אחד כלולים זה בזה ולא כן עתה שהוא עם מפוזר ומפורד:

ודע כי בהיותנו במדבר היינו משובחים מצד ופחותים מצד היינו כי בפרטות לא היו היחידים חשובין כל אחד בפ"ע ולא היו במדרגה המעולה המחוייבת כפי התורה כי יצאו ממצרים ערום ועריה רק בכללות במה שאנחנו כלולים ונקראים עם אחד בבחינה זאת חשבנו אלהים ית' לסגולת העמים כלילת היופי. והיינו דומים ממש לאיש שלקח עצים בהקפה מזה עשרה ומזה עשרה ועשה לו בנין מפואר יקר הערך עד מאד ובאין ספק גם אם יכיר כל אחד את שלו אין שורת הדין נותן שיקלקל ויהרוס את ביתו למען יקחו איש איש עציו ואבניו ועכ"ז כאשר יהרוס הוא עצמו ויסתיר את ביתו לשעה קלה לבונת איזה תיקון לחזור לבנותו בתבנית אחר וכדומה מהתיקונים הנה מיד בהיות הבנין מפורד ומהורס ועציו ואבניו שטוחים ונחים על הארץ אם יבואו הבעלים וכל אחד יכיר את שלו ודאי כי לאל ידם לקחת את שלהם ע"פ המשפט באין מוחה ומעכב כלל. כן הדבר באומתנו הנבחרת כי בההשקפה על כל יחיד בפרט הנה כל נתח וכל חלק מן הכלל בלתי נראה יפה והם כלם בעלי חובות למקום ב"ה בלתי התחברותנו והיותנו לעם אחד כלולים בהרכבת הבנין היא הסבה המגבהת ערכנו והמחשבת בית תפארתנו כידוע אשר בהשקפתו יתברך על כלל האומה לעולם יעלו חן לפניו ולכן ההרכבה הזאת והבנין הזה יגן עלינו מכל שטן ופגע גם בפרטי החלקים כי בהפקד החלקים כי נהרס הכלל א):

ומעתה לא נפלאת היא מה שיש לדאוג על סכנת הנגף בעת המספר. כי כשהם נמנים יהרסו אז את הכלל למשפחות ולבתים ולגברים היינו כי יתראה כל אחד בעת ההיא בפני עצמו ולכן יש לחוש בשעה ההיא מפגיעת המשטינים. וזהו שצותה התורה כי תשא את ראש ב"י לפקודיהם ונתנו איש כופר נפשו לה' כו' ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם. וזהו שביארו במדרש אמר לו הקב"ה למשה חייבין לי ישראל (פי' היחידים) אמור להם שיפרעו מה שהם חייבין לי. וזהו שסיימו ז"ל ואשלמה להם שנאמר והיה מספר בנ"י כחול הים כו' והוא כי הנה לעת כזאת שאנשי ההמון בלתי שלמים המנין מקטין אותנו וממעיט חשיבותנו כי כל זמן שהבנין עומד מורכב ומחובר בנוי לתלפיות קרא ה' שמנו כלילת יופי סגולת העמים שאין ערך לחשיבותנו

שפת היריעה

לקנות לך חלק בעוה"ב לא יחרד כ"כ על שמירתם ועל עשייתם מה שאינו כן אם תאמר וו שיש לו בודאי עוה"ב רק שמצווין לו להזהר שלא לאבד מה שבידו באין ספק יתלבב להשתדל בשמירתו בשבעה עינים. וזהו לחות לשונם ז"ל כל ישראל יש להם חלק כו' הנה בכוונה פרסמו הדבר הזה למען העיר לב האדם לחוס על חלקו שבידו להזהר בשמירתו. וזהו מאמר רז"ל (ויקרא רבה ל"ב) סביב רשעים יתהלכון סביב לצדיקים הרשעים מהלכים כו' ורואין את הצדיקים יושבים בשלוה בתוך ג"ע נפשם מהמעלה עליהם כו' וה"א סביב רשעים צדיקים מהלכים היינו שמראים להרשעים חלקם בג"ע שאבדו ומכרו להצדיקים כמאמר (חגיגה ט"ו) זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע ואחרים אומרים להיפך שמראים לצדיקים חלק הרשעים בגיהנם וזה ג"כ סובב על מאמרם ז"ל (שם) לא זכה נוטל חלקו כו' בגיהנם:

א) ודע כי כמו שהכלל מגין על היחיד בהיותו נכלל עמהם גם אם בפני עצמו אינו חשוב כל כך כן להיפך היחידים שאינם חשובין ממעיטין ומקטינים ערך החשובין השלמים כי זכות מעשיהם יתחלק בין הכלל כמארז"ל (במדרש פרשתנו) כשהן עולין גדוליהן עולין עמהם וכשהם יורדים גדוליהן יורדין עמהם. ובזה יש לומר טעם נכון בדברי רז"ל שהעליטו ואמרו (חולין ז') גדולים צדיקים במיתתן יותר מבחייהן והיה הטעם בזה ממש כאנשי הצבא אשר למלך חילו ופרביו יש ביניהם אשר חוק החק שיש להם מאת המלך מן המזון והבגדים אין להם דבר משלהם רק יאכלו את חוקם מן הכלל ולפעמים נמצא ביניהם אישים אחדים אשר בהיותם לעצמם המה עשירים גדולים יותר ממי שלמעלה מהם היינו השרים והשלטונים בהיות להם בפרים ועיירות ולהם אמרכלאות וקניינים ועבודה רבה וכדומה ועתה בהיותם בין כלל הצבא לא ילבשו ולא יתנהגו לפי תפארת רום ערכם והשגת ידם בלתי כפי המגיע להם מן הכלל וחלק כחלק יאכלו ולא יתגרו זולת כתגורת הצבא בכלל. אבל הנ"מ באם ימבטל הכלל ויל[ך] כל אחד לביתו אז הראה החילוק והיתרון הגדול אשר להעשיר על העני כי העני בשובו לביתו עוד יתמעט ערכו ממה שהיה ולא יראה את כל מאומה בידו והעשיר יתעלה בערכו ממה שהיה כי בא אל אחוזתו אל כל מיטב קניינו והון סגולתו. הוא ההבדל בעצמו בין גדולי הצדיקים ובין כלל ההמון כי האמנה שבהיותם נכללים עם הכלל הנה צדקת הצדיק על ההמון תהיה ופרי מעלליו יאכלו כלם חלק כחלק עכ"ז אין הדבר כן בלתי בעודם כלולים בצבא ההמון שבהכרח אין יתרון לזה על זה אמנם בשובם מן הצבא וילכו לנפשם היינו בגויעתם ואסיפתם הנה בית העליון אחוה לפניהם מלא כל טוב אשר מלאוהו בחיים ויתעדן כל א' כרמוס[?] ... שסגל והשבע נפשו בצחצחות הוא לבדו ואין זרים אתו והנו גדולים צדיקים במיתתו יותר מבחייהן והענין נכון:

לחשיבותנו וליקרת ערכנו בהיותנו בגדר המעולה הזה משא"כ בהיותנו יחידים שע"כ נתחייבנו בכסף כפורים לכפר על נפשותינו. אמנם לעתיד אי"ה שההבטחה קיימת לכל יחיד שיהיה חשוב בפ"ע כפלי כפלים מחשיבותם עתה בין הכלל כמאמר (ישעיה ס') הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום וע"ד שבא ביאורו בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת תבוא וא"כ בזמן ההוא יהיה המספר סבה עצומה להגביה ערכנו ולהרים קרננו למעלה ראש כי כל א' בפ"ע יתראה בהודו והדרו. וזהו שהבטיח יתברך לחשה במאמר שלפנינו חייבים לי ישראל אמור להם שיפרעו מה שהם חייבים לי והיתה הבטחתי בזה ואשלמה להם היינו כי לעתיד יהיו במדרגה שיתפקדו בלא פדיון. וזהו שמבאר הטעם שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד ולא יספר יען כי במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם כלומר אותו הדבר שהיה מזיק להם מלפנים היינו בצאתם מן הכלל להתראות כל אחד בפ"ע לא היו נחשבים לכלום והיו צריכים לפדיון ובד"ז יאמר להם בעתיד בני אל חי שהוא מאמר המורה על המעלה היותר רמה ועל המדרגה הגבוה מעל גבוה שנהיה בה ב"ב, והבן:

ראה קראתי בשם בצלאל בן אורי כו' ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובתבונה ובדעת ט', עי' בק"י קהלת על מאמר כי יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת:

מדרש כתיב (איוב כ"ב) והיה שדי בצריך עשה אותו בצרך שיהיה עמך בצריך שמגיע אתכם שנאמר עמו אנכי בצרה. ובילקוט (תהלים כ') יענך ה' ביום צרה זשה"כ יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אמר הקב"ה בשעה שמגעת צרה לישראל והם מבקשים אותי יהיו משתפים כבודי עמהם באותה שעה אני עונה אותם שנאמר יקראני ואענהו למה עמו אנכי בצרה. ונאמר בביאורו בשנמתיק תחלה מאמר המשורר ע"ה הנ"ל יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ישלח עזרך מקודש כו'. וכלל הענין כך הוא כי ידענו מפי סופרים וספרים שאנו מחוייבים ליחד כל תפלותנו (ביום הנאות והמוכשר לתפלה) רק על קבוץ גליות ועל בנין ביהמ"ק. כי זה כלל ידוע שאין אנו סומכים שיעתר לנו ה' בכח וזכות התפלה שאנחנו מתפללים כי אין מעשינו ראוי לזה כלל אבל כל בטחוננו הוא תפלת האבות הקדושים שקיימו היערוך שועך לא בצר והקדימו והתפללו עלינו שימלא ה' כל משאלותינו וגם אנו נשענים ועל ידי התפלה שאנחנו מתפללים עתה יתעורר כח תפלת האבות וזכות פעולתה. אמנם כל זה הוא אם תפלתנו מכוונת ומתאחדת עם תפלת האבות ובאין ספק הם לא בקשו רק על הטוב האמתי והמתקיים היינו לכונן יהודה וירושלים לא כן אם תפלתנו על עושר וכבוד וכדומה מהדברים הבלתי טובים בהצלחתם ובתכליתם איך אם כן תפגעינה התפלות זו בזו ואיך תפגשנה ואם כן לא נפעול מאומה. וזהו מאמר המשורר יענך ה' ביום צרה בתנאי ישגבך שם אלהי יעקב כלומר שתהיה תפלתך שוה לתפלת האבות ומבאר בעצמו שכל תפלתך תהיה שישלח עזרך מקודש. וזהו מאמר הילקוט יענך ה' ביום צרה זשה"כ יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה כלומר כל עיקר רצונך יהיה שאצעק על מה שגם אני בצרה כמוך היינו שלא תצטער בלתי על גלות השכינה. וזהו אמר הקב"ה בשעה שמגעת צרה לישראל והם מבקשים אותי יהיו משתפים כבודי עמהם כלו' שיתפללו על דבר אשר גם הקב"ה שותף בצער ההוא *) וזהו באותה שעה אני עונה אותם שנאמר יקראני ואענהו כו' וכביאורנו. וזהו דברי המדרש שלפנינו והיה שדי בצריך עשה אותו בצרך שיהיה עמך בצריך שמגיע אתכם והוא מבואר כמו שביארנו. (ואולי יתכן עוד בכוונת מאמר זה שאינו ע"ד ברכה. ושבח מאת ה' אבל בגדר פקידה שיהיה כל עסק האדם בתורה ובמצות וממילא בטוב לו הוא מטיב מעשיו ואם יחסר מזונו או יחלש כחו תתחסר מלאכתו ובזה הוא מקיים עמו אנכי בצרה, והבן):

עוד ביאור על דברי המדרש הנ"ל בהקדים מאמר המשורר (תהלים ל"ד) דרשתי את ה' וענני כו' הביטו אליו ונהרו וכו' זה עני קרא וכו' ומכל צרותיו הושיעו. ביאור הדברים דע כי צרכי האדם מה שהוא צריך לבקש עליהם מאת הש"י בכלל הם ב' סוגים צרכי הגוף וצרכי הנפש ויש בסוג הב' הזה תפלה על גלות השכינה הקדושה ועל חילול כבוד שמו וכבוד תורתו והעדר העבודה מבית אלהים. ומשני טעמים יש להאדם לעזוב עניני הגוף ולשום עינו ולבו להתפלל רק על צרכי הנפש, א' מחמת הבושה הגע עצמך באם יגמול אחד חסד עם רעהו הדל בתתו לו חפציו היקרים למען יעשה אותם משכון ללוות עליהם כפי צרכו ודאי מהראוי אשר גם הפרוטה הראשונה הבאה לידו ילך ויתן להנושה בו למען לפדות משכון רעהו ולהחזירו לבעליו ובאם יקרה שישיג מעות ויוציאם על צרכי ביתו וכדומה אז די לו בושה וכלימה כי איך יוכל להתראות לפניו מעתה. הנמשל מבואר מעצמו כי כבר דרשו ז"ל משכן משכן שנתמשכן שני פעמים בשביל עונותיהם של ישראל היינו בהשקפתו יתב' בפני הדור כי הם דלים מזכות ריקים מכשרון הטה אליהם חסד ונתן להם כל מחמד עינו למען יעשו אותו משכון להמציא להם ע"י רווחה. וע"כ מהראוי

א) ודע כי מה שאמרו ז"ל שתפו צערי עמכם ענין השיתוף כך הוא משל לבן בליעל שנתפס לבית הסוהר ואביו היה צדיק וישר אשר כל שומע זאת היה מוריד דמעות והיה מקונן עליו לאמר הנה אביו החסיד יושב ומתאבל על בנו יחידו (כי כן טבע האב להצטער בצרת בנו יהיה באיזה בחינה שיהיה) והיו מקוננים על צרת האב יותר מעל צרות הבן. הנמשל כי מבואר שהקב"ה מרגיש בצערן של ישראל יותר ממה שהם מרגישים וא"כ הלא ראוי ונכון להצטער ולקונן על גלות השכינה הקדושה וצרתה יותר מעל צרותינו כי כ' הנדיה ואנחנו החייבים:

אשר בכל עת רצון לא נשים מגמתינו לבכות ולהתפלל על זולת רק להשתדל לפדות המשכנות ואם נעזוב הבקשה ההיא ולא נבקש רק צרכי הגוף די בזיון וקצף. והטעם הב' יובן ג"כ ע"פ דמיון להולך בדרך והיה צמא מאד למים לשפה נעשה רעב ומי"כ נשכח ממנו כי הוא צמא ויהי כבואו לעיר סר אל בית עשיר וראה שם שלחן ערוך בכל מאכלים טובים ומשקים יקרים ויאמר בלבו אם יחליט לבקש מאת הבעה"ב לתת לו לחם לשבור רעבונו הלא ישאר צמא ואם יבקשהו לרוות צמאונו יהיה רעב מוטב להתנפל לפניו שיזמין אותו על שלחנו ושם ימצא כל משאלות לבבו והיתה נפשו כגן רוה. הנמשל כי לע"ע היינו כעדת עניים הבלתי מזומנים על השלחן כי השלחן ערוך מאת המקום ב"ה רק לפני האומות כי להם נחלת שדה וכרם מטל השמים ומשמני הארץ וזולת מה שעלינו לבקש על המזון ופרנסת הגוף עוד אנחנו רעבים גם צמאים לשכינת עוז יתב' ולבית מקדשו כמאמר צמאה לך נפשי כו' ואם נייחד בקשתנו על דבר מצרכי הגוף הנה לא יהיה בידינו בלתי הדבר ההוא אמנם כאשר נבקש על קיבוץ גליות ועל בנין בה"מ שזהו ממש כאב המחזיק בנו על שלחנו אזי הבקשה ההיא כוללת הכל. והן על הב' טעמים האלה דיבר המשורר ע"ה ואמר דרשתי את ה' וכו' כלומר השליך כל צרכי גופו מנגד ולא שאל בלתי על השראת השכינה בתוכנו ועל קיבוץ גליותינו והיה פועל בזה ב' פעולות א' הביטו אליו ונהרו כו' הוא הטעם הא' כי גדולה הבושה מאד אל השואל צרכי הגוף ועוזב צרכי הנפש כמו שזכרנו משא"כ השואלים האלה הביטו אליו ונהרו והב' זה עני קרא ופי' ומכל צרותיו הושיעו כלומר כי תפלה כזאת היא כוללת הכל וזהו דיוק ומכל צרותיו הושיעו. אמנם יש עוד פעולה גדולה ורבה מאד באם יעשה האדם עיקר תפלתו על התכלית המעולה היינו שיתעלה כבוד שמו ית' וכבוד תורתו ויניח צרכי הגוף והפעולה הצומחת מזה מבוארת במאמר השם ית' אל שלמה (מלכים א' ג') יען אשר שאלת את הדבר הזה וכו' ולא שאלת לך עושר וכו' ושאלת לך הבין לשמוע משפט וכו' הנה נתתי לך לב חכם וכו' וגם אשר לא שאלת אתן לך כו' ומעתה אין ענה הוגנת יותר מזאת. וזהו זה עני קרא וכו' ומכל צרותיו הושיעו ר"ל יען שהיה מניח את צרכיו ולא ביקש עליהם ולא דרש כי אם עילוי כבודו יתב' יעשה בו כמשפט המתפלל על חבירו והוא צריך לאותו דבר וכו'. וזהו מאמר המדרש עשה אותו כלך כלו' שלא תתפלל כלל על צרת עצמך בלתי על הצער המגיע אותו יתב' ותרויח בזה שיהיה עמך כצריך משא"כ אם תתפלל רק על צרכי גופך והבן:

אך את שבתותי תשמורו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדישכם. א)

דע כי עבודתנו את השי"ת מיוסדת אצלינו שיקבל האדם על עצמו להיות ראשיתו מצער ואחריתו ישגא מאד היינו כי המצות המה כבדות בעת עשייתן וקיומן ואינן ערבים ומתוקים אל עושיהן כמעשים המפיקים קיום הגוף והצלחתו אשר מלבד פעולתם אל קיום האדם עוד המה ערבים ונעימים לעסוק בהם כמו האכילה והשתיה והשינה והטיול וכדומה מחפצי הגוף. וראוי היה שגם מעשי העבודה יהיו בגדר זה אבל אמתת קבלתנו היא מבוארת בדברי הרב המורה זלה"ה (בא' מא') כי מתחילה קודם שחטא האדם היה ענין זה במעשי המצות אבל נשתנו מסבת זוהמת הנחש להיות מדתן מר בתחילתן ומתוקים באחריתן. והמופת ע"ז שהיה כן בתחילת הבריאה הוא מבואר פעמים רבות בתורה ובנביאים ומל ה' אלהיך את לבבך וכו' לאהבה וכו' ובנביא והסירותי את לב האבן מבשרכם וכו' היינו כי לעתיד ימתיק הקב"ה בפינו טעמי המצות ויהיה מוחש ערבותן כדבש למתוק. ואם לא שהיה כן כבר קודם החטא לא היה הכתוב מייעד אותנו ע"ז כמאמר אין כל חדש תחת השמש היינו כי לעתיד לא יחדש דבר רק יתוקנו כל הקלקולים אשר היו מסבת החטא וכמו שנתבאר בחבורנו (קול יעקב קהלת). אמנם מצות שבת עוד היא נשארת על צורתה הראשונה היינו שמצות שבת עוד היא להתענג בתענוגים לאכול ולשתות וללבוש בגדי כבוד ולקבל שכר ע"ז והטעם כי בשעה שחטא אדם הראשון עדיין היה השבת רק בכח ולא יצא או אל הפועל. ונסביר את הדברים ע"פ דמיון לסוחר אחד שהביא כתא סחורה יקרה עד מאד לעשות מלבושים לבע הרך ונתן כל הסחורה אל

א) ובגמרא (שבת י') אמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב בנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנאמר לדעת כו' רב חסדא הוה נקט בידיה תרתי מתנתא דתורא אמר כל מאן דאתי ואמר לי שמעתתא חדתא משמיה דרב יהיבנא להו נהליה אמר ליה רבא בר מחסיא הכי אמר רב הנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו שנאמר לדעת כי אני ה' מקדשכם יהבא נהליה אמר חביבין עליך שמעתתא דרב כולי האי א"ל אין א"ל היינו דאמר רב מילתא אלביבייהו יקירא. והסוגיא נשגבה וכי לא היה לו שמעתתא אחרת משמיה דרב רק זאת ואם כי יבא לסגיד הלכה אחרת פן לא תהיה חדשה אצלו מאין החליט על הלכה זאת שתהיה אצלו חדשה. ב' לבתר דיהיב ליה שאלו חביבין עליך שמעתתא דרב מדוע לא שאל לו תחלה. ובקרוב לומר כי רבא היה שונא מתנות כר' זירא (חולין מ"ב) ועכ"ז רצה לומר לו שמעתתא דרב ואמר לו זאת עפ"כ ישנה היא אצל רב חסדא כי היה קשה לו בלא רב חסדא תלמידו של רב הוא ודאי יודע הרבה שמועות משמו או מרב ששמע דבוא אמרי דבי רב ומדוע ישתוקק כ"כ לשמעתתא דרב כי בני אדם ישתוקקו רק לדבר חדש לא אל מה שכבר הורגל בו ומינהא אלביביה יקירא לא הסיק אדעתיה, לכן חשב רבא כי רב חסדא רוצה לתת מתנה בעלמא רק שלא לבייש את המקבל תלה הדבר בשמעתתא חדתא למען יחשוב המקבל כי יתן לו זאת בשכרו. לזה קפץ רבא ואמר הכי אמר רב בנותן מתנה לחבירו צריך להודיעו ועכ"ז ישנה נהליה כוכיח רבא מזה כי בע"כ שמעתתא חדתא היא אצלו כי לולא כן היה לו לר"ח לומר לרבא שמתן מתנה בעלמא. לכן ישה שאלו עתה חביבין עליך שמעתתא דרב ר"ל בלא אתה רצית נסה וכעודו כמתפלא עליו השיב ואמר היינו דאמר רב מלתא אלביבייהו יקירא:

בחייו וראשון ראשון שנגמר הביא אל העלם הזה ילבשו ויהי הוא מתהלך בחוצות וברחובות להתהלל בכן ולהתפאר בהודם והדרם פגע בו עלם אחד ודחפו אל מקום חמר ונשחתו כל בגדיו והוד פניהם קלקל רק מלבוש אחד האחרון אשר עוד היה ביד בעל מלאכה ולא יצא אל הפועל נשאר עומד ביפיו וכשנגמר גם הוא הזהיר אותו אביו לאמר הזהר במלבוש הדר זה לבלי הכתם אותו למען ישאר ביפיו והדרו כי הוא לבדו יהיה לך לעד על כל הבגדים שאתה לבוש בהם כי כולם היו באותו יופי רק עבר עליהם איזה קלקול רע מלמעלה. הנמשל כל ששת הימים נשתנו מסבת זוהמת הנחש לבלי יערב לנו מעשי המצות ולבלתי יהיה מורגש אצלינו מה מנועם מתיקות ישרם וטובם רק המלבוש המיוחד היינו יום השבת אשר עדיין היה בכח ולא יצא אל הפועל בעת שחטא אדה"ר והיה אצל הבע"מ הקדוש יתב' ולכן אליו לא הגיע הפסד ונשאר עומד ביפיו ותארו הראשון היינו שהמצות ערבות בו בעת עשייתן וטובות גם באחריתן. וזהו דיוק מאמר (ואתחנן) שמור את יום השבת לקדשו (שהוא גם עתה באותה בחינה עצמה) כאשר צוך ה' אלהיך כלומר בצלמה ובתבניתה ולא נשתנית מאומה. וזהו נחות מאמר אך את שבתותי תשמורו ממש כאשר האב מבקש פני בנו הנ"ל אך את המלבוש הזה שמור לי והטעם כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני מקדשכם וכביאור הילקוט בעוה"ב כלומר הערבות במצות אשר אני מבטיח לעוה"ב תוכל לקחת אות על זאת מיום השבת אשר כל נפש טהורה מבחנת זאת כמה נעמה מצוה זאת גם לחושים הגסים והבן:

ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו. מדרש כך פתח ר' תנחומא ב"א לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים מהו כן אמר ר' נחמיה אפילו בשעה שאנו עושים את הצדקה מביטים אנו במעשים שלנו ויש לנו בושת הפנים. הנראה בהבנת המאמר בהקדים מאה"כ (דברים כ"ו) כי תכלה לעשר וכו' ואמרת וכו' בערתי הקודש מן הבית וגם נתתיו ללוי ולגר ליתום ולאלמנה ככל מצותך אשר צויתני ודרשו ז"ל שמחתי ושימחתי בו. ובמדרש (ב"ר פ"ח) בשעה שבא הקב"ה לברוא את האדם נעשו מה"ש כתות כתות וכו' חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים אמת אומר אל יברא שכלו שקרים והדבר פלאי להיות למעלה פלוגתא רחוקה כל כך. אבל לבוא אל הענין נחקורה נא במה שהפליג הכתוב במצות מעשר וכתב בה ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך אתה והלוי והגר כו' אשר לכאורה לא ידענו מה מצוה יש בשמחתו פה יותר משאר המצות אשר בתורה. והנראה עם מה שידענו מהחסיד ז"ל (בחוה"ל שער הב') שנתן טעם על היות אדם מחזיק טובה לאותו שעשה עמו טובה והקב"ה מטיב לאדם בתמידות עושה עמו גדולות ואין חקר ואינו מעיר את לבו להודות לה' על חסדיו. ואמר שהסבה בזה הוא מה שנתגדל האדם בהם מנעוריו והוא מורגל בהם מעודו כמאמר ואנכי תרגלתי לאפרים וכו' ולא ידעו כי רפאתים כלומר התרגלם בטובות הוא סבה שלא ידעו ולא ירגישו טובת המטיב ע"ש (וכבר הארכנו בזה לבאר כמה מאמרים בחיבורנו קול יעקב איכה על מאמר זכרה ירושלים). וקרוב לומר שזה הוא הרצון במאמר (דברים כ"ח) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל ועבדת את אויביך וכו' גם מאמר המקונן (איכה א') זכרה ירושלים ימי עניה ומרודיה כל מחמדיה אשר היו מימי קדם בנפול עמה ביד צר ואין עוזר לה. כי הנה המשכיל מפלס טובותיו במאזני בחינתו להרגיש בטובת ההשפעה מאת הטוב והמטיב ית' בכל עת ובכל רגע והם אצלו בבחינה כאלו המה חדשים אצלו בכל פעם וכאילו לא ראה טובה מימיו ולכן יחייב עצמו להודות לה' חסדו וטובתו. לא כן מי שהתמדת הטובה מפרעת אותו מהרגיש בה כראוי ואינו מכיר חסד ה' כ"א אחר שבא עליו צרה וצוקה והשיג הצלתו וישועתו כי כן משפט הרגשת האדם להרגיש בטובת המטיב ותועלתו אך טרם השיגו הדבר שהוא נכסף אליו או אחרי שהוא נעדר ממנו אשר אז סעיפיו ישיבוהו להזכירו כל המעלות והחשיבות שהיה בעצם ההוא. וזה זכרה ירושלים וכו' כל מחמדיה אשר היו מימי קדם (רק) בנפול עמה ביד ואין עוזר לה אך אז התעוררה לזכור כל מחמדיה ולהבחין טוב תענוגיה. והוא ג"כ מאמר דהע"ה (תהלים ס"ג) צמאה לך נפשי וכו' בארץ ציה וכו' כן בקדש חזיתיך לראות עוזך וכבודך וכו' כן אברכך בחיי וכו'. ירצה כי הוא מתודה ואומר כי רק עתה צמאה לך נפשי מחמת היותי בארץ ציה וכו' והנה אני מרגיש טובת שפעתך רק אחר ההעדר אבל טוב היה לי אם הייתי מרגיש זאת בהיותי במקום הקודש בא"י. וזהו כן בקודש חזיתיך לראות עוזך וכבודך כלומר הלא טוב היה לפני בהיותי בקודש לראות ולהבחין כי מידך היינו נשפעים והייתי מרויח בזה כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי כלומר שכל תפלתי היתה רק על זאת שיתקיימו טובותיך אצלי ובזאת היתה התפלה וההודאה על מעמד אחד וזהו כן אברכך בחיי היינו הודאה על העבר בשמך אשא כפי היא התפלה על העתיד (ועי' עוד בחיבורנו על ההגדה במאמר בכל דור חייב אדם לראות א"ע וכו') וזהו תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה וכו' מרוב כל כלו' בהיותך על מעמד השפע וההצלחה לא היית מבחין בטובותיך לשמוח בהם ולהודות עליהם תחת כן ועבדת את אויביך במצור ובמצוק וכו' כלומר אעביר כל טובי מאת פניך ואז תבוא אל ההבחנה וההרגש ותזכור את הטובות הראשונים ותתפלל על בואם:

המורם מדברינו כי האדם ראוי אליו לבחון טובות הבורא המשיגות אליו בתמידות ולפקוח

יען עליהם להכיר בהם רוב פעולתם ולשמוח בתועלתם כאילו השיג אותם מחדש. ומעתה הנה דבר גדול דבר הכתוב במ"ש ושמחת בכל הטוב וגו' אתה והלוי לאמר כי בזמן האסיף חייבה החכמה העליונה את האדם להודות לה' חסדו ולהכיר נדבת המתנדב ית"ש אשר יום יום יעמס לנו כרחמיו וכרוב חסדיו ולמען נסות את הנותן תודה הזה אם הוא בכל לב יהיה המופת עליו השמחה שיהיה שמח וטוב לב בכל הטוב שהשיגה ידו כמוהו כגר כלוי ככהן. לא כמו שאנחנו במדריגה היום אשר העני ישמח בפרוטה שהוא משיג והעשיר אינו מרגיש בשום שמחה אפילו על האלפים שבידו מסבת ההרגל העצום שכבר המה מוחזקים אצלו ויחשוב אותם לחיוב. ולכן דייק הכתוב ואמר ושמחת בכל הטוב וגו' אתה והלוי והגר וגו' להורות שתהיה השמחה מוחשת אצלך ואצל העני בשוה במאזנים ישאו יחד כי השמחה הזאת תהיה לאות ולמופת שאתה מרגיש טובת הי"ת כמשוש בטובות חדשות ולא שתהיינה הטובות אצלך ע"ד ההרגל הבלתי מוחש. וזהו ושמחת אתה והלוי והגר כלומר שלא יהיה שום חילוק בשמחתכם וזהו וגם נתתיו ללוי ככל מצותך אשר צויתני שמחתי ושימחתי היינו כי מעולם לא הייתי מחליט לעצמי שראויים אלי הטובות בדרך חיוב עד שעי"ז הייתי מפליג בשמחה בעת השגת הטובה כמוצא שלל רב וא"כ אחרי היותו מחליט כזאת בקרב לבו ומכיר שהכל בא אליו מאת הקב"ה בחסד ובנדבה אם כן אינו מחליט עליה כי שלו הוא אבל ישפוט בעצמו שאינו רק כשליח מאתו ית' לתת ללוי ולגר וזהו שמחתי ושימחתי. ודע כי הכ"מ בזה היא הצדקה כ"א יחשוב האדם מתנת הקב"ה אליו למשפט אז מה שיתן אל העני יחשבה לצדקה כי משל עצמו הוא נותן אל העני לא כן אם תחשוב מתן הקב"ה לך לצדקה וחסד אז מה שתתן אל העני תחשוב למשפט כענין שאמרו חז"ל תן לו משלו כו'. וזהו מאמר המדרש לך ה' הצדקה ר"ל אתה הוא העושה עמנו צדקה בדרך חסד וא"כ לנו בושת הפנים ומבאר המדרש וכן אמר ר' נחמיה אפילו בשעה שאנו עושים הצדקה מביטים אנו במעשים שלנו ויש לנו בושת הפנים היינו כי חושבין אנחנו עם נפשנו הלא כל הנתינה שלך היא ואין בה משל עצמנו מאומה. וזהו מאמר (תהלים ק"ו) אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת כלומר כל מה שהקב"ה נתן לו הוא חושב אותו לצדקה ועל ידי כן מה שהוא נותן לעני יחשוב למשפט. וזהו ג"כ מאמר (ישעיה נ"ו) שמרו משפט ועשו צדקה כלו' השמרו בנפשותיכם שתהיה הצדקה אצליכם משפט. ומעתה יאורו דברי המדרש חסד אומר יברא שכלו חסדים היינו שהוא עושה עם עניים חסד. ואמת אומר אל יברא שכלו שקרים ר"ל מה שהאדם חושב בלבו שהוא עושה חסד עם העני הוא מנחיל בזה שקר לעצמו להחליט על מה שתחת ידיו שהוא שלו והאמת לא כן הוא כי הקב"ה נתן לו אך בדרך צדקה וא"כ מה שנותן לעני הוא נתן משל הקב"ה ולא משלו מה עשה הקב"ה השליך אמת ארצה היינו כי בחסדו ית"ש הסכים על טעות האדם לאמר כי שלו הוא והחליט לכל אחד להיות אדון ומושל על שלו וצוה עי"ז על החמס והגזל אם יגע אחד במה שיש תחת יד חבירו נקרא גזלן וענוש יענש ולא תמצא כזאת זולת בבני אדם כי במרום אין שום בעלים ואדנות וממשלה כ"א לה' לבדו וכן למטה ממדרגתנו כמו הבהמות והחיות אין לשום בריה בעולם זולת מה שהוא מכניס לתוך פיו וכל הנותר יד כלן שוים בו והקב"ה האציל זאת אל האדם ונתן לכל אחד חלק ונחלה איש לפי פקודתו והוא אדון בעצמו ומושל על שלו :

ומה מתקו בזה דברי המדרש (ריש משפטים) אתה כוננת מישרים וגו' אתה כוננת ישרות לאוהביך וסיים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית. והרצון כי הקב"ה כנן את העולם ביושר היינו כי החליט לכל אחד חלקו מה שיש לזה הוא שלו ומה שלזולתו לזולתו והטעם בזה להצמיח ע"י כן משפט וצדקה להגדיל תורה ולהאדירה. משפט שלא יגע אחד במה שתחת יד רעהו. צדקה מה שיתן אל העני תחשב לו לצדקה כי לולא כן היו נעדרים ב' סוגי מצות האלה כי היה הכל של הקב"ה וזהו אתה כוננת ישרות לאוהביך והטעם משפט וצדקה ביעקב אתה עשית, והבן :

וישב העם לאכול ושתו ויקומו לצחק. מדרש אמר הקב"ה בעוה"ז ע"י שהיה בהם יצר הרע עושין ע"ז אבל לע"ל אני עוקר מהם יצה"ר ונותן להם לב בשר כמד"א והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ע"כ. וההרגש מבואר כי הידוע לא נדע כי היצר הרע גורם החטא ומה השמיענו אותנו חז"ל בזה. ובמדרש (שיר א') שחורה אני ונאוה שחורה אני מבחוץ ונאוה אני מבפנים כאהלי קדר מה אהלי קדר מתלכלכות ומתכבסות כך ישראל חוטאים כל השנה ויום הכפורים מכפר, וראוי להתבונן במהות השבח הזה ומה הוראתו. והנראה כי המקובל אצלינו מפי השרידים אשר דבר ה' היה קורא אליהם שכל עיקר בטחוננו אשר לעתיד יטהר הקב"ה את נפשותינו הוא רק מצד החנינה והחמלה בחסד ובנדבה כי יחמול הקב"ה לחונן עניי עמו לטהרם ולקדשם וימול ערלת לבבם היינו כי יסיר זוהמת היצה"ר מקרבנו וכנודע. וכי ישאלך לבבך מה יעשה הקב"ה אם יאמרו עובדי אלילים עשה גם אתנו חסד כחסד אשר אתה עושה עם ישראל דע כי ההבדל בין ישראל לעובדי אלילים ממש אותו ההבדל אשר בין החולה ובין המת כי החולה האף אמנם שהוא קרוב למיתה עכ"ז הלא יש בו חיות ובעצם הוא נקרא חי בלתי עתה הנה נטפל אליו חליו ולכן אפשר כי יהיה יכולת ביד הרופא להסיר ממנו מחלהו ולרפאותו עד כי ישוב לאיתנו כאשר היה תחלה לא כן המת הוא בבחינה אחרת שאין עוד רוח חיים באפיו דומם כאבן הנה מאין יבוא

עזרו

עזרו ומאין יבקש לו הרופא חיות. כך עם ה' אשר בעצם וראשונה המה צדיקים בעלי דעה בינה והשכל רק שנטפל להם יצה"ר כמו שהמחלה נטפלת אל איש בריא ונעשה ע"י זה עלול לחטא הנה לעתיד כאשר הקב"ה ישלח דברו וירפאם יהיו נשארים עומדים על בחינתם העצמיית אשר להם בעצם וראשונה וכמ"ש ארפא משובתם וכו' כחולה שנתרפא ושב אל בריאותו כאשר היה. לא כן אותם שנאמר בהם (תהלים כ"ח) זורו רשעים מרחם והם רק רע ואין בקרבם שמץ דבר טוב א"כ מאין יבוקש להם רפואה וכאשר החליט החכם ע"ה (קהלת א') אין כל חדש תחת השמש. וזהו ממש מאמר שחורה אני ונאוה וכו' כי אותנו מדמה הכתוב אל בגד לבן שנפל עליו איזה כתם אשר היכולת בזה לכבסו ולהחזירו אל לובן יפיו והדרו לא כן בגד שהוא שחור בתולדה. וזהו שחורה אני כלומר עתה אבל בעצם וראשונה אני לבן וזהו ונאוה אבל זולתנו עליהם המליץ הכתוב היהפוך כושי עורו (ירמיה י"ג). וזהו שהמליצו ז"ל מה היריעות מתלכלכות וחוזרות ומתלבנות כך ישראל לע"ל כמאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם כלומר כי אנחנו נקבל תיקון ע"י הכבוס ונוכל להטהר, ולולא פי' זה תהיה מלת וטהרתם אך למותר:

ובגמרא (שבת פ"ח) האי צדוקא חזי' לרבא כו' אמר ליה עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו כו' א) אמר ליה אנן דסגינן בשלימותא כתיב בן תומת ישרים תנחם ועליהם נאמר וסלף בוגדים ישדם. וראוי לקרב המאמר להבין תשובת רבא

שפת היריעה

א) בגמרא (שבת פ"ח) בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע יצאה בת קול ואמרה מי גילה רז זה לבני לשון שמלאכי השרת משתמשין בו שנאמר עושי דברו לשמוע בקול דברו. ענין מאמר מי גילה רז זה כו' נראה ע"ד שזכרנו במקום אחר על מאמר (ברכות מ') שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה מדת ב"ו כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק ומדת הקב"ה אינו כן רק מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק. באור זה כי צרכי הנפש אינם כצרכי הגוף כי בצרכי הנפש מחוייב האדם לעמול בעמל ויגיעה כמאמר (מגילה ו') יגעתי ומצאתי תאמין לא יגעתי ומצאתי אל תאמין כאמרם ז"ל (סוכה נ"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום וכל עוד שיש בכח הצדיק לאזור חיל מול יצרו לא יעזרהו ה' כי הוא בכלל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אבל בראותו ית' שכבר לחם עם היצר כפי יכלתו ואין לאל ידו עוד יותר או אז ישלח עזרו מקדש. וכבר רמזנו זאת במאמר הנזכר יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו, היינו אם כבר עשה האדם מה שיש ביכלתו לעשות ואם לא יעזרהו ה' על המותר הזה מה שאין ביד האדם לכבוש אותו אז ה' לא יעזבנו בידו, וזהו מאמר מדת הקב"ה מלא מחזיק היינו אם כבר עשה מה שיש בכחו לעשות כמאמר אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנאמר יהיב חכמתא לחכימין ריקן אינו מחזיק אם לא עשה מאומה לא יעזרהו ה'. ומדת ב"ו בהיפך היינו צרכי הגוף לא כן המה כי כאשר יאמר האדם בכח ידי עשיתי אז לא יהיה לו מאומה אבל ראוי לו להחליט על עצמו שאין בכחו לעשות מאומה. וכבר יש מי שפירש אם אמרתי מטה רגלי ואין בכחי לעשות אז חסדך ה' יסעדני. וזהו כל אשר דבר ה' נעשה בכל כחנו וכפי יכלתנו ועי"ז נשמע מאת ה' גם דברים שאין ביכלתנו. וזהו ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע קרא אל המלאכים גבורי כח יען כי אנחנו יש לנו חסרון גדול כי אין בנו כח למלאות עצמנו תורה ומע"ט בלא עזר מלמעלה כמאמר (יומא ל"ח) הבא לטהר מסייעין אותו אבל המלאכים שאין בהם יצר הרע יכולים לעשות בלא עזר. וזהו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ר"ל עושי דברו מעצמם כדי שיזכו לשמוע בקול דברו יותר מהשגתם גם כי באמת אינם משיגים יותר כמאמר שרפים עומדים אבל רצונם ותשוקתם כן הוא כי עושי דברו כדי לשמוע בקול דברו אמנם ישראל משיגים באמת יותר מכדי כחם וא"כ יפה אמרו נעשה ונשמע לא אמרו לשמוע רק ונשמע כמחליט ואומר ודאי נשמע לא כן בהמלאכים נאמר עושי דברו כדי שיזכו לשמוע ולא כן הדבר כי המה עומדים לא הולכים. והנה המלאכים אינם בעלי הגוף רק שכליים נפרדים ומדת הקב"ה היינו עניני הנפש מלא מחזיק וע"כ הם עושים תחלה כדי לשמוע אח"כ אבל אנחנו אשר כל עסקנו בעניני הגופות ומה גם קודם מ[illegible] תורה שלא ידעו עוד עניני הנפש ובגוף הוא בהיפך ריקן מחזיק שלא יעשה האדם מאומה רק הוא ית' ואיך ידעו שהמ[illegible]ריכים להקדים נעשה לנשמע וזהו מי גילה רז זה כו' לשון שמלאכי השרת משתמשין בו:

עוד שם ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית ואמר להם אם תקבלו התורה מוט[illegible] ואם לאו שם תהיה קבורתכם והקשו בתוס' הלא אמרו אל משה נעשה ונשמע ומה היה ענין אל הכפיה. אמנם באו[illegible] הדבר ע"ד אב קרא רופא לביתו בעבור בנו החולה ויאמר הרופא שיקח מן הסמים הידועים ויתרפא ויאמר האב לומר הנה בני רך וענוג מאד איך יקבל סמים מרים כאלה והמציא לו הרופא רפואות מתוקות אבל הנער חשב כי גם אלה מרים הם כמשפט כל מיני רפואות וימאן לקבל והאב פתח את פיהו בע"כ וישפוך הסמים אל פיהו ויהי לבקר הזכיר הנער את אביו ויאמר לו הגיע העת נקבל עוד הפעם מן הסמים ויתפלאו השומעים ויען הנער מה תתפלאו תחלה חשבתי כי מרים הם עתה אחר אשר טעמתי והמה מתוקים כדבש בכל לב אקחם. כן התורה היקרה קודם שקבלוה חשבו כי מרה היא היה מצורך לכפותם אמנם אחר אשר טעמו את מתקה אמרו נעשה ונשמע כי ע"כ לא נזכר מאמר נעשה ונשמע רק בפרשת משפטים אחר אשר טעמו מנופת צוף אמריה (עיין כלי יקר שכ"כ בשם חכמי ספרד כי מאמר נעשה ונשמע היה אחר עשרת הדברות לא כדעת רש"י ז"ל ע"ש פ' משפטים) כי אם הרפואה מרה היא טובה רק מצד א' שמביאה לתכלית טוב כי יתרפא על ידה וכאשר הרפואה מתוקה היא טובה מב' צדדים גם הרפואה כי נעמה היא גם התכלית, כן נשמע הוא כלמוד המביא אל התכלית הוא המעשה כמאמר אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ולכן אמרו נעשה ונשמע כי גם שניהם טובים אבל תחלה אמרו כל אשר דבר ה' נעשה לא אמרו רק נעשה אבל על הרפואות חשבו כי מרים הם. וזהו מאמר שהע"ה משכני אחריך נרוצה ואח"כ הביאני המלך חדריו וטעמנו מנופת צוף הרפואות אז נגילה ונשמחה בך כפל גם על הרפואות גם על התכלית. אמנם עי"ז ישאל השואל א"כ למה לא כפה הר כגיגית גם על עמון ומואב כ"א היו טועמים את מתקה היו מקבלים אותם וביותר כמה פעמים לא אבו ישראל לקיים התורה והוא ית' כופה אותם בע"כ בגלות ויסורים כמאמר אם לא ביד חזקה אמלוך עליכם. אמנם באור הענין ע"ד דמיון עשיר גדול חלה את חליו אשר ימות בו ויבוא אליו אוהבו אשר כנפשו לבקרו התחיל לבכות לפניו לאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ ומה יהיה בבני זה הילד וינחם אותו והבטיחו שהוא יהיה לו לאב ויקח את הנער לביתו ויקח בעבורו עוד נער אחד מבני עניים למען יהיה לו לחבר בבית הספר ולא היו פונים אל הלמוד רק להתהולל בהוללות וילך ויתפוש את בן אוהבו ויכהו ויסרהו מכות נאמנות לאמר הלא הבטחתי לאביו להביאו אל שלמות לעשות עמו שדוך הגון לא כן הנער השני אני מגדל בני מקרבו ולא מרחקו ואם הוא בעצמו מרחיק א"ע אין אני ערב בדבר. כן הדבר בעם ב"י כי הוא ית' הלא הבטיח אל האבות ונשבע אליהם לעשות חסד עם זרעם ואם לא יקבלו התורה לא יהיו כדאי והמדה"ד יעכב לכן כפה עליהם ההר בע"כ למען יהיו ראויים לקבל הטובות שהבטיח לאבות משא"כ אל העמים:

רבא בכונה עצמיית ולא להניח המאמר לפשוטו אך בדרך מליצה. אמנם לדרכנו יתבאר הענין על נכון כי הנה בארנו שההבדל בין ישראל ובין הזולת אשר בישראל הנה הטוב מעורב ברע ולא כן הזולת שאינם רק רע. אולם התוספת על זה יתברר לנו מקבלת התורה כי לכאורה לא ידענו מה זאת היה להם לישראל לקבל את התורה מיד ולא דאגו מאומה על היצה"ר שבקרבם שלא יהיה להם לשטן והאומות חששו ופחדו ממנו. אבל הבנת ענין זה הוא בהקדים חקירה אחת בדבר המתאוננים (פ' בהעלתך) והוא והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה כו' מי יאכילנו בשר אשר בהתבונן מעט הנה הכתוב הזה יבאר לנו ההבדל העצום אשר היה בין ישראל ובין הערב רב לאמר כי אמנם גם בני ישראל עבר עליהם רוח תאוה להכין להם שאר עכ"ז היו מתאוננים בקרב לבם על התגברות היצר ונפשם מרה להם על רוח עועים המסכסך אותם לרגל ולהתאוות ואם בהזדמן היה אחד בא אל איש ישראל ויאמר אליו אם רצונך אשקוד על רפואתך להשקיט אותך משאון רגשת התאוה ודאי היה חפץ בדבר בכל לב ובכל נפש בהיות גם הוא יודע ומרגיש כי התאוה היא דבר שוא והבל רק שבהכרח יתאוה כי אכף עליו היצה"ר ומתגבר בו ולא יכול לו. לא כן האספסוף כי עליהם העידה התורה לאמר והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה היינו כי בחרו בהתאוה בנפש חפצה ואלו היה יכולת בידם לכבות רשפי תאוותם לא היו רוצים וזהו וישובו ויבכו גם ב"י לאמר כי הם בכו במר נפשם על היותם עלולים להקרה להם כן. ומעתה הוא עצמו ההבדל בין ישראל ובין הזולת כי הנה כבר העידה לנו התורה אשר גם אם ימדוד אדם את תאותו ויהיה דומה בעיניו שאין ביכלתו לדחותה מעל עצמו ידע כי שקר בימינו כמאמר בראתי יצה"ר בראתי תבלין כי כאשר ישליך האדם כל עסקיו בתורה הנה המאור שבה מחזיר למוטב ולכן גם כי ישראל היו יודעים את יצרם כי ברע הוא עכ"ז בטחו בישועתו שע"י הגותם בתורה יכנע לבבם הערל וגחלת התאוה תכבה. אך כל זה הוא באותו אשר לבבו חפץ לבטל התאוה ולהפריע אותה לא כן אותם שנאמר בהם התאוו תאוה הנה הם לא אבו לא בהתורה ולא בישועתה כי לפי בחירתם יותר טוב להם להתענג ולהתהולל עם התאוה. וזהו מאמר (תהלים קל"ח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך וישירו בדרכי ה' כו' כלומר זאת היו יודעים שאם יקבלו התורה וילמדו אותה ויהגו בה תתבטל מהם התאוה אבל ברוע בחירתם לא היו חפצים להשבית אותם מהם :

ומעתה מה יפה השיב רבא ואמר אנן דסגינן בשלימותא כו' והוא על פי דמיון לשני אנשים עורים שהיו הולכים מעיר לעיר מבית לבית לקבץ אחד היה איש טוב והב' איש רע ובליעל היינו שהא' היה מצטער ודואג הרבה על טלטלה גבר ועל בזיון הקבצנות רק מחמת דוחק היה מוכרח לזה והשני היה אוהב את הטלטול כי ניחא ליה בהפקירה. פעם באו לעיר אחת שהיה שם רופא גדול אומן חכם ברפואות העינים הא' עשה השתדלות הרבה לבוא אל הרופא שירפא את עיניו הב' לא היה רוצה כי אמר הלא העורת היא לו אבן פנה למשען פרנסתו ואיך יניח אותו ויעזבהו והרופא בשמעו זאת הנה אל אותו שהיה שוקד להתרפא נתן אומר יהי רצון שיתן לך המקום שבה לפרנסתך הטובה ממנה למען תחיה אתה וזרעך בעושר וכבוד כאשר יש את נפשך ואל השני אמר הלואי שלא יפסוק הדלות ממך לעולם כי בו בחרת. וזהו ממש מאמר רבא על שאלת הצדוקא עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו אמר ליה אנן דסגינן בשלימותא ר"ל כי מאסנו בעצם ורחשונה מהתגאל בהבלי התאוה וכל ישענו וחפצנו הוא רק בטהרת הנפש ותשועתה רק במקרה אכף עלינו היצר כתיב בן תומת ישרים תנחם היינו כי בתם לבבנו היינו חרדים לבקש ישועתנו ועליהם נאמר וסלף בוגדים ישדם כי בחרו בתאוה לשוכבת חיקם ומאסו את הישר ואת הטוב לכן ילפתו ארחות דרכם לשוד ולכפן :

ובמדרש (ויקרא רבה ל"ד) והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם יען וביען במשפטי מאסו ואת חקותי געלה נפשם אר"כ יען הוא עני והוא פלא. ולדרכנו יתכן כי כוונת המאמר להשמיענו אותו ההבדל שאמרנו והוא להתגלל בעבור ה' ית' ולהצדיק את מדותיו מה שהפריד בין הדבקים היינו בין ישראל עמו ובין ארץ חמדה אשר מעולם היה זווג כנכד זל"ז מיום ברא אלהים ארץ ושמים כאשר דרשו ז"ל על מאמר עמד וימודד ארץ כו'. אי לזאת באו ז"ל לבאר לנו כי ענין הפירוד הזה היה על דרך פירוד הזוג אשר גם שניהם אינם חפצים להתאחד לדור יחד יגועלים זא"ז אשר אותם ראוי לגרש. כן היה לנו כי הארץ הנבחרת היתה בוחרת מאתה לשבת גלמודה כמאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה וכו' והם ירצו את עונם כלו' שכל חמדת ארץ ישראל בעם ה' לא שיאכלו את פריה וישבעו מחרוץ תבואתה רק בעבור יקיימו המצות התלויות בה כמו שזכרו ז"ל במשה ע"ה ולכן כל זמן שהיו שומרים המצות ראוי להם לדור יחד בהיות הזיווג נכון לפני שניהם כי לישראל היה מקום נאות המוכשר לקיום התורה כמאמר אוירא דא"י מחכים והארץ היתה משגת תעולתה מהמצות התלויות בה וכמו שזכרנו במקום אחר (קול יעקב ריש אסתר). אמנם כאשר עברו חק התורה והתחילו לבקר אחר הבלי חמודות אשר בארצות זרים ובמדינות אחרות אז פורס הקדוש ב"ה כל אחד אל אשר תשאנו רוחו למלאות שם תאותו וכמאמר (ישעיה ב') כי נטשת עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ולכן עתה כאשר יתפרד הזוג יהיה נכון לפני שניהם. וזהו אז תרצה הארץ את שבתותיה וכו' וגם הם ימלאו

יצאו רעים. וזהו והם ירצו את עונם:

ושמעתה מה שפלאו דבריהם ז"ל יען הוא עני כי הכוונה בזה רק לתת מופת לעיני העם על היותם מואסים וגועלים במשפטי ה' בשאט נפשם. והנה עם מ"ש בעל מנורת המאור זלה"ה אויל נוטריקון אכול ושתה יאמר לך וראוי להבין מאמר יאמר לך וכי מי שהוא אוכל ושותה ומתענג בתענוגים איננו אויל רק אותו שאומר לאחר אכול ושתה. אבל הנה באמת זה כל האדם יודע ומבחין שכל עניני העולם ותענוגיו המדומים המה מהבל יחד וכעדות החכם ע"ה הבל הבלים הכל הבל רק שעכ"ז תשלוט התאוה באדם בעתים אחדים לאכול ולשתות ולהתענג מפאת יצרו הרע אשר בקרבו ולכן הליו אין מהראוי לקרוא אויל כי יצרו תקף עליו. לא כן מי שמצוה לאחרים ויאמר לו אכול ושתה וייטב לבבך אשר מעולם לא תעורר התאוה להסית את הזולת שיתעדן הוא כי מעולם לא נזדמן שיתאוה ראובן בעבור שמעון ואין זה רק מסבת היותו תועה מדרך השכל ומינות נזרקה בו *) ושוא ראוי לקרוא אותו אויל. כן הדבר בענינו כי מי שאוהב התורה ומאמין בה רק יצרו גבר עליו לעשות רע עכ"ז הלא נאמר עליו פושעי ישראל מלאי חרטות והעד כי כאשר יראה מפשים כאלה מאת אחרים הלא ישנא אותם גם שאינם עושים רק מה שעושה הוא. לא כן אותו שאוהב את הרשעים ומחבבם ומרחק הצדיקים הוא לאות ולמופת שהוא תועה מדרך השכל והוא אוהב הרע בעצם לא בעבור הסתת היצר רק מדעתו הוא מואס בטוב ובוחר ברע. וזהו שדרשו ז"ל (בילקוט בחקותי) ואם את משפטי תגעל נפשכם שהוא שונא את החכמים והוא פלא איה איפוא יורה מאמר זה על שנאת החכמים אבל לפי דברינו אין המאמר יוצא מפשוטו רק לומר שהוא מואס במשפט התורה כפשוטו היינו לא בעבור התגברות יצרו רק הוא בנפשו שונא את התורה בעצם ולכן אחר שאמר הכתוב ואם בחקתי תמאסו הכפיל ואמר ואם את משפטי תגעל נפשכם להורות הכוונה שאמרנו כלומר לא זאת לבד שישנאו את משפטי מסבת התעוררות היצה"ר אבל עוד מצד נפשם עצמם ימאסו אותה. אך שלא יפלא בעיני השומע זאת לאמר איכה נדע המסור אל הלב לזה באו ז"ל רק לגלות לנו המופת שהוא שונא את החכמים מה שלא יתכן אל העובר רק מצד התגברות היצר כי לבבו יבין מאד כבוד חכמים וידרוש אהבתם והצלחתם לא כן השובר בשאט נפש כבר הוא שונא מוחלט אל החכמים והצדיקים. אמנם אם לא ישנא רק הצדיקים שהמה עשירים עדיין אין המופת בשלימות כי מקום לומר אשר השנאה היא מחמת קנאה לזה העירו אותנו ז"ל במופת ברור ומוחש והוא לתת עין ולב על הצדקה שהם נותנים אשר זה משפטם תמיד לבחור דוקא בעניים שאינם מהוגנים ומואסים העניים המשובחים. וזהו כוונת מדרשם ז"ל יען וביען במשפטי מאסו המליצו ואמרו יען הוא עני כלומר כי ע"י העני תוכל לבוא על אמתת הדבר שהמה מואסים וגועלים בתורה ובמצות, והבן:

ולבוא אל הענין נקדים עוד מאמר הנביא ע"ה (מיכה ד') כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו ואנחנו נלך בשם אלהינו עולם ועד. אשר לכאורה יקשה הלא כבר טען נבוכדנצר על חנניה מישאל ועזריה שלא רצו לקבל דבריו להשתחות לצלם ואמר להם הרבה ע"ז היה בישראל יותר מבאומות (עי' במדרש פ' בהר) וא"כ יקשה איך יצדקו ישראל לעתיד נגד הזולת שהם יתרחקו מן הטוב מאחת הע"ז שבידם ואנחנו נקבל כל הטוב הלא גם אנחנו בלתי נקיים מזה. אבל הנה בשום לב להתבונן מעט יתבאר לנו אשר מאמר זה נותן תשובה על הדבר והוא ע"פ משל לאחד שלקח אשה והיה לה בנים מבעלה הראשון והיתה אשה רעה עד מאד והיה משפטה להאכיל את בניה משופרי דשופרי ובראותו כי רע ומר גם מהאשה גם מבניה אמר אל לבו אם יריב עמה יהיה ביתו מלא מדנים ודברי ריבות ולא יעלה בידו כי אם רגזנותו טוב יותר להשלים עמה ולהראות לה פנים שוחקות והיה משתדל בכל כחו להטות אליה חסד וידבר אתה טובות גם הכריח עצמו לקרב את בניה ולחבב אותם כאלו הם בניו ממש (והרואה זאת יחשוב בלבו כי הוא אוהב אותם באמת) ויהי כי ארכו לו הימים עמה והדבר היה כמו אש עצור בעצמותיו כלכל לא יוכל גמר בלבו לגרש אותה ולפוטרה והיתה האשה הולכת ומורדת להרבות עליו רעים אהובים לדבר על לבו ולא אבה

לשמוע

ידיעות האהל

*) **ובזה** נוכל להמתיק מאמר שהע"ה (משלי כ"ז) ומתק רעהו מעצת נפש אשר לדעתי השמיע אותנו בזה דבר גדול כי הנה כבר מצווים אנחנו לשמוע בעצת חכם וכמו שהפליגו ז"ל בכמה מקומות שכל מעלת אומתנו הנבחרת היא במה שהם מתנהגים תמיד בעצת זקניהם וחכמיהם והולך את חכמים יחכם וגם אמרו עשה לך רב וקנה לך חבר וא"כ הוא ללמדו תורה שהיא מסוגלת מאד לנערים מפי הזקנים כענין דור לדור ישבח מעשיך אבל במה שהפליגו כ"כ ואמרו וקנה לך חבר לכאורה אין אנו רואים התועלת בזה. אבל לדרכינו בפנים יתכן מאד כי רז"ל השמיעו אותנו כי גם בהיות דעת שניהם שוה יש בצע ויתרון ע"י החבר והוא תועלת נמרץ אל הישרת המדות יען כי דרך כל אדם ישר בעיניו ע"י היותו דעתו מעורבת ופי שנים ברוהו היינו התאוה והשכל אל אשר יאהיבו השכל הנה התאוה עומדת לנגדו להכריע; הוא אל ההיפך לא כן אם ישמע אל עצת רעהו כי עצת רעהו עליו היא שהורה באין ספק כי לא יתערב בה מאומה כי אין התאוה שולטת באדם רק על מה שיתעדן הוא ואם כי יפה אמר שלמה ומתק רעהו (אפילו רק רוצה לו) מעצת נפש וכנ"ל. **ועיין** מה שהארכנו בזה בס' המדות בס"ח משער האהבה:

לשמוע להם אמר אחד משכניו אני אלך ואפתנו וילך אל ביתו ויאמר אליו האמין לי אחי כי גם לי אשה רעה אשת מדנים ועכ"ז אין אני מגרש אותה. ויענה אליו ויאמר התה לא תוכל לגרש את אשתך כי יש לך בנים עמה ואתה מוכרח אליה לטובת בניך החביבים עליך אמר לו הלא אנכי רואה שאתה אוהב את בניה כאלו הם יוצאי מעיך ממש ואיך תעשה הרעה הגדולה הזאת לגרש את הבנים האלה אמר לו סכל לא בדעת תדבר וכי עלה על דעתך שאני אוהב אותם באמת חלילה לי מהיות קורא דבר ולא ילד רק שמצד ההכרח אעשה בנפשי שקר לקרב אותם ולחבבם והכל בעבור אשתי אבל עתה כאשר כבר מוחלט אצלי לגרשה מה לי היא ומה לי בניה את כלם ישא רוח יקח הבל. הנמשל מובן מעצמו כי הם אוהבים הע"ז מאמת כי משורש אחד הם במליצת הכתוב בושה אמכם כו' אבל ישראל הנה חלק רע היה משותף בהם רק ע"י היצר הרע אשר בתוכם עד שבהכרח ע"י התגברות כח אחר המעורב בהם נראה כאלו הם אוהבים הע"ז מאמת שאין בכחם ללחום ולהתעבר עם היצה"ר יום יום לא כן ביום שיהיה נכתב הגט היינו שהקב"ה יעקור היצה"ר מקרבנו ממילא גם הע"ז תתבטל מאתנו כי באמת הנפש היתה גועלת בה מעולם ולכן כאשר יתבטל היצר הנה יהיו נשארים על תכונתם העצמיית כמקדם, והבן:

וידבר ה' אל משה לך רד כי שחת עמך וכו'. מדרש לך רד מרדות הם צריכים. והדבר פלאי שלא יתכן כלל להוציא מלת רד מפשוטה לפרש אותה לשון מרדות. ואחשוב בהבנת הענין עם מה שאז"ל (במדרש בשלח) ב' ירושות הנחיל יצחק לבניו הנחיל ליעקב הקול והנחיל לעשו הידים. היינו כי מאז שעלה במחשבה לפניו ית' לבחור את ישראל לנחלה לו ראה כמו כן להכין ג"כ אמצעים העלולים לחזק כל בדק בית ישראל היינו כי גם מלפנים בעת שהיינו בא"י והיינו מושלמים בתורה ובמצות עכ"ז החליט הכתוב ואמר אדם אין צדיק בארץ וכו' וכרוב חסדו ית' הכין בעבורנו כמה נביאים וחוזים ובכל עת שנזדמן בבני אדם איזה חטא זירז את נביאו בבוקר השכם ושלוח להגיד לעמו פשעם ולבית יעקב חטאתם. וכמו כן עתה גם כי עונינו גרמו לנו שאבדנו את כל אלה אין עוד נביא וכו' עכ"ז אין הקב"ה עוזב אותנו ומכין בעבורנו אמצעים אחרים להעמיד אותנו על שלמותנו ע"ד שאמרו גדולה הסרת טבעת יותר ממ"ח נביאים. וכל זה כלול במאמר יצחק ע"ה אשר ע"ד נבואה נזרק בפיו לאמר (תולדות) הקול קול יעקב והידים ידי עשו היינו כי בין כך ובין כך מוכרחים אנחנו להשאר במעמד אמונתנו אם ע"י קול יעקב ר"ל ע"י נביא השם או לכל הפחות יפעול בנו הענין הב'. והדמיון בזה כי אותו שצריך לקחת מלמד לבנו הנה מהצורך אליו לבקר תחלה משפט הנער ומעשהו וכאשר יראה כי הוא טוב אוהב תורה לומד בשקידה הלא ישתדל לקחת בעבורו מלמד חריף ושנון השוקד בלמודו וטוב לו אמנם אם הנער חפץ בהוללות לשוטט בחוצות אז הוא צריך אל מלמד בריא וחזק הכיר לב שיהיה יכולת בידו לשלוט בו להכותו ולשפוך עליו חמת אפו. אולם ב' מעלות אלה לא בנקל הם נמצאים במקום אחד כי על הרוב אותו שהוא חכם בתורה עליו נאמר דברי חכמים בנחת נשמעים ואיך יוכל הוא להראות כעס וחמה וכן אביר לב על הרוב הוא גם הסכל וא"כ בהכרח יבחור האב את הרע במיעוטו ויעזוב את היותר מובחר בחכמה ויקח את השני גם שאיננו חכם כמוהו עכ"ז ידיו רב לו לעצור בו להיותו בעל חימה ויכול להפחידו. כן ממש בה ות' ישראל במדרגה גבוה וביותר בעת קרבו אל הר סיני והפליגו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה והיו חפצים בלמוד התורה עד מאד הנה כאשר היה בקורת על המלמד הראוי בעבורם ראה ית' כי משה ע"ה הוא מוכשר עליהם עד מאד וכמו שהמליצו ז"ל יבוא טוב ויקבל הטוב מן הטוב ליד הטוב לאמר כי נאה למשה שהוא טוב להיות מלמד אצל תלמידים טובים וחשובים כאלה האוהבים את ה' ותורתו ואינם חסרים רק להורותם תכונות התורה והנהגותיה. אמנם אח"כ כאשר הקשו את ערפם וילכו אחרי ההבל ויהבלו ויעשו להם אלהי זהב אז אמר הקב"ה למשה לך רד וכפשוטו אין אני מחזיק בך עתה למלמד. והטעם באור ואמרו מרדות הם צריכים היינו שהם צריכים עתה אל אותו שיוכל לרדות בהם בחזקה אם כן אינך לפי מדתם והמה צריכים למלך קשה ממך (והגם שלא נתקיים מיד נתקיים לאחר זמן) וכל דברינו מבוארים בדברי החכם ע"ה (משלי י"ז) תחת גערה במבין מהכות כסיל מאה אך מרי יבקש רע ומלאך אכזרי ישולח בו ר"ל כי התלמיד הרע יבקש רע ומלאך אכזרי וכנ"ל:

ושורש דבר זה נמצא במדרש (אסתר א') ר' יהודה בר' סימון פתח ממלוך אדם חנף ממוקשי עם מן קשיותיהון ותוביהון דברייתא די לא עבדין רעותא דברא עלמא ממליך עליהון מלכא חניפא. וראוי לעמוד על יתור אות מ' של מלת ממלוך ונקדים מאמרם ז"ל בגמרא (יבמות ס"ג) אעשה לו עזר כנגדו זכה עוזרתו לא זכה כנגדו אשר לדעתי יהיה כוונת המאמר להורות לנו אשר מה שאמר הכתוב לא טוב היות האדם לבדו הוא לכלול בין יהיה האדם טוב או שיהיה רע לא נכון לפניו להיות לבדו כי כאשר יהיה טוב עכ"ז הוא צריך לחבר כמאמר עשה לך רב וקנה לך חבר וכמאמר (משלי כ"ז) ומתק רעהו מעצת נפש. וגם אם יהיה רשע הנה אם יהיה יושב בדד לא יבצר ממנו כל אשר יהיה בזממו לעשות כי מי יאמר לו מה תעשה או מי יסתור דבריו לכן טוב לו להיות אליו מתנגד לסתור דבריו כמליצת מאמר אל תתן ה' מאויי רשע זממו אל תפק. אמנם ההבדל ביניהם כך הוא כי לאדם טוב מוכשר אליו להיות חבירו ג"כ טוב וישר כמוהו

כמוהו להיות לו לעזר בכל דרכיו שיבחר ואם יהיה רשע אז לא נכון אליו בלתי שיהיה חבירו ג"כ רשע ובאין ספק לא יהיה דעתיהם שוות וז"ש כמוחלט ברז"ל וא"כ מעולם לא ישוו ברעתם וזה שיעלה על רוח נא' יסתור לו הב' כי כן משפט הרע שלא ישתוו מעשיו כ"א מן הרע. כמאמר (משלי שם) ברזל בברזל יחד ואיש יחד פני רעהו הנה כלל ואמר פני רעהו לאמר אם הוא טוב יתעזר מן הטוב ולהיפך הרע מן רעהו הרע ואל שניהם יהיה הדבר לעזר ולסעד או להטיב עמו בטובתו או לסתור הרע ברעתו. וזהו שכלל ואמר אעשה לו עזר כנגדו כי אם יהיה צדיק יתן לו הקב"ה זיווג טוב היינו אשר במדות החסרות בו תהיינה נמצאות בה ושניהם כאחד יהיו שלמים וטובים ואם יהיה רע מהצורך בעבורו מי שיוכל למחות בידו וא"כ ההכרח לתת לו אשה רעה אשר מדותיה המה הפוכות ממדותיו ושניהם לרוע כמו אם הוא בעל תאוה להיות זולל וסובא תהיה היא כילית ביותר (וסימן לדבר כי גם במרה שמתיק הקב"ה מר במר) וזהו זכה עוזרתו לא זכה כנגדו לקיים בו זממו אל תפק:

כל זה אמרנו בדרך כלל אבל בדרך פרט תדע כי לפי צדקתו יהיה צדקתה וכן רשעתה כדי רשעתו. ממש ע"ד שבארנו הנהגת הקדוש ב"ה עם ישראל כ"א הדור טהור והם חסרים רק להורותם מהות הטוב לעשותו והרע למנוע מהם ראוי אליהם להנהיג אותם ע"י קול יעקב הייט להעמיד להם נביא וחוזה וכאשר יקשו את ערפם והם צריכים ליסורים אז והידים ידי עשו וכמאמר דהע"ה (תהלים י"ד) ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים וסיים הכל סר יחדו נאלחו וכו' ולכן ההכרח לתת שבט הממשלה ביד זולת כמאמר ארץ נתנה ביד רעים וברז"ל ביד אפוטרופסים רעים. וזהו שרמז לנו המאמר בדרך כלל ממלוך אדם חנף ממוקשי עם כלומר כי הקב"ה יצריך את המלך אל ערך העם וא"כ תוכל להכיר את הה' על ידי הב' וכאלו אמר ממלוך אדם חנף (תוכל להכיר) מוקשי עם וכן בהיפוך ממוקשי עם תוכל לבחון אותו וערכו ולכן אם בהם רק מקצת מוקשי עם לא הרבה הקב"ה נותן להם מלך חנף לפי ערך קשיותם. וזהו שדקדק המדרש (ריש אסתר) מן דאכעיסון במים חביבים קדם אבוהון דבשמיא אקים עליהון מלכא חניפא לומר כי כמו שהם לא חטאו רק לפנים גם הקב"ה העמיד עליהם מלכא חניפא שהיתה רשעתו רק לשעה:

ונשוב לדברינו כי בהיות ישראל במדרגה טובה אז מתנהגין ע"י קולו יתב' ביד הנביאים והכהנים והסנהדרין לא כן עתה ברדתנו פלאים ממעלתנו הקדומה ואנחנו צריכים למדות נתקיים בנו ישא ה' עליך גוי מרחוק (פ' תבוא) היינו שכל ההנהגה היא על ידיהם. וכבר באַרנו בזה (בק"י אסתר על מאמר הכסף נתון לך) מאמר ז"ל במדרש (קהלת ג') במקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע שדרשוהו ז"ל מג' בתחלת החורבן בשעה שהובקעה העיר כאמר ויבאו בשער התוך שבאו שרי מלך בבל וישבו בלשכת הגזית מקום שהיו סנהדרין חותכים הדין והמשפט. אשר לכאורה יפלא וכי לא היה לו לשלמה לקונן כ"א על זה הלא יותר הנכון היה לו לקונן על שנכנס טיטוס לפניו ולפנים ועשה שם מן התועבות הגדולות. ונקדים לזה מאמר (איכה ב') זנח ה' מזבחו נאר מקדשו הלל מלכה וכו' והנראה ע"פ משל למלך שהיה לו בן יחיד חסר אונים והיה מחזיק עבורו רופאים חכמים גדולים ונתן להם משרתים מהודרים מאד בתואר ובקומה ושלמים במדות כמשפט להמשרת בן המלך והם היו משגיחים עליו רק להזהירו מכל מאכל רע המזיק אותו ויהי הוא מתנהג כן כל זמן שהיה הבן שומע לקולם והאזין אליהם לימים מרד הבן בהרופאים ולא אבה לשמוע אליהם והיה אוכל ושותה כל שתאוה נפשו עד שנפל בחולי גדול וצרעת ממארת שלטה בו מכף רגלו עד קדקדו ויאמר המלך אין טוב לפני בהרופאים ההם גדולי הערך וטובי הלב כי כעתה מהצורך אליו רופא שיהיה אביר לב ואכזר גדול למען ענותו בכל עת אשר ימאן משמוע וגם יהיה אכזר עליו לחתוך ממנו אבריו המדולדלים ולהפיז נגדו ויתייעץ לשלח אותו מעל פניו אל מקום רופא פחות כזה אשר לא ידע כבודו וכבוד ביתו כי עי"כ יעשה מעשהו באומן לבו וצריכת נפשו ולא תבעתהו אימת המלך. הנמשל כי אבינו הקדוש נתן לנו רופאים נאמנים לשמור אותנו מכל רע והם הסנהדרין והכהנים הנגשים אל ה' כי היו מיוחדים להורות לעם דרך התורה ובית נאמן עשה להם הוא ביהמ"ק ולשכת הגזית אשר שם לא יחסר המזג וכל עוד שהיינו שומעים אל הרופאים המעולים ההם היינו סמוכים על שלחן אבינו ית' בירושלים והיינו מושלמים בכל טוב. אבל כשנאמר עליהם השמן לב העם הזה ולא הועילו הרופאים גדולי הערך לא מצא הקב"ה תרופה למכת נפשנו כ"א למסור אותנו ליד פחותי ערך הבלתי מכירים בכבוד המקום ויתאכזרו עלינו כמאמר ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה עד שיקויים בנו מאמר הנביא (הושע ב') ורדפה את מאהביה ואמרה אלכה ואשובה אל אישי הראשון וכמאמר (בחקתי) או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם. והוא עד"מ כאדם אשר מרוב דלותו בחר לו ללכת למרחקים מקום שאפשר שיגיע לקרוביו ויעזרוהו ויתמכוהו או שאפשר שיסתכן בעצמו כי ילך גלמוד ביערים הגדולים המצויים שם גזלנים אך מרוב דוחקו הכריע בעצמו על צד האחד. וזהו עצמו מאמר או אז יכנע וכו' כי הקב"ה אמר אין לי דרך אחר כ"א להגלותם בין האומות ואף שהוא ספק ישועה וזהו או אז יכנע לבבם הערל והיינו ישועה או חלילה כי מלבד שלא ישובו מדעתם כ"א גם ירצו את עונם. ומפתה כל מה שהיה פועל בנו לשכת הגזית והסנהדרין הייט להדריכנו בדרכי התשובה הנה עתה הקב"ה

פועל

פועל זאת ע"י מנהיגים אחרים אשר ע"י עשותם בנו שפטים נתעורר לאמר אלכה ואשובה אל אישי הראשון. וכל זאת ביארו לנו ז"ל במאמר במקום המשפט שמה הרשע וכו' וכאשר בא ביאורו בק"י ס"ב ע"ש:

וכדי לעמוד על ההבדל אשר בין ב' סוגי המנהיגים הנ"ל נזכיר מאמר המסורה (פ' בשלח) ו' ולילה וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש וכו' (תהלים י"ט) ולילה ללילה יחוה דעת (שם קל"ט) ולילה אור בעדני (שם שם) ולילה כיום יאיר ולילה ולא דומיה לי (שם כ"ב) ולילה באים להרגך (נחמיה ו') הנה במאמר זה נוכל לרמז מה שיש בין ההנהגה שהיתה על ידי הנביאים ובין ההנהגה שאנחנו מתייסרים ומקבלים תוכחה ע"י שבט המושל אשר ביד זולת. הא' הוא מבואר במאמר המשורר ע"ה (תהלים ע"ג) ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים כי הנה כבר באורנו (בק"י איכה על מאמר נחפשה דרכינו ונחקורה) מאמר דהע"ה (שם ז') אל באפך תוכיחני ואל בחמתך תיסרני. כי זאת מלפנים בישראל כי בהצטרכות האדם אל התוכחה היה הקב"ה שולח לו נביאו להגיד לו פשעו וזה נקרא תוכחה. אמנם עתה שאין עוד נביא ברצות ה' להוכיח אולת האדם על פניו ישלח עליו תיכף יסורים והם נקראים תוכחת מוסר שהיסורים הם במקום התוכחה. והנה בין תוכחת הנביאים ובין תוכחת היסורים יש חילוק גדול כי זה משפט האדם להיות ההרגל שולט בו על הכל היינו כי השמחה על הטוב והעצב על הרע אינם כ"א בבוא אליו דבר חדש אבל אחרי התרגלו בו תתבטל השמחה מן הטובה והעצב מן הרעה. וזהו מאמר (שם פ"ח) הטה אזנך לרנתי כי שבעה ברעות נפשי וחיי לשאול הגיעו כלומר שכבר הורגלנו גם בדברים שהם קרובים אל המיתה ואם כן מה יהיה בסופנו. וז"ש הנביא (ירמיה ט') התבוננו וקראו למקוננות ותבואינה וכו' ותרדנה עינינו דמעה וכו' כלומר הביאו עלה לכם שתרגשו ברע אשר מצא אתכם והוא אך ע"י המקוננות. ומעתה אחר שההרגל מבטל ההרגש א"כ כאשר הקב"ה מוכיח אותנו בהביאו עלינו גזירות קשות למען אשר יתבהלו נפשנו מרוב עצבונינו ונשוב עד ה' לא יהיה ההרגש בנו בלתי בתחלת בואם בעוד שלא הורגלנו בהם אבל אחר ההרגל יהיו דומים בלב המתייסר כאלו כבר המה מחוייבים אליו בתולדה כאשר לא ירגיש העור והפסח בצער חסרונו כמאמר דליו שוקים מפסח כלומר אינו חושב עצמו לפחות וחסר מן הראוי אבל הוא חושב את אחרים כאלו הם גבוהים מן הראוי והוא אדם ישר. וזהו ואהי נגוע כל היום ותוכחתי אך לבקרים כלומר המשך זמן הרעה הוא גדול ורב. והתוכחה היוצאת ממנה אינה כ"א בהתחלתה וזהו ותוכחתי לבקרים כי מלת בוקר הוראתה על ההתחלה:

ומלבד זאת הנה לפעמים יחשוב האדם את הרעה לטובה גדולה והקללה לברכה כמו מי שגנבו מאתו כל אשר לו ורדף אחרי הגנב והשיגו והשיב מידו את כל הגניבה בלתי דבר מועט שחסר מידו שוה ב' וג' אדומים והגניבה כולה היתה ערך אלף אדומים נמצא שימלא פיו שחוק תודה וקול זמרה וישמח על מציאות הגניבה וההיזק לא יחשוב למאומה ואם מתחלה לא היה גונב כ"א הב' אדומים ודאי כי היה מצטער עליהם. ועד"ז מנהגנו תמיד לשמוח בצרות קטנות שנתמעטו מהתחלתן שהיו גדולים עד אשר אשר לא נוכל שאתם וזהו מאמר דהע"ה (תהלים ע"ו) אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה וכו' אשר רז"ל הקשו אם שקטה למה יראה וכו' וכן קשה מאמרו הלאה בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ סלה אם משפט ישועה מנין. אבל הנה לדרכינו יהיה כוונת כל המאמר להודיע איך לפעמים תחשב הקללה לברכה משל מי שנגזר עליו להמיתו מיתה חמורה והשתדלו בעדו עד שמצאו חנינה מבעלי המשפט לשוב לדונו לחקור היטב במשפטו אולי ימצאו לו זכות לא לפוטרו מכל כ"א להקל בדינו וישובו ויחקרו עד שהקילו משפטו שלא להמיתו אבל יעשו עמו משפט קל היינו לייסר אותו בשוטים שעה או שתים הנה בבוא אליו השמועה כי יקל משפטו האמנם כי זאת בלתי אפשר שלא תאחזנו רעדה גם על סבל המכות עכ"ז הלא ישיג גם השקט ומרגוע על שנפטר ממיתה חמורה. ומעתה תמצא המאמר באר היטב וזהו אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך היינו מן הדין הקשה ואח"כ כאשר מן השמים השמעת דין הקל מן הראשון ארץ יראה ושקטה כנ"ל. והוסיף לבאר בקום למשפט אלהים להושיע כל ענוי ארץ סלה היינו להקל הדין ועי"ז אפשר כי חמת אדם תודך כלומר הדברים הראויים להעלות עליהם חמה גם עליהם תודך נפש האדם (והוראת מלת חמת כענין מ"ש עששה מכעס עיני שהוא מוסב ג"כ על הצרות הגדולות המכעיסים ומכאיבים נפש האדם) והטעם שארית חמות תחגור כלומר אשר היקל הדין אשר מאז. והוא ג"כ מאמרו ע"ה עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה כלומר עוברי בעמק הבכא מורה על השגת דין קשה וכאשר ישיגו איזהו משפט הקל ממנו הנה יתעצבו וגם יודו וזהו מעין ישיתוהו גם ברכות יעטה מורה כלו' יבכו על הדין ויודו על היותר. והחסרון הב' אשר בתוכחה שהיא על ידי יסורים נגד התוכחות מפי הנביאים והכהנים והסנהדרין כי הם היו מודיעים אותנו על כל ריב וכל נגע שזה הוא בחטא פלוני וזהו הוא בחטא פלוני והיו יודעים בזה על מה לעשות תשובה לא כן בהיות שבט המושל ביד זולת האמנם כי יודעים אנחנו בדרך כלל שאין יסורים בלא עון עכ"ז אין אנחנו יודעים לפרוט חטאינו על מה זה ועל מה זה. וזהו מאמר הנביא (ירמיה ח') הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם כלומר

הנביאים

בנבואה מתחיה בעצמו על הצרות הבאות עליט באינן פועלות מאומה והתשובה ע"ז אם רופא אין פה היינו מחמת שאין פה רופא להגיד להם מכתם ומה היה בעוכרם :

ומעתה נבוא לביאור המסורה שהכוונה במאמר זה יהיה להשמיענו כי הקב"ה הבטיח לנו שלא נשאר בלא מנהיג ובלא מנהל והוא על ב' בחינות כנ"ל. וזהו וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ביאור אלת לנחותם ממש כמשפט מנהל שמוליך ביד את המושגח ממנו דרך אהבה וחבה וזה מוסב על זמן גאולתנו הנקרא יומם אשר אז ינחנו יתב' בעמודי חכמינו ונביאינו כמוליך את חבירו ביד ב' ולילה בעמוד אש להאיר להם מורה על זמן הגלות הדומה ללילה אז יהיה יתב' מורה דרך לפנינו באש כמאמר ממרום שלח אש בעצמותי וזהו ולילה בעמוד אש להאיר להם ממש כמשפט המאיר לאותו שצריך לאור שהוא אוחז את האור בידו וההולך רואה לעצמו להיות נשמר מכל מתחתים גם שהאיש ההוא אינו אומר אליו דבר ואינו מחזיק אותו בידו. וזהו ללכת יומם ולילה כלומר כל זה הוא מחסדי הי"ת עליט להטיב לנו באחריתנו , משיבים אנחנו כי לא טוב לפנינו אופן זה וזהו ואומר אך חושך ישופני הנה מלת אך באה להורות מיעוט בהפעולה היינו כי לא תפעול בנו שום טובה במנהל כזה והטעם ולילה אור בעדינו הוא ההבדל הא' שאמרנו כי ע"י ההרגל בצרות הרבות לא נרגיש בהם וברעתם ונחשוב הלילה ליום ומה גם אם יתמעטו מה יהיו השובים בעינינו לישועה ולברכה כנ"ל וזהו ולילה אור בעדיט:

והתשובה ע"ז לאמר אם תרצה תתנהג כך ולא תתייסר ביסורים יגדל השונא

עליך עד שיאמר להרגך וזאת תרגיש בוודאי וזהו ולילה באים להרגך, משיבין אנו התשובה השניה לאמר שעכ"ז רחוק הדבר מאד שיצמיח לנו הטוב ה..תי על ידיהם וזהו שאמרו גם חושך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כלומר וכי אפשר לחשיכה להאיר מאחר שאין אומר ואין דברים לומר על היסורים על מה ולמה הם באים כאשר בהיות המשפט ע"י הסנהדרין שהיה כרוז יוצא פלוני יוצא ליסקל על שעבר עבירה פלונית. והקב"ה משיב לנו גם ע"ז ב' תשובות מספיקות א' מה שאתם שואלים על מה עשה ה' לנו את כל זאת התשובה ע"ז ולילה ללילה יחוה דעת כמאמר הגמרא אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו ואמרו אע"פ שמדה בטלה במדה לא בטלה כלומר שהיסורים אינם באים כ"א מדה כנגד מדה כמו שהאריכו ז"ל ביוסף בכל הגדולות והטובות שבאו עליו באו על כל אבר מדה כנגד מדה וכן להיפך אצל סוטה שבנו ג"כ על כל חלקי ענשה מדה כנ"מ על כל אבר ואבר. וזהו יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת כי בכל מקום הוא מתשיל הטובה ליום והרעה ללילה. והתשובה השניה ולילה ולא דומיה

לי כי בהיותנו במעלה העליונה גם כי לפעמים היתה נמצאת אצלנו עבירה במקרה הנה התורה למדה אותנו התשובה הראויה לאותו חטא ולהביא הקרבן הראוי לו. לא כן עתה כי דלונו מאד וחטאינו ופשעינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואם נשוב אל ה' אין לנו לא קרבן ולא מנחה בלתי שיח שפתותינו להתחרט בלב ונפש ולבקש רחמים מלפניו שלא נשוב בדרך הזה עוד ואם נבוא לפרוט החטאים יכלה הזמן וכו'. ומשל על כל זה להולה בכל אבריו בלא עינים וידים ורגלים שוכב מוטל לפני טשאו כמת לימים שמע קול בעיר אמר לנער הנצב עליו לאמר לכה נא ושמע מה הקול הזה באזני אם קול ששון או קול זעקת שבר וילך ויבוא ויאמר הנה קול צרה גדולה באה לעיר אמר לו פרוט לי מה היא הצרה השיב לו הנער מה לך לדעתה כי איש הבריא על כל אבריו צריך לדעת כל פרטי הצרה וכל צד ההצלה אם לברוח או ללחום בידים או להתחנן כמו פיו אבל אתה שאין לך מאומה מן כלי ההצלה כ"א לזעוק ולהתחנן לכל השומע שירחם עליך להצילך מפח יקוש והשומע ישמע וידע איך להצילך וא"כ אין לך חיוב לדעת על מה לצעוק. וזהו ממש מאמר ולילה ולא דומיה לי כלו' אין אנו מחוייבים כ"א להתוודות שחייבין אנחנו בדרך כלל וכמאמר הנני נשפט אתך על אמרך לא חטאתי :

ויחל משה את פני ה' אלהיו ויאמר למה ה' יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים וכו'.

מדרש הה"ד אנשי לצון יפיחו קריה אלו ישראל שנתנו פיחה בעולם בעגל שעשו דאמר ר"א אין דור ודור שאינו נוטל אוקיא אחת ממעשה העגל וחכמים ישיבו אף זה משה שהשיב אפו של הקב"ה בסניגורים שלמד על ישראל הוי ויחל משה ע"כ. וראוי לעמוד על כוונת המאמר לדעת מה השמיע אותנו במה שהביא דברי הכתוב אנשי לצון וכו'. אמנם כאשר נתבונן היטב במאמר משה ע"ה הנה נמצאהו חלוק לב' ענינים כי מאמר ויחל וכו' אשר הוצאת מארץ הוא רק מליצה על ישראל לעורר רחמים עליהם ולהפר האף והחמה. וכאשר זכרו ז"ל במדרש אשר הוצאת מארץ מצרים דע מהיכן הוצאת אותם וכדברי המשל שהביאו שם לאחד שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות וכו' כך אמר משה רבון העולמים הנחת כל העולם ולא שעבדת בניך אלא במצרים שהיו עובדים טלאים ולמדו מהם בניך ע"כ. וא"כ הנה מאמר זה מלמד זכות על ישראל לאמר גם כי חטאו אין להקב"ה עליהם. אבל מאמר למה יאמרו מצרים וכו' הוא באופן אחר לאמר אם אמנם שחייבים ישראל על מעשה העגל עכ"ז מהצורך עתה לכבוש האף והחמה שלא לעשות להם דבר פן יאמרו מצרים ברעה הוציאם וכו'. והנה בין ב' המליצות האלה אין אנו רואים שום נפקותא שיהיה בזה ויתרון באחת מבזולתה ואחר שסדבר כן והמליצות שוות יקשה מעתה על משה

איש האלהים שטען לפני הקב"ה ואמר למה יחרה וכו' שאין זה כלל מדרך המבקש רחמים וזה משפט של תפלה וכל תחנה שאנחנו מתפללים על כפרת עון להצדיק תחלה דין שמים כי לא חסיד קוב"ה דעביד דינא וכו' וצדיק אתה על כל הבא עלינו רק שאנו מבקשים שיעשה ה' עמנו חסד לפנים משורת הדין ולא לטעון לפני יוצרו למה יחרה וכו' שהוראתו שאין מהנכון לחרות אף על ישראל ועיקר הכעס איננו כדין ומה גם בהיות למשה טענה אחרת צודקת למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם. והנה כפי הנראה לדעתי היה קשה לרבותינו ז"ל קושיא זאת עד שהוכרחו לדרוש הה"ד אנשי לצון יפיחו קריה אלו ישראל שנתנו פיחה בעולם בעגל שעשו וכו' והוא רק לגלות לנו כי משה הרגיש כי הוא מוכרח לטענת למה יחרה כי יש בה בלע ויתרון על טענת למה יאמרו מצרים וכו'. משל ע"ד אחד היה שונא איזה עיר ויושביה ויקח בידו שני זכוכות האודים וגחלות אש ויזרוק אותם לבין הבתים והתחיל לשרוף פעם בית פ' פעם בית פ' והעם כלם בחפזון איש לאהליו להציל את רכושם אמר להם חכם אחד מה תועילו אם תלכו לאהליכם טוב לכם יותר כי תתאספו כלכם יחד אל מקום האש לכבות את הלהב וממילא ינצלו כל הבתים. ואת היתה כוונת משה ע"ה כי ראה בעון העגל שנתנו בעם פיחה לדורות עולם (כי בהר סיני פסקה זוהמתן ועתה חזרו לזוהמתן) לכן אמר משה א"כ מה אפעל בטענה למה יאמרו מצרים שאינה מועלת רק עבור בית אחד היינו בעבור הדור ההוא שהיה בימי מצרים וא"כ מי יודע מה יהיה אח"כ כאשר המצריים יהיה כלים והאש יתחיל לשרוף בבתים אחרים אי לזאת החריץ מרע"ה והמליץ רבש"ע למה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים וכלשון רז"ל דע מהיכן הוצאת אותם וא"כ פעל בזה פעולה המועלת לדורות עולם אחר כי בירר הדבר שאינם חייבים כלל. וזהו מאמר המדרש למה יחרה וכו' הה"ד אנשי לצון יפיחו קריה אלו ישראל שנתנו פיחה בעולם בעגל שעשו וחכמים ישיבו אף זה משה שהשיב אפו של הקב"ה בסנגורים שלמד על ישראל. ונמתיק הענין ע"פ משל לאחד שהביא סחורה יקרה עבור בנו לעשות לו מלבוש נכבד והבעל מלאכה הביא את המלבוש אל הנער על יום השבת ובפעם הראשון אשר לבש אותו הלך והתגולל עם חביריו וזרקוהו למקום חמר וטיט ובשחית את הלבוש היקר ויקר מקרה אשר באותו שבת היו אצל האב אורחים נכבדים אנשים חשובים ויהי הם יושבים מעוטרים אצל השלחן והנער בא והמים עוד נוטפים מעל בגדו והאב גם כי נתמלא חמה עליו עכ"ז היה מתאפק ומחריש לעומת האורחים האלה אבל היה יושב ומצפה מתי יגיע השעה אשר האורחים יתחילו לעמוד ללכת ויעשה בבנו ככל אשר יחפוץ והנה אחד שהאורחים ראה והכיר בפני האב כי הוא נעצב מאד והוא נחרד לקחת נקמתו מנער ושאה חפץ להציל אותו מידו אמר אל האב הנה אני רואה בך שאתה בכעס על הנער שאל נא אותי ואספר לפניך גופא דעובדא היכי הוה לאמר הנה בעד החלון ראיתי כי בנך הולך לבית הספר והגמרא בידו ובא שכור אחד נוכח פניו ודחק אותו אל המקום הזה אבל הוא איננו חייב בדבר זה מאומה. נמצא א"כ ההבדל בין פעולת כל שארי האורחים ובין האורח האחד הזה כי כל שארי האורחים שהיו יושבים לא היה בכחם להטיב עמדו בלתי כל עוד שהמה יושבים כי לא נאות בפניהם לבעה"ב לעשות רעש אמנם כאשר ילכו לדרכם הלא יעשה עמו כאות נפשו לא כן האורח האחד הזה כי הוא פעל אליו גם אחר שילכו כלם עכ"ז לא יוכל להכותו כי נתברר אליו שאינו חייב מאומה. הנמשל כי משה ע"ה ראה כי יש בידו לבטל ולהשבית הגזירה עתה גם ע"י טענתו למה יאמרו מצרים וכו' אבל אין מליצה כזאת אין בכחה להגן בלתי בדור ההוא בהיות עוד האורחים בחיים אבל מה יהיה אח"כ כאשר יהיו המצריים אבודים והעון יהיה קיים לכן בא משה בהכרח והראה פנים להוכיח אשר מתחלה לא היה מקום לכעוס על העון הזה וכנ"ל וזאת תעליה לעולם בכל דור. וזהו למה יחרה אפך והיה קשה להמדרש למה זה דבר דברים כאלה לכן אמרו הה"ד אנשי לצון יפיחו קריה וכו' עד וחכמים ישיבו אף זה משה שהשיב אפו של הקב"ה בסנגוריא שלמד על ישראל והענין יקר. ואולי זהו הרמז במאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו לאמר שפעלה מליצתו הראשונה להעביר מהם גם הכעס וכאלו הוא נוחם על מה שדבר מתחלה לעשות ומתחרט על התחלת הכעס:

ובזה נעמוד על מאמרם ז"ל במדרש והנחם על הרעה לעמך אמר ר"ח ב"א תהא התהות (פי' החרטה) מצויה לפניך אמר לו הקב"ה מה אמרת והנחם על הרעה לעמך חייך כך אני עושה שנאמר וינחם ה' על הרעה. וגם המאמר הזה לכאורה הוא מסולל ההבנה עד מאד אמנם לדרכנו יתכן כאשר נעיר במאמר והנחם על הרעה שהוא מאמר סתום ולמה לא אמר בפי' והנחם על ההשמדה וגם הקב"ה השיבו כלשון הזה חייך אני עושה וכו' שנאמר וינחם ה' על הרעה כאלו אינו רוצה לפרוש הדבר וסתם אותו בשם הכלל כי מאמר רעה יכלול כל הקללות והכליונות. אבל יתכן ע"פ משל לעשיר אחד שהיה לו בן אויל וראה באצטרלוגי' שיהיה הבן ההוא ובניו אחריו אביונים גדולים דלים ורקים נתן דעתו להכין בעבורו דברים אשר יעמדו ימים רבים עד שיספיקו לתשמיש בנו ובן בנו מינו ונכדו וצוה על האורגים לארוג על מלבושים אריגה עבה וחזקה ויבקר אחר אומן גדול לתפור מזה מלבושים עבור בנו הנ"ל ויהי בבוא הבע"ת לקחת מדה שיהיו המלבושים תפורים כמדו אמר לו האב חלילה לך מזה הלא תראה רוב השתדלותי אשר

סחורה

כמורה כזאת למען אשר יעמדו המלבושים לו ולזרעו אחריו וא"כ מה יועיל לך מדתו טוב לך לעשותם בכוונה מכוונת בריות מעט באופן שיהיו ראויים לכל אדם ללובשם. הנמשל כי אם היתה תפלת משה ע"ה רק לשעה זאת היה באמת פורע בתפלתו ואומר והנחם על הרעה לא כן עתה שתפלתו גם לדורות שלא ישלוט בהם מדה"ד היה מהכרח לו לסתום דבריו ואמר שם הכולל כל העונשים וזהו והנחם על הרעה למען תעמוד תפלתו לכל דור. ומעתה זהו מאמר המדרש והנחם על הרעה לעמך אמר ר' חנינא ב"א תהא התהות מצויה לפניך (ומה שקרא להקב"ה תוהא ואמר התהות מצויה וכו' נמשך למאמרם הקודם ויחל משה וכו' שהתיר נדרו של יוצרו וא"ל תהית א"ל הקב"ה תוהא אנא וע"כ אמר עתה תהא התהות מצויה לפניך היינו שאתה רגיל להתחרט) דהיינו גם לדורות אם יתעוררו עליהם גזירות ביום פקוד תהיה ג"כ החרטה הזאת מועלת להם. אמר הקב"ה חייך מה אמרת והנחם על הרעה לכלול כל פרטי הרעות גם אני אומר וינחם ה' על הרעה היינו כדרך כלל שיספיק גם לעתיד, והבן:

גמרא (ברכות ל"ב) אמרה כנ"י רבש"ע שמא לא תשכח לי מעשה עגל וכו'. עיין באור המאמר להלן פ' נשא ובספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פ' נח ופ' אמור ופ' עקב:

וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו. הנה הלשון הזה יתכן מאד לפי מארז"ל כל דבר שיצא מפי הקב"ה לטובה אפילו על תנאי אינו חוזר מכלן ממשה שלא נתבטל ממנו מאמר ואעשה אותך לגוי גדול וזהו שאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו אבל לא על הטובה אשר דבר לעשות למשה:

וישב משה אל ה' ויאמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וכו'. הנראה בכוונת המאמר עם דברי המדרש ויחל משה לשון חילוי (פי' מתיקות) חלי מרירותן של ישראל ורפא אותם. ר"ל לא שאל למחול עונם אבל שאל להמתיק מרירותן ולעילה זאת הפליג משה ע"ה לספר גודל הרע הנמצא בהם. ממש ע"ד ב' אנשים שהיו מהלכים יחד מעיר לעיר לסבב על הפתחים והיה אחד מהם חולה גדול נגוע ומוכה בכל איבריו ובכל מקום שבאו היה הבריא מזהיר אותו להתאמץ בכל כחו להעלים מחלהו שלא יהיו כלם מובדלים ממנו ולא יתנוהו לבוא אל שום בית פעם ויהיו בדרך במלון והיה שם רופא גדול ויאמר הבריא אל החולה עתה הנה עת להראות נגעי בשרך ולגלות כל מכאוביך לען יהיו מוחשים אל עיני הרופא וכל אשר תרבה לספר לפניו גודל כאבך כן תגדל רפואתך. וזהו נאות לשונו אנא חטא העם הזה חטאה גדולה היינו כי פגמו וקלקלו בנפשותם מאד בחטא גדול וצריכים רפואה גדולה למכתם לתקנם בלב טהור ורוח נכון:

עוד באופן אחר כי הנה האדון המייסר את עבדו הנה כאשר יגדל עון העבד יכהו מכה גדולה מאד החמה הגדולה הבוערת בקרבו ולא ימנע עצמו מהכות אותו מדאגה פן ימות תחת ידו לא כן האב המייסר בנו ברפואות תעלה הנה כאשר תגדל מחלהו ויתרבו הרפואות שהוא צריך לקבלם עד שלא יוכל שאתם וימות מחמת מרירותם הלא ימנע עצמו האב ולא יתן לו הרפואות אחרי אשר לא ייטיבו לו ומוטב שיחיה חיי שעה. וזהו (תהלים כ"ה) למען שמך ה' וסלחת לעוני כי רב הוא ר"ל אם תאמר לייסרני ברפואות היינו בתוכחות על עון הנה העון רב מאד ואיככה אוכל לקחת רפואות הראויות לערך העון הגדול הזה. וזהו גם כן מליצת משה ע"ה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה וא"כ למען שמך סלח:

עוד באור ע"ז עם באורנו בקול יעקב (סה"ש על מאמר אל תראוני שאני שחרחורת) מדרשם ז"ל ויחל משה שנים עמדו כנגד מדה"ד והאחד משה שנא' עמד בפרץ לפניו עמד במקום הפורץ שדחה את השטן ועמד במקומו וכיון שאמר משה אנא חטא וכו' נסתלקו כל המקטריגים ואמרו מה לנו לקטרג מוטב שיקטרג בעצמו. ואמרנו שם כי על ידי שהתחיל משה בעצמו להגדיל החטא ותפס אומנתו לשעה ועמד במקומו וטען טענתו של שטן הנה על ידי זה דחה אותו והניח מלקטרג עוד וזהו עמד במקום הפורץ כלומר לעשות מעשיו. וההבדל בזה אם יקטרג הוא או השטן דע כי הדבר תלוי בתנועות המספר אם הוא מליץ דבריו בתנועות של קטיגורים או שהוא מספר ע"ד המתאונן ואומר הה מה נזדמן לידי ממש כמי שהלביש את בנו מלבוש יקר מאד ויהי בלכתו החוצה ויקר מקרה שהלך סמוך לרקק מים ונפל לתוכו והשחית את לבושו הנה כאשר יבוא בעצמו אצל אביו ויתאונן ויאמר אוי לי כי נפלתי למקום טיט ונתקלקל לבושי הנחמד בשגגה הלא ודאי יחמול עליו אביו וינחמהו וידבר על לבו אל תירא בני כי אנכי אטהרנו לא כן אם יבוא איש אחר ויספר לאביו לא ראית מה עשה בנך הלא הלך במקום חמר וקלקל כל בגדיו הלא אז יבער כאש חמתו על הבן ההוא. וכן זאת היתה עצת משה עליו השלום כי השתדל לדחות את השטן במה שעמד במקומו לטעון טענותיו והיתרון בזה כי הוא היה עושה בזה תנועות אחרות לא כתנועות המקטרג וזהו שאל והתאונן אנא חטא העם הזה חטאה גדולה והבן:

ויאמר ה' אל משה פסל לך שני לוחות אבנים וכו'. ילקוט מפני מה לוחות הראשונות מעשה שמים והשניות מעשה אדם משל וכו' עד הבא הלוחות משלך והרי כתב ידי. ביאור הדבר ע"פ משל לסוחר שהיה עושה מסחרו תמיד ע"י משולח והמשולח היה נאמן רוח מאד ויהי אחרי מות המשולח הזה לקח משולח אחר והיה מהיר בעסקיו אך בלתי נאמן כאשר היה הראשון רק

מכל

מאד שהכרח לקח אותו כי אמר גם אם יגנוב הרבה עכ"ז אולי ירויח גם בעבורי ויאמר אליו שילך אל הסופר שיכתוב לו כתב התעודה אשר ביניהם ואמר לו כי כאשר תביא עמך הכתב אנכי אחתמהו ואתן ידי עליו באחרונה התחיל האיש מתמיה לאמר למה אגרע אנכי מן הראשון שהיית כותב וחותם הכל בעצמך ויאמר לו שלא תדע ההבדל כי הראשון הייתי יודע בו שכל פעולתו יהיה לי לבדי ע"כ כתבתי מכתב ההתקשרות בעצמי אבל אתה הלא מה שתרויח תגנוב ותבוז לך אך מאשר לך תאציל מעט גם בעבורי אחר אשר תשבע ותותר לכן גם הכתב יהיה כך אתה תכין הכתב וידי תהיה עליו לאחרונה. הנמשל כי בלוחות הראשונות פסקה זוהמתן ואם כן ודאי היתה כל עבודתם רק לשמו ית' לכן היו הלוחות מעשה שמים לא כן האחרונות אשר אז התערב בתוכן הזוהמא עוד הפעם ונפלו ממדריגתם לבלי יוכלו עוד ללמוד התורה אך לשמה בלתי כי מתוך שלא לשמה יבואו לשמה ואם כן הנה המה הראשונים בפעולת התורה והמצוה היינו שלומדים תחלה ע"מ לקבל פרס לכן נדקו דברי המאמר פסל לך היינו להנאתך ובאחרונה הרי כתב ידי והבן:

ויעבור ה' על פניו ויקרא וכו' נושא עון וכו' ובנביא (מיכה ז') מי אל כמוך נושא עון ועובר על פשע וכו'. הנה הוא ע"ה הוסיף בהפלגת מדותיו יתב' ענין גדול במה שדייק ואמר מי אל כמוך אשר די היה שיאמר מי כמוך נושא עון. אבל לדעתי היתה כוונתו בזה להפליג חסדי הש"י יתר מאד לאמר כי באמת לא יוכל לכחד כי גם בבני אדם נמצאת המדה הזאת להיות איש נושא עון חבירו אבל עכ"ז ההבדל רב ועצום מאד כי הבו"ד האמנם שהוא מוחל עון רעהו הנה הוא קל אבל המוחל והסולח כי האדם יראה לעינים אשר האיש שחטא אליו בא לפניו בבכי ומבקש אותו למחול על עונו ומפאת חסרון ידיעתו בעתיד כי לימים עוד ישוב לחטוא לו לכן הוא מוחל לו עתה ואם היה יודע כי ישוב לחטוא אליו אחר כך באין ספק היה מחזיק אפו לעד. האמנם הקב"ה עם היותו אל אלהים יודע את אשר יהיה אח"כ כי החוטא המבקש סליחה ישוב לכסלה ועכ"ז הוא מוחל לו עתה. וזהו נאות מאמרו מי אל כמוך נושא עון כלומר להיות אל היודע עתידות ולהיות נושא עון. וזהו שסיים לא החזיק לעד אפו וכו' ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו היינו כי כאשר יזדמן אל האדם להיות שונה באולתו ישוב וירחמהו עוד הפעם וזה ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו:

ומעתה נבאר ענין נשיאת עון. דע כי הוא ע"ד מאמר החכם ע"ה (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס היינו שאין הקב"ה חושב את העון כ"א לפי ערך השגת האיש שחטא לו וכמאמר (תהלים ס"ב) כי אתה תשלם לאיש כמעשהו וכל הגדול מחבירו משפטו גדול ממנו עד שע"כ היתה יראת דוד מלכנו ע"ה ודומיו גדולה כ"כ כי עם גודל צדקתם היו מתפחדים שלא יתנהג יתב' עמהם עומק הדין ולא ידקדק עמהם מפאת גודל מעלתם. הנה ידוע כי המשפט הראוי וכפי שורת הדין יתחייב לדקדק עם כלם כמו שמדקדקים עם גדולי הצדיקים כי חלילה לומר שידקדק יתב' עמהם יותר מהראוי לדקדק רק בהיפך כי אל דלי הערך הוא מוותר בחסדו שלא לדון אותם כפי האמת. וז"ש הילקוט על ויקוד ארצה וישתחו מה ראה אמת ראה. (סנהדרין קיא א') וזהו מאמר אברהם אבינו ע"ה (במדרש לך) אם עולם אתה מבקש אין דין. ועל שוותר תמצא הדברים מבוארים במאמר צופר (איוב י"א) ואולם מי יתן אלוה דבר וכו' ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה וכו' כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן. ורצונו בזה לבאר לנו כי אחר כל הדקדוקים שמדקדק יתב' עם גדולי הצדיקים אינו כפי האמת והכל אך בחסד כי בעיני הקב"ה כלם שקועים בעונות (וכמאמר הן שמים לא זכו בעיניו) מה שהם למעלה מהשגת אנושי. ועל החלק הזה נקרא הקב"ה נושא עון ועובר על פשע כי על אותו החלק לא תמצא מעולם לא הרטה ולא תשובה כי אינם מורגשים כלל אצל בו"ד ואינו יודע חובת התשובה עליהם ואיך יתכן בהם מאמר סליחה וכפרה שהם אך פריי התשובה וענינים כאלה אחר שאין להאדם השגה בהם איה איפה יעשה עליהם תשובה או האין תבוא עליהם הסליחה ואם כן על החלק הזה ישוב תואר נושא עון ועובר על פשע:

כלל דברינו כי יש בני אדם אשר דלת ערכם תעמוד להם למגן שלא יהיה להם שום דין וחשבון אבל בבחינתם המה דלים עד מאד וכאשר רמז המשורר ע"ה (תהלים ל"ב) אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון. והדמיון בזה לעשיר גדול שהוא בעל הוצאה גדולה וההוצאה עודפת על ההכנסה משפטו אשר עם גודל עשרו הוא מקנא בעניים ואביונים בפגעו בהם בהיותם דופקים על פתחי נדיבים לאמר כי הם בטוחים על פרנסתם יותר ממנו כי הוא באחריתו יהיה נבל שיהיה נשאר בע"ח לרבים. כן ממש דוד המלך ע"ה עם גודל חסידותו וקדושתו הפליג ואמר אשרי נשוי פשע וכו' וביאר עוד יותר ואמר אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון היינו מי שהוא דל השכל קטן הערך אין לו פחד כ"כ כי לא יחשוב ה' לו עון לא כן הוא ע"ה בעבור הפלגת יראתו דן את עצמו שאינו יוצא י"ח. וזה כלול במאמר צופר הנ"ל וירא און ולא יתבונן כלו' שהוא רואה עון אשר האדם עצמו לא יתבונן עליו ואינו מרגיש בו כלל:

אם נא מצאתי חן בעיניך ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה עורף הוא וכו'. ההרגש מבואר וכי בעבור היותם עם קשה עורף ראוי כי ילך ה' בקרבם הלא מטעם זה עצמו אמר הקב"ה כי לא אעלה בקרבך כי עם קשה עורף אתה פן אכלך וכו'. אמנם הנראה בזה על פי משל לאחד שהיה

תמהרו

מסחר בתחבולות מיני משי ורקמה כגאותים לתקוני המלבושים הישנים למלא מקום הבלוי הקרוע פעם נסע הסוחר הזה למדינה אחת שאין מצוי שם מין משי כלל ואין לובשין שם רק בגדי פשתן וצמר והיה נוסע מעיר לעיר ממחוז למחוז ולא מכר מאומה מסחורותיו והיה מתפלא מאד ויאמרו אליו אנשי המקום הלא ידעת אם לא שמעת כי במקומנו אין צורך כלל אל סחורות האלה כי אין אנו לובשין ממין הזה ואליך ראוי לנסוע רק למדינה שלובשין שם בגדי משי והבגדים ההם עלולים להתקלקל וצריכים תיקון ולכן שם תמכור סחורתך במקח טוב מאד. הנמשל משה עלה למרום ומצא להקב"ה שהיה כותב ארך אפים וכו' נושא עון וכו' מה שהם ענינים מועילים לתקן כל קלקול וכל קרע לכן אמר משה א"כ רבש"ע בהיות כבודך בעליונים לא תוכל למכור מסחורות מדותיך מאומה כי שם לא יזדמן שיקרע אחד את לבושו שיצטרך תיקון ולכן אם נא מצאתי חן ילך נא ה' בקרבנו והטעם כי עם קשה עורף הוא ואתה תוכל למכור סחורתך וסלחת לעונו, והענין נכון:

פרשת ויקהל

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל ויאמר אליהם אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם *)

ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי יהיה לכם קודש שבת שבתון לה'. ילקוט אמר הקב"ה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם ברבים הלכות שבת בשבת ומכאן אמרו משה תיקן להם לישראל שיהיו דורשין בענינו של יום הלכות פסח בפסח וכו'. ונעמוד עוד על כוונת מאמר (יתרו) זכור את יום השבת לקדשו כו' ורבותינו ז"ל למדו בזה גזירה שוה (שבת פ"ו) בשבת נתנה התורה שנאמר זכור את יום השבת ונא' להלן זכור את היום הזה מה להלן עצמו של יום אף כאן בעצמו של יום וראוי לדעת כוונת הזכרון הזה ומה הוראתו. אבל דע כי השכחה יש בסוגה ב' פנים אם שהוא שוכח בשכחה עצמיית עד שהדבר יוצא מלבו ונעדר ממנו בהחלט זכרון הדבר הזה או שהוא רק מונע עצמו מהעלות אותו על זכרונו ומעלים עיניו ממנו. והוא כי כל הדברים בהתחלתם הם חביבים כמשפט לכל דבר שהוא חדש אצל בעליו וברוב הימים יתמעט ממנו הערבות מפאת ההרגל בו עד אשר לזמן כביר יוכל להיות שלא יהיה נשאר מערבותו שום רושם כלל. כמו אם תפדה את אחד מבית הכלא שהוא אסור שם ותוציאהו חפשי ומה גם אם היה עליו משפט מות אז תראה כמה תגדל הטובה הזאת אצלו וכמה יפליג להודות אל המטיב עמו עד כי יחליט בלבו להיות לו בעבור זה עבד עולם. אבל כאשר יארכו אליו הימים הנה מעלת הטובה הזאת תלך אצלו הלוך וחסור עד שתצא מלבו ולא יחזיק לו טובה גם על פרוטה אחת ומה גם אם יהיה הנפדה הזה הלך וגדל ודאי תהיה זאת סבה להשכיח מלבו מקרהו הקדום. כמאמר יוסף אל שר המשקים (פ' וישב) כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך כלומר כי אם היה גם אחרי כן דל הערך ודאי קרוב הדבר לזכור דלות ענינו שסבל בבית המאסר בהיות המעמדים קרובים זה לזה כמו אם תעיק אליו צרת הרעבון הנה יזכור ויאמר אנכי עתה רעב כאשר הייתי רעב בבית האסורים לא כן אם יצליח וייטיב את לבו בתמידות הנה בהכרח שמחת נפשו תעקור זכרון יגונו מכל וכל כמאמר (ישעיה ל"ה) ששון ושמחה ישיגו ואז ונסו יגון ואנחה היינו שלא יהיה נמצא דמיון היגון בלב כלל. וזהו שאמר כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך (להציב לו ציונים להיות לו למזכרת) ולכן נחשב לו זאת לעון ואמר ולא זכר שר המשקים את יוסף באמצעים הפעולים להזכירו עד כי יצא מלבו וישכחהו:

והנה השכחה הזאת תכלול כל הטובות המושגות ממאכלים ומשקים ומלבושים וכלים יקרים כלם יצא חשיבותם מן הלב יום יום עד שלא ישאר ממנו מאומה אשר ע"כ צוה ית' עלינו שתהיה התורה והעבודה אצלנו כענין חדש בכל יום כאילו היום ניתנה התורה הייט שלא תשלוט השכחה עליה ועל מצותיה להמעיט טעם ערבותם וחשיבותם. וזהו שאמר

שפת היריעה

א) ובגמרא (שבת ע') דברים הדברים אלה הדברים אלו ל"ט מלאכות שאמר הקב"ה למשה וכו' ובתרגום מבואר איפכא כעמיסו ז"ל הדרש הזה במאמר אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם אשר כפי הדרש צוה אותו שלא לעשות.
עוד מהצורך לתת טעם על שנותו יתברך את טעמו ואמר פה ששת ימים תעשה מלאכה ובעשרת הדברים אמר ועשית מלאכתך.
אמנם הנה כבר שמענו ונודע אשר כל יעודי הנביאים על העתיד מספלגת התיקונים שיהיה בעולם ומה שהפליגו חכמינו ז"ל במס' (שבת ל') עתידה ארץ שתוציא גלוסקאות וכלי מילת וכדומה הרבה ענינים מפליאים את כל אלה ידו יתברך עשתה מראש ביום ברא אלהים ארץ ושמים וכבר היו כל ענינים האלה אצל אבינו הראשון קודם החטא וכמאמר שהע"ה (קהלת א') מה שהיה הוא שיהיה וכו' ר"ל כי לעתיד לא יחדש הקב"ה דבר רק מה שהיה כבר הוא שיהיה לעתיד ומה שנעשה הוא שיעשה והוא אין כל חדש תחת השמש ר"ל שלא יחדש ית' דבר שיהיה מחודש מכל וכל (עי' בק"י קהלת שם).
ומעתה הנה בעת הבריאה אשר האדמה נבראת להוציא גלוסקאות וכלי מילת לכל צרכי האדם א"כ היו כל הל"ט מלאכות הסרות בבריאה שאין צורך לא לחרוש ולא לזרוע ולא לארוג וכן כלם רק אחר החטא גרם האדם אל עצמו כל המלאכות האלה בהתקלל האדמה אפיך תאכל לחם ונתקלל להיות עליו ל"ט מלאכות והכל מסבת החטא וא"כ היה זה הקדושה נעדר בהם כי רק מסבת החטא באו. ולכן בעת צוה אותנו על מצות שבת בעשרת הדברים אמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך בכ"ף הכינוי אל האדם ברמז אליו כי המלאכות האלה שלך ובאו מסבתך. אמנם אחר כי צוה ית' על המשכן אשר בו היו כל הל"ט מלאכות הנה ע"י זה השיגו המלאכות את נעלה ונשא כי נתקדשו בעשיית כלי הקודש עד כי מאז נאמר עליהם (בבא קמא ב') כך דרום במשכן חשיבא וכו'. וזהו אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם כלומר אחר כי צוה ית' על אופן כל"ט מלאכות לעשות אותם במשכן קנו עי"ז חשיבות והעלו להיות נקראים אבות מלאכות ומאז לא יהיו עוד מאוחרים בכ"ף הכינוי אל האדם כנ"ל אבל אמר ששת ימים תעשה מלאכה כי כבר נקנה בהם כח מעשה שמים (והשלמה עוד זו תמצא בק"י סוף פכ"ש), וחבו:

שאמר משה ע"ה (שמות י"ג) זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים כלומר כמו שחביבה עליכם הטובה ביום הזה כן תהיה חביבה בכל הימים (וכמאמר בכל דור חייב אדם לראות א"ע כאילו הוא יצא ממצרים) וכמו שכתבתי למעלה פ' תשא על מאמר ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו:

ומעתה נתבונן על מה שהפליג הכתוב בענין השבתות וימים טובים בין לשבח בין להיפך נזכרים הם יותר מאשר המעשים. לשבח זכור שמור אשר לא נמצא כלשון הזה בכל המצות וכן להיפך בהעדר שמירתם הפליג הכתוב ואמר (ישעיה א') חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח נלאתי נשוא. אמנם אם נשים לב נשכיל לדעת כי יום השבת מטיב לטובים להשלים מעשיהם מה שלא יוכלו להשלים בימי החול וכן הוא סבה גם כן אל ההולכים אחר תאות לבם להשיג בו מה שלא ישיגו גם הם בימי החול. כי הנה איש ישר וטוב עם אלהים החפץ בכל לב לשקוד רק על התורה ועל התעודה ולעסוק במצות עכ"ז בכל ימי השבוע הוא אחוז בחבלי הטרדות בבקשת פרנסתו ולחם ביתו וזה יפריע אותו מעסוק בתורה כראוי אמנם בשבת שאין שום עסק מטריד אותו יקח מועד למישרים ויהיה אצלו היום ההוא קודש לה' ויעסוק בתורה ותפלה ומה גם כי האכילה והשתיה אשר בשבת היא מצוה א"כ כל היום הוא עובד עבודתו באין מעצור כלל. וכן הרשע האמנם כי תאות לבו תסכסך אותו בכל יום ללכת בדרך חטאים להיות בסובאי יין בזוללי בשר ולהתהולל בהבלי שוא עכ"ז לא יוכל לסור לעצת יצרו הרע להשליך עסקי פרנסתו מנגד וכמאמר יגיעת כפיהם משכחת עון לא כן בשבת שהוא בטל מעסק פרנסה ומכל דבר המטריד אותו יקרא יום להוללות ויעשה בו כל מה שלבו חפץ לכן אמר הנביא (ישעיה כט) חגים ינקופו. וחלילה לאל מרשע לתת יד לפושעים כי לא זאת המנוחה ולא זאת המרגעה רק השם יתב' נתן לנו השבתות ומועדי קודש רק להשלים מעשינו הטובים ולבוא אל מעמד יותר נכבד ביום המועד ועל זאת יורה מאמר הכתוב (פ' אמור) אלה מועדי ה' מקראי קודש אשר תקראו אותם במועדם אלה הם מועדי, לאמר אל תדמה בנפשך כי המועדים המה מסבת רצונו ית' להעניק את הגוף מבלי טעם כי א"כ תחליט שינוי רצון חלילה אלא יתב' כי מה יום מיומים. רק בהיפך כי הקב"ה רוצה להשיג ממך עבודה עודפת ושלימות וקדושה מה שלא ישיג בימי החול וזהו אלה מועדי ה' כלו' כי הקב"ה מצפה עליך כל ימי החול מתי יבוא המועד הנכבד למען תוסיף טהרה וקדושה כי לולא כן היה ראוי לכתוב אלה מועדיך. ולכן בראותו ית' אשר ביום השבת המה הולכים לנפשם אחרי ההבל למלאות תאותם קובל ואומר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי כלומר כי תקחו המועד רק בעבור עצמכם ואינם עוד מועדי ה' רק מועדיכם.

ועי"כ אמר והשבתי כל משושה חגה חדשה ושבתה כלומר כי הפכו כל המועדים על שם עצמם וזהו חגה חדשה והכל שלה וזהו שאמר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי וסיים ואמר היו עלי לטורח נלאתי נשוא. ונמתיק טעם הענין על פי משל לעשיר אחד שהיו לו כמה בנים וכלם חולים ולקח רופא אל ביתו למען ישקוד תמיד בהצלתם לחלוץ ממות נפשם והיה מחבב את הרופא ההוא עד מאד אך כל זה היה בזמן שהבנים קבלו הרפואות אשר הרופא נתן להם פעם נפלו במחלה מסוכנת עד מאד והרופא נתן להם רפואות אבל לא רצו לקחת וכאשר ראה האב כי רע ומר הבנים מסוכנים ורפואות לא רצו לקבל הביט בפני הרופא בפנים זועפות וישאלהו לאמר אדוני מה לך עלי אם בניך מרחיקים הסמים אשר אני נותן להם ויענה ויאמר לו הלא עכ"ז על ידך נכפל יגוני ואנחתי כי אלו לא היה אצלי רופא שיוכל לשקוד ברפואתם בהכרח הייתי מתייאש מהם והייתי מסיר אותם מלבי אמנם עתה כי אביט בפני רופא חכם כמוך אשר רפואתם וישועתם קרובה לבוא ע"י מעט צרי שנתת לפניהם לכן עלי לבי דוי יותר מאוד. הנמשל כי הקב"ה נתן לנו שבתות ומועדים למען רפאות נפשותינו מכל מחלה ומכל אשם הנזדמן בימי החול ע"י עסקים שונים וכאשר הוא רואה כי אין ברצונם לקחת רפואות תעלה הוא קובל ואומר חדשיכם ומועדיכם שנאה נפשי היו עלי לטורח היינו לא שהימים עצמם היו לטורח רק על ידי הימים האלה העלולים לרפאות את שברם ואינם חפצים ברפואתם היו לטורח ונלאתי נשוא וכנ"ל במשל:

ונשוב לדברינו אשר השבתות וימים טובים לא נתנו כ"א להשלים יראתנו ועבודתנו מה שלא נשיג בימי החול. וז"ש זכור את יום השבת לקדשו ר"ל כי צריך אתה לזכור לקדשו לעולם באותה קדושה שהיינו בה בעת הגלוי ביום מתן תורה שהיה בשבת והיינו עומדים כלנו באסיפה שלימה לפני ה' לשמוע דבריו הקדושים כן נהיה בכל שבת באסיפה והקהל לשמוע מפי החכמים דברי תורה יראה חכמה. וזהו ג"כ מאמר שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך ה' אלהיך הנה פה ביאר הכתוב לדברינו באר היטב היינו כי צריך אתה לשמור את השבת באותה בחינה כאשר צוך וכו' ר"ל ביום מתן תורה. וזהו מאמר הילקוט אמר הקב"ה למשה עשה לך קהלות ודרוש לפניהם הלכות שבת בשבת וכו' היינו בעבור יתדמו כל השבתות לשבת הראשון אשר בו ניתנה התורה. וזהו מאמר הכתוב ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת לה' אלהיך אשר לדרכנו יהיה הרצון בזה להשיגנו תכלית הדברים שאמרנו. אבל עוד נמתיק הענין ע"פ משל לאחד שהרחיק נדוד ויעזוב משפחתו וכל בית אביו לגור בארץ אחרת והיו עיניו נשואות וכלות אולי יראה איזה אורח הבא מעיר מולדתו למען ישאל את פיו על בני משפחתו ולא עלתה בידו לימים בא עני אחד

הסובב

שסובב ומחזיר על הבתים והנה כשראו אל ביתו הכיר בו כי הוא מעיר מולדתו וישמח מאד לקראתו ורצה להשתעשע עמו לשאול אותו על בית אביו ומשפחתו הכבודה ויאמר אליו העני מדוע תעכרני אלא לעשות מלאכתי באתי הנה ולמה תגרום לי הפסד ויאמר לו א"כ הגידה נא לי כמה עלה בדעתך לקבץ פה אמר לו ב' וג' זהובים אמר לו הא לך ב' זהובים ושבה עמדי ויעש כן וישב עמו והתחיל לספר לו עסקי משפחתו ואודותיהם ושלום בניהם ויהי אך התחיל לספר נפלה עליו תרדמה והוא יושב ומתנמנם ויאמר אחר כי זכיתי להיות לי מקום לנוח אם אבקש את הבעה"ב ויתן לי מקום מנוחה ואשכבה ויישן כעס עליו הבעה"ב ויאמר הלא אנכי עשיתי אותך איש בטל היום הזה למען הפיק טובתי למען תספר לי משלום משפחתי והקרובים אל ביתי ועתה מה לך לנום או מדוע תשכב ותרדם. הנמשל הקב"ה נתן לאדם נפש עליונה חצובה מתחת כסא כבודו ותתרחקה ממעונתה ובכל ימי השבוע גם כי הקב"ה משתוקק לשמוע טובות ממנה אך האדם טרוד בעסקיו לכן הגביל להשתעשע עמנו ביום השבת והספיק לנו בעבור זה ביום הששי לחם יומים למען נהיה נקיים ביום השבת מכל טרדה ונוכל להשתעשע בקרבת אלהים ית"ש ולשוש באהבתו. וזהו ששת ימים תעשה מלאכה ואתה טרוד בעסקי הגוף וא"כ וביום השביעי שבת לה' אלהיך כלומר לייחד את היום ההוא רק לה' לבדו כי הוא נתן לך את המנוחה רק למען יהיה לו מקום להשתעשע עמך ולא שתתעדן בתנומות עלי משכב או בענינים אחרים וזהו שבת לה' אלהיך, והבן:

ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכו' ויבואו האנשים על הנשים כל נדיב לב וכו'. לפי הפשט נראה כי הנשים בעצמן הביאו התכשיטים אך מפני שאין מקבלים מן הנשים מבלעדי הסכמת בעליהן לכן עשה הכתוב את הנשים עיקר המתנדבים והאנשים באו על הנשים וכמארז"ל על בסמוך כלו' תכופים אליהן להסכים על נדבת הנשים. אבל עכ"ז ראוי להתבונן על עיקר כוונת הספור מה מנו יהלוך אם לא יפרסם את זאת מי היה המביא וכי להתפאר בפני הבריות היתה הכוונה חלילה מלחשוב כן. גם ראוי לחקור בדבר נדבת הנזמים אם שהיה בהם איזה ענין הפלגה וחשיבות יותר מבשאר הדברים א"כ יפלא על אהרן למה הכשיל את ישראל לאמר אליהם שיביאו חח ונזם המובחר שבדברים לעשות ממנו הע"ז. ואם תאמר להיפך שזה היה הגרוע בחלקי הנדבות להיותו ענין הגורם לפרוץ תאותן והתכשיטים הם כתבלין לרע הלא הכתוב מתפאר במה שהביאו התכשיטים לנדבה. דע כ"א תחקור על המשך הספור הנה כל המאמרים מדברים משבח האנשים מביאי הנדבות וכלם מפליגין מעלות ותפארת הנודבים כי התנדבו בתשוקה נפלאה ובזריזות כ"כ עד שאמר להם משה מרבים העם להביא וכו'. ובעילה לצורך ספור הזה הוא אך מדאגה מדבר

לבל יאמרו האומרים מי הוא המעיז פניו נגד רבון העולם ית"ש שלא למלאות בקשתו כנודע המפורסם בקשת מלך אין הכרח גדול ממנו (ואולי אשר מטעם זה דייק הכתוב ואמר קחו מאתכם תרומה וסי' תאמר מאתכם מורה ולא כלכם כדי להשאיר להם מקום שיעשו כרצונם) ואם כן מי הוא אשר נלל בעמקי לבבם לבחון אם התנדבו מרצון נפשם בכל לב או רק מפאת ההכרח והיראה פן יפגענו בעונש. הנה על זאת מביא לנו הכתוב כמה עדים נאמנים כי רק מפאת האהבה הנפלאה עשו כל מה שעשו וכמאמר כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה וכו' הביאו בני ישראל נדבה לה' הנה העיד הכתוב כי נדב לבם אותם להתנדב לה' בלב שלם ונפש חפצה לא זולת ונבאר עתה המופתים הנאמנים על זה:

המופת הראשון הוא מהירת המתנדבים כמאמר ויבואו האנשים על הנשים שהיה נראה לעין כי איש את אחיו ידחקון כלם מגישי מנחה בצדקה. ואם שהיה ענין זה רק ע"ד הכרח למלאות רצון המלך ית' שצוה לעשות לו משכן וכלים אם כן באין ספק היו מתעצלים בדבר והיה כל אחד אומר בלבבו אולי תתמלא המלאכה מבלעדי כסף שלי ולא יהיו צריכין אל נדבתן אבל בהיות תשוקת כל אחד להתנדב לה' למען יהיה לו ג"כ יד ושם בחלקי משכן כבודו ית' אם כן היה לכל אחד דאגה בהיפך לאמר אולי כרגע תתמלא המלאכה משאר המתנדבים ולא ישאר לי מקום על נדבתי להיות לי חלק בהיכל ה' לכן חרדו כלם והתנדבו במרוצה עד שבאתת אמר להם משה מרבים העם להביא וכו':

המופת השני הוא רבוי הנדבות וכמו שאמרו ז"ל במדרש (פ' פקודי) אלה פקודי המשכן משכן העדות שמתחלה הביאו נדבות יותר מן הראוי מה עשה משה שאל מהקב"ה מה נעשה מן המותר אמר לו הקב"ה עשה מהם ארון ללוחות שנקראו עדות ולכן אמר אלה פקודי המשכן ואחר כך משכן העדות. וראוי להמתיק המאמר מדוע דייק פה לקרוא אותם עדות. ואולי יתכן ע"ד מאמר (רות ב') ותאכל ותשבע ותותר אשר לכאורה אין צורך אל הכתוב לכתוב מלת ותותר הלא עיקר המצוה בהכנסת אורחים לתת אל האורח שיאכל לשבעה ולא להותיר ומה גם מה חידוש השמיע אותנו במאמר ותשבע אחר שאמר ותותר הלא כבר מובן שאכלה לשובע נפשה. אמנם הנה באמת אין הבעה"ב מחוייב לתת לעני רק להשביע נפש רעבה אך איה איפה יתברר שכבר שבעה לה נפשו יהיה המופת ע"ז מה שהשאיר ולא אכל וזהו נאות מאמרו ותאכל ותשבע והמופת ותותר. הוא הדבר בענין נדבת המשכן כי המותר היה כ"כ חשוב ואהוב אצלו ית' לסבת היותו עד נאמן לפאר טהרת מקדשו שהיתה נדבתם בלב טהור וברוח נכון ובאהבה גדולה בלב ונפש כי הלא המלאכה היתה די והותר ולכן טוב יתברך לעשות מן המותר ארון לעדות כי הוא עדות לישראל על טהרת לבם

אכות נפשם, וכמו שאמרו:

המופת השלישי הוא מה שאמר שלמה המע"ה (משלי ג׳) כבד את ה׳ מהונך ומראשית כל תבואתך וימלאו אסמיך שבע. הנה כוונת המאמר להשמיע אותנו ההבדל העצום בין הנותן מחפץ לבבו ובין הנותן מפאת ההכרח כי אכף עליו העני או שכוונתו להתפאר וכדומה מן הכוונות הזרות וההבדל יהיה בב׳ דברים. אחד כי הנותן מפאת תשוקתו וחושב בנפשו כי מה שיתן אל העני הוא כאלו יעשה מו"מ בכבד וקונה סחורה נפלאה הלא יפזר עליו לתת לו מעלם הונו ורכוש סגולתו לא כן הנותן מצד ההכרח משפטו לבקש ולחפש אחר איזה מעות שיש לו שהוא חוץ לחשבון הונו אם שהגביה פעם איזה מציאה או שגבה חוב ישן אבל מן הסך המסויים אשר תחת ידו ובא אליו ביגיעה לא יאבה לפזר בשום פעם. וזהו שדרשו ז"ל (ב"ר א׳) כי ה׳ יהיה בכסלך (משלי ג׳) אם נתת מכיסך צדקה היינו מאותו דבר אשר עין בעה"ב עליו והוא צרור הכסף אשר בידו למו"מ ולא מדבר שכבר נתייאש ממנו. וזהו שהפליג הכתוב בגנות העובדים ע"ז ואמר (ישעיה מ"ו) הזלים זהב מכים וכו׳ כלומר כי הע"ז חביבה עליהם כ"כ עד שבעבורה יתנדבו לתת מכים שלהם היינו מן הזהב המזומן ומן עיקר הונם ורכושם. וההבדל הב׳ כי אותו שנותן ברצון טוב משפטו לתת מעט הכמות ורב האיכות כמו דברי זהב והוא סמוי מן העין לא כן מי שנותן להשביע עין המקבל או עיני הרואים זולתו יכין איזה מטבע גדולה של נחושת וברזל רב הכמות ומעט האיכות ע"ד הנאמר ביעקב וישם עדר עדר לבדו כדי לסמות עיניו של עשו. ועל הב׳ בחינות אלה דייק שלמה עליו השלום ואמר. אחד כבד את ה׳ מהונך היינו ולא מן הדבר המיואש. ב׳ ומראשית כל תבואתך היינו מן המובחר שיהיה מעט בכמותו ורב באיכותו והבטיח כי הקב"ה ימדוד לו בעבור זה כמדתו. וזהו וימלאו אסמיך שבע לא כן אם יתן לך ברכה בשדה תהיה הברכה גדולה מצד וקטנה מצד שתהיה התבואה מעורבת תוך קש ותבן ומוץ ותצטרך עוד לעמל ויגיעה להסיר הפסולת מתוך המאכל:

ומעתה הנה המופת היותר גדול היה מה שנתן כל אחד דבר האהוב אצלו ביותר ובחר להתנדב החפץ היקר הזה שאהוב עליו מכלם וכוראה מאמר כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם כלומר אותו החפץ החביב לעצמם אותו הביאו לנדבה לה׳ וזה היה מופת נמרץ על שלמות המתנדבים כי אם היתה הנדבה עליהם למשא ודאי היה כל אחד בוחר את הפחות שבכליו מה שאין לבו עליו. וע"ד מאמר (ויקרא כ"ב) כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם כלומר מלבד הטעם הכמוס אתו ית׳ עוד שזה הוראה שאתה תבחרהו לקרבן בעבור שאין אתה חפץ בו ואינו חביב עליך גנאי כי לא לרצון יהיה לכם:

ומעתה נבאר מאמר המדרש (פרשתנו) בנזמים חטאו ובנזמים נתרצה להם מה כתיב שם פרקו נזמי הזהב וכו׳ וכשעשו המשכן הביאו אותם לנדבה ורוח הקודש צווחת והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתה יאמר להם בני אל חי. אשר לכאורה לא ידענו כוונת הענין בכלל מה שהפליגו ואמרו בנזמים חטאו ובנזמים נתרצה להם וכו׳ גם מאמר והיה במקום וכו׳ אינו ענין כלל לכאורה לדבריהם אלו. אבל הנראה כי אהרן ע"ה במה שאמר פרקו נזמי הזהב וכו׳ היה קולע בזה אל ענין שיתבאר. כי הנה הנזמים יש בהם ב׳ בחינות כי אצל האנשים הוא דבר הפחות בהונו ורכושו כי הוא לו אך למותר ואינו יכול להרוית בו מאומה והוא קרוב אצלו אל דבר האבד שכבר נתייאשו הבעלים ממנו אבל אצל הנשים הוא בהיפך כי הוא להם כלי תכשיט יקר ואהוב מן הכל. לכן בעגל אמר פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם כי בטח בהנשים שלא ירצו לתת להפסיד אותם ולכן גם כי האנשים יתגברו עליהן ויקחו מידם בע"כ ע"י ריב ומדנים עכ"ז יתברר ע"י זה עצמו שאהבת הע"ז אינה נחשבת אצלם כי לולא כן מה להם להתעבר עם הנשים בעבור הנזמים יהי להם אשר להם והם יקחו את הזהב אשר צרור אצליהם למו"מ לעשות ממנו העגל אם לא כי לא יאבו לתת רק דבר שהוא אצליהם למותר והעד כי התעברו על ריב ופרקו מהם בע"כ וזהב אחר לא אבו לתת מחירם. לא כן במשכן נאמר ויבואו האנשים על הנשים שהוראה כי הנשים הביאו אותם בעצמם רק שבעליהן באו אחריהן להסכים עמהם שיוכלו הגוברים לקחת אותם מידם ואם כן מעתה יתגלה למפרע גנות הפריקה הקודמת שלא רצו לתת רק מה שאין לבם עליו לכן הנשים שהנזמים חביבים אצלן לא רצו לתת עד שנאמר בהן פרקו וכו׳ לא כן עתה בנדבת המשכן חתרו דוקא להתנדב הדברים החביבים עליהם ביותר והביאו נזמים נדבה לה׳. וזהו ורוח הקודש צווחת והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי כי עד מעשה המשכן היה אפשר לומר שלא רצו להתנדב התכשיטים מחמת כי התכשיטים המה יקרים בעיניהם יותר מדבר ה׳ היינו אפי׳ אם היו מאמינים בע"ז שהוא אלהים עכ"ז תשוקתם אל התכשיטים עודפת במעלה אכן עתה שאנחנו רואים כי נתנו אותם נדבה לה׳ מוכח למפרע כי רק מחמת קלות הע"ז בעיניהם לא רצו לתת, והבן. עוד באור ע"ז תמצא בחבורנו קול יעקב שיר השירים על מאמר שחורה אני כו׳:

ויאמר ה׳ אל משה מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה אשר צוה ה׳ לעשות אותה. הנה לכאורה מאמר מדי העבודה שפת יתר הוא אבל יתכן כי הנה ידוע אשר הנותן זהב לבעל מלאכה לעשות לו כלי משקל עשרה שקלים בהכרח יתן לו יותר מי׳ שקלים שהוא משקל הכלי עצמו כי באין מנוס המלאכה עצמה תפסיד הרבה כי בע"כ צריך

צריך להיות פחות וא"כ מה זה שאמר מרבים העם להביא אם לא כי ראה שכבר היו מרבים כל כך עד כי גם אחר הפחת שצריך לפול מהמלאכה עוד יש זהב עודף רב מאד. וזהו מרבים העם להביא אפי' מדי העבודה למלאכה גם זולת מה שצריך להיות נפחת בעבודתה להשלמת המלאכה. וזהו ג"כ מה שסיים ואמר והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר, והבן. (עוד באור על זה כתבנו בס' ק"י שה"ש על מאמר מה יפו פעמיך דרשהו משם):

ויעש בצלאל את הארון עצי שטים. מדרש הה"ד כי אעלה לך ארוכה וממכותיך ארפאך אין מדותיו של הקב"ה כמדותיו של ב"ו מדת ב"ו שהוא מכה באיזמל ומרפא ברטיה אבל הקב"ה במה שהוא מכה בו הוא מרפא שנא' ויבואו מרתה ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם ויורהו ה' עץ ומה היה הרדופני היה (פי' עשב מר) והמתיק מר במר הוי וממכותיך ארפאך. הנה כבר בארנו זה בק"י (סוף אסתר) שאין כונת המאמר להשמיענו אשר הסיבה שהביא בה המכה תהיה סבה ג"כ אל מיאת הרפואה היינו שהוא מכה במקל ומרפא במקל לא כמדת ב"ו שמבקש סבה אחרת אל הרפואה אבל כוונה יותר עמוקה בזה היינו כי העיקר מה שהוא מכה הוא אך כדי לרפאו' באותה הכאה ע"כ. וראוי לנו עתה להמתיק הענין כי לכאורה אין צורך לנו לדעת זאת ומה היא הכ"מ בזה. ונבאר תחלה מאמר המדרש (פרשת תשא) ויאל משה עשה את ה[..]' מתוק כילד כיון שבאו ישראל למרה התחיל משה מהרהר בלבו ואמר המים הללו למה נבראו אמר הקב"ה למשה אל תאמר כן יש דבר בעולם נברא שלא לצורך אלא אמור כך עשה את המר מתוק ומנין שלמדו הקב"ה להיות אומר כך שנא' ויורהו ה' עץ ויראהו אין כתיב אלא ויורהו אין ויורהו אלא לשון למוד וכשבאו ישראל למדבר וביקש הקב"ה לכלותן אמר לו משה לא אמרת לי במרה עשה את המר מתוק אף עכשיו חלי מרירותן של ישראל ורפא אותן ע"כ. ולא נצריך בהערות אבל נזכיר עוד מה שנא' שם (פ' בשלח) ויורהו ה' עץ וכו' שם שם לו חק ומשפט וכו' עד כל המחלה אשר שמתי במצרים וכו' כי אני ה' רופאך. וכלל הענין בזה הוא כי לכאורה יפלא מאד על עיקר הענין הזה מדוע היתה זאת מאתו ית' וית' להביא את העם למרה ולא יוכלו לשתות מים ויהיה הצורך להמתיקם הכי לא היה דרך אחר לכותם בו אשר מימיו מתוקי', והנראה כי באמת זהו כוונת המד' שאמר כיון שבאו ישראל למרה התחיל משה מהרהר בלבו ואמר המי' הללו למה נבראו והיא קושיא כוללת כמעט חלי הבריא' כי ידוע אשר הברואי' המרי' והמזיקי' והמשחיתי' עודפים הרבה על הברואים הנאותים וכבר אמר שלמה את הכל עשה יפה בעתו (קהלת ג') וכמ"ש (משלי י"ז) כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רע כלומר שאין הבדל בין הטוב והרע כיאם אשר הטוב הוא טוב בתמידו' והרע רק שכפי הצריך לו כמו כל מיני רפואות. וביותר הנה מבואר על יצר הרע שנתן הקב"ה באדם ואמרו במדרש וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד זה יצה"ר ועוד זכרו שם דברי' הרבה שהם רעים מאד ועכ"ז החליטו עליהם מאמר טוב מאד להיותם כלם לטובה נפלאה לעתי' אחדים כאשר יצטרכו אליהם וכן היצה"ר אשר לולא הוא לא היה אדם בונה בית ולא נושא אשה כמוזכר דבריהם ז"ל במד' בראשי' אבל עכ"ז מי שיפגענו הרע בלא זמן פעולתו על הקב"ה להמתיק לו לטובה ולהצילו מפגיעתו כמאמר ה' צלך על יד ימינך וכו' וכל המאמר. וזהו מ"ש הקב"ה למשה אל תאמר כן כלומר כי באמת בראתי גם זאת לטובה בבוא עתה וזמנה אבל לעת עתה הוא רע ומר לכן אמור כך עשה את המר מתוק. סוף דבר כי גם על היצה"ר הבטיח לנו הקב"ה שירפא אותנו ממנו כמאמר ואשר הרעותי (מיכה ד') ובגמ' (סוכה נ"ב) ג' מקראות וכו'. אך עכ"ז המאמר הזה מטריד אותנו ממעשינו וממלותינו לאמר אחרי שהקב"ה תולה הקלקול בעצמו ועליו לתקנו ומה עלינו לעמול בשבירת היצר אשר בקרבנו וחלילה שיתהפך לנו טובת הקב"ה לקללה ולא לברכה. הנה להצילנו מזה הביא אותנו הקב"ה למרה והמתיק אותם והראה אותנו איכות ההמתקה דהיינו שהורה עץ מר ונמתק המר במר. להורות כי באמת על הקב"ה להמתיק את מרורותינו ואיך ירפאנו מזה שיביא עלינו רעות רבות וצרות עד שימתיקו אותנו כמו שעשה לפרעה שהמתיק אותו מרע לטוב על ידי המכות הנפלאות שהוא המתקת מר במר. ומעתה כוונה גדול' הי' במרה שהוליכנו הקב"ה דרך מרה להוציא מלבנו העול' על רוחנו שעל הקב"ה להמתיק לנו היצה"ר לזה הראנו לאמר אמת הדבר שעלי לתקן אבל לא טוב לך הרפואה שהיא במרירות וזה הבינו מן העץ המר שהשליך משה אל המים. וזהו מאמר כי אעל' ארוכה לך אבל רק וממכותיך ארפאך. ומעת' מ"ש מדת הקב"ה במה שהוא מכה בו הוא מרפא כמשמעו לאמר כי ההכאה היא מכוונת לרפאות אותנו. וזהו מאמר שם שם לו חק ומשפט וכו' עד כל המחלה אשר שמתי במצרים וכו' לאמר כי יש לפניכם רפואה להמתיק היצר על ידי התורה ועבודה כמאמר רז"ל בראתי יצה"ר בראתי תבלין ואם לא תתפוץ בזה בהכרח ארפא אתכם ע"י מרורים. וזהו מאחז"ל (מדרש רבה) הסייף והספר כרוכין ירדו מן השמים וכמאמר הנביא אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו היינו שהקב"ה יורה לנו דרך שלא נצטרך לרפואתו המתקת בר נם בלתי למצוא רפואה ע"י החק והמשפט. וזהו שם שם לו חק ומשפט וכו' ויאמר אם שמוע תשמע לקול ה' וכו' אז כל המחלה וכו' לא אשי' עליך כי

אני

אני ה' רופאך ברפואה מתוקה, והבן :

פרשת פקודי

אלה פקודי המשכן כו'. מדרש שנו רבותינו כו' אשר פקד משה אין כתיב כאן אלא אשר פוקד על פי משה ע"י משה ביד איתמר עליו נאמר (מלכים ב' י"ב) ולא יחשבו את האנשים אשר יתנו את הכסף על ידם לתת לעושי המלאכה כי באמונה הם עושים כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה'. באור המאמר תמצא בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פ' שקלים :

מדרש אלה פקודי המשכן משכן העדות מהו משכן משכן שני פעמים אמר ר' שמואל שנתמשכן ב' פעמים וכו' זהו שאנשי כה"ג אומרים (נחמיה א') חבול חבלנו לך ולא שמרנו את המצות ואת החקים וכו' ואין חבול אלא משכון ע"כ. הנה מה מאד ראוי להתבונן בדברי הכתוב שהביאו ז"ל שאינו כסדר הראוי היינו להקדים הסבה אל המסובב והכתוב שינה את הסדר ואמר חבול חבלנו ואח"כ ולא שמרנו כו'. ונקדים מאמרם ז"ל (ויקרא רבה ל') ולקחתם לכם ביום הראשון ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון הרי אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם מן הראשון זה עשו הרשע ובונה לכם ראשון זה בית המקדש וכו'. ולבוא אל באור המאמרים נקדים עוד דבריהם ז"ל (שם שם) אמר רבי אבין משל לב' שנכנסו אצל הדיין ולית אנן יודעין מאן נצח אלא מאן דנסיב באיין (פי' בידון) בידים אנן יודעין דהוא נצח כך אוה"ע באים ומקטרגים לפני הקב"ה בר"ה ולית אנן ידעין מאן נצח אלא במה שישראל יוצאים מלפני הקב"ה ולולביהון ואתרוגיהון בידיהון אנו יודעים דישראל היו נוצחים לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון. והדבר פלאי וכי המצות נתנו להתפאר בהן ומה לנו אם אין אנו יודעים מי היו הנוצחים די לנו האמת שמובטחים אנחנו בשם שאדה"ר נידון בר"ה ויצא בדימוס כן יצאנו גם אנו בדימוס. אבל הנה לדעתי כוונו ז"ל בזה לאמת לנו הטובה שגמלנו הקדוש ב"ה והפך לנו את הדין לרחמים להטיב לנו מראשית השנה ועד אחרית השנה אך הם ז"ל רצו לבאר עוד כי הדבר תלוי בצדקותינו ובמעשינו של השנה כולה כאשר זכרו ז"ל (ר"ה י"ז) הרי שהיו ישראל בר"ה צדיקים ופסקו להם הרבה גשמים וכו' עד הקדוש ב"ה מורידן במדבריות. ולכן חייבה החכמה העליונה לצוות עלינו מצות הד' מינים בראשית השנה למען היות ניר לזרוע לצדקה מראשיתה עד אחריתה. ונמתיק הענין ע"פ משל לאחד שהרחיק נדוד ויהי הוא בא אל בית עשיר אחד והיה שם כמה שנים ויהי ברצותו לשוב לביתו נתן לו בעליו את כל המשכורת של משך הזמן ההוא וילך בחוץ לבקש לו עגלה

ובתוך כך אבד את כל כספו ויתמרמר מאד בבכי ויזעק זעקה גדולה ויחמול עליו בעליו וילך ויחפש בכל שערי העיר מגדול החל וכו' עד כי נתוודע אליו שהוא אצל בליעל אחד וישתדל בכל מאמצי כח עד כי השיב לו הכסף אז אמר אליו בעליו הלא ראית בעיניך כמה עמלה נפשי להפיק טובתך אבל עכ"ז מפחד אנכי אליך עד בואך לביתך כי רב הדרך ממך פן תשכב ותרדם ויבואו זרים ויקחו חילך או תאבד אותו ותהיה יגיעתי לריק לכן ראה נא למסור הכסף ליד בטוח גדול והוא ימסור אותם בעצמו ליד אשתך. הנמשל הנה הקדוש ב"ה עושה עמנו כחסדו והופך לנו מדה"ד לרחמים גדולים ומדאגה אולי במשך הזמן נשוב ללכת בדרכים הראשונים ונאבד חלילה את כל הטוב ההוא צוה אותנו הקב"ה מצוה זאת והמתחיל במצוה אומרים לו גמור היינו מן השמים יסייעו אותו וכמאמר החכם כל התחלה היא יותר מחציה. וכבר מבואר בדברי רבותינו ז"ל הבא לטהר מסייעין אותו וכמאמר (איוב ח') והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד. וזהו מאמר המדרש אוה"ע באים ומקטרגים בר"ה ולית אנן ידעין מאן נצח כלומר אף אמנם שנצחנו זה עתה עכ"ז אין הדבר בטוח בידינו פן יגרום החטא אלא במה שישראל יוצאים מלפני הקב"ה ולולביהון בידיהון אנו יודעים דישראל היו נוצחים. כלו' בתחילת השנה העמים אותנו במצות קדושות בלולב ואתרוג ומצות סוכה וכל אלה לסקל לנו המסלה ולכונן פעמינו אל המסלה הישרה בראשית השנה ואחריה כל אדם ימשוך עד מועד נאתה. וזהו ג"כ מה שסיימו ז"ל שם הוא שאמר דוד (תהלים ט"ז) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח אם קיימתם מצות לולב שנקרא נעים הרי אתה מבושר שנצחת לאומות העולם שנאמר וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. הנה פה מבוארים דברינו עוד יותר והדמיון בזה לעני שלקח איזה חפץ מאת עשיר ונתן לו בזול והניח החפץ בידו עד אשר יביא לו המעות ויהי בלכתו לביתו פגע בו אחד מאוהביו ויספר לו לאמר הלא תדע ידידי שלקחתי חפץ פ' בזול מאד אבל הנחתיו ביד העשיר ואני דואג שלא יחזור בו ויענה ויאמר לו שכל הלא העשיר בודאי לא ישקר ולא ינחם רק אתה לא תשקר מלשלם לו כי כאשר לא תשלם לו ודאי יתבטל המקח. וזהו ממש מאמר דוד ע"ה אם תקיים מצות לולב וכו' אתה מבושר שנצחת והטעם כי נעימות בימינך נצח כלומר המצוה הזאת תגן עליך שתהיה ימינך נאמנת לנצח שלא לשנות מעשיך הטובים בכל השנה ומאת הקב"ה ודאי לא תהיה המניעה כי נצח ישראל לא ישקר וכו' :

ולבוא אל הענין נזכיר כלל אחד המבואר בחלקנו הא' (פ' בראשית) אשר כל הטובות הנפלאות שהפליא יתב' עמנו אשר הטיבו לשעתם היו בבחינתם ממש יו"ד כהונה מרעהו סחורה הרבה

הרבה ואין ידו משגת עתה לבלע מעשה המקח אם מפאת היותו עדנה חסר מסך המחיר או כי הסחורה עדנה לא נשלמת בתשלום מלאכתה והמשפט כי יתן הקונה לאשר קנה מאתו ערבון למען הבטיח אותו על מקחו כי גאול יגאלנו. כן כל הטובות שגמלנו ית"ש היו כלם בלתי מכוונים לעצמותם אבל היו ע"ד הערבון והתחלה אל צרור הטובות העתידות לנו במהרה וכמו שהוכחנו דברינו אלה מהרבה מאמרי רז"ל. וכן כתבנו שם אשר כל הגדולות והנוראות אשר הפליא ה' אתנו בימים הראשונים כולם מתוארים בשם ראשית. כי מאמר ראשית יתכן בדבר שהוא ראש והתחלה סביית אל המסובב ממנו. התורה נקראת ראשית כמאמר (משלי ח') ה' קנני ראשית דרכו. גאולת מצרים ראשון הוא לכם וכו' וכמבואר במקומו. ביהמ"ק ציון מתוארים ראשונים כמאמר (ישעיה מ"א) ראשון לציון הנה הנם וכו'. וכל זה מבואר שם באורך שמתוארים בשם ראשית להיותם ראשונים אל המסובב מהם. התורה היא התחלה סביית אל התורה החדשה המיועדת כמאמר כי תורה מאתי תצא וכו' היינו התגלות מצפוניה וכמו שזכרנו שם. הביהמ"ק היה ראשית אל בית העולמים העתיד להתכונן על ידי הקב"ה בעצמו. ומעתה זהו מאמר ר' ברכיה במדרש הנ"ל בזכות ולקחתם לכם ביום הראשון כדי שיהיו נמשכים אחריו כל ימי השנה בעבודת שמים כנ"ל אז גם הוא ית' ישלים ויגמור כל הראשיות. וזהו הרי אני נגלה לכם ראשון ופורע לכם מן הראשון ובונה לכם ראשון היינו שיקיים לנו כל הראשיות שהיו אצלינו לערבון להבטיחנו על תשלום מקחן:

בלל העולה מה שנקרא אצלנו בטחון מיד ליד לקיום המקח הוא הנקרא בכתוב ראשית היינו ערבון ומשכון. ואולי בזהו כונת מאמר אלה פקודי המשכן משכן העדות שנתמשכן ב' פעמים לא שזה מדבר מהב' חורבנות כי שניהם נקראים אחד כי מה שנחרב בראשון לא נתמלא בשני כאשר זכרו ז"ל כמה דברים שחסרו בבית שני והם דברים עיקרים ויסוד לכלם וגם כסא המלוכה לא היתה כראוי כי רוב הזמן היו ת"י זרים אשר על כן היו הזקנים בוכים אשר זכרו גודל כבוד הבית הראשון והיה זה כאין בעיניהם. אבל מ"ש שנתמשכן ב' פעמים היינו ב' בחינות משכנות. הא' כמו שאמרנו כי כל עיקר בנין הבית אשר בנה שלמה לא היה כ"א לבטחון להבטיחנו על הבית העתיד וכמו שאמר שלמה ע"ה בעצמו (מלכים א' ח') בנה בניתי בית זבול לך מכון לשבתך עולמים היינו הבית הזה הוא רק הכנה אל בית עולמים המקווה. והשם הראוי לתאר את הבנין הזה הנכון לתארהו משכון כי היה לנו למשכון ולאות מאת הקב"ה שיבנה לעתיד הבית העליון. והב' שנתמשכן אח"כ בעונינו ממש כאשר ילוה אחד מחבירו על משכון ובתוך כך היה צריך המלוה למעות ומשכנו ביד אחר כן עלה בידינו אשר המשכון שנתן לנו הקב"ה עשינו אותו משכון ביד זרים שזהו ודאי מורת רוח אל הלוה הראשון שיהיה משכונו משועבד ביד אחר. והן על זאת הפליגו ז"ל ואמרו שנתמשכן שתי פעמים היינו מיד שני ליד שלישי שהוא דבר הבלתי רגיל ואין הנכון לעשות כן אל הלוה הראשון להכפיל יגונו. וזהו שאנשי כנה"ג אומרים חבול חבלנו לך כלומר המשכון שלך שמסרתו אלינו הנה אנחנו מסרנוהו ליד שלישי וזהו ולא שמרנו את המצות וכו' שעי"כ נחרב הבית. אבל נתבונן עוד במאמר זה וכי מי הכריחו לעקור הכתוב מפשוטו לעשות ממלת משכן משכון. אמנם נבין הענין על פי משל לעשיר אחד שהיה לו בת יחידית וראה נער הגון אצל עני אחד וייטב בעיניו להתקשר עמו לתת לו בתו ויהי בכתיבת התנאים ויאמר העני שיתן העשיר בטחון על קיום ההתקשרות והעשיר לא שאל כן מאת אבי הבן כי לא יעלה כזאת על הלב שיהיה הצורך לקחת בטחון מן העני שלא יחזור בו ויהי בתתו כסף הבטחון ערך עשרים אדומים ליד שליש וירא אחד הבלתי יודע מה נעשה ביניהם וחשב שזה שהוא נותן ליד השליש הוא נדן בתו ויתפלא ויאמר עשיר גדול כמוהו לא יתן לבתו נדן בלתי כעשרים אדומים ויאמרו לו לאמר אין הכסף הזה כ"א בטחון מאת העשיר שלא יחזור בו ויאמר אם הדבר כן למה לא יתן גם הנגד שכנגדו ויענו אותו שכל מה עולה על דעתך שיחזור העני מי הוא שיעזוב טובה נפלאה כזאת. לימים חזר העני מן התקשרות זה ויתמהו כלם איש אל רעהו לאמר כמה העיזו את פניו נגד העשיר שיתן משכון לקיום הדבר להיות הקשר אמיץ ועל העני לא עלה על לב אחד שיחזור בו ואיך עתה נהיה להיפך אשר העני חוזר מהתקשרות העשיר כמוהו. הנמשל מי שרואה חשבון המשכן אשר לפי כבודו ית' היה הראוי שלא יהיה ערך ומספר למלאכת המשכן בשכבר גינו ז"ל את ישראל בזמן שיש להם מספר כ"ש משכן כבודו ית'. לזה מתגלל הכתוב ואומר אלה פקודי המשכן לאמר זה אינו כ"א לפי שעה לבטחון על העתיד למקדש שלמעלה שאז יהיה מבלי ערך וזהו משכן העדות וכמאמר המדרש עדות הוא שיש סליחה לישראל והוא רק משכון על קיום ההבטחה אבל אצלנו לא ביקש הקב"ה מאומה כי לא עלתה על רוח שנסוב מאחריו כמאמר היעזוב מצור שדי וכו' ועתה נהיה להיפך כי שבנו מאחרי ה'. וזהו שהתפלא הכתוב ואומר חבול חבלנו לך כלומר אנחנו לקחנו משכון מאתך ולא אתה מאתנו ועתה נתהפך הדבר ולא שמרנו אנחנו את המצות וכו' והבן:

או יאמר ע"פ משל לב' בני אדם שעשו שידוך ביניהם א' היה בעל מלאכה שלא היה שום אדם יכול לעשותה בלתי הוא לבדו והב' היה לו בחנותו כל הכלים הנאותים למלאכתו והנה בעת ההתקשרות אשר המשפט שיתנו הצדדים בטחונות על קיום הדבר אמר השליש די שיתן זה הכלי מלאכה אשר לו בחנותו וזה יספיק לבטחון משניהם כי כמו

שהבע"ת

שהבע"מ אינו יכול לעשות מלאכתו מבלעדי הכלים האלו כן בעל הכלים לא יוכל למכור כליו כ"א לזה שאין זולתו עוסק במלאכה זאת נמצא במשכון אחד נתמשכנו שניהם להיות מוכרחים לקיים הדבר ולאיזה ימים עזב הבע"מ את מלאכתו והתחיל לעסוק במלאכה אחרת הנה אז אין המשכון מכריח כ"א את בעל הכלים לא את הבעל מלאכה אחרי שאין לו צורך עוד בכלים אלו בשכבר הוא פונה למלאכה אחרת. הנמשל הוא מה שאמרנו למעלה בבאור משכן משכן שנתמשכן שתי פעמים אין הכונה על משכונות של ב' הגאולות אבל גם באחד שייך שתי פעמים משכון היינו אשר המקדש היה משכון מאת הקב"ה לידינו כי יוסיף שנית ידו ויגאלנו. והב' שהיה ג"כ אל הקב"ה משכון מאתנו להכריח אותנו לשוב אליו כי כמו שאין אומה זולתנו לעבוד עבודת המקדש כן לנו אי אפשר לעבוד עבודתנו בשלימות בלתי במקום הקודש כידוע. וא"כ זהו מ"ש שנתמשכן ב' פעמים היינו שיש עליו שם משכון בב' תוארים להיותו משכון על ב' סוגים מהקב"ה אלינו ומאתנו להקב"ה. אבל כל זה כשאנחנו אוחזים בעיקר מלאכתנו ושוקדים על עבודתנו הנבחרת הנה מפאת חסרון הכלים הנאותים אל העבודה אנחנו מוכרחים לשוב לה' ובזאת הנה המשכן למשכון גם מאתנו להקב"ה אבל כאשר אנחנו עוזבים חלילה מלאכתנו אין צורך לנו אל כלי העבודה ואז אין המשכון כ"א מהקב"ה. זהו חבול חבלנו (רק) לך והטעם מחמת ולא שמרנו את המצות וכו' וא"כ חורבן ביהמ"ק לא נחשב אלינו לחסרון מאומה, והבן:

אלה פקודי המשכן וכו'. מדרש משכן שנתמשכן בשביל עונותיהם של ישראל. וראוי לשום לב בזה מה ראו ז"ל להוציא מלת משכן מפשוטה לדורשה משכון ומה גם אם רצו ז"ל לדרוש זאת ע"ד הרמז מדוע התמהמהו עד פ' פקודי והיו יכולים לדרוש זאת כבר בפ' תרומה או תצוה כי תמצא מלת משכן בכל הפרשות הקודמות. אבל הנראה לדעתי כי הם ז"ל לא הוציאו המאמר מפשוטו וגם לא יכלו לדרוש זאת רק מענין הפרשה שלפנינו והוא על פי דמיון כי הנה אותם שקונים תכשיטים ואבני חפץ יזדמנו בב' פנים יש שלוקח אותם לתשמיש שלו מרוב עשרו וקונה התכשיטים בעבור אשתו או בתו וכלתו ויש קונה אותם אך מדאגה מי יודע מה יולד יום אולי יצטרך פעם אל איזה הלואה יהיה בידו מה לתת משכון. והנה אם רצונך להכיר ולבחון כונת כל אחד לדעת את אשר בלבבו (היינו בעבור מה הוא קונה התכשיטים) סימן זה יהיה בידך לבחון אותו ומגמתו כ"א קנה התכשיטין רק בעבור צורך עצמו לאשתו ובניו הנה תראה כי אחר אשר ישלם אל הסוחר מחיר התכשיטים לא יעשה דבר רק יתנם תיכף ליד אשתו או ליד בתו ויאמר לכי בהן לשלום. לא כן אותו שקונה התכשיטים מדאגה מה יהיה באחרונה הנה תראה כי אחר אשר ישלם אל הסוחר מחיר התכשיטים יצוה אל משרתו לתת לפניו גליון ודיו ויאמר להביא אליו משקלות ומאזנים לשקול כל דבר לדעת כמה משקלו של זה וכמה משקלו של זה וכן יכתוב בספר לזכרון ערך משקלם וכמה נתן מחירם למען דעת אחר כך כמה יתן אל המלוה *). הוא הדבר בענייננו כי הקדוש ב"ה צוה לעשות לו בנין מפואר וכלים יקרים משכן וכלי הקודש וא"כ כאשר נגמר במלאכתו לכל מעשהו היה מהראוי לתת את כל התכשיטים האלה ליד ישראל והם יתעסקו בו במשמרתו ובעבודתו כמשפט ומה זאת היתה מלפניו ית' לקחת פלס ומאזנים לשקול ולספור משקלו של כלי זה עולה כך ושל זה כך ואם כן ממה שאנו רואים כי הקב"ה שוקל וסופר את כל אלה מזה יש להוכיח שהוא רואה בו שעתיד להתמשכן. וזהו נכון מאמרם ז"ל אלה פקודי המשכן ר"ל ממה שאנו רואים ספור ומנין המשכן שהיה אך למותר לספר ערכו ומשקלו אם לא כי נכבר דאג שעתיד להתמשכן וכו' אשר מטעם זה פרט הכתוב ג"כ (ירמיה כ"ב) משקל הבית כלו בעת נמסר ליד נבוכדנצר, והבן:

משכן העדות מהו העדות א"ר שמעון ב"ר ישמעאל עדות הוא לבאי עולם שיש סליחה לישראל. הנה לכאורה לא שייך ע"ז מאמר עדות כי המשכן בעצמו הוא הסליחה וכמבואר במדרש. אבל הדברים נמשכים למה שאמרו ז"ל במדרש סוף ויקהל אמר להם הקב"ה עשיתם יריעות עזים אני מגין עליכם לעוה"ב עשיתם כפורת אני מכפר לכם עונותיכם וכו'. ומעתה הנה לזאת כוונו ז"ל פה שע"כ נקרא המשכן עדות להיותו עדות על העתיד שיש סליחה לישראל (ועוד באור על זה כתבנו בק"י שה"ש על מאמר אל תראוני שאני שחרחורת):

ויביאו את המשכן אל משה. מדרש ר' תנחומא ב"א פתח לרקמות תובל למלך וכו' מהו לרקמות זה המשכן שהוא מצוייר מהו תובל למלך זה משה שנקרא מלך תובל שהביאו לו המשכן בתולות אלו ישראל וכו' מובאות לך שביום שנגמר המשכן הביאוהו אצלו ע"כ. והדבר פלאי וכי לא מצא הכתוב מעלה אחרת שהיתה במשכן בלתי המעלה שהיה המשכן מצוייר עד שתיאר אותו במאמר לרקמות אתמהא. עוד מהנכון להרגיש וכי יאות להם ז"ל לעקור ההוראה הפשוטה ממלת מובאות שהיא מדברת על רעותיה הבתולות אשר זכר תחילה והמדרש הסב הדבר על המשכן שביום שנגמר המשכן

*) **הנמשל** כי המשכן טוב לנו בב' זמנים. א' כאשר נהיה שלמים ותמימים טוב המשכן לעבוד בו עבודת מלכנו בקדם. הב' כאשר ישראל חוטאים שופך חמתו על העצים כו' ויבאר לנו פריד והנהגו לא נדע מחשבת הקב"ה רק בראותנו הקדוש ב"ה שוקל וסופר משקלו מהותו ואיכותו ודאי הוא מדאגה פן יחרב ויכפר בעדם וכל מה שירבה תהלו וערכו יגדל כפרתו:

הביאוהו אלו וכאלו היה נכתב בכתוב בתולות אחריה רעותיה הביאו לך. ונקדים לזה עוד מדרשם ז"ל בשעה שאמר הקב"ה שיעשו המשכן אמר משה וכי אלהים אני לעשות כזה אמר לו כתבניתם אשר אתה מראה בהר כו' כך אמר הקב"ה למשה עשה אתה מה שלמעלה למטה ואני מניח שלמעלה ויורד ומצמצם שכינתי ביניהם למטה ע"כ (ילקוט תרומה). והפליאה נשגבה איה איפה הדין נותן כך לאמר אם תעשה למטה כאשר למעלה אני מניח כו'.

אבל כלל הענין בזה הוא עם מה שכתבנו למעלה (פ' בשלח על מאמר אז ישיר משה) בביאור מאמר המשורר (תהלים קמ"ד) ה' מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו אדם להבל דמה וכו' שאין הכונה בדבריו כהוראה הפשוטה כי מדוע יבחר לו דרך כזה לקטרג על האדם אשר עשה ה' לאמר מה אדם ותדעהו. אבל רצה בזה לבאר העילה הגורמת חביבות ישראל אצל הקב"ה אשר רז"ל הפליגו ואמרו חביבין ישראל יותר ממלאכי השרת. והוא כי ידוע כי הדבר המצוייר והמתחפש בתואר דבר אחר יהיה יותר נכבד ויותר אהוב מעצם הדבר שהוא מתחפש בצורתו. כמו אם תעשה דמות אדם מעץ או מאבן ותרכיבהו בתחבולות גדולות עד שימצאו בו מעשים כמעשה אדם היינו שילך מעט או ידבר איזה מלות כמה ירוצו יעופו אנשים לראות אותו ואת תנועותיו ודבוריו ואם תאמר לאחד מדוע תרוץ לשמוע מלות אחדות אנכי אדבר עמך דבורים למכביר הלא נגד פניך יענה כי התנועות המועטות אשר תמצאנה בו חביבות ואהובות לאשר באמת עץ הוא. כן הדבר במלאכים עם שהמוחלט הוא כי בריאת המלאך היא יותר נכבדת מבריאת האדם עכ"ז הלא המלאכים הם מעולים וזכים מעצם הבריאה וא"כ אין חידוש בכח גבורותם ומעלתם לא כן האדם אשר מצד הבריאה הוא כחומר חותם והתורה תלמדהו להועיל ותצרף אותו עד שיעשה מעשה מלאך לכן הדבר הזה מעלה חן לפניו ית' יותר ויותר ממלאך. וזהו כשואל וכמתמיה לאמר ה' מה אדם ותדעהו והתשובה אדם להבל דמה כלומר מסבת היותו דומה להבל ומתחפש בצורה נכבדת ובתנועות מעולות כאחד מגבהי מרום זה הוא חביבותו וחשיבותו:

ומזה נקח דמיון על המשכן כי משה ע"ה חשב באמור אליו ית' לעשות לו משכן שההכרח לעשותו על דוגמת משכן שלמעלה מאורות עליונים היינו בנין רוחניי ודק מה שאין בכח ב"ו לעשותו. וזהו שהתפלא ואמר וכי אלהים אני לעשות כזה אמר לו כתבניתם וכו' כלומר הדמיון שלמעלה ותבניתו אני מבקש ועוד יתרון לזה על שלמעלה כמשפט אל המתדמה והמתחפש למצוא חן יותר מהעצם ולכן אם תעשה למטה כמו שלמעלה מניח אני שלמעלה. וזהו דברי הילקוט ויברך אותם משה אמר להם יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו וכו'. הנה מאמר נועם מוסב על השראת השכינה

כענין הכתוב לחזות בנועם ה' ונתן טעם לאמר כי ראויים התחתונים להשרות שכינתך בתוכם יען ומעשה ידינו כוננה עלינו היינו אשר גם ע"י קרוצי יד נתכוונו למטה מעשים מצויירים בתבנית שלמעלה ולכן ראויים אנחנו יותר ממלאכי השרת שאין להם כי אם הידיעה ולא המעשה:

ומעתה זהו מה שכוונו ז"ל במאמר שלפנינו לרקמות זה המשכן. רצו בזה לבאר לנו אשר כל חשיבות המשכן וחביבותו הוא על היותו ציור על משכן שלמעלה לא שנאמר אשר למטה היה חשיבותו העצמי יותר נכבד. וזהו מ"ש לרקמות תובל למלך זה המשכן שהיה מצוייר ואין המאמר מדבר מציורי הגוונין אשר בתוכו אבל כוונו לומר שהמשכן שלמטה היה מצוייר בדוגמת משכן שלמעלה אשר ע"כ היה ההכרח להביאו אל משה בכלות מלאכתו לכל מיניהו למען אשר עיניו יראו יביטו בו להכירנו אם הוא דומה אליו בציור שלמותו כמראה אשר ראה בהר. וזהו שסיים הכתוב ואומר וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו וכדברי רז"ל (בילקוט תרומה) וירא משה וכו' כאשר צוה ה' והיכן צוה ועשו לי מקדש וכו' ככל אשר אני מראה אותך וכו'. ומעתה המשך המאמר כך הוא לרקמות זה המשכן שהיה מצוייר תובל למלך זה משה בתולות אלו ישראל רעותיה שהן רעיו של הקב"ה מובאות לך שביום שנגמר המשכן הביאוהו אצלו. ונמתיק הדבר ע"פ דמיון למלך שבא לעיר אשר אנשיה עניים ודלים ותשורה בידם אין להביא לפני המלך ויהי בתוכם עשיר אחד ישר וטוב לב אשר יש לו כח לעמוד בהיכל מלך מפני חשיבותו גם להקריב לפניו אשכר כמשפט למקבל פני המלך אך מפאת ישרו וטובו רצה לזכות את כלם מה עשה צוה עליהם לעשות כלי נחמד מורכב מחלקים רבים וכל חלק היה צריך בע"מ אחר אשר לזהב אשר לכסף עד אשר בכל חלקיו ופרקיו יהיה לכל בע"מ חלק בו איש לא נעדר ובכלות מלאכתו הביאו לפני המלך ורמז לכל בעלי המלאכות שילכו אחריו ויהי כבואו לפניו עם הכלי היה המלך משתעשע מאד במלאכת כל פרקיו והרכבתו אחד אל אחד ושאל אותו על כל דבר ודבר מי עשה את זה ומי עשה זה ויקרא אליהם איש איש למלאכתו אשר עשה והיה מראה את המלך לאמר זה עשה חלק זה ופ' חלק זה עד שהביא את כל העיר אל המלך. הנמשל מבואר במאמר שלפנינו לרקמות תובל למלך וכו' בתולות אחריה רעותיה אלו ישראל שהן רעיו של הקב"ה לאמר אשר תכלית הדבר מה שהיה המשכן מובא אל משה היה אך למען אשר יבואו בני ישראל עמו אשר כל אחד הובא והעלה חן לפני המלך מפאת חן מלאכתו שכל אחד עסק בחלקי הרכבתו אשר ע"כ היה ההכרח אשר כל אחד יביא חלקו אל משה בעת שהקימו המשכן ולא היה די שיבחרו להם אחד דהיינו בצלאל שהיה ראש לכל החרשים והבונים

בנית

בנין הנזכר הזה כי הוא סיבב להם שיעלו חן כלם עי"ד המשכן. וזהו רעותיה מובאות לך היינו שהם עצמן הובאו אל המלך למצוא חן לפניו. וכל דברינו באים מבוארים בדברי המדרש (סוף פרשתנו) ד"א ויביאו את המשכן הה"ד צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו בנות ציון בנים המצויינין וכו' בעטרה וכו' זה המשכן. היינו כי על המשכן עצמו היו ישראל מצויינים ומצויירים ע"י מלאכת כל אחד וטהרת כוונתו ונדבת לבו אשר בזאת היו נושאים חן בעיני הי"ת להשרות בהם שכינתו והבן:

וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה. ובילקוט אמר להם יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו וכו'. הנה כדי לבוא אל ביאור ברכה זאת נקדים לתת טעם אשר על כל מעשה שעשו ישראל במשכן נאמר ויעשו ב"י כאשר צוה ה' את משה והיה די לומר כאשר צוה ה' או כאשר צוה אותם משה. ומצאנו ראינו בילקוט (ריש פרשתנו) ובצלאל וכו' עשה את כל אשר צוה ה' את משה אשר צוה משה אין כתיב כאן אלא כל אשר צוה אפילו שלא שמע מרבו הסכימה דעתו למה שנאמר למשה. והדבר פלאי כי לא יתכן לאמר אשר משה ע"ה לא צוה לבצלאל כל אשר צוהו ה'. ובאמת אחר שנפרוט כל דבר ודבר הנה לא הוסיף בצלאל מאומה בכל מלאכה הזאת אבל עשה הכל כאשר צוה עליו משה בלתי מה שהקדים משה וצוה לבצלאל לעשות הכלים ואח"כ המשכן והוא דחה דבריו בטענה מועטת מנהג העולם לעשות תחילה בית וכו' וגם זאת לא עשה בלתי אחרי שהודה לו משה שאמר לו שמא בצל אל היית וכו'. גם נעיר במאמר הילקוט שזכרנו וירא משה וכו' כאשר צוה ה' והיכן צוה ועשו לי מקדש ע"כ. והוא פלאי מי לא ידע בכל זה. אבל כלל הדברים כי מה שאמר ית' למשה ועשו לי מקדש וכו' ככל אשר אני מראה אותך את תבנית וכו' מוסב על הסודות הצפונות אשר להקב"ה במעשה המשכן וכמ"ש כמראה אשר הראת בהר שזה לא יפול כ"א על מראות שכליות מפנימיות המשכן וכל כליו אשר את הכל גילה ית' למשה. אבל משה ל"א לבצלאל וחבורתו כ"א הנגלה היינו הראוי לעשות במלאכת חרש וחושב ובצלאל עם גודל קדושתו ורום ערכו זכה להשיג גם כל הסודות הקדושות שנאמרו למשה מפי ה'. ואם הדבר כן יתכן עתה לאמר ובצלאל עשה את כל אשר צוה ה' את משה כלומר כמו שהקב"ה הודיע הסודות למשה כך עשה בצלאל והנלוים אליו שהיו מכוונים בכל דבר כוונה הראויה לו וכמאמר ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה ובדעת וכו'. ממש כאשר הרופא יצוה את המחזיק הבית תעלה לעשות איזה רפואה והוא יצוה עוד לנערו כמצא שהנער עושה כאשר צוהו אדונו. אמנם אם הנער ההוא מלומד בחכמת הרפואות כמו הרופא ובעת עשותו כל

כרי הוא משכיל על הדבר להיכן הוא ראוי יכול אתה לאמר עליו שהוא עשה כמו שצוה הרופא לאדונו היינו שהרופא יודע פעולת הסמים והוא גם הוא יודע. והמופת ע"ז אם ימעט אדונו דבר אחד מלאמר לו עכ"ז יכוון הוא מדעתו. וזהו מאמר הילקוט כאשר צוה משה אינו אומר אלא כאשר צוה ה' את משה לרמוז כי השכיל גם על פנימיותו והמופת ע"ז שאפילו מה שלא אמר לו משה דהיינו סדר העשיה השכיל מעצמו וזה די על המופת שהבין מדעתו. וזהו שאמר לו משה בצל אל היית וכו' היינו אתה ידעת ממש כאשר צוה ה' אותי כאילו היית עומדי בהר. ולא נפלאת היא ולא רחוקה היא מדברי רז"ל במדרש (ריש ויקהל) נתן בו הקב"ה חכמה ובינה ודעת ולא בבני אדם אלא אפילו בבהמה וחיה. ומעתה דברי הילקוט הנ"ל נכונים מאד וירא משה וכו' כאשר צוה ה' והיכן צוה ועשו לי מקדש. וכוונת המאמר להורות על מקרא שלאחריו ועשו לי מקדש וכו' ככל אשר אני מראה אותך כו' וכמו שביארנו שזה מוסב על סודות המשכן בכלל. והאמנם כי משה ע"ה לא גלה אותם להם הנה בהביאם המשכן אליו הכיר היטב וראה בכל חלק פרטי כי הוא נעשה באותה כוונה ובאותו הסוד שנאמר לו מפי ה' וזהו וירא משה וכו' כאשר צוה ה' והיכן צוה ועשו לי מקדש וכו' ככל אשר אני מראה וכו':

ומעתה נעמוד על הברכה אשר ברכם משה ע"ה כי מצאנו במדרש (פ' תרומה) שהמלאכים באו בטענה לפני הקב"ה ואמרו כבודך שתשרה בתחתונים כמו שטענו במ"ת והתשובה שמצאנו שם שייכת גם פה וכמו שנבאר. דע כי ברואי מעלה מחולקים מברואי מטה ולא ראי זה כראי זה כי למעלה אין שום מצוה מעשיית כמו ציצית תפילין סוכה וכדומה רק משה לא טען עם המלאכים כ"א על עשרת הדברות (לא תגנוב גניבה יש ביניכם לא תרצח רציחה יש ביניכם וכו') יען שמצות אלה לקח עם הלוחות אבל באמת תשובותיו שייכים גם על כלל התורה (עי' בפ' יתרו מ"ש על מאמר ומשה עלה אל האלהים וימתקו לך הדברים). ומעתה התורה בכללה שהיא כלולה מסודות רמות ונשגבות והיא צריכה להתקיים בפועל הנה לעליונים יש מעלה שראויה התורה לתת להם מפאת היותם שכליים נכבדים ומכירים הוד יפעתה ותפארתה בכל סודותיה הצפונות בה אבל עכ"ז יש להם חסרון שאין בהם המעשה ואם תנתן למטה הנה תהיה המעשה נעדרת שלימות הכוונות הצפונות. וע"כ הדבר בלתי מוכרע אם למעלה או למטה אבל כשראה מעשה המשכן שעשו ישראל כאשר צוה ה' היינו שהשכילו הכוונות העמוקות והסודות הפנימיות הנה עתה שלימותם למטה היא בב' פנים. וע"כ ברכם ואמר יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ואמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו שזה מורה על נועם הסודות אשר לאלהים ית' בתורתו. וגם ומעת-

סבת

ידינו כוננה עלינו כלומר אחר אשר אנחנו שלמים במעשה ובמחשבה ראויים אנו להשרות שכינתו בתוכינו. וזהו ומעשה ידינו כוננהו רצה לבאר אשר סבת היות הנועם הזה נמצא בינינו הוא אך מפאת כי עשו מצות נדבת המשכן שע"י קיום המצות ועשייתן תזדכך הנפש להשיג נסתרות כמאמר שכל טוב לכל עושיהם. וזהו ומעשה ידינו כוננהו מלת כוננהו תשוב על מאמר נועם אשר בתחילת הכתוב כאילו אמר אשר מעשי מצותינו הם יכוננו את נועם ההוא להיות מושג אצלנו והבן:

מדרש ד"א ויביאו את המשכן הה"ד עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון וכו' מעשה בר' אבהו שהיה מסתלק מן העולם ורואה כל הטוב שמתוקן לו לעוה"ב התחיל שמח ואמר כל אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי לתהו והבל כחי כליתי וגו' (ישעיה מ"ט) הוי ותשחק ליום אחרון ע"כ. הנה באין ספק לא בשפתי מרמה נאמרו הדברים כ"א באמת וא"כ יפלא מאד הכי לא ידע בעצמו רובי תורתו שלמד ומעשיו הטובים ובאין ספק האמין ג"כ כי נאמן בעל מלאכתו שישלם שכר פעולתו. אמנם לבוא אל הענין נבאר תחלה ענין גדול אשר מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים כמה מאמרים המכחישים זה את זה בדבר שמירת התורה והמצות. בתורה (פ' חקת) זאת התורה אדם כי ימות באהל ובדרש (ברכות ס"ג) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה ובמקום אחר אמר ההיפך (פ' נצבים) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו וכן אמר הנביא בשם ה' עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי לאמר כי נקל מאד ללכת בדרכי התורה כי כל דרכיה דרכי נועם ונתיבותיה שלום. ומלבד זאת גם החושים הגשים יגידו כי העבודה תכבד מאד אצל עובדיה עד שאמרו רבותינו ז"ל במדרש (ב"ר פ"ט) על מאמר ושם ינוחו יגיעי כח מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים אלא כל זמן שהם חיים נלחמים ביצרם וכיון שהם מתים ינוחו מעבודתם. וכן דרשו על מאמר (משלי כ"ט) כי מיץ חלב יוציא חמאה ובדרש (ברכות ס"ג) במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק ואחר כל זאת אמרז"ל במדרש (ריש ואתחנן) שאין לאדם אצל הבורא כלום רק מה שהקב"ה נותן אינו אלא מתנת חנם:

אבל הנראה לדעתי בפשר דבר זה כי הנה עבודתנו היא כוללת שני חלקים סור מרע ועשה טוב וחלק עשה טוב מבואר כי יסוב על שמירת המצות וקיומם ככל אשר צוה עלינו הבורא יתב' וחלק סור מרע היינו לשלול מלב כל התאוות הרעות אשר האדם נתגדל בהם מילדותו ולהבדל מהן ולעזוב אותן. וידוע כי הסוג ועשה טוב אין בו מאומה מן הקשות והכבדות כי זה נראה לעינים ומה גם כפי מה שהעירו לנו חז"ל כי הטוב הוא דבר המושפע ובא מידו ית' כמאמרם (יומא ל"ח) בבא ליטהר מסייעים אותו וכן נאמר (משלי ב') כי ה' יתן וכו' והאדם אינו רק כמקבל מלמטה מה שנותנין לו מלמעלה. ועיקר היגיעה אשר על האדם הוא סוג הסור מרע כי יצר לב האדם רע מנעוריו והוא נמשך בטבע אחר כל התאוות. וזאת נמשך אליו מאז אכל אבינו הראשון מן העץ נתערב הרע בטוב כידוע ליודעי חן כי אם היה האדם נשאר בבחינתו שנברא בה או ע"ד שהיינו במעמד הר סיני שפסקה הזוהמא מקרבנו והיו כלם ע"ד שאמר דהע"ה (תהלים צ"ז) אוהבי ה' שנאו רע ולא היה בלבם כ"א אהבת ה' והדבקות במצותיו והיה מוצא אצליהם עונג שמירת התורה לתענוג נפלא שאין למעלה ממנו כמו שאמר דה"מ ע"ה (שם י"ט) הנחמדים כו' ומתוקים מדבש ונופת צופים כי ע"י שהיה לו נפש טהורה היתה לו ההרגש האמיתי לבחון נעימתה ומתיקותה. לא כן מי שנפשו בלתי מטוהרה נכתמת ומגואלת בהבלי התאוות לא עמד טעמה בה לבחון עוד את נועם התורה ושלום נתיבותיה. אשר ע"כ יפה אמר הנביא הוי אומרים לרע טוב ולטוב רע וכו' (ישעיה ה') אשר לכאורה לא ידענו למה הכפיל המאמר פנים ואחור לרע טוב ולטוב רע וכו' הלא לתוכחתו יש די להזכיר כי אומרים לרע טוב ודי גם בזה בזיון וקצף. אבל ביאור הדברים ע"פ משל לעני אחד שהיה לו קרוב עשיר גדול והעשיר היה צריך לעשות חתונה לבנו ובאין ספק סעודה גדולה כזאת צריכה הכנה, העני הזה אמר בלבו הלא גם אנכי אהיה נקרא אל שלחן דודי א"כ אכין א"ע לבלי לאכול בביתי מאומה וע"ד שהמליצו באתרא דליעול ירקא ליעול בסרא וכוורא והיה יושב בתענית ב' ימים למען הרעיב א"ע ויוכל אח"כ להתעדן בדשן המטעמים הערבים ויהי ביום השני לעת ערב ויתעלף מאד וישקף בעד חלון ביתו אם התחילו המשרתים ללכת אל הנגידים להזמינם אל הסעודה וירא את המשרתים כלם חלפו עברו לפני פתח ביתו ואותו עזבו וימר לו מאד ויאמר לאשתו העניה כי תתן לפניו לאכול מאשר אתה בבית ותתן לפניו לחם ובצלים וצנון הרבה וכדומה מן הדברים המרים והחמוצים ולא היה פליט ושריד ביום רעבונו ואחר אכלו את כל אלה בא אליו משרתו של דודו לאמר הנה אדוני מבקש את פניך לבוא אליו על יום חתונתו ושמחת לבו וילך במר נפשו ויהי כי הסב על השלחן נתנו תחילה דגים ולא מצא טעם בהדגים מאומה כמשפט להיות נפש שבעה תבוס נופת ואח"כ הביאו על השלחן צלי ורוטב ויהי כי לקח אל פיו כף אחת רוטב בעודו חם הנה מבטנו יוריסנו המרירות של הבצלים והצנון והיה מוטעם לו המאכל הנכבד הזה למר לחומץ והיה אליו כמו שער בנפשו וישב כן בכל הסעודה ולא אכל מאומה מכל המאכלים הערבים האלה ויהי אחר הסעודה והקרואים הולכים לביתם וישמע את קול האנשים כמה הם מפליגים להלל הסעודה הגדולה הזאת בנועם המאכלים הערבים והמשקים היקרים ויענה ויאמר בשחוק הלא התל

תהתלו

תאכלו כי גם אנכי טעמתי מהם והיו כלם כפי כמרורים ויהי הם מתפלאים עליו איך אפשר לגנות סעודה יקרה כזאת ענה אחד מהם ואמר אנכי אגיד לכם כי אנכי ראיתי אותו שאכל תחילה הרבה ירקות חמוצים ומרים טרם שהלך על הסעודה וא"כ שוב לא היה אפשר אליו לטעום טעם טוב בהמאכלים אם עוד מתחולל בקרבו המרירות. הנמשל כי באמת הקב"ה הזמין אותנו אל תורה ומצות כלם אהובים כלם נעימים ומתוקים מדבש ונופת צופים רק יהיו מוחשים במתיקותם אך אל כל הבא אליהם בנפש טהורה בלב טהור ורוח נכון. לא כן אותו שכבר שבעה לה נפשו מן המרורים מן הבלי התאוות הרעות א"כ גם כי יבוא פעם אל התורה איה איפה יוכל עוד להרגיש נועם טעמה ומתיקות ענינה הלא התורה דבריה תאמר הכל בהיפך מכל אשר יתאוה הוא ויאמר א"כ כי התורה רעה ומרה. וזהו שהקדים ואמר הוי אומרים לרע טוב היינו שאמרו תהלה על הרע שהוא טוב ומלאו את מעיהם מרמה ותוך א"כ יחוייב לאמר ולטוב רע וכו' שמים מר למתוק וממילא המתוק הוא מר. וכבר המליצו רבותינו ז"ל במדרש (מובא בתוס' כתובות ק"ד א' בד"ה לא) אמר הקב"ה עד שאתם מתפללים שיכנסו ד"ת בתוך מעיכם בקשו שיצאו דברי הבלים מתוך מעיכם ממש כמ"ש:

המורם מדברינו כי כל כבדות שמירת התורה היא שבירת התאוות היינו הסור מרע והיא המייגעת את האדם כענין מאמר (איוב י') נקטה נפשי בחיי. ובאמת התאוה בכללה לא היתה בעצם וראשונה ביום ברא אלהים את האדם רק האדם המשיך התאוה על עצמו מסבת החטא כנ"ל ואין להקב"ה חלק בה ומה לנו לחשוב מה על הקב"ה לאמר שהוא העמיל אותנו אחרי שהתורה נבראת אלפים שנה קודם לעולם אך האדם עם התגדלו מנעוריו בהבלי תענוגים מדומיים נעשה רגיל בהם וקשה עליו אח"כ לפרוש עצמו מהן וא"כ כל הכבדות אשר בהמצות איננה רק בחלקי הסור מרע. אמנם חלק ועשה טוב הוא דבר שנא' עליו הבא לטהר מסייעין אותו וא"כ ר' אבהו ברוחב לבבו ראה את זאת ויוכח לאמר כל אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי ולתהו והבל כחי כליתי וכו'. והוא ע"פ משל לאחד שנשרף ביתו והשכנים עשו את המקום הזה מקום זבל ואשפתות לאחר ימים מצא הנשרף הזה חן בעיני שר העיר לבנות לו חומה גבוה וארמון מפואר ואמר אליו כי ישתדל תחלה לראות שיהיה קרקע הבית נקי להוליך מעל פניו הזבל והאשפה שנזרק שם והאיש הזה הרבה בהוצאות והפסיד כל הנשאר לו אשר הציל מן האש על הוצאות נקיון קרקע ביתו ואחרי כי היה נקי ואחרי הלך עליו ואבניו שלח השר את כל הצורך לבנין החומה ושלח בעלי מלאכות ויבן בו חומה נשגבה לימים שמע השר את האיש שהיה מתפאר בפני אנשים לאמר שהוא בנה את הבית הזה בשותפות עם השר. בא אליו השר ואמר לו שמעתי עליך שאתה מתפאר שהיית עמי בשותפות בבנין החומה א"כ הראני נא חלקך מה שאתה נתת להרכבת הבנין והראני חלקי מה שנתתי אני ויוציא מתוך חיקו חשבון ערוך כתוב על גליון גדול לאמר כך וכך עגלות אשפה פניתי מעל המקום הזה וכמה עגלות עצים נרקבים וכדומה ויאמר אליו השר סכל מי חייב לך בדבר הלא לא הוצאת ולא פנית כ"א מה שהכנסת כי אתה בעצמך היית הזורק האשפה אתה המכניס ואתה המוציא אבל הארמון בכללו הוא רק שלי. כן ממש הזולת מבני אדם מעריך א"ע כי ראוי הוא לשכר מאת הקב"ה כי כמה הוצאות וכמה יגיעות היו לו עד כי שלל מקרבו התאוות ועשה את עצמו נקי מאשפות החמדות המדומות. אמנם האלהי הזה ר' אבהו ע"ה שיער את זאת בנפשו מדוע יחוייב אליו שכר על ענין כזה אחר שהאדם בעצמו התגאל תחלה בהבל הזה. וזהו שהתפלא ואמר כל אלין דאבהו ואני אמרתי לריק יגעתי כלומר כל יגיעתי לא היה כ"א לטהר א"ע שאהיה נשאר ריקם ממה שהכנסתי וזהו ולתהו והבל כחי כליתי ר"ל הייתי צריך ליגיעות לנקות עצמי מההבלים שנסתבכו בי בראשונה וא"כ ע"ז לא מגיע שום שכר ואם על טוב ועשה טוב הלא הוא של הקב"ה כנ"ל. וזהו אכן משפטי היינו משפט העשה טוב שקיימתי הלא הוא את אלהי והכל ממנו, והבן:

ובזה נבין מה שאמרו ז"ל (סוכה נ"ב) לעתיד מביא הקב"ה ליצה"ר וכו' הללו בוכים והללו בוכים איך יכולנו לכבוש הר גדול כזה. אשר לכאורה לא ידענו מה מקום אל הצדיקים לבכות אחר אשר עכ"ז כבשו אותו א"כ מעתה ראויים הם לשמוח שמחה גדולה ולא לבכות. אבל לדברינו יתכן כי הנה כל חלק האדם בשמירת התורה מה שהוא מתייגע בו הוא רק הסור מרע והקב"ה בחסדו הוא גומל את האדם על החלק הזה ולכן לעתיד שהקב"ה מראה אותנו את היצה"ר ההר גבוה ותלול מה שהוא נמנע אל האדם לכבוש הר גבוה כזה אם לא כי יד ה' עשתה זאת כמאמר (סוכה נ"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו. לכן כאשר יתברר אליהם זאת ויראו לעינים רב כחו של היצה"ר יבכו לאמר הלא עתה לא נשאר להם מאומה לא חלק בעשה ולא נחלה בסור מרע כי רק הקב"ה כבש את היצה"ר לפניהם ומה מהשכר מגיע אליהם עתה. וזהו שאמרו ואף הקב"ה מתמה עמהם שנאמר והיה כי יפלא בעיני שארית העם הזה גם בעיני יפלא היינו כי מרוב חסדו ית' יעשה עצמו כאילו אינו יודע מזה. ממש כאשר אחד היה ברצונו לעזור ולתמוך יד עני א' אבל לא רצה לקחת מתנה מה עשה הלוה אליו סך ידוע על מו"מ וזה בלט על הסרים לשמעתו שילכו לקנות ממנו את סחורתו וישלמו לו אחד באחד ויותר. בא העני

של

אל העשיר והחזיר לו הלואתו והתפלא מאד לאמר לא ידעתי היש למצוא סוחרים כאלה שיתנו ריוח גדול כזה ואף הוא היה מתפלא לעומתו למען לא ירגיש בו את התחבולה שעשה. וזהו ואף הקב"ה מתמה עמהם לאמר כי כיבוש היצה"ר לא היה ממנו כ"א מאתנו וע"ד שאמרו התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו כי אנחנו תולים בהקב"ה והוא יתפלא ג"כ עמנו וכנ"ל והבן:

מדרש מעשה היה בסוחר אחד שהלך לירושלים למכור את שלו הלך וישב שם ולא מכר אמר זו היא שאומרים עליה משוש כל הארץ לאחר שעה מכר כל פרקמטיא שלו אמר יפה נוף משוש כל הארץ. והדבר פלאי הכי בעבור סחורתו שלא מכר ראוי להחליט שאיננה משוש כל הארץ ומה גם וכי בעבור שמכר אח"כ יתכן לקרוא אותה משוש כל הארץ. והנראה ע"פ מאמר המדרש (ריש תצוה) כתיב בצור (יחזקאל כ"ז) צור את אמרת אני כלילת יופי את אמרת אבל אחרים אינן אומרים. באור הדבר דע כי הקב"ה הוא מביט ורואה את כל בני האדם יחד ואל כל תכלית הכלל הוא חוקר אשר ע"כ כל דבר פרטי מטוב עד רע אם הוא מיוחד בתכונתו רק לצד אחד להרע או להטיב אז ראוי לכנותו השם הראוי אליו לפי פעולתו היינו או שם טוב או שם רע. לא כן אם הוא טוב מצד ורע מצד האמנם כי בבני אדם יזדמנו שיקראו אותו בב' השמות כפי הפעולות שיקבלו ממנו ואותו שקבל ממנו רעה יקראהו רע ואותו שנתפעל ממנו לטוב יקראהו טוב אולם הקב"ה לא יקרא דבר בתואר טוב בלתי אם הוא דבר המטיב מכל צד אין רע במגורתו כלל. ומעתה הנה צור היתה מוכללת מכל מיני סחורות והיו הכל מוכרחים לסחור בה נמצא כי לעצמה היתה כלילת יופי שהיו הכל באים וסוחרים בה והיה מושג אליה ריוח גדול מכל הסוחרים הבאים שם ממרחק. אמנם אבל כל העולם היתה רעה מופלגת שהיו מוכרחים להרחיק אליה נדוד ולשבת שם במצור ובמצוק ביוקר ודוחק ולהרבות בהוצאות עד כי העלו סחורות משם. לא כן ירושלים שפעת ברכתה באה לאיים רחוקים ע"י שבעים פרים שהקריבו בחג ונתמלא עי"כ כל העולם טובה וברכה בלא עמל ובלא יגיעה לכן היו הכל אומרים עליה כלילת יופי משוש כל הארץ ר"ל כלם היו מרויחים ומקבלים טובה ממנה לא כן צור שנאמר הכל אללה. וזהו את אמרת אחרים אינם אומרים אבל ירושלים הכל אומרים שבחה וכנ"ל. והנה הסוחר הוא אשר בא לירושלים באין ספק העלה על לבו למכור סחורתו ביוקר ורצה להרויח הרבה כי כבר נתפרסם אליו אשר זאת העיר שאמרו עליה משוש כל הארץ א"כ ראוי אליו הגדולה זאת למכור סחורתו ביוקר. אבל הוא שקר כי לא על טובה כזאת נשתבחת ירושלים כי אין בזה רק טוב מצד א' היינו טוב אל המוכר ורע ללוקח ובאין מקום אחר כי ישב שם זמן ידוע ולא מכר גמר בדעתו אם יבוא עתה איזה סוחר יתן כמה שיתן אקבל ממנו בשמחה בחושבו עם נפשו כי הוא עלול להפסיד הכל ולאחר שעה בא אליו סוחר ומכר כל פרקמטיא שלו היינו במקח הראוי למכור הנה ע"י זה יסובב להיות שניהם בשמחה כקונה כמוכר. אז אמר עתה נתברר אלי מהות השם שקראו אותך יפה נוף משוש כל הארץ היינו טובת ירושלים מחוייבת להיות טובה כוללת ולא טוב מצד אחד לבד וכענין שנא' (משלי י') ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה היינו שלא יסובב על ידי הטובה הפסד לאיש אחר, והבן:

ומעתה נעמוד על דבריהם ז"ל בסיום הספר אר"י כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל מי שמבקש לחשוב הולך לשם למה שלא יחשב בירושלים ויצר לפי שנקראת משוש כל הארץ וכל השבח הזה למה שהיא קרית מלך רב ומשחרבה ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ מהו ערבה חשכה כמד"א ויהי ערב ויהי בקר יום אחד בעוה"ז שבת משוש כל הארץ וכשיבנה הקב"ה את ירושלים הוא מחזיר לתוכה את כל השמחה שנאמר (ישעיה י"א) כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וכו' ששון ושמחה ימצא בה וכו' ע"כ. דע כי השמחות אשר בבני אדם יתחלקו לב' סוגים יש אדם שישמח בעבור השגת איזה טובה ויש שמחה על הצלה מרעה היינו שהשמחה בעצם אינה מאומה כ"א אבל אדם זה נחשב הדבר לשמחה אם שהיה חולה ונתרפא או שהיה עליו משפט מות ועשו אותו חפשי והיתה נפשו לו לשלל הנה ילך אל ביתו בגיל ורנן על טובת ההצלה מהרעה. והנה השמח הזה גם כי הוא ישמח בהפלגה עצומה עכ"ז יש הבדל גדול בין שמחתו לשארי השמחות כי השמחה על השגת טובה חדשה הצלחה וגדולה היא שמחה כוללת את כל העולם היינו כל מי שמשיג הטובה הזאת יתחייב אליו לשמוח ולרנן כמו האיש הזה. לא כן השמח על הצלה מרעה וסר מעליו מר המות ונשאר בחיים הנה הוא עצמו ישמח במה שהוא חי וזולתו אין עוד מי שירנן וישיש על עונג החיים ולכן לא ימלא את לבבו ג"כ להשמיע קול ששון ושמחה ברחובות קריה כאשר ישמיעו השמחים אלי גיל בטובות אמתיות אחרי כי אין מי מאנשים מרגיש שום שמחה בזה ויהיו המון שיריו לזרא באפס. וזהו מאמר (ירמיה ז') והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלים קול ששון וקול שמחה כלומר גם כי השמחה לא תהיה נעדרת מיהודה וישמחו בגאולה על ההצלה מרעה היינו כאשר תהיינה הצרות מופלגות ואח"כ כאשר תתמעטנה ישמחו כי ישתוקו אבל עכ"ז אין ביכולת להשמיע בחוץ קול ששון כי יהיה לבוז וזהו והשבתי מערי יהודה ומחצות ירושלים קול ששון:

ומעתה יתבאר המאמר בטוב טעם כי הנה הקב"ה קבע מקום השמחה בירושלים ויפה נוף משוש כל הארץ קרא ה' שמה אך כל זה היה בזמן שהיו השמחות מרוב טובה אשר בשמחה כזאת ישתתפו כלם וכמו שיורה שם המקום משוש

כל

כל הארץ ר"ל שכלם שמחים בה *). לא כן כאשר אין השמחות שלימות יסוב עליה מאמר ערבה כל שמחה. והוא מה שאמרו כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכו' אשר הטעם הוא כי אסור להצטער בירושלים על היותה מיוחדת רק לשמחה וא"כ שמחה המעורבת ומשותפת עם דאגה איך תשכון בירושלים. וזהו למה שלא יחשוב בירושלים ויצר לפי שנקראת משוש כל הארץ וכל השבח הזה למה שהיא קרית מלך רב היינו שאין כבודה של קרית מלך רב להיות בתוכה אנחה. וזהו ומשחרבה ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ מהו ערבה חשכה כד"א ויהי ערב ויהי בקר. כי ידוע אשר ערב הוא קודם לילה אשר אז האור והחושך המה מעורבים יחד כן השמחות אשר אחר החורבן המה משותפים עם התוגה היינו כי נשמח רק על הצלה מרעה ואחר שתתבטל הרעה יתפעל האדם לשוש ולשמוח וזהו ומשחרבה ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ. ולכן לעתיד שיחזיר יתברך השמחה השלימה לעולם נאמר כי נחם ה' ציון וכו' עד תודה וקול זמרה היינו כי נוכל להשמיע השמחה בקול גם בחוצות וברחובות וכנ"ל. וזהו ג"כ מאמר (ישעיה ל"ה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. אשר לכאורה מאמר ונסו וכו' הוא למותר אבל לדברינו יהיה הרצון בו לאמר כי עוד עתידים אנחנו לשמוח בעבור השגת טובות מתחדשות בכל פעם לא שתהיה השמחה נמשכת מפאת היגון והאנחה שהיה תחלה. וזהו ושמחת עולם על ראשם היינו שיהיו בשמחה בתמידות ומבאר ואמר עוד ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה ומקום השמחה הזאת יהיה בירושלים כימי עולם. ונמתיק הדברים ע"פ משל לאחד שהיה מתפרנס מן בשורות היינו כאשר שמע על אחד שמועה טובה היה הולך ובא והגיד לבעלים והיה נותן לו שכרו לימים שמע על אחד שנפלו לו נכסים הרבה מאבי אשתו שמת ולא רצה ללכת לאמר כי קודם שיתבשר השמחה מהנכסים שנפלו לו יקדם האבל לאשת חיקו על מות אביה. הנמשל הקב"ה חלק טובה לירושלים אשר אליה ינהרו נהרי נחלי כל שפע וכל ברכה וכל שמחה וממנה יושפע לכל העולם ויבואו להודות שם על טובותיהם ושמחותיהם שהשיגו ע"י המקום הנבחר הזה, אבל כל זה אם סבות השמחה הם רק שמחה לא כן אם השמחה היא מתוך צרה כנ"ל א"כ יהיה מוכרח השמח לסדר הודאתו בספור הצרות שקדמו וזה אין כבוד לירושלים:

ומעתה נעמוד על מאמר (ירמיה ל"א) אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדו כי הנה כאשר יוציא הקב"ה אותנו משעבוד לגאולה הנה גם אם יתן לנו אח"כ מן הטוב רק כשיעור ההכרחי הלא עכ"ז נשיג שמחה ועונג על העדר השעבוד והגלות. אך ענין זה לא היה בכחו להפיק עונג רק אל הזקנים אשר כבר סבלו צרות רבות ורעות א"כ יחשבו העדר הצרות לשמחה לא כן הנערים והבחורים שלא טעמו עוד מאומה ממרירות הגלות איה אפוא יטעמו הם ערבות הגאולה ופעולתם. אמנם כאשר הקב"ה יוציאנו מן הגלות ויפליא לעשות אתנו גדולות ונוראות ויטעימנו מרב טוב הצפון אז יתפעלו גם הבחורים העלומים לשוש ולרנן גם כי לא טעמו מרירות הגלות. לכן יפה אמר אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדו והטעם והפכתי אבלם לששון היינו (מהיפך אל היפך) מקצה הרע אל קצה הטוב שאין למעלה ממנו:

ובזה יתבארו עוד דברי רז"ל (בילקוט ואתחנן) אמר הקב"ה אני אמרתי מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וכו' עתידים אתם שתאמרו לי מי יתן מציון ישועת ישראל וכו'. והענין בזה כי הנה כמו שטובות הגוף יש בהן מדרגות חלוקות והם הב' סוגים שזכרנו טובה שלימה בעצמותה וטובה מצד הערך ע"י הצטרפות הרעה שקדמה ודלת מעמדו שהיה בה עד הנה אשר בעבורה יערב לו המעט מן הטוב לחשבהו לדבר נשגב. כן תדע כי גם הצדק והרשע יהיה לפעמים על ידי הצטרפות כמו נח איש צדיק תמים היה בדורותיו שביארו ז"ל ששקלו לפי הדור ונתקבלו מעשיו לזכות גדול. ובאמת אין אנחנו מרויחים בזה כלל כי כמו שמחשבים למעלה מעשינו לטוב לפי הזמן ולפי הדור כן הקב"ה מטיב עמנו בישועות הבלתי נחשבים לטוב רק בערך והצטרפות השעה הקודמת וכאשר ביארנו למעלה (פ' תשא על מאמר לך רד כו') מאמר המשורר ע"ה (תהלים ע"ו) אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך

*) **והוא** מה שאמרו ז"ל במדרש (ריש תצוה) כתיב בצור צור את אמרת אני כלילת יופי את אמרת אחרים אינם אומרים. כי הנה השמחה השלימה אשר הקב"ה מעניק את הצדיקים נאמר עליה (משלי י"א) תאות צדיקים אך טוב היינו שאין טובתם גורמת רע לשום אדם אבל על ההיפך נאמר תקות רשעים עברה. ובדרך כלל מבואר הדבר במאמר כאשר יגילו בחלקם שלל כי יותר ממה שגוברי המלחמה ישיגו שמחה הנופלים חיל ורעדה שבעתים והללו שמחים מטוב לב וכו' ועל זה יסוב מאמר ערבה כל שמחה היינו כי השמחה מעורבת עם הפכה ישמח הגונב ויתאבל המנוגב וכן הדבר בגניבה וגזילה. והנה אל ב' שמחות האלה נתן הקב"ה ב' מקומות ירושלים וצור והשמחה השלימה שנאמר עליה שמחתי ושימחתי משכנה בירושלים. ואחר כך כאשר ערבה השמחה וגלה משוש כל הארץ ולא נשארה כ"א שמחה מעורבת ע"ד מאמר צוחה על היין בחוצות היינו שהגזלן שותה יין בשמחה וע"ד מאמר ויין ענושים ישתו והנגזל עומד כנגדו בקול צוחה ויללה ולשמחה כזאת אין מקום בירושלים ולכן בעת היא נבחרת צור להיות בה משכן השמחה. וזהו יען אמרה צור האח נשברה דלתות העמים וכו' המלאה החרבה ר"ל אך אליה נאות השמחה הזאת לשמוח בחורבן הזולת:

לפניך מאז אפך וכו' בקום למשפט אלהים להושיע וכו' עד נדרו ושלמו לה' אלהיכם. והוא כי הקב"ה כמעשה ידינו יתן לנו כי אנחנו מתפארים במעשינו לאבאמת ולא בצדקה רק ע"י הצטרפות רשעת הרשעים הגדולים ממנו או בהצטרפות דלות ערכנו וע"ד מאמר (תהלים כ"ה) ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאותי וא"כ רצוננו כי יחשוב הקב"ה מיעוט מעשינו למציאה בערך דלת ערכנו. אולם גם הקדוש ב"ה כגמול ידינו ישיב לנו היינו כי ימציא לנו תלאות ואנחנו מחשבים אותם להצלחות. והמשורר ע"ה המליץ הדבר למי שנחרץ עליו משפט קשה מאד והיינו ומי יעמוד לפניך מאז אפך וא"כ משמים השמעת דין הקל מן הראשון ארץ יראה ושקטה וכמו שנתבאר למעלה. וזהו שסיים נדרו ושלמו לה' אלהיכם וכו' משל לאחד שהיה קונה סחורתו במה שנים במזומן לימים לא השיגה ידו לקחת במזומן והיה מוכרח הסוחר לתת לו בהקפה אבל לא נתן לו מן הסחורות היפות והטובות רק מן הדלות והגרועות והוא גם הוא מצד ההכרח קבל אותם בפנים זועפות אמר לו הסוחר גם אני ידעתי כי לא נכון לפניך סחורות כאלה כי להרויח בהם לא תוכל כי לא תמצא מי שיקח סחורות גרועות כאלה רק אותו שלוקח בהקפה לכן אין טוב לפניך רק ללוות מעות ולקנות סחורה במזומן ואתן לך סחורה משובחת ותוכל גם אתה למכור אותה בכסף מלא.

וזהו ממש מאמר נדרו ושלמו לה' וכו' כי אחר שנתברר אלינו שאין אנחנו מרויחים במה שחושבים למעלה דלת צדקותינו לטוב ע"י הצטרפות אחרים אחר אשר גם הקב"ה יגמול אותנו רק בדרך הצטרפות א"כ אין טוב רק נדרו ושלמו וכו' במזומן ונוכל גם אנחנו להשיג טובות אמתיות ומשובחות. המורם מדברינו כי עתה כמו שמעשינו דלים ורקים כך ישועתנו היא דלה ואם היו מעשינו טובים על צד השלמות היתה ישועתנו ג"כ שלמה. וזה ידוע כי שלימות המעשים כראוי הוא כמו שלימות שהיינו בו במעמד הר סיני שנאמר אז עלינו אני אמרתי אלהים אתם ושלמות ישועתנו היא כאשר יביאנו ית' לציון בשמחת עולם. ומעתה זהו מאמר הילקוט אמר הקב"ה אני אמרתי מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים לא כמו שהם עתה אשר יראתם ועבודתם היא טובה רק ע"י הצטרפות ואם כן לא יוכלו להרויח מאומה כי תשועתם לא תהיה גם כן תשועה רק על ידי הצטרפות ולכן עתידים אתם שתאמרו לי מי יתן מציון ישועת ישראל. היינו כי יקוו תמיד אל ישועה שלמה ואמתית שהיא נעדרת עתה מן אז חדלנו להחשיב מעשינו בשלימות אמתי ואין להם חשיבות רק ע"י הצטרפות. וא"כ כל היום נקוה ונאמר מי יתן מציון ישועת ישראל בשוב ה' שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל, אמן:

חסלת ספר שמות

השמטה

(בשפת היריעה לעיל דף ל"א ע"א בסוף העמוד)

עוד בסמוך אמר להם הקב"ה לישראל בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת זה אלי אבל לע"ל אתם אומרים אותו דבר ב' פעמים שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו זה ה' כו'. באור הדברים ע"ד שכתבנו בספר שמדות (בחמישי משער התפלה) כי בעוה"ז נאמר עלינו (ישעיה מ"ה) אכן אתה אל מסתתר, כי לפי ראות עינינו רק עמל וכעס נביט כי נתקיים בנו מאמר בערב תאמרו מי יתן בקר כו' והיסורים מתגלגלים ובאים יחד עלינו יתמלאון, לכן אין אנחנו אומרים שירה על השגת טובה וישועה, אבל לעתיד יתברר אלינו אמתת הענין אשר כל הרעות והצרות המה רק הכנות אל הטובות כמו ההריסה והזריעה אל הקצירה. וזהו בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת זה אלי היינו רק על השגת טובה אבל לעתיד אתם אומרים אותו ב"פ שנאמר ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה קוינו לו ויושיענו, ר"ל אותו המנהיג אשר חשבנו עליו למתנהג במדת הדין והיינו כמתגעגעים ומבקשים לרחמנו ולהושיענו הלא זה ה' קוינו לו הלא היה רק רחמים גמורים. ולא נשיר שני פעמים גם על החריסה והזריעה גם על הקצירה:

אמר הכותב אציגה נא עמכם הגיון לבי על מאמרים אחדים למען יהיה לי כסות עינים לכל ופעירו בשפה להתגולל ולהתנפל עלי כי אלה הדברים אשר אני נותן לפניכם היום מחדושי הרב המנוח ז"ל ריחם נמר וטעמם לא עמד בה כאשר יצאו מפי חכם זה על אשר שניתי ואשר הרעותי. שמעו נא אשר הכתוב אומר (ירמיה ל"ו י ז) ואת ברוך שאלו לאמר איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו ויאמר להם ברוך מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ואני כותב על הספר בדיו. והרגש מבואר מה שאלו אותו ומה ענה להם. הידוע לא נדע כי כל הכתוב בספר אם לשבט ואם לחסד שמועה טובה או חזות קשה בדיו חרות על הגליון לא במים. עוד טעמו וראו אלה דברי דוד האחרונים (ש"ב כ"ג) רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני אשר המבארים יחדוהו לכפל ענין במ"ש. אמנם דע כי כל חומר מוכן לקבל צורה ולפשוט צורה ולקבל צורה אחרת. עץ היער מוכן לקבל צורת השלחן ולפשוט צורה זאת וללבוש אח"כ צורת הכסא וכן שארי חומריים ומוחלט ג"כ כי בעת קבלתו את צורתו השנית בהכרח ישתנה החומר או בכמותו או באיכותו כי יפצל בו פצלות מחשוף הלבן יתארהו במחוגה. כן דבר העתקת ספר מלשון אל לשון שהוא הפשטת צורתו הראשונה לעדות צורה אחרת תחתיה הנה בהכרח יגיע אליו אותו השתנות המחוייב לחומר ששינה צורתו אשר באין מנוס ישתנה או בכמותו או באיכותו. לכן יפה שאלו עתה את ברוך בן נריה הגד נא לנו איך כתבת את כל הדברים האלה מפיו כי כבר יש לחשוב אשר ירמיה בלשון אחרת הגיד לו ניב שפתיו אך ברוך בן נריה בחר לשון ערומים מליצה וחידות ואח"כ יקרא את הספר ההוא כמקרא החומר ששינה צורתו. ועל זאת ענה ואמר מפיו יקרא אלי את כל הדברים האלה ר"ל מלה במלה באו אלי הדברים מסורים מפי ירמיה ואני (רק) כותב על הספר בדיו ר"ל כי אני לא נקראתי רק למעשה הכתיבה עצמה. והנה הוא ג"כ מאמר משיח ה' רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני ר"ל לא תחשבו כי אנכי אדברה רק את העולה על רוחי וערום בא אלי הרוח ממרום מבלי לבוש ומעטה המלות הנאותים אל הרעיון ההוא רק רוח ה' דבר בי וגם מלתו בעצם תומו על לשוני. עתה ברוכי ה' הנכם רואים כי לא אל איש גם מאנשי הרוח להתהלל כי יעשה כוונים אל הרעיון זולתו לבלי יטה ימין ושמאל בשנותו את חמרו ולבושו כי באין מנוס פעם ישים נוספות ופעם יגרע וכדומה מהשנויים ההווים. ומה אומר אני כי כבר ידעתם אשר החידושים ההיו לי למורשה ממו"ר המנוח זלה"ה המה כעיר פרוצה אין חומה ערום התילכו מבלי לבוש. ואלהי יעקב היה עמדי כי אספתים כעמיר גורנה את האובדים אבקש ואת הנדחים אקבץ והבאתי אותם אל מקומם ואל אהליהם אהליך יעקב. ומפני קצור דברי הרב ז"ל היה ההכרח אתי להרחיב הענינים כפי כחי פעם בהרחבת החקירה עצמה ופעם בהוספת מאמרי הנביאים ומדרשי חכמים לחזק יסודותיו ולאמץ פנותיו אהל בל יצען:

דברי עבדכם **אברהם בערוש** פ'לאהג

ויהי בימי אחשורוש עד מהודו ועד כוש. מדרש (במקומו) אבא אוריין איש ציידן אמר ה' דברים משום רשב"ג וגו' עד מן דאבעיסין בניא חביביא עובדיהן קדם אבוהן דבשמיא אקים עליהון מלכא חנפא ויתפרע מנהון ע"ש. ויש לדקדק מה זה שייחסם המדרש לקראם בניא חביביא במקום קלקולם. וגם מה שמדקדק לתאר את המלך בשם מלכא חנפא אינו מובן. אבל הנראה בכוונת המאמר ע"פ מאמר המדרש (ריש בחקותי) ע"פ חשבתי דרכי וגו' אמר דוד חשבתי ברכות וקללות והברכות מן הא' ועד תי"ו והקללות הן מו' ועד ה' ולא עוד אלא שהן הפוכות. ור"ל שהקללות מתחילין בו' ומסיימין בה' והן הפוכות דהיינו הו' קודם לה'. והנה הדבר ידוע שדברי חז"ל עמוקין מאד ויותר ממה שנראה מהנגלה בהשקפה ראשונה יש להמעיין להעמיק בכוונתם ומאמר הכם תפוחי זהב במשכיות כסף וגו' (משלי כה) כלו' בכוונתם יותר יקר ועמוק מן הנראה בנגלה. והנה לא גלו לנו חז"ל מה היא הטובה המגעת לנו במה שהן הפוכות. אבל הנראה שהפיכתן הוא הוראה על היותן ר"ל שאינן מן הקללות הבאות מאתו ית' בהמה שפוכה ובקלף גדול כמו ועצר את השמים ולא יהיה מטר וכדומה שהם קללות שבמשנה תורה הם רק מהפיכות מברכה לקללה כמאמר זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף ומאמר בנים ובנות תוליד וגו' וכן הגר אשר בקרבך שכולם הם ברכות באמת אבל הם מהופכות לקללה וזהו הוראה עצומה שלא גמר הש"י אומר בקללות הללו להיותן בהחלט אבל רמז לנו בהם שעדיין אהבתו אלינו והוא מצפה לתשובתנו ותשוב הקלל' לברכה כמו שהיתה. והדמיון בזה לעשיר גדול שהי' לו בן יחידי והלבישו תמיד מחלצות ובגדי הוד והדר לימים עשה לו בגד יקר אחד ממיני משי ורקמה אחת המשי הגיע מלא פשתן וכדומה שתופרין תחת הבגדים להיזוק לימים ראה האב בבנו שהוא מבזה בגדו היקר ואיננו שומרו מלכלוך וזוהמא וירע בעיניו. מה עשה לקח את הבגד והפך את שלפנים לחוץ והלבישו כך למען היותו לעג בעיני הרואים. ויפגע איש אחד את האב ויאמר לו. אוכיחך אחי ואערכה לעיניך האין ידך משגת להלביש את בנך יחידך בבגדי הוד והדר למה זה איפוא הלבשתהו בגד פשתן כאחד העניים כי הוא דומה שהוא בגד פשתן באמת ובשביל קמצנותו הוא עושה זאת. והשיב לו האב חי נפשך כי הוא בעצמו הבגד של משי אבל הלך בו מאז ורק הוא הפוך כעת למען לא יזלזל בו בני ויקח מוסר וישוב להפכו עם המשי לחוץ. הנמשל שאם אין המתו של הקב"ה נתכה עלינו בהחלט רק רצונו לרמוז לנו להייטיב ולתקן המעוות אז איננו שולל ממנו הברכות לגמרי לתת קללות תחתיהן אבל הוא רק מהפך את הברכה לקללה ואחר שובנו אליו הוא שב ומהפכה לכשהי'. וזהו מה שהשיב הקב"ה למלאכים (גיטין ז) שאמרו זאת להם לישראל שהקדימו נעשה לנשמע והשיב להם הקב"ה לא זאת להם לישראל שהשפילו הגבוה כו' עיי"ש. והוא מבואר בפשטות הכתוב שאמר יחזקאל (כ"א) הסיר המצנפת והרים העטרה זאת לא זאת וגו' כלו' האומה הישראלית היא זאת שהיתה מאז בתכונתה טוב ומ"מ היא לא זאת כי העוו את דרכם קצת. וזהו התשובה למלאכים שאמרו זאת להם לישראל וגו' והשיב הקב"ה לא זאת להם כלו' הכי לא זאת היא הטובה עצמה שהשפעתי להם רק שהפכתי והגבהתי השפל' כו' וה"כ אני ה' לא שניתי ג"כ ואם ישובו מיד אהפוך שוב את הקלל' לכמו שהית' ברכה מקדם וזהו הנ"מ במה שהן הפוכות שאין צריך שינוי רב לתקנם אחר שישובו. וזהו מאמר המדרש הנ"ל חשבתי ברכות וקללות וגו' ולא עוד אלא שהן הפוכות כלו' שהן הן הברכות שהשפעת עלינו רק שהן הפוכות מחמת שהעוינו קצת נגדך ואתה מצפה לתשובתנו ותחזור ותהפכם לכמו שהיו וזהו שאמר הכתוב (פ' נצבים) והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו' והשבות אל לבבך. כלו' ממה שתראה הברכה מהופכת לקללה והיא

היא מזה תשיב אל לבבך ותתבונן שהדבר תלוי בתשובה ושבת עד ה' וגו' והבן:

היוצא לנו מכל זה שבתים הנה באיכות הקללות. יש שהן קללה ולא ברכה כלל כמו עצירת גשמים וכדומה

ויש שהן ברכות מהופכות לקללה והכל תלוי באיכות ובכמות החוטאין שאם הם חוטאים גמורים ואין עושה טוב אז הקב"ה מעניש אותם בגואל נפש ובדין גמור אבל אם עדיין לא ילין בהם רק שעוו קצת בדרך מקרה מדוב טוב המושפע עליהם אזי נוטל הקב"ה הברכות שהשפיע עליהם ומהפכם לקללה כדי לעורר את לבם לתשובה על שגגתם ואז ישוב להפוך קללתם לכמו שהיתה זהו מן דאבעיסו בניא חביביא. פי' שהיו עדיין אהובים לפניו ית' כי ידע שישובו על חוביהן אז אקים עליהון מלכא חנפא כלו' אדם חנף שאינו עומד בדעתו. כמאמר ז"ל במדרש פעם הרג את אשתו מפני אוהבו ופעם הרג את אוהבו מפני אשתו והוא נקל להתפייס בעשותם תשובה לפני המקום אשר לא כן אם הדור הוא בית מרי באמת ויחדיו נאלחו. אז נאמר עליהם ומלך עז ימשל בם (ישעי' נט) וכן הוי אשור שבט אפי וגו' (שם י) דהיינו שהוא עושה בהם כלה ונחרצה ולא יתן להם הניגה וזהו שאמר המקונן (איכה ג) אני הגבר ראה עני וגו' עד השך ולא אור. כלו' ברשותו שאני מסור ביד שונאי והם רודים בי בחזקה ובפרך וגם כי אזעק ואשוע אל ה' שתם תפלתי מזה ראיה גמורה שאין זה עונש רמזי מאהבה רק הוא חושך ולא אור. ומעתה מובן והמשך המאמר כך הוא ויהי בימי אחשורוש הוא אחשורוש המולך וגו' כלו' דעת הדור שלוחו וגו' אינו כדעת המקום ב"ה שלדעת הדור היה נראה מחמת שמלך אחשורוש אבל באמת הוא להיפך כי מאת ה' היתה נסבה להמליך דוקא את אחשורוש שהי' מלך חנף והפכפך שיוכל להתפיים מיד כשיחזרו בתשובה. וזהו ויהי בימי אחשורוש כלו' לדעת הדור היה דבר זה לצרה מה שמלך אחשורוש אבל לא כן הדבר כ"א אחשורוש המולך כלו' הצרה שהייתם בה מחמת חוביכון היא הגיעתהו למלוכה למען יבא מכם פנים בשובכם לפני ה' וכמאמר המדרש הנ"ל.

גמרא (מגילה י) כל מקום שנא' ויהי בימי אינו אלא צרה. ולהבין אמרם כן צריך הקירה שאם אפשי שהיה ששון וזי אמרו כן. מדוע לא אמרו כן על וידבר ויאמר ודומיהן. ונקדים מאמר קהלת ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. וע"פ דבריו אלה נראה לי טעם כוון מז"ל (שבת ק"כ) כל האומר הלל בכל יום ה"ז מחרף. המפרשים ז"ל פירשו איש איש לפי דרכו. ולי נראה כי ההלל נתקן להאמרו על נס היוצא מגדר הטבע המוטבע ביצירת בראשית. ואם הוא אומרו לפרקים הוא מורה שבשעה היתה צריכה לנס זה ואין כאן הסרון בבריאה הקדמונית. אבל אם הוא אומרו בכל יום הרי הוא כמחרף לומר שהפועל לא נתקן כראוי מתחלה שהוא צריך תיקון בכל עת והוא ממש כמו שמהללים אומן גדול שעשה כלי יקר והיה בו הסרון קצת ותקנו. אח"כ אשר בלי ספק הרפה היא לו. עוד נקדים מאמר המשורר (תלים קיט) לעולם ה' דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד למשפטיך עמדו היום וגו'. מלת היום אינו מובן. ונבאר המשך הכתובים אלו עפ"י משל לסוחר גדול שהיה מוכר סחורות מעודו להגבירים רבים ונכבדים ולא נשמע עליו מעולם שום השד לומר שעשה איזה רמיה בסחורתו לרמות את הקונה. לימים עמד קונה א' מגודם והעליל עליו לאמר הלא שלמתי לך כל התיכה סחורה בכסף מלא ולמה נהסר מכל התיכה אמתים ובלא ממדתה הראוי אין זאת כי אם איש מרמה אתה ולא אאמין בך כי גנבת ממדת כל התיכה לעצמך ואותי ככה רמית ועתה מלא את הסרוני ואם אין לכה אתי אל וועד המשפט השערה ונראה מי ילדק. וילכו שניהם ויטען הקונה את טענתו הנזכרת והסוחר טען ואמר חלילה לי מעשות כדבר הזה הן מעודי סחרתי את אנשים רבים שנים רבות יבואו כולם ויענו בי אם נמלא עולתה בי מעולם ואם רמיתי את אחד מהם וזה הקונה אשר לא ידעתיו מתמול שלשום יעליל עלי ברמיותיו אין זאת כ"א הוא בעצמו גנב והחק מכל התיכה ממדתה למען העליל עלי. הנמשל מבואר כי הנה ה' נטה שמים ויסד ארץ וברא בשמים שמש וירח וכל צבא מעלה המלאכים זיו ומפיקים נוגה וגם בארץ ברא ברואים נפלאים לאין חקר. והנה השמש והירח וכל צבא השמים לא עלה בהם מעולם שום הסרון ומום ואולי כי כן ראוי בהיות היוצר נצחי להיות פעולתו ג"כ נצחית. ובראותנו בארץ מה שמגיע לנו מהחליים והצרות וכדומה בע"כ הוא תלוי במעשינו ולא בפעולת ה' ההסרון כי אם בפעולתינו כי הנה יבואו כל צבא השמים ויענו בו אם עשה בהם שמץ הסרון כמו שנראה אנהנו בארץ ומלואה וזהו לעולם ה' דברך נצב בשמים לכן לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד כלו' מוכרחים כל דור להאמין אשר מצד הכנתך הקדומה היתה הארץ עומדת בקיום לעד לעולם בלי שום שינוי וחילוף והסרון רק למשפטיך עמדו היום פי' שהעוו את דרכם וראית את הארץ והנה נשחת' ע"כ תיסרם במשפטיך היום והיום הוא שנולד החסרון ע"י מעשיהם הרעים. וזהו ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים יהי' לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע כלו' בתנאי שלא נקלקל אנחנו. ומעתה אם יסופר על אדם א' שבימיו נעשה הדבות בארץ בודאי הוא צרה ולכן תלה התחדשות בו. ועתה נמתיק הענין ע"פ משל לאחד שהיה אומן במלאכה יקרה כמלאכת פתוחי הותם וכדומה והיה לו בן קטן שהי' מתאוה ג"כ לעשות במלאכת אביו כי היה כלי המלאכה ופעולתם משחק יקר לו כמשפט הילדים אוהבי משחקים והי' האב משתמר ומסתתר ממנו תמיד בכליו ובמלאכתו כדי שלא יגע הנער ויקלקל. לימים היה האב הוכרח ללכת לשוק באיזה עסק פתאומי ולא היה פנאי לפנות כליו ולהסתירם מפני בנו מבלי שום על לב ויקרב הנער אל המלאכה ויעש בה כאות נפשו ויוגד לאביו לאמר הנה הנער עושה במלאכה וכל הכלים בידו וילך לאביו מאד ויאמר אוי לי כי הנער יקלקל וישחית הכל וישאלוהו העומדים אצלו איכה תדע שהוא יקלקל אולי לא יקלקל א"ל הלא תדעו משפט הנער ומעשהו שאין בידו לתקן כ"א לקלקל ואין לספק בזה כי בודאי יקלקל וזהו כ"מ שנא' ויהי בימי אינו אלא צרה כלו' לאשר הכתוב מיחד הדבר אל האדם בודאי הוא צרה כי כל מה שיעשה האלהים עליו אין להוסיף כלו' אינו צריך תיקון וממנו אין לגרוע כלו' אם לא נקלקל אנהנו וא"כ הוא תולה הדבר באדם שאין יכולת בידו לתקן רק לקלקל בודאי הוא צרה כי בודאי קלקל:

עוד אופן אחר בהקדים מחז"ל (סנהדרין ל"ח) מאי דכתיב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו משום דצדיק ה' וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כו' עד עולא אמר שהקדים שתי שנים למנין ושמנתם ע"ש. וראוי להבין מה טובה תלוי בהקדימה ואגב נבין כוז מעש על פ' ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו (פ' והתרגן) כי הלא בודאי אין עול בדינו ית' לשיפחות להרשע מהטוב המגיע לו וא"כ מה הפסיד הרשע במה שמשלם לו אל פניו אחר שנתן לו שכרו משלם. ונראה לדעתי בדרך אפשר כי לא מצאתי דבר זה מפורש רק הוא נרמז במקומות במדרש באמרו שהקב"ה משהה לצדיקים וממהר לרשעים אשר מזה וממאמר הכתוב לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו נראה קצת שעיקר הצלחת הצדיקים תלוי במה שמשהה להם הקב"ה שכרן עד זמן הראוי ואפשר שהוא כלול במאמר החכם שאמר לכל זמן ועת לכל חפץ (קהלת ג) רמז בזה על כל הענינים וכל הפעולות מטוב ועד רע שכולם צריכין לגמר בשולן כמו הפרי ותבואת הארץ כשהיא נלקטת קודם בישולה אין בה אחד מני אלף מטעמה וגידולה שיש בה אחר גמר בישולה הראוי. כן גם מתן שכרן של מצות הוא צומח למעלה כאוצרו ית' מפעולות בני אדם והפעולה שעושה האדם מלמטה ה"ז כמו זריעה למעלה בגן עדן להצמיח לו שכרו על מעשה הטוב וענשו בגיהנם על מעשה הרע ושם הם גדלים השכר והעונש מעט מעט כתנובת השדה שמתחלה הם קטנים ואח"כ מתגדלין. והקב"ה מקיים לצדיקים עונשם הראוי להם על פעולת ידימו כמא' המדרש (ב"ר ל"ג) צדקתך כהררי אל שהקב"ה משלם מיעוט שכרן של רשעים בעוה"ז ומיעוט ענשן של צדיקים בעוה"ז. ומספר צדיק מלת מיעוט מכוון למה שאמרנו שכל הריוח של צדיקים הוא במה שמקדימין להם עונשן בעוה"ז

שכר

שוסר לא ונתגדל כל צרכו. וזהו כ"מ שנא' ויהי אינו אלא צרה כ"מ שנא' והי' אינו אלא שמחה כי מלת ויהי יהיא מהופכת מעתיד לעבר ומשמחה היא לצרה שהיתה עתידה להתגדל אחר זמן והפכה הקב"ה מעתיד לעבר להביאה קודם זמנה כדי להמעיטה ומלת והיה היא מהופכת מעבר לעתיד והוא מורה על הטובה שהקב"ה משהה להביאה עד שתתגדל כל צרכה וזהו שאמר הנביא (ישעי' נד) בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך וברחמים גדולי' אקבצך כלו' הכעס אני ממהר כרגע להביאו בעודו קטן ולא כן הרחמים שאני משהה אותו כדי להגדילם וזהו וברחמים גדולים אקבצך. וזה שאמר (ירמי' א) מקל שקד אני רואה עד הטבת לראות כי שוקד אני על דברי לעשותו. והוא ע"פ משל לחייט שהוא צריך לגמור מלאכת בגד לזמן קצר ומוכרח הוא למהר מלאכתו בשקידה רבה. הנה יש לו ב' אופנים במהירת מלאכתו אם שימהר בצרכי עצמו דהיינו אכילה ושתיה ושינה וישקוד במלאכתו יומם ולילה או שימהר במלאכה דהיינו שיעשה התפירה אחת גדולה במקום שהיה צריך שני תפירות. והנ"מ בזה שאם ימהר בצרכי עצמו תהיה המלאכה כראוי. לא כן אם הוא ממהר במלאכה לעשותה כרגע אז המלאכה נשחתת ומקולקלת. וזהו שהי' ירמי' מפחד בראותו מקל שקד שמורה שישקוד ה' על הרעה והי' ביאור שתהיה השקידה מאופן הא' דהיינו שימהר הקב"ה ח"ו על עצמו לפנות מכל עסקיו ולשום פניו וזעמו על ישראל יומם ולילה ותהיה הפורענות בשלמות ה"ו. לזה השיב לו הקב"ה לא כן כ"א היטבת לראות כי' טובה היא לישראל כי שוקד אני על דברי לעשותו כלו' שלא אתן לה פנאי שיוגמר כראוי כי אם אביא הרעה עליהם קודם זמנה בעודה מצער ותהי נפשם של ישראל וזהו ג"כ מאמר ירמי' (מ"ד) הנני שוקד עליהם לרעה ולא לטובה. כלו' אע"פ שרבים פשעיכם ועצומים חטאתיכם עכ"ז אתחסד עמכם לשקוד על הרעה להביאה עליכם קודם גמרה למען תוכלו שאתה. והיפך זה אעשה עם הטובה שלא אביאנה עליכם עד שתגמר ותגדל עד בלי די. ומעתה מה נמרצו דברי חז"ל שאמרו לולא שהקדים ב' שנים למנין ונושנתם והיה ממתין עד גמר הרעה לא היתה ח"ו תקומה לישראל וזהו שאמר הנביא (ישעיה א) לולא ה' צבאות הותיר לנו שריד כמעט כסדום היינו. ואגב נבאר מאמר המדרש (פ' וירא) עושר שמור לבעליו לרעתו (קהלת ה) זה לוט שלא הציל מרכושו כלום. והוא קשה לומר השביל כך הוא לרעתו כי הלא די לו שניצול הוא בעצמו. נקדים מה שאח"כ וישא לוט את עיניו וגו' עד לפני שחת ה' את סדום. וביאורו כמאמר החכם (משלי טז) לפני שבר גאון. כי משפט הקב"ה להגדיל ולרומם את הרשעים לפני מפלתם כדי שמפלתם תגדל יותר כמאמר המשורר יגמר נא רע רשעים (תהלים ז) ולוט לא הבין שבשביל כך ארצם מבורכת בכל טוב כגן ה' וגו' והתאו' ליסב עמהם להשיג מברכתם ועשרם וא"כ היה מהראוי שגם עליו תעבור כוס התפל' כמאמר אוי לרשע אוי לשכנו ולכן כשהגין עליו הש"י בזכות אברהם ושלא להצילו מתוך ההפכ' היה מן הדין שיוחזר עכ"פ העושר לבעליו ויאבד בסדום. והמשל בזה מי שקנה מחבירו לשחיטה ופיטמה והיבשה עד שהיא שמנה ובריא' וכשהגיע עת שחיטת' חזר בו המוכר ותבע את הקונה להחזיר לו בהמתו. אשר בודאי מן הדין שיחזור עכ"פ להקונה דמי פיטומה כי לחנם טרח והוציא הוצאות. וזהו כוונת המדרש שבא להרץ למה לא הגין הקב"ה גם על ממונו ורכושו של לוט לזה אמר עושר שמור לבעליו לרעתו כלו' שהעושר שנתן הקב"ה לסדום וברכם בכל טוב היה רק לדעתם לפני מפלתם כדי לגמור רשעתם בשלמות וא"כ אחר שניצל לוט מהרעה מהראוי שגם עשרם לא יהיה לו חלק בו:

מדרש (כאן) בג' מקומות הקב"ה מזהיר את ישראל שלא לשוב מצרים. א' כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תוסיפו לראותם עוד עד עולם (פ' בשלח). ב' ולא תוסיפו לשוב בדרך הזה עוד (פ' שופטים). ג' והשיבך ה' מצרים באניות (פ' תבא). ולכאורה הפליאי (בהסרון מלת וגו') מורה להיפך. והנראה בהקדים מאמר הנביא (ישעי' ב) כי נטשת עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. כוונת המאמר כי הקב"ה חלק לכל אומה ואומה מדינה מיוחדת וראוי להם מצד הכונתם וטבעם כי כמו שיש לכל מדינה סגולה מיוחדת להצלחתה מה שאין בזולתה כי יש ארץ מגדלה גבורים או חכמים וארץ אשר אבניה ברזל ונחשת ודומיהם כי יש סגולה מיוחדת לכל אומה בתכונותיה ומדותיה מה שאין בזולתה כמחז"ל מסורבלין כדוב או כעשנים או תאוונים. וכל אומה כאותה למדינתה לפי סגולותיהן וטבען. והאומה הישראלית שקל ה' סגולתה ומדותיה חכמתה וצדקתה ורק היא יחידה לקיום התורה ועבודת ה' והשגת סודות תורתו וענין הנבוא' ולא מצא מקום יאות לכל אלה זולת הארץ הנבחרת כי היא מסוגלת להתכי' ולטהר ולקדש את יושבי' ולהקיא את מטמאיה וכל עושי עולה כמשאח"כ ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה וגו'. ורק היא מיוחדת ומסוגלת להשראת השכינ' במקום המקדש ולכל עבודות התוריות: בליל' העולה מבואר במדרש (במדבר כג) חבלים נפלו לי בנעימים כמו שהם נאים אל המדינה כן המדינה נאה אל יושביה וזהו אף נחלת שפרה עלי. והנה כ"ז היה בהיות ישראל עסוקין רק בתורה ועבודת ה' כראוי אז היתה המדינה באמת ראויה להם והם אל המדינה. לא כן בעת שהתחילו להלל את התורה ועבודת ה' ועסקו בעבודה הראויה לעכו"ס ובמדינות אחרות אז פיזרם הקב"ה והושיב את כ"א במקומו הראוי לעבודתו ומליצות אלוהו. וזהו שהנביא מתגלל ומצדיק דינו ית' לאמר כי נטשתה עמך בית יעקב למה כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים. ולכן גרשתם כל אחד למקומו הראוי לו. ומעתה כוונת אלו ג' אזהרות כך היא מתחלה הבטיח לנו השם כי נזכר ראיתם את מצרים לא תוסיפו לראותם וגו'. אכן בתנאי אם לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד כלו' שלא תעשו כמעשיהם. ואולם לא תשובו לעשות מעשה תעתועים כמוהם אז והשיבך ה' מצרים באניות כי אז לא יצלח לך מקום קדושת ארץ ישראל כ"א ארץ מצרים הטמאה מקום הגלולים והשקוצים:

מדרש (כאן) והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות ואין קונה א"ר שמואל ב"נ ע"י שחזרתי על כל העכו"ס

העכו"ם שבעולם ואין קונה דברי תורה כיוצא בכם. והמאמר הזה הוא פלאי שמתחיל בגנות ומסיים בשבח אבל יבואר בהקדם מאמר (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים שאמרו ז"ל (ב"ק ל"ח) ראה הקב"ה שאין העכו"ם מקבלין את התורה עמד והתיר להם את ממונם. עוד נקדים מאמר המדרש ויקחו לי תרומה הה"ד כי לקח טוב נתתי יש קונה שדות ואין בו כרמים כסף ואין בו זהב אבל התורה יש בה שדות וכרמים וכו' עד הוי כי לקח טוב נתתי לכם אמר הקב"ה אל תעזבו את המקח שנתתי לכם. עוד נקדים מאמר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. ולאוי להבין מהות הכלל של דברים הרבה ומה בא לרבות זולת הפרטים שמחשב והולך. והנראה ע"פ מאמר הילקוט (פ' יתרו) ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה אלהים לישראל שנתן להם התורה. וביאורו ע"פ מה שכבר ביארנו ההבדל בין הברכות שמברך בהם הקב"ה את ישראל לבין אלו שמברך בהם את עכו"ם. והוא בדמיון מי שיש לו גנה או כרם מעלה פירות מתוקים ויקרים הנה למי שהוא אוהב נותן לו מדה מלאה פירות ולמי שהוא אוהב יותר נותן לו ב' או ג' בא בנו נותן לו כל הכרם. והמשל הוא מבואר במדרש כך להעכו"ם נותן הקב"ה טובות פרטיות. אבל לישראל ברצותו להיטיב להם הוא נותן להם המעין המוציא כל יקר הטובות ומקור כל הסגולות כמאמר ארץ אשר אבניה ברזל וגו' (עקב) וכדומה לכל סגולות בני אדם וכמו כן כשרצה ליתן להם לעמו במדבר נתן להם המן שהי' מקור כל המטעמים כולם ולכן טעמו בו כל המטעמים איש כחפצו וכן הבאר. וזהו שאמר יעקב יש לי כל (פ' וישלח) כלומר לי ניתן המעין הנקרא כל. וזהו שאנו מבקשים מאת השי"ת בבהמ"ז כמו שנתברכו אבותינו בכל מכל כל וגו'. והנה מקור כל הטובות כולן היא התורה שממנה נובעין כל סגולות בני אדם לגוף ונפש והראי' ע"ז שבזמן המקדש היו הקרבנות מכפרין כל א' לפי בחינתו העולה על מחשבת הלב והחטאת והאשם על שאר החטאים למיניהם ומ"מ הכל היה נובע מהתורה. משל לנהר שהולך בצד העיר וכל א' מבני העיר מושך מים לביתו ע"י צינורות ומ"מ בהתקלקל הצינורות ילכו כל א' אל מוצא המים עצמו והחפץ ימלא ידו ועל כתף יסבלהו לביתו. כן ענין הקרבנות היו כמו צינורות ממשיכין בחינת הכפרה לכל א' על ידי קרבן הראוי לו ועתה שבעו"ה נתקלקלו צינורות הכפרה מ"מ מובטחין אנחנו למצוא בחינת הכפרה ע"י קריאת פרשיות הקרבנות בתורה וכל אחת מהפרשיות מכפרת כאלו הקרבנו קרבן' המפורש בה. ומעתה כוונת המאמר ויספר משה לחותנו כלל הטוב כמו שאמר את כל אשר עשה ה' לישראל דהיינו כלל המעלות והיא התורה הכוללת הכל. יוצא לנו מזה שהתורה היא סגולה כוללת כמו המן שהיה כולל כל המטעמים אך בתנאי כשלא יחדוהו הבעלים לטעם זולת טעם ר"ל שאם התאוו בו הבעלים לטעם בשר דוקא אז לא נתהפך עוד לטעם אחר רק כשאכלוהו סתם היה בו כל המטעמים כמו כן התורה כל זמן שתתעסק בה רק לשמה ולא תתאוה להשיג ממנה שום הנאה גופיית אז היא מסוגלת לכל הדברים שבעולם אולם אם תשים לבך להשיג ממנה איזה ענין תאווני כמו אהבת הממון או הכבוד אזי לא תשיג ממנה עוד ענין אחר זולתו וזהו כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה. כלל העולה מכל הנזכר שישראל שקבלו את התורה משועבד להם כל טוב העולם ולהעכו"ם שמאנו לקבלה אין להם חלק בטוב העוה"ז. ולכן נאמר ראה ויתר גוים שהתיר להם את ממונם כי זה שיש להם אינו שלהם. והנה אם היה עתה ח"ו הדבר להיפך דהיינו שאנו היינו ממאנין התורה והם היו מקבלין אותה היה באמת ראוי גם כן להפך המסובב דהיינו שאנחנו נהיה משועבדים להם וכל טוב העולם יהיה בימיהם לא כן אף שאנחנו מאסנו את התור' עכ"ז הם לא בחרו בה ולא קבלוה. א"כ אף שאנחנו ראויים להמכר לעבדים ולהשתעבד לזולתנו אבל מאין יזכו הם לקנות אותנו אחר שאין להם חלק בתורה. וזהו והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות אבל הם לא יקנו אתכם מחמת שאין קונין דברי תורה כיוצא בכם ועכ"פ לא טובים המה מכם:

גמרא (מגילה דף יא) המולך מהודו ועד כוש. חד אמר הודו בסוף העולם וכוש בסוף העולם כו' עד כיוצא בדבר אתה אומר כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה (מלכים א ה) ע"ש. ולאוי לבאר שינוי לשון המקרא שבכאן נאמר בהיפך תחלה בכל עבר הנהר ואח"כ מתפסח ועד עזה. ונקדים מאמר מלכת שבא שאמרה אל המלך (שם י) אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריך ועל חכמתך ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הוגד לי החצי הוספת חכמה וטוב על השמועה וגו'. ויש לדקדק א' למה לא האמינה עד בואה בעצמה אחרי שבלי ספק שמעה מפי חכמי לב אנשי אמת כי מי זה יערב לבו לגשת אל המלך לדבר עמו פא"פ זולת חורי ארץ וחכמיה. ולמה לא האמינה לדבריהם אשר לא יתכן לדבר שקר לפניה כי מפחדה יחילו עמים. ב' שהמאמר בעצמו יתנגד קצתו אל קצתו כי מתחלה אמרה אמת הדבר שמשמעו שכאשר שמעה כן הוא. ואח"כ אמרה והנה לא הוגד לי החצי וא"כ אין הדבר אמת זולת בנאמר יש בכלל מאתים מנה. אבל אין טעם לזה במקום הזה ג' מאמר הוספת חכמה אינו מובן ומהראוי היה לומר חכמתך כפולה מאשר שמעתי. אבל הענין הוא כך. דע כי שמע החכמה יתרבה ויתגדל לפי מרחק המקום והדבר נראה לעין כי אף אם יהיה אדם מופלג בחכמה ובמעלות נכבדות עכ"ז לא יתחשב כ"כ בביתו ובעירו כמו שיתחשב בעיירות זולתו כי שם זורח הוד כבוד שמו יותר וכל אשר ירחק המקום מעירו יגדל שמו יותר ומזה גם במדינות אחרות. והנה כ"ז הוא אצל החכמים אשר קץ ותכלית לחכמתם לאמר עליה עד פה תבא ולא תוסיף אבל אצל שלמה המע"ה אבי החכמים אשר עליו נאמר ויחכם מכל אדם כי שפע חכמה אלהיית היתה בקרבו כאשר הובטח מפי ה' וכמו שנא' עליו כי ראו כי חכמת אלהים בקרבו (שם ד) אצלו היה להפך שהיה שמו גדול יותר מאד בעיר משכנו מבשאר עיירות. כי מדי עבור עת וזמן מה הוסיף חכמה על חכמתו כי לא יהיה לחכמתו גבול

ותכלית

ותכלית וא"כ כל אשר ירחק המקום יתאחר הזמן ובתוך כך יוסיף חכמה וירבה דעת. ולכן יגדל שמו בעירו בכל עת ובכל רגע כפי תוספת חכמתו שיתחדש אצלו בכל רגע לא כן הרחוקים אשר לא ישמעו החדשות לריחוק המקום כי אם הישנות ישמעו ויספרו וזהו שאמרה ולא האמנתי לדברים כי חשבה אותו כשאר חכמים בעלי גבול ותכלית וחשבה כי ריחוק המקום הוא גורם הפלגת שמו אבל בעירו אינו כן לזה אמרה עד אשר באתי ותראינה עיני. כלו' שראתה חכמתו בעיניה שאין קץ ותכלית לה והיא נתוספת בכל עת ובכל רגע. אז אמרה והנה לא הוגד לי החצי ומ"מ יוכל להיות שהדברים אשר שמעתי הם אמתים כי כעת הוספת חכמה וטוב על אשר שמעתי עליך. ועתה נכוא לבאר הגמרא הנזכרת דע כי כמו שריחוק המקום גורם גדלות שמע החכם עד אשר הרחוקים מאד יראו ויהיו מלאה שמו על שפתם מחמת יקר ערכו אצלם. כן להיפך ריחוק המקום גורם מיעוט מלך עז ותקיף. הלא תראה בעיר מנוחתו של מלך עז ותקיף יחיל כל אדם מפחדו וממוראו יעריצו ויחתו לא ירים איש את ידו ולא ירחיב פיו כרלינו מאימת כבוד המלך ומדי יתרחק המקום כן תמעט אימתו ופחדו מבני אדם מחמת שאין תמונתו לנגד עיניהם וכמובא בב"ע (סי' א' ס"א) כי אין ישיבת האדם ותנועותיו וכו'. והנה ברצות אדם לספר מעלת איזה חכם ולהפליגו בחכמתו אז יאמר כי הוא חכם אמיתי גדול בביתו ובחומותיו יד ושם טוב כמו שהוא גדול בקצה הארץ כלו' כמו ששמעו הולך למרחבי ארץ כן הוא באמת ולהיפך בספרו גדולת מלך עז ותקיף יאמר כי הוא מלך גדול ונורא בכל המקומות אשר שמעו הולך כמו שהוא נורא ואיום בעירו לאנשים הרואים את כבודו. והנה ידוע מחז"ל (מגילה יא) המולך שמלך מעצמו ולא שהיה ראוי למלוכה מחמת חכמתו כי מלך טפש הי' מזרע המלוכה רק בכחו ותקפו ורוב עשרו הגיע למלכות ולזה ברצותו לספר תקפו וגבורתו אמר המולך מהודו ועד כוש קכ"ז מדינה ובאו חז"ל להמתיק הענין ואמרו כשם שמלך מהודו ועד כוש הקרובים אליו ויושביהן ראו את כבודו ותקפו כך מלך על קכ"ז מדינה וכי תקפו וגבורתו עצמו מאד עד אשר מפחדו יחילו הרחוקים כמו הקרובים לא כן אצל שלמה המע"ה בגדולת ממשלתו היה בעבור חכמתו כתיב להיפך כי הוא רודה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה לפי הדלת כשם שמעלתו ושמע חכמתו הלכו בכל עבר הנהר כן גדלו בביתו עוד יותר. והבן:

מדרש (כאן), אמר ר' איבו כתיב כי לה' המלוכה ואת אמרת על כסא מלכותו אלא לשעבר היה מלוכה בידה כיון שחטאו ניטלה מלכות מהם וניתן לעכו"ם. ביאור המאמר בהקדים מאמר הנביא (ירמיה ט) אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' עד כ"א בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד וגו' עד כי באלה חפצתי נאם ה'. עוד נקדים מז"ל (ב"ק צ"ד) הרי שגזל סאה חטים וכו' עד אין זה מברך אלא מנאץ. ומז"ל (מדרש איכה) עבדא בישא זיל אחריב ביתא דמרך. ולכאורה אין הבין למה קוראו עבדא בישא בשרש עשותו רעה ומה גם בהיות רצון הבורא ית' להחריבו. אבל הכוונה כך היא דע שהקב"ה עושה שליחותו ע"י בני אדם הן לטוב הן לרע דהיינו פעמים שהוא מגלגל זכות ע"י הצדיק והרי הוא נקרא עבד ה' שעשה שליחותו. ופעמים שהוא עושה רעה ע"י רשע ונקרא הוא ג"כ עבדו לפי שעשה שליחותו של מקום אבל הא' נקרא עבדא טבא וזה נקרא עבדא בישא. ולא לשבח וגנות נקראו כך אלא ע"ש השליחות כלו' שהוא עבד המוכן לשליחות טוב או לשליחות רע. וכדמיון הזה הקב"ה מנהיג עולמו בחסד ע"י חסדיו ועושה דין ברשעים ע"י רשעים כמותם דהיינו ברצות הש"י לקחת ברכתו ממי שאינו ראוי לה אז הוא מזמין לו גנב או גזלן שיגנבו או יגזלו את ממונו. ועכ"ז אין הממון ההוא קנינו של הגזלן ולא לו הוא כי לא נתנו לו ה' לברכה מהאדון רק לקחו מהנגזל בהיותו ראוי לקללה. וזהו שאמר הכתוב ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך ולביתך (פ' ראה). כלו' שתשמח באשר נתן לך ה' בכוונה מכוונת שיהיה שלך לא במה שאין כוונתו ליתן לך רק לקחת על ידך מאחר. וזהו שאמר דוד (תהלים נב) מה תתהלל ברעה הגבור חסד אל כל היום. כלו' אתה הגבור הגוזל את אחרים מה לך לשמוח ולהתהלל כאלו הקב"ה כיון ליתן לך באמת לא קנה ידו ליתן לך בחסדו הגדול לא שיליל מאחרים על ידך ליתן לך וזהו חסד אל כל היום כלו' יד חסדו לא תקצר. ונמתיק הענין ע"פ משל ואז יבואר הכל על נכון. לא' שהטוה את דרכו בעיר ועשה רע וישלחו נשיאי העדה את משרתם אליו לשבוש עבוטו עד עמדו לכניהם למשכן וילך המשרת לבית האיש ויקח אצלו בגד נאה למשכון ויביאהו אל ביתו בי כן נוה מפי ראשי העדה וכראות אשתו הבגד ההוא חשבה שהראשים בחסדם נתנו לו הבגד במתנה ותקם ותלך אל וועד הראשים לברכם ברוב תודה על החסד שעשו לבעלה במתנת הבגד ההוא. ובפתחה את פיה גערו בה הראשים לאמר אל תדמי בנפשך שהבגד ניתן לבעלך במתנה לא כן רק שעל ידו נלקח הבגד מאיש בליעל להעניש אבל לא לתתו לבעלך. הנמשל הקב"ה כועס על החוטא ומזמין לו גזלן לשלול ממנו את הונו ורכושו. והנה הגזלן סובר שמן השמים רחמוהו בהזמין לו את זאת והוא בא לפני ה' בתודה ומברך את השם. לכן שפיר אמרו ז"ל שאין זה מברך אלא מנאץ כי לא יאתה כאן הברכה כ"א לקללה תחשב אל הנגזל. ומעתה יבואר מאמר ירמי' הנזכר. ונקדים עוד מאמר דוד המע"ה שאמר כי טוב חסדך מחיים כוונתו לדעתי כי הנה רואים שמקבל אדם מתנה מחבירו אינו שמח כ"א על קבלת החפץ וכל שהחפץ יקר יותר יתן שמחה בלבו יותר אבל כשיקבל אדם מתנה מן המלך אזי לא ישמח על החפץ כלל ולא יביט בו כי אף אם יהיה החפץ דבר נקלה ומוצא על"ז ישמח מאד על מצאו חן וחסד לפני המלך לשאת פניו אליו וזהו כי טוב חסדך מחיים כלו' החסד אשר מצאתי עלי בהיטיבך לי הוא יקר בעיני יותר מחיים וכל טוב שאתה עושה עמדי כי מלך גדול אתה ואנכי מה שמצאתי חן עיניך. ומכלל זה שיש לו לאדם להתפאר בחסד ה' עליו בתת לו אחת מאלה אלה שזכה ירמיה והם חכמה

גבורה

גבורה ונעשה כי לא דבר קטן הוא בנפול לו חבלים כאלה מיד ה' יותר מזולתו וכמחז"ל (ב"מ לה) לוה מקיים ביה במלוה תומך ישרים ה' וגו' אבל בתנאי אם יתברר לו שהם באמת מחסד ה' עליו לפניו ית' ישכו ויתגנו. לא כן אם יפ"י מהגיל גרשע גדולה וגבורה שאינו מכוון להטיב לו רק להיותו שבט אפו של הקב"ה לנדות בו את הרשעים ולהכניעם כמו שעשה לנבוכדנצר שכל ממשלתו לא היה בעבור שיתגדל כי אם להשפיל ולהכניע זדים זולתו אזי אין להתהלל ולהתפאר בגדולה כזאת כי אין חפץ המקום להטיב לו כלל בגדולתו זאת. וזהו אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' שהמאמר הזה כולל כל טובות העוה"ז והלקן לשלשה ראשים אלו ואמר שאין להתהלל בהם בעודם ספק אצלו באיזה אופן באו לו מאת ה'. כ"א בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כלו' כשישכיל וידע בבירור כי אני ה' עושה חסד וגו' כלו' שעשיתי לו זאת מצד החסד וכי באלה חפצתי להטיב לו באמת ואז יוכל להתהלל בהטובה. וזהו כוונת המדרש שהתחלנו שהוקשה לו לר' איבו ליחד המלוכה אל הפסוק כמאמר על כסא מלכותו כאלו כוונתו של הקב"ה היה בתתו עליו הוד מלכות להיטיב לו באמת. לזה אמר לא כן כי באמת לא כיון הקב"ה במלכות אחשורוש רק לקחת מלכות מישראל ולהעניבם על חטאתם ורק למען ירדה הוא בישראל נתן לו המלוכה. וכינוי של מלכותו מוסב על הקב"ה כמז"ל כל מקום שנא' במגילה מלך סתם מדבר במי שהמלוכה שלו. והדבר נכון מאד מצד השכל והנסיון כ"א ירצה אדם לשלוח שלוחו אל השוק שיקנה לו איזה חפץ הנה הוא צריך להודיע לשלוחו אל מי ילך. אכן אם אין להשיג אותו החפץ כ"א אצל אחד בעיר ולא אצל זולתו אזי אינו צריך לסמן להשליח למי ילך אחר שלא ישיג החפץ כ"א אצלו. ועפ"ז נבין מהז"ל (שבת קיח) עונג זה איני יודע מהו כשהוא אומר וקראת לשבת עונג הוי אומר זה עונג שבת. ולכאורה אין הבין מהיכן למדו מכאן שהוא מדבר בכ"מ מעונג שבת וכי בשביל שגם שבת מלויה בתענוג נלמד ממנו על כל מקום שנזכר עונג שהוא דוקא של שבת ולא של שאר ימים. ותו שגם נאמר כשהוא אומר אינו משמע לימוד גמור כי דרך הש"ס בכ"מ לומר על לימוד גמור ת"ל. ונראה שהלמוד ממלת וקראת הוא דמפיק ליה שמשמעו שאתה מצוה לענג את השבת כ"כ בקביעות ובתמידות עד שיהיה ראוי להקרא בפי כל יום העונג ולא יהיה צריך לשום תואר אחר זולתו כמו שמתארין את העשיר בעשרו והגבור בגבורתו אם הם בקניים אלה בהפלגה שאין אחר כמוהם בעיר ואומרים איש אל שלוחו לכה אל העשיר או הגבור והוא נודע כי זה שמו אשר יקראו לו. וכמו כן ראוי לענג את השבת כ"כ בהפלגה עד יהיה ראוי לשיתואר בשם העונג וזהו וקראת לשבת עונג. וא"כ שפיר נלמד מזה איסור התענוג בזולתו מן הימים כ"א יתענג גם בהם אז לא יהכן לתאר את השבת בעונג סתם אחר שיש עוד ימים מתוענגים. כ"א תאמר לשלוחך לך אל הגביר ויש גבורים הרבה בעיר הנה לא ידע הנער למי מגבורים יפנה זולת אם נסף לו עוד תאר אחר שאין בזולתו או שמו העצמי. וזה עונג זה איני יודע מה הוא כלו' שלא הייתי יודע איסורו בשאר ימים. אבל כשהוא אומר וקראת לשבת עונג כלו' שיתואר השבת בשם עונג סתם הוי אומר זה עונג שבת דוקא ובשאר ימים הוא אסור. וזהו שאמרו ג"כ מלך סתם הוא הקב"ה כי אחר שהוא שם התואר בסתם ע"כ שאין דומה לו והוא ממ"ה הקב"ה :

עוד ביאור ע"ז כשנדקדק תחלה אמרם ז"ל כתיב כי לה' המלוכה ותאמר על כסא מלכותו אלא לשעבר היה מלוכה בישראל כיון שחטאו ניטלה מלוכה מהם וניתנה לעכו"ם הה"ד ומכרתי את הארץ ביד רעים ביד אפוטרופסין רעים ולמחר כשישראל עושין תשובה הקב"ה נוטלה מעכו"ם ומחזירה בישראל עיי"ש. וראוי להבין מה שדקדקו ז"ל לומר אצל ישראל היה מלוכה בישראל ומחזירה בישראל בב' ואצל עכו"ם אמרו לעכו"ם בלמ"ד. ועוד קשה מה חידש לנו המדרש הזה באמרו כיון שחטאו ניטלה מלוכה מהם וכשיחזרו בתשובה תוחזר להם. כבר גלוי ומפורסם דבר זה בתורתנו שהגלות בסבת החטא והגאולה בסבת התשובה. גם מ"ש למחר כשישראל עושין וגו' צריך ביאור שהיה די לומר וכשיעשו תשובה וגו'. ונקדים לזה מאמר ריב"ז (כתובות ס"ו) אשריכם ישראל בזמן שאתם עושין רצונו ש"מ אין כל אומה ולשון יכולים לשלוט בכם ובזמן שאין אתם עושין רצ"מ הקב"ה מוסר אתכם ביד אומה שפלה ואפי' ביד בהמתן. והדבר תמוה מאד וכי זה הוא אושרם של ישראל אם שהקב"ה מוסרן ביד אומה שפלה והלא אדרבה זה הוא בפלותן ואיך יאמר ע"ז אשריכם ישראל. אבל יבואר בהקדים מאמר ה' ביד נתן הנביא אל דוד (ש"ב ז) כי ימלאו ימיך וגו' והקימותי את זרעך אחר יצא ממעיך והכינותי את ממלכתו. אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מלפניך. ולכאורה מאמר אשר הסירותיו מלפניך הוא אך למותר בשביל אמר כאשר הסירותי מעם שאול. ועוד שמאמר אשר בהעותו מתנגד אל הבחירה. והנראה בהקדם ביאור ויתר על קושיא עצומה שהקשה המשורר עצמו במאמר אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב וגו' עד ואתה זנחת ותמאס התעברת עם משיחך (תהלים פט). והנראה שהבטחת השם לא היתה כלל על שלא יקח ממנו המלוכה לעולם אף אם יהיה כבד עון כי אין לפניו ית' משוא פנים חלילה אבל ההבטחה היתה ענין אחר. ויבואר על פי משל לעשיר אחד גדול שהרחיק נדוד למסחרו ומרוב הדרך מאד אפס כסף הוצאותיו בחזרתו לביתו מה עשה לקח מאמתחתו כלי יקר שקנה לו לשעשועים ורצה ללוות עליו כמה שקלים להוצאות דרכו אבל לא היה איש שרצה להלות לו מה עשה נתנו לסרסור למכרו וקפצו עליו הרבה קונים מעשירי עם בהיותו יקר הערך מאד וגם דל ערך רצה ג"כ לקנותו וימאן האיש למכרו לעשירים כי אם לאיש הדל. וכאשר שאלוהו מדוע. השיב ואמר אני עני בשעה זו ואני מוכרח למכור הכלי רק למחסור הוצאות אבל בביתי עודני איש עשיר ודעתי לחזור אחר הכלי ולשוב לקנותו מיד הקונה להיותו יקר בעיני. ואם יקנהו איש עשיר היודע יקר ערכו [illegible] ממנו בגולה אז לא אוכל עוד

לגאלו

נגאלו בעד כל הון. לא כן האיש הדל הזה שאינו צריך לו רק להרויח בו מה נקל יהיה לי לגאלו מידו בתתי לו מחירו כעשרה כסף נוסף על מקנתו. הנמשל מבואר בפי' רש"י ז"ל פ' קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך ונתנה לרעך הטוב ממך וגם נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם. וז"ל ואם תאמר אשוב מעוני לא יועיל עוד שאף הקב"ה חוזר מרעה לטובה בשבת התשובה אבל לא יחזור מן הטובה שעשה לדוד שהמליכו כבר וזהו ונתנה לרעך הטוב ממך. נמצא שכל הרעה שהגיע לשאול מלקיחת המלוכ' ממנו היה רק מכח מה שמיהר הקב"ה ונתנה לדוד הצדיק כי אם לא נתנה לדוד רק לאיש קל הערך מה נקל היה להקב"ה לשוב לקחת ממנו ולהחזירה לשאול תיכף בהתפללו לפניו ובשובו מחטאו. ולכן נראה שע"ז האופן היה הבטחת ה' לדוד באמרו אשר בהעותו והכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם וכמאמר חז"ל (ב"ר כ"א) בנגעי ב"א היינו בנוי דאדם קדמאה ור"ל כשאקח מלכות ממנו אתננה לצדיקים וחסדי לא אסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותיו מלפניך. פי' כשיגרום חטאו לקחת המלוכה מידו זאת לא אעשה לתתה לאיש צדיק כמוך שלא יהיה באפשרות לקחתה מידו ולהחזירה לבנך בשובו מחטאתו. ומעתה יצדק מאמר ריב"ז אשריכם ישראל שבשעה שאתם עושים רצונו של מקום אין כל אומה ולשון יכולה לשלוט בכם כך כשאין אתם עושים רצונו של מקום הקב"ה מוסר אתכם ביד אומה שפלה וזהו טובה לכם להיות נקל לפדות אתכם על ידי התשובה. וזהו שכיון המדרש ומכרתי את הארץ ביד רעים ביד אפוטרופסים רעים. פי' אנשים נבזים ופחותים כדי שלאחר תיכף כשיחזרו ישראל בתשובה אחזירה להם. עיין ריש מגלה זו:

ומעתה נשאר לנו עוד לבאר שינוי הלשון שאצל ישראל אמרו בישראל ואצל עכו"ם אמרו לעכו"ם. והנראה בשנדקדק ג"כ במאמרם (ברכות פ' הרואה) הרואה מלכי ישראל אומר ברוך שחלק מכבודו ליראיו והרואה מלכי עכו"ם ברוך שנתן מכבודו לב"ו שבודאי לא במקרה והזדמן אמרו כאן שחלק מכבודו וכאן שנתן מכבודו. אבל נראה ליתן טעם בדבר כי הנה באמת רק לה' המלוכה בעליונים ובתחתונים ואין אנוש אציר ראוי להיות עטרת המלוכה על שכמו. אכן למען תכון תבל בל תמוט מחמס ושוד נתן הקב"ה שבט מושל בידי אדם לרדות באנשי רשע ובליעל ולנהלם במשפט וצדק. והנה ראוי למלך ב"ו לשים על לבו שהמלוכה שניתנה לו מאת ה' לא לכבודו הוא רק לכבוד המקום ב"ה לשפוט תבל בצדק ובמישרים להסיר מכשולות הרשע מדרך העם ויחשוב שהמלוכה אינה אלא כפקדון אצלו מאת ה' וכמאמר הכתוב לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל (פ' שופטים) כלו' שיחשוב המלך שאין יתרון לו על שאר אחיו כי אם למען ישמור את העם מדרך הרע לבלתי יסורו מן המצוה ימין ושמאל ולא ירום לבבו לומר לכבודו נתנה לו המלוכה וזהו שאמר הכתוב הן לצדק ימלוך מלך וגו' (ישעיה לב) וכן אמר דוד המע"ה (ש"ב כ"ג) נאום הגבר הוקם על וגו' רוח ה' דבר בי. כלומר מלכותי שלי ולכבודו הפקידה בידי למען היות יראתו על פני העם וזהו שאמר הלאה מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים כלו' המושל צדיק יודע שממשלתו אינה כי אם ליראת אלהים ולא לכבוד עצמו. נמצא שזהו ההבדל בין מלכי ישראל למלכי עכו"ם שמלכי ישראל יודעין שהמלוכה אינה רק כפקדון אצלם ואינם משתמשין בה כ"א לכבוד המקום ב"ה. לא כן עכו"ם שחושבין שלכבודם ניתנה המלוכה בידם ויהיה שלהם באמת. ומעתה נכון הוא מה שאמרו אצל מלכי ישראל שחלק מכבודו לפי שהם יודעין שהכבוד הוא שלו ית' רק שחלק להם ממנו והושיבם על כסא מלכותו לעשות משפטו בארץ בקרב ישראל להכריחם על קיום התורה ומצותיה כמלך ב"ו שיפקיד את עבדו נאמן ביתו על איזה מדינה לנהגה ע"פ נימוסיו ודתו ושלא ישנו את תפקידו. וע"כ נאמר אצל שלמה המע"ה וישב שלמה על כסא ה' (דה"א כט) כי לא עלה על לבו כלל להתפאר ולהתגאות במלכותו בידעו כי מלכותו היא מלכותו מלך כל עולמים לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו וע"כ נקראו המלכים רועים. לא כן מלכי עכו"ם שחושבים שהמלוכה ניתנה לידם להשתמש בה לכבוד עצמם ולאצור אוצרות ולהרבות הון וע"כ נאמר אצלם ברוך שנתן מכבודו לב"ו. כלומר לפי מחשבתם. ולפ"ז יבואר ג"כ שינוי הלשון שאצל ישראל אמרו בישראל לפי שאינם משתמשין בה לכבוד עצמם רק לכבוד ה' והמלוכה אינה בידם כי אם כפקדון. ולכן אמר לשעבר היה מלוכה בישראל בב' וכיון שחטאו ניטלה מלוכה מהם וניתנה לעכו"ם כי לפי מחשבתם הוא שלהם וכשיעשו ישראל תשובה תוחזר לישראל כי תשוב להיות אצלם כפקדון. וזהו שמקשה המדרש כתיב כי לה' המלוכה ותימר על כסא מלכותו. והירץ ומבאר גנוהו וגנות העכו"ם כלו' שבאמת גאותם ורום לבבם לא כן שחושבים שהמלוכה היא שלהם וע"כ נאמר כאן על כסא מלכותו לגנותו ולומר שהוא חשב ג"כ שהמלוכה היא שלו. עיין במאמר הקודם והבן כי כוונה אחת להם:

בהראותו את עושר כבוד מלכותו. כוונת המאמר להראות לנו ב' בחינות בין מכניסי אורחים. הבחינה הא' בכוונת המארח לטובת האורח אם לשבר רעבון הרעב ולרוות הצמא או לכבד אנשים מכובדים מחמת חשיבותם. הבחינה הב' היא גרועה ושפלה והיא שאין בכוונת המארח טובת וכבוד האורחים כלל רק להפאר עצמו שישבחוהו האורחים בקהל עם לאמר אין כמוהו מכניס אורחים ושיספרו ג"כ פרשת גדולת עשרו ורוב כספו וזהבו וסגולת אוצריו וע"כ הוא מאסף כל הלך לביתו ומאכילו ומשקהו ומראה לפניהם כל בית נכאתו למען יהללוהו. והנה הבחינה להכיר כוונת המארח הוא זה. שאם יקרה אצלו בעת הסבת האורחין איזה סבה לא טובה והוא אבדן איזה חפץ מכספו וזהבו בזה יוכר ויבחן כי אם אמנם שכל אדם הוא בהול על ממונו עכ"ז אם הוא מבחינה א' דהיינו שכל כוונתו היא לטובת וכבוד האורח כנזכר אזי איננו שוה בנזק חפצו כלל למען לא יעציב את לב האורחים ולא יבייש ויאמר בלבו אכלול היזק הזה עם שארי הוצאות הסעודה ולא אדאיב את

נפש

נפש האורחין ויאכלו בשלום וה' אשר ציוה לקרב את ההלך ולתת כבוד לאיש מכובד הוא ימלא השלוני. כה יאמר אשר טובת וכבוד האורח יחפץ. לא כן אשר כוונתו רק להתפארותו למען יספרו שמו בכל הארץ ולא יחוס לכבוד האורח ולטובתו כלל ולולא הפאר בהתפארותו היה סוגר דלתות ביתו בל יבא הלך לנגד עיניו הוא לא ישא פני האורחים ולא יחוס לכבודם באם יקרה לו מקרה מה בשבתם על הלחם ואיננו יכול להתאפק אף רגע אחת מרוב התהללו על הפליו המודים הנותנים כבוד לשמו ואם רק בשבת כבודו והתפארותו יקרב אל האורחים הנה ככה בפגם כבודו קלת מהמת איזה מקרה ישבית הכל ולא ישא פני איש כי במה נחשב הוא אללו נגד פגם כבודו והפליו. וזהו שמספר כותב המגילה מאיזה בחינה היתה סעודת אחשורוש. ואמר אם שהראה במשתה ההוא גודל הפיזור והוותרנות דע כי הכל היה רק להתפארות ולהרבות כבוד לשמו ולא לשום טובה וכבוד להקרואים וזהו עשה משתה לכל שריו ועבדיו חיל פרס ומדי וגו' והכל היה רק לשבת הראותו את עושר כבוד מלכותו ואת יקר תפארת גדולתו ולא לכבוד הקרואים כלל. והמופת ע"ז שע"י מקרה קטן אשר קרה לו בעת הסעודת בפגם כבודו אשר לא מלאה ושתי את רצונו לבוא לפניו סתר הכל ולא עצר כח להתאפק עד כלות ימי המשתה לשבעה אח"כ. כמבואר במקרא שהיה המעשה בעצם ימי הסעודה וכמו שמורה ע"ז מאמר כטוב לב המלך ביין ולא מצינו אח"ז עוד שום סיפור מהסעודה שמזה נראה שבטלה הסעודה וברח איש לאהלו כי לפני זעמו מי יעמוד הרי לך שדבר קטן קלקל כל הסעודה הגדולה הזאת ואין זאת כ"א כמו שאמרנו שהגאוה שלו היא גרמה את המשתה בכלל וגאונו ועברתו שקולים כאחד שכמו שלהראות כבודו עשה הכל כן בפגם כבודו סתר את הכל:

ובמלאת הימים האלה עשה המלך וגו' עד למגדול ועד קטן · נראה שכיוון באורך הספור למגדול ועד קטן אחרי אמרו לכל העם הנמצאים להורות הפלגת המשתה עד מאד. וכמו שהפליגו הז"ל במדרש גודל המשתה שאמרו יום האחרון כיום הראשון ע"ש. דהיינו שלא מיעט המטעמים וכל עניני המשתה של יום המאוחר מהקודם רק כלן היו שוין לטובה. והנה אם היה מקדים לקרוא את הפחותים ועם הארץ תחלה והיה מאכילם לפי ערכם וכבודם הראוי ואחריהם היה קורא לגדולי ערך חשובים ומכבדים מאלה והיה מאכילם ומכבדם ג"כ לפי ערכם לא היה כ"כ השיבות והפלגה כי כן ראוי לכל אדם לעשות לזה אמר הכתוב שהוא לא כן עשה רק הקדים והחל בגדולים תחלה ומשתמא כבדם לפי ערכם כאשר יאות להם ואם לימים הבאים קרא לפחותי ערך מהם מ"מ לא מיעט המטעמים מאשר היו תמול שלשום עד שגם ביום האחרון שהיו הפחותים שבעם מ"מ לא נתמעטו המטעמים מכמו שהיו בתחלה וזה מורה הפלגת המשתה ביותר. וזהו ובמלואות הימים האלה עשה המלך לכל העם וגו' למגדול ועד קטן כלו' בגדול החל ובקטן כלה ועכ"ז היתה המשתה שוה מראש ועד סוף:

במדרש אמר ר"ח בר ממל יהודים היו שם באותה סעודה אמר לון אותו רשע יכיל אלהכון עתיד למעבד לכון יותר מכן. אמרו לו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו (ישעיה סד) אם כסעודה זו הוא עושה לנו אנו אומרים לו כבר אכלנוה על שלחנו של אחשורוש ע"ב · והנה השאלה והתשובה גם שתיהן נפלאו ממני כי רחוק הוא שיעלה על לבו של אותו רשע שאלה כזאת כי מאין ידע שעתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים שישאל הוא אם יכולה להיות יותר טובה מסעודתו. והתשובה איננה מובנת כלל מראש עד סוף. א' למה האריכו כ"כ בתשובת עין לא ראתה להשלים כל הפסוק והיה די להם בעין לא ראתה לבד. ותו למה הוסיפו עוד לומר אם כסעודה זו הוא עושה וגו' אחרי שמבואר בכתוב שכמוה לא נהיתה בעוה"ז. אבל נראה שבשאלתו של אחשורוש נלמהה מסבת התפלאו על בוא היהודים על סעודתו. ותשובתם היתה בהשכל ובדרך חידה ובסתר ודבריהם היו דברי הדודין לאחשורוש נלמהה מסבת התפלאו על בוא היהודים על סעודתו. ותשובתם היתה בהשכל ובדרך חידה ובסתר ודבריהם היו מדודין לאחשורוש כמדקרות חרב ולמען לא תתגלה לו כוונתם ויתמלא חמה הפיאו את הענין לדבר אחר כאשר נבאר. והוא כי בלי ספק היתה מבוכה בין היהודים אם ילכו אל הסעודה ואם יחדלו. ואשר הכריע ההליכה על המניעה נאמר בדרך סברא שהיתה ע"פ מחז"ל (ברכות נח) אמר רבי יהודה לעולם ירוץ אדם לקראת מלכי ישראל ואפילו לקראת מלכי עכו"ם שאם יזכה יבחין וגו'. ומדרך היקש שייכא סברא זו ג"כ אצל הסעודה להבחין בין סעודת מלך ב"ו לסעודת הקב"ה לצדיקים לע"ל. ואולי הוא ג"כ דעת הז"ל שאמרו כל ההולך לבתי טרטיאות ולבתי קרקסאות אינו זוכה לראות בקנוגיא שיעשה הקב"ה עם הלויתן לע"ל. יכול להיות גם כן הכוונה עד"ז להוציא מלבות בני אדם שלא יסברו שמצוה לילך לבתי טרטריאות מסברא שאם יזכה יבחין ולכן אמרו ז"ל כל ההולך אינו זוכה כמאמר שוא סברת בני אדם. ואפשר שאחשורוש הבין בזאת היא סבת לכתם אל סעודתו ולכן שאל להם מה ששאל ור"ל הנה ממה שאתם באתם אל שולחני מוכח שמובטחים אתם לסעודה גדולה מזו אבל לדעתי כלום יכול אלהכון למיעבד לכון יותר מכן:

והנה הם השיבו לו ברמז דברי חדודין במאמר אלהים זולתך. ונמתיק הענין ע"פ משל לעשיר א' שהיתה לו אשה רעה מזג מאד ותעליבהו תמיד ותמרר את חייו ומדי אכלו ושתותו מרה ועצבה את רוחו עד אשר קץ בחייו. פעם א' נסעה מביתה לדרך מה על איזה ימים ונשאר הוא לבדו בביתו עם משרתיו עושי רצונו וינפש מעט מעצב אשתו ויצו להמשרתת להכין לו מטעמים כאשר אהב ולהביא לו יין טוב ויאכל וישת וייטב לבו מאד ותשב עליו כזה יום מהר גדול יותר מאד והתענג על רוב שלום פתאום באה אשתו לביתו בעוד לא עלתה על לבו ויהי בבואתו אותה ויפג לבו ונתכרכמו פניו והבינה אשתו בעל ביאתה מהר הוא מילר כ"כ. מה עשתה נותה להמשרתת

להעריך

להעריך שולחנו גם הלילה במטעמי אוכל ומשתה יין כמו אמש ויאכל וישת ויתמה מאד מה היה לה. לאחר אכלו ושתותו שאלתהו לאמר אישי הגד נא לי אל תכחד ממני אם מתקו לך המטעמים כעת כמו אתמול. והשיב לה חי אני כי מטעמי אתמול לא היו טובים כ"כ כמו עתה ומ"מ ערבו לחכי יותר יען היה בלעדיך ואנכי בדד ישבתי ומר המות סר מנגד עיני:

הנה כמו כן היתה תשובת היהודים לאחשורוש באמרם אלקים זולתך כלו' לו יהא כדבריך שלא תהיה סעודתו גדולה כסעודתך. מ"מ נתענג עליה כפלי כפלים מאשר עתה לפי שאז תהיה זולתך ובלעדי ממשלתך עלינו ואין תענוג גדול מזה. והתשובה הזאת היתה רמוזה במאמרם בכדי שלא תתגלה לו כוונתם השיאו את הענין לדבר אחר ואמרו אם כסעודה זו הוא עושה לנו וגו':

לעשות ברצון איש ואיש. מדרש איש זה מרדכי שנא' איש יהודי ואיש זה המן שנא' איש צר ואויב וגו'. והוא תמוה כי הנה מלבד שהוציאו ז"ל המאמר מפשוטו באשר יחדו הענין אל שני האישים האלה דוקא ולא אל כל אדם כמשמעות איש ואיש בכל מקום. הנה עוד יקשה שהמאמר יהיה סותר א"ע כי באמרו שהשתיה היתה אין אונס הנה איש כל הישר בעיניו עשה אם לשתות ואם לחדול אם הרבה ואם מעט ואם המלך יסד לעשות כרצון השני אישים האלה בהכרח היה אונס כי מי היה יכול לסרב נגד רצונם. אבל הנראה בביאור דבריהם ז"ל באופן שיסכימו אל פשטות הכתוב ושלא יקשה כלל. והוא דאיתא במדרש מגלה זו שמרדכי הצדיק הכריז בקרב היהודים שלא ילכו אל משתה המלך אחשורוש כדי שלא יהנו מסעודתו של אותו הרשע בידעו שנענשו באמת כדאיתא בגמ'. עוד מבואר במדרש שמרדכי והמן היו המשמשין בסעודה זו ועל פיהם נעשו כל עניני המשתה הן בחילוק המנות וכל איש כראוי לו. ומעתה יומתק הענין ויבואר ע"פ משל לא' שמתה אשתו הראשונה ב"ע ונשאר לו ממנה בן יחידי יקר ונחמד ונשא אשה אחרת רעת המזג מאד ולא נאמנה רוחה אל בנו האהוב לו מאד ושנאה אותו תכלית שנאה כמשפט אם חורגת ויתקוטטו תמיד האיש והאשה בעבור הילד כי כל אשר חפץ האב לענג בדשן נפש בנו ולפנקו מטוב המטעמים היתה היא מונעת ממנו ומתנהגת עמו בתכלית הקימוץ בכל מה דאפשר לימים חלה הילד מחלה אנושה וידרוש האב ברופאים עד הוציאו מסכנת מות והיו הרופאים מזהירים ומזרזים לאביו לאמר השמר לך מתת לבנך רב אוכל בטרם ישוב לאיתנו הראשון פן יחלה שנית ותגדל סכנתו עד מאד וכל אשר ימעט אכלו כן ימהר להתרפא וישמור אביו את הדבר ויהי לעת האוכל הלקה אשתו למנת הילד מעט תבשיל להושיט לו וכראות הבן את זאת התפלא מאד ויקרא אל אביו ויאמר אבי דבר חדש ראיתי בך עתה אשר לא ראיתי בך מימי כי הנה מעולם לא היה דעתך שוה עם אשתך כי אם היא מעטה מאכלי אתה מפיך אגלת והוספת לי ועתה כמיך כמוה קצרתם עלי לפחות מאכלי ולא די לך במה שפחתה היא עד אשר תוסיף לפחות וראה איך הסבה את לבך להיות לך דעת אחת עמה. ויען אביו בשחוק ויאמר בני שגית בשפטך כי אם אמנם מעשינו שוים דעותינו בלתי שוים כי היא עושה זאת מגודל קמצנותה ומרעת עיניה עליך אבל אני עושה זאת מגודל אהבתך אלי ומיראתי פן יזיק לך כאשר יראוני הרופאים:

הנמשל מובן כי מרדכי הצדיק והמן הרשע היו מתנגדים תמיד בענין היהודים כי מרדכי היה חפץ בטובתן שיתברכו בכל טוב ויאכלו ויתעדנו והמן היה עוין את ישראל תמיד וחפץ ברעתם שיהיה נקיון שנים וחוסר בכל גבולם ולא היה יכול לסבול שיתענג יהודי מטוב עולם הזה. והנה בסעודה זו גם מרדכי היה חפץ שלא יהנו מן הסעודה אבל לא מטעם אחד כי טעם מרדכי היה לבלתי יהנו מסעודתו של אותו רשע למען לא יענשו וטעם המן היה מרעת עינו עליהם להיותם נבזים בעיניו ולא היה יכול לסבול שיתעדנו ממטעמי המלך ומיין משתיו והנה הסכימו שניהם שלא לאנס את העם בסעודה זו מרדכי לא היה אונסם באומרו אולי לא ירצו ליהנות אחר שאין אונס והמן לא אונסם מרוע לבו. ומעתה יוכל להיות המאמר כפשוטו שהמלך יסד על כל רב ביתו לעשות כרצון כל אדם ורז"ל בידעם אמתת הדבר שמני אישים האלה שמשו בסעודה פירשו מלת איש ואיש בדרך צחות גם לכוונה זו כלו' מצות המלך שלא לאנס שום אדם רק לעשות כרצון כל איש היתה בפי שני אישים הללו כדבש למתוק ואף שהיו מתנגדים תמיד עתה הושוה רצונם שלא לאנס את היהודים ואם לא מטעם אחד כנ"ל:

ביום השביעי כטוב לב המלך ביין. נראה לפרש כוונת זה הספור ומאי נפקא לן מניה אם היה כטוב לב המלך ביין וכל הענין שהרי כל עצמה של מגלה זו היא רק לספר הנס הגדול שנעשה לנו ע"י אסתר המלכה ומרדכי היהודי ומה לן אם נהרגה ושתי או מתה כדרך כל הארץ. אבל הנראה שדבר גדול כיון כותב המגלה בספור הזה להראות לנו איך הקב"ה ברוב טובו וחסדו מצמיח לנו תרופה מהמכה עצמה וכמז"ל הביאוהו בביאור (קהלת) הכל כאשר לכל. ב"ו מכה באיזמל ומרפא ברטיה אבל הקב"ה בדבר שהוא מכה בו הוא מרפא. ונקדים לזה מז"ל (מד' מגלה זו) בימים ההם זה א' מן המקומות שהיו מלאכי השרת מדיין פתקין לפני הקב"ה והיו אומרין רבש"ע ביהמ"ק חרב ורשע זה יושב ועושה מרזחין א"ל תנו ימים כנגד ימים הה"ד בימים ההמה ראיתי ביהודה דורכים גתות בשבת ומביאין הערמות וגו' (נחמיה יג) רבי חלבו אמר אללא ווי היו אותן הימים ע"ש. הרי לך שהיו ישראל נתונין בצרה באותן הימים בשביל שחללו את השבת בימי נחמיה ונגזר עליהם היות אחשורוש מלך עליהם ויגדל את המן וכל הענין. וא"כ יקשה לכאורה במה זכו ישראל לכפרה הא"כ אחר שאין משוא פנים לפניו ית'. אבל הענין הוא כך דהנה כבר בארנו בשיר השירים על פ' אני חבצלת

יתרון עיי"ש שיש ב' מדריגות בתשובות ישראל לפני המקום הא' אם הם טובים ושלמים בעצם וזהו המדרגה המעולה שאז הם מאירין בפ"ע. כמאמר המשורר יפה את רעיתי כתרצה ומאמר הן עם לבדד ישכן. המדרגה הב' הוא השיבות המצטרפות שאם אף ישראל אינן טובים ושלמים בעצם אזי הקב"ה מתאחד עמנו לצרף מעשינו נגד מעשה העכו"ם ואז יראה יתרוננו לפניו כיתרון האור מן החשך ועל המדרגה זו אמר המשורר ע"ה לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים (שיר ז) שאחז"ל (עירובין כא) נלינה בכופרים והא"כ נשימה לכרמים אלו ישראל. וזהו ג"כ שאמר השם ע"י הושע כענבים במדבר מצאתי ישראל (הושע י) כלו' אני מוכרח לבחור בהם אע"פ שאינם טובים באמת כמו שמוצא ענבים בארץ ציה וערבה שאין בהם שום פרי שאזי הענבים ההם הטובים הם בעיניו אע"פ שהם בלתי טובים. וכן אמר ירמיה מצא חן במדבר עם שרידי חרב (ירמי' לא) וכמו שנבאר לקמן על ושאת חן וחסד שמלת חן מורה על חשוב דבר חנם היותו בעצם בלתי ראוי להשוב רק שנפש הרואה אותו תתפעל למשוך עליו חוט של חן וחסד וז"ש מצא חן במדבר כלו' אע"פ שבהיות ישראל במדבר לא היו ראוים להשוב מצד עצמם עכ"ז מצאו חן בעיני ה' וע"כ אמר הלאה ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד כלו' אהבתיך אהבת העולם לפי שלא מצאתי בעולם טובה ממך בין העכו"ם וזהו ה' מסיני בא עד אף חובב עמים כל קדושיו בידך (פ' ברכה) שאמז"ל (ילקוט ברכה) מלמד שחבב הקב"ה את ישראל מה שלא חבב כל אומה ולשון וכבר בארנוהו בשה"ש בפ' כשושנה בין החוחים עיין מה שכתבתי שם באורך שכל עצמה של חזרת ה' על כל האומות לנסותם אם יקבלו את התורה אחר שידע בבירור שלא יקבלוהו הכל הי' כדי שימצא לישראל מזה חבה יתירה ושלא תמצא שום חבה לעכו"ם כלל ע"ש. וכן אמז"ל ג"כ הביאני אל בית היין יין בגי' שבעים אלו שבעים אומות ומכלם לא חבב אלא אותנו כלומר בהצטרף מעשינו נגד מעשי העכו"ם נראה זרחנו לפניו כשמש באופל וע"כ זכינו להתחבב לפניו וזהו תחסדי המקום עלינו שמתנהג עמנו לעת הצורך ע"י צירוף זה וכן הבטיח לנו בתורתו הק' ואמר והייתם לי סגולה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש (פ' יתרו) עיין במפרשים שנתקשו על יתור מלת ואתם ולפי דברינו יבואר היטב שכיון בזה לומר אני אתאחד עמכם להיותכם הטובים אצלי מכח העכו"ם בהצטרף מעשיכם נגד מעשיהם וזהו והייתם לי סגולה מכל העמים כלו' לי יספיק זה מדוחק אבל אתם חלילה לכם להסתפק בזה ולסמוך עליו רק שתראו ותשתדלו היותכם ממלכת כהנים וגוי קדוש באמת בלי צורך לצירוף וזהו מאמר (מדרש שמור) על הן אתם מאין וגו' (ישעיה מא) הן אתם מאין מן העכו"ם שנקראו אין כמד"א כל הגוים כאין נגדו. (שם) ופעלכם מאפע כל טובות וברכות שאני עתיד ליתן לכם הוא מכח פעולה אחת שפעלתם לפני בסיני ואמרתם נעשה ונשמע. תועבה יבחר בכם אפילו אותו שנעשה תועבה בו והוא העגל ג"כ יבחר בכם. ונקדים לזה מאמר המקונן (ירמיה ט) מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי ואלכה מאתם. ונראה לפרשו לזכות ישראל ע"פ דמיון לעובר אורח שאם יתאכסן בעיר גדולה בעלת אכסנאות הרבה הנה כשיחסר לו כל מאומה בהאכסניא אשר בחר לו או בהיות מנוחתו בלתי כבוד הנה מיד יתקצף וימאס בזו ויבחר באחרת. לא כן אם יקר מקרהו לבוא בעיר שכולה נכרים והוא סובב הולך כל הלילה דופק על הדלתות שיתנו לו מקום ללון ואין מאסף אותו הביתה ולבסוף מוצא איש ישראלי אחד דר בקצה העיר והוא מקבלו ומאסף אותו עם כל אשר לו ומאכילו ומשקהו. המן הראוי לזה להתקצף על מחסור מאומה אשר יחסר לו בהאכסניא הזאת. הנמשל הקב"ה חזר על כל אומה ולשון שיקבלו את התורה ויתנו לו מקום להשרות שכינת כבודו ותורתו. ומעתה אם יבואו העכו"ם לעתיד לקטרג עלינו כמבואר בגמ' ויאמרו שגם אנחנו לא יצאנו י"ח בקיום התורה כראוי אז ישיב להם הקב"ה מי יתנני במדבר מלון אורחים ואעזבה את עמי. כלו' איככה אוכל למאוס באכסניא זו אחר שאין לי מלון זולתה. וזהו הן אתם מאין מן העכו"ם שנקראו אין כלו' מכח העכו"ם שאינם מסוגלין לכלום תצמח חשיבותן של ישראל שלפי שהם לא רצו לקבלו ע"כ א"א למאוס בישראל אף אם גם המה לא יצאו י"ח בשלמות. וזהו שאמרו בשכר פעולה אחת להקטין הענין לומר אף אם תהיה קבלתם אותי דומה רק לפעולה אחת לא לדבור ולא למקח כמאמרם כי לקח טוב די לפני. וכנ"ל. אמנם לעתיד מובטחין אנחנו להיות לנו לב האדם ורוח חדשה ונהיה טובים ושלמים בעצם בלי צורך להצטרפות נגד העכו"ם וזהו שאמר השם ע"י נביאו (זכריה ב) רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאום ה' ונלוו גוים רבים אל ה' וגו' ושכנתי בתוכך וגו' ולכאורה אין להבין כפל אומרו ושכנתי בתוכך וגם מה שמסיים וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך אין לו שחר. אבל לפי דברינו יובן היטב כשנחקור חקירה קטנה. והוא שאם יעבור מלך גדול ברכבו ובפרשיו דרך כפר קטן אשר לא ימצא שם כ"א בית אכסנאי א' כידוע ע"י איזה מקרה שקרה למלך בעברו דהיינו שעצרו הגשם והשלג או שפנה היום הוא מוכרח עי"ז להתאכסן אצל הכפרי ההוא. היתכן שיתפאר הכפרי לאמור ראו כבדני המלך כבוד גדול בסורו אלי ללון ולהנפש אצלי. כי הלא ישיבו האמרים לו איה כבודך הלא רק מההכרח הגדול נאסף אל ביתך כי מה היה לו לעשות. לא כן אם המלך בא לעיר עליזה בעלת חומות ומגדלים וארמנות מפוארים ואעפ"כ הוא בוחר להתאכסן בבית אחד בנוי בשפל אצל ולא נוגה לו זהו לאות ולמופת שמאהבת הדרו ומיקרו עשה זאת ובזה יתהלל המתהלל. וזהו רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוכך נאם ה'. ושמא תאמר בשכינתו ית' בתוכנו תהיה מצד ההכרח מחמת שאין לו בית מלון זולתנו כי את מי יבחר לזבול לו יהיה את הגוים אשר לא ידעוהו לזה אמר ונלוו גוים רבים אל ה' ביום ההוא והיו לי לעם ועכ"ז ושכנתי בתוכך וזהו לך לאות שמאשר יקרת בעיני ה' יעשה זאת. וזהו וידעת כי ה' צבאות שלחני אליך. כלו' אליך ולא לעכו"ם אף אם יגהרו גם הם אחרי ה' בעת ההיא:

נחזור

ונחזור עתה לענינו בהיות שמדת הקב"ה להצמיח לישראל תרופה מהמכה עצמה כמז"ל בדבר שהוא מכה בו מרפא הנה יבואר לנו מאמר ה' על ידי ירמיה כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך (שם יד) שלכאורה מלת וממכותיך נראה מיותר בהיות ידוע שהבלתי מוכה א"צ לרפואה. אבל כיון בזה על מז"ל הנזכר כלו' ממכותיך עצמך יכין רפואתך. ועפ"ז יובן היטב כוונת המספר של ביום השביעי בהיות שנתחייבו ישראל עונש מאחר שחללו את יום השבת כמז"ל תגי ימים כנגד ימים ובעבור זה הומלך עליהם המלך הטפש וגדל את המן וכל הענין ע"כ בא כותב המגלה לספר לנו איך מאותה המוכה נצמח לנו ישע ומרפא שבהגיע יום השביעי כטוב לב המלך ביין אמר הקב"ה היתרון הגדול שבינינו לבינם וכמז"ל (מדרש מגלה זו) ביום השביעי רבי יהושע בן לוי אמר רבי אבו כפרתן של ישראל כשישראל אוכלין ושותין ושמחין הם מברכין ומשבחין ומקלסין להקב"ה וכשעכו"ם אוכלין ושמחין מתעסקין הן בדברי תפלות זה אומר מדיות נאות וזה אומר פרסיות נאות וגו' עיי"ש. הרי לך שמהעונש עצמו נצמחה התשועה כי אף שהקב"ה מתחיל לענוש אותנו בהיותנו בלתי שלמים בעצם עכ"ז הוא מתחסד עמנו אח"כ לצרף מעשינו נגד רוע מעשיהם ואז בהכרח נצא צדיקים לפניו ית'. והנה בכאן היה עיקר העונש מאחר חלול השבת וע"כ זכה אחשורוש לעשות מרזוהין כמדרש הנ"ל. ובאמת מאותן המרזוחין נצמח תשועתנו כמדרש הנ' שכפרתן של ישראל וגו' וכמאמר וממכותיך ארפאך כנ"ל והבן:

כטוב לב המלך ביין. כדרש אר"י עכו"ם אין להם טובה דכתיב וטוב לא יהיה לרשע (קהלת ח) איתיבון והכתיב כטוב לב המלך ביין אמר לו בטוב לב המלך אין כתיב כאן אלא כטוב לב המלך טובה ואינה טובה. אבל טיבתן של ישראל טובה שלמה שנאמר (מלכים א ח) וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה וגו'. להבין הענין נחקור על כמה הבדלים שבין עובד אלהים לאשר לא עבדו. שהצדיק העובד האלהים באמת ומבלה ימיו בתורתו ומצותיו ית' הנה יש לו שכל טוב המעלו שבבואו לימי הזקנה אף שהוא רואה שימיו נזעכו וקרוב נטה עתו עכ"ז הוא שמח מאד ואינו דואג על אבוד ימיו כלל. בשכבר יש תחת ידו מחיר ימיו תורה ומעש"ט שהם עיקר תכלית ימי האדם בעוה"ז והנה הוא שמח תמיד על העבר. לא כן המבלה ימיו רק בתענוגי הגוף רק אכול רק שתה עד בוא קצו זה לא ישמח על העבר כי מאומה לא ישא בידו מתענוגיו של אתמול. והנה כל ימי העבר אבודין הם ממנו לגמרי ואין לו תקוה מהם רק הוא מקוה להתענג בימי העתיד שנשארו לו מחייו נמצא שמדי יזקין ימי תקותו מתמעטים ובבוא חליפתו לא נשאר בידו כלום וזו שאמר הקהלת אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו דהיינו הרשע שכל ימיו כלים בהבלי עונג גופני ואין מהעבר כלום רק שכל תקותו הוא על הימים העתידים הנה טוב ממנו הנפל כי הנפל אשר לא חזה שמש ולא ראה בטובת העוה"ז הנה אין לו געגועין על אבדן העוה"ז כלל לא כן זה המתענג בדשן כל ימיו ולבסוף לא נשאר בידו מאומה הנה נפשו מתאבלת על אבדן העולם. וזהו שצייר ישעיה את תכונת סובאי היין ואמר (ישעיה נו) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד. כלו' שהסובא והמתענג אינו משתעשע כי אם על העתיד להיות כנ"ל. עוד יש הבדל אחר בין שמחת הצדיק בעוה"ז ובין שמחת הרשע ששמחת הצדיק להיותה עצמית ואמתית כי הוא מתענג על ה' ומשתעשע על דרכי התורה ומצותיה אשר שמחתם היא נצחית ובלתי עוברת וע"כ בשמחתו לא יתערב זר ר"ל שהצדיק אינו צריך לדבר זר כמו יין וכלי שיר שיעוררו את שמחתו רק לבו יכון ושמח בלעדי כל אלה. לא כן הרשע ששמחתו היא שמחת הבל ובלתי אמתית ולכן הוא צריך לעורר שמחתו ע"י יין כנור ונבל. והדמיון בזה לאב ובנו שבאו בית מרזח שמכינים שם אוכל לכל הבא ויושם לפניהם מנת בשר מתובל בכל מיני בשמים וימאן האב לאכלו ויתפלא הבן ויאמר אבי מדוע לא תאכל את הבשר הזה אשר ריחו נודף מרוב הבשמים. ויען האב ויאמר בני דע כי הבשר היה כבר מוסרח והתבלין הרבים אשר בו הם לאות ולעד ע"ז כי לולי שהיה סרוח לא היה צריך לתבלין. וזהו שקובל הנביא הוי משכימי בבקר שכר ירדפו עד והיה כנור ונבל תוף וחליל ויין משתיהם כלו' שזהו לאות ולעד על היות שמחתם הבל בהיותם צריכים לחקור ממסך כלי שיר לעורר שמחתם. וזהו ותהי אסתר נושאת חן בעיני כל רואיה כלו' אחרי שנא' עליה ובהגיע תור אסתר לא בקשה דבר מכל הקישוטין ותפארת העכסים כמו שבקשו שאר הנערות נמצא שהיתה אסתר בעצמה נושאת חן כי שאר הנערות נעזרו להתיפות ולהתנאות בכל מיני קשוט ושקור עינים וכבואנה בית המלך באו עמהן מנגני המלך להטיב נגן ולהרבות שיר למען יתאו המלך יפיין נמצא שכל יפעתן גרמו הקישוטין וא"א לומר עליהן שהם נשאו חן. לא כן אסתר שלא נעשה לה מכל אלה מאומה ע"כ מעיד עליה הכתוב שהיתה היא בעצמה נושאת חן מבלי עזר שום קישוט. ונמתיק הענין עפ"י משל לב' סוחרים שבאו על יום השוק עם סחורת ידם. הא' היה כל סחורתו שלו. והב' היה רוב הסחורה משל אחרים שלקח מהם בהקפה וממילא היתה סחורתו על אחת שבע על של חבירו. ויהי בשבתם בחנות זה אצל זה התחיל זה המרבה בסחורות לא לו להתפאר על חבירו בגאוה ובגודל לבב בפני המון אנשים לאמר ראה כמה מך ערכך מערכי הכי הגיע כסף פדיונך תמול שלשום לכדי אחת מאלף מכסף פדיוני ככה הכעיסהו מדי יום יום עד הציקוהו דברי גאונו ורום לבו. ויען חברו נגד השומעים ויאמר הנה פה יתאמר במחיר הסחורה כאלו היה שלו אולם יבא נא לביתו ויחזיר לכל א' בעד הסחורות שקבל הלא מעט מזער יהיה הנשאר בידו ומה זה יתגאה על הבל לא כן אני שכל אשר אתם רואים שלי הוא בעז"ה ואין לזרים אתי מאומה. וזהו מאמר החכם (משלי לא) שקר החן והבל היופי כדרך בכסף ובזהב ייפהו כלו' החן והיופי אינם כ"א ע"י הקישוטין המיפים אותם לא כן אשה יראת ה' היא תתהלל כלו' היא בעצמה מבלי צריך להתייפות בשום קישוט ופארים.

וזהו.

וזהו שאמרה כ"י אני חבצלת השרון שאמרו ז"ל במדרש אני היא וחביבה אני. כלו' לא ככל העכו"ם שאם מעלין חן בעוה"ז הוא רק מחמת שהם מקושטין ומעוטרין בתורי זהב וכסף ויושבין בבתי גזית ספונים בארז ובארמנות מפוארים בששר וא"כ הגם הוא מאוס עם כסף תועפות וגנזו ברומים המיפים אותם. לא כן כ' הנינה ב"ד ודומיו שאם מצא חן בעיני רואיו הי' כל החן שלו לבדו. וזהו אני היא כלו' שאין לו שום שיתוף זולתי וחביבה אני כלו' כשאני חביבה אין החיבה כ"א שלי. ובסגנון זה הוא ג"כ לדעתי אזהרת ה' אל אהרן קדוש ה' לאמר יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבואכם אל אוהל מועד (פ' שמיני) כלו' אחרי שהמקדש היה כליל יופי משוש לכל הארץ והוא היה מקור השמחה השלמה והאמתית א"כ השותה יין ונכנס למקדש הוא מראה עצמו כאלו הוא צריך לאש זרה להלהיב השמחה בלבו לעבודת הקדש וזהו לעד שלבו לא נכון עמו (ומה כמלאו לפי"ז דברי ר' ישמעאל שאמר בויקרא רבה שהקרבת אש זרה האמור בבני אהרן הוא שנכנסו שתויי יין למקדש). והדמיון בזה למי שגידל יתומת אחיו בתוך ביתו ובהגיע תור נשואיה נתן כל צרכיה והשיאה לבן עשיר מעיר אחרת והניחה שם בית חמיה לימים נפלה קטטה בינה ובין בעלה עדי גמר אומר לגרשה ומיד שלחה אל עיר מגורת דודה אל סופר א' שיבוא שמה לכתוב ג"פ לאשתו ובראות האשה כי כלתה אליה רעה מהרה גם היא לשלוח בלאט אל דודה לאמר רדה אלי מהרה אולי תפיק שלום בינינו ויאסור דודו את מרכבתו לנסוע שמה. והוא נוסע מהעיר לא הרחיק וירא את הסופר עומד על יד דרך ומלפפה שיקחהו איש במרכבתו אל המקום אשר יעדוהו לכתיבת הגט וכראותו את האיש נוסע ויחל את פניו לאמר קחני נא גם אני אדוני למרכבתך לנחותי שמה. ויבן האיש כי רק למען כתיבת הגט מגמת פני הסופר ויענהו ויאמר הנה מה נקל לי להניעך עמי במרכבתי אבל דע כי שוא לך לנסוע לרגלי אחרי היותי שם אני בלי ספק אשים שלום ביניהם ולמה זה הבל תיגע. הנמשל היין נברא לשמח לבב אנוש אבל לא בירושלים כי לא היה בה שום עצבות כידוע ומכ"ש בבוא הכהן אל הקדש פנימה מקור השמחה ומשוש כל הארץ מה לו וליין וכנ"ל. יצא לנו מכל זה שמחת הצדיקים בעוה"ז היא עצמית ושלמה וע"כ אינה צריכה להתעורר ע"י דבר זולתה ושמחת הרשעים הוא להפך שהיא רק ע"י התעוררת היין ומשתה שמנים. ומעתה הוכרח מדרשם ז"ל על כטוב לב המלך ביין אינו מן כף הדמיון בלבד כי אין מזה הכרע כ"כ אבל הדרש הוא מוכרע מכל המאמר והכ"ף היא המורה על הכוונה כלו' טובת לבו ושמחתו לא היה עצמית כ"א כדמיון טובה ומחמת היין ולולא היין לא היה מרגיש בטובה כלל. וזהו שסיים אבל טובתן של ישראל טובה שלמה שנאמר וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב כי ידוע מז"ל על היין יש שותהו ורע לו והנה אם יבא איש אל בית היין ורואה מסבת אנשים ואיש גביע יין בידו הנה לא יוכל הרואה לעמוד על אמתת הדבר מי הוא השותה מטוב לב ומי הוא השותה מכאב לב למען ישכח רישו כי גם השותה מרוע לב הוא שמח כעת מנהמת היין וא"א לעמוד על הדבר כי אם ביום המחרת אחרי סור היין מקרבם ואז יוכר כל א' ויבחן כי מי ששתה מטוב לב עדיין הוא שמח אבל מי ששתה מכאב לב ומדאגה עוד יוכפל יגונו. וזה שאמרו העכו"ם הם שותין רק למען ישכחו רישם לכן אין להם שמחה כ"א בעת שתותם ובהתענגם ולא אח"כ. לא כן הנהגו ב"י כשהנו שותין ומטיבין לבנו הוא מחמת שמחה שלמה ואמתית לכן לא תופסק השמחה גם אחרי כן וזהו וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב כלו' שגם אחרי הפרדם ממשתה והלכו לאהליהם הם ג"כ שמחים וטובי לב וזהו לאות ששמחתם אמתית:

ויאמר ממוכן לפני המלך והשרים לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים ועל כל העמים. הנה הפליאה עצומה כי משפט בני אדם בהגיע לאחד גידופי זולתו והוא מבקש משפט מהשופט או השר הנה כל מה שיוכל לתלות בזיונו בגדול ממנו הוא תולה דהיינו אם הוא חשוב אצל המלך או השר יאמר אני לא הייתי מקפיד כ"כ על קלוני אבל יותר אני מקפיד על כבוד המלך בעצמו כי הפוגע בכבודי כפוגע בכבוד המלך. וכאן נאמר להיפך לא על המלך לבדו כי על השרים שמשמעו שבשביל כבוד מלך לבד לא היה כדאי לתבוע העלבון. ואין לך מיקל בכבוד המלך כמוהו. והנרא' לומר שממוכן זה כיוון לדבר גדול ואדרבה להגדיל כבוד המלך כפלי כפלים. כשנדקדק עוד אשר יש להפליא מדוע לא נתבאר במגלה הריגת ושתי ובדברי ממוכן אשר חרץ את משפטה לא נתבאר לכאורה כלל מה לעשות לה שלא אמר כ"א אשר לא תבוא ושתי לפני המלך. ועוד קשה מה הוא זה שאמר מלכותה יתן המלך לרעותה וגו'. שאין זה לכאורה מעין השאלה כלל ומה איכפת ליה לממוכן אם ישא לו המלך אחרת או לא ישא עוד כלל הליועץ למלך נתנוהו. ועוד יש להפליא על ממוכן גם שאם שלמדו חז"ל מעזותו שקפץ להשיב בטרם השיבו השרים הגדולים והטובים ממנו ואמרו מכאן שהדיוט קופץ בראש עכ"ז אין הדעת סובלת שימלאהו לבו לעשות כן לפני המלך ואם נניח בו עזות כזה מדוע לא נעשה עמו דבר משפט בעבור זה. ועוד מדוע באמת לא דברו יתר שרים מאומה כאלו לא מצאו בו מענה. אמנם לפי דרכנו לא היה בזה העזה כלל והכל יבאר על נכון כי הנה באמת בבוא איש לפני שרי המשפט בקובלנא לאמר האיש אשר הכני או קללני דינו במאי. הנה אם בתשובת השאלה יקפוץ צעיר השופטים לחרוץ המשפט לאמר דינו כך וכך יהיה זה באמת העזה גדולה ממנו אשר יהי' ראוי לקבל עונש בעבורה. לא כן אם באיזה אופן מהאופנים תהיה שאלת האיש שלא כהוגן ובלתי נכון כלל אז יוכל גם הצעיר שבהם לחוות דעתו בראש כולם ולומר שאלתך הוא בלתי הוגנת ואינה נוגעת תחת פקודתנו כלל. וע"פ חקירה זו נראה לבאר כוונת כל הענין והיה העקוב למישור בעז"ה. ונמתיק הענין ע"פ משל לא' שהיה פרנס בעיר והיתה לו בת אשר הגיעה לפרק נשואין ובהיותו בודק בשדוכין עבורה הוטבעה בבוץ רגלו שנזדמן לו עלם נבים עז פנים אשר לא נשא פני זקן ונכבד והוא לא ידע

שזה

בזה והתחתן עמו והשיא את בתו לו. ויהי מימים בהקניט הפרנס את חתנו זה בדברי מוסר על איזה ענין רע אשר לא בו עמד חתנו וסתרו על פיו. מה עשה הפרנס עלה השערה אל מושב הזקנים וכל בעלי האסיפה ויערוך המשפט לפניהם לאמר ראו נא כי בן מבזה זה הכה את פרנס העיר ועתה שפטו נא אותו במשפט חרוץ כראוי לנוקם בכבוד פרנס כמוני. ויען אחד מבעלי האסיפה הצעיר והקטן מכולם (בהיותו שונא להחתן הפרנס מתמול שלשום לאשר העיז פניו כנגדו) ורצה שיגיעהו משפט יותר חרוץ וגמור ממשפט הפוגע בכבוד פרנס ושלא יועיל לו שום התגלגלות ופיוס על המעשה הרע כי חשב בלבו לאמר מה נקל הוא לחותן שיתפייס מחתנו ואז לא יגיעהו משפט כלל. וע"כ התחכם ויען לפני הזקנים וכלה עדה ויאמר הנה אם היה עריכת משפט הפרנס הזה ראוי להריגת משפט ולפיסוק דין הלא שמתי ידי לפי והחרשתי כי מי אני לדבר לפני הגדולים ממני בחכמה ובמנין לא כן אחרי אשר עריכת משפטו הוא בלתי נכון ושלא כהוגן כלל לכן אחוה דעי גם אני. הכי פרנס העיר לבד הוא נגד חתנו הבליעל הזה הלא גם חותנו הוא. ועתה ישפטהו נא בעצמו קודם כל דבר לבל יהיה חתנו עוד ויגרשהו מביתו כמשפט מורד בחותנו ואח"כ נחזה אנן מה משפטו בענין המיקל בכבוד פרנס:

וכן הענין כאן שבהיות בלב ממוכן הוא המן על המלכה והפץ שיהיה משפטה חרוץ מאד וברואתו שהמלך שואל כדת מה לעשות במלכה ושתי. התפלא מאד כי מה לו לשאול וכי מי לא ידע שהמורד במלכות חייב מיתה וע"כ שפט בלבו שבלי ספק כבר נכמרו רחמי המלך לאוהבה אשת חיקו ואינו חפץ להריגה רק הוא רוצה לחרוץ עליה משפט קל וע"ז שאל כדת מה לעשות. והשרים הגדולים ג"כ שפטו כן בכוונת המלך וע"כ לא דנוה מיתה כי מי זה יערב לבו לחרוץ עליה משפט מות אחר שאין כן רצון המלך וע"כ התו לא ענו עוד. אכן ממוכן זה התחכם לאמר בלבו הנה כל עוד תהי המלכה אשת חיקו מה נקל הוא שיעתר המלך לה וימחול על כבודו ולא יעשה עמה דבר וע"כ קרא לאמר הנה שאלת המלך היא בלי התבוננות מעיקרא כי הכי מרדה במלך במה שהוא מלך לבד. הלא גם בעלה הוא והיא בגדה בו ובבגידה זו יקל כבוד המלך כפלי כפלים מהבגידה בכבוד המלכות כי יהיה למשל ולשנינה בפי כל אשר במדינות מלכותו ובכל עת ישימו לעיני בעליהן מבגידה הגדולה הזאת כדי להבזות בה את בעליהן וע"כ ראוי שיעשה לה המלך בטרם כל משפט חרוץ בדבר הנוגע בין אשה לבעלה והוא לגרשה מביתו בל תהי עוד אשתו ויראו הנשים ויוסרו ולא יהיה עוד המלך לשיחה בפיהם והמשפט הזה הוא נחוץ מאד לעשותו קל מהרה בעוד השרים יושבים במסבת המשתה כי אם יתאחר עדי רגע עוד היום הזה יהי המלך למשל בפי נשי השרים להבזות בעליהן בבזיון המלך. והנה היה כל מגמתו של ממוכן למהר משפטה ולגרשה מבית המלך לבל תהי עוד אשתו ואז ממילא יוגזר עליה מיתה על המרידה במלך כי לא יכמרו עוד רחמיו עליה. ומעתה יבוארו הכתובים ויותרו כל הספיקות בעז"ה. לא על המלך לבדו עותה ושתי המלכה כי על כל השרים וגו' כלו' לא בדבר הנוגע בענין המלוכה לבד עותה כי גם בדבר הנוגע לכל איש. ואיש כי היא גם בבעלה בגדה וזהו והיום הזה תאמרנה שרות פרס ומדי אשר שמעו את דבר המלכה לכל שרי המלך כלו' עוד היום הזה יהי המלך לשיחה בפי השרות אשר שמעו את בגידת אשת המלך במלך וע"כ אם המלך טוב יצא דבר מלכות מלפניו כלו' אל תשים אל לבך עתה כלל ענין המלוכה מה שמרדה במלך רק תמהר מאד שיכתב בדתי פרס ומדי אשר לא תבא ושתי לפני המלך כלו' שיגרשה מביתו בל תהי עוד אשתו. ואח"כ יעויין מה לעשות לה על המרידה במלך. ומדאגת ממוכן פן עכ"ז יהמו מעיו עליה לגרשה ע"כ הקדים ואמר ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה וכמבואר הכוונה בסמוך. ומעתה נכון הוא מה שלא נתבאר במגלה הריגתה לפי שלא דנוה השרים בכך רק הריגתה בא ממילא אחר שגירשה המלך:

מדרש אר"ח בריה דר' אבהו בלשון שניטלה המלוכה משאול שאמר לו שמואל ונתנה לרעך הטוב ממך בו בלשון וחזרה המלוכה לאסתר הה"ד ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה. כוונת המדרש לתרץ לנו קושיא עצומה בענין הריגת ושתי ולקיחת המלוכה ממנה. כי הנה מי שיש לו אשה רעה באמת אשר היא מורת רוח לבעלה תמיד הנה הוא מוכרח לגרשה בל יתשוב ובל ישאל כלל אם ימצא אחרת טובה הימנה בהיות שהסברה יחלצהו לגרשה עכ"פ. לא כן אם לא עותה כנגדו בדבר קל ולפי שעה רק שהוא רוצה שיהיה טובתו שלמה מכל צד ובעבור זה הוא רוצה לגרשה אז בדין הוא שיתשוב ויתבונן היטב אם ימצא אחרת טובה הימנה כי אולי האחרת תרבה להכעיסו או תשוה לראשונה ואם כן יקשה איכה הותלו לאחשורוש ברעות' תהיה טובה הימנה אחרי אשר רק לפי שעה ובדבר קל עותה נגדו. ולכן רצה המדרש לתרץ הקושיא ע"פ קושיא אחרת בענין מלכות שאול ודוד כי גם שם יקשה זה איך קרע ה' המלוכה משאול על דבר קל עם שהוא מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה אבל מ"מ אחרי שבבחירה חפשית איכה נדע להחליט היות השני טוב ממנו בל ימרה את פי ה' לעולם. והתירוץ ע"ז שסמך הקב"ה שהשני יקח מוסר בראותו גודל עונש הראשון ובע"כ לא יעשה כמעשהו לבל יענש כמוהו. וזהו פי' ונתנה לרעך הטוב ממך. כלומר אף שיהי' בדומה לך מ"מ יקבל מוסר ממך. וכן הענין באחשורוש שהחליט היות האחרת טובה מיראת עונש ושתי וזהו ומלכותה יתן המלך לרעותה הטובה ממנה כלומר מקבלת מוסר ממנה:

ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים ותשא חן וחסד לפניו מכל הבתולות. לבאר כפל הענין במלות שונות שאמר נשים ובתולות ואצל נשים אמר לשון אהבה ואצל בתולות אמר לשון נשיאות חן. והנה חז"ל שהוקשה להם מלת נשים שלא נזכר כ"א בתולות בכתוב אמרו מלמד שאף נשים בתולות קבץ. והי' אם בקבלה אמרו זה נקבל אבל לפי הפשט אין צריך לזה וכמו שנבאר. ונקדים לבאר גדר האהבה וגדר החן. והוא שלבנו

אהבה

אהבה בלוב לא יאמר כי אם בהיות אהבה לסבת איזה טעם כמו אהבת האדון לעבדו נאמן ביתו שהוא תחת בעוטה ומלאכתו בלתי רמיה והוא יכול לעזוב כל יש לו בידו ומ"מ אהבה כזו תוכל להבטל בעיקרה לו מצאת אח"כ נאמן כזה כמוהו ויש לו מעלות נכבדות נוסף על הראשון דהיינו שיוכל ג"כ לכתוב ולחשוב חשבונות אז בודאי יבחר בשני ואת הראשון ישלח. לא כן מדת החן שהיא בלי סבה וטעם כי אילו מלבון חנם והדבר המוצא חן בעיני בעליו לא יחליפנו ולא ימיר אותו בשום דבר זולתו וכמו שמצינו אצל שמשון שאמר אותה קח לי כי היא ישרה בעיני. והנה בכאן נאמר אצל כל הבתולות בערב היא באה ובבקר היא שבה אל בית הנשים שני כלו' שבכל ערב לקחו בתולה אחת מהמון הבתולות שקבצו ויוליכוה בתוף ובכנור אל המלך לדעתה ובבקר הובילוה אל יד שעשגז שומר הפילגשים וכל זה היה למען יבחון את כולן ואת אשר יבחר המלך תמלוך תחת ושתי. והנה כאשר הגיע תור אסתר להבעל מלאה כ"כ חן בעיניו עד אשר גזה לבלתי הביא עוד שום בתולה לפניו מאשר נשארו עוד בבית הנשי שומר הנשים כנראה ממאמר וישם כתר מלכות בראשה ומיד המליכה תחת ושתי ומשמעו לא הובאו עוד הנותרות. וזהו ויאהב המלך את אסתר מכל הנשים כלו' הבתולות שידע אותן כבר ולזה אמר לשון אהבה להיות שישרה בעיניו יותר מהן. אכן אצל הבתולות שעדיין לא היו אצלו ולא ראה אותן כלל אינו נופל לשון אהבה לומר שאהב את אסתר יותר מהבתולות כי עדיין לא הי' שם סבה לאהוב אותן כלל שיתכן לומר שאהב את זו יותר מהן וע"כ נופל על זה לשון חן כלו' שמלאה חן בעיניו בלי סבה ובלי טעם עד שלא חפץ עוד בזולתה אף אם תהיה טובת טעם ויפת תואר יותר ממנה. ובפרט למחז"ל אסתר ירקרקת היתה יהיו דברינו מכוונים יותר כי חן המקום ב"ה היה עליה בלי סבת היופי כלל:

ויהי כאמרם אליו יום יום. מדרש ר"י בשם ר' בנימין בר ר' לוי בניה של רחל נסן שוה וגדולתן שוה. נסן שוה הה"ד (בראשית לט) ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה לשכב אצלה ובאן כתיב ויהי כאמרם וגו' ולא שמע אליהם וגדולתן שוה הה"ד ויסר פרעה וגו' ע"ש באורך. ונראה שתכלית כוונתם ז"ל ליתן טעם על שזכו שני אלו לגדולה נשגבה בעוה"ז מה שלא זכו זולתם מן הצדיקים ותוכן הטעם הוא זה כי הנה מה שהקב"ה מונע טובת העולם הזה מן הצדיקים הוא כדי שלא יטרדו על ידו מן התורה וקיום מצותיה בהתגבר עליהם תאות העוה"ז באין מונע. וזה הענין מבואר ברמז בדברי יעקב לעשו שאמר אדוני יודע כי הילדים רכים וגו' עד יעבור נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה וגו' עד אשר אבוא אל אדוני שעירה (פ' וישלח) שכבר הקשו ז"ל (שם) והלא לא הלך יעקב לשעיר כו' עד ואימת יעלה בזמן המשיח שנא' ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט וגו' (עובדיה א). וכדי להבין כוונתם נקדים מדרשם ז"ל (ריש פ' משפטים) אמרו ישראל עד מתי אי אתה דן בעכו"ם אמר הקב"ה כלום אדם קוטף את כרמו עד שלא תגיע עונתו לבצור ואני דורך גתה ואתם עונין אחרי שנא' (ישעי' כז) כרם חמר ענו לה. והמאמר הזה הוא מוקשה מכל צד ונקדים לביאורו ב' הקדמות. הא' מה שאמרו ז"ל על חלילה לך מעשות כדבר הזה וגו' וז"ל חלילה לך חולין הוא לך. ורצוי לעמוד על הכוונה איזה מעשה נקרא חולין ואיזה נקרא קדש. והנראה כי ב' מיני השחתה יש. הא' הוא השחתה מוחלטת כמו הורג נפש וכדומה. והב' היא השחתה שממנה תצמח טובה כפולה לעולם. והנה על האופן הראשון נאמר (תהלים לז) אל תתחר אך להרע. כלו' אפילו ברשעים אל תתחר לעשות בהם רעה מוחלטת. והנה ידוע שמאתו ית' לא תצא רעה מוחלטת ח"ו לעולם אבל הרעה אשר תמצא אותנו ונדמה לנו לרעה היא רק כמו חרישה וזריעה לצמיחת הטוב הגמור כמאמר (ישעי' סה) שוש אשיש בה' וגו' כי כארץ תוציא צמחה וגו'. וממנו למדו חז"ל להורות לנו שיש לשמוח על הרעה כמו על הטובה כי הרעה איננה רעה מוחלטת רק חרישת הטוב והכנה אל השפע הגמור וכן דימה הכתוב הגלות לדריכת הגת כמאמר גת דרך וגו' (איכה א) לומר כמו שדריכת הענבים היא להוציא מהן יין טוב כן החורבן והגלות לישראל היא רק להמציא להם טובה ותשועה באחרית. והנה לדעת אברהם שחשב היות בסדום צדיקים והקב"ה רצה להשחית כל המקום כצדיק כרשע ע"כ אמר חלילה לך חולין הוא לך כלו' אין זה כבודך לעשות הרע מוחלטת להמית צדיק עם רשע כי עיקר תכלית הריגת הרשעים הוא שישמעו הנשארים ויוסרו כמאמר וכל העם ישמעו ויראו ולא יזידון עוד ואם תמית את הצדיקים עמהם איך יוסרו מהם הרואים הלא יאמרו תם ורשע הוא מכלה ומה בצע כי נשמור משמרתו. הקדמה ב' כי זה כלל גדול שאנחנו כעת אין אנו יכולים לקבל רוב טובה וכמאמר שמנת עבית כשית (פ' האזינו) וכמחז"ל (חגיגה ט) יאי עניותא לישראל וגו'. וא"כ אם יעשה הקב"ה עתה דין בעשו להחריבו בעוד אנחנו בלתי ראוים לקבל גדולתו ולרשת את ארצו הטובה וזאת מיוסד מראש מעת לידתם שלא יקבלו גדולתו של עשו כי אם ישראל כמש"כ וידו אוחזת בעקב עשו וא"כ אם יפרע הקב"ה מעשו בעוד אנו בלתי ראוים לקבל הגדולה מידו תהיה זאת השחתה גמורה ומוחלטת והוא חולין אצל הקב"ה וכנ"ל. וזהו שאמר המתינו לי עד שתהיו ראוים אתם לקבל הגדולה מידו ואז ידמה פורענותו לדורך גת ממש כמאמר פורה דרכתי לבדי (ישעי' סג). וזהו כוונת המדרש ואני פותח לכם ואתם עונין אחרי. כלו' סוף המעשה אצלי במחשבה תחלה כדי להנחיל לכם גדולתו אבל אתם תהיו עונין אחרי כלו' לבסוף תתנו תודה. וזהו נסעה ונלכה ואלכה לנגדך שאמרו חז"ל (פ' וישלח) שרצה ליתן ליעקב שותפות בעוה"ז וע"ז השיב לו יעקב יעבר נא אדוני לפני עבדו עד אשר אבוא וגו' כלו' החזק כעת הגדולה לעצמך ולא תניחנה לשום אדם עד אשר אבוא בעצמי לקחת הגדולה ממך והיינו כשאהי' ראוי לה וכמאמר המדרש ואימתי יעלה בזמן המשיח וגו'. כלל העולה שאין הקב"ה עושה דין בעשו עד שתהי' פורענותו ליעקב לישועה וזהו ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. כלו' לכשיהיה משפטו של עשו לישועה ליעקב אז והית' לה' המלוכה:

ועתה

ועתה נחזור לענינינו שעיקר המניעה מטובת העוה"ז לישראל היא מדרגה שלא יומשכו על ידה מהתורה והמצוה וכמו שאמרו חז"ל (שבת קמ"ז) על ר' אלעזר בן ערך שנמשך אחר חמרא דפרגיתא ע"ש. והנה בראות הקב"ה באדם שכבר לבו חלל בקרבו ואין שולט עליו כ"א היצ"ט לבד והיצה"ר כבר הוא מרמס תחת כפות רגליו אז אין הקב"ה מונע מזה שום טובה וגדול' בעוה"ז וכמו שאמרו חז"ל צדיק וטוב לו צדיק גמור ואמרו עוד צדיקים גמורים יצ"ט שופטן. ומעתה יצא לנו טוב טעם פה שנתן הקב"ה גדולות העוה"ז לאלו ב' הצדיקים מרדכי ויוסף כי הם כבר משלו ביצרם הרע עד שלא נשאר בקרבם זכר ממנו רק היצ"ט לבד שופטם. והמופת על זה מאמר ויהי כדברה אל יוסף יום יום ולא שמע אליה כי הנה הצדיק שאינו גמור במזדמן לפניו דבר עביר' יש עליו ב' שופטים היצר הטוב והיצר הרע. והנה אף שברוב היצר טוב גובר עליו מ"מ בעת שיאמצהו היצר הרע מאד מאד מיום אל יום כבר אמרו חז"ל מלי' אע"ג דכולא לא עייל פלגא עייל. לא כן מי שלא נשאר בלבו שורש וענף מן היצר הרע כלל עד שאינו חושק ברע עוד כי אם רצון פשוט למאוס ברע אזי אם יפתנו יום יום ישחוק לו לא יאבה ולא ישמע אליו. וזהו בני רחל נשן שוה כי הנסיון העיד על שניהם שכבר נעקר היצה"ר מלבם מכל וכל כי גם במרדכי נאמר ויהי כאמרם אליו יום יום ולא שמע אליהם וע"כ היה ג"כ גדולתן שוה וכנ"ל:

ויגידו להמן לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי. נראה שכוונת הכתוב ע"פ מאמר חז"ל (מגיל' ט"ז) על ויאמר המלך מה נעשה יקר וגדולה וגו' ויאמרו נערי המלך לא נעשה עמו דבר. וז"ל תנא לא מאהבת מרדכי אמרו כן כ"א משנאת המן. והנה לכאורה יקשה בכאן אם היו שונאין את המן למה הגידו לו שמרדכי אינו רוצה לכרוע לפניו. ולכן נראה שגם כאן היה כוונתם בהגדה זו לשנאת המן כי שאלו את מרדכי לאמר איך לא תירא משר גדול קרוב למלך כמוהו והשיב להם שהוא אינו רוצה להשתחות כמו אביו בנימין והוא בטוח באלהיו שירצה במפלתו וכמבואר כ"ז במדרש באורך. והנה זאת היתה כוונתם להוציא הדבר לאור למען תהיה מפלתו קרובה וזהו לראות היעמדו דברי מרדכי כי הגיד להם אשר הוא יהודי. כלו' זאת היתה עיקר כוונתם יען הגיד להם כי יהודי הוא ובטוח שירצה במפלתו:

וירא המן כי אין מרדכי וגו'. (מדרש) תחשכנה עיניהם מראות אמר ר' איבו ארורים הרשעים שמראית עיניהם מורידות אותן לגיהנם זה"ד ויראו בני האלהים וגו' (ברא' ו) וירא חם אבי כנען וגו' עד אבל עיניהם של צדיקים מעלות אותן למעלות העליונים הה"ד וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים וגו' (שם כט). והמאמר תמוה כאלו אין הבדל בין צדיק לרשע כ"א מה שמצא המדרש בדרך רמז בלבד. הלא כבר אמרו על כל האיברים והתנועות אשר צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. והנראה כי דבר גדול השמיענו ז"ל בזה כי זה כלל גדול שהכחות שנתן ה' בבריותיו הן כחות החושים והן כחות השכל כולן שוין לטובה לכל אדם יחד. ואף שאנו רואים שיגיע האחד בכח איזה חוש למעלה נשגבה מה שלא יגיע זולתו אל תחשוב שנתוסף לזה על כחו מחמת השתדלותו וזריזותו. לא כן הוא רק שזה שמר את הכח ההוא מראש לבלתי יתקלקל וזולתו לא שמרו וע"כ נתקלקלו. וזהו שאמר שלמה המע"ה (קהלת ג) ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע. כיון בזה לומר שכל היכולת שאתה רואה לצדיקים בכחות חושיהם בהיות להם עינים פקוחות ואזנים פתוחות לראות ולשמוע דברים הנעלמים והנשגבים כמו ראיית המלאכים ושמיעת בת קול וכדומה. לא שנתוסף על ראייתם מאשר היה מראש רק שעמד עמהם הכח שניתן להם על עמדו ומצבו הראשון שלא קלקלו אותו בעצמם שעיניהם יראות ברע המעור עיני פקחים. לא כן הרשעים שהם מטמאין את עיניהם ומקלקלין אותם בידים שמשתמשים בהם לדבר עבירה. הלא תראה כי צותה התורה לאמר קדושים תהיו. ונראה לכאורה כי להגיע למעלת הקדושה צריך השתדלות גדול ולאו כל אדם זוכה בה. והנה חז"ל אמרו כל הגודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש הרי לך שכל המעלות הנשגבות אשר ביכולת האדם תלויות רק בשמירת עצמם מן הרע. והמשל בזה לסומא שאם נעשה מחמת חולי כל הבריות מרחמין עליו. לא כן מי שנעשה סומא מחמת שהרבה להביט על הדברים הדקים שאין העין שולטת בהם והשתמש בכלי הבטה המעוורות את העינים זה יצא מכלל הרחמנות. וזה שאמר (ישעי' מד) כי טח מראות עיניהם. כלומר הם גרמו לעצמם שיטוחו עיניהם מחמת ראותם ברע ובדברים שלא ניתן רשות לעין לראות. והראיה ע"ז מן הצדיקים שאין להם תוספת כחות החוש כ"א השמירה מלטמא אותן ולכן הם נשארים מאורי עינים להביט נפלאות כמו שהיו ביום הולדם. שכבר אמרו ז"ל שהעובר במעי אמו נר דלוק על ראשו וצופה ומביט מסוף העולם ועד סופו. וזה שאמר המדרש כאן בשהוקשה להם מאמר תחשכנה עיניהם מראות הוא מיותר ואמרו שמראית עיניהם של הרשעים מטמאות אותן בהשתמש בהן לדבר עבירה וזהו סיבה לסימוי עיניהם וזהו מראות כלו' מחמת הראות. והראיה ע"ז כי על הצדיקים העידה התורה לומר וישא אברהם את עיניו וירא. כלומר שלא נתוסף לו מאומה כי אם עיניו שהיו לו מעת הבריאה ראו מה שראו תיכף אחר שנשא אותן ואין זאת כ"א השמירה מלטמאן. לא כן הרשעים שמקלקלין את ראייתם ולכן ארורים הם כי אין לחוס עליהם וכמחז"ל הוא אינו חס על עצמו אני אחוס עליו:

וימלא המן חמה (מדרש ריש משפטים) אמר הקב"ה לעבו"ם ישראל שלי והחמה שלי. ישראל שלי דכתיב כי לי בני ישראל עבדים (בהר) והחמה שלי דכתיב נוקם ה' ובעל חמה (נחום א) ואתם מתמלאין משלי על שלי. לבאר המאמר נמתיק ע"פ משל לרב עם תלמידו. הלא תראה שהתלמיד

היותר

היותר משכיל והשיב בעיני הרב ייסרהו הרב יותר בהם לפעמים איננו שומע ומבין בלימודים מאשר ייסר את התלמיד הנבער אשר יכאיב את לב הרב לעולם. והטעם בזה הוא פשוט כי מפני שהרב יודע אין ערך התלמיד המשכיל אשר יש לו לב להבין וע"כ ייסרהו שיתן לב ויכרה אוזן לשמוע בלימודים. לא כן התלמיד הנבער אשר אין ביכלתו להשיג למה יכהו ומדוע יכעוס עליו. כן הקב"ה עם ישראל כי אף שהריקנין שבהם מלאים מצות כרמון עכ"ז הקב"ה כועס עליהן ומייסרן לפי שידע מעלתם ואין ערכם שביכלתם לעלות מעלה מעלה להשכיל באמתו ית' ולהשיג נפלאות מתורתו וכמאמר יפה את רעיתי כתרצה (שיר ו) שאמרו במדרש שם יפה את כשאת רוצה וגו' עיי"ש. ולכן אם הקב"ה קורא אותם גוי חוטא ושאר שמות מגונים כמו עם כבד עון וכדומה הוא רק מדעתו גודל מעלתם שביכלתם להיות גוי קדוש וכפי' רש"י ז"ל שם בלשון תימה הייתם גוי קדוש והיכולת בידכם להטיב מעשיכם ועכשיו אתם גוי חוטא וכמאמר המדרש (שם טו) הפה שאמר גוי קדוש הוא הפה שאמר גוי חוטא. כלו' מי שיודע ומכיר במעלתם הגדולה הוא יכול לגנותם שאינם שומרים מתכונתם כראוי להם ויכול ג"כ ליסרם על חטא קל וכמחז"ל הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. אבל מי זה זולתו יתברך יערב גבו לגנות את ישראל ולייסרם הלא סוף סוף היתרון לישראל על כל עם ועם כיתרון האור מן החשך. וזהו ישראל שלי והחמה שלי כלומר מחמת שאני יודע ומכיר מעלת עמי ישראל כי רבה היא לכן אני מגדיל כ"כ החמה עליהם וכמאמר כי ברוב חכמה רוב כעס ואתם מה לכם תדכאו עמי אשר הם נגדכם צדיקים וטובים מכם ומה להתמלאות חמה עליהם. עוד ביאור ע"ז ע"פ דמיון אם יחטא אדם לשר שלו והשר כועס עליו ומצוה לעבדו לרדותו ברצועה או במקל. הנה אף אם למיתת ההכאה על ידי הכעס היא והכעס צומח מן החטא מ"מ לא הכועס הוא המכה ולא המכה הוא הכועס. ולכן אם המשפט מכה אותו בכעס הנה הוא זדון לבו ולא מצות השר הוא עושה והנה ראוי שיוכה המכה. ומכוון לזה מאמר חז"ל (פ' שופטים) אמרו רבנן שיהיה השוטר כשופט ושיהיה המעשה כנגד המקל והרצועה ושלא יהיה המכה צריך ללקות. והוא ממש כדברינו שלא יהיה כוונת המכה רק לעשות רצון השופט שצוהו להכותו ואז יהיה המעשה כנגד המקל והרצועה. לא כן אם המכה מכוון להכותו בזדון לבו על שיש לו בלבו עליו א"כ אין המעשה כנגד המכה ואז המכה צריך ללקות. והנה בימי אחשורוש קצף ה' עלינו וגזר עלינו מה שגזר ע"י המן למען נשוב אל ה' אבל מאין היה נו להמן להתמלאות חמה עלינו הלא החמה איננו שלו כ"א של הקב"ה והלא לא היה כ"א כשוטר לרדות בשם במצות השם. וא"כ מזה נראה שמזדון לבו ומשנאתו רצה לאבדם וכמו שאמר הכתוב (ישעיה מז) קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד וכמאמר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א). וזהו החמה שלי כלו' אני קצפתי עליהם וצויתי לכם ליסרם ולרדותם וא"כ מאין לכם להתמלאות חמה עליהם הלא לאלהים המשפט לא לכם וא"כ אתם ראויין ללקות ע"ז:

מדרש (פ' משפטים) אמר ר' יאשיה מה עשה אותו רשע הוציא כל כסף וזהב שהיה לו ונתן לאחשורוש וגו' כיון שבא הרשע עם הממון אמר לו המלך הכסף נתון לך אמר הקב"ה רשע כך אתם מוכרים שלי על שלי שנא' לי הכסף וגו' ונאמר כי לי בני ישראל עבדים היך מה שאמרת הכסף נתון לך כך ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן.

לבאר המאמר נקדים מדרשם ז"ל על אתה כוננת מישרים משפט וצדקה ביעקב אתה עשית (שם) וז"ל אתה כוננת ישרות לאוהביך שבשביל המשפט שנתת להם הם עושין מריבה ביניהם ובאים לדון והם עושין שלום ביניהם. ונקדים לזה הקירה אחת. דע שלולא תורתנו הקדושה שאסרה לנו הגזל והחימוד היה ראוי ע"פ משפט השכל להיות כיס אחד לכל אדם יחד ושתהיה יד הכל שוין בכל שפע וברכה בעולם ואין גזל ואין צדקה שייך כלל כי הלא באמת אין בעלים ואדונים על העוה"ז ומלואו כ"א הקב"ה וכשם שאין במרום שום בעלים ואדנות וממשלה כי אם להשם לבדו וכן למטה מתדרגתנו כמו הבהמות והחיות שאין עמלם אלא לפיהם ואת היותר יד כלן שוים בו. אבל אנהנו עם ב"י להיותנו עם סגולתו ית' חלק לנו את הארץ הטובה ונתן חלק ונחלה לכל שבט אים לפי פקודיו ע"פ הגורל להיות כל אחד אדון ומושל על שלו. לפי שרובי תורתו ית' תלויה בזה כמו צדקה ומעשרות לקט שכחה ופאה איסור גנבה וגזלה וחמדת ממון זולתו וכדומה. כי אם היתה יד הכל שוה אין חסד ואין צדקה וכמז"ל על ישב עולם לפני אלהים (תלים סא) אמר דוד לפני הקב"ה ישב עולמך אמר לו הקב"ה אם אעשה עולמי שוה חסד ואמת מן ינצרוהו (רבות משפטים) נמצא שהתחלת היושר שבין בני אדם להיות מה שיש לזה שלו ומה שלזולתו לזולתו. הכונתו ית' הוא כי הוא החליק לכל אחד חלקו כאלו היה שלו באמת והכל היה בשביל להגדיל תורה בישראל ולהאדיר. וזהו אתה כוננת ישרות לאוהביך בשביל המשפט והצדקה אשר עשית ביעקב:

ומעתה יובנו דברי ר' יאשיה שהתחלנו ישראל שלי הם והכסף שלי ולהם נתתי חלק ונחלה כנ"ל. אבל אם אני נותן לעכו"ם עושר לסבה הידועה לי לא לעולם אני נותן להם כ"א לזמן קצוב וכל זמן שהוא בידם הוא ג"כ אינו שלהם להלוטין לתתו למי שירצה רק שאם אינם מפליס בו הוא חוזר לבעליו. והדמיון בזה לאורחין שיסבו במסבה אצל בעה"ב והבעה"ב נשא משאות מאת פניו לכל אחד ואחד ויקח האחד את חלקו בהיותו בלתי חפץ בו ויתנהו לזולתו מן האורחין. וירא הבעה"ב וירע בעיניו וילך ויקח את המנה מיד זה ונתנה למי שרצה ויאמר לאיש אשר לא חפץ בה האם יש לך רשות יותר כ"א לאכול ולשתות מה שלפניך ומי נתן לך רשות לתת את אשר אינך חפץ בה למי שתרצה ובעשותך זאת הנה גלית דעתך שאינך חפץ בה ואם כן תוחזר לבעלים ולמי שאני רוצה אתננה. המשל להבורא מסר את היהודים בעברו של המן וא"כ כשבא אותו רשע עם הממון אמר לו

הכסף

הכסף נתון לו. וע"כ חרה אפו ית' ואמר רשע כך אתם מוכרין שלי על שלי ישראל שלי והכסף שלי ואין לך רשות כ"א להזיק לעצמך אבל באמרך הכסף נתון לך כבר גלית דעתך שאינך חפץ בו וידך מסולקת ממנו א"כ לי יוחזר ואני אתננה לאשר אחפוץ וזהו חייך מה שאמרת הכסף נתון לך כך. כלו' אינך ברשותך עוד. וזהו ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר המלכה את בית המן כי בסלקו רשותו ממנו חזר לבעליו והוא נותנו לאשר ישר בעיניו והיא אסתר:

אופן אחר בהקדים מדרשם ז"ל (רבות תולדות) לא יחרוך רמיה צידו והון אדם יקר חרוץ (משלי יב) ר"א בנו של ר"י הגלילי אומר לא יחרוך ולא יאריך הקב"ה לרמאי ולצידו דאמר ר"י בן לוי כל אותו היום היה עשו צד צבאים וכופתן ומלאך בא ומתירן וגו' וכל כך למה והון אדם יקר חרוץ כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות שמיקרו של עולם הרצויות לו עכ"ל. וקשה אריכות הלשון. עוד נקדים מאמר המשורר (תהלים כג) תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה. עוד מאמר התורה (פ' ואתחנן) כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך וגו' ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וגו' עד כרמים וזיתים אשר לא נטעת. וקשה מה תלוי הייעוד יותר במאמר אשר לא בנית אשר לא מלאת ובלא על הרוב הטוב לאדם יותר אם יזכהו ה' להתעשר מיגיעו וכמז"ל (מציעא לח) אדם רוצה בקב שלו מתשעה קבין של חבירו. וגם ראוי לתת טעם הגון מה שנתן הקב"ה בדעתו ובלבו של יצחק לברך את עשו וע"פ הדבור צותה רבקה ליעקב שילך בשליחות השם לרמות את אביו ולקבל הברכות ולמה להקב"ה כל זה. לו חפץ הש"י שיתברך יעקב מאביו היה נותן בלב יצחק לבל יטעה בעשו וימאס בו ויתן הברכות ליעקב. גם ראינו שכך דרכו של הקב"ה משולם להשפיע לרשעים טובה וברכה ואח"כ נוטלה מהם ונותנה לצדיקים כמאמר הכתוב יכין וצדיק ילבש (איוב כז) שכפי הנראה לא בדרך מקרה אמרו הכתוב לומר שלפעמים הוא כך אבל היא הנהגה תמידית בחקו ית' כאשר ראינו נתינת בית המן למרדכי וארץ ז' העממים לישראל שנא' שם אשר לא בנית ואשר לא מלאת וכן ביזת הים וביזת מצרים וכן לעתיד מייעד לנו הש"י ביזת גוג ומגוג. והנראה בטעם הנהגתו הזאת כי הוא ית' חפץ לזכות את ישראל ולהצילותם גם מזמרת העולם הזה ומלואו והוא ית' כבר הזהירנו שלא נשלח ימינו בבקשת הטוב ובהשתדלותו ואמר אל תחמוד יפיה בלבבך (משלי ו) ורז"ל אמרו כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל וגו' ואם יזכה יקויים בו ויתאו המלך יפיך שאמרו ז"ל (ב"ר ל"ט) ליפותך בעולם ואיך אפשר מציאות היופי לצדיקים כי אף אם יתן לו הש"י עושר ונכסים ולא ייטב לבו עליו לבנות טירות זהב וכסף ולעטר את עצמו בכלים החמודות ובסגולות מלכים כי המה לו אך למותר וכל חפצו הוא רק לשבת בית ולעשות רצון בוראו. ולכן הקב"ה נותן בלב רשעים שיבנו המה וימלאו בתיהם מחמדת העולם ומיקרו ויקיים בהם יכין וצדיק ילבש. וזהו תערוך לפני שלחן נגד צוררי כלו' ברצותך לתת לפני ולזכות אותי בשולחן מלא תעריכהו נגד צוררי ונמלא עי"ז כוסי רויה. וזהו יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ולאדם שלא עמל בו וגו'. ומעתה יצא לנו טוב טעם ודעת בענין הברכות שאף שהיה הכל ע"פ הדבור הוכרח להיות ע"י הטעיה ושיתחפש יעקב בתואר עשו. שאלו היה יצחק מברך את יעקב בלתי הטעיה אף שהיה אוהבו ביותר לא היה מרבה לו כ"כ מברכות העולם הזה להשפיע לו משמני הארץ ולשעבד לו אחיו לעבדים כי למה כל זאת ליעקב ויעקב בעצמו לא חמד לכל הכבוד הזה מעולם ואחר שהיה חפצו ית' ליפותו בעולם ולהנחילו גם את טוב העולם הזה לכן הפך ונתן בדעתו של יצחק לברך את עשו שיש לו רחב לבב ותאוה יתירה בחמדת המותרות והפך יצחק למלאות חשקו ומשאלותיו ואם אח"כ זכה להם יעקב בלא יגיעה ובקשה מה טוב ומה נעים לו. ובזה יובן מאמר המדרש הנ"ל לא יחרוך רמיה צידו וגו' וכ"כ למה כדי שיבא יעקב ויטול הברכות שמיקרו של עולם הרצויות לו פי' שרצה הקב"ה ליפותו ולזכותו ביקרו של עולם ובחמדותיו. והדמיון בכל זה לעשיר שהיו לו שני בנים אחד חכם ואחד רשע והיה לאביהם מגרש גדול ונחמד שהיה ראוי לבנות עליו נחלה גדולה מאד מה עשה האב נתנה לפני מותו למתנה לזה הרשע ועוד נתן לו כסף הרבה שיבנה לו בית גדול ומפואר על המגרש ההוא והיה הדבר הזה לתמהון ולמורת רוח לבנו החכם לאמר מדוע מצא זה הרשע כ"כ חן בעיני אבינו ליתן לו כל אלה ולי לא נתן. והנה זה הרשע בנה לו על המגרש בנין גדול למראה ועליות מרווחים ומהודרים להלל מאד ולא היו ימיו מועטים שמת הרשע בחצי ימיו וירש את החכם כל הבניינים וכל אשר בתוכם אז מלא החכם שחוק פיו ואמר לו נתן לי אבי כל זאת המלאני לבי לבנות לי בנין מפואר ועליות מרווחים ספון בארז ומשוח בששר כזה הן לי היה די לבנות בית פשוט כדי צרכי ולא יותר ומעתה חסד גדול גמלני בהתו את הכל לאחי כדי שיכין הוא לפי תשוקו ותאותו היתירה ואנכי אבוא אחריו ואשתעשע באשר הכין בלא טורח ועמל ויגיעה. וזהו שייעד הכתוב במאמר ערים גדולות וטובות אשר לא בנית ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת פי' שיהיו הערים גדולות וטובות אשר לא היית בונה אותם באופן זה אלו היה בידך לבנותם והבתים ג"כ יהיו מלאים כל טוב אשר לא היית ממלא כמו זה מעולם ולא מלאך לבך להרבות בתענוגים כמו אלה. וראינו שבכמה מקומות מפליג הכתוב בכמו זה הענין כמו ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגו' מודה ואלה מי גדל וגו' (ישעי' מט) כלו' שנודה לה' על הטוב והחסד אשר יגמלנו לעתיד בהנחילו לנו חיל גוים וטובם אשר לו היתה הארץ לנו מתחלה לא מלאנו לבנו להרבות בכמו אלה להיותנו שברי לב בלתי חמודי המותרות. ועוד אמר הכתוב עניה סוערה לא נוחמה הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך וגו' (שם נד) כלו' הנביא מראה אותנו בסערת לב ושברון רוח אשר לא ימלאו לבנו לשחוק מיתרות והקב"ה יזכנו בהם ע"י העכו"ם. ואמר הלאה ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם

אף שזכה להעושר והגדולה היא עכ"ז נהיה מברתי ה' בעבור שהשיג את הגדולה בלא טורח ויגיעה והלא היינו נוהגים לבנו להשיג בעמלנו אי אפשר שלא היינו ממעטין מן התורה ועבודת ה' כי אי אפשר שישתמשו שניהם בכתר אחד. וזה שאמרו ז"ל (מגלה טו) ליהודים היתה אורה זו תורה וקשה מי גזל מהם התורה שהיתה בידם רק כוונו לומר אז שזכו לגאולה ויקר מ"מ לא נתמעטה תורתם בעבור שבלא עסק זכו לגדולה היא. ואפשר שרז"ל רמזו זה הענין במאמר אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד. שאמרו למיימינים בה ולמשמאילים בה והקשו ז"ל (שבת סג) אטו למיימינים בה עושר וכבוד ליכא ותירצו כ"ש עושר וכבוד. ולכאורה אינו מובן ענין הכ"ש כאן. ולפי דברינו אפשר שרמזו בזה לתרץ מה שלא הבטיח הכתוב בפירוש להמיימינים בעושר וכבוד כ"א ברמז לזה אמרו כי באמת ההבטחה כך הוא שיתן הקב"ה למשמאילים עושר וכבוד בלא אריכות ימים כדי שיכינו הם כפי המדת לבבם ובאלי ימיהם יעזבוהו ויבאר להמיימינים שהם יאריכו ימים וינחלו את הכל וא"כ מדוע לא יתן להם הקב"ה תיכף מידו הרחבה. לזה אמרו אדרבא בזה האופן כ"ש שישיגו העושר והכבוד ומאמר כ"ש הוא להפליג העושר יותר ויותר בעבור שיכין הרשע כפי תאותו ורוחב לבו וזהו כ"ש כלומר אך בזה האופן יהיה לו הפלגת העושר אשר לא היה משיג כמו זה ביגיעו מעולם:

ונחזור לענין המדרש הקדוש ישראל שלי והכסף שלי ואתה מוכרין שלי על שלי הייך מה שאמרת הכסף נתון לך כך. כלו' כך רצוני כי הלא אם אני נותן לעכו"ס עושר וגדולה לא להלוטין אני נותן לו רק כדי שיכין הוא כפי המדת לבבו ויבוא הצדיק אח"כ ויירש את כל הכבוד ההוא וא"כ מה שאמרת הכסף נתון לך כך כלו' כבר הוא כך שאינו שלך ולא של המן כ"א של מרדכי הצדיק. וזהו ביום ההוא נתן המלך אחשורוש לאסתר את בית המן כי מראש מקדם לא ניתן העושר והגדולה להמן רק לכוונה זו למען יכין הוא כפי רוחב לבבו שיהי' ביתו מלא כל טוב בסגולת מלכים והמדינות ויבוא מרדכי הצדיק נכאב הלבב אשר לא היה עולה על לבו לעולם למלאות את ביתו בכמו אלה ויירש את הכל וכנ"ל:

גמרא (מגלה י) **תחת הנעצוץ יעלה ברוש** וגו' (ישעי' נה) **תחת הנעצוץ זה המן יעלה ברוש זה מרדכי** וגו'. ולאוי לפי מדרשם זה לקשר הפסוק הזה להפסוק הקודם לו כי הם ענין אחד והוא כי בשמחה תצאו ובשלום תובלון ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה וכל עצי השדה ימחאו כף. ולאוי לעמוד על השמחה והרנה הלזו שיפצחו ההרים ועצי השדה ומה איכפת להו בין ממשלת המן לממשלת מרדכי. אמנם כבר ביארנו מדרשם ז"ל על במקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע (קהלת ג) שדרשוהו ז"ל (סנהדרין ק"ג ע"ש גם מדרש במקומו) על התחלת החרבן בשעה שהובקעה העיר נאמר וישבו בשער התוך שבאו שרי מלך בבל וישבו בלשכת הגזית מקום שהיו סנהדרין חותכין הדין והמשפט. וקשה וכי לא היה לו לשלמה לקונן כ"א על זה שלכאורה אינו רק בזיון שהומר כבוד המקום בקלון הלא יותר היה לקונן על שנכנס טיטוס לפני ולפנים ועשה מה שלבו חפץ מן התועבות הגדולות. אמנם הנראה שגרמו לנו בזה דבר גדול מה שראוי לעורר עליו תאניה ואניה כי הנה ישיבת השרים בלשכת הגזית דוקא אם אמנם שהם עשו זאת בכוונה אבל מאת ה' היתה זאת בכוונה מכוונת לסימן דבר גדול לאמר ראו מה גרמו לכם עונותיכם שמתחלה בהיותנו אהובים לפניו ית' היו כל עניינו מתנהגים על פיו ית' ביד הנביאים והכהנים והסנהדרין הקדושים. הנביאים היו מזהירין אותנו מן החטא והכהנים היו מביאים שפע הברכה על הארץ ע"י הקרבנות והעבודה כנודע וכאשר חטא איש ישראל בזדון ועשה אחת מהעבירות החמורות היה נידון ע"י הסנהדרין אם למיתה אם למלקות ועתה בעונותינו כל עניינו מתנהגין ע"י העכו"ם הברכה מושפעת לנו על ידיהם דכתיב נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו (תהלים ד) וכשאנו חוטאין הוא ית' רודה אותנו ג"כ על ידיהם שנותן בלבם לגזור עלינו גזירות רעות ומרות. וכבר באׄרנו זה המסורת ג' פעמים ישא. ישא ה' פניו אליך (פ' נשא) ישא ברכה מאת ה' (תהלים כד). ישא ה' עליך מרחוק (פ' הבא). כלו' שמתחלה בהיותנו אהובי עליון הוא ית' בעצמו נשא פניו אלינו להנהיג אותנו ע"י קדושיו ואז היה ג"כ שפע ברכתנו מידו הרחבה וזהו ישא ברכה מאת ה'. אבל עתה בעו"ה מקוים עלינו ישא ה' עליך גוי מרחוק כלו' שכל הנהגתו היא ע"י העכו"ם גם הברכה גם הקללה כנ"ל. והנה אם שמצד הברכה גלויה לכל הנ"מ בין שתי אלו ההנהגות כי בהיות ההנהגה ע"י קדושיו ית' היו אסמינו מלאים שבע משפע הברכה היורדת אלינו מידו הרחבה והעכו"ם היו יונקין רק התמצית לבד ועתה בעוה"ב הוא להפך כאמור נתת שמחה בלבי וגו'. אבל מצד הקללה דהיינו התוכחות על עון ראוי לנו לבאר הנ"מ בין שתי ההנהגות ונאמר כי בהיות שבט המשפט ביד הכהנים והסנהדרין לרדות בנו בהיות בנו שרש פרה ראש ולענה אז בע"כ היינו יראים את ה' והיינו לוקחים מוסר לחזור בתשובה אל ה' כי בטרם נעשה המשפט באדם אם להרג ואם למלקות היה הכרוז יוצא פלוני יוצא ליסקל פלוני יוצא ללקות על שעבר עבירה פלונית כנודע וא"כ ידענו להזהר ולקחת מוסר. לא כן עתה בעו"ה בהיות שבט המושל ביד העכו"ם לרדות בנו ולייסרנו בעול הגזרות הקשות הנה אין אתנו יודע עד מה מיד אם נחך הקצף עלינו ונדמה בעינינו שהעכו"ם מדעת עצמם מדיחים עלינו הרעה בחרות אפם בנו ולא ה' פעל כל זאת וכמאמר יתפשו במזימות זו חשבו (תהלים י) כלו' אחרי שבגאותו ירום לבו הרשע ידלק את העני ע"כ עוברים שהם חשבו עלינו מזימות הרעה. ואפשר שעל זה היה מקונן חבקוק באמרו למה תראני און ועמל תביט (חבקוק א) פי' למה תייסרני ע"י העכו"ם להראות לנו שאנחנו חוטאין ועושין עמל ואון ואני איני סובר כן כ"א שוד וחמס לנגדי פי' אני דן הדבר שהוא רק שוד וחמס מהם ומדעת עצמם ונמצא אני עשוק ורצוץ כל הימים כי אילו הייתי יודע בבירור שבהפך תוכיחני ובחמתך באים עלי היסורין והגזרות אז הייתי מוכרח לקחת מוסר ולעשות

תשובה והייתי מבטל הגזרות הרעות ממני לא כן אתה בהיותי בלתי יודע מהות הגזרה על מה הם באים הנה מוכרח להיות מן הנעלבין ואינן עולבין ולתת גוי למכים ולחיי למורטים ולשאת בחרפה את כל הרעות אשר הם מדיחים עלי וזהו ויהי ריב ומדון ישא כלו׳ סופו רק לשאת ריב ומדון ואין לבי מכריחני לתשובה כלל. ומעתה כדאי הוא זה הענין שיקונן עליו שלמה המע״ה בראותו אותו בחזון הנבואה לאמר במקום המשפט שמה הרשע וגו׳ מקום שישבו סנהדרין בלשכת הגזית והתכו את הדין שמה ישבו הרשעים כסאות למשפט ואין זה קינה על בזיון המקום רק אבדן שופטינו ומחוקקינו אשר לא כן עתה בהיות רשעים תחתיהם ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. ובאמת גם זאת הוא מחסדו יתברך עלינו שבהיותנו בלתי ראויים להתנהג על קדושינו הסנהדרין והנביאים ע״ז לא השליכנו מעל פניו להניחנו באולתנו עד אשר נשקע במגולו׳ החטאים כ״א ייסרנו ע״י העכו״ם ומוכיחין אנו ע״פ לעבות תשוב׳ לפניו אחרי מצוא אותנו צרות רבות ורעות. ואפשר שלזה כיוון המדרש במאמר (ריש משפטים) ויגבה ה׳ צבאות במשפט אימתי הקב״ה מוגבה בשעה שהוא עושה דין בעכו״ם כלומר ע״י העכו״ם וכמאמר הז״ל צדקה עשה הקב״ה עם ישראל שפיזרן בין העכו״ם:

נחזור לענינינו כי בעת מרדכי ואסתר היה ג״כ כסדר הזה שכאשר לא שמע הדור ההוא לקול מגיהיו בעלי התור׳ העמיד עליהם את המן הרשע לגזור עליהם מה שנגזר ולהחזירן למוטב וכמאמר חז״ל (מגל׳ יד) גדולה הסרת טבעת יותר ממ״ח נביאים וכאשר שמו על נפש וזעקו לפני ה׳ בצום ובכי ומספד אז ראה ה׳ את ענים והפיל את המן לפניהם והושיב את מרדכי על ממשלתו כאמור ותשם אסתר את מרדכי על בית המן שלכאורה יקשה מה השמיענו הכתוב בזה והלא לגדולה יתירה מזאת זכה מרדכי כמבואר במגלה זו. אבל השמיענו בזה כוונת הגבוה מעל גבוה ית׳ השומר אמת לעולם שלא נתן להמן גדולתו זאת והשליטו על ישראל רק למען תגא ממנו פעולת התשובה לישראל שהרי מיד כשנגמר פעולתו והחזיר את ישראל למוטב נתלה הוא על העץ ונתמנו מרדכי ואסתר על מקומו להנהיג את הדור. וזה נרמז להם בשעה שנתמנה מרדכי על בית המן לומר יקיים זה מה שעשה זה לפעול יראה בישראל. עוד תדע כלל גדול מה שאמר החכם (משלי כט) ובמשול רשע יאנח עם כי הרשעים כים נגרש ובמשלם תמם יהלוך העולם כולו כטוב כחוטא כחי כלומה כי על מי לא תעבור רעתו תמיד. והדמיון בזה לתינוקות של בית רבן שהיה אחד ביניהם גרוע מאד ולקח בשבילו ריש דוכנא אביר לב ואכזרי והנה הגיע לכל הילדים יחד לצער גדול ממנו כי היה מענה ומייסר את כלם בשבט עברתו. לימים נתפקח הנער הגרוע והטיב דרכו אז פטרו את הר״ד מן החדר וישמחו כל הילדים מאד. הנמשל נאמר כאן שמבטיח לנו הנביא שיאיר ה׳ עינינו רואות את מורינו הצדיקים ואז יוקח שבט המושל מן הרשעים ויושב לקדושינו הנביאים ואז בשמחה תצאו ובשלום תובלון וההרים והגבעות יפצחו רנה ע״ד שאמר במקום אחר גם ברושים שמחו לך ארזי לבנון מאז שכבת לא יעלה הכורת עלינו כי במשול הרשע גם על אלה תעבור כוס עברתו וגם ברכות שמים מעל יעצרו בעבורו כאם מעשה זית ושדמות לא יעשו אוכל וזהו תחת הנעצוץ יעלה ברוש וגו׳ כלו׳ שתשוב הממשלה להצדיקים כמו שהי׳ בימי המן שהושם מרדכי על ביתו ואז תהיה אורה ושמחה בכל העולם וזהו מי יתן ישועת ישראל עד יגל יעקב ישמח ישראל:

בלילה ההוא נדדה שנת המלך (מגלה טו) **שנת מלכו של עולם**. וראוי להבין לפי הדרש הזה מה זכות היה זה למעלה על ישראל במה שנמצא כתוב בספר הזכרונות שהגיד מרדכי שרצו הסריסים לשלוח יד במלך אחשורוש וכי עי״ז יזכו ישראל בדין לפני הקב״ה שהרי ממאמר ויאמר להביא ספר הזכרונות נראה לפי הדרש הנזכר שעיינו למעלה בזכות של ישראל אם הם ראויים לגאולה או לא וא״כ מה זכות מצאו למעלה במה שהגיד מרדכי וגו׳ שלפי הנראה רק למטה הוא זכות לפני אחשורוש שהציל את נפשו ממיתה כידוע ולא למעלה יחשב זה לישראל לצדקה. אבל הענין מובן בדרך פשוט ע״פ מז״ל (אבות פ״ו) כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנא׳ ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי. והנה זה הדבר בעצמו היה זכותן של ישראל למעלה שעל ידו זכו לגאולה כמז״ל שזה מביא גאולה לעולם וזהו מרומז במאמר אשר הגיד מרדכי על בגתנא וגו׳ שלכאורה יקשה הלא אסתר היתה המגדת לפני המלך ומדוע כתיב אשר הגיד מרדכי. אבל באמת היא אמרה לפני המלך בשם מרדכי ולכן נכתב בספר הזכרונות בשם מרדכי והוא שגרם להם הגאולה למעלה:

גמרא (חולין קלט) **אסתר מן התורה מנין שנאמר ואנכי הסתיר אסתיר פני וגו׳** (פ׳ וילך). הנה אין ספק שידעו ז״ל מכה המאמר שהכתוב מדבר מהזמן שהיה בימי אסתר אבל מלשון הסתיר לבד לא היו מכריחין עצמן להוציא הכתוב מפשוטו ובאמת הכתוב בעצמו אומר דרשני עד שמכח ההכרח דרשוהו על אסתר. ולבאר זה נקדים מאמר המדרש (מגלה זו) ויאמר המן למלך אחשורוש ישנו עם אחד אותו שנא׳ בו ה׳ אחד ישן לו מעמו אמר לו הקב״ה רשע אני אין לפני שינה הה״ד הנה לא ינום ולא יישן וגו׳ ואתה אמרת יש לפני שינה חייך שמתוך שינה אני מתעורר על אותו האיש ומאבדו מן העולם הה״ד וייקץ כישן ה׳ ויך צריו אחור (תהלים עח) הנה אם שבהשקפה הראשונה היתה ראשית כוונתם ז״ל בדרך פשוט והוא ששבת מפלתו של המן היתה ע״י נדידת שנתו ית׳ כב״י וכמו שדרשו ז״ל נדדה שנת המלך שנת מלכו של עולם. אבל מי שעינים לו לראות יראה כי חז״ל כוונו בזה המאמר עוד כוונה שניה עמוקה והראיה ע״ז מה שהביא המדרש פסוק וייקץ כישן ה׳ ולא הביא פסוק נדדה שנת המלך לראיה על סבת מפלתו שיהי׳ מכח נדידת שנה. והנראה בכוונתם ז״ל בשנחקור על ענין א׳ דע כי משפט האדם כשהוא ער וצלול במחשבתו אז יהיו מעשיו מתוקנין בדרך שכל ישר וכמאמר החכם לפי שכלו יהולל איש (משלי יב) אכן אם תראה אדם אוחז בב׳ קצוות הפוכים ע״כ אינו עושה זאת בדעת ישרה וצלולה כ״א בדעה מבולבלת ואפילו נחכם שבחכמים יקרה זאת לפעמים בעת יקוץ משנתו או מתרונן מיין.

ובזה

ומזה נקח המשל על הש"י באחז בב' הפכיות דהיינו שמקרב מלד ומרחק מלד כאלו עושה מתוך שינה. ומעתה נעמוד על בירור הדבריה ובפרט דע כי מעשיו ית' עם עמו מתחלקים לג' בהיותו בג' זמנים והוא בבהיותנו שלוים ושקטים בארצנו הקדושה אז הופיעה עלינו דהבלי ית' הישרה להטיב לנו בכל ענין למען לא נחסר דבר מכל חמדת האדם ובכל עניננו היה מפליא לעשות עמנו בגודל חסדו ואמתו ולהפך עתה בעו"ה בהיותנו בגלות המר הזה הוא ית' מתנהג עמנו במדת דינו לבד וכמאחז"ל אין לך יום שאין קללתו מרובה משל חבירו וזה מראה כאלו הוא כועס עלינו ואויב אותנו וכמאמר המקונן (איכה ד) היה ה' כאויב וזכר שם המופת הגדול על הכעס בלע ישראל בלע כל ארמנותיה עד וירב בבת יהודה תאניה ואניה כי חרבן הבית הוא גדול מכל התאניה ולכן זכר אותו בפרטות. והנה אם תראה לפעמים בהיותנו בגלות שירואה לנו השם נפלאות גודל אהבתו להגדיל אותנו כנס על הגבעה כמו שעשה עמנו בימי המן עד שנאמר ורבים מעמי הארץ מתיהדים כי נפל פחד היהודים עליהם ואיש לא עמד בפניהם כי נפל פחדם על כל העמים ואין לך אהבה גדולה מזה ועכ"ז לא שב אפו ממנו לגמרי לרחם עלינו בשלמות ולהביאנו לציון עירו ברינה הרי אהבה ושנאה מעורבים יחד ע"ז נאמר וייקץ כישן ה' כגבור מתרונן מיין דהיינו שאחז בב' קצוות הפוכים כאחד. ומפרש והולך ויך צריו אחור חרפת עולם נתן למו הרי קצה האהבה ועכ"ז וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר והוא קצה השנאה:

ונקדים עוד הקדמה אחת ואז יבאו כנוגה דברי הגמרא שהתחלנו. דע כי כבר האריכו המדקדקים הראשונים בביאור המאמרים הכפולים במקור ובפעולה כמו המלא תמלא נתון תתן ואמרו שהכפל מורה על א' מב' הוראות אם על התמדת הענין כמו שאמרו חז"ל השב תשיבם אפי' מאה פעמים או על כבדות הפעולה כמו הכה תכה בנא' בעיר הנדחת שמורה על כבדות ההכאה דהיינו הריגה ואבדן אותם וכל אשר להם עד היסוד בם ואמרו חז"ל בהנאה אפילו עפר עיר הנדחת. והנה לפעמים ימצאו ב' אלו ההוראות יחד כמו שדרשו ז"ל (חולין קמא) שלח תשלח אפילו מאה פעמים ואמרו עוד אין לי אלא לדבר הרשות לדבר מצוה מנין ת"ל תשלח מ"מ הרי כבדות הענין כלו' שלא תדחה מצות שילוח אפילו בדבר מצוה. עוד תדע כי המופת על הדבר החזק הוא הרפה כשיפגשו איזה מזיק ולא יזיקנו אז הוא מופת על חזקו כמו ברהותך כלי זכוכית נופל ממקום גבוה לארץ ונשאר שלם אז ידעת כי חזק הוא. והנך רואה הפלגת הסתר פנים שהיה בימי אסתר בגדלה כ"כ השנאה יותר מאהבה אשר אהבם כי עם שהגדיל עמהם לעשות נקמה באויביהם עכ"ז הכריעה השנאה על האהבה לבלתי יפר כעסו מהם על הרעה בעשו מקודם רק הסתיר מהם פניו להניחם בגלותם ומזה יהיה לך מופת על הפלגת הסתר פנים שהיה בימיהם. נמצא שעלם מאמר אנכי הסתר אסתיר ועניננו דהיינו שבא הכפל לשון המורה על כבדות ההסתרה רומז בלי ספק על ימי אסתר כי אז נתקיימה הפלגת ההסתר פנים מה שלא היה כן בשום זמן מהזמנים. ומעתה לא תמלת אסתיר לבד דרשו ז"ל רמז לאסתר מן התורה כי היה זה דרש דחוק אבל לפי דברינו דרשוהו ז"ל מכפל הלשון המורה על הפלגת ההסתרה וכזאת לא אירע כי אם בימי אסתר וכנ"ל. עוד שם המן מן התורה מנין שנא' המן העץ (פ' בראשית) הנה גם פה נבאר הענין כדרך שבארנו לעיל שלא ממלת המן הדומה באותיותיו למלת המן יצא להם הרמז רק מעלם המאמר ועניננו שהיה ענין תמיהתו של הש"י על אדה"ר דומה לתכונתו של המן ומעשהו. ולבאר זה מהמאמר החכם (משלי א) עד מתי פתאים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם. דע כי החוקרים והמקובלים נחלקו בענין התאוות. כת החוקרים אומרים שכח התאוה נולד באדם מראש להאוב נוס הערב ואת הנדמה לערב ואף שהוא מוזהר על דבר שלא לעשותו הנה התאוה גוברת עליו לעבור על האזהרה. וכת המקובלים אומרים בהתאוה באה לאדם מכח האזהרה שאלו לא היה מוזהר על דבר שלא לעשותו לא היה חומד לה נמצא האזהרה היא סבת התאוה. והמופת על דברי המקובלים שכל שהוא מוזהר עליו יותר יגבר עליו כח התאוה וכמז"ל (סוכה נב) הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו וזהו שאמר שלמה עד מתי פתאים תאהבו פתי כלו' שכל האהבה היא מחמת שהוא פתיות ואתם מוזהרים עליה לסור מנתיבותיה ואומר לראיה על זה ולצים לצון חמדו להם כלומר הליצנות שהוא חמור מן הפתיות יחמדו שהיא קשה מאהבה. ומזה ראיה על היות התאוה בסבת האזהרה וכל שהאזהרה עליו יתרה יותר תגבר עליו התאוה. ומעתה ראוי לדעת איפוא הוא רמוז בתורה שתהיה תגבורת התאוה בסבת האזהרה להיות לבו של אדם נמשך תמיד אחרי הדברים הרעים והמזיקים לו בהיותם נדמים בעיניו לערבים ומתוקים והנה מצאנו לזה מקרא מלא והוא שאמר הקב"ה לאדם הראשון המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת וכפי המדרש שהביא לזה משל להבר שלקח אשה הדשה והוא אוהבה מאד ומגודל אהבתו אותה מסר לה כל גנזיו ואוצרותיו חוץ מחבית אחת מלאה נחשים ועקרבים לא מסר לה. ויהי היום ותבא שכנתה אצלה ותשאל אותה לאמר מה בעליך עושה עמך אמרה לה כל טוב הוא עושה עמי לבד מחבית זו (של נחשים ועקרבים) שאינו משליטני עליה אמרה לה כל קוזמוקין שלו שם הוא והוא מבקש לישא אשה אחרת וליתן אותה מה עשתה הושיטה ידה לתוכה התחילו מנשכות אותה כיון שבא בעלה שמע קולה מלוחת אמר לה ראי עד כמה הקלת בכבודי עד שממה שהזהרתיך לבלתי נגוע בחבית זו מזה הסיאך לבך לעשות הפך אזהרתי ע"כ. והנה גם כן מאמר השם המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת כלומר לא לבד שלא נשאת לי פנים להזהר ממה שהזהרתיך כי אם עוד הסיאך אזהרתי לעשות ההפך כי לולא הזהרתיך על זה לא היה עולה על רוחך לנגוע בעץ ההוא כי באמת לא ידענו מאין נמהה תאוה באדה"ר אם קודם שאכל מעץ הדעת עדיין לא היה לו הבחנה בין טוב לרע ואילו הוא בעלם שאלתו מה זאת נבית כלו' בגנד נא לי ענין ובכה עפייתך כי איך הבלתי יודע טוב ורע יתאוה לבחור בטוב וע"כ הוא רק מסבת אזהרתי

ובדי

וכדי בזיון וקצף. ולכן היה ענשם ג"כ ע"ז הדרך מדה במדה שקלקל השם להיות מנהגם תמיד להפך הפעולה כרדוף אחרי דברים המזיקים להם ושתהיה תשוקתם אל אשר ירע להם וזהו הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים ועכ"ז ואל אישך תשוקתך וכמאמר ז"ל (נדה לא) בשעה שהיא כורעת לילד נשבעת שלא תזקק עוד לבעלה והוא ממש מדה במדה כמו שהחלה לעשות בענין עץ הדעת והנה מעשה המן עם מרדכי היה ג"כ הפך הפעולה כמו שפירשו המפרשים שכל כעסו של המן על מרדכי היה בעבור שהציל את המלך מיד שומרי הסף וזהו גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי אשר דבר טוב על המלך כלומר בעבור שדבר טוב על המלך והנה זה נתגלה המלך באותה השעה שרצה המלך לגמול טובה למרדכי ע"ז והוא בא לומר למלך לתלותו על כך. והוא ממש כמו המן העץ שמחמת שעשה טובה למלך בקש מן המלך להמיתו ומאמר המן העץ רומז ע"ז לומר מי עשה כזה המן:

מדרש (כא) **בנימין גרם לשבטים שיקרעו שמלותם לפיכך נענש מרדכי שהיה מבנימין עד וילבש שק ואפר** · והוא פלאי כי מה חטאו ומה פשעו של בנימין בקריעת שמלותם אחר היות הכל בעלילת יוסף עליהם ולמה יענש בנימין. ונקדים להתרת הקושיא העצומה הלזו מאמר שבטי ישראל אבל אשמים אנחנו אשר ראינו צרת נפשו וגו' עד ע"כ באה אלינו הצרה הזאת (סדר מקץ) ותשובת ראובן הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד עד וגם דמו הנה נדרש. ולבאר ענין הויכוח שהיה ביניהם ולהיישיר מלת וגם אשר אין לו שחר לכאורה נאמר דע כי השכר והעונש מחייבים לבעליהן הן לעושים בכוונה והן לעושים שלא בכוונה רק ההבדל שביניהם הוא זה שהעושה הטוב בכוונה יגדל שכרו עדי יעשה פרי למעלה ושורש למטה דהיינו שיקבל קרן ופירות וכמז"ל (קידושין מ) זכות יש לו קרן ופירות והעושה הטוב בלי כוונה קרן יש לו דהיינו שמחזירין לו המעשה ההוא בעצמו כמו שזכה בלק מתוך מעשה הקרבנות שהעלה אף שהיו שלא לשם שמים ממנו שלמה שהקריב אלף עולות כמבואר (סוטה מז) והוא נקרא קרן שהחזירו לו המעשה בעצמו קרבן בעד קרבן אבל פירות אין לו. והדמיון בזה לשדכן הבא מארץ רחוקה ומליץ איזה התחתנות לבן או לבת הנה משפט הדבר באם שיוכשר הענין בעיני בעליו ויגמור החיתון אז יוכפל שכר מעשה השדכן ועמלו ובאם לאו שורת הדין להחזיר לו הוצאותיו עכ"פ. והנמשל מובן מעצמו שאם היה בלק מקריב לש"ש היה שכרו גדול מאד עכשיו שהקריב שלא לש"ש החזיר לו עכ"פ המעשה ההוא בעצמו. ולהיפך בדבר עבירה כן הוא המשפט שאם יעבור אדם עבירה בזדון לבו נקרא רשע וענשו גדול מאד אבל העושה דבר עבירה שלא במתכוון או בלי ידיעה או אפילו עבירה לשמה אז עכ"פ תתגלגל עליו הפעולה ההיא בעצמה. ולכן גם בנימין הצדיק אף שלא היה ממנו שום כוונה רעה מ"מ כיון שיצאה על ידו פעולה רעה לאחיו שהיו מצטערים עד שקרעו בגדיהם הוכרח הדבר להתגלגל על יוצאי מעיו והוא מרדכי שיקרע ג"כ את בגדיו מחמת צער. והנה זה הוא ג"כ טעות השבטים שהם חשבו שלא עשו רעה כי אם במה שעסקו במכירתו והתנהגו באכזריות עם אחיהם עצמן ובשרם אבל כוונתם היה טובה ורצויה וכמז"ל שדנוהו ע"פ סנהדרין וע"כ אמרו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו דהיינו שלא ייחסו לעצמם עול כלל כ"א האכזריות לבד שנערו אותו ועי"ז באה עליהם הצרה הזאת דהיינו צער תחת צער. וראובן השיב להם לא כן כ"א הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם ע"כ גם דמו הנה נדרש כלו' שגם כוונתכם היתה בלתי רצויה כלל:

מדרש (ריש מגלה יז) **לא מאסתים בימי אספסיאנוס וכו' לכלותם בימי המן כי אני ה' אלהיכם לעתיד**. המאמר הזה יבואר בהקדים מאמר המדרש (ב"ר ע"ט) אמרה כנ"י רבות צררוני מנעורי אמר הקב"ה ויכלו לך משיבה כנ"י גם לא יכלו לי. הנה חסדו ית' הגדול שמחזיק בידינו ולא יעזוב אותנו לשום אומה ולשון לעשות עמנו כלה הוא אות לטובה לנו שעתיד לגאלנו. והדמיון בזה לבעה"ב שיש לו חפצים הרבה הנה החפץ שהוא משתמש בו תמיד דרכו שיונח במקום שלא יגיעו בו ידי זרים והחפץ שהוא ממאס בו לגמרי לא ישמר לו ויפקירנו לכל הרוצה לקחתו. והנה אם תראה דבר שאין הבעה"ב משתמש בו בעצמו וגם אינו מונח במקום משתמר כראוי ועכ"ז בבוא אדם לנגוע בו וליטלו לעצמו יגער בו בעה"ב ולא יעזבנו בידו זהו סימן שדעתו עוד להשתמש בו בעת שיהי' ראוי לתשמישו. והנמשל הנה אנחנו בגלותנו כהפקר וכלי אין חפץ בו ומ"מ ברצות איזה אומה מהעכו"ם להשמידנו מעל פני האדמה יגער בו המקום ולא יעזבנו בידם וזהו לנו אות לטובה שדעתו ית' עוד עלינו לגאלנו בבוא המועד ונהיה ארץ חפץ וזהו ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם כלו' אף שנראים כהפקר מ"מ לא מאסתים בימי אספסיאנוס לכלותם בימי המן וזהו מופת גמור כי אני ה' אלהיהם כי לולא זאת היה עוזב אותנו כבר בידי העכו"ם שהיו עומדים עלינו לכלותנו ח"ו. וזהו ג"כ כוונת המדרש (שם) חדשים לבקרים **רבה** אמונתך וז"ל ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות אמונתך רבה שתגאלנו לעתיד והוא ממש דברינו הנ"ל:

מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך וגו'. נתבאר לעיל ב"ה באופן נאות בעזה"י:

מדרש (מגלה יז) **אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת נמנו בעליית ר' טרפון ואמרו איזה הוא שעושה צדקה בכל עת וגו' עד הוי אומר זה המגדל יתום בתוך ביתו** (והמה המדרש) **תאמר שאין מתגלגל ערום בלילה אמרו עדיין אנו צריכין למודעי וגו' ד"א אשרי שומרי משפט זה** מרדכי הצדיק עושה צדקה בכל עת שגדל יתומה בתוך ביתו ע"ש. הלא גם לדברי הד"א התקיים התימה הנזכרת שאי אפשר שאינו מתגלגל ערום בלילה וגו' בכל עת ומה תיקן הד"א. אבל הנראה לבאר ע"פ מז"ל

חז"ל (סוכה מ"ט) אין הצדקה משתלמת אלא לפי החסד שבה דהיינו אם נתן איש מעדני מלך לעני שהוא שבע לא ישתלם אחת מאלף משכר הנותן פת חריבה לבד לעטוף ברעב כי החסד שיצא ע"י נתינת השני גדול מאד מאשר יצא מנתינת הראשון כי ע"י השני כמעט נתקיימה נפש הרעב. יותר מזה אם יזכה אדם את חבירו במצוה דהיינו שיקנה לו תפילין שיגדל חסדו בעיני ה' כל זמן שיניחם זה ויתפלל בהן. יותר מזה אם יקנה לו ספר שילמוד בו תמיד אז חסדו יותר גדול לפי שזיכהו למצוה יותר תמידית. וכ"ש מרדכי הצדיק שגידל את אסתר אשר זכו כלל ישראל לגאולה על ידה נמצא שהגדיל חסדו עם כל זרע ישראל לעד לעולם כי כל קיומם והוייתם בעולם תלוי בו. עוד נקדים מאמר הגמרא (שם) שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ וגו' עד ת"ל וחסד ה' מעולם על יראיו וראוי להבין מהו לשון כל הבא לקפוץ. והנראה כי לכאורה יקשה להצליח ולומר כל מי שהוא ירא שמים יזכה לבוא לידי מעשה רב שיהיה בו חסד עולם והלא אין לסבת היראה התיחסות לזה המסובב אבל הענין הוא כך. ונקדים עוד מאמר הגמ' (חולין קו) אמר ר"ה אנא בהא מילתא כחלא בר חמרא לגבי אבא דאלו אבא ביומא דאכל בשרא לא אכל גבינה וכו'. והדבר תמוה כי מדוע לא עשה כן גם הוא ומי מיחה בידו. ונמתיק אותו ע"פ משל מי שנתחייב לבנו נדוניא ובגדים מצד החיוב וגם התנדב מצד המתנה לתת לו מתן יתר הנה מהראוי שיסלק את החיוב תחלה ואח"כ את הנדבה. הנמשל מתחלה ראוי לאדם לשמור את המשפט המחויב מצד הדין ואח"כ אם יתחסד עם קונו לעשות גם לפנים משה"ד אז יצליח ואז ישכיל וכמאמר שמרו משפט ועשו צדקה לא כן מי שאינו עושה שורת הדין תחלה וקפץ מיד לעשות חסד שהוא לפנים משורת הדין בזה לא בחר ה' והוא דומה לעולם בסולם אשר תחתית שליבותיו חסרים שקרוב שיפול וישבר ואין מרפא. כן העושה חסד לפני המשפט המחויב יוצרו לא יחנו כי יאמר לא חפצתי בחסד הנם שלך בטרם תשלם לי חובך. וזהו שמא תאמר כל הבא לקפוץ קופץ פי' שיקדים עשיית חסד לפני המשפט המחוייב ת"ל וחסד ה' מעולם על יראיו פי' מי שהוא ירא ה' תחלה לעשות את המוטל עליו מצד החיוב אותו יזכה ה' בעשיית חסד ג"כ שיהיה לעד לעולם וזהו אשרי שומרי משפט זה מרדכי שמשמר תחלה מצות ה' המחוייבין ולכן זכה לעשות צדקה לישראל בכל עת וכנ"ל:

מדרש (פ' ויאמר המן אף לא הביאה) וז"ל ד' הם שפתחו באף ונאבדו באף ואלו הן נחש וגו' עד והמן דכתיב אף לא הביאה. נראה לקרב המאמר לפשוטו שיהיה דבור אף סיבה לאבידת הרשע מן העולם שלכאורה רחוק הוא לומר שכוונת המדרש לפי שמשמע מלשון אף כעס וכעס לכך נאבדו אלו אולם לדברינו תהיה מלת אף כמשמעה מלשון תוספת ועכ"ז היתה סבה לאבדתו. ונקדים לזה מאמר המדרש ע"פ אחר הדברים האלה גדל משל לאדם שהיה לו סייחה וחזירה וחמורה וכו' עד לכך נאמר בתחלה גדל המלך את המן ולבסוף ויתלו את המן וכו' עד ואויבי ה' כיקר כרים בתחלה ואח"כ כלו בעשן כלו ע"ש. עוד נקדים מחז"ל (סוטה ט) אין הקב"ה נפרע מן האדם עד שתתמלא סאתו שנא' בסאסאה בשלחה תריבנה. עוד מחז"ל (עירובין י"ט) על עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו עד יפה דנתני יפה חייבתני. כי זה מכבודו ית' שיצדיק החייב דינו על עצמו כמו שאמר פרעה ה' הצדיק וגו'. והנה בכאן כתוב ויספר להם המן את כבוד עשרו ורוב בניו וכו' עד ויאמר המן אף לא הביאה אסתר המלכה שנראה מפשטות אמרו שכבר נתמלא סאתו בגדולה ועוד נוסף לו הכבוד הזה שלא הביאה אסתר על המשתה כי אם אותו כנראה ממלת אף שזה היה לו עודף ותוספת על מרבית גדולתו וא"כ הודה בעצמו שכבר נתמלא סאתו והגיע עתו לכליון ואבדון כמאמר ואויבי ה' כיקר כרים ואח"כ כלו בעשן כלו. ולכן הוראת מילוי סאתו במלת אף סבה למפלתו:

מי הוא זה ואי זה הוא עד איש צר ואויב וגו'. יבואר בהקדים מאמר התור' ויזנב בך כל הנחשלים אחריך (פ' תצא). ומאמר (תהלים קל"ז) ערו ערו עד היסוד בה. דע כי ענין ראשית האמתי טעמו כמו שורש והנמשכים אחריו הם כענפי' מסתעפים מן השורש כמו ראש השנה הוא שורש לכל ילדי הזמן של כל השנה וכמו שאמרו חז"ל האי מאן דבעי למידע כולה שתא ירא' בר"ה (כריתות ה'). וכן שבת הוא שורש לכל השבוע. וכן עמלק הוא שורש השנאה לישראל וכל העכו"ם הנמשכי' אחריו לשנוא אותנו הם כענפים מסתעפים ממנו וזהו ראשית גוים עמלק (פ' בלק) כי הוא היה שונא לישראל מרחם אמו כמאמר שני גוים בבטנך (ב"ר ס"ג) שונאי גוים וכו' והוא מענין השנאה שממנו מושפע כח השנאה לכל העכו"ם ולכן נאמר במדרש (שם) יבא הקב"ה שנקרא ראשון ויפרע מעשו שנקרא ראשון. והנ"מ בין שנאת עמלק לשנאת שאר עכו"ם הוא זה דע כשם שלא תמצא מים ואש ועצים בבית איש כי אם כשיצטרכו להם שאז יביאם לו ממקומם וממקורם אבל בלא טעם וצורך לא יבאו ממקומם לביתו כי מציאות האש ומקורו הוא באבנים ומציאת המים בנהר ובמעייני' והעצים ביערות ושם הוא מציאותם בלא טעם כי שם הוא מקורם תמיד. כן לא תמצא שנאה מהעכו"ם על ישראל בלא טעם. לא כן עשו ועמלק שהוא שונא אותנו בלא טעם כי הוא מקור השנאה כמאמר איש צר ואויב כמעש איש שדה שפי' בעל השדה כן פי' איש צר ואויב בעל השנאה שמשם היא נובעת מעולם. וזהו תשובה נכונ' על שאלת המלך שאמר מי הוא זה ואי זה הוא כלומר על מה ולמה הוא שונא לך ולעמך והית' התשובה שבאמת היא שנאת חנם של לא חמס בכפנו רק הוא מקור השנא' לשנוא אותי ואת עמי בלא טעם כי כל העכו"ם לא ישנאו את ישראל כי אם ע"י מריבה או מלחמה ובשור המריב' תסור השנא'. לא כן שנאת אדום שאינה בטלה לעולם להיותה בלתי תלויה בדבר וזהו שאמר המדרש (במקומו) ויגד לו מרדכי את כל אשר קרהו אמר להתך לך אמור לה בן בנו של קרהו בא עליכם הה"ד אשר קרך בדרך. הורה לה שזהו סימן יאות על שנאתו התכליתית והכבושה עלינו שבא עלינו בלא שום סבת מריבה שקדמה לו מאתנו כי אנחנו לא באנו לגבולו אבל הוא קרנו בדרך

ונצלתי

ובודאי הוא השונא האמתי שאין שלום לו לעולם. והמופת על זה דרך משל אם תראה מסיבת רעים יושבים בסעודה ותרצה להכיר מי מהם זולל וסובא תראה מי שמלקט פירורי אוכל מן השולחן ושיורי כוסות מן המשקים הוא זולל וסובא האמתי כי מי שאינו אוכל רק לשובע נפשו ושותה לשבור צמאונו לו יביט אל פירורין ושפת יין כי בזולה לא ירוה ולא ישבע. ככה משפט הנלחם עם שונאו ומתגבר עליו שבהכותו את רוב שונאו עם הגבורים אזי לא ישים לב אל שארית העם החלשים להכותם. לא כן עמלק שנאמר עליו ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. ועל אדום נאמר ערו ערו עד היסוד בה ומה איכפת ליה על היסוד אם שבית כבר נשרף אבל זה מורה על תכלית שנאתו לישראל ושמקור השנאה אצלו הוא וזהו והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב דהיינו שישלמו עמך כל העכו"ם מ"מ תמחה את זכר עמלק מתחת השמים כי אין לבטוח על השלמתו עמך כי אין שלום אמר ה' לרשעים ואין אנו בטוחים ממנו עד אשר לא ישאר ממנו שום זכר בעולם:

אם מזרע היהודים מרדכי אשר החלות לנפול לפניו וגו' עד עודם מדברים עמו וסריסי המלך הגיעו ויבהילו וגו'. להמתיק הענין להבין כוונת הסיפור במה שאמר שהיה בעודם מדברים עמו שלכאורה הוא ללא צורך כי מה לנו אם היה בעודם מדברים עמו או אחר כלותם לדבר עמו. אבל באמת בא להודיע לנו בספור גדול זה חסד מאת המקום ב"ה עלינו כי לכאורה יקשה הרי בקראם הכתוב חכמים וכמאמר חז"ל (מגלה טז) האומר דבר חכמה בעכו"ם נקרא חכם וא"כ איך לא ידעו מדבר ידוע ומפורסם בברית כרותה לשפתים הן לטוב' והן לרעה כמוזכר בגמר' ובכמה מקומות למה שפתו פיהם לשטן להוציא עליו דברים כאלה נפילה אחר נפילה. אבל הענין כך הוא כי ידוע מאמרם ז"ל בילקוט פ' בלק מברכיך ברוך ואורריך ארור ולהלן הוא אומר אורריך ארור ומברכיך ברוך אלא בלעם ע"י שהי' שונא את ישראל פתח בברכה וס"י בקללה ויצחק שהי' אוהבן פתח בברכה וסיים בקללה ויצחק שהי' אוהבן פתח בקלל' וסיים בברכ' כי הכל הולך אחר החיתום. והנה אותן החכמים להרע כוונו ג"כ להתום בקלל' כנרא' מה שאמר אם מזרע היהודים כוונתם היה לחתום ולומר אכן אם אינו מזרע היהודים תוכל לו ותהי' מעלה מעלה וכמוזכר בגמרא (מגלה ט"ז) וז"ל אם משבט יהודה ובנימין כו' עד לא יכלת ליה אם משאר שבטים יכלת ליה. והנה היה כוונתם לחתום ברע כמו בלעם אבל שיש חסדי המקום עלינו שלא הניחם לגמור הדבר אפי' על תנאי וזהו עודם מדברים עמו וגו' ונשאר הרע על ראשו על ידי הברית הכרותה לשפתים:

ויאמר חרבונה אחד מן הסריסים וגו' גמרא (מגלה ט"ז) אף חרבונה באותה עצה היה וכו'. לקרב המאמר ע"פ פשוטו מאין הוציאו ז"ל לומר שאף הוא היה משתת' באותה עצה שלכאור' כמו זר יחשב כי הלא הוא הלשין לפני המלך על עשיית העץ ואיך יתכן לומר שהי' משתת' באותה עצה. אבל הנרא' ברז"ל הוציאו זאת מן המפורש בכתוב. ונמתיק הענין ע"פ משל לעני סומא שהיה מחזר על הפתחים ונער קטן עמו שהסומא נשען על ידו ואחר שקבץ העני כשלשים כסף מונחים בכיסו השרים הנער וגנבם ממנו ויזעק העני בקול מר הלוך ובכה מאין הפוגות לאמר אוי לי על אבידתי כמה יגון ועלב סי' לי כמה שנגעו רגלי באשפי מכמות טרם קבלתי הכסף ועתה גנבוהו ממנו באפס תקוה ויציגוני ככלי ריק. ויהי כראות הנער את מרי שיחו וילאו לא יכול להתאפק עוד ויקרא ויאמר ראה מצאתי את השלשים כסף אשר נאבדו ממך ויושט את הכיס עם הכסף לעני. ויהי כשמוע העני כזאת ויתפוש את הנער בקצף גדול ויכהו הכה ופצוע ויזעק הנער למה תכני ולמה תשלם לי רעה תחת טובה אחר אשר החזרתי לך אבדתך. ויען העני ויאמר איש דמים אתה כי אתה גנבת ממני את הכסף וזה לך האות כי גנבתם בהיותך יודע כמות מספרם כי לולא גנבת אותם מאין היית יודע כי מספרם שלשים כסף. והנה גם חז"ל היה להם ראיה כזאת מהכתוב בזאת היה בפסוק שלם שנא' גם הנה העץ אשר עשה המן למרדכי וגו' גבוה נ' אמה ולולא שהי' משתתף באותה עצה מאין היה לו לדעת כמות גבהו של העץ שהי' נ' אמה:

ירושלמי הביאו התוס' (מגלה ז) צ"ל ארור המן ברוך מרדכי וגם חרבונה זכור לטוב. הנה לכאורה יקשה בענין חרבונה ממ"נ אם הוא ראוי להתברך למה לא יהיה מכלל המתברכין לומר עליו ברוך חרבונה ואם ראוי הוא לארור היה לומר עליו ארור. והנראה שהענין הוא ע"פ המדרש ילקוט במקומו ויאמר חרבונה אמר ר"ח ב"ח כו' עד וי"א באותה שעה בא אליהו ז"ל ונדמה לחרבונה ע"ש. נמצא שבאמת לא היה חרבונה המגיד מעשיית העץ רק שאליהו ז"ל התפשט בדמות חרבונה וא"כ למה יזכה לברכה אחר שהוא לא דבר טוב. אולם עכ"ז יזכר שמו לטוב אחר שאליהו ז"ל לא נדמה לשר אחר זולתו על כרחך שהיה הרהור טוב קצת בלבו וכענין שאמרו חז"ל מגלגלין זכות ע"י זכאי והדמיון בזה למי שנושא על חתונת בנו ואין לו מלבוש כבוד כראוי לו והוא שואל מאת רעהו שמדרכו בשובו מהחתונה הוא מחזיר לרעהו הבגד ועמו מגדנות כדי להנאתו ג"כ מהחתונה אחרי שמלבושו התלבש על החתונה. וכמו כן ראוי חרבונה להזכר לטוב בעבור שהתלבש בו אליהו ז"ל ונדמה להיות כצלמו ודמותו:

על כן היהודים הפרזים וגו' עד שמחה ומשתה ויום טוב. ולהלן הוא אומר לעשות אותם ימי משתה ושמחה. ובודאי לא במקרה נזדקה בפי כותב המגלה לומר כאן שמחה ומשתה ולהלן להיפך משתה ושמחה. והנראה לומר כי בשעת הנס שראו עין בעין המעשה הגדול והתשועה הגדולה שעשה להם השם שהפך אבלם לששון ופדה נפשם ממות הנה אין שמחה גדולה מזו ע"כ השמחה גרמה להם לעשות משתה והעונגות בני אדם ולשמוח ביין את בשרם. נמצא שהשמחה קדמה והיתה סבה לעשיית המשתה לא כן בדורות הבאים אח"כ אשר לא ראו התשועה עין בעין רק קבלו ובשמעו מפי אבותיהם אזי לא היה מקום כ"כ לשמוח עליהם השמחה עד

שקדמו

שקדמו לעשות משתה תחלה והיה המשתה שנה לעורר את לבבם לשמחה גדולה על הנס שנעשה לאבותיהם בימי קדם ולכן בכתובים המורים על העתיד שנא׳ בהם להיות עושים וגו׳ בכל שנה ושנה כימים אשר נחו בהם היהודים וגו׳ אמר לעשות אותם ימי משתה ושמחה כי אז מהצורך לעשות משתה תחלה לעורר לבם לשמחה:

ביום אשר שברו אויבי היהודים לשלוט בהם ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם.

נראה לפרש ענין ונהפוך הוא בב׳ אופנים הא׳ הוא פסוק שהכתוב מודיע לנו גודל פעולת הרשע שרצה לעשות עמנו זה הרשע ואמר אם תרצה לדעת תכלית רעתו שרצה להדיח עלינו תדעהו ממה שאח״כ בחסד אלהים נתקיימה כל עצת רעתו בו ובמשפחתו וכאשר תתבונן בגודל מפלתו אז תבין מה הגיע אלינו אם היתה מחשבתו הרעה מתקיימת ח״ו. וכענין הזה יש לפרש מחז״ל (ברכות ז) אמר הקב״ה דעו כמה לדקות עשיתי עמכם שלא כעסתי בימי בלעם שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל שריד ופליט. והכוונה היא ג״כ כנ״ל שאם תרצה לדעת רוע לבבו של אותו הרשע עד כמה היתה בלבו לקללם תתבונן בהברכות שהפך ה׳ מקללותיו וכמה טובות ולדקות יש בהם ואז תבין ערך הקללות אשר היו בפי בלעם לקללם. וזהו דעו כמה לדקות כלו׳ ראו כמה ברכות וטובות שנעשו מקללותיו ע״י רצוני ומזה תדעו שאלמלי כעסתי לא נשתייר משונאיהם של ישראל וכו׳ כי לפי גודל הברכות כן ערך הקללות וכמז״ל מברכותיו של אותו רשע ניכר מה היה בלבו לקללן:

אופן ב׳ נאמר כי בא הכתוב לתרץ בזה קושיא עצומה. והוא אחר שהיה גלוי לכל כי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב וא״כ אין שלחו באגרות האחרונות לבטל גזרות הראשונות גלוי לכל העמים להיות היהודים וגו׳. ומי מן העמים ישמע לדבר זה שיערה למות נפשו אחר שאין להשיב גזרת המלך הקדומה. וע״כ בא הכתוב לומר שכתבו באגרות האחרונות עולה על זה ואמר דעו כל עמי הארץ כי הגזרה הראשונה לא היתה אמתית כי אם בערמה כדי שתתקיים על נכון הגזירה הזאת האחרונה. וכדרך שעשה יהוא בן נמשי ברצותו להכרית את כל עובדי הבעל בל יהי להם שריד ופליט הכריז ואמר אחאב עבד את הבעל מעט יהוא יעבדנו הרבה ועתה כל נביאי הבעל כל עובדיו וכל כהניו וגו׳ ויהוא עשה בעקב׳ למען האביד את עובדי הבעל (מ״ב י) והנה כל זה עשה בערמה למען יתוודע מי ומי הם העובדים את הבעל ויקבלם כלם עד אחד מהם לא נעדר. אף כאן ברצות המלך לגזור מיתה על מי ששונא את ישראל ולתת רשות לכל איש ישראל לנקום נקמתו משונאיו הרעים גזר תחלה בערמה באגרות הראשונות שיהיו העמים עתידים ליום הזה דהיינו עד י״ג אדר להנקם מהיהודים. וכל זה היה כדי שיתגלה מי ומי השונאים את ישראל כי במשך הזמן שהיה מעת הכתיבה עד י״ג אדר אע״פ שלא היו שונאי ישראל יכולים להרים יד בישראל עכ״ז היה עכ״פ מתגרים בהם ומתפארים כל איש עמלקי נגד איש ישראל השונא לאמר בהגיע העת אהרוג אותך באכזריות חמה ולא תחוס עיני עליך ומזה ידע הישראל מי ומי הוא השונא. ואז נשלחו האגרות האחרונות לגלות להם המרמה הזאת ושיהיו היהודים עתידים להנקם מאויביהם וכל זה ראוי להם להאמין בשביל אסתר שהית׳ חביבה לפני המלך מאד ובקשה מאת המלך לנקום משונאי היהודי׳ משפחתה ששונאים אותם חנם ורצה המלך והסכים ע״ז ועשה את הערמ׳ הלזו וזהו שאמר ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים המה בשונאיהם כלומר כוונת האגרות הראשונות הית׳ להפך ממה שהבינו תחלה כי הכוונה האמתית היתה למען ישלטו היהודים המה בשונאיהם ושבן:

והימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור. לבאר המאמר נקדים מש״כ הודו לי״י כי טוב כי לעולם חסדו וכענין זה תקנו לנו ז״ל ברכת יהללוך עד כי לך טוב להודות ולשמך נאה לזמר כי מעולם ועד עולם אתה אל. טרם נבוא אל הביאור נקדים לתת טוב טעם על שלונו ה׳ לזכור כל הנסים והנוראות שעשה לאבותינו מראש מקדם כשיגיע הזמן שבו נעשו. כמו בפסח לזכור יציאת מצרים. בשבועות מתן תורה וכן כלם. והנראה שזהו מאמר החכם (קהלת ג) קודם שחשב כל העתים אמר לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים כלו׳ כל הדברים טבעיים או נסיים הנעשים תחת השמים כלם שבתם הזמן כי אם נעשה דבר מראש מקדם באיזה זמן מהזמני׳ כברהוכשר אותו הזמן שיתפעל בו עד לדור דורי׳ הדבר ההוא בעצמו. כי כן יסד המלך בעת הברית׳ דבר יום ביומו וכמחז״ל (שבת קנו) האי מאן דבחד בשבתא וכו׳ עד מאן דבשבתא ע״ש. וכן כל החסדים נעשים בדרך הזה דהיינו כשהקב״ה דן את אדם הראשון אותו היום נקבע לדין לדור דור וביו״כ נתרצה הקב״ה למחול לישראל חטאתם ונקבע היום ההוא למחילה ולסליחה לעולם. וכן גאולת מצרים בניסן קבע הקב״ה כח הגאולה בבחינת הזמן ההוא כמאמר המדרש על ויחלק עליהם לילה ע״ש וכן כלם. ועפ״ז יבואר לנו מאמר הנביא (ישעי׳ מט) כה אמר ה׳ בעת רצון עניתיך וביום ישועה עזרתיך כלו׳ אם באיזה פעם עניתיך כבר הוא נקבע ליום ישועה ועזרתיך לעולם. והדמיון בכל זה למלך שהיה עובר עם עבדיו ביער גדול ורחב ידים ויצמא שם עבד א׳ למים עדי דבק לשונו לחכו וכפשע הי׳ בינו לבין המות והמלך בחסדו הגדול צוה לקחת המובחר והנמהר שבסוסיו לרוץ קל מהרה אל מקום מוצא מים להביא ולהשקותו או שגזר על עבדיו שימהרו לחפור במקום ההוא באר מים חיים להשקות למאון עבדו. והנה עם שבעת ההיא אין נפקותא בין שני הענינים ההם אבל לעתיד יש נפקותא גדולה דהיינו אם יקרה שיבוא עוד אדם אחר זמן ליער ההוא ויצמא מאד למים הנה לא יועיל לו מה שיספרו לו מהמעשה שעשה לעבדו אז שהשתדל לשבור למאונו. אבל אם יבוא אל המקום שעשה שם המלך באר מים חיים בעבור עבדו והבאר עדיין קיים וישתה גם הוא ממנו ויחיה את נפשו אז תתפעל נפשו ובע״כ יתנה לדקת המלך ויודה לו על חסדו הגדול אשר עשה לעבדו בזמן ההוא אחרי אשר טובתו קיימת לעד. הנמשל אחרי אשר כל הטובות והחסדים שגמל הקב״ה לאבותינו בימי קדם קבועים בכח אותו הזמן שבו נעשה ק״כ נס אנחנו בהגיענו לזמן ההוא אנו מעינין הטובות והחסדים ההם ולכן אנו חייבים

להודות

להודות לה' ולספר מעשיו ברנה אחרי אשר חסדו קיים לעד. וזהו שאמר המשורר (תהלים מד) אלהים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פועל פעלת בימיה' בימי קדם פי' שהפעולה היתה שקבעת חסדי' בזמן ההוא ולכן מבקשי' אנו שתזכנו גם אנו חסדים ההם וזהו יהללוך ה' אלהינו עד וכל עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו כלו' כל דור ודור יודוך סלה ואמר על זה הטעם כי מעולם עד עולם אתה אל כדרך חסד אל כל היום. וכמאמר החכם ידעתי כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהי' לעולם. וזהו כי בעצם היום הזה האמור בגאולת מצרים פי' בעצמו של יום ניתן כח החסד ההוא להיות בו כח גאולה לעולם לכן אמר ושמרתם את היום הזה לדורותיכם חוקת עולם. והדמיון בזה לחולה שנותנים לו שני מינים כתבים הא' שבו נרשמו חוקי הסימנים לרפאותו אשר מדי עשותו את הרפוס בכתב ההוא כבר איננו צריך ליזהר בשמירתו כי הכתב ההוא בעצמו איננו מרפא. לא כן אם נותנים לו כתב קמיע שעצם הכתב הוא מרפא הנה הוא ראוי לכבדו בשמירה מעולה לעד לעולם וזהו הימים האלה נזכרים ונעשים בכל דור ודור פי' שהימים בעצמם מעוררים הכח שניתן להם בעת ההיא וא"כ גם בכל דור ודור יועילו:

קימו וקבלו היהודים וגו' גמרא (שבועות לט) **קיימו מה שקבלו כבר שחזרו וקבלו עליהם את התורה בימי אחשורוש פעם שנית.** ולכאורה יפלא מאד לאמר שבימי מרדכי ואסתר קבלו את התורה פעם ב' מה שלא עשו כן בימי הנביאים. אבל ביאור הדבר בהקדם מדרש ז"ל (שה"ש) הביאני אל בית היין הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין והיא התורה שיש בה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור כמנין ודגל"ו ומאהבה גדולה קבלתיו. וכבר בארנו המאמר בשה"ש באופנים שונים ושם הדרשות השמעתיך באופן נאות לענייננו. והוא שכוונת המדרש להביא ראיה על גודל אהבת ישראל את התורה בכל לב ובכל נפש. שאלו לא היה בה רק פנים א' לטמא וא' לטהור הייתי יכול לומר שמצד היראה וההכרח סובלין את התורה אבל לא מאהבה כלל לא כן עתה שיש בכל דבר ודבר מ"ט פנים לאיסור ומ"ט להיתר וישראל חוקרין עד תכלית האמת ומדקדקין בה היטב לעמוד על בירור הדבר. הנה זאת אות ומופת שמאהבה גדולה עושים זאת כי גודל התשוקה והרצון הבוער בם מביאם לסלסל ולפלפל בה עד הגיעם אל האמת כמאמר החכם סלסלה ותרוממך. וזהו שסיים המדרש ומאהבה גדולה קבלתיו כלו' זהו האות והמופת שקבלתי עלי התורה מאהבה לא מאונס והכרח כלל. והנה ידוע מז"ל (מגלה ז) בקשו לקבוע את המגלה בין הכתובים וכו' עד שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה והיה מתפללין לפני ה' עד שהאיר עיניהם למצוא סמך מן התורה לקבעה לדורות כמבואר בגמ' ובמדרש. והנה גם זאת היא הוראה עצומה על גודל תשוקתם על התורה וקיומה ושכל החזקתם במעוז התורה הוא מאהבה כי אם היו שומרים אותה עד עתה רק מפחד היראה וההכרח קשה מי הכריחם בימי מרדכי לקבל עוד יותר אחרי שהיה להם טענה גדולה שלא לקבל כנזכר אלא ע"כ שאהבתם הגדולה ותשוקתם אל התורה הביאם לזה וא"כ נחשב להם זה כאלו חזרו וקבלו עליהם את התורה בכלל מרצון נפשם. וזהו קימו מה שקבלו כבר:

ועפ"ז יבואר ג"כ מאמר הגמ' (ע"ז ג) לעתיד יאמר הקב"ה לעכו"ם מפני מה לא קבלתם את התורה והם ישיבו כלום כפית עלינו הר כגיגית כמו שכפית על ישראל וגו' ע"ש באורך עד מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה מיד כל א' הולך ועושה סוכתו בראש גגו והקב"ה מקדיר עליהם חמה כבתקופת תמוז וכל א' מבעט בסוכתו ויוצא שנא' ננתקה את מוסרותימו ונשליכה ממנו עבותימו וגו' ומקשה והאמר רבא מצטער פטור מן הסוכה עד בעוטי נמי מי מבעטי ע"כ ע"ש. והנה לכאורה יקשה מה לו להקב"ה לבחור להם מצוה קלה אשר יקיימוה עכ"פ ואין לישראל יתר שאת עליהם בקיומה כ"א בדקדוק מעט שבעת שהם פטורין ממנה מחמת צער מה אלו יוצאין ולא מבעטין והלא טוב יהיה לברור להם מצוה המורה כמו השבת ואיסור נדה ומילה ודומיהן שבלי ספק לא יהיה עומדין בנסיון כזה לקיימם כל עיקר ואז תגלה רעתם עפ"י מעשה רב. אולם לפי דברינו הנ"ל יובן היטב ויבואר על נכון כי לכאורה יקשה מאד אחר שהוכחנו כבר ממחז"ל גודל אהבת ישראל את התורה ושהם מוסרים נפשם עליה להגדילה ולהאדירה והוא מוכח ומאומת מכמה מקומות חז"ל א"כ למה הוצרך הקב"ה לכפות עליהם הר כגיגית ולהכריחם על קבלתה הכי יעיד איש בבנו האוהב דבר לאמר אם תאכלהו טוב ואם לא אעשה בך שפטים. אבל הנראה להבין את זאת ע"פ משל לב' שבאו אל רופא ותענה א' בפיהם על ילדיהם שימאנו לאכול. ויען הא' ויאמר מה אעשה אני כי בני הילד חלה זה כמה ימים ולא יבחור בשום מאכל ויענהו הרופא לאמר חלילה לך ליתן לו כל מאומה לאכול עד אשר ישוב לאיתנו ויתאו לאכול מאליו. וישאלו הב' ויאמר מה אעשה גם לבני הילד אשר גמלוהו זה עתה משדי אמו והוא רעב בלי ספק ועכ"ז איננו רוצה לאכול מאומה רק הוא בוכה מאין הפוגות. ויענהו הרופא לאמר פתח פי הילד הלעיטהו במאכל ערב ואחר שיטעום ירגיש מתיקת המאכל פעמים ושלש אז יאכל מעצמו בתשוקה כדרך כל הארץ ויתמהו האנשים איש אל רעהו וישאלו את פי הרופא לאמר הלא לכאורה שאלת שנינו א' היא ולמה תשובותיך שונות אלינו. והשיב להם מפני השתנות סבת מיאונם באכילה שאין סבתו של זה כשל זה כי החולה כל אוכל תתעב נפשו בסבת חולת האצטומכא ולכן מהראוי להרחיק ממנו כל מאכל כדי שלא יזיקנו ויכביד עליו חליו יותר מאשר הוא. לא כן הילד הגמול שהוא באמת בריא בכל איבריו והוא תאב לאכול ככל אדם בארץ אבל סבת מיאונו הוא רק מחמת שאינו רגיל בכך וחושב שלרעתו מלעיטין אותו איזה דבר רע ולכן מהראוי להלעיטו בע"כ ולהטעימו את המאכל ומדי ירגיש מתיקת המאכל כבר יתאוה מעצמו לאכול ככל אדם. הנמשל הקב"ה מבין שאף שישראל לא היו חפצים באותה שעה לקבל את התורה לא מרוע לב רק בעבור שלא טעמו עדיין מתיקות' וכמאמר הנביא (ישעי' כו) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים והוא ממש כדמיון הנ"ל ולכן הוא תקנתם כפיית ההר להכריחם עליה ולהטעימם ע"כ את מתיקות' כמאמר דהמע"ה טעמו וראו כי טוב וגו' ממילא יתאוו אח"כ לקיימ' באהבה עזה כאשר

הוא באמת. לא כן העכו"ם אשר ידעם ה׳ לבולאי דעת ומתעבי משפט מחמת רוע לבבם ופחיתות ערכם ואף אם הי׳ כופה אותם על קבלת התורה והם היו מקיימין אותה לא הי׳ זה רק מחמת ההכרח אשר לא באלה חפץ ה׳ ולכן שאם תפשים ממנה. ומעתה עמוד והתבונן נפלאות חכמתו ית׳ מה שלא יבחר להם לעתיד מצות המורות כמו מילה ואיסור נדה ודומיהן כי בזה לא יוכל להראות מעלת ישראל ויתרונם על העכו"ם כי מגד ההכרח יהיו מקיימין אותה גם הם בעיני הרואים אף שבאמת קיום מצוה כזו תועבת ה׳ הוא אבל מי מהרואים יבין את זאת אחרי שהדבר מסור ללב השופט. ולכן כדי להראות נגד השמש יתרון האומה הישראלית על זולתה מהעכו"ם שרק היא יחידה בקיום המצות מאהבה כחפצו ית׳ שאין כל אומה ולשון תתאוה אליה במדתה זאת האהובה בעיני ה׳ מאד כנודע לכך יבחר להם הקב"ה מצוה קלה היא הסוכה אשר ירצו לקיימה עכ"פ ואח"כ יעשו חפשי ממנה ע"י חום השמש אשר יקדיר עליהם ואז יהיו פטורין מהסוכה ומכח הפטור אז תראה הרפשם ופחיתות ערכם נגד ישראל. ונמתיק הענין יותר ע"פ משל לב׳ נערים הולכים אל בית הספר האחד אוהב את רבו ואת תלמודו מאד והב׳ בהפך שונא את רבו ואת תלמודו יתעב ואינו לומד כי אם מפחת ההכרח אחרי שרבו מכהו בחמת רוחו ומייסרהו בשבט אפו ולז מוכרח הוא ג"כ לשבת על יד רב לשמוע בלמודים. והנה אם ירצה איש זר בבואו אל בית הספר לעמוד על דבר זה להבחין מי משני הנערים לומד משקידת לבו ומתשוקתו ומי מהם אינו לומד רק מפחת ההכרח. הנה כל עוד שהם יושבים למדים לפני הרב ולומדים יחד אין לעמוד על זה כי אז כחושק כמוכרח אזניהם פתוחות לשמוע בלמודים ובמה יודע איפוא מה בלב כל א׳ מהם אולם בהגיע עת האוכל שרבם מוציאם לחפשי אז נקל להכיר ולהבחין מי היא החושק ומי הוא המוכרח. כי זה הלומד רק מפחת ההכרח והכפיה הנה אך יצוא יצא הדבור מפי הרבי לאמר לכו לבתיכם מיד ישאוהו רגליו לברוח ולנוס החוצה כאחד הנבלים גם את הגורו ישכח בבית הספר בחפזו. לא כן הלומד מחמדת לבו הוא לא יחפז ללכת אבל שוהה ומתמהמה אולי ישמע דבר מה מפי רבו: והוא הדבר אשר דברנו שלא ירצה הקב"ה להראות לעתיד יתרון ישראל על העכו"ם רק במה שהם עושים מצותיו ית׳ מאהבה כאשר חפץ וכמאמר דהמע"ה אשרי איש ירא ה׳ במצותיו חפץ מאד. אבל הם ר"ל העכו"ם אף אם היו מקבלים את התורה לא היו מקיימין אותה רק ע"י ההכרח אשר הוא שנוא מאד בעיניו ית׳. ולכן הוא נותן להם מצוה קלה כדי שיעפילו לקיימה ומיד הוא מוציא חמה מנרתיקה כדי שיהיו פטורין ממנה ומכח הפטור נכר היטב רוע לבם שאלו קבלו את התורה לא היו מקיימין אותה כ"א מגד ההכרח כי מיד כשהם פטורין מאיזו מצוה הם בורחין ממנה ומבעטין בה כתינוק הבורח מבית הספר וכפורק ממנו עול כבד ומזה נגלה לעין כל פחיתות ערכם נגד ישראל אשר לא הי׳ מועיל להם כפיית הר כגיגית כלל הלא תראה כשישראל פטורין מן הסוכה מחמת החום או גשם שוטף כמה הם מצטערין בזה וכמה הם שוהים ומתמהמהים טרם צאתם ממנה. בחשבם אולי עוד יקום סערת הגשם לדממה ויוכלו לקיימה עוד אשר מזה נראה בעליל כי עזה אהבתם אל קיום מצותיו ית׳ בכל לב ובכל נפש. וזהו שאמרו והאמר רבא מצטער פטור מן הסוכה כו׳ הלא ישראל ג"כ פטורין ממנה מחמת איזה צער והיתה התשובה בעוטי מי מבעטי וגו׳ והבן:

מדרש (סוף המגלה) ליהודים היתה אורה. הה"ד (תלים סו) אמרו לאלהים מה נורא מעשיך מה הדין אינון מנגנות שלך (פי׳ אומות שלך) הנהרגין הורגין את הורגיהן הנצלבין צולבין את צליביהן המשוקעין בים משקעין את משקעיהן הוי ברוב עוזך יכחשו לך אויביך ע"כ. ובמקום אחר מסיים המדרש נעשים כחסים (בשלח פ׳ כ׳ ע"ש באורך). וראוי לעמוד על ענין הירא׳ מה שייכות יש לה לכאן. ומה שמביא המדרש פ׳ אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ובלי ספק כוונה עמוקה יש לחז"ל בזה. ונקדים לזה מאמר המדרש (פ׳ וישב) על ונרא׳ מה יהי׳ חלומותיו וז"ל אמר הקב"ה אתם אומרים ונראה ואני אומר ונראה עתה דברי מי יקום או שלי או שלכם. וגם הוא מאמר סתום ובלתי מובן לכאורה. עוד נקדים ספור המעשה בגמ׳ (שבת דף קיט) יוסף מוקיר שבי הוי ההוא עכו"ם בשבבותיה דהוי נפישי נכסיה טובא אמרו ליה כלדאי כולהו נכסיה יוסף מוקיר שבי אכיל להו זבניניהו לכולהו נכסי זבן בהו מרגניתא אותבה בסייני׳ בהדי דקא עבר מברא אפרחיה זיקא שדיה בימא בלעיה כורא אסקו׳ אייתוה אפניא דמעלי שבתא אמרי מאן זבין כי השתא וגו׳ ע"ש. ובודאי גם פה לא לחנם מביא הגמ׳ הספור הלזה כי אלו רצו ז"ל להורות בזה מה רב טוב מייקרי שבת הי׳ די להם בספור קצר לומר בשכר שיוסף הי׳ מוקיר שבת אזדמן ליה כורא דאשכח מרגניתא במעוהי ומה להם לספר הסבה איך הובאה המרגניתא לתוך הדג וסבת מכירת העכו"ם כל נכסיו בעבור הני כלדאי ובלי ספק ספרו זאת להתבונן בה בינה כאשר נבאר. ונקדים עוד מה"כ (משלי ה) עוונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך גם מאמר אליהוא (איוב לד) חלילה לאל מרשע ושדי מעול כי פועל אדם ישלם לו וכארח איש ימציאנו. ובביאור אלו הכתובים יצא נכונה כוונת מחז"ל אשר הצגנו ואשר נציע עוד בסוף הדרוש ובעז"ה גם הרבה פסוקים מכתבי הקדש רבו כמו רבו. ונאמר: **דע כי לא כדרכי אדם דרכי ה׳ ית׳.** דרכי האדם ברצותו להפר עצת מבקשיו החורשים עליו רע או להציל עשוק מיד עושקו הנה הוא מוכרח לחשוב מחשבות ולפעול פעולות מתנגדות לפעולות המעיקים לו או לזולתו ולסתור ולהרוס כל בניני מחשבותם הרעות ולעמוד נגדם בזרוע כחו עד יפולו אויביו וינוסו משנאיו מפניו. אבל הקב"ה אינו כן רק ברצותו ית׳ להפר עצת פועלי און אין החורשים רע על עושי רצונו ולהשיב גמול הרשעים בראשם הנה הוא ית׳ לא יפעול שום פעולה מתנגדת לפעולותיהם ולא יעבירם ממועצותיה׳ רק יתן בלבם עצה נבערה שיעשו בה את אשר יחפצו ויצליחו בה את מזמתם והיא עצמה תהיה להם למוקש ותורידם לבאר שחת ולא לבד אשר לא יצליחו אז במעשיהם להרע לזולתם כאשר דמו כי אם עוד יהיו מגלגלין המעשים ההם למפלת עצמם ולאבדן נפשם. וזהו עוונותיו ילכדנו את הרשע ובחבלי חטאתו יתמך

כנ׳

כלו' באותן החבלים אשר ירצה לסמוך בהם פעולות רשעו ולהרע לזולתו הוא בעצמו יתמך. וזהו ג"כ חלילה לאל מרשע ושדי מעול כלו' חלילה לו לעשות שום פעולה וסבת רעה להפרע בה מן הרשעים כי רק פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו והוא מבואר מדברינו. ועוד תבוא תראה הרבה פסוקים המורים על אמתת דברינו אשר יצריך זכרם כמו טבעו גוים בשחת עשו עד בפועל כפיו נוקש רשע (תלים ט) וכן יתפשו במזימות זו חשבו (שם י) וזה ג"כ למה רגשו גוים ולאמים יהגו ריק וגו' עד יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו אז ידבר אלימו באפו ובחרונו יבהלמו (שם ב) שדרשוהו ז"ל על מלחמת גוג ומגוג שיתאספו כולם ויבואו לירושלים להלחם בה ובישראל ואז יראו מפלאות תמים דעים שכל ההכנות שיעשו הם להצליח במלחמתם הם היו בעוכרם וסבת מפלתם ושברם. ולהורות לנו הפלא הגדול הזה אמר למה רגשו גוים כלומר מי שרצה לעמוד על הגבורה שיעשה ה' עמנו ישאל שאלה למה הם עושים כך וכך והם ישיבו כדי להרוג והקב"ה יאמר כדי ליהרג לכן יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו כי אין שחוק גדול מזה אם חופר גומץ בה יפול בעצמו וגולל אבן אליו תשוב. וזהו שסיים באפו ובחרונו יבהלמו כלו' באפו של הרשע עצמו ובחרונו אשר חרה לזולתו יבהלמו ה'. וכן אמר הלאה (שם לז) זומם רשע לצדיק וגו' ה' ישחק לו כי ראה כי יבא יומו חרב פתחו רשעים וגו' עד חרבם תבא בלבם וקשתותם תשברנה. והדמיון בזה לגנב שחתר בית גדול וגנב משם ארגז מלא דינרי זהב ואבנים יקרות וברצותו לברוח עם הגנבה יען בלבו ללכת אל ארוות סוסים של העשיר ויקח משם ארבעת סוסיו ויאסרם במרכבת כבודו וישם הארגז במרכבה ויחפוז לברוח אל עיר מולדתו וירץ את המרכבה כא' הצביים אשר בשדה. ויהי בדרך ויפגע בו נער א' חכם שהיה מקדם משרת העשיר ההוא ומיד הכיר את הסוסים והמרכבה של מי הם ויעבר בלבו כי הכל גנוב הוא אתו ויאמר בלבו להשיב הכל אל אדוניו. וידבר אל הגנב במרמה לאמר הנני רואה כי עשיר אתה ואיש מכובד ואין זה כבודך שתנהיג בעצמך את הסוסים כא' משפחותי הערך עתה שמע בקולי איעצך לקחת אותי על המרכב' ואני אהי' מנהיג את הסוסים בשכר שתוליכני עמך אל עירי הקרובה לעיר מולדתך. וייטב הדבר בעיני הגנב אבל התנה עמו שיסע קל מהרה כאשר אהב. הנער לקח את הסוסים בידו וינהגם בקלות המרוץ מאד כחפץ הגנב. ויהי בדרך במלון ויקח הנער את המרכבה ויהפך את פניה אל דרך השער אשר באו בו ובבוקר אסר את הסוסים ויסע לדרכו. ומדי נסעו הלאה הלאה שמחו שניהם מאד הגנב הי' שמח על התקרבו לעיר מולדתו ולמחוז חפצו והתרחקו מהאורבי' לו (כפי דעתו) והנער הי' שמח על תתו את הגנב בידי מוקשו והמציאו הגנבה לבעלי' הפך דעת הגנב. ובבואם אל מגורת בעל הגניבה ויאמר הנער עתה נשמחה כי נתמלא משאלותינו. הגנב היה סבור כי כבר החיש מפלט לו והפוך הוא כי החיש מוקש לנפשו:

בזה וכזה ישכל ה' את עצת האדם המתחכם נגדו ית' לעשות הפך רצונו שהוא ית' לא יעשה שום פעולה להיות לשטן לפעולת האדם ותחבולותיו נגדו רק יתן לו יד באיזה דרך יבלע מגמתו ויעשה מה שלבו חפץ והוא בעצמו סבת הפכו ובהגיעו עד קץ הדבר בחשבו כי כבר השלים חפצו נהפוך הוא כי כל הכנותיו נהפכו לו כקשת רמיה:

ומעתה ראה איך העמיקו חז"ל אמתת הדברי' האלה בספור העכו"ם הנזכר להורות לנו דרכי ה' עם המתהלכי' נגדו. כי ברצותו ית' להנחיל ליוסף מוקיר שבי את נכסי העכו"ם ההוא שהיו רבים מאד כמבואר שם אשר הוא בדרך טבעי רחוק מאד להנחיל את הכל. והעכו"ם ההוא בהתוודע לו הדבר ע"י הני כלדאי רצה להתחכם נגדו ית' ולהשים מפלט לנכסיו הרבים לבל יבואו לידי יוסף בשום פנים אז ראה הקב"ה לתת עצה בלב העכו"ם באיזה אופן יפליט ויציל את נכסיו מידו והוא ע"י מכירת כל נכסיו בעד מרגניתא טבא. ולהרחיק נדוד במעברי ימים. והעכו"ם עשה את הכל בזריזות וחשב כי כבר היה לפליטה עם נכסיו ולא יבואו עוד לידי יוסף לעולם. והפוך הוא כי המפלט ההוא היה הסבה עצמות הקריבה להגעת הנכסים לידי יוסף כמבואר:

ועתה נשובה אל ענין מכירת יוסף ונבאר מז"ל על ונראה מה יהיו חלומותיו שהבאנו לעיל. והוא בהציע עוד מדרשם ז"ל על ויוסף הורד מצרימה הדא דכתיב בחבלי אדם אמשכם בעבותות אהבה וגו'. ד"א בחבלי אדם אמשכם זה יוסף וגו' בעבותות אהבה וישראל אהב את יוסף מכל בניו. ולהלן מביא המדרש משל לפרה שהיו מושכין אותה למקולין ולא היתה נמשכת מה עשו לה משכו את בנה לפניה והיתה מהלכת אחריו בעל כרחה שלא בטובת' כך היה אבינו יעקב ראוי לירד למצרי' בשלשלאו' של ברזל ובקולרין אמר הקב"ה בני בכורי ואני מורידו בבזיון וגו' אלא הריני מושך את בנו לפניו והוא ירד אחריו על כרחו שלא בטובתו ע"ש. והכל עולה בקנה א' שברצות הקב"ה לקיים גזירת כי גר יהי' זרעך וגו' והי' אם כן ראוי יעקב לרדת בשלשלאות למצרים אבל הוא ית' חס על יעקב מלהורידו בבזיון ועשה את השלשלאות והחבלים מן האהבה שאהב יעקב את יוסף. כלו' ע"י האהבה ההוא נמשך יעקב למצרים ברצונו. וזה שמביא ז"ל על זה הענין בחבלי אדם אמשכם זה יוסף וגו' כי הורדת יוסף למצרים היו החבלים והשלשלאות שיעקב נמשך על ידם אחריו א"כ היו החבלים חבלי אדם והעבותות עבותות אהבה והבן:

אמנם סבת רדת יוסף למצרים היו החלומות כנודע והן הן הדברים אשר דברנו . ונקדים עוד מאמר (ירמי' כט) כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אני חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה. ולכאור' קשה וכי מי זה לא ידע מחשבות עצמו . אבל לפי דברינו יבואר כי הנה לא רק עם פועלי און יתנהג הקב"ה במנהג הנזכר כי גם ברצותו לחשוב מחשבות טובה ולסבב סבות שלום על עבדיו עושי רצונו כה משפטו ית' כל הימים. כי בהיות האדם נעדר הראות להביט אל מעשה ה' אשר הוא עושה עמו הנה ברצותי שמתהפך ענין איזה סבה אשר לא ידע מה היא לפעמים ידמה לו שהיא לרעתו ח"ו והנה הוא משתדל וחושב מהסבור

לבטל

לבטל הסבה ההיא ונהפוך היא כי השם נותן מחשבות ההם בלבו שעל ידם תתקיים הטוב' לבוא. וזהו כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אני חושב עליכם. כלו' על ידיכם כי אני הוא הנותן בלבכם את המחשבות ההם כדי לקיים גזירת טובתי עליכם רק לא כמנהג עם פועלי און שהמחשבות ההם הם להאבידן ולהשמידן אבל עליכם בית ישראל הם מחשבות שלום ולא לרעה ח"ו. וכן הוא הענין אצל השבטים שכשרצה הקב"ה להוריד יוסף למצרים למען הקים גזירתו כנזכר ולמען החיות עם רב כנודע. הנה הראה לו את החלומו' שהוא ימשול באחיו והם בקנאתם בו מבלתי ידיעתם הטוב' הנצמחת להם על ידו הנה התנכלו עליו לבטל את החלומות. והנה מיד ה' היתה שיסכימו יחד על מכירתו לישמעאלים וחשבו כי בכך אין מקום שיתקיימו חלומותיו לעולם ובאמת היתה זאת הסבה הקרוב' לזה. ומעתה יאורו דברי המדרש כשמלה אמר הקב"ה אתם אומרים וכו' ואני אומר ונראה. כלו' הסבות שאתם מסבבים להיות בטול החלומות הן הן בעצמם קיומן עתה נראה דברי מי יקום אני או שלי או שלכם. והבן:

וע"פ הדברים האלה נזכה להבין עוד מדרשם ז"ל (בשלח) ד"א אז ישיר משה הה"ד נופת תטופנה שפתותיך כלה אמר משה לפני הקב"ה רבון העולמים במה שחטאתי לפניך בו אני מקלסך. אמר ר' לוי בר חייא משל למדינה שמרדה על המלך אמר המלך לדוכס שלו לך ונלחם בה אמר לו הדוכס אין אתה יכול החריש המלך והלך בעצמו בלילה וכבשה ידע דוכס עשה עטרה והביאה למלך א"ל העטרה הזו למה אמר בשביל שחטאתי בדבר ואמרתי אין אתה יכול. כך אמר משה לפני הקב"ה יודע אני שחטאתי לפניך באז שנאמר ומאז באתי אל פרעה לדבר וגו' והרי הטבעת אותו בים לכך אני משבחך באז הה"ד אז ישיר משה. בוא וראה דרך הצדיקים במה שהם סורחים הם מתקנים הוי נופת תטופנה שפתותיך כלה. ממי הם למדין מן הקב"ה שבדבר שהוא מכה הוא מרפא שנאמר כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך ממכות שאני מכה אותך מהם אני מרפא אותך. עכ"ל המדרש עיין שם. והנה לא יתכן להיות המדרש כפשוטו שיהי' תיקון החטא שהיה באז במלת אז ישיר. וגם קשה כמו שדקדקו הז"ל שר לא נאמר וגו'. גם מהו זה שסיים ממי הם למדין וגו' כי מה ענין מכה ורפואה לחטא ותיקון. אבל לפי דברינו כוונתם מבוארת כי בבוא משה אל פרעה וראה שלא לבד אשר לא הקל את עולם של ישראל הקשה כי אם עוד הכבידו עליהם היה הדבר מאד זר בעיניו ולכן השיח דברים לאמר ומאז באתי אל פרעה וגו' והוא לא ידע כי ההכב' ההיא בעצמה התחיל' הרפואה כי אחרי שהיתה הגזיר' מלפניו יתברך להיותם במצרים ת' שנה כנודע א"כ לא היה יכול הקב"ה להחיש גאולתם אם לא ע"י קושי השעבוד. והנה פרעה חשב כי בזאת ההכבדה יקשיח את לבם לבל ישעו עוד בדברי הגאול' לעולם. ונהפוך הוא כי היתה סיבת גאולתם כנודע. ומשה גם הוא להיות כי עיני בשר לו חשב כי הרע להם תחת חפצו להצילם על כן אמר ומאז באתי אל פרעה וגו'. והנה הקב"ה השיבו עתה תראה אשר אעשה לפרעה כלומר הנה זאת ההכבד' הוא סבת מפלתו והצלת ישראל. והנה אחרי צאת הדבר אל הפועל וראה משה כי כבר נגאלו ופרעה וחילו נטבעו בים אז הודה ולא בוש כי רק עיני בשר לו במה שלא הבין כי המכה ההיא דהיינו הכבדת העול היתה רפואתם והי' ראוי לו לשיר עזו יתברך ולרנן חסדו אז בעת ההכבד' ההיא. וזהו יודע אני שחטאתי לפניך באז דהיינו ומאז באתי וגו' והרי הטבעת אותו בים לכן הריני מקלסך באז כלומר אני נותן הודיה לשעבר שהי' ראוי לי לשיר שירה אז בעת ההכבד'. וזהו אז ישיר משה כלומר שהי' לו לשיר. ומעתה ראה איך צדקו הז"ל בדבריהם שסיימו ממי הם למדין מן הקב"ה שבדבר שהוא מכה בו הוא מרפא שנאמר כי אעלה ארוכה לך וממכותיך ארפאך. והכתוב הזה הוא תשובה על תמיהתו של ירמי' שאמר (י"ד) המאוס מאסת את יהודה אם בציון געל' נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא וגו'. פי' ידוע מאמרם ז"ל שדרך הקב"ה לברוא הרפוא' קודם למכה וע"כ שב להתפלא ואמר אין זאת כי אם כבר מאסת את יהוד' ובציון געלה נפשך כי מדוע הכיתנו ואין הרפוא' נראי' עוד. לזה השיב הקב"ה חליל' לי כי עוד אעלה ארוכה לך וא"ת איה היא הרפוא' הנה ממכותיך ארפאך שהמכ' עצמה הוא סבת הרפוא. ומעתה פתח דברינו יאיר ליהודי' היתה אורה הה"ד אמרו לאלהים מה נורא מעשיך מה דחילין אינון מגנגות שלך הנהרגין הורגין את הורגיהן וכו'. וענין הירא' הוא כך הלא תראה אם איזה חולה רוצה לקחת מזור אצל רופא אשר לא ידעו מתמול שלשום הנה הוא יפחד וירעד. ולכאור' מה הוא הפחד הלא אם המזור לא יועילנו לא יפסיד כ"א שנים שלשה כסף. אולם באמת לא כן הוא כי מנהג המזור אם בל יועילנו עוד יזיק לו ויכביד את חליו עד מות. וכן הוא הענין אצל בני אדם נגד השם כי פחדו ואימתו ית' תפול עליהם לעשות שום מעשה ופעול' ברצותם כי אין חכמה ואין עצה נגדו יתברך וכל פעול' שהוא עושה להרע לזולתו תהפוך להזיק לו כאשר בארנו. וכן היה הענין אצל המן הנה רואה שלא שקט אותו הרשע ולא נח מלחשוב תהפוכות על מרדכי הצדיק ועל ישראל בכלל. ולבסוף גמר בלבו בעצת אוהביו וזרש אשתו לעשות עץ גבוה חמשים אמה כי התחכמו בזה לאמר הנה כל עת שלא יהי' העץ מוכן בכל עניניו לא יוכל לבצע מזימתו. כי אף אם ישכי' גם המלך לתלות את מרדכי הנה טרם יכינו העץ עוד תהרע המלך להיותו הפכפך כנודע והרשע הזה לא ידע כי בנפשו הוא וכי הסבה הזאת בעצמה מאת ה' ניתנה בלבו להיות' קרובה למפלת עצמו ולהצלת היהודים בכלל. כי לולא שהי' העץ מוכן מה נקל היה למלך לשוב מחרון אפו על המן אף אם יגמר אומר לתלותו. לא כן אחר שהי' העץ מוכן מיד אמר המלך תלוהו עליו. וזהו שאמרו רז"ל (מדרש במקומו) על העץ אשר הכין לו תנא לו הכין ועליו נא' ולו הכין כלי מות חציו לדולקים יפעל בור כרה ויחפרהו ויפול בשחת יפעל. גם מאמר מדרש על ויעש העץ יצאה בת קול ואמרה נאה לך העץ מתוקן לך והוא ממש כדברינו. וזה מה דחילין אינון מגנגות שלך הנהרגין הורגין את הורגיהן הנצלבין צולבין את צולביהן המשוקעין בים וגו' כי גם בימי פרעה כשחשב הרשע כלנו אבדנו ובאמת נתקיים בנו ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע. והבן:

ספר

אהל יעקב

על

חמשה חומשי תורה

בית מלא כל הון יקר באורים דרושים ומשלים מתוקים מדבש ונפת צופים, מאת גאון־האגדה ואבי המושלים, ראש הדרשנים, הרב הגדול בתורה, צדיק ואיש קדוש, תהלתו מלאה הארץ, כקש"ת **יעקב דובנא** זצוק"ל.

נאספו נלקטו ונסדרו בחכמה ותבונה ועבודה רבה מלקוטי כ"י הרב המחבר ז"ל, הקצרים והמפוזרים וכתובים ברמז ראשי מלים רק למזכרת עצמו, בלי תאר ספר, וישלח אברהם את ידו לזקקם ולצרפם לחבר אחת אל אחת מאמר אל מאמר וענין לענין, במיטב הגיון ובהרחבת דברים ותוספת חדושים ברובי הענינים וחדושים שלמים בגוף הספר, והערות יקרות **ירִיעות האהל ושפת היריעה**.

כל אלה פעל ועשה תלמידו, נוטה אהלו ומקים יריעותיו, הרב המאוה"ג, כליל הדרשנים ותפארת המגידים, פה מפיק מרגליות, כקש"ת **אברהם בערוש פלאהם** זצוק"ל.

בהוצאות במה"ס של האחים בני הר' נפתלי ז"ל משכיל לאיתן ממינסק.

ספר ויקרא

ווארשא

ОГЕЛЬ ЯКОВЪ

Респонзы Якова изъ Дубны.

Тип. ЛЕВИН-ЕПШТЕЙНЪ Павлинная 38.
ВАРШАВА. 1909.

ביום ברא אלהים מעוני שמים . ברום עולם כל צבאות מחנים . מידו להם קרנים . גם הארץ האירה מכבודו בעדי עדים . כל אשר באפיו נשמת חיים . ברבבות אלפים הנמצאים. וכל המוני נבראים. ככבוד ה׳ יתנו קול מבין עפאים בין עצי רענן. ביערות הבשן שמה יחסו בצל דליותיהם. יחפרו אוכל מאשר תמצא ידיהם . ואלה מזה אל שדה מישור אל כר נרחב או בין הרים יהלכון. צמחי דשא ופרחי נועם לאכלם ילקוטון . והאלהים עשה את כל אלה לצורך האדם בחיר הנבראים תרומת הנמצאים . נתן עליו מהודו נשמת חיים מזיו כבודו . כי ישתרר גם ישתרר בכל המעשה אשר עשה אלהים . והכל ברא כנדבת רוחו ורצונו. כי מדרך הטוב להטיב והחסיד להתחסד כמאמר (תהלים פ״ט) כי אמרתי עולם חסד יבנה:

וכמו השחר עלה בתתי אל המציאות תהלה כמו אשר בעת ה׳ ברצונו לחדש העולם להראות את יפעת זהרו בעליל לארץ. את הכל עשה יפה רק בנדבה וחסד. כן וכן חסד אל כל היום. ונר אלהים חופש כל חדרי הבריאה. משמים הביט ה׳ על גוי ואל אדם יחד לא יגרע צדיק עינו ממעשי ידיו כלם גם רגע מגבהי מרומים עד תהומות הארץ *) כי אם יצויר העדר השגחתו ית׳ גם רגע אחת מן המציאות הלא יגוע כל בשר יחד. ושמים כעשן נמלחו . והארץ כבגד תבלה. וכמו שכתבו רבותינו ז״ל בספר הזוהר (בראשית כ״ה ב׳) עובדין דקוב״ה לאו כעובדין דבו״ד. בו״ד עביד עובדיה ואגמר ליה אבל קוב״ה עבד עובדין ולא אגמר להון. דכתיב (ישעיה מ״ב) כה אמר ה׳ בורא השמים ונוטיהם רוקע הארץ וצאצאיה נותן נשמה לעם עליה. לא אמר ברא שמים רקע הארץ נתן נשמה. אלא אמר בורא רוקע נותן נשמה בכל שעתא ושעתא בכל יומא ויומא וכלשון הזה מצאנו בגמרא (יומא ע״א א׳) מחיה חיים יתן לך חיים. היינו שהוא מחיה חיים בהווה. רגע אחר רגע. בכל נשימה ונשימה . (ונאמר תהלים צ״ד) הנוטע אוזן הלא ישמע אם יוצר עין כו׳ . הזכיר ג״כ לשון בינוני. נוטע יוצר. כי הוא ית׳ נוטע אוזן ויוצר עין ומקיים באדם כח הראות וכח השמע וכל שאר הכחות בתמימות:

ועדות נאמנה כתב בעל דרך אמונה ז״ל (בשער הראשון) כי הדבר המחייב מעצמו דבר מה ההכרח שיתיחס וידמה באיזה ערך אל הסבה אשר ממנה יחויב. כמשל האור הנמשך מן השמש. ומבואר הוא שאין ערך ויחס לשום נמצא עם השם ב״ה א״כ אי אפשר שימשכו ממנו על צד החיוב אמנם הכל ברצון רוצה להטיב וחפץ חסד עכ״ל. וגם כי הדברים ישרים למוצאי דעת . ואין ערך ויחס אל שום נמצא עם השם ית׳. עכ״ז לבעבור כי נפש האדם היא מחצב ספיר אבני נזר מתחת כסא כבודו ית׳. עליו יציץ נזרו. בהלו נרו עלי ראשו, וגם האדם על הארץ מתחת זורח הוא שם . כי הופקד בידו נפש מרוח אפו יתב׳ ושורש פורה ראש כל בושם המדות. והוא נצר ממעשי האצילות הביא אלוק בירו. הלא מסלות לו בלבבו מקדשי השם . הוטבע בנפשו כח המדות העליונות מיד המאציל יתב׳ נגזרו . כי הנפשות מרוח אפו נוצרו . הביטו אליו ונהרו . יש להם כח טבעיי ככח הבן וכח האב ע״כ לא תנוח ולא תשקוט נפש האחת אשר נחלת שפרה עליה . ויבוא חבל לה בנעימים מנועם זיו החכמה העליונה. בלתי אם תורת חסד על לשונה. להפיק תבונה מסגור הלב לעשות חסד עם חבריה מקשיבים להשמיע החדשות והנצורות אשר רחש לבם, מחדרי כליותו ומשכיותו

---

*) **מה** יקרו לי בזה דברי פי אחי הרב מהו״ר שמחה פלאים נ״י בבאור מאמר (דברים ד׳) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כי הנה אם ראובן אמר אני ראיתי את ר׳ שמואל ביום השבת בק״ק קראקא ושמעון אומר אני ראיתי את ר׳ שמואל ביום השבת בק״ק ווילנא עוד לא נוכל להחליט כי יש שקר בדבריהם כי הלא יוכל להיות כי ראובן ראה את ר׳ שמואל לנדא בקראקא ושמעון ראה בווילנא את ר׳ שמואל אשכנזי ואין בדבריהם מאומה מן השקר וגם אם יתקיף שמעון ויאמר כי אותו ר׳ שמואל אשר ראיתי אני, הוא הוא ר׳ שמואל לנדא עכ״ז עוד אין להחליט כי יש שקר בדבר כי הלא אפשר כי ראובן ראה אותו בשבת חזון ושמעון ראה אותו בשבת נחמו אבל אם שמעון יאמר כי אני ראיתי את ר׳ שמואל לנדא באותו יום אשר אתה אומר שראית אותו בקראקא ראיתיו אני בווילנא זה ודאי שקר, זה שביאר הכתוב ואמר כי לא כמדת ב״ו מדת הקב״ה רק וידעת היום פי׳ גם היום הזה בעצמו והשבות אל לבבך כי ה׳ הוא האלהים היינו גם כי ראה בעיניו מעשה מדת הרחמים וזה עינו רואות ענין מדת הדין לא יעלה ולא יבוא במחשבתכם כי התחלפות הפעולות נמשך מפועלים מתחלפי מדת כחו ומדתו של זה משונה מזה לא כן הדברים רק כי ה׳ מדת הרחמים אשר ראה זה במקום פלוני הוא האלהים אשר ראה זה במקום פלוני וגם בשמים ממעל ועל הארץ מתחת גם כי שני מקומות אלה רחוקים מאד זה מזה כגבוה שמים על הארץ לא כאותו שהוא בעל גשם הנתפס במקום אשר בעת היותו במקום זה אינו נמצא במקום אחר אבל הקב״ה אינו נתפס במקום ח״ו וא״כ גם היום הזה עצמו אשר אתה רואה בו רחמים בעצם היום הזה רואה בו אחר במקום פלוני אלמוני מדת הדין וגם במקומות רחוקות בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד אחר, והבן:

ומשכיותו יוציאום אלינו ונדעה אותו. כי גבר עלינו חסד אלהים מעולם עד כי עצור במלין לא יוכל החכם בחכמתו. גם גבור בגבורתו. כמאמר אליהו בן ברכאל (איוב ל"ב) אענה אף אני חלקי אחוה דעי אף אני כי מלתי מלים הציקתני רוח בטני. הנה בטני כיין לא יפתח כאבות חדשים יבקע. אדברה וירוח לי כו'. ובדברי הנביא ע"ה כתוב לאמר (ירמיה ח') פתיתני ה' ואפת חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום כלו לועג לי, כי מדי אדבר אזעק חמס ושוד אקרא כי היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס כל היום ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי ונלאתי כלכל ולא אוכל. והנה מאמר כי מדי אדבר אזעק חמס הוא כדברי הספר החתום. אבל הסכת ושמע. כי הנה כבר כתב רבינו יונה ז"ל (במסכת ברכות ריש פרק אין עומדין) וז"ל כשהדברים טובים בעיני האדם יש לו חשק לאמרם ומתוך שרואה אותם נאותים אינו מבקש עת ראוי שיוציא מפיו דבר דבר בעתו ויאמר אותם לפעמים בלא עתם ואין מעלתם נכרת כו' ע"ש. ומה גם הנביא אשר עת בוא דברו יתב' אליו אז עצור במלין לא יוכל. והוא מוכרח לדבר ככל דברי המחזה. אכן הנביא הלא גם הוא בן אדם הוא. ובאין ספק היה לו עסקים לדבר עם אנשים. כאיש יחד פני רעהו. ובתוך הדברים הנה פתאום דבר ה' אליו. ויפתח את פיו כחרב חדה ויתן בקולו קול עוז ויזעק חמס ושוד על המנאצים את ה' יתב'. עד כי לעיני העומדים שמה היה נראה כמשתגע ויהי במשחק בעיניהם. וזה הדבר שאמר פתיתני ה' ואפת חזקתני ותוכל הייתי לשחוק כל היום כלו לועג לי. וביאר ואמר כי מדי אדבר. ר"ל כאשר אדבר עם אנשים כחברי איש אל רעהו. הנה בפתע פתאום אזעק חמס ושוד אקרא ועי"כ היה דבר ה' לי לחרפה ולקלס כל היום וסיפר ואומר. ואמרתי לא אזכרנו ולא אדבר עוד בשמו והיה בלבי כאש בוערת עצור בעצמותי ונלאתי כלכל ולא אוכל. וכמאמר (איוב ח) ועצור במלין מי יוכל (עיין עיטור סופרים ל"א א' הרגים קלא מזה):

וכבר הפליגו הכמי לב ואמרו אם היה בכח האדם לעשות לו כנפים. ולעוף שמים. למעוני שחקים. לעלות ולראות הנמצאים העליונים בנועם סדר צבאותיהם. וממשטרם ותנועותיהם לא היה מתענג בהשגתו. ולא היה מסתפק בשמחתו. עד שובו הנה לספר לאוהביו את אשר ראו עיניו. עד יתן אומר המבשרות צבא רב הנמצאים היקרים ההם עם הפלאים הנוראים הנכבדים. כי רוח היא באנוש לא תעצור כח לסגור לקראת המיתה ותשוקתה. להדוך חידושים תחתיו לבלי יראו התוצה רק להודיע לבני אדם זולתו אשר הבשילו אשכלות תבונתו:

והרב מוסקאטו ז"ל ביאר בזה מאמר החכם ע"ה (משלי ל') דברי אגור בן יקה המשא. ר"ל אלו הם דברי מי שאגר ואסף דברי חכמה בלבו והקיא אותם מלבו והודיעם אל אחרים למען הקל מעליו המשא. כי כמשא כבד כבדו ממנו ולא יכול להתאפק מהודיעם אל הזולת:

והנה כבר הבאתי דברי הפילוסופים (נס' ויקרא ס' כ') כי מן הפעולות הנגלות תודענה הכחות הפנימיות והצורות הנעלמות (עי' ק"ף מאור הטוזרי כל"א מראסון) כי אנחנו בני אדם קצרי יד. מה כחנו ומה השגתנו להשיג השגה באלהות. אם לא ע"י מה אשר נבחון תחלה הכחות אשר בנפשותינו. כמאמר (איוב י"ט) ומבשרי אחזה אלוה. ואחר אשר נחפש בכל בתי הנפש בכל חדרי משכיתה. לדעת מה שאלתה ובקשתה. מה חפצה בטעמה כל ימי היותה פה עמנו בארצות החיים. יבוקש הדבר וימצא כמאמר החכם בספר המדות (נשניעי מעשירי) וז"ל הנה יראה כי התענוגים מתחלפים במין כו'. היינו כי המינים מצד התחלפותם ושתנותם זה מזה יהיה השלמתם כמו כן ממינים שונים ישלימו אותם כי שלמות הבע"ח הוא שונה משלמות הצמחים. ומשלימיהם ג"כ שונים. הצומח ישלם בטעם וריח ומראה ומשלימו טוב הארץ מנוגה ממטר. והבע"ח השלמתו מזון הצמחים. והמדבר ישלם מבעה"ח וכן תענוגי החושים שונים זה מזה חוש הראות לא יתענג בעונג השמע וכן להיפך וכן יובדלו התענוגים החמריים מתענוגי השכל כי בתענוגי השכל אין בה לא אכילה ולא שתיה כענין שזכרו ז"ל בתענוגי עוה"ב (ברכות י"ז א') אבל מאהבת החכמה יתיחדו בשקידת המדעים והעיונים ונבדל באשרו זה מכל הנמצאים כי הבעלי חיים לא ישתתפו בהשכלה אבל יש בו חיים ועונג אלהי המשותף לשכליים הנבדלים:

וכבר כתב הרב מהר"י אלבו ז"ל (נסני ופליסי) השמחה בכל דבר תהיה בהתכלית ואנחנו נמצא השמחה והערבות במעט המושג מן הדברים העיונים יותר גדולה ואין שיעור מכל שמחה וזו ראיה שעיקר תכלית האנושי הוא נתלה בחלק העיוני מן הכח השכלי כו' שכל נמצא יכסוף יותר להמשך אל דבר המתיחס אל צורתו המינית ואל תכליתו המיוחד לו ולזאת האדם נכסף יותר להמשך אל המוחשים הנכבדים החקים העיונים והנפשיים יען המה מתיחסים אל צורתו. לא כן שאר המוחשים הם מתיחסים יותר אל המורגשים החמריים הגסים שאינם בלתי להעמיד הגוף בהווייתו הזמנית עכ"ד: ועתה הגד אם ידעת בינה מאין היה אל האדם כח התשוקה הזאת ומי הרהיב עוז בנפשו לרדוף ולבקש המטעמים האלה הנכבדים עד כי ידע

ויכסוף

ויכסוף לשאול אותם כל הימים לא ייעף ולא יגע בע"ב תאמר כי כחות האדם נאצלו מהמאציל ב"ה בעל הכחות כלם כי כל מה שנמצא אתנו מהכחות והמדות לא היה מציאותם אפשר אם לא היו נמצאים כלם יחד אצל הבורא יתב' בתכלית השלמות כי אין על דבר מצוייר רק מה שהוא הקוק על המצייר *) וכמאמר (תהלים צ"ד) הנוטע אוזן הלא ישמע כו' וכבר כתב מו"ר זצ"ל דברים יקרים בענין זה בספר המדות (נתיב משער הדעה) ולכן כל אשר יכסוף לו האדם בהכספה טבעיית חפץ גם בו הבורא ית' בעצמו אבל ביותר שלמות ובתכלית האחרון היינו בצורות הדברים הנכספים לא בחמריהם כמו שביאר הרב הרמ"ג ז"ל בס' יסוד התורה (בחמשי ממנו) ובזה יתיישר אמונת אומן שלא נברא העולם אלא בשביל התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל כו' ואין להקב"ה בעולמו ד' אמות מן הלכה בלבד ויפה אמר החסיד ע"ה (תהלים קי"ט) לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי ר"ל כי בראותו את עצמו כי הוא נקי מנכסיו לא יטעום טעם מכל העוה"ז וחמודותיו א"כ מה תכלית אל מציאותו והווייתו אם אין לו מהם הנאה של כלום ערום יצא האדם מבטן אמו וערום ישוב שמה אף הוא השיב אמרים לעצמו הלא עיני רואות כי כל ישעי וכל חפצי רק לטעום מטעם המלך ית' ממטעמי המושכלות האלהיות ואשר בהתורה הטהורה בע"ב כי זה הוא תכליתו אשר כיון בו יוצרו להטיב עמו במציאותו ולתכלית נכבד זה שלחו אלהים הנה אל השארתו והצלחתו הוא מה שאמר לולי תורתך שעשועי ר"ל אלולי זאת כה אשר אני רואה את עצמי קשור בעבותות אהבה בשרשרות גבלות שעשועי התורה והמצוה אז אבדתי בעניי כי מה האדם ומה הודו ולכן לעולם לא אשכח פקודיך כו' ואמר לי קוו רשעים לאבדני המה חושבים לאבדני ולכלותני אבל אני עדותיך אתבונן בהתבונני בהתורה אני רואה היפך דבריהם ולשוא שמרו תקותיהם אשר קוו לאבדני כי הלא לכל תכלה ראיתי קץ הכל עומד לכליון והפסד לא כן התורה רחבה מצותך מאד בלתי בעלת תכלית וא"כ אחר היותי קשור בדבר הבלתי בעל תכלית לא אהיה נאבד ח"ו אבל חיי עולם היא לנו תקיימנו ותחיינו וסוכת שלמה תפרוש עלינו:

ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה אמרתי לנפשי הנראה זאת נחמתי בעניי כי אמרתי חייתני לולי תורתך שעשועי כו' כי מיום נפקחו עיני לדעת ולראות העמל אשר תחת השמש פגעי הזמן כהרוני רדפוני מצאוני השיגוני המה מרו ועצבו את רוחי לא נחתי ולא שלותי וכל המקרים הרעים הרבים לא יכלו לי לכבות אש האהבה ולהפר הברית אשר כרתי עם החכמה החמודה ובכל כחי על משמרתי אעמודה לתורה ולתעודה בצלה אחמוד לשבת ופריה מתוק לחכי עד כי גם אחרי היותי בסבך המוקשים תחת שואה ומקרים קשים, כבתוב בההקדמה אשר לספר דברים כי הזמן הבוגד השביעני מרורים והמלאכה עלי גדולה מה שאני צריך לבצע את מעשי לגמור ולהשלים כמה דברים יקרים אשר טפחתי ורביתי בימי הנעורים בעזרת בורא רוח ויוצר הרים אשר הגרתיואשר השמעתי בתוך קהל ועדה בשבתות ובמועדים כלם מלאים חכמה ודעת נעימים לאוזן שומעת ועוד אינם ערוכים בסדר נבון כמשפט ספר אשר יקריב המקריב על מכבש הדפוס אתה ה' היה עוזר לי וחדש נא כנשר נעורי למען אוכל להשלימם ולהוציאם לאורה. אמנם להשלים חבורי מו"ר הצדיק נ"ע ראיתי ראשית לו כי הוא ז"ל לא כתב חידושיו כ"א למזכרת עצמו כל זר יבוא בהם יקרא בהם בקורא בספר החתום כי אינם רק רשימות ולקוטים כפי שנתחדשו לו עד כי הרואה עתה ספר ערוך ומסודר ורואה את הרשימות מהלקוטים

*) מדי דברי בענין נכבד זה זכור אזכיר מה ששמעתי מפי הגאון ר' אליעזר הרל"פ נ"ע על מאמר התימני (איוב ד' י"ז) האנוש מאלוה יצדק אם מעושהו יטהר גבר כי הנה כבר ספרו ז"ל (ויקרא רבה י"ג) באלכסנדר מוקדון כד הוה אמי ליה במעון הצדיק אמר ברוך אלהי שמעון הצדיק כי ע"י התבוננותו בצדקתו וקדושתו שהיננו רק נצוץ קטן מסביבי אשי ית' הוכיח ואמר על אחת כמה וכמה יגדל כח זה בבעל הכחות המאציל העליון ית' בהמקור עצמו לכן יפה אמר ברוך אלהי שמעון הצדיק והנה איוב כל תלונתו היה כי בעיני עצמו היה צדיק תמים ולכן פער פיו ואמר (שם ט') אשר בסערה ישופני והרבה פצעי חנם הן תואנות עלי ימצא וכו' עד שהוכיח אותו אליהוא ואמר לו (שם ל"ה) הזאת חשבת למשפט אמרת צדקי מאל על זאת שאל אותו התימני הגד נא אם אפשר זאת שיהיה האדם יותר צדיק מצדיקו של עולם הלא כל הטוב וכל כח המדות המשובחות אשר באדם המצוירות בלבו ונפשו אינם בלתי מה שנאצל לו מאת המצייר העליון ב"ה וא"כ אם אתה יש בידך יותר מאפשר יש למעלה מאין לידך נגזרו איפה לקנות היום המודות כאלה וזהו שהתפלא ואמר האנוש מאלוה יצדק וכי אפשר ביותר במציאות כן שיהיה האדם יותר צדיק מאלהים יתב' אם המוחלט אצלנו כי רק מעושהו יטהר גבר כל הטוהר וכל היקר אשר בהאדם הוא רק מה שנאצל עליו מלמעלה מאת הבורא ית' ואין על המצויר רק מה שהוא על המצייר ואיך יהיה על המצוייר דברים אשר על המצייר לא נמצאו ועי' לזה מה שכתבנו בספר אהל יעקב ויקרא ה' ב' ותמצא שם דברים ערבים מנופת צוף וכל טעם:

מהלקוטים אשר רשם הוא ז"ל לא יאמין בשום אופן אשר מידיעות מכתביו עשיתי את האהל הנכבד הזה כלול בהדרת קודש אשר רק זכותו היה עמדי למלא את ידי לפרוש את האהל הנכבד הזה על כל חמשה חומשי תורה אשר כבר כמו נואש הייתי בעצמי אחר המקרה הרעה אשר קרני בדרך, שנת המעשר, הלא היא כתובה בההקדמה אשר לסדר דברים אשר יצא לאור זה ג' שנים, וגדולים מעל שמים חסדי אבינו שבשמים להשאירני בחיים בזכות אבותי הקדושים ובזכות מו"ר הצדיק נ"ע למען עלהו לא יבול והיה פריו פרי קודש הלולים יזהירו כזוהר הרקיע למשכילים ולמצדיקי הרבים ככוכבים בתתי לפניהם חידושים נעימים כדבש למתוק על כל פרשיות התורה יגידו ישמעו מפי מחברת ערוכה ושמורה ספר נחמד ונעים כלו ממתקים וכלו מחמדים ועל פתחיו כל מגדים :

ואתה גואלי חי רוחך טובה שלח ישע לעבדך תקיימני ותחייני ליראה את שמך לשבוע נעימות מתורתך חדש נא כנשר נעורי ימי מגורי ואהיה בריא אולם להורתך ועבודתך כל הימים עד עינינו תחזינה ארמון על משפטו בנוי כמו רמים .

דברי אלה יום ה' ל"ג לעומר :

שנת **נחלתו לא יעזוב** פ"ק מעזריטש

הק' אברהם דוב בערוש פלאהם מ"מ פ"ק הנ"ל.

ה' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה

פתיחה

זה ספר תורת הכהנים ועבודת המקדש והקרבנות, גדולים חקרי לב לא ידע אנוש ערכם ונפשו לא תבוא בסודם, כי כפי ארחות החכמה ודרכי השכל לא יקובל על הלב לחשוב כי החוטא ישוב להיות נרצה בעיניו ית' ע"י הקרבן. כי לא יתכן שיהיה ענין הקרבן כמו קנס ועונש אל החוטא על חטאתו אשר חטא כי הקנס ראוי להיות כפי גודל מעלת מי שחטאו לו ואחר אשר החטא היה כנגד מעלת העליון ית' הבלתי בעל תכלית ראוי שיהיה גדול עונו מנשוא ואם נאמר כי הקרבן הוא דמות מתנה גם דעת זאת מבוארת הבטול כי הוא יתב' אינו צריך אל דבר ולא חסר לו דבר עד שיבוא הנברא והמחודש ממנו שימלא מחסוריו ח"ו. וכבר נאמר בביטול זה (תהלים נ') לא על זבחיך אוכיחך כו' לא אקח מביתך פר כו' אם ארעב לא אומר לך כו' האוכל בשר אבירים כו'. וכמו שתראה בדברי רבותינו המפרשים ז"ל אשר בקשה נפשם לנגוע בצינור החכמה בדבר הקרבנות ונזורו אחור הודו ואמרו כי האדם קצר ידים מהגיע עדים ואבי התעודה הרמב"ם ז"ל בספר המורה כתב את אשר נראה לדעתו ואלה הם דבריו (בל"ב משלשי) מלפנים חשבו כל עמי הארץ שהאלהים יחפוץ בקרבנות ויגדלו בעיניהם המעשים האלה וידמו בלבבם כי בלעדם אין דת ואין עבודת אלהים ואלו קם נביא בימים האלה ויאמר לעם הארץ לא יחפוץ אלהים עולה וכליל לב טהור נבחר מזבח הלא אז כל העם גאמרו פה אחד להרגו לכן לא רצתה חכמתו יתב' לבטל את הקרבנות והשאירם לדורות אך צוה ואמר להקריבם לפני כבודו ית' ולא יקריבו עוד לאלילים אין בם מועיל כמאמר התורה (ויקרא י"ז) ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם. והזהיר עוד (שמות כ"ב) זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו ומקור דבריו אלה נובע ממעין היוצא מבית ה' מפי רז"ל (ויקרא רבה כ"ב) רמי פנחס בשם ר' לוי אמר משל לבן מלך שגם לבו עליו והיה למוד לאכול בשר נבלות וטרפות אמר המלך זה יהיה תדיר על שלחני ומעצמו הוא נדור כך לפי שהיו ישראל להוטים אחר עבודה זרה במצרים והיה מביאים קרבניהם לשעירים דכתיב ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים כו' עד אמר הקב"ה יהיו מקריבים לפני בכל עת קרבנותיהם באהל מועד והם נפרשים מעבודת אלילים. אמנם כבר יש מן השואלים הלא נח הקריב קרבן וקין והבל הביאו קרבנות בטרם הוחל לקרוא בשם אלהים אחרים בטרם זבחו זבחיהם לשעירים לכן נראים דברי הרמב"ן ז"ל יותר קרובים מ"ש בטעם הקרבנות (והוא מובא בספר החנוך מצוה נ"ה) וז"ל בעבור שמעשה בני אדם נגמרים במחשבה ובדבור ובמעשה לכן צוה השם יתב' שאם יחטא האדם יביא קרבן ויסמוך ידיו עליו כנגד המעשה ויתודה בפה כנגד הדבור וישרוף באש הקרב והכליות שהם כלי המחשבה והתאוה וכרעים נגד ידיו ורגליו של אדם העושים כל מלאכתו ולזרוק הדם על המזבח כנגד דמו ונפשו כדי שיחשוב האדם בעשותו כל אלה כי

חטא

חטא לאלהים בגופו ונפשו וראוי לו שישפוך דמו וישרוף גופו לולא חסד הבורא יתברך שלקח מידו תמורה וכופר שיהיה דם הקרבן תחת דמו כו׳ *). ולי מה יקרו בזה דברי רז״ל (חולין ה׳ א׳) מכם ולא כלכם להוציא את הכותי ומה ראו חז״ל לדרוש כן מה מנו יהלוך אם נפרש הפסוק כפשוטו אם איזה מכם ירצה להקריב כי ודאי לא יקריבו כלם כאחד ואל תתמה על לשון הכתוב אדם כי יקריב מכם ולא נאמר אדם מכם כי יקריב כבר מצאנו כמה מקראות מדברים כן והיא מדה הל״א מל״ב מדות דר״י הגלילי מוקדם שהוא מאוחר בענין כמו (שמואל א׳ ג׳) ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שוכב

*) וכבר מלתי אמורה בקונטרס ההספדים (אב״י י״ג ב׳) שזהו באור מאמר חז״ל (סוטה ה׳) כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב״ה שבזמן שביהמ״ק קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו מנחה שכר מנחה בידו אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כולם שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שנאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. והנה מלבד כל התמיהות אשר זכרו המפרשים ז״ל יש להתעורר עוד על מה שסיימו ז״ל ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת שאינו רק העדר הגנאי ואין בזה מן השבח נגד השבח הגדול אשר הפליגו תחלה שהוא כאלו הקריב כל הקרבנות כלם. אמנם לפי דברי הרמב״ן ז״ל שזכרנו יתבארו הדברים יפה אף נעים כי עיקר הקרבנות ותועלתם לפעול בלב בעליהם שפלות הרוח וענות לדק כי בשחיטת הקרבן יצייר בלבו כי הוא עצמו היה ראוי להיות נשחט וכן בנתוח והקטרת החלב והדם ושארי העבודות בכלם יש לו לצייר כי הוא היה ראוי להפשיט עורו מעליו ולנתחו לנתחים ולהעריכו על העצים ועל האש. ומעתה הנה המביא עולה לתכלית פעולה שזכרנו או איזה קרבן אחר אין בכחו להשריש המדה הזאת בקרב לבו בלתי כפי ערך הבנתו והתבוננותו בקרבן שהביא, וההתבוננות תהיה בכמה בחינות מתחלפות בפחות ויתר כפי התחלפות המעשים הנעשים בהקרבנות כי המקריב עולה יש בקרבנו שחיטה הפשטה נתוח הערכה והקטרה וכדומה מן המעשים מהם שהם עילות גדולות להכניע נפש בעליה בחשבו עם נפשו כי הוא עצמו היה ראוי להיות נשחט ונתוח לנתחים אבל אין כמעשים האלה בהקרבת המנחה וא״כ יש חילוקים רבים בתועלת הקרבן ופעולתו כל קרבן לפי בחינתו לזה כערך קרבן עולה אשר העלה ואשר הביא ולזה רק כערך המנחה. וזהו שבזמן שביהמ״ק קיים אדם מקריב עולה שכר עולה בידו כלומר הוא משיג תועלת גדולה בפעולת עולתו כפי ערך הפעולה הראויה אל העולה אבל אם לא הקריב רק מנחה שכר מנחה בידו ולא יותר א״כ יקנה כל אחד ממדת הכנעה לפי השתדלותו הפרטית. אבל מי שדעתו שפלה עליו מעלה הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כולן. ומה מתקו עתה דבריהם ז״ל במה שסיימו ואמרו ולא עוד אלא שאין תפלתו נמאסת כי הנה המביא קרבנות על המזבח אינו יכול להביא בלתי אותם הראוים להביא עתה אם עולה עולה ואם חטאת חטאת וכאשר יביא חטאת יתירה היא נמאסת כמאמר (ישעיה א׳) למה לי רוב זבחיכם יאמר ה׳ אבל אותו אשר רוחו נשברה הנה הוא חשוב כאלו הקריב כל הקרבנות כולן עם תפלתו ואעפ״כ אינה נמאסת והבן. הוא שאמר הכתוב (ויקרא ו׳) צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואחר כלותו לצוות על כל פרטי הקרבנות השלים ואמר זאת התורה לעולה למנחה ולחטאת כו׳ אשר צוה ה׳ את משה ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם כו׳. והמאמר משולל הבאור עד מאד כי הוא מתחיל ואומר זאת התורה כו׳ אשר צוה כו׳ וסיים ביום צותו כו׳ שלא יתכן לדבר כן בלתי בב׳ סוגי צוויים לאמר אשר דבר זה נצטוה באותו יום אשר נצטוה הדבר הב׳ אבל בדבר אחד לא יתכן לומר דבר זה נצטוה ביום צוהו הדבר ההוא בעצמו, אבל באור הדברים כי מיום ברא אלהים אדם על הארץ ראה כי יצר לבו רק רע והוא מעותד להטא, הנה ברב חסדו ראה והכין לו אופני התיקון איך איפוא יתרצה פני ה׳ אשר ע״כ מיד אחר לוחות השניות שחזרו ישראל לכמות שהיו קודם מ״ת ונעשו מדור ליצה״ר וזוהמתו צוה ית׳ על מעשה המשכן והמזבח ועבודת הקרבנות למען אם יקרה את האדם מקרה בלתי טהור יהיה לו מקום לתקן המעוות בהביאו את עולתו ואת מנחתו החטאת והאשם כו׳ וכמו כן היום גם אם אין לנו ביהמ״ק ולא מזבח וקרבנות עכ״ז ברב טובו ית׳ השאיר לנו ברכה בה נוכל גם היום למצוא כפרה לכל עון ולכל חטאת. וכמאמר רבותינו ז״ל (סוף מנחות) מ״ד זאת התורה לעולה כו׳ שכל העוסק בתורה אינו צריך לא עולה ולא חטאת. ובמדרש (שמות רבה ל״ח) קחו עמכם דברים כו׳ לפי שישראל אומרים עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות אמר להם הקדוש ב״ה דברים אני מבקש כו׳ ואני מוחל לכם על כל עונותיכם ואין דברים אלא תורה כו׳ וכל דבריהם ז״ל מבוארים במקרא (תהלים קי״ט) זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני. ומעתה הנה בפ׳ ויקרא נכתבו ונתבארו כל חלוקי הקרבנות והמנחות על כמה הטאים פרטיים ולבל יתאמן לבבם אחרי שמעם כל תורת הקרבנות האלה לאמר אם תיקון החטאים האלה תלוי אך בהקרבנות ההם מה תהא עליהם כשיחרב הביהמ״ק ולא יהיה מזבח וקרבנות אי על זאת בא הכתוב להרגיענו במה שהניע ואמר זאת תורת העולה ר״ל הלומד והעוסק בפרשת עולה היא עולה כי הלמוד הוא העולה כאלו הקריב בפועל וכאלו היא העולה על מוקדה על המזבח, ומבאר ואומר כל הלילה עד הבקר ר״ל כל ימי משך החורבן עד יאיר הבקר הנכבד במהרה ולכן ככלותו לכתוב משפטי כל קרבן חזר ואמר זאת התורה לעולה למנחה וכבאוריהם ז״ל כל העוסק בפרשת עולה כו׳ אשר צוה את ה׳ משה בהר סיני ביום צותו את בנ״י להקריב את קרבניהם בפועל צוה ה׳ את משה ביום ההוא עצמו על הלמוד והעסק בפרשיות האלה כי המה כבות מועילות לטהר נפש האדם עד שאינו צריך לא עולה ולא חטאת:

שוכב בהיכל ה' ומתפרש ונר אלהים טרם יכבה בהיכל ה' ושמואל שוכב (קידושין ע"א ב'). ועיין בלשון למודים מהרב לוצאטו ז"ל כתב כן במאמר (דברים ל"ג) רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים תיקוט רוכב שמים ובגאותו שחקים בעזרך אדם כי יקריב מכם קרבן אדם מכם כי יקריב. אמנם אחר הדברים והאמת האלה אשר הבהמה באה במקום החוטא וכל הנעשה אל הבהמה ראוי היה לעשות זאת אל החוטא כ"א האדם חטא בהמה מה חטאה ועל נקלה תתעורר נפש החוטא בראותו בהמה בעלת חי כערכו נזונת כמותו והיא נשחטת ונמצה דמה פשוטה ונתוחה כליל לאישים מה שהיתה מחמלתו ית' על האדם להתחסד עמו לקחת בהמתו תחת נפשו. והנה כל זאת אם החוטא היה שוגג לא אם היה מזיד והטעם בזה כי האדם הוא מורכב מגוף ונפש והגוף מצד רדיפתו ושקידתו בדברים חמריים ותאות המדומות הוא ממש כבהמה כמו שנאמר עליו (תהלים מ"ט) נמשל כבהמות נדמה היא מליצה כוללת כל התאוות הנמשכות מצד החושים אם התמכר בהם לתור רק אחר הדברים הבהמיות כבר הוא נמשל כבהמה. אשר זאת היתה עצתו הגדולה ית"ש בתתו אלינו התורה היקרה להאיר עינינו באור החכמה שלא תלך הנפש אחר משאות שוא והבלי הדמיונות אשר יתאוה הגוף כי אם אחר השכל התוריי המכלכל מעשה האדם ותכליתו מראש ועד סוף להנחילו החיים האמתיים הנצחיים. ומעתה האדם אשר עבר עבירה במזיד הלא גם הגוף גם הנפש היו במעל הזה ושניהם חטאו ואז איך יתן בעבורו בהמה כי אין לה נשמה לא כן אם עבר בשוגג הלא אז לא חטא כ"א הגוף לכן התחסד עמו ית' שיביא בהמה תמורת גופו. משל לשני בני אדם שהיה להם בגד בשותפות ואין ברצונם לקלקל הבגד משלמותו אז יקח אחד מן החנות סחורה שהיא שוה כמו חצי הבגד ונותן לחבירו בעד חציו המגיע לו ואז נשאר בידו כל הבגד בשלמות ואינו צריך להפסידו. וזהו מאמר אדם כי יקריב מכם קרבן כלו' חצי קרבן לא כלו היינו גוף בלא נפש בעבור היות חטאו בשוגג ולא נגע החטא עד הנפש אז יביא בהמה ומן הבקר ומן הצאן כו' וממילא הוא מוציא את הכותי מן הכלל כי הוא בעשותו את אשר שנא ה' הנה חטאו פרח בכולו כי גם נפשו יודעת מחטאתו ואין די לו בבהמה. וכאמרם ז"ל (שבת ס"ט א') השב מידיעתו מביא קרבן על שגגתו אינו

שב מידיעתו אינו מביא קרבן על שגגתו וכמו שאמרו עליו (ישעיה מ') ולבנון אין די בער וחיתו אין די עולה כי הוא צריך להיות נשרף הגוף והנפש ולשריפה כזאת אין לבנון מספיק כי הנשמה אין לה שריפה על העצים באש בעוה"ז רק בגיהנם וזהו ולבנון אין די בער וגם וחיתו של היער אין די עולה כי המה רק גופות לא נשמות. כלל הדברים כי ענין הקרבנות וסודם אין ביד האדם לשאת עד תכליתם ודלו מאנוש נעו אבל מה שכתב רבינו הרמב"ן ז"ל המה דברים קרובים אל השגתנו כי האדם על ידי הקרבנות יוכל להתדבק בו ית' ע"י מה אשר יתבונן בהמעשים הנעשים בבע"ח מרגיש כמוהו ישבור לבו בקרבו ויכניע את עצמו לאמר הלא המעשים האלה היה צריכים ליעשות בגופו בעצמו ובשרו ואז ע"י הקרבנות יעלה המקריב לרצון לפני ה' כמאמר (תהלים נ"א) זבחי אלהים רוח נשברה. אמנם נראה להוסיף דברים בזה בהזכיר דבריהם ז"ל (ילקוט ראה) כ"א אל המקום כו' לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ואתה מוצא באור הדברים. דע כי כמו אשר קיום התורה בנפש הוא רק על ידי הלמוד כאמרם ז"ל (בבא קמא י"ז א') גדול תלמוד שמביא לידי מעשה לא זאת לבד אשר באין למוד לא ידע מה לעשות אבל גם לא יוכל לעשות מסבת יצרי הלב כי ברע המה והיצה"ר כחו עז לא ירף מן האדם כי אם ע"י עסק התורה כמאמר חז"ל (בראשית רבה כ"ב) אם בא יצרך להשחיתך דחהו בדברי תורה. וזה אשר השיב רבא להאי צדוקי (שבת פ"ח) שאמר עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו ברישא איבעיא לכו למשמע אי מציתו קבליתו כו' אמר לו אנן דסגינן בשלמותא כתיב בן תומת ישרים תנחם היינו כי בכח למודנו ועסקנו בתורה לשמה נזכה לקיימה באין ספק לא כן הלומד שלא לשמה לכן לא היו ראויים לקבל התורה כי אצליהם לא יועיל הלמוד וזהו אשר קרא עליהם וסלף בוגדים ישדם וכמו שאין בנו כח לקיים אם לא שיעזרנו עסק למודה כמאמר (מגילה ו') יגעתי ומצאתי תאמין כמו ויכולתי *) כמו שביארו ז"ל מאמר כל אשר תמצא ידך כו' (שבת קנ"א) עד שאתה מוצא ומצוי לך כו'. והוא הטעם במה שאמרו ז"ל (מנחות ל' א') הקונה ספר תורה מן השוק כחוטף מצוה מן השוק כתבה מעלה עליו הכתוב כאלו קבלה מהר סיני. כן תדע כי אין בנו כח לעמוד בהיכל המלך ית"ש כי מי יגור לנו אש אוכלה

*] הגהה באור זה ע"ד משל לנדיב גדול שהיה בעיר וקנה כלים רבים מכל כלי מלאכה להשאילם לכל מיני בעל מלאכות. ויהי בא אחד להשאיל ממנו כלי אמר לו לך בני ועלה על העליה כי שם הנחתי כלי זו וילך ויבקש ויחפש ולא מצא בא לפניו ויאמר כבר עמלתי ויגעתי בחפש מחופש ולא מצאתי ויאמר לו א"כ לך נא אל בית העלים וילך ויחפש כל היום ולא מצא והיה עיף ויגע עד מאד ויאמר אליו הנדיב הנה הכלי עומד על השלחן ויתפלא מאד על הנדיב מדוע לא נתן לו תיכף ויאמר לו הנדיב דע לך כי באמת רצוני להטיב אל כל הצריך אכן איפוא אדע אם אתה צריך אכן אתה אחרי ראותי רוב עמלך ויגיעתך שיערתי בנפשי כי מבין אתה יוקר הכלי ורב צרכך אליה ע"כ נתתיה לך. וזהו יגעתי ומצאתי תאמין כי הלומד שלא לשמה הוא לא יחפוץ ביגיעה כי אינו דורש כ"א טובת עצמו ולמה יעמול בזעת אף אבל כאיה המיגע א"ע על דברי תורה הוא לו אות אמת על בחרו בתורה בכל לב כי נותן נפשו עליה ומבין יקר הודה ותפארתה או מן השמים ירחמוהו להשפיע לו שפע התורה והחכמה ובנקל ימצאהו וזהו יגעתי ומצאתי תאמין כי ע"י היגיעה שקדמה ימצא לו יתד למצוא מציאות מבוקשו (ועי' בק"י שס"ש על מאמר מים רבים לא יוכלו לכבות):

אוכלה אבל בכח המעשים אשר נעשה ונעסוק בבנינו ותיקונו ליוצרו ונתנדב עליו לכל מלאכתו ועבודתו באהבה וחפץ הלב והנפש הנה בכח המעשים האלה אשר נעסוק בהם עד כי אין שעה ושעה שלא ויהיה נעשה בה חבילות של מצות על ידם נזכה ונתעלה לראות עוזו וכבודו יתברך. וכמו שכתבנו (בק"י שה"ש על מאמר מה יפו פעמיך) ביאור מאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם כי ע"י עסק המשכן בעצמו זכינו לכל הכבוד הזה שישרה שכינתו בתוכנו. הוא שאמרו חז"ל (ילקוט פקודי) ויברך אותם משה אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. בכפל הדברים האלה העיר אותנו פב' ב' בחינות ועל ב' סוגי פעולות. א' כי מעשה ידינו כוננה עלינו כי אם לא נעשה לא יהיה עשוי. והשנית כי כל עיקר עסקינו במצות בנינה תכונן עלינו שנהיה ראויים להתדבק בו ית' וזהו ומעשה ידינו כוננהו, תאמר כוננהו מוסב על הנועם שהזכיר בתחלת הכתוב כאלו אמר אשר מעשה ידינו ועסקינו במצות העשיה הוא יכונן עלינו את נועם העליון ב"ה א). ובדבר זה בדמותו וצלמו היה עליית ישראל ברגל כ"א לא היו עולים לא היו מגיעים אל מה שהגיעו להתדבק בנועם הוד כבודו ית'. אבל בזכות ההילוך כמאמר (שיר ז') מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב ובמדרש (במקומו) בתו של אברהם ואברהם מצאנו בו שנתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה כן בשכר ההילוך וזכות העסק בתיקוני ההילוך וההשתוקקות לבוא אל ירושלים כמשפט הולך דרך למחוז חפצו אשר עיניו נשואות כלות וצופות להגיע אל המקום הנועד וזהו לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ואתה מוצא. והדמיון בזה לאחד עשה שידוך עם בתו למרחקים והבטיח להביא המוהר אל מקום החתן וכל בטחונו היה לקבלו בדרך ובאם יזדמן כי יקדימנו אבי החתן ויפגענו סמוך לביתו לא ימצא בידו כל מאומה. לכן מקונן ירמיה ע"ה (איכה א') דרכי ציון אבלות מבלי באי מועד כל שעריה שוממין כהניה נאנחים הוא קינה על הממוצעים הנכבדים שהיה בידינו להגיענו אל מטרת חפצנו. והאמנם אשר עיקר הדבר אפשר להמציא עי"ד מצות המדמים דבר לדבר כי יש דברים אשר תעשה אותם הוא כאלו בנה מזבח והקריב עליו קרבן ועכ"ז הממוצעים נעדרו. ז"ש ירמיה עליו השלום (שם ה') זכור ה' מה היה לנו כו' שבת משוש לבנו כו' אתה ה' לעולם תשב כו'. משל לסוחר נסע בדרך עם בעל עגלה ובא גנב וגנב העגלה עם כל הסחורות היקרות והבע"ג היה לו מעט חפצים ובגדים וגם הדברים המעטים האלה היו בכלל הגניבה והיה הבעל העגלה מרבה לבכות יותר מבכיית הסוחר ושאלו אותו על עילת בכייתו כ"כ ויענה ויאמר דעו אחי כי הסוחר העשיר מזל טוב מזלו יתמלא הפסדו באין ספק והשב ישיב לו הגנב שבעתים על מה שגנב אם לזמן קרוב ואם לזמן רחוק עכ"פ הוא לא יפסיד אבל הפסד שלי הוא דבר מועט לא יזכר ולא יפקד. זה שסדרו לנו בסדר ההגדה אשר גאלנו וגאל את אבותינו כו' כן יגיענו למועדים ולרגלים אחרים כו' שמחים בבנין עירך כו' ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים כו'. כי אין חסר כי אם שלנו כי גם אשר אמרינו לרצון כאלו הקרבנו אבל החלק שלנו נעדר ואיננו. והוא שהוא קובל ואומר זכור ה' מה היה לנו כו' כי אנחנו נשארנו ערומים מכל אבל אתה ה' לעולם תשב כו' ועוד חזון למועד תקח מן הגנב והשב ישיב את כל ההפסד וחיל בלע יקיאנו ולבעליו ישיבנו אבל אנחנו אשר ימינו כצל למה תעזבנו לאורך ימים. וזהו מאמר (תהלים קכ"ב) שמחתי באומרים לי בית ה' נלך עומדות היו רגלינו כו' ירושלים הבנויה כלומר הבנויה בפועל לא ע"י דמיונות כאלו בנה כו' כאלו הקריב כו'. ומבאר ואומר ששם עלו שבטים כו' כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד אשר כל זאת נחסר מאתנו מאז הוסר הצניף הטהור מעל ראשינו:

כלל הדברים כי כוונת החכמה העליונה במצות בנין המשכן והמקדש ולהקריב בו קרבנות לזכות את נפשותינו בעבודת מלכנו בקודש להתדבק עי"כ בכבוד עליון נורא ית' כמאמר (ויקרא ט') זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' ר"ל מידכם תהיה זאת לכם כי אתם בעבור תוספות עבודתכם תזכו להשיג דעת אלהים בלבבכם ונפקחו עיניכם לראות בכבוד ה' ב) וכמו שכתב הרב

המורה

א] הגהה ובמקום אחר מחבורנו המתקנו מאמר זה עם מה שידענו ההבדל בין האדם ובין בעלי החיים שאלמים. כי כל הנבראים דעתם ותשוקתם מכוונת אל קיומם ותאותם כי תאותם רק לדברים הראוים אליהם להשאיר קיומם ושונאים מה שמזיק להם ורוצים להרחיק עצמם ממנו, לא כן האדם כי תאותו ותשוקתו גדולה אל הדברים המזיקים אותו והמפסידים אותו, כמו הקנאה והתאוה והכבוד שמוציאים את האדם מן העולם. וכמו שזכרו רז"ל (אבות דר' נתן פ' ט"ז) אבל בא וראה כנגדי או בעלה כיון שהוא רואה את השאר הוא חוזר לאחוריו. והוא מאמר (תהלים קמ"ב) הבט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מנוס ממני ר"ל איך אוכל להמלט מעצמי שלא אזיק א"ע. כי כל הנבראים נאמנים על עצמן והאדם גם על עצמו אינו נאמן והנה כל מעשה המשכן ועבודתו וסגולתו להריק השפעה וטוב על כל הברואים ואם אנחנו לעצמנו אין אנו בטוחים שלא נעשה עמנו רע כש"כ לאחרים כי הקב"ה מסר אלינו קיום כל הנבראים כמאמר (תהלים ח') כל שתה תחת רגליו וכמבואר בדברי רז"ל בספר הזוהר (תקון קכ"ה ב') על מאמר גם את העולם נתן בלבם כל עלמא וכל עובדין דעלמא לאו איינון אלא בלבהון דבני אדם דמשיכו עובדין מבין כו'. ועל זאת התפלל משרע"ה ואמר ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ר"ל נועם ומתן טובות כל הנבראים יהיה מסור בידינו כי אנחנו המריקים שפע ונועם טובותיו ית' אל כל הברואים לכן התפללו תהלה ומעשה ידינו כוננה עלינו בלא גרם לעצמנו ואז ומעשה ידינו כוננהו אז הנועם הנזכר:

ב] והגהה והתבונן כי הכתוב רמז בלשונו בעבור וירא אליכם כו' אל מה שכתבו הראשונים ז"ל על מאמר הת"א וירא אליו ה' באלוני ממרא ואתגלי ליה יקריה דה' כי הוא ית' נבדל מאד מכל בנועם ואל שנוי מקום והעתקה אבל מקום

אשר

המורה ז"ל (במ"ז לשלישי) כוונת התורה בצוותה לבנות בית המקדש אך היתה למען יחדש תמיד כבוד הבית הזה לתת רוח דעת ויראת אלהים בקרב כל בואיו כמאמר (ויקרא י"ט) ומקדשי תיראו. ומעתה לא נפלאת היא ולא רחוקה היא מה שהיה דבר ה' ביד עבדיו הנביאים (ירמיה ז') כה אמר ה' כו' עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח (ישעיה א') למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' *) ובהשקפה הראשונה הוא מתנגד אל חלק אחד מספרי התורה כל ספר תורת כהנים ועבודת הקרבנות וכבר דברנו מזה במקום אחר (קול יעקב שה"ש על מאמר מה יפו פעמיך) ולפי הענין נאמר עתה כי הנה ידענו אשר יסוד ועיקר עבודתנו הוא אם העבודה תהיה לשמה כי אם היא שלא לשמה הוא נקרא עובד את עצמו ואין עבודתו עבודה וכענין שאמרו חכמינו ז"ל (פרה פרק ב') עשה לה סנדל בשביל שלא תחלוק פרס טליתו עליה מפני הזבובים כשרה זה הכלל כל שהוא לצרכה אינה עבודה. ומעתה קח לך משל ע"ז לאחד גמר אומר עם בע"מ שיבנה לו בית מחיה אשר בכללה יש בתים וחדרים חלוקים אם לצורך דירתו ואם לצורך כל כליו וחפציו שיהיה לכל סוג חדר מיוחד הראוי לו וקצב לו כך וכך בעד מלאכתו והגביל לו זמן להתחלת מלאכת הבנין וכעתה אחר אשר התפשר עמו וקצב לו שכרו רשם על נייר קטן ענין ההתקשרות אשר ביניהם בדרך כלל איך פ' הבע"מ מחוייב לעשות לפ' בית נחלה וכך וכך יהיה ארכו ורחבו ורומו וכך וכך יהיה שכרו ויהי כאשר קרבו הימים והגיע זמן התחלת המלאכה למלאכת הבנין עשה עמו כתב נכון ורחב ורשם בו מעשה הבנין וכל פרטיו כל הדברים למחלקותיהם וכך וכך דלתות וכך וכך חלונות ארכם ורחבם והבע"מ התחיל לעשות מעשה והיינו כל עץ ועץ תיקן אותו כראוי בגמר מלאכתו לכל מעשהו והניחו כך על הקרקע ועשה כן לכל העצים לכל חלקי הבנין כמעשה חרש עצים נטה קו יתארהו בשרד יעשה במקצעות ובמעגד ולא היו חסרים כ"א ההרכבה להעמיד הבנין על תלו והאויל הוה אמר בלבו כי כבר יצא י"ח גם בלא ההרכבה ובא ואמר אל הבעה"ב בוא וראה כי אני כבר עשיתי כל הרשום תוך כתב הגדול הנעשה בינינו הא לך הכותלים והדלתות והחלונות והקורות ואתה אם רצונך תוכל להעמידם ולהרכיבם כל אחד במקומו הראוי לו ויאמר לו הבעה"ב נבל מה תעשה עם הכתב קטן הנעשה בינינו ראשונה. הנמשל הקב"ה אמר אל משה בעודם במצרים בדרך כלל (שמות ג') בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ואח"כ כאשר עמדו במעמד הר סיני אז ביאר הקב"ה ע"ד פרט כל פרטי העבודה. ומעתה הנה העושה מעשה העבודה בשלימות אבל ברוחו רמיה כי כוונתו בה אל מה שמפיק טובתו. העובד הזה הוא מקיים את אשר נאמר בסיני אבל לא מה שנאמר למשה במצרים שנאמר שם תעבדון את האלהים כו'. וזהו כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי והייתי לכם לאלהים והלכתם בכל הדרך אשר אצוה אתכם ר"ל אשר אצוה אתכם בעתיד ע"ד פרט במעמד הר סיני **) והוא ג"כ מאמר למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' כו'. גם כי תרבו תפלה אינני שומע כו'

*) **ומה** נכבד בזה מאמר המשורר ע"ה בשם אלהיו (תהלים נ"ו) אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה ירצה בזה להסביר מה שאמר תחלה לא על זבחיך אוכיחך כו' לא אקח מביתך פר כ"א הייתי צריך לפר יש ויש לפני פרים בני בשן ובהמות בהררי אלף ולמה לי ליקח דוקא מביתך פר וממכלאותיך עתודים ומהגם אם הייתי באמת רעב ותאב לאכול והייתי צריך הפרים להרוחת שלחני האם לא הייתי מזהירך שלא ליגע בהם כי לי הם ובעבורי המה מוכנים. וזהו אם ארעב לא אומר לך כי לי תבל ומלואה פי' אם הייתי רעב האם לא הייתי מגלה אזנך שתשמור עצמך מנגוע בהם וכי לא הייתי אומר כי לי תבל ומלואה ולצרכי הכינותי כל אלה:

) **ובבר כתבנו בדברים האלה (בק"י שם) על מאמר הנביא בשם ה' (ישעיה נ"ח) הכזה יהיה צום אבחרהו, כי גם ענין הצום והתענית גם ענין הקרבנות לא בחר ה' בעבור עצמותם כי לא בחר ית' בענוי הגופות רק בעבור היותם סבה ומבוא אל ההכנעה והתשובה כאמרם ז"ל (ברכות ו') אגרא דתעניתא צדקתא. ובזה הרווחנו תשובה נכונה על קושיית רבינו המהרש"א ז"ל על מאמר (ברכות ל"ב ב') אמר ר' אלעזר גדול התענית יותר מן הצדקה וקשה כי בפרק קמא אמרו אגרא דתעניתא צדקתא עכ"ל, אבל הדבר מובן מאד ע"ד חייט בא אל עשיר ומבקש ממנו שיתן לו בגדים לתקנם ויפן וירא כי שלמים הם אינם צריכים תיקון מה עשה החייט המתין עד אשר יצאו כלם מן הבית ואז הלך ויפתח כל התפירות מן הבגדים וכאשר נודע

אשר אתה מוצא גילוי שכינה בשכרת תפרם כך כי זאת נמשך מפאת מי שהשכינה נתגלית אליו וזהו ואתגלי ליה יקריה דה'. אבל כבודו ית' במקומו כמאז כן עתה רק אל המקבל נתחדשה בו התפעלות עד כי נפקחו עיניו לראות מה שלא ראה תחלה. וזהו זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' היינו כי מאתכם ובכם תהיה תוס' השגה בעבור תוס' העבודה אבל הוא ית' נעלה ונשא מכל הנועה ורחוק וקרוב והעתקה ממקום למקום, וכן מוכרחים אנחנו לבאר המאמרים אשר נמצא כי נשבע הקב"ה להחזיר שכינתו אלינו כמו (ישעיה מ') ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כו' וכדומה מהמאמרים כלם הם על דרך מאמר (יחזקאל כ' ל"ג) חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם היינו כי יכריח אותנו להביאנו אל המדרגה הנפלאה לעבוד עבודה שלמה אשר בעבורה נזכה שיתבררו ויתלבשו כל מהותינו ויהיו עינינו רואות את מורנו:

כו'. דע כי זאת הבטיח אותנו ה' ית' לקבל מאתנו מנחה ונסך. אך אם הם באים מרצון אז המה אהובים ואם לא יקבלם בהכרח כביכול כמאמרם ז"ל במדרש (ריש ויקרא) אם תהיו מקריבים מרצון יהיה לריח ניחוח ואם לאו לאישי. והסימן ע"ז כי מהכרח אינו רוצה לקבל רק מה שכתב לנו בתורתו לא יותר מזה וכן התפלה שהיא במקום קרבן גם כי נאמר (איוב ל"ו) הן אל כביר ולא ימאס עכ"ז אמר גם כי תרבו תפלה אינני שומע משל לאחד עשה התקשרות עם רעהו שיביא לו סחורה בכך וכך וזה הביא לו הרבה יותר ממה שדבר עמו. ואם הסחורה אינה מן המובחר די לו שהוא מקבל מידו כפי המדובר ויותר ממה שהתחייב א"ע ודאי לא יקבל. אמנם כאשר הסחורה תשא חן בעיניו אז יקבל יותר ויותר וזהו למה לי רוב זבחיכם וכן גם כי תרבו תפלה אינני שומע וזהו אשר חלק המאמר לשתים ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם כמעשה מוכרח שהוא מקבל ובעיניו לא יביט בו אבל כי תרבו תפלה יותר מהחיוב אינני שומע כל מאומה:

אמנם עוד יותר נוכל להמתיק מליצת מאמר למה לי רוב זבחיכם כו' עם מ"ש בעל עקידה ז"ל (שער מ"ח) בענין הקרבנות כי באמת מרומם אלהינו ית' נעלה ונשא מלחשוב עליו שהוא מקבל קרבן עולה וזבח רק יען כי זה טבע בני אדם ישמחו כי ישתוקקו לבוא בצל אדוניהם ולהביא תשורה לפניהם ומאהבת ה' אותנו התיר לנו זאת ונתן לנו כמה חלוקי קרבנות כאלו המקריב מביא תשורה

נתודע הדבר לבעה"ב נתמלא עליו חמה ויאמר לאומו ולאבדו, ויען החייט ויאמר בי אדוני העון עתה תנה אותם ע"י ואתקן אשר שחתי ויקח הבגדים ויעש אותם בתיקונם הראשון אח"כ הלך הבע"ב וישלם לו בעד מלאכתו זאת הנה התשלומים האלה ודאי תאמר שאין לקרות אותו שכר מלאכה רק צדקה גמורה. הנמשל כל המצות אשר האדם עושה ואח"כ הוא מקבל שכר עליהם זה נקרא שכר מצוה לא כן התענית שאינו מצוה כלל רק כאשר קלקל נפשו בחטאותיו אז מתקן בתעניתו ומי בקש זאת מידו וא"כ אגרא דתעניתא אינו רק צדקתא והבן. ובמקהלות המלצנו מאמר זה ע"פ משל עני היה דופק על דלתי העשיר לאמר עלי לבי דוי לחם לא אכלתי כל היום גם מאשמורה בלילה עתה השב נא את נפשי הנכאה ויכעס עליו ויגו להכותו מכה רבה על שפקין אותו משנתו למחר היה י"ז בתמוז ויתענה גם העשיר ויהי לעת ערב קרא את העני לביתו לאכול עמו לחם כי ביום התענית הרגיש היטב צער העני. וזהו אגרא דתעניתא צדקתא הוא שאמרנו כי שכר התענית אינו בעבור התענית עצמו רק על מה שהוא מקבל עליו להצדיק מעשיו מעתה ולייטב דרכיו. וזהו הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו כו' הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע כו' והכנים בדבריו מאמר הן ביום צומכם תמצאו חפץ. משל לעני שקנה עז והביאו אותה לביתו ואשתו העניה נתמלאה שמחה וגיל כי יהיה לה חלב לפרנס בניה העוללים ותמהר ותקח כדה על ידה ותלך לחלוב העז ולא נתנה חלב כל מאומה ונהפכה שמחתה לאבל והתחילה מיללת עליו ויאמר לה בעלה הלא בהכרח להמתין מעט להכניסה לדיר לתת לה תבן ומספוא ולתת לה מנוח מעט אח"כ תוכל לחלוב בשמחה. הנמשל כי המה אומרים למה צמנו ולא ראית ענינו נפשנו ולא תדע ומה פעלנו עם הצום ע"ז הוא משיב הן ביום צומכם תבקשו תיכף למצוא חפצכם התעכבו נא מעט עד אשר אראה מה פעל התענית בכם וכי תשובון מאון. וזהו הן ביום צומכם (רצונכם כי) תמצאו חפץ וכל עצביכם הדברים אשר אתם מתעצבים ומבקשים ומתפללים עליהם תנגושו כמעשה הנוגש את רעהו שמכריחו לשלם לו ביום הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע כו' הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כו' ר"ל אראה תחלה מה פעל בכם התענית אם היה סבה אל תיקון המעשים ולישר המדות לפתח חרצבות רשע להשביע רעבים להלביש ערומים וכדומה מן המע"ט. (דע כי מאמר זה אמר מו"ר ז"ל אל רבינו הקדוש הגאון מווילנא נ"ע כאשר כתב אליו לדובנא יום ב' פ' וישב שנת תקנ"א שימהר לבוא אליו לווילנא ובבואו לפניו ונתן לו שלום בקש ממנו שיאמר לו מדברי חדושיו ומו"ר היה עיף ויגע כי לא נתן לעצמו מנוחה בכל הדרך הרבים בכדי למהר למלאות משאלות רבינו הגאון הקדוש ז"ל, ובבואו לווילנא עוד לא טעם מאומה רק כאשר ירד מן העגלה הלך תיכף לבית הגאון ז"ל והוא מבקש לשמוע מפיו מחידושיו הערבים מיד היתה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה ואמר לו בתור המאמר הן ביום צומכם תמצאו חפץ אשר מזה יסוד הענין על עצמו כי אין לחלוב אותו בעוד שלא טעם מאומה ולא לקח אל פיו דבר. ובתור מאמר וכל עצביכם תנגושו הוספתי אני כי גם מאמר זה נתבאר יפה עם דברי מורי ז"ל). ובדמיון הזה בן כפר בא לדור במלון אחד ויהי בלילה הלט בהמותיו על שדה תבואות וגזה השר לקחת אותם אל הדיר שלו וילך הכפרי וישאל מפי שכניו מה לעשות בזה לפייס את השר ויספרו לו לאמר כבר קרה כן לאיש פלוני ויקח בידו מתנה הוט עוקר ויביא אל בית השר ובזה הוציא את שלו מתחת ידו וילך גם הוא ויקח הוט נוקר ויביא אל בית השר והשר לא היה בביתו הניח המתנה על השלחן והלך אל הדיר ולקח בהמותיו אח"כ נתוודע הדבר אל השר והיה עליו קצף גדול כי האויל הזה לא ביקש מאומה מאת פני השר ולא התחנן לו גם פניו לא ראה והעיקר הוא הבקשה והתחנונים אשר ידבר לו. הנמשל עיקר הצום להכניע הלב כמאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהלים נ"א) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' (הושע י"ד) אשר הצום מועיל לזה והאויל חושב כי בצום לבד יספיק לו וכל היום הוא הולך בטל ידבר דברים המביאים חטא ובזה לגנות את הקב"ה שיענה לו בצום תעניתו. זה שהוכיח אותם ואמר להם הן ביום צומכם תמצאו חפץ אתם חושבים כי הוא חפץ יקר מצד עצמו וכל עצביכם תנגושו כנוגש את רעהו על המגיע לו ממנו וכנ"ל:

תשורה לפני אדוניו והוא מקבלו באהבה. וז"ל הקב"ה הכתיב על עצמו מעשה המשכן ועבודתו והקרבנות כאלו ישיג ויסובב לו מהם שום טובה כו' ע"ש כי האריך. ומעתה דע כי כבוד האורחים יהיה על ב' פנים מתחלפים אם ברבוי ואם בחשיבות וזה יהיה כפי התחלפות האורחים. כי אם יכנים אורח עני לביתו רעב ללחם וצמא למים אותו ראוי לכבד בריבוי אכילה להרבות לחם ולהביא לפניו קערה גדולה עם ירקות וחתיכת בשר גם אם תושיבהו בשפל המושבות לא יתן לבו לזה כל מאומה כי אין עינו ולבו רק אל הלחם להשביע רעבונו כמשפט לנפש דלה. ורעבה לא תהיה תאותו כי אם למלאות כרסו. לא כן אם תכנים לביתך איש אפרתי נכבד גדול ומפורסם שאינו צריך אל מה אשר תתן לפניו רק אתה תבקשהו ע"ז בכל אות נפשך אז יהיה הכבוד הראוי אליו בחשיבות לקבלהו בהוד והדר לא ברובי הכמות רק ברובי האיכות הקערה תהיה קטנה לא גדולה אבל תהיה של כסף או של זהב ובה יהיה מעט מרקחת מעט מגדנות ולהושיבו בראש וכדומה מעניני יקר וגדולה. זה שהתפלא הכתוב ואמר אמת כי נעניתי לך בזה לעשות אליך חסד עד כי לבבך ידמה כאלו אני מתארח אצלך ומקבל תשורה מידך אבל עכ"ז הלא עליך לדעת כי מלך גדול אני ואותי ראוי לכבד ברב האיכות לא ברב הכמות ביקר היראה ותפארת האהבה לא שיהיה הכבוד בקרבנות רבות וגדולות בכמותם כי אצל אורח נכבד יהיה רבוי הכמות לזרא באפו ואין אצלו רק רבוי האיכות אין מקבלים אותו בסבר פנים יפות באהבה וחן. והעד כי העני אינו מביא רק מנחה והכתוב מעלה עליו כאלו נפשו הקריב וזהו למה לי רוב זבחיכם יאמר ה':

והוא הענין בעצמו שהתרעם הנביא על הצום והתענית (ישעיה כ"ח) הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו כו' כי גם התענית אינו דבר הנדרש בעבור עצמותו כ"א בעבור פעולתו וסגולתו כי האדם כאשר יתענה יכניע חמרו אשר ממנו נמשכים כל התאוות וכאשר האדם ירגיל נפשו בתענית ישיג מן הצום נ"ר הרבה יותר מאשר ישיג מן האכילה בחשבו עם נפשו כמה טובה כפולה ומכופלת באה לנפשו ע"י התרחקו מתאוות העוה"ז. וא"כ אין לו לבקש שכר על מה שלא אכל ועל מה שאינו טובה רעה לנפשו. והדמיון בזה לתינוק רוכב על המקל ברחוב ואביו מבקש ממנו לאמר חדל בני ממעשים כאלה והא לך ג' גדולים ומה לך לשטות כזה וביום מחר בקחתו המקל לרכוב עליו נתן לו ג"כ ג' גדולים פעם נסע אביו למרחקים על משך זמן רב והנער היה עושה מעשהו באין מוחה ומעכב בידו ובכל יום אשר לא עשה סכלות זאת כתב לעצמו על פנקסו שמגיע לו מאביו ג' גדולים וירבו הימים ואביו בא לביתו בא לפניו עם פנקסו ותבע אותו בעד כל פעם ג' גדולים ויאמר לו אביו וכי אפשר בידי לתת לך בעד כל פעם ג' גדולים השיב הנער ואמר דע אבי הלא לאמונה כי אני מוזל המקח כנגדך כי רק בעבורך אעשה זאת ואני עוזב את מקלי בעבור ג' גדולים אבל אצל איש אחר הייתי דורש עשרים בעד כל פעם וכשמוע האב את דבריו חרה אפו ואמר לו סכל כאשר היית נער ורך הייתי מפיים אותך שלא תעשה שטות כזה והיום הזה אשר כבר נהיית לאיש גם אם יתנו לך כל כסף אשר בעולם אין לך לעשות זאת ואתה סכל תבקש עוד שכר על שלא עשית סכלותך וזה עצמו תשובת הכתוב על שאלתם למה צמנו ולא ראית כו' השיב ואמר הן ביום צומכם תמצאו חפץ אמר כמתפלא וכי דבר חפץ הוא בידכם לבקש שכר על העדר העסק בדברים הבהמיים הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו ר"ל גם בתענית מצד עצמו אינו תענית אם אינו פועל פעולתו וסגולתו וכמו שכתב הרב המורה ז"ל (בל"ב משלישי) כי ענינים כאלה (גם התענית גם הקרבנות) הם מעשים הבלתי מכוונים לעצמם והם אך תחבולה לבוא על ידם אל הכוונה הראשונה כו' וכמאמר (שמואל א' ט"ו) החפץ לה' בעולות כשמוע בקול ה' הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים. והאמנם עוד לי דברים בזה לא אתמהמה פה להאריך בהם אבל תמצאם כי תבקשם בפרשיות הבאות לפניט.

והאלהים אמת הוא יורע ובאמתו יגריכנו:

ויקרא אל משה. מדרש מה בין נביאי ישראל לנביאות בלעם וחבריו אמר ר"ח ב"ח אין הקב"ה נגלה להם אלא בחצי דבור. כמה דתימר ויקר אלהים אל בלעם אבל נביאי ישראל בדבור שלם שנאמר ויקרא אל משה. אליהם נגלה בלילה בשעה שדרך בני אדם פרושים זה מזה דכתיב (איוב ד) בשעפים מחזיונות לילה בנפול תרדמה על אנשים כו'. באור זה דע כי מציאות הדברים אשר בעולם ואשר במקרה כמו המים מציאותם בעולם וראשונה בימים ובנהרות ועצם מציאות האש הוא באבנים ובעצים ביערות שם מציאותם בעולם ואם תמצאם בזולת מהמקומות הם שמה אך דרך מקרה. כן התורה ונועם ההשגה באלהות אצל העם הנבחר הוא בעצם כמאמר (תהלים לג) אשרי הגוי אשר ה' אלהיו העם בחר לנחלה לו מורה כי עצם תולדותינו להיות משכן לאלהותו ותורתו ואם תמצא אצל הזולת הוא אך במקרה כמאמר (שם כ"ח) זורו רשעים מרחם כו'. לכן הזולת אם תראה בו דבר טוב לא תראנו בלתי ע"ד מקרה אחר אשר השביע נפשו מתאלותיו החמריים יזכור גם את הבורא כל טוב העולם. לכן נאמר ויקר אלהים אל בלעם לא כן העם הנבחר אשר הדבק בה' תהיה דבקותו עצמיית כאשר בלעם בעצמו הודה ואמר (במדבר כ"ג) ה' אלהיו עמו כו' כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו לכן היתה הקריאה קריאה שלמה וגם ביום משא"כ בלעם וחבריו נגלה אליהם רק בלילה בשעה שהם נוחים מתאותם:

במדרש ד"א אז דברת בחזון לחסידך מדבר במשה שנדבר עמו בחזון ובדבור שנאמר פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות כו' עד כל ישראל עומדים לפני הר סיני ואומרים אם יוספים אנחנו לשמוע כו' ומכולם לא קרא הדבור אלא למשה שנאמר ויקרא אל משה. הנראה בכוונת הדברים ע"ד מאמרו יתב' (שמות י"ט) הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם והוא ע"פ משל לשר גדול שהיה לו בעירו איש א' שהיה בעיניו חביב ונכבד עד מאד והיה יודע לדבר עם השר בכל הלשונות שהיה השר מדבר בהן פעם בא השר הזה אל העיר והלכו כל תושבי העיר לקראתו ובתוכם היה גם האיש הזה וישא השר את עיניו וירא את האיש הזה וידבר אתו אבל דבר אתו בלשון אנשי המדינה ויתפלא האיש עד מאד מדוע לא דבר עמו בשפה נכריה לועזית או ארמית צרפתית וכדומה הלא השר יודע כי שומע עבדו גם לשונות זרות ויאמר אליו השר הלא תדע כי בזה גליתי היום הפלגת אהבתי אותך כי אם בחרתי על דל שפתי שפת מצרי או ערבי לדבר עמך לא היה נודע אל ההמון רוב אהבתי אותך כי מה אשר אני מדבר עמך ולא עמהם כי ידעתי כי הם אינם מבינים שפת ערבי אמנם עתה אשר פתחתי פי בלשון המדינה ועכ"ז אין אני מדבר כ"א עמך ידעו כלם כי דברתי רק עמך מאשר יקרת בעיני ונכבדת יותר מכל ההמון. וזהו ממש מאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בהשתלשלות עד גדר אנושי בעבור ישמע גם העם בדברי עמך ואז גם בך יאמינו לעולם אחר כי יתברר להם דבקותך ונפלאתה לי אהבתך. וזהו אז דברת בחזון לחסידך זה משה שנדבר עמו בחזון ובדבור שנאמר פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות כלומר לא בגדולות ונפלאות מהשגת כח אנושי וכאמרם ז"ל (שמות רבה ה') קול ה' בכח מלמד שנגלה לכל אחד ואחד לפי כחו *) ועכ"ז מכולם לא קרא הדבור אלא למשה שנא' ויקרא אל משה:

מדרש ר' תנחומא פתח יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת הכל הביאו נדבתן למשכן זהב הה"ד וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב כו' ורב פנינים זו נדבתן של נשיאים דכתיב והנשיאים הביאו כו' וכלי יקר שפתי דעת לפי שהיתה נפשו של משה עגומה עליו ואמר הכל הביאו נדבתן למשכן ואני לא הבאתי אמר לו הקב"ה חייך שדבורך חביב עלי יותר מן הכל שמכולם לא קרא הדבור אלא למשה ויקרא אל משה. הדברים פשוטים כי באו רז"ל להבינכו מאין גדול חלקו של משה יותר משלהם כי יש מתנה שהוא דבר נחמד ועכ"ז יש באפשר להשיגו יהיה גם בקושי ובכבדות אבל המתיגע עליו ישיגהו כמו זהב וכסף. אמנם יש דבר רחוקה השגתו גם אחר היגיעה שאין לו מציאות בעולם כענין הנאמר (קהלת ד') יש אחד ואין שני זה שאמר הכתוב יש זהב ורב פנינים ר"ל האף אמנם כי דברים נחמדים הם עכ"ז יש ויש ממינם בעולם גם זהב גם פנינים אבל וכלי יקר שפתי דעת כי שפתי דעת חמודים ויקרים עד כי אין מציאות אל מי אשר יקבל וישמע דבר מהבורא יתב' כ"א משה לבדו הגיע אל מעלה זאת עד שתהיה התורה נקראת על שמו כמ"ש (מלאכי ג') זכרו תורת משה עבדי כו':

מדרש (פ' ב') אדם כי יקריב מכם כו' זה שאמר הכתוב הבן יקיר לי אפרים כו' עשרה נקראו יקרים התורה והנבואה כו' התורה מנין שנאמר יקרה היא מפנינים כו' הסכלות מנין שנא' יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט. ובהשקפה ראשונה הדבור כמו זר איך יתכן להחליט על הסכלות כי הוא מן הדברים היקרים שנבראו בעולם. אמנם דע כי כבר נתבאר אצלנו מאמר המלך החכם ע"ה (משלי א') עד מתי פתיים תאהבו פתי כו' לא אמר למה פתים תאהבו פתי או מדוע אבל אמר עד

מתי

*) **ודע** כי הדרש הזה מוכרח ממלת בכח שהיא נקודה פתח תחת הבי"ת מה שהיה צריך לנקוד שו"א אם לא להורות על כח הידוע לכל ולכן יפה אמרו שנגלה לכל אחד ואחד לפי כחו:

מתי אשר מכותלי שאלתו ניכר היותו מחליט על הפתיות כי ראוי לאהוב, רק שאל ואמר עד מתי פתיים תאהבו פתי כי ראוי עכ"פ להגביל זמן עד כמה והדבר פלאי כי באמת אין ראוי לאהוב פתיות מכל וכל. אמנם יפה בארנו זאת (קול יעקב ריש קהלת) כי הפתי אשר התמכר אל הדברים התמידים אללו גם הוא יש לו תקוה שתועיל לו התוכחה והמוסר באמור לו כי הוא תועה בדעתו והדבר אשר הוא אוהב וחומד הוא מאום ומתועב והסבה בזה יען כי החומד הזה כבר עבר בין בתרי החמדות כבר ראה כמה דברים אשר חמד אותם מאד והחליט היותם טוב ומועיל ואח"כ נגלה לו בעצמו טעותו וראה והבחין כי מאוסים ומתועבים הם באמת אז נקל בעיניו לשמוע לקול מוריו המשכילים עצתו בדבר מן הדברים אשר הוא חושק ומתאוה באמרם לו כמו שטעית בזה והיית חושב כי הוא טוב וישר והוא שקר כן תאמין כי גם החמודות אשר אתה מבקש עתה גם המה הבל יחד. כמו שאנחנו רואים האדם בהולדו אינו אוהב כ"א שדי אמו לינק מהם ואחר הגמלו מהיניקה וירגיל א"ע לאכול אז הוא מואס בשדי אמו ומרחיק אותם תכלית הרחק ואז הוא בוחר במשחקי ההבל אשר אין בהם ממש לרכוב על המקל ולומר עליו כמה נאה סוס זה וכדומה מהבלים כאלה ואחר אשר יתגדל ימאס באלה החמודות ותגעל נפשו בהם ויבחור בכלים נאים למראה יחמוד השחוק והטיול וכ"ד שאין בהם ממש ובהתגדלו עוד יותר ימאס גם באלה ויתאוה לכבוד ולתפארת מה שאין בהם תכלית בלתי כבוד מדומה וגאה וגאון יתנוססו בקרבו מרבים ההבל. ואם רצונך לחקור למה נתן ית"ב בלב הנער ובטבעו לאהוב את ההבלים אשר אין בהם ממש. אומר לך דע כי משכן האהבה והחמדה הוא בלב ותולדות החמדה השמחה והאבל השמחה בהשיגו חמדתו והאבל בהעדרה יאהב את מי אשר יתננה לו ישנא ויתעב את מי אשר יקחנה מידו וכמו כן הכעס והרצון הנצח והתענוג החמלה ואכזריות וכל המדות כלם יתעוררו באדם ויתהוו בלבו ע"י הבלים. ועילת הדבר כי כל פעל ה' למענהו למען יהיה מקום השראה ומציאות לכל המדות בלב האדם להתרגל בהם מעודו עד אשר בהגיעו אל ימי הבינה אז יהיה בו הרגל המדות להשתמש בהם בעבודת בוראו ית'. והדמיון בזה לאבנים יקרות אשר מציאותם מעבר לים והבא לקנותם מארץ מרחק והוא ירא ודואג עליהם פן יאבד מהם להיותם קטני הכמות ורבי האיכות והנזק בכל אחת מהן רב זאת העצה אשר יבחר לשבץ אותם שיהיה קבועים בעץ או בעופרת למען ישתמרו עד בואו לביתו ואח"כ יקחם משם ויעשה להם משבצות זהב וכסף לכל אבן משבצת הראויה לו. כן הדבר במדות כי הבורא ית"ב צייר אותם בכח נפש האדם בבטן אמו לא תהו בראם ח"ו כי אם לעבודתו ויראתו האהבה לאהוב את השם ותורתו השנאה לשנוא את הרע בעיניו ית' ותולדות האהבה והשנאה נגררים אחריהן וכלם לעבודת הקודש נתנו. אבל זמן שמושם באדם לעבודת הקודש כראוי להם איננו בימי עלומיו כי האדם נולד ובא לעולם לא בדעת ולא בתבונה כמשפט אפרוח. ומתי יעשה הקישוטין אשר הקב"ה דורש מאתו אשר למענם נטע בו הכחות והמדות האלה בנפשו אך כאשר יגדל וכאשר יהיה לאיש ואחר אשר ישלים עצמו בחכמה ודעת איך להשתמש בהמדות היקרות האלה. והנה אם לא היה האדם משתמש בהמדות האלה מיום הולדו עד יום עמדו על דעתו האמתית שיש ביניהם מרחק רב ושנים הרבה היו נאבדים ממנו מעט מעט ולא היה נשאר מהם בלב האדם מאומה ולכן שם הבי"ת בלב הנער רעיונות לאהוב את הבליו ולשנוא את קנאתם למען יתרגל בהן ובתולדותיהן בילדותו והיה בעת עמדו על דעתו יהיו המדות נכונים ומזומנים לו היינו כי הוא ית' עשה ויכונן המדות האלה תוך משבצות של בדיל ושל עופרת כי גם התינוק כאשר אביו יעקם פניו עליו הוא מתירא ופועלת בו מדת היראה ואח"כ כאשר יראה איזה הבל מן הכפתורים וחלקי נחל הוא מתאוה וחומד אותם משתמשת בו מדת האהבה והתשוקה וכאשר יוכל ללכת ברגליו יחמוד מקל לרכוב עליו ישמח במציאותו ויתאבל על העדרו. ואת כל אלה ידו ית' עשתה למצוא מקום אל הכחות ואל המדות אשר בנפש שיהיה להם על מה לחול וזה להם מקום תחנותם כל הדרך הארוך ההוא מלידה מבטן עד אשר יבוא לכלל שנים הראוים לעבודה ואז יסיר הפחות וישים סגנים תחתיהם ר"ל ילקט ויקבץ המדות האלה ויפרידם ויפשיטם מכתנות עור או שק שהיו מסובכים בהם ויעשה להם מעתה כתנות בד ומשבצות זהב טהור קודש לה' לקחת כל מדה ולהשתמש בה את הראוי אליה בעצם וראשונה. היראה ליראה את ה' אלהיו האהבה לאהוב אותו ולאהוב תורה ומצות ומע"ט. ושלמה המלך ע"ה אחרי ראותו בני אדם באים בשנים יזקינו ויזקינו וכשלג ילבינו ועוד הם רוכבים על המקל. התפלא עליהם ואמר עד מתי פתיים תאהבו פתי לאמר אמת כי מתחלה היה הכחות מסודרות כך למען תת מקום אל תחנותם ואל מושבם שיהיה להם על מה לחול אבל עתה כבר הגיע עת דודים לשמש עם המדות האלה את הראוי אליהם ובזה כבר אמרנו לפניך טעם נכון על מאמר חז"ל א)

במדרש

שפת היריעה

א) והתבונן עוד בדברי שחכם ע"ה כי פתח דבריו האירו במאמר חכמות בחוץ תרונה ברחובות תתן קולה כו' בפתחי שערים בעיר אמריה תאמר עד מתי פתיים תאהבו פתי ולצים לצון חמדו להם. אשר לדעתי כוון בדבריו אלה אל מה שאמר אביו החסיד ע"ה (תהלים כ"ז) ה' אורי וישעי ממי אירא ה' מעוז חיי ממי אפחד בקרוב עלי מרעים כו' אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש כו'. דע כי הבורא ית' ברא את האדם עולם הקטן ע"ד בריאת עולם הגדול אשר תחלת הויתו מארבע יסודות ובהרכיב מציאותו וברא בו מרה אדומה לעומת האש הדם לעומת הרוח הלחה הלבנה לעומת המים המרה השחורה לעומת העפר

וברא

(במדרש קהלת) אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מנה מבקש מאתים יש לו מאתים מבקש ארבע מאות (עי' אהל יעקב ח"ב סוף פ' בשלח) אשר מה אחד יתחמץ לבב איש על עיקר דבר זה מאין יתכונן בלב אנוש אשר עד עולם לא יוכל להשביע נפשו ולומר די על מה שבידו, הלא כבר החליט הכתוב ואמר (תהלים קי"ט) לכל תכלה ראיתי קץ היינו כי כל עצם מחפצי עוה"ז יש לו קץ וגבול תוך השלשה מרחקים וא"כ יחוייב מצד הטבע כמו אשר העצם ההוא יש לו גבול וסוף ותכלית כן היה מהראוי אשר החמדה והתשוקה אשר יהיה לאדם אל עצם זה יהיה ג"כ גבוליי ותכליתיי כאשר העיר החכם ע"ה ואמר (קהלת ז') גם את זה לעומת זה עשה האלהים היינו כי המדות נמדדות כפי ערך העצמיים לכל בהם חיי האדם וא"כ מדוע יגדל כח החמדה אשר אל העצם מערך העצם עצמו אלף פעמים ככה ואין אדם מת וחצי תאותו בידו. אמנם דע כי לא לתהו ברא יתב' כח זה בנפש בלתי לתכלית טוב להיות באדם תשוקה ותאוה בלי גבול אל התורה ואל התעודה ולהיושבים לפני ה' ראוי להיות התאוה גוברת בהם בלי גבול כי חכמת התורה היא ג"כ בלי גבול ותכלית רק האדם הוא בעל בחירה והוא מחליף וממיר את כבודו על תהו והבל היינו כי הוא רודף עם התשוקה הזאת הנכבדת אחר ההבלים ועכ"ז הכח המשתוקק לא ישנה את תפקידו וא"כ אם הוא אוהב כסף לא ישבע כסף. הוא אשר השלים ואמר (קהלת ה' י"ז) הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה לאכול ולשתות ולראות טובה בכל עמלו כו' כי הוא חלקו, והוראתו בזה להבינכו דעת כי הכוונה הראשונה בבריאת הכח הזה באדם היה רק בעבור חלקו המיוחד לנפשו למען יעסוק בתורה ומצות כל הימים אשר הוא חי על האדמה ויצעד מעלה מעלה אל שלמות הגדלה מאתו יתב' בלי הפסק לעולם ולכן גם בעלי התאוה המעתיקים כח זה אל הבלי העולם אין קץ אל תאותם כי הכח ההוא ישמור את חקו. וזהו הנה אשר ראיתי אני טוב אשר יפה כלומר ראיתי ענין טוב ויפה בבריאת הכח ההוא לדברי תורה להגות בהם בלי שביעה ובאין קץ ולעמוד בסוד ה' העמוק מני ים ולראות טוב בעמלו כי הוא חלקו. וזהו ג"כ מה שאמר הלאה (שם ו' ג') אם יוליד איש מאה ט' ונפשו לא תשבע מן הטובה כו' כל עמל האדם לפיהו וגם הנפש לא תמלא מאמר וגם הנפש כי הוא כמו ועוד ראיה כי גם הנפש לא תמלא כמאמר רבותינו ז"ל במדרש ע"פ זה משל לעירוני שנשא בת מלכים אם יביא לה כל התענוגים שבעולם אינם חשובים אצלה לכלום למה לפי שהיא בת מלכים כך הנפש אלו הבאת לה כמה מצות ומע"ט לא תמלא מהם לפי שהיא בת מלך ית"ש ואין קץ לתשוקתה הנפלאה והמדה הזאת היא גזולה ביד האדם מן הנפש כי לצורך הנפש נטע ית' כח זה בעבור התורה שהיא ג"כ עד אין קץ ולכן גם הנפש לא תמלא כמו הרעב ללחם ואוכל דברים שאינם משביעים אשר כרסו מלא ונפשו רעבה (והמשכיל יבין כי גם הגאוה אשר באדם הנה היא גם היא רק ע"ד החלוף והתמורה כי הוא ממיר הכח הנטוע בנפש בעבור קיומו והשארתו הנצחיית הוא מחליפהו על ענין אחר כי כבר אמרו חז"ל (סנהדרין ל"ח) לפיכך נברא אדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם. ועל ב' אלה על התאוה ועל הגאוה אמר החכם ע"ה (משלי כ"א) רום עינים ורחב לב נר רשעים חטאת כלומר כי המה בבחירתם הרעה

הטו

שפת היריעה

ונרא בו חמשה חושים ומהם נמשכים ומסתעפים כל התאוות והחמדות אשר באדם בעוה"ז והאלהים עשה את האדם שר בארץ שיתנהג עם החושים כמעשה הרופא החכם המרכיב סמים מחולפים בסגולותיהם וחלוקים במשקליהם משקל גרה מזה וכאיסר מזה כן הרכיב הבורא ית' את האדם בחושים שונים אשר בהם יתקן הנהגתו. וכמו אשר האברים החיצונים הנראים נבראו בו ע"ד כלל ר"ל העינים לראות בהם לא שהם מיוחדים לראות רק דבר זה כי ע"ז הוא בעל בחירה לראות כל מה אשר יזדמן לנגד עיניו לראות המראות לשמוע הקולות הערבות לטעום המטעמים וכן כל החושים. כן החושים הפנימים נבראו אך בדרך כלל כמו כח האהבה נטוע בלב אבל לא נרשם בו כמזג הרכבתו מה שיאהב ומה אשר ישנא כ"א שיבחור לו לעצמו הדברים הנכבדים לאהבה אותם וכן כח הרחמים והחמלה והאכזריות הענוה והגאוה הרצון והכעס וזולתם מן המדות כי אין דבר שאין לו מקום והאדם יש בלבו הבחירה עליהם להשתמש בהם כפי אשר יבחר. ודע כי כמו שאין כח בעינים לראות פנים ואחור ולאזנים לשמוע ב' קולות כן אין באפשר אל הלב לאהוב יותר מאחד כי האהבה האמתית שהיא מצד המעלה לא תקום ולא תהיה בשנים כמ"ש החכם במאמר הח' מספר המדות. ועתה הנה משפט האדם המשכיל כך הוא ע"ד עשיר עושה משתה ושמחה ובוא להזמין את הקרואים והבית קטן מהכיל המוני ב"א המתאספים ומתקבלים לשמוע קול שרים ושרות ובעל השמחה רואה אשר בטרם יתאספו ויבואו המנויים לסעודה יתמלא הבית מאנשים רקים הוללים כמשפטם במעט כלי זמר המה ינועון לאכול וימהרו הביתה להיות מן הראשונים ובע"כ מוכרח הבעה"ב לדחותם אחד אחד ולפנותם לתת מקום אל הקרואים אשר יבואו. כן הדבר בהאדם אשר נברא עם הרבה חושים וכחות הנצרכים אליו להשלמת עבודתו הנכבדת היראה ליראה את ה' אלהיו והאהבה לאהבה אותו ית' לאהוב חכמי התורה וכן כל שארי הכחות רק האדם כבר נאמר עליו (איוב י"א) ועיר פרא אדם יולד ולפתח חטאת רובץ כי האדם מנעוריו הוא ריק משכל לא דעת ולא תבונה בו והכלים רקים ומתמלאים מתאוותיו וכל כליו מחפצי עוה"ז כי הכלים מתמלאים מעצמם כמו היראה ליראה ולפחד משבט הרודה בו ליראה מגנב ורוצח והזולת מהמקרים השוטים בעולם. ודהע"ה בראותו כי עת דודים הגיע התור הנכבד להכנים בכליו הפנימים החכמה והאמונה היראה והאהבה ולא מצא מקום פנוי להם כי כלם מלאים מעסקי העוה"ז התחיל לדחות אותם בטענותיו ואמתלאותיו לאמר ה' אורי וישעי וא"כ ממי אירא הלא ה' מעוז חיי וא"כ ממי אפחד והאריך באמתלאותיו עד אשר פינה את לבבו מכל יראות חיצוניות אז הכנים בלבו את היראה הנכבדת האמתית ואמר אחת שאלתי מאת ה' כו' שבתי בבית ה' כל ימי חיי כו', זה שאמר בסע"ה על המתעלם מזה ואינו נותן דעתו לטהר את לבבו וכל כליו נפשו המלין עליו במליצתו הנפלאה חכמות בחוץ תרונה כי כחותיו מלאים מהבלי עוה"ז ואין מקום אל החכמה לשכון כבוד בקרב לבו תוך החדרים הפנימיים ולכן היא עומדת בחוץ ומקוננת ובעיר אמריה תאמר כ"א היתה החכמה בחדרי לב האדם פנימה כבר לא היה מן הצורך להעיר ולעורר את האהבה אבל כל עוד אשר האדם נאחז בסבך בקרני עוה"ז ובהבליו לא תמצא החכמה קן לה בלבו וחכמות בחוץ תרונה כו' תשובו לתוכחתי כו', והבן:

אמר

הטו הכחות האלה דרך עקלתון אל חטאת אשר בעלם ובאשוכה נטע בו ית' כחות כאלה להשתוקק לתורה ומצות ושיאמר בשבילי נברא העולם ע"ד הנאמר ביהושפט מלך יהודה (דברי הימים ב' י"ז) ויגבה לבו בדרכי ה' אבל המה בזדון לבם יחליפו וימירו פעולות הכחות האלה ודו"ק). כלל הדברים כי הנפש אין לה שביעה לעולם והוא גלגל החוזר בכל אדם גם בחכמים מחוכמים המלאים חכמה למדי. אמנם מהראוי לדעת ולחקור על איזה אופן יבוא שהנפש השלם בכל כמו שלמה ע"ה שגם הוא עיניו לא תשבענה. ויותר יפלא ע"פ הכלל אשר כלל דוד המלך ע"ה בדבורו על סוג האדם בכלל באמרו כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וגו' מה אנוש כי תזכרנו כו' ותחסרהו מעט מאלהים (תהלים ח') לומר כי יש דברים פרטיים שנעלמים מעיני כל חי שלא ישיגם שום אדם גם אחר היגיעה והעמל הרב כמו ידיעת עצמותו ית' עד כי גם מרע"ה לא השיגו כמאמר ופני לא יראו, והרמב"ן ז"ל כתב על מאמר (שמות ל"ו) כי לא יראני האדם וחי גם המלאך המתואר חי גם הוא לא יראני וכן כמה חקים כמו פרה אדומה ודומיה עד כי גם שהע"ה בחכמתו הנפלאה אמר (קהלת ז') אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. והשלשה שאמר עליהם (משלי ל"ד) שלשה המה נפלאו ממני כו' שאין המאמר יוצא מפשוטו שלא ידעם באמת ומי לא ישתוקק לדעת את אלה ושלמה העיד על עצמו כי עסק בחכמה להשיגם ולא עלתה בידו אף כי מטרם שם לבו לחקור עליהם ידע כי יד ה' עשתה זאת לסתום ולחתום חזון מדברים אלו שלא נדעם עכ"ז לא מנע ולא חדל מלחקור עליהם. כי גם זאת מאת ה' צבאות יצאה שתהיה התשוקה בנפש לחקור אחר הדברים הבלתי ידועים כהוראת מאמר כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני ר"ל גם כי מראשית כזאת ידעתי שהיא רחוקה ממני עכ"ז לא הדלתי מלעסוק באלו הענינים כי ה' פעל כל זה בטבע אנושי. וראוי א"כ לתת טעם על מה נתן ית' הכח הזה באדם השלם בכל שיעמול לרוץ לחקור על דבר שיודע שלא ישיגנו.

ומצאנו ראינו טעם הגון לזה ע"פ מאמר מפורש יוצא מפי הרמב"ן ז"ל בהקדמתו לפי' התורה. כי אמר כי יש בתורה מקום לעמוד על כל החכמות דהיינו איך ממתקין את החרדל ואיך כל בריה חיה ואיך היא מתעברת וזמן עבורה וקיומה והפסדה וכלם נרמזים אם באותיות התורה ואם בהנקודות וכבר מצאנו בר' יהושע שידע מן התורה כמה ימי עבורו של נחש (בכורות ח') וכן כל החכמות יש להם רמז בתורה וכבר ספרו ז"ל על ר"א ור"י שידעו כמה טיפים יש בים (הוריות י' א') והשגתם הדברים האלה הוא בכלל מאמר ר' מאיר ע"ה (אבות ו') כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה כי סוף הכבוד לבוא שמגלים לו רזי תורה וכל החכמות והידיעות. ומעתה נבין זה ע"פ משל לאחד שנפל לו בירושה גנת מקרובו שהיה עשיר מופלג אבל העלים מעיני כלם עשרו וסגולתו ולא רצה שידע הזולת שהוא עשיר מה עשה הטמין כל אוצרותיו בחורי הבית ובמחלות עפר ולסוף מת בלא מלין ולא היה יכול לצוות אל ביתו ולא ידע איש את קבורת עשרו וגם היורש ההוא לא ידע אתו מה בבית. לימים נאבד אל היורש חפץ ושם פניו לבקש החפץ בחורי עפר וכיפים ומדי חפש מצא מטמון יקר מכסף ומזהב ואת החפץ לא מצא וחפר במקום אחר ומצא עוד מטמון מאבנים יקרים וכן בכל פעם אשר חפר מצא מטמוני מסתרים עד כי טרם מצא החפץ הנאבד לו מצא כל המטמונים אשר הטמין בעה"ב ולבסוף מצא החפץ שלו והיה החפץ ההוא יקר בעיניו מאד באמרו כי אך על ידו עשה לו את כל הכבוד הזה. הנמשל הקב"ה נתן מעט שכלות לבני אדם ובעבור זה נפשו משתוקקת יומם ולילה לעמוד על אשר יחסר לו ועי"ז הוא חופש כל חדרי התורה אולי ימצא מה שלבו חפץ ומדי עיונו וחפישתו זוכה ומוצא דברים הרבה ומביט נפלאות מתורתו והם החכמות שזכרנו בשם הרמב"ן. וזהו יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט א) ר"ל הסכלות מעט יקר מכלם כי הוא המביא את האדם אל היגיעה והעמל ועי"ז הוא מוצא כל

שפת היריעה היקרים

א) אמר הכותב גם כי הדברים נכונים עכ"ז לא אחדל את מתקי מה שיש באמתחתי עוד ביאור נחמד על מאמר נפלא זה מפי אדמ"ו הרב מו"ה אליהו נ"י מו"ל דפה. ונציע לשון המדרש עשרה נקראים יקרות התורה והנבואה והסכלות כו' התורה מנין שנאמר יקרה היא מפנינים הסכלות מנין שנאמר יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט. דע כי דברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. לכן נקומה נא ונלך ונחפש במדרש קהלת על פסוק זה וגם לשון המדרש שם יקר מהחכמה מכבוד סכלות מעט זה משה שאמר אם בריאה יברא ה' דבר אחר יקר מהחכמה מכבוד סכלות מעט זה אליהו ששחט נביאי הבעל. ולכאורה גם הדברים האלו הם סתומים והתומים. אבל דע כי רבותינו באו לגלות לנו שלא נהרהר אחר משה רע"ה אשר כבר ידענוהו לאיש הסד ושיה תמיד ברחמים גדולים על ישראל וכמה פעמים מסר נפשו עליהם ואיך התאכזר עתה כ"כ עד שאמר אם בריאה יברא ה' ופצתה האדמה את פיה. על זאת באו חז"ל להבינינו כי זאת היתה ג"כ מרוב אהבתו וחמלתו על בית ישראל כמ"ש האלשיך ז"ל על מאמר אם בריאה יברא ה' כי מרע"ה עשה כמעשה רופא חכם שיגזור לפעמים להתוך אבר מן האדם יד או רגל אשר בו הנגע בטרם יתפשט יותר ולא לאכזר יחשב רק לרחמן כי עי"כ ימלט כל הגוף והיו יהיה לא ימות לשחת. כן בדבר הזה כי האדם אשר היו בקרח ועדתו היה מתחיל להתפשט כמ"ש ויקהל עליהם קרח את כל העדה ויהי"ם מסובב מזה חלילה כלייה בכולם ע"כ אמר משה אין עצה אחרת רק להכרית את האבר המעופש היינו להכרית את קרח ועדתו מתוך כעדה]מען הגל אותם מרדת שחת ח"ו. וזה שהשמיעו אותנו חז"ל יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט זה משה באמר אם בריאה יברא ה' אשר לעיני הבריות היה נראה הדבר כמו סכלות כמאמר החכם (משלי י"ז) גם ענוש לצדיק לא טוב כי איך יתכן אל הכם וכב צדיק ישר כמוהו להתאכזר כ"כ על אנשים מבני ישראל. אבל הקב"ה חשבה לטובה לענין יקר ונכבד עד מאוד יקר מתורס גבוהה כי זאת היתה סיבה להחיות עם רב מישראל שלא יתפשט החולי בכל הסמון וכן הדבר אחר שפירשו חז"ל בשמאמר ווסב על אליהו ז"ל הוא ג"כ על הכוונה הזאת כי גם מעשה אליהו ז"ל היה נראה בעיני הבריות לסכלות במה שקבץ אנשים מבני ישראל ושחטם אל הנחל ומצלו יתב' היה ענין יקר ונכבד, והבן:

שיקרים שבעולם (דבר זה כבר נדפס בספר קול יעקב קהלת. אכן הנפתי ידי עליו עוד הפעם בעבור דברים יקרים שנתחדשו ונתוספו עתה בע"ה):

מדרש עשרה נקראו יקרים כו' התורה והנבואה כו' וישראל ישראל מנין שנאמר (ירמיה ל"א) הבן יקיר לי אפרים כו' ביוקר ישראל עומדים לי בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסין למקרא יוצא מהן מאה מאה נכנסים למשנה יוצאים מהם עשרה עשרה לתלמוד יוצא מהם אחד הה"ד אדם אחד מאלף מצאתי אמר ר"י אמר הקב"ה ביוקר ישראל עומדים לי משפחות משפחות של כנים משפחות משפחות של ערוב הוי ביוקר ישראל עומדים לי הבן יקיר לי בכל מקום שנאמר לי אינו זז לעולם לא בעוה"ז ולא בעוה"ב בכהנים כתיב וכהנו לי בישראל כתיב כי לי בני ישראל כו'. וראוי להתעורר מה היתה כוונת ר' יצחק בבאור מאמר הבן יקיר לי אפרים כו' עד שהוסיף ואמר בכל מקום שנא' לי אינו זז לעולם לא בעוה"ז ולא בעוה"ב. והנראה בזה בהקדם מאמר המדרש (ב"ר מ"ג) אל תירא אברם אנכי מגן לך אמר אברהם רבש"ע כרת ברית עם נח שאינך מכלה את בניו עמדתי וסיגלתי מצות ומע"ט יותר ממנו ודחתה בריתי לבריתו תאמר שאחר עומד ומסגל מצות ומע"ט יותר ממני ותדחה בריתו לבריתי אמר הקב"ה מנח לא העמדתי מגנים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגנים של צדיקים ולא עוד אלא בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם ומכריעו עליהם שהוא יכול לומר למדת הדין די אני נוטלו ומכפר עליהם. ועם דרכנו נעמוד עוד לבאר מאמר הנביא ע"ה (ישעיה נ"ד) ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ, הנה הכפיל דבריו בדרך כלל לאבני חפץ אחר אשר כבר הזכיר הפרטים. ונקדים לזה עוד באור מאמר (שם מ"ג) מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך. דע כי חביבות וחשיבות דבר מן הדברים תהיה לאחד מב' פנים א' לסבה אמתית הב' לסבה מקרית כמו התאנה וכדומה מהפירות המתוקות והערבות בטעמן אשר חשיבותם מחמת עצמותם כי בעצמותם יש חשיבות בפנימות כי הם מתוקים יותר מכל הפירות ויש שיהיה בו חשיבות לא בעבור יקר עצמותו כ"א בעבור מעוט מציאותו. וכן יזדמן אב אוהב את בנו ומחבבו מאד בעבור סבה אמתית כי בנו מעולה ומעוטר במעלות יקרות ויש אשר יחבב את בנו והוא מחוסר שלימות בעבור כי מתו לו כמה בנים והוא לבדו נשאר לו לכן הוא יקר בעיניו. והבדל כי אם חביבותו וחשיבותו מסבת מעלותיו אז גם אחרים יחבבו אותו ומיקרים שמו והוא נחמד בעיני הבריות לא כן אם חשיבותו אצל אביו מסבת קשי מזלו א"כ אין חשיבות הנער בו בעצמו בלתי ע"י הסיבות אשר חוץ ממנו ע"י רוב בניו שמתו גם הם המיקרים אותו אצל אביו. הנה אבל כי אנחנו חשובים ויקרים אצל אבינו שבשמים ג"כ על שני פנים אם בהיותנו צדיקים ותמימים

בכל חלקי השלמות אז יהיה חשיבותנו בעשר המעלות טובות אשר אצלנו. ויש שיהיה החשיבות רק ע"ד הנזכר במאמר המדרש הנזכר יקרים אתם לי אלף בני אדם נכנסים למקרא ויוצאים מהם רק מאה מאה כו' עד אדם אחד מאלף מצאתי וע"ד שאומרים על תינוק שאביו אוהב אותו ומחבב אותו מאד לאמר כמה נתתי לרופאים בעבורו כמה פזרתי עליו במחלהו. אכן הסבה הזאת אין בכחה לסבב חשיבות רק אצל האב כי היה לו בנים ומתו לא אצל אחרים כי הם רואים אותו כמו שהוא בעצמותו ובעצמותו אין בו מאומה מן החשיבות. וזהו שהוכיחם ואמר מאשר יקרת בעיני נכבדת אז רק ואני אהבתיך לא כן אם זכית לחשיבות מצד מעלות טובות אז תהיה נחמד ונעים בעיני כל הבריות וכמאמר (משלי ט"ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו. והנה רבותינו ז"ל אמרו (בראשית רבה ס"ג) ורבקה אוהבת את יעקב כל שהיתה שומעת קולו היתה מוספת אהבה על אהבתו. באור זה כי רבקה ע"ה באהבתה את יעקב לא היתה הסבה כי בא לה בקושי ובכבדות ע"י עצר הריון ועי"כ אהבה אותו רק מצד כשרון מעלותיו ועי"כ כמו שנתוספו מעלות ושלמות ביעקב אבינו יום יום כן אמו הוסיפה עליו אהבה יום יום עד כי כל שהיתה שומעת קול יעקב מצפצף בתורה ושלמות היתה מוספת אהבה על אהבתו. וזהו מאמר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים כאומר תן דעתך וחקור נא באיזה בחינה הם אצלי באהבתי אותם אם מצד יוקר גדולן וקושי מציאותן כדברי המאמר המובא במדרש שלפנינו אדם אחד מאלף מצאתי או אם ילד שעשועים ר"ל בעבור היותם בעלי מעלות ומדות טובות כילד שעשועים. והוכיח במופת ואמר כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד ר"ל בכל עת אשר אני מדבר עמו אני מוסיף אהבה על אהבתו בע"כ הוא ילד שעשועים ולכן רחם ארחמנו נאום ה' אני בעצמי לא כמו שהיה במצרים שנאמר שם (שיר ב') קול דודי הנה זה בא ע"י שליח בא להם רק קולו של דודי. וכבר מבואר במדרש (במקומו) בשעה שאמר משה לישראל הקב"ה גואל אתכם אמרו לו היכן הוא ולמה שלח אלינו שליח והשיב משה מדלג על ההרים שאין אתם נגאלין רק בזכות אבותיכם לכן מוכרחת הגאולה להיות ע"י שליח (עי' כל הדברים האלה באורך בקול יעקב שה"ש על מאמר הביאני אל בית היין) אבל כאשר נזכה להשיג שלמות המעלות ומדות חמודות ויהיה חשיבותנו מסבת עצמנו כילד שעשועים אשר האהבה תתוסף יום אחר יום וזהו כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד ע"כ המו מעי לו רחם ארחמנו אני בעצמי וזהו נאום ה'. כלל הדברים כי הפלגת ענין יהיה אם מעצמו ואם מענין הפסד כי יש דבר שיהיה יקר מצד חשיבותו העצמיית ויש שיהיה יקר רק מסבת כי אין דוגמתו בזמנו ובמקומו א"כ כל שנמצא ממנו הוא חביב ויקר בעיני המשיגו. אמנם

שהבדל ביניהם כי הדבר אשר חביבותו מצד חשיבותו בעצמותו לא יאבד חשיבותו גם אם יביאוהו למקום אחר או בזמן אחר אשר יש ממין דבר זה הרבה. לא כן הדבר הב' כי רק הזמן או המקום גורם חשיבותו הוא שאמר הכתוב בשבח תורתנו הקדושה (תהלים י"ט) הנחמדים מזהב ומפז רב הוראתו במלת רב לאמר כי תוכל לבחון חמדת התורה לעומת הרבה זהב ופז אשר רבויים הוא סבה להמעיט חשיבותם כמאמר (מלכים א' יו"ד) אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה, לא כן התורה כי אפילו כל הארץ תתמלא דעה וכלם יהיו אנשים חכמים ומלומדים הנה עוד יוסיפו ביקר התורה וחביבותה. וכבר המשילו רבותינו ז"ל (ב"ר צ"ז) וידגו לרוב מה דגים הללו גדלין במים כיון שיורדת טיפה אחת מלמעלה מקבלין אותה בצמאון כך ישראל גדלין בתורה וכיון שהם שומעים דבר חדש מן התורה מקבלים אותו בצמאון (עיין אה"י פ' שמות על מאמר לך ואספת את זקני ישראל). ומעתה יפה הפליג הכתוב בהבטחתו ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וגם שיהיה ממין הזה הרבה מאד עכ"ז לא יאבדו חשיבותם אבל בהיפך שיהיה חביבותם רבה מאד וזהו וכל גבולך לאבני חפץ שיתענגו בם רואיהם בכל חפץ לבם. והוא ג"כ ההבדל בין צדיק גמור לצדיק שאינו גמור כי הצדיק שאינו גמור מוכרח לחפש ולבקש לו מקום מיוחד שיוכל להיות רשום ומצויין שמה לאיש צדיק כאמרם ז"ל על מאמר נח איש צדיק תמים היה בדורותיו (ב"ר ל"ד) בדורותיו היה צדיק ואלו היה בדורו של משה לא היה צדיק כי בין אנשים פחותים גם במעט צדקות יתחשב ביניהם ויהיה רשום לאיש צדיק לא כן הצדיק האמתי עליו נאמר (במדבר כ"ג) הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב כי גם בפני עצמו בהיותו לבדד יש לו חשיבות מפאת יוקר עצמותו. וההבדל ביניהם כי גם כאשר הוא ית' נוטל הצדיק האמתי מן הדור יעמוד חי לפני ה' באותו חשיבות אשר היה לו בהיותו בעוה"ז לא כן הצדיק הב' בהיותו נפרד ממקום הרשע יאבד חשיבותו. וכמה הורה על זה החכם מכל אדם במאמרו הנכבד (קהלת ב') כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם כו' ואיך ימות החכם עם הכסיל אשר לדעתי מקרא זה מחובר אל מה שאמר תחלה וראיתי אני שיש יתרון לחכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך ר"ל אמת כי תוכל לשפוט על יוקר החכמה וכשרון מעשים מפאת הערכתם והבחנתם נגד רשע כסל אשר אצל הכסילים והרשעים כאשר יבחן מעלת האור ויתרונו נגד פחיתות החושך. אבל אמר וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם כלומר אין

יריעות האהל

בזה אושר והצלחה לבקש ולחפש יתרון לעצמו ע"י פחיתות זולתו כי זאת לא יוכל להשיג בלתי כל עוד היותו פה בעוה"ז ויושב בין הכסילים והרשעים ומה יעשה אח"כ כאשר יהיה נפרד מהם. וזהו כי אין זכרון לחכם עם הכסיל לעולם וכי לעולם יהיה זכרונו עם הכסיל גם יחד הלא בעוה"ב אין שם בהתנהלטרפות ולא יצריכו עוד את זה המעולה נגד זה הפחות. וזהו בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ר"ל כי כבר מוחלט על הימים הבאים לעתיד כאשר ה' ית' יחדש עולמו שיהיה נשכח כל סדרי המקרים וההערכות של עתה כמאמר (ישעיה ס"ה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו כו' אשר המתברך בארץ יתברך באלהי אמן כו' כי נשכחו הצרות הראשונות וכי נסתרו מעיני כו' ולא תזכרנה הראשונות ולא תעלינה על לב. וגם בטרם יגיע אל התור הנכבד הזה אחר התחיה בקום ישני עפר ויחיו התפלא ג"כ ואמר ואיך ימות החכם עם הכסיל כלומר הכי יכול להביא עמו את הכסיל לעמוד עמו בפני המשפט אשר בגלל הרשע הזה יתחשב הוא *). וההבדל הב' כי הצדיק האמתי אשר חשיבותו מעצמותו הנה גם אחרים ישתתפו בצל זכותו כל ימי היותו בחיים כמאמר רבותינו ז"ל (ב"ר ע') חונה מלאך ה' סביב ליראיו לסובבים ליראיו אבל הצדיק אשר צדקתו נראית רק נגד זדון רשעי דורו ולא יזכר זכותו בלתי בהקדם זכרון פשעם וחטאתם כי הם המחשבים אותו א"כ איככה יגן עליהם. זה אשר הבטיח ית' לא"א ע"ה אל תירא אברם אנכי מגן לך אמר אברהם רבש"ע כרת ברית עם נח כו' ודחתה בריתי לבריתו כו' אמר הקב"ה כו' אבל ממך אני מעמיד מגנים של צדיקים שיהיו צדיקים ויהיה יכולת בידם להגן על אחרים ג"כ וכח נפלא זה לא היה ביד נח כי היה צדיק רק בדורותיו ואיך היה יכול להגן עליהם. וזהו מנח לא העמדתי מגנים של צדיקים אבל ממך אני מעמיד מגנים של צדיקים ולא עוד אלא אפילו בשעה שיהיו בניך באים לידי עבירות ומעשים רעים אני רואה צדיק אחד שבהם שהוא יכול לומר למדת הדין די אני נוטלו ומכפר עליהם. כלומר גם בעלותו בסערה השמימה ויהיה נפרד מן חברת אנשים חטאים יעמוד ג"כ באותו חשיבות אשר היה חשוב בהיותו פה בארצות החיים וכמו אשר הגין עליהם בזכותו בהיותו בחיים כן גם אח"כ כאשר אני נוטלו לשמים הוא מכפר עליהם. וכל זה כללו ז"ל במאמרו ית' אנכי מגן לך כלומר גם בעת תתקרב אלי להתלונן בצל ידי עכ"ז יהיה שכרך הרבה מאד:

ומעתה המשך המאמר כך הוא הבן יקיר לי

אפרים

*) **ובמאמר** וידעתי גם אני שמקרה אחד יקרה את כלם ואמרתי אני בלבי כו' ולמה חכמתי אני כו' סוף מאמר המוסגר ויש מזה רבים במקרא עי' בספר לשון למודים להרב רמ"ח לוצאטו ז"ל למוד וא"ו שער י"ח ח"ל נקראהו הפסקה גדרו אשר נפסק מאמרנו בדבור אשר יתכן המאמר בלעדו ע"ש, ועי' נפיצים שלם בבאורו על הל"ב מל"ב מדות דריה"ג :

אפריס ביוקר ישראל עומדים לי בנוהג שבעולם אלף בני אדם נכנסים למקרא יוצא מהן מאה מאה נכנסים למשנה יוצאים מהם עשרה נכנסים לתלמוד יוצא מהן אחד הוי אדם אחד מאלף מצאתי. היא הבחינה האחת מן החשיבות בעבור קושי המציאות ומעוטו וכמאמר מאשר יקרת בעיני נכבדת כי כביכול הוא ית' אומר עלינו כאשר יאמר האב על בנו כמה פזרתי עליו כמה נתתי לרופאים בשבילו. ובא ר' יצחק ע"ה ואמר אמר הקב"ה ביוקר ישראל עומדים לי כו' כי נקבצו ובאו בישראל ב' סוגי החשיבות גם יחד א' כי פזר נתן בעבורנו וכמה הרבה עלילותיו ונפלאותיו בכח גדול וביד חזקה משפחות משפחות של כנים משפחות משפחות של ערוב. אמנם החשיבות הזה אינו רק בעוה"ז *) וכל חשיבותם הוא רק מסבת המקום והזמן אבל לעתיד כבר נאמר בשכבר הימים הבאים הכל נשכח ונאמר כי נשכחו הצרות הראשונות כו' לזה הוסיף ואמר בכל מקום שנאמר לי אינו זז לעולם לא בעוה"ז ולא בעוה"ב כי חשיבות ישראל גם בעצמותם וזה יועיל גם בזמן העתיד והדברים נכונים למבין:

מדרש (פרשה ב') אמר ר' יהודה בר"ס משל לאחד שהיה יושב ועושה עטרה למלך עבר אחד עליו אמר לו מה אתה עושה אמר לו אני עושה עטרה למלך אמר לו כל מה שאתה יכול לקבוע בה אבנים טובות ומרגליות קבע זמרגדין קבע למה שעתיד לינתן בראשו של מלך כך אמר לו הקב"ה למשה כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל שבח לגדלן ולפארן פאר. למה שאני עתיד להתפאר בהם שנאמר (ישעיה מ"ט) ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ולבוא אל באור המאמר נזכיר תחלה את אשר כתבנו למעלה (פ' בשלח על מאמר אז ישיר משה) בבאור מאמר (תהלים ק"ד) אשירה לה' בחיי כו' יערב עליו שיחי כו' גם מאמר הפייטן נאה לקדוש פאר מקדושים.

והכוונה בזה לתת טעם על מה אשר יחד ית' את ישראל וחייב אותם להתפלל על הטובות וההשפעות וגם להודות ולברך על כל דבר ודבר כמאמר רז"ל (ברכות מ') בכל יום ויום תן לו מעין ברכותיו מה שלא חייב כן אל הזולת המתענגים כפלי כפלים. אבל הנה ידענו כי החכמה תחייב את האדם להבדיל בין הטוב האמתי ובין הטוב המדומה כמשפט הסוחר המשכיל לא יתן עיניו על סחורות יפות הצבע נאות למראה אבל יבדקם בטוב עצמותם אם טוב יקבל. כמ"ש דהע"ה (תהלים כ"ז) אחת שאלתי כו' שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו א) ואם יתמלאו משאלותיו וישיג הטוב מאתו ית' יטיב מטובו גם לאחרים כמאמר (שם ל"ד) גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו כו' ואז יערב השבח והפאר לחי עולמים אשר מפארים אותו על טובותיו. לא כן הרשעים אשר כל שעשועם בעניני הבל אין בם מועיל והבא לטמא פותחים לו כמ"ש אם ללצים הוא יליץ (יומא ל"ח) כי טובתם קללה באמת להאביד כל זכר למו כמאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וכבר המליצו ז"ל (ברכות מ') כל שהוא מין קללה אין מברכין עליו. וכאשר הרשעים ישיגו טובה אשר באמת היא להם רעה גדולה והם ישבחו ויודו עליה היא סכלות ואולת גדולה ואיך יערב לו ית' הברכה על הקללה כאמרם ז"ל (מגילה ל"א ב') אינו בדין שיהיו בני מתקללין ואני מתברך וזהו נאה לקדוש רק פאר מקדושים. וזהו מאמר (תהלים כ"ח) ה' עזי ומגיני כו' ויעלוז לבי ומשירי אהודנו לא אמר ובשיר אהודנו להורות כי מהטוב שהשגתי עד כי אשירה על הצלחת עצמי מזה אהודנו ואשבחנו גם אותו יתב'. והיפך נאמר ברשעים (שם פ"ד) עוברי בעמק הבכא מעין ישיתוהו כלו' אשר ראוי אליהם לבכות על טובתם וע"ז גם ברכות יעטה מורה ב). ולעניננו נאמר עוד בבאור מאמר נאה לקדוש פאר מקדושים על מאמר א' ממסדרי
התפלה

יריעות האהל

*) **כי** כל עוד אשר השושנה בין החוחים כל חשיבותה מסבת המקום כמאמר (הושע ט') כענבים במדבר מצאתי ישראל כמוצא ענבים בארץ ציה וערבה אז הענבים חשובים גם אם אינם טובים כ"כ. אמנם לעתיד כאשר יהפוך ית' אל העמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה' ויתקיים מאמר (ישעיה י"א) כי מלאה הארץ דעה את ה' כו' מה יועיל עוד חשיבות מסבת המקום או הזמן אם לא חשיבות מצד עצמותם כמאמר (זכריה ב') ונלוו רבים אל ה' ועכ"ז ושכנתי רק בתוכך:

ומה

שפת היריעה

א) דע כי הבדל בין משאלות צרכי הגוף ובין משאלות צרכי הנפש כי במשאלות חמריות בהכרח יוקדם בלב השואל החפץ והתשוקה אל הדבר שהוא שואל כמו אם ישאל עני פרוטה ודאי הוא רעב ללחם ויחפוץ להחיות נפשו ואם לא יחפוץ מי יביאנו לשאול אותו. לא כן משאלות הנפש כאשר ירגיש שאינו חפץ בתורה אכן האמת יורה דרכו כי ראוי ומחויב לחפוץ בתורה רק לבבו ריק מזה מצד עכירת נפשו האומרת לרע טוב ולטוב רע אליו ראוי לבקש ולחנן פני ה' ית' שיתן לו לב טהור ורוח נדיבה שיהיה לו חשק שיחפוץ ויחמוד לתורה ומצות ושאלה כזאת אין לה דמיון. וזהו אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש ר"ל יהי רצון שאבקש ואחפוץ בזה שיהיה שבתי בבית ה' כל ימי חיי כו':

ב) ויתכן להמליץ עוד במאמר נאה לקדוש פאר מקדושים ע"ד שכתבנו במ"א (ק"י קהלת על מאמר דור הולך ודור בא) בבאור מאמר אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש כי כל עסקי העוה"ז ערבים בתחלתן מחמת ריקות נפשו מהם ואחר אשר ימלא מהם בטנו הלא כבר מואס מאמר (משלי כ"ז) נפש שבעה תבוס נופת וזה יכלול המשתוקק אל כל מאכל ומשקה ומלבוש או אשה אחר אשר ישביע נפשו וימלא תאותו לא יערב לו אחד מני אלף מאשר היה בתחלה ואם בתחלת השגתו הדבר יודה לה' מאוד כפי ערבות הדבר לנפשו ה' ישחק לו כי יודע שאח"כ ימאסנו ואולי יבקש מאת ה' שיסלק ממנו הדבר כי לקללה היה לו כמו הנושא אשה ולימים אחדים נגלו לפניו כל תעלומותיה אם כן איך יערב לו ית' ההודאה (וכן ענין כל טובות עוה"ז שבהתהפכות הזמן ישאל ויבקש ההיפך כי כן משפט סיבות עוה"ז להיות טובים לזה ורעים לזה כמו הגשמים לעוברי דרכים ואל מוכרי תבואה קללה תחשב להם וכמו רוב האכילה לחולה אשר ע"כ כל ברכותינו רק ע"ד כלל בורא פרי העץ או פרי האדמה
המוציא

התפלה (תהלים פ"ד) אשרי יושבי ביתך עוד יהללוך סלה (שם קמד) אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו. כי הנה בהתבונן במנהג בני אדם כאשר יספר אחד בשבח של פלוני העשיר אשר במדינה רחוקה אין דבריו מקובלים אצל השומע בלתי בהקדים לו ב' הקדמות א' שהיתה דירתו שמה עם העשיר יחדיו או שהיה יוצא ונכנס אצלו ימים כבירים ונתברר לו עסקיו אז ראוי הוא שיאמינו לו כי הוא מיודעיו ומכיריו לא כן אם מעולם לא היה לו עסקעם פלוני אלמוני א"כ איה איפוא ידעהו לספר בשבחו ועוד שנית שיהיה המספר והמהלל דומה קצת אל המהולל כמו אם ישבחנו בכלי כסף וכלי זהב וגם אתו נמצא כלים נחמדים ראוי להאמין על הבנתו והערכתו יקר תפארת גדולת עשרו של פלוני לא כן אם הוא עני והוא משתמש רק בכלי חרס פחותים מאד אז אם יראה אצל בעה"ב פחות שבכלים יפליג בשבחו עד מאד. כן התהלה והשבח לחי עולמים נאה מאד מאת אותו אשר הוא נושא ונותן בתורתו של הקב"ה והוא יוצא ונכנס אל בהמ"ד תמיד והוא מבקר בהיכל החכמה והתושיה ראוי לו להאמין כי הוא מכיר בכבודו ותפארתו וראוי לו לספר בשבחו כי הוא מיודעיו לא כן אותו אשר כל עסקיו בהבלים מאין יכיר גדולת בוראו ומה הוא השבח אשר ישבחהו. ועוד שנית אם הוא משתוה אליו במקצת כמאמר (שבת קל"ג ב') מה הוא רחום אף אתה רחום מה הוא חנון כו' ובמדרש (ב"ר ע"ז) אין כאל ומי כאל ישורון הנאים והמשובחים הדבקים במדותיו והולכים בדרכיו ואז נוכל לשפוט עליו שהוא מבין להבדיל בין הקודש ובין החול. זה אשר סדרו לנו חז"ל ב' פסוקים אלו קודם השבח היקר הזה תהלה לדוד אשרי יושבי היינו היוצא והנכנס אצלך הוא הוא אשר עוד יהללוך סלה כו' יש בידו לשער ערכי תהלתך ב' אשרי העם שככה לו ר"ל אשר גם להם דמיון המדות העליונות אז הם כחלק הנמשך אחר הכל. וזהו נאה לקדוש פאר מקדושים כי הפאר הבא לקדוש ה' מקדושים שיש להם דמיון אליו ית' אותו הפאר והתהלה נאה ויאה. ומעתה נמתיק מאמר (תהלים ק"ו) הושיענו ד' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך דע כי יש להקב"ה ב' סוגי תהלות מה שהוא מתהלל בהם על ידינו א' מה שנא' (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר כי הרואה המעלות טובות ומדות החמודות אשר בישראל הנאמר עליהם כי חלק ה' עמו כי הם רק אפס קצהו מן החלק אשר חלק ה' עמו כש"כ איך יערוך גדולתו ית' ומדותיו לאין סוף ותכלית אשר ממנו נאצלו המדות האלה. כמו שספרו ז"ל באלכסנדר מוקדון (ויקרא רב' י"ג) כד הוה חמי לר"ש הצדיק אמר ברוך אלהי שמעון הצדיק עוד ספרו ז"ל (דברים רבה ג') מעשה בר' שמעון בן שטח שלקח חמור אחד מישמעאל אחד הלכו תלמידיו ומצאו בו אבן טובה אחת הלך והחזירה לו וקרא עליו אותו הישמעאלי ברוך אלהי שמעון בן שטח הוי מאמונתו של בו"ד אתה יודע אמונתו של הקב"ה. יען מציאות המדה הזאת ברשב"ש. בעבור היותו חלק ונחל נחלת ה' א"כ יפה נאמר עלינו ישראל אשר בך אתפאר כי על ידי שלמות מדותינו ופאר מעשינו יתעלה ויתהלל שם הבורא ית' אשר ממנו נאצלו הכחות והמדות האלה *). הסוג הב' מן התהלה אשר יתהלל ית' על ידינו כאשר נספר ח"ו מדרכיו הטובים וגודל חסדו הוא נושא עון וסובל עלבונו ומאריך אפו (עין בדברי הגאון ר' משה קורדווארו ז"ל בבאורו על מאמר נושא עון בס' ת"ד) כמאמר (נחמיה ט') אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלהיך אשר העלך ממצרים ויעשו נאצות גדולות כו' ומנך לא מנעת מפיהם כו' ומבואר במדרש (שמות רבה מ"א) שהיו מקריבין המן לפני העגל ועכ"ז לא מנע ית' מפיהם את המן. אמנם ההבדל בין ב' סוגי התהלות האלה וחלופי זמניהם כי בזמן שישראל הולכי בשרירות

לבם

יריעות האהל

*) ומה נעמו בזה דברי מאמר (אבות א') ויהי מורא שמים עליכם ע"ד שאמר הכתוב (תהלים מ"ה) שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך. דע כי מה שתמצא לצדיקים גמורים וטוב להם המה הוא ביושר לבבו ובתום רומו אינו חפץ בעושר וכבוד לכבוד עצמו בלתי להדר שם שמים בעולם כענין מאמר (דברים כ"ח) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. וזהו מאמר מרע"ה כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם כלומר כאשר יביט איש בפניכם יגיע עי"כ ליראה אותו ית' וזהו ובעבור תהיה יראתו על פניכם כלומר יגיעו ליראתו ע"י הבטתם על פניכם בראותם אתכם וזה יתאמת להם רק אחר נסיתו אתכם וזהו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים אם אתם נאמנים בעבודתו. ומשל אל שר גדול אשר לו כמה עיירות וכפרים. והוא מפקיד פקידים בכל עיר והם מלובשים בגדי כסף וזהב להיות לו ליקר ותפארת ולא יתן התמנות זאת בלתי אל מי שהוא גר בעולם ואין לו קרוב וגואל שתהיה נפשו קשורה בנפשו כי אז הוא בטוח שלא יבריח מנכסיו כל מאומה. זהו ממש מאמר שמעי בת כו' ושכחי עמך ובית אביך שלא תאהוב כ"א אותו ית' אז ויתאו המלך יפיך ובדז"ל (ב"ר ל"ט) לייפותך בעולם להרבות כבודו על ידך בהצלחת הצדיקים הגמורים אשר כל רואיהם יכירום כי זרע ברוכי ה' המה. וזהו ויהי מורא שמים עליכם כלומר על ידיכם יסובב מורא שמים אל הרואה אתכם :

וזהו

שפת היריעה

שמוציא לחם ולא שיברך שנתת לי לחם כי אולי יסובב לו רעה מאכילתו וכמ"ש בשיורי המדות לב' המדות בראשון לשער הבטחון בבאור מאמר הודו לה' כי טוב כי לעולם (לכלל העולם ודאי) הוא חסדו) אבל המבקש צדקה ומפגע ומפגיס הוא לא יתחרט. לעולם וזהו אחת שאלתי מאת ה' אשר אותה אבקש גם לעולם לא תשתנה הודאתי עליה וזה נאה לקדוש פאר מקדושים :

כנס הרע ח"ו ומחללים את שמו ית' ועכ"ז לא יעזוב את חסדיו מעלינו ושוכן אתנו בתוך טומאתנו אז יתהלל ויתרומם שבחו וחסדו אבל השבח הזה משפיל אותנו כי כל עוד שמפליגים לספר בפלגות גנותנו עוד יותר יתגדל ויתהלל חסד ד' וטובו. אמנם כאשר ישלח ית' עזרנו מקודש ומציון יסעדנו וישיב את שבותנו ויקבצנו ונהיה מן היושבים לפני ה' ונהיה נושא ונותנים במדותיו החמודות מה הוא רחום כו' וכבודו ית' יהיה מהולל ע"י פאר מדותינו אז גם אנחנו נהיה מפוארים ומהוללים ע"י תהלותיו ית' כי כל אשר יפליג המהלל לספר בשבח ישראל ופאר מעלותיהם אשר הם רק חלק מן הכל יותר ויותר יתגדל ויתהלל בעל הכחות כלם לאין קץ ותכלית. וזהו הושיענו ה' אלהינו וקבצנו כו' להודות לשם קדשך וגם להשתבח בתהלתך כי אז נהיה גם אנחנו משובחים כלולים בהתהלות אשר יתהלל בהם גבורת ית'. וזהו מאמר המדרש אמר לו הקב"ה למשה כל מה שאתה יכול לשבח את ישראל שבח לגדלן ולפארן פאר למה שאני עתיד להתפאר בהם שנאמר ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך אתפאר. ועם הדברים והאמת האלה נראית כאור נחמד על מאמר המהולל ברוב התשבחות כי לפי דברינו הנה כל המעשים טובים וכל המדות הישרות אשר בבני אדם של הקב"ה הם שנאצלו ממנו ואין לאדם רק הבחירה לבדה ואחר בחירתו בטובה כבר הוא מובטח מפי רז"ל הבא לטהר כו'. וגם המדות אשר בשאר הנבראים המה מוטבעים מיוצר הכל ב"ה אשר זרע ואשר נטע חסדיו בעולם ונתן רחמים אל האב לרחם על בנו ואיש על רעהו ועל עניים מרודים ונטע בטבע הבריות רחמים על תולדותיה' וצאצאיהם לשאת בעול גדולם להכין להם דרך חייהם. וכל מקבל טובה יכירה ויתחייב א"ע להודות אל מי אשר עשה עמו טובה כמו בן יכבד אב ועבד אדוניו והמקבל יודה את הנותן. ועכ"ז יתעורר להודות לגבורת יתב' המאציל הכחות החמודות האלה לבני אדם כמ"ש החסיד ז"ל בחו"ה (ברביעי מרביעי) ואם ישלם על יד אחד מהם יודה לגבורת ית' כו' ויודה למי שנעשה על ידו כו'. וא"כ כל השבחים אשר המקבל יודה וישבח את הנותן כלם נמשכים וצפונים למעלה אל מאציל המדות האלה. וזהו המהולל ברוב התשבחות כלו' כי כל התשבחות אשר בפי המהללים ומודים אל המטיבים עמהם כלם אך כבודו ית' מהולל בהם. (וזהו ג"כ אל ההודאות) כי הוא יתב' המנהג עולמו בחסד ובריותיו ברחמים יתן אותם הכחות האלה בנפשותם:

במדרש (פ' ב') האבות קיימו התורה עד שלא נתנה. והם עשו אותה מאליהן. לפיכך אהבם הקב"ה אהבה גמורה כו'. עליהם הכתוב אומר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'. וראוי להתבונן מדוע רק עליהם נאמר פסוק זה ולא על כל הצדיקים המיישרים אורחותם. עוד ראוי להבין מה ענין המעלה שקיימו את התורה עד שלא נתנה. הלא כבר קבלנו (בבא קמא פ"ז א') גדול המצווה ועושה כו'. והנראה לדעתי כי הדברים נמשכים אל מאמרם ז"ל (אבות ג') כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת כו'. וא"כ המצווה ועושה כבר יזדמן שלא יהיה לבבו שלם בעשיית המצות כי הוא עושה אותם רק מיראת העונש המגיע אל העובר על מצות התורה. לא כן מי שאינו מצווה. בלתי כי בתום לבבו הוא מעורר את עצמו ומחייב א"ע לעשות. ודאי קדמה רוחו הנדיבה אל המעשה. ולכן את האבות אהב הקב"ה אהבה גמורה. כמו שהם היו צדיקים גמורים ושלמים באהבתם ותמימותם. זה שאמרו ועליהם נאמר אשרי תמימי דרך שמעצמם בתום לבבם הולכים בתורת ה' *). משא"כ אחר קבלת התורה. אחר אשר אתה צוית פקודיך לשמור מאד. אחלי יכונו דרכי כו'. כי עתה אני צריך רחמים גדולים שישתוו כוונות לבבנו אל פועל ידינו. והוא שאמר אח"כ במה יזכה נער את ארחו לשמור כדבריך. ולא אמר לשמור דבריך. אבל הורה בזה כי העושה דבר ע"י הכרח המצווה עליו. ולו אין שום תועלת בזה. אינו צריך אל הדבר ועושה אותו להיותו מוכרח לשמוע אל המשמיע והמזהיר. עליו ראוי לומר לשמור דברו. משא"כ המשמיע דבר עצה. והשומע אחר אשר יתבונן ישקיף וירא כמה הוא צריך וכמה הוא נחוץ אל הדבר הזה. עליו ראוי לומר לשמור כדבריך כלומר כמו שיעצתני גם דעתי מסכמת עליו. וזהו במה יזכה נער את ארחו לעשות הדבר מחפץ לבבו לשמור כדבריך. שתורני ותחכימני הדברים המסוגלים לנפשי (עי' בשיורי המדות לי"ג משער הדעת לס' המדות). ומה נעמו לי בזה דברי רבותינו ז"ל (ברכות י"ז א') ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם ללומדיהם לא נאמר אלא לכל עושיהם לעושים לשמה. דע כי דהע"ה הפליג על מצות תורתנו הקדושה שהם מתוקים מדבש ונפת צופים. וגם שאינם מורגשים לגסי החומר ולע"ה. בלתי אם לבעלי הנפשות הטהורות הוא מפני גשמיות האנשים ורוחניות המצות. אמנם אם ישתתפו ויתמזגו ע"י ממוצע היינו בהתבוננות בהצדיק הנושא אותם הלא תהיה חיבתו ומתיקותו מוחשת וניכרת גם לע"ה ויהיה אוהב נחמד ונעים בעיני כלם מצד ישרו וטעם מנהגו וענות צדקו כנודע מגדולת מרדכי ושאר הצדיקים והם ממש כמו מאכל ערב מתובל בתבלין מצד שתוף נפשו וגופו. וזאת לא תמצא בלתי בעושים לשמה אז יהיה חן השם עליו וזאת היתה בשלמות אצל האבות הקדושים אשר פחדם ומוראם היה על כל סביבותיהם כי עבודתם היתה עבודה תמה ושלמה ועליהם נאמר אשרי תמימי דרך כו'. (ועי' מה

ירעות האהל שכתבנו

*) וזהו אשרי נוצרי עדותיו בכל לב ידרשוהו אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו ר"ל אף שלא היו פועלים שלא בהעדר עשיית המצוה עכ"ז בדרכיו הלכו וקיימו המצות מדעת עצמם:

שכתבנו עוד בבאור מאמר זה בקול יעקב שה"ש על מאמר לבבתני אחותי כלה) :

ושחט את בן הבקר כו' והקטיר הכהן את הכל המזבחה ואם מן הצאן כו' והקריב הכהן והקטיר כו' ובמדרש, נאמר הקרבה בצאן ולא נאמר בשור כדי שלא יאמר אדם לעצמו אלך ואעשה דברים מכוערים דברים שאינם ראויים ואביא שור שיש בו בשר הרבה ואעלה לגבי מזבח והריני עמו ברחמים ומקבלני בתשובה לכך נאמר הקרבה בצאן ולא נאמר הקרבה בשור . ולבוא אל באור המאמר נקדים מאמר ר' מאיר ע"ה (ברכות י"ז) גמור בכל לבבך ובכל נפשך כו' עד ואני אהיה עמך בכל מקום והרצון בזה ע"ד הרמוז במאמר (פרשתנו ד') נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה.ונקדים לזה עוד מאמר (מלאכי ג') ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו וכבר התעוררו חז"ל (חגיגה ט' ב') הייט צדיק היינו עובד אלהים . אמנם דע כי ההבדל בין צדיק לרשע הוא דבר נראה ניכר לכל כי זה עוסק במצות ומע"ט וזה יכזר לבושת אבל בין צדיק לצדיק אין היכר במעשיהם כמליצת חז"ל (אבות דר' נתן פ' ל"ז) שנים אוכלין מקערה אחת זה טועם לפי מעשיו וזה טועם לפי מעשיו . וענין המשל הזה אשר המליצו על המצות כאוכל תבשיל מן הקערה ויערב לו טעמו הוא להבינכו איך יהיו המעשים מוטעמים למעלה לפי הכוונה אשר בלב כמאמר דהע"ה לשלמה בנו (דברי הימים א' כ"ח) דע את אלהי אביך ועבדהו בלב שלם ובנפש חפצה כי כל לבבות דורש ד' וחז"ל הפליגו על יונתן בן עוזיאל (סוכה כ"ח) שכל עוף הפורח עליו מיד נשרף מקדושת הבל פיו . ולמען שלא יפלא הדבר בעינינו הביאו לנו מופת ועד נאמן מהמאכלים ותבשילים למשל זה אוכל בשר וזה אוכל בשר זה עסק בתיקונו והכשרו במליחתו ונקייתו ובישולו והמתיקו בבשמים הראויים אל תקון התבשיל והיה מאכלו ערב ומתוק עד מאד והשני התעצל מכל התיקונים האלה עד שאפשר שימר לו המאכל ואם ההבדל הזה יזדמן בדבר גשמיי שלא יהיה מוטעם הטעם ע"י עצמותו כ"א ע"י הכשרו וע"י עמל וטורח תיקונו כש"כ עבודת בוראנו ית' אשר עצמות העבודה אין צורך בה כלל אליו ית'. כמאמר (איוב כ"ב) החפץ לשדי כי תצדק כו' א"כ כל חשיבותה לא יהיה כ"א בהכשר ותיקון כחות הלב והנפש לעבדו ביראה ואהבה הוא שאמרו זה טועם לפי מעשיו ר"ל כפי מה שעשה בתיקון התבשיל והכשרו . וע"ז הבטיח לנו ר' מאיר ע"ה גמור בכל לבבך ובכל נפשך כו' וקדש עצמך כו' ופורש והולך כל חלקי השלימות לטהרת הכוונה הנבחרת והבטיח לנו אם ישלים האדם כוונתו לפני ה' בכל יכולת לבבו יהיה לרצון לפני ה' שישמור אותו מכל חטא ושוגג מה שאין ביכולת האדם להשתמר ממנו ע"י עצמו וזהו ואני אהיה עמך בכל מקום . ומכלל הדברים נדע כי בהזדמן לאדם דבר עבירה בשוגג הוא לו אות ומופת כי גם המצות אשר קיים ועשה אינם על צד השלימות הראוי למעלה לכן לא שמרו ה' ית' . וזהו שהקדים לאמר נפש כי תחטא בשגגה מכל מצות ה' אשר לא תעשינה כלומר אם שיקרה אל האדם חטא בשוגג הוא לאות ולראיה כי שגג בכל מצות ה' שלא עשה אותם כמשפט הראוי והנכון לכן לא שמרו ית' שלא יבוא חטא לידו . הוא שאמרו רבותינו ז"ל (פ' ג') כיצד אדם צריך להתודות ערב יו"ה, מודה אני כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד . והכוונה מבוארת מאד כמו שאמרנו לאמר שצריך להתודות ולומר מי גרם לי לבוא לעשות הרע בעיניך לפי שבדרך רע הייתי עומד . משל לאחד שהיה דרכו לקנות גניבות מיד הגנבים והגזלנים והיה עומד במקום שהגנבים מצויים שם למען אשר בהזדמן להם גזילה תחת ידם יקנה אותה מהם פעם הלך אל המקום ההוא ומדי עברו פגעו בו השודדים ולקחו ממנו כל אשר היה בידו היה מתוודה ובוכה לאמר מי גרם לי זאת מה שעמדתי על דרך רע לכן עלתה לי כך . הנמשל כבר נאמר (תהלים קכ"ה) כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים בתנאי למען לא ישלחו הצדיקים בעולתה ידיהם כלומר שלא יתערב זר במעשיהם הטובים . וזהו ג"כ מאמרו (שם יט) שגיאות מי יבין לכן בקשתי מנסתרות נקני המחשבות רעות הנסתרות תוך מעשינו הטובים ומעורבות בהם נקני אתה מהם לבלי ימצא מקום להיצ"ה לשלוט בי להחטיאני בשוגג. וזהו מודה אני כל רע שעשיתי לפניך היה לי זה מסבת כי בדרך רע הייתי עומד *) . ומעתה דע כי כמו אשר החטא מורה כי שגג בכל המצות אשר בידו א"כ גם התשובה ראוי להיות לא על השוגג לבדו כ"א לחזור אחר כל מעשיו לעשותם מעתה באופן נאות ממה שהיה נוהג עד הנה . והדין נותן כן כמליצתם ז"ל (במדרש שיר א, על מאמר ישקני מנשיקות) ר' פנחס בשם ר"ל אמר דנכית ליה חיוי' שבלא מדחיל ליה . כי האדם כאשר יזדמן לו מכשול בדבר אחד יתעורר על ידו להשמר מעתה בכל מעשיו. וכן נאמר (תהלים ק"ל) כי עמך הסליחה למען תורא ר"ל כי עיקר הסליחה מהקב"ה על זה הסמך לאמר כי מעתה תתגדל יראתו ויוסיף בשמירתו . ועם דברנו יתבאר לנו בטוב טעם ענין מאמרם ז"ל (יומא פ"ו) גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות כי מסבתם הוא מגדיל מוראו ופחדו ויזדרז לעמוד על משמרת הקודש להרבות במצות ומע"ט וירבו זכיותיו

*) **ומזה** נעמו לי **בזה** דברי הנביא ע"ה (מיכה ז') מי אל כמוך נושא עון כו' ישוב ירחמנו יכבוש עונותינו ותשליך במצולות ים כל חטאתם אמר חטאתם ולא אמר חטאתנו כאמרו יכבוש עונותינו . אבל פירש במאמר חטאתם כלומר חטאתם של העונות כי החטאים המה תולדות השונות ומסובבות מהן כי ע"כ לא שמרו ית' שלא יהיה נכשל בחטאים :

בכפלים. וזה הכלל כי עיקר התשובה מן האדם הוא בעצב והדאגה על חליו כי היה בסכנה עצומה ומשתדל מעתה באמצעים העלולים לרפאות אותו ולהצילו מרעתו וזה ונרצה לו לכפר עליו כלו' הסליחה תהיה לפי גודל תשוקתו והשתדלותו אל הרפואה. ומעתה נקח דמיון לעשיר גדול שהיה עושה מו"מ שלו על ידי שלוחים ויקר מקרה אל המשולחים כי פשעו במשמרת הסחורה ונגנב מהם כל סחורתם והיו בושים מאד לשוב אל ביתם כי איך יעמדו לפני הסוחר והשתדלו והרבו תחנה ובקשה שיתפשר עמהם כמה יתנו לו בעד ההיזק ויתפשר עמהם שיתנו לו א' למאה למשל הסחורה היתה בערך שלשים אלף ויתפשר עמהם שיתנו לו ג' מאות זהו'. אבל גם זאת היה יותר מיכלתם ועשה להם חנינה שיתנו לו סך זה מעט מעט היינו בכל שבוע יתנו לו זה ג' זהו' וזה ג' זהו'. וא' מהם היה דל מאד ונזדמן לו שבוע שלא הביא בידו רק ב' זהו' והיה מבקש ומתחנן את פני הסוחר שיקבל ממנו הב' זהו' אלו. כי באו לידו בקושי גדול ועשה יותר מיכלתו והשני מלא את ידו והביא בכל שבוע ארבעה זהו' יותר ממה שהבטיח והעומדים שם ראו את פני הסוחר. כי יותר ערבה לו נתינת הראשון גם כי היה פחות ממה שהבטיח. יותר מהשני שנתן יותר ממה שהבטיח ושאלו אותו. והשיב כן הדברים והטעם כי הנתינה גם כי תהיה כפלים ממה שהבטיחו לי הוא כאין וכאפס בעיני נגד ההיזק הגדול אשר עשו לי רק עיקר התשלומין הוא הבושה שיתביישו מפני ויתנו אל לבם מהיום והלאה להזדרז במסחרי כמשפט לאיש נאמן ואז אקוה כי הם יכולים למלאות לי כל ההיזק בנסיעה אחת היינו שישתדלו להמעיט ההוצאה ויתאמצו לבחור סחורה היותר טובה והיותר משובחת ובמקח טוב ויתנו את לבם למכור ביותר ריוח וישתדלו לגוש את החנונים על החובות שכבר נתיאשו ממנו ואם יעשו כן יבא במהלך מחסורי וכל זה אקוה באותו אשר הביא פחות ממה שהבטיח א"כ שזה בא לפני בבושה עצומה וברוח נכאה לא כן השני כי הוא הביא יותר ממה שהבטיח ולבו גם בו כאלו כבר מלא לי כל ההיזק הקרן עם הריוח וא"כ הלא יהיה קל בעיניו לפשוע שנית אחרי שדומה בעיניו כי מלא כל ההיזק שלי. הנמשל המביא קרבן לה' על דרך האמת הלא אצל הקב"ה איננו כלום (כמאמר החפץ לד' בעולות) נגד הפגם אשר עשה בחטאו רק עיקר סמך הסליחה שימחול לו ד' לשבת הלב נשבר ונדכה של המביא כמאמר זבחי אלהים רוח נשברה וא"כ מי שאין ביכלתו להביא רק כבש או איל הנה הוא בבושה וכלימה והבושה הזאת תביאהו להזדרז מעתה להשתמר מעון וחטא ומעצמו יתמלא ההיזק בכפלים. לא כן מי שמביא שור גדול ומלאו לבו לאמר העשרתי את קוני ושב מן המזבח בלב שמח כאלו הקב"ה הרויח ממנו. ולא זאת לבד שלא יזדרז מהיום להטיב מעשיו כ"א עוד יהיה קל בעיניו לעשות מה שלבו חפץ לכן לא נאמרה הקרבה בשור כי מאמר והקריב מורה שהחוטא מתקרב אל הקב"ה והקב"ה מתקרב אליו ולא כן הדברים כי הוא בא שמח וטוב לב עם השור הגדול ולא תערב שמחתו למעלה:

ועם דברינו אלה נוכל להמתיק מאמר הנביא ע"ה (ישעיה ס"א) שוש אשיש בד' תגל נפשי באלהי כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני ונקדים עוד מאמר (בראשית ב') ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו כו'. הנה מאמר ויכל אלהים ביום השביעי מורה כי ביום השביעי גמר מלאכתו ואנחנו חלילה לנו ליחס שום מלאכה ליום השביעי וכבר נשאלה שאלה זאת במדרש (ב"ר יו"ד רבי שאל לר' ישמעאל בר' יוסי אמר ליה שמעת מאביך מהו ויכל אלהים ביום השביעי כו' עד מה היה העולם חסר מנוחה באת שבת באה מנוחה). אמנם גם זה צריך באור כי המנוחה תתייחס רק אל אותו שהוא עמל במלאכתו אמנם הנראה לדעתי כי הדברים נמשכים אל מה שמצאנו בדבריהם ז"ל (שם י"א) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו, כתיב (משלי יו"ד) ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. ברכת ה' היא תעשיר זה השבת שנא' ויברך אלהים את יום השביעי ולא יוסיף עצב עמה זה האבל א) כמ"ש כי נעצב המלך על בנו (שמואל ב' י"ט) באור זה ע"פ מאמר החכם ע"ה (משלי כ') רע רע יאמר הקונה ואוזל לו אז יתהלל. לאמר כי כל המעשים ראשיתם צער ויגיעה כמו גידול בנים או בנין בתים ועבודת שדה וכרם. כלם מיגעים את האדם בתחלתם. וברכה ונחת בסופם אבל כל זה הוא אם המעשים מצליחים בידו ומתקיימים אצלו. אבל כאשר יראה כי תוחלתו נכזבה אז יגיעתו לקללה תחשב לו מתחלתה עד סופה. וכל זה כלל יתב' במאמר (בראשית ג') ארורה האדמה בעבורך בעצבון תאכלנה כל ימי חייך בזעת אפך כו' עד שובך אל האדמה כו'. ר"ל האף אמנם כי בתחלת הבריאה היה מוטבע האדם על העבודה כמאמר (שם ב') לעבדה ולשמרה עכ"ז לא היה רק ע"ד מאמר רע רע יאמר הקונה ואוזל לו אז יתהלל כי התכלית היה לברכה. לא כן עתה אחר החטא בעצבון תאכלנה כל ימי חייך עד שובך אל האדמה. וזה שדרשו חז"ל ברכת ה' היא תעשיר זה יום השבת ולא יוסיף עצב עמה זה האבל כד"א נעצב המלך על בנו ובהשקפה ראשונה אין צורך להביא ראיה

א) ובקצרה על דרך הפשט נוכל לומר בכוונת מאמר נפלא זה כי המדרש רמז על מה דקי"ל בשבת אין אבלות נוהג ומכ"ז עולה לו מן המנין (מועד קטן י"ט א') כי אולא כן היה צריך להוסיף עוד יום א' להשלים ז' ימי אבלות כי בשבת לא נהג בה אבלות זה שרמזו ז"ל במאמר ברכת ה' היא העשיר יום השביעי אשר ברכו ה' וקדשו הוא רק להעשיר ולהטיב עם האבלים אבל לא יוסיף עצב עמה שלא יוסיף עצב להאבל עוד יום אחד בעבור שלא התאבל בשבת כי סגולת השבת רק להטיב לא להספיד):

מאמר נעצב המלך על בנו כי מי לא ידע בעצב שהוא דאגה ומה ענין זה לשבת. אבל לדברינו הנה כל מה שהקב"ה נותן לאדם מן הברכה עוד הוא צריך אל הצלחה שתתקיים בידו למשל מי שהקב"ה נתן לו בן וגידלו עד אשר היה לאיש הנה אם הוא שלם בגופו ושלמות נפשו במעשים ישרים ומנהגים טובים הוא רואה אחרית טוב בעמל גידולו לא כן אם יהיה דל בגופו או במעשיו אז אין קץ לצער אביו וכן בכל החפצים המושגים לאדם ביגיעה. ומעתה אם אמנם הכל נברא בששת ימי המעשה עכ"ז עוד היא עומדת בין שתי הקצוות אם יצליחו ביד האדם יהיו לברכה ובהיפך יהיו לקללה שיהיו מייגעין אותו לעולם עד שובו אל האדמה לכן אמרו ז"ל בא שבת באה מנוחה כי מה שהיה העולם חסר בבריאה שהיתה עומדת בין ב' הקצוות נשלמה ביום השבת כי זכות השבת להמשיך ברכה והצלחה; בכל מעשה ידיו של אדם וזהו בא שבת באה מנוחה היינו אחר אשר האדם ייגע את עצמו ויוציא הדבר אל גמרו ושלמותו יהיה לו למנוחה ונחת רוח. וזהו ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו כו' כלומר שנתן קץ ותכלית אל היגיעה וזה שפירשו ז"ל ויברך אלקים את יום השביעי ברכת ה' היא תעשיר עד שלא יוסיף עצב עמה אחרי גמרו אותה לכן הביאו ז"ל משל מדבר המצוי יותר בבני אדם והוא היגיעה וצער גידול בנים כמ"ש נעצב המלך על בנו. ואמר ויברך אלהים את יום השביעי כו' ר"ל נתן בשבת ברכה והצלחה אל כל המעשים שלא יוסיף עצב בהם וא"כ יראה אחרית טוב בכל יגיעתו. וזהו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. וביארו במדרש (ב"ר י"א) אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כאן אלא אשר ברא אלהים לעשות כל מה שהיה הקב"ה עתיד לבראות בשביעי הקדים ועשה בששי הנה ביארו מלת לעשות כל מה שהיה לו לעשות הקדים ועשה אותו בערב שבת. וזה עיקר המופת על קדושת יום השביעי כי אם היתה השביתה בעבור שלא היה לו עוד מה לעשות א"כ אינו מופת על קדושתו שהשביתה תהי מחויבת בו לכן אמר הכתוב לא כן כי היה עוד מה לעשות מן המלאכות אשר אל הבריאה רק הקב"ה חלק כבוד ליום השביתה בעבור היות השביתה מחויבת לו א). וזהו מאמר החכם ע"ה (קהלת ד') יש אחד ואין שני גם בן ואח אין לו ואין קץ לכל עמלו כו' הפליג לספר במי אשר הקללה שלטה במעשי ידיו שתמלא לפעמים מי שהוא יחיד ואין לו בן ולא אח והיה ראוי לו שיהיו עסקיו מעטים ועכ"ז אין קץ לכל עמלו והוא מסבת שכל מעשיהם אחרי הגמרם הם חוזרים לקלקולם ולעולם צריכים הם תיקון ולכן אין קץ לכל עמלו. לזה ברא הקב"ה שבת אשר הוא מקור הברכה שממנו תצא הצלחה אל המעשים אשר האדם יגע בששת ימי המעשה וזהו ויברך אלהים את יום השביעי שלא יצטרך לתקן עוד את מעשיו ולא יוסיף עצב אחרי צאת הדבר מכח אל הפועל ולא יתקלקל עוד וכמו שנתבאר:

הוא שאמרה חנה ע"ה (שמואל א' ב') ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם וראוי להתעורר בדברים אלה בשנותה את טעמה במאמר האחרון מכל המאמרים הקודמים שאמרו עם וא"ו העטוף ממית ומחיה מוריד שאול ויעל מוריש ומעשיר ובמאמר משפיל השלימה דבריה במלת אף והיה די ג"כ רק עם וא"ו החבור משפיל ומרומם. אכן ההוראה במאמר משפיל אף מרומם לאמר כי הנה הקב"ה מדתו הטובה היא לאהוב השפלים והוא מגביה אותם והגבוהים ישנא וישפילם. וא"כ יהיה האדם מתהפך בכל ימי חייו מגדולה להשפלה ומשפלות לגדולה כי מי שהוא עני הוא שפל ברוחו ונכנע בלבו עד מאד והקב"ה יגביה אותו למעלה ראש ויעשר ויקום חילו ויהיה גם רום וגבה לב כמשפט העשיר עד כי הוא יתברך ישנאהו וישפילהו וא"כ כאשר יראה הקב"ה שפלותו תעפר ירימהו וכן יהי תמיד מתהפך עולה ויורד ועולה ובע"כ האדם מוכרח לאחוז במשפט בשני הקצוות היינו שבהיותו עני ושפל בדעתו לא יעזוב ולא יטוש שפלותו והכנעתו ממנו לעולם ואף בהיותו עשיר גדול יאחז צדיק דרכו להיות שפל בדעתו ויראה את עצמו עני כמאמר חז"ל (מס' דרך ארץ זוטא פ' ב') זה שיש לו אינו שלו וכן מצאנו בדהע"ה שקרא א"ע עני פעמים רבות בס' תהלים גם כי היה גדול בממשלתו ואז יוכל להיות עשיר ועני בפעם אחד ובזמן אחד עשיר בנכסיו הרבים ועני ונכנע בדעתו ולבו ואז יעמוד על מלכו וקיומו. וזהו מאמר חנה ה' מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם שיהיה התרוממות אל השפל בתנאי שיהיה נשאר בשפלותו ויהיה שפל וגם מתרומם. כלל הדברים כי ההכנעה וההשפלה והלב נשבר אל האדם הוא דבר שאין להתעלם ממנו לעולם ואז יזכה להיות שפל ורם שפל בדעתו ורם במעמדו ואז יצליח ואז ישכיל לא כן כאשר יטוש ההכנעה

מלבו

שפת היריעה

א) ובקצרה נוכל לומר בבאור מאמר אשר ברא אלהים לעשות ע"ד שאמרו (ב"ר י"א) כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכים עשיה החרדל צריך למתוק התיטים צריכין לטחון אפי' אדם צריך תיקון ע"ש. הנה מבואר כי מע"ב היה לא ע"ד כיוצר הפועל כלי תשמישיו כ"א ע"ד העושה כלי מלאכה (הנקראת בפי הבריות ווארקשטאט) כך ברא הקב"ה ששה ימים והם נקראים ימי מעשה כלומר כי נתן בהם פעולות מיוחדות אל כל יום ויום כאמרם ז"ל (שבת קנ"ו) האי מאן דבחד בשבתא יהי גבר דלא חדא ביה מאי טעמא דאברי ביה אור וחשך וכן כל יום ויום מיוחד בסגולתו והם פועלים תמיד. וזהו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות כי עד לעולם כל אחד יעשה את שלו כי נולד כן לא היה ראוי לשמוח ולקדש כי אם שבת שלאחר כי בו שבת יתברך וכלה מלאכתו כמשפט בני אדם כאשר יגמרו מלאכתם יעשו שמחה ומשתה אבל רק יום זה לבד שלמה קבע שקדוש ב"ה מלות שבת לעד לעולם וזה אמר מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות ואם כן גם שבת יפעול פעולתו ופגולתו לעד לעולם לכן קדשו לעולם ·

תלבו יעזבהו ה' יתב' ג"כ כמאמר (תהלים ק"א) גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל וכל תכלית היסורים אשר הקב"ה מייסר את האדם בעוה"ז הוא ללמד לאדם דרך ענוים ושיהיה לו לב נשבר ונדכה כמאמר (ויקרא כ"ו) או אז יכנע לבבם הערל. וכי תשאלך נפשך למה השפלה מחויבת אל האדם כל כך כאשר יורו מאמרי הנביאים ע"ה אשר מבלעדי הענוה והשפלות לא יוכל להתקיים בעולמו. אמנם דע כי כן הוא כי כמו אשר האדם לא יתקיים גם רגע בלא רחמי שמים עליו כי מצד עצמו הוא חלוש הנמצאים בלתי הרחמים והחמלה עליו מלמעלה להשפיע עליו החיים והמזון וכל מחסוריו כן לא יתקיים בלתי עם ההכנעה והלב נשבר כי ההכנעה היא שורש הרחמנות כמו אשר עינינו רואות בבוא עני בלב נשבר יתעוררו עליו בלב רחמים וכל יותר ירגישו שפלות דעתו ושבר רוחו יתמלאו עליו רחמים יותר לא כן אם יבוא לפניך בגאוה ובגודל לבב לא תתעורר לרחמהו ולא תחמול עליו. כש"כ נגד מלך העולם ית"ש יוצר כל היצורים אם יבוא אדם לפניו ברום לבבו איככה ימשיך עליו רחמי שמים הלא מיד יסגור אלהים בעדו מלחום ולחמול עליו אז גם עשרו לא יועילנו ורב כופר לא יצילנו. וא"כ גם העשיר בעשירים אין קץ אל הרחמים והחסדים אשר הוא צריך בכל רגע להמשיך עליו מלמעלה וא"כ כמו שהאדם צריך אליו יתב' תמיד רגע אחר רגע כן מחויב הוא להיות בהכנעה תמידיית. וזה שאמר הנביא שוש אשיש כו' כי הלבישני בגדי ישע כו' משל לקבצן הולך מעיר לעיר לקבץ נדבות ומצאה ידו והשיג כמה זהובים ועלה בלבו לעשות לעצמו מלבושים נאים כמשפט כל בעלי מלאכות אשר כפי הברכה אשר ישיגו ממלאכתם כן יפזרו על מלבושים, למען יהיה לכבוד בין אנשים ויאמר אליו חבירו סכל אל תדמה עצמך לשארי בעלי מלאכות כי הם גם אם ילבשו בגדי עשיר לא יזיק מאומה למלאכתם כי בידם לעשות מלאכתם כבראשונה לא כן אתה אשר כל הצלחתך בעבור כי אתה נראה בפני אנשים ערום וחסר כל ע"כ ירחמו עליך לא כן אם תעשה לך מלבושי כבוד ובגדי חמודות איה איפא יהיה עוד מי שיתעורר לחמלה עליך ולא יתנו לך כל מאומה. זה שאמר שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי ביאור' בזה הדברים שאמרנו כי אחז בב' הקצוות כי שמח אל מדת הרחמים והטוב ותגל נפשי באלהי לא העלים מלבו גם מדת הדין ותתן טעם לדבריו ואמר כי אני צריך לזה עד מאד כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני היא מליצה נפלאה על ההכנעה ושפלות הרוח שהם האמצעיים העלולים להמשיך על ידם הרחמים והחמלה מלמעלה ממש כמו הבגדים הקרועים אל העני המקבל צדקה חנם ומעיל צדקה יעטני:

ובזה יתבאר מאמר ריב"ז (ברכות ל"ד) כשחלה בנו כו' עד הוא דומה כעבד לפני המלך ואני דומה כשר לפני המלך. והוא כמו זר כי לא מצאנו במקום אחר ענין עבד ושר למעלה ולדרכינו הנה הדבר תלוי באיכות הענוה שכבר היה שפל בעיני עצמו כעבד ור' יוחנן בן זכאי מרוב גדולתו ובהבחנתו את חין ערכו לא היה יכול להשיג ענוה גדולה כ"כ וע"ז הורה במלת דומה כי די היה לומר הוא כעבד לפני כו' ואני כשר כו'. אמנם על עצמו היה קובל ואומר כי הוא דומה בעיני עצמו כעבד לפני המלך ואני עדיין בעיני עצמי כשר לפני המלך וכבר ידענו כי עיקר התפלה תלוי בתנאי זה כמאמר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה וכן אמרו (ראש השנה י"ז) לשארית נחלתו למי שמשים עצמו כשיריים ויפה רמזו ז"ל ענין נכבד זה במה שנאמר הקרבה בצאן ולא נאמר הקרבה בשור וכמו שנתבאר:

וסמך ידו על ראש העולה ונרצה לו לכפר עליו. מלת לו נראה כשפת יתר אבל הנראה כי בזה בא להורות תנאי המיוחד אל המקריב קרבן כמאמר חכמינו ז"ל (ברכות כ"ג) אל תהיו ככסילים שחוטאין ומביאין קרבן ואינם יודעין אם על הטובה הם מביאים כו' אמר הקב"ה בין טוב לרע אינם מבחינים ומביאים קרבן. וראוי לדעת מהות החסרון בהעדר הבחנתם בין טוב לרע לענין הקרבן. אבל דע כי ההבדל בין חולי הגוף לחולי הנפש כי חלי הגופות אין רפואתם והצלתם תלוים בידיעת החולה את חליו כי אף שאינו יודע מהות חליו מאומה עכ"ז רשות ביד הרופא לרפאות אותו לא כן חולי הנפש כי זה מקור מחלהו מה שאינו מרגיש ברעתו כמאמר (ישעיה ה') הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע וכאמרם ז"ל (קדושין מ') עבר ושנה נעשה לו כהתר. וזה עיקר ויסוד כל תועה בתוהו לא דרך כי כל מרע וכל נלוז ישר בעיניו כמאמר החכם ע"ה (משלי י"ד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות ורפואתו היא מה אשר תשוב נפשו אל הדעה הישרה ותחזור רוחו אל ההבחנה להכיר ולבחון מה הוא לה אם טוב ואם רע כי המכה הבלתי נראית מבחוץ ודאי היא על המוח אשר בעצם והיא מסוכנת מאד ועסק הרופא להוציא אותה מפנים לחוץ וכל אשר תגדל בחוץ תתמעט מבפנים. וזהו מאמר (תהלים ל"ב) כי החרשתי בלו עצמי כו' כי החולה שאינו מרגיש ודאי בלו עצמיו וסכנתו גדולה עד שמחויב לשאוג כל היום תמיד על מכתו האנושה. וזהו מאמר הקב"ה בין טוב לרע אינם מבחינים שזה מורה על אמתת רשעתם בהפלגה עצומה מאד רוע חפצם שכבר מחליטים ואומרים לרע טוב ומביאים קרבן ואיך יהיה הקרבן לרצון. אבל הצדיק גם אם יקרה לו לפעמים עון אשר חטא יעיד בעצמו על חטאו ויאמר חטאתי וישר העויתי ולבבו יבין חטאו יותר מאשר יבינו אחרים בהודעם והוא מתודה ומצטער מאד ומבקש רחמים מאת ה' ית' שיסלח לו. וזהו וסמך ידו אל ראש העולה יודה עלי פשעיו לה' ונרצה

ונרצה לו לכפר עליו כלומר ישתדל תחלה לפייס את הקב"ה שירצה אליו כי הוא מכיר בחטאו ואז יכפר עליו ע"י הקרבן :

ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה'. מדרש כתיב כי לא בזה ולא שקץ ענות עני כו' וכשם שלא בזה את תפלתו כך לא בזה את קרבנו שנאמר נפש כי תקריב. ולבוא אל הבאור נציע מאמר חכמינו ז"ל (ב"ק נ"ב) כד הויגא זוטרא לגברא השתא דקשישנא לדרדקי. ובהשקפה הראשונה נפלאת היא בעינינו וחלילה לשדי מעול. ונקדים לזה מאמר (ישעיה כ"ט) יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר ומה מאד ראוי להתבונן בדבר העונש הזה איככה הוא מדה כנגד מדה. והנראה עפ מ"ש למעלה (על מאמר עשרה יקרים ט') כי ההפלגה בדברים תהיה על ב' פנים אם שתהיה ההפלגה בחשיבות מצד יקר עצמותו באמת כמו הפלגת חשיבות אברהם אבינו ע"ה כי הפליא לעשות גם אם היה בדורו של משה רבינו ע"ה היה הוא הבחיר שבכלם לא כן נח אשר מעלות חשיבותו היה מצד הפכו היינו ע"י הצטרפות רשעת אנשי דורו כמאמר (ב"ר למ"ד) איש צדיק תמים היה בדורותיו אלו היה בדורו של משה לא היה צדיק. וזהו כי לא בזה ולא שקץ ענות עני כשם שלא בזה את תפלתו כך לא בזה את קרבנו שנאמר ונפש כי תקריב הבט ימין וראה כי הכתוב ביאר בעצמו סבת הדבר במאמרו כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו *). ונמתיק הענין במשל לשר גדול שבא לעירו ובאו כלם לקבל פניו ובידם תשורה כמשפט להמקבלים פני שר גדול שלא לבוא ריקם אבל באו במתנות גדולות וקבלם השר ע"י שליח ואת פניהם לא ראה, לימים בא עני גדול והביא בידו מתנה שוה דינר זהב בקש אשר לקבלה ע"י שליח ולא רצה העני לתת אותה מידו רק דחק א"ע ונכנס אל ארמון השר ויאמר אליו השר מה ראית לדחוק עצמך אלי אמר לו ידע אדוני כי מתנתי מועטת מאד נגד כבודך והוד גאונך רק בהצטרפות דלות ערכי ושפלות מצבי אשר גם המתנה הקטנה הזאת היא יותר מיכלתי אז תמצא תשורתי חן בעיניך וא"כ לא היה לי דרך אחר רק לבוא ולהתראות בעצמי עם המתנה למען יראה בעניי ויצטרף דלותי אל המתנה אז תהיה חשובה בעיניו יותר מכל מתנות הנדיבים המתנדבים בעם. וזהו כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ובתנאי ולא הסתיר פניו ממנו. והוא שאמרו כאלו נפשו הקריב ולא היה די שיאמרו עליו שקרבנו חשוב ומקובל כקרבנו של העשיר אבל רז"ל החליטו כי בהכרח הקריב נפשו להתראות בעצמו עם מתנתו שבביא כי לולא כן אין במתנתו מאומה מן החשיבות לכן נכתב אצלו ונפש כי תקריב, וזהו בקשתנו יאר ה' פניו אליך ויחונך. כי אז ודאי יחון יחוננך אחר כי ישא את פניך. ומה יפה בזה מליצת חז"ל (חגיגה ט') יאי עניותא לישראל כורדא סומקא אסוסיא חיורא והוא משל זר מאד וכי לא מצאה ידם לדמות עניות ישראל לדבר מכובד כמו ספר נאה בכרך נאה וכדומה. אבל כוונתם להודיענו כי יש בעולם ב' סוגי חשיבות א' מצד העצם עצמו בטוב טעמו וריחו או מראהו הדר לו והיא מעלה המתמדת עם העצם כל היום תמיד הב' חשיבות מצד הצטרפות הפכו, הלחם יערב לאיש העני מאד כי נפשו רעבה הבגד להולך ערום ויחף זה כמה. וכן למעשים טובים יש ב' סוגי החשיבות האלה אם חשיבות בעצם כמו מי שאנחנו רואים בו כי הוא יושב מוכתר בטלית ותפלין והוגה בתורה ומשים לילות כימים ורודף צדקה וחסד בלב שלם ובנפש חפצה. ויש שהוא מוטרד בעסקיו מאד מורדף בלי חשך ועכ"ז הוא מקמץ ומצמצם מזמן אכילתו וממנוחת משכבו ויקח מועד למישרים וקובע לעצמו שיעורים ללמוד התורה ולמע"ט אשר ככר אפשר שהוא יהיה יותר חביב למעלה. אמנם חשיבותו אינו מצד מעשיו כ"א מצד ההיפך כי גלוי וידוע

*) **ומה** מאד יתבאר בזה מאמר (תהלים ע"פ) אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד גם מה שאנחנו מקדימים לומר בסליחות לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך כדלים וכרשים דפקנו דלתיך, משל לסוחר מוכר סחורותיו להרבה חנונים ובהגיע זמן הפרעון אשר קצב להם הוא נוגש אותם לשלם לו חובותיו במטבע הראוי אליו וכאשר ימצא אצל אחד מהם מטבעות אשר יחסר ממשקלם הראוי או איזה השתנה בצורתם יזרקם הלאה ולא יחשב בהם לקבלם על חובו ופעם קרה מקרה לא טובה אל אחד מבעלי חובותיו אשר בעיירות הקטנות ונתדלדל מאד ועכ"ז התחזק א"ע בכל יכלתו לשלם את חובו המגיע ממנו ובהגיע זמן הפרעון שמע כי הסוחר בא אל העיר לגבות חובותיו ומשרתו הולך וסובב בעיר לקרוא את בעלי החובות, כלם הלכו אל הסוחר והוא לא אבה ללכת כי אמר בלבו הסוחר בא ממרחק ואין אתו יודע עד מה ממעמדי השפל וגם כי אשלם לו את אשר מצאה ידי הנה הוא ידקדק עמי כאשר בימים הראשונים שהייתי עשיר לכן לא רצה לשלם לו עד אשר יבוא בעצמו לביתו ויראו עיניו את שפלותו ואת דלותו אז ישא פנים על חסרונו ולא ידקדק עמו. וזהו אל תזכר לנו עונות ראשונים כלומר כדרכך להקפיד ולדקדק שיהיו מעשינו שלמים מכל צד בלא מום חסרון כמאמר (תהלים נ') וסביביו נשערה מאד רק מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד וכל מה שתמצא בידינו קבל ברחמים וברצון כמאמר ותהי לרצון תמיד עבודת ישראל עמך. וזהו מה אשר אנחנו מקדימים לאמר בימי הדין והתשובה לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך רק כדלים וכרשים כו' וא"כ לפי דלות ערכנו ושפלות מצבנו ראוי לקבל מידינו כל הנמצא :

פרדתו שאין לו מנוח בכל עתותי היום א"כ כמה גדול כח נפש העושה וכמה עצום רצונו הטהור. והוא ג"כ ההבדל בין החשיבות שהיה לנו בימים הראשונים ובין חשיבותנו עתה כי בזמן שהיה בהמ"ק קיים וישראל היו שרוים על אדמתם היה נראה יקר תפארתנו ושלמותנו מצד עצם המעשים לא כן עתה בזמן החורבן אם נביט ונבחון במעמדנו על שקידתנו בתורה ובמצות הי תורה והי מצוה כו' ומעשינו דלים מאד רק בהצטרף דלותנו ושפלותנו כמאמר (תהלים כ"ה) ראה עניי ועמלי ושא לכל חטאתי אז יעלו מעשינו לרצון לפני ה'. וזהו יאי עניותא לישראל טרדא סומקא אסוסיא חיורא א) כי הנה סוסיא חיורא אין בה מן היופי כי זה דרך רוכבי סוסים לבחור להם רק שקערורות אדמדמות לא לבנות רק כאשר נותנים על סוס לבן ורדא סומקא הנה ע"י הפכיות הגוונים נתייפה צבע הסוס עד שיהיה נראה נאה. כן דלותנו סבה לייפות את מעשינו אלו יתב' גם כי אנחנו מצד עצמנו אין בנו מן היופי להיות נחשבים כ"כ הנה בהצטרף עניינו ומרודנו אז מעשינו לטוב נחשבים (עי' קול יעקב שה"ש (על מאמר שחורה אני) שם כבר נדפס דבר זה אבל תקנתיו עתה לכן הזכרתיו פה) וזה שנאמר במנחה ונפש כי תקריב מעלה עליו הכתוב כאלו נפשו הקריב. והוא מובן מאד כי המביא שור פטם ונתקבל ממנו הנה נראה מעלת הקרבן בעצם השור וגדולתו ושמנו כי גרמיו כמטיל ברזל אבל המביא מנחה הנה חשיבות מנחתו היא גודל עניותו והפלגת דלותו ועכ"ז הוא מקמץ סעודתו מלחם רעבונו שהוא צריך לנפשו ומביא מנחה לה' הנה חשיבות הקרבן ומעלתו הוא בעצם נפש המביאו. כלל הדברים כי יש לנו ב' סוגי חשיבות בימים אשר אנחנו שלמים וטובים אנחנו חשובים גם בלי הצטרפות דבר אחר עמנו וכאשר מעשינו בלתי רצוים אז הקב"ה בחסדו מצרף מעשינו אל דלות ערכנו ואשר לפי מעמדנו אנחנו ראוים למדריגה היותר פחותה. ומה נעמה בזה מליצת הכתוב (הושע י') כענבים במדבר מצאתי ישראל כי המוצא ענבים בארץ ציה וערבה שאין בהם שום פרי אז הענבים ההם חשובים הם בעיניו כמוצא שלל רב גם כי אינם טובים כ"כ עכ"ז יערבו עליו בהעלותו על לבו כי המקום לא מקום גפן ותאנה. וההבדל אשר בין ב' הבחינות האלה כי כאשר החשיבות ביקר עצמותנו כל שיגדל יקר שכלנו ושלמות חכמתנו ותתוסף בינתנו להשיג יותר יתוסף חשיבותנו ג"כ עוד יותר ויותר לא כן אם חשיבותנו מצד מעוט ערכנו אז בהיפך כל שירחב לבבנו ויגדל שכלנו ותתוסף חכמתנו תתמעט חשיבותנו. כמשפט הילד בהיותו יונק שדי אמו ואין לו שום השגה אז יערב לאביו כל מעשיו גם אם יכהו על הלחי ויתלוש את זקנו אמנם כאשר יגדל ותתוסף השגתו אז יתמעט חנו ואביו ידקדק עמו כראוי לו כפי שניו. וזהו שהמליצו כד הוינא זוטרא לגברא כו' הנה מה יפה המשילו ז"ל את הבחינה הזאת אל אהבת היונק ומובן מאד כמו שאמרנו. וזה עצמו כוונת מאמר יען כי נגש העם הזה בפיו ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה כי בזמן אשר העבודה היא עבודה שלמה' בחכמה ובהבנת הלב אז החכמה היא יעלת חן ופאר העבודה והדרה לא כן אם היא רק מצות אנשים מלומדה אז החכמה הנמצאת בנו היא סבה עוד להעלות חמה ח"ו כמאמר קהלת א' כי ברב חכמה רב כעס. לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ר"ל אני אעשה להם דבר שיהיה מעשיהם ודרך עבודותיהם חשוב בחשיבות נפלא הפלא ופלא מסבת ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר ואז יהיה פלא על מעשיהם. גם אם יהיו מן הקטנות שבקטנות אחר אשר מעמדם יותר דל ואינם ראוים גם לעבודה כזאת כמאמר (ישעיה כ"א) אין מנהל לה מכל בנים ילדה כו' וכמאמר (שם כ"ט) לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו כו' כמו המתארח אצל בעה"ב יום או יומים קודם פסח לא יבוש אם יתן לפניו סעודתו בכלים פחותים כי הזמן יענה את הכל:

שם בסמוך (ובירושלמי יומא פ' יוה"כ) אמר רב ביבי בר אביי כיצד אדם צריך להתודות ערב יום הכפורים צ"ל מודה אני כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וכל מה שעשיתי לא אעשה עוד כיוצא בו, הה"ד יעזוב רשע דרכו כו'. ונקדים לזה מאמר (איכה ג') מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה עד ה'. דע כי כמו בחולי הגוף יש שרשים וענפים הרבה המסתעפים משורש אחד כמו התגברות מרה אדומה יסובב מזה כאב הראש ויסובב גם כן אבדת חשק המאכל וכדומה מהענפים הנמשכים, כן בחולי הנפש יש עבירות שרשיים אשר כל א' הוא שורש פורה ראש ולענה לכמה פרטי ענפים המסתעפים ממנו. כי המדות הרעות המה ארבעה אבות נזיקין הגאוה התאוה הקנאה והכבוד אבל המעשים והענפים והתולדות המסתעפים מאלה האבות רבים מאד ע"י הגאוה יהיה נבדל וחדל אישים יחשוב א"ע חכם מכל אדם יבזה הבריות ויתרפס מאן משמוע

מוסר

שפת היריעה

א) **אמר** הכותב לא אחדול את מתקי מהזכיר את אשר כתבתי אני בחבורי תפארת אדם על מאמר נפלא זה והוא כי רז"ל לא שהליטו בהעשירות לא נאה לישראל רק רצונם להעיר אותנו כי גם העניות אצליהם הוא נאה, כי הנה האיש הישראלי הוא מוקף גדר ע"י מצות התורה לבלי ישלח ידו למה שאינו שלו שלא לעבות רמיה שלא להונות אבל לצמוח רק בחלקו. ושלמות הישראלי בשמירתו זאת יותר נודעת ויותר יוצא לאור האמת בהביט אל עני ונכה רוח רעב ללחם וצמא למים ועכ"ז הינו יוצא מגדר אשר גדרה עליו התורה הנה עליו יהל אור התורה וגדרי אזהרותיה ביתר שאת ויתר עז והמשילו זאת לורדא סומקא אסוסיא חיורא כי לגדור הסוס אין נ"מ בזה רק למען היות ברק עוביס זאת. כן העניות לישראל נהגדיר אותם עי"ז ג"כ אין נ"מ לנם כי בין כך ובין כך הם גדורים בגדר התורה אך למען היות ברק לנוגה יברה ואמתת צדקתם ושמירתם גדרי התורה כמאמר (תהלים ס') נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה. ולדעתי אמת ויושר הוא:

מוסר יתעלל בקיום התורה והמצות כאלו גופו עופרת ממקומו לא ימוש. וע"י התאוה יבוא לגזל ועריות ומאכלות אסורות וכדומה מסוג זה ועל ידי הגאוה יבוא אל הכעס והקפדנות אל הנקימה ואל הנטירה ועוד הרבה וע"י הכבוד יבוא לבקשת השררה להתגאות על הבריות להלבין פני חבירו ברבים *). וכבר אמרו רז"ל (סנהדרין ק"ב) מי גרם לקרח שיאבד הוא וכל עדתו עמו אלא מפני הכבוד. והנה האף אמנם כי כל חטא ועון פרטי נרשם למעלה בפ"ע כמאמר (ירמיה י"ז) חטאת יהודה כתובה בעט ברזל בצפורן שמיר כו' אבל למטה בארץ אם ירצה האדם לשוב על כל אחד מן המעשים בפ"ע יכלה הזמן והמה לא יכלו. אבל יש דרך ישר לפני איש להשכיל לדעת שורש מדתו הרעה מוצאה ומובאה ולשוב בתשובה שלמה על שורש המדה הרעה הזאת לעקרה ולשרשה כי היא היתה בעוכריו להיות שורש פורה לכל התולדות הנמשכות ממנה ואז על נקלה בסור הסבה יסור המסובב. והדמיון בזה כי יש חנוני מוכר סחורה בחנות לאחדים ויש סוחר כללי והוא במקומות הרחוקות והחנונים באים שמה והוא מוכר להם חתיכות שלמות רבות בדרך כלל ומי מרויח יותר בחתיכת מין סחורה ודאי החנוני כי הוא מוכר סחורותיו בחנותו לאחדים אמה אמה ויעלה ריוח בידו מכל חתיכת סחורה שבעתים על ריוח סוחר הכללי. וכי תאמר א"כ הלא אולת היא לו אל הסוחר הכללי מדוע ימכור סחורותיו ע"ד כלל ולא ימדדם למכור אמה אמה וימכור לאחדים וירויח הרבה יותר אכן הסוחר הכללי הזה יעשה בדעת וכל מעגלותיו הוא מפלס כי הוא יש לפניו פאבריקים הרבה והרבה אנשים העומדים ועושים במלאכה ואם יאמר הוא למכור לאחדים הלא טרם ימכור חתיכה אחת יהיה נעשה ונגמר מאה חתיכות ויותר איש איש ממלאכתו אשר המה עושים לכן יותר נכון לפניו

לקבוץ לו ריוח מעט מהחתיכה למען יוכל לפדות הרבה בפעם אחד בדרך כלל משא"כ החנוני בבואו לביתו מקום שאין בו פאבריקים הוא יחתוך וימדוד אמה אמה וימכור לאחדים. הנמשל אחר מות האדם בבואו עם עגלה טעונה מסחורותיו לעולם הנשמות אשר שמה אין עוד עושים במלאכה רק את אשר יביאו בידם מן העוה"ז מארצות החיים או ימדדו ויחתכו הדין על כל חטא פרטי בפ"ע ויהיה לדבר סוף כי לא יביא עוד אליו סחורות בבקר בבקר. לא כן בעוד האדם פה בעוה"ז בחיים חיותו והפאבריק הולכת על אפניה באין הפסק אם יאמר לעשות תשובה לאחדים הלא טרם יטהר נפשו מחטא א' יעשה חבילות עבירות חדשות לבקרים אחר אשר שרשו פתוח אלי נהרי נחלי המדות הרעות לכן יותר טוב לו לשוב על האבות והשרשים לעקר אותם ולשרש אחריהם ובשובו מהם ויתמו המדות הרעות והטאים עוד אינם כי באין שורש אין ענף. וזהו מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו כלומר בעודו חי ובעודו גבר וידיו רב לו לעבוד עבודתו במלאכת הפאבריקים מה לו להתאונן על חטאיו הפרטיים בעוד המלאכה הולכת ונעשית אבל זאת עצתי נחפשה דרכנו ונחקורה ונשובה כו' מאמר דרך יסוב על המדה השרשיית שהיא דרך ומבוא להביאו אל המעשים הרעים וכמ"ש הגאון רמ"ח לוצאטו ז"ל (בס' מ"י פרק י"א) יותר קשה הנקיות במדות ממה שהוא במעשים כי הטבע פועל במדות יותר כו'. והוא שאמרו חז"ל (אבות ג') איזהו גבור הכובש את יצרו א) עכ"ל. וזהו נחפשה דרכנו ונחקורה כו' היינו לחקור על המדה המושכת אחריה המעשים הפרטיים. והוא הרמוז במאמר (פרשתנו ה') ונפש כי תחטא ומעלה מעל וכחש בעמיתו היא עבירה פרטיית אשר באין ספק קדם האיש ההוא לחטוא במדה השרשיית לכל עון ולכל חטאת המסתעף ממנה והיא תאות הממון. וזהו על אחת מכל אשר

יעשה

יריעות האהל

*) הוא מה שאמרו רז"ל (ר"ה י"ז א') מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה כי ראשית חטאי האדם היא המדה רעה אשר בנפש ואם אמנם אשמים אנחנו על רוע המדה אשר בנפש כי בידינו להחליפה לטוב עכ"ז גבר חסדו ית' להמליץ עלינו כמאמרם ז"ל (ברכות ל"ב) ג' מקראות כו' עד ואשר הרעותי. וזה מעביר ראשון ראשון על כל חבילה עבירות לאמר וכך היא המדה שכך מדתו כמאמר ואשר הרעותי ובזה יפלו כל התולדות והמסתעפים הנעשים ומסבבים מכח מדה רעה זאת:

שפת היריעה

א) ודע כי מה שהביאו ז"ל שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר יש להתעורר בו מה זאת להם ז"ל להביא סוף המקרא ומושל ברוחו כו' ב' ראוי להבין תנא היכי קאי שהוא שואל איזהו גבור ג' כי מאמר איזהו גבור הכובש את יצרו מורה כי שניהם שקולים כזה כן זה ומביא מאמר טוב ארך אפים מגבור מה שיורה כי הכובש את יצרו עדיף מגבור. אבל דע כי שלשה מדות נמצאות בבני אדם, הגרוע מאד מיד שעשה לו חבירו רעה ישנס מתניו לעשות בו שפטים או הם אנשי העיר עשו דבר כנגד כשר ילבוש נקם עד רדהו וזה נקרא לוכד עיר (או כל שונא נקרא עיר) כמו (בשמואל א' כ"ח) וה' סר מעליך ויהי ערך (תהלים קל"ט) נשוא לשוא עריך ויש טוב ממנו אשר אם יכעוס על אחד ותבער כאש חמתו לעשות ולכלותו ויזכיר אזהרת התורה הקדושה לא תקום ולא תטור כו' והוא כובש חמת אפו בגבורה ובחזקת היד וזה נקרא גבור או מושל ברוחו. אבל יש בו חסרון מאד כי אחר אשר מטבעו הוא כועס והיא חמה רק הוא לוחם בגבורה זה מבטש כאדם פעם ינצח ופעם ינוצח ויש לפניו אחריות גדול אמנם למעלה מזה יש מי שמזגו טוב ואם חבירו מכעיסו לא יעיר חמתו ולא יכעס מהרה והוא כאיש אשר לא שומע הוא יתואר ארך אפים והוא בסוד תמיד שלא יצא לריב מהר זה שאמרו ז"ל איזהו גבור ר"ל מה שאמר הכתוב טוב ארך אפים מגבור מה הוא גבור כי אם כפשוטו היותו מתגבר על חבירו ומכניעו היינו לוכד עיר ויקשה הכפל הא לא כי גבור היינו כובש את יצרו והוא שם נרדף למושל ברוחו וא"כ יש בכתוב ב' חלוקות טוב ארך אפים בטבעו מגבור הכובש את יצרו כי הגבורה אינו בטוח כנ"ל ומושל ברוחו הוא הגבור כנזכר הוא על כל פנים מלוכד עיר שאינו כובש את יצרו כלל, והבן:

יעשה לחטאת בהגה מורה על האחת שהיא אב ושורש לתולדות וענפים רבים והשלים ואמר וכפר עליו הכהן על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה הייט ע"י הכהן ועבודתו בקודש יתקן השורש ועי"כ יפלו הענפים מעצמם. וזהו מאמר המדרש כילד אדם צריך להתודות בערב יוה"כ מודה אני לפניך כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וממנה נמשכו אלי התולדות רבות הצלמחות מסבתם. וזהו וכל מה שעשיתי לא אעשה עוד כיוצא בו ר"ל לא זאת ולא דוגמתו. וזהו שהביאו ז"ל סה"ד יעזוב רשע דרכו מוסב על המדה השרשיית אשר בנפשו כ"א יתגבר על עצמו להפוך מדתו זאת המסבת לו המעשים בהכרח בסור השורש יסורו הענפים כלם. וזהו ישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח כלומר ע"י שובו על אב ושורש החטאים ירבה מחילה גם על החטאים כלם המסתעפים ממנו: **ועם** דרכנו יתבאר פה מאמר הנביא ע"ה (ירמיה ל')

כה אמר ה' אנוש לשברך נחלה מכתך אין דן דינך למזור רפאות תעלה אין לך כו' מה תזעק על שברך אנוש מכאובך על רוב עוקך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך. הנה במליצתו זאת אחז ענין המשל הנזכר לאמר כי הלא כל חולי מביא כאב וכל כאב יש לו חולי ומשל אם יתעפש הדם באדם יתהוה מזה כמה מיני כאב באברים הנראים והבלתי נראים וכן בהקדה איזה הפסד בריאה או בכבד יסובב לו מזה כמה כאבים אחרים. ומעתה אם יבוא החולה לפני הרופא ויאמר לו הכאב לבד ויאמר כי ראשו כבד עליו ויתן לו רפואה אל הראש בעבור זה לא יחלוף הכאב עד אשר יאמר לו שורש מחלהו מבפנים וירפא השורש אז יתרפא גם מהתולדות הנמשכות ממנו. הנמשל מבואר במאמר (איוב ה') כי לא יצא מעפר און כו' כמאמר חז"ל (שבת נ"ה א') אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון ובבוא אדם לפני ה' ית' ויצעק על צרותיו ויסוריו ולא יתוודה על עונותיו אשר זה הוא אמתת מחלהו המסבב לו כאב היסורים ודאי לא יסור ממנו הכאב כי איך יסור ויחלוף הכאב כל עוד אשר המחלה קיימת. וזהו אנוש לשברך כלומר אל שברך הנראה מבחוץ יש סבה פנימית והיא אנושה מאד מאד וזהו נחלה מכתך עד כי אין דן דינך למזור וביאר הטעם על העדר רפואתו מה תזעק על שברך כלומר מה תפעול או מה תרויח במה שתצעוק על היסורין אם אנוש מכאובך על רוב עוקך עצמו חטאתיך ע"כ עשיתי אלה לך א"כ בע"כ צריך אתה לתת לב על שורש היסורים מאין נצמחו ואז בסור השורש יסורו הענפים:

נפש כי תחטא בשגגה כו' מדרש זשה"כ (קהלת ג') ועוד ראיתי תחת השמש מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע מקום המשפט שמה הרשע מקום שנעשה מדת הדין במעשה העגל שם ויגוף ה' את העם ורוה"ק צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים וקראתים אלהות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם שמה הרשיעו ועשו את העגל כו'. באור זה דע כי כבר נתבאר בספר הכוזרי ובאבן עזרא (פ' תשא) כי במעשה העגל לא היתה כוונתם למלאות תאותם לעבוד אלילים ח"ו רק בעבור שהבטיחם משה שיוריד להם מן השמים איזה דרך ישרה ומסוגלת לטוק אליו העבודה הרצויה בעיני ה' וכוונתו היה עשיית המשכן שהיא המיישרת יראת האדם כמאמר וממקדשי תיראו כי שם מכון עוזו. ולכן כאשר הראה להם השטן דמות מטתו וחשבו שמת משה התחילו להתחכם בשיקול דעתם והעלו מוח בידם הוא העגל כי על דרך השכל וההרגל היה יותר נבחר להם לעשות איזה דמות ותבנית מן המרכבה העליונה כמאמר המדרש שמטו אחד מטטראמולין שלי ועשו אותו אלהות. ותכלית עונם היה במה שעשו דבר שלא נצטוו כמאמר אחרי לבבכם זו מינות כי אין היכולת בנו לעשות שום דבר עבודה לה' מה שלא נצטוינו עליו כמו שנאמר בבני אהרן המקודשים ויקריבו לפני ה' אש זרה אשר לא צוה אותם. וזהו מאמר שמואל אל שאול (שמואל א' ט"ו) כי חטאת קסם מרי ואון ותרפים הפצר ר"ל כמו אשר המרי הייטו בזדון הוא עושה היפך רצון הקב"ה הוא חטאת קסם ועון פלילי, כן בהיפך המוסיף על דבר ה' ועושה דבר אשר לא צוה הוא און ותרפים וכמ"ש הרמב"ן ז"ל בפ' שעיר המשתלח ע"ע. ודע כי הבודה עבודה מלבו הוא גרוע הרבה מהעושה עבירה בכוונה רעה כי העובר בכוונה רעה נקרא רשע והבודה בשיקול דעתו וכוונתו לטובה נקרא מין ואפיקורוס ועליו נאמר (משלי ב') כל באיה לא ישובון כו'. כי העובר עבירה למלאות תאותו ויודע כי חטא בידו יש תקוה למפלתו שכהגיע עליו עונש ישיב אל לבו כי חטאותיו עשו אלה לו ובעונותיו מצאוהו הרעות האלה ויעשה תשובה ושב ורפא לו לא כן מי שחושב שהוא עובד את ה' במעשיו אז אין תקוה לאחריתו כי הוא ודאי לא יחדל מעשות מה שעושה בעבור העונש אבל בהיפך עוד יוסיף על חטאתו פשע. כמאמר הנשים אל הנביא בעת הוכיחו אותן על הקטור למלכת השמים אמרו (ירמיה מ"ד) ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל כו' וכבר כתבנו בבאור מאמר (דברים ל"א) הן בעודני חי עמכם היום ממרים הייתם עם ה' כלומר הייתם ממרים והייתם עם ה' כי כל מה שעשיתם אמרתם לנפשכם כי כוונתכם לשמו הגדול לכן לא אמר ממרים הייתם את פי ה' רק עם ה' לרמוז להם מה שמבואר בתוכחות הנביאים ע"ה (ירמיה ז') אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. וזה שביארו ז"ל כי שלמה ע"ה היה מתמיה עצמו על גודל הכעס שכעס עליהם הקב"ה על מעשה העגל יותר מעל כל העבירות ואמר מקום המשפט דהייט מקום שעשה משה כבר משפט חרון בהם בהפילו מהם כשלשת אלפי איש ומילא ידם להרוג איש את רעהו ואיש את אחיו איך עוד יוסיף

את' ויעניש אותם ודן אותם במגפה שנאמר ויגוף ה' את העם וכי כך היא המדה. ע"ז הי' תשובת רוה"ק מקום הצדק מקום שהצדקתי כו' שמה הרשע כלומר בעבור שעלה על לבם הרשע במקום הצדק ולכן קשה הפרישה ממנו מאד כי הם חשבו שהגיעו למדרגה גדולה בעבודתם זאת לכן לא הועילה להם שום תוכחה אשר הוכיחום אהרן וחור כי היו חזקים בדעתם כראי מוצק (עי' קול יעקב קהלת על מאמר והאלהים עשה שייראו מלפניו) וזה שהשיב אהרן על שאלת משה מה עשה לך העם הזה כי הבאת עליו חטאה גדולה ויאמר אהרן (שמות ל"ב) אתה ידעת את העם כי ברע הוא וסיפר למשה כל המעשה כאשר היתה ולא חידש לו מאומה להיות לו התנצלות בדבר זה רק מה שאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא ובהשקפה ראשונה מה התנצלות יש בזה. והנראה כי כבר מבואר מפי חכמי אמת ז"ל אשר קודם חטא אדה"ר היה העוה"ז עם כל אשר בו רק טוב והקליפה היתה נתונה בעמקי התהום וכאשר חטא אדה"ר נתגברה הקליפה למשול בעולם ובכל אשר בו רק לא שלטה על הכל בשוה. כי יש דברים אשר הקליפה בלעה את הפרי לתוכה לגמרי כמו האגוז שהקליפה מקפח את הפרי מכל צד ויש שהקליפה נכנסת אל תוך הפרי והפרי מקיף את הקליפה. וההבדל שביניהם הוא בענין הגשם שהגשם ירד תחלה על המקיף ומשם אל תוכו וא"כ כאשר הקליפה מבחוץ תקבל היא תחלה השפעת הגשם וההיפך בהיפך וכל זה משל נאמן על הנשמות שהיו כלולין בנשמת אדה"ר והיו כולן זכות וטהורות בלי קליפה ודבר רע כלל ואחר החטא שלטה בו הקליפה וכן בכל הנשמות איש לפי ערכו. ויש אשר הרע סובבו מכל צד מבחוץ ויש אשר הרע נכנס אל תוכו וההבדל ביניהם לענין התוכחה כי כמו שמשקים השדות שיש השקה מלמעלה ע"י גשמים ויש השקה ברגלים כגן הירק כן משקים הנשמות בתוכחות ארציות היינו בדבר על לבם מוסר השכל בצדק ומשרים או בהתעוררות מן השמים וא"כ הנשמה אשר הרע בתוכה והטוב מקיף אותה יש תקוה יותר שתקבל התוכחה לבעבור כי התוכחה פוגעת את הטוב תחלה לא כן אם הרע בלע את הטוב והוא סובב ומקיף אותו מבחוץ עליו נאמר אל תוכח לץ כו' (משלי ט') כי התוכחה פוגעת בהרע תחלה והוא פולטו ואינו מניחו ליכנס לתוכו. וזה שהתנצל אהרן על שלא עצר בעדם למנוע אותם על ידי תוכחתו ומוסרו שלא יבואו לעשות זאת על זה אמר אל יחר אף אדוני אתה ידעת את העם כי ברע הוא כלומר כי הרע מקיף עליהם מכל צד ושיערתי שלא יגיעו דברי תוכחתי אל קרבם בשום פנים וע"כ לא הוכחתים והיתה תשובת אהרן ממש כתשובת רוה"ק מקום הצדק שמה הרשע. עוד יתכן במאמר זה שהשיב אהרן למשה כי הנה אנחנו רואים משמעות הכתוב שהיה דעתו של אהרן באמרו חג לה' מחר שבתוך כך בלי ספק יבוא משה מן ההר ומשה לא בא כמאמר ויראו כי בושש משה לרדת מן ההר ויקהל העם על אהרן ויאמרו אליו קום עשה לנו אלהים וגו' ואהרן אמר להם פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנתיכם והביאו אלי ויתפרקו כל העם וגו' ויקח מידם ויצר אותו בחרט ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל וגו' וירא אהרן ויבן מזבח לפניו ויקרא אהרן ויאמר חג לה' מחר וכו' וישכימו ממחרת ויעלו עולות וגו'

מן ההר ומשה לא בא כמאמר וישכימו ממחרת כו' וישב העם לאכול ושתו כו' ועדיין לא בא ולכאורה יפלא על נביא ה' כמוהו שיאמר דבר אשר לא ידע בבירור. אבל המעיין במדרש (שמות רבה מ"ג) יראה שאהרן כוון אל האמת שמשה רצה באמת לרדת מן ההר ביום המחרת וברדתו ראה מלאכי חבלה יוצאים לחבל את ישראל על מחשבתם הרעה אמר משה מה אני מניח את ישראל בצרה והולך חזר להתפלל לפני המקום ואהרן שלא ידע מזה תלה האשמה במשה על שאיחר מן המועד אשר יעדו ולכן אמר אל יחר אף אדוני שלכאורה מה עשה למשה ומה חטא נגדו שהיה צריך לפייסו שלא יחר אפו עליו. אבל לדרכינו בא לפייסו על שתלה האשמה בו לאמר אתה ידעת את העם כי ברע הוא והיה לך להזהר מלאחר ביאתך מן המועד אשר ידעת (ואל באור דברי המאמר הנזכר מקום המשפט כו' עי' עוד בחבורנו ק"י שה"ש על מאמר שחורה אני ושם על מאמר צרור המור דודי לי ושם קהלת על מקומו כי שם נתבאר המאמר על נכון ולא הזכרתיו פה רק בעבור הדברים אשר נשמטו אז בהעתקת הספר הנ"ל העתקתים עתה למען אשר עלהו לא יבול) :

מדרש (פ' ד') ברכי נפשי את ה' ר' יוחנן אמר חמשה פעמים אמר דוד נפשי כו' מה ראה דוד כו' אלא אמר הנפש הזו ממלאת את כל הגוף והקב"ה ממלא את עולמו תבוא הנפש שהיא ממלאת את הגוף ותשבח להקדוש ב"ה שהוא מלא את כל העולם הנפש הזו רואה ואינו נראה אף הקדוש ב"ה רואה ואינו נראה כו' הנפש הזאת יחידה בגוף והקב"ה יחיד בעולמו כו' (עי' ברכות י'). הורו לדעת כי הנשמה אשר באדם מתמשלת על כל הגוף ושאין אל הגוף שום תנועה ויכולת כ"א ע"י חיות הנשמה והסכמתה כמאמר (בראשית ב') וייצר ה' אלהים את האדם עפר כו' ויהי האדם לנפש חיה. הנה קרא אל הגוף אדם ואח"כ אמר ויפח באפיו נשמת חיים אח"כ ביאר התכלית ויהי האדם לנפש חיה ולא אמר ויהי אדם נפש חיה הוסיף אות ל' לנפש כו' ללמדנו כי כמו אשר הנשמה תעמוד בקיומה בצאתה מן הגוף והגוף מוטל בעפר כן גם בזמן חיי האדם אין החיים כ"א בהנשמה כי היא יחידה ושלמה מושלת בכל והגוף אינו רק משרת לשרת אותה בכליו החמריים להפיק מאווי הנפש. וכבר דברנו מזה בספר המדות (בשער הדעת חולתם) כי הרצון והחפץ השכלי מושל בכל התאוות והדמיונות ולכן נאה למושל בכל הגוף שישבח להקדוש ב"ה בעד כלם והוא כמו מאמר (בראשית רבה צ"ג) אחד באחד יגשו זה יהודה ויוסף ורוח לא יבוא ביניהם אלו השבטים וחהו מה הקב"ה יחיד בעולמו כך הנשמה יחידה בגוף והבן. ונמתיק הדברים עוד יותר ונבאר מאמר מה הקב"ה טהור אף הנשמה טהורה כי הנה כבר זכרו רז"ל (למעלה בסמוך) עשרה דברים משמשים את הנפש הושע למזון הקנה

לקול

לקול כו׳ ובמקום אחר (ברכות ס״א) כליות יועצות כבד כועס טחול שוחק כו׳ לב מבין כו׳ ורצוי להבין מהות שירות לכליות שקראום חז״ל יועצות ואח״כ אמרו לב מבין. אמנם דע כי חז״ל גילו לנו במאמר הנזכר מה הקדוש ב״ה טהור אף הנשמה טהורה להשמיענו שלא לחשוב תאמר שאנחנו רואים שהאדם עושה לפעמים הרע או חושב רעה יהיה זה מצד הנשמה שהיא משותפת מטוב ורע לזה השמיעו אותנו ואמרו מה הקב״ה יחיד בעולמו אף הנשמה יחידית מה הקדוש ב״ה טהור אף הנשמה היא עצמה טהור וכל הרע אשר באדם בא מצד כלי הגוף כאמרם כבד כועס טחול שוחק כו׳ רק הבחירה אל הנפש להסכים על זה כמאמר (דברים ל׳) ראה נתתי לפניך היום את החיים כו׳ את הטוב ואת הרע ובחרת בחיים. ובזה נשכיל לדעת טעם יקר על מה שהחמירה התורה מאד בעון המסית עד שאמרו אין טוענין למסית (סנהדרין כ״ט) אשר לצורה יפלא וכי גדול הוא מיצה״ר. אמנם דע כי אמתת הדברים הוא כמו שאמרנו אשר הנשמה מכלכלת דרכיה ע״פ השכל ועיון וע״פ התורה אשר יורוה ועל המשפט אשר יאמרו לה תעשה ויש לה עזר מפי סופרים וספרים וכל כחות היצה״ר אינם בלתי ע״י כלי הגוף ושרשם מבואר בפי חכמי האמת ע״ה אשר נקבו בשם כח התאווני והכעסני. ומן השרשים האלה נמשכים ומסתעפים ענפים רבים מאד מאד כמו האהבה והחמדה השנאה והאיבה כו׳ אבל אינם כחות חיים משכילים כ״א בשר ועפר ויוצאים מהם כחות דמיונות בלא טעם וריח והדבור אין בהם לפתות את האדם כדבר איש אל רעהו רק הם מגיעין אל הלב והלב מבין ומקבל הדמיון אם ירצה אז יתגבר וישעבד אליו הדבור והעיון והשכל לחשוב מחשבות איך להשיג הדברים למלאת תאותו מהם. והלב אם יתחזק וירצה לדחות את הדמיונות מתחלת בואם יקל אצלו מאד אבל אם יקבלם עד אשר יכנסו בחדרי לבו יקשה עליו עזיבתו אותם ולהפרד מהם אשר ע״כ הזהיר אותנו החכם הנבחר ע״ה מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים (משלי ד׳) ובמקום אחר המליץ מליצתו הנפלאה (שם י״ז) ולפני התגלע הריב נטוש. והנסיון יעיד על זה כאשר יורה פשט מאמר (במדבר ט״ו) ולא תתורו אחרי לבבכם כו׳ אשר אתם זונים אחריהם זה שאמר שהע״ה (משלי ט׳) חכמות בנתה ביתה כו׳ שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת והשלים ואמר אשת כסילות הומיה פתיות ובל ידעה מה. הבט ימין וראה איך ביאר לנו היתרון העצום אשר אל החכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך כ״א החכמה תודעת את האדם לעשות דבר טוב הלא תקרא אליו בטעם דבריה מטעם המלך יתברך ואזהרתו בתורה ובטוב טעמיה מפי חכמיה ודורשיה לא כן התאוה היא מן הגוף שאין בואה מן מקור נאמן בדבור וטענה ואמתלא כי אם כח דמיון לבד ממתיק בפיו רעה לבמשך אחריו ולהמשיך כלי הנפש אחריו וכל אשר יתחברו אליו כחות הנפש יתגבר ויוסיף עוז בסכלותו עד שיהיה נדמה לו לחכמה וליושר. והו מה שהזהיר הכתוב (דברים י״א) השמרו לכם פן יפתה לבבכם כו׳ הנה קרא את הרע פיתוי ולא הזכיר את המפתה להורות שלא תחשוב אותו למפתה אותך בדעת כי בשר הוא ואינו רק כח דמיוני בתחלתו טרם תסכים נפשך להמשך אחריו. וזהו אשת כסילות הומיה פתיות כוונתו על כלי הגוף שמקבלים כחותיהם מן הממונה עליהם מלמעלה כמו אשה המקבלת מן בעלה כאמרם ז״ל (בראשית רבה י׳) אין לך כל עשב ועשב שאין לו מזל ברקיע שמכה אותו ואמר לו גדל כן יש ממונה המשפיע הכחות הללו אל הגוף ואל כל כליו אשר עליו כוונו חז״ל באמרם הוא השטן הוא היצה״ר כו׳ וזהו אשת כסילות הם כלי הגוף הומיה פתיות ובל ידעה מה היינו שאינם רק דמיונות המחשבים הרע אל הנפש להטות אליו ולשמוע בקול המייתו. ומעתה יפה החמירה התורה מאד בעון האדם המסית כי הדבור קשה על האדם יותר מהדמיון כמאמר (משלי כ״ז) ומתק רעהו מעצת נפש:

אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם והקריב על חטאתו אשר חטא פר בן בקר תמים לה׳ לחטאת. לבוא אל באור המאמר נקדים דברי אליהוא (איוב ל״ד) כי אמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי כו׳ וארח לחברה עם פועלי און כו׳ לכן אנשי לבב שמעו לי חלילה לאל מרשע ושדי מעול כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו כו׳. הנראה לדעתי כי מה שאמר איוב צדקתי ואל הסיר משפטי שזהו מן הזרות שיאמר כזאת איש שנאמר עליו ירא אלהים וסר מרע. אבל הנראה כי איוב טעה קצת וחשב כי היסורים אשר באו עליו לא באו רק מסבת צדקתו שהקב״ה נוקפיד עם הצדיקים כחוט השערה (ב״ק נ״א) ולכן אמר איוב הנה אני בעצמי גרמתי לי שאין הקב״ה מתנהג עמי ביושר מחמת שצדקתי ביותר ולכן אל הסיר משפטי לבלתי לשפוט אותי במשפט הראוי אל כל ההמון. על זה כעס אליהוא מאד לאמר כי בזה הוא ארח לחברה עם פועלי און כלומר הוא נותן יד ואומץ לרשעים כי יאמרו לא יסכן גבר גם ברצותו עם אלהים אחר אשר כל חשיבותו הוא שידקדק עמו כחוט השערה אבל חלילה לאנשי לבב לחשוב כך כי פועל אדם ישלם לו כו׳. הנה בזה ביאר לו טעם מספיק על שהקדוש ב״ה מדקדק כ״כ עם הצדיקים כי כבר יזדמן איש הולך דרך והוא תועה בשדה עיקש א״ע מן הדרך הישר הנה האיש הזה לא קלקל לאחרים מאומה כי אם לעצמו מה שיצטרך להקיף ולסבב עד אשר יגיע אל דרך הישר. אמנם בהזדמן ענין זה אל סוחר גדול הנוסע בעשרים עגלות טעונות משא לעיפה כאשר הוא יעקם דרכו ויסע ערך פרסה אחת כבר פעל בזה אשר גם אחרים יתעו גם כן ויטו בתוהו לא דרך כי הלא יראו לפניהם דרך כבושה אשר נעשה

פ״י

ע"י הסוחר הנ"ל בהתעותו עם העגלות הכבדות וא"כ הוא קלקל לעצמו וקלקל לאחרים ג"כ. וזהו כי פועל אדם ישלם לו היינו מה שיעשה האדם ההמוני ישלם לו באין מודף לא כן אדם גדול בהזדמן אליו כי סר מני דרך כבר עשה בזה דרך כבושה לרבים כמאמר שגגת תלמוד עולה זדון וזהו וכאורח איש ימציאנו אשר ע"כ אמר הכתוב (ויקרא י') בקרובי אקדש ואז ועל פני כל העם אכבד היינו כי לא ילמדו עוד מהם אחרי ראותם שעונש המגיע אותם גם על החטא ועבירה קלה. וזהו שהמשיך אחריו כי פועל אדם ישלם לו וכן וכאורח איש ימציאנו מי שעשה אורח רע ודרך כבושה לרבים ודאי ראוי אל העונש יותר מן העונש הראוי אל איש המוני אבל לא כאשר חשבת אתה בטעם עונש הצדיקים. וזהו כי לא על איש ישים עוד להלוך אל אל במשפט ר"ל לא כאשר חשבת אתה כי הקב"ה הוסיף עוד יותר על משפט הראוי להעניש עד שעי"כ ירהיב האדם בנפשו עוד להלוך אל אל במשפט היינו לדון עמו ולטעון טענות על משפטו רק עיקר הטעם במה שמחמיר ביותר על חטא גדולי הדור הוא בעבור כי ירוע כבירים לאין חקר ויעמדו אחרים תחתם כלומר כי ע"י מעשיו יבואו גם אחרים לעשות כמעשהו וא"כ קלקל לעצמו וקלקל לאחרים עוד יותר. וזהו אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם כי הנה יחיד שחטא והביא קרבן אפשר שיתקן מה שפגם בחטאתו אבל הכהן המשיח כאשר יחטא הנה הוא יהיה סבה לאשמת העם כי ממנו יראו וכן יעשו כלם והוא ממש כגנב שפתח דלת נעולה באוצר תבואה של עשיר וימלא אמתחותיו כפי אשר יכול שאת רק עזב את האוצר פתוח ובאו אחרים ובהמות ואבדו וקלקלו את כל האוצר אז גם אם אח"כ יגבה מן הגנב כפלים על מה שגנב לא יוכל למלא את הפסדו כי ההפסד הוא הרבה יותר כמה פעמים על סך הגניבה וזאת אין בכח הגנב לשלם. הנמשל מבואר במאמר שגגת תלמוד עולה זדון כי התלמיד עשה דבר קטן בשגגה וכלם למדים ממנו ועושים בזדון. והקריב על חטאתו אשר חטא ר"ל שיגדיל קרבנו על חטאתו (ע"ד שאמרו רז"ל (פרשת נו ב') בקללות לא נאמר ואלה יעמדו לקלל את העם כמו שנאמר בברכות אלה יעמדו לברך את העם אלא ואלה יעמדו על הקללה ר"ל כי בחי' הברכות גדולה מכל ישראל לכן נקראים העומדים אבל הברכות כטפל קטן אבל גדול אבל הקללות בחינה קטנה ופחותה נגד בחינת ישראל לכן יתארו העומדים אצליהם בעומדים על הקללה כגדול העומד אצל קטן. וזוא והקריב על חטאתו ר"ל שיגדיל קרבנו על חטאתו) להביא פר בן בקר ועכ"ז לה' לחטאת כי אצלו יתב' הקרבן קטן ופחות מן החטא כי גרם לאשמת העם (עי' ק"י איכה על חטא הטאה והעתקתי הענין גם שם בעבור הסברות שנתחדשו ונתוספו בו) ובהיפך בגורם זכות לאחרים אין קץ אל הרטש הגדול אשר ירוויח על ידיהם כמאמר (תהלים י"ז) ממתים ידך ה' כו' חלקם בחיים היינו גם אחר שמסתלקים מן העוה"ז עוד יש להם חלק במצות ומע"ט הנעשה פה בארצות החיים ובמקום אחר אמר עליהם מליצתו הנפלאה (שם צ"ב) שתולים בבית ה' גם שהמה שתולים כבר בבית ה' בעולם העליון במתים חפשי עכ"ז עוד בחצרות אלהינו יפריחו וחלקם בחיים כי יפריחו אחרים והקימו תלמידים והבן:

מדרש אם הכהן המשיח יחטא כו' ר' שמעון בן לקיש אזיל לקרתא והוה תמן חד בר נש והוה שמיה אבא יודן רמאי וחס ושלום לא היה רמאי אלא דהוה מרמה במצות כד הוון כל עמא פסקין הוי פסק כל קבל כלהון נטלו רשב"ל והושיבו אצלו וקרא עליו ר"ל הפסוק הזה (משלי י"ח) מתן אדם ירחיב לו. בהשקפה ראשונה נראה שקרא עליו המקרא הזה בעבור אשר הושיבו בראש ויאות עליו מאמר מתן אדם ירחיב לו ולפני גדולים ינחנו אבל יותר נראה כי קרא עליו מאמר מתן אדם ירחיב לו לרמוז עליו ממש היינו כי תלה דעתו בדעת אחרים במה שיתנו הם ובזה הנה מתן אדם הזולת ירחיב לו להגדיל ולהוסיף מתנתו:

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה כו'. מדרש זה שה"כ (משלי כ"ד) אל תהי עד חנם ברעך והפתית בשפתיך אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו אל תהי עד חנם ברעך זה הקב"ה שנאמר רעך ורע אביך אל תעזוב והפתית בשפתיך אמרתם נעשה ונשמע ואח"כ אמרתם אלה אלהיך ישראל כו' כדכתיב ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו. ובמקום אחר הוסיף המדרש ואמר (דברים רבה ג') לא הניח משה זוית ברקיע שלא נתחבט בה ומה היה אומר מה פוס סכור וסגור ממלל אמר ר' אדא הי' רוח הקודש מלמדת זכות לכאן ולכאן לישראל אמרה אל תהי עד חנם ברעך ואח"כ אמרה להקב"ה אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו אשיב לאיש כפעלו אר"י כבר כתיב והמה כאדם עברו ברית (הושע ו') ברם הכא כי אל אנכי ולא איש (שם י"א). הנראה בתכלית כוונת דבריהם ז"ל ע"ד דמיון, עשיר נתקשר עם בגזור מופלג בן טובים והאב התחייב א"ע להלביש את בנו במלבושי כבוד ועשה כל מה שהיה ביכלתו והכין לו כמה מלבושים ובגדים קטנים והיה חסר לו רק בגד עליון אחד ובהזדמן פגעו המחותנים זה את זה בחוץ וברחובות וראה העשיר את פני מחותנו והנה זועפים שאל אותו ויען ויאמר הלא יקרבו ימי משתה בניש היקרים להכניסם לחופה ואני עוד לא מצאה ידי לעשות לבני בגד עליון ללכת לחופה. וישמע העשיר את דבריו וינחם אותו וידבר על לבו לאמר מה בכך אם לתת או לחדול אין נ"מ בדבר וילך לביתו בטוב לב ויהי כאשר קרבו ימי הנשואין אמר אבי החתן אל מחותנו הנה בא העת לסלק הנדן אלף אדומים אשר כתבת בקשרי התנאים בא ונלך אל השלים המרוצה לשניט לבשלוש הכסף בידו ויש

העשיר

העשיר ויאמר אך כ"ת אם לתת או לא לתת וישמע אבי החתן את דבריו וימר לו מאד ויאמר אל העשיר ואיך יעלה כזאת על הדעת שאין כ"ת אם לתת אי לא ויען העשיר ויאמר אליו מדוע אז בדברי הדברים האלה על לכך היו הדברים מקובלים אצלך ונכנסו באזניך מאד וילך האיש במר לבו והיה גונח ואומר הה כי בעבור בגד עליון לבד הפסדתי אלף הדומים ויהי כאשר באו הדברים לפני הב"ד יצא המשפט לא ראי זה כראי זה באותו שאין לו יכולת לתת אצלו שייך לומר שאין עכוב בדבר אם יתן או לא יתן משא"כ אתה העשיר שיש בידך לתת ודאי אתה מוכרח לתת. הנמשל כי כבר מבואר ברז"ל (דברים רבה שם בסמוך) שקד משה איך לזכות את ישראל שאמר לו הקב"ה אשר צויתים אמר לפניו רבש"ע אני נצטויתי הם לא נצטוו לא אמרת אלא אנכי ה' אלהיך לא אמרת אני ה' אלהיכם לא אמרת אלא לא יהיה לך אלהים אחרים כו' והקב"ה אמר הניחה לי ואכלם וגם שהבטחתי אל האבות מה שהבטחתי ואעשה אותך לגוי גדול כל ההבטחות יתקיימו בך כי לא כיוונתי רק אותך לבד ולא כיוונתי עליהם ומשה היה יכול לטעון וכי כך היתה הכוונה אצלך בעת הבטחתך אל האבות ולא היה יכול לטעון טענה זאת כי על ידה יהיה נתפס על טענתו הראשונה כלום אמרת לא יהיה לכם אלהים אחרים שלא היתה הכוונה רק שלא יהיה לי אלהים אחרים וישאלנו ית' ג"כ וכי כך היתה כוונתי לכן לא היה יודע עצה בדבר עד כי נתחבט מרוב צערו בכל זויות הרקיע ואמר הה מה פום סכור ממלל כי מה יוכל לדבר והיה גונח מאד כי הפסיד ע"י טענתו הראשונה הפסד עצום. כי אם נוכל לומר אשר מאמר לא יהיה לך אלהים אחרים אינו רק למשה נוכל לומר ג"כ שההבטחה אל האבות היה מכוון רק למשה לעשות אותו לגוי גדול וזרעו יירשו א"י. אז בא רוח הקודש ללמד זכות על ישראל ואמרה להקב"ה אל תאמר כאשר עשה לי כן אעשה לו כמו שהם הוציאו עצמם מן הכלל לאמר שלא היו כלולים באזהרת לא יהיה לך אלהים אחרים כן יעשה גם הקב"ה חלילה להוציאם מכלל ההבטחה שהבטיח לאבותיהם לאמר כדבריהם שלא היתה הכוונה רק למשה, לא כן. רק ראוי לקיים ולדון אשיב לאיש כפעלו כפי כח הנתבע והמה רק כאדם עברו ברית אמנם אתה בך נאמר כי אל אנכי ולא איש והענין יקר ונעים:

נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון כו' או בגזל או עשק את עמיתו

גמ' (ב"ב פ"ח ב') קשה גזל הדיוט יותר מגזל גבוה שזה הקדים חטא למעילה (וזה הקדים מעילה לחטא) הנראה בבאור הדברים ע"פ משל לתינוק גנב מאת אביו מעות הרבה ונתודע הדבר אל אביו ויקח מידו את הגניבה ולא עשה עמו דבר לזמן הלך הנער וגנב אצל איש אחר אז הלך האב ויקח מידו הגניבה ויעש בו שפטים הכה ופצע כף על ירך ויתפלא הנער ויאמר לאביו על מה הכיתני עתה יותר מכל הגניבות אשר גנבתי ויאמר לו אביו הגניבות הקודמות גנבת אצלי ועל המעשה בפני עצמה לא חרה אפי כ"כ לבוא עמך במשפט לאמר מדוע עלה על לבך לקחת אצלי כי הלא אביך אני וכל מחסורך עלי ולא היה בזה מן הרעה בלתי הכסף אשר נחסר לי וכאשר חזרתי ולקחתי אותו ממך הלא נתמלא ההיזק ושב ורפא לי לא כן בעשותך זאת לאיש אחר הנה מלבד המעשה הרעה יכאב לבי על רוע רוחך כי בבוא על דעתך לעשות כזאת כבר חטאת על אשר מלאך לבך לתור אחר דברי' כאלה לכן לא תשקוט חמתי גם אחר אשר חזרתי והשבתי אל האיש את נזקו כי לא תקנתי בזה רק את המעשה שאח"כ כי הכשרתי את נזקו לא את הרעה העולה על רוחך בתחלה. זה שאמרו חז"ל קשה גזל בני אדם מגזל שמים שבו הקדים חטא למעילה וענין הקדמת חטא למעילה ביאר לנו הכתוב בעצמו כי השלים דבריו וכפר עליו הכהן לפני ה' ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה). והוא בהזכיר מאמר (איכה ג') מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו א) נחפשה דרכינו ונחקורה

שפת הידיעה

א) ובמשקלות כמתקנו מאמר זה עוד בפנים אחרות בהזכיר מאמר (תהלים מ') כי אפפו עלי רעות עד אין מספר השיגוני עונותי ולא יכולתי לראות כו' זה הוא טעם על מה שנאמר (משלי י"ד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתה דרכי מות. כי האדם אם הוא פעם חוטא ופעם צדיק הוא מכיר בחטאו ויודע ההבדל אשר בין צדיק ובין רשע אבל האדם אשר כל מעשיו רעים וחטאים א"כ איככה ירגיש עוד בין צדיק לרשע. והמשל בזה כי כבר ידענו מפי חכמים ויודעים טעם על העדר הרגשת העין את האויר כי הוא בעבור היות כל אדם משוקע תוך האויר ואין מבדיל בין העין ובין האויר והעד אם יכוס אדם נשקע במים עד אשר יעברו ראשו אז לא יראה המים יען כי הם סמוכים ודבוקים בעיניו כאשר לא יראה את ידו כאשר יקרב אותה אל עיניו לא כן כאשר יעמוד על היבשה ויש הבדל בין עיניו ובין המים אז יראו עיניו את המים וכמשפט הזה ישיגו בהעדר ראיית האויר בעבור היותו משוקע בו. כן האדם בהיותו רחוק מן חטאים הוא רואה מבין ומרגיש כי זה טוב וזה רע אבל מי אשר התמכר אל הרע נאמר עליו מליצת מאמר כי אפפו עלי רעות עד אין מספר השיגוני עונותי וכבר אני משוקע בהם ועי"כ ולא יכולתי לראות כמאמר (קדושין מ') עבר ושנה נעשה לו כהיתר. ואפשר בידינו לקחת דמיון על ראיה השכלית מן ראיה גשמית שלא תקום ולא תהיה בלתי אם דבר הנראה הוא נבדל מן עין הרואה כן ראיה השכלית לא תהיה באדם רק אם היותו נבדל מן הרע אז ירגיש מאד. זה שהתפלל החסיד ע"ה (תהלים ק"א) לבב עקש יסור ממני שלא אגיע ח"ו למדרגה אשר רע לא אדע והבינהו וזהו השיגוני עונותי ולא יכולתי לראות. וזהו מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו כו' למשל אם סוחר יבוא למרחקים לסחור וימכור סחורותיו ובאחת ירויח ובאחת יפסיד אז אם יאבה לדעת חשבון מן הסחורות אשר הפסיד בהברה הוא צריך לעשות חשבון על כל תחלה והתחלה איזהו הסחורה אשר הרויח בה ובאיזה סחורה הפסיד אבל אם נפלה כל סחורתו אל תוך הים אז אם לו להתבוננות לעמוד על שיעור ההיזק כלא יחשב חשבון כללי ויאמר כי כל דרכו ונסיעתו וכל ההוצאות שהוציא את הכל הפסיד וזהו מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו הפרטים אחר אשר כל מעשיו רעים וחטאים יותר ראוי נחפשה דרכינו ה' ונשובה כו'. והנה מאמר (ישעיה נ"ח) קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך הוינו שאין מצורך לבא בפתחים ולדבר ולפרוס

כו' למשל אם יהיה לאיש דרך טוב לפרנסתו ויקרה לו מקרה מאיזה צד שיזדמן והיה לו היזק ראוי לו להשתמר ולהרחיק א"ע מסבה כזאת ויוכל ללכת לבטח דרכו אמנם אם גוף הדרך שהוא מתפרנס ממנו הוא דרך רע ונלוז אז מה לו להתאונן על פרטי ההיזקות כי הוא צריך לעזוב דרכו הנלוז ולבחור לו דרך אחר דרך טוב אשר ייטב לו. כן אנחנו אם היינו מתהלכים על דרך טובה ובה היינו נוהגים אך במקרה היה החטא שולט בנו היה ראוי אלינו להתאונן על החטאים אבל אם מתהלכים אנחנו על דרך לא טוב אמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו כלומר מה לאדם להתלונן על פרטי חטאיו. כ"א ראוי אלינו נחפשה דרכינו ונחקורה כו'. וזהו מאמר מי יתן מציון ישועות ישראל שיהיה לנו דרך סלולה דרך הקודש ופרנסה טהורה אז תגל יעקב כו'. וזהו עצת הנביא ע"ה (ישעיה א') רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני חדלו הרע והכוונה ע"ד שכתבנו למעלה בביאור מאמר רב ביבי בר אביי כל רע שעשיתי לפניך בדרך רע הייתי עומד וכל מה שעשיתי לא אעשה עוד כיוצא בו. וביארנו כי החטאים אם כי רבים הם אבל ראשית חטאת האדם היא המדה רעה אשר בנפש כמו חמדת ממון אשר בלב מביאו אל הגנבה וגזילה ואבני מרמה והסגת גבול וכדומה ממעשים פרטיים רעים וחטאים ואם יאמר האדם לעשות תשובה על פרטי מעשיו אחד אחד הנה טרם יתקן פרט אחד יתוספו כמה חטאים בפרט אחר ויכלה הזמן והמה לא יכלו לכן יותר טוב לחפש ולבקר אחר שורש המדה רעה של הפרטים ההם להומה ולאבדה וזהו נחפשה דרכינו ונחקורה כו'. וזהו רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם מנגד עיני והסבה הקרובה לזה חדלו הרע כלומר ראו נא לעקר ולשרש שורש המדה אשר בסבתה אתם נמשכים אל הרע. וזהו ונסלח לו על אחת מכל אשר יעשה כלומר על המדה האחת אשר היא שורש ואב אל כל התולדות אשר יעשה לאשמה בה כלו' עמה כי ע"י המדה הרעה נמשך לו כל המעשים:

ואם נפש כי תחטא כו' אשם הוא אשום אשם לה'. דברי הכתוב הזה נראה כשפת יתר ודברים כפולים אבל המאמר יתבאר יפה אף נעים ע"ד מאמר החכם ע"ה (משלי ו') בני אם ערבת לרעך תקעת לזר כפך נוקשת באמרי פיך נלכדת באמרי פיך. ובמאמר הזה יש כפל הדברים במלות נוקשת נלכדת ומה ההבדל ביניהם ובמדרש (שמות רבה כ"ז ויקרא רבה ו') בני אם ערבת לרעך זה הקב"ה כמה דאת אמר רעך ורע אביך אל תעזוב. אבל דע כי ההבדל בין מאמר נוקשת ובין מאמר נלכדת כי יש ב' סוגי עבירות בדברי שפתים א' בין אדם למקום עד שאמרו חכמינו ז"ל (יומא י"ט ב') השח שיחה בטלה עובר בעשה שנאמר ודברת בם ולא בדברים בטלים ומכש"כ ליצנות שהוא כאלו עובד אלילים והב' בין אדם לחבירו והם לה"ר ורכילות. ודע כי מאמר מוקש יתכן על הנכשל באבן וראשו ואבריו כבדים עליו כאבים ומדוכאים והרפואה לזה למשוך ביין את בשרו וכדומה מן הדברים ויתרפא אכן מאמר נלכד יסוב על אותו שהוא נלכד בידי אחרים נפשו ותיקונו והצלתו איננו בידי מבקשים כי הוא תלוי בדעת אחרים רק לבקש את הלוחצים שירחמו עליו. כן החטאים אשר בין אדם למקום הבחירה בידו לשוב בתשובה אבל בין אדם לחבירו אין תלוי בו ובתשובתו רק לפייס את חברו שירחם עליו למחול לו וא"כ מהצורך אליו לתקן תחלה את אשר בינו לחבירו לפייס אותו ואח"כ תתקבל תשובתו אשר בינו למקום וזהו המשך המאמר בני אם ערבת לרעך זה הקב"ה וגם תקעת לזר כפך בינו לחבירו וביאר ואמר נוקשת באמרי פיך בינך למקום וגם נלכדת באמרי פיך בינך לבריות עשה זאת כו' לך התרפס כו' לתקן תחלה אשר בינך לבריות. וזה המשך הפרשיות שלפנינו כי תחלה אמר נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי ה' והביא את אשמו לה' כו' וכפר עליו הכהן כו' ונסלח לו והטעם אשם הוא אשום אשם לה' כלומר הלא לא היה רק מה אשר בינו למקום ואחר אשר הביא אשמו ונסלח לו. אמנם אח"כ אמר נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו בפקדון כו' או בגזל כו' אשר בזה יש ב' סוגי עבירות גם בינו למקום גם בינו לחבירו. והיה כי יחטא ואשם ירצה ראשית לו והשיב את הגזילה אשר גזל כו' לתקן תחלה בינו לחבירו ואח"כ ואת אשמו יביא לה' וכאמרם ז"ל (בבא קמא ק"י)

הביא

שפת היריעה

ולפרוש חטאים פרטיים אחר אשר כל סדרך הוא דרך נלוז ונפתל ממש כאשר אם גנוב יגנב מאדם כמה חפצים או אם יספר מקרהו לרעהו יפרוש לו כל דבר ודבר בפ"ע אבל אם לא נשאר לו מאומה אז מה לו לפרוש כ"א לכלול ולומר לקחו כל אשר לי ולא נשאר לי מאומה. עוד יתכן במאמר מה יתאונן אדם חי כו' בהקדים מאמר המשורר ע"ה (תהלים קי"ט) רחמיך רבים ה' כמשפטיך חייני באור זה דע כי האיש אשר חטא לפניו ית' והקב"ה מוחל וסולח לו ומטיב עמו ומפרנסו הנה כל הנהגתו בחסד וברחמים לא כן אותם הממלאים ידיהם ברכה בצדקות ובמעשים טובים והקב"ה מטיב עמהם כבר אמרו עליהם חז"ל שמעו אבירי לב הרחוקים מצדקה (ברכות י"ז ב') כי כל העולם מזון בצדקם והם נזונין בזרוע וזהו רחמיך רבים ה' אבל אני אבקש מאת אזיך כמשפטיך חייני להגיע למדרגה שלא אצטרך להתפרנס מצדקה ורחמים רק במשפט ובזרוע. ובדמיון בזה לאומן גדול אשר פרנסתו היתה בריוח מאד ויקר מקרהו כי נשברה ידו ושם מר לו עד מאד מה עשה נתייאש מידו ולא עשה בהשתדלות לרפאות אותה והיה נודד ללחם איה לקבץ מחיה לנפשו פגע בו אחד מאוהביו ואמר לו אל נא אחי איך לא תבוש ממלאכתך היקרה שלא היתה גדול אתה נודע לשם ולתהלה והשפלת עצמך להיות נודד ללחם הלא יותר טוב ויותר נאות לפניך להשתדל ולבקש רופא מומחה ושיב ידך אל איתנה ותשוב על כנך למלאכתך הנבחרה ותוכל עוד לפרנס את אחרים. עד"ז ממש היתה עצת הנביא ע"ה מה יתאונן אדם חי אשר בעודו פה בארצות החיים יש יכולת בידו לעשות מלאכתו מלאכת הקודש ולמה יתעצל ויאבד שמן משחה נחפשה דרכינו כו' ואם לבך כל עמך נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים כלו' בקש נא מאת הרופא הנאמן ית' לב טהור ברא לי אלהים ואז היטיב מעשיך ולא תצטרך גם לרחמים רבים רק במאמר כמשפטיך חייני:

ביאה גזלו עד שלא הביא אשמו יצא הביא אשמו עד שלא הביא גזלו לא יצא:

במדרש (סוף פרשתנו) רבנן אמרי אותם שלא קבלו התורה שנתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר כי הנה החשך יכסה ארץ אבל ישראל שקבלו התורה שנתנה מתוך החשך דכתיב בשמעכם את הקול מתוך החושך עליהם הוא אומר ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה. באור זה בהקדים מאמר (קהלת ז') ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה גם את זה לעומת זה עשה האלהים על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה ומאמר זה כבר בארנוהו (בק"י קהלת במקומו) ע"ד מאמרם ז"ל (מובא ברש"י פ' בראשית) מתחלה עלה במחשבה לברוא את העולם במדת הדין ראה שאין העולם מתקיים שיתף עמו מדת הרחמים ולכן העולם הזה מתנהג חציו במדה"ד וחציו במדת הרחמים. ולפעמים המשקל דור כנגד דור כמאמר (שבת קנ"א ב') ואם הוא לא בא בנו בא כו' ולפעמים יהיה המשקל בחלוק זמנו בו בעצמו וחציו דין וחציו רחמים וטוב ובע"כ אם תחלתו שלום סופו דין וצער או תחלתו צער ויסורין סופו שלום. אבל ההבדל אם תחלתו צער וסופו עושר הנאתו ושמחתו כפולה ומכופלת כמשפט פורים אחר תענית אסתר ולהיפך אם תחלתו שלום ואחריתו דין הנה הוא כמתענה אחר התענוג וזה (משלי י"ד) יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות ולהיפך נאמר (איוב ח') והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאד. וזהו ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה כלומר בזמן הטובה והשלוה היה בטוב אבל גם ביום רעה ראה ר"ל הסתכל והתבונן להנצל גם בבוא ימי הרעה והיינו כי תשא ותסבול משא עניים מרודים לכלכלם מטובך ותשא גם אתה עמהם את מדת הדין אשר עליהם והטעם כי גם את זה לעומת זה עשה האלהים ר"ל מה שברא את העני לא בראו רק בשביל זה על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה כי העני יכלכל את ימי הרעה והעשיר ינצל ולא יראה רע כי אז יכפל יגונו אם ישפל אחר גאונו. אמנם האופן היותר מעולה והיותר נבחר רצה הקב"ה לזכות את ישראל שיהיה הטוב והרע מעורב גם יחד שיהיו שולטים בשוה והוא שיהיו עוסקים בתורה ועבודה ענין שהוא מר לגוף ומתוק לנפש כמאמר (אבות ו) כך היא דרכה של תורה כו' וחיי צער תחיה עוד אמרו (ברכות ס"ג) אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה ואז נאמר עליו אשריך וטוב לך. זהו מאמר המדרש אותם שלא קבלו התורה שנתנה מתוך החשך עליהם הוא אומר כי הנה החשך יכסה ארץ כו' אבל ישראל שקבלו התורה מתוך החשך הנה הם יסבלוהו מעט מעט ויתקיים בהם מאמר על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה רק ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה:

פרשת צו

צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה

מדרש זשה"כ (משלי יו"ד) שנאה תעורר מדנים שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהם שבשמים היא עוררת להם דיני דינים דאמר ר' שמואל בר נחמן קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לבין אביהם שבשמים מיום שיצאו ישראל ממצרים ועד שנה שנתעוררה עליהן בימי יחזקאל הס"ד (יחזקאל כ) ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו והם לא עשו כן אלא וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי איש את שקוצי עיניהם לא השליכו כו'. וראוי להבין הדבר מי כבש השנאה כל הזמן הארוך הזה הלא ידענו כי אין משוא פנים לפניו ית' גם ראוי להתעורר במה שהוסיף במאמרו מלת איש ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו. ולבוא אל ביאור הענין נזכיר מה שכתבנו כבר על מאמר (תשא) ונתנו איש כפר נפשו לה' בפקוד אותם ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם ובמדרש כי תשא אמר לו הקב"ה למשה חייבין לי ישראל מה שלוו הימני שנא' כי תשא כמ"ש כי תשה ברעך אמור להם שיפרעו לי מה שהם חייבין לי ואשלמה להם שנא' (הושע ב') והיה מספר בני ישראל כחול הים כו'. כלל הדברים כי חשיבות ישראל הוא בב' פנים. א' חשיבות אישי ישראל בפרט כל אחד בפני עצמו כאשר הוא שלם במעשיו ומדותיו בכל חקות התורה. וגם כי כל ישראל הם מחוברין והם כנפש אחת כמאמר (ויקרא רבה ד') תני חזקיה שה פזורה ישראל למה נמשלו לשה (אחת) מה שה הזה לוקה על ראשו או באחת מאבריו וכל האברים מרגישים כך הם ישראל כו' עכ"ז מה נאוו עוד פרטי המחברת הזאת הם פרטי האישים ומנהלי הכלל אבירי הרועים המלך והשרים והסנהדרין והשופטים הכהנים והלוים. וכן הראוי שיהיו ישראל מפוארים מב' צדדים היינו שיהיו הפרטים אנשים צדיקים תמימים וישרים ועליהם יופיע עוד הוד והדר הראשים מנהלי הכלל ויתקיים בהם מאמר (עמוס ט') הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארץ יסדה. ולפי הנראה היו ישראל בצאתם ממצרים משובחים רק ע"ד כלל כי היה להם רועים נאמנים משה ואהרן והזקנים וי"ב ראשי המטות שרי אלפים שרי מאות כו' והיה הבנין בנוי כמו רמים כמאמר (שיר א') קורות בתינו ארזים כו' ובמאמר (שם ב') ודגלו עלי אהבה כי עשה יתב' מכל ישראל בית נאמן וקרא להם בשם בית ישראל וכמאמר למען הקים אותך היום לו לעם. אבל הפרט הלא היה הרבה פסולת הערב רב ודומיהם אשר נאמר עליהם (יחזקאל ט"ז) ואת ערום ועריה ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך כו'. אבל המעלה הזאת עוד לא השלימה אותם להגיעם אל מעלת מנהלי העדה ראשי כלל העם ולכן. בהביט על כלל האומה כמו שמביטים על בנין מורכב ומחובר לעולם יעלו חן לפניו ית' וההרכבה הזאת והבנין הזה ישבית מעלינו כל שטן ופגע. לא כן בעת המספר כאשר הם נמנים אחד אחד אז יהרסו את הכלל למשפחות ולבתים ולגברים

ויתראה כל אחד בעת ההיא בפני עצמו ולכן יש לחוש בעת ההיא מפגיעת המשטינים. וזהו יתב' ונאמר כי תשא את ראש בני ישראל לפקודיהם ונתנו איש כפר נפשו כו' ולא יהיה בהם נגף בפקוד אותם כי אז כאשר יהיה נמנים לא המה הם הנמנים רק המעות יעלו במנין כי ימנו רק השקלים שנתנו ישראל לנדבה ובזאת הקדים להם יתב' הרפואה קודם למכה כי כאשר יתנו איש כופר נפשו יהיה להם רפואת תעלה להשלים מה שיפעול להם המספר אבל ישובו יעמדו על מעלתם שהיה להם בהיותם כלולים בכלל הבנין. וזהו מאמר המדרש אמר לו הקב"ה למשה חייבין לי ישראל פי' היחידים אמור להם שיפרעו לי מה שהם חייבים לי ואשלמה להם שנאמר והיה מספר בני ישראל כחול הים כו' א) כי הנה לעת כזאת אשר אנשי ההמון בלתי שלמים המנין מקטין אותנו וממעיט חשיבותנו שע"כ נתחייבנו בכסף כפורים לכפר על נפשותינו. אמנם לעתיד כבר מובטחים אנחנו שיהיה חשיבות כל יחיד בפני עצמו הרבה יותר על חשיבותו עתה בין הכלל כמאמר (ישעיה ס) הקטן יהיה לאלף כו' וא"כ בזמן ההוא יהיה המספר סבה עצומה להגביה ערכנו ולהרים קרננו למעלה ראש (כמאמר ירמיה ל"ג) עוד תעבורנה הצאן ע"י מונה כי כל אחד בפני עצמו יתראה בהודו והדרו. וזהו והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם שהיה המספר מזיק להם במקום הזה ובדרך הזה עצמו יאמר להם בעתיד בני אל חי:

ואם נשים עין ולב על מעמד אומתנו בימי חורבן ירושלים הלא מצאנו ראינו הדבר בהיפך כל הקללות והתוכחות היו על הכלל כמאמר (מיכה ג') שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל כו' ראשיה בשוחד ישפוטו וכהניה במחיר יורו כו' עוד אמר (שם ו') שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מוסדי ארץ כו' ונאמר (ירמיה כ"ג) הוי רועים מאבדים ומפיצים את צאן מרעיתי כו'. ולכן לא שלט החורבן רק על קשר הכולל אותם כמאמר (ישעיה ג') כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלים ומיהודה משען ומשענה כו' שר חמשים ונשוא פנים כו' וגם התחלת החורבן היה בשריפת בית המקדש וחיל כשדים רדפו אחר המלך ויתפשו את המלך כו' (מלכים ב' כ"ה) ואת בני צדקיהו שחטו לעיניו כו' ובהגיעו אל הפרט אמר ומדלת הארץ השאיר רב טבחים כו'. ממש כמאמר (הושע ו') כרובם כן חטאו לי לכן כבודם בקלון אמיר כי המה"ד שלט רק בהדברים השייכים אל הכלל ואל כבוד הראשים. וזאת העצה היעוצה מאתו ית' בראותו פרטי אישיהם יש מהם חשובים גדולים וראשיהם ומנהליהם כוללים אותם בקשר רע לכלימה והרפה קיים בהם מאמר (ישעיה ה') שפטו נא ביני ובין כרמי כו' עד הסר משוכתו והיה לבער כו' כלומר אפרידם מהיות עוד עם כללי רק אעשה אותם יחידים ואז יהיה בהם מי שיהיה לו חשיבות כמאמר (הושע ב') והיה מספר בני ישראל כחול הים אשר לא ימד כו' והמסובב מזה יהיה אשר במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם ויתבטל מהם חשיבות עם כללי וישארו יחידים יאמר להם בני אל חי:

ומעתה הנה זאת היתה הסבה אל דורות הראשונים אשר קרוב לתשע מאות שנה היתה השנאה כבושה בין ישראל לאביהם שבשמים מיום שיצאו ישראל ממצרים עד שנה שנתעוררה עליהם בימי יחזקאל כי אז היה החסרון רק בפרטים וביחידים. וזהו שהביאו ז"ל הדא הוא דכתיב ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו להורות כי הזהיר רק את הפרט וע"כ גם כי היה חסרון גדול אצל פרטי האישים עכ"ז לא נתעוררה עליהם השנאה והיתה כבושה בעבור היות כל הפרטים כלולים בהכלל והכלל היה נראה יפה ומהודר ממש כמו בנין העומד בשלמות הרכבתו גם כי יהיה בהביט אל פרטי חלקי הבנין יהיה בהרכבתו עצים הבלתי שלמים כ"כ עכ"ז אין לגנות את הבנין כי בהיותו מחובר ומורכב עץ החזק יחזק הרפה וכאמרם ז"ל (במדבר רבה ג') אלהים מושיב יחידים ביתה ישראל היו יחידים ועשה אותם בית. אמנם בימי יחזקאל כאשר נתהפך הענין ונפסד הכלל אז נהרס הבנין בעוה"ר ניד יחננו אלהים ויראנו בבנינו וישמחנו בתיקונו:

זה קרבן אהרן ובניו. מדרש כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים מדבר באהרן בלשון זה הושפל שנאמר ויצא העגל הזה ובלשון זה הוגבה שנאמר זה קרבן אהרן ובניו. והמאמר אומר הביננו ולבוא אל באורו נקדים מאמרם ז"ל (ויקרא רבה ג') והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו ר' חנינא בר אבא פתח עלה ממתים ידך ה' ממתים מחלד מה גבורים הם

שפת היריעה

א) ויותר נראה להמתיק מאמר זה ע"ד משל לשנים שהיו נושאים ונותנים ביניהם ראובן נתן סחורה לשמעון לאחדים פע שהגיע לידו ראשון ראשון ושמעון החנוני נתן לראובן מעות ג"כ על יד על יד עד להשבון והיה להם יום קבוע להסתפק ולעשות חשבון על הסחורות ועל המעות ויהי ביום החשבון בראשון עלה סכום הסחורה כמה פעמים יותר על המעות שקבל מיד החנוני והחנוני היה אומר להשאיר הדבר תלוי כי אולי לפעמים ירבה סכום המעות על סכום הסחורה ותיפוך דא בדא והסוחר לא רצה ויאמר אל החנוני לא כן אחי ביום החשבון הזה מסלוקן אליך לתת לי מה שאתה חייב לי על הסחורות יתן לי מעות כנגד הסחורות ואם פעם יזדמן שיהיה סכום המעות עודף על סכום הסחורות אשלם ואחזיר לך. שנמשל בהיותנו במדבר היה הכלל יותר חשוב מן הפרט אמר הקב"ה למשה דולג אני על פרטי אישיהם בעת יעשו החשבון על ביחידים לפרטם ולבל יאמר משה שיהיה הדבר תלוי אולי לזמן יהיה בהיפך (עי' בפנים) ותיפוך דא בדא ולזה אמר הקב"ה לא כן כ"א אמור להם שיפרעו מה שהם חייבין לי ואם יזדמן שיהיה עת שיהיה הפרט חשוב מן הכלל אז אשלם להם ויהיה ריוח ובלבב ואמנתי עלהה להם כך לזה אמר והיה מספר בני ישראל כחול הים ועלתה להם זכות היחידים. וזהו והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם לבטל מהם חשיבות הכלל ישארו יחידים אשר יאמר להם בני אל חי, והענין נחמד:

גם אלו שנטלו חלקם מתחת ידך ה' ואחר זה שבטו של לוי חלקם בחיים אלו קדשי מקדש ונפוך תמלא בטנם אלו קדשי הגבול ישבעו בנים כל זכר בבני אהרן יאכלנה והניחו יתרם לעולליהם והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו אהרן זוכה לבניו בין כשרים בין פסולים שנאמר בריתי היתה אתו החיים והשלום. הנראה בכוונת המאמר כי בא להשמיענו ענין גדול להוציא מדעתנו אשר אנחנו חושבים כי הכהן אשר יהיה בכל דור חשוב הוא במעלתו כמו אהרן בדורו ותשיבותו ע"י עצמו כי א"כ יקשה מאד אלא אמרו חז"ל (שם בסמוך) ואתנה לו מורא וייראני הקב"ה נתן לו בריתו החיים והשלום בשכר שקבל עליו דברי תורה באימה ביראה ברתת ובזיעה וממנו זכו הבנים ומה יפה כח אהרן יותר מכל כהן אשר בדור שעובד כל ימי חייו ולא יותר. אמנם כבר כתבנו (סוף פ' תצוה) בבאור מאמר חז"ל (שמות רבה ל"ח) לעולם ה' דברך נצב בשמים אל תאמר בשמים אלא כשמים כו' אף דבר שדברת לקדש את אהרן ואת בניו קיים לעולם שנא' והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם. וביארנו שם כי כונת המאמר להוציא ההוראה הפשוטה אשר מלת עולם תסוב על החלוקה הב' היינו על מאמר ולזרעו ולא על מאמר לו הקדוש וא"כ אין קיום הבטחת הנצחיית רק בזרע אהרן מדור דור לא באהרן עצמו לכן פירשו ז"ל ענין המאמר כאלו נאמר והיתה לעולם לו ולזרעו כלומר אף שלו קיים לעולם. והוא ע"ד שאמרו במדרש (ריש אסתר) משה ראש לנביאים אהרן ראש לכהנים. אשר משפט ראשית כאמת הוא על דבר שהוא ראש והתחלה סבית אל המסובב ממנו שורש ויסוד אל אשר ממנו צומח כמו אב שהוא מתואר ראשון מצד בנו הבא מכחו וכן הזרע הוא ראשון לצמחים הפועלים על ידו ועד"ז ממש היה מרע"ה ראש לנביאים ואהרן ראש לכהנים היינו כי המה היו כנחל נובע להשפיע להשואפים למוץ משד מבועם ונבואת מרע"ה היתה כוללת מה שהתנבאו כל הנביאים ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כי הוא היה אביהם כמאמרם ז"ל (ב"ב ע"ה) פני משה כפני חמה כי אור הלבנה והכוכבים נמשך להם ע"י השפעת אור השמש כן היה משה בענין הנבואה עם כל שאר הנביאים וכן עבודת הכהנים כלם היו נזכרים ונעשים בקדושתו של אהרן ובכח זכותו שהאציל עליהם וזהו מאמר המדרש וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם הה"ד לעולם ה' דברך נצב בשמים אל תאמר בשמים אלא כשמים אף דבר שדברת לקדש את אהרן ואת בניו קיים לעולם כלומר גם קדושת אהרן עצמו עומדת במרום לעולם ובזה יחדיו יהיו תואמים הדרש עם הפשט אל תאמר בשמים אלא כשמים ר"ל קיים לעולם כשמים ואיפה הוא קיים בשמים. כלל הדברים כי כל כח הקרבנות אשר הקריבו הכהנים בזמניהם בדורותיהם כלם היו מכח הקרבנות שהקריב אהרן והעולות שהקריב אהרן נתעלו כל העולות וכן כולת מהקרבנות וכמו שהכהן מזה שוחט ועוסק במעשה הקרבן כן אהרן בהיותו נפון למעלה הוא עומד ומשרת ולא חסר ממלאכתו כל מאומה וכמו שהכהן למטה נוטל חלק מגופו של קרבן כן אהרן נוטל חלק מהצפון והנעלם וזה שאמרו ממתים ידך ה' ר"ל גם כי מתו לא מתו אלא מן העוה"ז וזהו ממתים מחלד כי העוה"ז מתואר חלד. אבל חלקם בחיים הכל כמו שהיה וצפונך תמלא בטנם והניחו יתרם לעולליהם והנותרת מן המנחה יאכלו אהרן ובניו. הורו בזה כי ההוראה הפשוטה שיאכל אהרן או בניו כי בדור שאחריו לא יקח חלק עוד לכן ביארו ז"ל כי באמת כן הוא והנותרת מן המנחה יאכלו אהרן ובניו. כי גם אהרן יקח חלק בצפון והנעלם כי בכל דור אהרן עומד ומשרת והוא הזוכה ומזכה את בניו משלו לא שהם זוכים בעצמם בשכר עבודתם והעד נאמן ע"ז כהן בעל מום שאינו מקריב ועכ"ז הוא נוטל חלקו בע"כ כי כלם באים ונוטלין רק בזכות אהרן וזהו שאמרו בהשלמת הדברים אהרן זוכה לבניו בין כשרים בין פסולים א"כ ההכרח לומר כי באים ונוטלין רק בזכות אהרן:

ומעתה הנה זה עצמו הוראת מאמר זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' לאמר כי מה שהקריב אהרן יתמיכו עליו כל הקרבנות וכל אשר יקריבו לה' מהיום והלאה הכל הוא קרבן אהרן ובניו ועל שמם נקראים כלם. ובא המדרש לבאר לנו טעם הדבר ולהבינו במה הגדיל זכותו לעד לעולם ע"ז ביארו הה"ד כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים כו'. והוא כי כבר מבואר (שמות רבה ל"ז מ"א) כי הם בקשו לבנות מזבח עם אהרן ולא הניח להם אמר להם הניחו לי ואני בונה אותו בעצמי שאין כבודו של מזבח שיבנה אותו אחר ואהרן נתכוון כדי לאחר הדבר אמר עד שאני בונה בעצמי משה ירד אמר הקב"ה אהרן יודע אני איך היתה כוונתך חייך איני משליט על קרבנותיהן של בני אלא אותך. ומאין זכה לכל הכבוד הזה כי לכאורה די לו שלא יענש על המעשה אבל לדעתי היה זה לאהרן כדי להשבית ממנו כל נגע וקלון וחרפה אשר לפי הנראה מסר עצמו לידי חשד כי לעיני הרואים יש מקום לחשוד אותו כמאמר (שמואל א' ט"ז) כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב וא"כ מי הוא אשר ידין אותו לכף זכות. לכן נדיב נדיבות יעץ לעשות לאהרן ע"ד שאמרו ז"ל (ויקרא רבה כ"ז) שעל כן נעשה שור ראש לכל הקרבנות למען נדע שלא היה ממש בדבר כ"א היה נעשה בו תועבה אין קטיגור נעשה סניגור כן ראה ית' כי טוב ג"כ לזכות את אהרן לכל הכבוד הגדול הזה להודיענו כי הבוחן כליות ולב ראה את לבבו נאמן ועולה לא נמצא בו ח"ו. ומלבד כל זה עכ"פ מהראוי שכפי כח העגל יהיה לעומת זה כחו של אהרן וזכותו בקרבנות וענין העגל כבר ידענו כי חטאו קיים בכל דור כמאמר וביום פקדי כו' ובמדרש (שמות רבה מ"ג) אין לך כל דור ודור שאינו

נוטל

טטל אוקיה אחת מעון העגל . ואי"כ גם חטא אהרן יהיה לעולם כאשר יורה רמז מאמר ויצא העגל הזה כמורה באצבע עליו לזה אמרו בלשון זה הוספל שנאמר ויצא העגל הזה ובלשון זה הוגבה שנאמר זה קרבן אהרן . רומז ג"כ כי הוא עומד קיים בתמידות וכחו ג"כ לעד לעולם :

זאת תורת זבח השלמים. תנחומא זשה"כ אשמעה מה ידבר האל ה' כי ידבר שלום כו' בשעה ששמעו עמון ומואב מצות הקרבנות נתכנסו אצל בלעם ואמרו לו מפני מה לישראל צוה הקב"ה מצות קרבנות ולנו לא צוה אמר להם כי ידבר שלום אל עמו כו' הקרבנות אינן אלא שלום ישראל שקבלו את התורה צריכים להקריב אתם מתחלה פסלתם אותה ועכשיו אתם רוצים להקריב מי שקבלה הוא מקריב שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום . והמאמר אומר הביננו . אבל יתבאר יפה ע"ד עני שהיה לו במרחקים אח עשיר גדול והיה שולח לו בכל שנה סך ידוע ויהיו ימים אשר העשיר הזה לא שלח והעני חי חיי צער מאד וכבר היה בע"ח גדול ולאחר איזה שנים בא העשיר עם סחורתו על היריד אשר בעיר הזאת אשר אחיו העני שמה וכבואו הלך אל בית אחיו העני ויאמר לו עשה נא חשבון כמה אתה צריך ואתן לך ויערוך לפניו חשבון מה שהוא חייב בחנויות ושכר דירה ומה שהוא צריך לנשואי בתו ויתן לו את הכל אבל צוה עליו לאמר ראה אחי כי כל זה עשיתי קודם כל עסקי כי למחר יתחיל היריד ואהיה טרוד במו"מ שלי ע"כ אבקש אותך מאד שתתן לי מנוחה בכל ימי משך היריד ולא תבוא אלי להטריד אותי בענינים כאלה והעני הזה כאשר השיג הסך הזה כרגע היה לאפס כדונג מפני האש כי היו לו נושים הרבה ולמחר כאשר התחיל היריד פתח העשיר את חנותו וסחורתו היה מתיקות מתיקות של כמה מיני משי אשר בני אדם צריכים אליהם מאד לתיקון הבגדים היקרים ותעבור אשת העני לפני החנות של אחי בעלה ותראה שמה הרבה קונים ומשלמים במיטב כספם ויהי היא באה לביתה והתחילה לפתות את בעלה שילך אל אחיו ויאמר לה הלא השבע השביע אותי שלא אלך אליו ולא אטרידנו בעסקים כאלה ואיך אלך ואיככה אשא פני לנגדו ותען האשה בחכמה ותאמר אליו איעצך איככה תוכל לגשת אליו לדבר עמו אתה תבוא אל החנות ותתחיל לבדוק בהסחורות ככל הקונים העומדים שמה וכאשר תשאלנו על מקחם בתוך הדברים תאמר לו כי אתה צריך משי ובהכרח עשה כדברי אשתו וילך אל החנות ויגש אל הסחורות והוא מחפש הנה והנה אכן גם העשיר הבין הדברים ואמר לו בפרהסיא אחי מה זה תבדוק ותחפש לך נא אל ביתך והבא אלי בגדיך של משי ואראה מה חסר בהם ואני אתן לך במה לתקנם אכן הלא עני אתה ובגדי משי אין לך וא"כ מה תחפש בחנם ומה לך במטלאות באלה. כנמשל כי מבואר במדרש (פרשתנו י"ב)

להקים את המשכן למה היה העולם דומה באותה שעה לטרסקל של שתי רגלים שאינו יכול לעמוד והוא רותת כיון שעשו לו רגל שלישי נתבסס ועמד כך משנברא העולם עד שקבלו ישראל את התורה היה העולם עומד על גמילות חסדים ואחר שקבלו את התורה והיו שתי רגלים תורה וגמ"ח היה העולם רותת נעשה לו רגל שלישי עבודה להקריב קרבנות. והיינו כי קודם מ"ת היה די אל העולם זכות רגל אחד גמילות חסדים ואחר שנתנה התורה ונעשו שתי רגלים התחיל העולם רופף כי מאז כבר נזדמן מי שעבר על מצות התורה והיה העולם רופף היה מהצורך לעשות רגל שלישי למען אשר על ידי עבודת הקרבנות יתקן את אשר קלקל. ואם כן יפה העיר אותם בלעם והורה להם טעותם כי הם חשבו אשר הקרבנות הוא ענין חשיבות בפ"ע והיה קשה להם מפני מה לא צוה אותם מצות קרבנות ע"ז אמר להם הלא הקרבנות אינן אלא שלום להשלים את אשר נחסר ולעשות תיקון אל אשר נתקלקל ישראל שקבלו את התורה צריכים להקריב אתם מתחלה פסלתם אותה ועכשיו אתם רוצים להקריב מי שקבלה הוא מקריב, והענין נכון :

אם על תודה יקריבנו מדרש זשה"כ זובח תודה יכבדנני זובח חטאת זובח אשם אין כתיב כאן אלא זובח תודה למה חטאת באה על חטא אשם בא על חטא תודה אינה באה על חטא אם על תודה יקריבנו ובסמוך ר' פנחס ור' לוי ור' יוחנן אמרי לעתיד כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינה בטלה לעולם הדא הוא דכתיב (ירמיה ל"ג) עוד ישמע במקום הזה כו' קול ששון וקול שמחה כו' קול אומרים הודו את ה' צבאות כו' מביאים תודה בית ה'. ולבוא אל באור המאמרים נקדים לבאר מאמר הנביא ע"ה (ישעיה ט') העם ההולכים בחשך ראו אור גדול יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם הרבית הגוי לא הגדלת השמחה והקרי לו הגדלת השמחה וראוי לבאר שלא יהיה הקרי והכתיב מכחישים זא"ז ושניהם יהיו אמת. וחשבתי למשפט ע"ד שכתבנו למעלה (סוף פ' פקודי) בבאור מאמר (ישעיה ל"ה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה אשר לכאורה מאמר ונסו כו' הוא משולל הבאור. אמנם דע כי השמחות אשר בבני אדם יזדמנו על ב' פנים א' השמחה על דבר קניני ב' השמחה על דבר שלילוי הייטו כי יש ישמח בעבור השגתו קנין חדש כי באה לידו טובה חדשה אם שנולד לו בן זכר או הכנים בנו לחופה או הצליח בנסיעתו ובא לביתו בריוח הרבה ורכוש גדול. ויש שישמח רק בשלילות הרע כי היה עליו משפט מות או היה חולה והרופאים התיאשו ממנו ואמרו כי הוא מסוכן בסכנת מות ותחת מסבות נתהפך מזלו ונשאר בחיים יעשה לעצמו ג"כ משתה ושמחה. ואולי תהיה שמחת האיש הזה עודפת שבעתים על שמחת הא' אשר שמחתו כדבר קניני יען כי כבר היה כפסע בינו ובין המות וניצל מרעתו

מרעתו והלך לביתו לחיים ולשלום ראוי לו להרבות בשמחה וגיל יותר ממי שהשיג קנין חדש וטובה גדולה. אמנם ההבדל בין ב׳ סבות האלה המסבבים השמחה כי אותו אשר שמחתו מסבת רוב גדולה והצלחה לא יפלא בעיני שארית העם ששונו כי הלא האדם יראה לעינים הסבה המחייבת לשוש ולרנן והראה גדולתו יחייב שמחתו. לא כן האיש היושב בביתו לא נעשה עמו דבר מהדברים הקניניים לא השגת הון לא השגת כבוד וגדולה והוא מרבה לשמוח בהפלגה אשר אם לא תדע צרתו הקודמת תהיה שמחתו לזרה בעיניך כי גם אתה חי כמוהו והינך מפליא לשמוח ועליו נאמר (משלי י״ד) לב יודע מרת נפשו ובשמחתו לא יתערב זר וזה מאמר (דברים ז׳) והיית אך שמח לא שתקדים לך צרה ובהניא לך תשמח כאשר רוב שמחותינו עתה כמו שמחת פורים איננה רק הצלה מרעה הקודמת ומשא מצרים וכדומה. ועד״ז ג״כ היתה שמחת ירושלים כי היתה במצור ע״י אשור וכאשר נפל אשור בחרב לא איש היתה שמחת ירושלים גדולה מאד אבל לא על השגת דבר קניני רק על שלילת הרעה שקדמה. לכן יפה אמר הנביא ע״ה בשירו הנחמד העם ההולכים בחושך ראו אור גדול כאומר לא אכחד מהגיד חסדי ה׳ הגדולים כי העם שהיו בחושך הצרה ראו אור גדול בהצלתם יושבי בארץ צלמות אור נגה עליהם והרבית הגוי לו הגדלת השמחה אבל באמת לא הגדלת השמחה כי אין מעמדם ראוי לשמחה כ״א לו לבדו בעבור היותו כבר בסכנת מות ונתיאש מן החיים. זה הכלל כי התוספת על השמחה אם היא שמחה שלמה אם היא נדרשת גם אל הזולת ויתברכו בה גם האנשים הקרואים אצלו לשמחתו והוא גם הוא אם נפשו בחייו יברך לזכות עוד לשמחות כאלה. כי אותו אשר שמחתו שנולד לו בן או שהכניס את אחד מבניו לחופה והקרואים באים לשמוח אתו על ראש שמחתו הוא יברך אתהם ואת זרעם לאמר יושיעכם ה׳ לעשות ג״כ שמחות כאלה והם יברכו אותו בכה תזכה גם בבני בנים שלישים גם רביעים. משא״כ אותו אשר ישמח בעבור היותו חולה מסוכן והרופאים התיאשו ממנו ואח״כ שב לאיתנו ויחי מחליו ואחוזת מרעיו באים אצלו לשוש עמו היאמר להם או יצוה עליהם את הברכה ככה תזכו גם אתם להיות חולים מסוכנים ולהתרפא או היאמרו הם אליו כן תזכה בכל רבע שנה ח״ו. הוא העד כי זאת היא שמחה באמת כי היא נדרשת ומתבקשת גם על זמן העתיד גם לו גם אל הזולת וזאת היא שמחה ואינה שמחה. הוא אשר שאל דהע״ה (תהלים ס״ג) כי טוב חסדך מחיים שפתי ישבחונך כן אברכך כו׳ ר״ל אמת כי טוב חסדך מהחיים והטוב עד כי שפתי ישבחונך אבל בתנאי שהיה הטוב ההוא ראוי להשתוקק אותו ולבקשהו גם על העתיד ג״כ וזהו כן אברכך בחיים על העבר ובשמך אשא כפי זו תפלה לבקש עוד טובה כזאת אל העתיד. וז״ש לא אכחד כי לו זמן הגדלת השמחה אבל באמת לא הגדלת השמחה כי איננה רק על הצלה מרעה שקדמה והעדר הסכנה אבל הצלחה חדשה בעינינו לא ראינו. וזה שהבטיח הנביא על העתיד ופדויי ה׳ ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ר״ל שמחה מזה הסוג אשר כל העולם דורשים ומבקשים אותה *) ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה ר״ל שיהיה לנו שמחה על השגת דברים קנייניים והצלחות חדשות כל היום תמיד לא לשמוח על דבר שליליי של הצלה מרעה שקדמה כי ינכסו יגון ואנחה ולא יהיו בעולם כל מאומה:

ההבדל השני בין ב׳ סוגי שמחות הנ״ל הוא מבואר (ירמיה ז) והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה כו׳. באור זה כי אותו אשר שמחתו עם הצלה מרעה גם כי הוא מפליג בשמחה וגיל אבל השמחה עצורה רק בלבו טמונה בחבו לא ישמיע בחוץ קולו כי יבוש ויכלם לשמוח בפני מי שהוא שלאנן ושליו אין מחריד לו דבר מימיו והוא אינו מראה פנים של שמחה כי הוא ישמח על שנשאר בחיים וזולתו אין עוד מי שירנן וישוש על עונג החיים וא״כ איך ימלא את לבו להשמיע גם בחוץ קול ששונו כאשר ישמיעו השמחים אלי גיל בטובות אמתיות הלא המון שיריו יהיה לזרה באפס. וזהו והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון כו׳. כלומר עם כי השמחה לא תהיה נעדרת וישמחו לפעמים על הצלה מרעה אבל עכ״ז אם ישמיעו בחוץ קול ששון יהיה לבוז. וזהו שהבטיח על העתיד (יואל ב׳) ואכלתם אכול ושבוע ר״ל כי טוב התמידי לא יחסר ממך בשום פעם והללתם את שם ה׳ אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא ר״ל טובות קניני והצלחות מופלגות ונפלאות ועי״כ ולא יבושו עמי לעולם:

ההבדל השלישי כי בתתו ית׳ לאחד טובה גדולה והצלחה עודפת על הזולת מבני אדם כמו שהיא נחשבת לטובה בעיני המקבל אותה כן היא נחשבת לטובה בעיני הנותן. לא כן אם חשיבות

*) **ומה** נעמו לי בזה דברי המפורר החסיד ע״ה (תהלים לד) אברכה את ה׳ בכל עת תמיד תהלתו בפי והוא כאומר אמת כי אני מברך את שמך בכל מדות שאתה מודד לי ובאיזה פנים שיזדמן עד כי חייבו ז״ל (ברכות נ״ד) חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה וא״כ תמיד תהלתו בפי אבל עכ״ז יש נ״מ גדולה אם בה׳ תתהלל נפשי ברחמים נמורים אז ישמעו ענוים ג״כ וישמחו כי שמחה כזאת נדרשת ומתבקשת לכלם וזהו גדלו לה׳ אתי ונרוממה שמו יחדיו (משא״כ אותו שהוא מברך על הרעה כו׳ גם כי הוא בעצמו ראוי לו כן והוא מחויב לקבל דין שמים באהבה ובשמחה אבל אחרים לא ישתתפו בשמחתו ביסורין אבל בהיפך ראוי אליהם להצטער בצרת אחיהם): **מפי הגאון רבינו שלמה קלוגר נ״י.**

הטובה בעיני המקבל בעבור כי נתקיים בו מאמר (משלי כ"ז) ונפש רעבה כל מר מתוק אבל בעיני הנותן הוא כאין ודבר מועט. ואולי זהו ההבדל בין מאמר (תהלים נ"ז) כי גדול עד שמים חסדך בין מאמר (שם ק"ח) כי גדול מעל שמים חסדך כי מאמר מעל שמים ישוב על דבר שהוא גדול באמת ומאמר עד שמים ישוב על טובה שהיא קטנה מצד הנותן והיא נחשבת לגדולה רק מצד הכרח המקבל ודלות ערכו כי העני ישמח גם על טובות קטנות בהשיגו לחם רעבונו בהצלת נפשו מחרפת רעב אבל בעיני הזולת לשמחה מה זו עושה כאשר רמזנו במאמר והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון כו'. ואולי זהו כלול במאמר (שם ע"א) פי יספר צדקתך כל היום ישועתך כו' כלומר כי בעתה אמלא פי תהלה רק בהודאה על הצלה מרעה ועל השגת הישועה כי נושעתי מהרעות והצרות שקדמו לי לזה התפלל ואמר אבוא בגבורת ה' אלהים ר"ל כל חפצי ותשוקתי לזכני כי תביענה שפתי תהלה על הגדולות ודבר גבורות שהמה טובות אמתיות ואז אזכיר צדקתך לבדך לא אספר רק הצדקות אשר תעשה עמי לשמחני בשמחה בדברים קניינים ולא אצטרך להשיג ישועה להיות נושע מן הרעה שקדמה. וזהו מאמר (שם ק"א) אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה הגדיל ה' לעשות עמנו היינו שמחים באור זה ע"ד ב' עשירים היו בעיר אחד היה לו בן חכם עד שעלה על כסא רבנות ויהי כאשר דרש שמחו לקראתו אביו ואמו וכל משפחתו ויתנו לו מתנות גדולות וכל אנשי העיר ברכו את בניהם יה"ר שתהיה כמוהו ובן העשיר הב' היה זולל וסובא ויעש נבלות גדולות עד כי נתחייב מיתה ויהי בטרם הקריב אליו שר החובל קרה מקרה כי נתהפך עליו הדין ופטרוהו וילך לביתו בשלום וכל בית אביו ומשפחתו התאספו ושמחים עמו עד מאד על הנס הנעשה לו אכן השמחה הזאת לא יאבו לברך את בניהם יה"ר שיזכו גם המה לשמחות כאלה. כן אנחנו בזמן החורבן אשר נאמר עלינו (ירמיה ט"ו) אשר לחרב לחרב אשר לרעב לרעב כו' ונשיג ישועה והצלה מרעה הנה שמחה כזאת לא יקוה הזולת שיהיה גם לו כן. לכן ספר ואמר בהצלחת העתיד שתהיה גדולה כ"כ עד אשר יאמרו כל הזולת הגדיל ה' לעשות עם אלה מהנפלאות העצומות עד כי גם אם הגדיל ה' לעשות עמנו כמו הלא ההצלחות היינו גם אנחנו שמחים והמשיך תפלתו ואמר שובה ה' את שבותנו מה שאנחנו עתה כאפיקים בנגב כמו שיזדמן לפעמים מוצא מים בארץ הנגב אשר הזורע זורע בדמעה מדאגה פן לא יצמח ולא יעלה בה כל עשב וכאשר יקרה אח"כ כי יזדמן אפיק מים בארץ יבשה זאת אז הזורעים בדמעה ברנה יקצורו תחלה הלוך ובכה ואחר כך בא יבוא ברנה וישא אלומותיו. משא"כ לעתיד כי שמחת עולם תהיה על ראשנו כמאמר ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה כלומר שהאנחה לא תקדם עוד אל השמחה כמו שנתבאר:

ואחר דברינו אלה מה מאד יתבאר לנו מאמרם ז"ל במדרש (פרשתנו ז') ר' אבא בר כהנא כו' אמר משל למלך שהיה לו ב' תגירסין בישל לו האחד תבשיל אכלו והיה ערב לו ועשה השני תבשיל אכלו וערב לו ואין אנו יודעים איזה ערב לו ביותר אלא במה שהוא מצוה את השני ואומר לו כתבשיל הזה תעשה לי אנו יודעין שהשני ערב לו ביותר כך הקריב נח קרבן והיה ערב להקב"ה שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח הקריבו ישראל קרבן והיה ערב להקב"ה ואין אנו יודעים איזה ערב לו ביותר אלא במה שהוא מצוה את ישראל ואומר להם ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי אנו יודעים של ישראל ערב לו ביותר כו'. ובטרם נבוא אל הבאור ראוי להתעורר ע"ד כלל בענין הקרבנות שהוא חלק גדול מתוה"ק כל ספר ת"כ ודבר ה' היה ביד עבדיו הנביאים דבר מתנגד לתורה אל כל המצוה הזאת הנביא אומר (ישעיה א') למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' כו' עוד נאמר (ירמיה ז') כה אמר ה' עולותיכם ספו על זבחיכם ואכלו בשר כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים על דברי עולה וזבח. וכן יש להתעורר ג"כ על ענין התענית אשר ידענו כמה גדול כח התענית למחילה וסליחה וכפרה. והנביא קורא ואומר (ישעיה נ"ח) הכזה יהיה צום אבחרהו כו' א). אמנם לדרכנו יתבאר מאד ע"ד שאמר הנביא ע"ה בתוכחתו

א) ובעמדי במקהלות אמרנו בסמוך הדברים באור נכון על ראשית דבריו קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם ואותי יום יום ידרשון וגו' כגוי אשר צדקה עשה וגו' למה צמנו ולא ראית וגו' הכזה יהיה צום אבחרהו וגו'. הנה מה שאמר ית' אל ישעיה אל תחשוך מורה כי ישעיה ע"ה היה ברצונו לחשוך א"ע מה פעם שאמרו ז"ל (יבמות ס"ה א') כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע לכן אמר לו ית' קרא בגרון אל תחשוך רק כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם והזכיר לפניהם קצת חטאים מה הם ואותי יום יום ידרשון וגו'. ולכאורה מה עון יש בזה ומה ענין התוכחה שהוכיח על פניהם אבל באור המאמר ע"פ משל לאחד שנשאר בע"ח גדול לסוחר ואמר לו דע אדוני כי לבבי נאמן וכל ישעי וכל חפצי לשלם לך מה שאני חייב רק אין בידי מאומה ע"כ מה שיש בכחי לעשות אעשה השתני נא אל אחת הסבונות הלא סוחר גדול אתה שלחני נא למקומות המסחר אולי במשך הזמן ינוכה חובי בשכרי וייטב הדבר בעיני הסוחר כי ידע אותו לאיש מבין בסחורות וגם נאמן רוח והכין לו נסיעה למקום פלוני ויסע ויבוא והסוחר קבל נחת רוח מן המסחר והכין לפניו נסיעה אחרת. ויהי כי הקיפו הימים וזה הולך הלוך ונוסע בעסקי הסוחר פעם בבואו לביתו מן הדרך בא אל בית הסוחר וידבר אתו ונשפט ויתפלא ויאמר לא ידעתי איך תעשה כה לעבדך הלא זה כמה אשר אני עוסק במסחרך נוסע בדרכים ולא זכרת מעולם לתת לי את שכרי איך יאות לך להיות כובש שכר שכיר הסוחר בשמוע את דבריו ויענהו במענה רך לך לביתך ואני אצוה להביא אליך את כל המגיע לך ממני המשולה הלך לביתו והסוחר קרא את אשר על הבית ויאמר קום נא ועשה חשבון כמה מגיע לי מאת האיש הזה והנך הללו לגוש אותו לשלם לי מיד הנה והאיש עומד משתאה ומחריש ומתפלא מאד הכי נעלם מאת אדוני כי איש עני הוא אין בביתו כל מאומה ואיך אלך אנא

(ירמיה ז') הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר כו' ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר נקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה. והרצון בזה כי הפרעון החובות יש ב' סוגים יש יבוא אל הסוחר לשלם לו בעד סחורותיו ויתן לפניו את כל הסך המגיע לו ממיטב כספו במטבע יפה עובר לסוחר ויש אשר יביא אל הסוחר התנצלות לאמר כי נשרף ביתו וכל אשר לו רק מצדקתו ואומן רוחו לבלתי היות לוה רשע כו' אסף וקבץ מבגדיו וכליו השרופים וכל יתר הפליטה ויביא אל הסוחר שיקבל זאת מידו על חובו והוא מבקש מאתו בבכי ותחנונים שיהיה חשוב ומקובל בעיניו כאלו שלם לו כראוי במטבע טובה והסוחר בשמעו את דבריו נכמרו רחמיו והבטיח אותו לאמר דע ידידי כי טוב לי הפרעון הזה כפרעון של פלוני שנתן לי מיטב כספו. והנה אם אמנם אמת הדבר כי יהיה הפרעון הזה נכון ומקובל בעיני הסוחר עכ"ז תראה הבדל גדול כאשר הסוחר ישיג עוד סחורות בעבור ההגונים זה אשר פרע לו בכסף מלא מזומן יחפוץ הסוחר לתת לו עוד סחורה בהקפה על דעת כן שיתן לו אח"כ כאשר עתה לא כן הב' כ"א אמנם עתה כשר הדבר לפניו הוא רק מסבת ההכרח ממה שקרה לו עתה בהכרח הוא מקבלהו על העבר אבל באלה ההתנצלות לא יאבה ולא יחפוץ לסחור עמו עוד בימים הבאים גם כן ע"ז האופן. וזה ההבדל בעצמו בין העושה מצות ומע"ט ועושה מצוה כמאמרה הוא מקובל בעיני ה' על העבר וחפץ בהצדקו גם על העתיד לא כן המקריב קרבן על חטאתו ועל חובו שהוא חייב להקב"ה או שהוא מענה את עצמו בתענית גם כי בהכרח יהיה פרעון הזה מקובל על חובו יהיה רק על העבר אבל על העתיד לא יאבה ה' עוד לסחור עמו. והוא שהתפלא הכתוב ואמר הגנוב רצוח ונאוף והשבע לשקר כו' ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה כו' ואמרתם נצלנו כבר יש לנו ריוח והצלה מחובות הראשונות למען עשות כו' כלומר למען עשות עוד בעתיד גם כן את כל התועבות האלה. כמי שנושא משא על כתיפו ויש ברצונו לקחת עוד משא אחרת הוא הולך אל מקום מסחר ומניח שם את המשא אשר עליו למען יוכל אח"כ להרים גם משא האחרת לתתה על שכמו כן היו חושבים לעשות מו"מ עמו יתב' לחטוא ולהביא קרבן להקל משא החטאים מעליהם וזהו ואמרתם נצלנו למען עשות מחדש. וזהו ג"כ בענין התענית גם כי הוא מקובל בעיני ה' הוא רק על העבר אבל הכזה יהיה צום אבחרהו היש על דעתיכם שאבחר בו גם על העתיד להעמיד המו"מ ע"ז הן ביום צומכם תמצאו חפץ ואתם חפצים לבלות כל ימיכם במו"מ זה. וזה מאמר שהע"ה (משלי כ"א) עשה צדקה ומשפט נבחר לה' מזבח ר"ל על העתיד יותר יבחר יתב' צדקה ומשפט מאשר יבחר בזבחים כי אינם מקובלים רק על העבר *). ובזה יתבאר יפה מה שהוא יתב'

מתגלל

יריעות האהל

*) ומה יקרו לי בזה דברי חז"ל (יומא פ"ה) האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה, משל לסוחר גדול היה משפטו לתת סחורותיו בהקפה אל החנונים אשר בעיירות הקטנות ויקר מקרה את אחד מהם כי נשרף ביתו וחנותו ונתדלדל מאד ובהגיע העת אשר הסוחר צריך לנסוע לדרכו כתב אגרות אל כל החנונים להזמין אותם שיבואו לעשות חשבון עמו ולשלם לו בעד סחורותיו למען יוכל לנסוע ולהביא סחורות חדשות ויהי בהגיע האגרת אל העלוב הזה וילך הנה והנה לקחת עצה מה לעשות ויאמרו לו טוב לך לנסוע אל הסוחר ולספר לו ולהודיעו האמת וגם הוא חכם ויבין ברוע מעמדך וייטיב עמך כטוב לבו ויקח מרכבה ויבוא אל העיר אשר הסוחר שמה ובמר לבו היה יושב ושוהה בבית האכסניא ואל הסוחר לא הלך לאמר איך אשא פנים נגדו היכול אוכל דבר מאומה מפניו אחר החסד אשר עשה עמדי לתת לי בהקפה כל מיטב סחורותיו ואני לא אשלם לו ויאמר לו בעה"ב מה תירא הלא כבר עשית הוצאה ע"ז ובאת לפה התחזק גם ועלה אל הסוחר ואל תירא ולא תחת וישא את רגליו וילך ויעלה ונשאר עומד בחדר החיצון אשר לפני בית הסוחר כי נכמרו מעיו על מר מקרהו ועל רכוש הסוחר הזה אשר אבד ואין בידו להשיב מאומה ואיככה יוכל לבוא להתראות לפניו עוד ויעמוד שמה ויבך בכי גדול במר לבו וישמע הסוחר קול בוכים וילך ויפתח את הדלת וזה נופל על פניו ובוכה וגונח ואומר הנה באתי אליך אשר וכל מאומה אין בידי ויספר לו את כל המאורע הסוחר נכמרו רחמיו עליו והכניסו החדרה וינחם אותו וידבר על לבו ויקח את שטר חובו ויקרע אותו בפניו לאמר אין אתה חייב לי מאומה וילך מאת הסוחר בטוב לב ופגשו בו אנשים ושאלו אותו מה נעשה עמו ויאמר להם כי מחל לו את הכל במתנה גמורה וישאלו אותו סבת הדבר ויספר ויאמר כי בצאתו היה

בשער

שפת היריעה

ואיך אגש אותו כאשר אפעל שם דבר, ויען הסוחר ויאמר גם אנכי ידעתי כי לא תפעול מאומה שיחזיר לי חובי אבל ראה גם את האויל הזה כלא הוא תובע אותי כי הוא שכח את כל החוב הגדול המגיע לי ממנו וא"כ בוא אלו לתבוע אותו והפעולה בזה כי יזכור שנים הראשונים כמה הוא חייב לי אז אמלא מנות ולא יגיס דעתו לגוש אותי. הנמשל כי ישעיה ע"ה לא רצה ללכת באלה כי ידע שלא יפעול מאומה לגביית החוב לזה אמר לו יתב' קרא בגרון אל תחשוך רק כשופר הרם קולך והגד לעמי פשעם ולבית יעקב חטאתם ולא תתפלא לאמר מה אפעל בזה מה יתנו לי כי דלים המה. ע"ז אמר הלא שמע נא ואותי יום יום ידרשון הלא הם תובעים אותי ודעת דרכי יחפצון מדוע לא יזכירו במעשיהם כגוי אשר צדקה עשה כאלו אני חייב להם וא"כ כאשר יהגו אל לבם מה שהם חייבים לי אז לא ימלאו לבם עוד להגיס דעתם לתבוע אותי, והבן:

[illegible] נעמו לי בזה דברי אנטיגנוס ע"פ (אבות א') אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס. כאותו שבא לפרוע החוב המגיע לו אלא ויהי מורא שמים עליכם שלא יגוש אתכם לשלם לו על החובות הראשונות. כי [illegible] חייב להקב"ה כמאמר לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים:

מתגלגל על שהוא מכלכל אותנו עתה בטובות כאלה זכאשר נשמח תהיה השמחה אך על הגלה מרעה שקדמה והוא מבואר בדרז"ל (בילקוט ואתחנן) אמר הקב"ה אני אמרתי מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כו' עתידים אתם שתאמרו לי מי יתן מציון ישועות ישראל. באור זה ע"ד שאמרו במדרש (ויקרא רבה כ"ז) את קרבני לחמי לאשי אמר הקב"ה אם הבאתם ברצון ובטובה הוא קרבני ואם הוא באונס הרי הוא לאשי. והמאמר סתום מאד היעלה על המזבח קרבן באונס אבל הנראה לדעתי כך הוא כי יש ב' מיני קרבנות, של צדיקים היינו שהם זריזים מכל עון וחטא רק מגודל יראתם ופחדם הם חרדים בעצמם כמו שעשה איוב כי פחד ודאג אולי חטאו בניו (איוב א') והעלה עולות מספר כלם וכמו שאמרו על בבא בן בוטא (כריתות כ"ה א') שהביא אשם תלוי בכל יום כי כן משפט הצדיקים השלמים לקיים מאמר ואל תאמין בעצמך. או שיהיה הקרבן להוסיף קדושה כקרבן אהרן ובניו בעת חנוכת הבית וכן כמה קרבנות כמו שלמי נדבה שהם באים מרצון הטוב. והמין הב' מן הקרבנות שהם באים על חטאים ידועים כמו חטאות ואשמות אשר עליהם נאמר (תהלים כ"א) זבחי אלהים כו' לא תבזה. אבל לא יתחדש לו אל המקריב שום טובה והלואי שיפעול זאת שיהיה נשאר קיים על מעמדו הראשון שהיה קודם החטא וא"כ לא יפעול למעלה מאומה רק לבטל האף ולהשקיט החמה שהיה ראוי לבוא עליו כאשר רמז הכתוב בתוכחתו (ירמיה ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת כו' ר"ל לא שיועיל להם. להשפיע להם טובות רק זאת לבד להשקיט מעליהם האף והחמה ולמנוע מהם הרע. וזהו מאמר לרצונכם תזבחו כי הקב"ה נוה הקרבנות על דעת כן שיביאם המקריב רק מרצונו הטוב להוסיף לו קדושה. וזהו מאמר הקב"ה אם הבאתם ברצון ובטובה הוא קרבני ואם הוא באונס הרי הוא לאשי ר"ל אם מרצון תקריבו בלי עון וחטא שיקדם אל הקרבן רק למען ספות עבודה וקדושה אז יהיה הקרבן לריח ניחוח לא כן אם תהיה מוכרח להביא קרבן בעבור חטא שקדם לך ואתה תקריב אותו להפר הכעס והדין שלא יגיעך עונש הרי הקרבן לאשי היינו למלאכי הדין להשקיט אותם וכנ"ל אבל הוא ית' לא ירויח בזה יותר מאלו לא חטא ולא הביא קרבן והוא ממש מדה כנגד מדה מה שהוא ית' מכלכל אותנו בטובות רק בבטול הרעה שקדמה כי כמעשה ידינו יתן לנו כי גם עבודתנו עתה כך הוא. וזהו מאמר הילקוט אני אמרתי מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים לא כמו שהם עתה שכל השתדלותם רק בתיקון המעוות לא להוסיף שלמות ואם כן לא יוכלו להרויח מאומה כי גם טובותיהם לא תהיינה רק להדיח מעליהם הרעה שקדמה ולכן עתידים אתם שתאמרו לי מי יתן מציון ישועות ישראל ר"ל שיקוו תמיד אל ישועה שלמה ואמתית להשיג ששון ושמחה באין הקדם יגון ואנחה (ועי' עוד בזה סוף פ' פקודי):

ואולי זהו הרצון במאמר (תהלים ל') ה' אלהי שועתי אליך ותרפאני ה' העלית מן שאול נפשי כו' בערב ילין בכי כו' הפכת מספדי למחול לי כו' למען יזמרך כבוד כו'. הנה בדבריו אלה ביאר לנו כל הדברים אשר כתבנו כי עתה בצרתה לי שועתי אליך ותרפאני והיתה הרוחה וגם יגון ואנחה כי הפכת מספדי למחול לי כו' אבל כל ישעי וכל חפצי למען יזמרך כבוד ר"ל כי עיני צופות על טובות אחרות שיהיו אמתיות בתכלית לא שתהיינה רק הגלה מרעה שקדמה כי לשמחה כזאת אין כבוד להשמיע אותה בחוץ וברחובות קריה וכמ"ש בבאור מאמר והשבתי מערי יהודה ומחוצות ירושלים קול ששון וקול שמחה כי השמחה תהיה עצורה רק בלב. וזהו למען יזמרך כבוד ולא ידום וזה רק בהשגת טובה קניית והצלחה אמתית אז

יריעות האהל

נשאר עומד בחדר התיבון וע"י בכייתו נתפעל הסוחר עד כי מחל לו במתנה כל הסך ערך ב' אלפים. וילך איש אחד בערמה ויעלה שמה ויעשה כמעשה הראשון ושמע הסוחר עוד הפעם קול בוכים וילך וירא את האיש הזה וישאלהו לאמר מה תבכה אתה וענה ואמר אני צריך מאד ב' אלפים ואני מבקש אותך שתתן לי וישאלהו ויאמר איך מלאך לבך לבקשני על זאת ויאמר לו הלא גם אל פלוני החנוני נתת סך גדול כזה אז ענה אותו עזות ויאמר אליו נבל הלא אל החנוני נתתי הקפה כי היה בטוח ועתה כי נתדלדל ואין בידו לשלם לי מה ארויח אם לא אמחול לו לכן ע"י בכייתו מחלתי לו ויהיה אלו מתנה לא כן אתה כי עם בכייתך אתה בא לקבל ועם הערמה אתה בא לקחת מי הוא הסכל אשר יאבה בזה. הנמשל הקב"ה התחסד עם התופש השב בתשובה והוא מקבל תשובתו יען כי כבר חטא ועתה הוא בא ובוכה ומתחנן ומבקש סליחה יעשה הקב"ה בחסדו וימחול לו לא כן זה האויל שהוא בא ואומר אחטא ואשוב ואבכה אח"כ והוא רוצה לקבל עם בכייתו אין מספיקים בידו לעשות תשובה, והבן. הוא שבקש מרע"ה (פ' תשא) וסלחת לעונע ולחטאתנו ונחלתנו. כי הנה ההבדל בין הקורע שטר חוב שנפרע במזומן בין הקורע שטר חוב שנמחל על ידי בכיה שהוא טובה ומשאון לפני הסוחר שלא ההבדל תראה אח"כ כאשר הסוחר יסע עוד ללייפציג ויביא סחורה לביתו הנה אל אותו שפרע במזומן יתן סחורה עוד הפעם בהקפה לא כן אל הבוכה אליו לא יתן. זאת היתה בקשת מרע"ה וסלחת לעוננו ולחטאתנו ונחלתנו. היינו כי זאת לא יספיק לי מה שתאמר סלחתי לעוננו ולחטאתנו. רק ונחלתנו שתנחיל עוד אותנו גם מן הוא והלאה ונהיה עוד סוחרים גם להבא. מפי הגאון ר' מאגוט נ"ע. וזהו ג"כ מאמר (תהלים פ"ו) כי אתה ה' טוב וסלח ורב חסד לכל קוראיך כי אחר שתסלח לו תתן לו עוד פעם אחרת בהקפה:

יוכל להרהיב פיו ולהשמיע קולו גם בחוץ ולזמר זכרון וזהו למען יזמרך כבוד ולא ידום ולא יבלום פיו. עוד שנית ה' אלהי לעולם אודך כי כאשר תשפיע עלי טובות כאלה שהם הצלחות אמתיות אני משתוקק אליהם להודות עליהם שמך גם בזמן העתיד לעד לעולם אבל לא כן מה שהעלית משאול נפשי שועתי אליך ותרפאני מי זה יאבה להיות חולה ולהשיג רפואה אח"כ וכמאמר הנ"ל כן אברכך בחיי על העבר ובשמך אשא כפי לבקש טובה כזאת גם בעתיד. זה שאמר המדרש לעתיד כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינה בטלה לעולם הדא דכתיב עוד ישמע בערי יהודה כו' קול ששון וקול שמחה כו' קול אומרים הודו את ה' צבאות כי טוב כי לעולם חסדו ר"ל הודו את ה' שהוא מטיב עמנו בטובות אמתיות קיימיות נוספות על הטוב התמידי וזהו כי לעולם חסדו בכל משך הזמן בתמידות ועל החסד התמידי הזה ישים עוד טובות חדשות. וזהו עוד ישמע במקום הזה כו' מלת עוד היא להורות דבר נוסף על הבטחתו תהלה והיתה לי לשם ששון לתהלה ולתפארת כו' אשר ישמעו את כל הטובה ועוד דבר נוסף על זה כי ישמע במקום הזה קול ששון וקול שמחה כו' מביאים תודה בית ה'. וזה שאמרו זובח תודה יכבדנני זובח חטאת זובח אשם אין כתיב כאן אלא זובח תודה למה חטאת באה על חטא אשם בא על חטא תודה אינה באה על חטא אם על על תודה (יבוא ויקריב) יקריבנו וז"ש במזמור משל למלך שבאו אריסיו ובני ביתו לכבדו בא אחד אמר מי הוא זה אמרו לו אריסך הוא אמר להם טלו סדורו בא אחר כו' טלו סדורו בא אחר וכבדו אמר מי הוא זה אמרו לו לא אריסך ולא בן ביתך אלא בא לכבדך אמר יהיבו ליה כסא ויתב עליה כך חטאת בא על חטא כו'. וענין המשל הזה כי באין ספק האריס והגנבי משתמא גנבו משל מלך עד שנתעשרו ואח"כ מתנדבים להביא מתנה אל המלך והוא יודע האמת שכלו שלו ומשלו יתנו לו לכן אינו משתעשע עם הנותן אבל האיש הזה בא ממרחק לכבוד המלך הוא משתעשע עמו מאד כך חטאת בא על חטא שגנב תהלה אבל זובח תודה יכבדנני. ומעתה יפה המליץ ר' אבא בר כהנא משל למלך שהיה לו ב' מגריסין בישל לו אחד תבשיל וערב לו ועשה השני תבשיל אכלו וערב לו ואין אנו יודעים איזה ערב לו ביותר אלא במה שהוא מצוה את השני ואומר לו כתבשיל הזה תעשה לי אנו יודעין שהשני ערב לו ביותר כך הקריב נח קרבן והיה ערב להקדוש ב"ה הקריבו ישראל קרבן והיה ערב להקב"ה ואין אנו יודעין איזה ערב לו ביותר אלא במה שהוא מצוה את ישראל ואומר להם ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי אנו יודעין של ישראל ערב לו ביותר. והיינו כי הקרבן אשר הקריב נח לא היה רק לכלא פשע ולהתם חטאת מחטאת דור המבול וא"כ לא היה הקרבן רק על העבר ולא באלה חפץ ה' לעשות מו"מ מענין זה לחטוא ולהביא קרבן ולחזור ולחטוא ולהביא קרבן לא כן קרבן תמיד שהקריבו ישראל בא להוסיף קדושה על קדושתם לכן צוה עליהם ואמר את קרבני לחמי כו' תשמרו להקריב לי במועדו:

פרשת שמיני

ויהי ביום השמיני מדרש ר' אבא בר כהנא פתח (משלי ט') חכמות בנתה ביתה זה ביהמ"ק חצבה עמודיה שבעה אלו ז' שנים של גוג דאמר ר"י כל אותן ז' שנים מסיקין ידותיהן של חרבות וידותיהן של רמחים ושל סכינים הה"ד ויצאו יושבי ערי ישראל ובערו והסיקו בנשק כו'. עי' באור זה המאמר באהל יעקב וירא ויגעש לך:

שם בסמוך כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה הה"ד משה ואהרן בכהניו ר' ברכיה בשם ר' סימון מייתי לה מן הדין קרא (ד"ה א' כ' ג') בני עמרם אהרן ומשה ויבדל אהרן להקדישו קודש קדשים הוא ובניו עד עולם ומשה איש האלהים בניו יקראו על שבט הלוי. ובסמוך אמר ר' אלעזר בר' יוסי פשוט הוא לן שבחלוק לבן שימש משה במדבר. כך צ"ל הגי' כפי הגירסא הנמצאת בפסיקתא רבתי דרב כהנא פ' י"ז וגי' זאת מסכמת מאד עם מה שכתבנו בבאור מאמר זה ריש פ' תצוה עי' שם ותמצא עונג לנפשך:

שם בסמוך בר קפרא פתר קריא בתורה חכמות בנתה ביתה זו תורה חצבה עמודיה שבעה אלו ז' ספרי תורה. דע כי כמו אשר אדם צריך לבית והוא דירתו התמידית ולא יספיק לו בלעדיו וכאשר הוא יוצא ובא למו"מ והזולת מהעסקים כמו לטייל וכדומה הלא לערב ישוב ויבוא לביתו וגם ימצא מנוח ומרגוע לנפשו וגם הוא משומר מכל נזק. לא כן בהיותו מתגורר בארץ או עומד בחוץ לא ימלט ממקרים מתרגשים קור וחום גשם ושלג ואחריות מבריות המזיקות מהדורסים והטורפים. כן החכמה יש לה בית נאמן אשר שם יהיה דירתה בקביעות והיא התורה ושארי חכמות נקראים חכמות חיצוניות יען כי כל מה שיוכל להשיג את האדם בהיותו חוץ לביתו יוכל להשיגו משארי חכמות *) כמ"ש הר"ת בספר הישר (שער השלישי) וז"ל חכמות האפיקורסים והמינים אשר אינם מאמינים בתורה הקדושה

יריעות האהל

*) **והנה** כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. ר"ל לא כי הש"ת נתן לך חכמה שתעסוק עמה במה שתבחר אתה לא כן כ"א כמאמר והיה הדברים האלה כו' על לבבך ישתמש את החכמה רק אל התורה האלהים. וזהו כי ה' יתן חכמה אבל רק מפיו דעת ותבונה פעולת החכמה לא שהיה רק אל הדעת והתבונה אשר מפיו ית' לא זולת:

שקדושה זאו מפני רוע חכמתם כו' כי לא תחסר באמונה מפני הלב רע לבד אלא מפני למוד חכמות רעות עכ"ל הערב. כי הנזורה היא חיי הנפש ומזונה להשביעה אותה מטובה וישרה ומעטרת אותה חכמה ותבונה ומלבשת אותה בהוד והדר כל המדות טובות ויראה טהורה ודעות ישרות ותזכך אותה מכל דעה רעה ודמיונות שוא ומדוחים מסברות רעות אשר הם תכונה רעה בנפש ואחר אשר תטהר מכל הרעות האלה ודאי היא מוכשרת ומוצלחת לקבל כל החכמות בטוב ובמישרים. וזהו חכמות בנתה ביתה זו התורה כי היא לאדם כמו מגדל עוז ובית חוסן רב משא"כ החכמות החיצוניות נאמר עליהן (משלי א') חכמות בחוץ תרונה. ר"ל מי שהוא ריק מחכמת התורה ועוסק בחכמות חיצוניות שנה החכמה תתן קולה מה לי פה למה זה אני עומדת בחוץ וברחובות ובעיר ובפתחי שערים אמריה תאמר כו' תשובו לתוכחתי כו' כי באלה מה מאד נקל לאדם להשתמש בהם ויפול בפח יקוש. כי אין כח החכמה הזאת שליט ברוח ונפש כ"א בדברים שהם חוץ לנפש אם בעניני הגופות ואם בעניינים זולתים אבל בחכמה התורה נאמר (תהלים י"ט) תורת ה' תמימה משיבת נפש:

ויאמר אל אהרן קח לך עגל כו' ושור ואיל לשלמים לזבוח לפני ה'. ילקוט אמר משה לישראל יבוא עגל ויכפר על מעשה עגל תדעו שנתרצה המקום לכפר על עונותיכם עבירה שאתם מתייראים כבר נזבחה לפני המקום שנאמר לזבוח לפני ה' (כאלו כתיב לזבוח במלאפו"ס) שנזבח כבר. והדבר פלא מאין נתוודע להם הדבר הזה עד אשר יבטיחו ויאמר עליו תדעו שנתרצה כו' עבירה שאתם מתייראים כו'. ונקדים לזה מאמר (ישעיה מ') כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם ובמשל הזה בא הנביא ע"ה לבאר לנו ענין נכבד להורות אותנו ולהאיר עינינו להתבונן מן הנראה אל הנסתר. כי הנה אל הצומח יש ב' זמנים יש לו זמן שהוא מחובר ויש לו עת שהוא תלוש וכל הימים אשר הוא עומד מחובר אל השורש אשר בארץ גזעו הוא הולך הלוך וגדל ועושה בדים וישלח פארות לא כן בהיותו תלוש ימולל ויבש הולך ומתמעט. כן בין המדברים יש כח פנימי במתנותיו אשר יתן וישפיע אל זולתו אם יתן בעין יפה מגודל אהבתו וחסדו יהיה דבר המתנה מוצלח ביד המקבל וכאמרם ז"ל באיוב (בבא בתרא ט"ז) מעשה ידיו ברכת מלמד שכל הנוטל פרוטה מאיוב מתברך ולהיפך הזהיר החכם ואמר (משלי כ"ג) אל תלחם לחם רע עין. וכן למעלה מזה הענין כל מצות התורה יש לעושיהם ב' אופנים אם הם מחוברים אל שרשיהם או לא, כמאמרם ז"ל במדרש (ריש תרומה) משל למלך שהיתה לו בת יחידה בא אחד מן המלכים ונטלה ביקש לילך לו לארצו וליטול את אשתו אמר לו בתי שנתתי לך יחידים היא לפרוש ממנה איני יכול לומר לך אל תטלה איני יכול לפי שהיא אשתך אלא זו טובה עשה לי שבכל מקום שאתה הולך קיטון אחד עשה לי שאדור אצליכם כו' כך אמר הקב"ה לישראל נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול כו' אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנא' ועשו לי מקדש כו'. ואם אמנם לא באתי בסוד ה' להבין תכלית הדברים הנכבדים האלה אבל במה שהרשיגו נתכונן ביסוד הענין כי בא להורות לנו כמו מי שיש ברצונו לעשות לו פרדס לנטוע בתוכו כל מיני מגדים ומיני בשמים הגדלים במדינות הרחוקות ואם יקח איש מן הנטיעות האלה לנטוע אותם בארץ הזאת שאינה מגדלת פירות כאלה תהיה מלאכתו לריק והעצה לזה לקחת את הנטיעה עם האדמה אשר תחתיה וכאשר יעשה מקום בגינתו אל הבושם ואל האדמה אשר עם הבושם כמשפט הכורם המשכיל אז יצליח יקוה לעשות ענבים ויעש. כן הדבר בענינו כ"א אמנם הוא ית' נתן לנו תורתו החמודה מן השמים ידענו גם ידענו שכל התורה והמצוה צריכים להיות מחוברים אל שרשה למעלה למען ימשך ממנו יניקת כל המעשים. וכמו שהתורה בכללה היא שורש כל העולם כמאמרם ז"ל (בראשית רבה א') ואהיה אצלו אמון אומן כי רק בכח התורה בא אל המציאות כל הבריאה ותולדותיה ובכחה מתקיימים כל צבאיה ובשפעתה נמשך המציאות אל כלל העולם כמאמר (אבות א') על שלשה דברים העולם עומד על התורה כו'. כן תדע ותאמין כי הקב"ה הוא ממשיך המציאות בתמידות אל התורה ואל כל צבאות הבריאה. (ועיי' בספרנו ס' המדות בי"ד משער עבודת האלהים בשיורי המדות באור הדברים) רגע אחר רגע ממש כהנופח בכלי שפיו פתוח אשר כל עוד שיפיח ברוח פיו יהיה נפוח ובהתימו יצא הרוח וכמאמר (נחמיה ט') ואתה מחיה את כלם ובגמרא (יומא ע"א) כי תפטרי רבנן מהדדי אמרי הכי מחיה חיים יתן לך חיים כלומר בהווה הוא משפיע בהם חיות (עי' למעלה פ' משפטים על מאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה) ולכן אמר ית' ויקחו לי כו' היינו שיקחו אותי עמהם. וזהו מאמר המדרש נתתי לכם את התורה לפרוש ממנה איני יכול אלא בכל מקום שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור אצליכם. וזהו מאמר (שיר ב') בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי וזה בחי' העוסק בתורה לשמה בעבור אהבתו ויראתו ודבקותו בו יתברך אז עילת עשיית מצותיו אהבת בוראו. לא כן העושה בעבור עילה אחרת הנה העליון ב"ה רחוק מכליותיו וזה שאמר ר' מאיר ע"ה על העוסק בתורה לשמה שהוא זוכה לדברים הרבה (אבות ו') כי התורה תהיה פועלת כל פעולותיו ותשיג לו חמודות סגולותיו. אבל על ההיפך נאמר (ישעיה ס"ד) ונהי כטמא כלנו וכבגד עדים כל צדקותינו כו' ואין קורא בשמך מתעורר להחזיק בך כי משפט המצות לחבר את המצוה אל המצוֶּה לחבר אותה אל שרשה

בוא

בזה האדון המצוה אותה. וזה רק אם האדם יעשה אותה בלב טהור ורוח נכון ותתלהב נפשו באהבת המצוה אז היא נותנת חיים אל עושיה כהאדמה הנותנת חיים אל צמחיה לא כן אם יעשה המצות כמצות אנשים מלומדה אז אין אל המצוה שום חבור אל השורש העליון וגם הוא למטה הוא נפרד מן המצוה עד שהנביא ע"ה נשא עליו המשל הזה כל הבשר חציר וכל חסדו כציץ השדה יבש חציר נבל ציץ כמשפט כל הצמחים אחר שנתלשו ונעקרו ממקום חבורם. וכמאמר (ירמיה ז') וילכו במועצות בשרירות לבם הרע ויהיו לאחור ולא לפנים כלומר שבכל רגע הולכים ומתמעטים כמשפט הנוסע לאחריו לא לפניו כי בכל פעם יתמעט כח מעשיהם. וזהו מאמר (ישעיה מ"ג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו ולא אותי קראת יעקב והעד כי הלא יגעת בי ישראל כ"א היתה עבודתך עבודה תמה היה ראוי לך בכל יום ללכת מעלה מעלה להוסיף נעימות עוז ותעצומות ללכת מחיל אל חיל כי זה הוא עד גדול ומופת נאמן על העושה לשמה מאהבתו את בוראו אשר צוה לעשות כן כי אז יחליף כח נשמה ירבה והמצוה עצמה תתקפהו ותאמץ לבו ביתר כח ועוז לקיימה ביתר שאת ויתר עז ועתה יגדל כח העושה אחר העשיה יותר ממה שהיה לו קודם כמאמרם ז"ל (אבות ד') הלומד על מנת ללמד מספיקים בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות וזהו ולא אותי קראת יעקב והעד כי הלא יגעת בי ישראל. ואולי זהו מאמר (דברים י"ח) לא תלמד לעשות ודרשו ז"ל (סנהדרין ס"ח א') אבל אתה למד להבין ולכאורה יפלא מדוע תלה הדבר בלמוד אם על הלמוד לא הזהיר כי לא הזהיר רק על המעשה א"כ היה לו לומר למוד ולא תעשה. אבל האמת כמו אשר למוד המצוה וכוונתה נותנת כח ואומץ לקיים המצוה כן למוד התועבות אולי יביאהו לעשות אם לא שיכוון בעת למוד עניני המכשף שלא לעשות וזהו שהזהיר לא תלמוד לעשות. המורם מדברינו כמו שעיקר המצוה וחיותה תסבת כוונת העושה לעשות רצון המצוה כן עיקר חיות העבירה כוונת העושה למרוד בהאדון אשר צוה עליה אשר ע"כ עונש של העושה בשוגג הוא יותר מעונש העושה במזיד. ומטעם זה עצמו אמרו (יומא כ"ט) הרהורי עבירה קשין מעבירה ולהיפך מיתת העבירה היא החרטה והדאגה והעצב על עשייתה וע"כ כאשר ראה משה ע"ה דאגת ישראל ועצבונם ויראתם מן החטא התנחם ואמר להם כמבשר טוב תדעו שנתרצה המקום לכפר על עונותיכם. והמופת כי הלא העבירה שאתם מתייראים כבר נזבחה לפני המקום מסבת יראתכם אשר אתם יראים ודואגים עליה וא"כ אחר אשר אתם יראים ומתעצבים ודאי היא זביחה לפני המקום והקרבנות אינם כ"א להעבירה ולהאבידה ולמחות אותה מכל והענין יקר:

ויאמר משה זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'. מאמר זה נוכל לבארו ע"ד שכתבנו (פ' וירא) בבאור מאמר רז"ל (שבת קכ"ז) אמר ר"א מדת ב"ו אין קטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבוא אצלך ואלו בהקב"ה כתיב ויאמר אל נא תעבור מעל עבדך. כי המקובל והמאומת אצלנו מפי קדמונינו ע"ה וברא"ש הרב המורה ז"ל. כי הוא ית' נעלה ומרומם מכל השינוים והתנועות והעתק מקום. וגם כי מצאנו ראינו בספורי הכתובים וירא אליו ה' ויבוא ה' אין הכוונה שהקב"ה נעתק וסר ממקומו ובא להתראות אל מקום ומצב מי שנתראה אליו אבל כל התקרבותו יתב' והתגלותו אל האדם תלוי אך בהתקרבות האדם אליו יתברך כמאמר (שיר ו') אני לדודי ועלי תשוקתו כלומר תשוקתו יתב' אלינו הוא דבר התלוי בידינו. ולכן בדבר התקרבות אדם לאדם אין הקטן יכול לומר לגדול המתן עד שאבוא אצלך כי תסוב שאלתו על פעולת זולתו היינו שלא ימיש ממקומו ושיעמוד על עמדו עד אשר יבוא אצלו ובדברים כאלה הוא פוגע בכבודו. ואלו בהקב"ה כתיב אל נא תעבור מעל עבדך יען כי כל שאלתו תסוב על השואל והמבקש עצמו לאמר שיהיה הוא ית' בעזרו שלא יהיה נעתק ונעזב מדבקותו בו יתב' ע"י עסקיו עם האורחים שבאו לביתו. וזהו מה שספרו ז"ל (בראשית רבה י"א) טורנוסרופוס הרשע שאל את ר' עקיבא מה יום מימים אמר ליה ומה גבר מן גובריא. ר"ל כי הוא התפלא איך יתכן בו ית' שישנה לעצמו זמן מן הזמנים הלא לפניו ית' לא יצוייר שום שינוי ותמורה ע"ז השיב לו כי באמת אין השינוי רק מאתנו בתוספת עבודה וקדושה אשר אנחנו מקדשים אותנו למטה (עיין קול יעקב שה"ש על מאמר מים רבים לא יוכלו לכבות כו') וכן ג"כ הענין בשינוי מקום אשר הוא ית' ישכון כבוד במקום מן המקומות ההכרח לומר כי מקום זה מסוגל יותר אל השראת קדושה להעיר ולעורר את העובד עד אשר יזכה לראות כבוד השכינה. וזהו מאמר רז"ל (ילקוט ראה) כי אם אל המקום כו' לשכנו תדרשו ובאת שמה דרוש ואתה מוצא ר"ל ע"י העבודה אשר תעבוד במקום הזה המסוגל לעבודה תזכה למצוא אם תדרשנו ימצא לך. וזהו ויאמר משה זה הדבר אשר ה' תעשו ואז וירא אליכם כבוד ה'. היינו כי המקום מסוגל לעבודה ובעבורה תזכו שיתגלה לעיניכם אשר לא ראיתם תחלה כי בזה תפקחנה עיניכם לראות כבוד ה':

ובילקוט (במקומו) זה הדבר אשר צוה ה' תעשו אמר להם משה אותו יצה"ר העבירו מלבבכם ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחידי בעולם כך תהיה עבודתכם מיוחדת לפניו ואם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה', ולבוא אל באור המאמר נקדים לבאר מה שאמר הנביא (ישעיה ח') כי כה אמר ה' אלי בחזקת היד ויסרני מלכת בדרך העם הזה שאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ט', ונזכיר עוד לזה מאמר (איוב ט"ו) כי

עדת

עדת חנף גלמוד דע כי חז"ל אמרו (סנהדרין כ"ו א') חזקיה אמר שמא ח"ו נטייה דעתיה דקוב"ה בתר רובא כו' בא נביא ואמר לו קשר רשעים הוא וקשר רשעים אינו מן המנין. ואיה איפוא נרמז פה שהוא קשר רשעים ומה גם כי בע"כ בא למעט שאין קשר רשעים נקרא קשר גם לדבר הרשות בעבור כי רשעים הם בשארי המעשים וראוי לעמוד על טעם הענין כי אין מהצורך להזהיר על זאת שלא ישמע לרשעים במה שהם מתאספים לעשות רע כי אז הריבוי הוא חסרון יותר כמאמר (הושע ד') כרובם כן חטאו לי וא"כ בע"כ תסוב מליצתו על כלל המון הקושרים שאין קשר רשעים קשר גם לדבר רשות ועילת הדבר לא ידענו למה ומדוע. והנראה בבאור הענין ע"ד מאמר שהע"ה (משלי כ"ח) נסו ואין רודף רשע התחיל במאמר נסו לשון רבים וסיים בלשון יחיד ואין רודף רשע. אבל הנראה כי החכם ע"ה בא להודיענו מה בין קשר חכמים המתוועדים לעשות דבר ובין קשר רשעים המתאספים כי אסיפת חכמים משפט כל אחד מהם להתיעץ עם נפשו לדלות בתבונתו מים עמוקים מעצת לבו לשקול הדבר בפלס חכמתו אם זך וישר עצתו וכאשר לבבו יבין כי לא נכון הדבר, בפיו יענה ויאמר שמעו נא חכמים מלי ויציע עצתו לפניהם כאשר עם לבבו. אכן משפט חברת כסילים לא כן הוא רק משפט כלם ללכת כל אחד אחר עצת חבירו לאמר אחר כי רבים והמוני בני אדם מסכימים לדבר זה ודאי הוא ישר וטוב וע"כ אינו מכריח א"ע ואינו מטריח את נפשו ודעתו לחקור בתכלית הדבר ואז גם כי הדבר נעשה באסיפת אנשים והסכמת המונים אבל באמת כלם הולכים לתומם לא דעת ולא תבונה בהם רק כשועלים כו' וא"כ אין ראיה ממה שראינו רבים מסכימים לדבר זה. וזהו מאמר כי עדת חנף גלמוד א) וקרא חנף אל אותו שהולך אחר עצת אחרים בלא דעת עצמו ותיאר אותו גלמוד יען כי כלם קשורים בדעת האחד שוגג ומשגה אחרים. ממש כאותו שמתחיל לברוח בבהלה והרואה אותו שהוא רץ במרוצה וצועק יפחד גם הוא וישא את רגליו לרדוף ולשעה קלה ינוסו כלם ועיקר רדיפת כל הרודפים נשען על הרודף הראשון וזהו נסו ואין רודף רשע רבים הם אשר ינוסו ואשר יברחו ואין רודף גם את אחד מהם. וזהו מאמר ישעיה ע"ה כה אמר ה' אלי בחוזקת היד כאותו שבא על חבירו ביד חזקה להתאבק עמו לסתור טענותיו כי היה טענה אל ישעיה הלא כבר יש לי לנטות אחרי רבים וכן אחר המונים מבני אדם. על זאת אמר אלי בחזקת היד ויסרני מלכת בדרך העם הזה לאמר לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר ר"ל לא תתחבר אל אנשים כאלה אשר כל אחד התגלגלותו עמו כי ע"כ הוא מסכים בעבור ראותו כי רבים מסכימים וא"כ אין הריבוי ראיה על טוב הענין הנדרש. הוא הדבר והוא הענין מה שהקב"ה אוהב אנשים כבירים ורוצה ברוב אסיפתם עד שנאמר בהם (איוב כ"ח) הן אל כביר ולא ימאס עד שאמרו חז"ל (ברכות מ"ט ב') בשלשה אומר נברך בעשרה אומר נברך אלהינו במאה אומר נברך לה' אלהינו באלף כו' ברבוא כו' וכפי מרבית אסיפתם כן יגדל חשיבותם. וכל זה הוא בעבור כי עם רוב אסיפתם וקבוצם ישקיף וירא יתב' כי כל ההמון הגדול הזה טוב כוונתם וסוד עצתם קולע אל מטרה אחת וכאמרם ז"ל במדרש (סוף שיר השירים) כשישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות וקורין קריאת שמע בכיון הדעת בקול אחד בדעת אחת וטעם א' הקדוש ב"ה אומר להם היושבת בגנים כשאתם נקראים חברים וקוראים (ק"ש) חברים כלם יחד אני ופמליא שלי מקשיבים לקולך השמיעני אבל כשישראל קורין ק"ש בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונים לבם ודעתם רוה"ק מצווחת ואומרת ברח דודי עכ"ל המדרש. והדברים היקרים והנעימים האלה ראויים הם לכתוב אותם על לוח לבבנו שיהיה לזכרון בין עינינו כל היום תמיד כי אין חפץ לה' במתפללים וקוראים אחד אחד זה מקדים וזה מאחר רק אם יטו שכם אחד לעבוד עבודתם כלם יחד ואז הן אל כביר ולא ימאס וכל עוד שירבה קבוצם ואסיפתם יוסיפו ביקרם בעיני ה' יתב' עם השקפתו ממכון שבתו כי אנשים כבירים גופות נפרדות נפשותיהם משולבות ויחד חוברות אחת אל אחת בעצה אחת ובדעה אחת ובמחשבה אחת כאמור (דברי הימים א' כ"ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ *). וזה היה מאמר משה רע"ה אחר מעשה
המשכן

יריעות האהל

*) והוא כוונתם ז"ל במדרש תנחומא (פ' תשא) וישבו לאכול לחם אמרו נאכל ונשתה ואח"כ נעלהו ונהרגהו
אכלו

שפת היריעה

א) עוד אפשר ע"ד אמר קלם כי ידענו אשר הדבר המוסכם ע"פ עצות וחקירות מאנשים רבים הוא יותר מקובל ונאמן מהדבר המוסכם מאדם פרטי אבל זה אינו בלתי אם הנאספים החוקרים על הדבר אין כוונתם אל זולת רק להעמיק בתכלית ואמתת הענין הטוב הוא אם לא, לא כן אם בהסכמתם על הדבר כוונו כל אחד לפי ענינו הטמון בלבו להפיק תועלת עצמי או זולת מכוונות הלא אז אין לשפוט על הדבר המוסכם מפיהם יותר מעל המוסכם מאיש פרטי וזהו כי עדת חנף גלמוד כי כל אחד הוא מובדל ומרוחק בטעם הסכמתו מהסכמת אנשים זולתם. ומה יקרו לי בזה דבריהם ז"ל (שבת ס"ג א') שני ת"ח שמתדיינין זה לזה בהלכה הקב"ה מצליח להם שנאמר והדרך צלח כו' יכול אפילו שלא לשמה ת"ל על דבר אמת וענוה צדק. ר"ל כי כאשר עסק' בתורה יהי' לשמה אז כאשר ינצחו וכאשר ילחמו בשער זע"ז שלא אין כוונתם רק לברר האמת הקב"ה מצליח להם להוציא ההלכה לאמתה של תורה לא כן אם עוסקים שלא לשמה אז כל אחד מושך לעצמו רק להצדיק את דברי פלפולו ואינו מטריח נפשו לרדת אל עומק דברי חבריו אולי צדקו יותר רק בגאוה ובוז יצדד כל אחד רק להצדיק את עצמו א"כ איכם מתברר הלכה אליבא וזהו יכול אפילו שלא לשמה ת"ל על דבר אמת וענוה צדק כי בלא כן אין בתואר שלהם חברת חכמים כ"א חברת מנצחים, והבן:

במשכן בהקהל כל העדה יחד ועיניהם היו נשואות ומצפות להשראת שכינת כבודו יתברך הזכיר אותם ואמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו כלומר המצורך לכם לייחד לבותיכם ולעשות מצותיו יתב' אך למען שמו ולמען ינחת בם. וזהו אשר צוה ה' תעשו ופירשו ז"ל אותו יצה"ר העבירו מלבבכם ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כלומר כל כוונתכם לא תהיה רק לשרת אותו ית' כשם שהוא יחידי בעולם כך תהיה עבודתכם מיוחדת לפניו כלו' אך בכוונה לעשות נ"ר לפניו ית' ואם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה':

עוד יתכן בבאור יש בהזכיר דבריהם ז"ל (בראשית רבה ל"ד) צדיקים לבם ברשותם רשעים הם ברשות לבם. והרצון בזה כי זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם כי מימי נעוריהם גם עד זקנה ושיבה דעה אחת והנהגה אחת מנהלת אותם כי אינם תרים אחר שרירות לבם התאווני ולא אחר הכעסני כ"א אחר חפץ השכלי והשכל נמשך ונקשר במשפטי התורה. וא"כ כל ימי חייו אשר הוא חי הוא אחד במנהגיו ודרכיו כמאמר (שיר ו') אחת היא יונתי תמתי אחת היא לאמה רומז על הטבע שנולדה עמו ברה היא ליולדתה רומז על הרגל משפחה כמבואר בדברי הראשונים ז"ל וכלם מתנהגים על פי חפץ הקב"ה ותורתו החמודה. וכמו אשר האדם יחידי במחשבתו והנהגתו כן כל ישראל אם כי הם רבים בגופותיהם הם קשורים ומאוחדים זל"ז מצד רצונם הטוב כי כלם מנהג אחד ודרך אחד להם. ולא בלבד הדבקים בה' אלהינו חיים כלנו היום המתאחדים עמנו יחד בעולם אבל גם המתים שכבר מתו ועברו מארצות החיים האלה חלקם בחיים את אשר ישנו פה ואשר איננו פה כי עוד היום יאירו עינינו באור תורתם וחכמתם ודעתם כאשר [illegible] על ספרי קדשנו אנחנו רואים אותם רשומים בשמותיהם מורים אלינו דרכיהם ואור נתיבותיהם כאלו הם חיים ועומדים לפנינו זה עתה. לא כן הרשעים כי כל אחד איננו מתאחד במנהגיו אבל הוא חלוק במעשיו מיום אל יום כי אתמול ראינו אותו שוחק ופניו רצויים ועתה הוא נעצב מלא זעם ועברה קולו כנחש ילך לשונו כאש בערת פעם אוכל למכביר פעם שותה שיכור פעם מפקיר עצמו וביתו מפני כבוד המדומה. כש"כ שלא יתחברו שנים יחד וכש"כ הרבה מהם וכש"כ המתים הכל נשכח שמה ומעשיהם ומנהגיהם כעופרת במים אדירים כמליצתם ז"ל שאומרים אלהי אברהם אלהי יצחק כו' שמא אומרים אלהי נמרוד. ולכ יקר משפט מנהגם זה מחייב שיראה עליהם כבוד ה' כמו שהוא יחיד בעולמו כך עמו יחידים אבל כל זה בלכתם אחר התורה והעבודה לא כן ההולכים אחר יצרם. ומעתה הנה כל הדברים האלה כלולים במאמרו הנכבד שאמר להם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' הנה בא להבינם טעם המחייב שיראה אליהם כבוד ה' בעבור יושר מנהגם לעד לעולם וכלם מבטלים רצונם מפני רצון העליון ית' ואם כי רבים וכן שלמים הם עכ"ז כלם כאחד יחשב. וזה שביאר הילקוט אותו יצר הרע העבירו מלבבכם ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום וכשם שהוא יחידי בעולם כך תהיה עבודתכם יחידית וכמאמרם ז"ל (ברכות) אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם כו' ואם עשיתם כן וירא אליכם כבוד ה':

אמנם עוד יותר נעמיק בהבנת דברי המאמר שלפנינו כי באין ספק היה למשה רבינו ע"ה דבר נכבד במאמרו זה לישראל וכלל בו תנאי גדול בעבודת אלהים עד שהיה מהצורך אליו להעיר את לבם עליו. ויתבאר לדעתי ע"ד מאמרם ז"ל (שיר א') משכני אחריך נרוצה ובמדרש (במקומו) ר' יוחנן אמר ממה שהכנסת אותנו אל ארץ טובה ורחבה אחריך נרוצה. באור זה הנה כוונת ר' יוחנן ליישב מאמר משכני הלא אותו אשר הוא רץ ורודף אחר דבר אין צורך למשוך אותו, אבל דע כי לפעמים יזדמן שיהיה מהצורך למשוך את הרץ ואת הרודף כמו תינוק אשר יש לפניו בית הספר ובית המשתה ושניהם בדרך אחד התינוק רץ שיגיע אל כוונתו אל בית המשתה ואביו מושכו להביאו אל בית הספר. וזהו מה שביאר ר' יוחנן משכני אחריך נרוצה ומה מהצורך למשוך את הרצים לזה אמר ממה שהכנסת אותנו לארץ טובה ורחבה אחריך נרוצה ר"ל כי היינו רצים בעבור להגיע אל בית המשתה ואנחנו מבקשים מאתו יתברך משכני היינו ליישר לבבנו אחריו באמת ובתמים לטהרנו ולהמשיכנו לדבקותו יתב'. וזהו וכאשר הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך ולא ביופי ואורי הארמון כי הכהן הגדול בבואו אל הקודש פנימה אם היה נותן לבבו בעת ההיא להשתומם על המראה אשר ראו עיניו הבית ביפיו היה מועל בהקדש אבל על כל יפי וחן שביהמ"ק והכלי שרת מכסה אהבה. וזהו נגילה.

יריעות האהל

[illegible] באו לברך אמר להם יהודה אנו מבקשים להרוג נפש ונברך לאלהינו אין אנו מברכין אלא מגלגלין עד האן. כי אהרי אשר כל עילת מציאות מצות הזימון אליבא הוא אך על ידי מה שבאסיפתנו יחדיו בלבות מצומדות ואחד באחד יגשו באהבה וחסד בעצה אחת ומחשבה אחת אשר אסיפתנו וקרבתנו נאה לנו ונאה לעולם כמו אז נתוסף אלינו קדושה יתירה וג' שאתנו ראויים לזימון ועשרה לנברך אלהינו וכן מאה אלף. לא כן עדת החנף אסיפתם היא בבחינת אישים פרטים ולא תבוא בהם שום מעלה עודפת אבל עוד נפל עליהם מאמר פיזור הרשעים הנאה להם כו' ואיך שייך אצלם חובת זימון. והוא שאמר יהודה אל אחיו אם נעשה כדבר הזה לאחינו בשרינו הלא שבענו בדתי הרשעים ונמוסם ומעתה איך נברך נברכם כזימון, וזהו אנו מבקשים להרוג נפש ונברך אלהינו:

גילה ושמחה רק כך כתינוק אשר לא ראה את אביו זה כמה ולימים זכה לראות את אביו ובוא אשר בבית אשר אין כמוהו ביפיו והדרו וציוריו הנפלאים והתינוק בבואו שמח וראה את אביו לא פנה אל כל יופי הבית ולא הרגיש בכל הודו והדרו. וזהו מ"ש ר' אבין (במדרש שם) זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו אין אנו יודעין במה לשמוח אם ביום ואם בהקב"ה בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך בהקב"ה, ר"ל כי בכל מקום אשר יש שם אהבת ה' אין אהבה אחרת מורגשת ומוחשת אם אהבת מקום ידוע ואם אהבת הזמן כלה תחת לעיף העלטה ינוחו ישקוטו עם אניות אבה יחדיו יחלופו *). ומעתה יתבארו דברי הילקוט הנ"ל כי בא משה רע"ה להורות לעם ישורון יסוד ושורש העבודה שלא יתערב בה שום מחשבה אחרת רק שאמר ונעשה רצונו ולא תקנת פעולה אחרת לא זאת לבד להיות נזהר ממחשבת הכבוד להתפאר ולהתהדר בה אבל גם כוונ' שהיא אמתית למעלה להטיב אל העובד אם בעוה"ז ואם בעוה"ב כמאמר (דברים ו') וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות כו' כאשר צונו רק בעבור כי כן צוה עלינו. וגם כי כוונתו ית' בהמצות להטיב אלינו כמאמרו תהלה ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה כו' לטוב לנו כל הימים כו' אבל אצל העובד הוא פחיתות גדול תהיה המחשבה מה שתהיה היא מוציאה את העובד מגדר עבודת ה' אל בחי' עובד את עצמו כי העבד הנאמן לא יתכן שיעמוד וישרת ויכוון בעבודתו אל ענין מה כי ראוי ונכון לו לעשות רק רצון אדוניו כאשר אמר וכאשר צוה ואז הוא נקרא תמים במעשיו. כמו שהורו ז"ל במתק שפתם (נדרים ס"ב א') עשה דברים לשם פעלם ודבר בהם לשמם וסוף הכבוד לבוא היינו מה אשר הקב"ה רוצה יבוא לך ממילא רק אתה קום ועשה ואין לך רשות לכוון עבודתך בעבור ענין אשר יערב אל לבך **) וקחלך דמיון מה שאמרו חכמינו ז"ל (פרה פרק ב') עשה לה סנדל בשביל שלא תחלוק פרס טליתו עליה מפני הזבובים כשרה זה הכלל כל שהוא לצרכה אינה עבודה. כן גם בעבודת האלהים ית' כל אשר תעבוד ותעשה לצרכי עצמך אינה עבודה כמאמר עושי דברו רק לשמוע בקול דברו וגם כי הקב"ה יש לו כוונה בעבודה זאת שהיא לטובת העובד אבל אתה מה לך אל החקירה אתה עשה מה שאמר לך ית' וזהו מאמר מרע"ה אותו יצה"ר העבירו מלבבכם ותהיו כלכם ביראה אחת ובעצה אחת לשרת לפני המקום כשם שהוא יחיד בעולמו כך תהיה עבודתכם מיוחדת לפניו היינו שלא תהיה רק עבודת עבד לא לשתף בזה תועלת עצמך ועבודתך ואם תעשו כך וירא אליכם כבוד ה' כמאמר הנזכר וסוף הכבוד לבוא. אמנם עוד נשאר לנו לבאר מאמר אותו יצה"ר העבירו מלבבכם כמדבר אל דבר ידוע וכמורה באצבע עליו מה מטו יהלוך אם יאמר העבירו את היצה"ר מלבבכם. ולבי אומר לי בזה ע"ד שמצאנו מאמרם ז"ל (סוכה נ"ב) לעתיד מביא הקב"ה היצה"ר ושוחטו צדיקים נדמה להם כהר רשעים נדמה להם כחוט השערה. והדבר נראה כמו זר איך יתכן שיהיה היצה"ר נראה בפנים שונים אבל דע כי משפט היצה"ר עם פתויו אל בני אדם אינו שוה בכלם אבל יבוא לכל איש לפי מהללו כי אל איש המוני יבוא היצר ויפתה אותו לאכול ולשתות ולהשתכר ולעסוק בדברי הוללות וכל זה זיופו ניכר מתוכו כי אם ירצה האדם רק להביט אל גמר הענין הלא ימאסהו כשקץ והעכבר ועליו המליצו ז"ל (שם שם) מתחלה היצה"ר דומה לחוט של בוכיא לא כן יצה"ר של חכמים העוסקים בתורה ועבודה. הקטנים והפחותים שבהם מפתה אותם לעשות מעשיהם שלא לשמה והגדולים מהם הוא מסית ומדיח אותם לעשות על מנת לקבל פרס בעוה"ב והיותר גדולים יש לו דרך חזק ואמין לשלוט גם עליהם במה שמשביעים את הנשמה (נדה ל"ד) תהיה צדיק ואל תהי' רשע ואפי' כל העולם כלו אומרים עליך צדיק אתה תהיה בעיניך כרשע. וזאת ידענו מכל גדולי הצדיקים היקרים המסולאים כפז שהעריכו עצמם לעפר ואפר תולעת ולא איש ולא בשפתי מרמה ח"ו כאמר זה מפיהם אבל לפי

*) ובזה יתבארו דברי הכתוב (ד"ה א' כ"ט) וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וגם דויד המלך שמח שמחה גדולה. הורה בזה כי שמחתם לא היתה על שנתמלא חפצם כי בקרוב יבנו הבית אבל שמחתם היתה מה אשר זכו לעשות מצוה גדולה להתנדב לה' וע"כ בשמחתם היו משמחים גם את לב דוד מלכם לא כן אם היה כל שמחתם בעבור היות בנין הבית קרוב ונכון בידיהם איככה היו עושים שמחה כזאת לעיני דוד אשר כבר ידעו כי הוא לא יבנה הבית רק שלמה בנו ואיך תצא כזאת מתחת ידם להקל בכבודו ולהראות לפניו שמחה בענין אשר קללה תחשב לו. כאמרם ז"ל כל מי שהיה רוצה לקלל את דוד היה אומר אימתי יבנה הבית אימתי בית ה' נלך (עי' ירושלמי שקלים פ"ב) לכן דייק הכתוב ואמר וישמחו העם על התנדבם כי בלב שלם התנדבו לה' וכל שמחתם היתה על כי זכו למצוה גדולה ויקרה כזאת לעשות אותה בלב שלם לזאת וגם המלך דויד שמח שמחה גדולה:

**) וזהו מאמר (תהלים ק"ג) ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו אשר רבותינו ז"ל פירשו הדברים על ישראל לא על המלאכים וזה לשונו (ויקרא רבה א') במה הכתוב מדבר אם בעליונים הכתוב מדבר הלא כבר נאמר ברכו ה' כל צבאיו הא אינו מדבר אלא בתחתונים. והבאור בזה כי מאמר גבורי כח כו' מורה על גבורת העובדים גם כי המה ערומים בדעת ויודעים ומבינים סגולת כל מצוה וסגולתה כי הכל להצלחתם ולכל חייהם יגבירו בכח ועושים דברו רק לשמוע בקול דברו היינו רק בעבור שהקב"ה אמר כן:

גודל השגתם הבינו קצורם בעבודה עד שאמר החסיד ז"ל (תהלים כ"ז) לולא האמנתי כו' ובגמרא (ברכות ד') למה נקוד על לולא כו' אבל איני יודע אם יש לי חלק עמהם אם לא. ועל יתר כזה אמרו צדיקים נדמה להם כהר גבוה כי טענתם נגדם אמת ועליהם נאמר (משלי ה') באהבתם תשגה תמיד *) כי באמת המה צדיקים וישרים תמימים בכל מעשיהם ובעיני עצמם הם כרשעים. וזהו מאמר משה רבינו ע"ה אחרי ראותו אותם בבחינה נפלאה בקדושה ובטהרה ועמדו כלם בזריזות להתקרב לפני המלך הכבוד ית"ש אמר להם אל תדמו בנפשכם אחר היותכם במדריגה גדולה כזאת שאין אתם מתיראים עוד מהיצה"ר ואין לכם עוד להשתמר מפגיעתו לא כן הדבר כי עוד נהפוך הוא כי שלכם גדול מכלם כי אם יכנים בלבבכם הרהור גאוה משהו נפסדים כל עבודתכם כמאמר (שמות כ') ולא תעלה במעלות על מזבחי. וזהו מאמר זה הדבר אשר צוה ה' תעשו ולא תעלו על לבבכם שום רעיון אחר וזא אותו יצה"ר העבירו מלבבכם רמז להם לאמר גם אם נקיים אתם מן היצה"ר הרגיל בהמוני בני אדם עכ"ז הזהרו באותו היצה"ר המיוחד אליכם אל רום מדרגתכם ותהיו כלכם בעצה אחת ויראה אחת כו'. ומעתה נמתיק מאמר הגמ' הנ"ל הללו בוכים והללו בוכים כו' עד כי יפלא בעיני שארית העם הזה גם בעיני יפלא. וענין בכיית הצדיקים איך יכולנו לכבוש הר גדול כזה כי ישערו בעצמם כי לא היה זה בכח ידם בלתי בכח עליון אשר מלא ידם לכבוש אותו אשר ממנו יתברך לא יפלא דבר וא"כ יהיה שלול מהם תפארת עושיהם וכח זכיותיהם. אבל הקב"ה ברוב חסדיו נוער כפיו מזה כאלו לא עשה כלום ותולה הכל בכח ידם לאמר כי כחם ועוצם ידם עשה להם את החיל הזה כמשפט מאמרם ז"ל התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו (ברכות יו"ד) לאמר כי הגדיל לעשות. וזהו ואף הקב"ה מתפלא עמהם כו' גם בעיני יפלא (וכמ"ש למעלה סוף פקודי) וענין פליאתו יתברך מבואר מאד כי פעולתה להחליט מעשיהם להם כמאמר הנ"ל התולה בזכות אחרים כו'. אמנם כל זה הוא על תמיהת הצדיקים כי הקב"ה ישאיר הפליאה במקומה לא כן בתמיהת הרשעים היאך לא יכולנו לכבוש חוט השערה והמה רוצים ג"כ לתלות הדבר בו יתברך שנתן כח ביד היצה"ר כל כך ואם הקב"ה יהפך עליהם התלונה הלא ותחיבו לאין מרפא. אבל כבר ידענו מפי חז"ל (ברכות ל"ב) שלש מקראות אלמלא לא נכתבו נתמוטטו כו' ואחד מהם

ואשר הרעותי א"כ מצאנו ראיה כי הקב"ה בחסדו מבטל הפליאה שהם מתפלאים ותולה בעצמו לכן יפה דייק הכתוב ואמר כי יפלא בעיני שארית העם הזה אשר תואר זה מורה תמיד על השרידים כנס והם מעט מן המעט עליהם אמר והיה כי יפלא בעיני שארית העם הזה גם בעיני יפלא. לא כן הפליאה השנית לא יתפלא יתברך עליה כי אם יתפלא תתהפך התלונה על הרשעים איך לא היה להם יכולת לכבוש גם חוט השערה ויתחייבו והקב"ה תם על מעשה ידיו. לכן על פליאת הרשעים לא יתפלא והבן. ובזה יתבאר לנו מאמר נפלא והוא.

במדרש (ריש פרשתנו) חכמות בנתה ביתה זה הקב"ה שברא את העולם דכתיב בי' ה' בחכמה יסד ארץ חצבה עמודיה שבעה אלו שבעת ימי בראשית כו' שלחה נערותיה תקרא זה אדם וחוה על גפי מרומי קרת שהגביה אותם וקרא אותם אלהות הה"ד והייתם כאלהים ואחר כל השבח הזה מי פתי יסור הנה הם הניחו דעתו של הקב"ה והלכו אחר דעתו של נחש בשביל כך חסר לב אמרה לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב. וראוי לעמוד על כוונת המאמר בדרך כלל ובדרך פרט יפלא מדוע לא העתיק המדרש לשון המקרא כמו שהוא (משלי ט') מי פתי יסור הנה חסר לב אמרה לו לכו לחמו בלחמי כו' עזבו פתאים וחיו כו' והמדרש מסיים כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ונקדים לזה מאמר רחב"ע ז"ל (סוף מכות) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר כו' וזה צריך התבוננות ושום שכל מה השמיע אותנו רחב"ע ע"ה במאמרו זה. אמנם הענין יתבאר יפה עם הצעת חקירה אחת דע כי בכל מקום הריבוי משובח והמועט מגונה ויש דבר בהיפך אשר הרבוי רע לו והמועט משובח. למשל אם יקנה אחד כלי או חפץ שהוא רק נתח אחד והוא של כסף או של זהב כל שהוא יותר גדול יהיה יותר חשוב אבל אם תראה חפץ מורכב ומוכלל מכמה חלקים ונתחים דקים כמו מורה השעות וכדומה מן הכלים המורכבים אשר רק עם שלמות כל החלקים הוא כלי אחד ואם יהיה נחסר אחד מהחלקים או יתקלקל אחד מתכונתו או יהיה נעתק ממקומו יהיה נסתר פעולת הכלי מכל וכל א"כ רבוי החלקים הוא סבה רבה לסתירתו והפסדו ומעוט חלקיו הוא סבה גדולה להאריך קיומו ולהמשיך שלמותו. בכלם ובדמות הזה ברא הקב"ה העולם ומלואו מורכב מחלקים דקים נפרדים אשר בהיות החלקים בהרכבתם ובקשורם יהיה שלם וכן צורת האדם שלמותו וקיומו הוא בשלמות חלקיו רמ"ח אבריו ושס"ה גידיו. וכן

אנחנו

יריעות האהל

*) **ואולי** זה הוא עומק כוונת דבריהם ז"ל (ויקרא רבה ב') עשרה יקרים יש בעולם ואחד מהם הסכלות מנין, שנאמר יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט. כי אין כח נפלא כזה להצדיק כל אדם אשר יכה פניו ולהרשיע את עצמו ועל דבר זה נאמר (תהלים ל"ו) אדם ובהמה תושיע ה' ובגמרא (חולין) אלו בני אדם שהם ערומים בדעת ומשימין עצמם כבהמה. כי היצר הרע בא אליהם ומראה להם גודל צדקתם והפלגתם בעבודה והאמת אתו ומי הוא חזק ואמיץ כמוהו ועכ"ז הם מכלימים אותו אל פני הפלגתם לבלי יבחן הצדיק מעלתו ויקר תפארתו והוא בעיני עצמו כרשע:

אנחנו מברכים אשר יצר את האדם בחכמה כו׳ שאם יפתח אחד מהם או יסתם אחד מהם אי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת ואם היה האדם נברא נתח אחד בעצם פשוט היה יותר מוחזק להתקיים בהמשך קיומו כי הרבוי הוא חסרון . הוא שאמרו חז"ל במדרש (ב"ר למ"ד) הפוך רשעים ואינם זה דור המבול בא להורות כי כל מי שעסקיו בתאוות אשר כל שלמות תאותו אינו בלתי בהיות העולם ומלואו בשלמותו וטובו וגופו עם פ׳ חלקיו ונתחיו בשלמות אז ישלים חפצו אבל סתירת בנינו והפסד הרכבתו יותר עלול אליו מאשר הוא ראוי אל הקיום כי בהכרח כל מורכב סופו להתפרד וסתירתו יש לו סבות רבות עד אין מספר . לא זאת לבד שאם יחסר נתח מנתחיו חלק מחלקי הרכבתו או נתח מנתחי העולם יסתר כל שלמותו ויאבד כל שמחתו ושלותו כ"א גם בהיות החלקים שלמים רק משונים בסדר זמניהם או מקומותיהם הראוי לפרטי צבאיהם ג"כ יגיעם ההפסד והכליון. וכן היה הפסד דור המבול כי לא נעשה בהמונם דבר חדש תחת השמש רק יורד גשם בלא זמנו ובלא שיעור הראוי למקומו ועל ההיפך אמר ובית צדיקים יעמוד זה נח ובניו. באור זה דע כי כמו אשר העולם ומלואו האדם עם גופו וחלקיו כלם מורכבים מחלקים שונים כן גם התורה גם המשכן והמקדש כלם מורכבים הם מכמה פרטי חלקים ונתחים ידועים . וא"כ היה ראוי כמו כן בהחסר אחד מהם יתבטל כלו אבל לא כן גמל ה׳ עלינו כ"א גם כי שלמות הצדיק הוא כאשר יקיים התורה כלליה ופרטי חלקיה אכן מי שחסר לו פרט אחד מחלקיה עכ"ז לא הפסיד את מה שבידו ושכרו אתו על החלקים אשר קיים ועשה אחד המרבה ואחד הממעיט זה למד מקרא שכר מקרא בידו זה למד משנה שכרו יותר ויותר מזה בעלי גמרא . ומעתה מה אשר הרבה הקב"ה תורה ומצות אין בזה סבה ח"ו לקרב את ההפסד ולסבב את החורבן והתקלה כמשפט מורכב מכמה חלקים רבים ונתחים מתחלפים ויק בהיפך בעבור כי רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולהרבות בשכרם ולהעניק לכל אחד וא׳ כפרי מעלליו לכן הרבה להם תורה ומצות וכל אחת היא טובה בפני עצמה כש"כ בהתחברות כלם . ומה נאוו בזה דברי המשורר ע"ה (תהלים מ"ה) למנצח על שושנים לבני קרח כו׳ ר"ל כי בא לשבח את הקב"ה על שהרבה לנו תורה מנתחים הרבה ואמר כמו השושנה שיש בה עלים הרבה מתחלפות בגוונים שונים ושלא תאמר כי כמקרה המורכב גם היא יקרה אותה וא"כ הרבוי הוא חסרון גדול אל מי אשר לא השלים הכלי היקרה הזאת אין בידו מאומה . לא כן הדבר כ"א גם אם רחש לבי דבר טוב ר"ל גם אם יעלה רק על לבבי מחשבה טובה לבדה אומר אני מעשי למלך יעלה גם זאת לרצון לפניו יתברך וכאלו עשיתי בפועל והמחשבה הטובה אשר בלבי כבר נצטרפה למעשה. לשוני כ"ש מה אשר העליתי על דל שפתי ודברתי בלשוני הוא יותר חשוב עד שהוא עט סופר מהיר *) וזה יתרון החכמה מן הסכלות כי עסקי בעלי תאוה אם יזדמן להם איזה מחסור בעניניהם וגם אם לא יחסר אחד מהנתחים רק יתהפך עליו מעמדו ויעתק ממקומו ומזמנו אבד זכרם המה דלו מאנוש נעו . וזהו הפוך רשעים אם יזדמן להם איזה התהפכות ואינם עוד אבל ובית צדיקים יעמוד גם כי בית צדיקים גם הוא חפץ מורכב . ומה יפה אף נעים דרשו במאמר שלפנינו חכמות בנתה ביתה זו התורה חצבה עמודיה שבעה אלו שבעה ספרי תורה ושבעה ימי בראשית . התבונן נא כי רבותינו ז"ל המשילו זאת אל מי שעשה בית אכסניא והכין בו כל מיני מאכל ומשקה עד כי גם אם יבוא גדול שבגדולים וירצה להתענג בדשן נפשו ימצא שם כל אשר תשאלנו נפשו ועכ"ז גם אל דלי הערך אשר אין בידם כ"א אגורה אחת גם בעבורם ימצא להם פת בגם ומעט ציר ובצלים וכדומה למען יוכל להשיג איש איש לפי ערכו ולפי אשר תשיג ידו . וזהו חכמות בנתה ביתה ומצות החכמה גם כי ראה והתקין אותה יתברך שיהיה האדם על מדריגה נפלאה מאד נעלה ושיתענג בה לעבדה ולשמרה עד שיתקיים בו מאמר תורת ה׳ תמימה כו׳ וא"כ מזה יפוג לבב אדם לדאוג ולחשוב אם יחסר לו דבר אחד מן הכלי יקר המורכב הזה אבד מנוס ממנו ח"ו . לזה אמר כי לא כן הענין כ"א גם אחר קלקולו יש לו תקוה להתנהל כפי מדריגתו הקטנה. וזהו חסר לב אמרה לו לכו לחמו בלחמי וכי תאמר אם כן מה איכפת לי בקלקולי אחר כי יש לי תקוה גם עתה. לזה אמר לא כן הדבר הם הניחו דעתו של הקב"ה שקרא אותם אלהות והיה האדם חי לעולם אבל עתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב כלו׳ וא"כ שלא גם עתה יש

לפניך

יריעות האהל

*) ואולי זהו מליצת מאמר (תהלים י"ט) תורת ה׳ תמימה משיבת נפש עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי כו׳ עד בשמרם עקב רב, והרצון בזה לספר ביקר התורה החמודה אשר בהיות כלי יקר זה בשלמותו עם כל פרטי חלקיו ודאי אין ערוך אל טובו ויקרו וזהו תורת ה׳ תמימה עם כל פרטי נתחיה ודאי משיבת נפש אכן דע שלא תדאג לאמר אם לא עלה בידך להשיג כל פרטי חלקיה אין בידך מאומה לא כן הדבר כי גם עדות ה׳ נאמנה מחכימת פתי הוא חלק אחד מן המצות שהם לזכרון הנסים שנעשו כמו פסח על שם שפסח מצה על שם שלא הספיק כו׳ פקודי ה׳ ישרים כו׳ משפטי ה׳ אמת כו׳. הנה פרט כל חלק בפרט לאמר שלא תדאג על התורה שהוא חפץ מורכב מחלקים רבים מאד א"כ אין בה חשיבות רק חשיבות הרבוי לא חשיבות בפרטי החלקים אבל גם כל חלק וחלק יש לו סגולה גדולה ונפלאה ופועל פעולתו וסגולתו אכן למען שלא יתעצל האדם ולא יאבה להשתדל עוד בתורה להשיג חשיבות הרבוי לזה אמר חלילה לי מעשות ואם גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב אני משתדל בפרטים ואני נזהר בהם למען אוכל להשיג גם חשיבות הרבוי:

כפניך הבדל גדול בין הדל והעשיר :

מדרש זשה"כ עם חסיד תתחסד כו' ר' יהודה פתח קרי' באברהם אבינו ע"ה כיון שבא בחסידות הקב"ה בא עמו בחסידות ובשעה שבא בעקמימות הקב"ה בא עמו בעקמימות אימתי בא בעקמימות בשעה שאמר ואנכי הולך ערירי מה כתיב לא יירשך זה כו'. ענין העקמימות שהיה לאברהם ע"ה בזה אחשוב כי הוא מה שלא אמר הדבר שהיה צריך לדבר כי ראוי היה לו לומר תן לי יורש והוא לא עשה כן כ"א הכריח הדבר מהפכו ואמר בן ביתי יורש אותי ואין זה כמדבר בתמימות והכ"מ גדולה מאד. כאשר רמזו ז"ל (בראשית רבה ס"ט) אין זה כ"א בית אלהים מלמד שהראהו הקב"ה בהמ"ק בנוי וחרב ובנוי ובהשקפה הראשונה הוא נגד הפשט שהוראתו להחליט אין זה כ"א בית אלהים. אבל כוונת המאמר כך הוא כי יש הבדל גדול בין מאמר זה בית אלהים ובין מאמר אין זה כי אם בית אלהים כי אם יאמר האומר זה בית אלהים ההוראה בזה החלטיית כי יודע הוא ואין ספק לו כי ודאי הוא בית אלהים. לא כן אם מכריחו מהפכו לאמר שאין זה דבר אחר ומכח זה מוכרח לומר שהוא בית אלהים ההכרח לא יגוש כ"כ להחליט על אמתתו כי אולי אין זה ענין אחר גם לא בית אלהים. לא כן אם היה יודע ודאי שהוא ב"א היה אמת ואומר זה בית אלהים והיה זה יותר קרוב לשמוע מלשמוע דבר המוכרח מן הפכו בעבור שאין זה דבר אחר בע"כ הוא מוכרח להיות ב"א ולכן אחר שלא החליטו לודאי ודאי הוא מסבת כי ראה ג"כ חורבנו. כן הדבר באברהם כי אם הקב"ה היה אומר לו בנך יירשך היה הדבר מאומת יותר ממה שנאמר לו לא יירשך זה שההוראה כי עיקר ההבטחה האמתית כי זה ודאי לא יירשנו כי אם אשר יצא ממעיך אפשר שיירשנה וזה היה לו מדה כנגד מדה בעבור אמרו ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי :

שם בסמוך ובגמרא (מגילה י') כל מקום שנאמר ויהי אינו אלא צרה והיה אינו אלא שמחה. אולי יתכן להמתיק הדבר כי מאמר ויהי הנה שורש המלה יהי והוא לשון עתיד רק הוא"ו מהפך המלה מעתיד לעבר ומאמר והיה הוא להיפך כי מלת היה הוא לשון עבר והוא"ו מהפך המלה מעבר לעתיד. והנה זה דרך בני אדם כי ענין רע יאבה האדם להיות חפשי ממנו ומשתוקק על הרע המעותד לבוא עליו לאמר מי יתן והיה העתיד כבר עבר ובטל ממנו והיפך בדבר שמחה יאבה וישתוקק גם אם הענין כבר עבר יתאוה ויאמר מי יתן שיהיה העבר עתיד. לכן יפה עשה המניח הלשון אשר אצל צרה ורעה אמר בה מלת ויהי מלה המהופכת מעתיד לעבר כי כן תשוקת האדם להיות הצרה העתידה כבר עבר שיהיה פטור ממנה. והיה אינו אלא שמחה מלה מהופכת מעבר לעתיד כי כן המשפט בדבר שמחה להתאוות בענין גם אם כבר עבר שיהיה ושיהיה בעתיד (ועי' בחבורנו קול יעקב ריש מגילת אסתר כתבנו שם דברים אחרים. ואתה תבחר) :

ויאמר משה אל אהרן הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד.

מדרש (פ' י"ב) אמר משה לאהרן אחי בסיני נאמר לי שאני עתיד לקדש את הבית הזה ובאדם גדול אני מקדשו והייתי סבור שמא או בי או בך הבית הזה מתקדש ועכשיו שני בניך גדולים ממני וממך. ומה מאד ראוי להתבונן לפי מה שדרשו ז"ל (תענית ד' א') על מאמר (ירמיה י"ט) אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי זה יצחק בן אברהם כי מעולם יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ולא ישר בעיניו יתב' שיקריבו בן אדם לקרבן ואם כן ראוי אלינו לתת לב להבין מה צורך החינוך במיתת בני אהרן עד כי הוא יתברך גילה זאת מתחלה למשה שהוא עתיד לקדש את הבית הזה ובאדם גדול הוא מקדשו א). והנראה נכון בעיני בהבנת ענין זה ע"ד משל לשר גדול בנה עיר והושיב שמה כמה אנשים סוחרים ורוכלים וראה להדר ולפאר אותה בכל מיני פאר ויופי להמשיך אליה נהרות ואגמים ויעש להם גשרים ומעברות ונטע בהם עץ כל פרי כרמים וזיתים ורמונים מור ואהלות וכל מיני בשם עד שלא יחסר דבר ליושביה מכל צרכי האדמה באדמה. ויהי ככלותו כל מלאכתו בתיקוני העיר המהוללה הזאת שאל את פי חכם אחד לאמר הלא חכם אתה התבונן נא בעניני התיקונים אשר עשיתי אשר טפחתי ורביתי היש עוד מה לעשות ולא עשיתי כי זה כל ישעי וכל חפצי לבלי יחסר בה כל מאומה וכל אשר בידי לעשות בכחי אעשה ועתה הגידה לי ואשמע. ויען החכם ויאמר הלא רופא אין בעיר הזאת וכי אפשר לדור בעיר שאין בה רופא

וישמח

שפת היריעה

א) עוד ראוי להבין מאמר סבור הייתי או בי או בך עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך כי דבר זה קשה לאמרו שלא כבר נאמר (דברים ל"ד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה כו'. והנראה כי הוא ע"ד מאמר (קהלת ד') ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה. והרצון בזה ע"ד שספרו ז"ל (מועד קטן כ"ח ב') מעשה ומתו בניו של ר' עקיבא נכנסו כל ישראל והספידום הספד גדול. בשעה פטירתן עמד ר' עקיבא על ספסל גדול ואמר אחינו בני ישראל אפילו שני בני חתנים מנוחם אני בשביל כבוד שעשיתם. כי ראה כי גרמה מיתת בניו לזכות את הרבים לכן לפי שאמר תחלה ושבחתי אני וראה כו' והנה דמעת העשוקים ואין להם מנחם אלו המתים בנערותם והזמן נעשק מהם כי אם היו בחיים עד כי ישלימו זמנם היו מסגלים הרבה מצות ומע"ט. וראה דמעת העשוקים האלה שאין להם מנחם התעשת ואמר כי יש למצוא נחמה בעבורם. והוא כי ע"י מיתתם יראו רבים וייראו ויקוננו עליהם והחיים יתנו אל לבם להטיב דרכם ללכת אחרי ה' באשר ישאגו מסבת המורא הגדול אשר יהיה עליהם והמזכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו. וזהו ושבח אני את המתים שכבר מתו מן החיים אשר המה חיים עדנה. כלומר שלא המתים ירויחו הרבה מסבת החיים שהמה חיים עדנה והמה מסגלים מצות ומע"ט רק ע"י המוסר וע"י המורא אשר הגיעם ע"י מיתת העשוקים הנ"ל לכן יפה אמר משה עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך כי כמה יוסיפו וכמה יעדיפו מדרגתם ע"י זכות הרבים שיהיה תלוי בהם וגדול המעשה כו':

וישמח השר מאד אל קול דברו וישלח ספרים אל כל בתי חינוך הרופאים לאמר שלחו לי את הרופא היותר גדול והיותר מלומד מכלם והרבו עלי מאד מוהר ומתן ואתנה ויכתבו אליו כי יתן כך וכך לשנה וישלחו אליו מארץ רחוקה רופא חכם שאין כמוהו בכל המדינות כי ימלא ידו לרפאות כל חלי וכל מכה עד דכדוכה של נפש ויכתבו לו כי בחודש זיו באחד לחדש יבוא בטח לשכון כבוד בעירו המהוללה. ויהי כהשמע הדבר הזה בבית השר ובבית כל יושביה שמחו מאוד לקול השמועה עד אשר בעת קרבו הימים אל עת בואו נתאספו ובאו כמה שרים ורוזנים מכל הערים הסביבות וכל תושביהם נקבצו ובאו אל העיר הזאת לקבל פני רופא חכם כמוהו והקול נשמע מדהרות דהרת אבירי הרצים אשר לפניו כי הוא נוסע ובא לפניהם ויקדו וישתחוו לו וישמחו עמו עד מאד ויהי הם שואלים ומבקשים זה מחפש וזה דורש איה איש חולה להביאו לפני רופא חכם זה ויען אחד ויאמר ראשי ראשי כבד עלי ויקחו אותו להגישו לפני הרופא ויאמרו איש אל אחיו כמה גדולה הצלחת האיש החולה הזה כי הוא בא ראשון אל הרופא הגדול הזה ודאי יתאמן בכל עוז לסיבו לאיתנו עד מהרה להגדיל שמו במקום שאין מכירים אותו ויהי כי הגישו אותו אל פני הרופא צוה הרופא להביאו אל ביתו למען יוכל היטב להשגיח עליו ולעסוק בו ברפואות ובזבז עליו הוצאות גדולות בכמה מיני סמים יקרים ולימים אחדים מת תחת ידו ותהי מהומה גדולה בעיר וכל השומע יצחק לו ונבאש ריחו בפני כל ההמון הגדול הזה ויקרא אליו השר ויאמר לו הגידה נא לי מה היה ענין מיתת האיש הזה הלא לא היה חולה כל כך ואם היה באמת מכתו אנושה היה לך להבין ולמנוע עצמך בעסק רפואות רבות כאלה ללא תועלת ואיך נקלת בכבודך כ"כ עד כי גם עלי לבי דוי. ויען הרופא בחכמתו ויאמר אל השר דע ידידי כי אני בתבונות כפי סבותי אל האיש הזה את אשר הסבותי כי אנכי ידעתי ושמעתי כי קול הקריה הומיה כי בא רופא לגבולנו רופא חכם נשמע בארצנו עד כי ימלא ידו לרפאות ולחבוש ולהעלות ארוכה ומרפא אל כל חלי ואל כל מכה גם אם חרב חדה של מות מונחת על צוארו הרופא בחכמתו אותו יחיה א"כ מי יודע עד כמה סכנות יביאו את עצמם מהיום מי יודע עד כמה יבטיחו נפשם להיות בסובאי יין בזוללי בשר לאכול אכילות גסות ושתיה שלא כדת ושארי מעשים המזיקים והמפסידים חיי האדם ויסמכו עלי כי אענה את הכל וא"כ יסבבו לי להיות נמנה עם הממיתים יותר מעם המחיים כי מי יודע אם לדברים כאלה יועיל רפואה לכן חכמתי עמדה לי לעשות את זאת בעת בואי הנה להבהיל את ההמון לאמר אל תבטחו ברופאים ולא תאמינו בהרפואות כי מי רופא גדול מרופא זה אשר שמעתם ואתי כל חמדת סגולות הסמים וכל צרי גלעד ורפואות רבות כאלה וכמה נראה השתדל ברפואות לאיש הזה ולא עלתה בידו א"כ אין לבו כ"א שומר נפשו ירחק ממנו. הנמשל אחר כי נתן ית' תורה לישראל ויכונן את בית ישראל להיות לו לעם ראה אלהים כי טוב להכין להם גם רופא חכם אשר יוכל לרפאות לאיש איש נגע לבבו חטאתו ואשמתו מדאגה פן יחטא ואשם טוב שיהיה רופא בעירם לבקש מאתו שירפאנו והכין להם ג"כ בית תפלה עם כל צרי גלעד המשכן והמזבח והקרבנות חטאות ואשמות זבחים ועולות מנחות ונסכים והכהן יעמוד וישרת להעלות ארוכה ומרפא אל תחלת החלאים המזדמנים. וכאשר נשלמה מלאכת הבית תפלה הזה ונתמלא יד הרופא לכהן ולשרת בקודש ותקהל כל העדה בשמחה על הרופא היקר הזה ועל הסמים היקרים הנכבדים עד כי היה מקום להם לחשוב ולאמר כי מהיום אין צורך עוד אל האדם להזהר בעצמו כל כך כי גם אם יקרה לו מקרה חולי הלא הרופא החכם ירפא את הכל כאותם שאמר אליהם הנביא ע"ה (ירמיה ז') אל תבטחו לכם אל דברי השקר לאמר היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה ויהיה נקל בעיניהם מלהזהר בשמירת נפשם. ולהוציא הדבר הזה מלב ההמון שלא יבטחו ברופא ולא ברפואות ולא תהיה הטעות החטאים גדולה מהכפרה לכן סיבב נדב ואביהוא שהיו חביבים מאד בעיני אלהים ואדם וביום החינוך עצמו נפגעו בעבור דבר קטן והמה"ד לא נשא פני אהרן הכהן ולא הבית המקדש הגין עליהם הנה על זאת אמר ית' בקרובי אקדש ועי"כ ועל פני כל העם אכבד. ומעתה התבונן נא כמה הפליגו פעולתם בדבר מיתתם כמה הפליגו היראה והחרדה אל כל ההמון הגדול הזה בהותה שעה ומאותה שעה והלאה לדור ודור כל אשר יזכור את אשר קרה להם ירעד ויחרד ועוד להם חלק ביסורין ונחלה בישראל ובמקדש ה' עד עולם. וזהו מאמר מרע"ה סבור הייתי או בי או בך הבית הזה מתקדש ועכשיו שני בניך גדולים ממני וממך. ונמתיק הדברים ע"פ משל לשני אחים דרים בעיר גדולה אחד עשיר ובעל נחלה גדולה שהיה מתפרנס ממנה בריוח כמשפט קציני העם והשני היה לו בית קטן נחלה דלה מאד והיה מתפרנס בדוחק לימים נשרף בית העני ולא נשאר ממנו כ"א אוד מוצל מאש והיה כל עובר עליו ישרוק על רוע מזלו לאמר במה יתפרנס זה העני מעתה ובעבור גודל החמלה על עניו ומרודו נכמרו רחמם עד כי כל הבא שמה היה נותן לו איש איש אשר נדבה רוחו עד כי קבץ על יד הון ועושר מן הנדבות שקבל לימים אמר לו אחיו העשיר בנה לך בית כמוני ותתפרנס ממנו בריוח ויאמר לו חלילה לי מלבלע נחלת ה' אשר נתן לי רחמים וחנינה אל כל עובר ושב ורואה חורבן ביתי אשר מזה ארויח יותר ממה שתשיג ידך הכנסה מבית גדול שלך העומד קיים. וזהו שהשיב משה עכשיו אני רואה שהמה גדולים ממני וממך כי מתה אחר אשר קרה להם כזאת כמה גדולים הם מתה

צבאות היראה ופחד ואימה אשר הפילו על כל ישראל וכחה גדול זכותם במה שהם מזכים את כל ישראל בזכירת המקרה אשר קרה אותם וזהו נורא אלהים ממקדשיך ממקודשיך ויש וו פתח הקרי והכתיב לכוונה אחת :

מדרש (שם בסמוך) ר' יצחק פתח נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דבריך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי ה' אלהי צבאות (ירמיה ט"ו) א"ר שמואל בר נחמן זה הדבור נאמר למשה בסיני ולא נודע לו עד שבא מעשה לידו כו' סבור הייתי או בי או בך כו' ועכשיו שני בניך גדולים ממני וממך כו' אהרן שתק וקבל שכר כו'. הנראה בתכלית כוונת המאמר עם מה שנגלה עוד מאמרם ז"ל במקום אחר (ויקרא רבה כ') ר' יודן פתח אם על פיך יגביה נשר (איוב ל"ט) אמר הקדוש ב"ה לאהרן על מימר פומך הייתי משרה שכינתי על גבי הארון משם חפר אוכל משם היה נוטל אוכל של כל ימות השנה למרחוק עיניו יביטו מראש השנה היה יודע מה בסופה ואחר כל השבח הזה ואפרוחיו יעלעו דם ראה אפרוחיו מנענעין באדמה ושתק אלא ובאשר חללים שם הוא באשר חללים נדב ואביהוא שם הוא השכינה. ולבוא אל הבאור נחזור אל דברי המשל הנ"ל כי השר הוא אחר אשר בנה העיר ובכלותו את כל המלאכה בכל מיני פאר ויופי לא מצא שמה מים ויחפור בארות רבות ואין בהם מים וישלח אחר אומן חכם אולי חכמתו תעמוד לו למצוא מעין ומקור מים נאמנים כי לולא כן תהיה כל מלאכתו לריק ויבוא החכם וילך הנה והנה בכל פינות העיר ורחובותיה ויאמר אל השר דע אדוני כי בצד זה ואצל פינה זאת אמצא מקור מים ואחר ימים ידועים תראה אותם וזה לך האות שהם מים נאמנים אשר לא יכזבו כי בבואם יבואו ברעש ובכח גדול עד כי יוכלו לפרוץ פרץ גם בחומה בשגבה. ויאמר אליו השר על פחד החומה לא אדאוג אבל דאגתי מי יתן ואראה אם כנים דבריך ואשיג מים להספיק לאנשי העיר והאומן הזה עשה בחכמתו מה שעשה עד כי לימים אחדים עלה הפורץ פרץ מים כבירים שוטפים עד כי פרץ נחל מעט גר ויהרוס בית חומה גבוה והפילה לארץ ויבוא בעל הבית לפני השר ויצעק על שברו הה כי באו מים שוטפים והפילו בית תפארתי וישמח השר מאד לקול דבריו עוד זה מדבר וזה בא וצועק על בית שלו שנפל ג"כ גם השלישי גם הרביעי והשר יושב ושוחק ולבו טוב עליו מאד והמה עומדים כמשתאה ומחרים ומתפלא איך יתכן שישמח השר בהפסד גדול כזה שהפסידו. ויען השר ויאמר הלא לכם לדעת כי אין עיר בלא מים גם אם תהיה גדולה שבעתים וא"כ למה לא אשמח הלא החכם אמר לי סימן זה מתחלה ועתה בבואו כבר יש מופת בידי כי לא יחסר מים בעירי לעולם והמים המה מים נאמנים אשר לא יכזבו. הנמשל כי הוא יתברך אמר לעשות לו משכן וכלים ושרה שכינתו בו כמאמר (שמות כ"ה) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ונתן סימן על אמתת ההבטחה שישרה שכינתו בו בקרובי אקדש ועתה כי נשלמה המלאכה וראו כי בא האות והמופת כי מתו נדב ואביהוא בקרבתם לפני ה' אז אמר אהרן מה מאד יעלוז לבי אחר כי זכינו אל אשר בנפשינו צפינו. וזהו מאמר המדרש ואחר כל השבח הזה ואפרוחיו יעלעו דם ראה אפרוחיו מנענעין באדמה ושתק אלא ובאשר חללים נדב ואביהוא שם היא השכינה כי ע"י החללים נתברר לו כי השרה ה' שכינתו בבית הזה ובאש ה' בא ובאש הוא נשפט. וזה שדרש ר' יצחק מאמר נמצאו דבריך על אהרן כי שמח כאשר ראה שנתקיים הסימן וזהו נמצאו דבריך ואוכלם ר"ל נמצא הסימן ונתקיימו דבריך אשר דברת ובא האות והמופת ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי והטעם כי נקרא שמך עלי ה' אלהי צבאות והקב"ה בכבודו בא לשכון כבוד בארצנו :

עוד יתכן בזה ע"ד נער בא מבית הספר בוכה מאד לפני אביו ויאמר לו מה תבכה ויאמר לו כי רבו הכה אותו ובחנם ויאמר לו מה היה בני ויאמר כי שאל קושיא ולא ידעתו להשיב ואת אחר לא הכה רק אותי וישחק אביו מאד ויתפלא הנער ויאמר מה תשמח עוד על כאבי הלא כמו רקב בעצמותי ויען האב ויאמר הלא מזה אבחן כי אתה גדולה השגחתך יותר מכלם ע"כ את חבריך לא הכה רק אותך לבד כי אתה יש לך לב להבין ולהשכיל יותר מהם. הנמשל נדב ואביהוא עשו חטא קטן ונפגעו בקרבתם לפני ה' וימותו ואהרן לא בכה ועוד שמח כי מזה הבין גודל צדקתם כי בהם נתקיים מאמר (תהלים נ') וסביביו נשערה מאד וזהו נמצאו דבריך ואוכלם ויהי דברך לי לששון ולשמחת לבבי כי נקרא שמך עלי כו' :

מדרש (שם בסמוך) אמר ר' יוחנן כל אותן שבע שנים שבנה שלמה בית המקדש לא שתה בהן יין כיון שבנאו ונשא בתיה בת פרעה אותה הלילה שתה יין והיה שם שתי בלוזמאות אחת שמחה לבנין בית המקדש ואחת שמחה לבת פרעה אמר הקב"ה של מי אקבל של אלו או של אלו באותה שעה עלה על דעתו להחריב את ירושלים הה"ד (ירמי' ל"ב) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת א"ר הלל בר הילני כזה שהוא עובר במקום המטונף ועוקם חוטמו. ומה מאד ראוי להבין מאמר הקב"ה של מי אקבל של אלו או של אלו גם מהצורך להבין ענין המשל שהביאו כזה שהוא עובר במקום המטונף ועוקם חוטמו. ולבוא אל הבאור נזכיר תחלה מאמר הנביא ע"ה הנה (ישעיה מ"ט) ותאמר ציון עזבני ה' כו' התשכח אשה עולה כו' הן על כפים חקותיך כו' התבונן בחכמת המשל הזה להעיר אותנו ולהבינינו כי זכרון ישראל לפניו יתברך הוא ענין תמידיי לא מקריי לא כמי שמחוקק דבר להיות לו לזכרון והחקיקה היא על האברים שאין תשמישן תדיר אז גם הזכרון הוא דבר שאינו תדיר. לזה אמר הן על כפים חקותיך וחומותיך נגדי תמיד באין העלם גם רגע. כי ההבדל בין כל הנבראים ובין העם בחר לנחלה לו

לו כי האף אמנם לא ברא יתברך דבר אחד לבטלה שכ"ז פעולתם רק בזמן ידוע ובמקום ידוע כמו כלי תשמיש אשר בבית שכל אחד ישתמש אך בזמן הצורך אליו וכמה ימים יעברו עליו אשר לא ביד יקחוהו עד עת בוא דברו הראוי להשתמש בו. לא כן הלב כי תנועתו לעולם אשר ע"ז אמרו ז"ל (ב"ר ל"ד) צדיקים לבם מסור בידם וזה יסוב על כח המחשבה שהוא אב וראשון אל התאוני והכעסני ובהעדר המחשבה לא יצוייר מציאות התאוה והכעס. ובאברים הנראים יהיה נראה פעולת הידים יותר בתמידות מכל שארי אברי הגוף עד שכבר נוכל להמשיל פעולת כל הנבראים אל פעולת שאר האברים ופעולת עם הנבחר אל פעולת הידים שאין שום טלטול בלעדם עד שאמר עליהם מרע"ה במליצתו הטהורה (דברים רבה ג) כלה שמים וארץ ואח"כ תכלה אותם וכבר אמרו ז"ל אין טובה באה לעולם אלא בשביל ישראל (יבמות ס"ג א'). וכפי פעולתם התמידיית כן עלית זכרונם לפני הפועל הטוב המשפיע העליון ב"ה ג"כ תמידיי וכבר מלתי אמורה (בחלק א' פי' חיי על מאמר וישקול אברהם לעפרון (ועל מאמר ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים) ובמדרש (שמות רבה א) כהונה ולויה מיוכבד בצלאל ממרים. הנה הפליגו ז"ל שהיה לבצלאל זכות גדול למעלה ראש ועילת הדבר כי בצלאל זכה להיות לו יד ושם במלאכת בית קדשו ית' וידיו עשו משכן ה' וכליו להשרות בו שכינתו ית"ש כל אימת שיעלה זכרון הבית לפניו ית' גם זכרון בצלאל יעלה לטוב ע"ש. ומה יפה אף נעים ספרו ז"ל על בלעם שאמר אל יתרו איתן מושבך ואמרו במדרש (שמות רבה כ"ז) מי הושיבך אצל איתני עולם משל לצפור שברח מן הצייד וישב על איקונין של דוכס אמר הצייד למקום יפה ברחת. ולכאורה מאי שנא יתרו מכל שארי הגרים ומה משל האיקונין פה אבל לפי דברינו המשל דומה ממש אל הנמשל כי הוא נתגייר בזמן שנתנה התורה לישראל והיה מטיב לישראל במעמדם כמאמר (במדבר יו"ד) והיית לנו לעינים והימים האלה נזכרים תמיד לפניו ית' כמאמר (ישעיה מ"ט) ואנכי לא אשכחך א"כ בזכירת ישראל יהיה נזכר גם הוא עמהם תמיד וזהו שהמשילו איתן מושבך כצפור שברח וישב על איקונין של דוכס :

ואולי זהו מה שאמרו ז"ל (ברכות ל"ב) אמרה כנ"י רבש"ע שמא לא תשכח לי מעשה עגל אמר לה גם אלה תשכחנה אמרה כנ"י הואיל ויש שכחה לפניך שמא תשכח לי ג"כ מעשה סיני אמר לה ואנכי לא אשכחך. כי הנה על מעשה עגל אמרו ז"ל (שבת פ"ח ב') עלובה כלה מזנה מתוך חופתה היינו כי לולא הזמן היקר וגדולת תפארתו בקבלת התורה לא היה חטא העגל גדול כ"כ כי הרבה פעמים חטאו חטאים היותר כבדים כמו עגלות שעשה ירבעם ומה שנאמר ביחזקאל מן התועבות והנאצות הגדולות ולא חרה עליהם אף ה' כמו בעגל. זה שאמר הנביא ע"ה (ירמיה י"א) זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך לקול המולה גדולה הצית אש עליה ורעו דליותיו. וכמאמר (מד' ויקרא) נפש כי תחטא כו' זה שאמר הכתוב מקום המשפט שמה הרשע מקום שנעשה מדת הדין במעשה העגל שם ויגוף ה' את העם ורוח הקודש צווחת ואומרת מקום הצדק שמה הרשע מקום שהצדקתים וקראתים אלהות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם שמה הרשיעו ועשו את העגל. והוא ממש כמו שכתבנו כי כמו אשר בהזדמן דבר נכבד בזמן יקר יהיה הדבר נרשם ונחקק לטוב בסבת זכרון הזמן כן בהיפך בהזדמן ענין רע בעת יקר הנה יוקר הזמן ומעלתו יהיה סבה להפליג הרע יתר גדול מאד מאשר הוא. וזהו מאמר (שמות ל"ב) וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם כלומר כי אחר כל הפיוסים גילה ית' למשה גודל הסבה אל זכרון חטא העגל והוא מסבת וביום פקדי כו' כי הימים האלה נזכרים ונעשים בתמידות כמאמר ואנכי לא אשכחך. וזהו מאמר כנ"י הואיל ויש שכחה לפניך בע"כ תשכח גם זכירת מתן תורה מדאגה פן מתוך שבזה תבוא לידי גנותה לכן הבטיח ית' להתחסד עמנו בחסד כפול ומכופל לומר כי גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. והבן *) :

יריעות האהל ומעתה

*) **ובזה** אני מבין מאמר המגיד וירא את עינינו זו פרישות דרך ארץ כמה שנאמר וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים. ובהשקפה ראשונה לא ידענו איככה נרמז במאמר זה פרישות דרך ארץ אבל לדברינו הדברים מבוארים מאד כי המכבד את השר בדבר שהוא משתמש בו תדיר יהיה זכרונו בלב השר זכרון תמיד ולהיפך מי שמזיק ושובר לו כלי שהוא משתמש בה כפי שמושה כן זכרונה לפניו בכל עת בוא דבר שמושה יפקיד אותה ואת אשר הפסיד אותה. כן פרעה הרשע למשל אם היה מבטל את ישראל מאיזה מעלה אשר במעלות העבודה לפני ה' כמו אם היה מבטל אותם מתפלה היה זכרון קלקלתו בא למעלה בעת הקבוע אל הרנה ואל התפלה היה הקב"ה זוכר פעולתו הרעה וכן בכל המעלות אם היה מבטלן היה נזכר קלקולו בעת בוא זמן שמושה. אבל במה שביטל מהם פו"ר כאמרם ז"ל (ש"ר א') ד' גזרות גזר פרעה עליהם כו' ולא יהיו ישנין בבתיהם למעטן מפו"ר א"כ כל זמן שהיה הקב"ה רואה את אחד מישראל שנולד ע"פ נסים גדולים כמבואר במדרש (שם) על מאמר אם תשכבון בין שפתים כו' עד תחת התפוח עוררתיך כו' היה הקב"ה זוכר רוע מפעליו של הרשע הזה אשר לולא הנס הגדול והחסד הנפלא שנעשה עמו לא היה ישראל יש בעולם וזה דבר שאין לו הפסק. וזהו וירא את עינינו זו פרישות דרך ארץ כמה שנא' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים כי בראותו אותם ובהביטו בהם ובפרטיהם ידע ויזכור כל הנסים הנעשה להם אל מציאותם בעולם אשר בזולת הנסים היה פרעה מונע אותם מן המציאות :

ומעתה נשוב לבאר מאמר הנ"ל כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת כו' ונקדים מאמר (ויקרא רבה א') כל תלמיד חכם שאין בו דעה נבלה טובה הימנו. והדבר זר מאד וכי לא מצאו ז"ל משל אחר לדמות את הת"ח שאין בו דעה לא להשוותו אל הנבלה אבל בהתבונן מעט הנה דברי חכמינו ז"ל שקולים במאזני החכמה והצדק. דע כמו שהמעלות חלוקות אצל בעליהן ותזדמנה במדריגות מתחלפות יש בעל מעלה שיהיה רשום ונודע רק בין שכניו לא יותר ואם תגדל מעלתו כן יגדל שמו עד שיהיה נודע גם בחוצות וברחובות קריה ואם יגדל ויוסיף במעלתו עוד יותר יעשה לו שם בין הגדולים הנודעים גם בארץ מרחקים כן משפט החסרונות יש אשר חסרונו נודע רק לשכניו גרי ביתו וקרוביו ומי אשר לו חסרון גדול ממנו הנה יהיה נודע ויתגלה רעתו גם בקהל רב. אבל לפעמים יזדמן שישתתף בעל מעלה גדול ויתהלך בעולם עם בעל חסרון אשר הבעל חסרון אין חסרונו גדול כ"כ ועכ"ז יתפרסם גנותו בעולם מסבת השתתפותו עם בעל המעלה הגדולה כמו אשה רעה היא נודעת רק בין גרי ביתה ובין השכנים אבל בחוצות וברחובות אין מדברים שידברו ממנה כי יש ויש בין הנשים כאלה וכאלה אמנם בהזדמן אל האשה הרעה שתהיה משותפת אל בעל מעלה מופלגת היינו כי יש לה בעל ת"ח גדול ושמעו הולך בכל המדינות אז גם האשה הזאת תהיה נודעת על פני כל הארץ גם באיים רחוקים וזה לה מסבת בעלה כי הוא מפורסם גדול בתורתו וחכמתו והכל מדברים ממנו ומספרים בשבחו ומתוך שבחו יבואו לידי גנותה לאמר אבל אשתו אשה רעה מאד אשר לולא חשיבות אישה מי היה מדבר ממנה ומי היה יודע אותה. כן ממש אם יזדמן איזה גנות באדם הדיוט מי ידבר ממנו או מי יספר מגנותו משא"כ הת"ח שאין בו דעה אם יעשה הוא רעה מן הקטנה שבקטנות יתפרסם רעתו למרחוק כי כלם מדברים משמע חכמתו ומעלתו וזה יענה לעומתו הלא עכ"ז שוטה גדול הוא. לכן יפה המליצו ז"ל שנבלה טובה הימנו כי הנבלה איננה מסרחת רק במקומה שהיא לא למרחוק והת"ח על ידי חכמתו ומעלתו הנודעת במרחקים כזכור מעלתו יזכרו גם גנותו במרחקים:

ומעתה נאמר כי גם ענין החטא אשר חטא שהע"ה אם היה עושה זאת בזמן אחר יוכל להיות שלא היה נזכר אחד מאלף מאשר עתה רק נזדמן הדבר כי נשא את בת פרעה בעת אשר השלים מלאכת בית המקדש שהיא עת יקר ומעולה מתמיד בזכרונו כמאמרם ז"ל (שמות רבה כ"ב) ביום חתונתו זה המשכן וביום שמחת לבו זה בית המקדש ובזמן היקר והנכבד הזה היה נטפל לשמוח עם בת פרעה בלילה הזאת. וזהו מאמר היו שם שתי בלוזמאות אחת שמחה לבנין בית המקדש ואחת שמחה לבת פרעה אמר הקב"ה של מי אקבל של אלו או של אלו באותה שעה עלה על דעתו להחריב את ירושלים הה"ד כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת כלומר להגדיל חמתי היתה העיר הזאת סבה גדולה. וזהו ממש המשל שאמרו כזה שהוא עובר במקום מטונף ועוקם חוטמו כי ודאי זה העובר אין לו דרך אחר ללכת כ"א לעבור דרך מקום המטונף לכן הוא מעקם חוטמו. והבן:

וידבר ה' אל אהרן לאמר יין ושכר אל תשת אתה ובניך אתך בבואכם אל אהל מועד כו'.

ראוי לקרב אל השכל למה נאסר יין ושכר דוקא בעת בואם אל אהל מועד ונקדים מאמר חז"ל במדרש (סוף פקודי) כיפה של חשבונות היתה חוץ לירושלים וכל שמבקש לחשוב הולך לשם למה שלא יחשוב בירושלים ויצטער לפי שנקראת משוש כל הארץ. והדבר צריך טעם מה בכך אם יצא לחוץ אחר אשר הצער השיגו אם בירושלים או במקום אחר ואחר שהיא נקראת משוש כל הארץ ראוי היה שתגין על האדם שלא יזדמן צער אל האדם. כל מאומה יהיה תוך ירושלים או חוץ לירושלים. והנראה כי זה הוא על דרך שמצאנו ראינו בדרז"ל (ילקוט תשא) לך רד כי שחת עמך משל למלך שהיה לו כרם ומסרו לאריס כד הוה עביד חמר טב הוה אמר מה טב חמרא דכרמי וכד הוה עביד חמר ביש אמר מה ביש חמרא דאריסי כך בתחלה אמר הקב"ה והוצא את עמי בני ישראל כו' וכיון שעשו אותה מעשה מה כתיב לך רד כי שחת עמך אמר משה בין חטאי בין זכאי דידך איכון למה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים. וגם מאמר זה אומר הבינני להעמידו על אופן נכון שיהיה ראוי לעשות כך לייחס את הכרם פעם אל הבעלים ופעם אל האריס. והנראה כי כל הדברים ההווים בעולם שלמותם וחשיבותם ולהיפך גריעותם ופחיתותם יהיה לסבת ב' דברים א' מסבת הזריעה וההשרשה ב' מצד ההשגחה והשמירה כמו שעינינו רואות בהמולידים כאשר האב או האם חלשים יולידו תולדה חלושה ואם המה בריאים וחזקים כאיש גבורתם יתקיים בהם מאמר גבור בארץ יהיה זרעו. והתנאי הב' להתמיד ההשגחה על התולדה לשמור את גידולו לגדלו ולנהלו במאכלו ומשתהו וכל צרכו כראוי אז יתגדל בטוב וכאשר יהיה נעזב מהשגחת האומן והמגדל או גם אם מצד התולדה היה בריא ושלם אבל בהעדר השגחה ושמירת השומר יפסיד כחותיו עד יתום חייהו. וכן המשפט גם בהצומח כי שלמות הכרם תלוי בב' תנאים אלה שזכרנו א' שיהיה הזרע טובה ובריאה שתהיה הנטיעה דשנה ורעננה כי אך עי"ז יש תקוה שיהיה מהם כרם משובח ב' שיהיה מסור ביד שומר נאמן שישגיח עליו לכל משמרת שלמותו וא"כ מי שהיה לו כרם טוב ומשובח ומסרו ליד אריס והיין רע זה עדות נאמנה על חסרון האריס כי העלים עיניו ולא נהג עם הכרם במשפט הראוי לספקו לו מה שהוא צריך וזהו שמחוייב לעשות לו לא עשה. כן הדבר בו יתברך כי הקב"ה כבר אמר ואנכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת כי הזריעה והשורש זרע ברוכי ה'

המה

בתה וא"כ ישרים דרכי ה' כי כאשר ימצא התירוש באשכול והיין הוא טוב הוא קורא אותו על שמו כרמי שלי לפני כי מסבת השיבות הזרע אשר זרע ואשר נטע יעשה פירות טובות כאלה לכן אמר והוצא את עמי בני ישראל כו' וא"כ כאשר עשו אותה מעשה הקב"ה מתגלל לאמר שאין זה מסבתי כי אני עשיתי אל הכרם כל התנאים הצריכים אל שלמות הזריעה בלתי כי נתקלקלו מסבת האחרים כי רוע הנהגתו עם הכרם היה סבה להפסד הפירות לכן אמר ית' למשה לך רד כי שחת עמך. עמך הם ולא עמי. ועל זאת השיב משה בין חטאי בין זכאי דידך איכון למה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים והיתה כוונתו בזה אל מה שמצאנו במ"א שמות רב' מ"ג) מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים אלא אמר משה רבון העולם מהיכן הוצאת אותם ממצרים שהיו כלם עובדי טלאים משל לחכם שפתח לבנו חנות של בושם בשוק של זונות כו' עד אף משה אמר כן דע מהיכן הוצאת אותם :

ומעתה גם ענין ירושלים עיר הקודש כך הוא כי ירושלים הבנויה להיות משוש כל הארץ וכל ההשפעות יבואו אך מסבתה כמאמר שבחי ירושלים את ה' כו' ברך בניך בקרבך כו' וכמו שנתבאר למעלה באורך (פ' תולדות על מאמר ויתן לך אלהים מטל השמים כו') ומי שהוא משיג רעה הנה הוא עצמו מסבת רוע מפעליו המשיך עליו הרע ממקור הרע והביאו על עצמו ואין חלק לירושלים בהגעת הרעה לאדם וא"כ מה לה לירושלים שישב ויצטער בתוכה לכך היה מחוייב לצאת לחוץ ולהצטער. כן וכן המקדש והיין המה שני הפכים כי המקדש כחו רב למלאות שמחה אל כל לב כמאמר שמחתי באומרים לי בית ה' נלך והיין נברא רק בעבור לנחם בו אבלים אל מי שהגיעו רעה לא יוכל שאת אותה כמאמר (משלי ל"א) תנו שכר לאובד ויין למרי נפש וא"כ אותו שהולך אל המקדש אשר שם מקור השמחה השלמה האמתית משוש כל הארץ מה לו אז לשתות יין. והדמיון בזה לשני הולכי דרכים פגעו זה את זה אחד היה רופא והשני היה נחתום ושניהם הלכו לתור בארץ לבקש להם מקום לפרנסתם ויהי כי נועדו יחדיו ויאמר הרופא אל הנחתום הלא כבר נאמר טובים השנים מן האחד עתה נלכה נא יחד ונבקש לנו מקום נאות לפרנסתנו. אמר הנחתום אל הרופא מה לי ולך ללכת יחד כי אתה תבקש למצוא עיר מלאה חולים אנשים מוטלים על ערש דוי הצריכים לרופא ולרפואות ואני מבקש עיר מלאה אנשים בריאים וחזקים כראי מוצק שיבלו ימיהם באכילה ושתיה ואני אעשה לפניהם מאכלים יקרים ותהיה מלאכתי מתברכת בהם . הנמשל המקדש

והיין הנה מקומו של זה אין מקומו של זה וכמו שאמרש לכן יפה אמר יין ושכר אל תשת כו' בבואכם אל אהל מועד כי היין לא נברא כ"א למרי נפש אל מי שאין תרופה למכתו והמקדש הוא בהיפך מקור השמחה ומשוש כל הארץ כמאמר (מלכים א' ח) כל תפלה כל תחנה כו' ואתה תשמע השמים כו' א"כ מקום היין ופעולתו הוא היפך פעולת המקדש ואין ב' הפכים ראויים להיות בנושא אחד *). (ועי' בזה עוד בקול יעקב על מאמר כטוב לב המלך ביין שם כתבנו משל אחר על מאמר זה. ועי' עוד מ"ש שם במגלת קהלת על מאמר לשחוק אמרתי מהולל כו' ובמדרש אלו בתי טרטיאות ולשמחה מה זו עושה מה טיבן של ת"ח ליכנס לשם) :

מדרש וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר אליהם ר' פנחס פתח אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין אוזן שומעת תוכחת חיים אלו בניו של אהרן בקרב חכמים תלין שהיו בצד המיתה זכו ונתייחד הדבור אליהם ואל אביהם כו'. באור זה דע כי יש ב' סוגי סוחרים יש סוחר אשר כל סחורותיו השיג מאת האומן והבע"מ העושה אותה מחדש ויש אשר מסחרו בבגדים בלואים מלבושים ישנים ואם כן גם המקומות שהמה הולכים שמה להשיג סחורתם שונות זו מזו אין מקומו של זה מקומו של זה כי הראשון משפטו לנסוע למרחקים אשר שם מקום המסחר מסחורות יקרות כאלה בין עשירי העם ונכבדי הארץ לא כן הב' משפטו בהיפך כי בין העשירים לא ישיג מאומה אבל ילך בעיירות הקטנות ובכפרים בין העניים אשר מצד הכרח עניים ומרודים ימכרו אדרתם בזול. כן יש ב' מיני תוכחה יש שיקבל תוכחה ע"י ראותו שבט אלהי על המורדים והפושעים אז ע"י ראותו מיתתם יתפעל בעצמו לקחת מוסר ויש אשר יקבל תוכחה ויבוא לידי יראה ע"י ראותו והתבוננותו במעלת הצדיקים והחכמים ומנהגיהם הטובים והנעימים כמו שספרו ז"ל (ויקרא רבה י"ג) באלכסנדר מוקדון כד הוה חמי לר' שמעון הצדיק הוה אמר ברוך אלהי שמעון הצדיק כי נתקיים בו מאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך ר"ל יבואו ליראה את ה' על ידי ראיתם והתבוננותם במעלת הצדיק. וא"כ מה לו לאיש כזה ללכת לראות במיתת אנשים לקבל מוסר הלא הוא מקבל מוסר היותר נכבד מאנשים חיים וקיימים מסוד חכמים ונבונים וזהו אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין יותר נאות לו להתאבק בין החכמים ויקבל מוסר היותר נכבד . וזהו שדרשו על בני אהרן עד שזכו ונתייחד אליהם הדבור וזהו אוזן שומעת תוכחת חיים כי התוכחה הב' יאות לקרותה תוכחת מות אבל התוכחה

*) **ועד"ז** עצמו השיב שמואל אל שאול (ש"א ט"ו) החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה' הנה שמוע מזבח טוב כו'. כי שאול סיפר לו הקימותי את דבר ה' ומה קול הצאן כו' אשר חמל העם כו' למען זבוח לה' אלהיך, אמר לו שמואל ראה כי דבריך סותרים זא"ז כי אם שמעת בקול ה' למה לך זבחים החפץ לה' בזבחים כשמוע בקול ה' ואם באמת היית שומע בקולו למה לך לבקש כפרה בזבחים :

בא' יאות לקראה תוכחת חיים מפי אנשיו חיים (ועי' קול יעקב קל"ב ב' שם כתבנו כי ע"כ הוזהרו בית אהרן שלא יזדקקו למתים כי הם אינם צריכים לתועלת מוסר כזה) וזהו אמר בקרב חכמים תלין שהיו בעד המיתה וזכו להתעלות מבחי' מוסר כזה הכל נתייחד אליהם הדבור אלהי לשמוע קול אלהים חיים, והבן:

זאת החיה אשר תאכלו. מדרש אמר ר' יודן ב"ר שמעון כל בהמות ולויתן הם קינוגין של צדיקים לעתיד לבוא וכל מי שלא ראה קינוגין של עוה"ז זוכה לראותה בעוה"ב. הנראה כי באו רז"ל להעיר את האדם אולי יעלה על לבו כי עוד מצוה לאדם ללכת לבתי טרטיאות ע"ד שמצאנו (ברכות ט' ב') לעולם ירוץ אדם לקראת מלכים שאם יזכה יבחין כו' לכן הודיעו אותנו חז"ל כי ההולך אינו זוכה לראות וא"כ איך יזכה להבחין (ועי' ק"ו ריש מגילת אסתר):

אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם ונטמתם בם ובילקוט אם אתם מטמאים בהם סופכם ונטמאתם בם. הנראה בכוונת המאמר כי הוא ע"ד שכתבנו בבאור מאמר (בראשית) ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה כי האדם כאשר הפיח ית' נשמת חיים באפו היה זה ע"ד הנופח בכלי אשר פיו פתוח וכל עוד אשר יפיח בו ברוח פיו יהיה נפוח ובהתימו יצא הרוח אשר מטעם זה אמרו כל הנשמה תהלל יה על כל נשימה ונשימה תהלל יה. ובגמרא (יומא ע"א) מחיה חיים יתן לך חיים כלומר שהוא מחיה חיים בהווה כי הבורא יתברך משפיע החיים רגע אחר רגע. וכי תאמר א"כ מה פעל ית' מתחלה בהרכבת האדם אחר שהוא צריך תמיד אל השפעת החיים מאתו ית' הגע עצמך כי גרגיר הזרע הנתון בארץ הוא נותן אל הצומח לקבל שפעת צמיחתו ובזולת הגרגיר לא היה כח בארץ להמשיך שפע הצמיחה כן הנשמה אשר נתן ית' בגוף האדם היא סבה להמשיך אליו שפעת חיותו וקיומו. וזהו ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה נעשה מוכן להיות נפש חיה (עי' למעלה פ' משפטים על מאמר וכי ימכור איש את בתו לאמה) ועד"ז בא המאמר הזה להבינו שלא יחשוב אדם לומר מה זאת תעשה לי הנמלה קטנה אם אכניס אותה תוך גופי היש בה לטמאני וגם אם יאכל האדם הרבה מהם אין בכלם כדי להזיקו. ובאמת כל בריה יש לה ממונה למעלה להמשיך לה חיותה אם טהור טהור ואם טמא טמא וא"כ כאשר יכניס אדם תוך גופו בריה טמאה גם כי למטה בארץ היא בריה קלה וקטנה כנמלה אבל הלא כבר נשתתף בו כח הטומאה מן בריה זאת להמשיך עליו כח מהממונה עליה להשפיע לה. וזהו ולא תטמאו בהם מטעם ונטמתם בם פי' עמם מן המקום המשפיע להם ממש כמשפט האדמה אתה תתן לתוכה ספה אחת והיא מקבלת תמן כוס שפע רב:

פרשת תזריע

אשה כי תזריע כו'. מדרש הה"ד אחור וקדם צרתני אמר ר' יוחנן אם זכה אדם נוחל שני עולמות העוה"ז והעוה"ב הה"ד אחור וקדם צרתני ואם לאו בא ליתן דין וחשבון שנאמר ותשת עלי כפך. הנה ביארו חז"ל אחור וקדם על עוה"ז ועוה"ב והטעם בזה כי בהתבונן במקרא יש ויש הרבה מקראות אשר בחרו בלשון זה כי המבקש דבר ורודף אחריו הלא הדבר לפניו כמו (איוב ל"א) ואחר עיני הלך לבי כו' ומי שעוזב דבר והולך ממנו הנה הדבר מאחריו כי השליך אותו אחרי גיוו כמו (תהלים נ') ותשלך דברי אחריך ובמשנה (פאה פ' ו') לפניו אינו שכחה ושלאחריו שכחה וכדומה הרבה. וא"כ יפה ביארו ז"ל מאמר אחור וקדם על ב' העולמות כי דרך השגת עוה"ב הוא רק אחר הבקשה והיגיעה כמאמר (צפניה ב') בקשו צדק בקשו ענוה ונאמר (משלי כ"ז) נוצר תאנה יאכל פריה. והעוה"ז הוא בהיפך כי כל מה שיתיגע האדם להשיגו עוד יותר יהיה נעזב ממנו ולהיפך אם ירף ידו ממנו יתקיים בו מאמר (משלי ג') חסד ואמת אל יעזבך כמו שהיה לאברהם אבינו ע"ה (בראשית כ"ד) ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל. והבורח מן הכבוד הכבוד רודף אחריו ולא ללמד על עצמו יצא אלא על הכלל כלו יצא ולכן ע"ד כלל נתנו סימן על העוה"ז מן הכבוד. וזהו אחור וקדם צרתני כי האדם נוצר על דעת כן שיהיו פניו קדמה הוא העוה"ב וישם פניו להשיגו ולהגיעו כמאמר (משלי ד') עיניך לנכח יביטו כו' ואחור הוא עוה"ז אשר האדם מצוה עליו לעזוב אותו אחריו ולהתרחק ממנו כמאמר (קדושים) אל תפנו אל האלילים רק שיהיה עוה"ז אחור מן האדם ואם זכה אדם נוחל את שניהם העוה"ז והעוה"ב:

עוד יתכן בזה בהקדים מאמר (תהלים ח') מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו כו' וכבוד והדר תעטרהו תמשילהו במעשי ידיך כל שתה תחת רגליו. באור זה כי כבר נתבאר אלינו מסוד חכמי התורה הק' כי כל היקום אשר תחת השמש וכל הברואים וכל משפחות האדמה הם תלויים במעשה בני אדם והם עולים ויורדים עמו. כמאמר וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ (בראשית ו') כלומר כי מסבת קלקולו נתקלקלת כל הארץ וכמו שכתבנו באורך על מקומו ע"ש וכמאמר (תהלים ק"ז) ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה וכמאמר הנזכר כל שתה תחת רגליו. וחז"ל אמרו בספר הזוהר (תקון קכ"ה ב') על מאמר גם את העולם נתן בלבם כל עלמא וכל עובדין דעלמא לאו אינון אלא בלבהון דבני אדם דאמשיכו עובדין טבין כו'. וזה היה כללות מעשה המשכן והמקדש אשר נאמר עליו חב

שער

שער השמים כי בו היינו ממשיכים השפע החיים והברכה על כל הנבראים א). וזה מאמר אתה בחרתנו מכל העמים כו' לא שהכוונה להתפאר במה שלא בחר בזולת רק בנו כי אין זה תפארת לאדם להתפאר ע"י גנות חבירו. אבל הכוונה ע"ד שר הגובה מס מתושבי עירו שלא יגבה מהם המס מכל אחד לבדו אבל יעשה ממונה על המס א' או שנים אשר הם ישתדלו בזה לאסוף ולקבץ על יד מכל פרטי התושבים והוא יבקש רק מיד הפקיד אשר הפקידו עליהם. וזהו אשר בחר בנו מכל עם וכמו שאמר (עמוס ג') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם. ועל אופן זה נברא האדם מוכלל ומעוטר בחכמה ודעת להחכים ולהדריך את כלם כמאמר (בראשית) נעשה אדם בצלמנו כו' וירדו בדגת הים כו' אשר מסבתו יהיה שלמות הנהגת כל הברואים. או בהיפך יהיו יורדים בו כי זאת לבד שלא ייטיב אותם אבל עוד זאת לו שיקלקל עצמו מהם ומהמונם בקחתו מהם ובהשתתפותו עמהם אל מה שאינו מוכרח לחיות נפשו. לכן אמר ית' אל אדם כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ אשר צויתיך והזהרתיך להזהיר גם את אחרים שלא יאכלו ממנו ולא זאת לבד שלא תקנת להם אבל עוד קלקלת גם לעצמך לכן ארורה האדמה בעבורך שלא תקלקל אותך וכמו שכתבנו בארוך בפ' בראשית. וזהו מה אנוש כי תזכרנו התפלא מאד על הפלגת חשיבות האדם בעיניו ית' עד כי גם זאת בעיני יפלא מה אנוש כי תבחר אותו להזהיר אותו משפטיך הטובים מה הוא ומה חייו אדם להבל דמה ואתה בטובך הגדלת חסדך עליו כי תזכרנו. ועוד לו גם זאת וכן אדם כי תפקדנו כי עשית אותו פקיד ונגיד על כל צבאות הבריאה וכבוד והדר תעטרהו עד כי כל שתה תחת רגליו. והנביא ע"ה ביאר עוד יותר (ישעיה ב') נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים כו' ונהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים כו' ויורנו מדרכיו גאורחת מאמר נכון יהיה כו' על שלמות כוונת הבעל מלאכה כאשר נשלמה פעולת מלאכתו נכון כאשר היה עם לבבו וכל עוד שאינו רואה הפעולה השלמה הנה מלאכתו חסרה כי עד עתה עוד לא בא העולם אל המדרגה המעולה הזאת שהבטיח הנביא ע"ה (ישעיה י"א) כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים ועוד לא נתמלא רצון הבורא ית' מבריאת העולם כאמרם ז"ל (במדרש אחרי) כביכול הקב"ה לא שמח בעולמו שמח ה' במעשיו אינו אומר אלא ישמח עתיד הוא לשמוח כו'. עוד תשוב תראה כי כמו שאמרנו על הכלל כי יעקב בחר לו יה ישראל לסגולתו מכל צבאות הבריאה כן אנחנו בינינו יש נבחרים שהם סגולת כל חמדת בית ישראל כמו משרע"ה שמואל ע"ה זה שאמרו חז"ל (ברכות ל"ג) אטו יראה מילתא זוטרתא היא אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא ור"ל אבל משה כי באמת היראה היא דבר גדול מאד ועכ"ז בדורו של משה היה נקל להשיג היראה ע"י יראתו וקדושתו של משה כי היו מושפעים ומקבלים ממנו וממדרגתו. ואני בהיותי בווילנא אצל מורי הוא רבינו הקדוש הגאון החסיד רבינו אליהו מווילנא זי"ע שאלתי את פיו לאמר איזה דרך יבוא השפע ובאיזה אופן ישפיע הצדיק מיראתו גם לבני דורו. השיב לי משל לכלי גדול אשר כלים קטנים סובבים אותו מכל צד ואתה תעמוד ותשפוך אל הכלי גדול בלי הפסק בע"כ כאשר הכלי גדול נתמלא על כל גדותיו אז כל מה שתשפוך עוד יגיע אל הקטנים אשר אצלה אבל כל עוד אשר היא בעצמה לא נתמלאה כש"כ שלא יגיע אל הסמוכים כל מאומה. וזהו מאמר (תהלים י"ז) וצפונך תמלא בטנם ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם כי הם הסמוכים לו בקרוב יתר מאד וזהו מאמר (שם קי"ב) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד כלומר יותר מדי אז גבור בארץ יהיה זרעו כי ההשפעה הראשונה אשר תשטוף ותעבור ממנו תגיע לבניו כי המה הראשונים אצלו ב). ואם השפע תתפשט ותעבור עוד יותר ישפיע כ"כ עד כי גם דורו יהיה דור ישרים יבורך (מאמר

יבורך

שפת היריעה

א) וחז"ל אמרו (ילקוט פקודי) אמר להם יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו. הנה בקש שיהי' נועם ד' היינו השפעה הטובה אשר עיני כל כללות הבריאה צופות אליה יהי' הנועם הזה עלינו ומסור בידנו אבל התפלל תחלה ומעשה ידינו כוננה עלינו שלא נרע לעצמנו כי האדם עם כל יקר תפארת גדולתו הוא עלול יותר להפסיד מכל שארי הנבראים. וכמו שתמצא ברז"ל (אבות דר"נ ע"ז) אבל בוא וראה בגדי או בטלה כיון שהוא רואה את הבאר הוא נרתע לאחוריו לכן התפלל תחלה ומעשה ידינו כוננה עלינו שלא נרע לעצמנו ואז ומעשה ידינו כוננהו את הנועם הכללי הנזכר, ועי' בפתיחת הספר:

ב) ובגמרא (שבת נ"ו ב') כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה איני והא כתיב ויהי בעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו כו' ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו ומשני ההיא כדר"נ דר"נ רמי כתיב ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי כו' וכתיב ולא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו הכי קאמר הטו את לבבו ללכת ולא הלך. ומאמר הכי קאמר הוא קשה מאד כי הוא מורה רק להקטין מעט הענין המדובר מהוראתו הראשונה כאשר הורו בלשונם סוף על שארי הצדיקים שזכרו שם כמו בני עלי ששהו את קיניהן או אצל בני שמואל שהיו יושבים בעריהם ודנין אבל פה לא נשאר מאומה ממשמעות נשיו הטו את לבבו כי נעקר הפשט לגמרי וא"כ מהו הכי קאמר. אבל הנראה כי הוא ע"ד (משלי ט"ז) ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו וזה מבואר במדרש אצל רחל (בראשית רבה ע') אחת היתה ולא נגע בה בריה על שם חונה מלאך ה' סביב ליראיו לכוכבים ליראיו כי יש כח ביראת הצדיק לשלוט גם בשכניו (וכמעשה דחמורו של רפב"י) רק בתנאי שיהיה הוא שלם ותמים עם ה' אז אז יקויים בו גם אויביו ישלים אתו כי שלמותו תהיה סבה להשלים גם אותם. ומעתה יפה אמרו ז"ל שלא היה לבבו שלם עם ה' כלבב דוד אביו כי אלו היה כן היה הוא מטה את נשיו לעזוב את האלילים אשר בידיהן ועי"כ בהיותו חסר השלימות הנשים הטו אותו וזהו שספרו ז"ל נשיו הטו את לבבו ללכת ולא הלך אבל עכ"ז כבר יש מופת שלא היה לבבו שלם כלבב דוד אביו כי אם היה שלם כלבב דוד היה פועל שיהיו נשיו משלימים אתו ולא היו מפתות אותו א"כ ספתוי והסתה לבד היא גנותו של שלמה ולא יותר ח"ו ומעתה יפה אמרו הכי קאמר (עי' בגמרא) והבן:

יבורך מוסב על מאמר אשרי איש ירא את ה׳ כי בעבור זה יהיה מבורך אשר גבור בארץ יהיה זרעו ודורו יהיה דור ישרים) וזה ענין מאמר (ישעיה נ״ג) אכן חלינו הוא נשא כו׳ והוא מחולל מפשעינו כו׳ אשר לכאורה איך יהיה קו המשפט לדון אותנו בעון אחרים. ולפי דברינו הדבר מובן מאד כי הדבר תלוי בנו כי אם היינו אנחנו מן העובדים השלמים ליראה את ה׳ עד בלי די היו גם הם מקבלים מיראתנו כמאמר ויראו ממך כלומר מסבתך. וזהו מאמר המדרש (ריש רות) ויהי בימי שפוט השופטים אוי לדור ששפטו את שופטיהם ואוי לדור ששופטיו צריכים להשפט והוא בנותן טעם למה נהיה כדבר הרע הזה אל השופטים אשר הדור שפטו את שופטיהם אמר כי זה להם בעבור פחיתותם כי השופטים בעצמם צריכים להשפט וא״כ הם גרמו לעצמם שלא היו ממלאין את כליהם יראה וקדושה עד ישלימו גם בני דורם וכמו שנתבאר בק״י (במקומו) וכמו שנבאר עוד אי״ה (בפ׳ נצבים):

ומעתה ג׳ מדרגות יש בענין הזה א׳ המדרגה הנפלאה אשר ה׳ אלהיכו דורש אותה ובטיח אותנו להגיע עדיה בימים העתידים שתהיה יראתנו גדולה כ״כ עד כי אחר אשר תמלא כלי נפשותנו הנה זרם מים כבירים שוטפים יעברו עוד אל חוץ ממנו עד כי יתקיים מאמר כי מלאה הארץ דעה את ה׳ כמים לים מכסים כלומר כמו שהים ומלואו ירומם גליו אל חוץ ממנו. המדרגה הב׳ בהיות היראה מצומצמת רק לנפשותנו להספיק אל אל חיות ידיט וכל אשר חוץ ממנו ילך חשכים ואין נוגה לו. המדרגה השלישית היא פחותה מאד שלא זרחה שמש היראה רק בהשרידים בעם וראשי העדה ומנהיגיהם ולא מושפע מהם דבר אל ההמון וכש״כ אל המון לאומים והיא מדרגה שאין למטה ממנה. והמשורר ע״ה דבר בקדשו על כל ג׳ מדרגות הנ״ל במאמר שלם (תהלים קט״ז) מה אשיב לה׳ כל תגמולוהי עלי כו׳ נגדה נא לכל עמו כו׳ עד כי גבר עלינו חסדו ואמת ה׳ לעולם. הנה הוא סופר ומונה המדרגות מלמטה למעלה ונותן תודה על כל אחת ואחת כי הוא הרועה צאן קדשים מעולם ועד עולם כמאמר קול צמח איש צמח שמו הוא דוד בעצמו מבשר ואומר. וזהו מה אשיב לה׳ כקובל ואומר הה מה אשיב שולחי דבר כאשר אני על מדרגה פחותה וכל תגמולוהי עלי לבדו ואין בכחי להשפיע לאחרים והבטיח את נפשו לאמר כי כאשר יזכה לבוא למדרגה להשפיע לכל עדתו נדריו ישא ויבוא ביתו ית׳ בעולות וזהו נדרי לה׳ אשלם כאשר אזכה נגדה נא לכל עמו. ואח״כ היה כמבשר ואומר כי עוד ימים יבואו וימצו ישתו גם כל המון לאומים ממקור טובו ואמתו וזהו הללו את ה׳ כל גוים שבחוהו כל האומים כי גבר עלינו חסדו כ״כ בתגבורת עד שיהיה ואמת ה׳ לעולם כולו:

ומעתה נבוא אל באור המאמר בנוסא חדושנו אחור וקדם צרתני א) זכה אדם נוחל ב׳ עולמות לא זכה כו׳. אבל נקדים עוד מאמר (שבת קנ״א ב׳) אין חיה שולטת על האדם אלא אם כן נדמה לה כבהמה שנאמר נמשל כבהמות נדמו. וראוי לבאר מלת נמשל איככה ישמש הכתוב במלה זאת

שפת היריעה

א) ובגמרא (ברכות ס״א) אחור למעשה בראשית וקודם לפורעניות פורעניות דמאי אילימא פורעניות דנחש והא תניא ר׳ אומר בגדולה מתחילין מן הגדול ובקללה מתחילין מן הקטן בתחלה נתקלל הנחש ואח״כ נתקללה חוה ולבסוף נתקלל אדם אלא למבול דכתיב וימח את כל היקום מאדם עד בהמה בריש׳ אדם והדר בהמה. ויש להתעורר בזה א׳ מה זאת לנס לחז״ל לחקור פורעניות דמאי האמר סתם ובכל בכלל. ב׳ מה הביא תניא ר׳ אומר אם בקרא בהדיא כתיב קללת הנחש תחלה עי׳ מהרש״א שהתעורר ע״ז. ומ״ש דאם היה קושית הגמרא ממקראות לבד הייתי אומר אין מוקדם ומאוחר בתורה הוא דחוק מאד כי מי מכריח אותנו ע״ז ג׳ כי מעתה הלא קשו קראי אהדדי כי בקללת הנחש התחיל מן הקטן ובמבול כתיב בהיפך מאדם עד בהמה. ויתכן בזה לומר כי במבול חטא האדם יותר מן הבהמה כמאמר אם אדם חטא בהמה מה חטאה אבל הנחש הוא היה שהתחיל בהחטא זה כי הוא היה המסית. אך לפ״ז יקשה מה הוכיח רבי מהנחש דבקללה מתחילין מן הקטן דלמא שאני התם כי הוא חטא יותר ויש לומר דדייק מדכתיב בקרא כי תחלה הוכיח את האדם ואח״כ את הוה ואח״כ את הנחש ובקללה התחיל מהנחש יקשה ממ״נ אם הנחש חטא יותר היה ראוי ג״כ להוכיחו תחלה כמו אחד יש לו ג׳ בנים אחד יושב ולומד רק מבטל למודו ב׳ שעות ביום השני הוא עז פנים לא ישא פנים לא יפתח פיו גם להתפלל וכאשר יאבה האב להוכיחם ודאי כי את הגרוע והפחות שבהם יוכיח תחלה כן וכן היה ראוי להוכיח תחלה את הנחש אם לא כי האדם חטא יותר מחוה והוה יותר מהנחש כי האדם יכיר כפיו של הקב״ה יותר נוח לו שלא יחטא והוה נבראת רק ממנו והנחש בא ממקום טמא שורש הרע כמבואר ליודעים הוא עלול יותר לחטא ומה גם לפי דברי חז״ל כי לא היה להם לשמוע אל דברי הנחש מטעם כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין והוה עכ״פ לא אכלה מן העץ תיכף רק עד אחר כמה טענות שהיה לה עם הנחש כמבואר במקראות אבל אדם בו נאמר ותתן גם לאישה עמה ויאכל מורה שלא טען עמה כל מאומה נגדם. הנה לפניך כי חטא האדם יותר מחטא חוה ושל חוה יותר מהטא נחש א״כ היה ראוי לקלל גם את האדם תחילה. ומזה הוכיח רבי דבקללה מתחילין מן הקטן ר״ל בתחלה מיד בעת התווכחו עמו קללו מיד ואח״כ נתקללה חוה שהיינו לא בעת התווכחו ית׳ עמה רק אח״כ ולבסוף נתקלל אדם ר״ל ג״כ אחר זמן התווכחו עמו. רק עתה שנה חזרה הקושיא מדוע במבול כתיב מאדם עד בהמה ואין לומר כי האדם חטא יותר הלא גם במעשה הנחש חטא האדם יותר ועכ״ז נתקלל הנחש תחלה. אמנם יש לומר כי במבול שמתו כלם טוב היה לו לאדם למות תחלה כדי שלא יראה גודל הפורעניות כאמרם ז״ל (בבא קמא ס׳) אין פורעניות בא לעולם אלא בזמן שיש רשעים בעולם ואינה מתחלת אלא מן הצדיקים תחלה אמר אביי עיבותא היא נגבייהו דכתיב (ישעיה נ״ז) כי מפני הרעה נאסף הצדיק, פי׳ רש״י ז״ל שלא יראה בהרעה. או על דרך שאמרו על מאמר יתכלמו כקש הרשעים נתייסרו זמן רב במים טרם נשקעו וכעופים כצפרת ומתו מיד כן במבול שכל שעולם היו מתים במים אם לא ימותו בני אדם תחלה היה להם צער יותר אבל במעשה הנחש לא מתו רק נתקללו לא שייך זה אבל בהיפך יותר טוב לאדם מה שנתאחר מן הקללה וא״כ רבי כי אמר בקללה מתחילין מן הקטן היינו דומיא דנחש בקללה ולא במיתה. ומעתה יפה הקר ואמר וקדם לפורעניות פורעניות דמאי ר״ל באיזה מין פורעניות הי כמו הנחש קללה ולא מיתה הא תני רבי בקללה מתחילין מן הנגד הקטן דבתחלה נתקלל הנחש. ובלא תני רבי הייתי אומר דשאני התם דהנחש היה עיקר מחטא זה כי הוא המסית והמדית אבל ע״י רבי מוכח שפיר כמו שבארנו ושאני אלא פורעניות דמבול ר״ל באותו מין הפורעניות כמו שהיה במבול היינו מיתה שהיה עונה לאדם וכנ״ל, ודו״ק:

זאת על הנדרס מן החיה יותר מהצודק היה שיאמר נדרס או נטרף אם לא כי יש במאמר זה כוונה אחרת בטעם מספיק על דבר ההזדמנות שתהיה חיה שולטת באדם שהוא נגד חק הבריאה שנאמר (בראשית ט') ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ. והוא ע"ד מאמר רז"ל במדרש (פ' נח) הצדיקים לבם ברשותם הרשעים הם ברשות לבם ר"ל כי האדם כולל ב' חלקים גוף מלמטה ונשמה מלמעלה הצדיקים נשמתם ושכלם הוא המושל בהם ומנהיג אותם אחר עצתו א"כ הנשמה מושלת על כל חלקי הגוף והרשעים בהיפך. והצדיק בצדקתו לא זאת לבד כי ישלוט על גופו אבל גם על כל חלקי הבריאה כמאמר (שמואל ב' כ"ג) מושל באדם צדיק מושל יראת אלהים וזה כלל כי אם תראה חברת אנשים רבים עכ"ז המה מתנהגים רק ע"פ המושל. ונמתיק הענין במשל לב' מלכים נלחמים זה עם זה למשל מדין ומואב עומדים מחנה מול מחנה מערכה לקראת מערכה ומשפט הלוחמים כי ישלחו בלילה מארב היינו שר חמשים עם חמשיו הולך על הדרכים סביב אולי יפגע בשונאיו וילכדהו בחרמו וכאשר יפגע באנשי מחנהו לא יעשה לו כל מאומה פעם הלכו מארב מדיינים ופגעו במואבים ועמדו עליהם להרוג אותם צעק אחד מהם ואמר אל תשלחו בי יד כי ממדין אני רק עתה אני עבד אצל מואב אמר לו מה לי לתת לב על מולדתך שהוא מבית מדין אחר כי עתה עובד את שונאי נפשי ומחוייב אתה לעשות אך דבר פקודתם ובודאי לזר תחשבני אם היית פוגע בי הלא את דמי שפכת ארצה וא"כ כמוני כמוך להרוג אותך. הנמשל החיה מופקדת מחק הבריאה שיהיה מורא האדם עליה וכל"מ כאשר תפגע החיה באיש צדיק מושל אשר ממשלתו היא בנשמתו הטהורה שהיא שלטת על כל חלקי הבריאה אם כן גם על החיה תעלה ממשלתה לא כן אם האדם לא הגיע למדרגה להיות מושל והוא רק נמשל היינו משועבד אל התאוה השולטת והמושלת עליו אז כל הברואים שלטים עליו כמאמר והיה כל מוצאי יהרגני וגם החיה תשלוט בו והאדם לא יוכל לטעון ולומר הלא אדם אנכי כי החיה תאמר מה לי בזה כי אתה אדם הלא כבר פשטת את כתנתך כתונת הפסים והורדת עדיך מעליך להיות אורח לחברה עם מעשה הבהמה והחיה אז כמשפט שתמשול החיה בו. וזהו נמשל היינו אם הנפש נמשל מן הגוף המושל עליה אז משפטו כמשפט הגוף שהוא מתולדתו כחומר הבהמה ותורתה לכן נדמה אל החיה ג"כ כבהמה, והבן:

ותנה רז"ל אמרו (אבות דר"נ פ' כ"א) שינה של שחרית כיצד מלמד שלא יישן אדם עד שיעבור זמן ק"ש שאם ישן עד שיעבור זמן ק"ש נמצא בטל מן התורה כל היום שנא' (משלי כ"ו) הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו. והנחנו לא ידענו ענין המשל מה הוראתו ורמיזתו בהנמשל וכי לא מצא שהע"ה דבר המתהפך כ"א דלת גם דברי המאמר בעצמם אם אינם רק להורות כי עבר זמן ק"ש לא חידש מאומה בבאור מוציאין את האדם מן העולם. אבל לדעתי הנה חז"ל במאמרם זה באו להודיענו שורש הבטלה והפסדו כי מעוטו מחזיק המרובה כ"א היינו משכימים ומתפללין הלא נמצא יחל לבבנו ליראה את ה' הנכבד ולעבוד אותו בכל לב בכל עתות היום. כי האדם כאשר יעמוד בבקר יתן בלבו יראת ה' ראשית דעת ויבלה שעה או שתים בעבודה מה מאד יקל עליו עבודת כל היום כי צדק לפניו יהלך ולדרך הזה ישים פעמיו כל היום ובהיפך אם כאשר יקום ממטתו יתחיל את היום בעניני עוה"ז אח"כ ילך שובב בדרך לבו כל היום כל עתיו ורגעיו והעמידה ממטתו היא תלויה במשכבו. כמו שכתבו חכמי האמת ע"ה כ"א ישן אדם מדברי תורה וקדושה נשמתו תעלה למעלה בהיכלי הצדיקים וקולטת מלמעלה רוח טהרה ובבואה אל הגוף תקיצהו תפרוש כנפיה תקחהו ותאמר לו קום נא הנה קול דודי דופק פתחי לי אחותי כו' ואז הגוף מתעורר ומתמלא נעימות עוז ותעצומות לא כן הסרוחים על מטתם ואם כן כאשר יקיים האיש הישראלי בשכבך ובקומך קרוב שיטיב מעשיו כל היום *). כלל הדברים כ"א אמנם מצוה עלינו להגות בתורה כל היום תמיד הנה חכמנו ז"ל בחרו להם בחכמתם הטהורה כל נחת טוב וערב אשר לתורם לתורה ואשר לעבודה לעבודה עד שמצאנו ברז"ל (ברכות ה') אבא בנימין היה כל ימיו מצטער שתהיה תפלתו סמוך למטתו כדי לקרב השומר אל הנשמר. כי זאת תורת האדם לקרוא ק"ש בזמנה ושתהיה התפלה בזמנה הראוי ותיכף סמוך למטתו יוזרז לעבודת אלהיו כמשפט העבד הנאמן להשכים ולהעריב ולמהר א"ע בזריזות נפלא לקרוא ק"ש ולהתפלל ואז יקל עליו אח"כ עבודת כל היום. וכי תאמר איככה נדע את הדבר הזה כי העבודה אשר על האדם בכל עתות היום תלויים בב' זמנים אלה בשכבך ובקומך, בוא נא אחי וראה כי רז"ל בחכמתם הטהורה ותבונתם הרחבה דלה דלו זאת מבאר מים עמוקים מדברי שהע"ה שאמר הדלת תסוב על צירה ועצל על מטתו. כי הנה כאשר נשא עין להביט על המזוזות אשר השער והדלתות קבועות בהם הנה הדלת הולך וסובב על ב' הצירים אשר יתד אחד קבוע למטה ויתד אחד קבוע למעלה ועל ידי ב' הקצוות האלה תהיה תנועת כל הדלת לארכה ולרחבה

יריעות האהל

*) **ומה** יפה אף נעים רמז המשורר ע"ה על הדברים האלה במאמר שלם (תהלים ל"ו) און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס. ר"ל כי זה דרך הרשע אשר בשכבו על מטתו יסדר לו ברעיוניו את אשר יעשה למחר בקומו מן משכבו מן הגזלות והתועבות ובדרך הזה יבלה אח"כ את כל היום וזהו און יחשוב על משכבו ובקומו בבוקר יתיצב על דרך לא טוב ואח"כ רע לא ימאס כל היום:

צריכה וזה כל גבורת הדלתות ותנועתם רק מן ההתחלה והגמר הנה מזה תוכל להאמין גודל כח המתחיל והגומר. וזהו כמו שהדלת תסוב על צירה לכך כן העצל על מטתו איך יתנהג בשכבו על מטתו ואיך יתנהג בקומו ממטתו על ב' הצירים האלה יהפוך ידו כל היום ג"כ וא"כ יפה אמרו שאם יישן אדם עד שיעבור זמן ק"ש נמצא בטל מן התורה כל היום שנאמר הדלת תסוב על צירה כו'. זה שהתפאר ית' ואמר (ישעיה מ"ח) אני הוא אני ראשון אף אני אחרון כלומר הבט נא אל המתחיל אל הגומר מי הוא אז תדע ובחנת מי הוא המלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך כי הוא ית' בהיותו ראשון ואחרון הוא הוא המסבב את הכל. וזאת תפארת האדם שנאמר בו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו כי חלק לו יתברך חלק יקר כזה שיהיה הוא מובחר הברואים שעלת כל הנמצאים שיהיה הוא המסבב והמניע כל חלקי הברואים אם להרע או להטיב כמאמר הזוהר הנ"ל גם את העולם נתן בלבם כל עלמא וכל עובדין דעלמא לאו איגון אלא בלבהון דבני אדם דאמשיכו עובדין טבין כו' ולכן היתה בריאתו ג"כ בתחלת הבריאה ובסוף הבריאה. וזהו אחור וקדם צרתני כי מצד הגוף הוא אחור למעשה בראשית ומצד הנשמה הוא קדם גם למעשה יום ראשון (עיין במד' בסמוך) ולכן אם האדם זכה נוחל שתי עולמות העוה"ז והעוה"ב כו', והבן:

עוד באור על מאמר זה תמצא בפ' בראשית (על מאמר נעשה אדם) ע"ש:

ובסמוך הה"ד אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק א"ר מאיר הלשון הזה משמש שתי לשונות לשון שירה על שבחן של צדיקים לשון דבור על תפלתן של רשעים למרחוק על הרחוקים שנתקרבו אמר ר' נתן מתשבין לשמו של אברהם אבינו אותו שבא מרחוק. להבין זה נקדים מאמרם ז"ל (בילקוט תהלים צ"ב) להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות מי גרם להם לישראל לבוא לידי שמחה זו האמונה שהאמינו בהעוה"ז שכלו לילות. והמאמר חסר ביאור והיכהי יתייחס ענין זה למזמור שיר ליום השבת. אמנם דע כי האף אמנם מצות שבת כבדה על האדם לשמור את יום השבת בכל חקותיו ומשפטיו עכ"ז לא תוהו צוה אותנו בוראנו ית' לשמור את יום השבת כי מאחר שצוה אותנו על שמירתו בע"כ כי אפשר ביד האדם לשמרו כמאמר (דברים ל') לא נפלאת היא ממך כו' ואמר (מיכה ו') עמי מה עשיתי לך ומה הלאתיך ענה בי. בלתי כי צריך האדם להקדים לעצמו ב' הקדמות א' לדעת ולהאמין כי הטוב וההצלחה בעושר וקנינים לא יגיענו בשבת יגיעתו ושקידתו ורדיפתו אחריהם כ"א מחסד ה' עליו ואין מעצור לה' מהושיע ברב מעט או מעט. וכאשר יקבע האדם זאת בנפשו ויאמין בה אמונת אומן יבחר לנפשו המנוחה הרבה יותר מן העבודה כ"א חפץ בו ה' להצליחו תבוא אליו הברכה ותשיגהו גם מבלעדי יגיעתו כמאמר (משלי י') ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה. ורז"ל דרשו מאמר זה (ב"ר י"א) על יום השבת כי זאת בחי' השבת להמשיך ברכה אל השומר אותו כראוי ובזולת התנאי הזה וההקדמה הזאת לא תשקוט ולא תנוח נפש האדם ביום הנכבד הזה אחר כי בדעתו ומחשבתו כי הברכה תלויה במעשיו ובפועל ידיו ובשבת ידיו אסורות מעשות מו"מ וכל עבודת מלאכה. התנאי הב' כי האדם ראוי הוא שיתאמת אצלו כי העולם ומלואו הבל הבלים אין בהם ממש והמה זרים אצלו כנכריות נחשבים לו לא ישיג מהם כל מאומה כמאמר (איוב א') ערום יצאתי מבטן אמי וערום אשוב שמה. וכאשר יתאמת זאת בלבו יהיה במדרגת יוצאי מצרים שהיתה הביזה אצליהם למשא כאמרם ז"ל על וישאלום בע"כ דישראל ואז יערב לו יום השבת ותערב לנפשו המנוחה ויתאוה ליום שכלו שבת ויגיע למדרגה עד כי תהיה לו היגיעה ליגיעת בשר והמנוחה למנוחה שלמה אשר הקדוש ב"ה רוצה בה *). וזהו מזמור שיר ליום השבת טוב להודות לה' ולזמר וכו' כלומר גם כי רחוק מן הנפש לומר לשיר ולשמוח על המנוחה ושביתה ממלאכה עכ"ז טוב להודות לה' ולזמר לשמך עליון כי אין חסר בזה רק ב' הקדמות. א' להגיד בבקר חסדך ר"ל שיתאמת לאדם אשר כל ברכתו ושפעתו אינה מכח ועוצם ידו ולא מסבת רוב עבודתו רק חסד ה' עליו כל היום וזאת ראוי לו להגיד בבקר השכם וזהו להגיד בבקר חסדך וחסד ה' ישפיע לו ברכה בלא עצב. ב' ואמונתך בלילות ובביאור בדברי הילקוט האמונה שהאמינו בהעוה"ז שכלו לילות ואינו רק הבל אין בו מועיל. וזאת ראוי לאדם להאמין גם בטרם ישכים עמו השכל ואחר כך גם לבבו יבין האמת וזהו מאמר (תהלים י"ט) עדות ה' נאמנה ר"ל מתחלה מוכרח אתה להאמין במה שיאמרו לך שרי התורה והתעודה כי העוה"ז הבל ואח"כ מחכימת פתי תזכה להבין האמת אבל אם לא תאמין בתחלה לא יעלה בידך דבר בינה. הוא שאמרו (ויקרא רבה ט') זובח תודה יכבדנני יכבדני אינו אומר אלא יכבדנני בעוה"ז ובעוה"ב. ועם דרכנו נוכל לתת טעם מספיק על ענין מאמרם ז"ל (סנהדרין צ"ט) כל הנביאים כלם לא התנבאו אלא לימות המשיח אבל עוה"ב עין לא ראתה וכבר התעוררו ע"ז רבים חקרי לב אשר נקשה נפשם להבין טעם התעלמות גמול עולם הבא עד שנאמר עליו עין לא ראתה

*) ואולי כי לבעבור זה דברו הנביאים ע"ה ב' מצות שבת וצדקה והמה סמוכים בדבריהם זל"ז כמו (ישעיה נ"ו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כו' אשרי אנוש יעשה זאת כו' שומר שבת מחללו ואמר עוד (שם נ"ח) הלא פרוס לרעב לחמך כו' אם תשיב משבת רגלך כו' והטעם כי ב' מצות אלו רק שכר מתן להם המשלמם שוים:

גם אנחנו דברנו בזה דברים נמרצים בספר המדות (בעשירי משער הבטחון) וכפי הענין נאמר עתה כי המערכת והפלגת דבר מדבר יהיה על ב' פנים או שאחד גרוע מחבירו ופחות ממנו או שהאחד מעולה מאד. למשל אם תבוא אל חנות ושם סחורה אינה מופלגת בחשיבות וגם אין לה חסרון וחנות אחת מוכרת סחורה מלאה חסרונות ודאי ראוי לקנות אותה שאין בה חסרון. ולפעמים יזדמן שיהיה להב' סחורה מעולה מאד כלולה בהוד ויופי אז ג"כ ראוי לקנות את המעולה מפני רוב חשיבותה גם כי הסחורה אשר בחנות הא' היא סחורה טובה אין בה שום חסרון אבל המעלות והשלמות אשר בהסחורה הב' אין לה לכן ראוי לקנות הסחורה הב' לסבת רוב שלמותה ואין ערכה ובע"כ מחוייב הסוחר להעיר ולעורר את לב הקונה להגיד לו היתרון העצום אשר בסחורתו ולשבח לפניו מעלותיה כי לולא כן למה לא יקנה מסחורה הראשונה שאין בה שום דבר מהחסרונות. אבל אם לאחד סחורה גרועה ופחותה עד מאד מלאה חסרונות ואל הב' בהיפך סחורה מעולה כלולה בכל המעלות א"כ יזכה השני הזה מב' צדדים שיקנה הקונה רק אצלו והתבונן כי הוא אין מהצורך לו לשבח סחורתו בפני הקונה ולהביע לו חשבון מעלותיה כי הלא גם מבלעדי הפלגת חשיבות מעלותיה ראוי אל הקונה לקנות אותה ולא לקנות אצל הסוחר הא' מפני כי אצל השני אין גם חסרון אחד מהחסרונות אשר בסחורת הסוחר הא'. הוא הדבר בענינינו אם היה העוה"ז טוב והעוה"ב יותר טוב היה הקב"ה מראה אלינו טוב עוה"ב והפלגת חשיבותו למען אשר לסבת הפלגת טובו ומעלתו יפנה האדם לעמול עליו להשיגו. לא כן אחר כי העוה"ז הוא מעוות לא יוכל לתקון והעוה"ב טובו ונועמו לאין חקר א"כ מה לו להקב"ה לגלות לנו ולשבח בפנינו מעלת עוה"ב אחר אשר גם מלבד הפלגת טובו ומעלתו ראוי לברוח אל התורה בעבור להנצל ממקרי עוה"ז אשר כל פריו שקר ומדומה והבל הבלים. כאשר הוכיחם הנביא ע"ה בשם ה' (ירמיה ב') כי שתים רעות עשה עמי אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים בלתי אותו שכבר נודע לו אתברר אצלו מרירות העוה"ז אליו נאה להודיעו נעימות עוה"ב. אמנם הנה מרירות עוה"ז א"א לעמוד עליו כ"א אחר אשר יטל תוכל והשג תשיג ממנו המוני מחמדיו והבליו כי מי לנו עוד חכם כשלמה המלך ע"ה והעיד בספרו שלא עמד על תגופת תאוות העוה"ז כ"א אחר הנסיון ע"ד שאמרו חז"ל (במדרש קהלת) אלו אחר אמר הבל הבל כו' אלא זה שלמה לזה נאה לומר הבל הבלים כי היא אמר דבריו אחר הנסיון כמ"ש את כל זה נסיתי בחכמה. ואולי כי לבעבור נסות אותנו בזה אותנו יתברך להתענג בשבתות וימים טובים ומזה נוכל להתבונן על העוה"ז וכזביו ודמיוניו שהם שקר והבל. ואולי כי לזה כוונו רז"ל במאמרם (סנהדרין צ"ט) במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, כי הבעל תשובה תהיה דבקותו בתורה ובמצות באהבה היותר נעימה ויותר עזה מפני בואו אליהם רק אחר הנסיון בתאות העוה"ז וראה כי שקר נסכם. וזהו זובח תודה יכבדנני יכבדני אינו אומר אלא יכבדנני בעוה"ז ובעוה"ב כי תחלה אמר ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי כו' אם ראית גנב ותרץ עמו ועם מנאפים חלקך כו' וסיפר כענין דרך הבעלי תאוה. אמנם אח"כ אמר בינו נא זאת שוכחי אלוה פן אטרוף ואין מציל ר"ל הזהירם והפחידם במורא העונש שיגיע אליהם פן אטרוף כו' אבל ידוע תדעו כי לא זאת המנוחה ולא זאת המרגעה למשוך ידו מן המוני תאוות עוה"ז מסבת מורא העונש פן אטרוף ואין מידי מציל. אבל זובח תודה ר"ל כי ברוחו הנדיבה ונפשו הטובה הוא מעורר את נפשו לתת תודה לאלהים על שהמליט אותו מפח הבלי עוה"ז הוא יכבדנני בעוה"ז ובעוה"ב היינו הוא יכבדני תודה כפולה ומכופלת א' על מה שהצלתיו מן העוה"ז ועל מה שקנה חלקו בעוה"ב. והבטיחו ואמר לו ושם דרך אשר חכמינו ביארו אל תקרי ושם אלא ושם דרך (מ"ק ה') שהוא מעריך פחיתות העוה"ז תחלה ומעריך כנגדו יקר עוה"ב אראנו בישע אלהים והבן:

והוא שאמר מזמור שיר ליום השבת לאמר אחר כי התענג האדם בתענוגים ומעדנים יראה שאין בהם ממש אז יכול להאמין על כל המוני תאות עוה"ז גם מה אשר לא השיג זה עתה כי כלם המה מהבל יחד וע"כ טוב להודות לה' כמאמר זובח תודה יכבדנני בעוה"ז ובעוה"ב וכבארנו. ופרט את שניהם א' להגיד בבוקר חסדך על הטוב והחסד אשר יהיה באור הבוקר בלע"ה ב' ואמונתך בלילות על שזכה לבוא לידי אמונה זאת שיתאמת אצלו כי העוה"ז חושך והבל. וזהו מאמר הילקוט מי גרם לישראל לבוא אל שמחה זו היינו לשמוח בהשגת העוה"ב רק האמונה שהאמינו בעוה"ז שכלו לילות כי ערבות עוה"ב לא ישיג האדם בלתי אחרי הייתו נעזב ונבדל מכל המון מחמדי עוה"ז עד שיהיה העוה"ז נבזה בעיניו נמאס אבל איככה ימאס בהעוה"ז רק ע"י האמונה להאמין מאמר התורה המעיד עליו שכלו לילה וחושך:

וכבר מלתי אמורה בחלק הראשון (ריש פ' נח) על מאמר המדרש (רי' פ' לך) עמך נדבות ביום חילך בעת שהכנסת לי כל החיילות והאוכלסים בהדרי קודש כו'. לך טל ילדותך לפי שהיה אברהם ע"ה מתפחד ואומר תאמר שיש בידי עון שהייתי עובד ע"ז כל השנים הללו אמר לו הקב"ה לך טל ילדותך מה הטל הזה סימן ברכה לעולם אף ילדותך סימן ברכה לעולם. וביארנו שם איככה היה ילדותך סימן ברכה אם עבד ע"ז כל השנים הללו ואמרנו כי אברהם ע"ה אלו היה מכיר את ה' מנעוריו באין ספק לא היה מגליה בתוכחתו את בני דורו על תועבותיהם ועל פסיליהם כי לא אלהים המה כי

הלא

באה נגד פניו יענו אין נודע לך כל אלה האם בחנת בנת במו לדעת מהותם ועלוי יראתם כמענה הנשים אשר השיבו (ירמיה מ"ד) ומן אז חדלנו לקטר כו' חסרנו כל כו'. אבל אחר אשר גם הוא במשך מ"ח שנה עבד את כלם ובחן בהם ובמשפטיהם היה ידיו רב לו להוכיח על פניהם כי הבל המה מעשי תעתועים והם האמינו לקול דברו כי הסכימו ואמרו אין חכם כבעל הנסיון וכמ"ש על יתרו (במד' קהלת) אלו אחר אמר עתה ידעתי כי גדול ה' כו' אלא זה יתרו שלא הניח ע"ז שלא עבדה ולכן יפה אמרו אף ילדותך סימן ברכה לעולם כי ע"י ימי הילדות האמינו לו כלם על הדבר המאומת לו בנסיון. ומעתה מאמר המדרש כך הוא אשא דעי למרחוק ר"ל שהיה רחוק ונתקרב כמו שדרשו ז"ל (ברכות ל"ד ב') על מאמר שלום שלום לרחוק ולקרוב וזהו מאמר ר' מאיר הלשון הזה משמש שתי לשונות על שבחן של צדיקים ועל גנותן של רשעים ומפלתם אשר זאת לא ישיג בשלמות בלתי אותו שבא מרחוק. וזהו שביאר ואמר מחשבין לשמו של אברהם אבינו אותו שבא מרחוק אשר כל אמונתו על עוה"ז שהוא שקר מוסד על המאמין הראשון ראש פנת שבטי ישורון כי הוא בחן כל אלה ואמר שאין בהם ממש:

במדרש (שם בסמוך) אשה כי תזריע כו' הה"ד חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי בנוהג שבעולם בהמה זו מהלכת רבוצה והולד נתון בתוך מעיה כמין שק והאשה זו מהלכת זקופה והולד נתון בתוך מעיה והקב"ה משמרו שלא יפול וימות הוי חיים וחסד עשית עמדי כו'. ועי' במד' עוד הרבה מזה ההבדל אשר בין הריון האדם ובין הריון הבהמה שהוא רק בדרך נס ובחסדים גדולים ולדעתי נראה לפ"ז להבין מאמר ופקודתך שמרה רוחי ולא אמר ופקודתך שמרה את רוחי למען דעת מי הוא השומר ומי הוא הנשמר. אמנם הטעם בזה ע"ד שאמרו ז"ל (בראשית רבה ס"ג) ורב יעבוד צעיר זכה יעבוד לא זכה יועבד. ולכאורה מאין הוציאו זאת שיהיה נכלל בכתוב יועבד והכתוב אומר רק יעבוד. אמנם רז"ל הוציאו זאת מחסרון סימן הפעול כי אם היה הכתוב אומר ורב יעבוד את הצעיר לא היה נשמע ממאמר זה רק כוונה אחת כי הגדול יעבוד את הקטן אבל עתה בחסרון סימן הפעול יש שניהם במשמע ורב יעבוד את הצעיר ויש במשמעו את הרב יעבוד הצעיר וזה שביארו זכה יעבוד כו' ויש במקראות הרבה כאלה. ומעתה הנה הכתוב נותן טעם על משפט בוראנו ית' אשר צוה והזהיר את האדם להרגיז שכלו על יצרו ושלא ילך אחר טבעו הפראי כדרך שאר בעלי חיים. לאמר כי כמו אשר בריאת הנבראים בהנהגת הטבע אשר נטע הבורא ית' בהם אל קיום ישובו של עולם די להם שיתנהגו כפי הטבע אשר שם במזג הרכבתם לא כן האדם אשר יצירתו ומציאותו כפי מה שחייבה חכמתו ית' הוא לקיימו שלא כדרך הטבע. לכן צוה והזהיר אותו שיעזוב גם הוא מלכת אחר טבעו רק כפי התורה והמצוה אשר אלהיו יורנו וכך אמר לו כמו אשר פקודתי שמרה את רוחך שתתקיים כך כך רוחך תשמור את פקודתי לאשר ולקיים כל פקודי וכל מצותי וגם שניהם כלולים במאמר ופקודתך שמרה רוחי כי על קיום האדם הבאור בו שהפקידה הוא השומר והרוח הוא הנשמר ועל קיום התורה ומשמרת האזהרה מורה בהיפך ואת פקודתך שמרה רוחי הרוח הוא השומר והפקידה הוא הנשמר:

שם בסמוך דבר אחר אשה כי תזריע הה"ד (איוב ל"ח) איפה היית ביסדי ארץ כו' מי שם ממדיה כו' ויסך בדלתים ים בגיחו מרחם יצא כשם שיש דלתות לבית כך יש דלתות לאשה כו' ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף אלו שלשה חדשים האחרונים ופה ישית בגאון גליך בעון גלוליך לפי שהולד הזה כשהוא יוצא מלא גללין וכל מיני סרוחין והכל מחבקין אותו ומנשקין אותו וביותר אם הוא זכר. והמאמר אומר הבינני אבל יתבאר על נכון כאשר נשים לב על הרכבת האדם הנה כמו שיש ביצירתו שנים הגוף והנפש כן עסקיו שנים עסקי הגוף אכילה ושתיה ובקשת טרפו ומזונו ועסקי הנשמה בתורה ובמצות ומעשים טובים. ואם תשים לבך על ב' עסקים אלה תראה מפלאות תמים דעים איך כל השגת ועסק האדם לקנות התורה ומדותיה מוצאיהם ומבואיהם הם המעלות ומדות הישרות. ר"ל אם יבחר האדם בשקידת התורה הוא צריך לחכמה ותבונה ולב טהור ואם ירצה להיות ענו ושפל ברך יצטרך ג"כ למדות יקרות המביאים את האדם לכך כמו להכיר מקומו להסתכל בשלשה דברים כו' מאין באת כו' ושתהיה מורא ה' על פניו תמיד, וכאשר ירצה להיות נדיב לחונן עני ואביון צריך להיות רחום וחנון ושונא בצע וותרן בממונו אשר כל אלה מדות יקרות בפז מסולאים וכן כל דבר מן התורה מוצאיו ומבואיו הם צדקות תמימות וישרות וכדומה. לא כן השגת עסקי עוה"ז הכל בהיפך כי פרצים תצאינה רק ע"י מדות ותכונות מגונות ופחיתות ודמיונות שוא ושקר כי אם תרצה להתהיל בקיום ויסוד העולם צריך אתה לאהוב את האשה אשר חז"ל אמרו עליה (שבת קנ"ב א') כי הוא אמר וויי זו אשה הוא צוה ויעמוד אלו הבנים אשה חמת מלא צואה ופיה מלא דם והכל רצין אחריה. וכמו כן ברצונך לעסוק בתאות אכילה ושתיה צריך אתה לדמיונות שוא ומדוחים שיהיה נדמה בעיניך כאלו המאכל יקר ונחמד מפז רב וביותר אחר שהכנסת אותו אל תוך פיך וכבר נלעס ונמאס איך יערב עליך וידמה בעיניך לערב ומועיל שאין דומה לו והכל שקר וכזב כי כלה לרגעים אחדים יתגלה ערותם ופחיתותם כאשר יתעכל המאכל במעיו. וכן אם יהיה עסקיך להלביש אותך מלבושי כבוד תתלבש נ"כ גאה וגאון והוד והדר עד אשר יהיה נדמה בעיניך כי עיני כל אליך ישגיחו אליך יתבוננו ותהלך בפיהם ווי הדרך הולך לפניך כברקים נוצצים לפניהם כמו קרן עור פני משה. ואם תרצה לעסוק במחלוקת תלבש קנאה ושנאה

ושנאה עד אשר גם את הטוב אשר באחוות מרעיך תחשבהו לפחות וגרוע מאד ויתהפך עליך רוח אחרת לעות אדם בריבו ושכלך ודמיונך יטה אוזנך עד כי תאמר על הטוב רע ותדין את חבירך לכף חובה. ואם תרצה להשיג קנינים וחפצים המובאים ממדינות רחוקות צריך אתה להיות מן המשליכים את נפשם מנגד לעבור ארחות ימים ובארץ לא עבר בה איש להכנים א"ע לסכנות גדולות. כלל הדברים כל המרבה ביגיעתו והשגתו כן ירבה סכלותו כאשר העיד הנביא ע"ה ע"ז במאמר קצר (הושע ד') כרובם כן חטאו לי ר"ל כפי רבויים בהשגת הדברים כן חטאו לי בסכלותם:

ומעתה נבין מאמר חז"ל (שבת קנ"ב א') זקני ת"ח כל זמן שמזקינים חכמה נתוספת בהם וזקני ע"ה כל זמן שמזקינים טפשות נתוספת בהן. ראה כי חכמינו ז"ל בדברים האלה כללו הדברים שאמרנו כי זה כלל גדול כמו שצורך התורה ולומדיה אל הזקנים כמאמר (אבות ד') הלומד מן הקטנים למה הוא דומה כו' והלומד מן הזקנים למה הוא דומה כו' וכמאמר (איוב ל"ב) אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה. כן מהצורך אל ישובו של עולם סוחרים זקנים שהם יסחרו את הארץ ויביאו סחורה ממקומות הרחוקות כי המה מבינים יותר בטיב כל סחורה ותכונתה ומוצאה ומבואה ומקומה איה. והקב"ה ברוב רחמיו משגיח על עולמו שלא יחסר המזג ומזמין אל השוקדים בלמודי התורה זקנים אשר בשער שלא ישבתו משערי ציון יודעי בינה העומדים על הפקודים ללמד וללמד להבין ולהורות. וכן מזמין ג"כ לצורך ישובו של עולם סוחרים זקנים אשר ישפיעו סחורות לכל חפץ האנשים. אבל אם תשים לבך לדעת המדות המביאות את ב' הסוגים האלה תראה יתרון החכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החושך כי התורה והחכמה הקב"ה משפיע אותה אל לב לומדיה. גם כי כבר שבעה לה נפשם ולמדו תורה בנערותם יתן להם ית' רוח יתירה ואהבה גדולה עודפת על הראשונה ללמוד וללמד עוד יותר עד שיקיימו בעצמם מאמר אדם כי ימות באהל וא"כ הנה הסבה המביאה לכך היא גודל יראתם ואהבתם את ה' ותורתו ולא תשבע נפשם עד אשר יתקיים הבטחת מאמר (ישעי' יא) כי מלאה הארץ דעה את ה'. וכאשר תשים לבך אל הסבה המביאה והמניע את הסוחר זקן וכביר ימים שיעסוק במסחרים להביא ממרחק לחמו הוא גודל הסכלות אשר בו עד אשר ישכח גם רמ"ח אבריו וימי חייו כי עוד מעט ואיננו והוא כשואל ולא ישבע וכל אשר הוא רואה בחבירו כאלו גזל הוא מידו. וזהו זקני ת"ח היא מסבת שהחכמה נתוספת בהם והקב"ה בחסדו מסבב זאת כמו שנא' בישישים חכמה כו' כי כלל העולם צריך לתורתם וחכמתם. ולהיפך זקני ע"ה כל זמן שמזקינים אם אמנם גם הם מצרכי העולם שכ"ז מבואם הוא ע"י טפשות שנתוספת בהן (ועי' עוד בשיורי המדות אשר אל ספר המדות פ' י"ב משער עבודת האלהים) כלל העולה כמו שתביט בבעלי התורה שנתן ית' לכל או"א כפי כחו וערכו תורתו וחכמתו כאמרם ז"ל (ויקרא רבה ט"ו) לעשות לרוח משקל אפילו דברי תורה שנתנו מלמעלה לא נתנו אלא במדה יש זוכה למקרא ויש למשנה ויש לתלמוד כו' ויש זוכה לכולן. כמה שידענו מגדולי הצדיקים שנתן ית' בהם דעה בינה והשכל עד כי חלק לשלמה חכמה לכלכל את כל ישראל בחכמתו ורב תבונתו. כן תראה בהמתעמלים בהשגת עוה"ז כי האיש הכפרי הנה דעתו ומנהגו איננה רחוקה מן האמת כי איננו מתאוה בלתי את אשר תשיג ידו לזון את ביתו ועובד אדמתו ישבע לחם יותר ממנו העירוני ועוד יותר הסוחרים הגדולים בהם רבתה הטפשות מאד להרבות הון לסחור למרחקים. וכל זה לצורך ישובו של עולם שיהיו ההמונים מתפרנסים מהם בעבודתם להיות בעזרתם לעבוד עבודתם ועוד יותר העוסקים בבנינים בונים ארמנות למו והיכלי עונג ועוסקים בגנות ופרדסים אשר לולא זאת לא היו משיגים כמה אנשים המונים מחייתם ושפעתם כ"א ע"י פזור הקצינים האלה בעבודה רבה ירבו עסקיהם למלאות שכר למשמשיהם. כלל הדבר כל המרבה בעבן יוכיח אולתו על פניו כי זה לו אות אמת על סכלותיו ועל טפשותו. וכי ישאלך לבבך לאמר שירצה ה' בעלילות כאלה להנהיג בכן את עולמו הלא הוא אלהים אמת ובחכמה יסד ארץ ושמים בתבונה ומנהיג עולמו ע"י שוטים וחסרי לב כלום חסר מבית המלך ית' להנהיג עולמו להיות מושג שפעת כל ההמוניים ע"פ ארחות החכמה והתבונה. כמשפט השגת עסקי הנפש התורה והתעודה המוסר והתבונה אשר דרך הקודש להם ובמסלת החכמה יעלו ויבואו אל האדם כן היו ראוי להיות בכל חלקי העולם אשר בני אדם צריכים להם כי כלם בכלל מאמר (תהלים ק"ד) מה רבו מעשיך ה' כלם בחכמה עשית כי בבחי' זאת היה בריאת העולם בכלל בחכמה בתבונה ודעת *) אבל האמת כך הוא כי כל הדברים אשר

יריעות האהל הם

*) **ביאור** זה שלא ברא אותו בדרך חק וגזירה כמו שדבר משה אל הסלע ונתן מימיו אשר איננו ע"פ החכמה כי אם ע"פ גזירת המלך אבל כלל הבריאה לא כן היה כי אם בדרך חכמה ברא עולמו ובה הוא מנהיג את עולמו. ואנחנו הלא לעינינו כמה דברים אשר הליכתם וקיומם היא בדרך חק וגזרה אחד רחוק מן החכמה כמו ענין גדר החול אצל הים שנא' (ירמיה ה') אשר שמתי חול גבול לים חק עולם ולא יעברנהו. ואולי כי לזה כיונו חז"ל באמרם במדרש (ר"פ חקת) חקה חקקתי גזירה גזרתי כפלו הדברים בשינוי לשון לומר שלא יקשה למה חלק הקב"ה התורה והמצות פעם בדרך חכמה ופעם בדרך חק לזה אמרו דע כי קיום העולם נמשך ע"י קיום התורה וכמו אשר בעולם יש ט אשר בדרך חכמה כל מנהגי ויש מהם

 אשר

הם על היסוד הראשון אשר לכך נבראו ונמצאו המה מתנהגים ומושפעים בטוב טעם ודעת לא כן אלה הדברים שזכרנו שאין מצבתם מצבת קודש ולא לכך כוונה החכמה העליונה בעת הבראם כי כלם נתחדשו ונצמחו אחר חטא האדם שנתקלל ארורה האדמה בעבורך וכל הדברים הנצמחים מסבת החטא כלם הם מתנהגים שנתחדשו ונתקללו. לכן נתקיים בהם מאמר ר' לוי (ויקרא רבה ט"ו) הברכות מברכות את בעליהן הקללות מקללות את בעליהן והראשונה לכלם היא הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים כו' וכל התגלגלות שארי התלאות אשר על האדם עולות אחריה וסבותיהם וגלגוליהם רק ע"י פתיות. מלבד התורה הטהורה היא עומדת בכללה בקשוריה על אופנה הראשון והיא מושגת רק בצדק ומשפט ויושר דרכיה דרכי נועם כלם אהובים כלם נכוחים וישרים. ובמקום אחר כתבנו באור יפה אף נעים על מאמר רז"ל (בראשית רבה א') כי לא דבר רק הוא מכם ואם רק הוא מכם הוא עוד אמרו לא נפלאת היא ממך ואם נפלאת ממך היא נפלאת.

רצו בזה לבאר מה אשר עינינו רואות כי יש בתורה כמה מצות הבלתי מושגות בשכל רחוקים מאד מבינת אדם ואנחנו אומרים כי הם רק ע"ד חק וגזירת המלך ית"ש עלינו. ורבותינו ז"ל העירו אותנו כי באמת המצות כלם נצטיירו שיהיו ערבים ומתוקים לנפש האדם ומושגים אליו בשכל ובתבונה עד שיתענג בהן הרבה יותר על מה שיתענג בתענוגי הגוף אבל זה היה חלק אדם מאלהים ביום הבראו כי אז קודם שחטא ע"י הנחש היה לו הויה אחרת וצורה אחרת ודעה אחרת וכפי הוייתו מקדם כן נצטיירו המצות אבל אחר החטא ביום אשמתו שינה את טעמו צורתו שכלו ודעתו והמצות כשארו על צורתם הראשונה כי חקת עולם היא. וזהו לא נפלאת היא ממך ואם נפלאת ממך היא נפלאת ר"ל אתה נפלאת ממנה לא היא ממך וכמו שיתבאר אי"ה על מקומו (ריש פ' חקת):

כלל הדברים אשר כל מה שזכרנו כלם ענפים נתחדשו ונצמחו ע"י חטא אדם בהתחדש בו זוהמת הנחש וכמו אשר צמיחתם מן השקר כן עוד היום

יריעות האהל

אשר התנהגותם בדרך חק כן הלוקח התורה יש בדרך החכמה ויש בדרך חק. וזהו שאמר ית' על מצות פרה אדומה אני ה' חקה חקקתי היינו בבריאה ולעומת זה גזירה גזרתי בתורה. אבל עכ"ז אם ידינו משגת להבין טעם הדברים אשר הנהגתם הוא חוץ לגדר הטבע מצוה עלינו להתבונן במעשה ה' כי לא קצרה יד ה' ח"ו מלעשות ענין מנהגו ג"כ ע"ד הטבע אבל שנים הם אשר נפלאו ממני, א' הענין אשר אנחנו בבאורו, ב' בהנהגת גמר התבואה והכשרה למזון האדם. כי היא פליאה גדולה כי עינינו רואות אשר כל הוויות התבואה צמיחתה וגדולה עד אשר תגמור בשבלים כלם מעשי ה' המה אין להאדם חלק בהם ולאחר אשר התבואה נגמרת בשדה עוד שאינה מוכשרת אל אכילת האדם או להלבים עצמו בגידוליה עד אשר אנחנו בזעת אפינו מייגעין עצמנו בכמה מלאכות פרטיות עולים במספר ארבעים חסר אחת וכלם הם רק מלאכות המוטלות על האדם מלבד מעשי ה' ויד ה' שהיתה עליהם מראש ועד סוף. וגם ע"ז יתחמץ לבב איש להבין מה זה ועל מה זה שא נא עיניך וראה דברי חכמינו ז"ל במדרש (שם בסמוך) אשר אחר כל הדרשות אשר דרשו על מאמר חיים וחסד עשית עמדי וכלם להורות על שמירת הולד ברחם אמו הוא בדרך חק וגזירת המלך כי ע"ד הטבע לא שיש הולד ראוי להתקיים בתוכה אח"כ בסוף הפרשה סיים המדרש ואמר לפי שבעוה"ז אשה יולדת בצער לעתיד לבוא מה כתיב בטרם תחיל ילדה בטרם יבוא חבל לה כו'. באור הדברים ע"פ משל לאחד נתן בתו למרחקים ושולח לה את אשר היא צריכה למזונותיה [illegible] ופרנסתה בזמנים ידועים בכל רבע שנה וכדומה עד אשר יספיק לה הסך ההוא שהוא שולח עד [illegible] אשר יעברו הימים המוגבלים וישלח עוד הפעם פעם קרה אותה מקרה חולי ונפלה למטה ודרשה ברופאים ולדברים הצריכים אל החולי ולא היה בידה על הוצאות כי אביה לא שלח לה רק את הראוי לה אם היתה שלמה בבריאות הגוף אבל ענין החולי הוא דבר היוצא מן הראוי אשר ע"כ אין הוצאה כזאת נכללת בכלל דברים אשר אביה שולח אליה. הנמשל הקב"ה ברא את האדם על דעת שלא יחטא והיה סדר הבריאה שתוציא הארץ מאכלים הראויים לאכילה ובגדים הנאותים ללבוש כאמרם ז"ל על שעתיד שתחזיר הבריאה לאיתנה הראשון (שבת ל"ד) עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מלת כי אז יחזור העולם אל תיקונו כמו שהיה קודם החטא כי אין כל חדש תחת השמש רק עתה גרם החטא לסבב על האדם ל"ט מלאכות כמו שכתבנו בקול יעקב (סוף מגילת שה"ש) ובאהל יעקב (ריש פ' ויקהל) על מאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך אמר מלאכתך בכ"ף הכינוי אל האדם לרמז לו כי המלאכות שלך הם כי כל המלאכות (הל"ט) היו חסרות בבריאה שלא היה צורך לא לחרוש ולא לזרוע ולא לארוג רק אחר החטא גרם האדם אל עצמו כל הל"ט מלאכות כי נתקלל בזעת אפך תאכל לחם כו'. ומעתה דע כי גם מה שאמרו חז"ל (שם שם) עתידה אשה שתלד בכל יום גם זה היה בעולם קודם החטא כאמרם ז"ל (בראשית רבה כ"ב) ט' ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות עלו למטה שנים וירדו שבעה רק אחר החטא נתחדש הגזירה שיהיה הולד שמור בבטן אמו ט' חדשים ולכן אין מקום לטבע העולם על זאת כ"א הקב"ה בחסדו הגדול הוא מפליא לעשות ומשמר אותו ע"ד נס. והנו חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי וע"ז מסיים המדרש ואמר לפי שבעוה"ז פירוש אחר החטא נתחדשה הגזירה שתהיה אשה יולדת בצער אבל לעתיד אחר התיקון שישוב העולם לאיתנו הראשון ויהיה כמו שהיה קודם החטא מה כתיב בטרם תחיל ילדה ולא יצטרך עוד אל הפליאה כמו עתה כי עתה עינינו רק חיים וחסד אשר הוא ית' עושה עמנו בדרך נס:

היום מתגלגלין ובאים ומושגים ומונהגים ע"י שקר כי לא לאלהים המה ולא אליהם כוונה החכמה האלהית בעת הבריאה. וזהו אשר שאל ית' את איוב איפה היית ביסדי ארץ הגד אם ידעת בינה במאמר זה העיר את לבבו שיתבונן על הדברים אשר הם מעסקי הנפש שהמה מיוסדים על יסוד נאמן על אדני. ראשית המחשבה ועוד היום הם כאשר היו באמנה אתו. וזהו הגד אם ידעת בינה אם אצלת לך ברכה ולקחת לך שמץ מן הבינה הלא לך לטעום טעם איזה דרך ישכון אור החכמה והבינה רק בארחות צדק ומישרים כאשר היה מתחלה בעת יסדי ארץ, ואח"כ אמר מי שם ממדיה כי תדע או מי נטה עליה קו רמז לו על קו תוהו ואבני בוהו אשר אחר החטא נתחדש חורבן בעולם. ושאל ואמר לו על מה אדניה הטבעו כמת פלא ואומר ראה נא על מה אדניה הטבעו הלא הטבעו כלה על שוא ושקר והטעם או מי ירה אבן פנתה מי השליך אבן נגף אל ראש פנה אל פנת יקרת יציר כפיו של הקב"ה הלא הנחש אשר הטיל זוהמתו בו ולכן משפט הנהגתם כראוי להם ממקום הטנופת באו כו':

ועתה קח לך משל על כל זה לעשיר גדול היה לו בן ונתן עיניו לשדך אותו עם בת איש עני וכאשר נתוועדו יחדו לגמור השידוך התנו ביניהם שלא יקפידו זה על זה בענין ההתחייבות שיתן כל אחד לפי כחו העשיר כפי עשרו בגדים חמודים ומפוארים בגדי שבת לבד בגדי יו"ט לבד כיד ה' הטובה עליו וזה יתן לבתו בגדים פחותים כפי יכלתו הפחותה ולא יתקנאו זה בזה ועל אלו האופנים התקשרו בקשרי התנאים וזה עשה לבנו בגדים יקרים ונחמדים מאד וזה עשה לבתו בגדים פחותים כפי דלת ערכו ועשו חתונה ויהי כי ארכו הימים אל הזוג שכחו אבותיהם ובית מולדתם והם יושבים ומביטים זע"ז ביום טובה בימי החג אשר אז דרך האנשים להחליף שמלותם ונתקנאו זב"ז ותאמר אליו מה לך אישי הלא לבשר אחד אנחנו מדוע אתה תלבוש בגדי חן וכבוד ואני בבגדים פחותים כאלה עד כי בסבת הקנאה באו לידי שנאה ופירוד לבבות ויודע הדבר ברחובות קריה בא זקן א' ואמר להם אתפלא מאד עליכם איך שכחתם ואיך לא תשימו עין ולב אל מחצבתכם אל מקבת בור נקרתם היינו מי ומי אבותיכם של כל אחד ואחד אשר כ"א הכין לבנו כפי כחו וכפי יכלתו אם זאת תשימו על לב בכל עת אשר תשלחו יד אל בגדיכם ללבוש אז תסור הקנאה מלבבכם ולא תעלה עוד על רוחכם. הנמשל כאשר יראה האדם ויביט על הדברים המשיגים אל הגוף צרכיו ועל הכחות המשיגות והמביאות אל הנשמה את אשר היא מבקשת הם כיתרון אור מן החושך זה בא בכח טומאתו מלא שקר ומרמה ודמיונות כוזבות ואלה מזה מן המקדש יצאו ויבואו ממעין היוצא מבית ה' ע"י כחות קדושות וטהורות על ידי יועצים נאמנים אמתיים מבקשים האמת והצדק ותתן חלילה דופי לאמר מה זאת עשה אלהים לנו השליט בגופנו מדות רעות ודמיונות שוא ומדוחים להדוף ולגרש אותנו מהסתפח בנחלת ה' לאהוב השקר ולשנוא האמת. הלא תענה ותשיב על הדברים האלה לאמר חלילה לאל מרשע אבל מעשי ה' צדקו יחדו זכים ותמימים וישרים כמאמר התם ומתמם עם תמימים אבל כחות מנהיגי הנשמה הם כלם על אופן שנבראו רק מנהיגי הגוף הם תולדות שנתחדשו אחר הבריאה ע"י הנחש וזוהמתו שהטיל בחוה בעסקו עמה והאדם הסכים על דבריה ונתמזגו גם בו הכחות הרעות האלה. וא"כ כל מה אשר תמצא השגה טובה ותמימה היא מהבריאה מתנהגת על משפטה הראשון שהכין לה הבורא ית' וכל העקלקלות ועקמימות נתחדשו וילכו ע"י כחות המחודשות כמאמר (משלי ג') כי תועבת ה' נלוז ואת ישרים סודו כי הנלוז הוא סר מדרך הישן אל החדש ואצל ישרים נשאר סודו אשר נתרשם בהם מאז ומקדם. וכמה רמז על הדברים האלה אליהוא בן ברכאל כמ"ש (איוב ל"ו) אשא דעי למרחוק ולפועלי אתן צדק כמו שאמר הזקן אל הזוג הנ"ל זכרו נא מאין באתם מי אביך ומי אביה אין מהראוי אל הקנאה שתהיה ביניכם וזהו אשא דעי למרחוק כלומר אזכור יקר בחי' האדם שהיה בה בעת הבריאה קודם החטא ועי"כ ולפועלי אתן צדק כי הנני רואה מעשה ה' יחדו הם תמימים וישרים רק האדם עשה מעצמו מה שעשה אבל מאתו יתברך לא תצא הרעות. וזהו ואומר עד פה תבוא ולא תוסיף ופה ישית בגאון גליך ובא מדרשם ז"ל בעון גלוליך לפי שהולד הזה כשהוא יוצא מלא גללין וכל מיני סרוחין והכל מחבקין ומנשקין אותו הורו בזה מפעלות הבורא יתברך שנתן דמיונות כוזבות לאדם בכל עת ובכל זמן כפי הצורך אל ישובו של עולם וזה נראה לעין אשר בצאת הולד מרחם אמו והוא מלוכלך ברירין ודמים אז כמה גדולה עליו האהבה מאביו ואמו לאין ערך וכל אשר יגדל ויזדכך עד אשר יטהר מכל לכלוך תתמעט האהבה אליו עד אשר בהגיע הבן לאמצע שנותיו תהיה האהבה מעט מזעיר. וע"פ האמת היה ראוי להיות בהיפך אשר כל יותר שיגדל הוא ראוי יותר לאהבה בעבור נצחותו ונקיותו ואין הדבר כן רק האהבה תהיה כפי צורך הנאהב אל האהבה מאת האוהב וא"כ תראה כי רק הסכלות מכרחת את אביו ואת אמו לאהוב אותו במדה ותשקל כפי צרכו של הולד. ואמר הטעם אל מה אשר הקב"ה מכלכלם טפשות וסכלות לזה אמר בעון גלוליך הוא זוהמת הנחש אשר מסבת החטא של אדה"ר נתחדש בעולם גזירה חדשה הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים וא"א שיתקיים הולד ויתגדל בזולת רחמי מולידיו כי אם לא חטא האדם היה מתנאי הבריאה שהיה הולד נולד בשלמותו הטוב שלא יצטרך אל מגדלים ואומנים כמו שיהיה לעתיד עתידה אשה שתלד בכל יום וכן היה קודם החטא כאמרם ז"ל (בראשית רבה כ"ב) בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות עלו למטה שנים וירדו שבעה כו'

ובדין

בדין שטיל הקדוש ב"ה ההריון והגידול עליהם והוא משוער בפלס ומאזני משפט. למשל מי שהזיק את חבירו עד שאין בו יכולת לעשות מלאכתו להתפרנס אז מחוייב המזיק לתת לו כדי מחייתו כל ימי שבתו בטל ממלאכתו ואם יתרפא במקצת ויוכל להשתכר מעט גם המזיק ימעיט הסך הקצוב שנותן לו בכל יום עד אשר יתרפא מכל וכל אז לא יתן לו המזיק כל מאומה כי יתפרנס ממלאכתו כמקדם. כן הדבר בהילד הנולד כל זמן אשר זוהמת הנחש קיימת והקללה ארבה עצבונך והרונך קיימת והולד יוצא לעולם כאפרוח חלוש ומזוהם ומרוחק מבני אדם מוטל על אביו ואמו לסבול הזיקו שינרחמו עליו לשאת אותו על שכם ועל כתף יסבלוהו וכל אשר יגדל ויוכל לעזור את עצמו מעט תתמעט גם כן מעט הרחמים בלב מולידיו עד אשר יגדל ויהיה לאיש יברכו עליו ברוך שפטרני כו'. וזהו ואומר עד פה תבוא כלומר כי לא לעולם תהיה האהבה גדולה כל כך לשאת את עולו על שכמם והטעם ופה ישית בגאון גליך ובא באורס בעון גלוליך כי הם גרמו זאת אל הולד שיהיה מזוהם ומגולל ורחוק מן הבריות ואין מהצורך אל המולידים רק להשלים אל הולד מה אשר נחסר ממנו על ידם:

אדם כי יהיה בעור בשרו שאת או ספחת כו'. מדרש הה"ד נכונו ללצים שפטים משל למטרונה שנכנסה לפלטין של מלך כיון דחמת מגולבין תלן דלת (פי' שראתה רצועות ומלקות תולין הי' מפחדת) אמר לה המלך אל תיראי אלו לעבדים ולשפחות אבל את לאכול ולשתות ולשמוח כך כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו אמר להם משה אל תיראו אלו לכותיים אבל את לאכול ולשתות ולשמוח שנאמר רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנו. ולהבין תכלית הענין בזה נראה כי הנה כבר אמר החכם ע"ה (קהלת ח') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא אשר ע"כ אמרו (חגיגה ה' א') כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם כי מי יאמר זכיתי לבו כו'. רק ההסתר פנים יזדמן על כמה דרכים יש אשר יגיעהו עונשים קשים רעות רבות וצרות ח"ו ויש יתייסר בענין קל עד כי חז"ל אמרו (ערכין ט"ז ב') עד היכן תכלית יסורין תנא אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתים *) ולהבין שאלת הגמרא עד היכן תכלית היסורים אשר לכאורה אין נ"מ בדבר כי מאן דכאיב ליה הוא יודע את מכאוביו. אבל האמת כי חז"ל באו לבאר כי יען וביען אין צדיק בארץ שיחיה בעולם בלא יסורים שהמה מכוונים מאתו יתב' להיישירו ולהשלימו להעלותו ממדרגה למדרגה

יריעות האהל

*) **יש** יתייסר רק ברעיוניו לבד כמאמר (איוב ל"ג) בחלום בחזיון לילה בנפול תרדמה על אנשים כו' אז יגלה אזן אנשים כו' וכבר מלתי אמורה בהגה"ה בחלק א' (פ' לך על מאמר במה אדע כי אירשנה) בבאור מאמר (ברכות נ"ה) לאדם טוב מראין לו חלום רע ולאדם רע מראין לו חלום טוב כל ימיו של דוד לא ראה חלום טוב כו' עוד אמרו (שם) חלמא טבא חדוותא מסתייע חלמא בישא עציבותא מסתייע. והכוונה כי הקב"ה מענים ומייסר את הצדיקים בראיית הרע וידיעתו והפחד פועל שיתעוררו לתקן מעשיהם וזהו מאמר (תהלים צ"א) יפול מצדך אלף כו' אליך לא יגש רק בעיניך תביט כו' ר"ל כל רע לא יגיע עליך רק זאת לבד שתראה הרעה ובעיניך תביט אותה ותפחד ממנה כאלו היא באה עליך. ולכן לאדם טוב מראים לו חלום רע רק להבהילו ולהפחידו וזהו חלמא בישא עציבותא מסתייע ר"ל כי החלום בעצמו הוא הוא הפעולה התכליתית אין עוד אחריו מאומה (וע"ש השלמת הדברים) והוא שאמרו רז"ל על מאמר (ישעיה י') עוד היום בנוב לעמוד ינופף ידו הר בת ציון כו' כי אמרו לו כלדאי אי אזלת האידנא יכלת ליה ואי לא לא יכלת ליה (סנהדרין צ"ה א') והטעם שהגבילו האצטגנינים רק על היום הזה ולאח"כ לא יצליח עוד כי ראו כי עוד לא נשלם גביית החוב מה אשר ירושלים חייב וכאשר יעבור על ירושלים היום הזה באימה ופחד בתוך כך יבופר להם מה שהם חייבים ויהיו מנוקים מעון כי באין ספק היה קצוב ומשוער כמה מן הפחד ומגור ראוי להם לאנשי ירושלים לכן אמרו למלך אשור כי מוכרח אתה לבוא עליהם בטרם ישלמו החוב אשר עליהם. את הדבר ג"כ אשר דבר ה' עלי ביד נביאו (ישעיה ל"ז) את מי חרפת וגדפת ועל מי הרימותה קול כו' ותאמר ברב רכבי אני עליתי מרום הרים כו' ואבוא מרום קצו יער כרמלו. הכתוב מספר מה שעלה על לב אשור כי יחריב את ירושלים כי אמר אם כבר הגעתי עד הלום ודאי אכבוש אותה כי אם לא היה רצון ה' לתת את ירושלים בידי לא היה מגליח אותי לבוא עד הנה וזהו שאמר ברב רכבי אני עליתי כו' ואבוא מרום קצו ס'. לזה אמר לו כי לא כן הדברים הלא שמעת למרחוק אותה עשיתי כו' עתה הבאתיס כו' ושבתך וצאתך ובואך ידעתי ואת התרגזך אלי כלומר גם זאת היה בכוונה מאתי ומידיעתי אבל יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני כלומר הלא אחר אשר הגדלת והרחבת פיך בלשון מדברת גדולות נגדו להפחיד ולהבעית את לב ישראל נשלם עי"ז מפלתך מב' צדדים א' כי ע"י הפחד הגדול שהיה להם מפניך נטהרו נקיים מן החוב שהיה עליהם וכן אתה נשלמה סאתך ע"י הפחד אשר הפחדת אותם בדברי גדופין לחרף את שם ה' צבאות. וזהו יען התרגזך אלי ושאננך עלה באזני כלומר אחר אשר כבר פערת פיך לחרף ולגדף ושמתי חחי באפך כו' כי בזאת נשלמו ישראל במה שראוי אליהם ואצלך נתמלאה הסאה לקבל מה שראוי אליך וזה היה משוער להיות נשלם ע"י סבה אחת ובשעה אחת אשר בשני הצדדים יתקיים מאמר (תהלים ז') יגמר נא רע רשעים ותכונן צדיק. וזהו ג"כ מאמר (נחום א') כה אמר ה' אם שלמים וכן רבים וכן נגזו ועבר ועניתיך לא אענך עוד כי הפחד והשאם אשר סבלת עד הנה היא האומר די לכפר עליך לכן ועתה אשבור מטהו מעליך ומוסרותיך אנתק, ודו"ק:

למדרגה שלמעלה ממנו ועכ"פ ראוי שיהיו הבדל בין עובד ה' לאשר לא עבדו גם כי שניהם נדונים ביסורים כאמרם ז"ל (ברכות ז' א') צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור רשע ורע לו רשע גמור והיה כצדיק כרשע וחלילה לאל מרשע כי עכ"פ הוא צדיק שא"ג. אם לא כי בע"כ אין יסוריהם שוים ואין משפטם שוה כי היסורים יזדמנו בכמה מדרגות מתחלפות יש נתייסר עד שהוא עני וכואב הוכח במכאוב על משכבו ויש איש עשיר שבע ודשן וכאשר יחסר מידו איזה דבר ולא יתמלא רצונו יתן את לבבו כי זה לו למזכרת אשר [illegible]עלה מעוררים אותו לפשפש במעשיו אשר ע"י נתגלגל עליו איזה הפסד. ע"כ אמרו בדרך כלל כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם כי מי אשר הקב"ה בוחר בו הוא מקיים בו ואוהבו שחרו מוסר רק חקרו עד היכן תכלית יסורין ר"ל שלא יחסר לפנדיון חפץ לבבו ושיהיה מלא ברכת ה' ועכ"ז יתקיים בו ואוהבו שחרו מוסר. לזה אמרו אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתים גם דבר קטן כזה נחשב לו ליסורין וגם על ידי זה יתעורר ויזכור לעלות למדרגה הראויה ואין מן הצורך להעירו ולהקיצו במהלומות בכסיל וכילפות בנגעים ובמכאובות כי די לו גם בדבר קטן. וזהו מאמר המדרש נכונו ללצים שפטים כי לפי גסות ענינם מהצורך להעירם במהלומות משל למטרונה שנכנסה לפלטין של מלך כו' כך כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו אמר להם משה אל תתייראו אלו לכותיים אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח. ומתיק הענין במשל לקצב גידל יתום בתוך ביתו והנער היה חכם מאד מלומד בכמה חכמות וכאשר היה ברצון הנער לעסוק בחשבונות היה הקצב נותן לו עצמות קטנים וימלא את אמתחתו עצמות והוא עשה בהם חשבונותיו ויהי בהגיע עתו עת דודים ויקח אותו עשיר אחד ויהי לו לחתן וילבש אותו והספיק לו כל מחסוריו כמשפט בני הקצינים פעם היה העשיר מטייל עם הנער וראה הנער לפניו עצמות קטנים מונחים באשפה וירץ אליהם וילקטם ויאסוף אותם אל חפניו וישאל לו חותנו מה זאת מה לך ללכת במקומות מטונפות כאלה להרים עצמות מן האשפה השיב ואמר כי הוא צריך להם לחשבונותיו כמשפטו והנהגתו מנעוריו אמר לו העשיר כל זאת בהיותך בבית איש עני אבל עתה הלא אתה בבית איש עשיר יש לאל ידך לעשות חשבונותיך במטבעות זהב וכסף ואני אתן לפניך ככל חפץ לבבך. וזהו תשובת המלך אל המטרונה אלו לעבדים ולשפחות אבל אתה אם לפעמים יהיה בלבי ענין כעס עליך די לי אם אגרע מאכל אחד ממאכל שלחנך אשר הכינותי לפניך לאכול ולשתות ולשמוח כך כיון ששמעו ישראל פרשת נגעים נתייראו אמר להם משה אלו לכותיים אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח ובאלה תראה ויתגלה לפניכם רצוני וכעסי ולא יותר:

ועם דרכנו יתבאר יפה מאמרם ז"ל במדרש (סוף פרשתנו) והיה בעור בשרו לנגע צרעת לפי שב נוה"ז הכהן רואה את הנגעים אבל לעתיד אמר הקב"ה אני מטהר אתכם. הה"ד וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם כו'. ונקדים מאמר (שמות ט"ו) כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ורבים מתפלאים אם אין מחלה רפואה למה. והנראה ע"ד מאמר (ירמיה י"ז) עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ה' חוקר לב בוחן כליות ולתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו. ומתחלה נבאר ענין התפארות התורה כי היא רפואה ותעלה כמאמר (משלי ג') רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך ועינינו רואות אשר רוב העמלים בתורה המה קצירי ומריעי. אבל אמתת הענין הוא כי כבר נתבאר בדברי הראשונים ז"ל כי עיקר האדם היא הנשמה ועליה הקפידה התורה כי חולי הגוף הוא תוספת בעולם כמאמר חז"ל עד יעקב לא הוה חולשא ויעקב התפלל ע"ז (ב"ר ס"ה) ובע"כ כי ראה שיהיה בזה טובה לישראל ומה היא הטובה. דע כי חולי הנפשות הם מימות עולם מימי אדה"ר כי הכנים בנפשותינו זוהמת הנחש והם ע"ה כלל התאוה הגאוה הקנאה וכדומה כמה מדות שהם להחזיק את הגוף ולהגדילו ולהחליש הנפש ולהשפילה והקדוש ב"ה הרופא הנאמן נתן לנו את התורה בכללה להדריכנו בדרכיה בשלום נתיבותיה להמציא מזור ותרופה אל מחלת הנפשות להבריאה ולהחיותה. כמאמר (ישעיה מ"ח) אני ה' מלמדך להועיל מדריכך בדרך תלך ר"ל אם רק תבחור לעצמך ותרצה בנפשך ללכת בדרך טובה אני אהיה לך לעזור ולהועיל וכאשר יפנה לבבו מאת התורה יהיה נשאר עומד במחלהו אשר בו מרחם אמו כמאמר (תהלים נ"א) ובחטא יחמתני אמי עד כי גם שיבה זרקה בו והוא במחלהו עד מות ואין רואה ואין יודע כמאמר (שמואל ט"ז) כי האדם יראה לעינים. והקב"ה ברוב חמלתו לבלתי ידח ממנו נדח הוא מסבב על הנפש החולנית שיתגלה חליה בדרך השתלשלות על עור בשרו במקום רואים ואז ירגיש הוא גם כל רואיו ויוכיחו אותו להחזירו למוטב. והדמיון בזה אל מי שהיה יושב בכפר מקום שאין בו עובר ושב ונחלה ונפל למשכב ואין לו מציל ובמקרה סר שמה סוחר אחד לתת מספוא לחמוריו ובא אל הבית והחולה בוכה ומתחנן לו השמיעני ידידי כי אני עני וכואב ויאמר אליו הסוחר אין עלי לעשות לך טובה יותר גדולה כי אם לקחת אותך ולהביאך אל העיר וידעו רבים ממכאוביך ובאין ספק ישתדלו בעזרתך והצלתך. וזהו ממש מאמר הנ"ל עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו כי אין רואה ואין יודע את אשר בסתר לבו שישתדל להצילו מחליו רק אני ה' חוקר לב ובוחן כליות ואחר אשר אני יודע חליו מה עלי לעשות רק לתת לאיש כדרכיו כפרי מעלליו פי' לגלות את חליו לעיני בני אדם כדברי המשל הנ"ל. אמנם אם האדם היה נותן לבו להתעורר מעצמו להשתדל בתורה ומצות לרפאות את נפשו לא היה צריך אל נגעים ואל תחלואים רעים בגלוי כי

אין

אין אלו רק להודיע לו ולאחרים. וזהו מאמר אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך והישר בעיניו תעשה כו' כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך ולפני נגלו כל תעלומות. וזה בעצמו מאמר המדרש לפי שבעוה"ז הכהן רואה את הנגעים כלומר אבל המנוגע בעצמו לא יראה בהיותה על הנפש כי עי"כ היה מהצורך שתבוא בדרך השתלשלות על עור הבשר עד שיבוא אל הכהן אבל לעתיד אמר הקב"ה אני מטהר אתכם שנהיה שרים למשמעתו יתברך ויטהר וירפא נפשותינו מכל טמאה שנאמר וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם בו'. אז יקויים בנו מאמר כל המחלה כו' לא אשים עליך כי אני ה' רופאך :

פרשת מצורע

זאת תהיה תורת המצרע ביום טהרתו והובא אל הכהן ונקדים לבאר מאמר רז"ל במדרש (תנא פ' ו') אל תתן את פיך לחטיא את בשרך כיון שהפה דובר לשון הרע הוא חוטא על הגוף שגורם לו ללקות ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא שלא תאמר הריני הולך ואומר לשון הרע ואין בריה יודעת אמר לו הקב"ה הוי יודע שאני שולח מלאך והוא עומד אצלך וכותב כל מה שאתה מדבר על חבירך כו' כי עוף השמים יוליך את הקול כו'. והוראת המאמר הזה כאלו המספר לשון הרע הוא מכחיש ההשגחה לאמר הריני הולך ואומר לשון הרע ואין בריה יודעת כו' וזה רחוק מאד. אבל הנראה כי כבר הפליגו רז"ל בעון לה"ר עד שאמרו עליו (ערכין ט"ו ב') כל המספר לשון הרע מגדיל עונותיו עד לשמים *) ודע כי לה"ר חומר עונה יש לה ב' טעמים טעם נגלה וטעם נסתר היינו כי כבר מבואר (ערכין שם) לה"ר הורגת שלשה המספרו והמקבלו ומי שנאמר עליו (ע"ש) אבל עוד יש עליה טעם נסתר כי כל עניני מעלה אשר בגבהי מרומים אם אמנם כי הם כבירי כח עד מאד כמאמר (תהלים ק"ג) גבורי כח עושי דברו עכ"ז אינם מתעוררים כ"א מהתעוררות אשר מלמטה כמאמר חז"ל (חולין צ"א ב') אין מלאכי השרת אומרין שירה למעלה עד שיאמרו ישראל שירה למטה. כן המקטרגים שלמעלה אשר משפטם לדבר לשון הרע על האדם עכ"ז אין כח בידם לבוא ולדבר ולהלשין על האדם כ"א בזמן שיש לה"ר למטה שמקטרגים איש על רעהו אז ישוב הקטרוג עליהם מלמעלה. והנ"מ בין ב' טעמים אלה כי מן הטעם הראשון יש מקום לבעל לה"ר לומר אני אדבר את דברי בפני איש נאמן רוח אשר ידעתיו כי לא יכזב והוא יבטיח לי שלא ישמיע הדברים מן השפה ולחוץ ואז לא יתוודע הדבר בעולם. אמנם לפי הטעם הב' מה זה יועילנו כי המקבל ממנו הלשון הרע לא ישמיע לאחרים הלא העונש על לה"ר אינו על הספור והפרסום למטה כי אם מה שהמלאך יעשה למעלה כמעשהו למטה ויגדיל עונותיו עד לשמים היינו כי המלאך יגיע אותם ויביאם לשמים. ז"ש המדרש ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא היינו אני אלך ואספר לה"ר אבל אשתדל שיהיה באופן ואין בריה יודעת על זה אמר הקדוש ב"ה הוי יודע שאני שולח מלאך והוא עומד אצלך וכותב כל מה שאתה מדבר על חבירך. וזהו מאמרם ז"ל למה יקצוף האלהים על קולך על אותו קול שיצא מפיך כי אחר שיצא מפיך לה"ר כבר נתת כח להמקטרג למעלה שידבר עליך. ומעתה דע כי רז"ל אמרו (ערכין ט"ו ב') המספר לה"ר נגעים באים עליו ומקור הלה"ר משנאת הבריות אשר בלבו אשר הוא מן הדברים המוציאים את האדם מן העולם (אבות ד') ואם היה יודע המספר לה"ר גודל הרעה והקטרוג שהוא עושה לעצמו למעלה וכמה גדול כח הדבור לכל אשר יבטא על חבירו לא היה מקיל לעצמו לפתוח שפתיו לדבר גם על מי שהוא שונא אותו כי הדבור הזה אשר הוא מדבר על שונאו לבזות אותו הוא רעה גדולה גם לאוהביו גם לכל העולם כאמרם ז"ל במדרש (פ' תנא) תשב באחיך תדבר אם הרגלת בפיך לדבר באחיך שאינו בן אמך סוף גם בבן אמך תתן דופי. ומה יפה רמז הכתוב ע"ז במ"ש תחלה פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה כלומר אתה אומר בלבבך כי אתה תדבר רק מן אנשים רעים וחטאים וזה שקר כי א"כ תדבר גם על הטובים וזהו שאמר פיך שלחת ברעה ר"ל אתה תחשוב לדבר רק מאיש רע ובאמת אם רק תשב הנה אחר כך באחיך תדבר וגם בבן אמך תתן דופי. והעונש שלו כי הקב"ה מסבב עליו להודיעו בעולם כמה גדול כח הדבור וכמה הוא פועל למעלה ע"י שמעניש בנגעים והם מטמאים רק על פי הדבור היינו אם יאמר הכהן טמא יהיה טמא ואם יאמר הכהן טהור יטהר כמאמר חז"ל (ריש פרק ג' דנגעים) אפילו כהן עם הארץ ישראל חכם רואה את הנגע ויאמר לכהן משפטה לטהר או לטמא והכהן יאמר אל המנוגע כי אין הדבר תלוי כ"א במאמר הכהן. וזהו זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו והובא אל הכהן ומזה ידע המנוגע ויבחין כמה גדול כח הדבור

*) **והטעם** בזה כי כבר אמרו (ר"ה ט"ז) המוסר דין על חבירו הוא נענש תחלה כי עי"ז מבקרין פנקסו כי הוא מלשין על חבירו ומבקר מומיו ואומר עליו חסרונות. היפך מאזהרת הנביא ע"ה (זכריה ח') ואיש את רעת רעהו אל תחשבו בלבבכם ר"ל לא תעשה חשבון מחסרונותיו של חבירך חשוב נא החסרונות אשר בך ותמצא הרבה יותר ממה שתמצא בחבירך. וא"כ זה המבקר מומי חבירו מדקדקים עמו לבקר אחריו אשר לולא חטאו בלשון הרע לא היו מגדלין עליו אשמתו כ"כ כי יצר לב האדם רע מנעוריו וזה אהל שהוא מגדיל עונות חבירו מגדלין ג"כ עונותיו :

ולא יוכל עוד פתח פיו להוציא דבר רע בשפתיו :
מדרש (פרשתנו ט"ז) רבנן פתרין קריה במרים אל תתן את פיך לחטיא את בשרך אל תתן רשות לאחד מאבריך לחטיא את כל אבריך ואל תאמר לפני המלאך זה משה הה"ד וישלח מלאך כו' כי שגגה היא אשר נואלנו ואשר חטאנו למה יקצוף האלהים על קולך על אותו הקול שנאמר ויחר אף ה' בם וילך. באור זה דע כי לה"ר יזדמן על ב' פנים פעם יזדמן שידבר לה"ר על הפחות ממנו במעלה אשר אפשר שיהיה בו פחיתות וחסרונות אבל עכ"ז הדבר ההוא שהוא דובר עליו הוא שקר א"כ עשה עמו רעה כי הזיד לדבר עליו שקר. ופעם יזדמן כי ידבר נבלה על מי שהוא גדול ממנו הרבה והוא מוחזק לצדיק תמים אם כן גם בטרם תחקר ותבחן הדבר שהוא אומר עליו ובטרם תדע אם הוא אמת או שקר כבר גילה את נבלותו בזה שהרהיב את נפשו ומלא את לבו לפתוח פיו ולהוציא דבה על איש מעולה כזה. וההבדל בין ב' הסוגים האלה כי בסוג הא' אשר כל מפעל הרע הוא מה אשר דבר עליו שקר יכול המדבר להתנצל לאמר טעיתי ושגיתי חשבתי שהוא אמת. לא כן ענין הב' אשר העולה היא איך מלאו לבו לחשוב עליו ענין דופי כל שכן אם שקר העליל עליו אז אין בידו להתנצל לאמר טעיתי כי עכ"ז איך מלאו לבו לפתוח פיו עליו. זה שהביע ית' ואמר (במדבר י"ב) לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא ומדוע לא יראתם לדבר בעבדי במשה לאמר כי מתחלה בעלילה באתם עליו וכי תאמרו לא ידענו עכ"ז איך לא יראתם לדבר בעבדי במשה. וזהו ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא טעיתי ושגיתי בדבר ההוא ואני חשבתי כי האמת אתי עכ"ז למה יקצוף האלהים על קולך על הקול אשר הוצאת מפיך ומה איכפת לך בזה אם אמת או שקר אחר אשר הקב"ה הזהיר על כל הפנים והמאמר מבואר מאד. אמנם במקום אחר בארו חז"ל ענין זה עוד ביתר שאת והוסיפו חכמה וטוב אל הדברים שכתבנו והוא (בראשית רבה ע"ט) בשוט לשון תחבא אמר ר' אחא קשה לשון הרע שמי שבראו עשה לו מקום שיטמן בתוכו והדברים סתומים וחתומים. אבל יתבארו היטב בהזכיר מאמר (שמואל ב' י"ט) ומפיבושת בן שאול ירד לקראת המלך כו' ויאמר לו המלך למה לא הלכת עמי מפיבושת ויאמר אדוני המלך עבדי רמני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה כו' וירגל בעבדך אל אדוני המלך ואדוני המלך כמלאך האלהים כו'. דע כי ההצלה מן המלשין אחר אשר כלשין יהיה על אחד מב' פנים אם בהביא ראיה על הנלשן לזכותו ולנקות אותו מן הדבה ולברר כי לא עשה את הרע אשר אמר עליו המלשין ואם בהביא ראיה לפסול את המלשין עד שלא יהיה ראוי להאמין את דבריו אשר דבר ואשר ידבר. ומעתה אחר אשר כבר האמיר יתברך בעון לה"ר כמעט יותר מחומר עון השקר א"כ שוא תוייף מתוכו כי אין עוד מן הצורך להביא ראיה עליו לפסול אותו מלהאמין בו כי אין לך עוד ראיה גדולה מזאת לאמר הלא עברת על עון לה"ר כש"כ שאין אתה נאמן שלא לשקר. זה אשר הביע מפיבושת בן שאול לפני דוד הע"ה על שאלתו למה לא הלכת עמי מפיבושת השיב ואמר עבדך רמני כי אמר עבדך אחבשה לי החמור וארכב עליה כו' ועשה בחכמתו לפסול את המרגל עליו לאמר וירגל בעבדך אל אדוני המלך לאמר הלא ודאי אינו ראוי להאמין בו ובדבריו אחר כי נראה בעליל כי עבר על עון לה"ר וירגל בעבדך כו' כל שכן שאינו נאמן שלא לשקר. וזהו מאמר המדרש בשוט לשון תחבא והיה קשה להם ז"ל מדוע לא אמר משוט לשון תחבא כמ"ש תסתירני מסוד מרעים מרגשת כו' לכן יפה בארו אות ב' אשר במלת בשוט כו' ואמרו קשה לשון הרע שמי שבראו ודיבר בפיו והמציאו עשה לעצמו מקום שיטמן בתוכו כי מגודל העון של לשון הרע וחומר החטא אשר עבר כבר יוכל להטמן בתוכו שלא יעשו דבריו רושם באזני זולת ותוכל להטמן ולהסתר ממנו להנצל מלשונו שלא יאמינו לו ולא ישמעו לקולו אחרי כי הגדיל לעשות לעבור על עון לה"ר כש"כ כי יקל את לשונו לדבר שקר על חבירו ולא תצטרך עוד לבקש ראיות על המלשין לפסול אותו מלהאמין בו כי מניה וביה תסתייס להצדיק צדיק ולהרשיע רשע:

גמרא (ערכין ט"ו ב') זאת תהיה תורת המצורע המוציא שם רע כבר כתבנו ע"ז ענין נכון בק"י קהלת על מאמר הכל כאשר לכל כו':

ושחט את הצפור האחת. מדרש דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחומים לו ולאבליו אלו אבריו של אדם המתאבלים עליו. להבין דברי המאמר נקדים מאמרם ז"ל (סנהדרין צ') כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב שנאמר ועמך כלם צדיקים כו' וכבר התעורר בזה הרב בעל מדרש שמואל ז"ל מאין יתעורר שקורא להשתדל בתורה ומצות אחר שכבר הוא מובטח מפי נאמני ארץ רבותינו הקדושים ע"ה כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב וא"כ למה לו לעמול ולהתייגע עוד וכבר כתבנו בו דברי' נחמדים (ריש פ' תשא) ועתה נראה כי באין ספק יש בזה מוסר נפלא כי זה כלל גדול מצאנו ראינו בדברי חז"ל (במדבר רבה ב') שהנביאים בתחלה תוכחתם התחילו בשבח ישראל כמו (ירמיה ב') זכרתי לך חסד נעוריך כו' קדש ישראל לה' כו' מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי כי כבר אמר שהע"ה (משלי י"ט) עצלה תפיל תרדמה. ולכן לא טוב להמוכיח להשפיל את השומע כי עי"ז ימאס את נפשו ויתייאש מן הטוב הנכחי ויתעצל עוד מלעמול עליו ויאמר טוב לי עכ"פ לחיות חיי שעה ואיש כזה אין לו תקנה עוד לא ישמע עוד לקול מוכיחים כאותן שאמרו (יחזקאל ל"ג) כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה. לכן באו חז"ל לומר שבחן של ישראל כי כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב ר"ל יש להם חלק

המביאם

אמכיאם להשגת עוה"ב ולא אמרו חלק עוה"ב רק חלק לעוה"ב להורות הכוונה שאמרנו ומהות החלק הזה דע כי יש באדם חלק יראה ואהבה אל ה' ית' וזה נגר מטעי ה' בכחות הנפש בכל בית ישראל מיום עמדנו לפני הר סיני כמאמר מרע"ה (שמות כ') כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם. והחלק הזה קיים לעד בכל איש ישראל בתנאי שלא יכסנו ולא יעליתנו מן הנפש בעשאו אותה בזדון לבו כי אז יהיה נעתק מן הכח הנפלא ההוא כמאמר (תהלים ל"ו) נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו. והעד הנאמן על זה תמלא שכבר לקח אותו הנביא ע"ה למופת להוכיח ולברר דבריו לפני ההמון והוא (ישעיה כ"ז) ואת מי דאגת ותיראי כו' אני אגיד צדקתך כו' א) והרצון בזה לתת מופת אל המתייאש כי הלא יש יראה טמונה ושתולה בקרב לבו כי

תראה

שפת היריעה

א) אמר הכותב הנה הרב ז"ל במכתביו הנעימים אשר הרשים לעצמו בלשון קצרה השאיר מאמר דרכיו ראיתי וארפאהו כו' ולשון המדרש ואשלם נחומים לו ולאבליו אלו אבריו של אדם המתאבלים עליו ולא כתב בבאור זה מאומה לכן באתי אחרי נמלאות את דבריו בהקדים דברי המלך החכם ע"ה (משלי כא) שמחה לצדיק עשות משפט ומחתה לפועלי און אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח והדברים סתומים ותהומים אור הבאור לא נגה עוד עליהם. אמנם דברים עמוקים ועתיקים השמיע אותנו שהע"ה כי כבר כתב החכם בעל יסוד התורה ז"ל (פ' עשרים) בחתו מופתים על נפש האדם ויקר מעלתה והשארתה קיים ואמר שהרעה על עשיית הרע אחר שקוע חוש הטבע יעיד כי הטוב והאמת טבעי בנפש והוחקק בה עכ"ל. ולדעתי כבר רמז ע"ז הנביא ע"ה (ירמיה ב' י"ט) תיסרך רעתך ומשובותיך תוכיחוך ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך כו' ירצה גם להעיר אותנו על ההבדל הגדול אשר בין המעשה הטובה ובין המעשה הרעה בעיני אדוניה ולא להפריד את השומע כהעונשים אשר יגיע אל העובר בעמק הבכה שהוא עונש שאחר המות כי ישוב ויענה לו הך בשאול מי יגיד לך. שלא היות שמה בעמק רפאים שאם ראית קו לקו משפט ודינם. לכן זה דרך מוכיח חכם ונכון לב שלא יוכיח וירחיק עדותו אבל בחכמתו ובתבונתו יברר בפני השומע את דברי תוכחתו במוסר חכמה ודעת מן הדברים המתגלים ונתראים לנגד עיניו בעוה"ז בעוד בחיים חייתו ואחר שיתאמת מוסרו אל השומע אז גם אם יאמר לו אח"כ מן העונשים שאחר המות יאמין לו ג"כ כי כבר הוא מוכרח להאמין. והנה בעוה"ז אנחנו רואים בעינינו במעשה המצות יש סגולה להמשיך אל העושה אותם הרבה עונג ושמחת הלב כמאמר שמחה לצדיק עשות משפט ובהיפך בעשותו מן החטאים יכאב לבו יתחרט וידאג כמאמר (איוב טו) קול פחדים באזניו כו' כל ימי רשע הוא מתחולל כו' וכמאמר (משלי כ"ט) בפשע איש רשע מוקש כלומר ירגיש בלבו מוקש ואע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי. וזהו תיסרך רעתך כלומר התבונן נא שלא הרעה עצמה שעשית היא מייסרת אותך אח"כ על פניך זהו ומשובותיך תוכיחוך כי אחרי שקוע חוש הטבע יתחרט וידאג (עי' מהר"י אלבו ז"ל בשמי משלשים הרגיש בזה) ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך. הכפיל ואמר ודעי וראי גם מה שהבדל בין מאמר רע ובין ומר להעיר אותנו על ההבדל שזכרנו וכבר ביאר בזה הגאון רמ"ע מפאנו ז"ל מאמר הושע י"ד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם וז"ל (במאמר חקור דין ח"א י"ג) אמר סגולה כפולה ומכופלת בדרכי התורה כי הצדיקים ילכו ויחליפו כח והרשעים גם הם יתפעלו על ידה כי יכשלו יחוגו וינועו כמאמר כל ימי רשע הוא מתחולל. כמו שכתב הגאון ר' משה חפץ ז"ל על מאמר אמותה הפעם ביאר שם מאמר רשעים בחייהם קרואים מתים, יען כי רבים מכאובים לרשע בחייו ותמיד לבו נוקפו וכל כליותיו יוכיחוהו לאמר מדוע ככה עשיתי אוי לי כי און פעלתי. ומעתה הנה בעסק התורה והמצוה יש ב' מעלות טובות ערב ומועיל כי בעת עשותו המצוה יערבו לו מאד בעודו פה בארצות החיים ומועיל לאחר זמן בעולם הנפשות כמ"ש הגאון בעל הברכות ז"ל בכפל מאמר אני עמל ומקבל שכר כו' אני רץ לחיי עוה"ב כו' שר"ל אני עמל ומקבל שכר בעת עמלי כבאור הראשונים ז"ל על מאמר שכר מצוה מצוה. ב' אני רץ לחיי עוה"ב הוא מעלת המועיל והם בהיפך רצים לבאר שחת. וזהו שלא תיסרך רעתך שלא אתה רואה בעיניך כי יגיע אליך מן היסורים והפחדים פה בעוה"ז ומשובותיך תוכיחוך כלומר מזה עצמו הוכל להוציא לך תוכחה להוכיח על העתיד על העונש שאחר המות (ע"כ אמר בשינוי לשון תיסרך כו' תוכיחוך כו') וזהו שהכפיל ואמר ודעי וראי כי מאמר ודעי מורה התבוננות בעתיד ומאמר וראי מורה התבוננות של עתה מה שעיניו רואות. ורצונו בזה להוכיח את הרשע כי כפלים בהפסדו היפך מן הנוצר תורה ושומר מצוה אשר פי שנים בידו ערב ומועיל היינו שמעת השעשועים ושמחת הנפש אשר במעשה המצוה. ב' הגמול הנצחי בעולם הנפשות ולא כן הרשע כי פי שנים במכאובו שמוגש הרע בעתיד ב' כי גם עתה בעת עשותו המזמתה יתמרמר ויתעצב. וזהו שהכפיל ואמר ודעי בעתיד וראי לע"ע כי רע ומר עזבך את ה' כו' היפך מן ערב ומועיל אשר במעשה המצות והסיפך מן מועיל הוא רע והסיפך מן ערב ומר וזהו כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך העבירה בעצמותה תסבב עליך מרירות כאלה ולא פחדתו אליך פי' לא בעבור שאני מפחיד אותך כי המעשים עצמם סגולתם כן היא וכנז' בבאור מאמר לדיקים ילכו בם כו' וכמאמר (ירמיה לא) כי אחרי שובי נחמתי כו' ר"ל בחזרתו מן החטא ואחר מעשה העבירה אז מגד הטבע יתנחם ויאמר מה עשיתי. וכבר כתבנו במקום אחר מחבורנו בביאור מאמר (שבת קנ"ג א') בעי מיניה ר"א מרב איזהו בן עוה"ב אמר לו ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו (ישעיה ל"ד) והשקפה הראשונה לא ידענו דבר התשובה אשר ישיב רב לר"א ואזניך תשמענה כו' אבל הדברים נעימים ומוכנים מאד ע"ד שכתבנו דע כי ההולך ממקום למקום מה שכבר חלף ועבר נקרא אחריו ומה שיש לו ללכת נקרא לפניו כאמרם ז"ל (פאה פ' ו') לפניו אינו שכחה ושלאחריו שכחה. והאדם גם אם בטרם יעשה מעשהו זר מעשהו לא היה מרגיש ברעת הדבר כי היה רוח אחרת עמו רוח הטומאה ויצר האומר לרע טוב כו' אבל אח"כ שלא יתחרט כאשר תשקוט התאוה מעפש כמאמר הנ"ל כי אחרי שובי נחמתי כו' ויבחין במה שעבר ויצטער ויתחרט עליו. וזה שהשיב רב לר"א על שאלתו איזהו בן עוה"ב השיבו בהבמה לאמר כי דבר זה אין צריך שאלה רק ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמר זה הדרך לכו בו ר"ל ממה שחלף ועבר עליו יבין מעצמו מה הוא הדרך הראוי לבחור בו ומן העבר ישפוט על העתיד. כמאמר החכם איש חכם הוא עצמו מוכיח את נפשו הוא עצמו בעל ריבו והוא עצמו עד על מעשיו, לכן יפה השיב רב הלא המוכר היותר נפלא הוא פה שהאדם מוכיח את עצמו וא"כ אין לו צורך לשמוע מוסר מפי הזולת, רק ואזניך תשמענה דבר מאחריך. וזהו ענין שמאמר דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחומים לו ולאבליו אלו אבריו של אדם המתאבלים עליו כמבפט אחר החטא להצטער ולהתאבל. וכבר רמזו רז"ל הדברים האלה במקום אחר במאמר קצר (חגיגה י"ד) שמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו של אדם קורותיו ורהיטיו היא מליצה נפלאה על בנין גופו והרכבת אבריו ע"ד מאמרם ז"ל (שבת קנ"ב א') ביום שיזועו שומרי הבית אלו הכסלים והצלעות כו' ובספר הזוהר (פנחס רי"ז ב') ונתץ את הבית את אבניו ואת עציו אינון גרמין וגידין ובשרא כו'. וזהו שמא יאמר אדם מי מעיד בי אבני ביתו של אדם כו' כלומר הלא יש לנגד עיניו מופת נאמן כי גרמין וגידין ובשרא כלם יחתו וירגזו ואע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי ור' זריקא אמר אף נשמתו של אדם מעידה בו כאשר עיניו רואות בקום למשפט אלהים ביום הכסא הנה פחד ורפה על כנפש חיל ורעש יאחזוה אשר כל אלה הנה אותות נאמנות כל בת אלהי אשר בנפש אשר בטבעה תשתוקק ותשמע במעשים הטובים והפחיד ותתמרמר במעשים הרעים וזהו עומק מליצתם ז"ל

פי

מראה רוב עושי רעה מסתירים עצמם מן הבריות ומעט הם המעיזים בהכרת פניהם אשר חטאתם כסדום הגידו סיים עליהם הכתוב ואמר (ישעיה ג') אוי לנפשם כי גמלו להם רעה. כמו בגד אשר כלו הפוך שחור מאז אין הלכלוך ניכר בו אבל רוב אנשים בהזדמן דבר רע ח"ו תחת ידם דרך איש להסתיר עצמו מפני היראה והבושה שלא ידעו הבריות גם אם יהיה מאותם שנאמר עליהם (משלי י') הון עשיר קרית עוזו זה יתן אות ומופת כי לא כהתה עינו ולא נס לחה מן הטוב הנמוג בקרב נפשו במעמד הר סיני ולכן הצד המריע מתבייש מן הטוב. וזהו ואת מי דאגת ותיראי כי תכזבי כי בפני אנשים תכזב שלא תגלה ערותך כי תיראי ומדוע ואותי לא תיראי. וזהו אני אגיד צדקתך ואת מעשיך ולא יועילוך כלומר תדע כי יש בלבך יראה אבל אין אתה משתמש בה כראוי, והבן:

מדרש כי תבואו אל ארץ כנען כו' ונתתי נגע צרעת כו' הה"ד כו' טוב ה' לקויו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו. באור זה דע כי כבר כתבנו בבאור מאמר (מלכים א' ג') ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עושר כו' ושאלת לך הבין לשמוע משפט הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון כו' וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר גם כבוד כו'. כי זה דרכו ית' להשפיע החכמה והעושר והזולת מהטובות ליד איש פרטי לטובת הכלל כמאמר (מלכים א' ה') ויתן אלהים חכמה לשלמה כחול אשר על שפת הים ודרשו ז"ל (ילקוט במקומו) שנתן לו חכמה כנגד כל ישראל שהמה כחול אשר על שפת הים. אמנם לא ישפיע ית' את הטובות האלה רק אחר הנסיון והמבחן כמאמר (תהלים י"א) ה' צדיק יבחן. והנה שהע"ה נבחר לה' מכל בני דורו לתתו משביר ומשפיע לכל העולם גם חכמה גם עושר והבחינה והנסיון על ב' אלה הוא סובב על ב' הפכים כי חכמה יתן ה' אל הדורש והמחפש אחריה כמאמר (משלי ב') אם תבקשנה ככסף כו' אז תבין כו' והיפך בעושר כי האוהב ההון והחומד העושר הקדוש ב"ה מונע ממנו כמאמר (קהלת ה') אוהב כסף לא ישבע כסף ואותו לא יתן יתברך לסוכן על אוצר העושר. והנה היה מהצורך לנסות את שלמה בב' נסיונות על החכמה אם הוא משתוקק ומבקש אותה ועל העושר אם הוא מואס בו. ומי כהחכם ית' כי הפליא עצה ואמר לו שאל מה אתן לך ובזה יבחן על ב' הנסיונות כאחד כי כאשר יענה תן לי עושר וכבוד אז לא יתן לו כל מאומה כי עושר לא יתן לו בעבור ששאל וחכמה לא יתן לו בעבור שלא שאל. ושלמה ע"ה בטוהר לבו ענה ואמר ונתת לעבדך לב שומע כו' הנה זה היה לו לנסיון על שניהם לתתם לו החכמה בעבור ששאל ועושר בעבור שלא שאל. וזהו וייטב הדבר בעיני ה' כו' ויאמר אלהים אליו יען אשר שאלת את הדבר הזה כו' ולא שאלת לך עושר כו' הנה עשיתי כדבריך הנה נתתי לך לב חכם ונבון כו' זה בעבור אשר שאל וגם אשר לא שאלת אתן לך גם עושר כו' כלומר עושר וכבוד אתן לך בעבור שלא שאלת. עי' אהל יעקב (בראשית פ' חיי ואברהם זקן כו') הארכנו בזה יותר. וזהו מאמר המדרש טוב ה' לקויו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו רק לאותו אשר ישאל צרכי הנפש אז ישיג את שניהם צרכי הנפש בעבור ששאל וצרכי הגוף בעבור שלא שאל אבל בהיפך כאשר ישאל ויתפלל רק על צרכי הגוף אז לא ישיג כל מאומה צרכי הגוף בעבור ששאל וצרכי הנפש בעבור שלא שאל (ועי' ק"י איכה שם כתבנו קצת בדרך אחר) ועד"ז עצמו אמר שהע"ה בתפלתו (מלכים א' ח') כל תפלה כל תחנה אשר תהיה לכל האדם לכל עמך ישראל אשר ידעון איש נגע לבבו ופרש כפיו אל הבית הזה היינו שיכאב לבו על נגעיו ועל מחסוריו שאין לו צרכי הגוף ועכ"ז ופרש כפיו אל הבית הזה היינו שיהיה עיקר תפלתו רק על קיום ביהמ"ק על מלכות שמים ומלכות בית דוד ואתה תשמע השמים כו':

מדרש ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם וכי בשורה טובה היא כו'. עי' מה שכתבנו בבאורו בקול יעקב איכה על מאמר זכור ה' מה היה לנו.

פרשת אחרי מות

אחרי מות שני בני אהרן ר' שמעון פתח הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע. דהע"ה מלך ארבעים שנה ובנה ביהמ"ק נבוכדנצר מלך ארבעים שנה והחריב ביהמ"ק כו' מאמר זה כבר נתבאר יפה אף נעים בחבורנו ק"י קהלת שם:

בסמוך אמר הקב"ה להרשעים הצדיקים לא שמתו בשלמם

שפת היריעה

כי מעיד בי כו' והמבין יבין. וזה עצמו מאמר שמחה לצדיק עשות משפט כו' אמר אם אוכיחך שתקבל מוסר מסבת העונשים שאחר המות ממבשע בגיהנם ובאר שחת ובדומה ידעתי כי הטוב ותאמר וכי המוכיח ראה את כל אלה. לזה בא החכם בנבחר שם ואמר הנני לא אדבר עמך מגדולות ונפלאות אשר לא תדע אבל אדבר עמך מהדברים אשר אתה יודע ורואה אותם בעיניך. ואז אתה בעצמך תכריח נפשך להאמין גם את הנעלם מסבת תוקף ועוז מופת הגלוי והנראה לפניך. וזהו שאמר הלא התבונן נא וראה כי שמחה לצדיק עשות משפט כי הצדיק בעשותו דבר מצוה דבר חק ומשפט כמה ישתעשע וכמה ישמח במעשהו ולהיפך צרה ומחתה לפועלי און כי הפועלי און אחר שיעשו העבירה יש בנפשם מחתה ונלקת שבר כמאמר כל ימי רשע הוא מתחולל כמו חללים שוכבי קבר כי קול פחדים באזניו ואמר אשר כדבר כן כבר יוכל להאמין אדם הועה מדרך השכל לקבל דברים ינות כי באין ספק ערוך מאתמול תפתה בעבורו גפרית ואש כו' ואע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי ע"כ יראה ורעד וקול פחדים באזניו. וזהו ואת מי דאגת ותיראי כלומר התעורר נא והתבונן מי הפחד, אותך מי עשה עמך רעם ואימה יראה ובהלה. וא"כ ממה שאתה רואה כי בע"כ תירא עליך להבין כי אני עשיתי זאת כו' אגיד צדקתך כו' ודברים יקרים לנבוני דעת:

בעולמם ואתם מבקשים לשמוח כו' עד אף הקב"ה לא שמח בעולמו שמח ה' במעשיו אינו אומר אלא ישמח ה' במעשיו. גם באור מאמר זה כבר נדפס בחלק א' פ' תולדות ויצא ע"ש וינעם לך:

שם ר' אבא בר כהנא פתח לשחוק אמרתי מהולל אם הדין דחוכא מעורב מה חדותא מהניא עי' באורו ק"י קהלת שם:

גבסמוך ר' ברכי' פתח גם ענוש לצדיק לא טוב אמר הקב"ה אע"פ שענשתי את אהרן ולקחתי שני בניו ממנו לא טוב אלא להכות נדיבים על יושר. והדברים סתומים וחתומים ומה היא הכוונה המחודשת אל מאמר הכתוב גם ענוש לצדיק לא טוב על ידי הדרש הזה. ולי הכותב נראה כי הדברים הסתומים האלה מהצורך לקשרם ולחברם אל מאמר הסמוך וז"ל תנא לא מתו בניו של אהרן אלא ע"י שהורו הלכה בפני רבן משה ויהיה רצון המאמר לבאר לנו כי אחר שמתו בניו של אהרן בעת שמחה כזאת בחנוכת המשכן והקב"ה לא חס על כבוד אביהם ועל כבוד אחי אביהם וכבוד עצמם ודאי היה בהם ח"ו עון עצום והיה בסתר ומתו בעונם. ע"כ באו רז"ל להעיר אותנו שלא נחשוב כן על הצדיקים הגדולים האלה כי ודאי היו נקיים מה' ומישראל טהורים כמלאכי השרת מכל שמץ חטא ועון רק ענין אחר נזדמן תחת ידם אשר מתו בו. והוא כי היה מעשה שבאה שאלה לפניהם והורו והדין היה דין אמת לזכות את הזכאי לחייב את החייב לטהר את הטהור כו' רק דבר ההזדמנות היה כי משרע"ה ישב ג"כ שם וא"כ יצאה מפיהם ההוראה לפני רבן ובדבר הזה לבד נענשו. זה שאמר ר' ברכיה בבאור מאמר גם ענוש לצדיק לא טוב להכות נדיבים על יושר שהכתוב רומז על מקרה בני אהרן כי אמר הקב"ה אע"פ שענשתי את אהרן ולקחתי שני בניו ממנו לא טוב ויקשה הדבר בעיני הבריות אלא להכות נדיבים על יושר ר"ל לא מתו ע"י חטא ח"ו אלא ע"י יושר ע"י דין אמתי שיצא מפיהם. וזהו סמיכות מאמר תנא לא מתו בניו של אהרן אלא ע"י שהורו הלכה בפני משה רבן:

כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם כו' לפני ה' תטהרו. הנראה בבאור מאמר זה ע"ד מ"ש הנביא ע"ה (ישעיה נ"ה) דרשו ה' בהמצאו כו' אשר מלת בהמצאו הוא מלשון נפעל ולא אמר בלשון פועל דרשו ה' בהיותו (מצוי) אבל לדעתי הדבר מכוון אל מ"ש למעלה (פ' שמיני) על מאמר וירא אליכם כבוד ה' כי הוא יתברך נעלה ומרומם מכל השינויים ותנועות והעתק מקום ומה שתמצא בכתובים וירא ה' ויבוא ה' אין הכוונה כי הקב"ה נעתק ממקום ידוע ובא אל מקום אחר להתראות אל מי שהוא נגלה עליו אבל כל התקרבותו והתגלותו ית' אל האדם תלוי אך בהתקרבות האדם אליו ית' כמאמר אני לדודי ועלי תשוקתו כלומר תשוקתו ית' אלינו הוא דבר התלוי בידינו. וכן בהכרח נאמר על סגולת עשרת ימי תשובה שעליהם נאמר מאמר

דרשו ה' בהמצאו ואימתי מר"ה עד יוה"כ כי הימים מסוגלים אל האדם להכניע לבבו ולהבהילו עד אשר יתעורר ויתעודד להטיב מעשיו ולתקן את אשר שחת ואז יהיה לרצון לפני הבורא יתברך ואז יהיה ראוי לכפר לו עונותיו. וזהו כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם כו' ר"ל לא שיהיה אל הבורא ית' שינוי רצון בעת הזאת כ"א סגולת היום ועבודתו כך הוא להביאך אל התשובה לטהר את האדם מכל חטאתיו ובעבור זה לפני ה' תטהרו ויאהב אתכם יותר מבשאר הימים בעבור היותכם ראויים לכך אחר העבודה ואחר התשובה המסוגלת לכם באותו יום. ומעתה יפה אמר דרשו ה' בהמצאו (בלשון כבד) לאמר כי השינוי הוא אצל המוצא לא אצל הנמצא יתברך. והנה רז"ל אמרו (יבמות מ"ט ב') כתיב דרשו ה' בהמצאו וכתיב בכל קראנו אליו לא קשיא כאן ביחיד וכאן בצבור והטעם בזה משל למדינה שחטאה אל המלך וכעס עליהם מאד והאמנם כי המלך הוא בביתו רחוק ממקומם הרבה ישתדלו ימהרו ויחרדו לבחור אנשים חכמים וידועים מליצים מפוארים חשובים בבית המלכות שלא יעמוד בפניהם ושלא יעכבם שום שמירה ומחיצה אשר בשער המלך וגם המלך ישא פנים אליהם וימחול לכל המקום בעבורם. לא כן אם איש אחד חטא למלך והוא דל ואביון אין לו תרופה כי איך יוכל הוא לבוא לפני המלך לבקש על נפשו אם מאה מחיצות ושמירות יעכבוהו וגם לא ישא חן בעיני המלך כל מאומה. אמנם אם בהזדמן בא המלך אל עירו והוא מכריז כל מי שיש לו בקשה יבוא לפניו אז יקל גם ליחיד לבוא לבקש כי אין שם שמירה ולא מסך מבדיל. הנמשל כל השנה שכינת כבודו בשמים ממעל ושערי תפלה ננעלו ושומרים וכמה ממונים אין מניחים ליכנס את השב והמתפלל אשר ע"כ תפלת יחיד ותשובתו אינה מתקבלת משא"כ בצבור כי בהם כמה חשובים לפניו ית' בתורתם וצדקתם אמונתם וטהרתם אין שום מחיצה עומדת בפניהם ויתעלה תפלתם וחן שפתותם בכבוד והדר לפני המלך ית"ש. אמנם בעשי"ת אשר הוא יתברך יבוא לשכן כבוד בארצנו ומשמיע בקול שובו בנים לאביכם שבשמים ואין שום מחיצה מעכב יכול גם היחיד לשוב אל ה'. וזהו מאמר (הושע י"ד) שובה ישראל עד ה' אלהיך הוא מדבר אל היחיד ואומר לו דע אתה היחיד כי אין זמנך רק עד ה' אלהיך כל עוד שהוא אצלך ורוצה בתשובתך היינו בעשי"ת כי כשלת בעוניך כי אתה תלך מלוכלך בעונות עד כי עי"כ לא תוכל להבטיח את נפשך כי בשאר ימי השנה תשוב ותבקש עליך כי כמה מחיצות וכמה מסכים המבדילים יהיה לנגדך. אבל לרבים אמר קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ולא קבע זמן להם כי בכל עת מעתות השנה יש בהם כח לקחת דברי מליצות ומעשים טובים ושובו אל ה' ואם כי על השמים כבודו שובו אל ה' כי אין מחיצה עומדת בפני רבים מפני כמה צדיקים אשר ביניהם. אכן אם יאמרו הצדיקים לא נבקש

רק

רק עליו בעד מעשינו הטובים ולא נבקש בעד אחרים לזה אמר ואמרו אליו כל תשא עון וקח טוב כלומר מה לך להביט ביד מי העון וביד מי הטוב כי כלנו כאיש אחד נחנו :

ובזה נבוא אל הענין ע"ד משל למלך שחטא אחד נגדו וגזר עליו עונש קשה ויהי היום והמלך בא אל העיר הזאת אשר החוטא שמה ויתאספו אליו אחוזת מרעיו ויבכו לפניו לאמר חמול נא על נפשך העלובה היום הזה כי בכל ימי השנה אין המלך פה ולנסוע למקומו אין באפשר בידך עתה אין אתה צריך אל שום דבר כי המלך אצלך ובלבד שלא תתעלם אתה ולא רצה לשמוע אל דבריהם עד כי נסע המלך לדרכו באו אליו עוד הפעם בבכיה רבה לאמר הן עתה תחלת נסיעתו והעתקתו מן העיר לא הרחיק לך נא בזריזות ורדוף אחר המרכבה כי השג תשיג והצל תציל את נפשך ואם לא עכשיו אימתי. וז"ש אל היחיד (כדעת רז"ל) דרשו כל יחיד ויחיד את ה' בהמצאו פה ומבקש ממך התשובה היינו מר"ה עד יוה"כ. וע"כ לא אמר שובו אל ה' בהמצאו כי תשובה הוא תואר על המרוחק כי ישוב ויתקרב אל ה' אבל פה האף אמנם כי הוא רחוק מאתו ית' הנה הוא ית' בא אליו ואינו צריך רק להחזיר פניו אל פני ה' להכנע לו ולבקש מלפניו את רחמיו. וזהו דרשו ה' בהמצאו ואמר אם לא טהרת את עצמך בעי"ת בעודו יתברך אצלך עד כי נסתלקה השכינה עכ"ז יש עוד לפניכם עצה קראוהו בהיותו קרוב היינו מיוה"כ עד הושענא רבה שאין השערים ננעלים כ"כ וקרוב אלינו עוד בכל הימים היקרים האלה. ואמר על הראשון יעזוב רשע דרכו כי אין מהצורך אצלו לשוב אל ה' לדרך רחוקה כי הלא הוא ית' בא אצלך רק ראה שלא תברח אתה היינו השלך מידך מעשיך ועזוב דרכך הרע. ועל הענין הב' אשר הוא ית' נסע קצת מאתנו אמר ושובו אל ה' בעודו קרוב אלינו וזהו וישוב אל ה' וירחמהו כי עתה ירבה לסלוח אף אל מי שאינו כדאי ולא כן אם יעבור הזמן הנכבד הזה כי לא יתר שאת על כל ימי השנה :

ובדברי חז"ל (יומא פ"ה ב') דרש ר' אליעזר בן עזריה כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' עבירות שבין אדם למקום יוה"כ מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר אר"ע אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים כו' א).

וראוי להתבונן במעלת הידיעה הזאת מי הוא המטהר את ישראל. ולהבין זאת נקדים מאמר (ישעיה ל"ג) הוי שודד ואתה לא שדוד ובוגד ולא בגדו בך. דע כי זה כלל גדול לחולה הדורש רפואה מאת הרופא הוא צריך לסבול מרירות הרפואות ולפעמים יצטרך הרופא לחתוך ממנו אברים הנפסדים והנשחתים עצם מעצמיו או בשר מבשרו והוא מוכרח לסבול כמאמר (איוב ב') עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו. ועכ"ז יש נפקותא גדולה אם הרופא הוא איש חלוש וחלאים שולטים בו לפעמים והוא עוסק ברפואות כל שכן אם חתכו לו פעם אבר מאבריו אם כן אם יעשה הוא כדברים האלה אל החולה הבא לפניו והיה בשמעו את החולה מזדעזע תחת ידו מסבת גודל הכאב גם הרופא מכיר ומבחין שברון לב הגונח והצועק וזוכר את המכאוב אשר היה לו כאשר היה הוא תחת יד הרופא ובהעלותו על לבו גודל המכאוב אז הוא מאמין להחולה וחומל עליו להתנהג עמו לאט לאט. לא כן אם הרופא הוא איש בריא וחזק אשר לא חלה מעולם על שום אבר ולא טעם מרירות הרפואות אז אינו מאמין אל החולה ואינו מבחין סבלנותו והחולה צועק והוא שוחק או כועס עליו ומכפיל כאבו יותר מאד. וז"ש על נבוכדנצר הוי שודד ואתה לא שדוד כי הוא היה רצועה מרדות מאת הקב"ה לרדות בעם אמר עליו הנביא הוי למי שיפול תחת ידך כי אתה שודד ואתה לא היית שדוד מעולם ואין אתה מרגיש בסבל המרירות שיצעקו מכאב לב ואתה תשחק למו כמאמר

ישעיה

שפת היריעה

א) ובמדרש (בראשית רבה כ"ב) ויצא קין מלפני ה' יצא שמח פגע בו אדה"ר אמר לו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי התחיל אדה"ר מטפח על פניו אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע מיד עמד אדה"ר ואמר מזמור שיר ליום השבת. באור זה דע כי הרי"ף ז"ל בע"י כתב בביאור ההבדל אשר בין ראב"ע ובין ר"ע שהוסיף ואמר אשריכם ישראל כו' כי ראב"ע דרש מאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' בתנאי אם תטהרו אתם מעבירות שבין אדם לחבירו כי אין יוה"כ מכפר רק עבירות שבין אדם למקום ועבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר וא"כ העבירות אשר בין אדם לחבירו מעכבים הכפרה גם על עבירות שבין אדם למקום כי הכתוב אומר כי ביום הזה יכפר כו' לפני ה' בתנאי אם תטהרו אתם מעבירות שבין אדם לחבירו כי אין כפרה במקצת ובא ר' עקיבא ואמר אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים כלומר הלא אב רחום הוא ובחסדו הגדול הוא מכפר גם במקצת ומועיל יום הכפורים לכפר על כל פנים העבירות אשר בין אדם למקום. ומעתה קרוב לומר אשר אדה"ר היה חושב כדעת ראב"ע כי חטא אדה"ר היה כולל ב' הסוגים א' בין אדם למקום כי עבר על מאמר שהזהרה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו ב' בין אדם לחבירו כי גרם מיתה לעצמו ואל כל הדורות ואיך אפשר בידו לפייס את כל הדורות וא"כ החטא אשר בינו לחבירו שאי אפשר לתקנו ולהשיג כפרה עליו מעכב התיקון עליו גם על החלק בין אדם למקום כי אין כפרה במקצת ומה יש בידו לעשות. אמנם כאשר פגע אדה"ר בקין אשר גם הוא היה לו מקרה כזאת בגלמה ודומתה א' כי עבר בינו למקום כי ש"ד גם הוא מן השבע מצות שנצטוו עליהם אדה"ר ב' בין אדם לחבירו כי שפך דם אחיו ודם זרעותיו וראה אדה"ר את קין כי יצא שמח ושאל אותו מה נעשה בדינך אמר לו עשיתי תשובה ונתפשרתי ר"ל כי נעשה לו חסד ע"י פשרה לכפר לו החלק אשר בין אדם למקום גם שאין אפשר בידו להשיג כפרה על חלק שבין אדם לחבירו אמר אדה"ר כך גדול כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע כי הוא היה חושב כדעת ראב"ע שאין כפרה במקצת וקין אמר לו עשיתי תשובה והיה פשרה בדינו כי לא נעשה משפטו עד מהרה אבל תלו לו עד שבעה דורות וכאשר שמע אדה"ר את דבריו מיד פתח ואמר מזמור שיר ליום השבת ר"ל **קבל עליו מיד אם קדושת יום השבת** כי אחר קבלת שבת יצא עפ"י מגזירת מאמר כי ביום אכלך **ממנו** כו' **כי אחר קבלת** שבת כבר עבר **יום הששי ונכנס לשביעי וכו'** :

ישעיה מ"ז) קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עלך מאד. וכי תאמר מה נ"מ לנו בידיעה זאת דע כי הלא בידינו הוא להעביר הרעה הזאת מבשרנו לבקש ולחנן את פני ה' שלא ימסור אותנו בידי אכזרים כמאמר דהע"ה (שמואל ב' כ"ד) נפלה נא ביד ה' כי רבים רחמיו וביד אדם אל אפולה וגם ייחד לנו תפלה מיוחדת על ענין זה (תהלים ק"מ) חלצני ה' מאדם רע כו' אשר חשבו רעות בלב כו'. וזה משפט גם הטוב שברופאים לתת עינו ולבו רק על הצלחת מעשיו לרפא את החולה אבל סבל המרירות אשר יסבול החולה בעת עסקו ברפואות לא יעלה על לבו מאומה לא כן אם המרפא את בנו הוא חומל עליו וחושב מחשבות שלא לענות נפשו גם בעת עסקו עמו ברפואות. כן וכן תראה בעשותך חשבון מכל סדר התשובות הנה הם אינם מרפאים את נפש החוטא כ"א ע"י יסורים וסגופים לא כן הקב"ה כי הכין לנו היום הנכבד הזה יום סליחה ומחילה בלי שום צער. וזהו מאמר ר' עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים ומרפא אתכם בלא שום סבל יסורים כי הוא היודע והמרגיש מרירות ישראל כמאמר עמו אנכי בצרה ובמדרש (שמות רבה ב') ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים אמר הקדוש ב"ה למשה משה אי אתה יודע שאני מרגיש בצערן של ישראל כמו שהם מרגישים. וכי תשאלך נפשך אם כן מי הוא זה ואיזו הוא אשר לא ירצה ברפואה נאמנה ונעימה כזאת ואנחנו רואים כמה יוה"כ עברו עלינו ועדיין לא נטהרנו ובע"כ יש דבר המעכב כפרתנו ומונע אותנו מלקבל רפואתו לזה אמר הכתוב כי תנאי אחד יש והוא מעט הכמות ורב האיכות. והוא מה שאמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם בתנאי אשר לפני ה' תטהרו כי מחויבים אנחנו לעמוד מערב עד ערב בקדושה ובטהרה ובירא גדולה כמשפט העומד לפני מלך מלכי המלכים ית"ש כמאמר (ישעיה נ"ה) דרשו ה' בהמצאו קראוהו בהיותו קרוב יעזוב רשע דרכו כו' וישוב אל ה' וירחמהו. הוא שאמרו חז"ל במדרש (בראשית רבה ג') ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים ויהי בוקר אלו מעשיהם של צדיקים יום אחד זה יום הכפורים. משל לרופא חכם שהיה בעיר שהיה מרפא כל חולה הבא לפניו עם רפואות קלות וערבות רק היה מזהיר אותם שישמרו עצמם מהיום ממאכלים קשים וכבדים ומכל תנועות כבדות וכדומה מהשמירות. לימים בא אליו חולה והיה בן יחיד לאביו ואמו ולא הורגל מעודו לשמוע גערת חכם ולא נשא פנים לשום אדם ויאמר הרופא אין לי יכולת לרפאותו כי זה כלא במה שאתן לו מהסמים אם לא ישמע לכל אשר אני מצוה ומזהיר אותו איעצך ראה נא תחלה לתת אותו על יד רופא אכזר וימים רבים יתעסק עמו למען יטעום טעם מסבל הסמים המרים [illegible] ואח"כ כאשר הביאהו אלי הלא ישמע לעצתי

ויעש אביו כן והיה הנער מתייסר ביסורים קשים ומרים עד כי כשל כחו לסבול ואח"כ הביאו אביו לפני רופא חכם זה וישמע לעצתו והבין את חין ערכו וחמלתו וישמע לקול אזהרתו והשיג רפואות והצלות. הנמשל הקב"ה הוא הרופא הנאמן הכין בעבורנו רפואה שלימה ונעימה ומתוקה מיום מתן תורה הוא יום הכפורים ובתנאי להיות נשמר מכל אשר הזהיר לעמוד לפניו בקדושה ובטהרה כנזכר ואנחנו לא שמענו לקולו מה עשה הקדוש ב"ה נתן אותנו אל יד רופא עז אל יד נבוכדנצר וחבריו ויסרו אותנו וטעמנו הרבה מהסמים המרים כאשר טעמנו זה כמה צרות על צרות ואין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו ואחר כל זה אם נתאסף ונבקש מאת ה' מערב זה עד למחרתו נהיה זכים ונקיים מכל אשמה ונצולים מכל רע. וזהו ויבדל אלהים בין האור ובין החושך ר"ל כי הבחירה בידינו שלא לראות חושך בפנינו אלו מעשיהם של רשעים שלא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים אבל כאשר לא נזכה אז ויהי ערב אלו מעשיהם של רשעים. כמאמר אשור שבט אפי ואח"כ ויהי בוקר זה מעשיהם של צדיקים שעושים תשובה ואז יום אחד זה יום כפור המכפר כלומר אחר אשר נטעם מן מעשיהם של רשעים אז נקבל את היום הקדוש הזה כאשר ראוי לקבלו ויקויים בנו כי ביום הזה יכפר כו'. ואנכי כאשר הגדתי והשמעתי הדברים האלה לפני עדת ה' קודם כל נדרי השלמתי הדברים במשל נפלא לחברת אנשים שהיו מהלכים בדרך ויעברו ביון מצולה ונפלו כמה מהם בנהר ויחתרו האנשים להוציאם ולא מצאה ידם ויתייעצו לנסוע משם עד שיבואו לעיר הסמוכה אליהם לקחת משם אנשים וכלי הצלה ללכת להציל את המשוקעים הצוללים במים אדירים ויהי בבואם העיר רעבים וצמאים ראו נגד פניהם אוכלים ומשקים וישבו לאכול ולשתות ושכחו סכנת אחיהם הנטבעים ענה אחד מהם ואמר זכרו נא ופקדו את שלום אחיכם אשר במצולה איך יערב לכם עתה לאכול ולהתעדן בדשן נפשכם אם אחינו בשרנו באו עליהם המים עד נפש והם כדומן על פני השדה בקור בקרח הנורא ברעב בעירום וחוסר כל. הנמשל אתם יושבים בבית הכנסת המפוארה ונרות דולקות וספרים לפניכם הלוקחים כל לב וכמה מאחינו הנה הם נפוצים על פני השדות זה ביער וזה על ההר וזה על הגבעה וזה על פני המים מצפים למות ואין ביכלתם להתפלל גם מה שהחולה צריך להתפלל ולהתוודות היתכן אלינו לשכוח יגונם ועצבונם ונחדול מלהתפלל עליהם בתפלה הסדורה מקדמונינו ז"ל להתפלל עליהם בכל שני וחמישי אחינו בני ישראל הנתונים בצרה ובשביה העומדים בין בים בין ביבשה המקום ירחם עליהם ויושיעם ויוציאם מצרה לרוחה ומשעבוד לגאולה מאפלה לאורה ויתקיים בנו הבטחת רז"ל (בב"ק צ"ב א') המבקש רחמים על חבירו והוא צריך לאותו דבר הוא נענה תחלה ומי יתן מציון ישועת ישראל כו':

והיה

והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה. הנראה בכוונת המאמר ע"ד שאמר דוד הע"ה (תהלים מ"ט) למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני ובגמרא (ע"ז י"ח א') עונות שאדם דש בעקביו וזה צריך באור איך יתכן על העונות ענין דישה בעקב. אמנם הבנת הדבר הוא ע"ד אחד בונה בית והבית בהבנותו היו משתדלים עליו שיהיה נבנה בשלימות שלא יחסר לו גם חלק קטן מחלקי הרכבתו עד שלא יהיה בו שום נקב וחור שלא יכנס בו רוח מהרוחות הנושבות שלא יכנים בתוכו חול ועפר ואבק. וכאשר נגמר הבנין על השלימות נכנס בעה"ב אל תוכו לדור בו וראו אנשים כי הוא מכנים אל ביתו מכבדות ומטאטא' הנאותים לכבד בהם את הבית וישאלו אותו לאמר הלא אתה בנית ביתך בנין שלם בלא שום נקב וחור ולמה ילך למכבדות ויען ויאמר למה לא תבינו הגם כי הבית הוא סגור מכל ארבעת צדדיו עד שא"א שיכנס לתוכו לא עפר ולא רוח ולא גשם מבחוץ עכ"ז ע"י אנשים הנכנסים והיוצאים מן הנמנע הוא שלא יתחבר בעקבותיהם אבק ועפר ויכניסו העפר הזה ברגליהם וצריך אני למכבדות לכבד את הבית כי לולא כן יתוסף עליו מיום ליום עד שיתמלא הבית אשפה. כן וכן הבורא יתברך נתן הנשמה אל תוך הגוף כמו אדם יושב בבית והסגיר את הגוף סביב בכמה מצות התלויות באברים החיצונים כמו מצות התלויות בעינים התלויות באזנים בפה ולשון ביד ורגל כמו שסדרם בעל ספר חרדים ז"ל וזה הכל למען לא יכנס אל הנשמה שום אבק ועפרורית מהבלי עוה"ז. אמנם אחר כל ההסגר הזה הלא האדם במה שהוא אדם כי אכף עליו פיהו הוא מוכרח לצאת מן המלאכתיות ולעסוק בעסקי עולם הזה לאכול ולשתות ולישן לדבר עם בני אדם ואז בצאתו החוצה אל עסקי הגוף לא ימלט שלא יתחבר בו אבק מעט. זה שהמליצו עליו עונות שאדם דש בעקביו כלומר בצאתו מן עבודתו הקדושה לדרך ארץ א"א שלא יתאבק מעט בעפר ההבלים. ועל אופן זה ברא ית' תשובה קודם בריאת העולם והכין היום הקדוש הזה לתשובה ותפלה שינקה האדם את נפשו מזמן לזמן כמו שהבעה"ב מכין מכבדות לכבד את הבית. ומעתה תבין מעצמך כי כפי השערתו ית' וצייר לעצמו האופן היותר שלם שיהיו ישראל שומרי תורה שומרי מצוה וכל הנהגותיהם יהיו בצדק ומשפט וישמרו א"ע מכל רע עכ"ז א"א לעולם להתקיים מבלעדי יו"כ שיהיה עכ"פ יום אחד בשנה מיוחד בעבודתו לכפר על ב"י אחת בשנה אבל כאשר יסורו דרכיהם וישחיתו מעלליהם ודאי לא יספיק להם יו"כ אחד. וזהו והיתה זאת לכם לחקת עולם כלומר חק ההכרחי אשר לא יספיק בלעדו לכפר על ב"י ט' אחת בשנה אבל כאשר ירבו לחטוא לא יספיק להם יום אחד בשנה לנקות עצמם והענין יקר למבין:

עוד יתבן בזה בהקדים מאמר (תהלים ב') אספרה אל חק ה' אמר אלי בני אתה כו' דע כי בהטיב ה' לרשעים בעיני הבריות כלם נראה הדבר לענין חק היינו דבר הבלתי מובן בשכל וכאשר נשאל את פי המקבלים הטובה הלא עם כל רשעתם וחטאתם הלא יענו ויאמרו למה לא ייטיב ה' עמהם וגם ה בעיני אחרים הוא לחק הנה בעיני המקבל הוא משפט ראוי כי הוא צדיק בעיניו ולדעתו הוא ראוי להצלחה היותר גדולה מזאת. ובהפוך הוא בהצליח ה' את הצדיק ויגדלהו וינשאהו בעיני אחרים יהיה משפט ראוי לאמר כי ראוי הצדיק הזה להטיב עמו כ"כ כי למי יחפוץ המלך כו' והצדיק בעיני עצמו יחשבהו לחק כי במה נחשב הוא בעיני עצמו מרוב יראתו וענותנותו נראה לו כי הוא פחות מכלם וא"כ כאשר ישיג טובה מאתו ית' יחשוב אותה לחק מאת ה'. וזהו מליצת מאמר (תהלים קי"ט) גם ישבו שרים בי נדברו עבדך ישיח בחקיך כלומר בראותי שרים גדולים ונכבדים יושבים ומתעסקים עמדי עבדך ישיח בחקיך כלומר איני ראוי לכל הכבוד הזה ואינו רק חק בלא טעם. ולכן פה בהתחילו לספר גדולתו וחשיבותו בעיניו ית' ברוב ענותנותו הקדים ואמר אספרה אל חק ה' אמר אלי בני אתה כו' לאמר כי הוא יחשוב זאת אך לחק ולדבר הבלתי מובן בשכל. ועתה דע כי ההבדל בין צדיק לרשע כי הצדיק כאשר יקרה לו מקרה בלתי טהור לעבור גם על ענין קל יגזור על עצמו כל העונשים ע"ד משפט ומצדיק את ה' על כל הבא עליו לא כן הרשעים כי אינם רואים חוב לעצמם גם בעשותם מן החטאים הגדולים ולמה יגזרו על עצמם לומר שהמה ראויים לעונש. ובהיפך כאשר הצדיק יעלה על לבו סגולת יוה"כ אשר יום כפורים הוא לכפר יהיה ענינו קשה בעיניו ורחוק מאד מן השכל כי איככה יקובל על הלב להאמין אשר מי שחטא בכל ימי השנה יהיה ראוי לכפרה ע"י דבר קל כמו ענוי יום אחד ולא יקבל זאת בנפשו כ"א מסבת ההכרח להאמין במה שכתוב בתורה האלהית כי ביום הזה יכפר עליכם כו'. והרשע הוא בהיפוך כי יחשוב זאת למשפט ראוי כי מסבת קטנות העבירה בעיניו וגודל הענוי בנפשו כי הוא מענה א"ע מערב עד ערב בלא אכילה ושתיה ושארי ענוים ישפוט שפוט כי ודאי ראוי הוא לסליחה וכפרה גם אם עבר על כל עבירות שבתורה. וא"כ מה נקל בעיני הרשע להעלות על לב בעשותו הרע הלא יבוא יוה"כ ויכפר ויהי מאותם שאמרו עליהם (יומא פ"ה ב') אחטא ויוה"כ מכפר אין יוה"כ מכפר כי זה דרך ישר לפני איש שלא להעלות על לבו כל ימי השנה שיוה"כ מכפר בלתי בעצם יוה"כ עצמו אז יכרים נפשו להאמין מסבת אמתיות התורה האלהית ויאמין זאת כמאמין בדבר חק וכדבר הבלתי מובן בשכל. לא כדרך הרשעים כי הרשע לסבת קלות החטא בעיניו ולסבת כבדות תעניתו עליו יתקבל על לבו לאמר כי ביום הזה יכפרו לי גם אם הרגתי נפש ודאי עכ"ז אני ראוי לסליחה וכפרה. זה שאמרה

הכתוב

הכתוב והיתה זאת לכם לחקת עולם לא לחשוב עליה כי היושר כן הוא רק לדון הדבר לחק ולדבר הבלתי מובן בשכל בתנאי שלא יאומן לך זאת כי אם אחת בשנה כי אחת בשנה בבוא יום הנכבד הזה אז תכריח נפשך להאמין לא כל השנה, והבן:

איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה כו' ואל פתח אהל מועד לא הביאו להקריב קרבן כו'. (עי' בחלק הא' פ' נח על מאמר לא מן התיבה כי שם נתבאר הענין על נכון בע"ה):

כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו כו' את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו ללכת בהם כו' ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם כו' ולשון רש"י ז"ל ליתן שמירה ועשיה לחקים ושמירה ועשיה למשפטים לפי שלא נתן אלא עשי' למשפטים ושמירה לחקים ולבוא אל עומק כוונת הדברים נקדים מאמר המדרש (דברים רבה ג') דבר אחר שמע ישראל מה ראה לומר להם כאן שמע ישראל אמרו רבנן למה הדבר דומה למלך שקידש מטרונא בשני מרגליות אבדה אחת נוטן אמר לה המלך אבדת אחת שמרי השניה כך הקב"ה קידש את ישראל בנעשה ונשמע ועשו את העגל אבדו את נעשה אמר להם משה אבדתם נעשה שעשיתם את העגל שמרו נשמע הוי שמע ישראל. והמאמר אומר הבינני ואין מהצורך להעיר בו אבל דע כי העושה אזהרת מזהירו הנה בעת יענהו שהוא מקבל עליו לעשות כדבריו יהיה המאמר על ב' פנים פעם ישיב ויאמר אשמע לדבריך ופעם יענה ויאמר אעשה כדבריך. וההבדל בין ב' תשובות האלה כי אם אזהרה זאת היא אזהרת אדוניו והוא עבד לאדון זה מהצורך אליו להשיב ולומר אשמע לדבריך כי אל עצמו לא ישיב שום תועלת מזה אבל בהכרח הוא משועבד לשמוע אל דברי אדוניו. אכן אם האזהרה הזאת היא אזהרת הרופא אל החולה זאת עשה ותחיה הוא ישיב ויאמר כן אעשה כי אם היה יודע זאת תחלה היה עושה הדבר מעצמו מבלעדי הרופא והרופא אינו רק כמזכיר את עצתו לא שייך אצל השומע להשיב אשמע לדבריך שההוראה בזה שלא יעשה כמו קחת רק בעבור לשמוע בקול הרופא לבלתי סור מדבריו הלא גם מעצמו היה מסכים לעשותה אם היה יודע מסגולתה ופעולתה. הוא הדבר והוא הענין בהעם הנבחר אשר בעת מתן תורה היו מזוקקים ככסף מצורפי' כזהב עד שהיו כלם במדריגת נביאים כמאמר (דברים ה') פנים בפנים דבר ה' עמכם אל כל קהלכם כו' והיו עומדים על סוד הנפש ותכונתה. ועי"כ היו מבינים מעצמם מה הם הדברים הנאותים על סגולתה והיו משיגים עצמם את כל התורה מצד השכל כמאמר אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו וכאמרם ז"ל (יבמות ק"ג) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן והיו משיגים מעצמם מה שראוי לאדם לעשות והפירש מן התורה כפורש מן החיים. לכן השיבו

ואמרו נעשה ונשמע הקדימו נעשה קודם לנשמע כהמשיב אל הרופא אבל אח"כ אמרו ונשמע להורות שלמותם לפניו ית' גם כי מעצמם מבינים כל אלה עכ"ז מה שיעשו לא יעשו רק בעבור לשמוע בקול ה' ותהיה יראתו על פניהם. וכל זה היה קודם העגל שהיו נפשותם זכות ומצורפות ובשכלם לבד השיגו כל התורה והמצוה אכן אחר העגל כי חזרה הזוהמא ולא ידעו ולא הבינו עוד הכרח וצורך התורה כי נתעלם מהם סוד הנפש ועניניה ואיך א"כ ידעו עוד ואיככה ישיגו כי המצות המה חיי הנפש ונהפוך הוא כי לקצתם עוד למשא יחשב כמאמר (ישעי' מ"ג) כי יגעת בי ישראל. זה שאמר להם מרע"ה אבדתם נעשה שעשיתם את העגל ר"ל נאבד מכם כח נפלא זה אשר הייתם מוכנים לעשות ע"י הערת עצמכם לכל הפחות שמרו נשמע היינו ראו לקיים התורה עכ"פ מצד כי ראוי ונכון לשמוע אל מצות האדון ית"ש. ומעתה דע כי זה ההבדל ג"כ בין החקים ובין המשפטים כי בחקים לא נופל מאמר עשיה כ"כ אחר שאין אנחנו מבינים טעמם וסגולתם ופעולתם רק שמיעה כשומע בקול אדוניו ובמשפטים יתכן יותר מאמר עשיה כי האדם יתעורר אל עשייתם מעצת נפשו מדעתו. וא"כ יפה אמר את משפטי תעשו ואת חקותי תשמרו כו' הנה דייק הכתוב עשיה במשפטים ושמירה בחקים והמשיך ואמר ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה כו' ונתן הכתוב שמירה ועשיה לחקים ושמירה ועשיה למשפטים להורות כי באמת חוב על האדם נדאות שיהיה לו גם במשפטים שמירה היינו לקיים אותם רק בעבור כי הקב"ה צוה כן ולשמור אותם מסבת מורא אדוניו ית' עליו ובחקים יש לו להאמין כי גם הם לטובתנו גם כי אין אנחנו מבינים טעמם ופעולתם היה זה לנו רק ע"י עון העגל. ומעתה יפה כתב רש"י ז"ל ליתן שמירה ועשיה לחקים ושמירה ועשיה למשפטים. ומה נעמו בזה דברי הכתוב (דברים ו') ויצונו ה' לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו שזהו הכוונה הראשונה בהחקים אבל תדע כי גם הם לטובתנו ולחיותנו כיום הזה ואצל המצות אחר בהיפך היינו מצות השכליות (עי' רש"י על מאמר עקב אשר שמע אברהם כו' מצותי כו' דברים שאלו לא נכתבו ראויים הם להצטוות כגון גזל וש"ד) שהעיקר בהם לטוב לנו אמר וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלהינו רק בעבור כאשר צונו לעשות גם השכליות רק בעבור כי הקב"ה צוה עליהם ולשמור אותם מפני יראה את שמו הנכבד והנורא והבן:

אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ולא תעשו מכל התועבות האלה כו' כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ. הכתובים האלה

ראוי

ראוי להתבונן בהם מאד כי בהשקפה הראשונה הלא יתחמץ לבב אנוש מדוע האריך עלינו הכתוב בעונשים יותר ממה שנענשו הכנענים כי הכנענים לא נענשו עד כי עשו את כל התועבות כמו שאמר כי בכל אלה נטמאו הגוים כו' ואותנו הזהיר ולא תעשו מכל כו' מה שיורה כי הוסיף והזהיר אותנו גם על המקצת מהתועבות והשלים ואמר כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ כאומר לא אכחד מכם כי הם לא מדדתי פעולתם אל חיקם עד כי עשו את כל התועבות האלה ועכ"ז אליכם אני מזהיר להשמר גם מן המקצת וזה צריך טעם. ומה גם כי הכנענים הלא שתים רעות עשו א' כי את כל התועבות האל עשו כו' ב' כי דבר טוב לא נמצא בהם ולא היה להם שום זכות שיגן עליהם כי מעולם לא עשו מצוה ממצות ה' אבל ישראל אשר גם הרקנין שבהם מלאים מצות כרמון וכאשר יעברו גם הם על חלק מן התועבות יהיו הם קרובים אל העונש יותר מן הכנענים. ומלבד כל זה ראוי להתבונן למה לו להכתוב להביא ראיה על העונשים ולהציע ולומר אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם כו' ותקיא הארץ את יושביה מי לא האמין לדבריו ית' הלא אדה"ר שלא קדם לו שום אדם שעבר על דברי ה' ולא קדם לאחד שום עונש הכי בעבור זה לא נענש אדה"ר בעברו על מצות ה' וא"כ למה אל הכתוב להזכיר לפנינו עונש הכנעניים:

אמנם אחר ההתבוננות בדברי הכתובים יתבאר מאד איך שהתורה בעצמה נתנה טעם לדבריה איך אנחנו קרובים אל העונש יותר מן הכנענים כי בהתבונן בבני אדם הנה הם מתחלקים לב' סוגים. יש שיהיה רך המזג וענוג במאד כאשר יצטרך לאכול ישאל תחלה מה יתנו לפניו כי לא כל מאכל טוב לו ולא כל משקה ראוי לו וגם המאכל אשר ראוי ונאות לו לאכול מהצורך אליו לאכלו במדה ובמשקל כי אם יוסיף לאכול גם מעט יותר מכדי שבעו ישחית נפשו וחייתו וכן כאשר יצטרך לנסוע הלא ישאל תחלה על האויר הנמצא עתה כי כאשר יהיה אויר משונה מעט מהצורך אליו לשמור א"ע שלא לצאת החוצה. ויש היפך מזה כי יזדמן מי שהוא חזק בטבעו כאשר יצטרך הוא לנסוע לא ישאל מאומה לא יעצרנו הגשם והשלג והקרח הנורא הוא ילך ויאחז דרכו וכן כאשר יצטרך לאכול לא ישאל תחלה על המאכל כי יאכל מכל. מכל מאכל יאכל מכל משקה ישתה. ועוד גם זאת כי הוא לא יצטרך למדוד את מה שהוא מביא לתוך פיו שיהיה במדה ובמשקל ובשיעור הראוי כי הוא יכנים לתוך מעיו כמה שיכנים והוא בריא וחזק לא כ"כ נוהרה יתראה בו שהוא מקיא המאכלים שאכל או איזה מאכל הזיק לו. אמנם דע כי אם יזדמן אל האיש הזה כי העמים את בטנו משא לעיפה במאכלים רעים וגסים עד כי חלה ונפל למשכב הנה מהיום הזה והלאה הלא כל השמירות אשר יצטרך האיש הרך והענוג מאד יצטרך גם הוא לשמור את עצמו כי אחר אשר כבר חלה וכבר קלקל את מעיו הלא גם כף אחת יתירה אם יקח ישחית נפשו בה ויפול לסכנה גדולה. הנמשל כי א"י בימים הראשונים היתה ארץ בריאה וחזקה אמנם העמים אשר ישבו בה השחיתו העמיקו סרה עד כי חלה גם הקיאה אותם מקרבה ולא יכלה עוד החזק אותם בקרבה ותקיא הארץ את יושביה וכאשר באו ישראל שמה הלא באו אחר אשר כבר נחלה ונתקלקל טבע הארץ וא"כ מהצורך אל הבאים אליה עתה להיות זריזים גם מכף אחת קטנה כמשפט השמירה שיצטרך החולה כי במעט קט תתעורר מחלהו לקדמותה ויתחיל עוד הפעם להקיא. וזה שהציע הכא אל תטמאו בכל אלה כי בכל אלה (עם כל המעשים) נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם ותטמא הארץ כלומר נחלה כח טבע הארץ ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה וא"כ תדעו מעתה ושמרתם אתם את חקותי ואת משפטי ולא תעשו גם מכל כו' כלומר גם מקצת מן התועבות האלה והטעם כי את כל התועבות האל עשו אנשי הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ כאותו שכבר נתקלקלו מעיו וזהו ולא תקיא הארץ אתכם כו' כאשר קאה כבר את הגוי אשר לפניכם כי גם במעט מן הטומאה אשר תצא מכם ישוב הקלקול לקדמותו כי כל אשר יעשה גם מכל (כלומר מקצת התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות כו'. והשלים ואמר ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשה לפניכם ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם והוא לבאר ההתגלגלות לבל יפול לבב ישראל להתאונן ולהתרעם על הירושה הזאת מה זאת עשה ה' לנו להורישנו ארץ מחוללה ומקולקלה ע"י כנענים וחבריהם עד שנצטרך אנחנו אל שמירה גדולה ויתירה מדאגה פן יהיה הקלקול חוזר וניעור למה לא עשה עמנו כמאמר המד' (במדבר רבה כ"ג) אמר הקב"ה יכול הייתי לברוא לכם ארץ חדשה כו' וא"כ למה נתן ארץ שכבר ישבו בה רשעים וטמאוה ויחללוה עד כי הקיאה אותם טוב טוב היה לנו אם היינו משיגים ארץ חדשה שלא היתה מפקדת עלינו כל כך ואין צורך לשמירות רבות כאלה. אי ע"ז בא הכתוב להשיב ולומר ושמרתם את משמרתי כו' וכמו שנבאר והוא בהזכיר עוד תאמר (קדושים) ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם כי את כל אלה עשו ואקוץ בם ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם ואני אתננה לכם לרשת אותה כו' אשר הבדלתי אתכם מן העמים. ונמתיק הענין במשל לעשיר הכניס בתו לחופה ולסוף ראה בחתנו כי רוח זנונים בקרבו זולל וסובא ומשחק בקוביא יושב בבתי משתאות ועושה כל מה שלבו חפץ ויאמר לו מאד ובתו גם היא תתמרמר במרת נפש עד כי גרש אותו ובהכרח נתן לה ג"כ והשיאה אביה אל איש אחר והאיש הזה לא היה בעל מעלה בלתי כי גם חסרונות אין בו וכל דבר עולה לא נשמע עליו והיתה אוהבת אותו מאד

מאד והתנהגה היה להזכיר אותו באמרו מביתו אם להתפלל בבהכ"נ או למקום אחר הזהר שלא תתמהמה ותבוא מיד לביתך כי היתה דואגת תמיד אולי הלך גם זה אל המקומות אשר הלך שמה בעלה הראשון וכן היה דרכה לחקור עליו איפוא היית ואנה הלכת והיה מצטער ע"ז בפני חותנו וכדי לפייס אותו אמר אליו חותנו האמן לי כי בתי אוהבת אותך רק על דבריה אלה אל תתמה כי רעיוניה יבהלוה בזכרה מעשי בעלה הראשון היא דואגת גם עליך התחיל האיש מתאונן על זה מאד לאמר הה מה עשיתי שנשאתי אשה שכך עתה לא מוטב היה לי אם נשאתי בתולה ולא היתה חושדת אותי ולא היה עולה על לבה דברים כאלה אמר לו חותנו למה לא תבין כי הדבר בהיפך כי אם נשאת בתולה לא היתה אוהבת אותך בעבור העדר מעשים רעים כי לא שמעת מעולם להלל את אדם במה שאינו גנב וגזלן או שטר כ"א בזאת יתהלל המתהלל אם יהיה בו קנין המעלות והשלמות ואתה מה קנית מן המעלות אין לך מהם כל מאומה וא"כ ראה גם ראה עתה הפלגת הצלחתך שנתתי לך בתי שהיתה גרושה מאישה הראשון שהיה גנב ושכור ועוד שאר לו מן החסרונות לכן עתה אוהבת אותך ותשמח עמך אך זאת לבד שאין בך מן החסרונות אשר היו בהראשון. הנמשל אם הקב"ה היה נותן לנו ארץ חדשה מי יודע מה היתה דורשת ומבקשת מאתנו ודאי היה עינה ולבה שיהיה בנו קנין המעלות וכל חלקי השלמות לא באופן אחר משא"כ עתה אשר הקב"ה נתן לנו ירושה ארץ לפנים ישבו בה שכורים ומתועבים סמאים ותעלולים אשר עשו את כל תועבות ה' אשר שנא ועתה כאשר ישראל יבואו שמה תשמח עמהם כבעל כל הון גם בראותה רק העדר החסרונות והיותם משוללים מן התועבות יהיה ג"כ די. וזהו כוונת המאמר ולא תלכו בחקות הגוי אשר אני משלח מפניכם ממש כענין הדאגה הנ"ל פן ילך גם זה בדרכים אשר הלך הראשון. ושלא תאמר א"כ מה זה עשיתי שנשאתי גרושה ע"ז בא כמבאר ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם כלומר אתם ודאי תירשו את אדמתם כי תשמח עמכם באיזה בחינה שתהיה כי עכ"פ לא יהיה נראה בכם החסרונות אשר ראתה בהראשון וזהו ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם כי לפניכם הוא שידוך הגון מאד. וזהו ואני אתננה לכם לרשת אותה גו' אשר הבדלתי אתכם מן העמים כי בערך הראשונים לא תקפיד הארץ עליכם כל כך כי נהיה נקראים קדושים אם רק נשמור עצמנו שלא יהיה בנו החסרונות אשר היו אל הראשונים. וזהו ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם אני ה' אלהיכם וסמיך ליה קדושים תהיה שמזה הוכיחו רז"ל גם הגודר עצמו מן הערוה נקרא קדוש וכל זאת עלתה בידנו בעבור באנו אל הארץ אשר הם ישבו בה תחלה וא"כ עלינו לשבח

מנהיגנו ומורישנו כי סיבב הכל לטובתנו ולחיותנו:

ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם. בהשקפה הראשונה יפלא מאד מאמר בטמאכם אותה כי ראוי היה לכתוב בהיפך ולא תקיא הארץ אתכם כאשר לא תטמאו אותה כי כן יורה פשט המאמר להבטחה להבטיח את העם היושב בה כאשר ישמרו התורה לא תקיא הארץ אותם. ב' מ"ש כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות כו' איך הוא בנותן טעם על מאמר ולא תקיא הארץ כו'. אמנם הכתובים יתבארו מאד ע"ד עשיר היה לו בן יחיד והיה מחזיק בביתו יתום אחד למען יהיה אח וחבר אל בנו שילמוד יחד אצל המלמד שהוא מחזיק בביתו והנער ההוא אחר שכבר היה פה כבן בית שבע ודשן התחיל להקל בכבוד המלמד והיה אוהב לטייל בכל יום בגנות ופרדסים בכדי לבטל למודו וכאשר נתודע זאת אל העשיר דחף אותו מביתו ויגרשהו וילך ולימים אחדים התעשת גם הבן יחיד ההוא ללכת בדרכים האלה וכאשר שמע אביו הכניסו החדרה ויכהו מכה רבה במקל וברצועה ואחר שעה או ב' כשוך חמת אביו נכנס בנו לדבר עמו ואמר לו אבי הכיתני והורני עכ"פ למה יגרע בנך יחידך מן הנער היתום הזה הלא גם הוא עשה את אשר עשיתי אני ואליו לא עשית מאומה רק הדפתו וגרשת אותו מביתך היה לך לעשות גם עמדי כן ומדוע הוספת עוד לשפוך עלי חמה ובוז ומה המכות האלה בין אצילי ידי. ויען אביו ויאמר לו הנה היתום האנכי הריתיהו או ילדתיהו רק כאשר היה נראה לעיני שהוא הולך בדרך ישר שומע לקול המורה ויושב בבית הספר החזקתיו אצלי עתה כאשר ראיתיו כי רוח אחרת עמו הוצאתיו מביתי וגרשתיהו אמנם אתה הלא בני אתה איככה אגרש אותך מאת פני דע כי כאלה וכאלה אפליא את מכותיך במוסר אכזרי ובהכרח תהיה סר למשמעתי כי לא אעזבך עד הקימי מזימות לבי להגיעך אל האושר וההצלחה. וזה המשך הפרשה כמעשה ארץ מצרים כו' וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו כו' כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם כו' ותקיא הארץ את יושביה. ושלא יחשבו ישראל כי הם גם הם בסורם מאחרי ה' לא יעניש אותם רק בעונש זה לבד כי הארץ תקיא אותם כאשר קאה את הראשונים לזה אמר לא כן הדברים ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ר"ל לא תחשבו שיגיע אליכם רק כמשפט שהגיע אליהם רק כי כל אשר יעשה מכל התועבות האלה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם ובהכרח ושמרתם את משמרתי ולא תטמאו בהם והטעם אני ה' אלהיכם ואיך אעזוב אתכם אבל אייסר אתכם ואייסר עוד ובהכרח תשמרו את משמרתי:

פרשת קדושים

דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אלהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם.

ילקוט אמר הקב"ה לישראל הואיל והקדשתי אתכם לשמי עד שלא בראתי העולם לפיכך היו קדושים כשם שאני קדוש. ולבוא אל באור המאמר נקדים מאמר הכתוב (שמות י"ט) כה תאמר לבית יעקב כו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש כו'. המפרשי' ז"ל כבר התעוררו על יתור מלת ואתם כי די היה לכתוב רק וא"ו החבור ותהיו לי ממלכת כהנים והיה הענין מחובר יפה אל הדברי' שלמעלה משא"כ עתה שהוסיף הכתוב מלת ואתם נראים הדברים כאלו תחלה דיבר עם הזולת. אבל הכתובים יתבארו יפה אף נעים ע"ד שאמר המשורר ע"ה (שיר ז') לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים שאמרו חז"ל (עירובין כ"א) בכופרים בך ואח"כ נשכים לכרמים אלו ישראל כי כבר נתבאר כי יש לישראל ב' מדרגות בחשיבות לפני המקום ית' הא' אם הם טובים ושלמים בעצם וזיא מדרגה מעולה עד מאד כי אז הם מאירים בפני עצמם כמאמר הן עם לבדד ישכון ב' היא חשיבות בהצטרפות כי בהיותם ח"ו חסרים במעלתם בלתי טובים ושלמים בעצם אז הקב"ה מתחסד עמנו לצרף מעשינו נגד הזולת ואז יראה יתרוננו כיתרון האור מן החושך כמאמר הנזכר לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים בכופרים בך אח"כ נשכימה לכרמים כו'. והקב"ה לא העלים זאת מישראל אבל אמר למרע"ה כה תאמר לבית יעקב כו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים בזאת גילה ית' אלינו איך הוא מתחסד עמנו לעת הצורך ע"י צרוף זה להעריך אותנו נגד הזולת. וזהו והייתם לי סגלה מכל העמים כלו' אני מצדי אבטיח לכם להתחסד עמכם ולי יספיק זה מדוחק אבל ואתם חלילה לכם להסתפק בזה ולסמוך עליו רק תראו ותשתדלו שתהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש שתהיו קדושים באמת בלי צורך לצרף נגד הזולת אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל (ועי' קול יעקב אסתר על מאמר בטוב לב המלך ביין):

ובמדרש (ריש פרשתנו) מפני מה נסמכה פרשת עריות לפ' קדושים ללמדך כל הגודר עצמו מן הערוה אתה מוצא בו קדושה. הנראה כי במאמר זה דברו ג"כ מן הענין שאמרנו לומר כי אותו שהוא מצוי בין שטופי זמה והוא פורש עצמו מהם ואינו עושה כמעשיהם נקרא ג"כ קדוש כי באין ספק לא אמרו השבח הזה על ר' שמעון בן יוחאי וחבריו שיחשב להם פרישתן מן העריות שיהיו נחשבים לקדושים אחר היותם טהורים כמלאכי השרת וכמה רחוק ענין זה מהם ומעלוי מדרגתם. אכן הקב"ה צוה ואמר דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אלהם קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם וביארו ז"ל במאמר הנזכר אמר הקב"ה לישראל הואיל והקדשתי אתכם לשמי עד שלא בראתי העולם לפיכך היו קדושים כשם שאני קדוש. אשר לכאורה מה כ"מ בטענה זאת שקידש אותנו קודם הבריאה מה לנו אם אז או אח"כ. אבל עומק כוונת המאמר יתבאר יפה ע"פ משל לעשיר בעיר קטנה ולו בת יחידה וגמר בדעתו ללכת ולתור בארץ לבקש לו חתן מופלג עד כי בא אל הישיבה הגדולה אשר במרחקים ויבקש את פני ראש הישיבה לאמר הרבה עלי מהר ומתן ואני אתן ככל אשר יצוה אדוני עלי רק לבחור לי חתן כחפץ לבבי ויאמר אליו ראש הישיבה אם תפזר בעבורו כך וכך הנה לפניך חתן והוא הטוב והמעולה מכל בני הישיבה אם בשכלו אף ואם בהתמדתו כי לא יכבה בלילה נרו והוא משים לילות כימים בהתמדה נפלאה ויקחהו אל ביתו ונתן לו בתו אח"כ ראה העשיר כי החתן הוא מתעצל בלמודו ולומד בבית המדרש אך שעה או ב' שעות ביום והיה מתמרמר עד מאד. קרא את חתנו והוכיח אותו ע"ז ויען החתן ויאמר שאל נא את השמש אשר בבהמ"ד דפה אם אחד מכל בני העיר פותח ספר פעם אחת בחודש עכ"פ בלתי אני לבדי הגם שאני מתעצל עכ"פ לא יעבור עלי חודש ולא שבוע בלא עסק התורה מעט וגם אם לא אלמוד כל ימי ואשכח מה שאשכח עכ"ז יהיה נשאר בידי הרבה יותר מאשר תמצא בכל בני העיר הזאת אז אמר לו חותנו תדע בני כי לא על דעת כן לקחתי אותך לחתן לא לקחתי אותך בעיר הזאת בעבור היותך המעולה בין כלם זכור נא כי באלא אני לקחתי אותך מישיבה של מעלה בהיותך בין אנשי מעלה ושם היית המעולה והמחודד והמתמיד המצויין א"כ לא אסתפק עתה כאשר אראה אותך מעולה ונבחר בין בחורי העיר הזאת אבל בע"כ צריך אתה להיות מתמיד כאותו אשר שמה בין אנשי קודש נקרא מתמיד כי שמה לקחתי אותך ושמה בחרתי בך זאת היא טענת הקב"ה נגד ישראל הרוצים למצוא חן בהצטרפות ערכם נגד הפחותים והכופרים נגד ההוללים והשכורים אמר הקב"ה לישראל לא כן הדברים הואיל והקדשתי אתכם לשמי עד שלא בראתי העולם בטרם נראו הפחותים והשכורים האלה על פני המציאות הנה מאז ומקדם קדשתי אתכם לשמי וא"כ איך תאמרו עתה להעריך אתכם נגדם הלא אז שמה לא היו ובית מרזח ובית משתאות לא היו וא"כ היו קדושים כשם שאני קדוש. וזהו קדושים תהיו כי קדוש אני ה' אלהיכם כלומר כמו שאני קדוש בלא הצטרפות נגד הזולת ודו"ק:

עוד באור נחמד על מאמר זה כבר כתתי לפניך בחלק א' (סוף פרשת וישב) דרשהו משם וינעם לנפשך:

קדושים תהיו כו'. מדרש מפני מה נסמכה פ' עריות לפרשת קדושים אלא ללמדך כל הגודר עצמו מן הערוה אתה מוצא בו קדושה. אם תזכרו ראשונות מה שכתבנו כבר (קול יעקב סה"ש)

ביאור

בבאור מאמר שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי. והמורם מדברינו שם כי כמו אשר טבע האדם בעניני הגוף ממוזג כח האב בגוף הבן וע"פ רוב טבע האב והבן שוים. כן במעלת הנפש וחסרונה תשוה נפש הבן אל נפש האב ונקל לבן צדיק ללכת בדרכי אביו אחר שאביו היה כבר צדיק וכבר אמרו חז"ל שבשביל שגדרה שרה את הערוה במצרים ממנה זכו נשי ישראל לגדור ערותן ובשביל שגדר יוסף את הערוה ממנו זכו בחורי ישראל לגדור ערותן כי מעשה אבות סימן לבנים ומעשה אבות יירשו בנים *) כי בנקל ילכו הבנים בדרכי אביהם הצדיק וישתלשל זכותו על בניו ועל בני בניו לדורותם אחר הבחירה והחפץ כהחוזר אחר ירושה מאבותיו. וכמו שמבואר במדרש (שה"ש ד') אתי מלבנון כלה עד שאתם עוסקים בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם. על תשורי מראש אמנה זה אברהם שנאמר בו והאמין בה'. כי כבר ידענו כל התחלות קשות וכל ההתחלות יהיו בהכרח קטנים בכמות אך אח"כ יהיו הולכים וגדלים ולא תמצא דבר שיעלה ויצמח מאין ומאפס ויהיה גדול במאד מאד וישראל עושה חיל ברגע אחת כמאמרם ז"ל הנזכר אתמול בטיט ולבנים עכשיו אתי מלבנון כו'. וכמ"ש בילקוט (תהלים קי"ח) מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו זשה"כ מי זאת עולה מן המדבר משועבדים בטיט ולבנים ועכשיו לארבעה דגלים מסיבים ישראל אף אנו תמהים על עצמנו ורוח הקודש אומרת מאת ה' היתה זאת כו'. אין זאת כ"א שהיה מה שהיה כבר כי מעשי אבות נתעוררו על הבנים. והעד הנאמן על זה המקרים הרעים אשר קרה אותם במדבר מהיפך אל היפך כמו כל הנסיונות אשר נאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ממש ע"ד סוחר בא למלון והבעה"ב כבדו בסעודה גדולה ובכלים יקרים מכסף וזהב ובתוך הסעודה הציץ האורח וראה את בעלת הבית ובניה הולכים קרועי בגדים ויחפים חשופי שת אמר אין זאת כ"א שהוא משתמש בכלים שאולים והוא בעצמו אביון. וזהו שחורה אני במעשי לומר כי כל מה שפעלנו רוח טהרה מאבותינו נוצצה בנו וכל הרע הוא מאתנו וזהו ונאוה אני במעשי אבותי **) המורם מזה כי הטוב והקדושה מושפע אלינו מאבותינו אם רק נשמור ארחותינו לבלתי התגאל בגלולי הטמאות והתועבות וזהו מאמר (תהלים צ"ז) אוהבי ה' שנאו רע שומר נפשות חסידיו. כמו ואביו שמר את הדבר כלומר כי זה דרכו ית' מעולם כי זכות הצדיק הוא שמור ובא אל צאצאיו הבוחרים ללכת בדרכי אבותיהם הוא שומר נפשות חסידיו ***) וזהו אור זרוע לצדיק ועי"כ ולישרי לב יהיה שמחה כי יהיה נקל להם ללכת באור אביהם הצדיק אשר הזריח עליהם והשלים ואמר שמחו צדיקים בה' והודו לזכר קדשו שהוא זוכר לנו קדושת הקדושים אשר בארץ המה. הוא שהסמיך הכתוב ואמר ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר נעשו לפניכם ולא תטמאו בהם כו' קדושים תהיו כו' כי כאשר תמצא רק העדר טמאה וגדר ערוה תמצא קדושה כי הקדושה היא אלינו מורשה. והסמיך לזה אזהרת אל תפנו אל האלילים כו' ואח"כ אמר עוד אל תפנו אל האובות ואל הידעונים אל תבקשו לטמאה בהם כו' והרצון במאמר זה להודיענו ענין המבואר ברז"ל (ע"ג כ"ז ב') שאני מינות דמשכי היינו כי יש כח במינות להמשיך את האדם מדעתו עד שלא ישאר על מעמד בחירתו הקודמת. ולכאורה אין הדבר מובן איה איפוא יתן יתב' כח במינות להעביר את האדם מבחירתו הלא כבר אמרו (נדה ט"ז ב') ואלו רשע או צדיק לא קאמר. אבל הבנת ענין זה מצאנו בדברי רז"ל (ריש פ' שמיני) חכמות בנתה ביתה זה הקב"ה דכתיב בה' בחכמה יסד ארץ שלחה נערותיה תקרא על גפי מרומי קרת שהגביה אותם וקרא אותם אלהות שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ואחר כל השבח הזה מי פתי יסור הנה הניחו דעתו של הקב"ה והלכו אחר דעתו של נחש בשביל כך חסר לב אמרה לו כי עפר אתה ואל עפר תשוב. באור הדברים ע"פ משל לשני ילדים הלכו מביתם ובאו אל בית השכן וראו בביתו מאכלים ערבים מאד וגנבו ואכלו והילדים ההם היו אחד בן עשיר ואחד בן עני והיו מלמדים זכות על בן העני לאמר יצרו תקפו בראותו מאכלים ערבים ומתוקים וריחם נודף מאד וחייבו את בן העשיר לא על האכילה כ"א על הכניסה לשם לאמר זאת צדקת אחרי ראותך המאכלים נגד היצר עליך לאכול מהם אבל עכ"ז למה נכנסת לשם כלום חסר לך בבית אביך די תאות נפשך. וזהו מאמר הן הניחו דעתו של הקב"ה והלכו אחר דעתו של נחש. פירוש כי זה הוא ענין הכעס והקצף על שעלה על דעתם לעיין ולבקר על דבר מינות הטובה היא אם רעה בע"כ כי האמונה רפויה בידם והמה עומדים בספק

ואין

יריעות האהל

*) **וכבר** רמז שהע"ה על ענין זה במאמר (משלי כ') מתהלך בתומו צדיק אשרי בניו אחריו ואביו ההכיד ע"ה אמר (תהלים קי"ב) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. היינו שהוא חפץ ומשתוקק באמת בכל אות נפשו להקים את דברי התורה והמצוה יסובב לו מזה גבור בארץ יהיה זרעו כו' וזהו מתהלך בתומו צדיק מאמר בתומו יסוב על ההולך בדרך תמים מעודו בכל החפץ לבבו אז אשרי בניו אחריו:

) **והוא הרצון במאמר (דניאל ט') לך ה' הצדקה ולנו בושת הפנים ר"ל הטובות והצדקות אשר פעלנו לך ה' המה ולהיפך המעשים רעים אשר עשינו לנו בושת הפנים:

***) **והזהיר** אותם ואמר אוהבי ה' שנאו רע לאמר לא תעצבו מדאגה כי כאשר תרחקו עצמכם מן הרע יגזו הרשעים עליכם ויעשן בכם בחרון אפם. ע"ז הזהיר והבטיח כי ח"ו אין לכם לדאוג ע"ז אבל אתם אוהבי ה' שנאו רע כי הוא שומר נפשות חסידיו ומיד רשעים יצילם:

ואין לך חטא גדול מזה כמאמר (ירמיה ב') הלא זאת תעשה לך עזבך את ה' אלהיך בעת מוליכך בדרך. וזהו אל תפנו אל האלילים לאמר כמו שיש חילוק אם תרצה להתחבר אל מי שהוא גדול ממך תצטרך אתה להכנע לפניו בכמה מיני חניפות ובכמה השתדלות עד אשר תמצא חן בעיניו שיתקרב עצמו אליך ולא כן אם ברצונך להתחבר לאיש פחות אין מהצורך אליך אל השתדלות כי גם אם תשרוק לו בדבור קל או תהיה קורץ בעיניך יעוף וידא ויתחבר אליך עד שלא תוכל להפרד מאתו. זה שהזהיר אל תפנו אל האלילים כי גם בנטיה קלה תוכלו להתדבק ולהשתרש בגלולי טמאתם*). וכבר ידענו כי מדה טובה מרובה אם כן ודאי אם יפנה לבבך מן הטמאה ותפרוש עצמך ממנה ממילא תשרה עליך רוח טהרה וקדושה. ולכן נאמרה פרשה זו בהקהל דבר אל כל עדת בני ישראל כו' קדושים תהיו כו' כמאמר (ישעיה נ"ו) ואל יאמר הסרים הן אני עץ יבש כו' והביאותים אל הר קדשי כו' וזה שאמרו ללמדך כל הגודר עצמו מן הערוה אתה מוצא בו קדושה. לאמר כי אם תקח מאמר קדושים תהיו למאמר נפרד בלתי מחובר לענין שלמעלה יהיה המובן ממנו כי הזהיר על יגיעה ורוב העבודה להשיג הקדושה מה שזה יפלא בעיני העם לאמר איך נעמול להשיג דבר אשר לא נדע מהותו לזה באו חז"ל להורות ולומר מפני מה נסמכה פרשת עריות לפ' קדושים ללמדך כל הגודר כו' וא"כ אין אתה צריך אל עמל ויגיעה רק לשמור את עצמך מכל רע וממילא תשרה עליך הקדושה. והדמיון בזה הגונב מחבירו סוס או תרנגולת אשר נולד ונתגדל אצלו אם ירצה הגנב להחזירו למקומו הראשון אין מהצורך אליו להטפל להשיבה לבית הבעלים רק להתיר אגודתה ולפתוח הקשר אשר הוא אסור שם ויפתח הדלת ובעצמו ילך אל מקומו הראשון כמאמר (ישעיה א') ידע שור קונהו. כן הנשמה נחצבת ממקום נעלה ונשא ממקום הקודש והיא כצפור ביד האויל הוא קושר אותה בצרור הבלי תאות הגוף עד היותה כאבן בעמקי מצולות התועבות והטומאות אבל אם האדם ינתק מעליה אגודות מוטה ויתיר אותה חפשי מקשר הטומאה אשר קשר עליה הלא מעצמה תמשוך עצמה למקורה הראשון כמשפט החלק להיות נמשך אחר הכלל. וזהו ושמרתם את משמרתי כו' ולא תטמאו בהם כו' קדושים תהיו והטעם כי קדוש אני ה' אלהיכם וא"כ קדושים אתם מן המקור מלידה ומבטן ואין עליכם רק להנזר מכל טומאה ותועבה

(ועי' קול יעקב על מאמר צאינה וראינה בנות ציון):

מדרש קדושים תהיו כו' הדה"ד (ישעיה ה') ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה א) באור זה דע כי יש להקב"ה ב' פנים איך להתקדש ולהתגדל בעולם. א' מה שנא' (ישעיה מ"ט) ישראל אשר בך אתפאר כי הרואה המעלות ומדות החמודות הטהורות והקדושות אשר בישראל שכתוב בהם (דברים ל"ב) כי חלק ה' עמו מה שהם רק אפס קצהו מן החלק אשר חלק ה' לעמו כש"כ איך יערוך גדולתו וקדושתו ית' לאין סוף ותכלית אשר ממנו נאצלו המדות האלה. וכמו שמצינו ברז"ל (ויקרא רבה י"ג) אלכסנדר מוקדון כד הוה חמי לר' שמעון הצדיק אמר ברוך אלהי שמעון הצדיק. הדרך הב' בהיותם ח"ו על דרך לא טוב אז יתגדל ויתקדש ע"י הראותו בהם דיניו ומשפטיו כמאמר (תהלים ט') נודע ה' משפט עשה. לכן שאל ית' ודרש מאתנו דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אלהם קדושים תהיו כלומר ראו נא אתם להיות קדושים וע"י קדושתכם תקדשו את שמי. וביאר ואמר כי קדוש אני ה' אלהיכם כלומר כי לפני יש ב' דרכים להתקדש בעולם אם ברחמים ואם בדין ומשפט וזהו הה"ד ויגבה ה' צבאות במשפט הוא דרך אחד והב' והאל הקדוש נקדש בצדקה כאשר תתנהגו אתם במישרים בקדושה ובטהרה וא"כ טוב לכם לבחור את החיים ואת הטוב וקדושים תהיו וע"י קדושתכם תקדשו את השם הנכבד, והבן:

ומה נעמו בזה דברי דהע"ה (תהלים ק"ו) הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך להשתבח בתהלתך. כי כאשר הקב"ה יתהלל בעולמו ויתקדש ע"י המשפט שהוא עושה כמאמר הנז' נודע ה' משפט עשה אז לא נתהלל אנחנו כי מה יתהלל האדם ברעה אבל יתקיים בנו מאמר (ירמיה ג') נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו. אמנם כאשר יתהלל ויתעלה ויתקדש שמו ית' ע"י קדושתנו ופאר מעשינו הטובים הנה בקדושתו ופאר תהלתו הלא נתהלל גם אנחנו וזהו הושיענו ה' אלהינו וקבצנו מן הגוים להודות לשם קדשך וגם להשתבח בתהלתך שנהיה גם אנחנו כלולים בהשבחים והתהלות אשר יתהלל בהם הבורא ית'. ועי' מ"ש למעלה (ריש פ' ויקרא) במאמר המדרש משל לאחד שהיה יושב ועושה עטרה למלך כו' למה שאני עתיד להתפאר בהם כו'. והבן:

ובסמוך גם בגמ' (ברכות ס' ב') חסד ומשפט אשירה אם חסד אתה עושה עמי אשירה

כין

יריעות האהל

*) **לא** כן להשיג קנין התורה והחכמה מהצורך אל יגיעה רבה והשתדלות גדולה כמאמר (חגיגה ט"ו) לא יערכנה זהב וזכוכית אלו דברי תורה שקשים לקנותם כזהב כו':

שפת היריעה

א) דע כי האר"י הקדוש ז"ל כתב שני טעמים על הבריאה. א) כי חפץ חסד הוא כמאמר כי אמרתי עולם חסד יבנה וברא העולם להיטיב עם ברואיו כי מדרך הטוב להטיב. ב) בגין דישתמודעון ליה. אמנם טעם זה בגין דישתמודעון ליה סובב הולך על מאמר המדרש (ב"ר י"ג) ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. אמר הקב"ה אם אני בורא אותו במדת הרחמים הוו חטייה סגיאין ואם אני בורא אותו במדת הדין האיך העולם יוכל לעמוד אלא אני בורא אותו במדת הדין ובמדת הרחמים. באור זה כי יש דרך דישתמודעון ליה ע"י מדת הרחמים ויש דרך ע"י מדה"ד וכמו שנתבאר בפנים:

בין כך ובין כך לך ה' אזמרה (כן הגי' במדרש ריש פרשתנו) ר' שמואל בר נחמני אמר מהכא בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר. ר' תנחום אמר מהכא כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא ורבנן אמרי מהכא ה' נתן וה' לקח. וראוי להתעורר בכוונת כל אחד בחלופי המאמרים אשר הביאו והקרוב לומר כי כל אחד המציא טעם אחר על חיוב קבלת היסורים באהבה ונבאר דבר דבר על אפניו. הנה ר' אחא הביא מאמר חסד ומשפט אשירה כו' באור זה דע כי כבר אמור עם הס' קול יעקב באור מאמר (שה"ש ז') מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. לאמר כי מדות הקב"ה אינם כמדות בו"ד כי מדת בו"ד אם אחד אוהב את רעהו הנה הנאהב אינו משתעשע באהבת האוהב בעצם כי אם בפעולות הנמשכות ובאות ע"י אהבתו אותו. היינו שהאוהב יגמלהו טובות גדולות לפי אהבתו אבל אם ידע הנאהב שלא תבואהו שום טובה מהאוהב אז לא ישמח באהבתו כל מאומה. וכן אם יראה האדון את עבדו כי לבו שלם עמו לאהבה אותו אבל הוא עושה מלאכתו רמיה ובעצלתים אז לא יחשב בעיני האדון אהבת העבד כלל כי מה חפצו באהבתו אם לא תמצא שום פעולה טובה מאהבתו זאת. אבל בין ישראל לאביהם שבשמים לא כך היא המדה כי הקב"ה חושב לטוב ולמצוה את אהבתנו אליו אף שלא תצמח לו שום טובה מאהבה זאת. כמאמר (דברים ו') ואהבת את ה' אלהיך. וכן אהבתו של הקב"ה עלינו היא ג"כ מתוקה וערבה לנו מבלי שום תולדה יצמח מזה כמאמר (שה"ש א') כי טובים דודיך מיין וכמאמר (תהלים ס"ג) כי טוב חסדך מחיים כי החסד והאהבה מהקב"ה היא בעצמה שמחה ללב יודעיו כמאמר (שם ע"ג) ואני קרבת אלהים לי טוב וזהו מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים פי' שהאהבה בעצמה היא תענוג גדול. ומעתה התבונן כי אם הקב"ה משפיע טובה לאיש בער לא ישתעשע כ"א בהטובה המושגת אליו אבל החכם האמתי הוא יפליג בשמחה וגיל וישתעשע עם האהבה אשר הטובה נמשכת ונסבתה יותר ממה שישתעשע עם הטובה. כמו שכתבנו במקום אחר מחבורנו בבאור מאמר (ירמיה ט') אל יתהלל חכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו אל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד כו' ר"ל כי יש הבדל בין המוצא מציאה ומגביה חפץ מן האדמה ובין המשיג חפץ במתנה מאדם נכבד. כי המגביה החפץ מן האדמה הוא לא ישמח רק עם החפץ כפי שויו אם שתי כסף או עשרים כסף ויותר אכן אותו אשר החפץ בא לו במתנה מאת אדם גדול הוא לא ישמח עם החפץ אבל ישמח עם הנותן אשר עם גודל חסנו ופאר כבודו הוא חפץ ביקרו זה שוה אצלו עד אין ערך ואין תכלית. זה שהעיר אותנו המאמר אל יתהלל חכם בחכמתו גו' עשיר בעשרו לשמוח רק עם החפץ כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי כי אני ה' עושה חסד כו' ר"ל להשכיל לדעת אותי ואת גודל אלהותו אשר אני הוא העושה חסד עמך זה צריך להיות ששונך ושמחתך והנ"ת בזה אם לפעמים יעשה הקב"ה כפי מדה"ד ומייסר את הצדיק אשר כל זה הוא מסבת אהבתו את הצדיק כמאמר (משלי ג') כי את אשר יאהב ה' יוכיח אין מקום אל המקבל היסורין שישתנו פניו ושלא יקבלם בשמחה אחר אשר מקור השמחה לא נשתנה והיא האהבה מאת ה' אליו. וזהו חסד ומשפט אשירה אם יעשה הקדוש ב"ה משפט מצד החסד שלו עליו אשירה ומ"ש חסד ומשפט הוא"ו הוא וא"ו נוספת ויש כזה רבים במקרא ולכן לא אמרו במדרש שלפנינו אם משפט אתה עושה כמו שאמרו תחלה אם חסד אתה עושה עמי להורות שאינו מדבר מענינים נפרדים זה מזה כ"א החסד והמשפט שניהם ענין אחד ואצלו יתב' הוא חסד ואצל המקבל הוא דין ומשפט לכן יחוייב לקבלו בשמחה:

ר' שמואל בר נחמני הוסיף טען אחר אשר בעבורו ראוי לברך על הרעה ולקבלה בשמחה כמו הטובה והביא מאמר בה' אהלל דבר באלהים אהלל דבר. משל אחד בא לבית אכסניא וישלם שמה בעד מאכל בשר שישלחו לו משם אל מקום פ' ואח"כ שלחו לו ירק ולא בשר הנה לא נעשה רצון הקונה הזה כל מאומה כי רצונו היה לאכול בשר והם בשנותם את דבריו לא נעשתה כוונתו. אמנם אם אחד בא אל חנות גדולה ואמר אל הסוחר שיכין בעבורו בכל יום מין סחורה יקרה של משי והוא יסבב בעיר למכור לאחדים להרויח פרנסתו פעם בא אליו ונתן לו סחורה של צמר גפן והלך ומכר את זאת והרויח כרצונו וחפצו הנה גם כי הסוחר שינה בו עכ"ז אליו אין שום כ"מ בזה אחר כי נתמלא כוונתו והרויח בזה כמו בזה. הנמשל החפץ בטוב עוה"ז למען יתעדן בעוה"ז א"כ אם הקב"ה משפיע אליו יסורים הנה הגיע לו נגע תחת עונג וצער תחת הנ"ר אשר רצה. לא כן הצדיקים כאשר יבקשו הם טובה אין כוונתם רק למען יגיעו על ידה לשלמות עבודתם לאור באור פני מלך חיים א"כ גם אם הקב"ה ישלח עליהם יסורים והם עומדים בנסיונם יגיעו ג"כ עי"ז לרב טוב הצפון ובין כך ובין כך נתמלא שאת מבוקשם. וזהו בה' אהלל דבר רק על דבר הפעולה הנמשכת מהטובה ובאלהים ג"כ אהלל רק דבר על הפעולה הנמשכת מהדין ופעולת שניהם הלא אחת היא ע"כ גמרתי אומר בין כך ובין כך אהלל דבר על דבר הטובה שיגיעני על ידי זה:

ר' תנחום אמר מהכא כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. הוא ע"ה ביאר אלינו טעם אחר על חיוב הברכה על הרעה כמו על הטובה. והוא ע"ד מאמר (דברים ל') ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב כו' ובחרת בחיים ולמה לא אמר ובחרת בחיים ובטוב כמו שהתחיל המאמר. אבל יורה בזה דעת את

האדם

האדם לאמר גם כי הטוב ראוי לאדם לחפוץ בו כמאמר (תהלים ל"ד) מי האיש החפץ חיים אוהב ימים לראות טוב עכ"ז יש הבדל גדול בין חיים לטוב. כי החיים ראוי לאדם לפרוט לפני ה' ולבקש ולומר רבונו של עולם תן לי חיים אבל הטוב גם כי ע"ד כלל ראוי לבקש עליו מאת הטוב והמטיב ית' לאמר רבש"ע זכרני לטובה אבל לא שיפרוט לפני ה' ית' לבקש טובה מיוחדת לאמר תן לי עושר או דבר מיוחד מקניני עוה"ז יען כי אין האדם יודע במהות הטובה אם תהיה לטובתו. כמו שתראה הבדל עצום בתפלת שלמה המלך ע"ה בין העם הנבחר ובין עמי הארצות כי על העם הנבחר אמר (מלכים א' ח') כל תפלה כל תחנה כו' לכל עמך ישראל כו' ופרש כפיו אל הבית הזה ואתה תשמע השמים מכון שבתך כו' ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו כי אתה ידעת לבדך את לבב כל בני האדם וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא כו' ובא והתפלל אל הבית הזה אתה תשמע השמים מכון שבתך ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי. ההבדל בדבר השתנות לשון התפלה בב' סוגי הקוראים כי שהע"ה בקש מאת ה' בבוא אליו איש ישראל להתפלל על צרכיו לא יענהו הקב"ה על תפלתו כמו שהוא קורא ומתפלל כי אולי הוא שואל דבר שיזיק לו. לכן בקש ואמר כל תפלה כל תחנה כו' אתה תשמע השמים ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו לאמר לא תענהו כמו שהוא אומר בפיו ובשפתיו רק אתה תבחון את לבו כי אתה לבדך ידעת את לבב כו' וכפי הבחנתך כן תתן לו. וכמו שמצאנו ברז"ל (שמות רבה ל"א) על מאמר זה וז"ל אם יבוא אדם ויתפלל לפניך שתתן לו ממון ואתה יודע שהממון רע לו אל תתן לו ואם ראית אדם נאה בעשרו תן לו שנאמר ונתת לאיש ככל דרכיו אשר תדע את לבבו. משא"כ אותו שיש עליו לחוש שלא יהרהר דייק ואמר בו ושמעת ועשית ככל אשר יקרא אליך ממש כמו שהוא קורא וכמו שהוא מתפלל למען ידע כי שמך נקרא אל הבית הזה ואם תתן לו באופן אחר מי יגיד לו כי מידך היתה זאת לו ויהיה מהרהר ומסתפק. כלל הדברים כי אין האדם יודע מה טוב לו כי הטובה אפשר לה להשתנות ולהתהפך כקשת רמיה אם לפי הזמן ואם לפי המקום ישתנו הדברים מטוב לרע ומרע לטוב. וזה דרכם של הצדיקים אשר בהגיע אליהם טובה דאגו ופחדו אולי הוא לרעתם שיקבלו גמולם בעוה"ז או הזולת מהדאגות כאמרם ז"ל (במס' ד"א זוטא פ' ב') ואם הטיבו עמך אל תאמר בשביל מעשי ההגונים הטיבו לי אלא בשביל מעשי שאינם הגונים הטיבו לי שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו. ולכן אמר ובחרת בחיים ולא אמר ובחרת בחיים ובטוב כי הוא ית' יבחור לך את הטוב לא אתה *) וזהו שהביא כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא ר"ל על הטובה צריך אני להתפלל מסבת העדר ידיעתי אם היא לטובתי וכמו כן להיפך כאשר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא גם בהגיע לי צרה אתפלל שיהיה לי לטובה וא"כ אין הבדל ביניהם כי. תם אני לא אדע נפש איזה יכשר או זה כו'. **) הוא שאחז"ל במדרש (פ' מצורע) קרוב ה' לכל קוראיו יכול לכל ת"ל לכל

יריעות האהל אשר

*) **ועם** דרכנו נוכל לתת טעם הגון על מה שתקנו הברכות לברך ע"ד כלל ולא לייחד הטובה אל המברך כמו המוציא לחם מן הארץ בורא פרי הגפן בורא פרי העץ הלא יותר ראוי היה לברך שנתת לי לחם להשביע נפשי ונתת לי בגדים לכסות את בשרי כי ברכה מבוררת חשובה יותר מברכה כללית כמבואר ברז"ל. ולבבי יחשוב אשר ענין זה כבר מבואר במאמר (תהלים ק"ו) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו ביאור זה דע כי הטעם במה שתקנו שתהיה התפלה בצבור דוקא אשר בהשקפה הראשונה יראה יותר נכון להתבודד בתפלתו כאמרם ז"ל (ברכות י') ויסב חזקיהו פניו אל הקיר מאי קיר מקירות לבו. לא שחז"ל הוציאו הכתוב מפשוטו אבל שאלו ואמרו מאי קיר כלומר מה ענין חשיבות בקיר אשר הסב חזקיהו את פניו אל הקיר ע"ז אמרו כדי שתהיה דעתו מכוונת להתפלל מקירות לבו וזאת יקל על האדם בהיותו מתבודד בתפלתו וזאת שאל הכוזרי מאת החבר (בי"ד משלישי) והשיב לו כי הקב"ה נדיבות יען שלא להעלות לפניו קל מהרה תפלת יחיד כי הטובות והברכות אם אמנם הם מועילים הרבה לכלל העולם אולם הלא לפעמים יזדמנו כמה יחידים שלא יאות להם הטוב הזה והברכה להם לקללה כמו עוברי דרך מואסים בירידת גשמים מוכרי תבואה לא יחפצו בברכה וזול הרופא מגפה שיהיו לו חולים הרבה ואם יפנה הקב"ה לתפלת היחיד אולי יתקלקל הכלל מברכתו לכן בחר יותר בתפלת הרבים רבים יחלו על טובת הכלל משא"כ הטובות אשר היחיד מבקש על עצמו כבר אמרנו כי אין המבקש בטוח על עצמו אינו יודע מה טוב לו ומה רע לו וכל הדברים יוכלו להתהפך מטעה לטעה ויש עושר שמור לבעליו לרעתו. וע"כ יפה אמרו ז"ל חסד שעושים עם המתים הוא חסד של אמת כי החסד הזה לא יתהפך עוד אבל החסד אשר אצל החיים איך יברך אדם על סעודתו שנתת לי לחם לאכול ובגד ללבוש אולי יחלה ע"י אכילתו זאת או פן יתקנאו בו ע"י בגדיו החשובים ויהרגו אותו כמאמר המדרש (ב"ר י') זכה צבא לו לא זכה צבא עליו. לכן יפה תקנו לברך ע"ד כלל המוציא לחם מלביש ערומים כי אצל הכלל ודאי היא טובה גדולה וברכה כללית וזהו הודו לה' כי טוב כי לעולם ר"ל אל כלל העולם ודאי הוא טוב בלא מיחוש רע וזהו כי לעולם חסדו, והענין נחמד:

) **ובמו שכתב בעל העקרים (בארבעה ועשרים מרביעי) על מאמר לה' הישועה. כלומר לו יתב' לבדו בהירת דרכי הישועה כפי ידיעתו באמתת הדרכים המועילים אל האדם. לכן על עמך (החיוב) ברכתך סלה שיודו שמך לעולם בין ישיגו הפלס בין לא ישיגו כי האדם אינו יודע את הטוב לו:

אשר יקראוהו באמת. דע כי כמו אשר הגדול נבדל מן הקטן בב׳ דברים והם הכעסני והתאוני כי משפט התינוק לכעוס על דבר הבל על קש ותבן על הול ואבן מה שאינו ראוי להעלותו על לב וכן תשמחהו בדבר הבל. לא כן הגדול כי לא יתעצב כי אם על דבר הראוי להתעצב עליו וכן לא ישמח כי אם במה שראוי לשמוח בו וכל אשר יגדל האדם בשכלו ודעתו בחכמתו ואמתתו יתמעטו ממנו עצבוניו ויגוניו יען כי כל מה שתתרבה חכמתו והשגתו יתמעטו חפצי לבבו במחמדי עוה״ז כמאמר (תהלים ל״ב) רבים מכאובים לרשע כו׳ כי הבעל תאוה לפניו יש דאגות ומכאובות רבות עת נחסר לו דבר זה ואח״כ מתאוה לדבר זה ויעברו ימיו ביגון ושבר רוח אבל והבוטח בה׳ חסד יסובבנו. עד כי דהע״ה לעוצם דבקותו והשגתו ומגודל עיונו ודעתו ביטל כל החפצים והסירם מלבו כאמרו (תהלים כ״ז) ה׳ אורי וישעי ממי אירא ה׳ מעוז חיי ממי אפחד ולא נשאר לפי חכמתו והשגתו רק דבר אחד אשר אותו ראוי באמת לחפוץ ולהשתוקק אליו ובו ראוי לשמוח אחר השגתו אותו. והוא מה שאמר אחת שאלתי מאת ה׳ אותה אבקש שבתי בבית ה׳ כל ימי חיי כו׳ ראה כי לא נשאר לו מכל חפצי העוה״ז מאומה רק זאת לבד החפץ והתשוקה אל התורה והעבודה ומבלעדי החפץ המעולה הזה הכל הבל. וזה שאמרו קרוב ה׳ לכל קוראיו יכול לכל ת״ל לכל אשר יקראוהו באמת ר״ל אם יבקש דבר אשר באמת ראוי הוא לבקש אותו ולחפוץ בו לא כן כל חפצי העוה״ז האדם חושק אותם מהם מסבת סכלותו ולכן אם יבקש עליהם מאת ה׳ לא יענהו אחת מאלף:

ורבנן אמרי מהכא ה׳ נתן וה׳ לקח באור זה ע״ד אב ובנו נסע בדרך ויהי כאשר ישבו לאכול אצל בעה״ב אחד היה הנער עלז ושמח מאד כאשר ראה מביאים קערה על השלחן עם מטעמים וכאשר היו מסלקין הקערה מעל השלחן היה מצטער מאד אמר לו אביו אמור נא בני מפני מה בהיותך בבית אמך והיא מסלקת הקערה מעל השלחן אין אתה מצטער בשום פעם ויען ויאמר מה זה תשאלני מבית אמי כי בבית אמי היא המביאה הקערה ואמי היתה המסלקת המאכל והאמנתי אם היא מסלקת המאכלים עתה הלא לשעה קלה תשוב להעלותם לפני אחר אשר יתוקנו מעט. לא כן כעת אנחנו בדרך במלון אורחים בבית אחרים היום אנחנו בבית זה ולמחר במקום אחר ואם כעת יסלק המסלק את הקערה מלפני הלא הסילוק הוא עד עולם. הנמשל הצדיקים הקב״ה הנותן להם בחפצו והקב״ה המסלק מהם ובטוחים הצדיקים כי סילק מהם בעוה״ז כדי לתקנו לעוה״ב לא כן הרשעים כי מהם אם נסתלק הטוב לא הקב״ה הוא הלוקח מהם כ״א נותן רשות למשחית לקחת מהם הטוב כמאמר (ירמיה ה׳) וחטאתיכם מנעו הטוב מכם ולכן סילוק טובתם הוא לעולם. לא כן אם ה׳ נתן גם וה׳ בעצמו לקח ודאי יחזור ויתן ביתר שאת ויתר עז והדברים יקרים ונעימים:

ומה נעמו עתה דבריהם ז״ל בסמוך ה׳ נתן וה׳ לקח בין שנתן ברחמים נתן בין שנטל ברחמים נטל ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשנטל נמלך בב״ד אר״א וה׳ לקח הוא ובית דינו. ורצונם בזה לבאר ההבדל הגדול בין האב המייסר את בנו ובין האדון המייסר את עבדו כי האב כאשר ייסר את בנו הנה באהבתו ובחמלתו ישקול בפלס הבחנתו שלא יוסיף להכותו מכה רבה פן ישחיתהו או ימיתהו אבל איש זר המכה בחמת רוחו הוא לא יפלס את מעשיו וכל אשר תמצא ידו לעשות הלא יעשה וכמאמר (מלאכי ג׳) כי אני ה׳ לא שניתי גם בעשותי שפטים לא נשתנו מדותי מרחמים לדין. והעד ואתם בני יעקב לא כליתם כי מה עשיתי לכם הלא אתן עליכם שבעה עינים לתת אתכם שארית בארץ לפליטה גדולה והמכות האלה אשר בין ידכם המה מכוונים רק להעיר ולעורר אתכם כדרך מה שיעשה הבא להקיץ את חבירו משנת התרדמה וכמאמר כי כאשר ייסר איש את בנו כו׳ שאין כוונת האב אל היסורים לייסר ולהציק את בנו רק להיפך מרוב חמלתו הוא שוקד לתקן את דרכיו לייסר מעלליו לתת לו אחרית ותקוה. ולכן כאשר שלח בלק אל בלעם שיבוא לקלל את ישראל לכלותם ח״ו נאמר בו (במדבר כ״ג) וישא משלו ויאמר לא הביט און ביעקב כו׳ כלומר גם בעת אשר המדה״ד שולט בהם אין המכוון והמובן ממנו ית׳ אל היסורים עצמם להציק ולהרע ח״ו כי אם לתקנו להטיב עמו באחריתו. וזהו ה׳ אלהיו עמו כו׳ השוקד רק בטובתו וכמאמר (בראשית י״ח) חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט וכבאור רז״ל חלילה לך חולין הוא לך כלומר לעשות רע בלי פעולה טובה תצא ממנו חולין הוא לפניו ית׳ אשר ע״כ חייבו ז״ל לברך על הרעה בשמחה כמו על הטובה וכמו שנתבאר במאמר ר׳ שמואל בר נחמני באלהים אהלל דבר בה׳ אהלל דבר. אמנם עתה במאמר הנזכר הוסיפו לקח טוב במליצתם הטהורה כי יותר ויותר ראוי להפליג בשמחה על הרעה שהשיג מאתו ית׳ יותר על שמחתו בטובה הבאה לו. והוא שאמרו ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בבריה וכשנטל נמלך בב״ד באור זה ע״ד חנוני יש לו קרוב עני ודרכו תמיד להנהות אותו מאשר יש לו בחנותו ומסחורותיו יעשה בגדים לו ולב״ב ובהזדמן שיצטרך העני לגמרו של בגד שארי דברים הבלתי נמצאים בחנותו הוא נותן לו מעות שילך ויקנה בחנות אחרת או החנוני עצמו הולך בין הסוחרים לבקש מה שהוא צריך אשר יותר ראוי להפליג טובתו במה שהוא קונה דברים שאינם נמצאים בחנותו כי הדברים אשר הם אתו עמו ומצוים אצלו לא יקשה כ״כ בעיני האדם לוותר לאחרים הצריכים לכך. הנמשל הקדוש ב״ה בהיותו מטיב הנה מדתו להטיב כמאמר (תהלים ק״ו) הודו לה׳ כי טוב כי לעולם חסדו כי זאת היא הסחורה

אשר

אשר בחנותו ית' וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם וברוב טובו וחסדו ברא מקטרגים להעלות חמה לדון את האדם ולעשות בו שפטים בעבור יתן אל לבו לתקן מעשיו להיטיבו באחריתו. וזהו ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בפמליא אבל כשעושה דין נמלך כלומר שלא כמדתו כביכול כמחפש בחנות אחרת *). וזהו ה' אלהיו עמו כלומר ה' שהוא רחמן משתף ובורא ומעורר מדה"ד אליו כי הוא בעצמו אין מדתו להביט בעמל כמאמר (חבקוק א') טהור עינים מראות רע והבט אל עמל לא תוכל:

איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו אני ה' אלהיכם. הקדים הכתוב ב' מצות אלו בפרשה זאת ובמה הושוו זל"ז ונראה כי מאמר קדושים תהיו כו' בא להורות שכל התורה ומצותיה המה קדשי שמים אין להם חלק ונחלה בתוך גופות התבל רבת ההבל. כי הכחות שהם בטבע אינם רק אל ענינים חמריים אל קיום הגופות לא לעניני הנפשות כי אין שום כח מן הגוף מעיר ומעורר על חפץ התורה ומוסרה והיא נזכרת ונעשית רק מצד התעוררות היראה והאהבה אחר העיון וההתבוננות וכמו שכתבנו בספר המדות (בפ' ב' משער הדעת) ובע"כ צריך האדם להקדים לעצמו האמונה להאמין בה' ובתורתו התמימה כי האמונה היא דבר אשר ממנה ראשית ההתחלה לדבק עצמך ובשרך נפשך ומאודך אל התורה והמצות. כמשפט סוחר הבא לסחור במדינה רחוקה אשר באין ספק יצטרך תחלה להשתדל שיהיה לו מלון להסתופף בו לאסוף אל תוכו סחורותיו כי לולא כן יבולע כל מסחרו. עד"ז ממש הורה לנו הכתוב במה שהקדים ב' מצות אלה אחת היא כולה גופנית מצות כבוד אב ואם אשר עליה מעידים כלם כמאמרם ז"ל (קידושין ל"א) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך מאמר פיך לא נאמר כו' כיון שאמר כבד את אביך ואת אמך חזרו והודו ובאמת קרובה היא אל דעת הנבראים עד כי כמעט גם הבע"ח יש להם חלק במצוה זאת. וכבר דרשו חז"ל (בראשית רבה ס') עבד משכיל זה אליעזר עבד אברהם ימשול בבן מביש זה יצחק שבייש את כל א"ה בשעה שהיה נעקד על גבי המזבח. והרצון בזה לבאר ענין כבוד אב ואם עד היכן המצוה הזאת מגעת כי הלא יצחק לא שמע מפי הגבורה מצות העקידה וקבלה באהבה רק מאמונתו באביו אמונה שלימה שמע לקול דבריו ומסר גופו ונפשו לשפוך דמו כמים הנה בזה בייש את כל המקילים במצוה זאת ואינם שומעים לאביהם כל כך. ב' מצות שבת ומצוה זאת חציה בקודש וחציה בחול כי השביתה בקודש ולהתענג בתענוגים ולעדן בדשן נפשו הוא מן הגוף ומצוה זאת היא המחברת ענין אלהי אל ענין הטבעי. ולכן אמר הכתוב בלשונו הטהור איש אמו ואביו כו' לאמר כי ענין זה ראוי ומחוייב אליכם מצד טבע אנושיות אשר בכם כי כן משפט וטבע הבן שלא להרהר אחר האב כלל כמו שעינינו רואות באמונות ודתות כל העמים אשר מצד הטבע הם אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם כמאמר (ירמיה ב') כי עברו איי כתיים וראו כו' ההימיר גוי אלהים כו'. והוא מה שאמרו ז"ל (ש"ר כ"ז) רעך ורע אביך אל תעזוב רעך זה הקב"ה ורע אביך זה אברהם ואם עזבת תן דעתך שלא תכנס לבית אחיך ביום אידך זה ישמעאל ועשו. ורצונם ז"ל בזה להעיר אותנו על הדברים שאמרנו כי ראשית האמונה ועיקר יסודה על מצות כבוד אב ואם ולשמוע מוסרם כי ראוים הם שיהיו צאצאיהם מקבלים את דבריהם כי אין אהבה כאהבת האבות אל הבנים כי הם מוסרים נפשם ומאודם לגדלם לחנכם להגיעם אל שלמות הנדרש מאת האדם ויערב להם כל עמל וכל יגיעה כפי אשר תמצא ידם לגמול עמהם טובות לא ישנו אם לא ייטיבו. וא"כ במי ראוי להאמין כמו שראוי להאמין במוסר אב וכמ"ש הרמב"ן ז"ל על מאמר (דברים ד') והודעתם לבניך כו' וז"ל כי האב לא יעיד שקר לבנו ולא ינחיל אותו דבר הבל ואין בו מועיל. אשר ע"כ אמרו ז"ל (ב"מ ל"ב) הוקש כבודם לכבוד המקום כי ע"י כבוד אב ואם יקנו הבנים האמונה לכבד המקום כמ"ש למעלה פ' יתרו (על מאמר אמירה נעימה כתיבה יהיבה) וכאשר יעלה על לב הבן לבלתי שמוע בקול אביו ואמו ושלא להאמין למוסרם אז הוא רשע למות כי הוא מורד בהוריו ומשלם רעה תחת טובה והוא מסיגי גבול אשר גבלו ראשונים. והוא ממש כאדם הולך בדרכים ועוזב דרך הסלולה אשר לנגד עיניו רבים הולכים בה והוא הולך נתיבות לא עבר בהן איש ועליו נאמר (משלי כ"א) אדם תועה מדרך השכל בקהל רפאים ינוח כי סופו לאסוף אל תוכו כל מדות רעות ונשחתות אחר כי אינו שומע עוד אל הבורר לו הטוב מן הרע והיפה מן המגונה וסופו שיגביר עליו הדלות והשפלות להיות עבד לעבדים ובע"כ יהיה סר למשמעתם אשר גם נפשו יודעת מאד כי הם אינם דורשים כ"א להשיג הטוב ממך להעבידך בקושי ובפרך. וא"כ הלא טוב ליראי אלהים אשר יבחרו לשמוע אל איש אחד אל קול אביו ואמו שהמה האוהבים האמתיים דורשים הטוב רק לנפשך ואז

*) **על** דרך שבארנו בחבורנו שמן המור (בראשון מבלישי) מאמר הנביא ע"ה (ישעיה ל"ב) הן לצדק ימלך מלך ולשרים למשפט ישורו. כי גם מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע כי כבוד מלכים להראות טובו ונועמו ולעשות צדק וחסד אל החוסים בצלו יעשה בעצמו. כמאמר באור פני מלך חיים. והשרים אשר לפני המלך אינם רק בעבור המשפט כי באין ספק יזדמן צורך שעה מה שראוי לעשות דין ומשפט באיש ידוע את זאת לא ייחד עוד אל עצמו רק השרים המה ישבו כסאות למשפט וישפטוהו. וזהו הן לצדק ימלך מלך המלך ימלוך רק לעשות צדקה ולעשות חסד ולשרים יש צורך למשפט ישורו לעשות משפט ודין:

לא תצטרך לשמוע אל הזולת כי תתמלא חכמה ותבונה ומעלות אשר בהם שרים ישורו. וז"ש הלא טוב לכם רעך ורע אביך אל תעזוב אבל אם עזבת תן דעתך שלא תכנס לבית אחיך כו' זה ישמעאל ועשו כי לא תשיג עוד אוהב נאמן כמו אביך זה ילדך אבל בהכרח תבוא ליד ישמעאל אחיך אשר תדע את לבבו שאינו דורש כ"א טובת עצמו:
ובגמרא (יבמות ה' ב') איש אמו ואביו תיראו יכול יהא כבוד אב ואם דוחה שבת ת"ל ואת שבתותי תשמורו. להמתיק הענין נראה ע"פ משל (הנודע ומפורסם) ג' חברים היו בעיר וגמרו בדעתם לנסוע למרחקים ללמוד חכמות חדשות ונצורות והסכימו בדעתם שילך כל אחד במקום מיוחד כי אולי יזדמן איזה למוד במדינה זו מה שאינה מזדמנת במדינה אחרת ולאחר שנה או שתים יתאספו אל מקום אחד אשר יעדו להם. ויהי כי הקיפו הימים ונתאספו ובאו יחד איש פני רעהו התחילו מספרים כל אחד את החדשות אשר למד זה מספר ואומר אני למדתי איך לעשות מראה שיכולים לראות על ידה עד כמה פרסאות ויתפלאו מאד על למוד יקר זה והשני אומר לפניהם אני למדתי חכמה יקרה איך לעשות עגלה ומרכבה שיכולים לנסוע עליה כמה פרסאות אף ברגעים אחדים והשלישי גם הוא מספר לפניהם אני למדתי רפואה יקרה המועלת יותר מכל צרי גלעד והיא מסוגלת מאד לרפאות כל סוגי החולים. ואחר הדברים האלה אחר אשר נקבצו ובאו לידם חכמות יקרות כמו אלה נשא לבם אותם ללכת יחד ויתהלכו באשר התהלכו ויהי בבואם אל מלון עיף ויגע ויקח האחד את תיקו מחיקו והוציא את המראה לראות ולהביט בה וירא מרחוק כי בעיר המלוכה צווחה גדולה בחוצות ויחדו מבוהלים ודחופים על דברת בת המלך שנפלה במחלה אנושה ומסוכנת והרופאים כבר נלאו ולא יכלו למצוא רפואתו ויען השני ויאמר אני אעשה ואכין עגלה לבוא שמה ברגעים אחדים והשלישי אמר אני אתן לה התפוח אשר עשיתי בחכמתי להריח בו ותתרפא כרגע. ויהי הם באים שמה וזה נתן לה התפוח ונתרפאה מיד ותהי שמחה גדולה בחצרות המלך והשרים והמה מהללים בהלילים לפני החכמים האלה השלשה אנשים אשר ע"י שלשתם נתגלגלה הרפואה אל בתו היקרה אח"כ קרא המלך אותם ואמר מה אשיב לכם על גמולכם הטוב אם אפתח לכם כל אוצרותי אין די בהם השב גמול על הטובה הגדולה אשר השגתי מכם לכן גמרתי אומר את בתי אתן לאשה לא' מכם ואתם שפטו נא ובחרו מכם אחד שישא את בתי. ויהי כשמעם את הדבר התחילו מתווכחים זע"ז זה אומר אני קודם כי אני ראיתי תחלה במראה אלי התודע הדבר והמה עונים ואומרים מה בידך לפעול עם המראה לולא התפוח אשר בידי וזהו אומר לולא העגלה אשר המצאתי לא פעלתם מאומה. ויהי בהשמע קול ההתווכחות לפני בת המלך פיה פתחה בחכמה ואמרה כן הדברים כי זכות כל אחד שוה כי לולא זה מה היה פועל זה או זה אמנם הויכוח הזה אי אפשר לברר אותו אם נדבר ונחקור אך ממה שעבר כי בדבר ההזדמנות אשר עבר עלי ודאי זכות שלשתם שוה אכן אם נדבר מזמן העתיד אפשר לברר וללבן הויכוח הזה במעט אומר ודברים כי על הימים העתידים מה לי עוד לראות במראה מה לי העגלה אשר המציא זה. אכן התפוח אשר ביד פלוני הלא אני צריך אליו ערב ובוקר וצהרים כל היום תמיד כי אני רכה וענוגה חלושת המזג וא"כ זכותו גדול משלהם. הנמשל כי רז"ל אמרו (קידושין ל' ב') ג' שותפין באדם הקדוש ב"ה ואביו ואמו וא"כ תחקור לקול מי ראוי ליחרד יותר אכן לא אכחד כי מבלעדי אחד מן השותפים לא באת אל גדר הויה ומציאות אבל אם לא נדבר ממה שעבר אבל נדבר מהימים העתידים בקל יתברר לך בקול מי ראוי להזהר יותר כי האב והאם אחר שכבר הבן במציאות בעולם אין לו עוד צורך כל כך אל ב' שותפים האלה. אכן השלישי הכי נכבד כי אליו האדם צריך בכל רגע להמשיך אליו שפע חיותו ומזונו וסיפוקו כמאמר (יומא ע"ה) מחיה חיים יתן לך חיים כלו' בהווה הוא משפיע החיות. וזהו יכול יהא כבוד אב ואם דוחה שבת ת"ל ואת שבתותי תשמרו אני ה' המהווה המציאות גם אלהיכם המשפיע בתמידות והבן. (עוד באור ע"ז תמצא בח"א פ' נח על מאמר צא מן התיבה) דרשהו משם:
אל תפנו אל האלילים כו' ובגמרא (שבת קמ"ט א') דיוקנאות עצמן אסור להסתכל בהן שנאמר אל תפנו אל האלילים מאי גמרא א"ר חנן אל תפנו אל האלילים אל מדעתכם. והדברים סתומים וחסרים באור והנראה לדעתי ע"ד מאמר המשורר ע"ה (תהלים ק"ב) פנה אל תפלת הערער ולא בזה את תפלתם תכתב זאת לדור אחרון כו' ומה מאד ראוי להבין במה שהתחיל בלשון יחיד פנה אל תפלת הערער והשלים המאמר בתפלת רבים ולא בזה את תפלתם ואחשוב כי המשורר ע"ה רמז בזה אל מה שמצאנו ברז"ל (שבת קנ"ג א') בכל עת יהיו בגדיך לבנים משל למלך שהזמין את עבדיו לסעודה ולא קבע להם זמן פקחים שבהם נכנסו לפנים כשהם מקושטים כו' עד אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים שנאמר (ישעיה ס"ה) הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו כו' ומשבר רוח תילילו. וגם המאמר הזה צריך טעם כי כבר נאמר (משלי י"ז) גם ענוש לצדיק לא טוב. ולבוא אל הבאור נזכיר עוד מאמר רז"ל (שבת נ"ז א') ויפן אהרן אל מרים שפנה מצרעתו וגם מאמר זה אומר הבינני. אמנם דע כי ההבדל בין מאמר פנה ובין מאמר נטה כך הוא כי כבר נתבאר (במאמר הג' והד' מס' השמע) שבכל תנועה וצוירו בו ג' גבולים א' מה שממנו ב' מה שאליו ג' מה שבין (ר"ל מה שבין שניהם) כמו המרחם על זולתו

פעס

פעם יהיה מצד מעלת המרחק וטובו הוא הגבול שממנו ופעם מצד המקבל המצטער והמדוכא הוא הגבול שאליו. ופעם מצד הקורבה שביניהם הוא מה שבין (עי' עולת תמיד ריש וארא) ומעתה כאשר יתנועע המתנענע אל דבר בעבור מה שאליו ישמש הכתוב במאמר נטה כמו: (בראשית ל"ח) ויט עד איש עדולמי (דניאל ט') הטה אלהי אזנך ושמע (תהלים י"ח) ויט שמים וירד. וכאשר תהיה תנועתו לסבת מה שממנו אז יאמר פנה כי פנה אליו עורף כמו (שמות י') ויפן ויצא מעם פרעה. לכן בהכרח דרשו ז"ל בת"כ (בחקותי) ופניתי אליכם והפריתי אתכם אפנה א"ע מכל עסקי לשלם שכרכם הנה מלאו בזה קצור לשון הכתוב יען כי מאמר ופניתי יורה על מה שממנו לכן ביארו אפנה מכל עסקי. וכן ביארו ז"ל מאמר דהע"ה (תהלים פ"ו) פנה אלי וחנני כו' וז"ש ז"ל (בילקוט תהלים כ"ה) פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וכי יחיד היה דוד כו' וכי עני היה דוד כו' אלא אמר דוד לפני הקב"ה לפי ששמתני למלך על בניך עיניהם תלויות בי ועיני תלויות בך ואני יחיד כנגדו כו' פי' כי מעתה הוא מחוסר השגחת המשגיחים כי הוא גבוה על כלם ואם כן יותר ראוי אליך פנות אלי לחון אותי בעין השגחתך יותר מאל זולת והטעם כי יחיד ועני אני כי המה עיניהם תלויות בי שאשגיח עליהם ומי ישגיח עלי אם לא אתה ה' *) (והשלמת הדברים עי' באהל יעקב בראשית על מאמר הלא אם תיטיב שאת) וע"כ יפה הוכיחו ז"ל ממאמר ויפן אהרן אל מרים כי להורות על הגבול שאליו היה לו לומר ויט אהרן אל מרים משא"כ מאמר ויפן מוסב על הגבול שממנו לכן יפה ביארו שפנה מצרעתו שהיה עליו תחלה ונרפא ממנו. והוא שאמר הכתוב (דברים ט"ז) ופנית בבקר והלכת לאהליך להורות שתהיה אהבתם חזקה אל המקום הנבחר הזה עד שתהיה פרידתם ממנו בע"כ. ומה יפה אמר עתה הכתוב (דברים ל"א) ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים כלומר כי רק אם יפנה לבבו ממה שממנו וינח ידו מענייני התורה ועבודת שמים סופו כי יבוא אל מה שאליו יבוא לעבוד אלהים אחרים.

כמאמר (שם י"א) וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וז"ש חז"ל (שבת קי"ו א') עתידה פרשה זו שתיעקר מכאן כו' ולמה כתבה כאן כדי להפסיק בין פורעניות ראשונה לשניה פורעניות ראשונה מה היא (במדבר י') ויסעו מהר ה' כו' שנסעו מאחרי ה' (פורעניות שניה ויהי העם כמתאוננים) כי מי שהוא דבק בו ית' בשלימות לא בנקל יכנס בלבו ענין זר. לכן היה מחסדו הגדול ית' להפסיק בין הסבה ובין המסובב למען תהיה הסבה סבה רחוקה לבלתי תפסיד כל כך כי באמת אין אחריות גדול מזה כמאמר (דברים ח') וזכרת את ה' אלהיך כו' ונאמר (תהלים ט"ז) שויתי ה' לנגדי תמיד כו'. לכן יפה אמרו אל תפנו אל האלילים אל תפנו אל מדעתכם וכוונו בזה ג"כ רק לתקן קצור לשון הכתוב כי מאמר אל תפנו אל האלילים הוא הגבול שאליו ולמה אמר אל תפנו אשר שורש זה הונח על הגבול שממנו. לזה ביארו ומלאו קוצר לשון הכתוב אל תפנו מדעתכם לומר כי ראוי אליכם לשמור מאד הדעת והזכרון לבלתי תהיו נעתקים מנועם הדבקות בו ית' כי כאשר האדם יהיה נפרד ונעתק ונעזב מדעתו כאותו שהוא מסיח דעתו מדבר המשמרת שעליו סופו שיבוא לעבוד אלילים לכן אסרו להסתכל בדיוקנאות לבלי יבוא להיסח הדעת וזהו אל תפנו מדעתכם אל האלילים והענין אמתי לדעתי:

ומעתה נבאר מאמר פנה אל תפלת הערער כו' תכתב זאת לדור אחרון כו'. ונאמר כי הנה הדלות יש בענינה ג' חלוקות אחד הוא הדל שאין לו מאומה ונפשו רעבה ומשתוקקת אל הטוב הוא הנקרא אביון כי הוא תאב לכל. ב' אותו שאינו מתאוה טוב אבל עכ"ז הוא מכיר יודע ומבחין שיש טובות הרבה בעולם והאיש הזה הגם שאינו מתאוה להם עכ"ז מעונה הוא ומחוסר הכל והוא הנקרא עני. אבל כבר יזדמן איש אשר טוב לא ראה מימיו נולד בעניות ונתגדל בעניות ושפלות ואין דרך אחר עולה על לבו כל מאומה כי הוא יושב ביער או בכפר מקום לא יעבור בו איש וא"כ לא ראו עיניו ענין אחר שיתאוה אליו הוא ראוי לקרוא אותו ערער כי הוא כערער בערבה שנאמר עליו (ירמיה י"ז)

ולא

יריעות האהל

*) **והוא** שאמרו רז"ל (פסחים קי"ד ב') דלותי ולי יהושיע אע"פ שאני דלה מן המצות לי נאה להושיע וטעם הדבר אינו מבואר למה גם כי פשט המאמר יורה כי הדלות יחייב הישועה ואיך הוא זה. אבל באור הדבר ע"ד משל לחבורת אנשים סוחרים באו אל בית הכנסיא ומבקשים לאכול ולשתות וכל אחד היה אומר לתת לפניו את אשר תתאוה נפשו מן המאכלים הערבים המענגים הנפש והיה ביניהם עני אחד מבקש חתי' לחם להשיב נפשו והבעה"ב הניח את כלם והלך במהירות לתת לחם לפני העני הזה לאמר אתם באתם אלי בנפש שבעה והעד כי לא תבקשו רק להתענג בתענוגים אבל עמדו ושמעו כי זה מבקש רק לחם להשיב נפשו זה יורה כמה הוא מדוכא ברעב וחוסר כל. וזהו מאמר (תהלים ק"ב) פנה אל תפלת הערער כלומר בראותו ית' את ההפלגות אשר בעלי תאוה מבקשים למלאות תאותם וגאותם להרבות כבודם וזה אינו מבקש כ"א לחם לפי הטף יפנה הקב"ה מהם ומהמונם לשמוע לקול הערער כי בקשתו היא הוראה עצומה על דלותו ורעבון נפשו לכן יפה אמר פנה כפונה משאר עסקים כי הוא יותר ראוי ויותר נחוץ וכן מאמר אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני כו' מיוסד על כוונה זאת. וזה דלותי ולי יהושיע כלומר מסבת הפלגת הדלות אשר בי והמה מלאים כל טוב לי נאה להושיע לא להם ויש בכלל הדברים האלה אף גם זאת אע"פ שאני דלה מן המצות ואין בי זכות רק ענין הדלות לבד בבקשתו ג"כ ראוי אני שיפנה מהם אלי:

זלא יראה כי יבוא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב אשר על בחינה זאת ירמיה ע"ה נשא קינה עלינו ואמר (איכה ג') ותזנח משלום נפשי נשיתי טובה כאותו שלא יעלה על לבו כי אם הלחם אשר הוא אוכל להשיב נפשו הרעבה. והמופת ע"ז כי גם בהזדמן שיאמר לו אדם בקש ממני דבר שאל ממני ואתנה עכ"ז לא יבקש כי אם לחם השכרתי כי אינו יודע ואינו מבחין תענוגות בני אדם יותר מלחם ומים וכסות בשר ערוה. ומעתה כאשר הקב"ה יעשה סעודה ויהיו נקראים לפני המלך ית' כל נפש נענה וכל נפש רעבה עניים ואביונים וזה הכלל שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים והוא ממלא משאלות לבבם ועכ"ז אם הם כלם עניים וחסרים כל טוב מה ישאלו ומה יתאוו. כמו שאמרו חז"ל על משיח בן דוד שיבוא במהרה (סוכה נ"ב א') כיון שראה משיח בן יוסף שנהרג הגם שהקב"ה אמר לו שאל ממני כו' הוא אומר איני מבקש ממך אלא חיים שנאמר חיים שאל ממך והוא מקוצר רוח השואל. וא"כ מה יעשה הקב"ה עם הנכאי לבב האלה כי לא יבאו ולא יתאוו לבקש דבר אבל בחסדו ית' יושיב אצלם הרשעים הגדולים אשר בכל ימיהם התענגו בתענוגים רבים ונכבדים לעדן בדשן נפשם ונפשם יודעת מאד הדברים המענגים הנפש יודעים ומבחינים בטובות וישאל השואל מה אתם מבקשים מן התענוגים ואז ירחיבו פיהם לשאל לנפשם כל המאכלים הערבים היקרים וכל משקה יקרה ואת מה שיבחרו הם יקח הקב"ה ויתן לפני הצדיקים. וא"כ ישיבת הרשעים אצל הצדיקים הוא ענין הכרחי שיבחרו הם בטובות נעימות ויקרות מה שלא יעלה על לב הצדיקים כמאמר (ישעיה ס"ד) ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה כו'. וזהו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו כו' כלו' כל עיקר ישיבתכם אצל הצדיקים הוא לסבה שתרעבו לבחור בטוב ועבדי יאכלו הטוב ההוא אשר בחרתם. וזהו אלו ואלו יושבים הללו אוכלים והללו רעבים הללו שותים והללו צמאים כו' והנה על אותה שעה חזה המשורר ע"ה ברוח קדשו ואמר פנה אל תפלת הערער (עי' הערה) וגם ולא בזה את תפלתם היינו התפלה והבקשה אשר הרשעים מבקשים. וביאר מעצמו ואמר תכתב זאת לדור אחרון רמז כי אין המאמר מיוחד רק לדור האחרון כי אז יתקיים באמת פנה אל תפלת הערער ועכ"ז לא יבזה תפלת המרחיבים פיהם על משאלותם כי אם ישמע משאלותם ויתנם להערער:

אמנם ע"ד כלל ראוי להתבונן במה שהאמיר הכתוב כ"כ עלינו אל תפנו אל האלילים וכבאורם ז"ל אל תפנו מדעתכם שלא להסיח דעת כל מאומה שלא לשבת במושב לצים שזה יכלול כל מיני שחוק והתול. והנה כל הדברים אשר אנחנו רחוקים מהם המה על ב' פנים מהם בדרך גזירה מאת הגוזר העליון ב"ה כמו הרחקה ממאכלות אסורות מכל טומאה ותועבה הב' הוא דרך עצה טובה כמאמר (אבות ו') כך היא דרכה של תורה כו'. וא"כ יש לתת טעם על ענין מושב לצים אם הוא דבר אסור מאתו ית' היה ראוי להזהיר ע"ז בתורה כמו שהזהיר על כל מצות ל"ת והיו זהירים מאד להשמר מזה ואם לא כן למה רמזו לנו למנוע את עצמנו מזה. וכי תאמר כי הזהיר ע"ז הכתוב אזהרה שלמה במאמר מלא אשר לפנינו אל תפנו אל האלילים וכבאורנו. עוד יקשה עלינו השלמת המאמר אני ה' אלהיכם וכי העוסק בהבלים הוא כופר בעיקר ומכחיש אלהותו ית'. גם חז"ל אמרו (ע"ג י"ח ב') יכול שיאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטרטיאות אלך ואתגרה בשינה ת"ל כי אם בתורת ד' חפצו. וראוי לבאר איך ענין זה תלוי בזה אמנם דעת לנבון נקל כי כל מציאות האדם בעולם רק בעבור התורה שיהגה בה יומם ולילה כמאמר (תהלים א') כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה לכן ראה הקב"ה להרחיק מן האדם כל הדברים הממשיכים לבו והמטרידים אותו *). גם אם הדבר בפני עצמו אין בו טומאה ולא תועבה עכ"ז הוא שנוא

ירִיעות האהל

*) ומה נעמו לי בזה דברי ידידי הרב מו"ה חיים ר"ז נ"י בבאור מאמר (סוף מכות) רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות. משל לעויל ימים עלה על לבו לעשות לו מסחר ונסע למרחקים להביא סחורה משם ויהי כבואו שמה מצא את דודו ומסרפו ויספר לפני דודו כי בא למקום זה לקנות סחורה והנער הלך לבית מלונו וקרובו זה הלך בלט אל האורגים הסחורות האלה והודיע אותם לאמר דעו כי בא סוחר לפה ומלונו אצל פלוני הלמוני לכן מהרו לכו אצלו והוא יקנה מידכם את אשר אתכם והתחילו ללכת למלונו ויהי אך יצוא יצא זה מאת פניו וזה בא אצלו עם סחורותיו והזקן כאשר שער בנפשו כי האורגים האלה כבר מכרו לו איש איש את אשר היה לו וילך והודיע עוד אל אורגים אחרים העושים במלאכה והם הביאו אליו עוד זה אחר זה עד כי לא נשאר לפניו עת לנוח מעט מעמלו וכאשר ראה הנער כי תם הכסף ולא נשאר לו רק על הוצאות הדרך אמר מעתה אני מוכרח לנסוע לביתי הלך לבית דודו להפטר ממנו ויספר לפניו מספר הסחורות אשר קנה כך וכך ממין זה וכך וכך ממין זה וא"כ התחיל כגונה ומתעצב לאמר אבל כל הימים האלה לא נחתי ולא שלותי גם שינה בעיני לא ראיתי מכל העמל והטרחות שהיה עלי ודודו שמע את דבריו וימלא פיהו שחוק לאמר דע בני כי אני הסבותי לך כל העמל והטרחות אשר היה לך כי יראתי לאמר הנה המקום מקום טרטיאות וכל מיני תענוג ומיני שחוק ואתה עודך עול ימים והייתי דואג עליך פן תתן עיניך על יופי העניינים ההם ותאבד מעותיך ותפזר כל רכושך על מהתלות לכן פקדתי לאסוף אליך כל מקנה וכל קנין למען תהיה טרוד בעסקים נכבדים לפרנסת ביתך ושלא להשאיר לך זמן ללכת ולתור על

בעיני ה' כי עי"ז הוא בטל מדברי תורה. וזהו יכול שיאמר אדם הואיל ולא הלכתי לטרטיאות והוא דבר איסור א"כ כאשר אעביר זאת מלבי ואבטלהו אהיה חשוב לפניו ית' כאלו עסקתי בתורה ובמצות כמשפט כל הכופר בע"ג כאלו קיים כל התורה כולה. גם אמרו (קדושין ל"ט ב) ישב אדם ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה וא"כ הואיל ולא הלכתי אחרי שוא ולא הלכתי לטרטיאות אלך ואתגרה בשינה ת"ל כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה וא"כ גם אם השינה בפ"ע אין בה תועבה ולא טומאה אבל כמה ביטול תורה יש בה לכן מחוייב האדם להתרחק מזה כש"כ כמה יש לאדם להתרחק מדבר שהוא בפ"ע תועבה. לכן יפה הזהיר אותנו הכתוב אל תפנו אל האלילים אל תפנו מדעתכם כי עיקר האזהרה שלא להמשיך לב ולפנות מן התורה כי המבטל דברי תורה סופו כו' וכבר ספרו חז"ל על ר' אלעזר בן ערך (שבת קמ"ז ב') ר"א בן ערך איקלע להתם ואימשך בתרייהו ואיעקר תלמודי'. וא"כ על אחת כמה וכמה מה מאד ראוי אלינו להזהר ולהשמר מזה לבלתי פנות לב על הבלי עוה"ז. וזהו שאמר אל תפנו אל האלילים כו' והשלים ואמר אני ה' אלהיכם אשר לדעתי כוונת הכתוב היא לתת טעם שלא ישאל השואל אם רגעי הזמן יקרים כ"כ בעיניו ית' עד שהקפיד על המבטלים מדברי תורה המה בכלל מושב לצים א"כ איך ויתר אל זולת העוסקים כל ימיהם בהבל ובשוא נתעה לזה אמר אני ה' אלהיכם. בֿאור זה דע כי הר"ת כתב בספר הישר טעם מספיק למה נבראו הרשעים וכתב אשר מציאותם ע"ד הצמחים העולים אחר הזריעה אשר כוונת הזורע רק על החטים וטבע הצמיחה להוציא עם החטים תבן וקש ומוץ כן הבורא ית' היה הפעל המכוון ממנה בריאת הצדיקים ומציאות הרשעים היתה מטבע הבריאה וזהו שתקנו ז"ל יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל ושינו לשון הכתוב שאמר (ישעיה מ"ה) ובורא רע משום לישנא מעליא (ברכות י"א) אמנם הענין אחד הוא. למשל העושה משתה גדולה ביום כלולת בנו וכוונתו לשמוח רק עם אוהביו ואחוזת מרעיו ועכ"ז באין מנוס יהיה שמה גם אותו שאין רוחו נוחה הימנו ולא ידחהו ולא ידחפהו חוצה כן האמנה כי כוונת הקב"ה היה רק להזמין את הצדיקים אל שלחן הבריאה עכ"ז בכלל הבריאה נבראו ג"כ רשעים ואינו דוחה אותם. וזהו עושה שלום ובורא רע ולא יקשה לך למה ברא רע לזה אמר ובורא את הכל כי מכח הבריאה בדרך כלל נבראו גם אלו כדרך הצמחים העולים על ידי הזורע וכנ' וכמאמר (ישעיה ס"א) כי כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח כן ה' אלהים יצמיח צדקה ותהלה נגד כל הגוים ר"ל אותם אשר צמיחתם וגדולתם באה להם ממילא ע"י כח הבריאה *).

יריעות האהל ומעתה

החדשות אשר צעירי ימים ידרושו. הנמשל הקב"ה שלח את האדם על פני האדמה שישבה מבהר וקנין מתורה ומצות אשר רק היום לעשותם פה בארצות החיים אמנם האדם בבואו פה כמה יש לדאוג עליו שלא יתן עינו ולבו על כל דבר תאוה ותועבה ומיני פרטיאות לזה היתה עצתו יתב' להרבות עליו מצות רבות למען אשר בטרם יגמור מצוה אחת כבר יש לפניו מצוה אחרת שניה ושלישית כו' ובזאת לא ישאר לו מקום וזמן לתור אחר ההבלים. וזהו רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות כו':

*) ומה נעמו לי בזה דברי המשורר ע"ה (תהלים א') אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים וגו' כי אם בתורת ה' חפצו וגו' לא כן הרשעים וגו' והוא ממש ע"ד השואל על איש פלוני מה טיבו וזה עונה ואומר לו כי הוא עשיר גדול מפורסם מאד אח"כ הוא שואל עוד על אחד ויאמר אליו זה לא כן הוא רק עני ואביון. כן נראה לכאורה מאמר הכתוב לא כן הרשעים כו' מה מקום למאמר לא כן אחר שזה בשמים וזה בארץ. אמנם לדברינו יתבאר מאד כי הנה במה יודע איפוא כוונת הזורע אם בעבור החטים או בעבור המוץ והפסולת אחר כי הוא שוקד על תקנת כלל הצמיחה אולם בעת הקציר הלא יתברר ההבדל כי יראה אשר החטים יתנו הבעלים באוצר והקש והמוץ הוא מפרר וזורה לרוח. כן הצדיקים כעץ שתול בכוונת הנוטע אותו אשר פריו יתן בעתו הצלחתו כגוף העץ והפרי לא כן הצלחת הרשעים כי אם כמוץ אשר הצלחתה רק בעת גדול התבואה אבל אחר כך תדפנו רוח. והנפקא מיניה בין שני סוגי ההצלחות האלה אמר על כן לא יקומו רשעים במשפט אחר התקצרו מן העולם הזה לא יאצר ולא יחסן בגן עדן וזהו מאמר (צפניה א') הכין ה' זבח הקדיש קרואיו רצה לומר כי עתה בבוא השפע יתקיים בה כל דכפין ייתי ויכול כמאמר (קהלת ה') ברבות הטובה רבו אוכליה גם מי שאינו קרוא וכמאמר (ישעיה ל"ד) כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום כו' וירשוה קאת וקפוד וינשוף ועורב כו' הנה המשיל ודימה את החיות והעופות אל הבאים על סעודה גדולה אשר המשפט להאכיל ולהשביע גם להבלתי נקראים רק שבאו מעצמם וזהו כי זבח כו' וטבח גדול כו' ע"כ וירשוה גם קאת וקפוד כו'. אבל על העתיד לבוא אח"כ נאמר הכין ה' זבח הקדיש קרואיו רק קרואיו ואוהביו כמו שאינו מניח לבוא אל המשתה כ"א הקרואים לא זולת כמאמר חז"ל (ב"ב ע"ה ב') מאי ועל מקראיה (ישעיה ד') לא כירושלים של עוה"ז ירושלים של עוה"ב ירושלים של עוה"ז כל הרוצה לעלות עולה ירושלים של עוה"ב אין עולין לה אלא המזומנים וזהו וירשוה קאת וקפוד וינשוף ועורב כו' חוריה ואין שם מלוכה יקראו וכל שריה יהיו אפס ועלתה ארמנותיה סירים קמוש וחוח במבצריה כו' כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן. התבונן כי חשב ג' חלוקות בענין הבאים אל הזבח הא' הוא מה שהזכיר תחלה כי זבח כו' וטבח גדול בו' אשר בסעודה גדולה אין דרך להקפיד אם בא שם מי שלא הזמינו אותו הב' חוריה ואין שם מלוכה

יקראו

ומעתה יפה אמר הכתוב אל תפנו אל האלילים כו' והטעם אני ה' אלהיכם. משל לנוסע לעיר רחוקה לסחור שמה ויהי בלכתו בין הסוחרים ובין החנויות פגע בו אחד ונתן לו שלום ואמר לו דע ידידי כי גם אני מעיר הזאת אשר אתה יושב בה. ועתה לא אעזבך ואתה תלך עמי אל ביתי ונתעלסה באהבים ואתה תספר לי משלום אבי ואמי ואחי וכל משפחתי מה מעשיהם ועניניהם ותתעכב עמי שעה או שתים. ויענה ויאמר אם תתן לי כך וכך אדומים בעד כל שעה אז אוכל להתעכב אצלך כי זה כמה שבועות אשר אני מחזיק בדרך עד בואי פה וא"כ עשה נא חשבון על ההוצאה הגדולה אשר עשיתי עולה למאות ולאלפים וכל ההוצאות האלה עשיתי למען אהיה פה ימים או עשור לסחור להרויח את פרנסתי ופרנסת בני ביתי וא"כ עשה נא חשבון כמה אני מקוה להרויח באלה ימים מספר ויעלה לכל שעה כמה אדומים ואתה תאבה ותבקש ממני לאבד השעות האלה לבטלה ואם רצונך לשמוע הנהגת בני משפחתך וענין מסחרם ומעמדם דע כי איש אחד בא עמי לפה ולקחתי אותו על הוצאות שלי ובא לפה ללא צורך ואין לו שום עסק לתקן הוא יוכל לשבת אתך כל היום וכל הלילה והוא יגיד לך ויספר לפניך כל אשר תדרוש ממנו. כענין שהשיבו הרועים אל יעקב אבינו ע"ה שאמר להם הידעתם את לבן בן נחור ויאמרו ידענו ויאמר להם השלום לו ויאמרו שלום ובמדרש (ב"ר ע') ואי פוטטין את בעי והנה רחל בתו באה עם הצאן וכו' כלו' היא תוכל לוותר על הזמן ולספר לך מה שתשאל לא אנחנו. הנמשל כי אנחנו אצלנו נאמר בראשית ברא אלהים כו' לא נברא העולם אלא בשביל התורה שנקראת ראשית ובשביל ישראל שנקראו ראשית ואם כל עיקר הבריאה היתה בעבורנו איך נוכל לוותר להבטל גם רגע כי היום קצר והמלאכה מרובה כו' ואיך נכלה הזמן בהבל! לא כן הרשעים אשר כל ענין מציאותם פה היה מכח טבע הבריאה בדרך כלל והם ממש כאותו שנוסע למרחקים על הוצאות של סוחר נכרי וזר אשר התלווה עמו הוא יכול לבלות זמנו בהבלים. וזהו אל תפנו אל האלילים ובאור חז"ל אל תפנו מדעתכם אל האלילים והטעם אני ה' אלהיכם אשר כוונת הבריאה היתה רק בשבילכם ולמענכם חרדתי כל החרדה הזאת:

לא תעשוק את רעך ולא תגזול כו' שהע"ה הזה, ואמר (משלי כ"ב) אל תגזל דל כי דל הוא כו'. ומה מאד ראוי להתבונן בטעם אזהרתו שאמר כי דל הוא וכי גזל העשיר מותר הלא התורה אמרה משפט אחד לכלם לא תעשוק את רעך ולא תגזול. אמנם לדעתי הורה אותנו החכם ע"ה ענין יקר מאד והוא בהזכיר מאמר הנביא ע"ה (הושע ד') שמעו דבר ה' בני ישראל כי ריב לד' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף כו' *) אך איש אל יריב כו' כרובם כן חטאו לי כו'. הנה ענין הריב שאמר כי ריב לד' עם יושבי הארץ כך הוא כי הנה התקשרותו ית' עמנו לאהבה אותו וליראה מפניו ולשמוע בקולו הוא לב' סבות אחת בחול ואחת בקודש. א' התורה והמצוה חמדה גנוזה שנתן לנו להאיר עינינו ללמדנו יראתו ונועם דרכו בקודש. ב' הוא הלחם אשר נאכל שפע חסדיו הנפלאים וסדרי השפע גם הם בקודש דרכיהם כי היינו מביאים מעשרות ובכורים ושארי קדשים לירושלים להקריב הבעלים היו מוסרים אותם ליד הכהן והכהן עומד ומשרת מניף ומקטיר ומתפלל להוריד ההשפעה מאוצרו הטוב מן השמים. וביותר בעליית הרגל כי הרגלים המה זמן קבוע אל הורדת השפע כמאמר חז"ל (ראש השנה ט"ז א') בארבעה פרקים העולם נדון כו' בפסח על התבואה כו' והעולים לרגל בזמן שהיה בהמ"ק קיים היו כהולכים לקבל פרס מאת אביהם כי משלחן גבוה קא זכו מקום הורדת השפע כמאמר (תהלים קל"ג) כי שם צוה ה' את הברכה. ועוד גם זאת כי בזמן הרגלים היו באים לירושלים להשלים העבודה אשר עליהם להקריב קרבנות המחוייבות הנדרים והנדבות ולחזות בנועם העבודה אשר במקדש ה' הכהנים בעבודתם הלוים בדוכנם ישראל במעמדם ואז קבלו לנפשם ונשמתם מזונה הראוי לה אהבת ה' ויראה וקדושה עד שאמרו ז"ל (ילקוט ויצא) כי מן הבאר ההיא ישקו העדרים שמשם שואבין רוח הקודש. ונתקיים בנו מאמר (תהלים פ"ד) לבי ובשרי ירננו אל אל חי כלו' גם הגוף גם הנפש יחדו ירונו חלקם **) הגוף על טוב שפעתו וברכתו כמאמר (דברים ח') ואכלת ושבעת

יקרא כי לפעמים יזדמן סעודה שמתו בעליה וכאשר הסעודה נשארה בלא בעלים אז כל הפושט יד זוכה מן ההפקר וכל החפץ ימלא כפו ממנה ויאכל וזהו חוריה ואין שם כו' הג' הקרובים והמזומנים לבוא וזהו כי פי הוא צוה ורוחו הוא קבצן:

*) **והזכיר** מלת איש פעמים אך איש אל יריב ואל יוכח איש לאמר כי התוכחה כבר פסקה מהם שאין עוד ביניהם מוכיח בשער להזכיר זה אחד את חטאו ושגיונו אשר אולי היה זה סבה להעיר אותו אל התשובה שיתקן מעשיו ודרכיו המקולקלים אבל הם מנעו עצמם מזה. אולם עכ"ז עוד השאירו מקום אל התוכחה והוא כאשר יבואו לידי מחלוקת אז בעת הריב יאמר כל אחד לחבירו ויעריך לפניו חשבון מכל מה שיודע בו אבל אם רק אך איש אל יריב כלומר אם רק ישמור א"ע ממחלוקת אז ואל יוכח איש, והבן:

) **וכבר רמזנו במקום אחר (קול יעקב קהלת על מאמר הגדלתי מעשי) בבאור מאמר אשמעה מה ידבר כו' אך קרוב ליראיו ישעו כו' אשר רז"ל ביארו כי מאמר זה משה רבינו ע"ה אמרו בעת הקמת המשכן ח"ל (ילקוט תהלים פ"ה) אשמעה מה ידבר האל ה' בדין הוא מדבר או ברחמים הוא מדבר אמר לו הקב"ה

וברכת כו' והנפש על מזונה הרוחני. והנה זאת תורת כל יצירי חלד כל אשר בו נפש חיה להכיר טובת המשפיע אליו הנותן לו מחיתו לחמו מימו צמרו כמאמר (ישעיה א') ידע שור קונהו כו' לא כן עתה בזמן החורבן שאמרו חז"ל (ברכות ל"ב ב') מיום שחרב בית המקדש נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים. והנה אנחנו ממש ע"ד עשיר גדול שיצא נקי מנכסיו ועקר רגליו הוא וב"ב ללכת מעיר לעיר ולחזור על הפתחים פעם היה יושב עם אשתו ומחשב עמה הרפתקאותיו וכל הרעות אשר באו עליו מעת ירד מגדולתו והיה עושה חשבון מהמאכלים היקרים אשר עלו על שלחנו ויקר מלבושיו ובגדי חמודות אשר התהדר בהם ועתה הוא לבוש בלויי הסחבות עד שהוא לבוז בעיני כל רואיו ואח"כ אמר לה דעי וראי כי רע ומר לי על ענין אחד יתר מאד מעל כל הרעות והצרות אשר באו עלי. והוא מה שנאמר (תהלים קכ"ז) הנה נחלת ה' בנים ונאמר (שם קכ"ח) בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך. היינו כי הבנים הם נתונים ביד אביהם לגדלם ולהורותם הדרך הטובה ולהרחיקם מן הרע וטבע הבנים לסור אל משמעתו ויקבלו מוסר אב והוא שורש כל טוב האדם כמאמר (משלי כ"ב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. אבל כל זה הוא באם האב מפרנס וזן את בניו על שלחנו ועיניהם רואות ומבחינות כי אביהם מכלכל אותם ומרחמם ינהגם ונותן לפניהם כל צרכיהם. אבל אם האב והבן שניהם מדולדלים נעים ונדים ובבואם אל עיר רעבים וצמאים שואלים את אביהם לחם ופורש אין להם ומחלקים ביניהם את העיר זה בשוק וזה במבואות ולחזור על הפתחים לבקש מחיתם אז בן לא ישא פנים לאב עוד לא ישמע גערה גם כי יחנן קולו לא יאזין ולא יקשיב לקחת מוסר מפיו אחרי ראותו כי אין פרנסתו ממנו. הנמשל כי בזמן שבית המקדש היה קיים ואנחנו היינו סמוכים על שלחן אבינו ית' ונתקיים בנו מאמר ישא ה' פניו אליך כי היינו מקבלים השפעה מידו ית' לידנו אז היינו יודעים ומכירים הטובה ומבחינים חסדי אבינו שבשמים. לא כן עתה שנפסקה חומת ברזל כו' ואין אנחנו זוכים לקבל השפעה אשר הקב"ה משפיע בכל שנה ושנה אבל יעמדו רשעים וימלא גרניהם בר ולחם ומזון וכל טוב אדוננו בידם הוא ואנחנו הולכים ומחזרים אחר סבות רחוקות לבקש מזוננו ומחיתנו. לא כימים הראשונים שהיו הבנים עולים ומתאספים אל שלחן אביהם בשלש פעמי רגלינו ונבוא עד בית אלהים בקול רנה ותודה כו' עד כי יראו עינינו וישמח לבנו בישועתו באמת באמור כו' כי שם היה מקום המיועד אל הנותן ית' ואל המקבלים המה הכהנים בהקריבם הקרבנות בזמניהם ובמועדיהם ובפריסת כפיהם מה מאד היה נקל לאהוב את אבינו ית' כידיעת שור קונהו. לא כן עתה כי הבנים גלו מעל שלחן אביהם. וזהו כי ריב לה' עם יושבי הארץ כי אין אמת ואין חסד ואין דעת אלהים בארץ. הנה הכתוב בעצמו מבאר הסבה המסבבת הריב אשר לה' עם יושבי הארץ שהוא בעבור חסרון ב' דברים המחבבים אותנו אליו ית' ויעשו שלום במרומיו והם התורה הנקראת אמת כמאמר (משלי כ"ג) אמת קנה כו' וההשפעה הנקראת חסד וזהו כי ריב לה' כו' והסבה אל הריב כי אין אמת ואין חסד ולכן אין דעת אלהים בארץ אשר שם אלהים

מיוחד

יריעות האהל

שלום אני מדבר להם שנאמר כי ידבר שלום אל עמו כו' ומה ראה משה להיות כמסתפק מה בלב הקב"ה על בניו הלא כבר אמר לו סלחתי כדברך. אבל באור הדבר כך הוא כי הקב"ה חפץ להצדיק אותנו ולהטיב לנו מטובו אמנם ההשפעה והטובה פועלת אחת מב' פעולות או (דברים ח') ואכלת ושבעת וברכת או (שם ל"א) ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים ומדאגה מדבר שלא נשוב אל מעשינו הקודמים אחר אשר נשבע מטובו שיתף ית' אל הולדת השפע והמזון ומחיה אותו המקום והזמן אשר אל השפעת הקדושה לתורה ולתעודה לחכמה ויראה ורוה"ק כמאמר הנזכר כי שם צוה ה' את הברכה כו' ונאמר ג"כ (ישעיה ב') כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ואח"כ שם נשיג את שניהם להיות הגוף והנפש גם יחד ואז בנקל יתקדש האדם ויהיה טהור גם כאשר יאכל וישבע כי כל מאכל מזונו ומחיתו ממקום קדוש יהלכו. וזהו מאמר מרע"ה אשמעה מה ידבר כו' כי פחד ודאג אחר מעשה העגל אשר חזרה זוהמת הנחש למקומה והאדם עלול לחטא שאל מאת הקב"ה אשמעה מה ידבר כו' ואל ישובו לכסלה ע"י רוב טוב שלא יתקיים בהם ואכל ושבע ודשן ופנה כו'. וזאת העצה הישועה מאתו ית' אך קרוב ליראיו ישעו כו' הנה מאמר ישע הוא כולל השגת כל חפצי האדם וצרכיו כמו המאכל והמשתה והמלבוש וכדומה והתורה והמצות בכלל נגדרים בשם יראה כמאמר יראת ה' היא אוצרו (ישעיה ל"ג) וזהו אך קרוב ליראיו ישעו ר"ל שתהיה היראה והתשועה משותפים יחדו. וזהו חסד ואמת נפגשו חסד הוא ההשפעה ואמת היא התורה צדק הוא הכלי המחזיק תורה ושלום הוא הכלי המחזיק ברכה ושני הכלים יחד יהיו מריקים זהב שפעתם מזה לזה וזהו צדק ושלום נשקו ר"ל כי כל דבר יהיה מעורב ממצות ה' ומטוב שפעתו כמו שמחת בית השואבה ואכילת הקרבנות ואחר אשר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ר"ל אחר אשר יתלבשו ויתאחדו זה בזה אז גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה והטוב המרובה לא יזיק מאומה אבל צדק לפניו יהלך ר"ל התורה וצדקת המצות המשותפות בהעסק לפניו יהלך כאותן ההולכים לפני הנשמר לשמור אותו מכל נזק וזהו גם ה' יתן הטוב כו' ועכ"ז צדק לפניו יהלך ובזה יהיה נשמר מכל רע וישים לדרך פעמיו (עי' קול יעקב על מאמר הגדלתי מעשי בניתי לי בתים שם מובא המאמר הזה אבל המעתיק קיצר עד מאד ע"כ הרימותי ידי עליו עוד הפעם):

מיוחד על הויתו ית' המשפיע והמכלכל כל החיים כנודע *). אמנם כל הדברים האלה אין בהם בנותן טעם על הריב אשר לה' עם יושבי הארץ אשר ההוראה במאמר זה כי שני הצדדים מריבים זה עם זה ואם כדברינו הריב הוא רק מאתו ית' עלינו וא"כ מה בידינו לעשות ובמה אנו מקניטים הודו ית' לזה השלים ואמר אלה וכחש ורצוח וגנוב ונאוף כו'. ר"ל הלא ראוי היה לקיים בנו מאמר חכמינו ז"ל (ברכות כ"ח) די לעבד היות כרבו ולהסתפק בחיי צער כמאמר (אבות ו') כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' וחיי צער תחי' ולא לעסוק בסבות אשר הקב"ה הזהיר אותנו בתורתו למשוך ידינו מהם. ואנחנו לא כן נעשה בימים האלה שכחנו כי בית מקדש מלך עולמים ית' חרב בעוה"ר זה כמה ואין אנחנו משימים לב רק לפאר בתי מושבינו היכלי מגורותינו ותמיד כל היום שקידתנו להרבות הון בדרכים אשר אסרה התורה וזהו אלה וכחש ורצוח וכו'. והרבה לספר גנות פרנסתנו מפני פנים א' אלה הוא בין אדם למקום וכחש ורצוח וגנוב כו' יכלול גם בין אדם למקום ובין אדם לחברו למשל אם יתנו מאכלים על השלחן והמאכל יהיה מצומצם לפי היושבים סביב השלחן אז אם אחד מהם ירבה לאכול אכילה גסה בע"כ יהיה הב' נשאר רעב. כן אנחנו בזמן החורבן הלואי שיתן לנו ה' ית' פרנסתנו בצמצום כי בריוח בודאי לא יתן וא"כ מי האוסף לנפשו עושר וגדולה ודאי גוזל הוא את אחרים כמאמר (ישעיה ג') ה' במשפט יבוא עם זקני עמו כו' גזילת העני בבתיכם והוא שואל אותם אמרו נא לי מה לכם תדכאו עמי ופני עניים תטחנו אבל אנכי יודע גם אם לא תאמרו לי. וזהו ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון כו' כי בגובה רוחם היו צריכים לכסף הרבה להוציא על כמה מיני תכשיטין הנזכרים שם תפארת העכסים והשביסים והשהרונים כו' וא"כ בהכרח הם מקמצים על העני כי צרכיהם מרובים להוציא הוצאה גדולה על תכשיטי נשיהם ובניהם. וזהו מאמר (עמוס ה') יען בוששכם על דל ומשאת בר תקחו ממנו בתי גזית בניתם וא"כ גזילת העני בבתיכם. וזהו מאמר (ישעיה כ"ב) מה לך אפוא כי עלית כלך לגגות מה לך איפוא הוא כשואל ואומר מאין נתגדלת ונתעשרת כ"כ לא משל אחרים וא"כ כמה נפשות שקועים בבתי גזית אשר בניתם ובהיכלי עונג אשר רוממתם ולא אחד לבד מת ברעב ע"י חפץ לבבכם רק להרבות הון ועושר. וזהו חלליך לא חללי חרב ולא מתי מלחמה כי אם היית הורג אותם בחרב בכח ידך עכ"פ היית מכיר רוע מפעליך והיית מתחרט על זה לא כן עתה הנה אתה חוטא בלא דעת. וזהו מאמר (ירמיה י"ג כ"ז) אוי לך ירושלים לא תטהרי אחרי מתי עוד כי לא יעלה על לבך את אשר כבר עשית לכן תעשה ותוסיף עוד. וזהו מאמר (ירמיה ה' כ"ו) כי נמצאו בעמי רשעים ישור כשך יקושים הציבו משחית אנשים ילכדו על כן כו' שמנו עשתו כו' ר"ל כי לא נתעשרו כ"א מסבה זאת. וזהו שאמר כי ריב לה' עם יושבי הארץ כו'

כרוכם

יריעות האהל

*) **והנה** בזה ביאר הכתוב יפה סבת הריב אשר לה' עם יושבי הארץ כי יעדרו הב' סבות העושים שלום במרומיו כמו שנתבאר בהערה שלפני זאת אשמעה מה ידבר כו'. כי ידבר שלום אל עמו כו'.

ואנכי בספר שמן המור בארתי מאמר זה על דרך עומק הפשט וליוקר הדברים אעתיקם פה בקצרה כי בההשקפה הראשונה אין באור אל מה שהכפיל ואמר אשמעה מה ידבר כי ידבר. אבל הסבת ובמע כי תחלה שאל ואמר שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור הלא אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך והוא ממש כמהותנים מריבים ומתקוטטים זה עם זה קודם החופה עד שהיו מרימים קול בחרופים וגידופי' אמר להם חכם אחד למה תבזו כ"כ אחד את רעהו זכרו נא הלא עוד לחצי שעה תלכו לרקד זה עם זה כי ההתקשרות לא תנתק בעבור אומר ודברי' וא"כ מה לכם לזלזל עת רקוד. כן ממש אשר לע"ע הקב"ה כביכול מתעבר עם בני ישראל ומזלזל בהם גוי חוטא עם כבד עון כו' והמשורר בא ושואל אותו ית' אבל שובנו אלהי ישענו והפר כעסך עמנו כאומר מה בצע בהחרופים והגדופים אשר תחרף את עמך כ"כ מוטב שובנו כו' והפר כעסך עמנו והטעם הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור וכי ינתקו מוסרות השידוך ח"ו הלא בהכרח אתה תשוב תחיינו ועמך ישמחו בך ויחדו נצא במחול ונהיה מפזזים ומכרכרים בכל עוז. ולב חכם ישכיל פיהו לאמר עוד אשמעה מה ידבר כו' כי ידבר כו' ממש ע"ד אב שגירש את בנו והיה הולך בכל יום כמה פעמים לביהמ"ד לשאול עליו אם ראו את בנו חוזר על הלמודים אשר למד בבית הספר אם הוא מתפלל בבהמ"ד אם הוא אומר בכל יום ספר תהלים וכאשר נתוודע הדבר אל הנער הלך אל בית אביו ובכה במרירות לב ואמר אבי יקירי היום אתה שואל עלי אם למדתי וחזרתי הלמודים אם אמרתי תהלים וכדומה למה לא תשאול עלי היה איפה אכלתי היה איפה אקח חית נפשי אדרבה עשה זאת איפוא ובחנני ונסני היה נא אתה תחלה לי לאב לאסוף אותי אל ביתך ותראה להספיק לי כל דבר מחסורי אז רצוני לשמוע מה שתדבר עלי ומה חסרון תמצא בי. זהו ממש תפלת החסיד הזה כי לע"ע הקב"ה פורע עלינו כמה הסרונות גוי חוטא עם כבד עון בביטול תורה ותפלה ומע"ט לזה ביקש ואמר אדרבה בחנני ונסני שובנו אלהי ישענו כו' ונתן טעם לדבריו אדרבה אשמעה מה ידבר האל ה' כאומר אני מתאוה מאד לשמוע מה מהחסרונות יהיה להקב"ה לדבר כאשר ידבר תחלה שלום אל עמו ויהיה לנו לאב ונהיה סמוכים על שלחנו אז באין ספק ואל ישובו לכסלה. והחליט ואמר אך קרוב ליראיו ישעו כו' כאומר שאין חסר לנו דבר רק אם יקרב אלינו ישועה אז אבטח כי חסד ואמת יהיו נפגשים וצדק ושלום נשקו אך גם ה' יתן הטוב כו':

כרובם כן חטאו לי כלומר אם רצונך לעמוד על חשבון חטאיהם עמוד וערוך חשבון עשרם וגדולתם שהוא כלו מלא חטאים וזהו כרובם כן חטאו לי (עי' דברים רבה ב') וזהו אל תגזל דל כי דל הוא היינו לא שלקחת מידו בידים רק מה שהוא דל וחסר לחם הוא אצלך גזילת העני כו' והבן :

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. באור זה ע"ד מאמר חז"ל (אבות א') אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני הורה בזה כי כבר נאמר (משלי י"ג) הולך את חכמים יחכם ורועה כסילים ירוע וחז"ל הזהירו מאד ואמרו (אבות שם) עשה לך רב כו'. כי אם אין לאדם מושל אחר כ"א בחירתו הוא מסוכן מעצמו כי מי יודע היסלוט ברוחו עד שע"כ אמר דהע"ה (תהלים כ"ה) פנה אלי וחנני כי יחיד ועני אני וברז"ל (ילקוט במקומו) וכי יחיד היה דוד כו' וכי עני היה דוד כו' אלא אמר דוד לפני הקב"ה לפי ששמתני למלך על בכיך עיניהם תלויות בי כו' ואני יחיד כנגדם וכמו שזכרנו בדרוש הקודם וזהו וכשאני לעצמי מה אני אם כבר ידענו (שבת קי"ט) אין אדם רואה חובה לעצמו. ובמקום אחר אמרו (ברכות מ"ג ב) את הכל עשה יפה בעתו מלמד שייפה לכל אחד ואחד אומנותו ולא אמר לכל איש ואיש להורות כי לא ייפה הדרך לפניו כ"א כאשר הוא ביחידות אבל בהיות איש יחד פני רעהו יהיה עליו מבחין ומכיר את מעשיו ואת תהלוכותיו רעהו עליו והוא על רעהו. כי זה חק הטבע אשר האדם על עצמו התאוה מטעת אותו עד כי אומר מותר אבל על רעהו אין התאוה שולטת בו כי מעולם לא שלטה התאוה באדם על זולתו כ"א על עצמו ועל גופו ולכן יפה אמרו ז"ל שייפה לכל אחד ואחד בהיותו יחידי. ועיין מ"ש עוד בזה פ' בראשית ולהלן פ' אמור ובשיורי המדות פ"ח משער האהבה ותמלא עונג לנפשך ובט"ו משני מס' שמן המור. ומה נמרצו בזה דברי המלך החכם ע"ה (משלי כ"ז) אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תסור מעליו אולתו ומה שהוסיף בהפלגתו זאת גם את הריפות בעלי לא ידענו מאומה מה מליצתו בזה כי כפי הנראה אין הפלגת המשל רק על הכתישה שגם על ידה לא יתפעל להסיר קליפת אולתו אבל מה לי אם עם הריפות או בלא הריפות. אבל הקשב נא ושמע כי דברי פי חכם חן עתיקים ועמוקים כי הנה כבר נזדמן חכם הוכיח בני אדם על רוע מעלליהם וכאשר הלכו מאת פניו התחיל אחד אומר לחבירו וכי המוכיח אומר שקר ח"ו וכי נכון תעשה במה שתבשל בשבת האם ראית כזאת בישראל ויען זה ויאמר אליו ואתה יש לך הבדל בין בשר ובין חלב ובין טרפות ונבלות ויתודע הדבר אל המוכיח והתחיל משחק ומתפלא לאמר עם כל אלה יותר יחפוץ כל אחד לחפש בבית יד של חבירו ובאמתחת של עצמו אינו רוצה לחפש כי זה בודק מעשי חבירו וחבירו בודק אותו. ומעתה יפה אמר שהע"ה בחכמתו אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי. הוסיף בדברי המשל את הריפות לבאר לנו ענין נכבד. כי הנה התוכחה עם היותה מצוה גדולה הוכח תוכיח כו' עכ"ז יש בה תנאי ג"כ כאמרם ז"ל (ערכין י"ו א') יכול אפילו פניו משתנים כו' וא"כ זאת העצה היעוצה מפי חכמים להגיד התוכחה אל הכלל וזה יעמוד בין השומעים ויבין כי אליו כוון המוכיח ויגיע אליו התועלת בלא בזיון באין מכלים דבר. אמנם כל זה הוא באם ישכיל ויבין אשר כוונת כל המוסר מפי המוכיח רק בעדו ודאי ישמע ויתן אל לבו אכן אם יעמוד בין עדת השומעים המוסר ויאמר אל לבו מי יודע אל מי כוון המוכיח אולי על פלוני אלמוני אז הוא דומה ממש כאלו תכתוש אותו בתוך הריפות כי כאשר תכתוש אותו יחד עם הריפות יאמר אין כוונת הכותש עלי רק על הריפות ובהכרח אין דרך בעדו כ"א לכתשו לבדו אז ידע כי את מי כותשין אם לא אותו וזהו אם תכתוש את האויל במכתש בתוך הריפות בעלי לא תפעול מאומה ולא תסור מעליו אולתו. ועם דרכנו נעמוד על כוונת מאמרם ז"ל (פסחים קי"ג ב') חמשה דברים צוה כנען את בניו אהבו זה את זה ואהבו את הגזל ואהבו את הזימה כו' אשר לכאורה יפלא הלא כל מה אשר צוה כנען לא צוה רק מדות רעות ונשחתות ואיך הכניס בתוכם מדה טובה אהבו זה את זה. ולדרכנו יתכן מאד כי הוא צוה להם אהבו את הגזל ואת הזימה כו' הלא ממשפט הגנב כאשר הוא רואה אדם זולתו שגונב (ועוד גם ממנו) ודאי ישנאהו ירחיקהו ויתעבהו וכן כאשר יראה בחבירו דבר ערוה יבזהו כמו שזכרנו כי על זולתו הוא צופה ומביט ומרגיש היטב פחיתות העול ורשע כסל וא"כ כבר אפשר כי הצוואה לא תעמוד לא תקום ולא תהיה כי אז ישפוט גם על עצמו פחיתות מעשיו לזה הזהיר אותם ואמר אהבו את הגזל ואת הזימה ואהבו זה את זה היו כלכם בעצה אחת יעשה הוא ועשה גם אתה ולא תתפעל מזה דבר. ועפ"ז הנ"ל יתבארו דברי הכתוב שלפנינו כי בא ליתן תנאי למתי יועיל מה שיביט האדם ויבחין במעשי זולתו לדון ממנו על עצמו ואמר שאין זה כי אם בשיהיה רעך אהוב עליך כמוך או אז יהיה מבטך והבחנתך בו פועל מה שתפעל ההסתכלות במראה הלטושה הנ"ל. לא כן אם לא יותן בעיניו רעהו ומה גם באם הוא שונא אותו אזי כוחם יסתר מעיניו ולא ישית לב אל המסילה דרך הולך ולא ישוב כי יאמר ללבבו כי הסכלות אך ברעהו ובזה לא יתן עיניו על בושת אולתו ולא יגהה מזורו ממנו. וזהו לא תשנא את אחיך בלבבך ובזאת הוכח תוכיח את עמיתך כלו' תוכיח את עצמך עם עמיתך שעל ידו תבוא לך התוכחה וזהו ולא תשא עליו חטא כלו' לא תגולל החטא והעדר ההבחנה רק עליו אבל תדין ממנו על הכלל והוא יהיה לך לעיניים שאין שום אדם מכיר בגנות מעשיו. ממש כהמסתכל בזכוכית שאיננה מוזהבת

מוזהבת מצדה הב' רצוני גלוי' מעבר המראה ביתה שאין מהטבע שתתהפך המראה אליו ולא תחוה לו דמותו כי תשלוט הראיה ותעבור מהמראה והלאה כן הרואה והמביט על דרכי זולתו השנוא עליו לא יתהפך המראה אליו כי יהיה תולה העורון בו לבדו וזהו שהזהיר הכתוב ולא תשא עליו חטא:

לא תשנא את אחיך בלבבך הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. האזהרות האלה המה סמוכים לעד לעולם כי מעמד כל התורה וקיומה הוא רק על התוכחה היינו שיפקוד כל אחד לשמור את חבירו כפקידתו בשמירת נפשו כמאמר (משלי כ"ד) ולמוכיחים ינעם כו' ואמרו (שבת נ"ד ב') מי שאפשר לו למחות ואינו מוחה נתפס עליהם. וזה תלוי באהבת איש את רעהו כמאמר (משלי כ"ז) טובה תוכחת מגולה (כאשר היא באה) מאהבה מסותרת כי אם היו ישראל כמאמר (שם י"ח) ויש אוהב דבק מאח והיה כל אחד חושש על חבירו כמו על עצמו היו מוכיחים זה את זה בדברי אהבה וחן ודבריו היו מקובלים מאד אם מקורם מפי ידידו ואוהבו השוקד בטובתו והצלחתו. וא"כ צדקו יחדו שני המאמרים אשר בפי חכמינו ז"ל (שבת קי"ט ב') לא חרבה ירושלים אלא בשביל שלא הוכיחו זה את זה ופעם אמרו (יומא ט' ב') לא חרבה ירושלים אלא מפני שנאת חנם שהיה בה כי בא אחד וסיבב את הב' כי השנאה גרמה העדר התוכחה כי כאשר גבר עליהם פירוד הלבבות וכל אחד שמח בפיד חבירו איך יוכיח אותו או איך יקבל ממנו תוכחתו כמאמר ר' טרפון (עירובין ט"ז ב') תמה אני אם יש בדור הזה מי שמקבל תוכחה אם יאמר לו טול קיסם מבין עיניך יאמר לו טול קורה כו' *) וזהו לא תשנא את אחיך בלבבך ואז הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא. באור זה נוכל להמתיק ע"פ משל יש שכור השותה בעצמו ויתן בכוס עינו ולבו כל הימים ויש אשר הוא עצמו אינו שותה שכור כל כך רק הוא קורא ומשקה את אחרים והבדל ביניהם כי זה נהנה עכ"פ מרעתו וזה את אחרים הוא מהנה ולעצמו הוא מחסר. כן ממש הנתפס והנענש בעד מעשי עצמו עכ"ז טעם עכ"פ טעם חטא ויודע הוא כי ראוי העונש לבוא עליו. לא כן אותו אשר חטא הרבים תלוי בו הנה הוא כזה נהנה וזה חסר. וזהו לא תשנא את אחיך בלבבך ואז הוכח תוכיח את עמיתך כי אם לא תוכיח אותו הלא מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס כו' וא"כ פלוני אלמוני יחטא ואתה תשא ותסבול עונו אבל אם הוכח תוכיח את עמיתך אז ולא תשא עליו חטא לא תשא אתה החטא שעליו ותסיר עולו מעל צוארך כמאמר (יחזקאל ג') ואתה כי הזהרת רשע ולא שב מרשעו כו' הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת:

ואהבת לרעך כמוך גמרא (שבת ל"א א') מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי כו' על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחד כו' בא לפני הלל גייריה אמר ליה דעלך סני לחברך לא תעביד כו' א). באור זה בהקדים מאמרם ז"ל (מכות כ"ג) תרי"ג מצות נתנו למשה בא דוד והעמידן על אחת עשרה בא ישעיה והעמידן על

יריעות האהל

*) **וזהו** מאמר (משלי ה') ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ואמרת איך שנאתי מוסר ותוכחת נאץ לבי כו' כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה. כי הנה ב' התוארים האלה מוסר ותוכחה המה רק על נושא אחד ועל דבר אחד היינו כי תואר תוכחה הוא מצד המוכיח שהוא אומר תוכחותיו לפני השומע ואצל חבירו השומע הוא מתואר מוסר כי הדברים מייסרים ומעיקים נפשו. ושניהם מבוארים במאמר אחד (משלי ג') מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקוץ בתוכחתו מוסר ה' בני אל תמאס המאמר זה הוא מדבר רק אל השומע שישמע ולא ימאס ע"כ מצדו תאר אותו מוסר ואח"כ הזהיר ואמר ואל תקוץ בתוכחתו כי מצד המוכיח נקרא תוכחה כי הוא מברר דבריו לפני השומע וזהו ונהמת באחריתך כו' ואמרת איך שנאתי מוסר בקובל ואומר איך שנאתי מוסר אשר שמעתי אני מפי המשמיעים אשר עי"ז ותוכחת נאץ לבי אין בי כח להוכיח את אחרים גם אם היה יכולת בידי למחות אחר אשר אני לא שמעתי לקול מורי ולמלמדי לא הטיתי אזני א"כ יאמרו לי מי אתה להוכיח את אחרים מדוע לא הקשבת אתה לקול המוכיח. ועי"כ כמעט הייתי בכל רע בתוך קהל ועדה כי בהכרח יהיה לו חלק בעון אחרים ויהיה נתפס בחטאתם כי התוכחה מעשרת את בעליה אם יאחז בה ויקיים אותה כי זכות הרבים יהיה תלוי בו כמאמר (אבות ה') כל המזכה את הרבים כו' ובהיפך היא מדלדלת את העובר עליה כי חטא הרבים יהיה תלוי בו:

שפת היריעה

א) וחוץ לדרכנו אמרנו בזה ע"ד משל לרך בשנים היתה לו ירושה גדולה ולא ידע מה לעשות בא לפני דודו ושאל עצה מפיו ויעשה בערמה ויאמר אליו אנכי אטפל עצמי לעשות מו"מ בעסק ידוע והבא המעות לידי והריוח יהיה לחצאין. אח"כ התעמר בו ויכזב ויאמר לפניו כי הפסיד במסחר זה כו"כ ובמסחר זה כו"כ והנער כראותו אשר רכושו הולך וחסר וילך אל איש חכם ושאל ממנו עצה ויאמר לו מה יועיל לך עצתי מה אומר לך עשה כך או כך ודודך יבוא ליעץ עליך ההיפך ע"כ טרם כל אודיעך דבר א' דע כי דודך גנב הוא והוא שונא אותך ומבקש רעתך וכל רצונו להאבידך אותך ואת כל אשר לך ואם תקח הדברים האלה אל-לבך ולא תטעה בו עוד לחשוב עליו שהוא אוהבך אז יקל עלי לתת לך עצה אנכי אדבר ואתה תשמע ותצליח. הנמשל כי בכל מצוה יש התנגדות היצר ובכל דבר עבירה יש תאוה גדולה והיצה"ר מראה פנים כאוהב ורע ומפתה את האדם מדוע תעזוב דברים מתוקים כאמרם ז"ל (חגיגה ט"ז) אל תאמינו ברע ואל תבטחו באלוף אם יאמר היצה"ר חטוא והקב"ה מוחל לך אל תאמינו ברע ר"ל כי הוא מתחפש לפניך כאוהב ורע ושוקד בטובתך והצלחתך וע"כ אמר לו הלל טרם בכל אודיע אותך דבר אחד הכולל כל טובתך והצלחתך דע לך כי דעלך סני מי שהוא שונא ואורב על חייך לחברך לא תעביד לא תעשה אותו אליך כאח ותבר זה הוא עיקר חובת האדם בעולמו ואידך נקל אח"כ פירושא הוא זיל גמור מה לעשות:

על שם הולך צדקות ודובר מישרים כו' בא מיכה והעמידן על שלשה שנאמר (מיכה ז') הגיד לך אדם מה טוב ומה ה' דורש ממך כי אם עשות משפט ואהבת חסד והצנע לכת עם אלהיך חזר ישעיה והעמידן על שתים שנאמר (ישעיה נ"ו) שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות. ולהבין טעם הדבר מדוע עזב ישעיה וחיסר דבר אחד ממאמר מיכה כי ישעיה לא הזכיר והצנע לכת כו' גם מהצורך להבין מאמר והצנע לכת עם אלהיך מה הוראת מלת עם כו'. אמנם מאמר עם אלהיך נראה שהוא ע"ד מאמר חז"ל (בילקוט שופטים) תמים תהיה עם ה' אלהיך לכשתהיה תמים תהיה עם אלהיך. והרצון בזה ע"ד שמצאנו בדברי חז"ל אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר כו' והלא אש אוכלה הוא אלא הדבק במדותיו מה הוא רחום אף אתה רחום כו' (שבת קל"ג ב') וכמו כן מה הקב"ה תמים במעשיו כך מחוייב אתה להיות תמים. וזהו תמים תהיה עם ה' אלהיך לכשתהיה תמים תהיה עם ה' אלהיך כלומר תהיה דומה לו. וא"כ גם התנאי הזה והצנע לכת עם אלהיך הוא ראוי ומחוייב אל האדם יען כי גם הוא יתב' נאמר בו (ישעיה מ"ה) אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע וכמאמר (שבת ל') טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים משחוק שהוא שוחק עם הרשעים א). וכבר מלתי אמורה בספר המדות (בחמישי משער התפלה) שזהו הענין במה שאמרו חז"ל (פסחים נ' א') לא כעוה"ז עוה"ב בעולם הזה אני נכתב ביו"ד ה"א ונקרא בא' ד' אבל בעולם הבא נכתב ביו"ד ה"א ונקרא ביו"ד ה"א כי הקב"ה כפי הנהגתו כך הוא נקרא (עי' מדרש ריש וארא) ובעוה"ז הצדיקים מתיסרים ביסורים גם כי תוכם רצוף אהבה כמאמר (משלי ג') כי את אשר יאהב ה' יוכיח אכן היא אהבה מסותרת כמאמר הנזכר אכן אתה אל מסתתר כו' ולעינים נראה רק שנאה וכעס ח"ו לכן הוא נקרא לעין ע"ש מדה"ד בא' ד' ונכתב ביו"ד ה"א כי האמת כן הוא כי הוא רחמים ואהבה. אבל לעתיד במהרה תהיה האהבה אהבה גלויה ונראית לכל כמאמר (שיר ז') מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים שתהיה האהבה עם תענוגים לא עם יסורים כמאמר (ישעיה מ') נחמו נחמו עמי כו' כל גיא ינשא כו' ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו ב). היינו האהבה והחסד יהיה נראה לעיני כלם לכן יהיה נקרא ביו"ד ה"א כמו שהוא נכתב קריאתו ככתיבתו וכמאמר (מלאכי ג') ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע כו'. כי בעוה"ז כבר יזדמן כמאמר (קהלת ח') יש צדיקים אשר מגיע אליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע אליהם כמעשה הצדיקים כי בעוד אשר העבודה אינה מטוהרה יזדמן מעשה עבירה אצל הצדיק ובהיפך מצוה אצל הרשע וכוונת שניהם אחת היא וא"כ כאשר הצדיק אין צדקתו בשלימות לא יהל עליו אור חסדו יתב' באופן נגלה ועי"כ גם הצדיק האמתי בהכרח יסתיר

מעשיו

א) באור מאמר זה דע כי כבר נאמר (קהלת) יש צדיק אובד בצדקו היינו צדיק שאינו גמור שבהכרח יקבל עונש על החטאים שיש לו ויש צדיק גמור כר' חנינא בן דוסא וכ"ז היה הי חיי צער בדלות ועניות מסבת דורו שלא היה להם זכות ובמה יתפרנסו הלוה להם ר' חנינא זכיותיו לקיימם בעוה"ז והם אם לא יעשו הטובה ישלמו לו בעוה"ב מחלקם הצפון להם כמאמר זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. וזהו טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז אם אינו מסבת הצדיקים עצמם רק משחוק מסבת השחוק שהוא שוחק עם הרשעים בעוה"ז שהקב"ה משפיע להם כדי שיתקיים העולם ולא יהיה העולם חרב. כעס כזה טוב מאד לצדיקים כי עי"ז יטלו חלק חבריהם בג"ע: עוד יש לכוון בזה ע"ד אמרם ז"ל (מכות כ"ד א') התחילו הם בוכים ור' עקיבא משחק אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו עאכו"כ. כמו שראיתי באור הגאון מווילנא ז"ל על מאמר (תהלים קט"ו) עצביהם כסף וזהב כו' כמוהם יהיו עושיהם כו' ישראל בטח בה'. אמר אשר אתה רואה כי עוזרם ומגנם (של עובדי העצבים האלה) הוא בטח אתה ישראל בה' כי אם לעוברי רצונו כך כו'. וזהו טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז. גם שמצב בדלות ושפלות יש לנו לדעת שהוא רק טוב להרבות שכרם בעוה"ב. ומאין יתברר זאת. משחוק שהוא משחק עם הרשעים בעוה"ז ואם לעוברי רצונו כך כו'. ולמען שלא נתפלא איככה נאמר על רע שהוא טוב אמר כי ברוע פנים ייטב לב. שעי"ז יתאמץ יותר בעבודתו ית': עוד יתכן במאמר טוב כעס משחוק. אשר ההוראה מזה כי גם שחוק הרשעים טוב רק כי הכעס טוב יותר כיאמר אחד טוב להתענג בפורים מלהתענות בתענית אסתר אחר שאין דמיון זה לזה. אשר על דרך זה אמר המשורר ע"ה (תהלים ק"ג) כי כגבוה שמים על הארץ גבר חסדו על יראיו. והבאור בזה ע"ד שכתב בעל העקרים ז"ל (בשלישי לשני) על מאמר (ישעיה נה) כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי מדרכיכם כו'. כי אי אפשר לומר על שני דברים שהאחד גבוה מן הב' בלתי כאשר שניהם גבוהים רק אחד גבוה יותר מן השני. לא כן אם האחד גבוה לאין שיעור אל גבהו והשני שפל בתכלית השפלות לא יפול עליו לאמר שזה גבוה מזה וכאשר תשמע א' מדבר כן הלא תשפוט על כוונתו שאין ביניהם יחס ודמיון כלל כי על הא' שהוא השמים יפול שם הגבוה בתכלית ועל הארץ לא יפול שם הגבוה כלל כי היא שפלה בתכלית. כן גבהו דרכי מדרכיכם ומחשבותי ממחשבותיכם שאין ביניהם יחס כלל כי מחשבת וידיעת ית' היא ידיעה במוחלט וידיעתנו אינה ידיעה כלל. וזהו ג"כ מאמר כי כגבוה שמים על הארץ ודאי אין כוונת המדבר שהארץ גבוה ג"כ כן גבר חסדו על יראיו לא שיראיו מעניקים ג"כ אליו ית' במעשי המצות והוא ית' מעניק אותם יותר רק באמת המה לא יהנו אליו ית' כל מאומה כמאמר אם צדקת מה תתן לו והוא ית' מידו הרחבה יעניקם ברכה בנדבה וחסד. ומעתה מה שהוא מעריך ואומר טוב כעס משחוק מורה כי השחוק הוא ג"כ טוב. אמנם הוא ע"ד שני פועלים העושים במלאכה אצל אדוניהם אחד יקח בשכרו מנה ואחד מאתים. הנה בעל המנה גם אליו טוב כי ישיג מנה רק אל השני טוב יותר כי ישיג מאתים. כן טוב גם לרשעים כי ישיגו שכר מעט ממעשיהם בעוה"ז ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה. ולצדיקים טוב יותר שכועס עליהם בעוה"ז שלא יתמעט זכותם לעוה"ב. זאת השמיעו אותנו חכמינו ז"ל שלא נחשוב אשר ההשפעה הטובה היא טוב והיסורים רק רע. לא כן הדבר רק הטוב נקרא טוב ופורעניות הוא טוב מאד. כאמרם ז"ל במדרש (ב"ר מ') טוב זו מדת הטוב מאד זו מדת פורעניות. ושאלו ואמרו וכי פורעניות טוב מאד אלא שהוא שוקד על פורעניות איך להביאה. ר"ל ימהר להענישם בעוה"ז למען יהיו נקיים לקבל שכרם בעוה"ב:

ב) ועי' בספר הנזכר כתבתי שם בשיורי המדות בשם ידידי הה"ג מו"ה נחום מהורדנא נ"י שזהו באור מאמר (תענית ל"א) וכל אחד מראה עליו באצבעו כמורה באצבע על הטוב שנגלה כי עין בעין יראו כי הטוב רק טוב וחסד:

מעשיו וצדקותיו לבלי יהרהרו הבריות אחר הקב"ה כאשר ייטיב עמו על צדקותיו יתפלאו ויאמרו הלא גם הוא מעשהו כן הוא. אבל לעתיד כאשר יתבררו ויתלבנו לבות בני אדם לבלי היות עוד לב מעורב רע בטוב כ"א כמאמר הנזכר ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע בין עובד אלהים לאשר לא עבדו כי הנה היום בא כו' כל זדים וכל עושי רשעה קש ולהט אותם היום הבא כו' וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא כו'. היינו כי הצדיקים יזהירו כזוהר הרקיע ובליעל כקוץ מונד והקב"ה לא יסתיר מעשיו ומשפט הנהגותיו אם כן גם הצדיקים לא יסתירו עוד מעשיהם והנהגותיהם. וז"ש חז"ל חזר ישעיה והעמידן על שתים שנאמר שמרו משפט ועשו צדקה ולא הזכיר הצנע לכת שאמר מיכה כי גם הקב"ה לא יסתיר עוד מעשיו כ"א כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות ולא להסתיר עוד והענין נחמד:

ומעתה נבאר מאמר מיכה הנ"ל הגיד לך אדם מה טוב כו' אשר לכאורה מלת אדם נראה כשפת יתר אבל לדעתי תלה הכתוב הדבר באדם וביותר במקום זה לאמר כ"א אמנם מאד עמקו מחשבותיו יתברך וכגבוה שמים על הארץ נפלאים דרכיו ומצותיו מבינת אדם והשגותיו עכ"ז המצות אשר בין אדם לחבירו יש גם ביד האדם להבין בהם כפי הבנת אנושי כי טובים וישרים הם ואם מצד אחד המה מרים כמה נעימים ומתוקים הם מצד השני. למשל המוצא מציאה חייב להכריז למען יבוא בעל האבידה ויקחנה ואותו אשר מצא האבידה הוא עני והמציאה שוה כמה אלפים ואם תשאר בידו הלא היה מתפרנס מעתה בריוח והוא מחוייב להשיבה אל בעליה אבל אם תשאל את בעל האבידה אזניך תשמענה הפלגת המתיקות אשר במצוה זאת וכן לא תגזול והכנסת אורחים אם על בעל הבית היא כבדה אבל מתוקה היא אצל האורח לכן בבואו לומר עשות משפט ואהבת חסד אשר העשירים יביטו בו בעינים זועפות לכן הקדים לאמר הגיד לך אדם מה טוב כלומר שאל נא את אדם אחר העשיר ישאל את העני וכדומה והאדם הזה הלא יגיד לך מה טוב המצוה הזאת וכמה נעמה בטעמה וישרה:

ומעתה דע כ"א אמנם כל שלימות האנושי תלוי באהבת ה' עכ"ז לא תשיגנה יד איש כ"כ כ"א היחידים השרידים בעם ולעתים כלם יגיעו אל האהבה השלימה כמאמר (ישעיה י"א) כי מלאה הארץ דעה כו' ועוד הרבה מאמרים המורים על שלימות הידיעה ואהבה את ה' יתברך. וראוי לבאר באיזה דבר יזכה האדם את ארחו עד יגיע לאהבה את ה' אמנם חכמינו ז"ל כבר העירו אותנו ואמרו (ברכות י"ז ע') מרגלא בפומיה דר' מאיר גמור בכל לבבך ובכל נפשך לדעת את דרכי ולשקוד על דלתותי כו' ואני אהיה עמך בכל מקום. הורו בזה לרשת גם הדברים שאין השגתה ביד האדם עכ"ז בנטיעה אותנו התורה כי כאשר נמלא ידנו ברכם

לעשות את אשר ביכלתנו יזכנו ה' להשיג גם את אשר אין ביכלתנו להשיג ומעתה ראה גם ראה כי אדני התורה נוסדו על שתי אהבות אל ואהבת את ה' אלהיך ועל ואהבת לרעך כמוך אל ואהבת את ה' אלהיך תלויים המצות שבין אדם למקום ועל ואהבת לרעך כמוך תלויים המצות שבין אדם לחבירו. ואהבת האדם את ה' יתברך גם כי דרכה בקודש נפלאה מאד מהמוני בני אדם אבל קרובה לבוא כאשר ישלים האדם את נפשו במה שבידו להשלים היינו כאשר אסף בחפניו כל המצות הכלולות במצות ואהבת לרעך כמוך. ולכן יפה אמר הכתוב ואהבת לרעך כמוך אני ה' לאמר כאשר תאהוב את רעך כנפשך תזכה לדעת כי אני ה' ולבוא אל אהבתו ית' אשר על ההיפך אמר ר' אבין (שמות רבה א') היום אשר לא ידע את יוסף למחר הוא עתיד לומר לא ידעתי את ה'. וזהו מאמר הלל אל הגר ואהבת לרעך כמוך זו היא כל התורה כולה כי החלק הא' הוא סבה אל החלק השני והאהבה אשר תהיה בך לרעך היא תזכך נפשך אל האהבה את ה' אלהיך וכמדובר:

וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל כו'. מד' מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקדוש ב"ה אלא במטע תחלה שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן אף אתם כשאתם נכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה ר"י דסיכנין בשם ר' לוי פתח הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים אמר הקדוש ב"ה למשה לך אמור לאבות הראשונים הגדלתי לעשות עם בניכם כל מה שהתניתי עמכם בניתי לי בתים שנאמר ובתים מלאים כל טוב כו' נטעתי לי כרמים שנאמר כרמים וזיתים אשר לא נטעת. ובהשקפה הראשונה הדבר נראה כמו זר איך דרשו חז"ל מאמר זה על הקדוש ב"ה ולמה עקרו מאמר הנאמר מפי שהע"ה על עצמו (קהלת ב') תרתי בלבי למשוך ביין את בשרי כו' עד הגדלתי מעשי בניתי לי בתים כו' וכל אשר שאלו עיני לא אצלתי מהם כו' ואיככה העתיקו חכמינו ז"ל מאמר זה על הקב"ה. אבל דע כי רז"ל הביטו בהוראת מאמר וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל אשר מאמר ונטעתם הוא בדרך אזהרה כי הכתוב מזהיר את האדם ומצוה אותו על עסק הנטיעה שיזדרז לנטוע כל עץ מאכל וכאמרם ז"ל (שם בסמוך) אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לבשר ודם להלוך אחר הקב"ה כו' אותו שכתוב בו כי ה' אלהיך אש אוכלה כו' אלא מתחלת ברייתו של עולם לא נתעסק הקדוש ב"ה אלא במטע שנאמר ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם כלומר תחלה וקודם כו' אף אתם כשאתם נכנסים לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחלה. וכן כל ישוב א"י היא מצוה וכאמרם ז"ל (ילקוט פרשתנו) הלא תאמר זקן אני ולא אזכה לאכול מן האילן לכן אמר הקדוש ב"ה ונטעתם. והכלל כי ההצלחה בבית ואון בארץ ישראל היא מצוה מן המצות למלאות דבר ה' אל האבות ארץ זבת חלב ודבש לא תחסר כל בה. וכי תאמר אם

הדבר כן מדוע כשלו ונפלו אח"כ הלא כבר נאמר (קהלת ח') שומר מצוה לא ידע דבר רע. אבל דע כי באמת היה הדבר תלוי בכוונת הנוטע אחר היותו דבר המשתוה והמתאחד עם התאוה אם כן מי שהגביר שכלו על התאוה ועשה מעשיו לש"ש היה לו אחרית טוב לבלות אותם בטובה בהצלחה ובשלוה לא כן מי שעשה כל אלה מצד התאוה היה אחריתו לא טוב כי כן משפט התורה (הושע י"ד) צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם. וזהו גם כן מאמר (ישעיה ב') כי נטשת עמך בית יעקב כי מלאו מקדם כו' השאלה היא כמו שאמרנו לאמר כי אם תתמה על החפץ למה נכשלו בזה אחר כי היה עסקם עסק מצוה לזה אמר כי לא כן הדבר הם לא הזדרזו למען הקים רצון ה' בה' רק כי מלאו מקדם רמז על ראשית המחשבה על מה אדניה הטבעו כי היתה רק ללכת בחקותיהם והעד ותמלא ארצו כסף וזהב ואין קצה לאוצרותיו ואם היה כוונתם לש"ש מה להם לאבד זמן לאסוף אוצרות עד אין קץ הלא לשם שמים יותר ראוי לעסוק בקדשי שמים בתורה שבכתב ושבע"פ הארוכה מארץ מדה כו'. ומעתה לא יקשה גם על שלמה איך התפאר עצמו כל כך בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים אשר הוא עצמו כבר דיבר בגנות המעשה הזאת (משלי כ"ג) אל תיגע להעשיר אבל האמת כי שהע"ה התגלל א"ע ואמר מה שהגדלתי מעשי ובניתי לי בתים ונטעתי לי כרמים כו' לא חלילה למלאות תאותי כ"א לעשות רצון קוני בהם. ולכן רז"ל הלכו בזה דרך האחרים לדרוש המאמר על הקב"ה שאמר למשה לך ואמור אל האבות הגדלתי לעשות עם בניכם כל מה שהתניתי עמכם כו' וכמו שיתבאר עוד אי"ה:

אמנם בהתבונן עוד בדברי המאמר שלפנינו הלא נמצא כי דבריו המה כסותרים זה את זה כי אם הוא מחליט ואומר הגדלתי מעשי כו' הגדלתי לעשות עם בניכם כל מה שהתניתי עמכם בניתי לי בתים שנאמר ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת כו' אשר ההוראה בזה כי הביא אותם אל ארץ מלאה כל טוב וכמו שמסיים שם בסמוך מלמד שלא חסרה ארץ ישראל אפילו קנה אחי וכמבואר בכתוב כרמים וזיתים אשר לא נטעת א"כ מדוע ולמה צוה אותם לעסוק במטע תחלה כאלו באו אל ארץ חרבה לא מקום זרע וגפן ותאנה ורמון וצריכים עתה למלאותה. וביותר איך שייך פה מאמר שלמה הגדלתי מעשי בניתי לי בתים כו' וכי מהצורך כ"כ להעתיק המאמר מפשוטו אם בתורה האלהית עצמה מבואר הדבר בתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת כרמים וזיתים אשר לא נטעת. אבל לבוא לעומק דברי החכמים האלהיים ז"ל נזכיר תחלה מאמר שהע"ה (משלי כ"א) תאות עצל תמיתנו כי מאנו ידיו לעשות באור דבריו דע כי כל הדברים המושגים אל האדם בעוה"ז לא תשיג ידו אותם כ"א אחר יגיעה ורוב עבודה בזעת אפו ובעמל ידו והיא גזירה הכוללת כל המדברים בלתי אם אנחנו בבחי' שאמרו חז"ל (ברכות ל"ה ב') בשעה שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנא' ועמדו זרים ורעו צאנכם וכמ"ש כל המקבל עליו עול תורה כו' וראוי להשכיל לדעת טעם ענין זה אבל הסכת ושמע. דע כי כל התאות ב' קצוות להם היינו בידם להחיות ובידם להמית באור הדבר כי כאשר יאכל כשיעור הראוי אל קיומו להמשיך החיים אז טוב לו ואם ימלא בטנו יותר מן הראוי יסבב לעצמו כמה מיני חולי או מיתה. ולכן נתן ית' גדר אל כל הנבראים להמשיך קיומם על פני האדמה שלא ירבו בתענוגיהם והגדר הוא קושי ההשגה כי לא ישיג את מה שהוא צריך כ"א אחר העמל והיגיעה דבר דבר לפי היגיעה הראויה לו וזה יעצור בידו וימנע אותו מלהרבות בו אם בעבור כי לא ישיגנו ככל אשר תאוה נפשו ואם בעבור היותו מוכרח לקמץ שלא לכלות הדבר הרבה בפעם אחת מפני כבדות השגתו הדבר ההוא *). ולכן אם יזדמן אדם אשר הוא משיג תאותו בלא יגיעה הלא נעדר ממנו מתג ורסן להגביל תאותו ומה נקל אצלו לקחת ממנה עד כדי להמית א"ע וזהו תאות עצל תמיתנו ודו"ק. אבל אנחנו עם תורת ד' בלבנו הלא יש לפנינו גדר אחר להגביל את כל תאות נפשנו אך בגבול ידוע ומשוער א' מסבת החכמה והיראה אשר הבורא ית' האיר עינינו בכן כמאמר כך היא דרכה של תורה. כו' כי התורה מרחקת ומתעבת מאד את המתגאל בתענוגים ומרבה בהם. ומלבד זה גדר דרכינו בגזית כי לא תמצא ידנו להרבות משאלות לבנו כמאמר המדרש (בראשי' רבה ל"ג ויקרא רבה כ"ז) צדקתך כהררי אל מה ההרים הללו כובשים את התהום שלא יציף את העולם כך המצות כובשות את הפורעניות שלא תבוא לעולם. באור זה כי כבר ידענו אשר הארץ אינה שוה בכל מקום יש מקומות אשר בהם הרים גבוהים וגבעות נשאות ויש מקומות אשר בהם גי ועמק או מישור והטעם מבואר במאמר (ישעיה מ') מי מדד בשעלו מים כו' ושקל בפלס הרים כו' שכבר בא הבאור במפרשים ז"ל כי הוא ית' שקל בפלס את ההרים

*) **ולדעתי** היתה זאת התפלאות אליפז התימני (איוב ה') כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עוף בני רשף היא מליצה נפלאה על חום הטבעי ועל כחות התאוה כמו (שיר השירים ח') רשפיה רשפי אש והתפלא ואמר הלא אדם לעמל יולד וכל מה שהוא צריך לא ישיג על נקלה רק אחר עמל ויגיעה אם כן התפלא על כחות התאוה איככה יתמוד האדם לעוף ברום המעלות להיות עליון על זולתו הלא בסיפק לפני לו להיות שמח בחלקו ולא לבקש מותרות ולא לקנא באחרים ובזה תתמעט יגיעתו. וזהו כי אדם לעמל יולד ואיככה היתה כזאת אשר ובני רשף יגביהו עוף יקנא באחרים ויבקש לעלות להיות עליון עליהם:

ואת התהום לתת הר גבוה ותלול במקום חוזק התהום ותקפו ובמקום שאין התהום חזק כ"כ הקיל עליו מלמעלה. עד"ז ממש סדר ית' לפנינו המצות לפי ערך התאוות. למשל הלחם אשר האדם אוכל הוא מאכל פשוט להשביע רעבונו לא תשלוט בו התאוה כ"כ וגם אינו עלול להזיק כ"כ את האדם כי אם על דרך מקרה רחוקה מאד כי אכל כ"כ עד כי נבקעו מעיו לכן לא הרבה יתברך עליו האזהרות כ"א מעט כמו שלא לאכול טבל או בידים מסואבות לא כן בשר אשר בו נאמר כי תאוה נפשך לאכול בשר שהוא מאכל ערב לנפש תאוה וקשה לפרוש ממנו וגם הוא עלול להזיק ולהמשיך אל אוכליו חליים רעים רח"ל גדרה אותנו התורה במצות הרבה על המאכל הזה כמו שחיטה בסכין בדוק והבדיקה אחר י"ח טריפות ומליחה והשמירה מבשר וחלב וכדומה אבילות מצות ודינים אשר בזה. וכדמיון הזה תמצא כל האזהרות קלות וחמורות לכל דבר ודבר לפי ערך קלקולו והזיקו *). ולפי תגבורת התאוה בו לפי הערך הזה בנה עליו רובי תורה ומצות שיהיו תלויים בו לכבוש את היצר ולגדור בעדו. וזהו שהמליצו צדקתך כהררי אל כי לולא התורה והמצות הבנויים על כל מעשה היו מציפים את הנפש ברבוי התאות. וכמה יורה על זה מאמר הנביא ע"ה (ירמיה כ"ב) הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט ברעהו יעבוד חנם כו' התמלוך כי אתה מתחרה בארז אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו כו' והכתובים אין להם חבור ואין להם באור. אבל לדרכנו הנה הנם מבוארים ע"ד מאמר התורה (פ' ואתחנן) והיה כי יביאך ה' כו' עד ערים גדולות וטובות אשר לא בנית כו' השמר לך פן תשכח את ה' כו' והיינו כי כאשר תבוא אל ערים גדולות ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת א"כ הנה הנם כתהום בלא הרים ומה מאד יש לדאוג על בתים מלאים כל טוב כאלה וע"כ השמר לך פן תשכח כו'. וזהו מאמר ירמיה הוי בונה ביתו בלא צדק תלה הדבר בבנין כאלו הגוזל ואינו בונה בנין רק טומן וגונז הכסף באוצרו אינו עובר על לא תגזול אבל הוא הדבר שאמרנו כי העמים הקב"ה מצות רבות בכל מעשי האדם אם במה שהוא עושה להכנים אל תוך פיו ואם למלבושיו ואם לביתו ומקנה קנינו כמבואר במדרשים בא לחרוש כבר הוא מוזהר בלא תחרוש בשור ובחמור יחדו בא לזרוע שדך לא תזרע כלאים ובלקט שכחה ופאה ותרומות ומעשרות וחלה וכן הבונה בית יש בו כמה מצות שהוא מחוייב בהן מצות מזוזה ומצות מעקה עד כי אין דבר אל האדם שלא יהיה בו כמה מצות עד כי גם בלכתו בדרך יש עליו מצות שלוח הקן וכדומה. וכל אלה הם הכובשים את הפורעניות ומגינים על האדם מבליעת היצה"ר והוא השטן והמלאך המות וזהו שאמר הוי בונה ביתו בלא צדק ועליותיו בלא משפט כו' ודאי יעלה התהום ויציף אותו עד כי לחרבה יהיה. וזהו התמלוך כי אתה מתחרה בארז כלומר התצליח במעשיך אם רעות במגורם בקרבם ואמר ההיפך במי שעושה מעשהו כפי ארחות התורה ראה נא הלא אביך אכל ושתה ועשה עם כל אלה משפט וצדקה השייכים אליהם אז טוב לו שלא הפסיד נפשו וחייתו. וזהו מאמר שהע"ה הגדלתי מעשי בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים כו' אשר לכאורה מה זה התפאר בעצמו כי בנה לו בתים ונטע לו כרמים מה לי אם יבנה ביתו או יקנהו במחיר אצל אחרים. אמנם הנ"ת בהבונה ביתו בעצמו ויבנהו בצדק ובמשפט אז צדק לפניו יהלך כמאמר (משלי) תומת ישרים תנחם זהו שאמר שלמה לא האמנתי לעצמי להתענג בתענוגי העוה"ז כמאמר חז"ל (אבות ב') אל תאמין בעצמך ולכן לא היה ערב עלי לקנות בית בנוי ועומד כי מי יודע אם הוא נבנה בצדק ובמשפט לכן בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים למען יגינו המצות אשר אקיים בעשייתן על הפורענות. וזהו מאמר המדרש ונטעתם כל עץ כו' ר"י דסכנין בשם ר' לוי פתח בניתי לי בתים נטעתי לי כרמים כלו' כי היה קשה להם ז"ל למה הזהיר ית' וצוה על הנטיעה ע"ז אמרו אמר הקב"ה לך אמור להם לאבות הגדלתי לעשות עם בניכם כמו שהבטחתי לכם בניתי לי בתים שנאמר ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת ולא בנית וא"כ יש חשש קלקול בזה כמאמר הנזכר השמר לך פן תשכח את ה' וע"כ טוב ויפה לבנות ולנטוע בעצמו. וכי תאמר א"כ למה חרד ית' על הדבר הזה להכנים אל ארץ מלאה כל טוב לזה אמר הגדלתי מעשי לקיים כל מה שהתניתי עם האבות שנאמר ובתים מלאים כל טוב כו' וא"כ אחר שהשם ית' אמר כן אל האבות שלא יכנים את בניו אל ארץ חרבה רק אל ארץ לא תחסר כל בה ראוי שיהיה בארץ בתים בנויים ועומדים כרמים נטועים ועומדים הכל על צד היותר טוב. ועל כל זה אתם כאשר תבואו אל הארץ טוב לכם לעסוק במטע תחלה

*) **ואתה** קורא ישר ח"ו אין כוונתנו לאמר שלא היתה כוונת התורה רק להגביל אותנו ולגדור בנו בעבור
היותו ית' חס על גופותינו כי הנסתרות לה' אלהינו ומאד עמקו מחשבות נורנו וגבהי שמים מה
נדע רק כוונתנו לומר מהנגלות לנו ולבנינו כי גם זאת פעל ית' עמנו לחיותנו כיום הזה ואתה השמע ותבין
מאמר (ברכות ל"ה ב') בשעה שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתן נעשית ע"י אחרים כי אז אין אנחנו
צריכים לגדור אותנו בסבת היגיעה והעמל אחר אשר סבה היותר נכבדת מונעת אותנו מהרבות בתענוגים
יותר מהראוי כי די לנו גדר התורה. וזהו שהמפיך ואמר (ישעיה ס"א) ועמדו זרים ורעו צאנכם כו' והטעם
ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו וממילא תגדרו עצמכם מלהרבות בתענוגים כי את המוהר הסריס
ולהיפך בזמן שאין עושים רצונו של מקום מלאכתן נעשים ע"י עצמן מן הטעם שאמרנו, והבן.

למען תאכל מפרי הארץ הגדלים בכרם הנטוע כפי ארחות התורה והמצוה וערלתם ערלתו את פריו ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הלולים לה'. ואולי לכוונה זאת אמרו חז"ל במדרש (סוף פרשתנו) לפי שבעוה"ז בונה אדם ואחר מבלהו נוטע נטיעה ואחר אוכל אבל לע"ל מה כתיב לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל כו' (ישעי' ס"ה) לא ייגעו לריק כו' והענין נכבד (ועי' מה שכתבנו למעלה בדרוש לא תעשוק את רעך ולא תגזול בבאור מאמר אך קרוב ליראיו ישעו כו' חסד ואמת נפגשו כו' ע"ש בהג"ה):

לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה עי' מ"ש בס' כוכב מיעקב בהפטרת פ' וישלח על הכתוב כנען בידו מאזני מרמה וינעם לך:

והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים כו' והכרתי אותו מקרב עמו ואמרו חז"ל (בתורת כהנים ומובא בילקוט במקומו) מקרב עמו ועמו שלום והמאמר סתום וחתום אין חזונו נפרץ אבל באור המאמר לדעתי כך הוא. כי כבר ידענו כי מאת הטוב הגמור לא יצא כ"א טוב כמאמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו וכמאמר הטוב ומטיב לרעים ולטובים ומה אשר עיני בשר תראינה כי לפעמים יעשה ג"כ רעה לאחד באין ספק הוא מכוון להטיב לו באחריתו *) וזהו מאמר למען ייטב לך והארכת ימים (דברים כ"ב) אשר חז"ל ביארו בעולם שכלו טוב כו' ובאמת עינינו רואות כמה צדיקים שמטיבים להם גם בעוה"ז. אמנם הדבר כך הוא כי בראותו ית' כשרון לב הצדיק אשר גם אם ישפיע לו שפע רב טוב לא יסיר תומתו ממנו ויהיה נשאר עומד בצדקו ויראתו ושלמותו אז גם ה' יתן הטוב לא כן אם הוא צדיק שאינו גמור אשר אם יעשרנו המלך ית' עושר גדול ושפע רב טוב יקוים בו וישמן ישורון ויבעט. יעזבהו מלהיטיב עמו בעוה"ז להטיב עמו באחריתו וזהו למען ייטב לך והארכת ימים. לא כן אם הקיצור טוב לך. וכאשר תראה אדם אשר נגמר דינו ומה' משפטו יצא שיהיה נכרת מהעוה"ז ומן עוה"ב גם כן ויקשה בעיניך איזה היא הטובה אשר תגיע מן הרעה הזאת כאמרם ז"ל על מאמר הכרת תכרת כו' בעוה"ז ובעוה"ב קח לך משל לאחד שהיה לו מכה אנושה על אחד מאבריו ושאל ברופאים הרבה ואין עוזר לו אח"כ הסכימו כלם לחתוך ממנו את כל האבר כי ראו שעי"ז יוכל לסכן את כל הגוף כי תפשוט המספחת בכלו. הנמשל כל ישראל המה רק כגוף אחד מובדל באבריו אשר חוטא אחד יוכל לאבד טובות הרבה ובראותו ית' את הרשע כי מכתו אנושה ואין לו תקנה עוד יעזוב ית' את תקנת הרשע ההוא ודואג על הכלל כמאמר (קהלת) וחוטא אחד יאבד טובה הרבה ע"כ ישקוד ית' לטובת הכלל להכרית האבר הנשחת והנפסד הזה מתוך הקהל. וזהו מאמר הכרת תכרת כו' עונה בה ר"ל כי היא מקולקלת מאד וא"כ יש לחוש ולדאוג שלא תקלקל עוד את אחרים. ומעתה מובן מאמר הת"כ והכרתי אותו מקרב עמו לא שהקב"ה יעשה זאת מסבת הקצף והזעם בלתי אם להבדילו מן הכלל ואז ועמו שלום אין רע במגורו:

ואומר לכם אתם תירשו את אדמתם כו' (עי' למעלה סוף פ' אחרי) ואני אתננה לכם לרשת אותה כו' אני ה' אלהיכם אשר הבדלתי אתכם מן העמים. ובילקוט אלו נאמר ואבדיל העמים מכם לא היתה תקומה לשונאיהון של ישראל עכשיו שנאמר הבדלתי אתכם מן העמים כזה שהוא בורר וחוזר ובורר כו'. ונזכיר לזה מאמר הגמרא (ברכות ז') צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע גם מאמר הנביא (ישעי' ס"ו) אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם

יריעות האהל

*) **במליצת** מאמר (תהלים צ"ד) כי עד צדק ישוב משפט כלומר כל עיקר המשפט למען הביא את האדם אל הצדק. וזה באור מאמר (מלאכי ג') כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם כי הנה יש ב' סוגי מייסרים יש מייסר מסבת קצפו וזעמו ויש מייסר מסבת רצונו הטוב בתקנת המייסר כמוסר אב לבנים להיישיר אותם אל דרך הטובה. והבדל בין ב' המייסרים האלה כי המייסר מסבת הכעס אין דרכו לפלס מעגל אל המכה אשר יכהו כי יזדמן לפעמים שיכהו מוסר אכזרי אשר ימות בו לא כן אם כל עיקר רצונו בטובת המיוסר ובתקנתו שיקח מוסר להיטיב מעשיו ישוה להכותו לאט לאט שלא להשחיתו שלא לפגוע בו פגעות. וזהו כי אני ה' לא שניתי גם בעשותי בכם מדת משפט לא נשתניתי מרחמים לכעס והמופת ואתם בני יעקב לא כליתם כי מה עשיתי לכם הלא רק בשבט אנשים כמאמר (ירמיה מ"ו) ויסרתיך למשפט ונקה לא אנקך. אשר ע"כ שאל החסיד ע"ה (תהלים ל') מה בצע בדמי ברדתי אל שחת כו' כי אז כבר נאמר עליו במתים חפשי כו' ושוב לא יקח מוסר להשכיל להיטיב וכן האחרים אשר זה דרכם להתייסר ע"י משפט הרשע כמאמר וכל ישראל ישמעו ויראו הם גם הם לא יקחו לעצמם מוסר ממשפט הנעשה בעולם האחר הנעלם מעין הרואה וזהו מה בצע בעונש אשר בקבר הלא המתים לא יקבלו מוסר עי"ז וזהו היודך עפר כו'. ובזה אני מבין מאמר (יחזקאל ל"ג) ואתה בן אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני כו' אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה. ענין שאלתם כך היה כי הנה יש מקום ודרך קרובה לבחון כוונת לב המייסר כ"א יאמר להכותו מכות ידועות בשבט קרוב להחליט שאינו מסבת החמה והקנאה רק בהיפך הוא מלמד להועיל שייטיב מעשיו מהיום כמאמר (תהלים כ"ה) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים תקלקל עוד את אחרים ומעתה מובן מאמר הת"כ והכרתי אותו מקרב עמו לא שהקב"ה יעשה זאת מסבת הקצף והזעם בלתי אם להבדילו מן הכלל ואז ועמו שלום אין רע במגורו:

מנדיכם למען שמי יכבד ה' ונראה בשמחתכם כו' גם מאמר הגמרא (ראש השנה ט"ז) ימחו מספר אלו הרשעים גמורים (כ"ה גי' הירושלמי ומובא ברי"ף בע"י) חיים זה ספרן של צדיקים גמורים ועם צדיקים אל יכתבו אלו הבינונים. דע כי בכל הדברים שבעולם תמצא דבר גדול בעצם ודבר גדול ע"י משוער ומצטרף שבערך הקטן הוא נחשב לגדול ובערך הגדול הוא קטן וכבר מצאנו ברז"ל (ב"ר ט"ן) שני בני אדם אמרו דבר אחד לוט וצרפית צרפית אמרה עד שלא באת אצלי היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה אנשי עירי והיו מעשי רבים על מעשי בני עירי והייתי צדיקת ביניהם עכשיו שבאת אצלי באת אלי להזכיר את עוני ולהמית את בני לוט אמר עד שלא הלכתי אצל אברהם היה הקב"ה רואה מעשי ומעשה בני עירי והייתי צדיק ביניהם עכשיו שאני הולך אצל אברהם שמעשיו רבים על שלי כו'. ומעתה יפה שאל דהע"ה ימחו מספר אלו הרשעים חיים אלו הצדיקים כלו' כי הצדיקים המה צדיקים גמורים ואינם צריכים להם שיהיו חשובים צדיקים בערך הבוגדים האלה וגם ועם צדיקים אלו הבינונים אל יכתבו ולא יהיה להם חלק לומר כי רק בעבורם ובהצטרפותם המה צדיקים בעבור זה לא יזכו עמהם כי באמת אלולי הרשעים המבלבלים את העולם ומטרידים את הבינונים היו גם הבינונים צדיקים גמורים ועתה הקב"ה חשבם לטובים מסבת אשר צדקות קשה עליהם מאד ע"י בגידת הרשעים ולולא הרשעים הלא היו צדיקים גמורים וזהו מאמר ישעיה ע"ה הנ"ל אמרו אחיכם שנאיכם מנדיכם למען שמי יכבד ה' כלו' לולא אני לא היה הקב"ה מתכבד ממעשיך וכל חשיבות אשר הקב"ה רואה אצלך הכל הוא מסבתי וזהו למען שמי יכבד כו' לכן ונראה גם אנחנו בשמחתכם. ע"ז אמר אבל והם יבושו כי באמת הדבר בהיפך כי לולא הם היו צדיקים גמורים והיו מתכבדים יותר ויותר. ומעתה יפה אמרו חז"ל צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע כי הצדיק שאינו גמור ע"פ דין שלמעלה היה יוצא חייב רק בהצטרפות מעשיו נגד הרשעים כמאמר לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים בכופרים בך לכן הכריעו אותו לזכות ואע"ג דאיהו לא חזי מזלי' חזי היינו כי הרשע לבו אומר לו שיתבע חלקו מיד הצדיק ממנו לאמר כי לולא אני ועונותי הרבים לא היית חשוב למאומה ולא זכית לכל הטוב א"כ יש לי חלק בזכותך וזהו צדיק ממנו בולע אבל צדיק גמור אינו בולע כי הוא אינו צריך אל הרשע ולמעשיו הרעים להתחשב על ידם. ומעתה מאמר הילקוט מבואר מאד אלו נאמר ואבדיל העמים מכם כי היה הכוונה שיברור הרעים מתוך הטובים א"כ כל עוד שהקב"ה רואה הטובים באמת כמו אברהם יצחק ויעקב משה ואהרן וכדומה היה הקב"ה מאר ובורר כי בערך הצדיקים הגדולים האלה כלם הטובים כאין משא"כ עתה שנאמר אשר הבדלתי אתכם מן העמים אז גם הבדלתי שלמים לצדיקים יתחשבו כי יש עוד גרועים מהם. והשלמת הדברים כתבנו בקול יעקב איכה על מאמר אלו זכיתם הרי אתם קדושים תבוא כל רעתם:

פרשת אמור

ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם ט' גמרא (יבמות קי"ד) להזהיר גדולים על הקטנים. ונזכיר לזה מאמר המדרש (ריש פרשתנו) אמור אל הכהנים ואמרת ובמלאכים נאמר בגזירת עירין פתגמא ובמאמר קדישין ט' העליונים שאין בהם יצה"ר במאמר אחד יש די אבל תחתונים שיש בהם יצה"ר בשתי אמירות והלואי יעמוד. וראוי לתת לב על מאמר זה אם מאמר אחד לא יועיל כאשר יהיה ב' מאמרים ודאי יועילו הלא לא רחוק מאמר א' מב' פעמים וכך היה ראוי לומר תחתונים שיצה"ר שולט בהם בדבורים הרבה והלואי יעמוד. ונקדים לבאר מאמר רבותינו ז"ל (קידושין ל"ד א') כל המלמד את בנו תורה מעלה עליו הקב"ה כאלו קבלה מהר סיני שנאמר והודעתם לבניך ולבני בניך וסמיך לי' יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. ואשר אחזה אנכי בהבנת ענין זה ע"ד שאמרו חז"ל (ברכות מ"ג ב') שייפה לכל אחד ואחד אומנותו וכבר ביארנו כי ע"כ לא אמרו שייפה לכל איש להיות כי ייפה ית' את הדרך לפני איש ואיש כ"א בהיותו יחידי והוא יושב בדד אבל בהיותו איש יחד פני רעהו יהיה מבחין מאד את מעשיו ואת תהלוכותיו כי על עצמו התאוה מטעת אותו להוליכו בתוהו לא דרך ואומר מותר כי אנוס הוא מצד התאוה הגוברת עליו אבל על רעהו אין עמו תאוה כי איך יתאוה ראובן שיחטא שמעון כי זה משפט התאוה שלא תשלוט באדם על זולתו כ"א על עצמו. לכן יפה אמרו שייפה לכל אחד ואחד בהיותו יחידי אז יערב לו מעשהו אבל כאשר יביט ויתבונן ממנו ולהלאה ויראה בחבירו המעשים אשר עשה הוא אז ייטיב לראות בעין האמת ויבין כי ברע הוא. אשר ע"כ אמר החכם ע"ה (משלי ד') עיניך לנוכח יביטו ממך והלאה להתבונן על מעשי זולתך ואח"כ ועפעפיך יישירו נגדך *) אז תוכל לשפוט

*) **ומה** יפה אף נעים בארנו בזה מאמר (משלי כ"א) נפש רשע אותה רע לא יוחן בעיניו רעהו ר"ל גם כי באמת נפש הרשע התאוה לרע בכל הפן לבבו עכ"ז לא יוחן בעיניו רעהו כאשר יראה ברעהו המעשים האלה ירע בעיניו. וזהו ג"כ מ"ש במקום אחר (קהלת י') וגם בדרך כשהסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא לאמר הגם כי על עצמו לבו חסר בהבחין כל מאומה עכ"ז יאמר לכל כי סכל הוא כלומר כאשר רואה מעשים כאלה מאת אחרים יענה ויאמר כי זה ענין סכלות והבל ויוכיחם על פניהם ועי' בשירי המדות בס' הזכר וינעם לך:

גד עלתך (וכמו שנתבאר למעלה פ' בראשית ופ' קדושים ובספר המדות בשמיני משער אהבה) וכמאמר (אבות ב') איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושה ועוד ותפארת לו מן האדם. להורות שלא תחשוב שיהיה לתפארת רק לעין שכלך לבד בעת שתעשה אתה את המעשים אבל עליך לבחון את המעשים בעת אשר חבירך עושה אותם (פי' מדרש שמואל) ומעתה עמוד והתבונן כי קל וחומר הדברים ומה אם כאשר יראה מעשים הבלתי הגונים באדם אחר ידע ויבחון את רעתם וגנותם כש"כ על בניו אשר יוליד על עצמו ובשרו כמה יכאב לבבו וכמה יתמרמר בראותו בבנו דרך אולת דרך עקש ונלוז עליו הלא ישקוד בתחלה רבה ויתירה להוסיר לפניו הדרך לקיים בו מאמר חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. וא"כ יפה אמרו כל המלמד את בנו תורה כאלו קבלה מהר סיני כי בהר סיני עמדנו בלא יצה"ר כמאמר (יבמות ק"ג) ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן וקבלו התורה והמצות באהבה גדולה ונפלאה רק אח"כ חזרה זוהמתן ומאז אין לב האדם שלם לאהוב את התורה בכל לב מסבת היצה"ר המחשיך את עיניו בקנאה ותאוה וכבוד וכדומה ואין לנו שעה שיהיה לבבנו שלם כ"א בשעה שאנחנו מלמדים ומייסרים את בנינו כי אז לבבנו נכון ונאמן עם האלהים שע"כ הוא מייסר את בנו להשריש בו רוח דעת ויראת ה'. וזהו שהביאו ז"ל שנאמר והודעתם לבניך כו' וכתב הרמב"ן ז"ל על מאמר זה וז"ל כי האב לא יעיד שקר לבנו ולא ינחיל אותו דבר הבל ואין בו מועיל אבל בכל עוז ובכל מאמצי כח ישקוד בטובתו והצלחתו להגיעהו אל האושר והשלמות ואז הוא ממש בבחי' כאלו קבלה מהר סיני וזהו והודעתם לבניך כו' וסמיך ליה יום אשר עמדת בחורב היינו בלב שלם וזהו להזהיר גדולים על הקטנים כי אז יהיה לבבו שלם עם התורה וכמו שנתבאר וזהו מאמר המדרש בעליונים שאין יצה"ר שולט בהם במאמר אחד יש די אבל התחתונים שיש בהם יצה"ר בשתי אמירות והלואי יעמוד רמז על האמירה השניה אשר היא באה להזהיר הגדולים על הקטנים והאמירה הזאת זכאי תהיה כמאמר (תהלים י"ב) אמרות ה' אמרות טהורות והלואי יעמוד שיהיה נשאר עומד בלב שלם ורוח נכון כאשר היתה באמנה אתו בעת אשר הורה את בניו כן יקום וכן יהיה לעולם והבן:

עוד יתכן בבאור בשתי אמירות והלואי יעמוד כאשר נתעורר תחלה על מאמר ואמרת אליהם כו' אשר מלת ואמרת היא מלה מהופכת מעבר לעתיד ע"י הוא"ו והלא לא קצר לשון הקדש לכתוב דבר דבר על אפניו עבר במקום עבר עתיד במקום עתיד. אמנם המלך החכם ע"ה ביאר לנו ענין זה במאמר שלם וזה דברו (משלי כ"ה) תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבר על אפניו דבר הוא המלה שהוראתה על הענין המדובר והאופן הוא הבאור והמשפט האופן כן יהיה הדבור והלשון לבאר את האופן. כי אם האופן פשוט עבר אמתי או עתיד אמתי יאמר הכתוב ג"כ דבור פשוט עתיד אמתי אבל אם האופן מדברים מתהפכים מעבר לעתיד או להיפך יאמר עליו ג"כ מלה המתהפכת להורות על הענין המדובר וזהו דבר דבר על אפניו. הוא מה שאמר הנביא ע"ה (ישעיה מ"ב) מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור מי נתן למשסה יעקב כו' הלא ה' זו חטאנו לו. כי אם יאמר רופא מומחה לאחד אל תאכל שומים ובצלים ודומה מדברים החריפים שמהם תבוא למחלה מסוכנת אם יאמין לו וימנע עצמו מלאכול ולא יחלה הנה תהיה השמיעה לפניו כי היה נזהר מן המקרה טרם בואה אבל אם לא ישמע לדברי הרופא ויאכל ויזיק לו אם אמנם הרופא לא פעל מאומה באזהרתו אחר כי הסכל הזה לא עשה כדברי עצתו ואכל וקלקל לעצמו אבל עכ"ז הלא פעל אל החולה ב' דברים א' האמונה בדברי הרופא וידע מעתה מאין באה אליו מחלה זאת. ב' כי אחרי הכשלו בעברו את דברי הרופא אם עוד הפעם יזהירו הרופא על דבר הלא מהיום יהיה פקוח אזנים יקשיב ויאזין ינצור וישמור (עי' רש"י על מאמר אחרי מות שני בני אהרן כו' עד השני זרזו יותר מן הראשון) נמצא פעולתו לאחריו להבין אחר עשותו ואחרי עברו על דברי הרופא ויחלה ויפול למשכב יחקור למפרע מאין באה לו מקרה זאת. וזהו מי בכם יאזין זאת יקשיב וישמע לאחור לאמר אחר שכבר באה עליכם הצרה הזאת להבין עכ"פ למפרע מי נתן למשסה יעקב כו' הלא ה' זו חטאנו לו. והם הם השתי אמירות שרמזו ז"ל האמירה ראשונה להזהיר אותו תחלה שלא יעשה הרע פן ירע לו באחריתו ואם האמירה הזאת לא תספיק לו כי לא ישמע דבר האזהרה אז מהצורך להמתין ואח"כ בעשותו הרע ויתחרט אז בהכר לו תאמר לו שנית ולא יותר ובהאמירה השנית אין מהצורך ג"כ להרבות אליו דברים רק להזכירהו לאמר וכי לא כך אמרתי לך. ומעתה הנה אופן הדבור הב' ענינו רק להפך הדבור מן העבר לעתיד לאמר הלא אמרתי אליכם אל תחטאו כו' וזה רמוז במלת ואמרת מלה מהופכת מעבר לעתיד גם אתה תעשה מן העבר עתיד ותזכיר אליו ענין העבר:

מדרש ד"א אמור אל הכהנים הה"ד (תהלים י"ט) יראת ה' טהורה עומדת לעד אמר ר' לוי מיראה שנתייראה אהרן לפני הקדוש ב"ה זכה ונתנה לו הפרשה הזאת שאינה זזה לא ממנו ולא מבניו ולא מבני בניו עד סוף כל הדורות ואיזו זו פרשת המת כו'. והדברים מפליאים מאד מה ענין ההפלגה במצוה זאת אשר לאהרן עד שיאמרו ז"ל מיראה שנתייראה אהרן מלפני הקדוש ב"ה זכה ונתנה לו הפרשה הזאת כו' למה לא זכה כך בכל הפרשיות אשר נאמרו לאהרן כמו תרומות ומעשרות ובכורים ומתנות חזה ושוק וכדומה מה ענין ההפלגה כ"כ בפרשת המת הלא דבר הוא. ולבוא אל בנוה

במאמר

אשר נבאר תחלה דברי הכתוב שהביאו ז"ל הה"ד יראת ה' טהורה עומדת לעד ונזכיר לזה מאמר (ברכות ל"ג) אין לו להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד אשר מלת בלבד כבר נראה כשפת יתר. אבל דע כי הנביא ע"ה אמר בתוכחתו (הושע ו') מה אעשה לך אפרים מה אעשה לך יהודה וחסדכם כענן בקר וכטל משכים הולך אשר בהשקפה הראשונה לא ידענו ענין המשל השני כי המשל הראשון חסדכם כענן בקר הוא מכוון יפה אל הנמשל להורות על דבר שאינו מתקיים כמו שזכרו ז"ל (תענית ו' ב') ענני דצפרי אבל וכטל משכים הולך מה פחיתות יש בזה שהולך בבקר הלא זה הוא טבע הטל לרדת ולנוח כל הלילה והוא זמן הטל ובבקר זמנו ללכת כי אינו לצורך. אבל דע כי כבר אמרו חז"ל בספר הזוהר (בראשית י"א ב') אית בר נש דדחיל מקב"ה בגין דיחון בנוהי ולא ימותון או דדחיל מעונשא דגופא או דממוניה ועל דא דחיל ליה ואית בר נש דדחיל מקב"ה בגין דדחיל מעונשא דההוא עלמא ועונשא דגיהנם ואלין לא עקרין דיראה אינון אבל יראה דאיהי עקרא למדחל בר נש למאריה בגין דאיהי רב ושליט עקרא ושרשא דכל עלמין כו'. ההבדל בין ב' היראות האלה כי הירא את ה' שלא יחסר לחמו או בריאותו או מסבות הרעות והקללות אשר הגיעו עליו ועל ידיהם נתעורר ליראה את ה' אשר בידו רוח כל בשר איש הנה בהניח לו מצרותיו ישתה וישכח רישו וישכח יראתו ישמן ויבעט. הנה היראה הזאת היא ממש כבחי' הטל שאין הטל שוהה על פני האדמה כי אם בעתותי לילה ובהיות הבקר אעבור והנה. אינה כן היראה הזאת לא תשלוט באדם בלתי בהיותו במחשכים בין נבכי תהומות דעות וצרות וכאשר יאיר ה' את עיניו ותזרח עליו שמש ההצלחה וישיג ברכה אז יסיר יראתו ממנו והו ענין המשל וכטל משכים הולך. ולזה הזהיר אותנו דהע"ה (תהלים ל"ד) יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו ר"ל כאשר לא יחסר לכם דבר עכ"ז תיראו מפניו היא היראה האמתית *) אשר קראוהו יראת המעלה מרוממותו וגדולתו דאיהו רב ושליט והיראה הטהורה הזאת אינה תלויה בדבר וע"כ תכון לעד כי אין לה סבה אחרת רק כבוד ה' ואלהותו ורוממותו. מה שאין כן היראה החיצונית אשר היא משותפת ומעורבת בסבת המקרים שעלי מהחולי והעוני ושארי העונשים הנה המוחלט הוא כי בסור הסבה יסור המסובב כמשפט אל ענין התלוי בדבר בטל הדבר בטל הענין. וזו יראת ה' בהיותה טהורה בלא שום תערובות רק יראת כבודו ית' ואז עומדת לעד וזהו אין לו להקדוש ב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד פי' למעט יראות אחרות המשותפות עם סבות. והנה ידענו אשר יש ג' דרכים לפני האדם איך לדחות את היצה"ר תחת פניו ושתהיה יראת ה' על פניו והם מבוארים בגמרא (ברכות ה') אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו יעסוק בתורה נצחו מוטב ואם לאו יקרא ק"ש כו' יזכיר לו יום המיתה אשר ע"ז אמר שלמה המלך ע"ה (קהלת ז') טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה. ועכ"ז היא מדרגה פחותה מאד כי מדוע אינו מוצא הצלה לעצמו רק בבית אבל ואינו דוחה היצר מעליו בעסק התורה והמצוה כאשר ספרו רז"ל (ברכות ל"א) אמרי ליה רבנן לרב המנונא כו' לישרי לן מר אמר להו ווי לן דמיתנן ווי לן דמיתנן אמרי ליה אנן מה נעני אבתרך א"ל הי תורה והי מצוה דמגני עלן. והיינו כי רב המנונא ברצותו לעורר אותם אל היראה תפס בקצה האחרון אמר ווי לן דמיתנן אמרי ליה אנן

*) והוא שאמר (תהלים נ"ז) חילו מפניו כל הארץ אף תכון תבל בל תמוט והבאור בזה שמעתי מפי הגאון מוהר"ס מאנוש נ"ע לאמר כי ראוי שיהיה מוראו ית' על פניכם גם אם היה סדר העולם ומשטו בלא ימוט ושלא יפסד דבר ויהיה הכל קיים בהויה מתמדת עכ"ז היה ראוי להתיירא מפני כבודו ית' לבד ובגמ' (ברכות כ"ח ב') אמר ר' יוחנן בן זכאי לתלמידיו יהי רצון שיהיה עליכם מורא שמים כמורא ב"ו אמרו לו רבינו ע"כ אמר להם הלואי שדעו כי כשאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם. והדברים תמוהים כי עכ"ז יקשה מי יהיה המוחה בידו אם היה מברך אותם כראוי ומה ראיה במה שאומרים שלא יראני אדם וכי בעבור זה די לירא מהקב"ה כאותו המורא אשר לפני ב"ו גם מאמר שלא יראני אדם אינו מורה על מבוקשו ועל תכלית כוונתו כי רצה להביא ראיה כי בני אדם יראים מב"ו יותר ממה שהם יראים מהקב"ה והעיקר חסר יראוני שיה לסיים ומהקב"ה אינם יראים. והנראה בעיני כי כונת הדבר הוא באופן אחר לאמר כי באמת די לאדם לירא מהקב"ה כמורא ב"ו אך נקח דמיון לאחד יושב בעיר קטנה ולו אלף אדומים יהיה נחשב לקצין עם די עם אלף אדומים יהיה אפשר בידו להתפרנס שם בריוח גדול אמנם אם יעתיק אהלו לעיר גדולה אשר בה ההוצאה גדולה מאד הנה עם אלף אדומים שבידו יהיה נחשב לבינוני יען כי לא יספיקו לו על הוצאותיו הריוח יאין ההכרון מסבת מיעוט הממון כ"א מסבת גודל המקום כי ישיבת כרכים קשה. כן הדבר בענין היראה כי כלום קטנה ופחותה היא היראה שיראים מבני אדם לא כן הדבר כי היראה מבני אדם גדולה במאד מאד רק המקום גורם שיראתו אינה פועלת שימנע א"ע מעשות מה שהזהיר אותו ממנו כי ישמור א"ע רק שלא יראני האדם לא כן אם היתה היראה הזאת מהקב"ה שאין בזה לומר שלא יראני כי עיניו משוטטות בכל ולית אתר פנוי מיניה א"כ היתה היראה פועלת הרבה מאד וזה כוונת מאמרו הנכבד תדעו שבשעה שאדם עובר עבירה אומר שלא יראני אדם וזה א"א אצל הקב"ה כמאמר (ירמיה כ"ג) אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו כו' וא"כ היתה ברכתו אליהם ברכה שלימה ברכת אמת ואמונה, ודפק:

מה נעני אבתריך א"ל הי תורה והי מצוה דמגני מלן כלומר מי יתן והיה כחנו גדול כ"כ שיספיק לנו עסק התורה והמצוה (מוסב על ק"ש) ובב' רפואות האלה לבד היינו נרפאים ממחלת היצר ולכן כאשר ב' הסגולות האלה אינם אתנו בשלימות בהכרח אנחנו צריכים אל הרפואה השלישית ווי לן דמיתגן וטוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה. וזה שבעירו אותנו חז"ל על שהזהיר יתברך את אהרן ובניו שלא יזדקקו למתים והלא הוא הדרך אשר ממנו תוצאות היראה והמוסר ע"כ ביארו ז"ל אמור אל הכהנים בני אהרן לנפש לא יטמא בעמיו הה"ד יראת ה' טהורה עומדת לעד. כי הוא אינו צריך לבקש לו סבת להעיר א"ע אל היראה ואל המוסר כי כבר הוא מובטח אשר היראה הטהורה האמתית היא תעמוד לעד. וז"ש ר' לוי מיראה שנתיירא אהרן מלפני הקב"ה זכה ונתנה לו הפרשה הזו שאינה זזה ממנו ולא מבניו כו' ומה לו ליראה החיצונית (והשלמת הדברים עיין בקול יעקב בסופו באבל כבד):

עוד יתכן בזה בהזכיר דבריהם ז"ל (ויקרא רבה ג') בריתי היתה אתו החיים והשלום ואתנם לו מורא וייראני ומפני שמי נחת הוא (מלאכי ב') בריתי היתה אתו החיים והשלום שהיה אהרן רודף שלום בישראל ואתנם לו מורא וייראני שקבל עליו דברי תורה באימה וביראה ברתת ובזיעה. דע כי כבר אמרו ז"ל (שמות רבה מ"ג) כשישראל עולין גדוליהן עולין עמהן וכשהן יורדים גדוליהן יורדין עמהן ממש ע"ד שר גדול אשר למלך כאשר ילך למלחמה וינצח וינליח וכל חיל הלוחמים יתגדלו ויתעלו גם השר ההוא יעלה עמהם ובהיפך כאשר יפלו במלחמה ונוקשו ונלכדו אז גם השר נשפל בעיני המלך. כן עם בני ישראל כאשר מתגדלים בא"י ובביהמ"ק צריכים הם למלך ושרים וכהן גדול שופטים ושוטרים ושרי הצבא אבל בזמן החורבן ואנחנו גולים בארץ אחרת ביום הזה חסרנו כל אלה לא כהן ולא נביא לא שר ולא שופט:

ומעתה נחקורה נא במשפט השרים אשר יקחו פרס מאת המלך זה יקחו רק כל זמן שהם משרתים את המלך אז יאכלו בלחמו יחגרו במלבושיו יתעטרו בתכשיטיו אשר לכסף אשר לזהב. אמנם כאשר נשלם לו זמן העבדות ויפטרהו ללכת לביתו אז מסיר מעליו הבגדים המוגדים ההם והמה נשארים באוצר המלך אכן אם השר הזה עשיר ומעולם לא התעטר בתכשיטים רק משלו היה הכל אז בצאתו לחפשי ודאי יקח כל בגדיו עמו. הנמשל לפי מה שביארנו לא נתן יתב' גדולה לגדולי ישראל רק בעבור ישראל א"כ בחורבנם הוסר הצניף הטהור מעל הגדולים ונאבדו ממנו המתנות כהונה לזאת אמרו חז"ל על אהרן ע"ה כי מתנה זו לנפש לא יטמא בעמיו לא היה ענין תלוי בכלל בהדור רק ביראתו הגדולה. וז"ש מיראה שנתיירא אהרן מלפני הקב"ה זכה ונתנה לו פרשה זו שאינה זזה ממנו ולא מבניו כו' היינו גם לאחר החורבן כי המעלה הזאת היתה משלו ומבחינתו העצמיית לא מסבת הדור וכמו שנתבאר לפנינו כי אהרן לא היה צריך לעורר את לבבו ביראת הענש ללכת אל בית אבל לזכור יום המיתה כי בו נתקיים מאמר הנ"ל הי תורה והי מצוה דמגני עלן וכמו שנתבאר למעלה. וזהו בריתי היתה אתו החיים והשלום היינו המתנה הנזכר לנפש לא יטמא כי חיים הוא היפך המיתה וכן שלום היינו הגוף עם הנפש יתלכדו ולא יתפרדו. ואמר הטעם מדוע יהיה זה לו ברית עולם ואתנם לו מורא וייראני היינו בעבור מורא הטהורה לא בעבור הדור ומפני שמי נחת הוא תמיד כן המעלה הזאת לא תפסק ממנו בשום זמן:

ודע כי מאמר תורת אמת היתה בפיהו הוא להפליא השבח הסמוך לזה בשלום ובמישור הלך אתי כי לכאורה אין זה חידוש שהיה אהרן רודף שלום והיה משנה כמה פעמים מפני דרכי שלום הלא זה כל אדם יכול לעשות כן. אמנם באמת הדבר לא כן הוא כי כאשר יבוא הרודף שלום אל אחד מהמתקוטטים ויאמר לו דע כי חבירך מתמרמר ומתחרט מאד על אשר הכעים אותך ועל אשר הקיל בכבודך וכבוד בית אביך ועתה הוא שוקד ומבקש אהבתך ודאי לא יאמין לו ולא יאזין לקולו גם אם הוא איש אמת בלתי אותו שהוא מכיר היטב ומנוסה בכך שאינו משנה דבריו בשום אופן ומפיו ישמע הדברים האלה יקבל דבריו עד שיעשה שלום עם חבירו. וזה היה הדבר הנפלא באהרן תורת אמת היתה בפיהו ועולה לא נמצא בשפתיו הוחזק לאיש אמת בכל בית ישראל לכך אם בא אהרן אל אחד ואמר לו כך היה מאמין בו אמונת אומן גם כי היה הדבר רחוק מאד מלהאמין ועי"כ בשלום ובמישור הלך אתי. והדרך לזה פקח עיניך וראה במדרש פרשתנו בסמוך למאמר הנ"ל שמואל אמר אל שאול קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך ונתנה לרעך הטוב ממך ואח"כ כאשר העלה אותו שאול ע"י בעלת אוב אמר לו ויתנה לרעך לדוד אמר לו שאול ולית הללו מילין קדמייתא דהוית אמר לי כד הוית גבי הוות אמר ונתנה לרעך הטוב ממך וכדין את אמר לי לרעך לדוד אמר ליה כד הוינא גבך הוינא בעולם דשקר והוית שמיע מני מילין דכדיבין דהוינא דחיל מנך דלא תקטלונני וכדין דאנא בעולם דקושטא לית את שמיע מני אלא מלין דקשוט. אשר לכאורה אין באור למאמר זה מה זה שאמרו בתשובת שמואל כד הוינא גבך בעלמא דשקר הוות שמיע מני מלין דשקר אשר מהראוי היה שיאמר אמינא לך מלין דשקר כי שמיעת השומע הוא דבר הנמשך אך מדברי המשמיע. וכמו כן מה שסיימו ז"ל וכדין לית את שמיע מני כו' ג"כ ראוי היה לומר לא אמינא לך אלא מלין דקשוט כי כאשר המשמיע ישמיע דבר אמת ישמע השומע דבר אמת וכאשר יצא מפי המשמיע דבר שקר אז ישמע השומע דבר שקר ורז"ל העתיקו הענין

שפתין מאת המשמיע ותלוהו אך בהשומע. אמנם דע כי דרך החכם האמתי כי צרופה אמרתו מאד גם במקום שמותר לשנות מפני השלום עכ"ז הוא נוצר על דל שפתיו שלא להוציא דבר שקר מפיו בלתי כי בחכמתו יביע אומר הנושא ב' פנים ויתן מקום אל השומע שיטעה בדבריו עד שיחשוב את ברצוי בעיניו אבל אתו עמו כוונה אחרת. וכמ"ש הגאון רמ"ע מפאנו נ"ע (מאמר אם כל חי חלק א' פרק ז') בבאור מאמר (נחמיה ב') ויאמר לי המלך מדוע פניך רעים ואתה אינך חולה אין זה כ"א רוע לב ואירא הרבה מאד ואומר למלך המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר בית קברות אבותי חרבה כו'. וז"ל כבר למדונו חכמים בדברי דניאל כשהיה לפני נבוכדנצר אמר (דניאל ד') חלמא לשנאך ופשריה לעריך שכלפי השכינה נאמר כן וכן אני אומר בדברי נחמיה כשאמר לארתחשסתא מדוע פניך רעים כו' וכתיב ואתפלל אל אלהי השמים ומה היתה תפלתו הדברים עצמם שהיה אומר לפני המלך היה לבו לשמים המלך לעולם יחיה מדוע לא ירעו פני אשר העיר כו' חרבה כו' וכן באסתר אם מצאתי חן בעיני המלך כו' עכ"ל. עי' של"ה ביאר בזה מאמר כה תאמרון לאדוני גם לעשו לכן שלח מלאכים ממש שיוכל לשלוח על ידיהם דברי תפלה וגם דברי רצוי לעשו עם לבן גרתי משתמע לתרי אפי כפשוטו לעשו ולשמים תרי"ג מצות ויש מזה הרבה בדברי חז"ל אבל יארכו הדברים *). ומעתה יפה דייק המדרש ואמר הוות שמיע מני מלין דשקר גם כי שמואל לא הוציא שקר מפיו ח"ו כי הוא לא אמר רק לרעך הטוב ממך ושאול ע"כ היה לו מקום לטעות ולחשוב

*) ועל דרך זה מצאתי כתוב בילקוט יהושע על הגליון בשם אא"ז הגאון מהר"ם שאדווה ז"ל על מאמר (מ"ק פרק א') רשב"י אמר לבריה בני אדם הללו אנשים של צורה הן זיל לגבייהו ולברכוך כו' אמרו ליה יהא רעוא דתזרע ולא תחצד תעייל ולא תפיק כו' כי אתי לגבי אבוה אמר ליה לא מבעיא דלא ברכו אלא צעורי צערי ליה אמר לו מאי אמרו לך אמר הכי והכי אמרו לי אמר לו הני כולהו ברכתא נינהו דתזרע ולא תחצד תוליד בנין ולא למיתו כו'. והפליאה נשגבה מה היתה כוונת החכמים אלה במה שאמרו ליה כדברים האלה שהיה מצטער עליהם עד שהוצרך אביו לפרש לו טיב כוונתם. אמנם החכמים האלה בענותנותם לא החזיקו את עצמם במדרגה עד שהם יברכו בנו של רשב"י ורשב"י לא החזיק עצמו במדרגה נגד החכמים האלה לרוב ענותנותו ע"כ שלח את בנו אליהם שהם יברכו אותו ומפני רוב ענותנותם נגד רשב"י התחכמו ואמרו ברכתם ע"ד חידה כ"א לא היו אומרים לו מאומה היה אביו חוזר לשלוח אותו אליהם כי שפע עליהם שמה יותר ראויים להמשיך שפע הברכה עד שהיה מהצורך לרשב"י לפרש הדברים ובזה היה לו לבן רשב"י ברכה כפולה מפי החכמים ומפי רשב"י לכן אמרו לו הברכה במלתא דמשתמע לתרי אפי:

עוד מדבר בזה אזכיר עוד מאמר החכם מכל אדם ע"ה (משלי י"ב) שפת אמת תכון לעד ועד ארגיעה לשון שקר מרמה בלב חורשי רע וליועצי שלום שמחה. והדברים סתומים וחתומים גם מלת ארגיעה אין לה מובן והמבארים ז"ל כתבו ועד רגע לשון שקר והוא כמו זר כי לא נמצא בכל המקרא שיכתוב ארגיעה במקום מלת רגע אבל דע כי שהמע"ה בא לבאר לנו ההבדל בין שפת אמת ובין לשון שקר כ"א שמע דבר אמת גם אם יבדוק ע"ז כמה שנים לא ימצא לעולם מי שיכזב הדבר כמאמר חז"ל (שבת ק"ד) שקרא לא קאי קושטא קאי אבל אם הדבר שקר אין מהצורך לו להמתין עד יעברו ימים ושנים לברר הדבר שהוא שקר כי גם בכמעט רגע אחר שינוח מעט להתיישב בדבר יתברר לו מיד שהוא שקר. וזהו שפת אמת תכון גם לעד ולא ישמע לעולם היפך ולשון שקר הוא רק עד ארגיעה במנוחה מועטת יתברר לי כי שקר הוא ומלת ארגיעה הוא כמדבר בעדו אם רק ארגיעה במנוחה מעט קט יתברר לי השקר מיד. אמנם אח"כ אמר כי עכ"ז יש מציאות אל השקר בעולם כי הוא נחוץ וצריך מאד אל קיום העולם כמאמר חז"ל (יבמות ס"ה) מותר לשנות מפני השלום רק צדיקים ילכו בם כו' כי הרשע כאשר יעלה בלבו מחשבה ורעיון איך לעשות רמיה ישמח מאוד על רעיון זה שנתחדש לו במזימותיו כי המציא לו אופן להפיק זממו מן הכח אל הפועל והצדיק בעת שהוא עוסק לעשות שלום בין בעלי הריב וחוקר הרבה על איזה אופן ועל איזה דרך הנה בהתחדש לו ברעיונו איך לעשות רמיה אשר מזה יבוא השלום ישמח גם הוא מאד על הרמיה הזאת שהמציא ותהיה אצלו כמוצא שלל רב. וזהו בלב חורשי רע שמחה וליועצי שלום ג"כ שמחה ומלת שמחה שבסוף המאמר תסוב על ראשית המאמר ג"כ. ועי"ז סיים ואמר לא יאונה לצדיק כל און היינו גם במקום שהוא מוכרח לשנות ישמור פיו ולשונו שלא יאמר שקר רק את זאת יעשה כי יאמר מלתא דמשתמע לתרי אפי אשר השומע ישמע ויחשוב כאשר לבו חפץ והוא יכוון בדבריו כמו שיש בלבו כמו שמצאנו אצל שרה כי היא צחקה ואמרה אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן וצחקה על עצמה ועל בעלה רק הקב"ה לא גילה לאברהם שאמרה שרה ואדוני זקן רק אמר לו שצחקה על עצמה כמאמר למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי. ועי"ז יפה נאמר ותכחש שרה לאמר לא צחקתי כי יראה היתה מוכרחת לומר האמת שלא צחקה על עצמה כי עיקר השחוק לא היה על עצמה רק על בעלה הזקן כמ"ש ואדוני זקן ואברהם ע"ה לא נתבאר לו מדבריה שפירוש שאפשר אשר בסגנון לבה אבל הוא חשב פירוש הדברים שלא צחקה כלל וזה שקר לכן ויאמר לא כי צחקת כי הקב"ה אמר לו כן למה זה צחקה שרה (עיין לקוטי תורה להאר"י הקדוש ובאלשיך ז"ל) רק העלים ממנו סוף דבריה מ"ש ואדוני זקן והיה זה כמלתא דמשתמע לתרי אפי:

ולחשוב דבר שקר כי שאול השב כפי' מאמר זה כי בידו לבחור את הטוב לו ואת הישר בעיניו להמליכו תחתיו וא"כ היה מתנחם כי ימסור המלכות ליד יהונתן בנו אבל אח"כ כאשר העלה אותו על ידי בעלת אוב אז אמר לו כפי' בספרא"ב ולכן בהידות ויתנה לרעך לדוד ולא נתן לו עוד מקום לטעות וחשו וכדין דאנא בעלמא דקושטא לית את שמיע מני אלא מלין דקשוט. אבל שמואל ע"ה כלפי עצמו לא היה דבר שקר בפיו ח"ו גם בהיותו בחיים רק בחכמתו השמיע דבריו באופן שיסבור בהם השומע כפי חפץ לבבו. וזה היה כחו וגבורתו של אהרן שהיה אומנותו שהוא רודף שלום בין הבריות ועם כל זאת הפליג מעלתו תורת אמת היתה בפיהו כי התלמד מנעוריו שלא לדבר רק אמת ועולה לא נמצא בשפתיו ועכ"ז בשלום ובמישור הלך אתי שלא לדבר שקר ולעשות שלום בין אנשי הריב זו אומנות גדולה וכבדה במאד מאד ועי' בחלק ראשון ריש פ' שמיני ביתר באור:

מדרש (בסמוך) אמר ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי ששה שנים היו אותן גחלים עמומות בידו של גבריאל כו' אמר לו הקב"ה יש בהם בני אדם שעושים צדקה אלו עם אלו שנאמר (יחזקאל י') וירא לכרובים תבנית יד אדם תחת כנפיהם מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושים ביד הוסיף המדרש על הצדקה מלת ביד שהיה די לומר הצדקה שעושים. ואולי כוונת המאמר להורות גם על המדרגה הפחותה מאד גם כי יזדמן שיתנדב הנותן ויתן צדקה ממעותיו וכל מה שיש לו הוא גזל מה שגזל מאת אחרים עכ"ז הלא הוא עושה צדקה בידו כי הוא משיגה ליד העני והוא עתה כמו שליח אמי שהמעות שלו כמאמר חז"ל ניחא ליה לאינש דליעבד מצוה בממוניה ועכ"פ בידו עושה טובה עתה אל העני. אמנם אבל העושה מצות צדקה בטהור ידים ומה שנותן משלו הוא נותן יחס הכתוב מעשהו אל הלב כמאמר אשר ידבנו לבו. וזהו שהכפיל הכתוב ואמר (דברים ט"ו) לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך כי תחלת מעשהו ראוי לבוא מנדבת הלב כי לבו נכון עם ה'. ויפה מדלג במאמר על הנדיבות אשר בלב אחר אשר אינו שלו יקל עליו לפזר ממון אחרים. וזהו גם כן שאמר דניאל לנבוכדנצר (דניאל ד') וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין לאמר אף כי הממון של גזל עכ"ז תעשה אל העניים טוב וחסד כי מה לעני אם הממון של הנותן עצמו או של אחרים עכ"ז עתה בוא משיג הדבר מיד זה שהביא לו. וזהו מאמר מי מעמיד כו' רק הצדקה שעושים ביד גם היא פועלת הרבה:

קדושים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים והיו קודש כו' וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדוש יהיה לך כו'. ובהשקפה ראשונה נראים הדברים כפולים ומכופלים ובאין ספק לא כתבה התורה הקדושה שפת יתר. אמנם לבוא אל הבאור נזכיר מאמר (דברים כ"א) ונגשו הכהנים בני לוי כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשם ה' ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע. ונקדים לבאר מאמר רז"ל במדרש (סוף תזריע) צער גדול היה למשה בדבר הזה אמר כך הוא כבודו של אהרן אחי להיות רואה הנגעים אמר לו הקב"ה כ"ד מתנות כהונה יכול הוא ליטול במתלא אמרי דאכל נבדין קורא ילקה בהדי טולא והמאמר צריך באור. אמנם דע כי כבר התבאר אשר שפע כל קהל ישראל בא רק ע"י שבט לוי על ידי עבודת הקודש שעליהם עולותיהם וזבחיהם ונשיאות כפיהם היו כמקבלים פרס מאת אבינו שבשמים בעבור כל ישראל וכאשר השלימו מעשיהם כראוי עשו פרי למעלה להריק שפע ברכה ורב טוב לבית ישראל. וראוי היה להם שיקבלו חלק בטוב הנשפע על ידיהם כמאמר המדרש (ויקרא רבה ג') ממתים ידך ה' מה גבורים הם אלו שנטלו חלקם מתחת ידך ואיזה זה שבטו של לוי חלקם בחיים אלו קדשי מקדש כו' קדשי הגבול ר"ל על שהם היו האמצעים אל הורדת השפע לכן חלקם בחיים היינו בין כלל החיים היה חלק השבט הזה להעניק אותם כ"ד מתנות וכאשר קלקלו מעשיהם גרמו דלות וקללות בעולם ופרי הדלות הם קטטות ומריבות כמאמר (ב"מ נ"ט) כד משלם שערא מכדא נקיש ואתא תיגרא. וכמאמר (בראשית רבה פ"ט) בזמן שהשנים יפות אהבה ואחוה בעולם וכו' הוא אומר ישאו הרים שלום ובזמן שהשנים רעות גופן של בריות מעלה חטטין ושחין. וכבר ידעת כי הדברים האלה באים בעון לשון הרע ועין הרע כמבואר (מדרש ריש מצורע ערוכין ט"ו ב') וא"כ היה מהצורך להם להטפל בנגעים ולראות כל המטנף מסבת החלק והגרם שלהם כ"א הם היו זהירים וזריזים בעבודתם בקודש שתהיה עבודתם שלימה כרצונו ית' הלא היו פועלים רב טוב לבית ישראל בכלל ובפרט עתה כאשר נגעים באים בע"כ עבודתם אינה מטוהרה. וזהו שהשיב יתברך על שאלת משה אהרן אחי יטפל בעצמו בנגעים אמר לו הקב"ה כ"ד מתנות יכול הוא ליטול *). וזהו

יריעות האהל

*) ועד"ז נוכל להמשיך מאמר (פ' שופטים) והוגד לך ושמעת ודרשת היטב כו' נעשתה התועבה הזאת בישראל סיים הכתוב במלת בישראל לומר כי כמו אשר הצדיק בהיותו בין צדיקים יגדל ויוסיף אומץ בצדקתו כמ"ש רבינו הגר"א מווילנא ז"ל בבאורו (משלי י"ב) יתר מרעהו צדיק מלמון ויתורו את ארץ מגן כי זה דרך הצדיק להיות מרגל ומחפש בצדיק חבירו מה שיש בו ממדות הטובות שיעשם גם הוא כמוהו. כן בהיפך הפועל רע זה בא לו הם מצד שהיותם בחוטן מנעוריו עד שהתלמד לעשות רע או קנא באחרים הצלחים במעלליהם והלך הוא וקלקל עד יותר מהם ואז בהגיע עליו עונש שלו על מעשיו הרעים גם הם

מאמר ונגשו הכהנים כו' כי בם בחר ה' אלהיך לשרתו ולברך בשמו ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע גם המריבות והקטטות גם הנגעים ומיני הצרעת הכל על פיהם יהיה כי הם אך פרי הדלות והעדר פרנסת הבריות:

ומעתה נבוא אל באור הכתובים שלפנינו קדושים כו' וקדשתו כו' כי הנה כאשר יצוה השר על אנשי עירו לתת אל אחד מהתושבים הגר עמהם כך וכך בכל שבוע לפרנסתו ופרנסת בני ביתו יהיה הדבר קשה מאד בעיניהם לאמר אם האיש הזה מצא חן בעיניך להגדיל חסדך עליו מדוע לא תפתח לו אתה את אוצרך הטוב ויקח פי שנים. אכן אם השר הזה נבדל מעמו מאד אם בלשונו ואם בעסקיו כי הוא מתכבד ויושב בדברי משכיותיו וגנזכיו עד כי אין לבוא שעריו לא להביא לפניו מתנה ולהקריב לפניו אשכר וכן בהיפך אין ביד מי לגשת אליו לבקש ממנו תשואות חן והאיש הזה לבדו הוא יודע את לשונו ומדבר כלשון השר וכלשון עמו אשר על פיהו יכולים כלם להתקרב את פני השר אז לא יכבד עליהם משא פרנסת האיש הזה אבל יערב להם מאד להעניק אותו מברכת ידם כי נפשם יודעת מאד הטובה הנפלאה הנמשכת אליהם מסבתו כי יחיו בגללו להיותו האמצעי ביניהם ובין השר אם בהביאו לפניו מנחתם ובהשמיעו אל אזניו תחנתם ומשאלתם ואם בעבור שיקבל מיד השר בעבורם כל חפצי תשובתם. עד"ז ממש בא הכתוב לבאר כי אם יקשה בעינינו את אשר צוה ה' אותנו על כ"ד מתנות כהונה בעבור שהכהן נשא חן בעיניו כמאמר (תהלים ס"ה) אשרי תבחר ותקרב ישכון חצריך כו' יעלה בלבנו קושיית קרח ועדתו. אבל אם נעמוד על האמת כי אין ביכלתנו לא שיקובל קרבן מידנו אליו ולא לקבל מידו ההשפעה אשר בו נחיה אז יבינו ויבחינו מאד מעלת הכהנים הנגשים אל ה' כמאמר (במדבר י"ז) והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח והשכותי מעלי את תלונות בני ישראל. וזהו קדושים יהיו לאלהיהם ולא יחללו שם אלהיהם כי את אשי ה' לחם אלהיהם הם מקריבים היינו כי הם מקריבים ומגישים את ה' מידנו ליד המקום ב"ה (וגם לחם אלהיהם הם מקריבים הוא הורדת השפעה למעלה להקריבה אלינו אבל במאמר וקדשתו לא הזכיר אשי ה' רק כי את לחם אלהיך הוא מקריב) ע"כ והיו קודש. ועוד דע לך טעם אחר שיערב עליך לתת חן וכבוד אל הכהן כי הלא כ' שפעת חיותך קיומך ופרנסתך וברכתך והצלחתך אבל בא לך רק ע"י האמצעי הזה אשר הוא כסלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו. היינו כל סוגי השליחות נעשה על ידו אם בהגישו מנחה בצדקה מלמטה למעלה ואם בהיפך להריק שפע הברכה מאוצר העליון ולהגישה מלמעלה למטה. וזהו שהכפיל ואמר וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא תואר על ההשפעה האלהית בדרך כלל כי בה נחיה הוא מקריב ומגיש מידו ית' לידנו ע"כ קדוש יהיה לך לקדשם ולכבדם במתנות ושארי ענינים וזהו שביאר דהע"ה במאמר הנזכר אשרי תבחר ותקרב שזה נאמר על הכהן שבחר בו הקב"ה והקריבו אליו כי על ידו נשיג ב' פעולות טובות א' ישכון חצריך וא"כ נקל בידנו להקריב קרבן לה' כי ע"י הכהן יעלה הקרבן מלמטה למעלה ב' כי ע"י הכהן נשיג הברכה מלמעלה למטה וזהו נשבעה מטוב ביתך כו':

שור או כשב או עז כו' מדרש הה"ד צדקתך כהררי אל מה ההרים ראוים להזרע ועושים פירות כך הצדיקים עושים פירות ומטיבים לעצמם ולאחרים שנאמר אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו. ונבאר תחלה מאמר ד"ה ע"ה (תהלים ל"ו) נאם פשע לרשע בקרב לבי אין פחד אלהים לנגד עיניו כו' און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב רע לא ימאס אשר לדעתי כל יסוד מאמר זה ללמדנו דעת ודרך תבונות איך להתרחק ואיך להנצל מיצר הרע. כי הנה רבותינו ז"ל אמרו שהיצה"ר מתחלתו הוא קטן ואח"כ הוא נעשה גדול כאמרם (סוכה נ"ב) מתחלה היצה"ר דומה לחוט של בוכי' ולבסוף כעבות העגלה עד שיהיה קשה מאד לפרוש ולהנזר ממנו ואנחנו קבלנו מפי רז"ל במדרש (שם בסמוך) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי אר"י בר' סימון אמר הקב"ה עשרה בהמות מסרתי לך שלשה מינים ברשותך וז' מינים אינן ברשותך לא הטרחתי עליכם ולא אמרתי אליכם להתייגע בהרים להביא לפני קרבן מאלו שאינן ברשותך אלא ממה שברשותך הה"ד שור או כשב או עז כו'. וא"כ יקשה איך הטריח ית' אותנו לכבוש היצה"ר וכל התאוות שהם גדולים וחזקים כמות. והנראה בזה עם מה שכתבנו למעלה (פ' ויקרא) על מאמר הגמרא (ברכות יו"ד) מה הקב"ה יחיד בעולמו אף הנשמה יחידה בגוף (עי' ויקרא רבה ד') והנשמה מכלכלת דרכיה ע"י המחשבה והשכל והדבור ויש לה עזר על זאת מפי סופרים וספרים ע"פ התורה אשר יורוה ועל המשפט אשר יאמרו לה תעשה וכחות היצה"ר אינם בלתי ע"י כלי הגוף ואינם רק כחות דמיוניות כמו הקנאה והתאוה והכבוד שאינם רק דמיוניות שוא בלא טעם וריח והדבור אין בהם לפתות את האדם בדברי שכל וענין חכמה ואז כאשר יתן אל רעיוניו ואל עשתונותיו לחשוב מחשבה טהורה כמו לחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר

יריעות האהל

צריכים כפרה על הלקם זה מאמר נעשתה התועבה הזאת בישראל כי באין מנוס יש להרבה מבני ישראל שם דבר והלך מעט באשמת האיש ההוא ותיקונם יהיה שיפתחו גם הם בעונש המגיע אל האיש הזה שיהיו משתפים במיתתו וירגמו אותו בידיהם ובסבל צער מיתתו יתבערו הרע מקרבם כי השתתפו ברשעו. וזהו ובערת הרע מקרבך:

עבירה כנגד הפסדה אז כהנדוף עשן כן ינדוף ויהדוף את הדמיונות אשר עברו עליו וימחה את שמם מעל לוח לבו שלא יעשו רושם בו כל מאומה וזה יקל על האדם מאד. ומעתה קטנות היצה"ר זקלותו וגדלו וכבודתו כך הוא למשל מי שלוחם עם חבירו וחרבו בידו יכולת בידו לנצח את חבירו לא כן אם חבירו יקח חרבו מידו אז יכפל כח חבירו עליו ולא יהיה לו מנוס ממנו. הנמשל כי החכם הוא חגור תמיד חרבו על ירכו כמאמר (ברכות ה') לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר וא"כ בהזדמן אליו התעוררות מכחות דמיונות מכח התאווני והכעסני מיד יעשה בחכמתו ויתחיל לעיין במחשבתו שכר עבירה כנגד הפסדה ויגלל כלבי מיד ובקלות מאד. אמנם אם תמתיק בפיו רעה עד שתתגבר בו תאותו עד שיצייר אותה בשכלו ויטה המחשבה ויהרהר ג"כ אל התאוה שישלימו הם את תאותו אז נאבדו ממנו כל כלי מלחמתו. וזהו נאם פשע לרשע ר"ל כאשר הרשע הגביר תאותו כ"כ עד אשר הכנים התאוה אל כח הדברי עד אשר ינאם נאם וידבר בתטא ופשע אני מהליט עליו כי אין פחד אלהים לנגד עיניו *) כי החליק אליו בעיניו כו' ר"ל מתחלתו לא היה קשה עליו להלחם ולעמוד על נפשו כי רק החליק אליו בעיניו ויוכל להעלים עיניו מראות ברע אבל כאשר דברי פיו און ומרמה כאשר כבר הגיע הפשע אל כח הדברי אז חדל להשכיל להיטיב און יחשוב על משכבו ואח"כ יתיצב ג"כ על דרך לא טוב ואח"כ רע לא ימאס (עי' למעלה ריש תזריע) והמופת על זה שכל גודל היצה"ר וחזקו הוא מסבת האדם עצמו אשר יתן לו מקום ליכנס אל דבריו פנימה הלאה הלאה (עי' פ' בראשית מה שכתבנו בבאור לפתח חטאת רובץ בשם אדמו"ר הגאון החסיד רבינו אליהו מווילנא נ"ע) והעד כי הלא יש ויש כמה דברים העומדים ברומו של עולם ואין שליטת היצה"ר עליהם כל מאומה כמו אכילת השקץ והעכבר וכדומה ממאכלות האסורות או היתעורר היצה"ר באדם לחטוא בהקרבנות שיפגלם או לעשות בהם פסול אחר ואם היה רצון הקב"ה להכביד העבודה על האדם באין ספק היה שולט על הכל בשוה אבל באמת חלילה לאל מרשע כי לא ברא היצה"ר להעיק לבריות ח"ו ולא ברא אותו כ"א לתיקון העולם להמשיך האדם אל הדברים שהם מוכרחים לקיום העולם ויאכל וישתה לקיום גופו לבד. וזהו נדקתך כהררי אל מה ההרים ראוים להזרע ועושים פירות כך הצדיקים עושים פירות ומטיבים לעצמם ולאחרים כי לא יקחו מהעוה"ז רק להחיות נפשם ואת הנותר יוותרו לפרנס את אחרים וכל זה יקל על האדם כאשר יתנהג בארחות החכמה

ובאדם בסמוך עמי מה עשיתי לך ס' לא הטריחתי עליכם כו' להתייגע בהרים להביא לפני קרבן כו' אבל כל הכבדות אשר על האדם האדם עצמו עשה לו זאת וכמו שביארנו. (ועי' עוד מה שכתבנו מזה בפ' פקודי על מדרש ז"ל כל אלין דאבוה ואני אמרתי לריק יגעתי והבן:

ראה נא מה שסיפר הכתוב בהנשים המקטרות לאלהים אחרים (ירמיה מ"ד כ"ז) ונשבע לחם ונהיה טובים ורעה לא ראינו. כל המאמר הזה יצא עתק מפיהם היפך מדרכי החכמה והקבלה אשר רוב טובה מונעת השלמות מן האדם וטוב לאדם אם לא יקח מן העולם רק ההכרחי ואת המותר יחרים כמאמר (ברכות ל"ב) מלי כריסא זני בישא ואלה הנשים אמרו הלא אנחנו נשבע לחם ועכ"ז ונהיה טובים כו' והוא שקר מבואר כי כך הוא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' עד אשריך בעוה"ז כו' כי גם בעוה"ז יהיה טוב לך כי זה כלל גדול לא הטרחתי עליכם כו' כמאמר עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי:

מדרש (סמוך להנ"ל) הה"ד עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי אמר ר' אחא ענה בי וקבל שכר ולא תענה ברעך עד שקר. (עיין מ"ש בבאורו בספרנו כוכב מיעקב בהפטרת פ' בלק:

ובסמוך ר' לוי פתח הן אתם מאין ופעלכם מאפע הן בלשון יוני הוא אחד אמר הקב"ה אומה אחת אתם לי מאומות העולם מאין מאותם שכתוב בהם כל כו' כאין נגדו ופעלכם מאפע כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה אחת שפעיתם לפני בסיני ואמרתם נעשה ונשמע תועבה יבחר בכם אותה תועבה שכתוב בה עשו להם עגל מסכה מאותה תועבה הביאו לפני קרבן שנא' שור או כשב או עז כו'. וטרם נבאר המשכת דבריהם נבאר תחלה מאמר כל פעולות טובות כו' אינם אלא בשביל פועה אחת שפעיתם ואמרתם נעשה ונשמע. והנראה כי כוונתם ז"ל בזה כמשכת אל מה שאמרו (למעלה בסמוך) א"ר ירמיה בר' אלעזר עתידה בת קול להיות מפוצצת בראשי ההרים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו הה"ד כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל והרצון בזה עם מה שכתבנו למעלה (פ' ויקרא) על מאמר המהולל ברוב התשבחות אשר כל המעשים טובים וכל המדות הישרות אשר בבני אדם של הקב"ה הם שנאצלו ממנו והרחמים והחסדים אשר תמצא בהנבראים המה מושפעים ובאים מיוצר הכל ב"ה אשר זרע ואשר נטע חסדיו בעולם ונתן רחמים בלב האב לרחם על בנו ואיש על רעהו והמקבל טובה יודה את הנותן ויהללהו בשערים אבל

יריעות האהל

*) **ומזה** יעלה בידנו טעם נכבד על מה שהחמירה התורה כ"כ בעון המסית עד שאמרו ז"ל (סנהדרין כ"ט) אין טוענין למסית כי אותו אשר לא העלה ואשר לא הביא את אשר בזדון לבו על דל שפתיו אשר לו תקוה אבל אותו שכבר הביאו זדון לבו עד אשר ינאם נאם וידבר בפשעיו ויסית גם את אחרים עליו נאמר נאם פשע כאשר יסיה אל הרשע תדע כי אין פחד אלהים לנגד עיניו:

מדי דברו בו זכור יזכור להודות את המטיב העליון ב"ה המאציל הכחות החמודות האלה ונטע סגולות יקרות כאלה בלבות בני אדם. וזהו המהולל ברוב התשבחות כלו' כל התשבחות אשר נשמע מפי המהללים ומודים אל המטיבים עמהם כלם אך כבודו ית' מהולל בהם וכמו שכתבנו שם באורך. כלל העולה מדברינו הנ"ל כי כל פעולות טובות אשר בבני אדם וכן השבחים והתהלות אשר ישתבחו בהן בעלי המדות טובות והצדיקים השרידים בעם כלם הם של הבורא המאציל העליון ב"ה ואין לאדם חלקו המיוחד לו כ"א הבחירה לבדה כמאמר (דברים ל"ד) ובחרת בחיים ועל השאר כבר אמרו (יומא ל"ח ב') הבא לטהר מסייעין אותו וזהו מאמר עתידה בת קול להיות מפוצצת בראשי ההרים ואומרת כל מי שפעל עם אל כלו' שנשתתף עם הקב"ה כביכול כי הוא המאציל והעוזר האמתי הנותן לאדם כח לעשות חיל עכ"ז יבוא ויטול שכרו:

ודע כי הדברים האלה גם שלא נאמרו בלתו על פרטי בני אדם עכ"ז תדע כי גם הכלל כיוצא בהן כי מעת שקבלו על עצמם לסבול עול תורה על שכמם גם שזה הוא ענין למעלה מכח אנושי מעת ההיא והלאה ה' עוז לעמו יתן. וכבר רמז דהע"ה במאמר מבואר אשר לעתיד יודו גם העמים אשר נתנו כתף סוררת אל התורה הנה אז יודו האמת ויאמרו כי אם היו שומעים ומקבלים אותה בתחלה ודאי היה הקב"ה מסייען לקיים אותה כמ"ש (תהלים קל"ח) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך. כלו' יודו לך כי אלו שמעו אמרי פיך היו זוכים ג"כ לשיר בדרכי ה' היינו לקיים התורה והמצות (עי' קול יעקב שה"ש על מאמר קמתי אני לפתוח לדודי) כי גם ישראל היו חלושים לזה המעמד רק הנותן ליעף כח הוא נתן להם כח לעשות חיל וזאת הרויחו לעצמם רק ע"י טוב בחירתם שענו ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה. וזהו כל פעולות טובות ונחמות שהקב"ה עתיד לעשות עם ישראל אינם אלא בשביל פועה אחת שפעיתם ואמרתם בסיני נעשה ונשמע כלו' אין לכם חלק בו כ"א הדבור לבד. וזהו מאמר (ישעיה מט) ויאמר לי עבדי אתה כלומר השפיע בי כח ועוז לעבוד עבודת הקודש ולעשות כל מה שעשיתי ותאר את ההשפעה הזאת ע"ש אמירה כי כל השפעתו ית' כן הוא כי הוא אמר ויהי:

ומעתה נבוא לבאר הנוסף המאמר אך נקדים מאמר המשורר ע"ה (תהלים מ"ה) שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך כו' ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם כו' לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך כו' אשר רז"ל דרשו מאמר זה (ריש פ' לך) על אברהם אבינו ע"ה. והנה המשורר ע"ה דובר הדברים האלה ע"ד משל ומליצה ונבין תחלה המשל ואח"כ נעמיק להתבונן בענין הנמשל וגם אנחנו נבחור לקרב הענין ע"ד דמיון לעשיר גדול שיה צריך לקחת אשה וראה בתולה בעלת מעלות טובות ומשובחות אצל עני אחד וקרא אותה אל ביתו וידבר על לבה שיקח אותה לו לאשה אבל אמר לה כי הוא צריך תחלה ללמד אותה כל סדר ההנהגה הראוים לה מעתה והתחיל מסדר לפניה ויאמר דעי בתי רי' נפשך ריקה דלה ועניה ואביך עני ודל וכל משפחתך דלים ורקים רעבים וצמאים ובחוסר כל והיה דרכך עד היום להחניף את השכנים שתהיה רגילה אצלם בכדי שתוכל לשאל מהם דבר אם איזה כלי או מאכל או משנה ושארי חפצים שלא היה יכולת בידך להשיג היית דורש ומבקש מהם ומהיום הזה והלאה אין לך עוד לעשות כאלה כל כבודך שתשב בביתך כמאמר כל כבודה בת מלך פנימה ולא תצאי ממפתן חצרי וטירותי החוצה והנערה בשמעה זאת נבהלה מאד ותאמר איך אוכל להיות שכולה וגלמודה כאסיר אל בור הן זה דרך בני אדם להיות מעורב עם אנשים ויען ויאמר חלילה לי זאת לסגרך היום הזה בביתי אשר לא תראה אדם עוד כאותם אשר בבתי כלאים החבאו רק ההבדל הוא כי עד עתה היה דרכך להשכים ולהעריב לדפוק על פתחי נדיבים כמשפט הדלים ומעתה יהיה הדבר בהיפך כי כלם יהיו משכימים לפתחך זה לדרוש בשלומך ולהשתעשע עמך וזה יבוא וישאל ממך טובה יותר ממה שהיית שואלת ממנו. הנמשל דע כי אנחנו מוזהרים להיות מרוחקים מטובות זמניות מדומיות ואין מהראוי אלינו לקחת מפרי עוה"ז כ"א ההכרח מה שלא יספיק בלעדו כמאמר כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' (אבות ו') וכל ישענו וחפצנו וכל מחמדינו ראוי להיות רק כמאמר משיח ה' (תהלים כ"ז) אחת שאלתי מאת ה' כו' שבתי בבית ד' כו' לחזות בנועם ה' כו'. וכאשר תשים עינך ולבך תראה אשר הרבה מגדולי הצדיקים היו מוכללים בכל שפע טוב העוה"ז והעושר והכבוד הכל לפניהם כי כן חפצו ית' להטיב לטובים ולישרים בלבותם רק ההבדל הוא בין הצדיקים והרשעים ממש כדברי המשל הנ"ל כי הרשעים רודפים אחר הטוב להשיגו לא כן הצדיקים כי הטוב משתוקק אליהם להתלונן בצלם כמאמרם ז"ל בהאבנים שהניח יעקב תחת מראשותיו זאת אומרת עלי יניח צדיק את ראשו וזאת אומרת כו' וכמאמר ויקם השדה והמערה תקומה היתה לו. וכן אמרו (ילקוט מלכים א' י"ח) ויתנו לנו שנים פרים ויבחרו להם הפר האחד אותו שעלה לשם האלהים בא בעצמו אל אליהו ואותו הפר שעלה לשם הבעל נתקבצו כל נביאי הבעל ד' מאות וחמשים איש וכלם לא יכלו לזוז רגלם מן הארץ עד שאמר לו אליהו לך עמהם כי שמו ית' מתקדש גם על ידך. וע"ד כלל אמרו רז"ל (אבות ו') כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי לו. כלו' שהעולם ומלואו רודף אחריו כמאמר (דברים כ"ח) ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך לא שיהא לך מהצורך לרדוף אחריהם כהרודף אחר הכבוד כו' רק ובאו עליך כל הברכות האלה

האלה מעלמם והשיגוף . וכאמאמר (במדבר כ"ו) על פי הגורל תחלק נחלתו ואמרו ז"ל שהגורל היה קורא ואומר אני של פלוני . וזהו מאמר (תהלים כ"א) כי תקדמנו ברכות טוב תשית לראשו עטרת פז מאמר כי תקדמנו מורה על האמור כי הטוב יבחר בך טרם תבחור בו אתה ובטרם תחפוץ אותו כי זה לשון קדימה בלה"ק בב' בני אדם והקטן מקדים א"ע לקבל פני הגדול וזהו ג"כ מאמר (דברים למ"ד) ראה נתתי לפניך היום את החיים כו' ואת הטוב כו' ובחרת בחיים ומדוע לא הזכיר את שניהם לאמר ובחרת בחיים ובטוב יען וביען כי הטוב יבחר בך ע"ד כי תקדמנו ברכות טוב רק חיים שאל ממך וזהו ובחרת בחיים . ומעתה מליצת המשורר ע"ה נתבארה יפה אף נעים שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך וכל זה לרמז אל האדם הרוצה להתדבק ולהסתופף בצלו יתב' שהוא צריך לעזוב כל הדברים אשר התרגל בהם מלידה מבטן ולבל ידאוג כי א"כ יהיה נעזב ומשולח מכל . ע"ז ביאר לו כי הדבר בהיפך ויתאו המלך יפיך וכדברי המדרש (ריש פ' לך) לייפותך בעולם ובת צור במנחה פניך יחלו עשירי עם כי כל הטובות אליך יבאו ואתה תשב ותתלונן רק באהלי תורה כי כל כבודה בת מלך פנימה כו' אבל לרקמות תובל למלך בתולות אחריה רעותיה מובאות לך :

ומעתה נבאר המשך לשון המדרש אך נחזור אל דברי המשל הנ"ל אשר התנה העשיר עם האשה אשר לקח ותאמר אליו האשה מדוע לא יזדמן כן בשארי בני אדם להתנות תנאים כאלה בעת ההתקשרות ויאמר לה כי מי שנתגדל בין עשירים אינו צריך לתנאים כאלה כי למוד הוא בכך לחיות חיי כבוד ונחת לא כן הנערה הזאת אשר בתולדתה היא מבין עניים ונתגדלה בין עניים ודלים ועתה היא עלתה פתאום על גפי מרומי ההצלחה ונתגדלה עד מאד היה מהצורך אליה להתלמד ולהתרגל בלמודי הכבוד ונימוסי הפאר והיופי . וזהו מאמר הקב"ה לישראל כן אתם מאין מאותם שכתוב בהם כל כו' כאין נגדו כלומר שורש שלכם דל ורזה מאד ופעלכם מאפע כלומר כי לשעה קלה העליתי אתכם על כל רק בעבור דבור אחד שאמרתם לפני בסיני נעשה ונשמע וא"כ כפי השורש שלכם הלא אתם למודים לבחור בטוב עוה"ז ועתה הלא נכנסתם עמי בברית מה שראוי אליכם להיות גוי קדוש כהני ד' תקראו משרתי אלהינו וראוי אליכם א"כ לעזוב ולמאס בכל המון הבלי התענוגים ולא תבחרו בגל טובות עוה"ז ומחמדיו ולא תאמרו כי א"כ תהיו חסרים ונעדרים מכל טוב ע"ז אמר כי לא כן הדבר רק הטוב יבחר בכם לא כאותן אשר עשו את העגל בעבור היותם נמשכי' אחר העבודה הנהוגה בארץ אשר יצאו משם החושבים כי ההנהגה מסורה ביד מערכת השמים אשר עי"כ התנהגו מאז לעשות טלסמאות מצורות הכוכבים והמזלות ועשו את העגל מכוון למזל שור אשר בהמזלות כמו שכתב האבן עזרא (פרשת תשא) ואצלכם לא כן הדבר כי כמו אשר הדורשים אל צבאות השמים ואל המזלות יחפצו להשיג מהם הטוב המיוחד ומושפע מכל מזל ומזל כן המזלות יבקשו וירדפו להמשיך שפעתם אל הנזיר מהם ונבדל מעבוד אותם כי הם משתוקקים להתקרב רק אל העובד אלהים . וזהו תועבה יבחר בכם אותה תועבה שכתוב בה עשו להם עגל מסכה מאותו שור תביאו לפני קרבן :

אמנם דע כי ההבדל בין הרודף אחר הטוב ובין מי שהטוב רודף אחריו הוא קדימת הזמן כי אם יסבב סבות וירדוף בהם אחר הטוב יוכל להשיגו במהרה לא כן בישועת ה' כאמר (תהלים מ"ב) הוחילי לאלהים כו' וכאמרם ז"ל (נדרים סב) עשה דברים לשם פעלם כו' וסוף הכבוד לבוא . אכן שהע"ה העיר אותנו כי עכ"ז טוב לאדם להשליך כל טוב עוה"ז מנגד שלא להתאמן ולבקש סבות למהר השגתו ולהקדים את בואו וזה אשר אמר (משלי ד') נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך . ונמתיק הענין ע"פ משל לעני שהיה מהלך בדרך לקבץ מנדיבי עם והיה מתגורר כמה שנים בדרך נטפל אליו עני שירד מנכסיו ונתדלדל זה ימים לא כבירים וילכו שניהם יחד ונתארחו בבית אכסניא אחת אשר הבעה"ב היה מפורסם למכנים אורח גדול שמו מאד והיו יושבים ג' או ד' שעות ומצפים שיתנו להם לאכול ולא נתנו לפניהם ויאמר אליו העני החדש למה אנחנו מחשים וממתינים כל כך נלך ונבקש את בעל הבית שיתן לנו לאכול ויגער בו העני הזקן (כי הוא היה בקי בדבר) ויאמר לו שים יד לפה עד שיקראו אותנו אל הלחם בתוך כך באו אנשים סוחרים אל הבית ויתנו קול לאמר מהרו ותנו לנו לאכול ולשתות וילכו מהרה וישימו לפניהם לאכול ויתנו להם כל אשר שאלו והאיש הזה משתאה מחריש לאמר למה לא אעשה גם אני כן והזקן סותם את פיו שלא ידבר מאומה ואח"כ כאשר הלך הבעל הבית לאכול אז אמר אל העניים האלה קומו אכלו בלחמי וישבו עמו ויאכלו וישתו וייטיבו לבם וילינו בטוב ויאמר העני הזקן לחבירו מה זה חרדת עלי לדחוק השעה ולא כך אמרתי לך שיגיע העת ויתנו גם לנו לאכול וזה משיב ואומר עכ"ז מדוע נשתניתי מן הסוחרים הלא הם מהרו ובקשו וניתן להם ויאמר אליו הזקן הלא למחר תראה הבדל גדול בינך וביניהם וישכימו ממחרת ללכת לדרכם והנה הבעה"ב יושב עם הסוחרים לחשוב חשבונו עמהם כמה מגיע בעד לחם וכמה בעד בשר ודגים וכמה בעד יין ושכר אז אמר לו הזקן ראה עתה אם ראשיתך היה מצער היית יושב ומצפה ומייחל לחסדו והתחסד עמך ולא תשמע קול נוגש ותלך מאתו בשלום ולהיפך הסוחרים שמהרו עצמם לבקש תפקידם עתה ראה נא את החשבון הערוך לפניהם . הנמשל מבואר במאמר שלפנינו נחלה מבוהלת בראשונה ואחריתה לא תבורך לאמר הן אמת כי יזדמן נחלה הממהרת לבוא תיכף אחר הבקשה אבל ואחריתה לא תבורך

כי

כי תהיה צריך לתת דין וחשבון על כל טובה שתשיג מטובות עוה"ז . כמאמר חז"ל (אבות ג') החנות פתוחה והחנוני מקיף כו' והגבאים מחזירין כו' לא כן הצדיקים שמואסים בטובות עוה"ז כ"א הטוב רודף אחריהם כמו שכתבנו למעלה על אחריתם באמר יבוא שלום ינוחו על משכבותם בשלום ואין מחריד להם דבר לא ישמעו קול נוגש :

עוד באור על מאמר המדרש הן אתם מאין כו' (עיין קול יעקב סוף רות ובמגלת אסתר על מאמר ביום השביעי כטוב לב המלך ע"ש ויכעס לך) :

אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קודש כו' ששת ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת שבתון כו' א) הנראה בבאור מאמר שבת שבתון ע"ד שמצאנו ברז"ל (שמות רבה י"ג) לא ייעף ולא ייגע (ישעיה מ') במי אני יגע במי שהוא מכעים לפני בדברים בטלים כו'. ומעתה יש שובת בשבת ומוצא מנוחה לעצמו ויגיעה להקב"ה לסבול עונותיו כמאמר הנביא ע"ה שהביאו חז"ל (מלאכי ג') הוגעתם ה' בדבריכם כי ע"י שביתתם ממלאכה מתאספים אגודות אגודות לספר עם רעיהם וכל המרבה דברים מביא חטא ומה גם המרבים בשמחה של הוללות גדול עונם מנשוא וזהו שבת שבתון לה' .

והדמיון בזה מלמד תינוקות נתן אל תלמידיו מנוחה על שעה או שתים והוא הלך בעבור איזה ענין והתלמידים כאשר היתה להם הרוחה הכו איש את רעהו ועשו מעשים רעים במכות ופצעים עד שפך דם עליהם עד שנתהפכה מנוחתם לפני המלמד ליגיעה גדולה וכבדה :

עוד נראה לומר בבאור שבת שבתון ע"ד אחד הביא לבנו מורה השעות זייגר נחמד ונתן לו במתנה בבואו מן הדרך למען יהיה לבנו כ"ר ממנו והנער התחיל משחק עמו בכל פעם וקלקל אותו ונשחתו אופניו וגלגליו עד כי נהפך אל הנער הזה הנחת ליגון וצער גדול וטענת אביו היה כלום עשיתי לך זאת ליגון הלא אנכי כל ישעי וכל חפצי היה שיהיה לך תמיד כ"ר ממנו לא שיהיה סופו לתוגה וצער . כך הקב"ה נתן אלינו שבתות שהמה מתנה טובה מבית גנזיו ית' למען ינוח כל אחד מעצבו ומרגזו מעבודתו ומעמלו כמאמר שבתות למנוחה לא שהשבת יהיה סבה לאנחה כי כאשר יבלו את היום הנכבד הזה בהבלים בדברים בטלים ובהוללות הלא יהיה אחריתם כיום מר. וזהו שבת שבתון ר"ל שתהיה בהתחלה מנוחה וסופה לעוה"ב ג"כ מנוחה לא שתהיה מנוחה שתסבב אח"כ עונש מר ח"ו :

וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה מדרש תני ר' חייא שבע שבתות תמימות תהיינה אימתי הן תמימות בשעה שישראל עושין רצונו של מקום . וראוי לבאר איככה תלו חז"ל מצוה זאת בעושי רצונו של מקום יותר מבכל המצות אבל אם תזכרו ראשונות מ"ש כבר (בקול יעקב אסתר על מאמר של כטוב המלך ביין) בבאור מאמר (קהלת ו') אם יוליד איש מאה ושנים רבות יחיה ורב שיהיו ימי שניו כו' . והמורם מדברינו שם כי הצדיק כל שעשועיו בימים שעברו כי נפשו יודעת כמה סחורות יקרות קנה לעצמו בהימים האלה כמה אסף בחפניו תורה ומע"ט שזה היה עיקר בואו אל עוה"ז שהוא עולם המעשה . לא כן הרשע שכל מגמתו רק ורב שיהיו ימי שניו ר"ל כל תקותו רק על הימים העתידים כי הימים הראשונים יפלו ממנו לא יזכר ולא יחסן מהם מאומה כמאמר (משלי י"ג) שפוך רשעים ואינם . כלו' כאשר יהפכו פניהם להביט על הזמן העבר לא ימצאו מאומה על מה להביט אבל ובית צדיקים יעמוד כי הצדיקים עשו להם בית נאמן מכל הימים שעברו כי פרי הימים נכון לפניהם. וכל שעשועי הרשע רק בימים העתידים לבוא שיתעדן בתענוג זה ובזה כאשר תתאוה נפשו כאשר צייר הנביא ע"ה את תכונת סובאי היין (ישעיה נו) אתיו אקחה יין ונסבאה שכר והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד *). וזהו מאמר (תהלים ימי

יריעות האהל

*) זה שנאמר (שם שם) כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור כו' גם אם מאמר זה יאמר על יומו של הקב"ה עכ"ז יכלול מוסר חכמה להעיר אותנו אל התשובה כמ"ש תשב אנוש עד דכא כו' והטעם כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור ואלף הוא המספר הגדול הנאמר במקראות כמו (ישעיה ס') הקטן יהיה לאלף וכמאמר אדם אם אלף שנה יחיה כלא היה יהיה וא"כ יש לו לאדם בעוה"ז ותשובתו יען כי גם אלף שנים בעיניך כיום אתמול כו' כלומר אם ירצה אדם להביט בשכלים ישר יקח משל מיום האתמול

שפת היריעה

א) ולא אמנע טוב מבעליו פה מה ששמעתי בשם רבינו הקדוש הגאון רבינו אליהו מווילנא ז"ל כי שכתוב שהתחיל לומר אלה מועדי ה' שהכוונה כי רצונו לכתוב המועדות ומה זה שכתב פה ששת ימים תעשה מלאכה מה ענין שבת לפה. ואמר הגאון ז"ל כי גם מאמר ששת ימים תעשה מלאכה מדבר רק מן המועדות כי המועדים בכלל המה ששה ימים בחג הפסח ב' ימים יום הראשון מקרא קודש כו' ביום השביעי מקרא קודש שבועות יום אחד סוכות ב' ימים ביום הראשון מקרא קודש ביום השמיני מקרא קודש ר"ה השנה יום אחד בחודש השביעי באחד לחודש א"כ המה ששה ימים ויש עוד יום אחד יום הכפורים אבל אין דינו כאלו ששת הימים כי בכל אלה מותר לעשות מלאכת אוכל נפש לבשל ולאפות ויוה"כ דינו כשבת שגם זה אסור. ת"ש ששת ימים אשר במועדים תעשה מלאכה וביום השביעי זה יוה"כ שבת שבתון כו'. ועם דברי רז"ל נתבאר לי מאמר וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה כי יום כפורים הוא כו' כי כל הנפש אשר לא תעונה כו' ונכרתה מעמיה אשר לכאורה אין זה טעם על מאמר וכל מלאכה לא תעשו מה ענין התענית למלאכה אבל עפה יתכן מאד. כי בדבר הזה נגלה ונבדל יוה"כ מכל המועדים כי בכולם מותרה מלאכת אוכל נפש כי הכתוב לא הזכיר בהם רק כל מלאכת עבודה לא תעשו אבל מלאכה שאינה עבודה היינו מלאכת אוכל נפש מותר משא"כ ביוה"כ אמר וכל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה לאסור גם מלאכת אוכל נפש וטעמו כי כל הנפש אשר לא תעונה כו' ונכרתה מעמיה וא"כ אחר שאתה מחוייב להתענות מה לך למלאכת אוכל נפש :

ז׳) ימי שנותינו בהם שבעים שנה אשר תלת בהם היא חסרת הבאור. אבל לדרכנו הנה משפט הצדיק והרשע במספר ימי חייהם ממש ע״ד ב׳ עניים שלכו יחד לקבץ על פתחי נדיבים לא נפרדו איש מעל אחיהו וילכו שניהם יחדיו רק אחד היה חכם והב׳ היה כסיל ולא נמצא ביד הכסיל מעולם כי אם פרוטה אחת אותה אשר נתנו לו עתה והפרוטה הראשונה כבר אכל והחכם לא עשה כן רק היה קובץ על יד ובהתאסף אצלו מאה פרוטות החליף אותם על זוזים והזוזים על סלעים ואח״כ החליף את הסלעים על דינרי זהב. כן הצדיק יעשה בדעת ובחכמה ויבלה ימיו רק בתורה ומצות ויתחברו אחד אל אחד בקרסי עבודת הקודש שעליו עד אשר יעשה משבעה ימים שבת ומד׳ שבתות חודש ומן החדשים יעשה שנים והכל ע״י מעשי הזמן. כי האף אמנם עצם הזמן חלף ועבר אבל הקנינים הנכבדים אשר קנה בהם חיים וקיימים ופעולתם עומדת לעד כי יתחברו הצמיד והמעשה עד שבכלות שנה יש לפניו התורה והמצוה אשר אסף בחפניו שנה שלמה ושארי מעשים טובים ותפלות של שנה תמימה. והוא כמו מי שקונה בעד מאה אדומים סחורה הנה נעשה מן הסחורה אדומים אח״כ בבואו אל ביתו כן מי שהחליף זמנו לעשות ממנו תורה ומצות בעוה״ב נעשה מן התורה והמצות חיים נצחיים וזמן נצחי והצלחת עולם. לא כן הרשע מבלה ימיו בדברים רקים אשר לא ישיג מהם אחרית ותקוה כמו אכילה ושתיה ושארי התענוגים לעולם אין לו בידו רק העת של עתה *) כמאמר (משלי יו״ד) ושנות רשעים תקצורנה. ממש כמו שהפקיד אצל אחד מאה אדומים והוא מחזיר לו זוז אחד בכל יום א״כ אין לו מכל מעותיו כ״א זוז אחד. וזהו ימי שנותינו בהם שבעים שנה הוראת מלת בהם כאותו שאומר יש לי פרוטות במאה אדומים שבע״כ כוונתו שיש לו פרוטות סך מסויים עד שיוכל לעשות מהם ע״י חליפין מאה אדומים כן היה אומר המשורר אם תרצה להביט על זמן בני האדם על כל הפנים לא תראה בו רק ימים רק הימים הם אשר בהם תוצא למצות חשבון של שבעים שנה. וזהו ימי שנותינו בהם שבעים שנה ר״ל בהם יכול להיות ע׳ שנה אבל לעיני האדם אין לו רק ימים אשר עליהם נאמר (איוב כ״א) יבלו בטוב ימיהם ר״ל יכלו ימיהם בכליון גמור. וכמו שסיים הן לא בידם טובם ר״ל כי לא קנה לו קנין נצחי בימים שעברו. וזהו ג״כ מאמר (שם ט״ו) כל ימי רשע הוא מתחולל ומספר שנים נצפנו לעריץ ר״ל כי זה משפט הרשע אשר זמן ההווה הוא בעיניו תמיד למשא ותוחלתו רק על הימים שיבואו אולי יהיו טובים מאלה אשר לו עתה ולאיש כזה הלא אין לו כל מאומה לא ימים ולא שנים. וזהו כל ימי רשע הוא מתחולל וא״כ ומספר שנים נצפנו ונעדרו מן העריץ (והכתוב הזה מדבר מרשע ורע לו כי תחלה היה מאמרו מצדיק וטוב לו) וזהו מאמר אליהוא בן ברכאל (איוב ל״ב) אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה חלק הזקנה לב׳ חלקים היינו זקני ת״ח וזקני ע״ה וההבדל ביניהם כי זקני ע״ה אין להם רק ימים וזקני ת״ח יש להם שנים. וחשיבות הזקנה בשניהם ג״כ על ב׳ בחי׳ חלוקות. כי זקני ע״ה אין חשיבותם כ״א ברבוי הדברים אשר בהם כי הם יכולים לספר מעשים רבים מבמה זמנים שחלפו עליהם אשר ראו בעיניהם כמאמר (ברכות כ״א) ממהדורי מילי. וזהו אמרתי ימים ידברו זה הוא מעלת הימים שיש בפיהם לדבר ולספר הרבה אבל ורוב שנים יודיעו חכמה. המורם מכל זה כי העליון ית׳ צוה אותנו לספור ממחרת הפסח חמשים יום כי מפסח ועד עצרת נטהרו ישראל מזוהמת טומאת מצרים והיו צריכים להיות מוכשרים לקבלת התורה בעצרת כי שבע שבועות היו צריכים לטהר עצמם כמבואר ליודעים. ע״כ אמר וספרתם לכם ממחרת השבת

שלאתמול העבר ככה יהיו כל ימיו כי אינם רק עוברים וכלים. וזהו בבקר יציץ וחלף לערב ימולל ויבש כלומר כי הזמן התמידי הוא כמו הציר שבבקר יציץ ולערב ימולל כן הזמן שבכל יום בבקר היום מתחדש וצומח ולערב ימולל היום ויבש ואם האדם יבטיח נפשו על מחרתו כמאמר (ישעיה כ״ו) והיה כזה יום מחר גדול יתר מאד עכ״ז העבר כבר איננו וכמשפט הזה הלא יהיו כל ימי חייו וכמליצת מאמר (ברכות ט׳) אל תבט אחריך כמאמר הנזכר הפוך רשעים ואינם כ״א יפנו לאחריו יראו כי איננו:

*) וכבר מלתי אמורה בספר המדות (בשער מעשר הירא״ה) שזהו אשר רמזו ז״ל במדרש (ריש ויחי) ימינו כצל שבר לא כצלו של כותל או צלו של אילן אלא צלו של עוף בשעה שהוא עף, כי חיי האדם כמה ממש ע״ד עני בא אל עשיר וביקש ממנו הלואה מאה סלעים והוא ישלם לו בכל שבועה דינר אחד ובתוכה ישלה לו גם רוח״ם קך וכך פרוטות רוחים והשאר על הקרן והעשיר פנה אליו עורף ויאהלו לותו סלא הוא נותן ריוח גדול ויענה ויאמר הוי אוילים אתם חשבתם כי הוא יתן לי בעד אלי דינר שלם לא כן הדברים כי ככה הוא עושה לי בעד מאה סלעים יתן לי דינר אחד כי הוא לא יסלק לי כי אם דינר דינר ופרט יבוא הדינר השני לידי יכלה הראשון. כן הדבר בחיי האדם כי לא יתנו לו מלמעלה רק רגעים רגע אחר רגע א״כ אין אל האדם רק הרגע אשר הוא בה עתה כי העבר איננו והעתיד פן לא יבואהו וההוה אשר בין העבר והעתיד אינו רק רגע אשר ע״ז נאמר (תהלים ל״ט) וחלדי כאין נגדך. זהו שאמרו ז״ל במאמר ימינו כצל עובר לא כצלו של כותל או כצלו של אילן כי אותו צל עומד כמה שעות רק כצלו של עוף בשעה שהוא עף שפה בכל רגע צל חדש והאשון הראשון נעקר ואיננו (וכבר כתבתי דברים כאלה בספר עין המים ע״ש בהמפתח דברים):

מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה כאותו שמונה מעותיו ומאסף הפרוטות להחליפם על סלעים וכאשר יגיע לסלעים יחליפם על דינרים אבל אם יאכל הפרוטות ויפסידם לא יעלה בידו מאומה וכל זה מסבת יקר הדינרי זהב בעיניו כן הימים האלה יקרים מאד להכין א"ע בהם לתורת ד' *). ע"כ הזהיר הכתוב ואמר שבע שבתות תמימות תהיינה שלא תכלה ושלא תפסיד יום אחד מהם וז"ש אימתי הן תמימות בשעה שישראל עושין רצונו של מקום כי אז יהיו גם הימים תמימים:

וקראתם בעצם היום הזה ד' במסורה וקראתם בעצם היום הזה וקראתם דרור בארץ (בהר) וקראתם בשם אלהיכם (מלכים א' י"ח) וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי (ירמיה כ"ט) ולבאר מאמר המסורה נזכיר קצת מאמרים המדברים בענין זה. הנה הנביא ע"ה אמר בשם ה' (ישעיה נ"א) התעוררי התעוררי קומי ירושלים אשר שתית מיד ה' את כוס חמתו כו'. הורה בזה כי הישועה תלויה אך בידנו אם אנחנו לא נשקוט רק לבקש רחמים על כל חמדת ישראל על הר ציון ששמם כמאמר (שם ס"ב) אל דמי לכם ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ כי איך ישקוט לבנו בעבור חיי צער שאנחנו מושפעים עתה הלא טוב לנו להרחיב פה בתחנה ובקשה למלאות לנו שובע שמחות את פני אדוננו קדושנו ית"ש ולא יסוג אחור לבנו בעבור זה לחמנו לחם צר הבא אלינו בעצב ויגיעה רבה עד כי נתקיים בנו מאמר בנפשנו נביא לחמנו (איכה ה') היינו ביגיעת הנפש והנשמה והשכל אשר כחות הנפש נתנו באדם רק בעבור עסק התורה והעבודה ועתה אנחנו מעבידים אותם בפרך לכל עבודות הפרנסה להשיג מחיתנו כיום הזה לא לעולם הבא וכדי בזיון וקצף אם שפחה תירש גברתה ואין דן דיננו כי אנחנו ראויים למעמד נכבד מזה כאותו אשר לא ראה טוב מימיו. הה זכרו זאת והתאוששו הלא אבינו יוצרנו הכין כל טוב רק בעבורנו ומצפה מאד לפתוח אוצר הנחמד להריק ברכתו אלינו ומקונן מאד על מניעת הטוב מאתנו כמאמר (ירמיה י"ג) ואם לא תשמעוה במסתרים תבכה נפשי מפני גוה ובגמרא (חגיגה ה') מאי מפני גוה מפני גאותם של ישראל שניטלה מהם כו'. משל לאחד שלא זכה לגדל בן להכניסו לחופה והיה לו הון עתק והיה מרבה תפלה ותחנונים עד כי זכה לגדל בן מופלג מאד במעלות ושלימות והיה אביו דואג מאד להלבישו בגד נאה ומפואר שלא תשלוט בו עין רעה ומדי שנה בשנה בבואו מן הדרך הביא לבנו זוג בגדים יקרים והניח אותם באוצר בחדר משכבו למען לא תשורנו עין כי אמר עד אשר אזכה ויגיע עתו עת דודים להכניסו לחופה אז אפתח אוצרי הטוב להלביש את בני חמודות עד כי לימים נתמלא האוצר מלבושים יקרים ומעטפות אשר לא שלטה בהם עין. ובהגיע התור הנכבד להכניסו לחופה. וימת הנער על פני אביו ובמר לבו היה משפטו ללכת בכל יום אל בית האוצר והיה משתטח על פניו ובוכה על כל מלבוש ומלבוש ועל כל תכשיט לאמר בני בני מי ילבוש הבגדים היקרים האלה ולמי כל אלה לפני. הנמשל כי אבינו שבשמים הכין בעבורנו אוצר כל כלי חמדה וכל סגולה יקרה לא שזפתה עין רואי כמאמר (ישעיה ס"ד) עין לא ראתה אלהים זולתך. ובעת חורבן בית המקדש אמר הקב"ה לירמיה (בפתיחה למדרש איכה) אני דומה היום כמי שמוליך את בנו לחופה ומת בתוך חופתו והקב"ה הולך כביכול בכל יום אל בית האוצר לראות בטובת בנו יחידו אשר הכין בעבורו ובוכה ומקונן מאד איה בני יקירי איה בני מחמדי כמאמר חז"ל (חגיגה ה') במסתרים תבכה נפשי מקום יש ששמו מסתרים אשר שם גנוזים וטמונים כל טוב בית ישראל וזהו מאי מפני גוה. מפני גאותן של ישראל שניטלה מהם כו'. ולזאת בא הכתוב לעורר אותנו מתרדמתנו (ישעיה נ"ב) עורי עורי לבשי עוזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים. עיר הקודש כו' כי כה אמר ה' חנם נמכרתם כו' מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם ואשור באפס עשקו ועתה מה לי פה נאם ה' כי לוקח עמי חנם כו'. באור זה ע"ד ב' שכנים היה להם בתים מפוארים סמוכים זה אצל זה ואחד היה עני והשני היה עשיר ויהי כי הקיפו הימים והעשיר תקע אהלו בכפר על כמה שנים הוא וכל בני ביתו עמו ואת ביתו השכיר אל שוכר אחד על משך הזמן אשר יש לו לשבת בכפר ויקח ממנו שכר דירה הרבה מאד וכראות העני מה שעשה העשיר שהשכיר את ביתו ולקח שכר הרבה ויאמר אל בני ביתו על מה אנחנו מחשים על מה אנחנו יושבים פה בחוסר כל ברעב ובצמא נעקור גם אנחנו דירתנו ונקבל גלות עלינו ונהיה גולים ומטולטלים עד המקום ירחם עלינו וישיב אותנו אל בתינו לשלום והסכימו כלם לדעתו ויאמר לו ומה תעשה לבית זה עד אשר נשוב בשלום ויאמר אליהם אם הייתי יודע זמן הטלטול ואורך הגלות הייתי משכיר הבית לאחרים כמו שעשה שכני אכן אני מבטיח את נפשי שיחנני ה' במהרה יושיעני ושבתי בשלום אל בית אבי ואם הבית יהיה מושכר ביד אחרים מה אעשה אני לכן זאת עצתי לתת הבית אל אחד שישב בו בלא שכר על כל הזמן שנהיה נעים ונדים על תנאי אולי ישיבנו ה' במהרה מחוייב האיש ההוא לצאת מדירתו גם באמצע הזמן ויעש כן וישב שם איש אחד והוא וב"ב הלכו באשר התהלכו ויעברו עליהם ימים רבים והמה נעים ומטולטלים ומאומה אין בידיהם במה לבוא אל בתיהם אז התמרמר העני הזה עד מאד ויאמר אל

יריעות האהל בני

*) **ועד"ז** ג"כ דייק הכתוב (פ' בהר) ומפרש לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים ובתנאי שלא תכלה אותם כ"א יהיו קיימים וזהו והיו לך ימי שבע כו' תשע וארבעים שנה שיהיה בהויה קיימת:

בני ביתו דעו בני כל הגרות והטלטול המר הזה באין ספק הגזירה כן היתה עלינו ומה׳ יצא הדבר לא נוכל דבר עליה רע אבל אנחנו מחוייבים לקבל הכל בשמחה אכן ע"ז ידוה לבי על זאת חמרמרו מעי על שבת נכרי וזר בביתי זה כמה חנם אין כסף כ"א ידעתי שאתמהמה הזמן הארוך הזה הייתי משכיר את ביתי והשגתי שכר הרבה ואני מבטחוני לבוא ולשוב אל ביתי בימים אחדים נתתי לו הדירה ועתה אני גולה ומטולטל זה כמה וזה יושב בביתי בחנם. הנמשל בעת נגזר מאתו יתב׳ לתת אותנו תחת יד פרעה זמן קצוב וידוע חשב ה׳ שלא ישעבד עמנו חנם וגזר שיכלכל אותנו מטוב מצרים כמאמר בשבתנו על סיר הבשר כו׳ כי איך יתכן שנהיה עבדים חנם. לא כן עתה אין אנחנו מקבלים מהם מחייתנו וכל צרכי פרנסתנו ובכוונה היתה כך מחכמתו יתב׳ בעבור כי הגלות הזה היה בלא זמן קצוב לאמר אולי ישובו מיד כמאמר היום אם בקולו תשמעו יגאלנו מיד בחנם. ועתה אחר אשר גרמו העונות והאריכו הימים ועדיין בן דוד לא בא וכל משך הזמן הארוך הזה אנחנו גולים ומרוחקים יתנחם הקב"ה כביכול לאמר מה זאת אשר חנם נמכרתם כו׳ מצרים ירד עמי בראשונה לגור שם והיה זמן מועט ועכ"ז לא היה בחנם ועתה מה לי פה נאם ה׳ כי לוקח עמי חנם כו׳:

ובמה התמרמר החסיד ע"ה במאמרו הנכבד (תהלים כ"ב) אלי אלי למה עזבתני וראוי להתבונן על השתמשו במקום הזה בשם זה ולא בשם הויה ב"ה או בשם אלהים. אבל נבין הדבר ע"פ משל לעשיר אחד שמרד עליו בנו עד שחרה אפו עליו כ"כ עד שגרשו מביתו והנער היה מתגורר מבית לבית למצוא לו מקום ללון עכ"פ ולא מצא ויאמר אליו איש אחד אך שמע לעצתי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך והרימה פעמיך למסעות עם עניים מרודים ויהיה בעיניך כאלו נולדת עני מלידה מבטן ותאכל לחם וייטב הדבר בעיני הנער ויהי בהכינו א"ע ללכת ויאמר אל לבו למה יגרע ממני העיר הזאת מהתהלך בה מבית לבית אולי אוכל לקבץ עכ"פ על הוצאות הדרך וילך ויסבב את העיר ויתנו לו כלם יותר ממה שנותנים לשארי עניים ויתן דעתו ללכת גם אל בית אביו וילך ויעמוד על הפתח האב כאשר ראה אותו זעק בקול גדול צא בן בליעל מביתי התחיל הנער בוכה ואומר אם גרמו עונותי שתסיר ממני רחמי האב על הבן אל נא תסיר ממני רחמיך וחסדיך הפשוטים אשר בהם אתה מתחסד על כל באי ביתך וכל דופקי שעריך ואין אתה שואל על שום עני מה מעשיו והנהגותיו. הנמשל כי אבינו מעולם הלא גדלו רחמיו וחסדיו להטיב עמנו בכמה מעלות טובות ביקר וגדולה למעלה ראש ועתה אם אמנם עונינו ענו בנו לנטוע מאתנו חסדיו הנפלאים והרמים (כרחמי האב על הבן) המיוחדים לרחם עלינו עכ"ז למה נגרע לבלתי ירחם עלינו עכ"פ בשם חסד אל כל היום אשר ממנו מתפרנסים זכאים וחייבים. וזהו מאמר אלי אלי למה עזבתני הלא אתה זן ומפרנס את כל העולם כלו אשר ע"ז יורה שם אל ולמה נגרע אנחנו מהם ומהמונם:

ואולי יתכן עוד בבאור מאמר אלי אלי למה עזבתני רחוק מישועתי דברי שאגתי ע"ד מי שהולך לקבץ נדבות בעבור אחר אשר אם אחד לא ירצה לתת נדבה יעלה נגדו עזות וירחיב פיו ויאמר לו הלא אני איני נוגע בדבר ואני מטריח עצמי לבקש ולקבץ רק בעבור אחרים. עד"ז ממש היתה טענת דהע"ה אלי אלי למה עזבתני שלא לתת לי מענה על תפלתי הלא רחוק מישועתי דברי שאגתי כלומר לא בעבורי אני שואג כ"א בעבור צרכי הכלל כדעת ר׳ יהושע (פסחים ק"ט א׳) כי עלי לבי דוי על בית ישראל ועל עם ה׳ אשר אין להם משען ומשענה זה כמה:

ויותר יתכן בזה ע"ד מאמר (תהלים כ"ז) אחת שאלתי מאת ה׳ אותה אבקש שבתי בבית ה׳ כל ימי חיי כו׳. דע כי שאלותינו מאתו יתב׳ שתים המה על צרכי הנפש ועל צרכי הגוף וכל אחת מתפשטת לענפים הרבה אבל ההבדל בין ב׳ סוגי השאלות כי בצרכי הגוף בהכרח תקדם התשוקה בלב השואל כי הלב יודע את שהוא צריך ואת שהוא מתאוה אז הוא שואל שאלתו מאת הממלא משאלות הלב. כמו אם יבקש חיים או פרנסה ורפואה בע"כ קדמה אליו הידיעה כמה הוא נחוץ אל הטובה ההיא ואז יבקש עליה אבל זאת לא שמענו שישאל אחד מאתו ית׳ שיתן לו לב לחפוץ בפרנסה ובחיים זאת לא תמצא לעולם כ"א את אשר לבו של השואל יחפוץ בו אותו הוא מבקש. אכן בצרכי הנפש הדבר בהיפך כ"א יהיה האדם במדרגה במצותיו חפץ מאד אז הוא מאותם שאמרו עליהם (יומא ל"ח ב׳) הבא לטהר מסייעים אותו אבל אם לבבו ריק מכל רק הוא יודע כי חסר לו מה והוא מרגיש כי בע"כ יש חסרון בנפשו כי לא יבקש מאת ה׳ ולא יתנפל על מה שהרבה חכמים אנשי השם מרבים תפלה ותחנונים א"כ בע"כ אין לו לב לחפוץ במה שראוי לחפוץ ויתן מועצות בנפשו לבוא ולבקש מאתו ית׳ שיתן לו לב טהור לדעת ולהבחין מה שראוי לבחור ולחפוץ. וזהו אחת שאלתי מאת ה׳ אותה אבקש כלומר שאלתי דבר אחד מאת ה׳ ומה היא אותה אבקש שאלתי היתה שאבקש ושאתנפל רק ע"ז שיהיה שבתי בבית ה׳ כל ימי חיי כו׳ *). עוד יש הבדל בין צרכי הגוף לצרכי הנפש כי צרכי הנפש מבוררים

הכל

*) **אמר** הכותב ואני בספר שמן המור (ברביעי לראשון) כתבתי עד"ז ביאור נחמד על מאמר (משלי י"א כ"ז) שוחר טוב יבקש רצון ודורש רעה תבואנו והמאמר סתום וחתום. אמנם לדעתי הבאור בזה ע"ד שכתב החכם מהרנ"ו בטעם המליצות שהמשיל הכתוב דרך החכמה ללחם ודרך הרשעה למזון כמאמר

תהלים

הכל בכתב מיד ה' עלינו השכיל זהו הדרך הטוב ומה הוא דרך הרע לא כן צרכי הגוף אם אמנם החושים המה מבקרים ומבדילים בין טוב לרע כמו חוש הטעם מבדיל בין מר למתוק וחוש הראות מבדיל בין נאה למגונה. עכ"ז אין ביד האדם לברור לעצמו הטוב מן הרע כי לפעמים הרעב והצמאון נוח לו יותר מן אכילה ושתיה וכן הנאה ומגונה יתחלפו אצל האדם לפי התחלפות הזמנים והמקומות ושארי מקרים שונים עד שעל ידי כן אמר הכתוב (נצבים) ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב כו' ובחרת בחיים ולא אמר ובחרת בחיים ובטוב לומר כי החיים הוא טוב ברור באמת. וע"כ המבקש חיים ארוכים אינו טועה אבל לפרוט הבקשה על טוב מדומה כמו בקשת ההון והכבוד כבר נאמר (קהלת ה') יש רעה חולה כו' עושר שמור לבעליו לרעתו. וכמ"ש בבאור מאמר המדרש טוב ה' לקויו יכול לכל ת"ל לנפש תדרשנו ר"ל אם הנפש היא הדורשת צרכיה אבל המבקש טובות הגוף אשר כפי ידיעתו ית' הטובות האלה שהוא מבקש יסבבו לו רעה והיזק לא ימלא לו הקדוש ב"ה בקשתו (עי' ק"י איכה במקומו) ואולי שזהו ביאור מאמר כי אתה שומע תפלת כל פה לרבות בכל לשון שיבקש ולא תפלה של כל לב כי כאשר הלב יבחור ויבקש על ענין רע ימנע ממנו שאלתו. וזהו מאמר אלי אלי למה עזבתני אף הוא משיב אמרים לעצמו ואמר רחוק מישועתי דברי שאגתי ר"ל כי הדבר אשר אני שואג ומבקש הוא רחוק מישועתי לא תבואני טובה על ידו רק רעה והיזק:

ומעתה נלכה ונשובה אל דברי הנביא עליו השלום להמתיק גם דבריו הראשונים (ישעיה נ"א) אנכי אנכי הוא מנחמכם מי את ותיראי מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן ותשכח ה' עושך נוטה שמים ויוסד ארץ ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ואיה חמת המציק. באור המאמר ע"פ משל למלך שכעס על בנו וגרשו מביתו ומעירו והנער הלך נודד ללחם איו עד כי

מצא הכפרי הלך לדפוק על דלת איש פחות אולי יהיה לו אצלו עכ"פ מקום ללון ויקם לקולו והכניס אותו לביתו ויפקח את עיניו וירא בנועם צורתו ודמותו כי אל עבר פניו תאיר חכמתו ויחמול עליו לקחת אותו אל ביתו שישרת אותו ולעבוד עבודתו ויעברו עליו כמה שנים עד כי שכח עמו ובית אביו והיה עושה מלאכת הכפרי כאלו הוא עבד עולה מלידה מבטן לימים מת הכפרי והיה עובד את בנו אבל בנו היה איש רע ובליעל והיה מעביד אותו בחומר בלבנים ובכל עבודה קשה וגם לא נתן לו לחם חקו כראוי וימר לו מאד וישאל את נפשו למות. ובימים האלה נתגלגל על המלך כי נעצב על בנו כי לא שמע ממנו דבר זה כמה ואין לו שום ידיעה לא ממנו ולא מקומו איה ואנה הוא ויתייעץ ללכת לתור את הארץ וילך הלוך ונסוע הוא ואחוזת מרעיו וילכו ויתורו את כל פני המדינה ובכל מקום בואו צוה להכריז בשוקים וברחובות לאמר כל מי שיש לו שאלה מאת המלך לבקש משפט איש על חבירו או עבד על רבו יבואו כלם לפני המלך לשפוך שיחם לפניו והוא יריב את ריבם וידין את דינם ויהי בהשמע. דבר המלך ודתו ויבאו כמה עבדים בבקשות מתחלפות ויבוא גם בן המלך בתוכם לקבול על רבו שהוא עובד אותו ולא הכיר את אביו והיה בוכה ומתחנן לפניו לאמר חמול נא עלי כי אני עבד לאיש רע אכזרי מאד והימים אשר אביו היה חי היה מספיק לי מחסורי מפתו אכלתי מכוסו שתיתי אבל מיום שמת הזקן הזה לא ידעתי מרגוע יגעתי באנחתי עד מאד ויהי כראות המלך את בנו מחמדו וכשמעו מפיו הדברים האלה ויפול על צואריו וישקהו ויבכה במרירות לב ויאמר אליו בני בני איך שכחת גאונך וגאותך איך שכחת אשר לך המלוכה ממתנת ובהיותך בביתי כמה שרים וסגנים השתחוו מול הדרך ותפארתך ועתה איך ירדת פלאים ואת כל אלה שכחת ולא שאלת לך רק למצוא חן בעיני הכפרי להקל מעליך עול עבודתו ושיוסיף לך בפת בגו. הנמשל מובן מאליו כי אנחנו שכחנו מעלת

סגולתנו

יריעות האהל

(תהלים א') לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח. כי כמו אשר להוציא לחם מן הארץ מצטרך אל עבודה רבה חרישה וזריעה צללים וגשמים כן אל קנין השלימות יצטרך האדם חרישת המוסר וזריעת הלמוד וצללי הדעת וגשמי השכל והבינה לא כן דרך הרשעה נמשל למוץ או לקוץ ודרדר שבו נאמר (בראשית ג') וקוץ ודרדר תצמיח לך רמז על מדות הפחותות והמגונות כי יעלו מאליהן ויצמחו כצמח השדה אבל בזעת אפיך תאכל לחם היא מליצה על מדות המאושרות והמשובחות אשר להשיגה יצטרך האדם לעמול בזעת אפו כמאמר (משלי ב') אם תבקשנה ככסף כו' אז תבין כו'. וזהו שוחר טוב יבקש רצון כלומר האיש המעולה השוקד על הטוב והישר ואחר כל מדה נכונה משפטו לבקש על נפשו מי יתן והיה לו רצון היותר נפלא אל התשוקה בשקידת התורה כי בזולת השקידה לא יהיה לו כל מאומה אז מהצורך אליו לבקש לעצמו גם את הרצון כי כל שיגדל ויתוסף רצונו עוד יתוסף קנין הטוב בנפשו. וזהו שוחר טוב ההכרה אליו לבקש רצון הוא צריך לבקש ולחפש את הרצון ובהעדר הרצון לא ישיג כל מאומה ובהיפך ודורש רעה תבואנו כי החפץ במעשים רעים הוא אינו צריך להפב אחריהם ולעמול על השגתם כי אך אם ישרוק להם יהד גדודים יבואו מאליהן. ומעתה יפה אמר הכתוב אחת שאלתי מאת ה' שאותה אבקש שיהיה לי חפץ היותר נמרץ עד כי אעורר כל חפצי לבבי לבקש ולהתפלל עליה וכאשר יענני ה' ויזכני להשיג שאלתי אוסיף אבקשנו עוד יותר ויותר כי כן משפט החכמה כל עוד שתתוסף באדם עוד יותר תתוסף בלבו התשוקה לצעוד מעלה מעלה. (ועי' אוהל יעקב פ' בשלח על מאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ובקול יעקב איכה על מאמר זכרה ירושלים באורך) והבן בזה:

סגולתנו יהום אבותינו ויקר מחמלנו כמאמר (ישעיה ס"ג) היינו מעולם לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם וכאשר הרשע כונן חציו על יתר להשחית אז אנחנו צועקים אל ה' לאמר הצילנו נא והסר מעלינו מר המות. וזהו תשובת הנביא והתפלאותו מי את כגונא ומתפלא הוי איך יתכן אליך שתשכח מי אתה ולהיפך ותיראי מאנוש ימות ותשכח ה' עושך ותפחד תמיד כל היום מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית ולמה לא נתת את לבך לבקש את פני אביך להשיבך אל ביתו להיות נושע בה' תשועת עולמים. וז"ש הפייטני צרות רבות סבבונו קראנוך ה' כו' פי' עד שלא סבבונו צרות כאלה היינו מחשים וסובלים ולא התפללנו אבל מאין נמשכת השכחה הזאת אלינו ואיך נהייתה זאת בנפשותינו להגיע אל היסח הדעת כזה עד שע"כ בא הנביא ע"ה להבטיח אותנו (חבקוק ב') אם יתמהמה חכה לו כו'. אמנם כאשר נתבונן מעט נמצא ע"ז מליצה נפלאה בדברי הנביא ע"ה (ישעיה כ"א) משא דומה אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל אמר שומר אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שובו אתיו. ונבין הענין ע"ד משל לעשיר נכבד שהיה חשוב מאד בחצר המלך ומגודל הקנאה שהתקנאו עליו קצת אנשים העלילו עליו עלילת מות וישלח המלך לקחת אותו ויבואו פתאום אל ביתו והוא שוכב על מטתו ויקחוהו ויורידו אותו אל בית הסוהר עמוקה מאד ובמחשכים הושיבוהו אפלולא נוגה לו ובעת שהוליכוהו אותו אל בית האסורים היה שואל אותם לאמר עכ"פ הגידו לי מה חרי האף הגדול הזה ולא ענו אותו דבר כי גם הם לא ידעו עליו אשמת דבר ויהי כאשר הורידו אותו שמה נפלה עליו תרדמה וירדם ויהי כאשר הקיץ משנתו שכח כל המעשה אשר נעשה עמו והיה חושב כי הוא בביתו אשר דרכו תמיד להרגיש אור היום מבין בקיעי החלונות כמציץ מן החרכים את נצוצי השחר וכאשר לא ראה מאומה אמר כי עוד לא האיר היום וילט פניו ויישן עוד ואח"כ כאשר התעורר ויפקח את עיניו לראות אם היום יאיר והנה חושך סביבותיו ויתפלא מאד על אורך הלילה הזאת מכל הלילות והמלך נעצב מאד על אהובו וראה שאינו מובא לפניו אמר ללכת אל המקום שהוא שמה והטה אזנו לשמוע מה מעשהו בבית הזה וישמע אותו איך הוא בוכה ואומר אוי לי על שברי איך ארכה הלילה הה מי יתן ויאיר הבוקר ואקום ממטתי ויען המלך ויאמר הוי סכל התחשוב כי אתה בביתך בחדר משכבך ועל מטתך שאתה רגיל לראות ולהכיר בעפעפי שחר הלא אתה היום אסיר אל בור מקום אופל וצלמות ולא פעם ולא פעמים היה יום ואח"כ לילה ואין לך כי אם להפיל תחנה ובקשה לפני כי הנני קרוב אליך מאד דבר ואנכי אשמע. הנמשל כי בימים מקדם בזמן שביהמ"ק היה קיים היינו יודעים ומכירים אימתי יאיר היום אשר יצוה חסדו ומדת הרחמים ואימתי לילה היינו שליטת הדינין כי היה אלינו דרכים לדעת זאת אם מפי הנביאים ע"ה ואם ע"י עשן המערכה ולשון של זהורית וכדומה הרבה סימנים ואז היינו מתעוררים לתקן את אשר עלינו לתקן. אמנם עתה בעת החורבן נתקיים בנו מאמר המקונן (איכה ג') במחשכים הושיבני כמתי עולם ואותותינו לא ראינו לדעת אימתי עת רצון ומתי יכשר להרבות תפלה ואנחנו מחשים הווים שוכבים על מטות הדמיון כי כל הזמן הארוך הזה הוא רק לילה והוא הכלול במאמר (ישעיה כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואם כן יקשה לך איך יזדמן לילה ארוכה כ"כ. וזהו משא דומה הנביא חזה ברוח קדשו שיגיע עת ויהיה דממה אין פוצה פה ואין דורש ומבקש רחמים רק זאת לבד יאמרו וזהו אלי קורא משעיר שומר מה מלילה שומר מה מליל כפלו שאלתם כמתפלא מאד על אורך זמן הלילה הזה מכל הלילות. ותשובת הקב"ה ע"ז אמר שומר אתא בקר כלומר הלא טעות גדול יש בידכם כי לא פעם אחד בא זמן הבקר להאיר היום שיהיה אפלתך כצהרים כמאמר חז"ל (ברכות דף ה') ראויים היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כדרך שנעשה להם נס בימי יהושע אלא שגרם החטא וזהו אמר שומר אתא בקר לא פעם ולא שתים היה זמן גאולה ועכ"ז וגם לילה והלילה נמשכת עוד ואין אתה יודע שום סימן מהזמנים שלמעלה רק אם תבעיון בעיו כי בך הדבר תלוי ומה גם בימים האלה ודאי הזמן מסוגל מאד לתפלה כמאמר (דברים ד') בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך:

ואולי יש להמתיק בזה מאמר (תהלים כ"ב) רחוק מישועתי דברי שאגתי ע"ד שאמר במקום אחר (שם ס"ט) יגעתי בקראי נחר גרוני כלו עיני מיחל לאלהי. כי אנחנו מקדימים תשובה על שאלת הקב"ה (ישעיה נ') מדוע באתי ואין איש כו' הקצור קצרה ידי מפדות כו' לאמר כי הקב"ה קובל עלינו למה אין אנחנו מתפללים על חורבן בית המקדש וגם כי אנחנו מתפללים ע"ז כמה פעמים ביום אם בתפלות ואם בברכת המזון ע"כ אין הדברים נאמרים מפי המדבר רק בעבור שכבר למוד הוא בלשונו לדבר כל הסדר והוא רגיל כך אבל הלב רחוק מזה. וישראל משיבים כי גם זאת שבט אלוה עלינו כי נתקיים בנו מאמר (איכה ג') גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי כי על ידי זה שלא שמע ה' לתפלותינו מאז ועד עתה לבנין יהודה וירושלים כבר נעשה אצלנו אבלות ישנה. והדמיון בזה לאחד בא אל הבית ושומע תינוק בוכה מתגעגע על אמו שיצאה לשוק הלא תראה כי האיש הזה יש בידו לכוון השעה ולדעת אם אמו יצאה כבר או שיצאה זה עתה ממנו והיינו כי יבחין זאת בעצמיות בכייתו כ"א אמו יצאה זה רגע ודאי יצעק וישא קולו וישאג אמי אמי לאמר אולי תשמע צעקתו ותחזור אליו אבל אם כבר עברה שעה או שתים אחרי שהלכה אז לא יבכה בחמימות כ"כ כי כבר

לבבו

לבבו ריק מזה כי יודע הוא שאמו רחוקה ממנו ואת קולו לא תשמע ואז דרכו לנהוג בנהימה כאלו הוא בוכה אבל בכה לא יבכה. וזהו יגעתי בקראי נחר גרוני והטעם כלו עיני מיחל לאלהי כי ארכו עלינו הימים עד מאד וזהו אלי אלי למה עזבתני זה זמן כביר עד שכבר יצא מלבו הבטחון עד כי גם בעת היותי עומד ושואג בתפלה התפלה אצלי רק ע"ד מצות אנשים מלומדה אבל רחוק מישועתי דברי שאגתי לא יעלה על רוחי להשיג ישועה ע"י שאגתי כ"א היה בא אלינו נביא נאמן ויגיד לנו כי עתה העת וכל מה שתבקשו יהיה נשמע בשמים ודאי היה כל איש שופך לבו בבכי ותחנונים עד כלות הנפש לא כן כמו שאנחנו עתה כלו עיני מיחל כו':

המורם מדברינו שלא יאמר האדם שבהכרח ידום ישא ויסבול ויהיה כמחריש ומתאפק מלבקש רחמים על בית ישראל ועל עם ה' ועל ציון וירושלים כי כבר מוזהרים אנחנו (ישעיה כ"ו) חבי כמעט רגע עד יעבר זעם כי אין הדברים כן כבר עבר הזעם וכמאמר הנזכר ראויין היו ישראל לעשות להם נס בימי עזרא כו' כי אבינו המרחם יתברך משתוקק מאד זה כמה לקרב ישועתנו רק הישועה תלויה בידנו כמאמר הנזכר אם תבעיון בעיו שובו אתיו. עוד כלל אחר אמרו רז"ל במד' (ריש פ' תשא) והיה שדי בצריך עשה אותו בצרך שיהיה עמך בצריך שמגיע אתכם שנאמר עמו אנכי בצרה וכן אמרו במקום אחר (ילקוט תהלים כ') יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב ז"ש הכתוב יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה אמר הקב"ה בשעה שמגעת צרה לישראל והם מבקשים אותי יהיו משתפים כבודי עמהם באותה שעה אני עונה אותם שנאמר יקראני ואענהו למה עמו אנכי בצרה *). והורה במאמר יענך ה' ביום צרה לאמר הגם כי זה כלל גדול ברז"ל (סנהדרין מ"ד) לעולם יקדים אדם תפלה לצרה עכ"ז המניח לנו אופן גם ביום צרה עצמו אם התפלל שתהיה תפלתו נשמעת. וזהו יענך ה' גם ביום צרה ובתנאי ישגבך שם אלהי יעקב ר"ל אם תשים כל מגמתך רק על שמו ית' ודאי לא תשוב ריקם תפלתך כי גם שננעלו שערי תפלה זה רק כשהתפלה על עצמך ועל מחיתך לא כשתהיה עיקר התפלה למען שמו ולמען כבודו ית'. כמו שנרמז במאמר הנזכר גם כי אזעק ואשוע שתם תפלתי פי' אם היא רק על ענין שלו. שלישית צריך אתה לדעת שלא תהיה תפלתך ע"ד אגב כמו כל התפלות אשר אנחנו מתפללים רק בעבור היות נוסח התפלה כן ואנו רגילים לומר כל תפלה בזמן הקבוע לה ויש לפנינו כמה תפלות מסודרות על בנין ביהמ"ק ועל קבוץ גליות ואנחנו אומרים אותם בעבור היותם כלולים בין סדרי הברכות והתפלות. וכבר אמר הנביא (ירמיה כ"ט) כה אמר ה' צבאות אלהי ישראל לכל הגולה כו' וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי ושמעתי אליכם אשר מלות והלכתם והתפללתם המה אך למותר אחרי אומרו וקראתם אותי. ויפה כתבנו בזה למעלה (פ' ויצא) על מאמר ויפגע במקום ובמדרש (במקומו) אין פגיעה אלא לשון תפלה שנאמר (ירמיה ז') ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תשא בעדם רנה ותפלה ואל תפגע בי. אשר באין ספק אין כל תפלה נקראת כן כי אם תפלה שהיא מסבת פגיעה למשל אדם שהוא צריך לבקש דבר מרעהו ורעהו יעשה בקשתו בע"כ הדבר תלוי בתנועות הליכתו וטרחתו כי אם הטריח א"ע ללכת אליו לבקש שאלתו ובקשתו אז גם רעהו יקשיב וישמע לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו כי הוא רואה כמה הוא מטריח א"ע ללכת אל ביתו לבקש על זאת. אמנם אם היה מטייל בשוק ובא זה נגד פניו ופגע בו ועמד לדבר עמו באיזה ענין ובתוך הדברים נזכר כי יש לו שאלה אחת לבקש ממנו אז ודאי לא ימלא לו שאלתו כי יאמר ללבבו הלא לא שאל זאת מאתי רק בעבור כי פגע בי בשוק ודיבר עמי עלה על רוחו לשאול שאלה זאת ואם היה באמת דחוק לדבר זה והוא צריך לזה למה לא הלך בכוונה מכוונת אל ביתו. וכמו שספרו חז"ל אצל יעקב אבינו ע"ה בלכתו חרנה כי עבר מקום הקודש ולא שת לבו אל המסלה אשר דרך בה אך כאשר הרחיק ללכת זכר את אשר עשה ואמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו אבותי ואני לא התפללתי ולולא שעבר דרך שם לא היה מחייב א"ע להתפלל גלל כן תפלתו מתוארת ע"ש פגיעה יען כי אך פגיעתו במקום הקודש הסבה תפלתו. וזהו שסמכו ז"ל מאמר ואתה אל תתפלל בעד העם הזה ואל תפגע בי כלומר הלא אין אתה מסולא מהם לבקש מלפני עליהם זולת מה שאתה פיגע אותי בהיותי מדבר דברי אליך תמיד נשאך לבך להתפלל עליהם לכן אל תפגע בי כהפוגע הנזכר. והחסרון הזה תמצא בכל תפלות שאנחנו

*) **ובדרוש** לראש השנה רמזתי הדברים במאמר המסורה ג"פ הצר וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר כו' (במדבר י') וליוצא ולבא אין שלום מן הצר (זכרי' ח') כי אין הצר שוה בנזק המלך (אסתר ז') באור זה כי אנחנו מתפללים ומתמיהים הלא אנחנו מתפללים ותוקעים ומריעים ואין עינינו רואות פעולה טובה מכל זה וזהו וכי תבאו מלחמה על הצר הוא השטן הוא היצה"ר כו' ועכ"ז וליוצא ולבא אין שלום מן הצר. התשובה על זאת כי אין הצר שוה בנזק המלך כי אין אנחנו מתעוררים כי אם על נזק שלנו לא על נזק המלך וזהו מאמר (תהלים מ"ב) היתה לי דמעתי לחם יומם ולילה כאשר אני מתעורר ובוכה ומוריד דמעות אינו רק על הלחם לשבוע גם בעת אשר אקשיב ואשמע באמרם אלי איה אלהיך לא יעיק אותי זאת ולא אצטער ע"ז:

מתפללים לא כן אם היינו מתאספים ביחוד לקבוע מקום וזמן לאמר לכו ונלכה לבקש רחמים מאת אבינו שבשמים שירחם עלינו ועל בית מקדשו קרוב הדבר מאד שיקבל ברחמים וברצון את תפלתנו. וזהו מאמר המסורה להעיר אותנו שלא נדבר על לבנו שיש לנו להמתין על עת רצון כי לא כן הדברים רק וקראתם בעצם היום הזה בכל עת ובכל יום שאתה עומד בו כמאמר (תהלים צ"ה) היום אם בקולו תשמעו וזהו וקראתם בעצם היום הזה וקראתם דרור בארץ. אך בתנאי שלא תבקש בעבור שמך כ"א וקראתם בשם אלהיכם וכמאמר המדרש הנזכר שתפו לצרי עמכם. התנאי הב' וקראתם אותי והלכתם והתפללתם אלי שלא תהיה התפלה ע"ד אגב וע"ד מקרה רק וקראתם אותי והלכתם בכוונה מכוונת רק אלי להתפלל ולבקש רחמים אז באין ספק אלהים יענה את שלומכם:

בחדש השביעי באחד לחודש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה כו' גמרא (ר"ה כ"ט ב) כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה וכתוב אחד אומר יום תרועה לא קשיא כאן ביו"ט שחל להיות בשבת כאן ביו"ט שחל להיות בחול. באור זה בהקדים מאמר (נחמיה ח) ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כו' ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ויאמר נחמיה כו' היום קדוש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה. וענין בכייתם כאשר שמעו את דברי התורה יתבאר ע"פ דמיון לסוחר הנותן סחורתו בהקפה אל החנונים אשר קנת מהם לוקחים במזומן שמשלמים תיכף ומהם שמשלמים המחצה ולימים אחדים כאשר יגיע מעות לידם ישלחו להסוחר על החוב אשר משפטם כל זמן שלא יבוא הנושה לביתם עם שט"ח שבידו אינם דואגים מאומה כי זה יעלה על לבו הלא כפי החשבון נראה הדבר כי אין אני חייב לו עוד וזה יעשה חשבון הלא אין אני נשאר חייב כ"א דבר מועט. לא כן מי שלקח הרבה סחורה בהקפה ולא נתן עליו מאומה אשר בבואו אל החנות ורואה הסחורה סדורה ומונחת לפניו ולא מכר מאומה כל עצמותיו ירגזו חרדה ועצב ילבשו לאמר הלא כל הסחורות אשר לעיני סביב בכל פנות החנות בעד כלם אני חייב. הנמשל מובן מאד כי הגדולים והטובים שבישראל לא יעשו חובות כלל כי זהירים וזריזים הם בכל רגע ורגע כמאמר (תהלים טז) שויתי ה' לנגדי תמיד וקצת שיעשו חובות קטנות אבל יקבעו להם זמני פרעון לעשות תשובה זה יעשה החשבון עם נפשו טרם ישכב על מטתו כמאמר (במדבר כג) לא ישכב עד יאכל טרף וזה יעשה החשבון בכל ע"ש וזה בכל ער"ח וא"כ באנשים כאלה אין הדאגה והפחד גדול עליהם כ"כ בגשתם אל יום הדין והחשבון כי אם חייבים חייבים רק מעט מן המעט. לא כן האנשים הבלתי מעלים על לבם חשבון מעשיהם בכל ימי השנה ולא התחילו לשלם הקפותיהם מאומה מה מאד יכאב לבם כאשר יקרבו ימי הדין הגדול והנורא אז יפקחו עיניהם ויראו כי הם חייבים בעד כל התורה כולה ח"ו כי לא התחיל לשלם. זה היה דבר הבכיה אשר בכו אנשי הגולה כי בטרם לקח אותם עזרא הסופר לשמוע את הדברים הכתובים בספר תורת האלהים לא ידעו מאומה אם חייבים הם דבר או לא וכאשר קרא לפניהם בתורת האלהים ויבינו במקרא אז עשו חשבון בנפשם ורגזו וחלו ואמרו הלא אנחנו חייבים בעד הכל בעד כל הדברים הכתובים בספר התורה. רק נחמיה אמר אליהם אל תתאבלו ואל תבכו (כי יו"ט היה ביום אחד לחדש השביעי כמ"ש היום קדוש הוא לה' אלהיכם) וביאר הטעם על התאבלם ועל בכייתם כי בוכים העם כשמעם את דברי התורה. כאותו סוחר המביט בחנותו על הסחורות המונחות סביב יעשה חשבון ויאמר הלא בעד זה אני חייב ובעד זה אני חייב. ואם בדורות הראשונים כך אשר כבר אמרו (שבת קיב) אם הראשונים כמלאכים כו' מה נאמר אנחנו עניי הצאן אשר אכלנו התורה מונחת בקרן זוית ויש כמה אנשים שלא נגעו בה בכל ימי השנה כמה ראוי אלינו לדאוג ולפחד בבוא יום הדין הנורא אשר מלאכים יחפזון וחיל ורעדה יאחזון. אמנם כל זה אם חל ראש השנה להיות בחול לא כן אם ראש השנה חל להיות בשבת נאסר לתקוע לכבוד היום וביום השבת הוא יומא דבי' רעוא דרעוין ולית זעפין ודינא לא שלטא ביה ועוד אנחנו מכבדים אותו במאכלים ערבים בשר ודגים ומטעמים ע"כ יפה אמר הכתוב שבתון זכרון תרועה. משל ע"ד סוחר גדול שנתדלדל וירד מגדולת עשרו אך בין הסוחרים עוד היה מפורסם לעשיר פעם בא אליו הבע"ח שלו בערב שבת לעת ערב והיה מקבלו בחן ובכבוד ובתפארת והבע"ח שמח עמו והשתעשע עם כל ב"ב בכל יום השבת ובכל אלה היה האיש מקיים בעצמו מאמר שפתים דולקים ולב רע בהעלותו על לבו איך יבוש מפניו למחר כאשר ינקש נושה על אשר לו ואיך יכעוס ויחרוק שן עליו ויתחרט על כל הכבוד והשעשועים שהיה משתעשע עמו. וזהו שבתון אבל זכרון תרועה ר"ל בנגלה תהיה נושא פנים אל היום הנכבד אבל בחדרי לבך תהיה ירא וחרד כי אך כאשר יעבור היום יגיע הבע"ח לפניך כל שטרי חובותיך ותהיה נתבע עליהם:

בגמרא (ר"ה טז) למה תוקעין בר"ה למה תוקעין רחמנא אמר תקעו אלא למה תוקעים כשהן יושבין וחוזרין ותוקעין כשהן עומדין *) אלא כדי לערבב השטן. באור זה בהקדים מאמר אתה

א) עי' תוס' שהקשו על תקיעות דמיושב ודמעומד הרי הוא עובר על בל תוסיף ע"ש. אמנם כבר כתבתי בספר שמן המאור (בתמימי לבלימי) כי הנה הרמב"ם ז"ל (בהלכות תשובה פרק ג') נותן טעם לשופר וכתב אע"פ שתקיעת שופר בר"ה גזה"כ רמז יש בה כלומר עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם כו'. ומעתה תהיה נקודה גדולה כ"א נאמר.

נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה. והרצון בזה לבאר מה שמצאנו מבואר ברז"ל (שמות רבה יב) הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה שמורה דרך לעשות תשובה כי מדתו ית' אינה כמדת בו"ד אשר ברצותו לעשות לחבירו רעה הוא מסתיר דברו למען לא יתוודע הדבר אליו ושלא יתן מועצות בנפשו להציש מפלט לו ולא יוכל לעשות לו מאומה. אבל מדת הקב"ה לא כן הוא כי כל עיקר רצונו בקיום אישי העולם וחפץ חסד הוא ע"כ זה דרכו להודיע אלינו את אשר עם לבבו לאמר כי רעה הוא עושה ח"ו למען ישמעו האנשים ויחרדו יראו ויקחו מוסר ולא יהיה הדבר ולא יבוא וזהו אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך. ע"כ זאת העצה היעוצה מחסדו הגדול כי הודיע אותנו תחלה כי ביום הקדוש והנורא הזה יהיה האדם נתבע על מעשיו ואז ספרים נפתחים ומעשים מתנים ודין קשה נערך למעלה כמאמר (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור כו' עד שנאמר בו ומלאכים יחפזון. וכדי להציל אותנו מדין קשה עשה הקב"ה בחסדו וצוה אותנו לתקוע בשופר ביום נכבד זה כמאמר (תהלים פא) תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב א) והוא כמכריז ואומר קרבו למשפט לפני מלך המשפט יתרעשו ההרים והגבעות יתמוגגו והלבבות ילבשו פחד ובהלה מאימת הדין הנורא ויעשו תשובה שלמה וימצאו צדקה וחיים. וזהו אתה נורא אתה כו' וע"י אשר משמים השמעת דין עי"כ ארץ יראה ושקטה וכדברי הדרש (שבת פח) מתחלה יראה ולבסוף שקטה. ומעתה הנה עיקר השופר להחריד אותנו ולהפחידנו במורא ופחד ומפחד לבבנו יפחד השטן למעלה כמאמר פחדכם ומוראכם יתן ה' על פני כל הארץ וכמאמר כי נפל פחד מרדכי עליהם כלומר הפחד שהיה בלב מרדכי נשתלשל עליהם וזהו מאמר (במדבר י') וביום שמחתכם ובמועדיכם כו' ותקעתם בחצוצרות על עולותיכם ועל זבחי שלמיכם והיו לכם לזכרון לפני אלהיכם. כלומר התקיעה תהיה סבה להעיר ולהקיץ אתכם אל המורא והפחד ומכם ישתלשל למעלה להבעית השטן. ומעתה נתבאר יפה למה תוקעים וחוזרים ותוקעים כו' כי זה כלל גדול ברז"ל כל מה שפועל למעלה בפעם אחת הלואי שיפעול אצלנו בשני פעמים כמו והתקדשתם והייתם קדושים ובמדרש העליונים שאין יצה"ר שולט בהם בקדושה אחת יש די אבל אנו שיצה"ר שולט בנו בשתי קדושות והלואי יעמוד. ומעתה הדבר תלוי בבחינתנו אם אנחנו ממלאים לבבנו יראה ופחד אז יתבהל גם השטן למעלה וימנע א"ע מלקטרג כי אתערותא דלתתא היא אתערותא דלעילא וז"ש (ר"ה טז א) אשרי העם יודעי תרועה אשריהם לישראל שיודעים לרצות את בוראם ובמה בשופר ומלת במה תתבאר על הידיעה כלו' במה הם יודעים שהם צריכים לרצות ולפייס את בוראם ע"י השופר כי ע"י קול השופר החודר באזנם על ידו לבד יספיק להם להעיר את לבבם אל התשובה. לא כפרעה שנאמר עליו ומטך אשר הכית בו את היאור קח בידך וכמאמר המדרש בדברים לא יוסר עבד אבל אלינו אשר לבבנו לב בשר יספיק לנו גם רמז קל היינו בשמענו קול השופר אנחנו מתעוררים לרצות את בוראנו. אמנם כל זאת היתה בימים קדמונים אשר לבם היה כפתחו של אולם כמאמר (שבת קי"ב) אם הראשונים כמלאכים כו' אשר עליהם נאמר ומלאכים יחפזון כי יש להם ההבחנה להכיר עלבון האדם בבואו לתת דין וחשבון לפני בוראו אבל אנחנו יתמי דיתמי אין אנחנו נכוין אפילו בחמי חמין לכן משפטנו אינו חרוץ כמשפט הראשון בימים מקדם ועלינו מתגלגל הקב"ה (עמוס ג) אם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו. לכן צוה ית' על ידי נביאו ע"ה (ישעיה נח) קרא בגרון אל תחשוך כשופר הרם קולך כו' כלו' שלא תסמוך עצמך על תקיעת השופר כי אם אתה קרא בגרון להשמיע קול דברים בתוכחות ומוסרים להגיד לעם ה' מה נורא היום הזה. מי לנו גדול משמואל הנביא ע"ה שנאמר עליו משה ואהרן בכהניו ושמואל בקוראי שמו (תהלים צט) ובהיותו בעולם האמת והיה חושב שהוא מתבקש לדין כאשר העלה אותו שאול ע"י בעלת אוב היה נבהל ונחרד מאד ולקח עמו את מרע"ה להעיד עליו שלא הניח כלום מתורתו שלא שמר (חגיגה ד') וכמה מן הרעד והפחד ראוי אלינו ביום הדין הנורא איך ניקום ערטילאין קמי מלכא והי תורה והי מצוה דמגני עלן בושנו מאד כאשר נזכר בכל ימי השנה שעברו עברו בביטול תורה בביטול מע"ט ועוד בכמה עבירות חמורות ח"ו אשר על זאת התפלל החסיד ע"ה ואמר (תהלים ק"ל) ממעמקים קראתיך ה' כו' משל לעני שהיתה פרנסתו מעשיר ידוע פעם גנב מאת העשיר איזה מלבוש ויכעוס עליו העשיר ויסתר פנים ממנו שלא יתראה לפניו

שפת היריעה

נאמר שהתקיעה אינה רק דרך חק וגזירת המלך ית' כשארי מצות התורה א"כ אין להוסיף בה כמשפט בכל המצות בלא לעבור על בל תוסיף. וזהו ששאל למה תוקעים והשיב המתרץ רחמנא אמר תקעו כלומר בדרך חוק אז הקשה על נכון קושייתו אם כן למה תוקעים כשהן יושבים ותוקעים וחוזרים ותוקעים כשהן עומדים והיא בעצמה קושיית התוס'. וע"ז תירץ אלא כו' שכל עיקר השופר רק לטובתנו וכאשר כתבנו ודו"ק:

א) ובגמרא (ראש השנה ח' א') בכסה ליום חגנו איזהו חג שהחודש מתכסה בו הוי אומר זה ראש השנה. באור זה משל מי שיש לו מאה אדומים והוא יושב בעיר קטנה הוא נחשב לעשיר ונכבד גדול ובבואו לעיר גדולה אשר שמה עשירים גדולים למאת אלפים וליותר אז אינו נחשב לכלום. כן ר"ח כאשר יזדמן ר"ח בימי החול הוא השוב ונכבד ור"ח השבי לא נשמע ממנו מאומה יען כי הוא נזדמן במקום גדולים ביום חג הקדוש והנורא ביום ראש השנה לכן אין מדברים ממנו מאומה. וזהו תקעו בחודש שופר בכסה ליום חגנו וביארו ז"ל איזהו חג שהחודש מתכסה בו היינו שהחג מכסה על החודש כגדול המכסה את הקטן עד שאין מניאות הקטן מורגש הוי אומר זה ר"ה כי לגודל ערך החג נתכסה הר"ה ע"י החג:

לפניו פעם לחצו הדחק וידע אשר העשיר מטייל בכל יום בדרך פלוני והלך ועשה שם מערה קטנה ונכנס שמה וכאשר הרגיש כי העשיר עובר מלמעלה זעק בקול מר הושיעה אדוני חמול נא עלי ויאמר אליו מי אתה בא אלי ואיטיב עמך. ענה ואמר לא אוכל להתראות לפניך מבושת פני ויבקשהו העשיר כ"פ ולא קבל ממנו לאמר בושתי וגם נכלמתי מפניך כי אנכי הוא אשר גנבתי בגד פלוני ממך ועוד עתה אני לבוש בו ואיך אוכל עתה להתראות נגד פניך *). וזהו ממעמקים קראתיך ה' כי אני מכנים עצמי במסתרים ובמעמקים שלא תביט בפנינו כי בושנו ונכלמנו להרים פנינו אליך כי אנחנו מלוכלכים בחטאים ועונות. רק ה' שמעה בקולי תהיינה אזניך קשובות לקול תחנוני והטעם כי אם עונות תשמר יה ה' מי יעמוד כי מכף רגל ועד ראש אין בנו מתום. ומעתה נקח דמיון על מעמדנו ביום הדין הקדוש והנורא ע"ד עשיר גדול יצא עליו עלילה שעשה מסחר בסחורות פסולות ויתפשהו בבית הסוהר מקום צר מאד ואפשר כי יצא דינו להרוג ולאבד כו' ובניו ובנ"ב בוכים מאד ויהי כי ארכו לו שם הימים הורגלו הבנים ולא היה לבם חולה עוד על צרת אביהם הזקן פעם בא חכם אחד אל הבית ומצא אותם עוטרים על השלחן אוכלים ושותים ושמחים בקול המון חוגג ויספוק את כפיו לאמר לא ידעתי נפשי איך יערב לכם אכול ושתות איך יערב לכם להתענג בתענוגים איך שכחתם את אביכם אשר הורידוהו מכל עשרו וסגולתו עד כי גם חייו תלויין מנגד ואתם יושבים ושמחים ויחרדו במר לבם ויבכו הרבה בכי. הנמשל כל ימי השנה האדם עסוק בקנין העושר והנכסים ומיני תענוג ועתה השטן עולה ומקטרג על הסחורות הפסולות אשר הביא בידו והב"ד יושבים כסאות למשפט אם יחיה ואם ימות הוא או בניו ח"ו או יעני ואם באש ואם במים והאדם בטבעו הוא נמשך ועושה כמו שהוא רגיל בכל ימי השנה ואינו מרגיש מאומה מה יום מיומים ואוכל למעדנים ואין צורך אל המוכיח רק להזכיר את העם כי החיים והבנים והעושר והקניינים הכל תלוי בספק ובטוחים אנחנו כי ע"י השופר המעורר העם אל התשובה יגביר ית' מדת הרחמים על מדת הדין ויקבלנו בחסדו. וזהו אשרי העם יודעי תרועה (תהלים פט) ר"ל מרגישים הטוב הבא ע"י התרועה החודר לבם ומרעיש אזנם ואז ה' באור פניך יהלכון ויתקבל ברצון באור פני מלך חיים:

במדרש (פרשתנו כט) תקעו בחודש שופר בחודש זה תחדשו מעשיכם בחודש זה שפרו מעשיכם אמר להם הקב"ה לישראל אם שפרתם מעשיכם הריני נושא לכם כו' והופך לכם מדת הדין למדת רחמים. באור זה בהקדים מאמר הגמ' (ברכות לד א) הקורא שמע שמע משתקין אותו ופריך דלמא מעיקרא לא כיון דעתיה כו' אי מעיקרא לא כיון דעתיה מחינן ליה במרזפתא דנפחא. מלת מעיקרא הנ' כבר נראה כמיותר אמנם דע כי מלאכו עיקר חיוב הכוונה בק"ש רק בפסוק ראשון כמאמר רב נחמן לדרו עבדו (שם יג ב) בפסוקא קמא נערן טפי לא תנערן וכן בתפלה (שם לד ב) ובלבד שיכוון באבות. והטעם בזה נראה ע"ד שאמרו (שם כט א) בטעם שאין אומרים הביננו במוצאי יו"ט כיון דאתי בתחלת צלותא לא אתי לאטרודי. והדמיון בזה לאחד שהיה תובע לחבירו סך גדול והזמין אותו לב"ד ואחר כל הטענות והתגלגלות יצא הדין שישלם לו מעט מעט ובכל שבוע יתן לו כך וכך עד אשר ישלים כל הסך. והנה במשך הימים אם יזדמן אשר בשבוע אחד לא יתן לו את חוקו יש לו התגלגלות אולי שכח ואולי לא היה ביכלתו ומתחלה היה חושב שיהיה לו לא כן אם מיד בשבוע ראשון לא נתן כפי אשר התחייב זה יורה על עולם פשיעתו כי בזדון לבו אינו משלם. כן אם באמצע ק"ש או באמצע תפלה לא כיון דעתיה יש עליו התגלגלות לא כן בק"ש בפסוק ראשון וברכה ראשונה של תפלה שאין טרדה בהתחלה אם לא במרד ובמעל. לכן אם מיד בהתחלה לא כיון דעתיה מחינן ליה במרזפתא דנפחא כי ודאי לא הכין לבו כל מאומה משא"כ אם באמצע התפלה לא כיון לבו יש לו להתגלגל כי יצרי לבו התעו אותו והטרידו את מחשבתו והוא בעמדו להתפלל הכין את לבו במשפט והתחיל להתפלל בכוונת הלב וא"כ ראוי הוא לקיים בו מאמר (זבחים סח ב') כל שפסולו בקודש הקודש מקבלו לא היה פסולו בקודש אין הקודש מקבלו כי מי שעמד בלב הותל מתחלה ולא שם לבו לכוון כלל כמאמר יתיצב על דרך לא טוב ומחינן ליה כו'. וזהו ג"כ מאמר המד' חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם כי כבר אמרו (ברכות לב) ג' מקראות אלמלא לא נכתבו כו' עד ואשר הרעותי וכל זה שייך על כל ימי השנה לא כן על התחלת השנה וזהו חדשו מעשיכם שפרו מעשיכם במשפט דבר חדש וזהו אמר להם הקב"ה אם שפרתם מעשיכם כו' עד יהפך לכם מדת הדין

יריעות האהל

*) **וכמה** יורה על מוסר נפלא זה מאמר חז"ל בגמרא (חגיגה ד') רב הונא כי מטי להאי קרא בכי יראה יראה עבד שרבו מצפה לראותו יתרחק ממנו דכתיב כי תבואו לראות פני כו' כי כבר אמרו דרשו ה' בהמצאו ואימתי בר"ה וביוה"כ אשר בימים האלה יבוא מלכנו הקדוש אלינו לפקוד אותנו לטוב ולהתראות פנים אתנו כמאמר (שיר ב') הראיני את מראיך כו' אוי לאותה בושה וכלימה אם האב בא אל בנו להשתעשע אתו ולשוש בחברתו והבן ההוא תכסהו כלימתו לא יוכל להתיצב לפני אביו כי הוא לבוש בגדים צואים. וזהו מאמר (ברכות ל"א) מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים והוא כמו שכתבנו (באהל יחיד ח' ב') בביאור מאמר אל תפן אל מנחתם שזהו לטובתם כי יותר נוח להם שלא תפנה לראות ברעתם ושלא יביט בקלקולם ע"כ המליצו ז"ל נפסקה חומת ברזל כו'. והבן:

הדין למדת הרחמים מטעם ואשר הרעותי :

גמ' (עירובין י) אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מ"מ אין ישראל אומרים שירה לפניך בראש השנה וביוה"כ השיב להם אפשר מלך יושב על כסא דין וספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו כו'. להבין מלת אפשר גם להבין דעת המלאכים אשר לדעתם ראוי לשיר ולהלל גם שספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו הלא דבר הוא. והנראה כי כבר אמרו במדרש (הובא בטור או"ח סי' תקפ"א) מדת בו"ד הנדון לפני הדיין לובש שחורים ומתעטף שחורים אבל מדת הקב"ה כשהוא דן את ישראל לובשים לבנים ומתעטפים לבנים כו'. ולכאורה המאמר הזה מתנגד אל מאמר הגמרא שלפנינו מהיפך אל היפך. אמנם דע כי ההבדל בין דין שלמעלה ובין דין שלמטה כך הוא כי בדין שלמטה הדיין יושב על כסא דין והזכות והחיוב בא אך מצד הדיין כי אם ירצה וירחם יזכה את הנידון ואם יכעום יחייבהו לא כן בדין שלמעלה כי הקב"ה אל אמונה צדיק וישר הוא ודינו ביושר והשינוי רק מצד הנידון אם יהיה ראוי לזכות או לחוב. וא"כ ראוי אל הנידון ללבוש לבנים כי יש ויש ביד הנידון עצמו להטותו לזכות כאשר יתקן מעשיו ויפשפש במעשיו ויתאונן עליהם בלב מר ויעשה תשובה שלמה מה לו לירא ולפחוד מן הדין אם בידו הוא לצאת זכאי וא"כ אם בזדון לבו לא רצה לתקן ולטהר את עצמו הוא מתחייב בנפשו כי הוא עצמו סיבב לו שיצא חייב בדינו ואין לו להאשים את הדיין אבל ראוי לו להודות את הדיין ולהלל אותו ומשפטיו כי התייסר עמו רק הוא עצמו הלך דרך עקלתון וסיבב לעצמו לצאת חייב בדינו וא"כ היה ראוי אל המתחייב שלא לגרוע כבוד הדיין ושלא לגרוע כבוד היום רק לבוא לפניו בפנים יפות וללבוש לבנים ולהתעטף לבנים להתהדר לפני הדיין והאבל יהיה טמון בחובו בסגור לבו כי הרע לעצמו. וא"כ היה ראוי ג"כ לכבוד היום לבוא בשיר והלל ותודה רק הקב"ה אין מדתו להכביד על האדם לחייבו עבודה שתהיה כבדה ובלתי מתקבלת על נפש העושה שיהיה אבלו בלבו ואת פיו ימלא שירה והלל ותודה להצדיק הדין ולחייב את עצמו. כי ההפכיות קשה מאד על האדם שע"כ אמרו רז"ל בהנידונין מיתת ב"ד (סנהדרין מו א) הקרובים באים לב"ד ודורשים בשלומם כו' שדין אמת דנתם ואת הנידון בעצמו לא חייבו כן שיאמר בפיו אל הב"ד כדברים האלה. וזהו שדייקו ז"ל במלת אפשר לאמר לא אכחד מכם כי ראוי היה לכבוד היום הקדוש הזה שיאמרו ישראל הלל אבל איך אפשר הדבר על האדם והבן :

ובעשור לחודש השביעי הזה יום הכפורים הוא כו' מדרש (בראשית רבה כה) אקרא לאלהים עליון בראש השנה לאל גומר עלי ביום הכפורים *). הנראה להבין המאמר הנפלא הזה ע"פ משל לאדם שהיה לו בן ורצה עשיר אחד לקחת אותו לחתן ולתת לו נדן סך גדול ומזונות על שולחנו תמיד רק שיהיה לו זוג בגדים על החתונה וזה אין בידו גם פרוטה אחת ולבו כואב עליו מאד איך בעבור עכוב קל כזה יהיה משולל טובות הרבה ונעדר מהון עתק ואם יזדמן לפניו אחד שיתנדב לתת לו הזוג בגדים הלא הוא מטיב עמו טובות רבות אלף פעמים ככה על מה שנתן לו. הנמשל כי בזמן הנכבד הזה מראש השנה ועד אחר יום הכפורים יכול האיש הישראלי לזכות לרוב קדושה וטהרה רק שיקיים מאמר לפני ה' תטהרו היינו שיכין לבו בתשובה וחרטה בלב שלם ואם אין ביכולת האדם לעשות לו ההכנה הזאת א"כ יאבד טובה הרבה בעבור חסרון קל שאין בידו. ע"כ אנחנו מתפללין לאמר אקרא לאלהים עליון בראש השנה שיעזרני על ההכנה כדי להשיג הטוב הנפלא ביום הכפורים אשר מבלעדי ההתחלה מן האדם אין באפשר שישיג הטוב ההוא וזהו לאל גומר עלי וחנני והושיעני שאהיה אני המתחיל. ומה יקרו בזה דברי חז"ל (יומא פה ב) אמר רבי עקיבא אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים הוכפלו הדברים. אמנם

ירִיעות האהל לדעתי

*) ובמקהלות המתקנו המאמר הזה עם הכתובים הנמשכים הלאה אקרא לאלהים עליון כו' ישלח אלהים חסדו ואמתו נפשי בתוך לבאים כו'. התבונן בדבריו הנעימים כי מלאך מליץ הוא להגיד לאדם ישרו משל לאביון יושב בכפר והוא מוזג ונשאר חייב סך גדול אל השר והשר שלח לקרוא אותו לביתו ואמר לו מה זה לך להיות יושב אגלי ולא תשלם והחוב הולך הלוך וגדול הלא ידעת כי נקה לא אנקך עורך מעליך אפשיט והעני עומד ובוכה במר נפש מאד ויאמר אליו השר ראה כי עוד החסד הזה אעשה עמך כי אמתין לך עוד ימים אחדים אשר בהם תלא ותשתדל אל השכנים ויעזרו לך שתוכל לשלם החוב וזה בוכה ועונה במר לבו הוי על שכני הרעים והשאים את מי מהם אדרוש ואת מי מהם אבקש הלא אינם רק כפריים בלתי אתה בחסדך הגדול אם תאמר להושיעני אז אושעה. הנמשל כי בראש השנה כאשר יזמין ית' את האדם לדין לשלם בעד כל השנה יעמוד ויבכה כי אין לו לשלם והקב"ה מתחסד עמו להמתין עוד איזה ימים כמאמר (ר"ה ט"ז) בינונים תלוים ועומדים עד יוה"כ הוא בוכה ואומר אקרא לאלהים עליון בראש השנה לאל גומר עלי ביוה"כ ישלח משמים ויושיעני. כלומר מה יועילני מה שאתה מרחיב לי הזמן עוד ימים אחדים מוטב הושיעני אתה מאוצרך הטוב כי איך אקוה למצוא עזרה ועוז מאחרים הלא נפשי בתוך לבאים אשכבה כו' ובעוד היות כשושנה בין החוחים אין באפשר שתהיה בהוד יפיה. רק ישלח משמים ויושיעני כו' ישלח אלהים חסדו ואמתו חסדו הוא החסיד מלך המשיח ואמתו הוא אליהו איש האמת (כמ"ש בילקוט תהלים מ"ג על מאמר שלח אורך ואמתך), והבן :

לדעתי הבאור בזה ע"ד שאמרו רבותינו ז"ל (בילקוט תהלים נא) הרב כבסני מעוני למה היה דומה דוד באותה שעה לאחד שבא לפני הרופא כו' אמר לו הרופא המכה גדולה והדמים מועטים אמר החולה אל הרופא טול מה שבידי והשאר משלך. כך אמר דוד הרב כבסני מעוני כו' כלו' ההכנה כבר עשיתי רק אתה הרב כבסני כו' ממש כמאמר החולה הנ"ל והשאר משלך. ומעתה דע כי ההבדל בין רופא בו"ד לרופא העליון ב"ה כי רופא בו"ד לא כל החולים יכול לרפאות כי יש רופאים מיוחדים לכל סוגי החליים זה רופא עינים וזה רופא שינים וכדומה הרבה מאד אמנם הרופא העליון ב"ה כבר נאמר בו (תהלים קג) הרופא לכל תחלואיכי. ב' כי רופא בו"ד מבקש תשלומין עד שהוא אומר המכה גדולה והדמים מועטים לא כן בוראנו ית' שאינו חפץ כ"א דברים כמאמר (הושע יד) קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וזהו שהכפיל ואמר אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרין שהוא יקיים בכם הרופא לכל תחלואיכי ב' ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים:

והוא שהזהיר הכתוב ואמר כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו באור זה ע"ד מאמרם ז"ל (ברכות מ') שלא כמדת ב"ו מדת הקב"ה מדת ב"ו כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק ומדת הקב"ה מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק שנאמר והיה אם שמוע תשמעו אם שמעת בישן תשמע בחדש. באור הדברים כי הנה רז"ל אמרו אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה שנא' יהיב חכמתא לחכימין ויש בזה לשאול אם כן מי נתן לו החכמה אשר בו מכבר. אמנם דע כי הבחירה חפשיית ביד כל אדם כמאמר (מגילה ו') יגעתי ומצאתי תאמין רק היצה"ר הוא מכביד העבודה וא"א להזהר כ"כ מאבק לשון הרע ושקרים ושיחות חולין וכדומה מהעניינים אשר האדם דש בעקביו רק כבר קבלנו (יומא ל"ד) הבא לטהר מסייעין אותו היינו אם מטהר עצמו עד הגבול אשר ביכלתו לטהר עצמו אז על השאר הוא יתב' יעזור לו כמה שכתבנו כבר על מאמר (סוכה נ"ב) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ואלמלא הקב"ה עוזרו לא היה יכול לו כו' (עיין חלק א' פ' וישב על מאמר ויהי כדברה אל יוסף יום יום). וזה עצמו מאמר ר' אלכסנדרי בתר צלותי' (ברכות י"ז) גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך ומי מעכב שאור שבעיסה כו' פי' כי הוא היה באין ספק מן החסידים הראשונים שהיו שוהים שעה אחת ומתפללים ושיער בנפשו כי כבר עשה כל מה שיש ביכלתו לכן אמר גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך היינו כאשר אתה רוצה להזהר גם מעונות שאין אדם ניצול מהם בכל יום אבל הגעתי לגבול שיצה"ר הוא שאור שבעיסה והוא מעכב שאין זאת ביכלתי לדחות לכן יהי רצון מלפניך שתצילני מידם. וזהו ג"כ מאמר דוד ע"ה (תהלים קי"ט) הדריכני בנתיב מצותיך וכי תאמר אתה תבחור ולא אני ע"ז אמר כי בו חפצתי וכבר עשיתי מה שבכחי לעשות. וזהו מאמרם ז"ל מדת הקב"ה מלא מחזיק היינו אם כבר מילא א"ע כפי מה שיש בכחו אם מוסיפין לו מה שאין בידו להשיג וכמאמר הנזכר טול מה שבידי והשאר משלך אבל ריקן אינו מחזיק היינו אם לא נתייגע כלל וסומך א"ע להשיג עזר מן השמים אינו מחזיק אבל במדות ב"ו הדבר בהיפך היינו בצרכי עוה"ז ריקן מחזיק אם האדם יודע שאין בכחו מאומה לעשות חיל אז הוא ית' ישפיע לו עושר כמאמר (תהלים צ"ד) אם אמרתי מטה רגלי ואני מרגיש שאין בכחי להועיל לעצמי אז חסדך ה' יסעדני אבל מלא אינו מחזיק אם יאמר האדם בכחי ובזרוע ידי אעשה חיל אינו מחזיק כי אז לא יתן לו ית' מאומה. וזהו ענין תפלת השיבנו אבינו לתורתך כו' והחזירנו בתשובה שלימה לפניך לאמר כי אנחנו מבקשים השיבנו כו' וקרבנו כו' וכי תאמר הלא הבחירה ביד האדם ע"ז אמר והחזירנו בתשובה שלימה לפניך פי' הלא הנה הבאתי את ראשית פרי תשובתי השלימה אשר השגתי כפי כח יכלתי וכל מה שהיה בכחי לעשות עשיתי א"כ החזירנו בתשובה שלימה לפניך ר"ל טרם תקרבנו לתורתך ולעבודתך תקבל מידנו התשובה הזאת ואחר אשר תקבל מה שיש ביכלתנו אתה בידך הטובה השיבנו וקרבנו יותר ויותר. וזהו כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם אבל לפני ה' תטהרו כלומר עליכם לראות לטהר עצמכם תחלה כפי אשר יש ביכולת האדם לטהר עצמו לפני בוא יום הנורא שיטהר הקב"ה אתכם תטהרו אתם עצמכם תחלה:

ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש גמ' (ר"ה י"א) וכי בתשיעי מתענין הלא בעשירי מתענין אלא כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאלו התענה תשיעי ועשירי. והפליאה נשגבה איך כתבה התורה מצות אכילה ושתיה בלשון של תענית ולא כתבה מצות אחרות בדרך חידה רק המעשה אשר נעשה במראה ולא בחידות וא"כ היה יותר מהנכון לכתוב בתשעה לחודש תאכלו ותשתו. והנראה לדעתי בזה ע"ד בן עשיר אחד היה בעל תאוה גדול ובכל יום כאשר הלך אל בית הספר עבר דרך שוקים ורחובות אשר מוכרים תפוחים ואגוזים וכדומה והיה חוטף מן הסלים ונותן לתוך פיו ויברח וימלט ויהי כאשר ראו את מעשיו יום יום נתאספו ובאו אל בית אביו לקבול על הנער ויספרו לו את כל מעשיו והנהגותיו ועלילותיו והיה נכלם מאד ממעשי הנער והוכיחו בדברים ולא הועיל כל מאומה ויתן מועצות בנפשו מה לעשות אל הנער הזה שיעזוב את דרכיו המגונים ויהי בבוקר ויקרא אותו ויאמר אליו בני יקירי מחמדי אין רוחי נוחה במה שתלך לבית הספר לבדד איך תלך אתה לבדך נער יקר ומהולל וחביב בעיני כמוך ראוי לך ללכת בדרך כבוד כמשפט האנשים המכובדים התעכב נא

מעט ואשלח לקרוא את הכלי זמר ותכף כבית הספר עם הכ"ז בשמחה ובשירים בכבוד גדול כמשפט לבני הרוזנים וישמח הנער מאד על דברי אביו וכאשר באו הכ"ז הלכו לפניו והבדחן מכה בחליל לפניהם ואומר הבחור המופלג המפואר שלשלת היוחסין פב"פ מוליכים אנחנו אותו לבית רבו המפורסם והנער ראה את כבודו ואת פארו והללו עוד לא עלה על רוחו להוריד מעלתו לעשות כמעשה הבוערים והפחותים כי איך יעזוב את הכ"ז וילך אל סלי חורי לחטוף תפוחים אצל העניים. הנמשל כי האדם כבר נאמר בו כי יצר לב האדם רע מנעוריו כי מטבעו והרכבתו הוא נמשך מאוד אל הבלי חמודות העוה"ז ותענוגי הגוף ואם היה הכתוב עוד מפורש יוצא ואומר בתשעה לחודש תאכלו ותשתו מי יודע מה היה עושה מי יודע אם היה מכין בבהכ"ל בערב כי היו מרבים לאכול ולשתות ולהשתכר ולהתעדן. מה עשה הקב"ה כתב המצוה הזאת ועטף אותה בצעיפים ומעטפות של תעניות ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש ואחר שהדבר כן אשר האכילה והשתיה של יום התשיעי ילכו עם הכ"ז היינו ילכו הלוך להיות נעלה בקודש בערך תענית וכאלו התענה תשיעי ועשירי אז בקל יבין האדם הראוי לו באכילתו ושתייתו לא לעדן את עצמו רק להקים מצות בוראו אשר בחכמתו הנפלאה צוה את האדם שיאכל בתשיעי ויתענה בעשירי ויהיה נחשב לו כאלו התענה תשיעי ועשירי בע"כ שתהיה האכילה הזאת כלולה בהדרת קודש מקדשי שמים באימה ביראה בענוה כהיושבים לפני ה' והבן בזה. ונמתיק מאמר המסורה ומחר ו' במסורה (אסתר ה) ומחר אעשה כדבר המלך (משלי ג') ומחר אתן ויש אתך (שמואל א כח) ומחר אתה ובניך עמי (יהושע כב) ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף (שמואל ב א) שב בזה גם היום ומחר אשלחך (שמות יט) וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם. דע כי טענת היצר הרע חזקה על האדם לאמר חלילה לך לצאת מן עולם מוכלל ומעוטר בכל הוד ובכל נועם וטוב לך לבחור במאמר שמח בחור בילדותך (קהלת יא א): וכאשר תגיע לימי הזקנה והשיבה אז תתן זמנך קודש לה' להנזר מכל מחמדי תבל ואז תהיה עולה תמימה. אכן תורתנו הקדושה הזהירה אותנו מאד שלא לבלות גם שעה אחת וגם רגע אחת מזמן החיים כמו שמצינו בגמרא (שבת קנג א) תנן התם אמר ר"א ושוב יום אחד לפני מיתתך שאלו תלמידיו את ר' אליעזר וכי אדם יודע באיזה יום ימות השיב להם ישוב היום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה. וראוי לבאר מותר הדברים שמא ימות למחר כי די היה לומר א"כ ישוב בכל יום כי הם בעצמם אמרו וכי אדם יודע כו'. והנראה כי כוונת ר' אליעזר ע"ה במאמר זה רק להשלים ולבאר להם את דברי עצתו שתהיה מקובלת על לב התלמידים שלא יאמרו קשה להם ענין זה איך אפשר ביד האדם להתודות בלב נשבר כראוי להתודות והוא בחור כארזים לבו שאנן ושליו מכל פחד לזה אמר עצה הגונה שיתן אל לבו שמא ימות למחר. משל לאחד שהלך בדרך לסחור למרחקים והיה הדרך משובש בגייסות ובטרם יצא מביתו החוצה אסף וקרא את כל בניו ובנותיו וכל ב"ב ליטול רשות ליפטר מהם והיה בוכה מאד ויאמרו הבנים מה לך אבינו כי תבכה היום הזה ויען אותם ויאמר הלא אם הייתי נפטר מכם לחלוטין היינו שהייתי עומד למות ודאי הייתי נפרד מעמכם בבכיה ובעת תדעו כי הדרך משובש הוא בגייסות ורבים הולכים ואינם חוזרים וא"כ אני דואג פן לא אזכה ח"ו לראות עוד את פניכם ותהיה הפרידה הזאת פרידה ופטירה עולמית ואיך לא אבכה. הנמשל כי יש לפני האדם ב' זמנים להתודות א' ביום כפור ב' לפני נסיעתו אל בית מועד לכל חי כמאמר רז"ל מי שחלה ונטה למות אומרים לו התודה שכל המומתים מתודים. ובימים הראשונים שהיה העולם מתנהג הנהגה הראויה אל מזגי האדם וכחותיו והיינו חיים חיים שלמים ושקטים היינו מקילים בדבר הוידוי והבכיה ביום הכפורים כי עיקר סמיכת האדם היתה על הוידוי אשר יתוודה ביום האחרון. לא כן עתה אשר תחת מסבות מתהפכות נהפכו עלינו צירי וגלגלי הסבות ומקרים רעים חדשים מקרוב באו לא שערום אבותינו עד שלא יתעלם גם מאת גשי

הסכל

שפת היריעה

א) ובגמרא (שבת ס"ג) שמח בחור בילדותך כו' ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט אמר רב כהנא עד כאן דברי יצר הרע מכאן ואילך דברי היצר הטוב (עי' קול יעקב קהלת) ונוסף לזה הבלין אשר נשמט אז מדפוס משל לעני בא על יום השוק ופגע בו לץ ונתן לו שלום וישאלהו על מעמדו והעני מתמרמר לפניו לאמר בי אדוני לא אכלתי מאומה לא היום ולא אתמול ואין לי גם מקום מנוחה לנוח מעט מעצבי ומרגזי ויאמר אליו בא עמי לביתי ואתן לך מטה שולחן כסא ומנורה הלך עמו והכניסו לבית האכסניא גדולה ואמר לתת לאורח זה כל אשר יתאוה לאכול ולשתות ואחר איזה ימים אחר שאסף את חפציו ונתן אותם אל תוך שקו ותרמילו לשוב ללכת לדרכו ויחזק בו בעל האכסניא בשקו ובתרמילו שישלם מה שהוא חייב כי שקר דיבר האיש ההוא בשואו בעס"ב ויקח ממנו את שקו למשכון ויחרד העני מאד ויצא החוצה והנה בא לקראתו הרמאי הנזכר אחלף שמלותיו בשינוי בגדים ואמר לו באמת עשית כאחד הסכלים היככה במעת אל דברי לץ זר יהיר אשר ליד כפיו אכל במעט עצתי כי עתה אחר שכבר אכילתך לך אכול ושתה אגלו עכ"פ עוד ימים אחדים כי בין כך ובין כך יוחלט תרמילך אגלו. זהו ממש דרך היצה"ר כי בימי הילדות ההניק אליו בעיניו לעשות עבירות ליהנות ממחמדי עוה"ז בחנם את"כ בימי הזקנה והשיבה אז ירגיש האדם כי לא בחנם היה אבל בהכרח ישלם מה שנהנה אז בא היצה"ר בדמות יצר טוב ומכביד עליו התשובה ומפליג עליו העונש מאד לאמר לתקן א"א בידך בשום אופן עכ"פ אחר כי כבר תרמילך יוחלט אגלו כל מה שתמצא ידך ליהנות מהעוה"ז עודך פה בבית האכסניא הטוף והכול. וזהו ע"כ דברי יצה"ר מכאן ואילך דברי היצר הטוב היינו שהיצה"ר מתהפך ומדבר דברים הנאותים ליצר טוב כי אליו ראוי לומר מאמר ודע כי על כל אלה יביאך האלהים במשפט והולך היצה"ר ומדבר הדברים האלה וכל כוונתו שיתייאש האדם מן התשובה ושלא יתן לבו לתקן את אשר שחת והשלמת הדברים כבר נדפס בקול יעקב ע"ש:

השכל כי אין האדם בטוח בחייו גם על רגע כמו שראו עינינו בשנים הללו כמה אלפים מן אנשים חזקים ובריאי אולם אשר ברגע הורד עפר כבודם ומאיזה צד יהיה זה בטוח יותר מזה הלא אב אחד לכלנו ומי יודע מה ילד יום זכרו נא כמה אנשים היו עמנו פה בבהכ"נ והיו אומרים כל נדרי עמנו יחד ועתה מי לכם פה. ואם כן יש לחוש על הוידוי אשר ביוה"כ אולי היא תספיק לו לצידה לדרך עולם ומי יודע אם לעת כזאת הגעת למלכות להיות לך רשות להתודות לפניו כראוי ע"כ ישיב ביום התשובה השלימה אשר גמר בלבו להתודות ביום האחרון שמא ימות למחר כי אין האדם בטוח בעצמו גם על רגע. וכמו שהזהיר שהע"ה (קהלת י"ב) וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד אשר לא יבואו ימי הרעה. ודהע"ה הזהיר את האדם על זאת גם בעבור ענין אחר נכבד וטוב לפני האדם כי אם ייטיב דרכיו ומעשיו בימי נעוריו אז גם הבנים אשר יוליד יתקיים בהם הבטחת הכתוב (תהלים קי"ב) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך. לא כן אם יעמיד תולדות והוא עודנו עומד בין ההדסים אשר במצולות יש התאות והחמדות גם כי אח"כ בבואו לימי הזקנה והשיבה ייטיב את מעשיו אבל הבנים אשר הוליד יהיו רשעים גם עד זקנה ושיבה באותה בחי' שהיה מולידם בה בעת ההיא וגם אח"כ הם לא ייטיבו דרכם בעבור שייטיב אביהם את דרכו כי יצר לב הבנים רע מנעורם מלידה מבטן. עוד דע מה שמבואר בגמרא (קדושין מ' ב') לעולם יראה א"ע ואת העולם חצי זכאי וחצי חייב עשה מצוה אחת אשרי לו שהכריע א"ע ואת העולם כלו לכף זכות כו' וזה גם כן עילה גדולה שיתעורר האדם בכל עת להטיב ולתקן מעשיו. עוד זאת תדע כי אין קץ לחיוב העבודה אשר על האדם לעבוד את בוראו כמו שכתבו הקדמונים אשר החסידים הראשונים היו כל ימיהם בתשובה כי כל אשר נתוספה השגתם בכבוד אלהותו יתברך נתוסף בלבם חיוב ותוספת עבודה והיתה להם לצדקתם של אתמול לחטאת עד שיחייבו את עצמם לשוב בתשובה על שגרעו ועל שקצרו העבודה של תמול שלשום. ואלה החסידים יורשים ב' מעלות מעלת הצדיק ומעלת הבעל תשובה כאשר רמז שהע"ה במאמר (משלי ח') אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום כי המדרגה הנפלאה הזאת גם אם יחיה איש אלף שנים בכל יום ויום יהיה בעיניו כאלו עתה הוא מתחיל ועתה הוא נכנס לעבודת האלהים יתב'. וזהו המשך מאמר המסורה יבוא המלך והמן אל המשתה כו' ומחר אעשה כדבר המלך זו היא עצת היצה"ר כי עתה בימי עלומיו ייטיב לבו בתענוגי עוה"ז ומחר אעשה כו' כלומר יבטיח א"ע להטיב מעשיו בימי הזקנה. וזה עון פלילי כמאמר אל תאמר לרעך זה הקב"ה (עיין מדרש ריש יתרו) לך ושוב ומחר אתן ויש אתך הלא יש בידך גם היום לתקן מעללך ומה לך לדחות ענין יקר זה על זמן שיבות כמאמר (אבות א') ואם לא עכשיו אימתי כי מי יודע מה ילד יום אולי יזדמן לך אשר ומחר אתה ובניך עמי ואז אין עוד ביד האדם לתקן את אשר קלקל. ולפי דברינו הנ"ל רמז לו ג"כ התועלת הנפלאה אשר אל האדם אם ישא עול תורה בנעוריו אז ירויח כי בניו יהיו כנטיעים מגודלים בנעוריהם ויתקיים בו גבור בארץ יהיה זרעו וזהו ומחר אתה ובניך ג"כ אתי במחיצתי משא"כ אם תאמר לדחות זאת על זמן הזקנה והשיבה. ואמר עוד ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף כי אם תאמר לדחות התיקון ולעשות לע"ע כחפצך לבך איך לא תחוס על נפשות אביונים נקיים אולי העולם מחצה זכאי ומחצה חייב ותבוא אתה ותעשה עבירה להכריע את כל העולם לכף חובה ח"ו וזהו ומחר אל כל עדת ישראל יקצוף. ולכן שב בזה גם היום ומחר כו' כלומר למה לך להאביד הזמן ולבלות יום של עתה הלא יותר תצליח באם תתן לבך גם היום לפשפש במעשיך. ועוד זאת וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם כי גם כאשר יתעורר האדם בימי נעוריו לתת זמנו קודש לה' וללכת באורח צדיקים יש לו לבחור ג"כ במעלת הבע"ת כי כפי תוספת השגתו יום אחר יום כן יחייב את נפשו בעבודה נוספת על יום העבר וזהו וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם הוא תואר הבעלי תשובה המתקדשים והמתטהרים בכל יום ביתר שאת ויתר עז :

ובעמדי במקהלות להגיד ליעקב דברי תוכחה ומוסר קודם כל נדרי אמרתי והזכרתי מאמר מהרש"א בתפלתו אחר מעשה העגל ויחל משה כו' ובמדרש (פ' תשא) שנים עמדו כנגד מדת הדין והא' משה שנאמר לולי משה בחירו עמד בפרץ לפניו כו' עמד במקום הפורץ שדחה את השטן ועמד במקומו וכיון שאמר משה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה נסתלקו כל המקטריגים ואמרו מה לנו לקטרג מוטב שיקטרג משה בעצמו. ועד"ז ממש משפט כל המתודין על מעשיהם ומודים על חטאיהם עי"ז יסתמו המקטריגים את פיהם ויסתלקו מלקטרג כי יאמרו מה לנו לקטרג הלא הוא בעצמו אומר הדברים האלה עשיתי. וכי תאמר מה ירויח האדם במה שיתודה דע כי דבר זה כבר ביאר החסיד ע"ה במאמר (תהלים ו') סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי הנה במאמר זה כבר הודיע אותנו היתרון העצום אשר בקטרוג האדם עצמו על הקטרוג שיקטרג השטן כי הדבר תלוי בתנועות המספר אם הוא מספר לקטרג או אם הוא מספר בקובל ומתאונן על מקרהו המר לאמר אוי לי מה עשיתי ומתחרט ע"ז בלב שלם. וא"כ דעו מעתה גם כי הכתוב הקיל עלינו התשובה כמאמר (נצבים) כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך כו' עכ"ז רמז לנו במאמר ובלבבך כי שניהם יחדו יהיו תמים הפה

עם

עם הלב כי צריכים אנחנו לומר הוידוי ברתת וחלחלה ולהתאונן בלב מר אז נרוית הרבה כי ע"י הוידוי יסיר השטן מלקטרג . ממש על דרך עשיר גדול הביא מתנה לבנו סחורה יקרה על זוג בגדים ויהי כצאת הנער החוצה ויתפאר לפני חבריו וקרה לו שהלך סמוך לרקק מים ונפל לתוכו והשחית את בגדיו היקרים והיה ירא מאד שלא ילך א' מחבריו ויספר זאת לאביו ויכהו מכה גדולה מה עשה הקדים א"ע וירץ במרוצה ובא לפני אביו בבכיה גדולה ואמר אוי לי על בגדי היקרים איך הפסדתי אותם ויחמול אביו עליו ויאמר לו אל תדאוג בני יקירי אני אעשה אותם כחדשים. לא כן אם איש אחר היה בא לפני האב והיה אומר לו לא ראית מה אשר עשה בנך הלא הלך במקום חומר וקלקל את בגדיו הלא היה אביו כועס עליו מאד וזה היתה מעלת הנער כי הקדים א"ע ובא בבכיה לפני אביו אז נתעוררו רחמי האב על בנו . וזהו סורו ממני כל פועלי און כי שמע ה' קול בכיי קרא אל המקטרגים פועלי און כמאמר הוא השטן הוא היצה"ר הוא מלאך המות וזאת היתה עצת מרע"ה כי השתדל לדחות השטן במה שעמד במקומו לטעון טענותיו . והיתרון בזה כי הוא ע"ה לא היה עושה התנועות שעשה המקטרג אבל התאונן ובוכה ואומר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. כן אנחנו אחי ורעי למה נעמוד ולמה נתעכב עד שיקטרג עלינו המקטרג למעלה הלא טוב לנו להקדים ולומר בפינו אבל להתמרמר ולקונן גם בלבנו איך שגינו ואיך מעלנו מעל באבינו מלכנו בבוראנו יוצרנו ואיך חטא העם הזה חטאה גדולה. כל זה אם הדברים יהיו יוצאים מן הלב בתמימות נמרץ בלב נשבר וברוח נכאה לא כן אם יאמרו הוידוי כאומר ומספר דברים הלא מאד מאד יגדיל החמה ושלהבת הקצף כמאמר (ישעיה ג') הכרת פניהם ענתה בם וחטאתם כסדום הגידו כו' . וזאת אשר אמרתי קודם תפלת נעילה אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב (ירמיה ו') המליצה הזאת נוכל להמליץ עלינו כמו שאנו עומדים עתה משל ליושב בבית אסורים ועל ימים הקדושים והנוראים הוציאו אותו על ערבות אשר בשמעו קול תקיעה גדולה ביוה"כ יחרד לבו מאד כי בא עתו וזמנו לרדת במחשכים כן נשמתנו נתונה בגוף במחשכים כי בכל ימי השנה איש לדרכו פנה אחר בצעו ואין דורש לנפשו א) ובאלו הימים מתעוררים כולם לקשט עצמם במצות ומע"ט איש איש לפי ערכו לומד ומתפלל ועושה צדקה גמילות חסדים ובהגיע סוף יוה"כ אז הנשמה צועקת ותתמרמר מאד אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב. ונמתיק מאמר המסורה אתהלך ג' במסורה (תהלים מ"ג) למה קודר אתהלך בלחץ אויב (תהלים ק"א) אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי (שם קט"ז) אתהלך לפני ה' בארצות החיים .

ונקדים משל על מעמדנו עתה בעת תפלת נעילה למלך שהיה לו בת ויהי בהגיע פרקה והציע שדוכים לפניה ותמאן בכלם על פ' אמרה הלא יש בו חסרון שהוא רעבתן ועל פלוני אמרה הלא הוא שיכור עד כי גמר בלבו להשיאה אל הנמצא ראשון ונזדמן כי בא איש כפרי והשיאה לו . ויהי כי לקח אותה אל ביתו אל בית אמו והנה חמותה עשתה עמה עבודות כבדות וקשות כמשפט הכפריות והיה מר לה מאד עד כי כתבה אגרת אל אביה ותספר לו את כל מר לבה ויכתוב אליה כי לערך ארבעים יום יבוא אצלה ויהי כהשמע דבר המלך אצליהם פחדו מאד וימהרו ופינו את הבית והתחילו לסדר ולקשט את בתו היקרה ולעדנה ולכבדה ויהי לימים אחדים באו שרי המלך הפרתמים הרצים לפניו להגיד את בואו והכפריים האלה קדמו פניהם בכבוד ויקר ויאספו אותם הבית ולימים עוד הקול נשמע כי המלך בעצמו בא ויצאו לקראתו וקבלוהו בכבוד גדול והמלך ראה את כבוד בתו וייטב בעיניו למאד וישב עמה וישמח וייטב לבו. ויהי בעת התחיל להפרד ממנה והכין א"ע לנסיעתו והנה בתו נופלת על צואריו ותבך על צואריו עוד לאמר אבי אבי איכה תעזוב אותי איכה תעזוב ילד שעשועך וכל חמדת ביתך ויאמר לה מה לך הלא ראיתי אותך בכבוד ויקר ותבך ותתחנן לו ותאמר דע אבי כי כל אשר אתה רואה אך זה היום נעשה כי שמעו שמעך כי אלי תבוא ופחדו ויראו לנפשם אבל נפשי יודעת מאד אשר עשתה לי חמותי ואת אשר היא עתידה לעשות עמדי כי רק בהפרד כבודך מעלי תעמוד חמותי על יד ימיני ובהכרח תשיב אותי אל עבודתה ואל משאה לחלוב הפרה לפתח ולשדד האדמה וכדומה מן המלאכות אשר לא נסתי בהם . ויפן וידבר עם בעלה מה לך איפוא לעשות כן לבתי איך לא תכיר בכבודה איך לא תבחין את יקר ערכה כי בת מלכים היא ויבך גם הוא במרת נפש מאד ויאמר גם נפשי יודעת מאד כמה מן הכבוד ראוי אליה וידעתי גם ידעתי באיזה בחינה ראוי לי להתנהג עמה

שפת היריעה

א) וכבר סמלנו במאמר בנפשו יביא לחמו משל לת"ח וע"ה עשו שותפות זה יפרנס אותו ויהיה לו חלק במו"מ שלו וזה יתן לו חלק בעוה"ב מלמוד תורתו ואחר כי גמר כתבי ההתקשרות ביניהם אמר העשיר אל הת"ח עתה ידידי נרוה דודים אתיו יין ונסבאה שכר והיה בבקר נשכים ונצא למלאכתנו אתה כבר הכינותי לפניך סוסים מזוינים תרכב עליהם לבא עמהם על יום השוק אשר בעיר פ' ותמכור אותם שנה ואני אלך לביהמ"ד ללמוד ויהי לשחוק בפי הבריות כי איך יצלית זה עם הסוסים ואיך יצלית זה בביהמ"ד וזה דומה לב' סוחרים שותפים אחד בקי באבנים טובות ומרגליות ואחד בקי בעורות בסוסים ותלפו העסקים זה שיודע ומבחין באבני השוהם נסע אחר סוסים וזה נסע לסחור אבני שוהם כן הדבר בהגוף והנפש אשר מצד הטבע ראוי אל הגוף לעמול על דברת צרכי הגוף והנפש תהיה כל עסקה ברעיונות קדושות בתורה ותפלה ועתה הדבר בהיפך הגוף עומד ומתפלל כורע ומשתחוה נופל על אפיו והנפש הולכת אז ומשוטטת במקומות המסחר תעבור ארחות ימים ממדינה למדינה מעיר לעיר והכל בעת מעמד התפלה . וזהו בנפשו יביא לחמו מה שראוי להיות בהיפך כי הגוף איש האדמה אליו ראוי לבקש לחמו ופרנסתו והנפש ראוי אליה להתדבק בו ית' :

עמה אכן ביום בואכה עמי בקשר הברית אמרתי בלבי הלא לא נעלם מאת אדוני כי איש כפרי אנכי עני ודל ומה יש בביתי לכבד את בתך היק"ה וחשבתי כי כאשר נתת לי בתך תאצל עלי ברכה כי מלך גדול אתה ותחלוק לי חלק ונחלה אם על ימין או על שמאל. הנמשל הקב"ה רצה לתת התורה לאדה"ר ואמרה עליו שהוא רעבתן כי אכל מן העץ ורצה לתת התורה לנח אמרה שהוא שיכור וישת מן היין ויסכר כמבואר במדרש באורך עד כי נתן את התורה אלינו ובכל ימי השנה אנחנו מזולזלים בכבודה והיא כותבת בכל יום אגרות אל בית אביה כמאמר (אבות ו') בכל יום ויום בת קול יוצאת כו' אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. רק בר"ח אלול בהשמע דבר המלך ויתן קולו לפני חילו כי יבוא אלינו אז היראה גוברת עלינו ומגור מסביב ואז נתן מועצות בנפשותינו להתאסף לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ומתחילים לומר תהלים ותפלות ותחינות ועוסקים בתורה ובמע"ט בצדקות וגמ"ח עד כי בראש השנה יבואו הפמליא של מעלה (עי' זוהר פ' אחרי) ורואים בכבוד הבת מלך וייטב בעיניהם למאד. וביום הכפורים יבוא המלך הקדוש ית' שמו בעצמו ובא ה' אלהי וכל קדושיו עמו ורואה את ישראל כמלאכי השרת כמלאכי ה' צבאות לובשים לבנים ומתעטפים לבנים ועומדים מערב עד ערב בקדושה ובטהרה והקב"ה כביכול מקבל נ"ר מעמו ישראל. אמנם אחר תפלת נעילה אשר אז עת סילוק שכינה אז הבכיה גדולה מאד אבי יקירי איכה תעזוב אותי בלי חמלה הלא עוד מעט ישיבו אותי אל עבודות פחותות עוד מעט יפשיטו מעלי את בגדי עדים היינו היראה והדבקות בעבודה ובמע"ט וקרוב העת לשוב לכסלה איש לבצעו מקצהו. ואז הנשמה צועקת מרה הוי פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם כלומר כבר טהרתי מטומאתי והסירו מעלי את הבגדים הצואים ואיככה אשוב ללבוש אותם (עי' ק"י שה"ש על מאמר פשטתי את כתנתי) ולבלתי יתרעם הקב"ה על הגוף מה ראה לעשות כן לנשמת אלהים חיים אשר כל כבודה בת מלך פנימה יבוא בהתנצלות גדולה ויאמר הלא ידעת תחלה כי בני אדם אנחנו עניים ודלים וכל עמל אדם לפיהו אכן אתה אבינו מלכנו הלא נאמר לה' הארץ ומלואה האציל עלינו ברכה יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב כו'. וכאמרם ז"ל במדרש ריש שיר השירים) משכני אחריך נרוצה משכני אל ארעא טבתא רבתא דאיתקריאת משכנותא אז אחריך נרוצה וכמאמר מי יתן מציון ישועות ישראל כו' אז יגל יעקב כו' כי כהיום מוטרדים אנחנו מאד בעסקי הגוף ופרנסת האשה והבנים כי אין לנו לא מטל השמים ולא משמני הארץ וכמאמר הפייטן לילה לא ישכב יומם לא ינוח עד ירדם בקבר. וזהו מ"ש אדם יסודו מעפר וסופו לעפר בנפשו יביא לחמו דע כי המתפרנסים הם שנים והמפרנסים גם הם שנים המתפרנסים שנים והם הגוף והנפש כי שניהם צריכים להשיג מחייתם בעולם הזה והגוף מתפרנס מאכילה ושתיה האכלו מעבור הארץ כי גם הוא עפר מן האדמה והנפש האצולה ממרומים היא מתפרנסת ג"כ בלחם שמים ומאכלה בריאה התורה ומצות ומע"ט. וכמו שהמתפרנסים שנים כך המפרנסים שנים הם היינו כי פרנסת הגוף תבוא ע"י הגוף ע"י שיעבוד את האדמה ובשארי עבודות להשיג מחייתו ופרנסת הנשמה תבוא ע"י חריצות הנפש וכחותיה החכמה והשכל והדעת והתבונה. וכל זה היה בהיותנו על אדמתנו איש תחת גפנו ותחת תאנו היינו המפרנסים מעסקי הגוף והנפש וכחותיה היו פנויים מובדלים ומפורשים לעסק התורה והיראה לא כן עתה בזמן החורבן שאין בידינו להתפרנס לא מן הגורן ולא מן היקב כי אם ע"י חריצת הלב כי כל היום יחרוש החורש ויתהפך במזימותיו תחת מסבות סוגות עד כי גם בלילה לא שכב לבו מלחשוב ומלחקור על פרנסתו מאין תבוא וא"כ מיגעים אנחנו את נפשנו בעבור השגת הפרנסה ואין שני זרזירים ישנים על דף אחד (ב"ר ע"ה) כי אם לבבנו ונפשנו מלא דאגה ואנחה במועצות סבות הפרנסה אין עוד מקום ומשכן אל החכמה ועסק התורה לחנות בלבנו אשר ע"כ נאמר עלינו (ישעיה נ"א) שמעי נא זאת עניה ושכורת ולא מיין כ"א ממחשבות ותחבולות בסבות פרנסת גופותינו. זה שהפייטן מקונן ואומר הלא אדם יסודו מעפר כאותו שבא ממרחק ואינו רק כעובר אורח בעוה"ז וגם וסופו לעפר עכ"ז בנפשו יביא לחמו הכי מן הראוי שישמש התושב את האורח הלא האורח הוא פחות במדרגתו מאד כי מאין מוצאו ומובאו הלא יסודו מעפר עוד מעט ילך לו לדרכו וסופו לחזור אל עפר ואין מן הדין שתהיה הנפש היקרה רק כמשרתת אצלו ובנפשו יביא לחמו כמאמר רשב"י ע"ה (ברכות ל"ו ב') מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה. ומעתה נתבאר מאמר המסורה הנזכר כי הוא יתברך אמר (ישעיה ס"ה) נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני אמרתי הנני הנני אל גוי לא קורא בשמי כי האב זה משפטו שהוא מחזיק בביתו ריש דוכנא ונותן לו מזונות על שלחנו בעבור ירדה בו בהנער והאב קובל בפני בנו ראה נא ההוצאה הגדולה אשר אני מוכרח לעשות בעבורך להחזיק גם הפחות הזה על שלחני. וזהו נדרשתי ללא שאלו נמצאתי ללא בקשוני ואני נותן לרשעים שפע רב והכל רק בעבורך אבל ישראל אומרים אין רצוננו במנהיגים האלה שהם ידריכו אותנו אבל שלח לנו משיח צדקנו והוא יורנו מדרכיו. וזהו למה קודר אתהלך בלחץ אויב שהוא מדריך אותי עם מכאובות ויסורים מוטב שלח אורך משיח ואמתך אליהו איש האמת (עיין ילקוט במקומו) המה ינחוני כו'. וזהו המשך מאמר המסורה למה קודר אתהלך בלחץ אויב מוטב אתהלך בתם לבבי כלומר בלא מנהל רק בתם לבבי אתהלך בקרב ביתי והיכן הוא אתהלך

אתהלך לפני ה' בארצות החיים :

ועפ"י דברינו אלה מה מאד יתבאר מאמר הכתוב (נחמיה ח') ויפתח עזרא הספר לעיני כל העם כו' ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא ויאמר נחמיה כו' היום קדוש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה (וראוי לבאר מה בכו בעת שמעם את דברי התורה) והתורה נתנה בשמחה כאמרם ז"ל (שמות רבה כ"ב) ביום חתונתו זו מתן תורה כו'. והנראה בזה בהזכיר מאמר (פ' וילך) והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כו' וראוי לבאר מהות העדות אשר התורה תעיד לפנינו. אמנם נשוב לדברינו שזכרנו כי האדם כולל שני חלקים גוף ונפש ושניהם צריכים מזון הגוף כמו שהוא עפר מן האדמה כן מאכלו ומזונו ג"כ נצמח מן האדמה והנפש כמו שהיא מן השמים כן מאכלה לחם שמים תורה ומצות ומע"ט. ומה טוב ומה נעים שבת אחים בארץ ישראל אשר אז כל מזון וכל מחיה אשר לקח הגוף והכניס לתוך פיו לפרנסתו הספיק זה לפרנסת הנפש ג"כ כי כל פרוסת לחם שאכל האדם היה מלא תורה ומצות כרמון כאשר יצא לחרוש שדהו קיים מצות לא תחרוש בשור ובחמור יחדו בא לזרוע קיים מצות שדך לא תזרע כלאים בא לקצור שדהו קיים מצות לא תכלה פאת שדך כו' לקט שכחה מעשר ראשון ושני ותרומה וחלה ובכורים וכדומה כמה מצות אשר בפת. והיה ממש כמאמר (תהלים מ') ותורתך בתוך מעי והיה מתקיים בנו מאמר (שם פ"ד) מה ידידות משכנותיך ה' צבאות נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' והטעם לבי ובשרי ירננו אל אל חי כלומר כי שני חלקי האדם לקחו ערובתם גם יחד זה התענג מן האכילה ושתיה והנפש גם היא לקחה ערבותה מהקדושה אשר בהמאכל שהיה מלא מצות. לא כן עתה בזמן החורבן כי נעדרה הפרנסה גם משניהם הגוף עוללים שאלו לחם ואין עניים נאנחים ואביונים נאנקים הנשמה מר צורחת על בטול תורה ומצות אם באונס ובהכרח מגודל התלאות אשר על הגוף. והקב"ה מנחם אותנו על צרות הגופות לאמר כי לצד התכלית יאי עניותא לישראל כו' (חגיגה ט') וז"ש כשואל ומתמיה (תהלים מ"ב) מה תשתוחחי נפשי ותהמי עלי הוחילי לאלהים כי עוד אודנו כו' כאומר עוד חזון למועד ועוד ידו נטויה להטיב לנו באחרית הימים. ועל זאת אנחנו משיבים ועונים אלהי עלי נפשי תשתוחח כי נפשי עלי תאבל על דלות עניה ושפלות מצבה כי היא עניה מתורה וממצות וממע"ט גם הלחם אשר נאכל לחם מגואל הוא כי בטרם נשיגם כמעט לא יחדל פשע כמאמר (יחזקאל ד') ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים כו' כי פרנסת האדם איננה מושגת עתה כ"א אחר יגיעות רבות וטרם יסגל האדם טרף לביתו מוכרח לעבור על כמה עבירות שבין אדם לחבירו כמאמר (הושע ד') אלה וכחש ורצוח וגנוב כו' ודמים בדמים נגעו. אמנם ההבדל בין דלות הגוף ובין דלות הנפש כי דלות הגוף עכ"פ הוא ענין מורגש לעצמו ומורגש הוא גם לאחרים כמאמר (רות א') הזאת נעמי כי הוא דבר הנראה לעין וניכר בפני האדם לא כן דלות הנפש שאין האדם מרגיש הקלקול וההפסד הנעשה בנפשו ואלו יזדמן כי פניו יאירו וייטיב גהה ינפשו עליו תאבל מכש"כ בני אדם אחרים ודאי אינם מרגישים כמאמר (ירמיה י"ז) עקוב הלב מכל ואנוש הוא מי ידענו אני ה' חוקר לב כו'. וזהו מאמר (תהלים קמ"ב) הבט ימין וראה ואין לי מכיר אבד מנוס ממני אין דורש לנפשי ר"ל כי הזולת איננו מכיר בי ואני לעצמי ג"כ אבד מנוס ממני כי גם אני לעצמי אין אני מרגיש מאומה וא"כ מכל צד אין דורש לנפשי כי לא כענין הגוף ענין הנפש כי כאשר יסע אחד למרחקים על יום השוק וימצא שמה אחד מקרוביו ומיודעיו שלא ראה אותו ערך עשרים שנה ויותר ישמח עמו שמחה גדולה מאד וישאלהו וידרשהו בשלומו ובשלום ביתו מה מעשיך מה עסק פרנסתך אבל זאת לא שמענו שישאל אותו מה שלום נפשך ונשמתך אם טהורה היא כמו שנתנה לך וזהו אין דורש לנפשי כי על שלום הנפש אין דורש ואין מבקש לכן זעקתי אליך ה' כו' כי אתה לבדך היודע ומכיר את חסרוני חוס וחמול נא עלי :

אכן הקב"ה הפליא עצה אל האדם שיבחין ויכיר את חליי נפשו משל לאחד שהיה חולה מאד והיה הולך ודל בכל יום מכחות הגוף ומשמן בשרו רזה ומחמת הרגל האדם עם עצמו ועם בני ביתו שהיה הולך ודל מעט מעט לא היו רואיו מרגישים כי מה שנחסר מדריגה אחר מדריגה איננו מרגיש לעין ולאחר ימים כבירים עלתה לו ארוכה ומרפא עד כי קם ממטתו והלך על משענתו אמר בלבו כי עתה הוא כבתחלה כאשר היה טרם נפל תוך מקרה מחלהו והלך אל הארגז להוציא את מלבושיו ללבוש אותם לצאת לשוק וכאשר העלה את המלבושים על גופו התחיל לבכות ולהתאונן עד מאד לאמר עתה עיני רואות כמה הוכחש גופי עתה עיני רואות כמה יבשו עצמותי בלה בשרי ועורי כי ידעתי אשר הבגדים היו ערוכים לי כמדתי ועתה אני רואה כי יש בהם סרח העודף גם באורכם גם ברחבם והם תלויים עלי כפולים בכפולים הרבה. הנמשל כי מצות התורה מכוונות ונמדדות לכחות נפשנו שע"כ קראו להם חכמינו ז"ל לבושי יקר (עיין זוהר ויקרא קא א) למשל מצות ואהבת את ה' אלהיך היתה האהבה נטועה במזג נפשנו וכן היראה והקדושה והאמונות וכדומה. כי אם היו המדות האלה נעדרות, בכח נפשנו איך יתכן לפקוד אותנו עליהם ואיככה צוה ית' ואהבת את ה' אלהיך אם אין באדם כח זה בע"כ נאמין כי הכח ההוא הוא נכר ומטע נאמן ממטעי כחות הנפש אשר נטע בו הבורא ית'. כאמרם ז"ל על

תאמר (חבקוק ג) עמד וימודד ארץ מדד הקב"ה כל הנפשות ולא מצא אומה מוכשרת לקבל את התורה אלא ישראל אמנם בהלותם בעת שגלו לבבל והיו משוקעים שם ימים רבים בלא תורה היו הולכים ודלים יום יום ולא היו מרגישים הפגם הגדול אשר השיגו בנפש והחסרון שלא יוכלו למלאות לא ידעו ממנו מאומה בלתי כאשר נתרפאו וזכו לישועה ולגאולה ועלו מבבל לירושלים לייסד את הבית היה נדמה בעיניהם כי הם הם אשר היו תחלה טרם גלו מירושלים באין מחסור כל דבר. אכן כאשר קבץ ואסף אותם עזרא אל תוך העזרה ויפתח הספר לעיני העם כאותו שרוצה לנסות ללבוש המלבושים שלו על העצמות היבשות ויקראו בספר בתורת האלהים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא כאותו שמתבונן ומביט במראה מלוטשת ורואה איך חשך משחור תארו צפד עורו על עצמו. אז אמר להם נחמיה היום קדוש הוא לה' אלהיכם כי ר"ה היה אז אל תתאבלו ואל תבכו וביאר ואמר מה היתה סיבת הבכיה כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה כי כאשר שמעו את דברי התורה שהיה עזרא קורא לפניהם אז הסתכלו בעצמם כמה הם רחוקים ממנה. כי כאשר קרא לפניהם ענין המדבר מיראת ה' הסתכלו כי היראה אין עוד בנפשם וכאשר שמעו ענין אהבת ה' או קדושת ונדיבות ושארי הענינים אז היה להם נס להתנוסס להבחין ולהבין הפסד הכחות והשחתת הנפש אשר בהם כי אין המצוות מורגשות עוד אצליהם כאלו זרים המה מהם ע"כ חרדה גדולה נפלה עליהם בראותם כמה ירדו פלאים וכמה חשך משחור תארם ואיך דרכי ציון אבילות ושעריה שוממין. וזהו כי בוכים כל העם כשמעם את דברי התורה וזהו והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות וענתה השירה הזאת לפניו לעד כלו' כאשר יתקלקלו נפשותם ותאבד מהם הרגשת מחסורם ולא יבחינו אל מחלתם כאשר יאבו לעמוד ולדעת רוע ערכם יביטו בתורה ובמצותיה אז ידעו איך היו מאירים בראשיתם ואיך עתה יועם זהב תארם ואיך עתה ישנה הכתם הטוב א):

ומעתה אם הדור שהיה בימי עזרא ונחמיה ודניאל וחבריו ושרי הקודש שהיה להם שהיו באמת עשירים גדולים בתורה ועבודה ונבואה ורוה"ק ועכ"ז לבשו חרדה ואימה בהסתכלם נפילתם וקלקולם שעלתה להם בערכם מסבת היותם שבעים שנה בארץ לא להם. על אחת כמה וכמה ירדנו אנחנו שכבר אנחנו משוקעים קרוב לב' אלפי שנה עד שחכמינו ז"ל אמרו (שבת (קיב) אם הראשונים כמלאכים אנו כבני אדם ואם הראשונים כבני אדם כו' וגם אלו שאמרו כך היו תנאים קדושים משרתי עליון עכ"ז העריכו עצמם ללא כלום נגד הראשונים שהיו בזמן הקודם א"כ מה דמות נערוך לנו. הן כבר בימיהם היה מי שאמר (ערכין טז ב) תמה אני אם יש בדור הזה מי שיודע להוכיח ומי שמקבל תוכחה ומה עוד נאמר אנחנו ומה יש לנו עוד צדקה ועלינו נאמר (הושע ח) אכתוב לו רובי תורתי כמו זר נחשבו ואם נבוא אנחנו להביט תמונתנו לראות במראה התורה אז במראה אלינו יתודע כמה יש לנו לאונן ולקונן על דלות ערכנו ושפלות מצבנו *) והמופת ע"ז כי כבר מובטחים אנחנו מפי רז"ל שאין הקב"ה מניח את ישראל בצרה יותר מג' ימים שנאמר יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו וכן היה בימי מרדכי ואסתר ועתה העולם רובו ככלו טבועים ברעות רבות וצרות אשר לא שערום אבותינו בחולאים רעים רח"ל וברעב ויגון ושאר מקרים זה כמה שנים וכמה דמעות שפכנו ע"ז וכמה תפלות ובקשות העתרנו אל ה' ואין מענה הקצור קצרה יד ה' מפדות כו' אין זאת כ"א כמו שנזכיר ע"ד עני אחד היה דופק על פתחי נדיבים והיה לו עיר אחת אשר שמה היו מכירים אותו ומשפחתו והיו נותנים לו

יריעות האהל

*) **אשר** ע"ז יסדו לנו חז"ל (יומא פ"ז ב') מאמר אלהי עד שלא נוצרתי איני כדאי ועכשיו שנוצרתי כאלו לא נוצרתי. ואמר בזה הרב מוה"ר אלקנה ז"ל כי אמרו חז"ל (ערובין י"ג) נוח לאדם שלא נברא יותר משנברא והקשו התוס' ממאמר (ע"ז ה' א') בואו ונחזיק טובה לאבותינו ותירצו הכא איירי בסתם בני אדם אבל הצדיק אשריו ואשרי הוריו עכ"ל. נמצא כי הרשע ביום מותו הוא ג"כ בדעה זאת כי נוח לו שלא נברא יותר משנברא זהו שאנחנו מתוודים עד שלא נוצרתי איני כדאי והיה נוח לי שלא נברא אבל גם עכשיו שנוצרתי הנני ג"כ בדעה זו כמו עד שלא נוצרתי היפך דעת הצדיק:

שפת היריעה

א) הבט ימין וראה מוסר השכל בדברי חכמינו ז"ל (בבא בתרא פ"ח) על כן יאמרו המושלים כו' ע"כ יאמרו המושלים ביצרם בואו ונחשוב חשבונו של עולם. משל לסוחר גדול שהיה עושה מו"מ על כמה אלפים אדומים ולא היה יכולת בידו לחשוב חשבון לדעת מעמדו כי לא היה בקי בחכמת המספר והיה במחשך מעשיו לימים שמע על סוחר אחד ממיודעיו שברח מנכסיו והניח אחריו חובות הרבה שהוא חב לאחרים וכאשר שמע זאת התחיל להטיח ראשו בכותל לומר עכשיו רואה אנכי דלות מעמדי איך טבעתי ביון מצולה ואיך יהיה אחריתי מר ממנו הרבה כי אהיה לשמה ולקללה לכל באי שערי עירי. הנמשל גם כי דרך כל איש ישר בעיניו ואינו רואה חוב לעצמו עכ"ז אותו אשר ירצה לעמוד על האמת יביט על הצדיקים העשירים הגדולים וישא מרום עיניו להביט בהקדושים אשר בארץ המה כמו דהע"ה וחבריו שנאמר בו (תהלים פ"ו) שמרה נפשי כי חסיד אני וכמה הפליגו עליו מגדולת ערכו עד כי הוא הוא משיח אלהי ישראל. ועל כל זאת אם תעמוד על חשבונו איך שעריך עצמו לעני ואביון ואמר (שם מ"ט) למה אירא בימי רע עון עקבי יסבני ואם אש אחזה בלחים מה יעשו אזובי קיר אשר כל ימיהם הולכים בחושך כצל מות ולא נוגה להם כנפל טמון ואין חשבון ואין דעת. וזהו ע"כ יאמרו המושלים ביצרם בואו ונחשוב חשבונו של עולם כלומר אם אין בידינו לבחון את מעמדנו בואו ונראה את החשבון הערוך מאת אחרים אז יקל עלינו מאד לדעת החשבון אשר עלינו:

לו מתנות גדולות בזכות אבותיו הישרים אבל כזמן אליו מקרה חולי ובאמצע הדרך חלה מאד ויתאמץ בכל עוז לבוא אל העיר אשר שמה יש לו מכירים לאמר כי שם ירחמו עליו כמשפטם ויבוא שמה וידפוק על פתחיהם ולא ענו אותו דבר כי לא הכירוהו כי נשתנו פניו ויצא אל רחוב העיר ויזעק בקול מר לאמר ראו כמה מכתי אנושה עד כי אין מי שיכיר אותי כמאמר (תהלים סט) מוזר הייתי לאחי ונכרי לבני אמי. הנמשל כל עוד שהיו בנו מדות של אבותינו הקדושים כמאמר (יבמות עט א) כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מזרעו של אברהם אבינו ולכן כאשר היינו צועקים היינו נענים כי האבות היו ממליצים טוב בעבורנו. לא כן עתה שנאמר עלינו (איכה ד) גם תנין חלצו שד כו' בת עמי לאכזר כבר נאמר עלינו (ישעיה סג) כי אברהם לא ידענו כו' ואין לנו להשען כי אם על אבינו שבשמים שנאמר עליו (ישעיה מט) גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך ולא נתעלם ממה שהזהירו אותנו חז"ל (ילקוט תהלים כ) יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלהי יעקב אמר הקב"ה לישראל כשתהיו מתפללין על צרות הבאות עליכם שתפו צערי עמכם. באור זה ע"ד אחד היה חבוש במאסר והיה נידון להמיתו והיה שם זקן אחד וחמל עליו ולקח כל כסף וזהב שלו ונתן משכון בעבורו בכדי שיניחו אותו למרחקים ויקבץ ממון אולי יוכל לפדות א"ע בכסף מלא ויצא האיש למדינות רחוקות ויהי שם ימים רבים והיה בדעתו שלא לשוב לביתו עוד ויפגע בו איש אחד ויכירהו ויאמר לו הוי נבל איך שכחת את טובת הזקן אשר עשה עמך ואשר חמל עליך להוציא אותך חפשי ממאסר והניח את ביתו ריקם בעבורך ואתה מניח אותו ואינך נותן לב לפדות את משכונו ולהשיבו אל נוהו. הנמשל כי כאשר היה עלינו חוב גדול לפני המדה"ד חמל עלינו הקב"ה ונתן את כל כלי תפארתו ביד זרים למשכון בעד חובותינו כמאמר המדרש (ריש פקודי) משכן משכן שנתמשכן שתי פעמי' בשביל עונותיה' של ישראל ועשה זאת מחמלתו הנפלאה שלא נאבד לכליון ח"ו והיתכן שנשכח מלהתפלל על כבודו כי גלה ולהניחו ריקן וזהו שתפו צערי עמכם:

ולקחתם לכם ביום הראשון מדרש א"ר אבין משל לשנים שנכנסו אצל הדיין ולית אנו יודעין מאן הוא נצח אלא מאן דנסיב באיין בידיה אנן ידעין דהוא נצח כך ישראל ואוה"ע באים ומקטריגים לפני הקב"ה בר"ה ולית אנן ידעין מאן נצח אלא במה שישראל יוצאין מלפני הקדוש ב"ה ולולביהון ואתרוגיהון בידיהם אנו יודעים דישראל נצחו לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם ולקחתם לכם ביום הראשון. והמאמר פלאי כי למה לנו הידיעה ומה הוא המופת במה שלוקחים אתרוג ולולב. ונקדים לזה מאמר רז"ל (ברכות נח א) אורח טוב מה הוא אומר כמה טרחות טרח בעה"ב הזה בשבילי כמה פת הביא לפני כמה קערות הביא לפני כמה כוסות הביא לפני כל הטרחות שטרח בעה"ב לא טרח אלא בשבילי א). באור הדברים שלא יאמר אדם אחטא ומה לו להקב"ה בזה הלא לא יגיע לו הפסד מזה ח"ו כי לא כן הדברים כבר אמרו חז"ל (אבות ה) בעשרה מאמרות נברא העולם כו' להפרע מן הרשעים שמאבדים את העולם כו'. כי זה כלל גדול (ישעיה ג) אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו לאמר כי יש הבדל בין צדיק שהוא טוב עם ה' ואינו עושה טוב עם אנשים ובין צדיק שהוא טוב לשמים וגם לבריות. כמו שזכרו ז"ל (קדושין מ') אמרו צדיק כי טוב וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וטוב לבריות זהו צדיק טוב ונוחל ב' עולמות העוה"ז והעוה"ב והיא מדה כנגד מדה כי מי שהוא פועל טוב עם הבריות בעוה"ז הקב"ה ג"כ נותן לו טובה בעוה"ז אבל מי שהוא טוב עם ה' ואינו עושה טוב עם הבריות בעוה"ז הוא לא יוכל להשיג בעוה"ז מאומה וזהו אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכדמיון הזה ג"כ להיפך אוי לרשע רע כו' כי מי שהוא רע רק לשמים אפשר שלא יפגע בו רע בעוה"ז כי גמול מעשיו הרעים ישיג בעולם הגמול ומה לו פה להעניש לא כן מי שפועל רע בעוה"ז אל הבריות אליו מריעים גם בעוה"ז ממש ע"ד א' הביא סחורה למכור על יד ומשפטו שלוקח אצל קרוביו מעט מעות אשר יש להם ומביא סחורה למכור אותה בין סחורותיו לגמול חסד

שפת היריעה

א) אורח רע מה הוא אומר פת אחת אכלתי כוס אחד שתיתי כל הטרחות שטרח בעה"ב לא טרח אלא בשביל עצמו ובשביל בני ביתו. והדברים מפליאים מאד כ"א הבעה"ב קבל את זה בפנים יפות ואת זה בפנים זועפות א"כ למה אתה קורא את זה אורח טוב ואת זה אורח רע וכי תאמר שהבעה"ב קבל את שניהם בשוה ושניהם בטובה א"כ האורח רע אומר שקר וכי אין עוד דברי שקר בעולם רק זאת ומה להגמרא לכתוב דברי שקרן, ואם נאמר כי הבעה"ב קבל את שניהם בשוה ושניהם ברעה א"כ האורח טוב אומר שקר וא"כ אין לדברים האלה מציאות בעולם בלתי שהבעה"ב קבל את שניהם בשוה ושניהם בטובה ושניהם אומרים אמת כי לשקר אם לנו להזכיר רק שניהם דבר אמת בפיהם ועכ"ז אחד מהם הוא אורח טוב ואחד מהם הוא אורח רע. ופתרון החידה הזאת כך היא כי דרך אנשים כאשר יקח אחד אורח הגון לתוך ביתו הוא מכבדהו במאכלים השובים ומעדנים לא כמאכל שלחנו בכל יום ולא זאת לבד שיכין מטעמים לכבד בהם את פני האורח והוא בעצמו יאכל מה שאכל אתמול כי א"כ יהיה נראה קנאה בסעודה ולא יאבה האורח לאכול ולא לטעום כל מאומה ובהכרח יראה להכין סעודה שיאכל גם הוא עם האורח ואם יש להבעה"ב בנים בהכרח יראה להכין סעודה יקרה בעבור כלם שיאכל עם האורח הוא עם כל בני ביתו. ועתה נאינה ונראינה ההבדל אשר יזדמן בין אורחים כי אותו אשר לבו ישר וטוב יעשה חשבון גדול כי הבעה"ב פזר עליו הרבה ועושה חשבון ערוך לא ממה שהכניס לתוך פיו בלבד רק מכל מה שראו עיניו שעלה על השלחן לפני כל הב"ב הלא את כל הפזור הגדול הזה אנכי גרמתי לו שהיה מוכרח לעשות הוצאה גדולה על ידי וז"ש כמה פת הביא לפני כמה קערות וכמה כוסות הביא לפני לא הזכיר מה שאכל כ"א אבר העלה ואשר הביא על השלחן הכל היה הלא רק מסבתי. והאורח רע מה הוא אומר פת אחת אכלתי כוס אחת שתיתי אינו עושה חשבון רק ממה שהכניס לתוך פיו אבל כל הטרחות שטרח בעה"ב לא טרח אלא בשבילו הבל האורח טוב מכיר בטובה ואומר כל הטרחות שטרח בעה"ב לא טרח אלא בשבילי והכן בזה כי אמת וישר הוא:

חסד עמהם וכבוא אדם לקנות סחורה מסחורותיו שהם שלו נותן אותם להם בהקפה לא כן אם יקחו מהסחורות של הקרובין אז יצוה ויאמר אל הלוקח הסחורה שישלם תיכף ומיד ואומר להם טעם הדבר כי אנכי רב אונים וכביר כח להמתין ואני אסבול המתנת המעות לא כן הדלים האלה מה הם מרויחים מעט מן מעט א"כ מה כחם לייחל ולהאריך נפשם. הנמשל כבר נאמר (ירמיה טו) ה' זכרני ופקדני והנקם לי מרודפי אל לארך אפך תקחני כי רק הוא ית' כביר כח להאריך אפו ועכ"ז אמרו ז"ל (בבא קמא נ' וירושלמי שקלים פ' ה) מאריך רוחי' וגבה דיליה לא כן מי שחוטא נגד בני אדם קצרי יד להמתין הקב"ה יפרע ממנו תיכף בעוה"ז. וזהו מאמר (ירמיה י') ידעתי ה' כי לא לאדם דרכו לא לאיש הולך כו' ממש כמאמרנו כי אם תקח סחורה מאת עובר אורח מוכרח אתה לשלם תיכף. וזהו אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו וזהו להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם ובעבור כי קלקולם והפסדם נראה פה בעוה"ז יתראה ג"כ חורבנם בעוה"ז. וכדמיון הזה אפשר לבאר מאמר הנזכר ע"ד שמצאנו בגמרא (ברכות לה ב) כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה מעל וכאלו גוזל להקב"ה ולכנ"י ואמרו שם שקודם ברכה לה' הארץ ומלואה ולאחר ברכה והארץ נתן לבני אדם. וטעם הדברים משל לבעל מלאכה עושה כלים ומשפטו שלוקח דברים חמריים אשר מהם ומגולמיהם יעשה את הכלים המהוללים כפי חכמתו ודעתו ויגיעתו ואם יבקש אחד מאתו שיתן לו כלי בחנם יענה ויאמר לו את הדברים כי מחוייב אנכי לוותר לך מחכמתי ויגיעתי במלאכת עשיית הכלי אבל עכ"ז הדבר החמריי והגולם אשר ממנו הכלי נעשית צריך אתה להשיב לי ואשובה ארצה ואעסוק במלאכתי לעשות כלי אחר. הנמשל כבר אמרו מפי סופרים וספרים כי מהברכות שמברכים להקב"ה על כל דבר ודבר מהברכה הזאת נעשה כל דבר השפעה לכל מין ומין מעין ברכתו והקב"ה כביכול מוותר מלאכתו וחסדו ועכ"ז הברכה שהיא היא הדבר אשר ממנה יולד וממנה יצמח דבר השפע אל המין הזה ודאי אנחנו צריכים להחזיר אל הבעלים ית"ש ומזה ימשך ויהיה מושפע שפע הדבר אל העולם ולכן אמרו כי הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה ולכנסת ישראל וזהו שאמרו להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ועד כהיום מתקיים הכל רק ע"י מאמרות ע"י הברכות וההודאות והרשעי' מעבירים הברכות וגורמים רוע הסדר בכל העולם:

ומעתה דע הגם כי רבותינו ז"ל אמרו כי העולם מתנהג ע"י יחידי סגולה ע"י השרידים בעם כאמרם (ברכות ו) כל העולם כולו לא נברא אלא בשביל זה ולצוות לזה עכ"ז הלא הם אמרו והם אמרו (סנהדרין לח) לפיכך נברא אדם יחידי כדי שכל אחד יאמר בשבילי נברא העולם. וזהו מאמר אורח טוב מה הוא אומר כל הטרחות שטרח בעה"ב לא טרח אלא בשבילי. ובדרך כלל נאמר עלינו (ישעיה מג) עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו לאמר כי אלה הם עיקר כוונתי וחפצי בבריאת שמים וארץ לכן עליהם מוטל אשר תהלתי יספרו ועכ"ז המופת על הדברים האלה כהיום תמצא מבואר במאמר המדרש שלפנינו. כי הנה במקום אחר מצאנו מליצתם הנפלאה (במדרש קהלת ה) כאשר יצא מבטן אמו ערום ישוב ללכת כשבא משל לשועל שמצא כרם ובקש להכנס בתוכו ולא היה יכול מה עבד צם תלת יומין עד דכחיש ותשש ועאל בהאי נקב ואכל ושמן בעי למיפק ולא יכול חזר וצאים תלת יומין אוחרנין עד דכחיש ותשש וחזר היך מה דהוה ונפק כך האדם כמה דבר נש עאיל לגווא עלמא כך הוא נפק ערום מכל. ואין חלק לאדם בעוה"ז בלתי את אשר לקח לו אל עבודת בוראו ית' כמו תפילין וציצית ולולב וכדומה הם הם הפרקליטים ההולכים לפניו כמאמר (תהלים פה) צדק לפניו יהלך *). וזה אשר הקב"ה מבשר אותנו לאמר כי אנחנו המה המנצחים בדין למעלה וכל העולם מתקיים בזכותנו הגם כי יש רשעים גדולים אשר אוכלים ושבעים הרבה יותר ממה שנשיג אנחנו עכ"ז הלא האמת יורה דרכו כי בהם נתקיים מאמר (תצא) כי תבוא בכרם רעך ואכלת ענבים כנפשך שבעך ואל כליך לא תתן. למשל כאשר תבוא אל הבית ותראה שלחן ערוך ואנשים מסובבים אוכלים ושותים ותרצה לדעת מי הוא בעל הסעודה ומי הוא האורח הנה יש ויש לפניך שלשה סימנים הא' כי הבעה"ב לוקח מנה ומניחה ליום מחר לא כן האורח כי אין לו רשות רק לאכול זה עתה לא להניח על זמן שאח"כ. שנית כי הבעה"ב פושט ידו תחלה אל הקערה. שלישית כי הבעה"ב בידו לברור לעצמו מנה היפה בעיניו לא כן האורח. וזהו ולקחתם לכם כלומר

*) **ומה** יפה אף נעים רמז הכתוב בדברים האלה יש דרך ישר לפני איש כי יש בני אדם שאינם רוצים לתת צדקה בזמן חייהם כאותו שאמרו עינו רעה כו' רק בעת מותו והוא רואה שהרב כבר מונחת על צוארו אז מתיירא מאד מן העונש והוא מצוה בצוואה כי כאשר ימות יתנו כך וכך אל העניים. והכתוב לא כן אמר רק צדק לפניו יהלך קודם שילך הוא ילך הצדק תחלה ואח"כ ישים לדרך פעמיו לדרך כל הארץ. וההבדל בין הנותן צדקה בחייו בין הנותן לאחר מותו היא ראית פני השכינה במיתתו כי אם בחייו לא נתן ולא אבה להביט בפני העני וגם אם נתן פעם ארוחה לעני לא היה יכול העני להסתכל בו כי ראה כי רעה עינו בו אז לא יוכל גם הוא להסתכל בפני השכינה. וז"ש דהע"ה (תהלים י"ז) אני בצדק אחזה פניך אחר כי אני נתתי בעצמי את אשר נתתי היינו בעודי בחיים פה בעוה"ז ובפנים יפות ע"כ אחזה פניך. וזהו גם כן (ישעיה נ"ח) והלך לפניך צדקך והיינו קודם מותו אז כבוד ה' יאספך ביזכה בעת אסיפתו לראות בכבוד ה' והבן:

שתקח מן העולם ד' מינים אלו לעבוד את ה' וכזאת יהיו הדברים לכם כלו' שיהיו נשארים אצלכם למען צדק לפניו יהלך ללוותו לעוה"ב. שנית למהר ולקחת את הדברים האלה מיד ביום הראשון תיכף אחר גמר החתימה הטובה. שלישית פרי עץ הדר כו' ממש כמו בעה"ב שהוא בורר היפה לעצמו משא"כ הזולת אין להם זכות בעוה"ז רק כמאמר הנזכר ואכלת ענבים כנפשך שבעך כו'. ומזה תדע ותאמין כי אתה המנצח והעיקר והצדיק הוא יסוד העולם וזהו מאן דנסב באיין בידיה אנו יודעים דהוא נצח כלו' הגם כי כולם אוכלים בעוה"ז ואינו ידוע מי הוא הנוצח והלוקח במשפט רק ממה שאנחנו מקיימים מצות השם ב"ה מטוב העוה"ז וצדק לפניו יהלך היינו שיהיה שמור גם לעוה"ב מזה יתברר כי אנחנו הם המנצחים והלוקחים במשפט (ועי' קול יעקב קהלת על מאמר גם כל האדם אשר נתן לו ה' עושר ונכסים כו'). ועם דרכנו מה מאוד יתבאר מאמר המשנה (אבות ו) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך והדבר כמו זר בעיני האדם איככה יאמר עליו אשריך בעולם הזה. אמנם דע כי כל המעשים הנעשים משותף בהשגתם טוב ורע למשל הלחם והמים אין בהם ובהשגתם שום ערבות ומתיקות ועידון והאדם אוכל אותם רק לשבור רעבונו והוא רק מצד ההכרח לכן גם הרע מרוחק ממנו כי כל אוכלי לחם לא ישיגו ממנו ח"ו שום חולי ונזק. לא כן האוכלים למעדנים בשר ויין המשמש מהם משיג ערבות ועונג כפלא אכן כמה רעות יזדמנו על ידיהם וכמה חולאים יסבב האדם לעצמו מן המאכלים האלה אם לא ישמור רק הראוי לבישולם ותיקונם. כש"כ בהשגת העושר והכבוד שבהכרח יכתתו רגליהם למקומות רחוקות יעברו ארחות ימים ונהרות בסכנות גדולות עד כי נוכל לומר ליצים ופחים בדרכי העשירות. ומעתה דע כי בדבר הברכה וההבטחה יש בה ב' ענינים א' להשיג הטוב ב' השמירה מן הרע כמסודר בפ' יושב בסתר עליון כו' (תהלים צא) ועל אלו השתים יסבו ילכו אלו השני שמות. כי על מניעת הרע מן האדם לא יתכן מאמר טוב לך רק אשריך שנצלת מן הרע ועל מושג הטוב ראוי לומר וטוב לך. ומעתה המאמר כפשוטו לאמר כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל כו' אם אתה עושה כן לא אבטיח אותך להיטיב לך בעולם הזה כי אין כאן מקום לקבל שכר המצות רק זאת הבטיח לאמר אשריך בעולם הזה שתהיה נצול מכל רע המושג אל המחזר אחר התענוגים וטוב יהיה לך בזמן העתיד לעוה"ב:

במדרש (שם בסמוך) הוא שאמר דוד תודיעני ארח חיים שובע שמחות את פניך בו' אם קיימתם מצות לולב שנקרא נעים כו' עי' באורו בפרשת פקודי על מאמר אלה פקודי המשכן כו':

ובסמוך דבר אחר ולקחתם לכם ביום הראשון הה"ד אז ירננו כל עצי יער כו' אמר ר' אחא אילנות שעושין פירות ואילנות שאין עושין פירות לפני מי לפני ה' למה כי בא בראש השנה וביום הכפורים מה לעשות ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים. והדברים צריכים באור אבל דע כי הנהגת הקב"ה עם ישראל עמו אם הטוב שהוא מטיב עמהם ואם היסורים שהוא מייסר אותם את כל אלה יפעל אל ע"י השפעה מלמעלה. כי כאשר ימצאו חן וחסד בעיני אלהים ית' להטיב עמהם הוא משפיע להם כל טוב ע"י עצי היער והאילנות. ולהיפך נותן ח"ו מארה באילנות ובתבואות ובפירות אשר מהם ישתלשל באוכליהם חליים רעים רח"ל כמו שכתב הרמב"ן ז"ל על מאמר (שמות כג) ועבדתם את ה' אלהיכם וברך את לחמך כו' ע"ש. וא"כ היה ראוי אשר כל שיח השדה ירננו ימחאו כף כאשר יצא לאור משפט ישראל לטובה ולברכה כשמחת בעלי המלאכות בעת אשר קציני העיר ורוזניה רוצים לעשות שמחת נשואין לבניהם ולבנותיהם כי אז יהיה לפניהם עבודה רבה בהכנות בגדי הזוג והתכשיטין וכדומה מן הדברים אשר צריכים הכנה והם יבואו ויעשו ויקבלו שכר הרבה. לא כן בעת בואו ית' אל הדין לדון עוד לא נודע מה יהיה נעשה בדין זה אם יצא כנוגה משפט להטיב עמהם או חלילה לייסרם אשר אז נאמר (תהלים עו) ארץ יראה כו'. אכן כאשר אזכיר לפניך מאמר א' מפי רבותינו ז"ל אז תדע ותבחין כי בין כך ובין כך ראוי אליהם לשמוח גם בקום למשפט אלהים ועוד לא נודע מה יהיה ואיך יחרוץ משפטם עכ"ז המה ירננו ויעלוזו. והוא מאמר ר' אחא במדרש (ריש פ' קדושים) חסד ומשפט אשירה אם חסד אתה עושה עמי אשירה בין כך ובין כך לך ה' אזמרה. וביארנוהו שם כי מנויה וגמורה אשר כל דין ומשפט של הקב"ה הוא רק מרוב טובו וחסדו כאשר יחמול האב על בנו בחלותו וימנע ממנו מאכלים ערבים שלא יזיקו אותו ועוד יתן לתוך פיו רפואות מרות כלענה וכל זה מגודל חמלתו עליו להבריאו ולרפאותו. כן וכן יתנהג אבינו שבשמים ית' כי בראותו אותנו בריאים בחכמה ודעת ויראת ה' וכל טוב לא יזיק לנו גם ה' יתן הטוב וארצנו תתן יבולה אבל בהשקפתו ית' כי ילכו אחר ההבל ואין חכמה ואין דעת אלהים בארץ הוא מייסר אותנו להיישיר דרכנו ולתקן מעללינו כמ"ש (משלי יד) בכל עצב יהיה מותר. א"כ הטוב והרע גם שניהם אצל הקב"ה מצד החסד והאהבה הגדולה ואם אצלנו הם חלוקים זה למתוק וזה למר אבל אצלו ית' דרך אחד וכוונה אחת לשניהם. ולכן מחוייבין אנחנו לברך ברכות מיוחדות על הטובה שהחיינו ועל הרע דיין אמת כמו שהם חלוקים אצלנו כפי הנראה כן ברכותיהם חלוקות לפי הנשמע אבל בחדרי הלב שאין זה נראה לעיני בשר בלתי לעיני כבודו ית' ראוי להראות לב אחד

ושמחה

ושמחה אחת לשניהם. כמו שאצלו ית' שניהם הם מצד החסד כן מחוייבים אנחנו לקבל בשמחה את זה כמו זה. וזהו חסד ומשפט אשירה לא אמר חסד או משפט לאמר בשעה שאתה עושה עמי דין שהוא אצלך חסד ואצלי הוא משפט וזהו חסד ומשפט שניהם בנושא אחד *). וזהו לך ה' אזמרה על חסדך ועל חמלתך כי שוקד אתה להיישיר אותי אל כל מעגל טוב. ומה יפה אף נעים בקש דהע"ה ואמר (תהלים עא) תרננה שפתי כי אזמרה לך כי לע"ע אשר כל עסקך עמי כעסקי הרופא עם החולה וגם כי נפשי יודעת מאד אשר היסורים גם הם רק מגודל חסדך עכ"ז אין בפי ובשפתי רק דיין אמת אבל כאשר תשוב תחייני ומתהומות הארץ תשוב תעלני גם אני אודך כו' ואז תרננה שפתי כי אזמרה לך ר"ל נוסח מאמר שפתי יהיה כמו בעת הזמיר וביום טובה שמברכים שהחיינו כן וכן תרננה שפתי. וזהו מאמר המדרש אז ירננו כל עצי יער כו' לפני ה' כי בא בראש השנה. גם אשר בעת בואו ית' למשפט אינם יודעים אם יגיע להם טוב או רע ומה זה ירננו לזה ביארו ואמרו לא תחשוב שהם שמחים בהגעת הטוב לנו על ידיהם כ"א כל שמחתם על שהם מקבלים את הטוב מאת ה' לעשות שליחותו אשר אצלו ית' הכל על צד החסד להטיב לנו באחריתנו וא"כ מה איכפת להו אם אינם יודעים עוד את אשר יצוה ה' עליהם אחר כי בין כך ובין כך ענין אחד וכוונה אחת לשניהם. וזהו שאלת המדרש לפני מי השיב לפני ה' כי בא בר"ה כו' פי' שלא עשה עדיין כלום רק בא לעשות ועל זה שואל מה לעשות ר"ל אם טוב או רע לזה השיב כי רע אין לפניו כל מאומה כי ישפוט תבל בצדק ועמים במישרים:

ובסמוך אמר ר' אחא כי עמך הסליחה מראש השנה הסליחה ממתנת לך כל כך למה למען תורא בשביל ליתן אימתך על בריותיך. באור המאמר כי הנה יש כועס על דבר וכעסו הוא כעס אמת כי חרה אפו מאד על הדבר ויש כועס רק לפנים ולהטיל אימה כמו שזכרו רז"ל (שבת קה ב) למרמי אימתיה אאינשי ביתיה ע"ד שכתבו הראשונים ז"ל בבאור מאמר (קהלת ז) טוב כעס משחוק בתנאי כי ברוע פנים ייטב לב שיהיה נראה ככועס אבל במעמקי הלב יהיה טוב והוא מראה פנים של כעס רק בעבור להטיל אימה שישמעו לדבריו וכמו שהזהיר הכתוב (תהלים לז) הרף מאף ועזוב חמה אל תתחר אך להרע להורות שלא יכעיס בעבור כי חרה אפו והוא רואה בעיניו שאין תרופה להזיקו א"כ יהיה הכעס להרע פי' שלא ירויח מזה דבר אבל הכועס להטיל אימה גם אשר הכעס הוא על העבר אבל כוונתו שישמעו בעתיד ואז הכעס רק סבה אל הרצון. וזהו כי עמך הסליחה כי הקב"ה ודאי שאין כעסו רק להטיב האחרית א"כ גם כי לעיני הרואים הוא נראה ככועס אבל עמו הסליחה פי' דעתו הצפונה עמו ית'. וזהו מר"ה הסליחה ממתנת לך כי הכעס רק סבה וממתנת אל המסובב הוא הרצון והסליחה. הוא שאמר המשורר החסיד ע"ה (תהלים פט) אשרי העם יודעי תרועה ה' באור פניך יהלכון והרצון בזה ע"ד מאמר (שם עו) אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה. ביאר לנו בדבריו אלה כי מדת הקב"ה לא כמדת בו"ד אשר אם יכעוס עליך טוב לך להסתר ממנו ביום אפו כי לימים עוד ישקוט מזעפו וכל אשר ירבו הימים ויתארך הזמן יתמעט הכעס. אבל לא כן הדבר במי שהקב"ה כועס עליו כי כבר נאמר (שם קל"ט) אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח ונאמר (ירמיה כ"ג) אם יסתר איש במסתרים כו' ואין טוב לפני האדם רק להתראות לפניו ית' תיכף ושלא להתמהמה כי כאשר יצא הדין הלא יהיה נמסר תיכף ומיד אל שלוחי הדין אשר בהם נאמר (משפטים) כי לא ישא לפשעכם לא כן הקב"ה שרחמיו מרובים לאין תכלית. וזהו מאמר (ישעיה נה) דרשו ה' בהמצאו כלו' מה מאוד ראוי אליכם להשכיל החכמה ודעת כי טוב לגבר לבקש על נפשו בימים הנכבדים האלה בהיותו ית' נמצא בתוכנו ואם התעלמת מזה עכ"פ קראוהו בהיותו קרוב בעוד שלא נתרחק ממך. וזהו יעזוב רשע דרכו כו' וישוב אל ה' ישוב ויבוא להתייצב לפני ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח כי רחמיו מרובין לאין שיעור לא כן בהמסר הדבר על שלוחי הדין וזהו אתה נורא אתה ומי יעמוד לפניך מאז אפך. כלו' על מה שכעס כבר וזה נתאחר מלפיים מי יוכל לעמוד על נפשו להצילה ולכן משמים השמעת דין למען ארץ יראה כו' כי יהיו חרדים לפיים תיכף. בעוד שהקב"ה בעצמו יושב כסאות למשפט. וזהו אשרי העם יודעי תרועה היינו שהודיע להם ית' עת המשפט ויום הדין והכ"מ ה' באור פניך יהלכון שיחזרו לפיים בעוד שהמלך במסבו:

ואיש כי יתן מום בעמיתו כו' כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו כבר כתבנו בזה דברים נכונים בחלק הא' (פ' וישב על מאמר מה בצע כי

*) **לדעתי** זה הוא עומק מליצתם ז"ל (שבת ק"ד א') אגלה הוה בינך לאף כי כמו שהטוב אם אינו בתמימות אינו טוב כך הרעה אם אינה בתמימות אינה רעה. למשל אם אדם עושה מצוה מהגדולות שבגדולות אם כוונתו שיצמח לו ממנה איזה טובה וכבוד אין המצוה בתמימות כן אם האב יכעוס על בנו וייסר אותו למשפט שאין כוונת האב להעיק את בנו בלתי אם להוכיחו ולהדריכו בדרך ישרה לצדקה תחשב לו ההכאה הזאת. א"כ הנה יש דבר המפסיק בין הכועס ובין הכעס והיא האהבה. כי לולא האהבה הגדולה שאוהב את בנו ושוקד בטובתו לא היה כועס כל מאומה וזה שאמרו במתק לשונם אגלה הוה בינך לאף כי לולא האהבה לא היה כועס:

כי נהרוג את אחינו) . במדרש ויצא בן אשה ישראלית הה"ד סביב רשעים יתהלכון סביב לרשעים הצדיקים מהלכים כו' ביאור מאמר זה כבר בא בדפוס באלה שמות על מאמר (פ' תצוה) ועשית בגדי קודש לאהרן אחיך כו' ע"ש וינעם לך :

ובסמוך יש קול יוצא לטובה כו' וישמע ה' את קול דבריכם בדברכם אלי מהו הטיבו את אשר דברו ר' חייא בר אבא ובר קפרא חד אמר הטיבו כהטבת נרות וחד אמר הטבה כהטבת קטורת והמאמר סתום מאד אין חזיונו נפרץ אמנם הקשב ושמע את אשר כבר כתבנו למעלה (פ' יתרו) על מאמר ויענו כל העם יחדו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם אל ה' ויאמר ה' אל משה הנה אנכי בא אליך בעב הענן כו' ויגד משה את דברי העם אל ה'. הנה רבותינו ז"ל בגמ' (שבת פז) כבר התעוררו בכתובים האלה כתיב וישב משה וכתיב ויגד משה מה א"ל הקב"ה למשה ומה אמר משה לישראל ומה השיבו ישראל למשה כו'. ואמרנו בזה דברים נכוחים כי מצאנו רמזו בדברי המדרש (ריש שיר השירים) על מאמר ישקני מנשיקות פיהו ר' יוחנן פתר קרי' בישראל בשעה שעלו להר סיני משל למלך שבקש ליטא אשה בת טובים שלח אצלה שליח אמרה רצוני לשמוע מפיו כיון שחזר אותו שליח היו פניו שוחקות ושיחותיו אינן נשמעות אמר המלך דומה שאמרה רצוני לשמוע מפיו כך ישראל היא בת טובים השליח זה משה המלך זה הקב"ה בשעה ההיא וישב משה את דברי העם אל ה' ומהו ויגד משה אלא ע"י שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן כו' ויגד משה את דברי העם אל ה' אמר לו כך תבעו. ההוראה בעומק הדברים האלה כי מאמר וישב משה עם מאמר ויגד משה ענינם אחד. בלתי כי מתחלה בבוא משה לפניו ית' היה בוש להוציא הדבר משפתיו כ"א מתוך שתיקתו ושתיקת פניו היה ניכר כי דברים עצורים יש בלבו אשר באמת גם ישראל היו בושים לומר למשה את דבר התשובה כפי החפץ והרצון אשר בסגור לבם התחכמו ואמרו למשה לשון קצרה מאד כל אשר דבר ה' נעשה. ומרע"ה הבין עומק הכוונה אשר בדברים האלה אבל הוא ע"ה היה בוש ג"כ לבאר לפניו ית' עומק מחשבתם כמאמר וישמע ה' את קול דבריכם היינו לא שאני אמרתי לו רק הוא ית' שמע בעצמו את קול דבריכם בדברכם אלי. וזהו הרמז במאמר וישב משה את דברי העם אל ה' ממש כהמשיב דבר הניתן בכלי כן היו דברי העם עצורים אתו וכאלו הביא הדברים עצמם והראה אותם לפני ה' אבל משה לא פירש את דברי התשובה כפי מה שהיה מבין בעומק כוונתם והקב"ה אמר למשה (אחר שהביא התשובה הנ"ל) הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וכאשר שמע משה מפי הקב"ה שבעצמו ובכבודו יבוא אז ויגד משה את דברי העם אל ה'. שזהו ההבדל בין מאמר וישב ובין מאמר ויגד כי מאמר וישב מורה שהשיב אותן הדברים עצמם בגלמם ודמותם ומאמר ויגד מורה המשכת הדברים כי תחלה היה למשה בושה מלהגיד עומק תשובתם אבל אחר אשר שמע מפי הקב"ה שיבוא בעצמו אז ויגד משה את דברי העם אל ה' וכלשון המדרש כך תבעו ודו"ק :

ומעתה יתבאר יפה אף נעים מאמר הכנסי' אל משה רבינו ע"ה (דברים ה) הן הראנו ה' אלהינו את כבודו כו' היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות כו' והכתובים אין להם באור. אמנם דע כי המדריגה המעולה הזאת שזכרנו שוויתר הקב"ה לישראל ונתן להם כל מה ששאלו כמליצתם ז"ל במדרש שה"ש (שם בסמוך) ושמעין לינוקא מה דהוא בעי וברגע אחת זכו כלם למעלת הנבואה ומה הריוח בזה אם בשעה קלה הפסידוהו. אבל דע כי מה שנתעלו ישראל אל מדריגה מעולה כזאת היה ע"ד שמצאנו לחז"ל שאמרו (נדה למ"ד ב) קודם שיצא הולד לאויר העולם מלמדים אותו כל התורה כלה כו' והאמנם שאינו זוכר מאומה מכל הלמוד הזה עכ"ז הוא פועל התרשמות ופועל דמיון באופן שאם יגבר אח"כ בעמל התורה יהיה נקל אל הלב לצייר ולקבל את הלמודים ההם אחר ההתרשמות הגדול שהיה כמזג בו מלידה מבטן. אשר ע"כ כתב הכוזרי (במאמר מחמישי) בעל התורה הממרה הוא טוב מאשר אין לו תורה כי הוא כבר הקנתהו תורת האלהים מנהג מלאכותי השקיף בו על מדריגת המלאכים אע"פ שחטאיו בלבלו אותו והפסידוהו נשאר לו ממנו רשמים ונשאר באש הנוסף. כן כוונה החכמה העליונה להופיע ולהבריק לפניהם לעיניהם האור היקר הזה ולהטעימם את מתקו למען תתעצם התשוקה בנפשותם כי מעתה יהיה כוספם חזק לבקש מה שנחסר מהם מה שכבר היה בידם כמשפט המוהר שנותנים המחותנים אל הזוג. גם כי מטבע הנהוג שיהיה כסף הנדוני' הולך לאבוד עכ"ז יחפצו בו להרבות לו עשרת אלפים כסף ויותר וכל זה למען השאיר בידו התשוקה ויערב לו כל עמל וכל יגיעה כדי להגיע אל הרכוש שהיה בידו כבר. כדברי האלה שמעתי מפי ידידי הצדיק וחסיד הרב מו"ה חיים ר"ז נ"י והוסיף חכמה וטוב ואמר כי ע"כ ראתה חכמתו ית' לעשות להם ההכנה המזגית עיד שעשועים לתינוק במעי אמו למען יתרשמו ויתעצם בנפשותם השלמיות האלה אשר יעד עליהם הנביא ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר (ישעיה מ') את הכל הקנה ית' אלינו בעת כלולותנו להשלים המתן הנבחר הזה בעתיד בראש שמחתנו כמאמר (הושע ב') והיה ביום ההוא כו' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי ובגמרא (פסחים פ"ז) ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה. וכמו שכתב רבינו מנחם עזריה מפאנו ז"ל (חקור דין חלק ד' סי' א') כי קבלת התורה במעמד הנבחר היה רק פועל דמיון ועל העתיד יעד אותנו הנביא

ע"ה

ע"ה (ישעיה י"א) כי מלאה הארץ דעה את ה' כו' ואמרו (שבת פ"ח א') ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם ר"ל אותו ההתגלות וההשגה המופלגת שהיה להם בעת מעמד הר סיני אותה השגה תהיה אצלם לעתיד בקיום מתמיד כאמרם (ע"א ל"א א') עתיד הקב"ה להיות ראש חולה לצדיקים ולומד עמהם תורה. ולכן יפה שאלו ישראל אחר שכבר קנו בנפשותם ההתרשמות הזה אמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו וכזאת ראינו היום הזה כי ידבר אלהים את האדם וחי ר"ל כבר נתברר אליהם ע"י פועל דמיון זה כי כן יהיה בזמן העתיד אשר עתיד הוא שידבר את האדם וחי. ועתה למה נמות ר"ל א"כ מן המותר הוא להסתכן עצמנו מעתה כי תאכלנו האש הגדולה הזאת כי בעבור פועל דמיון יש די בפעם אחת לגלות עיני בשר לחזות מראות אלהים קדושים עד שנאמר עליהם נפשי יצאה בדברו וירד עליהם טל של תחי' שעתיד להחיות בו את המתים כל זאת היה מן הצורך בעבור עשות הפועל דמיון ואחר שכבר נעשה יש לחוש אל הסכנה וכמדובר והדברים ישרים ונעימים:

ומעתה יפה אמר הרב מוהר"ר יצחק יהודה הכהן נ"י בבאור פלוגתתם ז"ל על מאמר הטיבו כל אשר דברו חד אמר כהטבת נרות וחד אמר כהטבת קטורת. כי אותו שאמר כהטבת נרות היתה דעתו כי ישראל שגו ב' פעמים בתחלה שגו על שהפליגו לבקש רצונם לראות את מלכנו ואח"כ שגו יותר אחר שהקב"ה מלא שאלתם מיאנו הם ואמרו אל משה קרב אתה ושמע ואל ידבר עמנו אלהים הלא יותר מן הטובה היתה להם אם היו שומעים התורה מפי הרב לא מפי התלמיד והיו למדים ולא משכחים. רק עתה במה שביארו ואמרו הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו היום הזה ראינו כי עתיד הוא שידבר אלהים את האדם וחי כו' וכמו שביארנו הנה בדבריהם האלה תיקנו את כל דבריהם גם מה שהפליגו לשאול תחלה גם מה ששאלו אח"כ לאמר כי מה ששאלו תחלה הלא הרבה מן הטוב פעלו לנפשם מזה שכבר נתרשם בלבם הפועל דמיון ומה שחזרו אחר כך מדבריהם ואמרו אל משה קרב אתה ושמע נתנו טעם לדבריהם במאמר ועתה למה נמות כי כבר יש די בעבור הפועל דמיון ואין מן הצורך גם לא מן הראוי להסתכן עוד. וז"ש הקב"ה הטיבו כל אשר דברו וכדברי המ"ד כהטבת נרות כי בהטבת נרות הלא נתקן דבר שהיה תחלה מלוכלך ומזוהם כי הדברים שאמרו למשה בתחלה ואח"כ במה שחזרו מהם היו הדברים זרים וקשים מאד בעיני משה. רק עתה במאמר הן הראנו כו' אמר הקב"ה אל משה הטיבו כל אשר דברו כבר תיקנו בזה את כל דבריהם וא"כ ההטבה הזאת היא ממש כהטבת נרות לתקן את אשר צריך תיקון. אכן השני סובר כי ההטבה הזאת היא כהטבת קטורת וההטבה הנזכרת בקטורת לא היתה בעבור לתקן את המזוהם רק ההטבה היתה בהקטורת עצמה. כן דעתו בבאור מאמר הקב"ה אל משה הטיבו כל אשר דברו כי הקב"ה בא לבאר לו לא כדעתך שאתה מתפלא על דבריהם מתחלה שעל כן היה בוש לומר הדברים בפירוש לפניו ית"ב' כמו שזכרנו וכן כמו זר בעיניך מאמר קרב אתה ושמע אבל אני אומר לך הטיבו כל אשר דברו. ולא שעתה תיקנו את אשר קלקלו כי גם למפרע היו הדברים נכוחים וישרים בעיני וזהו הטיבו כל אשר דברו ולא היה בהם מעולם שמץ דבר הבלתי הגון לכן יפה ביאר מלת הטיבו כי ההטבה הזאת כההטבה אשר בהקטורת ודו"ק:

פרשת בהר

שש שנים תזרע שדך כו' ובשנה השביעית שבת שבתון כו' וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה. וראוי להתבונן במה שהאריך הכתוב כ"כ והודיע אותו מספר הפרטים ומספר הכולל א). אמנם לדעתי כוונה בזה החכמה העליונה לתת

שפת היריעה

א) ולא אמנע טוב מאת הקורא ואציגה עמך מה שמצאתי בכתבי קודש של רבינו הגאון החסיד מו"ה אליהו מווילנא נ"ע אשר שם עתה ת"י הגאון ר' דוד לוריא מביחאב והנני מעתיק הדברים ככתבם וכלשונם. יש בפסוק זה מלות יתירות בהשקפה ראשונה אכן אם היה כותב רק וספרת לך שבע שבתות שנים הייתי אומר שאין מן הצורך למנות רק מנין השמטות לבד ולא השנים בפני עצמן. היינו כל ראש והתחלת השמטה יאמר היום שמטה אחת ביובל ובראש השנים יאמר היום שמטה שנים ביובל אבל פרטי השנים בפני עצמן אינו צריך למנות כלל. לכן כתיב תשע וארבעים שנה לומר כי צריך למנות כל המ"ט שנה. היינו כל שנה ושנה בפני עצמה. ועדיין הייתי אומר שאין צריך למנות השנים בפני עצמן רק קודם שבאו לכלל שמטה אבל משבאו לכלל שמטה יאמר היום שמטה אחת וכאשר יבוא אל ראש השנה הח' יאמר היום שמונה שנים שהם שמטה אחת ולא יכיים לומר שהם שמטה אחת ושנה אחת או שמטה אחת ושתי שנים (כי אין מן הצורך עוד למנות השנים בפני עצמן) לכן כתיב שבע שנים שבע פעמים כי שבע פעמים ימנה שנים בפ"ע עד שימנה שבע שנים שבע פעמים היינו בכל שמטה יחזור וימנה השנים בפ"ע הרי מוכח שצריך למנות תחלה השנים בפני עצמן גם צריך למנות אח"כ כמה שנים הוא בשמטה וגם השמטות צריך למנות. ועדיין הייתי אומר שאין צריך למנות השמטות אלא בסוף השמטה וגם שאין צריך למנות השמטות שכבר עברו אלא אותה השמטה אשר אתה בה היינו כאשר תעמוד בשמטה שלישית תאמר היום כו"כ שנים שהיא כו"כ לשמטה שלישית אבל אין צריך לחשוב השמטות שכבר עברו. לזה כתיב והיו לך ימי שבע שבתות השנים תשע וארבעים שנה פי' כל המ"ט שנים תמנה כל ימי השבע שבתות היינו שתמנה כל השמטות שעברו ואם כן צריך למנות השבועות והימים גם אחר כך לחזור כמה שנים הוא בשמטה וכל השמטות שעברו. ולכך אנתנו סופרים בספירת העומר מתחלה כמה ימים בעומר וכמה שבועות עברו וכמה ימים בשבוע כי מצוה למימני יומי ומצוה למימני שבועי ואנו לומדים מג"ש וספרתם כמו שבשמיטה צריכים למנות השבוע בכלל ובפרט כמה הוא בשבוע וכל השמטות שעברו א"כ גם בספירת העומר צריכים למנות כן. ודלא כמ"ש בטור בזה ד' דעות א' שאין למנות רק הימים והשבועות אינו צריך למנות רק בסוף שבוע ב' שאינו צריך לחזור ולמנות הימים בפרט כי כבר אמר כמה ימים הם במספר הספירה ג' שאין צריך למנות

לתת לאדם עצה נדיבה איך יעשה חשבון על שנותיו ועל ימי חייו. משל לעני שהיה מחזיר על הפתחים זה כמה ובבואו בימים נעשה בעה"ב בעיר קטנה והיה מתגאה לעיניהם ומתפאר שהוא עשיר גדול נטפל לו אחד מבני עירו אמר לו שכל אתה תרגלת בלכתך מבית לבית לעשות חשבון על מה שיש לך וכל החשבון היה על פרוטות וכאשר היה בידך ערך ג' זהב ויותר היה בידך חשבון כי יש לך שלש מאות פרוטות כן גם אתה תעשה חשבון על מעט הכסף אשר לך והחשבון הוא על פרוטות ויפרוץ לרוב לאלפים ולרבבות עשה נא מהם דינרי זהב ואז החשבון המוציא אלפים לא ישאיר גם עשרה אז תראה את ערכך וסגולתך ואז תבחון אולתך וסכלותך. כן האדם כאשר יעשה חשבון על זמנו בעוה"ז גם חשבון יהיה על ימים או גם על שנים יעלה החשבון למספר גדול שבעים שנה שמונים שנה ואז יהיה בעיניו כאורח בעוה"ז אכן אם יעשה מהם שמטות ומה גם יובלות אז לא יעלה בידיו כ"א ערך י' או י"א שמטות אז יבחון ואז ידע אם הוא תושב או גר:

ומה נכבד בזה מאמר המשורר ע"ה (תהלים ל"ט) הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני אשר מאמר אדעה מה חדל אני אין לו באור כל מאומה. אמנם ענין שאלת דהע"ה היה ע"ד משל לאיש תככים היה שותף עם עשיר גדול מפני בקיאתו במסחרים יותר מן העשיר וכעסתו צרתו היא אשתו העניה שיקנה לה תכשיטין כמשפט אשת העשיר לומר הלא שותף אתה כי היא לא ידעה שאין לבעלה בחנות זה רק עשירית מן הריוח והיא הקניטה אותו ותבך עליו לאמר הלא שותף אתה ויש לך חנות מלאה סחורה ראה נא אשת שותפך איך היא מקושטת בתכשיטים רבים ואני עלובה ושפלה בעיניך ויהי למחר בבואו אל החנות ויאמר לחבירו העשיר בוא ונחלק ונעשה חשבון בינינו ויתפלא עליו מאד לאמר מה ראית היום הזה לעשות עמי חשבון ויען העני ויאמר דע ידידי כי מה אשר אדרוש מעמך לעשות חשבון לא למען דעת כמה יש לי רק לידע ולהודיע כמה אין לי תעמוד נא אשתי המרשעת על החשבון בזה ועיניה תראינה ואזניה תקשבנה כי סחורה זאת אינה שלי וזאת אינה שלי ולא תחשוב בנפשה שקר. הנמשל כי האדם בראותו את עצמו בעוה"ז איש חי חיים הבלתי קצובים לו בזמן והארץ לעולם עומדת בא אליו היצר הרע ומסית אותו לחטאים ולעונות לאמר עוד רבות בשנים אשר תחיה ואז תקח מועד לפרוע הקפותיך והוא מטעה אותו בשנים שלא יהיה לו חיים בשנים ההם. לזה בקש ואמר הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא לא למען אדע כמה יש לי רק למען אדע מה שאין לי ולא יטעה אותי יצרי במה שאינו שלי וזהו אדעה מה חדל אני הזמן שאני נמנע ממנו מלהשיגו (ועיין בשפי משער היראה בספר המדות):

וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו. הנראה בהכנת הכפל תמכרו ממכר או קנה כי ודאי אין מכר בלא קונה ואין קונה בלא מוכר אבל לדעתי הורה הכתוב על שני אופני מקח אשר בהם נקל מאד שתזדמן ביניהם אונאה. א' אם המוכר הוא מוכרח למכור *) והקונה הוא חפשי ב' שהקונה הוא מוכרח לקנות והמוכר חפשי אז נקל מאד שיתאנה האחד אחר שחבירו

יריעות האהל

*) **ועד"ז** כבר המתקנו מאמר החכם ע"ה (משלי י') בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו אשר ההוראה כי הפעולות הנמשכות מב' בנים האלה לא תהיינה אל הוריהם על משקל אחד כי כאשר הבן יהיה חכם ותהי שמחה תרב שמחת האב יותר וכאשר יהיה כסיל לתוגה יהי' היגון לאמו יותר הלא דבר הוא. אבל קח לך משל לשר גדול בנה עיר חדשה וקבע שם יריד גדול ביום פלוני וגזר על כל התושבים הנמצאים בערים אשר תחת ממשלתו שיבואו כלם על היריד הזה הנעשה בעיר החדשה ובהכרח נסעו כלם עם סחורותיהם הקרובים והרחוקים להקהל ולעמוד על היריד מדאגה שלא יפיל עליהם עונש הקנס. ובתוך הבאים האלה באו ג"כ סוחרים אחרים מאחרי עיירות אשר חוסים בצל הזולת מהשרים עתה תראה כי הפעולות אשר תעלינה מן היריד הזה אם שמחת הריוח כאשר יהיה יריד טוב או בהיפך כאשר יהי' רע לא תהיה השמחה בב' סוגי הסוחרים על משקל אחד ולא הצער על משקל אחד. כי כאשר יהיה טוב אז תתראה השמחה יותר בהסוחרים התושבים אשר עליהם יצאה הפקודה שהם מוכרחים לבוא מאח"כ כאשר לא יהיה יריד טוב לא יצטערו כ"כ על ההוצאה שעשו בחנם כי היו מוכרחים ומחוייבים לנסוע שלא יקנסו אותם וא"כ כאשר ירויחו תהיה שמחתם יתירה על שמחת שארי סוחרים כי הסוחרים האחרים לא עשו הוצאות רק ע"מ כן שירויחו וכאשר יהיה יריד רע אז יצטערו האחרים יותר מן התושבים של ערי השר הנ"ל כי הם היו חפשיים והיה בידם לבחור שלא לנסוע א"כ הם בעצמם גרמו להם ההפסד כן הדבר ממש בהשמחה אשר בבן חכם ישמח האב יותר מאשר תשמח אמו כי היא לא נפקדת על מצות פריה ורביה רק האיש וא"כ כאשר יהיה חכם הלא ע"ד כן סבלה צער לידה וצער גידול בנים ועיקר הנסיעה היתה בעבור זה מאח"כ האב היה מוכרח בדבר וכאשר יגלית והבן יהיה חכם מה מאד ישמח. ובהיפך בבן כסיל התוגה רק לאמו כי היא נפשה מרה לה על ההוצאות אשר עשתה בחנם לא כן האב כי הי' מוכרח, והבן:

שפת היריעה

למנות את השבועות בעברו אלא יאמר היום כך ימים שהם כך ימים בשבוע פלונית והד' כמנהגנו עתה. והאמת כי אנחנו חייבים מן התורה למנות כמנהגנו היום כך ימים שהם כך שבועות וכך ימים בעומר ע"כ.

שחבירו רואה בו איך הוא נחוץ לזה. משא"כ אם שניהם חפשיים או שניהם מוכרחים אם אמנם זה יחפוץ להטעותו השני לא יאזין לדבריו. ולא יקבל ממנו אחר שהוא יודע בחבירו שהוא ג"כ מוכרח בלתי באופן שאמרנו שהאחד מוכרח ואחד חפשי. והנה אם המוכר מוכרח ראוי להיות המו"מ נקרא ממכר כי הוא המוליד מו"מ ביניהם ובהיפך כאשר הקונה מוכרח לקנות אז יתואר בעסק ע"ש קנין ז"ש הכתוב וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו כו':

ובמדרש וכי תמכרו ממכר הה"ד (משלי י"ח) מות וחיים ביד לשון. הנראה בכוונת המאמר כי בהתבונן בעניני המקנה והקנין הלא המה על ב' דרכים א' שאותו דבר אשר ימכור לחבירו יהיה נשאר ביד חבירו שיקיים אותו לעצמו ב' כי הקונה גם הוא יקנהו למכור לאחרים. וההבדל כי הדבר אשר הקונה ירצה בו לתשמישי עצמו גם אם ירצה המוכר להגזים לו להשביח מקחו בעיניו אם אמנם שהוא משקר עכ"ז אין השקר ניכר כל כך מעצמו. לא כן בסוג הב' אשר הקונה גם הוא ימכרהו לאחרים אז יהיה השקר נראה וניכר עד מאד כי אז יהיה בפי המגזם ב' גוזמות הפכיות מן הקצה אל הקצה מתחלה בבואו לקנות החפץ מיד בעליו הוא מגזם מאד בהשפלתו ופחיתותו לאמר כך וכך אתה רוצה מחירו ראה כא רוע תוארו ופחיתות ענינו ואח"כ בבואו למכור החפץ הזה אל אחרים הוא מגזם ואומר הכל בהיפך השפלה הגבה כו' אשר אז יתקיים השקר בחותמיו. ז"ש ז"ל וכי תמכרו ממכר כאשר תמכור דבר שגם הקונה ימכור אותו אחר כך אז ימלץ על מקח זה מליצת מאמר מות וחיים ביד לשון כי תחלה אמר אשר לא תואר לו ולא הדר ואחר כך אמר בהיפך ימית ויחיה ויתפוש בשני הקצוות בזוית זה מן השוק הפליג לבזות החפץ ולהשפילו ובזוית זה מן השוק יהפוך פניו ויפליג בשבחו א):

ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך כי אני ה' אלהיכם. ראוי להתעורר מדוע תלה היראה במצוה זאת יותר משארי מצות ונקדים מאמרם ז"ל במדרש (שם בסמוך) ד"א וכי תמכרו ממכר כו' אל תונו כו' הה"ד (עמוס ט') ובצעם בראש כולם ר"ש בר אבא בשם ר' יוחנן משל לסאה שהיא מלאה עונות מי מקטרג בה גזל. והדבר כמו זר כי המשל הוא יותר נעלם מן הנמשל כי מי ראה סאה שהיא מלאה עונות וכי העונות נמדדות במדה או במשורה כאשר מודדים דברים גשמיים וחמריים. גם ראוי לתת טעם על מה שאמרו בגמרא (בבא קמא כ"ד) הרי שגזל סאה חטים טחנה כו' אין זה מברך אלא מנאץ ואין הדבר מובן למה יהיה עוד מנאץ מה קלקל בברכתו יותר ממה שקלקל בגזילתו. ועם דרכנו נחקור ג"כ למה קבע יתברך הפרנסה ע"י עמל האדם ועסקיו כמאמר רז"ל (ספרי) יכול ישב ובטל ת"ל וברכתיך בכל אשר תעשה מה צורך להקב"ה בעסק האדם על הפרנסה. כבר הורה אותנו במאמר (בראשית רבה א') הכל מודים שלא נברא ביום ראשון כלום שלא יאמרו מיכאל היה מותח בדרומו של רקיע וגבריאל בצפונו כו' אלא אנכי ה' עושה כל כו'. אמנם שהע"ה העיר אותנו במאמרו הנכבד ואמר (משלי י"א) תומת ישרים תנחם וסלף בוגדים ישדם ידע כי שהע"ה בא לבאר בזה מה שמצאנו בתורה ב' פעולות מחולפות בדבר אכילת האדם פעם נאמר (דברים ח') ואכלת ושבעת וברכת ופעם נאמר (שם ל"א) ואכל ושבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים. הנה מבואר ב' פעולות מחולפות כי מאמר ואכלת ושבעת וברכת כו' מורה כי האכילה היא סבה להביאו לעבודת ה' ליראה לאהבה אותו ואחר כך אמר ההיפך כי אחר השביעה יבוא לעשות רע בעיני ה' וכאמרם ז"ל (ברכות ל"ב) אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן אלא מתוך קופה של בשר. אמנם דע והבן כי יסוד אכילה ושתיה אל האדם הוא ענין נטוע מזוהמת הנחש כי האדם צריך לאכול ולהשלים תמורת הניתך כנודע מאדם הראשון ומשפט כל היסודות להמשך אחר התחלתם ואחר שרשם אשר יצאו משם. והקדוש ב"ה מרוב רחמיו על האדם יסד שלא יטעום אדם כל מאומה מן המאכלים אשר בעוה"ז בלתי אם יתייגע עצמו תחלה למצוא מאכלו כמאמר (בראשית ג') בזעת אפיך תאכל לחם ובדרך היגיעה קבע ית"ש מצות הרבה הולכים על סדר מעשי האדם. כמו בחרישה יקיים לא תחרוש בשור ובחמור יחדו ובזריעה שדך לא תזרע כלאים לקט שכחה פאה תרומות ומעשרות ובטרם שיגיע הלחם אל פיו כבר מלא ידו לה' במצות הרבה והם יגינו על האדם להמשיך את לבו ונפשו ליראה ולאהבה לקדושה ולטהרה כי

ממקום

שפת היריעה

א) והתבונן בסדר לשון האזהרה הזאת איך המלמד לאדם דעת נתן עצה נדיבה שלא יבוא אדם לידי אונאה כי הכתוב התחיל כמדבר עם המוכר וכי תמכרו ממכר ואח"כ הזכיר את הקונה או קנה מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו אח"כ הזכיר במספר שנים אחר היובל תקנה מאת עמיתך כו' כי מספר תבואות הוא מוכר לך. אריכת הלשון הזה הוא רק לתת עצה שלא תבוא אונאה ליד הקונה כי כאשר יבוא לקנות השדה מיד המוכר אז יעשה חשבון כמה שנים עברו כבר אחר היובל וכמה יש עוד אל היובל שיבוא וכן ישער כמה השדה שוה על מספר השנים האלה, וכי ישאלך לבבך מדוע תהיה ההשערה הזאת תלויה על השנים מדוע לא ישער על התבואות היוצאות מן שדה זאת כי לא כל השדות שוות יש עדיות בינוניות וזבוריות יש שדה שמנה ויש שדה כחושה. אבל באמת ענין זה אין ביד הקונה לדעת כי מה לו להיות בקי בשל חבירו אבל בירור הידיעה הזאת אין אפשר שיהיה אצל אחרים בלתי אצל הבעלים עצמו כי הוא יודע מספר התבואות שהוא מוציא מתוך שדהו ואין לפני הקונה עצה אחרת רק שיעשה חשבון על השנים ולפיהן ישער את המקח. וז"ש במספר שנים אחר היובל הקנה מאת עמיתך כו' לפי רוב השנים הרבה מקנתו ולפי מעוט השנים תמעיט מקנתו ולמה אמרתי לך לפי רוב התבואות היוצאת מן השדה דע כי מספר תבואות הוא מוכר לך המוכר הוא היודע לשער לא אתה:

ממקוס קדוש יהלכו ולדק לפניו יהלך כו׳. וכמו שכתבנו למעלה (פ׳ קדושים) בבאור מאמר אשמעה מה ידבר האל ה׳ כי ידבר שלום אל עמו ואל ישובו לכסלה פי׳ שלא תהיה האכילה סבה להביא את האדם לידי עון וחטא. והשיב חסד ואמת נפגשו (תהלים פ״ה) לדק ושלום נשקו היינו שתהיה סבת הפרנסה סבה כשרה וגם ה׳ יתן הטוב ולכן לדק לפניו יהלך והקדוש ב״ה ישפיע לו מחסוריו מאולר הברכה הטוב כמאמר (דברים כ״ח) יפתח ה׳ לך את אולרו הטוב כו׳. וזהו ענין שאלת הכתוב (תהלים כ״ד) מי יעלה בהר ה׳ ומי יקום במקום קדשו היינו להשפיע ולהביא אל נפשו יראה וקדושה ושארי מדות טובות ובאה התשובה ע״ז נקי כפים ובר לבב ר״ל אין אתה לריך אל דבר רק להיות נקי כפים להרחיק עלמך מן הסבות המביאות הפרנסה מבלעדי ה׳. וזהו אשר לא נשא לשוא נפשי כו׳ וא״כ ודאי ישא ברכה מאת ה׳ ועם הברכה ישיג גם כן לדקה מאלהי ישעו כי אמת מארץ תלמח ולדק משמים נשקף. וזאת היתה ג״כ בקשת אבינו יעקב ע״ה (בראשית רבה ע׳) אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך מלשון הרע ונתן לי לחם לאכול לשמור אותי מג״ע היך דאת אמר כי אם הלחם אשר הוא אוכל כו׳. היינו כי כאשר ישיג פרנסתו ומחייתו רק מידו הקדושה יתב׳ ודאי לדק לפניו יהלך ויהיה נשמר מכל דבר רע ולהיפך אם האדם יבקש לו סבות נשחתות להביא טרפו ומזונו יגזול ויעשוק יגנוב ויחמוס יגזול מחבירו שאה תבואה אם לא זאת לבד שלא עשה שום מלוה בהשגת פרנסתו אבל עוד עשה כמה עבירות כמו לא תחמוד לא תגזול לא תשנא את אחיך. וכמו שמזונו בא מענין רע כן יהיה נמשך אל ענין רע כמאמר רז״ל (ע״ג י״ז א׳) ממקום גזיפות באו כו׳ וכמאמר (יחזקאל ד׳) ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים. ומה מאד מבוארים הדברים האלה במאמר (מלאכי ב׳) והבאתם גזול ואת הפסח ואת החולה כו׳ עד וזריתי פרש על פניכם פרש חגיכם ונשא אתכם אליו, והבן:

וזהו שאמרו הרי שגזל סאה חטים כו׳ ובירך עליו המוליא אין זה מברך אלא מנאץ משל לאחד שבא אל בית המשתה והעלו לפניו על השלחן כמה מיני תבשילין מה עשה לקח את כל התבשילין והמרקחות ועירב אותם ביחד ומלא כרסו מהם והלך ובירך את בעל הסעודה על שהחיה את נפשו השיב הבעה״ב ואמר לו אם היית יודע את החליים הרעים אשר הסיבות עליך ע״י המאכלים שנתתי לפניך ואם היית משיג להשכיל לדעת הסכנה הגדולה שתבוא עליך מפעולת האכילה ודאי היית מקלל אותי רק אתה בסכלותך תחשוב כי זה יהיה לך למשיב נפש ולכלכל את רעבונך ולכן תברך אותי אבל אנכי איככה תערב לי ברכתך אחר שאני יודע קלקול אכילתך. כן מי שגזל ואכל הקב״ה לפניו גלוי וידוע העבירות אשר יעשה אחר כך בזוהמות האכילה ההיא כי יהיה נמשך אל הרע כמאמר הנזכר ונשא אתכם אליו ולכן אין זה מברך אלא מנאץ. ומעתה יפה המשילו זאת לסאה מלאה עונות פי׳ סאה חטים גזל ואכל ומדי אכלו והשביעו עלמו מהם יעשה עבירות הרבה מסבת אכילתו הסאה ההיא וזהו מי מקטרג עליו. גזל לאמר כי הגזל גרם וסיבב לו כל הרעות האלה הנמשכות לו מן האכילה. ולבוא אל הענין נקדים דברי המשורר ע״ה (תהלים קכ״ח) אשרי כל ירא ה׳ ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך כו׳ הנה כי כן יבורך גבר ירא ה׳ א). ועם דרכנו אולי יעלה בידנו כוונה נכונה על מאמר רבותינו ז״ל (ברכות ח׳ א׳) גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים כו׳ שהוא קשה לשמוע עד מאד. אבל נקדים עוד מאמר (תנא) ותפשו בו אביו ואמו והוליאו אותו כו׳ ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה איננו שומע בקולנו זולל וסובא ורא[וי] לדעת מדוע יתפשו בו גם שניהם אביו ואמו ואין די באחד מהם. ב׳ כי אחר מאמר סורר ומורה אין עוד מן הלורך שיאמרו איננו שומע בקולנו והוא רק שפת יתר. ג׳ מאמר

שפת היריעה

א) אמנם ע״ד הפשט מאמר הנה כי כן אינו מובן ומגת כי נראה כשפת יתר. וכבר שמעתי בשם מחבר אחד שהכוונה במאמר זה כך הוא כי תהילה פורש כל המעלות הפרטיות אשר יש לירא ה׳ אשרי כל ירא ה׳ כו׳ יגיע כפיך כי תאכל כו׳ אשתך כגפן פוריה כו׳ וא״כ כאשר ירלה אחד לברך את המתברך אין מהלורך אליו לפרוט פרטי הדברים כי די שיאמר אליו בברכתו שיהיה ירא ה׳ ויהיו לו כל הברכות בכלל הברכה הזאת. וזהו הנה כי כן ר״ל אחר שהדבר כן שבירא שמים הוא מוגלה כ״כ יש די שיבורך גבר ירא ה׳ ואז הכל בכלל. אבל אין זה פשט המאמר כי אם כן היה מהלורך שיהיה הכתוב יבורך גבר ירא ה׳ לא ירא ה׳ שהוא שם התואר וע״ד ברכה וע״ד לווי הוא נקוד בקמ״ץ כמו (משלי כ״ד) ירא את ה׳ בני ומלך ומלבד זה הנה אחר שכבר השלים ברכותיו התעטת עוד הפעם וקרא אליו את המתברך וברכו שנית ואמר יברכך ה׳ מליון וראה בטוב ירושלים כו׳ דבר זה אינו מובן כל מאומה כי היה ראוי לסמיך אל הברכות ערוכות לחשבון אחד והא״כ יחתום דבריו ויאמר הנה כי כן יבורך גבר ירא כ׳ ומדוע הפסיק במאמר זה והכניסו באמלע גם מה שהשלים במאמר שלום על ישראל ג״כ אין לו קשר אל הדברים שלמעלה. אמנם מה שנראה בעיני ע״ד הפשוט שקרוב הוא מה שכתבתי בזה בספר שמן המור והוא כי כוונה המשורר ע״ה בשיר שנכבד הזה הוא ממש ע״ד כוונת ר׳ ילחק כשאמר לו ר׳ נחמן ליברכן מר (תענית ה׳ ב׳) אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לאחד שהיה הולך במדבר והיה רעב ולמא ועיף ומלא אילן כו׳ עד אמר לו אילן אילן במה אברכך כי הרי פירותיך טובות הרי ללך נאה כו׳ יהי רלון שכל נטיעות שנוטעין ממך יהיו כמותך. והענין הזה עלמו ביאר המשורר לאמר כ״א יאמר לברך את יראת ה׳ אין לו במה לברך אותו כי מה הוא חסר הלא אשרי כל ירא ה׳ ההולך בדרכיו יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים כו׳ ומה הוא חסר. סתהכם ואמר הנה כי כן אחר שהדבר כן שבירא שמים יש לו כל אלה א״כ יבורך גבר ירא ה׳ בברכות אחרות יברכך ה׳ מליון וראה בטוב ירושלים כו׳ וראה בנים לבניך כי בנים כבר יש לך בניך כשתילי זיתים כו׳ לכן זאת ברכתי וראה בנים לבניך גם ראה שלום על ישראל שיהיה לך נחת גם מן כלל ישראל כי נ״ר שלך כבר יש לך וזהו פי׳ יקר לדעתי:

מאמר זולל וסובא מה הוסיפו עליו מן הדופי במאמר זה יותר על הדברים הראשונים כי כבר ידענו כי הוא נידון רק על שם סופו כי לפי המעשים של עתה לא היה ראוי למשפט כזה ואיה איפוא ירגישו בו הב"ד מה יהיה בסופו ומה שיגיע לו מן הרע עי"ז. והנראה כי עיקר הטעם במשפטו הנחרץ עליו כ"כ כי כמו אשר שלמות הגוף מוסד על רחמי האב והאם כי יגדלו את בניהם ונאכליהם לעיניהם כן שלימות הנפש תלוי ג"כ אך בהם כי אביו ואמו ידריכו אותו במישרים וילמדו אותו תורה ויראת שמים כמ"ש ושננתם לבניך. ולכן רבים הם המקראות אשר הזהירו את האדם לשמוע לקול הוריו (משלי א') שמע בני מוסר אביך (שם ד') שמעו בנים מוסר אב (שם כ"ג) שמע לאביך זה ילדך ואל תבוז כי זקנה אמך והבן מוכרח לשמוע מוסר אביו מפני צרכו אליו שהוא מספיק לו מחסוריו כי כל מזונו הוא משיג רק ממנו והוא מסור בידו לכן הוא רואה א"ע כי הוא מוכרח לסור אל משמעתו ולקבל את דברי מוסריו אשר ע"כ רוב עניים המחזרים על הפתחים בניהם אינם סרים למשמעתם אחר כי אינם מתפרנסים מיד אביהם אין מוראו עליהם וכמו כן אותו שהוא למוד לגנוב מבית אביו וללכת אל בתי משתאות לאכול הוא ג"כ לא יכניע א"ע לשמוע מוסר אב אחר כי אינו צריך להתפרנס ממתנת ידו כ"א יקח בעצמו כל מה שיתאוה. אם כן הלא יהיה פרא למוד מדבר באין יראה ומוסר ויהיה משולח ונעזב אל כל תועבות ה' אשר שנא וזהו הצעת מאמר הכ"ל ותפשו בו אביו ואמו כו' ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה. כלומר באין ספק יהיה סורר ומורה לה' והטעם כי גם אם איננו שומע בקולנו עכ"ז הוא זולל וסובא היינו כי יש יכולת בידו למלאות מחסוריו וכל אשר שאלו עיניו גם שלא מדעתנו. וזהו איננו שומע בקולנו (ועכ"ז) הוא זולל וסובא וא"כ מי יכוף אותו או מי יכריחו לשמוע אלינו ולכן ראוי הוא לדון אותו על שם סופו. ומה יפה ביאר הנביא ע"ה הענין שאמרנו (ירמיה ה') ולעם הזה היה לב סורר ומורה סרו וילכו ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו כו' עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם והנה מאמר עונותיכם הטו אלה הוא כמורה על דברים האלה והעונשים שהזכיר תחלה ובאמת לא הזכיר תחלה מאומה מן העונש ועל מה הוא אומר עונותיכם הטו אלה. אכן במאמר זה בא הכתוב לתת טעם מספיק על דבריו הראשונים ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם כו' שהוא באמת רחוק מן השכל כי גם אם לבם ריק ליראה מפני ה' בעבור היותו רב ושליט עכ"ז היה להם ליראה עכ"פ שלא יתן להם מלוא תאותם וכל צרכי מחייתם. על זה ביאר ואמר אני אגיד לכם סבת הדבר עונותיכם הטו אלה כו' כי אם הייתם מתפרנסים מידו ית' ומצפים לישועתו בהכרח היה

מתקיים מאמר ידע שור קונהו והיו מוכנעים וסרים למשמעתו אבל כאשר לקחו להם דרך אחר להתפרנס מעושק וגזל לכן מה להם להכנע ולקבל מוסרו הלא גם אם הקב"ה לא יתן להם הלא ביד יקחו. וזהו מאמר המשורר אשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו אשר עינו ולבו רק לשמים יגיע כפיך כי תאכל כו' אשתך כגפן פוריה כו' בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך כי אתה עינך ולבך לשמים ובניך עיניהם ולבם עליך כי הם מתפרנסים על שלחנך הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' ר"ל זאת היא סבה להביאו אל יראת ה' הנותן והמשפיע והמשביע לכל חי. וזה שאמרו גדול הנהנה מיגיעו שהיא הסבה האמתית להביא את האדם ליראה את השם ית' יותר ממי שמתפרנס מאחרים ורוצה להשיג יראת ה' יש בזה קוצר המשיג ועומק המושג. ונוכל להמתיק הבאור עוד יותר כי מאמר הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' הוא כמו מדמה מלתא למלתא שבדבריו הראשונים הזכיר שבח הבנים המתפרנסים מידי אביהם בניך כשתילי זיתים סביב לשלחנך שבע"כ יהיו הבנים סרים למשמעתו כי פרנסתם ומחייתם רק מידו כן ליראה את ה' מהצורך שתהיה התחלה בעבור שהוא זן ומפרנס אותו כמו שהקפיד הכתוב הנזכר ואמר ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש. וזהו הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' וא"כ הזכיר תחלה המשל ואח"כ הנמשל לבאר לנו כי בזולת זה אין לפני האדם דרך אחר אל היראה וא"כ יפה אמרו גדול הנהנה מיגיעו כו' ולדעתי הוא הבאור האמתי בדברי החכמים הקדושים ז"ל. וזהו מאמר ולא תונו איש את עמיתו ועי"כ תגיע בטח ויראת מאלהיך כי אני ה' אלהיכם הזן והמפרנס אתכם ואם לא תבקש לך סבה אחרת ועיניך ולבך יהיה רק לשמים שלא לעשוק ושלא לגנות שלא לקחת בחזקת היד ודאי ויראת מאלהיך, והענין נכבד:

וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית הן לא נזרע כו' וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית כו'.

ובהשקפה הראשונה לא ידענו מדוע כתבה התורה וכי תאמרו מה נאכל הלא אם לא יכתוב רק מאמר וצויתי את ברכתי לכם בשנה הששית שוב לא יהיה להם דאגה ולא יאמרו עוד מה נאכל. אבל דע כי הברכות מאת ה' ית' יזדמנו על כמה פנים או שהקב"ה יתן ברכה על פני השדה כי הולידה והצמיחה עשר ידות על הראוי להצמיח או שהקב"ה שולח ברכה בגורן או במשארות ובתנור או ברכה במעיו. והיותר משובחת היא הברכה במעיו כי כל הברכות כמו שיש רבוי בתבואות כן יהיה רבוי בהעבודה כי יהיה מהצורך לקצור הרבה ולאסוף הרבה ולדוש ולטחון הרבה אבל הברכה במעיו עליה נאמר (משלי יו"ד) ברכת ד' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה שלא יהיה שום יגיעה עם הברכה כי המלאכה תהיה מעוטה והברכה תהיה במעיו אוכל קמעה כו'. והתחלפות סוגי הברכות האלה כפי התחלפות מדריגות הבטחון ואמונת האדם כי כפי

בטחונו

בטחונו של אדם כך תהיה השפעתו עד שאז"ל אמרו (ברכות ל"ה ב') הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם עוד אמרו (שם לב ב') ארבעה צריכים חזוק ואחד מהם בטחון כמאמר (תהלים כ"ז) קוה אל ה' חזק ויאמץ לבך וקוה אל ה'. ומעתה אם היה בטחונם חזק עד שלא יעלה על לבם דאגה לשאול מה נאכל בשנה השביעית היה הקב"ה נותן המעולה שבברכות אבל הבלתי מאמין ושמחתו תהיה רק כאשר עיניו תראינה ברכת ה' אשר אתו ומתעצב אם אינו רואה אם ימתין ה' עד שתהיה ברכה במעיו הלא בתוך כך ירבה דאגתו כי לא אמון בו זאת יתן לו הקב"ה ברכה בשדה אשר עיניו תראינה ותחזינה וזהו המשך המאמר ועשיתם את חקותי ואת משפטי תשמרו כו' וישבתם על הארץ לבטח ולא יקשה בעיניכם מה תאכלו כו' כי הלא תשיגו המעולה שבברכות ונתנה הארץ פריה ואכלתם לשובע. כל זה אם יהיה לבבכם שלם ולא תאמרו כל מאומה אכן אם יקטן הבטחון אצלכם עד אשר תשאלו לאמר א"כ מה נאכל וזהו וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית אז לא תזכו עוד אל הברכה היקרה הזאת אבל וצויתי את ברכתי לכם בשדה ועשת את התבואה להשביע עיניכם ותתרבה עבודתכם ויגיעתכם:

והארץ לא תמכר לצמיתות כי גרים ותושבים אתם עמדי (עיין חלק א' ר' פרשת חיי ותחזינה עיניך באור יפה לזה):

וכי ימוך אחיך עמך כו' מדרש הה"ד (תהלים מא) אשרי משכיל אל דל ביום רעה. ר"ל ביום שיש לו ענין רע ועכ"ז יתן לבו להתרחם על העני כי מה שיעשה עמו חסד ביום טובה אין בו פלא כמאמר (קהלת ה) ברבות הטובה רבו אוכליה וזה משכיל אל דל ביום רעה כי נפשו יודעת מאד כי רעת העני היא כפולה על אחת שבע. כי הנה בעת אשר התבואה מצוי' העני מבקש הפרוטה ובעת שהתבואה אינה מצוי' העשיר מבקש מציאות התבואה ובהזדמן התבואה לפניו הלא המחיר בידו לקנות ולשלם אבל העני מבקש את שניהם גם הפרוטה גם התבואה וגם אם ישיג האחד הב' נעדר ממנו וא"כ העשיר גם ביום רעה ישכיל ויבין כי לעני רע ממנו הרבה יותר. וזהו וכי ימוך אחיך עמך ומטה ידו עמך ר"ל גם אתה לא תעמוד בקרן אורה של הצלחה ועכ"ז תתן דעתך להשכיל אל דל וזה הוא כוונת המדרש כי ימוך אחיך הה"ד אשרי משכיל אל דל ביום רעה. ויותר נוכל להמתיק מאמר אשרי משכיל אל דל כו' ע"ד משל לעני שנעשה מלשין מפני דחקו כי היה עני גדול ערום ויחף רעב וצמא וישא עיניו וירא והנה סוחרים נוסעים עם סחורות אשר לא כדת ויאמר להם חמולו עלי קטתם היו חכמים והכירו בעיניו כי הוא מביט מאד על הסחורות ויתנו לו נדבה הגונה ויברכם וילך אל שארי הסוחרים ויתנו לו ב' וג' גדולים וימאן ויאמר אין זה כבודי ויבזוהו ויכו אותו בכה ופצוע וילך והודיע אל המוכסן ויתפוס אותם ואת סחורותיהם אז התחננו אל העני רחם נא עלינו וקח נדבה הגונה בכל אות נפשך והוציאנו מן המאסר הזה אמר להם הלא עתה אין אני בידי עוד אין הסחורה לנגדי. הנמשל העשיר נקצב עליו מר"ה כמה יחסר לו רק זכה הלא פרס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודים כו' והעני בבואו אל העשיר ויתחנן לו אם העשיר משכיל ומבין כי חסרון זה הוא מוכרח לחסר מרכושו הלא יתן מתנה אל העני בכבוד מאד והכסיל בבוא אליו העני ורוצה נדבה הגונה כועס ואומר מה לי ולך כלום מו"מ יש בינינו והעני הולך ובוכה לפניו ית' ע"ד המלשין ומוסר דין כמאמר והיה כי יצעק אלי ושמעתי כו' סוף שיפול העשיר למשכב ובעת יצר לו יחניף את העני ויתן לו מכספו שיאמר תהלים ויבקש עליו רחמים. אבל אז אין הדבר תלוי עוד ביד העני כי כבר דינו נמסר ביד ב"ד של מעלה אם יש לו פרקליטים גדולים יהיה ניצול. וזהו אשרי משכיל אל דל שהוא חכם ורואה אחרית דבר מראשיתו הוא מרויח אשר ביום רעה ימלטהו ה':

ובסמוך ד"א וכי ימוך אחיך הה"ד מלוה ה' חונן דל (משלי יט) אמר ר' אלעזר כתיב נותן לחם לכל בשר בא זה וחטף לו את המצוה אמר הקב"ה עלי לשלם גמולו הה"ד וגמולו ישלם לו. באור זה בהקדם מאמר (ישעיה נ"ח) אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד כו' אז תתענג על ה'. ונמתיק הבאור ע"פ משל לעשיר גדול היו לו ב' בנים במרחקים אחד היה עשיר וא' עני והאחים האלה לא ראו את פני אביהם זה רבות בשנים פעם באה אגרת מאת אביהם הגביר כי הבן זקונים אשר לו הגיע עתו עת דודים לזאת תשאלנו נפשו להתעלם באהבים גם עם יתר בניו ביום חתונתו וביום שמחת לבו וכתב האגרות אל בנו העשיר איך הוא מבקש מאד שיבוא הוא גם אחיו על החתונה ולא יחוס על ההוצאה הגדולה שיעשה כי כל ההוצאות שיעשה בעבור כבוד אביו ישלם לו את הכל במיטב כספו והבן העשיר הזה כאשר השיג האגרת הזאת מאת אביו הלך מהרה אל החנות ולקח הרבה סחורות יקרות ויעש לו בגדים מפוארים לאשתו ולבניו והכין א"ע לנסוע ובטרם עלה המרכבה הזכיר א"ע ואמר קראו לי מהרה את אחי שאני צריך לו מאד ויקראו אותו בחפזון וזה עני קורא ושואל מה רצונך ויאמר לו מה זה תשאל עלה אלי על המרכבה ויעל וישב ויסעו ויהי בקרוב המרכבה הזאת אל עיר ומחוז חפצם והקול נשמע בבית אביהם כי בניו ובני בניו וכלותיו נוסעים ובאים וילכו המחותנים עם הכ"ז כנגדם לקבל פניהם בשמחה וירד מן המרכבה העשיר הבא מלובש בגדי הוד והדר והמחותנים שואלים עליו מי הוא ויאמרו הלא זה הוא בנו של הגביר אח"כ הלך אחריו עני אחד קרוע ערום ויחף וישאלו עליו ויאמרו גם זה יושב בעיר מגורי אחיו כי אחים הם והמה מחשים ומניעים ראש ויבואו הביתה

והמגנן

והמנגן ינגן ועשו החופה וישמחו מאד ויהי כי עברו ב׳ וג׳ שבועות ויאמר העשיר אל אביו הגביר אבי יקירי הנה עשיתי ככל מצותך אשר צוית עלי לבוא לשמות אתנו ואתה הלא ידעת כי איש מסחר אנכי איככה אשבית מסחרי זה חודש ימים ויאמר לו אביו עשה כטוב בעיניך בני יקירי ומי מוחה בידך תוכל לנסוע לשלום לביתך והוא שמע דברי אביו וכמו רוח עצור בעצמותיו על רוב ההוצאה אשר הוציא ואביו הבטיחו לשלם לו את הכל שבעתים ועתה הוא רואה את פני אביו כי הוא כמתעלם מזה וההכרח אכף עליו לשום לדרך פעמיו לשוב לביתו ויאמר בלבו מה זה אני מחריש ומתאפק כבר אני מוכרח להיות תובע בפה ויבוא לפני אביו והציע לפניו חשבון ערוך על כל ההוצאה הגדולה אשר עשה כך וכך עולה סך הבגדים אשר עשה לו וכך וכך הבגדים אשר עשה לאשתו ולבניו וכך וכך על הוצאות הדרך ויאמר לו אביו עשית לך בגדים תבלה אותם ותתחדש בבגדים אחרים חדשים שתעשה לך ויאמר לאביו אבל אתה הבטחת אותי אשר כל ההוצאה אשר אעשה יהיה על חשבונך ויאמר אליו לא תשקר בני כי שקר הדבר הזה והוא הוציא מחיקו המכתב שהיה לו בכ״י אביו והציע המכתב לפניו לאמר ראה אבי כי האמת אתי ויאמר לו אביו קרא נא בפיך את דברי המכתב והוא קורא לפניו כי כתוב בו כל ההוצאות אשר תעשה לכבודי אשלם לך את הכל עתה ראה בני אם היית עושה באמת לכבודי איך לא זכרת ואיך לא חסת על כבודי כי לקחת עמך אחיך העני ערום ויחף לבוש קרעים ובלויי הסחבות ולא זכרת להלביש גם אותו שיהיה לי לכבוד ולמשיב נפש עתה ראה כי כל מה שעשית וכל הפיזור הגדול אשר הוצאת הכל היה למענך ומה זה תדרוש ממני. הנמשל כי הקב״ה כביכול כתב ג״כ אגרת ערוכה אל האדם כל הוצאות שיעשה למען כבודו ית׳ בעונג השבת ויו״ט הכל ישלם לו כאמרם ז״ל (ביצה ט״ו ויקרא רבה למ״ד) כל מזונותיו של אדם קצובים לו מר״ה חוץ מה שמוציא בשבתות וימים טובים. וא״כ בע״כ יש אל האדם להשתדל שיהיה לכבוד ולתפארת בעיני אביו שבשמים ואיככה יכנס הוא ליום השבת מקושט ומהודר ויאכל למעדנים ואחיו העני ישב כמתאבל ויאכל זרעונים ואם יעשה כן ויתעלם מן העני הלא יתברר כי כל מה שהוציא בפזור על התענוגים לא בעבור להתענג על ה׳ כ״א לענג א״ע אז יאמר הקב״ה א״כ מה לך לדרוש ממני דבר בעבור ההוצאות שעשית וזהו מתק מאמר מלוה ד׳ מי הוא המלוה לה׳ חונן דל הוא הוא פועל אשר גם גמולו ישלם לו גם מחיר ההוצאה שהוציא על עצמו ג״כ ישלם לו. וזהו ג״כ מאמר הנביא ע״ה (ישעיה נ״ח) הלא פרס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו אז ומבשרך לא תתעלם תגמול לעצמך וישלם לך. אכן בעונג שבת נתן אל האדם סימן ואות אמת אם הוא מתענג על ד׳ ולא מענג א״ע הציע לפניו תנאים אם תשיב משבת רגלך מעשות חפצך וכבדתו כו׳ ממצוא חפצך ודבר דבר לגדור עצמך ביום נכבד זה מללכת בדרכים מלעשות חפצים מלדבר דברים שלא יהיה דבורך של שבת כדבורך של חול רק לשמור יום זה בקדושה אז יהיה בידך אות וסימן כי גם התענוגים שאתה מתענג ביום זה הוא רק בעבור עונג שבת וזהו אז תתענג על ה׳ :

ובסמוך ר׳ פנחס בשם ר׳ ראובן אמר כל מי שנותן פרוטה לעני הקב״ה נותן לו פרוטות (פי׳ וכי פרוטות יהיה גמולו) וכי פרוטה נתן לו והלא חיים נתן לו כיצד היה ככר ביו״ד פרוטות ועני עומד בשוק ואין בידו אלא תשעה ובא אחד ונתן לו פרוטה ונטל ככר ואכלה ושבה נפשו עליו אמר לו הקב״ה אף אתה בשעה שנפשך מנפנפת לצאת מתוך גופך אני משיבה לך. והמאמר מפליא מאד לב האדם וכי לא מצא הקב״ה ח״ו לברכו בברכות הבלתי תלוי בקללה לאמר שימתין עד שעה שתהיה נפשו מנפנפת לצאת מתוך גופו ואז ישיבה לו. אמנם כאשר תשכיל להבין בעומק הדברים תראינה עיניך ותעלוזנה כליותיך איך דרכי ה׳ ישרים ונעימים והמאמר הזה מלמד אותנו דעת איך הקב״ה חפץ חסד ומגדיל מעשה האדם לעשות קטנה גדולה ואמר כי עושה מן הפרוטה כאלו נתן לו ככר והטעם כי גם שהיה בידו ט׳ פרוטות אבל לא היה יכול לקנותו בהם כי הככר היה ביו״ד פרוטות ובא זה והשלים לעשרה מגלגלים עליו את הכל וכאלו נתן לו כל הככר ומן הככר עושה כאלו חיים נתן לו והכל במשפט כי שבה נפשו עליו. אמנם נחקורה נא בעומק ענין זה הלא כבר ידענו כי הקב״ה יגמול את האדם מדה כנגד מדה וא״כ גם אם נאמר שזה הפרוטה שנתן לו נתן לו חיים כמה חיים נתן לו כמה יוכל לחיות בכח ככר זה ח׳ שעות או יו״ד שעות וא״כ מגיע לו מאתו ית׳ חיים על יו״ד שעות ומה זה לפניו ית׳ אם יגמול לאיש חיים על רגעים אחדים. אמנם מי כהחכם ומי יודע פשר דבר כי הקב״ה בצדקתו יעשה ואתה תשמע ותבין כי לפעמים יזמן שיקראו את הרופא אל החולה המוטל על ערש דוי ויבקשו מאת הרופא שיאמר להם כפי השערתו מה יהיה מחולה זה אם יש תקוה להבריאו ולהשיבו אל איתנו והרופא יענה ויאמר אם תעבור עליו הלילה ויחיה תדעו בטח כי יחיה מחולי זה ועילת הדבר כי הרופא יודע כח המחלה הזאת עד כמה תוכל להתגבר כי יש חולי שתבער ג׳ ימים ויש שתהיה בוערת ח׳ וט׳ ימים ויותר אין כח החולי שולטת רק הדבר נשאר עומד על הטבע מי מתגבר על מי אם כח האדם חזק וישא ויסבול יחליף כח יחלין עצמותיו והמחלה כליל תחלוף ואם מזגו חלושה לא יעצור כח לנגד החולי הבוערת יגוע ויחלש וא״כ ישער הרופא אם יתעכב החולה הזה עד למחר בטוח הוא שלא ימות מחולי זה ואז אם היה באפשרות למצוא לקנות חיים ע״ח׳ וט׳ שעות ודאי היו נותנים כל אשר להם בעד נפשם כי אחר הח׳ שעות האלה יוכל האדם לחיות חיים

אריכים

ארוכים עד מאד. הנה זה החסד אשר יעשה ית' עם האדם כי אותן הח' שעות אשר החיה את העני הקב"ה שומר אותם וישמרהו ויחייהו בהם עד למחר ולמחר יאושר בארץ. וזהו עומק המאמר אף אתה בשעה שנפשך מפרפרת לצאת מתוך גופך אז אני משיבה לך וא"כ ע"י מספר מעט השעות האלה יוכל להגיע לחיים ארוכים מאד והדברים עמוקים ומאתיים אל לב מבין בחכמה:

ובזה נוכל להמתיק מאמר (תהלים מ"א) אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' אבל נבין תחלה שאלת דהע"ה (תהלים ס"א) ישב עולם לפני אלהים וביארו ז"ל (במד' משפטים) אמר דוד רבון העולמים ישב עולמך ובתנחומא הוסיף תיישר עולמך בשוה (עשירים ועניים) א"ל הקב"ה אם אעשה עולמי שוה (ויהיו כלם עשירים) חסד ואמת מן ינצרוהו פי' למי יעשו צדקה. וראוי להתבונן מה ענין אמת בזה כי לתשובת השאלה יספיק להשיב חסד מן ינצרהו לא אמת אבל דע כי רז"ל כבר החליטו ואמרו (אבות ד') שאין לך אדם שאין לו שעה היינו גם כי בכל עת אתה רואה את העשיר כי הוא מצליח והעני רחוק מכל הצלחה עד שנאמר עליו (משלי) כל ימי עני רעים עכ"ז יזדמן עת שיהיה בהיפך והעני יצליח יותר מן העשיר למשל אם תבוא אל יער גדול תמצא בו ארזים גדולים וגבוהים מאד ורחבים מאד ותמצא נטיעות קטנות נמוכות ושפלות דלים ורכים. וההבדל ביניהם כי בעת שוקטת אז הארזים הגדולים הם למעלה ראש והמה משובחים ומוצלחים לכל מלאכת מעשה לא כן הרכים והקטנים כמאמר (יחזקאל טו) מה יהיה עץ הגפן מכל עץ הזמורה אשר היה בעצי היער היוקח ממנו עץ לעשות למלאכה אם יקחו ממנו יתד כו'. אכן אם יעמוד רוח סערה אז יהיה להיפך כי כל עץ גבוה ומרובה בענפים יפילהו הרוח וישברהו אבל סבכי היער והנטועים הרכים גם אם הרוח יסוער בהם על אחת שבע לא ימושו ממקומם הרוח יטה אותם גם לארץ וכאשר יקום סערה לדממה הם עומדים על מכנם וא"כ דלותם ורכותם הציל אותם מן הסערה. כן ממש משפט העניים והעשירים כי בעת אשר שלוה והשקט בעולם העשיר משופע בשפע הצלחה וכל טוב אליו יגיע והעני מחוסר מן הכל אבל בעת אשר סערת המדה"ד בעולם אז יקויים מאמר (איוב ל"ו) יחלץ עני בעניו ומאמר (יחזקאל כ"ב) הגבה השפל והשפלה הגבה כאשר היה בעת חורבן בית ראשון שהשיגו האויבים את צדקיהו ואחוזת מרעהו ועשו בהם שפטים ומדלת הארץ השאיר נבוזראדן לכורמים וליוגבים (מלכים ב' כ"ה) מכל זה תראה כי אלה שני העתים הם מנהגים את העולם והם אמת וחסד וכאשר העולם מתנהג בחסד העשיר מצליח וכאשר מתנהג באמת היינו במדה"ד אז העני מצליח. לכן רצה הקב"ה לזכות זה בזה היינו בזמן החסד יכלכל העשיר את העני מאת הצלחתו שאין עתה זמן אל הצלחת העני ובעבור זה כאשר ישמש האמת בעולם העני יגן בזכותו על העשיר וזהו חסד ואמת מן ינצרוהו. ומעתה כך אמר דוד אשרי משכיל אל דל ביום הצלחתו ובשכר זאת ביום רעה הוא זמן הצלחת העני ימלטנו ה' בזכות העני:

ומעתה ראוי אלינו להתעורר על דברי רבותינו שאמרו (נדרים מ) אין דל אלא חולה שנאמר (שמואל ב' יג) מדוע אתה ככה דל ובהשקפה הראשונה הדבר זר מאד וכי בעבור כי פעם אחד נמצא מלת דל שפי' חולה עי"כ נבאר אין דל אלא חולה והלא פעמים אין מספר יש במקרא מלת דל ופי' מחוסר מזון ומחיה. אבל דע כי יש בעולם ב' מיני נדיבים המרחמים על עניים א' שאינו מרחם על העני כ"א אחר אשר יבוא אצלו לדפוק על פתחו ויספר לפניו את כל מר לבו והוא מתמרמר ומתחנן אליו ואז יתנדב להטיב עמו ויש משכיל אל דל היינו כי בטוב לבו הוא הולך לשאול את פי הדל שיגיד לו מעמדו ועניינו וההבדל ביניהם אין מהצורך לבאר כי כבר הוא מבואר במאמר שלפנינו אשרי משכיל אל דל רק הנ"מ ביניהם אם לפעמים יחלה הדל ואין בו כח ללכת לדפוק אל פתחי הנדיבים ואז ימות בלי חמלה ואין רואה ואין יודע לא כן המשכיל אל דל ושואל עליו תמיד אם לא יראה את העני מצוי לפניו ישאל עליו איהו ודאי ילך לבקר אותו וידרשהו לטובה. ודע כי הב' מדות שזכרנו הנה הנם גם למעלה אחת כמו שנאמר (תהלים נ') יקראני ואענהו שנית כמו שנאמר (ישעיה ס"ה) והיה טרם יקראו ואני אענה כי הקב"ה יקדים ויהיה דורש טובתו וישקוד להטיב עמו גם בהעדר קריאתו ותפלתו והנ"מ ג"כ כנ"ל אם יהיה ח"ו עת צרה בעולם אשר אז כאמר (איוב לו) היערוך שועך לא בצר כי אז ננעלו שערי תפלה אז אם הוא מאותם שנאמר עליהם יקראני ואענהו הלא הישועה רחוקה ממנו אבל אם הוא מאותם שנאמר בהם טרם יקראו ואני אענה אשר הקב"ה דורש שלומם וטובתם ימלטהו ה' גם עתה גם מבלעדי קריאתו ותפלתו. ומעתה שפטו נא עם מי מתנהג ית' במדת יקראני ואענהו ועם מי מתנהג ית' במדת טרם יקראו ואני אענה באין ספק במדה שאדם מודד בה מודדין לו כי כפי התנהגות האדם למטה כך מתנהגים עמו למעלה ואם מדתו למטה להעלים עיניו מן העניים אם לא כאשר יבוא העני על פתחו ויתמרמר לפניו אז יתנדב בעבורו אז גם עליו ישפטו כן מלמעלה ואם לא יקרא לא יענה אמנם מי שהוא משכיל אל דל ואינו ממתין שיבוא העני אליו רק יקדים טובתו אל העני גם הקב"ה לא ימתין על תפלתו ויקדים אליו טובתו וישועתו כמאמר טרם יקראו ואני אענה וירויח בזה בהיות ח"ו עת צרה ולא יוכל להתפלל כי שערי התפלה יהיו נעולים וכמו שכתבנו. ומעתה מאמר דהע"ה כך הוא אשרי משכיל אל דל ואינו ממתין עד שיבוא הדל אצלו וע"ז ביארו הנ"מ בזה ע"ז אמרו

אמרו אין דל הנזכר במאמר זה אלא חולה עני וכואב ואין בו כח לדפוק על פתחי נדיבים ומי אשר מדתו כך שאינו ממתין עד שיבוא העני לבקש ממנו כן יתקיים בו גם ביום רעה ימלטהו ה' גם בעת שלא יוכל להשיג תשועתו ע"י תפלה יקויים בו טרם יקראו ואני אענה:

מדרש ד"א וכי ימוך אחיך הה"ד (משלי כט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה'

עמד רש עם איש תככים אמר לו תן לי צדקה ונתן לו מאיר עיני שניהם ה' זה קנה חיי שעה וזה קנה חיי העולם הבא עשיר ורש נפגשו עושה כלם ה' (שם כב) עמד רש עם העשיר אמר לו תן לי צדקה ולא נתן לו עושה כלם ה' מי שעשה זה עני יכול לעשותו עשיר ומי שעשה לזה עשיר יכול לעשותו עני. באור זה דע כי על מציאות עניים בעולם מצאנו ב' טעמים א' מה שנא' (דברים ט"ו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ לאמר כי כך עלתה במחשבה לפניו ית' שאין העולם מתקיים כ"א על עניים והטעם מובן מאד כי נאה לקדוש שיהי' לב האדם מיוחד אל השם ית' לבדו אשר ע"כ אמרו רז"ל שלא ירד המן פעם אחת בשבוע רק בכל יום למען יהיו עיני האדם צופות וכלות תמיד אל ידי אביו שבשמים ית' וזה משפט העני אשר בשכבו וקומו עיניו נשואות לשמים מאין יבוא עזרו מאין תבוא פרנסתו כי אין לפניו שום מראה מקום לא על לחם רעבונו ולא על בגד לכסות ערותו ואין לו להשען כ"א על אביו שבשמים אשר ע"כ אמרו רז"ל (סוטה ה' א') אני את דכא וכמאמר (תהלים ק"ב) פנה אל תפלת הערער כו'. לא כן העשיר כי הסבות אשר לפניו ערוכות ומסודרות להביא פרנסתו והמה מבדילות בינו ובין קונו כי כאשר תשאל אותו אם יש לך דרך להכין צרכי שבת וצרכי יו"ט הלא ישחק לדבריך כי צרור הכסף בידו. והעני כאשר תשאל אותו שאלה זאת הלא יענה ויאמר אבינו שבשמים הלא ישלח עזרו מקודש וכן אמרו חז"ל (במדרש במדבר) הנה עין ה' אל יראיו למיחלים לחסדו זה שבטו של לוי שאין להם חלק ונחלה כ"א מיחלים לחסדו שיגאלם הקב"ה את ישראל והם יקחו המעשר א) עוד טעם שני מצאנו על מציאות עניים בעולם הוא מה שהשיב ית' אל דהע"ה על שאלתו (תהלים ס"א) ישב עולם לפני אלהים ובמדרש (פ' משפטים) ישב עולמך ובתנחומא הוסיף תיישר עולמך שיהיו כלם עשירים אמר לו הקב"ה אם אעשה עולמי שוה חסד ואמת מן ינצרוהו. פי' למי יעשו צדקה ומאין יזכו העשירים אם לא ע"י העניים ובע"כ הטעמים האלה שאמרנו גם שניהם אמת וצדק רק ההבדל הוא כי טעם זה שאמרנו שייך רק אם העשירים צדיקים והם מפרנסים את העניים אז מספיק טעם זה חסד ואמת מן ינצרהו אבל בדור אשר אין העשירים צדיקים אז לא שייך טעם זה ואז שייך הטעם הראשון לאמר כי העולם עומד על זכות העניים כמאמר כל העולם כלו ניזון בשביל חנינא בני כו' (ברכות יז) ולהיפך אם העשירים צדיקים אז יחלש טעם זה כי אפשר להם להתקיים בזכות עצמם ואז שייך הטעם כדי לזכותם ביתר שאת אל נועם הדבקות בו ית'. והנ"מ בין ב' טעמים אלה כי אותו הטעם כי לא יחדל אביון מקרב הארץ שנבראו העניים בעבור אשר כלל העולם צריך להם שאין העולם יכול להתקיים בלא עניים עכ"ז אין זה מוכרח להיות עני ולא זה עשיר כי גם אם יהיה להיפך יכול העולם להתקיים לא כן אם העשיר מספיק פרנסת העני והטעם בשניהם כדי שיזכו זה את זה זה מזכה אותו בחיי שעה וזה מזכה אותו בחיי עוה"ב אז בע"כ מוכרח שיהיה זה עשיר בעבור שיעמוד בנסיונו לפזר לעניים ולא כל אדם זוכה למדה זאת וגם העני מוכן להיות עני כי מלומד הוא ויוכל שאת ולא יטיח דברים כלפי מעלה וזהו מאמר המדרש רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה' שהעשיר התנהג עם העני כמשפט לגמול חסד שהוא מהדר אחר הדל כאמרם ז"ל (שבת ק"ד א') מ"ט פשוטה כרעי' דגימל לגבי דלת שכן דרכן של גומ"ח לרוץ אחר דלים. מאיר עיני שניהם מאיר את עיני העשיר בהמשיכו עליו ברכתו והצלחתו עוד גם בימים העתידים עליו ומאיר את עיני העני שיהיה פקוח עינים לראות הנהגותיו ית' כי המה ישרים ונכוחים ומשים על לבו מאמר חכמינו ז"ל (שמות רבה ל"א) אין בריה שאין הקב"ה מנסה אותה העשיר מנסהו אם תהיה ידו פתוחה לעניים ומנסה את העני אם יכול לקבל יסורים ואינו כועס ואם עמד העני בנסיונו ואינו מבעט הרי לע"ל הוא נוטל כפלים שנא' (תהלים יח) כי אתה עם עני תושיע וא"כ בע"כ הטעם כדי לזכות את שניהם ואז כבר מוכרח שיהיה זה עשיר וזה עני אבל אם עשיר ורש נפגשו ואינו נותן לו אם כן אין דלותו של עני זה למען שהעשיר יזכה על ידו לקיים בו חסד ואמת כו' כי הלא העשיר לא יתן לו בע"כ מוכרחים לומר הטעם הראשון כי הקב"ה ברא העני לזכות עמו את כלל העולם כי אין העולם מתקיים בלא עניים.

אבל

שפת היריעה

א) ובמדרש (פ' משפטים) אם כסף תלוה את עמי את העני עמך לא עמך הוא העני אלא עמי וכן אמר דוד כי אתה עם עני תושיע כו' מי הם עמו העניים כו'. עי' במדרש כי האריך מאד בדבר אהבת הקב"ה את העניים אמנם כל דברי המדרש אין בהם די לתרץ השאלה אשר שאלו תתלה את העני עמך וכי עמך העני הלא עמי הוא ולמה נאמר בכתוב את העני עמך אמנם לדרכנו יתכן מאד כי התורה מלמדת לאדם דעת לאמר גם אם יהיה הולך בדרך תמים עכ"ז יכבד עליו שיהיה דבק בו ית' כמו העני וא"כ מה יעשה העשיר שיהיה הקדוש ב"ה עמו כמו עם העני זאת העלה שיתגדל העשיר להדביק את העני אליו כמאמר (אבות א') ויהיו עניים בני ביתך והקב"ה אינו נפרד מאת העני כל היום תמיד וא"כ יהיה ענין העשיר כמו המניח נר על שלחנו ושלהבת דלוק בנר א"כ גם השלהבת על השלחן ע"י מה שהשלהבת בנר והנר הוא על השלחן. וזהו אם כסף תלוה את עמי תרויח בזה את העני פי' מי שהוא עם העני יהיה עמך ע"י היותך מקרב העניים ומעתה לא בא המדרש רק לבאר מאמר את העני מי הוא עם העני הלא הקב"ה, והבן:

אבל כ"ז לא יספיק טעם זה רק ע"ד כלל שאי אפשר לעולם בלא עניים אבל אינו מוכרח שיהיה דוקא זה עני וזה עשיר כי אם יהיה בהיפך יהיו ג"כ עניים בעולם ולכן עושה כלם ה' מי שעשה זה עני יכול לעשותו עשיר ומי שעשה לזה עשיר כו':

וכי ימוך אחיך כתיב ואבד העושר ההוא בענין רע שהשיב לאותו העני בענין רע ואמר ליה לית את אזיל לעי ונגים (עושה ואוכל) חמי שקיין חמי כרעין חמי כרסוון חמי קפדן אמר לו הקב"ה לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה אלא במה שנתתי לו את משים בו עין רעה לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה מכל מה דהוה ליה לא ישבוק לבריה ונסיב מומא לנפשיה לפיכך משה מזהיר את ישראל וכי ימוך אחיך וראוי להתבונן בדברים האלה כי אין השכל מקבל כזאת שיקרא עוד העשיר את העני ויאמר לו חמי שקיין חמי כרעין כו'. ונקדים מאמר (תהלים ס"ג) כן אברכך בחיי בשמך אשא כפי כמו חלב ודשן תשבע נפשי כו' דע כי רוב בני אדם אין נפשם מתעוררת בהם להתפלא על מעשי ה' מה רבו וכלם בחכמה נעשו אחר שכבר הורגלו בהם מנעוריהם מלידה מבטן *) אם לא בראותם דבר שלא ראו מעולם אז יגיע אליהם מן ההתפעלות עד כי יעוררו א"ע להודות ולהלל אל הבורא ית"ש. אמנם בני ציון המצויינים מעוררים א"ע ומברכים בכל יום מאה ברכות באין מעורר ובאין מקיץ ויתנו שבח אל בורא הכל ית' על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי כמו הברכות המסורות בידינו מעת קימת האדם ממטתו על עמידתו ועל הליכתו ועל לבישתו וכסותו על כל צרכי חיותו. וזהו מה שאמרו ישראל (בשלח) זה אלי ואנוהו אלהי אבי וארוממנהו כי בעת ההיא אשר נבקע הים וגם לעיני בשר נראו הגדולות והנפלאות הנוראות אשר עשה ה' נתעוררו גם הערב רב לשורר את השירה ולהודות לה' אכן ישראל אמרו הלא אנחנו מיוחדים אליו ית' להודות לו תמיד כמאמר אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי (תהלי' ל"ד) לא כמשפט האנשים האלה אשר בראותם מנהגים כמנהגי הטבע אינם נותנים לב להודות בלתי כאשר יראו נפלאות חדשות היוצאות מהיקש הטבע אבל אנחנו נאמר (שיר ז) חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. וזהו נוטע מאמרם זה אלי כאומר אין זה דבר חדש אצלי כי כבר הורגלנו באלה וכאלה מאבותינו ועכ"ז ואנוהו וזהו אלהי אבי וארוממנהו. אמנם הכ"מ בזה כי כבר ידענו שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים וכאשר אין אנחנו מתעוררים להודות על הישנים מה הקב"ה עושה מגרה בנו צרות ורעות ואח"כ הוא מציל אותנו למען נודה את שמו ית' עליהם כמבואר במדרש (פ' בשלח) כי גירה ית' את פרעה בעבור שהתאוה לתפלתם שנאמר (שיר ב') הראיני את מראיך השמיעני את קולך כו'. לא כן אם אנחנו מודים ומשבחים גם על הישנות אז הקב"ה מניח אותנו בטוב ובשלוה ואנחנו נודה על העבר ונבקש ונתפלל על העתיד שיהיה גם כן כמו העבר. וזהו כן אברכך בחיי מאמר כן מורה על החפץ שהוא כן כמו שהיה וזהו כן אברכך בחיי פי' על זאת אברכך על שהוא עתה כמו שהיה באין חדשות כלל **). ובשמך אשא כפי להתפלל על העתיד שיהיה גם כן עד"ז וזהו כמו חלב ודשן תשבע נפשי ועם כל זה ושפתי רננות יהלל פי' כי זה משפט המכיר טובה גם כי עם הטובות הישנות כבר הוא מורגל עכ"ז תמיד לא ישכחו המזכירים את ה':

וכמה גדול כח הרגל בבני אדם עד שכבר נאמר עליהם השוה ומשוה קטן וגדול. באור הדברים דע כי כבר כתבנו בספר המדות (ברביעי לשער אהבה) אשר לא כפי מחשבות המוני האנשים החושבים ודנים כי העשיר מבלה כל ימיו בשמחה וישבע נחת בשבתו על סיר הבשר ולא יבצר ממנו שום תענוג ולהיפך העני כל ימיו יעברו ביגון ושבר רוח. ובאמת לא כן הדבר כי אם תאבה לתת לב על העניים תמצאם על מעמד השמחה הרבה זמנים יותר על זמני השמחה אשר יזדמנו אל העשיר כי העשיר ע"פ רוב יעברו ימיו בעצב ועברה וכעס עניינו וכבר נזדמן בעולם הרבה שאמרו כאותו שאמר אחרי אשר סיפר כבוד עשרו והונו וסגולתו ורוב בניו אמר (אסתר ה') וכל זה איננו שוה לי כו'

ויגדל

יריעות האהל

*) וכמו שכתב הגאון האלבלידו ז"ל במאמר (תהלים י"ט) השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם. ביאר ואמר כי באמת השמים היקרים מספרים כבודו של יוצר בראשית כמאמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך כו' וכמאמר (ישעיה מ') שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה כו' אך לבעבור כי הדבר הזה נמשך מאז ועד עתה עד כי יום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת ע"כ אין אומר ואין דברים בלי נשמע קול תהלתם ואין בני אדם מדברים מזה שכבר הורגלו בזה:

**) ובדרך זה נוכל לבאר מאמר (משלי כ"א) רודף צדקה לחיים ומרדף רעה למותו והוא ע"ד שכתבנו למעלה (ריש פ' וישלח) בבאור מאמר (איוב ט"ז) על לא חמס בכפי ותפלתי זכה ובמדרש (ב"ר כ"ב) וכי יש תפלה עכורה אלא כל מי שידיו מלוכלכות בגזל כו'. כי המצליח בגזל וחמס הבריות הנה תפלתו עכורה כי הברכה שהוא מבקש לעצמו היא קללה לאחרים כי הוא מחסר מהם ממונם וזה מתכבד בקלונם אבל אותו אשר לא חמס בכפו תפלתו זכה ובברכתו ית' גם הזולת כמשפט ברכות הטובה רבו אוכליה. ומעתה מאמר בן צדקה לחיים נמשך למה שאמר תחלה רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שכר אמת כן צדקה לחיים כלומר כן הוא כל סבות פרנסתו וכל תהלוכות עניניו ומנהגיו וסבותיו כלם שוים לטובה כזה כן זה:

ויגדל בעיניו המעט אשר יגרע מכבודו עד שלא ימלא רפואה למכתו אבל העניים אנחנו רואים אותם בעתים רבים שמחים ועליזים בטוב לב וימלאו פיהם שחוק ולשונם רנה וזהו השוה ומשוה קטן וגדול וכמו שיתבאר לפנינו . דע כי רבותינו ז"ל אמרו (סוכה מ"ו) שלא כמדת בו"ד מדת הקב"ה מדת בו"ד כלי ריקן מחזיק מלא אינו מחזיק מדת הקב"ה אינו כן מלא מחזיק ריקן אינו מחזיק . באור זה דע כי הקב"ה נטע ערבות כל חפצי עוה"ז על שדה העדר הקודם להשגתם כמו ערבות המאכל הלא שרשה פתוח אלי הרעבון הקודם כמאמר (משלי כ"ז) נפש שבעה תבוס נופת ונפש רעבה כל מר מתוק וכן ערבות השתיה סבתה הצמאון הקודם וכדומה כל סוגי הערבות יהיו רק לפי החסרון והריקות שקדם אל הבעלים וע"כ אל העני ימתק מאד לחם רעבונו אחר אשר ישיגנו די השיב נפשו ומה גם כאשר ימצא מאכל מבושל יהיה אצלו לעונג. ולהיפך העשיר אשר כל היום תמיד אין שלחנו חסר כלום הלא כל המאכלים הערבים העולים על שלחנו נחשבים בעיניו רק כמו לחם ומים אצל העני וא"כ כל מי שהוא עני ביותר העידון מצוי לו יותר כי הלחם יערב אליו הרבה יותר מערבות המטעמים אצל העשיר וכל מה שתשיג ידו למעלה מן הלחם יחשב לו למעדנים *) ולכן כאשר יראה העשיר את פני העני וייטיב נגדו כאלו הוא אוכל מעדנים כל ימיו הוא קורא תגר לאמר חמי שקיין חמי כרעין כו' וכל רצונו לדון אותו שאינו צריך ליטול ונוטל והקב"ה אומר לו לא דייך שלא נתת לו משלך מאומה אלא במה שנתתי אני לו את משים בו עין רעה . ר"ל אני זכיתי אותו שיערב לו כל מאכל אשר יאכל להשיב נפשו ויתעדן בכל מה שתשיג ידו מהדברים שהמה הכרחיים אל המשכת החיים אם אוכל ואם משקה ואם מלבוש ואתה מכניס בו עין רעה לפיכך והוליד בן ואין בידו מאומה לא מציאות הטוב אשר חלקתי אל העשירים ולא ערבות המאכל אשר חננתי ואשר זכיתי אל העניים לעדן נפשם כי המה דלים וריקים מכל טוב מכבר מנעוריהם ולכן אליהם יערב גם הלחם כי מאכלי העשיר אינם יודעים . לא כן הבן העשיר הזה כי נתגדל על שלחן אביו שהיה מלא תענוגים ונפשו יודעת מטובות ותענוגות בני אדם לכן יפה נאמר עליו והוליד בן ואין בידו מאומה לא הטוב והעושר ולא הערבות והעונג בלחם רעבונו כי איככה יערב לו מאכל עניים אחר שהוא נתגדל בין המון התענוגים . וזהו מאמר המדרש מכל מה דהוה ליה לא ישבוק לברי' ונסיב מומא לנפשיה פי' אך זאת לבד תהיה ירושתו שלא יערב לו כל מאכל וישאר לפניו רק כנזכר הרע ויהיה קרח מכאן וקרח מכאן (ועוד לנו דברים בזה בקול יעקב קהלת על מאמר עושר שמור לבעליו לרעתו) וזהו שסדרו לנו אכנה"ג ז"ל מברך שביעי ומניח בקדושה לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית ר"ל כי הקב"ה שקל בפלס שלא יהיה נעדר ערבות וטעם המאכלים אשר נתן הקב"ה בכל אחד לכן צוה לעמו שלא יתעסקו בתענוגים כ"א בשבתות ובימים טובים ובזה לא יתקלקל אצל האוכל שום מאכל גם אם יחיה אלף שנים פעמים . וזהו כלם ישבעו ויתענגו מטובך ומענגיה לעולם כבוד ינחלו טועמיה חיים זכו וזהו לעם מדושני עונג זכר למעשה בראשית כלו' שלא ישתנה אצלנו שום מאכל מטעמו וערבותו ומ"ש חמדת ימים אותו קראת כי כבר מבואר בחכמי אמת ע"ה כי בחי' שבת משפיע לכל השבוע שפע ברכה כמאמר הזוהר הקדוש כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא דשביעאה תליין אשר ע"כ אנחנו מזכירים שבת בכל ימי השבוע היום יום א' בשבת שני בשבת כו' וזהו חמדת ימים אותו קראת כי כל הימים חומדים את היום הנכבד הזה :

מדרש (שם בסמוך) תני בשם ר' אליעזר נקמתן של ישראל ביד עניים דכתיב וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא נקמתן של אדום ביד ישראל שנאמר (יחזקאל כ"ה) ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל א) ר' אבהו בשם ר' אליעזר אמר

נריכים

יריעות האהל

*) **וזהו** מאמר הקב"ה לאדה"ר (בראשית ג') ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ כו' היינו שאתה מבקש לענג נפשך לכן אני ארבה לך הענוגים ומעדנים ארורה האדמה בעבורך כו' בזעת אפיך תאכל לחם ואז כל מה שתשיג ותמצא לתת לתוך פיך למעדנים יחשבו לך :

שפת היריעה

א) ובקצרה נוכל לומר בבאור מאמר נפלא זה שכוונתו להשמיענו דבר חדש לאמר גם כי כבר התליט הכתוב ואמר (איוב ל"ד) כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו עד כי נאמר (יחזקאל י"ח) בן לא ישא בעון האב כו' עכ"ז יזדמנו בעולם ב' סוגי אנשים באחד חוטא והבירו נענש . א' עונש אשר על אדום כ"א היו נערכים ע"פ מעשיהם לבד היו רחוקים מן העונש כמאמר (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב כי כן דרך המדה"ד להעריך המשפט לפי חכמת החוטא ודעתו אשר בעבור זה ארכו ימי הכנענים כמאמר (בראשית ט"ו) כי לא שלם עון האמורי עד הנה . אבל עיקר בליעת הדין עליהם בעבור שהם דוחקים ומחטיאים את ישראל וזהו נקמתן של אדום כלומר מה שהקב"ה נוקם מהם הוא רק ביד ישראל כלומר על ידי ישראל שהם מחטיאים אותם וכמו כן נקמתן של ישראל כלומר עיקר הנקמה והכעס שעליהם רק בעבור שאינם מרחמים על העניים להחיותם ברעב אשר עי"ז מוכרח העני להמוס ולגזול להחיות נפשו והעון תלוי במי שבידו להחיותו ולהרויח לו . וזהו והיה בך חטא ר"ל אותו החטא אשר עשה העני יהיה על השבינך והשיח מוכרח לקבל עונש על חטאהו . וזהו מאמר (ישעיה ג') גזילת העני בבתיכם כלומר מה שהעני גוזל בבתיכם העון על שאין אתם נותנים לו מחיה וזהו מאמר (תהלים י"ב) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' . וזהו מאמר (ישעיה ג') נציב לריב ה' ועומד לדין עמים על מעשיהם של ישראל הוא הבוג הא' והבוג הב' ה' במשפט יבוא עם זקני עמו ושריו ואתם בערתם הכרם גזילת העני בבתיכם וכמו שנתבאר :

צריכים אנו להחזיק טובה לרמאין שאלולי הרמאים שבהם כיון שהיה אחד מהם תובע כו' והוא מחזירו ריקם מיד נענש למיתה שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא וכתיב (שם יח) הנפש החוטאת היא תמות. לפי הדרש הזה ראוי לבאר מלת היא שהיא עתה כשפת יתר כי לפי פשט המקרא מלת היא נמשכת יפה לדברי התחלת המאמר הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב וכנפש הבן לי הנה הנפש החוטאת היא תמות להורות כי לא יקח כפרו נפש אחרת רק נפש החוטאת היא עצמה תמות וכמו שסיים בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן כו'. אבל לפי דברי הדרש הזה מלת היא אך כשפת יתר כי די היה לאמר הנפש החוטאת תמות. ולבוא אל הבאור נבאר תחלה מאמר והיה בך חטא כי יותר מהנכון היה שיאמר וקרא עליך אל ה' וחטאת אבל אמר והיה מורה כאלו הדבר כבר מזומן לפניו. אמנם יתבאר יפה על דרך שבארנו מאמר (פ' נצבים) פן יש בכם שורש פורה ראש כו' והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כו' והמורם מדברינו שם כי בעוה"ז אין העונש על החוטא בעצמו כי העולם נידון בדרך כלל וכל ישראל ערבים זה בזה והכל לפי רוב המעשה וע"פ רוב הצדיקים והישרים המה מעונים וסובלים יסורים בעון הדור שאחרים חוטאים והמה טהורים ונקיים וכל עולה לא נמצא בהם וכמשפט הזה הוא מה שיתודע לעתיד גלוי לכל העמים כמאמר (ישעיה נג) אכן חליינו הוא נשא ומכאובינו סבלם כו' והוא מחולל מפשעינו כו' וה' הפגיע בו את עון כלנו. זה שאמר המדרש נקמתן של אדום ביד ישראל. פי' מה שראוי לאדום ישראל סובלים אשר ע"כ הבטיח הכתוב כי לעתיד לא יהיה כן רק ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך (פרשת נצבים) כי בעצם וראשונה ראויות האלות רק אל החוטאים בעצמם. וזהו ג"כ נקמתן של ישראל ביד עניים פי' כי העניים סובלים בעד הכלל. ומעתה לא יפלא עוד בעיני העשירים מה שהם מוכרחים לסבול עול פרנסת העניים כי הלא העניים סובלים יותר עול של אחרים כי מה שאחרים חוטאים העניים סובלים. וכי תשאלך נפשך על עילת הדבר מפני מה דיבר ית' את ישראל בלולאות הערבות שיהיה זה נענש על חטאיו של זה דע כי זאת היתה מחכמתו ית' הנדיבה כי נדיב נדיבות יעץ להקל חמת המדה"ד ולהקטין העונש ממש ע"ד בעל חוב ברח ונתעלם מאת פני בעה"ח הנושים בו ונשאר אחד שהיה ע"ב בעדו ונתפס הערב בעבור החובות תחת הלוה אבל עכ"ז לא ידקדקו עמו שיפרע להם עד פרוטה אחרונה אחר כי נפשם יודעת מאד כי לא לקח מידם כל מאומה ובאין ספק יספרו אותו אם יתן להם למחצה לשליש ולרביע לא כן אם היו משיגים את הלוה בעצמו ודאי לא היו מוותרים לו כל מאומה. כן ממש היתה עצתו ית' בעבור קיום העולם להעלים ולהבריח את החוטא מנגד עיני מדה"ד ולהעניש את הערב ועל הערב לא ישפוך המדה"ד העונש כ"כ בשצף קצף אחרי כי הוא אינו חייב מאומה ואינו נענש כ"א בעבור עון אחרים. אבל כל זאת אם אנחנו מרחמים על העניים אבל כאשר העלם יעלימו עיניהם מלחמול על העני ויקרא אל ה' ויצעק לאמר מה זה אני נופל מכל דברי ומה חרי האף הגדול הזה עלי ואחר שיתעורר המדה"ד ויבוקש הדבר וימצא כתוב כי העון והחטא הוא אך בחבירו לא בו וה' הפגיע בו עון אחרים וזהו וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא כלו' הלא החטא בך ולמה אצלו יהיה העונש. וזהו שאמרו צריכים אנו להחזיק טובה לרמאים שאלולי הרמאים שבהם כיון שהיה אחד מהם תובע כו' והיה מחזירו ריקם מיד היה נענש כמשפט הראוי אל הבע"ח עצמו והיה נענש למיתה. וזהו שהביאו ב' הכתובים הנ"ל שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא כלומר בעצמך תענש בעבור חטאתיך ועונותיך אבל תדע כי אם בעצמך תענש על חטאתיך ודאי יעשו בך דין גמור כמה שכתוב הנפש החוטאת היא תמות פי' אם היא בעצמה תקבל העונש שלא יהיה משפטה למות משא"כ אם נושאים ונותנים רק עם הערב לא יגזרו עליו עונש מיתה רק עונש ממון שיסבול חבלי עוני:

ובגמרא (בבא בתרא יוד ב) שאלו את שלמה בן דוד עד היכן כחה של צדקה אמר להם כבר פירש אבא פזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד (תהלים קי"ב) באור המאמר דע כי נותני צדקה יהיו על ג' פנים א' שיתן הנותן ליד המקבל והמקבל רואה את הנותן והוא מתבייש ממנו ב' שיתן לו בדרך הלואה ואח"כ ישמט ידו ממנו ג' שיפזר מעותיו לפני המקבל טרם שבא והמקבל לוקט ולוקח אותם כמוצא מציאה ועניין הפקר. וההבדל ביניהם כי הראשונה אליה וקוץ בה כי המקבל מתבייש מהנותן הב' הוא ענין מעולה שכן נאמר (שם שם) טוב איש חונן ומלוה שמקבל ממנו בדרך הלואה אולם בהעטיף הזמן ולא יתבע אותו הלא ידע כי צדקה היתה ולא הלואה אבל אם פזר נתן לאביונים צדקה זאת תעמוד לעד *) ואין למעלה ממנה. אכן המתנדב אשר יתנהג כן ירגזו עליו יצה"ר ויציע לפניו טענות ואמתלאות א' כי כאשר יסתיר מעשיו הוא מונע א"ע מכבוד ויקר כי לא ידע אדם מצדקותיו ולא ממדותיו ואיך יכבדוהו אנשים. ב' יציע לפניו ויאמר כי יש מצוה גדולה לגלות מעשיו כמו שמצאנו בדברי רז"ל

שפת היריעה בראשית

*) ודע כי רז"ל במדרש (סוף פרשתנו) ביארו מלת פזר כדרך עומק הפשט וז"ל ר' טרפון יהב לר' עקיבא שית מאה קנטרין דכסף אמר ליה קנה לנו שדה אחת כדי נשב יתהון ופליג יתהון לספרים ולמתני' ולאלין דלעיין באורייתא כו' א"ל: היא

*) והטיב מגן כו' א"ל כתיב פזר נתן לאביונים. הנה ביארו ז"ל מלת פזר כפי עומק הפשט מה שעלה בדעתו לפזר ולפזרם לקנות מחירו קנין מן הקניינים נתן לאביונים:

(בראשית רבה נ"ה) נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה בשביל שתתקשט מדת הדין בעולם שאם יאמר לך אדם למי שהוא רוצה להעשיר מעשיר כו' יכול אתה להשיבו ולומר לו יכול אתה לעשות כמו שעשה אברהם אבינו וא"כ גם אתה אם היו מעשיך נראים ונגלים לעיני אנשים הלא ממך יראו וכן יעשו. לזה השיב אמרי אמת שיאמר ליצרו מה שאתה דואג על העדר הכבוד קרנו תרום בכבוד גם שתהיה הצדקה בסתר ומה שאתה דואג על תרעומות הרשעים על הצלחת הצדיקים אמר מה לך נבך רשע יראה וכעס ומה שתאמר כי עי"כ יתאוו גם הרשעים לעשות כמעשה הצדיקים כי מהם ראו וכן יעשו ע"ז אמר תאות רשעים תאבד כלו' אין חפץ להקב"ה שיתאוה הרשע לעשות מע"ט בעבור ראותו הצלחת הצדיק. וכמו שמצאנו מאמרם ז"ל (בראשית רבה ט') מפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים שלא יהיו הרשעים אומרים כלום הצדיקים חיים אלא שהם מסגלים מצות ומע"ט אף אנו נסגל מצות ומע"ט נמצאת עשיה שלא לשמה:

פרשת בחקותי

אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יבולה כו'. באור זה דע כי כבר כתבנו בספר המדות (בשמיני לשער היראה) כי ענייני בני אדם מתחלקים לכמה סוגים מהם דברים המיוחדים להחיות הגופות או להפסידם ולהמיתם כמו ענייני אכילה ושתיה כאשר יאכל האדם את הראוי לו ימצא חיים וכאשר יאכל בשר בזמן הראוי ומקום הראוי ושיעור הראוי אז יערב לו ויהיה בריא אולם דשן ושמן ובשנותו תנאי מן התנאים אם בכמות ואם באיכות יסבב לעצמו חולי או מיתות. וכן המו"מ אם יעסוק במו"מ כפי ערכו ואיכותו וכפי זמן הראוי לזה ירויח ויצליח ואם ישנה חק אחד יפסד מה שבידו. ומאלה תקח משל על כל ענייני עוה"ז ממה שאתה קם מזה עצמו אתה נופל בהשתנות רק דבר אחד מן התנאים הנאותים כאמרם ז"ל (ב"ר ט') טוב זה מלאך החיים מאד זה מלאך המות. היינו כי כל הפעולות אל הממשיכים החיים והמסבבים המות יסבו ילכו על מאזני משפט משמרת ההנהגה וגם כי אנחנו לא נדע מה משיעור ההנהגה עכ"ז הרוצה לדעת יוכל לדעת ע"פ התורה החמודה כי כבר מסרה אלינו שיעור מוגבל לאמר כי ראוי לאדם להזהר בעצמו לבקש מה שיספיק לו בכל ענייניו כשיעור טוב לבד ולא לרדוף אחר טוב מאד היינו שלא לבקש מותרות כי הוא דרך רע זיקים חצים ומות. זה שרמזו לנו ז"ל טוב זה מלאך החיים מאד ר"ל כאשר יבקש מותרות ושיהיה לו טוב מאד זה הוא שליח המות. ודע כי כמו אשר בענייני הגופות החיים והמות מוצאם ומובאם ממקום אחד היינו בשנותו חק מן הדרכים המחוייבים להנהגתו כן בענייני המצות חיי הנפשות כלולים בהם ג' הקצוות הנ"ל כי כל מצוה יש לה חקים ודינים באיכות עשייתה וזמן עשייתה והכונה והמחשבה הנאותה אליה. כמו תפלין אם ישקוד בלמוד הלכותיה וכל פרטיה ודקדוקיה לכל חקותיה לדעת באיכות עשייתם וזמן הנחתם והמחשבה הראויה אליהם ימשוך לעצמו החיים ובשנותו חק מחקי המצוה אם במעשה ואם בכוונה שלא לשמה וכדומה מן השינויים ישיג ממנה היפך. ולפעמים יזדמן אשר אם יבגוד ויתעלם משמור חק הראוי אל המצוה תתהפך בידו המצוה לעבירה כמאמר (איוב ב) ויהי היום ויבואו בני האלהים להתיצב על ה' ויבוא גם השטן בתוכם ר"ל בתוך עדת המזכירים זכות העושים מצות בא גם השטן בתוכם ואומר הלא לא מצוה היא רק עבירה גדולה וכמאמר (קהלת ג') במקום הצדק שמה הרשע כלומר גם במעשי המצות משותף חלק רע כי יש בה שינויים הרבה:

ומעתה דע כי הסרים מן הדרך יהיו על ב' דרכים יש יהיה חובק את ידיו לבלתי עשות שום מצוה מן המצות ויש מן הסרים אשר המצות יעשה אבל יהיה נלוז במעגלותיהם היינו ישנה את חקם ומשפטם בשינויים וחלופים והתבונן מעתה כי הקב"ה כמעשה ידיהם יתן להם ויעניש אותם ג"כ בעונשים מתחלפים כי כאשר הקב"ה רואה בבני אדם שאינם עושים כל מאומה מן הטוב גם הוא ית' יעשה כן ויקפוץ ידו שלא לתת שפעתו כל מאומה כמאמר ועצר את השמים ולא יהיה מטר. וכאשר יעשו המצות אבל ישנו החקים גם הוא ית' יעשה כן יתן מטר על הארץ אבל לא בעת הראוי ולא במקום הראוי ויהיה המטר עד סבה להפסיד הצמחים לקלקל התבואות והפירות ולשנות את טעמם ויתקיים בהם מאמר (ויקרא כו) וזרעתם לריק זרעכם כו'. הוא שאמר הנביא ע"ה (ישעיה כד) והארץ חנפה תחת יושביה כי עברו תורות חלפו חק הפרו ברית עולם המליץ על הארץ מאמר חנפה לאמר כי תעשה משפטה כמשפט החונף אשר לפי הנראה לעין היא ברכה ובאמת היא קללה וזהו והארץ חנפה תחת יושביה יען כי עברו תורות שלא למדו ועי"כ חלפו חק יעשו מצות אשר כפי הנראה היא מצוה ובאמת היא עבירה ועי"כ הפרו ברית עולם כי כלם ישנו את חקם. וזהו אם בחקותי תלכו שתהיו עמלים בתורה ועי"כ ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם באין שינוי כל מאומה אז ונתתי גשמיכם בעתם כלו' גם העולם בכללו לא ישנה את חקו:

מדרש אם בחקותי תלכו הה"ד חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך אמר דוד רבש"ע בכל יום ויום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני ולבית דירה פלונית אני הולך והיו רגלי מביאות אותי לבתי כנסיות ולבתי מדרשות הה"ד ואשיבה רגלי אל עדותיך. באור זה ע"ד שאמרו רז"ל (ברכות

יד א') הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאלו עשאו במה שנאמר חדלו לכם מן האדם כו' כי במה נחשב הוא ושמואל אמר במה חשבתו לזה ולא לאלוה משל לבעה"ב אשר משפטו היה לקנות סחורה אצל חנוני מיוחד פעם הלך החנוני וראה כי זה יצא מחנות אחרת וסחורה בידו וירע בעיניו עד מאד אך עכ"ז יש ביד הבעה"ב הזה להתנצל ולומר הלכתי לקנות סחורה הבלתי מצויה בחנות שלך והייתי מוכרח לבקש אותה אצל חנוני אחר אכן אם יש לזה כל מיני סחורות באין מחסור כל דבר אז כעסו כעס עולם לאמר הגידה לי איזה דבר אינו אצלי בחנות שלי ואצל אחר תשיגהו . כן תדע כי אין דבר בעולם שלא יהיה מציאותו ומציאתו ע"י התורה כמאמר (שמו' רבה לג) יש לך אדם לוקח מקח לוקח שדות אין לו כרמים לוקח כרמים אין לו שדות אבל התורה יש בה שדות ויש בה כרמים שנא' שלחיך פרדס רמונים כו' כי מציאות כל הדברים ופעולתם הכל בזכות התורה ימלא ה' כל משאלות אדם וזהו במה חשבתו לזה ולא לאלוה (כזה שמתפלל) מה תוכל להשיג אצל אחר שלא תוכל למצוא אותו אצלו . וזה עצמו מאמר דהמע"ה לאמר לא זאת לבד כי לדרוש את ה' ואת דרכיו ומשפטיו אני הולך לבהמ"ד כ"א גם אשר אצטרך לדרוש צרכי גופי וזהו חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך בכל יום הייתי מחשב ואומר למקום פלוני אני הולך להשיג חפצי וסעיפי ישיבוני לאמר הלא טוב לך גם בזה לדרוש את ה' ותורתו ותושיע ימינו :

ובסמוך אמר דוד חשבתי ברכות וקללות והברכות הן מא' ועד תי"ו והקללות הן מוא"ו ועד הה' ולא עוד אלא שהן הפוכות . (עי' באורו בקול יעקב ריש מגלת אסתר ויגעם לך) :

ובסמוך תורה קרויה אבן ויצה"ר קרוי אבן תורה קרויה אבן שנאמר את לוחות האבן יצה"ר קרוי אבן דכתיב והסירותי את לב האבן מבשרכם'. עם דברי המאמר הזה נוכל למצוא כוונת מאמר אחד (סנהדרין יד א) פעם א' גזרה המלכות גזירה על ישראל שכל הסומך יהרג וכל הנסמך יהרג מה עשה יהודה בן בבא הלך וישב לו בין שני הרים גדולים וסמך שם חמשה זקנים כיון שהכירו אויביהם בהן אמר להם בני רוצו אמרו לו רבי מה תהא עליך אמר להם הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לה הופכים . והדברים סתומים וחתומים ועם דברי המדרש שלפנינו יתבארו הדברים יפה כי התורה נקראת אבן והיצה"ר נקרא אבן וההבדל כי התורה היא אבן שאין לה הפכיים כי אין לנטות ממנה ימין ושמאל והיצה"ר הוא אבן שיש לו הפכיים כי זה הוא מעיקרי העבודה לעבוד עם היצה"ר ג"כ כאמרם ז"ל בכל לבבך בשני יצריך . והיתה תשובת ר' יהודה בן בבא אל הזקנים האלה ע"ד שמצאנו (ברכות נח) ביתא דרב חנא בר חנילאי אחריב ואתכח ע"ז ר"ח אמר ליה עולא אמאי קא מתכתת די למבד שיהיה כרבו היינו כי גם ביתו של הקב"ה חרב . כן פה האויבים בקשו לבטל רובי תורה מישראל וגזרו כל הסומך וכל הנסמך יהרג ולכן כאשר שאלוהו ר' מה תהא עליך שאיך יכול לברוח אמר להם הריני מוטל לפניהם כאבן שאין לו הופכים היינו די לי אם אהיה נידון עם התורה בשוה (מפי הרב מו"ה אלקנה ז"ל בן בתו של מו"ר הצדיק המחבר נ"ע) . ובגמרא (סוכה נב) אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש אם אבן הוא נימוח כו' משל לרמאי מוכר על יריד אבנים של זכוכית צבועים ואומר שהם אבנים טובות ומוכר אותם בזול הכסיל חושב זאת למציאה גדולה וחוטף מיד ומשלם ובבואו אל איש חכם בלילה הוא משיב ואומר אמתין עד מחר ואבחון אותם לעיני השמש ולמחר כאשר האיר היום הרגיש שהמה צבועים ויכסה ויתן אותם אל מים רותחים ונשברו ונימחו . כן היצה"ר מסית ומפתה את האדם אל חטאים ואומר כי זה מצוה וזה מצוה הכסיל שומע לו מיד והיתה עצת חז"ל בדרך עצה טובה שלא למהר לעשות כן אלא אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש ושם אחר תפלתך ואחר שיעור למודך יהיו עיניך זכים ובהירים ושם תנסה את המציאה שהוא נותן לפניך ואם אבן הוא נימוח כו' :

ובסמוך תני בשם ר' שמעון בן יוחאי הככר והמקל נתנו מכורכים מן השמים אמר להם אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל כו' . אולי יתכן בדברי המליצה נתנו מכורכים כי הנה העונש על העבירות רע ומר עד מאד ומי פתי יסור הנה יבחר ברשע כשל אמרו חז"ל משל לזה ממש ע"ד מי שנותן לחבירו ככר ומקל שיבחר לו א' מהם ואם נותן לפניו כשהם מגולים ונראים אז הוא רואה ובוחר הככר ואם המה מכורכים ומכוסים היטב אז יצטרך זה אל הבחנה גדולה להבחין איזה לבחור ואיזה לעזוב כי אם לא ישכיל על הדבר יעלה בידו היפך *) כן המצות גם העבירות מכוסים ומעוטפים עד שאין נראה כ"כ אל העין איזה יכשר יותר אל האדם עד כי אסף אמר (תהלים ע"ג) ואני כמעט נטיו רגלי כו' כי קנאתי בהוללים כו' . אם לא המתבונן מאד יתברר

שפת היריעה

ט) וכבר המליץ שפע"ה ע"ז (משלי כ"ו) חוח עלה ביד שכור ומשל בפי כסילים. אמנם לחבר ב' המאמרים האלה מה ענין החוח אל מאמר ומשל בפי כסילים דע כי האדם ישתמש לפעמים גם עם החוח זקון וכדומה כאשר ירצה לקטוף התפוח מהאילן ובידו לא יוכל להגיע אליו הוא זורק למעלה את החוח על הענף ונקטף התפוח ונופל לארץ והמשכיל כאשר יש לפניו התפוח הוא נוטל את התפוח ואת החוח יעזוב ויניח והשכור עושה בהיפך הוא לוקח את החוח ועוזב את התפוח . כן כל עיקר המשל אשר ישא החכם על פיו רק למען לבוא על ידו אל הנמשל לקרב הדבר אל השכל ואז משפט החכם כאשר כבר יש לפניו הנמשל הוא לוקח ואוחז אל לבו הנמשל ועוזב את המשל והכסיל יעשה בהיפך יקח את המשל ויעזוב ויניח את הנמשל וזהו ממש כמו חוח עלה ביד שכור כן ומשל בפי כסילים זה עוזב את העיקר וזה עוזב את העיקר :

יתברך לי ההבדל כמו שאמר עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם כו' וכמאמרם ז"ל (אבות ב') הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה ואחר החשבון ואחר טוב ההתבוננות יודע כמה רחוק זה מזה ויבחר במצות התורה שהבוצאה בהם דבר מועט והשכר עצום עד מאד ולהיפך בעבירה התענוג רק לשעה קלה וצער העונש גדול מאד אבל הרשע מכסה העונש ומגלה תענוג הזמני ועי"ז התאוה גוברת והולך ועושה כתאותו. וזהו אם שמרתם את התורה הרי ככר לאכול ואם לאו הרי מקל ללקות בו שנאמר אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו. באור זה ע"ד מאמר (הושע יד) כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם *) כי הנה הרשע יחשוב בדעתו כי הוא ית' שונא מוחלט אל האדם כי ע"כ העמים עליו מצות ואזהרות רבות שלא יוכל לעמוד בהם ואחר כך יביאהו במשפט אבל טעותו יובן במשל לבעל אכסניא שהי' פזרן גדול ובכל יום היו לו כמה אורחים ונותן לפניהם כמה מיני מטעמים פעם אחת בא שמה עני והיה איש חולה וכראותו המטעמים אכל גם הוא ונחלה יותר לאין מרפא ויאמר על הבעה"ב כי הוא רק פועל רע ויען בעה"ב ויאמר שאלו נא את כל המסובים אם סעודתי וארוחת שלחני היא לטובה או לרעה ואם אתה איש חולה מה לי בזה לא הכינותי סעודתי לחולים. וזהו ממש מאמר כי ישרים דרכי ה' התורה והמצות המה טובים וישרים והעד וצדיקים ילכו בם ממדריגה למדריגה ויוסיפו אומץ בזה ובבא ופושעים יכשלו בם כי המה חולים וחוטאים על נפשותם. וזהו הככר והמקל נתנו מכורכים מן השמים להורות כמו מי שהוא טוב לכל ורואה איש רעב ומתרחם עליו ונותן לו ככר ומקל שאם היכם מקושרים רק נפרדים זה מזה יקשה בעיני המקבל הלא אדם טוב הוא ולמה הוא נותן לי מקל עם הככר אמנם אם הככר והמקל המה מקושרים זה בזה ומכורכים היטב עד שאין ביד הנותן להפריד זה מזה אז אין להאשים אותו כי הוא רוצה להטיב אל המקבל שיאכל הככר ויעזוב המקל. כן אין להתפלא על ה' ית' שגרם עונש אל הרשע כי התורה אחדות אחד ובה תלוי הככר והמקל כמאמר (פ' ראה) ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה היינו שכר ועונש וכל כוונתו ית' לשכר טוב לברואי הנפש ואם כי יזיק אל החולה הנה הוא מסבב קללה לעצמו וכבוד ה' ותורתו נקיים:

ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם. מדרש אמר ר' חמא ב"ח אם שמרתם את התורה הריני מעלה עליכם כאלו אתם עשיתם אותם (לד"ת עצמן) וכאלו עשיתם עצמכם (סנהדרין צט ב) באור זה בהקדים מאמר (בראשית) כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות והרצון בזה שלא נתגזר ונאמר כי שביתת יום השבת היתה בעבור כי כלתה המלאכה שלא היה עוד מה לעשות. לזה אמר כי לא כן הדבר כי השביתה היתה בעבור שהקב"ה חלק כבוד ליום השבת אבל לעשות בעולם יש ויש כי מה שברא הקב"ה בששת הימים היה רק ע"ד העושה כלים לבעל מלאכה שיוכל לעסוק עמהם במלאכתו כן העולם ומלואו רק כלים אשר בזיווגם והרכבתם והתמזגותם יצאו פעולות חיים לכל חי ואין להם שביתה ממלאכתם והתמדת פעולתם ע"י האדם שיעמול בהרכבתם והקב"ה ישפיע שפעתו הטובה להמשיך מציאות הבריאה ע"י עמל אדם שיעמול ויעבוד את האדמה ושארי המלאכות והתמזגות. וכאמרם ז"ל (בראשית רבה י"א) אע"ג דכתיב כי בו שבת מכל מלאכתו ממלאכת עולמו שבת ולא שבת לא ממלאכת הרשעים ולא ממלאכת צדיקים אלא פועל עם אלו ועם אלו. וזהו כי בו רק מכל מלאכתו מלאכתו המיוחדת אליו ית' יש מאין מאותה המלאכה שבת אבל אשר ברא אלהים לעשות וכאמרם ז"ל (ב"ר שם) כל מעשי בראשית צריכים עשיה החרדל צריך למתוק החטים צריכים להטחן כו' אפי' אדם צריך תיקון. והנה כמו אשר בכל ימי השבוע פעולתו ית' ע"י מלאכתנו כך השבת אשר לה' ית' הוא ג"כ רק עם שביתתנו כמאמר (יתרו) וביום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה בו כל מלאכה. כלו' לכן תראה שלא לבלבל שביתתו ע"י מפעליך ורוע מעשיך בעשותך מלאכה ביום השבת ובמלאכת המשכן מבואר הדבר יותר (ויקהל) וביום השביעי יהיה לכם קודש ואז יהיה שבת שבתון לה':

ודע כי האף אמנם על האדם נאמר (תהלים ח) כל שתה תחת רגליו עכ"ז לא תשלוט יד האדם בכחות טבע הבריאה כמאמר (קהלת ב') כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו. כמו הגוף וכחותיו נבראו לעשות הפה לדבר העינים לראות רגלים ללכת ואין לאדם חלק ודעת בכחות האלה איככה הם עושים פעולתם רק זה חלק אדם שבידו לבחור מתי לעשות ואיך לעשות ומה לעשות ויגביל לעצמו עת לדבר ועת לחשות ללכת ולשבת ולנוח וכדומה אבל כח הטבע המוטבע בהם בעצם פעולתם הוא מן הבורא ית'. כמ"ש הרמב"ם ז"ל (במורה נבוכים בע"ב מראשון) כל הכחות הנמצאות בגוף כח המושך והמחזיק והמעכל והדוחה עושים מעשים טבעיים מבלתי מחשבה והשתכלות ואין הבעלים משיגים מה שיעשו הכחות האלה עכ"ל. וכן המחשבה והחכמה והדמיון כלם

*) עוד שכל לסמלין בזה ע"ד שכור אחד שהיה יושב בבית המשתה והתחיל תלעק ואומר כי הבית מתנועע ליפול והם משחקים עליו לאמר וכי משוגע אתה איך יתנועע בית חומה נשגבה והוא מראה לפניהם הלא ראו והביטו כי אני רואה מתנועע פעם לצד זה מן הבית ופעם לצד זה עמד אחד מן המסובים מכסאו והלך גם הוא בבית אחת הנה ואחת הנה ואמר לו אתה הכל הלא אני הולך ישר והיך היה אפשר זה אם הבית מתנועע אם לא כי אתה שכור אתה ורגלך מעוקש וזהו כי ישרים דרכי ה' והראיה הלא צדיקים ילכו בם רק ופושעים יכשלו בם:

כם שנתן מד ה' וברשות האדם לחלק להם מקום וזמן ושיעור כמאמר (משלי כ"ג) תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה א) כי רשות ביד האדם לתת מחשבתו לדברים נכבדים בעסקי עבודת ה' ותורתו ויש בידו להטות מחשבתו לחשוב בהבלים ובתאות הגוף. ומזה תקח משל על כל הדברים הנעשים בעולם הנפעלים ע"י האדם לא תוכל לומר שעשה האדם איזה דבר מהתחלתו כי רק עליו ית' נאמר (ישעי' מ"ד) אנכי ה' עושה כל רק השינוי והעתקה והחבור וההתמזגות זה הוא ביד האדם ובחירתו להרכיב ולעשות דבר מדבר וגם זה ע"י כלי מעשה שעשה הקב"ה אל האדם ועל הכל נאמר (קהלת ה) גבוה מעל גבוה שומר. וע"ז תיאר הכתוב מעשה האדם ויקרא אותם בשם מלאכה כמו (ויקהל) ששת ימים תעשה מלאכה וא"כ היה קשה להם ז"ל מאמר ועשיתם אותם כאלו האדם הוא בורא המצות ועושה אותה מחדש. אבל אם תתן לבך אל הענין הזה תראה כי הדבר כן הוא כי המצות אם אמנם כי עליו ית' נאמר (איוב כ"ח) אז ראה ויספרה הכינה כו' עכ"ז אין המצוה פועלת פעולתה ויקר הדרה וסגולתה כי אם כאשר האדם יעשה אותם משורש לבו הטהור היינו מבחירתו ומחשבתו להקימה ולעשותה וזה כולל כל עבודות שהיו במקדש וכל שארי מצות התורה שעיקר כח ופעולת המצוה מה שהאדם העובד חשב בהן לשם עבודה ולשם מצוה ואם לא אינו רק כמתעסק בקדשים. וכן בהיפך בעבירות סוף דבר כי עיקר הסבה שנשתבח האדם עד שנאמר בו (תהלים ח') ותחסרהו מעט מאלהים וכבוד והדר תעטרהו כל זה נאמר על כי חלק הקב"ה אל האדם שיהיה המצוה והעבירה מזומנים ומוכנים ע"י הסכמתו ומחשבתו כאלו כלם חולקים כבוד לבעה"ב שלא לעשות דבר בלא הסכמתו ודעתו ורצונו אם יאמר הן הן ואם לאו לאו ולזאת ראוי לתארו בשם הוד והדר וזהו וכבוד והדר תעטרהו. וזה דבר הפליאה אשר השמיענו אותנו חז"ל במאמר שלפנינו לאמר גם כי אין לך חלק במצוה בלתי דבר קטן ומעט מזעיר כי האדם כפי כחו עשה ומה האדם ומה חסדו כמאמר (ישעי' מ') וכל חסדו כציץ השדה עכ"ז מעלה עליך הכתוב כאלו אתה עשית אותם למשל מצות ציצית ותפלין דברים העומדים ברומו של עולם ואם הם מונחים על השולחן אין בזה כל מאומה אבל אם אתה תניח אותם בראשך וזרועך כמצוה עליך אז המצוה גדולה ורבה לאין חקר והענין יקר:

והתהלכתי בתוככם והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם אני ה' אלהיכם כו'.

ילקוט משל למלך שבא אצל אריסו והיה אריס ההוא מיטמר מפניו ואמר לו המלך מה לך שאתה מיטמר הריני כיוצא בך כך עתיד המקום לטייל עם הצדיקים והצדיקים מזדעזעים מלפניו והמקום אומר להם מה לכם שאתםמז דעועים מלפני הריני כיוצא בכם או לפי שאני כיוצא בכם יכול לא תהא מוראי עליכם תלמוד לומר והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם אם אתם מאמינים בדברים האלה אני ה' אלהיכם כו'. והמאמר סתום מאד אם במה שאמר הקב"ה מה לכם שאתם מזדעזעים מלפני הריני כיוצא בכם הדבר כמו זר גם מה שאמר יכול לא תהא מוראי עליכם תלמוד לומר והייתי לכם לאלהים לא ידענו ג"כ מה ענין ההוכחה הזאת. אמנם לבוא אל הבאור נקדים מאמר (תהלים נ"ן) אלה עשית והחרשתי דמית היות אהיה כמוך אוכיחך ואערכה לעיניך ב) דע כי כבר קבלנו תש

ח"ל

שפת היריעה

א) ותבאור בעומק המליצה הזאת ע"ד מתקני בניינים וטסים על פרץ נבעה בחומה נשגבה וממשחים אותם בששר ומציירים עליה ציורים בצבעים וגוונים שונים אשר דרך האומנים האלה בעת עשותם התיקונים הנ"ל הם תלוים באויר רק הם אחוזים ע"י החבל שנשתלשל מלמעלה ולמטה אין להם לחוש על שמירתם כי היא נתונה אל אשר מלמעלה אל האוחז בחבל ואין להם רק לתת עיניהם על התיקונים ועל הציורים לעשותם על צד השלמות. וזהו תנה בני לבך לי ראה נא לקשור עצמך בקשר חזק שתהיה דבק אל אלהים עליון. ולמטה אין לך רק ועיניך דרכי תצורנה ראה לעשות הדברים כמשפטם וחקותם. עוד משל ע"ז אל כלי המקלט מים שעושים קנה ארוכה עד מאד שיכולים לעלות עמה על כל פינות הגג לקלוט מים אל מקום הצורך וזה העומד למטה אין עליו רק לעסוק בתנועות לשאוב את המים לתוכו ואותו שהוא על הגג הוא יכוון נגדו אל מקום הצורך וזהו תנה בני לבך לי ואתה עיניך דרכי תצורנה, והבן:

ב) וחוץ לדרכנו נראה עוד להמתיק מאמר זה ע"ד שכתבנו למעלה על מאמר (פ' קדושים) לא תשנא את אחיך בלבבך ע"ש כבר ידענו טבע בני אדם שאין אדם רואה חובה לעצמו (שבת קי"ט) ובמקום אחר אמרו (ברכות מ"ג) את הכל עשה יפה בעתו מלמד שהיפה לכל אחד ואחד אומנותו. דייק ואמר לכל אחד ואחד לסורות כי לא יפה הדרך לפניו כ"א כאשר הוא ביחידות אבל כאשר ישבו שנים יחדו ויריבו ביניהם מעשים רעים וחטאים אז בהכרח יבחון גנות המעשה הזאת בעת ראותו אותה מאת רעהו כי על עצמו מסכה התאוה הגוברת עליו יכוס גם השכל כמסרת אל התאוה לבקש צדדי היתר ואומר מותר אבל איך יזדמן שיתאוה זה שיעשה רעהו ואיך תהיה תאוה באדם על זולתו. לכן אז כאשר יראה ברעהו רעה לבבו יבין ויביט מבחין מאד גנות המעשה ופחיתותה וזהו (ירמיה ד') חכמים המה להרע כלומר לדון את חבריהם לכף חובה ולהטיב בעצמם לא ידעו. וזהו ג"כ מאמר (משלי כ"ח) אנשי רע לא יבינו משפט כי בדור המבול אמרו חז"ל (בראשית רבה ל"א) לא נחתם גזר דינם אלא על הגזל כי שארי עבירות יש להם התגלות שלא ידעו שהוא רע אבל גזל אתמול גזלו אזלו והבין רעת הדבר עד מאד וא"כ איך את"כ בא הוא וגזל את אחרים תכו אנשי רע לא יבינו גם דבר משפט ומבקשי ה' יבינו כל והכן הוא שנאמר (תהלים י"ט) משפטי ה' אמת צדקו יחדו היינו כי הקב"ה דן את האדם רק לפי כח שכלו והבחנתו וא"כ יזדמן שנים עוברים עבירה אחת ואין משפט שלהם שוה ועכ"ז צדקו יחדו. כי כבר מוחלט (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס ויוסף דעת יוסיף מכאוב כי אין חיוב השוגג כ"א מסבת השכל כי לולא השכל היה נידון כבהמה ומעתה כבר אפשר שיהיה הרשע הולך אל תשנתו ישען על סכלותו כמאמר אין אדם עובר עבירה אלא א"כ נכנס בו רוח שטות אבל שקר בימינו כי כל זה היה לא היה כסיל על עצמו וגם את אחרים היה דן לזכות אבל אתה בלא פין שלהם ברעה כלומר כי הוא מגנה את אחרים העושים מעשים רעים א"כ נראים הדברים כי לו לב חכם מבין ומבחין בין טוב לרע. ומעתה כמשך כמאמר כן הוא אם ראית גנב וסרך עמו ה' גנס חלק הכתוב את מעשיו הרעים לג' חלקים א' אם שהוא עושה בעצמו אם ראית גנב וסרך עמו ועם מנאפים

חלקך

רח"ל שאין הקב"ה דורש מאת האדם רק כפי מה שהוא אדם עד שאמרו (שמות רבה ה) הקול היה יוצא לכל ישראל ואצל כל אחד לפי כחו הזקנים לפי כחן והנשים לפי כחן ואף משה לפי כחו וכן הוא אומר קול ה' בכח בכחו של כל אחד ואחד . וכבר כתבנו בבאור מאמר (תהלים ל"ט) בתוכחות על עון יסרת איש כו' אך הבל כל אדם סלה כלו' כאשר תדין את האדם על מעשיו אין אתה מעריך את מעשיו ואת חטאיו לפי גודל אלהותך שא"כ לא היה קץ וסוף אל העונש המר שהיה ראוי לו כי בערך מי שחטא לו הלא חטא לאלהים שהוא אין לו סוף ותכלית והיה ראוי ג"כ לענוש את החוטא בעונש בלתי בעל תכלית אבל ברוב טובו וחסדו ית' אינו מעריך את הנבראים בערך עצמו כ"א לפי ערכם הדל והפחות וזהו בתוכחות על עון יסרת איש כלו' בערך האדם שהוא רק אנוש אנוש. וכמו שכתבנו למעלה באורך (פ' ויגש) שאין הקב"ה תובע כבודו מאת האדם רק כפי כח האדם והשגתו וכמאמר (קהלת א') כי ברב חכמה רב כעס כו' כי לולא זאת אין צדיק בעולם שיוכל לצאת זכאי בדינו כפי העבודה הראויה לבלתי בעל תכלית כמאמר התימני (איוב ט"ו) הן בקדושיו לא יאמין ושמים לא זכו בעיניו ומעתה הן הן הדברים שאמר הילקוט עתיד הקב"ה לטייל עם הצדיקים והצדיקים מזדעזעים מלפניו והמקום אומר להם מה לכם שאתם מזדעזעים מלפני הריני כיוצא בכם ר"ל שהקב"ה כביכול יצמצם כבודו כפי כח השגת האדם והבן . ומעתה יפה אמר הילקוט או לפי שאני כיוצא בכם יכול לא תהיה מוראי עליכם ת"ל והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם כו' ירצה כי עתה יש מקום שיאמר האדם שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך כי אין רשע שלא יהיו מעשיו כפי השגתו כי טחו עיניו מראות וכל דרך איש ישר בעיניו . אבל שקר בימינו כי אין דינו כפי השגתו עתה כ"א כפי יכלתו להשיג אם היה פונה לבבו לבקר בהיכלי החכמה והתושיה היה משיג כפי אשר חלק לו בבינה כאמרם ז"ל (ויקרא רבה ט"ו) על מאמר לעשות לרוח משקל . וזהו דמית היות אהיה כמוך כלומר אתה תחשוב כי ראוי להיות שאהיה כמוך כלומר שיהיה המשפט אשר אשפוט אותך כמוך עתה במחשך ההשגה לא כן הדברים כי אם אוכיחך ואערכה את משפטי לעיניך כלומר לפי עין השגתך לא כההשגה החשכה רק כאורה . וזהו יכול לא תהיה מוראי עליכם תלמוד לומר והייתי לכם לאלהים ואתם תהיו לי לעם כי לפי דעת האדם הנזכר היה ראוי להקדים ולומר אתם תהיו לי לעם ובערך זה אהיה לכם לאלהים לכן הורה הכתוב ואמר והייתי לכם לאלהים ואחלק לכם בבינה ובערך זה אתם תהיו לי לעם (ומה שאמר הילקוט מה לך שאתה מיטמר כו' כי הם יחשבו להטמיר ולהסתיר עצמם לאמר שהקב"ה לא יראה אותנו מחמת שהוא אינו רואה במסתרים כמשפט עוף ידוע שאם ירצה להסתר מעיני הבריות הוא מעצים עיניו וחושב כי אז אין מי רואה אותו) והבן :

ואם לא תשמעו לי ולא תעשו את כל המצות האלה ואם בחקותי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם לבלתי עשות את כל מצותי כו'. ילקוט ואם לא תשמעו לי שיודע את רבונו ומתכוין למרוד בו יש לך אדם שאינו לומד ואינו עושה אבל אינו מואס באחרים העושין ת"ל ואם בחקותי תמאסו שכל אדם שאינו לומד ואינו עושה לסוף שמואס באחרים העושים ויש לך אדם שאינו לומד ואינו עושה ומואס באחרים העושים אבל אינו שונא את החכמים תלמוד לומר ואם את משפטי תגעל נפשכם ויש לך אדם שיש בו כל אלה אבל מניח את אחרים לעשות תלמוד לומר לבלתי עשות שאינו מניח את אחרים לעשות וסופו להפרכם את בריתי שיהיה כופר בעיקר. באור זה בהקדים מאמר (בראשית) וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום הנראה בפי' מלות רק רע ע"ד מאמר הנביא ע"ה (ישעיה ס"ו) יען קראתי ואין עונה דברתי ולא שמעו ויעשו הרע בעיני ובאשר לא חפצתי בחרו . דע כי כמו אשר המצות יש בהם ב' חלוקות לשמה ושלא לשמה כ"א להנאת עצמו כן בעבירות יש ג"כ ב' חלוקות אם להנאת עצמו להתענג בה או שהוא עושה להכעיס . וההבדל בין שניהם כי אותו שכוונתו למלאת תאותו ולהשיג הנאתו לא יברור בעבירה בלתי אם ישיג בה ערבות ועונג אבל העושה להכעיס בוחר בעבירה שהיא דלה ורזה לא ישיג ממנה ערבות כל מאומה *) וזהו ובאשר לא חפצתי בחרו

ולולא

יריעות האהל

*) **וכבר** כתבנו בספר שמן המור (ברביעי לשני) שזהו באור מאמר (ירמיה כ"ה) ולא שמעתם אלי נאום ה' למען הכעיסני במעשה ידיכם לרע לכם. והוא ע"ד מאמר (הושע י"ב) הכעיס אפרים תמרורים והרצון בזה להפליג תכונת החוטאים האלה בנפשותם כמה ברע הוא כי אותו שהוטא מצד שהתאוה הגוברת עליו משפטו לחפש רק עבירות שיתענג בהן לא כן העושה להכעיס את יוצרו למרות עיני כבודו משפטו לבקר אחר ענינים פחותים ובזוים לא יהיה לו מהם ובהם ערבות ותועלת ופעם יהיה אליו הדבר עוד לרעתו ולהזיקו יקיים בעצמו מאמר (ירמיה י"א) כי רעתיכי אז תעלוזי וכענין שספרו ז"ל באותו שאכלו לו

כלום

שפת היריעה

חלקך . שנים שין שלאת ברעה שהוא שונא את העושים כמעשיו והוא מגנה אותם ואחר אלה עשית והחרשתי כלומר כמעשים הרעים שעשה בעצמו כמו שנזכר למעלה עשית ואני הייתי כמחריש אבל הלס"ר מחייב אותך . כאשר תראה כמעשיך אצל אחרים שלא התן בהם דופי א"כ שלא מבין אתה וזהו דמית היות אהיה כמוך כלומר אתה תדין ותחשוב כי ראוי להיות שאהיה כמוך כלומר לעשות עצמו כביכול כאינו מבין אבל לא כן הדברים אוכיחך ואערכה לעיניך כלומר כמו שאתה רואה בעין רעה אצל אחרים שעושין ואתן דופי בהם :

ולולא שלא חפצתי לא היו בוחרים במעשה זאת. וזהו מאמר הכתוב מתחלה ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובות הנה הייט שלא היו עושים כ"א להנאתן ולבסוף עלתה להם כי הוסיפו לעשות דברים שאינם משיגים מהם שום ערבות רק להכעיס וזהו וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ כבר רבה רעתו יותר ממה שהיה תחלה כ"א וכל יצר מחשבות לבו פי' ראשית בחירתו בעבירה אינו רק רע כל היום להכעיס. ונוכל להמתיק הדברים עוד יותר כי ההבדל בין צדיק לרשע שניהם אוהבים הטוב לנפשם רק שהצדיק בוחר רק בטוב אמתי שלא יהיה רע אחריו ולא אתו עמו לא כן הרשעים כי הם בוחרים בטוב המעוטף ומסובב ברע כמאמר (משלי י"א) תאות צדיקים אך טוב (ואין במגורו רע מאומה) תקות רשעים עברה. ומעתה הנה ג' חלוקות יש הצדיק חפץ רק טוב ועוזב את המהולל ומעורבב והרשע אוהב את הרע בעבור הטוב והערב המעורב בו והוא הרמז ומלכודתו כמאמר (משלי ה') כי נפת תטופנה שפתי זרה כו'. וזהו שהזהיר הכתוב (עקב) השמרו לכם פן יפתה לבבכם כו' כי הנה הרצון ימשול על כל כחות האדם אבל אין כח היצר כ"א לפתות ולעורר את הרצון ולהטעותו עד שידמה על הרע שהוא טוב וא"כ במחשבתו הוא שואף אל הטוב המעורב ברע אבל יצרו המסיתו לזה אינו מכוון רק אל הרע. וזהו וכל יצר מחשבות לבו ר"ל היצר המביאו אל התאות אינו מכוון רק רע כל היום *) וכמה הוכיח הכתוב על ענין זה באמרו (משפטים) כל אלמנה ויתום לא תענון ולא אמר אלמנה ויתום לא תענון. אבל הורה בזה מוסר

השכל כמו שנתבאר. ועדיין אינו מספיק כו'... שכמה ע"ד מאמר המשורר ע"ה (תהלים ק"ט) יען אשר לא זכר עשות חסד כו' וראוי להתבונן איך הסמיך למאמר לא זכר עשות חסד מאמר וירדוף איש עני ואביון שהוא מן הקצה אל הקצה. גם מאמר (ירמיה כ"ב) אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו דן דין עני ואביון אז טוב לו ראוי ג"כ להבין התחלת דבריו אכל ושתה. אמנם דע כי כמו מי אשר יש לו לב טוב ונפש נדיבה נמשך בטבעו להטיב ולעשות חסד עם הבריות כן בהיפך מי אשר לו לב רע מדתו להרע אל הבריות ולשמוח בהרע המגיע לחבירו ממנו כמו שהמטיב ישמח בהטיבו לחבירו כי כל פועל ישמח כאשר יפיק זממו ויעשה פעולתו. וכמו אשר המטיבים לבריות יזדמנו על ב' פנים אחד מטיב בעבור כי מדתו להטיב ואחד מטיב כדי לסבב עי"ז לעצמו טובה יותר גדולה. וזה ההבדל אצלנו בין החפץ במצותיו ובין החפץ בשכר מצותיו. כן המריעים גם הם יתחלקו על ב' פנים אחד מריע לבריות בעבור כי לבו רע כל חפצו להעיק את אחרים ואחד מריע להגיע עי"ז טובה לעצמו. וכמו אשר המטיב ע"מ לקבל פרס אינו ראוי להקרא בעל טובה כי לא מאהבתו להטיב הוא מטיב כ"א בעבור שירויח טובה לעצמו כן המריע אם כוונתו להרויח טובה לעצמו אינו ראוי להקרא רע בעצם. אבל המריע שלא ישיגנו שום טובה הוא ראוי להקרא רע בעצם. והרב מהרי"ט ז"ל כתב כדברים האלה בבאור מאמר (יחזקאל ט"ז) לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך כו' ויהי בך הפך מן הנשים כו' לכן זונה שמעי דבר ה'. בא̇ור זה כי המנאפת בעבור האתנן
אשר

יריעות האהל

כלום יש לך הנאה כו' (סנהדרין ק"ג ב') והשיב כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי. וזהו הכעיס אפרים תמרורים כי זה משפט העושה להכעיס לבקר אחר מרורים ואחר דברים המעיקים ומזיקים וזה ולא שמעתם אלי נאם ה' למען הכעיסני במעשה ידיכם והמופת לרע לכם כי תבקשו ותחפשו לעשות רק דברים שיתבכר מהם כוונתכם שהוא רק להכעיס לא למלאות חפץ התאוה כי ברע המה:

*) ואם יקשה הדבר בעיניך להאמין לאמר מי פתי יסור הנה לבחור לעצמו ענין שאין בו רק רע להכעיס תשים לבך לדברי רז"ל (שבת ק"ה) כך דרכו של היצה"ר היום אומר לו עשה כך כו' למחר אומר לו לך ועבוד ע"ז כן גם בענין שאמרנו מעשהו כך מתחלה יבוא היצר ויפתה אותו לדבר המעורב בו טוב ורע כמו כי ימתיק בפיו אכילת המאכלות האסורות וכדומה דברים הערבים ויפתה אותו לדבר שקר להרויח על ידו הרבה אבל לבסוף ירגיל אותו לשקר גם בדברים של הבל ואין בהם מועיל רק לעבור על רצון בוראו ית'. ודבר זה תמצא מבואר במאמר הנביא (ירמיה ה') שמעו נא זאת עם סכל ואין לב כו' ולא אמרו בלבבם נירא נא את ה' אלהינו הנותן גשם יורה ומלקוש בעתו כו' עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם הנה הדבר מבואר מאד כי תחלה בחרו בעבירה בעבור הטוב והערבות המעורב בה וברבות הימים בטל הרע את הטוב ולא נשאר רק רע וזהו עונותיכם הטו אלה וחטאתיכם מנעו הטוב מכם. והדמיון בזה לאחד שנשא אשה רעה ומנוולת בעלת מדות רעות גרועות ופחותות מאד אבל נשא אותה כי נתן עיניו בממון כי היה לה הון עתק מבית אביה ויהי כי הקיפו הימים לא נשאר לו כל מאומה מן ההון ואבד העושר ההוא בענין רע ולא נשאר לו כ"א האשה הרעה הזאת וישאלהו אחד ויאמר לו למה לקחת אשה גרועה כמותה השיב ואמר מפני שהיה לה ממון הרבה וישאלהו עוד והיכן הוא המעות שלקחת ויענה ויאמר מה תתמה על אשה רעה כמותה כי ברעתה הפסידה את הכל. הנמשל כבר מובן כי מתחלה יבוא היצה"ר לפתות ולהמשיך את האדם אל הרע לאמר אבל ראה נא העושר והטוב והערבות אשר בו וא"כ סופו שיתדבק בהבלי שוא בדברים פחותים וגרועים שאין בהם כל מאומה מן הטוב רק רע כל היום וזהו עונותיכם הטו אלה הטובות הראשונים אשר בהתחלה היה האדם מטעה א"ע לסור אחריהם בעבור הטוב המעורב בהם ומה היה סופם וחטאתיכם מנעו הטוב מכם ולא נשאר לפניכם רק רע וכמאמר הנזכר כך דרכו של היצה"ר היום אומר לו עשה כך כו':

אשר יתנו לה בעלם. תעסוק בענין מסחר לפרנס את עצמה והזנות אללה אך במקרה לא כן המנאפת השוכרת את המנאף היא זונה בעלם ז"ש הכתוב לכל זונות יתנו נדה ואת נתת את נדניך לכל מאהביך כו' ויהי בך הפך מן הנשים ט' לכן זונה שמעי דבר ה' כי ע"כ ראוים להקרא זונה בעלם. והנה אם רצונך לעמוד על כוונת העושה לחבירו טובה או רעה אם פעולתו באמת בעבור אהבתו ודבקותו במדה זאת או הוא עושה עתה נגד טבעו והיפך מדתו בעבור הריוח שהוא מקוה לעצמו בפעולתו זאת יש לפניך ב' מופתים. א' כי העושה דבר בעבור השגת הריוח ע"מ לקבל פרס לפעמים יעשה גם ההיפך ממעשהו עתה כמעשה הבושם יעסוק לפעמים גם במעשה בורסקי כאשר נפשו יודעת ריוח אשר ישיג מזה כן גם הוא בראותו כי ההפכי יסבב לו הצלחתו להשיג חפצו ושאלתו. לא כן המטיב ומריע בעבור כי נפשו אויתה המדה הזאת בטבע עצמותה הוא לא ישנה את דרכו לעולם לא יחליפנה ולא ימירנה רע בטוב או טוב ברע. והאמת מבוארת במאמר (ירמיה ב') מה תיטיבי דרכך לבקש אהבה ר"ל כי אתה מטיב דרכך לא בעבור בחירתך בטוב כ"א לבקש הריוח ואם כן כאשר יזדמן בידך ריוח מן ההיפך הלא תעשהו ג"כ וזהו לכן גם את הרעות למדת את דרכיך והבן. נמצאת אם תראה מריע בעבור לסבב טוב לעצמו באין ספק יזדמן שיעשה גם בהיפך לא כן אם תראה אותו בתמידות על דרך אחד אז תדע כי מדתו הפנימית כן היא לא יחליפנה ולא ימירנה. והמופת השני כי המטיב או מריע ע"מ לקבל פרס ולהרויח לעצמו יהיו עיניו ולבו לעשות עסקיו עם עשירים כי מהם יותר קרוב להשיג את אשר הוא מבקש מהיותו מטיב עם העני או מריע אליו אבל אותו אשר כל מעשיו בעבור מדתו הטבעיית הוא ישתדל ביותר לרדוף אחר העניים להטיב יראה לעסוק בטובת העני אשר בטובתו יחיה את נפשו ויגדל חסדו וטובו שיעשה עם העני יותר ממה שיעשה עם העשיר כי אינו צריך כ"כ לטובתו. גם המריע אם הוא בעצמו אינו רע רק כוונתו לסבב טובה לעצמו יראה וישתדל לעשות עסקיו רק עם עשירים אם מפני אשר מהם יוכל להשיג טובה גדולה אם יעשוק את איש עשיר ירויח הרבה יותר מעושק דל להרבות לו כי מה ירבה לעצמו מיד העני אם יקח ממנו גם כל כבוד ביתו. ב' אם יעשוק את העשיר לא יעשה עם העשיר רעה גדולה כ"כ כמו שיעשה בעושק הדל כי דל הוא שעליו נאמר (משלי כ"ב) וקבע את קובעיהם נפש. אבל המטיב או מריע כמדתו העצמיית יותר יעסוק עם העני ממה שיעסוק עם העשיר כי ברצותו להטיב הנה בהטיבו עם העשיר לא יגדל חסדו בו וטובו כ"כ כמו עם העני ולהיפך המריע אם באמת יאהב ויבחור ברע במה שהוא רע יעסוק יותר עם העני למען יכפיל רעתו וימלא חפצו להריע תרועה גדולה. ואלו הב' מופתים אמר דהע"ה והקדים להביא ראיה כי מדתו הוא רק להרע ובלי להשקיף אם יסובב מזה טובה לעצמו. הא' יען אשר לא זכר עשות חסד כי אם בהיפך בתמידות יהיו כל עסקיו ומעשיו רק להרע ודאי מדתו הטבעיית כן הוא. ב' וירדוף איש עני ואביון בהיותו רודף רק אחר עני ונכאה לבב למותת בע"כ יבחן כי מאהבתו את הקללה הוא עושה זאת. וזהו ויאהב קללה ולא שהוא חפץ בברכה המושגת לו מן הקללה ועל כן יתרחק ממנו וילבש קללה כמדו היינו כמדתו הטבעיית. וזהו מאמר ירמיה ע"ה אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו ר"ל אם כל כוונתך להטיב לעצמך הלא אביך אכל ושתה ועשה משפט וצדקה והטיב אל עצמו מבלי שיריע לאחרים גם אתה תוכל להשיג טוב מבלי להריע אל הזולת וא"כ בע"כ הוא מוכרח כי אין עיניך ולבך כ"א על בצעך ועל דם הנקי ולך ראוי להקרא רע באמת. וזהו כל אלמנה ויתום לא תענון כי זה הוא אות אמת על המענה שאין כוונתו כל כך להרויח לעצמו רק למען ענותו את הזולת *) והעד כי הוא בוחר כל אלמנה ויתום לענות ומה ירויח מהם לעצמו:

ומעתה נבוא אל באור דברי הילקוט שלפנינו ואם לא תשמעו לי שיודע את רבונו ומכוון למרוד בו כו'. אשר כל האריכות שהאריך בעל המאמר רק לברר דבריו הראשונים האלה שזכרנו שכל כוונתם רק למרוד בו ולעשות להכעים. ונבין הענין ע"פ משל לאחד שהיה דר אצל חנוני והיה שונא אותו מאד ובא אחד לקנות מאת החנוני הלך זה ופיתה אותו שילך ממנו ושלא יקנה מחנותו מאומה לאמר כי גם אני בעצמי אין אני קונה ממנו דבר רק אצל אחרים. פעם התחילו בני הבית לדבר אודות האיש ההוא שהיה ברצונו לבוא ולקנות סחורה מאת החנוני הזה וזה יושב ושומר ופער פיו עליו בנאצות גדולות לאמר מה תדברו מן הפחות והגרוע הזה והתחיל לחרפו ולגדפו מאד וכאשר נשמע הדבר לבעה"ב כעס עליו ואמר לו צא איש הדמים צא מביתי והזהר בעצמך מלעבור על מפתן היכלי לעולם אמר לו מה חרה לך עתה יותר מכל הימים שעשיתי לך רעות גדולות יותר מזה כמה סחורות קניתי מאחרים ומאסתי בשלך ענה הבעה"ב ואמר על מה שלא קנית אצלי הייתי דן אותך לכף זכות לאמר אולי לא מצאה סחורתי חן בעיניך וכן מה שלא הנחת

*) **עיין** בבאורנו חסד לאברהם על מאמר למען ענותו בסבלותם ויתבאמו הדברים. וזהו אם ענה תענה אותו כי המענה את העשיר אינו מענה אותו רק את רכושו לא כן המענה את הדל אותו בעצמו הוא מענה וזהו שהכפיל אם ענה הלא תענה אותו וכן אם נעוק הלא יצעק רק אלי כי מי ישמע אל העני או מי ישים אליו אוזן:

את האיש הזה שיקנה הוא תסחורתי אמרתי ג"כ אולי מסבת אהבתך אותו מנעת אותו ממה שהוא רע בעיניך אכן עתה הלא עיני רואות כי אתה שונא גם אותו ואם כן אם אמת היה שאתה שונא רק הסחורה שלי אם כן מה איכפת לך שיקנה שונאך דבר הרע בעיניך הלא גם הוא רע בעיניך אך זאת כ"א בשאט נפשך לא תוכל לסבול שארויח בסחורתי א"כ לא לך מכיתי ומה לך פה. וזהו ממש מאמר הילקוט ואם לא תשמעו לי שיודע את רבונו ומתכוין למרוד בו וכי תאמר במה יודע איפוא שכוונתו להכעים ולמרוד לזה אמר ואם בחקותי תמאסו כו' שמואס באחרים העושים ושונא את החכמים היפך ממה שנאמר את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח ועוד גם לבלתי עשות שאינו מניח את אחרים לעשות. ואם אמת היה הדבר שאינו שונא רק המצות א"כ אם הוא שונא את החכמים ושונא את המצות מה איכפת ליה במה שהשונא יטריד עצמו בדבר שהוא נבזה בעיניו ומה לו בכך מה שיעשה השונא דבר שהוא שונא אותו ולמה אינו מניח אחרים לעשות אם לא כי בהכרח כל כוונתו להפרכם את בריתי ואין השנאה לא במצות ולא בעושי המצות כי אם אותי מאסתם לכפור בעיקר ואך בי הדבר תלוי. וכבר מלתי אמורה למעלה (פ' תשא) על מאמר המדרש (ויקרא רבה ל"ד) והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה כו' יען וביען במשפטי מאסו ואת חקותי געלה נפשם וז"ל יען הוא עני. והמאמר פלאי ואמרנו שם כי הכוונה בזה רק לתת מופת לעיני העם על היותם מואסים וגועלים במשפטי ה' בשאט נפשם והוא עם מ"ש הגאון בעל מנורת המאור זלה"ה (נר א' ריש חלק ב') אויל ר"ת אכול ושתה יאמר לך. וראוי להבין מאמר יאמר לך וכי מי שהוא אוכל ושותה ומתענג בתענוגים אינו אויל אמנם הנה באמת זה כל אדם יודע ומבחין שכל עניני העולם ותענוגיו המדומיים המה הבל יחד רק עכ"ז תשלוט התאוה באדם בעתים אחדים לאכול ולשתות ולהתענג מפאת יצרו הרע אשר בקרבו ואליו אין מן הראוי לקרוא אויל כי יצרו תקפה עליו. לא כן מי שמצוה לאחרים ויאמר לו לך ואכול ושתה ותתענג בתענוגים אשר מעולם לא תתעורר התאוה באדם להסית את הזולת שיתעדן הוא אם לא כי תועה הוא מדרך השכל ומינות נזרקה בו והוא ראוי לקרוא אותו אויל. כן הדבר באותו שהוא חוטא מסבת התאוה כי יצרו גבר עליו לעשות רע הלא ראינו כי כאשר יראה מעשים כאלה מאת אחרים הלא ישנא אותם גם שאינם עושים רק כמו שעושה הוא לא כן אותו שאוהב הרשעים ומחבב אותם ומרחיק הצדיקים הוא לאות ולמופת שהוא אוהב הרע בעצם. ולכן יפה אמרו ואם את משפטי תגעל נפשכם שהוא שונא את החכמים ר"ל שלא יפלא בעיני השומע זאת לאמר איכה נדע הדבר אל הלב ואיה איפוא יתברר אשר במשפטים תגעל נפשו לזה באו חז"ל ונתנו סימן שהוא שונא את החכמים מה שלא יזדמן אל העובר מצד התגברות היצר כי העובר מצד התגברות היצר הלא לבבו יבין מאד כבוד חכמים וידרוש אהבתם והצלחתם לא כן העובר בשאט נפש כבר הוא שונא ומלא אל החכמים והצדיקים. אמנם כאשר לא ישנא רק הצדיקים שהמה עשירים עוד מקום לומר כי השנאה רק מחמת קנאה לזה העירו אותנו חז"ל בתוספת ברור ומוחש והוא לתת לב על הצדקה שהם נותנים אשר זה משפטם לבחור דווקא עניים שאינם מהוגנים ומואסים העניים המשובחים. וזהו יען וביען במשפטי מאסו והמליצו ואמרו יען הוא עני כלומר כי ע"י העני תוכל לבוא על אמתת הדבר שהמה מואסים וגועלים בתורה ובמצות:

ומה מאד יתבאר בזה מאמר הנביא ע"ה (ירמיה ד') הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו כו' כשומרי שדי היו עליה מסביב כי אותי מרתה נאם ה' דרכך ומעלליך עשו אלה לך זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך. דע כי כבר מקובל אצלנו כי הקב"ה גומל את האדם מדה כנגד מדה ואם אמנם כי קצור קצרה יד שכלנו להשיג פרטי הדברים כי רבים הם וחלוקים ומתחלפים באיכותם ומהותם עכ"ז ע"ד כלל ידענו שכל העבירות לא יצאו מג' ענינים אלה והם מחשבה מעשה ופעולה. ועל אלו הג' מסודר סדרי הגמול פעמים יגמול הקב"ה מעשה נגד מעשה ולפעמים לפי הפעולה כמאמר (שבת כ"ג) הזהיר בנר הויין לו בנים ת"ח וזה לפי הפעולה כמאמר (ברכות נ"ז) הרואה שמן זית בחלום יצפה לתורה כו' עד כתית למאור והזהיר במזוזה זוכה לדירה נאה הזהיר בציצית זוכה לטלית נאה אלה הם לפי המעשה. וכן תמצא כל העונשים אשר הגיעו את הסוטה בכלם היו לפי המעשה (סוטה ט' א') ואצל הנחש תמצא שהיה העונש לפי המחשבה כאמרם ז"ל (ב"ר כ' סוטה ט') ואיבה אשית כו' אתה בקשת להרוג את אדם ולישא את חוה ואיבה אשית בינך ובין האשה. והנה חז"ל אמרו (ברכות ה') אם רואה אדם שיסורים באים עליו יפשפש במעשיו ואיכות הפשפוש הוא לבחון החטא ע"י העונש כי באין ספק העונש הוא מדה כנגד מדה כמאמר (תהלים ס"ב) ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו כמו שעשה כן יהיה הגמול מכ"מ. ולפי דברינו אלה הלא תמצא כמה חלוקים גדולים בענין זה היינו כ"א בא העונש לפי המעשה קל מהרה יתבונן האדם על העבירה לא כן אם העונש הוא לפי הפעולה אז ההתבוננות עליה קשה מאד כי הפעולות מתחלפות ובאות ממעשה אחת ויתפרדו לענינים שונים וקשה מכלם כאשר העונש הוא לפי זדון הלב והדבר מובן מאליו. ומעתה ראוי לחקור עוד לדעת איה איפוא מקום תכונתם של ג' חלוקות האלה ואיה מקום הראוי בו לדונו כפי זדון לבו ובאיזה מקום ראויים העונשים בפנים האחרים. אמנם אם תתבונן תמצא אותם במדה ובמשקל שלשתם במקום אחד היינו אדם ו[illegible]

ונחש

ונחש ממש ע"ד עשיר אחד היה לו שונא ובשנאתו אותו הסית לסיעה של גנבים שיגנבו ממנו כל אשר לו והגנב אחר עשותו מזימות לבו נתן הגניבה למשרתו שיוליכנו לביתו נמצא כי הג' אלה כל אחד חלוק מחבירו במעשה זאת. כי המסית אין לו כ"א זדון לבו והגנב לא היה בכוונתו את אשר היה בכוונת המסית כ"א חמדת הממון והשליח אין לו שום כוונה וכאשר בא הדבר לפני הב"ד לא יוכלו לדון את המסית כ"א אחר זדון לבו והגנב לפי כוונתו שלא כיון להכעיסו כ"א להרבות ממונו והמשרת אין בו לא כך ולא כך כ"א המעשה לבדה. וכהיום תמצאו אלו הג' באדם וחוה ונחש כי הנחש חטא במחשבתו וזדון לבו להחטיאם והאשה לא היה בכוונתה כ"א אל פעולת האכילה ואל מתיקות המאכל וערבותו כמאמר ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל. הא לך מבואר כי היא הביטה אל הפעולה הנמשכת מן האכילה והאדם לא כיון לשום דבר כי האשה הכריחה אותו לכך כמבואר ברז"ל (ב"ר י"ט) רבנן אמרי התחילה מיללת עליו בקולה רק עכ"פ על המעשה היה חייב כי ראוי היה לו שלא לשמוע בקולה. והקב"ה דן את כל אחד לפי חטאו אל האדם אמר כי שמעת לקול אשתך ועברת על המעשה ארורה האדמה בעבורך וזה לו מדה כנגד מדה לפי המעשה שאכל מפריה לכן לא יהנה מעתה לאכול דבר ממנה כ"א בעצבון תאכלנה כו' והאשה אשר כוונתה היתה פעולת המעשה לכן היה משפטה לפי פעולת החטא וזהו הרבה ארבה עצבונך והרונך שזהו רק פעולת החטא שתהיה זוהמת הנחש מעורבת בתולדות האשה אשר תוליד כמו שתמצא הדברים מבוארים למעלה (פ' תזריע) אבל הנחש כי הזיד בלבו וכוונתו אך להחטיאם ולגרום להם מיתה ולדורות הבאים עונש שלו לפי כוונתו:

ומעתה בקל נעמוד על דברי הנביא שזכרנו כי התחיל לספר צרות ישראל הנה כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו קלו מנשרים סוסיו אוי לנו כי שדדנו ואח"כ אמר כשומרי שדי היו עליה מסביב כי אותי מרתה נאם ה' והוא ממש כאותו שהוא קובל על שונא ואויב ומספר איך הוא רודף אחריו בכל חלוקי רדיפות שיוכל להפילו כי כעננים יעלה וכסופה מרכבותיו קלו מנשרים סוסיו כו' ואחר כך טוא מספר ואומר כי יותר מכל אלה יעיק אותי וידאיב את לבי מה שהוא מתפאר ואומר כי כל כוונתו במעשיו האלה להטיב עמי מסבת אהבתו אותי והוא מתרחם עלי. כדברים האלה סיפר הכתוב כי ה' יתב' כביכול קובל ואומר כשומרי שדי היו עליה מסביב כי אותי מרתה לאמר כל הצרות אשר הביאו עליהם הנה הקשה מכלם מה שהם מתפארים לנגדי שכוונתם לנקום נקמתי מישראל והם תובעים עלבוני מהם כי אותי מרתה על שחטאו לפני. וזהו מליצת המאמר כשומרי שדי היו עליה כאלו אני בחרתי אותם לי לשמור את השדה אשר לי את כרמי ולגדור את גדרו כאשר אמר אשור (ישעיה ל"ו) ועתה המבלעדי ה' עליתי על הארץ הזאת להשחיתה ה' אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה. וזאת היתה ג"כ מדה כנגד מדה מאת הקב"ה כמאמר חז"ל (ב"מ ל' ב') לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דבריהם על דין תורה כלומר כל הרע שהיו עושים היו אומרים שכוונתם לשם שמים לכן בא עליהם אויב ועשה לה מה שעשה ואמר גם כן שכל מעשיו לשם שמים. ומעתה המשך המאמר כך הוא דרכך ומעלליך עשו אלה לך כלומר אלה הדברים שהזכיר למעלה המה מכוונים לנגד דרכך ומעלליך דרכך הם המעשים בעצמם ומעלליך הם הפעולות אבל זאת רעתך מורה ע"ד פרט על מאמר הסמוך לו כשומרי שדי היו עליה כו' עליה אמר זאת רעתך כי מר כי נגע עד לבך כלומר היא נמדדת לך נגד זדון לבך:

ואם עד אלה לא תשמעו לי ויספתי ליסרה אתכם כו' אם תזכרו ראשונות מה שכתבנו למעלה על מאמר המדרש (ריש פ' קדושים) ה' נתן וה' לקח כו' ולא עוד אלא כשנתן לא נמלך בב"ד וכשנטל נמלך בב"ד ע"ד חנוני יש לו קרוב עני והוא מהנה אותו בתמידות מאשר יש לו בחנותו וכהזדמן שיצטרך העני אל דבר שאין לזה בחנותו הוא נותן לו מעות שילך ויקנה לעצמו בחנות אחרת או הוא עצמו הולך בין הסוחרים לבקש מה שהעני צריך אשר יותר ראוי להפליג טובתו במה שהוא קונה דברים שאינם נמצאים בחנותו כי הדברים שהמה אתו עמו ומצויים אצלו לא יקשה כ"כ בעיני האדם לוותר לאחרים הצריכים לכך. הנמשל הקב"ה בהיותו מטיב הלא מדתו להטיב כמאמר (תהלים ק"ו) הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו כי זאת היא הסחורה אשר בחנותו יתברך וחנותי את אשר אחון כו' אכן ברב טובו וחסדו ברא מקטרגים על האדם להעלות חמה לדון את העובר ולעשות בו שפטים בעבור יתן אל לבו לתקן מעשיו ולהטיב מעלליו. וזהו כשהוא עושה דין הוא נמלך בב"ד כהולך ומבקש סחורה מה שאינה נמצאת בחנותו יעו"ש וזהו אף אני אעשה זאת כו' כלומר נוסף על הטובות האמורות למעלה אהיה מוכרח גם לעשות זאת וזהו ויספתי ליסרה אתכם נוסף על גמול הטוב הנזכר:

ואם תלכו עמי קרי ולא תאבו לשמוע לי כו' והלכתי אף אני עמכם בקרי כו'. באור זה בהקדים מאמר (משלי כ"ג) אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום. דע כי אנחנו נקראים עבדי ה' ומשפט העבד להיות נושא בעול רבו עליו גם אם אדוניו הוא ב"ד כמוהו כש"כ עבדי ה' אלהים חיים ומלך עולם. אמנם העבודה תזדמן בבני אדם על ב' פנים אם על דרך עצם ואם ע"ד מקרה היינו או שהוא משעבד עצמו וכל כחותיו להיות למס עובד כל היום וכל הלילה ויראת ה' על פניו כל היום תמיד ולבו לא נח גם רגע מלהיות שוקד ושופך ומחפש לעשות מה שיפיק רצון

נורא

בודאו גם בלילה לא שכב לבו כמאמר (תהלים ט"ז) אף לילות יסרוני כליותי ט' ובקומו ממטתו הלא כארי יתגבר ויט שכמו לסבול והיראה זורחת עליו ומקבל עליו עול מלכות שמים. הוא הוא העובד בעצם כי הוא תמיד בגדר עבודה או בגדר שמירה שהוא שומר וזוכר וממתין ומצפה את עבודתו לעת שתזדמן *) לא כן ההולכים לאט לרגל המלאכה אשר אם יזדמן להם מצוה תחת ידם יעשו אותה ואח"כ יסירו דעתם ולבם ורוחם הוזים שוכבים ישנים תרדמת העצלם מחשוב בענין עבודה ועכ"ם נקראים עבדים ע"ד מקרה כי כאשר יקרה לפניהם דבר מצוה הלא מוכנים הם לסבול אותה ולהקימה גם אם היא כבדה על האדם כמו אם לא ימצא בשר או מאכל כשר ירעב ויסבול יכוף יצרו ויסבול צער תאותו ולא ישחית נפשו בתועבות אשר שנא ה' וכאשר יאמרו לו לכפור בעיקר יכין עצמו למיתה וליסורים ויהרג ולא יעבור כי מצות אדוניו ית' עליו. אמנם אחר שקוט המיית המקרים המכבידים עליו המצות ולא יפגשהו שום מבטל ומשבית ברית אלהיו אינו ראוי שיהיה נקרא אז בשם עבד כי בעת הזאת לא נראו עליו סימני עבדות כל מאומה ולא נראה עליו עול מלכות שמים כל מאומה בלתי כאשר תזדמן מקרה עליו אז יתגבר כארי ויהיה חרף נפשו למות בעבור כבוד אלהותו ית' ויכין עצמו לסבול כל יסורים שיעשו לו אז יהיה נקרא עבד ה'. וזהו ואם תלכו עמי קרי כו' והלכתי אף אני עמכם בקרי כו' כי יש שהקב"ה משגיח עלינו כאב על בנו תמיד עיני ה' אלהינו עלינו מראשית כו' וכמאמר הנזכר והתהלכתי בתוככם ויש אשר הקב"ה כביכול מסיר ההשגחה התמידיית ומניח אותנו אל הטבע רק בהזדמן והתגברות האויבים באים לכלותנו הקב"ה מראה השגחתו וגבורתו ומצילנו מידם. אבל בימים אשר נוכל לחיות בדרך הטבע אנחנו ממש ע"ד הנאמר (ישעיה סג) היינו מעולם לא משלת בם לא נקרא שמך עליהם **) והקב"ה כמעשה ידינו יתן לנו. ממש ע"ד מלך גדול שהיה מתנדב לתת מתנות גדולות לכל עבדיו מתנת חנם כבוא יום גנוסי' שלו וכדומה מן הימים המוזדמנים והיה לו רופאים מומחים ואליהם לא התנדב מאומה רק בעתים מוזדמנים היה מראה להם טוב לבו וחסדו כאשר פגע בהם איזה מדוה אשר לא טובה אם מאיזה שר ומושל אחר שהיה תופש אותם או רצה ליסרם אז היה מראה חם ו עליהם להצילם ושאלו אותו חכמיו ואוהביו ולמה לכל עבדיך תתן מתנות ולאלה האנשים לא תתן דבר ויענה בחכמתו ויאמר הלא כמשפט עבודתם כן להשיב גמולם כי עבודתם אותי אינה כ"א בהזדמן מקרה חולי אז יעבדוני כי יתעסקו בעסק הרפואה אבל בשקוט המקרה ולא יזדמן חולה תחת ידם לא יזכרו עבודתי ולא תעלה על לבם כמשפט הזה יקבלו גם הם ממני אם יקרה להם מקרה בלתי טהור אז אשתדל בטובתם להחיש ישועתם להראות לעיניהם חסדי אדוניהם אבל בשקוט המקרה אין אני מראה לפניהם דבר כי גם אני איני רואה מהם דבר לא כן כל עבדי הנאמנים הם סובלים עול עבודתי בתמידות ראויים גם הם לעשות עמהם חסד בתמידות וזהו אל יקנא לבך בחטאים כי אם ביראת ה' כל היום ולא בדרך מקרה וזהו ואם תלכו עמי קרי והלכתי אף אני עמכם בקרי והבן:

וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור כו' מנה הכתוב את האבות אחורנית ולא כתב בסדר שהם אברהם תחלה כו' נראה בטעם הדבר ע"ד הקונה תפוחים או אגוזים והמוכר נותן לו במדה כום אגוזים בעד גדול אח"כ מבקש הנער ממנו להוסיף לו ב' וג' וזה שומע ומוסיף לו ב' וג' אגוזים והנה נער אחד נגב שם ורואה איך זה מוותר ונותן בחנם ויבקש ממנו גם הוא שיתן לו מעט אגוזים ויאמר לו שוטה הלא הנער הזה קנה אצלי מדה אחת והוספתי לו מעט יתר על המדה כנהוג אבל אתה לא קנית מאומה ואיך תבקש הוספה אם אין לך העיקר. כן הדבר אם הכתוב היה אומר וזכרתי את בריתי אברהם אף את בריתי יצחק היו באים גם עשו וישמעאל ויבקשו גם הם לזכור להם ברית אברהם ויצחק שהמה מבניהם לכן התחכם הכתוב ועשה עיקר מאת יעקב ואמר תחלה וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק כו' כלו' אוסיף גם זאת ועתה אין עוד מקום על עשו וישמעאל שיבקשו הוספה אם אין להם העיקר:

ויותר נראה בזה כאשר נתעורר עוד על המאמר

יריעות האהל

*) **עליו** אמר הכתוב (משלי ח') אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותי יום יום. כאותו אשר בא לפני בית השר עם איזה סחורות והשר היה לו דבר עם אנשים ונשאר עומד בחדר החיצון אשר בכל רגע ורגע הוא מחכה ומקוה לשמוע דבר ממנו כי הוא קורא אותו להסתכל בסחורתו. וזהו הוראת מאמר אשרי אדם שומע לי רצה לומר נוטה אוזן ומצפה ודורש ומבקש חפש מחופש לחייב נפשו בעבודה וכמ"ש למעלה סוף פ' בשלח:

) **וזהו מאמר (ישעיה כ"ו י"א) ה' רמה ידך בל יחזיון יחזו ויבושו כו' ר"ל רמה ידך גם עתה כמאמר והקב"ה מצילנו מידם רק הנסים המה נסתרים ונראים כדברים טבעיים. על זה בקש יחזו ויבושו שיהיו הנסים בהתגליא נסים נגלים לעין הרואה. וזהו ג"כ מאמר (ירמיה י"ד ח') מקוה ישראל מושיעו בעת צרה כמו שנתבאר אף אני אלך עמם בקרי כאשר יקרה התגברות האויבים אז יהיה לנו למחסה כמאמר לא מאסתים ולא געלתים לכלותם אבל למה שהיה כאיש נדהם כגבור לא יוכל להושיע תשועה אמתיים ומפורסמת בגלוי ולא בסתר:

נדיך כלל איך הוא בא באמצע התוכחה ואתשוב בשתא הענין ע"ד שמצאנו ברבותינו ז"ל (שבת פ"ט ב') מאי דכתיב לכו נא ונוכחה כו' עתיד הקב"ה לומר לישראל לכו אצל אבותיכם ויוכיחו אתכם כו' אמר הקב"ה ותליתם עצמכם בי אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו ונזכיר לזה מאמר המדרש (ריש שה"ש) שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשה אבותי באור זה דע כי כבר נאמר (עמוס ד') רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם וטעם הדבר ממש כמשפט המלמד שאין דרכו להכות בלתי את התלמיד המשכיל ועתה נזדון לב הוא מתעלם כן זרע ישראל מאד יקר מחצבתם מאד אבני נזר כלולים בהדרת קודש עלולים הם לפאר מעשיהם מאד והפך בהביט אל מעשי אבותינו הקדושים וזהו שחורה אני במעשי מה שמעשי נראים שחורים גם כי נגד זולת הם לבנים רק מפני ונאוה אני במעשי אבותי כי מעשי אבותי מאירים ומזהירים כזוהר הרקיע א) ולכן הכניס הכתוב מאמר זה בין התוכחות כי גם זה תוכחה גדולה כהביט אל יקר מחצבתנו כלו זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה*) וזהו ענין מאמר ועקידת יצחק לזרעו היום ברחמים תזכור. וזהו מאמר (דברים ט) זכור לעבדיך לאברהם ליצחק וליעקב אל תפן אל קשי העם הזה כו' הוא הדבר שרמזו ז"ל במאמר הנזכר לכו אצל האבות ויוכיחו אתכם כלו' העריכו נא את דלת ערככם נגד האבות אז תדעו ותכירו באיזה מעמד אתם ומעת' יפה הזכיר הכתוב את יעקב תחלה ואח"כ את יצחק ואח"כ את אברהם משל לשני גנבים שנתפשו ויהי כאשר הגישו אותם לפני השופטים התחילו לדרוש ולשאול מפיהם מי הם מאיזה עיר מאיזה בית אב ענה אחד ואמר כי הוא מעיר פ' וכך שמו ושם אביו ויהי כי הזכיר לפני השופטים שם אביו ענו אחריו ואמרו אנו יודעים אותו ומכירים בו מאד כי גם הוא ישב פה בבית אסורים כאסיר אל בור כי הוא גנב בן גנב בן בנו של גנבים. אח"כ קראו את השני וישאלוהו לאמר בן מי אתה ויענה ויאמר אבי היה רב ומורה בעיר פ' ומי היה אבי אביך ענה ואמר הוא היה רב בעיר גדולה מאד אשר במדינה פלונית ויצא המשפט להקל בדין הגנב הראשון ולהגדיל משפט הגנב הזה

יריעות האהל השני

*) **ובגמרא** (מנחות נ"ג א') אמרו ליה רבנן לר' פריידא עזרי' עשירי לעזרא קאי אבבא אמר להו אי בר אוריין הוא יאי ואי בר אבהן הוא יאי ואי בר אבהן ולא בר אוריין אשא תיכלי'. באור המאמר מובן מאד לפי דרכנו כי זה כלל גדול מה שכתבנו למעלה בבאור מאמר (איוב ל"ד) כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימצאנו היינו מי שעושה עוד דרך כבושה לאחרים בהכרח יתגלגל עליו עונש של אחרים (עיין מ"ש למעלה פ' ויקרא על מאמר אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם) וכן אם עשה דרך כבושה אל הטוב וילכו רבים וילמדו ממנו זכות הרבים תלוי בו עד שאמרו עליו (בבא בתרא ט') גדול המעשה יותר מן העושה. וזהו מה שאמרו ז"ל (ר"ה י"ז) ולך ה' חסד וכתיב כי אתה תשלם לאיש כמעשהו אלא מתחלה כי אתה תשלם לאיש כמעשהו ולבסוף ולך ה' חסד באור הדברים כי תחלה בעשותו המצוה תתן ותשלם לו שכר המצוה שעשה ולבסוף כאשר גם אחרים לומדים ממנו ולך ה' חסד. ומעתה דון בעצמך כי רשע בן רשע בהכרח יגדל עונש האב על עונש הבן כי הוא היה הראשון במעל הזה וזהו מאמר (תהלים ק"ו) חטאנו עם אבותינו בעת שהיינו קטנים מגודלים בחיק הורים רעים ואחר כך העוינו הרשענו כמשפט עבירה גוררת עבירה וההתחלה היתה מהם כי אבותינו במצרים לא השכילו כו'. וזהו ג"כ מאמר (איכה ה') אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו וא"כ אין לחייב כ"כ את רשע בן רשע כמו שיש לחייב את רשע בן צדיק שהיה לו ממי ללמוד וכן בהיפך בצדיקים כי הצדיק בן צדיק אין חדוש כ"כ וזהו מאמר שאין אנו עזי פנים וקשי עורף לומר צדיקים אנחנו ולא חטאנו עזות גדולה כזאת אין בנו אבל אנו עזי פנים לומר אנחנו ואבותינו חטאנו כי לולא הם לא היינו למודים להרע ולכן יפה אמרו ז"ל על ב' הסוגים האלה ואמרו רשע בן צדיק מותר לקרותו רשע בן רשע צדיק בן רשע מותר לקרותו צדיק בן צדיק (סנהדרין נ"ב) וכמו שנתבאר בקול יעקב מאמר שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי ר"ל אם אני שחורה בחטאים זהו במעשי היינו מתייחסים למעשי עצמי וכאשר אני נאוה הוא רק ע"י מעשי אבותי שהמה הגורמים. וזה הענין אשר השמיעו רבנן לר' פריידא עזריא בן אבטילס דהוא עשירי לעזרא קאי אבבא ספרו לו יחוסו הגדול והפליגו זאת למעלה גדולה אמר להו ר' פריידא כי הדבר להיפך אי בר אוריין הוא לחוד יאי יותר כי ת"ח בן ע"ה תהיה מעלתו וחשיבותו מסבת עצמו ואי בר אבהן ובר אוריין הוא יאי ג"כ אבל לא כ"כ ואי בר אבהן ולא בר אוריין אשא תיכלי' כי היה לו ממי ללמוד ולא למד ואחר הדברים האלה חזיא דהוה עכירא דעתיה דעזריא כי הקיל בכבוד מעלת יחוסו לזה הוכיח לו ממקרא שבדבריו כן הוא ופתח ואמר אמרת לה' אדני אתה טובתי בל עליך אמרה כ"י אל הקב"ה החזיק לי טובה שהודעתיך בעולם אמר לה איני מחזיק טובה אלא לאברהם יצחק ויעקב שהודיעוני בעולם תחלה שנאמר לקדושים אשר בארץ המה ר"ל כי אין חדוש בצדקתכם שכבר קדמו לכם הג' אבות האלה ונתקיים בהם מאמר לא ימושו מפיך ומפי זרעך כו' וא"כ המה הגורמים:

שפת היריעה

א) עוד נראה בבאור מאמר שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי להורות אותנו כי לא טוב לאדם לבחור בעבודת האלהים יתברך עבודות חדשות ומנהגים חדשים רק לאחוז במנהגם של ישראל מכבר ללכת בדרכי אבותינו ואבות אבותינו כמאמר שאל אביך ויגדך כו'. וזהו שחורה אני במעשי כלומר כאשר אני אבחור לי מה לעשות ומתי לעשות גם אני שחורה ונאוה אני רק במעשי אבותי כאשר אבחור בדרכיהם ואעשה כמעשיהם אז אני נאוה לא עלם:

השני והיה מתפלא מאד לאמר למה יהיה משפטי גדול כ"כ על משפט חבירי ויאמרו אליו הלא חבירך הוא גנב בן גנב מחברת גנבים אין להאשימו כ"כ אבל אתה הלא נתגדלת על ברכי אביך הצדיק וישר ואיך בא ענין זה לידך וזה עונה אחריו לאמר הה הלא אני הייתי מכיר גם את אבי אביו וג"כ היה צדיק וישר אף זה בא ועונה אחריו ואומר הלא אני מכיר גם את אבי אבי אביו כלם צדיקים ותמימים א"כ ראוי אתה לעונש חמור יתר מאד. וזהו וזכרתי את בריתי יעקב כלו' אזכור את אביכם אשר נתגדלתם על ברכיו אשר בריתי היתה אתו ואף את איש בריתי יצחק אבי אביכם ואף את איש בריתי אברהם אבי אבי אביכם כמה יקר הגזע אשר אתם נלקחים ממנה וגם והארץ אזכור מה שחטאתם נגד הארץ הנבחרת לכן והארץ תעזב מהם כו':

ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם כו' א) ובילקוט (במקומו) לא

שפת היריעה

א) **חבט** ימין וראה מאמר הנביא ע"ה בהתוכחו עם ה' יתב' (ירמיה י"ד) המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא כו' היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה ה' אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה וראוי להתעורר בקישור הדברים מה ענין טענה זאת היש בהבלי הגוים מגשימים אל טענת המאוס מאסת את יהודה ומה היא הסיבה אשר העירה אותו עתה לחקור חקירת הפילוסופים מאין בא הגשם אבל דע כי ירמיה ע"ה בעצמו הכפיל דברים אלו במקום אחר (איכה ה') למה לנצח תשכחנו כו' כ"א מאס מאסתנו קצפת עלינו עד מאד ובמדרש (במקומו) אם מיאוס לית סבר אם קצף אית סבר מאן דכעיס סופו מתרצה כי זהו ההבדל בין השונא מטרתו מסיבת המיאוס שבו ועבודתו מאוס בעיניו ובין העוזב מטרתו מסבת הכעס כי האחד אין לו תקנה לאמר ארבה עליו אוהבים שיפייסו אותו כי מה זה יפייסו אם אינו מוצלח לו לעבודתו לא כן השני אשר בעליו לא פטרו כ"א מסבת הכעס יוכל לקיים בעצמו חבי כמעט רגע עד יעבר זעם ואז ילך ויפייס אותו ומאן דכעס סופו מתרצה והוא מה שאמר הקב"ה אל שמואל (שמואל א' ט"ז) ויאמר ה' אל שמואל עד מתי אתה מתאבל אל שאול ואני מאסתיו ממלוך על ישראל היינו כי שמואל ע"ה חשב כי הקב"ה כביכול בכעס על שאול והכעס יוכל להשקיט ע"י תפלה ותחנונים שיתפלל ויבקש רחמים עליו. ע"ז השיב לו יתברך כי אין זה כעס רק מאיס ואם מיאוס ליה סבר וזהו ואני מאסתיו ממלוך על ישראל. ומה מאד יומתק בזה מאמר (ישעיה י"ב) ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני. ביאור הדברים כי לעת עתה עדיין בן דוד לא בא וכבר עברו ימים רבים מיום גלות ישראל מעל אדמתם עד כי יש מקום אל הכופר להתפקר ולומר שכבר מאס אותנו השי"ת ח"ו אבל כאשר יושיענו ה' ויגאלנו אז יתגלה למפרע כי לא היה בזה סיבת המיאוס רק סיבת הכעס וזהו ואמרת ביום ההוא אודך ה' כי אנפת בי כי אז יתברר האמת שמעולם לא היה רק כעס וזהו כי אנפת בי ועי"ז ישוב אפך ותנחמני כי מאן דכעיס סופו מתרצה משא"כ אם היה בזה סיבת המיאוס לית סבר. והנה ירמיה התווכח עם הקב"ה המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך א"כ מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא וכו' רק על זאת יש לשאול איה איפוא הרהיב בנפשו עוז להחזיק רק בסבת הכעס ולהתפלל ע"כ על אריכות הגלות אולי חלילה הסיבה היא סיבת המיאוס ומה יש לך לדבר עוד אל המלך כ"א מיאוס לית סבר אמנם גם הוא חכם ומביא ראיה לאמת את דבריו ולחזק את טענתו ואמר היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים וכו' והביאור בזה ע"ד מאמר (תהלים ד') נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו, והוא ע"פ משל לנער אחד שכעס עליו אביו עד שגירש אותו מביתו וילך הנער אל בית שכנו וישב שמה ב' וג' ימים ואח"כ אמר לו השכן לך מאתי ובוא אל בית אביך ותפייס אותו וישיב אותך אל ביתו ואל שלחנו ויען הנער בצחוק אני לא אלך לפייס את אבי הלא אבי יבוא אלי ויפייס אותי אך המרם והתעכב מעט והשכן שמע לקול הנער והמתין עוד איזה ימים והאב לא בא לפייס את הנער אז אמר לו השכ"ב אל הנער מה לך אני הלא עיניך רואות כי אביך שאט בך הנער כמר לבו הלך ויצא החוצה וכרגע שב אל בית השכן ויאמר לו עתה תראה כי האמת אתי שאבי יבוא אלי לפייס אותי כשמוע השכן דברי הנער התפלא ואמר לו הגידה נא לי המופת אשר בידך כי כנים דבריך השיב הנער ואמר אני בהיותי בחוץ עברתי לפני בית אבי וראיתיו סועד סעודת צהרים יושב וסועד בראש והנלו על יד ימינו סועד המלמד שלי ועל שמאלו יושב הר"ח וסועד ג"כ אוכלים ושותים עם אבי ביחד ועוד זאת ראיתי כי השבט שהוא רודה אותי בו עוד הוא מונח על המנורה אשר נוכח השלחן עתה ידידי ענה בי אם כדבריך שאבי שאט בי ומאס אותי עד בלא יהיה לי עוד לאב ואני לא אהיה עוד לבן למה לו להחזיק על שלחנו הרעבתנים ההם למה לו לפרנס אותם בחנם ולכלכל מכל מאכל שלחנו וכן מה ענין השבט והרצועה אשר ממעל לראשו אם לא כי כל זה הוא אות לטובה כי עוד הוא לי לאב ואני לו לבן ולכן הוא מחזק אותם ומכלכלם והכל רק בעבורי וישמור השבט והרצועה ג"כ בעבורי. הנמשל כי הכתוב אומר (שופטים ג') אלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל ומעתה כל הימים אשר אנחנו רואים ארוחתם ארוחת תמיד ניתן להם מאת המלך ית"ש הוא לנו אות לטובה כי עוד הוא אבינו הוא מלכנו ולא מאס בנו ח"ו כי לולא כן מה לו יתב' אל רצועה מרדות וזהו לאות מאמרו נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו פי' כאשר אתה מכלכל אותם יש לנו שמחה כי בזה אנו יודעים כי עוד ידך עלינו נטויה ועתיד אתה לקרבנו אליך כבנים אל שלחן אביהם וזהו הדבר בעצמו אמר ירמיה ע"ה המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא וכי תשאלו לאמר אולי הקב"ה שאט בנו ומאס אותנו לנצח ע"ז בא כמתווכח ושואל רבש"ע הגד נא אתה היש בהבלי הגוים מגשימים ואם השמים יתנו רביבים פי' מאין הם משיגים שפעתם ובזלתם ומי הוא הזן ומפרנס אותם הלא אתה ה' אלהינו אתה הוא המכלכל אותם בעבור היותך אלהינו ולכן נקוה לך כי אתה עשית את כל אלה והענין נכבד:

ואולי יתכן עוד בכוונת המאמר המאוס מאסת וכו' כי הנה כהבט על דל כבודנו ועל רוע מעמדנו וצרות לבבנו אפשר לחשוב ח"ו אשר הקב"ה שאט בנו ומאס אותנו אבל א"א לחשוב זאת אחרי ששפך חמתו על העצים ועל האבנים על ציון עיר קדשו וזהו שהתפלא ואמר המאוס מאסת את יהודה אם עינינו רואות כי בציון געלה נפשך ואחר כי כוס חמתך נשפך ודאי לכן טוב פנינו לשוב לרחמנו והיסורים שאנחנו סובלים המה רק לרפואה וקשה עוד מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא ומוכיח ואמר לא נכחד מאדוני כי ידענו ה' רשענו כו' כי חטאנו לך אבל אל תנאץ למען שמך כי רב חסד אתה ומוכיח עוד טענה אחרת היש בהבלי הגוים מגשימים כו' כלו' באיזה זכות אתה מפרנס עמים רבים וכי אפשר שהם עובדים להם המה משפיעים להם שפעתם הלא אתה ה' אלהינו המחיה את כולם ולמה נגרע אנחנו מכל ההמון הגדול הזה שאין אתה שואל להם אם יש להם זכיות אם לא וכענין מאמר לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך כדלים וכרשים דפקנו דלתיך משל לאב שכעס על בנו וגירש אותו מביתו והיה מוכרח להתגורר על הפתחים והתחכם ועשה תחבולה לדפוק על פתח בית אביו העשיר ויהי כבואו אל פתח בית אביו ויזעק עליו אביו וגם בקולו לא מביתי ויען הנער ויאמר דע כי לא באתי אליך בעבור היותי בנך אבל באתי אליך כי ידעתי אשר נדיב לב אתה לתת נדבות גדולות לעניים ודלים הדופקים על דלתותיך ולמה אגרע אני משאר עניים וזהו לא בחסד ולא במעשים באנו לפניך רק כדלים וכרשים דפקנו דלתיך כי טוב ה' לכל המוני ברואיו ורחמיו על כל מעשיו:

לא מאסתים כו' וכי מה נשתייר להם לישראל והלא כל המתנות טובות שניתנו להם ניטלו מהם מה נשתייר להם זו ספר תורה שאם לא היה קיים לא היו משונים מכל העמים כלום א) דבר אחר לא מאסתים בימי כשדיים ולא געלתים בימי חשמונאי ובניו לכלותם בימי המן כו' אני ה' אלהיהם לעתיד לבוא (מגילה יא א) באור זה בהזכיר מאמר (ב"ר ע"ט) אמרה כנסת ישראל רבת צררוני מנעורי אמר הקב"ה ויכלו לך מסיבה כ"י גם לא יכלו לי. פי' כי הקב"ה הבטיח אותנו שלא ימחה את שם ישראל לכלותנו ח"ו וכי ישאלך לבבך הלא אין רחמים בדין. גם מה שאמרו רבותינו ז"ל היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש (ריש איכה) ראוי לדעת אם רק נדמה לאלמנה למה יצא מאמר זה להקדימו במגילת קינות. אבל האמת כן הוא ואין רחמים בדין כי אם תתן דעתך על ב' אלמנות אחת מת בעלה ואחת הלך בעלה למדינת הים ולא נודע מקומו איה גם אשר כי לתכלית צרת האלמנה ממש יותר גדולה מצרה זאת אשר לאלמנה חיה עכ"ז לע"ע כבדה אנחתה יותר כי האלמנה ממש כל אשר יארך הזמן יקטן אבלה ויהיה נשכח מן הלב והשנית היא להיפך כי כל יותר שיתארך הזמן ותוחלתה תוחלת ממושכה הוא מחלת לב ותכאב נפשה יותר ויותר. וזהו מאמר (איכה א') נתנני שוממה כל היום דוה וזהו שהקדים בספר קינות מאמר היתה כאלמנה לאמר כי לע"ע קינה היא ובכל יום ויום תהיה הקינה יותר גדולה לא כן אם היתה אלמנה ממש היינו שוכחים ומתיאשים כבר מלשוב עוד לירושלים. וזהו רבת צררוני מנעורי אמר הקב"ה ויכלו לך מסיבים אנחנו גם לא יכלו לי ר"ל גם זאת לא טוב היא כי מה לנו בהשארתנו מרעה אל רעה אין זאת כי אם לתת בנו כח לסבול צרות יותר ויותר וזהו מאמר (ירמיה ח) מבליגיתי עלי יגון עלי לבי דוי ממש ע"ד מי שמלקין אותו ומניחין אותו להתרפאות למען אח"כ יכוהו עוד. הנמשל מה שהקב"ה מניח אותנו לזמן מה הוא רק למען שנוכל לקבל עוד צרות אחרות כמאמר יעקב אבינו ע"ה ורוח תשימו בין עדר ובין עדר וזהו מבליגיתי עלי יגון מה שאני מחליף כח ומתגבר על זה עצמו לבי דוי. אמנם ע"פ אמת מזה עצמו יש לנו מופת נמרץ כי רבת צררוני מנעורי גם לא יכלו לי מזה יש לנו אות לטובה כי שומר ישראל ישמרנו ויגברם [?] ברחמיו למען יקימנו ונחיה לפניו ית' בבוא התור הנכבד וזהו לא מאסתים בימי כשדיים ולא געלתים בימי חשמונאי ובניו לכלותם בימי המן כו' וזה מופת גמור כי אני ה' אלהיהם לעתיד (השלמת הדברים עי' בקול יעקב אסתר) וכמאמר המדרש (בראשית רבה ע"ח) חדשים לבקרים רבה אמונתך ממה שאתה מחדשנו בכל בוקר ובוקר אנו יודעים שאמונתך רבה להחיות לנו את המתים ד"א ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של גליות אמונתך רבה שתגאלנו ב) וזהו מאמר הילקוט לא מאסתים כו' וכי מה נשתייר להם לישראל כו' אלא זו ספר תורה שאם לא היה קיים לא היו משונים מכלם. הנראה כי חכמינו ז"ל הבינו כי לשון ואף גם זאת מורה דבר נוסף על התוכחה ואין המאמר כן כ"א הפטו

לזה

שפת היריעה

א) דוגמת זה אמרו בגמרא (שבת קל"ח ב') ת"ר כשנכנסו רבותינו לכרם ביבנה עתידה תורה שתשתכח מישראל שנאמר (עמוס ח') הנה ימים באים נאם ה' אלהים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם כו' כ"א לשמוע את דברי ה' רשב"י אומר ח"ו שתשתכח תורה כו'. אבל עכ"ז ראוי לתת לב על מאמר שאם לא היה קיים לא היו משונים כו' מה הורו ז"ל בזה ועוד איך הדברים רמוזים בכתוב והנראה ע"פ משל לבעל מלאכה שנתמנה להאר [?] המלך לעשות מלאכתו בהמידות ונתנו לו דירה מיוחדת וארוחתו ארוחת תמיד לימים נפל למשכב וחלה זמן רב וגם כי נתמעטה פרנסתו מכמות שהיה עכ"ז לא כלתה לתכלית והיו בני ביתו מוכרים כלים ובגדים להמציא מחייתם לימים בקשו למכור כלי מלאכתו ויקרא להם אביהם ויאמר שמעוני בני חלילה לכם מלעשות זאת כי כל זמן שיש בידי הכלי מלאכה השייכים אל מלאכתי המפוארה אני ניכר לעיני כלם כי אני בעל מלאכה זאת רק לע"ע אני חולה וראוי אנכי לשבת ולדור בדירה זאת וגם לארוחתי יכלכלו אותי בטוב לב מצד הרחמנות לא כן אם אמכור את הכלים אז במה יהיה ניכר שאני בעל מלאכה ואז יוציאו אותי גם מן הדירה. הנמשל כל זמן שהתורה אצלנו אנחנו משונים מכל עם ומצויינים להקרא בשם ישראל לא כן בהעדר התורה ח"ו. וזהו ואף גם בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים כו' וכי מה נשתייר להם הלא זו התורה שאל"כ לא היו משונים כו' והבן. והוא מאמר ר' יהושע בן לוי (אבות ו') בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה משל לעיר אשר נפל שמה חולי גדול מאד עד לאין מרפא כ"א ע"י רופא היותר גדול ושלחו אל מדינה אחרת לדרוש ולחקור אולי יזדמן שמה רופא מומחה שיוכל לרפאות חולי קשה כזה ונודע להם כי הרופא אשר בבית המלך הוא מופלא מאד ובידו לרפאות החולי הזאת ובאו אל המלך ויבקשו מאתו פניו שירחם עליהם ויתן להם את הרופא על זמן ידוע עד אשר יקים אותם עד שיעמדו על רגליהם עכ"פ ונתנו למלך ערבון כמה אנשים חשובים יקירי העיר ורוזנים שיהיו לו למשכון עד אשר ישיבו את הרופא למקומו ואין ספק כאשר יקרה את הרופא איזה סכנה בעיר הזאת ודאי יחרדו כל אנשי העיר מאימת המלך כש"כ האנשים הממושכנים עבורו מה מאד יהיו יחרדו מאימת סכנת הרופא. הנמשל כבר מבואר ברז"ל (מדרש שיר על מאמר משכני אחריך נרוצה) בשעה שבאו ישראל לקבל התורה אמר להם הקב"ה הביאו לי ערבות והביאו ושיעבדו צדיקי הדור והינוקות של בית רבן וא"כ כאשר יקרה מקרה בלתי טהור אל התורה הקדושה אז כמה גדולה הסכנה ח"ו על כלל ישראל ובפרט על אותם שהם נתונים נתונים למשכון וזהו אוי להם לבריות מעלבונה של תורה:

ב) באור זה בהקדים מאמר (תהלים ל"א) בידך אפקיד רוחי פדיתה אותי ה' אל אמת גם מאמר (שם ק"ל) נפשי לה' משומרים לבקר שומרים לבקר כו' מאמר בקר הוא מוסב על בקר והארת היום וע"ד שהלילה קרא הנביא זמן הגאולה גם כן בקר כמאמר (ישעיה כ"א) אמר שומר אתא בקר ורז"ל הוכיחו בקר הגאולה מבקר של אשר אנחנו מעוררים השחר בזמן הגלות. ונמשל ראובן לוה מאת שמעון מאה מנה וראובן יש לו נסיעה לפניו לנסוע למרחקים והוא דואג על כלי זהב אשר יש לו שוה סך הרבה ביד מי להניחו ואצל מי יפקיד אותו אכן כאשר במזימות יתהפך ויחקור אצל מי יפקד הכלי הנה שמעון בעל חובו ודאי לא יעלה על לבו להפקיד הכלי אצלו כי נפשו יודעת מאד כי בבוא הכלי אצלו ודאי יקח אותה על חובו והקב"ה אנחנו חייבים אליו חוב גדול כמאמר החנות פתוחה והחנוני מקיף ובלילה אנחנו מפקידים נשמותינו ביד הקב"ה וכבר נשמם בידו ועכ"ז הוא מחזיר אותם אלינו בבקר מזה יש לנו מופת נמרץ על ענין אחר דוגמתו היינו שלא לדאוג איך יגאלנו ית' אחר כן אנחנו חייבים לפניו ית' אבל ממה שעינינו רואות כי בכל לילה אנחנו מפקידים בידו ית' נשמותינו ובבקר הוא מחזירם אלינו יש לנו לבטוח על בקר הגאולה

לזה ניחרו ואמרו כי אף גם זאת מן התוכחה. משל לשר גדול שחטא עליו בנו ויגרשהו למדינה אחרת אשר אנשיה שונאים מאד את מי שאינו מבני המדינה וקפץ ונשבע שלא יחמול עליו כאב על בנו ולא יטה אליו חסד רק כל היום תמיד יתאכזר עליו להדפו ולהרחיקו מעל פניו והיה הנער מתגורר במדינה הלז לשמה ולבזיון לקלון ולחרפה לימים שמע אביו כי הנער הולך בבגדים קרועים מאד ויעשה לו בגדים נאים וחמודים וישלח אותם להלביש את בנו וישאלו אותו אוהביו איך תעשה כזאת להפר את השבועה אשר נשבעת להתאכזר עליו ואיככה עשית לו עתה מלבושים ושלחת אותם אליו להלבישו ענה השר ואמר אבל דעו כי גם זאת עשיתי לו משמרי את השבועה אשר נשבעתי כי יודע אני כי כל ענין ומרודו על היותו ניכר בעיניהם כי הוא גר מארץ אחרת ואם לא שלחתי לו את המלבושים הייתי דואג עליו אולי ישיג מלבוש מבני המדינה וכאשר ילבוש בגדי המדינה אז לא יהיה ניכר שהוא גר ויחשבוהו לתושב ויהיה כאחד מהם ויאהבוהו לכן עשיתי בחכמה להלבישו את בגדיו כמאז ומקדם למען ידעו ויכירו כי הוא נבדל מהם כנמשל הקב"ה גזר עלינו גלות במדינות אחרות בכשדים במדי כו' ואולי יעזוב את התורה ונהיה כמונו כמוהם אחד לזה הבטיח אותנו ית' כי אף גם זאת יעשה עמנו שהתורה תהיה שמורה בידנו כמאמר כי לא תשכח מפי זרעו (דברים לא) וכמאמר המדרש (ריש איכה) מפני ידך בדד ישבתי (ירמיה טו) אמרה כנ"י נגעה בי ידו של פרעה ולא ישבתי בדד וכשנגעה בי ידך בדד ישבתי כלומר לא אוכל להתחבר עמהם להיות לעם אחד (והשלמת הדברים עיין קול יעקב איכה על מאמר לא אליכם כל עוברי דרך):

אמנם ע"ד כלל מה צורך עלינו לתת טעם על ענין הגלות מה ראה ית' לפזר את ישראל ולהגלותם מעל פניו היבצר מהם לענוש אותם בבתיהם בעריהם במושבותיהם לא לשלח אותם לפזרם בארצות אחרות. אבל בשום לב אל מאמרי הכתובים יתבאר הדבר מאד והוא מה שאמר הכתוב פה והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה בהשמה מהם והם ירצו את עונם וכנביא (ישעיה ב) כי נטשת עמך בית יעקב כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובילדי נכרים ישפיקו כו' הוראת הכתובים האלה להתגלל בעבור ה' ית' ולהצדיק את מדותיו מה שהפריד בין הדבקים היינו בין ישראל ובין ארץ חמדה אשר מעולם היה זיווג כנכד זל"ז מיום ברא אלהים ארץ ושמים כאשר דרשו ז"ל על מאמר עמד וימודד ארץ (עי' ילקוט חבקוק ג') אי לזאת באו הכתובים לבאר כי ענין הפירוד הזה היה ע"ד פירוד הזוג אשר גם שניהם אינם רוצים להתאחד לדור ביניהם וגועלים זא"ז אשר אז ראוי לגרש. כן היה לנו כי הארץ הנבחרת היתה בוחרת מעתה לשבת גלמודה כמאמר אז תרצה הארץ את שבתותיה כו' והם ירצו את עונם כי כל עוד שהיו ישראל שומרים המצות ראוי היה לישראל לדור שמה בהיות הזיווג נכון לפני שניהם כי לישראל היה מקום נאות המוכשר לקיים התורה כמאמר (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ואוירא דא"י מחכים ומקדש ומטהר וגם הארץ היתה מסבת פעולתה מן המצות התלויות בארץ. אמנם כאשר עברו תורות חלפו חוק והתחילו לבקר אחר הבל חמודות אשר בארצות זרים ובמדינות אחרות אז פיזר אותם הקב"ה כל אחד אל אשר תשאנו רוחו למלאות שם תאותו כמאמר המדרש (במדבר רבה ז) ואתכם אזרה בגוים אמר להם הקב"ה לישראל הואיל ואתם רוצים בע"ג אף אני אגלה אתכם למקום שיש ע"ג לכך ואתכם אזרה כו'. וזהו אז תרצה הארץ את שבתותיה כו' וגם הם ירצו את עונם לאמר כי כאשר יתפרד הזוג יהיה נכון לפני שניהם והדמיון בזה לעשיר אחד שהיה פורץ גדול על מצות הכנסת אורחים עד שהיה מספיק לכל האורחים הבאים לביתו לכלכלם די שבעם והיה לו לזה בית מיוחד ומדתו היתה לתת לכל אורח מאכל הנאות לו לפי מזגו לפי הבחנתו בו ולפי מה ששיער בו והיה מראה לכל אחד מקום שישב שמה בסעודתו כל אחד לפי ערכו פעם בא אליו איש אחד מלובש ומעוטף והי' נראה בעיניו כי הוא איש ענוג והנה לעת האוכל כאשר הסבו על השלחן הראה מקום לאיש הזה שישב למעלה ראש ויהי בתת המאכלים על השלחן נתנו לפניו קערה עם אורז ואח"כ למטה מזה הניחו לפני האורחים קערה עם לביבות למטה מזה קערה עם קטניות למטה מזה קערה עם ירקות וזה האיש כאשר באה לפניו הקערה עם אורז הביט וירא כי לא ידע מה הוא ובראותו כי אח"כ מביאים קערות אחרות הושיט את ידו למטה עד קצה השני של השלחן ולקח עם הכף מן הירקות אשר היו שמה ואכל והושיט ידו פעם שנית על ראשי כל המסובים העוטרים על השלחן בעבור הירקות הביט עליו בעה"ב בא ואמר לו ידידי קום נא מן הכסא אשר אתה יושב להתרחק מן המקום הזה והאורח מתפלא עליו מאד איך יקרה לנדיב כמוהו לבייש את האורח להדפו ממקומו אמר לו הבעה"ב ח"ו אין אני מבייש את מי רק אני כל ישעי וכל חפצי לתת לכל איש כפי חפץ לבבו ואני חשבתי עליך כי מזגך רך וענוג ואמרתי להושיב אותך במקום זה כי במקום זה דרכי להעלות על השולחן מאכלים דקים אך עתה כאשר ראיתי אותך כי כסאך נטן במקום זה ובכפך

אשר

שפת היריעה

ג"כ, וזהו בידך אפקיד רוחי ואתה מהזירה לי יש לי מופת פדית אותי ה' אל אמת כי מזה נתברר כי אתה גומל לחייבים טובות וזהו נפשי לה' משומרים לבקר שומרים לבקר כלומר מסבת בקר של כל יום ויום שומרים ומיחלים לבקר הגאולה וזהו מאמר המדרש חדשים לבקרים ממה שאתה מחדשנו בכל בקר גם לעת כזאת שאנחנו בעלי חובות גדולות בעת הגלות ועכ"ז אתה מחדשנו לבקרים להחזיר נשמותינו אמונתך רבה שתגאלנו, והבן:

אשר בידך תושיע לבלוע את הירקות מה לך לשבת פה קח לך מקום שמה אצל הירקות ויהיו מזומנים לפניך על יד ימינך. הנמשל מבואר במאמר הילקוט שזכרנו על עמד וימודד ארץ כי הקב"ה מדד כל הארצות ומדד כל העמים ונתן מקום מושב אל כל עם ולשון איש איש כפי חפץ לבבו וכפי טבע מזגו כי כל מדינה מיוחדת בסגולתה ובתכונתה זו מוצלחת לכספים זו מוצלחת לסוסים בזו נפישי רוצחים והאומה הישראלית שקל ה' סגולתה ומזג תכונתה ויקר ענינה כי היא מוצלחת רק לנכבדות לאמרות ה' אמרות טהורות והמקום הנאות אל ענין נכבד זה אינו רק למעלה ראש בראש פנה בירושלים וכל גבולותיה מקום המוכשר לנבואה והשגת רוה"ק והשגת מצפוני התורה וכל סגולותיה ונחמדיה כמאמרם ז"ל (במדבר רבה כג) חבלים נפלו לי בנעימים כמו שהם נאים אל המדינה כן המדינה נאה להם וזהו אף נחלת שפרה עלי. אבל בראותו ית' כי פנו עורף אל התורה והתחילו לחלל עבודת מלכם בקודש ובשבתם בירושלים עיר הקודש נטו כף למצרים להשיג משם סוסים ולמקום זה להשיג ממנו כספים וכדומה מן ההבלים אשר במקומות אחרות אז אמר הקב"ה א"כ מה לכם לשבת פה ולהושיט הכף אל קערה רחוקה לכו שמה ותהיה לכם הקערה על יד ימינכם ואז פיזר אותם הקב"ה והושיב את כל אחד במקומו הראוי לו למציאות תאותו. וזהו שאמר במתגלגל ומצדיק דינו ית' לאמר כי נטשת עמך בית יעקב כמו (במדבר יא) וישוט על המחנה למה עוד פזרת את עמך למקומות רחוקות לזה אמר כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים כו' ותמלא ארצו זהב כו' ותמלא ארצו סוסים ואין קצה למרכבותיו ולכן גרש אותם ית' כל אחד למקומו הראוי לו (השלמת הדברים עי' קול יעקב רי' מגילת אסתר):

אמנם נראה להעמיק עוד יותר בענין זה עם מה שנתעורר עוד על המשכת דבריו בסמוך כי נטשת עמך בית יעקב כי מלאו מקדם כו' וישח אדם וישפל איש ואל תשא להם אשר כפי הבנת המפרשים ז"ל הוא מאמר הנביא אליו ית' אל תשא ואל תמחול להם ובעיני רחוק הדבר שהנביא יקטרג על ישראל ח"ו אבל הבט ושמע את אשר נראה לדעתי בזה. בגמ' (סנהדרין ל"ח) מאי דכתיב וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו משום דצדיק ה' וישקוד ה' על הרעה כו' עולא אמר שהקדים שתי שנים למנין ונושנתם כו'. וראוי להתבונן מאד מה טובה תלויה בהקדמת זמן עד שיסובב מזה לומר שאלולא הקדים שתי שנים למנין ונושנתם לא נשתייר כו' אמנם הדבר יתבאר היטב ע"פ משל למלך שהיה בביתו איש מטיב ענן והיה משתעשע אתו מאד ונתן לו דירה בכבוד ותפארת וילבישהו חמודות בבגדי הרוזנים והסגנים פעם שמע המלך עליו שהוא יוצא ונכנס אל בית היין ומשתכר שם עם חברת שותי שכר ויאמר המלך להפשיט מעליו הבגדים החמודים אשר הוא לבוש בהם ולקחת מידו כל אשר יש לו ולהוציאו ולגרשו מן העיר ולא יראה פניו עוד ויעשו לו כן ויהי בראותו כי מר לו מאד כי נשאר עתה ערום ויחף רעב וצמא ואין איש מאסף אותו אל ביתו כי ידעו כי נתעב בעיני המלך ויקח לו גליון גדול ויערוך מכתב מליצה אל המלך ויעש בחכמתו ותבונתו כנותן הודאה על העבר כי צדיק הוא במשפטו ודינו וצועק ומבקש על העתיד לאמר כי לא ישוב לכסלה עוד וכבוא אגרתו ביקרה אל יד המלך נכמרו רחמיו עליו וישב אותו על משמרתו הראשון וחיבה יתירה נודעת לו אז הרהיבה נפשו עוז וישאל מאת המלך לאמר אמת כי שגיתי הרבה מאד והייתי ראוי לעונש אבל לא לעונש כזה וכדי היה לי בזיון וקצף ויאמר לו המלך החכם דע כי אנכי לא עשיתי עמך רע מאומה רק טוב וישתומם כנער על הדברים האלה ויאמר ואיך ויאמר אליו הלא אם אנכי לא הייתי לוקח ממך כל מחמד עיניך וכל אשר יש לך הלא אתה בידך היית מפסיד אותם בבתי משתאות כמשפט כל השכורים וא"כ היית פושט מעליך גם את הבגדים החמודים אשר כבדתי אותך בהם והיית נשאר ערום ויחף ולמותר הלא היית מתירא להתראות לפני כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק והיית מוכרח לברוח ולהתעלם וא"כ היה דין משפטך מר מאד מאד על כל הרעות הרבות האלה עד אין קץ והיית נדון כדין מורד ובורח משא"כ עתה כאשר אני עשיתי עמך המעשים האלה מחולפת השיטה כי מכל חטא נעשה עונש היינו כי אם אתה היית העושה מעשה זאת הלא הסיבות עליך חטא נוסף ואנכי כאשר אני עשיתי דבר זה אליך יעלה ויבוא לחשבון לכפרה ולסליחה וא"כ לא עשיתי לך רע כל מאומה רק טוב. הנמשל כי כל מה שעשה אלהים ית' לנו הלא אנחנו בפועל ידינו היינו מגיעים עצמנו לכל זה שתקיא הארץ אותנו והבית המקדש יחרב וכל זה היה עוד סבה להעלות חמה לנקום נקם וזהו כי נטשת עמך בית יעקב כלו' אתה עשית את הדבר הזה בטובך והטעם וישח אדם וישפל איש פי' אם אנחנו בעצמנו היינו עושים לנו זאת הלא ואל תשא להם היה גדול עונש מנשוא ולא היו ראויים לכפרה לצאת משא"כ עתה כאשר הקב"ה עשה זאת להם עשה זאת לכוונת העונש וא"כ יתמעט החוב *) כי יתמעטו העונות ותתרבה הסליחה ויתהפך לנו החורבן לכפרה וזהו וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו כי צדיק ה' אלהינו שהקדים שתי שנים למנין ונושנתם והענין נכבד:

*) **ובזה** נכבד בזה מאמר (תבוא) תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה כו' ועבדת את אויביך כו' ברעב ובצמא כו' ולומר והרויח בזה כי עי"ז יונכה מן החוב משא"כ אם בימי הצלחה לא עבדת את ה' הלא היה החוב עוד מוסיף והולך הלוך וגדול עד יגדל מנשוא:

וכבר המלצנו עד"ז מאמר דהע"ה (תהלים פ"ח) נחשבתי עם יורדי בור כו' משל לשני מוזגים שהיו יושבים בכפר אחד א' בקצהו הא' והב' בקצה השני של הכפר ושניהם נשארו בעלי חובות אל השר ויתפוש אותם בעד חובותיהם ויבקש אחד חופש לנפשו שיתן לו השר את המזיגה על שנה החדשה בהקפה והבטיח לו שישלם לו את הכל והשני נתפס לעבודה ויעבוד עמו עבודת עבד בעד חובותיו לזמן התראה החפשי עם העובד הזה ויאמר אליו אשריך אחי כי אתה יום יום יתמעטו חובותיך ואנלי בהיפך אני הגדלתי והוספתי יום יום. וזה ממש מאמר נחשבתי עם יורדי בור כאומר כבר היה טוב מותי מחיי כי אז הלא יום אחר יום יתמעט החוב ופה בהיפך:

מדרש וזכרתי את בריתי יעקב כו' הוא שחזקיה אומר (ישעיה ל"ח) הנה לשלום מר לי מר מר לי מלפני מאחז מר לי מאחרי ממנשה פי' כי לא בא אליו רק מסבתם כי אביו מלפניו היה רשע ובנו אחריו היה רשע וזהו ענין בקשתנו והסר שטן מלפנינו ומאחרינו היינו שלא יגיע עלינו קטרוג לא ממה שלפנינו ולא ממה שיהיה לאחרינו. אך יותר נראה בזה ע"ד דמיון יש אלך עם שומר והשומר הוא לכבודו ויש הולך עם שומר והשומר הוא לרעתו באור זה כי כאשר עשיר אחד יזמין את איש אורח הגון ישלח משרתו אל בית האכסניא לבקש את האורח שילך עמו לסעודת הערב אשר העשיר עושה בעבורו והאורח יקום וילך והמשרת הולך עמו ויש שיבוא נוגש לתפוש את איש ויתפשהו וילך עמו להביאו אל בית האסורים וההבדל בין ב' המוליכים האלה כי המשרת המוליך את האורח אל בית העשיר משפט המשרת ללכת תחלה עם הפנס להאיר לפניו למען הכין הדרך לפני האורח שלא יכשל ובהיפך אותו אשר מוליך את אחד להסגירו בבית אסורים הוא מוליך את האיש הזה לפניו והוא ילך אחריו להביט בו ולשמרו שלא יברח. כן ענין השטן כי קודם שחטא האדם השטן הולך לפניו להראות לו שילך למקום פ' ושם ישיג תאוה זאת ולמקום פ' ושם ישיג תאוה אחרת אמנם אחר המעשה אחר שכבר חטא אז ילך מאחרי האדם עם חרבו כאמרם ז"ל (בבא בתרא ט"ז) הוא השטן הוא היצר הרע הוא מלאך המות וזהו והסר שטן מלפנינו שלא יביאנו לחטא ומאחרינו שלא יביאנו אל העונש:

מדרש (סוף פרשתנו) כל מי שנודר ומשלם נדרו זוכה שישלם נדרו בירושלים הה"ד (תהלים קט"ז) נדרי לה' אשלם היכן בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים הללויה ואומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. וראוי להתעורר בזה א' מ"ש מי שנודר ומשלם נדרו זוכה שישלם נדרו כו' למה לו לשלם עוד אחר שכבר שלם וכבר אין עליו חוב שיצטרך לשלם. ב' מה ואומר שאמר ואמר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו (אמר הכותב לאשר המאמר הזה במדרש בסוף הספר ונכון בעיני להשלים דברי החבור הנחמד הזה במאמר הנזכר שהוא ג"כ בסוף הספר ובדברי מוה"ר המחבר זצ"ל לא מצאתי שיכתוב על המאמר הנ"ל עכ"ז לבעבור כי הבאור הנראה בעיני הוא ע"פ הצעה אחת מדבריו הערבים ע"כ אשלים בזה הספר הנכבד אשר אני נותן היום הזה לפניך) דע כי כוונת המאמר לבאר לנו דברי המשורר החסיד ע"ה מה אשיב לה' כו' כוס ישועות אשא כו' נדרי לה' אשלם כו' יקר בעיני ה' המותה לחסידיו אנה ה' כו' לך אזבח זבח תודה כו' נדרי לה' אשלם. והדברים סתומים וחתומים עד מאד אם בהתכתם וקצורם ואם בהכפילו הדברים ב' פעמים נדרי לה' אשלם ומה זה שאמר באמצע יקר בעיני ה' המותה לחסידיו. אמנם דברי המשורר ע"ה יתבארו על נכון בהקדים מ"ש למעלה (פ' צו) על מאמר המדרש לעתיד כל הקרבנות בטלין וקרבן תודה אינה בטלה לעולם הדא דכתיב (ירמיה ל"ג) עוד ישמע בערי יהודה כו' קול אומרים הודו את ה' צבאות כו' מביאים תודה בית ה'. דע כי יש ב' מיני שמחות יש ישמח במציאות טובה חדשה כמו שנולד לו ב"ז או הכניס בנו לחופה או שזכה להצלחה בקניניו ויש ישמח רק על שלילות הרע שהיה חולה ונתרפא או שהיה חבוש בבית האסורים ויצא חפשי. והנה כל השמחות אשר אנחנו שמחים בעוה"ז כלם אינם רק על שלילות הרע כמו שמחת פורים וכדומה שאין ענינם בלתי על הצלה מהרעה ודהע"ה טעם הרבה שמחות מזה הסוג כי היה נרדף גדול עד מאד וכאשר הציל את נפשו מן הרודף שמח לבו ואמר מה אשיב לה' כו' כוס ישועות אשא כו' לקח בידו כוס לברך את ה' אשר נדר להודות לה' ית' כאשר ישיג תשועה והצלה ועתה כאשר השיג את הישועה אמר כוס ישועות אשא להודות לפניו ית' ואמר נדרי לה' אשלם כי כן נדרתי בעת צרה. אבל בא בקובלנא לפניו יתברך ואמר יקר בעיני ה' המותה לחסידיו וא"כ למה יסובב כן עלי שאהיה נרדף ובעת צרה אצטרך לנדור נדרים שזהו אחריות גדול על הנודר כמאמרם ז"ל (במאמר שלפני זה) כל מי שנודר ומשהה את נדרו גורם מיתה לעצמו שנאמר כי דרוש ידרשנו כו' ממך כפרעים ולא ממתוכך וע"ז הוא מבקש שהקב"ה ירחיק ממנו ענינים כאלה ולא יצטרך להיות נודר בעת צרה. וזהו אנה ה' כי אני עבדך כו' לך אזבח זבח תודה כו' כלומר חנני בשמחות אחרות לא שאשמח על הצלה מרעה כהבטחת הנביא (ישעיה ל"ה) ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה כלומר לא שאשמח על כי הרעה נעדרה ממני רק שמחה אל טובות אמתיות קניניות וזהו ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה שלא יהיה יגון ואנחה בעולם כל מאומה רק ישמחו על שמחות אמתיות. וז"ש ז"ל וקרבן תודה אינה בטלה לעולם כי החטאת באה על חטא ואשם בא על חטא ולעתיד כל הרשעה כעשן תכלה ויתבטל הרע מן העולם. וזהו לך אזבח זבח תודה כו' נדרי לה' אשלם כו' כלומר נדרים כאלה

כאלה תאוה נפשי לנדור ולשלם להקריב תודות לא זולת וגם בחצרות בית ה' בתוככי ירושלים וכמאמר רז"ל שם בסמוך טוב משניהם מי שאינו נודר כל עיקר אלא מביא כבשו לעזרה ומקדישה ושוחטה . וזהו נדרי לה' אשלם כו' בחצרות בית ה' כו' כלומר שמה ידור ויקדיש וישחוט וזהו מאמר המדרש כל מי שנודר ומשלם נדרו זוכה שישלם נדרו בירושלים כלומר עתה נדר נדרים אשר פצו שפתיו ודיבר פיו בצר לו ובזכות מה שמשלם הנדרים ההם זוכה שישלם נדרים בירושלים ע"ד שזכרנו להקריב תודות . וזהו ואומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו כי אז יתבער הרע מן העולם ולא יהיה רק חסד אל כל היום תמיד וינוסו יגון ואנחה וישיגו רק ששון ושמחה במהרה בימינו אמן :

תם ונשלם ספר ויקרא

ספר

קול יעקב

כולל באורי הכתובים ומאמרי חז"ל

בחמש המגילות

מאת הרב הגדול הדרשן המפורסם מוהר"ר יעקב
זצ"ל. מגיד מישרים בק"ק דובנא רבתי, זאמושץ,
ושאר קהלות מפוארות.

תורת אמת היתה בפיהו, ורבים השיב מעון במתק שפתיו,
ובנועם מליצותיו תאורנה עיני הרואים, ותתענג בדשן נפש
רעבים וגם צמאים לשמוע דבר ה'.

וואַרשא

בדפוס והוצאת של האחים לעווין־עפשטיין
בוואַרשא רחוב גענשע № 5
שנת תרס"ט לפ"ק

КОЛЬ ЯКОВЪ

т. е. Голосъ Якова

Типографія Левинъ-Эпштейна
ул. Павлинная № 38.
ВАРШАВА 1909.

במדר"ש בכל השירים או הוא מקלסן או הן מקלסין אותו · בשירת הים הן מקלסין אותו וכו' עד ברם הכא הן מקלסין אותו והוא מקלסן · הוא מקלסן הנך יפה רעיתי והן מקלסין אותו הנך יפה דודי. שנו' עם על פסוק הנך יפה דודי אף נעים. ר' אבהו ור' חנינא. ר"א אמר היא קלסה בלשון כפול הנך יפה רעיתי הנך יפה· שאם בקש לעשות לו אומה אחרת שהוא יכול. והיא קלסתו בלשון פשוט הנך יפה דודי · אמר ליה ר"ח אף היא קלסתו בלשון כפול. שנא' הנך יפה דודי אף נעים. אמרה לו רבש"ע אף שאתה מביא עלי נעים הוא למה שאת מחזירנו למוטב (עכ"ל המדרש):

והנה פ"כ המאמר הזה אומר דרשני. שלכאורה הוא נגד הגמרא והובא במדרש איכה. ע"ל שם את ה' האמרת היום וה' האמירך וכו' נשבע הקב"ה שאין ממירנו באומה אחרת ואם כן איך יוכל לעשות לו אומה אחרת אחר שנשבע לו בקדשו שאין ממירנו וכו':

אבל ביאור המדרש הוא כך. כי היה זאת מודעת שיש לישראל מעלה ושבח בב' אופנים. הא' שאם הם צדיקים גמורים אז הם יפים בערך עצמם. והב' שאפי' אם אינם במדרגה הזאת חלילה מכל מקום הקב"ה מעריך אותם נגד העכו"ם שהם גרועים יותר ואז הם חשובים נגד האומות. במאמר המדרש על פסוק לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים בכופרים כך אלו כרכי אומות העכו"ם. גם בגמרא השתכל באלו הכופרים כך. וכן הוא ביאור המאמר שהקב"ה מקלס אותנו בלשון כפול. הראשונה הנך יפה רעיתי נגד כל העכו"ם. שנית מלבד זה הנך יפה בעצמך. וזה המכוון באמרו שאם בקש לעשות לו וכו' כלומר תשער אותנו נגד העכו"ם אז הנני ג"כ יפים. וזהו לדעתי כוונת המקונן (ירמיה ט) מי יתנני במדבר מלון אורחים כו' שמוסב על השי"ת שהוא מתאונן כביכול מי יתן לי באיזה מקום שאוכל ללון שם ואעזבה את עמי ואלכה מאתם. אמנם אנה אלך ואיזה מקום מנוחתי הלא העכו"ם הם יותר גרועים. לא כן אנחנו לא נוכל לקלס אותו רק בלשון פשוט שאין להעריך אותו נגד אחר כי אין עוד מלבדו:

אבל ר"ח המליא שיש לקלס אותו ג"כ בלשון כפול. ונ' דיש התחלת המאמר. בכל השירים או הוא מקלסן וכו' עד ברם הכא כו'. ביאור המאמר דע כמו שיש חילוק ביחודים בין צדיק גמור לאינו גמור כי הצדיק גמור עומד בצדקו בכל עת תמיד יהיה עת רעה או טובה. אבל צדיק שאינו גמור אינו יכול לקבל רוב טובה כמאמר הכתוב וישמן ישורון ויבעט. וכמ"ש בספר היפה לר"ת ז"ל על פסוק ביום טובה היה בטוב (קהלת ז) שכוונה שזה אין חידוש כ"כ אם אדם שרוי בעוני ודלות והוא טוב. אבל עיקר החידוש הוא שהאדם יש לו כל טוב ועומד בצדקו. וזהו ביום טובה היה בטוב ע"ש. ולדעתי אפשר שזה כוונת הגמרא צדיק וטוב לו צדיק גמור. כלומר אף כשטוב לו עומד בצדקו ואין הטובה מונעת אותו מצדקתו. והחילוק הזה הוא ג"כ בכלל ישראל. ר"ל בין זמננו עתה לזמן העתיד. כי עתה אין אנו יכולים לקבל רוב טובה. כי רוב הטובה מזקת לנו עד שמונעת אותנו מעבודת ית'. וע"כ נאמר כי את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג יב) כלומר כדי שישאר בצדקו. כי התוכחה והיסורים הם מסבבים אותנו לעבודתו ית'. לא כן הטובה שמונעת אותנו כנ"ל. אבל על זמן העתיד נאמר ואכלתם אכול ושבוע והללתם כו' (יואל יב) כלומר שהשובע ורוב הטובה לא יבטל אותנו מעבודתו ית'. ועי"ז מסיים ולא יבושו עמי לעולם. כלומר בכל עת שיהיה לא נבוש ממעשינו. כי אף בעת הטובה יהיו מעשינו רצויים וטובים:

ומעתה כוונת המדרש כך הוא. בכל השירים. כלומר שהם על זמן העבר. או הוא מקלסן או הן מקלסין אותו. כלומר אין דעת הקב"ה מכוונת לדעת הצדיקים. כי אם הקב"ה כועס עליהם ומראה להם פנים של זעם לייסרן בעוני ודלות. אז הקב"ה מקלס אותם כי אז הם מיטיבי' מעשיהם. אבל הם אינם מקלסים אותו לפי שאינו מיטיב עמהם כרצונם להתענג בדשן נפשם. ואם הקב"ה מראה להם פנים שוחקות ומשפיע להם רוב טובה. אז הם מקלסין אותו על הטובה והברכה אשר ישיגו. אבל הוא אינו מקלסן. כי אז אינם בתכלית השלימות כנ"ל. ברם הכא כלומר שיר המקודש הזה הנאמר על העתיד כדעת כל המפרשים. אשר אז תהיה הילאתנו שלמה ונוכל לקבל רוב טובה ולא יזיק לנו. כמו הבריא הגמור אשר לא יזיק לו שום מאכל. לא כן מי שהוא חולה שהמאכלים הערבים והמתוקים יזיקו לו ואדרבה סמים המרים יחזיקו את גופו המקולקל וכן שיר הזה הנאמר על העתיד הוא מקלסן והן מקלסין אותו. ויכול להיות שזהו ג"כ כוונת המשורר מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. המורה ג"כ על זמן העתיד והוא כי לעת הזאת את אשר יאהב ה' יוכיח ולמי שאינו אוהב משפיע טובה. א"כ האהבה אינה בתענוגים. כ"א אדרבא בתוכחות ויסורין. אבל לעתיד תהיה האהבה בתענוגים. שבעבור אהבתו אותנו יוסיף לנו חיים וברכה. ויד הטובה לא תנידנו מעבודתו:

ועתה נבא לבאר סיום המאמר. ונקדים ביאור המאמר הנך יפה דודי אף נעים. מהו כפל השבח יפה ונעים. אבל לפי דרכנו יבוא על נכון. כי ידוע מאמר חז"ל על פסוק טוב כעס משחוק (קהלת ז' ג) טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים בעוה"ז משחוק שמשחק עם הרשעים בעוה"ז. והוא אם אמנם שהכעס הוא טוב לצדיקים שמחזיקים בתומתם מ"מ לא נעים הוא כ"א רע ומר. אבל לעתיד שברכות הטובה ירבה ילאתנו וקדושתנו אז הנך יפה דודי אף נעים. כי גם הטובה הפעל בנפשנו שלמות ותוספת קדושה ויראה ולא נצטרך לפעולת הכעס שהוא ג"כ יפה לתכלית אבל לא נעים. וזה מאמר ר"ח אף היא קלסתו בלשון כפול. ר"ל בשיר המקודש הזה המורה על העתיד השבח והקילוס הוא ג"כ כפול. שנאמר הנך יפה דודי אף נעים. כלומר אם

[illegible]

תמכני עד הנה היה. ג"כ האף ר"ל הכעס שלך יפה שהוא מדליך אותנו בדרך ישר מ"מ לא נעים הוא. ר"ל שאין לנו נחת רוח מהדרכה כזאת כי נפשנו תתאוה יותר לקבל טובה מלקבל כעס. אבל לעתיד יהיה לנו נעימות ותענוג בהדרכתו כי לא יוסיף לכעוס עלינו רק לאהוב אותנו. וזהו אומרו כי האף שהתה מביא עלי כלו' בזמן העבר והוא הכעס ישוב להיות נעים לי לעתיד. כלו' שיהיה במקומו נעימות והוא הדריכני בנתיב מלותיך כמו הכעס בזמן העבר. ומה שמוליא ר"ח תיבת אף ממשמעותיה הוא רק להמלין ונהרחיב כוונתו ובאמת אינו יוצא מפשוטו והבן:

ישקני מנשיקות פיהו כי טובים דודיך מיין. כוונת המשורר לדעתי הוא על המדרגה הגדולה אשר הגיע שרש ורלב לכל. והוא מאמר דוד המלך ע"ה טעמו וראו כי טוב ה'. אשר יובן מזה אמונת אומן בכל המצות והעבודה בכלל ובפרט מתוקים וערבים הם לעושיהם כאמרו ומתוקים מדבש ונופת צופים. ואף שאנחנו לא זכינו למעלה הזאת ולא ראינו שום אדם שירגיש מתיקותה ולא ידע השגת הדבר כלל. אבל האמת כי מתת אלהים הוא בלב האדם אם יתן לו ההרגשה הגדולה הזאת להרגיש מתיקות העבודה. ועי"ז אנו מתפללים בכל יום הערב נא ה' אלהינו וכו'. והוא מחמת הולי הישם כמו שהחולה אינו מרגיש טעם מתיקות וכל מתוק מר לו. וזהו שאמר ישקני מנשיקות פיהו ולא אמר בנשיקות. אמנם ההבדל ביניהם מבואר כי האומר לחבירו תן לי בידך רצונו שיושיט לו החפץ בידו ממש. אבל האומר לחבירו תן לי מידך. יכוין להעמיד או להטביעת שעל ידו שיסירנו ויתננו לו. וזהו ג"כ המכוון בכתוב מנשיקות פיהו ר"ל כוחות הפה והחיך והוא חוש הטעם האמיתי. ועקר בקשתנו שיתן לנו השי"ת חוש הטעם להרגיש מתיקות העבודה כמו שהוא ית' יודע ומרגיש מתיקות התורה כי הוא היודע טעמה וסודה הערב:

אח"כ ביאר ואמר לריח שמניך טובים וגו' על כן עלמות אהבוך. ירצה בזה שהנה העבודה הגרועה אשר אנחנו עובדים היום מבלי הרגשת עריבות ומתיקות בתורה ובמצות רק ע"מ לקבל פרס או במה שאנחנו מאמינים גדול ערכה מבלי הרגשתנו. וזאת העבודה ראוי שתהא גיל מאתנו והתגנה לעכו"ם. והוא כדמיון האיש העושה בגד חדש לבנו שמשפטו שיתן הבגד שיבן לילד ביתו או למקנת כספו. וזהו מאמר הכתוב ורא כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. וכן הלכו גוים לאורך (ישעיה ס). הכוונה שבהתחדש עלינו לעתיד רוח חדשה אז יראתינו הקודמת תנתן לעכו"ם. וזהו ויראו ממך כלו' שמחמת גודל יראתנו אשר תחדש עלינו יעלה גם עליהם רוח יראה מיראתינו הקודמת כדמיון הנ"ל. וזהו לריח שמניך טובים. והוא כינוי על ההצלחה והשכר שבא מכח עשיית המצות. ואמר על כן עלמות אהבוך. כלומר זו העבודה שהיא ע"מ לקבל פרס ראויה היא לעכו"ם. כי היא העבודה הגרועה. לא כן אנחנו עם סגולתו ראויים לעבודה האמיתית מבלי שום תקות פרס רק מחמת מתיקות ועריבות העצמי שבתורה. וזהו משכני אחריך נרוצה עד נגילה ונשמחה בך. כלומר עיקר השמחה והתענוג יהיה לנו בך ובעבודתך לא לשם תשלום גמול:

ואמר עוד נזכירה דודיך מיין. הכוונה שלא תאמר שהוא דבר אשר עדיין מעולם לא היה. ע"ז אמר נזכירה. כלו' כבר היה כזאת במתן תורה שנא' ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. הכוונה הפשוטה שנהנו מזיו השכינה כאלו אכלו כל המטעמים. וזהו נזכירה דודיך מיין. כלומר נזכירה שהיה גודל אהבתך בלבנו יותר ערב מכל המטעמים. והוא המכוונה בשם יין ואמר עוד הביאני המלך חדריו. הכוונה לכהן גדול בבואו לבית קה"ק. מקום אשר נפש האדם משתוקקת לראות יפיו והדרו אבל לא תשבע עין לראותו והוא לא פנה לדברים האלה כלל ולא עלו על רעיוניו. והמופת ע"ז שאילו היה משיח דעתו ח"ו כרגע ולא כיוון דעתו מיד היה נפגע בידוע. אין זאת כ"א מחמת אשר גדלה ... נפשו מאד מתיקות זיו השכינה עד שנתבטל ממנו כח המתאוה מחמת עריבות ומתיקות זיו השכינה. וזהו הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך. כלומר שלא היתה עיקר שמחתנו אלא בך. וזהו הכל נראים שכבר היה כזאת. לכך בקשתנו שתחזיר אהבתך הישנה אלינו כמקדם:

מדרש זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו. איני יודע אם בהקב"ה אם ביום. בא שלמה ופי' נגילה ונשמחה בך הוי אומר זה הקב"ה. ב"ך בכ"ב אותיות. לבאר המאמר נקדים ביאור הפסוק. ושמחתם לפני ה' אלהיכם. ומזה נבין ג"כ המשך המאמר לריח שמניך טובים כו' עד על כן עלמות אהבוך. משכני עד נגילה ונשמחה בך. כי לכאורה אין ראוי לקבוע זמן על השמחה כי הלא דרך האדם כשירצה שטוב לו והשעה מצלחת לו אז ישמח ועל הרע יתעצב. ומה זה שקבעה לנו התורה זמן שמחה. וכן הוא נוסח תפלתנו זמן שמחתנו. כאלו השמחה תלויה בזמן. גם נבין מאמר חז"ל (ברכות לא) אסור לאדם למלאות שחוק פיו בעולם הזה כו'. ומדוע אסרו לנו חז"ל השחוק בעולם הזה. אבל נראה להמתיק הענין. כי הנה אנחנו לפני הקב"ה כדמיון היתום אשר ממונו מונח ביד אפוטרופוס והוא נושא ונותן בהם והיתום לא ידע מאומה כן מהפסד כן מליזה רק עיניו תלויות אל האפוטרופים אם יאמר לו שהרויח במעותיו אז ישמח ואם יאמר לו שהפסיד אז יתעצב. כן אנחנו בדמיון הזה במעשינו עינינו אל ה' אלהינו. כמאמר הכתוב (ד"ה ב כ) ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו. כלו' אנחנו בעצמנו לא נדע מהות מעשינו ופעולתם. רק אתה הוא היודע סודם וערכם הגדול. ואתה הנלנו בדמיון האפוטרופוס נושא ונותן עם מעשינו. ואתה הוא היודע סוד המצות ותכליתם ופעולתם המוגה איך הם מועילים למעלה. ולא אנחנו. רק אנחנו עושים כמצווה עלינו. לכן אליך עינינו תלויות. אם תאמר לנו שמח עת השמחה. ידע שעבודתי שלי מגיעים לטוב והאנו חיל. יראוי לנו השמחה. ולא תמנע מאתנו השמחה. ובודאי תוגה ראויה לנו כי לא נבחנו כלל במעשינו ולא עלו לטוב. ואנחנו עושים מצות בוראנו בלי ידיעת תכלית הפעולה

הפעולה כלל. ולכן אם יגוה ה' לנו לשמוח בזמן מן הזמנים בודאי עת שמחה היא ליעקב. ואף שאין בים טובה וברכה מושגת אלינו בעת הזאת מ"מ נאמין שבודאי רב טוב צפון לנו. כמאמר הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך (תהלים לא). לא כן העכו"ם שאינם שמחים כ"א על הטובה המושגת להם ואינם משתעשעים רק בהצלחתם ועשרם ואינם בכלל מה רב טובך כמאמר המדרש. ליראין ולא לבוזים את מוראך. וזהו ושמחתם לפני ה' אלהיכם. כלו' עיקר השמחה הוא מחמת שצוה ה' לנו לשמוח אף שאין רואים פוס טובה יתירה שמתחייב לנו השמחה. וזהו כונת הכתוב (הושע ה) אל תשמח ישראל אל גיל כעמים ר"ל כמו שהם שמחים מחמת שפעת טובתם. ולכן אמרו חז"ל אסור לאדם למלא שחוק פיו בעוה"ז. אחר שהבורא ית' אסר לנו השמחה זולת בעתים הקבועים לנו בתורה. ועל זולתם נאמר עלינו ולשמחה מה זו עושה. מלבד בשוב ה' את שיבת ציון אזי יהיה ראוי ונכון לנו השמחה. וזהו אז ימלא שחוק פינו. וזהו ביאר המדרש אין אנו יודעים אם ביום. כלומר בהצלחת הזמן. אם בהקב"ה. כלו' באמונתו שצוה לנו השמחה. ושאנו בטוחים ברב טוב הצפון לנו. וע"ז סיים בה בשמה ופירש נגילה ונשמחה בך. רצונו עיקר השמחה הוא רק בהקב"ה שצוה לנו לשמוח. והיודע שראויה ומחוייבת לנו השמחה. וע"ז אמר הטעם למה נשתנה אצלנו ענין השמחה מבאשר עכו"ם. ומה מהות השמחה שלנו בהקב"ה. ע"ז מבאר ב"ך בכ"ב אותיות כלו' התורה והמצות בכלל. שהוא שרש הכ"ב אותיות. אשר פעולתה וכל סודותיה בלתי גלוים לנו כ"א אליו ית'. לכן עינינו לו תלויות כאשר יאמר אלינו אם לשמוח ואם להתענג כנ"ל. לא כן העכו"ם שאין להם עסק בתורה ובמצות ושמחתם רק ע"י הצלחתם. ועפ"ז נבין היטב מדרשם ז"ל (פ' פנחס) ביום השמיני עצרת תהיה לכם. הה"ד ישפת לנוי ה' (ישעיה כז) ואין גוי אלא ישראל שנא' ומי כעמך ישראל גוי אחד וגו' יאמרו כ"י לפני הקב"ה רבש"ע עליך ליתן לנו את המועדים ועלינו להיות מקריבים לפניך קרבנות. אמר להם הקב"ה איני מהזיר ימים טובים מכם אלא אני מוסיף לכם מועדות שתשמחו בהם ע"כ. גם מאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל. שמשמע ג"כ לבני ישראל דוקא ולא אל העכו"ם. ולפי דברינו נבין כל זה ע"פ משל. לאכסניא שהיה מפורסמת להלל מאד לכל עוברי אורח. בידעם כי שם ימצאו מרגוע וכל מאכל ומשתה בעתו. ליפים עברה אורחת סוחרים על יום השוק שבעיר ההוא ונטפל אליהם גם גנב א'. ובהיותם בדרך שאלו איש לרעהו איפה יתאכסנו שם. ויסכימו כולם כל האכסניא ההוא כי הללוה מאד שמשם ימצאו כל נרכש בעתו וכן עשו. ויתאכסן גם הגנב עמהם. ובכלות יום השוק חזרו כלם לבתיהם שמחים וטובי לב והגנב בתוכם. ויאמר אליהם הגנב מה לכם כי הללתם את האכסניא. הלא מדי באתי אל האכסניא לאכול לא השגתי מאומה. וישאלוהו הסוחרים לאמר מתי הוא זמן אכילתך. ויאמר בעת שאני רואה מעסקיי אז אני פונה לאכול. ויש השיבו לו לאמר אמת שגם זמן אכילתנו הוא בעת פנותנו מן העסקים. אבל לנו יש זמן מוגבל לזה אשר הוא ג"כ לבעלת האכסניא כמו בחצי היום או לעת ערב. שאז הקונה כמוכר גומרים עסקיהם והחנויות נסגרות. ולכן מציגים אנו באכסניא את כל חפצנו. לא כן אתה שאין עסקך כי אם בעת האוכל דהיינו כשהחנויות סגורות. ואז עיניך ולבך לחתור איזה חנות ולגנוב דייך. וגם בלכתך אל המלון לפעמים יזדמן לך איזה ענין לעשות בו כדרכך וא"כ אין זמן אכילתך מוגבל לעולם ואיה איפוא תשיג חפצך בהאכסניא אחרי אשר כבר נאכל הכל ולא נשאר מאומה ובעלת האכסניא לא ידעה על איזה זמן השמור לך מנת חלקך. הנמשל כל שמחת אומתנו הישראלית תלויה בפעולותינו ומעשינו הטובים כאשר בינ"ו. א"כ יכול הקב"ה להגביל זמן שמחתנו כי הוא יודע סוד פעולת מעשינו ומתי ראויה לנו השמחה.

לא כן העכו"ם ששמחתם תלויה רק במקרי הזמן ובהצלחתם ואיך אפשר לקבוע להם זמן שמחה. והבן:

משכני אחריך נרוצה. מאמר משכני ואהריך נרוצה לכאורה סותרים זא"ז. כי משכני מורה על מסרב וצריך מכריח. ואחריך נרוצה מורה ההיפך הרינה הרצונית. ונמתיק הענין ע"פ משל. לא' שמתה אשתו הראשונה ונשא אחרת. ובן היה לו מהראשונה בני גדול ואשר כל ותשוקת האב להיטיב לבנו ולהעניקו מטובו בכל עת אבל אשתו היתה מונעת אותו מלהיטיב לו ויתיעץ עם חכמים איך לעשות ויענוהו שיתן לבנו בש"ח בח"י שנשאר חייב לו עוד מנדוניא ואז לא יהיה פתחון פה לאשתו עוד לסרב מלשלם לו חובו. אבל כל זה לא הועיל כי היא נירבה את הבן מביתה כאשר בא עם השט"ח ואמרה אך שקר בימינו ושט"ח מזוייף הוא עד בגתייאש הבן מזה. לימים פגע האב את בנו ואמר לו מדוע אינך תובע בעד החוב המגיע לך ממני. ואז השיב לו הבן מה אוכל לעשות אם אשתך תתרגז עלי. ויאמר אביו איעצך תזמן אותי לב"ד והאיה מוכרח לסלק לך. ויען בנו ויאמר וכי זה דרך ישר שיכוף הבן את אביו אל הב"ד ומה יאמרו הבריות. השיב לו האב סוטה הלא לא תעשה זאת כ"א נגד אשתי ולכן מוכרח אתה לשלוח שליח הב"ד לביתי למען יהיה דומה בעיניה כאלו אתה מכריחני ואני אך יצוא אצא מפתח ביתי הגולה הרוצה אחריך ברצוני בלתי הכרח כלל. כי רצוני ג"כ לגמול עמך חסד לולא היתה אשתי מעוכרי. הנמשל בזה שאנחנו עם ה' אשר נפשנו היא חלק אלוה ממעל משתוקקת והושקת תמיד לדבק בו ולעבדו בכל לבב כמשפט החלק שמוסף עצמו אל הכל כי ממנו לוקח. אך שאור שבעיסה הוא היצה"ר מעכב ומונע אותנו מלהיטיב דרכינו ומעללינו. לכן מבקשים אנהנו מאתו ית'. משכני. כלו' בתכוף את יצרנו ותמילא אחריך נרוצה כי נפשנו חשקה מאד להדבק בך:

מדרש משכני במה שנתת לי משבני ביזת מצרים וביזת הים אחריך נרוצה. לקרב המאמר אל הכוונה הפשוטה למען לא יפלא בעיני הרואה מה שמוציא מלת משכני מהפשט שהוא לשון המשכה לפרשו לשון משכן. נראה שבאמת המדרש בא ליישב כי' הפסוק כפשוטו לשון המשכה והדרש משתמף ממנו ממילא כמו

בנחל

שנאמר. כי הנה לכאורה המלות משכני ונרוצה סותרים זא"ז כנ"ל. אבל הוראת הענין הוא שיזכנו ה' בכל המעלות המביאים את האדם לעבודתו והם היראה והאהבה ששניהם מבוארים בתורה ששניהם הכרחים לעבודתו כמאמר המשורר (תהלים קיב) אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. כלל שניהם היראה והאהבה. ושני המעלות האלה נבדלים זה מזה במוצאם ומבואם כי מבוא היראה היא בהעניש את האדם והוכחה במכאובים אשר יביאנו ליראה את ה'. ומבוא האהבה היא כאשר תבואתהו טובה מה כדרך המקבל טובה שאוהב להמטיב לו וג"כ חלוקים במוצאם דהיינו הפעולות היוצאות מהם כי היראה תביא לאדם כח המכריח וממשיכו בע"כ אחרי המיירא אותו והמענישו. לא כן האהבה כי היא מעוררת לב האוהב לרוץ אחר הנאהב. והוא מרומז בב' המלות כי משכני מורה שיזכנו ה' בכח המושך את הנפש אחרי עבודתו. ואחריך נרוצה הוא שיזכנו ה' במעלות האהבה בכדי שנרוץ אחריו כמשפט האוהב אחר הנאהב. וכיון ששניהם הכרחיים לעבודת ה' והסיבות המביאות אותם רחוקים זה מזה הרחק רב לכן המציא לנו הקב"ה בחסדו סיבה אחת המביאה לשתיהן. והוא ע"י שנתן לנו ביזת מצרים וביזת הים שהיא ברכה וטובה לנו ועונש וקללה לשכנינו. ועי"ז התעוררה האהבה בלבנו בעבור הטובה שהיטיב עמנו וגם מוראו נתקע בנו לירא ממנו שלא יעשה לנו כאשר עשה לשכנינו כדרך לץ תכה ופתי יערים. וזהו מאמר המדרש משכני אחריך נרוצה. כלומר הסיבה המביאה אותנו ליראה אותו ולדבקה בו מחמת אהבה. הוא מה שנתת לנו משכני דהיינו ביזת מצרים וביזת הים שעי"ז ראוי לירא מלפניו בל יעשה לנו כמו שעשה להם כמאמר הכתוב וירא ישראל כו' וייראו העם את ה'. וגם לאהבה אותו בגלל הברכה והטובה שהיטיב עמנו וזאת היתה לנו סגולה גדולה לקבלת התורה שהשגנו על ידה יראה ואהבה:

הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך. לבאר זה נאמר כי הנה יש ב' מיני אהבה. א' מחמת ערבות ומתיקות המצות בערך עצמו. ב' מחמת ערבות המצות והוא אהבת הקב"ה כמאמר הכתוב ואהבת את ה' וגו' (דברים ו) והפליג מאד בזאת האהבה לומר בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך. הדמיון בזה כי אם יתן לך איש הדיוט מתנה לא השתעשע נפשך כ"א בהחפץ הניתן לך ממנו לבד. כי לא תתפאר במה שהדיוט אוהב אותך בתתו לך מנחה כי אהבתו איננה חשובה ויקרה בעיניך להתהלל בה מאחר שהוא הדיוט. לא כן אם תיקר נפשך בעיני המלך עד שיתן לך מתנה הגונה בזאת תתהלל ויגדל בעיניך אהבת המלך אותך עד שיבוטל אהבת החפץ מכל וכל לבלתי השתעשע בו כ"א באהבת הנותן מאשר יקרת בעיניו ונכבדת. וזהו מאמר הכתוב ושמחת בכל הטוב אשר נתן לך ה' אלהיך. כלו' שתגדל בעיניך השמחה מחמת הנותן שהוא ה' אלהיך וזה יהיה עיקר שמחתך שזה מורה על אהבתו אותך. וזהו ג"כ מאמר הנביא (ישעיה ס"א) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי כו' כחתן יכהן פאר. דומה אל המשוש והגילה בה' למשוש החתן והכלה. לא מחמת הפלגת שמחתם ומאין למעלה ממנה כ"א מחמת הענין שדברנו. כי אם תבין לאדם בגדי שש ורקמה ותלבישנו הוא ישתעשע בנוי הבגדים ותפארתם. לא כן אם תלביש את החתן בגד חופתו אינו מרגיש בתפארת הבגדים מחמת שמחת יום חתונתו והלוכו לחופתו. כי גודל האהבה הזאת נשכחה אהבת יקר הבגדים. כן אהבת הצדיקים השלמים כמו אהרן הכהן בעת שהלבישו אותו בגדי תפארתו בודאי לא הרגיש ביפיים מחמת גודל אהבתו את אהבת אדוניו שצוהו ללבשם. וכן כשנכנס לבית קה"ק אשר היו בו דברים יקרים מאד לא השבע עין לראות נויים ויפיים כמו כרובים וארון מזהב מזוקק לא הרגיש בהם מחמת שבעלה אהבתם בשעשועם אהבת ה' לעשות רצונו. וזהו הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך. כלו' עיקר השמחה היה בך לא בדברי החן אשר בחדריך נגלאו. כי שמחתו בטלה נגד שמחתך:

שחורה אני ונאוה. מדרש שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי: לבאר הענין דע כמו שבריאת האדם היתה הפכית דבר לדבר כמאמר הכתוב ויקח ה' אלהים עפר מן האדמה עד ויהי האדם לנפש חיה. כן נתינת התורה הופכת אותנו מהפך להפך. כי האדם תולדתו היא רע במחשבתו והפלו כל מדותיו. ומחמת התורה הוא נעשה בריה חדשה. כי אם תכיר את האדם בנערותו ותבחון היטב בתכונתו ואח"כ כאשר תדבק נפשו בלימוד התורה לשמור ולעשות ויזקין בארץ בשלימות התורה והמצוה. אזי תראה אותו בריה חדשה לבו מלא דעות אחרות ורעיוניו ותשוקתו כלם בדרך אחרת. גם כל תנועותיו ועסקיו משונים הם כמום שהיה לא נשאר בו מנערותו בלתי אם גויתו. ושמא תאמר דבר קל הוא זה שאין כח ביד מלך ושלטון להפוך טבע האדם מהיפך להיפך ויתר מזה שאף האדם בעצמו לא ימשול לבטל ממנו הרגל מה כ"ש טבע הנולד עמו. רק תורתנו הקדושה היא תמשול בטבע האדם להסיר עליו אפילו הדברים שנפשו של אדם חומדת ומתאוה להם כמו איסור נדה וטריפות ודברים הטמאים כמו שביאר רש"י ז"ל על פסוק סוגה בשושנים ע"ש. וזאת היא הפליאה העצומה בפליאות הבורא בתתו כח וממשלה לתורה. להפריש האדם מהתאות הגדולות והעצומות. וזהו אודך על כי נוראות נפליתי (תהלים קלט) כלו' ע"י התורה נעשיתי בריה נפלאה. ולכן התירו חז"ל היחוד לאשה נדה עם בעלה והאמינו כל האיסורים אפי' לקלי הדעת והנשים עד שאמרו לא תאונה אליך רעה שלא תמלא תשוקתך בספק נדה ולא אמרו ודאי נדה כי מאחר שהוא אסור ודאי אין הטבע מתאוה לו כלל. וכן מצאתי בספר אחד לא בנתי שמו על זכרוני. ולזאת הפליג החכם במאמרו (משלי כז) כובד אבן ונטל החול וכעס אויל משניהם. כלו' שיותר להפך כל הדברים ממעמדם מלהפך את האדם מטבעו הרע. וזהו שחורה אני במעשי כלו' אם תחקור אותי מצד התולדה לא נאה אנכי. אמנם מצד מעשי אבותי שהיא קבלת התורה אני מתהפכת את טבע תולדתי מרע לטוב. והתוספת כל היום להתורה הכח העצום הזה הוא שאם

יתאמצו

יתאספו לאלפי' עם יחד לעשות איזה תקנה שהיא נגד טבעם לא יקויים הדבר אפילו עשר שנים מכל השמטה וחילוף בכל שנה ושנה. אבל דת תורתנו הקדושה עם רוב הזמן לא נשתנה אפי' אות אחת והיא אצלנו בכל יום חדשה כאילו היום נתנה בלי שום שינוי וחילוף. ויוכל להיות כוונת המדרש עוד לפ"ז כך. שחורה אני במעשי כלומר במה שאני עושה לעצמי גזרות ותיקונים לפי שלא יתקיימו בלי שינוי. ונאוה אני במעשי אבותי אפילו אם יהיו מן הכבדים והמורים מ"מ מקויימים עלינו ועל בנינו כמאמר אמת ואמונה כל זאת וקיים עלינו כי לא נשתנה שום ענף וסייג מתורתנו חלילה עם רב מרדותינו וגליותינו ותוקף הגזרות אשר עברו עלינו:

שיר ביאור ע"ז בהקדם מאמר החכם באהבתה תשגה תמיד (משלי ה') ואמרו חז"ל אמרו עליו על ר"א שהיה דורש בשוק העליון וגלימה שלו מוטלת בשוק התחתון (עירובין נ"ב) וכ"כ היה גודל אהבתו את ה' ותורתו ועבודתו עד ששכח הויות העוה"ז. וזהו שחורה אני במעשי וגו' ור"ל אם תראה עם בני ישראל אינם מיושבים ליישר דרכם בעניני העוה"ז ולרכיהם כמו העכו"ם וכמאמר ר' יהודה ב"ר אילעי שאמר כמה נעים מעשיהם של אומה זו. לא מבעיא שלא יתגנו בעיניך בשביל זה כי אם אדרבא תדין אותם לזכות מחמת שבכל מגמתם וחפצם לדרוש את ה' ותורתו ועבודתו וטרודים תמיד באהבתו ע"כ לא ישימו לבם לענייני עוה"ז כלל כ"א כמשפט האורה באכסניא שלו שאינו מעיין בצרכי בעה"ב וביתו כי עינו ולבו רק על המו"מ שלו שבעבורו בא לכאן. וכן משפטנו בעניני עוה"ז וכמאמר החכם אל תחמוד יפיה בלבך (משלי ו) וכמאמר חז"ל כך היא דרכה של תורה עד וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל. כלו' שתעזוב כל עניני העוה"ז ותשים עיקר מגמתך בעניני העוה"ב שהוא העסק בתורה ובמצות. וזהו שחורה אני במעשי כלו' במעשי העוה"ז מחמת שנאוה אני במעשי אבותי. וזהו באהבתה תשגה תמיד שדרשו חז"ל לשון שגיאה. ולכאורה הוציאה פירוש המלה מפשוטה לפרשה מלשון שגיאה. ופשוטה היא מלשון עסק. והאמת כי טעם א' להם כי מחמת גודל אהבתך את התורה תשגה ותשכח לעיין בעניני העוה"ז כנ"ל. וזהו מאמר הגמרא (ברכות ה) לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצר הרע כו'. והענין כך הוא. משל לכף מאזנים אם ב' הכפות שקולים יחד בשוה אזי בקל תכריע את הא' כי אם תניח עליה דבר עם תיכף תוכרע למטה. לא כן אם על אחת יש דברים המכריעין אותה למטה ואתה רוצה להכריע את השנית אזי בע"כ צריך אתה ליתן בה דברים כבדים יותר מאשר בראשונה. וכן הענין בכאן. אחר שהיצה"ר מכריע אותך לכף חובה תמיד בתאוותיו ומפתה אותך תמיד לא ירף ממך אפי' רגע א'. ולכן אם לא תגדל אהבתך את התורה בהפלגה עד שתהיה נגד היצה"ר המכריע אותך לכף חובה לא תוכל להכריע אותו כי כמשא כבד יכבד ממך. לכן מוכרח אתה להתגבר ולהתחזק נגדו עד שאהבת התורה תכריע אהבתו. וזהו ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר. כי לולא זאת לא יוכל לנצחו וזהו באהבתה תשגה תמיד. כלו' באהבת התורה תגדל מאד עד שתכריע את האחרות ותשגה ותשכח אותם. וכמו שאמרו על ר"א כנ"ל. ןע"ז מסיים הטעם ואמר ולמה תשגה בני בזרה. כלו' שאם לא תעשה זאת להגביר אהבת התורה ע"כ יתגבר היצה"ר עליך כי הוא אורב לך תמיד ומראה לך דמיונות שוא לאהוב זרות. ואפשר שזה הוא כוונת הכתוב בכל לבי דרשתיך אל תשגני ממצותיך (תהלים קיט) כי הנה יש חשש בדבר לומר אולי מגודל התלהבות והחשק אל התורה והעבודה לא ימלט אדם משגיאה ולא יוכל לעמוד על אמיתת הדבר כדרך הנחפז והנמהר אל דבר שאינו עושהו בשלמות מחמת המהירות והחשק הגדול. לכן בקש ואמר בכל לבי דרשתיך כלו' מאחר שאהבת התורה גדלה אצלי מאד ובכל לבי היא. אבקש ממך אל תשגני אבל תשמור אותי שלא אשגה מחמת החפז והבהלה והפלגת האהבה. רק שאעשה אותם בשלמות כתיקונן:

ובזה נבין ג"כ מאמר חז"ל אפילו כל העולם אומרים עליך צדיק אתה הוי בעיניך כרשע. ולכאורה הוא נגד השכל איך לא יכיר האדם את מעמדו. ולא צוה לנו התורה מעולם דבר מתנגד אל השכל. אבל לפי הנחתנו הקדומה יבואר היטב. כי באמת מחמת גודל האהבה והיראה כל מעשיו הטובים כאין המה בעיניו נגד גודל האהבה שבלבו המחייבת אותו כפליים. וא"כ הוא בעיניו כרשע כל ימיו וכאילו לא יצא עדיין י"ח בעבודת בוראו. וכזה נהגו כל הקדושים אשר בארץ וכבר האריך בעל חובת הלבבות בזה. וזהו אמרם כד דמיך ר' אבוהו אחוי ליה תלת מאה נהרי אפרסמון אמר כל אלין לאבוה ואני אמרתי לריק יגעתי. ובודאי לא בשפתי מרמה נאמרו הדברים כ"א באמת כי נגד גודל האהבה המחייבת אותו בעבודת ית' כאפס וכאין היה נחשב בעיניו מעשה עבודתו. וזהו ג"כ ביאור מאמר החכם עז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון (משלי לא) כי המשפט הלובש מלבוש נאה ומהודר שנראה יפיו והדרו לכל אדם הרואה אותו. אבל הלובש עצמו לא ירגיש ביפיו עד שיפשיטנו כן הצדיקים נראה תפארת מעשיהם לכל רואיהם אבל לעצמו אינו נראה מחמת גודל האהבה המחייב אותו כפליים כנ"ל. עד שימות אז יראה גם הוא תפארת פועל כפיו איך סובבו לו לשכון כבוד בארץ החיים ולרחוץ רגליו בנהרי נחלי דבש וחמאה. וזהו ותשחק ליום אחרון. ומביא ע"ז כד דמיך ר"א כנ"ל לומר שלא הכיר תפארת מעשיו הטובים עד שמת והראוהו שכרו הגדול כנ"ל:

עוד ביאור על המדרש הנ"ל. שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי. בהקדם מאמר הנביא (יחזקאל כח) בן לא ישא בעון האב ואב לא ישא בעון הבן צדקת הצדיק עליו תהיה ורשעת הרשע וגו'. ולכאורה מאמר צדקת הצדיק וגו' הוא מיותר. ועוד שהוא מתנגד לכמה מאמרי התורה כמו הבטחת הקב"ה לאברהם שיזכור לבניו זכותו. וכמאמר וזכרתי את בריתי יעקב וגו'. וגם תפלת יעקב אלהי אבי אברהם. שנראה מכל.

הי'

שלא שזכות אבות וצדקתם עומדת לעד לבניהם אחריהם וכאן אמר צדקת הצדיק עליו תהיה שנראה שאין מועיל זכות אבות לבנים אחריהם. אבל האמת הוא כן כי ידוע מאמר המדרש שהקשה (פ' וישלח) אלהי אבי אברהם וגו'. הא אבי עשו לא. ואמר ע"ז אלא הבוחר בדרכיהם ועושה כמעשיהם אני מתקיים עליו ומי שאינו בוחר בדרכיהם איני מתקיים עליו :

וכן הוא בגמ'. דהכל תלוי כשאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם הן לרעה והן לטובה. והנה לכאורה יקשה אם אוחזין מעשה אבותיהם בידיהם לטובה מה להם לזכות אבותיהם הלא מעצמן ראויים לשכר בשביל זכות עצמן. אבל הנראה' לדעתי שענין הזכות הוא כך. שכמו שטבע האדם בעניני הגוף ממוזג כח האב בגוף הבן. ועפ"י רוב טבע האב והבן שוים בעניני הגוף . כן במעלת הנפש והסגולה תשוה נפש הבן אל נפש האב. ונקל לבן צדיק לילך בדרכי אביו אחר שאביו היה כבר צדיק. ואם הבן הולך בדרך אביו הצדיק אזי מטיבין לו. ואם הוא רשע עריץ נוטה מדרכי אביו זכות אבותיו לא יעמוד לו כלל ואדרבא ענשו כפול. כמאמר חז"ל על פסוק יוחן רשע בל למד צדק (ישעיה כו) וכי יוחן עשו הרשע שדר בין שני צדיקים ולא למד ממעשיהם. וזהו בן לא ישא וגו'. כלו' שאינם ערבים זה בזה רק במה שצדקת הצדיק עליו תהיה כלו' על הבן הנזכר שגורם לבנו שנקל לו היותו צדיק. ואם בכ"ז לא שת לבו להלוך בדרך אבותיו אין הזכות מסייע לו כלל :

וכן מצאתי בילקוט. שבשביל שגדרה שרה את עצמה במצרים מן הערוה גדר הקב"ה גם את ישראל. ויותר מזה אמרו מעשה אבות סימן לבנים. והנה כל הטוב הנמצא בנו ירושת פליטה הוא לנו מאבותינו וכל הרע היא מאתנו. והדמיון בזה לאחד שנתארח במלון אצל בעה"ב אשר כבדו בסעודה גדולה מאוד ולחם המודות וכלים יקרים. ובתוך הסעודה הציץ האורח וראה את בעלת הבית ובניה הולכי קרועי בגדים ויחפים . אמר אין זאת כ"א הכלים האלה שאולים הם אצלו והוא עני באמת. וכן הענין אצלנו שכמה מדות נמצאות בנו טובות מאוד ומהם להיפך. וע"כ הטובות הם לנו ירושה מאבותינו וכמאמר הילקוט בשביל שגדרה שרה כנ"ל. והמדות הרעות הם מעצמנו. וזה שאומרת אני במעשי ונאוה במעשי אבותי. כלו' שכל הטוב אשר פעלנו רוח טהרה מאבותינו נוצלה בנו. והרע הוא מאתנו כנ"ל :

עוד במדרש שחורה אני בפני עצמי ונאוה אני בפני קוני . עוד שם כאהלי קדר כו'. מה יריעות שלמה מתלכלכין וחוזרין ומתכבסין. כך ישראל אע"פ שמתלכלכין בעונות כל השנה יוה"כ בא ומכפר עליהן. לדעתי כל המאמר מיוסד על בחינה אחת. דע כי יש דברים נופל עליהם לשון לכלוך ויש דברים נופל עליהם לשון קלקול. כמו דבר מאכל אם יתקלקל ישנה טעמו וריחו ומראיתו לדבר אחר ומן הויתו הראשונה לא נשאר מאומה. לא כן הבגד המתלכלך רק מראה נוספת עליו. כמו הבגד הלבן שנפל עליו מראה שחור. הרי השחרות נוסף על הלבן והוא לבן ושחור. ואם תכבסנו בנתר וילך מראה השחור ישוב לבן כמקדם. וזה הוא ההבדל בין ישראל לעכו"ם. כי נפש החיים הישראלי לעולם הוא כלומר בצדקו. ואף אם לפעמים יתפתה מיצרו ח"ו. הרי התאוה נוספת על השכל. וע"ז אמרו חז"ל פושעי ישראל מלאים חרטה. כי החלק הטוב קובל ומתאבל על הרע שנגבר עליו. וזהו שחורה אני וגם נאוה. ואמר הטעם כי אפי' אם אהיה כאהלי קדר. אני ג"כ כיריעות שלמה היינו שחוזרין ע"י כיבוס עי' במדרש. ועל הרשעים הגמורים שהם משתנין ומתהפכין לדבר אחר. אמר ראיתי רשע עריץ עד ויעבור והנה איננו. וכן הפוך רשעים ואינם (משלי יב) וכזה תמצא מאמרים הרבה מורים על בחינה זו. שהרשע הגמור מתהפך ומשתנה לדבר אחר ממש ואינו ממין הראשון כלל. והמופת ע"ז היא הבושה. כמו שתמצא אצל בגד לבן שנפל עליו במקום אחד מראה שחור הרי הלובן שבו מעיד על שחרותו שהוא רק לכלוך. לא כן אם מתהפך כולו לשחור אזי אינו נקרא לכלוך. כ"א שם אחר יקבנו דהיינו בגד שחור. כי מה יעיד עליו שהיה לבן מקדם. וכן הנפש אם היא טהורה כולה רק נתלכלכה באיזה עבירה אז החלק השכלי מתביישת מהעבירה. לא כן אם נתהפכה כולה לרע אז לא נשאר בה חלק מתבייש. וזהו כוונת הכתוב. הכרת פניהם ענתה בם עד לא כחדו (ישעיה ג) כלו' שאינם מתביישים עוד. וע"ז אמר אוי לנפשם כי גמלו להם רעה. כי זה הוא סימן שלא נשאר בהם כלל מזיו טהרת הנפש השכלי :

מדרש שחורה אני במצרים ונאוה אני בסיני . ביאור הענין דע שכמו שכל מעשי החכם מכוונים ע"פ ישוב דעתו ולא יעשה דבר בלתי כונה. אף שלפעמים נראה שעושה זר מעשהו הפך הנהגתו התמידית. מ"מ תדע נאמנה שבדעת והשכל עשה כן והוא סיבה לדבר אחר וההכרח הביאו לעשות כן. כמו שתראה אדם מטלטל עצמו ממקום למקום בודאי עקירתו צורך הנהגה היא. שמתוך הטלטול והטורח יעלה בידו שיוכל אח"כ לישב בביתו בשלוה . וכן אם תראה אדם בריא מייסר עצמו בסמים מרים ומונע עצמו ממאכלים ומשקים טובים במצות הרופא . בוודאי הוא מכוין ליתן עוז ותעצומות לגופו יותר משהיה. וכן ההולך לנוע בסורת גדול לקנות סחורות ג"כ מכוין להעלות בדמיהן ולהשתכר. כן אנחנו עם ב"י נאמין שכל המקריים העוברים עלינו כולם מכוונים מאת הבורא ית' המשגיח עלינו. כמאמר הכתוב הנה לא ינום ולא יישן וגו' (תהלים קכא) וכולם להשלים הטוב התמידי מאתו ית'. כמו גלות מצרים שהיינו שם מרודים בגוף ונפש. בגוף כמאמר הכתוב ויעבידו מצרים את בני ישראל בפרך. גם בנפש כמאמר חז"ל שטען שרו של מצרים הללו עובדי ע"ז והללו כו'. וכ"ז להשלים רצון המטיב כלנו בגוף ונפש כמאמר חז"ל ג' מתנות טובות וכו' עד וכלם ע"י יסורין. הכוונה שלולא יסורי גלות מצרים אשר קדמונו. לא היינו זוכים למעמד הר סיני. כי הגלות היתה הכנה והתחלה לקבלת התורה. ואין כאן מקומו לבאר הענין הזה באריכות והוא ידוע לכל משכיל. ולדעתי שלזה כיון הכתוב (שמות ג') במאמר מרע"ה תי'

אנכי כי אלך אל פרעה כו׳. והשובת הקב״ה אליו כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה. שלכאורה אמרו וזה לך האות אינו מובן רי אין ידוע מהות האות ולאיזה צורך הוא. ויבואר ע״פ מאמר המדרש פ׳ שמות ע״פ הנה אנכי בא. אמר משה עתיד אני להעשות סרסור בינך ובניהם כשתתן להם את התורה ותאמר להם אנכי ה׳ אלהיך. אגם הוא צריך ביאור למה כיון משה במאמר הזה. ולדעתי כיון לזה. כי דעת משה היה שיציאת מצרים עם קבלת התורה הם שני ענינים אשר אין להם שייכות זע״ז. ולכן שאל משה להקב״ה מי אנכי כי אלך אל פרעה הלא עתיד אני להעשות סרסור וכו׳ ואין מלאך א׳ עושה שתי שליחות וא״כ מי יאמר אנכי במעמד הר סיני אם אלך אל פרעה וכו׳. והשיב לו הקב״ה אדרבא היא הנותנת מחמת שנבחרת להיות במעמד הר סיני הדבר מוטל עליך להוציאם ממצרים. כי הענין א׳ וגאולת ממצרים הוא התחלת קבלת התורה. והדמיון בזה כמו האיש הוא בע״מ אחרת היושב ועוסק במלאכתו אצל בעה״ב היתכן כשילמדך בטה״ב לשירות מה יצוה על הבע״מ לעשות או לשלחו בשליחות מה הלא בוודאי הבע״מ ישיב אמריו כלום אני משרת אלך לשרתך. אמנם אם יחסר איזה דבר במלאכתו אשר הוא עוסק בה. אז הוא מהראוי שיתן לו הבעה״ב מעות ויאמר לך קנה לך מה שאתה צריך. וכן הוא ג״כ תשובת הקב״ה למשה וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וכו׳ כלומר השליחות הזאת שאני שולח אותך להוציאם הוא אות וסימן לשיהיה ענין היציאה ומעמד הר סיני אחד עלך יתפפו הגאולה מאחר שנבחרת להיות כרסור כנ״ל:

נשוב לדברינו הנ״ל. שזה ג״כ כיון המדרש שחורה אני במצרים ונאוה אני בסיני. כלו׳ מה שהיינו שחורים בגלות מצרים היתה סיבה ומבוא לתכלית גדול להעמידנו על הר סיני. וזהו מתחלה עובדי ע״ז היו אבותינו. שלשון מתחלה מורה התחלת הדבר. כלו׳ מה שהיינו שקועים במצרים בע״ז. היא היתה הסיבה והתחלה להיות אחר המסכת ידינו ממנה זכה להתקרב לעבודתו. וזהו ג״כ שחורה אני במעשה העגל ונאוה אני במעשה המשכן. כאשר אבאר בעז״ה באריכות. וכלל הדברים שהנהגתנו לא כהנהגת העכו״ם שרעה הם רעה לעולם אבל רעותינו מתהפכים תמיד לטוב לנו. וזהו אל תראוני שאני שחרחורת. כי בודאי זאת תהיה הסיבה לטוב לנו ולבנינו אח״כ. וזהו ג״כ אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי (מיכה ז׳) כלומר נפילתי היא סיבה ומבוא להקימנו אחר כך בקומה זקופה:

עוד ביאור על מאמר שחורה אני ונאוה. בהקדים מאמר הכ׳ ב הבן יקיר לי אפרים וגו׳. עד רחם ארחמנו נאם ה׳ (ירמיה לא). ונקדים מדרש קהלת על פי׳ מקום המשפט שמה הרשע ומקום הצדק שמה הרשע. אמרה כ״י מקום שעשה משה דין לישראל שנאמר עברו ושובו משער לשער במחנה שמה כתיב ויגוף ה׳ את העם וגו׳. עד אתם חטאתם חטאה גדולה. ורוה״ק צווחת מקום הצדק שמה הרשע מקום שצדקתי אותם וקראתים אלוהות שמה הרשע בם הרשיעו ועשו את העגל. כוונת המאמר הוא ע״פ מאמר החכם כי ברוב חכמה רוב כעס (קהלת ח) והמאמר הזה פשוט הוא בכמה מקומות שכל מה שיגדל האדם במעלתו משפטו חמור יותר כמאמר וסביביו נשערה מאד (תהלים נ) ואחז״ל הקב״ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה. ואפשר בזה הכוונה במאמר הז״ל (ב״ק נ״ב) כד הוינא זוטרא לגברי השתא דקשישנא לדרדקי. שהיגו בלשון תימה כי אם להתליף הדבר שכן הוא ראוי יגכון כי בהיותנו במצרים שקועים בין העכו״ם והיה ערכנו בשפל המדרגה ועדיין לא ראינו מפלאות תמים דעים. אזי מעט הטוב שנמצא בנו נתקבל ונחשב בעיני ה׳ לחשבון גדול נגד פחיתת ערכנו. שנא׳ (הושע יא) כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני. כי אז עדיין לא קבלנו התורה ע״כ נחשב לנו לזכות גדול כל מה שנמצא בנו מדה טובה כמאמר חז״ל שלא שינו את שמם ומלבושם ולשונם. כי לפי ערכנו הפחות שהיינו שקועים במצרים עובדי ע״ז כמאמר הנ״ל גם זה נחשב לזכות גדול. ונגד איננו גברי לדרדקי כלו׳ כעת שקבלנו עלינו את התורה באלה ושבועה קשה להמציא לנו זכות נגד ערכנו הגדול יתחשב לכן מדקדק השם עתה עמנו לענוש אותנו אפילו על הקלה שבעבירות. וזהו תירוץ מספיק להצדיק את הדין על שאנו שקועים עתה בגלות המר הזה זמן רב כזה ואין אנו זוכים לגאולה כמו שזכו במצרים. אף שעתה נמצא בינינו יותר מאד ממה שהיה להם במצרים שהיו מגושמים מכל טוב. ועל זה הראו לנו חכמינו ז״ל הדמיון בזה שכמו שהילד הרך בהראותו בו מעט מסימני החכמה תגדל חשיבותו כי לפי מיעוט ימיו ודלות שכלו דבר גדול הוא. כן היה ג״כ נחשב מעט זכיותינו שנמצא בנו במצרים לזכות גדול נגד מעט ערכנו ומדרגתנו שלא היה לנו עדיין תורה לא למדנו הרבה. וכמו שתקבן בעיניך מעלת האיש אשר בא בימים ונתגדל בין החכמים. כי לפי ערכו הגדיל כל המעלות השיג כאן המה נחשבים. כן אנחנו עתה בגלות הזה בקשה להמציא לנו זכות נגד גודל ערכנו בשביל שהיה לנו נביאים וחכמים הורו לנו הדרך נלך בו ואת המעשה אשר נעשה לכן ידקדק עמנו בחשבון. וזהו מאמר המדרש אחרי מות שני בני אהרן רבי ברכיה פתח (משלי י״ז) גם ענוש לצדיק לא טוב להכות נדיבים על יושר. כלומר שמענישין את הנדיבים על שלא התנדבו לעשות לפנים משורת הדין שהוא נקרא יושר כמאמר חז״ל לפנים משורת הדין הוא דטבד דכתיב ועשית הישר והטוב. ולכן נענשו בני אהרן על דבר קטן ש לפי גודל ערכם אשר הפליג בו משה ואמר עכשיו אני רואה שהם גדולים ממני וממך. ולכאורה מאין ראה המגם לדקתם נראה לעין כל בבא להם עונש על דבר קטן כזה והיה נחשב להם לעון גדול כי הנדיבים נענשים אפילו על דבר שהוא לפנים משורת הדין ועמאמר ז״ל לאו מבנת חסידים הוא.

והנה כמו שמצינו שהקב"ה מגביה את הצדיקים ומדקדק עמהם כחוט השערה לומר מי שהוא מלא תורה וחכמה יעשה זאת. כן להיפך מצינו ששוקלין הזכיות לרשעים לפי רשעתם. כמאמר הז"ל אצל העכו"ם שאין שוקלין בשר המת במקולין ואין כותבין כתובה לזכרים והחשב להם לשבח ולזכות. אשר בלי ספק לא נמצא זכיות כאלו בעם ה'. אך לפי רשעתם שהם פרוצים בעריות ושטופים בזמה גם זה לזכות יחשב. ומעתה נבאר מאמר חז"ל על פסוק טוב כעס משחוק טוב כעס שכועס הקב"ה על הצדיקים יותר משחוק שמשחק עם הרשעים. שאם כוונת המאמר כפשוטו לומר שהכעס שהקב"ה מביא על הצדיקים להענישן יותר טוב הוא מהשחוק והשלוה שמראה לרשעים היה די לומר טובים יסורי הצדיקים משלות הרשעים. אמנם שיעור דבריהם בדעת והשכל גדול וכוונתו לומר אם אמנם בלא נוכל לומר על היסורין שטובים הם. כי שואלי רעים ומרים הם. מ"מ הכעס הגורם להיסורים הללו דהיינו מדת הדין שמקטרג על הצדיקים ומעורר חמה עליהם להענישם על כל שמץ דבר רע לא היה כי אם אחר שהרבה להגדילו ולספר גודל חכמתו ויראתו ואיך הוא צדיק גדול ונשיד גדול מנעוריו ולזה הוא ראוי נענש אפי' על הקלה שבקלות כי לאו מדת חסידים הוא כנ"ל. נמצא שאפי' בשעת הקטרוג מזכירין זכיותיו לאין קץ. כי לולא זאת לא היה נחשב לעון אשר חטא. ולהיפוך אם תרצה להגדיל שבחן של רשעי עכו"ם לומר שאין כותבין כתובה לזכרים וכדומה. בע"כ מוכרח אתה מתהלל לספר בגנותו לומר שאין קץ לרשעו שטוף בזימה וחשוד על הזכר וכדומה. ולע"פ נמצא בו דבר טוב שאין כותב כתובה כנ"ל ולצדקה תחשב לו. ומעתה היטיבו אשר דברו טוב כעס משחוק דהיינו הכעס שכועס הקב"ה על הצדיקים משחוק כו'. כלו' שהכעס המעורר להביא העונש על הצדיקים הוא טוב מאוד יותר מהשחוק שמשחק עם הרשעים. שזה השחוק המביא שלות הרשעים נבזה הוא מאד. ולזה מכנה את השלוה בשם שחוק לא בשם רצון שהוא הפך הכעס. אכן באמת אין זה רצון כי אם שחוק ולעג אחרי שנחשב להם דבר קל כזה לזכות וזהו מגודל פחיתותם:

ובמעתה נשוב לבאר מאמר הבן יקיר לי אפרים אם ילד שעשועים. דימה הנביא מעלת הצדיקים למי שיש לו בן יקיר וחשוב מאד במעלות ומדות והוא חכם גדול שמדרך האב לדקדק עמו מאד מחמת יקר ערכו. ולהיפך זכות הרשעי' דימה לילד שעשועים. והוא כמי שיש לו ילד קטן יושב בחיק אביו ותופש ידיו לאחוז בזקנו ותולש שערו ואביו מחשב את זאת לחכמה גדולה לפי ערכו. יען הוא עדיין מבולל השכל. ואמר אפרים הם בדמיון הבן יקיר לא בדמיון ילד שעשועים וה"א הבן הוא תמיה מתקיימת. כלומר הלא באמת בן יקיר הוא לי. ואם הוא לשון תמיה כלומר וכי בדמיון ילד שעשועים הוא לי כמו העכו"ם. ומה נדקו בזה דברי המדרש על כי מדי דברי בו. שאפי' בשעה שאני כועס עליו איני יכול להתאפק מלהזכירו בשבחו שבשם מבוארים מאד לפי דברינו והוא שאפי' בשעה שמקטרג עליו מדה"ה מעורר עליו תוכחות על עון. בע"כ זכור אזכרנו עוד שהכעס אינו יכול להול כ"א אחר סיפור מעלותיו ושבחו כנ"ל. ע"ז פיים ואמר ע"כ המו מעי לו מאמר בעת שאזכור רב טובו ורחם ארחמנו. וע"פ זה ניחא גם כן סיום הפסוק שקדמנו טוב כעס וגו' כי ברוע פנים ייטב לב. כלומר הכעס בעצמו מביא הטבת לב על הצדיקים כנ"ל. ובין ג"כ מאמר בלעם בשבחן של ישראל. לא הבים און ביעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו. כי הנה באמת לא ידענו מה היה לו אשר הפליג כל כך בשבחן של ישראל ואמר הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. כוונתו כפי אשר ביארנו כבר שיש לישראל שתי בחינות בערך מעלתם. הא' בערך עצמן והב' בערך העכו"ם. בזה אמר בלעם בספרו שבחן הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב. כלו' שיש להם הבחינה הא' שהם טובים בערך עצמן ואינם צריכים להתחשב נגד העכו"ם. כשמוע בלק דברי בלעם שמפליג בשבחן נתפלא ואמר הלא לקב אויבי לקחתיך והנה ברכת ברך. והשיב לו בלעם שמתנצל ואמר לא אוכל לספר גנותן כי אם בהקדים ספור שבחן. כי לא הבים און ביעקב ולא ראה עמל בישראל כלומר ישראל קדושים הם ולא נמצא בהם עון אשר חטא שיהיו ראוים להענש רק מחמת שה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו כלומר שהם אוהביו וקרוביו ושכינת כבודו תמיד עמהם כמאמר כי ה' מתהלך בקרב מחנך (דברים כג) ע"כ והיה מחניך קדוש. כלומר לכן הוא מדקדק עמהם מאד אפי' כחוט השערה לפי גודל יקר ערכם. וא"כ לא אוכל לקטרג עליהם בלתי סיפור גודל שבחן ומעלתם התלה. וזהו שתורה אני ונאו: כלומר כל שחרותי אינו כ"א מחמת שאני נאה מאד אבל באמת אינו שחרות כלל רק ע"י גודל יקר ערכי ותפארתי ניכר בי שחרות כנ"ל:

עוד ביאור ע"ז בהקדים מדרש הובא בילקוט. אמרה כ"י לפני הקב"ה למה אין אתה גואל אותנו. א"ל כלום יש בכם יראי שמים. אמרו ישראל לשעבר בימי אברהם ומשה ודוד. אבל עתה אנחנו בהשכם גדולה ובדלות וצרות ואין אנו יכולים לקיים מצותיך עכ"ל המדרש. וראוי לבאר לשון לשעבר בשגם הוא אך למותר שהיה די לומר לפי שבצרה גדולה אנחנו לא נוכל לקיים מצותיך. כי הוא עיקר ההתנצלות ולמה להם להזכיר מה שעבר ואין. אבל דע שמשיבים אנו להאמין בהקב"ה במה שמסר אותנו ביד האומות בגלות. כמאמר הנביא (ירמיה כ"ט) כי אנכי ידעתי את המחשבות אשר אנכי חושב עליכם בית ישראל מחשבת שלום ולא לרעה. כלומר אע"פ שאנו רואים בעינינו שאנו בעת הזאת גרושים במעשינו יותר ממה שהיית בסיותנו על אדמתנו. מ"מ נאמין בהגלות מטהר את נפשנו וממרק את עונותינו כמאמר חז"ל מה מלח שמתק את הבשר אף יסורין שממרקין עונותיו של אדם. וכמאמר נרפתו בגרף כסף (תהלים סו) והדפין

כזה לאיש נגוף מוכה בראות עיניו. שמשפט הרופא הבא לרפאו לשים אותו בחדר אפל אין פנה לו ושם הוא שוהה משפטו ועוסק ברפואות עיניו. וכאשר יגיע הזמן שמבין הרופא שכבר נרפא אומר לו הרופא אל תירא כבר נתרפאת ועיניך תחזינה מישרים. ואם אמור יאמר החולה הלא עדיין אינני רואה כלל. ישיב לו הרופא כאן אין אתה רואה לפי שמקום אפל הוא ומ"מ בריא אתה שאם תצא למקום אור תראה כראוי. וזהו כוונת המדרש הקב"ה שואל אותנו כלום יש בכם יראי שמים. משיבים אנחנו יש בינינו לפניך שאם היינו בימי אברהם ודוד לשעבר היינו ג"כ צדיקים ויראי ה'. אבל עתה אף אם אנו במדרגה טובה מ"מ אין בנו מעשים מחמת שאנחנו באפלה ובצרה גדולה. וכמאמר חז"ל גלוי וידוע לפניך שרצוני וגו' עד שעבוד גליות מעכב אותי. והנה לכאורה יקשה אם כן הוא למה אנו נידונים גם עתה בזמן הגלות ואיך הטענה החזקה הנ"ל מועלת לנו לשכך חמת הדין מעלינו. ע"ז נאמר שבאמת אנו מחוייבים לעבוד את ה' גם עתה ולעשות כל מצותיו בשלימות כמאז ומקדם כי חוקת עולם הוא עלינו ואם רעה תמצא בנו התייב לנו עונש. אמנם אם אנו מתאמצין לעשות מצות ה' ולעבדו בכל יכלתנו ועכ"ז לא נוכל לבא למדרגת העבודה שהיה בימי אבותינו שהיתה בהכשר תיקון ובשלימות גדול מחמת צרות הגלות. מ"מ כשיצרף לזה דלות מעמדנו יחשב לפני המקום כאלו השלמנו כל הראוי. והוא כמאמר הנביא (ישעיה נו) ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש כי כה אמר ה' כו' עד יד ושם טוב וגו'. הכוונה שאין האדם צריך לעשות כ"א כפי יכולתו ולכן אף הסריס אם הוא עוסק כפי יכולתו בעבודת ה' מקבל שכר טוב כמו השלם פרים בעבודתו אחר שאין המניעה מצדו:

ובזה נבין מאמר הגמ' (חגיגה ט') יאי עניותא לישראל כורדא סומקא לסוסיא חיורא. שאם כוונת הגמרא לדמות עניות ישראל לדבר נאה. יותר היה לו לדמות לתכשיט כסף וזהב ולבושי שנים. אבל הכוונה אחר הענין אשר הגלנו הוא רק מחמת שלולא עניותינו לא היו מעשינו נחשבים כ"כ. אבל אחר הצירוף אז הם לטובה נחשבים. וא"כ המשל שפיר דומה לנמשל. כורדא סומקא לסוסיא חיורא. כלומר כמו שאין כורדא נאה בעצמה כ"א בהצטרף אליה מראה הסוס. כן העניות לישראל. ולזה לא דימה הגמ' ללבוש ותכשיט לפי שהם נאים מחמת עצמם. וזהו נאמר (תהלים פ) שוב נא הבט משמים וראה ופקוד גפן זאת כו' עד שרופה באש כסוחה. שאנו מבקשים מה' שאם יבא להביט במעשינו אם הם רצוים. ישגיח ויביט במעמדנו השפל ועי"ז ירצו מעשינו ויחשבו לטוב. וזהו שחורה אני ונאוה. כלומר מחמת שאני שחורה בצרות הגלות לכן אני נאה במעשי. וכן הוא מבואר בילקוט. לכה דודי נצא השדה נלינה בכפרים. אמרה כ"י אם אין מעשים טובים שלנו חשובים בעיניך. הבט בכופרים בשמך אלו העכו"ם. כלומר שתביט בעוני הגלות שיש לנו מן העכו"ם שהוא מעכב אותנו לעבדו כראוי. עי"ז יעלו מעשינו לטוב כנ"ל:

ובזה יבואר לנו מאמר דהע"ה אל תזכר לנו עונות ראשונים מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד (תהלים עט). כי הנה יש מקום למדת הדין לומר שבשביל שמעשיהם לא טובים לכן הם בעוני ודלות וא"כ איך יצורף העוני להחשב לזכות אחר שמעצמם גרמו העוני להם בשביל מעשיהם הרעים. נמצא שהאחד מחייב את האחר. היינו החטא גורם את הדלות והעוני והעוני גורם החטא כמאמר הגמרא עניות מעביר את האדם על דעת קונו. א"כ הדבר תלוי במי שמקדים בדין. דהיינו אם יקדים המליץ שלנו לפני המקום לומר הבט נא וראה שוממותם ודלותם והם עליהם. אז אף אם יבא אח"כ המקטרג לומר ראה קלקול מעשיהם לא יועיל כי התשובה בצדו איך יוכלו להשמר מכל דבר רע אחר שהעוני והדלות הועמס עליהם ומעבירם על דעת קונם. אבל אם יקדימנו המקטרג להפליג ברעות מעשיהם שוב אין פה לומר לפי שהם דלים. שהוא ישיב אמריו איך לא יהיו דלים אם כ"כ מריעים מעשיהם. לזה אנחנו מפילים תחנונינו לאמר אל תזכר לנו עונות ראשונים כלומר אל תזכר לנו תחלה העונות. כי אז לא יועיל אח"כ התגלות כ"א מהר יקדמונו רחמיך כי דלונו מאד. והוא המביא אותנו לשנות מאמרי פיך. וזהו ג"כ מאמר דהע"ה (תהלים יז) קומה ה' קדמה פניו הכריעהו. והמדרש מבאר אקדים לרשעה עד לא אתי לגבך. כלומר הקדם לזכור לו עונותיו שאז לא יועילנו אח"כ המליץ כנ"ל:

עוד מדרש שחורה אני במעשה עגל ונאוה אני במעשה משכן. לבאר זה נקדים תהלה מדרש ויקהל. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע בודק אותם במשכן מה כתיב שם פרקו נזמי הזהב. וכשעשו את המשכן שבו אותם נדבה. גרות הקודש צוחת והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי (הושע ב) ראוי לעמוד על כוונת המאמר והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה (במדרש בהעלותך) אלו הסנהדרין שנאמר אספה לי שבעים איש וגו'. והם היו מאותן שנאמר עליהם ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. משל למלך שהיה עובר בשוק והיה א' מביט במלך ואוכל מפרוסה בידו. ורצויים היו שימותו תיכף אלא אמר הקב"ה איני מערבב את השמחה ומתו נדב ואביהוא בחנוכת המשכן והזקנים מתים עם המתאוים שכ"ל. ונקדים לזה מאמר ומל ה' אלהיך את לבבך עד למען חייך וגו' עד ואתה תשוב ושמעת בקול ה' עד אשר אנכי מצוך היום (דברים ל). לבאר כל אלה המאמרים נקדים דברי הרמב"ם שהאריך בהלכות דעות ואמר שזה גלוי וידוע מאמר חז"ל אין טוב אלא תורה וכמה מאמרים מלאים מזה וכמאמר דהע"ה מתוקים מדבש ונופת צופים. ומחוייבים אנו להאמין שהדברים כנים ואמתים הם. ואשר אין אנו מרגישים מתיקות התורה והמצות הוא רק חולי הגוף שמטעם מר מתוק ומתוק מר אבל באמת אין

מתיקות

מתיקות יותר מהתורה והמצות. והנה על העתיד מובטחים אנחנו שנזכה לגודל המעלה הזאת שנרגיש טעם מתיקות התורה והמצות יותר מכל המטעמים שבעולם כי אז נהיה בתכלית השלימות ובמעלות הגדולים כמו אבות העולם שזכו למעלה הזאת כנאמר עליהם בכמה מקומות. אבל עדיין יש מקום עיון בזה אם היינו במה נהיה ראויים לקבלת שכר אחר שאנחנו נעבוד את ה' מחמת עריבות ומתיקות. ואין אנו עושין מצד קיום המצות כ"א מצד גודל התענוג והמתיקות שבהם. אבל העיון הוא כי הנה יש דברים המכונים בשם ערב כמו כל תענוגי העוה"ז. ויש המכונים בשם מועיל. שאין בהם ערבות כלל כ"א תכלית. אמנם מצות תורתנו הקדושה כשזוכה לעשותם מאהבה כנ"ל יהיה בהם בחינת שניהם. ערב ומועיל. ערב מחמת מתיקתן ומועיל מחמת קיום המצוה כמו מצות עונג שבת. יש מקיימין אותה מחמת תשוקת התענוג. אבל באמת החסידים ואנשי מעשה אינם עושים כ"א מחמת מצות ה' לא לכוונת שום תענוג. ובאמת זהו הגדולים שבנסיונות שמוב התענוג לא יפסיד כוונת המצות. וע"ז המדרגה נזכה להיות לעתיד. וזהו מאמר המדרש (ויקרא ג) בשעה שנמשח אהרן נרתע ונפל לאחוריו אמר אוי לי שמא מעלתי בשמן המשחה. והוא ג"כ על הכוונה הזאת כי גם שם נפגשו שניהם כאחד. שהמשיחה היתה גדולה וחשובה מאד מצד מעלתה שיזכה על ידה לגדולה שאין למעלה הימנה. וגם מועילה מאד מצד שיהיה הוא העבד הנבחר לעבודת הקודש כמאמר אשרי תבחר ותקרב ישכון כו' (תהלים ס"ה) לכן הי' מתיירא מאד לאמר אולי השערב זר בשמחתו שיהיה לו שמחה שאינה של מצוה. רק מצד התאוה והגדולה. ולכן אמר שמא מעלתי בשמן המשחה כלומר בכוונה זרה הזאת. אבל באמת הוא בודאי לא מעל. כי הוא קדוש ה' ובלל מלנו כל ערבות התענוג ולא היתה כוונתו כ"א לקיים מצות בוראו. ולעתיד נזכה [..]ו למדרגה המעלה הזאת. וזהו מאמר הכתוב: ומל ה' אלהיך את לבבך עד למען חייך. שבשיהיו השם להסיר מאתנו אולי הנפש וערלת הלב. עד שנחזור להרגיש מתיקות התורה והמצות וכמו שאנו מרגישין מתיקות תענוגי העוה"ז. וזהו למען חייך כלומר כמו שאתה אוהב כל הדברים הערבים וכל תענוגי העולם מחמת שאתה חי בהם כך תרגיש טעם מתיקות התורה והמצות למען חייך. ואעפ"כ שכרך לא יקופח. ומסיים ואתה תשוב ושמעת בקול ה' עד אשר אנכי מצוך היום. כלומר אף שימציא לך הקב"ה טעם הטוב והערב במצותיו מ"מ אתה לא באלה תרצה. רק תהיה כוונתך לקיים ה' אלהיך כאשר צוך ולא מחמת העריבות. ובאמת זאת היא הגדולה שבמעלות:

ובעתה נבין ג"כ המאמר והאספסוף אשר בקרבו. כי זה הוא כלל גדול. ואם הוא נפלא מעינינו. בראיית השכינה היא הגדולה שבעריבות ותענוגים והוא מזון בלמעלה שכל המלאכים והחיות ניזונים מזיו השכינה. גם היא טובה מהמעלות המעלים את הנפש. וא"כ הוא ג"כ מבחינת ערב ומועיל. והנה כאן בראיית השכינה נתקבצו שני בחינות יחד. ולכן הזקנים שנהנו מזיו השכינה מצד העריבות והמתיקות שבה בכבוד השם כמו המתענג בשבת למלאת נפשו מאכל התאוה לא לקיים המצוה. וזהו ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו. ולכן שותפו ונדמו אל המתאוים שבמעט חמת ה' להם. והוא המשל מי שמביט בהלך ואוכל מפרוסה שבידו. כלומר שגם הם נהנו מזיו השכינה מצד התענוג הערב. ומהראוי היה שלא תהיה כוונתם רק למעלת המועיל והם והאספסוף עד התאוו התאוה אלו הזקנים. כלומר שנהנו מזיו השכינה מצד הערב כמו המתאוים. ואין לנו להאריך יותר במופלא ממנו:

ובעתה נבין ג"כ מאמר המדרש על פסוק (תהלים ס"ח) עלית למרום שבית שבי ואף סוררים לשכון יה אלהים. אמר הקב"ה מה שעכו"ם סבורין שבשביל שעשו ישראל את העגל אימי חוזר עוד להם אלא אף סוררים לשכון יה אלהים. והנה לכאורה היה מהראוי לומר ישכון יה אלהים לא לשכון. אבל הנראה שהמאמר מפרש של ישראל מתוך גנותן. לומר מי הביאן למעשה העגל הלא גודל המדרגה שיש בהם לכונתם להוסיף אחר השכינה להיות שכינת כבודו בתוכם כמו שהאריך הכוזרי בענין זה. ומחמת זה עשו את העגל שהיו סבורים להמשיך השראת שכינה ע"ז וכמו שנבאר עוד. וזהו אף סוררים לשכון יה אלהים כלומר אף הסוררים בעשית העגל היה מצד שהיו מתאוים לשכון כבודו ית' עמהם. ואף שפעולתם לא היתה רצויה. כוונתם היתה רצויה לכן ראוים הם שאחזור ויוד להם:

ובעתה נבין מאמר המדרש. אמר משה לפני הקב"ה בדוק אותם במשכן מה כתיב שם פרקו נזמי הזהב וכאן עשו אותם נדבה. שנאמר הביאו חח ונזם ורוה"ק אומרת והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. ביאור הדברים נ"ל שהמדרש נותן מופת על שכוונתם היה במעשה העגל לשכון יה אלהים כנ"ל לא לכוונת ע"ז חלילה. והראיה הוא מנדבת המשכן. כי לכאורה יקשה מאין היתה זאת שלא רצו הנשים ליתן הנזמים לעשיית העגל עד שהוכרחו בעליהן לפרק מאזניהן בע"כ ואיך יעלה שהיינה הנשים לדקנות יותר מבעליהן הפך המנהג התמידי שהנשים נאמר עליהן דעתן קלות. אבל הענין הוא כאשר דברנו שכל זאת היה מחמת גודל תשוקתם להשראת השכינה כאשר הבטיח להם משרע"ה בדרך כלל שיוריד להם מן השמים בחינה אשר בה ישכינו השכינה בתוכם ולא גילה להם בפרט איך ומה תהיה הבחי'. ואחר שהשטן הראה להם דמות משה פורחת באויר ונתייאשו מירידת משה עוד ידעו להשיג משכלם לעשות המעשה המועלה לזאת הפעולה שהשפיע להם משה והטעו אותם הערב רב עם העגל. כמאמר המדרש שמשו אחד משמאלאמילין. כלומר מן המרכבה ברצו בגוי. וזיה ש"ר בזה לגמ

מלוכי

שלפני המרכבה ודימו שעל ידו יולידו השראת השכינה. ועיין בכוזרי דברים הללו באריכות. נמצא שכל שעשו לא בא כ"א מחמת גודל תשוקתם לחזות בנועם ה'. ולכן הנשים שלא באו להשגה זו היה מעשה בעליהן זר בעיניהם. לפיכך לא רצו ליתן נזמיהן. אבל בעת שבא הצווי בפרש מאת ה' על עשיית המשכן. אז הביאו הנשים מעצמן ומרצון נפשן את נזמיהן לנדבה. וזהו שאמר משה לפני הקב"ה בדוק אותם במשכן. כנ' ע"י מעשה המשכן יתגלה טוב כוונתם. דמה כתיב שם פרקו נזמי הזהב. כלומר שלא רצו הנשים לתתם מרצון נפשם וכאן הביאו אותם נדבה שנראה בעליל שכוונתם במעשה העגל ג"כ לטוב היתה כנ"ל. וזהו ורוה"ק אומרת והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם כו'. כלומר ע"י מעשה המשכן הוכיח סופם על תחלתם שכוונתם במעשה העגל היה ג"כ לשם שמים. וזה שחורה אני במעשה העגל ונאוה אני במעשה המשכן כלומר ע"י מעשה המשכן נאוה אני למפרע אף על מעשה העגל. שמתוך מעשה המשכן ניכר שכוונתו היתה לחזות בנועם ה':

אל תראוני שאני שחרחורת. לבאר הענין נקדים מאמר ילקוט ע"פ אלה פקודי המשכן משכן העדות. עדות הוא לבאי עולם שאין סליחה אלא לישראל ע"כ. וראוי לעמוד על המאמר הזה כי לכאורה הסליחה חפשית היא גם לכל האומות כמו שמצינו באנשי נינוה שנאמר עליו (דניאל ד') וחטיך בצדקה פרוק. ונקדים מאמר המדרש ע"פ ויחל משה. וז"ל שנים עמדו כנגד מדה"ד והא' משה שנאמר עמד בפרץ. שעמד במקום הפורץ שדחה את השטן ועמד במקומו. ואמר עוד שם כיון שאמר משה אנא חטא העם הזה וגו' נסתלקו כל המקטריגים ואמרו מה לנו לקטרג מוטב שיקטרג משה בעצמו. וגם זה אינו מובן. כי באיזה כח דחה את הפורץ. גם מהו עמד במקומו. ונבין כ"ז ע"פ משל. לעשיר א' שהיה לו בן יחיד והלבישו בגדים יקרים ושלחו למקום א' ללמוד שם. ויקר להבן מקרה שהלך סמוך לרקק מים ונפל לתוכו שינף כל בגדיו. והיה בעיר ההיא איש שונא להבן וכתב לאבי הבן הוי יודע שבנך הלך לטייל ולנהוג הי' מרקד כאיל ומתנהג בשגעון עד שנפל באחת הפחתים למקום מטונף וקלקל כל בגדיו עד שאינם ראוים למלבושת אדם כלל ובהכרח צריך אתה לעשות לו חדשים. בא אחר ואמר לאביו שקר הוא אל תשים אל לבך שקלקל את הבגדים לשלא יהיו ראוים עוד. רק כתם נפל בהם במקום אחד וראוים הם להשתמש בהם כבתחילה. נמצא ששני האנשים סובבו לו טובה מצד א' ורעה מצד א'. הראשון גמלו טובה מצד שיוכרח אביו לתקן לו בגדים חדשים. במה שאמר שלא ילבשו עוד הישנים. ורעה ג"כ סובב לו בזה שמילא את אביו חמה וכעס עליו אשר בפשיעתו קלקל הבגדים. והשני ג"כ גמלו טוב במה שהקטין פשע הבן בקלקול הבגדים ואמר שאין להם שום קלקל שלא ילבשו עוד. כי לא קלקל כ"א מעט וא"כ לא יכעוס עליו אביו כ"כ. ורעה מצד שלא יתקן לו אביו בגדים חדשים. בא השלישי ואמר לאביו הן אמת שנתקלקלו הבגדים לגמרי. אמנם לא בפשע בנך. כי לקראת לחוק והיתול לא לבו הלך כי אם איש בליעל הלך אחריו ובכוונה דחפו אל תוך הרקק. נמצא שזה הג' סיבב לו טובה מכל צד. הא' שהסיר ממנו כעס אביו שלא ישטמנו. והב' שילבישהו אביו בגדים חדשים. וכל זה מבואר במדרש שמתחלה אמר משה למה ה' יחרה אפך בעמך. ואמרו חז"ל שאמר משה רבש"ע מאי איכפת לך שעשו לך מסייע כו' עד אמר משה רבש"ע אם אין בו ממש כלום מתקנא אלא חכם בחכם. נמצא שזו הטענה היתה נגד השטן לסתור דבריו שהפליג החטא מאד ואינם ראויים לכעס הש"י כי לא עשו מעשה רע כ"כ. גם אינם צריכים רפואה למכתם כי לא פגמו כלל. והנה הטענ' כזאת לא עלתה לפני המקום. כי איך יתכן לומר שלא חטאו במעשה גדול כזה. וכ"ז שטען משה נגד השטן להקטין החטא לא הניח השטן מלקטרג. ולבסוף שב גם משה בעצמו להגדיל החטא עד מאד ואמר אנא חטא העם הזה חטאה גדולה. וזהו כוונת המדרש עמד במקום הפורץ כלומר שהוא בעצמו טען טענת השטן להפליג החטא אבל מ"מ אין להם אשמה בדבר מחמת שהתגוררו במצרים המלאה גילולים בלי מקום. וזהו אשר הוצאת מארץ מצרים (עיין מדרש) וגם ערב רב עלה אתם והם גרמו להחטיאם החטא הגדול הזה וא"כ צריך אתה לרחם עליהם ולפקדם כי נפגמו וקלקלו בנפשותם מאד בחטא הגדול וצריכים רפואה למכתם לתקנם בלב טהור ורוח חדשה. כ"א תניחם כמו עתה הרי כל העמל ללא כלום. וכן עשה הקב"ה שנתן להם המשכן וקרבנות לכפרם ולקדשם. ומזה נצמח המשכן וכל העבודה השייכת לו:

והנה במה ידע איפוא באיזה טענה נצח. והחילוק שיש בטענה הראשונה הנ"ל שטען שאין ממש בע"ז ואין בה כדי בזיון וקצף להענש עליה. נמצא הטענה הזאת מצלחת גם לעכו"ם אחר שאין ע"ז כדאי להחשב חטא ועון כלל לפי שאין בה ממש וא"כ גם העכו"ם ראוים לסליחה. אבל אם בטענה הב' הנ"ל אין הטענה הזאת מועלת לעכו"ם כי הם החוטאים בנפשותם. ואדרבא הם מחטיאים גם אותנו. וא"כ אין סליחה אלא לישראל. והמופת שבטענה הב' נצח והצליח הוא עשיית המשכן. שאם בטענה הראשונה היה נצח לא היו צריכים למשכן כי לא קלקלו כלל שיהיו צריכים תיקון. וזהו עדות הוא לבאי עולם שאין סליחה אלא לישראל כלומר שעשיית המשכן עדות נאמנה שבטענה הב' נצח משה. וא"כ אין סליחה אלא לישראל והבן:

ומעתה נבין ג"כ מאמר ילקוט. ע"פ והמים להם חומה. חמה כתיב. שבא סמאל לקטרג על ישראל. ואמר ישראל שעבדו ע"ז יזכו לנס כזה. ורמז הקב"ה על שר של ים ונתמלא עליהם חמה. אמר הקב"ה שוטה עבדו ישראל ע"ז ברצונם שלא לא עבדו כי אם מחמת אונס ושעבוד קשה בשעבודתם. מיד

יצתה החמה שנתמלא הים על ישראל שכך על המצריים עכ"ל. וראוי לדקדק הלשון יצתה החמה מאי דיוק אלא יצתה, גם להבין מאמר הכתוב (ישעיה מה) הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך, מהו ענין שבושה, ואמשיל הענין ע"פ משל לא' שהיה לו מגרת בחנות והיה שכינו פותח את המגרת שיגנוב מהבעה"ב סחורה וימכור לו, וכן עשה המגרת גנב ומכר לשכינו, ברוב הימים נודע הדבר להבעה"ב, ועשה עצמו כאלו לא ידע כלל משכינו המפתה אותו, ותבע את מגרתו אל הב"ד והראה בכתב חשבון אשר חסר ממנו, ונפסק הדין שישלם לו המגרת בעד כל הסחורה שגנב כפי אשר ישומו אותם סוחרים מבינים, ושלח הבעה"ב אחר שכינו ובקש ממנו שיהיה הוא מן השמאים כי הוא מבין גדול ויודע בטוב עניני השומא, והיה השכן הזה מעריך כל הסחורות כפליים משווים כדי להחשב בעיני הסוחר שהוא שכינו, והדיינים העתיקו בכתב השומא על הכתב והוא חתם עצמו על השומא שלו אח"כ עמד הסוחר ותבע את שכינו על כל הגנבות לאמר אתה פתית את מגרתי ואצלך נמצאו כל הגנבות ויצא הדין על כל הרעה שגמל לעצמו שהעריך הסחורה יותר מכדי שוים, והנמשל כי הנה זה כלל גדול שכל מה שהיה ביציאת מצרים יהיה גם לעתיד, כמאמר כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות (מיכה ז) כי גם אז יהיו מקטריגים על ישראל בחמה ובקצף גדול ולבסוף יהפך הדין עליהם כמאמר (ישעיה מג) נתתי כפרך מצרים כוש וסבא תחתיך, וזהו מכוון ממש בפסוק והורדתים, אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם על עמי ונחלתי ישראל אשר פזרו בגוים וגו' (יואל ד) ומלת ונשפטתי מורה שהקב"ה בעצמו יהיה הנשפט כלומר שיבקש מהם משפט הדין כאלו הם שופטים, והוא שבעת שיבוא הקב"ה להעניש את העכו"ם על שפזרו את ישראל בגוים ואכלוהו ויכלוהו, יקבלם אל עמק יהושפט וישאל מהם מה עונש ראוי לישראל על שחטאו נגדי, ובלי ספק יעמיקו וידברו ברע בהפלגת העונש יותר מהראוי, ולבסוף יהפך הדין עליהם כי הם היו הגורמים בנזקין והמחטיאים אותם ויאמר להם הקב"ה כן משפטכם אתם חרצתם ומחשבה הרעה אשר חשבתם על היהודים ישוב על ראשכם והם יהיו נקיים. וזהו על אף אויבי תשלח ידך (תהלים קלח) שנדחקו בו המפרשים לפרשו הפוך כמו אף על אויבי, ולדברינו יאמר על האף שגזרו האויבים על ישראל במשפטם תשלח ידך להפכו עליהם וזהו ותושיעני ימינך שיצמח ישע לנו עי"ז כי הם המחטיאים אותנו, וזהו הן יבושו ויכלמו כל הנחרים בך, כלומר מחמת שיעמיקו העכו"ם את המשפט על ישראל ואח"כ כשיהפך הדין עליהם יבושו ויחפרו חושבי רעתם, וזהו למה רגשו גוים ט' עד על ה' ועל משיחו, כלומר שיקטרגו על ישראל לאמר למה הקב"ה מיטיב עמהם והם חוטאים נגדו, וזהו על ה', ויושב בשמים ישחק למו ומה הוא השחוק, ע"ז אמר באפו ובחרונו יבהלמו כלומר זהו השחוק כי בסוף יפול חיוב המשפט עליהם, וזהו באפו, כלומר באף של המקטריגים והן העכו"ם עצמם באותו האף יבהלמו, וזהו כוונת המדרש הנ"ל מיד יצתה החמה שנתמלא הים על ישראל שהפך על המצריים כי הם הגורמים כמבואר במדרש עצמו, וזהו אל תראוני שאני שחרחורת ואמר הטעם כי בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים, ולא כן הם הגורמים בניזקין ולזאת לא יאות לכם לקטרג עלי כי אח"כ יתהפך הדין עליכם כנ"ל:

בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי · ביאור הענין בהקדים מאמר והותירך ה' לטובה בפרי בטנך ובפרי אדמתך וגו', דע כי יש ג' דרכים מתהלכים בעשיית כל מלאכה, יש עושה ואוכל, כלומר שנהנה ממלאכתו אשר הוא עושה, ויש עושה ואינו אוכל, כמאמר ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו, ויש אוכל ואינו עושה, היינו שמלאכתו נעשית ע"י אחרים, והנה בבחינה הראשונה הוא ופעולתו מתייחסות זה לזה כי כמה שהוא צריך לפעולתו ליגעת ולאכול ממנו כן פעולתו צריכה אליו לעבודה ולשמירה, לא כן הב' בחינות האחרים אינם כן, כי אם הוא עושה ואינו אוכל, הוא אך למותר כי פעולתו אינה בשבילו, כ"א בשביל מי שנהנה ממנה, ומה יתרון העושה באשר הוא עמל, ואם הוא אוכל ואינו עושה עדיין הוא אך למותר כי מלאכתו נעשית זולתו, אמנם יתרון כזה הוא לטובה, וזהו והותירך ה' לטובה כלומר שתהיה מותר לטובה, היינו שמלאכתך נעשה ע"י אחרים, כמאמר ועמדו זרים ורעו צאנכם (ישעיה ס"א), וזהו שמוני נוטרה את הכרמים, היינו להיות עושה מלאכת אחרים, ואמר עוד כרמי שלי לא נטרתי, להגדיל הקינה, ומשל לב' שנתהפכו להנגרית והא' היה מעולם עובד אדמתו, ואחד היה תמיד מלאכתו ע"י אחרים, מי זולת יאמר [illegible] מי שמלאכתו נעשה ע"י אחרים כי יאמר מעולם לא יגעתי בעבודה אפי' בגלי ושחה אחי עובד לאדמת נפשי, וזהו שמוני נוטרה את הכרמי' שלהם, אשר לא נסיתי באלה מעולם, אף גם כרמי שלי לא נטרתי בעצמי כי תמיד היתה מלאכתי נעשית ע"י אחרים, וזהו נ"כ מאמר (ירמיה ב) ודעי וראי כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך ולא פחדתי אליך וגו', כי מעולם שברתי עולך נתקתי מוסרותיך, משל לבן אשר ה' עשיו וכל בניו עמי הארץ ולא הלך להם בבינה, ולעת זקנתו נולד לו בן אחד וירא אותו כי טוב הוא אז גדלו בהיכלי' דקים כדי שתהיה נפשו זכה ועלולה לקבל החכמות, והבן הזה היה משתדל השוקד על דלתי החכמה כל ימיו והצליח, פעם א' יצא אל אחיו וירא בסבלותם עובדים את אדמתם ורצה גם הוא לעבוד עמהם, ויגער בו אביו לאמר חדל בני מזה כי לא תצלח כי משולם גדלתיך רך ועונג להיותך מוכן למלאכת חכמה הנפש לא למלאכת כבדות שצריכין בעלי כח וזרוע לסבול עולם הקשה והקרות המוצאות אותם במלאכתם מן הקור והחום ושאר הרפתקאות, וזהו ודעי וראי כי רע ומר וגו', כלומר לא שגגתי למלאכת העכו"ם, כי מעולם שברתי עולך, ולא נתתי לך הגלהה כי אם לתורה ועבודת השם ולא למלאכה אחרת, ועי אם אחרים עבו עבודתך, ע"כ עתה רע ומר יהיה לך נעם מעזבך ה' אלהיך והאלך לעבוד

לעבוד אדמת זרים אשר לא הורגלת באלה, וכדמיון הנ"ל.

לי שאהבה נפשי איכה תרעה וגו' עד צאי לך בעקבי הצאן • ונקדים מאמר ישעי' מבושש פיהו כי טובים דודיך מיין, גם נקדים משל על שנתן הקב"ה א"י להאומה הישראלית וח"ל לאוה"ע, ואמר בדרך משל, לא' שהיה לו בן סמוך על שלחנו עם אביו והיה הבן ההוא חסיד גדול תם וישר, לימים נולד לזה הבן ילד זכר, והיה אביו הזקן מתקן לו סעודה גדולה לסעודת ברית מילה, וישאל הבן את אביו לאמר אבי איך נתנהג במושב הקרואים על הסעודה, כ"א תתנהג כמנהג העולם יהיה לי צער גדול מהשמחה, כי לפי דעתי מהראוי שתושיב את העשירים למטה והעניים למעלה. כי הם השובי' בעיני ה' יותר מהעשירים. ויען אביו ויאמר אל בנו לא כן תעשה כי מנהג העולם בזה מיוסד על אדני השכל, כי זה כלל גדול בתוש הרעבון הוא מוקדם ונורגש בנפש יותר מבאר החושים המבקשים מותרות, כמו הכבוד המדומה והגאוה שהוא כמו במה"ב, ושאר החושים הם כמו שכנים שלא ישבו במקומו ולא יאכלו טרם יאכל הוא, כי אם האדם רעב ונמאה לא יעלה על לבו שום תאוה אחרת דהיינו להתגאות ולחפוץ יקר וכדומה, לא כן כשעשיר שהוא שבע ודשן כל ימיו הוא יתאוה אל המותרות דהיינו גאוה וכבוד, נמצא אם אני אושיב את העשירים בראש הקרואים אמלא משאלותם דהיינו שיהנו מהאכילה וממקום האכילה, והעניים ג"כ כשאושיבם למטה יהנו ג"כ מהאכילה מגודל רעבונם ולא רגישו בפחיתות כבודם, רק אם אמלא בטנם מאכלים טובים כבשר ודגים ומטעמים כי אין נפשם מתאוה יותר מזה, אבל אם אהפך הסדר אזי העניים אף אם אושיבם בראש עכ"ז לא יהנו רק מהאכילה והשתיה ומקום המכובד לא יפעל בנפשם שום הנאה כנ"ל, אבל העשירים להיפך לא ירגישו שום הנאה מהאכילה יען הדפתים ממקום הכבוד אשר הם חפצים בו ולהם אך המעלה, נמצא שלא אנה ידי השבתי כנ"ל:

הנמשל הוא כי עובדי ע"ז אשר היו בימי קדם כל חפצם היה למלאות תאותם ומחסורי גופם, וזאת גם בח"ל השיגו, לא כן עם ב"י כי מעולם כל מגמתם היא אך בעיני נפשם, וכל ישעם וחפצם רק אשר יהיה להם לב טהור ופהור, מלא חכמה תורה ויראה נבואה ורוה"ק, ולעניינים כאלה רק א"י מסוגלת כמאחז"ל אוירא דא"י מחכים, ולכן הושיבם הקב"ה בנוה קודש בארץ ישראל, כי ע"כ בעת ההוא לאומ' אחרי תאות לבם כגויי הארץ אשר היו בימים ההם הלכו גם אחרי הבל ויהבלו, הגלם הקב"ה לח"ל כי' בעכו"ם הזה אשר גם המה כמוהם ישיגו תאותם בארצות המסוגלת להם, וזהו כי נטשת עמך בית יעקב כו' עד ותמלא ארצו כסף וזהב וכו' (ישעיה ב'), ביאור הדברים אחרי אשר קלקלו בנפשם וככל הגוים בית ישראל להוט ולשאר דברים אשר לאומים עורים אשר לא הכירו את שם ה' שוהדים ולבקש חמדת הגוף כמוהם, ראוי לכם ג"כ לשבת במקומם בארצות אשר אינן מסוגלות להכמה, עוד נבאר מה נתחדש לנו חילוק בין ישיבה בארץ ישראל לישיבתנו בח"ל, והוא בב' פנים, הא' סגולת א"י היא כמו בן הסמוך אצל אביו ממש, שאם יבקש הבן מהאב איזה בקשה אזי ישמע תיכף באזניו ואין צריך להיות מליץ ביניהם ואם יתן האב מנה יפה לבנו יקבל הבן תיכף מיד ליד, לא כן אם הבן הוא רחוק מאביו, כשם שאביו אינו שומע בקשתו כ"א ע"י שליח בין הנידון בינינו ובין הקב"ה, כי ארצנו הקדושה היא מכוונת לקבל השפעת כמאמר שלמה ואתה תשמע השמים מכון שבתך (מלכים א ח) וכמאמר חז"ל בית המקדש של מטה מכוון כנגד בית המקדש של מעלה, וכמו כן היתה א"י מקום ירידת השפע כמבואר בארוכה בספרים רבים ובפסוק תמיד עיני ה' אלהיך בה (דברים יא) ומותר השפע היה ח"ל יונק ונקראת בספרים תמצית השפעה, ועוד זאת להיפך כי כמו שהתפלה שאנו מתפללים בגלותנו הולכת תחלה לא"י ומשם לירושלים ומשם לביהמ"ק ומשם לבית קה"ק כמבואר בגמרא היה עומד בח"ל יכוין את לבו נגד א"י כו' עד את של כל פיות פונים שם, ומבואר בספרים שיש מקטריגים וקליפות המעכבים את התפלות מלבוא למקומן הראוי לעלות משם ולהתקבל, כן ההשפעה מאת ה' היא עתה ג"כ ע"י שלוחים מתחלה לשרי מעלה להשפיע להאומות ואנחנו כאוכלים תמצית דתמצית, וזהו מאמר המשורר רבים אומרים מי יראנו טוב נסה עלינו אור פניך ה' (תהלים ד) פירוש בקשתנו שהמן לנו מידך לידינו לא ע"י שליח, לא כן עתה נתת שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו, כלומר שאנחנו שמחים במה שאתה נותן להאומות שפע הרבה עד שיוכל לחיות ממותר שלהם, וכל דברינו אלה מרומזים במאמר הגמ' במסכת ברכות, אמר ר"י פעם אחד הייתי מהלך בדרך וכו' מה קול שמעת בחורבה זו, אמרתי שמעתי בת קול וכו' בשעה שעונין אמן יש"ר הקב"ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך ומה לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם, מבואר בזה המאמר קינה על ב' ההתרחקות שנתרחקה מקום קבלת התפלה מהמתפלל ורחוקה התפלה שתתקבל ולתת להקב"ה נחת רוח בשמעו מרחוק השבחים שאנחנו משבחים לו כמו יש"ר שהוא המובחר מהשבחים כמבואר בתוס' שם, לזה אמר אשרי המלך כלומר נחת שלם היה לי כשהיו משבחין אותי בארץ ישראל כך לא כן עתה אולי לא יגעני השבח הזה להתפאר ולהתעטר בעטרה שעטרה לי אומתי מחמת הקליפות המעכבות השבח מלעלות, והוזר לקבול גם עלינו מה שאבדה טובה מאתנו ואמר ואוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם שהיה מכלכל אותנו מיד ליד, לא כן עתה שמכלכל אותנו ע"י שלוחים הם האומות שמקבלים שפע הבא ומשמני הארץ ואנחנו ניזונים רק במה שנופל מפיהם, ולדעתי שהוא ג"כ כוונת הפסוק (תהלים כ"ב) רחוק מישועתי דברי שאגתי, שסובב על מאמר הקודם, אלי אלי למה עזבתני, והתשובה פ"א רחוק מישועתי

דברי שאגתי, שדברי שאגתי הם בחוץ לארץ, ועניית הישועה היא בא"י ולכן רחוקה הישועה ממני כמאמר לישועה ורחקה ממנו (ישעיה נט) וזהו ישקני מנשיקות פיהו, רצונו שנתקבל הטובה מיד ליד לא ע"י שליח:

ונשוב עתה להעתיק המאמר הגידה לי שאהבה נפשי, ע"פ משל לעשיר שתפש ממנו בן יחידו והושיבוהו בבית האסורים, ושלח הבן אל האב כמקונן על שבתו בתוך מאסר כלוא בין זרים ומצערים אותו, וגם ביקש ממנו שישלח לו מאכלים ומשקים להחיות את נפשו, והיה מצפה שישלח לו מאכלים טובים אחד יותר ממה שהיה רגיל לאכול על שלחנו, לפי שעתה צריך שיהיה לו למשיב נפש ולכלכל את צערו המסובל לו מן הממונים עליו ליסרו, האמנם אביו לא עשה כן כי הוא שלח לו רק לחם מעט ומים במדה, ותגדל הפליאה בעיני הבן, ושלח שנית לאביו לאמר אבי גם אתה נהפכת לי לאויב, והשיב לו אביו לא כן בני, כי כשהיית קרוב אולי יושב לימיני הייתי נותן לך מנה יפה מבחר המטעמים לפי שהייתי בטוח שיהיה לך לבדך ואין לזרים אתך, לא כן עתה כי אם אשלח לך בשר ודגים וכל מטעמים הלא לא יגיעוך כ"א ע"י שלוחים והם הממונים ליסרך בודאי הם יאכלום ולא יגיעך כ"א להם צר ומים לחץ, ומה לי לרוות נפש שונאיך ומה אשמח בשמחת זרים, וזהו מאמר הכנ"י המקונן לפני ה' על מנעו השפעה מישראל ואינו מכלכלם כ"א להם צר וגם זאת בעמל וביגיעה רבה. וזהו הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרבץ בצהרי'. כלו' בעת הגלות המשול לצהרים איכה תכלכלם בדוחק גדול כנ"ל. ורוה"ק משיבה אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן, פי' ראי בשפלות הצאן שאינם ניזונים בטוב אם הם רועים אצל פרים ואבירי בשן שהם דוחפין אותם והורגים בהם, כי אם כשהם רועים בפ"ע על ידי הרועה ואז טוב להם וזהו ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, כלומר כשנזכה לרעות אצל הרועה אז ירעו גדיותינו כדברם לשובע ולא לרזון וכמאמר (ישעיה סב) אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך וגו' פי' כי לעת הזאת כאשר אני רוצה ליתן לך דגן מוכרח אני ליתן לאויביך לא כן לעתיד, וזהו מאמר (הושע ב') אענה את השמים והם יענו את הארץ והארץ תענה את הדגן והם יענו את יזרעאל, וכמו הנני שולח לכם את הדגן והתירוש והיצהר ושבעתם אותו ולא אתן אתכם עוד חרפה בגוים (יואל ב') כלומר שלעתיד תמשך לנו השפע מיד ליד ממש לא ע"י ממוצע כמו עתה שאנו ניזונין ממותר הגוף, מפיהם והם מקבלים עיקר השפע כנ"ל:

אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים.

(שבת ל"ג) אלו גדיים שמתמשכנין על הרועים. לבאר זה נקדים מאמר (יחזקאל כא) חרב חדה הוחדה וגם מרוטה למען טבוח טבח הוחדה, ביאור ענין הכלל דע כי יש ב' מיני משכונות שהקב"ה ממשכן אותנו על עונותינו, הא' הוא מיתת הצדיקים הזקנים שבדור והב' הוא מיתת הילדים שלא טעמו עדיין טעם חטא, ונבאר החילוק שבין ב' משכונות האלה, ע"פ משל לב' הנושים משות לא' וממשכנין אותו, הא' יכוין בקחתו את העבוט להכריח את הלוה שישלם לו את נשייהו, והב' יכוין שיוחלט אצלו המשכון, והנה באיזה בחינה תוכל לעמוד על כוונתם אם דעתו להכריח או שיוחלט אצלו, בזאת תדע כי אם יש ללוה ב' כלים א' יקר מאד ושוה הרבה ובעיני הלוה אינו חשוב כ"כ מחמת שאינו מבין יקר ערכו ואין לו בו צורך כ"כ להשתמשו, והב' הוא בהיפך שהוא אינו חשוב כ"כ בעולם אבל בעיני הלוה יקר הוא וחשוב מאד שבלעדה לא יכון במלאכתו ותשמישו, נמצא אם המלוה נוטל את המשכון רק לכוונת הכרח השילום, אזי נוטל דוקא את החשוב בעיני בעליו, כדי שיהא מוכרח לשלם ולפדות עבוטו המוצרך לו בכל עת, לא כן אם עיניו נתן בהפך שיוחלט אצלו, אזי נוטל ההפך שאינו חשוב כ"כ בעיני בעליו כדי שלא ישים לבו עליו לפדותו, וזה החילוק הוא ג"כ בין המשכונות הנ"ל, דהיינו אם הקב"ה יודע בברור שיחזרו בתשובה אז נוטל את הצדיק החשוב בעיני הבריות כדי שעל ידו תפול אימה ופחד על הדור ויחזרו בתשובה, לא כן אם ח"ו יודע ומביט בתכונת הדור שלא ישימו לבם גם לזאת אז טוב לו לקחת את הילדים תינוקות של בית רבן שהם הבל פה שאין בו חטא ויעלו לעולה תמימה לפני ה', והעם לא ישימו לבם על זאת מחמת שלא ידעו ולא יבינו יקר ערכם של הילדים כדמיון הנ"ל, וזהו חרב הוחדה וגם מרוטה כלומר הוחדה להמית את הצדיקים בחידודה וגם היא מרוטה כהשבר מלוטש להפחיד את הרואים את להט החרב, ולזה דומה אותו ללטישת החרב שהיא הטלת האימה על הדור ע"י מיתתו לעורר לבם לתשובה כמאמר הז"ל אל תיראו מפני להגות חרבות, ועל מיתת הילדים אמר למען טבח טבוח הוחדה, ולא אמר מרוטה, כי אינם חשובים עדיין בעיני הבריות ואין אימת מיתתם נופלת עליהם כ"כ, וזהו אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו' ורעי את גדיותיך, כלומר אם לא תשים על לב ולא יהיה בדעתך לחזור בתשובה, צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך על משכנות הרועים, ואמרו חז"ל אלו גדיים המתמשכנין על הרועים כלומר אלו הילדים שאין העם מתפחדין לשום על לבם, והוא לפי שיודע ה' שאין דעתם לשוב לכן מענים אותם ג"כ בעונש כזה אשר אינו מביא אותם לתשובה ע"י כנ"ל:

גמרא (שבת פ"ה) **מ"ד צרור המור דודי לי וגו' עד אשכול הכופר דודי לי בכרמי עין גדי עד כי שהכל שלו יכפר לי על עון גדי שצברתי לי.** לבאר למה דוקא עון גדי יותר מכל עונות, והנה נקדים מאמר חז"ל במדרש אין לך פקודה שאין בה אונקיא א' של עגל, לכאורה אין זה טובה גדולה לנו, כי היתכן במי שיש לו חוב על אוהבו שימתין מלתבעו עד שיתקבצו עליו חובים הרבה ואז יגבה גם הוא את חובו, הלא בודאי אז יקשה עליו יותר לפרוע חובות הרבה בפעם א' ואדרבה יותר טוב להגבות ממנו בפעם שאין לו חובים אחרים, וא"כ למה הקב"ה ממתין מלגבות חוב העגל עד שיתגלגלו

עליו

עלינו טוב אחר, אבל נקדים לזה מאמר הגמרא אלמלא ג' מקראות נתמוטטו רגליהן של שונאי ישראל וגו' עד ואשר הרעותי (מיכה ד), כלומר שהקב"ה קובל ומתחרט כב"י על שברא היצה"ר להחטיא את האדם ובולא כב"י בעצמו מה שישראל חוטאין. וא"כ מצד זה ראוי להקל את הדין מעלינו. היינו מצד בריאת היצה"ר אמנם מ"מ יש עלינו חוב וה' הצדיק ולנו בושת הפנים כן בעמדנו לפני הר סיני כבר פסק היצה"ר ממנו כידוע. ואנחנו החזרנו אותו למקומו בחטא העגל וא"כ כלה חוב המקום ונשאר עתה כל החוב עלינו במה שהחזרנוהו למקומו כמבואר כ"ז במדרש. וא"כ ביאור המדרש הוא כך. אין לך כל פקודה שאין בה מחטא העגל. כלומר כשהקב"ה מעניש אותנו על איזה חטא ע"כ מוכרח לזכור לנו חטא העגל כי לולא זאת לא היה מקום לענוש אותנו בתוכחות על עון מחמת טענת ואשר הרעותי. וזהו מי שהכל שלו יכפר לי עון גדי שכרמתי לי. ר"ל שבשביל זה תוזר כל החוב עלינו כנ"ל. ואם ימחול לי אותו החטא ממילא יהיו כל עונות מחולין מכח טענת ואשר הרעותי. וזהו וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. כלומר מה שחטאו בנפשותם להחזיר היצה"ר למקומו. כי החטא הזה מצטרף לכל עונותינו להיות מקום להעונש לחול עלינו כנ"ל:

ולבאר ג"כ מלת שכרמתי לי שהיה די לומר שכרמתי. ולהבין המאמר נקדים תחלה כי קלקול נחלק לב' אופנים. הא' מבואר בפסוק לך רד וגו' עד סרו מהר מן הדרך אשר צויתים (שמות לב) דהיינו שעברו על ציווי המקום ית'. וכמאמר המדרש עשר דברות צויתים ולא צויתי אלא שיש בשביל כבודי ולא עברו כי אם על אלו השנים (עיין במדרש תשא על פסוק זה). עוד קלקול ב' מה שפגמו לעצמן רעה לנפשותם. כי כשעמדו על הר סיני נזדככו מאד כמאמר חז"ל ישראל על הר סיני פסקה זוהמתן. וכשעשו את העגל חזרה הזוהמא והפגם בנפשם. ולכן נענשו ב' עונשים. כי מרע"ה ענש אותם על הנגלה מה שחטאו נגד הקב"ה. והרג מהם ג' אלפים איש. ונשאר עדיין חטאם בפגם שאין זה גלוי כ"א לה' לבדו. לכן ה[illegible] הוא ית' להענישם בנגף. וזהו מאמר המדרש ע"פ מקום המשפט שמה הרשע. וז"ל אמרה כ"י לפני הקב"ה מקום שעשה משה מדה"ד שמה הרשע שם נאמר ויגוף ה' את העם. משיבה רוה"ק מקום שהצדקתים בסיני וקראתי אותם אלהות שמה הרשיעו ועשו את העגל. כבר דברנו מהמאמר הזה בדרושים הקודמים עי"ש. וכאן כוונתם שכ"י שואלת מה מקום לב' העונשים והקב"ה משיב אותם מקום שהצדקתי וכו'. היינו קלקול הפגם אשר עשו לנפשם ולכן נענשו גם בנגף. והנה אמרו חז"ל אלמלא ג' מקראות וכו' עד ואשר הרעותי כנ"ל. כלו' מחייב את עצמו כביכול על כל מה שאנחנו חוטאים כאלו אין הבחירה בידינו. כי מוכרחים אנחנו ע"י היצה"ר על כל עונותינו. וא"כ גם חטא העגל הוא מחמת היצה"ר. וא"כ ראוי שיעביר המקום הפגם והקלקול ג"כ מאתנו. ונמתיק זה ע"פ משל לא' שבא לבית חבירו והיה שם תיבה גדולה מלאה כלי זכוכית יקרים. וגם כלים מלאים שמנים יקרים ונשפך המים ונאחז בגדו בהתיבה אשר בה הכלים ונקרע בגדו וגם הפיל התיבה ונשתברו כל הכלים שבתוכה ונשפכו כל השמנים והיה ההפסד רב מאד עד שיעלה למאות ולאלפים. ותפש הבעה"ב את האיש והוליכו אל מקום המשפט לתבוע ממנו הפסדו הרב. וטען האיש אתה גרמת בעצמך הפסדך בהעמידך התיבה במקום הילוך ב"א. וזכה בטענה זו לפני השופט ונפטר מלשלם. אח"כ טען האיש ואמר אם איני חייב בדבר מעתה ראוי שישלם לי הבעה"ב בעד בגדי שנקרע ע"י תיבתו. הנמשל הוא בראות כ"י שהקב"ה כביכול מחייב את כבודו לומר שהוא ית' גרם להם לחטוא נגדו ע"י בריאת היצה"ר. ובעבור זה ימצא להם זכות בכל עון ובכל חטאת ויהיו פטורים מעונש על שחטאו נגד כבודו יתעלה. אז יבקשו ממנו שראוי א"כ שיתקן להם גם הפגם שפגמו בנפשותם. שגם זה בא להם מחמת היצה"ר. וזהו מי שהכל שלו. כלו' שהכל הוא ממנו היינו גרם החטא. יכפר וימחל אותנו מעון גדי שכרמתי לי. כלומר מה שפגמתי בנפשי. מלבד מה שחטאתי נגדו. וזהו וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו כלו' שמחל להם על כבודו שלא יעשה עמהם רעה. אבל מה שגרמו פגם לנפשם זהו נשאר על עמדו. ולכן אמר וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם. כלומר הקלקול והפגם שגרמו לנפשם. שע"י חזרו להיות מעותדים אל החטא אפקוד עליהם:

ילקוט פ' תצוה. ויקחו אליך שמן זית זך. הה"ד הנך יפה רעיתי הנך יפה. הנך יפה במעשיך הנך יפה במעשי אבותיך. ועיניך יונים אלו הסנהדרין מה הגוף הולך אחר העינים כך ישראל הולכין אחר סנהדרין. אם אומרים טמא טמא ואם טהור טהור. הבנת המאמר כך הוא. ונקדים מאמר החכם (משלי ז) אמור לחכמה אחותי את ודרשו חז"ל אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך אמור. הנה אם אמנם השכל באדם הוא כלי המשרת התמידי אצל בעלי תורה לגמור ולסבור ולדמות מילתא למילתא מ"מ לאו כל אדם זוכה להשתמש בו כראוי כמאמר הנביא (ירמיה ד) חכמים המה להרע ולהיטיב לא ידעו. וכמאמר (שם ח) וחכמת מה להם אחר שאמר הנה בדבר ה' מאסו. וכמאמר החכם (משלי כח) אדם תועה מדרך השכל. והשולה בזה כבר האריך בעל העקידה על מאמר ברוך הבא בשם ה'. ושורש הדבר אף שעצם השכל הוא מעין נגיס מאת ה' לעמוד ע"י על העיון האמתי. מ"מ הדבר תלוי בהמעיין. שאם הוא רק אוהב את האמת וחפץ ביקרו. אז יתרץ ויפיקהו. אבל אם כוונתו רק להתייהר או לקנטר. אזי אל כל אשר יחפוץ גם השכל יטנו. כי שורש העיון הוא הרצון. והכלל שהמעיין האמת צריך שלא יקדים לו שום רצון לאיזה צד שיהיה ואז יורהו השכל האמת. לא כן אם יקדים לו איזה רצון לאיסור או להיתר אזי הרצון יטה את השכל אחריו. ולכן דימה החכם את החכמה לאחותו שאין קורבתה לאהיה בתמידות לעד לעולם. כ"א בד שלא תנשא לאיש כמאמר ולאחותו הבתולה הקרובה אליו אשר לא היתה לאיש. כן השכל אם אין לך אהבת

זולת האמת בודאי תשיגנו. וזהו שהיא אומרת לך כלומר שלא תאמם בו לשובתך כ"א להשיג האמת. בעיניך או בעיני זולתך. הכל יהיה דומה אליך ולא יתערב שום קורבה ואהבה בו כי אם אהבת האמת בודאי תשיגנו. עוד מצינו מקום אשר הסברא בו אסורה לגמרי כ"א הקבלה והם הדברים העתיקים כמו סודות התורה. וכמאמר הרמב"ן ז"ל בהקדמתו אל ביאור התורה. וזהו ויקחו אליך שמן זית זך כמאמר חז"ל ברואה זית בהלוס יצפה למאור התורה. והיא מליצה על זאת החכמה מסודות התורה. שתהיה זך מבלי סברה מלב כ"א ע"פ הקבלה האמתית. וזהו ממאמר למאמר מנאמן לנאמן מפה לפה. כלו' הדברים כהווייתן בלי שום תוספת וגרעון ושינוי דבור כלל. וע"ז יגדל שבחן של חז"ל בוני התורה. כי מלבד אשר טרחו בשכלם נשמוע ללמוד ולגמד. גם זאת להם שלא הוסיפו דבר מדעתן מה שלא קבלו מרבם. כמאמר חז"ל על ר"א וריב"ז (סוכה כ"ח) ומשל למשולה לקנות סחורה אשר פעם יקלקל בגרעינו ממצות משלחו ולא ימלא משאלותיו ופעם יוסיף לקנות מה שלא צוהו משלחו רק כל הישר בעיניו יאסוף בחפניו ויקנהו. ואפשר קרוב שיקלקל במוסיף יותר מהגורע והטוב הנבחר משניהם שיעשה רק כמצות משלחו. וכן אמרו חז"ל אדם ובהמה תושיע ה'. אלו בני אדם שערומים בדעת ומשימין עצמם כבהמה. וזהו שספר הכתוב בשבחו של נח ואמר ויעש נח ככל אשר צוהו ה'. כלו' אף שנא' לו מאת ה' עילת וסיבת וצורך עשית התיבה מ"מ לא נתן לבו להתחכם ולהוסיף מאומה מדעתו. והמעלה הזאת משובחת מאד אצל החכמים בהיות שיש יכולת בידם להוסיף בשכלן ומ"מ עושים עצמם כבהמה. וזהו עדות לעילוי יראתם וגודל שבחם. וכל אשר תגדל חכמת האדם יותר. כן יגדל הנסיון כשאינו מוסיף דבר מדעתו. לא כן הפתאים אשר לא חלק להם בבינה ובחכמה לא לקח הזנם שמץ. אין תפארת להם מן האדם במה שאינם מוסיפים דבר מדעתן כי הלא אין לאל ידם להוסיף. וזהו להגיד שבחו של אהרן שלא שינה. כלו' אף שהיה בכחו להתחכם בחכמתו. וזהו הנך יפה רעיתי כלו' הגם שיש יכולת בידך להתחכם וכמאמר ר"מ יכולני לטהר את השרץ בק"ן טעמים. עכ"ז משימין עצמן כבהמה לשמור רק מה שילוה החכם המופלא שבב"ד לסור על משמעתו ולא יטו מני דרך אחר שכלם. וזהו הנך יפה במעשיך כלו' אם סרצה להתחכם בודאי יש יכולת בידך ואעפ"כ הנך יפה במעשה אבותיך שלא תשנה כלום ממעשי אבותיך החכמים והזקנים שבדור להוסיף ולגרוע מדבריהם וזהו מחמת גודל יראתך. והוא שהמדרש מסמיך זה הדרש למאמר ויקחו אליך שמן זית זך שמורה על החכמה הזכה בלתי תערובות שמן פסול ומחשבה אחרת להרע או להטיב. רק מאמת המקובל מהחכמים האמתים. ואף שיש בידם כח להוסיף מ"מ לא יוסיפו דבר. ע"ז סגים המדרש הה"ד הנך יפה וכו' כי בזה ניכר גודל שבחך כנ"ל:

אני חבצלת השרון שושנת העמקים כו' מדרש אני הוא וחביבה אני. להבין זה נקדים המאמר לכה דודי נצא השדה אמרה כ"י לכה דודי נצא השדה בין העכו"ם נלינה בכפרים אלו הכופרים בך אח"כ נשכימה לכרמים אלו ישראל. כוונת המאמר לדעתי כי הנה כבר בארנו כי יש ב' אופנים בחשיבות ישראל. הא' אם רוח ה' נוססה בהם להיות צדיקים גמורים ושלמים אז הם חשובין מצד עצמם. הב' אם אינם שלמים ותמימים מ"מ הם חשובים בערך לאומים כאלה אשר עדן לא ידעו את ה' ובשמו לא יקראו. החשיבות הזאת היא חשיבות הערך כי השני גרוע יותר. וכבר האריך בזה הבחי' בספרו. וזה נקרא חשוב ע"י מצטרף. ואם אמנם אין צורך לראיה שחשיבות העצמי יותר טוב מהמצטרפי. מ"מ נבאר מה שנמצא בפסוק רמז לזה. והוא מאמר (יחזקאל ה) זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה וסביבותיה ארצות ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים. הכוונה הקרובה בזה המאמר לדעתי הוא שהקב"ה כביכול קובל מאד על שנשתנה הדבר ממה שהיה רצונו בתחלה. והוא שלא ישאר עד אחד מן העכו"ם סביב ירושלים. ולא עלתה זאת כי בהכרח נשארו שם בכל מקום. והטעם כי דעתו ית' היה שיהיו ישראל שלמים וקדושים ממעלת עצמן בלתי הצטרפות נגד האומות. ואף אם המצא ימצא ביניהם פחותי השלמות. זה לא יהיה כי אם בקצה המדינה רחוק מירושלים ולהם יהיה חשיבות מצד גנות שכניהם הסמוכים לגבוליהם. ולא כן עלתה כי אם גם ירושלים בין הגוים שמתיה מחמת שלא היו שלמים מצד עצמן ולכן היה בהכרח שישאר מן האומות סביב ירושלים כדי להיות להם שלמות וחשיבות נגד העכו"ם. והוא חשיבות המצטרף כי החשיבות העצמי לא נמצא בם. ואח"כ הוסיף ואמר שגם זאת לא עלתה בידם כ"א ותמר את משפטי לרשעה מן הגוים. כלו' לא די שלא היטיבו מעלליהם כ"א הרעו גם יותר מהעכו"ם: והנה נעמוד על הנ"מ בין ב' אלו הבחינות. והוא מרומז ג"כ במאמר (יחזקאל לו) כה אמר ה' אלהים יען אומרים לכם אוכלת אדם את ומשכלת גוייך היית לכן אדם לא תאכלי עוד וגו' עד ולא אשמיע אליך עוד כלימת הגוים. המאמר הזה סתום מכל צד כי מה זאת שיקראו לנו אוכלת אדם. גם מאמר ולא אשמיע אליך עוד כלימת הגוים צריך ביאור. כי זאת הדאגה מהשגת הכלימה לא תפול באדם זולתי כשהוא יושב לבטח שוקט ובוטח בלי מחסור כל דבר בארץ אז ירע לו בהכלים אותו רעהו. ולא כן מי שיושב בשממון ובדאגה ובחוסר כל הוא לא ירגיש כלימת חבירו כי אין נפשו לדבר הזה. ולכן לא הרגישו ישראל בכלימת רבשקה אשר דבר סרה בלשון מדברת גדולות על ה' ועל ישראל. כי אם הקב"ה הרגיש בדבר. וזה היה מחמת שישראל היו מלאים פחד ואימתה מן המלחמה כל כן לא הרגישו בכלימתו. והוא ג"כ דבר הנראה לעינים. וא"כ מהו זה שאמר ולא אשמיע אליך עוד כלימת הגוים. אבל נקדים לבאר מאמר הוי אנחם מצרי ולנקמה מאויבי ואשיבה ידי עליך וגו' (ישעיה א). דע כי כל הגאולות והישועות שהשיגו ישראל עד הנה. בכלם הוקדם תחלה מפלת העכו"ם המושלים עליהם. כמו שראינו במצרים שהיה תחלת מפלת המצריים עד

אחר מכת בכורים שהיא מכה שהאחרונה אז התחילה גאולת ישראל כמבואר בפסוק. וכן לאחד זכו"ל וכמה מקומות כלם היו עד"ז. והנה לעתיד לא כן יהיה כ"א גאולת ישראל תוקדם למפלת העכו"ם כנראה ממאמר (ישעיה סג) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. שנראה מזה הפסוק שהגאולה קודמת להנקימה כיראה ממלת באה שהיא עבר כי הנגינה מלעיל. והיום נקם עדיין כמון בלבו. וכמבואר ג"כ בפסוק שאחר כל מאמרי עניני הגאולה נאמר (יואל ד) ואספתי את כל הגוים אל עמק יהושפט. שנראה ג"כ שהנקימה תהיה אחר הגאולה היפך הגאולות הקודמות. והטעם נראה לדעתי כי הגלות וגלות הראשונים הוא מחמת שהקב"ה מעלים עיניו מהביט אל מעשיהם. כמאמר ודרך רשעים תאבד. ואמרו במדרש הפלינן מהנגד פניו. וכן אמרו בפרשת (פ' משפטים) אמר הקב"ה אם באתי להביט במעשיהם מכלה אני אותם מן העולם. לכן כשהקב"ה רוצה להושיע את ישראל ולמצוא להם זכות אז מביט בעכו"ם ובמעשיהם כמאמר לכה דודי נצא השדה וכו'. ופי' ממילא הם כלים מיד כמאמר מדרש משפטים הנ"ל. ואח"כ מביט בישראל ובמעשיהם ומעריך מעשיהם נגד מעשי העכו"ם ועי"ז הם זוכים לגאולה. וזו הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי ואשיבה ידי עליך. ולולא שהקב"ה רוצה לזכות את ישראל היה מקיים בהם ודרך רשעים תאבד כמאמר המדרש הפליגן מכנגד פניו ולכן קראו לישראל אוכלת אדם את. כלו' שהקב"ה מכלה את העכו"ם על ידך כדי להושיע לך. ולכן אמר שלעתיד לא יהיה כן כי אם שיהיו ישראל טובים מצד עצמם ולא יצטרכו להיות זכותם נערך נגד העכו"ם. וזהו אדם לא תאכלי עוד ולא אשמיע אליך עוד כלימת הגוים. כלומר שלא תצטרך אז להחשיבות המצטרף. כי אם חשיבות מעצמך יהיה לך. וזהו מי חכם ויבן אלה וגו' עד כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם (הושע יד) כלו' לעתיד לא נצרפו זה נגד זה ולא יהיה חשיבות הצדיקים מכח רשעת הרשעים כ"א וצדיקים ילכו בם. היינו שחשיבותם יהיה מצד עצמן שילכו בתורת ה'. ופושעים יכשלו בם. כלו' שתתמלא כאתם מעצמם ולא כמו עתה שמצטרפים זה כנגד זה. וזהו אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם במה אהבתנו הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי (מלאכי א) כלו' לא שיהיה אהבת יעקב בהצטרף נגד גנות עשו. שאז היה מוכרח בע"כ להקדים שנאת עשו לאהבת יעקב. כ"א יהיה חשיבות יעקב מצד עצמו. לכן מתחלה ואוהב את יעקב ואת עשו שנאתי. וזהו מאמר כנסת ישראל בשיר המקודש הזה אשר אומר על הגאולה העתידה. אני היא וחביבה אני. כלו' שלא אצטרך לעתיד לשמוע עוד כלימת הגוים כי אני היא וחביבה אני מצד עצמי לא ע"י הצטרפות נגד העכו"ם כנ"ל: עוד במדרש אני חבצלת השרון שושנת העמקים אני היא וחביבה אני. אני הוא שהייתי חבויה בצילן של מלכיות ולשעה קלה הרטבתי מצות ומעשים טובים כשושנה. הענין כך שכמו שהזהב יש לו מופת על שבח גודל יקרו וטובו. כי אף אם יניחו אותו בעפר זמן רב לא יעלה עליו שום חלודה ורקבון וזה מופת גמור על טוב מזגו והרכבתו. לא כן שאר מיני מתכיות שמתקלקלין כשמונחים בעפר אפילו זמן מועט. כן אנחנו בני ישראל העד הנאמן על זכות נפשנו ובר לבבנו ושאר דבקים תמיד בה'. הוא זה שבהיותנו שקועים זמן רב בין העכו"ם המעיקים לנו בכל עת ועכ"ז לא עזבנו תורתנו ולא שכחנו שם אלהינו כמאמר המשורר (תהלים מד) כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך וגו' ולא הסרנו דבר מתורתנו לא דאורייתא ולא מצוה דרבנן. וזהו אני היא כלו' שכמו שהייתי אז כן אני עתה לא נהפכתי לאיש אחר. ואף שאנחנו חסרים עתה כמה מצות שאינם נוהגים בינינו כמו דיני קדשים וטהרות ודיני התרומות והמעשר שכל אלה חסרנו עתה בהגלות. ולזה אמרו במדרש עוד ולשעה קלה הרטבתי מצות ומע"ט כי מעת שנגלה לנו ממ"ה הקב"ה עד שבאנו אל הארץ לא הלכנו פסיעה אחת בלתי ציווי השם. לא וחשוב שמאמר ויסעו ויחנו עד בואנו לא"י היו כל מסעינו ע"י מצות ה' ביד מרע"ה. ואף עשיית המשכן ופירוקו ועמידתו הכל היה ע"י מאמר ה' כמאמר הכ' ע"פ ה' יסעו. הרי לך שכל פסיעה היתה ע"פ מאמר ה' והם כלם חשובים מצות עשה כמו התפילין והציצית ושאר המצות. ואין שום חילוק בין אלו המצות למצות קח נא את בנך ושאר מצות החשובות כי כלם נקראו ניחוח שאמר ונעשה רצונו. רק ששאר המצות קיימים הם ועומדים לדורות ואלו המצות הם אינם רק לשעה אבל אצל המקיים אין חילוק ביניהם. וכן אנו מיחלים ומקוים גם לעתיד שיעשרנו המלך ית' עושר גדול ונהיה מצוים ועושים בכל עת ובכל רגע. ובהם נזכה להשיג כל ההבטחות המיועדות לנו מפי הנביאים ואף שלא סגלנו מצות ומע"ט בגלותנו כאשר היה בעת צאתנו מארץ מצרים. אשר לא סגלנו כלל במצרים מע"ט כמאמר ואת ערום ועריה מ"מ עד בואנו לארץ ישראל הרווחנו מצות ומע"ט רבים מאד. כמאמר המדרש על רב לכם שבת בהר הזה. והובא גם ברש"י ז"ל הרבה גדולה לכם וכו' עיי"ש:

ומעתה נעמוד על מאמר המדרש (פ' פקודי) באלה הכעסתם אותי שאמרתי אלה אלהיך ישראל. ובאלה נתרציתי לכם שנא' אלה פקודי המשכן. לעתיד לבא אני מתרצה באלה. שנא' הנה אלה מרחוק יבואו (ישעיה מט) עד מי אלה כעב תעופינה וגו' (שם ס). ומתחלה נבאר באלה הכעסתם אותי והוא ע"פ מה שכבר ביארנו מספר הכוזרי והובא גם במדרש. שענין חטא העגל לא היה כ"א שבקשו ישראל להם מנהיג תחת במקום משה רע"ה. לפי שהראה להם השטן דמות משה ומטתו פורחת באויר. ואח"כ לא היה החטא כל כך גדול. כי השטן הטעה אותם כנ"ל. אמנם יש לומר מפני ב' דברים נשאר החטא על נפשם. הא' במה שהלכו אחר דעתם לבדות מלבם ענין חדש. והוא מאמר חז"ל אחרי לבבכם זו מינות. כי לנו האומה הנבחרת מעת שקבלנו התורה במעמד הקדוש ראוי לנו בהיות לשעבד לבנו לעבודתו ית' ושלא לחדש דבר מדעתנו כי אם בהשכל טעם פי אלהינו. עוד שנית הרצו לעשות כי מן הראוי להתנהג עם העדרו של משה לדמתם כמ

חז"ל. מי שנשא אשה על אשתו זוכר מעשה הראשונה והיו מחויבים ג"כ להתאבל על העדרו מספר ימים הראוי לכבודו. והם לא עשו כן רק אמרו תיכף אלה אלהיך ישראל כלו' שלא חסרנו כלום ושכחנו אז כחנו עתה. וע"ז כעס עליהם הקב"ה מאד. וזה באלה הכעסתם אותו. כלו' במה שאמרתם אלה אלהיך שמורה שלא היה אצליכם שום השגות ולא עלה בלבבכם שום צער ויגון על העדר הרועה והמנהיג הנבחר. והוכיח אותם על תחלתם שנודעתם ומרגלגם רצו בזה. ואמר ובאלה נתגליתי לכם. כי הנה זה כלל גדול וכבר העירונו על זה שהעיקר שאנהגו עם ב"י מחויבים לעשות ככל אשר יצוה ה' לנו מבלי שום תוספת וגרעון מדעתנו כלל. וזה היה חטאם במעשה העגל שהלכו שובב בדרך לבם. והנה תקנו זאת במעשה המשכן שהופעם עליהם לעשות מלאכה גדולה ורבה ורוב המלאכה היה מחשבת הלב כמאמר הכתוב ואמלא אותו רוח אלהים לחשוב וגו' והמלאכה לא ליום א' ולא לשנים כי נמשך זמן רב ערך ששה חדשים. והכתוב העיד עליהם שעשו את כל המלאכה כאשר צוה ה' אותם. לא הוסיף שום א' מהם לעשות דבר מדעתו. ואפשר לכוון כוונת המקרא ושנה עשו אותה כאשר צוה ה' זולת שלא הוסיפו ולא גרעו רק שאפילו שום כוונה אחרת לא כוונו כ"א לעשות כאשר צוה ה'. ועליהם נאמר אדם ובהמה תושיע ה' אלו ב"א שערומים בדעת ומשימין עצמן כבהמה שלא להוסיף ולא לגרוע. ולדעתי זה היה ענין החשבון שאמרו במדרש שבקש משה מהם שיקחו ממנו חשבון לא שהבין בהם שחושדין אותו חלילה. כ"א אדרבא להיפך שמשה רצה לבדוק במעשיהם אם היה הכל כמו שנאמר מפי הדבור בלתי תוספות וגרעון. לכן ביקש מהם בכוונה שיקחו ממנו חשבון ומכח זה יתודע לו ג"כ מהות כל דבר איך נעשה. והדמיון בזה לאורח שנתארח אצל בעה"ב זמן רב וכהגיע זמנו לילך לדרכו רצה הבעה"ב לבדוק באמתחתו אם לקח משלו כלום ואמר להאורח בוא בדוק באמתחתך אולי שכחת משלך כלום אצלי. וכוונתו היתה להיפך אולי לקח משלו כלום ורק אמר כן כדי שלא יתבייש האורח לומר שחושד אותו בגנב. כך תלה מרע"ה החסרון בעצמו שלא ליתן מקום לומר שחושד אותם. והעד הנאמן על זה שאחר ביום החשבון נאמר וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה'. וזהו ודאי להגיד שבחן שלא שינו. הרי סוף המעשה מעיד על המחשבה תחלה שלא היה ענין החשבון רק כנ"ל. דאל"כ היה אדרבא ראוי להעיד על משה שנהג עמהם באמונה ולא נשאר בידו משלהם כלום. אלא האמת שלא היה החשבון כי אם לעמוד על תמימותם עם ה' אף ידי רבים שלמו בזה כלם שוים לטובה לעשות הכל כמצותו. ובזה תקנו חטא העגל שלא הלכו אחר דעתם ומחשבתם כלל היפך ממה שעשו בעגל כנ"ל. וזהו ובאלה נתגליתי לכם.

כי מלת אלה נופל על דבר אשר יאמר כי הוא זה ממש:

ועתה נבאר ג"כ סיום המאמר אף לעתיד אני מתגלה באלה. ומתחלה נבאר מה שראוי להעיר לכאורה כי מה תיקן הקב"ה במה שהגלה אותנו ומה תוספת מצות ומע"ט נמצא בנו יותר משהיה בנו קודם הגלות. ומה יעלה על הדעת שנקבל טוב בגלותנו המן הגורן או מן היקב. הן בהיותנו בארץ הקדושה וירושלים עיר הצדק ובהמ"ק וסנהדרין אתנו ודומיהן עכ"ז קלקלנו כ"ש עתה שהסרנו כל אלה ואין לנו לא מנהל ולא מחזיק בידינו. וא"כ מאין נשיג טובה לנפשנו בגלות המר הזה. אבל באמת אין לנו להרהר ולתמוה על דרכי ה'. ונקדים מאמר והרוח תשוב אל האלהים (קהלת יב) מדרש תן לו כמו שנתנה לך. הרי שכל שבח האדם שיחזיר נשמתו להקב"ה כמו שנתנה לו והוא ג"כ ע"פ הכלל שאין להוסיף ולא לגרוע על מעשה המצות. וכן הכלל ישראל אינם צריכים לשבח יותר גדול כי אם שיחזרו שלמים ותמימים לפני ה' ולא ידבק בידינו מאומה מתועבות שבכו"ם בהיותינו ביניהם ושלא יקויים בנו ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (תהלים קו). ואחר שנקיים אנחנו מה שבידינו לקיים. ביד הקב"ה להעשיר אותנו עושר גדול במצות ומע"ט. כאשר היה בעת צאתנו מארץ מצרים כמאמר המדרש ולשעה קלה הרטבתי מצות ומע"ט כשושנה. והדמיון בזה לחבורה שהלכו למדינת הים. והיה בהם עניים ג"כ הולכים לגור באשר ימצאו איזה שירות פרנסתם. והיה ביניהם א' שכעס עליו אביו ודחפו מביתו ריקם כדי שיחזור למוטב ואביו היה עשיר גדול. וילך גם זה הבן בין חברת ההולכים למדינת הים לסגל שם ממון ושהה שם זמן רב ולא עלה בידו כי לא סיגל שם מאומה עד אשר נכמרו רחמי אביו ויתעשת לשלוח אחריו שליח להביאו אל ביתו. ויהי כבא אליו השליח התחיל הבן לבכות במר נפש לאמר אוי לי שלא סגלתי מאומה בזמן רב שהתמהמהתי פה. ובמה אתראה אל אדוני אבי. ויען השליח ויאמר מה לך ולסגולתך הלא לאביך אתה חוזר והוא עשיר גדול ומה הוא מבקש ממך כי אם שתשוב אליו שלם בגופך בלי מום ולא חסרת דבר מחכמתך ואין תשורה להביא לפניו יותר מזה. וזהו באלה אני מתגלה לכם לעתיד. כלו' בזה יתגלה ה' לנו וישמח בנו שמה שאנחנו הם אותם שהיינו מקדם ונופל עלינו מלת אלה. כלו' אלה הם אותנו שהיו ולא נהפך לבבנו לרעה וזהו די לנו. וזהו מאמר המדרש ע"פ ושבת עד ה' אלהיך. אמרו ישראל בושים אנחנו אמר להם משה למי אתם חוזרים הלא לאביכם שבשמים כלום יש בן שמתבייש מאביו. כלו' שאמרו למשה בושים אנו איך נבוא ריקם לביתנו ולא סגלנו מאומה בגלות הזה. והשיב להם משה למי אתם חוזרים הלא לאביכם שבשמים לא עתה יבוש יעקב וגו' עד בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי וגו' (ישעיה כט) כלו' בהיותנו בין העכו"ם ואין מנהל ומחזיק בידינו ואעפ"כ לא נגרע מאתנו חוק התורה והעבודה אין שבח גדול מזה ואף שלא סגלנו מצות ומע"ט. ביד אלהינו מלך מ"ה הקב"ה להעשיר אותנו עושר גדול במצות ומע"ט כאשר עשה עמנו בצאתנו ממצרים כנ"ל:

עוד ביאור ג"כ דקין [illegible] חשונת בב' בהיעם. הל' [illegible] בהיה הוא [illegible] במה שנאבא כל

בבד הספר ילאו באחו שפרה ב"ה זולתו. הב' שהם יחלה ויפול למשכב זמן רב ויתלפא ה' הוכל גדולה בגוף ותיקף יתהלך כפעם בפעם למשמרת מבאו ועבודתו ולא ניכר בפניו כלל שהיה חולה. כן הענין הזה עם בני ישראל כשהיו בשלותם בארץ הקדושה היו מבובחים בהפלגת מעשיהם הטובים. וכשהם חולים כלו' שהם שרויים בין העכו"ם בגלות. אזי הפלגת שבהם היא אשר תיכף בצאתם מן הגלות ישובו לאיתנם ומדרגתם ולא יוכר שהיו חולים כלל. וזהו כוונת הכתוב מי זאת עולה מן המדבר מתרפקת על דודה מתרפקת ע"פ דמיון לה' שהכיר אדם שבנו איזה עוף שהוא שלו ושכינו הסוכה עמו לאמר לא כי שלו הוא. ויאמר לו המכיר הנה זה לך האות כי הוא שלי אשר מדי הוליאנו החולה מיד ילך לביתי מעלמו. כן אנחנו עם ב"י אם שבהיותנו בגלות המר הננו רחוקים קלת מהש"י ואין אנו ניכרים של מי הם עכ"ז נפשנו קשורה ודבקה בו ית' אשר מדי יסיר עול הגלות מעלינו ונלא חפשי ממנו מיד נרוץ אל הש"י ומעשינו יהיו רלוים עמהן בהיותנו בארץ הקדושה. וזהו כיונים אל ארובותיהם. וזהו אני הוא שלא נשתניתי ממעמדי. ולכן חביבה אני והאמר המדרש ע"ז אני הייתי הבויה בגלות ולבעה קלה הרעבתי מלות ומע"ט. וזהו אות האמ' על הפלגת יראתנו הטמונה בלבבנו אף בהיותנו בגלות:

בשושנה בין החוחים כן רעיתי וגו עד ודגלו עלי אהבה. מדרש פ' נשא משל לא' שהי' לו מרתף של יין ונעשה הומן וגו' עד מלא חבית א' וכו' עד הבית זו עלי כמלא מרתף יין. עוד שם הביאני אל בית היין. יין בגימט' שבעים אלו שבעים אומות ומכלם לא אהב אלא אותנו. לבאר זה המאמר נקדים מאמר המדרש פ' ברכה. אף חובב עמים מלמד שחבב הקב"ה את ישראל מה שלא חבב כל אומה ולשון. ולכאורה אין לזה המאמר הבנה כלל. כי מה רבותא היא זו מה שחבב אותנו מכל האומות הלא אמרו חז"ל הר סיני למה נקרא על שם שירדה עליו שנאה לעכו"ם. וזה סתירה גדולה למאמר הנ"ל. שנראה ממנו שגם לעכו"ם יש חבה ואהבה קלת וכאן אמר שירדה להם שנאה. אבל הנראה אחר שנבין מה שמלינו לכאורה שמראשית הבריאה עד מעמד הר סיני היה בדעת המקום להבב לאהוב גם כל אומה ולשון וליתן להם חלק מה מהתורה. והסברא הזאת מוכרחת ממאמר שירדה שנאה לעכו"ם [illegible] זה לא היה עליהם שנאה. ועיין במדרש המשל לכלבה והמור כו'. וגם מלינו שהיה הקב"ה מחזר על כל האומות שיקבלו התורה. ולכאורה יקשה וכי לא ידע הש"י שלא יקבלוה וא"כ מה לו לטורח זה לחזר על כל האומות. אבל הדבר מובן בע"כ אמר שכל עסקי המקום לא היה כ"א לטובתנו. גם האהבה גם שנאתם הכל היה להיטיב לנו. המאמר המדרש בראשית בשביל ישראל שנקראו ראשית וכל עיקר תכלית הבריאה לא היה כ"א להיטיב לנו. והדמיון בזה לשר גדול שבא לכפר א' והיה שם יהודי מחזיק הכפר. וימלא היהודי הזה חן בעיני השר ויאהבהו מאד ויתגורר השר אצל היהודי זמן רב עם סוס ורכב הרבה מאד כדי שיתעשר היהודי ע"י מעות הרבה והיה מביא לו על כל דבר שקנה אצלו בכסף מלא יותר בכפלים מכדי שוויו. והיה קונה ג"כ מנכרים שבכפר ההוא תבן ומספוא לסוסיו והיה מוותר גם להם בתשלומין. וישאלהו היהודי לאמר ולמה תעשה כה להנכרים להעשירם על חנם. הלא לא מלאו חן בעיניך. והשיב לו השר. דע אך שכל הפלי שאני מוותר להם בתשלומין יתירים הלא להיטיב לך. כי יודע אני שכל ממונם ישאר גם כן אצלך כי בודאי ישתו וישכרו אצלך כמנהג האכרים. ולזה אני מכוין שיהיה גם להם ממון הרבה והכל בשב לך כנ"ל. הנמשל הוא שהקב"ה ברא את עולמו רק בשביל ישראל כנ"ל וחלק להם אהבה כראוי להם והלק ג"כ לכל האומות חלק במלות. ונתן להם בעבור זה ג"כ חלק אהבה. אבל כל כוונתו היתה כדי שבשעה בוא יום מתן התורה ולא יקבלוה כאשר היה גלוי לפניו מתחלה. ואשר קבלו כבר היינו ז' המלות ג"כ לא יקיימום. ואז ממילא יקבלו ישראל חלק תורתם גם חלק אהבתם. וזה נוסף להם על האהבה שחלק להם מקדם וא"כ ישיגו אהבה כפולה. דהיינו אהבתם הקודמת וגם האהבה הבאה להם מכח העכו"ם שלא רלו לקבל את התורה. וזאת היתה כוונת השם שחזר עם תורתו על כל העכו"ם כדי שעי"כ השולל מהם אהבתם ותנתן לישראל. וזה מאמר הכתוב (דברים לג) ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו'. דהיינו שחזר עם התורה על כל העכו"ם ולא רלו לקבלה. ועי"ז יקשה לך מה זאת עשה אלהים וכי לא ידע מתחלה שלא יקבלוה כנ"ל. לז"א בדולה מזה אגיד לך אף חובב עמים כלומר גם חלק להם חלק אהבה משמת ימי בראשית. אבל תדע שכל זה לא היה כ"א כדי שישאר כל קדושיו בידיך. כלומר כל האהבה והקדושה שרלה הקב"ה לזכות אותם שלקדשם ישאר הכל בידיך. וזהו מאמר המדרש מלמד שחבב הקב"ה את ישראל מה שלא חבב כל אומה ולשון. כלומר חלק האהבה שנטל עתה מהם ונתנה לישראל. נוסף על האהבה שחבב אותם מקדם. נמלא שחבב אותם גם במה שלא חבב את כל העכו"ם. וזהו ג"כ מאמר רז"ל אבות חביבין ישראל שנקראו בנים למקום. חבה יתירה נודעת להם עד שנא' בנים אתם לה' אלהיכם. שאתם ג"כ להורות על חלק האהבה הנוסף לישראל מן העכו"ם שלא רלו לקבל את התורה. וזהו חבה יתירה נודעת לה דהיינו חבה יתירה הנוספת כנ"ל. וע"ז מביא ראיה מהפסוק שנא' בנים אתם. ולא נאמר אתם בנים כדי להורות בזה מיעוט העכו"ם כמו שדרשו חז"ל מתנה דעבידא לגלויי א"ל להודיע. לא כן האהבה הנוספת שאינה עבידא לגלויי שולרך להודיעם. וזהו חבה יתירה נודעת להם. ויאמר לנו מדברינו אלה שיש לנו ב' השיבות. א' מלד שקבלנו את התורה וב' מה שלא רלו העכו"ם לקבלה כ"א אנחנו. והדמיון בזה לא שהיו לו בנים הרבה ומתו רובם ולא נשתיירו לו כי אם מעט מהרבה והלק לכל א' מהם חלק ונחלה בבית ובשדה כראוי, איש לפי מדרגתו. ומלבד זה היה מנהגו להוסיף אותו ביום קבוע אחת בשנה הלוך הביתה והיה מוכן להם משתה בדול תעלם שמחה בהאהבים

ואח"כ

ואח"כ נתן לכל א' מתנה גדולה. פעם א' שלח אחריהם ביום המוגבל שיבואו אליו כמנהגם ולא באו כלם יחד לבית אביהם כי אם אחד אחד. וירע בעיני אביהם הדבר הזה. וישאלוהו בניו לאמר מה יתרון לך בבואנו יחד. אז מה ממך יהלוך בבואנו לאחדים ומה חילוק יש בזה. או השיב להם דעו בני כי אהבתי אליכם היא בב' פנים. הא' כמשפט האב האוהב את בניו. ומחמת האהבה הזאת נתתי לכם לאיש חלקו הראוי לו. עוד יוספה אהבה בלבי אליכם במה שנשארתי מעט מהרבה. ולסיבה זו אני מאסף אתכם הביתה להשתעשע עמכם וכי אתם המעט הנשאר לי מכל בנים גדלתי. וזאת האהבה הב' אינה מורגשת אצלי בלתי בבואכם כלכם יחד ואני רואה שאין לי עוד בלעדיכם. לא כן אם אני רואה אתכם לאחדים. הנמשל מבואר במדרש פ' במדבר שהקב"ה מונה את ישראל בפרט ואח"כ חוזר ומונה אותם בכלל. ואין זה כי אם להשתעשע בנו שאפס בלעדינו וכל העכו"ם מאפס ותהו נחשבו לו. והב' מספרים אלו הם כנגד ב' האהבות שיש לנו. הא' היא הראוי' לנו מקבלתנו את התורה ולזה מונה אותנו בפרט. והב' היא האהבה הנוספת לנו על שלא רצו העכו"ם לקבלה ולא נשאר לפני אדונינו כי אם אנחנו. ולזה מספר הכלל הע"ז הקב"ה משתעשע עמנו. שאפס בלעדינו ואנחנו הנבחרים מכל העכו"ם. כלו' מכל האהבות שאהב גם לעכו"ם בתחלה לא אהב את אותנו, היינו שנירש אנחנו גם חלקם נוסף על אהבתנו כשלא רצו לקבל התורה. וא"כ יש לנו ב' חלקי אהבה כנ"ל. וע"ז מביים ואמר ודגלו עלי אהבה. כלו' האהבה הנוספת אינה ניכרת אלא כשאנחנו מקובצים יחד כמו שפי' רש"י ז"ל ודגלו הוא לשון קבוץ ר"ל קיבוץ שהוא מקבץ אותנו למנותנו בכלל. עלי היא אהבה כי זו היא שאהבה שנוספה ובדמיון הנ"ל:

ד מדרש הביאני אל בית היין. הביאני אל מרתף גדול של יין. והיינו התורה שיש בה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור כענין ודגלו. ומאהבה גדולה קבלתיו. ודגלי עלי אהבה. א"ת ודגלו אלא ודילוגו. אפי' אם קורא לאהרן הרן ולאברהם רם. ביאור המאמר לדעתי בהקדם מאמר החכם (קהלת י) מחכמה מכבוד סכלות מעט. ובמדרש עשרה דברים יקרים נבראו בעולם וזו אחת מהם. וראוי להעיר ע"ז איך יצוייר שיהיה לסכלות צד חשיבות בשגם שיהיה מהדברים היקרים. ונקדים ע"ז מאמר הרמב"ן ז"ל בהקדמתו על התורה שפי' איך התורה נדרשת במ"ט פנים, ואמר שהתורה בעצמה היא מנין שמות רבוא אותיות ואם תתבונן כאשר הם עתה תמצאם ע"ד שהיא אצלנו. ולעתיד יתבונן וילמדון ה' באופנים וצירופים הרבה. ומכל צירוף יהיה פנים חדשות לתורה ולכן יעלו הצירופים לפנים הרבה. והנה מלבד זה אנחנו רואים תמימות התורה. שכל מלה ותיבה נדרשת לפנים הרבה. דהיינו לכל ענין שיתחלף בה המובן כמו שדרשו חז"ל ישב עולם לפני אלהים (תהלים סא) ישב שלמך שיו"ד בפתח כמאמרם ז"ל עשה עולמך שוה. והטעם כי התיבה נדרשת בכל אופן שתסבול הקריאה. עוד יותר מזה מצינו שדרשו דרשות רחוקות מאוד כמו א"ת וישתכחו אלא וישתבחו. וכן א"ת מהונך אלא מגרונך והוא משלאות תמים דעים כמאמר המשורר ה' יתן אומר המבשרות צבא רב. ולא מבעיא שניתן משמעותה לדרוש בכל עניני קריאה שהתיבה סובלת לפני הקורא כהוגן. אלא אפי' כל הטעות נדרשות ג"כ דהיינו כמו שיקרא מי שאינו בקי וטועה באותיות הדומות ומתחלפות וקרובות בדמיון. וישתכחו שיוכל לטעות מהן דלא חכים בין כ' לב'. וכן בין ה' לח' אפשר ג"כ ליפול טעות למי שאינו מורגל בצורת האותיות. וכל זה נתן הקב"ה מקום לתורה להיות גם הטעיות הללו לדרשות ולא יתחשבו לזרות גמורה. וזה יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט. כלו' שהתורה ניתנה גם לפי השכל שקורא בה בטעות ובחילוף הקריאה שיסבול גם טעותו דרש יקר. והיינו לפי שטעותו הוא ג"כ חביב מאד לפני הקב"ה אחר שיצא ממנו בתמימות ובכוונת הלב. וזה א"ת ודגלו אלא ודילוגו. והוא מה שאמרנו שהאהבה היא מה שחשוב לפני כאלו למד כהוגן. ובחסד הזה נאמר תמיד לפני על הקב"ה שהוא מקבל מנחת העני כמנחת העשיר כי החשיבות בעיני ה' הוא רק אם יעבדנו האדם כפי יכולתו. וכן גם כאן חשובה קריאת הטועה לפני הקב"ה כקריאת המדקדק הגדול אחר שכוונתו רצויה רק שאין בכחו לדקדק בקריאתו. וכ"כ היא חשובה עד שהתורה נדרשת אף לפי טעותו מזה ראיה גמורה שגם טעותו רצויה וגם היא נאמרה למשה בסיני. כי כל החדושים נאמרו שם כמאמר חז"ל אלמד שהראה הקב"ה למשה עד אפי' מה שתלמיד עתיד לחדש. והדמיון בזה לרופא השולח סמים לחולה לעיר אחרת ומודיע לו סדר הנהגתו בהם אשר עדן לא יהיה החולה בטוח להתרפא מהם. כי אולי ישכח ולא יזהר בעצמו לשמור נפשו ממאכלים וממשקים המזיקים לו ואפשרי קרוב לשיכבד עליו חליו יותר משהיה. כי אין הרופא עמו לתקן תיכף הקלקול. אבל אם הרופא מומחה גדול שממציא לו סמים מסוגלים מאד ע"פ מלאכת הרפואות עד שאם יאכל אפי' מהדברים המזיקים והכבדים לגופו מ"מ יהיו לו לתרופה. אז רפואתו ודאי בטוחה יותר אף שאין הרופא עמו. אך עדיין יש לחוש ולהסתפק מאד שלא ישפכו הרפואות ארצה וישאר ריק מרפואתו. אבל אם יחשוב הרופא מחשבות חרוץ ברקחו מרקחת הרפואות אשר יהיה בהם סגולה נפלאה שאם רק יעמדו בביתו רגע ויריח בהם החולה יעשו משטרם ויתרפא. אז אין לחוש אפי' נשפך הרפואות ובטוחה רפואתו מאד הנמשל הוא מה שאמרנו שהתורה נדרשת בכל אופני קריאת התיבה כיודע כאשר אינו יודע והיא שוה לכל נפש והכל יכולים לזכות בה הגמור ושאינו גמיר והוא מחמת גודל אהבתו עלינו. וזהו ודילוגו עלי אהבה:

עוד ביאור ע"ז בהקדם מאמר רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות עד יגדיל תורה ויאדיר. וראוי להבין איך שייך רבוי לדבר שאין לו גבול. כי התורה ארוכה מארץ מדה. גם מאמר למען צדקו אינו מובן. ונקדים מאמר הכתוב כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים (דברים ד) וביאור רש

עם חכם ונבון מה מיעט במלת רק. ונראה להבין ע"פ מאמר הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה (איוב כח) דע כי החילוק בין צדיק לחכם הוא שהחכם הוא דורש טוב לנפשו וכן הוא בוחר במעשה הטוב ומואס רע כי הוא מזיק לו. כמו שמרחיק עצמו ממאכלים ומשקים רעים המזיקים לגוף. אבל הצדיק הוא הבוחר במעשה הטוב לאהבת ה'. וכוונתו רק לעשות נחת רוח ליוצרו. נמצא עשות המצות מיראת העונש ומאהבת השכר הוא גדר החכם. וזהו הן יראת ה' היא חכמה וסור מרע בינה. כלו' עשיית המצות מחמת יראה והרחקה מן הרע המגיע לנפשו מהעבירות היא בגדר החכמה. אמנם הצדיק עושה כל מעשיו שלא לכוונת עצמו. לא ע"מ לקבל פרס ולא מיראת העונש והוא מרחיק עצמו מן העברות רק מחמת בשתו מפני ה' ומחמת אהבתו אותו. ואף אם יגיע לו טוב מאת ה' לצדקה תחשב לו. אבל הוא אינו דן את עצמו ראוי לשום תשלום גמול רק עושה מצות ה'. כב"ש יפורע חובו הקדוש לו ממנו לבוראו. והנה העכו"ם בראותם הטוב המושג לנו מאת ה' ע"י עבודתנו ידוע אותם בגדר החכמים. כי מעלת הצדיקים אינם יכולים להשיגו. וגם אינם יודעים מצפון לבנו רק מה שיראו בעיניהם. לכן בראותם שמעשינו הם מסוגלים להשיג הטוב ידונו אותנו לחכמים ונבונים. וזהו כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. עד ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. כלו' העכו"ם לא יאמינו ולא ישיגו גודל צדקתנו כ"א יאמרו אותנו בגדר חכמים בראותם הטוב המושג לנו:
וזהו ג"כ קח נא את בנך יחידך כו'. גמ' אין נא אלא לשון בקשה. כלו' שלא בתורת מצוה אמר זה שאם כן היה יוצא מגדר נסיון. רק להורות על אהבתו את ה'. כי אם היה מצוה היה מוכרח לעשות כי מי הקשה אליו וישלם. לזה אמר הקב"ה לא כגוזר אני עליך כי לא יגיע לך שום חטא אף אם לא תעשה זאת רק בבקשה ממך אם תרצה לעשות רצוני מאהבה עשה. וכל זה להגדיל הנסיון ולהראות גודל אהבתו את ה'. גם בחנניה מישאל ועזריה נאמר במדרש ששאלו להנביא אם יכולים לברוח והשיב להם אם תברחו תנצלו. גם בשאול נאמר במדרש ששאל לשמואל אין ערקית והשיב לו אין עקרית תנצל. וכל זה להגדיל הנסיון כי אם אין מקום לנוס אין שבח למי ששומע לקול ה' מחמת יראתו כי הרבה שלוחים למקום. יכן הקב"ה יסד לנו התורה כדי לזכות אותנו ונהיה ראוים להקרא בשם צדיקים. ולכן כידר לנו התורה עניה במקום זה ועשירה במקום אחר. דהיינו שלא ניתנה לנו התורה גלוייה ומפורשת לכל. רק בתורה שבכתב המצות קצרות מאד אבל הקבלה מגדלת ומרחבת אותן מאד מאד. והכמינו ז"ל ברוחב שכלם ושפיות למודם ועיונם בה גדרו גדרים ועשו סייגים הרבו וגזרו גזרות ונכנסו בגדר דאורייתא בלאו דלא תסיר. וכן כל דורך בה שם אשר תגדל יראתו להגות בה בשקידה יכנים עצמו לחיוב יותר גדול. וכמאמר חז"ל איך לו אשא פנים לישראל שכתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת והם מחמירין על עצמן עד כזית ועד כביצה וכל זה הוא מחמת העיון והפלפול והסברות נמצאים יותר מחוייבים בדקדוקי המצות. ומחמת זה ראוים אנחנו להקרא בשם צדיקים. שאנו מכניסין עצמנו בגדר החיוב אף שיש מקום לנטות ולהקטין החיוב מעלינו. וזהו רצה הקב"ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות. פי' שהנחנו דנים במצות התורה להחמיר עלינו ולא להקל כמאמרם בכ"מ דאוי להחמיר בשל תורה. גם אמרו ז"ל לקולא ולחומרא לחומרא מקשינן הרי שהיה בידם גם להקל עכ"ז החמירו על עצמן להרבות החיוב. וזהו מעיד על גודל צדקתנו שאנחנו מפילים עצמנו לגדר החיוב. וזהו לזכות את ישראל פי' שיהיו ראוים לזכות ולהקרא בשם צדיקים לפיכך הרבה להם תורה ומצות. כי' תורה ללמוד ממנה חיוב המצות שנא' ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. מלת צדקו מוסב על ישראל כלו' ה' חפץ שישראל למען צדקו יגדיל התורה בעצמה ויאדירה. ולכן לא נתן לנו התורה והמצות גלוים ומפורשים באר היטב כי אם הניח לנו מקום להפוך בה וללמוד לשמור ולעשות ולצדקה תחשב לנו לדור ודור:
וזהו הביאני אל בית היין. אמרה כנ"י הביאני הקב"ה אל מרתף גדול של יין זו התורה שיש בה מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור ומאהבה גדולה קבלתיו. והן הן הדברים שאמרנו שאם היו כל הדינים מבוארים ולא היה דרך לנטות ימין ושמאל לא היינו ראוים להקרא בשם צדיקים ולא היה ראיה עלינו שאנו עושים מאהבה אבל ממה שיש יכולת בידינו ללמוד להקל ואנחנו בוחרים יותר החיוב עלינו זהו עדות נאמנה עלינו שהכל אנו עושים מאהבה:

מדרש בשעה שאמר משה לישראל הקב"ה גואל אתכם אמרו לו היכן הוא אמר להם קול דודי הנה זה בא. מהו מדלג על ההרים אמר הקב"ה אם באתי להביט במעשיכם אין אתם נגאלין אלא מדלג אני על ההרים אלו האבות. וראוי להבין השאלה והתשובה כי מי הכריחם לשאול אותו היכן הוא הלא יתכן לשאול שאלה כזו רק בבוא הנושא לקחת דבר מאשר נושה בו ע"י שליח אז ראוי לשאול היכן הוא. כי יתכן לשפוך לפניו שיחו וירצהו ויעזוב את המשא הזה. לא כן בבוא איש במלאכת אדוניו לגמול טובה עם רעהו מה לו אם בעליו עמו או לא. ונקדים לזה מאמר המדרש על פסוק מי אנכי כי אלך אל פרעה. אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע הבטחת ליעקב ואמרת אנכי אעלך גם עלה ועתה אתה משלח אותי. ומסיים המדרש ואמר האנכי אמרתי אנכי הלא אתה אמרת אנכי ע"כ. והנה סוף המאמר הזה הוא קשה מאד כי הי"א אך למותר. והנראה בזה כי הנה לכאורה יקשה על הקב"ה וכי חלילה ישנה דבורו ההוא אמר ולא יעשה. אבל הנראה לפי מה שמבואר במדרשים שהיה כחו של משה גדול יותר מכל הנביאים שכל הנביאים קבלו הדיבור מפי הקב"ה ודבר מה שהראם הגידו לנו ע"י מבטא שפתם. והוא דומה לשולח מעות לרעהו ע"י איש בריתו והוא מוציאם למסחר בלי כרם כבוד לאמר הם לו והמ"ש עתן לו מהירה מטבע אחרת.

כן היתה נבואת הנביאים. לא כן נבואת מרע"ה שהיתה השכינה מדברת מתוך גרונו ולכך היה מתנבא בלשון זה הדבר, מה שלא היו שאר נביאים מתנבאים כן, והטעם לפי שמאמר זה משמע שהוא הדבור עצמו שהקב"ה היה מדבר מתוך גרונו, והמופת ע"ז מאמר משה אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם כו' והלילה למשה בעצמו לומר כן בלשון אני אם לא שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו, והיא ממש דבור הקב"ה בעצמו, וגם כל המעשים שעשה משה נקראו מעשי הקב"ה כמאמר הכתוב מוליך לימין משה זרוע תפארתו (ישעיה סג) ודרשו חז"ל שנתן הקב"ה ימינו על ימין משה, כלו' שבכל המעשים היה ימין ה' מוליך את ימין משה, וא"כ לא דבר זר הוא כי אף שאמר הקב"ה ליעקב אנכי אעלך הרי גאולת משה היא בעצמה גאולת הקב"ה ומקיים שפיר מאמר אנכי, אמנם עדיין אם נעיין בדבר נמצא חילוק ביניהם, כי כמו שהגאולה היתה מהקב"ה ע"י משה כן המאמר אני ה' אלהיכם היה מפי הקב"ה ע"פ משה. וה"ה אם היה מאמר אנכי אעלך נאמר ליעקב ע"פ משה שפיר היה ראוי להיות גם כן הגאולה על ידי משה לא כן עתה שהקב"ה בעצמו אמר ליעקב אנכי אעלך א"כ ראויה גם הגאולה להיות ע"י הקב"ה בעצמו לא על ידי משה, וזהו מאמר משה האנכי אמרתי הנכי פי' בשליחותך הלא אתה בעצמך אמרת אנכי וא"כ גם הגאולה ראויה להיות על ידי עצמך וכבודך, ומבואר שכל מגמתו של משה היתה להכריח שתהיה הגאולה ע"י הקב"ה בעצמו עיין במדרש בכמה אופנים, ועכ"ז ישאר לנו לחקור ולהבין בטוב טעם למה לא מילא הקב"ה משאלותיו של משה בזה ונמתיק הדבר ע"פ משל לאחד שמת בחצי ימיו והניח אחריו בן קטן וקודם מותו בא אליו א' מאוהביו לבקרו ומצאו מיצר ודואג בנו הנשאר אחריו בלי משען ומשענה ונכמרו רחמי אוהבו על נערו והתחיל להפיס דעתו והבטיח שיקח לו את הבן לגדלו ולפרנסו בכל צרכיו וללמדו תורה ולהשיאו אשה. כלל הדבר הבטיח לו שיתנהג עמו כמנהגו עם בניו ממש וכן עשה והיה הבן באמנה אתו עד שהגיע הואר נישואיו אז התקשר עמו בשידוך הגון והתחייב את עצמו לתת לו מוהר ומתן כמו שנתן לאחד מבניו, ובהגיע עת החתונה לא רצה לנסוע עמו בעצמו רק שלח עמו נאמן ביתו שנושא ונותן תמיד עם ממונו וידו כידו ממש, ויפלא בעיני היתום מאוד וישאלהו לאמר איה איפא פיך אשר הבטחת את אבי להתנהג עמי כעם אחד מבניך ועתה מדוע לא תסע עמי על חתונתי כמו עם בניך. והשיב לו לאמר דע כי כמו שאין אתה בני ממש אלא חשוב אתה אצלי כבני כמו כן אני משלח עמך נאמן ביתי איש אשר כמוני ממש כי כל עשייתו היא כעשייתי, אבל בני ממש יוצא ירכי מוכרח אני בעצמי לנסוע עמו לא הדומה לי, וזהו מאמר המדרש תשובת הקב"ה לישראל על ששאלו את משה היכן הוא, כלו' אף שבאמת משה הוא כמו הקב"ה בעצמו בענין הגאולה מ"מ יותר טוב היה אם הקב"ה בעצמו היה גואלן כאשר הבטיחן ואנכי אעלך גם עלה בשיו ממש וזהו היכן הוא לזה השיב להם אלו הייתם ראויים בעצמיכם לגאולה הייתי גואל אתכם בעצמי כמו שהבטחתי, אבל עתה אם באתי להבים במעשיכם אין אתם נגאלין הלא שדומה בעיני כאלו אני גואל את אבותיכם, כי אתם תחתיהם ובמקומם א"כ די לכם אם אני שולח עמכם את משה נאמן ביתי אשר מעשיו דומין כאלו אני בעצמי עושה, וזהו אני מדלג על ההרים אלו האבות שבזכותם אתם נגאלין אבל אתם עצמיכם אינכם כדאי להגאל רק שדומין אתם לאבותיכם כן הגואל הוא דומה לי כנ"ל: עוד ביאור ע"ז, ע"פ מאמר המדרש ורבק' אוהבת את יעקב (פ' תולדות) כל שהיתה שומעת קולו מוספת לי אהבה על אהבתו, דע כי יש נאהב בשני ענינים, הא' אהבה גמורה בלב והב' מחמת איזה מעלה המתנוססת בהנאהב, ואף אם יש בו ג"כ חסרונות אמנם המעלות עודפות עליהן, והנ"מ ביניהן הוא זה כי הנאהב אהבה גמורה בלתי תלויה במעלתו אזי תגדל האהבה יותר בפניו יותר משלא בפניו, לא כן הנאהב מחמת איזה מעלה וגם חסרונות ושמץ פסול נמצא בו אז הוא יותר נאהב שלא בפניו כי אין מומו וחסרונו נראה להאוהב, לא כן אם עין בעין יראהו אז מומו מכבה את אהבתו, כן אנחנו עם ה', אם אנו נאהבים אליו מחמת עצמנו אז הקב"ה מטיב עמנו בעצמו לא ע"י שליח. לא כן אם אנחנו נאהבים רק בזכות אבותינו אבל מעשינו לא טובים המה, אז הקב"ה מטיב עמנו מרחוק דהיינו ע"י שליח, וזהו מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך (ירמי' לא) כלו' הקב"ה נראה לי מרחוק ע"י שליח והטעם ואהבת עולם אהבתיך, כלו' לא אהבת עצמך כי אם אהבת האבות אשר מעולם, וזהו קול דודי הנה זה בא ע"י שליח, אמרו ישראל היכן הוא לזה מדלג אני על ההרים אם באתי להבים במעשיכם כלו' כיון שאין אתם נגאלין כ"א בזכות אבותיכם לכן מוכרחת הגאולה להיות ע"י שליח מרחוק, וזהו ג"כ החילוק בין אהבת רבקה ליעקב ובין אהבת יצחק לעשו, כי אהבת רבקה ליעקב היתה גמורה מחמת שלא היה בו שמץ דופי לכן כל אשר ראתהו עין בעין הגדילה האהבה, לא כן אהבת יצחק לעשו היתה רק מחמת שהיה סובר שיש בו דבר טוב נסתר וכאשר יבא בימים ייטיב מעשיו כמאמר חז"ל על כי ציד בפיו שצד את אביו באמרי פיו ובעת ההוא ראה מעשיו לא טובים. לכן נאמר ויאהב בעתיד מהופך לעבר שגם אהבתו אליו נתהפכה מעתיד לעבר, כי עדיין לא היה בתוי לשיאהבו רק מחמת ששאל אותו היאך מעשרין את התבן והמלח דימה שנמצא בו דבר טוב פנימי אשר יתגלה ויצמח לאחר זמן, ולזאת גדלה אהבתו שלא בפניו יען לא ראה מעשיו המכוערים, אבל בפניו היה מומו מכבה אהבתו כנ"ל:

הנצנים נראו בארץ מדרש פ' בא בשעה שאמר משה לישראל הקב"ה גואל אתכם אמרו לפניו ת' שנה אמרת לנו ועדיין לא שלמו. אמר להם כבר שלמו מיד גילו הצדיקים את ראשיהם שנאמר הנצנים נראו בארץ. ע"ש באריכות. לבאר זה בלי נצריך בדקדוקים נקדים לזה מה שנאמר

ויסב אלהים את העם דרך המדבר (פ' בשלח) מכאן סמכו חכמים ואמרו אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. וזה המדרש רחוק מאוד מפשוטו. והנראה שגילו לנו חז"ל בדרך כלל שהגלות היתה מוכרחת לנו להכשיר אותנו לקבלת התור' וליכנס לא"י. כמאמרם ז"ל ג' מתנות טובות וכולם לא ניתנו אלא ע"י יסורין ואם המגיס אין הדבר מובן לנו בדרך פרט מ"מ בדרך כלל הוא כמו שאמרנו. והוא דומה למאמר המדרש כל מעשי בראשית צריכין תיקון כמו החרדל למתק. וכן המילה ג"כ ע"ד זה ניתנ' כמבואר במדרש. וגם זה הוא לדעתי מהדברים הצריכין תיקון. והגלות היה התיקון וההכשר לקבלת התור'. כי כלל ישראל לא הוכשרו להטובות הללו היינו קבל' התורה והכניסה לארץ עד שהומתקו ונמרקו בגלות מצרים. והנה כמו שאם תזרע זרע רב בשדה א' לא כלם ימהו כאחת בזמן אחד כ"א כל א' לפי כחו להקדים או לאחר. וכל אשר כחו גדול יקדים צמיחתו ואשר כחו מעט יאחר צמיחתו. כן העם הזה האומה הישראלית נאמר עליהם הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ומלאו פ' (ישעיה כז) וכבר אמרו חז"ל כשם שאין פרצופיהן שוים זה לזה כך אין דעתן שוה זה לזה. וא"כ יצא לנו מזה לומר שאף הקב"ה היה משער על כלל אומתנו שבטרם יומתקו כלן לבלתי ידח ממנו נדח היו צריכין להיות בגלות ד' מאות שנה. מ"מ המשובחין שבהם כבר הומתקו ברד"ו שנה ורובם היו ישרי לב להתחדש ולהשמלך בשנות צרה כאלה ונעשו מוכשרין לקבלת התורה ולהכנס לארץ. וזהו שאמרה כ"י ת' שנה אמרת לנו ועדיין לא שלמו. כלו' לא הוכשרנו עדיין לקבלת הטובות. השיב להם הקב"ה כבר שלמו כלו' כבר הוכשרו הטובים שבכם והם הרוב. וזהו שאמר מיד גילו הצדיקים את ראשיהם לאמר אנחנו מוכשרים כבר כראוי כאלו הייתי ת' שנה. וזהו הנצנים נראו בארץ דימה את הצדיקים לניצני אביב נמהרי הצמיחה ומ"מ הקב"ה האוהב והמשגיח להיטיב ולקבץ נדחים והיה חפץ למען צדקו שיהיה גם המועט מוכשר ומתוקן לקבל טובה כמו שנא' טוב ה' לכל. לכן נאמר ויסב אלהי' את העם כלו' בעבור פחותי הערך שעדיין לא הוכשרו כראוי עיכב גם את הטובים וסיבבם במדבר מ' שנה עד שברוב הימים הוכשרו כלם. ומאחר שמובטחים אנחנו מפי הנביאים כמאמר (מיכה ז) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות. שגם בגאולה העתידה שתהיה במהרה אם אמנם כבר הוכשרו הטובים ישרי לבב לקבל הגאולה. מ"מ יעוכבו כלם בעבור הפחותים והנחשלים עד שלא יגרע אף א' מישראל שלא יזכה לגאולה. ולזה רמזו לנו רז"ל ואמר אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב. כי כלם מובטחים על הגאולה והגדולה שאנו מקוין. וזהו מאמר המדרש שממאמר ויסב ראוי להבטיח על כלל ישראל שלא יעדר א' מהם מן הגאולה העתידה שהסבה מורה ע"ז כמאמר המגיד השתא עבדי כו'. ואל יאמר דלת העם מה אנו להבטיח נפשנו לזכות לאלו הנחמות שלא נאמרו אלא על הטובים והמשובחים. לזה אמרו חז"ל לא כן לא יאמר נואש כי אפילו עני שבישראל כו'. והראי' הוא מן ויסב שהסיבוב היה בשביל אותם שלא הוכשרו עדיין שיזכו כולם. וכן בגאולה העתידה ג"כ מובטחים אנחנו בזה כמאמר כימי צאתך כנ"ל. ונעתיק זה ע"פ משל למשרת א' שהיה מתאוה וחושק לעמוד לשרת אצל בעה"ב א' שלא היה כ"כ עשיר ורבים מגדולי הנגידים פתחו בישרת אצלם ולא רצה כ"א היה דופק ושוקד על דלתי אותו הבעה"ב שיקבלהו למשרת. ושאלו אותו לאמר מה ראית שנתת דעתך לזה דוקא ולא לאחר. השיב להם יען נמצא בו דבר טוב אשר ראיתי אני שיישב לי אצלו מאד שפעם אחת שלחני אדוני אצלו לקחת דבר מעמו ובאתי ומצאתי אותו מיסב על שלחנו וכל ב"ב עומדים ע"י וגם משרתיו ביניהם אוכלים כלם ושותים. ובבואי אמרתי שיתנו לי החפץ ויאמר הבעה"ב לנערו רוץ מהר אל האוצר ותן לו החפץ ויהי כי עמד הנער מעל השלחן פסקו כלם מלאכול עד בוא שנערו על זה פקחתי עיני וייטב בעיני. והנמשל מובן מעצמו שהקב"ה חשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח והוכלתו הטובים והמתוקנים להתעכב במדבר עבור דלת העם וזהו מרחמי השם עלינו כי הוא טוב לכל. וכן אנו מקוין בגאולה העתיד' לבא ב"ב כנ"ל:

מדרש (פ' בשלח) על מה תצעק אלי כבר התפללו בני ושמעתי תפלתן. עוד שם ולמה עשה הקב"ה להם כך אלא שהיה הקב"ה מתאוה לתפלתן. אמר ריב"ל משל למה"ד למלך שהיה בא בדרך והיתה בת מלכים צועקת לו בבקשה ממך הצילני מיד הלסטים שמע המלך והצילה לאחר ימים בקש לישא אותה לאשה היה מתאוה שהדבר עמו ולא היתה רוצה מה עשה גירה בה הלסטים כדי שתצעק וישמע המלך וגו' עד אמר לה המלך לכך הייתי מבקש מתאוה לשמוע קולך כך ישראל וגו' עד אמר הקב"ה כך הייתי מבקש לשמוע קולכם שנא' השמיעני את קולך וגו' עד אותו הקול שכבר שמעתי במצרים. והוא פלאי. כי אלו דברים שאין להם שיעור שיעשה הקב"ה כך בכל יום ולמה לא מליצ זה כי אם בפעם ההוא. גם השאלה קשה מאד שאל למה עשה הקב"ה כך ולא אמר כן על כל הצרות העוברות מסכיות לבנו שהנה באות כדי שנתפלל. ונ"ל מהו זה שאמר הקב"ה מה תצעק אלי כבר קדמו תפלת ישראל שמלת כבר הוא מיותר והיה די לומר קדמה תפלת ישראל שמלת כבר מורה על זמן רחוק יותר. ולהבין זה נקדים מאמר ויאנחו ב"י מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. ובלשון הזה נאמר למשה ג"כ ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו שאין בהם זכר תפלה כלל כ"א צעקה ושועה משעבוד ומרוב עבודה. שנראה מזה הלשון שלא היתה התפלה ראויה להתקבל אילולא שזכר הקב"ה חסדו ואמונתו לבית ישראל. ולהבין זה נקדים מאמר המדרש פ' הנ"ל ראה ראיתי אמר הקב"ה למשה אי אתה יודע שאני מרגיש בצערן של ישראל כשם שאתה מרגישים וגו'. עד יונתי שמהי א"פ שמתי שלא תשמעי ע"ש באריכות:

דע כי מפרש שמבקש ישועה שצריך לפרוש מה הגיע אליו ומה שאלתו מהמושיע לאמר ראה עניי והושיעני.

אבל אם הוא רק צועק וגונח מחמת צערו המעיק לו ואיננו מבקש ישועה לאמר הושיעני אין זה משפט תפלה ובקשה. כ״א משמיע צערו למי שישמע. את הצועק כזה לא יושיע כי אם מי שהוא אוהבו של הצועק ושם בריתו או מי שהצער ההוא נוגע גם לו אז צעקתו אם ישמע יושיענו אף אם לא יבקש ממנו התשועה. וזהו מאמר הכתוב ויאנחו ב״י מן העבודה ויזעקו. כלו׳ שנאנחו וזעקו כדרך המוכה שצועק רק מחמת כאבו וצערו. וזהו מן העבודה ועי״כ ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה. כלו׳ אף שלא היתה כ״א מן העבודה בלתי זכר בקשת ישועה כלל. וכן אמר הקב״ה למשה לאמר אף שאין צעקה זו משפט מתפלל רק שמשמיע צערו עכ״ז שמעתי כי ידעתי את מכאוביו ואני ג״כ משותף בצערם כביכול כמאמר על ראה ראיתי כנ״ל. וא״כ למעני אעשה זאת. והנה בעת ההוא שהיו ישראל בים לא היו צריכים אז לשום תפלה כי הלא השם בעצמו צוה להם שישובו ויחנו על הים כדי להראות להם נסיו ולפרסם גבורתו. כמאמר ואכבדה בפרעה וגו׳. וא״כ היה ראוי שיעשה הקב״ה להם השלמת רצונם בלתי שום תפלה. וגם מאמר מה תצעק אלי מורה על שאין מקום לתפלה זו אחרי שאני בעצמי אצליח חפצי ולמעני אעשה. וזהו הוראת מלת אלי וכמאמר הזוהר אלי דייקא כלו׳ מה לך לצעוק בדבר הנוגע אלי. ולזה ביאר לנו המדרש שחפץ ה׳ לא היה רק שיספרו לו מה שמחויבין להשלים התפלה שהתחילו בה במצרים שהיתה רק מן העבודה לא כמתפלל. לכן עתה ישלימו אותה כמש שראוי לך דהיינו בקשת התשועה. וזהו מה תצעק אלי כלו׳ צעקה כזו כבר שמעתי במצרים בחסרון כוונה הראויה לה היינו שלא כוונו לבקש ממני ישועה ולכן אם יכוונו עתה את לבם להתפלל על התשועה שתצטרף הכוונה הזאת אל הצעקה הקדומה ותושלם לפני לתפלה שלימה. וזהו השמיעני את קולך כלו׳ אותו הקול של מצרים שעמד עד עתה חוץ למחיצתי ולא היה בו כח לבא בהיכלי כמשפט תפלה בלא כוונה ומכח הכוונה של עתה לפני תבא באזני. וזהו השמיעני שנתכוון להשמיע את קולך לאזני. ונמתיק הדבר ע״פ משל לעני א׳ שמצא חן בעיני חנוני א׳ לתת לו בכל שנה מסחורת ידו על מלבוש וכן נהג עמו בתמידות ליום קבוע בשנה. וכאשר הצטרך העני יותר מזה היה קונה אצלו במחיר. פעם א׳ הוצרך העני למלבוש טרם הגיע מועד הקבוע למתנתו ולא היה לו מעות במחיר ובקש מהחנוני שיתן לו בהקפה לזמן מה. וכהגיע הזמן לא היה לו ג״כ לשלם ובתוך כך הגיע ג״כ מועד המתנה שנהג החנוני לתת להעני אז אמר החנוני מה לי לתת לו מתנת ידי אם לא ישלם לי הקפתו ומחמת זה הוכרח העני לקבץ על יד לשלם להחנוני כדי שיתן לו המתנה כמנהגו. וכראות בנו של החנוני המעות ששלח לו העני והוא לא ידע את כל זאת אשר המעות האלה תשלום ההקפה המה אז אמר לאביו הנה מהראוי שתתן לו בעד מעותיו ממובחר הסחורה כי עני הוא. ענהו אביו כבר שלחתי לו בעד מעותיו ולא הבין בנו את דבריו ויאמר הלא עתה שלח לך המעות ומתי נתת לו סחורה. אז ביאר אביו דבריו. וא״ל המעות הללו הם תשלום ההקפה אשר כבר לקח אצלי ואני אשלח לו עתה את מתנתו התמידית מימים ימימה כמנהגי. וזהו ג״כ כבר שמעתי צעקתם במצרים והושעתים ונמצאתי לא בקשוני כראוי ולא יכולתי להסיר את אזני משמוע צעקתם עד שיבקשו פני כראוי כי ידעתי את מכאוביו כנ״ל. ולכן היה הקב״ה מתאוה עתה שישלימו תפלתם בכוונה שתצטרף את הצעקה המוקדמת אבל עתה לא היה מקום לשום תפלה לפי שהיה מוכרח לעשות הנס למענו כמאמר ואכבדה בפרעה. וזהו מה ששאל המדרש ולמה עשה הקב״ה להם כך כלו׳ והלא היה מהכרח שיעשה הנס בלתי תפלתם ולמה הביאם בצרה הזאת כדי שיצעקו ע״ז השיב לפי שהקב״ה מתאוה וכו׳ עד אותו הקול שכבר שמעתי במצרים כלו׳ התפלה הזאת היא באמת אינה מחוייבת עתה רק היא תפלת תשלומין על הצעקה הקדומה שהיתה במצרים בלתי ראויה להתקבל אז אבל הדחק הביא׳ שתתקבל. יען ידעתי את מכאוביו כנ״ל וכעת צריכין לתקן זאת התפלה ולהשלים בה כוונתה הראויה כנ״ל:

עוד ביאור על מאמר הראיני את מראיך השמיעני את קולך. בדרך מוסר. ונקדים ע״ז מאמר הכתוב (דברים כח) והיית ממשש בצהרים כאשר ימשש העור באפילה ולא תצליח את דרכיך. והנה ראוי לעמוד על מאמר ולא תצליח שהוא אך למותר. כי מאחר שיהי׳ כעור באפלה שאין יצליח את דרכיו. גם סוף המאמר והיית אך עשוק ורצוץ כל הימים. מה מיעט במלת אך. אבל הענין הוא כך דע כי ענין הגלות אצלנו הוא על ב׳ פנים. דהיינו אם אנחנו נשמור לעשות ככל דברי התור׳ ונרחיק עצמנו מן העכו״ם הרחקה גמורה אזי בודאי יוכבד עלינו עול הגליות מאד להתעולל עלינו עלילות ברשע עד כלה כמאמר המדרש על צוה ה׳ ליעקב סביביו צריו (איכה א) והובא ברש״י ע״ש. אבל אם חלילה נעבור על תורתו בדברים המפרידים בינינו לבין העכו״ם אזי בודאי יקל מעלינו כובד הגלות. אבל אז נשחית את נפשותינו מאד ויגדל הרע אז יותר וזהו הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה. כלו׳ אם תסבול עול כובד הגלות ע״י הרחקתך מהם ומנימוסיהן. אזי אם אף יעלו עליך למעלה עליה זו תחשב להם לירידה. כמאמר אם תגביה כנשר עד משם אורידך (עובדי׳ א) אבל אם תרצה להקל מעליך עול הגלות ע״י ביטול איזה מצות התורה הנוגעות לאיסור חברתן אזי תהיה העליה שלהם עליה ממש וירידה שלך ירידה ממש. וזהו כפל הלשון מעלה מעלה מטה מטה. וזהו והיית ממשש בצהרים עד כעור באפילה. דימה את הענין לעור שכשהולך במקום אור אזי יש לו קצת תקוה שיראוהו אחרים ויהיו מפלט לו מהמכשולים אבל אם הולך במקום חשך אזי הוא נשולל עזר להרחקת המכשולים אפילו מאחרים. הנמשל בזה הוא כ״ז שישראל סובלין עול הגלות ושומרים מצות התורה כראוי אז הם נדמין כעור שהולך במקום אור כמאמר (מיכה ז) אל תשמחי אויבתי לי עד כי אשב בחשך ה׳ אור לי. ואנו מצפין

לתשועת

לתשועת ה' שיצילנו מצרת הגלות ויאיר לנו מאפלת השעבוד ורב טוב צפון לנו בעוה"ב. אבל אם כשל כח הסבל וחפצים אנו להקל את עולנו ע"י בטול התורה והתערבות בין העכו"ם אזי אנחנו בדמיון העור באפל'. שמשולל ג"כ מישועת אחרים. וע"ז אמר ולא תצליח את דרכיך כלו' אף אם תבקש לך מנוח והצל' פורתא ע"י ביטול התורה לא לעזר ולא הועיל יהיה כי לא יקל ממך עול הגלות עי"ז. וע"ז מסיים והיית אך עשוק ורצוץ כלו' שתירש תרתי גיהנם. לא כן אם תסבול יסורי הגלות ולא תחטא תהיה עשוק מלמטה ומרוחם מלמעלה: וזהו ג"כ ביאור מאמר ומצאוהו רעות רבות וצרות (דברים לא) עד וענתה השירה הזאת לפניו לעד. כי ב' עניני גלות הם או רעות או צרות. דהיינו הסבל בהרחקה מהעכו"ם מביא הצרות עלינו מחמת גודל השנאה אשר להם עלינו. והתערבות עמהם מביא וגורם הרעות והשחתה בנפש. כי שם רע יורה על הרוב. על קלקול הנפש. וע"ז מסיים וענתה השירה הזאת לפניו לעד ר"ל על רבוי רעות אשר לנפש תהיה התורה לעדה כי הקלקול בנפש לא יורגש לאדם רק ביטול התורה יהי לעד על הקלקול. אבל הצרות דהיינו עינוי הגוף תרגיש בעצמך. ומשל בזה לכפרי הדר יחידי ונפל לחולי גדול והיה הולך ודל בכל יום מכחות הגוף ומשמן בשרו ירזה ולא היה שם יודע ומבין לשער עליו כמה הוכחש מגופו וגם הוא לא מצא בחינה להשערת השחתתו כי אם ע"י לבישת מדיו שהיה לבוש בהם קודם מחלהו ואז היה יכול לשער הכחשת הגוף בכמות ע"י יתרון הבגד ושכח העודף אשר הוא עתה ממה שהיה בתחילה. הנמשל בזה הוא אם רוצים אנחנו לשער ולדעת קלקול נפשנו ודלות ערכנו נגד אבותינו. נוכל להבחין ע"י תורתנו שנתנה לנו מסיני וכמה רחוקים אנחנו עתה ממה שהיינו בתחלה. הלא תראה כמה אזהרות על אהבת ה' ועל הקדושה. ולולא שהיו המדות האלה ראויות לנפשותינו וכחות נפשנו מוכשרות לקבלם לא היה הקב"ה מצוה אותנו ע"ז. כמאמר חז"ל על עמד וימודד ארץ ראה ויתר גוים (חבקוק ג) וז"ל ראה הקב"ה את כל העכו"ם ולא מצא אומה ראויה לקבל התורה כישראל. והנה אנחנו רואים שאין בנו כח למדות הללו כלל ואין אנו יודעים מהותם וכמה רחוקים אנו ממדרגה זאת מזה נדע מיעוט ערכנו ופחיתות נפשנו בין העכו"ם. וזהו הראיני את מראיך השמיעני את קולך. כלו' זה הוא מופת גדול על קלקול נפשנו ורעת מראנו כשאנחנו מחשים בהגלות ובלתי צועקים אל ה' בחזקה שירבה עמנו פדות בודאי נרפים אנו מן התורה ומחליפין הצרות ברעות לנפשותינו. נמצא שהקול קול יעקב מורה על מראה הנפש כי בהעדר הקול והצעקה הוא סימן על רפיון הגלות וקלקול הנפש והשמעת הקול ואנקת אסיר מורה על כובד הגלות ועינוי הגוף. וזה הוא תיקון נפשנו. כנ"ל:

כמורה בלילות ד' בקריאה. וסימן להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות. על משכבי בלילות. העומדים בבית ה' בלילות. איש חרבו על ירכו מפחד בלילות. לבאר הענין בשינון א' נקדים מאמר המדרש (פ' בראשית) אם בא יצרך להשחיתך דחהו בדברי תורה שנאמר ואתה תמשל בו. וחד אמר שמחהו בד"ת שנאמר ואליך תשוקתו. ענין המחלוקת הוא כך. הראשון בא להשמיענו שיש כח באדם לכוף את יצרו ולעבוד את בוראו מיראה ואף אם תתנוסס בקרבו רוח תאוה לתענוגי עולם הזה לכל שון ולכל השאת עכ"ז הוא משבית שאון התשוקה אשר בקרבו מיראת העונש. והשני השמיענו גדולה מזו שגם יש כח באדם להפך כל תאות נפשו מן הרע אל הטוב דהיינו שלא ישתוקק אל הרע כלל כ"א אל התורה ועבודת ה' ובאלה הוא חפץ מכל כלי חמדת העוה"ז. ושניהם מפסוק א' למדו. הראשון מפרש הפסוק כפשוטו ואתה תמשל בו ר"ל שתמשול ביצה"ר להטותו אל כל אשר תחפוץ ותשבור גאון התשוקה המפתה אותך אל הערב המדומה. והשני מפרש המאמר ואליך תשוקתו כלו' שיש בכחך להפך תשוקתו של היצה"ר אל רצונך דהיינו לחמוד ולהתאוות אל התורה והמצות ולאהוב צדק ולשנוא רשע ולבלתי הבט אל עמל ואון. וזהו כוונת המאמר זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה (תהלים נא) שלדעתי כיון בו לב' הענינים הנ"ל. כי רוח נשברה מורה על ביטול התאוה מכל וכל אל הרע כ"א אל הטוב. ומלת רוח מורה אל התאוה והרצון ברוב. וזהו הנאהב בעיני ה' כעולה וכקרבן. ואמר עוד לב נשבר ונדכה דהיינו שתאותו עדיין שלמה רק שהוא משבר את לבו שלא ישלים תאותו גם את זה לא תבזה. וזהו גם כן מאמר הגמרא צדיקים גמורים יצר טוב שופטן רשעים גמורים יצר הרע שופטן. בינונים זה וזה שופטן. פירוש צדיקים גמורים היינו שאינן מתאוין לרע כלל רק לתורה ומצ"ע המושל שלהם הוא רק היצ"ט. אבל הבינונים הם המתאוין אל הרע רק שכופין את יצרם הרע ואינן משלימין חפצו היצ"ט והיצה"ר שופטן. שגם שניהם מתגוששין בקרבו. וזהו נאמר הגמרא צדיק גמור צדיק וטוב לו. להורות לנו מהות הצדיק הגמור היינו שטוב לו כלו' שצדקתו טובה וערבה לו לבלתי הצטרך ללחום עם היצה"ר ופתויו והוא טוב לב תמיד כי המדרגה השניה אשר רוח המושל דהיינו היצה"ר עולה עליו ומשיאו הוא צריך בכל עת לערוך מלחמה נגד היצה"ר וכל ימיו רעים ולא ידע נחת:

ומעתה נעמוד על טעם הדבר שאמרו צדיק גמור טוב לו גם בעוה"ז וצדיק שאינו גמור רע לו בעוה"ז. ולכאורה יקשה מאד הלא עכ"פ הצדיק שאינו גמור חשוב וטוב יותר מהרשע שאינו גמור ולמה א"כ יגרע חלק הצדיק שא"ג מהרשע שא"ג שהצדיק רע לו בעוה"ז והרשע טוב לו. אבל לפי דברינו ענין הדבר ע"פ משל לעשיר א' שבא למקום ישיבה גדולה חברת בחורים לומדי תורה בשקידה ונתן עיניו בבחור א' מופלג בחכמה להתחתן בו עם בתו ויואל הבחור ויתרצה לקחת את בת העשיר לו לאשה ובדברים יחד שאל העשיר להבחור לאמר היש לך אב והשיב לו יש לי אב בעיר פלונית מיד שלח העשיר את מרכבתו להביא את אביו ולדבר עמו ולראות מה בפיו על אודות השידוך. ויהי בבואו וימאן להתחתן עם העשיר ההוא. וכשמוע

העש

שבן לא זלזל אם לא שבוז כחלומא להעיז נגד אביו לאמר הנקלה בעיניך התחתן עם איש נכבד כזה לכן בזה אמרה לא אוי׳ זאתתחתן עמו מדעתי וכן עשה וגמר הדבר וכתבו ביניהן כתבי אירוסין הנהוג. ובראות האב כי לא נעשה דברו ע״כ גם הוא לשבכים על הדבר. אח״כ בא אל העשיר ואמר לו הנה עתה מהראוי שתתן לי ג״כ איזה מתנה הנוגה כמשפט שמתחתנים עם בחור נחמד מופלג שנותנים מותר ומתן לקרוביו וליולדיו. והשיב לו העשיר אמת הדבר אבל כל זה היה ראוי לך אם היית מסכים על הדבר מתחלה לא כן עתה שהדבר נגמר שלא ברצונך מה לי לתת לך מאומה. הנמשל הוא הצדיק הגמור שגם גופו מסכים לאהוב את התורה והמצוה. ראוי להלה גם לגופו טובה בעה״ז עבור הסכמתו. לא כן הצדיק שאינו גמור שגופו אינו חפץ בתורת ה׳ כלל רק שהנפש השכלית גברה עליו לעשות כרצונה. א״כ למה יחלק הקב״ה טובה להגוף בעולם הזה אחר שאינו עושה מרצונו רק בהכרח. ודע שהרמב״ם דרך אהרת לו בזה. והיינו שהצדיק גמור הוא העובד מאהבה שיש להקב״ה קורת רוח מעבודתו לכן ממציא לו הקב״ה ג״כ קורת רוח בעה״ז. לא כן העובד מיראה שאין העבודה הזאת שלמה ורצויה בעצם רק היא כמבוא אל עבודת האהבה. וכמו שהקב״ה מצפה לעבודתו הרצויה המעותדת לבוא. כן ראוי שיצפה גם הוא לתשלום שכר טוב הצפון לעוה״ב. והדמיון בזה לא׳ שהתחתן עם בתו בעצם נחמד קטן שנראה בו סימני חכמה שאם יתמיד וישקוד על דלתי התורה יצליח ויעש פרי ויהיה מופלג ופסק לו נדוניא ומוהר כאחד הנגידים אבל לא יתן לו מאומה עד אשר יגדל. לא כן מי שזכהו ה׳ להתחתן עם בחור מופלג מלא חכמה וכליל יופי בודאי נותן הנדוניא ג״כ תיכף. ונבוא עתה לבאר המסורה להגיד בבוקר חסדך ואמונתך בלילות. כלו׳ מפני מה בבקרן של ישראל היה מתנהג עמנו השם בחסדיו שכל מי שעבד את ה׳ בכל לבבו נתברך תיכף רב ברכות מאת ה׳ ולמה עתה בגלות הדומה ללילה אין הטוב מושג לנו תיכף ירק עינינו תלויות ומיחלות לשכר טוב. וזהו אמונתך כמאמר אני ה׳ נאמן לשלם שכר. והקב״ה משיב להם על משכבי בלילות בקשתיו ולא מצאתיו. כלו׳ שגם לי אין קורת רוח בעבודתכם לפי שאינכם במדרגה הטובה כמו אז והוזרים אנהנו לשאול הנה ברכו את ה׳ וכו׳ עד העומדים בבית ה׳ בלילות. כלו׳ הלא גם עתה בגלות אנחנו עובדים אותך ומודים ומברכים לך בכל עת. ע״ז משיב הקב״ה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות כלומר שתפלה והעבודה שאתם עובדים אותי רק כהרב על זרועכם להנצל מרע ומפחד בלילות והיא העבודה מיראת העונש ולא מאהבה ולכן אינכם ראוים ג״כ לשכר מזומן בהאי עלמא כ״א להבטחה נאמנה. וכמו שאני מצפה לעבודתכם שתהיה אח״כ מאהבה כך מוכרחים אתם לצפות לשכר עוה״ב כנ״ל:

מדרש מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן. מי הם אלו שכל מעשיהם באש עולים באש ויורדים באש. אמר הקב״ה יש להם על מה שיסמוכו מקוטרת מור ולבונה וגו׳ זה אברהם יצחק ויעקב. לבאר הענין נהפשה דרכינו ונחקורה בענין הפרנסה של בני אדם שהם ב׳ מינים. האחד הוא שמחיה עצמו ונותן טרף לביתו מהמסחר אשר לו בחנותו שמוכר בה סחורות או מאכלים ומשקים ומרויח בהם. והב׳ המה יורדי הים באניות לסחור אל ארץ לא ידעו וממרחק יביאו לחמם. והחילוק בין ב׳ מיני הפרנסות האלה הוא זה. כי הפרנסה והמחיה אשר לאדם בעירו רחוק הוא להתעשר פתאום מסחורת ידו לפי שסחורתו ידוע לרוב בני אדם בשויה וערכה. ולכן אינגו מרויח ממנה כי אם מעט חמש למאה או תשעה ממנו ואינו לוקה כי אם שכר טרחתו. נמצא שמן הנמנע להתעשר פתאום. אמנם היא טובה מאד אף גם לא יעניה יותר מדאי אם יקרה לו איזה הפסד על סחורתו. לא כן המין הב׳ שהם יורדי הים אפשר שלזמן קרוב או יתעשרו מאד לאין תכלית או ירדו פלאים עד אין תקומה. א״כ בודאי ראוי לכל אדם שלא יהיה אץ להתעשר פן יהפך הודו למשחית. וע״ז נאמר טוב פת חרבה וגו׳ (משלי יז) אבל עשיר גדול שיש לו בן סמוך על שלחנו ובנו הוא ג״כ עשיר גדול. לזה הבן נאה לעסוק במו״מ גדול כזה. היינו לסחור מארץ מרחקים. כי אם יצליח יתעשר מאד. ואף אם יאבד הונו ויבאר נעור וריק מכל אשר לו ישוב אל ארץ אחוזתו להבות במעוז אביו ויהיה סמוך על שלחנו כמקדם. הדמיון הוא כי הנה בני נח לא נצטוו כ״א ז׳ מצות והוא נוטה כתפארה אדם לשבת בית ולהסתפק במועט ואם הוא רחוק מן השכר עכ״פ בטוח הוא מן ההפסד. אבל בישראל שקבלו תרי״ג מצות שעל ידם יוכלו להגביה עוף ולעלות שמים שיאם כאשר באמת נתעלו אף שרם קבלום רק שהבטיחו לקבלם באמרם נעשה ונשמע. וכל המופתים שנעשו להם במצרים ועל הים הכל היה בזכות התורה שייעדו לקבלה וכן היקף ענני הכבוד והבאר והמן שכלם היו טרם קבלו את התורה כידוע. וכ״ש שנתעלו אחר שקבלוה וכ״ז מבואר. אבל ידוע כי ברוב חכמה רב כעס כאשר תראה שנעשה בהן משפט חרוץ על עברות קלות מאד כמאמר ויהי העם כמתאוננים ודומיו. ונתקיים בהם וסביביו נשערה מאד. שאמרו הז״ל הקב״ה מדקדק עם סביביו כחוט השערה והגדיל הקצף עליהם כמה פעמים אשר לא נשמע כמוהו בכל עם ולשון. והנה כאשר ראו האומות את גודל האף והחימה המושג לישראל על חלפם חוק המצות קראו תגר עליהם לאמר איך מלאה לבם לקבל עליהם מו״מ גדול כזה. וזהו שאמרו מי הם אלו שכל מעשיהם באש עולים באש ויורדים באש. כלו׳ כשם שנקל להם לעלות מעלה ע״י המצות כך ירידתם נקלה ופתאומית. ומה זה היה להם לקבל עליהם המצות הרבות ההם ולהסתכן בעצמם. משיב להם הקב״ה על תדמו עצמכם אל ישראל ואל תתמהו על ההפך כי יש להם על מה שיסמוכו. והם ממש כמו בן העשיר כי

הם בני אברהם יצחק ויעקב. וכן היה באמת בחטא העגל ומרגלים כאשר נתדלדלו מאד מ"מ לא כלו לגמרי כ"א חזרו על שלהן אביהם לזכות בגללם כמאמר זכור לאברהם וגו' (שמות לב). ומעתה נעמוד על מאמר חז"ל שלעתיד יקבל מלך המשיח מתנות מכל האומות לבד מישמעאל ואדום לא יקבל. ולכאורה יקשה מאד מה נשתנו אלו מכל האומות. אבל לדברינו נכון הוא כי כל האומות יש להם התנצלות על אשר לא קיבלו את התורה כי אין להם זכות אבות כמו ישראל ואם יעברו ברית התורה על מי ישענו ובמה יכופר עונם אבל עשו וישמעאל אם אמנם עתה אין להם זכות אבות מחמת שאין אוחזין מעשיהם בידיהם. וכמאמר המדרש על אלהי אבי אברהם ע"ש. מ"מ היה בידם לאחוז מעשי אבותיהם בידיהם והיו זוכים גם הם בזכותם כמו ישראל. וזהו מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן (דברים לג) הרי שייחד ב' אומות הללו בגנותם על שמאנו לקבל התורה יותר מכל האומות ונתן טעם ע"ז ואמר מימינו אש דת למו. ולכן ירצו שאר האומות לקבלה שלא יבושו בגאולתה לא כן אלו ב' האומות שאין להם התנצלות הנ"ל. וזהו אף חובב עמים שלמדו רז"ל מזה שעתיד מלך המשיח לקבל דורון מכל האומות לבד מב' אלו והיינו שיהי' להם חיבה יתירה על ב' הללו והטעם כי כל קדושיו בידך. כלו' מאחר שזכות אבות הקדושים אשר בארץ המה גם בידך. היינו שתעשה מעשיהם ולזכות בגלל זכותם כמו ישראל וא"כ הם זדו בעצמם במה שלא קבלו את התורה ולכן גדול עונם מנשוא יותר מעון כל האומות וכנ"ל :

אפריון עשה לו המלך שלמה. עד תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים. לבאר כ"ז נקדים מאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו (ישעי' מג) ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל. ובהקדם מאמר המדרש פ' תרומה בשעה שאמר הקב"ה למשה אמור לישראל שיעשו לי משכן שרצוני לשכון בתוכם אמרו מה"ש רבש"ע למה אתה יורד לתחתונים כבודך ושבחך שתשב בעליונים שנא' אשר תנה הודך על השמים (תהלים ח'). אמר להם הקב"ה חייכם פך אני עושה כמו שאמרתם. אלא תהלתי מלאה הארץ ע"כ. וראוי לעמוד על תשובה זו שלכאורה אין לו טעם ובפרט על קושיא עצומה כזו עד שהודה להם הקב"ה ובודאי לא דחה אותם בלי טעם. נראה שזהו הענין עצמו הנאמר אצל מתן תורה שאמר להם משה על כמה מצות אשר הם שרשי התורה כמו עשרת הדברות שאין להם צורך בהם. ולכאורה יש להבין מאי סברו המלאכים מתחילה ברצותם שתנתן התורה להם הלא באמת רובי המצות אין להם עסק בהם כמו טרפות ואיסורי נדה ומצות מילה גנוב רצוח ונאוף ודומיהן :

אבל האמת כך שהנה התורה נקראת כלי חמדה וכמו שיש כלים שנעשים לתשמיש אדם אשר בלעדיהם לא יסתפק האדם כמו כלי האכילה והשתיה. ויש עוד כלים הנעשים מכסף וזהב לתפארת ולהשתעשע בהם והם נקראים כלי חמדה. והנה אם יש לא' כלי כסף או זהב נאה ומצולחת גם לתשמיש יש עליהם ב' קונים הא' רוצה לקנותה לצורך תשמישו. והשני אינו צריך לתשמיש רק רוצה לקנותה מחמת יוקר ערכה ויופי מלאכתה להשתעשע בה בודאי מהראוי למכרה לזה שקונה אותה להשתמש בה באשר הוא מוטרח אליה יותר. וכן ענין התורה שהיא ג"כ צורך האדם בלעדה לא יכוין המישרת את דרכנו ומנהגת את חפצי חיותנו כיום הזה לידע בין איסור והיתר וטומאה וטהרה ודומיהם ומה צורך להמלאכים אל כל אלה רק זהו חשקו לקבלה מחמת יקר ערכה והדרה כמאמר חז"ל חמדה גנוזה שאתה משתעשע בה בכל יום ומחמת חכמתה וסודותיה הצפונים בה. ולזה התוכח משה עמהם לאמור לנו היא ולבנינו ראויה יותר שאנחנו דחוקים אליה מאד רעבים גם צמאים להורות לנו את הדרך נלך בה ולנו היא יאתה לא אל המלאכים שאין צריכים לה כי אם להשתעשע בה. וכן הענין בצורך ברכת הנהנין שהוא ג"כ כמוצרך אלינו בני אדם יותר מאל המלאכים אשר במרום שאין שם שום ברכה מברכת הנהנין שאנו מברכין בכל יום מעת עמדנו בבקר עד עת השכיבה ואנחנו מוכרחים לאכול ולשתות ולכסות בשרנו. ועל כל אלה תקנו חז"ל ברכה מיוחדת וכמעט שאין רגע ביום בלא ברכה. והמעט אשר סידרו לנו חז"ל מה שבלעדיהם לא יצא האדם י"ח הם מאה ברכות בכל יום לא פחות. לבד מהמקריים שעוברים עלינו שאנחנו מחוייבים ג"כ לברך עליהם וכ"ז לנו שייך אצל המלאכים כי אין בהם לא אכילה ולא שתיה ודומיהן רק נהנין מזיו השכינה. ואפשר שזהו מאמר רז"ל חביבין ישראל יותר ממ"ה שמלאכי השרת אין אומרים שירה עד פעם א' בעולם וישראל אומרים שירה בכל יום. גם אמרו אין מ"ה אומרים שירה למעלה עד שיאמרו ישראל למטה. וטעם הדבר כי המלאכים מעת שנבראו עומדים חזקים כראי מוצק לא ישתנו ולא ירעבו ולא יצמאו ואם אומרים שירה הוא רק מחמת הכרתם גדולת הבורא ורוממותו לא ע"ד החיוב כי אין להם שכר בעצמם ולא יקרה להם שינוי ופגע שתתחייב עליהם ההודאה כי הם שלמים מכל צד ואינם חסרים שום דבר. לא כן הארץ ומלואה שהם עולים ויורדים בכל עת ואין רגע בלי פגע והצלחה תדירה. לכן בכל עת ובכל רגע נופל עלינו חיוב ההודאה כמאמר חז"ל על כל הנשמה תהלל יה על כל נשימה ונשימה וכו'. וזהו צמאה לך נפשי כמה לך בשרי כו' עד כי טוב חסדך מחיים (תהלים סג) כלו' אצל החיים נכרים הם חסדיך באשר הם רעבים גם צמאים לישועתך וחסרים מכל טוב ובכל רגע צריכים לחסד ולרחמים. וזהו ג"כ אשירה לה' בחיי וגו' עד יערב עליו שיחי כלומר מחמת שאנו צריכים לחית נפש והכרוניע נכרים תמיד וכאשר נשירה לה' על המחיה שממציא לנו ועל התמדת חסדו עמנו שאין להמלאכים עסק בשירה כזו. לכן יערב עלי שיחי כי תפלותינו הם מחויבות וקבועות תמיד כמו שצרכינו הם תמידות : ונעתיק כ"ז ע"פ משל לא' שהיה דר בעיר מלאה עשירים ונקל דעתו מהם וקבעה בעיר מלאה עניים ודלים עוסקים בדחקות לפרנסת עצמם איש איש במלאכתו אשר שמה

שופים

עושים וקבע לו שם חנות מלאה ממאכלים ומשקים ודברים הצריכים לבעלי המלאכות והי' מוכרם בריוח גדול. לימים בא אצלו א' מבני עירו אשר הי' שם אצלו בתחלה וראה החנות מלאה מדברים הצריכים לבעלי העגלות ונושאי המשאות כמו החבלים וכלי העצים והאבנים ויתלונן עליו מאד לאמר מה זאת אשר בחרת לך מסחר נבזה כזה האין לאל ידך למסחר הפנינים וכל אבני חפץ ראמות וגביש. ויען לו לאמר דע לך אחי כי אצלכם היה לי חנות מכלי יקר ופנינים שיגיעת השגתם היא רבה מאד כי אינם מצויים רק באיי הים ומקומות הרחוקים מאד כידוע והריוח בהם הוא מעט עשרה למאות או פחות. לא כן הסחורות הללו שמצויים לקנותם בכל מקום והריוח בהם הוא כמעט כפליים מהקרן ואין לי בהם שום טורח להשיגם כי מאליהם מובאים המה אצלי כי הבע"מ דחוקים הם למעות. וזהו ממש מאמר המדרש הייכם שאני עושה כמו שאמרתם אלא תהלתי מלאה הארץ. כלו' היה איפוא אמלא מקום שבח ותהלה בכל עת ובכל רגע כמו על הארץ מתחת כי הנה יושביה קצרי יד המה להשיג צרכיהם התמידים ובכל מחסור אשר יחסר להם ישחרונני ויבקשו פני להביא להם שאלתם ובתתי להם מחסורם ישבחוני ויהללו את שם קדשי כל נגע כל מחלה כי יהי' בארץ יתפללו אלי ברפאי לישראל יודו את שמי בקהל עם לאמר שגמלני כל טוב וגו' ואתם מלאכי צבאות האמלא בכם כל אלה. הן לא תרעבו ולא תצמאו גם כל חלי וכל מכה לא בא בגבולכם ואתם שלום אין שטן ואין פגע רע. ולכן בחרתי בשירות והשבחות המגיעים לי מהם יותר משלכם כי לא בהלה שבחכם. והנה כדמיון הנ"ל מצינו ממש בגמ' במאמר כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה. נראה מדבריהם ג"כ שדימו את הקב"ה וטובותיו עלינו כחנוני המוכר והמשביר לכל עם הארץ הצריכים לסחורתו וחלף טובותיו הוא מקבל מאתנו הברכות וההודאות ולכן אחר הברכה שהוא מחיר הטוב המושג לנו כבר היא שלנו כי כבר שלמנו מה שמגיע אליו ית' בעד הטוב. וזהו ג"כ מאמר המדרש מה אתם תמהין. ראוי אני מחבב את ישראל שאני שוכן ביניהם בתוך יריעות עזים. והוא ג"כ כדמיון הנ"ל כי משפט החנוני אינו כמשפט הבעה"ב. כי משפט הבעה"ב הוא לבלתי קנות לביתו רק מה שאהוב ונחמד בעיניו לא כן החנוני הקונה לצורך אחרים ולסחורה אינו בוחר דוקא במה שבעיניו ימצא חן רק במה שהוא מוצרך ומוצא חן בעיני הקונים. וכן הקב"ה בחר ג"כ בדברים השפלים אצל בני אדם וצוה לעשות לו מהם משכן כמאמר וזאת התרומה וכו' זהב ונחושת. ולא צוה לעשות מאורות עליונים הנאותים כי יען הם אינם מצויים אצל בני אדם ולא ידעו מהותם כלל רק צוה לעשות מהמצוי והחשוב לבני אדם. ולכן גם עורות עזים ותחשים ודומיהם לא בזה כי גם הם הכרחיים וחשובים ליושבי תבל כמבואר במדרש על גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אלו קינים ועולות. כלו' שגם הם לא נמנעו מלהיות במקדש ה' כי גם על ידם בא השפע לישראל. ולכן לא נמצא שום דבר הצריך לעולם שלא יהי' נכלל במשכן ובית עולמים. והוא ממש כמו החנוני שמאסף לחנותו מן כל הבא בידו המוצרך לבני עמו ואף שבעיניו לא נחשבו. וזהו אפריון עשה לו המלך שלמה וגו' עמודיו עשה כסף עד תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים כלו' הש"י לא בחר באלה המינים להיותם החשובים והאהובים בעיניו רק מחמת שרצוף בהם אהבה מבני אדם ובעיניהם חשובים הם והוא ממש כדמיון הנ"ל:

ודע שכמו שהטובות המושגות לנו מאת ה' הם ב' סוגים דהינו גופניות כמו אכילה ושתיה ומלבוש. ונפשיות כמו החכמה והמדע ודומיהן. כן הברכות והתהלות הם ג"כ לפי הטובות דהיינו ברכות הנהנין הן לטובות הגופניות וברכות התורה ומצותיה הם לנפשיות. והחילוק שבין אלו הטובות השנים הוא שכל הטובות הגופניות הם מושפעים ע"י המזלות וצבא השמים כמאמר (דברים ד') אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים וגו' והנפשיות הם כולם ע"י הקב"ה בעצמו כמאמר החכם (משלי ב') כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. עוד יש חילוק אחר שהטובות הגופניות אנחנו משותפים בהם עם כל החי אשר על פני האדמה שכולם צריכין להחיות בהם אבל טובות הנפשיות הם מיוחדים רק להאומה הישראלית. וזהו עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. הכוונה על הטובות המיוחדות לנו הם טובות הנפשיות שאינם שייכים רק לנו עם ה' ונחלתו ואנחנו מהללים אותו עליהם. בזאת התהלה בחר ה' וזה נאה לקדוש פאר מקדושים כלו' אם אמנם שאנחנו מפארים ומשבחים להקב"ה גם על הטובות הגופניות שהוא זן ומפרנס לכל זהו רק מחמת שטובות הגופניות גם הם יסוד ואומן לתורה ועבודה כמאמר הז"ל אם אין קמח אין תורה. מ"מ הטוב של העוה"ז שאינו מביא לעוה"ב אין הקב"ה מתפאר בו והראיה שאנו רואים שהקב"ה נותן טובות העוה"ז יותר להרחוקים ממנו שאינם מזכירין שמו כלל. והטעם כי הם כלים וטובותיהם כלים ונפסדים ואין להקב"ה שבח בהם כי אם ממי שמקבל טובותיו הנצחיים והקיימים וזהו אמרם אין טוב אלא תורה גם אמרו אין טוב לרשעים כוונתם שכל טובות העוה"ז אינם אמתיות כלל. ומעתה נמתיק מאמר ולא אותי קראת יעקב ע"פ משל. לעשיר א' שהיה דר בבית אכסניא גדול הוא בעינים על הדרך וכל עובר ושב היה מתאכסן שם והיה מלוי בו כל מיני מזון מאכל ומשתה ויושב שם הבעה"ב איש א' זר לא מבני ביתו שיהא מספיק לכל עובר על צרכו ומה שירויח מהם יהי' לו לבדו ואין לבעה"ב חלק בו והבעה"ב הזה הי' לו חנות גדולה מלאה סחורות יקרות מפז ופנינים והי' כל עובר עליו ומלאו שם כל מיני מאכל תאוה וכל אשר שאלו עיניהם ויסורו שמה בכל עת. ויהי אחרי אכלם ואחרי שתותם היו קונים ג"כ מסחורות הבעה"ב איש צרכו ולכן לא לקח שום חלק מן המשביר את האוכל כי כל מגמתו לא הי' כי אם שיתרבה צבא האורחים מאשר ימצאו אוכל למו ואז גם פדיון סחורותיו כן ירבה וכן יפרוץ לימים נתארכו שמה אנשים רקים ופוחזים והיו אוכלים ושותים ומשתכרים וממלאים תאותם ולא שמו לבם לקנות מאומה מסחורות הבעה"ב ושהו שם כמה ימים עד שקץ בהם הבעה"ב. ואמר להם פנו וסעו לכם ולמה תהיו עלי למשא. אמרו לו ולמה תגרשנו מצל קורתך האכל אכלנו

מאומה הנה או מימיך שתינו לא בכסף. אמר להם ומה אתם סבורין שיש לי חלק בהריוח המגיע להמשביר. לא כן כי אין לי שום הנאה בזה רק כל חפצי שיקנו האורחים גם מסחורות ידי שבחנותי. והרי אתם מסתופפים בצל קורתי כביר ימים ולא קניתם ממני מאומה ומי ביקש מידכם רמוס חצרי לאכול לשבעה. הנמשל מבואר במאמר ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלהיך על הארץ הטובה (דברים ח) ודרשו חז"ל הטובה זו תורה כלו' לא השפעתי לכם טוב הארץ כ"א כדי שאחר האכילה והשתיה תעסקו בתורה ובמצות. וזהו אין להקב"ה בעולמו אלא אוצר של יראת שמים בלבד ושאר הטובות מסרן הקב"ה למזלות וצבא השמים וא"כ מי שמסתפק עצמו בטובות העוה"ז אין להקב"ה הניי' ממנו כלל. וזהו עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו כלו' עיקר יצירת האומה הישראלית לא הי' כ"א למען יספרו תהלתי המיוחדת לי ולא למזלות וצבא השמים. דהיינו התפלה על הטובות הנפשיות כמו החכמה והתבונה כנ"ל. והנה לא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל כלו' שאינכם עוסקים בתורה ומצות ועבודת הקודש כלל כ"א בטובות הגופניות. וא"כ מה הנייה יש לי בכם כדמיון הנ"ל:

עוד ביאור ע"ז המאמר שהוא מגיד לנו חסדי המקום עלינו בלוותו אותנו על מעשה המשכן. משל למלך גדול שהי' בעיר מלאה בעלי מלאכות והיו מתחלה כולם עניים ואח"כ נתעשרו עושר גדול איש איש ממלאכתו אשר המה עושים למלך. לימים התהלך המלך לטייל בעיר לארכה ולרחבה ועיניו היו משוטטות על כל תהלוכותיה, וישא עיניו וירא בית א' ישן נושן נוטה לנפול נרקב ומלא בקועים. ויסר שמה וירא עני א' דל שמה ערום וחסר כל ואשתו ובניו יחפים וקרועי בגדים ומאכלו ומשתהו וכל ענינו בעניות גדול לאין ערך. וכראות המלך את כ"ז נכמרו רחמיו על האיש הזה וישאלהו לאמר מדוע אתה ככה דל יותר מכל בני עירך. והשיב לו הנה כל בני העיר נתעשרו ממלאכתם אשר המה עושים לאדוני המלך ומה אעשה אני ומלאכה אין בידי ע"כ נשארתי בעניי מה עשה המלך צוה על עבדיו שיבנו בית מצוייר בציורים אשר לא נעשה כמוהו לכל הממלכות. אמרו לו כלום חסר לאדונינו המלך דבר מארמון מלכותך המצוייר בציורים שונים ופטורי ציצים אין ערוך להם ומה נוכל עשות עתה דבר חדש בלתי נמצא למלכי ארץ. השיב להם המלך דעו שרצוני שתבנו לי בית ארזים בצביון מפולת של עני והמיוחד בכל עניניו. דהיינו שיהי' מצוייר מבפנים ובחוץ כדמות דירה ישנה נטויה ליפול והדלף טורד בה מבפנים ושופכין מקלחין לתוכה מבחוץ מכל צד וכאילו קורותיה ארבעתן כרקב יבלו ותולעים רוחשים עליהם מכל צד ובתוכה כלי בית פחותי הערך. כלל הדבר שיהי' הבית מצוייר כל כך ציור אמתי עד שידמה לכל רואיו כדיר' עני ודל לכל כליו ולכל כלי תשמישו. ובתוכו יצוייר כתבנית איש עני יושב ודואג ואשתו ובניו עוטרים על ידו מכל צד חולים נגועים בחבורות ופצעים קרועי בגדים צועקים ומבקשים להם ולא יחסר כל בבית ממשפט דירת עני ומעשהו והנהגתו מראשית השנה ועד אחרית השנה הכל יהי' מצוייר בשלימות. ויצאו כל בעלי המלאכה אשר למלך לשוט ע"פ העיר ולבקש להם מאשר ימצאו איזה בית שיהי' כלול כמשפט הזה לקחת להם ממנו מלאכת התבנית ולא מצאו כי היתה כל העיר מיוסדת על אדני פז ומקום ספיר אבניה ובנויה בתי גזית רמי הקומה. וילכו הלוך עד אשר מצאו את העני הזה יושב בביתו ויראו אותו ואת כל אשר לו הכל כמראה אשר הרא' להם המלך ויקנו ממנו את הבית בהון רב ואותו לקחו לחרש חכם ונגיד ומצוה להראות להם משפט המקריים העוברי' עליו בכל עת וציור ביתו המשתנה מזמן לזמן מקור לחום ומחום לקור ויעשו גם המה כתבניתו עד שהוקירו את האיש הזה מפז ללמד לאדם דעת ודרך תבונות יודיענו לאדם חידושים בכלים שונים. ויגדל האיש ויתעשר מאד הנמשל הוא העולם ומלואו שמים ושמי השמים כלם מקבלין זיו הדר כבודו ית' בעוז וחדוה גבורי כח עושי דברו וגו' ונפש האדם בשפל תשב היא התבל הלזו ורצה הקב"ה לזכותם וצוה לעשות לו בנין מהמינים אשר אין מציאותם כ"א למטה בין שוכני ארץ. כמאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם זהב וכסף וגו' אשר בערך האדם יקרים הם ונחמדים מאד כ"ז הוא לחבב אותנו ואף שלמעלה הכסף במה נחשב הוא. אבל לפי שחשוב היא למטה בחר הקב"ה בהמינים הללו. וזהו אשר תקחו מאתם זהב וכסף. כלו' בערכם נחמדים המה מאד. וזהו כדי לחבב אותנו לפניו וגם בעיני המלאכים. וזהו המאמר בדרך שאלה ותשובה אפריון עשה לו המלך שלמה מלך שהשלום שלו. ולמה בחר בדברים הפחותים שהם כסף וזהב אשר כמוהו כאין בעיניו יותר הי' לו לבחור באורות העליונים לאהל ולמשכן. ולזה אמר לא בחר ה' בהלה כ"א בעבור שתוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים. כלו' כדי לחבב אותנו עשה כן ברחמיו וחסדיו כנ"ל:

עוד ביאור ע"ז בהקדים מאמר הגמ'. אמרו עליו על שמאי הזקן שכל ימיו הי' אוכל לכבוד שבת עד אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו וכו' (ביצה טז) ע"ש. עוד נקדים מאמר המדרש פ' תרומה וז"ל. בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן התחיל משה מתמיה ואמר שלמה בנה בית שנאמר בו ששים אמה ארכו ואמר לפני הקב"ה כי האמנם ישב אלהים על הארץ ומה בהמ"ק שהי' יותר ויותר מן המשכן שלמה אומר כן משכן עאכ"ו. אמר לו הקב"ה לא כמו שאתה סבור אלא כ' קרש בצפון וכ' קרש בדרום ואני מצמצם בתוכו. המאמר הזה הוא משולל הבנה מה השיב לו הקב"ה על תמיהתו. והנראה לי בזה ע"פ מאמר הגמרא כד הות רחימתין עזיזא אפותיה דספסרא הוינן יתבין. ומביא הגמ' ראיה ע"ז מקטנות המשכן ומגודל הביהמ"ק. אשר נאמר עליו איזה בית אשר תבנו לי. והנה אף כי המאמר הזה רק בדרך מליצה. מ"מ אחר העיון אפשר לקרב בדרך אמת והוא כי אחרי שאנחנו לא נדע מציאות הש"ת ומהותו ואיה מקום כבודו לקבל שכינתו. שלזה אמרו חז"ל שמקום שכינתו היא אהבת ישראל ובה הדבר תלוי. כ"א תגדל אהבת ישראל תגדל ג"כ מקום השכינה. ועוד כלל אחר נדע שהנה אמרו במדרש בראשית שבשעה שברא הקב"ה את העולם ראה מעשיהן של צדיקים והי' הדין נותן לבראת

אם

העולם. ועוד לאה מעשיהן של רשעים ולא הי׳ ראוי העולם להבראות מה׳ עשה הפליג מכנגד עיניו דרכן של רשעים וברא את העולם. והוא כמו איש שמשדך את בתו לנער קטן ונראה לעיניו שהוא בעל שכל גדול ושהוא עלול לבוא למעלות גדולות. ועי״ז הוא סומך דעתו ומוליא עליו הוצאות הרבה ואף שיש חשש בדבר אולי לא ישקוד בלימודו ויסיר מדרך הטוב ומדרכי החכמה ויהי׳ א״כ כל יגיעו לריק מ״מ הוא עוסק אתה בעניניו בשמחה גדולה ומפזר עליו ממון הרבה ואינו מעלה על לבו כ״א האופן הטוב שבדבר ואת האופן הרע כלה גרש יגרש מלבבו ועושה א״ע כאלו ידע בבירור שיהי׳ הדבר כאשר עם לבבו. וכאלה רבות בעסקי העולם שעושין את הספק כודאי. וזהו מאמר משה שהי׳ חושש שמא תקטן האהבה אח״כ ויוגרע מקום המשכן. והשיב לו הקב״ה לא כמו שאתה סבור וכו׳. כלו׳ אם אמנם הרע הוא באפשרי מ״מ איני מעלה אותו על לבי כי הפלגתיהו מכנגד פני כאלו אין לנטות מדרך הטוב כלל וכאלו ברור לי שלא תקטן האהבה להבא ויהי׳ מקום שכינתי רחב מאד. ולא היו מחולקים רק במחשבה לבד כי הקב״ה לא חשב רק הטוב ומשה העלה על לבו אפשרות שניהם:

יוצא לנו מזה שאין מקום יותר מובחר להקב״ה כי אם אהבת ישראל. ובהצטרף אהבת פרטי איש ישראל יעשה ממנו בית לשכינה. ויהי׳ נכון מאמר חז״ל כפשוטו כד הות רחימתון עזיזא כלו׳ במשכן היתה האהבה כמות עזה. לכן הי׳ מקום מרווח יותר לקבל שכינתו אף שהי׳ המקום קטן בכמות. מ״מ הי׳ גדול באיכות וחשיבות מחמת גודל האהבה. לא כן מקום המקדש היתה בהיפך לכן נאמר איזה בית וגו׳. והנה ראוי הי׳ שילוה הקב״ה שיתן כל איש ישראל חלק אהבתו את ה׳ לעשות ממנו משכן. אך איך יצוייר הדבר לידע ענין מחשבי. דהיינו ערך ושיעור אהבת כל איש לזאת צוה הקב״ה שיתן כל אחד נדבה חפץ גשמי וזה יהי׳ חלק אהבתו את ה׳. ובזה יודע הפלגת אהבתו של אחד על אהבת חבירו כ״א יתן איש דבר שאהבתו עליו כמו כסף וזהב ודומיו נמצא שהוא נותן עם החפץ ההוא חלק אהבתו שיש לו על החפץ. והוא מורה שאהבת השם יותר גדלה אליו מאהבת החפץ דאל״כ לא הי׳ נותנו. והוא הדבר אשר דברנו שעיקר מקום המשכן לא הי׳ כ״א אהבת ישראל לאביהם שבשמים. וכל שהיתה האהבה יותר גדולה יותר הי׳ מתרחב מקום אהלו. וזהו למלוס השראת שכינה בתוכם ואף שדבר זה לא ישיגהו השכל האנושי הלא גם עלמותו ומהותו ית׳ אינו מושג לכל הנבראת. ומעתה אפשר לומר שמה שבחר הקב״ה כסף וזהב ודומיו לא מאהבת ה׳ את הדברים האלה רק מחמת שהם יקרים בעיני האדם ובחר האדם הדבר הנאהב לו נדבה לה׳ ממילא גם אהבתו ניתנה עמו ומראה שהוא נותן לה׳ כבוד ואהבה יותר מכל כלי חמדה. וזהו אפריון עשה לו המלך שלמה ולא עשהו כ״א מכסף וזהב ודברים יקרי הערך לא מפני שהש״י אוהב כסף וזהב רק מחמת שהבריות אוהבים אותן. ובתתם מהם נדבה האהבה עמה תנתן כנ״ל. וזה תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים. ר״ל שהדברים ההם היו נושאים אהבת ישראל לאביהם שבשמים בכלי טהור בית ה׳. ולכן בחר ה׳ בהדברים ההם שיעשה מהם משכן. יוצא לנו מדברינו אלה שאף לפי הנראה צוה הקב״ה על הדברים הנחמדים לא נחשוב שהקב״ה חפץ בהם ומחבב אותם כי מחמת שהם נחמדים לבני אדם והמקריבם לנדבה כאלו הקריב נפשו. ודומה לזה אפשר לומר שמה שצוה הקב״ה על אכילה ושתיה ותענוג בשבת אינו מחמת שאוהב את האוכלים במעדנים והשותים במזרקי יין רק שהקב״ה חפץ שיתענג האדם ביום קדשו. ולכן צוה על הדברים האהובים והערבים לכלל המון ונמילא מי שגבר עין שכלו למשול בתאותו עד שכל עניני העוה״ז מאסם ותהו נחשב לו ואינו מקבל מהם תענוג כ״א מעבודת ה׳. אז בודאי אם הוא לומד כל היום הקדוש ומולא מרגוע ותענוג לנפשו מהלימוד יעלה לריח ניחוח לה׳ יותר ויותר. ואפשר שזהו מאמר הנביא (ישעי׳ נה) אם תשיב משבת רגלך עשות חפליך ביום קדשי וקראת לשבת עונג. דהיינו עשות הפליך שהם אכילה ושתי׳ וכדומה. ואז וקראת לשבת עונג אחר דהיינו שתכבד לקדוש ה׳ בלימוד התורה. וזהו אז תתענג על ה׳. וזהו ג״כ אבל הלל הזקן מדה אחרת היתה בו שכל כוונתו היתה לש״ש. כלו׳ כל תענוגיו לא הי׳ כי אם באהבת ה׳. ובזה הי׳ מענג השבת כנ״ל שגם זה לעונג יחשב ומקובל לפני ה׳ יותר מאד מהמתענג בהתענוג גשמי:

עוד במדרש פ׳ נשא תוכו רצוף אהבה זה זכות הצדיקים והתורה. ולהבין הדבר נקדים מאמר ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי וזאת התרומה אשר תקחו מאתם. שלכאורה הי׳ ראוי לומר אשר תקחו מהם גם כפל הלשון אינו מובן. ונקדים מאמר (ש״א ט״ז) כי האדם יראה לעינים וה׳ יראה ללבב. והי׳ ראוי לומר יראה בעינים. והנראה כי מעשי בני אדם הן לטוב הן לרע יש בהם ב׳ כחות. הא׳ נראה לעין שעשה המעשה. והב׳ מובן ללב. והדמיון בזה לאיש אשר יכה את רעהו באבן או באגרוף והנה שהוים רעות צפה. הא׳ ההכאה הנראית לעין כל. והשנית השנאה ורוע הלב והחמה אשר תתגושש בקרבו. וזאת השנית נעלמה מעיני כל חי רק היא מובנת ללב בבודאי לא הכהו בלתי אף וחמה. וכן אם יתן אדם לרעהו מתנה גדולה הנה המעשה נראה לעין ורוח הנדיבה אשר בלב הנותן מובן ללב. וכדומה לזה בכל מעשי בני אדם. אבל הקב״ה לא יבצר ממנו לראות עם המעשה גם כחות הנפש הפנימית אשר ע״י נעשו המעשים. וזהו האדם יראה לעינים כלו׳ הראוי לעינים דהיינו המעשה המורגש בחוש הראות ויבין בלב מה שראוי להבין. לא כן הקב״ה יראה ללבב כלו׳ מה שראוי ללב דהיינו כחות הפנימיות גם זאת יראה בעיניו כנ״ל כי לא יבצר ממנו מאומה:

ומעתה נבין המאמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי כלו׳ שהקב״ה יקבל נדבת הלב המחייבת את הנתינה בפועל וזאת תהי׳ תרומתו של הקב״ה ורק היא חשובה בעיניו. ואח״כ אמר על המעשה הנראה לעין וזאת התרומה אשר תקחו מאתם כלו׳ מאשר תחת ידם ורשותם והשפל להם והוא רכושם ועשרם זאת תהי׳ התרומה והוא הזהב והכסף וגו׳. ובזה זכינו ג״כ להבין מאמר הכתוב (שמות כו) והבדילה הפרכת טר

לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים. שלכאורה יקשה על מה עשה ה' ככה לחלק את קדושת המשכן לשתי מדריגות זו למעלה מזו הקצור קצרה יד ה' לעשותו כלו ק"ק. וגם מלת לכם היא בלתי מובן כי הוא אך למותר. אמנם אחר שבארנו די באר שכל לבבות דורש ה' וכל יצר מחשבות המתנדב הוא מבין. ועיקר חשיבות הנדבה לפניו ית' הוא רק נדבת הלב וזריזות המתנדב. וידוע שבהתנדב עם רב כזה א"א שיהיו כלם שוין לטובה מגישי מנחה בצדקה כי יש, אשר יתנדב בשמחה ובישרת לבב ובזריזות ויש נוכל נודב בעצלתים ולבו בל עמו וה' לבבות ומישרים ירצה הבחין בין נדבה המעולה ובין הבלתי מעולה לבל יתערבו ע"י עושה המלאכה רק שיעשה מהמעולה חלק מיוחד נבחר לקה"ק ומהבלתי מעולה החלק הפחות דהיינו קדש. וזהו והבדילה הפרכת לכם בין הקדש וכו'. כלו' הבדל חלקי המשכן ע"י הפרכת מידכם הית' זאת לכם. יען לא הי' לבב כולכם שלם כאשר עם לבבי כנ"ל. והנה אחר שנתאמת אצלך שגם כוונת העוש' נרא' לפני המקו'. א"כ אם תצייר בנפשך את העסק הטהור שעסקו כל ישראל בהמשך זמן עשיית המשכן כאשר הפליג הכתוב בפ' ויקהל וכל חכם לב אשר נתן ה' חכמה ותבונה וגו' בודאי הי' נראה לפני הקב"ה רב טוב וזכות הצדיקים והצדקניות וזכות התורה על כל מעשה ומעשה אשר פעל ועשה כל אחד במלאכתו. וזהו תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים. כלו' מלבד האמור למעלה אפריון עשה לו עמודיו עשה כסף וגו'. עוד זאת היתה שם נדבה לה'. והיינו אהבה ורצון המתנדב שגם זאת הי' נראה לפני ה' ראיי' חושית כמו הכסף והזהב והוא זכות הצדיקים. וזהו ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן ואת תבנית וגו'. כלו' כאשר נראה לפני תבנית המשכן וכל כליו שעלה לפני זכות נפשכם וטוב לבבכם עתה בעשיית המשכן כן תעשו לדורות שלא יגרע ג"כ מלבבכם דבר טוב ומחשבה טהורה ואף ממעשיכם. וזהו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. כלומר ע"י הראותם לפני את טוב לבבם ומחשבתם הטהורה בעשיית המשכן כי באלה חפצתי. וזהו מאמר המדרש מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה עד אצל בני עשו לי משכן של יריעות עזים וירדתי ושכנתי בתוכם. כלו' ע"י מעשיהם שעשו לי משכן של יריעות עזים במחשבה טהורה. ובזריזות גדול נראו זכיותיהם לפני ולכן שכנתי בתוכם. וכל זה לא נמצא בכם. כי אין אצלכם רק המעשה לא אהבה וכחות הגוף אשר נראו לפני במשכן שעשו לי בני. וזהו ביאור המאמר הסר המצנפת והרם העטרה זאת לא זאת (יחזקאל כא) ע"פ דברינו. והדמיון בזה למלך שמלך על כמה מדינות מעולות וחשובות ועירות גדולות וצבא חיילותיו היו גבורי כח אנשי חיל ובחורי חמד מתנהגים בצדק וביושר ומתנהלים בנימוסי המלך ושכולה אין בהם. ועשו לו בני המדינה עטרה זהב גדולה ויקרה מעולפת ספירים ואבנים יקרות והי' מצוייר עלי' כל מקומות ממשלתו מדינה ומדינה כמעלתה ועם ועם כמעלתו ותיקר בעיני המלך מאד. לימים נתקלקלו כל מדינותיו ונהפכו לרעה ומלאו בתוכן חמס ושוד ואנשים רקים ופוחזים משוללים מכל טוב. מה עשה המלך כנס את כל ראשי עמו לפניו והסיר את העטרה מעל ראשו וישברה לעיניהם. וישאלוהו מה הרי האף הגדול הזה. והשיב להם לאמר דעו כי כל שעשועי נפשי בעטרה הזאת לא הי' כ"א מחמת שראיתי עליה תבנית כל מקומות ממשלתי ומעלתם תמיד. ועתה שהציור הוא שקר מה לי להשתעשע בה עוד ולמה תהי' לכם למחתה ולמזכרת עון בראותי שאינכם כמו הציור המחוקק עליה. הנמשל הוא שהמקדש המעוז הי' מעלה חן ישראל לפני אביהם שבשמים בראותו טובותינו מצויירים לפניו ע"י מעשי המשכן כנ"ל. ועתה כאשר אנחנו בעונינו משוללים מכל המעלות שהי' בנו מלפנים. אין לנו צורך למקדש כי אדרבא הוא לנו עתה למבטיח מזכיר עון . וזהו הסר המצנפת והרם העטרה הכוונה על יופי המקדש שאין בו עתה צורך ואמר הטעם כי זאת לא זאת. כלומר המצוייר הוא הפך הציור כי הציור והוא הבהמ"ק מורה על גודל אהבתם וזכות מעשיהם שהי' להם בעת עשייתו כנ"ל. ועתה הם להיפך וא"כ השמחה נתהפכה לאבל ולכן הסר המצנפת למען לא תהי' לפני מזכיר עון. כנ"ל:

צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה בעטרה שעטרה לו אמו ביום חתונתו וביום שמחת לבו׃

לבאר הענין נקדים תחלה מאמר חז"ל כל הגודר עצמו מן העריות נקרא קדוש. לבאר ענין קדושה ומהותה מה הוא כי אנחנו לא נדע מציאותה ומהותה כלל. וא"ת שהיא באמת מצוה מופלגת ורחוקה מאד שא"כ לא היינו נכללים בה כלנו יחד להיותנו מצווים עליה עד אחד לא נעדר כמאמר הכתוב דבר אל כל עדת בני ישראל ואמרת אליהם קדושים תהיו שמבואר מזה שכלנו מוכרחים לקבלה . ואם היה ענין מופלג היה ראוי להסתירה רק ליחידי סגולה בסוד ה' ליראיו כי הם באו בסוד ה' לא כל העדה כלם קדושים. וא"כ מבואר שאין בה ענין מופלג נסתר רק שים כח ביד כל אדם להיות קדוש יאמר לו מבלי יגיעה וטורח כלל. כמאמר (מיכה ו) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך. כלו' שלא נצטוינו דבר קשה כלל. ואף אם אמנם נמצא בחובת הלבבות ושאר מחברי' דרך ומבוא למדרגה המעולה הזאת לא במהרה קל יבוא דל הערך לעסוק בחכמות ועיונים נפלאים ממנו יפלס מעגל רגליו לבוא לתכונת המדרגה הזאת והנסתרות לה' אלהינו. אבל הנגלות מצאנו בכמה מקומות בספרים שיש מבוא לדרך הזה לבוא אליו חיש קל מהרה. והוא אמרם ז"ל המאור שבה מחזיר למוטב. גם אמרו במדרש על פ' לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה הוא (דברים ל) אם רחוקה היא ממך היא. כלו' המניעה היא ממך. והנראה לומר כי התקרבות המקום ב"ה אל האדם היא רק כפי התקרבות האדם אליו ית'. וכמו שנבאר עוד בס"ד. וזהו ביאור אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי (שמות כ"ג). ונקדים לזה מאמר אני לדודי ועלי תשוקתו. שלדעתי הכוונה בזה שתשוקת הקב"ה וחשקו עלינו הוא תלוי בידינו וזהו ועלי תשוקתו. וכל זה מבואר בספרי הרמב"ם ז"ל שהתקרבות השם אל האדם הוא כפי התקרבות האדם ובדידיה תליא מילתא. והנה בימים הקדושים באנו מקוין להתעוררות קדושה מופלגת עד במקום עלינו כמו בספרים

וי"ט. אם אמנם באמת לא באנו בסוד ה' להגיע עד תכלית ענין הקדושה ואין לנו עסק בנסתרות. מ"מ הנגלות לנו הוא שההנהגה שאנו מכינים עצמנו להתקדש ביתרת לבב בימים האלו לפני ה' היא המעוררת לנו הקדושה המופלגת מלמעלה כמאמר ועלי תשוקתו. וזהו אלה מועדי ה'. ר"ל שתתעורר עליכם קדושה עילאה. הוא אשר תקראו אותם מקראי קדש אלה הם מועדי. כלו' עיקר הקדושה בימים האלו הוא ע"י קדושתכם מלמטה שאתם קוראין אותם מקראי קדש להכין ולהזמין עצמכם בקדושה ובטהרה. וע"י כן אלה הם מועדי ג"כ שגם מלמעלה תתעורר הקדושה כי בדידכו הכל תלוי וכמאמר הזוהר אתערותא דלתתא הוא אתערותא דלעילא. וזהו ג"כ מאמר המדרש שאל טורנסרופוס הרשע את ר"ע מה יום מימים א"ל מה גבר בגוברין. כלו' שבחינת הימים המיועדי' עלינו כמו השבתות ויו"ט לא שהש"י מבנה את מדתו בהם רק שהם מסוגלים לקדש אותנו ולעוררנו לאהבתו ולעבודתו ית' איש לפי ערכו ותכונת לבבו ואז גם הקדושה שלמעלה מתעוררת ומתוספת עלינו. וזהו מה יום מימים. כלו' מאין יבוא שינוי למעלה ביום מימים והלא לפניו ית' לא יצויר שום שינוי ותמורה וכל העתים שוות ע"ז השיב לו ר"ע מה גבר בגוברין. כלו' אין השינוי הזה באמת רק מאתנו לפי שבימים האלו אנחנו משתנים לטובה. וזהו ואם רחוקה היא ממך שהבאנו לעיל. משל למביט באספקלריא ובמראה מלוטשת. הנה כל עוד שיתקרב אליה כן הצורה הנראית בה ג"כ תתקרב. ואם יתרחק האדם מצד זה תתרחק הצורה המתנגדת ג"כ. ולפי הנראה יתדמה ששניהם רחקו זה מזה. אבל באמת אינו כן כי התקרבות הצורות וההרחקה זה מזה הוא רק ביד א' לבד. דהיינו כשיתקרב האדם אל המראה ממילא גם הצורה שכנגדו תתקרב אליו והיפך בהפכו.
וזה ואם רחוקה היא ממך. כלו' בהתקרבותיך הדבר תלוי. כנ"ל:

והנה עתה נבאר יותר ענין הקדושה ע"פ מאמר הכתוב נותן נשמה לעם עליה ורוח להולכים בה (ישעי' מב).

דע שיש יתרון לנשמה האיש הישראלי על נשמת עכו"ם כיתרון האור מן החשך כי נשמת איש ישראלי הגזובה מתחת כסא כבודו ית' וממקום קדוש אצולה עליה נאמר כי חלק ה' עמו וגו' (דברים לב) ובה הקוקות כל המדות הישרות המביאות את האדם לעבודתו ית'. והם השכל והיראה והאהבה ושאר הענפים המסתעפים מהם והם הסובבים את השושנה העליונה להבר אשת נעורים עם דודה והנשמה הזאת ונאצליה אינה נאצלת על האדם תיכף בעת הולדו כי אם אחר שיזכה במעשיו כמאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב) והיא נתונה באדם לפי מהללו והילוכו בקדש ובתורת ה' ולפי טהרת לבבו כמאמר אשר נתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו. והוא כמו נטיעה ושרש חיים שנטע בנו והשרים בנו וממנה יבא שפע הקדושה והטהרה לנו. וזהו צאינה וראינה בנות ציון במלך שלמה עד ביום חתונתו וגו'. ונקדים עוד מאמר הגאון מהר"י אבוהב ז"ל על מאמר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע ירדו ס' רבוא מה"ש וקשרו לכל א' מישראל ב' כתרים א' כנגד נעשה וא' כנגד נשמע. ואמר הרב ז"ל שהוא מורה על המדות הטובות שניתנו להם והם הכחות המשועבדין לנעשה והמשועבדין לנשמע והם היראה והאהבה שעל ידם מקיים האדם העשין והל"ת הרמוזים בנעשה ונשמע. וזהו שעטרה לו אמו ביום חתונתו רומז על אלו המדות שזכו להם ביום חתונתם. דהיינו מתן תורה כמאמר חז"ל ואף שאחר שחטאו ניטלו מהן המדות ההם מ"מ נשתייר בהם רושם הקדושה והוא כדמיון ההולך ממקום למקום ודעתו לחזור עוד שבלי ספק לא יפנה את מקומו הראשון מבלי שישייר בו מקצת כליו. לא כן מי שעוקר דירתו לגמרי שאז גם את הכל יקח כי לא ישוב עוד וכיון שאנחנו מובטחים מהש"י שיחזיר לנו את העטרות והצניף הטהור דהיינו המדות הישרות בודאי לא ניטלו ממנו גם עתה לגמרי כי אם נשאר עוד אצלנו כח הקדושה המתנוסס בנו. העולה מדברינו שאין לנו להפש אחר הקדושה כי היא נטועה ומשורשת בלבנו בתולדה רק שאנו צריכים להזהר שלא לטמא את נפשנו בטומאת החטאים. אבל כל זמן שנפשנו מטוהרה אז הקדושה שורה עליה ממילא. והדמיון בזה כמו הרחיצה המלבנת הדבר הנרחץ וידוע לכל שאין המים לבנים בעצם וא"כ מאין יבוא מהם הליבון אבל האמת שאין פעולת המים רק להעמיד הדבר על תולדתו ולבעו הראשון אחר התרחצו בהם מהלכלוך ואחר סור הלכלוך ממילא ישאר הדבר הנרחץ לבן כתולדתו. כן הנשמה הקדושה בעצמה אין קץ לקדושתה כי הוא חלק אלוה ממעל. ואין לנו רק להשמר מלטנפה בחטאינו. וזהו כל הפורש מן העריות נקרא קדוש. כלו' אחר שנזהר מהטינופים אזי ממילא קדוש יאמר לו כי הוא בקדושתו מרחם. וזהו והייתם קדושים כי קדוש אני ה'. והדמיון בזה לשנים עומדים יחד ומרחיקים נדוד אחד הנה ואחד הנה. אז יתוארו שניהם בשם מתרחקים כי כזה כן זה פועלים ההרחקה זה מזה. לא כן אם הא' לא ימוש ממקומו ועומד על משמרתו רק השני יתרחק ממנו אזי לא יתוארו בשם מתרחקים כי לא פעלו ההרחקה שניהם כאחד. וכן הענין כאן כי הקדושה היא תעמוד על משמרתה בנפשותינו בכח לא תזוז רגע אך אנחנו מרחיקים עצמנו מהקדושה ע"י הטומאה וכתמי העונות. ולזה אמרו ז"ל ואם רחוקה היא ממך כנ"ל. וזהו ג"כ ביאור הילקוט עד שאתה מתפלל שיכנסו דברי תורה בלבך בקש רחמים שילכו דברי הבלים מלבך. כלו' מאחר שהאהבה ויתרת הלב כבר תקיעות בנפשנו ובכחותינו רק שאנו צריכים לייחד כלו האהבה לשמו לבדו ית' לא אל הבלי העוה"ז כי אם יהי' לבנו חף מפשע מורק מכל דבר רע אזי יהי' כלי מחזיק ברכה וממילא יכנסו ד"ת בלבבנו. וזהו בכל לבבך כלו' שלא תכנס אהבה אחרת בלבבך ואז ממילא תשאר אהבת ה' נטועה בלבבך. כי היא נטועה בנפש האדם מיום הולדו רק שהוא מקלקל אותה באהבות זרות:

ועפי"ז נבין פסוק ואהבת את ה' כו' עד על לבבך. ילקוט והיו הדברים למה נאמר לפי שנא' ואהבת את ה' ואי אתה יודע איך לאהוב ת"ל והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום על לבבך תן אותם הדברים על לבבך

ומתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם ותדבק בדרכיו ע"כ. ולכאורה הענין סתום מאד. אבל לפי דברינו יבואר על נכון ע"פ דמיון אם תרצה לקנות בגד חדש ותרצה ללובשו ולנסותו אם יהי' כמדתך אזי מוכרח אתה להפשיט מעליך הבגדים אשר אתה לבוש בהן וללובשם רק על גופך ממש אז תהי' כמדתך לא כן אם תלבישנה על הבגדים אשר אתה לובש בהן. זהו כוונת הילקוט לפי שנא' ואהבת את ה' אי אתה יודע איך לאהוב. כלו' שאין הדברים נכנסין אל לבך. ת"ל והיו הדברים האלה כו' עד על לבבך תן אותן הדברים על לבבך. ומתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והי' העולם. כלו' אך התאוות הזרות אשר בלבך לא תאמר להם וממילא יכנס אהבת ה' בלבך ותהי' מוכשר לקבל אהבת ה' שלימה. וזהו ג"כ ושמתם את דברי אלה על לבבכם כנ"ל:

במגדל דויד צוארך בנוי לתלפיות. מדרש תל שכל פיות פונים בו. ולכאורה מהראוי לומר פונים לו. גם מלת פיות אינו מובן שיהי' ראוי לפי הדרש לומר פנים לא פיות. ונראה ע"פ המדרש ע"פ שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו (תהלים ס"ה) דק"ל תפלה תפלות מבעי ליה. אלא מלך ב"ו אינו יכול לשמוע ב' בקשות וכו'. אבל הקב"ה אינו כן שומע ומקבל כל התפלות ועושה אותם עטרה לראש צדיק. והנראה לפי פשוטו ע"פ פסוק אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש (תהלים כז). שנחקור מהות השאלה ומהות הבקשה מה המה. ונאמר שגדר השאלה הוא חפץ השואל מה שמפרש בשפתיו. ואף אם לא יהי' החפץ ההוא תכלית מבוקשו רק שעל ידו ישיג מבוקשו. והבקשה היא התכלית המכוון מושג מהשאלה. והדמיון בזה לתינוק שואל מאביו פרוטה לקנות לו בה מגדנות הנה השאל' היא הפרוט'. והבקש' דהיינו התכלית המכוונה המגדנות ואם יתן לו אביו הפרוט' אז מילא שאלתו ואם מגדנות יתן לו אזי תיכף מילא בקשתו. ואם גם שניהם יתן לו אזי מילא שאלתו ובקשתו. וזהו נאמר המלך לאסתר מה שאלתך וינתן לך ומה בקשתך וגו' כי משפט השואל דבר מאדם נכבד לקצר דברי שאלתו בכל מה דאפשר. דהיינו שאם תגדל בקשתו בדרך פרט אז לא ירבה דברים למעמסה על הנשאל רק ישאל ממנו דבר כללי אשר ע"י ישיג כל חפצו. לזה אמר מה שאלתך ומה בקשתך. כלו' אל תיראי להגיד לי את לבך כי את כל הפצך אמלא. ודע שכל מבקשי חפצים הם בענין הזה כמו המבקש עבודות עיקר כוונתו ליטול שכר הלף עבודתו. וכן המרבה בסחורה תכלית בקשתו הוא הריוח. ואף העובד ע"מ לקבל פרס הוא ג"כ בכלל זה. לבד העובד לשמה כמאמר דהע"ה אשרי איש וגו' במצותיו חפץ מאד ודרשו חז"ל במצותיו ולא בשכר מצותיו שאינו מבקש רק עבודת ה' אותה אבקש. כלו' שאלתי ובקשתי אחת היא לא שתים כי כל חפצי הוא רק שבתי בבית ה' כל ימי חיי וגו'. ודע כי ענין תפלות הצדיקים אם אמנם מתחלפות הנה דפרטן כי האחד מבקש מזון והאחד מלבוש והאחד בית לשבתו עכ"ז כוונת כולם אחת היא. והוא שיהא סיפוק בידם לעשות רצון קונם בלי שום מניעה ולא יעכבם המחסור אשר בביתם. והיינו ע"י מקדש ה' שיבנה ב"ב שאז ישבו איש תחת גפנו בלי מחסור כל דבר אשר בארץ. וא"כ כל התפלות כוונתם א'. וזהו שומע תפלה עדיך כל בשר יבואו. כלו' שהמלאך הנזכר מלקט תכלית הנרצה מתפלותיהן ותפלותיהן של ישראל ונמצא שכל כוונתם א' היא. ורק עדיו יבואו הכל. וזהו אל של פיות פונין בו. פי' כל השאלות ששואלין בפיהן תכליתן לעבודת בהמ"ק בלבד הוא. וזהו פונין בו ר"ל שהשאלו' חלוקו' הן תכלית הבקש' הוא א' והוא למלאו' רצון הבורא ב"ה כנ"ל. והיינו ע"י שיבנ' בה"מ במהר'.

מדרש פ' בשלח אתי מלבנון כלה. בנוהג שבעולם כלה מקשטין ומבשמין אותה ואח"כ מכניסין אותה לחופה. והקב"ה לא עשה כן אלא אמר לבנ"י אתי מלבנון כלה. מטיט ולבנים לקחתיך ועשיתיך כלה. וראוי לעמוד על הענין איך הוציאו מלת לבנון מפשוטו המורה בכ"מ על ביהמ"ק. ונקדים תחלה מאמר המקונן נפלה עטרת ראשנו וגו' (איכה ה') הרומז על חורבן ביהמ"ק. ולקרב הדבר למה נקרא המקדש עטרת. ונראה ע"פ מה שכתבו התוס' במסכת ברכות פירוש על ברכה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות בהם. ואמרו שכל צרכי האדם נחלקין לב' בחינות הכרחיים ותענוגי' וכבר בררנו זה במקום אחר. ונזכיר פה הנורך לענינינו והוא שההילוק בין להם ויין הוא זה שהלחם אינגו תענוג כ"א הכרחי אשר בלעדיו לא יחיה האדם ויין הוא להיפך כי גם בלעדיו יחיה האדם אבל הוא תענוג לשותיו. וההילוק הזה הוא ג"כ בהפלים זולת מיני מאכל כי יש מהם הכרחיים לאדם ובלעדם לא יתקיים ויש אשר הם רק לתענוג ולהשתעשע בהם ונקראים הכשיטין. ואלו הבחינות השנים המה ג"כ בתורתנו הקדושה כי רובי המצות הם ממש חיי הנפש והכרחיות לה כמאמר כי הוא חייך שאם לא יקבל האדם עליו מלכות שמים בכל יום או יאכל נבלות וטריפות הרי הוא כמו שאיננו חי. אמנם קצת מהמצות הם שיוכל האדם להתקיים גם בלעדם כמו בכל עבודות השייכים להמקדש ודיניהם כמו סדר קדשים וטהרות שאנו מקויימים גם בלעדיהם ומ"מ עתה נדמינו כמי שהות חי בלחם ובמים לבד. כי המקדש ועבודתו היו מענגין הנפשות באכילת הקדשים והיו מעטרין אותה בקבלת פני השכינה ועליית הרגל והוא ממש כמו התכשיט לאדם שהוא רק לתוספת תענוג. וזהו נפלה עטרת ראשינו כלומר תכשיט ראשנו ר"ל שנעדרה מאתנו השמחה כמאמר והשבתי מערי יהודה וגו' (ירמי' ז). ודע שאמרו במדרש בשעה שאמר הקב"ה לאברהם הארץ אשר אתה רואה לך אתננה אמר אברהם אם אי אתה נותן לי ת"ק אמה על ת"ק אמה מקום מקדש לא נתת לי כלום. וטעם הדבר נראה לי פשוט כי עיקר תכלית א"י הוא הדבקות בעבודת ה' כמאמר ואתם הדבקים בה' וגו'. וכמאמר כאשר ידבק האזור אל מתני איש וגו' (ירמי' יג). וזה לא יצוייר כ"א בהיות המקדש על מכונו. כמאמר ג' פעמים בשנה יראה וגו' ולכן אברהם אבינו הי' חושק למקום מקדש. עיד אמרו במדרש להוסיף היו ישראל אחר השכינה ולאמית הבטחתו של מרע"ה היתה גרוות נפשם בזה כמאמר והוצאתי אתכם מתחת וגו' עד וידעתם כי אני ה' שמאמר וידעתם מורה על הבטחה.

ע דאל"כ אמור ידעתם הוא אך למותר אם לא שהוא הוראה והבטחה על גודל ההשגה שיזכו לקבלת פני השכינה. והנה לכאורה יקשה איך נחה שקטה דעתם של ישראל אחר ההבטחה הנחמדת הזאת ואיך נתקבל על לבם להיות תוחלתם ממושכה זמן רב דהיינו מימות משה עד ימות שלמה. ומה גם לפי המדרש שהיו לוהטים מאד אחר השכינה. ואמרו ג"כ בשעה שאמר משה לישראל הקב"ה גואל אתכם. אמרו לו היכן הוא כמ"ש לעיל. ע"ש שמראה מכ"ז שהיו משתוקקים לגילוי שכינה וא"כ איך יוכלו להסתפק על המושג הנזכר הזה שהוא כההך הנאמר באברהם אם אין אתה נותן לי ת"ק אמה כו' כנ"ל. אבל הענין הוא ע"פ משל למשדך את בנו לבתולה בת גדולים ומבטיח להלבישה שש עם עדנים במשך זמן רב אחר החתונה. הנה בלי ספק לא תתרצה ע"ז ולא תכנס לחופה אם לא יבא את מנותיה לתת לה מקודם. לא כן מי שנתן עיניו בבת עני זרע קדש מלבתה אשר נשארה יתומה מאב ואם והיא עצורה בבית משמר וברזל באה נפשה ומושיע אין לה ועמד הוא ופדאה מהמאסר והשיאה לחפשי והשיאה לבנו על מנת שלא ילבישנה עתה רק בגדי חול ואחר כמה שנים לנשואין יתקן לה בגדים ותכשיטין לכבוד ולתפארת. הנה לנערה הזאת לא יהי' למשא כבד משך ההמתנה להשגת מבטחה כי מלבד הבטחה זו מתנתה מרובה וגדולה ויקרה אשר הוציא ממסגר נפשה. הנמשל מובן מאליו באם אמנם ההבטחה שהבטיח הקב"ה לישראל בבנין המקדש הי' לזמן רחוק מ"מ היו משתעשעין עתה בהגאולה עצמה אשר היתה להם נפשם ודי להם בזה. וזה אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי כלו' שהבטיח להם שיבואו עמו לביהמ"ק כמאמר וידעתם כנ"ל. ומלת לבנון קאי באמת על המקדש כחבריו. אבל היתה ההבטחה לזמן רחוק. וא"כ יקשה לך איך נתרצו בתוחלת ממושכה כזו ואיך לא כלו עיניהם מייחל בדבר שנפשם חשקה מאד ולמה לא בקשו פני ה' שיבנה להם תיכף את בית הבחירה. ולזה אמר המדרש אתי מלבנון מטיט ולבנים לכן הי' די להם במה שנפשם היתה להם לשלל. וע"ז סיים ואמר תשורי מראש אמנה כלו' מאחר שיצאו מטיט ולבנים. לכן אף שלא הי' תוחלתם רק על אמנה ולא קרוב מ"מ נכנסו לחופה על ההבטחות שהבטיח להם כי הגאולה בעצמה היתה דיים. וזהו מאמר הכתוב ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה. כלו' השמחה אשר מעולם דהיינו המובטחת להם מעולם והוא גילוי השכינה. ולכן ששון ושמחה ישיגו אף בנסו יגון ואנחה. כלו' אף שכבר יתייאשו לבם מן השעבוד והיגון מ"מ תהי' שמחתם שלימה לא כמו במצרים שלא הי' [illegible] רק מצד שפסק. מהם השעבוד ונעשים חפשים מיגונם:

לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך בתחלה באחת מעיניך ולכשתעשי בב' עיניך. גמרא (שבת כ"ג) המאמר הזה צריך ביאור כי מעיין סתום וחתום הוא. ונקדים מאמר המדרש ע"פ החדש הזה לכם. הה"ד אשרי הגוי אשר ה' אלהיו מתחלת בריאת העולם קבע בו ר"ח וכשבחר ביעקב ובניו קבע בו ר"ח של גאולה וכו'. נראה מזה המאמר שמתחלת הבריא' אנחנו בדמיון קרובים אל ה' אלהינו כמאמר המשורר לבני ישראל עם קרובו. והנה במתן תורה בחר ה' בנו להיות לו לעם נחלה כדמיון אירוסין וקידושין כידוע. וא"כ אחר מ"ת אנחנו מתוארים בשם אחותי וכו'. והנה כפי הנראה היתה אהבתנו מה' קודם מ"ת עזה יותר מלאחר מ"ת כמאמר הכתוב כי נער ישראל ואוהבו (הושע יא). וכמאמר חז"ל בתרגומו לעיל כד הוית ינוקא לגברי וכו'. ולכאורה מהראוי שתגדל אהבתנו לאחר מ"ת יותר מאחר שנעשינו קרובים אליו יותר במוהר וקידושין. אבל נבין הדבר ע"פ מאמר המדרש פרשת ויקרא שמספר והולך שם מעשי האבות שקיימו כל התורה עד שלא נצטוו ומסיים לפיכך אהבם הקב"ה אהבה שלימה. עליהם אמר דוד אשרי תמימי דרך וגו'. וראוי לעמוד בזה למה דוקא עליהם אמר זה ולא על כל הצדיקים. ונמתיק הענין ע"פ משל. ונבין בזה ג"כ מאמר חז"ל נקוד על לולי עד אבל איני יודע אם יש לי חלק בהם אם לאו (ברכות דף ד) שנראה מזה המאמר שהי' דהע"ה מתיירא ודואג תמיד שמא לא יצא י"ח בעבודה הש"י ובאמת מקובל אצלנו שדוד עלה במעשיו מאד עד שזכה להעשות מרכבה לשכינה דוגמת האבות הקדושים ולמה לא מצינו דאגה כזאת אצל האבות. אבל הענין הוא כך. משל לב' קרובים אוהבי לב אשר אם יגיש האחד לרעהו מנחה מתת ידו בודאי יקבלה ברצון ולא יחפש אחר שום חסרון כי מתנת חנם היא. אולם אם יתחתנו הקרובים האלו ביניהם והתחייבו כ"א מתנות להזוג הזה בודאי ידקדקו זה על זה בעת נתינת המתנות שיהיו בשלימות בלי שום חסרון ואם המצא ימצא איזה פגם וחסרון בא' מהמתנות יצמח ריב ביניהם. והטעם בזה הוא פשוט כי מי שאינו מחוייב בדבר אז הנתינה ההיא מה תקובל ותערב לפני המקובל כי גם בהעדר הנתינה אין רע. ע"כ אין כאן מקום לדקדק על ערך המתנה וכמותה כי גם מיעוטה חסד ונדבה תחשב מפני שאינו מחוייב בדבר. לא כן אחר שהתחתנו והנתינה נופלת עליהם בחיוב לכן גם העדר השלימות שבמתנה לרעה תחשב לפי שלא יצא ידי חובתו בשלימות. וכן הענין כאן שהאבות שקיימו כל התורה טרם נצטוו עליה יקרו מאד בעיני ה'. ועבודתם היתה רצוי' וערבה עליו ית' מאד אחרי שהיתה כחסד חנם. לא כן דהע"ה שכבר הי' מושבע ועומד על כל המצות מסיני לכן הי' תמיד מתיירא ודואג שמא לא יצא י"ח. וזה שאמרו ועליהם אמר דוד אשרי תמימי דרך כלו' נתן טעם לשבח של יצאהו תמיד יותר מן האבות אף שלא הי' נופל מהם במעשיו. ואמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'. כלו' שאחר שכל מעשי האבות לא הי' מצד חיוב כ"א מצד נדבה כמו העושה דבר לתומו בלי כוונה ובלתי מצווה לכן היו קרובים ורחוקים מהפסד. כי אף אם לא היו עושים המצות לא היו אשמים יען עדן לא נצטוו. וזה ביאור אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו. כלו' אף שלא היו פועלי עולה בהעדר עשיית המצות. אעפ"כ בדרכיו הלכו וקיימו המצות מדעתם. לכן האריכם אשרי הלכם כי הם קרובים לשכר ורחוקים מהפסד כנ"ל. וזהו ג"כ וערבה לה' מנחת

יהודה

יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמוניות (מלאכי ג). כלו' יהי רצון שתערב מנחתנו עליו ית' כעבודת האבות אשר מעולם שהיתה בנדבה וחסד כנ"ל. והנה זאת היתה נחלת האבות לאוהבם אבל לא באלה שבאנו אחר שכבר באנו בברית אתו ית' לקיים מצותיו ואשמים אנחנו על העדרם כי מי הפר ברית ה' ומצות. לכן אם לא תהי' עבודתנו בתכלית השלמות במה נחשב הוא. וזהו המשך הפסוקי' אתה צוית וכו'. כלו' מאחר שאנחנו מצווים ועומדים לשמור המצות. לכך אחלי יכונו וגו' עד אז לא אבוש וגו' כלו' בקשתי תמיד שיכונו דרכי ותעזרני לקיים מצותיך ועכ"ז הצוותי שלא אבוש. ואמר הטעם בהביטי וכו'. כלו' בראותי כי רחבה מצותך מאד ואנכי מצווה ומושבע עליהם ע"כ יראתי פן שגיתי ולא יצאתי י"ח. וזה לא אותי קראת יעקב מדרש הלואי לא הכרתיך. כלו' כי אז היתה העבודה חסד הנס והיתה רצויה ומקובלת לפני. אבל עתה שנכנסתם עמי בברית ונעשיתם מחוייבים לא נחשבה עבודתכם שלימה עד החיוב שיש עליכם כדמיון הנ"ל. והנה באמת הקושיות והריב אשר יתגלה בין המתחתנים הוא רק קודם החופה והנשואין. אולם אחר שנתקשרו ויברה נפשם בהם להכניס את הזוג לחופה אז באמת תגדל אהבתם ביניהם כפלים מאשר היתה טרם התחתנם. וזהו מאמר הגמ' לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך. שביארו הכתוב בדרך שאלה ותימה. שמאחר שהוסיף הקב"ה לארוס אותנו ע"י מתן תורה ולהכניס אותנו בבריתו למה נגרעה אהבתנו ובלתי שלמה כמקדם. כי אם לא נשאר בלתי מחציתו דהיינו באחת מעיניך. וע"ז באו רז"ל במתק שפתם להתיר הספק שכ"ז הוא כשאין אנו מקיימים המצות כראוי אז האהבה חסרה כיון שאין אנו יוצאים י"ח כראוי. אבל לכשתעשי בב' עיניך ר"ל כשתעשי המצות כראוי אז תהי' אהבתך כפולה באמת מצד שאת אחותי ורעיתי וכמו שאמרו רז"ל גדול המצוו' ועושה. וזהו וארשתיך לי בצדק ובמשפט. כלו' כי האהבה שבין איש לאשתו היא מצד המשפט והחיוב לא כן האהבה שבין האחים והקרובים שאינה רק מצד החסד. ולעתיד תהי' אהבתנו כפולה דהיינו האהבה שבאה לנו אחר מ"ת שהיא מצד המשפט. והאהבה הקדומה שהייתה עם קרובו שהיתה מצד החסד יקרב אותה הקב"ה אחד אל אחד והיו לאחדים בידינו:

עוד ביאור ע"ז בהקדים מאמר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע אמר הקב"ה מי גילה רז זה לבני שמלאכי השרת משתמשין בו שנא' עושי דברו לשמוע בקול דברו (תלים ק"ג). להבין מהות זה הסוד נראה כי ידוע ומוסכם מכל חכמי האמת שהתורה ומצותי' הם תפוחי זהב במשכיות כסף דהיינו נגלה ונסתר. ודבר זה מפורש ג"כ בתורתנו במאמר הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו וגו' לעשות את כל דברי התורה הזאת. והנה ראוי לחקור איזה דרך שיבור לו האדם לזכות ע"י לעמוד בסוד ה' ושיגלו לפניו הנסתרות. והנה מצינו שע"י קיום המצות יזכה למדרגה זו. כמו שאמרו חז"ל שכל טוב לכל עושיהם. ללומדיהם לא נאמר אלא לעושיהם לעושים לשמה. נראה מזה שהעשי' לשמה היא סבה להשגחת הנסתרות והוא השכל הטוב. ואפשר שלזה כיוון המאמר הנסתרות לה' אלהינו. כלו' עיקר הנסתרות הוא נעלם לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו. אך במה יזכה נער את ארחו להשיג גם אותן הנסתרות. ע"ז אמר הסיבה הזאת היא לעשות את כל דברי התורה הזאת. ואפשר שזהו כוונת כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כלו' אם את כל אשר דבר ה' נעשה אז ג"כ נשמע ר"ל נבין גם הנסתרות כהוראת מלת נשמע ברוב על ההבנה. וזהו מי גילה רז זה לבני שמה"ש משתמשין בו. כלו' שאף מלאכי השרת אינם עומדים על ידיעה בהסודות הנעלמים כ"א אחרי עשותם מה שמצוה להם הש"י לעשות כמאמר עושי דברו לשמוע בקול דברו דהיינו שעשייתם הוא ג"כ סיבה להם לשמוע בקול דברו. ודע שמלבד הטעמים הכמוסים הנעלמים ממנו לדעת ענין התיחסות השגות הסודות אל עשיית המצות יש לנו מעט נגלה באורח שכל שאין לעמוד על הסודות עד אחר קיום כל המצות. כי זאת ידוע מכל חכמי העמו"ש שיש הבדל בין הנגלה ובין הנסתר. שלפי הנגלה נראה כאלו הקב"ה צריך לעבודתנו כמלך ב"ו אשר לא תכון מלכותו כ"א ע"י עבדיו ומשרתיו עושי רצונו והם מקוים לשכר טוב חלף עבודתם. ואין מגיע להם שום טובה ממעשיהם ועבודתם זולת השכר המקווה להם מאת המלך כי כל הפעולה הוא לצרכו. אבל לפי הנסתר הוא להפך ר"ל שאין להקב"ה שום צורך בעבודתנו. כמחז"ל וכי מה איכפת ליה להקב"ה אם אתה שוחט מן הצואר או אתה הורג מן העורף לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות. וכמה"כ אם צדקת מה תתן לו (איוב ל"ה) רק פועל אדם ישלם לו. כלו' שהפעולה עצמה היא התשלומין והרי האדם עובד את עצמו וכמו האוכל והשותה והלובש בגדיו שכל ההנא' הוא שלו ולא להקב"ה. וא"כ אין זו העבודה מצד היראה' שנתחייבה לעבוד על רצון המקום כ"א עושה לאהבת עצמו. וא"כ הי' מההכרח מה שגזרה חכמתו ית' שלא ידע אדם הנסתר טרם יקיים את כל המצות כדי שיסבור שהפעולה היא להקב"ה ויקבל עליו עול תורה ומצות מיראתו ית'. וזהו מאמר ויצונו ה' לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלהינו וגו' (דברים ו) כלו' שהצווי הי' לב' פנים שבדרך הנגלה הוא כאלו הקב"ה צריך לעבודתנו ושורש העבודה הוא ליראה את ה' אלהינו כנ"ל. אבל האמת הוא לטוב לנו ואנחנו נברך את ה' אשר יעצנו לטוב לנו כל הימים לחיותנו. וא"ת למה לא גילה לנו הקב"ה האמת שהוא לטוב לנו ואנחנו נברך את ה' אשר יעצנו לטוב. לזה אמר וצדקה תהי' לנו וגו' כלו' שהקב"ה חפץ להצדיק את בריותיו שיפול עליהם שם צדיק אחר הקיום וזה לא יושג כ"א כשנשמור לעשות כאשר צונו לא כאשר נעשה לטובת עצמנו כנ"ל:

עוד יש נפקותא בין ב' העבודות הנ"ל. הסליחה להטאים. כי אם אנחנו בבחינת עבדים ועושים הפעולה לשם ית' אזי אף כשאנחנו חוטאים ועושים נגד רצונו ית' יש עוד תקוה שיתפייסו לנו החטאים ע"י בקשת הסליחה והתשובה כי חנון ורחום הוא ית'. לא כן אם אין אנו עושים כי אם לעצמנו וכל הפעולה הוא לטוב לנו א"כ בהחטאנו עושים לעצמנו הרעה וא"כ לא יועיל לנו הסליחה כמו שלא יצוה הרחמנות על מי שממית עצמו

לדעת

לדעת. וכמאמר חז"ל על חייו לא חס אני אחוס עליו. וזהו מאמר המשורר (תהלים כה) כל ארחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו ועדותיו. כלו' להם הוא החסד והטובה ולא אליו ית' כנ"ל. וע"ז ביקש ואמר למען שמך ה' וסלחת לעוני וכו'. כלו' יראה לפניך כאלו פגמנו לך ולא לעצמנו וסלח כי תמים דעים אתה. ואף שבאמת אין מקום להבליהה כנ"ל מ"מ תתקן את הפגם שפגמנו לנפשנו כדרך הרופא הבקי הממציא תרופה לכל מכאוב: והנה מכ"ז תראה שהסוד הוא סותר היראה והצדק עי גורא שהעלים הקב"ה מאתנו הסוד הזה שכל הפעולה היא לעצמנו לא היתה יראתו על פנינו וגם לא היינו ראוים להקרא בשם צדיקים. וא"כ מבואר שאין ראוי להגלות הסוד הזה כי אם אהרי קיום כל התורה בתורת יראה ועבדות. אבל מקודם זה יקלקל הסוד האמתי את העבודה השלימה וזה לפסוק אמרתי מהולל (קהלת ב) מדרש זהו השחוק שהקב"ה שוחק לצדיקים לעתיד לבא. כלו' שמגלה להם שכל פעולתם לא הי' כ"א לעצמם. וזהו ג"כ ותשחק ליום אחרון. וקראום בשם שחוק כמו שדרשו חז"ל אימתי התורה שוחקת במתן שכרן של צדיקים ליום אחרון. והדמיון בזה למלך שצוה לעבדו לפנות את כל הון ביתו לבית אחר וימהר העבד לעשות ויש שכמו לשאת משא כל החפצים הנמצאים בבית המלך ויניחם בבית השני עד אחד לא נעדר כמצות המלך. וככלותו את המלאכה שאל המלך אותו מה משכורתך כי עמלך הגידה לי ואתנה ויען העבד את כל יגיע כפי ראית אדוני המלך והנני ראוי לשכר הרבה אלף עבודתי. ויאמר המלך הנני נותן לך גם את הבית וגם כל הנמצא בו אשר נשאת על שכמך. והנה היתכן קרוא את המשא הזה בשם עבודה והמתנה בשם שכר הלא אין שחוק גדול מזה ולסיפך הפסוק שאוחק הקב"ה על הרשעים הוא דומה כמו שנותן המלך רשות לאדם לקחת את כל מלא ביתו כסף וזהב וכל הנמצא וישאנו לביתו והנה זה בא בבהלה ובחפזון משכם מתניו לא ייעף ולא ייגע לשאת משאות נמד פרדים על כתפו ימהר ויחיש מעשהו עדי את הכל יקח באמרו ברוך ה' ואעשיר ובגמרו את המלאכה יגרשהו המלך מביתו ומיגיעו ויושיב אחר תחתיו וזהו מאמר החכם (שם) יש אדם שעמלו בחכמה ובדעת ובכשרון ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו. אמר בחכמה ובדעת שהיא הכוונה מאת הבורא שיקויים יכין וצדיק ילבש (איוב כז) דהיינו שיעמול הרשע בחכמה ובעיון רב כעובד ולבסוף מוליאו מביתו ועוזב לאחרים חילו. והוא כדי להדאיב את נפשו על זריזותו וחריצותו בעמלו יותר מעל הסיזק המגיע לו. ומעתה נעמוד על מאמר חז"ל ונקדים עוד וארשתיך לי לעולם (הושע ב) מדרש משל למלך שנשא מטרונה והכניסה לו ב' מרגליות ואף הוא זקף כנגדה ב' מרגליות. לימים איבדה את שלה ונטל המלך את שלו לסוף מצאה את שלה ואף היא החזיר את שלו. אמר המלך שלי ושלך יעשו עטרה לראשך שנא' וארשתיך לי בצדק ובמשפט בחסד וברחמים. הכוונה היא אשר דברנו שעד הנה היו סוברים שהצדק והמשפט הם צורך השם לכן היו מבקשים תמיד החסד והרחמים מאת המקום בדרך שכר. אבל לעתיד אמר הקב"ה יבא צדק ומשפט חסד ורחמים ויעשו עטרה לראשך. כלו' שאז תבין ותשכיל בסוד האמתי שכלם אמת הם שמן הצדק והמשפט בעצמם באו לך החסד והרחמים כי כל פעל ה' למענך ואז ה"כ וארשתיך לי באמונה. כלו' שתעסוק בעבודתך באמונה כי לך הכל ולצרכך. וזהו כוונת המאמר לבבתני אחותי כלה לבבתני באחת מעיניך. כלו' כל עוד שלא נתן לך ה' לב לדעת ולהשיג הסוד האמתי שכל העבודה היא לצורכך והשבת שהעבודה והשבת הטובה הם שני ענינים רחוקים. וא"כ לא היתה בשלימות כ"א באחת מעיניך כי בעינך השנית הבטת למצוא הפליך. אבל לכשתעשי האתי שאז יתגלה לך הסוד האמתי שלך הכל ולעצמך עשית והצדק והמשפט הם פועלי החסד והרחמים

אז תאהוב אותי בב' עיניך:

נופת תטופנה שפתותיך כלה. ראוי לעמוד למה תיאר את התורה בשם נ"ת. ונבאר תחלה מאמר הגמ' (עירובין כא) מ"ד עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר בני הזהר בדברי סופרים וגו' עד שלא תאמר אם יש בהם צורך למה לא נכתבו עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה וגו'. אמר ר' אחא כל המלעיג על דברי חכמים נידון ביגיעת בשר מתקיף לה רבא מי כתיב לעג להג כתיב אלא כל ההוגה בה טועם טעם בשר. ולכאורה יקשה מה ס"ד דר' אחא. והנראה לדעתי ששניהם כיוונו לדבר א' בפירוש מלת ולהג אלא שרבא הי' סובר מדברי ר' אחא שמפרשו מלשון לעג והקפיד' ונמצא שביאור המאמר לדעת שניהם אחד הוא והוא החכם השמיענו בכתוב הזה שהתורה אם אמנם שבהשקפה ראשונה קצרה היא ומצומצמת במלותיה ארוכה מארץ מדה בעניניה. כי כל מאמר הוא סובל פירושים הרבה לאין קץ. וא"כ אפי' אם כבר הבין האדם פשטות הענין ידע שיש עוד כפלים לתושיה ויאמין למי שממציא פירושים הדשים לא שערום הראשונים. וזה יותר מהמה בני הזהר. כלו' אף במה שלא נאמר בפירוש. ועל מה שהקשית לשאול למה לא פורש כל דבר באר היטב. אומר לך ב' טעמים. הא' עשות ספרים הרבה אין קץ כלו' אילו הי' קץ ותכלה לביאור התורה בודאי הי' מאריך לפרשם. לא כן אחר שרחבה היא מני ים מה בצע כי יאריך יותר אם עוד יבאר הרבה מה שלא יספיק לבארם לכן יותר טוב הוא לקצר מתחלה. והטעם הב' הוא ולהג הרבה יגיעת בשר. והדמיון בזה לסוחר הקונה סחורה בארץ מרחקים מהנות מלאה וממעט לקנות ממנה די צרכו. הנה שתים הנה קורותיו. יש אשר הדל לקנות יותר לפי שאפס כספו ואין לו לשלם יותר ויש אשר עדיין רב הכסף בידו אבל כשל כח הסבל לסוסיו ולרכבו להכיל יותר. וזהו הטעם הב' שקיצרה התורה די באר עניניה. כי הגוף לא יוכל לסבול רוב הפירושים כי קצרה ידו מהשיג אולם אם תזכה הנפש תוכל להשיג מעצמה כל הפירושים אף שלא נכתבו בפירוש. וזהו להג הרבה יגיעת בשר כלו' רוב הפירושים יגיעת הגוף הוא. נמצא שגם אליבא דרבא כך היא הכוונה ולכן אמר שא"ת אילו הי' כן ממש לא נכתבו בפירוש ע"ז אמר כל ההוגה בה וכו'. כלו' אם תתמיד להגות בה ותזכה את נפשך אז

מעצמך תטעום כל המטעמים. כלו' כל הפירושים ולמה יהי' ליגיעת בשר. וכן הוא ג"כ כוונת ר"א שרוב הפירושים הוא יגיעת הגוף. ומה שאמר כל המלעיג אין רצונו להעמים ענין לעג ולצון על מלת להג אלא מסברא דנפשי' אמר כן וכאלו אמר לכן כל המלעיג על דברי חכמים ואינו רוצה לקיימם מחמת שאינם מבוארים בפירוש ראוי להיות נדון כו' כי העדר ביאורם הוא מחמת יגיעת הגוף כנ"ל. סוף דבר העולה מדברינו שהתורה הקדושה הוא מצומצמת מאד בהשקפה ראשונה במאמרים כמאמר המשורר (תהלים סח) ה' יתן אומר המבשרות צבא רב. כלו' שדיבור אחד מבשר ענינים הרבה ופירושים שונים. ורצה בעל השיר המקודש הזה להאר דת התורה ולדמותה למי שאמריו קצרים בתכלית הקיצור וכוונתו רחבה. ותפס בשם כלה אשר דרכה לצפון אמרי פיה כי נוטה בשמלת הצניעות והבושה. ולכן מקצרת באמרים במעט מלים ורב המחשבות. וזהו נופת תטופנה שפתותיך כלה כלומר שמוכרחים אנו לקצר בכל יכלתי על כל הפירושים והכוונות המרומזים בתורת ה' אף שאינם מבוארין בפירוש כדמיון הכלה שכל דברי' המה על צד היותר קצר כנ"ל:

אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק. נבאר הענין בדרך מליצה. דע כי יש ג' ענינים בקריאת האדם לחבירו. הא' שקורא אותו בפיו והוא שומע ואומר הנני. הב' שאם חבירו רחוק ממנו וקולו לא ישמע אזי מורה אליו באצבעו וקורץ בעיניו והוא רואה ובא. הג' שאם יבא אל חבירו בלילה ודלתותיו נעולות והוא ישן אז אינו מועיל לו הרמז גם לא הקריאה רק ביאה דופק על הדלת באבן או באגרוף להקיצו משנתו והוא היותר קשה מכלם. וכן מצינו בהנהגת הבורא ית' עם ברואיו בגלות לשובב אותם אליו ולקרבם לעבודתו. ראשונה שקורא אותנו ע"י נביאיו וחכמי כל דור ודור. ובדרך השני הוא אצבע אלהים לייסר אותנו בנגעי האדם והוא דומה למרמז באצבע כי הם יסורים קלים עדיין כמחז"ל אין בעל הרחמים פוגע בנפשות תחלה. כי הנהגתו הפשוטה הוא שלא יחסר לאדם כלל משלימות טובו כמאמר ומשביע לכל חי רצון. ואם יחסר לאדם קצת משלימות טובו הן הן היסורין כמחז"ל ה"ד יסורין עד דמטי ידיה לכיסי' וכו'. הרי שקראו גם לזה יסורין מאחר שנחסר משלימות טובו. וזהו מאמר החכם (משלי א) יען קראתי ותמאנו נטיתי ידי ואין מקשיב. רומז לב' אלו. עניני קריאה. ואז מה הקב"ה עושה שולח על הכלל או על הפרט גזרות קשות כמאמר רעות רבות וצרות וכמחז"ל מעמיד עליהם מלך כהמן. וזהו מה שאמר אני ישנה ולבי ער קול דודי דופק רומז על ההערה הג' דהיינו בגלות ה' להעיר אותנו משינת אולתנו לשמוע בלימודים אז שולח לנו את כל שבטיו הרעים והם היסורים הגדולים הבאים על האדם ואז ידמה כאלו הוא ית' עומד ודופק על פתחו ממש. ואז מוכרח האדם לפתוח בתשובה שבלעדי התשובה לא ישתוק הים מזעפו. ועתה נבאר ג"כ סוף מאמר החכם שהקדמנו. גם אני באידכם אשחק אלעג בבוא פחדכם וגו'. וראוי לעמוד מה מקום לזה השחוק. והנראה כי ענין השחוק במקום הזה הוא כמו מי שמלוה ישלוהו שיביא לו איזה כלי סתם והוא מביא לו בגד שאינו ממין השאלה כלל. אז בודאי ישחק לו אדוניו וכדי בזיון על המראתו את פיו. אבל אם יביא לו איזה כלי אף שאינו אותו שחפץ בו אדוניו לא שייך בזה שחוק כי יכול האדם לטעות בזה מחמת שעכ"פ הוא מעין השאלה. הנמשל הוא אם האדם הולך בדרכי השם רק שמעשיו פגומים וחסרים משלמותם. אז הקב"ה מרמז עליו ביסורין קטנים מדה כנגד מדה כדי שירגיש טעותו ויתקן מעשיו. לא כן אם הוא הולך בדרך זר ממש כמאמר החכם דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יכשלו. אז הקב"ה מייסרו ביסורין קשין להשיבו אל הדרך הראוי לו ולא ירף ממנו עד שישוב אליו באמת ויתקן את אשר קלקל. ואף צעקתו לא ישמע ה' כי מי בקש ממנו הצעקה הלא אין חפץ לה' כי אם תיקון מעשיו בתשובה שלמה ובזאת עליו קצף לא בעבור העדר הצעקה. והדמיון הזה לחולה נגוע בחלי רע שוכב בחדר סגור והרופא בא אליו לבקרו דופק על הדלת לאמר פתח לי דלתך והראה מה לך והוא שוכב מבפנים וצועק אל הרופא לאמר רפא נא לי. הנה כל השומע ישחק לו אחר ששניהם לדבר אחד מתכוונים אך הדלת סגור ביניהם וא"כ מה מקום לצעקת החולה. וזהו יען קראתי ותמאנו דהיינו ע"י הנביאים. עוד נטיתי ידי דהיינו היסורין הקטנים ואין מקשיב אז אשלח עליכם את שפטי הרעים דהיינו היסורים הקשים ואז אף תצעקו מכאב לב ומשבר רוח אני אשחק עליכם כי אין הצעקה מועלת מאחר שלא חפץ בה המלך כי אם שישוב בתשובה שלמה:

פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה רחצתי את רגלי איככה אטנפם. נראה לפרש בדרך מליצה עלינו בני הגולה. איך ראוי להתאונן על הימים הקדושים. דהיינו מר"ח אלול עד אחר יום הכפורים. שבאלו הימים ישראל מאירים לפני הקב"ה ומפוארים במעשיהם שאפילו ריקנין שבהם מלאים יראת ה' ועובדים אותו בכל יכלתם. משל לעשיר גדול שירד מנכסיו והתרושש מאד ולא מצא ניר לפרנסתו כי אם לעמוד לשרת אצל בעל עגלה אחד לסוסיו ולרכבו. והי' נוסע אל כל אשר הי' שמה רוח הבעל עגלה לנסוע. וכל ימי השבוע הי' לובש בגדים בלים ומטולאים והדרת שער ורגליו היו מלוכלכין בטיט וצואה מטנופת הדרכים ומטיט חוצות ובהגיע יום השבת הי' רוחץ פניו ידיו ורגליו עד שנטהר כעצם גופו לטוהר ויעבר את אדרתו מעליו ולבש אותן המחלצות החמודות יותר הפלטה הנשארת לו מימי עשרו ולמוצאי שבת הי' פושטן וחוזר ללבוש את אדרתו כפעם בפעם. לימים פגע באחד מרעיו ומיודעיו שהי' מכירו לשעבר בכבוד עשרו ויקר ערכו והי' מתמרמר עליו מאד לאמר צר לי עליך אחי ועל שפל מצבך איך נפלת משמים ארץ. והשיב לו דע לך רעי היקר כי כל יגיעות והעמל כבר למדתי אותם עלי והורגלתי בהם ולא יתפעל מהם יגון בלבבי לזכור ימי מקדם וראשון [illegible] נו בהמה וכסף תועפות לי. אבל בהגיע עת פנות יום השבת בהעלותי על לבבי בעוד מעט אפשוט את [illegible] גדי החמודות אשר לבשתים בערב שבת שנשארו לי מימי קדם וכבר גופי זך ונקי מטיט ויון ו[illegible] אני במעמדי הראשון

ובעוד רגע אבוא לסבלותי ולריב שק אז תבחר מחנק נפשי ממות חיי. הנמשל הוא שבהיותנו על אדמתנו היינו כלנו עובדים את ה' בקדושה ובטהרה בשמחה ובטוב לב. ועתה הודחנו אל ארץ ציה אין יראה ואין דעת אלקי' בארץ ואנו מלובשים בגדים הצואים כמאמר הכתוב אין אמת ואין חסד. וכמאמר ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם (תהלים קו) ובבוא הימים המקודשים אנו מתחלין בנקיון כפים ובר לבב ולובשין הבגדים החמודות שנשארו לנו מאבותינו הקדושים. דהיינו היראה והתורה ועבודת ה'. עד כי פנה היום וקרוב העת לשוב לכסלה איש לבצעו מקצהו אזי הנשמה צועקת מרה אוי פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה וגו'. כלו' כבר טהרתי מטומאתי והסירותי את הבגדים הצואים מעלי ואיככה אשוב ללובשם:

דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו · להבין הענין נקדים מאמר ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם (פ' לך) גם מחז"ל מיום שחרב ביהמ"ק נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים. ונראה בהקדים חקירה אחת והוא מפני מה בגלות מצרים נפל פחד הגלות על יעקב אבינו והי' ירא לרדת למצרים עד שהקב"ה אמץ את לבבו לאמר אל תירא מרדה מצרימה כו' (פ' ויגש) ובגלות המר הזה הוא להיפך שגדל האבל והמספד בין צבאות השמים יותר מאשר בארץ מתחת. והכתוב מעיד ע"ז כמאמר הן אראלם צעקו חוצה וגו' (ישעי' לג) וכמאמר במסתרים תבכה נפשי וגו' (ירמי' יג). ונראה לדעתי טעם הדבר שבהיותנו במצרים היינו חפשים ובני חורין לאכול כל מה שחפצנו גם ללבוש את אשר שאלו עינינו וגם להתחתן ולדור עם מי שהוא ככל אות נפשנו כי לא באנו עדיין בברית התורה ועיקר הגלות לא הי' כי אם סבלות מצרים לגופנו. לא כן עתה שכבר קבלנו עלינו התורה ומצותיה עשה ול"ת הנה התורה מה היא עלי' בהיותנו בין הזאבים הללו שסונאים אותנו והתורה. ולכן הוכפל היגון בשמים ממעל יותר מאשר בנו כי שם מכירין כבוד התורה ויקר ערכה ואיך עתה חשך מאור תורה בהיותנו בין העכו"ם. ואפשר שזהו ביאור ויהי השמש לבוא כי הכוזרי פי' מאמר השמים מספרים כבוד אל וגו' עד תורת ה' תמימה שכיוון המשורר להודיע ההבדל שבין אור השמש הנעשה להאיר הגופים ובין אור התורה שהיא להאיר הנפשות וכן בכמה מקומות מצינו שהתורה ומצותי' מתוארות בנר ואור כמאמר כי נר מצוה ותורה אור (משלי ו) והנה ידוע כי משפט הולכי דרכים המשובשים בגייסות אם אמנם הם מלאה תמיד פחד ורעדה מ"מ כל זמן שהיום מאיר אין פחדם גדול כ"כ אמנם בנטות צללי ערב אז יוכפל יגונם ותגדל האימה והפחד בלבם. וזהו ששיער אברהם אבינו ע"ה בראותו כובד הצרות של גלות מצרים הוא רק מהלומות לגופנו אבל אור התורה עדיין יאיר לנו אמר בלבו עוד יש תקוה אבל כאשר ויהי השמש לבוא כלו' כאשר יקומו האויבים לבטל אותנו מן התורה והמצות אז הוכפל יגונו וצערו מאד. ולזה אמר והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו. ואפשר שמחז"ל שהקדמנו בדרוש הזה הוא לנו כמבשר שלא נחשוב שמסר אותנו הקב"ה בין העכו"ם שישלטו בגופנו ובתורתנו לבטלה ממנה כי אם רק בגופנו ישלטו לא בתורתנו. וזהו שאמרו נפסקה חומת ברזל בין ישראל לאביהם שבשמים. כלו' מסר להם לשלוט רק במה שנוגע לנו לא במה שנוגע לאבינו שבשמים. אכן יקשה ע"ז והלא אנו רואים שלפעמים הם גוזרים על התורה ומצליחים. אבל הדבר מוכרע מזה המאמר עצמו שיש שיעור בדבר עד היכן הדבר מגיע שישלטו גם בתורה ובמצות. שלזה אמרו דוקא מחיצה של ברזל ולא אמרו מחיצה של אש שהוא דבר נמנע בהחלט שלא ישלטו בה ידי הבריות לעולם ואמרו רז"ל שהוא דבר שידי הבריות שולטין בה לפעמים לעתים רחוקות גם על התורה. ובודאי אין זאת כי אם ע"י מעשינו. וראוי לעמוד איך ומה היא הסבה בהיות לאל ידם לבטל אותנו מהתורה. אמנם מצאנו במדרש איכה ז"ל וצבא תנתן על התמיד בפשע (דניאל ח) אין צבא אלא מלכיות תמיד אלו ישראל בפשע בפשעה של תורה. ועוד אמרו שם קודם לזה במדרש רב הונא אמר למוד תורה אפילו שלא לשמה וכו'. ולזה אמר אח"כ הנ"מ שבין העוסקים לשמה להעוסקים שלא לשמה. והדמיון לא' שנשאר בע"ח לרבים והתקבצו עליו כלם לקחת את כל אשר לו בעד חובם וראו אצלו כלי כסף הרבה שנשארו לו מעת חתונתו אשר ניתנו לו מבית אביו וממשפחתו כמשפט יושבי הארץ והסכימה דעת כלם לבלתי קחת ממנו הכלים האלה להיותם חשובים מאד בעיניו כי לזכר עולם המה לו מאביהו ואמו יולדיו. וכן עשו. לימים נתן זה האיש דעתו למכור הכלים האלה וישברם ויתיכם וישאם אל מקום עושה מטבע המלך שיקנם ממנו. ויגיע הדבר להנושים בו ויקומו עליו בחמת רוחם ויקחו ממנו כל כסף הכלים ויחלקוהו ביניהם ונתנו אמתלא לדבר לאמר שכל עוד שהיו אלו הכלים אצלך לתכשיטין לא ערב לבנו לקחתם ממך אבל עתה שאתה בעצמך תעשה מהם סחורה א"כ הלא לנו הם בחובנו. הנמשל הוא שבאמת השליט הקב"ה את העכו"ם על כל אשר לנו לבד על התורה שאינה מדברים האצליים כי בשמים ממעל שם הודה והדרה ולכן אין להם רשות לשלוט בה. אבל אם אנחנו עוסקים בה שלא לשמה ועושים ממנה קרדום לחתוך בה א"כ הרי היא אצלנו ככל מסחר וקנין העומדים לפרנסתנו ולכן ישלטו אויבינו גם בה. וזהו בכל יום ב"ק יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה. כלו' אם תראה ידי העכו"ם שולטין בתורה אזי אוי לנו מאחר שאנחנו גרמנו את זאת. וזהו המשך המאמר וצבא תנתן על התמיד דהיינו התורה (עיין בפתיחות מדרש איכה). וכ"ז בפשע העוסקים שלא לשמה. ולזה אמר אימתי העכו"ם גוזרת גזרה ומצלחת בשעה שמשליכין התורה לארץ. דהיינו שמורידין אותה מקדושתה השמיימית להיותה גשם ארציי. דהיינו העסק בה שלא לשמה. וזהו מאמר הכתוב (מיכה ו) וגם אני החליתי הכותך. משל למי שכעס על בנו ולא מצא אבן לזרוק וזרק עליו כסא דמוקרא. כך המדה הזאת כשהקב"ה מייסר אותנו כביכול תורה ומצות. ואכן יקשה ע"ז וכי נוסר במה שהקב"ה מכלה ומבטל התורה והמצות מאתנו ואולי גם נחוש לזה. אבל באמת לא כן הוא כי כבר ביארו במדרש במעשה העגל שאם אמנם העלים משה את ישראל

השקה

והפסקה הוא כסופה גם הרג מהם בלשת אלפי איש כמאמר מי לה' אלי וגו' (פ' תשא) גם הפם ב"ה עגב הוהם בגנף עכ"ז לא נתאבלו עד שאמר להם הורד עדיך מעליך אז כתיב ויתאבלו העם מאד מלמד שהיו לסוטים אחר השכינה. והדמיון בזה לבן סורר ומורה איננו שומע בקול אביו אפילו יכנו מכה רבה ומ"מ בראותו כי יחלה אביו מגודל הלער אזי יכמרו רחמי הבן ויכניע עלמו לשמוע בקול אביו. וזהו דודי שלח ידו מן החור ומעי המו עליו. שמפיל הגזרות שגוזרין העכו"ם על ישראל בביטול התורה והעבודה להיל כבד שמתאמלין לכבוש עיר המפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים וא"כ הגזרות הם נמשלים להחורין הנעשים בחומה. וזהו שמעיד בעל השיר המקודש הזה על שבה ישראל. כמז"ל שהשיר הזה לא נאמר רק לשבחן של ישראל ואמר אף אם כל היסורין והלרות לא יועילו לישראל להחזירן למוטב. מ"מ אם דודי שלח ידו מן החור כלו' אם יגיעו הגזרות כ"כ עד שדודי ישלח ידו מן החור דהיינו שיגזרו גזרות ה"ו גם על ביטול התורה והמלות שנוגע אליו ית' בעלמו כביכול. אז בודאי מעי המו עליו ובע"כ מוכרח אני לחזור בתשובה כי זה קשה עלי מכל היסורין וכדמיון הבן הנ"ל: גם יאמר בדרך מליצה על שפגת פרנסתנו עתה אשר היא עשר מעלות אחורנית מאשר היתה מקדם. ונמשיל הדבר להכם ה' שהי' לו בן יחידי מופלג בחכמה ובחר לשבת תמיד לימין אביו להנות מזיו חכמתו ומוב שכלו כי הוא הי' מלמדי חכמות נפלאות בעת שבתם יחד אל הלחם. וכמעט הגיע האכילה לא הי' נחשבת בעיני הבן לכלום נגד עונג הלמוד שהי' לומד עמו אביו בכל עת לימודים הדשים וסודות החכמה ככה הי' מנהגם תמיד. לימים נתפס הבן ונעלר בבית הכלא במחשכים ובקש מהממונים שילוו לאביו שיביא אליו לחם ומזון אל המאסר הוא בעלמו וכל מגמתו כדי שישיב נפשו שעה אחת במה שידבר עם אביו בעת אכילתו. אבל לא נעשתה עלתו כי בבוא אביו עם המזון לבנו לא נתנוהו הממונים להכנס אל מושב הבן רק פתחו לו חור קטן שיושיט ידו עם המזון לבנו ויהי כראות הבן יד אביו שלוחה בעד החור והוא מלעק אבי אבי הלא כל ישעי וכל חפלי בשאלת המזון ממך לא הי' כ"א כדי להתענג ולהשתעשע באהבתך ובנעימות אמרותיך המחכימות פתי. והנה עתה אהה כי לא זכיתי לזאת כי גבה עולה ביניגו. הנמשל מובן מאליו למולאי דעת כי בזמן שהי' ביהמ"ק קיים הי' סדר פרנסתנו מיוסד על ג' זמנים והם שלש פעמים בשנה שהיינו עולי רגלים לירושלים כמאמר שלש פעמים בשנה וגו' עד איש כמתנת ידו וגו' (פ' ראה). ושם היינו מקבלים כל ההשפעה כמבואר במדרש פ' נשא ע"פ והג' שלשה עדרי לאן רובלים עלי' כי מן הבאר היה ישקו העדרים שמשם היו שואבין רוה"ק. והוא הי' ממש כדמיון האב המיסב על השולחן עם בניו ונושא להם משאות מאת פניו איש איש כערכו ומלמד להם הדרך הישרה וההנהגה בטובה בטוב טעם ודעת כמאמר כי מציון תלא תורה (ישעי' ב) ועליהם נאמר וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב (מלכים א ח) כי זכו לשתי שלחנות אשריהם בעוה"ז ובעוה"ב. לא כן עתה שבעונותינו נפסקה חומת ברזל בין ישראל וכו' והקב"ה משגיח עלינו מן החלונות לחיותנו כיום הזה. דהיינו שאנו ניזונין מתמלית ההשפעה הנותר מן העכו"ם אשר מלפנים רבת שבענו ממנה קודם העכו"ם. וזהו ממש כשולח ידו מן החור שאין אנו זוכים ליהנות מזיו כבודו ית' ע"כ המו מעי עליו וזהו למאה לך נפשי כמה לך בשרי בארץ ליה ועיף בלי מים וגו' (תהלים סג) כלו' כמו ההולך בארץ ליה שגופו למא למים כן נפשי עיפה לך סלה להשקותה מנופת לוף דבש אמריך הנעימים כאשר בהיותנו על אדמתנו והמקדש הי' קיים. וזהו כן בקדש חזיתיך לראות עוזך וכבודך. פירוש שאז אם הגיע זמן נתינת פרנסתנו היינו רואים כבודך איש כפי ערכו ומדרגתו. ועתה אנחנו הסרים כ"ז וע"ז דוה לבנו. כנ"ל:

קמתי אני לפתוח לדודי. מדרש אני ולא העכו"ם. פי' כי הנה לכאורה יש להעכו"ם טעם נכון להלדיק נפשם על שלא רלו לקבל התורה כמחז"ל במדרש (פ' תבא) שיותר קשה עונש המקבל ועובר ממי שלא קבל עליו כלל. וכן מבואר בכמה מקומות אבל באמת שקר הוא בימינם כי אם אמנם גלוי וידוע לכל שהרשות והבחירה המה ביד האדם והכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וביד האדם לשמור ולעשות ולקיים או ח"ו להפר את כל התורה. מ"מ מבואר מפי סופרים וספרים שהבא לטהר מסייעין לו. ואין מוטל על האדם כי אם התחלת העסק'. ומעתה תבין מדרש רות שלעתיד קטרג השטן לומר מה נשתנו אלו מאלו עד אמר הקב"ה נשתתקת הייך אני מדבר בלדקה רב להושיע וגו' עד בלדקה שעשו עמי שקבלו התורה ואין כאן מקום לבאר המדרש על מכונו אבל בהשקפה ראשונה הכוונה שהקב"ה רולה לזכות אותנו ע"י שקבלנו את התורה ולחייב את העכו"ם על העדר קבלתם אותה. וזהו אני מדבר בלדקה רב להושיע כלו' אילו קבלוהו העכו"ם בודאי הייתי מסייעם שיקיימוה וכמחז"ל פתחו לי כחודו של מחט ואני אפתח להם כפתחו של אולם. וזהו קמתי אני לפתוח לדודי. כלו' משבח את ישראל על הפתיחה והקבלה שלא רלו שאר העכו"ם וזהו יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך וישירו בדרכי ה' (תהלים קלח) כלו' לעתיד יהיו מודים גם העכו"ם ויאמרו שאלו היו שומעין ומקבלין התורה בתחלה בודאי הקב"ה הי' מסייען לקיימה ג"כ וזהו יודוך ה' וגו' ר"ל יודו לך ע"ז כי אילו שמעו אמרי פיך דהיינו התורה היו זוכים ג"כ לשיר בדרכי ה' דהיינו לקיים התורה ומלותיה. ועי"כ הם המתאבלים בנפשותם במה שלא קבלוה:

מה יפו פעמיך בנעלים. לבאר דקדוק מלת פעמיך המורה על ב' פעמות ומהראוי הי' לומר פעמך. ונקדים לזה מדרש פ' נח קנים תעשה את התיבה מה קן זה מטהר את המלורע כך התיבה מטהרת אותך. והדבר לריך ביאור דמה הי' קשה להמדרש שהוכרח להוליא את מלת קנים מפשוטו. והנראה בהקדים מאמר (הגמ') הפם הזה אמרו לו עת בא עת בית ה' להבנות וגו' עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארלה בו וגו'. הנה לכאורה כפל הלשון לא עת בא עת אינו מובן גם התשובה באמר עלו ההר אין הדעת סובלתה כי מאחר שהמה אמרו לא עת הי'

די לומר כבר בא העת וגם למה פרט להם איך ומה תהי' העשי' הלא מעלתם יבינו ענין עשייתו ושצריך להביא עצים מן ההר. אבל הנראה בהקדים הקדמה אחת. דע שכמו שיש שינוי מתחלפות לפרנסת האדם דהיינו שיש שיבה המפרנסת את בעליה בכבדות ובדוחק גדול כמו חוטבי העצים ושואבי המים וזולתם מהמלאכות הכבדות ויש שיבה המפרנסת בעליה בריוח ובקלות כמו נוקב המרגליות או הסוחר הגדול אשר לו הרקמה ראמות וגבים וכל אבן יקרה. והנה הקב"ה הכין לכל אדם פרנסתו כפי מזגו וטבעו הראוי לו כי שכחו רב וחזק באיבריו ושכלו דל ככוס ופרד אין הבין ראוי לו פרנסה כבדה כמו חטיבת עצים ודומי' ולהיפך מי שבשכלו זך ורחב וגופו חלש והדל כח ראוי לפרנסה קלה כמו המו"מ או המלאכה השכליית. ואם תרצה ליתן להוטב עצים מעות הרבה שיספיק לו למו"מ גדול לא תיטיב עמו בזה כלל כי מה יועיל לו המעות מאחר שאין לו הבנה כלל איך להתנהג במו"מ גדול. וכמו כן יש מדרגות חלוקות לנפש בקנייה השלמות לנפש יש אשר אינו ראוי כ"א למקרא מאמת דלות בכלו. ויש ישיג משנה וכו'. ויש אשר ברוחב בינתו יעלה מעלה מעלה עד שראוי לעמוד לשרת לפני המלך ולהיות כ"ג לאל עליון. ומעתה נבין מאמר החכם עת לפרוץ ועת לבנות (קהלת ג) דהיינו כשרואה הקב"ה דור שהוא מוכתר במעלות ובמדות טובות או הוא רוצה לזכותם ובונה להם מקדש למען יעמדו לשרת לפניו להתנהג בקדושה ובטהרה ויעלו למעלה הגדולה מאד לא כן אם רואה הקב"ה דור תהפוכות בנים לא אמון בם לא ידעו משפט אלהי הארץ מה להם ולמקדש מאחר שלא ידעו להתנהג בישרת לבב עמו. ולכן אז היא עת לפרוץ הומת המקדש כמאמר הכתוב מה לידידי בביתי עשותה המזמת' הרבים (ירמי' יא). כלו' למה להם בהמ"ק אם הרעו את מעשיהם ונפלו ממדרגתם. ומכח זה הרווחנו טוב טעם למה צוה הקב"ה לעשות משכן הלא אם עלתה לפני רצונו ית' לשכן שכינתו בתוכנו הי' אפשר להוריד לנו בהמ"ק שלמעלה או לברוא בהמ"ק בדבר פיו ולמה הטריחם בבנין זה. אבל הענין הוא כך כי ידוע שישראל שבאותו הדור לא היו להם זכיות כ"כ ולא הגיעו עדיין למעלה גדולה שיהיו ראויים לעמוד בהיכל מלך ורצה הקב"ה לזכותם ולכן צוה להם להתעסק בבנין המשכן בכח ידם ובממונם שיתנדבו איש כערכו ובזכות המעשה והטורח ההוא יזדככו לעלות מעלה שיהיו ראויים לעמוד לפניו ית'. וזהו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. כלומר אם אמנם לא הגיעו עדיין למדרגה גדולה שיהיו ראויים להשראת שכינה מ"מ ע"י עשיית המשכן והשתדלותם בו יזכו להמדרגה הזאת להיות משכני בתוכם. והדמיון בזה ליתום אחד שנתגדל אצל קרוביו ובני משפחתו שהיו כלם בעלי מלאכות. מהם חייטין מהם עושי תכשיט ובהגיע היתום לפרק נישואין התחתנו עמו בעשיר גדול כי היתום הי' מופלג בחכמה ומושלם במעלות. והרבה העשיר מאד להתחייב א"ע במוהר ומתן לבתו ובגדים יקרים ותכשיטין כיד המלך. ומקרובי החתן לא ביקש מידם כ"א לעשות להחתן זוג בגדים להלבישו ביום חופתו. וטרם הבטיחו על עשיית הבגדים הערימו סוד ביניהם לאמר. אם אמנם אין בכח ידינו להבטיחו על הבגדים מאמת שפל מלבנו אבל בזאת נבים מבטחנו שבהגיע תור החתונה ויעשה אבי הכלה לבתו את הבגדים היקרים והתכשיטין אשר יעדם לה ובלי ספק שאנחנו נהי' עושי מלאכתו כי מי יודע שידור בגדי החופש והרקמה יותר ממנו ומשכר מלאכתה הזאת נוכל לתקן לו הזוג בגדים. הנמשל הוא שהקב"ה הבטיח לנו ע"י נאמן ביתו להשרות שכינתו בינינו לכשיוגמר המשכן ואף שלא היינו עדיין מוכשרין וראוין לכך מ"מ ע"י עסק המשכן בעצמו שהי' משך זמן רב זכינו למדרגת השראת השכינה בינינו. וזהו מאמר המדרש על וירא משה את כל המלאכה והנה עשו אותה כאשר צוה ה' וגו' ויברך אותם משה (שמות לט) וז"ל מה ברכה ברכן אמר יהי נועם ה' אלהינו וגו' עד ומעשה ידינו כוננה עלינו. כלו' ויהי נועם היינו שתשרה השכינה עלינו וא"ת מאין נזכה למדרגה הזאת לזה אמר ומעשה ידינו כוננה עלינו. כלו' ע"י מעשינו ועסקנו בבנין הקדוש הזה זכינו לזאת המעלה הגדולה וכדמיון הנ"ל:

[illegible] זכינו להבין מאמר הכתוב והמלאכה היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר. שלכאורה מ"ש דים הוא אך למותר והי' די לומר די. אולם לפי דברינו יבואר על נכון ע"פ דמיון לאחד שהוטב לו עצים דקים למען יבשל בו בהם נזיד. הנה שיעור חטיבתו הוא רק כפי שיהי' די לבישול הנזיד ההוא לא יותר. לא כן מי שצוו לו הרופאים שיחטוב עצים למען יתנועע גופו ויטוב לו ואגב זה הוא צריך ג"כ לצורך בישול מאכלו אז אין די לו במה שדי לצורך בישול המאכל אם עדן אין די לו התעיבה לבריאות גופו. כי אם שיעור הטיבתו יהי' אז כפי שיהי' די לשני הענינים. וכן הי' הענין אצל מלאכת המשכן כאשר בארנו שלא לבד שהיו צריכים להתנדב די הצורך לכל כלי המשכן בכל עבודתו. כי אם עוד הוצרכו להספיק שיעור הנדבות מה שיהי' די גם להכנת עצמם שיהיו מוכשרים לכך כאשר בארנו. וזהו שהכתוב מעיד עליהם לומר שיהי' שיעור הנדבה די הצורך לשני הענינים. ואמר והמלאכה היתה דים. כלו' די הצורך להכנת עצמם והכשרת נפשם. וגם לכל המלאכה לעשות אותה והותר דהיינו תומר המשכן וכל כליו. והנה זה הי' ג"כ התנצלות עולי הגולה שעלו עם חגי הנביא. אחר שעיקרי בעצמם וגופם היתה יודעת מאד שלא הגיעו בעת ההיא למדרגה הזאת לזכות לבהמ"ק ולשרת לפני ה' בהיכל קדשו. כי מקרוב עלו מן הגלות ולא קנו עדיין שלמות והיו דלים מן המצות ומצוהם עדן לא רחצו כמבואר בספר עזרא שהפרישן מן הנשים הנכריות. וע"כ אמר לא עת בא עת בית ה' להבנות. והדמיון בזה לעשיר גדול שיש לו בת ילדה קטנה ויש לאל ידו להכין כל צרכי נשואיה ומ"מ אינו משיאה עדיין מחמת קטנותה ומצער ימי'. ואם ישאלהו שואל מדוע לא תביא את בתך הקצור קצרה ידיך לתת לה נדן וכל הצורך. הוא ישיב אמריו לא מקוצר ידי לא השיאה עדיין כי אם מחמת מצער ימים. לא כן מי שהוא עני ואין ידו משגת להכין צרכי נשואי בתו וגם היא עדיין צעירה לימים. הנה אם תשאלהו מדוע אינך מביא את בתך יאמר לך ב' מניעות. הא' שלא

היה עדיין מחמת קטנותה. והב' שגם אין הזמן ראוי שיגיע עתה עת דודים. כי לא יוכל לכלכל את יום בואו עדיין לפי שאין ידו משגת לכן אינו חפץ שיקרבו ימיה לפרק הנשואין. וזהו לא עת בא עת כלו' שאין ראוי עדיין לבוא עת בית ה' להבנות. לפי שאין אנו מוכשרין וראויין עדיין להשראת שכינה. לזה השיב להם הנביא הנה עליכם המלאכה גדולה. דהיינו עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבדה כו'. כלו' העסק הזה בעצמו יכשיר אתכם להמדרגה הראויה להכנס לבית ה' כנ"ל:

הנה נתנה ראש ונשובה לענייננו שהקדמנו בענין נח שנא' בו ויעש נח ככל אשר צוה ה' אותו. ומבואר במדרש שכל הצלת נח והחיות לא הי' כ"א בדרך נס עיי"ש במדרש נגר הייתי ולולי בריתי לא עשית כלום. וכמו שהעתיק רש"י ז"ל בריש הי' צריך וגו'. וא"כ קשה למה צוה הקב"ה לנח על עשיית התיבה מאחר שגם אחר כל זה צריך נס וא"כ היה להקב"ה להצילו מזרם המבול ע"י הנס בגרידא ולמה הטריחו בבנין זה הקצור קצרה יד ה' להצילו כדרך שהציל את אברהם מכבשן האש ולחנני' מישאל ועזרי' ודניאל בלי שום סבה כלל וידענו שיקר בעיני ה' הצלה כזאת מבלי סבה כדי להגדיל. הגם כנאמר אצל גדעון רב העם אשר אתך מתתי וגו' עד פן יתפאר עלי וגו' (שופטים ז). וע"כ נראה שלא הי' הטורח הזה כי אם לזכות אותו מחמת שהי' עדיין דל במצות ולא הי' ראוי להנצל כמאמר המדרש ויאמר ה' אמחה את האדם אשר בראתי מעל פני האדמה כי נחמתי כי עשיתים ונח. אף נח הי' בכלל אלא שמצא חן. ורק ע"י העשי' הזאת במצות ה' עלה למדרגה גדולה עד שהי' ראוי להנצל מהמבול וזהו ויעש נח ככל אשר צוה ה' אותו כן עשה. כלו' שלא כיון להנצל נפשו רק לקיים מצות ה'. ולכן נאמר אח"כ בא אל התיבה כי אותך ראיתי צדיק לפני. כלו' שעתה נתמלא צדקתו ע"י שקיים מצות בוראו. ומעתה מה שדרשו חז"ל ויבוא נח מפני מי המבול שגם נח מקטני אמנה הי'. אדרבא לדעתי ראוי לדבר בשבחו שכל מעשיו היו לשמוע בקול ה' לא מפחדו מהמבול כי לא האמין שתתקיים הגזרה כי אמר אולי תתבטל בחסד ה' וברחמיו או שיעשו תשובה ויבטלוה. וכמו שמביא רש"י ז"ל על ויהי הגשם על הארץ שכשהורידן הורידן ברחמים וגו' עד גשמי ברכה וכשלא חזרו אז נהפכו למי מבול. וזהו מפני מי המבול כלו' כשראה שנהפכו למי מבול אז נכנס לתיבה כי עד הנה הי' חושב שיעשו תשובה ויהיו גשמי ברכה. כי אין הפרשה הזאת מדברת רק משבחו של נח ואין כאן מקום לגנותו כי אם לשבחו שיהא ראוי להצלה. ומעתה מאמר המדרש כך הוא שלא בא להוציא מלת קנים מפשוטו כלל כאשר נראה בהשקפה ראשונה עיי"ש רק דקשה לי' למה הטריחו בבנין קן לכל מין ומין בפני עצמו ואין לומר שהי' זה כדי שלא יזיקו זא"ז בהיותם יחד בחדר א' כי למה לא יהי' גם זה בדרך פלא כדרך שהי' בענין הפירות שלא ירקבו ובענין ביאת כל החיות והעופות בעצמן אל התיבה כפי מספרן כמו שצוה ה' כמאמר רש"י ז"ל. לזה אמר המדרש כשם שהקן מטהר את המצורע כך עשיית התיבה מכפרת על נח כי כל עשייתו הי' כלומד תורה ומקיים מצותי' לפי שהי' נזהר ומצווה על כל דבר ודבר ולפיכך הרבה עליו המלאכה כי רק ע"י העשיה נתעלה להיות ראוי להנצל. וזהו ג"כ מאמר ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים כי קרוב הוא. כי ידוע שלא היו ישראל במצרים בתכלית השלמות כמאמר הכתוב. וכי אוציא את ב"י שפירשוהו באיזה זכות יהיו ראויין ליציאה זו והשיבו הקב"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון וגו'. והוא ג"כ ע"פ כוונה זו שאנחנו בה. כלומר שההילוך אחר רצון בוראם וקיים מצותיו הוא יכשירם שיהיו ראוייה להגאולה. גם המ' שנה שהיו במדבר השלימם והכשירם לבוא בכח הזכות ההיא לארצם הק' כמאמר זכרתי לך חסד נעוריך כו' ולכן לא הוליכם דרך ארץ פלשתים כי דרך קרובה היא ולא יספיק להם לזכותם לביאת הארץ לפי שלא יזדככו עדיין בדרך הקצר הזה. וזהו כי קרוב הוא. וזהו ג"כ כוונת עולי רגלים שעלו לירושלים שאף שהיו בביתן דלים ומגועלין מן המצות בלתי ראויים להראות לפני ה' מ"מ ההילוך ברוב הדרך ההוא מביתם לירושלים הוא בעצמו קדשם והכשירם למדרגה גדולה אשר בהגיעם לשערי ירושלים כבר היו מוכשרין וראויין לבא בהיכל ה'. וזהו מה יפו פעמיך בנעלים. כלו' רומז לב' הליכות. א' ההילוך הגופני שהוא טורח הדרך. הב' פעמי הנפש שכמו שהגוף הי' מתקרב והולך ע"י פעמי רגליהם כן היתה הנפש מתקרבת ג"כ הלוך וקרוב אל ה' יותר ויותר ממה שהיתה בצאתם מבתיהם. ולכך אמר פעמיך לשון רבים מורה על ב' מיני הילוך שהם פעמי הגוף והנפש:

עוד ביאור ע"ז בהקדם מחז"ל מובא ברש"י (פ' לך) ולמה לא גלה לו הארץ מיד כדי ליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה. ובהקדים מאמר המלאך אל הגר אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי בורחת. והכוונה לדעתי כי כשהאדם הולך בזריזות ובמהירות הנה הוא לב' סיבות. יש נחפז לברוח מהרודף ויש נחפז להגיע למקום חפצו. וזאת היא שאלת המלאך אי מזה באת ואנה תלכי כלו' הגידי לי מה היא סבת זריזותך אם לכוונת הבריחה או לבוא למקום חפץ. ועל זה השיבה מפני שרי גברתי אנכי בורחת. כלו' הליכתי זאת היא רק מחמת הבריחה. והנה גם הילוכו של אברהם הי' לב' סיבות. הא' להרחיק נדוד מחוץ לארץ. הב' לבוא למקום קדוש הוא א"י. והחבדל שבין שני אלה הוא זה שאם לא הי' מכוון לבו כ"א לבא לארץ הקדושה לא הי' נחשב לו כ"א למצוה אחת וכל זמן שלא הגיע למקום חפצו לא עשה כלום. אבל אם הי' רק לסבת ההרחקה מח"ל הנה כל מה שהרחיק ממקומו יותר הי' מקיים מצוה בכל פסיעה ולכן אמר לו הקב"ה לך לך ולא גילה לו הארץ מיד שנראה כאלו המצוה היא ההרחקה מח"ל לבד. לזה אמרו ליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה. כלו' כדי שלא ידע אנה יהי' מהלכו ויכוון רק ההרחקה מח"ל ויקבל שכר על פסיעה. ודע שיש מקום שאפילו האדם נחפז למחוז חפצו יקבל ג"כ שכר על כל פסיעה כמו האב שיש לו געגועין על בנו ובדרך לו שימהר לבוא אליו והבן שמח ומתאוה להשיג נפש אביו גם הוא להשגב במחשבתו. הנה כל מה שמתקרב והולך יש לו נחת גדול ומקבל שכר בלא:

כאלו הי' כבר במקום אביו. וזהו לדעתי כוונת הכתוב שמחתי באומרים לי בית ה' נלך עומדות היו רגלינו וגו' כלו' יען ראיית אתנו נבחר פני ה' בהיכל קדשו היא בשמחה ובזריזות. לכן נחשב מיד כאלו היו עומדות רגלינו בשערי ירושלים וזהו מה יפו פעמיך בנעלים. כלו' כל מצעד וכל פסיעה יפה וטוב ויקר בעיני ה' ונחשב למעלה כאלו עמדתי כבר במקום הקדש מאחר שכל כוונתך הוא להתקרב אל הקדושה וזהו פעמיך בלשון רבים:

עוד ביאור ע"ז בהקדים מאמר הנביא (ישעי' נ"ח) הכזה יהי' צום אבחרהו וגם מאמר למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' (שם א') גם כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים על דברי עולה וזבח (ירמי' ז) אשר לכאורה מתנגד הוא אל חלק אחד מספרי התורה אשר ניתן לנו מימין ה' והוא תורת כהנים ומעשה הקרבנות. גם מאמר מי ביקש זאת מידכם רמוס מה כיוון במלת זאת. אבל הנראה לי בזה דע שכמו שאצלי האדם הלוקים בעניניהם כי יש אשר יחפוץ בדבר שהוא תכלית מבוקשו והוא צריך לעשות הדבר ההוא ויש מבקש חפץ רק לסיבה ר"ל שע"י החפץ ההוא ישיג מבוקשו כמו הסוחר שיחזור לקנות סחורה הנה תכלית מבוקשו הוא הריוח וכל הפעולות והטורח שהוא עמל טרח נסעו להשיג הסחורה דהיינו קנות רכב וסוסים ומשרת כלם המה סיבות לתכלית מבוקשו שהוא הריוח מהסחורה. כמו כן ענין המצות שלנו הגם הוא בדרך זה כי יש מהם שהקב"ה חפץ בעצמותן שיעשה אותם האדם והי' בהם כמו רוב מצות עשה. ויש פרטי מצות שצוה אותם לנו לפי שהם סיבה ומבוא להכביר את האדם ולחקוק בלבו יראת ה' ואהבתו והם הקרבנות ועליית הרגלים ואכילת מעשר שני בירושלים כמאמר למען תלמד ליראה (פ' ראה). והנ"מ בין ב' מיני המצות הללו הוא זה כי כמו שבאצלי האדם אם ישיג הדבר אשר הוא תכלית מבוקשו כמו הלחם לאכול הנה כבר מילא משאלותיו לא כן אם יבקש רק את הדברים אשר הם סיבה ומבוא להשיג חפצו כמו העגלה והסוסים ולא יוכל להשיג מבוקשו ע"י מחמת שבהע"ג שלו הוא ביתה שכור ואינו נוסע כראוי או איזה מניעות אחרות המעכבים אותו מלבוא לתכלית מבוקשו הרי הדבר הוא אליו למורת רוח כי לא נעשתה עצתו ומבוקשו לא השיג וא"כ כל החרדה והטורח הזה לשוא הי' ורק הפסד ממון ואיבוד הון. כן הדמיון הזה מצינו אצל המצות כי יש מצות שהם בעצמן חפץ ה' כמו מצות הסוכה והלולב ואכילת מצה ודומיהן. אבל הקרבנות ועליית הרגל לא חפץ ה' בהם כי אם לפי שהם מסוגלים להכניס יראה ואהבת ה' בלבנו וכמאמר המדרש הנ"ל כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים שממנו היו שואבין רוה"ק אבל אם יעלה אדם לרגל ולא יכניס בלבו שום יראה ע"ז נאמר ותפרעו כל עצתי ותוכחתי לא אביתם (משלי א) כלו' לפי שתוכחתי לא אביתם כי עיקר כוונתי הי' למען יכנס מוסר ותוכחה בלבבכם וכיון שאין תכלית הענין קיים ממילא כל עצתי בטלה. והדמיון בזה לסוחר א' שראה את א' מבני עירו שהרבה לקנות סחורות לצורך ב"ב במחיר מזומן בחנויות זולתו ואצלו לא לקח מאומה בשום פעם וחשב זה הסוחר מחשבות להטות את לב האיש הזה אליו שלא יקח סחורה בעת הצורך כ"א ממנו מה עשה בא אליו בחלקלקות לאמר רעי היקר מדוע אינך מצוי אצלי כאשר הי' אביך רגיל ומצוי בביתי כל הימים כרע כאח לי התהלכתי עמו ולמה זה אתה רגליך לא תבואני. וכל כוונתו לא הי' בזה כ"א למען אשר לא יקנה שום סחורה לבד ממנו כמשפט ריע אהוב. והנה האיש הזה לא הבין כוונת הסוחר הזה רק שהדברים כפשוטן ומאותו יום והלאה הרגיל עצמו ליכנס בכל יום לבית הסוחר והי' יושב שם שעה או ב' עוסק בדברים בטלים אשר היו למורת רוח בעיני הסוחר וכאשר הי' צריך לקנות דבר סחורה הלך אל החנויות אשר קנה שם כל הימים. אז רוח הסוחר הציקתהו וידבר אותו משפטים לאמר שכל הלמען השחוק והבטלה הפלתי קרבתך הלא כל מגמתי לא הי' כ"א שתהי' מקנת כספך עמי מחיר לחמי ופשתי שמני ושקויי אחרי אשר תהי' רגיל בביתי. ועתה אחרי אשר רוח אחרת עמך מה לי ולך כי תבוא אל ביתי למשחק ולבטלה ולהיות עלי למשא וזהו כי תבואו לראות פני מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי כלו' הן אמת שצויתי אתכם על עליית הרגל אבל כוונתי שעי"ז תכנס יראה ואהבה בלבבכם ובהיותכם רגילים אצלי תרוית שתקנו ממני תורת ועבודת ה' כמאמר כי מציון תצא תורה כו' אבל מי בקש זאת מידכם שיהי' רק רמוס חצרי בלבד. וזהו ג"כ מאמר ירמי' כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתי אותם על דברי עולה וזבח כלו' לא כוונתי לדבר זה בעצמו ולזה סיים כי אם את הדבר הזה צויתי אותם לאמר שמעו בקולי כלו' מה שצויתי אותם על הקרבנות עיקר כוונתי הי' שיהי' זאת סבה ומבוא שתשמעו בקולי ותהיו יראים ושלימים ע"י הקרבנות אבל לא בקרבנות עצמם אני חפץ כי למה לי רוב זבחיכם יאמר ה' שבעתי כו'. וכן הוא ג"כ ענין הצום והתענית כי לא בחר ה' בעינוי הגוף ולא חפץ באלה רק מחמת שהוא סבה ומבוא אל התשובה כי בהיות האדם מתענה קל מהרה יפול על רעיוניו הרהור תשובה ופשפוש מעשים לא כן אם הוא שבע ודשן. אמנם אם האדם יושב בתענית ורק מענה את גופו ואינו מתקן מעשיו על כזה אמרו בגמרא נקרא חוטא. וזה הכזה יהי' צום אבחרהו יום ענות אדם נפשו וגו' כלו' וכי בצום כזה אבחר שהוא רק עינוי הגוף הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות וגו' כלו' רק בפעולות הטובות הבאות מסבת הצום בחרתי ולא בצום עצמו כי הוא רק עינוי הגוף וקלקולו. והדמיון בזה לא' שמסר להחייט בגדי הישן למען יקרענו לנתחים ויהפך כל נתח על צדו הב' הנראה יותר ויחזור ויתפרנו ויעשהו כבגד כמקדם והנה אם החייט רק יקרענו ויניחהו ולא יתקננו בלתי ספק יחרה אף בעה"ב עליו מאד לאמר לתקוני שדרתיך וכו'. הנמשל מובן מאליו. והנה כל זה הוא כשאין התכלית נגמר אבל אם התכלית נגמר אזי באמת יש לו שכר טוב בעמלו גם על התענית ועשיית הקרבנות ועליית הרגל לפי שהם היו הסבה להתכלית. וזה מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב. מדרש בתו של אברהם שנקרא נדיב כלומר שגם פעמיך ערבים עלי והיא העלי' לרגל סיבה להביאך לירושלים ולהיות מתנדב שם לעשות רצונו בתורה ועבודה ולכן ההליכה היא ג"כ יפה ומקובלת כי היא על כוונת מחשבה הטוב:

מה

מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים. ביאור המאמר לדעתי הוא להודיע ההבדל שבין מדת הקב"ה למדת ב"ו שמדת ב"ו כשאחד אוהב את חבירו הנה הנאהב אינו מתפעל באהבת האוהב בעולם כי אם בפעולות הנמשכות ונראות ע"י אהבתו אותו דהיינו שהאוהב יגמלהו טובות גדולות לפי אהבתו אבל אם ידע הנאהב שלא תגיעהו שום טובה מהאוהב אזי לא ישמח באהבתו כלל. וכן אם יראה האדון את עבדו שלבו שלם עמו לאהבה אותו אבל הוא עושה מלאכתו רמיה ובעצלתים אזי לא יחשב בעיני האדון אהבת העבד כי מה הנאה באהבתו אם לא תגיע שום פעולה טובה מאהבה זאת. אבל בין ישראל לאביהם שבשמים לא כך היא המדה כי הקב"ה הטוב לטוב ולמלוה את אהבתנו אליו אף שלא תגיע לו שום טובה מאהבה זו כמאמר ואהבת את ה' אלהיך. וכן אהבתו של הקב"ה עלינו היא ג"כ מתוקה וערבה לנו מבלי שום יהנגת פועל טוב מאתנו כמאמר כי טובים דודיך מיין וכמאמר כי טוב חסדך מחיים (תלים סג) כי החסד והאהבה מהקב"ה היא בעצמה שמחה ללב יודעיו כמאמר (תלים עג) ואני קרבת אלהים לי טוב וגו'. ועל מי שאינו במדרגה המעולה הזאת אמר המשורר מי יראנו טוב כלו' שאינם מסתפקין באהבה עצמה אבל מבקשים לראות הטוב המושג וע"ז נאמר אבל אני לא כן אנכי עמך כי נתתי שמחה בלבי מעת דגנם ותירושם רבו. כלו' עיקר שמחתי היא באהבתך ובגדולתך ולכן כשאתה מבטיח טובה לאחר נ"כ תגדל השמחה והחדוה בלבי וזהו מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים פי' שאהבה בעצמה היא תענוג גדול. וזהו כי טובים דודיך מיין. כי אם הנאהב אינו מתפעל כ"א בהטוב המושג לו מן האוהב אז אין הבדל הגלו בין אם האוהב מביאהו הטוב בין אם מוצא לו ע"י פליה. אבל אם אינו מתפעל רק באהבה עצמה של המטיב אזי אם האוהב בעצמו נותן המתנה בלי אמצעי הוא טוב מאד שהוא מורה על הפלגת האהבה. והנה אם הקב"ה עושה טובה עם איש כסיל אינו מתפעל כי אם בהטובה אבל החכם האמיתי הוא מתפעל יותר באהבת המטיב שהטוב בא ע"י מהטוב עצמו המיטב לו. ומזה יש נפקותא גדולה שאף אם הקב"ה מייסר את הצדיק במדה"ד אחר שהצדיק יודע שהייסורין הן מחמת אהבתו אותו כמאמר את אשר יאהב ה' יוכיח (משלי ג) אם כן אין מקום שישתנה פני המקבל מהיסורים שלא יקבלם בשמחה מאחר שגם זה מורה על אהבת ה' אליו וזהו חסד ומשפט אשירה (תלים קא) הוי"ו שבמלת ומשפט היא וי"ו המוספת והמחברת ולא וי"ו המחלקת כדעת המפרשים. וביאור הדבר לדעתי כי כשהקב"ה עושה משפט דהיינו יסורים ג"כ בא מצד החסד כלו' מאהבה לכן אשירה. והכתוב שהוא ג"כ כוונת חז"ל בגמרא שאמרו על זה אם חסד אתה עושה עמי אשירה כו' בין ובין לך ה' אזמרה כי גם המשפט מאת ה' הוא מצד החסד ולא יתפרדו ולכן הצדיק שמבין יקבל את המשפט באהבה ולזה אמרו אם חסד אתה עושה עמי כלו' חסד לבד אשירה בין כך ובין כך כלו' בין שהוא חסד לבד ובין שהוא חסד ומשפט יחד אשירה לך אזמרה:

וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים. מדרש מלמד שהבינן דברי סופרים כדברי תורה. ורצוי להבין איך נרמז שאלו דברי סופרים. והנראה שבא הכתוב ללמד לאדם דעת ולהת טעם למה דברי חכמים גדולים וחביבים אצלנו מדברי תורה כאשר באמת אנו מדקדקין בהם מאד כמחז"ל הכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה וכן אמרו במדרש אמרה כ"י לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזירות גזרנו על עצמנו יותר ממה שגזרת עלינו. ובאמת תמלא שגזרות חז"ל הם כפלים כפלים נגד דיני התורה כמו דיני המוקצה ושאר דיני השבתות וימים טובים. ועל זה המליצה הכתוב דמיון לזה מיין הטוב שהוא נמזג במים הרבה כמז"ל (שבת עז) כל חמרא דלא דרי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא ואחר שנמזג היטב אזי המים נעשין ג"כ יין באמת ואין שום הבדל ביניהם. וכדוגמא הזאת היא גם כן בענין התורה כי המצות דאורייתא אינם יכולין להתקיים בלל בלתי הגזירות הנוספות עלינו מחז"ל ואז כלם שוין לטובה שגם המצות דרבנן נעשין דאורייתא כמחז"ל כל מילי דרבנן אסמכוה על לאו דלא תסור. וזהו וחכך כיין הטוב כלו' שהוא צריך למזיגה גדולה כן דברי תורה צריכים לגזירות החכמים כי בלעדיהם לא יתקיימו דברי התורה ולכן הולך לדודי למישרים להיות שניהם שוין כא' מהם ואין בהם שום הבדל כנ"ל:

ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וגו'. הה"ד מי יתנך כאח לי וגו'. בהיזה אח הכתוב מדבר זה משה ואהרן. ורצוי לעמוד על מאמר זה למה המליץ דוקא על משה ואהרן. ונראה בהקדים הקדמה אחת. דע שיש כמה מיני אהבה ואנהגו נדבר שנים מהם הצריך לענינגו והוא אהבת ההמונים ואהבת החכמים והשלמים. כי הנה אהבת ההמונים היא טבעית דהיינו לאהוב את קרוביהם בין שהוא ראוי לאהבה בין שאינו ראוי מ"מ יאהבהו מחמת הקורבה. לא כן אהבת החכמים והשלמים שלא יאהבו כ"א את הראוי לאהבה דהיינו אם הוא צדיק וחכם ובעל מדות אז יאהבהו אף אם אינגו קרובו ולהיפך אם הוא רשע וכסיל ובעל מדות מגונות אזי הרפה לא נשא על קרובו ויגלהו אפילו הוא אחיו ממש. נמצא אם לפעמים יפגעו ב' צדיקים זה בזה לעיני ההמון ויחבקו וינשקו זה"ז בודאי רואיהם יתמהו כי האהבה מה זו עושה מאחר שאינם קרובים זה לזה גם אם יפגע הצדיק באחיו הרשע וירחיקהו תכלית ההרחק גם על זה יתפלאו ההמונים שבני אב אחד הם כי לדעתם ראוי להראות סימני קורבה זל"ז. לא כן אם יפגע הצדיק באחיו היושר הולך ויחבקו וינשקו זה"ז לעיני הרואים היודעים שאחים הם הנה אם אמנם באמת האהבה אשר ביניהם איננה מחמת האחוה כ"א מחמת הצדק והיושר אשר נמצא בשניהם מ"מ לא יפלא בעיני הרואים כי הם יחשבו כי סבת האהבה היא מצד האחוה. והנה כ"ז אירע ג"כ למשה ולאהרן שאהבת שניהם זא"ז לא היתה מצד האחוה כ"א מצד הצדקות שהי' ביניהם ושניהם היו שוין לטובה וכמאמר המדרש זה שמח בגדולתו של זה וזה שמח בקדושתו של זה. וזה נרמז ג"כ במאמר וילך ויפגשהו בהר האלהים כלו' שפגיעתו היתה במדריגה הטובים הראוים להנהיג דהר האלהים: זה סימן שהיו שניהם שוין בהם לטובה

למובה וזה גלה גודל השמחה והאהבה אשר ביניהם זא"ז וזה הוא מתואר בשם אהבה הדומה כי החכמים והשלמים יאהבו זא"ז מחמת השיווי והדמיון. עוד נקדים מאמר המד' הקב"ה לא שמח בעולמו שנא' ישמח ה' במעשיו שמח לא נאמר אלא ישמח. וקש' נאמר כי ישוב ה' לשוש עליך לטוב וגו' (פ' נצבים) שמשמע אבל עתה אינו שש. והטעם פשוט כי כעת אין טובתנו שלמה כי הצדיקים המלאים מצות ומע"פ חסרים טוב העוה"ז והרשעים להיפך לכן אין שמחה לפני הקב"ה אבל לעתיד נהי' שלמים בטוב ב' עולמות אז ישמח ה' בעמו הצדיקים כי ינחלו ב' עולמות. והנה לכאורה יקשה למה באמת עכשיו אין לצדיקים טובה ושלוה. אבל הטעם ע"ז גילה לנו החכם במאמר שחורה אני ונאוה כאהלי קדר כיריעות שלמה. כלו' שכעת אין צדקתנו שלמה מכל צד כי מבחוץ אנחנו נראים כאהלי קדר ובפנים כיריעות שלמה. ולכן הקב"ה כביכול בוש מהאומות הרואים אותנו מבחוץ להראות לנו חבה יתירה כי יפלא בעיניהם לאמר מה מקום לאהבה זו אחרי אשר אינם ראוים להיות צד קורבה ביניהם והיה כמו אהבת הצדיקים בעיני ההמון שהיא זרה בעיניהם בידעם שאין שם צד קורבה. לא כן לעתיד כאשר נהי' שלמים גמורים בצדקתנו מבית ומחוץ שאז גם העכו"ם יכירו צדקותינו כמאמר (ישעי' סא) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה' ואז תהי' טובתנו ג"כ שלמה. וזהו אז ימלא שחוק פינו וגו' עד אז יאמרו בגוים הגדיל וגו' (תהלים קכו) כלו' שגם העכו"ם יכירו צדקותינו אז ולכן תהי' שמחתנו שלמה. וזהו מי יתנך כאח לי כלו' שתהי' צדקתך גלוי' לכל העמים גם מבחוץ שתחייב לך הצדקות לדמותך לאח לי וזהו אמצאך בחוץ גם לא יבוזו לי כלו' אשפיע לך שפע כל טוב וגם לא יבוזו לי העכו"ם ולא יתמהו מאחר שגם הם יכירו כל צדקותינו וראוים אנו לאותה האהבה כדמיון האחים. וע"ז בא המדרש לבאר ולהמתיק הענין יאמר שכוונת החכם הוא כאחוה של משה ואהרן הי' אהבה מסותרת מחמת הצדקות שהי' בהם גם אהבה גלוי' בעיני ההמון מחמת האחוה וכן תהי' גם כן אהבתנו שלמה מכל צד ולכן אמר גם לא יבוזו לי כנ"ל:

או יאמר בהקדם מאמר שמעי בת וראי וגו' עד ויתאו המלך יפיך (תלים מה) מדרש ליפותך בעולם. דע כי כל המפרשים נתנו טעם על צדיק ורע לו. אמרו שזה הוא מחמת שלא יוכלו להשמר מן המותרות המזיקים לנפש ולכן הצדיק הגמור שיודע בו השם שלא יזיק לו הטוב אז טוב לו. כי אינו לוקח מן הטוב כי אם כדי צורך החיות נפשו ואינו מתאוה למותרות כלל. וכן מצינו שהקדושים אשר בארץ המה נתברכו בעושר ובהון רב ואעפ"כ לא נהנו ממנו כי אם כדי ספוקם כמאמר הגמרא על רבינו הקדוש שזקף עשר אצבעותיו למעלה וכו' עד ולא נהניתי ממנו אפילו באצבע קטנה ולכן הי' לו עושר גדול כדי להגדיל שמו ולפרסמו ברבים אחר שידע הש"י שלא יזיקנו העושר ושלא יקח ממנו כי אם ההכרח ולא המותרות. וזהו שמעי בת וראי והטי אזנך ושכחי עמך ובית אביך. רומז על התאות החומריות הנולדות עם האדם אז ויתאו המלך יפיך ליפותך בעולם בעושר וכבוד כי תהי' בטוח מהיזק המגיע מהטוב כנ"ל. וזהו מי יתנך כאח לי יונק שדי אמי. כלו' שיתגבר אצלך השכל על התאוה ותמאס כל התאות המדומות וכל הנהגתך יהי' רק מצד חפץ השכלי אמצאך בחוץ אשקך כלו' הייתי משפיע לך כל טוב וברכה גם לא יבוזו לי ר"ל שהייתי מסיר ממני תלונת הרשעים האומרים שהקב"ה שונא את הצדיקים ולכן אינו מטיב עמהם כי אם בצמצום גדול כי אז יראו הפך מחשבותם אשר אני משפיע לך שפע וברכה. ויהיו מוכרחים להודות שמניעת הטוב לא הי' רק מחמת שלא יכלו לקבלו עד הנה והי' מזיק להם לא מצד השנאה וכנ"ל:

כי עזה כמות אהבה וגו' עד שלהבת יה. מדרש אהבה שהקב"ה אוהב את ישראל עזה כמות. קשה כשאול קנאה. קנאה שהקב"ה מתקנא על ישראל על שעבדו ע"ז קשה כשאול. הנה המאמר הזה הוא סתום שנראה כסותר דבריו. ונקדים מאמר המדרש ראה ראיתי את עני עמי אמר הקב"ה משה אתה רואה ראיה אחת ואני רואה ב' ראיות אתה רואה ישראל עומדין אצל הר סיני ומקבלין את התורה ואני רואה אותן מסתכלין בטטרמילין שלי ושומטין אחד מהן ועושין ע"ז וכשעשו ישראל אותו המעשה אמר הקב"ה למשה לא כך אמרתי תחלה אתה רואה וכו'. ביאור המאמר דע שכל כחות האדם וחושיו יש לכל אחד מהם כלי המחזיקו כמו המחשבה והדעת משכנו הוא במוח ובלב וכן מדות האהבה והשנאה והכעס והרצון ודומיהם מציאותם בהכלים אשר נתן הקב"ה לאדם בעת הרכבתו אותו וכח וגבורה נתן ה' בנפש האדם למשול בהם ולעשות עמהם כחפצו ורצונו ובחירתו דהיינו לאהוב את אשר ירצה או לשנאותו ואף אם יהי' האדם מגדולי הגדולים לא יצא מגדר זה כל עוד בחיים היותו בעוה"ז. ומחמת זה מן הנמנע באדם שיתקבצו בו שני הפכים בנושא א' וזמן א' דהיינו שיאהב האדם הפך אחד גם ישנאהו. והדמיון בזה שאם תראה אדם מוכתר במעלות ומדות טובות בלי ספק תסכים בדעתך לאהוב אותו ואם תראה אדם בעל מדות רעות תסכים לשנאתו כל זה הוא בשני בני אדם אז תוכל לחלק האהבה לזה ושנאה לזה אבל אם ימצא באדם אחד כמה מעלות טובות ומדות ישרות ותאהב אותו כראוי לו ע"פ מדותיו ואחר זמן תשוב תראה בו כמה מדות רעות ותרווייהו איתנייהו ביה המעלות והחסרונות הנה הי' מן הראוי לאהוב אותו נגד מעלותיו אהבה גמורה גם לשנאתו תכלית שנאה נגד חסרונותיו אבל הוא מן הנמנע שיתקבצו שניהם בנושא א' וע"כ יעשה משניהם מזג ממוצע דהיינו שלא יאהבהו בשלימות גם לא ישנאהו תכלית שנאה כי הכחות מתערבים וכל א' מכבה את חבירו עד שנעשה מהם כח א' אמצעי ממוזג לא אהבה גם לא שנאה. הן אלה קצות דרכי מדות האדם וכחותיו. לא כן הקב"ה אשר כחותיו אינם כחות הגוף יוכל להיות שני הדברים כא'. דהיינו לאהוב את הצדיק אהבה גמורה עבור מעשיו הטובים לבלי חוק גם לשנאתו תכלית שנאה בעבור מדותיו הרעים אשר ימצאו בו. ובזה נבין מאמר המדרש אתה רואה ראי' אחת וכו'. כי הנה לכאורה קשה אחר שלא הי' מרע"ה יכול לראות העתיד כי אם ע"י שהי' הקב"ה מראה לו א"כ למה הראה לו הקב"ה גם שניהם. דהיינו קבלת

שהתורה ומעשה העגל ומה זה שהתברך בלבו הקב"ה שהוא רואה גם שניהם. יגלה את עיני משה ויראה גם הוא. אבל לפי דברינו דבר גדול דבר המדרש. אתה רואה כאי' אחת כלו' אתה אוהב את ישראל מגד קבלתם את התורה אבל אם תראה עוד מעשיהם בעגל אז תתקלקל האהבה מחמת השנאה. לא כן אנכי שאני אוהב אותם אהבה גמורה בעבור קבלת התורה ואף שאני רואה עוד גם עשיית העגל אין השנאה מבטלת את האהבה כלל רק זה עומד בפ"ע וזה בפ"ע כנ"ל. וזהו כי עזה כמות אהבה אהבה שהקב"ה אוהב את ישראל עבור קבלת התורה. וגם קשה כשאול קנאה שהקב"ה מתקנא על ישראל על שעבדו ע"ז. דהיינו שהאהבה והקנאה עומדות על עמדן מבלי שיהא להם פנים קלקול זמ"ז. ואל תתמה על ההפך שיקבלו שני הפכים בנ"א ע"ז אמר רשפי' רשפי אש שלהבת יה. מדרש לא כאש שלמטה הוא אש שלמעלה שהאש שלמטה מכבה מים ומים מכבין אש אבל האש של מעלה אין המים מכבין אותה ולא האש מכבה מים וכנ"ל:

ובדרך הזה נבין מאמר הגמ' (ברכות סה"ע) אמרה כ"י רבש"ע הואיל ואין שכחה לכ"כ שמא לא תשכח לי מעשה עגל כו' עד והיינו דאמר רבי אליעזר מאי דכתיב גם אלה תשכחנה זה מעשה עגל ואנכי לא אשכחך זה מעשה סיני. והוא ע"פ דרכנו הנ"ל כי באמת מעשה העגל מכבה מאד מעשה סיני כמאמר החכם עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו וכמאמר הגמרא עלובה כלה מזנה בתוך חופתה. ומבואר במדרש קטרוג המלאכים באמרו נאה הי' להם להקדים נעשה לנשמע וכי נאה הי' להם לאמר אלה אלהיך ישראל אבל מאהב הקב"ה כי לא יבצר ממנו מאומה זוכר לנו מעשה סיני ומפליג מכנגד פניו מעשה העגל יען א' מכבה את חבירו כי לא אדם הוא להנחם והבן:

מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה וגו' עד בוז יבוזו לו. מדרש באיזה אהבה באהבה שאהב הקב"ה את ישראל. ולכאורה המאמר הזה אינו מובן כלל כי מה הי' קשה להמדרש באיזה אהבה וכי לא ידע מתחלה שהיא באהבה של הקב"ה. והנראה שהמדרש בא ליתן טעם לשבח על מה שאמר בוז יבוזו לו דהיינו שהקב"ה מבזה את העכו"ם ואפי' רוצים ליתן בשביל התורה כל הון ביתם. עיין במדרש. שהדבר תמוה למה יבזה אותם הלא הם נותנין בשביל התורה כל ממונם בודאי הבינו יקר מעלתה וא"כ ראוים גם הם לכבוד לא לבוז וחרפה. ע"ז השיב המדרש שלא תחשוב שמה שמבקשין ליתן כל ממונם בשביל התורה הוא מפני שעמדו על מעלתה וחשיבותה. לא כן הוא רק הוא שמחמת שרואין אהבת הקב"ה לישראל בשביל התורה לכך בוזים הם כסף בוזים זהב מחיר התורה כדי להמשיך אהבת הקב"ה אליהם. וזהו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה אל תטעה לומר שהתורה היא כ"כ חשובה בעיניהם עד שנותנים מחיר' כל ממונם רק באהבת הקב"ה את ישראל והוא היפך מה שנא' בישראל במצותיו ולא בשכר מצותיו ולכן בוז יבוזו לו:

מדרש פ' פקודי מים רבים לא יוכלו לכבות וגו' עד בוז יבוזו לו. אבל בני עשו לי משכן של יריעות עזים ושכנתי בתוכם. והדברים תמוהים. ונלאה בהקדים מאמר המדרש לעתיד יאמרו העכו"ם אנו נותנים כל ממונו בשביל התורה טובה היא לכם. גם זה המדרש אינו מובן. והנראה להמתיק הענין ע"פ משל לא' שמבקש בית דירה לשבתו ובחר לו בית א' מבני בתים. הנה אם תרצה לרדת לסוף דעת האיש הזה למה בחר בזה ומאס בשני אם הוא מחמת שיכול להיות שהדירה בעצמה אשר בחר בה היא נאה ומשובחת יותר מחברתה או מחמת שבעל הדירה הזאת הוא אדם כשר יותר מאד מבעל הדירה השנית. שהדבר שקול ואין לו הכרע. אמנם בזה אם אמור יאמר בעה"ב השני גם אני אתקן את ביתי אנוהו אייפהו עד שיהי' יותר נאה ומשובח מהבית של זה ועכ"ז לא ירצה לדור עמי אז תדע ובחנת בלי ספק שסיבת בחרו בזה הבית לא הי' כ"א מחמת חשיבות הבעלים שהוא צדיק וישר בעיניו לכן בחר לשבת אתו ומאס בשני מאסתו אותו על רוע מעגו. נמצא שהאיש הזה בעצמו גילה קלונו באמרי פיו שאם היה בודק ולא הי' מבטיח לתקן את ביתו עד שיהי' יפה להלל מאד הייתי תולין ההסרון בהבית ולא בהבעלים. אבל עתה גלוי לכל העדר כשרון הבעלים ובעצמו לקח לו קלון:

ובזה יתבאר לנו דברי המדרש. כי אף שבחר ה' בישראל לשכון בתוכם ומאס בעכו"ם ובמשכנם. אינו מוכרח שמאס בהם עצמם כי י"ל שהמשכן והבית של ישראל מוכלל ומהודר ביתר שאת יותר ממשכנם. ולכן בחר הקב"ה במשכן ישראל אבל לעתיד כאשר יאמרו העכו"ם אנו נותנין כל ממונו בשביל התורה. דהיינו בשביל אהבת הקב"ה עליהם שישכון בתוכם כאשר באמרנו לעיל ועכ"ז לא יחפוץ הקב"ה בהם. מעתה יתגלה קלונם שרק אך בהם מאס הקב"ה כי לא יבצר מהם לעשות בעד ממונם משכנות לאביר יעקב לתהלה ולתפארת יותר ממשכנות ישראל. וזהו בוז יבוזו לו כלו' שהוא עצמו היה ראוי לכך. ולזה סיים המדרש לאמת הענין שיהא מוכרע מכל צד ברא' נאמנה שאין הדבר תלוי בהסרון המשכן ואמר שהלא העכו"ם מבטיחין לעשות לו בית בעד כל ממונם כמבואר במדרש הנא ובני עשו לי משכן של יריעות עזים ואעפ"כ ירדתי ושכנתי בתוכם ולא בשל העכו"ם א"כ מוכרע מכל צד שהוא מחמת בחרי בישראל עצמם ומאסי בהם מחמת הסרונם ולכן טובה היא לכם:

עוד ביאור על המדרש הנ"ל להבין מה הוא ענין הבזיון בשביל שנותנים כל ממונם. ונקדים לזה ב' הקדמות א' מחז"ל יגעתי ומצאתי תאמין. והנה לשון יגיעה מורה על דבר המושג בקושי ובכבדות. ולשון מציאה מורה ברוב על המושג בקלות כידוע. וא"כ יקשה איך שייך לשון מציאה אצל יגיעה שהם שני הפכיים ומהראוי הי' לומר יגעתי והשגתי או וקניתי. אולם לדעתי כך הוא הכוונה כי באמת השגת החכמה היא מתת אלהים ואין זאת בכח האדם להשיג איזה חכמה מבלי עזר אלהים כמאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה (משלי ב) ולמי הקב"ה נותנה למי שאוהב את התורה בכל לבו והשגת החכמה יקרה בעיניו מכבשת על הפנינים שיקרים [illegible]. ולכן בראות

פסק"ס

שאמרי' טוב לכל עושיהם וזהו ג"כ יראת ה' ראשית דעת. ואם לא יעשה כן כ"א ילך אחר שכלו לבד אז יבזה החכמה והמוסר ולא יעליהו בידו. וזהו מחז"ל בקש קהלת למצא דבר חפץ כלו' לדון ולילך אחר שכלו לבד לפי שהי' ביכלתו להשיג את כל התורה ע"פ השכל ע"ז השיבוהו וכתוב יושר דברי אמת כמא' המדרש תורת אמת היתה בפיהו תורה שקיבל מרבותיו וכמא' בעל העקדה שזה אמת אינו נופל רק על דבר הנא' בשם אומרו שאז ראוי להקרא בשם אמת והיינו שאמר כמו שאמר רבו והוא אמת אבל הממציא הראשון אין שייך לומר עליו שדיבר אמת כי אם טוב או ישר וזהו וכתוב יושר דברי אמת כלו' שהתורה היא עיקר ויסוד לא השכל:

היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני. מדרש אלו ישראל בשעה שנכנסים בשבתות וי"ט לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ללמוד תורה. הקב"ה הולך עם פמליא שלו ואמר להם שבני השמיעו קולכם כדי שישמעו חברים שעל גביכם והזהרו שלא יהי' ביניכם קנאה ושנאה ותחרות שלא יאמרו מה"ש לפני רבש"ע תורה שנתת לישראל אין עוסקין בה והרי יש ביניהם קנאה ושנאה ותחרות עכ"ל המדרש. והוא פלאי וכי בשביל שיש ביניהם שנאה וקנאה הם בטלין ממנה. ונקדים מאמר הילקוט ויקהל משה את כל עדת בני ישראל. אמר הקב"ה למשה עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם הלכות שבת. ולכאורה מה ענין לווי זה לצווי מלאכת המשכן. גם מהו אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם מה עשיי' זו לכאן גם להבין מה רבותיה של הלימוד בשבת יותר מבחול. ונקדים מאמר המדרש שוחר טוב ואכלתם אכול ושבוע וגו' עד ולא יבושו עמי לעולם (יואל ב) אמרה כנ"י כ"ז שאנחנו בין העכו"ם אנחנו בבושה וכלימה ואימתי אנחנו בושים כשתגאל אותנו. והוא ג"כ פלאי כי מה רבותא היא גם למה ייחד הבושה יותר מכל הצרות. והנראה ע"פ מאמר הגמרא (ברכות לב) אלמלא ג' מקראות הללו נתמוטטו רגליהן של שונאי ישראל וכו' עיי"ש. ומבואר מזה שלפי ההנהגה שלנו אבדה תקותנו חלילה כמא' כי כגבוה שמים מארץ כן גבהו דרכי וגו' (ישעי' נה) רק הקב"ה דן אותנו לזכות לאמר שכל שבת שסבלנו הוא מחמת הדלות והצרות ולכן נדקנו לפני האלקים היודע נסתרות אבל לפי העכו"ם בושים אנו מאד כי לא יאמינו רק במה שרואין בעיניהם ואימתי יתגלה התגלותנו לעין כל לכשיגאלנו ואז נבוש להם ונהי' בושים ואז יאמן לדקתנו למפרע לאמר שמה שבטלו עד הנה הי' בעבור התלאות אשר עברו על ראשנו והראי' כאשר הטיב ה' לנו מיד מטיבין אנו מעשינו וזהו לא יבושו עמי לעולם ר"ל למפרע כמחז"ל ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם. וזהו ביאור המדרש אימתי אין אנחנו בושים כלו' אימתי תתבטל הבושה שאנחנו בושים עתה כשתגאל אותנו אז תתבטל למפרע. ועוד יש בכרע אף בזמן הגלות שהביטול הוא מחמת הטרדות שהרי בשבתות וביו"ט כשאנחנו פנויים מהטרדות והמעשה אז תיכף הולכים אנחנו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות כנ"ל. ומזה ראי' גדולה על ימות החול שמחמת טרדותנו אנחנו מבטלין את התורה. וזהו חברים מקשיבים לקולך בשבת"י על כן הקבלת למנות (ישעי' מה) שהוא לשון המתנה. כלו' שממתינים כל ימות החול לראות ההכרעה מימות השבת. וזהו שמסיים והזהרו שלא יהא בכם קנאה ושנאה וכו' כי משפט האדם וטבעו להיות לו אנשים אוהבים אותו על ההספקות ויש על המותרות כמו שנאה קנאה וגאוה וגדולה וזהו כלל גדול בכל הנבראים שאין חושי המותרות המעוררים באדם טרם ישבע די סיפוקו למשל אם ירעב האדם לא יתאוה השחוק והטיול ודומיו וזהו מאמר המדרש והזהרו שלא תהא ביניכם וכו' כלו' כי זה מעיד עליכם שאתם שבעים די ספוקכם מאחר שאתם מתאוין להמדות האלה וא"כ יקשה עליכם למה אתם בטלין מן התורה. וזהו שלא יאמרו התורה שנתת להם אין עוסקים בה וא"א שהוא מחמת דוחק הלא יש ביניהם שנאה וקנאה ותחרות וא"כ מוכרח שאינם בדוחק:

ועתה נבא לביאור הילקוט. דע כי מהלכה קודם החטא הי' כמו שיהי' לעתיד כמחז"ל עתידה א"י שתוציא גלוסקאות וכלי מילת ובודאי אין כל חדש תחת השמש ומסתמא הי' ג"כ קודם החטא כזה. וזהו נקרא נרגן מפריד אלוף שהקליפה מפרדת בין הנותן להמקבל כט' שהשפע ניתנה אל הקליפה ולכן אנחנו צריכין יגיעה רבה להוציאה מן הקליפה והיא כמעט כל הל"ט מלאכות שנאמרו במשנה הזורע והחורש והדש והבורר וכו' ע"ש. לכן נאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך. כט' מלאכות בגמרת בעולמך שלא היו מתחלה כלל. וא"כ ימות החול הם במדרגה של קללה מחמת מלאכותיה וע"כ נתקדש יום השבת שנהי' בו על התמונה שברא הקב"ה מראש כמו קודם החטא וזהו שבת לה' אלהיך. והנה אחר שצוה הקב"ה על מלאכת המשכן נתברכו ונתקדשו כל המלאכות עד שאחז"ל כל המלאכות שהיו במשכן האבות וא"כ אין יתרון לשבת במה שעוסקין בה מן המלאכות דהרי שגם המלאכות נתקדשו ונתברכו אל המלך כ"כ לכן צריכין אנו ליתן לשבת יתר שאת ויתר עוז לקדשו בתורת ה' כל היום. והדמיון בזה לאחד שהיו לו שני בנים. א' הי' עוסק כל ימיו בהוללות ותענוגים. והב' הי' מונע עצמו ומתרחק מכל זה והי' חשוב מאד בעיני אביו במניעתו מן הרע כאלו פעל טוב. לסוף חדל הב' מן ההוללות והנהגות הרע ויאמר האב אל בנו האהוב אם חפצת אהבתי אותך כמתחלה מוכרח אתה כעת לקדש א"ע לפעול טוב כי מה יתרון לך עתה במניעת הרע אל אחיך מאחר שגם הוא חדל הרע. וזהו ויקהל משה וכו' אלה הדברים אשר צוה ה' לעשות אותם. פי' שכבר נתגלה המקום כאלו המלאכות וקדשם בעשיית המשכן. לכן אתה מוכרחים אלו לקדש את יום השבת במעשים טובים כי בביטול המלאכה אינה חשובה כעת כמקדם אחר שנתקדשו המלאכות ג"כ בעשיית המשכן כנ"ל. ולכן עשה לך קהלות גדולות ודרוש לפניהם:

נשלם מגלת שיר השירים. תהלה ליוצר אורים. המאיר לארץ ולדרים: